ŠTAMPA
BEOGRADSKI GRAFIČKI ZAVOD BEOGRAD, BULEVAR VOJVODE MIŠIĆA 17

Dr DUŠAN S. POPOVIĆ

PRILOZI

ČITANJU I RAZUMEVANJU RAZNIH STARINA

BEOGRAD
1957

AUTOROVO IZDANJE

VIDI DESPOTOVOJ

PREDGOVOR

Ovi istraživački radovi bez naučne strukture i bez naučne aparature izlaze pred čitaoca u svome prvom obliku, onako, kako su nastajali i nastali, jer im pisac nije historičar, nego pravnik, koji nema nameru, da i sam piše historiju, nego ima samo nameru, da pokuša doneti priloge čitanju i razumevanju starina.

Usled toga neizbežno je, da se u tim radovima pojavljuju nesaglasnosti između izvršenih čitanja i kasnije postignutih rezultata.

Sve je to pisac ostavio u takvom stanju za to, što je držao, da mu je dužnost, ne samo da objavi postignute rezultate, nego i da pokaže puteve i načine, kojima je do njih postepeno dolazio.

PRILOZI

PUTINAČKI SPOMENIK

U Glasu Srpske Akademije Nauka CLV, drugi razred 78, na strani 11 nalazi se u raspravi historičara N. Vulića o reci Bathinus i ovaj odeljak:

»Natpis je nađen u Sremu, u selu Putincima još 1782. On je sad izgubljen i od njega imamo samo jedan, ne najbolji, prepis. Taj prepis glasi (CILIII 3224):

CEMAES. LICCAV i
FAMANTINVS. HO
SEF AMNORVM. DEC e
M. GENTE. VNDIVS
CENTVRIA SECVN
DA. INFLVME. PER
IT HEMONA. POSV
ERE. LICCAVS. PATE
R. LORICVS. ETLICA
IOS. COGNATI

Izvesna mesta na ovom natpisu nisu mogla biti do danas protumačena. Za nas je u ovom slučaju od osobitog značaja reč HOSEF u 2—3 redu. Još Katančić je predložio, da se tu čita ho (b) se (s) tj. obses »talac«. Konjektura je vrlo duhovita, ali ipak samo konjektura. Ako bi mi to čitanje usvojili, onda bi natpis u glavnom imao ovaj smisao: »jedno dete od deset godina iz plemena Amantina udavilo se dok je bilo talac u reci Hemoni«.

Amantini su živeli, po svoj prilici, u današnjem Sremu, gde je natpis i nađen. Prema tome moglo bi se pomisliti, da su oni u vreme dalmatsko-panonskog ustanka dali Tiberiju taoce i da je on te taoce držao u Emoni, današnjoj Ljubljani. U tom slučaju moglo bi se zaključiti, da je Emona bila izvan pobunjene oblasti i, dalje, da je cela oblast zapadno od Siska, gde je baza Tiberijeva za operacije, bila pošteđena ustanka.

Ova hipoteza, to se lako vidi, nailazi na mnoge teškoće. Prva je u tome, što mi nemamo nikakva dokaza, da li je mali davljenik doista bio talac. Drugo, nama je nepoznato, da se reka, na kojoj je Ljubljana, zvala isto tako kao i varoš, Hemona. Istina, može se misliti, da ovde nije reč o reci, nego o varoši, ali onda bi pre trebalo da tu stoji Hemonae, nego Hemona. Ne manje je važno to, da mi nismo u stanju da datiramo ovaj natpis, jer nemamo pred sobom originala. Teško je verovati, da su domoroci Amantini već u doba dalmatsko-panonskog ustanka podizali svojim pokojnicima nadgrobne spomenike na latinskom jeziku«.

Tako glasi taj odeljak u spomenutoj Vulićevoj raspravi.

Po njemu bi taj izgubljeni spomenik bio od velikog značenja, jer bi pretstavljao s jedne strane podatak za proučavanje dalmatsko-panonskog ustanka, a s druge strane, jer bi pretstavljao podatak za proučavanje pitanja odnosa tadanjeg autohtonog ljudstva u Sremu prema rimskim zavojevačima. No, pošto sam Vulić ističe, da izvesna mesta na tom natpisu nisu mogla biti protumačena, ne bi odgovaralo stvarati zaključke iz toga natpisa, dok nisu protumačena i ta mesta i dok nije na taj način uspešnim čitanjem celoga sadržaja toga natpisa njegov smisao potpuno otkriven.

Zaključci iz teksta, koji nije do kraja razjašnjen, uvek su u opasnosti, da budu opovrgnuti i od same jedne reči, od koje zavise, nakon što ova bude prepoznata.

To se vidi već iz same Vulićeve rasprave, a naročito iz one primedbe o izražaju u reči ho (b) se (s), koji izražaj ima da bude izmenjen u reč obses tj. talac. Ta reč je dakle od najvećeg značenja za tekst natpisa, kad se glede nje ovako radikalna izmena predlaže. Najpre se iz teksta natpisa uzimaju dve reči, jedna na kraju drugoga reda natpisa HO, i druga na početku trećega reda natpisa SEF, pa se te dve reči spajaju u jednu, koja onda glasi HOSEF. Iz tako dobivene reči HOSEF pravi se po tome dalje jedna nova reč na taj način, što se između prvobitne dve reči umeće slovo B, a na kraju dodaje slovo S, čime se dobiva jedna sasvim nova reč, koja glasi HOBSES. Naposletku se od tako dobivene reči HOBSES ispušta slovo H, da se time dobije reč OBSES tj. talac. To dakle onda znači ukratko od dve reči HO i SEF napraviti novu reč OBSES.

Ta izmena teksta, koja se sastoji u tome, da se dve reči HO i SEF pretvaraju u jednu reč OBSES, ne bi mogla biti primljena bez pokušaja, da se ceo tekst ovoga spomenika pročita bez izmene tj. onako kako on glasi, jer kako god on inače bio tumačen, razlika između reči HO SEF i reči OBSES je tako velika, da je Vulićeva rezerva u pogledu te Katančićeve konjekture potpuno opravdana, kao što je opravdana i njegova rezerva glede upotrebe latinskog jezika od strane domorodaca već za Tiberija tj. u vreme, kad su se ovi još borili za svoju nezavisnost. Usled toga potrebno je pokušaj čitanja ovoga teksta izvesti sasvim slobodno

tj. nezavisno od onoga, šta je Vulić izneo, ostavljajući Katančićevu konjekturu prethodno sasvim po strani, kao da sve to nije ni napisano, da ne bi proučavanje spomenika bilo vršeno prejudicionalno. Na oboje tj. na Vulićevu raspravu i Katančićevu konjekturu može se čitaoc vratiti, kada bude do kraja izvršen pokušaj, da se gore navedeni tekst pročita onako, kako je napisan tj. bez ikakve konjekture.

Kod prelaza na sam taj pokušaj možda je najbolje poći načinom postepenosti.

Tako pre svega, pošto je poređaj reči i redaka na spomeniku bez sumnje bio uslovljen okolnošću, da je to tekst nadgrobnog spomenika, jasno je, da su redovi i reči na spomenik postavljani u figurativnom smislu. Odatle onda dolaze po ograničenosti prostora na spomeniku i delenja reči sasvim nemoguća samo da bi se figura na spomeniku održala. Tako na primer delenje reči PATER na PATE na kraju jednog reda i R na početku drugog reda. Usled toga prvo je, šta treba učiniti, to, da se taj figuralni tekst pretvori u obični, tekući, da se onda vidi, da li već time šta postaje jasno, odnosno, da se vidi, šta i posle toga ostaje nejasno i šta je prema tome i posle toga nužno pročitati. Ako se ta promena izvrši onda se dobiva tekst spomenika, koji bi ovako glasio:

CEMAES. LICCAVi FAMANTINVS. HO SEF. AMNORVM. DECeM. GENTE. VNDIVS CENTVRIA SECVNDA. INFLVME. PERIT HEMONA. POSVERE. LICCAVS. PATER. LORICVS. ETLICAIOS. COGNATI

Prenosom figuralnoga teksta u tekući raspoznaju se u istome odmah neke latinske reči, koje treba izneti, da se vidi, šta je od toga teksta već na prvi pogled razumljivo. To su reči DECeM tj. DECEM, dakle broj 10, onda CENTVRIA tj. centuria, dakle vojna jedinica, onda SECVNDA tj. secunda, dakle brojem druga, onda PERIT tj. perit, dakle pogibe, onda POSVERE tj. posvere, dakle postaviše, onda PATER tj. pater, dakle otac, onda COGNATI tj. cognati, dakle rođaci. Od tih sedam razumljivih reči može se onda poći dalje da se njihovom pomoću reši i ono, što nije na prvi pogled razumljivo. Tako reč POSVERE tj. postaviše, koja se obično nalazi na spomeniku, kada se na istome beleži ne samo onaj, kome je spomenik namenjen, nego i onaj, ko taj spomenik podiže, pokazuje, da spomenik ovaj, o kome se ovde radi, ne postavlja jedna osoba, nego više njih. Pošto pak iza reči POSVERE sledi reč LICCAVS, a iza te reči reč PATER, otac, vidi se, da jedna od onih osoba, koje su pokojniku spomenik sa ovim natpisom postavile, jeste njegov otac, koji se zvao LICCAVS. Te tri reči, dakle, POSVERE LICCAVS PATER značile bi: postaviše Liccavs otac. Naravno pošto je reč POSVERE plural moraju onda da slede imena i onih drugih, koji su uz toga oca spomenik postavili. I tu se onda nadovezuje reč COGNATI tj. cognati, dakle rođaci. To znači, da su reči postaviše i rođaci u vezi, a pošto je otac kao otac posebno naznačen, to se reč COGNATI onda odnosi na one dve reči, koje dolaze iza reči PATER. To su reči LORICVS i ETLICAIOS.

Na prvi pogled se vidi, da ovu poslednju reč treba shvatiti kao dve reči koje su ujedno napisane, jer ETLICAIOS nije drugo nego ET LICAIOS tj. i LICAIOS. Kao što je po reči PATER otac pokojnika LICCAVS, tako su po reči COGNATI rođaci pokojnikovi LORICVS i LICAIOS. Sa tri dakle razumljive latinske reči POSVERE, PATER i COGNATI dobivamo razumevanje za druge tri nerazumljive reči u tom smislu, što bi te tri nerazumljive reči LICCAVS, LORICVS i LICAIOS pretstavljale imena onih, na koje se odnosi reč POSVERE, postaviše. To znači da bi po svom sadržaju završetak natpisa na spomeniku bio naznaka onih lica, koja su spomenik postavila tj. oca i rođaka. Prema tome pročitani završetak natpisa na spomeniku glasio bi u prevodu: Postaviše Liccavs otac, Loricvs i Licaios, rođaci. Naravno da ono postaviše znači postaviše ovaj spomenik, ali na latinskim spomenicima to se ne ispisuje, šta više često nije ispisana ni čitava reč POSVERE, nego je ispisan samo njen prvi deo POS, a često ni to, nego samo slovo P kao znak za reč POSVERE. I tako bi ovakvim postepenim čitanjem saznali, da se je otac pokojnikov zvao Liccavs, a njegovi rođaci Loricvs i Licaios. Tako bi bar izlazilo po tome, što svaka od tih reči na završetku natpisa biva popraćena tačkom. Pošto grčka reč likos, u latinskom licos znači vuk izlazilo bi, da se je i otac pokojnikov i jedan njegov rođak zvao Vuk, naravno u jeziku tadašnjih domorodaca.

Tako bi po poslednjem delu natpisa na spomeniku pokojniku podigli spomenik otac sa dva rođaka, a pošto se otac zove Liccavs, a druga reč teksta na spomeniku gore glasi LICCAV i tj. Liccavi, to je jasno da ta reč pretstavlja ime pokojnikovoga oca. A pošto u početku spomenika stoji reč CEMAES i odmah za njom reč LICCAVI znači da se je otac pokojnikov zvao LICCAVS, a sam pokojnik da se je zvao CEMAES. LICCAVSa je dakle spomenik označio kao PATERa i po tome CEMAESa kao sina toga LICCAVSa dakle je tu spomenik izneo imena živog oca i njegovoga umrlog sina, kome taj otac taj spomenik podiže. Spomenik bi, dakle, bio CEMAESa sina LICCAVSa, a podigli su ga taj otac LICCAVS i rođaci LORICVS i LICAIOS. Od spomenutih sedam latinskih reči ostale bi dakle još četiri, DECEM, CENTVRIA, SECVNDA i PERIT.

Centuria je vojna jedinica u Rimskoj vojsci, secunda znači druga, dakle obe reči zajedno druga centuria. To upućuje, da će ovaj spomenik verovatno biti nadgrobni spomenik nekome vojniku. Decem je deset, pa te tri reči verovatno označavaju vojnički položaj toga Cemaesa, sina Liccavsa, koji je morao biti u drugoj centuriji. Ali njegov vojnički položaj mora imati i vezu sa brojem deset, a kako u tekstu stoji DECEM GENTE treba razjašnjenje reči DECEM tražiti u vezi sa reči GENTE. Te dve reči decem gente shvatane su kao da znače deset godina, što izlazi iz toga, što se je u ovom spomeniku gledao spomenik jednog desetogodišnjeg deteta, a što se je onda u vidu Oktavijanovog rata

protiv Ilira iz godina 35—33 pre n. e. prenelo na desetogodišnjeg taoca. U tom ratu savladavajući otpor Ilirskih Japoda od Rišnjaka do Snježnika Oktavijan je doduše i sam bio ranjen, ali je savladavši Liburniju i Dalmaciju i zauzevši Sisak došao u položaj da uzme za taoce 700 dečaka. Sa tom okolnošću doveden je verovatno u vezu ovaj vojnički spomenik sa njegovom napomenom o decem gente, kada je stvoren zaključak, da se na tom spomeniku radi o jednom detetu, o jednom taocu. Reč gente shvaćena je kao da označava deset godina od rođenja. Latinska reč gens ima doduše veze sa rođenjem, grčka reč genea od gignomai znači rođenje, ali i porodicu, rod, pleme, dok latinska reč gens znači rod, potomstvo, narod, u pluralu gentes narode, specijalno inostrance, barbare ili pogane. Za to se decem gente ne bi moglo upotrebiti u smislu označenja starosti. Za dobu života latinski jezik upotrebljuje izražaje natus rođen, agens od glagola ago, navršiti, kao i druge odgovarajuće izražaje. Usled toga za dete od deset godina moralo bi stajati ne decem gente, nego decem annos natus, deset godina kako je rođen tj. deset godina od rođenja, dakle deset godina star, ili bi moralo stajati decem annos vixisse, deset godina poživeo, to naročito, kad se radi o pokojniku. Ili bi moralo stajati decem annorum esse, deset godina biti, decem annos confecisse ili complevisse, navršiti deset godina ili kraće decem natus, deset star, decem vixit, deset požive, decem annorum, deset godina. Kad bi se radilo o desetogodišnjem detetu stajalo bi na spomeniku verovatno nešta od ovoga ovde navedenoga, najverovatnije decem annorum tj. deset godina, a ne decem gente.

I tako već po samom tom izražaju gente reč decem ne bi se mogla uzeti kao da označava dobu deteta. A naročito još kada posle reči decem gente dolaze reči centuria secunda. Izražaj decem biti će, dakle, broj one vojne jedinice, koje je centuria secunda jedan deo.

To bi onda moglo biti, da izražaj decem označava ili legiju rimskih vojnika ili kohortu nerimskih, urođeničkih vojnika, — od reforama Dioklecijana i Konstantina prvog, ili milites limitanei, vojnici graničari ili milites riparienses, vojnici na rekama. Kako posle reči decem dolazi reč gente neće izražaj decem biti oznaka broja rimske legije, nego će to biti oznaka urođeničke kohorte. Ne one od tzv. foederata tj. graničnih rimskih saveznika u rimskoj vojnoj službi, jer su se vojne sile tih foederata u pravilu označavale sa imenom tih foederata, pa bi posle reči gente u takvom slučaju moralo stajati i ime savezničke sile, nego kohorte od doduše rimskih podanika, ali ne i od Romana, nego od drugih naroda.

Od tih Rimskih podanika Nerimljana sastavljane su tzv. auxiliarne trupe tj. pomoćne čete, koje su se regrutovale iz urođeničkog ljudskog materijala. Te jedinice nisu nosile nikakve oznake, nego su bile označavane samo brojem, kao u današnje vreme, recimo, pukovske jedinice.

One su bile tzv. numerus, broj, kasnije arithmos, broj, a još kasnije katalogos. Prema tome ono decem gente u stvari je decem ex gente,

deseta od urođenika, dakle deseta urođenička. Prema tome sa ostale tri reči decem, centuria, secunda, dobiva se smisao izražaja gente i decem gente onda znači naprosto desetu urođeničku jedinicu, cohors gentilis, što bi značilo, da je pokojni Cemaes morao biti vojnik u desetoj urođeničkoj jedinici a u ovoj u centuriji drugoj.

Pošto pak reč perit znači pogibe, to bi se dosadanjim čitanjem pokazalo, da je taj spomenik podignut Cemaesu, sinu Liccavsa, vojniku desete urođeničke jedinice, centurije druge, koji je poginuo.

Ali gde je poginuo?

No pre nego što se pređe na to pitanje potrebno je videti šta znači ona reč VNDIVS, koja se na spomeniku nalazi između reči GENTE i CENTURIA. Reč undius u latinskom ne postoji. Ona pretstavlja kompativ koga u latinskom jeziku sa tom reči nema. U latinskom postoji reč unde sa značenjem odakle, pa je reč undius bez sumnje nastala od te reči unde u smislu pojačanja kao probe tj. ispravno, probius tj. ispravnije, bene tj. dobro, melius tj. bolje, pa tako onda i unde tj. odakle, undius, ali tu analogija prestaje, jer se ne može provesti. Razlog je tome taj što one druge reči po svom smislu sadrže i mogućnost sravnjivanja, po čemu se onda i pojačavati mogu, dok reč unde tj. odakle, niti sadrži u sebi mogućnost sravnjivanja niti se može pojačavati. Undius bilo bi odaklije, pa kao što se ne može reći odaklije, tako se ne može reći ni undius. Usled toga se mora uzeti, da se je sa reči undius htelo reći ono isto, što se kaže sa reči unde tj. odakle. To je bez sumnje dakle onda naprosto pogreška, jer mesto unde stoji na spomeniku undius.

Ali da li je to i zaista pogreška?

U objektivnom smislu bez sumnje, ali da li je ona pogreška i u subjektivnom smislu tj. da li je onaj, koji je tu reč undius na spomenik postavio znao, da treba da postavi reč unde, pa je naprosto pogrešio. Gore napomenuta analogija pokazuje, da se tu ne radi o pogreški pisanja tj. o jednoj mehanički nastaloj razlici, nego da se tu radi o gramatikalnoj pogreški, jer se tu radi o jednom obliku, koji pretstavlja komparativ jedne reči, dakle o obliku, koji bi gramatikalno bio i ispravan, kada bi uopšte bio moguć i dopušten. To znači ne pisarsku pogrešku, nego gramatičku nepravilnost. Protiv pisarske pogreške govori u ostalom sama stvar, jer se ne radi o papiru, nego o kamenu, a tu se slova ne pišu, nego se vajarski izrađuju. Onaj dakle ko na spomenik stavlja undius mesto unde, a zna da treba da stavi unde, ima u svome poslu obilno vremena, da svoju pogrešku prepozna. Kad se ona ipak nalazi na spomeniku to je znak ne mehaničke pogreške nego uverenja, da treba da na spomenik bude stavljena reč undius. Da se i ne naglašava, kako spomenik po sebi, određen takoreći za večnost ne pretpostavlja pogrešno pisanje i pretpostavlja najveću pažnju, sama ta okolnost, da se radi o gramatičkoj nepravilnosti upućuje na to, da je majstor, koji je spomenik radio ili onaj, ko mu je tekst složio, morao biti siguran,

da treba u natpis da stavi reč undius. To znači naprosto da je za njega pretstavljala reč undius ono, što u pravilnom latinskom pretstavlja reč unde. A to opet dovodi do pomisli, da on za reč unde nije ni znao jer je mesto toga stalno upotrebljavao reč undius.

Pa kako se to onda ima razumeti?

Vrlo jednostavno. Da se radi o spomeniku nađenom u Rimu ta reč undius mogla bi biti shvaćena samo kao pogreška. Ali spomenik, o kom se ovde radi, nađen je u Putincima u Sremu, dakle u nerimskom urođeničkom kraju.

Zar nije onda nešta, što se samo sobom nameće, pomisao, da tu ne stojimo pred nekom pogreškom, nego pred primerom tzv. barbarske latinštine, ne vulgarne rimske, nego latinštine, kako su je govorili urođenici u tome kraju, gde je spomenik nađen. Jezična asimilacija donosi sobom primanje tuđeg jezika, ali naravno sa pogreškama, koje kad to primanje dosegne visinu mogućnosti sporazuma postaju novi oblik primljenoga jezika i sa tim pogreškama onda nastaje latinski jezik u govoru barbara. Nepravilan gramatički oblik, dakle, na jednom nadgrobnom spomeniku, koji sam po sebi govori protiv pogreške govori za to, da je to slučaj nepravilne primene latinske gramatike kod barbara. I za to ova reč undius između reči GENTE i CENTURIA ne znači drugo, nego unde tj. deseta urođenička odakle centuria druga. Ta reč, dakle, undius jeste samo nepravilna gramatika a nije mehanička pogreška i po tome ona nije greška na spomeniku, nego dokaz, da je napis na spomeniku pravljen od urođeničke ruke ili od urođeničke glave i prema tome primer barbarske latinštine.

Mora se, dakle, odbaciti prva pomisao na pogrešku i prihvatiti tu gramatikalnu nepravilnost kao namernost. Za to se može reći, da reč undius na spomeniku može biti pogreška samo u objektivnom smislu a ne i u subjektivnom smislu. U subjektivnom smislu reč undius ne pretstavlja pogrešku, nego uverenje, sigurnost. Uzročnik ili uzročnici te reči na spomeniku sigurno bi se začudili kad bi im ko bio prebacio tu reč undius, jer bi se ispostavilo, da oni za drugu reč i ne znaju, jer su od svojih starijih primali takav nepravilan jezik i nisu ni znali da ne valja undius nego da treba unde. Oni su sigurno od malena pored svog materinskog jezika primali jezik latinski ali sa svim gramatikalnim greškama, sa kojima je taj jezik kod urođenika priman. Obratno, dakle, mesto da u toj reči undius gledamo pogrešku, sa zadovoljstvom ćemo u njoj gledati sačuvani i do nas došavši primer barbarske latinštine.

Na posletku treba isključiti pomisao na puko neznanje onoga ili onih, koji su napis na spomenik stavili. Putincima je tako blizu Mitrovica, Sirmium rimskoga vremena, gde se je toliko znalo i govorilo latinski, da je majstor iz Putinaca mogao časom otići do Mitrovice, saznati sve što mu treba i dobiti savršen tekst, naravno i za mnogo veću stvar, nego što su tih par reči na jednom nadgrobnom spome-

niku, pa kad napis nije latinski savršen, znači da majstor nije imao potrebe, da se u Sirmiumu izvesti, a to znači, da je u Putincima na spomenik stavio onu latinštinu, koja se je u Putincima razvila i odomaćila. I tako nam je sačuvao, da danas možemo po tom spomeniku da dobijemo neku sliku, kako se je među urođenicima u Putincima govorilo u rimsko vreme, odnosno u vreme, kada je taj napis, koji sadrži reč undius, na spomenik stavljen.

Pojava dakle ove reči undius pokazuje kako sa pogreškama primani jezik stagnira i kao primljeni onda i ako pogrešan postaje jezik latinski barbara takav kakav je, jer oni drugog ne znaju i s tim odrastaju.

Ovo je sve trebalo, makar da je opširno, ovde izneti radi toga, jer sa reči undius nije sa pogreškom na spomeniku svršeno, pa bi ponavljanje pogrešaka bez ovoga objašnjenja vodilo do upravo nakazne slike spomenika, o čemu naravno u slučaju tako kratkog teksta i takvoga mesta, kao što je nadgrobni spomenik, ne može biti reči.

Takva daljna pogreška bila bi reč AMNORUM. Dve pogreške na spomeniku su po sebi već okolnost, koja upućuje na ono što je gore rečeno. Svakako je neverovatnost pogreške na spomeniku veća kad se radi o dve pogreške nego kad se radi o jednoj. Reč AMNORUM već na prvi pogled ne znači ništa. Mogla bi nas zavesti na pomisao, da pretstavlja skraćenicu reči AMANTINORUM, ali takva pomisao ne bi bila održiva, jer bi AMNORUM od AMANTINORUM uključivalo ispuštanje četiri slova ne sa kraja reči AMANTINORUM, nego naprotiv iz same sredine. To znači iz reči AMANTINORUM ispuštanje dela, koji glasi ANTI. Tek ispustivši iz sredine reči AMANTINORUM deo ANTI nastaje reč AMNORUM. Ako bi dakle AMNORUM takvim ispuštanjem imalo nastati od AMANTINORUM, onda se može reći, da takvim ispuštanjem reč AMANTINORUM biva tako izmenjena, da se više AMANTINORUM u AMNORUM prepoznati ne može. To govori protiv verovatnosti, da se razumevanje za reč AMNORUM može postići, ako se ta reč AMNORUM čita kao skraćenica reči AMANTINORUM. Takvo čitanje teksta pretstavljalo bi čitanje sa konjekturom, ali ni konjektura neće se moći održati, ako stvara tako daleku vezu između dve reči, da se jedna u drugoj više prepoznati ne može. Osim toga, ako bi i ova reč AMNORUM imala biti mehanička pogreška, onda je ona još veća nego pogreška sa reči VNDIVS, jer se tamo veza odnosno sličnost između unde i undius lako prepoznaje, dok se to isto kod reči Amantinorum i amnorum uopšte nikako ne postizava. Još je dakle teže u reči AMNORUM gledati jednu čisto mehaničku pogrešku. Pitanje se samo od sebe nameće, da li je verovatno, da je jedan majstor stavljajući vajarskim radom na spomenik reč undius brzo zatim odmah učinio još jednu takvu grešku stavljajući na spomenik reč amnorum.

Sa svakom novom pogreškom neverovatnost mehaničke pogreške samo raste, a isto tako svaka nova pogreška sve više upućuje na nepravilnu barbarsku gramatiku, a ne na mehaničku pogrešku. Prema tome sva je verovatnost, da se u reči amnorum samo ponavlja barbarska latinština, koja se je pokazala kod reči undius.

Eventualnu pomisao, da se reč amnorum od amantinorum može objasniti željom za skraćivanjem teksta valja odbaciti, jer ceo natpis na spomeniku je takav, da ničim ne pokazuje ni najmanju sklonost skraćivanja. Ostaje dakle da se reč amnorum uzme kao ponavljanje one stvari, koja se je već pokazala sa reči undius. To znači da bi valjalo u toj reči amnorum prepoznati onu latinsku reč, koja je u toj reči amnorum gramatikalno pogrešno pretstavljena.

Kao i u grčkom, takvih reči, koje počinju sa amn, i u latinskom ima vrlo malo, tek nekoliko, tako da nije teško pronaći koja latinska reč bi se mogla nalaziti u pogrešnoj reči amnorum.

To može biti samo reč amnis. A da ona to i jeste vidi se po tome, što se ona lako pronalazi, ako se iz pogrešne druge deklinacije prenese u ispravnu treću deklinaciju. Prema tome, ne amnis amnorum nego amnis amnium. U reči amnorum dakle nalazila bi se reč amnis u pogrešnoj barbarskoj deklinaciji tj. mesto amnium amnorum. Reč amnorum bili bi dakle nepravilni genitiv plurala reči amnis. Tamo na spomeniku dakle gde stoji amnorum, po pravilnoj latinskoj gramatici moralo bi stajati amnium.

Reč amnorum dakle kao i reč undius ne bi bila nikakva mehanička pogreška, nego nepravilna latinska gramatika, dakle ne pogreška majstora vajara nego izražaj od barbara u pogrešnom obliku primljene latinštine.

Po značenju svome, pak, ta reč amnis znači pre svega uopšte vodu, tekuću vodu, a naročito reku i to veliku reku, koja utiče u more, za razliku od obične male reke fluvius, flumen. Reč amnorum pretstavljala bi dakle genitiv plurala od reči voda, odnosno reka. U prevodu amnorum mora se onda izgovarati sa drugim naglaskom na o odnosno e, dakle u dugačkom izgovoru voda, reka.

Kao što se dakle vidi pročitana ta dva mesta undius i amnorum sa unde i amnium udaljuju nas od prvobitne pomisli na mehaničku pogrešku a približuju nas nepravilnoj barbarskoj latinštini.

Potonje približenje biva s pravom, kad se pred nama pojavljuje i treća pogreška.

Tri velike pogreške na ovako malom tekstu, i to još k tome na nadgrobnom spomeniku, objasniti čisto mehaničkim rezultatom, nije moguće. I za to treba videti, da li se i u toj trećoj pogreški pojavljuje isti slučaj kao i u prve dve pogreške tj. da li se i za tu pogrešku može uzeti, da ona pretstavlja nepravilnu gramatiku i da li se može

naći pravilna latinska reč, koja bi joj odgovarala i koja bi trebala da se nalazi na spomeniku mesto te pogrešne reči.

Ta treća pogrešna reč, kod koje se takođe javlja pomisao, da je ona samo objektivno a ne i subjektivno pogrešna, jeste reč INFLVME.

Kao kod reči ETLICAIOS i tu u reči INFLVME treba pre svega odeliti ono, što je pogrešno zajedno napisano, pa imati u vidu, da je na spomeniku trebalo stajati IN FLVME. Ovde treba napomenuti, kako se pomoću reči INFLVME i ETLICAIOS može raspoznati mehanička vajarska greška od nepravilne barbarske latinštine. Spajanje reči FLVME sa IN i LICAIOS sa ET išlo bi na račun kamenorezca, dok u reči FLVME leži barbarska latinština.

Latinska reč fluvius ili flumen na spomeniku pojavljuje se u obliku flume. Verovatno dolazi u obzir ova druga reč tj. flumen, pa se mesto flumine ispuštanjem slova »i« i slova »n« stvara oblik flume. Ali isto je tako moguće a možda još i verovatnije, da oblik flume nije nastao ispuštanjem dela «in« iz reči flumine, nego da je taj oblik flume došao od toga, što je analogno reči amnis za veliku reku uzeta za malu reku reč flumis a ne flumen, pa se je onda od te reči flumis napravio oblik in flume.

Pošto bi taj oblik sa reči flumen bio ispravno postavljen sa reči in flumine, to je u stvari ovde neispravna sama ta reč flumis, a ne i njen oblik. Tako bi u te dve barbarske latinštine tj. u reči amnorum i u reči flume imali dva različita fenomena. U jednom tj. u amnorum imali bi ispravnu reč amnis ali u njenom pogrešnom obliku amnorum, u drugom pak imali bi pogrešnu reč flumis ali u ispravnom obliku flume tj. u prvom slučaju pogrešan oblik, a u drugom slučaju pogrešna reč. Prema tome u prevodu imali bi u prvom slučaju genitiv plurala od reči reka ili voda, dok bi u drugom slučaju imali reč, čiji je smisao »u reci«.

Ako sad pogledamo šta se od zadanog nam teksta može smatrati pročitanim, a šta ne pročitanim, dobili bi ovo u prevodu.

Cemaes, sin Liccausa FAMANTINVS. HO SEF reka, desete uroñeničke, od koje centurie druge u reci pogibe HEMONA. Postaviše otac Liccaus i roñaci Loricus i Licaios.

Prema tome ostalo bi samo još da se objasne reči FAMANTINVS. HO SEF i HEMONA.

Reč FAMANTINVS u prevodu bila bi Famantinac, kao napr. Beograñanin. Na to se bar mora pomisliti, kad se radi o nadgrobnom spomeniku, gde su se, kao što se vidi, i tada, u vreme toga spomenika, kao i danas, nalazila tzv. generalija, ime, vreme roñenja, zanimanje, vreme smrti i oznaka lica, koja spomenik podižu. Iz višega moglo je stajati i to, gde je pokojnik roñen, a ne samo kada je roñen, što znači i to, odakle je. Ali nije verovatno da bi pokojnik na spomeniku nadgrobnom bio označen po pripadnosti plemenu, zemlji ili narodu, kao što

se ni danas ne pojavljuje na spomeniku oznaka Sremac, Bačvanin, Bosanac, Hercegovac. Usled toga reč Famantinus ne će se moći uzeti u smislu oznake pripadnosti plemenu, zemlji ili narodu, nego će se morati uzeti u smislu oznake pripadnosti mestu, odakle je pokojnik tj. u smislu mesta njegovoga roñenja. Reč Famantinus ne će dakle značiti, da je taj Cemaes bio iz plemena Famantina, nego da je bio iz Famantije.

To znači kao kad bi se danas kazalo na spomeniku posle oznake lica napr. Rumljanin ili Mitrovčanin tj. da je odnosno lice rodom iz Rume ili Mitrovice.

Sa reči Famantinus dakle stoji na spomeniku, da je onaj kome se podiže spomenik bio rodom iz Famantije. Ne Famantinus u tom smislu kao napr. Marcomannus, nego Famantinus u tom smislu, što je bio rodom iz Famantije.

Ovo je trebalo naglasiti radi sličnosti reči Famantinus i Amantinorum tj. da se ne bi došlo na pomisao, da ovaj spomenik ima ipak plemensku oznaku, ali sa pogrešnim pisanjem Famantinus mesto Amantinus. Pošto je neverovatno, da se na nadgrobnom spomeniku u opšte nalazi plemenska oznaka, a ne nalazi lična oznaka mesta roñenja, to je isto tako neverovatno da bi na spomeniku stajalo Amantinus odnosno u obliku Famantinus, ako bi to značilo pripadnost plemenu Amantina odnosno Famantina.

Za to valja uzeti, da ono Famantinus znači »iz Famantije« i to tim pre, što u natpisu na spomeniku nije iznešena ni doba pokojnika, nego uopšte od njegovih generalija samo to, da je pripadao drugoj centuriji desete uroñeničke jedinice i da je bio iz Famantije, naravno priključujući ovde rezervu prema onome, šta se još može da krije eventualno za generalija u onome delu teksta, koji dosad još nije pročitan.

Da li se pojavom same reči Famantinus na ovom spomeniku otvara pitanje nisu li tzv. Amantini tj. jedno Ilirsko pleme koje je živilo u Sremu, možda u stvari bili Famantini, to je stvar, koja prelazi ovde postavljeni zadatak čitanja toga spomenika.

Ako se dakle Famantinus čita kao roñen u Famantiji, onda u ovaj zadatak spada pitanje mesta Famantije, jer idući dalje od toga zadatka moralo bi se onda ispitivati ne dolazi li plemensko ime Amantina od Famantije, pa je ovo potonje onda pogreška, odnosno ne dolazi li naprotiv ime Amantina od mesta Famantije, pa je onda pogreška ime Amantina.

Ostavljajući dakle takvo pitanje po strani i zadržavajući se samo na pitanju mesta roñenja onoga, kome je nadgrobni spomenik podignut, pred nas se postavlja pitanje, gde je mogla stajati ta Famantija, iz koje je potekao tj. u kojoj je bio roñen taj Cemaes.

Spomenik, o kome se ovde radi, nañen je prema Vulićevu navodu još godine 1782 u selu Putinci u Sremu. Šta je onda prirodnije, nego

uzeti, da je na taj način nađen spomenik onoga vojnika, koji je nekada tu, gde mu je spomenik nađen, bio i sahranjen. Za to govore nalazi tolikih drugih nadgrobnih spomenika, koji su obično nađeni tamo, gde su i postavljeni, ali za to govori i to, da je teško verovati, da bi takav spomenik bio od nekud drugde tu donešen. Najverovatnije je, da je taj Cemaes sahranjen u svom mestu. Njegovo mesto po spomeniku pak bilo bi Famantija. Nalazom spomenika u selu Putinci bili bi to današnji Putinci. Mesto Famantija morala se je dakle nalaziti, gde se danas nalazi selo Putinci. Ako bi taj vojnik bio iz neke druge nepoznate Famantije zar ne bi onda bilo prirodno, da bude tamo i sahranjen, kao što je prirodno, da je sahranjen u ovoj Famantiji, gde se je spomenik našao, ako je bio iz te Famantije. Iz reči perit, pogibe, vidi se, da pokojnik nije umro prirodnom smrću, nego nekim slučajem. Pošto smo pak videli, da reči perit in flume znače, da je poginuo u reci, izlazi, da se je on u reci udavio. Pošto kod Putinaca nema reke, on je morao biti donešen u Putince radi sahrane iz reke, u kojoj se je udavio. A ako je to bio slučaj, kao što iz spomenika proizilazi, da to jeste bio slučaj, onda kao sasvim prirodno sledi, da je on radi sahrane morao biti donešen u svoje rodno mesto tj. u mesto, kome je pripadao. A pošto je to mesto označeno na spomeniku sa reči Famantinus onda je to mesto bilo Famantija. Dakle on je iz reke, u kojoj se je udavio morao biti prenešen radi sahrane u Famantiju. Famantija je dakle bila njegovo mesto, on je bio iz Famantije, pa je tu verovatno i sahranjen, a pošto je njegov nadgrobni spomenik pronađen u Putincima, izlazilo bi, da je ta njegova Famantija nekada bila tu, gde su danas Putinci.

Na pitanje, dakle, gde je mogla biti ta Famantija, izgleda, da nam sam spomenik daje odgovor u tom smislu, da je ta Famantija morala biti tamo, gde su danas Putinci. Teško je oteti se iskušenju, da se ne pokuša videti, nije li u imenu Putinci ostao neki trag imena Famantije tj. iskušenju, videti, da li nije Famantija tu, gde su Putinci, i po razlogu samoga njenoga imena. Naravno da pomisao na to ne može ići tako daleko, da se pomišlja na bukvalno sačuvani trag, nego da može ići samo toliko daleko, da se pomišlja na sličnost u nazivu samo po smislu, a ne i po prevodu.

Jer, zapravo, šta može da znači reč Putinci? Bez sumnje to su, kao što ime kaže, putinci, dakle putevi, odnosno radi deminutiva, mali putevi. Kolni putevi pored drumova bili bi putinci, ali plural na jednome mestu kao da upućuje ne na put pored druma, nego na razne kolne nedrumske puteve. Uglavnom to bi mogli biti tzv. krаćaci, koji su vezivali drumove i pojedina mesta. S toga gledišta putinci ne bi bili drugo, nego raskršće, samo ovaj potonji naziv po gledanju na razlaz puteva, a naziv putinci po gledanju na sastav puteva. Putinci kao naziv dolazilo bi onda odatle, što se na tom mestu sastaje više putinaca. Pita se sada da li je verovatnost u opšte moguća u tom smislu, da se tu,

gde su danas Putinci, uzme, da je za rimskoga vremena tu bilo mesto, gde su se razni putinci sastajali.

Kad je Vespazijan godine 70 n.e. posle poraza i pogibije rimskog namesnika u Moesiji Fonteiusa Agrippe i reparacije toga od strane novoga namesnika Rubriusa Gallusa stvarao tzv. Classis Flavia Pannonica tj. Dunavsku flotu nije ova imala svoje stanice samo na Dunavu, nego i na plovnim pritocima Dunava, na Savi i Dravi. Glavne stanice su joj bile u Mursi Oseku, Taurunumu Zemunu, Sirmiumu Mitrovici, Servitiumu Gradiški, Siscii Sisku. Kopnene sile bile su osim ovih navedenih mesta još i u Cornacumu Sotinu, Cucciumu Iloku, Bononii Banoštru, Cusumu Petrovaradinu, Acumincumu Slankamenu, Burgenama Novim Banovcima, Rittiumu Surduku. Sve te rečne i kopnene stanice morale su naravno biti povezane državnim drumovima. Kao takvi poznati su u Sremu, jedan, dolazeći još od Poetovio Ptuja, preko Murse Oseka, i Teutiburgiuma Dalja, na Cornacum Sotin, odavde preko Cucciuma Iloka na Bononiu Banoštar na Dunavu, odatle na Cusum Petrovaradin, pa preko Acumincuma Slankamena u Taurunum. Zemun. To je bio državni drum uz tok Dunava, isto tako zaobilazan kao i sam Dunav.

Drugi državni drum dolazio je iz Emone Ljubljane preko Siscie Siska, na Cibalae Vinkovce, a odatle sredinom Srema u Sirmium Mitrovicu. Treći državni drum je bio onaj, koji se je kod Siscie Siska, odvajao od onog državnog druma, koji je u Sisciu Sisak, dolazio iz Emone Ljubljane, i išao za Sirmium Mitrovicu. Taj drum je išao ispod Save na Drinu, na kojoj se je kod mesta Ad Drinum sastajao sa četvrtim državnim drumom iz Salone Solina i petim iz Narone Neretve, te onda spojen sa njima kao jedan put produžio za Sirmium Mitrovicu.

U Sirmiumu Mitrovici spajali su se svi ti putevi u tom jednom putu kao i svi oni drugi putevi i onda su svi od Sirmiuma Mtrovice, dakle dalje za Taurunum, išli kao jedan put da onda dalje od Taurunuma, produže put kao jedan državni drum preko Singidunuma Beograda i Naisussa Niša dalje na istok. Svi su dakle ti putevi i onaj tokom Dunava i oni Slavonijom i Sremom i oni dolazeći sa juga od Mitrovice išli pravcem sa zapada na istok. Osim njih bio je još jedan spojni drum pravcem jug-sever koji je spajao Sirmium Mitrovicu, sa Bononiom Banoštar. Ali samo jedan pogled na geografsku kartu pokazuje, da to nije moglo biti sve. U takvom slučaju bila bi tako važna stanica, kao što je radi sliva Tise u Dunav morala biti stanica Acumincum Slankamen, sa glavnom stanicom u Sirmiumu Mitrovici, vezana tako zaobilaznim putevima, kao što bi bio jedan nizvodno do Taurunuma Zemuna, a odatle uzvodno Dunavom do Acumincuma Slankamena, a drugi spomenutom spojnom cestom od Sirmiuma Mitrovice na Bononiu Banoštar pa odatle Dunavom nizvodno dalje za Slankamen. Već ta neverovatnost, da bi takva stanica bila upućena na zaobilazne

puteve, upućuje na verovatnost postojanja kraćaka, a to opet na verovatnost Putinaca.

Od južno-severnog druma Mitrovica Banoštar, Srem se dalje na istok širi kao lepeza, pa je vrlo verovatno, da su na tom terenu razni kolni putevi vodili za tako važno mesto u rimskoj državi, kao što je bio Sirmium, kolni putevi iz Petrovaradina i Slankamena svakako, a bez sumnje i drugi. Kada se pogleda geografska karta vidi se da je prirodno mesto spajanja dakle sastanka tih eventualnih kolnih puteva i kraćaka baš tamo, gde su danas Putinci.

U ostalom i današnje vreme upućuje na to. Tek nekoliko kilometara daleko od Putinaca leži železnička stanica Inđija selo, koja je bila postala raskrsnicom železnice Mitrovica—Zemun, Mitrovica—Sremski Karlovci—Petrovaradin. Na taj način je železnica išla samo nekoliko kilometara dalje na Inđiju, da se tu onda rastavi severno za Petrovaradin i južno za Staru Pazovu i Zemun. Radi skraćenja puta Zemun—Mitrovica sazidana je onda spojnica od Stare Pazove za Putince. Iz toga što je na taj način sada pruga Inđija—Putinci i Inđija—Pazova bila spojena spojnicom Pazova—Putinci nastalo je, da se je zapravo onda pruga Mitrovica—Zemun delila od pruge Putinci—Petrovaradin kod Putinaca. Vidi se dakle da su Putinci u stvari bili prirodna raskrsnica, a po tome i prirodna spojnica tih dveju železničkih pruga.

To govori za to, da Putinci mora da imaju u prostoru Mitrovica—Zemun—Petrovaradin centralni položaj i da je tu prirodno mesto za sastajanje i rastajanje puteva iz istočnoga Srema ili u istočni Srem. A kako je sa železnicom tako je i sa kolima. Od Putinaca vodi put dalje za Staru Pazovu i Zemun, od Putinaca vodi dalje put za Inđiju, Nove Karlovce, Slankamen, od Putinaca vodi put dalje za Petrovce, Prhovo, Progar na Savi, a samo malo zapadnije od Putinaca tj. između Rume i Putinaca zapadnije ide put preko Malih Radinaca, Šatrinaca, za Sremske Karlovce i Petrovaradin. U vreme kad nije bilo železnice verovatno se dakle u Putincima sastajalo i rastajalo još i više putinaca.

Prema spomeniku to mesto, gde su sada Putinci, dakle to mesto sastanka i rastanka putinaca zvalo se je u rimsko vreme Famantija.

Naravno da o takvim putincima, kao što je u opšte o nedrumskim kolnim vezama to po sebi prirodno, nije ostalo iz rimskoga vremena podataka. Podaci su ograničeni samo na zidane drumove. U ostalom i danas se u glavnom zna za zidane drumove, dok su različiti kolni putevi tek stvari lokalnog interesa.

Iz ovih navoda o Putincima verovatno postaje razumljivim ime Putinci.

Ako je dakle to mesto u rimsko vreme nosilo naziv Famantija onda se prirodno pojavljuje pomisao, da je to mesto već onda nazvano Famantijom po onom istom razlogu, po kome je to isto mesto docnije

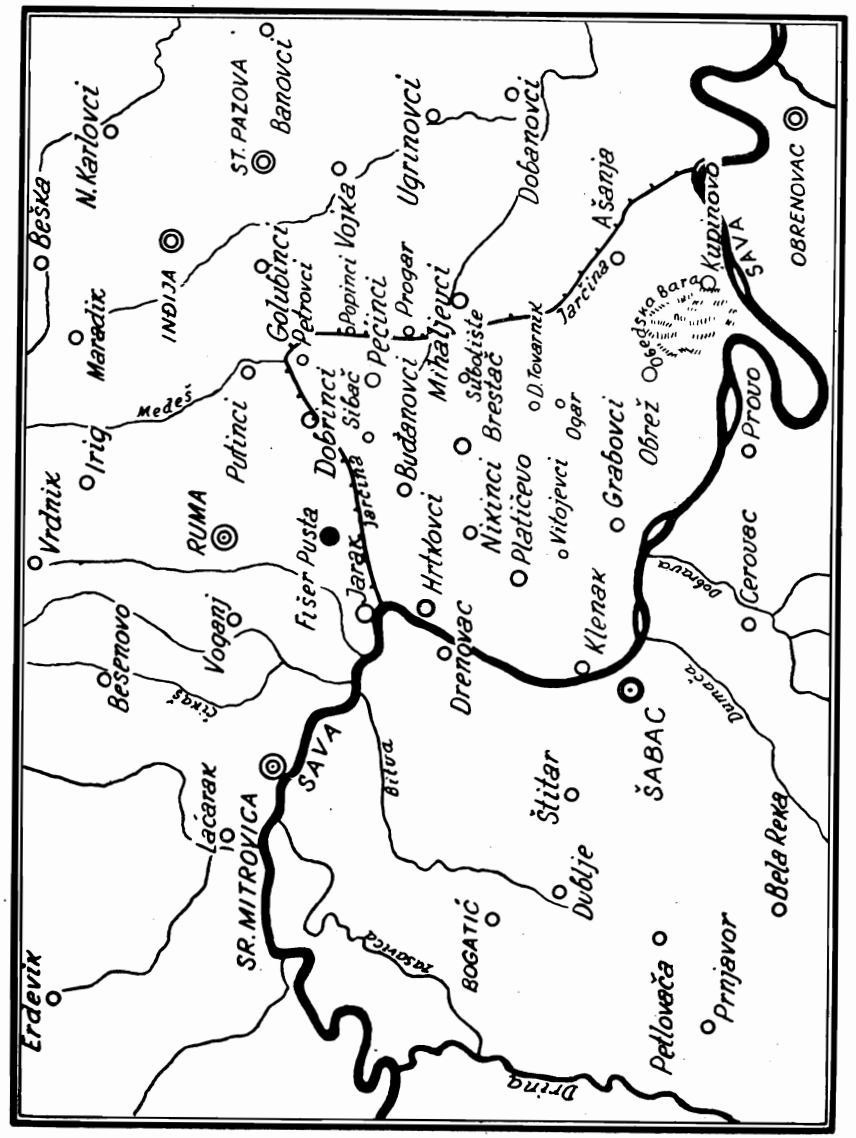

Slika br. 1.
Karta Probovog kanala (Jarčine) sa naznakom bivšeg imanja Fischer u bl.zini sela Jarak, gde je iskopan stari novac Mc ARES.

Slika 2

Današnje stanje tzv. Rimskog kanala (Jarčine) na njegovom izlazu u Savu (Dobrotom Velimira Subića iz Beograda)

Slika 3

Današnje stanje tzv. Rimskog kanala (Jarčine) na njegovom izlazu u Savu (Dobrotom Velimira Subića iz Beograda)

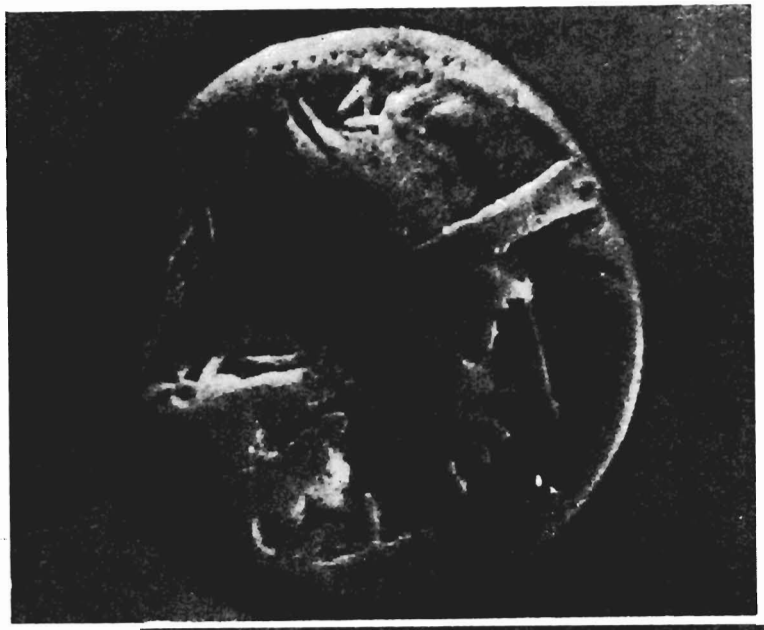

Slika 4
Prva strana starog novca Mc ARES

Slika 5
Druga strana starog novca Mc ARES

nazvano Putinci. To pak upućuje na pomisao, da bi onda trebalo, da i izražaj Putinci i izražaj Famantija budu po svom značenju jedno isto.

Pojavljuje se dakle pitanje odnosa Famantije i Putinaca u pogledu značenja tih izražaja. Naravno, ako se misli na identičnost tih izražaja u smislu prevoda o tome ne može biti govora. U smislu bukvalnom dakle niti su Putinci Famantija, niti je Famantija Putinci.

Ako može biti kakve veze i kakve sličnosti i ako se može pomišljati prema tome, da je Famantija isto što i Putinci, odnosno Putinci isto što i Famantija, onda bi o tome moglo biti govora samo po smislu tih reči, a ne po bukvalnom prevodu. Istina i po smislu samome Famantija još ne bi bila Putinci. To bi moglo biti tek u tzv. prenesenom smislu.

Fama u latinskom znači glas, predanje, u smislu glas ide, govori se. Ali latinska reč fama dolazi od grčke reči feme, dorski takođe fama, koja u grčkom, dolazeći od glagola femi znači zapravo otkrovenje, izjavljenje, govor, glas, ali, što je ovde vrlo važno i vest, obaveštenje, sve prema glagolu femi, reći, objasniti, objaviti. Da li se onda može pomisliti na to, da je mesto sastanka i rastanka raznih putinaca tu, gde su sada Putinci, dobilo ime Famantija po latinskoj reči fama u smislu obavesti tj. kao mesto, koje svojim položajem javlja različite saobraćajne mogućnosti, odnosno različite putince, dakle koje obaveštava o spoju tih raznih putinaca. Naravno to se samo tako može misliti, a ne i dokazivati, pa prema tome i postići samo verovatnost u tom smislu, ali gledajući te dve reči Famantija i Putinci, teško se čovek otima osećaju da bi obe mogle nastati iz istoga uzroka.

Ni po smislu, a kamo li bukvalno, nego tek u prenesenom smislu, bila bi u reči Putinci sačuvana reč Famantija, ako se zaista sme uzeti, da su ta imena nastala po jednom istom mestu razlaza i sastava, pa po tome i objave raznih putinaca. Da je Famantija bila tu gde su Putinci sledi iz spomenika, dok bi identičnost obaju naziva po pojmu sledila samo iz kombinacije.

Naravno ako položaj Famantije na tom mestu gde su sada Putinci sledi iz samoga spomenika onda bi to bilo dosta, jer bi spomenik davao odgovor na pitanje, gde je bila Famantija. Potvrda toga po kombinaciji u prenesenom smislu značenja reči Famantija bila bi iz višega. To znači, ako bi kombinacija bila neodrživa, da to ne bi ništa menjalo na stvari, da je Famantija bila tu gde su sada Putinci, što bi značilo današnjim očima gledano i današnjim govorom kazano, da je taj Cemaes bio iz Putinaca i da je u Putincima i sahranjen. Naravno u vreme kada su se Putinci zvali Famantija.

Prema tome svemu izlazilo bi, da reč Famantinus, odnosno FAMANTINVS na spomeniku, znači mesto, odakle je bio taj Cemaes, koje se je nalazilo u rimsko vreme tu gde su danas Putinci.

Ostalo bi sada još da se vidi, šta znače reči HO SEF i HEMONA.

Gore više u ovom ispitu čitanja postavljeno je pitanje kod reči PERIT, gde je taj Cemaes poginuo. Vraćajući se sada tom pitanju može se reći, da ono, što kao odgovor na to pitanje daje spomenik, glasi IN FLUME HEMONA, dakle u reci Hemoni tj. udavio se u reci Hemoni.

Usled toga postavlja se pitanje, koja bi to reka bila, koja se zove Hemona.

Vulić sa pravom kaže, da nam je nepoznato, da se je reka, na kojoj je Ljubljana, zvala isto kao i varoš Hemona.

Da, to nam je zaista nepoznato, ali samo do ovoga spomenika. Od ovoga spomenika to nam je poznato, jer nam to taj spomenik kaže, a spomenik je prvoga reda (kamen). Prema tome ostaje samo, da mi to, što nam spomenik kaže, shvatimo i razumemo.

Razgledajući pitanje te reke Hemone zapravo vidimo, da se to pitanje deli na dva pitanja, prvo, koja je to reka, a drugo, otkuda joj je to ime.

Pa samom zbivanju, koje nam pokazuje spomenik, naročito, ako u reči Famantinus prepoznajemo Famantiju, a u ovoj Putince, najverovatnije bi bilo, da je reka, u kojoj se je Cemaes udavio, reka Sava.

Od Famantije Putinaca, do Mitrovice na Savi ili do Klenka na Savi nije daleko, nego je blizu pa, ako je davljenik Cemaes bio prenešen iz reke, u kojoj se je udavio, u njegovo mesto Famantiju Putince, onda je najverovatnije, da je ta reka, u kojoj se je on udavio bila ona, koja je toj Famantiji, Putincima, bila najbliža, dakle reka Sava.

Ali s pravom će se prigovoriti, da je ta reka Sava i u rimsko vreme imala to isto ime, da se je kao i danas zvala Sava. Uzima se da su i Sava i Drava i Dunav tj. u latinskom Savus, Dravus, Danubius, imena keltskoga porekla, dakle od Rimljana preuzeta. Po tome mi smo znali, da se Putincima najbliža reka zvala Savus, a da se je zvala Hemona, kao što to iz spomenika proizilazi, to nismo znali.

Kako je to moguće. Samo tako, što su tu reku zvali Savom Rimljani, a mi smo imali njihove spomenike. Po ovom pak spomeniku tu istu reku morali su barbari zvati Hemonom, ali mi njihove spomenike nismo imali. Sada to imamo u ovom spomeniku, pa nam je jasno, da iz spomenika proizilazi, da su onu reku, koju su Rimljani zvali Savom, barbari zvali Hemonom. Iz toga onda mora slediti, ako je reč Savus keltska reč, da je onda u imenu Hemona sačuvana stara predkeltska reč. Pošto pak reč Hemona po svom obliku može dolaziti samo od reči Hemos, koja označava gorje Balkana, gde Iliri nisu nikada bili, to će ta reč Hemona kao ime reke Save morati biti ne samo predrimska, ne samo predkeltska, nego i predilirska, dakle tračka.

Spomenik bi dakle bio podatak, da je u njegovo vreme kod barbara u Sremu blizu Save još bilo sačuvano prastaro tračko ime za reku Savu, pa prema tome i podatak, da su Tračani stanovali nekada i na reci Savi i to, uzevši ime reke Hemona i ime mesta Hemona zajedno,

čak daleko na zapad, verovatno i do izvora Save. Tako bi spomenik Cemaesa bio podatak i za to, da su zaista Tračani nekada morali stanovati po celom Balkanskom poluostrvu, dok nisu od strane Ilira bili ograničeni samo na istočni deo Balkanskog poluostrva. Ali kako to da su Tračani reku Savu zvali Hemona. To postaje razumljivo, ako se uzme, kao što je najprirodnije, da je taj izražaj došao od reči Hemos. Treba samo pomisliti na to, kako bi taj naziv obzirom na spomenuti odnos, glasio danas.

Od gorja Balkan uzima se da dolazi izražaj Balkansko poluostrvo. Prema tome kada bi se danas htelo analogno obliku Hemos Hemona izvesti ime Savi od gorja Balkan, odnosno od Balkanskog poluostrva, reka Sava morala bi se nazivati kratko Balkanska. Tačno to znači onda i Hemona, ako se uzme, da je taj oblik nastao od gorja Hemos odnosno od poluotoka Hemos. Uzima se, da su se tragovi Tračana sačuvali mestimice i u Posavini. Je li dakle porodica, o kojoj je reč na spomeniku bila već Ilirska, u kojoj se je kao i u celoj Famantiji valjda za reku Savu sačuvalo tračko ime ili je ta porodica bila ostatak starih Tračana, koji su blisku im reku nazivali starim tračkim imenom, to su pitanja, koja se po spomeniku sama od sebe nameću. Po onome, što navodi rumunjski naučenjak Vulpe, koji nalazi među Ilirima dosta često ono ime, koje na spomeniku imade Cemaesov otac bila bi Cemaesova porodica ilirska, romanizirana. Kako je es i os samo grčki dodatak imenu Cem, koje je ime kao i Hem verovatno tračkog porekla bila bi to porodica ilirska, romanizirana, u kojoj se jednovremeno još održava tračko ime već sa počecima grecizacije. Oznaka Hemona za reku Savu prema tome dolazi na spomeniku verovatno od te porodice, a isto tako verovatno i od samoga kamenoresca, jer oznaka Save sa reči Hemona nije mogla biti stvar samo jedne porodice ili jednoga kamenoresca, nego je nazivanje reke Save Hemonom moralo biti u Famantiji stvar opšta, pa će se po tome naći i u toj porodici i u toga kamenoresca, što znači ukratko i na spomeniku za to što je bila u samom mestu.

Ni reč Hemona dakle neće biti pogreška u opšte, ali ona neće biti ni pojava barbarske latinštine, nego naprotiv ona će biti na spomenik pravilno postavljena kao onaj naziv za reku Savu, koji se je tu u Famantiji u opšte upotrebljavao. Reč Hemona dakle na spomeniku ne samo da nije pogreška, nego je naprotiv važan podatak za jednu starinu i to ne samo za starinu ilirsku, nego i za starinu predilirsku, tračku.

Istina, ovakvom shvatanju naziva Hemona u smislu »Balkanska« moglo bi se sa pravom prigovoriti, ako Hemona dolazi od Hemos, da bi onda taj naziv pre morao nositi Dunav, koji protiče pored Balkana, tj. gorja Hemos. A znamo Dunavu starije ime u nazivu Ister ili Istros, a ne Hemona. Ali taj prigovor je samo na prvi pogled opravdan, jer u stvari Dunav nije balkanska reka. On samo jednim i to manjim delom prolazi pored Balkana, dok sa svojim većim delom nema veze sa Balkanom. Za

to se je on i u tom svom manjem delu i ako prolazi pored Hemosa zvao Ister a ne Hemona.

Sava je naprotiv, tako reći cela, reka balkanska, i za to se verovatno ona i zvala Hemona. Istina, njene pritoke, Vrbas, Bosna, Drina su to još više, jer su one balkanske u svojoj potpunosti, pa bi se i sa tim obzirom moglo prigovoriti, kako one nemaju naziva Hemona, pa da prema tome ima ostati otvoreno pitanje, sve, ako bi Hemona i značilo balkanska, na koju se od tih reka u toj vezi sme pomišljati.

Ali pomisao, da se izražaj Hemona odnosi na reku Savu ne javlja se samo na osnovi ovoga spomenika, nego se ona javlja na osnovi veze, koja se pokazuje između spomenika i varoši Hemona. Po prirodi stvari, kad se radi o identičnom imenu reke i grada, verovatnije je, da ime grada dolazi odatle, što je podignut na reci, nego obratno. Kad dakle iz spomenika samoga proizlazi verovatnost za reku Savu a varoš Hemona se takođe nalazi na reci Savi, a ne na Vrbasu, Bosni, Drini, onda ime te varoši Hemona na istoj reci, na koju spomenik upućuje, govori za to, da je Hemona u stvari reka Sava. I ako su dakle i spomenute druge reke balkanske i još više nego sama Sava ipak se na njih naziv Hemona ne može primeniti, jer je varoš Hemona na Savi, pod čim se naravno podrazumeva blizu reke Save, pa se naziv Hemona mora odnositi na reku Savu. Kad dakle iz spomenika proizilazi, da se je Sava nazivala Hemonom, onda bi to bio podatak za prastaro ime reke Save.

No i kad ne bi moglo da se održi mišljenje, po kome bi naziv Hemona dolazio preko pojma o Balkanskom poluostrvu od gorja Hemos, ipak ona starina, na koju spomenik glede te reči upućuje ne bi time bila umanjena. Kako se koren te reči Hemona i Hemos ne nalazi samo kad se radi o nazivu odnosnoga gorja i odnosne reke, nego se on i inače nalazi po Balkanu, pa je čak moguće da i nije naziv gorja Hemos početak sa tim korenom, a po tome moguće da ni naziv reke Hemona ne dolazi od toga gorja, nego kako je moguće, da oboje dolazi od jednog trećeg uzročnika, važno je uzeti u obzir, da se u tome slučaju takođe nalazimo pred verovatno tračkom starinom, a to je dosta za objašnjenje otkuda na spomeniku za reku Savu naziv Hemona mesto naziva Sava. Ako se ne bi moglo zaključiti zašto su Tračani reku Savu a po tome i istoimenu varoš nazivali Hemona, dosta je ako se ne pojavljuje historiski materijal, koji bi pobijao pomisao, da su Tračani reku Savu nazivali Hemonom.

Haemimontus (Aemimontus kao Aemona) je tračka provincija na Hemosu još u vremenu kasnih rimskih careva. Haemimontani (Aemimontani) su njeni stanovnici. Haemonia je stari naziv za Thessaliu (u Ovidia Haemonia terra). Haemonides, Hemonides je naziv za čoveka Thessalca, a Haemonis za ženu Thessalku. Haemonius je oznaka za ono, što je thessalsko.

Iz ovoga svega bi izlazilo da je starina toga korena u Thessaliji (u smislu za thessalsko služi se tom reči i Horacije i Ovidije, kao i Lucanus i Valerije Flaccus) pa bi onda po toj starini naziv planine Haemos vodio poreklo od Thessalije. Ali možda je i obratno, a možda svi ovi pokušaji da se pronađe proveniencija korena za reč Hemona ne govore ni za jednu od tih dveju dosad iznešenih mogućnosti, pa možda sve to zajedno upućuje na to, da su sve pojave toga korena morale proizaći iz jednoga značenja u tračkom jeziku, koje nam je nepoznato, pa u stvari teško je ili u opšte i nemoguće domisliti se, odkuda isti koren i u Tesaliji i na Balkanu i glede reke Save. Ipak za čitanje spomenika sve to zajedno samo potpomaže pomisao, da je reka Hemona reka Sava.

Kao što spomenik i pokazuje taj naziv Hemona za Savu bio bi prema tome tračke starine.

Kao grčki ne bi mogao doći u obzir, jer se ime varoši Hemona nalazi blizu reke Save, gde se grčki kolonisti nisu naseljavali, dok u Sremu grčki posed dolazi tek u hrišćansko vreme.

Grčko objašnjenje reči Hemos nalazilo bi se u grčkoga pisca Apollodora iz Athene (140 pre n. e.). U njegovoj zbirci mitoloških skaski pod naslovom Bibliotheke ima jedna, koja bi trebala da reč Hemos objasni kao grčku reč. Mitološka skaska bi trebala da pokaže kako je balkansko gorje dobilo ime Hemos. U tu svrhu upotrebljuje pisac grčku reč haimos, čiji se koren u latinskom piše haem, a ne tračku reč sa korenom hem, od koje je nastalo Hemona. Na jednoj strani dakle stajala bi tračka reč hem a na drugoj grčka haemos, latinski Haemus. Sadržaj te skaske bio bi ovaj. Ge (zemlja) u besu, što su bogovi svladali gigante, rodi jednog ogromnog mešanca od zveri i čoveka, najvećeg od sve svoje dece, prevazilazećega sve planine, glavom do zvezda, a rukama do na kraj zapada i istoka — Tyfona. U borbi sa njim sam Zeus nabacivaše bregove oko haimosa, ali od vraćanja tih bregova natrag na njega samoga Zeus propljuje krv. Progoneći posle toga Tyfona dođe na Siciliju gde nabaca Etnu. Pošto reč haima u grčkome znači pre svega krv to je lako pretpoznati u ovoj skaski opis postanka Balkana i Etne kao vulkana. Vatra iz vulkana i krv oboje su crvene boje i tu je skaski poticaj za nastajanje. Mi do duše nemamo podataka da je Balkan ikad bio vulkan, ali Etna je to bila. Ako dakle Zeus nabacuje bregove propljuvavši krv i na Balkanu i na Etni, onda to pokazuje, da je skaska osnovana na pomisli da su i Balkan i Etna vulkani. Pošto pak vulkan ima crvenu boju a i krv je crvene boje to po toj skaski bi Balkan tj. Hemos dolazio u svom nazivu od grčke reči haima. To u ostalom kaže i sam Apollodor sa rečima »tuton de hipo tu keraunu ep auton palin otheomenon poli epi tu orus exeklizen haima hothen to oros onomasthe Haimos«, što znači sa poslednjim rečima, da se je breg prozvao breg krvi.

To će biti verovatno naknadna legenda za već postojeći naziv brega Hem, dakle grčko objašnjenje reči hem kao grčke reči tj. najpre je od

hem nastalo hemos pa haimos a pošto je haema krv onda se breg haemos tumači kao krvni breg. Naravno krvni breg bio bi nesmisao, koji kao što se vidi nastaje time što se reč hem uzima kao grčka reč haemos. Da se taj nesmisao protumači stvara se legenda o Zeusu i Tyfonu. Takva legenda osnovana na pomisli vulkana obuhvata ne samo Etnu nego i Balkan, čime samo pokazuje veliku starinu reči hem. Legenda dakle, koja balkansko gorje hem objašnjava sa grčkim haimos pokazuje, da su Grci došavši na Balkan morali taj naziv Hemos za Balkan već naći. Dolazak Eolaca računa se oko godine 1450 pre n. e., Jonaca oko god. 1500, Doraca oko god. 1100, sve pre n. e. Da li je Balkan zaista ikada bio vulkan, to se ne zna, ali da je u vreme toga dolaska već nosio ime Hemos to pokazuje Apollodorova legenda. Značajno je da su sve ove seobe išle ne istočnim Balkanom, nego srednjim, kad su svršavale na Peloponezu. To znači zapadno i južno od Soluna. Apollodorova legenda, koja se tiče Balkana a ne i Soluna, pošto se reč hem pojavljuje i oko Soluna pokazuje, da je zaista koren reči Hemona morao biti vrlo raširen i da je Apollodorova legenda obuhvatila samo jedno njegovo mesto tj. u pogledu balkanskoga gorja i tu dala jedno objašnjenje, koje se ne može primeniti i na druga mesta, gde se taj koren pojavljuje. To znači, da je ipak najverovatnije, da se tu radi o jednome korenu jedne reči još tračkoga jezika, koji je morao već postojati, kad su Grci došli na Balkan i koji je onda grčka legenda na jednom mestu po sličnosti tračke i grčke reči pokušala objasniti kao grčku reč. Sve to pak zajedno upućuje na tračku starinu reči hem, koja je od Grka pogrešno shvaćena kao grčka reč. Hem a po tome i Cem odnosno na spomeniku grčki Cemes pisano latinski Cemaes bile bi dakle tračke starine i pored Apollodorove legende. Odnosno reke Save to je i razumljivije, jer su Tračani živili i na reci Savi. Iz svega ovoga proizilazilo bi, da Hemona nije Sava samo po tome, što je spomenik nađen blizu Save u Famantiji — Putincima nego i po tome, što se tračko ime može odnositi samo na reku Savu. Prema tome bilo bi dakle i to mesto na spomeniku, gde se nalazi reč Hemona objašnjeno pa se može uzeti, da je za čitanje objašnjen skoro celokupni tekst spomenika, koji bi sada glasio u prevodu ovako.

Cemaes, Liccausa, iz Famantije, HO SEF reka, desete urođeničke, centurije druge, pogibe u reci Savi. Postaviše otac Liccaus, rođaci Loricus i Licaios. Naravno ovo »postaviše« u smislu ovaj spomenik postaviše.

Kao što se vidi u čitanju napisa na spomeniku došli smo sada i do poslednje reči, koju još treba pročitati, tj. upravo tamo, gde je predložena konjektura sa reči ho (b) se (s), obses, talac, dakle siguran znak, da se reč teksta, kako je iznešena, nije mogla pročitati.

Način, po kome se kod čitanja konkretnoga teksta najteža reč ostavlja za naposletku, pokazuje se i ovde kao koristan. Pročitavši sve ostale reči i iznašavši tako čitav ostali sadržaj natpisa stvaramo verovatnost, da će nam tako pročitani sadržaj već po samome svome smislu

tim samim prokazati i značenje one najteže reči, čije čitanje je ostavljeno za naposletku. Kad je čitav sadržaj jednoga naptisa pred nama kao pročitan i kad mu samo još fali jedna reč sva je verovatnost, da će smisao te reči morati proizaći iz toga već pročitanoga sadržaja. Sasvim je dakle drugo nešto pokušati pročitati reč HO SEF odmah pre čitanja ostaloga teksta, a sasvim je nešta drugo dati se na čitanje te reči HO SEF, kad je pročitanim ostalim tekstom skoro ceo sadržaj napitsa na spomeniku već poznat, pa samo fali još ta jedna reč i ono, što je pročitano upućuje na to, šta bi mogla značiti i ta poslednja još nepročitana reč.

No, pre nego što se sada pređe na čitanje i te poslednje reči potrebno je navesti, šta o njoj misli pisac izvrsne rasprave Bathinus flumen u Šišićevom Zborniku strana 137, B. Saria. Odnosna primedba glasi:

Emona, najzapadniji pannonski grad, morao je ležati daleko u etapi od opasne zone, jer su tu bili konfinirani pannonski taoci, kao što se vidi sa kenotafa nekog Amantinskog taoca iz Bassianae... caemaes Liccav(i) f. Amantinus ho (b) se (s), koji »in flumen perit Hemona«. CIL III 3224 iz Putinaca.

Po oznaci CILIII 3224 sa dodatkom »iz Putinaca«, a naročito pc Katančićevoj konjekturi sa ho (b) se (s) ta primedba bi se ticala onoga istoga teksta, koji je i Vulić izneo, ali sa ovim razlikama.

Ime CEMAES bilo bi napisano caemes, mesto HO SEF bilo bi ho (b) se (s), a mesto FAMANTINUS bilo bi rastavom te jedne reči u dve reči f. Amantinus. Tu bi se dakle nalazile dve konjekture, jedna u ho (b) se (s), a, druga u f. Amantinus. O onoj prvoj govoriće se kod čitanja reči HO SEF. O ovoj drugoj valja govoriti pre toga, pošto se ona odnosi na izražaj FAMANTINUS, o kome je već bilo ovde više gore reči.

O toj drugoj konjekturi bilo bi teško odlučiti se. Pre svega ona je i suviše dalekosežna, jer od Famantinus, što dopušta i shvatanje u smislu Famantije kao oznake mesta rođenja pokojnikovog, takva konjektura donosi oznaku plemena Amantinus, a već je spomenuto da je na nadgrobnom spomeniku vrlo verovatno mesto rođenja, a sasvim neverovatno označenje plemenske ili zemaljske pripadnosti. Ono pak f., koje bi imalo označiti sina tj. filius nije potrebno, jer je ta okolnost već izražena sa rečima CEMAES LICCAVi tj. Cemaes Liccausa, što je u stvari jedan oblik za označenje sina, koji postoji i u današnjici kao napr. Nikola Vladimira ili Sreten Stevana ili Vuk Dragutina.

Sa reči dakle CEMAES LICCAVi tj. Cemaes Liccausa jasno je označeno, da je prvi bio sin ovoga drugoga, ali na spomeniku još to ponovo potvrđuju pri koncu teksta stavljene reči LICCAVS PATER tj. LICCAVS OTAC. Ali ne samo da to nije potrebno, nego nije ni oportuno rastavljati reč FAMANTINUS. Stavljanjem oznake f. filius, do koje se dolazi delenjem reči FAMANTINUS, ne proizvodi se samo to, da se u tekst unosi jedan pleonazam, pošto je to, što bi sa tim f. bilo izraženo,

već sa prvim redom teksta spomenika učinjeno, nego se sam tekst menja, jer mesto oznake rođenja FAMANTINUS stavlja se oznaka plemenske pripadnosti Amantinus. Ovakvu konjekturu verovatno je omogućilo to, što je ilirsko pleme Amantina poznato, dok pleme Famantina nije poznato, ali to onda ne govori za konjekturu, nego za to, da se izražaj Famantinus na spomeniku uzme pre kao mesto rođenja, nego kao oznaka plemenske pripadnosti.

Pošto se pak takvim uzimanjem tekst ne menja i konjektura izbegava, to je lakše odlučiti se za to, da se reč Famantinus shvati kao oznaka mesta rođenja, nego odlučiti se za tako dalekosežnu konjekturu, kao što je f. Amantinus. Prelazeći sada na pokušaj čitanja reči HO SEF potrebno je spomenuti, zašto se u pogledu toga HO SEF uvek govori kao o jednoj reči, kad su to dve reči. To biva za to, što se u reči HO prepoznaje grčko ho, koje prema oznaci ženskog roda »he« i srednjega roda »to« označava, da je reč muškoga roda. Reč je dakle SEF, dok je ho odnosno na spomeniku HO samo znak, da je ta reč SEF muškoga roda, a ne ženskoga ili srednjega roda. Usled toga HO SEF je u stvari jedna reč, jer oboje zajedno ima značenje samo toliko, koliko značenje imade reč SEF. Time bi ujedno bila pročitana i reč HO, pa ostaje sada samo još reč SEF. Ali dosledno originalu tj. samome natpisu na spomeniku bolje je i dalje govoriti o potrebi, da se objasni izražaj HO SEF, nego o potrebi, da se samo objasni reč SEF, i ako se u opšte samo još o tome i radi.

Kada eto sada razumemo celi tekst na spomeniku osim ovoga poslednjega SEF, vidimo pre svega, da se radi o vojniku, koji je služio u drugoj centuriji desete uređeničke jedinice.

Ovo HO SEF dakle moraće imati vezu sa vojskom tj. sa položajem toga vojnika u vojsci.

Kada pak postavimo pitanje kakav bi to položaj mogao biti, onda nije dosta, da kažemo da bi taj vojnik imao biti u vojsci HO SEF, jer sam tekst spomenika jasno kaže, da bi taj vojnik imao biti HO SEF AMNORUM.

Dakle taj vojnik desete uređeničke jedinice centurije druge bio bi po svome položaju u vojsci HO SEF AMNORUM. Sa oznakom DECEM GENTE VNDIVS CENTVRIA SECVNDA označeno je na spomeniku, gde je u vojsci pripadao onaj vojnik, kome je taj spomenik podignut. Prirodna je onda pomisao da će reči HO SEF sadržavati položaj, čin, zvanje istoga u toj desetoj vojnoj jedinici, centuriji drugoj. Ali kad na spomeniku stoji HO SEF AMNORUM, onda se mora zaključiti, da je u tekstu natpisa reč AMNORUM dodana reči HO SEF za to, što se položaj toga vojnika potpuno izražava tek sa sve te tri reči zajedno.

Pošto smo videli da AMNORUM nije drugo nego nepravilno amnium tj. reka u genitivu plurala, pitanje, koje se pri čitanju postavlja, ne bi bilo, šta znači HO SEF, nego šta znači HO SEF AMNORUM ili srpski, šta znači HO SEF reka. Dakle zapravo, šta je reka mogao biti taj HO

SEF. Odgovor na to pitanje nameće se sam od sebe. Taj vojnik desete uređeničke jedinice, centurije druge, koji se je udavio u Savi, morao je biti naprosto rečni pilot tj. onaj, koji provodi lađe rekom naznačujući plićake, grebene i ostala opasna mesta. Dakle vojnik u rečnoj službi, koji se je, kako iz spomenika proizilazi, verovatno u vršenju te službe i udavio. Cemaes, vojnik desete uređeničke, centurije druge nije mogao biti reka drugo, nego pilot. Pred nama bi dakle bio nadgrobni spomenik jednog uređenika rimskog vremena iz mesta Putinci, koji je kao vojnik bio pilot vojni na Savi, gde se je i udavio. Reč amnorum mesto amnium označavala bi dakle rečnoga pilota. Kako je dakle sada jednostavan, prirodan i razumljiv natpis na spomeniku.

Cemaes, sin Liccavsa iz Famantije, rečni pilot u desetoj uređeničkoj jedinici, centuriji drugoj, pogibe u reci Hemoni. Postaviše Liccaus otac i Loricus i Licaios rođaci. Ništa drugo, nego ko je sahranjen i ko mu spomenik podiže. Pre toliko i toliko vekova baš kao i danas.

I tako, kao što se vidi, time, što je pročitan najpre sav ostali tekst natpisa na spomeniku pre reči HO SEF, omogućeno je, da se naročito uzevši u obzir reč amnorum, ta reč HO SEF pročita kao rečni pilot. Ako je pak HO SEF AMNORUM rečni pilot onda HO SEF bez AMNORUM znači pilot, a pošto je u stvari tu reč samo SEF, onda znači, da je čitanjem ostaloga teksta omogućeno, da se prepozna, da reč SEF znači pilot. Na spomeniku dodano je AMNORUM za to što je onaj, kome se spomenik diže, rečni pilot, pilot na reci.

Ali koliko god bilo prinudno ono, što se na taj način pronalazi ipak treba uzeti u obzir, da time, što se reč SEF prepoznaje po smislu kao pilot, to biva još uvek samo po tome, što po celom ostalom sadržaju napisa na spomeniku ne pokazuje se po njegovome smislu nikakvo drugo rešenje mogućim. Ali time nije još sa čitanjem te reči HO SEF svršeno. Analogno interpretaciji mogli bi reći, da je time još uvek postignuta samo logična ali ne i bukvalna interpretacija. To znači da čitanje, radi kojega se ovaj pokušaj poduzima, sa ovakvim prepoznavanjem reči HO SEF jeste svršeno po smislu, ali ne i po reči. Da se i to postigne, pa da čitanje bude potpuno svršeno, potrebno je pokušati i to izviditi, da li se gramatikalno značenje reči SEF slaže sa ovim njenim značenjem, koje je po smislu pronađeno. Treba dakle videti, šta bi mogla značiti ta reč SEF, odnosno u obliku supstantiva HO SEF. Ako se onda pokaže, da se onaj smisao te reči, koji proizilazi iz celokupnog sadržaja natpisa, slaže sa onim smislom, koji proizilazi iz gramatičkog značenja te reči, onda će time biti rešeno i poslednje pitanje i moći će se spomenik pročitati onako, kako je napisan, bez ikakve konjekture.

Gramatikalno pak značenje reči HO SEF ili bolje reći reči SEF, treba tražiti u jeziku grčkom, i ako je spomenik, odnosno natpis na njemu sastavljen u jeziku latinskom ili tačnije u jeziku latinskom sremskih uređenika toga vremena, kada je spomenik podignut.

To se vidi baš iz toga, što ispred reči SEF stoji grčka pokazna reč HO. Ta pokazna reč dakle upućuje na to, da će se objašnjenje toj reči SEF naći u jeziku grčkom. To tim pre, što u jeziku latinskom nema ni reči HO ni reči HO SEF, a ni reči SEF, pa ni reči SAF.

No nema ni u grčkom reči HO SEF, a ni SEF, pa ni SAF.

Ali za to ima reč safenizo, koja bi, kada bi glasila sefenizo imala isti koren, kako glasi ono SEF u reči HO SEF. Iz toga bi izlazilo, da je odgovarajući reči safenizo najpre nastala reč SAF, a onda tek SEF, što bi značilo da transformacija nije vršena najpre sa glagolom, pa da je od transformiranog glagola, izuzevši iz istoga njegov koren, postala reč SEF, nego da je najpre od glagola safenizo izuzet koren saf, koji je kasnije pretvoren u sef. To bi značilo, da je prvobitni naziv za pilota glasio HO SAF, pa tek posle HO SEF. U stvari najverovatnije je, da je transformacija vršena postepenim izostavljanjem tj. od glagola safenizo najpre supstantiv safes, pa onda saf. Konačni oblik sef onda ne bi bio drugo, nego isto što i SAF, samo sa promenom toga jednoga slova. Svemu tome ćemo naći potvrdu, ako pogledamo ono, što u grčkom jeziku u vezi korena saf postoji.

Tu je dakle pre svega, kako je rečeno, već sam taj glagol safenizo. On znači učiniti nešto jasnim, razjasniti, objasniti ali i objaviti u opšte. Od toga glagola nastao je adjektiv safes, koji znači jasan, svetao, vidljiv, razgovetan, izvestan, siguran, pouzdan, nepogrešan, nevarljiv, verodostojan. Ako se sada uzme, a to se po spomeniku uzeti mora, da se oblik safes pojavljuje i u skraćenom obliku saf, i to sa reči amnorum, onda se vidi, da je od toga adjektiva napravljen supstantiv, jer mu prethodi pokazna reč HO. To znači da bi saf amnorum značilo rečni ono, što od svih gore navedenih značenja reči safenizo, spomeniku najbolje odgovara. A to bi bilo na reci siguran, na reci pouzdan, na reci verodostojan. To je taman oznaka za pilota. Kod njega se to pretpostavlja. Za to mu se poverenje i daje.

U reči dakle safenizo, odnosno u reči safes, odnosno u reči saf tj. u glagolu, supstantivu, skraćenici supstantiva ne nalazimo tek neku sličnu grčku reč, nego baš onu grčku reč, od koje je kao od glagola supstantiv HO SAF postao i sa onim značenjem, koje odgovara značenju reči HO SAF u onom smislu, u kome to značenje proizilazi iz sadržaja natpisa na spomeniku. Iz sadržaja rečni pilot, a iz reči safenizo preko safes i saf, rečni osigurač, pouzdan na reci, izvestan na reci, verodostojan, tačan na reci, što sve zajedno nije drugo, nego rečni objavljivač.

I tako bi eto u reči safenizo, odnosno safes, odnosno saf bila nađena ona grčka reč, koja po svom sadržaju odgovara onome smislu, koji je smisao za reč HO SEF pronađen i to i po svome obliku i po svome značenju, tako da bi smeli zaključiti, da ho saf nije drugo, nego grčka reč saf sa značenjem objavljivač, pouzdanik dakle stručnjak, a ho saf amnorum stručnjak na rekama, dakle pilot. To bi pak ukratko značilo da bi

smeli u reči HO SAF gledati grčku reč SAF sa značenjem pilot. I tako bi došli do kraja. Jedino bi ostao prigovor, da je sve ovo izvedeno glede reči SAF, dok se na spomeniku nalazi reč SEF.

Ali imajući u vidu razliku između grčkih dijalekata mi lako prepoznajemo, da SAF i SEF nisu dve različite reči, nego da su to samo dva različita izgovora za jednu istu reč. U jonskom dijalektu oblik SAF jeste SEF, prema tome sve što je ovde izvedeno u pogledu korena SAF mora dim samim vredeti i za koren SEF. Reč gatheo je i getheo. Reč garien je i gerien. Reč laion je i leion. Reč paga je i pege itd., kao što je reč latha i lethe. Imena Damaratos i Damater su i Demaratos i Demeter itd.

Prema tome saf je i sef, odnosno saf i sef su ista reč. To što znači saf to znači i sef, što znači ho saf znači i ho sef.

Prema tome HO SEF AMNORUM onda znači onog, ko je na reci iskusan, ko je stručnjak na reci, ko je objavljivač na brodu onih opasnosti, koje dolaze od plićaka i sprudova.

Pošto u latinskom nema reči, koju bi mogli dovesti u vezu sa ho sef, dok je u grčkom ima, moramo se držati grčkoga, a u ovome opet objašnjenja sa safenizo, safes, saf, sef i naposletku onda sa traženim ho sef, dakle objašnjenja sa smislom rečnoga pilota.

Latinski se pilot kaže dux maris, provodić na moru, ili amnis peritus, iskusan na reci, ili opisivanjem nauta, qui infestantia naves vada demonstrat, opasne lađama plićake objavljuje. Na moru dakle to bi bio onaj koji, davajući kormilaru naputke, zapravo upravlja plovljenjem broda, koji treba da uđe u luku, a na reci to je onaj, koji stojeći napred na vrhu lađe i zabadajući neprestano dugom motkom u vodu dovikuje kormilaru plićake i označuje put, kojim treba kormilar lađu da kreće. Prigovoriće se možda, zašto HO SEF, kad u grčkom imade izražaj za upravljača broda, kibernetes od glagola kibernao, što pretvoreno u latinski glasi gubernare, upravljati, biti kormilar. Ali kibernetes baš zato što je kormilar, nije onaj, koji objavljuje rečne plićake. Naprotiv kibernetes je onaj, kome se plićaci objavljuju, a koji onda po tome upravlja brodom.

Za onog pak, koji objavljuje plićake kormilaru, ni u latinskom ni u grčkom nema u jednoj reči izražaja, radi čega je verovatno i došlo do postanka reči HO SEF, kojom se jednom reči isti označuje. Grčka reč dakle znači kormilara, a ne pilota.

Za pilota i u latinskom i u grčkom postoje samo opisi. One u latinskom smo malo više gore već videli. U grčkom pak ho tais nauzin hegumenos eis ton limena, onaj, koji lađe uvodi u luku, odnosno ho hegemon tu plu, upravljač plovidbom. HO SEF biće dakle da je nastalo mesto ovih opisa. Ta reč na spomeniku prema tome biće kovanica donešena vojskom sa istoka, jer inače u to vreme, kad je spomenik još u latinskom ne bi grčka reč bila verovatna. Kao donesena vojnička kovanica ona je verovatna. Tu pomisao potpomaže jedna druga doduše latinska vojna

kovanica, ali koja je nastala iz grčkoga. To je latinska reč ascarii od grčkoga askeo, koja znači umeti napraviti. Tako su sa tom latinskom reči u latinskom, a po grčkom prozvani tzv. utricularii tj. oni, koji umeju da prave splavove na mehovima ili cevima, a pošto ima zapis, da su od takvih mehova ili takvih cevi arhitekti podigli jedan most, to je to bio verovatno neke vrsti pontonski most, samo mesto na brodovima na mehovima.

Prema tome i HO SEF i ascarii bile bi dve grčke kovanice, koje obe znače veštinu na reci, pa je najverovatnije, da su putem vojske obe sa istoka donešene.

Gramatikalni dakle smisao reči HO SEF potvrđivao bi onaj smisao, koji smo dobili iz čitanja samoga teksta na spomeniku.

Možemo dakle sada konačno smatrati, da je tekst na spomeniku pročitan sa tim smislom, da je taj spomenik podignut rečnom pilotu Cemaesu u desetoj urođeničkoj jedinici, centuriji drugoj, koji se je udavio u Savi, a da su taj spomenik podigli njegov otac Liccaus i njegovi rođaci Loricus i Licaios.

I tako bi preduzeti zadatak bio svršen, spomenik pročitan i objašnjen, ne dirajući ni najmanje u sam tekst na spomeniku, a sve to pomoću latinskoga i grčkoga jezika i uz pretpostavku barbarske latinštine.

Ali teško je sa tim ovaj ispit i pokušaj i završiti, jer kad je čitanje završeno nastaje potreba ispitati i značenje tako pročitanoga spomenika.

Pristup tome biće svakako najbolji, ako se pre svega pokuša pronaći, naravno tek samo sa verovatnošću, ono vreme, kada je taj spomenik, mogao biti postavljen, jer, da se na to pitanje odgovori brzo i jednostavno, to nije moguće kada na spomeniku nema nikakvog datuma. Upućeni smo dakle na pokušaj pronalaska, dakle na zaključivanje. I tu oko zastaje na reči pilot. Kako pilot kada u Putincima nema vode. Istina može se prigovoriti, da, ako je rečni pilot donešen na sahranu u svoje mesto iz reke, u kojoj se je udavio, da to još nipošto ne znači, da je to lice bilo pilot još i kod kuće, u Putincima, nego da je ono moglo rečnim pilotom postati i tek svojim uvrštenjem u vojsku. Šta više, takav prigovor na prvi pogled izgleda potpuno opravdan, jer Putinci ne leže ni na kakvoj vodi, da bi se moglo i smelo uzeti, da je takvo lice moglo kod svoje kuće izvežbati veštinu pilota i tako biti uvršteno u vojsku ne za to, da tamo postane pilot, nego, za to jer je već bilo pilot.

Ali gledajući stvar pobliže ipak neće biti tako. Nije mnogo verovatno, da je u vojsci zapoved određivala ko će biti pilot, bez obzira, da li odnosno lice tu veštinu imade, tako da bi se ta veština morala u vojsci tek učiti i naučiti. Naravno, ako nema izvežbanih pilota među onima, koji stupaju u vojsku, onda drugo ne preostaje.

Ali ako ima, onda se je bez sumnje kod uvrštenja u vojsku moralo o tome voditi računa. Kod novačenja na rekama bez sumnje se je najpre tragalo za gotovim izvežbanim materijalom. Kao što se u opšte u vojsci

određuju za berbere, kuvare, cipelare itd., oni, koji odnosnu veštinu već sobom nose, tako je verovatno moralo biti i sa pilotima. Samo mornarstvo ili sama služba na rečnom brodarstvu mogla je biti stvar vojnog određenja, ali kormilarstvo ili rečno pilotiranje bila je verovatno u prvom redu stvar iznalaženja lica, koja tu veštinu poseduju, pa tek onda stvar određenja. I za to je mnogo verovatnije, da je i osoba, kojoj je ovaj spomenik podignut, ušla u vojsku kao već vešta rečnom pilotiranju, nego da je to tek u vojsci naučila, po vojnom određenju. To je toliko prirodno i verovatno, da se može reći, da o tome u opšte ne bi bilo ni sumnje, da se Putinci nalaze na vodi, pa da se može pronaći, gde se je taj rečni pilot, kome je spomenik podignut, za pilota izvežbao. Da su Putinci na vodi bio bi razumljiv zaključak, da je Cemaes u vojsku uvršten kao pilot, za to, što je kod kuće imao mogućnosti i prilike, da se uvežba i pilot postane. To znači, kad bi Putinci bili na vodi, da bi iz spomenika proizilazilo, da je Cemaes, sin Liccausa još kod kuće postao rečni pilot i da je onda kao takav bio uvršten u desetu jedinicu, centuriju drugu, ali ne kao običan vojnik, nego kao rečni pilot. Ali zar onda to što se Cemaes na spomeniku označava kao rečni pilot ne upućuje na to, da je Cemaes morao još kod kuće u Putincima postati pilot.

Označenje Cemaesa na spomeniku kao rečnoga pilota sili nas dakle da vidimo nije li ipak ako ne u samim Putincima, a ono Putincima tako blizu, bila neka voda, da je ta voda jednom Putinačkom dečaku morala biti svakodnevno pristupna, tako, da je taj dečak mogao izučiti veštinu pilota i na tom osnovu onda docnije u vojsci dobiti istovrsno određenje.

U tom pogledu reka Sava ne bi mogla doći u obzir. Ne samo oba pravca od Putinaca na Savu tj. zapadni od Putinaca do Mitrovice i južni od Putinaca do Klenka, nego ni njihova kraćenica od Putinaca do Jarka jesu odnosno pretstavljaju, tako udaljena rastojanja od Putinaca do Save, da ta veza Putinaca sa Savom stvarno i ne postoji, pošto traži toliko vremena, da za dnevne izlete praktično ne dolazi u opšte u obzir.

Voda dakle, gde bi Cemaes mogao svakodnevnim izletima iz svoje kuće u Putincima naći priliku, da se vežba u pilotiranju ne bi mogla biti reka Sava. Znači ta kombinacija ne bi u opšte mogla imati osnova, jer je Sava predaleko, a druge vode, gde bi to bilo moguće u blizini Putinaca nema.

A ipak, kad spomenik upućuje na to, da je Cemaes bio iz Putinaca, da je bio rečni pilot, da se je udavio u reci Savi, onda to znači, da je Cemaes morao biti u vojsku primljen već kao pilot, a to onda opet znači, da je pre vojske već morao pilotiranje izučiti. Pre nego što se na to pomisli, da je to moglo biti negde drugde, prirodna je pomisao, da je to moralo biti kod kuće, dakle kod Putinaca. Tek ako zaista nema kod Putinaca nikakve vode, koja bi odgovarala svojim položajem i svojom veličinom mogućnosti, da se na njoj vežba pilotiranje, moglo bi se pomišljati i na to, da je taj Cemaes pilotiranje naučio negde drugde.

Pošto tako celokupni sadržaj natpisa na spomeniku upravo upućuje na to, da je kod Putinaca ipak moralo biti takve vode, a danas je nema, to je nužno videti, da li je možda nije ipak bilo u ono vreme, kad je spomenik podignut, jer, kao što je prirodno, relevantno je u tom pogledu stanje iz vremena spomenika, a ne današnje stanje.

I zaista takva voda, na kojoj je Cemaes mogao postati pilot, u njegovo vreme blizu Putinaca je postojala.

Flavius Vopiscus, životopisac rimskoga cara Probusa ima i ovo mesto:

»Nam cum Sirmium venisset«, tj. car Probus »ac solum patrium effecundari cuperet et dilatari, ad siccandam quadam paludem multa simul milia militum posuit, ingentem parans fossam, qua deiectis in Savum navibus loca Sirmiensibus profutura siccaret«.

To znači: A kad dođe u Sirmium i zaželi, da otadžbinsku zemlju učini plodnom i obilnijom, odredi mnoge hiljade vojnika za isušenje nekog jezera i načini ogromni kanal, kojim će prebacivši brodove u Savu, Sirmiensima osušiti zemlju za u buduće.

Ovakav prenos smisla vesti Flaviusa Vopiscusa traži neka objašnjenja. Solum je i zemljište, zemlja u smislu oranice, livade itd., ali je i zemlja u širem smislu, kao napr. ovde solum patrium, što označava, ne neko konkretno zemljište, nego neki kraj u opšte kao napr. u Ovidija solum vertere, napustiti zemlju. Patrius kao adjektiv za neko zemljište, mogao bi biti adjektiv u smislu porodične zemlje, kad bi se radilo o nekom privatnom zemljištu. Međutim upotreba mnogo hiljada vojnika za isušenje i svrha, da se osušena zemlja osigura za u buduće Sirmiensima govore za državnu akciju cara Probusa, prema čemu je izraz solum patrium ne zemljište, nego kraj, odakle je car Probus potekao. Vest dakle Flaviusa Vopiscusa znači, da je car Probus odlučio, da osuši ne neku baru na svom porodičnom, privatnom imanju, nego neko jezero u svom kraju, koje naravno kao jezero nije bilo ničije, odnosno, koje je kao takvo moralo biti državno. Za to je solum patrium moralo biti prevedeno u smislu otadžbinske zemlje cara Probusa. Izražaji effecundari i dilatari morali su biti prenešeni sa značenjem melioracije. Isušenjem se zemlja čini plodnom, pa je to tako i preneseno. Međutim bukvalno izražaj dilatari znači proširiti, ali takav bukvalni prevod izazivao bi pretstavu o pomnoženju otadžbinske zemlje tj. o proširenju njenih granica. O tome se međutim ne radi, nego se radi o tome, da će isušenjem nastati ne više zemlje, nego više plodne zemlje tj. bez širenja granica ono, što je pod vodom, osušenjem će postati plodno, dakle plodna zemlja postaće obilnija, nje će biti više i za to kod prevoda više odgovara upotrebiti izražaj »obilan« u komparativnom obliku, pošto isušenjem zemlja postaje obilnija, jer nastaje više plodne zemlje. Reč paludem trebalo bi preneti u reči močvara, jer ta reč to i znači. Ali ta reč znači i jezero, kao napr. Skadarsko blato je i Skadarsko jezero, Blatno jezero u Mađarskoj, Balaton ili Balta u Rumuniji, morski zaton istočno od Babadaga, koji izgleda kao veliko jezero.

Pošto vest Flaviusa Vopiscusa za vodu, koju on naziva »paludem«, donosi, da je trebalo mnogo hiljada vojnika jednovremeno »multa simul milia militum« za njeno isušenje, nadalje, da je trebalo radi toga isušenja načiniti ogromni kanal »ingentem parans fossam« i na posletku, da je trebalo lađe prebaciti u Savu »deiectis in Savum navibus«, ne pretstavlja neku močvaru, nego neku veliku vodu, preveden je izraz paludem, ne sa izrazom močvara, nego sa izrazom jezero. A to je moralo biti tako učinjeno i za to, jer se plovila na toj vodi po tome opisu ne mogu uzeti kao čamci, radi čega je i reč navis prevedena sa izražajem brodovi. Da se je mislilo na čamce ne bi trebalo prebacivati ih u opšte u Savu, jer posednici čamaca sa isušenjem naravno ostaju daleko od Save, te ne mogu obdržavati čamce na Savi, pa je prirodnije da ih kao drvo upotrebe. Za to je reč navis i prevedena sa brodovi, jer su to morali i biti brodovi, kad se prebacuju tj. kad se prokopanim kanalom spuštaju u Savu da naravno tamo budu preuzeti, najverovatnije od vojske, na dalju upotrebu, iz čega bi izlazilo, da su to, i ako manji, a ono ipak bili takvi teretni brodovi, koji su bili sposobni i za reku Savu. U ostalom ne bi ni sam Flavius Vopiscus, da nije stvar shvatao tako upotrebio reč navis, brod, nego bi upotrebio izraze, koji u latinskom odgovaraju čamcima, kao što su cymba, scapha, linter. Iz te vesti dakle Flaviusa Vopiscusa mora se uzeti, da je negde blizu današnje Mitrovice moralo biti jedno veliko Sremsko jezero, plovno ne samo za čamce, nego i za brodove, pa ako možda i ne veliko ali svakako sposobno za prenos tereta brodovima. Prirodno je onda, da je na takvom jezeru morao postojati i promet, pa je na tom jezeru mogao neki mladić ili dečak steći veštinu pilotiranja.

Kada dakle postoji vest Flaviusa Vopiscusa o takvom jezeru, pita se sada, gde je takvo jezero moglo biti. Na geografskoj detaljnoj karti vidi se u dolnjem istočnom Sremu kod mesta Kupinovo tzv. Obedska bara. Ali njena dubina neće biti tako velika, da bi podnosila teretne brodove, a po svom malom opsegu ona to ni ne traži.

No ta Obedska bara izgleda da će biti ostatak toga velikoga jezera iz vremena još cara Probusa.

Na specijalnoj karti naznačeno je pored oznake Jarčina još i Rimski Kanal ono, što Flavius Vopiscus naziva ingentem parans fossam tj. na karti se vidi taj kanal, kojim je car Probus to jezero isušio. Po tome kanalu to jezero pokrivalo je skoro četvrtinu istočnog Srema, jer je pokrivalo skoro polovicu doljnjeg istočnog Srema. Na karti taj kanal ide od Jarka na Savi, pa gore do Petrovaca i onda natrag od Petrovaca do Progara obuhvatajući sela Dobrinci, Sibač, Pećinci, Buđanovci, Hrtkovci, Nikinci, Brestač, Subotište, Platičevo, Klenak, Donji Tovarnik, Ogar, Ašanja, Grabovci, Vitojevci, Kupinovo, Progar dakle nekih 18 sela, iz čega se samo po sebi već vidi, koliki je opseg moralo nekada imati to

jezero ili govoreći jezikom današnjice, kolika je nekada morala biti Obedska bara.

U vrh toga kanala nalazi se mesto Petrovci, znači, da Putinci nisu od toga vrha daleko više od jedno 2 km. Tu je zaista jedan dečak iz Putinaca mogao provoditi svoje dane na vodi i izvežbati se kao pilot. Uzima se, da su Petrovci stara Bassianae, ali gledajući kartu pojavljuje se sumnja, jer današnji Petrovci nalaze se unutar kanala, dakle tamo gde je nekada bila voda, pa pošto za jedno malo više mesto na karti stoji grad Butolio javlja se pomisao, da li nije mesto Bassianae bilo tu na tom mestu na kom se je možda sačuvao još jedan naziv za to mesto. Pošto je rastojanje od Putinaca u oba slučaja približno isto, to naravno ovo pitanje za čitanje natpisa na spomeniku ne bi u opšte bilo relevantno.

Za čitanje natpisa na spomeniku dovoljno je videti, da iz vesti Flaviusa Vopiscusa proizlazi, da je na jedva dva 2 km. udaljenosti od Putinaca bilo u vreme spomenika jedno jezero, u kome je Cemaes mogao postati pilot. I time eto onda može da se razume za današnjicu nerazumljiva pojava rečnoga pilota iz Putinaca. Ono dakle što je već isušenjem cara Probusa nesmisao, još u vreme samoga toga cara Probusa to je bila istina.

I tako spomenik objašnjava današnjicu, a današnjica opet spomenik, a oboje ono što je glavno, da je reč HO SEF AMNORUM, ako se čita kao rečni pilot, pravilno pročitana, jer je Cemaes, kao što se vidi zaista mogao i biti iz Putinaca i kod svoje kuće postati HO SEF AMNORUM, jer je u njegovo vreme blizu njegove kuće bilo jezero.

Istina je, na spomeniku nema datuma. No upućeni na zaključivanje možemo i to pokušati, da taj datum, naravno samo približno, pronađemo na osnovu vesti Flaviusa Vopiscusa.

Cemaes sin Liccausa bio je kao rečni pilot pripadnik druge centurije desete uroñeničke jedinice i pošto se je udavio u reci Savi, to je najverovatnije, da se je to zbilo u vršenju službe. U njegovo vreme išlo se u rimskoj vosjci u vojsku sa 19 godina, a služba je trajala 20 godina. Cemaes je dakle sa 19 godina već morao biti pilot, kad je tu službu u vojsci obnašao. Naravno račun bi mnogo bio bliži istini, kad bi moguće bilo znati kada je taj Cemaes počeo da se bavi na jezeru. Pošto to nije moguće, to će se vreme morati pokušati opredeliti ne u smislu datuma, nego u smislu razmaka tj. ne kada je spomenik podignut, nego u kome razmaku vremena je mogao biti podignut.

Pošto je car Probus vladao od 276 do 282, isušenje toga jezera moglo je takoñe biti između 276 i 282. Cemaesu sinu Liccausa morao je dakle spomenik biti podignut u vezi isušenja toga Sremskog jezera. Cemaes je dakle morao postati pilot svakako pre toga vremena tj. pre nego što je jezero isušeno. To znači, da je on, pošto je uprkos velikog broja vojnika takva operacija mogla i duže trajati, morao biti već rečni pilot pre 282 godine pa sve niže dole do 276 godine. Ako je dakle 276

godine ušao u vojsku sa 19 godina onda mogućnost spomenika ide kroz celo vreme njegove službe tj. kroz 20 godina, dakle do 296 godine. Ako je pak to isušenje bilo pri kraju vladanja cara Probusa tj. pred godinu 282 onda sa 19 godina Cemaesovih bilo bi to računajući sa 20 godina službe vreme za spomenik najkasnije 302. Ali naravno Cemaes je mogao u vreme isušenja toga jezera isto tako i svršavati, kao što je mogao tek i započinjati. To znači da se rastojanje vremena mora ravnati prema te dve mogućnosti i usled toga dovesti do zaključka, da bi vreme spomenika moglo biti od 257 do 305. Ali nikako pre nego što je došlo do osnivanja tzv. augziliarnih trupa iz uroñeničkog kontingenta. Vreme dakle spomenika išlo bi nekako od cara Galiena pa sve do Konstantina Velikoga. Prema pojavi grčkih momenata na spomeniku najverovatnije vreme bilo bi vreme Dioklecijana. Ti momenti ne bi bili oni vojnički, kao što je npr. sam HO SEF, jer su vojnički izrazi mogli doći sa vojskom i pre. Još je Aurelijan na istoku u svim formacijama pomešao konjanička odelenja, equites Dalmatae sa pridevom Illyriciani. Trupe iz Ilirika su dakle odlazile na istok i dolazile sa istoka još za Aurelijana 270 do 275. Grčki momenti na spomeniku sastojali bi se, osim vojničkih, još i u ovoj okolnosti. Loricus i Licaios nisu bili braća Cemaesa jer bi to bilo na spomeniku navedeno, kao što je navedeno pater, nego su bili cognati, kao što je to na spomeniku navedeno. Oni su dakle bili Cemaesovi roñaci, ali baš kao kod Cemaesa i njegovog oca Liccausa, tako i kod njih jedan nosi ime u grčkom obliku a drugi u latinskom. Nije li tu blizu pomisao, da su na spomeniku prikazane dve generacije, jedna još latinska, a druga već grčka, iz čega bi izlazilo da su te dve generacije oličene verovatno prva u dva brata Liccausu i Loricusu, druga u njihovim sinovima Cemaesu i Licaiosu. To bi značilo da roditelji kao stariji još nose latinska imena a sinovi kao mlaði već grčka. Naravno daleko je to još od pojave grčkog jezika u Sremu, pa to samo pretstavlja utecaj onoga vremena, kada je i sam Dioklecijan više boravio na istoku, nego u Rimu, a još Konstantin politički Rim premestio na istok. Spomenik bi nam dakle pretstavljao Ilirsko stanovništvo u Sremu, koje još poznaje Tračko ime za reku Savu, ali je ne samo već romanizirano, nego i već pod grčkim utecajem. Bio bi to dakle spomenik barbarske latinštine u Sremu iz vremena Dioklecijana, a za današnjicu prikaz, kako je u vreme cara Proba morala izgledati dolnja četvrtina istočnoga Srema, koja je bila jezero. Dakle, spomenik bar toliko značajan, da se može reći, da je zaista šteta, što je izgubljen.

TIBERIJEVA CESTA

U Glasu CLV, drugi razred, broj 78 Srpske Akademije Nauka u Beogradu god. 1933 pod naslovom: Nekoliko pitanja iz antičke prošlosti, napisao je N. Vulić na strani 14—24 raspravu pod naslovom Oktavijanov Ilirski rat. U toj raspravi donosi on tekst jednoga napisa, koji glasi ovako:

aesar D gustus imp pontif
max trib potest XXI co
s III viam a Salonis ad He... astel
Daesitiatium per mi uum CLVI munit itd.

Pročitan taj napis prema Vuliću glasio bi ovako:

(Ti)berius (C)aesar D(ivi) Augusti f(ilius) (Au)gustus imp(erator) pontif(ex) max(imus) trib(unicia) potest(ate) XXI(I) co(n) s(ul) III viam a Salonis ad He... (c)astel (lum) Daesitiatium per mi(llia pass) uum CLVI munit itd.

Glede toga teksta kaže Vulić:

Kao što se vidi iz ovog natpisa, jedan Desitijatski kastel, čije je ime, nažalost, na spomeniku iskvareno, nalazio se na 156 rimskih milja, dakle oko 230 km. daleko od Salone (dan. Solin kod Splita). Kraj oko Sarajeva od prilike toliko je udaljen od Splita i za to su Desitijati tu lokalizovani.

Tako glasi Vulićev tekst.

Iz priopštenoga po njemu napisa razabire se, kako on kaže, da je Tiberije sazidao cestu od Solina do Desitijatske tvrđave, dugu 156 rimskih milja tj. oko 230 km. Ime te Desitijatske tvrđave nije se moglo pročitati, jer od njenoga imena na napisu nalaze se samo prva dva slova He... Tako izgleda stvar, ako se uzme, da je u tome He... bilo sadržano ime one utvrde, na koju bi se imale odnositi reči castellum Daesitiatium u tom smislu, što bi ovaj potonji dodatak pretstavljao pobližu oznaku tome imenu, dakle u prevodu... od Solina do He..., tvrđave Daesitiata. Ali pretpostavljanjem, da je u reči He... moralo ležati ime te Desitijatske tvrđave, pretpostavlja se ujedno kao da je bilo tih Desitijatskih tvrđava više.

Međutim, ako nije bilo tih Desitijatskih tvrđava više, nego samo jedna tj. ova o kojoj se ovde radi, onda pretpostavka sa imenom ne bi bila ni potrebna, jer bi to bio slučaj, gde se baš kao kod oznake ad Drinum označava samo mesto tvrđave.

U tom slučaju tj. ako se radi o samo jednoj Desitijatskoj tvrđavi označenje te tvrđave biva sa rečima tvrđava Desitijata, a da ime nije ni potrebno, jer je po tom označenju svako znao, koja se tvrđava pod tim označenjem misli.

Naravno kada se ovde govori o pretpostavci samo jedne tvrđave Desitijata, onda se pod tim označenjem ne može podrazumevati pomisao na jednu jedinu tvrđavu u celom Desitijatskom području. Pitanje o broju Desitijatskih tvrđava ne može se ni otvarati, jer se ne može kontrolisati.

Ako se ovde govori o pretpostavci u smislu jedne tvrđave Desitijata, onda se pod tim misli na jednu tvrđavu na nekoj reci, gde na toj reci zaista može da je postojala samo jedna tvrđava Desitijata i da prema tome nije bilo potrebno nikakvo naročito ime, nego je bilo dovoljno, ako se kaže Desitijatska tvrđava na toj reci.

Na ovu pomisao dovodi čitaoca čitanje spomenika CEMAES LICCAVI FAMANTINUS tj. Cemaesa sina Liccaova Famantinusa, kojim se je ispostavilo, da se je reka Sava zvala i Hemona.

Dozivajući to u pamet treba samo pomisliti k tome, da je na reci Savi postojala jedna, ali samo jedna Desitijatska tvrđava, pa da se javi pomisao, da bi tekst spomenutog napisa u svome delu: ad He... castellum Daesitiatium sasvim naravno morao glasiti, pošto za jednu tvrđavu, za jednu jedinu tvrđavu na Savi posebno ime nije ni potrebno, kao: ad Hemonae castellum Daesitiatium tj. latinski do Save tvrđave Desitijatske, a prevedeno do Desitijatske tvrđave na Savi.

Kao što se vidi, takav tekst bi i objasnio ono, što fali kod reči He... i potvrdio, da su Desitijati morali imati na Savi jednu tvrđavu i ujedno da su isti na Savi morali imati samo tu jednu jedinu tvrđavu.

Na tome, da su Desitijati imali na Savi tvrđavu ne bi bilo ništa čudnoga, jer je Sava bila severna granica njihove države, ali isto tako ne bi bilo ništa čudno ni na tome, što bi Desitijati na Savi imali samo jednu jedinu tvrđavu i to za to, što Desitijati kao susedi Mezea u severnoj rimskoj Dalmaciji, koji su verovatno sezali do Vrbasa ne bi ni imali u severnoj granici tj. na reci Savi toliko prostora, da bi trebali i više od jedne tvrđave. Pogotovo, ako se uzme, da su Breuci, prelazeći i ispod Save taj Desitijatski prostor još više, pa možda čak do ušća reke Bosne u Savu sužavali.

U oba slučaja, a pogotovu u potonjem severna granica Desitijatske države, bila bi tako mala, da u ono vreme zaista više od jedne tvrđave nije mogla ni trebati.

Prema tome tekst spomenutoga napisa govorio bi, da je Tiberije sazidao cestu do Desitijatske tvrđave na Savi, ad Hemonae castellum Daesitiatium.

Ako je na Savi bila samo jedna Desitijatska tvrđava, onda je ovakav izražaj bio sasvim dovoljan, jer on označava predmet, koji želi označiti, dovoljno jasno, čim se ne radi o dva predmeta, nego samo o jednom. Ako je na Savi bila samo jedna Desitijatska tvrđava, onda je zaista svako morao znati, šta znače reči: do Desitijatske tvrđave na Savi.

Na taj način u napisu, koji je Vulić priopštio imali bi mi ne samo vest o jednoj cesti, koju je Tiberije sazidao od Salone do Desitijatske tvrđave na Savi, nego i vest kojom se potvrđuje čitanje spomenika Cemaesa, sina Likausa Famantinca u tom smislu, da se je on, kao rečni pilot, služeći vojsku, udavio u Savi, jer eto i u ovom spomeniku odnosno i u ovom napisu Sava bi nosila ime Hemona, što bi pak sve zajedno potvrđivalo, da su urođenici u vremenu toga spomenika Savu nazivali Hemonom, što je od njih onda, kao što se vidi i dalje primano.

Prigovor, da se na taj način ovde provađa jedna nedopuštena misaona operacija, po kojoj bi se najpre jednim spomenikom Hemona čitala kao Sava, a onda drugim spomenikom to čitanje potvrđivalo, samo je prividno opravdan. Pošto se i ne može raditi o ničem drugom, nego o čitanju tih starih spomenika nije to čitanje ni moguće provađati, a da se ne uzmu u obzir stvari koje su u oba spomenika zajedničke tj. na jednom ime Hemona, a na drugom He... To znači dakle u stvari čitanje Hemone i ništa više i prema tome čitanje oba spomenika zavisi od opravdanosti čitanja toga imena Hemona. Ako se je dakle još kod čitanja spomenika Cemaesa pročitalo, da je Hemona reka Sava, onda je prirodno uzeti, da i ono He... nije ništa drugo nego Hemona tj. reka Sava, kad se radi o tvrđavi Desitijata, koji su tu ispod Save lokalizovani.

Prirodno je dakle uzeti, da ovaj drugi napis donosi potvrdu prvoga, što se vidi najbolje iz toga, što o tome ne bi bilo nikakve sumnje, kad bi i drugi napis bio tako sačuvan kao prvi, pa i on imao celo ime Hemona, a ne samo početak He...

Prema tome, ako je Hemona Sava, a Sava severna granica Desitijata, onda je i položaj Desitijatske tvrđave na Savi sasvim prirodan, pa se može prema tekstu drugoga spomenika tako i uzeti.

Ali na napisu je označena i udaljenost te Desitijatske tvrđave od Salone i to sa naših nekih 230 km. Prema tome trebalo bi viditi, koja bi to tačka na Savi bila, koja bi odgovarala toj udaljenosti, a da onda ta tačka odgovara i položaju Desitijatske države.

U potonjem pogledu od važnosti je jedan drugi napis, koji Vulić donosi na istom gore navedenom mestu. Važno je, da je taj napis nađen u selu Brezi severoistočno od Sarajeva, a u vazdušnoj liniji jedno 22 km. Taj napis glasi:

VLP IAE ΓF
p) ROCVL(ae) AN—XX
II VALENS VARRON(is)
F. PRINCEPS DESITIATI(um)
ET AELIA IVSTA
(...) CENO / pa?...

O njemu Vulić kaže:

»Prema ovom natpisu Desitijati su živeli doista, kao što se obično mislilo, u okolini današnjeg Sarajeva. Ako bi to bilo tačno, da se na pomenutom mestu kod Apijana govori o Desitijatima, onda ne bi bilo nikakve sumnje u to, da je rimska vojska u Oktavijanovom ilirskom ratu prodrla i u Bosnu. A onda ne bi imali razloga sumnjati, da je Desitijatsku oblast i pokorila.«

Sa napomenom o pomenutom mestu kod Apijana misli Vulić na ono, što ima na strani 14 svoje rasprave tj. kod Apijana III 16. To mesto kod Apijana govori do duše samo o onim narodima, koji su Oktavijanu nemir stvarali tj. s kojima je imao posla u smislu sukoba, iz čega bi izlazilo, da je Oktavijan sa njima ratovao. Da ih je i pokorio, ne vidi se iz te vesti, to pokazuju drugi izvori, a za Desitijate možda bi bilo i to dosta, što se oni docnije nalaze na čelu tzv. Panonskog ustanka. Ali i sam ovde više gore ovaj navedeni napis možda svedoči za to, jer se na njemu pojavljuju rimska imena. Međutim sa pretpostavkama, koje su uzete kod čitanja toga napisa, kao što je to gore iz Vulićeve rasprave prenešeno, teško bi se mogao natpis uspešno pročitati.

Prva reč je bez sumnje ime. Ulpius je muško ime na pr. car M. Ulpius Trajanus i po tom onda ovde gore prva reč bila bi žensko ime Ulpia. To je ime rodovsko, po čemu su i gradovi nosili ime Ulpie. Ali je i žensko ime. Spomenik dakle tiče se Ulpie.

Ona dva slova posle toga nisu, kao što izgledaju, grčko G i latinsko F, nego su to dva jednaka latinska slova, dva velika slova, FF i znače fecerunt tj. načiniše, podigoše, što je kod spomenika, koga podižu dvoje ili više njih, obična stvar. Ono prividno grčko veliko G nastalo je na taj način, što se je na latinskom velikom F njegova srednja crta vremenom izgubila. Prema tome oba znaka su jedno isto slovo, ali dvostruko postavljeno FF, od kojih je jedno sasvim očuvano, dok je drugo oštećeno.

Prvi redak napisa, dakle, glasio bi: Ulpie načiniše. Onda dolazi reč Proculae. Proculus je takođe muško rimsko ime i odatle onda žensko ime Procula na pr. žena rimskoga pesnika Kodrusa. To ime Procula našlo se je i kod nas zajedno sa još jednim ženskim imenom. Doktor Josip Klemenc u svom članku »Senj u prethistorisko i rimsko doba« u monografiji Jugosl. Akademije Nauka o Senju strana 4 govori o spomeniku »koji je dala postaviti Flavia Procula svome suprugu rodom iz Napulja, a koji je nađen u crkvi sv. Mateа prilikom rušenja. »Prema

tome osoba, kojoj se diže spomenik, koji nosi gore navedeni napis, zvala bi se Ulpia Procula, kao spomenuta Flavia Procula.

Rastavljanje jednog i drugog imena sa FF tj. sa reči fecerunt sasvim odgovara rimskom načinu izražavanja i znači Ulpii načiniše Proculi.

Ono rimsko XX u drugom retku i II znači rimski XXII. To su očigledno godine života te Ulpie Procule. I onda dolazi ime onoga, ko taj spomenik podiže. To je Valens Varron i Aelia Iusta, dakle najverovatnije muž i žena.

Ali između imena Valens Varron i označenja princeps ima slovo veliko F. Dodatak imenu Varron onoga »(is)« pokazuje, da je ono veliko F između Varron i princeps shvaćeno kao Valens Varronis filius tj. u smislu Valens sin Varrona. Međutim to ne mora imati to značenje, jer se isto tako veliko slovo F može u smislu Felix tj. sretno vladajući, dakle, kao formalnost vladarskome naslovu. Iz dodatka (um) dodanoga reči Desitijati vidi se, da se je napis na spomeniku shvatio kao nepotpun kao da mu fale dve stvari, kod imena Varron ono (is) a kod imena Desitiati ono (um). Kraj samoga napisa se ni ne pokušava rekonstruisati. Međutim napis je u svojih pet redaka takav, da ne traži dodatka, a da se može i bez toga lako do kraja pročitati.

Princeps Desitiati ne traži dodatak (um), jer oznaka zemlje može biti i Desitiatus, kao danas Banatus, dakle genitiv Desitiati. Nadalje u tome napisu ne mora Valens Varron biti označen kao princeps naroda Desitiata, pa da je potrebno dodavati ono (um), nego može biti i označen kao princeps zemlje toga naroda, koja se po tom narodu onda naravno zove Desitiatus. Isto tako kao što ne mora biti dodatka imenu Desitiati, ne mora biti dodatka ni imenu Varron, jer se ono veliko F između Varron i princeps može uzeti u smislu Felix.

Poslednja reč, koja se na spomeniku može pročitati, bila bi CENO. To je očigledno deo reči CENOTAPHIVM i prema tome praznina s jedne i s druge strane ovoga CENO pokazuje se, kao mesto, gde je s leve strane morala stajati reč HOC, a s desne strane TAPHIVM, što sve zajedno znači, da je odgovarajući uvodnome FF tj. fecerunt spomenik završavao sa rečima hoc cenotaphivm. Prema tome napis je morao glasiti:

VLPIAE FF
PROCVLAE AN XX
II VALENS VARRON
F. PRINCEPS DESITIATI
ET AELIA IVSTA
HOC CENOTAPHIVM

A to znači u prevodu:

Ulpii podigoše Prokuli, staroj 22 godine, Valens Varron sretno vladajući knez Desitijata i Elia Justa ovaj Cenotaf, odnosno ako se ne prihvata, da ono F između Varron i princeps znači felix onda:

Ulpii podigoše Prokuli staroj 22 godine Valens Varronov sin knez Desitijata i Elia Justa ovaj Cenotaf. Cenotaf u stvari i nije nadgrobni spomenik, nego je kao prazan sarkofag samo spomenik, prema čemu se odnos između te Ulpie Prokule i Valensa Varrona i njegove žene Elie Juste po ovom napisu ne može znati.

Kada je brat docnijega cara Tiberija Druzus, kao namesnik Tres Galiae (tj. tri upravna dela pokrajine Galije) sa pobedničkim posmrtnim pridevkom Germanicus na očigled svojoj vojsci na povratku kući pao s konja (14/9 godine 9 pre n. e.) on ne biva sahranjen tamo u blizini današnjega Koelna, gde je bio oltar Ara Romae et Augusti, ali dobiva tamo cenotaf tj. prazan sarkofag, dakle spomenik, ali ne nadgrobni spomenik. Oznaka cenotaphium na ovom napisu govori za to, da je i Ulpia Procula dobila od Desitijatskoga kneza spomenik, koji je nađen na oko 22 km. istočno od Sarajeva. Ko je bila Valensu Varronu i njegovoj ženi Aelii Iusti ta Ulpia Procula i gde je ona umrla, to se naravno iz ovoga napisa ne vidi. No najverovatnije će biti, da je to bila njihova 22 godine stara kći, koja je bez sumnje tamo, gde je bila sahranjena imala i nadgrobni spomenik, dok je tu gde je taj cenotaphium nađen verovatno moglo biti mesto od nekoga značaja u životu te familije, kada je na tome mestu toj Ulpii Proculi podignut cenotaf.

Da li je taj Valens Varron knez Desitijata bio Rimljanin, ili romanizirani Ilir i da li prema tome imena Ulpia Procula i Elia Justa pretstavljaju Rimljanke tj. da li je ta cela porodica bila romanska ili je bila ilirska, pa samo romanizirana, to se naravno iz napisa ne vidi. Ako je bila romanska onda ono F između Varron i Princeps ne će biti felix nego filius, dok ako je bila ilirska pa samo romanizirana, onda bi to F moglo biti felix. U prvom slučaju Valens Varron Princeps bio bi samo rimski upravnik, u drugom slučaju pak bio bi to knez Desitijata. U tome slučaju eventualno romanizirana ilirska vladarska porodica pokazivala bi, da Oktavijanov rat iz godine 34—33 pre n. e. nije išao dalje od nametanja rimskog vrhovništva, ostavljajući inače ilirske političke formacije u njihovom originalnom obliku.

Svakako je ovaj napis obzirom na mesto, gde je nađen, od značaja za onaj prvi napis, o kome se ovde radi tj. za napis o zidanju ceste sa strane Tiberija ad Hemonae castellum Desitiatium, jer on potvrđuje, da se je Desitijatska država nalazila tu između današnje Drine i Bosne ili eventualno današnje Drine i Vrbasa, što naravno znatno pojačava mogućnost čitanja onog prvog napisa glede Tiberijeve ceste u smislu Desitijatske tvrđave na Savi. Prema tome iz ta dva napisa zajedno proizilazilo bi, da je između Drine i Bosne ili Drine i Vrbasa morala postojati Desitijatska država, koja je graničila na severu sa Savom i tu imala na Savi tvrđavu, koju je Tiberije cestom spojio sa Salonom.

Ostaje sada samo da se pokuša viditi, gde je ta tvrđava mogla ležati, kada je prema gornjem napisu bila nekih naših 230 km. daleko od Salone.

Naravno, pošto ne znamo, kojim je putem ta cesta sve išla, ne bi se takav ispit mogao vršiti drukčije, nego na karti po zračnoj liniji.

Prema rastojanju u zračnoj liniji na od prilike 230 km. od Salone došlo bi u obzir računajući od Save dole na jug više mesta. Samo među tim mestima teško bi se moglo smestiti i Sarajevo, jer je ono, bar po zračnoj liniji Saloni mnogo bliže i udaljeno tek nekih 170 km. pa je za napis o castellum Daesitiatium kao tvrđava Desitijatska uzeto Sarajevo za to, što se je tu u blizini našao pomenuti cenotaf Ulpie Procule. Međutim u zračnoj liniji na od prilike 230 km. došla bi u obzir ova mesta: Šamac, Brčko, Zvornik, Višegrad, Plevlja, Nikšić, Šavnik i Kotor.

Kotor naravno otpada, jer je tu nekada bila država ilirskih Ardieja, a ne Desitijata, pre nego što su Rimljani te Ardieje među Autarijate naselili (da li je današnje Vardište tome trag, jer su Ardieji nazivani i Vardieji). Iz istoga razloga ne bi došli u obzir ni Šavnik ni Nikšić, jer su i oni još bili u državi Ardieja. Plevlja takođe ne, jer su Plevlja bila u državi Autarijata (da li je ime reke Tare tome trag). To isto vredilo bi još i za Višegrad. Tek Zvornik mogao bi se računati kao u državi Desitijata, ali on je bio na Drini, a ne na Savi i prema ilirskom plemenu Partina sa druge strane Drine, a nema razloga uzimati, da su se Ilirska plemena i među sobom tvrđavama ograđivala. I ako su ta plemena živila svako svojim plemenskim životom i u raznim oblicima vladavine, od demokratije do autokratije, ipak su sva ta plemena zajedno sačinjavala neku vrstu, makar još koliko labavoga saveza.

Prema tome došla bi u obzir samo dva mesta na Savi, prema keltskim Breucima u Slavoniji i Amantima ili Famantima u Sremu. U tom pogledu za Šamac na Savi govori to, što bi prirodno bilo da je Tiberijeva cesta u opšte išla dolinom jedne reke, kao što je cesta za Sirmium išla dolinom Drine. Ako se pogleda karta rimske Dalmacije i rimske Panonije, onda se vidi sasvim jasno, da izbor između ta dva mesta na Savi tj. između Brčkoga i Šamca mora pasti na Šamac.

Od Salone išla je cesta u Bosnu na Bistua Vetus. Odavde se je delila na dva kraka, da se opet na Drini spoji za Sirmium, što je dosta neprirodno, jer je tako ostala bez ceste cela dolina Bosne, a na taj način i izostao put za Cibale—Vinkovce i Mursu—Osek. Ništa prirodnije dakle, nego cestu iz Salone od Bistua Vetus pa dalje do Bistua Nova produžiti od Bistua Nova dolinom Bosne. Prema tome tj. prema takvom produženju Desitijatska tvrđava po opisu ove Tiberijeve ceste morala je ležati na ušću Bosne u Savu, ali tako da je bila na Savi, ali i na Bosni.

Treba samo pogledati kartu, pa da se vidi, kako je za državu i narod koji se je nalazio između Bosne i Drine tvrđava na ušću Bosne u Savu pravi strateški položaj, jer tu tvrđava leži na dve reke. Isti je slučaj i ako se je ta država protezala do Vrbasa samo sa tom razlikom, što bi u tom slučaju ta tvrđava ležala na sredini severne granice, dok bi u prvom slučaju ležala na početku severne granice te države.

Za tu lokalizaciju Desitijatske tvrđave na Savi, a na ušću reke Bosne u Savu, govori i historijat ilirskoga ustanka tzv. Panonski ustanak, pa se je Balduin Saria sa uspehom za lokalizaciju Bathinus Flumen obratio reci Bosni. Tvrđava Desitijatska na ušću Bosne u Savu, kako ona proizlazi iz ovoga spomenika o Tiberijevoj cesti sama po sebi bila bi dovoljna da to potvrdi.

Tiberijeva cesta dakle bila bi onda verovatno produženje ceste od Salone i Bistua Vetus i Bistua Nova od ove potonje dalje dolinom Bosne sve do Desitijatske tvrđave na Savi, a na ušću Bosne u Savu.

Cenotafium Ulpie Procule, koji uzgred budi rečeno i nema oznaku nadgrobnoga spomenika D. M., nađen 22 km. od Sarajeva upućivao bi dakle na to, da su Desitijati svakako živeli između Drine i Bosne, a obzirom na romanska imena na njemu upućivao bi na vreme svakako posle Oktavijanovoga Ilirskoga rata, Patsch Histor. Wander. str. 86 doduše kaže, da se ime Varro nalazi i kod Rimljana i kod Ilira, ali to ne vredi i za Ulpiu Proculu i Aeliu Iustu.

Nadalje bi nas taj cenotaf upućivao, da se je Oktavijan morao zadovoljiti samo sa nametanjem rimskog vrhovništva Ilirima, ostavljajući im inače njihovu državnu i političku organizaciju, kao što se to vidi iz slučaja Desitijata.

Tako bi nas onda oba ta dva spomenika, i onaj o Tiberijevoj cesti, i onaj Ulpie Prokule upućivao na to, da su Desitijati morali živiti iznad Autarijata između Bosne i Drine, sve do Save. Da li i do Vrbasa, to je naravno otvoreno pitanje o čemu kombinacija može zavisiti mnogo i od toga, šta je prirodnije uzeti, Desitijatsku tvrđavu na sred severne granice države Desitijatske ili na početak te granice. Kako je verovatno takva tvrđava morala imati relaciju na rimsku vlast, dakle na zapad ipak izgleda verovatnija tvrđava na početku države tj. na ulazu u državu, pa pošto po spomeniku o Tiberijevoj cesti Desitijatska tvrđava ima biti na Savi, a za lokalizaciju kapitulacije u Panonskom ustanku dolazi u obzir ušće Bosne u Savu, što znači Desitijatsku tvrđavu na ušću Bosne u Savu dakle tvrđavu na početku države, to bi se Desitijatska država nalazila ipak pre između Drine i Bosne, nego između Drine i Vrbasa.

Tako bi se onda po svemu ovome pomoću čitanja spomenika Cemaesa sina Likausa Famantinca spomenik o Tiberijevoj cesti pročitao u smislu reke Hemone tj. u smislu reke Save, što onda sa spomenikom Ulpie Prokule donosi, da se pokazuje, kako su Desitijati živeli u prostoru između Drine i Bosne ispod Save, a iznad Autarijata i kako su na Savi imali svoju tvrđavu na ušću Bosne u Savu, kao i to, da su ti Desitijati u vreme Oktavijanovog rata izgubili samostalnost i došli pod rimsko vrhovništvo, čime se pokazuje uzročni savez između Oktavijanovog rata i Panonskog ustanka, kada su Desitijati pokušali povratiti ono, što su za Oktavijanovog rata izgubili tj. svoju samostalnost i slobodu.

ILIRSKI DESI

U Glasu Srpske Akademije Nauka CLV.—II. razred 78, Beograd 1933. na str. 14. a u raspravi pod naslovom Oktavijanov Ilirski rat, (god. 35—33. pre n. e.) N. Vulić ima ovo mesto:

Swoboda upotrebljava isti razlog, koji smo i mi upotrebili, kada tvrdi, da su Rimljani u Oktavijanovom ilirskom ratu zauzeli današnju Bosnu. On nalazi, da je Oktavijan pokorio pleme Desitijata, a ono je živelo oko današnjeg Sarajeva. Kod Apijana III. 16. on čita malista d enohlesan auton Salassoi te kai Iapodes hoi peran Alpeon kai Segestanoi kai Dalmatai kai Daisitiatai kai Paiones. Dobijaš, međutim, misli, da ovo mesto ne treba tako čitati. On skreće pažnju na to, da ovde kod Apijana u rukopisu stoji ne Daisitiatai nego daisioi te (kai Paiones). Daisitiatai je samo jedna konjektura (od Schweighausera). Po njemu, dakle, Apijan u opšte ne pominje u Oktavijanovom Ilirskom ratu Desitijate. To da je Daisitiatai samo jedna konjektura, i da u rukopisu stoji daisioi te kai Paiones, to je tačno. U Mendelsonovu izdanju Apijana to je izrekom spomenuto i to je svakom poznato. Ali, to je jedna izvrsna konjektura i nju svakako treba pretpostaviti onome, što nam daje rukopis. Nama nije poznato nikakvo pleme u rimskoj Dalmaciji pod imenom Daisioi. Dobijaš ima pravo, kada kaže, da to još ne znači, da takovog plemena u toj oblasti nije ni bilo. Samo, on je previdео, da ni po Apijanovom rukopisu takvog plemena nije bilo. Ako bi se držali rukopisa, onda bi to pleme, moralo imati ime Daisioite. Verovatno u tom slučaju trebalo bi, da to ime glasi upravo Daisioitai. Sada bi se pitanje postavilo u ovom obliku: Da li je bolje uzeti, da je tu Apijan napisao Daisioitai, tj. jedno pleme, koje nikako nije poznato, ili Daisitiatai, dobro poznato pleme u staroj Dalmaciji? Jednom sasvim neznatnom pisarskom pogreškom od Daisitiatai, moglo je postati Daisioitai. Konjektura Schweighauserova vrlo je primamljiva i za to je tako reći opšte primljena.

Kao što se iz ovoga iz Vulićeve rasprave prenesenoga mesta vidi Apijanove reči daisioi te shvaćene su kao pogreška. No pre, nego što bi se to primilo potrebno je provesti ispit originalnoga teksta bez gore spomenute konjekture, da se vidi, da li on možda ipak ima

sam po sebi svoj smisao, u kome slučaju bi naravno otpao razlog, da se pomišlja na pogrešku i da se traži konjektura.

Tekst kod Apijana III. 16. u originalu ne glasi onako, kako je on prenesen iz Apijana III. 16. u Vulićevoj raspravi, jer Vulić sam pripominje, da je to tekst sa konjekturom, dakle da nije originalan. U originalu glasi on sasvim drukčije, jer u originalu reči konjekture Daisitiatai nema, nego u originalu stoje na tom mestu reči daisioi te, prema čemu originalni tekst onda glasi malista d enohlesan auton Salassoi te kai Iapodes hoi peran Alpeon kai Segestanoi kai Dalmatai kai daisioi te kai Paiones. Iz sravnjenja originalnoga teksta i teksta sa konjekturom tj. teksta prenesenoga iz Vulićeve rasprave vidi se, da je do toga, da se originalni tekst smatra pogrešnim i da se drži, da on traži konjekturu, moralo doći za to, što se je pri čitanju Apijanovog teksta u opšte prejudicionalno stajalo na stajalištu, da je ime onoga plemena, koje Apijan u svome tekstu spominje između Dalmatai i Paiones moralo biti Daisitiatai, kako je onda konjektura i izvedena. Do toga je pak došlo za to, što izvori zaista takvo ime imadu. Ptolomej doduše ne navađa Desitiate, ali ih navađa Plinije i to u dva smisla, po Varronu, a i po sebi. On ih naziva Desitiates. Ali i napis na cenotafu Ulpie Procule označava područje Desitiata sa rečima princeps Desitiati. Očekujući dakle u Apijana tome latinskome Desitiates odgovarajuće grčko Daisitiatai nailazi se najedanput kod Apijana mesto toga na daisioi te, na osnovu čega se je onda uzelo, da je kod Apijana valjda pisarskom pogreškom došlo do toga, da mesto Daisitiatai stoji daisioi te tj. kao ime, mesto Daisitiatai, daisioite. Drugim rečima uzelo se je, da se je Apijan zabunio, pa napisao daisioite mesto Daisitiatai. Ali, kada se Apijanov tekst bolje uoči, vidi se, da ono »te« posle daisioi niti pretstavlja, niti treba da pretstavlja jednu reč zajedno sa daisioi, nego da se u Apijana na tom mestu nalaze dve odelite reči, jedna — daisioi, a druga — te. To je pak u stvari samo ponavljanje one figure, koja je već na početku te Apijanove rečenice primenjena u vezi sa imenom Salassoi, gde stoji Salassoi te kai Iapodes. Isto tako stoji na kraju te rečenice, a u vezi sa reči daisioi tj. daisioi te kai Paiones.

Ako se dakle sravni početak i svršetak Apijanove rečenice, onda se vidi da je reč »te« tu na dva mesta primenjena kao artikula, kao veznik u smislu »kako-tako«, odnosno »s jedne strane — s druge strane«, tj. u smislu Apijanovog teksta: najviše muke mu zadavahu s jedne strane Salasi i Japodi, oni na drugoj strani Alpa te Segestani i Dalmate, a s druge strane daisioi i Paioni. To bi bio po grčkom jeziku smisao na tome mestu toga dvostruko postavljenog »te« na početku i na svršetku rečenice.

Salasi su bili jedno keltsko pleme, zapadno od Alpa, u dolini reke Gornje Durie (sada Dora Baltea), gde je osnovana kolonija Augusta Praetoria (danas Aosta). Oktavijan August, da bi za rimsko carstvo postigao granice na Rajni i Dunavu morao je najpre zauzeti Alpske zemlje, pa je godine XXV. pre n. e. sa Salasima počeo. Oni su dakle bili Alpama

na zapadu. Alpama na istoku tj. kao što Apijan kaže bili su Japodi, Segestani, Dalmati, daisioi i Paioni. Po Šišiću ime Paioni bio bi docniji oblik za starije Panoninoi. Kao što se dakle iz Apijanovoga teksta vidi to njegovo mesto ne sadrži neki geografski navod, pa da bi se to mesto moglo uzeti kao opisivanje naroda, kako isti jedno do drugoga živi. Naprotiv to mesto u Apijana navodi imena naroda samo u toliko, u koliko je to potrebno u relaciji sa ratovanjem Oktavijana Augusta, navodeći samo one narode, sa kojima je Oktavijan imao najviše brige i muke tj. koji su mu davali najveći otpor. I tu Apijan spominje Japode, za koje se računa, da su se sterali nekako od ispod Trsta, pa preko Rišnjaka ili Snježnika prema dolini Une. Iza njih spominje Segestane. Segeste je staro ime za Sisak. Biće valjda ilirsko, kada se nalazi i na Siciliji, gde su ga mogli doneti ilirski Mesapii. Inače, ovo mesto sa imenom Segestani pokazuje, kako može da se nađe isto ime i naroda i glavnoga grada, a da se ne zna, ko je od koga ime dobio. Verovatno grad po narodu, a ne obratno. Tako bi ovo mesto o Segestanima izazivalo pomisao na sličnu stvar sa Famantijom i Famantinima, ako oni ne moraju biti Amantini. Dokle su se sterali ti Segestani, koji su bez sumnje počinjali pred Siskom, to se iz ove vesti ne vidi. Ali nije verovatno, da bi izražaj Segestani ovde trebalo shvatiti samo u najužem smislu, kao građane Segeste ni po tome, jer to ne bi odgovaralo uputi na dinamiku otpora, koja uputa leži u toj istoj Apijanovoj rečenici, a još manje po tome što sva ostala imena u toj Apijanovoj rečenici pretstavljaju narode i to čak neke u najširem smislu, kao Dalmate i Paione. No po samom opisu Apijanovom moglo bi biti i to, da su Segestani tu spomenuti samo kao stanovnici grada Siska, ako nisu tu pod Segestani uključeni i Kolapiani, koji se posebno ne spominju. Opis naime Apijanov idući od prilike ispod Trsta do pred Unu nastavlja sa Siskom i onda odmah prelazi na Dalmate i od Dalmata na daisioi i na koncu na Paiones. Ako bi se radilo dakle o nabrajanju naroda moralo bi se uzeti Segestane u širem smislu, nego što je sam grad Sisak, ali po Apijanovim rečima ne radi se o nabrajanju naroda, nego o nabrajanju najvećega otpora, pa po tome mogu biti Segestani tu iznešeni u restrinktivnom smislu kao stanovnici grada Segeste tj. Siska. U tom slučaju ne preostaje drugo nego uzeti, da je Apijan pod oznakom Paiones tj. Panones uključio sve ono, što je bilo od Siska na istok levom obalom Save dalje. U tom slučaju ne bi bilo nikakve zapreke, da se Segestani shvate u smislu građana grada Siska, što bi u ostalom bilo razumljivo, jer su tada kao gradovi važili samo Salona, Segeste i Sirmium, pa bi isticanje otpora jednog takvoga grada uz isticanje naroda bilo razumljivo.

Apijanov navod sastojao bi se onda u tome, da on kao one narode, koji su Oktavijanu na istoku Alpa zadavali najviše muke navodi Japode od ispod Trsta do pred Unu, onda gore levom obalom Save Segestane, onda ispod Save jedan jako široki pojas, koji je obuhvaćen sa reči Dalmate. To bi drugim rečima značilo, da Apijan hoće da kaže, da je Oktavijanu mnogo muke zadavao severozapadni Balkan, pa to opisuje na taj način, što spominje iznad Save Japode i Segestane, a ispod Save Dalmate i onda dalje iznad Save Paione, gde su očigledno uključeni i Breuki a onda ispod Save daisioi. Po tome dakle ne može biti sumnje, da Apijanov opis imade i tzv. Desitijate i to, da ih imade baš između Bosne i Drine kad, kao što se vidi, naprosto spominje narode na Savi s leve i desne strane. S leve Japode, Segestane i Paione, a s desne Dalmate ne sužujući taj pojam i Desitijate tj. Daisioi, koji su očigledno ispod Paiona. Kao što se dakle vidi daisioi znači Desitijati i sada se pita, kakó i zašto tu u Apijana stoji daisioi mesto Daisitiatai tj. daisioi mesto Desitijata.

Odgovor na to vrlo je jednostavan. To mesto u Apijana ne će biti nikakva pogreška, nego jedan vrlo važan podatak za pronalaženje pravog imena Desitijata. Uzevši tu grčku reč daisioi latinski značilo bi da ona znači Desi ili analogno imenu Salassi Dessi. To bi značilo onda zapravo, da su se tzv. Desitijati po svom ilirskokvalifikacionom imenu zvali Desi. A to je u stvari i sasvim prirodno, jer Desitijati bez sumnje dolazi od Desitia, a Desitia je već složenica koja verovatno pretstavlja ime glavnoga mesta toga naroda, koji se je zvao Desi. Desitia je onda složenica kao Numantia, Famantia itd. Prema Apijanovom tekstu žitelji Desitie su se zvali Dessi tj. daisioi. I tako bi iz Apijanovoga teksta sledio zaključak, ako su se žitelji zvali daisioi Dessi po svom rodovskom ili narodnom imenu, da se je onda po tome njihov glavni grad latinski morao zvati Desitia, a oni onda po tome gradu politički Desitiati. Tako bi ime roda ili naroda davalo ime grada, a ime grada opet političko ime toga istoga roda ili naroda. Cenotaf Ulpie Procule upućuje jasno na to političko ime, pokazujući, da je ime grada prenešeno i na celo područje, koje se zove Desitiatus. Prema tome izgledalo bi, da Apijan na gore spomenutom mestu imade originalno ime Desitijata u obliku Dessi ili Desi, dok Plinije onda u sravnenju sa Apijanom imade derivat od toga imena tj. preko imena glavnoga mesta. Izlazilo bi dakle, da Apijan ima etničko ime Desi, a Plinije političko ime Desitiati. I tako bi se ime Desitiati moglo razumeti kao razvijeno od originalnoga imena Desi tj. tako, da je za oznaku grada ka originalnome Desi dodano »tia« dakle onda Desitia za grad i naposletku Desitiati za žitelje grada tj. narod originalno Desi, grad Desitia, a žitelji Desitiati, tj. Desitiati kao žitelji grada. Taj naziv za žitelje grada onda obuhvata celo područje i donosi drugi oblik za sam narod, za koji se onda može reći, da se je zvao Desi i Desitiati, Desi verovatno po sebi, a Desitiati u vezi sa gradom, dakle u starini Desi a posle Desitiati, ako nije kao što bi prirodno bilo živilo i originalno ime Desi i putem grada transformirano to isto ime u Desitiati. Apijanov navod upućuje na ovo poslednje, jer on, kad već postoji ime Desitiati upotrebljuje ime Desi, dakle kad već postoji derivat upotrebljuje original.

Desi su imali glavni grad Desitiu. Po tom obliku nazvani su oni i na spomeniku Ulpie Procule i na spomeniku o Tiberijevoj cesti. Apijan

ih zove po njihovom starom imenu, koje je tome gradu ime dalo. Mi naravno ne možemo danas znati, gde je bilo to glavno mesto toga naroda, koji se je zvao Desi, jer po spomeniku o Tiberijevoj cesti na ušću Bosne u Savu bila je tvrđava toga naroda. Po spomeniku odnosno cenotafu Ulpie Procule, koji je nađen otprilike 22 kilometra od Sarajeva, moralo je tu negde biti i to glavno mesto Desitia. Apijanov navod dakle upućivao bi, da je između Drine i Bosne živilo ilirsko pleme Desi sa svojom tvrđavom na ušću Bosne u Savu i sa svojim glavnim gradom Desitiom tu negde oko Sarajeva.

Ako se dakle Apijanovo daisioi može čitati kao Desi, onda se mora doći do zaključka, da je Apijan to hteo tako i napisati, jer da nije tako hteo on bi sigurno napisao Daisitiatai. Pošto ovo daisioi te kai Paiones odgovara onome Salassoi te kai Iapodes jasno je, da u oba slučaja ono »te« nema veze sa imenom i da je onda prema tome daisioi isto tako ime naroda, kao i Salassoi, Iapodes, Segestanoi, Dalmatai, Paiones.

Apijanovo dakle daisioi niti je kakva slučajnost, niti je kakva pogreška, nego će pre biti svesnost i namernost. Ako je Apijan hteo da napiše originalno ime Desitijata, nije mogao napisati Daisiatai, nego je morao napisati daisioi. Mora se dakle uzeti da je Apijan hteo napisati daisioi te kai Paiones.

Kao što se dakle vidi Apijan je hteo napisati daisioi mesto Daisitiatai, a ako je to hteo imao je za to i razloga, pošto je Apijanova reč daisioi te kai Paiones po smislu jasna, a gramatikalno bez prigovora, pogreška je isključena i ostaje dakle samo pitanje, da li se Apijanov tekst može primiti kad ima daisioi a nema Daisitiatai. Po svemu, što smo videli ne samo da se takav tekst može primiti, jer on objašnjava reči »daisioi te« kao dve reči i time već po sebi uklanja pomisao na pogrešku, nego se takav tekst može primiti za to, što u Apijanovom daisioi po sebi leži koren za reč Daisitiatai, a pošto Daisitiatai dolazi od Daisitia onda u daisioi ne leži samo koren, nego i sama reč, dakle i ime.

Apijanov tekst daisioi te kai Paiones donoseći originalno ime Desitijata, koji su se zvali Desi u stvari pretstavlja dakle ne pogrešku glede imena Desitijata, nego podatak za to ime. Kraj poznatoga derivata toga imena mi po Apijanu dobivamo originalno ime. A po obliku sa analogijom ne treba ni ići do imena Salassi, kad u bližem imenu Iassi imademo jednu još jaču analogiju. Iassi ispod Varaždina do Daruvara bili su bez sumnje grčki Iassioi. Dakle po analogiji Iassi—Iassioi, Dessi—daisioi.

Koren dakle toga imena biće dais, latinski deš.

Taj koren nalazi se u Engleskom u reči dais, koja se izgovara kao deis i koja kao što se vidi obuhvata i daisioi i dessi. Etimološki se uzima, da ta reč dolazi od latinske reči discus, ali slična reč postoji i u Škotskoj kao daise i to što je vrlo važno sa izgovorom des, a sa takvim izgovorom postoji slična reč u Skandinavskom obliku daze. Značajno je da svi ti izražaji, osim svih svojih drugih značenja, znače i jedno preimućstvo. Reč

dais (deis) znači estradu, uzvišeno mesto, baldahin, prestol, a daise (des) i daze (dez) znače zaseniti nešta sa sjajem svetla. Ne bi li onda, ako dais ipak nije od latinskoga diskusa Apijanovi daisioi mogli pretstavljati jednu ilirsku ili keltsku, nordijsku reč sa smislom prestolni, što bi značilo, da je ono ilirsko pleme, koje je bilo nosilac i činilac ilirskoga saveza tj. najglavnije ilirsko prestolno pleme nosilo ime Desi tj. prestolni Iliri, što bi značilo u stvari glavno, vladajuće pleme Ilira. Analogija bi se u tom slučaju nalazila još kod Skytha, gde su postojali tzv. kraljevski Skythi. Desi odnosno Apijanovi daisioi bi onda bili prestolnički Iliri (Felix Princeps Desitiati!) tj. Iliri, koji svoje kvalifikaciono ime izvode iz svoga dominantnoga položaja u savezu. Po Apijanu dakle prestolničko ilirsko pleme bili bi Desi, a po spomeniku Ulpie Procule zemlja toga plemena bila bi Desitiatus, a po nalazu toga spomenika i po Tiberijevoj cesti, ta zemlja Desitiatus bila bi severoistočna Bosna između reke Drine i reke Bosne sa tvrđavom tih prestolničkih Ilira Desa kod Šamca na Savi. Sa takvim shvaćanjem imena Desi odnosno Desitiati bila bi jasna ona odlučna uloga, koju je to pleme imalo u tzv. Tiberijevom ustanku. Apijanovo dakle daisioi zaista ne bi bila pogreška, nego pouka.

PROKOPIJEVI SPORI

Prokopios iz Caesaree (Kaisareia) u Palestini, od 527 n. e. dodeljen Vizantijskom vojvodi Belizaru i njegov pratilac 533 u ratu protiv Vandala u Africi, a 536 u ratu protiv Gota u Italiji, postao je za historiju znamenit po tome, što je opisao ta dva rata. U opisu ovoga potonjega rata on govori i o Slovenima i Antima, opisujući ih kao ljude jednoga jezika, koji su nekada imali i jedno ime (de bello gothico III c. 14): esti de kai mia hekaterois fone atehnos barbaros ili po smislu: obojima jeste govor jedan, očigledno barbarski, i onda dalje kai men kai onoma Sklabenois te kai Antais hen to anekathen en ili po smislu: a i ime Slavenima i Antima jedno od iskona beše.

Iz ova dva mesta proizlazilo bi, da Prokopije Slavene i Ante i ako ih spominje kao dva naroda, zapravo smatra jednim narodom, ne samo po jednom te istom jeziku, nego i po njihovom nekada jedinstvenom iskonskom imenu.

Naravno, čitaoca Prokopijevoga teksta zanimaće pitanje, kako je moralo glasiti to iskonsko ime tih Slavena i Anta.

Ali onako jasno, kao što je to slučaj sa imenom Slavena i Anta, koja u njegovo vreme postoje, Prokopije iskonsko ime tih Slavena i Anta ne donosi. Ime Slavena i Anta kod Prokopija napisano je velikim početnim slovom, tamo pak gde Prokopije navodi iskonsko ime Slavena i Anta to nije slučaj, i ako se odnosna reč u tekstu takođe označava kao ime. Kao što će se videti to verovatno ne će biti ni greška ni slučajnost, jer ono, što Prokopije iznosi kao iskonsko ime Slavena i Anta, u stvari i ne pretstavlja jedno ime, nego više samo jednu kvalifikaciju i to, kao što će se videti, prenesenu u Prokopijev tekst ne u njenom originalu, kao što je to slučaj sa imenom Slavena i Anta, nego u jednom grčkom prenosu te kvalifikacije. To znači, da će čitalac uzalud očekivati, da će u daljnjem Prokopijevom tekstu doći i do iskonskog imena Slavena i Anta, o kojima Prokopije govori.

Takvo ime Prokopije ne donosi, a iz onoga, šta on o tome imenu kaže, i šta on iskonskim imenom drži, vidiće se, da Prokopije iskonsko ime Slavena i Anta onako, kako je ta dva imena izneo, nije ni mogao

izneti. A to naprosto za to, jer po samom njegovom opisu, toga iskonskoga imena nije ni bilo, tako, da se mora uzeti, da su se prvobitne kvalifikacije i to naravno kvalifikacije sekundarnoga značenja vremenom morale razviti u imena, usled čega je primarna kvalifikacija morala nestati. Kada se ne radi više o jednom čoveku, nego o više ljudi, o izvesnom ljudstvu, primarna kvalifikacija sastojaće se u naglasku, da svo to ljudstvo potiče iz jednog semena, da je jednog porekla, jednog roda, da su dakle članovi toga ljudstva srodstvenici, saplemenici ili rod. Ako se onda iznese, da jedno ljudstvo samo sebe odnosno njegovi članovi međusobno označava u tom smislu tj. u smislu srodnika, saplemenika, roda, onda je time iznešena primarna kvalifikacija tj. kvalifikacija po krvi, naravno starija od sekundarne tj. kvalifikacije po govoru, po jeziku, ali time nije iznešeno i jedno ime nego je iznešeno samo jedno stanje stvari, baš tako, kao kada bi se izvesni ljudi označavali članovima jedne porodice bez pobliže oznake imena ili naziva te porodice. Označavanje članova izvesnog ljudstva međusobno kao rodstvenika znači jedan odnos, a ne ime. Ako se sad dogodi, da neka osoba izvan toga ljudstva, dakle inoplemenik, inorodnik, upitana, kako se nazivaju ti jednorodnici, jednoplemenici, u svom odgovoru iznese samo ono, što ti jednoplemenici za sebe kažu, onda nije ta osoba iznela ime, nego samo prirodnu kvalifikaciju. A ako je takva osoba tu prirodnu kvalifikaciju rodstvenosti, jednoplemenosti, označila kao ime, onda se mora uzeti, da je to učinila za to, što o imenu toga ljudstva ne zna ništa, pa njihovu rodstvenu kvalifikaciju uzima kao ime. To se je moralo u pogledu Slavena i Anta dogoditi Prokopiju. On je verovatno saznao, da su se Slaveni i Anti u iskonsko vreme nazivali jednoplemenicima, rodstvenicima, pa je takav njihov kvalifikacioni naziv označio kao njihovo iskonsko ime. Dakle je kao ime označio primarnu kvalifikaciju, posle koje, i to tek od sekundarne kvalifikacije dalje, razvijaju se imena. On osim toga, verovatno nevešt jeziku tih Slavena i Anta, koji on naziva očigledno barbarskim tj. negrčkim, oznaku te primarne kvalifikacije nije mogao primiti u njenom originalu, nego je morao o njoj saznati po grčkom prenosu, pa je taj grčki prenos upotrebio za to, da njime iznese iskonsko ime Slavena i Anta.

Ali on je to morao učiniti znajući tj. on je morao znati, da je to grčki prenos, što se vidi po tome, što je on ujedno nastojao da taj grčki prenos Slavenskoga izraza za primarnu, rodstvenu kvalifikaciju objasni pomoću grčkoga jezika. Tako se je onda dogodilo, da je Prokopije previdio, da se u prenosu radi o primarnoj kvalifikaciji, pa je odnosni grčki izražaj objasnio ne primarnom kvalifikacijom tj. po krvi, a ni sekundarnom kvalifikacijom tj. po govoru, nego čak terciarnom tj., da taj prenos iz slavenskoga u grčki znači ime po tome, što Slaveni i Anti stanuju pojedinačno i odeljeno, dakle raštrkano. Da je pak u prkos tome što Prokopije upotrebljava izražaj onoma, ime, on znao, da ono što iznosi

nije ime u onom smislu, kao što je to izražaj Slaveni i Anti, vidi se ne samo iz njegovoga objašnjenja tome izražaju, nego već i iz okolnosti, što on taj izražaj iznosi početnim malim slovom i na početku rečenice: sporus gar to palaion amfoterus ekalun ili po smislu: sporus, sporima u davnini oboje su nazivani.

Prokopije upotrebljuje za starinu dva izražaja, jedan je to palaion, iz davnine, u davnini, nekad, a drugi je to anekathen, što takođe označava starinu, ali još jače jer to označava iskonsku starinu, usled čega se Prokopijev tekst čita u tom smislu, da je Slavenima i Antima bilo iskonski jedno ime, a to je sporoi (sporus je akuzativ II tzv. o-deklinacije).

Iznevši dakle Prokopije, da je Slavenima i Antima jedan govor, očigledno barbarski i da im od iskona bijaše jedno ime, on iznosi to ime sa reči sporus tj. sporoi.

Pita se dakle, šta je taj grčki prenos mogao značiti u slavenskom?

To pitanje je i Prokopije sebi postavio i on na to pitanje odgovara: hoti de sporaden, oimai, dieskenemenoi ten horan oikusi ili po smislu: jer, kako mislim, pojedinačno (raštrkano) zemlju nastavaju. Prokopijev dodatak dieskenemenoi od skenao, učadoriti se, ulogoriti se, dodan reči sporaden u vezi reči oikusi zapravo pretstavlja objašnjenje reči sporaden, koja ima da objasni reč sporus. Rečenica sporaden ten horan oikusi tj. pojedinačno (raštrkano) zemlju nastavaju, značila bi pojedinačnu nastanbu, a to samo po sebi ne bi bilo dovoljno jasno. Za to Prokopijev dodatak objašnjava, šta to znači tj. da to pojedinačno (raštrkano) znači, da Slaveni i Anti ne nastavaju zemlju u koncentracijama.

To bi bio zanimljiv podatak, koji upućuje na to, da bi tu Prokopiju mogla biti pred očima razlika između slavenskih plemena kao nenomadskih stanovnika zemlje i skitskih, sarmatskih, hunskih i drugih nomadskih stanovnika, koja bi razlika odgovarala onome, što Prokopije iznosi o Slavenima i Antima u političkom smislu: ta gar ethne tauta, Sklabenoi te kai Antai, uk arhontai pros andros henos, all en demokratia ek palaiu bioteuusi... ili po smislu: tim narodima, Slavenima i Antima, ne stoji na čelu jedan čovek, nego oni od davnine žive u demokratiji. Slaveni dakle od davnine žive kao slobodni ljudi — en demokratia —, a nisu pod vlasti jednoga čoveka — uk arhontai pros andros henos —.

Prokopije ima tome i tehniku: kai dia tuto autois ton pragmaton aei ta te xymfora kai ta diskola es koinon agetai ili po smislu: i zbog toga se kod njih uvek i prijatni i neprijatni poslovi vode skupno. Iz te tehnike se vidi, šta znači Prokopiju reč en demokratia u provedbi. Po Prokopiju Slaveni od davnine — a tako je verovatno bilo od iskona — žive u sporazumu, a ne u vlasti. To odaje bitnu razliku Slavena spram onih nomadskih naroda, koji su pod vlašću svojih glavara (Gota, Sarmata, Huna).

Tome onda odgovara i nastanjenje. Iz Asparuhovoga hunskoga Utigurskoga, bugarskoga Ogla na Dunavu dobivamo sliku onoga, šta se ima

podrazumevati kao protivno onome, šta pretstavlja izražaj dieskenemenoi. Koncentrično nastanjenje na jednom mestu, veličine po potrebi tj. po broju stanovnika, je protivno onome, što znači reč dieskenemenoi, raštrkani, dakle ili stanovanje u taboru, logoru ili stanovanje slobodno po nahođenju. Pod vlasti znači u taboru, u logoru, a slobodno znači raštrkano. U prvom slučaju je i skupljanje i življenje na osnovi vlasti, a u drugom slučaju i jedno i drugo na osnovi slobodne volje. Naravno da onda u ovom drugom slučaju treba daleko više prostora, nego u prvom slučaju. I za to Prokopije i dodaje: dio dę kai gen pollen tina ehusi to gar pleiston tes heteras tu Istru ohthes autoi nemontai ili po smislu: zbog čega i nastavaju mnogo zemlje, najveći deo druge obale Dunava drže oni. Prokopijeva figura dakle opisuje Slavene kao narod, koji ne živi pod vlašću i za to ne stanuju koncentrično u jednom ogromnom taboru, nego stanuju, kao narod, koji živi slobodno, pojedinačno i raštrkano. U toj antitezi nalazi se najbolja mogućnost za prepoznavanje onoga, šta znači u Prokopija na tom mestu izražaj dieskenemenoi. Za razliku od Azijskih hunskih i turskih naroda, koji ne žive u demokratiji, nego pod vlašću i za to stanuju koncentrično, Slaveni i Anti, živeći od davnina u demokratiji en demokratia ek palaiu bioteuusi stanuju raštrkano.

I za to drže veći deo druge tj. leve obale Dunava, tj. tu Istru, odnosno za to, što žive raštrkano, nastavaju mnogo zemlje, gen pollen ehusi, i tako drže veći deo leve obale Dunava. Prokopije se tu ne upušta u preziciranje stvari ni po opsegu, ni po vrsti tj. ni da li se radi o posedu državnom, ni kolikom, nego tumačeći izražaj sporus sa reči sporaden samo izvodi odatle konzekvencije. Slaveni žive raštrkano, za to drže mnogo zemlje, a za to opet nastavaju veći deo leve obale Dunava. U vreme, kada Asparuh ili Isparuh dovodi hunske Utigure na to mesto, gde su se u vreme Prokopija nalazili Slaveni i stvara svoj tzv. Ogl tj. koncentričnu nastanbu tih Utigura, tada već nazvanih imenom Bulgari, Prokopijeve historije su već završene, inače bi on verovatno svoj dieskenemenoi najjednostavnije objasnio sa tom antitezom.

Ali izražaj dieskenemenoi razabire se kod Prokopija i iz njegovog detaljiranja stvari.

Ako na spomenutom mestu Prokopije kaže, kako Slaveni stanuju raštrkano, to on pre toga ima jedno mesto, iz kojega se može zaključiti, šta bi to moglo značiti detaljno: Oikusi de en kalibais oiktrais diekenemenoi pollo men ap allelon, ameibontes de hos ta polla ton tes enoikeseos hekastoi horon, ili po smislu: stanuju u bednim kolibama raštrkani daleko jedni od drugih, često postepeno menjajući zemljište svojega nastanjenja. I iz toga mesta kod Prokopija vidi se dakle, da njegov dieskenemenoi znači raštrkano sa smislom neulogoreno. Slaveni po Prokopiju dakle nisu bili pod vlasti i za to nisu stanovali ulogoreno. Oni su od davnine živili u demokratiji i za to su stanovali raštrkano, a pošto su se pomicali, to su imali kolibe.

Potonje znači prelazno nastanjenje pre stalnoga nastanjenja, zbog čega Prokopije i kaže, da su Slaveni postepeno menjali zemljište svoga nastanjenja, što znači selili se. Bili su dakle kao i aziski narodi Skytha, Sarmata, Avara, Huna, Turaka, odnosno kao i evropski narodi Gota, jednih i drugih, Vandala itd. u pokretu. Samo što su spomenuti narodi taj pokret obavljali pod vlašću pod šatorima a Slaveni slobodno u kolibama. Toj razlici biće valjda glavni razlog taj, što su spomenuti aziski i evropski narodi bili zavojevački, a Slaveni zemljoradnički, zbog čega su prvi vremenom nestali, dok su Slaveni po zemljoradničkoj potrebi zaposeli zaista mnogo zemlje, tako da je kroz vekove vredila Prokopijeva reč gen pollen tina ehusi. Tako se iz prostog antitetičkog fenomena, zavojevača i zemljoradnika objašnjava složeni fenomen, da su zemljišta, kojima su zavojevači prolazili i nestajali naselili Slaveni i onda tu i ostajali. Ako su silom prilika Slaveni morali biti u pokretu, oni nisu bili narod pokreta, nisu bili Nomadi, zbog čega su i mogli živiti u demokratiji. Udaljenost njihovih koliba naravno ne može se uzeti u veličini, koja bi kolidirala sa potrebama demokratije, i onim, što Prokopije podrazumeva es koinon agetai, što pretstavlja slobodnu zajednicu, nego toliko, koliko traži zemljoradnja, verovatno zaposedanje onoliko zemlje sa strane jedne porodice koliko je ova može obraditi. Iz razlike načina života Nomada i zemljoradnika sledi, da se jednaki broj jednih i drugih u slučaju nastanjenja smešta na uske i široke prostore, nomadska koncentracija na račun široke zemljoradnje, kao što je to pokazao bulgarski Ogl prelazom u sredinu slavenskih zemljoradnika.

I tako bi po Prokopiju izlazilo, da su se Slaveni i Anti u davnini nazivali sporus za to, jer su stanovali sporaden tj. raštrkano, što bi značilo, da Prokopije iskonsko ime Slavena tumači po trećoj kvalifikaciji, ni po rodstvenosti, ni po govoru, nego po nastanjenju. I za to takav naziv kao iskonski nije mnogo verovatan. Mnogo je verovatnije kao iskonsko nazivanje, nazivanje po prvoj kvalifikaciji, po rodstvenosti. I za to, ako se reč sporus može u jeziku grčkom rastumačiti u tome smislu, onda je verovatnije, da je grčki izražaj sporus, odnosno sporoi, upotrebljen po odgovarajućem slavenskom izražaju, koji znači rodstvenici, saplemenici, nego po nekom slavenskom izražaju, koji bi značio raštrkanci. Ali to onda znači i to da Prokopijevo tumačenje reči sporus u smislu raštrkanci mora da potiče odatle, što je on tu reč morao dobiti od nekoga, od koga nije dobio ujedno i objašnjenje, šta ta reč u slavenskom znači. Prokopije je onda pokušao sam protumačiti grčki prenos jednoga njemu nepoznatoga slavenskog izražaja po onome, šta bi ta reč po njegovom shvaćanju kao grčki izražaj u grčkom jeziku mogla značiti.

Usled toga se čitajući Prokopija može uzeti, da su Slaveni i Anti po Prokopiju iskonski sebe nazivali jednim imenom, a to ime da Prokopije nije dobio u originalu, nego da ga je dobio u grčkom prenosu i to bez objašnjenja, tako da je bio prinuđen da sam pokuša pronaći po tom

grčkom prenosu smisao iskonskoga imena Slavena i Anta. Prokopije dakle morao je držati, da se može po toj grčkoj reči doći i ako ne do samoga iskonskoga imena Slavena, a ono svakako do smisla, do značenja toga imena. I Prokopije je do toga smisla, odnosno do toga značenja došao upotrebivši reči sporus jedan srodan izražaj, sporaden. I sad, ako za reč sporoi ne bi moglo biti nikakvoga drugoga objašnjenja, nego samo ono, koje je Prokopije dobio pomoću reči sporaden, ne bi preostalo drugo, nego primiti to, da su Slaveni i Anti sami sebe iskonski nazivali po vrsti svoje nastanbe, raštrkanci, odnosno jednim izražajem, koji je tu okolnost u njihovom jeziku izražavao. No, pošto je to prilično neverovatno, a ni danas takav izražaj ne postoji, to ostaje pitanje da li se grčki izražaj sporoi može protumačiti bez grčkoga izražaja sporaden i, ako je to moguće, da li se onda tako dobijeno tumačenje može dovesti u saglasnost, što bi kao najverovatnije moglo odgovarati jednom izražaju za slavensku iskonsku starinu. To bi značilo u stvari pitanje, da li se izražaj sporoi može dovesti u sklad sa pojmom prve kvalifikacije jednoga ljudstva tj. po zajedničkom rodu u smislu rodstvenika, saplemenika. Ako bi to bilo moguće onda bi se moglo primiti, da su se Slaveni od iskona zaista nazivali jednim izražajem koji bi toj grčkoj reči odgovarao. I onda bi u Prokopija imali vest o tome, da je do njega došla ne samo vest o pojavi Slavena na levoj obali Dunava, kao i vest o njihovom tadanjem nazivu Slavena i Anta, nego da je do Prokopija došla i vest o iskonskom nazivu tih Slavena i Anta, samo kao što se vidi ne u originalu, nego u grčkom prenosu, ne u slavenskom izražaju, nego u grčkom prenosu toga izražaja.

Grčke reči sporus tj. sporoi kao i sporaden mogu se razumeti na ovaj način.

Osnov tim rečima biće glagol speiro, koji znači sejati, bacati seme, ali i naprosto i samo razbacivati, raštrkavati, a isto tako i, rađati. Naravno raštrkavati i rađati značila bi grčka reč speiro tek u prenesenom smislu, jer prvobitni smisao te reči jeste samo sejati, bacati seme. No smisao reči u prenesenom smislu pretstavlja isto tako značenje jedne reči kao i njen prvobitni smisao. I za to reč speiro imade značenje i sejati i raštrkavati, ali i rađati. Od glagola speiro nastaje supstantiv ho sporos, koji znači sejanje, setva, seme, plod, a u prenesenom smislu rađanje, poreklo, rod, potomak, dete, potomstvo. Prema tome reč sporus sa smislom raštrkano, pojedinačno sa svojim adverbom sporaden istoga značenja, kao što se vidi nije u opšte potrebna kod tumačenja reči sporoi, kada sama ta reč u singularu sporos, dakle u akuzativu plurala sporus odgovara svojim značenjem u prenesenom smislu tj. sa značenjem dete, potomak, potomstvo, rod, poreklo, onome iz čega se dade zaključiti na tome odgovarajuću reč za izvesno ljudstvo, kao što je na pr. reč rodstvenici, saplemenici ili sl.

Prema tome Prokopije je otišao suviše daleko mašajući se dalnje izvedenice od glagola speiro tj. mašajući se izražaja sporaden, kada je ovakav smisao, kao što to pretstavlja reč rodstvenici, saplemenici ili slično imao već u samoj reči sporoi, koju je on sa izražajem sporus upotrebio u akuzativu. Imajući preneseni smisao, koji sama po njemu upotrebljena reč sporus tj. sporoi imade po sebi, nije imao razloga ići dalje i nije imao razloga dati se zavesti sa reči sporaden, pa bi onda tako došao do zaključka, da su se Slaveni i Anti od iskona morali nazivati rodstvenici i saplemenici, što je mnogo prirodnije i mnogo verovatnije, nego raštrkanci. Imajući dakle u samoj reči sporus izražaj srodstvenici, saplemenici, nije Prokopije imao razloga ići dalje od te reči. Uzgred budi rečeno, udaljavanje od same upotrebljene reči sporus, ako bi se ono već moralo vršiti, bilo bi mnogo verovatnije i upotrebljenoj reči sporus bliže, ako bi se upotrebila reč sporimos, posijan, koja u supstantivu znači oranicu, jer bi se po toj reči moglo zaključiti na naziv zemljoradnici, što bi bilo kao iskonski izražaj još uvek verovatnije i bliže upotrebljenoj reči sporus, rodstvenici, nego naziv raštrkanci.

Izražaj sporos — sporoi — sporus bio bi dovoljan da objasni onaj smisao, koji pretstavlja pojam jednosemenog ljudstva, ljudstva jednog porekla, a pošto takav smisao odgovara pojmu iskona, može se uzeti da su Slaveni od iskona sebe smatrali i nazivali jednoplemenicima, jednorodnima, jednim potomstvom itd. Iz toga bi izlazilo, da Slaveni od iskona nisu imali ime tj. ono, što se pod tim izražajem u smislu diferencijacije podrazumeva, nego da su imali samo oznaku, naziv tj. izražaj za svoj osećaj istorodnosti. Prema tome u izražaju sporoi nije nam Prokopije sačuvao nikakvu diferencijaciju, nikakvo ime, pa da bismo mogli naprosto uzeti da su se Slaveni od iskona zvali Spori, nego nam je samo ostavio grčki prenos slavenskoga izražaja, koji doduše pretstavlja izražaj za odnos, ali ne i izražaj za ime. I mi po Prokopiju ne bi mogli uzeti više, nego da stari Slaveni iskonski još nisu imali imensku diferencijaciju, nego da su samo osećajući se jednoplemenicima, rodstvenicima, sebe tako i nazivali. Prema tome ne bi u opšte bilo razloga u izrazu sporus gledati ili tražiti neko posebno, diferencirano, neko naročito ime. Pa ni ime Srbi, kao što se je to sa strane nekih istoričara uzelo (Dobrowsky, Šafarik, Franc Kos, a i po Šišiću Solmsen, Sutnar), kao što u opšte ne bi bilo razloga nastojati oko pronalaska jedne slične srpske ili slavenske reči, po kojoj bi Prokopijevo sporus bila zapravo slavenska a ne grčka reč.

Pošto se reč sporus odnosno sporoi izvodi iz glagola speiro, dakle sve u grčkom jeziku, ni primedba Jirečekova, koja upućuje na crkveno-slavensku reč spor, plodan, sporini, mnoštvo i bugarsku sporen, plodan, ne će donositi više, nego suprotstavljanje tih crkveno-slavenskih izražaja navedenim grčkim izražajima. S druge strane valja opet primetiti, da ako se ostane kod toga, da je izražaj sporus grčka reč, da onda treba

ostati i kod njezina smisla tj. rodstvenika, saplemenika, a ne treba tu grčku reč, koja tako u originalu postoji, pretvarati, kao što to čini Niederle u skraćenicu od reči Bosporoi. I to za to, jer bi takvo skraćivanje pretstavljalo jednu operaciju, koja bi iskonsko ime Slavena vezivala na Bosfor tj. na Crno more tj. na vreme kada su Slaveni uglavnom već bili tu, gde ih Prokopije nalazi. A u to vreme ne može se više govoriti o iskonskom imenu, jer su tu već, kao što sam Prokopije iznosi razvijena imena Slavena i Anta. Pošto Prokopije izražaj sporus pretstavlja kao njihovo iskonsko ime, on time svakako upućuje na vreme pre nego što su nastala imena Slavena i Anta tj. na vreme, kada su oboje imali još samo jedan naziv, a taj nije onda mogao nastati na Bosforu tj. na Crnom moru, jer su po Prokopiju Slaveni na Crnom moru već sa svoja dva imena. U opšte kraćenica od reči Bosporoi upućivala bi na prvobitno ime Bosporoi, koje su imali doduše kao ime žitelji na Kimerskom Bosforu, ali ne i Slaveni.

U svakom slučaju Bosporoi kao tercijarna kvalifikacija tj. kao označivanje po nastanjenju ne bi mogla biti dovedena u vezu sa Prokopijevim sporus, kad on taj naziv označava iskonskim nazivom Slavena. Naprotiv baš sam izražaj sporoi, koji upućuje na smisao rodstvenika ili saplemenika, upućuje tim samim na iskonsku starinu Slavena, kada oni još nisu imali diferenciranog imena. Diferencijacija dakle lokalne naravi svakako može biti samo jedna kasnija stvar, a glede toga Prokopije imade diferencijaciju u imenima Slavena i Anta. Kad dakle Prokopije iznosi iskonsko ime po prvoj kvalifikaciji i imade docnija diferencirana imena po drugoj kvalifikaciji, nije moguće diferencijaciju po trećoj kvalifikaciji uzeti za pronalazak iskonskog imena, što se čini, kada se kao iskonsko ime uzima izražaj Bosporos.

Prema tome izražaj sporus u Prokopija oslobođavao bi sam po sebi od preispitivanja bilo kakvih kombinacija sa izražajem sporus u smislu bilo kakvog diferenciranog imena. Taj izražaj sporus, kao što pokazuje grčki jezik, upućuje na vreme, kada Slaveni diferenciranoga imena u opšte, još nisu ni imali, nego su se morali smatrajući se takvima nazivati rodstvenicima ili saplemenicima. Ako pak taj izražaj sporus sam po sebi pokazuje, da ne sadrži nikakvo diferencirano ime, ne može se onda naravno pitanje o tome, kakvo bi on diferencirano ime mogao sadržavati, ni postavljati. I tako bi ispit Prokopijevoga zapisa u smislu čitanja i pored njegovoga protivnoga navoda doneo glede diferenciranog iskonskog imena Slavena i Anta samo negativni rezultat. Slaveni se od iskona naravno nisu nazivali grčkom reči sporus, a u koliko je ta grčka reč bila prenos neke slavenske reči, morala je ta slavenska reč označavati rodstvenike, saplemenike, kad je prenesena sa grčkim izražajem sporus, a ne one koji pojedinačno, raštrkano stanuju.

Po svemu izgleda, da je Prokopije morao dobiti tu grčku reč sporus bez objašnjenja i kao što se vidi objasniti je protivrečno svojoj

sopstvenoj tvrdnji, po kojoj bi ista u jeziku slavenskom to bila reč slavenske iskonske davnine. To znači, da je Prokopije verovatno dobio ispravan grčki prenos odgovarajuće slavenske reči, ali onda u tumačenju te grčke reči, došao do zaključka, koji nije u saglasnosti sa onom reči slavenskom, koja je u vidu reči sporus u grčki jezik prenesena. Tako nam Prokopije svojim tumačenjem reči sporus u stvari pokazuje smisao, koji ta reč u jeziku slavenskom verovatno nije imala, dok samim iznošenjem te reči sporus naprotiv pokazuje smisao, koji ta reč sporus u jeziku slavenskom jeste imala. Tako bi Prokopije u nameri, da pokaže, kako je iskonsko ime Slavena moralo biti raštrkanci u stvari pokazao, da je iskonsko ime Slavena bilo rodstvenici, saplemenici. To znači da je Prokopije pokazao da Slaveni iskonski nisu imali zajedničko ime, nego samo zajednički osećaj i da je razvijanje imena počelo sa drugom kvalifikacijom tj. sa označivanjem po govoru, po jeziku, kada se javljaju diferencirana imena Slavena i Anta. Izražaj sporoi dakle kod Prokopija ne može značiti više od rodstvenika, saplemenika, a tako je sasvim naravno bilo iskonski i osećanje i nazivanje Slavena. Izražaj sporoi dakle tu u Prokopija značio bi rodstvenike, saplemenike.

ZLATAN PRSTEN

U »Bugarskoj historiji« Ivana Pastuhova nalazi se slika jednoga staroga zlatnoga prstena, koji je nađen u Bugarskoj kod sela Ezerova u jednom starom grobu u zemlji. Po toj slici taj prsten sastoji se iz obruča, koji se meće na prst i iz male pločice, koju taj obruč nosi. Oboje je od zlata. Na obruču nema nikakvih znakova, dok je cela pločica ispunjena sa u nju urezanim slovima. Jednostavnost prstena, a toliki broj slova govore za to, da će prsten pored sve svoje skromne ukrasne vrednosti biti značajan po tim slovima.

Ta slova na tom prstenu nisu formirana u reči, pa se reči u opšte i ne prepoznaju, nego su slova formirana, kako to prsten dopušta, odnosno kako to mali prostor na pločici nalaže. Poređaj slova u redove izvršen je prema prostoru na pločici prstena, pa se reči tek čitanjem pronaći moraju. To znači, da se prsten pojavljuje sa jednim tekstom, koji se ne raspoznaje, šta više ne razpoznaje mu se ni jezik, kojim je pisan, pa se i jezik i sadržaj teksta tek čitanjem razabrati mora. Ivan Pastuhov donosi čitanje profesora Vl. Georgieva sa primedbom, da taj prsten pretstavlja unikat natpisa na tračkom jeziku, što znači, da bi to bio jedinstven slučaj tračkoga natpisa. Profesor Vl. Georgiev pak po rečima Ivana Pastuhova pročitao je taj natpis kao trački natpis tj. kao natpis pisan u tračkom jeziku ovako:

»Rolistene, ja Nerenea Tiltova, umirem spokojno pored tebe, moj blaženopočivši, ja, koja ti othranih tvoju decu«.

To bi dakle bilo po svome sadržaju i smislu ono, što se na prstenu nalazi izraženo u tračkom jeziku. Predmet ove rasprave dakle ne može biti preispitivanje takvoga čitanja u tračkom jeziku, jer je to stvar stručnjaka za trački jezik.

Dugim promatranjem toga natpisa na prstenu stvara se na protiv pomisao o tome, da li ne bi trebalo pokušati izviditi i to, da li se taj natpis može pročitati i drugim kojim jezikom i ako može, kakav mu je onda sadržaj u tom drugom jeziku. Po slovima moglo bi se zaključiti, da je najuputnije pokušati čitanje toga natpisa na grčkom jeziku. Ako se ograničenim prostorom formirani tekst prenese u tekući

tekst, onda se to još bolje vidi. Evo dakle redom slova sa natpisa, da se vidi, kako ona u natpisu teku i da se vidi, da je najuputnije pokušati ih pretvoriti u reči i rečima onda sadržaj pronaći pomoću jezika grčkoga. Ako takav pokušaj donese rezultat stvar će biti stručnjaka za trački jezik, da objasni, kako to, da jedan isti tekst može da bude čitan u dva jezika i dva smisla.

Ovo čitanje ne može usled toga ići dalje, nego da pokuša pročitati natpis na prstenu jezikom grčkim, pošto na to upućuju slova na prstenu. Evo dakle tih slova na prstenu iz figure pretvorena u jedan red.

ΡΟΛΙΣΤΕΜΕΑΣ ΈΡΕΝΕΑΤΙΛΤΕΑΝΗΣΚΟΑΡΑΤΕΑΔΟΜΓΑΝΤΙΛΕΤΥΤΑΜΙΗΕ

Kao što se vidi sve ovo je naprosto samo jedan niz različitih slova. Tekst dakle na prstenu razlikuje se po slovima, ali se ne razlikuje po rečima, jer se slova nižu jedno za drugim bez predaha, tako, da nema nigde znaka, po kome bi se reči raspoznati mogle.

Gde dakle početi?

Stojeći pred nizom slova, u kojima se reči ne prepoznaju, to je zaista osnovno pitanje gde početi. Čitanje mora negde početi, jer je inače nemoguće. Po poređaju slova jedno za drugim to, gde početi, naprosto se ne vidi. Može se početi gde se hoće i pokušati iscrpsti sve tome odgovarajuće kombinacije, ali to bi značilo postupati sa tekstom kao sa nekom zagonetkom.

Međutim tekst na prstenu neće biti nikakva zagonetka, nego će biti jedan jasan sadržaj samo izražen mesto slovima formiranima u rečima, samo slovima.

Usled toga ne preostaje drugo ništa, nego pokušati misaono uhvatiti mesto odakle je čitanje moguće ili bar odakle čitanje izgleda kao moguće. I na posletku takav moment dugim promatranjem tih slova pojavljuje se u tome, što se na dva mesta pojavljuju ista slova.

Na dva mesta pojavljuju se tri slova, koja su u oba slučaja ista i glase TEA. Dakle u nizu tih slova dva puta TEA.

Pošto pak ta tri slova TEA u grčkom jeziku znače božicu, onda je to već mnogo, jer se usled toga može uzeti, da je sa tim slovima uspelo na dva mesta izolirati jednu istu grčku reč. Istina grčka reč je u stvari THEA, a ne TEA tj. pojam božice ne piše se u grčkome sa slovom T, nego sa onim znakom, koji odgovara znaku TH. Ali ta razlika je po sebi već tako neznatna, da ne može biti dovoljna, da onemogući čitanje reči TEA kao THEA tj. božica.

Pre svega mi ne znamo sasvim tačno kako su u starini Grci tu reč TEA za pojam božice izgovarali. Ako su izgovarali kao TEA onda je prirodno da je tako i napisana. U novogrčkom jeziku grčko TH odnosno pravije reći onaj znak koji pretstavlja TH čita se kao i englesko th u reči thing. Da li je u starini to tako bilo ili se je to TH čitalo naprosto kao T, kao što to i danas čini svako, ko nije u stanju primiti

engleski zvuk engleskoga th, to se ne može znati. Ali teško je o tome slovu T u vezi sa TH dati konačni sud, kad se ne zna iz koje starine taj prsten potiče. A naposletku moguće je i to, a radi jednostavnosti posla čak i verovatno, da je može biti prsten bio rad nekoga Negrka, koji je natpis na prstenu stavljao po izgovoru, koji je njemu bio poznat. Sad bilo to ili da se je u odnosnoj starini još upotrebljavao znak T za TH, pitanje o kome se radi je tako neznatno, da bi značilo stati odmah na početku puta i odbaciti pokušaj čitanja, ako bi se čitanje obustavilo radi toga, što se nema gde početi, a nema se gde početi za to što se TEA ne sme uzeti kao THEA.

Biće s toga mnogo uputnije produžiti sa tom reči TEA u smislu božica i ostaviti tek vremenu, kad bude i ako bude ceo tekst pročitan, da se tek onda vidi, da li je bilo dopušteno čitati reč TEA kao THEA.

Ali prepoznavanjem tih triju slova, koja daju reč TEA, time, što se ta reč TEA pojavljuje dva puta tako reći jedna za drugom, ne postizava se samo to, da se dobiva odgovor na pitanje, gde početi, nego se sa prepoznavanjem dva puta reči TEA izoliraju od ostaloga teksta ona slova, koja leže između te dva puta postavljene reči TEA. Između jedne i druge reči TEA nalazi se osam slova. Tih osam slova mora dakle da pretstavljaju takođe jednu reč, kad se nalaze između jednoga TEA i drugoga TEA tj. nameće se samo od sebe, da u tih osam slova mora ležati jedna reč na koju se odnosi ili jedno TEA ili drugo TEA.

Tih osam slova daju reč NESKOARA. Tako bi, što je već mnogo u tekstu prepoznali tri reči TEA NESKOARA TEA, Pošto pak pred prvim TEA imade teksta, kao što i posle drugoga TEA imade teksta, to će se tek sa čitanjem tih tekstova moći videti koje TEA se odnosi na reč NESKOARA, da li prvo ili drugo. Prethodno je najpotrebnije viditi, da li se u reči NESKOARA prepoznaje jedna grčka reč i kakva grčka reč. To znači da treba posle prepoznavanja dvostrukoga TEA ispitati reč NESKOARA.

Ali u grčkom rečniku te reči nema, a nema ni neke druge reči, koja bi njoj bila slična. Treba dakle poći zaključivanjem.

Prvo je, što izlazi iz te tri reči TEA NESKOARA TEA, to, da NESKOARA mora da obzirom na ponovljeni izraz božica daje objašnjenje, koja je to božica, koja je to TEA.

Ta božica bila bi dakle NESKOARA.

Ali, kad to znamo, onda zapravo i ne moramo čekati celokupni tekst, pa da vidimo koje se TEA odnosi na reč NESKOARA.

Ako se pođe dalje od drugoga TEA nailazi se na daljna tri slova koja glase DOM. Pošto je jasno, da se ovo drugo TEA ne odnosi na sledeće DOM, jer božica DOM nije verovatna, to je jasno da se ovo drugo TEA odnosi na prediduće NESKOARA. Mora se dakle uzeti da u natpisu stoji NESKOARA TEA tj. NESKOARA božica. Iz toga onda sledi, da se ono prvo TEA ne može odnositi na reč NESKOARA, nego

da se mora takođe odnositi na nešta prediduće tj. na nešto što je navedeno pred tim prvim TEA, tako da onda kao što stoji NESKOARA TEA tj. NESKOARA božica mora da sledi pre toga jedno drugo ime sa TEA tj. neka druga božica sa TEA. To pak onda pokazuje zašto se u natpisu reč TEA nalazi dva puta. U natpisu mora da su navedene dve božice svaka sa dodatkom TEA.

Ispred prvoga TEA pak imademo devet slova, koja bi davala reč ERENEATIL. To bi značilo najpre ERENEATIL TEA, a onda NESKOARA TEA, dakle ERENEATIL božica, pa NESKOARA božica.

Stojimo dakle pred pitanjem šta bi značilo to ERENEATIL. Te reči takođe nema u grčkom rečniku, ali ima jedan deo te reči u obliku EIRENE, današnje Irena. Grčka reč eirene znači mir. Personifikacija toga smisla u imenu EIRENE bila bi boginja mira, dakle EIRENE TEA bila bi boginja mira. No kao što pokazuje natpis na prstenu tamo ne stoji ERENE TEA, nego stoji ERENE ATIL TEA. To upućuje, da u ERENEATIL zapravo leže dve reči, jedna grčka ERENE i jedna negrčka Atil. Prema tome pročitani dosada tekst glasio bi ERENE ATIL božica NESKOARA božica. Mi još ne znamo ni šta je NESKOARA, pa ne znamo ni šta je ERENE ATIL, znamo samo šta je EIRENE i šta je TEA, odnosno šta je ERENE i šta je TEA i prema tome možemo zaključiti, da će smisao prve božice imati neke veze sa mirom. To ipak ne bi značilo više od toga, da je tekst u tom srednjem svom delu samo pročitan ali ne i razjašnjen. Tome čitanju možemo sada dodati još ona tri slova DOM iza onog drugog TEA. Kao i ERENE tako i reč DOM može se grčkim jezikom objasniti.

U grčkom jeziku postoji reč DOMOS od reči demo ili domeo sa značenjem zidati, podići, osnovati. Njen supstantiv domos znači onda zdanje, zgradu, kuću, pa i sobu, ali u prenesenom smislu znači domos i porodicu, rod, pleme i otadžbinu, dakle i ono za čega mi imamo također izražaj dom, odnosno domovina. Sa oblikom domos bila bi dakle stvar objašnjena.

Ali na prstenu ne stoji reč DOMOS, nego reč DOM. Kako je os u grčkome isto što u latinskome us tj. dodatak na koren, značilo bi, da je na prstenu iznešen koren reči DOMOS tj. reč DOM, što naravno ne menja ništa na stvari, jer i DOMOS i DOM ima isto značenje, pa je tu u stvari reč DOMOS samo u skraćenom obliku u reči DOM, kao što i mi danas kažemo. Međutim u grčkom jeziku imade osim te reči DOMOS još i reč doma a i reč do. Prva reč, doma, znači isto što i domos. Druga reč, do, pojavljuje se doduše samo u nominativu i akuzativu, ali uvek sa značenjem kuće. Nauka je uzela, da je reč »do« nastala od reči doma, ali preko reči dom. To znači, da je pretpostavila da reč doma nije bila odmah skraćena na »do«, nego najpre na »dom«, pa tek onda na »do«. To znači da je nauka pretpostavila nešto, što se ovim prstenom potvrđuje, jer se eto na njemu nalazi taj oblik »dom«.

Ako pak čitav sadržaj natpisa, kada on bude pročitan, pokaže, da tu reč »dom« znači ono isto, što i domos, onda će time biti potvrđeno, da je ova reč DOM grčka reč sa značenjem reči domos. Možemo dakle uzeti, da je dosada uspelo izolirati i kao grčke prepoznati šest reči natpisa i to iz same njegove sredine, a pošto nam je njihov smisao nepoznat, mogli bi uzeti da srednji deo natpisa znači ERENE ATIL božice, NESKOARA božice, DOM, dakle božica ERENE ATIL i božica NESKOARA i DOM prema daljnjem čitanju.

No kao što smo videli reči ATIL u grčkom nema, pa bi bilo pogrešno ostati kod toga da je to grčka reč. U grčkom ima samo nešta slično, a to je reč ateles, ali ta reč po svom značenju nikako ne odgovara. Pre svega, ona je adjektiv, a ne supstantiv, dakle nije ime, a značenje joj je nesvršen, nesavršen što reči TEA ne bi odgovarala. Istina ona znači i beskrajan, neograničen što bi odgovaralo pojmu božanstva, ali ne i konkretnog božanstva i to ženskog roda, o kome se ovde radi. Prema tome reč ATIL ne će biti grčka reč, nego će biti neka druga reč. Kakva, to je otvoreno pitanje.

No pitanju, šta bi mogla pretstavljati ta reč ATIL može se i pre toga pristupiti, ako se za podlogu tome ispitu uzme spis tzv. De Administrando Imperio, pošto se u tome spisu na tri mesta spominje ime reke, koje je imenu ATIL tako slično, da izgleda kao da će sva ta imena biti sa imenom ATIL identična. Kako pak sva ta tri spomenuta mesta u D. A.I. odnosnim imenima označavaju reku Don, prirodna je pomisao, da se i ime na prstenu ATIL mora odnositi na reku Don. ERENE ATIL onda značilo bi u stvari Tihi Don, dakle pre toliko i toliko vremena kao i danas.

Odnosna mesta u D. A. I., koja imaju reči ATIL odgovarajuće ime, bila bi ona, koja se nalaze u glavi 37, 38 i 40.

No, pošto postoje mišljenja, da bi u glavi 37 bila označena reka Volga a ne Don, potrebno je ovde ta mesta izneti i pokazati, da se na sva tri mesta, kao reka, o kojoj se govori, može podrazumevati samo reka Don a ne reka Volga.

Prvo mesto u glavi 37 D. A. I. bilo bi ovo:

Treba znati, da su Pečenezi pre toga imali svoje selište na reci Atel, a isto tako i na reci Geeh imajući za susede Mazare i tzv. Uze. Pre 50 godina spomenuti Uzi sporazumevši se sa Hazarima navale na Pečenege, savladaju ih i proteraju iz njihove zemlje, koju do danas drže spomenuti Uzi. Pečenezi pak bežeći, naiđoše, tapkajući u naokolo za mestom svoga naselenja, zauzevši je, na zemlju, kojom i danas vladaju i našavši u njoj Turke (sc. Mađare) isto tako navale na njih, pobede ih, zauzmu, proteraju i nasele se u njoj pa vladaju tom zemljom, kao što je rečeno kroz 55 godina do danas.

Drugo mesto, a u glavi 38 D. A. I bilo bi ovo:

Drugi deo otseli se na zapadni kraj zajedno sa njihovim vojvodom i vođom Lebedijom, u predele nazvane Atelkuzu, u kojim predelima sada stanuje narod Pečenega.

Treće mesto, a u glavi 40 D. A. I. bilo bi ovo:

Kraj, koji su pre toga bili zauzeli Turci (sc. Mađari) naziva se po imenu reke, koja tamo protiče Etel i Kuzu, u kojem sada Pečenezi imaju svoje selište.

Kao što se vidi na ta tri mesta ime reke, o kojoj se radi nije doduše ATIL tj. sasvim tačno kao na prstenu, nego je Atel i Etel.

Ali to je sasvim razumljivo i to samo pokazuje, da prsten mora da sadrži prastaro ime za odnosnu reku, dok D. A. I. sadrži novije ime. Prevladavanje slova e dolazi bez sumnje od jezika mađarskoga, koji pokazuje veliku inklinaciju za upotrebu zvuka e. Za to nije Atil, nego Atel, pa čak i Etel, a što se ta transformacija Atil u Atel nalazi i u glavi 37, gde se govori o Pečenezima, to dolazi odatle, što su Pečenezi bez sumnje primili za odnosnu reku Mađarski izgovor.

Ako se sada pita, koja bi reka mogla biti Atel, Atelkuzu i Etel i Kuzu, onda treba najpre prečistiti stvar sa tim nazivima.

Pošto se baš radi oblika Atel i Etel, dakle radi upotrebe zvuka e mora u tim oblicima gledati Mađarski naziv za odnosnu reku, to je prirodno onda i izražaje Atelkuzu i Etel i Kuzu uzeti kao Mađarske. To znači da u onome dodatku na reči Atel i Etel, a koji glasi Kuzu treba takođe gledati mađarsku reč.

Najbliža tome obliku Kuzu mađarska reč bila bi közé, ali ta ne bi odgovarala jer je njezino značenje među nečim, ovde među rekama, a radi se samo o jednoj reci. Više bi odgovarala jedna reči Kuzu slična reč a značenja da se može primeniti na jednu reku. Ta reč bila bi közel sa značenjem blizu nečega. Ako je dakle reka Atel onda Atelkuzu je najverovatnije kao Atelközel.

Već je Bury naglasio, da u glavama 37 do 40 moramo gledati postanak iz dvaju izvora, Pečeneškog i Mađarskog. Ako je Kuzu közel, onda je Kuzu ujedno znak, da se u glavama 37 do 40 D. A. I. ne će raditi o izveštaju direktnom, bilo to Pečeneškom, bilo to Mađarskom, nego da će se raditi o izveštaju Vizantijskom, sačinjenom za carsku kancelariju po pričanju Pečeneškom i Mađarskom, što bi značilo u stvari radove obaveštajnog organa verovatno sa lica mesta.

Atelközel značilo bi dakle blizu reke Atel u onom izdanju, u kom je to čuo i zapamtio ili zapisao Vizantijski organ. Tako bi bilo jasno, da je ime reke prema D. A. I. Atel a Kuzu odnosno közel samo dodatak, koji sadržava ne ime reke, nego odnos prema reci, što znači, da se tu u stvari nalazimo, kad se radi o reči Atelkuzu pred dve reči, koje treba pisati odvojeno tj. Atel közel. Najbolja potvrda tome nalazi se baš u glavi 40, gde se govori o tome, kako se jedan kraj zove po reci Etel i Kuzu. Po imenu reke ne može se taj kraj zvati Etel i Kuzu, jer

reka nema dva imena, ali se može zvati Etel i Kuzu, dakle Etel i közel. Imali bi dakle u D. A. I. najpre ime reke, a to je Atel, onda ime kraja blizu te reke odnosno kraj reke, a to je Atelkuzu tj. Atelközel, kao i ime kraja po toj reci Etel i Kuzu tj. Etel i közel. Kao što se iz svega toga vidi iz D. A. I. sasvim jasno proizilazi, da se tu mora raditi o onoj istoj reči, koja se nalazi na prstenu i čiji original po tom starom prstenu glasi Atil. Ta se je reka dakle morala još iz velike starine zvati Atil. Mađari su je izgovarali Atel i Etel, a od Mađara primili su i Pečenezi Atel. Tako bi nam D. A. I. pomogao, da vidimo koja je to reka, dok bi nam prsten pomogao da vidimo kako je njeno originalno ime. Oboje zajedno pak pomažu, da vidimo ne samo transformaciju originalnog imena u mađarski izgovor i pečeneški primitak, nego i Vizantijsko izdanje ovoga dvoga.

Da je čitanje onoga dodatka Kuzu sa mađarskom reči közel opravdano, ne proizlazi samo iz sličnosti tih dviju reči, nego to proizlazi i iz toga, što su se selišta nomadskih naroda uvek smeštala na rekama, pa su se po rekama i nazivala. Podatak za to nalazi se takođe u D. A. I., gde se u glavi 40 selište Mađara nakon osvojenja zapadnog dela Velike Moravske opisuje po rekama Timeses (Temeš), Tutes, Moreses (Maroš), Krisos (Körös), i Titza (Tisa), dok se u glavi 38 selište Mađara pre toga tj. na Dnjepru opisuje po rekama Baruh (Dnjepar), Kubu (Bug), Trullos (Dnjestar), Brutos (Prut), i Seretos (Seret). Atel közel i Etel közel pokazuju, naravno u jeziku mađarskom, kako se je ta oznaka po rekama vršila. Na prosto sa uputom na reku, kraj koje reke je koje pleme naseljeno. Po smislu to je verovatno značilo oni sa Dnjepra, oni sa Buga, oni sa Dnjestra itd. ili oni sa Maroša, oni sa Körösa, oni sa Tise itd.

Na spomenuta tri mesta u D. A. I. sve ovo primenjeno značilo bi, da je tamo u Vizantijskom izveštaju prenešen isti način za reku Atel odnosno Etel tj. oni sa reke Atel ili oni sa reke Etel, a kraj na reci Atel ili na reci Etel.

Tako bi u glavi 40 morali čitati, da se odnosni kraj zove Etel közel tj. blizu reke Etel, dok bi u glavi 38 morali čitati, da se odnosni kraj zove Atel közel. Dakle u stvari morali bi spomenuta tri mesta čitati sa Atel, Atel közel i Etel közel tj. reka Atel, blizu reke Atel i blizu reke Etel. Kad je tako prečišćena stvar sa tim nazivima u tom smislu, da oni u stvari kao ime reke sadrže jedno isto ime u dva izgovora, Atel i Etel i da to ne može biti ništa drugo, nego ime ATIL na prstenu treba sada videti, koja bi to reka mogla biti, koja se je nazivala Atil, Atel i Etel.

Iz glave 40 proizilazilo bi, da je to bila reka Don. U toj glavi opisuje se navala Mađara na Bugare na poticaj Leona VI (886—912) u godini 894 do 896 nadalje navala Pečenega na Mađare na poticaj bugarskoga Simeona u istom vremenu. Tom prilikom spominje se kako su se poraženi Mađari naselili u zemlji, u kojoj i danas stanuju, a koju

su prozvali po rekama Temeš, Tutis, Maroš, Köröš i Tisa. U tekstu doduše stoji kata ten anotero, hos eiretai tj. kako se gore opisuje, što bi se odnosilo na reke Dnjepar, Bug, Dnjestar, Prut i Seret, ali tu je očigledna zabuna u pisanju, jer se Mađari posle druge navale Pečenega, ove u sporazumu s Bugarima ne naseljuju na rekama Dnjepar, Bug, Dnjestar, Prut i Seret, nego na protiv oni se sa tih reka sele na reke Temeš, Tutis, Maroš, Köröš i Tisa. Pošto pak u tekstu potonje reke dolaze iza ove primedbe, koja je tu malo više gore navedena, onda tome položaju odgovara adverbium katotero a ne anotero tj. ne kao što se gore više govori, nego kao što se niže dole govori. Usled toga spomenuta primedba odnosi se na ove reke u zauzetom istočnom delu Velike Moravske, a ne na reke u južnoj Rusiji.

Kad dakle u glavi 40 stoji eis hen kai semeron katoikusin tj. gde i danas stanuju onda se to tiče onih reka u istočnom delu Velike Moravske.

Kad sada tekst kaže:

Ho de topos, en ho proteron hoi Turkoi hiperhon, onomazetai kata ten eponimian tu ekeise dierhomenu potamu Etel kai Kuzu, en ho artios hoi Patzinakitai katoikusin, tj.

predeo, u kojemu su pre toga bili Turci (sc. Mađari), naziva se po imenu tamo protičuće reke Etel i Kuzu, gde su sada naseljeni Pečenezi,

onda iz toga proizlazi, da su sada, kada se izveštaj piše, Mađari već u zauzetoj Velikoj Moravskoj, dok su pre toga bili tamo, gde Pečenezi stanuju u to isto vreme kada se taj izveštaj piše. A pošto su Pečenezi u Veliku Moravsku Mađare proterali i oni se na mesto Mađara naselili, to je jasno, da je taj predeo onaj blizu Dona. Reka po kojoj se je taj kraj nazvao Etel közöl je dakle reka Don.

U glavi 38 pak opisuje se prva navala Pečenega na Mađare još dok su Mađari bili u Lebediji. Posle pobede Pečenega Mađari se raziđoše na dva dela. Za onaj, koji je otišao na zapad kaže se u glavi 38, da je otišao eis topus tus epanazomenus Atelkuzu, en hois topois ta nin to ton Patzinakiton ethnos katoikei tj. u predele nazvane Atelkuzu, u kojim predelima sada ima svoje selište narod Pečenega. Reka preko koje su pobeđeni Mađari prešli jeste reka Don, pa i ovo Atelkuzu kao i Etel kai Kuzu nije drugo nego reka Don tj. povodom prve navale Pečenega Mađari su se naselili zapadno od Dona, gde sada kada se izveštaj piše ima svoje selište narod Pečenega. Tako je iz izveštaja, koji potiče iz Mađarskog izvora sasvim jasno da Atelkuzu i Etel i Kuzu znači kraj, predeo na reci Don. To znači, da su pre Pečenega na Donu bili Mađari i za to Pečeneški izveštaj imade Mađarski izgovor reke ATIL sa Atel.

Kad dakle iz glave 38 i 40 proizlazi, da je reka Atel ili Etel, (tj. reka ATIL na prstenu), reka Don, onda se može uzeti sve po spisu

D. A. I., da se ono mesto na prstenu, gde dolazi reč ATIL imade čitati ERENE ATIL sa značenjem Tihi Don.

Glava 37 D. A. I. pokazuje, kako dolazi do toga, da se ipak ta reč ATEL ne uzima kao reka Don, nego kao reka Volga. Pošto u tekstu stoji ap arhes pomišlja se na poreklo Pečenega tj. kao da ta reč ap arhes znači prvobitno ili iznajpre. Pri tome se ipak taj pojam ograničava na Europu. Verovatno za to, što se uzima i to s pravom, da se je mislilo na Aziju, da bi onda bilo spomena o reci Jaksartu, Irtišu, Oblju, gde su Pečenezi nekad imali svoja Aziska selišta na rekama. To znači da se ap arhes uzima u smislu od početka u Europi. Međutim pošto izražaj ap arhes znači po smislu svome ne samo spočetka, nego i iznajpre, najbolje bi originalnom tekstu odgovaralo, ako se za ap arhes primeni izražaj, koji glasi »pre toga«, dakle prva rečenica u glavi 37 D. A. I. onda sa smislom: Treba znati, da su Pečenezi pre toga imali svoje selište na reci Atel, a isto tako i na reci Geeh imajući za susede Mazare i tzv. Uze. Prirodno je tu reč ap arhes uzeti u smislu reči prvobitno tj. u smislu praselišta, prve pojave Pečenega u opšte, a isto tako je prirodno uzeti taj izražaj ap arhes u smislu pre onoga selišta, na kojemu se Pečenezi nalaze, kada se glava 37 piše odnosno pravije, kada se piše izveštaj, koji omogućuje glavu 37 u spisu D. A. I. To znači ap arhes ili prvo selište Pečenega u opšte ili selište, koje je prethodilo ovome poslednjem selištu, o kome se izveštaj podnosi. Najmanje bilo bi prirodno uzeti, da se pod ap arhes ima podrazumevati prva pojava Pečenega u Europi. Pošto se to samo po sebi ne podrazumeva, moralo bi to biti u toj prvoj rečenici glave 37 D. A. I. kazano i naglašeno. Pošto to nije učinjeno, može se reč ap arhes tu uzeti samo sa jednim od spomenuta dva prirodna smisla, dakle, pošto se Aziske reke ne spominju, onda samo po onom drugom smislu tj. u smislu izražaja, koji glasi »pre toga«.

Uzeti, da tu u glavi 38 reč Atel znači Volgu, dolazi odatle, što se ne prepoznaje u glavi 37 to, da tamo jedinstveno iznesena materija nije jedna nego da su dve.

Jedno je navod o rekama, na kojima su Pečenezi imali svoje selište, pre nego što su Mađare proterali iz tzv. Atelkuzu, odnosno Etel i Kuzu, dakle zapadno od Dona, a drugo je navod i to najsumarniji što može biti, kako je do toga došlo, tj. kako su Pečenezi dospeli na to svoje predposlednje selište, gledajući stvar očima pisca glave 37 D. A. I. i za to govoreći o poslednjem njihovom selištu. U glavi 37 D. A. I. najpre stoji navod o neposredno prediđućem selištu Pečenega. To je navod geografski. Onda dolazi navod historiski.

Najpre stoji u glavi 37 D. A. I. da su Pečenezi pre toga tj. pre naseljá u Atelkuzu imali svoje selište na reci Atel, a isto tako i na reci Geeh imajući za susede Mazare tj. kao što smo videli Hazare i tzv. Uze. I to je istina, jer kao naslednici Mađara u Lebediji, oni imaju na severu

za susede Hazare, a na istoku Uze, baš kao što su Mađari, dok su bili u Lebediji imali na severu za susede Hazare, a na istoku Pečenege. Navalom Pečenega na Mađare ta se situacija menja u toliko, što Mađari prelaze preko Dona na zapad, Pečenezi se naseljuju u Lebediji, a Uzi u Pečeneškoj zemlji. Pečenezi dakle posle te navale i proterivanja Mađara iz Lebedije imaju za severne susede Hazare, a za istočne Uze. Navod dakle u glavi 37 D. A. I., da su Pečenezi pre toga tj. pre naselja u Atelkuzu imali za susede Hazare i tzv. Uze odgovara situaciji posle pobede Pečenega nad Mađarima. Tako može da se razume prva rečenica u glavi 37 D. A. I., ako se uzme, da ona opisuje situaciju tih naroda posle pobede Pečenega nad Mađarima i pre prelaza Pečenega preko Dona tj. ako se uzme, da je tu u glavi 37 D. A. I. u njenoj prvoj rečenici opisana situacija tih naroda između jedne i druge navale Pečenega na Mađare. Originalni tekst ima posle te prve rečenice tačku, kojom završava svoj geografski navod. I sad sleduje historiski navod koji počinje sa rečima: Pre 50 godina spomenuti Uzi sporazumevši se sa Hazarima navale na Pečenege itd. Kao što se vidi ovo je sada druga materija, ne više geografska nego historiska. U prvoj rečenici iznešena je situacija posle navale Pečenega, dok se u ovoj drugoj materiji iznosi situacija pre navale Pečenega. Tako se u stvari najpre u prvoj rečenici opisuje posledica, a tek dalje onda u drugoj rečenici uzrok.

Da je glava 37 D. A. I. pisana hronološki počela bi sa ovom drugom materijom tj. sa rečima:

Pre 50 godina itd.

Naravno, da bi tu moralo biti unešeno onda sve pobliže o Hazarima i Uzima, da se razume, kako je došlo do sporazuma Hazara i Uza za navalu na Pečenege. Tek na koncu ove druge materije naravno onda stajalo bi da su pre prelaza Pečenezi imali svoje selište na reci Atel itd.

Pomerivši red stvari, kako one teku hronološki izašlo je, da se prva rečenica u glavi 37 D. A. I. i odnosi na vreme pre prve navale Pečenega na Mađare, pa da su tada Pečenezima bili susedi Hazari i Uzi, dok su tada Pečenezima bili susedi i to sa severa Uzi. I za to u glavi 37 D. A. I. nema navoda o simahiji Hazara i Uza protiv Pečenega, nego samo o navali Uza, dok Hazari dolaze u obzir samo u smislu sporazuma tj. u maksimalnom slučaju u smislu osiguranja u slučaju neuspeha tih Uza, ako u opšte i to, jer je isto tako moguće, da je Hazarska uloga bila ograničena samo na političku taktiku.

Pomeranjem dakle tih dviju stvari koje idu jedna iza druge u tom smislu, da se najpre govori o posledici, a tek onda o uzroku proizvodi se utisak, kao da se situacija u prvoj rečenici glave 37 D. A. I. odnosi na vreme, dok Pečenezi još nisu bili u Lebediji, a u stvari ona se odnosi na vreme kada su Pečenezi već u Lebediji. I susedstvo Hazara i Uza kao što se vidi odnosi se također na vreme kad su Pečenezi u Lebediji. Pre toga o geografskoj situaciji, pre nego što su Pečenezi došli u Lebediju nema ništa. Ništa se ne kaže pobliže o tome, gde su bili Pečenezi, kad su na njih navalili Uzi. Sve što tekst o tome kaže jesu reči, kojima se za Pečenege kaže, da su posle poraza od Uza figontes perierhonto, anapselafontes topon eis ten auton kataskenosin tj. da su bežeći ispred Uza tapkali u naokolo za mestom svoga naselenja. Te reči pokazuju, da Pečenezi pobeđeni od Uza nisu odmah prešli u Lebediju, dakle da pre svoje navale na Mađare nisu bili susedi Mađara. Reč anapselafontes upućuje na to, da su možda Pečenezi pokušavali bežati i prema istóku. To, što su na posletku provalili u Lebediju, upućuje na to, da su verovatno graničili pre svoga poraza od Uza sa Uzima tako, da su ovi mogli, da ih obuhvatno sa severa i istoka nateraju u Lebediju, što bi objašnjavalo Hazarsko političko ali ne i ratničko sudelovanje u toj stvari.

Pomeranjem kao što je rečeno spomenutih dviju materija koje hronološki idu, historiska ispred geografske u obrnuti red tj. geografska ispred historiske proizvodi se to, da se sve ono što u prvoj rečenici glave 37 D. A. I. stoji kao situacija posle navale Uza na Pečenege i Pečenega na Mađare pretvara u situaciju pre tih navala, o kojoj međutim u toj istoj glavi 37 D. A. I. nema ništa pobliže ni ikakve indikacije, do li reč anapselafontes, koja, i ako sama ne daje nikakvu situaciju, daje indikaciju protiv toga efekta, koji se takvim pomeranjem stvara.

Prihvatanjem pak toga pomeranja i prenosom one situacije, koja je nastala posle rečenih navala u vreme pre tih navala naravno onda rađa se potreba da se prva rečenica u glavi 37. D. A. I. interpretira u tom smislu, da se reka Atel onda može smestiti u situaciju kakva je verovatno morala biti pre prelaza Pečenega u Lebediju. A pošto je Lebedija na istok verovatno bila razgraničena sa Volgom onda naravno reka Atel ima biti Volga.

Iz celokupne materije glave 37 do 40 D. A. I. vidi se nastanjivanje Nomadskih naroda na rekama. Kao što je Don posle prelaza Mađara preko njega na zapad stvorio kraj tzv. Atelközöl, tako je bez sumnje i Volga morala imati Mađarski izražaj sa reči közel analogno Donu, samo izveštaj iz mađarskoga izvora nije to za Volgu sačuvao kao za Don, za to verovatno, što je kraj između Volge i Dona imao i naziv Lebedija, kao što glava 38 kaže po imenu prvoga Mađarskoga vojvode tj. glavnoga Mađarskoga vojvode.

Kao što se dakle iz svega ovoga vidi potreba, da se reč Atel uzme kao Volga nastaje samo time, što se usled pogrešnog hronološkoga poređaja stvari situacija iz Lebedije prenosi na vreme pre Lebedije i tako stvara utisak, kao da su Pečenezi bili na reci Atel još pre, nego što su Uzi na njih navalili, i pre nego što su počeli tapkati za svojom novom postojbinom, koja će ih odvesti najpre u Lebediju, a onda u Atelkuzu. To se vidi odatle što ne samo da glava 37 D. A. I. sadrži navedeno pomeranje situacije, nego ona i preskače čitav proces od navale Uza još pre Lebedije do naselenja Pečenega u Atelkuzu posle Lebedije. Te dve

stvari, pomeranje situacije i izostavljanje toga procesa, proizvode, da se Atel dislocira na Volgu. Međutim, kao što smo videli, ne samo prema glavi 38 do 40 D. A. I., nego i prema pravilnom čitanju glave 37 D. A. I. Atel je i tu, u toj glavi 37 D. A. I. Don, reka Don.

Pre prelaza Pečenega preko Dona u Atelkuzu Pečenezi su imali svoje selište na reci Donu i imali su tada za susede Hazare i Uze; Hazare kao naslednike Mađara u Lebediji, a Uze kao one, koji su ih sa istoka u Lebediju proterali. To znači da su Pečenezi pre svoga prelaska u Atelkuzu tj. pre svoga prelaska preko Dona bili na Donu i imali za susede na severu Hazare, a na istoku Uze.

To znači, da se u glavi 37 D. A. I. nalazi najpre taj opis, ta situacija, taj efekat, a onda se dalje govori o tome kako je do toga došlo. I tu se onda bez pobližih geografskih navoda iznosi, kako je do toga došlo za to, što su Uzi u sporazumu sa Hazarima navalili na Pečenege i naterali ih u situaciju, koja je već u toj istoj glavi 37, a u prvoj rečenici te glave opisana tj. kako su Uzi Pečenege iz krajeva istočno Volge naterali na Don. Kad dakle u glavi 37 D. A. I. za tu reku, na koju su Pečenezi od Uza naterani i gde su Pečenezi pre prelaza preko Dona boravili, upotrebljuje izražaj Atel, onda je glava 37 sa 38 do 40 D. A. I. u saglasnosti u tom smislu da je ta reka Atel reka Don.

Može se dakle ovaj osvrt na D. A. I. zaključiti time, da D. A. I. na sva tri mesta govoreći o reci Atel, Atelkuzu i Etel i Kuzu, govori o reci Don. Šta je dakle prirodnije, nego pomisao da će onda i Atil na prstenu značiti reku Don, pa je onda razumljivo, ako se dosada pročitani deo napisa na prstenu čita kao »Tihi Don božica NESKOARA božica, DOM« i naravno onda oseća potreba, da se sada vidi dalje, šta bi mogao značiti taj izražaj NESKOARA. Pomoću D. A. I. ATIL na prstenu pročitano kao reka Don, a obzirom da izražaj »božica« stoji i iza reči NESKOARA kao i iza reči ATIL, javlja se prirodna pomisao, da bi analogno izražaju ATIL i NESKOARA mogla biti izražaj za jednu reku. To znači, da bi onda mogli uzeti, da srednji deo teksta na prstenu napominje dve reke kao dva ženska božanstva. Za čitanje natpisa na prstenu time bi već bilo mnogo postignuto, jer ta okolnost upućuje na to, da bi prsten mogao imati neku religioznu relaciju, da bi natpis na prstenu mogao imati neki religiozni smisao, naravno ne smisao iz grčke mitologije, nego religiozni smisao nekoga drugoga naroda, koji nije grčki. Reke i to konkretne reke nisu bile kod Grka nosioci božanskoga pojma. A uzeti, da, ako to nije bio slučaj u domovini, da je to ipak mogao biti slučaj kod grčkih kolonista, naprosto nije moguće, jer je poznato sa kakvom ustrajnošću i upornošću su grčki koloniste održavali svoju veru i svoje verske običaje, koje su sobom iz domovine doneli.

Prema tome narod, koji je u reci Don ili u reci Volga ili u jednoj i u drugoj od tih dveju reka, gledao božanstvo, morao je biti jedan

drugi, negrčki narod, jedan nomadski narod, koji je verovatno u svom pokretu, idući od jednog selišta do drugog, teificirao prirodne stvari i pojave, na koje je nailazio.

Pošto se u natpisu na prstenu ne radi o teificiranju vode u opšte ili reka u opšte, nego se radi o konkretnom teificiranju reke Dona i druge reke, to je prirodno uzeti, da takva teifikacija, dakle takva mitologija dolazi od jednoga naroda, koji je svojim prostornim obuhvatom obuhvatao dve reke. I s toga razloga, dakle, ne bi došli u obzir grčki koloniste, jer kod njih o takvom obuhvatu nema govora. Grčke kolonije na severnoj obali Crnoga mora gradske su kolonije i to kako one na Krimu tako i ostale pa je voda njihove relacije Azovsko more i Crno more, pre nego reka Don i koja druga reka.

Usled toga u zlatnom prstenu, o kome se ovde radi, treba gledati jedan predmet jednoga negrčkoga naroda, koji predmet samo nosi tekst u grčkom jeziku, dok pobuda, nastajanje i svrha toga predmeta nije grčka.

I diferencijacija kod toga teificiranja, koja se sastoji u tome, da jedna reka ima atribut a druga nema, a obe da se označavaju kao božanstvo ne će biti grčka. I toj diferencijaciji razlog je u konkretnosti božanstva. Reka ATIL ima atribut, a reka NESKOARA ga nema. Razlog tome biće verovatno u tome, što u pogledu reke ATIL mora da postoji neka osobenost prema reci NESKOARA koja te osobenosti nema. Ta osobenost izražena je u reči ERENE i za to reka ATIL imade atribut ERENE, dok reka NESKOARA ne samo što nema taj atribut, nego nema u opšte nikakav. Reka NESKOARA dakle nije ERENE, a što nema kakav drugi atribut to dolazi verovatno odatle što njezin atribut mora da je uključen u samom tom imenu NESKOARA, što će se verovatno morati ispostaviti, kad bude smisao reči NESKOARA objašnjen.

Pošto reč ATIL nije grčka reč, ne može se ona ni objasniti. Objašnjeno je, da ona pretstavlja prastaro ime za reku Don, ali po kom smislu i po kom poreklu, to se za sada još ne može objasniti. Treba dakle pokušati objasniti ono, što se po grčkom jeziku može objasniti, a to su reči ERENE i NESKOARA.

Prema današnjem znanju grčkog jezika reč ERENE ne postoji, pa će ta reč verovatno pretstavljati prastari oblik reči eirene nastao razrešenjem diphtonga ei, koji se može razrešiti ili tako, da se zadrži slovo e, a napusti slovo i, ili obratno da se zadrži slovo i, a napusti slovo e, što se najbolje vidi kod latinskoga primanja grčkoga izgovora persiskoga kralja Daria. Grčki Dareios u latinskom postaje i Darius i Dareus. Reč eiren u jonsko-lakonskom iren verovatno je nastala ispuštanjem slova e. Reč ERENE bila bi dakle grčka reč eirene koja znači mir, dakle u relaciji ovoga prstena personificiranu boginju mira, jer je izražaj ERENE nadopunjen sa izražajem TEA. Ali pošto ERENE

stoji ispred reči ATIL, znači, da je tu morao biti upotrebljen supstantiv za adjektiv tj. ERENE za eirenikos, odnosno, pošto je eirenikos u ženskom rodu eirene, to je ovde izražaj ERENE upotrebljen u smislu supstantiva i adjektiva. Pošto dakle u grčkome reč eirene postoji i u smislu supstantiva i u smislu adjektiva kao i adjektiv eirenikos znači onda, da na tom starom prstenu izražaj ERENE ATIL mora značiti isto, što danas znači izražaj Tihi Don, što bi značilo, da je današnji izražaj Tihi Don stariji i od samoga prstena, kad se on na prstenu već u obliku ERENE ATIL pojavljuje.

Kako su Grci reku Don zvali Tanais bez atributa izlazilo bi, da oni nisu kao kolonisti primili izražaj ERENE ATIL, prema čemu će taj izražaj biti onda, pošto nije grčki, iz vremena pre grčkih kolonista.

To bi pak značilo vreme, kada se na Donu i Volgi nalazi jedan predgrčki narod.

Grčki izvori taj narod zovu Skythi, premda su se oni sami, kao što se to u nauci uzima, nazivali Skoloti. To dolazi otuda što grčki izvori južnu Rusiju dosledno zovu Skythiom, a narode, koji se tu u starini pojavljuju Skythima. Za to su ti Skythi poznati teritorijalno, ali ne i nacionalno. Prema tome ERENE ATIL bio bi Skythski izražaj, pri čemu je bilo moguće preneti u grčki jezik atribut ERENE, dok ATIL tj. supstantiv nije moguće bilo preneti, našto se mora zaključiti, kad nije prevedeno.

Kako je reč ERENE glasila u skythskom jeziku, to mi naravno ne znamo, ali znamo, kako je glasila oznaka za reku Don tj. ATIL, naravno sa pitanjem, da li je ona reč skythska ili dolazi od jednoga još starijega naroda.

Pošto su i ERENE ATIL i NESKOARA označene sa reči TEA, dakle, božica, jasno je, da su odnosne reke tj. Don i druga označivane imenom zenskoga roda. To znači, i ako je ostao izražaj ERENE u izražaju tihi sve do danas, da je ipak u samom nazivu nastala promena u toliko, što je žensko ime ATIL odmenjeno muškim imenom Don.

Tako nam eto prepoznavanje reči ERENE ATIL i TEA u smislu »božica Tihi Don« donosi verovatnost, da će i »božica NESKOARA« biti takođe jedna reka. Ako se sada postavi pitanje, koja reka, onda je najbliže pomisli da bi to mogla biti ona reka, koja prva dolazi iza Dona, a to je Volga.

To dakle, što NESKOARA dolazi posle ERENE ATIL, upućuje na to, da će NESKOARA biti Volga. Posledica toga jeste onda prepoznavanje, da ATIL ne će biti Volga, nego da će biti Don, kao što je to u vezi sa D. A. I. i pre ispita samoga prstena već razloženo.

Prema tome, ono što sleduje iz D. A. I., potvrđivao bi prsten. A da je to tako sleduje eto ne samo po tome, što prema dosadašnjem čitanju i prepoznavanju natpisa na prstenu NESKOARA ne može biti drugo, nego Volga kada je Don ERENE ATIL, nego i po

tome, što stari nazivi koji su se za reku Volgu sačuvali potvrđuju, da se oznaka reke NESKOARA mora odnositi na Volgu. Ti nazivi su oaros i ra. Kako ne prepoznati u oaros ostatak i transformaciju od reči NESKOARA, kad se u reči NESKOARA nalazi koren reči oaros, koji glasi oar. Od reči NESKOARA ostalo je verovatno oara, odnosno oar, što je dobilo dodatak os, dakle oaros.

I kako ne prepoznati, da je onda od reči oaros nastalo ime tj. drugo ime za reku, koja se zvala prema napisu na prstenu NESKOARA. U nauci se naziv OAROS svodi isključivo na Volgu, dakle ta NESKOARA reka bila bi Volga.

I kako ne prepoznati, da druga oznaka za Volgu, koja je sačuvana, i koja glasi Ra, nije ništa drugo, nego ostatak reči NESKOARA. Vidi se dakle, da obadva stara imena za Volgu, Oaros i Ra nisu ništa drugo, nego ime NESKOARA, koje se je u tim ostacima sačuvalo.

Tako dakle imena Oaros i Ra, kao nazivi reke Volge, potvrđuju originalni naziv te reke, koji glasi NESKOARA.

Ako sada pođemo, da vidimo, šta znači to ime za Volgu, koje glasi NESKOARA da bi to ime NESKOARA u grčkom jeziku moglo da ima smisla, moramo se najpre obratiti reči neuskoara. Kao kod reči ERENE tako bi i kod reči neuskoara diphtong eu bio razrešen u slovo e tj. mesto neuskoara neskoara.

Ali u grčkom nema reči nes, nego ima reč neus, (nees i nei su oblici iste) jonski izražaj za naus, a naus znači ono, što u latinskom znači reč navis tj. brod, lađa. Ako bi dakle reč NESKOARA bila pročitana kao NEUSKOARA, odnosno NAUSKOARA bilo bi to čitanje razložno, jer kada se analogno reči ATIL pod reči NESKOARA podrazumeva također reka, onda toj relaciji odgovara izražaj koji znači brod, lađu, dakle izražaj NEUSKOARA odnosno NAUSKOARA.

Ta reč ima sličnosti sa reči naukraros, odnosno naukraria, koja potonja reč bi od prilike značila ono što se podrazumeva pod izrazom lučki kapetanat, odnosno kapetan mornaričkog odela.

Radi dobave brodova za Atensku flotu Atenski građani bili su svrstani u 50 tzv. naukraria, da bi tako svaka naukraria dobavila jedan brod.

Naukraros bio bi onaj, koji je bio na čelu naukrarie. Ta reč naukraros uzima se kao nastala od prvobitne reči nauskrasros, odnosno izostankom prvoga s naukrasros. Verovatno su vremenom oba ta s radi lakšeg izgovora ispuštena, pa je od nauskrasros morala odmah nastati reč naukrasros, pa naukraros i onda naukraria.

Glede samoga postanka reči naukraros uzima se, da je to složenica od reči naus brod i kara, glava ili vrh, zapravo ono što je najviše, prema tome glava broda.

Ali sa pravom će se pitati, zašto onda takva složenica ne glasi naukaros ili naukaria, nego naukraros i naukraria. To je za to što

u grčkom uz reč kara postoji i reč kras sa istim znáčenjem. Složenica je dakle mogla nastati kao naukrasros i naukrasria, da se onda to s izgubi i ostane samo naukraros i naukraria.

Kao što se dakle vidi, kakogod složenica od reči naus i kratos (od krateo biti gospodar) glasi naukrates i naukrator, tako je od naus i kras mogla nastati ispuštanjem slova s složenica naukraros od nauskrasros. Ove sličnosti trebalo je pogledati, da se vidi kako ne će biti neopravdano uzeti, da NESKOARA zapravo znači NEUSKOARA odnosno NAUSKOARA.

Ipak će ostati opravdano pitanje, ako i NESKOARA i NEUSKOARA i Nauskoara ima da bude složenica od neus i kara odnosno naus i kara, zašto onda ime Volge nije glasilo NESKARA, nego NESKOARA. To pitanje je opravdano, jer po grčkom imenu Oaros vidimo, da na spomenutom prstenu ispravno stoji NESKOARA, a ne NESKARA.

Razjašnjenje donosi reč TEA.

Ako na spomenutom prstenu stoji NESKOARA TEA tj. božica NESKOARA tj. božica Volga sa smislom te reči, koji bi značio glava broda ili vrh broda, onda iz toga dodatka TEA tj. božica proizlazi, da taj smisao glava ili vrh broda ne može biti shvaćen u smislu jednoga konkretnoga broda, pošto nikako ne bi imalo smisla pomisliti na to, da se jedna reka označava kao glava broda. Usled toga naus ovde može samo da znači taj pojam u prenesenom smislu tj. brodarstvo, a ne brod, a to onda znači, da bi Volga imala biti glava ili vrh brodarstva, što naravno po svom smislu ne može drugo značiti, nego ukratko najplovniju reku

Kao što je ERENE tj. tihi oznaka za reku Don, tako će NESKOARA biti oznaka za reku Volgu.

Razlika će biti samo u tome, što u slučaju reke Don njeno ime ATIL postoji i ERENE je onda samo atribut, dok u slučaju reke Volge ime ne postoji, nego atribut pretstavlja ime. Tamo je Don sa oznakom tihi, ovde je glava plovidbe atribut, koji je ujedno i ime.

Smisao dakle izraza ERENE ATIL je Tihi Don,. a smisao izraza NESKOARA glava plovidbe. Ime prve reke bilo bi dakle Don, a ime druge reke glava plovidbe. Naravno analogno reci ATIL, smisao, koji sadrže reči glava plovidbe, verovatno je također postojao u jednoj negrčkoj reči, ali pošto se ta reč po svome smislu, može opisivanjem preneti, to za reku Volgu nemamo na prstenu analognu jednu negrčku reč kao što je reč ATIL, nego imamo grčki opis eventualne takve reči, što naravno pokazuje, da se napis na prstenu s pravom može pokušati čitati pomoću grčkog jezika. U izrazima ERENE ATIL i NESKOARA dakle imali bi imena za reku Don i reku Volgu i to u ERENE ATIL ime originalno, a u NESKOARA originalno ime u grčkom opisu.

Slika 6

prenesena iz knjige Ivana Pastuhova
Blgarska istorija, strana 36

Međutim od izražaja kara, glava, složenica bi bila NESKARA. Po pojmu glave to znači, da bi ta reč NESKARA mogla pretstavljati glavu brodarstva i u tom smislu, da je to muška glava kao i u tom smislu, da je to ženska glava. Izražaj TEA koji se nadovezuje na reč NESKOARA pak rađa potrebu, pošto se radi o ženskom božanstvu, da se u imenu reke tj. u obliku NESKARA označi svojstvo gospodarice plovidbe, a ne gospodara plovidbe. Verovatno je za to i došlo do kombinacije reči NESKARA sa reči OAR, koja u grčkom jeziku znači družicu, a naročito i ženu, dakle svakako znači žensku.

I tako je onda reč OAR uključena u reč NESKARA, pa je na taj način nastala reč NESKOARA. Ne kombinacija sa reči oaros, što bi bio genitiv od OAR, dakle ne motiviran, nego sa reči OAR.

Kombinacija dakle bila bi od jednog dela reči NESKOARA tj. NESK sa OAR.

Ako je dakle reka Volga bila označena kao NESKARA tj. glava brodarstva, onda je to motivirano i prema tome verovatno, a ako je, da se ukloni sumnja o muškoj glavi načinjena složenica od NESKARA i OAR u smislu NESKOARA, sa značenjem gospodarice plovidbe, onda to odgovara dodatku sa reči TEA. Imali bi dakle u sredini napisa pročitane reči ERENE ATIL TEA i NESKOARA TEA sa značenjem Tihi Don, božica i gospodarica plovidbe, božica. To bi dakle značilo, da smo na putu da u tom zlatnom prstenu prepoznamo jedan ukrasni predmet, čiji bi natpis pretstavljao verovatno uzazivanje reke Dona i reke Volge kao ženskih božanstava. A pošto u sačuvanim grčkim imenima OAROS i RA imademo potvrdu za čitanje reči NESKOARA TEA u smislu reke Volge možemo uzeti sa velikom verovatnošću, da smo na pravom putu i da smo čitanje ispravno počeli, kad smo uočili, da se u slovima na natpisu pojavljuje reč TEA u dva puta.

Imali bi dakle eto ne samo tekst pročitan sa rečima ERENE ATIL TEA i NESKOARA TEA, nego bi imali i razjašnjen smisao tih reči kao Tihi Don božica odnosno, pošto se radi o tekstu religioznog uzazivanja, Tihi Done, božice, gospodarice plovidbe, božice.

Kada pak prepoznajemo, da je natpisu na prstenu smisao u uzazivanju tih božica možemo se a i moramo sada obratiti početku toga natpisa, jer u slovima koja prethode reči ERENE ATIL naziremo, kao da bi mogli doći do nadopunjenja toga uzazivanja.

Ta slova pre reči ERENE ATIL, dadu se već na prvi pogled podeliti na dve reči, na reč ROLISTE i na reč MEAS.

Na prvi pogled vidi se kod tih reči ROLISTE MEAS, da tu nema one reči TEA, koja se nalazi kod reči ERENE ATIL i kod reči NESKOARA.

To dovodi po sebi i odmah na pomisao, da će u reči ROLISTE verovatno morati ležati jedna oznaka muškog božanstva. Naglasiti

treba, u reči ROLISTE, a ne u reči ROLISTE MEAS i to za to, što MEAS već na prvi pogled mora da pretstavlja posebnu reč.

Ispuštanjem reči TEA kod reči ROLISTE i dobivanjem pomisli, da bi reč ROLISTE mogla biti oznaka za muško božanstvo, dovedeni smo u položaj, da, i opet po grčkom jeziku, pokušamo viditi koje bi to muško božanstvo moglo biti.

Po iskustvu sa ERENE ATIL i NESKOARA to bi svakako morala biti također jedna reka, dakle treća reka.

No dok se još i ne zna šta to ROLISTE po grčkom jeziku znači i šta mu je smisao, obzirom na to, da to mora biti posle Dona i Volge treća reka, pomisao se vezuje na reku Dnjepar. Pre svega za to, što, ako se radi o tri reke obzirom na velike reke Volgu i Don, ne može se u pogledu treće reke raditi o nekoj maloj reci, a isto tako ne može se ni raditi o nekoj udaljenoj reci. Treća pak reka uz Don i Volgu, koja je također velika reka a nije udaljena jeste reka Dnjepar, a što je glavno te tri reke zajedno Dnjepar, Don i Volga bile bi tri reke stare Skythie, pa pošto su ERENE ATIL i NESKOARA, dve reke stare Skythie ženska božanstva, to je prirodno uzeti, da je treća reka stare Skythie tj. ROLISTE treće rečno božanstvo, muško božanstvo. Pošto je to pak muško rečno božanstvo postavljeno ispred Dona i Volge, onda ne može biti sumnje, da je to muško božanstvo reka Dnjepar, koja se nalazi ispred Dona i Volge.

Tako dakle reč ROLISTE upućuje, pošto nema izraza TEA, na muško božanstvo, a pošto dolazi pre Dona i Volge, na Dnjepar. To znači, po onome što je dosada sa toga prstena pročitano i objašnjeno, po samome smislu ROLISTE imao bi biti Dnjepar. Po smislu dakle bio bi natpis na prstenu dosada pročitan i objašnjen tako, da on sadrži uzazivanje triju najvećih reka u staroj Skythii i kao što se vidi tim redom, da na prvo mesto dolazi Dnjepar, a onda Don, pa Volga, što samo znači po pojmu stvari, da se red kreće od zapada na istok, po čemu bi izgledalo da je moglo biti i obratno tj. da na prvo mesto dođe Volga a na poslednje Don.

Ali to tako neće biti verovatno. Red reka na prstenu ne će biti slučajna stvar, niti je taj red svojevoljno počet od Dnjepra. Na protiv biće da je red vršen po kriteriju njihove relacije sa značajem samoga prstena tj. njihove relacije sa uzazivanjem. Da li pak u tom slučaju Dnjepar dolazi na prvo mesto za to, što je muško božanstvo, a ne TEA, ili on imade još neke druge osobine, koje ga postavljaju na prvo mesto između tih triju reka stare Skythie, to će se moći viditi verovatno onda, kada se objasni reč ROLISTE. Tu valja odmah primetiti, da, ako bi to bila grčka reč, da bi ona onda verovatno pretstavljala oblik vokativa druge deklinacije na e, kao logos-loge, oinos-oine, kindinos-kindine, u kojoj i adjektivi imaju e, kao na primer pistos-piste, dikaios-dikaie. Analogno tome od ovoga vokativa na napisu, koji glasi ROLISTE, nominativ bi morao biti ROLISTOS. Ovde valja primetiti, da ovaj vokativ ROLISTE već sam po sebi upućuje na uzazivni karakter napisa, a prema reči ERENE ATIL TEA i NESKOARA TEA, gde se je na to samo moglo misliti, onda i potvrđuje. Ostaje dakle da se onda ispita reč ROLISTOS. Poučeni kod reči NESKOARA mi osećamo, da bi se i tu verovatno moglo raditi u toj reči ROLISTOS o jednoj složenici, koja iz dve reči daje treću, tj. složenicu, koja je onda u stvari jedna opisna reč.

U tom slučaju već na prvi pogled se vidi, da bi takva reč mogla biti reč listos. Ta reč pak dolazi od glagola lissomai, čije je značenje tako reći nemoguće doslovno prevesti u jednoj jedinoj reči onog časa, kad je od lissomai nastalo listos, jer je smisao potonjega, da »treba moliti«, dakle jedna reč je nemoguća, nego će se listos moći prevesti samo opisivanjem. U vezi nekoga listos znači nekoga, koga treba moliti ili komu se treba moliti. Sama reč lissomai je jednostavna, jer znači moliti, zaklinjati, preklinjati, na primer pros theon tj. bogove. Ali oblik listos je od te reči adjektiv verbale. Kao kod paideuomai i tu se adjektiv verbale postiže na taj način, da se analogno korenu paideu doda dodatak tos, dakle od lissomai na koren liss također dodatak tos, dakle listos. I tako se dobiva taj adjektiv verbale listos, koji u vokativu leži u reči ROLISTE i znači u vokativu onoga koga treba moliti.

Ostaje, da se vidi, šta bi onda mogla pretstavljati ona druga reč u reči ROLISTOS tj. prvi deo te reči ROLISTOS, koji glasi RO. Pošto te reči u grčkom nema, mora se tragati za onom grčkom reči, od koje je ona verovatno postala.

Ali prema ovom specijalnom slučaju ovde takvu reč moguće je naći tek onda ako se nađe ne samo takva reč, da je reč RO od nje mogla nastati, nego ako takva reč ujedno označava reku, pošto se kao što smo videli, u napisu uzazivaju tri reke, pa i reč za ovu prvu reku mora po svome sadržaju odgovarati pojmu reke. I tu koliko god nema u grčkome reč, koja glasi RO, toliko ima reč, od koje je ovo RO moralo postati. To je reč roos, koja znači reku, napr. niz vodu kata roon, uz vodu pros roon.

Reč RO prema tome ne će biti drugo, nego skraćenica od reči ROOS. A da je u nastajanju reči ROLISTE, dakle ROLISTOS moralo do skraćivanja doći sasvim je prirodno, jer bi inače složenica od reči ROOS i LISTOS glasila ROOSLISTOS, što je naravno za izgovor mnoge teže, nego ROLISTOS. Pošto u grčkom jeziku imade i dužih naravno uglavnom sastavljenih reči dužina ovde ne bi uslovljavala skraćivanje za složenicu, ali skraćivanje složenice za to ipak traži njeno lakše izgovaranje. Izostavljanje onoga OS u sredini iz reči ROOSLISTOS pokazuje, da je zapravo glavni razlog skraćivanju u dvostrukom slovu o tj. mesto ROOSLISTOS ROLISTOS. I tako od reči ROOS.

nastaje RO, a od reči lissomai LISTOS i od obojega zajedno onda reč ROLISTOS, koja u vokativu glasi ROLISTE

Kao kod reči NESKOARA imali bi dakle i tu opisno ime tj. svojstvo, koje je upotrebljeno kao ime. Kod reči NESKOARA to ime značilo bi gospodaricu plovidbe, dok bi kod reči ROLISTE to ime značilo reku, kojoj se treba moliti. Tako bi reč ROLISTE mogla biti protumačena ne samo sa sličnosti reči, od koje je sastavljena, nego i po tome, što ta slična reč označava reku. Ali objašnjenje reči ROLISTE pomoću reči roos i listos ima još jednu osobinu, koja je važna, jer je u smislu, ako ne teifikacije, a ono u smislu personifikacije, reka Dnjepar zaista takva reka kojoj se treba moliti. Kao što je kod reke Volge najveća plovnost onaj momenat, koji stvara ime, kod reke Don njena tišina, tako je teškoća i opasnost plovidbe Dnjeprom onaj momenat, koji stvara ime ROLISTOS. Treba samo pomisliti na ono, što o Dnjepru imade rečeno u spisu D. A. I., gde se njegove opasne brzice, tzv. pragovi označavaju po imenu, pa da se vidi, da je opasnost plovidbe na Dnjepru ona okolnost, koja uslovljava izražaj LISTOS i time stvara ime ROLISTOS bi bila ona prva reka, koja je na prstenu spomenuta, tako da, dok mi kažemo Dnjepar, Don, Volga, prsten kaže ROLISTOS, ATIL, NESKOARA. Uzazivni prsten obraća se Dnjepru, Donu i Volgi sa imenima ROLISTOS, ATIL i NESKOARA. Bez sumnje su morala tu postojati u negrčkom jeziku imena sa onim smislom, koji je tu sa grčkim rečima opisan. Znači, nalazimo se verovatno pred jednim uzazivnim tekstom u negrčkom jeziku, koji je na prsten stavljen opisnim načinom u grčkom jeziku, dakle verovatno pred jednom negrčkom uzazivnom formulom, koju su ili ti Negrci tražili, da bude stavljena na ukrasnom prstenu, ili su im grčki majstori, naišavši na tu njihovu uzazivnu formulu, u grčkom jeziku na ukrasnom predmetu prodavali.

Ali kao što iz prstena proizlazi ROLISTOS ne bi bio samo reka, kojoj se treba moliti, nego bi on bio još i ono što znači reč MEAS tj. uzevši MEAS kao MEGAS Dnjepar ne bi bio samo reka, kojoj se treba moliti, nego bi bio i velika reka. Reč MEAS dakle, bila bi posebna reč u figuri ROLISTE MEAS, koja ima značenje veliki, što bi značilo Dnjepar kao veliku reku, kojoj se treba moliti.

Ali prigovor, da to više odgovara Volgi, nego Dnjepru, sasvim je opravdan, jer je zaista Volga spram Dona i Dnjepra velika reka, radi čega je i postala NESKOARA. Izgleda prema tome sa smislom napisa na prstenu nesaglasno, da se atribut velike reke daje Dnjepru. To znači, da bi prema celokupnom sadržaju napisa na prstenu, koliko je on dosad pročitan i objašnjen na napisu za Dnjepar morao ležati u reči MEAS neki drugi smisao, a ne smisao veliki. A tako će i biti.

Pošto reč MEGAS u grčkom znači ne samo veliki, nego i snažan, jak, bučan, žestok, močan, silan, a sva ta značenja mogu da se primene

na reku Dnjepar, to u reči MEGAS u stvari postoji dovoljno raznih značenja, da se među njima nađe ono, koje bi prema smislu, koji je ovde za reč ROLISTE iznađen, toj reči ROLISTE odgovaralo. Možda bi Dnjepru još najviše odgovarao izražaj silni, ne samo za to, što označava diferencijaciju prema Donu i Volgi, nego i za to, što su u tome izražaju prilično uključena i sva navedena druga značenja reči MEGAS, pa bi u tom slučaju uzaziv reke Dnjepra glasio: silna reko, kojoj se treba moliti. Taj opisani smisao nalazio bi se onda u izražaju ROLISTE MEAS, dakle i u grčkom deskripcija kao ime, isto kao i u reči NESKOARA. Verovatno su u negrčkom originalu sve te deskripcije imale jednu reč, kao što je to slučaj kod reči ATIL, ali su u grčki jezik mogle biti prenesene jer su bile razumljive, što kod reči ATIL, kao što po svemu izgleda, nije bio slučaj. Izuzetak sa imenom ATIL upućuje dakle na veću starinu, nego što su bili izražaji ROLISTOS i NESKOARA, koje su Grci bar deskriptivno mogli prevesti. Ako su ROLISTOS i NESKOARA na opisani način u grčki tekst prenesena skythska imena, ATIL će onda verovatno biti neko predskythsko ime, koje verovatno nisu ni sami Skythi razumevali, i ako su znali, da je to ime reke Don. I pored svoje velike starine, to ime za reku Don, koje se sastoji u reči ATIL na prstenu, nalazi se čak još u vreme D. A. I., kada je njegova 37, 38 i 40 glava pisana.

Što se tiče razlike između reči MEAS i MEGAS treba naglasiti, da ceo dosada pročitani smisao napisa na prstenu traži, da se MEAS čita kao MEGAS. Ne samo dakle velika sličnost jedne i druge reči, nego i zahtev samoga smisla napisa na prstenu donosi sobom, da je reč MEAS na tom istom prstenu ono isto što i reč MEGAS.

Pošto je dosada celo objašnjenje pročitanoga teksta napisa na prstenu prošlo bez potrebe za ma kakvom konjekturom, nalazili bi se ispred reči MEAS u položaju, da je ispravimo sa reči MEGAS. Kao što se vidi konjektura bila bi minimalna, a po smislu opravdana, što znači da bi se kategorički nametala. Pa ipak ima jedan razlog, radi kojega je veliko pitanje, da li je tu konjektura u opšte potrebna. Baš iz velike sličnosti reči MEAS i MEGAS proizlazi pomisao, da MEAS možda nije nikakva greška za MEGAS, a velika starina prstena opet s druge strane nameće pomisao, da li MEAS nije možda naprosto stariji oblik reči MEGAS ili da li se nije možda reč MEAS vremenom razvila u MEGAS, čemu bi bio razlog u okolnosti, da bi u reči MEAS ležala dva samoglasnika, koja čine da se ista reč lakše izgovara, ako se u nju umetne slovo g.

Moramo se, dok lingviste ne kažu svoju merodavnu reč zadovoljiti sa alternativom, da uzmemo da je reč MEAS isto što i MEGAS po svojoj starini ili, da je jednom malom korekturom napravimo istom reči, kad je to po smislu napisa na prstenu bez sumnje jedna reč.

U svakom slučaju izgleda dopušteno, da se reči ROLISTE MEAS čitaju kao i ERENE ATIL TEA i NESKOARA TEA, što bi značilo, da kod reči ROLISTE reč TEA biva suplirana sa reči MEAS. Po tekstu napisa na prstenu dakle Don bi bio božica i Volga bi bila božica, ali Dnjepar bio bi samo silni. Da li to onda ne upućuje možda, pošto se radi o jednakom uzazivu, za sve tri reke, dakle za sva tri božanstva, da bi Don i Volga mogla biti dobra božanstva, a Dnjepar zlo božanstvo. Pogansko gledanje sveta u dva vida, dobrom i zlom omogućilo bi takvu teifikaciju. I zaista koliko god su Don i Volga vode pozitivne Dnjepar je voda negativna. Takvo diferenciranje prirodne pojave kod teifikacije prirodne pojave sasvim naravno onda nalazi svoj odražaj u uzazivanju svih triju rečnih božanstava, ali svakoga po svome značenju. I za to, što u takvoj prirodnoj slici Dnjepar imade vid zloga božanstva, nema kod njega na prstenu oznake za muško božanstvo tj. nema analogije reči TEA, nego mesto toga ima njegovoj diferencijaciji odgovarajuća reč MEAS tj. MEGAS tj. silni. Verovatno je u tome izražaju MEGAS ono TEA uključeno, samo na drugi način, pošto se ne radi o dobrom božanstvu.

I tako bi bilo pročitano, da se na prstenu nalazi uzazivanje tih triju reka u smislu njihove teifikacije i objašnjenje, da bi takav prsten u stvari mogao biti ono, što se podrazumeva pod imenom amajlija tj. da se je takav prsten verovatno nosio kao religiozno zaštitni znak u jednom negrčkom narodu nomadskoga karaktera, koji je živeći u prirodi teificirao prirodne sile.

Spoznavši pak takav karakter toga prstena sasvim prirodno dolazimo na pitanje, zar onda ne mora na prstenu biti i razlog takvom uzazivanju. Ta rečna božanstva treba prema napisu na prstenu da dadu nešta od sebe, neku milost, neki dar ili neku zaštitu. To znači da na prstenu mora da postoji onda i daljna reč, kojom će se označiti funkcija tih rečnih božanstava, koja se od njih po sadržaju napisa na prstenu očekuje.

To znači ako se uzazivaju te tri reke Dnjepar, Volga i Don, da onda na prstenu mora stajati i reč zašto se to čini.

I kad se na osnovu dosada pročitanoga ceo prsten ponovo razgleda vidi se, da čudnim slučajem poslednji redak na prstenu može da se pročita kao jedna reč i to baš sa značenjem, koje dosada pročitani tekst traži.

Kako onaj, koji je taj prsten pravio tj. koji je slova na njemu urezivao nije vodio ni najmanju brigu o pravljenju reči na prstenu, tako to verovatno nije bio slučaj ni sa poslednjim redkom na prstenu, nego je okolnost, da je taj redak ujedno reč, posledica ograničenog prostora na prstenu.

No mnogo je važnije, da ta reč znači baš ono, što se očekuje posle uzazivanja spomenutih triju reka

Ta poslednja reč na kraju prstena, koja je ujedno i njegov poslednji red, također je grčka i glasi TAMIEE. Pošto pak toj reči odgovarajući glagol glasi u grčkom tamieuo, bila bi ta reč TAMIEE imperativ toga glagola, samo sa tom razlikom, da bi mesto diphtonga eu bilo jedno slovo tj. slovo e. To je bez sumnje starina, koja pokazuje, da se je diphtong eu u vreme prstena još pisao sa jednim slovom e. Ali da ne bude pometnje, pošto se latinicom stvar o kojoj se radi ne da potpuno prikazati, treba naglasiti, da to e nije tzv. kratko e psilon, nego da je dugo e eta, tj. da je u reči TAMIEE pretposlednje e dugo e eta i tek poslednje e kratko e psilon. Pošto se dugo e tj. eta u grčkome obličava onako, kao što u latinici slovo H to će ovde biti dovoljno, da se i tu izbegne upotreba grčkih slova da se ta reč TAMIEE iznese sa latinskim H a značenjem e. To je tim priličnije, kad osim toga jednog slova u grčkome sva ostala slova te reči TAMIEE su jednaka sa latinskima, naravno, ako je sve, kao što je to slučaj na prstenu, pisano ne malim, nego velikim grčkim slovima. Na prstenu dakle stoji ovo: TAMIHE, što se čita TAMIEE. Ta dakle starina pokazuje, da se je u ono vreme, kada su se obe vrsti grčkog slova e, kao i diphtong ei pisale u velikom slovu sa slovom E, da je tada slovo H tj. znak za veliko eta upotrebljavano za diphtong eu, što bi značilo za ei E, a za eu H, što bi moglo upućivati na to, da su se diphtonzi ei i eu tako i izgovarali i u pisanju svaki diphtong imao svoje slovo. Odatle bi možda moglo da se izvede, da i ono ERENE ATIL nije ERENE ATIL, nego EIRENE ATIL, pisano tada još sa razrešenim diphtongom tj. sa slovom E.

Reč TAMIHE prema tome od tamieuo kao imperativ u stvari znači samo takvo pisanje, dok ta reč po izgovoru znači tamieue.

Ako sad pogledamo značenje reči tamieuo onda ćemo videti, da ta reč imade mnogo značenja. Ona bi značila voditi domaćinstvo, biti domaćin, biti upravljač, a u prenesenom smislu upravljati, gospodariti, ali u opšte i imati na čuvanju, nadalje verno čuvati, paziti, pa i naprosto čuvati. Sva ta značenja mogu da se primene na prsten u smislu njegovoga uzazivanja, ali je dovoljno značenje i samo ono, što znači reč čuvati. Uzaziv dakle teificiranih reka Dnjepra, Dona i Volge, da čine ono, što znači tamieuo, imao bi smisao, da se one uzazivaju da nekoga čuvaju tj. da im se napisom na prstenu upućuje molba, da nekoga čuvaju. Skraćeno uzevši TAMIHE značilo bi Dnjepru, Donu i Volgo čuvaj. Dakle poslednja grčka reč tačno odgovara onom smislu napisa, kako je ovde pročitan. I ta reč naravno onda izaziva pitanje, koga treba da čuvaju te reke.

Već je gore istaknuto, da ona tri slova, koja dolaze na napisu prstena posle ponovljene reči TEA, a koja daju reč DOM, pretstavljaju grčku reč, koja označava i kuću i porodicu i domovinu, a po tome onda možemo sada ovde dodati svakako i porodicu u širem

smislu, kao što je rod ili pleme. Uzaziv dakle pretstavljao bi sadržaj takav, da se njime teificirane reke uzazivaju, da čuvaju jedan narod odnosno jedno pleme. I pošto posle toga, a nakon objašnjenja reči TAMIHE stojimo još pred slovima FANTILETY, a ovo DOM donosi pitanje na koga se to DOM odnosi tj. ko je taj, čiji DOM uzazvane reke treba da čuvaju, moramo doći na pomisao, da odgovor na to pitanje mora ležati u tim slovima FANTILETY.

Trebalo bi dakle onda uzeti, da bi ime plemena ili naroda, u čiju se korist uzazov čini i čiji DOM bi rečna božanstva imala da čuvaju, imalo biti ime FANTILETY.

Ali to se čini sasvim neverovatnim. Mnogo verovatnije izgleda da bi i slova FANTILETY mogla sadržavati dve reči, jednu reč FANTI i drugu reč LETY, tako, da bi onda ime plemena o kome se radi bilo LETY. I to bi se moglo i potvrditi, ako bi se našlo, da postoji grčka reč FANTI, koja bi celom smislu napisa na prstenu odgovarala.

Takva reč FANTI postoji. To je dorska reč, koja znači isto što i reč fazi od femi, fanti, fasi, femi. A glagol femi znači govoriti, reći, izreći, izjaviti, objaviti, javiti, kazati. Prema tome fasi ili fanti značilo bi odprilike ono, što kaže reč »kaže«, a upotrebljuje se također u smislu citata, pa čak i u smislu navodnog znaka, ali i u smislu označenja, da neki navod, neka reč pretstavlja nečije ime, dakle ono, što se izražava sa reči »naziva se« ili kraće rečeno, što se izražava sa reči »imenom«.

Prema tome reč FANTILETY ne bi značila drugo, nego naprosto »imenom Lety«. I tako bi imali u toj grčkoj reči FANTI potvrdu, da ono FANTILETY pretstavlja zaista dve reči, grčku reč FANTI i ime LETY. Onaj dakle, na koga se odnosi izražaj TAMIHE tj. TAMIEE, »čuvaj«, bilo bi jedno pleme, koje se zove LETY. I tako bi pred nama stajao pročitan i razrešen napis na tom starom prstenu. On bi po čitanju glasio ROLISTE MEAS ERENE ATIL TEA NESKOARA TEA DOM FANTI LETY TAMIHE, a po objašnjenju značio bi Silna reko, koja se mora moliti, tiha Atil božice, NESKOARA božice pleme imenom LETY čuvaj ili kraće i prema konačnom smislu napisa na prstenu:

»Silni, neumoljivi Dnjepre, tiho božanstvo Dona i božice Volgo čuvaj pleme Lety.«

Kao što se vidi pokušaj da se prsten pročita grčkim jezikom donosi rezultat, da bi taj prsten mogao biti iz velike starine nekog poganskog naroda sa mitologijom rečnih božanstava, kojim se prstenom izvršava invokacija tih božanstava, da čuvaju, a to znači da budu na pomoć plemenu Lety.

No, pre nego što bi se sa time završilo potrebno je jedno upozorenje. Prvo slovo u reči FANTY nije sasvim jasno kao grčko slovo F, i ako je sama reč FANTY po svemu bez sumnje grčka.

To prvo slovo, da li usled vremena ili po samoj izradi nije baš sasvim jasno, ali ipak se prepoznaje, ali ne kao grčko F tj. grčko phi, nego kao onaj stari napušteni grčki znak, koji je nekad morao pretstavljati zvuk v tj. tzv. digama. Sa tim slovom digama vino se je grčki zvalo voinos, po čemu je verovatno latinsko vinum. Napuštanjem slova digama voinos je postalo oinos kao što glasi grčka reč za vino, dok je u latinskom slovo v ostalo pa se i dalje vino zove vinum. Na prstenu nalazi se taj digama u formi velikog slova, pa nam taj prsten pokazuje verno, kako se je taj digama pisalo kao veliko slovo.

Prema tome slovu digama na prstenu onda izgleda, kao da se je reč FANTY pisala sa digamom i na taj način onda izgovarala kao VANTY. Naravno za smisao te reči pisanje njeno i izgovor njen nisu od presudne važnosti, jer oba oblika i pisanja izgovora znače isto tj. FANTY bilo sa F ili sa digamom znači jednako »govori se«, »kaže se«, dakle ukratko ono, što znači reč »imenom«. Svakako to veliko digama na prstenu samo potvrđuje njegovu starinu dodajući za dokaz njegove starine još jedan važan podatak ka onome, koji se sastoji u tome, što su na prstenu velika slova pisana jednostavno i bez kakvog drugog znaka. Ta dva podatka dakle tj. velika slova bez ikakvoga znaka i slovo digama na prstenu upućuju na to, da prsten mora biti iz vremena, kada se još nije stavljao spirant i kada još znak digama nije bio napušten, što znači svakako bar takvu starinu, kakva jeste starina Iliade i Odiseje.

Da se pregled prstena provede do kraja potrebno je spomenuti još i to, da na prstenu iza reči MEAS ima jedan mali rez, koji ne pretstavlja slovo, pa će on biti ili ogrebotina ili omaška u rezanju napisa na prstenu ili možda kakav zarez, koji je kasnijim vremenom nastao, ali bez ikakva značaja. Usled toga taj rez ne spada među znakove, koje treba pročitati, da se dobije razumljiva silka napisa.

Može se dakle onda prema tome završiti time, da bi izražen današnjim nazivima napis na prstenu glasio:

»O vi božanstva, silni Dnjepru, tihi Donu i plovna Volgo štitite pleme Lety.«

Ali naravno samo, ako se ne smatra značajnim, što reči ROLISTE MEAS nema analogne reči za reč TEA i ako se uzme, da je ta reč uključena u samoj reči MEAS.

Ako pak na protiv to što nema reči THEOS posle ROLISTE MEAS ima značenje, pa se ROLISTOS ne može uzeti po prstenu kao božanstvo analogno sa ERENE ATIL i NESKOARA, ne bi preostalo drugo, nego uzeti u obzir onu razliku, koja se po prirodi tih reka sama po sebi pokazuje i gledati u napisu na prstenu uzaziv ne samo ljudima sklonih reka, kao što su Don i Volga, nego i ljudima tako opasne reke kao što je Dnjepar. Uzaziv dakle na prstenu pretstavljao

bi uzazivanje po teifikaciji i po demoniji. Teifikaciju pretstavljala bi reč TEA, a demoniju reč MEAS.

U ovom drugom slučaju invokacija bi imala drugi smisao, pa bi glasila:

»Strašna reko Dnjepru, kojoj se mora moliti i vi božanstva ERENE ATIL i NESKOARA čuvajte dom imenom Lety«, odnosno kraće i po današnjem nazivu: »Strašni neumoljivi Dnjepru i vi božanstva Done i Volgo čuvajte narod, koji se naziva Lety«.

Naravno, kako god se uzme, doslovni prevod napisa na prstenu tj. bukvalni prevod, ne će biti moguć, ali je eto kao što se vidi potpuno razumljiv i po smislu za prevod moguć ceo sadržaj toga napisa.

Sam napis na prstenu sada se prepoznaje i čita, a njegov sadržaj razume.

Kada je to postignuto samo od sebe se javlja pitanje, gde bi taj prsten mogao biti rađen, od koga, kad i u koje vreme, koje bi to pleme moglo biti, koje se zvalo Lety i naposletku, kako je taj prsten sa invokacijom Dnjepra, Dona i Volge mogao dospeti u Trakiju.

Po rekama Dnjepar, Don, Volga prsten bi najverovatnije mogac biti rađen u grčkoj koloniji na severnoj obali Crnoga mora, za narod, koji je živio istovremeno od Dnjepra do Volge. Takav narod su bili Skythi koji su razlikujući se na tri vrste tj. na zemljoradničke, na konjaničke i na carske tj. vladajuće Skythe živili na tri reke od Dnjepra do Volge.

Kad se od sedmoga veka pre n.e. pa na niže počinju grčke kolonije javljati i na Crnom moru, na području tih triju reka već se nalaze Skythi. Između 650 i 550 god. pre n.e. grčke kolonije na Crnom moru i to najviše, skoro mahom iz Mileta u Maloj Aziji, upravo bujaju.

Pošto su se u to vreme na severnoj obali Crnoga mora jonske kolonije ustalile, prirodno je doći do zaključka, da bi prsten verovatno mogao biti delo jednog jonskog zanatlije iz takve kolonije iz toga istoga ili novijega vremena. Pantikapaion (Kerč) na Krimu bila je najznačajniji i najveći emporium jonskih kolonista i bila je Skythima u južnom zaleđu tako reći u centralnom položaju. Zna se, da su tamo izrađivani ukrasni i dragoceni predmeti u trgovini sa Skythiom. Najverovatnije će dakle biti, da su se verovatno u masi u Pantikapaionu izrađivali za Skythe i takvi predmeti, kao što je ovaj prsten, kad se zna, da se je tamo zlatno prstenje izrađivalo.

U pogledu vremena, kada je mogao ovakav prsten biti u Pantikapaionu rađen, gornju granicu ne bi bilo teško povući. Pre nastanka grčkih kolonija ispod Skythie o jednom zlatnom prstenu Skythskoga značenja, verovatno za Skythsku ruku pravljenom, a sa grčkim tekstom proviđenom, naravno ne bi moglo biti govora, jer u to davno vreme, tek nešto nakon što su Skythi odatle izagnali svoje predčasnike Kimerce, grčki majstor, koji bi na severnoj obali Crnoga mora

Skythima izrađivao zlatno prstenje, zaista je neverovatan. A da bi oni sami tj. Skythi to činili također je neverovatno, jer oni tada tj. pre dolaska grčkih kolonista o grčkom jeziku verovatno nisu još ništa ni znali. Prema tome prsten ne bi mogao biti stariji od sedmog veka pre n.e.

Ali i to bi bilo kao gornja granica još i suviše visoko.

I na Crnom moru grčke kolonije su u svom početku zemljoradničke. U ostalom njih je pomanjkanje obradivog zemljišta u domovini i izazivalo i u tuđini stvaralo, pa je njihov Oikist, odnosno njihov Archageta morao baš to da im nađe tj. da im nađe zemljište za obradu izvan otadžbine, koja je prenaseljena, a koje bi oni mogli obrađivati. Grčki koloniste dakle su u prvom redu zemljoradnici. Vidi se to najbolje u samom Pantikapaionu, gde prelaze grčki koloniste vremenom na trgovinu na taj način, da manje sami postaju trgovci a više carinski korisnici tuđe trgovine. Pojava majstora izrađivača zlatnih ukrasnih predmeta ne bi se mogla ostaviti kao pojava skopčana već sa samim nastankom grčke kolonije, nego bi se morala po vremenu spustiti na mnogo mlađe doba tj. na ono vreme, kada se je na zemljoradnju moglo nadovezivati već i samo zanatstvo.

To bi upućivalo po vremenu nastanka vreme prstena najmanje na šesti vek pre n.e., a eventualno još i niže. To bi značilo da bi se gornja granica mogla označiti nekako polovicom šestog veka pre n. e. tj. svakako ispod 550 godine pre n.e. I daljna granica može se pokušati odrediti samo aproksimativno.

Skythi, kako su nekada sa svoga područja proterali nekadanje tzv. Kimerce, koji su bili ili slični Tračanima ili identični sa Tračanima, tako su docnije ti isti Skythi bili proterani na zapad prema Dunavu ispred nadirućih Sarmata, pa ne bi bilo verovatno, da je posle provale Sarmata u Pantikapeionu pravljeno zlatno prstenje za Skythe. A da je pravljeno za Sarmate, pa da bi ovaj prsten, o kome se radi mogao biti Sarmatski za to ne bi bilo dovoljne verovatnosti, kad su Sarmati tim područjem, gde se je tako zlatno prstenje izrađivalo u stvari više prošli nego se nastanili, da se ubrzo nađu u Panonskoj nizini, niti su Sarmati kao Skythi vekovima bili na Volgi, Donu i Dnjepru. Kao dolnja granica dakle, što se vremena tiče, mogla bi se uzeti baš ta provala Sarmata.

Ako se dakle prsten prepoznaje kao Skythski onda bi se njegovo vreme moglo postaviti u razmak od vremena, kad je zemljoradnički Pantikapaion već mogao postati trgovački pa do vremena provale Sarmata. A možda bi se moglo to vreme još suziti, ako se uzme u obzir da su Skythi kao ratnički narod možda se smirili tek onda, kada su svoj pohod pljačke i otimanja preko Kavkaza u Malu Aziju završili teškom katastrofom u Mediji, posle koje ih je zapravo došlo dosta malo kući. Verovatno je tek onda nastalo vreme invokacije njihovih reka,

koje su radi toga katastrofalnoga pohoda ostavili, pa bi onda verovatnost ne zlatnog prstenja u opšte, nego ovakvog uzazivajućeg prstena nastala između te Skythske katastrofe i provale Sarmata. Vreme dakle, o kojem bi se radilo, bilo bi vreme od povratka Skytha iz Male Azije do provale Sarmata. Ako se sada postavi pitanje, ko bi mogao biti taj DOM i LETY, što se na prstenu spominje, onda treba pre svega isključiti DOM u smislu kuće ili porodice ili čak i jednoga roda. Invokacija u takvom slučaju bila bi ograničena na jednu reku tj. na boravište takve porodice ili takvoga roda. Šta više, kao što to proizlazi iz D. A. I. i jedno pleme, što se invokacije tiče, bilo bi ograničeno na jednu reku. Analogno D. A. I. dakle kad se radi o invokaciji triju reka došao bi u obzir tek čitav narod, kao napr. Mađari ili Pečenezi, kod kojih D. A. I. donosi obuhvat od više reka.

Prema tome slici triju reka za invokaciju i to ovakve distancije kao što je to slučaj kod Dnjepra, Dona i Volge odgovarao bi samo ovako velik narod kao što su bili Skythi, koji su svojim selištima obuhvatali sve te tri reke. Kad se ne bi znalo da su Skythi sami sebe zvali Skoloti u samoj okolnosti teritorijalnoga imena Skythi ne bi bila zapreka, da se u tom narodu LETY gledaju Skythi. Ovako se mora uzeti, da se tu radi o jednome Skytskome plemenu imenom LETY, koje doduše može imati teritorijalno ograničeno naselenje i na jednoj reci, a ne na tri, ali koje invokaciju vrši nacionalno tj. u smislu pripadnosti Skytskoga naroda, koji živi na sve tri reke. Dalje se ne bi moglo doći, nego da će izražaj DOM LETY odnosno DOM FANTY LETY na prstenu značiti pleme imenom LETY.

Skythi su se vremenom bili proširili na zapad do u Dobrudžu koju pisci nazivaju i malom Skythiom. Današnja geografska karta pokazuje, da se gornji deo Dunavske delte između Suline i Valcova zove Letea. Ako ne bi bilo nikakvog drugog objašnjenja tome nazivu onda bi sličnost toga naziva i naziva na prstenu izazivala pitanje, da li se može biti u današnjoj Letei nije sačuvao trag onoga, što znači DOM FANTY LETY odnosno ne upućuje li to današnje ime LETY na mesto nekadanjega boravka jednog Skythskog plemena toga imena, što bi značilo, da je i prsten tu morao biti najpre donešen, pre nego što je došao u Trakiju.

Ako je to bio slučaj, onda već udaljenost toga mesta od Trakije donosi sobom, da nalaz toga prstena u Trakiji nije više tako čudnovat. Mala Skythia je Trakiji znatno bliža nego velika Skythia.

Ostaje pitanje kad je mogao prsten iz male Skythie dospeti u Trakiju. Kod prvoga odnosa Trakije i Skytha naravno ne bi bio to slučaj. Kad je Persiski car Darije posle svoga uzmaka sa pohoda na veliku Skythiu (513) krenuo nakon nekog vremena na Grke i doživio neuspeh kod Maratona (480) probudio se je trački nacionalizam i nastala je spajanjem sviju tračkih plemena osim onih u Gorju Rhodope tzv. Odryska

država. Toj državi pridružio se je i narod tzv. Geta između Balkanskoga gorja i Dunava. Na taj način došla je Odryska država u susedstvo tzv. male Skythie i osnivalac Odryske države (po Tukididu) Teres stupio je u prijateljske odnose sa Skythima, čija vlast se je tada još protezala od južne Rusije do Dobrudže. Skythski car Ariapertes postao je (po Herodotu) zet toga Teresa. To bi dakle bilo ono prvo vreme, kada je mogao ovakav prsten doći u Trakiju, ali sam dinastički odnos između Trakije i Skythie ne pruža dovoljno podloge za takvu verovatnost.

Kasnije Getska država odeli se opet od Odryske države i postane samostalna. Tako je onda između Trakije i Skytha bila Getska država, verovatnost dakle dolaska prstena iz Skythie u Trakiju nikakva. Tek kod drugoga dodira Trakije sa Skythima nastaje takva verovatnost.

To bi bilo posle više od sto godina nakon spomenutog događaja Teres—Ariapertes. To je bilo godine 339 pre n. e., ali taj drugi dodir Trakije sa Skythima bio je sasvim protivno od onoga Teres—Ariapertes i nije ni proizveden od Tračana, nego od Makedonskoga kralja Filipa II (359—336). Nakon uništenja Tračke Odryske države, odnosno nakon njezinoga osvajanja sa strane Filipa II Makedonskoga, oca Aleksandra Velikog, taj Filip II sprema pohod preko Balkana na Getsku državu. Ali Getski car Kotel u jednom susretu toliko zadobije Filipa, naravno i darovima, da mu Filip postane zet uzevši za ženu njegovu kćer Medu, što dovodi do saveza između Filipa i Getske države.

Tako dolazi do toga, da kada godine 339 pre n. e. Skythi preduzimaju pohod na Getsku državu, u odbrani Getske države Filip ih napadne i u tom ratu budu Skythi tako potučeni, da im pogine čak i njihov car Atei. Da li to znači umanjenost broja i oslabljenje Skytha posle katastrofe u Mediji ili je tu bio samo deo Skytha nije jasno, ali po prisustvu i pogibiji samoga Skythskoga cara Ateia pre će biti ono prvo.

Tada odvede Filip nekih 20.000 Skythskih žena i dece iz Skythie i namesti i uda te žene za svoje Makedonce po Makedoniji i Trakiji »radi popravljanja rase«.

Tada su verovatno mnoge Skythske žene venčane za Makedonske eksponente u Trakiji, gde su ovi bili Filipovi činovnici i oficiri.

Nije li po tome svemu razumljiva pomisao, da bi moglo biti verovatno, da je tada po koja Skytska žena imala sobom i svoj nacionalni invokacioni prsten, sa kojim je mogla kasnije biti i sahranjena.

To bi vodilo na pomisao, da bi ovaj zlatan prsten iz Ezerova mogao biti stari Skytski prsten, napravljen još u velikoj Skythii, koju dislokaciju traži invokacija Dnjepra, Dona i Volge i to još u šestom ili petom veku, svakako još u Pantikapaionu, da bi odande mogao biti donešen u malu Skythiu a odatle onda godine 339 pre n. e. u Trakiju.

Naravno da je sve ovo ovde, što je navedeno a prelazi samo čitanje napisa na tom zlatnom prstenu, samo kombinacija, koja ne može imati opravdanja, nego ako se uzme kao poziv na mnogo merodavnije kombinacije.

DERZELOS

U knjizi Ivana Pastuhova »Blgarska istorija«, a na strani 33 nalazi se reprodukcija jedne ploče od kamena, na kojoj je pretstavljena čovečja figura u celini sa bradom i bujnom razdeljenom kosom, mirna izgleda, koja u levoj ruci drži rog sreće, a u desnoj diskos odnosno jedan kolut. Iznad te figure nalazi se niz slova, a isto tako i ispod te figure. Osim jedne pukotine na gornjem delu ploča je dobro sačuvana. Ispod te reprodukcije nalazi se naznaka Ivana Pastuhova: Derzelos vrhu obročna pločka ot Gabrovo.

Glede toga Derzelosa autor knjige kaže uglavnom ovo. Tračani su naročito poštovali »Heroja konjanika« pod grčkim imenom Heros, koji je bio podzemni bog rađanja, plodova i u opšte svih darova prirode. U Odesosu su ga pretstavljali sa rogom izobilja u ruci i davali mu tračko ime Derzelos. On je bio poštovan kao trački heroj i u drugim grčkim gradovima na Crnom moru. Osim što je bio bog rađanja, plodova, Heros je bio i darovatelj zdravlja i čuvar kuće i puteva od svakoga zla. Bio je i bog lova kao mitski trački car Res, koji je imao svoje svetište u Rodopskim planinama. Ta dva boga Heros i Res imaju srodnosti sa Dionisom, koji je često bio nazivan Heros i poštovan kao bog lova. A može biti i da su sva trojica u stvari bili samo hipostaze glavnoga tračko-frigijskoga boga.

Tako i toliko uglavnom o tome Ivan Pastuhov.

Ploča je nađena, kao što on kaže u Gabrovu.

Pogled na geografsku kartu upućuje nas na kraj na severnom obronku Balkana između reke Jantra i Rušice, koso iznad Stare Zagore i Kazanlika, a ispod Sevlijeva i Trnova. Pravcem prema Crnom moru kao luka odgovarala bi Gabrovu Varna tj. stari Odesos. Figura dakle između dva napisa bio bi taj gore spomenuti Derzelos.

Pristupajući pokušaju, da se ta dva napisa pročitaju, čitalac će prirodno hteti čitanje početi od početka tj. od gornjeg napisa.

Ali, pošto se slova na dolnjem napisu lakše i bolje raspoznaju, biće uputnije čitanje tih napisa početi od dolnjega napisa, koji se nalazi figuri na ploči ispod nogu. Osim toga na gornjem napisu nalazi se

pukotina u kamenu, a na dolnjem ne, pa je i po tome bolje poći čitanjem od dolnjega napisa.

Ako se sada ovde slova toga dolnjega napisa prenesu, onda to izgleda ovako

OY EYXAPICHPINANE
H KCN

Kao što se vidi to su slova, koja po svom obliku mogu biti i latinska i grčka. Ipak je bolje pokušati čitanje jezikom grčkim ne samo obzirom na mesto, gde je ta kamena ploča nađena i obzirom na tračku komentar, koji joj daje Pastuhov, nego i za to, što se i na samoj ploči za to nalazi indikacija.

Posmatrajući dolnji napis na ploči, kao što je to i prirodno od prvoga slova dalje oko zastaje pred pojavom, da slova prvoga reda toga napisa doduše teku sva jedna za drugim u neprekinutom redu, ali da od toga imade izuzetak, koji se sastoji u tome, što se odmah u početku toga prvoga reda na napisu, a posle prva dva slova pokazuje jedno malo rastojanje njihovo od trećega slova, tako da izgleda, kao da bi tim rastojanjem prva dva slova bila odeljena od ostalih slova.

Da li je takvo rastojanje realno ili je samo prividno tj. da li je ono posledica svesne namere kamenoresca ili je to samo slučajnost pri poslu, to je manje važno. Važnije je, da oko pred tom pojavom zastaje i da se onda tako pojavljuje pomisao, da bi prva dva slova mogla pretstavljati jednu reč i ako je to tako, da bi onda od te reči čitanje moglo početi.

To rastojanje dakle, koje je tu gore opisano, ako se njime stvara jedna grčka reč, bila bi indikacija, za to, da se sa čitanjem slova na ploči počne od dolnjega napisa.

I zaista u ta dva slova OY lako se prepoznaje grčka reč, koja tako pisana u izgovoru glasi »u«. Ta se reč pojavljuje i u obliku OYK ili OYX tj. u izgovoru »uk« ili »uh«, kad joj se dodaju ti konzonanti. U sva ta tri oblika međutim u grčkom jeziku ta reč pretstavlja negaciju i znači naprosto »ne«.

Gore opisana indikacija za početak čitanja, a sa također gore opisanim rastojanjem u dolnjem napisu, u prvom redu toga napisa, donosi nam dakle prvu grčkim jezikom pročitanu reč, pa time i ujedno polaznu tačku za dalnje čitanje, izazivajući po svome značenju pomisao, da će dolnji napis na ploči po svome sadržaju pretstavljati neku negaciju, kad on tako počinje.

Pošto su tako prva dva slova OY pročitana kao posebna reč, idući dalje nailazimo u trećem i četvrtom slovu nešta slično, kao što je to bilo sa prvim i drugim slovom, jer kako je drugo slovo Y sa prvim slovom O načinilo reč OY, tako sada u trećem i četvrtom slovu vidimo takođe i to u četvrtom slovu Y, pa je prirodno, da čitalac analogijom

pomišlja, da će i treće i četvrto slovo tj. EY također dati posebnu reč u tekstu.

I zaista po jeziku grčkom to bi tako i moglo biti, jer reč EY u grčkom jeziku postoji i pretstavlja adverb sa značenjem dobro, sretno, obilno. Supstantiv TO EY znači dobro, pravo, blagostanje, sreća, napr. ey didonai udeliti sreću, blagosloviti. Od EY supstantiv plurala ta ea znači dobro, dobra, sreća, dok je adjektiv eys dobar, sposoban, hrabar, plemenit, izvrstan. Dakle sve zajedno uzevši EY bila bi grčka reč uglavnom sa smislom, koji bi trebalo od navedenih izražaja za ovaj natpis tek konkretno pronaći.

Pošto pak čitanje napisa još nije svršeno, teško bi bilo taj smisao već sada odrediti, dok se još ne zna šta ostali deo napisa kaže.

No ipak toliko se može uzeti, da će ta reč EY tu značiti ili dobro ili sreću ili blagostanje, što je u ostalom dosta, da se opazi neskladnost između prve reči OY, koja znači ne i da se oseti kako će se negacija u reči OY odnositi pre svega na ovu reč EY tj. da se oseti, kako se tu čitalac snalazi u isto vreme pred negacijom i afirmacijom.

Idući dalje u čitanju čitalac će uzeti u obzir da ta reč EY vezana sa drugim rečima daje veliki broj složenica, pa je prirodno s toga gledišta dalnja slova pogledati i viditi, da li se i sa kojima možda može sastaviti takva jedna složenica.

Pošto u grčkome postoji reč sastavljena od EY i XAPIC moglo bi se uzeti, da se i odnosno napisa nalazimo pred takvom složenicom, jer reč EY smo već utvrdili, a posle toga dolaze slova, koja daju reč HARIS.

Ali pošto takva složenica znači mio, dražestan, ljubazan, prijatan, učtiv, dobro došao itd. izgleda, da takva složenica ovde ne bi odgovarala, pa i da stoji tome odgovarajući glagol sa smislom biti zahvalan.

Usled toga moraće se potražiti, šta znači reč XAPIC bez obzira na tu složenicu. Ona znači, a tako češće i u pluralu radost, uživanje, užitak, dražest, lepotu, ljubaznost, prijatnost, naklonost, milost, dobročinstvo, uslužnost, hvalu, zahvalnost, priznanje, nagradu, platu.

Tako bi sa tom reči bile pročitane tri reči dolnjeg napisa, označene po njihovom jednostavnom i raznolikom značenju, ali ne još i po konkretnom smislu samoga napisa, našto se može misliti, tek kad su sva slova bar toliko pročitana, kao ova dosada, što daju spomenute tri reči OY EY XAPIC.

U prvom redu dolnjega napisa posle ovoga čitanja ostala bi još slova HPINANE. Te reči nema u grčkom, a nema ni slične. Ima samo HPINOC sa značenjem EAPINOC tj. proletnje vreme, što ovde ne će odgovarati.

Verovatno je dakle taj skup slova HPINANE u stvari jedan konglomerat, koji da bi postao pristupačan, mora biti rastavljen u svoje delove.

Slika 7

prenesena iz knjige Ivana Pastuhova
Blgarska istorija, strana 33

Slika 8

prenesena iz knjige Ivana Pastuhova
Blgarska istorija, strana 29

To znači, pošto se u njegovoj sredini nalaze slova AN, da bi prva reč mogla biti HPIN, druga AN, a treća E.

Po svom položaju ovo AN ne će biti tzv. partikula, koja se naglašava a ne prevodi, nego će to biti od reči ANA tj. od adverbuma skraćenica, koja se vezuje na glagol, a sa smislom »gore« »više«.

Tako bi u tom konglomeratu razlučili to AN od E i od HPIN.

Ostalo bi da se vidi, šta bi moglo značiti ovo HPIN.

To je bez sumnje reč EPIC, koja u akuzativu glasi EPIN, a znači svađu, sukob, neslogu, razdor, utakmicu, rivalitet, a onda i faktičnu svađu, boj, rat.

Tako bi dosad imali u reči razlučena slova, koja nam daju reči OY, EY, XAPIC, HPIN, AN.

Došavši dotle mi vidimo, da ovo AN ne bi zapravo imalo našto da se odnosi, jer se tek ne može odnositi samo na slovo E, nadalje da to slovo E ne može po sebi postojati. Gledajući opseg spomenute ploče od kamena, na kojoj se nalazi taj natpis, koji se čita, vidi se, da je kamenorezac morao sa napisom preći u drugi red, ali kako on nije stavljao napis po rečima, nego po slovima, to njemu nije smetalo ništa, ako će prenos u drugi red biti izveden tako, da u prvom redu ostane slovo E a ono što tome slovu još pripada tj. HKCN da dođe u drugi red.

Prema tome ostaće još da se vidi može li se uzeti kao jedna reč EHKCN i šta ona može značiti.

Ali pre toga postavlja se pitanje je li time zadatak pravilno označen i ne bi li trebalo mesto toga pitati šta bi mogla značiti reč ANEHKCN tj. da li se tu radi u stvari o jednoj a ne o dve reči. Međutim takva korektura nije potrebna i pitanje ostaje, da li postoji i šta znači reč EHKCN. To za to, što glavni oblik AGO u grčkom jeziku daje složenicu ANAGO, dok sa sporednim oblikom reči AGO tj. AXO to nije slučaj. Pošto se pak ovde radi o tom sporednom obliku reči AGO reč AN i reč EHKCN ostaju dve reči i po tome zaista treba samo još objasniti reč EHKCN.

U toj reči prvo slovo E je već na prvi pogled tzv. e protheticum, dakle raditi će se o imperfektu od sporednoga glagola AXO, koji analogno AGO — HGON u prvoj osobi imperfekta glasi HKCON, dakle sa E protheticum EHKCON.

Kao što se vidi nalazili bi se mi pred prvom osobom imperfekta sporednoga oblika glagola AGO, dakle po značenju pred onim istim, što znači AGO tj. voditi, terati, izraditi, doneti, uzročiti, proizvesti, prouzrokovati, staviti u pokret, pustiti da dođe.

Ostalo bi dakle da se objasni jedno jedino slovo tj. zašto nije slovo x stavljeno u napis sa svojim znakom toga velikoga slova, nego je stavljeno onako, kao što se to slovo izgovara, dakle u stvari sa dva slova sa slovom K i C. Verovatno naprosto za to, što se tako to slovo izgovara tj. da je to posledica sposobnosti kamenoresca, u koliko se ne

radi možda već o uticaju latinskih slova. Tek to pitanje ostaje pitanje shvaćanja, a ne konjekture, jer da je ovo EHKCN u stvari EHKCN sa grčkim znakom za KC o tom nema sumnje.

Pomisao na latinski upliv proizilazi iz okolnosti, da je ceo taj dolnji napis na ploči i ako je sastavljen u jeziku grčkom ipak po slovima takav da ga može čitati i Latinac. Pošto to ne bi bio slučaj na tom jednom mestu, to je kamenorezac mesto grčkog slova stavio dva slova, tako, da i to može Latinac pročitati u jeziku grčkom.

Konjektura zapravo pojavljuje se samo ispred predposlednjega slova na napisu tj. ispred slova N, gde sasvim jasno treba da stoji O. Tu dakle ne preostaje drugo, nego ili poslužiti se konjekturom ili postupiti bez nje u pomisli, da je možda kamenorezac rezao onako kako je govorio ili kako se govorilo, o čemu mi danas naravno ne možemo imati suda.

Time bi dakle konačno bila slova dolnjega napisa razlučena u reči

OY EY XAPIC HPIN AN EHKCN.

Tako bi dakle tekst dolnjeg napisa na ploči bio pročitan, ali ne i objašnjen. Za svaku od tih reči naveden je gore u tekstu njen smisao i to jedan ako je samo jedan kao napr. kod reči OY, a više njih, ako se odnosna reč može upotrebiti u raznom značenju.

U objašnjavanju tih gore navedenih šest reči dolnjega napisa trebalo bi se odlučiti kod tih reči, koje imaju različito značenje, za jedan konkretni smisao, koji se dade upotrebiti za ovu ploču.

Ali tu se stvar kreće u krugu, reči bi imale da dadu smisao napisu, a napis bi imao da dade smisao rečima. Pošto ovo prvo vodi u niz kombinacija bolje je pokušati sa verovatnošću tj. po verovatnom smislu i onda viditi, da li se i kako mogu tome saobraziti pojedine reči.

Takav verovatan smisao ovih šest reči bio bi »ne podigoh borbu za uživanjem blagostanja«.

Ali kao što se vidi sa takvim smislom još smo daleko od konačnog objašnjenja već za to što se iz tih šest reči ne vidi, na koga bi se takav smisao mogao odnositi, a bez toga stvar nije konkretna. Za to će najbolje biti pronađene reči i taj verovatni smisao ostaviti prethodno po strani kao pročitani dolnji napis i preći na to, da se pokuša pročitati i gornji napis u očekivanju, da će onda i dolnji biti jasniji, već za to, što će nam verovatno gornji napis odgovoriti na pitanje, na koga se taj dolnji napis odnosi.

Gledajući sada gornji napis može se s pravom reći, da se sasvim jasno prepoznaju samo četiri slova tj. APZA, odnosno pošto je i peto slovo, i ako ne tako jasno, a ono ipak vidljivo, to zapravo samo pet slova tj. ΔAPZA. Tih pet slova, koja daju reč darza verovatno su i dala

poticaj nauci, da tu u Gabrovu nađenu ploču uzme kao ritualnu ploču Tračana njihovom bogu Derzelosu, jer je zaista Darza i Derzelos vrlo slično.

Ali nauka ne može stati samo na onim slovima, koja su potpuno jasna. Na ploči se pre reči Darza pojavljuju još dva slova, koja doduše nisu tako jasna, ali koja se ipak prepoznaju.

Ta slova su M i Ш.

Gornji napis dakle ne bi bio samo Darza, pa da opravdava svojom sličnošću čitanje ploče sa napisom Derzelos, nego bi bio Modarza, jer i ako ne zaobljeno, nego oštro rezano slovo Ш bilo bi grčko omega. tako da bi svih sedam slova davalo reč Modarza.

S pravom bi se u tom slučaju moglo postaviti pitanje, zašto je tu to omega malo o, a ne veliko omega.

Na to pitanje odgovor bi mogao glasiti, pošto se radi o rezanju u kamenu, gde su naravno crte lakše od krivulja, kao što to najbolje pokazuju germanske rune, koje su počele sa rezanjem u drvetu, pa ipak stvorile pismo oštrih crta, da je kamenorescu lakše bilo malo o mega u crtama staviti na ploču za veliko o mega, nego metnuti grčki znak za veliko o mega, koji je za kamen zaista vrlo kompliciran. Ali osim toga moglo bi se tome dodati još i to, da velika slova na napisu i inače nisu strogo provedena, jer i dolnji napis pokazuje mala slova kao napr. slovo e tj. malo e za veliko e. No to ne bi bilo opravdano, jer se tu ne radi o malome e, nego o nuzgrednoj formi velikoga e, koja izgleda kao malo e. To se vidi po tome, što na tom dolnjem napisu i slovo »s« nije stavljeno sa odgovarajućim grčkim znakom, nego je u tu svrhu upotrebljeno iz latinice slovo c, koje je upotrebljeno kao veliko »s«. Tako bi ipak gore opisani slučaj sa slovom Ш bio usamljen, a sve ove druge pojave pokazivale bi samo, da je kamenorezac u pogledu upotrebe slova bio vrlo slobodan, što naravno onda objašnjava i pravljenje slova Ш.

Prema svemu tome dakle zadatak čitanja govrnjeg napisa na ploči ne bi bio, da se razmišlja o tome, šta bi moglo značiti ono ΔAPZA, nego, šta bi moglo značiti MШΔAPZA, tj. šta bi ta slova mogla značiti i koji bi im smisao mogao biti tj. da li ona pretstavljaju jednu originalnu reč, ili konglomerat slova, dakle složenicu. I prema tome šta bi mogao biti smisao toj složenici.

U grčkom jeziku zalud bi se tražila reč modarza bilo to pisano sa velikim o mega ili sa malim o mega.

Prema tome najbliža je pomisao na latinski jezik. Od 44 posle n. e. Trakija je rimska provincija, jer je od tada sve južno od Dunava prokuratorska provincija pod direktnom upravom samoga princepsa, tako, da i grčke kolonije na Crnomorskoj obali Trakije dolaze pod rimski patronat. Upliv latinskoga jezika na grčki jezik mogao je da počne već tada, a pogotovo za Trajana u (98—117) i njegovoga osvajanja Dakije

(101/2 i 105/6) i Sarmitegetuze, prestolnice Dačkoga kralja Dekebalusa, koji je istovremeno sa gubitkom Banata, Erdelja i Rumunije izgubio i glavu. Snažna rimska kolonizacija nove provincije Dakije Apollodorovim mostom preko Dunava kod Drobete (Turnu Severin) i cestom kroz Đerdap donosi tamo rimsku urbanistiku. Bogata zlatom Dakija, u koju dolaze rudari Piruski iz Dalmacije kao rimski trgovački emporij, dopušta, pošto se je u Trakiji provodio sličan sistem, pomisao, da je svakako od Trajana, ako ne već od 44 upliv latinskoga jezika i tu morao pored upliva grčkog jezika u velikoj meri postojati. Prema tome ne bi moglo biti a priori ne dopušteno pomišljati na to da je možda gornji tekst na ovoj ploči latinski i ako je dolnji grčki. Ako sada pogledamo, da li ima u latinskom jeziku nešta slčno reči modarza zapeće nam oko na reči moderatio, koja se je izgovarala moderacio, a koja je vremenom dalnjim izgovorom lako mogla postati od moderacio modarca, pisano sa Z, kao što prva reč na napisu glasi. Naravno pisano sa slovom zeta, jer u grčkom slovo c nije poznato, a u latinskom, da je pisano sa c čitalo bi se sa k. Modarza je dakle u stvari po izgovoru modarca.

Treba samo pomisliti, a što je vrlo lako, da je izgovor te reči počeo sa izgovorom moderacio, da ubrzo postane modaracio, pa da se vidi kako je lako od modaracio moglo nastati modarcio i onda modarca. U slavenskim jezicima postoje sličnosti, mudrac, ruski mudrec, češki mudri (moudry), bugarski mudar, slovenski modrian. Kao što se vidi u češkom i slovenskom je sličnost najveća, jer tu ta reč ima kao i latinska slovo o.

No ta sličnost oblika ne znači i sličnost smisla, jer reč moderatio znači meru, a ove tu redom spomenute reči znače pamet, mudrost, u latinskom prudentia, u grčkom sofia.

Na spomeniku dakle iznešena reč modarza, koja se na ploči nalazi u grčkim slovima, ne će onda po latinskom značiti mudrost, niti u opšte mudraci, jer reč moderatio od moderor znači držati meru, obuzdavati, držati nešto u granicama.

No to nije sve, mnogo je važnije da ta reč u prenesenom smislu znači i savladavanje, blagost i pravednost ali i upravljanje i vladanje. Ovaj preneseni smisao reči moderatio biće sigurno bliži reči modarza, nego prvobitni smisao te reči moderatio.

Ako se pogleda lik starca na ploči, koji ima u ruci i rog sreće i diskos ovo modarza upućuje na preneseni smisao reči moderatio u tome smislu, da bi ta reč modarza mogla upućivati na neko biće, koje bi moglo obuhvatiti značenja blagosti i pravednosti, upravljanja i vladanja. Naravno da li bi se onda u tom slučaju radilo o nekom apstraktnom biću ili nekom konkretnom biću, to se iz reči modarca još ne bi moglo raspoznati, pa bi i to, moralo ostati prepušteno vremenu, kada ceo tekst bude pročitan. Za to je potrebno, da se vidi, šta bi mogao značiti i ostali deo teksta na gornjem delu ploče.

Istina posle reči modarca ploča pokazuje pukotinu, ali se ipak prepoznaju tri slova OPB, dakle čitano grčkim jezikom orb, ali to nije sve. Iza slova b imade nešto, što se ne može lako kao neko slovo prepoznati, jer i ako bi to bilo donekle nalik grčkom Y, ipak ono to nije. Samo brzim pisanjem bi grčko Y moglo tako izgledati, a na kamenu se sporo kleše, a ne brzo piše, a osim toga to slovo Y nalazi se u dolnjem tekstu ploče na dva mesta pa se vidi, kako postupa klesar te ploče, kada mu to slovo Y treba.

Usled toga nameće se zaključak da bi to mogao biti neki znak.

Ali, pre nego što bi se pristupilo pitanju, kakav znak, treba najpre viditi, šta bi mogla značiti ona tri slova orb i to tim pre, što se od toga onda naravno može očekivati i lakše prepoznavanje toga znaka.

Pomisao da bi to orb pretstavljalo grčku reč ne dolazi u obzir, jer sličnost tome postoji samo u imenu Orbelos. Ali to je ime jedne planine u zapadnoj Trakiji, već na granici Makedonije, između Strymona i Nestosa (Strume i Meste), pa naravno ovde ne dolazi u obzir.

Jedna reč, koja bi tome orb mogla odgovarati postoji u jeziku latinskom i što je vrlo važno ne samo po obliku, nego i po značenju, jer bi mogla biti u vezi sa reči modarza. To je reč orbs ili orbis, a znači krug, točak, mesec, sunce, a što je najglavnije nebo i svet, metonimično pak i čovečanstvo, odakle orbis terrae, zemljina kruglja i orbis terrarum tj. zemlje i ljudstvo na toj kruglji. U tom smislu tj. kao svet nalazi se taj izražaj kod Velleia i Flora.

U oba oblika i u obliku orbs i u obliku orbis genitiv je orbis.

Prema tome na ploči modarza i orb po tom smislu bilo bi modarza orbis tj. upravljač sveta. Ono što se nemački kaže u jednoj reči Weltenlenker.

Tako bi po smislu dakle onaj znak na ploči, koji dolazi posle reči orb bio slovo i, a onaj iza njega slovo s, dakle sve zajedno orbis.

Ako se sada pita, da li se, to što izlazi po smislu nalazi na ploči i po samom znaku, onda se može kazati, da se tu nalazimo pred slovom »i« sa kosom poprečnom crtom. Crta dakle označava taj poslednji znak kao »is«.

Slično nešta nalazi se reproducirano u Šišićevom priručniku 122 strana, gde na spomeniku kneza Branimira kod reči ANOR tj. annorum kao i strana 126, kod reči DUX HROATOR tj. hroatorum u oba slučaja biva ovaj završetak »um« naznačen sa jednom crtom preko poslednjeg slova odnosne reči. To isto vidimo i na ploči, gde je poslednje slovo i crta načinjeno tako kao da se radi o jednom slovu, a u stvari to su dva slova »is«. Do toga je došlo verovatno za to, što se na tom mestu prostor za rezanje jako suzio.

Prema tome dakle na osnovu svega rečenoga bio bi celokupni tekst spomenute ploče pročitan kao MWДAPZA OPBIC OY EYXAPICHPIN ANEHKC(O)N.

Time bi bio dakle ceo tekst te ploče pročitan, a to bi onda eto davalo osnovu, da se pokuša izviditi, u kakvom značenju su tu te reči pretstavljene i šta bi onda mogao biti smisao celokupnoga toga napisa.

Ali sličnost onih jasnih slova na gornjem delu ploče sa imenom Derzelos s jedne strane, a s druge strane izvesna nejasnost prva dva slova kao i interpretacija kod reči OPBIC mogu dovesti u pitanje opravdanost ovakoga čitanja.

Naposletku to bi i načelno bilo opravdano, jer čitanje starina, gde god to nije samo po sebi jasno, mora da pretstavlja ipak samo jedno mišljenje, jedno shvaćanje, jedan prilog takvom poslu. I za to skepsa i rezerva i prema ovom čitanju mogu biti samo opravdani.

No baš u toj istoj knjizi Ivana Pastuhova na strani 29 reproducirana je još jedna ploča, koja po Pastuhovu potiče od Odrinskog tj. iz kraja Jedrenskog.

Ta reprodukcija dakle na strani 29 pretstavlja isto tako kao i ona na strani 33 jedan starinski nalaz, kod koga bi značajno bilo to, da se u obe ploče pojavljuje kolut ili diskos, što dovodi do toga, da se moraju obe te ploče promatrati ne samo svaka za sebe pojedinačno, nego i obe zajedno, uporedno.

Ispod one na strani 35 te Blgarske istorije Ivana Pastuhova nalazi se njegova primedba:

Derzelos vrhu obročna pločka ot Gabrovo, a ispod one na strani 29, o kojoj će sada biti reč nalazi se primedba istoga autora:

Nadgrobna ploča, navjerno ot Odrinsko, s izobraženie na muž, žena, prislužnica i momče. Mužt e navjerno zemedjelec. Dolu scena na orane.

Uporednim promatranjem jedne i druge ploče pojavljuje se pretstava kao da u stvari obe te ploče pretstavljaju jednu istu stvar u odnosu takvome, da bi ploča na strani 33 tj. modarza orbis itd. bila tako reći generalna ploča, dok bi ova na strani 29 bila ploča konkretne primene te generalne ploče na strani 33. Tu pretstavu proizvodi okolnost, da se na ploči na strani 29 nalaze kraćenice iz ploče na strani 33, tako, da bi ploča 29 u svom gornjem delu tj. u naslovu imala nagovešten celokupni sadržaj te nazovimo je generalne ploče, dok bi u svom dolnjem delu imala simbolički prikaz primene te generalne ploče. Ima pravo Ivan Pastuhov, kad drži da je muški lik na ploči na strani 29 verovatno lik zemljodelca, to će odgovarati dolnjem delu te ploče, koji po svemu izgleda da upućuje na zemljoradnju. To bi značilo, da bi ploča na strani 33 kao generalna sadržavala simboliziranje ideje, a ploča na strani 29, da bi sadražvala primenu te simbolike na zemljoradnju. To bi izlazilo iz toga, što se na dolnjem delu ploče na strani 29 nalazi drvo koje izraštava iz zemlje ali se onda povija i savija do između dva vola čineći tako jaram, u koji ih spaja. Prilično jasna slika simbolike šume i polja, šumarstva i poljoprivrede, a da bude ta simbolika u skladu sa

simbolikom slike na strani 33 taj par volova upregnut u jaram iz zemlje izrasloga drveta kreće se prema rogu izobilja.

Na toj slici na strani 29 muški lik, drži u vazduhu kao triumf kolut ili diskos, simbolika koja verovatno govori u vezi sa dolnjim delom te slike odnosno te ploče za to, da bi se tu moglo pojaviti shvatanje kao da se sa pločom na strani 29 namerava simbolizirati, kako kolut ili diskos sreće odnosno blagostanja pada na onog, koji se bavi radom na zemlji. Oboje dakle zajedno slika na strani 33 i slika na strani 29 daju naslutiti, da bi one mogle biti simbolično izražena misao, kako sreću i blagostanje donosi rad, a ne otimanje. Verovatno tako kao tu za radnju sa zemljom ili šumom biće, da su bile pravljene i ploče za druge vrste ljudskoga rada ili zanimanja.

Ploča na strani 33 bila bi dakle generalna ploča za niz drugih specijalnih ploča, a obe ove ploče na strani 33 i na strani 29 davale bi sliku stvari glede generalne ploče i specijalnih ploča tj. po slici na strani 29 odnosno po ploči koju ona prikazuje mogli bi mi suditi, da ono što se tu pojavljuje kao aplikacija ploče na strani 33 mora da postoji i za druge grane ljudskoga rada.

Naravno to bi bilo sasvim jasno, da se je našla bar još jedna ploča analogna ploči na strani 29.

Ali pošto to nije slučaj ploča na strani 29 ipak je dovoljna, da u značenju jednoga odlučnoga indicija uputi, da je tako moralo biti.

U ostalom i sličnost oba kamena i tehnika obe ploče upućuju na to, da je verovatno u Odesosu (Varna) tj. u grčkoj koloniji morala postojati radionica, koja je izrađivala i generalne ploče (strana 33) i specijalne ploče (strana 29), radionica dakle gde su se verovatno take ploče obrtimice pravile, što bi upućivalo na njihovu raširenost, a to opet na raširenost one misli, koju te ploče simboliziraju.

Taj rezultat uporednog promatranja obih ploča i one sa strane 33 i one sa strane 29 upućuje dakle na uzročni savez jedne i druge. To pak ne može značiti drugo, nego da ploča na strani 29 potvrđuje čitanje ploče na strani 33, kako je ovde izvršeno. I zaista, pošto se radi u ploči na strani 29 o aplikaciji ploče na strani 33 na određenu vrstu ljudskoga rada, pa je dolnji deo te ploče morao biti ustupljen simbolici te aplikacije za prenos integralnoga teksta sa ploče strana 33 na ploču strana 29, u gornjem delu ploče strana 29 nije bilo mesta. Za to se je dogodilo, da je celokupni tekst nazovimo je ploče iz Gabrova na ploču nazovimo je iz Jedrenskog mogao biti prenešen samo u naznačenju. On dakle nije prenesen, ali je nagovešten, što pretstavlja indicij za notornost generalne ploče od Gabrova i za notornost njenoga teksta.

Na ploči iz Jedrenskog osim aplikacije na vrstu rada i osim koluta, koji nagrađuje tu vrstu rada, što upućuje na generalnu ploču od Gabrova, nalazimo nagoveštaj teksta ploče iz Gabrova u odeljenim slovima, koja slova odgovaraju, uzeta kao reči, ploči iz Gabrova.

To su slova:

M OY XA.

Zar nije tu najbliža pomisao, da je to nagoveštaj za modarza nadalje za reč »u« i za reč XAPICHPIN.

Pre toga imade sasvim odeljeno jedan znak, koji izgleda da u opšte ne pretstavlja ni slovo ni reč, nego da pretstavlja naravno samo nagovešteno kolut i rog izobilja.

No ako se potonje ne bi moglo primiti, pa bi još ostalo otvoreno pitanje, da li je ono napred ispred slova M znak, slovo ili reč, glede ostalih znakova ne bi bilo razloga sumnji, da oni znače M OY i XA, što je samo po sebi dovoljno da pokaže vezu između obe ploče.

A što je glavno slovo M bilo bi dovoljno, da pokaže, da se zaista gornji deo ploče iz Gabrova može čitati u svom početku kao modarza, a ne samo darza, a to je onda dovoljno, da se vidi, da je čitanje gornjeg dela ploče iz Gabrova sa modarza orbis ne samo moguće, nego i verovatno.

Time bi dakle onda ploča iz Jedrenskog potvrđivala ploču iz Gabrova, kako je ona ovde pročitana, dok bi ploča iz Gabrova kao generalna ploča objašnjavala ploču iz Jedrenskoga kao specijalnu ploču. Time bi dakle nalaz na jednom kamenu bio potvrđen drugim kamenom i čitanje ploče iz Gabrova sa »modarza orbis u euhariserin aneeksn« bilo opravdano. Moglo bi se dakle preći gledajući u ploči iz Jedrenskog na strani 29 analogiju sa latinskim kraćenicama D. M. (Dis Manibus) ili D. O. M. (Deo Optimo Maximo) ili F (Fieri Iussit) ili FF (Fecerunt) na pokušaj, da se sada iznađu po svom značenju reči ploče iz Gabrova i čitav smisao, koje bi one mogle imati.

Ali pre toga potrebno je upozoriti, kako smo pred reči EYXAPICHPIN pred jednom složenicom, koja u prkos svojih jedanaest slova ipak pretstavlja jednu reč. To se vidi po tome, što prve dve reči te složenice ostaju u nominativu, a samo treća se na ploči nalazi u akuzativu, što znači da je sve zajedno jedna reč u akuzativu. Ako bi ta složenica značila borbu za uživanje blagostanja, onda bi ona bila složena ne gramatikalno sa potrebnim oblicima, nego bukvalno navađanjem potrebnih reči. To znači da u grčkom možemo tu složenicu čitati kao: Blagostanje, uživanje, borbu, a sa smislom borbu za uživanje blagostanja. To znači, da je složenica napravljena sa nominativima i da glasi blagostanje uživanje borba i da se to onda u jednoj reči deklinira od EYXAPICHPIS do EYXAPICHPIN tj. od nominativa te složenice do akuzativa.

Kada je pak ta složenica na ploči iz Jedrenskoga označena samo sa XA, dano je time pravo gledaocu, da pomisli, da je ta složenica EYXAPICHPIC morala biti jedna notorna stvar kad je to bilo dovoljno. To je u ostalom i prirodno, jer je verovatno pre svoje aplikacije na

pojedine vrsti ljudskoga rada generalna ploča iz Gabrova morala biti raširena po svom idejnom kriteriumu.

Taj oblik složenice sa samim nominativima omogućuje njen nagoveštaj u ploči od Jedrenskoga pukom naznakom njene druge i najvažnije reči.

Ali ta reč haris nije samo u toj složenici najvažnija, nego je ona u toj složenici i srednja reč. Kad se dakle na ploči iz Jedrenskog pojavljuje prvo i drugo slovo te reči, da se time označi ta srednja reč onda je jasno da se to čini za to, da bi se time nagovestila cela složenica, jer bi inače bilo prirodnije kad bi se na toj ploči nalazila prva dva slova te složenice. To bi valjda tako i bilo, da se je radilo o pukom skraćivanju, kao što smo to videli malo više gore kod tamo iznesenih latinskih kraćenica. Ali na ploči iz Jedrenskog radilo se ujedno o nagoveštaju teksta sa ploče iz Gabrova i to je bila glavna namera kamenoresca ploče iz Jedrenskog tj. u skraćenom obliku i u apliciranom smislu reproducirati misao ploče iz Gabrova, kako je ta misao na toj ploči u odnosnom tekstu izražena.

Kraćenice u gornjem delu ploče iz Jedrenskoga dakle imaju smisao da u nagoveštaju reproduciraju u stvari tekst ploče iz Gabrova. Tek dakle, kad se uporedno obadve ploče osmotre izlazi jasna slika jedne iste stvari u svom osnovu i u svojoj aplikaciji. Ploča iz Jedrenskog pokazuje kako se je ploča iz Gabrova aplicirala na konkretne vrste ljudskog rada.

Taj uporedni pregled obeju ploča daje nam mogućnost, da ipak napustimo skepsu i rezervu glede čitanja ploče iz Gabrova i da poverujemo, da je opisano čitanje osnovano.

Ako sad pređemo na pokušaj, da izvidimo značenje reči takvoga čitanja i smisao svih tih reči zajedno onda moramo pre svega poređati reči prema grčkom tekstu:

Modarza orbis bilo bi upravljač ili gospodar sveta, ostale reči bile bi: ne blagostanje, uživanje, borbu, podigao.

Istina anexon bio bi imperativ od anexo, ali i ako ovde prva misao pada na imperativ u smislu uzaziva ipak e protheticum, sa ostalim delom te reči odaje prvu osobu imperfekta, znači, da ne će na ploči iz Gabrova biti uzaziv nekog božanstva, nego obratno, da će biti osuda nekoga božanstva, dakle božanstvo ne u pasivnom, nego u aktivnom obliku. Osuda pak odnosiće se verovatno na borbu za uživanje blagostanja, što može biti i rat iz egoizma. Indirektno time biće izražena na toj ploči iz Gabrova misao pohvale i nagrade ljudskog rada prema otimanju i ratovanju iz egoizma. Na ploči iz Gabrova dakle biće izražena misao pohvale i nagrade ljudskoga rada, koja leži u njegovim rezultatima, a osude svakog pokušaja, da se ti rezultati postignu borbom, otimanjem ili ratom.

To znači, da bi na ploči iz Gabrova gornji deo te ploče nosio oznaku onoga, koga pretstavlja lik u sredini te ploče, onoga koji u jednoj ruci imade rog sreće, dakle sva blagostanja, a u drugoj diskos, kojim će označiti, ko je vredan toga blagostanja. Ploča iz Jedrenskog pokazuje, da je to slučaj sa radom tj. da blagostanje prati onoga koji radi, tj. da se rog sreće izliva na rad. Ploča iz Jedrenskog to pokazuje za zemljoradnju. Druge ploče verovatno su pokazivale to isto za druge vrste rada. Jesu li prema tome takve ploče bile amajlije, koje su se mećale na domove radnika, to mi naravno ne možemo znati, ali ako jesu onda možemo uzeti da su se ploče kao što je ona iz Gabrova stavljale u opšte, a ploče kao što je ona iz Jedrenskog specijalno.

Smisao dakle ploče iz Gabrova bio bi, da na gornjoj strani stoji upravljaču ili gospodaru sveta, ali ne u toj uzazovnoj formi, nego u nominativu tj. upravljač sveta ili gospodar sveta, a dolnji deo onda da bi mogla biti reč onoga, ko je na ploči naslikan i gornjim naslovom označen i koji onda kaže: Nisam ja podigao borbu za uživanje blagostanja. Naravno da je to samo jedna stilistička forma, koja drugim rečima kaže ne dolazi borba i otimačina od boga, nego od ljudi. Gornji i dolnji napis stoje tu u odnosu kao ime i deviza. U gornjem delu ko govori, a u dolnjem šta govori.

Tako bi nam eto bio pristupačan naravno ipak tek samo u najvećoj verovatnosti grčki tekst u čitanju, kako je to čitanje ovde postignuto i smisao toga grčkoga teksta, kako se on pokazuje po njegovim rečima u vezi sa simboličnom figurom na ploči.

Svakako izgleda verovatno, da se tu radi o tome, da jedno više biće vrši osudu nad neprirodnostima nižega bića. To pak upućuje na neko filosofsko shvatanje ili na neku religiju.

Ivan Pastuhov ima bez sumnje i u ovako pročitanom tekstu, a naročito sa reči darza osnova za pomisao, da bi se tu moglo raditi o jednoj ritualnoj ploči tračkoga naroda, koji je u bogu Derzelosu, kako ga Pastuhov opisuje gledao božanstvo podzemnog rastenja i božanstvo plodova. Ove dve ploče zajedno mogle bi to potvrđivati, jer se tu pokazuje Derzelos u vezi sa zemljoradnjom, ali ne će biti dovoljno na tome samome zastati, jer su te ploče u stanju da nam i nešto više kažu o tom bogu Derzelosu, ako se o tome radi i jer te ploče ujedno sadrže i mogućnosti drugih kombinacija, na koje se treba takođe osvrnuti, da ispit predmeta bude koliko toliko dovršen.

Po tim pločama taj Derzelos ne bi bio neki specijalni bog podzemnog značaja kao bog plodnosti i svih darova prirode, jer u koliko bi tome odgovarala simbolika na ploči na strani 29 simbolika ploče na strani 33 bila bi na protiv univerzalnog značenja i pretstavljala bi ne neku specifikaciju božanstva, nego samo božanstvo kao takvo, a osim toga dolnji napis na ploči na strani 33 ne bi se odnosio na stvaranje plodova, nego pre na raspodelu plodova, ne na samu proizvodnju plodova, nego na borbu za plodove. To upućuje više na to, da bi se u ploči na strani 33 mogla pre naslutiti neka filozofska simbolika, nego neka religiozna. Univerzalni a ne specijalni karakter te simbolike, s jedne strane, a s druge strane ne religiozni, nego profani karakter njezin takve su okolnosti, da generalna ploča na strani 33 izgleda najviše još da ima univerzalni karakter sa jednom specijalnom primenom. Upravljač sveta, gospodar sveta, božanstvo gore u naslovu odaje univerzalni karakter ploče, dok dolnji napis na ploči upravljen jednom konkretnom pitanju tj. pitanju borbe, za zemaljska blaga odaje specifikaciju tj. odnos univerzalnosti prema jednoj konkretnosti. Božanstvo, njegov odnos prema borbi za zemaljska blaga izgleda kao da je pravi smisao te generalne ploče na strani 33.

Negativni odnos božanstva prema borbi za zemaljska blaga, dakle osuda božanstva borbe za zemaljska blaga bila bi najkraće rečeno sadržina ploče br. 33.

Kao neka sankcija tome nalazi se onda na ploči na strani broj 29 simbolika blagostanja, koje je plod zemljoradnje, dakle u stvari simbolika blagostanja koje donosi zemljoradnja. Obe ploče zajedno pretstavljale bi dakle simbolički osudu borbe za zemaljska blaga i nagradu rada za zemaljska blaga. To bi pak bila pre simbolika filozofskoga pogleda, nego religiozne misli. Šta više moglo bi se čak i uzeti, da je religiozna misao ostala po strani i da nije sa tim pločama ni dodirnuta, jer modarzo orbis ne ide dalje od pojma apstrakcije i ne sadrži nikakvu religioznu konkretizaciju. Modarza orbis ne ide dalje od pojma usuda, upravljača sveta, božanstva, apstrakcije ne doprinašajući baš nikakav atribut apstrakciji, da bi se moglo zaključivati na ovu ili onu religiju.

Univerzalistički karakter ploče na strani 33, dakle, sa maksimom na dolnjem delu ploče, koja pretstavlja specifikaciju misli ne o plodorodnosti, nego u krajnjem slučaju između ostaloga i na osnovu plodorodnosti, donose sobom, da je teško ostati kod toga, da bi se tu moglo raditi o onako specificiranom božanstvu, kako bi to imalo biti taj Derzelos. Za to je i teško ostati pri pomisli da bi se tu moglo raditi u opšte o nekom tračkom božanstvu odnosno, ako bi se već moralo kod toga ostati onda je teško oteti se pomisli, da onda taj Derzelos nije bio samo specijalni bog plodorodnosti i svih darova prirode, da on nije bio ograničeni podzemni bog, nego da je to onda bilo univerzalno božanstvo Tračana. Po te dve ploče, o kojima se ovde radi, ako je njihov predmet zaista trački bog Derzelos, onda je on tu prikazan kao univerzalni bog u svom odnosu prema borbi za zemaljska blaga, a u tom smislu, da tu borbu osuđuje, ali samu proizvodnju zemaljskog blaga nagrađuje. Po ploči na strani 33 Derzelos kao gospodar sveta osuđuje borbu za zemaljska blaga, dok ploča na strani 29 pokazuje dom onoga, koji se bavi zemljoradnjom kao blagosloven. Na ploči na strani 29 ponavlja se u gornjem delu osuda borbe za zemaljska blaga toga Derzelosa, pa se ujedno ispod

toga a u srednjem stavu te ploče pokazuje blagostanje, dok se u dolnjem delu te ploče na strani 29 pokazuje, od čega to blagostanje dolazi.

Prema tome mogle bi se te dve ploče uzeti kao Tračke, ako bi Darza značilo Derzelos, a Derzelos univerzalnost.

Ali ako ono Darza nije Darza nego je modarza, pa to modarza nije Derzelos, nego je modarza orbis, onda takav latinski naslov na ploči sa grčkim tekstom upućuje svakako na vreme, kada je tamo, gde su te ploče pronađene već dopro latinski jezik. Onaj deo Tračke države tzv. Odriske države, gde je nađena ploča iz Jedrenskog doživio je svoj politički kraj još 346 pre n. e. kapitulacijom tračkoga vladara Kerseblepta pred Filipom II Makedonskim, ocem tzv. Aleksandra Velikog u tvrđavi Hieros Oros, dok je i samo vazalstvo toga Kerseblepta Filipu II svršilo 342/341 pre n. e. pobedom Filipa II nad tim Kersebleptom i sinovcem mu Teresom III, čime je došao kraj Odriskoj državi ne samo politički, nego i faktično.

Onaj kraj Tračke Odriske države, gde je nađena ploča iz Gabrova izgubljen je bio pak za Tračku državu još mnogo pre, još za vlade Tračkoga vladara Medoka (Amadok I), koji je verovatno došao na presto 405 pre n. e. kad se uzima, da je umro njegov pretčasnik Sevtez I, a čije se ime posle 391 pre n. e. više ne spominje, dakle između 405 i 391 pre n. e., kada je severno od Hemusa (Balkana) nastala država Geta, koji su zavladali i gradom Odesosom.

Još godine 339 pre n. e. kad Filip II brani Gete od Skytha i u tom pohodu dolazi do Odesosa (Varne) žiteljstvo Odesosa dočekuje ga po getskom načinu izašavši pred njega iz grada sa getskim žrecima u belim odelima i sa svirkom, kao što to kaže Teopomp iz čega se vidi upliv Geta u tom kraju još u to vreme.

I ako naravno nestankom Odriske Tračke države nisu nestali i Tračani i njihov jezik i njihova kultura ipak latinski napis modarza orbis upućuje na toliko kasnije vreme, da obzirom na karakter spomenutih ploča i njihov filosofski smisao ne će iste biti mnogo verovatne kao tračke ritualne ploče, nego bi te ploče mogle izgledati kao verovatnije, ako bi se uzelo, da su to filosofske ploče iz onoga vremena kada se već može uzeti da je postojao upliv i latinskoga jezika u onim krajevima, gde su te ploče nađene.

Naravno domišljati se tome, kad bi to moglo biti vrlo je teško.

Tražeći neku indikaciju na samim tim pločama na ploči na strani 29 nećemo u tom pogledu naći ništa.

Napis M OY XA kao nagoveštaj celokupnog teksta ploče na strani 33 daje samo indikaciju latinskog jezika sa slovom M tj. modarza orbis, ali ne daje nikaku indikaciju vremena.

Tek ploča na strani 33, koja sa gornjim napisom također daje samo indikaciju latinskog jezika u centralnom svome delu sa tamo prikazanom figurom podobna je da dade takvu indikaciju. Ali samo

onda, ako se može prihvatiti shvatanje te figure protivno ne samo figuri za boga Derzelosa, nego i protivno figuri za univerzalističku apstrakciju tj. ako se može primiti, da to ne samo nije religiozna ploča, nego ni da nije opšta filosofska ploča, nego da je samo konkretna filosofska ploča.

Celim svojim sadržajem tekst ploče na strani 33 najbliži je shvaćanju tzv. stojičke filosofije. Toj filosofiji je bio u najvećoj meri privržen car Hadrijan, koji je vladao od 117 do 138 posle n. e. Naslednik Trajana još čistoga rimljanina Hadrijan je već helenista u toj meri, da za njegovoga vremena u državni život rimske imperije prodiru misli grčke filosofije stojičkoga pravca i to do te mere, da je sa tim uplivom Hadrijan primio i jednu vanjštinu stojičara time, što je počeo nositi bradu i proizveo, da je ona kao moda prevladala u državi. Kao stojičar Hadrijan bio je, ma da je i on vodio ratove, u najvećoj meri privržen miru, a ne ratu. Pored Rima njegov drugi grad bila je Atena, čiji novi deo od godine 128 zidan nazivan je Hadrijanovim gradom. Ravnopravnost istoka i zapada u državi bila mu je pred očima, a shvaćanje svoga položaja uzimao je Hadrijan filosofski. Ideal stojičke filosofije o vladaocu vodio je do protivnosti shvaćanju pređašnjih vladavina bez ikakve filosofije, izuzevši naravno također stojicizmu sklonoga cara Tiberija. U vanjskoj službi Hadrijan je usled te svoje stojičke filosofije provodio život kao običan vojnik u skromnosti i umerenosti. Sve je to dizalo njegov ugled kod Grka do titula Eleutherios i Panhellenios. Posledica Hadrijanove filosofije bila je težnja da kao sam Zeus bdije nad podanicima i da po mogućstvu među njima širi sretno stanje (Kornemann, Kaerst).

To ga je vodilo i na velika putovanja, godine 121—125 po zapadu, onda preko Afrike i morem na istok odatle preko Grčke natrag, pa boravku 128 u Africi, dok od 128 do 132 putuje po istoku. Naravno da je sa tim putovanjima skopčana i funkcija princepsa, ali njegova turistika (Aetna, mons Casius u Siriji) pokazuje i njegov smisao za prirodu. Treći put odnosi se na godinu 134/135. Odgovarajući stojičkoj filosofiji uz iusticiu pojavljuje se za Hadrijana i humanitas, i, što je za ono vreme bilo mnogo čak i kao neki početak prava za robove. Uzima se dakle, da je nauka Seneke za Hadrijana prvi puta proizvela, da se pri upravljanju državom pojavljuje i misao opštih ljudskih prava. Tako je car Hadrijan odan stojičkoj filosofiji bio nosilac univerzaliteta rimske imperije po svojoj tendenciji u smislu tzv. prosvećenog apsolutizma i kao takav stojičku filosofiju unosio u religiju, što je proizvelo, da je čak postao i posvećenik u Eleuziske misterije. Sve to zajedno moglo bi dati osnova, da se u Hadrijanu gleda prema ostalim rimskim vladaocima rimski kozmopolitski vladalac. Takva slika cara Hadrijana mogla bi biti poticaj, da se ploča na strani 33 oseti kao mogućnost jedne njemu posvećene ploče, dakle njegove uspomene u Trakiji. Lik

na toj ploči bio bi onda lik gologlavog i bosonogog putnika cara, koji sudbinu svojih podanika drži u ruci i stoičkom filosofijom osuđuje borbu za zemaljska blaga i nagrađuje proizvodnju zemaljskih blaga, što bi značilo, da bi lik na ploči na strani 33 bio lik cara filosofa Hadrijana, a napis na gornjem delu te ploče ne njegovo ime, nego njegov čin, pri čemu bi reč orbis pretstavljala svet u smislu rimske imperije, pa bi naslov na ploči na strani 33 imao smisao vladar imperije, a dolnji deo ploče sadržavao bi onda maksimu toga vladara. Sve zajedno uzevši značilo bi, da je na ploči na strani 33 iznešen lik Hadrijana sa njegovim naslovom i sa njegovom maksimom. Hadrijan bi dakle bio taj modarza orbis tj. vladar rimske imperije, čija maksima bi glasila: Nisam ja podigao borbu za uživanje blagostanja. Bio bi to dakle car Stoik sa stoičkom maksimom. Ploča na strani 29 bila bi onda ploča, koja pokazuje šta taj car Stoik želi viditi mesto te borbe za uživanjem blagostanja, a to je rad za blagostanje.

Ovo je bilo nužno izneti, da se vidi na kombinaciju o tračkom bogu Derzelosu, šta bi iz tih ploča izlazilo u smislu konkretnom. Time se naravno obe te stvari naláze u sukobu. Kombinacija sa Derzelosom je konkretno religiozna. Kombinacija sa Hadrianom je konkretno filosofska.

No, ako se uzme, da za prvu govori samo izražaj darza, a za drugu samo eventualni lik na ploči sa naslovom, onda bi izlazilo, da ploča strana 29 ne daje vremenske indikacije, ploča strana 33 da daje Hadrijanovu vremensku indikaciju, ali da je za obe ipak premalo materijala, da bi se one mogle održati.

Srednja kombinacija ne bi bila u opšte u stvari kombinacija, nego samo pomisao, da se možda u vidu tih dviju ploča nalazimo pred neke vrsti filosofskom amajlijom, koja se je stavljala na domove i koja odgovara stoičkoj filosofiji. To bi značilo da bi mogli pomisliti, da je stoička filosofija prodrla u religiozni svet i život i u ovakvim pločama zadobila svoju formalnost. Naravno da se tome vreme precizirati ne da, pa se mora uzeti, da je to moralo biti vreme te filosofije u opšte, a verovatno vreme njezinoga najvećeg upliva.

Kao što se vidi čitanje tih ploča nije bilo potrebno samo po historiskom razlogu, da se vidi šta one kažu, nego i za to, što se takvim čitanjem otvaraju mogućnosti razmišljanju o svemu onome, što bi te ploče mogle da kažu, a što nije moguće sve dok ploče nisu pročitane.

RISARI

U Šišićevom Zborniku od 1929, a na str. 47—52, obelodanjena je studija Petra Skoka pod naslovom: »Iz mojega Glossarium-a mediae et infimiae latinitatis regni Chroatiae«, kojom se vrši čitanje izraza »risari« pomoću jezika latinskog, pa se tim načinom dolazi do zaključka, da bi izraz »risari« mogao stajati za latinski izraz rixarius, nomen agentis, izveden od latinske reči rixa (talijanski ressa i rissa) tj. svađa, tučnjava, prepirka, što bi u slučaju prisutnosti jednog »risari«, a u značenju »hrvača« kod sudbenih akata, dozivalo u pamet upoređenje sa germanskim campiones, koji su za platu obavljali dvoboje ili hrvanja kod sudova.

Posle tako obavljenoga čitanja te reči »risari« jezikom latinskim, potrebno je pokušati izviditi do kakvoga rezultata dovodi čitanje toga izraza pomoću jezika grčkoga.

Izražaj »risari« nalazi se u darovnici Petra Zerni, sina Gumajeva i žene mu Ane (Petrus ego Zerni, qui et Gumay filius, vna cum domina Anna mea coniuge), koja je darovnica obelodanjena u Šišićevom Priručniku od godine 1914 na strani 275 broj 20 kao potičuća iz godine 1080 (annc millesimo octogesimo).

Izražaj: »Petrus ego Zerni, qui et Gumay filius« uzima Šišić u smislu Petar Černe, sin Gumaja, čime izražaj Zerni može da izgleda kao prezime, no kako cela darovnica operira u glavnom samo sa imenima, to će pre biti, da se tu radi o jednom pridevu, tako da bi sin bio označen oznakom Crni Petar, u kojoj je i ime i pridev, a otac svojim imenom Gumay, dakle bez ikakve relacije sa eventualnim prezimenom. Ista pojava nalazi se i u darovnici manastiru Žiči (Fr. Miklosich Monumenta Serbica strana 11 broj XVIII) sa nizom imena, a bez prezimena, tako, da i ovde kao najverovatnije izgleda, da se radi o nekome Gumayu i njegovom sinu Petru, nazvanom Zerni, dakle valjda Crni.

Ta darovnica odnosi se na benediktinski manastir sa crkvom sv. Petra, koji se je u drugoj poli XI veka nalazio u Poljicama u Dalmaciji kod mesta Krilo na moru, a čiji su temelji otkopani zaslugom Frana Bulića.

Manastir taj sa tom crkvom bio je zadužbina spomenutoga Petra sina Gumajeva i žene mu Ane, kao što to iz darovnice proizlazi, a morao je postojati još pre vremena same darovnice, po Šišiću još od 1060.

Manastir je imao svoj registar pisan beneventanom, langobardski (po Šišiću još iz kraja XII veka).

Taj registar čuva se u arhivu Splitskoga kaptola, odakle ga je Šišić u svoj Priručnik prepisao.

Po svome sadržaju ta je darovnica vrlo zanimljiv i značajan podatak za pravne prilike svoga vremena i mesta, a u njoj naročito reč »risari«, tako, da se može reći, da i sama ta reč zaslužuje svoj ispit, a naročito iz razloga gore navedenoga i jezikom grčkim. Šta više, pošto se ne pojavljuje kombinacija sa kakvim drugim jezikom već izvršeni ispit te reči jezikom latinskim i ispit te reči jezikom grčkim, koji treba preduzeti iscrpiće sam predmet.

Prema svome navodu darovnica je sačinjena godine 1080 »u vreme gospodina Laurentia, arhiepiskopa prečasnoga Splitskoga sedišta, kralja Hrvata Suinimira i priora Ualizze.«

No ono, o čemu se u toj darovnici govori, dogodilo se je mnogo pre toga. Stvar je počela još za Zvonimirovoga pretšasnika kralja Slavića (Slauizo rex), što se vidi iz toga, što u jednom sporu glede darovanoga zemljišta toj crkvi, a koje je tada bilo još u vlasti darovatelja, spor se iznosi pred kralja Slavića (po Šišiću 1073—1075). Šta više sam početak te stvari u opšte tj. zidanje crkve apostola Petra, dakle sam prvi početak te stvari u opšte mora biti još stariji, nego što je vreme, kada se je spor glede spomenutoga zemljišta pred kralja Slavića izneo, jer darovatelj Petar Crni (Petrus ego Zerni) u toj darovnici kaže, kako je spor koji je iznešen pred kralja Slavića nastao nakon što se je on, Petar Crni, posle teške bolesti iz kreveta podigao, dok je u samu bolest zapao »post multorum annorum curricula« mnogo godina nakon posvete crkve.

To bi značilo da je crkva podignuta mnogo godina pre kralja Slavića tj. mnogo godina pre 1073—1075. Pošto je pak po Šišiću pretšasnik kralja Slavića Petar Kresimir IV vladao od 1058 do 1073, to bi izlazilo, da je crkva podignuta i posvećena još za Petra Krešimira IV.

Dakle za kralja Petra Krešimira IV dogovorili su se bili taj Petar Crni i žena mu Ana ćerka Maja Fave (filia scilicet Maii Fave), da će od svoje imovine odvojiti jedan deo, kako bi sagradili crkvu apostolu Petru u mestu nazvanom Selle (Selo?) blizu crkve blaženoga Domnia (prema »Pripomeniku« Črnčićevom Kraljevica 1874 Domnius je Dujam) i svršivši to pozvali su gore spomenutoga Splitskoga arhiepiskopa Laurentija sa njegovim sveštenstvom, da dođu i da posvete tu crkvu.

Na tu svečanost dođoše mnogi Splićani i Hrvati (ad cuius solempnitatem plurimi Spalatinorum Chroatorumque uirorum). I tu onda bude darovatelj pozvan, da kaže, kakvu opremu toj crkvi daje. I on onda,

osim onoga što je potrebno za održavanje službe u crkvi, iznese, šta daje crkvi od zemljišta tj. da daje svu zemlju od granice zemljišta crkve sv. Dujma sve do mesta koje se zove Saline. Sve što je u tom prostoru, bio to breg ili dolja, od obale morske pa sve do vinograda Tilsto — cosse. Obzirom na ime Girdana u darovnici, verovatno Grdana, ovo Tilsto — cosse biće valjda također ime i to ime sopstvenika toga vinograda, pa obzirom na pisanje Uilcizo očigledno za Vučić i Uilkiki za Vučići biće i Tilsto — cosse Tlstokos, odnosno Tustokos, kao što danas Svilokos. I navedavši sve potrebno za opis zemljišta, koje daruje crkvi, darovatelj opisuje i to, kako je on sam do tog zemljišta došao. Zemljište, na kome leži crkva, pribavili su, kaže, on i žena od Pribistra pred Stepanom sinom župana Pribine i popom Prodanom te popom Drakšanom i Grgom (Girgi) iz Tugara. Do toga zemljišta pak kupiše oni zemljišta od Zula pred Joannom Mesagalina i Stepanom Curanom i Boledrugom iz Tugari.

No treća nabava zemljišta je komplikovanija. »Povrh ovoga« kaže se o njoj u darovnici »otkupismo Semiana od njegovih dušmana«, što bi značilo, da je taj Semian ili bio ugrabljen od tih dušmana, našto bi upućivale reči darovnice »a suis inimicis« ili da je izgubio slobodu radi duga, našto bi opet upućivala reč »emimus«, a možda i jedno i drugo tj. možda se je taj Semian zadužio i izgubio slobodu, jer nije mogao svoj dug da plati, a poverioci mu nisu bili prijateljski raspoloženi.

Na to bi izlazilo po tome, što je Semian posle otkupa sa strane toga Petra Crni sa njime u svrhu naknade toga otkupa sklopio poravnanje, kakvo je mogao sklopiti i sa svojim poveriocima. Pošto ga pak nije sklopio mora se zaključiti, da mu poverioci nisu bili tako skloni kao što je to bio Petar Crni, nego su tražili gotov novac, koji im on nije mogao dati i koji je za njega platio Petar Crni primivši za izdani novac mesto novca zemlju.

Kako Semian, kako se to dalje u darovnici kaže, nije imao odakle bi se otkupio od Petra Crnoga, naravno, jer da je imao, on bi se otkupio još a suis inimicis, to dade taj Semian Petru Crnom svoju očevinu tj. zemljište, da ga Petar podeli sa njegovim Semianovim sinom na taj način, da u Petrov deo pripadne svo zemljište iznad spomenute crkve.

Na taj način eto došao je Petar Crni indirektnom kupovinom tj. isplatom otkupnine do zemljišta, koje darovnicom daruje crkvi. Drugim rečima Semian dobi za pola svoje očevine slobodu »et sic a me liber abcessit«.

Taj ugovor sa Semianom bi učinjen pred crkvom u Naklu, pred popom Laskom, još jednim popom Laskom, pred popom Prodanom, pred popom Piknom i Grgom (Girgi) iz Tugari i Draganegom i Habrahamom (Avramom) i njegovim bratom Andrijom i svim seljanima toga mesta kao i pred ostalima, koje je Petar Crni sobom iz Splita doveo (quos a Spalato mecum duxi) tj. Joannom sinom Gastana, Petrom sinom

Salate i Bilcom sinom Grda (Johanne filio Gastano, Petro filio Salati et Bilza filio Girdeo).

Ovi iz Splita dovedeni svedoci, koje je sobom poveo u Naklo Petar Crni u vezi jednog docnijeg navoda darovnice o ponovo pozivanim Splićanima, kao i u vezi docnijeg navoda darovnice o kupovini zemljišta u Svatiću iznad Solina sa strane darodavca i u vezi kupovine gradilišta u samom Solinu; o kojem darovnica docnije takođe govori, a gde je Petar Crni podigao mlin, govorili bi za to, da su darovatelji, osnovaoci crkve u mestu Selle tj. Petar Crni i žena mu Anna verovatno bili Splićani.

No glede zemljišta nabavljenoga otkupom Semiana »a suis inimicis« stvar se nije tako jednostavno svršila. Protiv toga posla ustadoše, kaže darovnica, Miroslav i sinovi Mihajla te Miroslav oduze od Petra Crnoga ne mali deo onoga zemljišta, što ga je ovaj Semianovim otkupom nabavio. Darovnica ne navodi nikakav razlog tome postupku, nego samo to, da je do toga došlo potstrekom izvesnoga Cedele i Hvala (a Cedelo quidem et Chualo), iz čega bi se moglo zaključiti, da, i ako su Miroslav i sinovi Mihajla za svoj postupak i imali neki pretekst, da Petar Crni nije do toga morao mnogo držati, kad objašnjava celu tu stvar sa intrigom Cedele i Hvala.

To od Miroslava uzurpirano zemljište prostiralo se je od zemljišta Pribistrija, dakle od samoga zemljišta, na kome je posle sazidana crkva, gore do pećine »usque sursum ad Petram«.

Iz darovnice proizlazi da su u to vreme pravni poslovi glede zemljišta rešavani na licu mesta pred svedocima, na što bi upućivalo i to, što je mnogo godina docnije spor, koji je bio na rešenju pred kraljem Slavićem, rešen tako, da je zaključeno, da Petar Crni ode u Split i da dovede na lice mesta svo troje najvažnijih svedoka, koji su nekad prisustvovali pribavljanju zemljišta, koje je u sporu, jer je od njihovoga iskaza tj. od njihovoga svedočenja na licu mesta učinjen zavisnim i ishod toga spora. Ti su svedoci, dakle, morali svojevremeno biti svedoci posla sklopljenoga na samom zemljištu, kada su posle toga mogli odlučiti o sporu identifikacijom zemljišta.

Isto je tako bilo glede spora sa Miroslavom. Tu je parničenje i suđenje obavljeno usmeno na licu mesta tj. na samom spornom zemljištu, gde su izašle stranke, svedoci i sudije.

Radi spomenute uzurpacije Miroslava i Mihajlovih sinova Petar Crni pozove ponovo mnoge Splićane plemiće (conuocatis iterum multis Spalatinorum nobilibus) — »ponovo« za to, što su Splićani već bili svedoci ugovora glede te iste zemlje pred crkvom u Naklu. Te dakle svedoke Petar Crni pozove, da pođu na nekadanje Semianovo zemljište, da prisustvuju parničenju Petra Crnoga i Miroslava.

Pošto se na strani Miroslava u darovnici ne spominju nikakvi svedoci, izgleda, da je njegov pretekst bio samo njegova puka uzurpacija.

Pošto su Splićani bili pozvani ponovo, a oni su svojevremeno bili svedoci posla između Petra Crnoga i Semiana, to nema sumnje, da ti Splićani fungiraju ponovo kao svedoci.

Kad dakle darovnica navodi, da je Petar Crni tražio, da osim toga parničenju prisustvuje i knez Pomorja Jakob, koji nije bio svedok, ne preostaje drugo, nego uzeti da je knez Pomorja Jakob morao biti pozvan kao sudac. Darovnica kaže »inter quos« tj. među tim Splitskim plemićima »etiam Jacobum Marianorum ducem cum suis militibus ibidem interesse regauimus« tj. zatražismo, da među njima bude i knez Pomorja Jakob sa svojim vojnicima tu prisutan. Po izražaju »interesse« ako se tu i ne bi radilo o formalnom sucu, onda svakako o intervenciji takvoga autoriteta, da takva intervencija u stvari pretstavlja suđenje. Cela stilizacija toga mesta upućuje na to, da će i knez prisustvovati raspravi na licu mesta i izjavi svedoka i na koncu svojim autoritetom izreći što je pravo. Cela procedura odaje patrijarhalizam. Ali ipak realno suđenje.

Iz darovnice se dalje vidi da su zaista došli i pozvani plemići i umoljeni knez, jer darovnica izrično kaže da se je pred njima vodila rasprava »ante quorum presentiam cum prefato decertauimus Miroslauo«. Izražaj decertauimus od decerto, decertare, doduše, kao i izražaj pugnare, certare, concertare, a naročito decernere označava boj u fizičkom smislu, telesnom snagom ili oružjem, ali u prenesenom smislu taj izražaj decertare označava i boj u psihičkom smislu, boj rečima, naročito u javnoj raspravi, sudu, senatu. Kod Cicerona: »ubi Demosthenes et Aeschines inter se decertare soliti sunt«, radi se o govorničkom dvoboju između Demostena i Eshina.

»Decertauimus« znači dakle, da su obe strane iznele pred kneza Jakoba svaka svoje stajalište (decertauimus cum prefato Miroslauo tj. Petar Crni i Miroslav). No, do formalnoga suđenja, izgleda, nije ni došlo, jer je došlo do poravnanja i to na intervenciju prisutnih tj. na intervenciju splitskih plemića. Na to upućuju reči darovnice: hisdem monentibus nobilibus. Moneo znači opominjati, ali znači i savetovati tj. na savet plemića. Nadalje na to upućuju i reči darovnice: ubi et conuentionem cum eis (tj. sa Miroslavom i sinovima Mihajla) denuo fecimus tj. gde smo ugovor, sporazum, iznova sklopili. Ne novi ugovor, novi sporazum jer takvoga sa Miroslavom nije ni bilo, nego sporazum iznova tj. iznova glede iste stvari.

To znači, da sporazum sa Semianom nije bio dovoljan, pa se je morao iznova praviti sa Miroslavom i sa sinovima Mihajla. A to opet znači, da se je povrh ugovora sa Semianom moralo praviti poravnanje sa Miroslavom i sinovima Mihajla. Do toga je došlo na intervenciju Splitskih plemića i ako su oni bili svedoci posla pred crkvom u Nakleu.

Miroslav je Petru Crnome priznao zemlju, koju mu je bio zaposeo ali na taj način, da je toj zemlji dodao još i brežuljak, koji se nalazi

blizu pećine, a isto tako i dolju, koja takođe počinje od mesta Saline pa sve do Satilije i od Satilije onda sve do mora, a za sve to zajedno morao je onda Petar Crni Miroslavu dati 80 modia ječma i jedan solid (modij je rimska suha mera, 8 754 litara tj. šesti deo medimnosa). Nije on, dakle, kupio zemlju ponovo, nego je protivrednost u ječmu i novcu data u ime poravnanja, po kome Petar Crni zadržava od Semiana pribavljenu zemlju i dobiva zemlju od Miroslava »et insuper nobis augmentavit«. Za protuvrednost od 80 modija ječma i jednog solida ne kaže se kao kod proste kupoprodaje comparavimus ili emimus, nego se u darovnici kaže dedimus (dedimus sibi mesto dedimus pro fine sibi) i ne kaže se da to biva za zemlju, nego se kaže da to biva za ugovor »pro conventione«, dakle, u ime poravnanja u vidu ugovora iznova »conventionem de nuovo«.

Tako je eto spor Petra Crnoga sa Miroslavom i sinovima Mihajla pred plemićima Splita i pred knezom Jakobom ne presuđen, nego izravnan, na njihov savet (hisdem monentibus nobilibus) na taj način, da je glede Semianove zemlje došlo do ugovora iznova sa Miroslavom i sinovima Mihajla, po kome oni Petru Crnom za 80 modia ječma i jedan solid prepuštaju ne samo Semianovu, nego i svoju zemlju. Taj rezultat, do koga je došlo na intervenciju Splitskih plemića, nesumnjivo i jasno odaje sliku tzv. sudskog poravnanja. Do suđenja dakle nije moralo ni da dođe, jer su se stranke tečajem same rasprave poravnale. Poravnanjem je i sam Miroslav bio toliko zadovoljan, da je izjavio, da će se od sada za Petra Crnoga on suprotstaviti svakome, ko bi od Petra Crnoga tražio ono, što mu je tim poravnanjem pripalo »te de hoc requirere, ego me omnibus pro te opponam«.

Nakon gore opisanoga prelazi darovnica na nabrajanje svedoka toga poravnanja i kaže: Actum est ante notitiam horum testium: ducis uidelicet iam dicti, et sui risari Sauide ac ceteris militibus eius, našto sledi navod raznih imena, iz kojega saznajemo, da je kao svedok na darovnici naveden i Dragišan, sin Semiana, a da se ne vidi, o kojem se Semianu tu radi, ali pošto je stvar svršila sa poravnanjem može to biti i sin onoga Semiana koga je Petar Crni od njegovih dušmana otkupio.

Darovnica, dakle, kaže kako je sve ovo gore opisano izvršeno na očigled kneza već spomenutoga i njegovoga risari Savide i ostalih njegovih vojnika, što znači, da je uz kneza parničenju prisustvovao i njegov risari.

Kao što se vidi, bilo je potrebno opisati sve ono, što se je na licu mesta dogodilo, da bi se uzelo u obzir, da kod čitanja reči »risari« treba uvek držati na umu potrebu, da se toj reči »risari« nađe takvo objašnjenje, koje će odgovarati onome, šta se je tu na licu mesta dogodilo tj. šta se je dogodilo pred knezom Jakobom sa parničenjem, sa poravnanjem, sa zadovoljstvom obeju stranaka. To isključuje ne samo pre-

sudu, nego i uopšte suđenje bilo kakve vrste, psihičko ili fizičko, a pogotovo suđenje fizičkim borenjem, koje samo po sebi donosi presudu ex facto tj. iz rezultata borbe. U ostalom da se na potonje u opšte i pomišljati sme morala bi darovnica sadržavati samo sporno pitanje tj. pitanje sudbine sporne zemlje, jer se je borbom, dvobojem moglo odlučiti samo sporno pitanje. Čim se je stvar svršila tako, da je Miroslav još dodao svoju zemlju i primio protuvrednost, kao što je gore spomenuto, svaka pomisao na ma kakvu presudu, a pogotovo na presudu dvobojem sasvim je isključena i ostaje samo misao o poravnanju. Prema tome oblik i značenje reči »risari« trebalo bi da budu tako pronađeni, da to odgovara prisustvu odnosne osobe koja se sa tim izrazom označava, jednoj parnici, jednom poravnanju, a ne dvoboju u parnici. Reči darovnice »hisdem monentibus nobilibus«, nadalje reči darovnice »ubi et conuentionem cum eis denuo (denuo jeste de nuovo) fecimus«, nadalje reči darovnice »insuper nobis augmentavit«, kao i reči »Dedimus pro conventione« isključuju svaku pomisao na rešavanje spora fizičkom borbom pred sudom. Na protiv za razumevanje oblika i značenja reči »risari« moraće se tražiti takvo objašnjenje, da će oboje tj. i oblik i značenje reči »risari« moći odgovarati takvom smislu darovnice koji smisao pretstavlja pravno raspravljanje i pravno poravnanje. U tu svrhu treba pre svega prečistiti stvar sa jednom okolnošću, koja se sastoji u tome, što bi stilizacija darovnice mogla izazivati pomisao, da je taj »risari« savide bio lice vojnoga značaja. U darovnici stoji: ducis videlicet iam dicti, et sui risari Sauide ac ceteris militibus eius, pa bi se po rečima ac ceteris militibus eius moglo pomisliti, da je i taj sui risari Sauide osoba vojničkoga značenja tj. ako se odnosni tekst čita bukvalno, pa se ono ac ceteris protegne i na Sauide. Ali takvo čitanje ne bi odgovaralo smislu toga teksta, jer za pitanje o tome, šta je mogao biti taj risari Sauide ne postoji samo ta jedna rečenica, koja svršava sa ac ceteris militibus eius, nego tu postoje još dve rečenice, u kojima stoji reč militibus, pa bi se tek u sravnjenju sa njima moglo videti, da li se to militibus proteže i na risari Sauide. Te dve rečenice su ove: »inter quos etiam jacobum Marianorum ducem cum suis militibus ibidem interesse rogauimus,« ili kraće: »Marianorum ducem cum suis militibus« i onda druga rečenica »Actum est ante notitiam horum testium: ducis uidelicet iam dicti, et sui risari Sauide ac ceteris militibus eius.«

Pre svega oko zastaje na činjenici, da se tamo, gde darovnica govori o zahtevu Petra Crnoga, da parničenju prisustvuje i Jacobus Marianorum dux ne spominje sui risari Sauide, i ako i tamo stoji cum suis militibus, kao što to stoji u drugoj rečenici, koja ima reči ac ceteris militibus eius. Iz toga valja zaključiti, da taj sui risari Sauida neće biti da je bio na čelu tih vojnika, a samo to bi se moglo uzeti po drugoj rečenici, ako se uzme, da se ono ac ceteris militibus eius odnosi na

toga risari Sauide. U tom slučaju moralo bi se u osobi toga risari Sauide gledati komandanta militibus eius, koji prvi puta nije bio spomenut, jer se nije znalo, da će on doći. Ali to ne će biti tako, jer fraza u drugoj rečenici ac militibus eius nije ništa drugo, nego ona fraza u prvoj rečenici cum suis militibus. Da nema umetka sa sui risari Sauide verovatno bi ta fraza na obadva mesta glasila potpuno jednako tj. da je Petar Crni tražio prisustvo kneza cum suis militibus i da je parničenju prisustvovao knez cum suis militibus. Reč ac je dakle tu ono isto što i napred cum, upotrebljena verovatno za to, što je u ovu drugu frazu umetnut risari Sauide, a na reči cum militibus suis ne leži naročiti naglasak, nego će to biti naprosto pleonastička fraza, koja znači kneza sa njegovom oružanom pratnjom tj. vlast sa brahijalnom silom, što se kod jednoga spora po sebi razume. Usled toga se može uzeti, da je druga rečenica, u kojoj se nabrajaju svedoci, ukoliko se ona odnosi na ono militibus, samo ponavljanje prve rečenice i ništa više. To ponavljanje naravno ne može biti doslovno za to, što se knez nije naprosto odazvao pozivu i došao cum suis militibus, nego je poveo i sui risari Sauide. U drugoj rečenici nastala je dakle potreba, da se kod nabrajanja svedoka umetne u onu prvu rečenicu taj sui risari Sauide. Posledica tome jeste, da se onda ono cum suis militibus mora pretvoriti u ac ceteris militibus eius. I to baš za to, što bi se, ako bi se ponovila fraza prve rečenice ista odnosila na Sauide pa bi izgledalo, da se cum suis militibus odnosi na Sauide, a ne na kneza tj. da se radi o pratnji risari Sauide a ne o pratnji kneževoj. Za to je u drugoj rečenici ta fraza morala biti promenuta u ac ceteris militibus eius, da se vidi, da se pratnja odnosi na ducis uidelicet iam dicti tj. na kneza, a ne na njegovoga risari.

Iz te dve fraze dakle tj. cum suis militibus i ac ceteris militibus eius vidi se, da se u obe stvari govori isto tj. o knezu sa njegovom pratnjom i to najpre u smislu pozvanika, a onda u smislu svedoka, dok fraza et sui risari Sauide pokazuje, da je jedno knez sa svojom pratnjom, a drugo knez sa svojim risari Sauide. Knez je dakle pozvan i knez je došao, u oba slučaja pratnja se spominje bez naglasa kao po sebi razumljiva stvar i ne znači više, nego da se u oba slučaja kaže, kako je knez pozvan i kako je došao tj. kako je knez pozvan i kako je knez postao svedok. Njegov risari Sauide pojavljuje se tek kao svedok, jer on kao knežev risari, dakle kao osoba kneževe diskrecije nije ni mogao biti posebno pozvan, nego samo od kneza poveden, što se je i dogodilo. I za to se knez na oba mesta spominje sa svojom pratnjom, a na drugom mestu još i sa svojim risari Sauide. Pošto je u drugoj frazi odnosno u drugoj rečenici nastala potreba, da se uz kneza i njegovu pratnju spomene i knežev risari Sauide, moralo se je ono cum promeniti u ac, da se tako vidi, da je fraza prve rečenice u stvari ostala ista, samo se je morala u formi promeniti, jer je međutim nastala

potreba, da se u frazi u drugoj rečenici, gde se fraza prve rečenice ponavlja izvrši ta promena, jer se tu umeće sui risari Sauide, koga u prvoj rečenici nije bilo. Prema tome jedino, što bi još preostalo za sumnju, nije li taj Sauide bio ipak vojnička osoba, bilo bi to, što se u drugoj rečenici upotrebljava izražaj ceteris militibus eius tj. i ostali njegovi vojnici, pa bi moglo izgledati, da se to odnosi na Sauidu u tom smislu, da je on i kao risari bio vojnik, kada se kaže knez, Sauida i ostali kneževi vojnici. Ali treba tu frazu samo pročitati bez te reči ceteris, pa da se vidi da je to čisto pleonastički stilistički umetak i ništa više. Onda bi ta fraza glasila ducis uidelicet iam dicti, et sui risari Sauide ac militibus eius. U takvoj frazi oseća se između ac i militibus praznina, koja baš upućuje na Sauidu, koja se onda sa reči ceteris popunjava u smislu da upućuje na kneza tj. knez i Sauida sa ostalim kneževim vojnicima. Kao što se vidi u drugoj frazi, potrebno je bilo reći: knez, Sauida sa ostalima, a ono vojnicima je u stvari pleonastičko ponavljanje prve fraze, pa se može reći, da je u stvari cela druga fraza ac ceteris militibus eius ponavljanje prve fraze cum suis militibus, jer čim se knez pojavljuje sa pratnjom onda je po sebi razumljivo, da sa pratnjom i prisustvuje dakle svedoči i sa pratnjom se vraća. Identičnost sadržaju i ako ne bukvalnu obeju fraza i pleonazam sa ponovnim spomenom pratnje kneževe potvrđuje i okolnost, da se ne radi tu o nekim formalnim svedocima, nego samo o navodu prisutnih osoba, jer vojnička pratnja kneževa sigurno ne dolazi u obzir u prvom pogledu tj. kao formalni svedok, nego samo kao prisutna lica. Izražaj ante notitiam horum testium nije drugo, nego pred prisutnima, a do nabrajanja svih prisutnih dolazi odatle, što se upotrebljuje reč actum est, što znači, da se tu ne radi ni o kakvoj pismenoj ispravi ni o formalnim svedocima, nego da je cela stvar vođena usmeno i svi prisutni su navedeni kao prisutni zbivanju i po tome svedoci, jer su bili prisutni, a ne jer su šta potpisali.

Tako ovaj ispit pitanja o vojničkoj osobi risari Sauide dovodi do rezultata, da u darovnici nema osnova gledati u risari Sauide vojničku osobu, a ujedno i to, da se celokupna slika toga zbivanja na licu mesta, koje je u darovnici opisano ispostavlja kao slika usmenoga postupka i u poslovima i u parničenju. I pravni posao između Petra Crnoga i Semiana glede naknade svote za otkup i parničenje sa Miroslavom i poravnanje sa Miroslavom jednako je učinjeno u smislu svedočke sankcije na taj način, što su oba puta stvari svršavane pred prisutnim drugim ljudima. Te ljude navodi darovnica oba puta u dokaz obeju tih stvari tj. u dokaz pravnog posla sa Semianom i poravnanja u parnici sa Miroslavom, što je najbolji znak usmenosti postupka, jer bi inače da je ma kakva isprava pravljena ista takođe bila navedena.

Risari Sauida dakle kao jedan od prisutnih nije vojnička osoba, ali nije ni u tom poslu samostalan faktor, baš kao ni vojnici pod kne-

ževom zapovešću. On nije risari Sauide, nego je sui risari Sauide tj. on je knežev risari, dakle prisutan po nalogu kneza. Navedeni razlozi govore protiv njegovoga vojničkog značaja, a parničenje sa poravnanjem pred svedocima govori protiv njega kao parničkog mejdandžije, a pomisao da bi on bio profesionalni parnični mejdandžija u službi samoga kneza i da bi ga knez kao takvoga priveo parničenju ne izgleda mnogo verovatna, jer bi se tu onda neizbežno radilo o kneževom aprioristićkom stavu da se odluči, kojoj će strani u sporu svoga mejdandžiju staviti na raspolaganje. Pri pokušaju dakle, da se reč risari pročita, oba značenja i vojničko i parnično, mejdandžisko, značenje risari Sauide moraće biti ostavljeno po strani i potraženo neko drugo značenje, koje će više odgovarati onome, što darovnica u vezi toga izražaja risari navodi.

U koliko pak ovi ovde navedeni razlozi protiv pomisli da bi risari Sauida bio bilo komandant vojnog odreda, bilo neko vojno lice, bilo mejdanžija knežev ne bi bili dovoljni, treba se vratiti odnosno pomisliti na Sauidu kao komandanta na okolnost, da bi u tom slučaju na licu mesta bila ili dva komandanta ili dva vojna odela, dok je u stvari na licu mesta bio samo jedan vojni odeo i jedan komandant tj. knez, dakle ne Sauida, odnosno pomisli na Sauidu kao vojno lice na okolnost, da ako nije komandant ne bi bio posebno naveden i naposletku odnosno Sauide kao mejdandžije, da doduše stoji, da je takav mogao biti doveden, ali da onda ne bi bio uz kneza spomenut niti bi mogao biti knežev mejdandžija na uslugu drugome, čime bi kneza određivao na stranu jedne ili druge stranke. Izražaj dakle cum suis militibus i ac ceteris militibus eius odnosi se dakle jednako na kneza Jakoba, u oba slučaja ono militibus upućuje na kneževu vojničku pratnju. Risari Sauida može dakle biti samo osoba izvan pojma ducem i ducis i militibus, dakle neka druga osoba, ali svakako visokoga položaja i čina, kad se ne samo spominje uz kneza, nego i sa oznakom sui. Sauida dakle je bio osoba izvan onoga, što darovnica spominje pod oznakom kneza sa njegovim vojnicima i za to darovnica i kaže da je Sauida bio knežev risari. Na posletku po zakonu asocijacije treba spomenuti, da Sauida ne može doći u obzir ni analogno Milošu Vojinoviću u srpskoj narodnoj pesmi o ženidbi srpskoga car Stjepana kao knežev mejdandžija, jer je Miloš u svojoj spontanoj ulozi kao rod carev i nepoznat i neprepoznat požrtvovni zaštitnik carev daleko od svake pomisli na profesiju. Sauida pak kao knežev mejdandžija u smislu telohranitelja po pojmu stvari ne bi došao u obzir, kad se u tu svrhu knez služi vojskom.

Iz svih navedenih razloga sve kad bi se i moglo postavljati pitanje o Sauidi kao vojničkom licu ili kao kneževom mejdandžiji ipak pitanje Sauide kao profesionalnoga mejdandžije u smislu germanskoga prava ne bi se moglo postavljati u vezi sa parničenjem o kome darovnica govori. Sve da se i uzme da je on bio profesionalni mejdandžija, koji radi poravnanja nije došao do izražaja, ne bi se moglo uzeti da je on jednovremeno bio i knežev mejdandžija, usled čega ono sui risari govori protiv profesionalnog mejdandžije u opšte. Tako bi ono sui risari govorilo protiv kombinacije sa profesionalnim mejdandžijom, a navod toga sui risari u darovnici govori protiv kneževoga mejdandžije. Ne preostaje drugo, nego i dalje ići za tim, da se pokuša iznaći kada Sauida nije bio ni jedno ni drugo, šta bi onda moglo biti ono treće, šta je Sauida mogao biti. To znači, ako je prečišćeno pitanje o Sauidi kao vojničkoj osobi odnosno o Sauidi kao kneževom mejdanždiji, da se onda može nastaviti dalje sa ispitom reči risari.

Tu treba pre svega spomenuti, da se sasvim naravno slovo x može razviti u slovo *s*, pa i u vezi sa latinskim rixor — rixari, čiji supstantiv bi glasio rixarius ili rixarus, dakle risarius odnosno risarus. No to je teško pretpostaviti kada u jeziku latinskom od glagola rixor — rixari supstantiv već postoji, koji glasi ne rixarius ili rixarus, nego rixator, pa se je teško domisliti, kako i zašto bi nastajala kovanica rixarius odnosno risarius za jednu reč, koja već postoji u obliku rixator. Pošto je pak risari skraćenica od risarius teško se je domisliti i tome čemu bi bila reč risari, kad već postoji reč rixator, pa bi u krajnjem slučaju bilo razumljivije risator, nego risari. Naknadno se može dodati, da ni po samom obliku reči risari, Sauida ne bi mogao biti ni vojnička osoba, ni mejdandžija, telohranitelj, a po gotovu ne profesionalni parnični mejdandžija, jer bi u tom slučaju bio rixator ili risator, a ne risari.

Grčki istoričar Prokopije pisao je još u VI veku da Slaveni za to, što od starine žive u demokratiji (all en demokratia ek palaiu bioteuusi) uvek svoje stvari i prijatne i neprijatne svršavaju u zajednici (autois ton pragmaton aei ta te xymfora kai ta diskola es koinon agetai), što samo po sebi upućuje na zborno raspravljanje, a po tome sasvim naravno i na zborno sudovanje baš kao što to pokazuje slika spora Petra Crnoga i Miroslava. Ne bi li dakle značilo napuštati slavensku psihu i prelaziti na germansku, ako bi se u pokušaju čitanja reči risari to proteglo na ma kakvu vrstu sudovanja koje bi zavisilo od slučaja. Kod Prokopijevih reči, po njihovom sadržaju, može se uzeti da sigurno nisu u poslednjem smislu namenjene samom pitanju pravnoga života i pravosuđu, jer je ono u slavenskoj zajednici moralo biti od odlučne važnosti, kada su Slaveni po Prokopiju živeli u demokratiji. To znači da se je po Prokopijevom navodu kod Slavena moralo suditi po razlogu i protiv razlogu, a ne po fizičkoj sili. U knjizi IV srpskih narodnih pesama Vuka Stef. Karadžića godine 1932 strana 394 broj 57 ima komentar pesmi »Smrt Smail Age Čengijića«, u kome se kaže: »Grahovljani su imali svojega vojvodu s kojijem su sami sebi sudili«. To je najbolja ilustracija Prokopijevim rečima, a to je u stvari ono isto, što se pokazuje u sporu između Petra Crnoga s jedne strane i Miroslava i

Mihajlovih sinova s druge strane. Ako Slavenima, kao što Prokopije kaže ne vlada pojedinac (uk arhontai pros andros enos), nego oni od starine žive u demokratiji, onda je bez sumnje ceo njihov život morao biti osnovan na sporazumu, dakle na razlogu. To pak znači sudovanje na osnovu pravednoga i istinskoga prosuđivanja pravoga stanja stvari. Sudovanje, koje bi zavisilo od toga, da li je neko bolji mejdandžija, tome je protivrečno. I s toga, sve kad bi se oblik reči risari i mogao izvesti iz latinskog rixor — rixari, ako se radi o primeni te reči na slavenskom terenu, njeno značenje ne bi moglo ići dalje od komandanta kneževe garde ili kneževog telohranitelja, ali ne i do parničnog mejdandžije.

Ako smo pak videli da risari Sauida nije mogao biti ni jedno ni drugo, a s druge strane našli u darovnici, da ga je morao knez Jakob dovesti, pošto se on spominje odmah posle kneza, najverovatnije je, da bi ta osoba risari Sauida morala biti jedna osoba, koju je knez doveo u vezi sa parničenjem, za koje je pozvan. Najprirodnije je onda prema svemu onome, što se je tu na licu mesta na zemljištu Petra Crnoga događalo pomisliti, da je sui risari Sauide morao biti ili knežev sudac, ili knežev pravnik, ili knežev zamenik. Prirodno je pomisliti, da knez, i ako je preuzeo funkciju, da dođe na lice mesta i da tu u jednom privatnom sporu donese presudu ipak ne će on sam voditi parnicu i na taj način izložiti se kroz celo vreme parničenja strankama. A isto tako je prirodno pomisliti i to, da knez, ako nije bio školovan pravnik, teško da je mogao bez jednoga pravnoga pouzdanika, stručnjaka, suditi u parnici, koja ne bi bila pravnički provedena i kao takva njegovom pravoreku privedena. Prirodno je prema svemu tome pomisliti, da gore spomenuta prva rečenica znači, da je knez zamoljen da dođe na lice mesta kao sudija — ono cum suis militibus je pleonazam — i da je on odazvavši se tome došao sa svojim sucem, pravnikom ili zamenikom, koji će potrebni postupak sa strankama pred njim provesti, da bi on onda na osnovu toga mogao izreći presudu. U darovnici se kaže da je poravnanju, do koga je došlo mesto presude, prisustvovao knez et sui risari Sauide. Prirodno je onda smisao te reči risari tražiti u smislu reči sudija, pravnik ili zamenik, što bi sve zajedno odgovaralo onome, o čemu se radi u darovnici.

Zborno sudovanje, pa ne samo to, nego i zborno pravno poslovanje pokazuje ta darovnica Petra Crnog. Zemljište kao naknadu za izvršeni otkup Semiana dobiva Petar Crni od toga Semiana pred crkvom u Nakle (Ante ecclesiam in Nacle) pred imenom navedenim svedocima, onima koji sačinjavaju nobilitet i onima koje je Petar Crni sobom iz Splita doveo, ali i bez imena pred svim stanovnicima toga mesta Nacle (et omnibus eiusdem loci uillanis).

Kod poravnanja Petra Crnoga sa Miroslavom prisutni su knez, njegov risari Sauida, kneževa vojna pratnja, nadalje po imenu navedeni brojni svedoci i mnogi drugi (et aliorum multorum).

Ova dva navoda et omnibus eiusdem loci uillanis i et aliorum multorum pokazuju sudovanje zborno i javno. Verovatno je tu iznešen način na sudskom terenu onaj, o kome Prokopije govori kod Slavena kao o opštem načinu, pa bi ta darovnica mogla poslužiti kao indicij za uputu o tome, kako su Slaveni svoje stvari u opšte rešavali, dakle javno, zborno, razlogom i protiv razlogom i onda sporazumnim zaključkom. Izražaj risari mora će se dakle kod čitanja moći uključiti u takvu sliku tj. u smislu suca, pravnika ili zamenika kneza.

Istina ima u Vuka Karadžića to, da za pojam žeteoca postoji u Vojvodini izražaj risar, a ima i ruska reč ricar, ali pored sve sličnosti sa sui risari to saznanje ne doprinosi razjašnjenju reči risari u darovnici.

Pitanje dakle, koje se postavlja bilo bi to, da li u grčkom jeziku imade reč, koja bi bila po sličnosti odgovarajuća izražaju risari, a po smislu značenju reči sudac, pravnik, zamenik.

No, pre nego što se i tome ispitu pristupi, treba spomenuti i objasniti jednu stvar, koja bi mogla da se iznese kao prigovor tome što se smisao reči risari traži u spomenuta tri pojma. Ta stvar sastoji se u ovome.

Iza ovoga spora Petra Crnoga sa Miroslavom i Mihajlovim sinovima nalazi se u toj istoj darovnici Petra Crnoga, koja o tom sporu govori, a na strani 278 Priručnika još jedan spor, ali u kome sudija nije knez Marianorum, nego je sudija jedan vladalac i koji sudi bez sui risari, pa bi se moglo iz toga izvesti, da kada je tako mogao učiniti jedan vladalac, da je onda mogao suditi lično bez sui risari i dux Marianorum, da dakle prema tome sui risari nije ni potreban i da sui risari onda ne mora značiti ni sudac, ni pravnik, ni zamenik.

Taj slučaj koji je naveden na strani 278 Priručnika sastojao bi se u ovome. Mnogo godina posle opisanoga spora i poravnanja sa Miroslavom Petar Crni razboli se, kako sam kaže, i onemoćavši pade u kretev. Spasivši se ipak, on preduze, da nastavi, što je dotle izveo i za to poče zidati manastir (domos, quas necessaria erant fratribus — gramatički slabo mesto u darovnici), a uz manastir i Prnjavor (uicum construere nostris famulis), kada se ali protiva tome isprečiše ne samo Vučići (Uilkiki), nego i dvornik Prodan sa svima Tugaranima govoreći, da na tom mestu Petar Crni ne sme zidati, jer da je to mesto njihovo. A to mesto sastojalo se je u jednom brežuljku, koga je Petar Crni bio pribavio još u onom poravnanju sa Miroslavom, zbog čega im Petar Crni odgovori, da je on ne samo taj brežuljak, nego čitav breg i dolju od Saline pa do Satilije kupio (tu govoreći trećim licima naravno darovnica ne upotrebljuje izraz dedimus, nego comparaui i emi) od Miroslava pred punovažnim svedocima. Dakle spor sličan onom sa Miroslavom. I sada taj spor dolazi na tužbu spomenutih Tugarana pred kralja Slavića, pred kojim se onda u crkvi blaženoga Petra u Omišu

vodi rasprava, koja se svrši tako, da bude presuđeno, da se spor reši preslušavanjem svedoka o onome, što navodi Petar Crni, tj. svedoka u darovnici pre toga navedenih o gore opisanom poravnanju sa Miroslavom. I bi Petru Crnom naloženo, da provede sa tri najvažnija svedoka identifikaciju svoje sopstvenosti. Po darovnici se vidi, da su to tri osobe iz broja onih, koji su u darovnici navedeni kao prisutni pri poravnanju Petra Crnog sa Miroslavom. To su pop Petar Pisenica, Formin Platimissa i đakon Dujam Boce. I Petar Crni ode u Split i dovede te svedoke sobom i oni onda pred svedocima, čija se imena u darovnici navode, obiđoše sporno zemljište i potvrdiše navode Petra Crnoga i tako se tu onda podiže manastir, a verovatno i Prnjavor.

Cela stvar je dakle provedena, a da kralj Slavić nije imao sobom sui risari, iz čega bi se moglo izvesti, da je i dux Marianorum mogao suditi bez sui risari. Pa ipak za ispit te reči risari ovde u darovnici ta okolnost nije relevantna. A evo zašto. Kralj Slavić niti je bio umoljen, da dođe radi toga spora, niti je naročito došao radi toga spora, a verovatno nije u opšte o tom sporu možda ništa ni znao, dok nije došao u Omiš. A u Omiš je došao po svom razlogu, pa je tek tu, pošto se tu našao, zamoljen od Tugarana za suđenje. Okolnost dakle, da se on upušta u suđenje bez sui risari ovde ne znači, da ga on u opšte inače nije ni imao, nego samo znači, da ga tu na suđenju nije imao i da je sa takvim zahtevom za suđenje verovatno bio iznenađen, a kada nije išao na suđenje nije naravno sobom poveo svojega risari, sve da ga je i imao.

U darovnici se kaže: slučilo se, da je kralj Slavić došao (Attigit eo tempore uenire in nostris partibus Slauizo rex) i to radi svoga nesporazuma sa Ljubomirom (causa discordie, que erat inter Slauizo et Lubomiro), što znači da je kralj Slavić zapravo došao u Omiš privatno.

Usled toga okolnost, što se on tu u Omišu nalazi bez sui risari ne može biti u nikojem pogledu prejudicionalna za sui risari Jakoba kneza Marianorum. Ali k tome dolazi još i to, da kralj Slavić tu u Omišu i ako je bio po svom razlogu tj. privatno, naravno ipak nije bio sam. On je u Omiš došao sa banom Petrom i županom Zarubom (et Petrus banus nec non sarubba) koga poslednjega darovnica na tom mestu doduše ne spominje kao župana, ali se to isto ime spominje sa naslovom župana na drugom mestu. Prema tome kraj te dvojice kralj Slavić ne bi imao razloga povesti sui risari sve ako ga je i imao, te se je mogao upustiti u suđenje i sam bez one pomoći, koju je verovatno knez Jakob imao u svome risari, za to što je tu pomoć mogao imati i u svome banu i u svom županu. Okolnost, dakle, da se je kralj Slavić upustio u suđenje bez sui risari ni u kom pogledu ne prejudicira tome, da bi sui risari duxa Marianorum mogao biti sudac, pravnik ili zamenik. Kao što se vidi oba slučaja pravnoga spora i onaj pred dux Marianorum i onaj pred kraljem Slavićem, pokazuju provedeni postupak, osnovan na

iskazima svedoka, samo sa tom razlikom, što je u prvom slučaju tj. u sporu sa Miroslavom došlo do poravnanja, jer su svedoci bili prisutni, dok je u drugom slučaju, jer su svedoci bili otsutni, došlo do uslovne presude tj. ako određeni svedoci navode Petra Crnoga posvedoče. Sve to zajedno pokazuje razložitost i nastojanje oko istine, a oboje tj. i poravnanje i uslovna presuda daju sliku rešavanja pravnih sporova pravom, a ne mejdanom, te se obe tako popunjuju, da obe zajedno samo potvrđuju Prokopijev podatak o Slavenima i time pokazuju da izraz risari sa smislom mejdandžije ne bi mogao biti apliciran na slavensko pravosuđe, bar u koliko to iz ove darovnice proizlazi. Takva slika rešavanja pravnih sporova, kao što ona iz darovnice proizlazi, relevantna je dakle za čitanje reči risari, jer ta reč, da bude pročitana, treba da imade takav smisao, koji se može prirodno saobraziti toj slici.

Ako se sada pitamo, da li se takav smisao može naći pomoću grčkog jezika, moraćemo viditi, da kao što ni u latinskom, tako ni u grčkom nema reči risari, a da ni ono, što bi fonetički bilo blisko latinskoj reči rixa u grčkome, ne bi odgovaralo, jer riza, koren, temelj, poreklo, potomstvo, nema veze sa risari darovnice, a naravno još manje ris tj. nos, a pogotovo ne reč rips tj. trska. Po zvuku i po značenju mogla bi još jedino doći u obzir reč rixothemis, ali to je u stvari samo grčka složenica od latinske reči rixa i grčke themis sa šaljivim smislom »pravdadžija«, koja nas vraća natrag na latinski jezik. Ona je nastala na taj način, što je latinski izraz koji označava svađu tj. rixa upotrebljen za pravnu svađu time što je od rixa nastalo rixo i tome dodano themis i tako načinjena reč rixothemis, pravna svađa. Jedino, što bi se iz takve grčko-latinske složenice za pitanje, o kome se ovde radi, moglo dobiti, bilo bi, da glagol rixor može da ima dva smisla, jedan prvobitni, fizički i jedan preneseni, psihički, po čemu bi onda rixor — rixari moglo biti upotrebljeno i u smislu boriti se za pravo. Da će takav biti preneseni smisao reči rixor, o tome bi se mogla naći potvrda kod Seneke u rečima inter se rixentur cupiditas et timor tj. bore se međusobno požuda i strah. Ali i takav smisao tj. boriti se za pravo, i ako bi bio vrlo blizak onome, što bi reč risari u slučaju Sauide pretpostavljala, ipak ne bi odgovarao onome, što bi risari ovde po okolnostima samoga događaja trebalo da znači. Izraz risari u prenesenom smislu odgovarao bi za stranke, koje se bore za svoje pravo, koje se parniče, dakle za Petra Crnoga i za Miroslava, ali ne za lice koje ne može doći u obzir kao stranka dakle ni kao borac za pravo kao risari kneza Jakoba, nego samo ili kao sudac ili kao knežev pravnik ili kao knežev zamenik. Prema tome izraz rixothemis vodeći do stranaka, a ne do kneževoga Sauide ne bi mogao doprineti razjašnjenju izraza risari. Treba dakle tražiti drugu reč.

No tu reč teško ćemo naći, dok ne pretpostavimo, da je, analogno izgovoru imena Ristić, Rista, Ristivoje, Ristivojević i ta reč risari morala

imati, pre nego što je takvom postala, pred početnim svojim slovom r, slovo h ili slovo k. To znači da ne ćemo ni sa grčkim jezikom dalje doći, ako samo tražimo onu reč, koja je identična sa reči risari, a ne pretpostavimo, da je risari nekad moralo biti krisari. Naprotiv, ako pretpostavimo da je od krisari vremenom slovo k otpalo lako ćemo naći sličnost. Takva slična reč bila bi apocrisiarius od grčkog apokrinomai, apokrino, odaslati, izlučiti, razlikovati, osuditi, dati obaveštenja, kao i apokrisis odgovor, obaveštenje, nalog, što bi sve više ili manje odgovaralo ovom slučaju i upućivalo na kneževoga suca, izaslanika, izveštača, punomoćnika. Ali ako se iz te reči odbaci jedan deo složenice tj. reč apo, onda ostaje reč crisiarius, koja se već jako približava reči risari. Reč apocrisiarius, koja označava izaslanika rimskog episkopa (kasnijega pape) na Carigradskom dvoru, na Franačkom dvoru označava starešinu dvorske kancelarije verovatno po ugledu na papinski dvor, gde je taj izraz upotrebljavan ne samo za papinog izaslanika, nego i za starešinu papine kancelarije. Za vreme pape Hadrijana II (867—872) takav apocrisiarius u smislu papinoga zamenika u Rimu bio je Arsenius, ujak bibliotekara Anastasija. Kasnije bio je posle toga Arseniusa apocrisiar još za pape Ivana VIII (872 do 882) majstor ceremonija Gregorius, a posle Gregoriusa takođe još za Ivana VIII bio je takođe apocrisiar njegov sinovac episkop Leo od Gabii. Iz ta tri primera vidi se, da apocrisiar nije bio samo izaslanik na strani, nego i zamenik, pouzdanik kod kuće. Ta okolnost sa onom drugom okolnošću, koja se sastoji u tome, da je i na franačkom dvoru apocrisiar i starešina dvorske kancelarije može se zaključiti na višestruku upotrebu toga izraza.

Ako sada još za nadopunjenje ovoga ispita pogledamo i druge slične grčke reči naći ćemo pre svega reč krisis. Ta reč pretstavlja i onaj smisao, koji imade reč delenje, kao i onaj smisao koji pretstavlja reč odluka. Prema tome u prvom smislu moglo bi to značiti sukob, spor, izbor, dok bi u drugom smislu to moglo značiti izviđanje, istraživanje, prosuđivanje i suđenje, dakle i čitav kompleks sudskog postupka tj. proces: saslušanje, optužba, presuda. To se vidi iz fraze tas kriseis poieisthai, pribaviti sudsko rešenje ili eis krisin kathistanai tina, nekoga staviti pred sud, kriseis legein, voditi parnicu, krisin poiein tini, nametnuti nekome sudski proces. Reč krino u svom širokom značenju znači pored značenja odvajati, deliti, razlikovati, izabrati, izborom odlučiti, još i prosuditi, sudski odlučiti ili sudski poravnati, zaključiti, odrediti, na sud povući, optužiti, preslušati, ispitati, osuditi, presuditi. Prema tome u reči apocrisiarius, kada se prvi deo odbaci, vidi se reč krisis od reči krino, dakle reč crisi sa adjektivalnim dodatkom arius. Crisiarius bila bi dakle reč adjektivalnoga oblika nastala od reči krisis neposredno, a od reči krino posredno. Oblik crisiarius bila bi dakle romanska kovanica od grčke reči krisis tj. krisiarius, pravljena onako

kao što su pravljene sa dodatkom arius latinske složenice scutarius, quinquagenarius, quingentenarius, sedentarius, solitarius, stationarius, consillarius. Apocrisiarius bi dakle bilo lice, koje kao odaslanik nosi obaveštaj od nekoga nekom. Bez toga adverbuma apo sama reč crisiarius značila bi ne onoga koji odnosi obaveštaj, nego onoga koji daje obaveštaj. Naravno kada se radi o stvari pravnoj, onda obaveštaj pravni.

U konkretnom slučaju, ako bi reč crisiarius mogla da se dovede u vezu sa reči risari, onda bi to značilo onoga, koji kao sui risari daje knezu pravni obaveštaj. To znači onoga, koji za kneza vodi proces i raspravu sa strankama, dakle njegovoga islednika, koji bi verovatno imao da posvršava sav procesualni posao, kako bi knezu ostalo samo da donese odluku. To bi dakle bio knežev crisiarius i za to se Sauida i spominje sa rečima et sui risari.

I tako bi se u reči krisis od krino našla grčka reč, od koje je verovatno nastala latinska reč crisiarius, a ova potonja je svojim oblikom najbliža reči risari, dok svojim značenjem odgovara onome, što bi reč risari imala značiti na osnovu svih onih okolnosti, koje su u darovnici navedene. Prema tome moralo bi se uzeti, što je u ostalom očigledno, da je početno slovo k otpalo kao u imenu Risto mesto Kristo, a isto tako da je radi teškoće izgovora ono risiarius skraćeno u risarus, od čega je genitiv risari.

Dakle crisiarius — risiarius — risarius — risarus bila bi reč od koje se u darovnici nalazi genitiv risari. Ali izražaj risari može biti i supstantiv od oblika risarius, ako otpadne latinski završetak us na kraju reči. Gubitak slova »i« u reči crisiarius tako, da vremenom od toga crisiarius nastane crisarius, što dovodi do reči crisari, odnosno risari vidi se i iz povelje Petra Kresimira IV od 1059 (Priručnik 230), gde za Opata Majnarda stoji apocrisario, a ne aprocrisiario, kao i iz navoda u Priručniku strana 245, gde Teuzo apostolicae sedis takođe nije više apocrisiarius, nego je apocrisarius (godine 1060), a isto tako i iz Priručnika strana 263 gde pod godinom 1075 Girardus sancte Romane ecclesie takođe nije apocrisiarius, nego je apocrisarius, što znači da se je u vreme darovnice (1080) i njenoga risari već bio izgubio oblik crisiarius i ostao samo oblik crisarius, odnosno na terenu same darovnice, da je gubitkom slova k izgubio se i oblik crisarius i ostao samo oblik risarius, od čega je onda ispuštanjem latinskoga dodatka us mogao lako nastati skraćeni nominativ risari.

Razvitak od grčke reči krisis u smislu složenice sa latinskim dodatkom arius nije verovatno počeo postavljanjem tih dveju reči krisis i arius, nego se je verovatno radi lakšega izgovora odmah u početku izostavljalo slovo s u sredini složenice, tako da prva složenica verovatno nije glasila crisisarius, nego crisiarius. Razvitak je dakle išao doduše od reči krisis, ali ispuštanjem poslednjega slova s dakle od krisi na crisiarius, pa crisarius. Oblik risarius, na koji upućuje reč risari ispušta-

njem latinskoga us već upućuje na teren, na kom je darovnica nastala. I tako bi reč risari u darovnici mogla biti pročitana kao nastala od latinske kovanice crisiarius, dakle od grčke reči krisis, ako možda čak i nije još opravdanije uzeti, da se tu radi o terenskoj latinsko-grčkoj složenici u domaćem izgovoru risarius sa ispuštenim latinskim us. Svakako bi se latinska kovanica crisiarius preko crisarius na risiarius i risarius u svom razvitku naposletku podudarala sa oblikom risari, koji oblik ona zauzima u darovnici. A da bi se ta latinsko-grčka složenica podudarala sa reči risari i po smislu tj. da ona konkretno, u slučaju ove darovnice, znači pravnog izvestitelja ili suca, to proizlazi iz svih okolnosti darovnice.

Ono dakle mesto darovnice, koje glasi: Actum est ante notitiam horum testium: ducis uidelicet iam dicti et sui risari Sauide ac ceteris militibus eius imalo bi se čitati kao: Actum est ante notitiam horum testium: ducis uidelicet iam dicti et sui apocrisiarii Sauide ac ceteris militibus eius, jer u reči risari ne stojimo pred nikakvom pogreškom, nego samo pred lokalnim oblikom reči apocrisiarii. Po smislu to bi se mesto dakle moralo čitati tako, da se za apocrisiarii odnosno risari upotrebi izražaj ili suca ili izveštača ili pouzdanika obzirom na to, što je risari Sauidu knez poveo, da prisustvuje jednome pravnome sporu. Naravno da to ne znači suca u formalnom smislu te reči, pa je Sauida mogao biti i knežev zamenik ili šef njegove kancelarije. Tek risari bi se moglo pročitati pomoću reči apocrisiarius, što naravno ne znači ni osobu vojničkoga staleža, ni fizičkoga borca, nego što bi se može biti najbolje dalo razumeti upotrebom narodne fraze u smislu tome, da je taj risari Sauida na prosto morao biti kneževa desna ruka.

Time postaje razumljivo, da se u darovnici, kada je reč o pozivu na raspravu spominje samo knez, a ne i risari Sauida, dok se kasnije, kada je u darovnici reč o tome ko je parničenju prisustvovao spominje i odmah pored kneza risari Sauida. Iz toga proizlazi slika osobe kneževoga poverenja, koju je mogao knez svojom diskrecijom povesti, a koja nije mogla biti pozvana. I za to sui risari Sauida. Prema svemu, dakle, najlakše i najuspešnije bi se odnosno mesto u darovnici, gde se spominje risari, čitalo u smislu kneževa pouzdanika, jer u nemogućnosti, da se formalni položaj toga Sauide iz darovnice pronađe najbolje je uzeti onaj izražaj, koji odgovara i ne pozivanju toga Sauide i diskreciji kneza koji ga dovodi, a koji izražaj obuhvata sve eventualne mogućnosti, koje se ne raspoznaju i koje se pronaći ne dadu. I za to bi sui risari Sauide najbolje bilo prevedeno sa najširim značenjem te reči tj. sa izražajem pouzdanika, dakle knez i njegov pouzdanik Sauida bili bi oni, koje darovnica na prvom mestu spominje kao svedoke poravnanja sa Miroslavom. I tako bi se čitanje reči risari jezikom grčkim pomoću reči krisis i krino sprovelo ne samo tako, da donosi razumevanje oblika reči risari, nego i da donosi razumevanje smisla te reči risari. Usled toga

nema potrebe tragati dalje za grčkim rečima, koje počinju sa kri već za to što one ne bi mogle imati veze sa reči o kojoj se ovde radi. Dovoljno bi bilo napomenuti samo još to, da i formalna presuda, sudska odluka, sudski zaključak, pa i kazneni sud, kao i u opšte pravna stvar imaju u grčkom izraz krisis, dok formalni sudac i sudac u opšte jeste u grčkom jeziku krites.

Prema tome čitanjem reči risari jezikom grčkim dobio bi se podatak za to, da je u XI veku bila u Splitu u upotrebi za kneževa suca jedna najpre romanizirana, a naposletku slavizirana grčka reč. Takav podatak u darovnici Petra Crnog upućuje dakle na grčku starinu u tom izražaju risari. Ali taj podatak u darovnici nije osamljen, u njoj se nalaze još dva podatka, koji pokazuju, da su u to vreme i na tom mestu bile u upotrebi i druge grčke reči, šta više ta druga dva podatka pokazuju upotrebu grčke starine i izvan Splita, u primorskih Poljica, čime se naravno verovatnost opravdanosti čitanja reči risari jezikom grčkim samo pojačava.

Ta dva podatka u darovnici dolaze odmah posle onoga procesa, što ga je Petar Crni vodio u Omišu pred kraljem Slavićem sa Tugaranima. Odmah posle opisa toga procesa u darovnici Petar Crni opisavši, kako je sazidao crkvu, manastir i Prnjavor i kako je svemu tome osigurao zemljište i posvršavao sve potrebne procedure prelazi on na nabrajanje i daljnjih zemljišta, koja je nabavio, a koja će, kako kaže zaključna klauzula darovnice, sva ostaviti toj crkvi.

Počevši sa zemljom, koju je kupio od Ivanića, a koja je graničila sa njegovom zemljom, kupio je Petar Crni odmah zatim i zemlju od Dobrovita i Dobrovitova sina Dedomira. Ovo pisanje imena Dobrovit tj. na kraju sa slovom t, a ne Dobrovid, na kraju sa slovom d, skreće pažnju čitaoca na čitanje onih ploča, koje se nalaze u Šišićevom Priručniku na strani 126, a koje su pročitane sa imenom kneza Ljutovita tj. onih ploča, koje se odnose na velikog kneza Držislava, jer tamo pročitano ime Ljutovit u ovakvom pisanju imena Dobrovit dobiva samo potvrdu.

Za tu, dakle, od Dobrovita i Dobrovitova sina Dedomira kupljenu zemlju kaže Petar Crni, da je to ona zemlja, koja se nalazi ispod pećine ili litice, koja se prostim izrazom zove Lao (sub rupe, que uulgo dicitur Lao). Od nagoveštena dva mesta grčkoga nazivlja u darovnici ovo bi bilo prvo mesto i ono upućuje na to, da se je u primorskih Poljica (ta je zemlja kaže se u darovnici iznad zemljišta sv. Stepana) jedna izvesna pećina iznad zemlje Dobrovita i Dedomira i iznad zemlje sv. Stepana nazivala grčkim izrazom Lao, pri čemu je u opšte i pitanje, da li su žitelji primorskih Poljica i znali, kojeg je porekla ta reč Lao, kao što je i pitanje, da li Splićani toga vremena mogu biti smatrani, kao oni, koji su reč risari upotrebljavali, znajući kako je ona nastala ili je i ta reč u darovnici ušla ne iz Splita, nego iz Poljica. I Lao kao i

risari bila bi verovatno starina, koja se je u Poljica upotrebljavala, ali ne i prepoznavala, našto upućuje već to, što se u darovnici upotrebljuju sinonimi petra i Lao i u smislu oznake i u smislu imena. Lao će verovatno odgovarati onome što se nalazi u Porfirogenitu u rečima legetai de Romaisti ho kremnos Lau tj. Romai nazivaju strminu Lau. Uzgred budi rečeno kremnos i nije Lau, jer je Lau genitiv od laas, što je kasniji oblik još od digamskoga lavas, prvobitno levas (Kremna i Levač nisu li možda grčke starine) pa bi kremnos bilo laas, a drugo kremnos je strmina, a laas je kamen i pećina. I ako se tu kao što se vidi pećina i strmina kao reči nalaze u smislu dviju oznaka jednoga identiteta, ipak su to u stvari dve reči sa dva značenja. No svakako ovo mesto u Porfirogenita pokazuje, da bi ovaj podatak u darovnici glede reči Lao mogao biti verodostojan za vulgarnu upotrebu oblika Lau na mesto laas, jer je lau i Lao tako reći isto, ili bar tako slično, da je verovatno, da je lau grčkoga izgovora vremenom vulgarizacijom postao Lao.

Drugo mesto u darovnici koje imade grčku reč, jeste ono, koje dolazi odmah posle ovoga mesta sa Lao, a gde se govori o kupnji promunctoriuma (mesto promunturiuma ili promontoriuma) od Stepanice, Petrače i Zdedruga. Promunturium je rt (i danas u primorskih Poljica: Dugi Rat, Mali Rat, tj. Rat za Rt).

U darovnici se međutim taj promunturium ne naziva ni Rat ni Rt, nego ubacivanjem slova »i« između konzonanata R i T, kao što smo to videli kod Girgi za Grgi, Girdana za Grdana, Tilsto za Tlsto, u darovnici stoji mesto Rat ili Rt reč Rit sa slovom i. Darovnica taj Rt zove Pissi, a to je opet grčki naziv, jer pissa, kasnije pitta znači smolu u opšte, a specijalno onu smolu, koju luči crnogorica. To mesto dakle u darovnici po smislu značilo bi Smolni Rt tj. rt gde raste crnogorica (crni bor kod Baške Vode tik uz more). Ovim mestima može se dodati i ono mesto na strani 283 Priručnika, gde Petar Crni govori o kupnji uz cenu od XXV cubiti de lenzo, jer se ta reč lenzo verovatnije čita u smislu grčke reči lention, koja označava laneno platno, nego u smislu latinske reči linteamen ili linteum. Može se dakle čitanje izražaja risari završiti, da ne bi prema tome ništa čudno bilo, ako se i tu radi o jednoj grčkoj starini, kad se eto u toj istoj darovnici pojavljuju još na tri mesta grčke starine.

Pre bi se moglo čudnim činiti, da se ovde oko te jedne reči risari toliko raspravlja, ali to je bilo neizbežno iz dva razloga, prvo, jer se čitanjem reči risari grčkim jezikom pred čitaocem pojavljuje slika pravnoga života u primorskih Poljica u XI veku, iz kojeg će čitalac moći razabrati postojanje pravne procedure, sa pravnom raspravom, sa raspravom preslušanjem stranaka i svedoka i sa poravnanjem u prisustvu vrhovne vlasti, što sve zajedno upućuje na postojanje nečega sličnoga tzv. izabranim sudovima u čemu bi se mogla viditi potvrda Prokopijeve vesti o razložnom rešavanju svojih stvari kod Slavena, a drugo jer se

čitanjem reči risari pokazuje od kolikog domašaja može biti čitanje i samo jedne jedine reči. Pregled se dakle može zaključiti time da će reč risari u stvari biti skraćena transformacija reči apocrisiarius u konkretnom slučaju sa značenjem šefa kancelarije Primorskog kneza Jakoba.

No pre toga potrebno je iz Supetarskog Kartulara Viktora Novaka preneti od reči do reči njegovo naučno mišljenje koje na strani 41 a u primedbi 27-a glasi:

Ja pak smatram, da je riječ stara i slovenska u vezi sa reza i riza, rizati. Rizar (risarus, risarius) bio bi dakle čovjek, koji je kao poreznik na rabošu bilježio dugove i obaveze poreznika. A onaj koji bilježi, taj i piše i prema tome, taj risarus Zavida mogao je da bude knežev poreznik i pismen službenik.

AACHEN 813

U Šišićevoj Povijesti Hrvata od 1925 na strani 312 pod brojem 150 nalazi se jedna slika, ispod koje stoji kao objašnjenje, da ona pretstavlja Karla Velikog i sina mu kralja Pipina, a da potiče iz XI veka.

Na strani 710 iste knjige pod istim brojem nalazi se jedno još šire objašnjenje, prema kome ta slika pretstavlja crvenom tintom izrađenu kopiju rukopisa Leges Barbarorum, napisanoga između 829 i 833 u manastiru Fuldi.

Prema tom širem objašnjenju leva figura na toj slici imao bi biti car Karlo Vel., kako sedi na prestolu sa dugim karolinškim žezlom u ruci, dok bi desna figura imao biti njegov sin kralj Pipin u punoj bradi sa prstenom u ruci. Car Karlo posegao je za tim prstenom. To objašnjenje svršava sa rečima »značenje nepoznato«.

Slika se prema tome mora posmatrati kao da se je njome htelo prikazati cara Karla i njegovoga sina Pipina u pozicijama, koje im to objašnjenje daje. No ako se posmatranje te slike ne vrši letimično, nego se pusti, da se oko duže zadržava na toj slici, prvo je o šta oko zapinje, to, da bi prema tome objašnjenju mlada osoba na slici imao biti otac, a stara osoba sin tj. da bi ona mlada osoba na slici levo imao biti otac, a ona stara osoba na slici desno, da bi imao biti sin. I pored objašnjenja, da osoba sa bradom imade biti sin, ipak ostaje još uvek to, da razliku između te dve figure na slici ne čini samo to, što jedna figura ima bradu, a druga nema, nego i to, što jedna figura pretstavlja mladog čoveka, a druga starog čoveka. Prema tome ne ulazeći još u pitanje, koga bi te dve figure mogle pretstavljati, a pretpostavivši da bi to imali biti otac i sin, prvo shvatanje bilo bi naravno, da je stara figura otac, a mlada figura sin, a ne obratno. Idući za tim, da se pronađe smisao te slike, pokazuje se dakle prirodnijim poći sa gledišta, da su na slici otac i sin u svom prirodnom stanju tj. otac star a sin mlad a ne obratno.

Ako se dakle takvo prirodno stanje stvari uzme za polaznu tačku pri pregledu i proučavanju slike onda se teško može oteti čovek utisku da je ne samo možda, nego i vrlo verovatno, razlog gore navedenom

objašnjenju sa rezultatom »značenje nepoznato« baš to, što za polaznu tačku nije uzeto ono stanje stvari, koje se na slici kao prvo i prirodno pokazuje tj. stara figura otac, mlada figura sin, nego je za polaznu tačku uzeto baš tome prirodnome stanju protivno stanje. I zaista dogod se slika gleda sa tim obrnutim smislom, teško može i biti njezino značenje objašnjeno.

Pošto je sin Karla Vel. Pipin umro 810, to bi prema takom neprirodnom gledanju slike, ista morala pretstavljati nešto iz života oca Karla i sina Pipina pre 810, naravno nešto, što bi se moralo moći dovesti u vezu sa davanjem prstena od strane sina ocu. Međutim, ako se uoče situacije toga oca i toga sina koje su historiskoj nauci poznate, nema ni jedne, kojoj bi odgovaralo ovo davanje prstena od sina svome ocu. U tom pogledu i najslobodnije kombiniranje ostaće bez rezultata, jer se, ako se i pređe sve ono, što je o životu Karla Vel. i sina mu Pipina poznato, ne će naći nešto, što bi odgovaralo tome, da car Karlo sedi na prestolu, njegov sin Pipin da stoji pred njim i da mu nudi prsten, koji Karlo prihvata. Značenje slike prema tome sa onim uzimanjem njezinoga smisla, kako se to nalazi u spomenutom objašnjenju, ostaće nerešivo i primedba »značenje nepoznato« konačna. Za to je u daljem posmatranju i proučavanju te slike potrebno to vršiti sa uzimanjem, da slika ima baš protivni smisao tj. da je leva figura, koja sedi na prestolu i ima žezlo u jednoj ruci ne car Karlo, nego njegov sin, a tek desna figura, koja stoji pred njim, da je car Karlo. U takvom slučaju smisao slike bio bi, da sin sedi na prestolu, a otac da stoji pred njim i da otac stojeći nudi sinu prsten, a sin sedeći da taj prsten prihvata. Bez sumnje sa ovakvim rezultatom teško se je pomiriti, jer kako god se neprirodnim pokazuje, da je mlada figura otac, a stara figura sin, isto se tako neprirodno pokazuje i to da je otac na nogama pred sinom, a sin na prestolu pred ocem. U svakom slučaju ostaje nejasno, šta bi to moglo značiti, da otac u takvom stavu pred sinom ovom nudi prsten. Pre nego što je stvar dozrela do gore spomenutoga objašnjenja u Šišićevoj knjizi bez sumnje je u kombiniranju morala biti uzeta i gore opisana prirodna situacija, ali ista nije mogla biti prihvaćena, jer se nije mogla prihvatiti, da car Karlo kao star čovek ne sedi na prestolu, nego da na prestolu sedi njegov sin, a on da pred njim stoji.

Tome je bio razlog čisto prejudicionalni momenat, koji se sastoji u tome, što se je aprioristički uzelo, da osoba, koja na prestolu sedi, može biti samo sam car Karlo, dok osoba, koja pred njim stoji, onda naravno mora biti njegov sin. Iz takve aprioristične pretpostave sledilo je onda, da se je moralo primiti i to, da je car mladić, a sin starac. Uzimanje, da sin ima bradu, prema ocu, koji je nema, pretstavlja u takvom slučaju samo izlazak iz protivrečnosti po odluci.

Gore spomenuto objašnjenje dakle, i njegov negativni rezultat, mora prema tome biti posledica dveju aprioristićkih pretpostava, onih,

po kojoj figura, koja sedi, mora biti car i onda, naravno, figura, koja stoji, da ne može biti car.

Međutim posmatranje slike bez ikakve apriorističe pretpostave daje kao smisao slike to, da levo na slici, a na prestolu sedi Karlov sin, a desno od njega da stoji njegov otac sam car Karlo. Pitanje ponude i prihvatanja prstena bolje je ostaviti za docnije, dok se ne reši pitanje, da li će konačni smisao slike biti taj, da na prestolu sedi sin, a da pred njim stoji otac.

Naravno ni takvo uzimanje ne donosi smirenje, pošto takvo uzimanje ponovo vodi na pomisao, da je to očevo stajanje pred sinom na slici neprirodno. I gledajući sliku dolazi čovek naposletku do toga, da je zapravo pravi razlog, koji može činiti smetnju uzimanju slike u njenom prirodnom stavu to, što stari otac pred sinom, koji sedi, stoji, to da sin sedi na prestolu, a otac da stoji pred njim.

Ali taj razlog u stvari ne postoji. Baš dugim gledanjem oko prepoznaje, da otac pred sinom ne stoji, nego da i otac baš kao i sin sedi. I u tom času tj. u času takvog prepoznavanja smetnja prirodnom smislu slike nestaje, jer da otac i sin sede to je prirodno. I odatle onda treba i dalje poći.

Ali sa pravom će se ovome, što je tu rečeno, postaviti prigovor u formi pitanja, na čemu sedi taj car otac, kad na slici ispod te desne figure, koja bi imala da pretstavlja cara Karla, nema, ne samo prestola, nego ni obične stolice, pa ni u opšte ničega za sedenje. Odgovor takvom pitanju odnosno prigovoru bio bi, da je stav desne figure, koja bi trebala da pretstavlja cara Karla, van svake sumnje stav sedeće osobe. Za to je dovoljan već jedan pogled na sliku. Prema tome i na takav prigovor moralo bi se ostati kod toga, da ne samo sin nego i otac na toj slici sedi.

A na pitanje, na čemu sedi, kad za to nema ničega, odgovor bi morao biti, da naprosto sedi u vazduhu tj. da je to slika čoveka u sedećem stavu, a bez sedišta. I to slika cara Karla Vel. u tom stavu. To je naravno nesmisao, a ipak na slici to stoji, jer zaista desna figura pretstavlja čoveka, koji sedi, a da nema ničega na čemu sedi.

Takva situacija pretstavlja protivrečnost. Da se ona objasni sa pogrešnim crtežom nije moguće, jer se iz cele slike vidi, da crtež ne potiće od neuka čoveka, nego naprotiv, da je sigurna ruka koje ga je poradila, kao što to u ostalom pokazuju ne samo celokupna izvedba crteža, nego i svi detalji. S druge strane opet pretpostavka, da je slikar nenamerno, pogreškom naslikao figuru u sedećem stavu, a zaboravio na njezino sedište, sama po sebi tako je neverovatna, da ni ne treba ovako dobrog crtača, pa da se smatra neverovatnom.

Ne preostaje dakle drugo, nego uzeti, da je ono, što na slici izgleda kao gruba pogreška, u stvari ne samo protivno od toga tj. da je to

njena namernost, nego čak i da je to, što izgleda kao pogreška u stvari ključ, koji otvara tajnu ove slike.

I zaista uzevši to tako, oko zapaža ono, što se letimičnim pogledom ne vidi, a to je, da ta slika nema samo tu jednu grubu pogrešku, da ima desnu figuru sedeću bez sedišta, nego, da ona ima još jednu tako grubu pogrešku, koja se sastoji u tome, da leva figura, koja sedi i sa kojom je prividno sve u redu, u stvari sedi na sedištu, koje ima samo dve noge, pa se je po tome morala stropoštati.

Potonja pogreška još je nemogućnija, jer da slikar u opšte zaboravi na sedište možda se može još i zamisliti, ali ne zaboraviti na sedište a zaboravati na njegove dve noge, usled čega cela slika postaje upravo smešnom to je sasvim neverovatno. U prvom slučaju slikar je mogao da na predmet u opšte ne misli, dok u drugom slučaju on je na njega morao misliti, pošto ga je uzeo u izradu i nije ga zaboravio. Ali nikako nije mogao naslikati dve noge a druge dve zaboraviti. Kao i prva pogreška to je još daleko manje pogreška, a daleko više svesnost i namernost.

Prema tome ova slika bi pretstavljala zaista cara Karla i njegovoga sina i to obojicu u sedećem stavu, ali tako, da jedan sedi na prestolu, koji ima samo dve noge, a drugi da sedi u vazduhu.

Naravno situacija nemoguća i besmislena sve dogod se takvo stanje stvari uzima kao progreška. U nauci se događa, da se nedostatci spomenika različite vrste odbijaju na njihovu starost, ali u ovom slučaju ni to nije moguće. I ako je original prema gore spomenutom objašnjenju nacrtan još između 829 i 833 ne da se iz toga nista u takvom smislu izvesti, jer je crtež takav, da baš obzirom na tu starinu izaziva pažnju i dopadanje u tolikoj meri da to spomenute dve stvari kao pogrešku čini na prosto isključenima. Usled toga neizbežno dolazi se do toga, da je slikar namerno naslikao jednu scenu između cara Karla i njegovog sina sa opisanim pogreškama tj. voljno i svesno, dakle subjektivno ne pogrešno. A ako su te pogreške onda svesne i namerne, iz tog proizlazi da je slikar te pogreške morao metnuti sa jednom konkretnom, sa jednom određenom namerom.

Prepoznati dakle onda tu njegovu nameru, radi koje je te dve pogreške na inače tako lep crtež metnuo, može značiti domoći se ključa za prepoznavanje značenja slike.

Kraj dijagnostičnih kriterija, kao što su prestol, žezlo, krune, postoje na slici, kao što smo videli i diferencijalno dijagnostični kriteriji, koji se sastoje u sedenju na jednom sedištu, koje ima samo dve noge i u sedenju u vazduhu.

Po prirodi stvari diferencijalno dejagnostički kriteriji morali bi biti ključ za razjašnjenje značenja slike.

To znači, da bi onda trebalo tražiti u životu cara Karla Vel. takvu situaciju, koja bi mogla ovakvoj slici odgovarati. Situaciju, kojoj bi od-

govaralo da sam car Karlo sedi, ali bez prestola, a da pred njim njegov sin sedi na prestolu, ali na prestolu, koji ima samo dve noge, valjalo bi pronaći u životu cara Karla i jednog njegovog sina. Bez sumnje ta dva momenta morala bi onda odati značenje slike.

Prividne dve pogreške na slici, dakle, u stvari ne bi bile nikakve pogreške, nego analogno monogramskom pisanju tajna slova za čitanje ove slike. U te dve prividne pogreške mora da je zavijen smisao slike. I kad se nađe ono, što tim prividnim pogreškama odgovara, nađen je i smisao slike.

Prema tome treba proći sve ono, što se o Karlu Vel. znade, ali naravno sasvim slobodno bez obzira na gore iznešeno objašnjenje, što znači, da se mora uzeti otvorenim i to pitanje, koji bi to sin Karla. Vel. na toj slici imao biti, jer je prilično jasno, da je objašnjenje sa Pipinom došlo od dva momenta, što lik na slici ima bradu i što je Pipin bio stariji sin cara Karla. Pa ipak i pored svega toga zašto se je u objašnjenju ostalo kod toga, ako već desna figura na slici ima biti Karlov sin, da to onda mora biti Pipin, to je ostalo nejasno.

Godine 781 kada se Karlo nalazi po drugi put u Rimu, nakon što je za vreme svoje prve posete Rimu godine 774 padom Pavije i zarobljenjem Langobardskoga kralja Deziderija postao »kralj Franaka i Langobarda Patricij Rimljana« papa Hadrijan I (772—795) okrunio je Karlove malodobne sinove, Pipina za kralja Italije, a Ludviga za kralja Aquitanije. Prema tome to što desna figura na slici nosi krunu ne daje nikakvu indikaciju, zašto bi to bio Pipin, a ne Ludvig. U tom pogledu ne može ni brada ništa značiti, jer je 781 Pipin bio 4 godine, a Ludvig 3 godine. Razlika između njih je dakle samo godinu dana. Godine 791 za prvog Avarskog rata Pipin je 14 a Ludvig 13 godina. Godine 796 za drugog Avarskog rata Pipin je 19 a Ludvig 18 godina. Godine 810 za osvojenja Venčije Pipin je 33 godine, a Ludvig 32 godine. Godine 814 Ludvig je 36 godina, ali Pipin je u to vreme već četiri godine mrtav, jer je još 810 godine umro. Iz toga se vidi, da okolnost, da desna figura na slici imade bradu, ne daje diferencijalno dijagnostični kriterij, jer radi tako male razlike u godinama mogao je i jedan i drugi, i Pipin i Ludvig, imati bradu. Nadalje iz toga se vidi, pošto je godine 814 i car Karlo umro, da za njegova života nisu mogli biti ni Pipin ni Ludvig starci, jer je Pipin sa 33 godine umro, a Ludvig je u godini smrti svoga oca bio tek 36 godina. Iz toga bi onda sledilo, da po bradi desna figura na slici može biti i Pipin i Ludvig, a da po starosti, jer ta figura bez sumnje pokazuje staroga čoveka, ne bi to mogao biti ni jedan ni drugi. Najstariji Karlov sin, koji se takođe zvao Karlo bio je istina stariji od svoja dva brata, ali ni on ne toliko, da bi mogao na slici biti prikazan kao starac sa bradom. Prema tome pitanje koga pretstavljaju te dve figure na slici ostaje otvoreno.

Slika 9

prenesena iz knjige Ferda Šišića
Povijest Hrvata, 1925, strana 312

Slika 10

prenesena iz knjige Ferda Šišića
Povijest Hrvata, 1925, strana 313

Iz gore navedenih diferencijalno dijagnostičnih kriterija na spomenutoj slici, u ostalom, potreba baviti se tim pitanjem dolazi tek u drugi red. Slika, prema tim kriterijima, pretstavlja jedan događaj, koji treba naći, jer ako se taj događaj nađe, onda su time nađene i figure, koje u njemu igraju ulogu. Da li je onda njihov lik na samoj slici više ili manje verno izražen ili ne, to je onda manje važno, jer sam događaj označuje lica, a u ostalom, kao što se po samoj slici vidi, ona i ne pretstavlja portretiranje, nego događaj. No pri tome se ipak treba čuvati svake pomisli, da bi slika mogla biti delo nekog brzopletog, zaboravnog slikara, lakomislenog, nespretnog diletanta. Osim izrade same slike protiv tome govori i to, što je slika rađena u manastiru Fuldi, kreaciji anglo-saskog misionara Vinfrida, zapravo saskog plemića iz Weseksa, kasnijeg biskupa (722), od 719 pod imenom Bonifatiusa, pod papom Grgurom III (731—741) nadbiskupa, a pod vladom Karlmana i mitropolita onih četiriju za historiju Slovenaca važnih biskupija Passau, Salzburg, Freising i Regensburg. U Franačkoj državi u tom manastiru Fuldi bila je tada prva škola obrazovanosti. Sam osnovalac toga manastira Vinfrid Bonifatius poginuo je od nekrštenih Frižana još 754, ali još 822 njegov manastir ima za opata Hrabanusa Maurusa tzv. Praeceptora Germanije, učenika znamenitoga naučenjaka, prijatelja i savetnika Karlovoga Alkuina iz Yorka u Engleskoj. Ne može se dakle ni pomišljati na to, da bi u Fuldi u godinama između 829 i 833 bila izrađena ovako nespretna i smešna slika, kakvom se ona prikazuje, ako se njeni nedostatci shvate kao pogreške. Na protiv baš ta provenijencija te slike pre upućuje na to, da se tu mora raditi o nekoj veštini i da slika, naslikana između 829 i 833 u Fuldi mora pretstavljati svakako pre jedan vrlo inteligentni tzv. kuriozum, nego neku nespretnost, površnost ili čak neumešnost.

I tako uzevši, da desna figura nije sin, nego da je to sam Karlo, a naprotiv leva figura, da je Karlov sin, otvara se pitanje, koji bi to sin mogao biti. U gore spomenutom objašnjenju misao na Pipina pala je kao na najpoznatijeg Karlovog sina, koji je pogotovo poznat po drugom Avarskom ratu, kada je pobedom nad Avarima dopro čak na Dunav i do reke Tise. Ali time što se je uzelo, da je leva figura taj Pipin, nije se u rešavanju problema došlo dalje, jer u onome, što se o Pipinu znade, nema ničega, što bi moglo biti u vezi sa primanjem prstena od strane cara Karla. Prema tome ta figura ne će biti Pipin. Ali iz istoga razloga ne će to biti ni najstariji sin Karlov Karlo. Ne preostaje drugo dakle, nego uzeti da jedna figura i to leva figura pretstavlja najmlađega sina Karlovog Ludviga, prema čemu bi onda slika imala smisao, da levo na prestolu sedi Karlov najmlađi sin Ludvig sa krunom na glavi i žezlom u ruci, dakle kao vladar, dok njemu s desne strane sedi također sa krunom na glavi sam car Karlo, koji prema takvom stanju stvari stavlja prsten svome sinu na ruku. I kada je posmatranje i proučavanje te slike

jednom došlo do toga, onda se je preduzeti zadatak ustvari suzio na pitanje, koji je to događaj koji ovako opisanoj slici odgovara.

Ali, da je leva figura na slici Karlov sin Ludvig, do toga se ne dolazi samo negativnim zaključkom, po tome, što ne može biti ni Pipin ni Karlo, najstariji sin Karlov, nego postoji mogućnost, da se do toga dođe i pozitivnim zaključkom.

U spomenutoj Šišićevoj knjizi odmah na idućoj strani iza te slike, nalazi se pod broj 151 reprodukcija pečata najmlađeg Karlovog sina Ludviga. Ako se taj pečat, koji nosi lik toga Ludviga, sravni sa likom leve figure na slici, nije moguće oteti se utisku njihove sličnosti. Istina ona je daleko od toga da bude potpuna ali ipak postoji. Šta više ona je i veća, nego što izgleda, jer je lik Ludvigov na pečatu uzet sa profila, dok je lik leve figure na slici uzet sa lica. Kad ipak sličnost postoji onda je to više nego kad bi postojala sličnost kraj jednakog snimanja. Usled toga možemo sa izvesnom pouzdanošću uzeti, da slika pretstavlja cara Karla sa sinom Ludvigom i to na taj način, što je Ludvig vladar, koji sedi na prestolu, dok njegov otac također sedi, ali bez prestola i daje sinu prsten. Prepoznavši tako na osnovu navedenoga sravnjenja sa pečatom i u objektivnom smislu u levoj figuri na slici Ludviga najmlađega sina Karlovog na prestolu, dalje značenje slike samo se od sebe otkriva.

Pre svega iz te činjenice, odnosno iz okolnosti da najmlađi sin Karlov sedi na prestolu, sledi zaključak, da slika mora da pretstavlja događaj svakako iz posle 810 godine tj. iz vremena, kad su oba starija brata Ludvigova i Karlo i Pipin već bila mrtva, jer inače ne bi na prestolu sedio Karlov najmlađi sin nego bi to bio slučaj sa jednim od njih dvojice. Pošto je pak car Karlo i sam 814 umro, onda se mora raditi svakako o jednom događaju između 810 i 814.

I tako se je problem, o kom se radi, naposletku suzio na pitanje, koji bi to događaj između cara Karla i njegovoga sina Ludviga u to vreme između 810 i 814 bio na slici prikazan, a da on odgovara tome, da car Karlo doduše nosi krunu, a ne sedi na prestolu i ako se na slici nalazi u sedećem stavu, a da njegov sin Ludvig noseći također krunu ima žezlo u ruci i sedi na prestolu, a eto presto mu ima samo dve noge. Kao što se vidi u stvari zadatak posmatranja slike i njenoga gore iznešenoga objašnjenja svodi se zapravo na to, da se dođe do tako postavljenoga pitanja tj. do pravilno postavljenoga pitanja. Čim je sa tim svršeno odgovor se javlja od sebe.

Godine 814 Karlo je bio nekih 70—72 godine i morao se je bez sumnje osećati vrlo slabo, kada je ni godinu dana pred smrt (Karlo je umro već 28. I. 814) godine 813 sazvao Aachenski državni sabor i dobivši od ovoga za to pristanak u Marijinoj crkvi okrunio svoga sina Ludviga za sucara, postavivši ga ujedno sebi za naslednika. To krunisanje iz ruku samoga Karla, dobilo je kasnije i crkvenu sankciju, kad

je papa Stephan IV (816—817) naslednik Leona III (795—816) došao u Reims, da nakon sa Ludvigom sklopljenog sporazuma ovoga miropomaže i kruniše sa krunom koju je doneo iz Italije (verovatno onom, kojom je sam car Karlo 800 u Rimu krunisan za imperatora).

I eto jedini događaj koji bi mogao odgovarati ovoj slici i za koji bi se moglo reći, da je sa ovom slikom ne samo crtački vešto naslikan, nego za koji bi se moglo reći, da je sa tom slikom inteligentno, šta više duhovito obuhvaćen, bio bi taj događaj iz godine 813 kada Karlo za života predaje prestol sinu, a za slučaj smrti svoje i nasledstvo.

Umetniku, tek jedno 15 do 19 godina nakon smrti Karla Vel. kad je sliku radio, bez sumnje je morao biti pred očima taj događaj iz 813 kada Karlo još nosi krunu i formalno je još na prestolu, ali je pored njega također sa krunom na glavi faktično na prestolu njegov sin. Umetniku je pred očima morala biti pomisao, da nađe, kako će na slici prikazati i formalno i faktično stanje, koje je nastalo tim događajem. On je očigledno imao pred očima, da je tim događajem nastalo stanje po kome postoje dva vladara, formalno doduše jednaka, a faktično tako različita. Vodeći bez sumnje računa o vremenskom momentu između toga događaja i Karlove smrti i uzimajući da je Karlo u vreme toga događaja, dakle tako kratko vreme pred svoju smrt, morao već biti bolestan u toj meri, da mu je u velikoj meri oslabljena vladalačka moć, umetnik je uzeo da to pretstavi na taj način, što će prikazati Karla sa krunom na glavi tj. kao vladara, u sedećem stavu, dakle kao vladara na prestolu a bez prestola. To znači odlazećeg vladara, koji do duše formalno još nosi krunu, ali prestola više nema.

Njegovoga sina pak metnuo je umetnik na prestol, stavio mu krunu na glavu i dao mu žezlo u ruke, prikazao dakle dolazećeg vladara, ali čiji prestol ima ipak samo dve noge, jer — no sasvim jasno — jer još živi njegov otac, stari vladar. I stavivši obojicu zajedno na istu sliku naravno on je tu razliku između formalnoga i faktičnog stanja uspeo još bolje prikazati, jer zaista svaka od tih dviju figura, kad bi takve, kakve su nacrtane, bile iznesene odvojeno, bile bi nerazumljive. Tek iznešene zajedno i dajući tako mogućnosti uporednom posmatranju, one pokazuju jedinstvenu sliku, koja pretstavlja jedan konkretan događaj. I time bi se naposletku došlo do odgovora na postavljeno izrađeno pitanje, koji bi glasio, da slika pretstavlja događaj godine 813 u Aachenu, ali da je slika izvedena tako misaono, da zapravo pretstavlja ne samo događaj u formalnom smislu, nego i tako reći događaj u njegovom dejstvu, dakle u faktičnom smislu. Taj uspeh umetnika bio bi dovoljan, da dade njegovom delu ne samo historisku, nego i umetničku vrednost.

Ali time ne bi bila vrednost te slike iscrpena, jer osim te pretstave o spomenutom događaju iz 813 u oba njegova smisla, slika imade još

jedan momenat, koji treba razjasniti, a koji pokazuje da je vrednost slike još veća. To je momenat prstena.

Sada je već jasno da car Karlo meće svome sinu sucaru prsten na ruku. Ta simbolika može pretstavljati samo nasledstvo.

Slika obuhvata ne samo državno-politički moment, koji se sastoji u postavljanju sucara, a pretstavljen je sa dve krune, dva sedenja, žezlom, jednom stolicom na dve noge i jednom potpunom prazninom, nego slika prikazuje još i porodični moment sa pretstavom u davanju prstena. To znači da je Ludvig ne samo sucar, nego i naslednik.

Istina Karlo je te iste 813 godine, a posle Ludvigova krunisanja za sucara, poverio vladu u Italiji svome unuku, sinu svoga srednjega sina 810 godine umrloga Pipina Bernhardu, kao kralju Langobarda, ali to ne menja ništa na stvari. Umetniku je pred očima bilo da pretstavi događaj sa krunisanjem Ludvigovim i njegovim nasledstvom Franačke države. Prema tome ta okolnost nije za njegov rad bila relevantna, i ako je dokazivala, da presto Karlov usled događaja iz 813 ipak nije bio sasvim nestao. Ako je nije u opšte možda i smatrao jednim detaljem, koji spada u okvir onoga, što se je 813 desilo, makar se je posle toga desilo. Slika je daklę obuhvatila događaj iz 813 u njegovom državno-političkom pogledu u oba pravca kao i u porodičnom pogledu. Prema tome slika bi pretstavljala cara Karla i njegovoga sina Ludviga u Aachenu 813 godine, kada je car Karlo okrunio svoga sina za sucara i imenovao ga svojim naslednikom. To bi bio smisao slike i njenih prividnih pogrešaka, a faktičnih duhovitosti. To bi značilo ukratko, da slika pretstavlja na fini i duhoviti način godinu 813 u Aachenu.

Mesto spomenutog objašnjenja, koje bi se na taj način eto pokazalo neodrživim, trebalo bi slici dati objašnjenje, koje iz rezultata ovoga posmatranja i proučavanja proizlazi. Ali stilu slike mesto takvoga objašnjenja odgovaralo bi i dosta bi bilo, da se tamo, gde u spomenutom objašnjenju stoji »značenje nepoznato« stave reči: »Aachen 813«.

Duhovitost slike baš i leži u tome, da se ništa ne kaže, nego, da sve što se ima reći, kaže sama slika. Time ona pruža gledaocu ne samo estetsko nego i misaono zadovoljstvo.

JEDAN STARI DUBROVAČKI PESNIK

Među podatke o tome, ko se je sve služio Letopisom popa Dukljanina pre i posle Orbinova i Lucijeva izdanja (strana 47 gl. 2 br. 4 Šišićeve knjige Letopis popa Dukljanina iz 1928) uzima Šišić na strani 51 pod br. 4 i dva mesta iz tzv. Miletii versus, koga tj. Milecia on smatra najstarijim dubrovačkim letopiscem iz najkasnijeg vremena oko 1340.

Naravno već po toj starini tu bi se radilo svakako o stvari davno pre Orbinova i Lucijeva izdanja i po toj godini to bi bio podatak, da je Letopis popa Dukljanina morao postojati pre 1340, ako je on tada već Mileciju bio poznat.

Glede starine Milecija dies ante quam non ne bi bilo teško naći. Stihovi u njegovoj poemi: Usque Leonardi tempus Archipraesulis (po Farlatu godina 1202) to omogućuju. Ali sa dies postquam non je već teže. Od vremena Leonarda, kad se je anonimna relikvija stvarajući čudo odala dubrovačkom patriciju Damjanu Zade kao relikvija Simeona ali ne apostola, sama Milecijeva poema donosi, još neka zbivanja sa tom relikvijom, kao što je prenos iste pod veliki oltar u crkvu Bogorodice i pretraga njezina groba ali ipak to su stvari za utvrđenje dies ante quam non neprecizne pa mogu doći pre u obzir za dies postquam non, kad ne bi poema završavala sa »sic die usque praesentem«, što je sasvim neizvesno.

Po tekstu Matasa u Gelčića Biblioteka za povijest dalmatinsku Dubrovnik 1882 sadržavala bi Milecijeva poema još i stihove o proširenju Dubrovnika i na zemljište bivšeg Lausiuma, bivše Custerae i bivšeg mesta Sv. Nikole u Polju. To su stihovi koje i Farlati prenosi iz Ranjine ali ih ne priključuje tzv. Miletii versus. Zbivanje, opisano u tim stihovima bez sumnje ide u kasnije vreme iza 1116, kada je kod crkve Sv. Nikole još stajao grad bosanskoga kneza Stephana, podanika srpskog kralja Bodina. Ali da li to ide i preko 1202 to nije jasno. Prema tome može se uzeti Milecije kao pesnik iza 1202 i to bi bilo sve. Da li iz 1340 kao što misli Šišić, koji se po sopstvenoj izjavi povodi za Nodilom, na to se ne bi moglo odgovoriti. Nodilo smatra Milecija savremenikom srpskoga cara Dušana (1331 do 1355) jer smatra da se samo

na srpskog cara Dušana mogu odnositi Milecijevi stihovi: »Quem deus acrescat et semper in pace quiescat.«

Ali uzevši Nodilovo mnjenje u obzir ipak je opreznije govoriti o Mileciju kao dubrovačkom pesniku iza 1202 godine, što se tiče letopisanja u stihovima svakako najstarijem.

Dakle o tom Mileciju Šišić kaže, kako se je od njega sačuvalo dvadesetak latinskih heksametara o najstarijoj istoriji grada Dubrovnika. Sledeći Šišića Nodilovo obrazloženje njegovoga mišljenja o Mileciju kao savremeniku srpskoga cara Dušana, kome isti Milecije namenjuje gore navedeni stih, nalazilo bi se u Nodilovoj raspravi: Prvi ljetopisci i davna historiografija dubrovačka (Rad Jugoslovenske Akademije knjiga 65 Zagreb 1883) i glasilo bi: »Življe zanimanje dubrovačko za službena pisma i za svoje starine, tad na razmaku 13 i 14 vijeka, opažamo takođe i u nastranome jednom pokušaju kano latinske pjesničke kronike. Starinske neke eksametrične stihove, a razbacane po knjizi Ranjinjinoj, pokupiše književni ljudi u prošlom (18) vijeku, a što je to jedan stih, koji glasi »Hos versus edidit Miletius hic inde testis«, s toga sabrane stihove prozvaše Milecievom ili Milecijevom kronikom.

Tako zvanome Mileciju jedni dosudiše XIII jedni XII a opet jedni čak IX vijek, — ali je prilika, da je taj čovjek suvremenik cara Dušana, koga on, mislim pominje, kao vrsnika svog. Rekoh, pominje ga kao vrsnika, ja ne uviđam nikakva valjana razloga, zašto ne bi se k ostalim Milecijevim još pribralo 5 stihova što su u Ranjine pod god. 1333 pa je tu ova čestitka živećemu onda kralju: quem deus acrescat et semper in pace quiescat.

Iz toga dakle Milecija Šišić prenosi dva mesta. Prvi prenos glasi:

Quidam Romani destructa sic Epidauro
Bellum civile fugientes forte subintrant
Portum Dalmatie, qui Gravosius vocatur —
Hic pariter inopes fugientes ex Epidauro
In magnis ripis, ubi nunc est urbs Rhagusana
Castellum statuunt.....
Hoc castrum vocitant Epidaurica lingua Labusa. —
Namque ripa sonat hos idiomate Labes. —
A magnis ripis nomen traxere priores:
Nunc L in R, G pro B mutando, moderni
Rhagusam dicunt, quae Sclavonice Dubrovnik
Dicitur a Sylva, quia sylva fuit locus ille,
In quo nunc urbs est, et Dubrava sylva vocatur.

Ovome prenosu iz Milecija dodaje Šišić:

Milecijev tekst nije doduše na tome mestu potpuno sačuvan, no ipak vidi se, da je autor ovde imao pred sobom priču o Pavlimiru u onoj verziji, kako ju je zabeležio i pop Dukljanin, verovatno po nekim ranijim Dubrovačkim beleškama.

Toliko Šišić o tome prenosu.

Samo tu treba odmah naglasiti, da Šišićev prenos ne sadrži sve, nego je tačkama obeleženo ono, što u originalu stoji između Castellum statuunt i Hoc castrum vocitat Epidaurica lingua Labusa tako, da treba umetnuti izostavljeno, koje glasi:

Castellum statuunt monitis actuque Joannis,
Qui jam paedictae fuit Archiepiscopus urbis,
Atque arcem vivi tutam munimine saxi
Aspectu horrendo praecelso in vertice montis.

Drugi prenos uvodi Šišić sa ovim rečima: No ako i jeste ovde dopušteno pomišljati na zajedničku upotrebu nekoga trećega starijeg izvora, na ovom pak mestu Milecie služi se van svake sumnje samo Dukljaninom (gl. X LII):

Stephanus hinc dux Bosnae imperante Bodino
Cominus ecclesiae divi Nicolai de Campo
Castellum construxit.

Po smislu svome ovi prenosi bili bi i to prvi:

Neki Rimljani kad dakle bi razoren Epidavar, bežeći od građanskoga rata slučajno se uvuku u luku Dalmacije, koja se zove Gravosius.

Ovde isto tako begunci bez ičega svoga izbeglice iz Epidaura na visokim strminama gde se sada nalazi grad Rhagusanski podigoše utvrdu..... Dodajmo međutim ono, što je kod Šišića ispušteno pa nastavimo: podigoše utvrdu i po savetu i sudelovanjem Joana, koji je bio arhiepiskop već pre spomenutoga grada, ujedno i kulu od živoga kamena strašnoga izgleda visoko na vrh brega. Ta utvrda u jeziku epidavarskom glasi Labusa, — jer strmina zvuči u tome govoru Labes, — dok se prvobitno ime izvodilo po visokim strminama sada sa izmenom l u r i g za b govori Rhagusa, što se slavenski kaže Dubrovnik, po šumi, pošto šuma beše ono mesto, na kome je sada grad, a šuma se zove Dubrava.

Za to mesto imao bi doći u obzir Letopis popa Dukljanina tamo, gde govori o povratku Pavlimira u otadžbinu, pošto Šišić na to mesto Letopisa sa svojim izražajem »Priča o Pavlimiru« upućuje.

U Letopisu popa Dukljanina (Šišić 319) nakon vesti o bekstvu kralja Radoslava ispred sina Ciaslava u Italiju, nakon vesti o ženidbi Radoslavljevoj u Rimu sa rimskom patricijkom, nakon vesti o sinu Radoslava iz toga rimskog braka Petrislavu, koji se je posle smrti oca Radoslava također oženio u Rimu sa rimskom plemkinjom i nakon vesti o Petrislavljevom sinu a Radoslavovom unuku Pavlimiru, prozvanome u Rimu radi njegove borbenosti i vanrednog besprimernoga junaštva Bello, što bi značilo nešto kao ratnik ili borac, iznoseći, kako je posle pogibije starijeg Radoslavljevog sina Ciaslava, koji je oca iz

države proterao, i celoga mu roda od mađarske ruke, cela zemlja ostala bez kralja, pa su se banovine osamostalile i banovi svaki u svojoj banovini zavladao kao kralj, ono što bi se imalo odnositi na Milecijevo mesto glasi i to: u Orbinovom talijanskom tekstu:

Nel medesimo tempo li parenti della moglie di Pavlimiro, non potendo gia sopportare l'ingiurie che gli venivano fatto ogni di dalli loro nimici, pregarono Bello, che si partisse da Roma promettendo gli, dovunque gli haverebbe menato, de'andarvi volentieri con le mogli, figliuoli et quanto possedevano del proprio. Alli quali Bello desideroso di compiacere, gli fece tragettare da Puglia in Dalmatia in un luogo chiamato Gravosa.

La dove Pavlimiro, oltre le mogli et figliuoli delli parenti, fu accompagnato da cinque cento soldati. Questa sua venuta intendendo gli Slavi, subitamente gli mandano ambasciadori, pregandolo di voler venire da loro, e tor'il possesso del regno, che a lui di ragione spettava. Alle preghiere de'quali condescendo Pavlimiro e smontato in terra, nelle ripe vicine comincio fabricare una rocca, accio che se per aventura gli fusse necessario di tornare in dietro, havesse un luogo per potere sicuramente ritirarsi. Delche sendo venuta la nova agli huomini, che dalle ruine de'Epidauro, s'erano salvati et habitavano nelle selve et altri luoghi forti per natura, vi corsero et l'aiutarono nella fabrica di detto castello, il quale dai sassi in lingua lor chiamati lavi, lo nominarono Lausio. Ma poi mutala la L in R, fu detto Rausa, tuttoche altre volte questa roca o castello sia stato chiamato etiandio Dubrovnik inponendo l'il nome dalle selve, onde a fabricalo erano venuti. Imperoche dubrava nella lingua slava significa selva.

Ne contentendosi di questa sola ambasciaria, da tutto il regno concoreva gran moltitudine per vederlo, et principalmente gli habitatori della contrada di Trebine. Pavlimiro fabricato adunque il castello et postovi dentro buona guardia, con il restante d'Epidauro, si pose in viaggio. E primieramente venne a Trebine, dove fu ricevuto con gran honore...

To je tekst, koji je Orbini štampao 1601.

Taj Orbinijev talijanski tekst prenesen je ovde, jer između toga teksta i onog latinskog teksta, koga je Lucius štampao 65 godina kasnije tj. 1666 postoje razlike, a sam Šišić na strani 291 ističe, da je ona mesta u latinskom tekstu, za koja je našao da pretstavljaju praznine, lakune, popunjavao ne samo po svojim kombinacijama, nego i prema Orbinijevom tekstu, o čemu je odmah na početku teksta dao dokaz od najvećega značaja iz koga proizilazi da je Šišić na tom važnom mestu našao, da Orbinov talijanski tekst bolje odgovara originalu nego tekst Lucijev. To je ono mesto u predgovoru letopisa, gde pisac letopisa objašnjavajući, kako je na opšti zahtev svoga mesta Duklje preveo na latinski svoj slavenski spis naglašava. Kako nije ništa napisao što ne bi saznao

kao autentično predanje, čime se spis ozančava kao osnovan samo na tradiciji.

Šišić tu nalazi prazninu, jer se tu uz spominjanje onog što je čuo ne spominje i ono što je čitao. I pošto Orbini to tako imade u rečima quello che lessi to Šišić u tekst, obelodanjen po Luciusu umeće po Orbinu tome odgovarajuće latinske reči »legi et«. A sigurno je ogromna razlika u tome ima li se jedan spis uzeti kao čista tradicija ili se ima uzeti kao tradicija kontrolirana znanstvenim radom tj. da li samo intesi ili lessi e intesi, audivi ili legi et audivi.

Pošto o tome da bi Letopis postojao u originalu ne može biti govora, to su sva četiri teksta od važnosti i Orbinov i Luciusov i Kaletićev i Marulićev.

Pošto pak potonja dva teksta prestaju još pre povratka Pavlimira te o tome povratku već nemaju ništa, ne preostaje drugo nego videti prva dva teksta, jer ako se je neko služio Letopisom pre izdanja Orbinovog i Luciusovog, onda se je mogao služiti jednako i onim tekstom koji se nalazi kod Luciusa, kao i onim tekstom koji se nalazi kod Orbina, jer gornji primer Šišićevog popunjavanja tako značajne lakune, pokazuje da su oba teksta jednako važna, šta više Orbinov i važniji, jer je po mišljenju Šišića sačuvao onaj tekst Letopisa koji je sam pisac u svom originalu glede te lakune morao imati.

Ako sad pogledamo više gore ovde prenešeni Orbinov tekst o Pavlimiru naći ćemo mu ovaj smisao.

Pošto Pavlimirovi rođaci po ženi ne mogoše već više podnositi nepravde, koje su im iz dana u dan nanosili njihovi neprijatelji moljahu Bela, da napusti Rim, obećavajući mu, da će rado poći sa njim, sa ženama, decom i svim svojim imanjem, kuda god bi ih on vodio. Belo u želji da im ugodi preveze ih iz Puglije u Dalmaciju u jedno mesto zvano Gravoza. Tu Pavlimir stiže u pratnji od, osim svojih rođaka žena i dece, 500 vojnika. Čim Slaveni saznadu za taj njegov dolazak, odmah mu pošalju izaslanike moleći ga da dođe među njih i preuzme posed države, koja mu po pravu pripada. Pavlimir primi njihove molbe i iskrcavši se poče na obližnjim strminama zidati jednu kulu, kako bi imao jedno mesto, gde bi se mogao sigurno povući, ako bi mu po slučaju bilo potrebno, da se vrati natrag.

Kada ta novost dopre do ljudi koji se behu spasili iz ruševina Epidaura i koji se nalažahu po šumama i po drugim od prirode sigurnim mestima pohrliše njemu i pomogoše mu oko gradnje utvrde, koju po kamenju u njihovom jeziku zvanom lavi prozvaše Lausio.

No posle izmenom L u R bude izgovoreno Rausa, premda se inače ta kula ili utvrda nazivaše i Dubrovnik, dajući joj ime po šumama, odakle behu došli da je zidaju. A to zato, što dubrava u jeziku slavenskom znači šuma.

Ne zadovoljavajući se samo tim samim izaslanstvom, iz cele države pritičaše veliko mnoštvo sveta, da ga vidi a naročito žitelji iz kraja Trebinja. Pavlimir pak pošto podiže utvrdu i pošto tamo postavi jaku stražu sa onima koji su preostali od Epidaura pođe na put. I pre svega dođe u Trebinje gde bude primljen sa velikim poštovanjem. To isto mesto u Letopisu popa Dukljanina (Šišić 319) u onom latinskom tekstu koga je 1666 štampao Lucius glasi:

Per idem tempus Romani, parentes Belli, qui et Bellimirus (videntes) quod non possent sustinere magnatum Romanorum insidias atque inimicitias, eo quod nolent se humiliare ac pacem cum inimicis facere, exeuntes omnes de civitate una cum Bello, uxoribus et filiis ac filiabus, milites numero quingenti, acceptis parvulis et mulieribus, venerunt Apuliam. Inde intrantes naves, transfretaverunt in partes Dalmatiae. Venerunt ad portum qui Gravosa dicitur et Umbla. Miserunt enim Sclavi Bello qui et Pavlimirus, nuncios, ut veniret accipere regnum patrum suorum et hac de causa secuti sunt illum parentes eius. Igitur descedentes de navibus, construxerunt castellum et habitaverunt ibi.

Audientes homines Epidauriae civitatis, qui per silvas et montana manebant, quod Bellus cum Romanis venissent et castellum fecissent, congregantes se, venerunt et una cum ipsis aedificaverunt civitatem supra mare in ripis marinis, quas Epidaurii lingua sua »laus« dicunt. Unde ea civitas »Lausium« vocata est, quae postea R pro L posita, Ragusium appellata est. Sclavi vero (eam) Dubrovnich appellaverunt, id est »silvester« sive »silvestris«, quoniam, quando eam aedificaverunt, de silva venerunt.

Inter haec audientes bani et iupani terrae advenisse Bellum, nepotem Radaslavi regis, laetati sunt, et maxime populus terrae sclavorum. — Caeperunt undique ad eum confluere, inprimis habitatores regionis Tribuniae, venientes cum magno honore, duxerunt illum in Tribuniam.

Smisao pak toga teksta, što ga je posle Orbina izneo Lucius, bio bi ovaj.

U to vreme Rimljani, rođaci Bella, koji se naziva i Bellimir, jer ne mogahu podnositi zasede i neprijateljstva rimskih velikaša, pošto se ne htedoše poniziti i sa njima mir sklapati, napustivši svi zajedno sa Bellom grad, dođoše u Apuliu sa ženama, sinovima i kćerima, vojnika na broj 500, primivši nejačad i žene njihove. Odavde pak ukrcavši se na brodove, preploviše u krajeve Dalmacije. I dođoše u luku koja se zove Gravosa i Umbla. Behu naime Slaveni poslali Bellu, koji se naziva i Pavlimir, glasnike, da dođe da preuzme državu svojih praotaca, i to je bio razlog zbog koga su pošli sa njim njegovi rođaci. I iskrcavši se sa brodova, podigoše utvrdu i nastaniše se tamo.

Kada su pak ljudi iz grada Epidaura, koji su tada boravili po šumama i planinama, čuli da su došli Bello i Rimljani i da su utvrdu podigli, skupivši se dođoše i oni i zajedno sa njima podigoše grad nad morem na morskim strminama, koje Epidavrani u svom jeziku nazivaju »laus«. Zbog toga se taj grad i prozva »Lausium«, nazvan kasnije stavljanjem »r« za »l« Ragusium. Slaveni ga prozvaše Dubrovnik tj. »šumovit« ili »šumski« pošto kada ga behu podigli, dođoše iz šume.

Međutim bani i župani, čuvši, da je došao Bello, unuk kralja Radoslava, obveseliše se mnogo, a najviše puk zemlje Slavena. — Pritičahu mu sa svih strana, u prvom redu stanovnici kraja Tribunije dođoše mu sa velikim počastima i odvedoše ga u Tribuniju.

Drugo mesto, koje Šišić iz Milecija prenosi glasi:

Stephanus hinc dux Bosnae
imperante Bodino
Cominus ecclesiae divi Nicolai
de Campo
Castellum construxit

Sa smislom:

i tu Stephan vojvoda Bosne
za vladanja Bodinovog
blizu crkve Sv. Nikole od Polja
podiže utvrdu.

Odgovarajuće mesto u Letopisu popa Dukljanina pak glasilo bi po Orbinu:

Et nel ritorno soggiogo la Bosna, al governo
della quale institui il conte Stefano.

Sa smislom, da je na povratku (tj. Bodin iz Raške nakon njezinoga osvojenja) podložio Bosnu, kojoj je kao vlast postavio župana Stefana, a po Luciusu:

Deinde cepit Bosnam posuitque ibi Stephanum knesium

sa smislom da je onda Bosnu zauzeo i tamo postavio za kneza Stephana.

Tako bi eto bila iznešena oba mesta za sravnjenje i za ispit pitanja, ko se je sa čim služio, kao i odnosna mesta u Milecija sa tome odgovarajućim mestima iz letopisa popa Dukljanina.

Ali sravnjenju se može pristupiti tek, ako se najpre pregleda Milecijev tekst. Šišić ga nije prenosio nego sa izostavljanjem, držeći da je dovoljno iz Milecija preneti ono što je sa Letopisom popa Dukljanina slično. Ali baš mesta različna mogu da budu važna pogotovo, ako ona sama dokazuju da je sličnost samo slučajna, jer u takvom slučaju pitanje

ko se je i čime služio, se uopće ne postavlja. Sravnjenje dakle pretpostavlja da oba mesta u celosti tome sravnjenju služe.

Upućivanje na letopis popa Dukljanina bez prenosa odnosnih mesta upućuje na celokupni tekst Letopisovih mesta bez ikakva izostavljanja. Usled toga moraju se preneti i sva Milecijeva mesta u celosti, da bi onda za sravnjenje služila i sva Milecijeva mesta i odnosna mesta u Letopisu popa Dukljanina. Ne preostaje dakle drugo, nego pokušati izviditi, kako je zapravo Miletii versus morao u originalu izgledati, što naravno onda vodi do pokušaja kritičke rekonstrukcije Miletti versus.

Predleže dva teksta Miletti versus, jedan po Farlatu, drugi, koga iznosi Matas na gore napred spomenutom mestu.

Na strani 13 i 14 Ecclesiae Ragusinae, Historia auctore Daniele Farlato et Jacobo Coleto Venetiis MDCCC iznosi se čitav tada poznati tekst Miletii versus:

Urbi Epidauro nomen donavit et esse
Temporibus Moysis fugiens Epidaurus Aegypto,
Quam signis visis perituram, noverat urbem.....
Quidam Romani destructa sic Epidauro
Bellum civile fugientes forte subintrant
Portum Dalmatiae, qui Gravosius vocatur:
Hic pariter inopes fugientes ex Epidauro
In magnis ripis, ubi nunc est urbs Rhagusana,
Castellum statuunt monitis actuque Joannis,
Qui jam praedictae fuit arhiepiscopus urbis,
Atque arcem vivi tutam munimine saxi
Aspectu horrendo praecelso in vertice montis.
Hoc castrum vocitat Epidaurica lingua Labusa
Namque ripa sonat hoc idiomate Labus. —
A magnis ripis nomen traxere priores:
Nunc L in R, G pro B mutando moderni
Rhagusam dicunt quae Sclavonice Dubrovnik
Dicitur a Sylva quia Sylva fuit locus ille,
In quo nunc urbs est, et Dubrava Sylva vocatur.
Ad decus et laudem Stephani protomartyris extat
Castellum et templum fundant et corpora condunt
Sanctorum, quorum sunt nomina scripta-subaudi
Nerei, Ahillei, Domitillae, Petronillaeque,
Quae secum furtim tulerant Roma fugientes.
Non multis post haec facta labentibus annis
Quidam Nauclerius, qui Fruntius est vocitatus,
A castro, Stracolum quod dicitur urbis Aegeae
Urbem Rhagusam cum Zenobio Zenobiam
Transtulit: hic Praesul, haec Virgo, Martyr uterque:
Quos Nicephorus pastor metropolis hujus,
Vitalisque comes, qui dictus est Veteranus,
Plebs simul ac populus in aede metropolitana
cum prece, cum psalmis, cum laudis honore locarunt
Sanctae Mariae Domini genetricis in aede
Anno milleno Domini simul ac duodeno.

Plurima tunc et athuc fiunt miracula multa
Ipsorum meritis sanatis pluribus aegris.
Stephanus hinc Dux Bosnae imperante Bodino
Cominus ecclesiae Divi Nicolai de Campo
Castellum construxit, post patriamque reversus
Sub Constantino graecorum Judice nono
Post pacem factam quidam tradiditque castellum
Rhagusii dominis, vel opprimentibus eum.
Vastarunt ilud postea, moenibusque cinxere.
Instituit eos quidam certare Gradicna,
Qui in ejus custodia stabat cognomine Vukus,
Accidit in die potitus Paschae triumphus
Anno milleno partum post virginis almae
centum bis octavo narravit pagina prisca.
Post modicum tempus Vitale Metropolitano,
Judice Lampridio, residentibus Urbe Rhagusa
Corpora Laurenti, sed non illius adusti,
Andreae, Petri, non Christi discipulorum
Coelitus ostensa, simul translata fuerunt. —
Cum quibus et Blasi constat caput esse repertum
Millenus vicenus sextus cum foret anus.
Hos versus edidit Miletius hinc inde testis.
Vivant felices, quibus hic licet esse frequentes,
Tales reliquias videant habeantque revera:
Lis fugiat, maneatque pax, dant bona cuncta petenti.
Tempore post multo, quo praesidente Tribuno
Judice Basilio Rhagusa quo regebatur,
Centum anno mille nostrae currente salutis
Quinquaginta novem etiam voluntate divina,
Septima tunc erat jani. De cruce signatus
Teutonicorum unus procerum ab Hierosolymis urbe
Attulit Simeonis Rhagusam honorabile corpus
Prophetae, qui dixit: vos rogo, fratres, audite
Nunc Deus dimitte servum tuum in pace.
Quod sancti Viti cum honore locarunt in aede.
Incognito sic nomine multo tempore stetit
Usque Leonardi tempus Archipraesulis: inde
Nobili Damiano Zade narravit proprium nomen,
Quem et curavit coecum et a phantasmate mutum,
Sum Simeon, dicens, qui Christum in ulnas recepi,
Quem Virgo peperit, et post partum virgo permansit.
Post modicum tempus translatum in Virginis aede
Telluris arcano est sub Altare majori,
Temporibus nostris qui fecit miracula multa,
Postea requirunt tanto charitatis ardore,
Pro quadam causa suum revisere corpus.
Multorum obitu stetit sententia Patrum,
Qui procul dubio tunc subiverunt ad eum.
Exinde reliqui timentes ne morerentur,
Flectuntur non ire: sic diem usque praesentem
Venturam Christi gloriam, qui maxime spectant
Stat illic arcano media in Virginis aede.
Haec superelate narrantia carmina nobis
Siquid turpe sonat, nam pagina scripta probatur.
Gloria sit Deo saeculi per saecula Trino,
Qui nos indignos ditavit munere tanto

To je originalni latinski tekst, kako ga iznosi Farlati a sa sledećim smislom:

Gradu Epidauru dade ime i postanak
U vreme Mojsija Epidaurus begunac iz Egipta,
Saznavši po ugledanim znacima da će propasti taj grad...
Neki Romani, kad dakle bi razoren Epidavar
Bežeći od građanskoga rata slučajno naiđu
U luku Dalmacije, koja se zove Gravosius:
Ovde isto tako ogoleli begunci iz Epidavra
Na velikim strminama, gde je sada grad Rhaguzanski
Podigoše utvrdu po savetu i nastojanju Joanna.
Koji beše Arhiepiskop već napred spomenutoga grada,
Kao i kulu svu utvrđenu kamenom živim
Strašna izgleda visoko na vrh brda.
Tu utvrdu izgovara Epidavarski jezik Labusa. —
Jer strmina zvuči u tom govoru Labus
Prvobitno ime izvedoše po visokim strminama:
Sada pak L u R, G za B menjajući novi
Rhagusom zovu, što se Slavonski Dubrovnik
Zove po šumi, jer šuma beše mesto ono,
Gde sada grad je, i dubrava se šuma zove.
Na čast i slavu Stephana prvomučenika stoji
Utvrda, i hram osnivaju i tela polažu
Svetaca, čija su imena zapisana, a to su
Nereia, Achilleia, Domixillae i Petronillae,
koje sa sobom potajno donesoše begunci iz Rima.
Ne mnogo posle ovih zbivanja proteklih godina
Neki brodovlasnik, koga zvahu Fruntius,
Od grada, koji se zove Strakolum grada Egejskoga
U grad Rhagusu sa Zenobiem Zenobiu
Prenese: Ovaj episkop, ona devica. mučenici oboje:
Koje Nicephorus Pastir ove metropole,
Kao i Vitalis komes, koji se zvaše Veteranus,
Puk kao i narod u hramu metropolitanskom
Sa molitvama, sa psalmima, sa počasti slave položiše
U hramu sv. Marije gospoda roditeljke
Godine hiljadite Gospodnje i dvanajeste
Mnoga se tada i do sada pojaviše čuda
Njihovom zaslugom ozdravljenjem mnogih bolesnika.
Stephanus onda knez Bosne za vlade Bodina
Kraj crkve sv. Nikole od Polja
Utvrdu podiže, i posle se vrati u domovinu
Za Konstantina Grka sudije devetoga
Posle sklopljenoga mira nekog i predade utvrdu
U vlast Rhagusia ili onih, koji ga behu savladali.
Posle je opustošiše zidinama opasaše
A uputi ih kako će se boriti neki Gradikna,
Koji beše pod njegovom stražom drugim imenom Vukus,
I sluči se da se domognu pobede na dan Paschae
Godine hiljadite posle porođenja device milostive
Stotinu i dvostruko osme, kako ispriča stari spis.
Posle ne dugog vremena za Vitala Metropolitana,
Sudije Lampridia, stolujućih u gradu Rhagusa
Tela Laurenta, ali ne njegov pepeo,

Andrije, Petra ne Hristovih učenika
Okrenuta prema nebu, također behu prenesena. —
Sa kojima i glava Blasia utvrđeno bi obretena
Kad beše godina hiljadita, dvadeseta i šesta
Ove stihove proizvede Miletius odatle i po tome svedok
Živili sretnici, koji se ovde množili,
Koji neka bi gledali takve relikvije i
doživljavali u istini:
Da svađa nestaje, a mir ostaje a sva dobra dobiva onaj koji moli.
Posle mnogo vremena, kada Rhagusom
Vladahu starešina Tribunus i sudija
Basilije, godine hiljadu sto našega trajućega spasenja i pedeset devete
Također po volji božjoj, a sedma beše tada godina Janusa,
Krstom označeni jedan od potomaka Teutonika od grada
Hierosolyima donese u Rhagusu časno
Telo Simeona proroka, koji govoraše:
Molim vas braćo čujte: I sada otpusti
Bože slugu tvoga u miru, i koje telo položiše
sa počasti u hramu sv. Vita.
I tu nepoznata imena ležaše mnogo vremena
Sve do vremena Leonarda Arhiepiskopa:
Tada odade svoje sopstveno ime
Plemiću Damjanu Zade, koga i izleči od slepoće i od rođenja nemog,
Ja sam Simeon, govoreći, koji Hrista
primih u naručaj, koga rodi devica
Ostavši i posle porođaja devica.
Posle ne dugog vremena bude ono prenešeno potajno ispod poda
Velikog oltara u crkvi Device, ono,
Koje u naša vremena počini čudesa mnoga
Posle istražiše tolikim žarom odanosti
Iz nekog razloga da pregledaju njegovo telo.
Mnogih pogibiju odredila je presuda otaca,
Od onih, koji su bez svake sumnje došli do njega
Zbog čega ostali bojeći se da i oni ne poginu
Odustaše da pođu: i tako sve do sadašnjega dana onaj
Koji najviše očekuje dolazeću slavu Hristovu
Leži tamo sakriven u sredini hrama Device.
Ove gore iznesene pripovedajuće stihove
I ako nam grubo zvuče ipak spisani spisi potvrđuju.
Neka je Slava Bogu večnom kroz večnost Trojnom —
Koji nas nevredne obdari sa milosti Tolikom.

Kao što se vidi ovih nekih 90 stihova pretstavljaju jedan crkveno religiozni spis o translacijama mučeničkih relikvija u Dubrovnik. Svega ih je četiri i označene su osim prve brojem njihovih godina. Prva takve oznake nema, jer je vreme dolaska begunaca iz Rima nepoznato, a oznaka građanskog rata neprecizna, pošto je takvih bilo u Rimu više nego jedan.

Druga translacija iz godine 1012, treća je iz godine 1026, a četvrta iz godine 1159. Poema dakle Miletii Versus može se promatrati po partijama. Ali osim spomenute četiri partije (translacije) imade u toj poemi jedna partija, koja nije ni crkveno religiozna ni translacija, nego je

čisto laičkoga letopisnoga karaktera u vezi sa ostalim delom poeme samo i toliko, što se i ona tiče Dubrovnika, dok je inače sa gledišta crkveno religioznoga ta partija jedno strano telo u toj poemi. To je ona partija koja je kod Farlatija smeštena između druge translacije (Zenobia i Zenobie) iz 1012 i treće translacije (Laurenta, Andree, Petra) iz 1026, a koja počinje sa stihom: »Stephanus hinc Dux Bosnae imperante Bodino« i svršava sa stihom: »Centum bis octavo naravit pagina prisca«, a označena je sa godinom 1116. U toj partiji knez Bosne Stephanus pojavljuje se u relaciji sa Dubrovnikom ratničko političkoj ne crkveno religioznoj.

Kako je to jedina laička partija u toj poemi nameće se zaključak, da se tu mora raditi o jednom stranom telu, koje u crkveno religioznu poemu o translacijama relikvija u opšte ne spada. Pri pregledu poeme Miletii Versus najbolje je zato ostaviti tu partiju prethodno po strani do svršetka pregleda ostaloga crkveno religioznog sadržaja poeme.

Istina u prvoj partiji o prvoj translaciji reč je o propasti Epidaura i grada Dubrovnika. Ostavljanje tih laičkih elemenata na svom mestu moglo bi izgledati da je u protivnosti sa prethodnim eliminiranjem one laičke partije o Stephanusu Dux Bosnae. Ali prvo to nije laička partija nego samo jedan laički elemenat ali u jednoj crkveno religioznoj partiji, a drugo taj laički elemenat neophodno je potreban toj prvoj crkveno religioznoj partiji. Da se može opisati prva translacija relikvija iz Rima u Dubrovnik najpre je potreban autoru Miletii Versus navod o propasti Epidaura, da dođe do zidanja Dubrovnika, a onda navod o zidanju Dubrovnika da dođe do zidanja hrama u Dubrovniku, a navod o zidanju hrama u Dubrovniku, da dođe do prve translacije, koja je u tom hramu izvršena. Taj dakle laički elemenat u prvoj crkveno religioznoj partiji je tako reći prejudicionalan. A osim toga izgleda da prva translacija i zidanje Dubrovnika spadaju nekako u isto vreme. Šta više reči: »Extat castellum, et templum fundant, et corpora condunt« ne isključuju, da se mogu i tako razumeti, kao da su begunci iz Rima došli u Gruž taman — kad je prva utvrda sazidana i da je odmah i hram zidan i to baš radi relikvija koje su ti begunci sobom doneli. Prva partija tj. prva translacija bila bi ona, koja počinje sa stihom:

Urbi Epidauro nomen donavit et esse

A svršava se stihom:

Quae secum furtim tulerant Roma fugientes.

Kao što se vidi ta prva translacija bila bi iz vremena kad je Dubrovnik nastao.

Autor poeme ide daleko u prošlost. Vreme Mojsija i bekstvo Epidaura iz Egipta ne će biti drugo nego osnivanje grada proicirano u što

dublju starinu. To vredi i za ugledane znake, da će novo osnovani grad propasti.

Samo Farlatijeve tačkice iza reči perituram noverat urbem i ispred reči Quidam Romani, koje treba da znače, opomenu, da tu na tome mestu tekst nije potpun, da se je izgubio, ne će biti tu opravdano postavljene.

Reči destructa sic Epidauro ne pretstavljaju neki nagoveštaj ili neku napomenu o tome, na koji je način Epidavar razoren, pa da se mora uzeti, da opis toga načina tu fali. Naprotiv te reči destructa sic Epidauro samo upućuju, da posle navedenoga teksta sleduje nova misao i da prema tome onda te reči ne mogu imati veći smisao, nego što ga imade reč »dakle« tj. te reči upućuju ne u smislu kad je »tako« bio razoren Epidavar nego kad je »dakle« bio razoren Epidavar. To znači da je najpre navedeno proročanstvo o razorenju Epidavra i onda se na to nadovezuje čisto vremenska napomena tj. šta se je dogodilo posle razorenja Epidavra, dakle izražaj destructa sic Epidauro nije drugo nego vremenska napomena »kad je dakle« razoren Epidavar.

Usled toga smisao prvih šest stihova prve partije tj. prve translacije ne bi mogao biti ovaj:

Grad Epidavar osnova i ime mu dade begunac iz Egipta Epidaurus u vreme Mojsija spoznavši ugledanim znacima, da će grad propasti. Kad je tako Epidavar razoren neki Rimljani bežeći od građanskog rata slučajno uđu u luku Dalmacije koja se zove Gravosius tj. ne bi smisao tih prvih šest stihova prve translacije bio aluzija na način razorenja Epidavra, pa da se mora uzeti da ispred reči »kad je tako Epidavar razoren neki Rimljani« fali opis razorenja Epidavra, pa da se moraju na mesto toga metnuti tačkice.

Naprotiv smisao tih prvih šest stihova prve translacije bio bi ovaj:

Grad Epidavar osnova i ime mu dade begunac iz Egipta Epidaurus u vreme Mojsija spoznavši ugledanim znacima da će grad propasti. Kad je dakle Epidavar razoren neki Rimljani bežeći od građanskog rata slučajno uđu u luku Dalmacije koja se zove Gravosius.

Kao što se vidi sravnenjem oba ova teksta prvi tekst bi opravdavao postavljene tačkice. Drugi ne, jer se po drugom tekstu vidi, da se razorenje Epidavra pominje samo radi određenja vremena. Reč sic je tu dakle kao što se vidi, upotrebljena samo u smislu vremenskoga fakta tj. da je Epidavar zaista razoren, a ne u smislu opisnoga fakta, kako je Epidavar razoren, pa da tu nešto fali. Za to reč sic tu znači isto što i reč »dakle«, pa i prevedena ta reč sa rečju »tako« ne znači tu drugo nego »dakle«.

U ostalom sve to se vidi i iz samoga speva, jer se propast Epidaura spominje samo radi opredelenja vremena prvoj translaciji tj. hekstvu Rimljana od građanskog rata.

Smisao dakle tih reči destructa sic Epidauro jeste, da je došlo do prve translacije kad je Epidavar zaista i bio razoren tj. kada su begunci iz Epidaura sazidali na morskoj strmini grad a na vrh brega kulu i kada je onda u tom gradu podignut hram, u koji je izvršena prva translacija.

Navod dakle o Epidauru je čisto hronološke naravi, pa opis njegovoga razorenja u opšte nije ni potreban i prema tome i ne fali.

Prema tome reč sic sa tačkicama pokazuje, da je ta reč doživela samo bukvalnu interpretaciju, jer samo takva interpretacija dovodi do spomenutih tačkica. Naprotiv logična interpretacija pokazuje, da je laičko zbivanje na tome mestu napomenuto, samo toliko, koliko je to tražio hronološki moment.

Između reči perituram noverat urbem i quidam Romani ne bi dakle postojala nikakva praznina i ne bi se nikakav tekst izgubio, nego bi takav tekst bez tačkica bio originalni tekst, koji je tako morao glasiti, pa su prema tome te tačkice nepotrebne i pretstavljaju Farlatov unos u tekst, koji i ako nije u stanju, da sam tekst promeni, ali jeste u stanju, da ga dovede u sumnju, čemu u samom tekstu nema razloga. Tačkice bi dakle pretstavljale čitanje, koje u samom tekstu nije osnovano i moraju biti kod svake rekonstrukcije teksta izostavljene.

Pošto dakle u prvoj partiji glede prve translacije a od početka Urbi Epidauro pa sve do Roma fugientes ništa ne fali, celokupna prva partija ne će biti drugo nego li vest o prvoj translaciji.

Begunci iz Rima uđoše slučajno u grušku luku u isto vreme, kada begunci iz Epidaura sazidaše Labusu, kasnije Rhagusu tj. Dubrovnik i u njemu hram, u koji onda budu položene relikvije Nereia, Achilleia, Domitille i Petronille, koje su ti begunci iz Rima potajno tj. krišom sobom doneli. Kao što se vidi prva translacija morala se je zbiti još u vreme osnivanja Dubrovnika. Kad je to bilo, u to se pisac ne upušta više, nego što je njegov navod o propasti Epidaura.

U objašnjenju Farlati pisca nadopunjuje, kako je to po Orbiniu i Luccarusu imalo biti još za Valerijana godine 265, kada bi razoritelji Epidaura imali biti Goti, a po Porfirogenitu 639 godine, kada bi trebala da je razorena i Salona od Slavena i Avara.

Protivrečnost između godine 265 i 639 kao i okolnost, da papa Grgur I (590 do 604) u pismu subđakonu Antoninu govori: pervenit ad nos Florencium Epidauritanae civitatis episcopum . . . . . fuisse damnatum spomenuti pisci razrešavaju uzimanjem, da je doduše Epidavar za Valeriana godine 265 bio razoren, ali da je pre godine 590 morao biti ponova sazidan. Naravno da o tome u Miletii Versus nema ništa, jer su piscu na umu translacije relikvija, a ne historija Dubrovnika. U toj prvoj translaciji označen je i onaj sveštenik, koji je Epidavarske begunce ne samo nagovarao na zidanje grada i kule, nego koji je i sam oko toga nastojavao, a označen je taj sveštenik kao arhiepiskop Epidaura.

Farlati uzima, da se ta vest ne odnosi na poslednjeg Epidavarskog episkopa, nego da se ta vest odnosi na onoga episkopa, koji je po Tuberu i Racciu primio i u Tribúniju uveo Pavlimira sa njegovim rimskim rodom, na čiji su oni nagovor onda podigli tvrđavu, ali ne gde je Dubrovnik, što je izvedeno pre više od 200 godina od Epidaurana i Salonjana, nego ili u Tribuniji ili u opšte negde drugde u srpskom vladanju. Ali Miletiev naziv toga sveštenika Joana arhiepiskopom Jam praedictae fuit archiepiscopus urbis pokazuje, da se može raditi ili o Epidauru ili o Dubrovniku. Po smislu to bi bio baš onaj sveštenik, koji je sa Epidauranima izbegao. Ni vremenski ni teritorijalno ne bi dakle bilo osnova tekst menjati na taj način, što bi se napomena o zidanju Dubrovnika prenela u srpsku državu i vezala na Pavlimira.

Naprotiv, ako se uzme u obzir svojevremena borba Dubrovnika sa Splitom glede prava na arhiepiskopsku stolicu, Milecieva napomena o Epidavarskom arhiepiskopu Joanu može se shvatiti kao napomena o poslednjem Epidavarskom episkopu a prvom Dubrovačkom arhiepiskopu tj. u tom smislu, da Milecie u svojoj napomeni kako je sveštenik Joan i bio arhiepiskop Epidaura i savetom i delom sudelovao pri podizanju Dubrovnika želi navesti, kako je Epidavarski episkop posle razorenja Epidavra podizanjem Dubrovnika postao arhiepiskop. To bi značilo ukratko, da bi se to mesto u prvoj translaciji moglo shvatiti i kao Milecijeva napomena o tome, da je Dubrovačka arhiepiskopija postala zajedno sa samim postankom Dubrovnika. Pošto papa Grgur I u vremenu 590 do 604 zove Epidavarskog episkopa samo episkopom a ne i arhiepiskopom moglo bi se ovakvo Milecijevo prikazivanje shvatiti kao navod Milecijev u korist prava Dubrovnika na stolicu arhiepiskopa po starini samoga Epidaura tj. u tom smislu, da je pravo Dubrovnika osnovano samim sudelovanjem Epidavarskog episkopa kod nastanka Dubrovnika.

Kao što se vidi sama Epidavarsko-Dubrovačka sukcesija episkopije ne bi u Miletii Versus imala zapreke. Sama arhiepiskopija kao formalno crkveno pitanje naravno ostala bi tu u Miletii Versus bez podatka, pa koliko ne bi bilo razloga sumnjati da je Joan episkop Epidavra sudelovanjem svojim kod podizanja Dubrovnika postao Dubrovački episkop, toliko se može sumnjati glede istoga u pogledu arhiepiskopa, pa je možda Miletti Versus tu pošao putem lokalnoga patriotizma, kad je Epidavarskog episkopa označio arhiepiskopom, jer je ovaj onda tim samim po sukcesiji i dubrovački arhiepiskop.

No ta nesigurnost u tekstu ne može služiti podlogom, da se vest, koja je kao što se vidi tesno vezana na Dubrovnik prenosi u srpsku državu i to još bez preciznosti onoga mesta, o kome bi se radilo, ako se napušta Dubrovnik.

Begunci iz Rima, koji su pobegli bez igde ičega, ako se ono pariter u sedmom stihu prve partije odnosi na inopes, baš kao i kod Epidau-

rana, nisu naravno mogli sobom poneti mošti Nereia, Achilleia, Domitille i Petronille, nego su potajno, furtim, mogli poneti samo neke relikvije tih mučenika i u tom pogledu može Farlati imati pravo, kad kaže da njihova tela i dalje počivaju u Rimu, ali ne može Farlati imati pravo, kad drži da je Miletius Pavlimira ne spominjući ga doduše imenom ipak spomenuo u naznakama quidam Romani i Roma fugientes, jer se tako uzimanje potpuno protivi izražaju quidam Romani, iz kojega se izražaja vidi, da Milecije ne zna ko su bili ti begunci. Naprotiv baš ta dva izražaja pokazuju, da Milecije u vreme pisanja te prve translacije nije ništa znao o nekom povratku unuka kralja Radoslava na dedovski presto, jer bi u protivnom slučaju bilo sasvim neverovatno, da bi se takva dva izražaja u opšte mogla upotrebiti bez i najmanje aluzije na tu Pavlimirovu stvar.

To vredi i za navod Farlatia po Joannesu Gunduli, da je hram sv. Stephana u Dubrovniku sazidao Pavlimir, a ne quidam Romani, jer bi i to bilo spomenuto. A najmanje može stajati pomisao Farlatija, da su po Mileciju taj hram podigli oni Rimljani, koji su došli s Pavlimirom, dakle njegovi rođaci po majci i po babi.

Milecije kaže da su ga podigli quidam Romani ili Roma fugientes dakle nepoznati begunci iz Rima. Misao je potpuno jasna i potpuno jasno izražena i ne potrebuje interpretacije.

Crkva sv. Stephana ako i ne potiče baš iz samog vremena osnivanja Dubrovnika svakako ne će biti baš jako daleko udaljena od toga, kada se ona nalazi pomenuta u glavi 29 Porfirogenitova DAI za vreme bekstva žitelja Salone u Dubrovnik.

Druga partija Miletii Versus sa drugom translacijom bila bi ona, koja dolazi iza reči Roma fugientes tj. koja počinje sa 25 stihom i ide do uključivo 37 stiha. Ta druga translacija počinje sa stihom:

Non multis post haec facta labentibus annis

i ide uključivo do stiha:

Ipsorum meritis sanatis pluribus aegris.

Ta je translacija već označena hronološki i sa godinom. Ona je izvršena godine 1012.

Godine 1012 preneo je neki brodovlasnik Fruntius od Egejskoga grada Strakolum u Dubrovnik mošti mučenika episkopa Zenobija i kaluđerice Zenobije. Njihove mošti dočekali su u Dubrovniku narod i plemstvo na čelu sa mitropolitom Nicephorom i knezom Vitalom Veteranusom sa molitvama, sa psalmima i sa svim počastima i položili ih u crkvi sv. Marije Bogorodice, posle čega »od tada i dosada« nastaše zaslugom tih moštiju mnoga čuda ozdravljenjem bolesnika. Glede tih mučenika brata i sestre, kaže Farlati, da su im imena u Rimskom

martirologiju unesena pod danom 30 oktobra. To su mučenici u Egejskoj Kilikiji iz vremena Dioklecijana. Napomena o mitropolitu Nicephoru u Milecija, a za kojega Nicephora Farlati uzima vreme od 1010 do 1023 možda može da potvrđuje ono što je rečeno o Mileciju kao lokalnom patrioti u pogledu dubrovačke arhiepiskopije, kada, kao što se vidi, Milecije tu sa izrazom mitropolije ponavlja izražaj arhiepiskopije.

Iza reči »non multis post haec facta labentibus annis« oko čitaoca zadržaće se na izražaju non multis annis, jer je vreme propasti Epidaura i osnivanja Dubrovnika prema godini 1012 i suviše daleko, da bi moglo biti prikazano sa takvim izražajem, koji očigledno upućuje na jedno vrlo kratko vreme.

To dolazi odatle što u Miletti Versus posle prve translacije svaka iduća translacija i ako ima naznaku godine svoga zbivanja ipak biva označena i sa oznakom distancije prema pređašnjoj translaciji.

Tako samo prva translacija nema godinu zbivanja i usled toga imade oznaku po propasti Epidaura, dok ostale translacije imaju godinu zbivanja, a ipak i pored toga još i jednu vremensku, nepreciznu, aproksimativnu naznaku. Posle prve translacije tako imade druga translacija naznačenje vremena non multis annis, treća post modicum tempus, a četvtra tempore post multo. To su sekundarni opisi prema primarnima za drugu 1012 godinu u navodu Bodina, pa dalje za treću 1026 godinu i dalje četvrtu 1159 godinu. Kao što se vidi aproksimativne oznake vremena ne bi tu bile protivrečne precizno navedenim godinama. Samo kod druge translacije sa godinom 1012 mora se napomenuti, da izražaj non multis post haec facta labentibus annis ne može biti shvaćen u tom smislu, da su se propast Epidaura i osnivanje Dubrovnika zbili ne mnogo godina pre 1012 godine.

Prema tome takav izražaj mogao bi samo pretstavljati jednu na laku ruku nabačenu reč.

Farlati uzima, da ono, što Miletius ima sa non multis annis pre 1012 u Porfirogenita stoji sa godinom 639 tj. da je Epidavar razoren kada i Salona od Slovena i Avara. Ali ta godina ne proizlazi iz Porfirogenita, koji u glavi 29 o Dalmaciji kaže, da otkako se preseliše žitelji Salone u Raguzu ima do danas tj. sedme indikcije godine 6457 od postanka sveta 500 godina. Izražaj do danas znači do vremena, kada je ta glava 29 DAI pisana. Po računu engleskog historika Bury (Tomašić Vijesnik Hrv. Slav. Dalm. Zemalj. Arhiva godina XX svezak 1 i 2 strana 20) taj Porfirogenitov navod značio bi vreme od 1. IX. 948 do 31. VIII. 949, dakle 500 godina pre toga godinu 448, a ne 639, radi čega Banduri i Lucius smatraju to mesto u glavi 29 D. A. I. pogrešnim, dok Strohal pozivajući se na Tomu Arhiđakona i Letopis popa Dukljanina, koji uzimaju Salonu razorenu po Gotima, hoće da se približi Porfirogenitovom navodu time što uzima razorenje Salone po Gotima 480,

kada je u Saloni poginuo rimski car Nepos (Vjesnik Ark. XV 242) što je međutim u stvari moralo se zbiti još 474/5.

Naravno da takve kombinacije ne mogu doći u vezu sa Porfirogenitom ni glede glave 29 ni glede glave 30, koje govore o Slavenima i Avarima, jer 448 Avarima i Slavenima u Dalmaciji još nema ni traga.

A što je glavno ne treba smetnuti sa uma, da su po Porfirogenitu Salonjani već našli svoje sklonište u Dubrovniku. U vreme njihovoga bekstva dakle Dubrovnik je već uveliko morao stajati kao grad sa bedemima, da im može zaštitu pružiti. Pad Epidaura i osnivanje Dubrovnika prema tome morao bi prethoditi padu Salone po svakom računu, ako se Porfirogenit uzima u obzir. Ako bi dakle pad Salone imao biti 448, a pad Epidaura i osnivanje Dubrovnika svakako još pre toga, onda naravno nastaje pitanje, kad bi potonje dvoje pre te 448 godine u opšte i moglo biti.

Naravno da ovde nije mesto za pokušaj razrešenja te Porfirogenitove problematike, jer je ovde reč o Miletii Versus a ne o Porfirogenitu, pa je ovde dovoljno upozoriti da se Milecija non multis post annis od godine 1012 unatrag računajući ne može nikako dovesti u saglasnost sa Porfirogenitom i da su prema tome Milecijevi stihovi morali biti pisani bez obzira na Porfirogenita. Ali i takav zaključak tražio bi izvesnu rezervu, ako se obrati pažnja na one reči u Miletti Versus, koje glase nam pagina scripta probatur, a koje upućuju na to da je Milecijev spev morao biti rađen po nekom spisu. U tom spisu verovatno možda nije ni bilo godina za pojedine translacije, nego su bili upotrebljeni izrazi non multis post annis post modicum tempus, tempore post multo. Ako su naznake godine Melicijev doprinos onda bi to razjašnjavalo naporedno postojanje tih izražaja i naznaka godina.

Posle te druge partije i druge translacije iz 1012 sledi treća iz 1026, koja počinje sa stihom

Post modicum tempus Vitale Metropolitano

a svršava sa stihom

Lis fugiat, maneatque pax, dant bona cuncta petenti.

Naravno da je pri oznaci ove treće translacije preskočena ona laička partija koja počinje sa stihom

Stephanus hinc Dux Bosnae imperante Bodino

a svršava sa stihom:

Centum bis octavo narravit pagina prisca.

Ako se ta partija prethodno ostavi po strani i na drugu neposredno nadoveže treća, vidiće se, da tu sasvim odgovaraju uvodne reči: post modicum tempus tj. posle ne dugog vremena, čemu odgovara razlika od 14 godina od godine 1026 spram godine 1012.

U toj glavi Milecius spaja u godini 1026 i translaciju tamo navedenih mučenika i obretenje glave S. Blasia. U toj trećoj partiji nalazi se onaj stih, po kome je zapravo cela poema i nazvana Miletii Versus i pripisana Mileciu.

Taj stih glasi:

Hos versus edidit Miletius hinc inde testis.

Sa pravom ističe Farlati, obzirom da treća translacija ide u godinu 1026, da bi onda Milecije morao živiti nekih 200 godina, da bude hinc inde testis.

Zaista ako se sa ovom trećom translacijom sravni četvrta i u njoj stihovi

Incognito sic nomine multo tempore stetit
Usque Leonardi tempus Archipraesulis inde

Onda se vidi, da je Milecije živio još za Leonarda nadbiskupa dubrovačkoga.

Pošto je pak Leonardo postao dubrovački nadbiskup tek 1202 morao je onda i Milecije živiti 1202, a da se i ne uzme u obzir što u njegovoj poemi ima vest i o daljnjem zbivanju posle toga vremena. Ne može dakle biti da je Milecije živeo 1202 a bio his inde testis za godinu 1026.

Kao što se vidi postojanje toga stiha na tom mestu dolazi odatle što je taj stih tu pogrešno stavljen pa se on mora iz te treće partije izlučiti. Kuda, o tome će se moći odlučiti tek nakon pregleda translacija kad će se moći videti kuda taj stih spada. U četvrtoj partiji pod imenom Tribunus spomenuti metropolita dubrovački bio bi po Farlatiju Tribunus II iz 1153 do 1177.

Translacija pak iz njegovog doba po Mileciju bila je 1159.

Po vremenu dakle tu bi Milecije i mogao biti hinc inde testis, ali da li i po smislu, može se rešiti tek kod pokušaja rekonstrukcije njegovoga speva. Zato treba i taj stih Hos Versus edidit kao i onu laičku partiju o Stephanus Dux Bosnae ostaviti dotle po strani i preći na četvrtu partiju i četvrtu translaciju.

Ta četvrta partija počinje sa stihom

Tempore post multo quo presidente Tribuno

I ide uključivo do stiha

Stat illic arcano media in Virginis aede.

Odmah u početku ta partija ima navedenu godinu prenosa tj. godinu 1159. U njoj se opisuje mistični prenos nekoga tela, koje se kasnije samo odade čineći čuda na dubrovačkom plemiću Damjanu Zade a odavajući sebe kao mošti Simeona. Koga Simeona to se ne vidi, jer telo apostola Simeona preneseno je još u VI veku u Carigrad, kako kaže Farlati.

U toj partiji navedena godina 1159 svakako je u relaciji sa pitanjem starine letopisa popa Dukljanina, kad Šišić uzima da se je Milecije služio tim letopisom. Na strani 105 gl. II br. 6 Šišić završava svoju raspravu »kad je napisan Letopis popa Dukljanina« time, što usvaja Jirečeka drugu polu XII veka odnosno poslednje vreme Manuila Komnena oko 1160—1180 ali najdocnije oko 1200 odnosno prema bilješci 91 na strani 106 najdocnije pre 1204.

Ali i tako naznačivanje vremena post quam non ostavlja to pitanje uvek otvorenim, pošto se Letopis prekida a ne svršava.

Kao dies antequam non uzima Šišić na strani 104 godine 1148/1149 tj. ono vreme kada se Letopis prekida. Milecijeva godina 1202 sravnjena sa tom godinom 1148/1149 pokazuje kao vreme, za koje je Letopis mogao dospeti do Milecija, razmak od nekih 54 godina. Vremenski momenat dakle ne bi stajao na putu Šišićevom zaključku. Uzgred budi spomenuto da se ovde dies ante ili post quam mesto quem upotrebljuje sledeći izražavanju Cicerona, koji kad se radi o terminu ima femininum napr. postera die ili diem statuere antequam.

I tako bi se pokazalo, da je tz. Miletii Versus u stvari dubrovački crkveno religiozni letopis od četiri translacije, o prvoj iz vremena propasti Epidaura i postanka Dubrovnika, drugoj iz 1012, trećoj iz 1026 i četvrtoj iz 1159.

Tako shvaćen pak crkveno religiozni letopis pretstavlja jednu zatvorenu celinu sa početkom i završetkom, koja po celoj dikciji potiče od jedne ruke. Miletius hinc inde testis značilo bi dubrovačkog pesnika Milecija, kao što smo videli iz vremena posle 1202 godine. Laička partija u tome crkveno religioznom spevu obeležena je početnim stihom

Stephanus hinc dux Bosnae imperante Bodino

i završnim stihom:

Centum bis octavo narravit pagina prisca.

Da na tom mestu sa spevom Miletii Versus nešto nije u redu, vidi se već po tome, što je ta laička partija, koja dolazi iza one druge translacije od 1012, a ispred treće translacije od 1026, postavljena između godine 1012 i godine 1026, i ako je označena sa godinom 1116, pa bi joj po tome bilo mesto ne između godine 1012 i godine 1026, nego posle godine 1026, tako da bi joj mesto imalo biti između godine 1026 i 1159

tj. ne između druge i treće translacije, nego između treće i četvrte translacije, kako bi to po godini 1116 odgovaralo hronološkom redu.

Farlati je ovu neskladnost rešio na taj način, što je tu laičku partiju bez translacije a sa godinom 1116 ostavio na istom mestu stavivši je samo u zagradne znakove, da kasnije u primedbama objasni njen pravi položaj. Ali je ipak tu neskladnost upotrebio kao podatak za kritiku, koju i inače vrši nad tim pesnikom, što je sasvim neopravdano, kad i sam kritičar ističe nemanje originala, a sam spev prikazuje samo kao pokušaj rekonstrukcije originala. U nepoznavanju pesnikova originala neskladnosti u rekonstrukciji u pogledu odgovornosti za sam spev ne mogu ići dalje od samih rekonstruktora. To je i Farlati morao osetiti, ali je ipak zaključio sa nepovoljnim sudom o samom Mileciju. Međutim, kada se spev prepozna kao crkveno religiozni spev od četiri dubrovačke translacije relikvija i kao takav rekonstruira, uklonivši iz njega što tu ne spada, Milecije se pokazuje kao vrstan pesnik sa jednom jednako zamišljenom i jednako provedenom temom. Farlati kaže, da je do Miletii Versus došao na taj način, što mu je kolega Isusovac Joanes Maria Matthaeus odnosne stihove izvadio iz biblioteke Seraphina Cervaria, a oni su povađeni iz dela Nikole Ranjine, koji je originalne Milecijeve stihove porastavljao po potrebi svojih letopisnih mesta, odakle ih je nepoznata ruka pobrkano rekonstruisala, tako da Sebastijan Dolci naziva Milecija hrđavim pesnikom ali dobrim hroničarom. Ovo najbolje pokazuje kako odgovornost za rekonstrukciju Milecija ne može ići dalje od rekonstruktora, ali ujedno i to, kako nije dosta konstatirati neskladnost, nego kako je potrebno iz samoga speva ukloniti je baš radi pravilnije rekonstrukcije.

Laička partija u spevu, koja tu ne spada, bila bi dakle ona, u kojoj se govori o tome, kako je za vladanja Bodinovoga knez Bosne Stephan podigao utvrdu kraj crkve sv. Nikole od Polja, a posle se vratio u domovinu — pod Konstantinom grčkim sudijom IX (to bi bio Konstantin Monomah od 1042 do 1054).

Nakon sklopljenoga izvesnoga mira predade on tu utvrdu u vlast Dubrovčana odnosno u vlast onih, koji su ga savladali, posle bude ta utvrda ispražnjena i zidinama opasana, a kako će je izvojevati o tome ih je uputio neki Gradikna, koji je bio pod njegovom stražom a sa ličnim imenom Vukus. I tako dođe na dan Uskrsa do dubrovačke pobede godine 1000 posle porođaja blažene device sto i dva put osam, kako priča stari spis.

Tekst ovde mora da je pobrkan. Ono o grčkom sudiji Konstantinu IX ne može odgovarati, jer Konstantin IX Monomah sa godinom 1042 do 1054 ne može biti subsumiran ni za godinu 1026 ni za godinu 1116, ni za godinu 1159, a ni za godinu 1012, dakle u opšte ni za jednu godinu Milecijeva speva bilo to crkveno religioznog, bilo to laičkog. U obzir bi mogao doći samo Konstantin VIII sa svojim vremenom od

1025 do 1028 ali i taj naravno samo za godinu 1026. Za godinu 1116 sa kojom je u spevu priopšten Konstantin IX ne bi mogao doći u obzir u opšte ni neki deveti ni neki Konstantin, jer je to vreme Aleksija I Komnina od 1081 do 1118.

Prema tome mora se doći na pomisao, da taj stih sub Constantino graecorum judice nono u opšte mora da se je u originalu nalazio negde drugde, te da je tu pogrešno unešen. Tako se može reći da je partija o knezu Stefanu kao laička bez sumnje pogrešno unešena u crkveno religiozni spev o četiri translacije a osim toga u tu pogrešno unešenu partiju, da je još i pogrešno unešen i stih sub Constantino graecorum judice nono.

Pošto celokupni Milecijev spis o translacijama nigde ne spominje ni jednog vizantijskoga imperatora, najverovatnije je, da taj stih nije u opšte ni bio u originalu Milecijevog crkveno-religioznoga speva, nego da je morao biti preuzet iz nekoga drugoga i to laičkoga speva, verovatno istoga toga Milecija, ali koji radi u vremenu između 1042 i 1054 kada je vladao Konstantin IX Monomah. Tako ta neskladnost u Milecijevom crkveno-religioznom spisu pokazuje, da je Milecije morao imati osim ovoga crkveno-religioznoga spisa još i drugih poema također i laičkoga karaktera. Odande će biti preuzeta i ova laička partija u Milecijevom crkveno religioznom spisu.

To znači da je Ranjina morao za potrebe svoga letopisa vaditi iz različitih Milecijevih spevova partije ili sthove. Ali tu još nije moralo biti nikakve neskladnosti. Do takve je verovatno došlo tek od pokušaja, da se iz tih Ranjininih porazbacanosti rekonstruiše jedan Milecijev spev. Tako je onda moralo doći i do mešanja spomenutih četiri translacija sa partijom o knezu Stefanu i stihom sub Constantino graecorum judice nono.

Srpski kralj Bodin vladao je od 1080 pa je za svoje vlade kneževinu Bosnu predao na upravu knezu Stefanu. U kronici popa Dukljanina taj Stephanus knesius Bosnae Luciusa bio je u neprijateljstvu sa Dubrovčanima, zbog čega je i podigao utvrdu nedaleko od Dubrovnika blizu crkve sv. Nikole, a tu crkvu sv. Nikole podigli su Dubrovčani malo godina pred tim od materijala Bodinove kule, koju je Bodin bio podigao, kako bi Dubrovčane držao u strahu i vazalstvu, kao što to sve imade Luccarus — Lukarević. To je verovatno u Farlati Lukarevića ona ista Bodinova kula, o kojoj imade Dukljanski Letopis sledeće i to po Orbinovom talijanskom tekstu:

Vedendo per tanto Bodino che non poteva espugnare la citta di Rausa, fabricato un castello all incontro d essa et postovi dentro di soldati, torno a Scutari a po Luciusovom latinskom tekstu:

Praeterea rex cepit civitatem Ragusium et aedificavit ibi castellum. Et postea reversus est in Scodarim.

Kao što se vidi razlika između ta dva teksta je velika.

Po jednom je Bodin kulu podigao nakon što je Dubrovnik zauzeo, a po drugom naprotiv baš za to, što ga nije mogao zauzeti. U oba teksta, dakle, zajedničko bi bilo samo to, da je Bodin kulu podigao i u glavnom za to, što su mu preko Dubrovnika izmakla braća i sinovi kneza Branislava sa kojim je bio u neprijateljstvu usled intriga svoje žene Jakvinte.

Na slici iz XII veka, koju reproducira Dr. Petar Skok na strani 206 svoga dela »Dolazak Slovena na Mediteran« vidi se dvostruka kula Bodinova na obali naprama Dubrovniku tada još ostrvu, kojoj je kuli sa ostrva vodio drveni most. Na slici piše rocca del Re Bodino.

Prema Dr. Skoku prvo proširenje sa ostrva Raguse na kopno bilo je baš pripojenje te kule nastavane od Slavena, koju su dubrovački Romani zvali Burgus, a njegova primedba da je sačuvana predaja, tradicija, kako je jedan od Gradića predao Ragusejcima utvrđenje Burgus ili Dubrovnik, koje je pripadalo srpskom kralju Bodinu nalazi se opisana baš u ovoj laičkoj partiji Milecija, prema kojoj bi onaj jedan od Gradića bio neki Vukus Gradikna.

Razlika sastojala bi se samo u tome, što bi se tradicija ta odnosila na kulu Bodinovu, dok bi se Milecijevi stihovi odnosili na kulu kneza Stefana kod crkve sv. Nikole u Polju. Pošto je knezu Stefanu kraljem bio srpski kralj Bodin izlazilo bi, da se tu možda u oba slučaja radi o istom predmetu. Ali Lukarevićeva vest, da je crkva sv. Nikole u Polju sazidana iz porušene Bodinove kule ne bi se sa tim mogla dovesti u vezu, kada laička partija speva Miletii Versus kaže, kako je za vladanja Bodinovoga knez Bosne Stephan podigao utvrdu kraj crkve sv. Nikole od Polja. Ako je dakle ta crkva sv. Nikole od Polja po Lukareviću sazidana iz porušene Bodinove kule, onda to znači redom, najpre Bodinova kula, pa rušenje, pa zidanje iz tih ruševina crkve sv. Nikole od Polja, pa podizanje kule kneza Stefana i prema tome dva predmeta, jedan predmet Bodinova kula, a drugi predmet kula kneza Stefana.

Kao što se dakle vidi ono, što Milecije donosi bilo bi nešta drugo, nego što donosi Lukarević.

Inače ono, što imade tradicija i ono, što imade Milecije o samome zbivanju ne bi bilo različito. Prema tome akcija Gradića vezivala bi se u stvari jednako i za kulu Bodinovu i za utvrdu kneza Stefana.

No Farlati ima više nego što kaže Milecius. Po njemu se je Stefan sklopivši mir sa Dubrovčanima vratio u Bosnu, ostavivši dobro utvrđeni kastel sa oružjem i posadom na čuvanje nekom Ucchu ili Ugonu, što će biti Hugu ili Hugonu.

Iz Seraphina Razzi lib. I cap. 13. Hist. Italicae Ragus. po Farlatu vidi se, da je taj Uccho ili Ugon, zapravo Hugo ili Hugon bio jedan Gradić. Milecije ga zove Vucus Gradikna, što bi izgledalo kao Vuk Gradihna, prema Serafinu Razzi Ucchus Gradikna, dakle po Razziu u stvari Hugo Gradi. Naravno nema podatka za odluku pa je stvar shva-

ćanja o verovatnosti da li se tu nalazimo pred Vukom Gradićem ili Hugonom Gradi. Tek po Razziu bosanski knez Stefan postavio bi zapovednikom svoje utvrde tu osobu. To Razzi kaže izričito, dok Miletius ima izraz qui in eius custodia stabat. Po Mileciusu a bez spomena imena predao bi Stefanov kastel Dubrovčanima neko drugi, dok bi Vucus Gradikna napadače samo poučio kako grad mogu osvojiti. Milecijevi stihovi u tom pogledu glase:

Post pacem factam quidam tradiditque Castellum
Rhagusii dominis, vel opprimentibus eum.
Instituit eos quidam certare Gradicna,
Qui in eius custodia stabat, cognomine Vukus.

Kod Razzia taj Hugo Gradi je zapovednik utvrde i on biva od Dubrovčana čašćen i darivan, dok ne postane zreo za sporazum, u kome mu Dubrovčani obećavaju pravo građanstva u svome gradu, plemstvo, članstvo u senatu i u opšte štogod želi, samo da im preda utvrdu. I provedenje toga sporazuma biva onda tako, da Dubrovčani pošalju za Uskrs posadi utvrde toliko svakojakih đakonija i pića, da ona naposletku umorna i pijana zaspi a među njom i sam zapovednik Hugo Gradi, tako, da onda budu svi zasužnjeni, a posle svi uz otkup vraćeni, osim jedinoga Huga Gradi, koji bude ostavši u Dubrovniku na taj način osnovalac plemićke porodice Gradi u Dubrovniku.

Po Razziu celokupni kastel bio je porušen, a sav materijal sručen u more, da ne bi mogao nikad više u takvu svrhu upotrebljen biti.

Na mestu pak, gde je bio taj kastel podigoše crkvu sv. Nikole.

Tu se Razzi razilazi sa Lukarevićem, po kome je crkva sv. Nikole naprotiv postojala još pre, nego što je knez Stefan svoj kastel podigao. Verovatno ima to Lukarević po Mileciju, jer i kod njega Stephanus knez Bosne diže utvrdu cominus Ecclesiae divi Nicolai de Campo. Nema sumnje da je to mesto u Miletii Versus slabo rekonstruirano. Zato se Farlati i vajka: Quae sequuntur : Vel opprimentibus eum, vastarunt illud postea, moenibus cinxere, instituit eos quidam certare — obscuriora sunt, quam ut explicari vel intelligi possint.

Ipak izgleda, da se pored svega toga može razabrati bar toliko, da Milecius imade jednu daleko verovatniju verziju o gubitku Stefanovog grada, nego li je ona Razzieva. Dubrovčanin je verovatniji kao Stephanov internirac, nego kao njegov tvrđavni zapovednik, pa su i sve časti mnogo verovatnije jednome Dubrovačkome patrioti a pogotovo jedno mesto u senatu a i poreklo jedne od najuglednijih dubrovačkih porodica od dubrovačkoga patriote.

Ako su, dakle, u Razzia i Milecija sačuvane dve tradicije, onda ona kod Milecija izgleda kao realnost, a ona kod Razzia kao maštanje. Postojati su naravno mogle i obadve i ozbiljna Milecijeva tradicija i po njoj nastalo maštanje, koje bilježi Razzi. Za to je valjda i prva

suvoparna i kratka, a druga puna detalja i dugačka. Obe zajedno kao ono što se zaista zbilo i ono, što se je prepričavanjem od toga stvorilo. U osobi Hugona Gradi ili Vukusa Gradića dodiruju se obe verzije.

Naravno za pitanje, o kome se ovde radi, dovoljno je, da se iz jedne i druge verzije vidi, da ova partija ni u kom slučaju ne spada u crkveno religiozni Milecijev spev, jer je na njoj sve zajedno, i u celosti i u svim detaljima i to u obe verzije laičko.

Stoga su za Milecijev spis mnogo važnija ona četiri stiha, koji kod Farlata dolaze iza reči Millenus vicenus sextus cum forret annus, a glase:

Hos Versus edidit Miletius hinc inde testis.
Vivant felices, quibus hic licet esse frequentes
Tales reliquias videant, habeantque revera:
Lis fugiat maneatque pax, dant bona cuncta petenti

tj. sa smislom:

Ove stihove sastavi Milecije o tome odatle svedok
Živili sretnici, kojih da bi bilo ovde što više
Koji neka bi gledali takve relikvije i doživljavali u istini
Da nestaje sukob i ostaje mir i da se daju sva dobra onima koji se mole.

Potonja tri stiha od reči Vivant do reči petenti izgledaju kao završetak poeme, po čemu bi spadali na kraj između stiha:

Stat illic arcano media in Virginis aede

i stiha:

Haec superelate narrantia carmina nobis.

No to samo izgleda tako, ali nije.

Po rečima Tales reliquias videant tj. oni koji neka bi gledali takve relikvije, kao što su one, koje su doneli Roma fugientes, one iz 1012 i one iz 1026 vidi se, da ta tri stiha odgovaraju baš tu na tom mestu, jer relikvija iz 1159 ne može doći u obzir, pošto je to relikvija Simeona, koja leži arcano tj. sakrivena pod glavnim oltarom i ne može se bez teških posledica dirati, dakle ni gledati. Reči dakle Tales reliquias videant ne mogu se odnositi na tu relikviju iz 1159 a potom ni na četvrtu partiju, usled čega ne mogu ni doći na kraju iza te partije, nego naprotiv samo baš ispred te četvrte translacije iz 1159, dakle iza treće translacije iz 1026, gde i stoje, ako se izostavi stih Hos versus edidit Miletius hinc inde testis.

Zato kod rekonstrukcije originala ta tri stiha ne treba sa toga mesta ni kretati. Njima se završava prikaz javnih translacija tj. sa ta tri stiha završava se spev o relikvijama, koje se mogu gledati za razliku od relikvije Simeonove, koja se ne može gledati.

Ostavljena ta tri stiha na kraju poeme u opšte sa rečima reliquias videant bila bi u protivrečnosti sa rečima poslednje translacije stat illic arcano tj. leži tamo sakriveno.

Naprotiv stih:

Hos versus edidit Miletius hinc inde testis

sa smislom

Ove stihove sastavi Milecije odatle svedok

sigurno nije dobro smešten u sred poeme a iza treće translacije.

Farlati tome stihu daje mesto pri kraju poeme računajući na pesnički običaj, da se pisac pri kraju odaje pa taj stih onda smešta ispred predposlednjega stiha tako da bi svršetak poeme onda glasio:

Hos versus edidit Miletius hinc inde testis
Gloria sit deo saeculi per saecula Trino
Qui nos indignos ditavit munere Tanto

Sa takvom lokalizacijom taj stih sa svojim rečima »Hinc inde testis« odnosio bi se na onaj stih ispred toga u kome se nalaze reči »Nam pagina scripta probatur« tj. na onaj stih ispred toga, koji kaže da o tome svemu što je tu spevano tj. o te četiri translacije postoji zapis.

Ali lokalizacija na tome mestu nije uverljiva jer je upućivanje na zapis samo po sebi dovoljno i nema razloga dodavati, kako je Milecije o tome tj. o tim translacijama po tome zapisu svedok, jer to samo po sebi sledi iz reči »Nam pagina scripta probatur«. Tim rečima već je ujedno izraženo i ono, što izražavaju reči »Hinc inde testis«.

Uveravanje pesnika, da i ako stihovi zvuče »turpe« tj. rogobatno, da ih ipak postojeći zapisi potvrđuju pretstavlja doduše konvencionalnu skromnost pesnika ali ujedno sa jamstvom, da je radio po postojećim zapisima. Da je pesnik onda po tim zapisima o tome svemu svedok nije drugo nego jedne vrsti tautologija. Zato mnogo verovatnije izgleda, da su odosne reči morale biti završetak ili celog jednog laičko historiskog speva ili u opšte jednog drugog pesnikovog dela, jer tome stihu bi najviše odgovarala lokalizacija posle stiha:

Centum bis octavo narravit pagina prisca

tj. sa smislom:

Kako to imade jedan stari spis.

Jedna stvar je zapis a druga stvar je stari spis. Prvo je podatak a drugo historija.

Ako pesnik događaj sa kulom kneza Stephana i Hugom Gradi donosi sa uputom, da je to našao u jednoj staroj historiji, onda je prirodno da se on glede jemstva za sadržaj ogradi sa rečima, da je on o tome svedok odatle tj. po toj staroj historiji.

Naprotiv na reči pagina scripta probatur ne trebą nikakav dodątak, jer se u tom slučaju radi o podatku pa reč probatur sama kaže, da je testis ta pagina scripta tj. taj podatak.

Ostaje dakle, da je dodatak hinc inde testis potreban kad je slučaj da pagina prisca narravit, a da nije taj dodatak potreban, kad je reč o probatur tj. kada je slučaj da tako priča neki stari spis.

I zato Milecije u tom slučaju sa pravom postavlja svoju rezervu hinc inde testis tj. pošto kupio po to i prodao. A za to i izgleda da se tu radi o dve stvari. O jednoj, kojom spev od četiri translacije svršava, a glede kojih translacija postoje pagina scripta i o drugoj, kojom svršava laički spis, a koji se ne oslanja na podatke jer nema pagina scripta, nego koji samo prepričava ono što ima pagina prisca tj. jedan stari spis. Izgleda dakle, da bi o lokalizaciji stiha Hos versus edidit itd. mogla odlučiti razlika između pagina scripta i pagina prisca.

Hos versus išao bi sa pagina prisca i pratio bi sudbinu čitave laičke partije u Miletti Versus i ne bi u opšte spadao u ovaj crkveno religiozni spev, nego bi spadao u laičko historiski spev koji svršava sa godinom 1116.

To su opažanja koja nastaju čitanjem one rekonstrukcije Miletti Versus koju donosi Farlati.

Matasova rekonstrukcija pre svega sa tri reda tačaka održava mišljenje da u spomenutom crkveno religioznom spevu u partiji prvoj fali opis propasti Epidaura, o čemu je ovde već bila reč.

U desetom stihu Matasova rekonstrukcija ispravlja Farlatovo »Qui jam praedictae fuit archiepiscopus Urbis« u Qui jam fuit praedictae Archiepiscopus Urbis. Taj ispravak prema Farlatu stoji kao proza prema poeziji. Farlatove stihove:

Atque arcem vivi tutam munimine saxi
Aspectu horrendo praecelso in vertice montis

ispravlja Matas: u

Atque arcem vivi tutam munimine saxi
Aspectuque horrendo praecelso in vertice montis

Taj dodatak que u drugom stihu ne odgovara prvom stihu ni metrički ni muzički.

Ispravak stihova:

Hoc castrum vocitat Epidaurica lingua Labusa
Namque ripa sonat hoc idiomate labus

u stihove:

Hoc castrum vocitat Epidaurica lingua labusa
Namque ripa sonat hoc idiomate Labes

teško bi bilo prihvatiti, jer bi izašlo, da se grad zove Labusa ne po Labus nego po Labes, što je protivrečno onome »namque ripa sonat«.

Po Labes bi se grad onda zvao Labesa, a ne Labusa, radi čega Milecije i naglašava da je Labusa po Labus. Reč u odnosnom stihu, koja glasi »Epidaurica lingua« upućuje na grčki izražaj, a ne na latinski. U ostalom Labes u latinskom i nije strmina nego padina, labes terrae, labes montis.

U grčkom strmina izražava se kao i kamen tj. po nekadanjem digamskom obliku lavas odnosno prvobitno levas za laas. Forma labus mogla je onda doći po genitivu, koji je od lavasos i laos i lau, dakle pošto forma lavus ima takođe slovo u, onda od genitiva lau. Ali etimologisanje oko strmina ili u vezi sa strminama možda nije ni potrebno, jer posle exodusa iz Epidavra Dubrovnik nije odmah na strminama, nego naprotiv na otoku ispod strmina, i tek osušenjem prostora između otoka i strmine Dubrovnik počinje da se penje gore strminom, a ipak se ne zna za starije ime od Labusa. Međutim, sam deo te reči Labus tj. bus pojavljuje se od Dubrovnika čim južnije tim više odnosno tim ćešće, jer grčki bus označava i bivola, pa mesta, koja su u ma kakvoj vezi sa bivolima dobivaju taj nastavak bus ili ga uzimaju u početku svog imena (u Srbiji ima mesto Bivolje). Ako je u planini iznad Dubrovnika u vreme, kada tu još nije bilo naselja, jer nije bilo begunaca iz Epidavra, bilo bivola onda se može pomišljati i na grčku složenicu Laas-bus tj. la bus dakle labus.

Svakako kao što se vidi promeni Labus u Labes ne bi bilo razloga.

Između devetnaestoga i dvadesetoga stiha kod Matasa nalaze se tri reda tačaka, naznačujući prazninu, koja po samom tekstu ne bi postojala. Zameni stihova 36 i 37 u Matasovoj rekonstrukciji takođe ne bi bilo razloga. Prirodnije je, da se najpre kaže da su se u opšte činila čuda, a onda tek specijalno kakva čuda, a ne obratno.

Za to je prirodnije da ostane kao u Farlata:

Plurima tunc et athuc fiunt miracula multa
Ipsorum meritis sanatis pluribus aegris,

nego da se vrši izmena u:

Ipsorum meritis sanatis pluribus aegris,
Plurima tunc et athuc fiunt miracula multa.

Hronološki krivo postavljenju vest o Stephanu Dux Bosnae sa njenom godinom 1116 i Matas meće na pravo mesto iza treće translacije

sa godinom 1026, ali ipak tu laičko historičku partiju ostavlja u crkveno religioznom spevu.

Izolacija stiha:

Sub Constantino Graecorum judice nono

kod Matasa sa tri prazna reda pred tim stihom i dva prazna reda iza toga stiha pravilno pokazuje uzimanje, da se taj stih odnosi na neki nepoznati tekst, samo što treba još dodati u opšte ne na ovaj Milecijev crkveno-religiozni spev, gde se hronološki taj stih u opšte ne da smestiti.

Nejasnost stiha:

Castellum construxit, tradidique castellum
Rhagusii dominis, vel opprimentibus eum
Post pacem factam quidam post patriamque reversus.

popravlja Matasova rekonstrukcija na ovaj način·

Castellum construxit, post patriamque reversus
Post pacem factam quidam . . . . . .
. . . . . traditditque Castellum
Rhagusii dominis, vel opprimentibus eum.

Ne raspoznaje se kriterij, po kome bi ovakav tekst donosio više jasnoće nego onaj prvi, šta više i tu ostaje nejasno, da li se je Stefan vratio u Bosnu posle zidanja utvrde ili posle sklopljenoga mira, pa se ne pojavljuje ni kriterij po kome bi se moglo odlučiti za prvi ili drugi tekst.

Matasova rekonstrukcija donosi jedan važan ulomak, koga Farlati nema, a koji bi Miletii Versus od 1116 ako bi tu spadao, premestio u kasniju dobu.

Po Miletii Versus Dubrovčani su se 1116 domogli kule bosanskoga kneza Stephana, koju su moenibusque cinxere, opasali bedemima.

Takvi bedemi postojali su i kod grada Lausiuma i kod Custerae. I ako se onda javlja, kako su sa velikim slavljem porušeni ti bedemi, koji su velikom starošću ugrožavali ruševine spomenutih gradova, pa i grada sv. Nikole od Polja (verovatno grad bosanskoga kneza Stefana) odakle se rodila »slavna Rhagusa«, onda to ne samo da pretstavlja jednu vest docniju od 1116, nego i vest o nastanku Dubrovnika, različitu od one u Miletii Versus, po kojoj je Dubrovnik nastao pri propasti Epidaura. Po ovoj vesti pri propasti Epidaura nastao bi samo jedan castrum Lausium, a docnije Custera i sancti Nicolai de Campo, a Dubrovnik tek uklanjanjem tih mesta, koja ne samo da su nestala, nego su im se i imena izgubila, tako da je ostala samo inclyta Rhagus, čiji su oni bili

samo preteče. Tako je ta slavna Rhagusa, »koja podiže imperij zemlje Dalme do Olimpa«, svojim zidinama opasala još tri utvrde.

Sve će to biti iz vremena posle 1116 jer su tada bedemi kod utvrde sv. Nikole tek podignuti.

Izgleda dakle da će ovo biti deo jednog trećeg speva, gde je bio i stih Sub Constantino itd.

Tako bi dakle Matasova rekonstrukcija sa ulomkom iza 56 stiha donela još jedan treći fragment.

Po dikciji stihova bio bi u sva tri fragmenta isti autor, dakle Milecije, koji je prema tome morao biti letopisac u stihovima i imati više takvih poema, od kojih bi pred nama ležala jedna crkveno religiozna u celosti tj. ova izdana od Farlata, dok bi od druge dve laičko historiske poeme pred nama bili samo fragmenti i to jedan u Farlatovoj a drugi u Matasovoj rekonstrukciji. Pošto je Farlatov fragment ovde već prenesen, to je potrebno preneti i fragment Matasove rekonstrukcije. Taj bi sledio iza stiha

Centum bis octavo narravit pagina prisca

i glasio bi:

Diruta sunt moenia castrorum magno triumpho
Quae minabantur magna vetustate ruinas,
Castrorum, quorum nunc nomina scripta subaudi:
Lausium unum est, Custerae est altera tellus,
Tertium est castrum sancti Nicolai da Campo.
Haec tunc nomina erant, nunc sunt sine nomine terrae,
Ex hujus nata auspiciis ista inclyta Rhagus,
Imperium terris Dalmae aequavit Olympo
Ternasque una sibi muro circumdedit arces.

Na koncu Matasova rekonstrukcija ona četiri stiha Hos versus edidit i dalje Vivant felices stavlja ispred poslednja dva stiha, o čemu je mišljenje gore više već izloženo.

Na osnovu svega opaženog i izloženoga izgleda, da bi se možda mogla naći konačna rekonstrukcija, koja bi rešila stvar, ako bi Miletii Versus bio razdeljen po partijama i delovima kao crkveno religiozni spis, što bi u stvari značilo rekonstrukciju Miletii Versus u užem smislu, nadalje ako bi od toga crkveno religioznoga spisa bio odeljen njegov laičko historiski ulomak kao deo nekog drugog speva i naposletku, ako bi od obojega bio odvojen laičko istoriski ulomak po Matasu kao deo nekog trećeg speva.

U tom slučaju rekonstrukcija Miletii Versus glasila bi konačno ovako:

Miletii Versus —— A

1.

Translatio prima

Urbi Epidauro nomen donavit et esse
Temporibus Moysis fugiens Epidaurus Aegypto
Quam signis visis perituram noverat urbem,
Quidam Romani destructa sic Epidauro
Bellum civile fugientes forte subintrant
Portum Dalmatiae, qui Gravosius vocatur
Hic pariter inopes fugientes ex Epidauro
In magnis ripis, ubi nunc est urbs Rhagusana,
Castellum statuunt monitis actuque Joannis,
Qui jam praedictae fuit Archiepiscopus urbis,
Atque arcem vivi tutam munimine saxi
Aspectu horrendo praecelso in vertice montis,
Hoc castrum vocitat Epidaurica lingua Labusa,
Namque ripa sonat hoc idiomate Labus,
A magnis ripis nomen traxere priores
Nunc L in R, G pro B mutando moderni
Rhagusam dicunt, quae Sclavonice Dubrovnik
Dicitur a Sylva, quia Sylva fuit Locus ille,
In quo nunc urbs est et Dubrava sylva vocatur.
Ad decus et laudem Stephani protomartyris extat
Castellum, et templum fundant, et corpora condunt
Sanctorum, quorum sunt nomina scripta subaudi
Nerei, Achillei, Domitillae, Petronillaeque
Quae secum furtim tulerant Roma fugientes.

2

Translatio secunda —— ann. 1012

Non multis post haec facta labentibus annis
Quidam Nauclerius, qui Fruntius est vocitatus,
A castro, Stracolum quod dicitur, urbis Aegeae
Urbem Rhagusam cum Zenobio Zenobiam
Transtulit: hic Praesul, haec Virgo, Martyr uterque:
Quos Nicephorus Pastor metropolis hujus,
Vitalisque comes, qui dictus est Veteranus,
Plebs simul ac populus in aede metropolitana
Cum prece, cum psalmis, cum laudis honore locarunt
Sanctae Mariae Domini Genetricis in aede
Anno milleno Domini simul ac duodeno,
Plurima tunc et athuc fiunt miracula multa
Ipsorum meritis sanatis pluribus aegris.

3

Translatio tertia —— ann. 1026

Post modicum tempus Vitale Metropolitano,
Judice Lampridio, residentibus Urbe Rhagusa
Corpora Laurenti, sed non illius adusti,
Andreae, Petri, non Christi discipulorum
Coelitus ostensa simul translata fuerunt,

Cum quibus et Blasi constat caput esse repertum,
Millenus vicenus sextus cum foret annus.
Vivant felices, quibus hic licet esse frequentes
Tales reliquias videant, habeantque revera:
Lis fugiat, maneatque pax, dant bona cuncta petenti.

4

Translatio quarta ——— ann. 1159

Tempore post multo, quo praesidente Tribuno
Judice Basilio Rhagusa quo regebatur,
Centum anno mille nostrae currente salutis
Quinquaginta novem etiam voluntate divina,
Septima tunc erat Jani. De cruce signatus
Teutonicorum unus procerum ab Hierosolymis urbe
Attulit Simeonis Rhagusam honorabile corpus
Prophetae, qui dixit: vos rogo, fratres, audite:
Nunc Deus dimitte servum tuum in pace
Quod sancti Viti cum honore locarunt in aede.
Incognito sic nomine multo tempore stetit
Usque Leonardi tempus Archipraesulis: inde
Nobili Damiano Zade narravit proprium nomen,
Quem et curavit coecum et a plasmate mutum,
Sum Simeon, dicens, qui Christum in ulnas recepi,
Quem Virgo peperit et post partum virgo permansit
Post modicum tempus translatum in Virginis aede
Telluris arcano est sub Altare majori,
Temporibus nostris qui fecit miracula multa.
Postea requirunt tanto charitatis ardore
Pro quadam causa suum revisere corpus.
Multorum obitu stetit sententia Patrum,
Qui procul dubio tunc subiverunt ad eum.
Exinde reliqui timentes ne morerentur,
Flectuntur non ire : sic diem usque praesentem
Venturam Christi gloriam, qui maxime spectans
Stat illic arcano media in Virginis aede.
Haec superelate narrantia carmina nobis
Siquid turpe sonat, nam pagina scripta probatur.
Gloria sit Deo saeculi per saecula Trino,
Qui nos indignos ditavit munere Tanto

Miletii Versus B ——— ann. 1116

Stephanus hinc Dux Bosnae imperante Bodino
Cominus ecclesiae Divi Nicolai de Campo
Castellum construxit, tradiditque castellum
Rhagusii dominis, vel opprimentibus eum
Post pacem factam quedam, post patriamque reversus.
Vastarunt illud postea, moenibusque cinxere
Instituit eos quidam certare Gradicna
Qui in ejus custodia stabat, cognomine Vukus
Accidit in die potitus Paschae triumphus
Anno millenno partum post Virginis almae
Centum bis octavo narravit pagina prisca.
Hos versus edidit Miletius hinc inde testis

Miletii Versus C ——— ann. 1042—1054

Sub Constantino Graecorum judice nono

Miletii Versus ——— D

Diruta sunt moenia castrorum magno triumpho,
Quae minabantur magna vetustate ruinas,
Castrorum, quorum nunc nomina scripta subaudi:
Lausium anum est. Custerae est altera tellus,
Tertium est castrum sancti Nicolai de Campo,
Haec tunc nomina errant, — nunc sunt sine nomine terrae. —
Ex hujus nata auspiciis ista inclyta Rhagus. —
Imperium terris Dalmae aequavit Olympo
Ternasque una sibi muro circumdedit arces.

Nema sumnje da su sve ove stvari, kako crkveno religiozni spev pod A, tako i sva tri laičko istoriska fragmenta pod B, C i D proizašla iz jednoga pera. To pokazuje i muzička i stilistička sličnost stihova. Razlika je jedino u tome, što izgleda, da se crkveno religiozna poema mogla u celosti sačuvati, dok je sve ostalo samo fragment ili iz jednog nesačuvanog laičkog historiskoga speva ili iz više njih.

Kod rekonstrukcije brižljivo je očuvan tekst, kako ga donosi Farlati. Neizbežno je bilo samo u fragmentu B iz 1116 radi nejasnosti u stihu tri do pet učiniti ipak jednu izmenu sa jednom reči ili bolje sa jednim slovom. Reč quidam izmenjena je u quedam naravno u pretpostavci da se je tu zamena slova mogla dogoditi kod prepisivanja.

To se je pak smelo učiniti zato, što reč quidam nije ispisana sa diva d tj. quiddam pa da bude uzeta kao substantiv, nego ispisana sa jednim, d dakle u odnosu na nešto. A pošto osim reči pacem factam nema stilistički ništa drugo na što bi se to quidam moglo odnositi, a pax je reč ženskoga roda, to se je moralo uzeti da je verovatno mesto quidam u originalu stajalo quedam — a to zato jer sa takvom izmenom od quidam u quedam odnosno mesto postaje razumljivo.

Sa tom napomenom smisao ovoga mesta bio bi ovaj. Bosanski knez Stephan podigao je kod crkve sv. Nikole od Polja utvrdu ali je tu utvrdu sklopivši mir predao u vlast Dubrovnika, odnosno u vlast onih, koji su ga opsedali, nakon čega se je vratio kući. A kako će se ovi boriti, na to ih je uputio izvesni Gradikna imenom Vukus, koji se je nalazio kod njega pod stražom. Protivrečnost koja se ovde javlja kao da se najpre utvrda predaje, a onda da se dobiva uputa, kako će se ta predaja izboriti samo je prividna, jer dolazi odatle što se najpre prikazuje rezultat a tek onda akcija koja je do toga rezultata dovela. Jasno je da je usled intervencije toga Gradića predaja morala uslediti zato, što je Gradić odao slabosti odbrane.

Tako izmena te jedne reči odnosno jednoga slova čini ovaj fragment razumljivim u tom smislu da se intervencija Gradićeva i predaja Stefanova, i ako su u obrnutom redu navedene, u stvari popunjuju.

Sa iznešenom rekonstrukcijom bilo bi pregledano i ono što kao Miletii Versus donosi Farlati kao i ono što kao rekonstrukciju donosi Matas, pregledano i možda konačno rekonstruirano. Na taj način dobivena je pregledna slika čitavoga materijala, koji se pojavljuje pod imenom Miletii Versus i time je onda dobivena i podloga za njegovo sravnjenje sa Letopisom popa Dukljanina, tako da čitalac ne biva prepušten mišljenju osnovanom samo na sličnosti jednoga mesta, nego da dolazi u položaj, da kod sravnjenja Miletii Versus sa Letopisom popa Dukljanina imade i jedan i drugi materijal u celosti pred očima. A to je od odlučne važnosti kad god se pokaže, da se jedni rezultati dobivaju sravnjenjem jednog ograničenog mesta a drugi sravnjenjem celokupnog materijala.

Ako se sad pristupi sravnjivanju Miletii Versus i Letopisa popa Dukljanina prvo, na čemu oko zastaje, jesu dva izražaja i to jedan na kraju crkveno religioznog speva a drugi na kraju fragmenta B.

Prvi izražaj je nam pagina prisca probatur a drugi je narravit pagina prisca. Razlika je između reči probatur i narravit jer prva reč znači podatak a druga spis. Uputa pak na podatak po sebi isključuje Letopis popa Dukljanina jer on nije podatak nego spis. Već po tome dakle otpala bi mogućnost veze između Milecijevog crkveno religioznoga spisa i Letopisa popa Dukljanina, jer je prvi na osnovi podataka, zbog čega valjda i ima precizne godine, dok Letopis popa Dukljanina nema ni traga kakve provedene kronologije. Usled toga se opravdano može postaviti pitanje, sve kad bi se uzelo da je u Miletii Versus navod o propasti Epidavra i zidanju Dubrovnika iz Letopisa popa Dukljanina, odakle onda sve ono drugo u Miletii Versus, čega u Letopisu popa Dukljanina nema. I to pitanje može se s pravom postaviti već na osnovi primitivne sheme mišljenja po kojoj ne bi bilo verovatno da obilno nastaje iz oskudnoga, nego, ako već, onda obratno.

Miletii Versus je čitava potpuna poema sa ne jednim nego više istoriskih mesta, a samo jedno od njih ima sličnosti sa Letopisom popa Dukljanina. Jasno je dakle da je Miletii Versus svojim saznanjem morao biti crpen iz jednoga izvora, gde su se nalazila sva ta mesta pa je prirodno uzeti da je odatle bilo crpljeno i ono jedno mesto koje imade sličnosti sa Letopisom popa Dukljanina. Materijal dakle Miletii Versus upućuje ne na Dukljanina, nego na drugi neki izvor, iz koga je Milecije preneo obilno gradiva a Dukljanin, ako je to mesto poznavao, i on odatle vadio, onda sebi preneo samo jedno mesto. Sličnost onda takvih dvaju mesta ne može imati više posledice, nego da se pomisli na isti izvor, pa ne može naravno onda ići tako daleko, da bi onaj, koji je preneo obilno gradivo, taj svoj prenos izvršio preko onoga, koji je preneo samo jedan detalj. To se već po pojmu stvari isključuje.

Prema tome iz sličnosti jednog mesta kraj različnosti u količini materijala, jedini mogući zaključak može biti u krajnjem slučaju isti izvor, tako da se pitanje, ko je pod čijim uplivom i ko od koga imade materijal, uopšte ne može ni postaviti.

Jedino pitanje, koje bi se postavljalo bilo bi to, koja bi to mogla biti Milecijeva pagina scripta, ali ne za pojedino mesto, nego za celokupni spev, jer se te reči pagina scripta probantur odnose na celokupni spev.

Usled toga vidi se, da se translacija Nereia, Achilleia, Domitillae i Petronille odnosno translacija njihovih relikvija u novo sazidani hram novopodignutog Dubrovnika, dolazak Fruntiusa sa relikvijama Zenobia i Zenobie, doček istih od strane mitropolita Nicephora i kneza Vitalisa Veteranusa, puka i naroda, depozicija istih u crkvi Bogorodice Marije, translacija relikvija Andreje i Petra za mitropolita Vitalisa i kneza Lampridija, obretenje glave sv. Vlaha, dolazak nekog germanskog krstaša od Jerusalima sa relikvijom Simeona, izlečenje Damjana Zade i prokaz te relikvije, prenos iste iz crkve sv. Vita u crkvu Bogorodice pod glavni oltar itd. pokazuju kao materijal, o kome u Dukljanskom Letopisu nema ni traga, usled čega taj materijal upućuje na jedan drugi izvor ne na Letopis popa Dukljanina, što ujedno rešava i pitanje odnosa Miletii Versus i Letopisa popa Dukljanina.

Miletii Versus, kao što sam pisac tvrdi rađen je po nekom izvoru, gde su se morali nalaziti podaci za prvo neizvesno vreme prve translacije kao i podaci za godinu 1012, 1026 i 1159 kao vremena ostalih triju translacija.

Čitav spev Milecija dakle sa celokupnim njegovim materijalom ne bi dopustio, da se i kraj najveće sličnosti jednog njegovog mesta sa Dukljanskim Letopisom postavi bilo kakvo pitanje, koje bi išlo dalje od pitanja, nisu li možda obe te stvari tj. i spev i letopis poznavali jedan zajednički izvor. To bi naravno onda značilo, da se pitanje o tome, da li se je Milecije služio Dukljanskim Letopisom ne bi uopšte moglo ni postavljati, pa ni kraj najveće sličnosti jednog osamljenog mesta. I tek sa tim saznanjem može se pristupiti sravnjenju toga jednog osamljenog mesta sa odnosnim mestom u Letopisu popa Dukljanina. I tu se javlja kao prvo pitanje, da li su ta dva mesta uopšte i slična, naravno ne po onoj izolaciji, koja se nalazi kod Šišića, nego po čitavom sadržaju te prve translacije, u kojoj se ta mesta kod Milecija nalaze.

Da se na to pitanje dobije odgovor potrebno je pre svega držati pred očima sadržaj obaju tih mesta.

Ono što Letopis popa Dukljanina o tome kaže iznešeno je već napred u ovoj raspravi u obadve verzije i u onoj, koju donosi Orbini i u onoj koju donosi Lucius.

Ostavivši po strani razlike između tih verzija priča Letopisa popa Dukljanina sastojala bi se u ovome.

U tada još jedinstvenoj Slavenskoj državi, koja je obuhvatala celu zapadnu polovicu Balkana tj. Maritimu i Srbiju sa njene četiri

banovine a za vladanja kralja Radoslava (u velikom delu o Dalmaciji, kome je i Napoleon bio pretplatnik ima u francuskom prevodu narodna pesma o kralju Radoslavu, ali nažalost ona ništa ne doprinosi, jer nije narodna, nego Kačićeva, spevana po Dukljaninu) pobuni se protiv kralja Radoslava ban Croatie Albe. Kralj Radoslav skupi vojsku i pola te vojske stavi pod zapovedništvo svoga sina Ciaslava, a drugu polovicu zadrži za sebe.

I tako pobede pobunjenike, ali nakon njihove pobede dođe do sukoba između sina i oca radi toga, što je kralj Radoslav zasužnjene pobunjenike puštao na slobodu, dok ih je njegov sin Ciaslav predavao vojsci.

Usled postupka kralja Radoslava pobuni se i njegova polovina vojske protiv njega i pređe na stranu njegovoga sina Ciaslava. I kralj Radoslav bude od vojske i svoga sina skinut sa prestola i morade bežati. Sa nekoliko svojih najvernijih, dođe do mora, gde na konjima preplivaju na neki školj, odakle ih tu slučajno prolazeći brod preveze u Italiju, u Apuliju, do grada Syponta, odakle odu u Rim.

Ciaslav pak u boju sa Ugri pogibe i on i sav njegov dom te zemlja osta bez kralja i banovi zavladaše samostalno.

Na nagovor svojih rođaka i vojnika, koji sa njim u Rim dođoše, oženi se kralj Radoslav u Rimu sa jednom rimskom plemkinjom, s kojom rodi sina Petrislava. Posle očeve smrti Petrislav se također oženi sa jednom rimskom plemkinjom i rodi sa njom sina Pavlimira. Taj Pavlimir posle smrti svoga oca Petrislava svojom hrabrošću i svojom snagom dospe do toga, da bude na čelu celoga svoga roda u sukobima i bojevima istoga sa Rimljanima, zbog čega ga i prozvaše Bello (ratnik). Ali Pavlimirovi rođaci Rimljani, nemogući te sukobe i bojeve sa drugim Rimljanima i dalje podnositi, nagovore Pavlimira, da ode iz Rima i Pavlimir dođe sa celim svojim rimskim rodom i ovih ženama i decom i 500 vojnika u Apuliju, i odavde brodovima (intrantes naves) u Gruž, jer je po izaslanicima dobio poruku od svojih Slavena da dođe da preuzme državu svojih dedova, zbog čega je i pošao sav njegov rimski rod sa njime. I iskrcavši se sazidaju grad (castellum) i nastane se u njemu.

U to vreme su Epidavarski begunci živili po šumama i planinama pa su, kad su saznali, da je došao Pavlimir sa Rimljanima i da su podigli, kastel, sakupili se i sa istima sazidali grad nad morem, na morskim strminama, koje strmine Epidaurani zovu laus, od čega taj grad bude prozvan Lausium, a posle izmenom slova r namesto slova l Ragusium. Slaveni ga zvahu Dubrovnik tj. šumski ili šumoviti, pošto onda, kada ga ziđahu dođoše iz šume. Međutim saznadoše banovi i župani zemlje Pavlimirove, da je došao unuk kralja Radoslava i obveseliše se a najviše sam narod zemlje Slavena i potekoše k njemu sa svih strana

a pre svega stanovnici Tribunije, koji ga velikim počastima uvedoše u Tribuniju, gde ga podigoše za kralja itd.

To je priča Dukljanskog Letopisa u glavnom prema Luciusovoj latinskoj verziji. Orbinova talijanska verzija objašnjava Pavlimirovu utvrdu kao osiguranje za slučaj uzmaka i dovodi Epidaurane u vezu sa tom utvrdom, kao da su oni Pavlimiru pomogli kod gradnje te utvrde. Ono u čemu bi imala ležati sličnost sa Milecijem nezavisno je od te razlike. Ono u čemu bi imala ležati sličnost sa Milecijem jednako je u obe verzije, a sastoji se u tome da su Romani sa Epidaurinima podigli grad Lausium tako nazvan po »laus« ili »lavi«, koji je posle promenom slova l u r nazvan Ragusium, Slavenski Dubrovnik, jer je šuma slavenski dubrava, a oni, koji su ga zidali, došli su iz šume.

Milecijeva priča pak sastojala bi se u ovome.

U vreme Mojsija begunac iz Egipta Epidaurus i ako je po ugledanim znacima dobio pretskazanje, da će taj grad propasti, osnovao je ipak grad pod svojim imenom tj. Epidavar. I kad je taj grad propao tj. u to vreme, uđu slučajno u Grušku luku neki Rimljani bežeći od građanskog rata i noseći sobom potajno relikvije Nereia, Achilleia, Domitille i Petronille. Tu pak epidavarski begunci na velikim strminama, gde je sada grad Ragusanski na nagovor i nastojanjem arhiepiskopa Epidavarskog Joannesa podigoše kastel a na vrh brega kulu od živog kamena, strašnog izgleda. Taj kastel zove se u jeziku epidavarskom Labusa, jer strmen u tom govoru zvuči kao Labus. Iznajpre izvedoše ime iz velikih strmina ali noviji to kažu Rhagusa menjajući L u R i G u B. Slavenski se to kaže Dubrovnik po šumi, jer je tamo gde je sada grad bila šuma, a šuma se zove dubrava. I tako u čast i slavu Stephana prvomučenika stoji kastel. I hram podigoše i tela položiše Nerea, Ahillea, Domitille i Petronille, koja sobom tajno donesoše begunci iz Rima.

Kao što se već na prvi pogled vidi, sličnost između Milecija i Letopisa popa Dukljanina pokazuje se u onome u čemu se pokazuje sličnost i sa Porfirogenitom. Ta sličnost leži u postanku naziva Lausium u njegovoj permutaciji u Ragusium ili Slavenski Dubrovnik od dubrave.

Verovatno se je ta tradicija o imenu Raguse, Dubrovnika sačuvala od istoriski verovatnoga fakta, da je Dubrovnik nastao po propasti Epidavra, a da su ga osnovali Epidavrani. Ako je stanovništvo Epidavra bilo grčko, onda obe te versije i Dukljanska i Milecijeva izgledaju kao posledica želje, da osnutak toga grada tj. Dubrovnika ne bude samo grčki, nego i romanski.

Najverovatnije izgleda dakle, da je postojala tradicija o postanku imena Dubrovnika najpre grčka, po kojoj se je grad zvao Lausa ili Labusa, onda romanska po kojoj se je prozvao Ragusa, koje ime postoji uostalom i u Siciliji, da li od vremena magna Graecia — sa istim na-

stavkom i istom permutacijom i naposletku onda Slavenska tradicija sa Dubrovnikom.

Istina Vuk ima dubravu u značenju šume, ali posledica dubrave bio bi Dubravnik kao što u ruskom postoji izraz za šumu dubrava a za šumski dubravni, dok postoji izraz dubrovka kao izraz botanički ajuga, franc. bugle, chamédrys i dubrovnik opet botanički la chenette, germandrée, jedno rastlinje, naročito lekovito za rane. Dubrovnik bi dakle bila reč bliža tome rastlinju nego dubravi, kojoj bi opet bliža reč bila dubravnik. Objašnjenje Dubrovnika sa dubravom, ako stvar ima veze sa spomenutim rastlinjem bio bi znak kasne tradicije, kad se je već spomen na to rastlinje izgubio, naravno ako Dubrovnik zaista nije nastao od dubrave tj. od šume. Jedno je sigurno da nam verziju sa šumom tj. tradiciju sa šumom donose spomenuta tri mesta, dok tradicija sa Teucriumom (Ajuga), stoji samo u sličnosti reči a ne u zapisima.

Ako sada pogledamo sličnost Milecija i Dukljanina, videćemo, da ona zapravo postoji samo na jednom mestu, a i to samo relativno, dok je sve ostalo različno.

To mesto bilo bi

1. po Orbinu: Castello, il quale dai sassi in lingua lor chiamati lavi, lo nominarono Lausio. Ma poi mutata la L in R, fu detto Rausa. tuttoche altre volte questa roca o castello sia stato chiamato etiandio Dubrovnik imponendo l il nome dalle selve, onde a fabricarlo erano venuti. Imperoche dubrava nella lingua slava significa selva.

2. Po Luciusu: in ripis marinis, quas Epidaurii lingua sua »laus« dicunt. Unde ea civitas »Lausium« vocata est, quae postea r pro l posita, Ragusium appellata est. Sclavi vero Dubrovnich appellaverunt, id est »silvester« sive »silvestris«, quoniam, quando eam aedificaverunt, de silva venerunt.

3. Po Miletii Versus:

Hoc castrum vocitat Epidaurica lingua Labusa. —
Namque ripa sonat hoc idiomate Labus. —
A magnis ripis nomen traxere priores:
Nunc L in R, G pro B mutando moderni
Rhagusam dicunt, quae sclavonice Dubrovnik
Dicitur a Sylva, quia Sylva fuit locus ille,
In quo nunc urbs est et dubrava Sylva vocatur.

Kao što se vidi i ova sličnost je samo relativna jer i Orbini i Lucius imaju samo izmenu slova L u R, a nemaju kao Miletii Versus k tome i izmenu slova B u G, tako da je ta sličnost u isto vreme i različnost. Samo što kod Orbina i Miletii Versus postoji doslednost jer Orbinova Rausa ne treba izmene slova B u G jer ga kao Lausio ni nema, dok Miletii Versus u Labusa slovo B imaju i zato naglašuju ne samo izmenu slova L u R nego i izmenu slova B u G, dok se kod Luciusa nalazi nešto treće, nemotivirano, i ako u toj versiji Lausium nema slova B pa bi usled toga izmena morala biti kao u Orbinovoj verziji ograničena samo na jedno slovo, da bi se time opravdalo Rausium. U toj verziji samo sa jednom promenom opravdava se ne Rausium nego Ragusium ostavljajući otvorenim pitanje kako je do toga G došlo — kad niti je bilo B niti se kod Luciusa objašnjava kao što se to čini kod Mileciusa, kojom promenom slova dolazi u Rausium G tako da biva Ragusium. Dokle je kod Orbina stvar motivirana Lausa u Rausa promenom slova L u R, kod Miletii Versus motivirana je Labusa u Ragusa promenom dvaju slova tj. L u R i B u G, dotle kod Luciusa nije motivirana, jer od Lausium u Ragusium prelazi promenom samo jednog slova L u R ostavljajući otvoreno pitanje odkud mesto B slovo G.

Tako dakle relativna sličnost je u stvari različnost. Pogotovo pak pokazuje se različnost između Milecija s jedne strane i Orbina i Luciusa s druge strane, kad se uoči, kako se na ta tri mesta objašnjava ime Dubrovnika — po šumi. Orbini ima il nome dalle selve, onda a fabricarlo erano venuti. Lucius ima quoniam, quando eam aedificaverunt, de sylva venerunt.

I Orbini dakle i Lucius objašnjavaju ime Dubrovnika po tome, što su oni, koji su ga podigli, došli iz šume. Miletii Versus međutim ima quia Sylva fuit locus ille, in quo nunc urbs est, dakle sa smislom da se Dubrovnik tako zove zato, što je na tom mestu, gde je sada grad, bila šuma. To znači, jedni po stanovnicima, koji su došli iz šume, a Milecije po šumi, koja je bila na mestu Dubrovnika.

Ovo objašnjenje imena Dubrovnik pokazuje zapravo da su relativno slična mesta u stvari različna.

Može se dakle reći, da ni ona sličnost jednog jedinog mesta između Milecija i Letopisa koju navodi Šišić, ne postoji, jer kao što se vidi, malo izbliže promatrana, i ona se pretvara u razliku.

Tome onda treba dodati još i ostali materijal razlike: Miletius ima vest o Epidaurusu i o zidanju Epidaura kao i o propasti Epidaura. Pošto u Letopisu o tome nema ništa u vezi sa tim beguncima iz Egipta to bi svakako to bila razlika.

Miletius ima quidam Romani, neki Rimljani, što znači, da, ili Milecije u svom izvoru nije našao ništa pobliže o tim Romanima ili, ako jeste, da nije smatrao vrednim da to prenese. Ni jedno ni drugo ne bi se moglo dovesti u sklad sa Letopisom čija je vest o Pavlimiru tako detaljna i važna, da je isključeno da je Miletius ne bi opazio ili da je ne bi preneo.

Quidam Romani tj. neki Rimljani Miletiusa nalaze se pomešani sa Slavenima u ekspediciji pod Slavenskim vođstvom, pa je neverovatno da Milecius, koji spominje slavenski naziv grada Dubrovnika ne bi spomenuo taj slavenski fakt.

Quidam Romani, neki Rimljani, u Miletiusa, po pojmu stvari pretstavljaju mali broj. U letopisu, osim porodice Pavlimira, koja bi verovatno i sama bila dovoljna za izraz quidam Romani, navodi se još i 500 vojnika, što prelazi izraz quidam Romani. U Miletia nema ni najmanje napomene, zašto bi on tako veliku ekspediciju sveo na izraz quidam Romani tj. neki Rimljani. U Letopisu ekspedicija, kao što uostalom njenom opsegu odgovara, putuje brodovima — descendentes de navibus. U Miletia je očigledno sa izražajem quidam Romani stvar svedena na najviše jedan brod, a da se i tu ničim ne nagoveštava to umanjenje ekspedicije.

U Letopisu je ekspedicija iz Rima doduše posledica neprijateljskog stava onih Rimljana, čije kćeri nisu bile slavenskim beguncima žene, ali ujedno je i vladarski pohod za povrat države, čemu je najpreči put Apulia, Gruž, Trebinje, dakle se, u Letopisu nalazi svestan izbor puta.

U Milecija mesto toga stoji forte subintrant tj. slučajno uđu. U Milecija nema ni najmanjeg nagoveštaja, zašto bi on tu veliku Slavensku ekspediciju sa svesnim ciljem, pretvorio u puku slučajnost u smislu pristanka izbeglica lutalica u Grušku luku. Milecije ima izražaj bellum civile fugientes. To su izbeglice iz građanskog rata. To su Romani među sobom u građanskom ratu, a nije to exodus slavenske vladarske oaze. Tim izbeglicama zaista odgovara i reč quidam i forte subintrant tj. neki iz građanskog rata, koji su slučajno naišli.

Šta više Milecije ne upotrebljuje ni reč introeo unići, nego izražaj subintrant tj. od glagola subintro, a taj znači u stvari ušuljati se. To može da odgovara quidam Romani bellum civile fugientes, ali gde je taj izražaj od tako reći pompoznog povratka unuka kralja Radoslava u svoju otadžbinu sa svojom vojnom silom. U Milecija dakle svečani dolazak unuka kralja Radoslava pretvorio bi se u ušuljanje u Grušku luku. Naravno da za tako pretvaranje nema u Milecija nikakvoga objašnjenja, jer takvog pretvaranja nije ni bilo.

Po Letopisu i to a) verzija Orbini: Pavlimir, iskrcavši se, zida kulu za slučaj uzmaka, našto Epidavarski begunci saznavši o tome prilaze k njemu iz šuma i drugih sigurnih mesta i pomažu mu zidati, ali sad Orbini ne kaže više una rocca, nego detto castello; b) verzija Lucius: Pavlimir i njegovo društvo sazidaše utvrdu u kojoj se nastaniše. Kad to Epidavarski begunci, začuše oni se sakupiše i zajedno sa Pavlimirovim društvom sazidaše grad.

Te dve verzije, kao što se vidi, razlikuju se doduše ali ipak sve to zajedno bio bi Dubrovnik.

Miletius donosi naprotiv kako su grad podigli Epidavarski begunci — fugientes ex Epidauro, a begunci iz Rima Roma fugientes su se samo slučajno u to vreme u Grušku luku uvukli.

Miletius ima u pogledu razlike još jedan detalj. Po njemu Epidavrani nisu samo podigli grad na moru, na morskim strminama, in magnis ripis, nego su podigli i jednu strašnu kulu na vrh brega od kamena živoga tj. ne samo složenoga nego i vezanoga. O tome Orbini nema ništa a ni Lucius, jer ono što Pavlimir osim Dubrovnika i pre Dubrovnika zida to nije kula na vrh brega, nego utvrda na obali, gde su se Pavlimir i družba nastanili. Naprotiv sa bregova i iz šuma njima su Epidavrani pridolazili, kad su Pavlimir i društvo zidali sam Dubrovnik, što sve zajedno protivreči strašnoj kuli na vrh brega aspectu horrendo praecelso in vertice montis.

Po Mileciju ne samo da su Dubrovnik grad, kao i kulu na vrh brda podigli Epidavarski begunci, nego su to učinili nagovorom i nastojanjem svoga arhiepiskopa Joana. O tome u Letopisu u njegove obadve verzije nema ni traga.

Naposletku još da se spomene kako Milecije ima, da je u Dubrovniku podignut hram i da su tu položene relikvije, koje su rimski begunci potajno sobom doneli, o čemu u Letopisu nema ništa.

Kad še dakle Miletii Versus sravne sa Letopisom popa Dukljanina vidi se, da o tome da se je Milecije služio tim letopisom ne može biti ni govora. Šta više najveća je verovatnost, da o svem tome Letopis pojma nije imao, jer bi od toga materijala makar šta preneo. Najverovatnije je čak i to, da se je Milecije služio nekim izvorima, koji sa Letopisom popa Dukljanina nemaju veze.

Ali kad bi kraj tolikih različnosti ono nešto sličnosti glede zidanja i imena Dubrovnika i moglo doći u obzir ne bi to nikako moglo da deluje dalje od mogućnosti nekog trećeg zajedničkog izvora. O direktnom odnosu Miletii Versus i Letopisa popa Dukljanina, u tom smislu, da se je Miletii Versus služio Letopisom popa Dukljanina ne može biti govora.

Tako bi eto stvar stajala sa onim prvim mestom, koje Šišić navodi u dokaz, da se je pisac Miletii Versus služio sa Letopisom popa Dukljanina.

Glede drugoga mesta treba navesti sledeće.

U Orbinovoj verziji Letopisa popa Dukljanina stoji kao što je rečeno Et nel ritorno soggiogo (Bodinno) la Bosna, al governo della quale institui il conte Stefano. U Lucievoj: Deinde cepit (Bodinus) Bosnam posuitque ibi Stephanum knesium.

Kao što se vidi verzije su identične. Knesium i conte tj. knez i župan ne čini razliku, jer su to znali biti i sinonimi. Treba sada prema ovoj kratkoj vesti dovesti pred oči sve ono, što Miletius o toj stvari govori, pa da se vidi, da se Orbinove i Luciusove vesti ne da izvesti više, nego da je Bodin zauzevši Bosnu postavio tamo knezom Stefana tj. da je Stefan bio knez Bosne i da onda prema tome Milecius ima još jedan veliki materijal za koga se onda otvara pitanje, odakle je Milecije taj materijal uzeo, kada ga nema ni u Orbina ni u Luciusa. Sličnost dakle bila bi ograničena samo na to, da je Stehpan bio dux i comes

Bosnae. To je dakle Milecije prema Šišiću uzeo iz teksta LPD kojega je Lucius obelodanio.

A odakle je onda uzeo Miletius:

Da je taj dux Bosnae Stephanus podigao kastel.

Da je on taj kastel podigao kod Dubrovnika kod crkve sv. Nikole od Polja.

Da je taj kastel morao sklopivši mir predati Dubrovčanima, odnosno onima koji su ga opsedali.

Da se je potom dux Bosnae Stephanus vratio u Bosnu, da je posle toga kastel ispražnjen i bedemima opasan, a da je do svega toga došlo jer je napadačima otkrio kako će uspeti Vucus Gradicna, koji je bio kod kneza Stephana pod stražom.

Da je do Dubrovačkoga uspeha došlo na sam dan Uskrsa.

Da se je sve to desilo godine 1116.

O svemu tome nema ni u jednoj verziji Letopisa ništa.

Zar nije dakle onda verovatnije, da je Milecije i ono sa Letopisom slično mesto našao tamo, gde je i sve ovo ostalo našao.

A da to nije bio Letopis popa Dukljanina vidi se po tome, što pesnik Milecije kaže za sebe da on o tome svemu svedoči po jednom starom spisu, dakle po jednom starom spisu, u kom se sve to nalazi, a pošto se to ne nalazi u Letopisu popa Dukljanina, onda taj stari spis nije Letopis popa Dukljanina. Kao što se dakle vidi na ovom drugom mestu još se oštrije prepoznaje, da između Miletii Versus i Letopisa popa Dukljanina nema veze u tome smislu, da bi se Miletii Versus služio Letopisom popa Dukljanina.

Ako se pak ovo sravnjivanje protegne i na onu rekonstrukciju, koju donosi Matas od Diruta sunt moenia castrorum do circum dedit arces, onda je takva pomisao uopšte sasvim nemoguća. Celokupni dakle Miletii Versus odaje pesnika koji je morao imati više različitih spevova i svoje izvore. Prema Letopisu popa Dukljanina svakako samostalnoga i bez veze.

KNINSKE PLOČE

(KAPITOL KOD KNINA)

U Šišićevom Priručniku između strane 126 i 127 nalaze se reprodukcije dveju ploča, nađenih na Kapitolu kod Knina, koje obadve imaju kao predmet tzv. mističnu tropleternu ornamentiku i to prva mešovitu tj. vijuge izmešane sa pravim crtama, a druga jednostavnu tj. samo vijuge.

I jedno i drugo je vrlo lepo izrađeno i vrlo dobro sačuvano, a nalazi se u Hrvatskom muzeju u Kninu.

Prvu ploču označava Šišić sa rečima:

Ulomak natpisa s imenom velikoga kneza Držislava (prije 970).

Drugu označava sa rečima:

Ulomak natpisa nekoga hrvatskoga kneza, isklesan nešto prije 970.

Prva ploča imade iznad ornamenta ova slova

I R Z I S C L V D V C E M A G N V.

Druga ploča ima iznad svoga ornamenta ova slova

G L V D V X H R O A T O R I N T E P V S D.

Te ploče, koje Šišić naziva fragmentima bile bi po njegovom navodu pročitane ovako (D)IRZISCLV DUCE(m) MAGNU(m)..... CLV DVX HROATOR(um) IN TE(m)P(orib)VS D(omini).

O tim fragmentima kaže na istom mestu Šišić sledeće:

Dva nesuvisla, ali suvremena fragmenta, nađena na Kapitolu kod Knina, sada u Hrv. Muzeju u Kninu. U prvom se fragmentu spominje Držislav još kao neokrunjeni dux, dakle po svoj prilici još za živa oca kralja Kresimira tj. prije godine 970. U drugom fragmentu spominje se ime nekoga hrvatskoga kneza, kojemu je ime svršavalo na slav, što bi mogao da bude Vladislav, Mislav, Zdeslav ili Tomislav. O tom natpsu gl. Bulić: Hrv. spomenici 26—30. Starohrvatska prosvjeta II (1896) XXX—XXXIX (Radić: Spomenik velikoga župana Držislava i župana Svetoslava). Šišić: Genealoški prilozi 86—87.

Kasnije, godine 1925 u svojoj Povijesti Hrvata u vrijeme narodnih vladara, donoseći reprodukcije tih dviju ploča ponovo na strani 434

i 435 Šišić na strani 703 menja čitanje na taj način, što na prvoj ploči umeće slovo a posle slova I R Z I S C L, a na drugoj ploči to isto slovo a odmah u početku posle slova G L, dok na toj drugoj ploči na kraju posle slova D ispušta konjekturu (onimi) tako da ovo drugo Šišićevo čitanje onda glasi (D)IRZISCL(a)V DUCE(m) MAGNU(m) ..... CL(a)V DVX HROATO(rum) IN TE(m)P(orib)VS D.

Međutim promatrajući te ploče izgleda pre da to nisu nikakvi fragmenti, nego zaključena umetnička dela. Svako ima svoju ornamentiku i svako ima iznad nje svoj tekst, pa prema tome verovatno nisu te ploče ni bile postavljene negde jedna do druge, čemu bi se protivila već raznolikost njihove ornamentike, koja verovatno najviše i utiče na to, da se stvara utisak, kao što Šišić misli, dviju nesuvislih ploča. A tako će biti i glede samoga teksta.

Od pretpostavke da se radi o fragmentima došlo je do toga, da se početak druge ploče smatra nastavkom nekoga teksta, gde bi slova G L V bila svršetak toga teksta u smislu nekoga imena, koje svršava na S L A V, što onda dovodi do kombiniranja sa imenima hrvatskih vladara.

Ali dužim promatranjem teksta tih obeju ploča dolazi se do zaključka, da su te ploče nesuvisle samo u pogledu ornamentike, ali ne i u pogledu napisa, koji se na njima nalazi.

Naprotiv taj napis izgleda da pretstavlja, obe ploče zajedno uzevši, jedan jedinstveni napis, koji je samo razdeljen na dve svojom ornamentikom nesuvisle ploče. To upućuje na to, da se tu verovatno nalazimo pred jednim napisom realiziranim u monogramskom stilu i to na vrlo zanimljiv način, baš za to, što su ploče sasvim samostalne, zatvorene i zaključene, različito izrađene, a po tome verovatno i na različitim mestima, ali bez sumnje simetrično, postavljene. Možda čak i u većem razmaku i to jedna na jednoj strani, druga na drugoj strani, tako, da su zaista svakome morale izgledati, kao da je svaka nešto posebno i da jedna sa drugom nema nikakve veze.

Naravno pomniji gledalac je morao prepoznati, da je napis obeju tih ploča u stvari jedan te isti i bez sumnje onome, ko se je toj monogramskoj dosetci domislio, moralo je biti veliko zadovoljstvo baš u tome, što je znao, kako će svako sa velikim zanimanjem promatrati tu nepravilnost, koja u stvari nije ništa drugo, nego igra sa monogramskim litterae contiguae. Razlika između zagonetke i monogramske dosetke leži u tome, što doduše i potonja donosi komplikovanost čitanja, ali ipak imade i uput o tome, kako će se ta komplikovanost i savladati. Monogramu nije svrha da bude zagonetka i za to on svoju zagonetku donosi sa uputom tj. ne prepušta gledaocu, da se muči i ne prima, da zagonetka možda čak ostane nerazumljiva, ne odgonetnuta, naprotiv u monogramu ona mora biti razumljiva, jer postavljeni tekst imade baš tu svrhu i za to sa zagonetkom zajedno ide i odgonetka, koja leži

u uputu. To znači da monogramski napis treba uvek promatrati sa namerom, da se taj uput nađe. To obično nije teško, a time je onda i čitanje monograma omogućeno.

Ovde na ove dve ploče jasno je, da takav uput mora ležati u poslednjem slovu D na drugoj ploči. Zašto? Za to, jer je to slovo D tj. poslednje slovo na toj drugoj ploči očigledno suvišno.

Sasvim opravdano je napušteno čitanje D(omini). Ali pošto je do takvoga čitanja moralo doći baš za to, što su te ploče uzete kao fragmenti, to je naravno, još pre nego bi se potražio uput trebalo viditi, konstatovati i uzeti u obzir, da su to samostalne ploče, a ne delovi nečega. Čim se to vidi, onda se vidi, da ono D(omini) biva pretpostavljeno za to, što se je pretpostavio manjkajući nastavak ploče. Čim pak potonja pretpostavka ne stoji, nije opravdan ni onaj dodatak (omini). Naprotiv slovo D na kraju druge ploče postavljeno je po svoj verovatnosti baš na tom mestu hotimice odnosno namerno bez ičega drugoga kao uput, da se te dve u ornamentici nesuvisle ploče imadu prepoznati kao u samome napisu suvisle.

Uput bi se dakle sastojao u tome, što slovo D na kraju druge ploče niti šta znači, niti ima smisla, niti mu je tu mesto. Ono je tu suvišno.

S druge strane pak na početku prve ploče baš to slovo D fali, ono je tu potrebno i njemu je tu mesto. Uput se prema tome sastoji u tome, da nam stvaralac tih ploča ili njihovi stvaraoci kažu, da te ploče zapravo pretstavljaju monogramsko pisanje, ali posebne vrste, ne samo u dve ploče mesto u jednoj, nego u dve različite zaključene ploče.

Uput sa slovom D govori gledaocu neka to slovo D sa kraja druge ploče, gde je ono suvišno, prenese na početak prve ploče, gde ono fali, pa će imati brzo ceo napis pročitan. (Stipe Gunjača Rad JAZU 288).

Ali taj uput ujedno i govori, da ploče nisu mogle biti svojevremeno na svome mestu postavljene onim redom, kojim su prema Šišićevom opisu čitane. Čim uput kaže, da poslednje slovo D druge ploče nije poslednje slovo te druge ploče, nego da je to prvo slovo prve ploče, onda je jasno da čitanje tih ploča treba vršiti izmenjenim redom, da ih treba čitati tako, da se najpre čita napis druge ploče, a onda napis prve ploče, dakle baš obratno, nego što se je to činilo i čini.

To znači da stojeći pred spomenutim reprodukcijama treba misaono te dve ploče metnuti doduše jednu do druge, ali tako, da na prvo mesto dođe druga ploča, a prva ploča da dođe na njeno mesto tj. na drugo mesto i tek onda pokušati napis jedne i druge ploče čitati u neprekinutom toku od početka do kraja.

Na taj način onda pred gledaoca izlazi iznad dve različite ornamentike jedinstveni napis, koji bi onda po slovima izgledao ovako GLVDVXHROATORINTE P VSD IRZISCLVDVCE MAGNV.

I sada se prepoznaje celokupni napis kao GLU DVX HROATOR IN TE P VS DIRZISCLVDVCE MAGNV, dakle GLU Dux Hroatorum in temporibus Dirzisclv Duce magno. Time bi se napis prepoznao kao napis jednoga hrvatskoga kneza u vreme velikoga kneza Držislava ili prema Porfirogenitu jednoga hrvatskog župana, ali već u vreme velikoga župana Držislava.

Pravilno je ono HROATOR čitano kao Hroatorum. Isto tako pravilno je popunjena gornjom vodoravnom crtom naznačena praznina između TE i P, kao što je pravilno shvaćena zvezdica iza slova P, označujući potrebu većega umetka, nego što bi to bio umetak od samo jednog slova, dakle potrebu umetka orib, pa je na taj način i pravilno pročitana reč temporibus.

No crta između reči Duce i magno očigledno nije crta koja naznačuje pomanjkanje slova, nego je to naprotiv crta, koja označava, da su reči Duce i magno dve reči i da ih treba rastavljeno čitati. Bez toga znaka moglo bi se desiti, da se slovo m od reči magno uzme i za tu reč i za prethodnu reč i onda mesto duce čita ducem, što ne bi već ni gramatikalno odgovaralo tekstu. I za to, da se to ne desi, stavljena je ta crta između DUCE i MAGNO.

Isto tako, iz toga istoga razloga ne može ni crta na kraju reči MAGNV tj. na slovu V označavati potrebu dodatka slova M, jer in temporibus Dirzisclv tj. u vreme Držislava ne može ići sa Ducem magnum, nego sa Duce magno.

Ali ako se bolje pogleda poslednje slovo V na toj prvoj ploči i sravni sa ostalim takvim slovima na toj ploči, onda se vidi prvo, da to slovo imade mnogo veću širinu, nego ostala slova, a drugo da crta nije stavljena ni na neku prazninu, ni između slova, pa ni iznad samoga toga slova, pa da označava potrebu ubacivanja jednoga slova, nego je stavljena u slovo V koje je za to tako široko valjda i napravljeno, da može i tu crtu u sebe primiti. Ali onda to znači, da to slovo V nije više slovo V, nego je u stvari slovo O, što se slaže i sa potrebom teksta, koji tu na tom mestu nikako ne podnosi akuzativ Ducem magnum, nego traži genitiv, ali podnosi i ablativ. Dakle svakako pre in temporibus Dirzisclavo Duce magno, nego in temporibus Dirzisclavo Ducem magnum. Slovo A u imenu Držislava napisano je takođe monogramski. Njega na oko nema. Ali kada se uvaži kako je slovo L podignuto iznad teksta, vidi se, da to slovo sa prvom kosom crtom idućeg slova V zajedno čini ujedno slovo A. Isto tako vidi se po položaju slova D od reči Duce, da je to slovo istovremeno i prvo slovo reči Duce, dakle D i poslednje slovo imena Dirzisclavo, dakle O. U stvari čak, verovatno, da bude sve ovo jasnije, to slovo D ispred VCE priključeno je Držislavovom imenu. Sasvim razumljivo, jer taj smeštaj toga slova reči Duce ne može ništa škoditi. To slovo D ostaje u svakom slučaju prvo slovo reči Duce i ako je tako priključeno imenu Držislavovom, da

daje onda i reč Dirzisclavo, kao što je to i potrebno prema tekstu Duce magno tj. in temporibus Dirzisclavo Duce magno, jer bi inače bilo in temporibus Dirzisclav Duce magno. Na taj način bio bi napis tih dveju ploča pročitan. Prema svom sadržaju, odnosno prema sadržaju njihovoga napisa te ploče verovatno su morale stajati odelito na nekoj građevini nekoga hrvatskoga župana, koju je ovaj podigao za vreme velikog župana Držislava. Ali kojega župana?

Pošto ploče nisu fragmenti mora se očekivati, dá je napis na njima kompletan i da se za to ime toga župana mora nalaziti na jednoj od tih ploča i to naravno na onoj ploči, gde stoji Dux Hroatorum.

Za to pak pronalaženje preostaju samo prva tri slova te ploče. Ali i ta tri slova dovoljna su da odadu ime župana, naravno izraženo na monogramski način.

Prvo slovo je bez sumnje slovo G, drugo slovo je slovo L, ali kod trećega slova čeka nas iznenađenje. Ono nije V, kako se na obe ploče dosledno izražava zvuk u, nego je ono U, jer mu dolnja strana ne ide u šiljak kao kod ostalih slova V, nego je to slovo dole podrezano.

Zašto je to učinjeno, ako se u tome slovu nalazi zvuk U, kada je taj isti zvuk inače dosledno pretstavljen sa slovom V. Radi zvuka samoga sigurno ne, jer i to slovo kao i sva ostala slova V mogu se čitati samo kao U. Dakle svakako onda sa nekom drugom namerom. Tu nameru proziremo, ako uzmemo u obzir, da su na obe ploče slova samostalna i nigde spojena, a da tu na početku druge ploče slovo L biva spojeno sa ovim spomenutim slovom U. To je uput da se od slova L odmah najpre pročita ona prva crta slova U, koja koso leži na slovu L i koja je sa slovom L spojena. Ta crta pak ne može biti ništa drugo, nego slovo I. Idući sada dalje dolazi pogled na doljnju takođe vodoravnu crtu toga slova U, koja je uput za dalnju crtu sada okomitu, koja nosi vodoravnu crtu i pretstavlja slovo T. Tako su tu dakle dva slova I i T ali spojena dolnjom vodoravnom crtom, tako da daju ujedno slovo U, što znači da zapravo onda to slovo U nije samo slovo U, nego je IUT. Takvo čitanje slova U na tom mestu opravdano je time, što desna crta toga slova U nosi vodoravnu crtu, čega leva crta toga slova nema. Pošto na obe ploče, gde god je U samo U to biva izraženo sa slovom V, koje imade vodoravnu crtu na obe svoje crte to je prirodno zaključiti, da gde tome nije slučaj slovo V mora da imade ili drugo značenje ili uz svoje još i koje drugo značenje. I to će tako i biti, jer se anomalija prema ostalim slovima pokazuje samo na dva mesta, kod ovoga ovde opisanoga V i kod onoga V na kraju reči MAGNV, iz čega izlazi, da te dve posebne anomalije moraju imati i posebno značenje. I zaista ovo V na početku druge ploče tj. kao treće slovo jeste kao što smo videli IUT, dok ono V na koncu prve ploče sa svojim opsegom bez okomitih crta i sa crtom u samome slovu mora da pretstavlja, kao što smo videli slovo O.

Ime dakle toga hrvatskoga župana bilo bi po ovoj drugoj ploči monogramski izraženo u slovima GLIUT, što naravno ne znači drugo, nego LJUT.

Istina to ime Ljut pretstavlja početak imena Ljutomir, Ljutovid, ali potonji oblici su verovatno stvari razvitka prvobitnoga imena Ljut, pa se i pored tih oblika oblik Ljut može uzeti kao ime. U ostalom treba samo pogledati imena na hrisovulji Stephanusa Serbiae rex et filius Radoslavus u Miklosicha 11 manastiru Žiči, gde se nalaze imena Grd, docnije Grdan, Stan, docnije Stanimir ili Stanko, Rad, docnije Radovan, Radoje, Radomir, Njeg, docnije Njegovan, Njegoslav, Vlad, docnije Vladislav, Vladimir, Dragut, docnije Dragutin, pa da se vidi, da se na ovoj ploči hrvatskoga župana ime Ljut može pročitati bez dodatka.

Kao što se dakle vidi spomenuto slovo V u GLV namerno nije iznešeno kao V tj. sa dolnjim šiljkom kao ostala slova V, nego je dole podrezano, da dade osim slova U još dva slova, dakle IUT na monogramski način. Tako je onda u stvari monogramski izraženo i ime Ljut, pa se može reći, da sama ta druga ploča na pitanje koji bi to hrvatski župan mogao biti, koji je odnosnu građevinu podigao, odgovara, da bi to mogao biti župan Ljut.

Naravno time se čitanjem dolazi samo do imena toga župana i ništa više, ali obzirom na kratkoću napisa više se nije moglo ni očekivati. Što se čitanja dakle tiče sasvim dovoljno bi bilo to, da ne bi bilo zapreke, kada monogramski tako izlazi, da se ime toga hrvatskoga župana čita sa GLIUT tj. Ljut. Ali s time nije ipak ta stvar svršena.

Iza reči GLIUT dolazi prvo slovo reči dux tj. slovo D. Istina tim slovom počinje nova reč Dux ali to D u sravnenju sa onim D, koje pretstavlja poslednje slovo na toj ploči hrvatskoga župana Ljuta ili Ljutoga ovo slovo D je prema onome drugome slovu D ogromno, premda bi bilo prirodnije, da je obratno slučaj, pa da ono poslednje slovo D, koje sadrži uput bude ogromno, a ovo ovde malo. Rađa se dakle pitanje, nije li taj obratan slučaj onda znak, da čitajući ime hrvatskoga kneza monogramski ne treba stati kod reči GLIUT, nego da možda treba poći i dalje. I zaista u tom slučaju ovaj ogromni D bio bi ujedno i slovo O, a to slovo D je tu i izvedeno tako, da je taj D gotovo sličniji slovu O, nego slovu D.

Pošto bi u tom slučaju ime toga kneza išlo dalje tj. GLIUTO ne može se naravno na tome stati, nego se onda mora uzeti, da sledeće slovo V u sebi sadržava ne slovo U, nego tri slova tj. VIT, dakle GLIUTOVIT i to tako, što bi to slovo V iza slova D u svoje dve crte bilo I i T, dakle u celosti VIT.

Naravno i monogramsko čitanje mora imati svoje granice i ne može prelaziti u maštanje, pa je bez sumnje opravdana rezerva prema ovako širokom čitanju tj. u simslu GLIUTOVIT. Čitalac dakle stajaće ovde pred alternativom, da li da čita GLIUT DUX ili GLIUTOVIT DUX,

pa će, ako potonje čitanje kao preširoko odbaci viditi, da je onda ipak čitanjem sa GLIUT pročitano ime toga hrvatskoga kneza kao Ljut.

Što se pak samoga sadržaja napisa tiče imali bi tu kameni spomenik iz vremena, kada je kod Hrvata bio veliki župan Držislav, što seća kod Srba na ono u Miklosicha Monumenta Serbica strana 4, gde Stephanus Nemanja Serbiae magnus županus tj. srpski veliki župan Stevan Nemanja kaže: »I postavi me veliega žoupana«, samo sa tom razlikom, što je kod Stevana Nemanje tek sin njegov postao kralj, dok je to isto postao hrvatski veliki župan Držislav još sam lično.

Tako pročitan napis na opisane dve ploče doneo bi nam jedan podatak urezan u kamenu pre nego što je Držislav postao kralj tj. dok je još bio veliki župan; naravno u latinskom veliki knez.

Usled toga pred nama bio bi spomenik o napisu na jednoj građevini iz vremena velikoga župana odnosno velikoga kneza Držislava, koji je postavio župan, odnosno knez Hrvata Ljut (Ljutovit?). Ovakvo čitanje kao što se vidi menja Šišićev rezultat.

Kraj ovakoga čitanja Držislav ne bi tu bio velikim knezom za to, što je samo još kraljević, a nije još kralj, pa po tome samo kao sin kralja nosi naslov velikoga kneza, odnosno nosi taj naslov, jer još nije stupio na presto, iz čega bi izlazilo kao da Šišić uzima, da je kraljev naslednik prestola nosio naslov velikoga kneza.

Prelazilo bi okvir ovoga čitanja, ako bi se upuštalo u raspravu o opravdanosti takvoga uzimanja u opštem smislu.

Ovde za ovo čitanje dosta je naglasiti, da se ta opšta pomisao ne bi na ovaj slučaj dala primeniti. Razlog je ovaj.

Ako jedan hrvatski župan zida građevinu i na nju stavlja napis, da je podiže za vreme velikoga kneza Držislava, onda je taj veliki knez Držislav po tome napisu za toga župana vladar.

In temporibus su reči, koje označavaju vreme jednoga vladara i te reči nikako ne mogu imati odnos sa prestolonaslednikom, sa kraljevićem, bez obzira na to, koju on titulu nosi, pa ni sa onim, koji bi nosio titulu velikoga kneza. Diferencijalno dijagnostički kriterij leži u odnosu toga župana prema svome vladaru i reči in temporibus ne mogu biti čitane drukčije, nego sa smislom »u vreme vladara.«

Ako se onda u napisu kao veliki knez spominje Držislav, onda je jasno, da je u to vreme kad je taj napis u kamen urezan vladao Držislav sa naslovom velikoga kneza. Pošto je Držislav kasnije postao kralj, to je onda jasno, da taj kameni napis potiče iz vremena kada Držislav još nije bio kralj, nego kada je još bio veliki knez, odnosno kada je još bio veliki župan. Ljut dakle ili Ljutovit, hrvatski knez ili župan, podiže neku građevinu u ono vreme, kada je Držislav doduše već bio vladar, ali još sa naslovom veliki knez ili veliki župan, a pre vremena, nego što je od velikoga kneza odnosno velikoga župana postao kralj.

Treba primetiti, da ovde za izraz Dux magnus ili Dux tj. veliki knez ili knez nije upotrebljen izražaj veliki župan odnosno župan, samo analogno Porfirogenitovoj vesti, po kojoj su se glavari kod Slavena tako nazivali u opšte, nego i analogijom na poznati zapis u evanđelistaru V ili VI veka, koji se čuva u arheološkom muzeju u Cividale (Čedad) u severnoj Italiji, gde se nalaze reči: Brannimero comiti. Mariosa cometissa kao i analogijom na pismo pape Ivana VIII knezu Zdeslavu »Sedessclavo glorioso comiti« kao i »Barnimero glorioso comiti« (Šišić Priručnik 202 i 207). Kao što se vidi prema tome razvitak titula od župana na velikog župana pa do kralja išao je i kod Srba i kod Hrvata sličnim putem.

Ove dve ploče upućuju na ovo srednje prelazno vreme tj. na vreme velikoga župana kod Hrvata neposredno pre nastanka titule kralja, jer kod Držislava u istoj osobi imademo i još velikoga župana i već kralja. Šišić izražaj regnante in Italia piissimo Lothario francorum rege u Trpimirovoj darovnici od godine 852 ne uzima samo kao puki način za oznaku jednoga vremena tj. za osiguranje onoga vremena, koje je označeno »per indictionem XV sub die IV Nonis martii«, nego on taj izražaj uzima kao dokaz vrhovnog vladanja Lotharia nad Tirpimirus dux Chroatorum, pa kada takvo označenje vladara u jednoj daljoj relaciji treba uzeti kao označenje vremena vladanja toga vladara, kako je onda moguće ne učiniti to isto i u pogledu jednog mnogo bližeg odnosa, ne odnosa izvan države, nego odnosa u samoj državi, kakav je odnos između GLIUT DUX i DIRZISCLAV MAGNUS DUX.

Ljutovit župan (Ljutovit ne Ljutovid, dakle kao što imade tzv. Baščanska ploča »az opat Dobrovit«) i Držislav veliki župan to bi bio naravno samo u pogledu pitanja označivanja vladara tj. vremena vladanja sličan odnos kao Trpimir i Lothario u pogledu regnante in Italia piissimo Lothario.

Šišićev komentar spomenutim pločama verovatno treba pripisati tome, što su one gledane rastavljeno kao nesuvisle, pa se nije prepoznao njihov jedinstveni tekst.

Na strani 437 svoje Povijesti Šišić kaže »on (tj. Držislav) je još kao kraljević učinio pobožnu zadužbinu nekoj crkvi kod Knina, kako to svedoči ulomak nađena natpisa, u kojem se spominje još kao »magnus dux«. Naravno, kada se tekst obeju ploča prepozna kao jedinstven, i pročita to, da građevinu podiže župan u vreme velikoga župana, onda je jasno, da to nije u vreme prestolonasledstva, nego u vreme, kada je magnus dux već na prestolu. I što je glavno onda se vidi, da tu zadužbinu nije učinio Držislav, nego njegov župan u vreme, kada je Držislav bio Veliki župan tome županu. Protivno mnenje kod Šišića, dakle govori za to, da je ono posledica tome što su ploče smatrane nesuvisle. Kombinacija Šišićeva dolazi po tome odatle, što se ploče smatraju kao fragmenti i to kao nesuvisli fragmenti. Da one fragmenti

nisu pokazuje njihov oblik, a da nesuvisle nisu pokazuje ono monogramski postavljeno slovo D, koje je bez sumnje namerno metnuto tamo, gde ne spada, a nije metnuto tamo gde spada, da bi onda tek spajanjem obeju ploča došlo na svoje mesto i tako osiguralo čitanje celoga teksta obeju ploča kao jedinstvenoga. Da je to Šišić prepoznao ne bi došao na svoju kombinaciju, već za to, što prema tome nikakva kombinacija nije ni potrebna, pošto je jedinstveno pročitani tekst potpuno jasan. Ostaje dakle da Šišić jedinstvenost teksta ili nije prepoznao ili ga radi raznolikosti ploča nije priznao.

Na strani 469 iste Povijesti ima Šišić, da je Držislav godine 990 krunisan od Splitskoga nadbiskupa po Vizantijskom krunidbenom obredu (insignia) sa krunom, koju je dobio iz Carigrada, kojom prilikom ga je Vasilije II (976—1025) imenovao eparhom tj. carskim namesnikom za Dalmatinske gradove i odlikovao titulom Patricija, dok na strani 437 iste knjige kaže Šišić: »Već 970 spominje se kao kralj sin njegov Stjepan Držislav«. Iz toga bi izlazilo, da je Stjepan Držislav bio kralj od 970, a da je samo krunisanje sa krunom iz Carigrada bilo 990. Pošto pak Šišić uzima vladanje Držislava za vreme od 969—997 sledilo bi, da je Držislav bio Veliki župan do 969, a onda od 969 do 990 nekrunisani kralj, a posle 990 krunisani kralj ili, da je Držislav bio kralj već po nasledstvu i da je Veliki župan bio samo kao prestolonaslednik. Iz toga bi sledilo, da spomenute ploče potiču ili iz potonjega njegovoga vremena, dakle iz vremena pre 969 godine ili iz same te 969 godine. Ali to se ne bi slagalo sa onim, što te ploče same govore.

Po njima bio bi Držislav vladar kao Veliki župan, a to može samo značiti do onoga vremena, dok nije postao kralj.

Pošto je pak po Šišiću Držislav dobio insignia iz Carigrada zajedno sa namesničkim položajem i odlikovanjem patricijem, te bio krunisan godine 990, izlazilo bi, da je Držislav bio do godine 990 Veliki župan, a onda kralj, što bi značilo da te ploče potiču iz vremena od 969 do 990.

U ovom kamenom spomeniku, dakle u spomeniku prvoga reda, ležao bi podatak za to, prvo, da je Držislav još do 990 bio Veliki župan, a ne kralj i drugo, da su onda naravno i njegovi pretšasnici morali biti Veliki župani, a ne kraljevi, a po tome naposletku i treće, da je kraljem postao tek on sam godine 990. To bi izlazilo iz reči: Ljutovit župan Hrvata u vreme Držislava Velikoga župana. Ploče nam dakle jasno kažu da je takvo shvatanje imao Držislavov Veliki župan, jer inače sigurno ne bi takav napis na ploču stavio.

Da je župan Ljutovit bio shvatanja, da svoju zadužbinu čini za vreme, dok je još Držislav bio samo prestolonaslednik, a ne vladar, župan Ljutovit bi sigurno ispustio iz natpisa ime Držislav i uneo bi ime onoga, ko je tada, kada je Držislav još bio prestolonaslednik, bio vladar. I mi bi onda na tim pločama našli sve ovo, što i sada tj. ceo tekst ne

promenjen, samo bi mesto Držislavovoga imena stajalo ime tadanjega vladara, a ako je ovaj bio kralj onda i mesto naznake Velikoga župana naznaka kralja.

Isto tako mora se doći do zaključka, ako ploče nisu nastale u vreme kada Držislav još nije na prestolu, nego su nastale, kada on već jeste na prestolu, ali nije veliki župan, nego je kralj, da bi napis njegovoga župana Ljutovita bio isti kao i ovaj o kome govorimo, samo bi posle reči intemporibus Dirzisclav dalje stajalo regis tj. Dirzisclavi regis, dakle u vreme Držislava kralja. Međutim to sve tako ne stoji, nego naprotiv u napisu jasno stoji duce magno tj. Velikoga župana. Kada dakle Ljutovit kaže, da je svoju zadužbinu ili u opšte neku građevinu podigao za vreme Držislava Velikoga župana, a takav zapis se nikako ne može uzeti kao zapis, koji se odnosi na prestolonaslednika, nego se može uzeti samo kao zapis, koji se odnosi na vladara, onda iz toga sleduje, da je Ljutovit Držislavov župan u vidu kamenih ploča stavio napis na svoju građevinu o tome, da je podiže u vreme, kada vlada Veliki župan Držislav.

Ovakvim čitanjem dakle ta ploča bila bi podatak, da su u Hrvatskoj postojali i svojim područjem vladali župani nad kojima je bio Veliki župan. Tako bar u vremenu od 969 do 990 tj. do vremena, kada počinju u Hrvatskoj da vladaju kraljevi.

Tako pročitane te dve ploče tzv. Kninskih fragmenata potpuno se slažu sa onim, šta o tome predmetu govori Toma Arhiđakon.

On kaže:

Johannes archiepiscopus fuit anno domini nongentisimo quarto decimo tempore Tamislavi ducis (naravno tempore sa oznakom vladara, a ne prestolonaslednika). Iz te vesti Tome Arhiđakona vidi se, da on Tomislava ne označava kraljem, nego knezom, što potpuno odgovara napisu na ovim pločama po kojem je kraljem postao tek Držislav.

Nadalje kaže Toma:

Ab isto Dircisclavo ceteri successores eius reges Dalmatie et Chroatie appelati sunt. Recipiebant enim regie dignitatis insignia ab imperatoribus Constantinopolitanis et dicebantur eorum eparhi sive patritii. Habebant namque ex successione sue originis patrum et proavorum dominium regni Dalmatie et Chroatie. To znači, da arhiđakon Toma kaže, da su Hrvatski vladari nazivani kraljevima tek od Držislava, primajući kraljevska insignia od careva u Carigradu, nazivajući se njihovim eparsima ili patricijima, dok su vlast nad Dalmacijom i Hrvatskom imali po nasledstvu svoga porekla od svojih očeva i pradedova.

Blizu je pomisao, da se ovo mesto shvati tako, kao da arhiđakon Toma želi samo reći, da su se od Držislava hrvatski vladari nazivali ne samo reges Chroatie, nego i reges Dalmatie tj. kao da je Toma arhiđakon hteo samo to istaći, da hrvatski kraljevi od Držislava dalje nose naslov i kraljeva Dalmacije, i da je to novina, koja se je za Držislava

dogodila. Drugim rečima, kao da Toma kaže, kako su hrvatski vladari počevši od Držislava, dobivši na odbranu i na upravu vizantijsku Dalmaciju i postavši eparsi i patriciji vizantijskog dvora, ujedno dobili i to. da nose naslov i kralja Dalmacije.

Ali takvo čitanje toga mesta u Tome Arhiđakona ne može odgovarati, jer bi onda u njegovoj vesti, kao što on govori o naslovu eparha i patricija morala reč biti i o naslovu kralja Dalmacije, a ne bi u toj vesti onda moglo stajati još i to, kako su od Držislava hrvatski vladari za to se nazivali reges Dalmatie et Chroatie, jer su dobivali regie dignitatis insignia od careva iz Carigrada. Da se je radilo samo o proširenju područja već postojećega kraljevskoga naslova ne bi bilo dodano još i to, da iz Carigrada dolazi i samo krunisanje hrvatskih vladara za kralja.

Prema tome to mesto u Tome Arhiđakona kaže, da su od Držislava hrvatski vladari bili kraljevi sa pristankom i odobrenjem Carigrada, a to znači, da su od Velikoga kneza postali Carigradskom intervencijom kraljevi, naravno ne samo Chroatie, nego kao eparsi i patriciji, i Dalmacije. U ostalom, da se to mesto u Tome Arhiđakona tako čitati mora, to ne sledi samo iz toga njegovoga teksta o Držislavu, nego to sledi i iz gore navedenoga mesta Tome Arhiđakona, u kome se Tomislav za godinu 914 još naziva knezom, a ne kraljem. Spomenute dakle dve ploče sa svojim napisom bile bi nadopuna vesti Tome Arhiđakona o Držislavu kao kameni spomenik, ali naravno u tom smislu, pošto je taj kameni spomenik bar dva i po veka stariji od Tomine vesti, da je arhiđakon Toma po nama nepoznatim izvorima morao znati ovo, što nam sada taj kameni spomenik otkriva, a to je, da je još Držislav bio Veliki knez sve do 990 godine, dok nije dobio te godine iz Carigrada krunu i postao kralj i da tek od toga vremena u Hrvatskoj državi ne vladaju više knezovi odnosno Veliki knezovi nego kraljevi.

I dosada se je naravno znala i u obzir uzimala Tomina vest, kako je gore iznešena, ali joj se nije poklanjala vera radi toga, što je ona stajala u protivnosti sa drugim historiskim materijalom, po kome je bio kraljem ne samo Držislavov pretšasnik Kresimir II, nego i ostali hrvatski vladari, sve do uključivši i Tomislava.

Međutim, pošto sada ovakvim čitanjem spomenutih ploča biva historiski materijal u smislu vesti Tome Arhiđakona o Držislavu odlučno pojačan, opravdano je pokušati i ako ne i sravniti, a ono bar izneti obadve vrste historiskoga materijala, i onoga po kome bi prvi hrvatski kralj bio Držislav i onoga po kome bi to već bio Tomislav. To već za to, da čitalac imade pred sobom objektivno iznešenu celokupnu sliku historiskoga materijala po tome pitanju, da bi onda mogao sa punim pregledom stvari kontrolirati ovo ovde izvršeno čitanje spomenutih ploča.

O tome, da bi Držislav bio Hrvatski kralj, a ne više Veliki župan, da bi dakle Držislav bio prvi Hrvatski kralj materijal je ovde u stvari već iznešen. Taj bi se sastojao iz spomenutoga zapisa Tome Arhiđakona o tome, kako je Držislav postao kralj i zapisa toga istoga Tome Arhiđakona, kako je Tomislav još bio knez odnosno župan. K tome dolaze ove dve ploče sa svojim napisom, koje indirektno obe te stvari potvrđuju time, što pokazuju da je i sam Držislav još bio Veliki župan pre nego što je postao kralj, to znači, da bi se historiski materijal o tome, da je Držislav bio prvi Hrvatski kralj sastojao iz spomenuta dva zapisa Tome Arhiđakona i ove dve kamene ploče. Taj historiski materijal pokazuje, da su u Hrvatskoj sve do godine 990 vladari nosili naslov župana, odnosno kneza i da je to prestalo te 990 godine, kada je Držislav krunom iz Carigrada postao kralj.

Tome protivan historiski materijal, po kome stvar ne bi tako stajala, nego bi hrvatski vladari nosili naslov kralja još od Tomislava, sastojao bi se

1) iz jednoga teksta, koji bi se možda najpriklanije mogla nazvati ili promemorijom ili historiskom vesti, a koji se nalazi na strani 213 i 214 Priručnika

2) iz pisma pape Ivana X, koje se nalazi u Priručniku strana 216

3) iz tzv. grobnog napisa kraljice Jelene, o kome govori Šišić u Priručniku strana 126—129, a koji je tu i reprodukovan

4) iz jednog teksta Petra, opata zadarskoga manastira Sv. Krševana, o kome govori Šišić u Priručniku strana 246 i 248, dok ga donosi na strani 248 i 249

5) iz isprave kralja Petra Kresimira IV, koja se nalazi u tekstu toga Petra opata, a u Priručniku na strani 249 i 251.

Kao što je izvršen pregled historiskog materijala, po kome je još Držislav bio Veliki župan ili veliki knez, da tek on onda postane kralj, tako je radi što objektivnije slike predmeta, o kome se radi, potrebno pregledati i ovaj drugi historiski materijal, koji se tome protivi. To tim više, što između jednoga i drugoga materijala postoji bitna razlika ne samo po onome, što svaki od njih donosi, ne samo po tome, što svaki od njih u pogledu onoga, što kazuje, povlači za sobom pitanje verovatnosti, nego i po tome, što se mimo razlike u samoj tezi, mimo razlike u pogledu verovatnosti, pokazuje još i vrlo važna razlika u pogledu autentičnosti.

Glede navedena dva mesta u Tome Arhiđakona uzima se, da ne postoji sumnja u njihovu autentičnost, kad se ta dva mesta nalaze u njegovoj Historia Salonitana, kao što se obično njegov spis naziva. Isto tako uzima se da ne postoji sumnja u autentičnost spomenutih dveju ploča sa napisom župana Ljutovita o velikom županu Držislavu. Može naravno da postoji pitanje čitanja njihovih napisa ili kao što je ovde

pronađeno njihovog napisa, što naravno ne dira u pitanje njihove autentičnosti.

Prema tome historiski materijal, koji govori za to, da je tek Držislav od Velikoga župana postao kralj bio bi bez prigovora autentičan, pa bi onda samo moglo doći u pitanje njegovo čitanje i verodostojnost onoga, što iz toga materijala proizlazi.

Kod ovoga drugoga materijala, koji je više gore naveden međutim postavlja se pre svega pitanje njegove autentičnosti, u pogledu materijala gore pod broj 1) i pod broj 2) navedenoga već time, što su ga u tom pogledu doveli u sumnju historičari Lucius i Jireček. Taj materijal broj 1) i 2) sastoji se iz ovoga. U Šišićevom Priručniku na strani 213 nalazi se jedan tekst, koji kao što je rečeno pretstavlja jednu zabelešku sa smislom promemorije ili historiske vesti. Po prvim rečima toga teksta treba on da je pisan »Tempore Johannis papae sanctissimi, consulatu peragente in provincia Chroatorum et Dalmatiarum finibus Tamislao rege et Michaele in suis finibus praesidente duce« dakle u vreme pape Ivana X, a za vreme kralja Tomislava i kneza Mihaila.

Taj deo materijala eto sadrži tvrdnju, po kojoj bi za vreme pape Ivana X (914—928) Tomislav bio već kralj. Pošto ga pak spomenuto mesto u Tome Arhiđakona za godinu 914 naziva knezom, ovaj materijal je eto u sukobu sa tom vesti Tome Arhiđakona kao i sa ovako pročitanim pločama. U spomenutoj promemoriji kaže se dalje, kako su se na papu Ivana X obratili »dictus Chroatorum rex et Michael cum suis proceribus« tj. spomenuti kralj Hrvata i Mihajlo. Kao što se dakle vidi u tekstu te promemorije ponavlja se za Tomislava naslov kralja. Nadalje se u toj promemoriji navodi, kako su se uz spomenute tj. sa njima zajedno na papu obratili i nadbiskup u Splitu Ivan, nadalje Forminus, Gregorius, i ostali episkopi sa željom, da im papa pošalje episkope svoje sa potsetnikom o dogmama hrišćanske vere, kao i to, da im je papa poslao dva episkopa sa svojim pismima. Gregorius je Grgur, episkop Ninske crkve, ali celi taj ostali sadržaj sada nije ovde u pitanju, nego samo okolnost, da se u toj promemoriji na dva mesta spominje Tomislav već kao kralj.

Na strani 216 Priručnika nalazi se onda i ono pismo pape Ivana X o kome spomenuta promemorija govori. Početak toga pisma sa rečima »Johanes episcopus, seruus seruorum dei, dilecto filio Tamislao regi Chroatorum et Michaeli excellentissimo duci chulmorum ima i po treći put Tomislava kao kralja. Zabuna pisanja, dakle, već je po tome isključena, a da je tu izraz regi upotrebljen samo u smislu vladar, a ne i u smislu kralj, tome se protivi to, što se jedno do drugoga spominju i hrvatski vladar Tomislav i zahumski vladar Mihajlo, ali ne za obadva sa zajedničkom oznakom vladara, nego jedan kao rex, a drugi kao dux, jedan kao kralj, a drugi kao knez. U vezi prva dva mesta, koja takođe imaju Tomislava kao kralja mora se doći do zaključka, da je ovde

svesno i sa razlikovanjem upotrebljena i jedna i druga reč, i reč kralj i reč knez, svaka u svom smislu. Da li je pisac tih mesta to tako i verovao, kao što je i napisao ili je namerno Tomislava istakao kao kralja, i ako je bio knez, to se naravno ne da kontrolisati. Ali se to ne da ni pretpostaviti, jer pismo nije pisano samo Tomislavu, nego i Mihajlu, a kao što dalnji tekst toga pisma kaže i Splitskom nadbiskupu Ivanu i svim njemu područnim episkopima, pa i svim županima, svim svešteničima, kao i celokupnom narodu u »Slavoniji« i Dalmaciji iz čega mora da sledi, da je onako kako je napisano bilo i zamišljeno, jer su svi ti adresati sasvim naravno morali znati, šta odgovara stanju stvari, a šta ne. I za to se bilo kakva analogija sa pismom jednoj osobi ovde ne da primeniti, jer u takvom pismu može biti mesta upotrebi jednoga naslova, koji ne odgovara stanju stvari ili iz puke učtivosti, ili iz nepriznavanja pravoga naslova ili ad captandam benovolentiam u opšte.

Međutim ovaj historiski materijal našao se na jedan u stvari vrlo neobičan način.

Neko je prepisao rukopis Tome Arhiđakona Historia Salonitana. ali na taj način, da je to učinio samo do glave XXIII. Pošto rukopis Tome Arhiđakona imade 49 glava, to je prema tome iz toga rukopisa 26 glava ispušteno. Ali to nije sve. Ni taj prepisani deo do glave XXIII nije prepisan čitav. Tu su još ispuštene glave I, IV, IX, i glave od XII do XVI. Kao što se dakle vidi od originalnoga dela Tome Arhiđakona prepisana je samo jedna trećina, dok su dve trećine njegova teksta ispuštene. To upućuje svakako na neku operaciju, jer se takva stvar sigurno ne može desiti ni iz kakvoga nenamernoga razloga. Znači, da je neko morao namerno tako postupiti. Zašto?

Pitanje je, da li se na to u opšte može odgovoriti, ali, ako bi se moglo, onda ipak samo domišljanjem na osnovu pomno proučene celokupne operacije sa tekstom Tominoga dela. Mesto onoga materijala, koji je iz Tominoga dela izbačen umetnuto je u Tomino nešta, što tu ne spada i o čemu sam Toma Arhiđakon bez sumnje nije ili ništa znao ili nije imao razloga da to u svoje delo unosi. Umetnuta su tzv. akta crkvenoga sabora Salone iz godine 530 i 533 tj. zaključci tih sabora, ali naravno ne u originalu, nego samo u jednome tekstu ali o kome nema onda ništa pobliže ni odakle je ni šta je, osim ono što mu sadržaj govori. Nadalje dva pisma pape Ivana X nadbiskupu Splitskom Ivanu, jedno pismo Hrvatskom kralju Tomislavu i Humskom knezu Mihajlu (to je ona stvar o kojoj je gore bila reč). Nadalje akta provincijalnih crkvenih sabora u Splitu od 925 i 928 naravno takođe ne u originalu, nego naravno takođe samo u jednom tekstu, a da se pri tome ne kaže odakle je i šta je, nego da se kaže samo toliko, koliko sam sadržaj govori. Nadalje još jedno pismo pape Ivana X na spomenutoga Splitskoga nadbiskupa Ivana, kao i jedno pismo pape Leona VI (928—929) na Formina zadarskoga i Grgura Ninskoga episkopa, kao i na ostale Dalmatinske episkope. Nadalje bilješka o prekoj smrti kralja Zvonimira sa njegovim epitafom. Nadalje darovnica Ugarsko-Hrvatskoga kralja Gejze II od 1143. Nadalje bula pape Urbana III nadbiskupu Splitskom Petru od godine 1185. I naposletku zaključci Splitskog crkvenog sabora od 1185. Kao što se vidi to je jedan veliki i značajni historiski materijal, koji sa delom Tome Arhiđakona Historia Salonitana nema nikakve veze. Njegovo je delo kao što se vidi moralo biti prepravljeno izbacivanjem velike česti njegovoga dela, da bi namesto toga mogao doći ovaj materijal. Ali sa takvom pretpostavkom teško će se čitalac zadovoljiti, a da ništa dalje ne pita. Naprotiv njemu će se bez sumnje nametati pitanje, čemu je ta celokupna operacija u opšte bila potrebna. Zašto se je taj materijal morao u opšte u delo Tome Arhiđakona unositi odnosno, pošto se radi o prepisu njegovoga dela, zašto je bilo nužno neke delove spisa Tome Arhiđakona prepisivati, da se tim delovima može sve ovo dodati. Zar nije bilo mnogo jednostavnije taj materijal napisati posebno, kao samostalnu stvar, kakva ona prema delu Tome Arhiđakona i jeste ili zar nije bilo i jednostavnije i prirodnije, posebno prepisati delo Tome Arhiđakona, a posebno taj materijal. A ako je već trebalo da bude i jedno i drugo zajedno, zar nije onda prirodno napisati ili prepisati najpre jedno, pa onda drugo. Sve te tako jednostavne i prirodne mogućnosti, a od kojih ni jedna nije izvedena, sile na pomisao, da čitalac mora da stoji pred jednom operacijom sa jednim historiskim tekstom, kojoj ne zna ni razloga ni smisla, niti se svemu tome može u opšte domisliti.

Od navedenoga u Tomino delo umetnutoga materijala, po Šišiću, u originalu znalo bi se samo za jednu stvar, za zaključke crkvenoga sabora u Splitu od godine 1185. Ali ni u prepisu ne zna se za više, nego samo za donaciju Ugarsko-hrvatskoga kralja Gejze II od 1143 i za pismo pape Urbana III nadbiskupu Splitskom Petru od 1185.

Kao što se dakle vidi, osim ovoga, sav materijal unešen u delo Tome Arhiđakona opisanom operacijom, a po vremenu iz pre godine 1143 inače je nepoznat i u prepisu, a kamoli u originalu. To znači, da se sav taj materijal nalazi prvi i jedini put tu u obliku te operacije sa delom Tome Arhiđakona.

Ako već takva operacija sama po sebi izaziva razna pitanja, kako to tek ne će biti slučaj sa samim materijalom, koji je za tu operaciju upotrebljen.

Kako se ne će čitalac pitati, na koji način je taj neko, koji je tu operaciju izvršio, došao do tog materijala, kada se tu i samo tu i drugde nigde ne nalaze zaključci dvaju crkvenih sabora pred propast Salone i zaključci glede obnove Salonitanske metropolije a sa razmakom od skoro četiri stoleća. Kako to, da se tu nalazi baš jedno i drugo, a ne nalazi se nidge drugde. To naravno vredi i za pisma pape Ivana X i pape Leona VI, koja su u neposrednoj vezi sa Splitskim saborima od

925 i 928. Zar u opšte nije veliko čudo, da se je celokupni taj materijal našao u jednoj ruci, kao što to dokazuje operacija izvedena tom rukom na delu Tome Arhiđakona, a da se ne navodi ni odakle je ni kako se je došlo do takvog materijala. I kada se mesto takvih navoda, koji bi bili više nego prirodni, taj materijal umeće u spis Tome Arhiđakona, zar nije najprimitivnija pomisao, da je stvar napravljena tako, da izgleda, kao da je sam Toma Arhiđakon svoju Historia Salonitana napisao zajedno sa tim umetnutim materijalom u opšte tako kao što prepravljena Historia Salonitana izgleda bez jednoga dela Tominoga materijala i sa umetnutim tuđim materijalom mesto toga. Na takvo pitanje naročito upućuje okolnost, da Šišić svoj toj operaciji sa delom Tome Arhiđakona ne daje starijeg vremena od XVI stoleća. To znači da bi i dva i više vekova prošlo od Tominoga dela do te operacije, dakle, dosta vremena, da Tomino delo Historia Salonitana postane autoritet i da se onda oslonom na takav autoritet unese u njegovo delo jedan inače sasvim nepoznati historiski materijal, pa da se izbegne svim pitanjima o njegovoj provenienciji, na taj način, što za tu provenienciju jemči autoritet Tome Arhiđakona.

Zanimljivo je, da onaj, kome se taj unešeni materijal podmeće tj. Toma Arhiđakon, nije o tome materijalu verovatno ništa znao. Na to upućuje jedno mesto kod njega za godinu 1075, koje kaže »in hac sinodo restauratus est episcopatus Nonensis, cuius episcopus Gregorius multas olim molestias Johannem Spalatensem archiepiscopum sustinere fecit, debitam ei subtrahendo obedientiam et sibi jus metropolicum indebite uendicando«.

Sasvim je neverovatno, pošto su zaključci Splitskih sabora od 925 i 928 tako reći sankcija protiv držanja Grgura Ninskog, kako je to držanje u ovoj Tominoj vesti opisano, da se Toma ne bi jednom reči na te zaključke obazreo, da ih je poznavao. Iz toga, što se nije na njih obazreo sledilo bi, da ih nije ni poznavao. Kada se oni onda nalaze u njegovom spisu, dakle u spisu pisca, koji zna i piše o tome, kako je Grgur Ninski ne samo bio protiv obnove metropolije Salone na području hrvatske države, nego kako je bio za to, da Ninska episkopija kao episkopija celokupne Hrvatske države postane metropolija i za čitavu Dalmaciju, zar onda nije čudo, da taj pisac o tim spisima nema ni reči, a ovde treba dodati, zar je onda čudo, da Lucius pred takvom operacijom dolazi do zaključka sadržanoga u ovim rečima:

Id ego exemplum vidi et manu recenti scriptum reperi contuliquecum hoc codice, et quacunque in illo de actis consiliorum Dalmatiae, epistolis papalibus et epitaphio Zuonimiri regis scripta sunt, ea omnia ficta et suppositia censui.

Lucius dakle za ceo materijal unešen u delo Tome Arhiđakona osim one tri navedene stvari, za koje se znade delom u originalu, delom u prepisu, izjavljuje, da ga smatra fingiranim i podmetnutim. Istina

Šišić štampa debelim slovima u tom Lucievom tekstu reči manu recenti scriptum, što treba bez sumnje da upozori na to, kako se to mesto u Luciusa može tumačiti i restrinktivno tj. u tome smislu kao da on kaže samo to, da taj unešeni materijal ne potiče od Tome Arhiđakona, nego da je to noviji unos, ali takvo tumačenje ne će se moći održati, jer prvo, ne bi onda Lucius stao pred poslednje tri stvari, koje su u originalu ili prepisu poznate i išao samo uključivo do epitafa Zvonimirovoga, pošto su i te tri stvari isto tako kao i sve one druge napisane novijom rukom, dakle ne rukom Tome Arhiđakona, a drugo u tom slučaju Lucius bi se u svome sudu ograničio na reči suppositia censui tj. na to, da samo konstatira da je sve to delu Tome Arhiđakona podmetnuto.

Dodajući Lucius reči »ea omnia ficta« on svoj sud proširuje u tom smislu, da je sve to fingirano, što drugim rečima znači napravljeno, a što bi opet prema Šišićevom računanju vremena značilo, da je ceo u delo Tome Arhiđakona uneseni materijal do uključivo epitafa Zvonimirovoga napravljen u XVI veku i u delo Tome Arhiđakona unesen. Jirečekova objekcija ima i obrazloženje. On drži, da je sasvim neverovatno, da bi došlo do zajedničkog pisma papi Ivanu X sa strane Tomislava i Mihajla Zahumskog, jer je Mihajlo Zahumski bio saveznik bugarskog cara Simeona, a Tomislav saveznik Vizantije u vreme kada bi trebali da su zajedno nastupili.

Jirečekova objekcija imaće osnova, ako se čovek udubi u vreme o kome se radi tj. u godinu 925, pa da se vidi, da je zaista stanje stvari na Balkanu bilo takvo, da se ono nipošto ne može smatrati povoljnim ni u opšte za održavanje crkvenoga sabora a kamo li za zajedničku akciju u tu svrhu dvaju funkcionera iz dva protivna tabora. Događaji, koji su u to vreme nastupili, to potpuno potvrđuju, ali pošto se ovde ne provodi ispit verovatnosti spomenutoga materijala, nema razloga dublje ulaziti u to pitanje, kao ni baviti se konsolidacijom onih razloga, koji bi se mogli ili morali pretpostaviti kao razlozi tako kratkom a tako otsečnom sudu Luciusa. Ovde se radi samo o tome, da se pred čitaoca, koliko je moguće objektivno iznese jedan i drugi materijal tj. i onaj koji potvrđuje gore opisano čitanje gore spomenutih ploča kao i onaj koji je tome protivan. I pošto glede potonjega postoje prigovori autentičnosti, to se naravno onda takav materijal mora izneti zajedno s tim prigovorima. To znači, da spominjanje Tomislava kao kralja u promemoriji u pismu pape Ivana X pretstavlja materijal sa prigovorom autentičnosti. Naprotiv ovome sudu Luciusa i Jirečeka Šišić kaže, da Farlati smatra, da je ono, što je u delo Tome Arhiđakona uneseno, prepis iz starih i verodostojnih spisa, koji, kada bi se kojom srećom pronašli za celo bi potvrdili verodostojnost svega toga. Naročito navodi Šišić, da Farlati specijalno za spise crkvenih sabora, Salonitanskih i Splitskih oštroumnim dokazima navodi, da je sve u tim spisima, kao i

u papinskim pismima provideno jasnim znakovima istine i verodostojnosti. Pa zaključuje Šišić da se je Farlatovom mnenju pridružio najveći broj naših domaćih i stranih historika, koji su došli u priliku, da ove spise prouče. Sa svoje strane pridružuje se tome Farlatovom mnenju i sam Šišić, navodeći još i svoje razloge naročito u pogledu zaključaka Splitskih sabora, kao što su, da sa onako barbarskom latinštinom i sa toliko jezičnih nesmislica unos u spis Tome Arhiđakona jasno pokazuje na rđavo čitanje starijega predloška (ovime se zapravo sa strane Šišića pitanje prebacuje od pitanja autentičnosti unosa na pitanje autentičnosti pretpostavljenoga starijega predloška) nadalje, da bi za pravljenje onoga materijala, koji je u spis Tome Arhiđakona unešen, trebalo retko opsežno znanje, što se u opšte ne može pretpostaviti ni kod najobrazovanijega čoveka u vremenu između 1268 i 1600 (primedba očigledno vezana na Šišićevo mnenje o starosti toga unosa) kao na pr. znanje geografije i političke razdeobe gotske Dalmacije i Panonije, delomično tek u naše dane potvrđene nekim iskopinama u Bosni, nadalje poznavanje spisa Konstantina Porfirogenita pre nego što je taj spis izašao iz štampe, nadalje sposobnost onako finog razlikovanja između Vizantijske Dalmacije i Hrvatske države, a da i ne spominje zamerno znanje crkvenoga uređenja, načina raspravljanja provincijalnih sabora, kanona, običaja i ostaloga. Tako dakle gore navedena mesta o Tomislavu kao kralju nalaze se kao što se vidi u materijalu, glede čije autentičnosti postoji bar tako velika kontroverza, da se taj materijal mora podvrći ispitu, ako se prihvata opisano čitanje spomenutih dveju Kninskih ploča.

To pokazuje već sam Šišić time, što se sa njegovom pohvalom ne slaže baš jako ono, što on navodi na strani 223. U zaključcima Splitskoga sabora od 925 stoji, kako se Grguru Ninskom ostavlja na volju, da zauzme sedište u jednoj od onih episkopija, odnosno crkvi, koje su u predašnje vreme imale episkopa, bilo to u crkvi Skradinskoj, bilo to u crkvi Sisačkoj, bilo to u crkvi Duvanjskoj (Delminium) pošto su sve one napučene i imaju množinu sveštenika i naroda, a ako mu to nije dosta, neka uzme sve tri biskupije. U bilješci na strani 223 kaže Šišić kako te biskupije nisu tada postojale, već su se kao nekadanje Salonitanske sufragane crkve vodile u računu metropolitanskih pretenzija, pa je više nego samo verovatno, da je sa tim zaključkom Spljetski sinod imao pred očima spise Salonitanskih sabora od 530 i 533, gde se baš te biskupije navode. U zaključcima Splitskoga sabora spomenute biskupije nude se Grguru Ninskom u smislu obnove Splitske metropolije, koja se na saboru vrši i zaključak ne znači drugo, nego ponudu Grguru Ninskom, da pristane na obnovu metropolije Salone i ukidanje Ninske biskupije uz protivuslugu, da ide na jednu od te tri spomenute obnovljene episkopije ili ako hoće i na sve tri. I baš se u tome materijalu koji je unešen u spis Tome Arhiđakona uz ovakav zaključak sa-

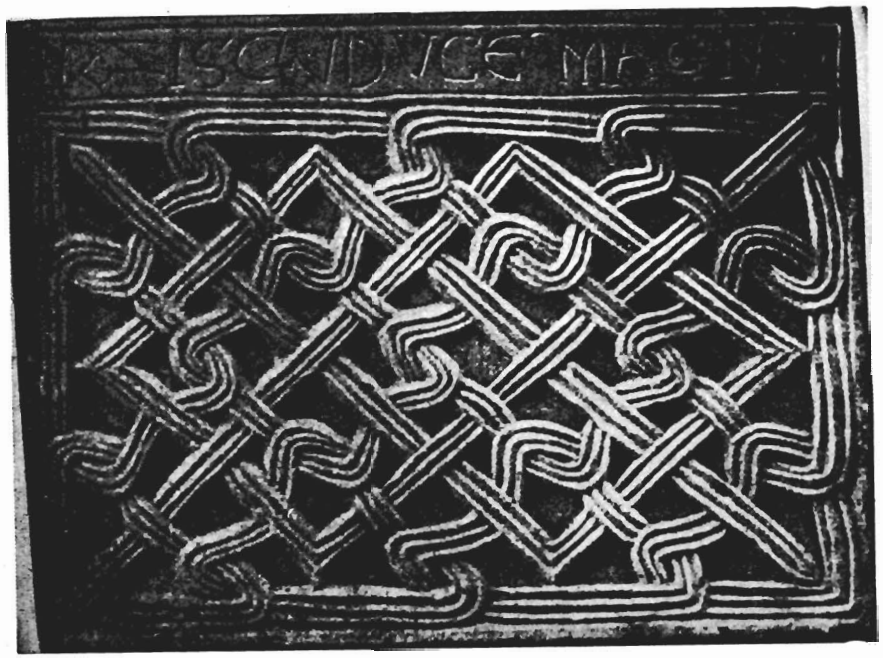

Slika 11

prenesena iz knjige Ferda Šišića
Povijest Hrvata, 1925, strana 434

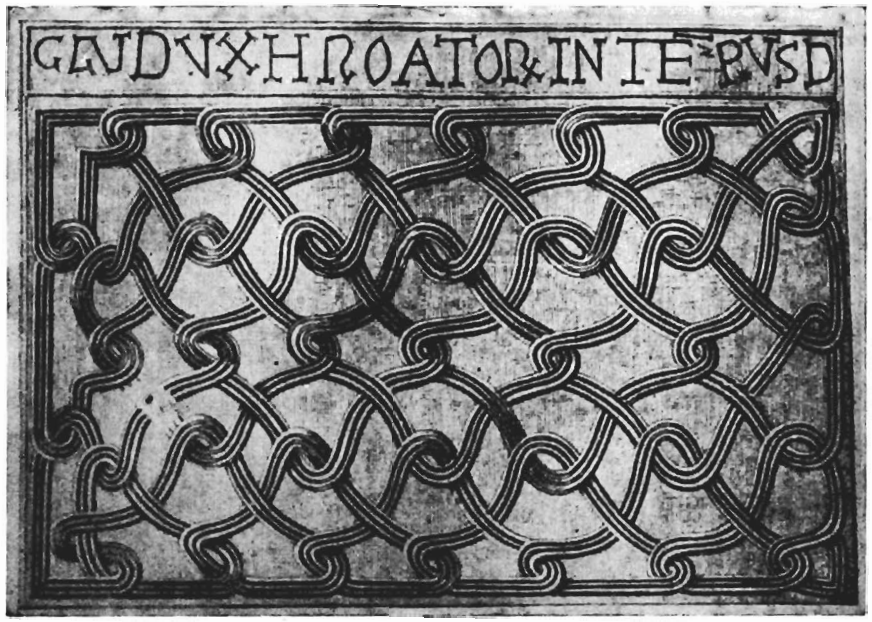

Slika 12

prenesena iz knjige Ferda Šišića
Povijest Hrvata, 1925, strana 435

KNINSKE PLOČE (KAPITOL KOD KNINA)

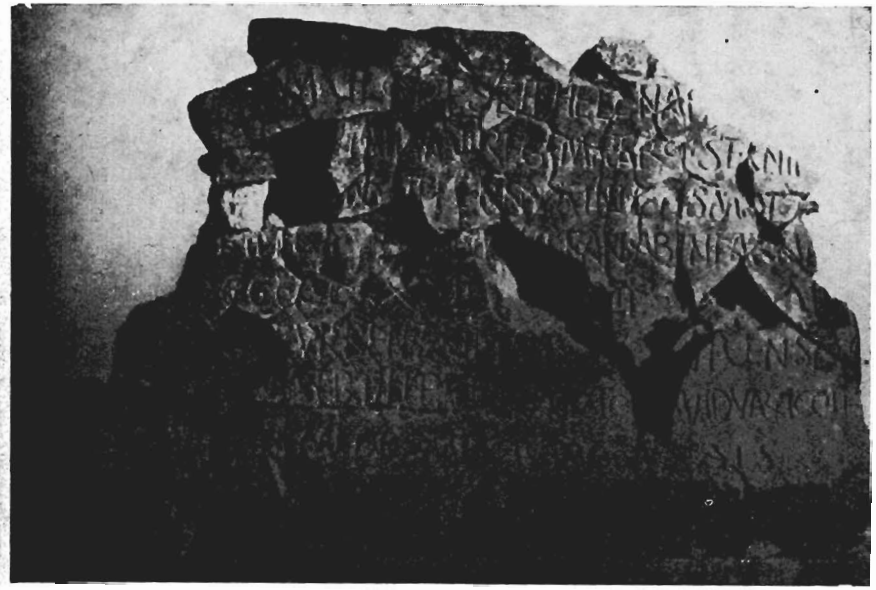

Slika 13

prenesena iz knjige Ferda Šišića
Priručnik 1914
»Grobni spomenik Kraljice Jelene«,
strana 129

bora iz 925 o obnovi onih biskupija, gde je nekad bio episkop nalazi i zaključak sabora iz pre skoro 400 godina, u kojem se navode te crkve, u kojima je nekad bio episkop, tako da se ta dva zaključka nadopunjuju pa se eto u tom unesenom materijalu u spis Tome Arhiđakona nalazi i akt iz godine 925 i anteakt iz godine 530. Nije li tu suviše mnogo pohvale, kad po samome Šišiću izlazi, da episkopije iz 530, koje se 925 Grguru Ninskome nude nisu te godine 925 u opšte ni postojale. Ali i time se otvara jedno mnogo šire pitanje, koje ovamo ne spada, jer ovde se radi samo o sravnenju materijala sa napisom na pločama u ograničenom opsegu, u koliko se to odnosi na pitanje Držislava, kako se on u napisu tih ploča pojavljuje.

Treća stvar u historiskom materijalu, koji je protivan opisanom čitanju spomenutih ploča i odatle izvedenom zaključku, da je Držislav još bio Veliki župan i tek on postao kralj, jeste grobni natpis kraljice Jelene (umrle 976), nađen u Solinu a sada u Splitu u muzeju. I kod toga historiskoga materijala postoji pitanje autentičnosti, ali u drugom smislu, nego što je pitanje autentičnosti gore opisane promemorije i pisma Ivana X.

Pošto se radi o kamenom spomeniku, to se naravno pitanje proveniencije ne postavlja, ali se postavlja i ostaje otvoreno pitanje o tome, da li je rekonstrukcija Bulićeva, pošto se ne radi o originalnom, nego o rekonstruiranom spomeniku, pogodila onaj nadgrobni spomenik, koji ona treba da dade. Ne radi se naime u opšte o nekom sačuvanom spomeniku, kao što je to slučaj sa gore opisanim pločama, nego se radi o kamenim fragmentima koje je 25 i 26 avgusta 1898 našao don Frane Bulić na Gospinoj Livadi u Solinu među ostacima stare crkve Sv. Marije od Otoka i koje je fragmetne tek Bulić nastojao složiti tako, da dođu u vezu, pri čemu je izašlo da bi to bio nadgrobni spomenik kraljice Jelene, žene Kresimira II, a majke Držislava. Šišić ima, da je ona morala već biti udovica, kada je umrla.

Ti fragmenti složeni po Buliću u jednu celinu nalaze se reproduk̃ovani u Priručniku kod strane 128. Prema Šišiću slova na toj rekonstrukciji davala bi ovaj sadržaj:

VMVLO QUIESCIT HELENA FAMO . . . T VXOR MIHAELI REGI MATERQue STEFANI R . . . ENVIT REGNI VIII IDVS M . . . OCT . . . PACE. HIC OR FVIT AN . . AB INCARNA . . . DCCCLXXVI IND. IV CICL . . L . . V . . XVII V LVN V . . . URRENTE VI. ISTAQue VIVENS FV . . REGN . . MATER FIT P VPILOR . . TVTO . . VIDVAR . . ICQUE ASP ICIENS VIR ANIME DIC MISERERE DEVS.

Taj napis pročitao je po Šišiću Bulić ovako:

(In hoc t) VMVLO QuiESCIT HELENA FA(mula dei) (Quae fui)T VXOR MIHAELI REGI MATERQue STEFANI R(egis) (Quae deliciis r) ENVIT REGNI VIII IDVS M(ensis) OCT(obris) (Quae) HIC OR(dinata) FVIT AN(no) AB INCARNA(tione dni) DCCCLXXVI Ind. IV CICLo

L(un) V (ep) XVII (ciclo sil.) V LVN (conc) VRRENTE VI. ISTAQue VIVENS FV(it) REGNI MATER FIT PVP ILLORum TVTO(rque) VIDVAR(um) ICQVE ASP ICIES VIR ANIME DIC MISERERE DEVS.

U Bulićevom prevodu to bi bilo:

U ovom grobu počiva Jelena službenica božija, žena kralja Mihaela, a majka kralja Stjepana, koja se odreče sjaja prijestola dne 8 mjeseca oktobra, a ovdje bi pokopana godine od upućenja Gospodova 967, indikcije četvrte, cikla mjesečnoga petoga, epakte XVII, cikla sunčanoga petoga, dana petoga, koji pada sa šestim (petak). Ona, koja je za života bila kraljestvu majka, postade (majkom) sirota i zaštitnicom udovica. Ovamo pogledavši čovječe reci: Bože smiluj joj se duši.

Šišić čita tu latinsku rekonstrukciju drukčije, tako da mesto Bulićevog »koja se odreče sjaja prestola dne osmoga mjeseca oktobra« on čita »koja je, bila vladarica. Dne osmoga oktobra umrije u miru.« Kao razlog toj razlici u čitanju tih fragmenata navodi Šišić da je Buliću prigodom njegove konstrukcije »preostalo više fragmenata napisa, koji apsolutno u korektnoj odgonetnutoj legendi moraju naći mjesta.«

Ta razlika između Bulićevog i Šišićevog čitanja nije relevantna za predmet, o kome se ovde radi, jer ono što je ovde za taj predmet relevantno, nije kod njih različito. U oba čitanja i Bulićevom i Šišićevom čita se, da je Jelena bila žena kralja Mihajla, a majka kralja Stjepana tj. čita se, da nije kraljem postao tek njezin sin Stjepan (Držislav), nego da je kraljem bio već otac Držislava Mihajlo. Pošto je Šišić identifikovao Mihaila sa Kresimirom II, a Stjepana sa Držislavom, ova rekonstrukcija bila bi podatak, da je kraljem bio već Kresimir II, otac Držislava, što, ako po sebi još ne kaže da je to bio već i Tomislav, bez sumnje ne kaže, da je to bio tek Držislav, odnosno bez sumnje kaže, da to nije bio tek Držislav.

Prema tome ova rekonstrukcija nađenih fragmenata bila bi u protivnosti sa onim, što proizlazi iz spomenutih ploča, ako je njihovo gore pomenuto čitanje opravdano, a razlika u čitanju između Bulića i Šišića morala se je spomenuti za to, što iz nje proizlazi, da kod rekonstrukcije Bulićeve nisu našli mesta svi fragmenti. U vezi s time treba upozoriti, da nesaglasnost Bulićeve god. 976 i Šišićevog teksta sa god. 876 dolazi od pogrešno prenešenog teksta sa spomenika u Šišićev Priručnik str. 127.

Nije ovde mesto da se pobliže ulazi u pitanje uspele ili neuspele Bulićeve rekonstrukcije glede kojega poslednja reč pripada stručnjacima, arheolozima. Ovde je samo bilo potrebno iznoseći ovaj historiski materijal dodati, da ni on kao ni gore navedeni materijal u spisima pape Ivana X što se autentičnosti tiče nije bez prigovora, usled čega ostaje otvoreno pitanje, da li su pisma pape Ivana X autentična, kao i to, da li su fragmenti grobnog spomenika kraljice Jelene zaista tako

rekonstruisani, da pretstavljaju grobni spomenik te kraljice Jelene onako, kako je on morao izgledati. Od autentičnosti tih obeju stvari naravno onda zavisiće to, da li se u pogledu navedenog historiskog materijala stavljaju u omer jednako autentične stvari kao Kninske ploče ili ne, jer je pitanje autentičnosti bez sumnje pitanje koje prethodi pitanju o smislu onoga, što ti materijali donose. Primetiti treba, da i Toma Arhiđakon govori o grobu »neke« kraljice Jelene, ali da je teško uzeti, da se to odnosi na istu osobu, o kojoj je reč u Bulićevoj rekonstrukciji, jer je teško pretpostaviti, da bi on, koji govori o Držislavu kao o prvome kralju, o njegovoj materi govorio takvim načinom, a drugo da bi on za nju upotrebio izražaj kraljica. I zaista teško je verovati, da bi isti pisac koji tako ističe kralja Držislava, za njegovu mater rekao »neka« kraljica, osim, ako on nije znao, da je ta neka kraljica mati Stjepana Držislava. Ali ako se može pretpostaviti, da on to nije znao, može se isto tako pretpostaviti, da on to nije znao za to, što ta kraljica Jelena nije bila mati Držislavova, nego neka druga kraljica. No ipak Tomin izražaj o nekoj kraljici može se odnositi i na mater Držislava, ako je ona umrla, kada je Držislav već bio kralj, pa Toma onda taj izražaj ne upotrebljuje po njenom mužu kralju Kresimiru II nego po njenom sinu kralju Držislavu. Ali prvo tome onda ne bi nikako odgovarao izražaj »neka« kraljica, a drugo ne bi to bio slučaj ni za to jer Šišić uzima da je Stjepan Držislav bio krunisan 990, dok i Bulić i Šišić uzimaju, da je mati njegova kraljica Jelena umrla još 976, što bi značilo, da ona ni po Držislavu sinu nije mogla biti kraljica.

Prema tome ne može se ta Tomina vest o nekoj kraljici Jeleni saobraziti rekonstrukciji Bulićevoj pa se mora uzeti, da ona istoj i ne donosi ništa, šta više, da se čak sa njome i ne slaže.

Za takvu konstrukciju, kao što je Bulićeva rekonstrukcija preostala bi samo pomisao, da su od Tomislava hrvatski vladari tj. Trpimir II, Kresimir I, Miroslav, Kresimir II, Držislav nosili naslov kralja, a samo krunisanje iz Vizanta, da je počelo od Držislava. I to bi se tako moglo i uzeti, kada ne bi s jedne strane spomenutom historiskom materijalu, koji za to govori bilo prigovora autentičnosti, a s druge strane kada ne bi bilo spomenutih ploča, koje, naravno uvek pretpostavivši da je njihovo čitanje opravdano, govore protiv tome. Ovako ostaje na jednoj strani historiski materijal Tome Arhiđakona i spomenutih ploča, a na drugoj strani historiski materijal pisama pape Ivana X i opisane Bulićeve rekonstrukcije.

Potonjim dvema stvarima sada treba priključiti i ono, što Šišić donosi na strani 248 svoga Priručnika. To je svedočanstvo opata Zadarskoga manastira Sv. Krševana, o tome, kako je taj manastir došao do svojih poseda u Diklu i na otoku Pašmanu, priključujući tome svedočanstvu u prepisu ispravu kralja Petra Kresimira IV o potvrdi toga poseda u Diklu.

Odmah treba reći, da ono što je mnogo važnije od svedočanstva toga opata Petra iz godine 1067, a to je sama isprava kralja Petra Kresimira IV, ne doprinosi pitanju, o kome se radi ništa. U toj ispravi Petar Kresimir IV govori o svom čukundedu Kresimiru II (in gestis proaui nostri Cresimiri maioris, — dakle Kresimir II), nadalje o njegovom sinu Držislavu, o Svetoslavu i njegovoj braći Kresimiru (Kresimir III tzv. Suronja) i Goislavu, o svome ocu Stjepanu, ali sve familijarno u smislu navođenja imena svojih predaka, bez ikakva naslova, bilo kneza, bilo Velikog kneza, župana, Velikog župana, bilo kralja. Za pitanje dakle, o kome se radi tj. za pitanje o naslovu, tu ne bi bilo u opšte nikakvog historiskog materijala ni u smislu onoga, što proizlazi iz spisa Tome Arhiđakona i spomenutih ploča, ni u smislu onoga, što proizlazi iz pisama pape Ivana X i Bulićeve rekonstrukcije grobnog spomenika kraljice Jelene.

Ta je isprava relevantna samo u tom pogledu, što precizira jedan izražaj spomenutoga opata samostana Sv. Krševana u Zadru Petra, koji bi bez te isprave Petra Kresimira IV bio nejasan.

Spomenuti opat Zadarskog manastira Sv. Krševana Petar u svome svedočanstvu govoreći o tome, kako je manastir Sv. Krševana došao do svojih poseda kaže sledeće:

Quod rex quidam Chroatorum ueniens uotum reddere deo, ad ecclesiam prefatam petentibus seruis dei pro sue remedio anime dominauit eam, quod factum pronepos eius, predictus rex nostris quoque stabiliuit diebus, tribuens nobis ex hoc libelum continentam ita.

I sada sledi spomenuta isprava Petra Kresimira IV. Pronepos Petar Kresimir IV jeste, kao što se iz njegove isprave vidi, Kresimira II, koga on zove proavus. Opat Petar dakle sa rečima: »rex quidam Chroatorum« tj. neki kralj ili izvesni kralj misli na Kresimira II čukundeda Petra Kresimira IV, a oca Držislava. Prema tome izlazilo bi, da pod izražajem neki kralj, odnosno izvesni kralj, rex quidam, opat Petar misli na Kresimira II. To izlazi iz toga što Petar Kresimir IV Kresimira II naziva jednako kao i opat Petar, samo naravno Petar Kresimir govoreći o svome čukundedu ima izražaj proaui nostri, dok opat Petar govoreći obratno o unuku Kresimira II imade izražaj pronepos eius. No za predmet o kome se ovde radi relevantno je, da opat Petar za čukundeda Petra Kresimira IV, kome je onda naravno Petar Kresimir IV čukununuk, a ne samo unuk imade izražaj rex quidam tj. izvesni, neki kralj. Iz toga bi trebalo uzeti, da se ova stvar kao treća priključuje već spomenutom materijalu uz pisma pape Ivana X i uz grobni spomen kraljice Jelene u Bulićevoj rekonstrukciji. Ali kada se u obzir uzme, da je opat Zadarskoga samostana Sv. Krševana Petar taj izražaj rex quidam upotrebio poznavajući ispravu Petra Kresimira IV, o čemu ne može biti sumnje, kad joj ne samo sadržaj spominje, nego je i celu svome svedočanstvu priključuje, onda takav izražaj pokazuje sve pre,

nego precizno izražavanje. Da nema u tom svedočanstvu navedene isprave Petra Kresimira IV takav nemarni izraz možda i ne bi morao biti shvaćen kao nemaran, jer bi se moglo uzeti, da je on upotrebljen za to, što onaj, koji se tim izražajem služi, ne zna, koji je to bio kralj koji je odnosnu donaciju izvršio. Ali navod isprave Petra Kresimira IV u vezi sa reči opata Petra, da je taj kralj bio čukunded Petra Kresimira IV pokazuje jasno, da je opat Petar, kada je napisao rex quidam morao znati, da je to Kresimir II, čukunded Petra Kresimira IV, jer Petar Kresimir u svojoj ispravi kaže proaui nostri Cresimiri maioris, pa bi bilo potpuno prirodno, da je opat Petar mesto rex quidam Chroatorum napisao proavus Cresimiri regis Chroatorum Cresimirus maior. Iz isprave Petra Kresimira IV on je međutim vidio da donacija potiče od proavusa Petra Kresimira IV i to je naveo, a koji je to bio i kako se je zvao, s tim se on već nije mnogo bavio, nego je mesto toga napisao rex quidam Chroatorum, neki Hrvatski kralj. Takav izražaj dakle ne potiče iz neznanja, pa prema tome može poticati samo iz nemarnosti, jer da se uzme, da je on upotrebljen samo u smislu vladar, a ne i u smislu kralj, po stilizaciji to bi još išlo, ali ne će ići, kada isti opat Petar Petra Kresimira IV naziva Hrvatskim kraljem »quam nos cum consensu Cresimiri regis Chroatorum«. Ne preostaje dakle drugo, nego tu prepoznati nemarno izražavanje, što u ostalom ne će biti ni malo čudno, kad se uzme u obzir, da je taj opat Petar opat jednog Zadarskog manastira, dakle stanovnik jednog grada, koji se verovatno nije mnogo bavio genealogijom Hrvatskih vladara. Prema tome njegov izražaj rex quidam, ako se može i mora kao treća stvar priključiti dosada opisanom historiskom materijalu, koji govori protiv onoga, što proizlazi iz dela Tome Arhiđakona i gore navedenih ploča sa gore opisanim njihovim čitanjem, ipak se to može učiniti samo u formalnom pogledu uz izvesnu rezervu u materijalnom pogledu.

Tako bi konačno ostalo, da se na jednoj strani, a za to, da je Držislav još bio Veliki knez pa tek onda kralj nalazi historiski materijal, koji se sastoji iz spomenutih mesta u Tome Arhiđakona i iz spomenutih ploča naravno sa gore opisanim čitanjem, dok se na drugoj strani, a za to da su hrvatski vladari nosili naslov kralja još od Tomislava, prema čemu bi i Držislav od početka svoje vlade bio kralj, a ne najpre veliki knez, nalaze kao historiski materijal spomenuta pisma pape Ivana X, rekonstrukcija Bulićeva grobnog spomenika kraljice Jelene i svedočanstvo Zadarskog opata Petra o donacijama manastiru Sv. Krševana u Zadru. Predmet ovih izvoda nije bio i nije ni mogao biti ispit ovoga drugoga historiskog materijala jer su ovi izvodi namenjeni samo pitanju čitanja napisa na spomenutim pločama, pa pošto je to čitanje izvršeno bilo je nužno ovaj obostrani historiski materijal navesti samo toliko, da se vidi da gore opisano čitanje napisa spomenutih ploča tj. te ploče može da ide u okvir historiskog materijala o

predmetu, o kome se prema tim pločama radi, kao i da se vidi da takvo čitanje tih ploča prelazi značaj samo puke kombinacije, pa da može također da bude jedan prilog čitanju starih spomenika.

Po završetku ovog prikazivanja potrebno je da pisac jednom napomenom razloži, zašto nije u to prikazivanje uneo i sve ono, što se u nauci iznosi protiv autentičnosti Tome Arhiđakona kao pisca spisa Historia Salonitana. Najznačajniji je profesor Barada sa mišljenjem o dve redakcije, što vodi do pitanja njihove starosti, u kome Barada proglašava tzv. Historia Salonitana maior starijom od Tomine Historia Salonitana (minor), što prihvaća profesor Stipe Gunjača u iscrpnoj obimnoj i temeljitoj raspravi u radu JAZU godine 1951 broj 283 str. 175—245.

Već je Črnčić istakao dva diferencijalno dijagnostična momenta od odlučne važnosti u Historia Salonitana maior a to su izražaj illyrica, koji po njemu Latini ne upotrebljuju do XV veka, nego upotrebljuju izražaj sclavonica, a isto tako i ime Suonimir, dok se Zvonimir po njemu javlja oblikom Suinimirus.

Po ta dva kriterija Historia Salonitana maior je mlađa od Tomine Historia Salonitana (minor) usled čega se prva prema ovoj drugoj može odnositi samo kao interpolacija.

Profesor Stipe Gunjača pokušao je ukloniti prvi moment illyrica lingua, ali nije došao dalje od kombinacije sa greškom prepisivača usled čega bi illyrika lingua u stvari bila interpolacija jednoga prepisivača Historie Salonitane maior. A pošto je usled ovih kriterija Historia Salonitana maior i sama interpolacija radilo bi se u pogledu illyrica lingua o jednoj interpolaciji u interpolaciji. Drugi momenat sa Suonimirom nije profesor Gunjača ni pokušao ukloniti. Usled toga dovoljno je ovde izneti šta taj drugi momenat sa oblikom Suonimir prema obliku Suinimir znači.

Pre svega sam Zvonimir nazivao je sebe crkveno Demetrius i Svinimir a svetovno samo Svinimir, što znači da se je zvao po svom originalnom imenu Svinimir.

Šišićev Priručnik strana 268 u zavernici papi ima na dva mesta Demetrius qui et Suinimir nuncupor (godina 1076).

Ibidem strana 285 u potvrdi donacije Ego Suinimir rex Chroacie Dalmacieque (godina 1087).

A tako ga je zvalo i njegovo vreme.

Ibidem strana 272 Stjepan Herceg sa rečima Suinimiri regis (godine 1078).

Ibidem strana 275 Petar Zerni (Crni?) sin Gumayev sa rečima regi Chroatorum Suinimiri (godine 1080).

Ibidem strana 288 Stjepan III sa rečima nuper defuncto rege Suinimiro (godine 1089).

Ibidem strana 135 tzv. Bašćanska ploča sa reči Zvnimir (godine posle 1100).

U nauci se ta ploča računa mlađom od godine 1100 bila bi dakle sa oblikom Zvnimir (ne Zvonimir) još dosta dugo posle Zvonimira. Spomenik je u kamenu i govori, kako je opat Držiha pisao darovnicu kralja Zvonimira o zemljištu crkvi Sv. Lucije na otoku Krku zasvedočenu županom Desilom od Krbave i županom Prbnevgom? od Lucije, koji je poslao na otok Vitoslava radi proglašenja te darovnice zajedno sa uobičajenom formulom proklinjanja ko je poreče i formulom zaštite svom ostalom žiteljstvu i kako je opat Dobrovit sa svojom bratijom od devet kaluđera na tom zemljištu sazidao crkvu Sv. Lucije, sve to u vreme, kada su Mikula od Otočca i Šv. Lucija još bili jedno, a celom Krajinom vladao knez Ksmat.

Napis je stilizovan u obliku prvoga lica a ne trećeg kao što glasi ovaj prenos, ali se ipak razabire da je iz vremena posle Zvonimira, kad za njega kaže v dni svoja.

Krajina će biti Liburnija tj. oblast nastala posle 632 a knez Ksmat biće naslednik Zvonimirov kad je ovaj postao kralj u tom smislu da je taj Ksmat morao biti (prema Porfirogenitu) boioanos te oblasti.

Kao što se vidi i u samoga Zvonimira i u njegovom vremenu pa i dugo posle njega poznato je njegovo originalno ime Svinimir, koje tek vremenom postaje Suonimir u svom razvitku prema konačnom obliku Zvonimir.

Šišić Priručnik strana 240 pod brojem 8 imade oblik Zvonimir u margini originalnoj ispravi godine 1087, koja imade oblik Suinimir a ne Suonimir, iz čega se vidi da je originalna isprava imala ime Suinimir pa je irelevantno što se kasnije u margini to ime pretvara u Zvonimir.

Iz navedenoga se vidi da prema tome isprava sa Svinimir mora svakako biti starija od isprave sa Suonimir koja je mlađa, a pošto to mora da vredi i za spise vidi se da je Tomina Historia Salonitana (minor) koja imade oblik Suinimir starija od Historie Salonitana maior koja imade Suonimir.

Da se pak ne bi pomislilo da se možda radi o kakvoj slučajnosti, treba naglasiti da su oba spisa sa svojim oblicima dosledna. Toma ima samo oblik Suinimir, a Historia Salonitana maior samo oblik Suonimir.

Kad se prouči Historia Salonitana maior vidi se da ona ima najpre rex Suonimir Croatorum rex i još k tome quem Ungari appellarunt Zolomerius pa onda da imade regi Suonemerio i dalje et iste Suonemerius, pa zatim uxor Suonemerii i naposletku olim Suonemerii, dakle kao što se vidi na svih pet mesta dosledno Suonemerius.

Šta više i sam epitaf koji mora imati originalno ime Zvonimira ima također oblik Suonimerii, a ne Suinimerii (Rad JAZU od 1951 strana 204 i 205).

Tome naprotiv Historia Salonitana Tome Arhiđakona (minor) kad se cela prođe pokazuje dosledno samo oblik Suinimir.

Tako na strani 54 et Suinimiri qui fuit ultimus rex Chroatorum. Ibidem 55 Demetrius (crkveno) cognomento Suinimir rex Chroatorum. Ibidem 56 rex Suinimirus.

Šta više i kad se ne radi o Zvonimiru, nego o nekom mestu verovatno po njemu nazvanom ibidem 102 imade oblik Suinigrado.

Kao što se vidi Črnčićev prigovor je od odlučne važnosti, jer po kriteriju, koga on iznosi Tomina Historia Salonitana nije nikakva minor nego je autentična Tomina Historia Salonitana, a Historia Salonitana maior kao mlađa od nje prema njoj je u odnosu interpolacije prema originalu.

Tako stoji stvar dogod Črnčićev argument postoji kao činjenica i nije obesnažen. Piscu ovog prikaza to obesnaženje nikako ne polazi za rukom usled čega mu nije preostalo drugo, nego da se drži Luciusa, Račkog, Šišića i Kostrenčića. Prikazivanje pak tome protivnih argumenata odlaže se samo po sebi sve do god ne pođe u nauci nekome za rukom da ovu gore opisanu odlučnu činjenicu ukloni.

KNINSKI FRAGMENTI

(BILICE)

Na strani 459 a pod brojem 200 sa oznakom »Fragment natpisa iz Bilica VI. vijek, (Kninski muzej) nalazi se u Šišićevoj »Povijesti Hrvata u vrijeme narodnih vladara«, Zagreb 1925, reprodukcija jednoga kamenoga fragmenta sa latinskim monogramskim elementima. Sam fragment se čuva u Kninskom muzeju. O tom fragmentu ima Šišić na strani 703 svoje »Povijesti« opis, koji ovako glasi: »Fragmenat natpisa iz Bilica (kliše g. Čir. Ivekovića). Po mišljenju gg. Dr. Abramovića i Dr. Karamana natpis je izvan svake sumnje iz VI vijeka«.

Šjšić se je dakle ograničio na pitanje proveniencije i na pitanje starine toga fragmenta. U čitanje se nije upuštao. To je učinio akademik profesor Dr. Viktor Novak u »Zborniku naučnih radova Ferdi Šišiću« iz god. 1929 u raspravi pod naslovom »Monogram Miserere Christe«, koja već u naslovu odaje rezultat njegovoga čitanja. Praviti izvadak iz te rasprave ili je prikazivati značilo bi slabiti njenu vrednost. Ona je tako jaka, da je i potrebno i osobito korisno, dobro je pročitati, od početka do kraja.

Spomenuti fragmenat nalazeći se u Kninskom muzeju pretstavlja deo jednoga pluteja. Ako na tome pluteju nije ništa dalje bilo, onda je Dr. Novak svojom raspravom ne samo taj monogramski napis pročitao, nego i o njemu raspravu završio. Prema tome, ovim retcima može biti samo svrha, da se pokuša videti, može li se uzeti, da je na tom pluteju bilo još nešta ili ne, i ako se može uzeti, onda videti, kako se prema toj mogućnosti odnosi sačuvani tekst Kninskoga fragmenta. To znači, ako se može uzeti, da je na Kninskom fragmentu, odnosno, da je na njegovom pluteju bilo još teksta, da onda ovi retci ne mogu pretstavljati drugo, nego pokušaj nastavka njegovoga čitanja, dok ako se ne može uzeti, da je na pluteju bilo dalnjega teksta, onda ostaje stvar dovršena sa radnjom Dr. Novaka.

No, pre nego što se tome poslu pristupi, pojavljuje se pitanje, da li je Kninski fragment onako, kako je preslikan u spomenutoj radnji

prof. Novaka u faksimilu, u celosti sačuvan ili je možda okrnjen, tako da je možda monogram bio širi i da na njemu nešto fali. Promatranjem toga faksimila A dolazi se do zaključka, da je kamen sačuvan čitav, da nije morao biti širi i da mu ne fali ništa. I ako donji deo pluteja fali, sačuvan je prvi red ukrasa ispod monograma. Po sačuvanoj crti na desnoj strani toga ukrasa, koja crta postoji i na levoj dovoljno sačuvanoj strani, vidi se da tu ornamentika svršava. Baš kao i na levoj strani i na desnoj strani ta crta svršava u kutu, koji kutovi ornamentiku simetrično zatvaraju. Iz razloga simetrije onda pak sledi, da tamo gde svršava ornamentika, svršava i monogram. Ako se po zakonu simetrije doda ornamentici i monogramu i na desnoj strani onoliko kamena, koliko ga ima na levoj strani, ostaje dovoljno mesta za treći krst, koji prema faksimilu prof. Dr. Viktora Novaka na fragmentu očigledno fali.

Prema tome sačuvana crta na desnoj strani fragmenta u svome produženju simetrički zatvara ornamentiku, a onoliko kamena, koliko fali na desnoj strani fragmenta, sa onoliko, koliko ga ima na levoj sa trećim krstom, simetrično zatvara monogram. Prema tome može se uzeti, da od teksta monograma i od ornamentike na fragmentu ne fali ništa. Može se, dakle, uspešno pretstaviti slika pluteja, jer ono što fali na desnoj strani, samo je onakav prazan kamen, kakav postoji na levoj strani.

Fragmenat je dakle potpuno sačuvan. Plutej nije. On je morao imati bar još jedan red ornamentike, a da li je verovatno, da je ispod toga dole morao imati napis, kao i gore iznad ornamentike, to je pitanje, na koje tek treba ovom raspravom pokušati odgovoriti. Fragmenat tj. gornji deo pluteja u pogledu teksta i ornamentike potpuno je sačuvan, pa se svi pokušaji oko čitanja toga monograma i sve kombinacije u tom pogledu imaju vršiti tako da u onom faksimilu, što ga je priopštio prof. Novak moraju imati svoj početak i svršetak.

Kada se pak onome fragmentu, dodadu i drugi nađeni i sačuvani fragmenti toga pluteja, pa se sve to spoji ujedno, onda se dobiva još jasnija slika toga predmeta. Na Šišićevom faksimilu to je učinjeno i njegova slika pokazuje, da je plutej morao imati tri reda ornamentike, i da je zaista morao imati na desnoj strani onako isto prazan kamen, kao i na levoj. U vidu Šišićevoga faksimila može se reći, da je ceo plutej i ako razbijen, ipak sačuvan, osim njegovoga dolnjega dela ispod ornamentike, ako je takav postojao. Na Šišićevom faksimilu ornamentika je potpuno svršena i ništa joj ne fali. Iznad nje je natpis također svršen, kome ništa ne fali, osim krsta. Plutej je dakle u celosti pred našim očima, osim ako nije i dole kao i gore bio napis, odnosno, ako nije dole ispod ornamentike bilo produženje onoga napisa, koji je stavljen gore iznad ornamentike.

Prema tome biće potrebno najpre zadržati se na gornjem sačuvanom i potpuno čitljivom napisu. Gledalac toga napisa sa pravom će pitati šta ima tu da se ispituje, kada je prof. Dr. Novak stvar tako uspešno i tako duhovito rešio. I zaista nema šta da se ispituje, ako dole ispod ornamentike na pluteju nije bilo dalnjega teksta. Miserere Christe, kako je Dr. Viktor Novak monogram na Kninskom fragmentu pročitao, ne samo što je uspešno čitanje, nego je i jedino moguće. Ako dole na pluteju nije bilo ništa dalje, onda gornji monogram ne može biti drugo, nego Miserere Christe. Neodrživost čitanja izvršenih pre njega dokazao je sam Dr. Novak, tako da ostaje u pitanju samo njegovo čitanje. A to je očigledno ispravno potpuno i svršeno.

Prema tome preostaje samo pitanje, da li je plutej i na dolnjoj strani imao napis kao na gornjoj, i ako je imao, kako je taj napis mogao glasiti.

Ali kako pristupiti tome pitanju, kada se iz onoga, što je od pluteja sačuvano ne može razabrati, da li na dolnjem delu toga pluteja šta fali ili ne. Ne preostaje drugo nego pokušati prići tome pitanju na osnovu ispitivanja sačuvanoga monograma sa pretpostavkom, da ako je dole na pluteju još bilo teksta, možda se to može razabrati iz toga gornjega teksta.

To znači pokušati videti, kako se taj tekst prikazuje, ako se pretpostavi, da je on imao na dolnjem delu pluteja svoj nastavak.

To znači potrebu da se ceo monogram u obadva svoja dela pregleda u celosti i u pojedinostima.

Razdeljen u dva dela monogram pretstavlja dve reči. Svakoj od tih reči okosnica sastoji se iz dve razmaknute okomite crte spojene po sredini sa jednom vodoravnom crtom. Sve te crte su jednake veličine, tako da pretstavljaju dve simetrične okosnice monograma, na koje će se nadovezivati sve što je potrebno da one postanu reči. Naravno sa težnjom da to, što se dodaje simetričnost tih dveju okosnica ne kvari.

I zaista na prvom delu natpisa tj. na prvom monogramu sa dodatkom slova S između dve okomite crte i iznad vodoravne crte simetrija nije pokvarena i ako to slovo S malo nadilazi visinu tih okomitih crta. I isto tako ne kvari simetriju prvoga monograma kosa crta, koja spaja gornji vrh prve okomite crte sa dolnjim krajem druge okomite crte. Istina doljnji deo te kose crte ispod vodoravne crte toga prvoga monograma je nešto deblji, nego gornji deo, ali ipak ne toliko da bi tu kosu crtu razdvajao u dva dela. I pored te razlike oko ne zastaje na tome delu kose crte kao nečemu što bi stvaralo nesimetričnost. Oko se zaustavlja tek na onome, što se kao što u gornjem polju slovo S tako pojavljuje u donjem polju slovo V, ali ne sime-

trično ispod slova S, nego malo pomaknuto na levo, tako da ispod slova S ne dolazi sredina slova V, nego njegov desni krak. To je očigledna nesimetričnost, a ta nesimetrija dolazi još jače do izražaja, što je to slovo V ne ostavljeno usamljeno, kao slovo S, nego je sa dve crte sa leve i desne strane spojeno sa levom i desnom okomitom crtom monograma, ali radi položaja slova V tako, da je ta desna spojnica duža, nego leva, i da radi simetrije desna spojnica nadovezuje na dolnji kraj desne okomite crte dok leva spojnica ne može tako duboko da ide, jer bi nastala nesimetrija, nego mora da se vezuje na levu okomitu crtu, nešto više od dolnjega kraja.

Prema tome simetrija dviju okomitih crta i jedne vodoravne, jedne kose spojnice između te obadve okomite crte zajedno sa u gornje polje ubačenim slovom S prestaje u dolnjem polju ispod vodoravne crte time, što slovo V nije na sredini kao slovo S, što je njegova desna spojnica duža nego leva i što se njegova leva spojnica ne vezuje na levi kraj okomite crte kao što to čini njegova desna spojnica vezujući se sa krajem desne okomite crte.

To su dakle tri stvari, koje izlaze iz okvira simetrije i time izazivaju pitanje, zašto je to tako moralo biti. Jer, da je moralo biti o tome nema sumnje po tendenciji za simetrijom sudeći.

Zašto nije ona figura koja čini slovo V postavljena na sredinu dolnjeg prostora, kao što je to slučaj u gornjem prostoru sa slovom S. Zašto, ako je to slovo V usled svojih spojnica postalo slovo M nisu onda obadve crte, leva i desna toga slova M jednake, nego je desna duža, a leva kraća. I zašto se te dve spojnice ne vezuju jednako za okomite crte.

Očigledno je, da je do toga moralo doći zato, što je od vrha leve okomite crte povučena spojnica na dolnji kraj desne okomite crte. Na taj način dolnji prostor kao i gornji presečen je tako reći na pola. Samo što je radi oblika slova S lako bilo metnuti to slovo ipak tako, da ono stoji u sredini gornjeg prostora i da je svo dejstvo spojnice na njega bilo samo u tome, što je ta velika spojnica to slovo S malo pomakla više gore. Ne desno ili levo, nego samo malo više gore, tako da time simetrija nije pokvarena, i, da je trebalo i dole metnuti slovo S, ponovila bi se ista stvar, samo što bi slovo S bilo, naravno, pomaknuto dole. Ali ne ni levo ni desno, tako da se ni u tom slučaju simetrija ne bi pokvarila.

Radi oblika sa slovom V to je nemoguće bilo. Slovo V moglo se je smestiti samo u prostor na levo od velike spojnice, tako da se desnom svojom crtom vezuje upravo tamo, gde velika spojnica seče vodoravnu crtu. Tako bi onda slovo V ispalo nesimetrično, sakato, jer bi u velikoj spojnici imalo crtu na desno na koju se vezuje, dok bi na

levoj strani bilo otvoreno. Morala se dakle i na levoj strani povući crta i to, naravno, koliko je moguće simetrično sa desnom crtom, što je imalo za posledicu, da ta leva crta nije mogla sići dole do kraja leve okomite crte, nego više gore. Kao što se vidi, prvobitnu simetričnost okosnice nije još pokvarila velika spojnica, jer su to sve četvoro bile samo crte, dve okomite, jedna vodoravna i jedna kosa. Ni ubacivanjem slova S ta prvobitna simetrija nije pokvarena. Tek sa ubacivanjem slova V kvari se simetrija. To znači, da je sastavljač monograma bezuslovno trebao i veliku spojnicu i slovo V. Sad se pita zašto je on to trebao.

Na to odgovara sam monogram. Evo kako. Ako se izostavi velika spojnica pa se napravi simetrična figura bez te velike spojnice, naravno, sa slovom V na sredini ispod S, onda se dobije ova silka.

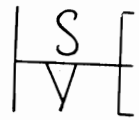

Kao što se vidi monogram je savršeno simetričan, jer ni oba slova S i V ne prelaze njegovu okosnicu. Ovde je sada mesto da se naglasi kako desna okomita crta imade tri manje poprečne crte koje čine, da ta desna okomita crta pretstavlja slovo E. Prirodno je onda uzeti da leva okomita crta pretstavlja slovo I.

Prema tome taj prvi monogram bez velike spojnice mogao bi se čitati I S V E ili I V S E, što naravno ne bi ničemu, vodilo, kao ni obratno S E V I ili V E S I. Ali smisao se dobiva, ako se kao što je prirodno počne sa I i nastavi sa E pa dalje natrag sa S i sa V. Pošto je V latinski U to se na taj način dobiva reč I E S V tj. I E S U, dakle I E S U. To je ime Isusa Hrista u latinskom i, kao što je prirodno, potpuno odgovara crkvenom pluteju. Zaista čime će pre jedna invokacija na pluteju početi, nego sa tom reči I E S V tj. J E S U. Ali doći do tog rezultata znači poći od leve okomite crte i preskočiti slovo S i slovo V i odmah nadovezati na slovo E. Po čemu gledalac da to učini. Monogram nije zagonetka, nije rebus, a što je najglavnije, ne može ostaviti pitanje, šta znači. To je samo jedan način pisanja, ali, kao što već njegova upotreba na crkvenom pluteju pokazuje, svakako jedan način, koji mora svakome biti jasan tj. ono, što je napisano monogramski, mora se moći čitati kao da je i napisano potpuno ispisanim slovima. Niti može se zamisliti da jedan monogram na crkvenom pluteju može biti takav, da vernik odlazi ne znajući, šta je to, niti može biti takav, da ga može svaki vernik drukčije pročitati. I zato monogram mora imati bar taj

uput za posmatrajućega vernika, da mu pokaže odakle treba da počne sa čitanjem. I zato je na gore navedenu simetričnu figuru morala doći kosa spojnica koja verniku kaže, odakle treba da počne sa čitanjem i gde treba da nastavi. Tek sa tom kosom spojnicom vernik je upućen da čita I E, a onda mu je već lako dodati S V tj. da čita J E i da lako doda S U.

Zato je velika spojnica morala doći na monogram, pa makar simetriju pokvarila.

To pokazuje najbolje okolnost, da se je sa malom levom spojnicom slova V nastojalo od simetrije u dolnjem polju spasiti koliko se dade.

Ali po čemu je ta velika spojnica imala tu ulogu i bila bezuslovno potrebna? Po tome, što bi inače taj monogram mogao svako čitati kako mu se sluči.

A zar to nije isto tako moglo biti i kraj velike spojnice? Ne, jer se je sastavljač monograma pobrinuo, da svako vidi tu ulogu velike spojnice, da svako vidi, gde će početi sa čitanjem i kuda će ići.

Da je sa velikom spojnicom između dve okomite crte ostalo samo na tome, da se od jedne na drugu okomitu crtu povuče treća crta tj. velika spojnica, zaista bi ostalo na tome, da bi i kraj te velike spojnice bilo takvo stanje, da gledalac ne bi znao, šta monogram znači tj. kako ga treba čitati, odnosno, da bi se moglo desiti, da svaki gledalac monogram shvati kako mu se sluči. Šta više samo unašanje velike spojnice na monogram još bi i povećalo nesigurnost, jer bi okosnica od tri crte bila pretvorena u okosnicu od četiri crte i na slovo H, koje osnovne tri crte čine, došlo bi još i slovo N, koje nastaje unašanjem velike spojnice u monogram. Zato vidimo da je sastavljač monograma morao sve te neizvesnosti i nesigurnosti predvideti, kada se je odlučio da velika sopjnica ne bude samo crta, nego najpre okuka, pa crta, odnosno, crta naslonjena doduše na prvu okomitu crtu, ali sa početkom iznad te crte u jednom zavijutku ili pravilnije reći u jednom odvijutku, tako da se vidi, da tu na tome mestu mora ležati uput za čitanje, jer inače toga zavijutka, odnosno toga odvijutka ne bi bilo, pošto on samome monogramu po sebi ne bi bio potreban.

Sama velika spojnica dovoljna je, da veže prvu okomitu crtu sa drugom okomitom crtom i da tako pokaže, da taj vez donosi slova I E. Jest, ali ta velika spojnica isto tako i donosi slovo N. Tek sa zavijutkom, odnosno odvijutkom ona postaje ono, što treba da je tj. uput za čitanje monograma.

Ona sama nije zapravo deo monograma, jer ona ne pretstavlja nikakvo slovo, ona dakle čim se monogram pretvori u obično pismo naprosto otpada.

Kod reči I E S V odnosno J E S U velika spojnica nema mesta i ne bi mogla biti prenešena. Ona je dakle ne sastavni deo monograma u smislu slova, ali je sastavni deo monograma u smislu znaka. Kada je monogram gotov, kao što je gore na gornjoj slici naslikan, sva su slova u njemu i taj monogram sadržava slova I E S V, odnosno J E S U. Ne bi dakle bilo potrebno ništa drugo.

Ali pošto se takav monogram može različito čitati, potrebno je bilo velikom spojnicom vezati slova I i E, a da sada ne nastane nova nejasnost potrebno je bilo zavijutkom odnosno odvijutkom pokazati, da ta velika spojnica ima samo svrhu da gledaocu kaže, kako će čitati monogram tj. od I na E i onda dalje po sebi razumljivo S V tj. kako će pročitati reč J E S U. Ako se gornja slika ima pred očima i sravni sa faksimilom prvoga monograma na Kninskom fragmentu, onda se lepo vidi, kako je sa gornjom slikom zapravo monogram morao biti gotov i simetričan, ali gledaocu nesiguran. I lepo se vidi, kako je, da se ta nesigurnost ukloni i da gledalac dobije uput kako će čitati monogram, bilo nužno, da se dve okomite crte, odnosno dva slova, I E spoje sa trećom crtom na način, kojim će gledalac dobiti sigurnost. I lepo se vidi, kako taj spoj nije mogao biti izvršen drukčije nego sa tom velikom kosom spojnicom.

Vodoravna spojnica od I na E presekla bi slovo S. A vezivanje slova može ići samo od njihovoga početka. Vodoravna crta, kao spojnica na dolnjem kraju slova, samo bi donela još veću nejasnost. Nije dakle moguće bilo slovo I i slovo E spojiti drukčije nego sa kosom spojnicom od gornjeg vrha slova I na dolnji kraj slova E, kao što je to i učinjeno.

Da pak ne bude nikakve sumnje o tome, zašto je ta spojnica na monogram unešena, stavljen je kao njen početak zavijutak odnosno odvijutak, koji jasno govori gledaocu, da u čitanju monograma ima poći od slova I na slovo E. Pošto su na monogramu samo još slova S i V ostalo mu se samo kaže. Eto, tako gledajući gornju sliku vidimo, da velika spojnica nije mogla biti povučena od slova I na slovo E, a da prvobitni simetrični monogram ostane nedirnut. Ako se to proba na gornjoj slici učiniti vidi se, da velika kosa spojnica mora povrediti i slovo S i slovo V i time ne samo upropastiti monogram, nego i stvoriti potpunu nejasnost, ne samo dakle uništiti simetriju nego i uništiti monogram. I zato je postalo neizbežno, slovo S dignuti malo više gore, toliko da ne dodiruje spojnicu, a slovo V pomaknuti malo levo, da ga spojnica ne seče. Tako je unašanjem spojnice sastavljač monograma morao dobiti novu sliku svoga monograma. Novu sliku, koja je toliko promenjena, da je doduše ostala simetrija same okosnice monograma, ali je povređena ona simetrija, koja je, kao što se vidi gore na slici, pre kose spojnice postojala još i sa slovima S i V.

Sastavljač monograma morao je sada dobiti novu sliku, koja je morala ovako izgledati.

Tako, kao što se na toj slici vidi prvobitni simetrični monogram ostaje u okosnici simetričan, simetričan i u gornjem delu, ali postaje nesimetričan u dolnjem delu. Kao što se iz gornje slike vidi, prva posledica velike spojnice je izdignuto slovo S i pomaknuto slovo V. I tako u dolnjem polju monograma nastaje nesimetričnost, koja se sastoji u tome, da velika spojnica vezujući slova I i E ujedno daje slovu V jednu crtu na njegovoj desnoj strani, kao kada bi mesto slova V tu stajalo slovo M, ali samo sa jednim desnim krakom, a bez levoga. Ta praznina između slova V i prve okomite crte. koja čini slovo I donosi nesimetriju ne samo dolnjega polja, nego svojim reflektiranjem na celi monogram nesimetriju celoga monograma. Da se je slovo V pomaklo još dalje levo, tako da dođe na sredinu ostavljenoga mu prostora, nesimetričnost ne bi bila ništa manja, jer bi desno bila praznina, a levo stešnjenost. Sledeća slika to pokazuje.

Kao što se vidi bolje je bilo, a tako je sastavljač monograma i postupio slovo V odmaknuti samo toliko, da ga velika kosa spojnica ne seče i onda na levoj strani dodati jedan krak simetrično desnome kraku, tako da se u dolnjem polju ukloni nesimetričnost i tako, koliko je to kraj velike kose spojnice bilo moguće, spase i simetričnost celoga monograma. Daljnja slika to pokazuje

I eto tako je sastavljač monograma na posletku rešio svoj problem da reč J E S U napiše monogramski, ali tako da to svako može pročitati.

A da li zaista? Kao što je gore razloženo ne. I zato je trebalo, da to zaista tako bude, da velika kosa spojnica dobije u svom po-

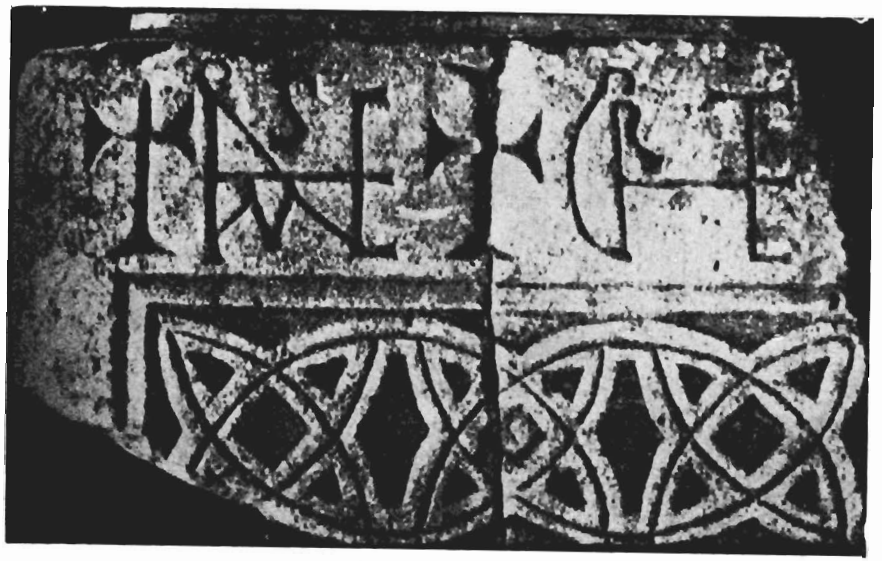

Slika 14

preñesena iz knjige Zbornik naučnih radova
Ferdi Šišiću, 1929, strana 523, facsimile a

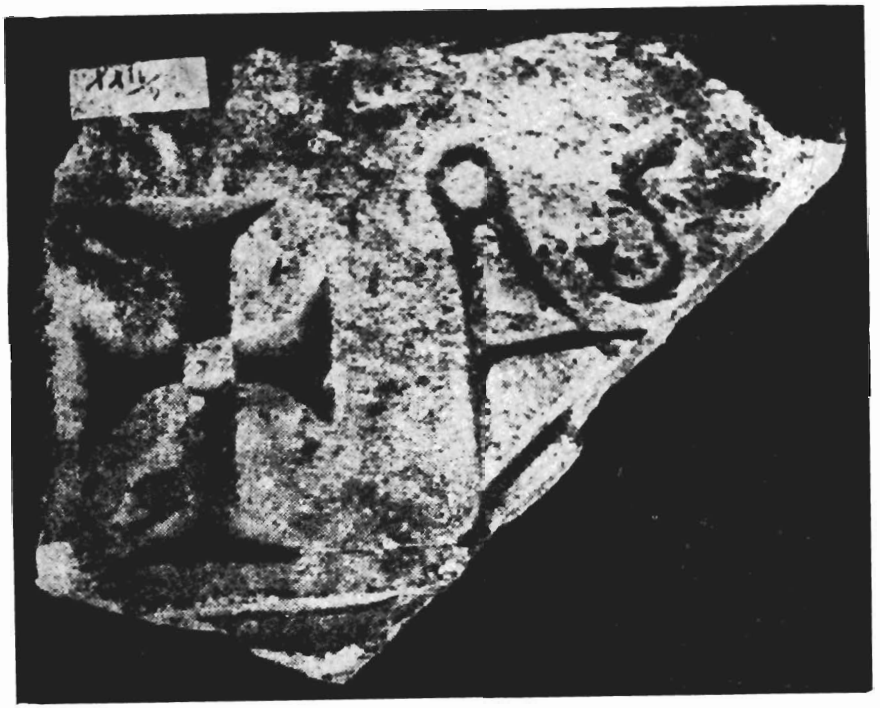

Slika 15

prenesena iz knjige Zbornik naučnih radova
Ferdi Šišiću, strana 528, facsimile b

Slika 16

prenesena iz knjige Zbornik naučnih radova
Ferdi Šišiću, strana 528, facsimile c

četku zavijutak, odnosno odvijutak. Kao što sledeća slika pokazuje tek sa tim dodatkom sastavljač monograma mogao je zaključiti, da je svoj problem rešio, ne doduše održavši potpunu simetriju, ali ipak sa najmanjom nesimetrijom.

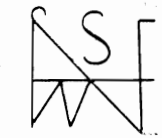

No, što je glavno, tako, da svaki gledalac može monogram pročitati, jer mu je on sa dodanim zavijutkom odnosno odvijutkom pokazao put, kojim treba kod čitanja da pođe.

Istina je, na taj način je, kao što se na slici vidi, u dolnjem delu nastala opasnost nejasnosti, jer slovo V da bi udovoljilo zahtevu simetrije došlo je u položaj da može izgledati i kao slovo M. Dvostruko više je dakle onda, naročito još i iz toga razloga, trebalo, da kosa spojnica dobije svoj zavijutak, odnosno odvijutak, da se time pokaže, da monogram nesumnjivo u prva tri slova glasi I E S, jer ta tri slova donose sobom, da slovo V ostaje slovo V, jer bi inače sa M monogram ispao kao da donosi reč I E S M, a ne I E S V.

Pošto I E S M naročito na crkvenom pluteju ništa ne znači, lako je prepoznati, da je slovo V ostalo slovo V, a da su pridodani mu kraci posledica desno velike spojnice, a levo potrebne simetrije.

Tako monogram sa velikom kosom spojnicom i početnim uputom, koji se sastoji u zavijutku, odnosno odvijutku velike kose spojnice, daje sigurno čitanje prvih triju slova I E S. To je pak dovoljno, da se i četvrto slovo čita kao V i njegova dva kraka shvate samo kao posledica zahteva simetrije, a ne kao stvaraoci novoga slova, slova M, koje slovo ne bi sa prva tri slova I E S ništa davalo. Prema tome, kao što je i prirodno, težište monograma leži na zavijutku, odnosno odvijutku velike kose spojnice. Monogram kaže da odatle treba početi čitati, pa je to sasvim naravno i najvažnije mesto.

Tako bi eto izgledalo kao da je prvi monogram na Kninskom fragmentu monogram reči J E S U. Naravno da to može biti samo početak jednoga teksta, jer reč J E S U očigledno pretstavlja invokaciju.

Kao što je gore razloženo ovaj ispit se vrši sa težnjom, da se vidi da li se iz sačuvanoga monograma može zaključiti, da je na dolnjem delu pluteja moralo simetrije radi biti također još dva monograma. Ako se sačuvani monogram može čitati u tome smislu, da on pretstavlja početak jednoga teksta, čiji je svršetak bio na dolnjem delu pluteja, onda bi se u takvom čitanju možda nalazio indicij, po kome se može uzeti, da je plutej imao i dolnji deo i da se je njegova simetrija sastojala u tome, što je sadržavao ukrasnu ploču sa tri

reda ornamentike, koja je ploča bila proviđena jednim tekstom, koji je simetrično bio postavljen gore iznad ukrasne ploče i dole ispod ukrasne ploče.

To znači, da je plutej možda bio jedna kamena ploča koja je imala gore tri krsta i između njih dva monograma, a isto tako dole također tri krsta i između njih dva monograma, a između jednoga i drugoga ukrasni deo sa tri reda ornamentike. To bi značilo, zapravo, onaj zavijutak, odnosno odvijutak, na velikoj kosoj spojnici svojim uputom stavlja nas u mogućnost, da u duhu rekonstruišemo sliku pluteja, kakav je originalno morao izgledati, pri čemu bi samo još ostalo otvoreno pitanje, kako su morali dolnji monogrami izgledati i šta im je sadržaj morao biti.

Kao što se dakle vidi, početak prvoga monograma sa velikom kosom spojnicom i njezinim zavijutkom odnosno odvijutkom nije bio samo uput za čitanje prvoga monograma, nego time, što upućuje na invokaciju, i uput za čitanje čitavoga pluteja, njegovoga i gornjega i dolnjega dela.

Tako se pregled prvoga monograma u celosti i pojedinostima završava time, da taj monogram sadrži reč J E S U. Naravno, kao što je to naglašeno samo ako je plutej u dolnjem delu imao svoj nastavak. Ako nije, onda, pošto sama invokacija bez dalnjega teksta ne znači ništa, sigurno se mora uzeti, da je taj prvi monogram izrazio reč M I S E R E R E, kao što je to prof. Dr. Viktor Novak i pokazao i dokazao.

Prelazeći sada na drugi deo Kninskoga fragmenta tj. na drugi monogram na Novakovom faksimilu A, prvo je, na čemu se oko zadržava to, da i taj drugi monogram ima, kao i prvi, uputni znak odmah na svom početku. To je, što je glavno, isti znak kao i na prvom monogramu. To je također zavijutak, odnosno odvijutak, samo, naravno on nešto drukčije izgleda, jer nije postavljen na nikakvu kosu spojnicu i uopšte na nikakvu crtu, nego je postavljen na slovo C, kojim taj monogram počinje. To C izgleda malo čudno jer ne svršava kao obično u jednoj tački, nego u jednom zavijutku odnosno odvijutku. Pravije rečeno to slovo C ne počinje sa tačkom ili crtom, nego sa zavijutkom odnosno odvijutkom. I zato, što je to tako, zavijutak, odnosno odvijutak na tom drugom monogramu je nešto drukčiji nego na prvom. Ali da je isti vidi se najbolje, što bi bio sasvim isti, kada bi se od njega, mesto izbočine slova C, povukla kosa spojnica. To znači dakle, da je sastavljač monograma za svaki monogram odredio uputni znak za čitanje i da je taj znak, da ga gledalac lakše prepozna, u oba slučaja isti.

Profesor Novak je potpuno jasno i sigurno pokazao i dokazao, da taj drugi monogram na Kninskom fragmentu pretstavlja reč C H R I S T E, čime otpadaju sve druge kombinacije. U vezi sa pročitanim prvim monogramom u smislu reči J E S U davala bi ta druga

reč nastavak invokacije, tako, da bi oba monograma zajedno sadržavala invokaciju J E S U C H R I S T E, što naravno onda pogotovo upućuje na to, da je, na dolnjem pluteju morao biti svršetak invokacije, koji pokazuje zašto je invokacija u opšte poduzeta.

Slovo C na drugom monogramu sa isto takovim zavijutkom odnosno odvijutkom, kao što ga ima prvi monogram, po analogiji potvrđuje, da su oba zavijutka, odnosno odvijutka, na oba monograma jedan isti znak, uput gledaocu, odakle treba čitanje početi.

Ako se sada taj drugi monogram posmatra, onda se vidi jedna razlika prema prvom monogramu, koja ujedno pokazuje, zašto je na prvom monogramu tako lako mogla biti povučena velika kosa spojnica.

Kao što se vidi obe okosnice oba monograma u svoje tri osnovne crte, dve okomite crte i jednoj vodoravnoj crti, pretstavljaju zapravo slovo H. To slovo u prvom monogramu ne dolazi do upotrebe i prema tome, kao da i ne postoji. U drugom monogramu, pošto velikoj kosoj spojnici nije bilo mesta, okosnica, koja čini slovo H je ostala, tako da se ona u smislu slova H može i upotrebiti, što je sastavljač monograma i učinio.

I tako je došlo do toga, da je sastavljač monograma mogao, nadovezujući slovu C okosnicu, odnosno stavljajući pred okosnicu slovo C u vezanom stanju, naprosto sa okosnicom i slovom C dobiti potrebna mu slova C H. Kada je to postigao, onda je jednim dodatkom na prvoj okomitoj crti okosnice dobio slovo R. I tako je imao C H R. A pošto je prva okomita crta okosnice tim samim slovo I dobio je upotrebivši ekosnicu kao slovo H, zapravo slova C H R I, dakle veći deo reči C H R I S T E, koja se reč u smislu invokacije sasvim prirodno nadovezuje na reč J E S U.

Ostalo je sad samo još, da stvori tri slova S T E. Slovo E imao je već time, ako je naprosto ponovio svršetak prvog monograma, koji drugu okomitu crtu sa tri manje vodoravne pretvara u slovo E. Ništa jednostavnije, nego gornju vodoravnu malu crtu slova E pretvoriti u vodoravnu crtu slova T. Treba samo tu gornju vodoravnu crtu povući i na levo. To je učinio sastavljač monograma. I tako je dobio reč C H R I T E. Ta reč C H R I T E naravno nije još reč C H R I S T E, a ne može ni biti, jer slova S na tom drugom monogramu nema. Prof. Dr. Viktor Novak kaže, da se kod jedinstvenog monograma, zapravo samo razdeljenoga u dva dela može umišljeno izvršiti pozajmica jednoga slova i iz jednoga monograma u drugi, dakle slovo S iz monograma I E S V u monogram C H R I T E, da se tako dobije očigledno od sastavljača monograma naumljena reč C H R I S T E. A isto tako, da se i jedno slovo, ako je drugo sve izvedeno i potpuno jasno, može i zamisliti.

Prema tome, pošto je sa reči C H R I T E sve, što treba, izvedeno i monogram gotov, slovo S, koje fali, može se ili pozajmiti iz prvog monograma ili naprosto zamisliti.

Načelno tome sigurno ne bi bilo prigovora. Ali konkretno, obzirom na taj drugi monogram, o kome se radi, oko zastaje na jednoj okolnosti, koja izaziva pitanje, da li je sastavljač toga drugog monograma namerno ispustio slovo S.

Kada se uzme u obzir da je ceo dolnji deo okosnice potpuno prazan i da je tu moglo biti smešteno slovo S i to potpuno simetrično bez micanja, kao na prvom monogramu, onda se gledalac pita, zašto to nije učinjeno. Jedan odgovor bi bio ovaj. U prvom monogramu okosnica nije trebala da pretstavlja slovo H, moglo se je dakle metnuti između dve okomite crte, šta je trebalo. U drugom monogramu okosnica treba da pretstavlja slovo H, pa ne bi bilo mesta ubacivanja u slovo H slovo S. I takav odgovor bi se mogao i primiti, kada ne bi sam sastavljač drugog monograma dao indicije, da to nije mogao biti razlog, zašto on nije ubacio slovo S u dolnji potpuno prazan prostor drugoga monograma. Kao što se vidi njega nije smetalo da u slovu H produženjem gornje vodoravne crte na desnoj okomitoj crti stvori slovo T. Njega nije smetalo, kao što se vidi, što je još mnogo značajnije, da je u slovo H ipak ubacio onaj znak, koji prvu okomitu crtu pretvara od slova I u slovo R. Ne može se dakle potreba upotrebe okosnice na drugom monogramu u smislu slova H primiti kao razlog, da se slovo S nije moglo ubaciti.

Kao što se je ubacio znak za slovo R, tako se je moglo samo još lepše ubaciti slovo S u donje polje monograma. Šta više, takvim ubacivanjem dolnje polje drugog monograma bilo bi lepše i od gornjeg polja prvog monograma, koja bi oba polja imala slovo S, jer bi na dolnjem polju drugog monograma to slovo S bilo lepše smešteno. Dok se ne nađe prihvatljivi razlog, zašto sastavljač monograma nije metnuo slovo S u donje polje drugoga monograma to se ne će moći primiti, nego će se morati uzeti, da on to nije hteo učiniti.

Zašto? Zašto ne metnuti u dolnje polje drugog monograma slovo S, kada je to slovo u tom drugom monogramu potrebno i kada se ono na tom mestu samo od sebe nameće? Zašto ne izvesti monogram u reč CHRISTE, kada je to moguće bilo, nego ostati kod reči CHRITE, kada to nije potrebno bilo? Ne može se čovek oteti utisku, da sastavljač monograma kraj takovoga stanja stvari ono, što je mogao učiniti nije hteo učiniti. I ostaje pitanje zašto on to ne bi hteo učiniti?

Gornje dve slike pokazuju, kako je lako moguće bilo složiti monogram sa potpunim imenom CHRISTE i to u alternativi, bilo

da se slovo R stavlja zaobljeno radi simetrije sa slovom S, bilo pak da se to R stavlja crtovno oštro radi simetrije sa slovom T. Na jedan ili drugi od ta dva načina mogla se je kao što se vidi reč CHRISTE izraziti u monogramu u celosti bez ikakvog izostavljanja. I na jedan i na drugi način to je moglo biti učinjeno simetrično. Pa kada je to tako moglo biti učinjeno, samo od sebe pojavljuje se pitanje, zašto onda nije tako i učinjeno? Zašto je slovo S izostavljeno, izbačeno? Omaška to ne može biti. Sa monogramom nije kao sa pisanjem. Monogram se slaže tj. prevrće i ogleda, dok se ne nađe najbolje. Kod takvoga posla isključena je takva omaška, jer bi je praznina, koja u dolnjem polju toga monograma nastaje izbacivanjem odnosno ispuštanjem slova S, odmah korigirala.

Gledaoc se stoga uvek ponovo vraća pomisli da je tu to slovo S ipak moralo biti namerno ispušteno. Ali, kao što se vidi, to slovo S trebalo je da stoji u dolnjem polju monograma, da bi se dobila potpuna reč CHRISTE. Pa kada je trebalo to slovo tu da stoji zašto bi onda bilo ispušteno.

Prirodno se javlja pomisao, da je možda to slovo tu na tom mestu i na taj način u tom monogramu ispušteno, zato, što ono možda na drugom mestu i na drugi način u tom monogramu već postoji, pa nije potrebno metati ga tu u to dolnje polje monograma. I zaista gledajući monogram dobiva se utisak, da je ono zaobljeno slovo R ujedno i slovo S i da zato nije bilo potrebno metati u dolnje polje monograma slovo S, jer je to slovo S već sadržano u slovu R, tako da pre slova T i E, monogram izražava ne samo CHRI, nego CHRIS, dakle sve što treba, da to dadatkom slova TE postane reč CHRISTE.

Istina je, ceo takav efekat proizilazi iz utiska, ne iz slova, jer krivulja u slovu R izbočena je ili ispupčena na levo, a ne na desno, kao što je to slučaj kod slova S u latinici. Dakle krivulja u slovu R ispupčena je baš na protivnu stranu, nego što je to slučaj kod krivulje slova S. Ali to je i jedina razlika. Inače su obadvoje i krivulja na slovu R na monogramu i krivulja u slovu S jednake krivulje, samo što se jedna iskrivljuje na levo, a druga na desno. No ta razlika kod gledanja i promatranja toga monograma ostaje neprimetna u pozadini.

Oko gledaoca vidi reč CHRITE. To je dovoljno da gledalac bude sugeriran u pravcu reči CHRISTE, i tu može takva krivulja ista kao kod slova S, da napravi utisak, da je CHRITE u stvari CHRISTE.

To da je krivulja u slovu R vođena na levo, a ne na desno, kao što je to potrebno kod slova S, to dolazi u svest gledaoca tek nakon dobivenog utiska, da je R tu u tom monogramu na tom mestu ujedno S i da prema tome monogram glasi CHRISTE.

Na tu misao dovodi gledaoca monogram sa ispuštenim slovom S u donjem polju, koje se usled toga prema gornjem, koje imade i slovo

R i slovo T pokazuje potpuno praznim. Ta praznina, koja upravo traži slovo S na tom mestu upućuje na to, da se slovo S već nalazi gore u gornjem polju.

Ali ima još jedan momenat, koji govori za takvo shvatanje. Kao što se u gornje dve alternativne slike vidi, na drugoj slici od te dve slike vidi se simetričnost slova R sa slovom T, koje je tu baš radi te simetričnosti postavljeno crtovno i oštro, a ne u krivulji. Toj simetriji na drugoj slici naravno smeta slovo S, pa se prva slika pokazuje više simetrična, nego druga slika, jer je na njoj slovo R iznešeno zaobljeno u skladu sa slovom S. Ali sad, kada se izostavi slovo S i dolnje polje ostane potpuno prazno, onda ostaju u gornjem polju slova R i T. Šta prirodnije nego da se sada, kada je slovo S dole otpalo simetričnost postizava na taj način, što se slovo R dovodi u simetriju sa slovom T tj. da se slovo R na monogramu iznese crtovno i oštro.

To znači da bi bilo prirodno, kada bi na monogramu bilo slovo S, da monogram daje onu silku, koju daje drugi monogram na Kninskom fragmentu, dakle od gornje dve slike levu alternativu. Nadalje da bi bilo prirodno, ako na monogramu nema slova S, da bi onda monogram trebao da izgleda onako, kao što to pokazuje gornja desna alternativa, naravno bez slova S.

Ali šta vidimo? Drugi monogram na Krinskom fragmentu pokazuje nešto treće. Premda je izostavio slovo S slovo R nije doveo u simetriju sa slovom T, nije ga izrazio crtovno i oštro, nego sa krivuljom.

Dakle na tome monogramu je slovo S izbačeno, a kod slova R krivulja zadržana. Ne znači li to nešto više nego samo stvaranje utiska? I ne upućuje li to na to, da je ta asimetričnost između slova R i slova T posledica toga, što je slovo R moralo biti izraženo sa krivuljom, a ne sa crtom, da bi ujedno izrazilo slovo S. A pošto to nije moguće sa latinskim slovom S, to se sama od sebe nameće pomisao, da je to učinjeno tako zato, što verovatno mora da postoji azbuka, alfabet ili abeceda u kojoj slovo S, biva izraženo isto tako krivuljom, kao i u latinskom alfabetu, samo ne krivuljom na desno, nego krivuljom na levo, kakva je ona koja se nalazi u slovu R na monogramu. Ali takav slučaj ne nalazi se ni u azbuci ni u alfabetu ni u abecedi.

Da li bi bilo suviše smelo uzeti, pošto takav slučaj postoji u tzv pismu runa, u tako zvanom futharku ili futhorku, da je tu na ovom drugom monogramu slovo S uzeto iz futharka? Ako bi se to moglo uzeti onda bi bilo sasvim razumljivo, što je latinski S u dolnjem polju monograma izostavljen.

Futhark ili futhork tj. runska azbuka — naziv dolazi od prvih 5 slova runske azbuke, koja počinje sa slovom F imade slovo S sa izbočinom na levo.

Pravije reći sa kutom na levo, jer kako je tzv. opšti futhark tj. runska azbuka sastavljen iz samih crta najstarije germansko pismo, rezano na drvetu ili u kamenu ili u metalu, runsko slovo S ne pretstavlja krivulju, ali pretstavlja isti taj oblik samo u crtama, pa je pravilnije reći, da to slovo vodi u pravi kut na levo.

Istina jeste, i ako su docnijim razvitkom neka slova u runskom futharku dobila oblinu i izgubila crtovnost i oštrinu, samo slovo S ostalo je uvek crtovno i oštro.

Prema najstarijem opštem germanskom futharku tako zvani anglosaksonski futhark uvađa oblinu kod slova th, r, w, b, j, dok najmlađi tako zvani staro-engleski futhark dodaje oblinu još i slovu u.

Kao što se vidi slovo R je svakako u razvitku dobilo oblinu baš tako, kako se ono pojavljuje na drugom monogramu Kninskog fragmenta i to naročito u tako zvanom staro-engleskom futharku.

Da li se može i sme pomisliti, da je možda slovo S na tom monogramu izostavljeno zato, što je slovo R donešeno skladno sa runskim slovom R i u njemu donešeno i runsko slovo S, samo ne crtovno i oštro, tako da su u slovu R na monogramu, koje je ujedno i latinsko slovo R sadržana dva runska slova R i S

Pomisao je doduše smela, ali je privlačna, jer je u stanju da objasni, zašto je tako protivrečno u pojmu stvari izostavljeno slovo S u jednom monogramu, gde je ono tako potrebno.

Sa tom pomisli na runski futhark i na slovo R, koje je u tom slučaju i latinsko R i runsko R i runsko S, dobiva se objašnjenje, da je možda slovo S zato izostavljeno, što se kao runsko slovo S nalazi već u krivulji slova R.

Ostalo bi pitanje, da li mesto i vreme nalaza Kninskog fragmenta tome ne protivreči. Što se tiče mesta to ne bi morao biti slučaj, jer se je na delu stuba iskopanog u Brezi kod Sarajeva našlo runsko pismo, (verovatno spomen na nekadanje boravljenje Kelta u našim krajevima). Što se tiče vremena, to po gotovo ne bi bio slučaj, jer je starina runskoga pisma daleko starija, nego vreme, u koje se ceni nalazak Kninskoga fragmenta.

No, ne bi bilo opravdano, pitanje mogućnosti ili verovatnosti postojanja slova iz runskoga pisma na Kninskom fragmentu, prosuđivati sa ta dva aspekta.

Ne radi se o tome, da je tu iskopan neki runski napis, pa da se pita o vremenu i mestu iskopine. Tu se radi o tome, da se u latinski monogram možda upotrebilo jedno runsko slovo, odnosno pravije reći, da se jedno latinsko slovo ispustilo, jer se to isto latinsko slovo može u runskom pismu naći u drugom latinskom slovu, koje slovo već na monogramu postoji, pa nije nužno metati ga na monogram ponovo.

Tu se dakle pre može pojaviti pitanje, da li se može pretpostaviti, da se u vreme monograma u Dalmaciji nalazi takav njegov sastavljač

najverovatnije sveštenik koji poznaje runsko pismo i koji čini sebi zadovoljstvo, da se njime posluži kod pravljenja monograma. Zašto je upotrebljena reč da on sebi čini zadovoljstvo. Zato, što se naravno u gledaoca to znanje runskog pisma ne može pretpostaviti, pa bi njegov postupak bio protivrečan njegovoj prirodnoj i očiglednoj tendenciji, da monogram učini svakome potpuno shvatljivim. To znači, da je sastavljač monograma, ako se poslužio runskim pismom to učinio za svoje zadovoljstvo i to samo zato, što je to mogao podvesti pod onaj utisak, koji krivulja slova R vrši na gledaoca. Sastavljač monograma mogao je računati na utisak svoga monograma, kojim će od CHRITE proizvesti HRISTE, dok je za sebe mogao imati osećaj, da je reč CHRISTE u stvari potpuno — naravno monogramski — izrazio slovima latinskim ali upotrebom jednoga slova runskoga. Pitanje dakle, koje se može postaviti, nije onakvo, kakvo bi se moglo postaviti kod nalaza jednoga runskoga napisa.

Pitanje je, da li je verovatno, da u vreme, kada je Kninski monogram pravljen, odnosno na kamen postavljen, jeste mogao biti u Dalmaciji sastavljač monograma sa toliko obrazovanosti, da mu je bilo poznato i runsko pismo.

Kao vreme iz kojega potiče Kninski plutej i njegovi monogrami uzima se sa strane stručnjaka VI vek našega vremena. Prof. Dr. Novak dokazuje VII vek. Na postavljeno pitanje može se dakle odgovoriti, da nema nikakvog razloga, koji bi bio protivan tome, da se pretpostavi toliko, pa i mnogo veće znanje i obrazovanje u to vreme kod čoveka pojedinca.

Naravno, ako se u sastavljaču monograma gleda kamenorezac, dakle onaj, koji je monogram u kamen urezao, onda bi pomisao na upotrebu runskog pisma bila zaista smela. Ali, zar nije sama izvedba jednog i drugoga monograma dovoljna, da izazove pomisao, da sastavljač monograma i njegov kamenorezac ne će biti jedno lice, nego da će biti sastavljač monograma verovatno neki sveštenik, a kamenorezac samo onaj, koji je monograme u kamen urezao. To izgleda već po tome, što je ukras na monogramu izrađen tako, da se vidi praksa. On je besprekoran. Sami monogrami pak izrađeni su tako, da slabošću svojom otskaču od ornamentike i ne odaju nikakvu praksu. Prema tome verovatno je, da monogrami potiču od nekog sveštenika, a ornamentika od kamenoresca. Osim toga monogrami su zamišljeni i izrađeni tako inteligentno i uspelo, da se vidi, da je tu na poslu moralo biti jedno vrlo inteligentno lice. Ako je postojao dolnji deo pluteja, zaista šteta, što se izgubio, jer bi taj sigurno samo još potvrdio taj utisak, koji se dobiva iz gornjega dela pluteja.

No, za takvo shvatanje, da sastavljač monograma i njegov kamenorezac nisu bili jedna osoba, imade indicij i na samom Kninskom fragmentu: Ako se prvi monogram pomnije osmotri, oko zastaje na

tome, što je gornji deo desne kose spojnice ostao sasvim tanak, a povučen je u pravcu, da bi, ako bi tako dalje bio vučen, i u dolnjem delu ispod vodoravne crte upravo svršavao na dolnjem kraju slova E, na njegovom šiljku. To znači, da je morao monogram biti zamišljen, pošto su glavne crte debele, tako da desna kosa spojnica, kao crta, koja ne pretstavlja slovo, nego samo uput za čitanje ima biti izvedena tanko. Naravno, onda isto tako i slovo V sa levim njegovim krakom. Ali sudeći po slovu S slovo V je verovatno trebalo biti izvedeno kao i slovo S, dakle debelo. To je moralo u kamenoresca izazvati misao, da se u dolnjem polju zapravo ne pretstavlja slovo V, nego slovo M i zato je on to dolnje polje tako i izradio i odatle je došlo, da se desna kosa spojnica ne nastavlja svojim prirodnim tokom, kao tanka crta, nego da se nastavlja u jednu deblju crtu, koja doduše stvršava na dolnjem kraju slova E, ali nije prava, nego je iskrivljena. Gledajući, kako je kamenorezac povukao dolnji deo velike kose spojnice od slova V na desno, na slovo E i na levo, od slova V na slovo I, gledalac ne može, a da ne prepozna, da je tu u izvođenju monograma kamenorezac korektno izveo gornji deo velike kose spojnice, a da je s time prestao kod vodoravne crte, došavši u dolnje polje, gde je doduše zadržao pravac velike kose spojnice, ali ga je pretvorio u desni krak slova M.

I tako se je dogodilo, da je kosa spojnica izvedena doduše u celosti od slova I na slovo E, ali kao spojnica samo u gornjem delu, dok je u dolnjem delu pretvorena u krak slova M. Da se je to tako verovatno moralo toj spojnici dogoditi na putu od nacrta do izvedbe u kamenu mora se zaključiti iz toga, što slovo M ne bi u nacrtu, da ga je pravio kamenorezac, ovako izgledalo. Čovek od ornamentike ne bi napravio slovo M sa jednim dužim i jednim kraćim krakom niti bi koncipirao u dolnjem polju u stranu, nego bi ga stavio na sredinu i ako bi stavio na monogram i veliku kosu spojnicu, onda bi je videvši, da je ne može vezati, ako je slovo M na sredini naprosto izostavio, jer sa ovakvim slovom M, kao što se to nalazi na monogramu, kamenorezac je pokazao, da mu ta desna spojnica, koja ide samo do vodoravne crte, nije ni potrebna. A to je i prirodno, jer kamenorescu pred očima je oblik, simetrija, lepota, ornamentika. A smisao napisa, to je naravno stvar onoga, koji delo naručuje, baš kao što će i danas kamenorezac sasvim prirodno svoju mušteriju zapitati, šta želi da on kao tekst na kamen stavi.

Veliku kosu spojnicu zamislio je sastavljač nacrta, koji naravno opet nije mislio na ornamentiku, prepuštajući to kamenorescu, naravno po svom odabiranju, na osnovu predloženih uzoraka, nego je mislio na to, kako će sastaviti monogram, ali tako, da bude razumljiv. Kamenorezac je onda u kamen urezao stvar onako, kako je on shvatio.

Razlika između narudžbe i izvršbe oduvek je postojala i postojaće, pa verovatno nije ni ovde naručitelju preostalo drugo, nego da se pomiri sa korekturom kamenoresca.

Da to ne će biti samo puka kombinacija, nego da će to biti, da je zaista tako i bilo, može se zaključiti iz indicija, čije poznavanje imademo pripisati iscrpnosti rasprave Dr. Viktora Novaka, jer on se nije zadovoljio da kao prof. Šišić samo reproducira plutej, odnosno samo ta dva monograma na pluteju, nego je u svojoj radnji dodao još i dva druga fragmenta, kao faksimile B i faksimile C.

Oni očigledno pretstavljaju kasniju reprodukciju gore opisanih Kninskih fragmenata. Kasniji kamenorezac, naravno bez veze sa naručiteljem monograma na pluteju, očigledno je reproducirao te monograme. Ali, kako nije bio u vezi sa naručiteljem, niti je imao njegov nacrt pred sobom, on je očigledno radio po monogramima na Kninskom pluteju.

I tu se je pokazalo, da taj kamenorezac u opšte nije više shvatao smisao monograma.

On je prvi monogram preneo na taj način, da je od odvijutka velike kose spojnice načinio krug od koga je vukao crtu. Dakle stvar je shvatio čisto ornamentički, sasvim naravno, kao kamenorezac prepušten samome sebi. Na drugom monogramu on je odvijutak na slovu C tj. uput za čitanje monograma, ne prepoznavši ni slovo R na njemu, spojio sa onim, što je bilo slovo R na monogramu, to odvezao od slova I, a slovo I spojio sa slovom C i na taj način napravio nešta, što je on mislio da je ornamentika, a što nema nikakvoga smisla. Tako ta dva faksimila govore rečitije, nego i jedna druga reč za razliku između sastavljača monograma i kamenoresca i donose indicij po kome možemo razumeti, kako je i zašto na prvom monogramu u gornjem delu potpuno jasan nacrt sastavljača u smislu reči, I E S V, koji je kamenorezac pretvorio u I E S M.

Tako se eto na osnovu pregleda tih monograma, u celosti i u pojedinostima, pojavljuje pred nama invokacija I E S V C H R I S T E. I time bi se taj pregled mogao zaključiti, ail naravno, treba se vratiti na to, da takvo čitanje Kninskoga fragmenta može ostati samo ako se uzme, da je postojao i dolnji deo pluteja, čime je ujedno odgovoreno na pitanje, da li Kninski fragment (sadržavajući tu invokaciju) upućuje na to, da je plutej morao imati i dolnji deo.

Prema tome ovako, kako sada Kninski fragment stoji, on se mora čitati kao M I S E R E R E C H R I S T E.

Samo ako invokacija J E S U C H R I S T E upućuje na dolnji deo pluteja, smelo bi se pomisliti, da se Kninski monogrami mogu tako čitati, jer kao što se vidi, oni sadrže obe mogućnosti i mogu se čitati na oba načina. Pitanje, kako je dolnji deo pluteja, ako je postojao,

mogao izgledati, znači pitanje, kako su dolnja dva monograma mogla izgledati. Pokušaj ulaziti u to pitanje naravno vodi u pokušaj rekonstrukcije. U tom pogledu svakome je široko polje. Završujući ovaj pregled može se u tom pogledu kao prvi poticaj postaviti kombinacija, da li nije možda ceo tekst pluteja glasio:

J E S U C H R I S T E K Y R I E E L E I S O N i da li onda nisu dolnji monogrami možda približno ovako izgledali.

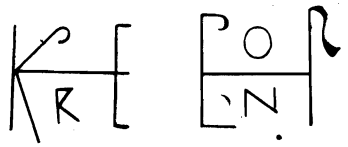

ZAPIS O BANOVIMA

Zapis reprodukovan kod strane 380 Šišićevog Priručnika pretstavlja popis crkvenih knjiga, kao što to kažu njegove uvodne reči: »In nomine domini incipit nota librorum. In primis misalum«, i daljni sadržaj toga zapisa, u kome se navode pojedine crkvene knjige.

Ta stranica u registru manastira sv. Petra u Selu, koju Šišić označava sa fol. XIV A ispisana je nešto preko polovice (petnajest redaka), dok je sav ostali prostor te stranice prvobitno tj. onda, kada je taj zapis na njoj bio ispisan, ostao prazan. Rukopis zapisa je beneventana, ali očevidno pisana krasnopisno, dakle verovatno od profesionalnoga pisca.

Zapis pak reprodukovan kod strane 381 Šišićevog Priručnika pretstavlja donaciju Petra Zerni, sina Gumaya i žene mu Ane manastiru sv. Petra u Selu. Potonje se zaključuje po tome, što se taj zapis nalazi u registru toga manastira, jer sam adresat te donacije u samom tom zapisu se ne navodi, kao i po tome, što je donacija istih darovatelja štampana na strani 275—284 Šišićevog Priručnika također učinjena tome manastiru, ali tu sa navodom toga manastira kao adresata.

Taj zapis na strani 381 Šišićevog Priručnika, čiju reprodukciju Šišić označava sa fol. XIV B također nije prvobitno tj. kad je ispisan popunjavao čitavu tu stranicu, na kojoj je napisan i ako je radi XVI, a ne XV redaka, kao i radi veličine i širine rukopisa zauzeo više prostora, nego zapis fol. XIV A. Taj zapis nije pisan krasnopisno, nego obično, a pisao ga je, kako to sam u zapisu navodi opat svetoga Stefana, što znači opat one crkve sv. Stefana, koja se u gore spomenutoj darovnici istih darovatelja manastiru sv. Petru u Selu, štampanoj na strani 275—284 Šišićevog Priručnika spominje sa rečima: »Igitur in loco, qui dicitur Selle, circa ecclesiam sancti Stephani«, dakle, pošto se sa rečenom darovnicom manastir sv. Petra u Selu tek osniva, crkve svakako starije od toga manastira.

Prema tome ta dva zapisa fol. XIV A kao i fol. XIV B, koja su samo delimično ispunjavala svoje stranice niti su pisana istom rukom, niti u isto vreme.

Zapis na fol. XIV B je kao i donacija otštampana na strani 275—284 Šišićevog Priručnika iz godine 1080 tj. iz one godine, kada su Petar Zerni i žena mu Ana osnovali i obilno obdarili manastir sv. Petra u Selu, što bi proizilazilo iz uvoda, koji je u obe te donacije sasvim sličan.

Donacija Petra Zerni i žene mu Ane ne nalazi se u Priručniku u reprodukciji nego samo naštampana na strani 275—284 sadržajno kao donacija o osnivanju manastira sv. Petra u Selu. Ona dakle ne predleži u Priručniku u faksimilu originala, kao što je to slučaj sa donacijom na fol. XIV B, strana 381 Šišićevog Priručnika. Donacija na fol. XIV B kod strane 381 Šišićevog Priručnika glasila bi sa beneventane, a posle navoda datuma (1080): Temporibus quoque domini Laurencii venerabilis archiepiscopi spalatine sedis. Regis croatorum Suinimiri nec non uolize prioris. ego petrus Zerni qui et gumay filius una cum uxore mea domina anna dedimus omnes terras que sunt in bylay incipiendo a muro qui est supra mare et ad alium murum ubi finit pons ad torentem, qui uocatur gargenac et usque ad aquam qua uocatur crivoarieka inde ad alium torentem et inde versus mare ad murum pristinum et ego osat habas sancti Stefani hoc scripsi.

Tako dakle na foliu XIV A i XIV B u registru manastira sv. Petra u Selu nalazili bi se jedan popis crkvenih knjiga i jedna donacija Petra Cerni, sina Gumajeva i žene mu Ane iz godine 1080 — naravno pretpostavljajući, da je upis donacije usledio, kada i sama donacija, — u koliko tu ne bi bilo relevantno i to, što faksimile XIV B ako se pomno promatra pokazuje tragove jednoga drugoga rukopisa, preko kojega je rukopis o donaciji ispisan.

Na oba ta mesta u folio XIV A i fol. XIV B prazan prostor upotrebljen je docnije za unose na te stranice, koji sa njihovim tekstom nemaju nikakve veze. Ti unosi su mnogo noviji od pomenutih zapisa. Šišić uzima za fol. XIV A vek XIV, a za fol. XIV B vek XV ili početak XVI veka. Kod Šišića ti su unosi faksimilirani tim samim, što su faksimilirani fol. XIV A i fol. XIV B na kojima se ti unosi nalaze.

Nije moguće domisliti se danas, zašto su ti unosi u opšte na ta mesta unošeni, kada oni sa sadržajem tih mesta nikakve veze nemaju. Ta okolnost međutim isključuje ne samo svaku pomisao sumnje na pokušaj prepravljanja registra kao historiskog dokumenta, nego ta okolnost isključuje i samu sumnju, da bi se tim unosima moglo pokušavati dati vid one iste starine, koju imaju spomenuti registarski zapisi.

Ti unosi ni po svome pismu ni po svome sadržaju nemaju veze ni sa notom librorum ni sa donacijom Petra Cerni, jer im pismo nije beneventana nego gotika, a sadržaj im je nešta sasvim drugo. Prema tome, ti se unosi moraju smatrati zabeleškama nekih trećih lica iz mnogo kasnijeg vremena, pri čemu bi moglo biti i to, sudeći po nji-

hovom sadržaju, da je unos iz XIV veka bio poticaj za docniji unos iz XV ili XVI veka.

Unos na fol. XIV A imade jedan elemenat za vremensko računanje po ključu antequam non. Taj elemenat pretstavlja oznaka banovina sa izražajima Posiga i Podrama, koji je unos mogao nastati, tek, kada su se pojavili ti nazivi. Njegova starina dakle ne bi išla dalje od starine ta dva naziva. Prema tome, tako kasni unos u prazno mesto u spomenutom registru, ne bi mogao služiti podatkom za pređašnju dobu, a pogotovo ne za davnašnju dobu, i to tim manje, što se izvor unosa tj. izvor tih zabeležaka i ne pokušava navesti.

U koliko se unos, odnosno, u koliko se te zabeleške bave starim vremenom, mora se zaključiti, da se tu radi o primeni izražaja docnijega vremena na staro vreme.

Na fol. XIV A nakon njegovoga 15 reda beneventane sledi spomenuti unos, sastavljen također u jeziku latinskom, koji glasi: Tempore transacto erat consuetudo in regno croatorum, erant septem bani qui eligerant regem in croacia, quando rex sine liberis moriebatur, scilicet banus croacie primus banus bosnenzis secundus banus sclauonie tercius banus posige quartus banus podrame quintus banus albanie sextus banus sremi septimus et ex sex generibus croatorum erant bani in croacia quos eligebant duodecim tribus croatorum et de aliis sex generacionibus erant comites in comitatibus croacie.

Kacigi cucari snaci cudomirigi mogorouigi subigi isti sunt principales quibus pertinet banatus et munita sortis cui eorum sors dederit tj. u prošlom vremenu bio je običaj u državi Hrvata, bilo je sedam banova, koji su birali kralja u Hrvatskoj, kada bi kralj umro bez dece, tj. ban Hrvatske prvi, ban Bosanski drugi, ban Slavonije treći, ban Posige četvrti, ban Podrame peti, ban Albanije šesti, ban Srema sedmi, a iz šest rodova Hrvata bivali su birani banovi u Hrvatskoj, koje su birala dvanajest plemena Hrvata, a od ostalih šest generacija bili su župani u županijama Hrvatske, Kacigi, Kukari, Snačići, Čudomirići, Mogorovići, Šubići, to su prvi, kojima pripada banstvo i osigurani izbor, onome, na koga bi njihov izbor pao.

Iz toga zapisa proizlazi kao redovno vladarsko pravo, pravo vladavine po nasledstvu a samo iznimno vladarsko pravo kao izborno u slučaju, kad vladar umre bez dece, sine liberis. U zapisu se dalje kaže, šta je bivalo kada bi nastupio slučaj sine liberis tj. kada bi prestol ostao bez naslednika. »Erant septem bani«, kaže se dalje »qui eligerant regem in croacia quando rex sine liberis moriebatur scilicet banus croaci primus banus bosnenzis secundus banus sclauonie tercius, banus posige quartus banus podrame quintus banus albanie sextus banus sremi septimus. Tu su dakle u stvari dve zabeleške jedna o sine liberis, a druga o sedam banova birača.

Iza toga dolazi treća zabeleška, o tome, ko je opet birao tih sedam birača banova koji su birali kralja.

Ona kaže: et ex sex generationibus (generibus je verovatno slučajno ostao bez znaka za skraćenicu, kada ona malo dalje kod reči generacionibus već samo radi slova »n« postoji) croatorum erant bani in croacia quos eligebant duodecim tribus croatorum, dakle banovi bili su birani od dvanajest plemena Hrvata iz šest rodova Hrvata. To znači dvanajest plemena Hrvata birali su iz šest rodova Hrvata sedam banova, a tih sedam banova opet birali su kralja. Posle toga dolazi beleška o županima »et de aliis sex generationibus erant comites in comitatibus croacie«, tj. iz ostalih šest rodova behu župani u županijama Croatie. Pošto ne kaže da su i oni bili birani znači da su bili postavljani. Kao što se vidi od dvanajest plemena in regno croatie šest je biranjem dalo banove, šest postavljanjem župane.

Imena prvih šest plemena navedena su tako da se četiri imena mogu lako pročitati kao cucari cudomirigi mogorouigi, cubigi (Kukari, Čudomirići, Mogorovići i Šubići), dok su ostala dva imena manje jasna, ali je prihvaćeno čitanje kacigi (Kačići) i Snacici (Snačići). Za tih šest plemena dalje stoji: Isti sunt principales quibus pertinet banatus tj. pravo na bansku čast imadu ljudi iz gore spomenutih šest plemena tj. banovi se mogu birati samo iz tih šest plemena.

Ako se sada cela zabeleška odnosno sve zabeleške u unosu na fol. XIV A zajedno pročitaju ispostavlja se, da je tim unosom opisan teritorijalni opseg države Hrvata kao identičan sa teritorijalnim opsegom Rimske Dalmacije sa obe Panonije pod modernim nazivima za njene pojedine česti iz vremena, kada je već morao postojati naziv i Posige i Podrame i Albanie. I to Rimske Dalmacije iz vremena Teodosija II (408—450) na istoku i Honorija (395—424) na zapadu, kada je sestra Honorijeva, a mati Valentimijana III (424—455) Gala Placidia predala Teodosiju II celu Rimsku Dalmaciju povodom venčanja svoga sina sa kćeri Teodosija II Licinijom Eudoksijom. (Cassiodora »amissione Illyrici i Jordana »totum Illyricum« i pored Güldenpenninga značiće već po svojoj reči i Dalmaciju i Panoniju.) Opseg takve stare Rimske Dalmacije pokazuje se i iz toga, što je prema zapisu in regno Croatorum bila Hrvatska banovina, dakle posebna pokrajina. Zapis dakle pretstavlja naprosto preuzimanje stare Rimske Dalmacije i obe Panonije sa modernim izrazima. Po zapisu bi tamo spomenuti banovi birali kralja in croatia, što bi moglo izazvati pitanje, ko je onda obavljao izbor kralja u ostalom delu regni Croatorum. Takav hiatus dade se razumeti, ako se uzme u obzir, da je tu moralo doći do komplikacije Croatie sa starom rimskom Dalmacijom.

Već po tome dakle zapis će pretstavljati konstrukciju novijega vremena, vremena Posige, Podrame i Albanie. Pisac zapisa je očevidno prešao sa historiskog terena na teren konstrukcije. Takva konstrukcija

nema veze sa starim letopisima kao naprimer sa Porfirogenitom, jer se tamo znade samo za župane, a ni sa letopisom popa Dukljanina, jer on poznaje samo četiri bana, Croatiae Albae, Croatiae Rubeae, Bosnae i Rassae. Kao što se vidi konstrukcijom na fol. XIV A obuhvaćen je teritorij tih banova osim teritorije bana Rassae, jer Rassa nije tom konstrukcijom obuhvaćena.

Istina letopis popa Dukljanina poznaje i bana Prevalitanae, po čemu bi izgledalo, da on poznaje ne četiri nego pet banova. Ali to je samo prividno. Izražaj o banu Prevalitane je stvarno izražaj o banu Croatiae Rubeae upotrebljen samo na specijalnom mestu i po specijalnom razlogu. U letopisu popa Dukljanina (izdanje Šišić Srpska Akademija Nauka 301—308) prva napomena jeste ona, po kojoj kralj Sfetopelek (po Luciusu) Suetopelek (po Orbiniu) osniva četiri provincije, Croatiu Albu, Croatiu Rubeu, Bosnu i Rassu (od Maritime i Surbie), i učinivši tako »in ciascuna di queste provincie institui i bani overo duchi (po Orbinu) Unaquaque autem in provincia banum ordinavit id est ducem (po Luciusu) His ita separatis, alibi bani, quos Latini tribunos vuocant« (po Maruliću) »i svakomu mistu postaviše mejaše i svakomu tih mista postaviše bana, a nigde duža« (po Kaletiću). Iz toga mesta sleduje, da letopis poznaje četiri provincije i četiri bana, ali ne bana birana, nego postavljena.

Da pak letopis popa Dukljanina u opšte kroz ceo svoj tekst od početka do kraja ostaje tome i dosledan i da stalno poznaje samo četiri provincije i četiri bana, pokazuju sve prema Šišićevoj redakciji, a u izdanju Srpske Akademije Nauka sledeća mesta toga letopisa.

Posle ovoga malo čas pre navedenoga glavnoga mesta sledi kao drugo mesto na strani 308: »Similmente li bani — s inviarono verso le provincie assegnate loro« (po Orbiniu) »Similiter bani — abierunt unusquisque in provinciam et regionem suam« (po Luciusu) »mox etiam multitudo omnis hominum cum suis ducibus, banis — in sua quisque sedes patriumque solum rediere« (po Maruliću) »I posli pošadši hercezi i bani — razajdoše se i pojdoše domom i u svoju zemlju« (po Kaletiću). Treće mesto je na strani 312: »ma fatto il consiglio col bano di Bosna« (po Orbiniu) »filius eius una cum bano« (po Luciusu). Tu je kod Luciusa, verovatno oznaka, da je to ban Bosne, slučajno izostala, jer se ispred idućeg teksta »baroni di Bosna« (po Orbiniu) »magnates Bosnae« (po Luciusu) vidi, da se misli na bana Bosne, kako to Orbini ispravno i donosi. »I priam kraljevstvo posla po bana svoga i pohitaše mnogo Bošnjane« (po Kaletiću). Četvrto mesto je na strani 316: »Ciaslav — diede a Tichomil la giupania di Drina et per moglie la figliuola del bano di Rassia« (po Orbiniu) »Ciaslaus dedit Tycomil iupaniam Drinae, et filiam bani Rassae dedit ei uxorem« (po Luciusu) »A Seislav — poda Tehomilu župu na Drini, ka se zove Drinska županija i da mu kćer bana Raškoga za ženu« (po Kaletiću). Peto mesto je na strani 317, gde

je reč samo o banovima u opšte. Ali i tu su banovi samo ona poznata napred spomenuta četiri bana, jer se na tom mestu nikakvi novi banovi ne spominju. Posle pogiblje Ciaslava — sine liberis — osta zemlja bez vladara i — banovi se osamostališe. »Perito con tutta la sua casa« (po Orbiniu) »et periit ipse et domus eius tota« (po Luciusu) »zač on i vas dom njegov zlom smrtju poginuše« (po Kaletiću).

Kao što se vidi, u potpunoj protivnosti sa unosom na fol. XIV A »sine liberis« doduše nastaje, ali banovi ne biraju novoga vladara, nego se država raspada na četiri banovine. To peto mesto u letopisu popa Dukljanina glasi: »La onde dopo la morte di Ciaslav la terra reste senza il re Ma li bani signoreggiavano le provincie« (po Orbiniu). »Post haec remansit terra sine rege et bani caeperunt dominari terram suam unusquisque super provincias et regiones« (po Luciusu).

Vest se odnosi na poznata četiri bana. To se vidi i iz jednoga mesta na strani 13. Posle smrti svoga tasta, bana, Tihomil zavlada u mesto njega njegovom banovinom, ali kako nije de origine bio postavljen banom, nego županom, on se prozva ni banom ni županom, nego velikim županom »Tichomil, sendo morto il suo suocero, governava la Rassia, ma ne anche egli osava pigliarsi questo nome del re, ma era chiamato giupano o vero conte maggiore. Per cio che era soprastante a tuti gli altri conti di Rassia« (po Orbiniu) »Nomen vero regis nemo audebat sibi imponere. Tycomil etiam defuncto socero, dominabatur terram Rassam, sed nec regem nec banum ausus est se vocare, sed tantum iupanum maiorem ideo, quoniam praeerat caeteris iupanis Rassae« (po Luciusu).

Dakle neprestano četiri banovine, samo što je u četvrtoj mesto pokojnog bana njegov zet, veliki župan.

Šesto mesto je na strani 320 i 321. Ispred sina Ciaslava sklonio se je kralj Radoslav u Rim, gde je u novom braku rodio Petrislava, a ovaj Pavlimira. Povratkom Pavlimira u otadžbinu svršava se interregnum banova. »Inter haec audientes bani et iupani terrae advenisse Bellum (rimski nadimak za Pavlimira po transformaciji toga imena u Belimir) nepotem Radaslavi regis, laetati sunt« (po Luciusu) »tutti li principi et baroni del suo regno venerro a lui, in fuor di giupano di Rassia« (po Orbiniu) »Postea bani venientes in tribuniam, cum iupanis et setnicis susceperunt illum honorifice — solum iupanus Rassae —« (po Luciusu). Pošto su u interregnumu bila tri bana i jedan veliki župan (Raški) ova se vest odnosi na njih. Sedmo mesto je na strani 323.

To mesto pretstavlja izuzetak u celom letopisu popa Dukljanina jer donosi jedan novi banski naziv, pa će to mesto trebati posebno pobliže osmotriti.

Sedmo mesto je na strani 324. Reč je o provali Cresimira, zeta Cidomira, bana Croatiae Albae u Bosnu »il bano della Bosna — ma se ne fuggi in Ungaria« (po Orbiniu) »banus autem Bosnae — fugit ad

regem Ungariae« (po Luciusu). Dakle, to su poznati banovi Croatiae Albae i Bosnae.

Osmo mesto je na strani 324 i 325. U Orbinovom tekstu govori se doduše o banu, pravilnije je u Lucijevom, gde se govori o županu, ali relevantno je ovde samo to, da se oba teksta odnose na bana ili župana Raške, dakle na jednoga od prva četiri bana, a ne na kakvoga novoga bana. Orbinova mesta su »il bano della Rassia« »Questa figliuola del bano«, »Questa cosa piacque sommamente al bano«, »col suo suocero bano accenarono a i Rassiani«. U Luciusa ta mesta glase: »Iupanus etiam Rassae figut« »Quod iupanus audiens«, »et optinuit totam Rassam constituitque socerun suum sicut prius fuerat, iupanun maiorem«. Orbinov tekst pravilno uzima, da je Raška samo za interregnuma bila velika županija. Povratkom Pavlimira, koji Rašku osvaja natrag od Tihomirovog potomka Gliutomira (po Orbiniu) Luthomirusa (po Luciusu) Raška sasvim naravno opet postaje banovina.

Deveto mesto je na strani 346. Ono je već iz vremena, kada se letopis ograničava na događaje u Croatii Rubei i Rassii, što se vidi po tome, što se sada uz bana Bosne i župana Raške pojavljuje i gospodar Humske zemlje. Orbinovo mesto glasi: »mando li suoi ambasciadori — alli principi que signoreggiavano in Illirico, e massime al giupano di Rassia, bano di Bosna et al signore di Chelmo« i malo dalje: »La onde il giupano di Rassia et il bano di Bosna—«. U Luciusa to mesto glasi: »Ut darent iupano Rassae ed bano Bosnae et principi regionis Chelmanae«, dakle Bosna, Raška i Chelmana, ali ova potonja ne kao banovina, nego »regionis« namesto Croatie rubee.

Deseto i poslednje mesto je na strani 365 gde se govori o ženidbi Cocciapara sa kćerkom bana Bosne: »si ritiro in Bosna, dove tolta per moglie la figliula del bano di Bosna« (po Orbiniu) »quod sentiens abiit in Bosnam et accepit ibi uxorem filiam bani Bosnae« (po Luciusu). Kao što se vidi ovim pregledom, letopis od početka do kraja poznaje samo četiri bana i to uvek ista, pa u njemu nema ni govora o banu Slavonije, o banu Posige, o banu Podrame, o banu Srema i o banu Albanije. Jedini izuzetak od toga pravila jeste ono više gore pomenuto sedmo mesto na strani 323 na koje se sada treba vratiti, jer to mesto ima jedno novo, peto bansko ime, ali kao što je rečeno, samo prividno. U stvari to novo bansko ime nije ništa drugo nego samo jedan drugi naziv za jednoga od spomenutih četiri bana te ne donosi ni novu banovinu ni novoga bana.

Pavlimir umire iznenada bez dece, ali sedmi dan, posle njegove smrti rodi njegova žena posmrče, Tiescimira (po Orbiniu) Tiscemirusa (po Luciusu). Pavlimir dakle umire sine liberis, ali njegova žena i njegova zemlja ne ostaje sine liberis, jer se posle njegove smrti rađa njegov sin. Tim povodom povrati se u Raškoj na vlast Tihomilov rod, a ostali banovi, kao ono posle Ciaslava, osamostališe se i ne htedoše

priznati ni kraljevu udovicu, ni njegovo posmrče Tiescimira, osim Dubrovnika i Tribunije, jer je tu živio Pavlimirov rod po materi iz Rima. Tako su dakle smrću Pavlimira opet kao posle Ciaslava postali samostalni ban Croatiae Albae, ban Bosne, ban Rassae i sada bi trebalo dalje nastaviti i dodati i ban Croatiae Rubaee. No, kako da to pisac letopisa tako kaže, kad je samo jedan deo te Croatiae Rubaee (Tribunia sa Lausiem — Dubrovnikom) ostala uz kralja Tiescimira. Izražaj za do smrti Pavlimira jedinstvenu banovinu Croatiu Rubeu i naziv bana Croatiae Rubaee nije dakle više odgovarao. I za to je pisac morao naći drugi izražaj.

Kada je odrastao Tiescimir, Pavlimirovo posmrče, majka ga oženi sa kćeri Cidomira, bana Croatiae Albae. Sa ovom Tiescimir, koji je pravno bio vladar cele države, a faktično samo Tribunie i Lausia, rodi dva sina, Predemira i Cresimira (po Orbiniu) Prelimirusa i Cresimirusa (po Luciusu).

Ali, usled Tiescimirovog srodstva sa banom Croatiae Albae za restauraciju države sa strane Tiescimira ostalo je samo pitanje bana Bosne, bana Rassae i bana jednog dela Croatie Rubaee, jer je ban Croatiae Albae bio deda obaju naslednika kraljevske vlasti. Za to Tiescimir pošalje jednoga sina dedi da odatle reši pitanje bana Bosne a sam sa drugim svojim sinom pođe protiv — bana Prevalitanae. I tako je eto Dioklecijanova kreacija omogućila piscu letopisa popa Dukljanina da nađe izražaj za ostatak Croatiae Rubaee: et egli con l altro figliuolo condusse l essercito nel paese Prevalitano« (po Orbiniu) »venit praeliare contra banum, qui Prevalitanam regionem regebat« (po Luciusu). U Orbinia oprezno je postavljen izražaj »nel paese Prevalitano« očevidno za to, što to više bez Tribunije nije banat, nego samo »il paese«. Izražaj »Prevalitana regio« upotrebljen je i u tekstu Luciusa ali kraj toga ipak također i izražaj banata. I tako se vidi da ni taj izuzetak na sedmom od ovih mesta, gde letopis govori o banatu, nije nikakav izuzetak jer ne pretstavlja nikakvu alternaciju vesti o četiri banovine i o četiri bana, nego je to samo jedan izražaj iz nužde po specijalnom slučaju i specijalnom razlogu, ali još uvek u okviru četiri banovine i četiri bana.

Da nije pisac letopisa došao do podele Croatiae Rubaee, ne bi došao ni do potrebe da za jedan njen deo upotrebi Dioklecijanov izražaj Prevalisa.

Može se dakle pregled spomenutog materijala u letopisu završiti sa zaključkom, da između vesti u zapisu na fol. XIV A o sedam banovina i sedam banova i vesti letopisa o četiri banovine i četiri bana nema nikakve veze. Nema dakle veze između banova Croatiae Albae, Croatiae Rubaee, Bosne i Rassae (Prevalitane) i banova Croatiae, Bosne, Slavonije, Posige, Podrame, Srema, Albanije. Prema tome izražaj Albanija u fol. XIV A biće isto tako noviji izražaj, kao i Slavonija, Posiga, Po-

drama, Srem. Izražaj dakle Albania pisac zapisa na fol. XIV A nije mogao naći u letopisu popa Dukljanina, niti mu je za to trebao izražaj Prevalitane, baš kao što nije u letopisu mogao naći ni izražaje za Slavoniju, Posigu, Podramu i Srem. Naprotiv, sva navedena mesta iz letopisa popa Dukljanina upućuju na to da letopis i zapis na fol. XIV A pretstavljaju dve sasvim nezavisne konstrukcije, jednu arhaizirajuću, (Dukljanin) i jednu modernizirajuću (Fol. XIV A). Usled toga se pitanje ko se je s kime poslužio i da li se je ko s kime služio u opšte i ne postavlja. Pomisao, da je ban Albanije u zapisu na fol. XIV A našao svoje mesto po Prevalitani letopisa popa Dukljanina proistekla je iz preokupacije, da je letopis popa Dukljanina naš najstariji istoriski spis i iz težnje, da se to onda sravnjivanjem sa drugim historiskim stvarima i dokaže.

Neizbežno se usled toga postavljaju pitanja.

Ako je Albanija preko Prevalitanije uzeta iz letopisa, kako onda da nije uzeta iz letopisa tako postojana vest o četiri bana.

Kako to da je primljena vest o sedam banova, koje nema u letopisu, ako je Albanija na fol. XIV A unešena iz letopisa.

Odakle je onda uzeta Slavonija, Posiga, Podrama i Srem, kojih nema u letopisu.

I šta je trebao pisac fol. XIV A za Albaniju letopis, kad bez letopisa ima Slavoniju, Posigu, Podramu i Srem.

Odgovor bi na to mogao biti vrlo jednostavan.

Tamo gde je taj pisac našao Slavoniju, Posigu, Podramu i Srem našao je i Albaniju, ali to ne u letopisu popa Dukljanina, jer tamo o svemu tome nema ni govora.

Znači da se onda mora uzeti, da je i Albanija piščeva konstrukcija kao i Slavonija, Posiga, Podrama i Srem. To potvrđuje i sve ono, što je u letopisu popa Dukljanina rečeno o izboru kralja na strani 320, 321, 329, 345, 365, 366, 368 i 374.

O biranju kralja sa strane banova kao i o biranju banova nema u letopisu u opšte ni govora. Pavlimir se vraća aklamacijom naroda, »da tutto il regno concorreva gran moltitudine« — »tutti li principi et baroni del suo regno vennero a lui« — »un si maravigliosо consenso de principi nel decchiararlo re« (po Orbiniu) »caeperunt undique ad eum confluere« — »bani venientes in Tribuniam, cum iupanis et setnicis susceperunt illum honorifice et« — »constituerunt illum regem« (po Luciusu).

Kao što se vidi, to je ne formalna restauracija kraljevstva sa strane celokupnog naroda i njegovih velikaša, i knezova i banova i župana i setnika. To je dakle aklamacija. S toga ovo mesto za sravnenje sa zapisom na fol. XIV A u pogledu kralja jeste manje prikladno. Prikladnija su ostala mesta.

Na strani 309 narod uspostavlja Pavlimirovog potomka Sylvestra (po Luciusu) Silivestra (po Orbiniu) na prestol njegovih praotaca nakon potpune propasti Legeca i njegovih sinova, koji su pre toga bili uništili ceo Tešimirov rod, osim toga Silvestra »populi — consilio facto — tulerunt inde Silvestrum — et ordinaverunt sibi illum in regem« — (po Luciusu). Dakle ne banovi nego narod. Strana 345. Nakon uspelog ustanka protiv Vizantijske vlasti narod, a ne banovi ili u opšte administracija zovu na vlast Dobroslava (tako i Orbini i Lucius za historiskog Vojislava): »et fecero avisato Dobroslavo« (po Orbiniu) »Congregati sunt omnes populi et miserunt Dobroslavo —« (po Luciusu).

Na strani 365, narod, a ne banovi odbija Bodinovoga sina Michalu (tako i Orbini i Lucius) i izabire drugoga kralja: »non fu permesso dal popolo, il quale — elesse per suo re« (po Orbiniu), »tunc Michala filius eius voluit succedere in regno, sed — noluit populus terrae sed constituerunt sibi regem« (po Luciusu).

Na strani 366. Kada pak izabrani od naroda kralj, bude u izgubljenom ratu zasužnjen i presto ispražnjen i opet narod, a ne banovi bira drugoga kralja: »popoli dell Ilirico — crearono per loro re Vladimiro« (po Orbiniu »populi congregantes se, constituerunt regem Vladimirum« (po Luciusu).

Na strani 368. Kad Vizantija određuje Grubessu za kralja, ipak je to »col consenso del popolo« (po Orbiniu) »constitus a populo« (po Luciusu).

Na strani 374 narod, a ne banovi bira za kralja Draghihnu: »I popoli adunque di commun consenso elessero per loro re Dragihna« (po Orbiniu) »Post haec populi congregantes se constituerunt regem Gradichnam —« (po Luciusu).

Kao što se vidi, ne samo u pogledu banova i banovina, nego i u pogledu izbora kralja, zapis fol. XIV A i letopis popa Dukljanina jesu u protivnosti, a pošto je to u glavnom sadržaj zapisa bliži je zaključak, da pisac zapisa na fol. XIV A nije u opšte letopis popa Dukljanina ni poznavao, nego što bi bio zaključak da se je njime služio.

Ipak se kod Šišića nalazi izraženo mnenje da je pisac zapisa na fol. XIV A bio naveden da izmisli u vreme hrvatskih narodnih kraljeva bana Albanije sa onim mestom u letopisu popa Dukljanina, koje glasi »banum qui Prevalitanam regionem regebat«. A isto tako i mnenje, da bi izražaj banus Podrame došao od izražaja u letopisu »princeps regionis Chelmaniae« (glavar Humske zemlje). Oboje biće neodrživo, jer kao što se vidi, zapis na fol. XIV A i letopis popa Dukljanina nemaju nikakve veze. Naprotiv, celokupni zapis na fol. XIV A odaje samostalnu konstrukciju nekoga, koji se letopisom u opšte ne bavi ili ga i ne poznaje. A što je glavno, Orbinov tekst na strani 363 pokazuje, da je već i sam letopis poznavao izražaj Albanija tako, da kada bi se radilo o dejstvu letopisa na pisca fol. XIV A, da tu ne bi trebalo tek posred-

stva sa izražajem Prevalitana, kada se u letopisu nalazi i sam izražaj Albanija: »In quel tempo l imperadore di Constantinopoli mando in Albania« (po Orbiniu).

To je Šišić morao prevideti držeći se samo latinskoga teksta po Luciusu, gde toga izražaja nema. Iz svega se dakle vidi, da se zapis na fol. XIV A ne može ubrojiti među podatke, koji bi dokazivali, da se je pisac toga zapisa služio letopisom popa Dukljanina, jer sravnenje zapisa na fol. XIV A i letopis popa Dukljanina pokazuje, da se pisac fol. XIV A letopisom popa Dukljanina nije služio, nego da je naprotiv verovatnije da ga nije ni poznavao, a to baš za to, što imade sadržaj sasvim različit od sadržaja letopisa popa Dukljanina.

ZAPIS O IMENIMA BANOVA

Na drugoj str. registra, koju Šišić označava sa XIV B, a iza donacije Petra Cerni, sina Gumayeva i žene mu Ane, nalazi se, prema njegovom sadržaju očigledno, nastavak unosa u fol. XIV A, za koji Šišić po rukopisu uzima, da je zapis iz mlađe dobe tj. iz XV ili XVI veka. Unos pod XIV A ostao je kod opštih navoda o biranju kralja, o banovima i o županima (comites) ne navodeći nikakvo ime, osim imena onih šest za banstvo privilegiranih rodova. Unos pak u XIV B donosi onda i imena banova i to od vremena »Suetopelega« pa do vremena »Suenimira«.

To pokazuje, da je unos fol. XIV B naumljen kao vest o osobama, koje su bile nosioci banske časti za to vreme.

»Isti fuerunt bani in Croacia de genere Croatorum a tempore regis Suetopelegi usque ad tempus Suenimiri regis Croatorum«, kaže se u uvodu vesti, posle čega sledi nabrajanje imena banova i na koncu »tempore Suenimiri fuit Snazig banus«.

Smisao ovih reči sastoji se u tome, da su za opisano vreme navedeni odnosni banovi i da je na koncu navedeno, ko je bio ban u vreme »Suenimira«.

To znači, imena banova od početka sa naročitom naznakom, ko je bio poslednji ban.

Baš ono mesto na kraju »fuit Petrus Snazig banus« u vezi sa uvodom pokazuje, da sav sadržaj između toga nije mogao biti drugo, nego nabrajanje imena banova«. (Izražaj »de genere« Croatorum nije greška, mesto »generationibus« i ima značenje »od roda«. Tu je izražaj »genus« upotrebljen u smislu rod, narod, za razliku od pojedinih plemena, naroda, koja se u fol. XIV A spominju pod izražajem generationibus«).

Da je ma šta drugo još osim toga bilo, moralo bi se to nečim na faksimilu odati i to, naravno, tako, da bi to bilo i vidljivo i čitljivo. Međutim, za čudo, zapis na fol. XIV A, koji treba da je stariji, vidljiv je, čitljiv, dok je od zapisa fol. XIV B, koji treba da je mlađi, dobar deo uništen i nečitljiv. Prema tome, ako bi se uzelo, da se na tom delu treba da nalazi nešto drugo, što ne pretstavlja ime bana, onda je tu,

naravno, skepsa vrlo opravdana. U čitanju Šišićevom na str. 380 Priručnika prepoznaje se prirodna i pohvalna težnja, da se pročita celokupni zapis i to ne samo njegova teško ili čak i jedva čitljiva mesta, nego i da se pročitaju sasvim nečitljiva mesta. Sa tom tendencijom, zapis, kako ga je Šišić pročitao, glasio bi »Isti fuerunt bani in Croacia de genere Croatorum a tempore regis suetopelegi usque ad tempus Suenimiri regis Croatorum: Stephanus Cucar, Saruba Cudomirig, Ouirica, Petar Mogorouig, Cacig ... Marian Cacig, Can . . Slauaz Cucar fuit, iudex regis Prelimir Cucar fuit, tempore Suenimiri fuit Petrus Snazig banus«. Sa pravom meće Šišić znake usklika iza imena Petar, iza imena Prelimir i iza prezimena Snazig. Ali takovih znakova usklika trebalo bi i više, jer sravnenje toga teksta sa faksimilom fol XIV B pokazuje da je jedan deo teksta sa imenima banova, sa malim izuzetkom, u pitanju.

Kao čitljivi delovi teksta pokazuju se ove reči »Isti fuerunt bani in Croacia de genere Croatorum a tempore regis Suetopelegi usque ad tempus Suenimiri regis Croatorum«, nadalje reč »Stephanus« nadalje, reč »Saruba«, nadalje znaci, koji više ne pretstavljaju reči, nego samo slova tj. slovo »r« nadalje slovo »M«, nadalje nešto, što je samo deo reči tj. »mog« nadalje onda opet ime Slauac, pa reč »fuit«, nadalje deo reči »simir« nadalje ime »cucar«, nadalje dve reči tj. tempore Suenimiri i na posletku jedan znak za deo reči tj. »ba« i to je sve.

Kao što se vidi čitljiv je samo gore navedeni uvod, tri imena Stephanus, Saruba i Slavac i jedno prezime, cucar, te reči fuit, kao i reči tempore Suenimiri. Iz toga se vidi, da se mora zaključiti, da su posle navešćujućega uvoda, zaista morala sledovati redom imena banova, sve dok nije na posletku spomenut, kao poslednji, ban iz vremena Zvonimirovoga.

Ono, što se na fol. XIV B teže čita jeste prezime cucar iza Stephanus, što oboje zajedno daje ime bana Stephanus Cucar, nadalje reč Cacig, onda iza imena Slavac prezime cucar, što daje ime i prezime Slavac cucar i sa lako pročitanim dodatkom onda izražaj Slauac cucar fuit.

Tako bi se moglo uzeti kao čitljivo: »Isti fuerunt bani in Croatia de genere croatorum a tempore regis suetopelegi usque ad tempus Suenimiri regis croatorum: Stephanus cucar, Saruba, Cacig, Slavac cucar fuit, tempore Suenimiri. Vrlo se teško čita ali se ipak još može pročitati iza imena Saruba »ge« i »eis« tj. dva izražaja izražaj gener i izražaj eius, što onda u celosti daje izražaj Saruba gener eius. Nadalje se iza reči »Suenimiri fuit« može još pročitati ime Petrus.

Sve ostalo spadalo bi već u red onoga, što se još doduše može pročitati, ali što se ne može ni razumeti ni odgonetnuti. To bi bilo slovo r iza »ge« i »eis« tj. iza gener i eius, nadalje bilo bi to također slovo »M« i na posletku deo reči banus tj. »ban« sa izražajem »us« tj.

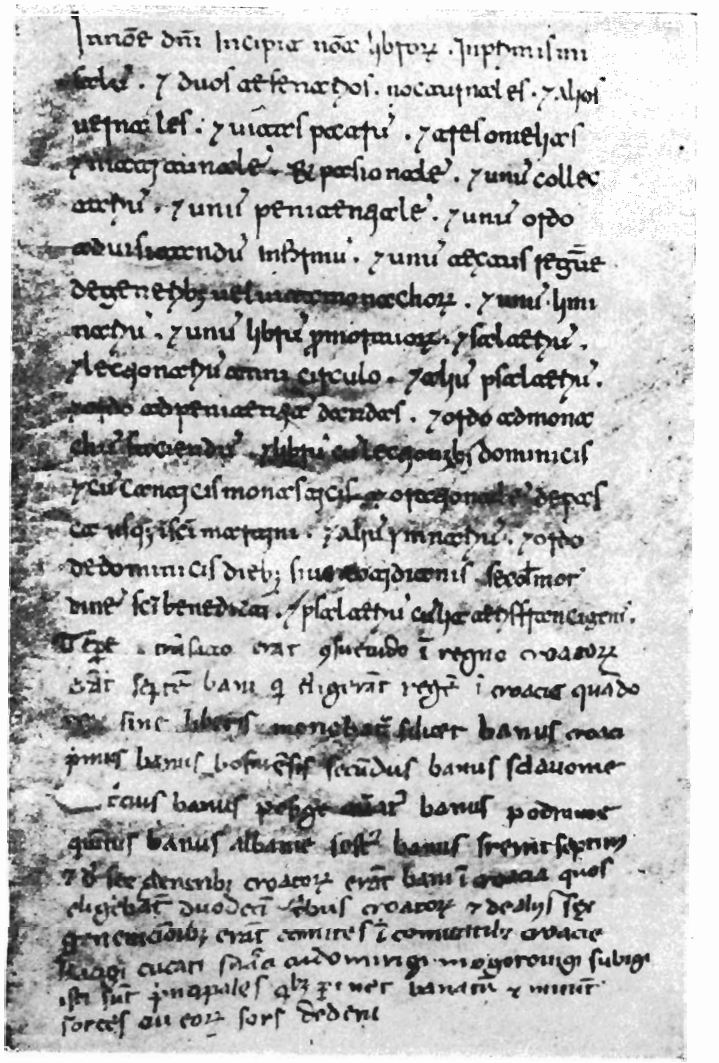

Slika 17

prenesena iz knjige Ferda Šišića,
Priručnik 1914, strana 380

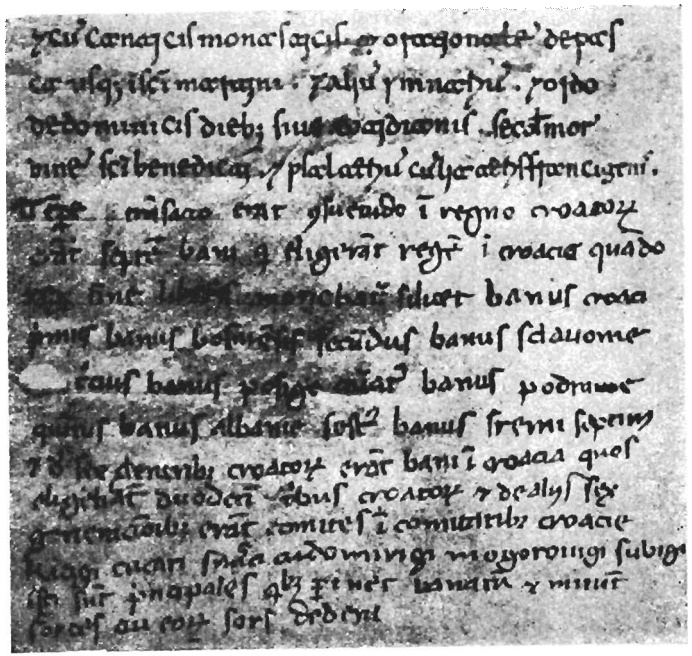

Slika 18

prenesena iz knjige Ferda Šišića
Povijest Hrvata, 1925, strana 653

banus, što poslednje znači, da je onaj, koji se je tu spomenuo, tempore Suenimiri, bio ban. Eto to je sve.

Ostalo već ne bi išlo iz oka i mozga, nego samo iz mozga. Tako veznik u prazno mesto između Stephanus cucar i Saruba sa izražajem »et«, koji omogućuje čitanje: »Stephanus cucar et Saruba gener eius« okom se ne će naći, ali umom se upravo nameće.

To bi onda sve zajedno značilo, da se od teksta fol. XIV B može smatrati čitljivim sledeće: »Isti fuerunt bani in croatia de genere croatorum a tempore regis Suetopelegi usque ad tempus suenimiri regis croatorum Stephanus Cucar et Saruba gener eius... cacig... Slauac cucar... fuit... tempore Suenimiri fuit Petrus... banus...« Iz toga bi proizlazilo, da se unos fol. XIV B odnosi na imena banova, kao i da zaista i sadrži ta imena od Suetopelega do Zvonimira.

Mora se dakle uzeti, da je zapis fol. XIV B vest o imenima banova i ništa drugo.

Naravno, konačni sud mogao bi se dobiti tek, kada bi se original pregledao i sasvim modernim tehničkim sredstvima.

Do sada je namerno izostavljeno, da se u zapisu fol. XIV B može pročitati još nešto i to zato, što je to nešto zapravo predmet ove rasprave, pa je sve ostalo pre toga trebalo izneti, da se vidi, gde se to nešto nalazi, a to za to, da se vidi, da i to može biti kao i sve drugo u tome zapisu samo ime jednoga bana.

No, osim toga to je i za to ostavljeno posebno, jer je čitanje toga mesta kontroverzno.

Može se uzeti, da ono glasi: »simir cucar«. Malo dalje od toga mesta dolazi izražaj fuit. Ali to je jasno, jer se time kaže, ko je bic ban za vreme Zvonimira.

No onaj prvi fuit iza »Slauac cucar je nejasan, jer se ne vidi, da li zaista spada ka izražaju Slauac cucar ili spada onome, što posle toga sa izražajem »simir cucar«, dolazi.

Šišić je iza reči »cucar« naprosto dodao još jedno »fuit« i tako mesto nejasnoga mesta »Slauac cucar fuit... simir cucar«, gde se zapravo ne vidi kuda ovaj izražaj u sredini »fuit« spada, sa dva »fuit« stvorio dva jasna mesta »Slauac cucar fuit« i »simir cucar fuit«, kod kojih se vidi, kud koji »fuit« spada. Ali, to je neodrživo. Na izražaj »simir cucar« ne može se ništa dodati, jer između toga izražaja i sledećega izražaja »tempore Suenimiri« nema mesta ni za kakvu reč. Usled toga bi takvo čitanje Šišićevo pretstavljalo jedan tekst, koji nije postojao i ne postoji. Prema tome, taj deo teksta »Slauac cucar fuit... simir cucar« može se čitati i kao »Slauac cucar fuit« i kao »fuit simir cucar«, ali nikako, kao simir cucar fuit, do čega se dolazi samo ubacivanjem izražaja »fuit«, dakle sa konjekturom.

Šišić je ono, što leži između »Slauac cucar fuit« i »simir cucar« pročitao tako, da je između te dve stvari stavio izražaj »iudex regis

Pre«, a osim toga je ono simir čitao limir, tako da mu je sve zajedno dalo »iudex regis Prelimir Cucar«, čemu je onda još iz glave dodao »fuit«, pa je tako dobio »iudex regis Prelimir Cucar fuit«. Takvim čitanjem dobiva se druga slika teksta, jer se među imenima banova pojavljuje »iudex regis« tj. kraljevski sudac. Prema tome, pred nama bi stajalo mesto sa izražajem »simir Cucar« što bi morali uzeti, kao, naravno upotrebivši ono, što je nečitljivo pre toga, kao iudex regis Prelimir Cucar. Naravno, u oba slučaja bez izražaja »fuit«, koga tu na zapisu nema.

Oba zapisa XIV A i XIV B uzeta zajedno, sadrže, i to prvi, opis političkog uređenja države sa banovima, a drugi imena banova.

Teško se je oteti utisku, da su prema tome oba zapisa jedna stvar, i da je XIV B nastavak od XIV A. Naravno, da takav utisak onda proizvodi i pomisao, da bi prema tome to sve zajedno i zapis XIV A i zapis XIV B moglo biti od istoga pisca. Takvu pomisao potpomaže i to, što se je Šišić u spomenutom letopisu popa Dukljanina u izdanju Srpske Akademije nauka na str. 54 glede vremena tih zapisa korigirao u tom smislu, da su oba unosa iz XIV veka, ali da je ipak onaj na fol. XIV B nešto mlađi.

Međutim, kada se grafološki stvar posmatra, dobiva se utisak, da su oba unosa, ne samo sadržajno jedna ista stvar, nego i da oba potiču od iste osobe.

To znači, da pisac fol. XIV B nije nastavljač pisca fol. XIV A, nego da je to isti pisac.

Utisak, da se radi o drugome piscu dolazi odatle, što su na fol. XIV A na prvobitni zapis o crkvenim knjigama dalnji retci najpre napisani također linealno, pa se vidi da se pisac trudio da mu rukopis bude što lepši. Poslednji red već napušta to, i tu rukopis postaje bez linija mnogo slabiji, tako da prelazom na XIV B, bez linije, slova postaju sve manja i rukopis sve slabiji.

Ta razlika u razvitku jednoga rukopisa podobna je da stvori utisak dvaju rukopisa. Posmatranjem, pak, dolazi se do zaključka, da je to samo prividna slika stvari, a da je jedan i drugi rukopis, i sadržajem i pismom, jedna stvar, od jednoga čoveka. Taj utisak je takav, da stvara uverenje, da bi se to i stručnim grafološkim sudom potvrditi moglo. Naravno, da je i sam sadržaj kraj te sličnosti pisma dovoljan, da i pre toga i bez toga stvori uverenje o jednom rukopisu.

Ako je tome tako, onda, što se tiče samoga vremena, iz koga može da potiče taj rukopis, nalazio bi se u samom tom rukopisu kriterij antequam non u izražajima Sclauonia, Albania i Srem, a naročito još i u izražajima Posiga i Podrama.

Pre nego što su se ti izrazi pojavili, naravno, rukopis taj nije mogao biti napisan.

Šišić sumnja, da li je iza Zvonimira još bilo banova (Priručnik str. 380) jer se u nijednoj Zvonimirovoj ispravi ne spominje.

Po zapisu na fol. XIV B može se doći do zaključka, da ili pisac nije hteo da piše dalje od Zvonimira, ili to nije učinio za to, što je smatrao Zvonimira poslednjim kraljem i njegovoga bana poslednjim banom.

Ako je, kao što to Šišić konačno uzima i jedan i drugi zapis iz XIV veka, stolećima posle Zvonimira, onda je prirodnije uzeti ovo potonje tj. da je pisac zapisa kod Zvonimira i njegovoga bana stao, jer ih je smatrao poslednjima.

Prema tome, iudex regis Prelimiri, kao što je to Šišić pročitao, izgleda sasvim kao jedno strano telo, koje se u te zapise interpretacijom i konjekturom unosi, a za koje ne postoji verovatnost, da se nalazi u samim tim zapisima. Prema tome, treba videti podlogu tome protivnoga Šišićevoga mnenja.

Ono, što se na fotografiji vidi iza »Slauac cucar fuit« ne može se ni razumeti ni odgonetnuti. Prema tome se ne može reći ni da to pretstavlja izražaj iudex, niti koji drugi izražaj, jer šta je to, to se zapravo ne vidi. Isto tako se ne raspoznaje ni ono, što je Šišić posle pročitao kao regis tj. iudex regis.

Ali, ni ono što je Šišić pročitao, pre reči »simir«, kao reč »Pre«, dobivši tako od »simir« »Prelimir«, koji sa naknadno dodanim »fuit« čini »iudex regis Prelimir«... fuit«. Tako je Šišić i pročitao ono, što se pročitati ne da i dodao »fuit«. Ali ne samo to, nego je i ono, što se može pročitati kao »simir« uzeo kao »limir« i tako dobio ime »Prelimir«, ime, za koje ističe da ga ne poznaje ni jedan drugi historijski izvor osim latinske redakcije Letopisa popa Dukljanina (Glave XXVIII—XXX) iz čega on onda izvodi, da je pisac fol. XIV B morao to ime, kao ime kralja Prelimira, uzeti samo iz latinske redakcije toga letopisa.

Naravno, nečitljive reči »iudex regis« ne bi se mogle primiti, dok ih ne bi moderna tehnika kao takove potvrdila. Reč »Prelimir« ne bi se mogla primiti, jer se na zapisu vidi, kako pisac piše slovo L, a kako piše slovo S (vidi reči Suetopelegi i Slauac). Slovo L je uvek samo prava crta, dok je slovo S uvek prava crta sa kukom (vidi pre svega samu reč Suetopelegi i dalje »usque«, »tempus«, »Suenimiri«, »Stephanus«, Saruba«, »Slauac«).

U reči »simir« je crta sa kukom, dakle to je slovo s, a nije prava crta samo, tj. slovo l. Pošto bi onda reč »simir« sa reči »Pre« činila reč »Presimir« jasno je, da ono »Pre« ne će biti da je pravilno pročitano.

Šišić se oslonio na to, da je tu pre izražaja »simir« našao slovo »p« sa crticom iznad toga slova, što bi onda shvativši tu crticu kao znak za skraćenicu imalo sa ostalim da dade izražaj »pre«. Ali, zalud će se slovo p u reči »tempore«, »Suetopelegi«, »tempus«, »tempore« sravnjivati sa onim znakom ispred izražaja simir, u tom smislu, da se tu nađe

potvrda, da je to slovo p. Nikakve sličnosti tu nema. Naprotiv onaj znak ispod te crtice prikazuje se nečitljivim.

Ako je Carara u Archivio Capitolare di Spalato u Spljetu 1844 str. 68 ispravno čitao »simir« a neispravno p, te ne obziruć̀i se na crticu našao tu ime »Psimir Cucar«, onda je to samo znak, da ni on nije vidio, da se ono ispred crtice u opšte ne može pročitati.

Ali, ono što se ispred onoga »simir« može naći, uzevši zajedno sa tim »simir« pokazuje, da se tu zaista radi o jednoj većoj reči, nego što bi bio »psimir« ili »plimir«. Zato je razumljivo, što je Kukuljević to mesto pročitao kao Cresimir, a Rački to usvojio.

Šišić drži da je do tog došlo, jer se nije radilo po originalu. Ali eto faksimile originala to potvrđuje. To znači, da se odnosno mesto sa sigurnošću ne bi moglo čitati, ali da sva verovatnost govori za Cresimir. Dakle, »Cresimir Cucar«. To bi značilo, da se na tom mestu pročitati mogu samo reči »simir cucar«, a kao verovatno uzeti samo kao »Cresimir cucar«. Prema tome čitanje »iudex regis Prelimir cucar« ne bi se moglo primiti, a već o »fuit« ne bi se moglo ni govoriti.

Prema tome, sve dok se ne bi primenom moderne tehnike konačno utvrdio taj tekst, zapis na fol. XIV B, ne bi mogao ostati kao podatak, da se je njegov pisac morao služiti Letopisom popa Dukljanina, što Šišić zaključuje po tome, što se ime Prelimir nalazi samo u ta dva mesta u Letopisu popa Dukljanina, i to samo u njegovoj latinskoj redakciji, a eto i tu na fol. XIV B.

Ali i bez svega ovoga, takav zaključak, da se je pisac zapisa na fol. XIV B služio sa latinskom redakcijom popa Dukljanina, ne može ostati iz jednog drugog mnogo jednostavnijeg razloga.

Namerno je iz dosadašnjeg razlaganja ispušten konac zapisa, da se vidi da i bez toga spomenuti zaključak ne može postojati. Kada se pak pročita i konac zapisa, onda to postaje po sebi jasno.

Taj konac glasi: »Omnes isti fuerunt bani in Croatia«. To znači, da pisac zapisa nije samo u svom uvodu naglasio da donosi imena banova, nego je to na koncu zapisa tim rečima ponovo potvrdio.

Kada se na početku zapisa kaže, da su svi oni bili banovi »in croatia«, onda je tu tekst potpuno jasan. U zapisu dakle nalaze se samo imena banova. Prema tome bio bi i Psimir, Prelimir, Cresimir, Cucar, samo ban, a ne »iudex regis«. Čitanje dakle »iudex regis« pretstavljalo bi unašanje jednoga stranoga tela u niz imena banova, što bi bilo u izričitoj protivnosti sa onim, što je u samome zapisu naglašeno, i na njegovom početku i ponovo na njegovom svršetku.

Pomisao, koja se sama od sebe nameće kao pitanje, a da li nije odnosna osoba mogla biti i jedno i drugo, takva pomisao kraj takvoga stanja stvari ne bi mogla ostati, jer bi to onda tako moralo u tekstu biti i izraženo, pošto jedna stvar drugu isključuje. Iudex regis isključuje bana, dok nije kazano, da je obadvoje bilo spojeno u jednoj osobi.

A pošto to nije kazano, a ceo tekst pokazuje, da se govori samo o banovima, ne može se uzeti, da je odnosna osoba bila drugo nešto, nego ban.

No, za pitanje o kome se radi, nema u opšte potrebe odlučivati se za ma koju od tih alternativa, jer sve da se i uzme da je taj Cucar bio i ban i iudex regis time se ništa ne bi dobilo u tome smislu, da ono »simir« znači ne bana, nego kralja Prelimira.

Do imena kralja Prelimira je u opšte još vrlo daleko, jer sve kada bi se radilo o kralju, a ne o banu, bio bi to onda kralj Cresimir, a ne kralj Prelimir, čime za pitanje o tome, da li se pisac zapisa na fol. XIV B služio letopisom popa Dukljanina ili ne, ne bi bilo ništa dobiveno, jer to može po Šišiću da dokaže samo ime kralja Prelimira.

Šišić kaže: »Čitanjem Prelimir pak stekli smo dokaz, da je anonimni glosator registra Sv. Petra već u XIV veku negde u okolini Splita poznavao i latinsku potpunu redakciju Letopisa popa Dukljanina (glave XXVIII—XXX), jer ime kralja Prelimira (zapravo Predimira) ne samo da ne poznaje hrvatska redakcija našega Letopisa, nego ni jedan nama poznati drugi istorijski izvor«. Kao što se dakle vidi, po Šišiću samo Prelimir, a ne Cresimir.

To znači, da nije dosta pročitati mesto bana Cresimira Cucara kraljevskog suca Cresimira Cucara. Nadalje, da nije dosta mesto Cresimira Cucara pročitati Prelimira Cucara, nego da je potrebno čitati tako, da ono »simir« pretstavlja kralja Prelimira, čemu bi onda bila posledica, da za naziv bana (ili kraljevskog suca) ostaje samo ime Cucar. A to opet znači, da je nadalje potrebno pročitati »iudex regis Prelimiri« — razlikujmo dobro, Prelimiri sa »i« na kraju, a ne samo Prelimir — »Cucar« i tome još dodati »fuit« tj. čitati ne tako, kao da bi kraljevski sudac bio Prelimir i Cucar, nego tako, kao da bi Cucar bio kraljevski sudac kralja Prelimira.

Kao što se vidi kod ovakvoga čitanja u stvari ne ostaje se više na samome čitanju, nego se tu već vrši operacija. Onome »simir« dodaje se slovo i, o kojem slovu na tom mestu u zapisu na fol. XIV B nema ni traga, a onome Cucar dodaje se »fuit«. Na taj način se od imena bana (ili kraljevskog suca) stvara ime kralja, a od prezimena toga bana (ili kraljevskog suca) ime toga bana.

Tekst koji glasi, ako se uzme čitanje »iudex regis« kao moguće »iudex regis Prelimir Cucar« tj. kraljevski sudac Prelimir Cucar pretvara se u tekst »iudex regis Prelimiri Cucar« tj. sudija kralja Prelimira Cucar.

Šišić je tu operaciju, koja naravno nema nikakve objektivne baze proveo na bazi subjektivnoj. To mu je omogućeno njegovim opštim stavom kod njegovoga izdanja Letopisa popa Dukljanina. On ni tamo nije tekstove preneo nepromenjene, kako ih je našao, nego ih je prepravio dodavanjem, ispravljanjem ili ispuštanjem, naravno, sve prema svome shvatanju. Za očuvanje naučničke savesnosti on je na to upo-

zorio i istakao, da je to činio kod onih mesta za koja je mislio, da nisu potekla iz pera popa Dukljanina, već da su docnija interpolacija, (upotrebivši u štampanom tekstu tzv. petit), na dalje kod onih mesta, koja je on ispravio, misleći da su čestim prepisivanjem došla iskvarena do nas, (štampavši ih kurzivnim pismenima), nadalje, kod onih mesta, koja je on sam popunio »budi prema Orbinovom tekstu ili svojim kombinacijama« (stavivši ih u uglaste zagrade, za znak da su to lakune), jer je našao, da su to lakune nastale greškom ranijih prepisivača. »Svaku sam od ovih promena vazda verno označio u beleškama pod tekstom« kaže Šišić »gde je trebalo objašnjenje, zašto sam tako radio«. Samo Orbinov talijanski tekst, koji on zove prevod, preneo je po originalu — »nisam dirao, već ga ostavio onako, kako sam ga našao«.

Eto tu metodu, određenu za letopis popa Dukljanina, primenio je Šišić i na tekst zapisa fol. XIV B, samo što je tu stvar ostala i bez beleške i bez komentara o izvršenoj promeni. Čak se u komentaru str. 442—454 ka spomenutom Letopisu ime Prelimir u opšte i ne spominje, nego samo Predimir. Ime Prelimir sa dodatkom slova *i* ostalo je dakle na str. 54 Šišićevog izdanja spomenutoga Letopisa bez beleške i bez komentara. To je dakle čisto subjektivna operacija, kojom se najpre dodaje slovo *i*, a onda izvode zaključci kao da je to slovo *i* na tom mestu postojalo i da ga nije trebalo tek dodavati. Bilo da »simir« znači psimir, Prelimir, Cresimir, ali uvek bez slova *i*, ono je takvom subjektivnom operacijom »simiri«.

Ali to tako na fotografiji XIV B ne stoji. No, ne samo da to prestavlja subjektivnu operaciju, nego ni ta subjektivna operacija nije u opšte mogla biti izvršena. Šišić na str. 291 letopisa popa Dukljanina izričito naglašava, da lakunama smatra ona mesta za koja drži da su nastala greškom prepisivača. To bi značilo, da je po njegovom mišljenju u originalu nekada moralo biti ono, što je prepisom ispalo, a što on vraća.

Iz toga sledi da se takav metod može primenjivati samo na prepise.

Ali zapis na fol. XIV B nije prepis, nego je original. Tu dakle, nema mesta domišljanju o tome, kako je original morao izgledati, kad je original bio pred očima Šišićevim, a eto njegovom zaslugom i pred našima.

Prema tome, subjektivna operacija sa dodavanjem slova *i* pretstavlja operaciju na originalu i dodavanje slova *i* reči »simir« u originalu.

Jasno je, da to onda nije korigiranje prepisivača radi uspostave originala, nego korigiranje originala, radi, što ne može biti drugo, nego dobivanja drugoga teksta, nego što je onaj, koji se nalazi na originalu.

»Ali u drugom prepisu«, kaže Šišić »ima još jedno značajno i krupno mesto za naše raspravljanje«, i onda to mesto donosi, ne kako je u originalu, nego kako ono izgleda usled njegove subjektivne operacije promenjeno sa dodanim slovom *i* od »simir« u »simiri« ili po Šišiću od Prelimir u Prelimiri, baš kao da se ne radi o originalu, nego o prepisu, donoseći to mesto« — »iudex regis Prelimir (*i*) Cucar fuit«. I na to dodaje »I ako je ime kralja Prelimira jasno ispisano (naravno sa dodatkom njegovoga slova *i*,)« korektno čitanje oteščavala je — kako se čini kratica pre (p) inače dobro poznata u paleografiji od VIII do XV veka«.

I tako bi od originala, koji je po Šišiću Prelimir Cucar, a što pretstavlja jednu osobu sa imenom i prezimenom postale dve osobe, jedna s imenom tj. kralj Prelimir, a druga samo sa prezimenom tj. njegov sudac Cucar.

Šišićevo čitanje zapisa pokazuje tri Cucara. Jasno je da je to plemensko ime tj. prezime i zato vidimo, da svaki cucar ima i ime, kako je Šišić pročitao Stephanus cucar, Slauac Cucar i Prelimir Cucar. To je i prirodno, jer Cucar je kao i kacig ili Cudomirig ili mogorouig ili subig, samo plemensko ime.

Prema tome ne bi značilo još ništa, ako bi se kazalo da je kraljevski sudac bio cucar. Plemenska su imena navedena na fol. XIV A, a to je nastavljeno na fol. XIV B, baš za to, da se tu onda unesu i lična imena tih banova iz tih plemena. Sasvim je onda neverovatno, da bi na fol. XIV B banovi bili označeni sa imenom, a samo kraljevski sudac sa prezimenom naprosto samo kao cucar. To verovatno nije ni bilo u originalu niti se faksimile originala može tako čitati.

To je samo posledica čisto subjektivne operacije Šišićeve na samom originalu, odnosno na samom prenosu originala u štampu sa njegovim dodatkom slova »*i*«.

God. 1914 u svom Priručniku na str. 380, Šišić takvu subjektivnu operaciju još ne vrši i ne dodaje slovo »*i*« i ako već tada čita regis Prelimir i izolira Cucara od Prelimira, što pokazuje, da je već tada taj tekst shvatio u smislu Cucar iudex regis Prelimir.

Godine 1928 on je tome svome čitanju dao i opisani oblik, koji je, kao što se vidi, protivan originalu.

Očevidno impresioniran (»krupno i značajno mesto«) svojim otkrovenjem, da je Cararin Psimir u stvari Prelimir i da to otkrovenje može poslužiti njegovoj tvrdnji o starini letopisa popa Dukljanina, on je, dobivši na gore opisani način bana Prelimira (odnosno kraljevskog suca Prelimira) od istoga napravio kralja Prelimira, dok je bana Prelimira ili pravije Cresimira Cucara napravio samo za cucara. »A kralja Pelimira mogao je pisac zapisa fol. XIV B naći samo u latinskoj redakciji popa Dukljanina«. Pisac zapisa, dakle, fol. XIV B preneo je odatle svoga kralja Prelimira.

Međutim, kao što se vidi bez Šišićeve subjektivne operacije taj pisac u opšte nema kralja Prelimira, nego samo bana i to ne Prelimira, nego Cresimira.

Prema tome, ne piščev original, nego tek Šišićeva prerada donosila bi podatak, da je pisac i odakle je pisac uzeo kralja Prelimira. Usled toga, pošto podatak ne donosi original izvora, nego Šišićeva prerada, takav podatak za pitanje starosti letopisa popa Dukljanina nije nikakav podatak.

Zanimljivo je još i to, što u isto vreme Šišić u svom izdanju Letopisa popa Dukljanina, u Luciusa latinskoj redakciji istoga, svih deset mesta na kojima stoji Prelimir ispravlja u Predimir, verovatno prema Orbinu, i ako Orbini u svojem talijanskom tekstu istoga letopisa pored također deset mesta sa Prelemir imade samo jedanput Predemir. Jasno je, da Šišić onda drži, da ime Prelimir u opšte nije nikad ni postojalo, nego da je to pogreška prepisivača.

To bi značilo, da je zapis fol. XIV B rađen, ako već po letopisu, a ono po jednom skroz pogrešnom prepisu. To pak protuslovi celokupnom tekstu zapisa i fol. XIV A i fol. XIV B iz koga se vidi, da ništa nije uzeto iz Dukljanskoga letopisa, pa je sasvim neverovatno, da bi ime Prelimir bilo uzeto iz pogrešnoga prepisa toga letopisa po pogrešnom nazivu Prelimir za Predimir. A na tu neverovatnost dolazi još i okolnost, da je Šišić takovom pogrešnom prepisu za original morao dodati slovo i, da taj preneseni Prelimir bude kao u Dukljanskom letopisu kralj Prelimir, koji kao što se vidi po ispravci Šišićevoj tome Dukljanskom letopisu nije ni postojao, nego je to samo pogreška za Predimir. Prema tome, bilo bi verovatnije u zapisu naći Predimira, koji je postojao, a ne jednu pogrešku prepisivača sa Prelimirom, koji nije postojao. A što je još prirodnije, pisac zapisa, koji hoće da poznaje imena sviju banova, od Suetopelega do Suenimira, još će pre znati, da kralj Prelimir nije nikad postojao, nego da je to bio (u koliko Letopis ima pravo) Predimir. Pisac Posige i Podrame bio je vremenski takovom Predimiru bliži, pa je sasvim neverovatno. da će on prenositi jednu pogrešku.

I bez obzira na izložene grafološke momente po tome je već jasno, da pisac zapisa nije u opšte napisao ime Prelimira, a pošto nije napisao, a to je očevidno, ni ime Prelimir, to se sa grafološkoga gledišta pokazuje najveća verovatnost za ime Cresimir. Poslednju reč može doneti samo moderna tehnika.

Ovako bez toga po samom faksimilu i njegovom sadržaju, na tome mestu ne samo da nije naveden ban, odnosno kraljevski sudac kralja Prelimira, nego nije naveden ni ban i kraljevski sudac Prelimir Cucar, nego je naveden ban Cresimir Cucar. Ako je bio ujedno i kraljevski sudac i opet samo Cresimir Cucar.

Ovde je sada mesto, da se zaključi na završetku sa onim, o čem je naročito izostavljeno govoriti, da se vidi, kako i bez toga Šišićev argumenat ne stoji.

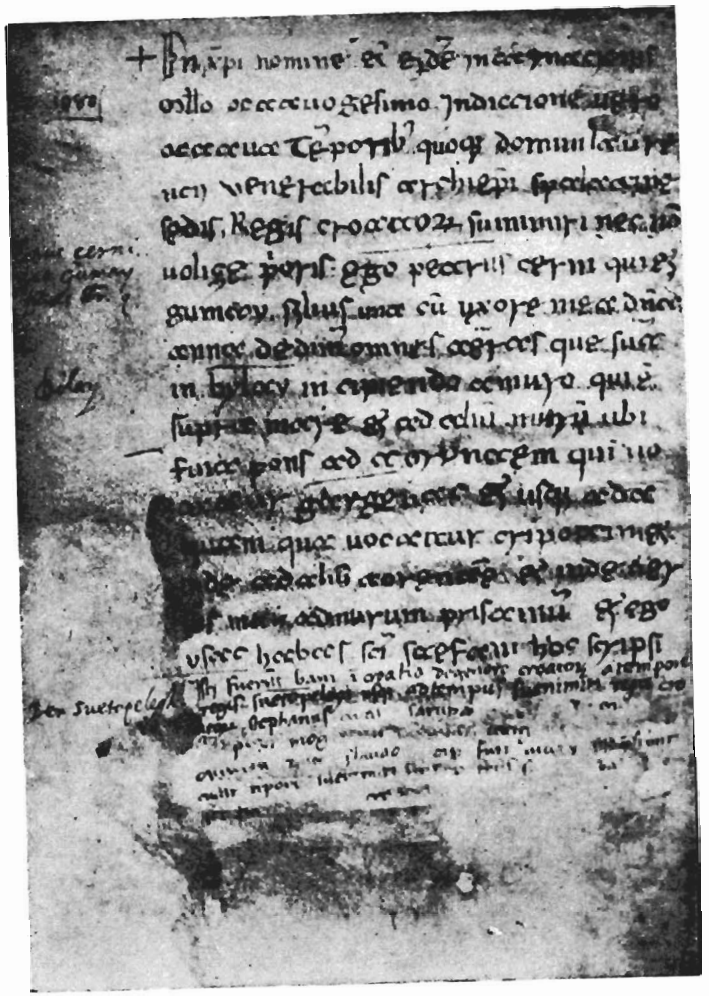

Slika 19

prenesena iz knjige Ferda Šišića
Priručnik 1914, strana 380

Završne reči zapisa fol. XIV B bez svega ovoga, što je ovde do sada navedeno dovoljne su, da pokažu da fol. XIV B nije drugo, nego popis banova, kao detalj za zapis fol. XIV A. Zapis fol. XIV B svršava sa rečima »Omnes isti feurunt bani in Croatia«. Svi ovi bili su banovi »in Croatia«. To je ponavljanje i potvrda uvodne reči »Isti fuerunt« itd. Omnes, svi, to očevidno znači i Cresimir Cucar.

Kada jedan tekst kaže, kako će navesti imena banova, a onda ih zaista i navodi i na koncu završava time da su svi navedeni bili banovi, onda iz toga samo po sebi kao najprirodnije sleduje, da sva ona imena, koja se usled vremena ne mogu više pročitati, ili bar ne mogu sasvim sigurno pročitati, ne mogu biti drugo nego imena banova. Zato dok ne bi moderna tehnika sa samim originalnim tekstom dokazala što drugo, ne može se uzeti, da je zapis na fol. XIV B išta drugo, nego nastavak vesti na fol. XIV A o političkom uređenju države, u kome nastavku se posle navoda imena plemena privilegiranih na banstvo, navode još i imena onih lica, koja su taj privilegij izvršivala.

Prema tome, nikakva verovatnost ne govori, da bi u tom spisu na fol. XIV B mogao biti spomenut ma ko drugi osim bana, jer je kao što to kaže ta vest svojim sopstvenim rečima, i otvorena i zatvorena samo za to, da navede imena banova.

Neverovatan je dakle kraljevski sudac, sve da se je i zvao Prelimir, a ne Cresimir. Neverovatan jer bi u oba slučaja to bilo samo ime bana iz plemena Cucar. O kralju Prelimiru, kao što se vidi ne može biti govora.

To je samo rezultat jedne subjektivne operacije, prilikom prenosa originalnoga teksta provedene, sa dodavanjem slova »*i*« tamo, gde toga slova u originalu očevidno nema.

Može se dakle završiti s time, da na opisanom i ovde pregledanom mestu u originalu može stajati samo ime Cresimir Cucar. Sad, da li je to bio zaista samo ban, kao što iz zapisa proizilazi ili je bio ujedno i kraljevski sudac, kao što to Šišić čita, to je za pitanje o kojem se radi svejedno.

Glavno je to, da on nije bio ni ban ni kraljevski sudac kralja Prelimira, jer o kralju Prelimiru bez Šišićevog dodatka u originalu nema govora, nego je tamo, ako bi i bio Prelimir, a ne Cresimir, to samo onda čovek sa imenom i prezimenom Prelimir Cucar.

Samo subjektivnom operacijom sa dodatkom slova »*i*« i sa dodatkom reči »fuit« originalni tekst, sve da je proviđen imenom Prelimir, a ne Cresimir bio bi da se između ostalih banova navodi i ban ili kraljevski sudac Prelimir Cucar, a ne, kako je promenjeno, samo kao Cucar, da bi onda od njegovoga imena Prelimir postao kralj Prelimir. Kao što se vidi, tu se onda subjektivnom operacijom u stvari menja originalni tekst, a onda se odatle izvode konsekvencije, kao da je originalni tekst glasio, onako kako je izmenjen.

Iz navoda bana makar i Prelimira Cucara ne da se naravno ništa izvesti u pogledu odnosa zapisa fol. XIV B i Letopisa popa Dukljanina. To je tek moguće, ako od bana ili kraljevskog suca Prelimira Cucara postane dvoje, ban Cucar i kralj Prelimir. A do toga dolazi se samo umetkom jednoga slova, koga u originalu nema, zapravo dakle prepravkom originala. Ali, onda, argument za postavljenu tvrdnju nije original, nego prepravka, a takav argument je bez ikakove vrednosti.

Usled toga mora se zaključiti time, da ne postoji nikakav ni dokaz ni indicij, da se je zapis fol. XIV B služio letopisom popa Dukljanina, bar ne u onom smislu, u kome to Šišić tvrdi, a o čemu se ovde jedino i radi. Naprotiv, iz oba zapisa dobiva se slika da oni pretstavljaju u stvari jedan zapis, jedne ruke, sasvim samostalno rađen. Svakako, podatak sa kraljem Prelimirom u smislu dokaza za starinu Letopisa popa Dukljanina, ne može se u opšte smatrati podatkom.

NAPIS GECO

Još 12. VII. 1954 pisao je Frano Vlašić, učitelj, doktoru Fedoru Nikiću u Beogradu iz Hodilja pismo, u kome mu šalje prepis napisa, koga je našao na jednoj ploči jednoga groba pred crkvicom Sv. Mihajla na Stonskom poluotoku. Po tome pismu došlo je do veze između učitelja Vlašića i Nikića, u naučne svrhe, posredstvom učitelja Dobrojevića u Stonu. Tako su navedena sva tri svedoka glede predmeta ovoga konkretnog čitanja. Učitelj Vlašić spominje u pismu, kako ga je to, što se je mnogo pisalo o toj crkvici Sv. Mihajla sa nagađanjem o njenom poreklu, navelo, da se i on sa tom crkvicom pozabavi. Kaže, kako je odlazio često radi toga na brežuljak i prevrtao razno kamenje sa izrađenim fragmentima starohrvatske ornamentike, ali je nalazio samo razne odlomke. Jedan fragment sa natpisom TEMPORE potakao ga je na potraživanje nastavka toga napisa, ali nije našao ništa osim jedn napis RIMBRAH, koji je također samo jedan odlomak.

To mu nije dalo mira, a da ne podigne ploču sa jednoga groba pred crkvicom, sumnjajući, da bi ta ploča mogla biti nadgrobna ploča onoga groba, kojega je u crkvici otkopao Danski arheolog Dyggve.

I još nekoliko meseci pre gornjega njegovoga pisma našao je učitelj Vlašić na rubu te ploče sa toga groba napis, kojega je on slobodnom rukom profesoru Nikiću preslikao kako sledi, a što je kasnije ispravio priposlanom fotografijom originala.

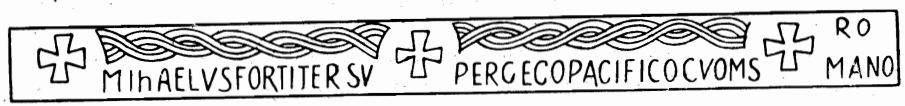

(Na originalu je tekst gore a ornament dole).

Osim te slike, dodao je Vlašić, kako se sa donje strane ispod napisa nalaze izdubljene dve rupe, svaka u obliku polovine ljuske jednoga jajeta. Slične rupe, ali manjeg oblika, kaže Vlašić, nalaze se i na pragu nadvratnika crkvice, iz čega on zaključuje, da je i ova ploča morala pripadati nadvratniku jednih svakako većih vrata.

Po njegovom mišljenju nadvratniku vrata na ulazu u grad, jer se zidovi utvrda i danas vide. Da bi mogla ta ploča biti kakva oltarska ploča smatra isključenim.

Kao počasni konzervator Frano Vlašić kaže, kako je o tome obavestio gospodina Fiskovića i gospodina Karamana, a da li je gde šta o tome otštampano, nije mu poznato. Čitalac će sa velikim zanimanjem bez sumnje ogledati taj napis i, ako se bude saglasio sa njegovim čitanjem, saglasiće se bez sumnje i sa potrebnim velikim priznanjem učitelju Vlašiću za njegov značajni nalaz.

Prvo što je očevidno, čim se ovaj napis pogleda, jeste to, da on sadrži jednu čudnu reč, koja je ne samo nerazumljiva nego i sasvim neobična. To je reč GECO. Napis je latinski a u rečniku je takva latinska reč GECO nepoznata. Isti je slučaj i sa jezikom grčkim. Ne preostaje dakle drugo nego uzeti, da ovo GECO ne će biti ništa drugo nego latinsko GRAECUS (grčki GRAIKOS) upotrebljeno kao supstantiv i prema tome na tom mestu imati značenje GRK.

Rad kamenoresca izgleda tu toliko primitivan, da se može uzeti, da je u reči GECO slovo R naprosto ispušteno, bilo to po slučaju ili bilo to po tome, što možda kamenorezac nije imao dovoljno mesta za integralni tekst. Na potonje moglo bi se naročito pomišljati, ako se uzme u obzir, kako je pri kraju reč ROMANO, mesto jedinstveno u jednom redu sa ostalim rečima, postavljena u dva dela, izvan reda, što pokazuje, kako nije bilo više mesta, da ta reč bude postavljena, i jedinstveno i u istom redu, kao druge reči. I po svemu izgleda da bi tako moglo i biti tj. da je u reči GRECO slovo R izostalo i ta reč postala GECO za to, što je kamenorezac morao viditi, da ne će sa slovima izaći. No tome bi protivrečila okolnost, da se pred prvim krstom pojavljuje jedno potpuno prazno mesto, na koje bi stalo toliko, koliko je stalo i izvan trećega krsta sa reči ROMANO. To bi upućivalo na to, da greška ne dolazi od nedostajanja prostora, nego da mora biti slučajna. Ali kada se prepozna ta razlika između praznoga mesta na početku i punog na svršetku, koja bi govorila za slučajnu pogrešku, nije moguće ne opaziti, da napis počinje sa reči MIHAELUS tj. Sv Mihajlo. Verovatnije je onda uzeti, da praznina na početku dolazi odatle, što kamenorezac nije hteo deliti reč MIHAELUS. Taj momenat bio bi dovoljan obzirom na to, da je napis podeljen sa tri krsta, da pokaže, da je kamenorezac morao početi sa radom tek iza prvoga krsta i da je onda cela zamisao sa simetrijom od tri krsta i praznim mestom pre prvoga i posle poslednjega krsta postala u integralnom smislu naprosto neprovediva i da je kamenorezac, počinjući napis tek od posle prvoga krsta, morao doći u teškoću glede prostora, očevidno veću, nego što je samo pitanje poslednje reči ROMANO, tako da je i iskoristivši poslednji prazni prostor još uvek ostao u neprilici sa jednim slovom. Tako bi čudna reč GECO bila ipak verovatnije posledica nestašice

prostora, nego slučajnost. A ta čudna reč možda može da nađe svoje objašnjenje u tome, što je kamenorezac, i to kao što se vidi sa punim pravom, morao misliti, da će izostavljanje jednoga slova celome smislu napisa najmanje škoditi kod izražaja GRECO, jer će svaki čitatelj ubrzo morati osetiti, da to GECO ne može biti drugo nego GRECO.

I zaista, kada se taj čudni napis sa reči GECO čita sa reči GRECO, on prestaje da bude čudan i postaje, ako ne odmah i razumljiv, a ono svakako pristupačan.

Eventualni prigovor ovakome čitanju toga napisa, koji bi se sastojao u tome, da se postavlja pitanje, zar nije bilo jednostavnije mesto izostavljanja slova R kod reči GECO izostaviti slovo O kod reči CVOM, koliko god na prvi pogled izgleda potpuno opravdan, ipak ne će moći postojati, ali upućuje da se u izrazu CVOM prepozna velika starina, a koja je ujedno mogla biti razlog, da se to slovo O ne izostavlja. Latinski CVM tj. cum (Praep. sa Abl.) pojavljuje se u starini i kao cun i kao con, ali i kao CVOM, kao što se na napisu vidi, što nije ništa drugo nego quom starih rukopisa (grčki sin, od čega protivno latinski sine). Ovo dakle CVOM na napisu je u stvari bilo isto, što i staro quom tj. izgovoreno u stvari kuom ili kom, tek svakako prema izgovoru reč iz koje se ne može kao što se vidi izostaviti ni slovo O ni slovo V. Prigovor dakle, koji pretpostavlja tu mogućnost, proizlazi iz docnijega latinskoga CVM i misli, da tome slovo O nije potrebno. I tako zaista i stoji stvar, ako se radi o kasnijem latinskom CVM. Ali baš postojanje toga po novijem latinskom cum nepotrebnoga O na napisu u reči CVOM pokazuje da se radi o jednom mnogo starijem obliku reči cum, na osnovu kojega oblika se spomenuti prigovor ne može postaviti, jer bi se ispuštanjem bilo slova O bilo slova V sama reč toliko promenila, da bi postala ili com ili cum. Ovo potonje bilo bi, kao što je rečeno u kasnije vreme razumljivo, dok bi u staro vreme i com i cum bilo nerazumljivo, jer je ta ista reč u staro vreme bila cuom odnosno, kao što stoji na napisu, CVOM.

Tako bi izlazilo iz napisa, da je kamenorezac došao do greške, ne slučajno, nego radi nestašice prostora, a da je grešku morao načiniti u najvažnijoj reči, na kojoj i leži težište napisa tj. na reči GRECO pretvorivši u GECO, u pretpostavci, da će time najmanje, što je moguće, dovesti u opasnost razumljivost toga napisa, jer će svaki čitalac iz samoga napisa odmah prepoznati, da GECO nije ništa drugo nego GRECO. Na to upućuje očevidno odmah već sama reč ROMANO kojoj potpuno odgovara reč GRECO, tako da će čitatelj, kako god će odmah viditi da GECO i ROMANO zajedno nema smisla, opaziti, da smisao nastaje onoga časa, kada nije više GECO i ROMANO nego GRECO i ROMANO.

Čitatelj samo onda treba da oseti, da u toj figuri, pošto je onda GRECO CVOM ROMANO ono slovo S iza reči CVOM ne će biti drugo

nego kraćenica za latinsku reč socius i to u supstantivu a u smislu drug, deonik, dakle figura GRECO CVOM SOCIO ROMANO.

I sad se napis već može pročitati sa rečima: MIHAELVS FORTITER SVPER GRECO PACIFICO CVM SOCIO ROMANO.

Kako tu na napisu pacifico dolazi u vezi sa GECO odnosno GRECO jasno je, da je to reč latinskoga jezika pacificus tj. onaj, koji sklapa mir. Smisao napisa biće najverovatnije kako:

Mihajlo snažno nad Grkom izmirenim sa Rimskim drugom. Glagol fali, ali nije ni potreban jer će ceo napis verovatno pretstavljati ili neku vrstu uzaziva ili neku vrstu opisa, sa smislom, da Mihajlo snažno bdije nad Grkom, izmirenim sa njegovim Rimskim drugom ili, neka bi Mihajlo snažno bdio nad Grkom, izmirenim sa njegovim Rimskim drugom.

Napis će dakle biti već po tome značajan, što upućuje, da je tu na tom mestu, gde je i sada crkva Sv. Mihajla, morala u davnoj starini već biti podignuta crkva sa istom oznakom a sa uzazivom odnosno namenom kako to sam tekst pokazuje, što znači, ako sama građevina možda može biti i kontinuirano iz toga staroga vremena, sačuvani napis biće iz toga vremena i biće znak, da se je prvobitnoj crkvi Sv. Mihajla iz toga staroga vremena do današnjega dana sačuvalo i mesto i ime.

Izrazi GECO tj. GRECO i ROMANO tj. SOCIO ROMANO znače očevidno vladara tj. vladara grčkoga i vladara rimskoga i to te vladare izmirene. Crkva je dakle morala biti podignuta u vreme, kada je došlo do nekog izmirenja između grčkoga vladara i rimskoga vladara. Znači, da napis svakako potiče iz vremena podele rimskoga carstva.

Pleterni ukras je svakako velika starina, jer je još sasvim jednostavan i jednostruk. On je u saglasnosti sa starim izražajem CVOM, pa će biti prirodno u pogledu pronalaženja verovatnoga vremena, iz koga potiče taj napis, pre svega potražiti odnosni eventualni događaj izmirenja istočno rimskoga carstva u Carigradu i zapadno rimskoga cara u Italiji u vremenu, koje bi moglo odgovarati starom izražaju CVOM kao i jednostavnom i jednostrukom pleternom ukrasu i u opšte potpunoj primitivi napisa samoga.

Ali sada držimo na umu da ovaj znameniti napis, koga je Ivan Vlašić pronašao, glasi u starom latinskom jeziku MIHAELVS FORTITER SVPER GECO PACIFICO CVOMS ROMANO što u novijem latinskom jeziku znači MIHAELVS FORTITER SVPER GRECO PACIFICO CVM S(OCIO) ROMANO i da mu je smisao kako

MIHAJLO SNAŽNO NAD GRKOM IZMIRENIM SA SVOJIM RIMSKIM DRUGOM (BDIJE) onda preostaje samo još pokušaj da se iznađe verovatno vreme nastanku toga napisa, što naravno ujedno znači i verovatno vreme, kada je prvi puta crkva Sv. Mihajla sazidana.

Koliko se iz samoga napisa izvesti može, to će biti napis u slavu vladaoca istočnoga dela Rimske imperije, jer po tom napisu Mihajlo bdije nad Grkom tj. nad vladarom istočnoga dela rimske imperije. Socius Romanus spomenut je u napisu sekundarno, verovatno samo kao motiv za spomenik, odnosno za napis, kad se spominje Grk izmiren sa svojim drugom Romanom. Napis dakle sastavljen je u slavu vladaoca istočnoga dela rimske imperije za to, što se je ovaj izmirio sa svojim drugom Romanom tj. sa vladaocem zapadnog dela rimske imperije.

Iz toga odnosa vladaoca jednog i drugog dela rimske imperije, koji se pokazuje u napisu, a po kome Mihael bdije nad GECO tj. GRECO, koji je izmiren sa svojim drugom Romanom, vidi se, da je to u stvari spomenik vladaoca istočnoga dela rimske imperije.

To znači, da se mora raditi o jednom spomeniku podignutom na istočnom upravnom području rimske imperije, dakle prema tome svakako u vreme, kada je teritorija, gde je crkvica Sv. Mihajla podignuta, potpadala, kratko rečeno, pod Carigrad. Time se već pokazuje jedan momenat, po kome se može pristupiti pokušaju, da se pronađe verovatno vreme napisa.

Crkvica Sv. Mihajla i napis morali su biti podignuti u vreme kada je njihov teren bio pod Carigradom. To je jedan moment. Drugi moment jeste vreme, kada je istočni rimski car morao biti izmiren sa zapadnim rimskim carem, što se ne će odnositi samo na neko u opšte mirno stanje, nego na vreme jednoga konkretnoga izmirenja, bez sumnje od velike važnosti, kad se to izmirenje pojavljuje na spomeniku odnosno na napisu kao naročito nešta. Moralo je dakle izmirenju prethoditi neko nemirno vreme i moralo je izmirenje između istočnog i zapadnog rimskog cara biti kraj jednog vrlo nepovoljnog vremena, kada se radi izmirenja diže spomenik istočnom rimskom caru, koji je ujedno i spomenik njegovoga izmirenja sa zapadnim rimskim carem. Može se dakle reći, da je povodom izmirenja oba cara podignut spomenik i napis u slavu toga izmirenja ali na taj način, što je spomenik tim povodom dignut istočnom rimskom caru, jer tekst napisa ne znači drugo, nego u stvari uzaziv Mihajlu, da bdije nad istočnim rimskim carem i njegovim drugom zapadnim rimskim carem za to, što je došlo između njih do izmirenja. Po tome što se spomenik obraća istočnom rimskom caru može se zaključiti, ne samo da je crkvica sa spomenikom podignuta na zemljištu, koje je tada pripadalo istočnom rimskom carstvu, nego i to, da je kod toga pomirenja glavnu ulogu morao imati istočno rimski car, jer se on slavi kao izmiren sa svojim rimskim drugom, što ne znači drugo nego, da se on slavi kao onaj, koji se je izmirio sa svojim rimskim drugom.

U pokušaju, dakle, da se pronađe verovatno vreme te crkvice i toga spomenika, treba tragati za onim istočno rimskim carem, koji je morao sklopiti tako značajan mir sa zapadnim rimskim carem, da ga

kao takvoga spomenik spominje. K tome treba imati u vidu, da se je to moralo dogoditi onda, kada je Dalmacija bila u okviru istočno rimskoga cara, zbog čega je spomenik i podignut istočnom rimskom caru (GRECO) a ne zapadno rimskom caru (SOCIO ROMANO). Ukratko rečeno treba tragati za vremenom oba vladara rimske imperije u pomirenju, kad je Dalmacija bila u okviru istočnog carstva. Dva cara u rimskoj imperiji, istočni i zapadni u pomirenju znači pre svega ostaviti po strani kao irrelevantno vreme rimskih careva samaca, što znači, da se vreme ovome spomeniku ne bi moglo početi pre Diokleciana tj. pre 284 godine, ali isto tako ne bi se moglo za verovatnim vremenom ovoga spomenika tragati od Anastasija i dalje tj. kada opet počinju za celu rimsku imperiju kao samci istočno rimski carevi tj. od 491 dalje. nakon što je sa Romulusom tzv. Augustulusom godine 475 došao kraj zapadno rimskim carevima, kada je Odoakar u ime poslednjega zapadno rimskoga cara Romulusa tzv. Augustulusa predao carska insignija istočnom caru rimske imperije u Carigradu (godine 476).

Kao što se vidi po sadržaju napisa na gore spomenutoj ploči, vreme podizanja crkvice i toga napisa moći će se tražiti u razdoblju od Diokleciana do Anastasija I, dakle u vremenu od godine 284 do godine 491 (Dr. Julius Wolf Römische Geschichte 1932).

Kada je tako prečišćeno pitanje vremenskoga razdoblja za traženje verovatnosti vremena napisu u tom smislu, da se pokušaj toga traženja mora kretati u razdoblju od 284 do 491 godine, onda treba još viditi položaj Dalmacije u tome razdoblju i tražiti ono vreme, kada je došlo do značajnog pomirenja između istočnoga i zapadnoga rimskoga cara, a da je u to vreme Dalmacija bila pod upravom istočnoga rimskoga cara. Sa pronalaskom vremena podudarnosti jednoga i drugoga tj. izmirenja dvaju careva i pripadnosti Dalmacije istočnom delu carstva moraće se pronaći i vreme gore spomenutoga napisa, kada se u tome napisu baš ta dva momenta jasno prepoznaju, jedan tj. izmirenje već po samoj reči napisa, a drugi tj. pripadnost Dalmacije istočno rimskom carstvu po tome, što je napis a po njemu i crkvica nešto, što nastaje u slavu istočno rimskoga cara.

Pokazuje se dakle prikladnim ispitati najpre položaj Dalmacije u rimskom carstvu, u spomenutom razdoblju od godine 284 do godine 491, i kad je to svršeno, obratiti se pitanju eventualnog značajnog izmirenja istočnog i zapadnog rimskog cara, da se vidi, da li je do toga došlo, kada je Dalmacija bila pod upravom istočnoga rimskog cara. Prvi pregled treba da počne kao što je rečeno sa Dioklecianom.

Kada je Dioklecian (C. Valerius Aurelius Diocletianus) 17. XI. 284 kod Nikomedije izvikan za cara i 285 na Margusu (Morava) kod Viminacia odlučno potukao Carinusa on je naravno još bio samac na prestolu rimske imperije. Tako još i nešto docnije, kada je za cezara podigao svoga vojskovođu M. M. Aureliusa Maximianusa.

Ali već godine 286 kada taj Maximianus od Cezara postaje Augustus rimska imperija imade pored sve vrhovne nadmoći Diokleciánove ipak istočnoga i zapadnoga cara.

Podela na istok i zapad potpuna je od 1 marta 293 kada dva Augusta, Dioklecian i Maximian, postavljaju svoje Cezare, Dioklecian u Nikomediji Cezara u osobi C. Galeriusa Valeriusa Maximianusa, a car Maximian u Milanu za svoga Cezara C. Flaviusa Valeriusa Constantiusa.

I ako se još ne može govoriti o preciznom razgraničenju, pa je naročito Dioklecian i na zapadu intervenirao, ipak je podela bila sprovedena u toliko, da je Dioklecianov, dakle istočni Cezar, Galerius u upravu dobio Illyrik sa glavnim gradom Sirmiumom, dok je Maximianusov zapadni cezar Constantius dobio na upravu Galiju sa glavnim gradom Trierom, a kasnije i Britaniju. Samu državu podelili su na taj način, da je Dioklecian za sebe zadržao upravu istoka, a upravu zapada predao Maximianusu.

Tako je onda zapad išao do severozapadne granice Illyrica sa kojom granicom je počinjao istok.

Pošto je tada Illyrik pretstavljao sve južno od Dunava pa sve do reke Inn severno i Karniskih i Juliskih Alpa zapadno, dakle istočno zapadno od ušća Dunava do Alpa Dalmacija je tada pripala istoku. To je tzv. podela po Diokleciánovoj reformi na prestolu rimske imperije, po kojoj su rimskom imperijom imala stalno da vladaju dva Augusta sa dva Cezara sa automatskim napredovanjem Cezara na ispražnjeno mesto Augusta i popunjavanjem novim Cezarom. Kao što se vidi po toj reformi Diokleciánovoj pripadala je i Panonija pod istok, pa se može reći, da je Dalmacija prilikom podele rimske imperije na istočni i zapadni deo, nastale usled Diokleciánove reforme, bila uključena u istočni deo rimske imperije.

U traganju za verovatnim vremenom spomenika tu bi se eto odmah nalazili, još u vreme Diokleciánove reforme, pred momentom, po kome se Dalmacija nalazi u istočnom delu Rimske imperije. Ali taj momenat ne biva propraćen sa nikakvim značajnim izmirenjem između istoka i zapada, čemu tada nije bilo ni razloga, jer je u stvari vladalac rimske imperije bio Dioklecian, dok su svi drugi bili od njega direktno ili indirektno postavljeni. Vladalac orijentalnoga sjaja u grimizu, iskićenom biserjem i dragim kamenjem sa zlatnom diademom na glavi, pred kojim se je vršila istočnjačka proskynesa bio je bez sumnje toliko nadmoćan nad svojim sucarem a pogotovo nad cezarima, da tu nema povoda tragati ni za sukobom ni za pomirenjem između ljudi na prestolu.

Tako se može reći, da je doduše Dalmacija po reformi Diokleciánovoj bila pod istočnom rimskom imperijom, ali da se za to vreme ne prepoznaje nikakav sukob i nikakvo pomirenje između ljudi na pre-

stolu istoka i zapada u imperiji, koji bi bio relevantan obzirom na gore spomenuti napis, pogotovo još kad se uvaži, da taj napis poznaje samo zapadnoga i istočnoga rimskoga cara bez Cezara, dakle da mora biti već po tome kasniji od vremena Dioklecianove reforme.

1 maja 305 nakon proslave 20-to godišnjega vladanja Dioklecian privodi u delo svoju zamisao, po kojoj se odmena na prestolu Augusta Cezarima ne bi vršila po prirodnoj potrebi nego po zajedničkoj demisiji oba Augusta i demisionira na svom položaju a na to prinudi također i zapadnoga cara Maximiana. Tako dolazi do toga, da sada bivši Cezari Galerius i Constantius postaju Augusti tj. carevi i da nastaje potreba da sada oni također opet imenuju svoje Cezare. I Dioklecianov bivši Cezar a sada Augustus Galerius imenuje za svoga Cezara Daiu, koji će se posle adopcije zvati Galerius Valerius Maximinus, dok Constantius imenuje za svoga cezara Flaviusa Valeriusa Severusa.

Tako je posle Dioklecianove demisije na istoku Augustus Galerius a Cezar Daia odnosno Maximinus, dok je na zapadu Augustus Constantius a Cezar Severus. Novo nastalo stanje donosi sobom i novu podelu u državi, pa je obzirom na Dalmaciju relevantno viditi u čemu se ona sastoji.

Usled Dioklecianove i Maximianove demisije postaje stariji Augustus na zapadu a ne na istoku, jer je po redu najstariji augustus sada bivši zapadni Cezar Constantius.

Taj Augustus Constantius dobiva sada na upravu Galiju, Britaniju, Španiju i zapadnu severnu Afriku. Njegov Cezar Severus dobija na upravu ostatak dieceze Afrike, Italiju i Pannoniju. Na istoku opseg Dioklecianove uprave zadržava njegov Cezar Galerius, koji je sada postao Augustus, time, što zadržava ceo istok sa dodatkom male Azije do Taurusa. Njegov Cezar Daia tj. Maximinus dobiva sve druge istočne provincije a k tome i Egipat.

Važno je kod te deobe podvući, da je kod te deobe posle godine 305 Pannonija otrgnuta od Illyrika i predana zapadu, jer to znači onda, da je Pannonija došla pod zapad dok je ceo ostali Illyrik ostao pod istokom, a to, onda znači, da je i ovoga puta tj. kod podele rimskoga carstva posle Dioklecianove demisije, Dalmacija ostala pod istokom. No kako ni tu nema drugoga momenta tj. sukoba i izmirenja između zapadnoga i istočnoga cara, ni ta podela iz vremena posle godine 305 ne bi bila relevantna za pitanje verovatnosti vremena nastanka gore spomenutoga napisa. 25 jula 306 novi Augustus zapada Constantius umre i njegove čete izviču mesto njega za Augusta njegovoga sina Constantina, ali to ne bude primljeno, nego Constantin morade pristati, da bude potvrđen kao cezar. Severusa dotadanjega cezara Constantiusovoga, koji je sada na mesto Constantiusa postao Augustus, odrede za zapadno Rimskog cara. Međutim, pobuna u samome Rimu podiže za Augustusa 28. X. 306 Maxentiusa sina Maximianusa tj. sina bivšega Dioklecianovoga sucara

Maximianusa. Galerius istočni rimski car to ne priznaje i traži od zapadnoga Augustusa Severusa pohod na Rim, u kome se međutim, sada pojavljuje posle Maxentia još jedan car u osobi sucara Dioklecianovoga Maximiana, koji se iz Lukanije vraća u Rim, da preuzme svoj stari položaj. Usled toga i trupe zapadnoga Augustusa Severusa prelaze Maximianu kao svome nekadanjem zapovedniku i Severus gubi život. Takvo stanje na zapadu još se je više komplikovalo time što je Cezar bivšega zapadnoga Augustusa Severusa Constantin prišao pobunjenicima, jer ga je Maximianus priznao za Augustusa davši mu i svoju kćer za ženu. Kada još k tome pohod i samoga Galeriusa protiv Maxentiusa ne uspe, saziva Galerius kongres careva rimskih u Carnuntum za uređenje vladanja u rimskoj imperiji.

Sam Dioklecian, koji je primio konzulat za godinu 308 sudeluje doduše na tom kongresu, ali osim njega dođoše samo Maximian i Galerius, dok Constantin i Maxentius izostaše. Maximiana privoli Dioklecian na ponovnu demisiju, na istoku ostavi postojeće stanje a na zapadu bude potvrđen ponovo za Cezara Constantin, dok je mesto poginuloga zapadnoga cara Augustusa Severusa postao na zapadu Augustus Ilirac Valerius Licinianus Licinius.

Ali i to se ne održa, jer Maximian ponovo uze vlast. Constantin ga potuče i Maximian verovatno izgubi život. S tim u vezi ustaje Constantin i protiv Maxentiusa sina Maximiana (310).

Kada godine 311 umre Galerius istočni car nasledi ga Maximinus tj. Daia njegov cezar, koji zauzevši odmah celu Malu Aziju prepušta Balkansko poluostrvo onom istom Liciniusu, koji je već postao Augustus zapada.

Tako je za vreme Maximinusa tj. Daie i Liciniusa Dalmacija doduše kao deo istoka predana na upravu zapadnom Augustusu tj. Daia nije odredio sebi Cezara nego je mesto toga ono što je trebalo biti pod Cezarom, dakle pod istokom, predao zapadnom caru.

Godine 312 28 oktobra u odlučnoj bitci na Milviskom mostu na reci Tiberu kod Rima u boju Constantina i Maxintiusa Maxentius gine a Constantin dobiva u ruke i Rim i Italiju. Senat ga potvrđuje za po redu najstarijega Augusta i on se 313 sastaje u Milanu sa Liciniusom, da se dogovore sada još i za boj protiv Maximinusa tj. Daie na istoku. To je bila godina edikta obojice, Constantinusa i Liciniusa o ravnopravnosti vera u rimskoj imperiji. Ubrzo u boju između Maximinusa i Liciniusa dođe do odluke negde kod Adrianopola i Herakleje, gde Maximinus bude potučen. Edikt Milanski iz 313 bude sa strane Liciniusa sada u Nikomediji proglašen i za istok.

Kada pak godine 313 s jeseni umre Maximinus Daia, Licinius dobiva ceo istok bez boja.

Tako je u vreme smrti Dioklecianove rimska imperija bila podeljena na Constantina na zapadu i Liciniusa na istoku. Kada pak Li-

cinius imenuje Bassianusa za Cezara područja koje ih deli, dolazi 314 do boja Constantina i Liciniusa, koji svršava sa ugovorom o miru između obojice, po kome je Licinius bio prinuđen da Constantinu otstupi celo Balkansko poluostrvo osim dieceze Thrakije.

Prema tome je tada Dalmacija došla pod zapadnoga cara Constantina, što takođe nije relevantno za gore spomenuti napis, jer je taj očevidno morao nastati, kada je Dalmacija bila pod istočnim carem. Ni ustup dakle Maximinusa Daie zapadnom Liciniusu Balkanskoga poluostrva, ni ustup toga istoga poluostrva osim Thrakije zapadnome caru Constantinu od Liciniusa nije u pogledu napisa, o kome je ovde reč, relevantan za pitanje Dalmacije, jer u oba slučaja Dalmacija dolazi pod zapadnoga cara.

Kako je u miru sklopljenom između Constantina i Liciniusa ujedno ugovoreno, da se Constantinus odriče isključivoga prava na kodifikaciju za celu rimsku imperiju, obe pole rimskoga carstva sve u okviru jedinstvenoga carstva u stvari su od te 314 godine samostalne.

Od godine 293 do godine 305 Dalmacija je kao što vidimo pod istokom. Tako ostaje i 305, kada se samo Panonija od istoka odvaja i predaje zapadu. Od godine 305 do godine 311 tj. do smrti istočno rimskoga cara Galeria Dalmacija je još uvek pod istokom. Tek 311 predajom uprave Balkanskoga poluostrva Liciniusu sa strane Maximina Daie Dalmacija dolazi pod upravu zapadnoga cara, ali samo za najkraće vreme, jer 313 kad Liciniusu pripadne čitav istok Dalmacija je već opet pod istočnim carem, ali i to traje samo kratko vreme jer 314 kao što je rečeno Licinius mora da otstupi Balkansko poluostrvo Constantinu, usled čega i Dalmacija dolazi pod Constantina, dakle zapadnog cara. Kada 324 pobedom nad Liciniusom Constantin postaje jedini vladalac u rimskoj imperiji, pitanje pripadnosti Dalmacije zapadnoj ili istočnoj poli te imperije, postaje praktično bezpredmetno, jer nestankom dvaju vladalaca prestaju i dva upravna područja imperije da postoje.

Tek u redu nasledstva posle Constantina vraća se to pitanje vremenu Dioklecianove reforme, jer po određenju Constantina treba rimskom imperijom posle njega da vladaju četiri cara. Najstariji sin Constantinov Constantinus imao je da dobije upravu Galije, Španije i Britanije, drugi sin Constantinov Constantius (Flavius Julius) imao je da dobije istok zajedno sa Egiptom. Najmlađi sin Constantinov Constans (također Flavius Julius) imao je da dobije Afriku, Italiju, Panoniju i Dakiju, dok je ostatak Balkanskoga poluotoka imao da dobije na upravu Flavius Dalmatius, bliski rođak Constantinov. To znači da je po redu nasledstva iza Constantina Dalmacija imala da bude opet upravljana sa istoka. Usled pobune protiv Flaviusa Dalmatiusa u Carigradu gore spomenuta tri Constantinova sina menjaju nasledno određenje Constantinovo tako da Constans osim Panonije i Dakije dobija na upravu još i Makedoniju, a Constantius II osim Orijenta sa Egiptom još i Thrakiju.

Godine 340 u sukobu Constansa sa Constantinom II, u kome Constantin gubi kod Aquileje i život, Constansu pripadne i deo Constantinusa, tako da onda Constans imade pod sobom na upravi Galiju, Španiju, Britaniju, Afriku, Italiju, Panoniju, Dakiju i Makedoniju. Ali kada na zapadu bude izvikan M. Magnentius za Augustusa Constans pogibe i celi taj deo imperije pripadne Magnentiusu, osim Illyrika, tako da je Magnentius mogao da zavlada samo celim zapadom sa Italijom.

Kod toga događaja Illyrik ostade pod istokom na poseban način. Na vesti o M. Magnentiusu i o pogibiji Constansa sestra istočno rimskoga cara Constantiusa nagovori magistra peditum Vetrania da se on dade izvikati za Augustusa, kako bi spasio Illyrik za istok. To se i zbude time, što Vetranio otstupi, čim se Constantius pojavi u Naissusu tj. u Nišu.

Tako je Dalmacija sa Illyrikom i za M. Magnentia pod istokom.

Ali već 351 podela na istok i zapad u rimskoj imperiji postaje bezpredmetna usled odlučne bitke između Magnentiusa i Constantiusa 28 septembra te godine kod Murse (Osijeka), u kojoj bude Magnentius odlučno poražen, da dve godine kasnije, 353, u Galiji svrši samoubojstvom. Tako je u rimskoj imperiji od 351 ili tačnije 353 opet samo jedan car i to istočno rimski car. Takvo stanje nastavlja se onda i posle smrti Constantiusa 3 novembra 361 samo sa tom razlikom, što sada postaje jedini car u rimskoj imperiji zapadni car u osobi Flaviusa Julianusa, za čije vreme takvo stanje se produžava sve do njegove smrti godine 362, da se isto onda nastavi i za njegovoga naslednika Flaviusa Iovianusa.

Tek posle smrti Iovianusa 17 februara 364 dolazi opet do podele rimskoga carstva na istočnu i zapadnu polu i to na taj način, što vojska izviče za Augusta Flaviusa Valentinianusa koji opet također na zahtev vojske podigne za svoga sucara Valensa.

Ta dva brata iz Panonije dele upravu carstva na dva dela na taj način, da Valentinijan kao stariji preuzima zapadni i srednji deo države sa prestolnicom u Milanu, dok Valens preuzima istočni deo države za prestolnicom u Carigradu. Zapadni i srednji deo države sa Milanom kao prestolnicom značio bi povratak na Dioklecijanovu deobu upravnih područja u rimskoj imperiji, jer po tome granicu između istoka i zapada činio bi Illyrik. Tako bi Dalmacija onda bila pod istočnim rimskim carem.

Posle smrti Valentinijana I 17 novembra 375 ostaje kao Augustus njegove pole države njegov sin Gratianus, jer je on još od 367 godine sucar svoga oca Valentinijana I, ali vojska Valentinijana I izviče za zapadnoga cara Valentinijana II. Pošto je Valentinijan II tek četiri

godine to u sporazumu sa istočnim rimskim carem Valensom Gratian postaje tutor malodobnoga zapadno rimskoga cara Valentinijana II, što znači da u stvari zapadnom polom rimske imperije vlada sin Valentinijana I Gratianus.

Godine 378 a dana 9 avgusta dolazi onda do onoga strašnog poraza istočnoga rimskoga cara od zapadnih Gota kod Adrianopola u kome gine i sam istočno rimski car Valens. Tako bi po takvom upražnjenju prestola na istoku Augustus celokupne rimske imperije bio Valentinijan II dok bi vlast u celoj rimskoj imperiji imao njegov tutor također Augustus Gratianus, ali već 379 godine, dakle ubrzo iza pogibije Valensa Gratianus diže u Sirmiumu za Augustusa istočne pole rimskoga carstva, u Moesii proslavljenoga vojnoga zapovednika Theodosija.

Ako je posle Julijana odnosno Ioviana 364 podelom rimske imperije između Valentinianusa I i Valensa Illyrik došao u smislu Dioklecianove reforme pod istok a time i Dalmacija, ne može se iz okolnosti da je Gratian za Augusta podigao Theodosija u Sirmiumu zaključiti na ništa protivno, jer posle smrti Valentinijana I podela na dve pole u rimskoj imperiji od 364 traje dalje sve do pogibije Valensa 9 avgusta 378. To znači da je Gratian u Sirmiumu 379 postupao, ne kao zapadni rimski car, nego kao jedini rimski car, čime je samo i mogao imati nadležnost za podignuće Theodosija za istočnoga rimskoga cara.

Promena u položaju Illyrika i Dalmacije dakle onda nastaje tek 379 jer je novi istočni car Theodosije na upravu dobio samo Orijent sa diecezom Dakijom i Makedonijom. To znači da je Dalmacija godine 379 pripala zapadno rimskome carstvu tek određenjem Gratiana, koji je za takvo određenje mogao biti ovlašten tek kratko vreme pre toga (9 avgusta 378) usled pogibije istočno rimskoga cara Valensa. Iz okolnosti, da je Theodosije osim Orijenta dobio Dakiju i Makedoniju, naravno sledi, da je sve ostalo pa i Illyrik i Dalmaciju zadržao Gratian

Ali takvo stanje od godine 379 traje samo do 25 avgusta 383 za Gratiana jer te godine Gratian, u bekstvu, izneveren od svoje vojske u korist te godine izvikanoga od Britanskih trupa Maximusa, gine.

Za njegovoga naslednika Valentinijana II takvo stanje traje i dalje usled zaštite koju ovaj ima od Theodosija. Izvikani Augustus Maximus ograničava se radi toga na Galiju, Španiju i Britaniju.

Godine 387 upadaju u Panoniju Sarmati i Valentinijan II mora da traži pomoć Maximusa. Iz te okolnosti što traži pomoć i ako svoga protivnika ali zapadnoga Augustusa Maximusa a ne istočnoga Augustusa Theodosiusa vidi se, da je podela koju je Gratian stvorio sa Theodosijem, ostala i posle Gratiana.

Ali odazivajući se Maximus pozivu Valentinijana II on mesto toga zauzima Italiju, tako da Valentinijan II mora da beži na istok.

Tek usled toga dolazi do intervencije Theodosija, koji kreće sa vojskom protiv Maximusa, koga pobedi i uništi kod Poetovio odnosno kod Aquileje.

Tako je Theodosius gospodar Italije, dok Valentinijana II šalje u Galiju. Za svoga boravka u Italiji 389 istočno rimski car Theodosije pojavljuje se i u Rimu.

Kada 15 maia 392 iznenada umre Valentinijan II magister militum u Galiji Arbogastes izviče za cara Flaviusa Eugeniusa. Augustus istoka Theodosius, koji se međutim beše već vratio u Carigrad, krete na to svu svoju vojsku sa istoka protiv Eugeniu, koga u bitci na Frigidusu (Vipava) pobedi i zajedno sa Arbogastesom, koji počini samoubojstvo, uništi, sve uz pomoć zapadnih Gota sa Alarichom na čelu.

Tako je nestankom Gratiana i Valentinijana II i porazom izvikanih vladaoca, Theodosije jedini vladalac u celokupnoj rimskoj imperiji.

Kada on umre 17 januara 395 ostavlja iza sebe dva sina, starijega Arkadija, koga je još 383 podigao za Augustusa na istoku i Honorija, koga je za Augustusa zapada podigao 393.

Samovlada Theodosijeva može se dakle računati tek od smrti Valentinijana II 15 maja 392 do smrti Theodosija 17 januara 395.

Radi mladosti svojih sinova Theodosije postavi posle sebe njima tutorstvo na taj način, što je Arkadiju postavio u Carigradu tutorom prefekta pretorijanaca Rufinusa time da ovaj izvršava tutorstvo i nad Arkadijevim bratom Honorijem, ali je osim toga pridelio Honoriju magistra utriusque militiae Vandala Stilicha kao Honorijevoga mentora.

Već tako nejasno, neodređeno, pa čak i protivrečno određenje Theodosijevo moralo je sadržavati klice budućega sukoba između ta dva tutora Honorijeva, formalnoga u osobi Rufinusa u Carigradu i faktičnoga u osobi Stilicha u Italiji.

Što se tiče pak same podele carstva na istočni i zapadni deo tj. na deo Arkadijev i Honorijev stanje nije bilo mnogo jasnije. Istina po podeli između Gratiana i Theodosija iz godine 379 Illyrik je bio pod zapadnim carem, ali usled upražnjenog prestola u zapadnom carstvu 15 maja 392 usled smrti Valentinijana II pa sve do 17 januara 395 tj. do smrti cara Theodosija, Theodosije je bio jedini vladalac u rimskoj imperiji i prema tome podela carstva od 379 postala je 392 bezpredmetna. Bez jasnog i preciznog određenja Theodosijevog pitanje podele carstva može se smatrati otvorenim.

No, pre nego što se pođe dalje od godine 395 tj. od smrti cara Theodosija I potrebno je baciti jedan pogled unatrag i obuhvatiti svo vreme od Dioklecianove reforme do te 395 godine, da se vidi položaj Dalmacije u odnosu na podelu carstva kroz to vreme. Vreme od 293 do 395 obuhvatalo bi nekih 102 godine. Kako nije moguće pojedine razmake vremena u tome razdoblju odrediti sasvim precizno na dan,

ne preostaje drugo nego uzeti kao podlogu pregleda i kao razdoblje od Dioklecianove reforme od Theodosijeve smrti vreme od nekih sto godina.

U tom vremenu Dalmacija je bila pod istokom nekih 50 godina, pod zapadom nekih 25 godina, dok je kroz nekih 25 godina pitanje istoka i zapada i za Dalmaciju bilo bezpredmetno, jer su na prestolu rimske imperije bili pojedini vladari a ne više njih.

Od 395 dalje položaj Dalmacije je nejasan, jer je Illyrik, dakle i Dalmacija, predmet žestokog sukoba između istoka i zapada u rimskoj imperiji. Izgleda, da se u pitanju Illyrika posle 395 sukobljavaju dve tendencije, jedna, koja teži, a to je istočna, da stanje posle 395 saobrazi stanju posle 293 tj. stanju stvorenom Dioklecianovom reformom i druga, zapadna, koja teži, da se posle 395 stvori stanje kakvo je bilo 379 za podele rimske imperije u sporazumu Gratiana i Theodosija. To su u stvari dve podele carstva pa se može o njima ukratko govoriti sa izražajem Dioklecianova podela iz 293 i Gratianova podela iz 379 još kraće Dioklecianova podela i Gratianova podela, pa se na taj način onda može ukratko reći, da se posle 395 u rimskoj imperiji sukobljavaju glede podele carstva dve težnje, jedna istočna, koja teži za Dioklecianovom podelom i jedna zapadna, koja teži za Gratianovom podelom.

No izgleda da sukob nije ostao samo u okviru formalnoga zbivanja, nego da je došlo i do sukoba između formalnog i faktičnog zbivanja.

O tome, da je Stilicho morao stajati na stajalištu Gratianove podele, ne može biti sumnje, kad se uvaži, da je njegov štićenik, car Honorije, postao zapadni rimski car, što je za Stilicha moralo značiti car sviju onih područja, koja je pod sobom imao car Gratian. S druge strane iz okolnosti, da je istočni car Alaricha imenovao za magistra militum za Illyrik kao i iz okolnosti, da je Stilicho sa Alarichom ugovarao pomoć Alarichovu za zauzimanje Illyrika, može se zaključiti, da je posle 395 faktičnu vlast nad Illyrikom imao istočni vladar. Prirodno je dakle, a vesti to i potvrđuju, da je Stilicho, držeći da ima u rukama formalno pravo na Illyrik, tražio i faktičnu vlast nad Illyrikom, kao i to da je Rufinus za Arkadija, imajući faktičnu vlast nad Illyrikom, tražio od Stilicha i formalno priznanje te vlasti, što znači drugim rečima, da je zapad na osnovu Gratianove podele tražio faktičnu vlast nad Illyrikom, dok je istok, imajući tu vlast, u smislu Dioklecianove podele tražio i formalnu vlast nad Illyrikom. Dalmacija je dakle posle 395 morala biti faktično pod istokom a formalno pod zapadom ili drugim rečima, pošto su se istok i zapad otimali za Illyrik, otimali su se i za Dalmaciju. U najmanju ruku uzevši, takvo stanje je za Dalmaciju moralo značiti krajnju neizvesnost i nesigurnost a i teskobu u osećanju, da je i ona predmet sukoba i ako u jednoj istoj rimskoj imperiji a ono ipak dvaju careva.

Možda takav položaj i ne bi bio tako težak, da je taj sukob ostao ograničen samo na pravno i političko polje kao i da mu je predmet bio samo priznavanje ili nepriznavanje jednog i drugog zahteva, ali i jedna i druga strana pokazivala je težnju, da se u tom sukobu osloni na pomoć zapadnih Gota, koji su pod Alarichom pomogli već Theodosiju I protiv Eugeniusa na Frigidusu, a šta je to značilo ne može se pravilno oceniti, ako se ne uzme u obzir istorisko zbivanje sa zapadnim Gotima.

Nema sumnje da bi to zbivanje zadobilo sasvim drugi lik, da su istok i zapad bili složni i sporazumni i da su u pogledu zapadnih Gota istu politiku vodili, što znači drugim rečima, da su svoj sukob rešavali, ne uvlačeći u svoj sukob kao sredstvo međusobne borbe zapadne Gote sa Alarichom na čelu.

Iz toga, što se nije to desilo, može se zaključiti o oštrini sukoba između istoka i zapada u rimskoj imperiji. Šta više, i ako za to nema podataka, niti se to može tvrditi, odlazak Alaricha sa njegovim zapadnim Gotima u Italiju jako je sličan odlasku Theodoricha sa njegovim istočnim Gotima u Italiju, po odobrenju i uputi istočno rimskoga cara Zenona, koji je tada već bio car cele rimske imperije. Istina, odlazak istočnih Gota u Italiju je jedna kasnija stvar, pa po tome pre može biti, da je toj stvari odlazak zapadnih Gota u Italiju služio kao uzor nego obratno. Docnija stvar kojoj se znade poticatelj može samo da posluži pretpostavki, da je u borbi istoka i zapada i odlasku Alaricha u Italiju morao biti neki poticatelj, koji je, kao što sve okolnosti zapadno gotskog zbivanja pokazuju, najverovatniji na istoku.

Zapadno gotsko zbivanje potrebno je s toga malo iz bliže pogledati, ne samo da se vidi, kako iz istoga proizlazi verovatnost jednoga poticaja sa istoka, nego i da se vidi u kakvoj opasnosti se je Dalmacija morala nalaziti posle 395 usled sukoba između istoka i zapada u rimskoj imperiji tj. da se vidi, kako je i ona morala biti u stalnoj opasnosti, da također proživi jednoga dana od zapadnih Gota ono, što je od njih doživela Italija.

Sve nepovoljne posledice jednog sukoba između istoka i zapada pokazale su se još odmah posle 393 u borbi Theodosija protiv Eugenija.

Kada je Theodosije istočnu vojsku odveo u Italiju došlo je do napada Huna na istočnu rimsku imperiju i to ne samo na evropskom kopnu, u Trakiji, nego i u Maloj Aziji i Siriji, kuda su Huni provalili preko Armenije iz svojih prebivališta između Dona i Volge. Tada su i Markomani bili u stanju da provale čak do Jadranskoga mora. Ali podigoše se i zapadni Goti pustošeći sve do Carigrada. Tome na suprot u samoj imperiji postojao je sukob istoka i zapada odnosno Rufinusa i Stilicha u pogledu Ilirskih zemalja. Značajno je, da je Rufinusu u Cagradu pošlo za rukom pregovorima sa Alarichom postići, da se zapadni Goti povuku u Makedoniju, što nije bilo daleko od Dalmacije. 395 go-

dine dogodilo se je nešto što pokazuje ili da je i Stilicho izvršivao vlast u Illyriku kad je mogao ili da je u borbi za Illyrik između Stilicha i Rufinusa Pannonija možda bila izuzeta iz Illyrika na osnovi okolnosti, što je još kod druge podele carstva posle Dioklecianove demisije (305) bila pripala zapadnom Augustusu Severusu. Istočna vojska, koju je bio doveo u Italiju povodom obračuna sa Eugeniusom još Theodosius, bila je glavni deo Stilichove vojske, kad je ovaj krenuo u Pannoniju protiv barbara koji su tamo bili upali. Kako je Alarich posle bitke na Frigidusu postao kralj zapadnih Gota i kao što je rečeno počeo pustošiti po istočnoj imperiji tj. i po Makedoniji i Thessaliji Stilicho krene iz Pannonije protiv Alaricha. Iz okolnosti da je glavnina njegove vojske bila istočna vojska može se zaključiti, da je Stilicho možda i smerao nakon uspešnoga pohoda na Alaricha i kakav pohod prema Carigradu radi rešenja pitanja Illyrika.

Ako i nije, svakako je Rufinus mogao to pretpostavljati. Tako se može zaključiti iz okolnosti, da je Stilicho našavši se kod Larisse sa Alarichom, zapadne Gote već opkolio, kada je nenadano dobio nalog iz Carigrada, da smesta otpusti istočnu rimsku vojsku a sam se vrati u Italiju. Razlog ovakvome nalogu teško bi bilo naći izvan toga, što sama činjenica takvoga naloga pokazuje spašavanje Alaricha, što ne može značiti drugo, nego da se je Rufinus morao više bojati Stilicha nego Alaricha. Sigurno nije nepoznato ostalo Dalmaciji to, da je sukob između istoka i zapada glede Illyrika, dakle i glede nje, tako jak, da se i to može dogoditi, da kad su već zapadni Goti opkoljeni, budu spašeni, da bi onda mogli kroz čitavu godinu dana pustošiti u Grčkoj po Boeotiji i Attiki, dovesti Athenu do predaje spaliti Eleuzinski hram i osvojiti Argos Korinth i Spartu i tako zagospodariti celim Peloponezom. Sve je to moguće bilo za to, što je Stilicho u odlučnom momentu sprečen u svom ratovanju protiv Alaricha i što je morao zapovest iz Carigrada poslušati, kad je usled odredbe cara Theodosija Rufinus bio tutor ne samo istočnoga cara Arkadija nego i zapadnoga cara Honorija. Takvo formalno stanje naravno ne isključuje ni mogućnost, da ga Stilicho pokuša faktičnim načinom promeniti, a ni mogućnost da i pored takvog položaja Rufinus od takve faktične promene sa strane Stilicha strahuje, jer samo sa ovom potonjom okolnosti može se razumeti, da je Stilicho morao i po drugi put Gote i Alaricha propustiti bez uništenja.

Alarichovo pustošenje po Grčkoj dovodi Stilicha ponovo do sukoba sa Alarichom kad se Stilicho sa vojskom iskrca kod mesta Elis. I opet su zapadni Goti od Stilicha opkoljeni, ali i opet budu spašeni pretnjama učinjenim Stilichu iz Carigrada. Ne može se dakle ta dva slučaja spašavanja zapadnih Gota i Alaricha javnim i tajnim, direktnim i indirektnim načinom, koje je izvršeno iz Carigrada razumeti, ako se ne prihvati misao, da je do toga moralo doći samo usled sukoba između

istoka i zapada u rimskoj imperiji. A za taj sukob razumevanje jedva može doći inače, nego ako se uzme, da mu je uzrok borba oko Illyrika. A ta je pak borba moguća samo za to, što Theodosije ostavljajući jednome sinu istok, drugome sinu zapad, nije precizno odredio razgraničenje istoka i zapada. Ne menja ništa na stvari, što on to možda nije učinio za to, što je smatrao da se po sebi razume, da u tom pogledu ima i dalje vrediti Gratianova podela. Kraj okolnosti da je pre toga postojala Diokletianova podela i da je ta trajala dva puta duže, nego što je vreme podele, koja je u glavnom odgovarala Gratianovoj, Theodosije je morao za svoja dva sina odrediti i tačno razgraničenje.

Pomišljati na to, da je sukob mogao nastati i usled neodređenosti u pogledu tutorstva, glede kojega je Theodosijeva odredba morala uroditi posledicom, da na zapadu Rufinus bude samo nominalni tutor a faktični da bude Stilicho, istina, može se, ali takva pomisao pogađa samo sekundarni momenat za sukob između istoka i zapada u rimskoj imperiji posle Theodosija. Bez sukoba oko Illyrika sama surevnjivost Rufinusa i Stilicha u pogledu opsega njihovoga položaja jedva bi mogla objasniti spomenuti sukob. Tačnim razgraničenjem Theodosije bi ostavio potpuni red nasledstva i znalo bi se tačno šta pripada istoku a šta zapadu i ne bi bilo u tome pitanju sukoba. A pošto je to osnovno pitanje unutarnje uprave u rimskoj imperiji posle Theodosija, kada jednoga cara nasleđuju dva cara, to je sasvim prirodno onda uzeti, da je sukob nastao usled neuređenosti osnovnoga pitanja. Surevnjivost Rufina i Stilicha mogla se je odatle samo hraniti ili oštrinu sukoba po tom osnovnom pitanju samo pojačavati, ali ne i tako jaki sukob tek stvarati.

Prepoznavanje sukoba između zapada i istoka posle 395 u rimskoj imperiji relevantno je za položaj Dalmacije, jer je i za nju moralo osnovno pitanje biti, kojoj poli carstva pripada a tek sekundarno pitanje, da li će njome upravljati Rufinus ili Stilicho. Sukob između istoka i zapada u Rimskoj imperiji posle 395 naravno je za Dalmaciju najteži, ako se uzme, kao što se radi pitanja Illyrika uzeti može, da je u stvari i ona sama, tj. Dalmacija predmet toga sukoba. A kad u tom sukobu raste treći opasni faktor tj. zapadni Goti sa Alarichom na čelu i Dalmacija gleda šta se događa u Grčkoj i na Peloponezu, onda zaista ne bi bilo čudno ako i Dalmacija sama strahuje od slične sudbine. Prema tome može se uzeti sve to u obzir kod vesti o tome, da je posle drugoga spašavanja zapadnih Gota došlo od strane Carigrada još i do toga, da je vojni zapovednik u spornom delu rimske imperije tj. u Illyriku, dakle i u Dalmaciji postao sam kralj zapadnih Gota Alarich. Dalmacija kao predmet sukoba između istoka i zapada u Rimskoj imperiji a pod vojnom upravom Alarichovom to je slika takvog njezinoga položaja, da je sasvim prirodno po toj slici onda uzeti, da je u Dalmaciji morala vladati neizvesnost i nesigurnost u pogledu dalnje sudbine pa i sam

strah, ako ne pre, a ono svakako postavljanjem Alaricha za vojnog zapovednika u Illyriku.

U tome pogledu ne menja mnogo na stvari to, što Alarich po takvom svom položaju ne samo postoji u Illyriku sam, nego i postoji u službi istočno rimske imperije, jer jednovremeno sa njegovim postavljanjem za magistra militum u Illyrikum određena je nastanba zapadnih Gota u Epiru, usled čega se na oko sigurno stanje može nenadano promeniti u protivno.

A to se je posle nekoliko godina koliko je Alarichu trebalo da spremi oružja za svoje Gote i dogodilo. Alarich je krenuo na vojni pohod. Ne doduše na Illyrik i Dalmaciju nego na Italiju, ali kako se je to dogodilo, tako se je bar sa Dalmatinskog gledišta u budućnosti moglo i drukčije dogoditi. A da bi se i dogodilo pokazuje najbolje kasniji sporazum Alaricha sa Stilichom, po kome će Alarich svoje zapadne Gote staviti Stilichu na raspoloženje za osvajanje Illyrika. Stoga razloga neizvesnost, nesigurnost i strah u Dalmaciji jedva da će moći prestati pre smrti Alarichove na njegovom putu za Afriku.

Tako dva puta spašen Alarich i jedanputa imenovani magistar militum sa naoružanim zapadnim Gotima kreće na Italiju.

Verovatnost, da je Alarich od Stilicha dva puta bio ozbiljno ugrožen pre nego što je postao magistar militum pokazuje se najbolje u kasnijim događajima u Italiji, gde također Alarich nije bio dorastao Stilichu i kad ovaj nije imao istočnu vojsku uz sebe.

Godina 401 u jesen bila je verovatno od strane Alaricha izabrana ili vešto upotrebljena, jer se tada Stilicho bori protiv upada Alana i Vandala u Noricumu i Raetiji. Milan i car Honorije njegov je cilj, ali već uvedenu opsadu toga grada mora Alarich da napušta usled povratka Stilicha. Usled toga stvara se u Italiji nova prestolnica zapadno rimskoga carstva u Ravenni relativno sigurnoj obzirom na močvaru s jedne strane a more s druge strane. Usled Stilichove intervencije zapadni Goti menjaju plan i kreću prema Genui, kako bi odatle uz more stigli na Rim. Ali Stilicho ih dostigne i kod Pollentije na Tanaru posle neodlučne bitke dolazi do sporazuma između Alaricha i Stilicha. Taj sporazum pokazuje, šta je moglo biti sa Dalmacijom, da je on izvršen kao što nije.

Kao za dokaz, da je pitanje Illyrika za sukob između istoka i zapada najosnovnije, u tome sporazumu Stilicho ugovara sa Alarichom, da će ovaj napustiti Italiju i staviti zapadne Gote Stilichu na raspoloženje za borbu radi priključenja Illyrika zapadnome carstvu.

Zašto do toga izvršenja takvoga sporazuma nije došlo nije jasno i ako je zaista Alarich krenuo da napusti Italiju. Naravno nije jasno onda ni to, zašto je Alarich stao u Istri i 403 opet se pojavio u Italiji.

Najverovatnije je, da su odlazak Alaricha i borba za Illyrik morale biti po sporazumu između Alaricha i Stilicha u zamisli dve simultane stvari, pa je do raskida između Stilicha i Alaricha onda moralo doći za to, što Stilicho nije jednovremeno sa Alarichom krenuo i svoju vojsku. Tek potpuni razlaz između njih dvojice vidi se iz toga što je između njih došlo do bitke kod Verone u kojoj je Alarich bio potučen tako, da je morao napustiti Italiju. A to se vidi i iz toga, što je 1 januara 404 u Rimu održana pobednička svečanost u čast cara Honorija i Stilicha.

Posle upada Radagaisa sa istočnim Gotima u Italiju i njihove propasti od Stilicha kod Fiesole na Arnu dolazi opet do sukoba između Stilicha i Alaricha, ali predmet su sada stari računi. Alarich je pronašao otštetni zahtev za svoje spremanje za pomoć Stilichu u borbi za Illyrik do koje nije došlo. Samo sa najtežom nategom i gubitkom svoga prestiža progura u ime otštetnoga zahteva Alarichu Stilicho u senatu izvesnu svotu.

Stilichova žena bila je nećaka cara Theodosija, po imenu Serena a njene dve kćeri Marija i Thermantia bile su žene samoga cara Honorija jedna za drugom, druga posle smrti prve, pa i ako je tako došao Stilicho u rodbinsku vezu sa carem Honorijem njegov položaj je posle te mučne situacije u senatu postao ozbiljno uzdrman.

Godine 408 umire na istoku car Arkadije, ostavljajući iza sebe osim kćeri jedinoga sina Theodosija II, koji je bio rođen godine 400 a tada bio još dete od osam godina. Tim povodom smerao je Honorije da lično pođe u Carigrad, ali mu Stilicho predloži da u Carigrad ide on Stilicho a ne Honorije, a da se protiv uzurpatoru Konstantinu u Galiju pošalje Alarich sa rimskom vojskom. Svoj polazak u Carigrad, predložio je Honoriju Stilicho, da bude zajedno sa jednom rimskom vojskom. To je bilo dovoljno da se raširi vest kako Stilicho zapravo sa polaskom u Carigrad namerava srušiti Theodosija II i postaviti svoga sina Eucheriusa. Usled toga dolazi u Pavii do pobune protiv Stilichovih prijatelja zapovednika i činovnika, koji budu smaknuti. Stilicho nalazeći se u Bologni sa germanskim trupama ne posluša ih, da ih povede na Paviju, usled čega dolazi do razlaza između Stilicha i germanskih komandanata. Da spasi život Stilicho odlazi u Ravennu, gde potraži azil u jednoj crkvi, ali izmamljen bude na nalog cara Honorija 22 avgusta 408 obezglavljen zajedno sa svojim sinom Eucheriusom, dok mu kći Thermantija bude od svoga muža cara Honorija odagnana.

Stvar svršava sa pogromom porodica germanskih plaćenika po italijanskim gradovima i germanski plaćenici u rimskoj vojsci traže od Alaricha osvetu i pohod na Rim. Kako pak Alarich, nalazeći se tada u Noricumu, nije dobio ni otštetu ni Pannoniju, kako je tražio, dolazi do Alarichovoga pohoda na Rim 408 godine. Usled gladi i kuge Rimljani moraju da prihvate ogromnu ratnu kontribuciju, koju im Alarich nalaže, a isto tako i njegov uslov da kod cara Honorija izrade,

da on primi one Alarichove zahteve, koje je odbio. Kada to ne uspe Alarich kreće 409 u jesen ponovo na Rim gde prinudi senat, da svrgne cara Honorija i postavi za cara Attalusa.

Kako je pak namesnik Honorijev u Africi Heraklije obustavio dovoz žita u Italiju sili Alarich Attalusa na pohod u Afriku. Ali Attalus ne ide tamo sam, niti šalje dovoljno trupa, tako, da ono, što je od njega poslano, bude od Heraklija potučeno. Usled toga na putu za Ravennu 410 Alarich svrgava Attalusa očekujući, da će bar sada doći do sporazuma sa Honorijem.

Kad se to i opet ne zbude treći Alarichov pohod na Rim svršava padom Rima 24. VIII. 410 u ruke zapadnih Gota. Tada bude zarobljen i Attalus i sestra cara Honorija Galla Placidia.

Radi Afrikanskog žita mora posle toga Alarich da odluči, da sam ide u Afriku zajedno sa svojim zapadnim Gotima, naravno, računajući pri tome, da će u posedu afrikanske žitnice naposletku izvršiti moći uspešni pritisak na cara Honorija u smislu svojih zahteva. Ali na prelazu iz Rhegiuma za Siciliju u moreuzu Messinskom propadoše mu od oluje brodovi, tako da se zapadni Goti sa najjužnijeg rta Italije vraćaju natrag. Krajem 410 godine nenadano umire Alarich kod Cosenze, da bi mu pepeo bio sahranjen ispod reke Busento, koja je u tu svrhu bila odvedena i natrag dovedena.

I tako zet Alarichov iz Panonskih nekadanjih istočno gotskih vremena Ataulf, izabran posle Alaricha za zapadno gotskoga kralja, vodi zapadne Gote sada na sever u Galiju, a sa sobom vodi i sestru cara Honorija Gallu Placidiu. Toliko je bilo nužno izneti iz zapadno gotskoga zbivanja da se vidi kako zaista Illyrik i Dalmacija nisu mogli biti mirni sve do god je Alarich kao treći faktor u sukobu istoka i zapada u rimskoj imperiji bio u opšte na životu.

Obzirom pak na napis, o kome se ovde radi, to znači, da ni tu, ni posle 395 pa eto sve do 410 ne postoji ni jedan ni drugi uslov, koji bi odgovarao tome napisu, ni Dalmacija pod istokom, ni izmirenje istoka i zapada. O potonjem prema razloženom ne treba ni govoriti, a što se tiče položaja Dalmacije iz događaja se prilično jasno prepoznaje, da je Dalmacija u najmanju ruku bila sporna, dakle ne pod istokom. Tome protivno faktično stanje bilo je pre svega i prvo samo faktično a drugo k tome još i neizvesno i nesigurno, tako da se to ne može izjednačiti sa normalnim pojmom pripadnosti Dalmacije pod istok.

Zato se može kazati, obzirom na spomenuti napis, da posle 395 Dalmacija pravno nije ni pod istokom ni zapadom, jer je jednako traži zapad kao i istok. Dalmacija je dakle sporna a o izmirenju između istoka i zapada nema ni govora a što je glavno nema o tome ni govora u samoj onoj glavnoj stvari, radi koje sukob i postoji tj. o pitanju pripadnosti Illyrika, dakle i o pitanju pripadnosti Dalmacije.

Tako se može reći, da premda je Dalmacija nekih 15 godina verovatno faktično pod istokom, pravno stanje, koje bi donelo izmirenje u sukobu, nije ni 410 takvo, da bi se moglo reći, da postoje uslovi za razumevanje spomenika, odnosno napisa, o kome se radi.

Usled toga potrebno je zbivanje u obe pole zapadno rimskoga carstva u najkraćim potezima pratiti i dalje, a naročito zbivanje u zapadnoj poli rimskoga carstva, da se vidi ne dolazi li kasnije ipak tim zbivanjem do onakve situacije, koja je potrebna za razumevanje gore spomenutoga napisa.

Posle Stilicha zapadno rimsko carstvo dolazi u tešku situaciju. To najbolje pokazuju ona tri pohoda Alarichova na Rim, od kojih je treći svršio padom Rima, što se je sve dogodilo tek posle smrti Stilicha. Ali za samoga cara Honorija lično bila je najteža i najopasnija situacija posle drugoga Alarichova pohoda na Rim godine 409, kada je senat morao u Rimu da podigne za Honorijevoga protucara gradskoga prefekta Attalusa i kada je Alarich kao Attalusov magistar militum krenuo na Ravennu. Najverovatnije je, da je tada Honorije ostao na prestolu samo za to, što mu je sa istoka u ime cara Theodosija II sina cara Arkadija došla u pomoć jedna vojska. Ta pomoć bila je delo Theodosijevog ministra Anthemiusa (umro 414).

Anthemius dobio je u ruke upravu istočne pole rimske imperije još godine 405, nakon što je Rufinus poginuo još od onih istočnih trupa, koje su bile sa Stilichom na Balkansko poluostrvo došle protiv Alaricha, kako izgleda dejstvom Eunuha Eutropiusa (praepositus sacri cubiculi), koji ga je u položaju i nasledio.

Nakon što je i taj Eutropius presudom smaknut i zamenjen faktičnom vladom carice Eudoxije došla je uprava istočne pole rimskoga carstva naposletku godine 405 u ruke pretorijanskoga prefekta Anthemiusa, koji pokazuje svojim odlukama i naređenjima tendenciju prema upravljanju svojega područja sa interesom celokupne imperije pred očima. Takva tendencija je verovatno i bila razlog pomoći, koja posle drugog Alarichovog pohoda na Rim dolazi zapadnome caru od istočnoga cara. I eto tu bi se onda moglo pomisliti na to, da se u toj pomoći prepoznaju oni momenti, koji su relevantni za razumevanje napisa, o kome se ovde radi.

Ta situacija posle Alarichovog drugog pohoda na Rim pokazivala bi onda i Illyrik, dakle i Dalmaciju pod istokom i toliko popravljeni odnos između istoka i zapada u rimskoj imperiji da zapadni car u kritičnom stanju dobiva pomoć od istočnoga cara.

Ali tu još uvek nedostaje dvoje. Prvo prečišćeni i potpuno uređeni položaj Illyrika i fakt izmirenja između istoka i zapada.

Illyrik je još uvek samo faktično pod istokom, a pravno sporan, dok pomoć zapadnome caru sa istoka pretstavlja više znak Anthemiusove politike u interesu celine carstva, nego znak izmirenja istoka

i zapada u rimskoj imperiji, koje se ne može ni pored ovake pomoći smatrati nastupelim sve dok god Illyrik stoji između dva carstva u rimskoj imperiji kao otvoreno pitanje.

Prema tome za napis o kome se ovde radi ta pomoć Anthemiusova rimskome zapadu ne pretstavlja relevantan moment, nego ostaje samo jedna politička epizoda, koja smisao napisa konkretno ne rešava.

Posle smrti Stilicha na dvoru Honoriusa nalazi se kao magister officiorum Olympius koji zapravo za Honorija vlada i za čije vreme Ravenna očekuje protiv Alarichu bezuspešno pomoć od uzurpatora Constantinusa i njegovoga sina Constansa u Galiji. Usled toga dolazi do pada Olympiusa, čiju vlast preuzimaju prefekt pretorijanaca Iovius i Allobich, proizveden za magistra equitum praesentalis, što također ne donosi uspeha u sukobu sa Alarichom.

U istoj godini (409) kada je rimski senat morao da podigne za cara Attalusa provalili su bili u Galiju Vandali, Alani i Suebi koji su naposletku došli u Španiju gde je došlo do nove uzurpacije sa strane Maximusa. Nemoć Constantinusa i Constansa i samih uzurpatora u Galiji prema tome bila je tolika, da je Constans sa vojskom odbačen u Galiju i u mestu Vienna 411 pogubljen.

Pojava Constantiusa jednoga Rimljanina iz Naissusa (Niša) donosi promenu. Maximus beži u Španiju i istočna Španija vraća se u imperiju. Uzurpator Constantinus bude također pobeđen i smaknut.

Novi uzurpator Iovinus bude 413 srušen od Athaulfa, koji je 412 sa svojim zapadnim Gotima stigao u Galiju. Kako je akciji Athaulfa protiv Iovinusa bila podloga obećanje žita sa strane zapadno rimske vlasti, a to nije moglo biti izvršeno, raziđu se zapadni Goti i zapadno rimska vlast i Athaulf zauzima Narbonne, gde se ženi sa Gallom Placidiom, onom sestrom zapadno rimskoga cara Honorija, koju je još Alarich zarobio kod svoga trećega pohoda na Rim. Kad usled takvoga razlaza dolazi do toga, da je Athaulf zauzeo i Toulousu, dolazi između njega i spomenutoga Constantiusa do boja, u kome Athaulf mora da se povuče u Španiju, gde bude godine 415 u Barceloni od nekog zapadnoga Gota ubijen.

Godine 416 pod naslednikom Athaulfa zapadno gotskim kraljem Valliom dolazi do izmirenja zapadnih Gota sa Rimom, što naposletku donosi i oslobođenje Galle Placidie i njene predaje Rimu od strane zapadnih Gota sada foederata rimske imperije.

To se sve desilo posle smrti Athaulfa (mesec avgust 415) nakon kratkoga intervala kod zapadnih Gota sa Segerichom, pred čijim konjem je Galla Placidia morala pri izlasku iz Barcelone 12 milja pešačiti. Samo su dani prošli i već je taj Segerich bio od Athaulfove stranke ubijen i Vallia za zapadno gotskoga kralja podignut. Posle Vallie doći će na zapadno gotski presto Theoderich I.

Ali Honorijev ministar Constantius nije ratovao sa Athaulfom samo po državnom razlogu, nego i po svome jer se je protivio braku Galle Placidie sa Athaulfom u nameri i želji, da on sam postane njezin muž.

U tome je naposletku i uspeo jer je 1 januara 417 Galla Placidia postala Constantiusova žena.

Treba imati na umu, da je Honorije bio bez dece, da bi se to potpuno razumelo. I nakon što se Constantiusu i Galli Placidii rodi sin Valentinijan, kasnije Valentinijan III podiže Honorije 421 Constantiusa za Augustusa, dakle za svoga sucara. Ali još te iste 421 godine Constantius umre a između Galle Placidie i njezinoga brata Honorija nakon slaganja dolazi do razlaza. Pojedinosti se ne znaju, ali razlaz je morao biti potpun kada je između pristalica jedne i druge strane tj. između pristalica Honorija i pristalica Placidie dolazilo u Ravenni čak i do uličnih bojeva. Kada se u te uličnе bojeve umešaju i gotski plaćenici sećajući se da im je Galla Placidia za Athaulfa bila kraljica, dolazi do toga, da Galla Placidia sa decom odlazi u Carigrad, ili kao begunac od Honorija ili kao prognanik od njega. Tek, godine 423 i to 15 avgusta kada Honorije bez dece umre, Galla Placidia nalazi se u Carigradu. U Carigradu je tada car Theodosije II sin cara Arkadija, kome caru je Galla Placidia bila sestra. Theodosije II i sin Galle Placidie Valentinijan, kasnije Valentinijan III bili su dakle deca u najbližem srodstvu.

Ali i pored toga i mada se je Galla Placidia sa decom nalazila u Carigradu okolnost, da je na zapadu umro car Honorije bez dece nije u Carigradu imala nikakvu posledicu u pogledu Galle Placidie i njene dece, jer je tamo prema eventualnim zahtevima te porodice preovladavala težnja uzeti, da je nastalim ispražnjenjem na prestolu zapadno rimskog carstva nastao slučaj vlade samo jednog cara tj. jedinoga preživeloga cara na istoku.

Slučaj Gratiana i Theodosija I iz 393 trebao je da se ponovi. Kao što deda Theodosija II Theodosije I, koji je posle Gratiana postao jedini vladalac celokupne rimske imperije trebao je sada da posle Honorija isto tako postane vladalac celokupne rimske imperije Theodosije II. Ali pre nego što je to moglo biti u delo privedeno došlo je u zapadnom delu carstva tj. u samoj Italiji do događaja, koji će na tu težnju Carigrada znatno uplivati. U svom skloništu u Carigradu, odnosno u svom progonstvu, Galla Placidia imala je veru u comesa Africae Bonifatiusa, koji ju je u njenoj teškoj situaciji i materijalno pomagao. Kao represaliju na stajalište Carigradsko u pogledu nasledstva na zapadu, odnosno u pogledu vlasti u celoj imperiji, Bonifatius je sada presekao svaki dovoz žita u Italiju. U samoj Italiji pak tj. u Rimu izvikan je još te 423 godine, koje je godine Honorius umro, za zapadno rimskoga cara Johannes primicerius notariorum.

To oboje dovede onda do promene stajališta u Carigradu u pogledu Honorijevoga nasledstva. Godine 424 bude Valentinijan podignut za cezara a godine 425 bude podignuta istočna vojska, koja će pod vođstvom Alana Ardabura povesti u Italiju Gallu Placidiu, tamo. srušiti Johannesa i podići na prestol kao Honorijevoga naslednika sina Galle Placidie Valentinijana, kao Valentinijana III. U Rimu 423 izvikani zapadno rimski car Johannes očekivao je pomoć od Huna, koju mu je trebao doneti dvorski činovnik Flavius Aetius, i sam nekada taoc kod Huna i usled toga sa istima u dobroj vezi. Ali, pre nego što je Aetius mogao da stigne, bude Johannes srušen i smaknut i 23 oktobra 425 istočno rimski magister officiorum Helio proglasi za Augustusa Valentinijana III. I tako bude uspostavljen sporazum istoka i zapada i to u toj meri, da je godine 437 u Carigradu došlo do venčanja Valentinijana III sa ćerkom cara Theodosija II Eudoxijom, koja mu je bila zaručena još za njegova boravka u Carigradu.

Kao što se vidi situacija, koja bi odgovarala napisu, o kome se ovde radi, pokazuje se u svoj svojoj jasnoći i tako bi se eto tragajući za istom naposletku došlo do nečega, što bi donelo razumevanje napisa.

Najbliža rodbinska veza između istočnoga i zapadnoga cara. Vojska istočnoga cara, koja zapadnoga cara vodi u Italiju na njegov presto. Potpuno priznanje nasledstva zapadnoga cara. Uništenje njegovoga protivnika. Vojna pomoć za zauzimanje vlasti. To su svakako dovoljni elementi, da mogu biti upotrebljeni za razumevanje izražaja GRECO PACIFICO CVM S(OCIO) ROMANO. Ti elementi zaista su dovoljni, da opravdaju izražaj o istočnom caru, koji je u miru sa svojim drugom zapadnim carem, odnosno o istočnom caru, koji je izmiren sa zapadnim carem.

Što se dakle samoga slova na napisu tiče bile bi ove okolnosti dovoljne, da se zaključi s time, kako se gore spomenuti napis mora dovesti u vezu sa tim okolnostima. Ali ipak, i ako te okolnosti upućuju na to, da bi gore spomenuti napis bio posledica tih okolnosti, i ako te okolnosti upućuju na to, da bi gore spomenuti napis mogao biti iz vremena Theodosija II i Valentinijana III, ipak će čitatelj osetiti, da to nije dovoljno i da se pregled stvari ne može time zadovoljiti i tu prestati. Prvo javlja se osećaj potrebe, da se ipak pregled nastavi do kraja tj. do poslednjega cara na prestolu zapadnoga dela rimske imperije, da se vidi ne pojavljuje li se možda posle ove kakva druga konstelacija, koja bi navedenom spomeniku više odgovarala, a drugo javlja se osećaj, da sve te okolnosti, koliko god donose objašnjenje u pogledu samoga izmirenja oba dela rimske imperije, ipak sve te okolnosti zajedno ne govore ništa o uzroku razlaza, koji je po smislu spomenika morao izmirenju prethoditi, ni o tome, da li je i kako taj razlaz uklonjen. To znači, da slika stvari, koja bi mogla biti podlogom za potpuno razrešenje navedenoga napisa i pored elemenata, koji bez

sumnje pokazuju izmirenje istoka i zapada u rimskoj imperiji, ipak nije potpuna, jer bi potpuna mogla biti tek onda, kada bi se sastali i svi ostali elementi, koji su potrebni, da se može kazati evo ovo je bio razlog razlazu istoka i zapada u rimskoj imperiji posle cara Theodosija I a za vreme njegovih sinova Arkadija i Honorija i evo taj razlog je ovim načinom uklonjen, tako da je onda moglo doći do ovoga izmirenja, koje se pokazuje evo ovde između naslednika cara Arkadija i naslednika cara Honorija.

To znači, da sa ovim pregledom treba produžiti i to na taj način, da se do kraja provede traganje za onakvom situacijom, koja može napisu odgovarati i koja je ovde u ovom jednom slučaju, kao što se vidi, već i nađena, a onda, kada se to svrši, ako se ispostavi, da nema bolje situacije a možda čak ni u opšte još jedne posle ove ovde, koja bi odgovarala napisu, obratiti se još tome, da se onda vidi kako je uklonjen razlaz između istoka i zapada u rimskoj imperiji za Theodosija II i Valentinijana III, da se tako omogući pomirenje između istoka i zapada u rimskoj imperiji, između GRECO i S(OCIO) ROMANO.

To znači, da bi ove okolnosti, koje su se ovde pojavile u akciji istoka u pogledu nasledstva prestola na zapadu, bile dovoljne za razumevanje spomenutoga napisa, prvo, ako nema od njih jačih i drugo, ako im se može naći odgovarajući preduslov.

Ako se sada nastavi sa historiskim pregledom u nameri da se vidi, nema li posle ove situacije između Theodosija II i Valentinijana III koja druga slična situacija, a koja bi bila još jača, da bi se ista mogla dovesti u vezu sa gore spomenutim napisom, vidi se sledeće.

Valentinijan III bio je na prestolu od svoga proglašenja za Augusta zapadno rimskoga carstva godine 425 do svoje nenadane smrti godine 455, koje je godine a dana i meseca 31. V. ubijen iz osvete radi pogiblje patriciusa Aetiusa, koji je poginuo od ruke Valentinijana III 21 septembra 454. Germani Optila i Thraustila, pristalice Aetiusove, ubili su 16 marta 455 i Valentinijana III i njegovog saučesnika u ubistvu Aetiusovom eunuha Heracliusa.

To znači, da je Valentinijan vladao 30 godina. Na istoku gotovo svo to vreme ispunjeno je vladanjem Theodosija II koji umire 28. VII. 450 dakle samo pet godina pre Valentinijana III. Sve do toga vremena tj. do godine 450 naravno, pošto je to vreme vladanja Valentinijana III i Theodosija II ne bi se posle gore opisane situacije iz godine 425, kada je Theodosije II vojničkom intervencijom podigao na prestol na zapadu Valentinijana III, mogla ni naći ni tražiti još druga jedna situacija, koja bi više odgovarala napisu, o kome se ovde radi.

Smrću Theodosija II 28. VII. 450 pak situacija se menja u tom smislu, da se sada ponavlja godina 425 samo u obratnom smislu, jer sada ne ostaje kao jedini car na prestolu istočni car rimske imperije, nego ostaje na prestolu zapadni car rimske imperije Valentinijan III.

Za to vreme tj. za samovlade Valentinijana III ne može se već iz toga razloga tragati za nekom jačom situacijom u odnosu na gore spomenuti napis, nego što je ona iz 425. Ali samovlada Valentinijana III je samo formalna a ne i faktična, kao što to nije ni moguće drukčije kraj njezine kratkotrajnosti.

Šta više, čak se može reći da do nje nije ni došlo u efektu. Sprečila je to na istočnom dvoru u Carigradu sestra Theodosija II Pulcherija, koja je nekada još za malodobnosti Theodosija II a posle smrti Anthemiusa 414 vladala carstvom na istoku.

Sada je ona poduzela sličan korak, jer je podigla za Augustusa bivšega oficira Marcianusa koji je prvi car na istoku sa krunom iz ruku Carigardskoga patrijarha. Pošto se je taj isti dan 25. VIII. 450 Pulcherija venčala sa Marcianusom, to nije od formalne samovlade Valentinijana III prošlo ni mesec dana i već joj je bio kraj time, što su od 25. VIII. 450 u rimskoj imperiji na vlasti i opet dva cara, kao za Honorija i Arkadija i kao za Theodosija II i Valentinijana III, sada na zapadu u osobi Valentinijana III, a na istoku u osobi Marcianusa. Zaista kad se uzme u obzir, da je Pulcherija sa svojim postupkom u stvari izigrala samovladu Valentinijana III nema razloga u odnosu istoka i zapada za vreme Valentinijana III i Marcianusa tražiti okolnosti, koje bi gore navedenom napisu više odgovarale od onih iz godine 425. Godine 453 umre Pulcherija a 16. III. 455 kao što je gore navedeno Valentinijan.

I opet od 16. III. 455 do godine 457 nema razloga pomišljati na jednu drugu situaciju nego što je bila ona 425 naprosto za to jer je sada od 16. III. 455 usled smrti Valentinijana III samovladar u rimskoj imperiji Marcianus sve do svoje smrti 457 godine.

Za to nema ni razloga u njegovoj dozvoli istočnim Gotima da se nasele u Panoniju gledati moment koji pokazuje, da je u to vreme Illyrik u svojoj celokupnosti pod istočnim carem jer sve, kad bi to i stajalo, svakako je jači naslov Marcianov za takav akt u okolnosti njegove samovlade u to vreme.

Kada godine 457 umre Marcianus bude na predlog Aspara na istočni presto podignut tribun Leon, jedan oficir, na taj način, što ga vojska i senat u Carigradu za Augusta izviče i patrijarh kruniše.

I tako posle samovladara Marciana od 16. III 455 do 457 dolazi 457 do samovlade Leona I. Za njegovo vreme dolazi do naseljenja istočnih Gota u Makedoniji na taj način, što je Leon I u povremenom razlazu sa Asparom imajući u vidu, da su najpouzdanije čete Asparove baš istočni Goti obustavio istima novčanu potporu, ugovorenu još sa Marcianom. Stvar je ostala bez efekta, jer se je car Leon I morao na tu potporu povratiti, ali je tim povodom došlo do toga, da su istočni Goti najpre samo provalili u Illyrik i prodrli do Dyrrhachiuma (Drača) godine 459, a posle druge provale čak dobili od cara Leona naseljenje

u Makedoniji. Godine 466 usled toga car Leon, da bi se osigurao od premoći Asparovih četa, većim delom Germana, povlači u vojsku Istoka Isaurijce, čiji pročelnik Tarasicodissa ne samo što postaje comes domesticorum nego postaje i zet samoga cara Leona I ženidbom sa njegovom kćerkom Ariadnom, kojom prilikom on menja svoje ime u Zeno. Ali usled neuspeha Leonovoga prema Vandalima u Africi moć Asparova na dvoru toliko raste, da 468 Asparov sin patricius postaje Cezar a 470 i zet cara Leona ženidbom sa njegovom kćeri Leontiom. No godine 471 bude zasebno ubijen Aspar i njegov sin Ardabur, a spomenuti Asparov sin Patricius mora da ostavi i titulu cezara i svoju ženu, carevu kćer Leontiju. Godine 473 17. XI. bude od Leona I za Augustusa dakle za sucara podignut kao Leon II sin Zenona i kćeri cara Leona I Ariadne, koji već 18 januara 474 usled smrti Leona I postaje vladar istočnog dela rimske imperije. Ali tako reći samo za čas, jer sada postaje Augustus i Zenon, a pošto Leo II umire još te iste 474 godine, ostaje od 474 godine kao samovladar u rimskoj imperiji Zenon sve do 491, kada ga nasledi Anastasius I, posle čega nema više razloga pregledu istočnog dela rimske imperije, za to, što je još 476 došao u opšte kraj posebnom zapadnom carstvu u rimskoj imperiji, pa u nizu samovladara u Carigradu, koji sada sledi već iz tog razloga nema u opšte mogućnosti traganju za okolnostima relevantnima u smislu napisa, po čijem slovu takvo traganje u opšte pretpostavlja istovremeno dva cara u rimskoj imperiji.

Prema tome preostaje samo još to, da se pregledom zapadno rimskog carstva za vreme posle Valentinijana III tj. od 455 do kraja zapadno rimskoga carstva 476 vidi, da li se u odnosu zapada i Rima kroz tih oko 20 godina može još naći okolnost ne samo slična onoj od 425 nego i jača, u smislu napisa o kome se radi. Spomenuta dva osvetnika Aetiusova na Valentinijanu III posle svoga dela od 16 marta 455 odnesoše carska insignija po redu najstarijem senatoru Petroniusu Maximusu, verovatno i samome zavereniku protiv Valentinijana III, koji bude odmah sutradan 17 marta 455 podignut za cara. Taj Maximus prinudi udovicu Valentinijana caricu Eudoxiju na brak sa njim a njenu kćer i kćer Valentinijana, koja je bila obećana sinu Vandalskoga kralja isto tako za ženu svome sinu. Posledica je dolazak Geiserichа sa flotom na Tibar i zauzimanje Rima, kojom prilikom bude od ogorčenoga rimskoga ljudstva 31 maja 455 taj car Maximus ubijen.

U tako kratkoj vladi toga Maximusa od jedva dva i po meseca i u te vrste vladi zaista nema razloga tragati za onakvim odnosima zapada i istoka, kakvi su pretpostavka gore navedenom napisu. Geiserich je odveo sobom među rimskim robljem i caricu Eudokiju i njezine kćeri od kojih se je onda Eudokija venčala sa Geiserichovim sinom Hunerichom, pa su se i carica Eudokija i njene kćeri tek vremenom, a Eudokija čak i tek posle 16 godina spasile. Tada od 31. V. 455 pa dalje kroz

dva meseca nije bilo cara na zapadno rimskom prestolu, pa je usled toga tada bio u rimskoj imperiji na vlasti samo istočni car.

Posle jedno dva meseca nakon Geiserichovog pohoda na Rim bude za zapadno rimskoga cara izvikan u Galiji magister militum i prefekt pretorijanaca Flavius Eparchius Avitus i tako s leta 455 u rimskoj imperiji su opet dva cara istočni i zapadni, Marcianus i Avitus. U odnosu međutim Avitusa i Marcianusa nema ništa, što bi bilo relevantno za napis o kome se radi.

Naprotiv imade nešto, što bi bilo baš u sukobu sa tim napisom, a to je okolnost da je Marcianus Avitusu odbio pomoć protiv Vandala.

Od najveće je važnosti u ovom pregledanju zapaziti i držati pred očima da je Marcianus zahtev Avitusa odbio za to što je Avitus tražio Panoniju za zapadno carstvo. Obzirom na napis o kome se radi, ovo je negativna okolnost. Ali ona je važna i značajna za to, što pokazuje, da se i kad su dva cara na prestolu u rimskoj imperiji posle Valentinijana III i Theodosija II istočni Illyrik i to celokupan istočni Illyrik mora nalaziti pod vlasti i u upravi istočnoga cara. Ne vidi se, po kome osnovu je Avitus tražio Pannoniju, jer analogija ide čak natrag do vremena posle demisije Diokletianove, kada je Flavius Valerius Severus na zapadu dobio od istočnoga dela carstva Pannoniju. Takav zahtev Avitusa i takav odgovor Marcianusa daju dakle u pogledu napisa o kome se radi naprotiv baš negativan momenat.

Godine 456 17 oktobra kod Piacenze bude Avitus potučen u boju od Ricimera i Maiorianusa nakon čega ubrzo posle toga i umre. Nakon što je sada samovladar istočni car Leon I Ricimera podigao za patricija a Maiorianusa za magistra militum bude 1 aprila 457 Maiorianus od vojske izvikan za cara da 28 decembra 457 primi carstvo u svoje ruke.

Sada je na zapadu car Maiorianus a na istoku Leon I, ali tragati u njihovom odnosu za momentima, koji bi odgovarali napisu, o kome se radi nema nikakve svrhe jer Maiorianus kao zapadni car nije od strane istoka naprosto bio priznat, a pošto on 2 avgusta 461 gine, pojava njegova u vezi sa istočnim carem nije relevantna za napis, o kom se radi. Posle Maiorianusa zapadno rimskog cara određuje patricius Ricimer i to u osobi Libiusa Severusa koji je car samo formalno, dok u istini na zapadu vlada Ricimer. Godine 465 umire Severus, a da se već po tom prividnom njegovom položaju vidi, kako ni tu nema razloga pomišljati na okolnosti relevantne za napis o kojem se radi. Ricimer, faktični vladalac na zapadu posle smrti Severusa od 465 godine, ne postavlja drugoga vladaoca na zapadu, nego priznaje samovlast istočno rimskoga cara, da bi dobio pomoć protiv Vandala. Za to vreme napis, o kome se radi, prema tome ne dolazi u obzir. Tek kada istočni car Leon I kao samovladalac pošalje Marcianovoga zeta Anthemiusa sa flotom u Italiju i ovaj bude tamo za Augusta izvikan opet su dva cara u rimskoj imperiji, na istoku Leon I a na zapadu Anthemius.

Nema sumnje, da postavljanje odnosno određenje Anthemiusa za zapad od strane Leona I pretpostavlja njihove dobre odnose pa prema tome i nešta relevantno obzirom na napis o kome se radi. Ali okolnost da se tu ne pojavljuju nikakvi znaci nekoga naročitog izmirenja, dovoljna je da pokaže, da se tu radi o aktu samovladaoca u rimskoj imperiji a ne o bilo kakvom ugovoru ili izmirenju između dva vladaoca u rimskoj imperiji. Tako od 405 do 472, kada je Ricimer Anthemiusa srušio, nema u pojavi Anthemiusa u vremenu Leona I nikakvih momenata relevantnih za napis o kom se radi.

Godine 472 Ricimer podigao je mesto srušenoga Anthemiusa Olybriusa, muža mlađe Placidie, sestre Theodosija II, ali je te iste godine 19 avgusta (472) umro Ricimer i ubrzo za njim i Olybrius, a da se kod Olybriusa ne pokazuje ništa relevantno obzirom na spomenik, o kom se radi, jer Olybrius nije car od istočnoga cara nego od patriciusa Ricimera. Posle Olybriusa naslednik Ricimera Gundobad diže na zapadni presto comesa Domesticorum Glyceriusa, ali taj još manje dolazi u obzir u vezi sa napisom o kome se radi, jer od istočnoga cara dolazi na zapad određeni Julius Nepos, protiv koga se Glycerius u opšte ne uzmože održati na prestolu.

Tako za napis o kome se radi Glycerius ne dolazi u obzir radi sukoba sa istokom, a Nepos opet radi toga, što je, kao i Anthemius, postavljen od istoka a ne legitimni naslednik na prestolu i saugovornik sa istokom.

Osim toga Julius Nepos ne dolazi u obzir ni radi toga, što je ubrzo srušen pobunom magistra militum Orestesa i to radi toga, što je 475 konačno ustupio zapadnim Gotima sve, što su bili zauzeli, priznavajući im potpunu nezavisnost, a to je Španija, kao i Galiju do Loire i Rhone.

31 oktobra 475 taj magistar militum Orestes diže za Augusta svoga sina Romulusa, radi malodobnosti nazvanoga Augustulusa. Taj pogotovo ne dolazi u obzir prema napisu, jer ga već 476 skida sa prestola vođa germanske plaćeničke vojske u Italiji Odoaker, koji u ime toga malodobnoga cara ujedno carska insignija predaje Carigradu. Tako sravnivanja u pogledu zbivanja posle Valentinijana III i Theodosija II, kao što se vidi, ne nailaze, sve do konca zapadno rimskoga carstva, ni na kakve momente, koji bi, osim negativnog, bili relevantni za napis o kom se radi.

Ne preostaje dakle drugo nego vratiti se vremenu Valentinijana III i Theodosija II i uvažiti, da od Dioklecianove podele do konca zapadno rimskoga carstva jedino tu se nalazi momenat, da je jednovremeno i Dalmacija pod istokom i zapad istok u pomirenju.

Ali dok to pomirenje pretstavlja samo okolnost da Theodosije II pomaže Valentinijanu III, da se popne na presto zapadno rimskoga carstva ne će biti to pomirenje dovoljno jako, da otsečno vreme Valentinijana III i Theodosija II dovede u odnos sa napisom o kom se radi.

Trebaće još da se vidi i jasno prepozna razlaz, koji je morao pomirenju prethoditi i način kako je taj razlaz uređen, da bi do pomirenja došlo.

Kao što smo videli, razlog za razlaz između zapada i istoka, posle Theodosija I, ležao je u okolnosti, da je Illyrik, pripadajući faktično istoku, a formalno zapadu, bio predmet sukoba između istoka i zapada. Tek kad je taj sukob rešen moglo je doći do pomirenja.

Prema tome, kad se sada još osvetli i način kako je taj sukob rešen, izgleda stvoriće se svi elementi, koji govore za to, da napis o kome se radi mora imati vezu sa vremenom Theodosija II i Valentinijana III.

No, pre nego što se na to pređe, treba spomenuti i pojavu Marcellinusa u Dalmaciji.

Čitatelj je lako mogao opaziti, da u izvršenom pregledu nije spomenut comes Marcellinus u vezi sa Dalmacijom njegovoga vremena, i ako se uzima, da je Dalmacija od 454 stojeći pod upravom Marcellinusa, ne samo prema zapadu, nego i prema istoku nezavisna oblast, sve do Augusta 468, dakle, kroz nekih 15 godina. Marcellinus bio je patricij, ali usled pogibije Aetiusa ogorčen, a rodom Dalmatinac, povukao se u Dalmaciju, gde je osnovao sebi samostalni položaj. Trebalo bi s toga i pojavu Marcellinusa uzeti u obzir kod pregleda.

Što to nije učinjeno, razlog je u tome, što je Dalmacija pripadajući Illyriku u to vreme tj. od Arkadija faktično bila u stvari pod istokom, pa se pojava Marcellinusa u Dalmaciji pored sve i najveće samostalnosti može ipak smatrati samo najvećom autonomijom ali ne i posebnom državom, jer je to ipak pojava u rimskoj imperiji a ne izvan nje, kako to najbolje svedoči ratovanje Marcellina sa flotom protiv Vandala oko Sicilije a isto tako i sudelovanje Marcellina sa flotom uz Baziliska također protiv Vandala. To su akcije Rimskoga carstva, a ne Dalmacije i kad je Marcellin uspeo da Vandale istera sa Sardinije onda je to svakako njegova akcija u smislu carstva a ne u smislu Dalmacije. I sama nenadana smrt Marcellinusa godine 468 biće svakako razumljivija u relaciji zbivanja politike carstva nego u relaciji zbivanja politike Dalmacije.

Ali sve kad bi se pojava Marcellinusa i povukla u izvršeni pregled ona ne bi mogla biti dovedena ni u kom pogledu u vezu sa napisom već za to, što se po napisu radi o S(OCIO) ROMANO, što Marcellinus ni kraj najveće samostalnosti, ni u slučaju posebne države. ne bi mogao biti, jer se pod tim izražajem može podrazumevati samo zapadni car rimske imperije.

Prelazeći sada od izvršenoga pregleda na pitanje razlaza i pomirenja dva prestola u rimskoj imperiji, koje se pitanje postavlja iz samoga teksta spomenika, o kome se radi, čitatelj će osetiti, da u situaciji Ilyrika posle 395 tj. posle smrti Theodosija I mora ležati razlog pomirenju između istočnoga i zapadnoga cara u rimskoj imperiji, do

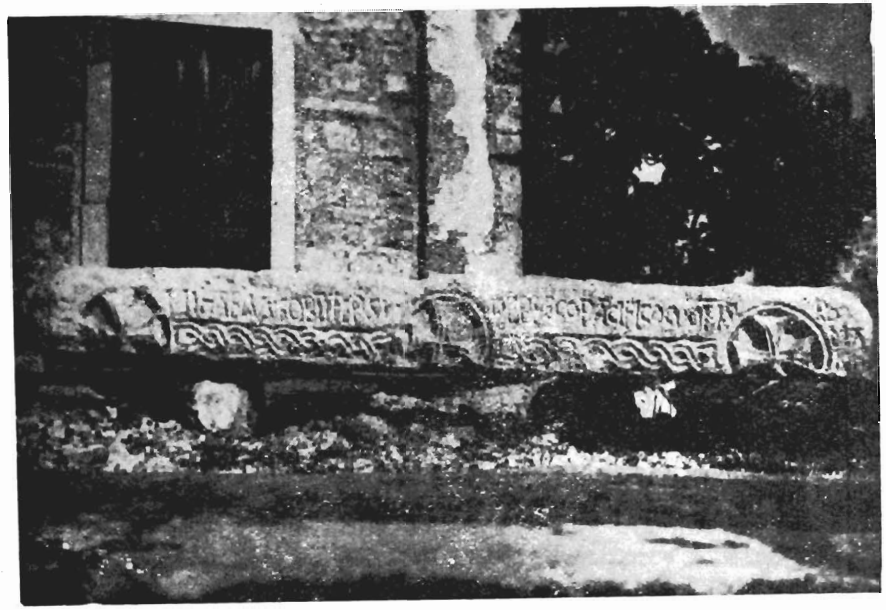

Slika 20

po fotografiji primljenoj od
Frana Vlašića i Dr Fedora Nikića

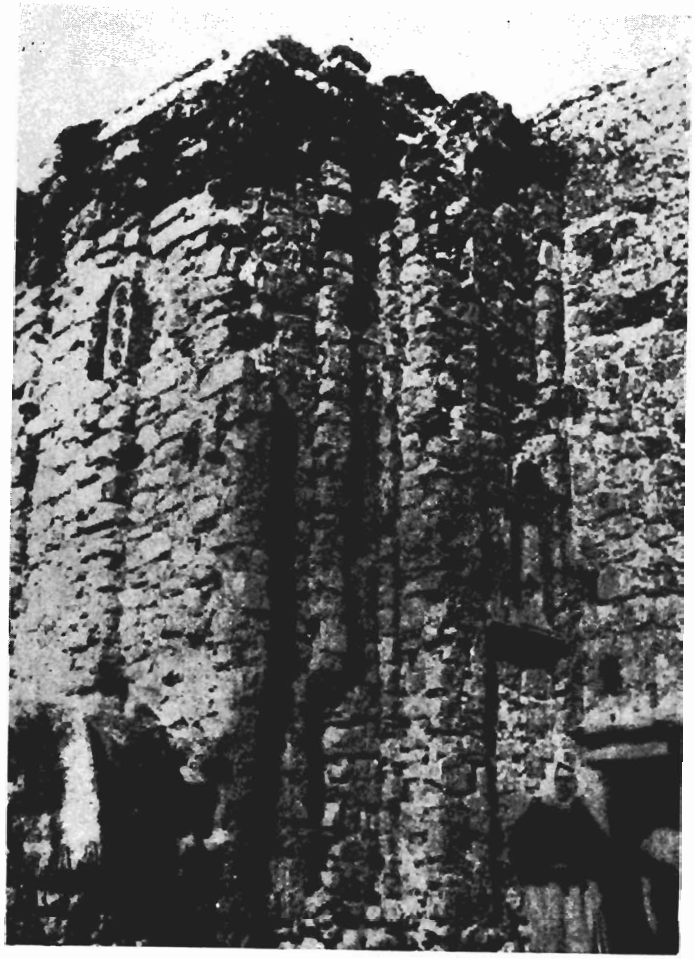

Slika 21

prenesena iz knjige Dr N. Z. Bjelovučića Crvena Hrvatska i Dubrovnik, Zagreb 1929, gde se nalazi pod brojem 14 sa naznačenjem Staro Hrvatska crkva Sv. Mihaila u Stonu

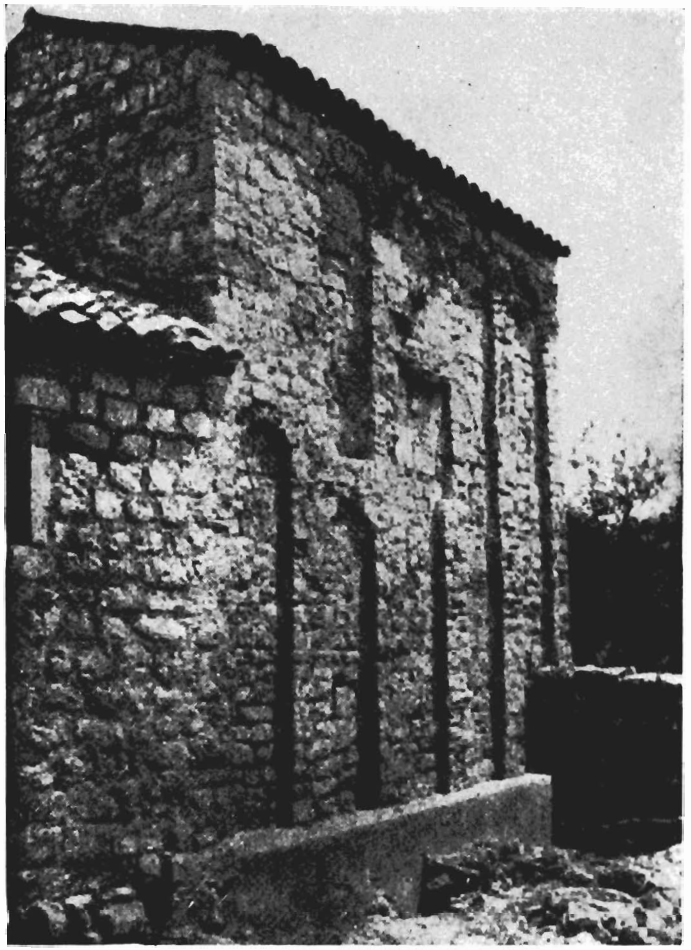

Slika 22

prenesena iz knjige Dr N. Z. Bjelovučića, Crvena Hrvatska i Dubrovnik, Zagreb 1929, gde se nalazi pod brojem 15 sa naznačenjem Staro Hrvatska crkva sv. Mihaila u Stonu

Slika 23

prenesena iz knjige Dr. N. Z. Bjelovučića Crvena Hrvatska i Dubrovnik, Zagreb 1929, gde se nalazi pod brojem 35 sa naznačenjem Staro Hrvatska crkva Sv. Mihaila u Stonu

Slika 24

prenesena iz knjige Dr N. Z. Bjelovučića Crvena Hrvatska i Dubrovnik, Zagreb 1929, gde se nalazi pod brojem 37, sa naznačenjem slika Hrvatskog kralja Mihaila-Tomislava u crkvi Sv. Mihajla u Stonu

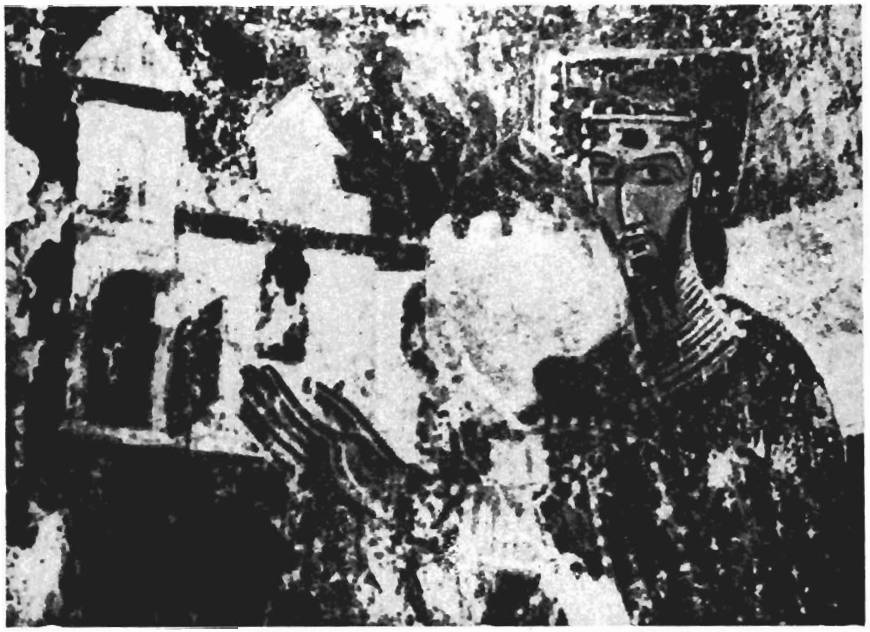

Slika 25

prenesena iz knjige Dr N. Z. Bjelovučića Crvena Hrvatska i Dubrovnik, Zagreb 1929, gde se nalazi pod brojem 38, sa naznačenjem slika crkvice i Hrvatske krune u crkvi Sv. Mihaila u Stonu

Slika 26

prenesena iz knjige Dr N. Z. Bjelovučića Crvena Hrvatska i Dubrovnik, Zagreb 1929, gde se nalazi pod brojem 39, sa naznačenjem slika Hrvatske krune u Stonu

kojega pomirenja je moralo doći prema tekstu napisa, o kome je ovde reč.

Illyrik faktično u vlasti istočnoga cara a pravno u zahtevu zapadnoga cara kao predmet sukoba između dva cara u rimskoj imperiji, jednoga dana uređen pristankom obadva cara i na obostrano zadovoljstvo dovoljan je za razumevanje reči o GRECO PACIFICO CVOM S(OCIO) ROMANO.

Ako bi se za razumevanje toga napisa kao podloga uzela samo okolnost postavljanja Valentinijana III na presto na zapadu, intervencijom i vojnom pomoću istočnoga cara, onda bi svakako u toj okolnosti imali pojavu dobrih odnosa između dva carstva u rimskoj imperiji, ali ne i pojavu izmirenja između ta dva carstva.

Sama godina 425 kao godina postavljanja Valentinijana III na presto sa strane istočnoga cara ne bi bila ništa drugo nego pojava samovlade jednoga cara u rimskoj imperiji, koji onda iz toga opsega svoje moći postavlja drugoga cara, a to kao pojava ne bi bio usamljeni slučaj, i to se je događalo obostrano. Theodosija I kao istočnoga cara postavio je zapadni car Gratian dok je Anthemiusa kao zapadnoga cara postavio istočni car Leon I. U oba slučaja ta postavljenja u stvari idu od samovladaoca kakav je bio u svoje vreme zapadni car Gratijan i u svoje vreme istočni car Leon I.

Ne bi se dakle tekst napisa o kome se radi, mogao razumeti samo sa okolnošću da je kao u ova dva slučaja došlo i u slučaju Valentianijana III do postavljanja njegova na zapadni presto od istočnoga cara Theodosija II, koji je u tom času bio samovladar u rimskoj imperiji.

Takvi slučajevi pa i ovaj Valentinijana III iz 425 godine mogu doći u obzir samo kao primeri dobrih odnosa dvaju careva u rimskoj imperiji ali ne i kao primeri naročitoga pomirenja dvaju careva, što po sebi već ne pretpostavlja tek postavljanje jednoga cara nego vec postojanje dvaju careva.

Kao što se vidi tek izravnanje sukoba glede Illyrika moglo bi zaokružiti sliku odnosa između Theodosija II i Valentinijana III tako, da onda relacija između tih odnosa i napisa o kom se ovde radi, postane verovatna. Isticanje međutim zahteva istočnoga cara glede Illyrika u crkvenom smislu ne menja ništa na stvari glede toga, da se je u pogledu Illyrika radilo i u političkom i u teritorijalnom smislu.

Ako se sasvim samostalno i pojavljuje zahtev istočnoga carstva, da se Illyrik crkveno preda Carigradskom patrijarhu, onda to ne može biti znak da se nije tražio Illyrik u političkom i teritorijalnom smislu, jer je tek teritorijalni položaj Illyrika pod istočnim carstvom i davao osnov za traženje pripojenja Illyrika Carigradu u crkvenom smislu.

Ako je dakle takav zahtev u crkvenom smislu i postavljen samostalno i odvojeno onda on naprotiv znači samo to, da je takvim zahtevom Carigrad postupio za to, što je imao faktičnu vlast u Illyriku.

Zahtev dakle za pripajanjem Illyrika Carigradu u crkvenom smislu može naprotiv samo da bude potvrdni znak, da je istočni car imao pod sobom Illyrik u faktičnom smislu. Naravno za konačno uređenje pitanja Illyrika između istoka i zapada u rimskoj carevini posle Theodosija I u obzir dolazi ne samo crkveni moment nego i politički i teritorijalni. Postavljanje dakle posebnog zahteva za crkveno pripajanje Illyrika Carigradu upućuje na to, da se pod potpunim i konačnim rešenjem sukoba o Illyriku posle godine 395 dalje može podrazumevati samo pripadnost Illyrika istoku i u teritorijalnom i u političkom pogledu, dakle potpuno.

Prema tome, da se može razumeti napis o kome se ovde radi, treba još samo viditi, da li je uređenje pitanja Illyrika za vreme Theodosija II i Valentinijana III izvršeno i ako jeste na koji način.

Kod toga vremena mora se ostati radi toga, jer je to vreme sukoba radi pripadnosti Illyrika između istoka i zapada u Rimskoj imperiji.

Na postavljeno pitanje naći će čitatelj jasan odgovor ako uzme u obzir dva mesta, u Kasiodora (Varia) i u Jordana, gde je reč o Galli Placidii sestri cara Honorija i materi Valentijana III, koja je za vreme malodobnosti Valentijana III vladala zapadnom imperijom.

Prvi od te dvojice, Kasiodor, kaže:

Nurum denique sibi amissione Illyrici comparavit factaque est coniunctio regnantis divisio dolenda provinciis.

Tj. po smislu kako je (Galla Placidia) došla do snaje napuštanjem Illyrika i kako je došlo do veze vladanih provincija koje su od razdelenja patile.

Latinska reč amitto, amittere (Cicero: omnes has provincias) znači isto što i francuski faire aller i laisser aller tj. odustati odnosno napustiti, pa je ovde pošto se radi o Illyriku, koji je faktično bio u drugim rukama bolje uzeti kao odgovarajući izražaj za reč amissione reč napuštanje. Comparo, comparare doduše znači nabaviti, pribaviti, ali pošto se ne radi o predmetu bolje je upotrebiti izražaj odgovarajući osobi, tj. da je do rodbinske veze došlo.

Kasiodorova vest dakle, može se uzeti, da govori, kako je Galla Placidia napuštanjem Illyrika došla do snaje i kako je došlo do veze jedne i druge pole carstva, koje su pre toga bez takve veze patile.

Kasiodorova vest odnosi se na godinu 437 kada je Valentinijan III postao zet Theodosija II i kada je na taj način mati Valentinijana III Galla Placidia došla do snaje. Tada je došlo i do veze obe pole carstva, koje su pre toga usled razdelenja patile.

Kao što se vidi najvažnija je u Kasiodora reč amissione Illyrici, jer je i do ženidbe Valentinijana III i do ponovne veze razdeljenih dveju pola carstva došlo tek napuštanjem Illyrika. Ovaj izražaj, koji ne sadrži nikakvo ograničenje, bilo u kome pogledu, mora se uzeti u

smislu napuštanja Illyrika u opšte, dakle i u smislu političkog i u smislu teritorijalnog napuštanja. Prema Kasiodoru, dakle, Galla Placidia napustila je u opšte svaki zahtev u pogledu Illyrika, što znači ukratko, pošto je u faktičnome stanju postojala podela po Dioklecianovoj reformi, da je Galla Placidia napustila zahtev zapadnoga carstva tj. Honorija i Stilicha, da se takvo faktično stanje pretvori u faktično i pravno stanje u smislu one podele carstva, do koje je došlo 393 između Gratiana i Theodosija I.

Pošto u Kasiodorovoj vesti nema nikakvog ograničenja, znači, da je napuštanje Illyrika sa strane Galle Placidie značilo napuštanje celog Illyrika.

Drugi pisac, Jordan, koji kaže kako je Galla Placidia tastu svoga sina dala na poklon totum Illyricum tj. ceo Illyrik, to u ostalom potvrđuje.

Iz te dve vesti dobiće dakle čitalac sliku, kako je sukob oko Illyrika između zapadnoga i istočnoga carstva u rimskoj imperiji rešen na taj način, što je zapad naprosto napustio svoj zahtev glede Illyrika u korist istočnoga carstva u rimskoj imperiji.

Povratak na podelu iz vremena Dioklecianove reforme, kao što se vidi, dogodio se je na taj način, da je Illyrik najpre faktično bio u rukama istočnoga cara u rimskoj imperiji a onda usled akta Galle Placidie i pravno. Tako je sukob oko Illyrika u rimskoj imperiji, do koga je došlo odmah posle godine 395, rešen najkasnije 437 tj. kad je Theodosija II zetom postao onaj zapadni vladar u rimskoj imperiji, Valentinijan III, koga je sam Theodosije II 425 na zapadni prestol podigao.

No koliko god su te dve vesti jasne glede same stvari tj. glede potpunog napuštanja Illyrika sa strane zapada, nisu one jasne i u pogledu vremena, kada je do toga došlo i to za to, jer ni jedna od tih dveju vesti o tom vremenu ne govori, nego samo o samoj činjenici napuštanja Illyrika. Pominjući u vezi napuštanja Illyrika momenat i ženidbe Valentinijana III te dve vesti mogle bi kod čitanja poslužiti podlogom, da se uzme, da je do napuštanja Illyrika došlo zaista tek 437 i da je napuštanje Illyrika izvršeno da dođe do ženidbe Valentinijana III.

Ali to je svakako manje verovatno, nego, da je do napuštanja Illyrika došlo radi povratka u Italiju, za dobijanje zapadnoga prestola i vojne pomoći cara Theodosija II. Istina jeste, da se mora uzeti, da je uzurpacija Johannesa u Italiji bila povod, da se u Carigradu izmeni stajalište, napusti samovlada Theodosija II i odluči uspostava zapadnoga carstva u osobi Valentinijana III, ali je sasvim prirodno uzeti, da je sa strane Carigrada tada morao biti odlučno naglašen zahtev za napuštanje prava na Illyrik. Protivna misao, da je Theodosije svoju

vojsku poslao u Italiju samo za to da sruši Johannesa i postavi Valentinijana III ostavljajući i dalje otvorenim pitanjem Illyrika, u sebi sadrži i misao, da je Carigrad propustio ovako sigurnu priliku za potpunu neizvesnost u pogledu Valentinijana III kao i misao da je onda Carigrad tek kod ženidbe svoj uslov stavio, ako se neće shvatiti gore izložene dve vesti u smislu spontane odluke Galle Placidie zašto zaista nema baš nikakve verovatnosti. Međutim žena Valentinijana III iz godine 437 još od svoje druge godine zaručnica je bila Valentinijana III. To znači još onda kada je Valentinijan III sa svojom materom Gallom Placidiom boravio u Carigradu, u smislu izganstva kao gost. Godine 437, kad su deca potpuno odrasla, dolazi dakle do jedne davno pre već ugovorene i odlučene ženidbe, pa su rečena dva autora verovatno pomešala uzroke i posledice kad su dovela u vezu napuštanje Illyrika sa ženidbom Valentinijanovom.

Ne 437 nego 425, mnogo je verovatnije napuštanje Illyrika sa strane Galle Placidie.

Takav dalekosežni čin i za jednu i za drugu stranu mnogo je verovatniji 425 nego 437.

Kada treba Gallu Placidiu sa decom vratiti na prestol u Italiju vojničkom intervencijom iz Carigrada verovatno je i za Carigrad traženje Illyrika i za zapad tj. Gallu Placidiu napuštanje Illyrika.

Ženidba Valentinijana III sa kćeri Theodosija II, ugovorena još pre 425 godine 437 najverovatnija je baš kao posledica godine 425. Ugovorena još pre 425 ta ženidba godine 437 omogućena je za to, što su 425 odnosi između istoka i zapada u rimskoj carevini morali biti potpuno uređeni i nije se glede te ženidbe čekalo na napuštanje Illyrika, nego se je čekalo na odraslu dobu mladenaca, a čekalo se je baš na tome osnovu, što su za to još 425 napuštanjem Illyrika sa strane Galle Placidie stvoreni uslovi.

Sva je verovatnost dakle, da je usled pojave Johannesa u Italiji između Galle Placidie i Carigrada došlo do aranžmana, po kojem će Carigrad sa vojskom uspostaviti prestol Galli Placidii i njezinom sinu dok će se Galla Placidia na to odazvati napuštanjem zahteva za Illyrikom. Tako je dakle stanje opisano na napisu o kome se ovde radi sa rečima GRECO PACIFICO CVOM S(OCIO) ROMANO moralo nastati još godine 425 kada je Valentinijan III izmiren sa Carigradom došao na prestol na zapad. A izmiren znači kao što vidimo, napustivši Illyrik.

A ako se sada postavi pitanje, da li te dve vesti Kasiodorova i Jordanova odgovaraju istini tj. da je Galla Placidia napustila zahtev za Illyrikom i to zahtev za celim Illyrikom onda je u odgovoru na to pitanje dovoljno navesti, kako je kasnije zapadno rimski car Avitus tražio od istoka Pannoniju.

To znači da je istok tada držao celi Illyrik, kad se od njega samo jedan deo traži. A to onda ujedno znači, da je od 425 ili makar i od

437 ali svakako od Galle Placidie i Theodosija II celokupni Illyrik i faktično i pravno u rukama istoka.

I tako se eto u aktu Galle Placidie nalazi označen i uzrok pomirenju između dve pole carstva i način tome pomirenju.

Radi Illyrika obe pole carstva bile su u sukobu i patile su od toga Aktom Galle Placidie došlo je do izmirenja tih dveju pola rimskoga carstva.

Prema tome može se zaključiti, da se ono, što bi moglo doneti potpuno razumevanje napisa o kome se radi nalazi u sukobu između dve pole rimskoga carstva od 395 do 425 i u izravnanju toga sukoba potpunim pomirenjem obe pole carstva napuštanjem zahteva za Illyrik sa strane zapada i davanjem carske kćeri zapadnom vladaru za ženu sa strane istoka.

Od Dioklecianove reforme dakle tj. od pojave zapadnoga i istočnoga carstva u rimskoj imperiji do kraja zapadnoga carstva u rimskoj imperiji tj. od godine 293 do godine 476 jedino ono stanje, koje je u imperiji vladalo od 393 do 425 i izmirenje od 425 pretstavljaju okolnosti relevantne za napis, o kome se radi, i donose uz potvrdu izvršenoga čitanja toga napisa i potpuno razumevanje za njegov smisao.

A to opet donosi sobom da se kao najverovatnije glede pronađene ploče pokazuje uzimanje, da je ta ploča morala nekada stajati na ulaznim vratima crkvice Sv. Mihajla, očevidno podignute u slavu Theodosija II, koji je svojim izmirenjem sa zapadnim carem doneo jasnoću i u pogledu Dalmacije, gde je ta crkvica podignuta.

Ako se sada još pita za vreme kada je mogla ta crkvica biti podignuta onda se može uzeti odmah posle 425 ili posle 437, ali svakako još za života Theodosija II dakle pre 450. Razdoblje vremena dakle koje dolazi u obzir u smislu verovatnosti bilo bi između 425 i 450.

Očevidno istočna pojava freske u toj crkvici Sv. Mihajla koja pokazuje istočnoga vladara verovatno je po svemu, što iz ovoga pregleda sledi, pojava odnosno lik samoga Theodosija II, kome je crkvica Sv. Mihajla i posvećena. Na tome ništa ne menja, što se na afresku u toj crkvici pored lika istočnog vladaoca nalazi naslikana i crkvica svakako ova ista Sv. Mihajla, kojoj je i ploča o kojoj se ovde radi pripadala i to prvo za to, što je ktitor same crkvice mogao biti i sam taj car Theodosije II, drugo što je na slici mogao biti naslikan car Theodosije II sa crkvicom njemu posvećenom i ako nije njen ktitor baš za to što je crkvica njemu posvećena, a treće što po samome afresku u opšte Theodosije II, ako je to njegov lik ne drži crkvicu u svojim rukama, nego samo pokazuje na nju, što zaista može značiti naslikanu posvetu crkvice Theodosiju II.

Crkvica bi dakle po svemu kako izgleda zaista bila crkvica istočnoga obreda u hrišćanskoj crkvi sa istočnim vladarom naslikanim u

toj crkvi i to još daleko ispred vremena dolaska Slavena na Balkan, kao što smo videli iz vremena godine 425 do 450.

Pronađena dakle ploča sa napisom MIHAELVS FORTITER SVPER GECO PACIFICO CVOMS ROMANO, koja se može čitati MIHAELVS FORTITER SVPER GRECO PACIFICO CVOM S(OCIO) ROMANO značila bi dakle prema njenom pronađenom smislu uzazivanje neka bi Sv. Mihajlo snažno bdio nad Theodosijem II istočnim carem izmirenim sa Valentinijanom III zapadnim carem, postavljeno na crkvicu podignutu u slavu Theodosija II u vremenu između godine 425 do godine 450.

Takvo čitanje tè pronađene ploče i takav njezin smisao pokazuje se nakon izvršenoga pregleda mogućnosti kao najverovatnije.

IME REKE BOSNA

U Šišićevom Zborniku od 1929, a na strani 137—141 nalazi se rasprava Balduina Sarie pod naslovom Bathinus flumen.

Do te rasprave uzimalo se, da je reka Bathinus. na kojoj je došlo do kapitulacije ustanika u tzv. Panonskom ustanku (6—9 n. e.) reka Bednja u Hrvatskom Zagorju, kao što to imade još i sam Šišić na strani 101 svoje Povijesti Hrvata od 1925.

Balduin Saria pokazao je u svojoj raspravi, da reka Bathinus ne može biti Bednja u Hrvatskom Zagorju, nego da to mora biti reka Bosna.

I lingvistički i historiski razlozi, koji su navedeni, potpuno su uverljivi.

Oni se sastoje u ovome. Pre svega reč Bathinus i Bednja nisu dve tako slične reči, da bi već po toj sličnosti bila opravdana lokalizacija spomenute kapitulacije na reci Bednji. Pogotovo, kada se još k tome kod potonje mesto slova »n« nalazi slovo »nj«. Istina je, da je Bednja, kao zagorska hrvatska forma (kajkavska) identična sa reči Badanj, pa pošto reč Badanj znači šuplje deblo kroz koje teče voda, koja tera vodenicu, dakle neke vrsti korito, može se uzeti, da je to ime uzeto i za korito reke, pa po tome i za reku. No iz toga onda izlazi, da je Bednja čisto slavenski naziv i da ne može imati veze sa nazivom Bathinus. Osim toga položaj reke Bednje je takav, da se on ne može dovesti u vezu sa zbivanjem u tzv. Panonskom ustanku. Usled toga i lingvistički i historiski razlog govori protiv tome, da se može uzeti, da se pod nazivom Bathinus može podrazumevati Bednja. Naprotiv ime reke Bosne je takav naziv, koji se može izvesti iz naziva Bathinus. To pokazuju srednjevekovni izvori, koji za Bosnu poznaju nazive Bosina i Bosona. Pretpostavivši, da to dolazi od predslavenskoga, ilirskoga, oblika Basinus, ostalo bi samo, da se Bathinus od Basinus razlikuje samo po jednom slovu. Ali ta razlika u stvari ne postoji, jer je u ilirskome slovo th i slovo s identično, tako, da se ono pojavljuje naizmenično, kao na pr. ilirski Dentheletai i Denseletae. Bathinus bilo bi dakle isto, što i Basinus, a pošto je od latinskoga u nastalo a, kao Savus — Sava ili Dravus — Drava, to je iz Basinus nastalo Basina i

onda lako Bosina, Bosna. Prema tome, spomenuta kapitulacija u Panonskom ustanku desila bi se na reci Bathinus tj. na reci Bosni. Pošto pak takvo uzimanje odgovara zbivanju Panonskoga ustanka, koji nije imao nikakve veze sa predelom reke Bednje, nego se je odigravao dalje na istoku u Slavoniji i Sremu, to ostaje, da je reka Bathinus identična sa rekom Bosnom.

Sa svim odgovarajućim pohvalama ovoj raspravi i duhovitome domišljaju Balduina Sarie, Vulić u Glasu Srpske Akademije Nauka CLV—II razred 78 Beograd 1933 strana 3 u raspravi pod naslovom Reka Bathinus ipak rezultat njegovoga rada prima sa rezervom. Pre svega on ističe, da se naziv reke Bathinus nalazi samo kod Veleja Paterkula, dakle, da je to jedno usamljeno mesto. A da li je baš tako stajalo u originalnom rukopisu Veleja Paterkula, to je veliko pitanje. Taj se rukopis nije do nas sačuvao. On se je našao godine 1515, kada ga je u nekom Elzaškom manastiru našao Beathus Rhenanus. Tada ga je po njegovoj molbi prepisao jedan njegov prijatelj. Međutim i rukopis i prepis su se posle izgubili. Ostao je samo prepis toga prepisa izvršen od Amerbacha. No, Vulić dodaje, da je i prepis Amerbachov dobar i da je prepis prijatelja Beathusa Rhenanusa morao biti dobar i da treba uzeti, da prema tome postoji dosta tačan i veran prepis originalnoga rukopisa. Ali ipak Vulić dodaje, da je prvobitno moglo biti napisano Batinus i tek posle u prepisu postalo Bathinus, ali, pošto se to ne može dokazati, da se mora primiti oblik Bathinus. On otklanja analogiju sa Dentheletae, jer to nije bilo ilirsko, nego tračko pleme. On ističe, da svi stari izvori ime Partena pišu sa th tj. Partheni. To je ilirsko pleme, pa ako bi se u ilirskom th izgovaralo sa s, onda bi moralo u izvorima stajati Parseni, što nije slučaj. Ali, sve da su Iliri imali onaj isti glas, koji je u engleskom pretstavljen sa th, Vulić, sumnja, da bi Velej Paterkul taj glas takođe pretstavio sa th. U njegovo vreme tj. u vreme cara Augusta i cara Tiberija th se u književnom grčkom jeziku čitalo kao th. Ako bi dakle Velej Paterkul napisao Bathinus, onda bi njegovi čitaoci to i čitali kao Bathinus ne znajući, kako se ta reč izgovara. Pa sve, da su Iliri imali taj glas th i da je Velej Paterkul izgovarao Bathinus onako, kako su ga izgovarali Iliri tj. po engleskom, naziv Bathinus mogao je doduše dati današnje ime Bosna, ali je to ime moglo postati i od drugoga imena. Na nekih 56 rimskih milja zapadno od Sirmiuma nalazila se je stanica, koja ima u Tabula Peutingeriana naziv Ad Basante, dok u Geographus Ravennas ima naziv Bassantis. Da li se ne bi moglo misliti, pita Vulić, da je Ad Bassante bila na ušću Bosne ili, da je dobila ime od staroga imena Bosne, kao što je na pr. stanica ad Drinum dobila ime od reke Drine. Ako se kaže, da ime Bosne nije moglo postati od Bassante, jer u ovoj reči ima glas t, koji u reči Bosna ne postoji, onda se tome naprotiv ističe, da onome ad Bassante odgovara ime Bosut. Tu reku

Slika 27

prenesena iz knjige Carl Patsch, Historische Wanderungen im Karst und an der Adria, I. Teil — Die Herzegowina, Wien 1922, strana 95

Slika 28

prenesena iz knjige Carl Patsch, Historische Wanderungen im Karst und an der Adria, I. Teil — Die Herzegowina, Wien 1922, strana 96

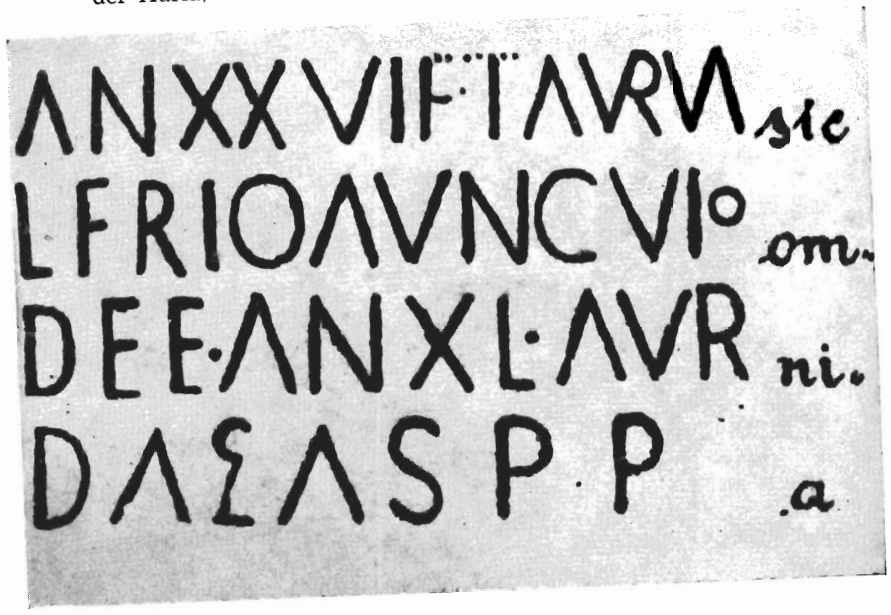

Slika 29

prenesena iz knjige Carl Patsch, Historische Wanderungen im Karst und an der Adria, I. Teil — Die Herzegowina, Wien 1922, strana 97

Bosut, međutim, stari pisci nazivaju Bacuntius, a od Bacuntius nije moglo postati Bosna. Ipak se drži, da je Ad Basante (Bassantis) na Bosutu i da ta dva imena stoje u vezi jedno sa drugim. Ime današnje Bosne moglo je prema tome postati ne samo od Bathinus, tj. Bassinus, nego i od Bassanus ili Bassanius (Bassania blizu Lješa, Bassiana u Panoniji, Bassiana u Sremu). Prema tome, ako bi se Bosna ilirski zvala Bassan — Bassantis onda je i odatle moglo izaći ime Bosna. Od reči Ad Bassante — Bassantis nominativ bio bi Bassas, ali je možda u ilirskom jeziku bilo reči na an i na antis. U tom slučaju bilo bi Ad Bassante (Bassantis) Bosna. Malo bi bilo verovatno, da na ušću Bosne u rimsko doba nema stanice, što bi se moralo uzeti, ako Ad Bassante (Bassantis) nije bilo na ušću Bosne. U ovom poslednjem slučaju, misli Vulić, da ta stanica nije bila na Bosutu, koji je na levoj obali Save, nego samo prema njemu na desnoj obali Save, dakle ne na ušću Bosuta. Od hipoteze, da je Bathinus identičan sa rekom Bosnom zavisi i hipoteza, da je Panonski ustanak u glavnom zahvatio samo kraj između reke Bosne i donje Save. Međutim Vulić ipak navodi, da se svi događaji Panonskog ustanka dešavaju Sisku na istoku, kao bitka na Dravi, događaj kod Mons Claudius, bojevi kod Alma i na Volcejskim Barama, a krajevi zapadno od Siska da nisu u tom ustanku učestvovali. Vulić iznosi izvode, po kojima je Panonski ustanak bio vrlo raširen i za Rimljane vrlo opasan, što ne može odgovarati samo jednom delu Bosne i Srema. Radi toga Tiberije ne bi prekinuo svoj veliki pohod protiv Marobodua, koji je poduzeo sa velikom vojskom. Ali premda je Tiberije prekinuvši svoj pohod došao dole u Sisak sa velikom vojskom, on je dobio još i pojačanja sa sviju strana.

Velej Paterkul iznosi za ustanike veliki broj. Broj stanovništva područja zahvaćenih ustankom on računa na 800.000, što je svakako jedna veća oblast, nego deo Bosne i Srema. Osim toga ustanici su nameravali krenuti na Italiju, što govori za mnogo veći opseg ustankom zahvaćenoga područja. I strah u Italiji i opomena samoga Augusta, da ustanici mogu za deset dana biti pred Rimom govori protiv ovako malog područja ustanka. Naposletku i samo vreme.

Ustanak je trajao od šeste do osme godine, a i posle toga još kroz godinu devetu.

Svoju konačnu rezervu Vulić formulira, da je teško reći, da reku Bathinus treba tražiti pre u centralnom delu pobunjene oblasti, nego na periferiji i da takvom toku događaja odgovara Bathinus uzet kao Bosna.

Bilo je potrebno, koliko je moguće, preneti ono, što Vulić iznosi, da se vidi da pored sve erudicije i iznesenog materijala protiv onoga, što je izneo Balduin Saria kritika nije mogla dalje doći, nego samo do — rezerve.

A to je i prirodno. Čim se ne može braniti pomisao, da je Bathinus Bednja, te na taj način svaka kombinacija sa Bednjom otpadne, ono, čemu se je Balduin Saria domislio, nije samo uspešno, nego je i jedino, sve dotle dok se nešto drugo, jače, ne nađe. Usled toga, svaka kritika onoga, što je Balduin Saria napisao, mora da dođe u situaciju, da ili iznese nešto bolje ili da ostane kod puke rezerve. Kako Vuliću, pored svega traganja, nije pošlo za rukom, naći nešto bolje, nije preostalo nego rezerva. Za to je za pomisao Balduina Sarie bilo dovoljno sasvim kratko izneti, šta on kaže, dok je bilo potrebno opširno izneti ono, šta o tome kaže Vulić, da se vidi, da sve to zajedno ne može da uzdrma ono, što je izneo Balduin Saria, a to je, da tzv. Flumen Bathinus može biti samo Bosna.

Ali nije njegova zasluga samo u tome, što on omogućuje pravilno čitanje naziva Bathinus, nego što time celu sliku tzv. Panonskog ustanka iz njezine maglovitosti dovodi u srazmerno veliku jasnoću.

Ovi redovi, koji naravno imaju biti samo prilog čitanju Veleja Paterkula možda će moći još bolje utvrditi, da je Balduin Saria imao pravo i tako doprineti, da se još bolje vidi, gde je zaista morala ležati ta reka Bathinus, kao i to, gde se je morala odigrati kapitulacija ustanika u tzv. Panonskom ustanku i kakva se slika toga ustanka usled toga pojavljuje. Mesto u Veleja Paterkula, u kojem se naziv Flumen Bathinus nalazi glasi (Vell. II 114,4) »Hiems emolumentum patrati belli contulit, sed insequenti aestate omnis Pannonia reliquiis totius belli in Dalmatia manentibus pacem petiit, ferocem illam tot milium iuventutem, paolo ante servitutem minatem Italiae conferentem arma quibus usa erat, apud flumen nomine Bathinum prosternèntemque se universam genibus imperatoris, bathonemque et pinnetem excelsissimos duces, captum alterum, alterum a se deditum iustis voluminibus ordine narrabimus, ut spero.«

To bi značilo:

»Zima donese svršetkom operacija dobar uspeh, a već idućega leta cela Panonija sa svima ostalima, koji su celoga rata bili u Dalmaciji, zatraži mir. Kako je pak celokupna ona ratoborna od toliko hiljada sastojeća se omladina, koja je još malo pre toga pretila upokorenjem Italiji, kod reke Bathinus predala svoje oružje, i kako se je bacila pred noge imperatoru, te kako su Bathon i Pinnes ti odlični vojskovođe bili, jedan zarobljen, a drugi se sam predao, to ću kao što se nadam opisati redom u odgovarajućim sveskama.« Pre svega, ne treba smetnuti s uma, da tzv. Panonski ustanak ne može biti gledan kao po svojoj zamisli jedan zamišljeni pohod na Italiju, kao što je to bio slučaj sa Cimbrima, Teutonima, Keltima, Gotima, Hunima itd. Ilirski Balkan bio je još od Oktavijanovoga pohoda 35—33 pre n. e., a najkasnije 12—10 pre n. e. u smislu još namera Julija Cezara radi osiguranja granice rimskome carstvu na Rajni i Dunavu pod rimskim

vrhovništvom. I da nije bilo rđave rimske uprave i odvođenja domaćih mladića u daleke krajeve izvan rimske države na vojsku, pitanje je, da li bi sama želja za slobodom i samostalnošću, kojom su se Iliri odlikovali, bila u stanju, da ih pokrene protiv tako velikoj moći i sili, kakva je bila rimska imperija, naročito u vreme cara Augusta. No nagomilavanje uzroka, koji vode ustanku ni u tom slučaju ne bi imalo potpuno dejstvo, da je rimska sila bila kod kuće i u punom smislu na raspoloženju, da odmah bude upotrebljena protiv ustanika.

To se vidi iz toga, što je ustanak planuo baš onda, kada se je Tiberije sa velikom rimskom silom nalazio daleko na severu preko Dunava u pohodu na Markomane i Quade. No, ne samo to, nego i sam Ilirik je bio bez sumnje u vrlo maloj meri, zaposednut, kada je carski namesnik Ilirika, Mesalin takođe sa Tiberijem i ilirskim četama otišao na sever. Iz te okolnosti možda bi se moglo pomisliti na to, da su Rimljani podloživši pre toga Ilire, od njih tražili samo poštovanje svoga vrhovništva i davanje vojne obveze, ostavljajući inače pojedina ilirska plemena u oblicima svoga sopstvenoga života i svoje vladavine, jer je inače teško razumeti, kako bi mogli biti, oni krajevi, koji su oružjem osvojeni, ostavljeni i prepušteni tako reći sa najmanjom posadom, kada je carski namesnik Mesalin sa ilirskim četama i sam otišao iz zemlje. U ostalom, za to ima podatak i u izvorima, iz kojega bi proizlazilo, da su se u Oktavijanovom ilirskom ratu pojedina plemena predavala, kada bi im se rimska vojska približila. To upućuje na to, da su u stvari Iliri morali biti obavešteni, da će predajom zadržati svoj sopstveni život samo pod rimskim vrhovništvom, a to opet onda može da dade objašnjenje, kako su Rimljani mogli ta poznata ratoborna plemena ostaviti sa slabom posadom, izvući vojsku iz njihovih područja i poslati je sa glavninom svoje vojske daleko na sever.

Uzima se, da je tzv. Panonski ustanak zapravo planuo kod ratobornih Desitijata. To bi bilo između Bosne i Drine. I onda se je ustanak odmah proširio i preko Save na Breuke.

Ako su Breuci bili Kelti, a Desitijati Iliri, onda bi se taj teritorijalno Panonski ustanak nacionalno mogao nazvati Keltsko—velikoilirskim ustankom. A da se je radilo samo o ustanku tj. samo o svome sopstvenom oslobođenju od tuđe vlasti, to se vidi ne samo po momentu, koji je za ustanak izabran i koji je za ustanak tako karakterističan, kao što je to otsustvo vojne sile vladajućeg naroda, nego se to vidi i po samom načinu izvođenja ustanka.

Sav teret toga ustanka nosili su bez sumnje Breuci i Desitijati.

Drugi su više nosili posledice svoga pridruženja tome ustanku, nego posledice jedne smišljene akcije. Za to je doduše istina, da sam ustanak nije bio ograničen na Breuke i Desitijate i samo na njihova područja, nego se je on proširio po svem ilirstvu i za to, kada se u izvorima govori o velikom opsegu ustanka i o tome, kako je njime

bio obuhvaćen ceo ilirski svet onda je to opravdano, ali to ipak samo po sebi onda ne protivreči tome da su akciju u ruci imali Breuci i Desitijati, pa da bi se možda moglo reći, da su ustanici bili svi Iliri, ali da su ratnici u ofanzivnom smislu bili Breuci i Desitijati. Neuspeh i slom ustanka verovatno je baš i ležao u tome, što njegova koncepcija nije bila pohod na Italiju, nego samo oslobađanje svoje zemlje, očigledno sa računom, da vladajuća nacija to oslobađanje ne će moći sprečiti, kada je na severu angažovana u jednom velikom ratu, čiju veličinu je pokazivala pokrenuta velika rimska vojna sila i baš okolnost, da su čak i ilirski vojnici u taj rat povučeni.

Da su ustanici smesta svu svoju silu krenuli ofanzivno u Italiju verovatno bi se i dogodilo ono, čega se je Oktavijan u senatu pobojao, a to je, da se ustanici u kratko vreme nađu pred Rimom.

Naprotiv tome ustanici su bez sumnje morali imati drugi račun, da će Rim radije otrpiti njihovo oslobađanje, nego napustiti rat na severu, što bi Rim svakako morao učiniti, kad bi i sam došao u opasnost. Ali našto ustanici u takvom računu nisu mogli računati, bilo je to, da će se Rim isto tako držati i ako oni ne dođu pod Rim, tj. ako oni i ne provale u Italiju, dakle ako se radi samo o njihovom oslobađanju.

I za to početak ustanka ne pokazuje znake pohoda na Italiju i na Rim, nego naprotiv pokazuje sve znake akcije za oslobođenje.

Dva su glavna mesta bila rimske vlasti na Balkanu, odakle se je Balkanom vladalo i upravljalo. Jedno je bilo Sirmium (Mitrovica) na Savi, a drugo Salona (Solin) na moru.

I ustanička akcija sasvim prirodno odgovarajući planu oslobođenja počinje ne pohodom na Rim, nego pohodom na ta mesta. Breuci koji su u Slavoniji odmah kreću na Sirmium, a Desitijati koji su u Bosni, kreću na Salonu. Time ustanička akcija daje sliku zamisli pokušaja oslobađanja za vreme dok je rimska sila angažovana na severu.

I račun ustanički mogao je biti i realan, ali imao je jednu pogrešku. Ustanici verovatno nisu mogli ni slutiti, da je vladar Markomana toliko zanešen civilizacijom Rima, da će jedva dočekati i odmah primiti ponuđeni mu od Rimljana mir, a još su manje mogli pomisliti, da će rimska sila vladaru Markomana takav mir ponuditi. I odatle verovatno nastaje osnovna greška u računu ustanika, da oni nisu mogli pretpostaviti, da će se Tiberije sa svom svojom velikom silom iznenada mesto na severu pojaviti pred njima na jugu.

Istina dolazi do diverzije ustanika prema Italiji, ali to naravno nije pohod na Rim, to je ipak samo diverzija, kad carski namesnik u Ilirikumu Valerije Mesalina, izaslan kao Tiberijeva prethodnica uspeva da prepreči put ustanicima u Italiju.

Desitijati su naime, pošto im je glavni zapovednik bio kod Salone ranjen tu od Salone prethodno samo provađali ustaničku akciju

i to čak do dole na jug do Apolonije, pri čemu su ustaničke čete prodrle i u Makedoniju. Kada je Desitijatski vojni zapovednik postao opet sposoban za akciju krenuli su Desitijati na sever prema Aquilei.

No na tom putu bili su, i ako su ga isprva pobedili, zadržani i suzbijeni od Mesaline. Da se je tu ipak radilo samo o diverziji vidi se po rečima Veleja Paterkula »pars petere Italiam«.

Iz njegovoga navoda »pars petere Italiam decreverat iunctam sibi Nauporti ac Tergestis confinio«, kojim spominje Vrhniku nedaleko od Ljubljane i kraj oko Trsta izlazilo bi, da ustanici nisu doprli ni do Akvileje.

Breuci su doduše opseli Sirmium, ali ga nisu mogli zauzeti, jer je carski namesnik Antonije Cecina Sever došavši iz susedne Mezije gradu u pomoć ustanike prisilio na uzmak, na kojem je došlo do ljutoga boja između njegove vojske i Breuka, uzima se, negde na Dravi.

No taj poraz Breuka nije imao daljnih posledica, jer je Antonije Cecina Sever morao da se vrati u Meziju na vest o provali Dačana.

Tako izgleda, da je dolazak Tiberija usledio nekako u vreme, kada su bili na svom putu zadržani i suzbijeni i Breuci i Desitijati.

Uprkos svoje velike vojske Tiberije, ulogorivši se u Sisku nije poduzimao ofanzivne akcije protiv ustanika, nego se je prethodno ograničio na odbranu od Desitijata, koji su posle svoje neuspele diverzije na severozapad verovatno krenuli ka Tiberiju, čim je ovaj stigao.

Držanje Tiberijevo morala je biti taktika, kao što to pokazuje dalnji razvitak događaja, jer je on verovatno očekivao sile sa istoka, pa da koncentričnim obuhvatom pitanje ustanka reši, kao što je to i učinio.

To se vidi i iz toga, što se iz Rima njemu na pomoć poslani Germanik pojavljuje u Bosni sa pustošećom akcijom među Mezejima u susedstvu Desitijata, preteći tako da bi ustanici mogli biti zahvaćeni i sa juga. Kada se ispostavilo, da Breuci nisu bili u stanju da sami odole Cecini Severu Desitijati, napustivši napadati na Tiberija, pridruže se Breucima.

I pošto se je Antonije Cecina Sever iz Mezije povratio znatno pojačan, jer je sa njim došao carski namesnik iz Azije Plautije Silvan sa svojom vojskom i, što je važno, sa mnogo tračkih konjanika, obe glavne ustaničke sile i Breuci i Desitijati verovatno u nameri, da reše stvar sa neprijateljem sa istoka pre nego što bi se ovaj mogao sjediniti sa Tiberijem upuste se u bitku negde na rečici Vuki između Vinkovaca i Oseka, ali ne uspu, nego budu potučeni.

Posledica toga bio je pokušaj ustanika, da sa rimskom silom sklope mir, kao što je i prirodno, kad su ustanici, kao što se vidi, morali doživiti dva iznenađenja, i pojavu Tiberija sa zapada, i pojavu spomenuta dva carska namesnika sa istoka. Računajući, da će rimska sila biti zadržana sa Markomanima verovatno su ustanici onda morali ra-

čunati, da se ni posade pojedinih rimskih provincija ne će odlučiti na to, da svoje provincije napuštaju. Dolaskom Tiberija, naravno, i u tom pogledu situacija se promenila.

Rimska vlast raspolažući sa velikom Tiberijevom vojskom mogla je zaista verovati, da se protiv nje ne će nigde ništa na laku ruku poduzimati, kao što se verovatno ni među Breucima i Destijatima i u opšte Ilirima ne bi ni preduzimalo, da je Tiberije sa tom vojskom bio u Italiji, a ne na severu preko Dunava. No pregovori o miru nisu imali uspeha, jer rimska vlast nije htela odustati od retorzije prema kolovođama ustanka.

Kako je moralo doći do toga, da su se Breuci posle toga, odnosno posle pomenutoga poraza na Vuki, našli sami prema Rimljanima, to se ne zna, ali iz toga, što je glavni zapovednik Desitijata posle kapitulacije ustanika došao iz Dalmacije, da kazni krivce za tu kapitulaciju, kao i iz toga, da se u kapitulaciji spominju samo zapovednici Breuka, a ne i Desitijata, izgleda, kao da su Desitijati bili prešli u Dalmaciju, što bi se moglo objasniti taktičnim razlogom, da možda pokušaju doći Tiberiju sa leđa.

Ali Tiberije je bio brži, jer napred spomenuta vest Veleja Paterkula navodi Tiberijevu prisutnost kod kapitulacije.

Nije teško doći do zaključka, da su se posle poraza na Vuki ustanici mogli povući samo na jug. Na zapad značilo bi dati se Tiberiju u ruke, a da se o Bednji i ne govori, jer bi povlačenje među daleke ilirske Iasse odvelo ustanike na krajnju periferiju ilirskoga sveta, gde bi bili otsečeni od svojih zemalja. Ništa prirodnije, nego da su se posle poraza na Vuki ustanici morali povući na jug i to tu, gde su se sastajala područja Breuka i Desitijata. I to tim pre što je tu na jugu na ušću Bosne u Savu stajala Desitijatska utvrda, pa je baš to ušće Bosne u Savu sa tom utvrdom moralo pretstavljati centralni položaj ustanika u užem smislu tj. Breuka i Desitijata. Spomenik o Tiberijevoj cesti od Salone do Desitijatske utvrde, pročitan pomoću Cemaesovog spomenika, pokazuje, da je Desitijatska utvrda na Savi morala biti tu na ušću Bosne tj. računajući sa položajem Desitijatskoga područja na desnoj strani Save i na desnoj strani Bosne tj. u tom uglu.

Ali, ne samo što je prirodno, da se posle poraza na Vuki ustanici povlače u svoj centrum, nego ima i jedan podatak, koji govori za to tj. ne direktni podatak, nego podatak u smislu indicija.

Među bojevima toga Panonskog ustanka u Panoniji tj. između Save s jedne strane i Drave i Dunava s druge strane spominje se i događaj kod Mons Claudius. Pogrešna lokalizacija toga brega sa Moslavačkom gorom verovatno radi sličnosti Mons i Moslavačka sprečila je, da se lokalizacija kapitulacije Panonskih ustanika postavi na svoje prirodno mesto, a to je na ušće Bosne u Savu. Moslavačka gora ne može doći u obzir kao ni Bednja. Moslavačka gora je nešto severnije

iznad Siska ispod Čazme. To bi značilo tako reći skoro u neposrednoj blizini Tiberija u Sisku, što je po sebi neverovatno.

Ime Mons Claudius nije se sačuvalo u Moslavačkoj gori ali se je bez sumnje sačuvalo u Dilj gori. Mons Claudius bilo je očito u prenosu Claudij gora odnosno radi teškoće izgovora verovatno Klaudilj gora, od čega je ostalo Dilj gora.

Ali Dilj gora i leži istočno od Slavonskog Broda prema Strizivojni i Vrpolju, ispod kojih se nalazi sa leve strane slavonski, a sa desne strane Save bosanski Šamac. Dilj gora je dakle u neposrednoj blizini ušća Bosne u Savu, u opšte prva planina posle Posavske ravnice i u zračnoj liniji od ušća Bosne nije više udaljena od 30 km.

Kada su se dakle ustanici posle poraza na Vuki povukli na jug, oni su se po ovom indiciju morali povući ka ušću Bosne, jer Mons Claudius u slučaju Dilj gore govori za to i svojim imenom i svojim položajem.

Velej Paterkul nije ostavio obećane sveske, koje bi podrobno opisale kapitulaciju u Panonskom ustanku, odnosno ono, šta se je moralo zbiti između današnjega Šamca i Dilj gore. Prirodno je uzeti, a to bi i iz gore navedenoga mesta Veleja Paterkula proizlazilo, da su se ustanici morali naći opkoljeni sa jedne strane namesnicima Cecinijem Severom i Plautom Silvanom koji su ih verovatno od Vuke opkoljavali severno i istočno, a s druge strane Tiberijem, koji ih je opkolio zapadno došavši sam lično od Siska.

No to je sve još samo zapadno, severno i istočno. Jug je bio otvoren, a u kapitulaciji pojavljuju se samo Breuci.

Zar se tu ne nameće sama od sebe pomisao, da je trebalo, da se ustanici povuku preko Save i da valjda iza Desitijatske utvrde nađu nove odbranbene položaje.

Tako bi se moglo razumeti, da Desitijati nisu bili prisutni kod kapitulacije, jer su valjda prvi prešli preko i to valjda sa svrhom da rimsku vlast zahvate sa juga, tako, da bi nova fronta ustanika bila od Desitijatske utvrde na ušću Bosne u Savu, pa onda ispod Save valjda zaobilazno na sam Sisak.

Ali izgleda, da se Breuci nisu odlučili, da napuste svoju Slavoniju, nego, da su se odlučili na poslednji otpor tu kod ušća Bosne u Savu, između toga ušća i Dilj gore.

Velej Paterkul imade izražaj apud flumen nomine Bathinum. Reč apud znači doduše i ono, što kaže reč »na«, dakle na reci, ali ta reč znači isto tako i ono, što kaže reč »kod«, nadalje reč »pri«. Kada se latinski hoće da kaže baš na samoj reci, onda se bolje kaže iuxta ili prope. Prema tome ovo apud flumen ne će biti u smislu na reci Bosni, jer bi to pretstavljalo prelazak ne samo Breuka, nego i obaju carskih namesnika i samoga Tiberija, dakle prelaz čitave vojne sile Rimljana i čitave vojne sile Breuka preko Save u Bosnu. Da je pak do

toga došlo verovatno kapitulacije ne bi ni bilo, nego bi i dalje trajalo ratovanje. Ono, međutim, što se je dogodilo, pokazuje najbolje, da o takvom prelazu ne može biti ni govora, i da onda apud flumen Bathinum može samo značiti »kod« te reke, a ne »na« toj reci, dakle konkretno »spram« te reke.

Ono, što se je dogodilo posle bitke na Vuki, pokazuje jasno, da se je to moralo baš za to i dogoditi, što Breuci nisu hteli ostaviti svoju zemlju i preći u Desitijatsko područje. Ono, što se je posle Vuke desilo, u stvari i nije bila formalna bezuslovna kapitulacija, nego stvarna kapitulacija, zaodevena u tzv. seperatni mir, koji je sa strane Breuka sklopljen sa rimskom silom i na osnovu kojega je Tiberije smatrao taj ustanički rat dovršenim, pa je svoju vojnu silu dalje poverio legatu Marku Emiliu Lepidu.

U pregovorima, koji su radi sklapanja mira vođeni još sa celokupnom ustaničkom silom Breuka i Desitijata sa strane Rimljana, a koji nisu uspeli radi toga, što Rimljani nisu hteli ostaviti kolovođe ustanika bez retorzije, a u vezi sa docnije sklopljenim separatnim mirom, koji su Breuci sa Tiberijem sklopili možda leži indicij, da su pod tim kolovođama u stvari Rimljani morali misliti na Desitijate, od kojih je ustanak i počeo i verovatno je sa tim dvostrukim pregovorima ujedno nagoveštena i razlika između Breuka i Desitijata.

Breuci nisu prešli Savu, i posle poslednjega otpora, u kome je njihov vladar Pinnes bio zarobljen, glavni zapovednik vojske Breuka sklopio je sa Rimljanima separatni mir, po kome ustanici polažu oružje, a glavni zapovednik njihove vojske postaje na mesto zarobljenoga Pinnesa vladar toga naroda. Prilično providna slika koncesije autonomije Breucima pod vrhovništvom Rima, kao što je verovatno bilo do ustanka.

Istina, iz vesti Veleja Paterkula proizlazilo bi, da su svi ustanici položili pred Tiberijem oružje i da prema tome onda nisu na levoj obali Save ostali sami Breuci, nego da je ostala sa njima i sva Desitijatska sila, koja je takođe položila oružje, za koje bi čak govorila i ta okolnost, što je na glas o tome, šta se je desilo došao iz Dalmacije glavni zapovednik Desitijatske sile, stavio glavnog zapovednika Breuka pred sud i osudio na smrt.

Ali ako bi se uzelo, da su Desitijati ostali sa Breucima, onda bi se time pojavila jedna stvar, koja bi bila nejasna i druga, koja bi bila neverovatna. Nejasno bi bilo, kako bi i zašto sam Desitijatski glavni zapovednik ostavljao svoju silu u tako kritičnom času preko Save i išao u Dalmaciju tj. naravno u rimsku Dalmaciju tj. u krajeve preko Save, a ne u Dalmaciju u užem smislu, kao što to izlazi iz toga, što je glavni zapovednik Desitijata morao biti tu negde blizu preko Save, kada je mogao na glas o separatnom miru zapovednika sile Breuka još na vreme stići pre nego što je taj zapotednik mogao sprovesti svoju akciju u delo. Nejasno bi bilo dakle, da bi iz ma kog razloga u tako kritičnom času zapovednik Desitijata ostavio ustanike i prešao preko Save u Bosnu i to svakako dalje od svog područja, ako je imao doći iz Dalmacije, da sprovede svoju sankciju protiv zapovednika Breuka, koji je sa Rimljanima sklopio separatni mir. To bi dakle bilo nejasno.

Neverovatno pak bilo bi, da su Desitijati, kao što to proizlazi iz vesti Veleja Paterkula takođe sa Breucima položili oružje i to na dogledu svoje tvrđave i svoje zemlje i ne pokušavši da pređu preko, što se potpuno protivi vestima o dalnjem i te kako snažnom otporu Desitijata i posle separatnog mira glavnog zapovednika Breuka, a koji je otpor trajao čak još i posle zarobljenja i samoga Desitijatskoga glavnoga zapovednika sve dok nije tome otporu došao kraj u slavnoj epopeji Desitijatske Ardube, poslednjega plamsaja silnoga ognja toga naroda, plamtećega za svojom narodnom slobodom. Nije dakle verovatno ni to, da bi u tako kritičnom času Desitijatski zapovednik ostavio ustaničku silu, niti je verovatno, da bi Desitijati, ako bi imali biti još tu među tom ustaničkom silom na granici svoje otadžbine pristali na kapitulaciju odnosno na separatni mir, a da se ne povuku preko reke u svoju otadžbinu.

Naprotiv mnogo je više verovatno, da posle Vuke ustanicima nije u opšte ni preostajalo ništa drugo, nego povlačenje na jug ali ne samo do reke Save, nego i dalje preko reke Save, da bi se tako prenosilo bojište sve dublje u srce ilirskoga sveta, gde će za rimsku silu čim dublje tim položaj biti teži. I za to je vrlo verovatno da je do takvoga prelaza i došlo, ali tako, da su ga izvršili Desitijati,, koji i dalje vojuju, dok su Breuci ostali severno reke Save, sklopili separatni mir sa rimskom silom i kapitulirali, ili pravednije govoreći dok su Breuci severno od Save ostali i daju poslednji otpor, u kome je Pinnes zarobljen, a posle koga je glavni zapovednik Breuka izvršio predaju i od Rimljana bio postavljen na Pinnesovo mesto. Koliko je u takvoj pojavi elemenata nenadane spontane tj. čiste kapitulacije, a koliko elemenata premeditiranoga separatnog mira, teško je reći bez sa strane Veleja Paterkula obećanih dalnjih svezaka, koji bi verovatno rešili sva pitanja, koja se u pogledu svršetka ustaničkog otpora u području leve obale Save pojavljuju.

Pošto pak takvih dalnjih svezaka Veleja Paterkula nema, slika Panonskog ustanka može se, kao što se vidi, sasvim naravno, dobiti samo u najgrubljim crtama.

Ali ipak i tako gruba slika dovoljna je da pokaže, da se ustanici posle poraza na Vuki verovatno nisu zaputili na zapad, na Moslavačku goru, ili čak na Bednju, nego da su se morali zaputiti na jug, na Savu. I razumljivo je što Velej Paterkul ne ostaje kod toga

širokoga izražaja, jer se samo po njemu ne bi znalo gde na Savu, nego on taj izražaj precizira u smislu apud flumen nomine Bathinum tj. kod reke Bosne.

Važnost čitanja starih spomenika pokazuje se time baš ovde. Čitanjem Cemaesovog nadgrobnog spomenika dobiva se saznanje, da se je Sava zvala verovatno u tračkom jeziku Hemona, odnosno pravije, da se je tako zvala i u latinskom izdanju svoga tračkoga imena; iz spomenika o Tiberijevoj cesti dobiva se saznanje, da je Desitijatska tvrđava bila na ušću Bosne u Savu, a to saznanje onda u vezi sa cenotafom Ulpie Prokule pokazuje, gde je bila Desitijatska država, a to saznanje onda opet omogućuje, da se dobije prirodna slika Panonskog ustanka bez protivrečnosti.

U tzv. antijatskom kalendaru, a za treći avgusta imade zapis, koji glasi: »TI. AVG. INLYRICO. VIC.« Taj zapis znači »Tiberija pobeda u Iliriku«, jer se tim rečima drugi smisao ne može naći, a taj nađeni smisao poklapao bi se sa Veleja Paterkula »sed insequenti aestate«, pa bi oba ta mesta stajala jedno prema drugom u odnosu navoda i precizacije. To znači, da bi se po ta dva navoda ono, što je gore opisano, a što se naziva kapitulacijom ili separatnim mirom imalo desiti trećega avgusta godine 8 n. e.

Tragično je za glavnoga zapovednika Desitijata u Panonskom ustanku, da je pored sve ustrajne i žilave borbe svoga naroda morao naposletku doživiti isto, što je bio doživio i zapovednik Breuka, tj. da se je morao predati rimskoj sili i svoje dane završiti kao rimski zatočenik u Ravenni.

Razlika između njega i glavnoga zapovednika Breuka, koji u tako istom slučaju ostavljen za vladara svome narodu, možda je i sama dovoljna da opravda sadržaj gornjih izvoda, kojima se pravi razlika između Breuka i Desitijata, a kojima je naravno glavna namera ipak samo to, da se njima izvrši jedan doprinos proučavanju razvitka tj. postanka i svršetka tzv. Panonskog ustanka. Za stvar međutim, o kojoj se ovde radi, dovoljno je, da se čitanjem gore navedenih spomenika dobiva slika toga ustanka u tom smislu, da se je opisana kapitulacija morala dogoditi kod ušća Bosne u Savu. Prema tome ovako shvaćeni tzv. historiski razlozi govorili bi za to, da izražaj flumen Bathinus ne može biti drugo, nego izražaj za reku Bosnu, a po tome da onda naravno i ime Bosne ne može biti drugo nego nastalo od imena Bathinus. Drugim rečima već sam historiski razlog, kako je gore naveden i opisan upućuje na to, da je Bathinus Bosna, a Bosna postala od Bathinus.

Prema tome historiski razlog bi potpuno potvrđivao ono, što je Balduin Saria u svojoj raspravi izneo. Naravno odnosno linguističkoga razloga merodavna i poslednja reč ostaje linguističkim stručnjacima.

Ovde se samo jedan verovatan pogled može baciti i na tu stranu pitanja.

Za Breuke se uzima, da su oni bili Kelti, kao što se za Desitijate uzima da su oni bili Iliri. Ako su i Famantini odnosno Amantini bili Iliri, onda bi tu u keltskim Breucima imali jednu keltsku enklavu između ilirskih Iassa, Varcijana i Kolapijana na zapadu i tih ilirskih Famantina ili Amantina na istoku. Kako se to može razumeti?

Obzirom na to, da iza Varcijana i Kolapijana dalje na zapad dolaze Japodi kao keltsko-ilirski mešanci, stvar je još zagonetnija.

Pošto su Iliri na Balkanu mnogo stariji od Kelta, ne može se pretpostaviti unašanje Ilira u keltsko područje. Mora se dakle pretpostaviti obratno. To znači da su pre Kelta na području od Alpa do u Slavoniju morali biti ilirski Japodi i onda ilirski Iassi, Varcijani i Kolapijani, koji su se dalje sterali do ilirskih Famantina ili Amantina u Sremu, tako da je od Alpa dalje cela Panonija između Save, Drave i Dunava bila ilirska. Ako se sada pretpostavi, da je do toga došlo za to, što su Iliri potisnuvši Tračane zauzeli ceo zapadni Balkan do Alpa, onda dolazak Kelta, prema japodsko ilirsko keltskoj mešavini, na Balkan, može naći objašnjenje na taj način, što su se oni Kelti, koji su provalili u Italiju širili preko Alpa na Balkan. Sa tom pretpostavkom može se razumeti japodska ilirsko keltska mešavina u tom smislu, da keltski talas iz Italije prodire doduše među Japode, ali ne zahvata i Iasse, Varcijane i Kolapijane. Može se dakle razumeti da su se Kelti iz Italije proširili do tih ilirskih plemena. Izmešanost upućuje više na pojavu prodiranja, nego na pojavu kompaktnog selenja.

Ali kako onda razumeti da na jednom taj keltski talas preskače Iasse, Varcijane i Kolapijane i pojavljuje se u Slavoniji u vidu Breuka i to ne mešano u smislu prodiranja, nego kompaktno u smislu selenja, naštο baš upućuje Panonski ustanak sa političkom organizacijom i ustaničkom vojnom silom tih Breuka. To bi bila svakako jedna protivrečnost. Iz nje nema izlaza do god se pretpostavlja, da su Kelti na Balkan prodirali samo preko Alpa iz Italije. Naprotiv ta protivrečnost upućuje na to, da su Kelti morali ići na jug ne samo u pravcu prema Italiji, nego i u pravcu prema Balkanu. Mišljenje nekih naučenjaka, da su Kelti po svojoj pradomovini u opšte bili iz tzv. Ugarske nizine ne će se moći održati, jer je malo verovatno, da bi se oni odatle proširili kroz celu Galiju, pa u Britaniju i Hispaniju, da bi onda naposletku provalom u Italiju preko Alpa prodirali na Balkan koji im je iz Ugarske nizine bio tako reći pred nosom. Više je verovatno da bi u tom slučaju Kelti poplavili i zauzeli i zaposeli ceo Balkan pre nego što bi na zapad krenuli, što su uostalom još pre njih izveli Tračani.

Pojava dakle japodskih ilirsko keltskih mešanaca s jedne strane, a Breuka s druge strane govori za to, da Keltska pradomovina nije

bila u Ugarskoj nizini, ali da su morale biti dve keltske ekspanzije sa severa, jedna prema zapadu i naposletku jugozapadu, koja se kao u pesku gubi među Japodima i druga koja je preko Češke i Moravske morala sići u tzv. Ugarsku nizinu. Taj pohod nastavio se je onda dalje na Balkan u dva kraka, jedan koji je išao posle rastanka na Moravi na istok za Trakiju i koji je naposletku svršio u tzv. Galatiji u Maloj Aziji i drugi, koji je išao na jug čak u Grčku i koji se je naposletku tako izgubio, da su od njega ostali Skordisci koji su se vratili natrag u Srbiju i Srem.

Breuci su dakle morali biti dovedeni spomenutim drugim pohodom Kelta, koji je išao preko Ugarske nizine. I najverovatnije je, da se oni pojavljuju u Panonskom ustanku tu u Slavoniji, za to, jer su nastanivši se u Slavoniji tu i ostali, a nisu se pridružili dalnjem pohodu na Balkan, jer se ne spominju, kao Skordisci, kao oni, koji su se sa tog pohoda vratili.

Tako bi se moglo razumeti, da se i između ilirskih plemena nalazi jedno kompaktno keltsko pleme. Jedno bi bili Japodski mešanci od zapadnoga velikoga keltskoga pohoda, a drugo bi bili Breuci od jugoistočnog keltskoga pohoda.

No osim spomenutih velikih pohoda Kelti su prodirali i u Bosnu i dalje na jug duboko čak do Neretve. Prema tome ne samo položaj Breuka, nego i prodiranje Kelta u Bosnu i južnije, donosi sobom, da se u pogledu naziva reka, mesta ili položaja u Bosnu ne može i ne sme ostati pri proučavanju tih naziva samo kod pretpostavke, da ti nazivi moraju biti ilirski, nego se takvi nazivi moraju proučavati sa pretpostavkom, da bi mogli biti i keltski, odnosno da njihovi ostaci ne bi morali biti samo ilirski, nego da bi mogli biti i keltski. Pa ako to može da vredi u opšte, zašto da to onda ne vredi i za tzv. Bathinus flumen, koji je po historiskim razlozima reka Bosna. Pogotovo ako Breuci nisu bili samo do Save u Slavoniji, nego ako su prelazili i u Bosnu naravno samo do reke Bosne, gde je verovatno počinjala država Desitijata, kao što to pokazuje pronađena lokalizacija Desitijatske utvrde, keltski naziv za reku Bosnu bio bi prirodna stvar.

Do konačne reči stručnjaka ovde u tom slučaju ne bi preostalo drugo, nego pretpostaviti, da je onaj glas koji se nalazi u engleskom th, a koji nikako nije identičan sa slovom s, nego je nešto doduše slično, ali ipak različno, a koji mi samo ne možemo drukčije pretstaviti nego sa slovom s isto što i ovo th u Bathinus. Sa tom pretpostavkom naravno pretpostavlja se onda i to da će i naziv Bathinus biti keltski naziv, koji bi pravilno izgovorio samo jedan Englez. Prema tome trebalo bi viditi, šta bi Bathinus u keltskom jeziku mogao da znači.

Do odgovora stručnjaka za keltski jezik na to pitanje ne bi preostalo drugo, nego polazeći sa pretpostavkom, da se je možda ne

samo slovo th nego i sama keltska reč Bathinus sačuvala u engleskom jeziku, ispitati tu reč Bathinus obzirom na jezik engleski i onda videti, da li se takva reč može dovesti u vezu sa našom reči Bosna.

U francuskom jeziku postoji reč bassin, ona se doduše izgovara basen, ali to nije važno jer pisanje često čuva stariji izgovor. Ako se koren od reči Bathinus sa svojim nastavkom tj. Bathin izgovara engleski onda se dobiva izgovor bassin, dakle sasvim ono isto, što kaže i francuska reč bassin, tako da se može reći, da zapravo odbivši latinski dodatak, koji se sastoji u slovima us, oznaka Bathinus u stvari je ono isto što i francuska oznaka bassin. A veliki francuski rečnik već sam kaže, da je francuska reč bassin keltska reč. Dakle je onda i Bathinus keltska reč što sasvim odgovara položaju ove reke, koja to ime nosi, jer leži u kraju, gde su Kelti ne samo nekada živeli, nego i gde su, kao što smo videli ratovali i pred rimskom silom kapitulirali. Francuska reč dakle bassin, koja je po izgovoru ali ne današnjem, nego nekadašnjem, morala biti identična sa Bathin u Bathinus, kao keltska daje opravdanje, da se ne samo iz historiskih razloga, nego i iz lingvističkih razloga može pretpostaviti, da je Bathinus keltska reč za Bosnu.

U engleskom koren reči Bathinus bio bi sadržan u reči bath odnosno, prema engleskom izgovoru u reči bas, baš kao što je i koren francuske reči bassin bas, pa kao prva stvar ostaje, da se vidi, šta bi taj koren reči Bathinus u engleskom mogao značiti. Pre svega francuski bassin, koja se danas izgovara kao basen, keltska reč, ne će biti drugo nego Bathin sa značenjem korito na pr. Bassin de la Loire znači korito reke Loire. Ta reč bathin, bassin, korito, postala je internacionalna i po svom smislu proširena tako, da se čak upotrebljuje i kao izraz za rudnički basen, dakle čak i za kotlinu.

Sam koren bath danas u engleskom ostao je u značenju kupke, kupatila na pr. Bath, grad i kupatilo sa toplim vrelima na reci Avonu u Engleskoj. Osim toga bath je i mera u Engleskoj za tekućinu, odnosno pravije mera posude za vodu od 20 i nešto više litara. Takva posuda za vodu kod nas se zove legen, odnoson leđen tj. bakarni sud za vodu (u Vuka Karadžića latinski pelvis) grčki pellis, oboje je sanskritski palavi. (Ne pije ga čim se vino pije, već leđenom od dvanaest oka).

Glagol bathe pak znači u engleskom kupati, prati, a izgovara se danas ne sa a, nego sa e. Istina, danas u engleskom za vodu postoji izraz water, koje se izgovara tako, da se a izgovara kao otvoreni o. Ta reč water znači vodu, ali i tekućinu u opšte. Prema tome imali bi danas u engleskom jedan izražaj za vodu, a drugi izražaj za kupanje. Pošto je pak engleska reč water po smislu ista kao i nemačka wasser,

to se nameće pomisao, pošto je keltska reč svakako starija, da je u keltskom koren bath verovatno morao biti oblik, koji označava vodu. On je vremenom istisnut od reči water i ostao je u upotrebi samo za vodu u smislu kupanja ili pranja. Uzgred budi rečeno, da koren obe reči tj. keltski, odnosno engleske bath tj. bass i nemačke reči wass nije jedno od drugoga jako daleko i da se u sredini između bass i wass može nalaziti englesko wat. Iz toga, što koren bath svakako ima veze sa vodom, a bassin sa koritom vode (reke), a u vezi imena mesta, koja su na vodi, a koja imaju isti koren, kao na pr. Bassiana u Panoniji između Savarie i Brigetiuma, Bassania u Liv. XLIV 30, 7, a verovatno i Elbasan na Vojuši može se zaključiti, da je taj koren bass nekada keltski valjda značio u opšte vodu. Bilo bi prema francuskom bassin prirodnije uzeti, da je on značio ne samo vodu, nego korito vode, ali posle pročitanoga nadgrobnoga spomenika Cemaesa to ne bi bilo dosta. U Sremu, gde danas leži selo Petrovci bilo je u rimsko vreme mesto sa nazivom Bassiana, a to mesto nije bilo ni na kakvoj reci, nego baš na vodi, jer je bilo na onom Sremskom jezeru, koga je isušio car Probus. Po tim imenima mogli bi zaključiti, da su Kelti možda bili doprli i dalje od Neretve do Bassanie kod Lješa, a možda i čak do Elbasana na Vojuši, a osim toga i da je možda Bassiana u Sremu na spomenutom jezeru bila nekada keltsko mesto, što nije nemoguće, jer su keltski Skordisci takođe tu u istočnom Sremu živili.

Ako bi se pak ispostavilo, da Kelti nisu došli i do Bassanie kod Lješa, onda ne bi preostalo drugo, nego da su i Kelti i Iliri imali istu reč za vodu sa korenom bath. Već je rečeno da se slovo th u tom korenu kod nas može pretstaviti samo sa slovom »s«, usled čega bi valjalo reći, da su možda i Kelti i Irili za vodu imali isti koren bas. Prema tome Bathinus mora stajati pred našim očima kao Basinus. Na pitanje po čemu se može takav izgovor u keltskom pretpostaviti treba primetiti, da stari rimski spomenici sadrže slova, odnosno znake za slova, kojih u latinskom jeziku nema i koji su prema tome bili potrebni kod uroñeničkih imena, da bi se takva imena mogla u latinskom izneti.

U Karla Patscha historiskim putovanjima po Krasu i na Jadranu (Historische Wanderungen im Karst und an der Adria, Wien 1922) na strani 95 do 97 nalaze se tri reproducirana spomenika, iz kojih se vidi, da su bili potrebni posebni znaci za imena uroñenika.

Prva reprodukcija pod broj 29 na strani 95 po autoru te knjige glasila bi D (is) M (anibus) Posauljonis Jaci filiae piissim (a) e) def (unctae) annorum XX parentes. No pre nego što se pređe na opis znaka na tom spomeniku valja reći da čitanje Posauljonis ne će odgovarati.

Spomenik bi u pukom prepisu Patschove reprodukcije glasio ovako

Kao što se vidi sa gore navedenim čitanjem: Dis Manibus Posauljonis Jaci filiae piissimae defunctae annorum XX Parentes, iz kojega bi proizlazilo, da se je pokojnica zvala Posauljo, kako to u ostalom Patsch na strani 93 navedene svoje knjige i izričito navodi, ostao bi spomenik bez glagola, kojim se govori o tome, da je spomenik podignut i imao bi samo oznaku, da je to spomenik i onda dole na kraju naznaku onoga, ko ga je podigao.

To nije običaj kod rimskih spomenika, a prema onom D. M. spomenik bi bio rimski, koji spomenici uvek imaju i glagol o tome, da je spomenik podignut.

Ali ovaj spomenik samo prividno u tom pogledu odvaja, u stvari i taj spomenik ima takav glagol, samo pogrešnim čitanjem takav glagol nestaje.

Taj glagol nalazi se u prva tri slova posle D. M. On je tu na svome mestu i sasvim odgovara latinskom jeziku, ako se uvaži, da je ono D. M. kroz trajnu upotrebu vremenom dobilo isti smisao, koji imaju reči »nadgrobni spomenik«.

Taj glagol dakle nalazi se tu na tom mestu u skraćenom obliku. Kao što D. M. znači Dis Manibus, tako prva tri slova posle toga P O S. jesu skraćenica reči posuerunt tj. postaviše.

Sve troje zajedno dakle tj. D. M. POS znači Dis Manibus POSUERUNT tj. »nadgrobni spomenik postaviše«.

I posle toga onda dolazi navod o tome kome postaviše spomenik i na koncu ko je spomenik postavio tj. na koncu P znači parentes tj. roditelji.

Prema tome žensko ime na spomeniku ne bi bilo Posauljo, nego Auljo. Kakvo je to žensko ime, to nije poznato, ali prema svemu navedenom bez sumnje je verovatnije kao Auljo, nego kao Posauljo. Žensko ime, koje svršava sa slovom o postoji, imaju ga naročito Goti. Latinska sličnost sa ženskim imenom Auljo ne bi mogla doći u obzir, a ni grčka, jer latinska Aola, grčka Aole, dvor, dvorište, palata, latinska Aulaeum, grčka Aualia, zavesa, latinska Aulio svirač flaute ne

idu. Najbljže bilo bi muško ime Aulus (Patsch Hist. Wander. 88 iznosi napise sa tri spomenika sa Aulus Obultronius), a jedina sličnost, koja bi možda mogla doći u obzir bila bi ime jednog velikog i razgranatog ljudstva u Gallia Celtica, koje se zvalo Aulerei, u kome slučaju bi ime Auljo moglo biti keltskoga porekla. Naravno, nešto odlučnije se o tom imenu ne bi dalo reći. No o tome se sada ovde i ne radi.

Ovde se radi o tome da se na gore navedenom spomeniku i to na dva mesta nalazi jedno slovo koje je moralo dobiti posebni znak, jer toga slova u jeziku, u kome je spomenik napisan, nema. Na oba ta mesta odgovaralo bi slovo, j, a pošto toga slova u latinskom nema, metnuta su na oba mesta dva jednaka znaka, koja su s pravom pročitana kao slovo j. Tako bi onda na tom spomeniku dva puta postojalo slovo j, što bi upućivalo na to, da se radi o jednom urođeničkom spomeniku. Naslov napisa D. M. tj. Dis Manibus bio bi rimski, a ime urođeničko.

Ako se ime Auljo ne bi moglo dovesti u vezu sa imenom Aulerea, ne bi preostalo drugo, nego to ime Auljo uzeti kao ilirsko, iz čega bi onda izlazilo da je u ilirskom jeziku moralo postojati slovo j, koje se je na latinskom spomeniku moralo označiti posebnim znakom, jer ga latinski jezik ne poznaje.

Drugi spomenik, koji iznosi Patsch ibidem na strani 96 mogao bi samo da potvrdi spomenuto čitanje gore navedenoga znaka u smislu slova j. Tamo naime ovo nepoznato slovo, koje se čita kao slovo »j« biva pretstavljeno u jednom znaku, koji je slovu j još bliži, nego gore navedeni znak. Radi blizine toga znaka slovu I opravdano je čitanje toga znaka u smislu slova j.

Na tom drugom spomeniku odnosni znak nema na ravnoj okomitoj crti krivulju, nego samo kosu crticu i ta crtica je jedino, što ga razlikuje od slova I. U pukom prepisu taj bi spomenik glasio ovako:

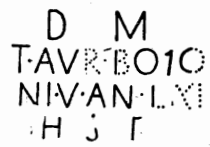

On je pročitan na taj način, što je i tu nepoznati znak uzet za slovo J.

Kao što se vidi to čitanje sasvim odgovara čitanju prvoga spomenika i ono je dalo kao rezultat D(is) M(anibus). T(ito) Aur(elio) Bojoni, v(ixit) an(nos) LXI. H(ic) s(itus) e(st).

To bi dakle bila dva urođenička spomenika, koja upućuju na to, da su pripadala jednom jeziku, koji poznaje slovo J. Da li je to bio keltski ili ilirski jezik, to se naravno o tome još ne bi moglo reći.

Ali za to treći spomenik imade u vezi sa ta druga dva više mogućnosti, da se pitanje jezične pripadnosti u nekoj verovatnosti postavi. Taj spomenik nalazi se u Patschovoj knjizi na strani 97. On bi u običnom prepisu glasio ovako:

Taj je spomenik pročitan ovako:

..... an (norum) XXVI, (e)t Aur(elio) Val(e)rio av(u) ncu(l) o, de(f)uncto) an(norum) XL, Aur(elius) Dazas p(ro) p(ietate).

Kao što se vidi nepoznati znak pročitan je tako, da daje ime Dazas. Po Patschu taj nepoznati znak je spirans, koji se može izražavati sa z, s, i ss. Po njemu pojavljuje se takav spirans i u mezapisko ilirskom jeziku južne Italije.

No takva napomena još ne mora govoriti protiv tome, da taj spirans može biti i keltskoga porekla, jer nije ni po čemu isključeno, da su ga mogli imati i jedni i drugi, i Iliri i Kelti.

U vezi sa druga dva spomenika, taj nepoznati znak na ovom trećem spomeniku donosi verovatnost, da je to u stvari znak za jedan glas keltskoga jezika.

Na strani 96 spomenute Patschove knjige spominju se u bilješci broj 3 još dva spomenika, od kojih jedan glasi:

Veneto Diti f(ilio) Darvers(o), a drugi sa jednim nepoznatim znakom:

Annaius Pravai f(ilius) DAVER[?]VS. Potonja dva spomenika mogla bi omogućiti razumevanje onoga nepoznatoga znaka na već spomenutom trećem spomeniku na strani 97 Patschove knjige, koji je pretstavljen sa figurom [?] Patsch kaže, da prvi od ta dva navedena spomenika, koji imade ime Darverso u tome »s« imade isti spirant kao i taj treći spomenik u reči Dazas, iz čega bi izlazilo, da reči Dazas i Darverso moraju imati jedan isti znak, koji u latinskom ne postoji i za koji je potrebna navedena figura, da bude pretstavljen.

Tako bi onda imali pred sobom u stvari tri imena i to na jednoj strani dva tj. Dazas i Darverso, a na drugoj ime DAVER[?]VS.

Samo se od sebe nameće, da se u ova dva znaka [?] [?], a prema zvuku spomenutih imena prepozna u Engleskoj sačuvano verovatno još keltsko th i dh. Obadva znaka su spiranti, koji se ne mogu izraziti slovom osim ako se onaj znak u imenu DAVER[?]VS ne izrazi sa ts, a onaj drugi u imenu DAZAS [?] sa ds, tako, da bi jedno ime bilo DAVERTSUS, a drugo DADZAS. što naravno svršava time, da se

jedno prikaže kao DAVERSUS, a drugo kao DAZAS. Engleske reči thing i this u svom izgovoru tsing i dsis pokazuju najbolje, šta bi mogla ta dva znaka značiti.

Kao što se vidi iz ta tri spomenika, a u vezi druga dva, privučena za sravnenje, urođenici Nerimljani imali bi u svome jeziku eto bar tri glasa, kojih u latinskom jeziku nema. Ostavivši po strani znak za slovo j, druga dva znaka, koja se pretstavljaju u figurama možda bi mogla poslužiti tome, da se sa verovatnošću može uzeti, da je i ime reke Bathinus imalo u sebi jedan urođenički glas, koji je pretstavljen sa slovima th, a koji se verovatno izgovarao kao i onaj glas, koji se nalazi u imenu DAVER⋿VS. To bi značilo da bi mi zapravo u tom znaku u imenu DAVER⋿VS mogli gledati znak, kojim bi se zapravo morala napisati reč Bathinus. Nemogući taj znak nadomestiti inače, nego sa th, ništa se ne prejudicira tome, da se Bathinus čita u pogledu onoga th kao i u imenu DAVER⋿VS, ili drugim rečima, da se Bathinus može isto tako čitati kao Basinus, kao što se DAVER⋿VS može čitati kao Daversus.

Prema tome moglo bi se i po spomenutim znacima na spomenicima uzeti, da se je koren bath čitao kao ba⋿, prema čemu, pošto su se sva mesta sa tim korenom nalazila na vodi tj. sva mesta u topografskom smislu, dakle nastanbe, može se uzeti, da je keltski bas moralo označavati vodu tj. bath.

Bathinus flumen prema tome ne bi imao nikakvu specijalnu oznaku, nikako specijalno ime. On bi verovatno značio samo toliko, koliko i reč voda ili reka. Sa pravom će se onda postaviti pitanje akc je to tako, i ako Bathinus flumen ne znači drugo, nego reka Reka, po čemu je onda ta Reka reka Bosna.

Već je rečeno, a to bi mogao biti i odgovor na to pitanje, da za to govori već sam istoriski momenat Panonskoga ustanka sa kapitulacijom ustanka na obali Save kod ušća reke Bosne u Savu, otprilike od Dilj gore na Slavonski Šamac.

Ali govori za to još i jedan drugi razlog, a taj se sastoji u tome, da ostale pritoke reke Save, koje tu dolaze u obzir imaju svoja imena i to i levo i desno od reke Bosne. Kao na pr. Vrbas s leve strane reke Bosne, Drina s desne strane reke Bosne, a isto tako i Bosut na levoj obali Save, a ako će se uzeti u obzir i manje reke, onda i Ukrina između Vrbasa i Bosne.

O imenu Drine ne treba govoriti, to je ime poznato, a postojalo je i jedno mesto ad Drinum, pa treba objasniti stvar u pogledu Vrbasa i Bosuta, a eventualno i Ukrine.

Doktor Niko Županić u Narodnoj Starini dr. Josipa Matasovića, Zagreb 31-XII. 1922 str. 211—227, a u raspravi pod naslovom Tragom za Pelazgima iznosi mogućnost, da bi se Bosna tj. Basanius (Basantis) moglo izvoditi iz Baskijske reči basoa, kako je već Humboldt u svo-

jim studijama o Iberskom stanovništvu Hispanije naveo, sa značenjem »šuma«. Time izjavljuje, da su preistoriski stanovnici Bosne koji su dali ime reci, bili srodni sa Baskima tj. da su pripadali »Alarodijicima«, koji su bili prema F. Homelu i K. Oštiru rasprostranjeni od Gibraltara do Eufrata, prema čemu bi izraz Bosna bio još hatidskoga porekla i značio »šumsku zemlju«, »šumadiju«.

Ali na ove izvode doktora Nike Županića treba dodati, da geografska karta rimskog vremena poznaje na reci Vrbasu mesto Urbate. Pošto ono bate ne bi po sebi značilo ništa, to će biti, da i tu imamo koren th samo pisan sa t pa da se je to mesto verovatno zvalo Urbath, dakle u stvari prema dosada razloženom Urbas. U tom slučaju ne bi bilo teško u današnjem Vrbasu prepoznati nekadanji Urbas. Tu će biti alarodijski ostatak u reči ur, koja je reč značila mesto ili grad (Ur Kaldejski), kao što to Niko Županić na strani 216 navodi označavajući reč iri, uri, baskijskom, dakle alarodijskom. I pošto Županić misli, da taj izraz znači u opšte mesto, to bi Urbate odnosno Urbase bila složenica od alarodijskoga uri i keltskoga bath tj. nekada Uribas, pa Urbas, sačuvano u današnjem Vrbas. A to Uribas, odnoso Urbas, latinski Urbate značilo bi onda naprosto mesto na vodi. Po tome je onda vremenom nastalo ime same te vode, gde se je to mesto nalazilo. Nema sumnje, kada se prođe Baskijski rečnik, pa se vidi, da osim nešto malo primljenih stvari, taj jezik nema nikakve srodnosti i veza sa ni jednim evropskim jezikom, zaključak, da je Baskijski jezik ostatak onoga vremena kada je taj jezik živio od Gibraltara do Eufrata, dakle davno pre dolaska ne samo današnjih evropskih naroda u južnu Europu, nego i pre dolaska Kimera, Tračana, Ilira, sam se od sebe nameće.

Ali i pored te velike starine pojedine stvari, i ako transformirane, ipak ostaju. Materijal, koji u tome pogledu iznosi doktor Niko Županić sasvim je dovoljan, kao što je dovoljno i to, da se i reka tako reći u sred Balkana zove Ibar. Ne bi dakle bilo ništa na tome čudnoga, da je reč Ur na reci Vrbasu za oznaku mesta kao alarodijski ostatak dočekala Kelte, koji su joj dodali svoj bath, davši tako tome mestu pobližu oznaku mesta na reci, a još je manje čudno, da je onda moglo od Urbath nastati Urbas, pa dakle i Vrbas. Naravno da je za nas bliža pomisao, da sve to dolazi od vrbe, čemu bi pomagalo i ime Vrbanja i mesto Vrbas u Bačkoj. Ali i ta mesta su u blizini vode. A po vrbi bilo bi verovatnije ime Vrbovina ili Vrbovac. Mnogo je dakle verovatnije da se u korenu Urbas nalazi složenica alarodijsko keltska, koja i druge slične reke tumači. Tako Bathinus, ne bi mogao biti Vrbas, jer je onda, kada je Bathinus postojao taj Vrbas morao još biti uribas, odnosno urbas, što znači, da je već onda morao imati svoje ime, koje je različito od Bathinus. Mala rečica Ukrina prema Županićevoj raspravi mogla bi takođe biti alarodijski ostatak, jer bi joj

inače teško bilo naći poreklo i značenje. Za drevni alarodijski koren kor tj. »kamen«, »stena«, Župapić je naveo toliko materijala, da se može doći do zaključka, da je ime ukrina moglo postojati kada i Bathinus, verovatno u formi ukor, od čega onda ukorina pa Ukrina tj. reka, koja ili kamen nosi ili kamenom prolazi. Da li je to i danas tako, ne će biti relevantno, jer ako nije, ne znači, da nije tako bilo onda, kada je to ime nastalo. Iz toga razloga, što je Ukrina takođe morala imati svoje ime još u vreme Bathinusa tj. posebno ime ne bi ona dolazila u obzir kao Bathinus. Ostaje samo još Bosut.

Ali ta reka se je nekada nazivala Baccuntius, što bi sa korenom bath bilo Bathuntius. Ostaje pitanje, da li je to tako moglo i biti. Verovatno i jeste, jer Baccuntius možda trački Bakhuntius, posle Bathuntius, ili je zaista po nama nepoznatom razlogu bio Baccuntius ili on to nije bio. Ali sve i ako je bio on to nije ostao, jer je verovatno dolaskom Kelta postao prema korenu bath Bathuntius. Do toga se zaključka dolazi jer se inače teško dade razumeti reč Bosut koja je sa keltskom interferencijom na reč Baccuntius razumljiva. Ako se naime ostavi na stranu latinski dodatak originalnoj reči, koji se sastoji u onome ius, ostaje sa keltskom interferencijom Bathunt tj. Basunt, iz čega je prirodno radi lakšeg izgovora moralo postati Basut pa Bosut. Potonje za to, što bi bilo analogno Županičevoj kombinaciji sa Basoa za Bosnu, gde se a transformira u o i Balduina Sarie kombinaciji za Basinus, takođe za Bosnu, gde se je takođe a transformiralo u o. Po toj analogiji može da ima mesta kombinacija, da je od basut nastalo Bosut.

Tako, kao što se vidi, i ta reka imala je u vreme Bathinusa svoje ime. Prema tome, sve reke, osim Bosne imale su svoje ime.

Svima dosada iznešenim razlozima priključuje se i taj, da se je onda mogla jedna reka među njima nazivati samo Reka tj. Bathinus i dobiti na taj način ime, što se je opšti izraz za reku specijalizovao tj. lokalizovao, baš kao što i danas postoje nazivi lokalnog karaktera u izražaju reka ili rečina, koji ne sadržavaju ime odnosne vode, a ipak se zna šta je to tj. koja se voda pod tim opštim a specijalizovanim imenom misli. I po tom dakle razlogu ostalo bi da je Bathinus morala biti reka Bosna, pa ostaje samo još onda, da se vidi, šta je sa izrazom ad Bassante (Basantis), što je po sebi zavodljivo u tom smislu, da se Bathinus traži na Bosutu.

Ad Bassante nalazi se u Tabula Peutingeriana, a Basantis u Geographus Ravennas. To je bila stanica na nekih 56 rimskih milja zapadno od Sirmiuma.

Vulić se sa pravom pita, da li se ne bi moglo misliti, da je ad Bassante bilo na ušću Bosne, jer toj udaljenosti to bi zaista odgovaralo. Samo što ne će biti, da je to bila poslednja rimska stanica, nego će pre biti, da je posle propasti Panonskog ustanka, kada Desi-

tijatska tvrđava na Bosni i Savi, nije više bila grudobran Desitijata ta tvrđava dobila ime, ne više ad Hemonae castellum Daesitiatium, nego ad Basante ili Bassantis.

Pošto po spomenutim udaljenostima i po spomeniku Tiberijeve ceste, kao i po Tabuli Peutingeriani i po Geographus Ravennas dolazi u obzir kraj oko Šamca tj. ušće Bosne i za Desitijatsku tvrđavu i za ad Bassante, sama se od sebe nameće pomisao, da je ad Hemonae castellum Daesitiatium kao i ad Bassante (kao od Drinum) u stvari samo dvostruki izražaj za jedno isto mesto tj. za Desitijatsku tvrđavu, koja se je verovatno mogla sa ta dva izražaja nazivati, jer u stvari ni jedan od oba dva ta izražaja ne sadrži nikakvo ime, jer jedan izražaj znači tvrđavu na Savi, a drugi tvrđavu odnosno mesto kod Bosne.

Ako pak to nije tako, onda jedan izražaj znači tvrđavu na Savi, a drugi rimsku stanicu na reci Bosni. To bi se moglo razumeti u tom smislu, da je tvrđava Desitijata s desne strane reke Save, a rimska stanica s leve strane reke Save, ali oboje lokalizirano tako reći na jednom istom mestu. To bi bili historiski i drugi razlozi, koji govore, da je Veleja Paterkula reka Bathinus reka Bosna, koja je to postala preko transformacije imena Bathinus tj. Basinus u Basina, Bosina i na posletku Bosna.

LONTODOKLA

U Konstantina Porfirogenita tzv. spisu »de administrando imperio« imade i ovo mesto (glava 35): Dioklea de onomazetai apo tu en te toiaute hora kastru, hoper ektisen ho basileus Diokletianos. Nini de estin eremokastron, mehri tu nin onomazomenon Dioklea. Hoti en te hora Diokleias eisi megala kastra oikumena, to Gradetai, to Neugrade, to Lontodokla.

Smisao toga mesta bio bi ovaj: Dioklea se naziva po tvrđavi u toj istoj zemlji, koju sazida car Diokletianos. Sada je to opustela tvrđava, a zove se i dosada Dioklea. U zemlji Diokleije nalaze se velike nastanjene varoši, Gradetai, Neugrade, Lontodokla.

Kod imena Lontodokla Tomašić komentirajući Porfirogenita u Viesniku Hrvatsko-Slavonsko-Dalmatinskoga Zemaljskoga Arkiva godina XX sveska 1 i 2 Zagreb 1918 strana 90, u primedbi br. 416 imade to, da Šafarik pod Lontodoklom razumeva Linda, Lunta, da Rački razumeva pod Lontodoklom mesto Ljuta između Perasta i Dobrote, a da Novaković kaže, da ne zna, gde bi bila Lontodokla.

Jasno je, da oba spomenuta mišljenja, Šafarikovo i Račkovo proizlaze iz namere, da se pitanje imena Lontodokle reši po prvome delu te reči tj. po reči Lonto. Ali možda je bolje poći drugim putem i pokušati ime Lontodokla razumeti po drugom delu te reči tj. po reči dokla. To već za to što je na pogled reči Lontodokla blizu pomisao, da se u toj reči dokla tj. u drugom delu reči Lontodokla nalazi izraz dukla, jer Konstantin Porfirogenit spominje Lontodoklu govoreći o Dukljanskoj zemlji i o utvrdi Duklji. Opisujući ovu potonju kao opustelu utvrdu on ističe, da se ta opustela utvrda i dosada tj. još za njegovoga vremena zove Dioklea. Iz sličnosti između toga imena Dioklea i druge polovice imena Lontodokle tj. »dokla« proizlazi, da je kod čitanja toga imena Lontodokla prirodnije poći od onoga njenoga dela, koji je sličan reči Dioklea. Kad Porfirogenit spominje tvrđavu, koja je doduše već opustela, ali koja ipak još i u njegovo vreme nosi ime Dioklea, a onda u toj zemlji, gde ta tvrđava Dioklea leži, spominje veliko nastanjeno

mesto Lontodokla, onda se je teško oteti utisku da između te dve stvari, a radi sličnosti u imenu, mora postojati neka veza.

Treba, dakle, poći od sličnosti tj. od izražaja dokla. U tom pak pogledu potrebno je pre svega videti, šta može da znači taj izražaj »dokla«. Na to pitanje dobićemo brzo odgovor, ako uzmemo u obzir, da latinska reč duco, duxi, ductum, ducere u starolatinskom nije tako glasila, nego je glasila douco. A taj diftong, koji se sastoji u obliku »ou« verovatno je morao nastati od doco, što pokazuje njegov razvitak u duco. Prema tome, dokla, odnosno docla a kao ime Dokla, odnosno Docla, bilo bi prastaro izdanje reči dukla, odnosno ducla. A to opet značilo bi, da se je u imenu Lontodokla odnosno Lontodocla sačuvalo prastaro ime mesta Duklje, grada Duklje.

Latinska reč duco, ducere, znači u glavnom vući, voditi ali i povući n.pr. povući zid, ducere parietem, što u stvari znači podići, sazidati zid. To znači, da pojam reči duco, ducere, sa smislom vući, ako je uzet u najširem smislu, mogao bi značiti i vući opkop, bedem, jarak, rov, jendek, pa i povući cestu. Za to imade podataka u rimskih pisaca, kada Cicero na pr. taj izražaj primenjuje za fossam, grabu, a Cezar za vallum fossamque, nasip i grabu. U Liviusa ta je reč primenjena na vallum ex castris ad aquam, tj. na nasip od logora pa do izvora vode, nadalje na aquam in urbem ducere, dovesti vodu u grad, nadalje na aquam ducere non longe a villa, dovesti vodu ne daleko od majura. Naročito je važno u Pliniusa muros, zidove kao i u Vergilia murum interiorem ab nondum capta parte urbis tj. unutarnji zid od još ne zaposednutoga dela grada, te u Liviusa viam aliter duci non posse, drukčije povući cestu nemoguće.

Tako, dakle, izražaj duco, ducere u najširem smislu značio bi i zidati, podići. U smislu reči voditi, pak, taj se izražaj upotrebljuje i primenjuje i na nežive stvari, kao na pr. iter ducit ad urbem, put vodi u grad, u Ovidia quo via ducit, kuda put vodi, a u Vergilia duxit via, put vodi.

Šta bi iz svega toga moglo da sleduje za reč ducla, koja doduše u latinskom ne postoji, ali koja bi verovatno mogla pretstavljati supstantiv od reči duco, našto se bar mora zaključiti po obliku te reči, a i po tome, što takva reč postoji u nazivu za klanac koji vodi kroz Karpate.

To je klanac kroz istočne Beskide iznad Zborova, koji vodi na Užhorod za nekadanju Panonsku ravnicu i nosi ime Dukla. To isto ime nosi i mesto pred tim klancem tj. selo Dukla. Po tom očigledno latinskom imenu, može se misliti, da ime toga klanca i toga sela potiče još iz vremena bojeva Rimljana sa Markomanima i Quadima. Tako bi se bar po mestu na kome se oboje nalazi moglo zaključivati.

Značajno je da tu na tom mestu naziv dukla ne nosi samo prolaz kroz planine, nego da taj naziv nosi i samo naselje pred tim prolazom.

To je potrebno spomenuti za to, što se iz toga vidi, da zaista izraz duco može da se primeni i na vođenje kroz klanac kao i na zidanje ispred klanca. Analogno tome i dukla na jugu u klancu pretstavljala bi i vođenje kroz klanac i zidanje pred klancem. To sleduje iz spomenuta dva smisla reči duco tj. iz smisla građevinskog i iz smisla reči voditi u neživom značenju, povući zid, voditi put. U stvari ista pojava, kao na severu u Karpatima nalazi se na jugu u Crnojevića rijeci u Crnoj Gori. I na jednom i na drugom mestu pred ulazom u klanac više ili manje daleko nalazi se mesto Dukla, samo što su slike obrnute. Severna Dukla leži na severu planina, a južna Dukla na jugu planina, ali i jedna i druga je u vezi sa klancem, dakle sa reči duco. Na jugu ispod Nikšića i Kolašina slivaju se Zeta i Morača, da se posle svoga sliva sliju u Skadarsko jezero.

Na njihovom slivu tj. između njih nalaze se danas, u koliko je još od njih šta ostalo tj. u koliko se to identificirati može, ruševine nekadašnje utvrde Duklje. Ogromne planine s obe strane tih reka, a pogotovo tzv. Rijeka Crnojevića (Prokletije) čine, da je zapravo cela Rijeka Crnojevića prolaz, koji se posle, razlazom tih reka, račva u dva prolaza, računajući to od jezera Skadarskog za manastir Ostrog i Nikšić, kao i za Kolašin. Dok se na severu mesto Dukla nalazi ispred ulaza u klanac, tako da je posle prolaza klanca put u Panonsku nizinu otvoren, na jugu se Dukla nalazi na izlazu iz klanca, te kao utvrda tu stoji na obranu plodne ravnice, Rijeke Crnojevića, Skadra i u opšte na obranu pristupa Skadarskom jezeru. A pošto je duco nekada bio douco, a još pre toga doco, to će biti, da u imenu Lontodokla, a u drugom delu te reči leži ono isto, što znači ducla samo u prastarom obliku. Lontodokla dakle bio bi naziv u kome se nalazi prastaro ime za grad Duklju, koja se je nekada morala zvati Dokla. To mesto je verovatno u opšte ili tek tada nastalo, kada je moglo takvo ime dobiti ili je ono kao ilirsko već postojalo, tek ime svoje i to u starom obliku reči duco dobilo je to mesto najverovatnije posle propasti Ardieijske Ilirske države, kada su Rimljani tim krajevima zagospodarili, verovatno nakon preselenja Ardieja, kad su se Rimljani mogli početi u takvom mestu nastanjivati. Da je pak prvobitno reč duco glasila doco, to potvrđuje baš to ime Lontodocla, jer bi u protivnom slučaju to ime bilo sačuvano kao Lontoducla, a ne kao Lontodocla. Iz sravnjenja sa Duklom u Karpatima to se najbolje vidi, jer to mesto, odnosno taj naziv, tu na severu, mogao je nastati tek za vreme carstva u Rimskoj državi, i za to prema već razvijenom doco u duco Dukla, a ne Dokla.

U imenu Lontodokla dakle bilo bi nam sačuvano ime Duklje iz vremena, kada se je još govorilo doco a ne duco, što bi značilo, da nam je, dakle, sačuvano ime još iz prvoga dodira Rimljana sa Balkanom, što se vidi i iz toga, što je to latinski izraz, koga u grčkom nema, jer dokeo i odatle doke, a isto tako i dokos prema dekomai imaju značenje,

koje je bez veze sa latinskim duco ili doco jer znače verovanje i dalje balvan, odnosno greda. Latinska pak sličnost u reči doceo, docui, doctum znači učiti, poučavati. Doco će dakle zaista biti prastari oblik za docnije duco. U reči Dokla imali bi dakle ime Duklje još iz III veka pre n. e., dok bi u reči dukla na severu imali ime ne starije od vremena carstva u rimskoj državi. Prema tome ovaj ispit drugog dela reči Lontodokla mogao bi svršiti sa time, da taj drugi deo reči Lontodokla pretstavlja reč dokla, dakle Dokla tj. prastaro ime Duklje.

Usled toga moglo bi se preći na ispit prvoga dela reči Lontodokla tj. na ispit izražaja Lonto. Kombinacije sa Lindom, Lundom i Liutom ne bi se mogle dovesti u vezu sa izražajem Dokla, jer po onom, što se dosada pokazalo radi se u drugom delu reči Lontodokla o Dokli, pa bi svako tumačenje odnosno čitanje celokupne te reči Lontodokla moglo biti uspešno samo onda, ako uspeva da iznađe vezu između onoga Lonto i onoga Dokla, tako, da pronalaskom te veze i čitanjem celokupne reči Lontodokla sama ta reč ostane koliko je god moguće ne promenjena.

Najbliže rešenje cele stvari nalazi se u raspravi Petra Skoka pod naslovom Dolazak Slovena na Mediteran (Split 1934 strana 224, bilješka 4), gde se kaže, da reč Lontodoklu treba rastaviti u Lon i Dokla. Kao što smo videli zaista je reč Lontodoklu potrebno rastaviti, ali ne, kao neku Porfirogenitovu pogrešku, učinjenu sastavljanjem dviju različitih reči, nego radi samoga ispita te reči. Uzgred budi rečeno, da i rastava na Lon i Dokla ne bi bila dovoljna, jer bi u tom slučaju od Lonto ostalo ono »to« bez određenja pa ako bi se već smatralo, da je Lontodokla pogreška učinjena sastavkom dviju reči, onda bi to morale biti reči Lonto i Dokla, a ne Lon i Dokla, u kome slučaju se ne zna, šta ima biti sa onim odbačenim »to«. Lontodokla će zaista biti sastavljena reč, ali ne pogrešno i ne od Porfirogenita, nego je ona morala nastali praksom, dakle morala je stupiti u život i onda od Porfirogenita kao takva samo biti zabeležena. Verovatno pisac D. A. I. nije ponostanak te reči Lontodokla ni prepoznao, kada o tome nije ni reči progovorio.

Pošto pak pod Lonto nema ni u grčkom ni u latinskom ništa, što bi tome bilo po zvuku bilo po smislu bilo slično, ne preostaje drugo, nego radi ispita stvari pokušati sa eliminacijom, da se vidi da li se može na taj način šta postići.

I polazeći metodičkim putem tj. eliminacijom najpre prvoga slova tj. slova L dolazimo do toga, da nam onda mesto Lontodokla ostaje Ontodokla. Na osnovu toga treba videti da li sada sa takvim ostatkom reči Lontodokla tj. sa reči Ontodokla ima u latinskom ili grčkom nešta po zvuku i smislu slično. U latinskom toga nema. Ali ima u grčkom. U grčkom nastala je od glagola eimi preko participa on reč ontos. Pošto glagol eimi znači »biti« ta reč ontos značila bi ono, što bi bio

smisao ovih triju reči: »ono što jest.« »Postojeće, istinske stvari« su »ta onta«. Prema tome je ontos adverb sa značenjem »zaista«, »u istinu«, tj. »pravi«, ili »pravo«, dakle ono, što bi značile reči »upravo to«.

Ontodokla bi dakle onda po tome sa tim adverbom bila to, što bi značila reč »prava Dokla« tj. Dokla u pravom smislu. To bi onda značilo, da nas Porfirogenitova vest dovodi do dve Dokle, jedne, koju on ima pod imenom Dioklea i koju on naziva opustelom tvrđavom i druge, koju on ima pod imenom Lontodokla, a koju on naziva velikom, nastanjenom varoši tj. ta vest dovodi nas do Duklje i Lontodokle ili prema onome, što se je dosada kao ispravno pokazalo, do Dokle i Ontodokle, što pretstavlja baš ono, što izražava reč Ontos, dakle, do Dokle i do Prave Dokle. Prema tome trebaće samo onda još viditi, da li se i to sme uzeti, da su zaista postojale dve Dokle. Grčko-latinska složenica Onto-Dokla pokazuje novije i starije vreme (Patsch Hist. Wander. str. 88. ističe grčki upliv u Dokleji.). U tom slučaju stajali bi pred činjenicom, da nam se Porfirogenitov tekst prikazuje bez protivrečnosti i bez nerazjašnjivosti, jer bi jedno bila Dokla Dioklea, tada, kada Porfirogenit o tome piše opusteo grad, a drugo bi bila prava Dokla tj. jedan od tri velika nastanjena grada imenom Lontodokla.

Tako nam se slika stvari već jasno pojavljuje pred očima u njezinim konturama. Ono prvo tj. opusteo grad bila bi ona opustela tvrđava, koju Porfirogenit naziva Dioklea, tj. tvrđava Duklja. Ono drugo pak naravno ne bi bila više ta tvrđava, nego bi bila varoš, dakle mesto nastambe tj. prava Dokla, Dokla u pravom smislu, naprosto stara Dokla.

Šta bi to onda moglo značiti?

To bi moglo značiti, da je u opisano vreme ili podignuto mesto nastambe od strane Rimljana ili da je već postojeće mesto nastambe njihovim jezikom nazvano, dakle još u III veku pre n. e., a da je mnogo kasnije — kao što se vidi legenda to dovodi u vezu sa Dioklecijanom — podignuta u blizini toga mesta tvrđava. Radi te blizine naravno zvana je i ta tvrđava bez posebnoga svoga imena naprosto Dokla. Ali isto je tako naravno i to, da je baš iz toga nastala potreba, da se obe te dve stvari različito označe. I kao što je Priština u stvari verovatno Pristina tj. Stari Grad, tako je prema tvrđavi Dokli stara Dokla nazvana Prava Dokla. Dakle tvrđava Dokla i varoš Prava Dokla tj. Dokla i Ontodokla ili kasnijim razvitkom Dioklea i Lontodokla?

Na pitanje otkuda onda ono početno slovo L u imenu Lontodokla, koje smo radi ispita prvoga dela te reči eliminirali i koje sada treba da vratimo na svoje mesto, najbolje ćemo odgovoriti, ako navedemo to iz već spomenute knjige Petra Skoka, kako on navodi, da je Valona dobila srednjevekovni član iz talijanskog jezika i zvala se Lavalona. Pošto se ovde to »la« treba da veže na vokal, a ne na konsonant, to je naravno ovde talijanski član izražen samo u slovu L, dakle ne La Ontodokla, nego Lontodokla. U vreme, kada je Porfirogenit o toj stvari

pisao tj. oko polovine X veka takav član i kod Lontodokle je sasvim već verovatan.

Tomašić na već spomenutom mestu na strani 90 ima primedbu »Dukla je opstojala već prije Dioklecijana. Ducange Hist. Byz 217«. Kao što se vidi ovakovo čitanje Diokleje i Lontodokle to razjašnjava. Duklja, kao Dokla, postojala je još od III veka pre n. e., samo otkada je sazidana u njenoj blizini tvrđava, ona je postala Lontodokla, da bi se razlikovala od tvrđave Dokle.

Porfirogenit ima za jedno i drugo istu reč kastra tj. i za tvrđavu i za mesto nastambe. On to diferencira sa dodatkom reči oikumena od oikeo, stanovati, nastavati. Međutim reč kastra je po latinskom jeziku, jer po grčkom utvrda je to erima to teihisma, a castrum je to frurion, to teihos, dok je nastanjeni grad he polis i to asti.

Ali sa ovakvim čitanjem Lontodokle postizava se nešto više, nego što je samo čitanje Porfirogenita. Gledaoci ruševine Diokleje, imajući pred očima kao da je Dioklecijan nekada sazidao varoš, čudom su se čudili, kako se može o varoši govoriti na pogledu tako malog prostora, koji ruševine zauzimaju. Sa ovakim čitanjem dobili bi razjašnjenje toga. Te ruševine su ruševine tvrđave Dokle, jednog tzv. Burga i prema tome nisu ni morale zauzimati jako veliki prostor. Ono pak, što se je pod Dukljom kao varoš zamišljalo i što je tražilo veliki prostor, ono nije bila Dokla, nego je ono bila Lontodokla tj. Prava Duklja ili Stara Duklja, koja po položaju i po pojmu mora da pretstavlja nešto drugo, nego što je tvrđava, a i kao što se vidi po onome što Porfirogenit imade o Dioklei i Lontodokli. Pozvani naučnici naravno moći će odgovoriti, da li ovakav rezultat čitanja Porfirogenita odgovara i lokalnom stanju stvari na terenu, time, što će moći viditi, da li i kakav odnos postoji između Dokle i Lontodokle tj. između tvrđave Duklje i varoši Duklje.

Porfirogeni uzima, da je ime Diokleje po Dioklecianu, a ime Dukljana opet po Dioklei. Kao što se vidi realnost se ne bi slagala sa tim Dioklecijan se u opšte nije tako zvao, nego je Cajus Valerius kao car uzet u legendi kao onaj, koji je utvrdu Doklu sazidao. I pošto je on nosio pridev Jovius, kao što je njegov sucar Maximian nosio pridev Herculeus, a Jovius je grčki Dios, to je zapravo po tom njegovom grčkom pridevu Dios, uzevši ga kao osnovaoca Dokle morala legenda po njemu promenuti ime Dokla u Diokla ili grčki Dioklea, a na taj način on je onda po toj Dioklei prozvan Diokletianos ili latinski Diokletianus. Tako se je desilo, da je legenda morala u stvari imati dvostruko dejstvo. Najpre uzevši Cajusa Valeriusa Joviusa cara za graditelja tvrđave Dokle, pa načinivši ga po tome osnovaocem Dokle, ona je po Joviusu Dioklesu promenila tvrđavi Dokli naziv u Dioklea, a onda je to reflektiralo na samo ime cara Cajusa Valeriusa na taj način, da je onda on po toj tvrđavi prozvan Diokletianos. Od njegovoga prideva ide sjaj na tvrđavu, koju legenda uzima kao njegovu, da se onda od

legende taj sjaj odbije natrag na njega i on postane Diokletianus. Inače bi bio Dokletianus.

Ali verovatno je i to, da je legenda možda smatrala da je i on sam bio iz Duklje, jer oblik naziva Diokletianus na to upućuje.

Verovatno je legenda nastala u opšte tek posle podignuća tzv. Dioklecijanove palate u Splitu, jer se je tu pokazao Cajus Valerius kao za Balkan svakako senzacionalni graditelj, pa ništa lakše, nego ako se je držalo, da potiče iz Dokleje, da se je onda držalo da je i tu tvrđavu on podigao.

Da li je zaista Dioklecijan tj. Cajus Valerius bio iz Duklje, to se naravno ne može utvrditi, ali spomenuto naizmenično dejstvo njegovoga prideva između njega i tvrđave čini to verovatnim.

I Šišić uzima, da je Dioklea izvrnuto staro ime i da imenu Dioklea nema traga u starom vremenu. Pa naravno pre 284 godine tj. pre nego što je Cajus Valerius postao car i kao takav dobio ime Dios nije ga ni moglo biti, jer pre njega postojala je samo prastara Dokla, koja je podignućem tvrđave postala Ontodokla, da već u Porfirogenitovo vreme bude Lontodokla.

Dakle iz imena tvrđave Dioklea može da se razabere kada je moglo doći do međusobnoga dejstva Dioklecijana i tvrđave u pogledu naziva tj. razabire se vreme pre koga legenda o Dioklecijanu kao onome, koji je tvrđavu podigao nije mogla nastati. Kada je pak u istinu Stara Dokla nastala, a kada je opet kasnija tvrđava Dokla nastala i kada je tvrđava ostala Dokla a sama Dokla tj. Stara Dokla postala Ontodokla to se naravno ne može znati. Jedno iz ovakovoga čitanja Porfirogenita proizlazi, a to je da su do Dioklecijana morala već postojati dva imena, Dokla za tvrđavu i Ontodokla za mesto nastanbe. To znači, da je sve ono o čemu govori Porfirogenit, tek docnija legenda nastala sa Dioklecijanom.

Kao što se, dakle, vidi, Ontodokla, koja je vremenom postala Lontodokla omogućuje nam, da prepoznamo pravo stanje stvari glede onoga mesta koje je ovde gore iz Porfirogenita navedeno.

Uzima se da je Dokla, Duklja razrušena za vreme cara Samuila. To se ne će ticati tvrđave, jer je mnogo više verovatno, da je tvrđava bila razrušena još za vreme Slavenskih pohoda na Balkan, davno pre Samuila, nego će se to možda moći odnositi samo na pravu Doklu, na varoš Doklu tj. na Lontodoklu, iz čega bi se moglo zaključiti, da su ona kastra što su ih Slaveni za vreme Justiniana zauzimali i rušili bile tvrđave, dok su Slaveni nastanjujući se po celom Balkanu, čak duboko u Peloponez šta više do krajnjega njegovoga rta Tajgeta verovatno zauzimali mesta nastanbe, koja su i sami trebali, ali ne i rušili, što su verovatno činili samo sa tvrđavama, koje su im tu nastanbu sprečavale. Tako je valjda došlo i do toga, da je Dokla tvrđava srušena a Lontodokla varoš ostala. Još oko godine 1020 spominje se Do-

klejski episkop uz Barskoga kao Sufragan Vizantijskoga arhiepiskopa u Draču. Da li to znači, da je to bila samo naslovna stvar ili je to bilo efektivno? U potonjem slučaju značilo bi to, da je Lontodokla još i 70 godina posle Porfirogenita postojala. Prema tome imao bi pravo Petar Skok, da je Lontodokla složenica, ali ne od dve, nego od tri reči, složenica koja je upotrebom tih triju reči vremenom postala jedna reč. Sa ovakim čitanjem te reči Lontodokla ne bi na Porfirogenitovom tekstu trebalo ništa promeniti. Ostala bi i Dioklea i Lontodokla, svaka sa svojim posebnim značenjem, Lontodokla kao prastaro mesto nastanbe, a Dokla kao novija tvrđava. Dioklea ostala bi samo kao refleks jedne legende.

ESTHLABOTHE, GARASDOEIDES

U delu Konstantina Porfirogenita De Thematibus, među zapadnim tematima (tj. europskim) Vizanta, opisuje se na šestom mestu temat Peloponeški.

U prvom delu toga opisa nalazi se kratak geografsko-historiski pregled Peloponeza od najstarijih vremena. U drugom delu toga istoga opisa sledi prelaz na historiju docnijeg vremena, što i opet nije, nego tek letimičan pogled najsumarnijega karaktera.

Taj drugi deo imade dva mesta, koja donose problematiku.

Već razlika između njihovog latinskog prevoda (Reisk) i prevoda profesora Gavre Manojlovića, upućuje na to.

Ta dva mesta su ova:

prvo mesto: esthlabothe de pasa he hora kai gegone barbaros

drugo mesto: garasdoeides opsis esthlabomene, u latinskom prevodu:

prvo mesto: ceterum in servitutem redacta fuit universa regio ac barbara effecta

drugo mesto: victa facies in servitutem redacta u Manojlovićevom prevodu:

prvo mesto: a zaslaveni se cijela zemlja i postade varvarska,

drugo mesto on ne prevodi, nego se sa njim bavi samo u pokušaju interpretacije, što verovatno biva radi toga, jer izražaj garasdoeides ne postoji u rečnicima, pa se i ne da prevesti, nego samo interpretirati.

Postavlja se dakle pitanje, kako bi imalo glasiti, da bude najverovatnije, čitanje spomenutih iz originala prenesenih mesta.

Da se takvom pokušaju, kao što je odgovor na to pitanje, pristupiti uzmogne, potrebno je, koliko je god moguće verno preneti sve ono, što je u De Thematibus na navedenom mestu o Peloponezu rečeno, jer se čitanje i tih dvaju mesta može vršiti samo u vezi onoga, što je oko tih mesta rečeno, a ne bez toga tj. na osnovu njihove izolovanosti.

Evo dakle, šta se u De Thematibus (tes dyseos) u glavi 6 govori:

Šesti temat Peloponnesos.

Korinthos, nekadanja Efira, metropola je celc Helade kao i samoga Peloponnesa tj. Achaje. Romaji one, koji nastavaju Peloponnesos nazivaju Achaima. A celokupno to poluostrvo stoji pod jednim strategom. Gradova imade 40, od kojih su znameniti, Korinth metropola, pa Sikion, Argos, Lakedaimonia Lakonike, predašnja Sparta, i onda druga metropola, tzv. Patre.

Peloponnesos imao je troje nazivlje, kao što to opisuje Nikola Damaskin u četvrtoj historiji. Nekada su od njih bili najmoćniji Pelopidi i Peloponnesos se je njima obraćao primivši od njih i svoje ime, dok je još pre toga bio promenio tri imena: za vreme Apija Foronejeva zvaše se Apija, za vreme prvobitnog Pelasga Pelasgia, za vreme pak Arga on se prozva istim imenom Argos. Za Pelopa pak, koji pobedi Oinomaia Peloponnesos postade vladajuće ime. To je poluotok koji liči listu vinove loze.

Dionizije ga upoređuje listu platane govoreći: sličan listu platane sa oštrim bodljama.

Oko te zemlje imade sedam otoka, koji se nazivaju Peloponeškima. I eto to bi bio Peloponnesos.

Kao što se vidi ovo dovle bio bi prenos prvoga dela šeste glave De Thematibus.

U drugom delu govori se ovo:

Nekada je Peloponnesos bio vladan od roda Herakleida, dok nije njime zavladao Filip Makedonac.

Kada se naime Athenjani radi prvenstva odvojiše od Lakedemonaca, tek što im obojima podleže Perzijanac, onaj opšte poznati Kserkses, i to na kopnu od Lakedemonaca, kada propade onaj poznati Mardonije sa celom vojskom, a na moru od Atenjana, kada je Themistokle zapovedao brodovljem, tada se izrodi između obojih borba o prvenstvo i rat između obojih zavlada kroz dvadeset i sedam godina, kako to piše slavni Tukidid. Kada dakle jedni druge upropastiše i omladinu izgubiše, provali Filip Aleksandrov otac i podvrgne oboje, tako da po njemu nastade uzrečica »kad se dvoje tuku i rđi će da upali slava«.

Kasnije opet, kada Makedonci podlegoše Romajima, cela Helada i Peloponnesos dođe u mrežu Romaja, tako da, mesto da postanu slobodni, postaše robovi.

A kada je u vreme, kad je Konstantin, nazvani po prlježu, upravljao skeptrima Romejske države, kužna smrt popasla celi svet, esthlabothe cela zemlja i postade barbarska, tako da je znameniti pisac Eufemie jednome Peloponežaninu, koji se je veoma ponosio svojim plemenitim — da ne reknem neplemenitim — rodom, tome dobacio opšte poznati jampski stih garasdoeides pojava esthlabomene.

A bio je to Niketas, po kćeri Sofiji tast Hristofora, sina dobroga i plemenitoga cara Romana.

To bi bio drugi deo šeste glave dela De Thematibus. Filip Makedonski, otac Aleksandra je Filip II, otac tzv. Aleksandra Velikog, a spominje se u vezi Chaironeie od 2/8-338 pre n. e. te u vezi Helenske Simahije od 338/37 i Helenskog Sinhedriona od 337 sa istim Filipom kao Hegemonom. Filip II Makedonski ušao je u Peloponez s jeseni 338 i postao vođa i zapovednik novoga grčkoga saveza pod njegovim protektoratom. Tamo gde se u originalu govori o sageni Romeja, tj. o mreži Rimljana, upotrebljena je figura za Rimsku vlast u Grčkoj, jer je sagena mreža na vodi, pa je to aluzija na Korinth od 196 pre n. e., kad su Rimljani Grke, pod pretekstom oslobođenja od Makedonaca dobili u svoju vlast. Pobedom kod Kynoskephalai 198 pre n. e. nad Makedoncima T. Quinctius Flamininus dobar poznavalac grčkog jezika i grčke kulture došao je u položaj, da prilikom Isthmijskih igara proglasi u Korinthu slobodu Grčke, od koje u efektu ne bi ništa.

Konstantin, koji je po prlježu dobio nadimak, je Konstantin V tzv. Kopronim, koji je vladao 741 do 775.

Kuga, koja se je proširila po čitavoj Romejskoj državi, morala je dakle harati između 741 i 775.

Ako se sad obratimo sadržaju navedenih dvaju delova šeste glave De Thematibus vidimo, da je prva glava u stvari jedan sumarni pogled na staru historiju Peloponeza do njegovoga pada pod vlast Filipa II Makedonskog, dakle do godine 338/337 pre n. e., dok je drugi deo to isto za noviju historiju grčku do 741—775. Sve to naravno obzirom na Peloponez, o čemu ta glava šesta De Thematibus i radi.

Kao što se vidi čitanje teksta kroz oba ta dela te šeste glave De Thematibus teče bez smetnje.

Tek pri kraju drugog dela kod reči esthlabothe i esthlabomene, kao i kod reči garasdoeides dolazi do zapreke, jer tih reči u rečniku nema.

Radi se dakle o tome, kako pročitati te tri reči. Zapravo i ne tri, nego samo dve, jer esthlabomene je očito particip prema perfektu glagola jedne iste reči, usled čega, ako se prepozna značenje reči esthlabothe tim samim prepoznato je i značenje reči esthlabomene.

Dakle radi se o čitanju dviju reči: esthlabothe i garasdoeides.

A i to se još može suziti, jer se u izražaju garasdoeides, a u njegovom drugom delu, prepoznaje reč eides, koja, dolazeći od glagola eido, znači: »sličan«. Ostali bi dakle za čitanje samo oblici esthlabothe i garasdo.

Pošto tih oblika u rečniku nema, može se do njihova čitanja doći samo po njihovom smislu.

A pošto se takav smisao može tražiti samo u sadržaju glave šeste De Thematibus u celosti, to je potrebno ono uže mesto, koje se na te dve reči neposredno odnosi ovde preneti iz originala:

esthlabothe de pasa he hora kai gegone barbaros, hote ho loimikos thanatos pasan ebosketo ten oikumenen, hopenika Konstantinnos ho tes koprias eponimos ta skeptra tes ton Romaion dieipen arhes, hoste tina ton ek Peloponnesu mega fronuna epi te autu eugeneia, hina me lego disgeneia, Eufemion ekeinon ton peribоeton grammatikon aposkopsai eis auton tutoi to thrilumenon iambeion »garasdoeides opsis esthlabomene« en de hutos Niketas hokedeuses epi thigatri Sofia Hristoforon ton hion tu kalu Romanu kai agathu basileos.

Latinski prevod toga mesta glasi: (Reiske)

Ceterum in servitutem redacta fuit universa regio ac barbara effecta, quando pestilens morbus in omnem terrarum orbem grassatus est, quo tempore Constantinus Copronymus Romanorum imperii sceptra rexit, itaque quempiam e Peloponneso oriundum de nobilitate sua, ne dicam ignobilitate gloriantem Euphemius, illustris ille grammaticus, cavillatus salse fuit hoc trito et pervagato senario »victa facies in servitutem redacta«. Hic autem fuit Nicetas, qui filiam suam Sophiam collocavit Christophoro filio Romani egregii ac probi imperatoris.

Manojlovićev prevod:

A zaslaveni se cijela zemlja i postade varvarska, kada je smrtna kuga pasla cijeli svemir u vrijeme, dok je Konstantin s pridjevkom od buništa upravljao žezlom rimske vlasti, tako da se njemu neki od Peloponežana, koji se dičio svojim blagorođem, da ne rečem zlorođem — onaj naime Eufemije glasoviti gramatik — narugao onim svuda žvakanim jampskim stihom »garasdoeides opsis esthlabomene«. A bio je (to) ovaj Nikita, koji je po kćeri Sofiji postao tastom Hristoforu sinu plemenita i dobra cara Romana.

Tako bi sada čitav tekstualni materijal bio pred čitaocem.

Dodati treba još primedbe po Manojloviću. On drži da se ono »eis auton« može odnositi samo na Niketu, koji se kasnije spominje »nego takvi inače nemogući smeštaj te zamenice daje suponirati, da je pisac ispisujući od nekuda svoj tekst pri prenosu ispustio riječ »Nikita«. To znači, da Manojlović misli na to, da je ovo eis auton tu na tom mestu za to, što se je u tekstu, odakle je to vađeno još i pre toga mesta već govorilo o Niketi, pa se je u tome tekstu onda još pre ovoga mesta već znalo, ko je taj Niketa.

Manojlovićevo mišljenje dakle upućuje na to, da ono objašnjenje na koncu teksta o tome, ko je taj, o kome se govori tj. da je to Niketas tast Hristofora, sina Romana I Lakapena, ima kao dodatak tekstu svoj razlog u tome, što je vest prenešena iz jednoga teksta, gde se je o Niketasu sa navodom njegovoga imena govorilo već pre.

Dalnja Manojlovićeva primedba glasi:

Za »garasdoeides« veli se u Bandurijevim »Animadversiones« ovo: garasdoeides pro gerontoeides usurpari videtur ut sit, quod Terentius dicit »vetus, vietus, veternosus senex« Mor. (Morelli). Ne znam može

li to biti (garasd mjesto geront) s jezičnoga gledišta, ali da nije u toj reči koja slavenska riječ, ili da nije po ruganju grčki geront pretvoren tobože »na slavensku« Garasd (možda kakov »garažd« »gorasd« ili slično)? Ili možda i ne stoji taj garasd mjesto geront, nego je upravo slavenska riječ? Cf. i Miklosich Lex. palaeosl. sub v. gorazd (»gorasdoeides«).

Nije li tomu patrikiju Nikiti pravo ime, slavensko, bilo Gorazd? Dakle Nikita Gorazd.

Tako Manojlović.

Kao što se iz celokupnoga materijala vidi reč esthlabothe latinski prevod tumači po reči sclavus, a Manojlović po reči Sthlabos, dok reč garasdoeides Banduri dovodi u vezu sa reči geronto — Manojlović sa imenom Gorazd.

Prema tome moraće se ispitati, da li je održiva interpretacija esthlabothe od sclavus, da li je održiva interpretacija esthlabothe od Sthlabos, da li je održiva interpretacija garasdoeides od gerontoeides i da li je održiva interpretacija garasdoeides od Gorazd.

Ako sada pogledamo iz bližega latinski prevod odmah ćemo opaziti, da on sa rečima ceterum in servitutem redacta fuit universa regio ac barbara effecta nadovezuje na ono što je neposredno pre toga rečeno, što odaje dodatak reči ceterum, koje u originalu nema.

Naprotiv u originalu novi odeljak esthlabothe de pasa he hora kai gegone barbaros pretstavlja novu samostalnu vest bez veze sa predašnje dve vesti. Prva vest je gubitak grčke slobode za vreme Filipa II Makedonskog, druga vest je gubitak grčke slobode od Rimljana u vreme Flamininusa, ova treća vest je ono, što ima da znači izražaj esthlabothe u vezi izražaja barbaros. Iz toga povezivanja tih vesti u latinskom prevodu došlo je do toga, da se esthlabothe prevodi sa in servitutem redacta ne uzimajući obzir na reč barbaros i ako se ta reč u latinski prevod također prenosi sa izražajem ac barbara effecta.

To dakle povezivanje vesti, koje se već na prvi pogled prepoznaje moralo je dovesti do toga, da se je izražaj esthlabothe protumačio po reči sclavus za to, što tome tumačenju odnosno što toj reči esthlabothe neposredno prethodi izražaj hoste dulus ant eleutheron genesthai. Dulus od dulos tj. ropski po smislu isto je, što i sclavus. Pošto pak u latinskom prevodu nema nikakvoga navoda niti ikakvoga pobližega obrazloženja za izražaj in servitutem redacta to izgleda, da je taj izražaj posledica sugestije, koju je izvršila reč dulus usled spajanja vesti, koje u originalu nisu spojene.

Pred nepoznatom reči esthlabothe latinski prevodilac imajući pred očima neposredno pred tim u originalnom tekstu stojeću reč dulus našao je lako sličnost između reči sclavus i esthlabothe i tako onda preveo esthlabothe sa in servitutem redacta. Latinski prevod dakle

stajao je pod impresijom identičnosti smisla dulos i sclavus pa je onda uzeo, da izražaj esthlabothe pretstavlja to isto.

Do toga zaključka dolazi se po tome, što je prevod reči esthlabothe sa in servitutem redacta u latinskom ostao potpuno nemotivisan, kao i po tome, što je kod figure garasdoeides opsis esthlabomene, gde se reč esthlabothe u drugom obliku ponavlja, latinski prevod izražaj garasdoeides kombinatorno preveo sa victa tj. victa facies in servitutem redacta, ponavljajući svoj prevod reči esthlabothe i za esthlabomene. Da dođe do ropstva s jedne strane potrebna je pobeda s druge strane i za to kod spomenute figure s jedne strane in servitutem redacta, a s druge strane victa, dakle figura sa značenjem pobeđena pojava zasužnjena. Esthlabothe i esthlabomene kao i garasdoeides dakle latinski prevod vrši očito pod sugestijom prethodeće reči dulos. Po smislu efekat toga je, da se u latinskom prevodu kaže, kako je za vreme Konstantina V Kopronima cela zemlja, o kojoj se govori bila zasužnjena i kako je onda odnosni jampski stih glasio »pobeđena pojava zasužnjena«. To u stvari pretstavlja impresivno tumačenje nepoznatih reči bez obrazloženja, usled čega takvo tumačenje ne rešava stvar, nego samo izaziva novo pitanje, na koje također nema odgovora, a to je kako i od koga bi Peloponez bio zasužnjen u vremenu između 741 i 775 godine i zašto bi i po čemu onda odnosna osoba o kojoj se govori imala da dobije oznaku, da je pobeđena zasužnjena pojava. Teško se je oteti utisku, da je reč esthlabomene radi sličnosti sa reči sclavus tj. sa reči dulos, a tako i naravno još pre toga reč esthlabothe shvaćena pri latinskom prevodu kao da se u toj trećoj vesti iz vremena Konstantina V Kopronima također radi o sužanjstvu Grčke, dakle trećem grčkom sužanjstvu. Pošto tome nema motivacije ne preostaje drugo nego uzeti, da se tu zapravo radi o jednom mehaničnom prevodu, čime se ne zatvara jedno pitanje, nego se samo otvara novo pitanje. Usled toga ne može se uzeti, da bi sa latinskim prevodom izražaj esthlabothe, esthlabomene i garasdoeides bili protumačeni. Za čitanje dakle tih izražaja latinski prevod ne doprinosi ništa. Pored njega ostaje pitanje smisla spomenutih triju reči i dalje otvoreno. Usled toga pregled latinskog prevoda mora se zaključiti time, da je njegova interpretacija spomenutih reči neodrživa.

Prema tome ne bi bilo razloga dalje se na latinskom prevodu zadržavati, jer isti ostaje nemotiviran, te se može preći na čitanje Manojlovićevo, po kome bi bili zaslavenjeni ne samo Helada i Peloponez nego i lice, o kome se na odnosnom mestu govori.

Ali pre toga tj. pre nego što se takvo čitanje primi, potrebno je videti, da li se reči esthlabothe i esthlabomene dadu pročitati pomoću grčkoga jezika. Kao što je rečeno u rečniku se te reči ne nalaze, pa preostaje samo viditi, da li se može biti ne radi o kakvoj kovanici. U tom pogledu moglo bi se pomišljati na neku složenicu, koja bi na-

ravno morala odgovarati ostalom sadržaju teksta, gde je ta reč esthlabothe upotrebljena. U tom pogledu došle bi u obzir samo dve reči esthlos i lambano, koje bi u spoju i sa potrebnim odbacivanjem mogle dati složenicu esthlabothe. Esthlos znači plemeniti, otmen a lambano uzeti, oduzeti, dakle u pasivu izgubiti. Složenica bi se dakle sastojala od dela reči esthlos tj. esthl i cele reči lambano u njenom pasivumu aorista I treće osobe tj. esthlabothe sa ispuštanjem ovoga e protheticum, pošto se to slovo već nalazi u reči esthlos. To znači da bi zapravo od dve reči esthlos i lambano preko esthl — e — labothe i esthl-labothe dobili jednu reč esthlabothe. Tako bi onda naravno čisto kombinirana reč esthlabothe mogla biti pročitana pomoću grčkog jezika kao jedna složenica. O njoj se za to govori, jer se ona u smislu može saglasiti sa onim što se na spomenutom mestu u De Thematibus govori. Sa takvom složenicom smisao toga mesta bio bi taj, da je za vreme Konstantina V Kopronima, kad je celom oikumenom vladala kuga, grčka otmenost u celoj zemlji propala i cela zemlja postala barbarska. Složenica sa značenjem gubitka otmenosti nije u nesaglasnosti sa izražajem barbarska, jer su to kod Grka često bili sinonimi, a pomisao, da je kuga mogla ingerirati na grčku otmenost ne bi bila nemoguća. Čitanje dakle pomoću grčkog jezika odnosnoga mesta sa smislom, da je Grčka usled kuge izgubila svoju otmenost, i ako je samo kombinatorno, možda ne bi bilo i nemoguće.

Ali ni sa čitanjem pomoću grčkog jezika nema razloga dalje se baviti, jer bi ovakav rezultat u stvari pre pokazao, da se čitanjem pomoću grčkog jezika ne postizava ništa, nego što bi omogućilo ma kakvu kombinaciju. Razlog je za to vrlo jednostavan. Ovakvo čitanje, kojim kuga na tom mestu nije više samo vremenska indikacija, nego i uzročnik promene, moralo bi se po prirodi stvari odnositi na čitav teren, gde je kuga harala, to znači na čitavu državu Konstantina V Kopronima.

Međutim šesta glava De Thematibus već po samom naslovu a i po celom sadržaju govori isključivo o Peloponezu odnosno Heladi, dok ostali deo Vizantijske imperije dodiruje samo u smislu vremenske indikacije.

Usled toga čitanje, koje vodi opisanom širokom rezultatu, koji se odnosi na čitavu Vizantijsku imperiju, prelazilo bi preko svoga cilja.

Esthlabothe dakle ne bi moglo stajati prema vesti o kugi u odnosu posledica prema uzroku. Esthlabothe bilo bi dakle nešta, što se je dogodilo ne od kuge, nego za vreme kuge. Esthlabothe, dakle, mora biti nešto drugo, nego što bi bio rezultat kuge.

Složenica dakle pomoću grčkoga jezika, ako bi i bila moguća i održiva, ne bi mogla za čitanje biti i relevantna.

Esthlabothe pretpostavlja dakle takvo čitanje, kojim se dobiva neki događaj, ograničen na Peleponez i Heladu, a ne proširen na čitavu

oikumenu. To je jedno. Drugo je, da takav događaj nema druge veze sa vesti o kugi nego što je vremenska veza, dakle da nije sa vešću o kugi u kauzalnom nexusu.

Govoreći u glavi 6 De Thematibus, pisac toga dela, jedno za drugim, o dva sužanjstva, Helade i Peloponeza, govori na trećem mestu o trećem i ako ne sužanjstvu, a ono svakako sličnom događaju, po kome Grčka također gubi svoju slobodu ne doduše ratom ili politikom, ali stranom imigracijom. To bi bio smisao reči esthlabothe, ako bi se ona čitala onako, kako ju je pročitao profesor Manojlović. Takvo čitanje zadovoljava spomenute pretpostavke, tj. daje rezultat ograničen na Peloponez i rezultat, kod koga vest o kugi ostaje samo vremenska indikacija.

Prema tome može se napustiti i pokušaj, da se reč esthlabothe pročita pomoću grčkoga jezika i primiti čitanje pomoću slavenskoga imena naravno u grčkom obliku tj. pomoću imena Sthlabos i Sthlabenoi.

Imao bi dakle profesor Manojlović pravo nalazeći, da na odnosnom mestu, o kome se ovde radi, izražaj esthlabothe može da znači »A zaslaveni se cijela zemlja i postade varvarska«, što bi značilo ipak jednu grčku kovanicu, ali ne od grčke reči, nego od imena Slaven u grčkom izgovoru, odnosno bolje reći u jednom od grčkih izgovora, tj. od imena Sthlabos ili Sthlabenoi. Ta kovanica znači ono, šta izražaj »zaslaveni se« kaže tj. ta kovanica kaže, kako je za vreme Konstantina V Kopronima Peloponez postao slavenski. Naravno da onda i ona druga reč esthlabomene ne bi značila drugo, nego isto to tj. da je i izvesno lice zaslavenjeno tj. postalo slavensko.

Pitanje izražaja garasdoeides pri pregledu latinskoga prevoda samo je dodirnuto, jer se latinski prevod u to pitanje nije ni upustio čitajući tu reč u okviru onih drugih dviju reči, što znači, jer se u stvari latinski prevod čitanjem te reči posle pročitane prve reči nije dalje ni bavio, uzevši da u stvari sve te tri reči pretstavljaju jedno isto.

I ovde se, prethodno, pitanje reči garasdoeides ostavlja po strani za naposletku, jer se, prvo, ne uzima ta reč istom kao što je reč esthlabothe ili esthlabomene, a drugo, jer će se morati i kod te reči garasdoeides također pokušati pre svega čitanje pomoću jezika grčkog, kao što je to učinjeno sa izražajem esthlabothe. Može se dakle uzeti, da profesor Manojlović ima pravo, kad kaže svojim čitanjem, da pisac De Thematibus tu na tom mestu tvrdi, kako je Peloponez za Konstantina V Kopronima postao Slavenski, pa prema tome ne bi preostalo drugo nego primiti čitanje reči esthlabothe sa tim izražajem, a naravno onda primiti i to, da se taj isti izražaj odnosi ne samo na zemlju, nego i na izvesno lice.

Takvo čitanje dakle onda donosi to, da možemo uzeti, da pisac De Thematibus sa 6 glavom svoga dela daje podatak za tvrdnju, da je nekada ceo Peloponez bio slavenski. Time se na važan način popu-

njavaju ostali izvori koji govore o Slavenima u Ahaji tj. u Peloponezu, a iz kojih se može zaključiti na takvu migraciju Slavena na Peloponez, da je sa ovom između 741 i 775 godine Peloponez zaistao mogao postati slavenski.

Naravno ne znači to i politički, nego samo etnički, ne znači to i urbanistički, nego samo terenski, jer pored svih pokušaja nezavisnosti i samostalnosti Slavenske na Peloponesu i pored svih pokušaja domoći se velikih gradova, prema izvorima, Slavenska migracija u Peloponez nije prešla etnički značaj, radi čega su se njeni rezultati vremenom postepeno gubili i bar jezično izgubili. Nemoć Slavena prema Vizantijskoj imperiji pokazuje najbolje delo D. A. I. s jedne strane u neuspehu Slavena glede grada Patre (Patras), a s druge strane kompromis najudaljenijega slavenskoga plemena na Peloponezu Milinga i Ezerita sa Vizantijskom imperijom, o kome D. A. I. također govori. To su simptomi prema kojima je ceo Peloponez mogao biti slavenski, a da ipak ostane samo terenski. To mesto dakle u De Thematibus potvrđuje Falermajera, da je Peloponez zaista bio slavenski samo sa dodatkom, da je on bio slavenski na celokupnom terenu, ali bez velikih varoši i samostalnosti. Slavenski Peloponez ne obuhvativši i velike gradove i pored svega otpora i pobune ostajući pod vizantijskom vlašću, može se reći, uspeo je nacionalno ali ne i državno. Grčka asimilacija samo je posledica toga.

Prema onim izvorima, koji govore o Peloponezu odnosno Heladi, naravno, ne bi se De Thematibus glava 6 ni mogla shvatiti tako, kao da je Peloponez tek u spomenuto vreme Konstantina V Kopronima postao slavenski. Naprotiv, još pre toga, on je postajao slavenski postepeno raznim talasima imigracije.

Prema Jirečekovoj Istoriji Srba, prevedenoj i dopunjenoj prof. Radonićem, prve provale Slavena u Grčku javljaju se već za Justina II i Tiberija II, što znači u vremenu od 565 do 582. Godine 584 piše Jovan episkop Efeza također o Slavenima u Peloponezu, koji nisu tamo samo provalili, nego tamo već 4 godine stanuju. Istina savremenik Evagrije zove provalnike u čitavu Heladu u godini cca 586 Avarima, ali prema pređašnjim vestima to su Slaveni, kako te iste »Avare« patrijarh Mihajlo iz XII veka i zove.

Pod 609 godinu spada ono, što govori episkop grada Nikiju u Egiptu Jovan o Slavenima, koji su pljačkali po Ahaji a na čamcima čak i ostrva pred Tesalskom obalom. Episkop Isidor iz Sevilje, koji 636 odnosno 637 nije više na životu, u svojoj hronici donosi kako su Slaveni početkom vremena cara Heraklija preoteli Rimljanima Grčku. Kako je Heraklije vladao 610 do 641 ta vest se vremenski saglašava uglavnom i ovim drugim vestima za verovatno vreme od 610 do 619. Izražaj Sclavi Graeciam Romanis tulerunt iz redakcije iz 626 nemajući političke oznake ipak ne znači drugo, nego etničko osvajanje. Tim

izražajem u stvari samo se označava preponderancija slavenska na Peloponezu u etničkom smislu u to vreme, što pokazuje i siriski izvor za 623, po kome su Slaveni svoje pohode po moru vršili iz Grčke (Thomas Presbyter).

Za godinu 679 poznati historici Teofan i Nikifor imadu prelazak Slavena preko Dunava u više pravaca, od kojih južni čak kroz Heladu sve do u Lakoniju. Naposletku treba naglasiti još i onu geografiju, pisanu na jermenskom jeziku oko 670 do 680 godine, koja je uzimana kao delo Mojseja Horenskog, a prema kojoj je u Dakiji bilo 25 slovenskih naroda, koji su posle prešli Dunav i prodrli u Trakiju, Macedoniju pa čak i u Ahaju i Dalmaciju, jer se takvim opisom stvarno obuhvata celokupna imigracija slavenska na Balkan pa se pokazuje i tim načinom, da je ona išla čak u Peloponez.

Ostavivši po strani sve druge izvore o migraciji Slavena na Balkan, koji o Peloponezu ne govore, mi vidimo da oni izvori, koji naprotiv i o Peloponezu govore, pokazuju da je Peloponez u vremenu od 565 do 680 morao biti po Slavenima etnički zauzet.

Vreme od preko sto godina dovoljno je bilo za taj proces.

S pravom se dakle može čitalac obratiti kod Jireček—Radonića ispravnoj tvrdnji, da je proces slavenske migracije na Balkan u glavnom u polovici VII veka već bio svršen i da se posle toga pojedine pojave te vrste mogu smatrati samo pomeranjima u već izvršenoj migraciji. Pitamo se onda s toga, ako je to tako, kako to da se u De Thematibus proces slaviziranja Peloponeza premešta čak u vreme godine 741 do 775.

Ako je do polovice VII veka Peloponez već postao slavenski onda je nerazumljivo kako je prema De Thematibus isti taj Peloponez tek 741 do 775 esthlabothe.

Odgovor na to pitanje ne će se moći dati, ako se ne obrati pažnja na jednu zanimljivu stvar sa tom 6 glavom De Thematibus.

Vreme za esthlabothe Peloponeza je po De Thematibus vreme Konstantina V Kopronima. Ta vremenska indikacija je i dovoljna i jasna. Da joj se dodaje još koja druga opravdano je očekivati, da ta onda bude samo još bolja i još jasnija. Međutim u De Thematibus vidimo obratnu sliku. Vremenska indikacija i to prva je nedovoljna i nejasna jer ona glasi samo hote ho loimikos thanatos pasan ebosketo ten oikumenen tj. kada je kužna smrt popasla celu oikumenu. To je vremenska indikacija i na tim rečima u tekstu leži težište vremenske indikacije. Pošto to nije dovoljno i nije precizno dodana je onda dovoljna i precizna indikacija sa rečima hopenika Konstantinos ho tes koprias eponimos ta skeptra tes ton Romaion dieipen arhes tj. kada je Konstantin, nazvani po prlježu, upravljao skeptrima Romajske države.

Samo se od sebe postavlja pitanje zašto pisac nije odmah stavio samo ovu drugu vremensku indikaciju i zašto nije stavio samo nju,

kad mu je ona bila sasvim dovoljna i zašto je najpre spomenuo onu prvu nepreciznu, koja bez ove druge ne može biti dovoljna. To pitanje pak dovodi na pomisao, da možda ova prva vremenska indikacija sa haranjem kuge i nije tu samo vremenska indikacija, nego, da ona možda pokazuje kraj toga još nešto drugo. To znači, da ona može biti pokazuje zašto je moguće uzeti i sve ono što kažu naši navedeni izvori, a prema kojima je Peloponez već pre toga bio poslavenjen a ipak da se isto tako kao podatak uzme i ono što govori De Thematibus po čemu bi Peloponez bio poslavenjen potpuno tek godine 741 do 775.

U izvorima nema topografije za zaslavenjenje Peloponeza te se po njima ne može znati dokle su Slaveni za njihovo vreme u Peloponezu dospeli. Najširi izraz episkopa iz Sevilje kako su Slaveni početkom vlade cara Heraklija preoteli Rimljanima Grčku izgleda više kao indikacija kvantiteta a ne i dislokacije, a obzirom na to, da se Heraklije može smatrati jednim od najjačih vizantiskih vladara možda je takav izraz više figura, nego stvarnost. Izveštaji o provalama i nastanbi Slavena u Grčku, o pljačkama i prodiranju i tako dalje izgledaju više kao kvantitativni, nego kao specijalne terenske indikacije, a što je glavno ne donose podatke i o gustini novoga pučanstva.

Moguće je dakle zamišljati i jedno široko terensko naseljenje, koje ipak nije gusto i koje ne iscrpljuje celokupni teren. To znači da izvori ne prejudiciraju onome što donosi glava 6 De Thematibus tj. da je Peloponez mogao biti pun, a da je ipak tek augmentacija iz vremena 741 do 775 god. mogla biti ta koja je donela zaslavenjenje Peloponeza.

Ali ako je tako onda bi vest glave 6 De Thematibus bila tim više podatak za to, da je Peloponez nekada bar terenski bio potpuno slavenski, govoreći ujedno i o tome, kada je to bilo tj. kada je taj konačni efekat slavenske migracije u Peloponez nastao tj. za Konstantina V Kopronima.

Tako bi vest glave 6 De Thematibus bila podatak za totalnu augmentaciju slavenske migracije u Peloponezu i podatak za shvaćanje Falermajerovo perom samoga vizantijskoga pisca.

Relacija sa vesti o kugi u vreme te totalne augmentacije mogla bi se onda sastojati u tome, da se pomišlja na to, da ta vest tu u De Thematibus nije našla svoje mesto samo kao vremenska indikacija, nego i kao objašnjenje, kako je do te totalne augmentacije slavenske imigracije za vreme Konstantina V došlo.

Eventualno bekstvo od kuge moglo je prouzrokovati kod Slavena pomeranje na taj način, što bi se u već i inače od Slavena zauzeti Peloponez ispred kuge sklanjali Slaveni iz Makedonije, a kojih je tamo obzirom na vesti o preseljavanju u Opsikion za vreme Konstantina II i Justiniana II, dakle još pre Konstantina V moralo biti u velikom broju i opsegu.

Pošto se vest glave 6 De Thematibus baš radi vremena Konstantina V ne može više dovesti u vezu sa slavenskim provalama iz preko Dunavskih krajeva, to ne preostaje druga mogućnost, da se ona razume nego pomisao na pomeranje nakon svršenih invazija iz preko Dunavskih krajeva i u okviru njihovoga efekta, a u tom pogledu baš to, što je vremenskoj indikaciji Konstantina V u toj glavi 6 De Thematibus dodana još i vremenska indikacija sa haranjem kuge u to isto vreme upućuje na to, da je takvo pomeranje moglo biti prouzrokovano haranjem kuge u to vreme. To bi značilo, da su imigracije Slavena i u sam Peloponez mogle biti svršene još u VII veku, a da je do njihovoga tako reći nadopunjenja moglo doći usled kuge još i u VIII veku. Time bi glava 6 De Thematibus govorila kako je Peloponez postao slavenskim u VIII veku u vreme Konstantina V Kopronima. Ovakvo shvaćanje potpomaže i okolnost, da se tekst glave 6 ne zadržava samo na rečima esthlabothe de pasa he hora tj. kako je cela zemlja postala slavenska, nego k tome dodaje još i reči kai gegone barbaros tj. da je postala barbarska. To je indikacija za fizički smisao te vesti, pa bi prema tome izražaju u stvari Peloponez u to vreme imao biti napunjen slavenskim pučanstvom. Vest glave 6 De Thematibus najlakše bi se mogla shvatiti i primiti prema tome u tom smislu, da je dodatkom vesti o haranju kuge u to vreme, rečeno, kako je u već slavenski Peloponez nadošlo usled kuge još toliko slavenskoga pučanstva, da je time Peloponez napunjen Slavenima. Istina o antecedencijama iz vremena pre Konstantina V u glavi 6 De Thematibus ništa se ne govori, nego naprotiv vest o Slavenima u Peloponezu za vreme Konstantina V tu stoji usamljena, pa bi se moglo po tome i uzeti kao da je to prva imigracija slavenska u Peloponez, ali to bi bilo protivno i drugim izvorima, a što je još važnije i samome izražaju te 6 glave De Thematibus sa reči esthlabothe, jer taj izražaj ne upućuje na i inače neprihvatljivu pomisao o tome, da se Peloponez odjedanput jednom imigracijom pretvori iz grčkoga u slavenski, nego upućuje svakako više na konačni završetak jednoga procesa, kod koga je prirodno, da se je na koncu zemlja zaslavenila.

I glava 6 De Thematibus sa tom reči esthlabothe to nam i kaže.

A to je i prirodno iz celokupnoga načina pisanja u toj glavi 6 koji je, kao što je rečeno letimičan i sumaran i donosi samo najznačajnija fakta, pa kao što kaže za prvi fakat gubitka grčke slobode od Makedonaca mehris an Filippos ho Makedon tuton ekratese, za drugi fakat gubitka grčke slobode od Rimljana pasa he Hellas te kai he Peloponnesos hipo ten ton Romaion sagenen egeneto, tako isto kratko za svršetak poslavenjenja Peloponeza kaže esthlabothe de pasa he hora, a da ne bude sumnje, da je to fizički dodaje kai gegone barbaros.

Sumarno nabacujući i najznačajnija fakta glava 6 De Thematibus kao treći takav fakt iznosi fizičku slavizaciju Peloponeza za Konstan-

tina V Kopronima, što po prirodi stvari i samo po sebi i ne može značiti ništa drugo, nego svršetak jednoga procesa, pa kao što se pisac u glavi 6 De Thematibus ne bavi antecedencijama makedonizacije Grčke ni antecedencijama romanizacije Grčke, tako se ne bavi ni antecedencijama slavizacije Grčke. U tom pogledu pisac navodi samo efekte i to kao što se vidi u sva tri slučaja. Za to izražaj esthlabothe pročitan u smislu fizičke slavizacije Peloponeza nije protivan izvorima, nego je njihovo nadopunjenje, pa usled toga može stajati i to, kako izvori kažu, da je Peloponez pre vremena o kom se radi bio slavenski, a da je ipak tek za Konstantina V Kopronima zaslavenjen tj. poslavenjen u tom smislu da se je već slavenski Peloponez u to vreme potpuno napunio Slavenima, što naravno ne znači drugo, nego da je za Konstantina V Kopronima Peloponez terenski postao slavenski.

Kako se je taj proces slavizacije Peloponeza do toga konačnoga efekta razvijao i razvio, to se može misliti, ali ne i znati. Izmena žiteljstva koja proizlazi iz glave 6 De Thematibus mogla je biti i potiskivanjem i stešnjavanjem i odmenom, ali kako je bila o tome se iz podataka samo zaključivati može. Prema vremenu te izmene kasni pisac dela De Thematibus u to pitanje se u opšte ne upušta, pa se o tome samo na osnovu izvora zaključci mogu stvarati. Ali što nema De Thematibus imade D. A. I., pa se iz onoga, što se tamo u glavi 49 govori o razaranju grčkih domova sa strane Slavena kao i iz onoga, što se u glavi 50 govori o konzervaciji najjužnijega peloponeskoga grada Majne mogu izvesti zaključci. Nasilni postupak u okolici Patrasa sa strane Slavena govori za nasilno fizičko zaposedanje Slavena u Peloponezu. Održanje grada Majne sa njegovim grčkim karakterom u neposrednoj blizini dvaju slavenskih plemena na Tajgetu ne pokazuje znake nasilja, nego naprotiv znake koegzistencije Grka i Slavena, što bi bilo samo simptom, da je i onaj efekat koga donosi glava 6 De Thematibus sa esthlabothe bio uvek samo terenski, jer po svome položaju grad Majna je zapravo bio zatvoren sa ta dva slavenska plemena na Tajgetu, a ipak se u D. A. I. ne iznosi nikakvo ni najmanje nasilje na grad Majnu, tako da bi to bio primer koegzistencije grčke u gradovima i slavenske na terenu. Ako se dakle po svemu može prihvatiti i održati čitanje reči esthlabothe u smislu potpune terenske slavizacije Peloponeza, onda je time naravno pročitana i reč esthlabomene, kao što je to već napred ovde predviđeno.

Na vest o slavizaciji Peloponeza u VIII veku pojavljuje se u glavi 6 De Thematibus i slavizirani Peloponežanin u X veku, upućujući time na dejstvo te slavizacije u tom smislu, da bi to mogao biti simptom, da Peloponnesos još u X veku jeste bio slavenski i da je prema tome grčka asimilacija tih Slavena u Peloponezu tek jedna docnija stvar.

Time bi se moglo prihvatiti Manojlovićevo čitanje glave 6 De Thematibus za reč esthlabothe, čemu je isto tako čitanje reči esthlabomene samo posledica.

Može se dakle preći na pokušaj čitanja celokupne figure »garasdoeides opsis esthlabomene«. Ali pre toga treba obratiti pažnju na to, u kakvoj vezi se ta figura tu u glavi 6 De Thematibus pojavljuje, jer po glavi 6 ta figura ne će biti ništa beznačajna, kad dolazi od znamenitoga pisca Eufemija, a za nju se kaže, da je opšte poznata, što znači ujedno da je u X veku bilo opšte poznato u Vizantu, da je Peloponez slaviziran, pa nije ni čudo, da se onda i izvesni pojedinac takvim smatra. Tu su dve stvari moguće. Ili se odnosno lice zamišlja kao slavensko ili kao grčko ali poslavenjeno. U nemogućnosti da se ne samo kombinuje, nego i znade smisao reči garasdoeides teško se je odlučiti u toj alternativi, jer esthlabothe u pogledu zemlje i esthlabomene u pogledu lica ne mora značiti isto. U prvom slučaju znači to fizičku slavizaciju, a u drugom slučaju može to značiti i etničku slavizaciju. U prvom slučaju to su Slaveni u Peloponezu a u drugom slučaju to može biti i Peloponeški Grk, koji je slaviziran.

Po bukvalnom smislu bez sumnje u gore spomenutoj figuri reči opsis esthlabomene znače zaslavenjenu pojavu, pa ako je izvesno lice pod tim mišljeno, onda je to lice zaslavenjeno, a tc onda zaista može značiti slaviziranoga Grka. Ovde je to pitanje od važnosti ne toliko u smislu stvarnosti, koliko u smislu simptomatičnosti. Da je još i u X veku slavizacija Peloponeza tako efektivna, da pisac De Thematibus iznosi čak i jednog slaviziranoga Grka to je zaista simptomatično.

A što je glavno na to kao da upućuje baš i sam tekst glave 6 De Thematibus, kada sa izrazom hoste tina ton ek Peloponnesu naglašava vezu između svoje vesti o slavizaciji Peloponeza i vezu o tom Peloponežaninu, koji je esthlabomene, kao uzrok i posledicu tj. da je u VIII veku ceo Peloponez tako zaslavenjen, da znameniti pisac Eufemije još i u X veku dobacuje izvesnom licu, da je i ono zaslavenjeno. I ako nije isključeno, da se to može odnositi i na nekog peloponeškog Slavenina ipak izražaj esthlabomene u vezi reči esthlabothe ipak više upućuje na slaviziranoga peloponeškoga Grka.

To znači, da bi onda po toj šestoj glavi dela De Thematibus tast Hristofora sina cara Romana Lakapena Niketas bio jedan slavizirani Grk sa Peloponeza. Ali kako god je čitanje te šeste glave dela De Thematibus bez zapreke dosada vodilo tome rezultatu, sada kada je čitanje do toga rezultata došlo nalazi se ono pred jednom okolnošću, koja sprečava da se postignuti rezultat uzme kao konačan i koja traži da se provede revizija toga čitanja.

A ta okolnost sastoji se u tome, što na odnosnom mestu u De Thematibus ne stoje samo one reči, koje su dovoljne za postignuti rezultat, nego stoji i još jedna reč, koja sa postignutim rezultatom nema veze i koja stvar vraća unatrag na čitanje sa kombinacijom reči esthlabothe i esthlabomene u vezi sa grčkim rečima esthlos i lambano. Ta reč jeste izražaj garasdoeides.

U tekstu ne stoji samo opsis esthlabomene nego stoji garasdoeides opsis esthlabomene. Ako je trebalo samo reći, da je cela zemlja zaslavenjena i postala barbarska i usled toga zaslavenjeni lik nekoga spomenuti onda zaista jeste sasvim tome odgovarajuće, ako se kaže opsis esthlabomene. Dodatak garasdoeides je očevidno suvišan i kao takav prelazi potrebu izražavanja, ako se radi o tome, da se nekome prebacuje što se je kao Grk poslavenio.

Prema tome nije moguće ostati kod rezultata, da reči esthlabothe de pasa he hora kai gegone barbaros i garasdoeides opsis esthlabomene znače zaslaveni se cela zemlja i postade barbarska te k tome dodatak o poslavenjenom liku, a da se ne oseti, da je kod takvoga smisla tih reči izražaj garasdoeides nepotreban, pa i suvišan kao i to da taj izražaj mora da značajno menja takav smisao tih reči kao što je taj o zaslavenjenju Peloponeza i poslavenjenju jednog Peloponeskoga Grka.

Ako se dakle izražaj garasdoeides na koncu čitanja oseća kao nešta što nije potrebno i što po tome može čitanju da dade drugi smisao onda valja pokušati pronaći mogući smisao toga izražaja garasdoeides, da se onda vidi kuda obrće taj izražaj do sada postignuto čitanje.

Reč garasdoeides sastavljena očevidno iz dve reči tj. iz reči garasdo i reči eides, pošto eides znači sličan mora da u sebi sadrži smisao kao da se vrši neko sravnjenje tj. kao da je opsis esthlabomene slična garasdu tj. kao da je poslavenjeni lik sličan garasdu.

Bandurijeva kombinacija ne bi bila u saglasnosti sa tendencijom izraženom u tekstu jer ta tendencija očevidno ide za tim da prikaže, kako se neko sa spomenutim jampskim stihom ismeva. Na to upućuje već i maliciozna primedba o plemenitom u stvari neplemenitom rodu toga Peloponežanina kao i primedba o tome kako se je taj Peloponežanin takvim svojim rodom gordio. Bandurijeva kombinacija izgleda da o toj tendenciji u opšte ne vodi računa.

A ipak taj izražaj garasdoeides mora imati takav smisao, da će biti samo nastavak onoga, što je sa te dve primedbe već izraženo.

Prema tome kod Bandurija gerontoeides, vetus, vietus, veternosus senex, starcu sličan, star, uvenuo, nemoćan kao izražaji za starost čoveka ne bi nikako odgovarali primedbi o neplemenitom Peloponežaninu koji se gordi svojim plemenitim rodom, usled čega smisao izražaja garasdo ne bi trebalo ni tražiti u vezi sa starošću takvoga Peloponežanina, nego pre u nekom svojstvu njegovom koje mora da otskače od pojma o plemenitom rodu i kojim svojstvom se takav Peloponežanin još više ismeva nego što to biva sa spomenute dve tri primedbe.

Ali reči garasdo u rečniku nema pa bi čitanje u strogom smislu tu moralo prestati sa rezultatom, da se radi izražaja garasdoeides ne može ostati kod čitanja o zaslavenjenju Peloponeza i o poslavenjenom Peloponežaninu s jedne strane a s druge strane, da se baš radi toga

izražaja garasdoeides ne može naći drugo čitanje, koje bi i tom izražaju odgovaralo.

Pokušaj ne konjekture nego kombinacije usled toga sam se od sebe nameće.

Gaster u grčkom znači trbuh, stomak, ali u prenosnom smislu znači to i proždrljivost i žderonja. Odatle gastroeides ili gastrodes trbušast.

Kao što se vidi kada bi u tekstu stajalo gastroeides mesto garasdoeides stvar bi bila i razumljiva i odgovarajuća jer nekom koji se diči svojim plemenitim rodom primedba da izgleda kao trbuh ili kao žderonja svakako samo pojačava zlobnost primedbe o plemenitome rodu Peloponežanina, pogotovo, ako se radi o vizantskom dvoru i o tastu carevog sina.

Ali u tekstu ne stoji gastroeides nego garasdoeides. Naravno ništa lakše nego radi sličnosti tih reči doći na pomisao, da je izražaj garasdo mesto gastro naprosto greška u pisanju.

Ali nema potrebe za tim mehaničkim objašnjenjem kad je moguće kombinirati da izražaj garasdo nije drugo nego izražaj gastro u tom smislu, da se malicija ne zadovoljava sravnjenjem sa trbuhom nego upotrebljuje izražaj za trbušinu.

Ako se na reč gastro primeni sklonost menjanju slova za postizanje jačega efekta onda se može uzeti da je od gastro najpre načinjeno garasto što je vremenom moglo postati garasdo. U tom slučaju zlobna primedba Peloponežaninu ne bi se zadovoljavala samo time da je on gastroeides pupav, nego bi išla i dalje da je on garasdoeides tj. da je trbušina.

Takvo shvaćanje izražaja garasdoeides s jedne strane najviše se približava odgovarajućoj reči, koja u grčkom jeziku postoji tj. gastroeides, a s druge strane najvećma se približava onome smislu koji bi ta reč mogla imati po samome tekstu odnosnoga mesta u De Thematibus.

Naravno da takav smisao nema veze sa poslavenjenjem jer pupavost i trbušina kao opšti individualni pojam nema veze ni sa helenstvom ni sa slavenstvom Peloponeza pa nije ni verovatna u smislu upotrebe za opštu oznaku Slavena na Peloponezu.

Naprotiv individualno takav izražaj garasdoeides tj. trbušina može imati opšti značaj za ceo svet u smislu maksimalne debljine.

Taj izražaj međutim ne nalazi se tu u tekstu kao samo neki casus, nego kao jedan opšte poznati i opšte upotrebljavani izražaj.

I s toga gledišta taj izražaj u smislu trbušine potpuno će odgovarati kao izražaj za predebelog čoveka u opšte. Garasdoeides opsis esthlabomene jeste na tom mestu u De Thematibus to thrilumenon iambeion tj. opšte poznati jamb tj. opšte poznati jampski stih. Izražaj to thrilumenon tj. opšte poznati izgleda da bi mogao biti odlučan ovde

kod ove revizije čitanja, jer pojam opšte poznatoga jamba u smislu individualne trbušine daleko je verovatniji nego opšti pojam slaviziranoga Peloponeza odnosno slaviziranoga Peloponežanina. Ali to onda znači da to thrilumenon iambeion »garasdoeides opsis esthlabomene« upućuje na čitanje izražaja esthlabothe i esthlabomene ne u smislu poslavenjenja nego u smislu onoga šta bi mogla doneti grčka kovanica od reči esthlos i labomene. Ako se izbliže pogledaju reči esthlos i lambano dolazi se do mogućnosti da se razume izražaj esthlabothe i esthlabomene u smislu jedne grčke kovanice. Esthlos kao adjektiv znači plemenit, otmen a kao supstantiv tj. to esthlon znači vrednost, preimućstvo, dakle u stvari kao i adjektiv otmenost. Lambano znači uzeti postići ali i oduzeti tj. ti para tinos. Prema tome kovanica esthlabothe mogla bi značiti bi oduzeta dakle koliko i bi izgubljena ili nestade otmenost odnosno takvo preimućstvo. Drugim jednostavnijim rečima moglo bi to značiti poprostači se, a esthlabomene onda poprostačena.

Garasdoeides opsis esthlabomene značila bi onda poprostačenu trbušinu ili najrazumljivije prostu trbušinu.

Kao što se vidi izražaj garasdoeides kombiniran u smislu trbušina nalazi se u saglasnosti sa izražajem esthlabomene kombiniranim u smislu prosta.

Svakako prirodnije je kao prosta trbušina nego kao poslavenjena trbušina tim pre, što izražaj prosta trbušina pretstavlja jedan opšti pojam, opštu oznaku, omalovažujući izražaj za izvesnu opštu ljudsku pojavu. U kombinaciji grčke kovanice esthlabothe u smislu gubitka grčke otmenosti, poprostačenja izražaj garasdoeides u smislu trbušina sasvim odgovara.

Prema tome otvara se pitanje u pogledu kombinacije šta bi moglo biti više verovatno, da li se u šestoj glavi De Thematibus II govori o tome, da je u vreme Konstantina V Kopronima 741 do 775, kad je kuga poharala celu imperiju na Peloponezu nestalo grčke otmenosti, on se poprostačio i postao barbarski ili se u šestoj glavi De Thematibus II govori o tome kako je u vreme toga imperatora kad je kuga poharala celu imperiju Peloponez poslavenjen.

To znači, da nejasnost izražaja esthlabothe ne vodi samo u jednu kombinaciju nego u dve tj. da se ne može kombinirati nego alternativno što znači da se izražaj esthlabothe može kombinirati sa dve alternative, sa jednom, kojoj bi bio smisao poslaveni se i drugom, kojoj bi bio smisao poprostači se.

Kao uvek kad se čitanje nađe pred dve alternative moraju se u obzir uzeti svi momenti koji govore za jednu alternativu i svi momenti koji govore za drugu alternativu i tek onda pokušati stvoriti zaključak o većoj ili manjoj verovatnosti jedne ili druge alternative.

Idući tim putem u pogledu prve alternative, kod koje bi esthlabothe značilo poslaveni se treba navesti pre svega samu sličnost izražaja esthlabothe sa nekim nazivima u grčkim izvorima za ime Slavena. Šta više u tom pogledu može se govoriti o identičnosti pa bi u De Thematibus glava 6 u izražaju esthlabothe sa e protheticum mogli gledati aorist jednoga glagola koji je po svojoj formi u korenu identičan sa takvim slavenskim imenom. Nadalje valja uzeti u obzir, da se u glavi 6 De Thematibus II pre izraza esthlabothe u dva slučaja opisuje fizičko politički događaj glede Peloponeza tj. gubitak slobode intervencijom Filipa Makedonskog i gubitak slobode intervencijom Flamininusa.

I ako ne bi bio analogan slučaj treća stvar sa imigracijom Slavena u Peloponez i poslavenjenjem Peloponeza imala bi ipak sličnost sa prve dve u tom smislu, da se u ovoj trećoj stvari i ako se ne bi radilo o fizičko političkom događaju svakako radi o fizičkom događaju. Usled toga bi se analogija mogla naći u sva tri slučaja u tom smislu što bi za Filipa Makedonskog upotrebljen izražaj edulosato, a za Rimljane hoste dulos, a za Slavene gegone barbaros u stvari uvek značio gubitak grčke slobode.

Tako bi se moglo uzeti u pogledu prve alternative tj. u pogledu esthlabothe u smislu poslaveni se, da sličnost samo te reči kao i navedena tri slučaja grčke slobode govore za to, da se može uzeti i Slavene kao i Makedonce i Rimljane kao razlog gubitka grčke slobode. Treći momenat za spomenutu prvu alternativu mogao bi se naći u tome, što je izražaj esthlabothe upotrebljen u ograničenom smislu tj. pasa he hora, a ne oikumene, što znači, pošto je reč o Peloponezu, da je tada, kada je kuga harala po celoj ekumeni Peloponez poslavenjen i postao barbarski.

Ali na ta tri momenta koji govore za prvu alternativu ne može se izbeći tome, da se iznese ono što se toj prvoj alternativi protivi.

Pre svega sličnost sa izražajem esthlabothe pojavluje se i u drugoj alternativi tj. u eventualnoj grčkoj kovanici od reči esthlos i lambano, pa je po sličnosti moguće uzeti i ono što kaže druga alternativa tj. da se je u spomenuto vreme kuge Peloponez poprostačio i postao barbarski. Nadalje potrebno je uzeti u obzir, da prva dva slučaja tj. slučaj sa Filipom Makedonskim i slučaj sa Flamininusom pokazuju kontinuiranu naraciju bez antitetičnosti, dok tekst prelazeći na treći slučaj posle reči esthlabothe umeće antitetični izražaj de pre nego što pređe na dalnji tekst pasa he hora itd. To znači da se zapravo glava 6 De Thematibus II može čitati u 4 dela. Prvi deo o Peloponezu u staro vreme, drugi o Peloponezu za vreme Filipa Makedonskog, treći o Peloponezu za vreme Flamininusa, a četvrti o Peloponezu za vreme Kopronima V. Prva tri dela slede kontinuirano i ne uvađaju se antitetično. To se događa tek kod četvrtoga dela. Iz te okolnosti može se izvesti zaključak, da je pisac sa prva tri dela svršio sa političkom histo-

rijom Peloponeza i da je onda na antitetičan način dodao još nešto o Peloponezu, što nije više historiska primedba o Peloponezu nego je to primedba kvalifikaciona. Kao što je već napred rečeno izražaj gegone barbaros može biti tautologija u slučaju druge alternative tj. isto što i esthlabothe, ako ovo ima da znači poprostači se.

Prema tome kako prvi momenat za prvu alternativu sa sličnosti između reči esthlabothe i imena Slavena ne može biti odlučan kada takva sličnost postoji i sa eventualnom kovanicom od reči esthlon i lambano, tako ne može ni drugi momenat biti odlučan u pogledu eventualna tri fizička događaja sa Peloponezom, kad je treći događaj uveden sa antitetičnim izražajem de što upućuje na to da se tu ima očekivati prekid glede dalnje naracije u historijskom smislu i nastavak dalnje naracije u za Peloponez kvalifikacionom smislu.

Ostao bi 4-ti momenat, tj. okolnost, da se u tom četvrtom delu govori o Peloponezu u vezi haranja samrtne kuge čiji efekat po prirodi stvari radi njezine raširenosti mora obuhvatiti čitavu ekumenu a ne samo Peloponez.

Ali to je samo prividno tako, jer je moguće, da se o efektu kuge govori ograničeno samo na Peleponez naprosto za to, što je u glavi šestoj De Them. II u opšte reč samo o Peloponezu, a moguće je i to, da se o ekumeni u vezi sa efektom kuge ne govori za to, što je možda naglasak na tome, da je efekat kuge pogodio čak i najudaljeniji Peloponez.

Odgovor na to pitanje donosi tek dalnji tekst, iz kog se vidi da je moguće da je taj celokupni antitetični četvrti deo šeste glave De Them. II dodan u historijsko politički opis Peloponeza samo radi toga što se je nameravalo dodati jednu pikanteriju o jednom Peloponežaninu, koji je kroz udaju svoje kćeri došao do velike znamenitosti. Svakako antitetični uvod četvrtoga dela u glavi šestoj De Them. II postaje sasvim razumljiv iz sadržaja tog četvrtog dela.

Tako bi izlazilo da ni sva tri spomenuta momenta ne bi mogla biti dovoljna, da opravdaju prvu alternativu i isključe drugu alternativu.

Ali jedan važan moment protiv te prve alternative treba naročito istaći a to je sledeće.

Kako je imigracija u Peloponez kao i u opšte Slavena na Balkan bila već završena pre Konstantina V Kopronima ne bi moglo biti govora o tome, da se je Peloponez zaslavenio tek za Kopronima V, ako se izražaj esthlabothe uzme u smislu slavenske provale u Peloponez. Usled toga taj izražaj mogao bi u krajnjem slučaju samo pretstavljati pojam pomeranja što ne odgovara samoj reči, a što je još važnije što ne odgovara ni samom vremenu, jer haranje kuge sigurno nije vreme za provađanje bilo kakve migracije pa makar se radilo i samo o pomeranju.

Druga alternativa sa kovanicom od reči esthlon i lambano ima pre svega isto kao i prva sličnost sa izražajem u De Them. glava 6 upotrebljenim.

Ali smisao te kovanice koji se može označiti sa rečima poprostači se pre svega može da ide zajedno sa rečima kai gegone barbaros, a nije u protivnosti sa okolnošću, da je slavenska invazija u Peloponez završena još jedan vek pre toga niti je u protivnosti sa vremenom Kopronima V i haranjem kuge po celoj ekumeni. Naprotiv shvaćanje izražaja esthlabothe u smislu spomenute kovanice a sa značenjem poprostači se, odgovara vremenu kada je kuga poharala celu ekumenu.

Ako je pisac sa tom kovanicom imao na umu u reči esthlon i lambano gubitak preimućstva grčkoga u grčkoj otmenosti na prema barbarima onda je sa njegovog subjektivnog gledišta moguće uzeti, da on na tom mestu spominje, kako je za vreme kuge propala grčka otmenost na Peloponezu. Iz dalnjeg teksta tj. iz teksta četvrtoga dela te glave 6 De Thematibus II vidi se kako je u stvari cela ta glava napisana, da se pokaže, kako se je gramatik Eufemije narugao jednom uobraženom Peloponežaninu. Takav sadržaj te glave šeste u tom delu pre upućuje na lično svojstvo toga Peloponežanina, nego na njegovo poreklo. U ostalom analogija predašnja dva dela sa Filipom Makedonskim i Flamininusom opravdava očekivanje, da će i u ovom trećem delu biti makar šta pobliže u vezi sa poslavenjenjem Peloponeza. Ali o tom nema ni reči, čak ništa ni o tom, kako i zašto je došlo do toga, da se Peloponez zaslaveni za vreme Konstantina V, kao što je navedeno, kako i zašto je izgubljena grčka sloboda usled Filipa Makedonskog kao i kako i zašto je izgubljena grčka sloboda akcijom Flamininusa. U prvom slučaju oružje, u drugom diplomacija i politika svakako su ipak obrazloženje. Kod esthlabothe nema ništa, pa bi valjalo uzeti da tekst vrši ograničenje samo na izveštaj o činjenici. A baš to je najteže uzeti kad se sama ta činjenica nalazi u protivnosti sa izvorima.

Uzeti da izražaj esthlabothe samo kaže da se je Peloponez zaslavenio i ništa više a uzeti to, da je to bilo u vreme Konstantina V kada to nije bilo, to je zaista teško.

Za drugu alternativu dakle kao što se vidi govore pre svega svi negativni momenti prve alternative a onda i celokupni tekst četvrtoga dela glave šeste De Thematibus II.

To znači nakon vesti o tome, da se je Peloponez zaslavenio nema više u tom pogledu ni reči ni išta pobliže, nego ima samo o tome kako se je Eufemie narugao jednom uobraženom Peloponežaninu u prkos njegovoga udajom kćeri postignutoga visokoga položaja. I to, kako se je narugao ne samo slavenstvom toga Peloponežanina, ako je esthlabomene kao što se mora uzeti isto što i esthlabothe nego kako se je narugao ličnim svojstvom, ako se izražaj garasdoeides mora uzeti u

tom smislu još i pre nego što se kombinira kako bi to lično svojstvo moglo biti.

Kao što se vidi izražaj garasdoeides ne bi imao prinudne veze sa prvom alternativom, dok bi kod druge alternative on bio njena prirodna posledica.

Ako dakle prva alternativa govori u smislu zaslaveni se a druga poprostači se onda po prvoj alternativi izražaj garasdoeides nije potreban, dok je po drugoj alternativi sasvim prirodan.

Glava šesta De Thematibus II po prvoj alternativi bila bi nesvršena jer ne bi sadržavala baš ništa ni najmanje u pogledu zaslavenjenja Peloponeza, a naprotiv sadržavala bi tako reći angedotu o tastu carevoga sina, koji tast je bio Peloponežanin pa po toj prvoj alternativi onda poslavenjen. Teško je uzeti da je samo na to svojstvo postojao jedan opšte poznati iambeon, koga je upotrebio Eufemije da se naruga tome Peloponežaninu. Teško je uzeti da to biva za to, što je za vreme Konstantina V Peloponez poslavljen i taj carski tast u vreme pisanja četvrtoga dela šeste glave De Thematibus II još uvek poslavenjeni Grk. Lakše je uzeti da je za vreme kuge za imperatora Konstantina V i Peloponez stradao tako, da se je grčka otmenost izgubila, a to da se vidi još i u vreme pisanja četvrtog dela glave šeste De Thematibus II u tome, što je moguće da jedan čuveni gramatik dobaci tastu carevoga sina jedan iambeion, koji je opšte poznat i u kojem je reč o poprostačenoj trbušini, pri čemu ostaje otvoreno pitanje, da li se ono hoste u tekstu odnosi na okolnost, da je Eufemije postupao vulgarno ili na okolnost da je carev tast bio vulgarna pojava.

Kad se tako eto sravne te dve alternative dolazi se opet na to da bi za verovatnost jedne ili druge možda odlučno moglo biti to šta znači reč garasdoeides u vezi sa time da ta reč pretstavlja to thrilumenon iambeion.

Opšte poznata poruga o kojoj je tu reč ne će imati veze sa slavenstvom onoga kome je upućena nego sa njegovim svojstvom.

Izražaj garasdoeides opsis esthlabomene u smislu prosta trbušina mogao je biti opšte poznat i vrediti za svakoga čoveka takvoga lika, pa će takav izražaj biti u saglasnosti sa drugom alternativom.

Prema tome izgleda da pored svih momenata kod jedne i druge alternative koji govore za i protiv za samu verovatnost jedne ili druge može biti najodlučnije baš to što se radi o jednom izražaju koji je opšte poznat. Manojlović izražaj thrilumenon uzima kao žvakan tj. otrcan. Za verovatnost alternative dakle moglo bi biti odlučno što se radi o izražaju garasdoeides opsis esthlabomene i što je taj izražaj bio to thrilumenon iambeion.

Verovatnost bi dakle onda bila na strani druge alternative, prema kojoj se je Peloponez u vreme kuge za Konstantina V tako poprostačio, da (hoste) je Eufemije upotrebio za jednog Peloponežanina

izražaj prosta trbušina. Ali kao što se iz teksta vidi, a kao što je i naravno ako se je radilo o tastu carevoga sina Eufemije je morao »zakačiti se« o tasta carevoga sina anonimno. To znače u tekstu reči en de hutos Niketas. Najpre se kaže kako je Eufemije narugao se jednom uobraženom Peloponežaninu sa opšte poznatim iambeionom o prostoj trbušini verovatno tako da su upućeni znali koga se tiče, a onda se dodaje ko je bio taj Peloponežanin, da je to bio tast Nikifora sina cara Romana Lakapena. Za Romana Lakapena kaže se na tom mestu tu kalu Romanu kai agathu basileos. Kako uzeti, da Konstantin VII tako piše o caru Romanu, što znači da piše o njemu kao svome tastu najlepše, a opet s druge strane uzeti da taj isti Konstantin VII u isti čas piše o tastu sina cara Romana Lakapena, najgore bar u fizičkom smislu. Kako uzeti da Konstantin VII govori za Romana Lakapena tu kalu kai agathu basiloes a za tasta sina cara Romana da piše mega fronuna epi te autu eugeneia, hina me lego disgeneia i garasdoeides opsis esthlabomene tj. kako se taj tast carevog sina razmeće sa svojim visokim rodom a on to nije, nego je prosta trbušina.

Sama od sebe nameće se ova pomisao.

Kako je četvrti deo glave šeste De Thematibus II sasvim nešto drugo od celog ostalog teksta bar po ovoj drugoj alternativi moguće je, da je celi taj četvrti deo zapravo jedan docniji dodatak. Pomišljati, da je docniji dodatak samo objašnjenje, da se sve to odnosi na Niketu i da je on, tast carevoga sina, taj Peloponežanin, o kom je reč teško bi bilo uzeti i ako bi za samu temu o poprostačenju Peloponeza bila dovoljna i anonimno iznešena anegdota, za to, jer se je teško domisliti razlogu, zašto bi se takva stvar i tu, u tome delu De Thematibus donašala anonimno, kad bez objašnjenja čitalac ne može znati koga se to tiče, a naročito, ako isti nije savremen, nego jedan docniji čitalac.

Mnogo je verovatnije, da je to dodatak docniji samome De Thematibus u tom smislu, da je, kad je reč o Peloponezu, tu dodana i anegdota o jednom uobraženom Peloponežaninu koji je doduše bio tast carevoga sina i uobraženog porekla a u stvari prosta trbušina, kao što je to anonimno izbacio već poznati gramatik Eufemije.

Za tu verovatnost odlučno govori reč hoste u vezi reči esthlabothe, tj. to, da je za vreme kuge u celoj državi (za Konstantina V) Peloponez esthlabothe tako, da je Eufemije slavni gramatik opšte poznati iambeion garasdoeides opsis esthlabomene dobacio jednom Peloponežaninu, koji se je lažno gordio svojim visokim rodom, a koji je bio tast Nikifora sina cara Romana Lakapena.

Ismevanje toga Peloponežanina, dovedeno rečju hoste u kauzalni nexus sa haranjem kuge u VII veku, govori za to, da bi izražaj estlabothe ipak mogao biti u vezi sa efektom toga haranja.

Pregled ovoga problematičnoga mesta u De Thematibus II glava 6 imao je kako se vidi svoj smisao pre svega u tome, što se njime pokušava čitatelja toj problematici što više približiti.

A to biva u najvećoj mogućoj verovatnosti, ako se kao rezultat čitanja uzme, da se u glavi šestoj De Thematibus II nalazi iza reči aut eleutheron genesthai jedan dodatak, koji počinje sa reči esthlabothe de pasa he hora, a u tome dodatku reč to thrilumenon, koja pokazuje, da se radi o jednoj opštoj tj. opšte poznatoj i opšte primljenoj porugi, dakle o opštem čovekovom svojstvu kao i to da je upotreba te poruge u tome dodatku dovedena u vezu sa haranjem kuge za Konstantina V.

Osim toga pregled ovog problematičnoga mesta imao je svoj smisao još i u tome što se njime pokušava jedno po rečniku neprevodivo mesto jednom kombinacijom prevesti tako, da ono dođe do svog najverovatnijeg smisla i time do svoje najlakše razumljivosti.

Tako je omogućeno čitatelju, da imade za svoj sud iscrpni materijal, po kom može da prosudi verovatnost prevoda koji sada ovako glasi.

A kada je u vreme, kada je Konstantin, nazvani po prlježu upravljao skeptrima Romejske države, kužna smrt popasla celi svet, poprostači se cela zemlja i postade barbarska, tako da je znameniti pisac Eufemie jednome Peloponežaninu, koji se je veoma ponosio svojim plemenitim — da ne reknem neplemenitim rodom — tome dobacio opšte poznati jampski stih o prostoj trbušini. A bio je to Niketas, po kćeri Sofiji tast Hristofora, sina dobroga i plemenitoga cara Romana.

Ako je ovakav prevod u čitanju verovatan onda ovakvo mesto obzirom na ostali sadržaj te glave 6 De Thematibus II može biti razumljivo samo kao nečiji naknadni dodatak tome delu.

GODESLAV

U Šišićevoj »Povijest Hrvata« nalazi se na strani 308 ovo:

»Kao prvi kršteni Hrvatski knez izrijekom nam je poznat Višeslav (oko 800) a sjedište bio mu je Nin (stara Aenona), koga Hrvati obnoviše na Rimskim temeljima. Još 1746 nalazila se je u Ninskoj stolnoj crkvi krstionica presbitera Ivana iz vremena kneza Višeslava (danas je u gradskom muzeju u Veneciji). Oko toga vremena sagradio je u Ninu crkvu Sv. Križa župan Godeslav, davši uklesati na njoj najstariji poznati nam natpis Hrvatskoga vremena. Iste godine 803« — itd.

Kao što se vidi Šišić meće postavljanje toga natpisa u godinu 803.

O tome istom natpisu Šišić imade u toj istoj knjizi na strani 309 pod broj 23 ovu primedbu:

»Veoma zagonetni ovaj natpis čita Jelić: Godes (l) av iuppano qui isto domo co (struxit) tj. župan Godeslav sagradi ovaj dom (božiji). Up. o tom moj Priručnik vol. I 118—119, gde je navedena čitava starija literatura kao i čitanje Račkoga i Ljubića«.

U samom pak Šišićevom Priručniku na strani 118 pod broj 5 nalazi se ovo:

Između 788 i 800 natpis na vratima kapele Sv. Križa u Ninu. GODES (L) AV IVPPANO QVI ISTO DOMO CO (struxit). To jest: Godes (l) av iuppano qui isto domo construxit. Ovaj teško čitljivi natpis napisan franko galskom rustičnom kapitalom uz primjesu kurzivnih merovinških oblika, te s točkama po sredini riječi, koje rastavljaju pojedine slogove, nesumnjivo pripada vremenu prije godine 800, te je podjedno najstariji Hrvatski istoriski spomenik, kao što je i sama kapela Sv. Križa u Ninu, na čijim se vratnicama nalazi, možda po postanju svome najdrevniji hrvatski građevni spomenik, a tako i župan Ninski Godeslav najstariji nam po imenu poznati glavar Hrvatski.

Vjeran snimak ovoga natpisa ima Eitelberger: Die mittelalterlichen Kunstdenkmale Dalmatiens. Wien 1884 p. 167, a inače uporedi o značenju natpis i kapele Sv. Križa Jelić: Dvorska kapela sv. Križa u Ninu Zagreb 1911 (s mnoštvom slika i fotografija).

Na sam natpis prvi je upozorio Kukuljević: Izvestje o putovanju kroz Dalmaciju (Arkiv IV Zagreb 1857 p. 317—318) koji ga je čitao i datirao griješkom ovako (Codex dipl. I zgrb. 1874, 219): GODEZLAI IVPPA. NO. EN. IS. TO. D.MC. tj.: Godezlai iuppani Nonensis tempore? dedicatum? 1100.

Rački (natpis iz Hrvatske dobe u Ninu. Bulletino spljetski 11/1888, 11—13) opet čitao je ovako: GODEZLAV IVPANO CH(R)ISTO DOMO CO (nsecrat ili consecravit), a Ljubić (Vjesnik hrv. arheol. dr. X 1888, 13—16): GODESLAV (us) IVPPA(nus) NO(nensis) CHRISTO DOM(in) O CO(nsecravit). Ja sam prihvatio čitanje Jelićevo kao najpozdanije, a i sam sam lično ponovno gledao i promatrao taj natpis. Sama kapela sv. Križa bila je po mnijenju Jelićevu mauzolej župana Godeslava i njegove porodice, što je veoma vjerojatno.«

Tako eto Šišić na oba ta mesta.

Već na prvi pogled je jasno, da je kod svih ovih čitanja odlučnu ulogu morala igrati impresija, koja dolazi iz centralnoga mesta na tom natpisu, pročitanoga kao IVPPANO tj. župan. Ona proizvodi, da se onda po toj reči taj natpis uzima kao da potiče od nekoga župana, koji je sebi tu crkvu sagradio. I onda, naravno, početak natpisa sa reči GODE u vezi sa onim, što iza toga sledi, daje i ime toga župana GODESLAVA, dok ostali tekst tome dosledno sledi u tom smislu, da je taj župan sebi taj dom, tu građevinu, podigao.

Natpis bi dakle imao smisao: OVAJ DOM PODIŽE SEBI ŽUPAN GODESLAV.

Kao što se vidi sva takva čitanja zavise od toga centralnoga mesta, koje proizvodi tu impresiju. Ako ono tj. to centralno mesto ne pretstavlja izražaj IVPPANO tj. župana, nego nešta drugo, onda je čitanje natpisa pod utecajem spomenute sugestije upućeno krivim putem. I zaista skepsa glede toga centralnog mesta mogla bi biti opravdana, jer ono poslednje slovo reči IVPPANO ne će biti slovo O, nego će biti slovo Q, usled čega ni reč IVPPANO ne će biti IVPPANO, nego će biti IVPPANQ. Prema tome onda ne bi o županu na tom centralnom mestu natpisa bilo ni govora.

A to onda rađa sumnjom, da impresija u smislu župana samoga župana Godeslava ne izvire iz toga centralnog mesta na natpisu samoga po sebi, nego tek pošto se na to mesto primeni jedna konjektura, kojom se slovo Q pretvara u slovo O. Tek sa takvom konjekturom pravi se onda od originalnoga IVPPANQ konjekturalno IVPPANO. Naravno, kad se je jedanputa to drugo slovo napravilo, onda ono vrši i svoju impresiju.

Pita se kako i zašto je došlo do te konjekture, da bi ona vršila impresiju u smislu župana.

Verovatno se nije moglo pročitati IVPPANQ, verovatno se i kod takvog čitanja nije moglo tome naći smisao i značenje i onda se je u stvari izvršila promena teksta toga natpisa konjekturom.

Taj natpis nije više uzet sa IUPPANQ, kao što u originalu stoji, nego je uzet sa IVPPANO kao što u originalu ne stoji. To ukratko znači, da se natpis nije mogao pročitati onako, kako on u originalu glasi, pa se je morao promeniti, kako u originalu ne glasi, da bi se mogao pročitati.

I pošto je onome IVPPANQ najbliže IVPPANO ne samo po slovima, nego i po reči župan to se onda na tome svršilo, da se natpis uzme kao da sadrži reč IVPPANO tj. župan, što on ne sadrži. To je zaista dovoljno, da izazove skepsu prema takvome čitanju.

Kada k tome još pridođe i to, da taj hrvatski župan na svoju kapelu meće natpis, koji je prema čitanjima sastavljen u latinskom jeziku, ali ne čistó latinskim slovima, nego »franko galskom rustičnom kapitalom uz primjesu kurzivnih merovinških oblika«, onda to tu skepsu u tolikoj meri pojačava, da ona naposletku vrši formalnu prinudu, da se pokuša viditi, da li se ne bi mogao natpis čitati prema originalu i bez konjekture tj. pre svega sa originalnim centralnim IVPPANQ. Ali pošto natpis nije sastavljen u jednostavnoj i čistoj latinici i ako je sastavljen u latinskom jeziku, to takav pokušaj moraju da očekuju dva zadatka, koji mu i nameću proceduru.

To znači apstrahirati od svih dosadašnjih čitanja, i predati se tom pokušaju sasvim slobodno bez ikakve prejudicionalnosti, imajući jedino pred očima originalni tekst natpisa.

A potom kao prvi zadatak uzeti, da se tačno utvrdi, kakvi znaci sve na natpisu postoje i onda tek preći na drugi zadatak, da se pokuša utvrditi, kakve reči ti znaci daju i šta one znače, da bi se tako naposletku došlo do toga, da se pronađe i sam smisao natpisa. Odmah u početku nailazi se na jednu razliku prema svim dosadanjim čitanjima, koja se sastoji u tome, što se prvo slovo pokazuje samo prividno kao slovo G, dok se pomnim promatranjem raspoznaje to slovo kao monogramski znak, koji ne pretstavlja samo slovo G nego koji pretstavlja dva slova tj. slovo G i slovo L.

To znači, da na natpisu ne bi prvo slovo bilo latinsko veliko slovo G, nego bi bila dva velika latinska slova tj. slovo G i slovo L, ali ta dva slova ne postavljena po običnom pisanju naporedo, nego postavljena po monogramskom pisanju na taj način, što se na latinsko slovo G dole na onu okomitu crtu, kojom svršava to slovo G nadodaje slovo L i to na taj način, što je to slovo sa okomitom crtom slova G vezano jednom vodoravnom crtom, usled čega nastaje figura kako sledi

Vidi se, da je kraj ove figure u stvari latinsko veliko L dok je početak te figure slovo G sa okomitom crtom i između obojega onda vodoravna spojnica.

To bi značilo, da je ovo GO na natpisu u stvari GLO, što je sve izraženo, kao što to na natpisu stoji, sa opisanom monogramskom fi-

gurom i slovom O, dakle Ꝙ O iz čega bi izlazilo. kao što se vidi da su slova G i O u jednom redu dok slovo L visi na slovu G.

Kod drugog slova tj. slova O ne bi bilo razlike između onoga, šta se čita i šta treba da se čita, a tako ni kod trećega slova D, a ni kod četvrtoga slova E.

Peto slovo bilo bi merovinško S, koje se također može uzeti kako je napisano, i ako treba spomenuti, da bi ono moglo pretstavljati i grčko X pogotovo, ako mu se zamisli gornji početni zavoj, koji fali, no to bi već bila konjektura

Posle ovoga slova dolazi vodoravna crta i slovo V, a onda dalje u uzimanju slova ne bi bilo razlike sve do već opisanoga slova Q, koje ostaje Q.

Onda dolazi jedan znak, koji izgleda, nije u ni jednom čitanju uzet u obzir prema originalu. Taj znak bi se sastojao iz maloga grčkoga slova s i latinskoga slova i, ali u jednom monogramskom znaku: ϛ

Iza toga sledi praznina, kao što se vidi, za jedno dva slova.

Onda sledi slovo I, a po tome slovo S, ali, tu valja primetiti, da je tome jasnom slovu S gore dodana jedna otvorena kapica, koja čini da se jasno latinsko slovo S može i da shvati kao deformirano grčko slovo: ς

Onda opet dalje nema razlike kod slova T i kod slova O, pa ni kod slova D, koje je, uzgred budi rečeno, vrlo slično slovo D na onom natpisu s imenom kneza Branimira, o kome sa slikom govori Šišić u svom Priručniku na strani 123, samo sa tom razlikom, što tamo zavoj ide sa desna na levo, a ovde sa leva na desno. Razlika se pojavljuje onda kod slova M

To ne će biti slovo M, jer njemu fali analogna spojnica od desne okomice, nego še to biti slovo N, ali sa spojnicom ne od levoga vrha do desnoga korena, nego sa spojnicom od levoga vrha u sredini desne okomice. Kad se k tome uzme u obzir da desna okomica toga znaka ne svršava oštro, nego zavinuto i to taman toliko, da sa nadodatkom može da čini malo slovo a, mora se doći do zaključka, da to slovo M pre svega nikako nije slovo M, a onda da je to naprotiv u opšte i ne jedno slovo, nego da su to dva slova u jednom monogramskom znaku koji izgleda ovako: Ɲ. Taj znak sadržavao bi onda dva slova veliko N i malo a. dakle ne M, nego veliko N i malo a. I glede svršetka nema razlike.

Prema tome prvi postavljeni zadatak bio bi rešen na taj način, što bi imali na natpisu ove znakove:

Ꝙ O · D E · ς - V · I V P · P A N Ꝙ ϛ · I Ɜ · T O · b O N · C Ō

Slika 30

prenesena iz knjige Ferdo Šišić, Povijest Hrvata, 1925, strana 309

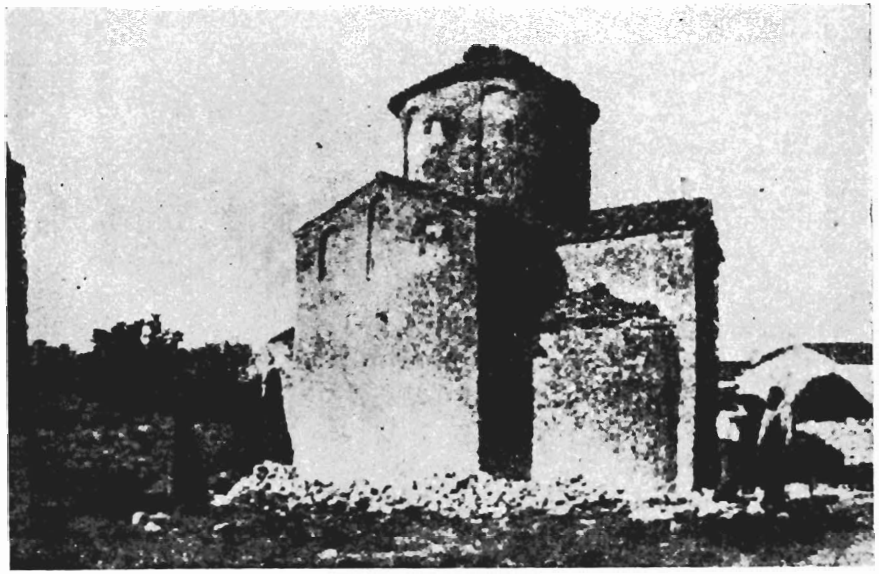

Slika 31

prenesena iz knjige Ferdo Šišić, Povijest Hrvata, 1925, strana 303, sa naznačenjem crkva Sv. Križa u Ninu

Drugi zadatak bio bi sada viditi, kakve reči ti znaci pretstavljaju, a ako se to postigne, šta onda te reči znače.

Pre svega ne će se moći održati mišljenje, da tačke na natpisu znače rastavljanje pojedine reči u pojedine slogove, baš za to, jer poslednja tačka pretstavlja rastavljanje dviju reči jedne od druge, a ne rastavljanje dva sloga jedne reči, pa će biti mnogo verovatnije, da tačke pretstavljaju naznačivanje reči, ali u tome smislu, da su reči postavljene samo u svojim prvim delovima, a ne potpuno te su tačke za to postavljene, da to pokažu.

Sa ovim potonjim uzimanjem stvari, natpis bi se onda morao uzeti kao sastavljen od delova reči ili u opšte od skraćenja reči, što se vidi kod svakog slučaja.

Polazeći s toga gledišta kao prvu sa tačkom odeljenu reč imademo ono, što se uzima kao GO, dok se u stvari, kao što smo videli pokazuje da je to ne GO nego GLO. Ako sada postavimo sebi pitanje šta bi to GLO moglo značiti, onda, pošto se radi o jednom natpisu, koji se nalazi na crkvi najprirodnije je pomisliti na neku reč u vezi sa crkvom. To znači da bi ovo GLO moglo biti prvi deo neke reči, čije značenje je u vezi sa crkvom.

Ako prođemo reči koje počinju sa GLO staćemo kad dođemo do reči GLORIA, jer nam ta reč u vezi sa odmah na ovo GLO sledećim DE daje poznatu crkvenu reč GLORIA DEO tj. skraćenicu od GLORIA IN EXCELSIS DEO tj. Slava Bogu, skraćenica od Slava vo višnjih Bogu. Ništa prirodnije, nego da jedan natpis nad vratima jedne crkve počinje sa rečima Slava Bogu.

Usled impresije iz onoga napred spomenutog IVPPANQ nije se opazilo, držeći da se radi o županu i tražeći njegovo ime, da je G u stvari radi svoga priveska monogramski GL, te se onda naravno nije ni prepoznalo ovo GLO DE kao GLORIA DEO, nego se uzelo, da je to samo GO DE, odnosno da je to samo deo imena onoga župana, koji je na natpisu označen sa izražajem IVPPANQ. No i pored svega toga ne bi se stvar svršila sa imenom župana, da posle toga GO DE ne dolazi nešto, što se je uzelo kao SLAV ili ZLAV, već prema tome, da li se merovinški znak čita sa s ili sa z.

Ali taj znak bez konjekture nije SLAV, nego je samo SAV, radi čega Šišić s pravom meće kod imena GODESLAV ono L u zagradu.

To znači da bez konjekture i bez obzira na GLORIA DEO, koje potonje isključuje ime GODESLAV, sve kad bi i bilo na natpisu GODE ne bi bilo verovatno, da se tu radi o imenu GODESLAV prvo, jer se ne vidi nikakav razlog zašto ne bi u tom slučaju bilo to i napisano tj. GODESLAV, kao što je napisano GODESAV, a drugo, jer bi, ako bi GODESAV imalo da stoji mesto GODESLAV, za ono vreme,

kada je ta crkva verovatno podignuta izgledalo bi to sasvim neverovatno. Pretvaranje SLAV u SAV biće jedna mnogo mlađa stvar, koja se ne bi mogla pretpostaviti u vremenu, o kom se ovde radi.

Prema tome trebalo bi uzeti stvar onako, kako iz natpisa izlazi. A u tom pogledu i sam natpis pokazuje, da se nije mislilo znakovima naznačiti SLAV, nego eventualno SAV.

Merovinško S i latinsko V sa vodoravnom crtom između jednog i drugog pretstavlja u stvari monogramski znak SAV, jer je ta crta očevidno za to tu, da proizvede slovo A. Za to je ona i vezana na V, što treba da dade slovo A. Da je trebala da dade slovo L bila bi vezana na merovinško S. Prema tome obzirom na GLORIA DEO ovo SAV u monogramskom obliku pre bi moglo pretstavljati početak nekoga imena, nego što bi moglo pretstavljati svršetak imena GODESLAV. I to naravno onda imena, koje počinje sa SAV, a što bi verovatno moglo biti SAVERIUS ili XAVERIUS. To bi moglo biti ime germanskoga porekla obzirom na nekadanje Germane (Suebe) u današnjoj Portugaliji, odakle to ime treba da potiče.

Imali bi dakle onda do sada reči GLORIA DEO SAVERIUS, što će verovatno pretstavljati onoga, koji natpis na crkvu stavlja, kao što je isti slučaj sa čitanjem imena u natpisu GODESLAV.

Svaka od tih triju reči GLORIA DEO SAVERIUS iznešena samo u jednom delu rastavljena je sa tačkom, odmah na početku dakle znak, da se tačkom rastavljaju reči, koje se u skraćenom obliku iznose.

Posle toga dolazi sada ono, što smo nazvali centralnim mestom na natpisu, a što se sastoji iz reči IVPPANQ. Ali i ta reč ima u sredini tačku. Znači, da to nije jedna reč, nego da su to dve reči i to jedna IVP a druga PANQ.

Treba dakle viditi šta bi mogla jedna a šta druga reč značiti. Pošto ono Q isključuje župana, sve su kombinacije osim te otvorene.

Ali, obzirom na GLORIA DEO pokazuje se uputnim kod traženja smisla one prve reči IVP ograničiti se na crkveno polje, pošto pak to IVP sleduje odmah iza monogramskoga SAV dakle iza imena SAVERIUS, treba tražiti nešto, što će biti i crkveno i što će se odnositi na to ime. I tu se pojavljuje kao mogućnost, da se ovo IVP shvati kao jedan izražaj, i da je za to kao jedna reč tačkom odeljena, i ako se taj izražaj sastoji od tri reči.

To IVP moglo bi dakle biti ili naslov ili atribut ili u opšte oznaka osobe, koja nosi ime SAVERIUS.

Ono prvo I moglo bi biti rimski broj jedan tj. primus. Ono drugo tj. V moglo bi biti URBIS, a ono treće tj. slovo P moglo bi biti PRESBYTER, što bi sve zajedno onda značilo PRIMUS VRBIS PRESBYTER tj. prvi grada sveštenik, ili jasnije, prvi ovoga grada sveštenik.

To bi upućivalo na to, da će na crkvi biti natpis ne jednoga župana, nego prvoga sveštenika grada Nina, naravno, ne prvoga sveštenika u smislu prvoga između više njih, jer takvu gradaciju Rimska crkva ne poznaje, a ne bi ona ni odgovarala vremenu, kada je crkva podignuta. U tom vremenu, kada je po mnenju stručnjaka ta crkva podignuta sigurno nije u gradu Ninu još bilo više sveštenika, pa da se jedan od njih isticanjem naziva prvim, a još manje prvoga u smislu imena SAVERIUS tj. kao prvoga toga imena, što bi pogotovo bilo isključeno, jer je nesmisao, da neko sam sebe zove SAVERIUS prvi, a ne zna hoće li u opšte ikada biti tu i SAVERIUS drugi. Ovo prvi odnosi se dakle verovatno na SAVERIUSA kao na uopšte prvu pojavu jednoga sveštenika u gradu Ninu.

On je PRIMUS VRBIS PRESBYTER u tom smislu, što je on prvi sveštenik u gradu Ninu tj. prvi u tom smislu, što pre njega u gradu Ninu sveštenika Rimske crkve u opšte nije bilo. Na tragu smo dakle prvoj pojavi hrišćanstva u Ninu posle one još u Aenoni.

Primus Vrbis Presbyter dakle i ako u tri reči, bio bi ipak u stvari jedan pojam, pa je valjda za to i stavljen u natpisu kao jedan atribut prethodne reči, dakle kao jedan izražaj i prema tome odeljen tačkom kao jedna reč.

To bi bilo onako, kao što biva sa Pontifex Maximus, što je također u dve reči jedan pojam, jedan atribut, koji se može staviti i kao P.M. Ili onako, kao što biva na Rimskim nadgrobnim spomenicima, gde se doduše ne radi o atributu, ali se ipak radi o jednom pojmu, kad se dve reči DIS MANIBUS izražavaju također sa dva slova. U stvari su naravno to ne jedna reč, nego više reči, ali po jedinstvenosti pojma kao jedna reč. Dakle P.M. tj. Pontifex Maximus a IVP. Primus Vrbis Presbyter, tj. prvi sveštenik grada (Nina). Ono I tj. rimski jedan za Primus pretstavljalo bi oznaku prvi tj. u smislu prvi u opšte. To naravno ne pretstavlja u opšte nikakvo brojanje, nego samo naznaku jednog ličnog svojstva tj. da SAVERIUS, koji natpis na crkvu stavlja, naznačuje sebe prvim Presbyterom, prvim hrišćanskim sveštenim licem u gradu Ninu.

Ali, kad bi i uzeli, da takva naznaka tu pretstavlja ujedno i početak brojanja Ninskih presbytera prema njihovom budućem redosledu, ne bi mnogo pogrešili, jer je takvo brojanje moralo biti prakticirano, kao što to proizilazi iz slučaja arhiepiskopa Salone Honoriusa mlađega.

Zahljučci na ime prvog crkvenog sabora Rimske Dalmacije u Saloni od 530 nose naslov: Honorius iunior arhiepiskopus Salonitanus XXI (Šišić Priručnik 157)

Naravno da je neverovatno, da bi godine 530 Salona imala već XXI tj. 21-ga arhiepiskopa, a još manje, da se prvi crkveni sabor u Saloni održava tek pod 21-im arhiepiskopom. Za to su i predložene konjekture toga broja XXI u naslovu zaključaka sabora od 530 i to Batthyanyeva, koja smatrajući ono XXI pogreškom, predlaže u mesto

toga rimski III tj. kao da bi Honorius mlađi bio treći arhiepiskop, a ne dvadeset prvi, i ona Bulić — Bervaldieva sa rimskim XVI mesto XXI.

Ova razlika u visini brojeva između konjekture Batthyanyeve i Bulić — Bervaldieve dolazi otuda, što Batthyani zadržava brojanje arhiepiskopa, dok se u konjekturi Bulić — Bervaldi to napušta, pa se uzima, da je u originalu mišljeno brojanje episkopa, a ne arhiepiskopa. Tako bi Honorie mlađi po konjekturi Bulić — Bervaldi bio šesnajesti episkop, a po konjekturi Batthyanievoj treći arhiepiskop.

Ali ono rimsko XXI u originalu može biti međutim i nešto treće, usled čega je najbolje učinio Šišić, kad nije prihvatio ni jednu od tih dviju konjektura, nego je ostavio stvar onako »kako je u originalu«.

Kao što to i same te dve konjekture dokazuju broj XXI u originalu očito se ne odnosi ni na dostojanstvo episkopa ni na dostojanstvo arhiepiskopa, ali se isto tako očito odnosi na dostojanstvo presbytera, jer su i episkop i arhiepiskop tim samim ujedno i presbyteri, pa je verovatno da broj XXI pretstavlja brojenje sveštenika u Saloni od početka i to, dok je bio samo jedan jednoga za drugim, a docnije kad ih je više jedne glave za drugom. Kad je to brojanje počelo to se naravno ne može znati, ali verovatno svakako pre milanskoga edikta (313 godine) ne, a koliko posle toga, to je nepoznato.

Tek tu bi imali analogan slučaj sa onim, što pokazuje natpis na kapeli u Ninu. Samo što tu pred nama ne bi bila naznaka već toliko odmaklog brojanja, nego bi tu pred nama bila naznaka upravo početka brojanja. U zaključcima prvoga crkvenoga sabora u Saloni od 530 imali bi Honorija mlađeg arhiepiskopa, kao presbytera dvadeset prvog, a u Ninskom napisu imali bi Saveriusa kao presbytera prvoga.

Za to ono IVP na spomeniku tj. Primus Vrbis Presbyter, prvi ovoga grada sveštenik, doduše ne će još označivati i formalno početak brojenja, nego samo jedan atribut, ali koji je, ako se uzme analogija sa Honorijem mlađim u Saloni ujedno i početak brojanja. Slučaj sa natpisa kapele u Ninu sa naznakom prvoga sveštenika pokazuje nam, kako je još pre više od dvesto godina pre Ninskoga slučaja već morao biti isto takav slučaj sa prvim sveštenikom u Saloni. Ninski natpis je dakle i radi toga zanimljiv, jer sadrži paralelizam sa Salonom. Kao što se je pre više od 200 godina pre Ninskoga natpisa morao pojaviti prvi sveštenik u Saloni, tako se je posle više od 200 godina pojavio prvi sveštenik u Ninu. Naslov u zaključcima prvog crkvenog sabora u Saloni 530 dakle sadrži spomen na početak hristijanizacije u Saloni a natpis nad crkvom sv. Križa u Ninu sadrži spomen na početak hristijanizacije u Ninu.

Ali natpis na kapeli u Ninu nije samo po tome zanimljiv. Njegov je značaj mnogo širi.

Pošto po Porfirogenitu ostali Slaveni na Balkanu, koje on navodi po teritorijalnim oznakama, prilaze hrišćanstvu posle stupanja na pre-

sto Vizantiskog cara Vasilija I (posle 867), ninski spomenik bio bi ujedno, ne samo spomenik prve hristijanizacije u Ninu, nego i prve pojave hristijanizacije Slavena u Dalmaciji u opšte, pa bi potvrđivao prirodni redosled hristijanizacije južnih Slavena u opšte. Pošto je ta usledila dejstvom Franačke i Vizantiske moći, to je prirodno, da je ona najpre počela kod Slovenaca, koji su bili prvi na udaru Franaka, onda se pojavila kod Hrvata, koji su bili drugi na udaru Franaka i napokon kod Srba, koji su bili na udaru Vizantije. Dakle ono IVP na vratima Ninske kapele je podatak prvoga reda (kamen) za početak hristijanizacije Hrvata i za početak hrvatske crkve u Dalmaciji.

Sada kada znamo šta znači ovo IVP lako ćemo doći na to, šta onda može značiti ono PANQ.

Poslednje slovo Q je isto što i ET. Ispred reči koju treba vezati sa slovom i dolazi et, a iza reči, koju treba vezati čineći to sa tom reči jednu reč dolazi que.

To znači da se u natpisu kaže, da je SAVERIUS ili kako se je već mogao zvati prvi hrišćanski sveštenik u Ninu, čije je ime počinjalo sa onim slovom, koje bi moglo biti slovo S bio ne samo prvi sveštenik grada, gde se natpis stavlja tj. Nina, nego i još nešto tj. ono, što znači reč PAN. On je dakle bio prvi sveštenik grada i — po tome što je bio sveštenik i što je natpis na crkvi ovo i ne će se odnositi na neko još i drugo njegovo svojstvo, nego će se odnositi na to, da on nije samo prvi presbyter grada Nina, nego i — dakle po tome i — još nekoga drugoga.

Koga, to zaista na osnovu izražaja PAN ne će biti teško pogoditi. Ko bi bili ti drugi izvan Nina, čiji bi prvi presbyter bio taj sveštenik. Njihovo ime prema onome, što smo videli, da se natpis u glavnom sastoji iz prvih delova reči mora da počinje sa PAN a to onda ne može biti drugo, nego da ono PANQ znači PANNONENSIUMQUE tj. SAVERIUS bio bi prvi sveštenik grada Nina i Panonaca. Kao što se dakle vidi ono IVP, PANQ, što na prvi pogled izgleda kao župan, radi onoga Q to nikako ne će biti, nego baš radi toga Q to će biti PRIMUS VRBIS PRESBYTER PANNONENSIUMQUE sa značenjem prvi presbyter grada Nina i Panonaca.

Tako bi to izlazilo iz natpisa na crkvi, a taj rezultat toliko odgovara crkvi, da nema razloga napuštati ga.

Natpis bi dakle sa takvim sadržajem odgovarao krštenju pod uplivom Franaka. To bi značio njegov prvi deo posle invokacije GLORIA DEO.

Prvi presbyter sa stranim imenom, germanskim ili franačkim, koji postavlja natpis »franko-galskom rustičnom kapitalom uz primjesu kurzivnih merovinških oblika« odaje na jasan način krštenje pod Franačkim uplivom.

Pripojenje Panonske dijeceze posle propasti metropolije u Sirmiumu, kojoj je ova pripadala u sklop metropolije Salone, koje poka-

zuje zaključak crkvenoga sabora u Saloni od 530 postalo je usled edikta Vizantiskoga cara Leona III o oduzeću jurisdikcije Rimskom papi od godine 732 bez efekta. Krštenje pod Franačkim uplivom bilo je naravno krštenje pod Rimskom jurisdikcijom i to, pošto je metropolija Salona usled spomenutoga edikta za Rim bila bez efekta, pod direktnom rimskom jurisdikcijom. Za to je prvi presbiter očito Franački sveštenik.

Iza reči PANQ dolazi sada nešto, što izgleda kao jedan znak, a sadrži dva znaka, dva slova. To što dolazi izgleda da je na monogramski način napravljeni vez iz grčkoga i latinskog alfabeta u tom smislu, što je uzeto slovo S iz grčkog alfabeta i slovo I iz latinskog alfabeta, i tako dakle napravljeno SI, očito deo jedne reči, jer se vidi po praznini do sledećih slova, da je vreme moralo izbrisati drugi deo te reči. Sudeći po tome SI u vezi sa dosada pročitanim i razjašnjenim tekstom ta reč je morala biti SIBI, tako da bi onda ovo SI bilo prvi deo reči SIBI.

Iza toga dolaze dve reči odnosno dva dela dviju reči IS i TO. Prema dosada pročitanom to bi moglo biti ISTUD TOTUM tj. sve ovo.

Iza toga dolazi ono, što je kod utvrđivanja teksta pronađeno da pretstavlja izražaj DONA. Pošto nema sumnje o tome, šta znači sledeća i poslednja reč CONSTRUXIT tj. podiže, ne će biti teško u ovome DONA prepoznati reč DONATIONIBUS tj. darovima, a pošto su darovi crkvi, to onda pobožnim darovima, kako to odgovara pomisli na podizanje prve crkve.

Rezultat dakle pokušaja, da se natpis pročita, koliko je god moguće bez ikakve konjekture, naravno treba naglasiti koliko je god moguće, sastojao bi se u tome, da se je moglo najpre ustanoviti, kako natpis u pogledu svojih znakova, svojih slova izgleda, onda, kako se to čita u rečima i napokon, kako se to čita u smislu. Evo na koncu to troje redom:

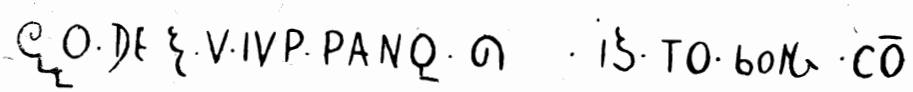

GLORIA DEO SAVERIUS PRIMUS VRBIS PRESBYTER PANNONENSIUMQUE SIBI ISTUD TOTUM DONATIONIBUS CONSTRUXIT

SLAVA BOGU! SAVERIUS, PRVI PRESBYTER (OVOGA) GRADA I PANONACA SVE OVO PODIŽE SEBI POBOŽNIM DAROVIMA.

Istina u natpisu stoji samo DONATIONIBUS, darovima, ali izraz donum ne pretstavlja samo dar ili poklon, nego, kao i grčko doron, naročito još i pobožni dar, žrtveni dar, u rimsko vreme žrtvu, dok

dalnji izražaj DONATIO pretstavlja također dar, poklon, ali osobito još i počasni dar, a pošto počasni dar presbyteru za podizanje crkve u srednjem veku nije drugo nego pobožni dar, to je izražaj DONATIONIBUS sa izražajem pobožnim darovima tačnije prenešen, nego što bi to bio slučaj sa izražajem darovima. I za to se je izražaj DONATIONIBUS morao u konkretnom slučaju prevesti sa »pobožnim darovima«.

Kao što se dakle vidi postignuti rezultat preduzetoga pokušaja po svome smislu ne bi bio ni malo neverovatan, a pošto se drugi rezultati u najznačajnijem delu natpisa, u centralnom njegovom delu, služe konjekturom, dok se drugi neki smisao izvan toga konjekturom postignutoga smisla i izvan smisla ovim pokušajem iznađenoga nije mogao pronaći, ne preostaje drugo, nego alternativa između jednoga i drugoga smisla, jer se oni nikakvim kompromisom spojiti ne dadu.

Ime GODESLAV je konjektura a verovatnost opisanoga franko galskoga merovinškoga pisma kod jednoga župana je slaba, a da će slavenska hristijanizacija u Dalmaciji početi time, što će jedan župan sazidati sebi porodičnu grobnicu u vidu jedne crkve sasvim je neverovatno.

Ne treba smetnuti s uma da je ceo natpis zapravo složen monogramski, tako da ga je vrlo teško prozreti, što dokazuju sva dosadanja nastojanja, kao i ovo poslednje, a što potvrđuje i sam Šišić sa rečima, da je taj natpis teško čitljiv i zagonetan.

A da je zaista rađen monogramski dokazuje najbolje monogramska izrada odmah u početku sa onim GO što sa njemu visećem L daje GLO, a što nije drugo, nego uput za čitanje jer monogram nije zagonetka nego samo vrsta pisanja.

I ako se to ima na umu tj. da je natpis monogramski, dakle, da je rađen tako, da ga ne može svako pročitati, nego da za to treba ili upućenosti od samoga sastavljača toga natpisa ili truda i veštine, da bi se čitanje toga natpisa postiglo, zar se ne postavlja samo od sebe pitanje, nije li najslabija verovatnost pri pomisli, da bi takav natpis stavio u svojoj zemlji jedan župan koji, kao što to proizlazi iz dosadanjih čitanja toga natpisa baš naprotiv želi, da njegov mauzolej nosi natpis iz koga će svako videti, da je taj mauzolej tj. tu crkvu taj župan podigao. Zar nije verovatnije, ako je natpis županov, da bi ono, što se je dosada kao natpis na crkvi sv. Križa u Ninu pročitalo, bilo tako, kao što je pročitano, u natpisu i stavljeno. Za to će se teško rezultat ovoga pokušaja otkloniti, a da se pri tome ujedno ne otkloni i monogramski značaj natpisa, jer ako taj stoji, onda on isključuje župana a vodi Franačkom presbyteru, koji je, kao prvi misionar mogao imati razloga da realizuje svoju želju da stavi natpis na crkvu koju je on pobožnim darovima podigao, ali da to bude i teško čutljivo i zagonetno, kao što kaže Šišić, jer se radi o prvom presbyteru in partibus infidelium. Naposletku, ne treba zatvoriti oči pred okolnošću,

da bi ovakav sadržaj natpisa sasvim odgovarao istoriskom zbivanju, šta više on bi ga i zasvedočavao i za to je, kad se jedanput do njega došlo, bilo teško od njega se otrgnuti.

Do toga bi međutim moglo i moralo doći ako bi se nesumnjivo utvrdilo da slovo L ispod prvoga slova G kao radnja kamenorezca u opšte ne postoji, nego da je to slovo nastalo vremenom samo od sebe usled pukotine i dejstva morske soli, što bi značilo da to slovo nije realnost nego da je optička varka. Time bi naravno gore izvedeno čitanje došlo u pitanje, ali ne toliko da bi se time ujedno potvrdila dosadanja čitanja, jer u pogledu čitanja toga natpisa u smislu spomenika velikoga župana ne bi moglo iz gore navedenih razloga biti ni govora, pa bi u tom slučaju čitanje toga natpisa ostalo do bolje sreće u neizvesnosti.

Dok se to ne dogodi teško se je oteti utisku da je rečeno slovo L poteklo od kamenorezca kao što je to bez ikakve sumnje slučaj sa skoro istim znakom ispod linije u daljem tekstu toga natpisa, baš ispod onoga znaka na natpisu koji je do sada saglasnim čitanjem uziman kao slovo O. Čitanje toga slova kao slovo Q i napred spomenutoga slova L ispod linije upućuje na gore izneseni tekst sa kojim se je teško rastati koliko god on izgledao na prvi pogled fantastičan i nemogućan, jer bi ako tome ne bi bio slučaj taj tekst doneo ne kombinaciju nego jasan podatak za prvu pojavu hrišćanstva u Dalmaciji nakon doselenja Slavena.

PISMO PAPE IVANA VIII KNEZU MUTIMIRU

U Šišićevom Priručniku na strani 200 pod slovom c nalazi se odlomak pisma pape Ivana VIII knezu Mutimiru (Iohannes VIII Montemero duci) koji glasi (1.) Presbiteri ilic absoluti et vagi ex omni loco adventantes quedam aecclesiastica contra canones officia peragunt, immo numerosa, cum sint ascephali, scelera contra Dei precepta committunt. (2.) Quapropter ammonemus te, ut progenitorum tuorum secutus morem quantum potes ad Pannonensium reverti studeas diocesin. Et quia illic iam Deo gratias a sede beati Petri apostoli episcopus ordinatus est ad ipsius pastoralem recurras sollicitudinem. —

Sveštenici samovlasni i nestalni pridolazeći tamo sa svih strana vrše izvesne crkvene službe protivno crkvenim zakonima, šta više, kako nemaju poglavara počinjaju ogrešenja o zapovedi Božije. Zbog čega te pozivamo, da nasledujući držanje tvojih predaka uznastojiš koliko je moguće pre, da se vratiš diocezi Pannonenzijaca. I kako je tu Bogu hvala od strane sedišta blaženoga Apostola Petra episkop već postavljen, da se utekneš njegovoj pastirskoj brizi.

Ovaj odlomak pisma pape Ivana VIII Šišić datira sa rečima: u maju 873, a označava kao odlomak pisma pape Ivana VIII srpskom knezu Mutimiru.

To označenje, naravno, pretstavlja samo njegovo mišljenje, jer u adresi pisma nema kod reči Montemero duci ništa pobliže, pa je prema tome po samom odlomku toga pisma otvoreno pitanje, kojem knezu Mutimiru je to pismo bilo upravljeno.

Mnenja postoje različita, da je upravljeno srpskom knezu Mutimiru (Stojan Novaković, Šišić) i da nije upravljeno srpskom knezu Mutimiru (Marko Perojević). Pošto su nam poznata samo dva kneza Mutimira, jedan srpski (Konstantin Porfirogenit) i jedan hrvatski (isprava od 892, kameni fragmenti napisa od 895 Šišić Priručnik str. 124), tc bi naravno pretpostavljanje nekog trećeg Mutimira bilo jednako kombinaciji bez dovoljno osnova, pa pre, nego što bi se takovome nečemu pristupilo, treba najpre ispitati ovu alternativu. I to pre svega ispitati pitanje odnosa spomenutoga odlomka pisma Ivana VIII prema po-

misli na srpskoga kneza Mutimira. a tek po tom ispitati pitanje toga istoga odnosa prema pomisli na hrvatskoga kneza Mutimira. Istina po samome pismu Ivana VIII redosled ispita trebao bi da bude baš obratan, jer je po tome pismu blizu pomisao na hrvatskoga kneza Mutimira, a vrlo daleko pomisao na srpskoga kneza Mutimira, ali, pošto se je uzelo, da to papino pismo nije moglo biti upravljeno na hrvatskoga kneza Mutimira, što se vidi i po tome, što takovo mišljenje niko ne zastupa, ne preostaje drugo, nego uzeti, da se to pismo odnosi na srpskog kreza Mutimira.

Spomenuti odlomak pisma pape Ivana VIII važan je po jednome svome izražaju, a to je: ad Pannonensium reverti studeas diocesin.

U čitanju napisa na vratima crkve sv. Križa u Ninu, sa tekstom GLORIA DEO SAVERIUS PRIMUS VRBIS PRESBYTER PANNONENSIUMQUE SIBI ISTUD TOTUM DONATIONIBUS CONSTRUXIT, pre nego što se dođe do toga rezultata stoji se pred centralnim izražajem na napisu, koji se sastoji iz slova PANQ. I ako bi prirodno bilo, da se po prethodnom delu teksta naiđe na to, da ono PANQ posle PRIMUS VRBIS PRESBYTER može biti samo PANNONENSIUMQUE, ipak valja priznati, da takvom rezultatu doprinosi odlučno činjenica, da se u pismu Ivana VIII, o kome je reč, nalazi baš taj isti izražaj u formi Pannonensium diocesin, pogotovo, ako se uvaži, da isti papa Ivan VIII šaljući Pavla episkopa, kralju Ludoviku, daje tome Pavlu episkopu, šta će govoriti pred kraljem Ludovikom, pri čemu upotrebljava izraz Panonica diocesis, a ne diocesis Pannonensium.

PRIMUS VRBIS PRESBYTER PANNONENSIUMQUE čita se, dakle, u ovoj poslednjoj svojoj reči PANNONENSIUMQUE pomoću onoga: ad Panonensium reverti studeas diocesin. To znači, da se iz tih reči može zaključiti, da napis PANQ mora pretstavljati ono isto, što i te reči, samo sa tom razlikom, što se ono PANQ tj. PANNONENSIUMQUE odnosi na početak crkve, a ovo drugo tj. reverti studeas na vreme, kada se je crkva već razvila do diocese. Ali i u jednom i u drugom slučaju, to je bila najpre crkva, pa diocesa, Pannonensium, za razliku od diocesis Pannonica. I zato, što takav izraz, diocesis Pannonensium razotkriva izraz PANQ i što otkriva kontinuitet presbyterijalne crkve u Ninu do episkopalne, pismo Ivana VIII je vrlo važan podatak još i pre, nego što se pristupi pitanju, na koga je upravljeno. Pristupajući sada tome pitanju, prvo što upada u oči, jeste da se ne vidi, kako bi imalo biti to pismo otpravljeno, da dođe u ruke srpskom knezu Mutimiru, ako je njemu bilo namenjeno. Srpski knez Mutimir po Konstantinu Porfirogenitu bio je najstariji sin srpskog kneza Vlastimira. Za njega kaže Konstantin Porfirogenit, da je vladar Bugarske Mihailo Boris želeći osvetiti poraz svoga oca Presijana, koji je ovaj od Srba pretrpio, krenuo na Mutimira, Strojimira i Gojnika, ali da su ga Srbi toliko pritesnili, da su zarobili i njegova sina Vladimira sa dvanaest

velikih boljara, tako da je Boris morao uglaviti sa Srbma mir i čak zatražiti i dobiti pratnju, (da se od Srba može vratiti u Bugarsku) u licu Mutimirovih sinova Borena i Stevana, koji ga zaista dopratiše do Rasa obdarivši se međusobno. Pošto se računa, da je taj rat mogao biti između 854 i 860, a po Porfirogenitu krštenje Balkanskih Slovena pada tek u vreme Vasilija I (867—886) to je veliko pitanje, da li je Mutimir u to vreme u opšte i bio kršten, ali kada bi i bio taj slučaj, to krštenje, odnosno to njegovo hrišćanstvo sigurno ne bi moglo biti starije od njegova oca Vlastimira. Svakako o hrišćanstvu »progenitorum tuorum« ne bi moglo biti govora. Ali, i kada bi bilo tako, to bi bio početak verovatno, kao i onaj franački u Dalmaciji preko dinastije. To znači, da se može mirne duše uzeti, pošto je vreme Vasilija prvoga od 867—886, da je veliko pitanje, da li su u opšte u prvih njegovih šest godina Srbi bili pokršteni. A i da jesu, još uvek ne bi oni bili pod jurisdikcijom Rimskog pape, nego bi bili pod jurisdikcijom Carigradskog patrijarha usled odredbe cara Leona III iz 732 godine. Prema tome nije verovatno, da bi zaleđe vizantijskih tadanjih gradova Dubrovnika i Kotora sve do Mutimirovog sedišta bilo pokršteno. Pošto je na obali bio Vizant, a u zaleđu nekršteni Slaveni, samo se od sebe nameće pitanje, kako bi to pismo Ivana VIII imalo biti otpravljeno, ako bi išlo za srpskog kneza Mutimira. Takvo pitanje osnovano je, jer se iz pisma Ivana VIII hrvatskome knezu Zdeslavu (Dilecto filio Sedesclavo glorioso comiti Sclavorum) od pre 21 maja 879 (Priručnik Šišić str. 202), vidi, da se je u sličnom slučaju papa Ivan VIII morao obratiti na hrvatskoga kneza Zdeslava, da bi poslao svoga legata u Bugarsku, jer to nije mogao učiniti preko vizantske teritorije. Istina, legat i pismo nije isto, ali za nekršteni svet to je svejedno, jer jedno i drugo dolazi sa hrišćanske strane. Zato se sasvim prirodno otvara pitanje, kako bi to pismo imalo biti otpravljeno srpskom knezu Mutimiru.

Idući dalje, vidi se, da se pismo odnosi na kneza, koji je vladar države, koja mora biti već davno hrišćanska, crkveno uređena, kada je već došla do stepena episkopalne crkve. U tu državu pridolaze sa svih strana misionari, kao što je to smisao prvog dela pisma Ivana VIII. Postojanje hrišćanstva, sve do episkopalne crkve, i pridolazak takvih misionara u tu državu, gde hrišćanstvo već davno postoji, može značiti samo to, da tu hrišćanstvo ipak još nije bilo do kraja sprovedeno i da je za misionare i pored postojanja presbyterijalne, episkopalne crkve moralo biti još dosta polja za rad, kada su misionari ipak dolazili.

Ali, šta bi mogao imati protiv Ivan VIII, ako bi ti misionari pokrstili i ono što nije još pokršteno. I on verovatno ne bi imao ništa protiv, kada bi to bili misionari iz područja jedne uređene crkve sa crkvenim poglavarom. Ali, to su putujući misionari, koji nemaju svoga svešteničkog sedišta i nemaju poglavara. A to trpi knez te države

Mutimir, koji je međutim i sam otpadnik te crkve u njegovoj državi, kojoj je već i episkop imenovan. I zato ga papa Ivan VIII poziva, da se vrati toj crkvi. Ili on nije odpadnik, nego je samo prema tim misionarima tolerantan ili pasivan. A njegovi pretci bili su po pismu Ivana VIII sasvim drukčiji. Oni su bili verni sinovi te crkve u Mutimirovoj državi, koja je već postala i episkopalna i sigurno ne bi imali prigovora, kad njihovu uspomenu Ivan VIII dovodi knezu Mutimiru pred oči sa pozivom, da se na njih ugleda.

Prema tome, pismo Ivana VIII otvara sliku srpske države, u kojoj je knez Mutimir, a u kojoj hrišćanstvo postoji tako davno, da se knez Mutimir ima u koga ugledati. U toj državi srpskoj kneza Mutimira to hrišćanstvo ili je obuhvatilo sve žiteljstvo, pa se spomenuto misionarstvo imade drukčije shvatiti, nego što ta reč kaže, ili je ostalo još nekrštenoga sveta, pa se zaista vrši misionarstvo.

Može li se takva slika stanja stvari dovesti u vezu sa srpskim knezom Mutimirom? Ne može. Naprotiv, to je sasvim isključeno. I zato je došlo do toga, da se je, vodeći računa o tome, da se ono pannonensium diocesin nikako ne može odnositi na srpskoga kneza Mutimira, tj. da se to ne može odnositi na crkveno stanje u njegovoj državi, tražilo objašnjenje, kako da ipak ostane veza između Mutimira i te Panonensium diocesin. I to se je našlo u obnovljenoj sremskoj metropoliji Metodijevoj, koju Ivan VIII naziva Pannonica diocesis, sa tim smislom, da spomenutim pismom srpskom knezu Mutimiru Ivan VIII poziva kneza Mutimira, da se vrati toj panonskoj diecesi, dakle sremsko-panonskoj metropoliji, ugledajući se u svoje pretke, koji su nekada toj metropoliji pripadali, a od koje je on očigledno otpao, kad treba da se vrati.

Kao što se vidi, ovaj izlazak iz nemogućnosti, da se pismo Ivana VIII na kneza Mutimira shvati kao pismo, koje se odnosi na unutarnje stanje njegove države, omogućen je samo time, što i u pismu i u slučaju Metodija postoji ista reč: »Pannonia« u formi Pannonensium diocesin i Pannonica diocesis.

To znači, da sama ta reč Pannonensium u pismu stvara s jedne strane najveću teškoću, a s druge strane opet i donosi otklanjanje te iste teškoće. U smislu panonske crkve u državi Mutimirovoj naravno najveću teškoću, ali u smislu panonske crkve Metodijeve otklanjanje te teškoće. Kada papa Ivan VIII poziva srpskog kneza Mutimira, da se vrati panonskoj diecesi u tom smislu, da je ova u njegovoj državi, onda najveću teškoću, ako pak, da se vrati panonskoj diecesi Metodijevoj, onda otklanjanje te teškoće. Stoga razloga, ako pismo Ivana VIII ima da se odnosi na srpskog kneza Mutimira u nemogućnosti, da se reč o panonskoj diecesi dovede sa njime u sklad u smislu panonske diecese u njegovoj državi, mora da nastane alternativa, koja se sastoji u tome, da se ili mora napustiti pomisao, da se pismo Ivana VIII

odnosi na srpskog kneza Mutimira, ili napustiti pomisao, da se izražaj o panonskoj diecesi u državi srpskog kneza Mutimira, odnosi na njegovu državu i uzeti, da se reč o panonskoj diecesi odnosi na panonsku diecesu Metodijevu izvan Mutimirove države.

I u toj alternativi ostalo se je kod poslednjega. I sad treba videti, da li se to može i održati. Jer lako je nabaciti pomisao, da se ono o panonskoj diecesi odnosi na Metodijevu panonsku diecesu, ali je teško to i održati. No pre, nego što se pođe dalje, potrebno je videti, kako po sebi stoji sa tim pismom Ivana VIII i njegovim datumom. Šišić datira to pismo u maju 873. Po materijalu, koji su u Starinama Jugosl. Akad. Zagreb, knjiga XII Zagreb 1880, priopštili Rački i Miklošić, to pismo, ali samo u svom prvom delu, koji Šišić označava sa brojem 1 spadalo bi među one odlomke pisama pape Ivana VIII, koji su pronađeni u Londonskom British Museumu. Ti odlomci ima da sežu od oko 14/12. 872 do iza juna 875 kao što se to proračunava po naznačenim indikcijama VI—IX. Pismo pape Ivana VIII imalo bi biti iz toga vremena. Ali, ponavlja se, samo prvi deo toga pisma, jer je samo taj prvi deo u British Museumu pronađen. Zato i donosi Rački na strani 212 tih Starina, kao novo pronađenu stvar, samo taj prvi deo pisma pape Ivana, koji je, kao što je rečeno kod Šišića označen sa brojem 1. Kasniji odlomci pisama pape Ivana VIII, od indikcije X—XV tj. od 1/9. 876 do smrti pape Ivana VIII 15/12 882 nalaze se u Vatikanu. U dvanaestom veku nalazila su se verovatno još sva pisma Ivana VIII, ali i pisma raznih drugih papa u Vatikanu. Odatle je verovatno izvađeno i sve ono, što se nalazi u British Museumu i to posle pape Urbana II (1088—1099), jer su poslednja pisma u tom museumu njegova pisma. Međutim, po Perojeviću (Ninski biskup Teodosije I. prilog Vjesniku za arheologiju i historiju Dalmatinsku god. 1922 Split. 1922 str. 15 Bilješka 57) onaj drugi deo pisma Ivana VIII, koji Šišić označava sa broj 2, a koji je po Šišiću upućen srpskom knezu Mutimiru sačuvan je od Timona u delu »Imago antiquae Hungariae«. Pošto Rački god. 1880 pri spomenutom objavljenju londonskog materijala (P. Ewald Neues Archiv der Gesellschaft für aeltere deutsche Geschichtskunde Bd. V. Hanover 1880) kaže, kako je pre toga materijala dopisivanje pape Ivana bilo što se Hrvatske tiče poznato samo iz druge dobe njegova pontifikata, izuzevši jedini odlomak pisma na Domagoja, (a to znači iz vremena od 1/9. 876 do 15/12. 882) mora se pretpostaviti, pošto je Timona »Imago antiquae Hungariae« bila također pre londonskog materijala poznata stvar, da je onda i pod broj 2 (Šišić) navedeni drugi deo pisma Ivana VIII također iz te druge dobe pontifikata Ivana VIII, dakle iz vremena od 1/9. 876 do 15/12. 882.

Prema tome, pre obelodanjenja londonskog materijala, kao pismo Ivana VIII Montimero duci morao je biti poznat samo taj drugi deo

toga pisma (Šišić broj 2) sačuvan u Timona »Imago antiquae Hungariae«, kao iz vremena 876—882, dok je pre obelodanjenja Ewald Rački bio nepoznat onaj prvi deo (Šišić broj 1) u British Museumu. Posle obelodanjenja tog prvog dela, zapravo, kada se je videlo, da postoje od istog pape Ivana VIII sa istom adresom Montemero duci dva pisma, odnosno dva odeljka pisma, došlo se je do zaključka, da su to zapravo dva odeljka jednog istog pisma, i da spadaju zajedno, pa su oba ta odeljka onda složena tako, da je na prvo mesto stavljeno ono, što je u Londonu pronađeno, a na drugo mesto ono, što je kod Timona sačuvano. To verovatno zato, što bi u prvom odeljku bio sadržan papin prekor knezu Mutimiru, a u drugom zaključak istoga tj. poziv knezu Mutimiru, šta da povodom stavljenog mu prekora uradi. I kako su oba odeljka po tom sadržaju kao broj jedan i dva smeštena, tako je onda i uzeto, da se onaj datum, koji proizilazi iz Londonskog materijala ima odnositi i na onaj materijal, koji je sačuvan kod Timona. To znači, da je materijalu iz druge dobe pontifikata Ivana VIII stavljen isti datum, koji ima materijal iz prve dobe pontifikata pape Ivana VIII. Kao što se dakle vidi stvar je shvatanja, da li su u opšte ti delovi pisma Ivana VIII pod broj 1 i 2 odeljci jednog istog pisma pape Ivana VIII, jer je isto tako moguće, da i nisu. Mogao je prvi deo, pošto se uvek radi samo o odeljku iz pisma, ili tačnije, samo o dve rečenice iz jednoga pisma, kao što je to slučaj sa broj 1 ili dve rečenice, kao što je to slučaj sa broj 2, imati produženje, koje je glasilo različito od broja dva, a isto tako mogao je i odeljak broj dva imati prethodni sadržaj različit od onoga u broju 1. Isto je tako, prema tome, i stvar shvatanja, da li je u opšte jedan datum za oba ta odeljka opravdan. Ako su to odeljci, ne iz jednoga pisma, nego iz dva pisma, mogli su imati i dva datuma. Naposletku je stvar shvatanja, ako se već uzmu oba odeljka broj 1 i 2 kao delovi jednoga te istoga pisma, da li je onda više opravdano, da oba ta spojena odeljka, onda nose datum prvoga odeljka, ili je opravdano, da oba nose datum drugoga odeljka. To znači, da je na posletku stvar shvatanja, ne samo to, da li su to dva odeljka jednoga istoga pisma, nego ako jesu, šta je onda opravdanije uzeti, oba, kao da su iz druge dobe pontifikata Ivana VIII (876—882) ili uzeti oba, kao da su iz prve dobe njegovog pontifikata (872—876). Kao što se dakle vidi, datiranje oba odeljka broj 1 i 2 po indikcijama prvog odeljka nije ni iz daleka tako sigurno, kao što se to uzima. Pogotovo, kada se još uzme u obzir sledeće.

Šta znači reč »sačuvano u Timona itd.« to je jasno. Ali, ni materijal u Londonu ne pretstavlja u opšte neki prepis, a da o njegovom overovljenu i ne govorimo. Ono, što se u Londonu našlo pretstavlja samo skup izvadaka iz raznih stvari, dakle jednu kompilaciju, koja se sastoji u tome, da je neko iz materijala, koga je u Vatikanu u dvanaestom stoleću još našao, vadio sebi prema svojoj potrebi izvatke.

Takav rad se naravno kontrolirati ne može, i ne preostaje drugo, nego, da ga se uzme kakav jeste. Ali, on ne pretstavlja samo izvatke iz pisama raznih papa, nego on sadrži i dopise odnoseće se na misionara i poznatoga episkopa Germanije Bonifacija. A isto tako i izvatke iz pandekata, pa saborskih zaključaka, kao i citate o izrekama crkvenih pisaca i papa. Naravno, kao što je sav skupljeni materijal kompilacija iz materijala u Vatikanu, a ne original ili autentični prepis, tako je i označavanje londonskog materijala po indikcijama također delo kompilatora na osnovu onoga, što je u Vatikanu našao. Pa, kako ne preostaje drugo, nego u pogledu sadržaja toga materijala prepustiti se kompilatoru, tako ne preostaje drugo ni u pogledu označavanja indikcija.

Ipak se samo od sebe nameće jedno pitanje. Ako je opravdano uzeti, da su oba dela pisma Ivana VIII broj 1 i 2 ne samo delovi jednoga te istoga pisma, nego da su misaono tj. sadržajno tako vezani, da slede neposredno jedan za drugim, što znači, da su u Vatikanu u dvanaestom veku morali tako izgledati, kao što sada njihova upotreba glasi, kako se može razumeti, da je kompilator izvadio prvi deo pod broj 1 tj. prekor Montimero duci, a izostavio daleko važniji poziv pape Ivana VIII tom istom Montimero duci, šta da usled toga uradi. Ta sasvim neverovatna činjenica zbunjuje i navodi na pomisao, da možda ta dva dela broj 1 i 2 ipak nisu delovi istog pisma, kad ih kompilator nije oboje izvadio. U tom slučaju naravna je pomisao, da obim delovima dani datum 873 možda ipak odgovara samo za prvi deo, dok je drugi deo, kao deo jednog drugog pisma morao imati drugi datum. Svakako je vrlo čudno da se stvari, koje se nadopunjuju i koje su u neposrednoj vezi, a sastoje se zapravo iz svega četiri rečenice, dobivaju tako, da se najpre druge dve rečenice nađu sačuvane kod Timona, koji nema prve dve rečenice, dok se prve dve rečenice nađu u British Museumu, ali koji opet nema ove druge dve rečenice. Jedno postojano odlučno stajalište tu je jako teško, jer zaista, to mogu biti isto tako i dva odeljka jednog pisma, koji se kao takvi neposredno nadopunjuju, kao i dva odeljka dvaju pisama, koji se, mogu neposredno nadopuniti, jer jednom fali nastavak, a drugom fali početak. Kada bi to svaki odeljak imao, verovatno bi neposredno nadopunjenje bilo nemoguće, a po tome i sastav u jedno isključen. Ali, pošto to nije slučaj, to je oboje moguće. Naravno, zato, što je u oba pisma isti pisac i isti adresat, dok u stvari i pored toga to svejedno mogu biti dva odeljka iz dva pisma, iste osobe, istom adresatu, ali u sasvim različitom vremenu.

Iz svega ovoga izlazi, da tu slabost podatka, koja bi se sastojala u tome, da je jedan iz jedne dobe, a drugi iz druge dobe i da su tek združenjem postali jedno, te da prema tome pismo, koje bi oni imali da pretstavljaju može biti isto tako iz vremena od 872 do 876 kao i iz vremena od 876—882, dakle da tu slabost podatka, glede labilnosti,

kako u pitanju pisma samoga, tako i u pitanju datuma valja neprestano imati pred očima i računati s time, da je i kompilator mogao pogrešiti. Pošto nije preneo i broj 2 ili ga nije bilo, ili on nije baš jako kritično radio —, pak prema tome možda obadva odeljka zaista jesu u neposrednom odnosu i delovi jednog pisma, ali možda iz druge dobe pontifikata Ivana VIII 876—882, a ne iz prve dobe 872—876.

To znači, da opisana slabost materijala donosi sobom, da mora biti otvorena mogućnost, da se to pismo Ivana VIII uzme u vremenu celoga njegovoga života od 872—882. Kada pak u tom razdoblju tačnije, to je pitanje, na koje odgovor prema opisanom stanju stvari, može dati samo prosuđenje sviju stvari i okolnosti, koje se kao u vezi ili u odnosu sa tim pismom pokažu. To znači, da se ispitu toga pisma mora prići bez one prejudicionalnosti, koja leži u uzimanju datuma odeljka broj 1 i za odeljak broj 2, sve to naravno, ako se ne radi o dve stvari: o fragmentu jednog pisma iz prve dobe pontifikata Ivana VIII tj. iz vremena 872—876 i o fragmentu drugog pisma iz druge dobe pontifikata Ivana VIII tj. iz vremena 876—882.

A to opet znači, da se pitanje datiranja toga lista mora ostaviti za naposletku. Podlogu za datiranje lista, naravno, ne na dan tačno, doneće nam verovatno, samo pronalaženje njegovoga smisla i njegovoga značenja. I sa tim stanovištem pred očima može se, onda, poći dalje.

Kada je Rim upozoren, sva je prilika sa nemačke strane, da u Moravskoj kneza Rastislava, od god 864 računajući, već preko tri godine vrše sa vrlo velikim uspehom pokrštavanje braća Konstantin (Ćiril) i Metodije, ali u jeziku slavenskom, koji im je i ako Grcima, kao Soluncima iz solunskog zaleđa bio vrlo dobro poznat, pa ne samo to, nego i da u tom jeziku služe službu Božiju, pozove ih papa Nikola I (858 do 867) u Rim, da ih vidi i čuje. Taj poziv im je bez sumnje morao biti dobro došao, prvo, jer je Konstantin (Ćiril) još, kao misionar propovednik kod Hazara, našao neke delove mošti pape Klimenta I rodom Rimljanina, koje je i onako mislio predati Rimu, i drugo, jer je samo Konstantin bio sveštено lice, dok je Metodije istina bio monah, ali laik, a oboje su došli u Moravsku na poziv kneza Rastislava i upućeni iz Carigrada, ali dotle ne samo bez ikakove autorizacije i sa strane Rima, nego i bez ikakva odnosa sa Rimom. Prihvativši dakle verovatno rado poziv pape Nikole I oni su krenuli u Rim. Putem su kod Blatnog jezera naišli na dvor panonskog kneza Kocelja. Iz Slovačke Njitre, gde je bila mala knežija Koceljeva oca, kneza Pribine, proterani od Moravskoga kneza Mojmira, god. 836, došli su otac i sin pred nemačkoga kralja Ludwiga Nemačkoga, koji ih pokrsti, dade Pribini u leno 840, a 847 i sasvim u posed, celu donju Ugarsku. Naravno da je Pribina bio Ludwigov pokršteník i vazal, a posle i njegov područni knez. Kada je Pribina 860 umro, taj položaj nasledio je njegov sin Kocelj. Prema tome, kada su iz Moravske od Rastislava došli Kocelju u njegov tzv. Blatni

grad (po Blatnom jezeru), Konstantin i Metodije noseći mošti sv. Klimenta, našli su se u stvari kod franačkoga vazala, a kneza Donje Ugarske. Ipak su tu bili lepo primljeni i Kocelja zadobili. Došavši od njega u Rim nisu tamo više našli onog papu, koji ih je pozvao, jer Nikola I beše 13/11 867 umro. Ali i njegov naslednik Hadrijan II (867—872) primi ih lepo i kao hrišćanske misionare i kao one, koji **Rimu vraćaju mošti pape Klimenta I. Boraveći u Rimu Konstantin** se zamonaši primivši ime Ćiril, a Metodije postade sveštenikom. Njihov dotadanji rad papa je odobrio. No 14/2. 869 umre novi monah Ćiril i posle njegove smrti krene Metodije na put, da se vrati Rastislavu u Moravsku. Ali, međutim je između Nemaca i Rastislava došlo do rata. I Metodije svrati ponovo kod Kocelja. Tu boraveći verovatno u njihovim razgovorima, rodi se misao, kako bi se mogla obnoviti nekadanja sremsko-panonska metropolija. Držeći celu Južnu Ugarsku Kocelj se je očito osećao panonskim knezom, kada se je Metodije vratio iz Rima sa odobrenjem rada, pa videći, da Metodije ne može u Moravsku, njemu se je morala dopasti misao, kako će on, kao panonski knez biti uzročnik obnovi sremsko-panonske metropolije, u kojoj će, naravno, onda Metodije biti metropolit tj. arhiepiskop. Sa tom idejom vrati se Metodije u Rim, papi Hadrijanu, i ovaj tu ideju primi i 870 dolazi Metodije i po treći put Kocelju, ali sada kao arhiepiskop obnovljene sremsko-panonske metropolije. U tome je ležao gotov sukob sa Nemcima i arhiepiskopom Salzburga, pod čiju je jurisdikciju Panonija spadala (Karla Vel. podela kompetencije Aquileji i Salzburgu severno od Drave i južno od Drave).

I zaista, kada se rat sa Nemcima za Rastislava svrši nesretno i on sam bude zarobljen, Nemci uhvatiše i Metodija i staviše ga pred sinod nemačkih biskupa, ali u prisustvu samoga kralja Ludwiga Nemačkoga. Tu dođe do toga, da taj sinod nije priznao, nego je porekao, Metodiju čin arhiepiskopa. Šta više još posle toga bude Metodije zatvoren u jedan manastir. To je bilo god. 870. Od to doba kroz više od tri godine proveo je Metodije u zatočenju.

Papa Hadrijan II, koji ga je posvetio za arhiepiskopa bio je očevidno prema Nemcima nemoćan. Tek, kad on umre, njegov naslednik papa Ivan VIII, o kome je ovde reč izvrši po naročitom legatu intervenciju u korist Metodija. To je bilo s proleća 873. Nemci naposletku Metodija iz zarobljenja puste i tako Metodije ode, ali ne više knezu Kocelju na Blatno jezero, tj. u svoju Panoniju, nego u Moravsku, gde je posle Ratislava zavladao Svatopluk (870—894).

Metodijevo oslobođenje bilo je samo lično, jer je papa Ivan VIII ujedno toliko popustio Nemcima, da je Metodiju zabranio služenje službe Božije na slavenskom jeziku.

Panonija pak bude vraćena pod Salzburg, kako je bila i pre Metodija, Kocelj, kao nemački vazal nije mogao naravno ništa, kada je

onome sinodu, gde se je porekao Metodijev čin arhiepiskopa, a time ipso facto i obnovljenje sremsko-panonske metropolije, prisustvovao i sam kralj Ludwig Nemački. Na tom sinodu, tim samim poređeno je i sve ono, što je Kocelj sa Metodijem dogovorio i izvršio. Kocelj ostaje nemački vazal i prema Šišiću, čak, kao takav gine u ratu Dalmatinske Hrvatske za oslobođenje 876.

Šišić uporno uzima, da je Dalmatinska Hrvatska od Franaka oružjem osvojena i onda tome dosledno, da se je Dalmatinska Hrvatska od Franaka oružjem oslobodila. Zato i uzima zašedni atentat Rečana protiv Furlanskoga Markgrafa Ericha, kao podatak za prvo, a zabelešku Anala o Karlmanovom ratu contra Vinidos, kao podatak za oslobodilački rat Dalmatinske Hrvatske protiv Nemaca, pri čemu se služi i vešću Konstantina Porfirogenita za VII stoleće o oslobođenju Hrvata od franačkih arhonata, na osnovu sličnosti imena glavnog franačkog vojvode uzimajući, da je Porfirogenitov Kocilin, zapravo Kocelj. (Hauptmann odlučno protivan). I ako je, prema tome, neizvesno, kada je umro Kocelj, i da li kao franački vazal, za predmet, o kom se ovde radi je dovoljno, da je on to bio bez sumnje u godini Metodijevog oslobođenja tj. u godini 873. Kao franački vazal u ostalom, šta je i mogao Kocelj prema zaključku sinoda nemačkih biskupa donesenom u prisustvu samoga kralja Ludwiga Nemačkog.

Prema tome, kakva se slika stanja stvari pokazuje u vreme, kada Metodije biva oslobođen tamnice s proleća 873. Da počnemo najpre sa najvažnijim, a to je mesto, gde je stvar odlučena. To je sinod nemačkih biskupa. Još 870 njegovim zaključkom, a očigledno autorizacijom samoga kralja Ludwiga Nemačkog Nemačka država, u kojoj se nalazi vazalna kneževina Koceljeva Panonska, ne priznaje se ni obnovljenje sremsko-panonske metropolije, ni Metodijev čin arhiepiskopa, što je naravno za njenog vazalnog kneza Kocelja obavezno. Preko toga Metodije je zatočen, ali kada je pušten rešena je samo njegova lična stvar, a sve drugo ostalo je u stanju od 870. Prema tome od 870 o obnovljenoj sremsko-panonskoj metropoliji u političkom pogledu ne može više biti govora. Tako i 873. Drugo odlučno mesto je ono, gde je sremsko-panonska metropolija obnovljena i Metodije za arhiepiskopa posvećen. To je Rim. Od 870 do proleća 873 odatle se ne javlja ništa

Godine 873, s proleća odatle sledi intervencija, ali samo u korist ličnosti Metodijeve. Služenje službe božje na slavenskom jeziku je zabranjeno. Time je obnova sremsko-panonske metropolije postala iluzorna, jer je očigledno i razlog i svrha toj obnovi morao biti baš slavenski jezik u toj crkvi. Prema tome intervencijom Rima Metodije je zadobio ličnu slobodu — arhiepiskopski čin se naravno nije poništio — ali nije zadobio i obnovu sremske metropolije tj. slavenski jezik. Kada pak arhiepiskopija Salzburg preuzme Panoniju u svoje ruke, onda je sa obnovom sremsko-panonske metropolije i u formalnom pogledu svršeno. Kao što se vidi od početka Kocelj-Metodijeve akcije njihova ideja dolazi u sukob sa onim, što je Karlo Veliki u pogledu razgraničenja Salzburga i Aquileje odredio. To je pak tada primio i Rim. Prema tome je Hadrijanov prihvat Kocelj-Metodijeve ideje značio sukob između Salzburga i Rima u pogledu jurisdikcije na bazi Karlovog razgraničenja. Prema tome, oba mesta i sinod nemačkih biskupa i držanje Rima zajedno pretstavlja za Metodijevu akciju, a za godinu 873 jedan negativan momenat.

Ne može se ovde ulaziti, niti je potrebno, kako u faze borbe i odnosa Rima i Salzburga pre 873 i posle 873, kao ni u pitanje daljne sudbine Metodijeve, bilo u pogledu ličnom, bilo u pogledu crkvenom, bilo u pogledu jezičnom. Ovde se radi o stanju s proleća 873 ili tačnije po Šišiću o stanju maja 873. I tu se može zaključiti s time, da obnovljene sremsko-panonske metropolije više nema, nego tu, gde je ona imala biti tj. u Panoniji, postoji jurisdikcija Salzburške diecese. Sam pak Metodije lično nalazi se u Moravskoj. Njegov sudeonik u obnovi sremsko-panonske metropolije Kocelj nalazi se u toj Panoniji kao nemački vazal.

Pitaće se, zašto su sve te tako poznate stvari ovde iznesene?

Naravno, zato, što se pismo Ivana VIII Montemero duci uzima, kao pismo srpskom knezu Mutimiru, maja meseca 873. I prema tome taj isti papa Ivan VIII, koji je u to vreme Metodiju zabranio službu božiju na slavenskom jeziku treba da je pisao baš u to vreme maja 873, kada stvar stoji, kao što je opisana, Mutimiru, da, sledujući primeru svojih predaka, treba da se vrati sremsko-panonskoj metropoliji, u kojoj je episkop već imenovan i da se preda njegovoj pastirskoj brizi.

Kao što se vidi bilo je nužno, najkraće i samo sumarno izneti događaje, da se dobije plastična slika stanja stvari maja 873, da se onda zaista s pravom čovek zapita, da li nije dovoljno i ne ulazeći podrobnije u pismo Ivana VIII Mutimiru, sravniti njegov sadržaj sa slikom stanja stvari, kakvo je ono moralo biti, kada je pisano, odnosno, u vremenu kada se je u tom pismu zatraženi njegov efekat od srpskoga kneza Mutimira očekivao.

Naravno, da će se radi iscrpljenja predmeta obratiti pažnja i podrobno sadržaju pisma, ali kada se to i ne bi činilo, zar ne izgleda, da se sravnjenjem sadržaja pisma i slike stanja stvari toga vremena pitanje, da li je spomenuto pismo Ivana VIII moglo biti pisano srpskom knezu Mutimiru rešava odlučno u negativnom smislu.

Istina, ovim izvodima može se prigovoriti, da se njima ne uzima obzir to, da je pod obnovljenom sremsko-panonskom metropolijom, kao njezin sastavni deo imala da bude i država Moravska, i prema tome, da se ne uzima u tim izvodima u obzir okolnost, da i posle 873 godine i pored prestanka obnovljene sremsko-panonske metropolije u samoj Panoniji, ipak ostaje postojati obnovljena sremsko-panonska metropolija u jednom svom delu tj. u Moravskoj. No taj prigovor bio bi opravdan,

kada bi ovim izvodima bila svrha, da prikazuju pitanje obnovljene sremsko-panonske metropolije sa historijskog gledišta tj. kada bi ovim izvodima bila svrha, da prikažu postanak, nastanak, razvitak i svršetak obnovljene sremsko-panonske metropolije. Ali, to ovim izvodima nije svrha, pa se to ovde i ne čini. Ovim izvodima potrebno je samo, da se dođe do jedne plastične slike stanja stvari u pogledu obnovljene sremsko-panonske metropolije, kako je ono moralo izgledati s proleća tj. maja meseca 873 i to samo toliko, koliko je potrebno za sravnjenje toga stanja sa sadržajem pisma pape Ivana VIII od maja 873 u kombinaciji sa srpskim knezom Mutimirom. A za sravnjenje takve slike stvarnoga stanja iz 873 sa spomenutim pismom pape Ivana VIII odlučno je pitanje, kako je u pogledu obnovljene sremsko-panonske metropolije bilo stanje u dolnjem delu Panonije, gde je bio knezom Pribinin sin Kocelj, a ne kakvo je bilo stanje te obnovljene sremsko-panonske metropolije gore u Moravskoj, jer, ako je tu dole u južnoj Ugarskoj tj. u Panoniji obnovljena sremsko-panonska metropolija postala u god. 873 bez efekta i tu se mesto nje opet smestila arhiepiskopija Salzburg, onda se između srpskoga kneza Mutimira i obnovljene sremsko-panonske metropolije u Moravskoj nalazi Panonija pod vrhovnom vlašću onoga istoga kralja Ludwiga Nemačkoga, u čijem prisustvu je Metodiju poručeno arhiepiskopstvo, a time poručena i obnovljena sremsko-panonska metropolija a crkveno ta ista Panonija pod jurisdikcijom Salzburga, što bi praktično uzevši značilo, da se između srpskoga kneza Mutimira i ostatka sremsko-panonske metropolije u Moravskoj u god. 873 nalazi Panonija politički i crkveno baš protivno od onoga, što je imala da pretstavlja u toj istoj Panoniji obnovljena sremsko-panonska metropolija. To znači, da u koliko se može uzeti, da sremsko-panonska metropolija njenim prestankom u južnoj Ugarskoj ipak postoji u jednom svom delu tj. u Moravskoj, da je to za pitanje, o kome se radi, irelevantno.

Za pitanje, o kome se radi relevantno je, da li je u vremenu, kada se uzima, da je pismo pape Ivana VIII pisano obnovljena sremsko-panonska metropolija još postojala u južnoj Ugarskoj. Ako nije, ta okolnost ne može se nadomestiti sa upućenjem na Moravsku. To bi se moglo u svrhu historijsku učiniti, ali ne i u svrhu komparativnu. Ta svrha donosi sobom i to, da je za nju merodavno stvarno stanje sremsko-panonske obnovljene metropolije, a ne pravno ili u opšte formalno stanje. To znači, da je za komparativnu svrhu ovih izvoda od važnosti ne pitanje, da li je s proleća 873 obnovljena sremsko-panonska metropolija u opšte postojala, gde je postojala, da li u pravnom ili formalnom smislu itd., nego samo to, da li je ona postojala i u za srpskoga kneza Mutimira dostupnom smislu. Prema tome, ne bi bili formalni ili formalno-pravni momenti oni, koji mogu dejstvovati na donošenje odluke u pitanju, o kome se radi, nego bi to bili samo stvarni momenti. A njih može doneti samo po mogućnosti plastična slika stvarnoga stanja obnovljenje sremsko-panonske metropolije.

Zato u ovim izvodima nije ni potrebno uzimati u obzir ono, što je historijski bez sumnje važno, a to je daljni razvitak stvari u Moravskoj, posle oslobođenja Metodijevoga, nego je potrebno uzeti u obzir razvitak stvari u južnoj Ugarskoj od Metodijevoga zatočenja u vreme njegovoga oslobođenja i posle oslobođenja dalje u godini 873.

Slično stoji stvar i sa jednim drugim prigovorom, koji se također može opravdano staviti, a koji bi se sastojao u tome, da se ovim izvodima prigovori jednostranost tj. da se njima uzima u obzir stanje stvari samo u objektivnom smislu tj. kako se ono u događajima pokazuje, dok se ne vodi računa o tome, kako se to stanje stvari u subjektivnom smislu pokazuje tj. da se ne vodi računa o tome, kako su se ti događaji pretstavljali piscu pisma, o kome se ovde radi, papi Ivanu VIII, što bi drugim rečima značilo prigovor, da se nije uzela u obzir mogućnost, da papa Ivan VIII kada svoje pismo piše, to možda čini u uverenju, da obnovljena sremsko-panonska metropolija i dalje postoji, te da će i dalje postojati, i da prema tome nema smetnje, da on srpskoga kneza Mutimira poziva, da se toj obnovljenoj sremsko-panonskoj metropoliji vrati.

Ali ta jednostranost ovih izvoda ipak je samo prividna. O svemu tome vodi se računa, ali se takva pretpostavka ne može održati.

Prvo, papa Ivan VIII ne zna za stvar po čuvenju ili nečuvenju, po glasinama nepouzdanih izvora itd. Naprotiv, on na lice mesta šalje svoga ličnoga legata Pavla. Može li se onda održati pomisao, da papa Ivan VIII nije od ovoga i svestrano i pouzdano informiran. Drugo, sam papa Ivan VIII nije indifirentan. On ingerira u ličnu sudbinu Metodijevu,, ali više toga još on mu ujedno zabranjuje, da službu božiju služi na slavenskom jeziku. Kako je pak i razlog i svrha obnovi sremsko-panonske metropolije morala ležati baš u služenju službe božije slavenskim jezikom i u opšte u postavljanju slavenskoga jezika u obnovljenoj sremsko-panonskoj metropoliji, to je ovakova negativna ingerencija pape Ivana VIII bila esencijalne naravi.

Zabrana slavenskoga jezika u sremsko-panonskoj metropoliji, u svom efektu, ravna je zabrani te metropolije same. Slavenski su misionari bili Ćiril i Metodije, slavenska je imala biti njihova crkva. Oduzeće slavenstva toj crkvi značilo je isto što rastaviti dušu od tela. Za obnovu sremsko-panonske metropolije u staro-rimskom smislu sa latinskim jezikom, zaista ne bi trebalo braće Ćirila i Metodija. Takva crkva postojala je u Panoniji po arhiepiskopiji Salzburg u vidu Nemaca, pa je za to valjda i rodila se misao, da se ista obnovom sremsko-panonske metropolije, ali u slavenskom smislu i jeziku iz Panonije ukloni i tu mesto kršćanske latinske crkve Nemaca stvori kršćanska slavenska crkva Slavena. Prema tome, kada je Ivan VIII oslobodio

Metodija zatočenja, ali uz zabranu službe božije na slavenskom jeziku, može se uzeti, da je on sve učinio za svoga sabrata, kako on Metodija naziva, osim uspostave obnovljene sremsko-panonske metropolije. U ostalom, to najbolje pokazuje i celokupni daljni razvitak stvari, u kojem je od 873 Metodije samo arhiepiskop, a, kad mu se precizira jurisdikcija onda samo arhiepiskop Moravske. I kad tek 880 Metodije dobiva opet opravdanje u Rimu protiv tužbe sa strane Nemaca i pravo na slovenski jezik u crkvi, ali time da se Evanđelje i Apostol najpre čitaju na latinskom jeziku, on ujedno dobiva i potvrdu svoju, ali za arhiepiskopa Moravskoga, a ne za arhiepiskopa obnovljene sremsko-panonske metropolije.

Ali taj dualizam u crkvi domalo je praćen i teritorijalnim dualizmom, jer iz Rima bude Metodiju, kao sufragan u Njitru postavljen njegov najljući nemački dušmanin dvorski sveštenik Wiching, iz čega jasno proizlazi, da je nadbiskup Slaven, a jedan biskup Nemac i to takav, kod kojega sigurno ne može biti pomisli na drugi jezik, osim latinskog jezika. Odnosi između nadbiskupa i biskupa svršili su tako, da je naposletku nadbiskup anatemisao biskupa. To je bilo 884 nakon, što je Metodije sa Moravskim knezom Svetoplukom u Tullnu posetio nemačkoga cara Karla III (Debelog) gde je bio sa svima počastima primljen, što ga je valjda i ohrabrilo na taj korak.

No to je sve već bilo posle smrti pape Ivana VIII (15/12, 882), kada dolazi kraj uskoro i poslednjem ostatku sremsko-panonske metropolije pretvorene u moravsku arhiepiskopiju, jer papa Stjepan V izdaje strogu zabranu slavenskoga jezika i u Moravskoj i ne priznaje Metodijevog naslednika Gorazda, što dovodi do odlaska Metodijevih učenika iz Moravske, do poslednjega čina postanka i prestanka obnovljene sremsko-panonske metropolije.

A iz svega toga, što se je posle 873 desilo, vidi se, da pismo, koje nije moglo biti pisano srpskom knezu Mutimiru s proleća 873 čim dalje sve je manje moglo biti pisano tome srpskom knezu, tako da se može doći do zaključka, da je takvo pismo zapravo srpskom knezu Mutimiru moglo biti pisano, samo u vremenu pre zatočenja Metodijeva tj. pre 870. Ali tada pisac pisma, o kome se ovde radi papa Ivan VIII nije takvo pismo mogao pisati iz drugoga razloga, jer nije bio papa, pošto je to tek 872 postao.

Od godine 870 tj. od zatočenja Metodija, kao što se vidi, nema više konstelacije u pogledu obnovljene sremsko-panonske metropolije, koja bi omogućila, da se može srpskom knezu Mutimiru uputiti poziv, da se toj metropoliji vrati. Kao što se vidi s proleća 873 i dalje, događaji su se tako razvili i dalje razvijali, da on to ne bi mogao učiniti, kada bi i hteo. Jer tada već obnovljene sremsko-panonske metropolije ili nije bilo ili, ako je iste još bilo, onda je ona bila nedostupna. A to sve nije bilo nepoznato piscu pisma o kome se ovde radi, papi

Ivanu VIII. I zato se mora uzeti, da se njegovo pismo Montemero duci već po razvitku samih događaja, ne može odnositi na srpskoga kneza Mutimira. Istina, prema Mon. Germ. hist. Epp. VII. 160 odnosno 161 papa Ivan VIII daje u svome pismu Metodiju ovome naslov »archiepiscopo Pannoniensis ecclesie«, ali mu ujedno kaže, kako je čuo, da službu služi u jeziku barbarskom tj. u jeziku slavenskom, dok mu je to zabranio pismom, koje mu je poslao po episkopu Paulu. To je onaj legat pape Ivana VIII, koji je postigao oslobođenje Metodijevo. Pismo je dakle znak, da je 873 s proleća moralo uslediti jednovremeno i oslobođenje Metodijevo i zabrana slavenske službe božije, ako reči: »unde iam litteris nostris per Paulum episcopum Anconitanum tibi directis prohibuimus ne in ea lingua sacra missarum solempnia celebrares, sed vel in latina vel in greca lingua« ne pretstavljaju u opšte i sam način i razlog, kojim je Metodijevo oslobođenje postignuto, našto upućuje i to, da mu je papa propoved ili u opšte govor puku u slavenskom jeziku dozvolio, iz čega bi se moglo izvesti, da je ono, što su Nemci tražili, a to je zabranu službe Božije na slavenskom jeziku, ovima koncedirao. Ako od te zabrane nije bilo mnogo efekta, zasluga je Metodija i njegovoga klera, koji se naprosto te zabrane nisu držali. To je onda svršilo sa dualizmom u moravskoj crkvi, kada je papa Ivan VIII, kao i Hadrijan II pre 870 dozvolio slavensku službu božiju, ali uz čitanje Evanđelja i Apostola u jeziku latinskom.

Ali ta dozvola dolazi tek nakon puta Metodijevog u Rim od 879, dakle 880, kada je sve to ograničeno na Moravsku i kada sremsko-panonske obnovljene metropolije u Panoniji već davno nema.

U tom pismu, kojim papa Ivan VIII ponovo dopušta slavensku službu božiju sa latinskim Evanđeljem i Apostolom, on Metodija naziva »archiepiscopus s. eccl. Marabensis«, što znači da je Metodije od metropolita obnovljene sremsko-panonske metropolije razvitkom događaja postao najpre zatočenik, pa arhiepiskop i na posletku arhiepiskop moravski. Arhiepiskop obnovljene sremsko-panonske metropolije bio je dakle pre 870, ali posle više ne.

I zato se reči, da je u diocesi »Pannonensium« već (iam) posvećen episkop, ako one imaju da se odnose na ma koje vreme od 870 dalje, ne mogu odnositi na Metodija.

No, ovde je prilika, da se ponovi upozorenje već učinjeno glede izražaja, koje papa Ivan VIII u svojim pismima upotrebljuje za oznaku crkve o kojoj govori. On u instrukciji danoj svome legatu episkopu Paulu, ovoga upućuje, da on kralju Ludwigu obrazloži, papinu jurisdikciju, glede obnovljene sremsko-panonske metropolije, u tom smislu, da je ona pripadala apostolskom sedištu, i da je samo ratnim zbivanjima od istoga odvojena, i da usled toga ima da bude vraćena. Pri tome on upotrebljuje izraz »Pannonica diocesis«. U pismu pak, Metodiju on adresira »archiepiscopo Pannoniensis ecclesie«. U pismu, pak,

Montemero duci, on ima jedan treći izraz, a to je »Pannonensium diocesin«. Već po tome ne bi se pismo od maja 873 moglo odnositi na obnovljenu sremsko-panonsku metropoliju.

Je li ta razlika slučajna, je li ona beznačajna, jesu li to samo različiti izrazi za istu stvar, ili je pisac bio svestan, a i nameran, da kad govori o obnovljenoj sremsko-panonskoj metropoliji upotrebljava prva dva izraza, a kad piše Montemero duci treći izraz? Na to pitanje naravno konačni odgovor teško će se moći dati, kad ne predleži celokupna korespondencija Ivana VIII, da bi se uporednim proučavanjem moglo na to pitanje odgovoriti, nego predleže samo odlomci pisama, iz kojih je teško stvarati zaključke, u nemogućnosti ujedno ih i proveriti.

Možda bi i ovi izvodi neopaženo prešli preko te razlike u ta tri izražaja, odnosno pravije preko razlike, koja leži između prva dva izražaja s jedne strane prema trećem izražaju s druge strane, ali uzimajući napis na crkvi sv. Križa u Ninu u onome smislu, u kome on sadrži reči PRIMUS VRBIS PRESBYTER PANNONENSIUMQUE i nalazeći tu istu reč u pismu od maja 873 »ad Pannonensium reverti studeas diocesin« kako da se ne rodi pomisao, da to dvoje sa svojim zajedničkim izrazom pretstavljaju jedno, a ono Pannonica diocesis i Pannoniensis ecclesia opet sa svojim izražajem drugo.

Prema tome, ovi izvodi naravno daleko više naginju tome, da u izrazima Pannonica i Pannoniensis s jedne strane i Pannoniensium s druge strane vide jedno svesno i namerno različito pisanje, jednu svesnu i namernu upotrebu različitih izražaja, koja dolazi odatle, što onaj, koji te izraze upotrebljuje, mora da ima pred očima dve različite stvari, jednu, koju označava sa Pannonica i Pannoniensis i drugu, koju označava sa Pannoniensium. To znači, kada se radi o obnovljenoj sremsko-panonskoj metropoliji, onda prva dva izraza, dok, kad se radi o nečem drugom, onda ovaj treći izraz. Razlog, radi kojega je taj izraz ušao u napis na crkvu sv. Križa u Ninu nije dakle efemeran, nego je trajan. On se eto posle oko 80 godina ponavlja. Dokaz, da je on od početka tj. od godine oko 800 upotrebljen za nešta, što se ne menja, nego traje i dalje. Prema tome, taj treći izraz, pošto je upotrebljen još u početku oko 800 godine, za oznaku prvoga sveštenika grada Nina i Panonaca verovatno pretstavlja izražaj, koji ima da se upotrebi uvek, kada se radi o toj crkvi, koja je osnovana još oko godine 800, odnosno i pre između 788 i 795. A pošto se crkva, koja je u to vreme osnovana, naziva i Ninskom crkvom, to bi izlazilo, da papa Ivan VIII prva dva izraza upotrebljuje, kad hoće da označi obnovljenu sremsko-panonsku metropoliju, a treći kad hoće da označi Ninsku crkvu.

Razlika između izražaja Pannonica i Pannoniensis za crkvu Metodijevu i Pannonensium za crkvu Ninsku dolaziće verovatno odatle, što se u prvom slučaju radilo o obnovi crkve, a drugom o novoj crkvi, tamo o Panonskoj crkvi, a ovde o crkvi Panonaca, tamo o teritorijal-

Slika 32
Branimirovog spomenika, prenesena iz knjige Rad Jugosl. Akademije u Zagrebu XXVI od 1874

nom pojmu, a ovde o ljudskom pojmu, tamo o teritorijalnoj naznaci bez obzira na to, ko na teritoriji živi, ovde o crkvi jednog ljudstva bez obzira, gde isto živi. To znači tamo teritorijalna oznaka primarna, a oznaka ljudstva sekundarna, ovde obratno, oznaka ljudstva primarna, a teritorijalna sekundarna. I za to ecclesia Pannonensium tj. crkva Panonaca.

No, pre nego što se priđe ispitivanju samoga sadržaja pisma, treba spomenuti jednu značajnu okolnost.

U podeli rimskoga carstva na istok i zapad stvorena je na istoku Balkana provincija Trakija. Od Dunava pa do Egejskog mora i od Crnoga mora, pa do ne ravne, nego prema jugu na zapad ispupčene linije od Nikopolisa na Dunavu pa do Kavalle na Egejskom moru bilo je njeno područje. Dalje zapadno bio je Ilirik, koji se je delio na istočni i zapadni na Drini i u produženom pravcu nekako ispred Skadarskoga jezera. Za vreme Teodosija I (379—395) ceo taj Ilirik i zapadni i istočni pripadao je zapadnoj poli Rimskoga carstva. To znači, da je zapadnoj poli Rimskoga carstva pripadalo sve južno Dunava od linije Nikopolis Kavalla zapadno. Istočnoj poli prapadala je samo Trakija. Sama Serdica, kasnije Sofija, kao i Solun, a naravno i Skoplje (Skupi) pripadali su zapadnoj poli Rimskoga carstva. Da li je Teodosije I na tome što promenio nije sigurno. Za vreme njegovih ratova protiv njegovih protucareva Maximusa i Eugeniusa izgleda da je on upravljao Ilirikom iz Carigrada. No, to će biti, da je bilo samo fakat, a ne i formalno pravo, jer inače se ne bi posle smrti Teodosija I između njegovih sinova Arkadija i Honorija, ili bolje reći između njihovih svemoćnih državnika Stilicha i Rufinusa razvila kroz godine trajuća borba oko pitanja granice između istoka i zapada. Razgraničenjem godine 425 pripali su politički i Trakija i istočni i zapadni Ilirik istoku, dok je crkveno zapadni Ilirik ostao pod Rimom.

Prema tome pred g. 425 Sofija je potpadala i politički i crkveno pod zapadno rimsko carstvo, dok je od 425 pod istočnim rimskim carstvom i politički i crkveno. Područje države srpskoga kneza Mutimira potpadalo je politički pre 425 pod Rim, a od 425 pod Carigrad. Crkveno je to područje i dalje ostalo Rimu kao i sve zapadno od linije ušća Drine u Savu — Bar.

Međutim Solun, koji je sebe smatrao onim mestom, iz koga se je hrišćanstvo raširilo po Balkanu, na osnovu toga preimućstva imao je težnje, da i sam postane takav faktor u hrišćanskoj crkvi kao što su bili Rim i Carigrad. Pošto je istočni Ilirik, kome je Solun pripadao, pripao istočnome carstvu, Solun je sa svojom težnjom morao doći u sukob sa Carigradom. Za to se je on oslanjao na Rim, odakle je dobivao najveću potporu sve do svoga razvitka u formalni vikarijat. Usled toga su onda i mnoge episkopije u istočnom Iliriku fluktuirale između Soluna i Carigrada, što bi u efektu značilo između istoka i zapada, te

je prema tome opseg istočnoga Ilirika u crkvenom pogledu bio sad veći sad manji.

Kada je Rim upozoren od kralja Ludwiga Nemačkoga, da bi se Bugarski car mogao zadobiti za prelaz u hrišćanstvo, preduhitren je u tom pogledu od strane Vizanta, koji je to pokrštenje sproveo. Rim nije prestajao, dogod je mogao, da postojava na tome, da on imade pravo na to, da Bugarska crkveno dođe pod njegovu jurisdikciju. Pri tome je Borisa opominjao, da se obrati, odnosno da se vrati rimskoj crkvi. Koji je od ta dva izražaja umestan to će zavisiti od prevoda »revertimini ergo ad be. Petrum apostolorum principum«, kao što će isto tako od prevoda zavisiti i ono reverti studeas u pismu Ivana VIII, jer reč reverto može da znači i vratiti se natrag i obratiti se nekuda. Ako se uzme, da je Rim smatrao, da Bugarska pripada njemu, a otišla je sa Carigradom, onda bi revertimini značilo vratiti se natrag, ako se pak pozivi Ivana VIII uzmu kao ono, što taj izražaj osim toga znači, onda bi izražaj revertimini imao smisao poziva Borisu, da se obrati Rimskoj crkvi.

Ako se pak uzme, da je Rim držao da na nove hrišćane ima pravo hrišćanska crkva kao takva, i prema tome, ko je prvi misionarstvo počeo, onda bi, jer je Rim svoje legate na vreme poslao, samo su kasno stigli, ono revertimini pogotovo značilo obratiti se. Isto tako, ako se uzme, da papa Ivan VIII smatra srpskog kneza Mutimira, kao novoga hrišćanina, onda bi reverti studeas, značilo obratiti se, a ako bi se uzelo, da ga Ivan VIII, uzima, kao onoga, koji panonskoj diecesi pravno pripada, onda bi reverti studeas značilo povratiti se ili vratiti se. Kraj takvoga stanja stvari postavlja se pitanje, na kojem osnovu je Rim mogao izvoditi svoje pravo na Bugarsku. Na osnovu konačne podele granica između istoka i zapada od god. 425 ne, jer je tada ceo Ilirik pripao istoku. Opseg vikarijata solunskog ne bi bio dovoljan, da na tome šta promeni. Na pukom momentu pokrštenja Bugara također ne, jer je crkveni sabor u Chalkedonu još 451 doneo zaključak, da u slučaju pokrštenja, crkve barbara na granici carstva imaju pripasti pod Carigrad. Ne preostaje drugo, nego uzeti, da se je Rim vratio na stanje još pre razgraničenja od 425, tj, na ono stanje, kada je još ceo Ilirik pripadao zapadnom delu rimskog carstva, dakle i istočni Ilirik. Ali ni to nije dosta, jer ostaje Trakija, koja je obuhvatala skoro cele obe Mezije. Prema tome, pošto Trakija nije nikada pripadala zapadnom delu rimskog carstva, ne preostaje drugo, nego da se zaključi, da je Rim verovatno svoje pravo izvodio po tome, što je i za Teodosija jedan deo područja, na kome stanuju Bugari bio sastavni deo istočnoga Ilirika, i prema tome svakako pre Teodosija deo zapadnog dela rimskog carstva. Videći tako, koliko je malo osnova bilo dovoljno Rimu, da se stavi na stanovište prava u pogledu Bugarske i da traži, da Bugarska crkveno dođe pod Rim, kako da se odupre čovek pitanju, koje iz toga

samo od sebe izlazi, a to je, kako onda, da Rim od srpskoga kneza Mutimira ne traži da se bilo obrati bilo vrati njemu tj. Rimu, kada bi u tom slučaju u sravnenju sa Bugarskom nametala se sama po sebi pomisao, da ono područje, na kojem se nalazi država kneza Mutimira nije ni pre Teodosija I, a ni posle Teodosija I, sve do razgraničenja od 425 pripadalo istočnome carstvu, nego sve to vreme. zapadnom delu rimskoga carstva. Sledujući primer, koji vidimo u držanju pape prema Bugarskoj, gde mora da se pravo Rima tek teškom mukom i nategom konstruiše, kako da se ne zapitamo: kad Bugarsku traži Rim crkveno za sebe, gde je to pitanje tako komplicirano, kako da to isto ne čini sa državom srpskoga kneza Mutimira, gde idući analogijom Bugarske nikakve komplikacije nema. Kako da se ne začudimo pogotovo, kada je Dalmatinski kralj već bio prišao Rimu, i ninska crkva od tada pod Rimom stoji. Rim, dakle ima pod sobom ninsku crkvu, traži Bugare, a Srbe upućuje, da se obrate ili vrate sremsko-panonskoj obnovljenoj metropoliji. Zašto, na to je težak odgovor. Ako bi se uzelo, kao što to Šišić uzima, da na onoj reči quantum potes u pismu Ivana VIII, a koja tu očigledno ne znači »koliko možeš«, nego znači »čim pre« leži naročiti naglasak, onda bi to značilo čim pre, dok nisu u zemlju pridolazeći tuđi tj. istočni misionari uspeli, onda ni to ne bi donelo odgovor, jer u Bugarskoj su uspeli, pa Rim ipak Bugarsku poziva, da mu se vrati. Prema tome, ne će biti odgovora na pitanje, zašto je papa Ivan VIII mesto da traži, kao što bi to prema svemu ovome prirodno bilo, da se srpski knez Mutimir vrati ili obrati Rimu tj. njemu, ovoga uputio na Metodija, koji je kao što smo videli 873 ne samo mnogo dalji od Rima, nego i u smislu crkvene zajednice sa državom srpskoga kneza Mutimira radi među njima ležeće, a pod franačkom vrhovnom vlasti stojeće Panonije, tako reći nedostupan. Ako bi razlog tome imao biti slavenski jezik u crkvi, onda pre svega to se može koncedirati i srpskom knezu, a dalje Ivan VIII je te iste godine 873, kada je pismo srpskom knezu Mutimiru pisao slavenski jezik u crkvi i samom Metodiju zabranio. Dakle, drugim rečima, zašto papa, koji očevidno zastupa vekovne težnje Rima, imajući bez sumnje također pred očima nekadanje stanje na Balkanu, još iz vremena pre Teodosija I u pogledu podele Rimskoga carstva, želi to stanje obnoviti, a iz njega izuzima državu srpskoga kneza Mutimira, koja treba da se crkveno spoji sa dalekom Moravskom crkvom, a ne direktno sa Rimom. Izgleda, da su ova dva momenta tj. stanje obnovljene sremsko-panonske metropolije god. 873 i poziv pape Ivana VIII srpskom knezu Mutimiru, da se tome stanju pridruži, protivrečni ne samo po tome, što je to neprovedivo, nego i zato, što je to protivrečno načelnoj crkvenoj politici Rima na Balkanu u to vreme. Iz toga razloga moglo bi se već i s time zaključiti, da se pismo Ivana VIII od 873 ne može odnositi na srpskoga kneza Mutimira.

Ali to potvrđuje i sam tekst toga pisma. Pre svega, ko su presbyteri apsoluti, vagi, ascephali, je su li to samovlasni putujući misonari, koji ne pripadaju ni jednoj crkvi, pa im zato Ivan VIII daje atribute, da su samovlasni, nestalni i bez poglavara, kao što su na primer bili čuveni irski misionari prvoga vremena, i kao što su u opšte svagde morali biti misionari vere pre organizacije crkve, ili su to oni grčki misionari, koji će 878 doći među Srbe i Neretljane, dakle i u Dalmaciju južno od Cetine (Josip Srebrnić, Zbornik kralja Tomislava str. 128 i dalje). U potonjem slučaju naravno, to ne bi bili misionari iz slobodnoga stanja, bez poglavara, jer bi to bili misonari jedne jedinstvene hrišćanske crkve, samo ne zapadne, nego istočne jurisdikcije, kakav je bio i Konstantin (Ćiril), kada je došao u Rim. Prema tome, pošto se samim pokrštavanjem tada, na Balkanu u opšte pitanje jurisdikcije crkvene ne alterira, papa ne bi mogao imati ništa protiv, ako se pokrštavanje izvodi po grčkim misionarima. Svakako, sa gledišta crkvenoga bolje, nego ništa. A u to vreme 878, kada su se grčki misionari pojavili, tj. u vreme efektuiranja zapovesti Vasilija I alternativa se usled edikta cara Leona III nije sastojala u tome, hoće li balkanske Slovene krstiti istočni ili zapadni misionari, nego hoće li ih krstiti istočni misionari ili će ostati nekršteni. Zapadni misionari su od 732 usled oduzeća jurisdikcije za Balkan Rimu bili na Balkanu isključeni. Prema tome papa Ivan VIII mogao je prigovarati grčkoj crkvi oduzeće svoje jurisdikcije, ali joj nije mogao prigovarati pokrštavanje nekrštenih Slavena. Prema tome upozorenje pape Ivana VIII srpskom knezu Mutimiru, ako ima da se odnosi na pokrštavanje po grčkim misionarima bilo bi bez osnova i prema tome i neverovatno. Na te grčke misonare naravno po sebi ne može se primeniti izraz ascephali, jer ti misionari imaju nad sobom vrhovnu glavu. Taj izraz se može na njih primeniti, samo ako se uzme, da on znači, da tu glavu papa ne priznaje, pošto bi on, da mu nije jurisdikcija oduzeta morao pretstavljati tu glavu. A pošto mu je to onemogućeno, a onu drugu glavu mesto sebe postavljenu, ne priznaje, to su za njega i grčki misionari bez vrhovne glave. Pismo ima pred očima crkveno organizirane grčke misionare jurisdikcije carigradskog patrijarha, koji su za papu u Rimu ascephali za to što nisu pod njegovom jurisdikcijom, kako bi to imalo biti obzirom na stanje jurisdikcije pre 732-te godine. Ivan VIII sa svojim pismom prema tome daje ujedno podatak o misionarskom radu pripadnika carigradske patrijaršije na terenu njegove nekadašnje jurisdikcije. Ex omni loco adventantes oni su svakako mnogo verovatniji kao dolazeći iz države srpskoga kneza Mutimira, nego kao dolazeći u državu srpskoga kneza Mutimira.

Srpski knez Mutimir imajući pred sobom organiziranu hrišćansku crkvu na Balkanu ili bi sam od sebe stao na put nekim presbyterima absoluti et vagi tj. nekim sveštenicima bez ikakve organizacije

ili bi bio pozvan od pape Ivana VIII da to učini, a ne da se obrati za savet dalekom arhiepiskopu Moravske Metodiju, za koje vreme bi takvi presbyteri absoluti et vagi bili slobodni da rade šta hoće. Prema tome prigovor pape Ivana VIII biće pre da se tiče jedne tolerancije Montemero duci tj. onoga Mutimira, na koga je pismo upravljeno, a kojom tolerancijom se isti knez udaljuje od nečega, čemu treba da se vrati. To znači, da pismo imade pred očima onoga kneza Mutimira, koji treba da se vrati diecesi Pannonensium, a od koje se je udaljio time, što je tolerantan prema sa svih strana u njegovu državu nadirućim misionarima. To je onda svakako jedan knez, u čijoj državi mora da postoji organizirana crkva, kada ga ovakva tolerancija od nje udaljuje, i kada on u nju treba da se vrati. To je očito organizirana crkva njegove države, kojoj su njegovi pretci pripadali. Pretci, ne pretšasnici, jer ne stoji antecessores, nego stoji progenitorum tuorum, dakle pretci u smislu krvnoga srodstva. Znači, da su toj organiziranoj crkvi, a koju papa Ivan VIII zove diocesis Pannonensium pripadali njegovi krvni pretci i knez Mutimir treba sledeći njihovome primeru, da to isto učini i da se toj crkvi vrati.

Naravno, da je ova reč progenitorum tuorum sama po sebi dovoljna, da isključi svaku pomisao na to, da se pod diocesis Pannonensium može podrazumevati sremsko-panonska metropolija, kojoj naravno pretci srpskoga kneza Mutimira nisu nikada pripadali. Ta i sam Boris, oko čijeg pokrštenja se otimao i Rim i Vizant bio je još godine 864 dakle nekih 9 godina pre papinoga pisma knezu Mutimiru, nekršten. Ako se uzme, da su zaista grčki misionari, kao što to i Konstantin Porfirogenit imade vršili pokrštavanje tek za vreme cara Vasilija I (Srebrnić za 878) među Srbima i u opšte Cetini na jugu, onda bi iz toga izlazilo, da je možda srpski knez Mutimir pokršten posle Borisa. Ali nije važno za pitanje o kome se ovde radi, kada je to bilo, pa ni to, ako bi još i otac njegov bio pokršten, jer sve to još ne bi davalo osnova, za progenitorum tuorum u smislu pokrštenosti, a kamoli u smislu pripadnosti nekadanjoj sremsko-panonskoj metropoliji. Nema sumnje, ova reč progenitorum tuorum takva je, da se pored nje ne može ni misliti na vezu srpskoga kneza Mutimira sa nekadanjom sremsko-panonskom metropolijom. I zato je mnenje, da se radi o srpskom knezu Mutimiru moralo tražiti expediens tj. način, kako će dovesti u sklad pomisao na krvne rodstvene pretke srpskoga kneza Mutimira i pomisao na nekadanju sremsko-panonsku metropoliju, kojoj su ovi po takvom shvatanju pape Ivana VIII morali pripadati. I taj expediens je nađen i, naravno, kao što to obično biva, nije kriv onaj, koji jedan tekst hrđavo tumači, nego je kriv onaj koji ga je napisao. U konkretnom slučaju još i zaista vrlo slabo uvaženje političara i diplomate Ivana VIII, koji je osim svojih sposobnosti još bio okružen grupom učenih ljudi na čelu sa u historiji poznatim piscem Anastasijem Bibliotekarem kao i Zacharijem od Anagni.

Šišić u svojoj povijesti Hrvata str. 397 ima o pismu pape Ivana VIII od maja 873 Montemero duci sledeće: »Međutim je došlo do poznata nam spora između istočne i zapadne crkve, a papa Ivan VIII želeći privući k sebi Srbe, kao što je to pokušao s privremenim uspjehom kod Bugara, obrati se oko maja 873 knezu Mutimiru pismom, u kojem mu spomene neke svećenike, koji sa svih strana dolaze u njegovu državu, te — kako ne potpadaju ni pod koju crkvenu glavu — vrše neke crkvene poslove protivno kanonima. Iz ovih riječi, kao da izlazi, da je kršćanstvo među Srbima u to doba bilo tek u početcima, bez utvrđene hijerarhije i uređenja. S tim u vezi Ivan VIII javlja knezu Mutimiru, da je u panonskoj diecesi odlukom papinske stolice posvećen biskup (tj. Metodije), pa da se sada može da preda njegovoj pastirskoj brizi. Ali predviđajući, da će se knez Mutimir jedva odazvati njegovom pozivu, i sam domeće: »Savjetujemo te, da poradiš koliko možeš, kako ćeš se po primjeru tvojih starih vratiti panonskoj diecesi. Ovdje Ivan VIII očito ima na umu opseg nekadanje sirmijske metropolije, a Srbe smatra grieškom za potomke tadašnjih generacija, odnosno za autohtone, no pored toga on je još i to dobro znao, da je knez Mutimir vazal vizantijskog carstva, i da kao takav nije mogao tako lako poslušati njegov savjet, ne obaziruć se kod toga još i na geografske poteškoće, o kojima jedva da su tada u Rimu imali jasnijih pojmova«. Na toj istoj strani 398 a u bilješci br. 47 dodaje Šišić: »Adresirano je: »Johannes VIII Montemero duci« u boljem rukopisu, a u drugom: »Idem (ac. Johannes VIII) Montemero duci esclavanie inter cetera«, dakle očito docnije stavit natpis. Već sam kazao (gl. gore str. 342, bilj. 47), da je ovo pismo upravljeno srpskom knezu Mutimiru, i da prema tome nikad nije postojao panonsko-hrvatski knez Mutimir. To pokazuju i ove makar fragmentarno sačuvane riječi papine, jer se panonsko-hrvatskom knezu, podaniku nemačkome, ne bi moglo pisati, da u njegovu zemlju dolaze razni svećenici ascephali, koji čine protukanonske »zločine«, niti bi imalo mjesta ono nada sve značajno quantum potes«. Kao, što se vidi, pismo pape Ivana VIII Montemero duci tu niti je dobro preneseno niti pravilno komentarisano. Reči: »želeći privući k sebi Srbe« ne odgovaraju, jer u pismu papa Ivan poziva kneza Mutimira, da se vrati ne k njemu, nego diecesi Pannonensium, što Šišić uzima u smislu k Metodiju, dakle papa poziva Mutimira, da se vrati ne njemu, nego k Metodiju. Reči: »kao što je to pokušao s privremenim uspjehom kod Bugara« ne odgovaraju u smislu sravnjenja, jer je tamo papa zaista pokušao »privući« Bugare k sebi Reči: »kako ne potpadaju ni pod koju crkvenu glavu« ne odgovaraju, jer u originalu nema toga detalja o crkvenoj glavi, nego samo stoji ascephali tj. nemaju poglavara. Reči: »posvećen biskup (tj. Metodije)« ne odgovaraju originalu, pa je dodatak o Metodiju već komentar, a ne prikaz teksta. Reči: »Savjetujemo te« ne odgovaraju, jer ammonemus

od admoneo znači opominjati nekoga, setiti nekoga, upozoriti nekoga, prigovoriti nekome, pozvati ga na red, opomenuti ga, pozvati ga, a ne savetovati ga, što bi značilo consilium dare, suadere ili hortari. Istina, sa sledećim ut i konjuktivom, kada se radi o tome, da se ima nešto učiniti, kao što je ovde slučaj, izgleda to, kao da znači savetovati, ali u tom slučaju ta reč savetovati sadrži uvek implicite, opomenu. Dakle u takvom slučaju prevod reči ammonemus te sa »savjetujemo te« su svakako preslabe i bez obzira na pozicije osoba o kojima se radi i više odgovara upotrebiti jednu od dviju prikladnih reči tj. opomenuti ili pozvati. Prema namerenom celokupnom sadržaju pisma, pak, svakako najviše odgovara ova druga reč »pozvati«. Izvršivši u vidu konstatacije prekor više odgovara poziv na povraćaj, nego samo opomena ili čak samo puki savet, koji sa izvršenim prekorom nije u skladu. Reči: »po primjeru tvojih starih« ima da budu prenos latinskoga progenitorum tuorum, ali to ne odgovara. Progenitor je u stvari rodonačelnik, a naravno u pluralu to su pretci, dakle uvek jednokrvna loza, krvno srodstvo. Reč »stari« može značiti i pretšasnik, antecessor, prema tome progenitorum tuorum bilo bi »tvojih predaka«. Reči: »Ovdje Ivan VIII očito ima na umu opseg nekadanje sirmijske metropolije: pretstavljaju komentar. Tako isto reči: »grieškom za potomka tadašnjih generacija, odnosno za autohtone« tj. takovima Ivan VIII »grieškom« smatra Srbe. Reči: »dobro znao, da je knez Mutimir vazal vizantijskoga carstva i da kao takav nije mogao tako lako poslušati njegov savjet« jesu komenatr. Reči: »ne obaziruć se kod toga još i na geografske poteškoće« jesu komentar. Reči: »o kojima jedva da su tada u Rimu imali jasnijih pojmova« jesu komentar.

Kada se uzme, da je ovakovo pismo papa Ivan VIII po takvom shvatanju imao da piše srpskom knezu Mutimiru u isto vreme, kada je iz zatočennja uspeo osloboditi Metodija, ali kao što se je docnije videlo u krajnjem slučaju samo za arhiepiskopa u Moravskoj, a očigledno uz koncesiju Nemcima, da ne bude u Panoniji, i da mu je zabranjeno službu božiju služiti na slavenskom jeziku, onda jasno proizilazi, da je jedno i drugo nespojivo i da je baš protivno stanju stvari pomišljati, da u tom času Ivan VIII traži od srpskog kneza Mutimira, da se vrati panonskoj diecesi, koje više nema, i da se utekne ili prepusti pastirskoj brizi tako udaljenog Metodija.

Ako se ipak postoji na tome, da je pismo pape Ivana VIII pisano srpskom knezu Mutimiru, onda se mora upasti, obrazlažući takovu misao, u neverovatnosti. Takva je neverovatnost, da u Rimu na papinskom dvoru u maju 873 nisu imali jasnijih pojmova o geografskim poteškoćama, na koje bi srpski knez Mutimir morao naići, ako bi poslušao papin savet. To bi drugim rečima značilo, da su tada u Rimu morali misliti, da između Metodija u Moravskoj i Mutimira dole duboko na Balkanu nema velikih geografskih poteškoća. To ne može biti ništa

drugo, nego jedna neverovatnost, koja pretpostavlja papi Ivanu VIII to, da on srpskoga kneza Mutimira upućuje na dalekog Metodija u Moravsku, ne znajući, šta to zapravo znači i misleći, da je taj put od jednoga do drugoga lak. Sam Metodije je dva puta putovao u Rim od kneza Kocelja sa Blatnog jezera, pa su na papinom dvoru sigurno po njemu znali, šta takav put znači i morali onda imati »jasnijih pojmova« o tome šta bi onda značilo put od kneza Mutimira u Moravsku. Prema tome, a da i ne pretpostavimo, kao što moramo na dvoru pape Ivana i tada 873 znanje geografije, sigurno su ljudi oko pape, a pogotovo on sam, znali bar to, da je za lični dodir između srpskog kneza Mutimira i Metodija put i suviše težak, odnosno da postoje »geografske poteškoće«. A sam Šišić na str. 373 svoje Povijesti opisuje put Metodija u Carigrad sa rečima »Tom je prilikom zacijelo pohodio ploveći morem Dalmaciju i Hrvatsku (881—882) gdje je tada vladao knez Branimir, te se iskrcao u Draču odakle je putovao kopnenim putem dalje«. Tu se verovatno misli na tzv. via Egnatia. Kada se sada uzme u obzir, da sa tog puta nije bio verovatno jako dalek put do kneza Mutimira, onda izgleda, da je zapravo sam Šišić naznačio put ličnoga dodira između Mutimira i Metodija, što bi značilo, da Šišić uzima da papa Ivan VIII kneza Mutimira upućuje na taj put nemajući o tom putu jasnijih pojmova.

To bi dakle kod pape Ivana VIII značilo neznanje geografije. K tome bi došlo i neznanje historije. Tu je Šišić mnogo jasniji i odlučniji, jer on sam naziva to neznanje greškom. Papa Ivan VIII za to spominje progenitorum tuorum, jer smatra, da su Srbi na Balkanu autohtoni još iz vremena, dok je opstojala sremsko-panonska metropolija tj. da su njihovi pradedovi bili hrišćani i kao takvi pripadnici te metropolije. Da se i ne ide tako daleko, pa da se Šišića hvata za reč, nego da se vreme pomakne, kada doduše sremske metropolije više nije bilo, ali je bila sremska episkopija, još uvek ostaje, da je to predavarsko vreme. Tada su Srbi bili još u svojoj veri, kojoj su pripadali, sve do Vasilija I, ili bar do 788—795, kada se pojavljuje prvo krštenje Slavena na Balkanu u opšte, u Ninu, usled franačke premoći. Vasiliju I bilo je lako doći i na pomisao i na odluku o pokrštavanju Slavena u svojoj državi od gore tj. silom državne vlasti, verovatno slično, kao nekad Teodosiju prvom sa Romanima, kada je Vasilije I u aktu Karla Vel. imao primer i za jedno i za drugo, i za pomisao i za odluku. Prema tome, šta može biti, nego neverovatnost pretpostavka da papa Ivan VIII i njegov dvor identificiraju Srbe sa Romanima, koji su nekada pripadali sremsko-panonskoj metropoliji.

Kao što se vidi komentar Šišićev, pismu pape Ivana VIII bio bi, da je to pismo pisano srpskom knezu Mutimiru, a obrazloženje za to bilo bi da rimski papinski dvor 873 nema jasnih pojmova o geografskim teškoćama između Moravske i Mutimirove Srbije, kao i da greši

u pogledu historije uzimajući, da su Srbi potomci onih hrišćana, koji su nekada, još pre dolaska Avara, kao takvi bili u pogledu crkvene organizacije članovi sremsko-panonske metropolije.

Naravno, to su tvrdnje bez kontrole i zato su, kao obrazloženje protivrečne, jer ne obrazlažu, da je pismo moglo biti namenjeno srpskom knezu Mutimiru, nego naprotiv u svom efektu obrazlažu da to pismo nije moglo biti upućeno srpskom knezu Mutimiru. A što je glavno, kako je to i Šišić dobro opazio, pismo Ivana VIII ne sadrži samo poziv na povratak diecesi Pannonensium, nego i poziv knezu Mutimiru, da se preda, ili prepusti pastirskoj brizi episkopa te diecese.

Da ničega drugoga nema, ovo mesto bi bilo i samo dovoljno, da isključi svaku pomisao na to, da bi se pismo pape Ivana VIII od 873 moglo ticati srpskog kneza Mutimira.

Ono, što se kaže rečima »ad ipsius pastoralem recurras sollicitudinem« ne znači ništa drugo, nego ono, što se izražava reči »dušobrižnik«. A taj je po pojmu stvari, kao »pastir« svakako u istom mestu, gde i njegova »ovca«, a ako i to ne, onda svakako u jednoj dostupnoj tj. lako i često dostupnoj udaljenosti. Dušobrižnik u Moravskoj, kome bi se moralo putovati verovatno onim putem, koji je sam Šišić opisao, sigurno je potpuno protivan takvom pojmu. A što je glavno, prva funkcija toga dušobrižništva već je sa strane samoga pape Ivana VIII u njegovom pismu fiksirana. On je opisao, kako u Mutimirovu državu, dolaze sa svih strana misionari, koji vrše svoju misiju protiv kanona crkvenih i čine ogrešenja protiv zapovesti božijih. I da bi se tome, što pre stalo na put, što pre, a ne koliko je to moguće, jer tu tek za papu ne može biti koncesije ili kompromisa, papa poziva Mutimira da se vrati diecesi Pannonensium i preda brizi episkopa, koji je u toj diecesi već posvećen.

To se može prirodno shvatiti samo tako, da je tamo, gde živi dux Montemerus i sedište te diecese i prema tome i boravište njezinoga episkopa, kojoj treba, da se taj knez vrati i na toga episkopa obrati, kako bi prestalo ono stanje u njegovoj državi, koje je papa u svom pismu tome knezu opisao. I to čim pre.

E pa, sad, da se to »čim pre« može i zbiti, po mišljenju, koje uzima, da je dux Montemerus srpski knez Mutimir, treba ovaj, da se čim pre vrati Metodijevoj obnovljenoj sremsko-panonskoj metropoliji i njemu samome. To zaista ne bi bio jedan brz način.

A taj način treba da Ivan VIII preporučuje srpskom knezu Mutimiru, koji treba prema tome, da se vrati tamo, gde su njegovi krvni pretci, kao hrišćani bili još pre dolaska Avara tj. crkveno-pravno, a fizički da se obrati na Metodija u Moravskoj.

Čim čovek dublje ulazi u pomisao, da bi se pismo pape Ivana VIII imalo ticati srpskoga kneza Mutimira tim nemogućnija postaje sama ta pomisao.

Ali, da se ona ovakvim neverovatnim argumentima obrazloži nije Šišić ostao samo kod opisane interpretacije reči progenitorum tuorum. Na str. 398 a u bilj. 48 kaže Šišić sledeće: sa sličnim mišljenjem za Hrvate sastat ćemo se pred prvi splitski crkveni sabor u pismu Ivana X.

Te reči znače, da je onu historijsku »pogrešku«, koju je papa Ivan VIII učinio u pogledu Srba, papa Ivan X učinio u pogledu Hrvata. Ivan X bio je pápa od 914—928, dakle nekih 50 godina posle Ivana VIII. Kada se uzme koliko je neverovatno, da bi papa Ivan VIII učinio takvu historijsku »pogrešku« kakva mu se imputira, 873. koliko mora već a priori biti neverovatno, da se ta pogreška posle pedeset godina kod jednog drugog pape ponavlja i to ne glede udaljenih Srba na Balkanu, nego bližih Hrvata na drugoj obali Jadranskog mora.

Šišić u svojoj bilješci, a na str. 418 svoje Povijesti kaže sledeće: »u drugom pismu sjeti prije svega papa kralja Tomislava, kneza Mihajla, njihove svećenike i sav narod, da su Sloveni, kao pravi sinovi Rimske crkve još u apostolskim vremenima primili hranu« s mlijekom vjere »i kao što su u novije vrijeme Sasi primili od pape Grgura I ne samo nauku rimske crkve, nego i latinski jezik, tako sada treba da i oni dadu »Bogu desetinu« od svoje djece dajući ih već od rane mladosti poučavati u rimskoj nauci. Jer, »koji bi pravi sin rimske crkve — a takvi ste vi svi — mogao da se raduje, što Bogu prinosi žrtvu kod oltara u varvarskom (tj. slovenskom) jeziku?« Zato ih najzad moli, da se pokoravajući se naredbama dalmatinskih biskupa i njegovih legata, služe u svima Bogoslužnim poslovima latinskim jezikom«.

Ovim rečima a pod broj 25 Šišić dodaje bilješku ovoga sadržaja: »tim riječima ponovio je papa Ivan X onu zabludu, koju je već ranije iznio papa Ivan VIII (gl. gore str. 398 bilj. 48) tj. da su tobože Sloveni (Hrvati) autohtoni u onoj zemlji, gde sada stanuju. Perojević (Teodosije 29 i Bilj. 117) kaže sasvim ispravno: Splićani su papi dokazivali, da su Hrvati postojali u Rimskoj Dalmaciji već u doba apostolsko, kada je tobože sv. Dujam bio biskupom u Solinu, i da su već onda Hrvati bili pod jurisdikcijom solinske metropolije«.

Pošto se ovde radi samo o tome da se vidi da li je papa Ivan X ponovio »onu zabludu, koju je već ranije iznio papa Ivan VIII to je drugi deo Šišićeve bilješke tj. citat iz Perojevićeve rasprave, za to pitanje irelevantan, jer ovde nije pitanje, šta su Splićani papi dokazivali, nego je pitanje, šta je papa u onom pismu, koje Šišić spominje napisao, odnosno ukratko, da li je to pismo pape Ivana X, analogno poznatom nam pismu pape Ivana VIII, od 873, jer, ako to nije slučaj, onda negativni rezultat ispita pisma pape Ivana X izolira pismo pape Ivana VIII kao jedinstveno i bez analogije, a time i implicite pojačava njegovu neverovatnost sa onim smislom, koji mu se daje uzimajući, da je pisano srpskom knezu Mutimiru.

Da bi se potreban ispit mogao provesti, potrebno je pre svega izneti u originalu tj. u latinskom jeziku one delove pisma pape Ivana X, koji se odnose na ono, o čemu Šišić na citiranim mestima i u navedenim beleškama govori. To pismo pape Ivana X nalazi se pod brojem 3, a na strani 216 i 217 Šišićevog Priručnika. Ta mesta glase: »Quis enim ambigit, Sclauinorum regna in primitiis apostolicae et universalis ecclesiae esse commemorata? cum a cunabulis escam praedicationis apostolicae ecclesiae perceperunt cum late carnis sicut Saxones nouo tempore a nostro antecessore piae memoriae Gregorio papa doctrinam pariter et literarum studia, in ea uidelicet lingua, in qua illorum mater apostolica ecclesiae infulata manebat. Na dalje: Quis etenim specialis filius sanctae Romanae ecclesiae, sicut uos estis, in barbara seu Sclauinica lingus deo sacrificium offere delectatur. Nadalje: »Unde iterum atque iterum Uos monemus, dilectissimi filii, ut in nostra conuersatione maneatis.

Da bi se prvo mesto pravilno razumelo treba navesti, da mu prethode reči: »praesertim ab illis, qui specialissimi filii sanctae Romanae ecclesiae comprobantur«, tj. naročito od onih, koje sv. rimska crkva priznaje za svoje naročite sinove. To je naravno upravljeno u prvom redu na Tomislava, njegove župane, njegove sveštenike i njegov narod, ali naravno i na Zahumskoga kneza Mihaila, na njegove župane, njegove sveštenike i njegov narod. Jasno je, da rečenica, koja posle toga dolazi, a počinje sa rečima quis enim ambigit, tj. jer ko bi mogao da posumnja, ne će biti drugo, nego obrazloženje, zašto su navedeni vladari, njihova vlastela, njihovo sveštenstvo i njihov puk od strane rimske crkve priznati za naročite sinove njene. Jer ko bi mogao posumnjati, kaže se u pismu dalje, da su države Slavena (očigledno Tomislava i Mihaila) apostolskoj i universalnoj crkvi pred očima, kao prvenci, (odnosno po Vuku Karadžiću, kao prvine)? Dakle naročiti sinovi za to, jer su, ali sasvim tačno niti ne kao prvenci ili prvine, nego među prvencima, odnosno prvinama apostolske i universalne crkve. Naročiti sinovi objašnjavaju se sa prvencima, odnosno prvinama i sada naravno mora da sledi objašnjenje zašto su među prvencima, odnosno među prvinama u katoličkoj crkvi. Jer su od kolevke (to znači od svoje pojave) hranu propovedi apostolske crkve primali sa mlekom, kao Saxonci (Sasi) u novo vreme, što su od našega predšasnika blažene uspomene pape Gregorija jednako primali nauku i pismenost u onom jeziku, kojim je ukrašena njihova mati apostolska crkva.

Kao što se dakle vidi sve zajedno je u formi naročitoga priznanja u stvari podvučeno, da su Tomislav i Mihailo njihove države i njihov narod za to naročiti sinovi rimske crkve, jer su prilikom prelaza u hrišćanstvo primili hrišćanstvo zajedno sa latinskim jezikom tj. jer su primili hrišćanstvo od rimske crkve. Glede Tomislavove države to bi stajalo, jer za to postoji podatak u natpisu na crkvi sv. Križa u Ninu

u vezi sa Žitijem Ursa Confesora. Glede Mihaila Zahumskoga i njegove države ne postoji takav podatak, nego postoji poznato mesto u Konstantinu Porfirogenitu glava 29 o Dalmaciji, koje glasi: »kada je rimsko carstvo usled tromosti i nebrige njegovih vladalaca, a naročito za Mihaila Amorskoga tepavoga skoro na ništa moralo pasti, postadoše stanovnici Dalmatinskih gradova samovlasni, niti caru Romajskome, niti kome drugome podložni. Ali i tamošnji narodi, Hrvati, Srbi, Zahumci, Travunjani i Konavljani i Dukljani i Pagani postadoše zbaciv uzde Rimskoga carstva samosvojni i samovlasni, nikome nepodložni. Vladare, kako vele narodi ti ne imađahu, već kako je to pravilo i kod ostalih Slavena, župane, starješine. Ali većina tih Slovena ne bješe krštena i osta dugo nekrštena. Za vlade pak Hristoljubivoga cara Vasilija, poslaše poklisare, tražeći i moleći, da pokrste one, koji su među njima nekršteni, pa da budu kao i negda podvrgnuti Romajskome carstvu. Saslušavši ih blaženi i slavni car, izašalje carskoga čoveka (Bazilika) sa jerejima i pokrsti sve one, koji bijahu među rečenim narodima još nekršteni itd. Ovo mesto u Konstantina Porfirogenita u vezi napisa na vratima crkve sv. Križa u Ninu i Žitija Ursa Confesora, značilo bi, da je u Rimskoj crkvi i u latinskome jeziku pokršten deo Hrvata, dok su svi ostali Sloveni Balkana pokršteni u istočnoj crkvi i u grčkom jeziku. Da li je to tačno, to je naravno predmet proučavanja historijske nauke. Ovamo spada sada samo to, da se Mihailo Zahumski u pismu Ivana X očigledno izuzima iz tih ostalih Slavena, koji su pokršteni po nalogu cara Vasilija od istočne crkve i grčkim jezikom. Pošto su po Konstantinu Porfirogenitu tako zvani Pagani tj. Neretljani, stanovnici od Cetine do Neretve među pokrštenicima Vasilija I pokršteni na posletku, pismo Ivana X značilo bi, da se je u državi Mihaila Zahumskoga morao ponoviti slučaj, koji se je dogodio u Ninu. To bi značilo da je i Zahumlje bilo samostalna država, kao i Dalmacija iznad Cetine (Hrvatska) samostalna i nekrštena, što u ostalom odgovara i spomenutom mestu u Konstantina Porfirogenita. I kao što je Dalmacija, odnosno rex Dalmatiae primila hrišćanstvo pod snažnim pritiskom franačke moći u rimskoj crkvi i u latinskom jeziku, tako je ne zna se kada, ni kojim povodom i razlogom primljeno hrišćanstvo u Zahumskoj državi također u rimskoj crkvi i u latinskom jeziku. Pošto se to već nije moglo dogoditi od god. 732 dalje, radi oduzimanja jurisdikcije na Balkanu papi sa strane Leona III, moralo bi se to dogoditi još pre 732, dakle u ono vreme, kada su još svi Slaveni Balkana nesumnjivo bili u svojoj staroj veri, pa i sami Hrvati, kod kojih se po zapisu na vratima crkve sv. Križa u Ninu i po Žitiju Ursa Confesora mora uzeti, da se javlja u opšte prva pojava hrišćanstva na Balkanu. Hrišćanstvo u Zahumlju, pre toga, izolirano od kasnijeg hrišćanstva u Dalmaciji čitavim primorskim pojasom nehrišćanskih Neretljana je očigledno stvar, koja traži istorijske podatke. Ne navodeći ih pismo Ivana X potpuno izjednačava u pogledu rimskog hrišćanstva i latinskog jezika Zahumlje sa Tomislavovom državom. Oboje su naročiti sinovi rimske crkve, a naročito sinovi rimske crkve su zato, što ih ova među svojim prvencima ili prvinama imade pred očima, a kao takve ima ih pred očima jer su baš kao i Saxonci novoga vremena od kolevke svoje primali u crkvi sa hrišćanstvom latinski jezik. Saxonci novoga vremena su očevidno Sasi, koje je Karlo Vel. ognjem i mačem preveo u rimsku crkvu sa latinskim jezikom. To mesto je dakle samo jedno upoređenje, koje verovatno hoće da kaže, kako su posle toga Saxonci razvili se u rimskoj hrišćanskoj crkvi i latinskom jeziku. Pismo Ivana X nije drugo, nego agitacija puna komplimenata Dalmaciji i Zahumlju sa njihovim vladarima, da kada su od svoga nastanka primili hrišćanstvo od rimske crkve i u latinskom jeziku ostanu verni tome jeziku, koji je ukras rimske crkve. To je naravno ujedno i napadaj na slavenski jezik u rimskoj crkvi, koji se je slavenski jezik morao za Tomislava i Mihaila znatno raširiti, kada daje papi Ivanu X povoda za ovakovo pismo. Dalnje mesto, to samo potvrđuje, kada papa kliče: Jer koji bi naročiti sin sv. rimske crkve, kao što ste to vi, uživao da Bogu žrtvu doprinosi u jeziku barbarskom, odnosno slavenskom. A isto tako i treće mesto: zbog čega vas ponovo i ponovo opominjemo najdraži sinovi, da se držite saobraćaja sa nama i jezika i propisa predšasnih episkopa (et linguam et praecepta reuerendissimorum episcoporum). Kao što se vidi ovo pismo nema onoga, što je Šišić u njemu našao. Ono sadrži pohvalu Dalmaciji i Zahumlju, njihovim vladarima, vlasteli, sveštenstvu i narodu, jer su sa osnutkom svojih država primili rimsko hrišćanstvo i latinski crkveni jezik, kao i poziv da napuste slavenski jezik, koji su međutim primili, i da se vrate latinskom jeziku i crkvi. O tome, da su Dalmacija i Zahumlje i to ne teritorijalno, nego njihovi stanovnici, kojima je pismo upućeno bili pripadnici rimske crkve, hrišćani još u prvo njezino apostolsko vreme nema ni govora. Prema tome nema ni govora o tome, da bi u pismu Ivana X ležalo upućivanje na autohtonost stanovnika Dalmacije i Zahumlja još u rimsko vreme, kao što, po komentarisanju, treba da takvo upućivanje na autohtonost Srba još u rimsko vreme leži u pismu Ivana VIII, odnosno u jednom i drugom slučaju na autohtonost u vreme rimskog hrišćanstva tj. upućivanje da bi i Hrvati, kao što bi to po komentarisanju pisma Ivana VIII imali biti Srbi bili također direktni potomci nekadanjih Rimljana, koji su bili pripadnici obiju metropolija sremsko-panonske i salonitanske. Prema tome, pošto o analogiji između pisma Ivana X i pisma Ivana VIII ne može biti govora, ostalo bi pismo Ivana VIII sa svojim takvim mnenjem i upućivanjem unikat. Ali, kao što smo videli nepravedno bi bilo s time zaključiti, jer unikat ostaje takav komentar pisma Ivana VIII, a ne samo pismo njegovo, jer se eto sada iz svega vidi, da o tako zv.

autohtonosti Srba i Hrvata na Balkanu iz vremena pre njihovog dolaska na Balkan ne govori ni papa Ivan VIII ni papa Ivan X.

To govore samo komentari. U pogledu Srba videli smo, da je razlog, što se komentari nalaze u nevolji sa smislom pisma Ivana VIII. U pogledu Hrvata nije ni to razlog, jer je tu pronađena analogija pisma Ivana X sa pismom Ivana VIII.

No kada se vidi, da o toj analogiji ne može biti ni govora, postavlja se samo od sebe pitanje, pa kako se je onda gore opisani tekst tako mogao shvatiti. Razlog je prost i jednostavan. Sitan, ali sa krupnom posledicom. Naprosto je krivo shvaćena i prevedena reč: »in primitiis«, jer je pogrešno uzeta kao in primis. In primitiis znači među prvencima, odnosno među prvinama tj. toliko ih rimska crkva ceni. Prvenci su koji se prvi pojavljuju, a, prvine isto. Prvi sin, prvo dete, prvo povrće, prvo voće, itd. In primitiis apostolicae et universalis ecclesiae esse znači biti među prvencima ili prvinama te crkve tj. cenjen tako, kao da spada među prve, koji su joj prišli, naravno ne kao opšti fakat, u tom pogledu prednjače Germanski narodi, nego, kao lokalno priznanje i visoko cenjenje. Reč, dakle, in primitiis sadržajno je komparativnoga karaktera i ima samo svrhu da nekoga istakne. Ona je prema tome kvalifikacione naravi. Kada se vremenski hoće da kaže u početku, onda se kaže ne in primitiis, nego in primis. Ono, što je Šišić pročitao u pismu Ivana X glasilo bi prema tome in primis apostolicae et universalis ecclesiae esse commemorata. Očevidno je Šišiću u brzini morala utisak napraviti reč commemorata, tako da je pod njenim utiskom ono in primitiis morao pročitati kao in primis. Ali reč commemorata ne znači samo sećati se, pamtiti, nego i držati na umu, imati pred očima. I zato naravno, ako se ta reč čita u smislu pamtiti, onda se, naravno, uzme i smisao onoga in primitiis kao in primis tj. još iz prvoga vremena. Naprotiv, ako se reč in primitiis uzme u njenom značenju, a to potvrđuje i sadržaj pisma Ivana X, u smislu pohvale, kao prvenaca, odnosno prvine, onda s time ide reč commemorata u smislu držati pred očima.

Ivan X dakle u svom pismu sa reči in primitiis u stvari daje jednu frazu stilističkoga nastojanja za što veću pohvalu onima, kojima piše, kao naročitim sinovima rimske crkve, koji su od kolevke svoga hrišćanstva primali u crkvi latinski jezik.

Time bi otpao i poslednji argument za shvatanje, po kome bi pismo Ivana VIII od 873 bilo upućeno srpskom knezu Mutimiru.

Kao što smo videli pomisao na kneza Mutimira u Posavskoj Hrvatskoj, dakle u Panoniji ispod Drave (oznaka iz rimskog vremena) ostaje bez ikakove podloge i pretstavlja samo kombinaciju. Usled toga, ostaje samo alternativa između srpskog kneza Mutimira i hrvatskog kneza Mutimira. Pošto se je, kao što smo to također videli eto taj prvi deo te alternative pokazao kao neodrživ ne preostaje drugo, nego sada pristupiti pošto se spomenuto pismo Ivana VIII na srpskog kneza Mutimira ne odnosi, i tom ispitu, da li se ono odnosi na hrvatskoga kneza Mutimira.

I eto, šta se već na prvi pogled pri tome pokazuje. Pokazuje se to, da je pretpostavka, da se pismo Ivana VIII odnosi na srpskog kneza Mutimira neodrživa, a nastojanje, da se ona ipak održi, da mora postepeno da dovede čak i do neverovatnosti i na posletku u prkos tome, da ipak ostane iluzornim, dok se s druge strane kod pretpostavke, da se pismo odnosi na hrvatskoga kneza Mutimira pokazuje diametralno protivna situacija. Teškoća nema. Naprotiv, pretpostavka se pokazuje toliko prirodna, jednostavna i laka, da se čoveku čini po sebi razumljivim, da se takvo pismo može ticati samo hrvatskoga kneza Mutimira, da tu obrazloženja i ne treba. Toliko sadržaj toga pisma odgovara hrvatskome knezu Mutimiru, da po tom sadržaju nešta drugo u opšte i ne dolazi u obzir. Toliko je to pismo u tom smislu razumljivo, da čak čini i svaku argumentaciju suvišnom, a ne da bi trebalo onoliko muke i naprezanja, pretpostavke i uzimanja, kao što je to bilo potrebno kod pretpostavke, da je pismo pisano srpskom knezu Mutimiru. Pismo Ivana VIII, kao pismo hrvatskome knezu Mutimiru, govori samo za sebe. Ako papa Ivan VIII predbacuje Montemero duci toleranciju prema misionarima, koji sa svih strana dolaze u njegovu zemlju, označujući ih kao nestalna boravišta (vagi), što oni i jesu već po svom misionarstvu, samosvojnima (apsoluti), što su također po istoj toj karakterizaciji i naposletku bez poglavara (ascephali), što su oni također, onda to može značiti ili da on time prikazuje zvanične grčke misionare istočne crkve, ili da on time ima pred očima njihove adepte, koji, kao pokršteni, onda dalje i sami u tom istom smislu deluju. Po Konstantinu Porfirogenitu izaslao je vizantijski car Vasilije I, koji je vladao od 867—886 za vreme svoje vlade svoga izaslanika (bazilika) sa sveštenicima da pokrsti Slavene, koji još nisu bili pokršteni. To su očevidno morali biti Grci sa grčkim jezikom, pa je verovatno, da je njihova akcija već radi toga morala biti ograničena na upravne centrume tih Slavena. Odatle su se onda verovatno morali širiti talasi daljeg pokrštavanja delovanjem samih pokrštenika na sve strane (ex omni loco u pismu Ivana VIII). To bi onda bili pokršteni Slaveni, koji onda na sve strane znagom slavenskog jezika dejstvuju. U tome bi ležala slika prvih početaka hristijanizacije, ne samo u središtu nego i dalje u širokim narodnim slojevima, hristijanizacije još pre formalno sprovedene hijerahije. Naravno, da takvi presbyteri, kao što ih zove Ivan VIII nemaju još stalnoga boravišta i da moraju biti još samosvojni.

Na njih se verovatno odnose papine reči, a s toga razloga je i verovatno, da se u njima nalazi opis delovanja prvih hrišćanskih adepta izvan države hrvatskoga kneza Mutimira, koji su za razliku od franačkoga sveštenstva, koje je nosilo sobom latinski jezik u crkvi, dolazili u

Mutimirovu državu, noseći u crkvu isti jezik, kojim se je govorilo i u Mutimirovoj državi.

Da li ih je papa Ivan VIII smatrao, da su bez poglavara po tome, što su još slobodni misionari ili po tome, što doduše imaju vrhovnoga poglavara, ali takvoga, koga papa ne priznaje (na osnovu edikta od 732) to bi bila manje važna stvar.

Važnija stvar bi bila da li takav opis misionara odgovara onome, što se je za vreme cara Vasilija prvoga u naokolo oko hrvatskoga kneza Mutimira događalo, što bi značilo, da u hrvatsku državu, koja je primila hrišćanstvo još između god. 789 i 795 nadiru oko 880 i posle, novi hrišćani, ali istočnoga obreda, a i jurisdikcije, kao misionari. Prigovor, da je to u protivrečnosti sa ranijim već izvršenim pokrštenjem Hrvata bio bi opravdan. Ali i odgovor, da je kraj toga moguće i to, da ipak nisu još u to vreme ni izdaleka bili svi podanici Mutimirove države kršteni, tj. da se je hrišćanstvo raširilo i ustalilo uz more i sve ređe bivalo u zaleđu, a naročito u planinama. A isto tako, da je moguće i to, da papa Ivan VIII ima pred očima slobodne misionare istočnoga obreda, koji u državu hrvatskoga kneza Mutimira nadiru, sve ako bi ona u celosti pokrštena bila, ne radi pokrštavanja, nego radi agitacije i propagande, da se već pokršteni hrišćani hrvatskoga kneza Mutimira od zapadne jurisdikcije privedu istočnoj. Od Rima Carigradu, i od latinskoga jezika jeziku slavenskom. U svakom slučaju papino prebacivanje tolerancije bilo to prema slobodnim misionarima, bilo pak prema zvaničnim ili slobodnim agitatorima, odnosno propagandistima potpuno odgovara hrvatskome knezu Mutimiru, kao adresi takvoga pisma. Mutimir je brat Zdeslava, koji je i sam prišao politički Vizantu, a crkveno istočnoj hrišćanskoj crkvi. Drugi deo pisma Ivana VIII, u kome on duxa Montimera poziva da se vrati diocesi Panonnensium tj. diecesi Panonaca, pokazuje, da se sa Mutimirom slučaj Zdeslava ponavlja, što bi i činilo Mutimirovu toleranciju razumljivom. On je ne samo tolerantan prema istočnim misionarima ili propagandistima, nego je i sam prišao istoku, pa je zbog toga i tolerantan. To izlazi iz pisma pape Ivana VIII. I kada Ivan VIII hrvatskog kneza Mutimira poziva da se vrati diocesi Pannonensium dajući mu uputu, da je u toj diocesi već (iam) od sedišta blaženoga apostola Petra posvećen episkop očigledno je, da tu papa Ivan VIII mora da ima na umu izabranoga ninskoga episkopa Teodosija, koga je on posvetio. Naravno, ne sa datumom pisma od 873, kada bi to bilo isključeno, nego sa pravim datumom papinoga pisma, koji može biti samo između 880 i konca 882, kao što će se to iz daljnjega morati ispostaviti. Reči iam i a sede beati Petri apostoli znače ukratko, da papa poziva hrvatskoga kneza Mutimira, da se toj diocesi vrati, jer je on, papa, tu već posvetio episkopa. Iz pisma bi dakle izlazilo, da je episkopa za tu diecesu prvo posvetio sam papa Ivan VIII, i da se je to moralo zbiti malo pre nego

Slika 33

prenesena iz knjige Ferdo Šišić
Priručnik 1914, strana 123

Slika 34

prenesena iz knjige Gustav Schnürer, Die Anfänge der abendländischen Völkergemeinschaft, Freiburg im Breisgan 1932, strana 216

što je papino pismo napisano. A poziv papin, da se Mutimir utekne ili preda pastirskoj brizi toga od pape posvećenoga episkopa, značio bi, da se episkop nalazi u istom mestu, gde je i Mutimir. A pošto je to mesto Nin, jer je tamo ecclesia Pannonensium i diocesis Pannonensium to bi značilo, da papa Ivan VIII predbacuje Mutimiru toleranciju prema misionarima i propagandistima obaveštavajući ga ujedno, da je za Nin posvetio episkopa i pozivajući ga, da se ninskoj diocesi vrati i na toga episkopa obrati. I to čim pre, očevidno zato, da u sporazumu sa tim episkopom tome stane na put.

Kao što se vidi čitalac pisma Ivana VIII imajući na umu, da srpski knez Mutimir ne dolazi u obzir, i da dolazi u obzir samo hrvatski knez Mutimir te da pismo potpuno i odgovara hrvatskome knezu Mutimiru, moraće doći do pomisli, koja se najbolje izražava u ovoj figuri. Pa zar se sme uzeti u obzir hrvatski knez Mutimir, i ako se sme, onda je stvar tako jasna, prosta, jednostavna, da se mora pitati, kako se je u opšte moglo i časa na ma šta drugo pomisliti. I eto u tome i jeste cela stvar, da se je baš naprotiv na sve drugo i moralo pomišljati a baš zato, što se na hrvatskoga kneza Mutimira nije smelo pomišljati.

Nije smelo? Da, nije smelo! A zašto?

Zato, što se uzima, da je hrvatski knez Mutimir došao na vlast tek god. 892 (datum njegove isprave).

I naravno, onda, sve što se je dogodilo pre toga ne dolazi za njega u obzir, pa ni pismo Ivana VIII, svejedno bilo ono iz maja 873 ili u opšte iz ma koga drugog datuma za vreme njegova života tj. sve do 882, jer kada je Mutimir 892 došao na vlast, papa Ivan VIII već deset godina nije među živima i naravno, nikakovo njegovo pismo ne može se odnositi na hrvatskoga kneza Mutimira.

Eto toliki je pritisak na čitaoca pisma Ivana VIII Montemero duci, da se može reći, da je taj pritisak apsolutan. Čitaocu su vrata prema hrvatskome knezu Mutimiru naprosto zatvorena.

On vidi, da ma kojeg datuma pismo Ivana VIII bilo i makar, da ga sam papa jasno i nesumnjivo adresira na kneza Mutimira, on na hrvatskoga kneza toga imena ne sme ni pomisliti.

Ne da ne može, nego ne sme. Jer, kada je papa Ivan VIII živio Mutimir nije bio knez, a kada je Mutimir bio knez papa Ivan VIII nije više živio.

To je očevidno argument takve naravi, da ukida alternativu i ostavlja vrata otvorena samo prema srpskome knezu Mutimiru.

I onda naravno — muke žive, da se to i dokaže, a kad to ipak ne ide, ne preostaje drugo, nego natrag hrvatskome knezu Mutimiru.

Ali tu su vrata zatvorena. Na njima stoji broj 892.

A mogu li se ta vrata otvoriti?

Mogu, samo za to treba sa njih skinuti broj 892 i metnuti drugi broj, koji će odgovarati vremenu, dok je papa Ivan VIII još bio živ. Pronalaskom takvoga broja čvor je, što bi rekao Marko Perojević, rešen.

Ali, kada smo već kod pisca rasprave »Ninski biskup Teodosije«, Perojevića treba citirati iz drugog razloga. On je jedini, koji se je uspeo probiti kroz onu maglu, koja je oko pisma pape Ivana VIII usled bariere sa brojem 892 nastala. Nije to doduše uspelo sasvim, ali je ipak uspelo u tolikoj meri, da bi njegove reči mogle ovde služiti kao motto daljnim izlaganjima.

On je prozreo da se papino pismo odnosi na hrvatskoga kneza Mutimira, brata Zdeslava i sina Trpimira, a ne na srpskog kneza Mutimira, ili još manje na slavonskog, o čijem postojanju, osim puke kombinacije, nema nikakve druge podloge. Što mu to nije uspelo sasvim, dolazi otuda, što se je i on našao pred vratima, na kojima stoji broj 892, radi čega je bio prinuđen uzeti, da pismo pape Ivana VIII Montemero duci jeste doduše pismo hrvatskome Mutimiru, ali u vreme, kada on još nije bio knez, nego samo knežević.

Po sadržaju pisma to je neodrživo, jer je pismo očevidno upućeno vladaocu sa punom dispozicijom, radi čega adresa pisma tako i glasi.

Ali je i to već vrlo mnogo, jer potvrđuje adresu Montemero duci, kao adresu hrvatskome, a ne srpskome knezu Mutimiru. Ono, što je Perojević napisao o pismu pape Ivana VIII, kao i njegova primedba o Branimiru pokazuje, da je on prozreo stvar i savladao predmet, ali da mu za konačni rezultat ipak nije dostajalo snage, jer je i on stao pred istom zaprekom, kao i svi drugi tj. pred godinom 892, što ga je prinudilo, da je i on morao radi te zapreke tražiti izlazak.

Samo, što je njegova zasluga u tome, da je ipak ostao kod hrvatskoga Mutimira, a nije tražio izlaza sa srpskim ili slavonskim Mutimirom.

Njegovo otstupanje dakle od pisma pape Ivana VIII bilo bi prema tome najmanje, jer ono ne otstupa ni od slova ni od smisla pisma, nego samo u tome, što reč dux u adresi pisma sužuje na kneževića. Takvo njegovo stajalište pokazuje, da bi on bez daljnjega uzeo pismo Ivana VIII Montemero duci, kao upravljeno hrvatskome knezu Mutimiru, da nije stao pred zaprekom sa godinom 892. To znači, da i njegov rezultat potpuno potvrđuje čitanje pisma pape Ivana VIII u smislu adrese na hrvatskoga kneza Mutimira onoga časa, čim se tome čitanju ukloni smetnja ležeća u dejstvu broja 892, kao broja godine dolaska Mutimirova na vlast. Ili drugim rečima i njegov rezultat potvrđuje, da se pismo Ivana VIII mora uzeti samo kao upravljeno hrvatskome knezu Mutimiru, onoga časa, čim se pronađe, da je hrvatski knez Mutimir mogao doći na vlast još u vremenu, dok je papa Ivan VIII bio na životu. Ali to pismo pape Ivana VIII Montemero duci i jeste podatak, da je knežević Mutimir postao hrvatskim knezom još

za vreme života pape Ivana VIII, jer mu inače papa Ivan VIII ne bi pisao takvo pismo ni što se sadržaja tiče, ni što se adrese tiče.

Prema tome, pošto svi momenti samoga pisma, a eto po Perojeviću i jedan komentar, govore za hrvatskoga kneza Mutimira, odnosno hrvatskoga kneževića Mutimira, i samo je smetnja sa brojem 892, da oni ne govore baš za kneza, a ne za kneževića Mutimira, treba reći, da u ispitu one druge alternative ovoga predmeta tj. da li pismo Ivana VIII jeste pisano hrvatskom knezu Mutimiru cela stvar zavisi od pitanja, da li je ta smetnja stvarna i neukloniva ili je možda nastala kakvim slučajem, ili neodrživim razlogom, pa se može ukloniti.

Kao što se iz svega vidi, za pitanje drugoga dela alternative tj. da li se pismo pape Ivana VIII ipak odnosi na hrvatskog kneza Mutimira, najodlučnije će biti viditi, da li je opravdano uzeti, da je hrvatski knez Mutimir stupio na vlast, tek 892, kad je datirana njegova isprava, ili pre konca 882, kako to proizilazi iz pisma pape Ivana VIII. Pri čemu već a priori ne može, a da ne igra odgovarajuću ulogu okolnost, da u pogledu verodostojnosti postoji jači razlog za verodostojnost papinog pisma, nego za verodostojnost Mutimirove isprave od 892. Ali kada te razlike i ne bi bilo, već po samoj verodostojnosti postoji jedna okolnost, koja je po sebi važna. Ta okolnost sastoji se u tome, da isprava Mutimirova od 892 može postojati naporedo sa pismom pape Ivana VIII, ako se uzme, da je Mutimir došao na vlast još za života pape Ivana VIII, dok pismo Ivana VIII ne može postojati naporedo sa Mutimirovom ispravom od 892, ako ova označava vreme Mutimirovog dolaska na vlast. Iz čega bi izlazilo, da bi u potonjem slučaju bilo protivrečno misliti, da je papa Ivan VIII pisao hrvatskom knezu Mutimiru, ako toga kneza na vlasti nije bilo.

Ne preostaje dakle drugo, nego sada prići pitanju opravdanosti godine 892, kao godine dolaska Mutimirova na vlast.

Već po sebi osnov po kome se to čini nije isključujući. Godina isprave jednoga vladara pokazuje samo godinu, kada je ta isprava izdana, ali ta godina naravno već po tome ne mora biti i godina, kada je taj vladar i počeo vladati, pogotovo, kada se radi, kao u slučaju Mutimirove isprave o jednoj stvari, koja vremenski nije vezana na prvu godinu vlade toga vladara, nego je mogla nastati u ma kojoj godini njegove vlade.

To znači, da je Mutimir mogao svoju ispravu izdati 892, a biti već pre toga, a možda i mnogo pre toga na vlasti. To znači, da ako bi se verodostojno utvrdilo, da je Mutimir bio na vlasti i pre 892, da onda okolnost da je on izdao ispravu 892 ne bi pravila smetnju. A to opet znači, da je pismom pape Ivana VIII utvrđeno, da je hrvatski knez Mutimir morao biti još za papinoga života na vlasti, a da je 892 mogao izdati ispravu, Prema tome, mora dakle da postoji još jedna okolnost, koja tu godinu 892 za pismo pape Ivana VIII čini u nega-

tivnom smislu odlučujućom. I zaista takva okolnost postoji. Ona se sastoji u tome, što je godina 892 ta, do koje je bio na vlasti, kako se to uzima Branimir, a od koje je počela vlast Mutimirova. Drugim rečima papa Ivan VIII nije mogao za svoga života pisati onakvo pismo knezu Mutimiru, jer je još deset godina posle smrti pape Ivana VIII vladao Branimir i deset je godina od smrti Ivana VIII trebalo da zavlada Mutimir. Prema tome, naposletku se pitanje svodi na to, kada pismo pape Ivana VIII dokazuje, da je Mutimir stupio na vlast za njegovoga, papinoga života, a s druge strane treba Branimir, da je bio na vlasti još deset godina posle pape Ivana VIII, na kakvim se podacima osniva to uzimanje, da je Branimir bio na vlasti još deset godina posle pape Ivana VIII, kada sam papa Ivan VIII svedoči protivno, a to je, da je još za njegova života prestala vlast Branimirova, a nastala vlast Mutimirova.

Pošto je verodostojnost pisma pape Ivana VIII van sumnje, jer je u Šišićevom priručniku izneseno zajedno sa svim ostalim pismima toga pape, to se mora uzeti, da je tvrdnja, da je Mutimir stupio na vlast još za života pape Ivana VIII osnovana na tako jakom podatku, kao što je to pismo samoga pape, prema čemu za tu tvrdnju postoji autentična isprava papina i u njoj njegovo svedočanstvo.

Mora prema tome postojati jedan silno jak podatak, koji bi bio u stanju, da jedan ovakav podatak dovede u pitanje. Ta dva podatka dakle dovesti u vezu, omeriti ih jedan o drugi i oceniti biće verovatno najvažnija stvar za pitanje drugog dela postavljene alternative tj. pitanja, da li jeste pismo Ivana VIII sa naznakom, da je iz 873, pisano hrvatskom knezu Mutimiru.

No pre nego što se tome poslu priđe, potrebno je navesti iz Perojevićeve rasprave dva mesta. Prvo je strana 14 bilješka 57. Nakon, što su u latinskom originalu citirana oba odlomka pisma pape Ivana VIII i to prvi po Starinama XII str. 212, a drugi po Doc. str. 367, 368 Perojević kaže: »Držimo, da su ova dva ulomka dijelovi jednog pisma, pisanog oko desetog lipnja 879 kao i ono dalmatinskim biskupima. Također smo mnenja, da je ovo pismo upravljeno hrvatskom kneževiću Mutimiru, bratu poginuloga Zdeslava, a ne srpskom knezu istog imena, ili slavonskom u Panoniji (Novaković, Prvi osnovi slovenske književnosti među balkanskim Slovenima, str. 137 (Rački) Doc. 367, 368). Ko ne vidi u onim akefalnim svećenicima Grčke svećenike iz Carigrada, koji su došli za Zdeslavom? Papa pozivlje Mutimira, da se vrati pod biskupiju panonsku, koja je u zajednici s Rimom. Uzev u obzir događaje, o kojima raspravljamo, ima se zaključiti, da se i ovo pismo tiče samo dalmatinske Hrvatske. Našem tumačenju dvije su zapreke na putu. Papa zove Mutimira knezom (dux), dočim je god 879 bio knezom hrvatskim Branimir, a Mutimir je postao tek godine 892. Nu, Mutimir je bio sin kneza Trpimira i brat kneza Zdeslava, a valjda i njegov

suvladar, a poslije smrti bratove bio je vođom vizantinskoj stranci u Hrvatskoj, koja je njega, a ne Branimira priznavala knezom. Zato, mogao je papa dati mu taj naslov. Druga je poteškoća teža. Papa hoće, da se Mutimir povrati k panonskoj biskupiji.

Neverovatno je, da je papa mislio na daleku, novo ustrojenu ili bolje obnovljenu panonsku biskupiju, kojoj je bio sv. Metodije postavljen za biskupa. Usudili bismo se čitati mjesto »pannonensium« »nonensium« ili »san (ctam) nonensium«, i tim bi čvor bio riješen. Ne smijemo zaboraviti, da je ovaj ulomak sačuvan od Timona u djelu »Imago antiquae Hungariae«, koji je mogao lako krivo pročitati, jer mu je »pannonensium« bilo razumljivije i bliže. Papa je htio, da i Mutimirovu stranku odcijepi od Spljeta i Carigrada, te da priznade jurisdikciju ninskoga hrvatskoga biskupa. Usporedimo li ovo pismo sa ostalim papinim pismima u ovoj stvari, naći ćemo, da dosta sliče i da rade o istom predmetu.«

Drugo mesto u Perojevićevoj raspravi na strani 271 glasi. Po prilici u isto vrijeme (oko 892 god.) nestaje i Teodosija i Branimira. Ne bi nas iznenadilo, kad bi se sutra dokazalo, da je Branimir prevratom u državi izgubio i život i prijestolje, kako ga je i dobio. Nedvojbeno je, da je stranka Trpimirova, na čelu s Mutimirom radila o glavi Branimirovoj, i da je latinsko svećenstvo snovalo protiv Teodosija. Čim svrši vlast Branimirova, koja pređe u ruke Mutimirove, puče i veza spljetske crkve s Rimom. Knez Mutimir (892—910) oslobodi hrvatsku državu sasvim od franačkog gospodstva i odsle hrvatski vladari ne spominju franačkih. Time je i vlast aquilejske patrijaršije nad Hrvatima malaksala i počela iščezavati. S druge strane osilila se je vlast spljetske nadbiskupije nad čitavom Dalmacijom i Hrvatskom i ugrozila prava i opstanak ninske hrvatske biskupije, koja sada postade faktično nezavisnom«.

Tako glase ti izvadci iz Perojevićeve rasprave. Glede datuma pisma pape Ivana VIII značajno je, što pisac također ne prihvata datum od maja 873, čime se pojačava ono, što je glede toga datuma ovde više napred rečeno. Pisac datum pisma pape Ivana VIII prenosi na godinu 879 dakle na šest godina kasnije od 873, a to je već drugo doba pontifikata pape Ivana VIII. Time se pak pojačava ono, što je ovde napred rečeno o verovatnosti vremena drugog dela pisma pape Ivana VIII, a isto tako u opšte o neprejudicionalnosti datuma od 873. Naravno, da se time pojačava i sve ono, što je ovde rečeno o potrebi slobode, da se tek na koncu ovog ispita, a na osnovu okolnosti samoga pisma pokuša pronaći verovatan aproksimativan datum toga pisma. Inače, kao što se vidi i ovaj pisac još uzima, da je Mutimir tek 892 postao knez, kao i to, da ono diocesin Pannonensium u pismu pape Ivana VIII znači diecesu panonsku. To oboje s pravom smatra dvema zaprekama na svom inače tako uspešnom putu, pokušavajući ih ukloniti na taj način,

što će dux uzeti u smislu kneževića, a Pannonensium u smislu nonensium. To odaje, da je pisac rasprave prozreo, da je pismo pape Ivana VIII moralo biti pisano hrvatskom knezu Mutimiru, ali da tome, da se to tako i uzme stoji na putu, to, što pismo govori o panonskoj diecesi i što je Mutimir došao na vlast, kada pisca toga pisma nije bilo više među živima. Ali drugi citat iz te rasprave o Branimiru odaje, da je pisac i tu nešta osećao, kada govori o mogućnosti nasilnoga gubitka prestola sa strane Branimira, što po sebi otvara i vremensko pitanje istoga. Prema tome, po toj raspravi, ako se diocesis Pannonensium pokaže da ne znači Panonsku diecesu Metodijevu, nego diecesu Ninsku, i ako se pokaže, da Mutimir nije tek 892 došao na vlast, nego još za života Ivana VIII, onda su i za tu raspravu otpale zapreke, da se u pismu Ivana VIII Montemero duci prepozna pismo pisano hrvatskom knezu Mutimiru.

Međutim, to su samo prividno dve zapreke. U stvari je to jedna jedina, tj. ona, koja je sadržana u datumu godine 892, kao godine prestanka Branimirove, a postanka Mutimirove vlasti, jer ako se je u ispitu pitanja, da li je pismo pape Ivana VIII pisano hrvatskom knezu Mutimiru jedanputa doprlo dotle, da se, kao vreme te promene na vlasti prepozna vreme drugoga pontifikata pape Ivana VIII (tj. između 880 i 882), onda time otpada potreba, da se misli na Metodijevu Panonsku diecesu. Izražaj diocesis Panonensium u pismu Ivana VIII mesto u smislu Ninske diecese uzet je u smislu Metodijeve Panonske diecese, ne po pismu samome, nego po potrebi jer ga se radi datuma promene na prestolu od Branimira na Mutimira god. 892 nije moglo uzeti u smislu diecese Ninske. Čim ta zapreka nestaje, otpada svaka potreba misliti na Metodijevu Panonsku diecesu, pošto se onda sme uzeti, da papa Ivan VIII pod diecesis Pannonensium podrazumeva diecesu Ninsku. Kada ta zapreka otpadne može i sme, a po sadržaju pisma i mora se uzeti, da diocesis Pannonensium znači Ninsku diecesu. Kao što se dakle vidi čitanje napisa na crkvi sv. Križa u smislu GLORIA DEO itd. sa svojim centralnim delom PANQ u značenju Pannonensiumque sa pismom pape Ivana VIII i njegovim diocesis Pannonensium je u međusobnom izmeničnom dejstvu u tom smislu, što jedno potvrđuje drugo, tako da bi se možda moglo reći, da se možda pored sve nevolje sa uzimanjem pisma pape Ivana VIII kao pisanoga srpskom knezu Mutimiru ipak ne bi posizalo za dalekom Metodijevom panonskom diecesom, da se je prepoznalo, da papa Ivan VIII Ninsku diecesu naziva diecesom Panonaca »Presbyter grada Nina i Panonaca« to je bio početak, kao što pokazuje napis u crkvi u Ninu, a episkop Panonaca, to je već razvitak, ali uvek jedne te iste crkve, koja je bila crkva grada Nina i Panonaca.

Od presbyterijalne crkve u Ninu, koja je, kao što pokazuje napis na vratima crkve sv. Križa u Ninu odmah od početka ujedno bila ne samo presbyterijalna crkva Nina, nego i presbyterijalna crkva Panonaca, Pannonensium, razvila se je episkopalna crkva Nina i Panonanca, Pannonensium. Da se je dakle u izražaju diocesis Pannonensium prepoznala Ninska diecesa, ne bi se pojavila potreba obraćati pogled dalekoj Metodijevoj sremsko-panonskoj metropoliji, tim manje, što papa Ivan VIII i ne kaže da je a sede beati Petri apostoli iam ordinatus archiepiscopus, kao što je to bio Metodije, nego samo episcopus, te bi nastala potreba viditi, da li je zapreka, da se pismo Ivana VIII uzme, kao što je napisano tj. kao poziv na povratak u tu gore opisanu diecesu Panonaca, Pannonensium realna ili samo prividna, što naravno mora biti također i zadatak dalnjih ovih izvoda ovde.

Šime Ljubić u Radu jugoslavenske Akademije XXVI Zagreb 1874 strana 96 dodaje ka pismima Ivana VIII tj. ka pismima iz vremena 873 do 879 uz izvore, koji spominju Hrvatskoga kneza Branimira još i ovo.

1) Ivana Diacona citat »his diebus quidam Sclavus nomine Brenamir, interfecto Sedesclavo, ipsius ducatum usurpavit (Pertz Mon. Germ. Hannover 1847. Vol. VII). Pošto te reči imade Ivan Đakon u oznaci promene u biskupiji Olivolskoj, kako kaže Ljubić, a od Ivana Kandiana na Lovrinca (Timens deum) a Kandian bi po Cappelletiu umro 880 to bi his diebus bukvalno značilo u to vreme. Međutim, dolazak Branimira na vlast računa se sa godinom 879.

2) Povelja Gejze vojvode Dalm. Hrv. i Rame od 1158 po Farlatiu u rečima kako Gejza potvrđuje spljetskoj crkvi: omnes quoque villas, terras et possessiones, quas Branimir dux Croatorum et sui predecessores donaverunt beato Dompnio vel confirmaverunt. Neodlučno je ovde, što se autentičnost ove isprave nalazi u pitanju, jer su za ove izvode relevantni oni izvori, koji imaju i naznaku Branimirova vremena.

3) Toma Arhiđakon 1200—1260 sa rečima: Marinus archiepiscopus fuit tempore Caroli regis et Branimiri ducis Sclavoniae.

Pošto se odgovor pape Ivana VIII Branimiru računa 7/6. 879 došao bi Branimir na vlast 879. Ono dakle Branimiri ducis značilo bi od 879. Carolus je Karlo II tzv. Debeli, najmlađi sin kralja Ludwiga Nemačkog, koji je najpre hercog teritorija Schwaben, a onda kralj još od 876. Kada mu bolesni brat Karlmann III ustupi svoja prava na Italiju, on je i kralj Italije. Kao takav sastaje se u novembru 879 u Ravenni sa papom Ivanom VIII, piscem pisma o kome se ovde radi. Tu u Ravenni pokloniše mu se i pretstavnici Italije, kao svome kralju, što znači, da je on još novembra 879 nastupio vlast kralja Italije na terenu. No, u samome Rimu pojavi se on, tek 881, kada ujedno tu dođe do njegovoga krunisanja za cara. Prema tome, pošto Toma Arhiđakon imade izraz Caroli regis, a ne Caroli imperatoris

došlo bi za Karla u obzir vreme od 876—879 kada je bio kralj teritorija Schwaben i vreme od 879—881 kada je bio kralj Italije, no, pošto Toma označava vreme Marina nadbiskupa ne samo sa vremenom Karla III Debeloga, nego i sa vremenom kneza Branimira, vreme od 876 do 879 ne bi došlo u obzir, jer u to vreme je doduše Carolus bio rex, ali Branimir nije bio dux. To znači, da Tomine reči imaju pred očima vreme, kada je i Carolus bio rex i Branimir dux, a to su godina 879 i godina 880. Znači god. 879 i 880 bio je Carolus rex, Branimir dux, a Marinus archiepiscopus.

Ovo Tomino označenje vremena Marina nadbiskupa sa spomenom jednovremene vladavine kralja Italije Karla III Debeloga i Branimira hrvatskoga kneza imade izvesnu preciznost, kao što se vidi, pa je razumljivo, da se je javila pomisao, pošto se tako datiraju isprave, da bi lako moglo biti, da Toma taj svoj navod imade po nekoj danas nepoznatoj ispravi, što bi, kako kaže Dümmler onda upućivalo na to, da je formalno franačko vrhovništvo u to vreme tj. 879 i 880 nad Dalmatinskom Hrvatskom još postojalo. Naravno, stvar bez mogućnosti kontrole, jer je takva isprava nepoznata an et quando.

4) Andrija Dandolo 1343—1354 post hos dies Sedesclavus ex progenie Terpimiri, fultus imperiali praesidio, Dalmatie ducatum arripuit, filiosque Demagog exilio misit, quem non multo interjecto tempore Branimirus occidit, et ducatum ejus accepit (Ljubić dovodi onaj deo ove vesti, koji govori o Branimirovom delu u sumnju, jer da papa Ivan VIII ne bi Branimira tako ushićeno primio i na oltaru blagoslovio, kada bi Branimir bio ubica kneza Zdeslava — ali, zar je to Branimir papi javio nadalje, zar vest Dandolova mora da znači samo direktni, a ne i indirektni akt Branimirov i naposletku, zar nije moguće, da je u opšte to delo bilo delo njegove stranke, pa se samo sa njime identificira).

5) Staro rimsko kazalo solinskih biskupa kod Farlatija I. 334 na najstarijih izvorih osnovano stavlja vladanje Branimira u 880—892 ducibus Branimiro Michaele aliis Myroslabo. Tako u glavnom Ljubić. Glede Farlatia i Rimskog kataloga, koji on iznosi, dovoljno je upozoriti na kritičnu raspravu: Kronotaksa solinskih biskupa uz dodatak kronotaksa spljetskih nadbiskupa Bulić — Bervaldi Zagreb 1912—13 iz koje jasno proizilazi, da Rimski katalog ne će biti drugo, nego u toj formi prikazana znanstvena radnja samoga Farlatia, usled čega ovaj izvor pod broj 5 ne bi mogao doći u obzir, kao izvor, nego samo kao znanstveni doprinos jednoga pisca.

Prema tome, kao što se vidi, ako se pregledaju svi izvori zajedno tj. pisma pape Ivana VIII zajedno sa navedenih ovde po Ljubiću četiri izvora, vidi se, da je u njima ili vreme Branimira neprecizirano, ili označeno tako, da nigde ne ide preko godine 880 tj. po svim tim izvorima, u koliko im je vreme precizirano, vladanje Branimirovo bilo bi u godini 879 i 880, a da se naravno na mesec i dan ni početak ni srvšetak ne može odrediti.

No, osim svih tih izvora, koji su naposletku ipak samo izvori drugog reda, u koliko su zapisi letopisaca, a prvog reda, ukoliko su sama pisma papinska iz vremena, postoji još jedan izvor prvoga reda, ali koji je od najveće važnosti, jer je od kamena i sadrži napis na kamenu iz vremena kneza Branimira. Pošto je, ali, taj izvor ujedno i povod, da se vladanje Branimirovo uzima i preko ovde gore ustanovljene 880 godine do god. 892, to je taj izvor od dvostruke važnosti, prvo sam po sebi, kao spomenik iz vremena Branimira, a drugo, kao izvor, koji može, da stoji u skladu sa pismom Ivana VIII, a isto tako i da stoji u protivnosti sa tim pismom. Naravno, svaka od tih mogućnosti mora imati svoj doseg i značaj u tome smislu, da jedna mogućnost stvara jednu sliku stvari, a druga drugu sliku stvari.

Taj izvor nalazi se reprodukovan u Šišićevom Priručniku između str. 122 i 123, a sadržaj mu je Šišić označio, ispod same reprodukcije sa rečima: ulomak natpisa hrvatskoga kneza Branimira od god. 883 (nalazi se u hrv. arheološkom muzeju u Zagrebu) a na str. 123 sa rečima. »Prije 31 avgusta 888. Natpis s imenom kneza Branimira. (Tempore ducis) BRANIMIRI ANNOR(um) XPI (Christi) SACRA DE VIRG (ine) CARNE(m) VT SV (m)PS(it) S(acram) DCCCLXXX ET VIII, VIQ (ue) INDIC(tione). Nađen u selu Gornji Muć u Dalmaciji (nedaleko Spljeta pod crkvom sv. Petra, sada u kr. nar. muzeju u Zagrebu. Gl. o tom natpisu Rački: Pisani spomenik iz doba hrvatskoga vojvode Branimira (Rad 26 Zagreb 1874) čije je čitanje općenito prihvaćeno. Ljubić (ibidem) čitao je ovako: BRANIMIRI, ANNORVM CHRISTI SACRAM EDEM VIRGINIS AETERNE TITVLO SVMPTIBVS SVIS SACRAVIT DCCCLXXX ET VIII, VIQVE INDICTIONE. Gl. još Brunšmid: Kameni spomenici hrvat. nar. muzeja u Zagrebu. Vijesnik hrvat. arheol. Dr. N. S. XII. (1912), 129—131.« No, pre nego što se pređe na promatranje toga izvora valja spomenuti, da Šišić na istoj strani 123 a pod br. 12 navodi jedan još neobjelodanjeni natpis bez reprodukcije, koji mu je priopćio Dr. Luka Jelić, a koji treba da je nađen, kao građevni materijal u ninskoj crkvi sv. Mihaila, danas u crkvi sv. Križa u Ninu. Šišić ga označava sa rečima: natpis, u kojem se spominje ime hrvatskoga kneza Branimira i opata ninskoga samostana Theudeberta. Tekst toga natpisa glasi: TEMPORIBVS DOMNO BRANNIMERO DVX SLCAVORUM (Ovako uklesano u kamen) (beato Ambrosio confes) (Prazninu, koja se tu nalazi, ovako dopunjuje Dr. Luka Jelić) SORI HVNC (tegurium?) EGO THEVDEBERTVS ABBA (Ovako griješkom u kamenu mjesto abbas) PRO REMEDIO ANIME MEE FIERI ROGA(vi). QVI LEGET, ORET PRO ME PECCATORE. »O tom tekstu osim ovih Šišićevih primedaba on kaže ovo: Ovaj je natpis važan, što

se u njemu knez Branimir nazivlje dux Slcavorum (grieškom mjesto Sclavorum) dakle onako, kako piše papa Ivan VIII o Domagoju (Domagoi .... ducem Sclavorum). Pored toga pada u oči Germansko ime opata Theudeberta (Theodebert-der Volka-Glänzende, a to nas potsjeća na ninskoga biskupa Aldefredu od god. 892 (Aldefreda — Aldefrid — Edel — Friede). Jedva griješim, ako u Theudebertu i Aldefredi gledam ljude germanskoga podrijetla, koji su još u doba vrhovne franačke prevlasti nad Hrvatskom (tj. prije 878) došli u zemlju i u njoj znali zaigrati važniju ulogu.«

Osvrt na taj spomenik u ovoj raspravi naravno ne dolazi u obzir iz razloga, koji iz samih Šišićevih navoda proizilaze, ali i iz toga razloga, što taj natpis kao i onaj iz Šopota ne precizira vreme Branimira. Šišić, prema tome sa rečima »Između 879 i 892« sasvim pravo označava, kao moguće vreme tome napisu sve ono vreme, koje on uzima, da je vreme vladanja Branimirovog. Pošto pak tu spadaju i godine 879 i 880, to ovaj spomenik ili potvrđuje to vreme, ili je vremenski potpuno neizvestan pa prema tome i za pitanje pisma Ivana VIII bez utecaja.

Možemo se dakle vratiti napred navedenim izvorima i posmatrati ih bez uključenja ovoga napisa. U tome posmatranju vidili smo, da su svi poznati nam izvori ili vremenski neizvesni, ili fiksirani na godinu 879 i 880. Ostalo je sada još, da se vidi i poslednji gore navedeni kod Šišića reprodukovani spomenik, i to zato, što se on uzima kao da je iz godine 888, čime bi prema svima ostalim izvorima, kako onima po Ljubiću navedenima, tako i po pismima Ivana VIII pa i po samom pismu Ivana VIII, o kome se ovde radi, taj spomenik bio jedna iznimka po kojoj bi se vreme vladanja Branimirovoga protezalo do 888, a ne samo do 880, kao što bi to proizilazilo iz vesti Tome Arhiđakona i ovoga pisma pape Ivana VIII, ako je ono upućeno hrvatskome knezu Mutimiru, jer bi po njemu Branimirova vlast prestala, a Mutimirova nastala, još za života toga pape Ivana VIII.

Velika je zasluga Jugoslavenske Akademije da je svome Radu XXVI od 1874 dodala jednu veliku izvrsno izrađenu reprodukciju, po kojoj se može taj napis proučavati i izvan hrv. arh. muzeja. Ono na čemu oko zapinje već pri prvom pogledu na tu reprodukciju, a i na reprodukciju u Šišićevom Priručniku jeste okolnost, da se napis ne nalazi na jednoj ploči, nego na dve, koje su sasvim različite. Na prvoj ploči je izrađen natpis sa dva reda ornamentike iznad njega, tako da se potpuno jasno vidi, da taj natpis pretstavlja jednu zamišljenu koncepciju, koja je potpuno izvedena i zaključena, tako da slova i brojevi na drugoj ploči, kao i u opšte ta sama druga ploča nemaju sa prvobitnom koncepcijom i izradom samoga natpisa apsolutno nikakve veze. Ta ploča sa svojim slovima i brojevima može pretstavljati samo, ako je u opšte i bila ikada pridodana pomenutom natpisu, samo jedan dodatak. Ali valja naglasiti, ako je u opšte ikada pripadala tome natpisu, jer sam natpis to apsolutno isključuje. On je u sebi tako izrađen i tako potpuno do kraja izveden, da se vidi, da je zapravo samo to natpis kneza Branimira, dok ono drugo naprosto potpada pod znak pitanja.

Šta više, a to je najvažnije, napis je u potpunoj harmoniji sa gornje dve ornamentike, jer na svršetku je ono malo prostora, što bi ispod ornamentike preostalo ispunjeno sa tri znaka, koji pokazuju, da je gornji red rimskih brojeva, kao i dolnji red takvih brojeva završen, a ujedno je metnut i treći znak, očigledno, da je i sam napis završen. Tekst napisa teče tako, da on svršava nešto malo pre ovih ornamentika. Može se reći, ako se od gornje na dolnju ornamentiku i od ove onda dole do na kraj ploče povuče prava linija, da je bilo mesto za još brojeva. Ali pošto takvih više nije trebalo, to je svršeno sa spomenuta tri znaka. Početak ploče za razliku od svršetka, koji još i posle ornamentike i posle napisa tj. i posle njegova tri završna znaka imade na ploči praznoga prostora, takvoga prostora nema i izgleda, kao da je otsečen. To može i biti, ali radi simetričnosti, koja očigledno vlada celom pločom ono što na početku fali ne može biti više nego ono, što se na svršetku pokazuje u ona tri znaka. Bez sumnje su radi simetričnosti i napred tako tri znaka postojala, ali ništa više, jer bi inače ploča izgubila simetričnost, pošto gornji red ornamentike pokazuje da ista nije napred ništa izgubila, jer bi inače bila tamo, gde je praznina, makar u svom najmanjem delu.

Naprotiv praznina u gornjoj ornamentici pokazuje, da je ona neposredno posle te praznine počela. Dolnji deo ornamentike prema tome ne će biti da je bio mnogo veći i da je mnogo pre počinjao. Najbolje se celokupna slika te ploče sa ornamentikama shvata, ako se onoliko prostora, koliko iznosi od prvih završnih znakova samoga napisa do kraja ploče, zamisli kao manjkajući deo u početku ploče. Na taj način se pokazuje najverovatnijim, da je sam napis na početku morao imati ista tri znaka, kao i na svršetku, i onda tome odgovarajući prazan prostor sa produženom ornamentikom toliko, koliko je potrebno da natkrije tri završna znaka.

To znači, da od teksta na napisu ne bi falilo ništa, ni tempore ni temporibus, ni ducis, nego da bi tekst počinjao sa Branimiri i imao smisao Branimirovih godina »Hrista, od kako od svete Device svetu plot primi« DCCCLXXX. Tako bar izlazi, ako se ono napred, što na ploči možda manjka, shvati simetrično. Ali, može lako biti da čak ni to nije potrebno. Možda je zaista cela ploča izgledala ovako kao što to reprodukcija pokazuje. Zato bi govorio baš gornji red ornamentike, koji pokazuje, da mu ništa ne fali i koji bi svakim dodavanjem morao biti kraći nego dolnja ornametnika i nego napis, jer bi se kod potonjega svega makar i minimalno nešto dodavalo, dok se to kod gornje ornamentike ne bi moglo činiti. Ako je na primer ta ploča bila usa-

đena nad vratnicama crkve onda je lako moguće, da je ovako počinjala i ovako svršavala. Kratki smisao napisa bio bi »Branimirovih godina 880«, što nije drugo, nego oznaka godine 880 ali s time, da je tada tj. 880 god. vladao Branimir, što bi značilo, da je napis, kao i cela ploča sa obe ornamentike načinjen i postavljen godine 880 za vladanja Branimira. Ali nije ni to poslednja mogućnost. Ovakav napis mogao je biti i spomen napis na smrt kneza Branimira tj. na godinu njegove smrti. Ne, nagrobni spomenik, o čemu naravno ne može biti govora, jer bi taj drukčije glasio i imao odgovarajući tekst, nego zapis za uspomenu postavljen na crkvenim vratima, možda u crkvi, gde je Branimir sahranjen, a možda i samo u crkvi, gde je za života bolazio. Tek smisao napisa »Godina 880 Branimirovih« može značiti i da se time označava, da je ili crkva podignuta, ili neka prepravka izvršena, ili u opšte neki spomen sačuvan, pa možda i samo poseta kneza Branimira i zato navedene godine sa njegovim imenom, a može značiti i da je te godine Branimir umro.

Stvar je arheologa i stručnjaka, da sve mogućnosti smisla toga napisa pronađu i ocene, a nije to stvar ovih izvoda, koji se bave pismom pape Ivana VIII, Montemero duci i koje prema tome može, da zanima broj godina, koji je na toj ploči označen i to, ne samo u tom smislu, da se vidi, koliki je taj broj, nego i da li je on postavljen zaključeno i svršeno, tako da je njegova postava konačna. A to pitanje rešava sam napis potpuno jasno i odlučno. Brojevi su stavljeni na koncu napisa u dva reda. U gornjem redu su brojevi DCCC pa jaki znak završetka. Ispod toga su brojevi LXXX i isto tako jaki znak završetka. I posle svega toga jedan još jači znak, da je time i sam napis završen.

Prema tome gledajući spomenutu reprodukciju vidi se jasno, da u pogledu teksta napisa ništa ne fali ili, ako se to ne prihvata i u pogledu početka napisa, da u pogledu njegovoga svršetka ništa ne fali. Gledalac, dakle, stoji pred jednom pločom, koja je kompletna ili, bar koja je kompletna u onom pogledu, koji je ovde relevantan, i vidi, da je to usčuvana ploča, sa navedenim napisom i godinom 880 postavljenom tako, da potpuno isključuje dve stvari: Prvo, da je na samu ploču trebalo još dodati brojeva, jer se je to moglo učiniti na dovoljnom prostoru, gde su spomenuta tri znaka, a isto tako i na taj način da se ova tri znaka samo malo pomaknu i broj L doda u gornji red, brojevi XXX maknu malo na levo i onda njima doda još jedan broj, a drugo, da o kakvoj potrebi dodavati ovoj ploči neku drugu ploču sa brojevima ne može biti govora, jer da se je to htelo, kao što je rečeno bilo je mesta na prvoj ploči.

Na drugoj ploči, koja je i bez ornamentike i koja je u prvoj polovici prazna, ono, što je glavno jeste broj VIII, s tim brojem, ako se

on čita zajedno sa gornjom pločom dobija se mesto godine 880 godina 888.

Gledajući gornju ploču ko da se ne zapita, ako se je to htelo zašto se na toj gornjoj ploči onim rimskim brojevima nije dodao još i br. VIII, kada je zato toliko mesta bilo.

Pogled na jednu i na drugu ploču dovodi do toga, da su to bez ikakve sumnje i potpuno jasno dve posebne stvari. U prvoj ploči imademo izrađeni potpuno svršeni spomenik sa imenom Branimira i godinom 880. Ne može biti nikakve sumnje, da je to originalni spomenik, da je on tako koncipiran, tako izgrađen, i tako završen, kao što nam se na spomenutoj reprodukciji pokazuje.

Prema tome nema mogućnosti govoriti o te dve ploče u jedan mah i kao o jednoj stvari. To bi značilo preći preko tako eklatantnih kriterija, kao što su pre svega sama gornja ploča kao takva, u svojoj harmoničnosti, izrađenosti i svršenosti, a što je glavno i potpunoj ispunjenosti sve do njene sopstvene naznake, da je ona svršena. Na dalje, kao što je okolnost i činjenica, da druga ploča svega toga ne pokazuje nego pokazuje stvar bez ornamentike, bez popunjenosti, na pola praznu imajući samo brojeve, koji se ne mogu smatrati, nego da zajedno s takvom pločom pokazuju, da su nešta drugo odvojeno od gornje ploče, te su prema tome imali biti ili na nekom drugom mestu, ili ako ovde kao pridodatak gornjoj ploči, onda bez sumnje to svakako kao neki naknadni dodatak, jer, de origine, da se je to, što stoji na toj drugoj ploči htelo već kod izrade i postavljanja prve ploče, onda bi to na prvu ploču i došlo, jer je, kao što se to mora uvek ponovo naglasiti, na prvoj ploči bilo dosta mesta, da se metne godina 888, kao što je metnuta godina 880. Nadalje značilo bi to i preći kriterija samih slova. Već na prvi pogled slova na gornjoj ploči i na dolnjoj ploči nisu ista, nego su različita. Ona na dolnjoj ploči možda pokušavaju, da imituju gornja slova, ali su drukčija. Ne samo veća i deblja, nego i grublja, tako da će biti, da su jedna i druga iz različitoga vremena.

Ali taj jedan znak, koji govori protiv pomisli, da je na dolnjoj ploči pokušaj imitacije slova gornje ploče, to je znak kratice na pretposlednjem slovu I, koji je izrađen potpuno u stilu samih tih slova na drugoj ploči. On je u znaku spirale, a ne u znaku crte i to tako oštro izražen, da ne može biti govora o kakvoj slučajnosti, nego samo o svesnoj namernosti. Kratice na gornjoj ploči, a ima ih srazmerno mnogo, jesu beziznimno ravne crte. Da se je na dolnjoj ploči mislilo na imitaciju gornje ploče kratica bi i tu bila crta, a ne spirala. To bi bio dovoljan razlog, da se ne primi pomisao na to, da bi dolnja ploča u opšte bila rađena sa namerom da vredi kao produženje gornje ploče, jer ne samo, da bi se imitacija sprovela u kratici, nego i u slovima, te da bi verovatno u tom slučaju i druga ploča imala ista slova

kao i prva, a ne bi druga ploča imala od prve ploče sasvim različita slova.

I na posletku, to bi značilo preći preko najglavnijega kriterija, koji se sastoji u tome, što na prvoj ploči ima mesta, da se pukim dodatkom jednoga broja izrazi ono, što se je izrazilo na drugoj ploči, a međutim taj broj VIII koji to izražava, ne samo da nije stavljen na prvu ploču, nego je mesto toga, kao što smo vidili, jasno izražen završetak te ploče, kao dokaz, da posle toga nema ništa više da sledi, niti kakav daljni broj na toj ploči, a još manje jedna dalnja posebna ploča sa svrhom da završnom broju na prvoj ploči doda još jedan broj.

Iz okolnosti, da s dolnjom pločom ipak ne pokušava imitirati gornja ploča, nego da dolnja ploča pretstavlja od gornje ploče nešto drugo, odvojeno i posebno, mora se zaključiti, da onome, koji je dolnju ploču pravio ili nije gornja ploča bila ni na pameti, jer je nije ni poznavao ili je tu dolnju ploču radio, kao naknadni dodatak gornjoj ploči, ali bez ikakvoga obzira na gornju ploču, njenu ornamentiku i njena slova i brojeve i njihovu karakteristiku.

Može li se, kraj takvoga stanja stvari pomisliti na to da bi dolnja ploča poticala od iste ruke, kao i gornja. Zar nije mnogo prirodnija misao, da bi, kada bi se radilo o korekturi majstora gornje ploče svoga sopstvenoga dela, to bilo sasvim drukčije izrađeno. Ili bi se, ako je materijala bilo dovoljno, a stručnjaci bi mogli reći, kakav je to kamen i da li ga je moglo biti dovoljno, napravila naprosto nova ploča, ili bi se, ako nije materijala bilo dovoljno, dodala jedna ploča, koja bi, svojim stilom bez sumnje bila tako izrađena, da odgovara gornjoj ploči i da joj ne kvari harmonije.

To znači, u najmanju ruku, da bi onda dolnji brojevi i slova radi harmoničnosti došli na sredinu i to sa istim izgledom gornjih slova, kada bi ih ista ruka radila. Ovako, sravnivši kriterije jedne i druge ploče, nameće se zaključak, da je sasvim neverovatno, da je dolnja ploča nastavak gornje, a ako jeste, da ona pretstavlja takvu grubost i bezobzirnost prema harmoničnosti gornje ploče, da je sasvim isključeno, da to može biti od istoga majstora i iz istoga vremena i da je verovatno, da ta dolnja ploča mora pretstavljati jedan bezobzirni dodatak iz kasnijeg vremena, ali svakako iz vremena, kada su morali već davno otpasti onaki posjetnici te crkve, gde je gornja ploča stajala, koji su osećali harmoničnost gornje ploče i za koje bi bila sasvim nemoguća kraj te gornje ploče grubost dolnje ploče i kada su posetnici te crkve verovatno bili samo još ljudi puni svojih briga i teška života, čije oko se nije zadržavalo na disharmoniji, koju te dve ploče zajedno uzete pokazuju.

Kad, kako i zašto je pravljena ta dolnja ploča, da li za drugo nešto, ili kao dodatak, naravno naknadni, gornjoj ploči, na to pitanje je teško odgovoriti, ali je lako odgovoriti na pitanje, šta pretstavlja prva ploča.

Ona pretstavlja spomen Branimira sa godinom 880 izrađen, svršen i završen, a njegovo značenje vidi se najbolje, ako se pretpostavi stvar bez komplikacija, tj. ako se uzme da kao izvesno postoji samo taj spomenik sa godinom 880, a da onaj dodatak pretstavlja nešto u svakom pogledu potpuno neizvesno, osim izvesnosti, koja leži u tome, da to nije sam spomenik ni deo onoga spomenika, koji je pretstavljen u spomenutoj gornjoj ploči.

To znači, da se kod pitanja prosuđivanja smisla i značaja pisma pape Ivana VIII može i sme uzeti u obzir, samo ono, što jasno i bezprigovorno može da postoji kao Branimirov spomenik, a to je samo gornja ploča spomenika sa godinom 880.

A evo zašto. To pismo pape Ivana VIII po svom celokupnom sadržaju, po adresi, po tonu, odlučnom i imperativnom, koji je (bibliotekar Anastasije do 879 a od 879 do 882 Zacharias od Anagni) za Ivana VIII tako karakterističan, pisano je očevidno hrvatskom knezu Mutimiru, dakle za života pape Ivana VIII. Pošto dosadanji izvori, koje poznajemo ne spominju Branimira preko godine 880, značajno je da i ovaj najzanimljiviji i najvažniji izvor isto tako u pogledu Branimira ne ide dalje od 880.

To bi značilo, da su naprosto kazavši, izvori, koji se na Branimira odnose, podudarni do 880, a da ih dalje nema. Pošto pak pismo Ivana VIII na hrvatskoga kneza Mutimira može biti samo za života Ivana VIII onda to znači samo između onoga vremena, koje ti izvori za Branimira navode i vremena smrti Ivana VIII tj. decembra 882. To bi značilo, da za pismo Ivana VIII knezu Mutimiru dolazi u obzir vreme od 880—882 a to bi opet značilo, da vreme promene na prestolu od Branimira do Mutimira može također biti samo od 880—882. Tako bi se pismo Ivana VIII onda moralo čitati kao pisano hrvatskome knezu Mutimiru između 880 i 882. Takvom čitanju u samim izvorima nema zapreke i po njima ne može nastati ona zapreka, koja leži u tome, da se kao godina promene vlasti od Branimira na Mutimira uzme tek godina 892. Iz toga bi onda sledilo, da se kao historijski materijal nalaze na jednoj strani pisma Ivana VIII, uključiv tu i pismo na hrvatskog kneza Mutimira, kao i svi ostali izvori uključiv tu i ovaj najvažniji Branimirovog spomenika u kamenu od god. 880. I kada bi samo taj historijski materijal postojao nikada ne bi nastala sumnja o tome, kome je pismo Montemero duci upravljeno, nikada ne bi nastala pomisao na srpskog kneza Mutimira, niti potreba neodrživih pretpostavki sa obnovljenom Panonskom metropolijom, sa Metodijem i sa autohtonim Srbima i Hrvatima još u vremenu, pre njihovoga doselenja na Balkan. Od svega toga ne bi nastalo ništa, jer tome da se uzme pismo pape Ivana VIII kako je adresirano tj. na kneza Mutimira, kao hrvatskoga kneza, ne bi bilo nigde zapreke u celom historijskom materijalu. Prema tome može se uzeti da je pismo pape Ivana VIII

upravljeno hrvatskom knezu Mutimiru i da je prema tome pismu Mutimir morao biti hrvatski knez još za žitova Ivana VIII, a pošto izvori nemaju Branimira posle 880 onda u vremenu između 880 i 882. Pismo Ivana VIII uzeto dakle, kao adresirano hrvatskom knezu Mutimiru ne bi bilo u sukobu sa izvorima. Treba samo pretstaviti celokupnu sliku historijskog materijala, naravno osim spomenute dolnje ploče Branimirovog spomenika, koja tu ne spada, pa da se vidi, kako se po tome materijalu nikakav razlog ne pojavljuje protivan tome, da se pismo Ivana VIII uzme kao pisano hrvatskome knezu Mutimiru, pošto iz toga materijala sledi, da je ono moglo biti pisano između 880 i 882, kada je papa Ivan VIII još živio, a izvori Branimira vise ne spominju.

To znači sledeće: Papa piše Montemero duci. Po sadržaju i po tonu kao i po zahtevu, a i po samome izrazu diocesis Pannonensium on piše hrvatskome knezu Mutimiru. U celokupnom historijskom materijalu nema zapreke, da se to pismo čita kao što je napisano i adresirano, pa ni u kamenom spomeniku Branimirovu, reproduciranom u Radu Jugosl. Akademije u Zagrebu.

A to znači, da se je promena na prestolu između Branimira i Mutimira morala dogoditi između 880 i 882. Dotle je sve u redu, pa tako je i sa pismom Ivana VIII.

Ali na to se pojavljuje opisana ploča na kojoj stoji godina osma sa šestom indikcijom. To je posebna ploča i tek sa njom dolazi komplikacija, u tom smislu, da bi se Branimirov spomenik od godine 880 korigirao na godinu 888, što je onda historičare navelo, pošto se hrvatski knez Mutimir pojavljuje u listini od 892 na to, da vreme promene na prestolu od Branimira na Mutimira uzmu za tu godinu, kada se Mutimir na listini pojavljuje. Prema tome ne postoji smetnja čitanju pisma pape Ivana VIII, kao pisanoga hrvatskom knezu Mutimiru u Branimirovom spomeniku od 880, nego takva smetnja nastaje tek u ploči u kojoj o Branimiru nema ni reči i koja sadrži samo brojeve i slova, a da se ne zna, na što se to uopšte odnosi.

To znači, da po sebi ni ta ploča ne pretstavlja smetnju takovome čitanju pisma Ivana VIII, nego da takvu smetnju pretstavlja tek pokušaj, da se ta ploča dovede u vezu sa pismom Ivana VIII i na taj način provede korektura od originalne godine 880 na godinu 888.

A može li se takav pokušaj primiti? Proti tome govori već sama činjenica, da se pismo pape Ivana VIII nalazi sa svim izvorima o Branimiru na jednoj strani, dok se na drugoj strani nalazi samo ta druga ploča, na kojoj o Branimiru nema ni govora. No protiv takovome pokušaju govori i sam historijat nalaza. Evo, šta o tom nalazu izveštava 21 decembra 1872 zemaljskom narodnom muzeju u Zagrebu, njegov poverenik Don Mijo Jerko Granić (Rad XXVI str. 99—102). On je bio 1871 župnik u Gornjem Muću kotara Sinjskoga u Dalmaciji, kamo je

došao s proleća 1869. Šesnaestog avgusta počeo je tamo kopati nov temelj za novu crkvu. I sada treba doslovno preneti šta on dalje kaže u svome izveštaju ravnateljstvu zemaljskog narodnog muzeja u Zagrebu: »Peti ili šesti dan kopavali su se gornje strane stare crkve. Pri ćoši k zapadnoj strani · našli nadgrobnicu MAVRITIVS, ARSH..... PRIM..... Sva ostala slova bila su sasvim izglođena. Ponovio priporuku, da kopaju a pomnjom i da mi ne bi ištetili kakav napis, a ja nepristajno kod njih. Sve ti je bilo greb do greba, a na mjesti od tri greba jedan na drugi. Nije ni dvi ure prošlo, a eto kopač kaže: »meni napojnica, a evo vami ljepo udilane stiene«. Stiena je ležala izvrnuta i poprijeko prema starijemu zidu blizu pet nogu ispod zemlje pokraj greba, komu ona nije služila ni za što. Očevidno ta je stiena ili se tute sama koturila ili je bila bačena jali prislonjena pa s vrijemenom ostala nasuta. Izvadili prvi komad, isprali ga od zemlje i s velikom mojoj radostju štijem na njemu Branimir. Kako bi koj drugi komad izvadili, jednako bi ga činio oprat, pa onda prislonio redom uz prvi. Onakih skraćenica nisam nikad prije vidio, i zato mi je bilo pomučno štiti i razumieti. Netom sam ga proštio, učinio, da ga zidar sastavi priljepivši tri veća i dva manja komada i donio u moju kuću, i istu stvar javio u Nar. Listu br. 76, 23 rujna evo ovako. »Buduć dobili malu pomoć od hiljade fiorina, stali smo širiti i podizati ovu župničku crkvu, posvećenu sv. Petru. Kopajuć temelj našli smo sa strane jednog greba stienu bijelicu napisanu, a vas napis čudnovatim skraćenicam. Nijesam starinar, ali čini mi se, da sam dobro shvatio i proštio napis koji glasi ovako (njegov latinski tekst nema svrhe ovde prenositi, jer je to pitanje Račkovim čitanjem rešeno, tek treba naglasiti, da nalazač čita i navodi godinu 880).

To bi bilo odmah druge godine svoga vladanja. Govori se i po pridaji da je starinaska crkva bila posvećena B. D. Mariji, i da je bila razorena. Stiena nije iz ovih ruda, liepo je izdjelana i nakićena, ali po nesreći razbijena u tri komada. Ima i ispod nje rimskih brojeva i malo slova, a ne znam šta znače: vidi se, da je to od druge ruke i kasnijega doba. Neka se o napisu ovom bave starinari, ne bi li se što naše domaće povijesti dalo po njem razjasniti. Sve prostrano grobište okolo crkve posuto je strašnim mašetim. Kopajući držim, da bi se našla još kakva uspomena«. Drugi je istu stvar kasnije javio talijanski u br. 92, a napis utiskao ovako »(iz istoga razloga i ovde se ne ponavlja latinski tekst, ali treba naglasiti, da i tu stoji godina 880). Kaže da brojevi i slova ispod napisa točnije bilježe doba, a u to i ja se slažem s njime, pak i u to, da je ovaj napis morao biti gornji prag kakvih nutrnjih vrata, nego ja kažem baš vrata o podnevne strane oltara, od koga napisa imao sljediti jedan red kitno narizanim stiena (od kojijeh našli smo više komada) do drugoga praga iznad vratah sa

sjeverne strane. I tako cienim, da i oni drugi prag imao nositi na sebi drugi napis. Je da sreće da nađemo i njega«.

To je eto onaj deo izveštaja onoga pisca, koji je Branimirov spomenik našao. Kao što se vidi iz reči »tri veća i dva manja komada« nije u opšte nađena nikakova ploča, nego samo komadi. Reči izveštaja od »tri veća i dva manja komada« odnose se i to tri komada, kao što se iz reprodukcije vidi, na gornju ploču, a dva komada na donju ploču, prema tome te se reči odnose i na gornju i na dolnju ploču, ali ih nalazač obje dobro razlikuje.

Prema tome ova dolnja ploča zapravo sastoji se upola iz napisanog dela, a upola iz praznog, i kako je to tek sastavak nalazača pitanje je, da li onaj prazni deo u opšte spada na puni deo ili je možda taj puni deo samo jedan deo teksta, koji je bio na drugom komadu ili komadima, koji su se izgubili. Izgleda, da ide jedno i drugo zajedno, ali ne mora biti, jer spojnica u slovu e nije jasna. Ali ako i ide, značajan je prvi utisak nalazača, da je to od druge ruke i kasnijega doba. U ostalom sam nalazač citira slova jedne »nadgrobnice«, koja je pri istom iskopavanju nađena. Od onoga, što je na toj »nadgrobnici« ostalo vrlo je malo. Za sve ostale kaže nalazač: »Sva ostala slova bila su sasvim izglođena«. Da li je to mogao biti slučaj i kod prve pole dolnje ploče, to se po reprodukciji ne može tačno odrediti, jer se po reprodukciji samo vidi, da je kamen dolnje ploče drugačiji, nego kamen gornje ploče, a da li su praznine bile ikada čime ispunjene to se ne može viditi. Po slovu E, kojim slovom napis na dolnjoj ploči počinje izgleda da nisu, ali ako nisu to je jednako moguće i da te praznine u opšte ne spadaju na ono, sa čim su sastavljene. Ako pak spadaju, onda su one najrečitiji dokaz o tome, da je dolnja ploča, ako je ikada bila dodana gornjoj ploči, morala biti dodana kasnije, posle 880, valjda u nameri korekture te godine 880. Samo, što bi ta korektura osim svega ostaloga, što je o njoj rečeno, bila još i jako providna.

Očito je trebalo broju DCCCLXXX dodati broj VIII, da bude DCCCLXXXVIII. Na samoj originalnoj ploči to se naravno više nije moglo učiniti, jer je ova kao što je rečeno, ne samo faktično, nego i formalno tj. sa odgovarajućim znacima završena, pa bi se ispravka poznala i vidilo bi se, da je tekst napisa u pogledu godine naknadno prerađen.

Bilo je dakle naprosto nemoguće na originalnu ploču išta dodati. Majstor kamenorezac osigurao se je proti tome vrlo radikalno sa dva velika znaka kod dva reda brojeva i sa trećim završnim znakom. Ako bi se dodavanjem broja VIII još i uspelo nekako dolnji završni znak prikriti, što je neverovatno, ostao bi gornji završni znak i konačni znak, koji bi se morali, bar konačni znak, ukloniti, da se ne vidi prepravka, što je bilo nemoguće.

A i sama asimetrija, koja bi u tom slučaju na gornjoj ploči nastala, kod potpuno simetrična dva reda rimskih brojeva na kraju napisa onemogućavala bi već sama po sebi svaki dodatak.

I onaj, koji je došao na pomisao, da naknadno provede korekturu broja godina na originalnom spomeniku, učinio je to u stvari vrlo naivno, jer je, naravno, ako je u opšte takav slučaj i postojao, i ako su delovi dolnje ploče sačinjavali tu dolnju ploču, originalnom spomeniku naprosto dole dodao usku ploču i na njoj stavio tek na drugom njenom delu ono što je hteo, zar u misli, da će to onda izgledati kao nastavak napisa gornje ploče i u realnosti, a ne samo u njegovoj zamisli. Originalni spomenik tj. gornja ploča celokupnom svojom izradom i na njoj stavljenim godinama pokazuje, da je bila i izrađena one godine, za koju je bila određena tj. godina 880. Pomisao, da se je zabunio sam majstor, sasvim je dakle već sama po sebi isključena, jer onaj, ko sastavlja spomenik ovakve pomne i detaljne izrade i u slovima, bez sumnje je morao znati, kome pravi spomenik i za koju godinu, pa je bez sumnje isto tako pomno to i jedno i drugo na spomenik stavio. Dolnja ploča, dakle, može samo pretstavljati naknadnu korekturu, koja to u ostalom, kao što se vidi, ni ne sakriva. Korektura je izvedena i naivno i, prema finoj koncepciji originalnog spomenika, može se reći i primitivno. Pošto pak pismo Ivana VIII pokazuje, da je još za njegova života morala nastati promena od Branimira na Mutimira, može se reći, da je korektura izvedena i neistinito. Za Branimira posle 880 godine nema spomenika, pa je dodatak dolnje ploče očito naknadna stvar, ne od ruke samoga majstora originalnoga spomenika, koja protivreči pismu pape Ivana VIII, iz koga se vidi, da će godina 880 na originalnom spomeniku biti historijski ispravno navedena godina.

Godina pak 888 protivna svim izvorima, pa i samom originalnom spomeniku, ne će biti ispravna, nego želi taj spomenik preraditi. Već je spomenuto, kako je u prvi čas i sam nalazač originalnoga spomenika i one druge ploče sve to prepoznao prema njegovim rečima: »Ima i ispod nje (ovo se odnosi na originalnu ploču tj. na sam spomenik) rimskih brojeva i malo slova, a ne znam što znače, vidi se, da je to od druge ruke i kasnijega doba«. I taj njegov prvi refleks ostaje i posle najpomnijeg promatranja tih rimskih brojeva i malo slova ispod originalnoga spomenika, za koje se zaista ne zna šta znače. Zaista se o toj drugoj ploči ne može bolje reći nego ono, što je rekao nalazač, da se vidi, da je napis na toj drugoj ploči od druge ruke i kasnijega doba. Iz kojega doba to se naravno ne može znati, ali svakako iz vremena posle god. 880. I prvo čitanje nalazača ima god. 880. Isto tako imade tu godinu 880 i talijanska objava toga nalaza u listu Nazione br. 92 u Splitu iz godine 1872. Međutim po tvrdnji nalazača talijanska objava pretstavljala bi prvu upotrebu one druge ploče, uzi-

majući da druga ploča točnije bilježi dobu, sa čime se onda slaže i nalazač. No najzanimljivije je, da nalazač kaže, da je zapravo kopanjem otkriveno jedno groblje. »Sve ti je bilo greb do greba, a na mjestima do tri greba jedan na drugim«. A to po nalazaču vredi i za originalni spomenik: »Stiena je ležala izvrnuta i poprieko prama starijemu zidu blizu pet noguh zemlje pokraj greba komu ona nije služila ni za što. Očevidno ta je stiena ili se tute sama koturila ili je bila bačena jali prislonjena pa s vrijemenom ostala nasuta«.

Kao što se vidi, originalni spomenik nađen je u groblju, što potvrđuje nazalač još i rečima: »Kopajući temelj našli smo sa strane jednog greba stienu bijelicu napisanu, a vas napis čudnovatim skraćenicama«. Originalni napis sa godinom 880 nađen je dakle, kao što se vidi pod zemljom u jednom starom groblju pokraj jednoga groba. A tu je nađena i ona druga ploča. Verovatno ima pravo nalazač, koji je još vidio sve na licu mesta, da će biti, da je sve to tu bilo bačeno, a bačeno je verovatno bilo, jer su to bili samo komadi, a ne očuvane ploče, za koje očigledno nije bilo nikakvog razumevanja u onoga, ko ih je tu bacio. I tako bi se eto sa svim okolnostima zajedno pokazalo, da pismo pape Ivana VIII u suglasju sa svim ostalim izvorima može i treba da se čita, kao pismo napisano hrvatskome knezu Mutimiru, koji je prema tom pismu još za života pape Ivana VIII, dakle pre konca 882 odmenio Branimira na prestolu.

Jedino, što bi proti tome govorilo bio bi naknadni bar osam godina kasnije prepravljeni dodatak originalnom spomeniku od 880 na gore opisanoj drugoj ploči, koja je kao jedna mnogo kasnija korektura jednog originalnog spomenika prvo, kao takva potpuno providna, a drugo nejasna, da li u opšte na originalni spomenik makar i kao naknadna korektura spada, ili je to predmet jedne sasvim druge stvari, koji je slučajno sa drugim stvarima u komadima bačen tamo, gde su ležali i komadi originalnog spomenika. I eto radi takvoga više nego problematičnoga izvora, treba da jasno pismo pape Ivana VIII izgubi i svoj sadržaj i adresu i mesto toga primi jedan sadržaj i jednu adresu, na koju očigledno papa Ivan VIII ni mislio nije, i što je glavno, što se ni održati ne može.

Radi jedne tako problematične stvari, kao što bi bila korektura jednog originalnog spomenika, tek posle najmanje osam godina, trebalo bi da se ne primi originalni spomenik, nego njegova korektura.

Ona druga ploča, dakle, sa svojim natpisom u najboljem za nju slučaju ne može pretstavljati više, nego pokušaj korekture jednog originalnog napisa, posle njegovih osam godina.

Šta bi se za takvu stvar reklo, da se nije našla u kamenu, nego na papiru, i ne uklesana, nego tintom ili inače napisana. Ako bi još i u tom slučaju takva korektura posle osam godina bila isto tako providna i naivna, zar ne bi sa strane čitaoca bila shvaćena onim, što ona

u takovom slučaju jeste tj. naknadnom korekturom originalnog spomenika. I zar se onda ne bi historija pisala po originalnom spomeniku, nego bi se pisala po njegovoj toliko kasnijoj problematičnoj korekturi. I to već samo po sebi, čim se jedno prepozna kao originalni spomenik, a drugo kao takva korektura. A kamoli kada postoji jedno takvo pismo, kao što je pismo pape Ivana VIII, sa kojim se slaže originalni spomenik, a ne slaže ta problematična korektura. Zar bi takva naknadna problematična korektura mogla i časa da dovede u sumnju smisao i adresu pisma pape Ivana VIII, kada to pismo u sumnju ne dovodi, nego ga potvrđuje sam onaj originalni spomenik, koji se naknadno korigira. Ali na posletku sve ako se i uzme, da dolnja ploča ima veze sa gornjom, a što može značiti samo korekturu gornje ploče, zar se može izbeći pitanju, šta je upravo mogao biti razlog i čemu je imalo služiti, da se broj godina na gornjoj ploči korigira. Tome pitanju ne samo da se ne može izbeći, nego je ono vrlo važno.

Kao što se vidi, ispitom predmeta mora da se naposletku iskristalizira alternativa, koja se sastoji u tome, da ili dolnja ploča sa originalnim spomenikom nema u opšte nikakve veze, nego pretstavlja deo jednog drugog predmeta, ili ako ima veze onda ona pretstavlja jednu kasniju korekturu gornje ploče.

Alternativa, dakle, postavlja pitanje, zašto i čemu takva naknadna korektura. Na originalnom spomeniku nema navoda o tome, da bi on bio nadgrobni spomenik. Rečeno je već, da je to isključeno. To naravno znači samo prema onom, kako nadgrobni spomenici izgledaju. Apsolutno tj. u apsolutnom smislu, naravno, to ne može biti isključeno. No pošto na samom originalnom spomeniku nema nikakovog navoda, koji bi zato govorio, prirodno je uzeti, da se spomenik u opšte ne odnosi na ličnost kneza Branimira, nego na neki drugi događaj, ali čije godine su tačno navedene. To znači godina nekog događaja sa oznakom, da je te godine vladao knez Branimir.

Naravno, da takvim shvatanjem nije sasvim u skladu to, što se na spomeniku ne nalazi ni najmanja aluzija kakvoga događaja, pa ne preostaje drugo, nego uzeti, da se je taj prokazivao na taj način, što se na građevini koju takav događaj pretstavlja, nalazi taj originalni spomenik. To znači, da ako naznaka godine na spomeniku ima ma kakvo drugo značenje, osim značenja smrti Branimirove, da na pitanje o razlogu i svrsi korekture nema odgovora. Jer se tek ne može pretpostaviti, da majstor — klesar nije znao godinu izrade svoga dela.

I sada, ako spomenik sa naznakom godine ima da znači ma šta drugo, a ne smrt Branimirovu, kraj nemogućnosti pomisli, da se majstor vara u godini svoga dela, zar se ne postavlja samo od sebe pitanje, pa čemu onda korektura godine 880 ako ta godina ne pretstavlja godinu smrti Branimira. Ako je Branimir živio i posle godine 880 i kao

što to kaže korektura sve do godine 888 čemu onda korektura originalnog spomenika.

Mogao je majstor iz ma koga razloga na neku građevinu metnuti ploču sa oznakom godine 880 i sa imenom Branimira. Time se ne kaže, da je to bila poslednja godina Branimirova. To proizilazi tek iz pisma pape Ivana VIII knezu Mutimiru, za koje je pitanje, da li ga je onaj faktor, od koga je korektura došla i poznavao. Bez toga pisma mogao je godine 880 biti stavljen napis sa imenom kneza Branimira, a da je knez Branimir posle te godine još osam godina živio, kao što to korektura navodi.

Drugim rečima, ako je knez Branimir živio do 888, kao što korektura navodi, a ne do 880, kao što iz pisma Ivana VIII proizilazi, odnosno pravije rečeno, a ne do konca 882 jer dotle je Ivan VIII živio, onda se mora pitati u, čemu tome prejudicira originanli spomenik sa godinom 880. Pa on o životu i smrti Branimira u opšte ne govori.

Istina, ne čini to ni korektura. Pa kada to ne čini originalni spomenik čemu onda korektura. Čemu u opšte ispravljati godinu 880 kada ona ne pretstavlja u opšte nikakovu prejudicionalnost u pogledu vladanja kneza Branimira u opšte. Navodom te godine kaže se samo da je tada vladao knez Branimir, ali dokle je vladao, o tome nema ni reči. Po originalnome spomeniku to je moglo biti do 888, pa i do 892, kada se javlja Mutimirova listina. Ako na napisu ne stoji ništa drugo, nego godine 880 za vladanje kneza Branimira, čemu onda to posle najmanje osam godina korigirati u 888 godinu. Uzeti, da je to učinjeno, da se korigira krivi navod, pogrešan navod značilo bi, kao što je već rečeno da majstor vrši zabunu, pa meće 880 godinu mesto 888.

Još da se radi o arapskim brojevima, gde je radi sličnosti brojeva zabuna moguća, ali kod rimskih brojeva, kao što to i sama ta druga ploča dokazuje, to je naprosto neverovatno. Rimski brojevi isključuju, da je majstor mogao isklesati ploču god. 888 a zabunom metnuti 880. U ostalom tako šta bi se valjda odmah i videlo i sam bi majstor ili načinio novu ploču, što je najverovatnije, ili bi on izveo korekturu, ali onda na način da bi se vidila i njegova ruka i njegova umetnička koncepcija i umetnička izrada i smisao za simetriju i ornamentiku na korekturi kao i na originalu. Prema tome ne preostaje drugo, nego vratiti se navedenoj alternativi. Ili druga ploča ne spada k prvoj, ili je ona kasna posle osam godina izvedena njena naivna korektura. Prema tome ne može se izbeći pitanju zašto i čemu takova korektura. Zalud se prave kombinacije. Objašnjenje bi se moglo naći samo onda, ako bi se uzelo, da je onaj faktor, koji je izveo korekturu morao gledati u Branimirovom spomeniku tekst, koji sadrži godinu smrti kneza Branimira. Tada bi korektura mogla biti pojmljiva.

Ali iz toga bi onda sledilo, da je Branimir zaista umro 880, kada se to korigira, kao i to, da je originalni spomenik Branimirov u stvari

pretstavljao, ako ne njegov nadgrobni spomenik, a ono spomenik o godini njegove smrti. I tu je onda opet, kao i kod neke građevine moguće dvoje. Ili, da je Branimir zaista umro 880 i to majstor klesar ispravno naveo, ili da je umro 888 i majstor klesar pogrešno naveo. Ali i tu bi vredilo ono, što je rečeno već napred, da bi ispravka došla od ruke samog majstora i odgovarala njegovom majstorluku.

Prema tome, na pitanje, zašto i čemu korektura mogao bi se naći odgovor samo u uzimanju, da je majstor-klesar sa njegovim originalnim spomenikom zabilježio godinu 880, kao godinu smrti kneza Branimira, i da je to posle osam godina neko korigirao u godinu 888, da li zato, što je u godinu verovao, ili iz kog drugog razloga o tome nema kontrole. Ako bi dakle ploča sa korekturom na 888, godinu pretstavljala korekturu za to što je odnosni faktor u ploči sa godinom 880 gledao godinu smrti kneza Branimira, koju je naknadno iz njegovih, nama ne pristupačnih razloga korigirao, onda takvo objašnjenje korekture dovodi do alternative, koja se sastoji u tome, da, ili originalni spomenik Branimirov pretstavlja zaista spomenik u godini njegove smrti, a ona druga ploča korekturu te godine, ili ta druga ploča nema nikakve veze sa originalnim Branimirovim spomenikom.

Pošto pak originalni Branimirov spomenik nema navoda, po kome bi on bio ili nadgrobni spomenik ili spomenik o smrti kneza Branimira, ne ostaje drugo, nego doći do zaključka, da ova druga ploča u opšte ne spada na prvu i da sa njom nema nikakove veze i da je do te veze došlo samo na taj način, što je kod nalaza i jedno i drugo i prva i druga ploča nađena, izgleda, ili u nekom grobu ili pored nekog groba, ali pod zemljom zajedno. Odnosno pravije rečeno, što su ti komadi nađeni zajedno (tri i dva svega pet) i od strane nalazača sastavljeni u dve suvisle ploče i tako počam od pisca u Dalmatinskom Nazione, koji je korekturu shvatio kao pobližu oznaku, što je u ostalom isto što i korektura, uzimani kao jedan tekst, kao da postoji jedan originalni spomenik sa godinom 888.

To je onda naravno moralo dovesti do toga, da se Branimirovo vladanje shvati, kao protegnuto do 888, a, pošto se knez Mutimir pojavljuje tek u listini od 892, onda i do 892.

I tako se možemo vratiti na ono, što je napred rečeno, a to je, da je zaista taj broj 892 jedina smetnja, da se pismo Ivana VIII shvati onako, kako je napisano i kako je adresirano. I taj broj je zaista onda bio razlog, zašto se je to pismo prenelo na srpskog kneza Mutimira, i zašto je došlo do zaista mučnog i teškog pokušaja, da se taj srpski knez Mutimir utvrdi kao adresat pisma pape Ivana VIII.

Kao što se sad iz svega navedenoga vidi to niti je održivo niti je potrebno. Po svom sadržaju i po svojoj adresi pismo Ivana VIII pisano je hrvatskome knezu Mutimiru, a ne srpskom knezu Mutimiru i teško se je oteti pitanju, kako bi se iz sukoba pisma Ivana VIII i spo-

menute korekture originalnog Branimirovog spomenika izašlo, da Porfirogenit nije zabilježio ime srpskoga kneza Mutimira, pa da se zato ime na srpskoj strani nije znalo.

Onda bi preostalo samo to, da se ili prave kombinacije bez sigurne podloge, kao na primer sa Mutimirom posavske Hrvatske, ili vremenske kombinacije sa Mutimirom kao kneževićem. A možda i ne. Možda bi okolnost, da je sukob između pisma pape Ivana VIII kao pisanoga hrvatskome knezu Mutimiru i korekture Branimirovoga spomenika sa godinom 888 bezizlazan, dovela dotle, da se ta korektura ne primi za to, što je do nje na opisani način došlo, nego da se ona i svestrano ispita. Dok to nije učinjeno, i dok se ne pruže čvrsti i neoborivi dokazi, da takva naknadna korektura jednoga originalnog spomenika u kamenu može da pobija jedan drugi originalni spomenik na papiru, kao što je pismo pape Ivana VIII Montemero duci sa punim pravom se može i mora odgovoriti glede druge uvodno ovde spomenute alternative tj. glede drugog njenog pozitivnog dela, koji se sastoji u pitanju da li pismo pape Ivana VIII jeste pisano hrvatskome knezu Mutimiru, na taj način da se odgovori, jest to pismo je pisano hrvatskome knezu Mutimiru.

A da je to tako možda najbolje svedoči sama spomenuta korektura, jer da nije tako, te korekture ne bi ni bilo. Da je pisano srpskome knezu Mutimiru značilo bi, da ne sadrži implicite tvrdnju, da Branimira bar na vlasti posle 882 nije bilo, usled čega ne bi bilo ni spomenute korekture originalnog spomenika.

Ta korektura odaje da Branimir verovatno već posle 880 nije bio, bar na vlasti, radi čega je potrebna korektura, a ta korektura onda potvrđuje pismo pape Ivana VIII iz kojega također sledi da Branimir, bar na vlasti, nije bio posle 882.

I tako bi se pismo pape Ivana VIII pravilno čitalo, ako bi se čitalo onako, kako je napisano po adresi knezu Mutimiru, a po sadržaju hrvatskome knezu Mutimiru. A do pravilnoga čitanja nužno je doći već za to, što od pape Ivana VIII bar što se zapadnog Balkana tiče, predleži vrlo malo materijala, a u to malo materijala nalazi se i toliko puta već ovde, spomenuto to pismo pape Ivana VIII, opsegom najmanje, a značenjem, verovatno, najveće.

Prenošenjem njegovim na srpskog kneza Mutimira odlučno se ingerira u postojeći historijski materijal time, što se u njemu, sadržajno, vrši promena. Hrvatski materijal se smanjuje.

To su poslednje konsekvencije verovatno pogrešno sastavljenih kamenih ploča. A pošto jedan izvesni zaokrugljeni historijski materijal daje historijsku sliku onoga vremena, o kome radi, to izmena takvoga materijala mora doneti i izmenu historijske slike odnosnoga vremena. A to za istorijsku nauku ne može biti irelevantno. I za to prilog čitanju

takvog historijskog materijala ne može također biti irelevantan, pa je stoga potrebno vidiť, kakva slika iz odnosnog historijskog materijala proizilazi, ako se pismo pape Ivana VIII pročita, kao pismo srpskom knezu Mutimiru, a kakva opet ako se pročita kao pismo hrvatskom knezu Mutimiru.

Jedna i druga alternativa daće svoju sliku i onda će se viditi, da li se možda i u samim tim slikama, koje iz te alternative proizilaze ne nalazi dopunski materijal za to, da se pismo pape Ivana VIII Montemero duci zaista imade smatrati pismom pisanim na hrvatskoga kneza Mutimira. Alternativa, pak, tih dviju slika, verovatno, će učiniti sasvim suvišnim svako daljne obrazloženje na oko dosta nerazumljive okolnosti, da može jedno tako malo pismo, bolje reći jedan tako mali odlomak jednoga pisma, kao što su ciglo četiri rečenice u tom papinom pismu proizvesti potrebu šire rasprave i svestranih izvoda.

Na strani 199 svoga Priručnika Šišić za pisma odnosno odlomke pisama pape Nikole I, pape Ivana VIII i Stjepana VI, od kojih kaže da je do nas došao samo oveći ulomak registra Ivana VIII i to od 1 septembra 1876 do avgusta 1882, dok su nam sva ostala pisma očuvana tek u nekim fragmentima, u British Museumu, u decretum Ivonis i decretum Gratiani kaže sledeće: »Ova su pisma osobito dragocjen izvor za hrvatsku prošlost druge pole IX vijeka, i ne samo za crkvenu, nego i za političku. Prije svega iz njih saznajemo za imena, odnosno vladanje, ove trojice hrvatskih knezova: Domagoja, Zdeslava i Branimira, a pored njih još nam se spominje i srpski knez Mutimir. Dalje saznajemo iz njih o nekoj uroti protiv kneza Domagoja (oko 874—875), onda da je bilo tužbe protiv Domagojevih nekih podanika, jer da su »gusari«, da je dalmatinski kler pristao uz patrijarha Fotija, a tako (za kneza Zdeslava) i hrvatski narod i kler s ninskim izabranim Teodosijem na čelu, da se za kneza Branimira (879) narod hrvatski i njegov kler opet povratio rimskom papi, ali ne još i dalmatinski, te konačno, kako je ninski biskup Teodosije postavši još i spljetskim nadbiskupom, očito išao za tim, da u crkvenom obziru ujedini vizantinski teritorij s hrvatskim. Konačno valja istaknuti, da nam ova pisma tumače i nadopunjuju naročito ono, što o tom vremenu Hrvatske prošlosti kažu vizantiski car Konstantin Porfirogenit i mletački ljetopisac Đakon Ivan«. Eto već ovom prikazu odraz razlike u čitanju papinog pisma, da li na hrvatskoga ili srpskoga Mutimira.

Iz tih pisama stvarno saznajemo za imena, odnosno vladanje ne trojice, nego četvorice hrvatskih knezova: Domagoja, Zdeslava, Branimira i Mutimira, dok o srpskom knezu Mutimiru ne saznajemo ništa, ni u pogledu imena, ni u pogledu vladanja, jer o tome u tim pismima nema ništa.

Nesigurni osećaj kod Šišića odaje se u tome, što za trojicu hrvatskih knezova kaže, da se iz pisama saznaju njihova imena, odnosno

vladanja, dok za srpskoga kneza Mutimira kaže samo, da nam se još i on spominje, premda pismo Ivana VIII kada bi bilo na njega upravljeno, donosilo bi također podatke o njegovom vladanju.

Kao što se vidi premeštanjem pisma Ivana VIII na srpskog kneza Mutimira stvarno se u pogledu hrvatske istorije umanjuje taj u Šišićevom Priručniku navedeni materijal.

No posledica toga umanjenja jeste onda i jedna tome materijalu neodgovarajuća slika stvari, prema kojoj bi Branimir bio vladar i preko 882, što na osnovu korekture njegovog spomenika vodi do 888, a onda na osnovu datuma Mutimirove listine čak i do 892. Posledica toga je onda, da izgleda, kao da je moralo biti odgovora na pismo pape Ivana VIII. »Excellentissimo viro Barnimero glorioso comiti et dilecto filio nostro atque omnibus religiosis sacerdotibus et honorabilibus iudicibus cunctoque populo pax et gratia a domino Jesu Christo, Preuzvišenom mužu Barnimeru, (tako u papinom pismu) slavnome županu i ljubljenome sinu našemu i svim vernim sveštenicima i časnim sudijama, kao i celokupnom narodu mir i milost od Gospoda Isusa Hrista«, a pošto toga odgovora nema, da se je onda isti morao izgubiti. I pošto je pozvao u tome pismu papa Ivan VIII adresate toga pisma, da mu pošalju odgovarajuće poslanike, koji će papu i apostolsko sedište utvrditi o svemu onome, što su ti adresati njemu poručili, kako bi onda mogao i on sa tim poslanicima njima natrag uputiti i svoga izaslanika, kojemu bi onda adresati tj. ceo narod prema običaju i praksi njegove crkve obećali vernost, to je jasno, da se je otvorilo pitanje o tome, šta se je posle toga pisma zbilo. Šišić meće to pismo između 881 i 882. Ako je Branimir imao vladati i posle toga vremena, onda je takvo pitanje sasvim razumljivo i historijskoj nauci se otvara široko polje kombinacija, što je dovelo dotle, da se je odgovor na to pitanje nalazio i u Konstantinu Porfirogenitu i u tzv. popu Dukljaninu.

Uzelo se je, da ovo pismo pape Ivana VIII na kneza, sveštenike, upravnike i celokupni narod može biti podatak za osnovanost vesti Konstantina Porfirogenita o tzv. ugovoru Hrvata sa rimskim papom o međusobnoj vernosti i pomoći, u tom smislu, da eto u tom pismu imamo papin poziv na ugovor, na osnovu čega se je verovatno sve ono dogodilo, što iznosi Konstantin Porfirogenit, samo što su se dokazi o tom tj. odgovor tih adresata papi, odnosno spisi papinskih izaslanika, izgubili.

A Porfirogenitova vest, pošto je on nema za to vreme toga pape i toga kneza, nego za mnogo starije vreme cara Heraklija, objašnjena je, što se svoga vremenskoga nesklada sa ovim pismom pape Ivana VIII tiče u tom smislu, da ona i ne mora biti vremenski ispravna, jer da je Konstantin Porfirogenit verovatno takve stvari unosio u svoje zabeleške ne na osnovi podataka, nego na osnovi zabeleženog narodnog predanja, tradicije.

Bilo bi dakle, kao da su adresati spomenutoga pisma zaista poslali papi svoje izaslanike, da su ga ovi utvrdili u onome, što mu je bilo poručeno, da je on onda tim legatima na povratku pridružio svoga izaslanika i da je onda zaista došlo do toga, da je ceo narod pred tim svojim izaslanicima i pred papinim izaslanikom po crkvenom običaju obećao vernost.

To bi značilo, da je papa od kneza Branimira primio poruku o njegovoj odanosti crkvi sv. apostola Petra i Pavla i da je na tu poruku odgovorio sa radošću, uveravajući ga o svečanom blagoslovu pred oltarom njemu i celom njegovom narodu (pismo od 7 juna 879), potvrđujući to i posebnim pismom sveštenicima i celom narodu (pismo također od 7/6 879), ali kada je do njega došao njihov episkop Teodosije, od koga je čuo o vernosti i odanosti spomenutih adresata prema sedištu blaženoga apostola Petra i prema samome papi, da je osim toga papa dao inicijativu, u onom smislu, kako je to ovde gore navedeno, naime da dođu naročiti izaslanici i kneza i sveštenika i upravnika i naroda, da mu tu vernost i odanost potvrde i da se onda to sve i zakletvom naroda učvrsti.

Pošto nema nikakva podatka ni o tome, da su takvi izaslanici tih adresata u opšte ikada izabrani i određeni, da su papi u Rim otišli, da su mu vernost i odanost tih adresata potvrdili, da su se sa papinim izaslanikom vratili, a kamoli da je takva zakletva od naroda ikada položena, to se je, kao što je rečeno, našao izlaz u pretpostavci izgubljenih akata, ali u sačuvanosti vesti o tome događaju u Konstantina Porfirogenita.

A pošto tzv. Dukljanska kronika ima nešto, što je svemu tome vrlo slično, to se je uzelo, da uz Konstantina Porfirogenita i njegova kronika potvrđuje, da se je sve ono, što papa Ivan VIII u tome pismu na Branimira, sveštenike, upravnike i ceo narod kao buduće pretpostavlja, zaista i dogodilo.

U dukljanskoj kronici Sfetopelek, Budimir šalje papi izaslanike, ali iz drugog razloga, no papa se raduje, kao i Branimirovoj poruci. Ti izaslanici vraćaju se natrag sa papinim izaslanikom i in planitiae Dalmae (u polju Duvanjskom) dolazi do skupštine i vladara i sveštenstva i upravnika i naroda. Ne dolazi doduše do zakletve ili ugovora papi, nego do političkog i crkvenog uređenja države, a osim toga svemu prisustvuju i vizantijski legati, što je u ovom slučaju, o kome se radi, potpuno isključeno, ali to nije važno, glavno je sličnost predmeta i zbivanja, jer za razliku od Porfirogenita dukljanska kronika sama naglašava, da je pisana i po predanju, po tradiciji.

Tako se eto otvara jedno široko polje historijskog kombiniranja i zidanja. Sa Porfirogenitom i Dukljaninom pronalazi se verovatnost, da se je zaista sve ono dogodilo, što papa Ivan VIII u svom pismu pretpostavlja, a pismom opet pape Ivana VIII donosi se verodostojnost narodnoj tradiciji sačuvanoj kod Porfirogenita i kod Dukljanina.

Sve samo zato, jer se pismo Ivana VIII na hrvatskoga kneza Mutimira uzima kao, pismo na srpskog kneza Mutimira, jer, ako bi se uzelo kao pismo na hrvatskoga kneza Mutimira, onda Branimira ne bi više bilo na vlasti, a iz sadržaja samoga pisma na hrvatskog kneza Mutimira vidi se, da se od svega onoga, što je pretpostavljeno u pismu na Branimira, sveštenstvo, upravnike i narod, nije moglo dogoditi ništa. Iz toga pisma naime vidi se, da Mutimira treba tek vratiti Rimu pa je naravno onda isključeno, da bi za njegovo vreme išli izaslanici u Rim, vraćali se sa izaslanikom Rima i da bi sve to svršavalo sa zakletvom naroda Rimu.

Sve je to bilo vezano na Branimira, koji se Rimu povratio, a sve to otpada, ako nema Branimira, nego posle njega vlada Mutimir, koji tek treba da se povrati natrag papi.

Tako eto pitanje, da li je pismo pape Ivana VIII Montemero duci pisano srpskom ili hrvatskom knezu Mutimiru, zaista može da izazove dve slike. Jednu, koja se je stvorila, raširila i ustalila, da se je sve ono dogodilo, što papa Ivan VIII u pismu Branimiru, sveštenstvu, upravnicima i narodu pretpostavlja, da se je to sve dogodilo i da je to i historijska činjenica, a ne samo kombinacija na osnovu spomenutog pisma pape Ivana VIII, jer sve to u vidu narodne tradicije imade i Konstantin Porfirogenit i pop Dukljanin.

I onda drugu sliku, po kojoj se od svega toga verovatno nije ništa dogodilo, jer u to vreme Branimira više nije bilo, a za Mutimira se nije dogoditi moglo.

U poslednjoj konsekvenciji značilo bi to, da se u prvom slučaju sa srpskim knezom Mutimirom otvara slika, da se je sve to dogodilo, ali da su akta, dokumenta ili u opšte podatci izgubljeni i da ih za to u spomenutom registru pisama pape Ivana VIII nema, dok se u drugom slučaju sa hrvatskim knezom Mutimirom naprotiv otvara slika, da u tom pogledu u registru ništa ne fali, da se nije ništa izgubilo, jer ničega nije ni bilo, pošto se nije ništa ni dogodilo.

U prvom slučaju sa srpskim knezom Mutimirom sve bi kombinacije na osnovu spomenutoga pisma pape Ivana VIII Branimiru, sveštenstvu, upravnicima i narodu bile moguće i sav trud da im se dade realnost vezivanjem sa drugim podacima ili momentima historijskim ne bi bio unapred bezizgledan. U drugom slučaju vrata svim kombinacijama su zatvorena i ova stvar ne može imati bilo kakve veze sa Porfirogenitom ili Dukljaninom, jer kraj svih koncesija narodnoj tradiciji, ona može nešto što je bilo da preoboji, izmeni, izvrne, proširi, uveliča itd. itd., ali je neverovatno da će nastati tamo, gde se ne samo nije ništa dogodilo od onoga, što se uzima, da je bitni sadržaj takve tradicije, nego gde se je naprotiv dogodilo baš sve protivno od onoga, što se pretpostavlja kao bitni sadržaj te tradicije.

Prema tome, pismo pape Ivana VIII Montemero duci moglo bi biti podatak, za ono, što Perojević kaže, da ga ne bi iznenadilo, kada bi se sutra dokazalo, da je Branimir prevratom u državi izgubio život i prijestolje, kako ga je dobio. Pismo pape Ivana VIII Montemero duci to dokazuje, samo što se to ne prepoznaje radi korekture Branimirovog originalnog spomenika iz 880.

Tako pomisao na srpskog kneza Mutimira stvara historijski neizvesnost, otvara najšire polje kombinaciji i historijska stvarnost gubi se u magli, u kojoj mogu da se beskrajno variraju mišljenja i shvatanja, pretpostavke i uzimanja, dok pomisao na hrvatskoga kneza Mutimira vraća historijsku nauku na realno tlo, jer joj pismo Ivana VIII Montemero duci kaže, da nema šta da se kombinira, jer ono, što se je desilo posle pisma pape Ivana VIII Branimiru, sveštenstvu, upravnicima i narodu navedeno je u tom pismu pape Ivana VIII hrvatskom knezu Mutimiru i da nema one naknadne korekture originalnog spomenika Branimirovog historija ne bi ni napustila realno tlo, niti bi se zaputila u bezizglednost.

I za to, pismo pape Ivana VIII Montemero duci govori za to, da je prorimska akcija Branimirova morala biti posle poziva pape Ivana VIII na narodnu zakletvu presečena sa akcijom Mutimirovom, kojom je otstranjen Branimir, onemogućena prorimska akcija i crkveno stvar okrenuta protivnim pravcem.

To pismo pape Ivana VIII Montemero duci po svom sadržaju i vremenu reflektira i na samo pitanje originalnog Branimirovog spomenika. Taj je nađen u starom groblju, a kao što se vidi nije pred imenom Branimirovim moralo ništa biti, pa je moguće, da je to možda ipak spomen na smrt Branimirovu, koja bi se bila dogodila 880, u kom slučaju naravno pomenuto pismo pape Ivana VIII na Branimira, sveštenstvo, upravnike i narod ne bi bilo iz god. 881 ili 882, kao što Šišić uzima, nego bi bilo, do najdalje iz 880.

U ostalom to bi u tom slučaju bilo i prirodno, jer, ako je papa Ivan VIII 7 juna 879 pozvao ninskog đakona Teodosija, kao izabranog episkopa, da dođe njemu na posvetu, a ovaj se morao držati zaključka koncila u Ravenni od 877 o relativnom prekluzivnom roku od tri meseca, a apsolutno prekluzivnom roku od pet meseci za zadobijanje episkopske posvete, onda je Teodosije u smislu takvih prekluzivnih rokova morao gledati, da što brže stigne u Rim.

Prema tome sva je verovatnost, da je onda, pošto se papa na Teodosija poziva morao ili to pismo Branimiru, sveštenicima, upravnicima i narodu ili poneti na povratku sobom sam Teodosije, ili je moralo biti brzo posle njega poslano. To govori najduže za godinu 880.

Čudno je, da napis na spomeniku kneza Branimira nema osim njegovoga imena i godine 880 baš ništa drugo, tako da se može reći, da pismo Ivana VIII Montemero duci reflektira na originalni spomenik

Branimirov na taj način, što ako bi se pretpostavljalo, da je Branimir prevratom u državi izgubio život i prijestolje, onda bi taj spomenik mogao biti u istinu zapis o godini njegove smrti, i to ili na nekoj zgradi ili na nekom spomeniku.

Ali isto tako bi moguće bilo i da je to napis o prestanku vlasti, kada se Branimir spominje samo po imenu bez naslova knez, jer to više nije bio.

U svakom slučaju pismo pape Ivana VIII Montemero duci donosi sobom, da pada u oči ploča, a kojoj u stvari nema ništa drugo, nego Branimir 880.

I da nema onog pokušaja naknadne korekture ne bi refleks pisma Ivana VIII Montemero duci bio tako jak, ali ovako stojimo pred činjenicom, da je po pismu Ivana VIII, još za njegovoga života moralo doći do promene u vlasti, od Branimira na Mutimira, nadalje da u originalnom spomeniku Branimir 880 moramo pomišljati na to, da se je ta promena morala zbiti 880, dok pokušaj da se to posle osam godina korigira, to oboje potvrđuje i upućuje na to, da se je ta promena zaista morala zbiti godine 880 jer inače te korekture ne bi ni bilo.

Ta korektura, dakle, donosi sobom, da se pismo pape Ivana VIII Montemero duci čita kao pismo srpskom knezu Mutimiru, da se onda otvara mogućnost pretpostaviti, da Branimirova prorimska akcija nije bila presečena Mutimirovom protivnom akcijom, da je došao odgovor na papin poziv na zakletvu, da je zakletva izvršena, da se može to dovesti u vezu sa Porfirogenitom i Dukljaninom itd.

Bez te korekture bilo bi jasno, da je na poziv pape Ivana VIII na narodnu zakletvu moralo doći do prevrata u kome je skinut Branimir, a podignut Mutimir, čime je sve ono što se je po pozivu pape Ivana VIII trebalo zbiti, izostalo.

Kao što se, dakle, vidi korektura Branimirovog spomenika ne bi bila samo puka korektura jednoga spomenika, nego bi u svom delovanju, kao poslednji rezultat imala korekturu istorijskog zbivanja i mesto realne slike toga zbivanja stvarala jednu sliku zbivanja, kojega nikada nije bilo. Samo od sebe diže se pitanje, kada je jedna realna slika nastala celokupnim ostalim historijskim materijalom, i pismom samoga pape Ivana VIII uključiv u taj materijal i originalni spomenik, da li se onda može sasvim protivna nerealna slika primiti kao historijsko zbivanje, samo za to, što je posle osam godina neko pokušao da korigira originalni spomenik, tako da on ne bi imao više glasiti Branimir 880, nego Branimir 888.

Na to pitanje, naravno može dati odgovor kontrola, ispit i ocena ovih izvoda sa strane na to pozvanih autoriteta. Ti izvodi idu nagonom, kojim ih vodi zaključivanje iz pregleda i omera okolnosti, kao i sravnjivanja jednih s drugima, bez ikakve prejudicionalnosti prepuštanjem, da ih to dovede do svog prirodnog rezultata u očekivanju, naravno, da

će taj doneti historijsku istinu i ništa više, ali i ništa manje. Naravno, da oni stoje, kao što drukčije ne može ni biti pod utiskom čitanja napisa na vratima crkve sv. Križa u Ninu, od kojega unatrag vodi prava linija do pokrštenja po inicijativi kneza Ursa, a unapred isto tako prava linija do pisma pape Ivana VIII.

I za to, da bi ovi izvodi imali svoj prirodni završetak, potrebno je ovde priznati sliku, koja se u ovim izvodima stvara na osnovu svega dosadašnjega materijala, naravno uzimajući taj materijal originalno, kako on postoji, bez njegove naknadne korekture, sastojeće se u naknadnoj korekturi originalnog Branimirovog spomenika. To znači uzevši u obzir Žitije Ursa Confesora, napis na vratima crkve sv. Križa u Ninu sa čitanjem GLORIA DEO, pismo pape Nikole I. (Šišić, Priručnik str. 199 sa vremenom između 24/4 858 i 13/11 867), pismo pape Ivana VIII Montemero duci, pismo pape Ivana VIII Omnibus fideli (bus) (Šišić str. 200 Priručnika između 874 i početka 875) pismo pape Ivana VIII Domagoju (Šišić, Priručnik između 874 i početka 875) pismo Ivana VIII Dilecto filio Sedesclavo (Šišić, Priručnik 202, u maju 879 pre 21-oga) pismo pape Ivana VIII Dilecto filio Branimir (Šišić, Priručnik 202 od 2/VI. 879) pismo pape Ivana VIII Theodosio venerabili diacono et electo sancte ecclesie Nonensis (Šišić, Priručnik 204, od 7 juna 879) pismo Ivana VIII Omnibus venerabilibus sacerdotibus et universo populo (Šišić, Priručnik 205, od 7 juna 879) pismo Ivana VIII Excellentissimo viro Barnimero itd. o kome je gore bilo ponovo govora (Šišić, Priručnik 207, između 881 i 882) pismo pape Stjepana VI Walberto patrijarche (Šišić, Priručnik 209, pod kraj 886 ili na početku 887) pismo pape Stjepana VI Theodosio episcopo (Šišić, Priručnik 209 pod kraj 886 ili na početku 887) pismo pape Stjepana VI Theodosio episcopo (Šišić, Priručnik između 887 i 888 strana 210) kao i uzevši u obzir originalni Branimirov spomenik sa godinom 880, u samoj stvari izneti sliku kakva se ovim izvodima pojavljuje sa čitanjem GLORIA DEO, a bez korekture sa godinom 888. Neizbežno je, da takva slika naravno, samo sumarno, ali ipak esencijalno obuhvata svo vreme od god. 788 do god. 888 naravno samo u toliko ukoliko je to sve u vezi sa postavljenim zadatkom ispitati značaj pisma pape Ivana VIII Montemero duci.

Pre svega opaža se u ovim izvodima, da oni stalno računaju s time, da je tzv. ninska crkva bila organizaciono od svog početka jedna crkva sui generis, koja je u svojoj presbyterijalnoj organizaciji stajala pod direktnom jurisdikcijom rimskoga episkopa, pape, a bez episkopa između presbytera i pape. U koliko je razvitak te crkve donosio sobom umnožavanje parohija, te na taj način stvarao potrebu hijerarhije, to zadovoljenje toj potrebi nije moglo ići dalje, nego sa jednim presbyter primus inter pares ili, kako se to kasnije u vreme splitskih sabora označava sa izrazom arhipresbyter.

No u izvorima za to nema podatka, a navod te vesti, da je arhipresbyter bio pod jurisdikcijom episkopa ne će stajati, jer ili ga nije bilo ili je stajao pod jurisdikcijom rimskoga pape. Sva je prilika, da ga nije bilo i da je ninska crkva zaista bila presbyterijalna.

Pitaće se, ako nije bilo ni arhipresbytera, ni episkopa zar onda nije bilo hijerarhijske organizacije. Ne, to ne stoji, takva organizacija je postojala, ali u tom smislu, da su parohijama vladali presbyteri, a njima direktno sam papa bez ikakova episkopa. Koga smeta pomanjkanje neke makar quasi hijerarhije između samih presbytera, taj lako može da pretstavi njihov međusobni odnos u tom smislu, da su oni svi jednaki, ali da ugledom, položajem sasvim naravno jeste primus inter pares bez ikakvog formalnog promaknuća presbyter glavnoga i prestolnoga grada Nina, koji se nalazi uz samoga vladara. Ako to stoji, onda to samo po sebi upućuje, da do pokrštenja u Dalmatinskoj Hrvatskoj nije došlo misionarstvom sveštenika iz Aquileje, nego međudvorskim sporazumom franačkog i hrvatskog dvora, za koji je verovatno moralo uslediti odobrenje pape, kojom prilikom je ipso facto i došlo do jurisdikcije papine. Kada dakle između 788 i 795 dolazi opet do mogućnosti hrišćanske crkve na drugoj obali Jadrana i to ne u gradovima, pošto Rim na drugoj obali Jadrana u tom času nema ništa svoga, nego je sve, cela obala i cela zemlja Dalmacija ili nehrišćanska ili carigradska, to se naravno sa najvećom radošću sa strane Rima dočekuje prvi znak hrišćanstva, pogotovo, kada se ono javlja u jeziku latinskom, i ti hrišćani onda prirodno postaju naročiti sinovi rimske crkve, jer su, kao što smo to napred videli, od kolevke, dakle sa samim krštenjem, primili latinski jezik. I pošto nema ni sremske ni salonske metropole sa čitavim svojim potencijalom u smislu teritorijalnom od Cetine do Drave, kao crkva Panonaca, ide, kao naročita stvar pod okrilje i jurisdikciju samoga Rima.

I naravno usled te jurisdikcije papine, neposredne, direktne u ninskoj crkvi episkopa nema, niti je potreban, a pogotovo ne chorepiskop, koji po sebi već pretpostavlja episkopa, odnosno još tačnije arhiepiskopa, kao što je to na primer bilo od strane arhiepiskopije Salzburg, koja je među Slovence u tzv. Karantaniji šiljala chorepiskopa bez određenog sedišta. Ako se je takav na terenu ninske crkve ikada pojavio, kao član aquilejske crkve, onda je to moglo biti izvan službenog delokruga, jer isti nije mogao kao pripadnik organizacije aquilejske crkve imati mesta u organizaciji ninske crkve, gde je bilo samo mesta presbyterima i papi i izvan toga samo onome koga papa odredi. Tako stanje stvari rezultat je sutecaja svih okolnosti, koje su u vreme prvoga krštenja Slavena na drugoj obali Jadrana postojale, kako u pozitivnom tako i u negativnom pravcu, u negativnom pravcu, što iz historijskih razloga Aquileja u opšte nije mogla doći u obzir, a Salona isto tako ne, specijalno radi edikta od god. 732, u pozitivnom pravcu

pak, što se je hrišćanstvo uvelo drorskim putem u Ninu. Usled toga bilo je sasvim prirodno to hrišćanstvo staviti pod zaštitu i jurisdikciju papinu, a rezultat toga nije moglo biti drugo, nego presbyterijalna ninska crkva pod direktnom papinskom jurisdikcijom. No osim tih okolnosti sigurno je veliku ulogu igrala i ta okolnost, da se je preko svoga dvora jedna nehrišćanska država priklonila hrišćanstvu. I bez spomenutih drugih okolnosti, pogotovo, kada je to moguće bilo u jeziku latinskom, takva pojava hrišćanstva po sebi je bila vredna zaštite, okrilja i jurisdikcije samoga pape pogotovo, kada je to posle 732 god. za njega morala biti prva radosna pojava na drugoj obali Jadranskog mora. I za to je ta nova crkva označena kao crkva Panonaca morala biti zamišljena i kao presbyterijalna i kao direktno pod papom, što je oboje međusobno u uzročnom savezu. Posebni položaj te crkve, kao sui generis vidi se još pre 795, kada Ursus Confessor posle svoje tragedije ide pravo u Rim papi na ispovest i određenje ispaštanja. Ali vidi se uređenje sui generis ninske crkve u presbyterijalnom smislu, direktno pod papom i iz toga, što se nigde ne javlja kroz dugo vremena ništa, što bi tome bilo protivno. Presbyter grada Nina i ako jednak drugima postao je, kao nekad rimski biskup, prema drugim biskupima po dejstvu svoga sedišta ne formalno, ali faktično primus inter pares. To je verovatno sve. U smislu formalne organizacije ostale su parohije sa presbyterima i papa. Za to je vrlo značajan i karakterističan ulomak pisma pape Nikole I clero et plebi Nonensis ecclesiae (Šišić, Priručnik 199). Vreme tome pismu je nepoznato, pa se može datirati celokupnim vremenom crkvenog vladanja Nikole I, kao što to Šišić i čini. Drugi citat ima u adresi izraz electo. Na značenju i smislu toga papinoga pisma takva promena ne bi imala delovanja, jer bilo da to pismo govori o osnivanju parohije ili o osnivanju episkopije kod njega je karakteristično, da Nikola I upozoruje, da se ni jedno ni drugo ne može osnivati bez privole papine tj. sam Nikola I ima samo izraz ecclesia, ali za njeno osnivanje potreban je pristanak pape, dakle bilo da ta reč znači episkopiju, bilo da znači parohiju. Takvo pismo jasno pokazuje dve stvari, prvo da dotle tj. do toga pisma episkopa u Ninu nije bilo, a ako je adresa electo ispravna, onda bar, da nije bilo posvećenoga tj. priznatoga, jer papa Nikola I u tom pismu, ako je izraz electo opravdan kaže, tome izabranome episkopu, da mu izbor ništa ne vredi bez papinog odobrenja.

Ali je sva prilika, da će Šišićev citat odgovarati i da je adresa clero et plebi ispravna tj. da je pismo upućeno sveštenstvu i narodu ninske crkve. To se najbolje vidi iz toga, što se odgovor vrši na pitanje, koje je Nikoli I postavljeno, ne direktno, nego u smislu pitanja sa antitezom. Nikolin odgovor glasio bi crkva tj. skup vernika, kako bi se mogla osnovati bez privole apostolskoga sedišta, kada prema sv. dekretima ne mogu da se bez dozvole papine podižu ni crkve zida-

nice, po kojima se takav skup međusobno zagrljen raspoznaje. To znači drugim rečima, kako bi se mogle osnovati parohije bez dozvole pape, kada se ne mogu bez dozvole papine ni zidati same crkve zidanice, koje su prvi oblik za raspoznavanje vernika. Iz takvog odgovora vidi se šta je moglo biti pitanje tj. da li se mogu bez odobrenja pape osnivati parohije, a ne episkopije, jer za episkopije ne bi odgovarala antiteza sa crkvom zidanicom. Antiteza bi išla samo do parohije i odgovor bi glasio, kako se mogu osnivati bez dozvole pape episkopije, kada to nije moguće ni za parohije. Pošto pak u odgovoru pape Nikole I stoji u opšte najpre tumačenje, šta je crkva u najprimitivnijem smislu te reči tj. u smislu skupa vernika, već po tome je jasno, da se radi o prvobitnoj formi crkve, a ne o njenom hijerarhijskom stepenu. Pa uzevši u obzir antitezu sa crkvom zidanicom jasno je, da se pod crkvom u tom smislu podrazumeva parohija.

Pismo zapravo kaže, da se ne može bez dozvole pape osnivati duhovna crkva, kada se ne može ni fizička. Na pitanje to pismo odgovara, kako bi se mogao osnovati bez dozvole pape skup vernika tj. skup hrišćana, kada se bez dozvole pape ne može osnovati ni crkva zidanica.

U tom tekstu za episkopa, postojećeg ili samoizabranog nema mesta. Tekst toga pisma potpuno odgovara naslovu sveštenstvu i narodu.

Ali, šta onda iz takvoga pisma sledi. Pre svega to, da je ninska crkva pod direktnom jurisdikcijom papinom, jer on treba da dade dozvolu za osnivanje parohije. Nadalje, da je ta crkva presbyterijalna, bar do pisma Nikole I, jer bilo electo ili clero ili plebi svakako još posvećenoga episkopa nema, a ako electo ne odgovara, kao što to sadržaj pisma zapravo isključuje, onda clero et plebi dokazuje, da se papa obraća direktno sveštenstvu i narodu, dakle presbyterima i narodu.

To pismo dakle, Nikole I potvrđuje da je do njega ninska crkva još uvek presbyterijalna, pa je samo, pitanje, da li za osnivanje crkvene zajednice, crkvene opštine, dakle parohije treba u opšte sa strane crkve odobrenja ili je to prepušteno samim vernicima.

Na to odgovara papa Nikola I da treba odobrenje, ali ne upućuje na odobrenje nekog arhipresbytera, chorepiskopa ili episkopa, na Salonu ili Aquileu, nego kaže, da je za to potrebno odobrenje pape.

To znači, da Nikola I upućuje presbytere, jer episkop ili chorepiskop bi sigurno to i bez toga znali i, naravno, i sam narod, da je za osnivanje parohije potrebna papina dozvola.

Iz toga dakle pisma proizilazilo bi, da je ono stanje kakvo je bilo pri osnutku ninske crkve moralo postojati još i godine 858, a i kasnije, pa možda čak i približno godini 876. To bi značilo, da u to vreme episkopa u ninskoj crkvi nema, nego da postoje samo presbyteri i papa. Ali postoji jedno pismo posle ovoga pisma od drugoga naslednika Nikole I tj. Ivana VIII iz koga se vidi da je takvo stanje moralo postojati još i godine 874, odnosno još u početku godine 875. U Šišićevom Priručniku na strani 200 pod slovom d štampano je pismo pape Ivana Omnibus fidelibus tj. svima vernicima. Adresa je očigledna za to tako opšta, jer je sadržaj toga pisma u stvari nešta kao zasvedočenje ili verodajnica ili u opšte autorizacija, koju papa daje.

Ali o tome će se više viditi iz pisma, čiji je od prilike ovo sadržaj. Protiv kneza Domagoja, koga papa tu naziva ducem Sclavorum moralo je doći do neke zavere u kojoj je trebao knez Domagoj da pogine. Kada je zavera otkrivena, ali verovatno ne još i njeni učesnici, jedan od učesnika došao je presbyteru Johannesu, poverio mu se i odao mu, kako je i on bio u zaveri i valjda ga molio, da se kod kneza zauzme, da tome zavereniku poštedi život. Taj presbyter Johannes učinio je to i dobio je o tome od kneza obećanje. Ali, kako je on po svojoj dužnosti morao da se udalji knez je pogazio reč i dao je presbyterovog štićenika smaknuti. Sada papa pismeno zasvedočava i daje javno na znanje, da na tome presbyteru Johannesu nema krivnje, i da on može i dalje svoj poziv vršiti.

To bi dakle bila potvrda o tome, da duhovni integritet toga sveštenika tim događajem nije povređen. Ali, šta se iz te izjave papine u pogledu onoga o čemu se ovde radi, razabire. Pre svega, da se odnosni zaverenik nije obratio ni na episkopa ni na chorepiskopa ni na arhipresbytera, premda je po sebi razumljivo, kada je tražio intervenciju crkve za pomilovanje od kneza da se obrati na vrhovnu glavu crkve. Kao što se vidi te nije bilo, jer u ninskoj crkvi očigledno ni tada još nije bilo hijerarhije i za to se on obratio samo na presbytera. A na kojeg presbytera. Očigledno na onoga, koji se je nalazio uz kneza, a to je ninski presbyter.

To se vidi i iz toga, što je knez mogao prekršiti reč, tek pošto se je taj presbyter morao svojom dužnošću udaljiti. Znači, da je inače bio uz njega. Iz te okolnosti dakle da se jedan zaverenik, a to će biti sigurno neka visoka osoba stranke protivne Domagoju obraća na presbytera, da presbyter dobiva pomilovanje od kneza, da knez može da krši reč tek u otsutnosti toga presbytera, to već po sebi izlazi, da je ta crkva morala biti presbyterijalna.

A sada, kada taj presbyter za svoje svedočanstvo o svom nepovređenom duhovnom integritetu ne ide ni u Aquileu ni u Salonu, ni kojem episkopu u opšte, nego ide samome papi, koji ga i prima i daje mu zasvedočenje, zar u tome onda ne leži podatak, da je u vreme toga pisma tj. još početkom 875 Ninska crkva bila ne samo presbyterijalna, nego i pod direktnom papinom jurisdikcijom.

A šta to znači u pogledu pitanja, da li je u to vreme već postojao episkop u ninskoj crkvi. Znači, da nije, jer u takovom slučaju ne samo da bi mesto presbytera sve ovo bilo rečeno o episkopu, nego verovatno ne bi stvar ni došla do pape, iz jednostavnoga razloga, što prevareni episkop ne bi trebao zasvedočenje, jer bi bila dovoljna izjava episkopa.

Za to, što je Johannes bio samo presbyter trebalo je da mu neko viši obrani duhovni integritet, koji mu je za njega nesretnim slučajem došao u pitanje. I taj neki viši je još u to vreme u rimskoj crkvi bio rimski papa. I za to se taj presbyter ne obraća nekom višem kod kuće, jer ga nema, nego se obraća nekom višem tamo, gde ga za njega ima. I jer tako stanje stvari postoji, on može, sme i mora da se, i ako samo presbyter, obrati čak i na samoga papu. Prema tome još početkom 875 u ninskoj crkvi trajalo je stanje iz godine 788 do 795. Ali, šta to obzirom na pitanje episkopa u ninskoj crkvi znači. Pre svega ili da pismo Nikole I ili nije adresirano electo ili taj electus nije dobio od svoje pretpostavljene vlasti, a to je, kao što se iz pisma Nikole I vidi, rimski papa odobrenje i posvetu. U početku god. 875 u ninskoj crkvi još nema episkopa, još se ona sastoji samo od presbytera, koji su pod direktnom jurisdikcijom papinom. Ali izgleda da, sa pokrštenjem od gore preko dvora nije išlo tako uspešno i da pismo Nikole I odaje, da je moralo biti još dosta mesta za zadobijanje hrišćana i stvaranje parohija, kada su se njemu javljala pitanja o tome, da li je za to potreban pristanak pape.

To bi se dalo zaključiti iz toga, što se je papa Ivan VIII na osnovu događaja sa presbyterom Johannesom obratio knezu Domagoju sa jednim pismom, u kome ga poziva, da oštro postupi protiv gusara, koji sramoteći ime Domagojevo upravo besne protiv hrišćana. Očigledno ti gusari nisu bili i sami hrišćani.

No, da se pitamo koliko je od vremena od početka 875 do juna 879, za to da dobro uočimo, da se je 879 dogodilo nešto, što pokazuje da ni skoro do pred to vreme nije bilo na gore opisanom stanju u ninskoj crkvi ništa promenjeno. Od početka 875 do juna 879 bile bi neke tri i pol godine. I u to vreme moralo se je dogoditi ono, što je dovelo u ninskoj crkvi do prvog episkopa i to, što je karakteristično ne namerom, voljom i odlukom pape, niti napuštanjem voljnim njegove jurisdikcije, tj. njegove direktne jurisdikcije, nego razvitkom događaja, tako da se može reći, da ninska presbyterijalna crkva pod direktnom papinskom jurisdikcijom, a bez ikakove druge hijerarhije traje u nepromenjenoj formi od njezinoga početka tj. od 788—795, pa sve do godine 879, kada se u osobi Teodosija pojavljuje prvi ninski episkop, koga papa nije hteo, nego su mu ga događaji nametnuli. Kao što je to sasvim prirodno i drukčije se ni pretpostaviti ne može, Ursovo pokrštenje rexa Dalmacije, koje je očevidno bilo popraćeno i političkim arangementom, kojim je rex Dalmacije priznao vrhovnu vlast nad sobom franačkoga kralja, i pored toga, što je taj arangement, kao što sve okolnosti pokazuju bio najlakši, što je moguće, moralo je dovesti do stvaranja dviju stranaka, jednih, koji su se snašli sa onim, što se desilo i drugih, koji nisu mogli da se snađu sa gubitkom samostalnosti državne, a verovatno još manje sa perspektivom, po kojoj ima da ostave

svoju staru veru i da priđu novoj veri. Koliko se god koncediralo moći, upliva i uspeha čisto duhovnom zadobijanju ljudi sa strane osnovane nove crkve, ipak u najmanju ruku do konačnog osvajanja duhova dalek je put, koji daje dosta mesta i vremena elementima, koji se opiru i hrišćanstvu i makar i najmanjem gubitku državne samostalnosti. I naravno dve struje, odnosno dve stranke, imale su i svoje pretstavnike, i biće, da je na tom osnovu i došlo do dinastičkoga razdvajanja, tako, da je jedan rod verovatno bio uz Franke, Rim i latinski jezik u crkvi, a drugi proti tome prijanjajući uz Vizant protiv Franaka i protiv Rima. U pogledu samoga jezika u crkvi, to pitanje se javlja, kao što je prirodno, tek kada Dalmatinska Hrvatska država dođe opet do svoje samostalnosti u vidu slavenskoga jezika u crkvi.

Kako izgleda na čelu stranke franačko-rimsko-latinske bila je dinastija Domagojevaca tj. sam Domagoj i njegovi sinovi. Na čelu pak ovoj protivne stranke, izgleda, da je bila dinastija Trpimirovića i to tako, da izgleda, da ona vuče svoju lozu još od kneza Višeslava, koji je morao biti prvi verovatno izabrani i po primeru kasnijeg Vladislava potvrđeni knez. Naravno u početku se ovo dvojstvo nije javljalo, pa je i Borna mogao doći historijski u krivo svetlo, da se sa Ljudevitom Posavskim bori, kao franački vazal, obavezan na vojnu službu. Tek razvitkom stvari, kada je verovatno ona dinastija, koja je sa Višeslavom počela svoje vladanje ubrzo posle samog pokrštenja malo po malo primicanjem Vizantu dala osnova za manifestaciju političke podvojenosti pokazalo se verovatno u postojanju, a vremenom i na delu, da u zemlji postoje dve stranke, koje u vidu svojih pretstavnika teže za vlašću. Tako se verovatno može razumeti, da posle Trpimira nisu na vlasti njegovi sinovi, nego jedna druga dinastija oličena u Domagoju. Jedan izvor nam kaže, kako je Zdeslav Trpimirović proterao Domagojeve sinove.

Iz pisma pape Ivana VIII Omnibus fidelibus između 874 i početka 875, o kome je ovde gore više bilo reči, razabire se, da je morala postojati najozbiljnija urota protiv Domagoja. Prekršenje reči i justifikacija pomilovanoga, verovatno roda druge dinastije, možda je doprinelo da je došlo do nove, još ozbiljnije zavere, ali koja nije otkrivena i u kojoj je možda nastradao samo sam Domagoj, dok je vlast ostala u rukama njegove dinastije.

Na to upućuje vest izvora, da je Zdeslav Trpimirović potpomognut od Vizanta proterao Domagojeve sinove.

Verovatno, kada se zaverom nije mogla i vlast zadobiti pribeglo se je direktnom otimanju vlasti. Najverovatnije je, da je na to došlo opet do zavere, ali sada protiv Zdeslava. Taj je prema jednom kamenom spomeniku morao pasti žrtvom atentata, posle čega su se verovatno Domagojevi sinovi na čelu sa Branimirom ili on sam vratili u zemlju.

Tek, Branimir je postao knez.

No, ubrzo je morao doći i njemu kraj, kada papa Ivan VIII još za svoga života piše knezu Mutimiru, posle čega se Domagojeva dinastija više ne javlja.

Najbolji dokaz, da pod Mutimirom Hrvatska država zadobiva opet samostalnost, što onda omogućuje daljne ostajanje one prve dinastije, čiji je sada pretstavnik Mutimir. U spomenute dakle tri i pol godine moraće se staviti prva i druga zavera protiv Domagoja, kao i proterivanje njegovih sinova sa strane Zdeslava.

Izgleda da bi još Zdeslav bio stvaralac samostalnosti hrvatske države, da nije poginuo.

Kao što se pod Mutimirom pokazalo Vasilije I ne samo, da se je pomirio sa samostalnošću hrvatske države, nego izgleda, da u to Vizant posle Heraklija u opšte nije nikad ni dirao.

I kada je iz Vizanta potpomognut Zdeslav a posle njega Mutimir izgleda, da je to bilo samo u tom smislu, da Hrvatska postane samostalna, kao što je pod Mutimirom i postala. Navod Leona VI tzv. filozofa sina cara Vasilija o tome kako je njegov otac oslobodio Slavene, njihovih vladara i naučio ih vojevati protiv onih, koji su zajednički neprijatelji i Vizantu i Slavenima daje ključ za razumevanje takve vizantijske politike.

Njoj je dosta bilo da Franke ukloni sa Balkana, a to je na najuspešniji način mogla postići podpomažući državnu samostalnost Hrvatske. Da je i dolazak Zdeslava u zemlju proterivanjem Domagojevih sinova morao biti odraz takve politike, može se zaključiti iz toga, što se najedanput u Ninu pojavljuje jedna crkvena novina, koja se uspešno dade razumeti, samo takvim uzimanjem stanja stvari, kao što je opisano. Isključeno je, da bi voljom i odlukom Rima došlo do izbora episkopa u crkvi ninskoj, jer je to već bila papina crkva i u njoj papa kao i papa i kao episkop. Još manje bi se to ikada dogodilo, za vladanja pretstavnika one druge, Domagojeve, dinastije.

Tek jedna novo stvorena situacija donosi prvi puta izbor episkopa u Ninu. Šta je tome morala biti pretpostavka. Bez sumnje to, da se je promenila politička situacija i ninska crkva treba da postane državna crkva sa episkopom na čelu. Da li pod vrhovnom direkcijom, odnosno jurisdikcijom papinom ili ne, to se pitanje verovatno nije ni postavljalo, jer hrišćanska crkva, kao takva bila je jedna. Primat po ugledu bio je priznat na prvom mestu crkvi starog Rima, a na drugom mestu crkvi novog Rima. Pitanje jurisdikcije i prema tome pripadnosti istočnoj ili rimskoj jurisdikciji u toj jednoj hrišćanskoj crkvi verovatno je bilo i suviše suptilno za šire hrišćanske mase. Njih je moralo više zanimati pitanje neposrednosti. I za to izgleda, da je promena od Domagojevih sinova na Zdeslava donela sobom želju pripadnika ninske crkve,

a naročito grada Nina, da mesto direktnoga odnosa sa Rimom dobiju u svome episkopu svoju domaću hijerarhiju.

A možda treba i da u želji za njihovim episkopom gledamo jednaku želju, kao što je bila ona, koja je Bugare i Srbe dovela do njihovih autokefalnih crkvi. Kraj presbyterijalne organizacije možda je izbor episkopa imao da dade isti efekat, jer na posletku iznad sebe imao bi takav episkop doduše papu u Rimu, ali to je daleko pa bi praktično ninski episkop u stvari bio glava ninske crkve, kao što je to u ostalom najbolje pokazao docniji razvitak, koji je sobom doneo, da se naposletku prvobitna presbyterijalna latinska ninska crkva, sve priznavajući vrhovnu jurisdikciju pape pretvori u hrvatsku narodnu crkvu, sa teritorijem identičnim sa državnim teritorijem, što bi se jedva moglo desiti bez episkopa pod direktnom jurisdikcijom papinom. Presbyterijalna crkva direktno pod papom, kao što je sasvim naravno bila bi uvek latinska. Pa i za to, a ne samo, što su događaji tako doneli, Rim je čuvao svoje stanje tj. da su naročiti njegovi sinovi, koji su se pokrstili u jeziku latinskom i dalje trajno u jeziku latinskom.

I za to je sam izbor ninskoga episkopa po sebi dokaz, da se on nije mogao dogoditi u vremenu, kada je na vlasti stranka sklona Francima, Rimu i latinskoj crkvi, nego da je do takvoga izbora moglo doći tek onda, kada je nastala takva politička konstelacija, da Rim takav izbor ne može sprečiti.

I za to Teodosije nije mogao biti biran pod Branimirom, jer je izbor ninskoga episkopa za Rim i njegovu direktnu poziciju u hrvatskoj državi bio gotovo neprihvatljiv.

Takav izbor morao se je dogoditi još za Zdeslava. On je bio popratna pojava njegove politike i sam po sebi on je znak, da je zahtev za državnom samostalnošću nosio sobom i zahtev za crkvenom samostalnošću. Naravno, sve pod vrhovnom jurisdikcijom papinom. To se je isto dogodilo i u Bugarskoj i to, što je Carigrad to razumeo, a Rim nije, donelo je sobom, da je bugarska crkva postala samostalna u istočnoj crkvi, a ne u zapadnoj. Ovde u ninskoj crkvi izgleda da su to razumevanje nadomestili događaji. Kada se je papa Ivan VIII našao sa izborom Teodosija pred svršenim činom on se je s time pomirio. Sada mu je bilo samo to važno, da taj čin ne odvede ninsku crkvu od njega, bilo kuda, dakle ne samo ne u Carigrad, nego ni u Salonu, Spljet, ni u Aquileju, Cividale, Čedad. Iz toga stanovišta pape Ivana sledi, da se je on pomirio s time, da se presbyterijalna njegova crkva pretvori u episkopalnu crkvu, samo da i ova, kao što je to bila presbyterijalna, bude pod papinom jurisdikcijom.

Iz tako stavljenog zahteva vidi se, da je izbor ninskoga episkopa po sebi bio otvorio sve mogućnosti. Ali, to onda znači da je Zdeslav sa političkom samostalnošću naumio stvoriti i crkvenu samostalnost, i

da je prema tome Teodosije sa svojim izborom popratna pojava vladavine Zdeslava, a ne Branimira.

Očevidno, kada je Zdeslav bio smaknut i sa Branimirom politika Hrvatske države bila vraćena Rimu, morala se je i stvar i sa novoizabranim episkopom Teodosijem promeniti. Po pismu koje mu papa Ivan VIII upućuje kao đakonu i »izabranom« svete crkve ninske, razabiremo, da je taj đakon morao biti po Zdeslavu doveden verovatno iz Splita, što je valjda učinjeno iz dva razloga, da se ne pravi razlika između domaćih presbytera, kao i za to, što je ninska crkva imala po sebi i po svom novom pravcu da postane nešto drugo, nego što su pretstavljali njezini presbyteri. Teodosije se oslovljava sa dva naslova, kao prečasni đakon i kao izabranik crkve ninske tj. kao po izboru episkop ninski.

Đakon episkopalne ninske crkve nije mogao biti, jer se ista njegovim izborom tek osniva. Za to je najverovatnije. da je Zdeslav, možda i radi zahteva veće kvalifikacije, a ne samo radi sklonosti Vizantu doveo svoga kandidata za izbor ninskim episkopom iz Spljeta.

Naravno, kada se je pogibijom Zdeslava situacija iz temelja promenila i druga stranka sa Branimirom došla na vlast, onda je verovatno i Teodosije morao o tome voditi računa i pred nama se pojavljuju dva pisma pape Ivana VIII, oba po Šišiću od 7 juna 879, koja nam u opisanom smislu osvetljuju situaciju. I Branimir i novoizabrani episkop Teodosije puni su izjava, poštovanja i odanosti prema papi, ali kolika razlika. Branimiru papa odgovara sa rečima »redeuntem suscipimus« tj. Branimir se je povratio »ad gremium sancte sedis apostolice matris tue«, što naravno ne znači lično, jer Branimir je verovatno takav bio uvek, kada ga se ne mora na povratak tek pozivati kao Mutimira, nego u tom smislu, da on kao knez vraća zemlju natrag papi, iz čega se vidi, da je ona pod Zdeslavom morala papu napustiti, bilo da ju je Zdeslav crkveno približio Vizantu, bilo da ju je pokušao privesti samostalnosti.

Makar to bilo i pod jurisdikcijom papinom, ne bi to bilo isto, što je izjava Branimirova, koja je, kao što se iz celokupne korespondencije pape Ivana VIII vidi morala uz izjavu odanosti sadržavati i uveravanje o tome, da novi tečaj nije stvar samo kneževa, nego i sveštenstva i naroda. Teodosiju pak odgovara papa vrlo jasno sasvim drukčije, nego Branimiru.

I njegove izjave poštovanja i odanosti on prima. Ali ga ujedno ne samo opominje, da ma gde drugde, in quamlibet partem aliam ne traži potvrdu episkopskog čina, nego da se povrati gremiu apostolskoga sedišta. To znači Branimira pozdravlja, kao onoga koji mu je očigledno u poverljivom pismu opisao novo stanje i za to ga pozdravlja kao onoga koji se bez poziva sam vraća, apostolskom sedištu tj. papi. Teodosija, pak pozdravlja, ali ga poziva, da ne ide nigde drugde za posvetom, nego, da se vrati apostolskom sedištu. To potvrđuje da je Teodosije zaista bio od Zdeslava, kao kandidat za ninskog episkopa, doveden time, da posvetu možda i ne traži u Rimu. Da je Teodosije bio od Branimira doveden ne bi mu papa imao razloga ovako govoriti, a što je glavno, pošto je po politici pape izbor u ninskoj crkvi ma kakve hijerarhije bio nemoguć, ne bi Branimir kandidata za takav izbor mogao ni imati ni dovesti.

Teodosije je dakle izabran za Zdeslava i onda se saobrazio novom stanju.

I iz pisma pape Ivana VIII Branimiru, sveštenstvu i upravncima i narodu, a iz reči: »Audita per Theodosium venerabilem episcopum vestrum« vidi se da posle poziva papinoga Teodosije u vlasti kneza Branimira nije mogao drugo, nego otići papi na posvetu.

I tako bi u ličnosti Teodosijevoj imali od Zdeslava dovedenog i izabranog ninskog episkopa, koji je od pape Ivana VIII posvetu, kao njegov sufragan, primio.

Teško je pomisliti, da bi Teodosije ne poslušavši papu išao njemu u Rim, a još je teže domisliti se zašto bi onda išao u Rim, kada bi posvetom na drugom mestu, tim samim, pošto je ninska crkva dotle bila presbyterijalna, postao sufragan toga drugoga mesta.

Ako je pak sebe smatrao za sufragana papinoga, i kao takav išao svome pretpostavljenom u Rim, onda je tek jasno, da ne će svoj sufraganski odnos sa svojom hijerarhijskom glavom, koja je ujedno u tom slučaju i njegova vrhovna crkvena glava u opšte početi na taj način, što će se pretstaviti papi onim koji je svoj sufraganski odnos počeo tako, da odmah prvi zahtev papin nije poslušao.

I za to je teško sumnjati u to, da je Teodosije poslušao nalog glave svoje crkve, a papa je to bio već samim dolaskom Branimirovim, pa se mora uzeti, da je novoizabrani sufragan poslušao svoga crkvenog poglavara.

Ali ima još jedna okolnost, koja govori za to.

Papa opominje Teodosija, da ne traži posvetu nigde drugde, nego kod njega.

To znači, da u tom času on smatra to ne samo formalnim pitanjem crkvene jurisdikcije, nego, da on sva druga mesta izjednačujući drži, da bi svaka druga posveta bila posveta u drugoj jurisdikciji tj. u drugoj crkvi, iz čega bi se moralo uzeti da je on u taj čas i u Aquilei gledao istočnu crkvu.

Na to upućuje poziv papin u pismu Teodosiju, da se vrati apostolskom sedištu tj. Rimu. To znači, da on drži, da je Teodosije iz druge jurisdikcije i da bi dosledno mogao i u toj drugoj jurisdikciji dobiti posvetu, ma gde bilo tj. bilo u Saloni, Spljetu ili u Aquilei.

Ne poslušati dakle papin poziv značilo bi ne samo otkaz sufraganske poslušnosti, nego i ogrešenje o samu papinu jurisdikciju na

Balkanu, do koje je papi posle 732 godine ovde u Hrvatskoj državi dosledno i neprestano toliko stalo. I za to, ne poslušati nalog papin i ogrešiti se ne samo o sufragansku poslušnost, nego i o vrhovnu papinu jurisdikciju i onda posle toga ići papi u Rim prikazuje se potpuno protivrečno.

Prema tome najverovatnije je, da je Teodosije bio od Zdeslava doveden i izabran, a od pape posvećen, kao prvi ninski episkop.

Pismu pape Ivana VIII Montemero duci, shvaćenom kao pismu upravljenom hrvatskom knezu Mutimiru, odgovaraće, što je Teodosije mogao, kao tako opisani prvi ninski episkop, već god. 881 naći se opet u Splitu, odakle onda on upravlja i ninskom episkopijom.

On je, kao što se iz pisma pape Stjepana VI upravljenoga njemu od godine 886—887 vidi, naslednik splitskoga arhiepiskopa Marina, koji je morao umreti koncem godine 880. Za to, što je prema pismu pape Ivana VIII Montemero duci posle 880 godine padom Branimira, a dolaskom Mutimira moralo nastati opet ono stanje, kakvo je bilo pod Zdeslavom, mogao je Teodosije biti i splitski arhiepiskop i kao takav virtuelni metropolita nekadanjih crkvi iz god. 732 i ujedno episkop ninski, što naravno nikako ne bi mogao biti, ako bi i dalje, kao episkop ninski bio sufragan rimskoga pape. To, što je mogao spojiti jedno i drugo već godine 881 jasno odgovara pismu pape Ivana VIII Montemero duci, po kome je verovatno u to vreme u Ninu nastala opet promena, ali sada takva, da je i Splitski arhiepiskop i ninski episkop jedno lice iz dva korespodentna područja.

Ono, što je Branimir pokrenuo i što je trebalo dalje da se razvije, stalo je i nestalo, i za to nema spisa posle tog prvog početnog stadija, a onaj koji bi crkveno imao biti glavni faktor takvih spisa, nalazi se u drugoj jurisdikciji. Krivo je shvatanje, kad se sumnja, da je Teodosije Marinusa mogao naslediti već 881 i to sa motivacijom, jer Toma Arhiđakon u svojoj vesti kaže, kako je Marinus bio episkop za vladanja Karla Debeloga i Branimira, pa se uzima, da je Karlo Debeli 881 tek počeo vladati, što znači, da je Marinus još i dalje preko 881 morao živiti i Teodosije ga onda nije 881 mogao naslediti. To je pogreška, za to što se ne obraća dovoljno pažnja tekstu Tome Arhiđakona. Istina, Karlo Debeli počeo je vladati, kao car 881, ali on je kralj ne samo 879 kada u Ravenni prima kao kralj Italije poklonstva, nego on je, kao što smo videli, kralj od Schwaben još od 876. No, ovde je merodavno samo njegovo vreme kraljevanja Italijom, a to je bilo od 879 do 880 dakle korespodentno sa vremenom Branimira, kao kneza. Prema tome, kada Toma kaže, da je Marinus bio arhiepiskop tempore Caroli regi et Branimiri ducis onda to nije tempore Caroli imperatoris, pa Tomin navod potvrđuje da je Marinus bio nadbiskup 779 i 880.

Teodosije je stoga mogao biti u Splitu već 881, jer je Marinus već bio umro. Naravno da posvetu sada, odnosno pravije reći potvrdu

nije tražio u Rimu, gde je ne bi tražio ni prvi puta, da ga nije papa prisilio, nego je potvrdu tražio i dobio ne od dalekoga Carigrada, nego od bliske Aquileje, što je u tom času moralo biti isto.

Ono što je ostalo i sačuvalo se pisama, odnosno odlomaka pisama pape Nikole I, pape Ivana VIII i pape Stefana VI, a što je iznešeno u Šišićevom Priručniku od strane 199 do strane 210 istina nije mnogo, ali je ipak dovoljno, da nam bar u konturama konstruira sliku onoga vremena, samo treba ostati kod toga, da se taj materijal čita, kako je napisan i da se ništa iz njega ne izbacuje, kao što se to čini sa pismom Montemero duci, ako se to pismo ne uzme kao pisano hrvatskom knezu Mutimiru.

Ako Nikola I piše clero et plebi, pa se sadržaj sačuvanoga odlomka slaže sa tom adresom u tom smislu, da je takav sadržaj mogao biti upućen clero et plebi Nonensis ecclesiae tj. presbyterima i narodu ninske crkve, onda nespominjanje episkopa u toj adresi govori već samo po sebi, da u ninskoj crkvi tada episkopa nije bilo. Ono, što je o sadržaju toga pisma ovde napred rečeno pokazuje, da ili takvoga pisma ne bi ni bilo, kada bi u toj crkvi tada episkop postojao ili, ako takvo pismo može da bude, da onda ne može biti adresovano i na episkopa, nego samo na clero et plebi, jer toga episkopa nema. Prema tome, ako se dakle pismo Nikole I čita onako kako je napisano tj. clero et plebi, a ne i episcopo izlazi, da je u to vreme još ta ninska crkva, koja još nema episkopa presbyterijalna.

To pak odgovara tome, da je ona pod neposrednom papinskom i hijerarhijom i jurisdikcijom tj. da je toj crkvi rimski papa i episkop i papa.

A to opet upućuje na napis crkve sv. Križa u Ninu, koji dokazuje, da je ninska crkva počela ni misionarski ni hijerarhično, nego presbyterijalno i dinastično, i da je za to ona jedna crkva sui generis, nastala iz sutecaja okolnosti, dejstva edikta od 732, osvojenja Istre sa strane Franaka i uspeha misije diplomatsko-političke mladoga franačkoga kneza Ursa tj. pokrštenja rexa Dalmacije. Takva crkva sui generis privedena u život franačkom moći i rimskom crkvom mogla je, da bude stalno bez hijerarhije, kada je stajala pod okriljem, zaštitom i zapovesti same vrhovne glave rimske crkve.

Iz podataka o njenom nastanku, koje imamo u Žitiju kneza Ursa i u napisu na crkvi sv. Križa u Ninu, moramo zaključiti, da je čak možda i jedan, i to možda od najvažnijih, koeficienata uspeha mladoga kneza Ursa bio baš taj, što je bio u stanju rexu Dalmacije doneti, kao predlog za novo stanje, nešta što pretstavlja i politički i crkveno, stvar sui generis.

Po pismima pak Ivana VIII Branimiru, Teodosiju, svim sveštenicima i celokupnom narodu, kao i svima upravnicima proizilazi, da je Teodosije morao biti doveden od Zdeslava, dok po pismu Stjepana VI

proizlazi, da je isti Teodosije morao biti đakon u Splitu i kao takav od Zdeslava za ninskog episkopa kandidiran, kada je mogao sa Mutimirovim dolaskom na vlast pojaviti se u Splitu, kao upravitelj i ninske i splitske crkve.

Usled političke konstelacije stvorene Branimirom on je, kao već izabrani episkop morao na poziv papin ići u Rim, da primi posvetu za ninskog episkopa, kuda sigurno ne bi išao, da je ostao Zdeslav na vlasti, nego bi išao na posvetu tamo, gde je išao docnije za posvetu za episkopa salonitanskog, tj. u Aquileju. Iz pisama dakle pape Ivana VIII, ali, uključiv tu i pismo Montemero duci, vidi se, da je Teodosije morao biti kandidat kneza Zdeslava, zašto se papa Ivan VIII i ne zadovoljava sa njegovom izjavom lojalnosti, nego traži, da dođe njemu po posvetu tj. da se podvrgne njemu i bude u toj crkvi sui generis njegov sufragan. Iz te okolnosti, da je ninska crkva bila crkva sui generis proizlazi, da joj je papa bio i episkop i papa. Sada, kada ona nije više presbyterijalna, nego dobiva svoga episkopa, toj crkvi je ipso fakto, već samim izborom episkopa, papa, kao što je do tada bio i episkop i papa, sada, arhiepiskop i papa.

I u toj crkvi sui generis stvara se izborom episkopa sasvim naravno i jedna hijerarhija sui generis.

Najpre u tom smislu, da je papa u toj crkvi i vrhovna crkvena glava i vrhovna hijerarhična glava, jer ta crkva episkopa nema.

Papa je i papa i episkop i prema tome i metropolit i sufragan, ili metropolit bez sufragana.

Onda, posle toga, nakon izbora episkopa, opet hijerarhija sui generis, koja se sastoji u tome, da sada papa ima sufragana, da je dakle sada arhiepiskop, odnosno metropolit i papa, kao što je pre bio episkop i papa.

I za to se on ne zadovoljava, samo izjavom lojalnosti sa strane Teodosija, nego traži naprosto njegovo sufraganstvo, tj. da ga papa posveti, da mu papa bude i arhiepiskop i metropolit i papa, a Teodosije, da bude njegov sufragan. Iz pomenutih pisama pape Ivana VIII jasno se razabire, kakvo je stanje moralo biti u državi hrvatskoj pre Branimirovog dolaska na vlast. Branimir, kao inicijator nove države a time i nove crkvene politike pozdravlja se kao povratnik rimskome papi, dok se Teodosije poziva da se vrati, a osim toga svo sveštenstvo, upravnici, narod, pa i sam taj knez Branimir, da najpre po posebnom svom poslanstvu posvedoče, odnosno potvrde svoju lojalnost i naposletku, da to i opštom zakletvom osiguraju.

Ovakav sadržaj pisama, ovakova rezerva prema izjavama lojalnosti i ovakovi zahtevi za njeno osiguranje upućuju na to, ne samo, da je neposredno pred tim tj. pod Zdeslavom, moralo biti tome protivno stanje, nego i da nastupila promena ne će biti, da je bila prva.

Na papinom dvoru se je verovatno znalo kako je Trpimira odmenio Domagoj, kako je Domagoj prošao i kako je i on odmenjen od svojih sinova i naposletku, kako su ovi odmenjeni od Zdeslava.

I vrhovna glava crkve, metropolita arhiepiskop svoje crkve sui generis imajući očevidno pred očima te promene, tražio je kod ove najnovije, i osiguranje, a ne samo izjave lojalnosti.

On je to nalazio u opštoj zakletvi i kneza i sveštenstva i upravnika i naroda tj. cele države.

Za to se on ne zadovoljava ni samim povratkom kneževim, ni posvetom Teodosijevom, odnosno svojim pozivom, na tu posvetu, nego traži preko toga zakletvu ukratko rečeno celoga naroda, uključiv tu i episkopskog kandidata i samoga kneza.

Kada ne bi bilo pisma Montemero duci, pa još da se pomisli, da je samo gubitak spisa kriv, što nema nikakva podatka, o tome, da li je to papino osiguranje lojalnosti sa strane hrvatske države bilo realizirano i da li je on bio u stanju u život privesti jedno sigurnije stanje protiv prevrata, kao što je bio prevrat Zdeslava, ali pismo pape Ivana VIII Montemero duci odaje, da se je morao Zdeslavovljev prevrat ponoviti u knezu Mutimiru, pre nego što je do spomenute po papi tražene zakletve hrvatske države došlo. I da za to nema u spisima nikakvog nastavka onim pismima, kojima se od strane pape doduše sa najvećom radošću i zadovoljstvom prima po Branimiru novo stvorena situacija u hrvatskoj državi, ali se traži njeno osiguranje. Poznata legenda o kralju Zvonimiru i njegovoj pogibiji od skupštine celokupnog naroda izaziva pri čitanju pisama pape Ivana VIII pomisao, da je i tu već skupština celokupnog naroda možda odigrala sličnu ulogu, ili je nije ni trebalo, te je i sam poziv na zakletvu, kada se je vest o tome raširila možda bio dovoljan, da utre put povratku Zdeslavljevog brata, a Trpimirovog sina u zemlju, koji povratak onda preseca Branimirovu akciju, u ma kojem stadiju ona bila. Tako celokupna sačuvana korespondencija Nikole I i Ivana VIII bez eliminiranja pisma potonjega Montemero duci pokazuje, da je posle Zdeslava došla protuakcija Branimira, ali da je ova opet u svom kratkom veku presečena od Mutimira, sa kojim se preseca ujedno i borba stranaka u Hrvatskoj državi tj. borba dviju stranaka, za koje se može na osnovu svega, što se do sada iz ovde upotrebljenog historijskog materijala pokazalo mirno reći, borba jedne stranke koja je i profranačka i prolatinska i druge stranke, narodne. Ili profranačka stranka sa Branimirom na čelu nije ni dospela sa svojom akcijom do naroda, jer je bila od Mutimira presečena, ili je dospela, ali nije imala uspeha, tek po rečima Leona VI filozofa, da je car Vasilije oslobodio Slavene njihovih vladara i naučio ih vojevati protiv zajedničkog neprijatelja a u vezi sa pismom Montemero duci sledi, da je Vasilije I morao dati Mutimiru pomoć, da verovatno oružanom snagom sruši profranačku stranku i napravi Hr-

vatsku samostalnom. Za to se sada dalje od Mutimira preko Tomislava i Držislava ne javljaju više u hrvatskoj državi borbe stranaka, što bi, kao što prošlost dokazuje sigurno i dalje usledilo, da je Mutimirova akcija bila samo stranačko odmenjivanje.

Ako je to još bila akcija Zdeslava, Vizant, verovatno poučen Branimirovom akcijom, morao je doći do zaključka, da se pitanje stabilizacije političkoga stanja u državi hrvatskoj ne će stvoriti ni pobedom eventualne provizantijske stranke, nego samo samostalnošću hrvatske države.

Da je Mutimir bio isto, što i Zdeslav, verovatno bi se javio i novi Branimir. Ali Mutimir nije nosio na kopljima svojih boraca vizanatsko vrhovništvo, da njime odmeni franačko nego je doneo državnu samostalnost, dakle kraj ne samo borbi, nego i dvema strankama u zemlji u koliko su one bile jedna profranačka, a druga narodna.

Zato se čini, ako je ovo sve, što se ovde, kao rezultat ispita pisma pape Ivana VIII Montemero duci, nameće, opravdano, velika, vrlo velika nepravda hrvatskome knezu Mutimiru, koji je posle vremena od 788—795 napokon uspeo Hrvatskoj izvojevati njenu samostalnost. A do te nepravde dolazi za to, što se pismo pape Ivana VIII iz nazovimo to hrvatskog historijskog materijala izdvaja i prebacuje u srpski historijski materijal, a to opet biva za to, što se ne vidi i ne uzima podudarnost pisma pape Ivana VIII i originalnoga spomenika Branimirovog od god. 880, a to opet biva, jer se onaj drugi kamen, koji se bez osnovanoga razloga priključuje Branimirovom kamenu, uzima, kao jači podatak od samog Branimirovog spomenika.

Tako dakle in fine jedna stvar, koja verovatno u opšte ne spada u tako da ga nazovemo ovde konkretni hrvatski materijal ili je u krajnjem slučaju mnogo godina docnija pokušana korektura originalnog spomenika, donosi sobom, da se ne vide događaji i vreme u svom historijskom svetlu i ne raspoznaje Mutimir, kao onaj hrvatski knez, koji je odlučnom, oružanom rukom verovatno uz podršku širokih slojeva hrvatskoga naroda korigirao i politički i crkveno događaje od pre više od osamdeset godina i koji je bio taj, koji je naposletku Hrvatsku državu oslodobio od Franaka, odnosno od profranačke stranke i u opšte ukinuo profranačku stranku i sa hrvatskom državnom samostalnošću morao ostaviti svome nasledniku Tomislavu jedno novo konsolidirano stanje na osnovu kojega je Tomislav onda tu državu mogao ojačati i podići do one moći i veličine, o kojoj ima Konstantin Porfirogenit onaj poznati opis, a koja se moć i snaga može razumeti samo pod pretpostavkom, da je Mutimirom Hrvatska država postala ne samo samostalna, nego i narodna, čime je morala vršiti i privlačnu snagu i na sve ostale Slavene izvan njenih granica, u prvom redu na Srbe, što je i dovelo do katastrofe Bugarske vojske u Hrvatskoj. Tako

bi Mutimir bio onaj hrvatski vladar, koji je na posletku bio u stanju da izvede ono za čim su Trpimirovići morali neprestano težiti.

Naravno da reč o crkvenoj samostalnosti zvuči paradoksalno. I ona je sui generis kao i ninska crkva. Njome se, naravno, ne misli na pitanje jurisdikcije ili u opšte na ma kakvo formalno pitanje u crkvi ili u vezi sa crkvom. Njome se misli na ono, što se je via facti moralo usled Mutimirove akcije na političkom polju, dogoditi u crkvi.

I ne dirajući u neposrednu papinu jurisdikciju kako je ova još od početka ninske crkve morala nastati, čemu sada prestankom profranačke i provizantijske politike u Hrvatskoj državi nije bilo ni razloga, ninska crkva postala je verovatno narodnom tim samim što je država hrvatska postala samostalna.

Mutimirovim delom narodnoga oslobođenja u smislu državne samostalnosti ta ista crkva, koja je iz početka samo u potencijalu, a razvitkom svojim kasnije i faktično obuhvatila celokupni teritorij hrvatske države, postaje narodna. Od kneza Mutimira i njegovoga političkoga dela počinje očevidno nacionalizacija ninske crkve, čiji vrhunac se naposletku pretstavlja sasvim jasno u borbi Grgura Ninskog. Sve pod jurisdikcijom rimskoga pape, kao njegova crkva sui generis vremenom razvijena u narodnu crkvu, ninska crkva oličena u Grguru Ninskom, mora da vodi očajnu borbu sa latinskom crkvom da bi i dalje mogla ostati narodna, pa i više da bi mogla kao takva postati metropola cele Dalmacije, našto je ona po političkom razvitku stvari držala, da imade pravo.

Tako se eto, ako se iz gore opisanog historijskog materijala ne eliminira pismo Ivana VIII Montemero duci, baš pomoću tog pisma, dolazi do ključa za razumevanje crkvenog razvitka, kakav je isti morao biti od dolaska Mutimira do tzv. splitskih sabora od 925 i 928. Pojedino franačko ime među nepoznatim episkopima toga vremena ne menja ništa na stvari, jer se odnosi imena i držanja njegovoga nosioca ne mogu kontrolirati, ali se mora pretpostaviti da je u svakom slučaju ispod ma koliko visokog hijerarhijskog stabla moralo od dolaska Mutimira sve više bujati silno rastlinje širokih narodnih masa i njihovih presbytera, kao brana franačkoj, a hrana narodnoj hijerarhiji, odakle je verovatno i Grgur Ninski svoju snagu crpao.

Teodosije pak, verovatno već kao kandidat doveden od kneza Zdeslava i ako posvećen od pape za vreme Branimira, dolaskom kneza Mutimira lako se je mogao saobrazati novom stanju i ubrzo za tim, čim je umro arhiepiskop Salone, on se nalazi u Splitu, odakle upravlja i splitskom i ninskom episkopijom. To sasnajemo iz pisma Stjepana VI njemu samome, kojim ga baš radi toga kori, prebacujući mu, što se ne obzire na kanonske granice episkopske vlasti i što teži od položaja većeg na još veći.

Iz drugog pisma Stjepana VI pak vidi se, da je moralo između Teodosija i pape Stjepana VI doći do kompromisa, kao što je to bio slučaj i između pape Ivana VIII i Teodosija, jer kao što je jedno osam godina pre pisma Stjepana VI Teodosije od Ivana VIII dobio posvećenje za ninskog episkopa, tako je verovatno Teodosije od Stjepana VI dobio palium.

Oko pisma Stjepana VI Aquilejskom patrijarhu Walbertu iz tog istog vremena nastalo je mnogo razmišljanja i zaključivanja, jer Stjepan VI prebacuje Walbertu, da je prešao granice svoje nadležnosti posvetivši episkopa u crkvi »Salonensi« tj. u crkvi spljetskoj, pa se je pitalo, da li se to odnosi na Teodosija ili ne, a ako, da li to onda znači, da Teodosije nije primio posvetu za ninskoga biskupa od pape Ivana VIII, nego od Aquilejskog patrijarha Walberta, pa prema tome i da li je ta Walbertova posveta usledila, kada je umro splitski nadbiskup Marinus ili kada je umro neki ninski biskup predšasnik Teodosijev. Ali iz tog razmišljanja i zaključivanja valja izlučiti potonju mogućnost bar što se ovih izvoda ovde tiče.

Celokupna historijska materija ovde u obzir uzeta pokazuje, da predšasnika Teodosiju, kao ninskom episkopu nije bilo, dakle, da u Teodosiju treba gledati prvog ninskog episkopa, do čijeg episkopata je kao što smo videli došlo, samo razvitkom političkih prilika, jer je Zdeslavovim aktom bio prestao obzir na Rimskoga papu i bio prvi puta izabran episkop u ličnosti Teodosija, koji bi da nije bilo Branimirove akcije bez sumnje posvetu, kao izabrani episkop ninski zatražio od Aquileje. Papa Ivan VIII morao je znati za takav razvitak prilika u državi hrvatskoj, kada je na osnovu Branimirovog udara dobivši pred oči u njegovom smislu ispravljenu situaciju, tražio da, kada je već došlo do izbora episkopa u ninskoj crkvi, da onda bar posvetu primi isti iz njegove ruke. To je moglo biti 879, a još pet ili najviše četrnaest godina pre toga prema pismu Nikole I nije u ninskoj crkvi bilo episkopa.

Iz te okolnosti. kao i iz okolnosti, da ga nije bilo zato, jer je u ninskoj crkvi episkop bio sam papa, te iz okolnosti, što je promena takvog stanja nametnuta papi tek akcijom Zdeslava, kao i iz okolnosti, da papi akcijom Branimira nije preostalo drugo, nego posveta izabranog episkoga, nameće se zaključak, da u ninskoj crkvi pored pape nije moglo biti episkopa, i da je takvo stanje promenjeno tek političkim događajima pod Zdeslavom sa posledicama glede kojih se je papa za Branimira kompromisno snašao.

Teodosije je dakle papi događajima nametnuti episkop i po tome prvi episkop.

Usled toga nije bilo nikakvog njegovog predšasnika u ninskoj crkvi.

Iz okolnosti, što je Teodosije posle primljenog poziva bio u Rimu kod pape, a to, da je bio, vidi se iz papinih pisama, jasno je, da je Teodosije posvećen od pape samoga. Prema tome, pošto otpada mogućnost, da je Teodosije na stolici ninske episkopije ikoga nasledio, ostaje samo mogućnost, da se posveta Walbertova odnosi na Teodosija, kao episkopa crkve »Salonensi«, kao i da je do te moralo doći nakon smrti splitskog nadbiskupa Marinusa.

Prema tome reči pape Stjepana VI »Nam cum pie memorie decessor tuus hominem excessisse dicitur« ne mogu se odnositi na nekoga predšasnika Teodosijevog na stolici episkopije ninske, nego se moraju odnositi na Teodosijevog predšasnika na stolici episkopije spljetske.

Prema tome i reči »quia in ipso tue ordinationis inicio deliquisse« moraju se odnositi na Teodosija, kao episkopa, odnosno arhiepiskopa spljetskoga.

Stjepan VI u tom pismu Teodosiju iz god. 886—887 kaže, kako je našao, ispitujući stvar po čuvenju, da Teodosije vrši dužnost u dve episkopije. Ako je to istina, on se tome ne čudi, kada je Teodosije već u početku toga novog stanja, kada je umro njegov predšasnik pohrlio u Aquileju za posvetu, mesto u Rim.

Jasno je, da je do toga da Teodosije upravlja sa dve crkve moglo doći tek time, što je Teodosije postao arhiepiskop splitski. I sasvim razumljivo Stjepan VI mu kaže, da ga ne treba da čudi to, što je Teodosije upravitelj dviju crkvi, kada ni svoje arhiepiskopske spljetsko dostojanstvo nije osnovao pravilno, nego ga je počeo tako, da je mesto u Rim za odobrenje pohrlio u Aquileju.

Iz pisama Stjepana VI, jednoga Walbertu i dva Teodosiju vidi se, da je Stjepan VI, kada se je raspitao o crkvenom stanju na drugoj obali Jadrana morao biti izvešten, da je svojedobno u ninskoj crkvi izabrani episkop Teodosije posle smrti Marinusa pohrlio tj. poletio, a to znači odmah otišao u Aquileju, odakle je doneo odobrenje za arhiepiskopa spljetske crkve i da je tako Teodosije, kao episkop ninski upravljač ninske crkve a kao episkop spljetski upravljač spljetske crkve.

To sve mu prebacuje Stjepan VI.

Jedno je pitanje stvoreno i time, što u pismu Walbertu Stjepan VI za ono, što je Walbert učinio sa Teodosijem upotrebljuje izraz ordinare, dok u pismu Teodosiju za istu stvar upotrebljuje izraz »consecrationem suscepisse«, pa je nastalo pitanje, kako se može izraz, koji znači posvetiti, upotrebiti u prigovoru onome, što su Walbert i Teodosije učinili, kada je Teodosije već jednom za episkopa u crkvi ninskoj od samoga pape posvećen, pa ne može biti ponovne posvete. Ali tu je dvoje moguće, ili se ti izrazi ne mogu tako rigorozno shvatiti, da bi doveli do takve protivrečnosti, našto upućuje baš okolnost, da su oni raznoliki, ili se mora uzeti, da je zaista u Aquileji kod posvete Teodosija za nadbiskupa spljetskoga došlo do posvete, a ne samo do

odobrenja. Istina je i reč ordinatio i consecratio mogu se uzeti u smislu reči posveta, ali ipak postoji razlika. Reč consecratio znači samo posvećenje, dok ordinatio u stvari znači postavljanje, redomice u prenesenom smislu naređivanje, naredba, regulisanje, pa po tom i postavljanje ali može značiti i postavljanje sveštenika u smislu posvete.

Prema tome u pismu Walbertu Stjepan VI prigovora istu stvar sa reči ordinare, a u pismu Teodosiju istu stvar sa reči consecratio. Ili oboje treba uzeti u smislu reči postaviti, ili u smislu posvetiti.

Pošto reč consecratio znači samo posvetu ne bi preostalo drugo, nego uzeti da Stjepan VI u opšte prigovara posveti. Po tome, onda ostaje alternativa da, ili on reč posvetu upotrebljuje misleći na odobrenje ili postavljanje, ili pak misleći zaista na posvetu.

Ako se prigovor tiče odobrenja, onda se on u pogledu Walberta može smatrati kao prigovor nenadležne crkvene funkcije, pošto takvo odobrenje po rečima pape Stjepana VI jeste nadležnost papina.

U pogledu pak Teodosija, on se može smatrati kao prigovor, što je Teodosije prešao sa jedne crkve na drugu tj. ostavio svoju crkvu.

No prvo Teodosije, kao što se vidi nije ostavio ninsku crkvu, nego upravlja sa dve crkve, drugo, to je nedopušteno, ali samo ukoliko to ne bi odobrio papa, koji ima ovlaštenje da to odobri.

Ukoliko se pak prigovor Stjepana VI tiče posvećenja, prigovor Walbertu bio bi također prigovor nenadležnosti, jer po rečima Stjepana VI posvetu u crkvi »Salonensi« nema Aquileja, nego Rim, dok bi prigovor Teodosiju bio dvostruk, i što je u opšte posle posvećenja za ninskog episkopa primio drugo posvećenje i što je to primio u Aquileji, mesto u Rimu.

Ali, možda nam smisao reči ordinatio i consecratio u pisanju Stjepana VI odaje okolnost, da on zapravo i ne prigovara dvostrukoj posveti, nego da samo prigovara tome, što to nije zatraženo i dobiveno od Rima, nego od Aquileje. U stvari, njegove reči »in quo et te deviasse et eum excessisse« najbolje osvetljuju, da njegovi prigovori ostaju in forma, a ne in re.

Kada dakle, Stjepan VI prigovara, da je nešto učinjeno mesto u Rimu u Aquileji, onda je jasno, da on ne prigovara onome šta je učinjeno, nego prigovara tome, gde je to učinjeno.

To znači, da je Teodosije to zatražio u Rimu, ne bi bilo prigovora, kao što se ne prigovara traženju palliuma sa njegove strane, jer ga traži iz Rima.

Prema tome, ona druga alternativa, da je Aquileja izvršila ponovnu posvetu Teodosija, kao episkopa morala bi otpasti, i ako bi se možda i to moglo razumeti, baš iz okolnosti dviju jurisdikcija, Ninske i Aquilejske, koje se jedna na drugu ne obziru.

U pogledu formalnom tj. u pogledu kompetencija to dokazuje samo to pismo Stjepana VI na Walberta, u kome mu on preti, da će

posvetiti episkopa iz Walbertove kompetencije, pozivajući se na dva momenta, prvo, jer on kao rimski episkop i papa nije na nikakve kompetencije vezan »licet apostolica praerogativa possimus de qualibet ecclesia clericum ordinare« (ovde ordinare u smislu posvete) drugo, jer je i sam Walbert takav, da se ne drži svoje kompetencije nego je u crkvi »Salonensi« postavio episkopa.

Kao što se dakle, vidi, pisma Stjepana VI tiču se isključivo prigovora oko dolaska Teodosija na stolicu arhiepiskopa spljetskoga, posle smrti Marinusa, i nemaju nikakovoga odnosa sa pitanjem dolaska Teodosijevog na episkopsku stolicu u crkvi ninskoj.

Usled toga pokazuje se ova slika stvari.

Nekako, početkom godine 881 mora da nestaje spljetskoga arhiepiskopa Marinusa i hrvatskoga kneza Branimira, ovoga, bar sa vlasti, a na vlasti pojavljuje se Mutimir. Teodosije je još od Zdeslava dovedeni i izabrani, a pod Branimirom od pape posvećeni ninski episkop. Na vest o smrti Marinusa i kraj dolaska Mutimirovoga Teodosije odmah ide u Aquileju, gde od Walberta dobiva posvetu ili odobrenje za to, da preuzme arhiepiskopsku stolicu u Splitu, i dalje upravlja ninskom crkvom.

Ali, takva pretpostavka i ako bi sadržavala odobrenje za promenu crkve, ipak biće da sadrži mešanje formalnoga i faktičnoga momenta. Walbert je kao što pokazuje pismo Stjepana VI samo postavio ili posvetio, a možda i samo odobrio Teodosija za nadbiskupa Spljeta.

Ninska episkopija je bila stvar Rima i pape, to se Walberta nije ticalo i on očigledno u to nije ni ulazio. Za njega, kao faktora druge, a ne rimske jurisdikcije je bilo merodavno samo ono, zašto je on mogao držati da je nadležan. Kao zastupnik carigradskog patrijarha on je očigledno držao, da ima kompetenciju u crkvi Salonensi. I on je onda čak, na tom gledištu stojeći možda mogao Teodosija za splitskog nadbiskupa i posvetiti, jer za njega je on mogao biti đakon splitske crkve, koga on po svojoj nadležnosti može posvetiti za episkopa te crkve. Na to, šta se je sa tim đakonom pre toga zbilo u jednoj drugoj jurisdikciji, on je mogao da se ne osvrće, jer i ako je hrišćanska crkva u religioznom smislu bila jedna, ona je imala naročito od 732 na Balkanu dve potpuno samostalne kompetencije tj. jurisdikcije.

I kao što je pokrštenje Hrvata dovelo do ninske crkve pod direktnom kompetencijom pape radi toga, što se radilo o novim hrišćanima, tako je i postojala carigradska kompetencija, odnosno jurisdikcija, na bazi edikta od 732, radi toga, što se radilo o starim Hrišćanima.

Teodosije je u jednoj kompetenciji, odnosno jurisdikciji postao episkop, a u drugoj arhiepiskop.

To izgleda da je ključ za razumevanje onoga, što se je sa Teodosijem od 879 do 881 zbilo.

U takvom slučaju, naravno u formalnom pogledu, ne postavlja se ni pitanje dvaju episkopa, ni upravljanje dveju crkvi, ni pitanje dveju posveta, jer svaka jurisdikcija gleda svoga posla i ne obzire se na ono, što druga jurisdikcija radi.

I zato je Teodosije u jurisdikciji papinoj mogao biti posvećen za biskupa ninskog, a u jurisdikciji Walberta za biskupa crkve »Salonensi«.

Za papu je Teodosije bio đakon verovatno splitske crkve, ali koji je izabran za ninskoga biskupa.

Za Walberta, patrijarha Aquilejskoga Teodosije je bio đakon verovatno splitske crkve, koga on posvećuje za episkopa spljetske crkve.

Formalno, to su dve odeljene stvari, koje nemaju nikakve veze, jedna u jednoj jurisdikciji, druga u drugoj jurisdikciji, obavljene svaka po propisima, zakonima, odnosne jurisdikcije.

Prema tome, okolnost, da na taj način dolazi do upravljanja sa dve crkve i eventualno čak i do dve posvete, jeste samo stvar fakta, koji dobiva elemente formalnosti tek time, što jedna ili druga jurisdikcija arogira za sebe potpunu i isključivu kompetenciju na celokupnom terenu, gde su se događaji zbili.

To je slučaj sa stajalištem pape Stjepana VI, koji smatra, da Rim ima isključivu kompetenciju i za područje ninske crkve i za područje splitske crkve, sledujući tu u ostalom papu Ivana VIII, koji je isto stanovište zastupao u svome pismu episkopatu, kleru i poglavicama u Dalmaciji od 10 juna 879 (Šišić, Priručnik str. 205).

Tek kada je Stjepan VI stojeći na očiglednom stajalištu, da je Rim jedini kompetentan i za ninsku i za spljetsku crkvu, saznao, šta se je sve sa Teodosijem zbilo, prestaje razlika između faktičnog i formalnog stanja, te ostaje samo potonje i naravno onda Teodosije izlazi, kao onaj, koji je priznao drugu jurisdikciju i od nje primio svoje dostojanstvo, a time onda i postao onaj, koji se je ogrešio o crkvene zakone, jer upravlja sa dve crkve i prima dostojanstvo u drugoj jurisdikciji.

Mora da je ipak ostalo samo na tome i da nije došlo i do trećega najtežeg prestupa sa dve posvete, kada Teodosije nije bio isključen od velikog odlikovanja dobivanjem pallia.

Bilo je potrebno malo pobliže ući u pitanje Teodosijevo u vezi pisama Stjepana VI jer ono, što se je sa Teodosijem dogodilo, nakon što ga je papa Ivan VIII za episkopa posvetio, jasno pokazuje, da se to nije moglo dogoditi za vreme Branimira, za čijeg vremena Teodosiju verovatno ne bi moglo ni na um pasti, da se bilo kako i bilo koliko udaljuje od Rima.

Baš to sve, što se je sa Teodosijem dogodilo, tj. pisma Stjepana VI Walbertu i Teodosiju pokazuje da je od smrti Marinusa tj. od 881 u Hrvatskoj državi morala nastati potpuna politička promena dolaskom Mutimira, jer tek njegov dolazak omogućuje sve ono, šta se

je sa Teodosijem dalje zbilo. Dovedeno je u sumnju da je Marinus umro 880 a Teodosije došao u Split 881, također osnivajući tu sumnju i na tome, da je neverovatno, da bi za tu promenu papa Stjepan VI saznao tek nakon 6 godina.

Ali, ta sumnja ne će biti osnovana.

Iz reči Stjepana VI vidi se, da on za tu promenu nije saznao ni slučajno ni izveštajem, nego da je morao tek istraživati, kako stvar stoji.

Ovo potonje upućuje na to, da se je spljetska crkva prema Rimu morala ponašati kao prema tuđoj jurisdikciji.

Tek istragom saznao je Stjepan VI da je u Spljetu arhiepiskop ninski episkop Teodosije, postavljen ili posvećen od Aquileje, koji po tome upravlja sa dve crkve.

Ako je za to dobio odobrenje u Aquileji, onda je to za Stjepana VI nenadležno odobrenje.

Međutim, da sve to sazna, nije Stjepan VI trebao vreme od šest godina, i to za to, jer Stjepan VI nije papa od 881 kada se je promena zbila, nego je on papa tek od god. 885. Prema tome, ako se on javlja 886 sa rezultatom svoga istraživanja, onda se on javlja već za godinu dana svoga pontifikata.

Prema tome, to zaista nije vreme čijoj dužini bi se imali čuditi. I predšasnik Stjepan VI Hadrijan III je papa samo godinu dana, dok je njegov predšasnik Martin II papa također ne više od dve godine dana. Prema tome, nije Stjepan VI trebao šest godina, da sazna za novo stanje na drugoj obali Jadrana, nego samo godinu dana.

Usled tog argumenta proti tome, da je Marinus umro 880 a Teodosije nasledio Marinusa već 881 koji bi se sastojao u tome da je neverovatno, da je od tog doba Stjepan VI trebao šest godina, da sazna, šta se je onda zbilo, ne može postojati, kada je Stjepan VI papom postao tek 885. Ali ne može takav argument postojati ni onda, ako se ne vezuje na ličnost Stjepana VI, nego se proširuje na papinsku kuriju u opšte, bez obzira na ličnost pape, u tom smislu, da je papinska kurija trebala šest godina dok sazna za spomenutu promenu.

Ivan VIII saznao je za tu promenu u političkom smislu i u crkvenom, kada je opominjao Mutimira da se vrati ninskoj crkvi, ali je Teodosija još imao pred očima, samo kao ninskog episkopa, kada Mutimira upućuje na već posvećenog (ninskog) episkopa.

Iz okolnosti, da nema podataka o kakvoj njegovoj dalnjoj tj. pape Ivana VIII reakciji ne mogu se izvlačiti nikakvi zaključci, pošto je Ivanu VIII život nenadano presečen, pa se ne može znati, šta bi on poduzeo da je ostao živ. Što se pak tiče papa Martina II i Hadrijana III treba samo uzeti u obzir kratkotrajnost njihova vladanja. Ali k tome dolazi još i to, što je za njihovo vreme politika rimske kurije bila spala sa svojim pogledom na ne dalje od Rima i papinske države,

tako da nije nikakvo čudo, ako rimska kurija za vreme tih dvaju papa nije preduzimala ništa, da sazna, šta se preko Jadrana zbiva i da je tek Stjepan VI došavši posle njih, kao što kaže, morao diligentus perrimantes istražiti, da sve što može sazna. To dakle što se takvo pismo javlja sa strane Stjepana VI, a ne pre njega, može biti osim ovih razloga i još i za to, što su može biti papa Martin II i Hadrijan III čak i znali, šta se je dogodilo, ali to primili s jedne strane kao promenu u hrvatskoj državi, a s druge strane, kao događanje u drugoj jurisdikciji (Spljet).

U tom slučaju reč Stjepana VI o istraživanju stanja stvari mogla bi biti i formula za pokrivanje držanja njegovih predšasnika.

Nego ima nešta drugo, što je potrebno spomenuti, a to je, da papa Ivan VIII Teodosiju, kao izabraniku ninske crkve u pismu od 7 juna 879, pozivajući ga, da se povrati sedištu apostolskome kaže »unde antescessores tui divine legis dogmata melliflua cum sacre institutionis forma summique sacerdotti honorem sumserunt«.

Kao što se vidi, pre Teodosija ninska crkva nije imala episkopa, pa bi ovo mesto bilo u potpunoj protivrečnosti sa tom okolnosti. No, to je samo prividno, jer, kako to druga pisma pokazuju, to je generalna fraza papinske kancelarije, koja se sa pravom uvek može upotrebiti, jer pre rimske crkve na teritoriju njene jurisdikcije nije bilo hijerarhiski organiziranih hrišćana, šta više ona za sebe uzima, da vuče svoje poreklo direktno od apostola Petra i Pavla. Prema tome može se hrišćanima uvek kazati, da su sa izvora rimske crkve svoju nauku primali, a pošto je ta rimska crkva imala hijerarhiju, to i članovima uvek staviti pred oči, da su i njihovi predšasnici svoje znanje i svoje dostojanstvo primali od rimske crkve, odnosno od apostolske stolice. Dozivanje pred oči predšasnika hijerarhije, kao i dozivanje pred oči samoga izvora hrišćanske nauke, može uvek da se upotrebi i pretstavlja generalnu formulu kancelarije. Usled toga ovo opšte mesto u pismu pape Ivana VIII ne može vrediti ni za jednog predšasnika, a kamoli za mnogo njih, što je Ivan VIII sam najbolje morao znati, kada se je najedanput našao pred izabranim episkopom u crkvi sui generis, a kojoj je on dotle bio i papa i episkop. Ovako opisana slika zbivanja posle godine 880 nameće se, ako se pismo Montemero duci ne eliminira iz materijala za historiju ninske crkve i hrvatske države vremena od Nikole I do Stjepana VI ti. od 858 do 885 odnosno 891, i kao što je to neizbežno i pre toga od 788 do 891. Čitanjem toga pisma, kao što je ono prema svojoj adresi i prema svome sadržaju moralo biti napisano, a u vezi sa ostalim historijskim materijalom pojavljuje se celokupna slika, naravno u najgrubljim konturama, političke i crkvene vladavine u državi hrvatskoj, iz koje proizilazi, da je u vremenu od 788—795 hrvatska država morala otrpiti, da joj bude hrišćanska crkva sui generis sa latinskim crkvenim jezikom osnovana, a onda da je naprotiv godine 881 mogla doživiti, da joj

ličnošću njezinoga kneza Mutimira bude ta latinska crkva sui generis pretvorena u narodnu crkvu. Takva slika sama po sebi dovoljan je razlog da se u historijskoj nauci preko čitanja toga pisma ne pređe olako, nego da se nastoji utvrditi pravi smisao tome pismu, a takvom nastojanju trebalo bi i ovaj prilog da posluži.

Ovo sve zajedno bilo je potrebno izvesti na pretpostavku, da su napred spomenuta dva fragmenta Montemero duci delovi jednoga istoga pisma, a to sve u nameri, da se izvidi, nije li to pismo u svojoj celosti iz vremena drugoga pontifikata Ivana VIII tj. nije li moguće, da je to pismo pisano u vremenu između godine 880 i godine 882, dakle i eventualno godine 881.

Iznešeni razlozi, kao što je to ovde pokazano, govore za to da je to moguće ili bar da nije isključeno. Naravno mnogo je određenija stvar, ako se uzme, kao što izgleda, da ta dva fragmenta ne pretstavljaju fragmente jednoga istoga pisma, nego da pretstavljaju fragmente iz dva različita pisma, jednoga iz vremena prvoga pontifikata Ivana VIII i drugoga iz vremena drugoga pontifikata Ivana VIII. Gledani svaki za sebe i svaki o sebi ti fragmenti pokazuju, da je baš onaj važniji fragmenat, u kome je reč o vraćanju Mutimira crkvi Panonaca, iz vremena drugoga pontifikata Ivana VIII i da je prema tome mogao biti pisan u vremenu od 880 do 882 odnosno u godini 881.

Gledan taj fragmenat sam po sebi i sam o sebi kao fragmenat pisma iz vremena drugoga pontifikata Ivana VIII ne daje ni najmanjega razloga ma kakvoj pomisli na srpskoga kneza Mutimira, a sasvim odgovara hrvatskome knezu Mutimiru, tako da taj fragmenat gledan sam po sebi i o sebi ne donosi nikakav problem onoga časa, ako se sme uzeti, da u vremenu od 880 do 882 na vladi u Hrvatskoj državi nema više Branimira, nego da je u toj državi u to vreme na vladi već Mutimir brat Zdeslava i sin Trpimira.

U ovom pregledu nije upotrebljen onaj argument, koji proizlazi iz Šišićevog ekskurza Povijesti Hrvata, a koji se sastoji u tome, što od zabrane Leona III istočno-rimskoga cara godine 732 pa sve do oko 925 rimski papa nije uopšte imao nikakvu jurisdikciju na Balkanu nego je istu imao Carigradski patrijarh, što već po sebi isključuje, da je pismo pape Ivana VIII pisano srpskom knezu Mutimiru.

U ovoj raspravi nije uzeta u posebno razmatranje indikcija koja se nalazi, ne na Branimirovom kamenom spomeniku, nego na gore opisanoj posebnoj ploči, jer za tu indikciju usled toga njenog položaja ujedno vredi sve ono, što je o toj ploči u ovoj raspravi rečeno.

Na samom spomeniku vreme je naznačeno po stilu incarnationis sa godinama DCCCLXXX sa kojima ta indikcija nema veze, nego tek kad se toj naznaci sa godinama na spomeniku doda još broj VIII kako se to na ploči nalazi.

Indikacija ima veze tek sa pločom a ne već sa spomenikom. Prema tome spomenuta indikcija ne odnosi se u opšte na Branimirov spomenik, nego kao i navod broja VIII na nešto drugo nepoznato i starije, usled čega to oboje zajedno ostaje za spomenik irelevantno.

»Datiranje po kršćanskoj eri općenito je priznato po čitavoj Dalmaciji i Hrvatskoj od druge polovice IX veka. Do toga doba vrši se datiranje na različite druge načine kao na primer po godinama vladanja nekog vladara i indkcijama« kaže doktor Marjan Horvat u Radu JAZU 1951 knjiga 283 strana 130, što se naravno mora odnositi već na godinu 880

SPLITSKI RELIEF

»U Povijesti Hrvata u vrijeme narodnih vladara« Ferde Šišića od 925, a na strani 535 nalazi se slika jednoga Bas-reliefa pod br. 224 sa oznakom: Lik hrvatskoga kralja XI vijeka (Split, krstionica). Takva ista slika nalazi se i u »Zborniku naučnih radova«, tzv. Šišićevom Zborniku od 1929, a na strani 8 pod br. 6 sa oznakom »Relief u splitskoj krstionici«, a nalazi se slika toga reliefa također i u jubilarnom izdanju Jugoslavenske Akademije u Zagrebu, izdanom o Tisućgodišnjici Hrvatskoga Kraljevstva.

O tome Bas-reliefu, koji se na tim slikama vidi, napisao je Šišić u spomenutoj svojoj knjizi na 536 i 537 strani objašnjenje, kojim on izjavljuje, da drži vrlo verovatnim, da je »sačuvan lik Petra Krešimira na onoj zagonetnoj ploči u Splitskoj krstionici, koja pokazuje nekoga hrvatskoga vladara, jamačno XI vijeka, gdje sjedi na prijestolu s krunom na glavi, a s krstom i državnom jabukom u rukama.« Te su reči ovde namerno doslovno prenešene iz dva razloga. Prvo, jer se njima spomenuti na gore navedenim slikama preneseni Bas-relief označava kao »zagonetna ploča«, drugo, jer te reči pokazuju nastojanje, da se »zagonetna ploča odgonetne na taj način, što će se prepoznati, koji je vladar na tome Bas-reliefu pretstavljen, što znači, da navedene doslovno Šišićeve reči pokazuju pravac, kojim se je rad oko prepoznavanja »zagonetne ploče« kretao. Taj pravac sigurno je prouzročio i to, što Šišić, dalje kaže, da je ta ploča tj. Bas-relief fragment veće celine, koja se je nekad nalazila u splitskoj stolnoj crkvi »kao dar nekoga hrvatskoga vladara«, jer pošto se za potonju tvrdnju, naime da je taj Bas-relief kao deo veće celine bio dar nekoga hrvatskoga vladara ne navodi nikakav podatak, mora se uzeti, da Šišićevo objašnjenje upućeno isključivo na pitanje, kojega vladara taj Bas-relief pretstavlja, dokazuje, da je slika posmatrana prejudicionalno sa apriorističkim gledanjem, da je Bas-relief vladarski dar, pa je samo trebalo, onda iznaći, kojega vladara bi to bio dar. Za to Šišić nastavlja dalje u tom pravcu, pa pošto iz same slike na to nema odgovora zaključuje,

da kao verovatno »u liku onoga hrvatskoga vladara možemo da gledamo lik Petra Krešimira IV«.

Bez mogućnosti, da se to pitanje rešava po sličnosti jednoga i drugoga tj. lika na Bas-reliefu i lika Petra Krešimira IV, koji je nepoznat, Šišić se zadovoljava sa konstatiranjem da su »veze Petra Kresimira IV s latinskim splitskim klerom i građanstvom bile jake i prijateljske, kako to prikazuje priključak Dalmacije oko 1069, svakako jače od onih kralja Tomislava ili Stjepana Držislava«. Celokupno to objašnjenje odaje dvoje, prvo da se je njegov pisac posmatrajući sliku ograničio na pitanje, ko bi mogao biti vladar oličen na Bas-reliefu i dalje, stojeći na gledištu, da to mora biti hrvatski vladar, onda samo tražio uzimajući, da je Bas-relief njegov dar, kod koga bi se hrvatskoga vladara takvo darivanje splitske stolne crkve moglo pokazati najverovatnijim.

No odmah dalje na strani 537 stoji u vidu opaske Šišićev dodatak tome objašnjenju. U tome dodatku Šišić upućuje na »odličnu radnju što ju je publikovao Karaman, Bas-relief u splitskoj krstionici. Vijesnik za Arh. i hist. Dalm. 1924—25 Split 1925«. On smatra, da je tom radnjom, definitivno rešeno pitanje, da li je to svetački ili profani motiv, iz čega se razabire, da je među naučnicima i to bilo sporno, verovatno iz istoga razloga, iz kojega je nastalo i Šišićevo objašnjenje tj. da se je uvek pitalo koga pretstavlja lik vladara, pa je čak i postojalo pitanje, da li u svetačkom smislu kao lik Hrista kralja ili svetovnog vladara, pre nego što se postavlja pitanje, koji bi to svetovni vladar mogao biti.

Po Šišiću u toj radnji, u kojoj Karaman označava Bas-relief kao nekada deo ograde oltara ili nekog drugog crkvenog nameštaja, isti pisac donosi jednu vrlo važnu rezervaciju u pogledu vremena, u kojemu je Bas-relief mogao nastati. Prema njemu pisac kaže, da iz okolnosti, što je pojava ljudske figure u doba čiste pleterne ornamentike izuzetna i da ona tek pri izmaku toga stila tj. »u nas oko polovice XI vijeka« postaje češćom slijedi svakako »samo neka veća vjerojatnost«, da je Bas-relief iz kasnijeg perioda pleterne dekoracije.

Ova primedba je od važnosti, jer ona upućuje na to, da rezultate, dobivene iz sravnjenja sa drugim spomenicama, ne treba uzimati bez rezerve. Takva sravnjenja pretstavljaju uvek samo dotadanje rezultate na osnovi dotadanjeg materijala. Novo pronađeni materijal ako bi iz drugih razloga, a ne iz razloga sravnjenja, dakle sam po sebi nosio ornamentiku, koja se pridaje izvesnom vremenu, a bio iz drugoga vremena, ne bi mogao biti nasilno sveden pod ono vreme, iz koga bi imala poticati ornamentika, nego bi naprotiv takav novi materijal bio dokaz da ornamentika ne potiče samo iz onoga vremena, iz kojega se dotle uzimalo, da ona potiče.

To je važno spomenuti radi toga, što je po Šišiću u toj bilješci spomenuti pisac doprineo za proučavanje Bas-reliefa u svojim radnjama najvažniji materijal, koji se sastoji u tome, da tzv. dvopleterna ornamentika već početkom VIII veka prelazi u tropleternu. To znači da Bas-relief u splitskoj krstionici po ornamentici može poticati i iz početka VIII veka.

Prema tome pojava ljudske figure, radi same tropleterne ornamentike ne mora biti iz XI veka, nego može biti i iz VIII veka.

Ako je pojava takve ljudske figure u vreme početka tropleterne ornamentike izuzetna, a pri izmaku pleternoga stila tj. oko polovice XI veka češća, onda iz onoga, što je Šišić naveo o spomenutome piscu, kao i iz njegovih drugih radnja sledi, da je moguće da se u početku VIII veka uz tropleternu ornamentiku izuzetno pojavi i ljudska figura.

To treba držati na umu kod proučavanja ovoga Bas-reliefa, da ono dobije svoju potpunu slobodu tj. da nije aprioristički i prejudicionalno vezano za XI vek. Kao što kod proučavanja mora postojati sloboda u pitanju, koga bi imao Bas-relief da pretstavlja, tako mora postojati i sloboda u pitanju, iz kojega vremena bi taj Bas-relief mogao biti. Po Šišiću stvar stoji ovako. Iznoseći, kako se od Kukuljevićevih vremena lik na spomenutom Bas-reliefu, rado dovodi u vezu sa kraljem Tomislavom, odbija to kao neopravdano, uzimajući da su veze između Tomislava i Splita bile samo kratkotrajne 925—928 tj. u vremenu između oba tzv. splitska sabora, a i radi toga što Tomislav nije bio »oduševljen pravcem i radom ovoga splitskoga sinoda«. Iz toga razloga, što su veze Petra Kresimira IV i Dmitra Zvonimira sa romanskim Splitom bile ne samo stalne, nego i intimne, zaključuje isti pisac, da je s toga verovatnije, da lik u splitskoj krstionici prikazuje jednoga od njih dvojice. Prema tome proučavanje spomenutoga Bas-reliefa biva stalno u pravcu pitanja, koga pretstavlja vladarski lik na Bas-reliefu.

Obziruć se na pitanje tipa same krune nalazi, da je on više zapadan nego li istočan, ali da to ne može da bude odlučno za datiranje lika iz dva razloga, prvo, jer su krunu hrvatski vladari XI veka mogli da baštine od svojih prethodnika, drugo, jer tvorac lika možda i stranac zapadnjak verovatno nije radio po modelu. Sa tim u vezi postavlja patinje, nisu li hrvatski vladari mogli imati i više kruna.

Iz okolnosti da mletački letopisac đakon Ivan kaže, kako se Kresimir Suronja bunio protiv brata Svetislava, što mu je na prevarni način oteo »Regni diadema«, uzimajući pisac tu reč »diadema« na suprot reči »korona« postavlja pitanje obzirom na delenje državne teritorije po kojem je svaki sin bio kralj u svome delu države pod starešinstvom najstarijega brata, da li nije verovatno da je najstariji brat nosio krunu, a ostala braća diademe. Tim pak povodom dolazi do zaključka da je verovatno, da je ono na Bas-reliefu hrvatska kraljev-

ska kruna, pored koje je moglo da bude još i diadema za kraljevu braću.

Ovo je bilo potrebno spomenuti, jer je pitanje krune na Bas-reliefu sa strane Mihovila Abramića (Split) učinjeno predmetom posebne rasprave u Šišićevom Zborniku od 1929 o kojoj će još biti reči. Ovde samo treba uočiti, da se iz citata o Ivanu đakonu, o onome, što on govori o Kresimiru Suronji i iz njegove upotrebe reči »regni diadema« ne može u pogledu Bas-reliefa nikakav zaključak stvarati. O tome da su vladarske glave pokrivale lovorovi venci, vezivani sa vrpcama, sa dragim kamenjem, krune, ne treba reči trošiti, pa prema tome naravno, da na splitskom Bas-reliefu također može biti jedno od toga, ali koje, to je predmet proučavanja.

Ono što đakon Ivan govori ne odnosi se ni na jedno od spomenutoga trojega. I venac i vrpca i kruna su fizički predmeti. Diadema nije drugo, nego izraz za vrpcu, čije poreklo ide sa istoka, ali ono što đakon Ivan govori ne tiče se fizičkoga predmeta, jer đakon Ivan ne kaže da je Svetislav svome bratu Suronji oteo diademu tj. fizički predmet, u kom bi slučaju mogla da se njegova vest dovede u vezu sa pitanjem krune na splitskom Bas-reliefu, nego đakon Ivan kaže da je Svetislav oteo Suronji »regni diadema«, a to ne znači ono što bi značila samo reč »diadema« tj. fizički predmet, nego to znači prestol, vlast. To je očito jedna fraza za smisao pojma vlasti. Svetislav je bratu oteo vlast i Suronja se bunio protiv njega, jer mu je na prevarni način oteo vlast, a ne fizički predmet, koji simbolizira tu vlast.

U vreme Stjepana Držislava 969—1058, ako mu je Kresimir III bio brat, odnosno, za vreme Kresimira III Suronje 1000—1030 ako je poonji bio sin Držislava, kao što to Šišić uzima, verovatno nije bila u upotrebi druga kruna, nego ona, koju je Stjepan Držislav eparh, carski namesnik u Dalmatinskim gradovima i patricij dobio prema vesti Tome arhiđakona »Regie dignitatis insignia«, koju vest Šišić prihvata sa objašnjenjem »priznao mu kraljevsku titulu i poslao kraljevska insignia, naime krunu, žezlo i mač.« To je dakle u stvari mogla biti i kruna i diadema, jer još novac Romana III Argira (1028 do 1034) pokazuje jasno diademu sa krstom.

Reči Tome arhiđakona naime nisu ograničene na Stjepana Držislava, nego bez sumnje i na prvog njegovog naslednika, jer, govoreći on, kako su od Držislava dalje njegovi naslednici nazivani kraljevima Dalmacije i Hrvatske, on i dalje u višebroju kaže »recipiebant enim regie dignitatis insignia« i dalje isto tako u višebroju »ab imperatoribus Constantinopolitanis« tj. da su od Držislava dalje hrvatski vladari dobivali kraljevske znake od carigradskih imperatora. Prema tome mogla je to biti isto-tako diadema, kao i kruna.

Đakon Ivan međutim sa svojim izrazom »regni diadema« ne ulazi u pitanje fizičke krune, nego samo donosi da je Kresimir Suronja po-

stupio protiv brata Svetoslava, jer mu je oteo prestol, a ne jer mu je oteo fizičku krunu, odnosno fizičku diademu.

Prema tome po vesti Tome arhiđakona od Držislava dalje mogli su hrvatski vladari metati na glavu diademu, ali da li su to činili ili su metali krunu, tome spomenuta vest đakona Ivana ne može biti podatak i za to se kod proučavanja Bas-reliefa u splitskoj krstionici ne može ta vest Ivana đakona upotrebiti.

Prema tome ni izvodi, koji računaju sa podelom države u tom smislu, da bi najstariji brat nosio krunu, a ostala braća diademu, ne mogu u vesti Ivana đakona naći oslonca, tim manje što klasifikacija krune i diademe, koja bi odatle proizlazila, nema u onome, što se u istoriji zna osnova, pošto su i venac i diadema i kruna jednako »regie dignitatis insignia«, jer su u razno vreme razni vladari nosili jedno ili drugo ili treće.

U Zborniku kralja Tomislava Jugoslavenske akademije u Zagrebu od 1925, a na strani 391 do 412 nalazi se rasprava po Šišiću citiranoga pisca Ljube Karamana. To je ona rasprava, za koju Šišić kaže, da je njome rešeno pitanje, da li je lik kralja na prestolu splitskoga Bas-reliefa svetačkoga ili svetovnoga (profanoga) karaktera. Ta rasprava mnogo doprinosi proučavanju spomenutoga Bas-reliefa, pa je potrebno iz nje spomenuti ono, što je za pitanje o kome se radi, od doprinosa.

Bas-relief nalazi se u splitskoj krstionici Sv. Ivana, a krstionica opet u negdašnjem hramu Dioklecianove palače. To znači da po mestu u kome se Bas-relief nalazi vreme iz koga bi isti mogao poticati nije prejudicirano, jer ide do godine 305 tj. do vremena stare rimske religije. Bas-relief dakle po mestu, u kom se nalazi, može biti iz ma kojeg vremena docnije hrišćanske ere.

Nadalje, taj Bas-relief je deo »kamenice za krštenje sastavljene od više ploča urešenih rezbarijama pleterne ornamentike »A te ploče« preuzete su sa starijeg, razrušenog spomenika i naknandno adaptirane«.

O ploči, na kojoj se nalazi Bas-relief pisac primećuje, da je ona »s prikazbom triju lika, o kojoj se više puta govorilo u našoj javnosti«. Tu ploču, dakle Bas-relief, pisac opisuje sa rečima, da ona »prikazuje čovjeka odjevena sirokim plaštem i s krunom na glavi što sjedi na nisku prestolju bez naslonjača i drži u lijevoj ruci kuglu, a u desnoj križ. Do njega desno stoji jedan lik odjeven pripasanom tunikom, a pred njim ispružio se klečeći ili bolje leži potrbuške bradat čovuljak s ispruženim rukama«.

Pre nego što se pođe dalje, mora se primetiti, da opis pretstavlja samo letimičan pogled na Bas-relief, jer čim se istakne, da treći lik tj. čovuljak, koji leži potrbuške nosi bradu onda treba spomenuti, da bradu nosi i lik vladara i onaj lik do vladara, koga pisac označava sa oznakom »odjeven pripasanom tunikom«. Isto tako nije dovoljno označiti čovuljkom samo treći lik, koji leži potrbuške, jer su sva tri

lika jednake veličine, pa bi sva tri morala biti označena čovuljcima, što naravno ne bi ništa promenilo na tome, da su u stvari na spomeniku Bas-reliefa iznešene tri ljudske figure, ali ne u naravnoj veličini, nego u veličini, koja odgovara ploči, na kojoj se one nalaze. Što ležeća figura izgleda manja to dolazi od tuda, što se ona ne nalazi cela, nego samo svojim većim delom na spomeniku. Ako joj se dodadu noge, koje nisu izrađene na spomeniku, vidi se, da su sve tri figure jednake. Pošto je to tim samim značajna karakteristika toga reliefa, to bi opis njegov morao ili za sva tri lika upotrebiti izraz čovuljak, ili za nijedan, pošto se upotrebom toga izraza pretstavlja relief kao da imade figure različite veličine, što ne odgovara stanju stvari. Pošto takva razlika ne postoji, bolje bi odgovaralo u opis staviti reč, da se na reliefu nalaze tri figure jednake veličine, odnosno tri bradate figure jednake veličine.

Ponavlja se, baš ta fizička jednakost svih tih triju figura je za relief veoma karakteristična i od najveće važnosti, jer kad se tome doda, da su i u pogledu sličnosti sve tri figure tako reći jednake, onda iz toga jasno proizlazi da umetniku, koji je izradio taj Bas-relief nije bila ni najmanja namera nekoga portretirati, nekoga lično na tome reliefu prikazati, nego da je on sve lične momente ostavio po strani i to u toj meri, da ako se njegova umetnina dugo posmatra, teško se može čovek oteti utisku, da se zapravo na reliefu nalazi jedan isti lik u tri izdanja. Prema piscu rasprave »o značenju Bas-reliefa u splitskoj krstionici«, koji je dao taj opis, Kukuljević u svojoj studiji o prvovjenčanim vladarima Bugara, Hrvata i Srba (Rad Jug. akad. 58) upozoruje na lik toga reliefa sa zaključkom, da »u osobi, koja sjedi na prestolu vidimo hrvatskoga kralja, a u reprodukovanoj kruni oblik hrvatske krune« Argument Kukuljevićev bio bi u tome, što je relief nađen u našoj zemlji i što su likovi na njemu u narodnoj nošnji.

Već prvi pogled na relief pokazuje, da je od toga samo prvi deo istinit tj. da je relief nađen u našoj zemlji, iz čega naravno još ništa ne sledi, a ako, onda sigurno ništa dalje od sumnje.

Po spomenutome piscu Bulić u svojoj knjizi o »hrvatskim spomenicima itd. (1888) vidio je naprotiv« na reliefu u liku koji sjedi Spasitelja. Uz njega je stojeći jedan od prvaka apostola, a pred njim onaj koji kleči, pobožni je donator spomenika.

Ovakav protuslovni rezultat bio bi dovoljan, da opravda piščevu primedbu, koja glasi: »htjeti pak rekonstruisati historiski događaj iz poza ili navodnog izraza figure jalov je posao«.

Pisac spomenute rasprave dalje navodi, kako je god. 1894 Radić izneo pitanje ikonografskoga sadržaja splitske ploče pred internacionalni kongres kršćanskih arheologa u Splitu, idući dalje od Kukuljevića, na taj način, što je relief protumačio kao krunisanje kralja Tomislava na Duvanjskom polju »lik s lijeva, koji stoji bio bi visok crveni dostojanstvenik, koji je po krunidbi pozivao narod na klicanje kralju

a onaj lik na zemlji bio bi podanik u aktu dubokog klanjanja, prema običaju vizantiskog dvora«.

Pisac dalje navodi, da je protiv Radića na obranu Bulićeve tvrdnje ustao Jelić sa tvrdnjom, da je na ploči u krstionici prikazan Spasitelj u slavi svojoj.

Glede rasprave, koja se je o tome pitanju na tome kongresu vodila, navodi pisac to, da su na njoj učestvovali mnogi drugi članovi kongresa, ali da ta rasprava nije dovela do nikakvog sporazumnog rezultata u pogledu tumačenja reliefne ploče.

Pitanje je, dakle, ostalo otvoreno, kao što je otvoreno, i do danas i kao što će ostati otvoreno i dalje, jer ploča, sama svoje označenje rečima ne sadrži, a svaka arbitraža glede umetničkoga dela bez oznake je isključena.

Dalje od verovatnosti ne može se doći, a koja verovatnost će biti najbliža istini, to ostaje uvek otvoreno pitanje, koje se može rešiti samo subjektivno tj. na taj način da se naposletku jedna verovatnost općenito prihvati, naravno sa rezervom, da je neka bolja verovatnost može uvek da pobije.

Za to pisac i navodi, kako su uz verovatnost, da je lik na reliefu kralj Tomislav tj. uz Kukuljevića, pristali historici Smičiklas, Klaić i Horvat, dok su uz Bulića, da je na reliefu prikazan Spasitelj u slavi svojoj, pristali Rački i Šišić. Zbornik je štampan 1925 i Šišićeva povijest Hrvata štampana je 1925, pa pisac verovatno, još nije znao za Šišićevo konačno mnenje na strani 537, njegove knjige, gde Šišić baš na osnovu radnje Karamanove opet iste 1925 god. u Vijesniku za arh. i hist. Dalm. 1924—25 smatra, konačno rešenim pitanje kontroverze između Kukuljevićevog i Bulićevoga mnenja u tom pravcu i smislu, da je na reliefu ne svetački nego svetovni (profani) motiv. Samo se Šišić ne priključuje mnenju Kukuljevića, Radića, Smičiklasa, Klaića i Horvata o kralju Tomislavu, nego smatra verovatnim Petra Kresimira IV. Ovo je bilo, potrebno izneti, da se iz svega ovoga ponovo vidi, kako se proučavanje spomenutoga Bas-reliefa trajno vrši sa tendencijom pronaći, koju ličnost treba da pretstavlja lik vladara na spomeniku.

Iz toga se vidi od kolike je važnosti bilo prepoznati, da su sve tri figure na spomeniku ne samo jednake veličine, nego i jednakoga fizikuma do te mere, ponavlja se, da se je teško oteti utisku, da sve to zajedno pretstavlja jedan fizikum u tri osobe. Kraj takoga stanja stvari na samome reliefu, tragati za tim, da se pronađe, koga vladara pretstavlja vladarski lik na reliefu, znači praviti sebi u pogledu metoda proučavanja veliku teškoću. A isto tako znači to i ne ići tragom samoga umetničkoga rada.

Da je naime bilo i pomisli u glavi umetnika, da na reliefu iznese lik jedne izvesne osobe onda ne bi bilo na spomeniku opisane upravo fenomenalne jednoobraznosti te tri figure, jer je sasvim isklju-

čeno, da bi se neko izvesno lice tj. vladar, ako bi ono imalo biti portretirano na reliefu moglo jednovremeno pojavljivati u tri poze i to u tri kontradiktorne poze. Protivrečno bi bilo, da konkretni vladar čiji je lik pod krunom izražen, u isto vreme bez krune pokraj samoga sebe stoji, a pogotovo, da isti taj vladar opet u drugom liku, odnosno u trećem liku, pred samim sobom leži.

Prema tome potrebno je bilo viditi, da se je nastojalo u stvari naći portret na reliefu izvesnoga vladara, dok sam relief spomenutom pojavom sa fenomenalnom jednoobraznosti govori, da o tom ne će da čuje. A kad sam spomenik tako odlučno ne će da prikaže nekoga na reliefu, onda ne preostaje drugo nego primiti, da on hoće na reliefu da prikaže ne nekoga nego nešto.

To znači, da je primarno pitanje, šta bi relief mogao pretstavljati, a sekundarno koga bi mogao pretstavljati, koje se potonje u prvom pitanju tim samim rešava.

Ali i ovaki pogled na problem, o kom se radi, jeste koncesija dosadanjem načinu posmatranja toga reliefa, koja za samo proučavanje nije korisna.

Iz jednoobraznosti svih triju figura na spomeniku sledi, da se zadatak proučavanja spomenika mora sastojati u tome, da se nađe, šta on pretstavlja, jer ta jednoobraznost pokazuje, da relief pretstavlja simboliziranje nekoga događaja, a ne portretiranje lica.

To je dakle u stvari isti slučaj kao i onaj sa proučavanjem crteža iz 829—833 iznešenoga u Šišićevoj povijesti Hrvata od 1925 na strani 312 pod brojem 150. Kako je tamo pregledom diagnostičnih momenata, a uvaženjem diferencialno diagnostičnih momenata dobijen rezultat, da taj crtež pretstavlja godinu 813 u Aachenu tj. krunisanje Ludviga, sina Karla Vel. za cara i njegovo nasledno određenje, tako je potrebno i ovde pregledom diagnostičnih momenata viditi, da li postoje i diferencijalno diagnostični momenti, koji bi mogli dati ključ za rešavanje zagonetnoga reliefa i tako bez reči reći ono, što bi ispod reliefa trebalo da stoji, ako bi se htelo da mu se smisao rečima označi.

Pošto rezultat takvoga rada prirodno mora doneti u prilog rešavanju problema jedno novo mnenje pokazuje se uputnijim prekinuti prikazivanje dosadašnjega rada i dosadašnjih rezultata proučavanja toga reliefa, a to nastaviti eventualno, u opsegu, u kom to onda još bude potrebno, tada, kada se dobijenim novim mnenjem i novim rezultatom materijal za proučavanje reliefa bude pomnožio i proširio.

To je tim uputnije, jer će onda uz mnenja o tome, ko bi mogao biti vladar na reliefu, predležati i mnenje o tome, šta bi relief mogao pretstavljati.

Prema spomenutoj raspravi Ljube Karamana, kao diferencijalno diagnostični moment preostala bi samo kruna, o kojoj on, a posebno, kao što je rečeno, i Mihovil Abramić raspravlja.

Međutim, ako se slika pomno promatra za rešenje njezinog značaja i to je tek diagnostični a ne diferencionalni diagnostični momenat.

Diferencijalno-diagnostični momenat za to je važan, jer on ujedno donosi ključ za odgonetku zagonetnoga. Kao što je u spomenutom crtežu, koji pretstavlja god. 813 diferencijalno-diagnostični momenat nađen u dve prividne pogreške, a faktično u dve najveće namernosti umetnikove, sa sedenjem u vazduhu i sa sedenjem na stolici od dve noge, posle čega je brzo i lako sledilo razjašnjenje crteža u spomenutom smislu u kratko: »Aachen 813« tako je potrebno doći do toga, da se i na ovom reliefu nađe njegov diferencijalno-diagnostični znak, kojim umetnik prividnom pogreškom, a faktičnom namernošću skreće pažnju gledaoca na momenat, koji će mu dati ključ za razumevanje njegove umetnine.

Koji bi to dakle momenat mogao biti. U čemu dakle leži diferencijalno-diagnostički moment toga reliefa. Da ga on mora imati, to sledi baš iz okolnosti spomenute jednoobraznosti svih triju figura. Čim je manje naglašen lični moment, tim je više naglašen stvarni moment. Čim su manje naglašena lica, tim je više naglašen događaj. Ako iz jednoobraznosti figura sledi, da se ne prikazuju konkretna lica, onda dalje iz toga sledi, da se prikazuju događaji ili možda i samo jedan događaj.

No pre, nego što se dalje pođe, jednu stvar bi trebalo rešiti, a to je da li odelo prve leve figure koja stoji i one koja leži pretstavlja zaista franačko odelo, a ako da, da li onda franačko svetovno ili franačko crkveno odelo. U tom pogledu razilaze se mnenja naučnika, koji u reliefu gledaju profan motiv, jer jedni smatraju, da bi to imalo biti odelo našega naroda, a drugi, da bi to bilo franačko odelo, Karaman misli čak i svetovno franačko odelo.

Po onome što na levoj figuri ispod njenog vrata stoji, to bi bilo crkveno odelo, a da li onda franačko ili ne, na to bi morali odgovoriti stručnjaci i to bi moralo biti predmetom posebnoga ispitivanja. Za ovu raspravu ne bi to bilo toliko od važnosti, koliko je od važnosti to, da je to svešteničko odelo. I za to bilo jedno ili drugo za ovu raspravu je dovoljno uzeti, da je to svešteničko odelo.

Promatrajući relief dobiva se osećaj, da je u opšte na tome reliefu pretstavljena svetovna i crkvena vlast. I ništa više. I za to je on tako jednostavan. Treba samo rukom prekriti onu figuru, koja na zemlji leži, da se to oseti. Jedna do druge, naporedo pretstavljene i jednako velikim i jednako istim figurama nalaze se na reliefu desno svetovna vlast oličena u njenom vrhuncu, u vladaru, a levo crkvena vlast, oličena, u kome, naravno — analogno vrhu svetovne vlasti, u vrhu crkvene vlasti.

Pošto slika nije vizantijska, nego je kao što se to kaže zapadna, taj vrh crkvene vlasti je papa. Prema tome, sve držeći ležeću figuru

pokrivenu sa rukom, pred nama se pokazuje slika, koja simbolizira svetovnu i crkvenu vlast, naravno oličenu u njihovim vrhovima..

I kad ne bi na slici bilo one figure, koja se nalazi na zemlji, time bi bila stvar svršena. Radi jednoobraznosti obe figure, pitanje portretiranja ne bi se postavljalo, pa se onda ne bi ni postavljalo pitanje, koji je to kralj i koji je to papa, nego bi se radi depersonalizacije, koja proizlazi iz pomanjkanja diferencijacije između tih dveju figura moralo zaključiti da su na reliefu pretstavljene spomenute dve vlasti — svetovna i crkvena.

Iz toga bi proizlazilo, da su na desnoj figuri krst, kugla i kruna samo diagnostični momenti, koji upućuju na oznaku svetovne vlasti, ali nisu diferencijalno-diagnostični koji bi doneli ključ za razumevanje značenja reliefa.

Isto tako na levoj strani svešteničke odora, a ovi redci su pisani sa osećajem, da je to samo svešteničke odora, ni franačka, ni svetovna — ta svešteničke odora na levoj figuri jeste također samo dijagnostični moment, a ne diferencijalno-diagnostični tj. ona daje ključ za razumevanje, da je u toj levoj figuri pretstavljena crkvena vlast, ali ne daje ključ za razumevanje, šta celokupni relief znači.

Do toga se dolazi tek onda, kad se sa one figure, koja leži podigne ruka. U tom času jednostavna slika svetovne i crkvene vlasti, kralja i pape, tako jednostavna, da ne može jednostavnija biti, ulazi u komplikaciju.

Dok dotle, dok se nad ležećom figurom pred nama pojavljuje u stvari ista figura jednovremeno u vidu svetovne vlasti i u vidu crkvene vlasti, stojeći, odnosno sedeći, jedna pored druge, dotle se, kad se ruka digne, najedanput na slici pojavljuje treća figura jednoobrazna u tolikoj meri sa ostale dve, da se lako prepoznaje, da ona nije ništa drugo, nego gornja figura na levoj strani, ali u ležećem stavu.

Dakle, najpre crkvena vlast u stajaćem stavu, onda vladar na prestolu i onda crkvena vlast u ležećem stavu. Papa u stojećem stavu, vladar na prestolu i papa u ležećem stavu. Uzimanje, da je desna figura vladar, leva figura njegov velikodostojnik, a na zemlji podanik, nastaje, verovatno automatski, iz prepoznavanja profanoga karaktera reliefa i iz prepoznavanja lika na prestolu kao svetovnoga vladara.

Ali, ta zamamna jednostavnost u tumačenju reliefa nije održiva iz dvostrukog razloga. Prvo, jer tobožnji velikodostojnik ima svešteničku odoru, a drugo, jer tobožnji podanik imade istu odoru kao tobožnji velikodostojnik tj. također svešteničku.

Prema tome ostaje, da na reliefu papa stoji, vladar sedi na prestolu i papa leži na zemlji, očito pred vladarem. To je naravno čudno i takvo gledanje teško može naći razumevanje, ali treba samo postaviti pitanje, šta pretstavlja ta figura na zemlji, dakle u čem bi se sastojao dvostruki položaj crkvene vlasti, prema svetovnoj.

Ono što pretstavlja figura na zemlji je naprosto tzv. proskineza, metanisanje, bacanje pred noge.

I eto tu je u toj ležećoj figuri diferencijalno-diagnostički momenat za razjašnjenje reliefa. Tu je ključ za razumevanje njegovo.

Kad se ta figura rukom pokrije toga diferencijalno-diagnostičnog momenta nema, ostaju samo diagnostični.

Slika daje nekompliciranu primitivu, koja se sastoji u pretstavi svetovne i crkvene vlasti u njihovim vrhovima, papi i kralju, i ništa više.

Kad se ruka sa ležeće figure digne, slika dobiva sasvim drugi vid. Primitiva prelazi u komplikaciju. Slika nije više pretstava dveju vlasti, nego nekog događaja. I najobičnije oko, kad prvi put pogleda tu sliku, zapeće na ležećoj figuri. Naročito za to, što će morati opaziti, da je to ona ista figura, koja stoji.

Iz toga proizlazi, da relief prikazuje, kako crkvena vlast najpre pored svetovne stoji, a onda pred njom metaniše, ili papu, koji najpre, kraj vladara na prestolu, stoji, a onda pred tim istim vladarom metaniše. Obzirom na jednoobraznost figura slika dakle mora biti čista simbolizacija jednoga događaja, koji bi se sastojao u tome, da papa najpre pored svetovnog vladara stoji, a onda pred tim svetovnim vladarem metaniše. Kao što se, dakle, vidi, u tom metanisanju pape pred svetovnim vladarom leži diferencijalno-diagnostični moment reliefa, a u tom diferencijalno-diagnostičnom njegovom momentu mora ležati ključ za razumevanje reliefa.

I sasvim isto tako, kao što je bilo potrebno u slučaju crteža označenoga sa: »Aachen 813« pronaći u historiji događaj koji odgovara tome, da stari kralj sedi u vazduhu, a mladi kralj sedi na jednom prestolu, koji ima dve noge, odnosno da car Karlo sedi na prestolu, koga nema, a njegov sin Ludvig sedi na prestolu koga ima, ali taj prestol ima samo dve noge, isto tako treba u historiji naći događaj, koji će odgovarati tome, da papa, najpre uz svetovnog vladara stoji, a onda pred njim čini tako zvanu proskinezu tj. metaniše.

Onoga časa, kada se takav događaj pronađe, rešeno je i primarno pitanje.

Šta relief zapravo znači, koja bi onda mogla biti ta lica, koja su nagoveštena u spomenutè tri jednoobrazne figure, to onda mora samo po sebi slediti iz pronađenoga događaja. Samo jedno treba odmah opaziti, a to sledi baš iz jednoobraznosti, da se na reliefu doduše nalaze tri figure, ali u stvari samo dva lica, jer je jedno lice svetovni vladar, u jednoj poziciji, a drugo je lice crkveni vladar u dve pozicije, i naravno, pošto te ne mogu biti jednovremene, onda najpre u stojećoj, a onda u ležećoj poziciji.

Treba dakle gledati, koji je to događaj u historiji, koji je ograničen samo na dva lica, u kome su akteri samo svetovni vladar i crkveni

vladar i u kome najpre crkveni vladar pored svetovnog vladara stoji, a onda pred njim metaniše.

Pri tome ne treba ni časa smetnuti sa uma, da relief upućuje na to, da se radi o događaju sa dva aktera.

Diagnostični momenti pak, kao što su odora vladara na reliefu, koja upućuje na to, da se na reliefu nalazi pretstava zapadnoga, a ne istočnoga vladara, a nadalje crkvena odora leve figure, upućuje na to, da se događaj imade tražiti u odnosu zapadnoga vladara, pa prema tome i zapadne crkve.

Ako je sveštenička odelo još osim toga franačko ili ako nije sveštenička, nego je laička, ali ipak franačko, onda se događaj mora tražiti u odnosu zapadne crkve i franačkoga vladara.

Ako se pođe od početka franačke istorije, takav odnos našao bi se u pokrštenju franačkoga kralja Chlodwiga. Ali to bi odgovaralo samo diagnostičnim momentima na reliefu tj. uzevši relief bez obe ležeće figure, dakle samo sa gornje dve figure. Te dve gornje figure pretstavljale bi onda pokrštenoga Chlodwiga na prestolu već sa krstom u ruci i uz njega onoga ko ga je pokrstio.

Kako Chlodwig spada među one vladare, koji su kršteni od katoličke crkve, za razliku od većine drugih, germanskih vladara, koji su pokršteni još u Arijanskoj crkvi, to bi naravno druga figura na reliefu pretstavljala katoličku crkvu i relief bi mogao nositi naslov Chlodwigovoga pokrštenja.

Ali sa time ne može se dovesti u vezu diferencijalno-diagnostični momenat ležeće figure na reliefu, usled čega otpada mogućnost, da se relief shvati kao simboliziranje pokrštenja franačkoga kralja Chlodwiga.

Ako se pak uzme, da je na levoj figuri samo sveštenička odora bez pobliže oznake nacionalnosti, onda bi mogao iz istih razloga na reliefu na desnoj strani sedeti tzv. Konstantin Vel., prvi hrišćanski car, a pred njim hrišćanska crkva.

Ali Konstantin Vel. prošao je svoj put u odnosu na hrišćanstvo od 313 tj. od tolerancije do sopstvenog pokrštenja, pored sve sopstvene sklonosti pokrštenju, da je, ako se je u opšte i pokrstio, to učinio tek pod kraj svoga života i to u tada još vladajućoj arijanskoj crkvi. Njegova predusretljivost i darežljivost prema nearijanskoj katoličkoj crkvi bila je međutim velika, naravno ne onako velika, kako je to kasnije retroaktivnim isfabriciranjem pokušano bilo napraviti, vrlo velika i bilo bi moguće, da se u nekom umetničkom delu simbolizira odnos Konstantina Vel. i katoličke crkve u smislu zahvalnosti ove potonje.

I u tom pogledu moguće je zamisliti svaku pozu osim ove na slici. Konstantin Vel. je sve svoje sklonosti u svom držanju i darovima prema katoličkoj crkvi manifestirao, ali ne kao hrišćanski vladar, jer on to celoga veka nije ni bio.

Prema tome, samo u apstrakciji mogao bi se zamisliti umetnički rad, na kojem bi bila istovremeno oličena hrišćanska figura Konstantinova i zahvalna figura od njega protežirane crkve.

Konkretno u životu, to se nije moglo desiti, jer za celo vreme Konstantinova života katolička crkva mogla je svoju zahvalnost upućivati samo nekrštenom rimskom Imperatoru Augustusu, poganinu, pa usled toga na reliefu, koji bi tu zahlavnost pretstavio, ne bi mogao na prestolu sediti vladar sa krstom u ruci.

Pošto je pak Konstantin Vel., ako je u opšte bio pokršten, primio krštenje, tako reći na samrti, nije više bilo vremena za takav akt, kakav je na reliefu prikazan tj. za zahvalni odnos dveju ekvipariranih vlasti, svetovne i crkvene, vrhovnog svetovnog i vrhovnog crkvenog vladara. Dok je Konstantin mogao primati konkretne akte zahvalnosti, on je bio poganin, a ne hrišćanin. Kad je postao hrišćanin nije više bio u stanju primati akte zahvalnosti hrišćanske crkve.

Ne ulazeći sada ovde u pitanje krune na reliefu, koja također ne bi odgovarala vremenu Konstanitna Vel. mogućnost uzimanja, da bi relief mogao pretstavljati Konstantina Vel. i hrišćansku crkvu, otpada, sve ako na reliefu i ne bi bilo drugih zapreka, već za to, što su iz navedenih razloga figure na reliefu, desna kao Konstantina Vel., a ležeća kao hrišćanske crkve, nespojive.

Usled toga treba dalje tražiti događaj, koji bi odgovarao tome, da zapadni vladar, kao hrišćanski vladar sedi na prestolu, da pred njim stoji glava, pošto se radi o zapadnom vladaru, glava rimske crkve, a onda da pred njim leži ista ta glava rimske crkve. I to, kao što se iz potonjeg momenta vidi, ne u smislu alegoričnom, nego konkretno. Takav događaj nalazi se samo u onome, što se je odigralo u Rimu 25 decembra godine 800 između Karla Vel. (800—814) i pape Leona III (795—816).

Samo taj događaj odgovara reliefu, ali on odgovara potpuno i to ne u smislu alegorične pretstave, nego u smislu konkrente pretstave.

Taj događaj ograničen je na dve osobe, na cara Karla Vel. i papu Leona III.

U njemu zaista i ako car Karlo ne sedi na prestolu ipak se nalazi pored pape Leona III, koji najpre pred njim stoji, a onda vrši proskinezu.

Relief se dakle potpuno podudara sa onim što se je 25 decembra god. 800 u Rimu dogodilo.

U crkvi Sv. Petra tadanji još Patricij Rimljana a kralj Franaka i Langobarda, kad je hteo da se digne sa molitve pred grobom Sv. Petra doživio je, da mu je nenadano kraj njega stojeći papa Leon III stavio krunu na glavi i, krunisavši ga tako, onda pao pred njim ničice i njemu kao novom vladaru izvršio proskinezu.

Gledajući spitski relief oko se ne mcže oteti impresiji, naročito još obzirom na stav ruku leve figure, kao da ona pokazuje onoga koji

je svršio ono, što se na desnoj figuri nalazi tj. stavljanje krune vladaru na glavu, dakle papu, koji je krunisao Karla, i nadalje, kao da ta figura, tj. papa, onda pred Karlom vrši proskinezu.

Na reliefu, dakle, bio bi naslikan spomenuti događaj u konkretnom, fizičkom smislu. To vredi za čitav relief, osim same vladarove pojave, jer tu Karlo nije pretstavljen onako, kako se je u crkvi nalazio, bez prestola i kraljevskih insignia tj. samo kao vladar, koji je primio krunu na glavu, nego je pretstavljen u svom efektu toga čina tj. sedeći na prestolu sa krunom na glavi i sa carskim insignijama na rukama.

To je i razumljivo, to ne pretstavlja alegoriju, nego, to pretstavlja efekat onoga, što se je spomenutoga dana god. 800 u Rimu desilo.

Papa je stavio Karlu krunu na glavu i izvršio proskinezu, da time rimskog patricija podigne za rimskog cara, za Imperatora. Relief se očito nije zadovoljio sa zadatkom, da pretstavi, kako je papa metnuo Karlu krunu na glavu. U tom slučaju, da je relief imao samo to sadržavati, on ne bi išao dalje, ako se ne bi upustio u portretiranje, od toga, da verno prikaže kako papa meće Karlu krunu na glavu. Gornje dve figure na reliefu, u tom slučaju, bile bi iznešene u, tome zadatku odgovarajućem, položaju. Proskineze niti bi trebalo biti, niti bi je bilo.

Umetnik je očito nameravao, da prikaže ne samo sam događaj, nego i njegov efekat, ne samo da prikaže krunisanje rimskog patricija, nego da prikaže, da je tim krunisanjem taj rimski patricij postao rimski imerator.

Zato na levoj strani stoji crkveno lice, papa, u fizičkom smislu, na desno Karlo i u smislu fizičkom i u smislu svoga novoga položaja, što se vidi iz toga, što odmah nakon davanja toga položaja papa pred njim vrši proskinezu.

To znači da se umetnik reliefa nije zadovoljio time, da samo pretstavi Karlovo krunisanje, nego je tražio, da mu relief tako ispadne, da se vidi, da je to ustvari podignuće Karla za cara.

Zato je umetnik reliefa ograničivši, odgovarajući time fizičkom zbivanju događaja, relief na samo dva aktera, kako se to u istini i zbilo, uneo u relief, ne samo sam papin akt krunisanja Karlovoga, nego i efekt iz toga na taj način, što je Karla uneo u relief kao novoga imperatora po njegovom položaju i pojavi te proskineze, koju mu papa čini.

Zato je desna figura u punoj formi imerator na prestolu, a leva figura u dve pozicije, u poziciji onoga koji je to proizveo i onoga, koji pred svojim sopstvenim delom čini proskinezu. Diferencialno-diagnostični momenat je zapravo taj, koji donosi ključ za razumevanje reliefa.

Ista figura u stojećem i ležećem stavu je ono, što upućuje na događaj od 25 decembra god. 800 u Rimu. I kao što se je proučenjem onoga crteža iz godine 829—833, koji pretstavlja Karla Vel. i Ludviga pobožnog došlo do toga, da se taj crtež može nazvati »Aachen 813«, tako isto se proučenjem splitskog reliefa dolazi do toga da bi se on

mogao nazvati: »Rim 25/XII 800«. To bi dakle bio događaj, koji je na reliefu tako pregnantno, tako jednostavno i tako misaono prikazan.

Nije to naravno na reliefu portret ni pape, ni Karla, niti je prenos mesta zbivanja, nego je to simbolizacija, analogno monogramu slova, simbolički prikazan događaj u svome zbivanju i u svome efektu.

Došavši posmatrajući oko do toga rezultata teško ga se može odreći, baš radi toga, što splitski relief, koji se naročito radi svoje jednoobraznosti u figurama na prvi pogled prikazuje jednom jakom primitivnom radnjom, sa tim rezultatom dobiva značaj jednoga i ako primitivno rađenoga, a ono vrlo uspelo izrađenoga umetničkoga dela. Prepoznavanje splitskoga reliefa kao umetničke pretstave događaja iz god. 800 i njegovoga efekta, kad se je jedanput do toga došlo, čini se čovečijem oku toliko prirodnim, da se sam čovek čudi, kako to nije odmah na prvi pogled opazio.

I posle toga ne može više bez odlučnih protivargumenata, da se od takvog gledanja splitskog reliefa otkine, pogotovo, kad se mora uzeti, da je takvo umetničko delo ujedno i podatak za ono, što se je u istini zbilo.

To znači, po onome, što se u historiji uzima, da se je 25. XII. god. 800 u Rimu zbilo, razumeva se relief, ali je onda ujedno i efekat toga razumevanja taj, da je onda taj relief ujedno i podatak za to, da se je stvar u Rimu zaista god. 800 tako i odigrala, dakle historijski rezultat govori za splitski relief a splitski relief opet natrag govori za historijski rezultat. Oboje se dakle, historijski rezultat i splitski relief nalaze u međusobnom naizmeničnom dejstvu.

Kao što se, dakle, vidi, izgleda takvo shvatanje splitskog reliefa vrlo razumljivo. Nema stoga sumnje, da su svi naučnici, koji su se do sada ovim pitanjem bavili i to kako oni, koji su došli do religioznog rezultata o Hristu u svojoj slavi, tako i oni koji su došli do svetovnog rezultata o kralju Tomislavu, Petru Kresimiru IV i Zvonimiru pre svojih rezultata proučavajući relief morali doći do te razumljivosti i viditi ono, što je ovde iznešeno.

Ali je kod svih isto tako moralo doći do odbacivanja takvoga shvatanja smisla i značenja splitskoga reliefa. Tome je razlog onaj isti, koji se naravno i ovde nalazi i prema kome se ovako shvatanje splitskoga reliefa ne bi moglo primiti. Taj razlog ne nalazi se u samome reliefu i on ni u čem i ni u koliko ne dira u ono, što je ovde iznešeno i naravno onda ne menja rezultat, koji je s time postignut.

Taj razlog dobro je opisao Mihovil Abramić u gore spomenutoj svojoj raspravi u Šišićevom zborniku sa rečima: »Pod kojim je uvjetima bilo moguće pretstavljanje ovakova prizora u splitskoj stolnoj crkvi. Dok je Split bio grad dalmatinskog temata pod vizantijskom upravom, ne da se pomisliti, da je mogao koji drugi vladar imati u njemu ius imaginis, pravo prikazivanja i postavljanja svoje slike na

istaknutom mestu kao što je crkva, nego samo vizantijski car«. Nadalje i ovim rečima: »budući da je kraljev lik reprezentativnoga karaktera, postavljen u stolnoj crkvi splitskoj, to je ovaj vladar morao biti također priznat od crkve kao takav i odnosi između njega i crkvene vlasti morali su biti dobri, šta više u potpunom skladu, s načelima Sv. stolice u Rimu«.

Kao što se vidi po tim rečima splitski relief zavisi od dva uslova, da bi se mogao pojaviti u Splitu. Prvi uslov sklad sa Sv. Stolicom u Rimu, ne može biti većma ispunjen, nego ako se uzme, da je na reliefu pretstavljeno baš to, što je papa god. 800 izveo. Reči Mihovila Abramića, kao da su složene za ovako shvatanje toga reliefa. Po tome uslovu ovako shvaćen relief imao bi uslov, »pod kojim je bilo moguće pretstavljenje ovakova prizora u splitskoj stolnoj crkvi«.

Ali drugi uslov, onaj koji je negativno delovao kod svih proučavaoca splitskoga reliefa i koji negativno deluje i kod ovoga proučenja bio bi, naprotiv, uslov, pod kojim se ne da pomisliti, prema Mihovilu Abramiću, da bi koji drugi vladar osim vizantijskog imao pravo prikazivanja i postavljanja svoje slike na istaknutom mestu kao što je crkva. I eto, to je verovatno bio razlog kod svih naučnika, da su gore opisano shvatanje splitskog reliefa odbacili. Karlo je, gledan kao franački, dakle strani vladar, bio neprihvatljiv kao prikazan na reliefu splitske krstionice, odnosno splitske crkve. Ne znači li to, ako se gore opisano shvatanje splitskog reliefa primi, onda jedinu zapreku da tako i ostane.

To znači, da za onoga, koji splitski relief shvaća kao pretstavu događaja god. 800 u Rimu, da bi svoj posao dovršio, preostaje samo to, da vidi, da li je taj prigovor i ta smetnja njegovom shvatanju i održiva.

A to opet znači, da se to ispitati može, potrebu pokušati snaći se u vremenu, o kome se radi i pokušati obuhvatom okolnosti toga vremena dobiti sliku stanja stvari istoga vremena, da se onda vidi, da li je postavljanje splitskog reliefa u tome vremenu značilo postavljanje lika jednog stranog vladara u crkvi na vizantskom terenu.

Takav posao bez sumnje traži izvesnu opširnost ove rasprave, ali bez nje se na postavljeno pitanje ne da odgovoriti obrazloženo.

Ako se Karlo Vel. posmatra u vremenu od pre 25 decembra 800, dok je on pre te godine preokreta 800 bio još samo kralj Franaka, kralj Langobarda i Patricij Rimljana, on je bez sumnje za podanike vizantijskoga carstva strani vladar, i za to vreme može potpuno odgovarati prigovor, da je sasvim neverovatno, da bi se u crkvi u Splitu podizao njemu spomenik.

Kad je Leon III (Isauriski) (718—741) god. 732 u sukobu svoje ikonoklastičke borbe došao do toga, da ne samo zabrani ikone, nego da i rimskom papi, nosiocu toga sukoba uz znatnu prikratu njegovih prihoda oduzme jurisdikciju crkvenu nad svim onim teritorijem, koji

Slika 35

prenesena iz knjige Ferdo Šišić
Povijest Hrvata, 1925, strana 535

Slika 36

prenesena iz knjige Zbornik naučnih radova Ferdi Šišiću, strana 2 iz rasprave Mihovila Abramića, Split, sa naznačenjem detalj s reliefa u Splitskoj krstionici

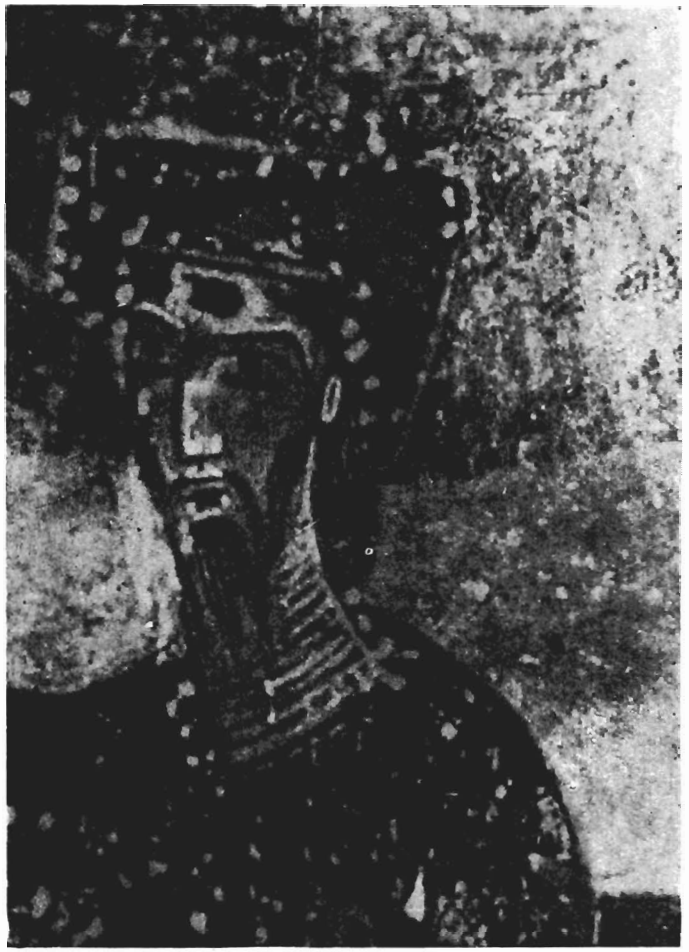

Slika 37

prenesena iz knjige: Zbornik naučnih radova Ferdi Šišiću, strana 2 iz rasprave Mihovila Abramića, Split, sa naznačenjem glava Zetskog vladara na afresku crkve Sv. Mihaila u Stonu

Slika 38

prenesena iz knjige: Zbornik naučnih radova Ferdi Šišiću, strana 2 iz rasprave Mihovila Abramića, Split, sa naznačenjem mramorna glava kralja Eysteina (Bergens-Museum)

Sliko 39

prenesena iz knjige: Zbornik naučnih radova Ferdi Šišiću, strana 2 iz rasprave Mihovila Abramića, Split, sa naznačenjem mramorna glava kralja Eysteina (Bergens-Museum)

Slika 40

prenesena iz knjige: Zbornik naučnih radova Ferdi Šišiću, strana 6 iz rasprave Mihovila Abramića, Split, sa naznačenjem Novci njemačkoga kralja-cara Konrada II i Henriha III

Slika 41

prenesena iz knjige: Kurt Lange, Münzkunst des Mittel alters, Leipzig — Dieterich, strana 52, slika br. 5, sa naznačenjem CAROLUS, tj. novac Karla I iz 768—814

Slika 42

prenesena iz knjige: Kurt Lange, Münzkunst des Mittelalters, Leipzig — Dieterich, strana 53, slika br. 6, sa naznačenjem CAROLUS IMP. AVG. tj. novac Karla I posle god. 800

Slika 43

prenesena iz knjige: Kurt Lange, Münzkunst des Mittelalters, Leipzig — Dieterich, strana 58, slika br. 14, sa naznačenjem da je to novac iz Speyera, druga pola XII stoleća valjda cara Henriha IV

Slika 44

prenesena iz knjige: Kurt Lange, Münzkunst des Mittelalters, Leipzig — Dieterich, strana 62, slika 20, sa naznačenjem da je na novcu lik nemačkoga cara Friedricha I (1152—1190) i carice Beatrix

se nalazio u neposrednoj vlasti Vizanta, gradovi dalmatinski, koji su se mogli svojevremeno odupreti provali poganskih naroda i ostati Vizantu, došli su pod jurisdikciju carigradskog patrijarha.

Split je dakle god. 800 bio ne samo iz davnine u rimskom carstvu, nego već nekih 70 godina u istočnoj crkvi. Naravno, kraj tada još postojećeg jedinstva hrišćanske crkve to se svodilo na razliku crkvenoga obreda i crkvene glave. Tako je Split bio god. 800 u svetovnom smislu vladan vizantskim carem, a u crkvenom smislu carigradskim patrijarhom. Neverovatno je, da bi se onda u to vreme u splitskoj crkvi mogao postaviti lik stranoga vladara, koji nije vizantijski car, a isto tako ako se i uzme, da je otpor romanskoga sveštenstva u Splitu protiv odluke vizantijskog cara od 732 potrajao, onda u godini 880, dakle posle 70 godina, neverovatan je pogotovo lik stranoga vladara u obrednoj formi zapadne crkve.

Prema tome nije verovatno, da bi romanski kler u Splitu u god. 800 pristao da postavi u crkvi ploču sa likom jednog stranoga vladara, a pogotovo ne u obrednoj formi zapadne crkve.

Prema tome do 25 decembra god. 800 pitanje postavljanja takve ploče u crkvi u Splitu ne postavlja se u opšte. Ali 25 decembra godine 800 sa postavljanjem krune na glavu Karlu Vel. sa strane rimskoga pape desio se jedan događaj, koji je kralja Franaka, kralja Langobarda i patricija Rimljana načinio imperatorom Rimske imperije. Je li i tada još za romanski kler u Splitu Karlo Vel. morao biti strani vladar, ili je romanski kler u Splitu od toga časa mogao u Karlu Vel. viditi naprotiv svoga novoga vladara, imperatora cele nekadanje Rimske imperije? Događaj iz god 800 u glavnom posmatra se prema onome, što se je iz njega razvilo tj. u smislu obnove Zapadnog rimskog carstva, a potom i potpune političke separacije Rima od Vizanta, pa se akt pape Leona III interpretira, kao da je učinjen sa namerom da takav efekat proizvede. Takvim gledanjem na taj događaj naravno izaziva se u pogledu postavljenoga pitanja negativni odgovor. Rimski kler u Splitu god. 800, ako bi bio također u događaju od te godine gledao osnutak Zapadnog rimskog carstva i njegovu separaciju od Vizanta, gledao bi sasvim naravno onda u Karlu zapadno rimskog imperatora separiranog od Vizanta.

On bi usled takvoga gledanja toga klera za isti bio stran vladar. Ali događaj od god. 800 niti je bio s tom namerom proizveden, niti je imao odmah taj efekat. Naprotiv, iz okolnosti, koje su tome događaju prethodile sledi, da je isti izvršen u mnogo skromnijem smislu, a taj je, da se tadanji patricij Rimljana naprosto podigne za cara Vizantijske imperije.

Naravno, da bi efekat takve zamisli, da se je ona i realizirala bio naprotiv sve pre nego skroman. Naprotiv, efekat toga događaja bio bi ne obnova zapadno rimskoga carstva, nego obnova rimskoga carstva

iz vremena njegovoga najvećega opsega, iz vremena Justinijanovoga. Taj efekat nastao bi iz toga, što je Karlo Vel. kao rimski patricij u vreme toga događaja od god. 800 bio vladar ogromnoga prostora, koji je sezao od Schleswiga duboko na jug, prema Ebru i od Frizije na severnom moru do u Dalmaciju, koje neposredno, koje vrhovništvom svojim kao kralj Franačke i Langobardije, a koje opet jednim odnosom sui generis, kakav je bio sa državom hrvatskom, kod koje se u potrebi privole franačkoga vladara na izbor domaćega kneza Vladislava pojavljuje slika vrhovništva, dok se u pismu Ludovika II Vizantijskome caru povodom dolaska hrvatskoga brodovlja u pomoć istome kod Baria protiv Arapa, u kojem pismu Ludovik II vizantinskom caru prebacuje napadaj njegove flote na nezaštićenu tada Slavensku obalu sa rečima da mu Slaveni sa svojim brodovljem ne bi došli u pomoć, da su znali, šta ih čeka za vreme njihove otsutnosti, pokazuje slika ne vazalstva, nego samostalnosti, što svakako upućuje na to, da je odnos sa hrvatskom državom ab origine morao biti bez sile, voljan i tanak, proističući ne iz zavojevanja, nego iz procene političke situacije. U Italiji Karlova vlast obuhvatala je dobar njezin deo nasledstvom langobardskim.

Ako bi dakle, vladar tako ogromnoga prostora postao vladar i vizantinskoga carstva bio bi to zaista Imperator Justinijanove Imperije.

Da li je papa Leon III pristupajući svome aktu krunisanja Karlovoga bio svestan i takvoga efekta ne da se danas viditi, jer njegov akt se ne pojavljuje kao posledica političkoga procenjivanja računa, namere i odluke, nego se on pojavljuje kao izlazak iz lične situacije, kao izlazak iz nužde.

Papa Leon III u svom teškom položaju trebao je lično domaćega rimskoga imperatora. Karlo je radi njega i za njega trebao da postane imperator Vizantije. Ako je papa Leon III osetio, da to u svom efektu znači gore opisano uspostavljanje najveće Rimske imperije, onda ga je to samo moglo hrabriti. U tom slučaju njegov akt ne bi bio samo akt ličnog razloga, nego i akt sa političkim razlogom.

Tome, da je papa Leon III bar u prvom redu postupao iz ličnog momenta sa željom da u Karlu nađe novog vizantiskoga vladara, može se naprotiv staviti to, da je Leon III odmah o svom nastupu o tome obavestio Karla, kao i to, da je još pre krunisanja Karlovog za imeratora njegova kancelarija označavala datum po papi Leonu i Karlu.

Ali takav prigovor ima samo prividnu vrednost. Prvo, jer papina objava Karlu o njegovom nastupu sadržavala je i želje, da Karlo pošalje u Rim svoje izaslanike, koji će od Rimljana preuzeti zakletvu vernosti papi. Objava vernosti dakle, nije izvršena o sebi, nego da papa dođe do željene zakletve. A to što je papa od Karla tražio, to je bilo u nadležnosti patricija Rimljana, pa nije papa time morao na budućeg imperatora ni misliti.

Mnogo je jači drugi deo prigovora tj. onoga, što je papina kancelarija pre krunisanja radila. Datiranje, pored papinoga imena, imenom svetovnim, pokazuje, da se potonje ime smatra imenom vladara.

Ali i taj prigovor je prividan i ne ide dalje od toga, nego što je to, da je papa Leon III još pre 25 decembra god. 800 možda pomišljao na to, da u patriciju Rimljana gleda vladara.

No to ne će značiti zapadnoga rimskoga cara, nego samo vladara iz odnosa crkvene države i Karla tj. iz vrhovništva.

Crkvena država nastala još akcijom sina Karla Martela, Pipina, uređena je konačno baš između Karla i pape Hadrijana I, tako, da je u njoj papa bio autonomna svetovna vlast, ali ipak pod vrhovništvom Karlovim, što je sledilo iz samoga njegovoga patricijata.

Da je označenje datuma bilo samo sa Karlovim imenom, pa još da se pomisli, da se time supstituira ime vizantskoga vladara, ali baš označivanje datuma sa imenom i pape Leona III i Karla upućuje na to da to znači datiranje po autonomnoj vlasti papinoj i po patricijskoj vlasti Karlovoj.

Pomisli, prema tome, da je Leon III zamislio od patricija Rimljana načiniti vladara, tada postojeće vizantiske imperije, ne nalazi se na protiv nikakav momenat, koji bi bio prejudicionalan u negativnom smislu.

Ono, što je bio Karlo Rimu pre god. 800 nije ništa drugo, nego ono, što je bio namesnik vizantijskoga cara u Italiji, tzv. egzarh u Ravenni, a i tzv. Dux Romanorum u rimskom dukatu, koji su oba imali specijalno dužnost zaštite Rima i nosili naslov Patritius Romanorum.

Naravno, da su iz toga izvirala i prava, pa je Ravenski patricij vršio carska prava.

Tek posle 751 kad su Langobardi osvojenjem Ravenne i Pentapolisa uklonili egzarhat i ugrozili i sam rimski dukat, mogao je papa Stephan II tražeći pomoć od Pipina doći na pomisao, da za usluge, koje će mu ovaj učiniti u ime rimskog naroda dade Pipinu i njegovim sinovima Karlmanu i Karlu kao još maloletnima naslov rimskih patricija. Tako je Karlo bio rimskim patricijem još od detinjstva. Akt pape Stephana II sasvim je odgovarao toj instituciji. Namesnik vizantijskoga cara imao je dužnost zaštite Rima i pravo patricija.

Kad su to Langobardi u osobi carskoga namesnika onemogućili, preneo je tu instituciju sa svim njezinim pravima i dužnostima papa Stephan II na Pipina i njegove sinove. Ali ipak ne treba zatvarati oči pred jednom važnom okolnosti. Da je ostao egzarh, ne bi se moglo desiti, da se datum označava po njemu, a ne po caru, jer se datum nije označavao po carskom namesniku, nego po caru. S pravom će se pitati, zašto ne bi tako bilo i onda, kada egzarha nestaje. I bilo bi, da nije u Carigradu god. 797 došlo do državnoga udara, u kome je došlo do toga, da se prvi puta u rimskoj istoriji pojavi kao vladalac žena.

Posle Lava IV (775—780) došlo je do vlade njegovoga malodobnoga sina Konstantina VI sa kojim vlada njegova mati Irena zajedno od god. 780—790, kada Konstantin, rešivši se materine suvlade vlada do 797 sam.

Te godine opet Irena, povrativši se, sruši svoga sina Konstantina i od 797 vlada sama.

Žena na prestolu rimske imperije, to je bilo nešta nečuveno, pogotovo kad je vizantiski car bio vojni zapovednik i morao imati takve kvalifikacije.

Tome ne pomože ni to, da se je Irena potpisivala kao Basileus, a ne kao Basilisa tj. kao car, a ne carica.

Mnenje da usled toga nema na vizantiskom prestolu cara, nego da je taj presto, zauzet ženskom, isto kao i prazan, moralo je biti vrlo rašireno, kad je već 802 došlo do drugoga državnoga udara u kome je, vizantijski presto uzurpiran sa strane komandanta garde Nikifora.

Po gotovo u Rimu, koji je ostao, i bez obzira na takvo zbivanje na rimskom prestolu, još od ikonoklasta Lava III i njegovoga sina Konstantina V i nadalje od Lava IV radi konstantne teškoće sa Arapima i Bugarima bez zaštite, zbog čega je i morao tražiti zaštite kod tzv. Karolinga, moralo je takvo mnenje prevladati.

Vizant bez moći i sa ženom na prestolu bez sumnje je u Rimu gledan kao terra sine rege. Naravno da je onda moćni franački kralj, kao rimski patricije, bio sve i sva. Pogotovo, kad je njegov odnos sa Vizantom dopro tako daleko, da je njegova kći trebala, kao isprošena za Konstantina VI, postati vizantijska carica.

Razlozi radi čega do toga nije došlo, ostali su nepoznati. Ono što navodi Karlov životopisac Einhard ne daje više materijala, nego da se je Karlo naprosto predomislio. Treba samo imati pred očima, da je 795 zapravo 796 Leon III kao papa nastupio, jer je njegov pretšasnik papa Hadrijan I umro te godine 25 decembra, Leon postavljen 26 decembra posvećen 27 decembra, dakle par dana pre 796. Pošto je Irenin državni udar izvršen 15 avgusta 797, to je za Leona III vladar u Vizantu postojao samo njegovih prvih dvadeset meseci. Od 15 avgusta 797 — 31 oktobra 802 u Vizantu je Irena, što bi značilo, da od 15 avgusta 797 u Vizantu nema vladara.

Prema tome, u obrazloženju, zašto se uzima, da je papa Leon III odlučio sam da od patricija napravi cara, kao što se vidi od najveće je važnosti dobro uočiti, kakav je morao biti efekat žene na prestolu, nemoćnoga Vizanta, u Rimu, kada je u samom Vizantu nakon pet godina njene vlade došlo do njezina svrgnuća u korist komandanta garde. Ta okolnost je toliko po svome dejstvu značajna, da se sa pravom postavlja pitanje, da li bi ikada došlo do događaja od 25 decembra god. 800 u Rimu, da je u Vizantu i dalje nastavljena dinastička sukcesija muške loze tj. da je u Vizantu u to vreme postojao car.

Obzirom na lični momenat Leona III odgovor na to pitanje nije težak.

Ako bi za presudu po njegovom pitanju bila stolica vizantinskoga imperatora zauzeta, a za politički momenat postavljenja imperatora ista ne bi bila ispražnjena, onda u oba pravca, ni lično ni politički, ne bi papa Leon imao razloga ni pobude za svoje delo.

Razlika između formalnoga stanja, po kome je on bio u formalnom pogledu pod vizantinskim carem a u faktičnom pogledu pod franačkim kraljem, obzirom, da je oboje izravnavano institucijom patricija, mogla je biti razlogom, da takvo stanje dalje traje, ali ne razlogom za pretvaranje te institucije u osobi Karla, u imperatora. To se vidi najbolje baš iz toga, što moment za tu promenu nije došao iz razloga političkoga, nego iz razloga ličnoga.

Iz jedinstvene brzine, kojom je Leon III već drugi dan po smrti Hadrijana I posvećen za papu, može se zaključiti dvoje. Prvo, da je papa morao imati jaku potporu Hadrijanovoga kruga, a drugo, da je morao imati i sam razlog žurbi. Potonje potvrđuje sve ono što se je docnije desilo. Papa Leon III morao se je razići sa onima, koji su ga 25 decembra 795 podigli, kad mu se je već za 16 meseci tj. 25 aprila 799 desilo da je pao žrtvom zavere, u kojoj su učestvovali i sami papini činovnici. 25 aprila 799 vodio je on litiju za blagosiljanje semena i plodina u polju. Kako je bio na konju, on je zbačen sa konja, sa njega su zderane njegove odežde i on je zatovren najpre u manastir Sv. Silvestra, a onda na Monte Celio i manastiru Sv. Erazma. To su naravno morali za njega biti strašni dani, tim više, što je trebalo da bude lišen i očiju i jezika, a što je možda prividno i učinjeno.

Kada se je iz Monte Celia uspeo pomoću svojih vernih spasiti u crkvu Sv. Petra, odnosno u tamošnji dvor, on je napustio Rim i otputovao Karlu, da mu se kao patriciju Rimljana potuži i da od njega kao patricija Rimljana zatraži zaštitu od samih Rimljana.

Ali i oni, koji su taj atentat na njega izveli, poslali su također Karlu kao patriciju Rimljana svoje izaslanike, da se potuže na Leona, tako da su, kada je leti 799 Leon III našao Karla u Paderbornu u Saskoj, posle njega tamo stigli i njegovi protivnici.

Karlo je pre svega uspostavio stanje, i odredio, da njegovi izaslanici odvedu Leona III u Rim, vrate ga na papsku stolicu, a glave zavere da pošlju njemu na suđenje. Ne može biti sumnje po toj odredbi, da se je Karlo dao uveriti od pape Leona i da se nije oglušio njegovoj tužbi. To se vidi i iz toga, što su njegovi izaslanici u Rimu vodili izviđanje sa spomenutim glavama zavere, pre nego, što su ih Karlu poslali A još bolje se to vidi po tome, što je avgusta 800 krenuo i sam Karlo u Rim, u svoju četvrtu posetu Rimu (od godine 774 za opsedanja Pavie računajući). Tako je zapravo Karlo godine 800 krenuo na svoj četvrti put u Rim kao rimski patricij. Samo što je prva tri puta dolazio samo

kao zaštitnik Rima, odnosno kao naslednik Pipina osnovaoca crkvene države, da uredi pitanje njenih granica, što zapravo znači da se sa papom nagodi glede onoga, što će mu ostati na osnovu Pipinove isprave iz Quierzya.

Ovog puta on dolazi sasvim u smislu nekadanjeg carskoga egzarha u Ravenni, da uredi i umiri stanje u Rimu, gde su još od Stephana III (768—772) bile počele razne stranačke borbe. Naslednik Stephana III bio je Hadrijan I (772—795), u čije vreme spadaju prve tri posete Karla Rimu tj. ona od 774, ona od 781 i ona od 787. Odnos između pape Hadrijana i Karla bio je vrlo dobar. Posle smrti Karlovoga brata Karlmana 771 papa Hadrijan nije legitimisao za prestol Karlmanove sinove u prkos pritiska langobardskoga kralja Deziderija, nego je to učinio sa ona dva sina Karlova, koja je Karlo 781 kod drugoga poseta Rimu imao sobom, miropomazavši i okrunivši četvorogodišnjega Karlovoga sina Pipina za kralja Italije, a trogodišnjega Ludviga za kralja Aquitanije. U korespondenciji pak nazivao je papa Hadrijan Karla i novim Konstantinom Velikim. Tu nije bilo razloga, da se Karlo kao patricij Rimljana pojavi, osim u ulozi zaštitnika, još i u ulozi egzarha. Do toga je došlo tek za naslednika pape Hadrijana I. Leona III (795—816). Već samo tako brzo postavljanje i posvećenje novoga pape u roku od dva dana posle smrti njegovoga prethodnika u vezi sa onim, što mu se je dogodilo dve godine kasnije 25 aprila 799 upućuje na to, da je papa Leon III sa svojom strankom morao stajati prema jednoj protivnoj stranci ogorčenih protivnika. To je potvrdio i dolazak Karla u Rim god. 800, gde je stigao koncem novembra, ali sada ne kao zaštitnik Rimljana, nego kao patricij sa moći, da se unese u stvari Rimljana i da vrši arbitražu.

Protivnici Leona III, koji su posle uspostavljanja Leona III od strane Karlovih izaslanika poslati u Franačku, ostavili su verovatno u Rimu dosta svojih pristaša za optužbe protiv pape Leona, kad su mogli kroz pune tri nedelje da dadu kao tužitelji materijala za raspravu o životu i radu pape Leona III.

Nakon dolaska Karlovog, koncem novembra, već prvog decembra došlo je do jedne sinodalne skupštine, koju je otvorio sam papa Leon u prisutnosti Karlovoj, a kojoj je bila svrha da se postojeće pitanje pape Leona i njegovih protivnika prečisti. Na toj skupštini nisu uzeli učešća samo crkveni krugovi, nego i svetovni i to, kako rimski, tako i franački, ali na koncu te sinodalne skupštine otvorilo se pitanje ko će papi suditi. Primljeno je, da se prihvati načelo, do čije realizacije je nekada došlo još u sporu o papinski presto između Symachusa i Laurenciusa, da ne može biti suda u crkvi protiv vrhovnog crkvenog sudije. No na tome nije ostalo, jer je papa Leon osim toga 23 decembra god. 800 sa amvona crkve Sv. Petra položio zakletvu, da nije kriv po nijednoj optužbi, koje su protiv njega podignute. To je od prisutnih primljeno u smislu uspostave mira u crkvi. Sa službom zahvalnicom u crkvi

Sv. Petra stvar je bila svršena. Papa je bio oslobođen od svake krivice. Šta je to značilo za njegove protivnike, bilo je jasno i papa sigurno nije mogao sumnjati, da će Karlo, koji ga je na crkveni presto uspostavio i koji mu je omogućio oslobođenje, ići kao rimski patricij do kraja.

Da, ali tu se je sad pojavila jedna teškoća. Po rimskom pravu u slučaju crimen laesae maiestatis bilo je suđenje rezervisano samome vladaocu. Prema tome otvorilo se pitanje nenadležnosti patricija, a nadležnosti cara.

I pred Leona III postavilo se je pitanje: kojega cara. Irene? Pa to u opšte, za njega nije bio car, nego ženski uzurpator. A što je glavno, sve što je kod patricija postigao, kad bi i priznao Irenu kao cara, moglo bi se srušiti i u protivno preokrenuti. A ako on i ne priznaje Irenu kao cara, ko mu jemči, da se ne će kod njegovih protivnika, ako se spazi domašaj pitanja nadležnosti, situacija razviti tako, da odande dođe inicijativa za Ireninu nadležnost. Od pomisli, da u stvari nema cara, a da patricij nema carsku nadležnost, verovatno je bio potreban samo čas do pomisli, da se podignućem patricija za cara jednim mahom celo pitanje rešava.

Onome, što je Leon u svome ličnom pitanju pomoću Karla sazidao dobiva se onda vrhunac u Karlovoj presudi, za koju je Leon III pc dotadanjem toku stvari mogao biti siguran. Još od vremena Pulherije, kada je ona davši svoju ruku za ženidbu Markijanu ovoga podigla za cara istočnog dela dotadanje rimske imperije (450—457) istočni vladari Rimske imperije krunisani su crkveno na taj način, što im je krunu na glavu metala ruka vrhovnog crkvenoga poglavara, patrijarha u Carigradu. Da se to i tada između 797 i 802 (Irena) desi nije bilo moguće jer je to ženskom uzurpacijom prestola u Carigradu bilo onemogućeno.

Ali, što nije mogao učiniti patrijarh u Carigradu, zašto to ne bi mogao učiniti papa u Rimu, koji je tada još u jedinstvenoj rimskoj carevini i jedinstvenoj hrišćanskoj crkvi i po priznanju istočnoga dela hrišćanske oikumene imao u hrišćanskoj crkvi prvi položaj ispred carigradskog patrijarha, koji je imao drugi položaj. Naravno, ne u smislu jurisdikcije, koju je imao svaki za sebe, nego u smislu počasti, koju crkveni pretstavnici, u glavnom episkopi, među sobom određuju.

A što je glavno pored ispražnjenoga prestola u Carigradu, to ne će biti uzurpacija, nego jedan baš tako legitimni akt, kao što bi bio takav isti akt, da ga je vršio carigradski patrijarh. Pa i precedens je postojao. Znalo se, da je u Carigradu jedanput car krunisan iz ruku rimskoga pape. Istina, bilo je u otsutnosti patrijarha i u njegovoj zameni, ali to ništa ne smeta samoj činjenici.

Naprotiv, baš takva zamena bila je dokaz, da kao što u pogledu crkvenom nema razlike, osim jurisdikcije, između rimskoga pape i carigradskoga patrijarha, da isto tako u pogledu političke crkvene funkcije

ne može biti između njih razlike. Baš takva zamena pokazivala je, da redovno cara kruniše patrijarh, za to što su oboje sedeli u Carigradu, ali da je krunisanje iz ruku rimskoga pape jednakopravno. Prema tome, kad bi obratno sedište cara i pape bilo u Rimu, onda bi redovno cara krunisao papa, a zamena iz ruku patrijarha bila bi jednakopravna. I zato je papa mogao biti u uverenju, da izvršava jedan politički akt crkve potpuno legitimnoga karaktera, tim više, što za cara podiže rimskoga patricija, koji je padom Ravenne i Pentapolisa još od vremena Pipina, osnovaoca dinastije Karolinga bio po odluci Rimljana, sve još u Imperiji rimskoj, ono isto što i svojedobni egzarh u Ravenni, a to je u Italiji osoba mesto cara.

Uzimajući, da u Carigradu nema cara, papa Leon III došao je, kao što se vidi, u ličnoj teškoći, tražeći izlazak iz nužde, na pomisao, da onoga, koji prema Rimu zauzima položaj carskoga namesnika podigne za cara. I on je svoju svrhu postigao. Car Karlo je onda, kao nadležan, vršeći jurisdikciju rimskoga imperatora, osudio protivnike pape Leona na smrt, pa je tako papa Leon doživio pune plodove svoga čina, jer je došao u položaj, da njegovi protivnici imadu njemu zahvaliti, što su ostali živi, jer je na intervenciju samoga pape Leona III car Karlo njegove protivnike od kazne smrti pomilovao, pretvorivši je u progonstvo u Franačku, gde su ovi ostali za celoga života Leona III (816). Ovo sve se moralo u svoj ovoj opširnosti ovde izneti, da bi se to imalo pred očima, kad se pristupa pitanju, da li je romanski kler u to vreme mogao gledati u Karlu ne stranoga, nego domaćeg vladara, ili bolje, da li je romanski kler koji je dotle s pravom u Karlu gledao doduše domaćeg patricija, ali stranog vladara, mogao od časa onoga akta, koji je izvršio Leon III tj. od 25/XII god. 800 u tom istom Karlu gledati ne više domaćeg patricija, a stranog vladara, nego samo domaćeg vladara, kod kojega je naravno sekundarno, što je on kao domaći car ujedno i strani (franački, langobardski) kralj, odnosno da li je mogao uzeti, da je podignućem cara Karla i za Split nastao posle Konstantina VI novi legitimni car, a da se Splita naravno spomenuti sekundarni momenti i ne tiču.

Na osnovu iznešenoga svaki čitalac onoga, što je ovde iznešeno, moći će sebi stvoriti sud o tome. Što se tiče samih ovih redaka, oni su naravno pisani u ubeđenju, da sve ovo, što je iznešeno, ukazuje na to, da je usled događaja u Rimu od 25/XII. 800 u opšte pa i u Splitu nastala atmosfera sasvim nova. U tom smislu, da je u Rimu za razliku uzurpatorke i nelegitimne Irene podignut legitimni rimski car.

To tada i nije moglo biti shvatano u smislu onome, u kome se je našla rimska imperija od god. 395, kada je Teodosije I (379—395) ostavio istočnu imperiju svome sinu Arkadiju, a zapadnu sinu Honoriju, dakle u tom smislu da bi papa Leon III uspostavio Zapadno rimsko carstvo i podigao zapadno rimskoga cara. Na to bi se moglo misliti,

kada ne bi bilo gore opisanoga ličnoga momenta pape Leona, koji mu je tražio neposrednog, a ne historijskog rimskog cara i kad bi na prestolu u Vizantiji bio sedio legitimni car, da onda dođe odmah do toga, da sa krunisanjem papinim postoje dva cara, zapadni i istočni, kao što je to doneo tek docniji razvitak stvari, pokrenut Nikiforovim državnim udarom od 31/X. 802, a svršen priznanjem onoga, što se je dogodilo u Rimu godine 800, tada i od strane samoga cara u Carigradu, a što je došlo do izražaja u pismu cara Karla caru Mihailu prvom Rangabe (811—813) o zapadnom i istočnom caru.

Sam događaj u crkvi dogodio se je također po vizantinskom ceremonijalu. Car Karlo još kao Patricije Rimljana, a naravno na njihov zahtev oblačio je mesto franačkog rimsko odelo, dugu tuniku, hlamidu i rimske sandale. Takav je verovatno bio i 25/XII god. 800 u crkvi.

Kada mu je posle molitve pred grobom apostola Petra, koju je obavljao klečeći, pre nego što se digao, papa Leon III metnuo krunu na glavu zaorio se je u crkvi uzvik, Karlu pobožnom Augustusu, od Boga krunjenom, Velikom, mir stvarajućem caru, život i pobedu. Karlo je dakle prihvaćen kao August tj. kao car Imperije rimske. To je ono isto, što su bili i carevi u Carigradu.

Prema tome, po tome bi to bio novi car u Rimskoj imeriji, odnosno to bi bilo ono, što bi trebalo po dotadanjem redu stvari, koji se naravno osnivao na snazi i moći, biti izvršeno u Carigradu, pa se u Rimu izvršava, za to, što se tamo nije izvršilo.

To bi dakle bilo podignuće domaćeg cara u Rimu mesto u Vizantu, ali da ne bude nikakve sumnje o tome, da se je 25/XII. 800 u Rimu još radilo samo o neposrednom caru, bez naumljene projekcije na stvaranje historijskog tj. zapadno-rimskog cara, papa je održao i čisto vizantinski ceremonijal na taj način, što se je metanišući bacio pred noge novome imperatoru, što nije bio samo rekvizit običaja, nego i vizantijskog ceremonijalnoga propisa.

Kad je prilikom svoje prve posete Rimu Karlo 774, očekivan od pape Hadrijana I u atrijumu Sv. Petra, sagnuo se i poljubio svaku stepenicu, onda je to bilo obdržavanje jednoga crkvenoga običaja. Kada je papa Stephan II (752 do 757) stigao Pipinu 6/I. 754 na dvor u Ponthion kod Bar-le-Duca, izašao mu je Pipin, nekadanji majordomus, a tada već franački kralj, na konju, daleko u susret, sjašio s konja i poveo konja, na kom je papa jašio, držeći papinog konja neko vreme za uzde, pretpostavljajući time uslužnost papi, to tada još nije bio običaj, ali je takvim postao.

Metanisanje pred carem pak, ne samo da je vizantinski običaj, nego je i vizantinski ceremonijal, pa okolnost, da je 25/XII. god. 800 papa Leon III novome caru taj ceremonijal izvršio, samo pokazuje, odnosno potvrđuje, da je papa Leon III tada na dan 25/XII. 800 imao pred očima samo podignuće novoga cara u Rimu, mesto u Carigradu.

Istina je, on je tada ujedno i miropomazao Karlova najstarijega sina (Karla), ali to ne menja ništa na stvari, jer je sasvim naravno podignućem cara Karla podignuta i njegova sukcesija.

Tako je pored uzurpacije Irenine od 797 u Carigradu, došlo po shvatanju pape Leona, a verovatno i celokupnoga romanskoga sveta do legitimacije u Rimu.

Dugogodišnjim nastojanjem ujedinjene nekadanje kuće Pipinida i Arnulfinga, da faktičnu vlast u franačkoj državi, koja je u činu majordomusa napokon doterana dotle, da majordomus bude sve, a kralj ništa, pretvore i u formalnu vlast, došlo je do toga, da je tadanji majordomus Pipin, vodeći računa, da su nasilni pokušaji propali, i da nije hasnilo ni to, što je Karlo Martel pred konac života vladao bez kralja, ni što su njegovi naslednici to isto pokušali, morao naći načina kako će ukloniti legitimitet Merovinga i postaviti svoj legitimitet, legitimitet tzv. Karolinga.

U svojoj teškoći i u svom ličnom pitanju, on je doduše sazvao državni sabor, ali je vešto udesio, da taj onda zapita papu Zacharijasa (741—752) predšasnika Stephana II, šta je ispravnije, da je kralj onaj, koji ima moć, ili onaj, koji je nema. Odgovorom pape Zacharija u potvrdnom smislu za Pipina, Pipin je izabran za kralja, a poslednji Meroving sa sinom sklonjen je u manastir.

Tako je u stvari papa Zacharije podigao u Franačkoj novoga kralja i promenio dinastiju, i to nalazeći se sam izvan Franačke u Rimskoj imperiji, dakle samo snagom svoga crkvenoga autoriteta.

Istina od pape Zacharijasa (752) do Leona III (795) prošlo je nekih 43 godine, ali Leon III je to morao znati, pa je manje od toga bilo, da on u Rimskoj imperiji proizvede rimskoga patricija za rimskoga cara, makar da je ovaj bio potomak spomenutoga Pipina.

Analogija tuđe nužde i svoje nužde verovatno se je papi Leonu III nametala sama od sebe.

Papa Leon III imao je u slučaju pape Zacharijasa sa ingerencijom u dinastični red stvari precedens kao što je u pogledu improvizacije krune verovatno imao precedens u onim malim krunama, koje je morao papa Hadrijan I 781 improvizirati, da ih metne na glavu Karlovim malim sinovima.

Tako bi iz okolnosti zbivanja sledilo, da je po shvaćanju samoga glavnoga činioca došlo do podignuća novoga cara, pa se može uzeti, da je tada u opšte cela stvar tako bila i shvaćena.

Verovatno i u samome Carigradu, gde se moralo osećati, da bi bez Karolinga i Rim i cela Italija već davno bili langobardski.

Prema tome, kada bi se samo o tome radilo, da se u smislu zapadno rimskoga carstva Italija, mesto da bude langobardska, preobrazi u franačku, kraj ogromne moći franačke jedva bi moglo u tom pogledu doći do nerešivoga sukoba. Kada bi se samo o tome radilo, verovatno

bi se dogodilo odmah ono, što se je dogodilo 812. Istočno carstvo pomirilo bi se s time, da je nastalo zapadno-rimsko carstvo. To dokazuje najbolje godina 812. Sukob je nastao posle Nikiforovog državnog udara, jer je od toga časa Rimska imperija imala dva imperatora. Najbolje to osvetljuje naslov cara Karla posle njegovoga krunisanja: »»Carolus serenissimus Augustus a Deo Coronatus magnus pacificus Imperator Romanum gubernans imperium, qui et per misericordiam Dei rex Francorum et Langobardorum«.

Težište je na reči: »Romanum gubernans imperium«. Dakle sasvim jasno car rimske imperije, a ne zapadno rimski car, kao što je to kasniji razvitak stvari doneo. To znači naprosto novi car. U to vreme još zamišljalo se da može postojati samo jedno carstvo, rimsko carstvo, kao što je postojalo, a tako se i zamišljalo, samo jedno hrišćanstvo, jedna imperija, jedna crkva, rimska imperija, hrišćanska crkva. Prema tome reči »Romanum gubernans imperium« značilo je vladara, rimskoga cara.

Na tome ništa ne menja, što je svojevremeno prenosom prestolnice rimskoga carstva u Carigradu upotrebljavan izraz Romaioi, mesto Romani. To je činjeno samo radi razlike. Zato je ipak za svakoga i pored nove prestolnice rimska imperija bila rimska imperija, a imperator u Carigradu rimski imperator.

Reči dakle: »Romanum gubernans imperium« značile su vladara rimske imperije.

Prema tome car Karlo bio je podignut za vladara rimske imperije.

To se vidi i iz toga, što je poravnanjem iz 812, kad je čin od 800 i od strane Carigrada priznat i Karlo pozdravljen kao Augustus, to poravnanje u tituli navedenoj našlo svoga izražaja na taj način, što su reči: »Romanum gubernans imperium« izostavljene i on ostao samo imperator Augustus, iz čega se vidi, da je 25/XII 800 podignut novi car za celu Rimsku imperiju, a to je kraj svih drugih navedenih okolnosti za pitanje, o kome se ovde radi, dovoljno, da se može uzeti, da su rimska crkvena lica u Splitu mogla kroz svo vreme od 25/XII 800 do 31/X 802 gledati u Karlu svoga novoga cara, i prema tome i dopustiti ili čak i sami poručiti i postaviti spomen na događaj od 25/XII god. 800 u vidu reliefa koji se danas nalazi u splitskoj krstionici.

Ali iz toga onda sledi, da je i vreme spomenika, odnosno toga reliefa postojanjem takve atmosfere ograničeno. Do njega je moglo doći samo za vreme, dok je romanski kler u Splitu mogao u događaju od 25/XII 800 u Rimu gledati podignuće novog cara rimske imperije, pa po tom cara Carigrada i Splita.

To znači, da je spomenik mogao nastati samo u vremenu od 25/XII. 800 do 31/X. 802 god.

Ako se dakle relief prepoznaje kao spomenik događaja od 25/XII 800 onda se time i prepoznaje vreme njegovoga postanka između 25/XII. 800 i 31/X 802.

Pregledom dakle pitanja, da li se je u vreme reliefa mogao, u slučaju ako se uzme, da relief pretstavlja god. 800 u Rimu 25/XII Karlo sa strane romanskog klera u Splitu smatrati za domaćega vladara, dobiva se odgovor da je to bilo moguće sve do 31/X 802, ali da je dotle morao i sam taj relief biti načinjen i postavljen. A time onda, pošto bi otpao prigovor tuđeg vladara, dobiva se mogućnost, da se relief shvati kao pretstava onoga, što se u Rimu 25/XII god. 800 dogodilo.

Ispod njega tj. ispod reliefa kao da stoje reči: »25 decembra god. 800 u Rimu«.

Kao što se dakle vidi događaj od 25/XII 800 u Rimu može se posmatrati na dva načina, po njegovom efektu i po njegovom zbivanju. Prvi način, naravno izaziva sliku uspostavljanja zapadno rimske imperije, dakle za Split stranoga vladara, drugi način pak izaziva sliku podignuća novoga imperatora.

To znači, da se je u Splitu god. 800 vidila ova druga slika, a prva tek od 802 dalje, a sasvim sigurno 812. Prema tome mogao je god. 800 u Splitu biti podignut spomenik, koji pretstavlja podignuće novoga imperatora. Razlog, da se to ne prepoznaje može biti različit. Prvo, da se relief u opšte smatra radom iz mnogo kasnijeg vremena (X, XI vek). Drugo, ako to nije slučaj, nego se on smatra, da je iz god. 800, da se ta ista godina posmatra po njenom efektu.

Treće, ako se u ovom istom slučaju nemaju jednako pred očima sve okolnosti čina i vremena, koje su za pitanje tzv. ius imaginis relevantne.

Među potonjima još nije dodirnuto pitanje krune na reliefu, dakle jednog diagnostičnog momenta po sebi, koji sam označava vladara.

Tome pitanju treba također pristupiti slobodno bez prejudicionalnosti, da se ispita odnos toga diagnostičnoga momenta prema pomisli, da je relief pretstava događaja od 25/XII god. 800.

U tom pogledu, a to treba odmah naglasiti, ogromna je razlika, ako se relief smatra radom iz X ili XI veka, u kom slučaju bi naravno i kruna pretstavljala predmet iz toga vremena, i ako se naprotiv relief smatra radom iz IX veka, u kom slučaju bi naravno i kruna imala biti predmet toga vremena. Ta razlika sastoji se u tome, da ako je kruna na reliefu pretstava predmeta iz IX veka, da je to onda original i da sravnenje sa svim docnijim takvim predmetima mora biti vršeno u njihovom odnosu prema tom originalu, dok naprotiv, ako je ta kruna iz X odnosno XI veka, onda su svi takvi predmeti pre nje originali i onda se ona proučava u sravnjenju sa njima, a ne oni u sravnjenju sa njome.

Kao što je spomenuto glavni razlog, zašto su relief pa i kruna uzeti, da su iz X ili XI veka, uziman je, da je troprutasta pleterna ornamentika pojava tek toga kasnoga vremena. Najviše doprinosa za svestrano proučenje splitskoga reliefa nalazi se u radnjama Ljube Karamana, ali najznačajniji doprinos nije onaj, koji on doprinosi direktno, tj. govoreći o splitskom reliefu, nego onaj koji on donosi indirektno u svojoj značajnoj raspravi u tzv. Šišićevom Zborniku od 1929 strana 181 do 195 pod naslovom: »Spomenici u Dalmaciji u doba Hrvatske narodne dinastije i vlast Vizanta na istočnom Jadranu u to doba«. Opisujući jedan ulomak srednjevekovnoga sarkofaga, na kome on sa velikom razložnošću u imenu Konstantina imperatora čita Konstantina V ili VI, u osmom veku, on donosi opis pleterne ornamentike na tome ulomku. Ta ornamentika je dvoprutasta i, ako spada u vreme Konstantina VI bilo bi njeno vreme 790—797, odnosno 780—797, dakle pod krajem VIII veka.

Kad se sa tom ornamentikom sravni poznata krstionica iz vremena kneza Višeslava, za koju se uzima, da je iz vremena oko 800 god., onda se vidi, da u ta dva predmeta tj. u tom ulomku sarkofaga i u krstu na spomenutoj krstionici imademo dve vrste pleterne ornamentike, na sarkofagu još dvoprutastu, a na krstionici već troprutastu. To znači, da je Ljubo Karaman s ovim doprinosom doneo sa najtežim (kamenitim) podatcima sliku prelaza u pleternoj ornamentici od dvoprutaste na troprutastu i dokaz, da se taj prelaz pojavljuje baš koncem VIII i početkom IX veka. A to je vreme splitskog reliefa, ako se on gleda, kao da pretstavlja događaj od 25/XII 800 u Rimu. Time je Karamanovim doprinosom otpala potreba, da se radi ornamentike na reliefu taj spomenik uzima u X ili XI vek i ujemčena mogućnost da se on uzme u sam početak IX veka tj. u vreme 800 do 802. I u tome pogledu leži Karamanov doprinos, ali direktni, što pojavu ljudske figure sa troprutastom pleternom ornamentikom također ostavlja u mogućnosti toga istoga vremena.

Njegova rezerva, da je takva pojava u pravilu pojava kasnijeg vremena, ali koja ne isključuje, da to može biti i ranije, dovoljna je.

Događaj od 25/XII 800 je tako jedinstven, da može opravdati izuzetak.

Kako je do njega moralo doći jasno je iz gore opisanoga zbivanja i njegovih okolnosti. U želji umetnika, da pretstavi taj događaj, primarno i neizbežno je bilo postavljanje ljudske figure. Kao što se iz gornjega opisa vidi ceo događaj je u opšte ograničen baš na ljudske i to samo dve ljudske figure.

I događaj od 25/XII 800 nije mogao biti drukčije pretstavljen, nego sa te dve ljudske figure. To znači, ako je umetnik hteo taj događaj na reliefu verno, upravo pregnantno da prikaže, onda je morao izvršiti baš ono, što se na reliefu nalazi. Pretstaviti u jednoj figuri papu, koji je imperatora krunisao, krunisanog imperatora i onda, toga istoga papu, kako pred tim krunisanim imeratorom, dakle pred svojim sopstvenim delom čini proskinezu. Postrance ispružene ruke na toj proskinezi odaju njezin prirodni položaj.

25/XII. 800 dogodilo se je u Rimu u crkvi Sv. Petra baš to što je na reliefu izrađeno. Prema tome postulat ljudske figure na reliefu bio je i primaran i elementaran. Bez nje on bi bio u opšte nemoguć.

Nije to dakle slučaj ornamentike u kojoj bi mesto linija ili drugih kojih predmeta bila ljudska figura, nego je to pretstava istinskog događaja, ne portret doduše lica, ali portret događaja.

U takvom slučaju ljudska figura sa ornamentikom nema nikakvoga posla, pa bi sva sravnjenja ljudske figure na ovom reliefu sa ljudskim figurama značenja ornamentičnoga bila za predmet, o kom se radi, irelevantna.

Ljudska figura je dakle, kao što se vidi, na reliefu bila kategorični imperativ.

Na tome reliefu ornamentika je samo onaj troprutasti pleter iznad same pretstave i izvan pretstave, dok ljudska figura na reliefu to nije. To znači, da je umetnik mogao taj celi relief načiniti i bez ornamentike, dakle ona je sekundarne naravi i bez ikakvog prejudicionalnog delovanja. Doprinos Karamanov je pak u tome, što je dokazao, da to tako stoji, sve kad bi i spomenuta troprutasta pleterna ornamentika bila na reliefu od primarnoga značaja, jer po njemu, a što je sa gore spomenutom svojom raspravom naročito dokazao, spomenuta ornamentika nije u protivrečnosti sa ljudskom figurom i njezinim ovako uzetim vremenom. Umetnik je dakle na svoj relief, kao što se meće okvir na sliku, samo dodao ornamentiku, a pošto je tada već bila, kao što je dokazao Karaman troprutasta ornamentika već u pojavi, to je naravno on takvu ornamentiku na relief i postavio.

Ako se dakle iz do sada navedenih razloga može uzeti, da je na reliefu zaista pretstavljen gore opisani događaj od god. 800, onda je pored onoga krsta na krstionici iz vremena kneza Višeslava i ovaj relief dokaz, da je u to vreme pojava troprutaste pleterne ornamentike postojala.

Isto tako se onda može uzeti, da je relief ujedno potvrda, da je ta krstionica radi njezinoga jednakoga pleternoga ornamenta zaista iz god. 800, kako je to proizašlo iz rada stručnjaka, koji su se pitanjem vremena te krstionice bavili.

Po Karamanu, dakle, i ako je i on pomislio na Petra Kresimira IV ni iz ljudske figure na reliefu ni iz njegove ornamentike ne bi bilo zapreke uzeti, da relief zaista pretstavlja spomenuti događaj iz god. 800.

Uzimajući on, da je politički uticaj Vizanta na istočnoj obali Jadrana od IX do XI veka živ i osetljiv, on je verovatno tu osetljivost primenio i na ius imaginis, i gledajući u Karlu stranog vladara, ovakovo shvatanje splitskoga reliefa uklonio iz kombinacije.

Ne preostaje drugo no uzeti, da se kod razloga, da je stvaranje zaključaka iz pozicija na reliefu jalov posao, ne može ostati, kad je naposletku i on došao do takvog zaključka, a što je obzirom na nemanje

ni portreta ni drugih indicija mogao ipak zaključiti samo shvatanjem pozicije, naravno u vremenu i mestu, da sama kruna nije bila dovoljna jer je i nju, kao i relief, tek trebalo protumačiti.

To sve čini se i sa ovim raspravljanjem, samo, kao što se vidi, sa drugim rezultatom, kod kojega je ostalo samo to, da se okolnost, da su: »Dalmatinski primorski gradovi i otočja do sredine XI veka bili vizantiski posed sa živom svesti pripadnosti vizantiskom carstvu« (Karaman) dovelo u sklad sa okolnošću, da je u takvom jednom dalmatinskom gradu u to vreme mogao biti izrađen i postavljen relief sa pretstavom događaja od 25/XII. 800 u Rimu, što je sa dosadašnjim razlaganjem i pokušano.

Razloživši više gore u pogledu krune na reliefu, da je ta kruna radi dobe reliefa originalna, treba odmah jasno reći, da iz dosadašnjega razlaganja prirodno proizlazi da se ne može bez ispita primiti tvrdnja, da je kruna na reliefu zapadnoga, a ne istočnoga karaktera.

To samo izgleda tako na prvi pogled, iz dva razloga, jednog negativnog i drugog pozitivnog. Negativan razlog bio bi u tome, što vizantska kruna ne izgleda tako kao što izgleda kruna na reliefu. Razlog tome bio bi trostruki, u tome, što je vizantiska kruna u stvari diadema, nadalje što ima samo jedan krst i što nema onog, što se kod pojedinih pisaca neopravdano zove uhobrani (contra dictio in adiecto), a što u stvari nije drugo nego samo na obe strane produženje krune.

Pozitivni pak razlog bio bi u tome, što se u zapadnih vladara naprotiv nalaze sličnosti sa krunom na reliefu, pre svega u pogledu tzv. uhobrana, a onda u tome, što su to krune, a nisu diademe i napokon u tome, što i one imaju, ako ne tri krsta, a ono tropredmetnu ornamentiku. Tu valja odmah spomenuti, da se tri krsta u stvari pojavljuju kao velika iznimka, bar što se tiče sravnenja novaca.

I u Vizantu i na zapadu samo po jedanput i to, na Vizantu pre godine 800 tj. na novcu cara Maurikija i žene mu Konstantine, na kojem se na kruni odnosno diademi nalaze tri krsta, a na zapadu tek posle 800 godine, na novcu iz Speyera iz druge pole XII veka.

Prema tome, pokazuje se kruna sa tri krsta na reliefu u Splitu, kao original, jer po noj iz Speyera nije mogla biti pravljena, jer je od nje starija, a verovatno ni po novcu spomenute carice Konstantine, jer je taj novac opet od splitskoga reliefa preko dve stotine godina stariji. Isto tako ne dolaze u obzir ni svi docniji Vizantski novci, kao ni svi zapadni novci, posle toga reliefa. Prema tome, sva sravnjenja, koja bi se mogla, a i morala činiti, da se objasni kruna na reliefu sa diademama i krunama posle god. 800 bila bi motivisana uzimanjem da je relief iz kasnijeg vremena.

Uzimanjem pak, da je relief iz 800, sva ta sravnenja otpadaju, jer i kad bi se našle docnije sličnosti, one bi uvek prema kruni na reliefu stajale kao prema originalu. Prema tome, potrebno je kod uzimanja,

da je relief iz god. 800, poći protivnom metodom, te najpre pokušati tu krunu objasniti o sebi, iz njezinog oblika i vremena, pa tek onda pogledati, kako izgledaju, prema njoj docnije kreacije.

Iz onoga što je do sada iznešeno u tome pogledu, da je god. 800 u Rimu samo podignut novi imperator tadanje Imperije vizantinskom metanisanju prirodno bi odgovarala i vizantinska kruna na glavi imperatora. A ako to nije moguće, onda nešta, što bi tome bilo vrlo blizu. To znači, da se kod ovakovoga uzimanja smisla reliefa nužno mora pretpostaviti, da je glavni akter, a kao aktivni i jedini, morao ići putem približenja istočnoj kruni.

Kad se je dakle papa Leon III odlučio, da iz opisanih svojih ličnih razloga podigne Patricija Rimljana za rimskoga imperatora, time, što će ga krunisati, on je vršeći onaj akt, koji inače vrše patrijarsi u Carigradu stao pred jednom jedinom zaprekom, a ta se je sastojala u tome, da se je glavni rekvizit za takav njegov akt, carska kruna, ili bolje reći carska diadema, nalazila u Carigradu, a on sam u Rimu i da mu ista nije bila dohvatna, jer se je u Carigradu ispred nje nalazio uzurpator prestola u osobi Irene.

On se je dakle nalazio u istoj poziciji, kao papa Joanes pre nekih 275 godina, kao što je to napred spomenuto. Ipak treba spomenuti i razliku.

Godine 525 Arijanski istočno gotski kralj Theoderich prinudio je papu Joannesa I (523—526) da otputuje u Carigrad caru Justinu I (518—527), da izdejstvuje poštedu na istokú gonjenih Arijanaca. Tada, kada je eto tako prvi put jedan rimski episkop došao u Carigrad, na sam Uskrs god. 526 stavio je taj isti rimski episkop tj. papa Joannes I imperatorsku krunu na glavu Justina I do tada komandanta garde.

Sličnost je dakle na oko potpuna, a ipak razlike su ove. Prvo, što god. 526 nije bilo komplikacije na prestolu, nego je taj smrću cara Anastasija I (491—518) bio upražnjen, dakle ne samo pravno upražnjen, nego i fizički. Drugo Justin je za naslednika Anastasija I bio izabran, dakle bio je za prestol besprigovorno legitimisan. Treće, papa Joannes imao je na raspoloženju i legitimni fizički predmet za svoj akt tj. krunu rimskih careva u Carigradu.

Preko prve i druge razlike mogao je papa Leon III lako preći, jer je mogao uzeti, da je prestol u Carigradu pravno upražnjen državnim udarom, kojim je uklonjen tadanji car u Carigradu Konstantin VI i jer izbor novoga cara nije bio moguć, pošto je izvršilac državnog udara, mati Konstantina VI Irena, tom prilikom ujedno prestol za sebe uzurpirala. To je dovelo bez sumnje papu Leona III na pomisao, da u takvom slučaju onda legitimitet može da stvara samo kruna sama, i kako ona nije mogla stupiti u akciju u Carigradu, da onda može stupiti u akciju u Rimu. Za puni legitimitet po njegovom verovatnom

shvatanju, potreban mu je dakle bio samo fizički predmet, koji treba novom imperatoru staviti na glavu tj. krúna ili pravije diadema.

Što je taj predmet bio za njega nedohvatno u Carigradu, u toj okolnosti ležala je za njega jedina smetnja, koja se je njemu isprečila na putu, da do kraja sa uspehom provede borbu za svoj položaj, za svoj proces i za pobedu nad svojim protivnicima.

Nema podataka, iz kojih bi se išta pobliže moglo zaključiti u pogledu svega onoga, što se je u glavi i duši Leona III u to vreme njegove nevolje moralo zbivati. Zaključci se mogu osnivati samo na okolnostima i ne ići dalje od verovatnosti. Pa tako nema ni podataka, kad i kako je došlo kod njega do odluke o improvizaciji samoga fizičkoga predmeta krune odnosno diademe. Verovatno je to moglo biti u vremenu između povratka papinog iz Paderborna od Karla, dakle u vremenu od njegove uspostave na papinsku stolicu, do časa izvršenja samoga akta, Osetivši ili zadobivši sigurnost glede držanja osobe Karlove u njegovom sporu, on je morao stvar smisliti do kraja, doći do zaključka, da će Karla morati podići za imperatora, pa je u to vreme onda i spremio za to potrebni fizički predmet, krunu, odnosno diademu.

I on je onda, naravno, to dao izraditi i spremiti. Karlov životopisac tvrdi, da je sam Karlo aktom od 25/XII. 800 bio iznenađen, a to je i moguće, jer se ne pojavljuje okolnost, koja bi tome protivrečila, a videćemo da baš u samoj izradi krune leži indicij, koji bi takvo shvatanje mogao potvrditi.

Pita se, sada, ako Leon III nije mogao doći do originalne krune iz Carigrada, zašto nije, ako je postupio u smislu podignuća novoga cara u državi, a ne u smislu separiranja jednoga dela države u vidu posebnoga zapadnoga rimskoga cara, onda ostao veran originalnoj carskoj kruni, pa istu, ne mogući do nje, imitirao.

Pitanje je opravdano, ali će biti opravdan i ovaj odgovor. Verovatno za to, što bi to bio naprosto falsifikat.

Tim se putem nije moglo u opšte ići, već po sebi, a najmanje je mogao na to pomišljati sam Leon III, koji je prolazio teške časove nalazeći se već u jednoj komplikaciji, pa je bila isključena i pomisao istoj dodavati još i jednu drugu.

Od časa polaganja zakletve o svojoj nekrivnji u crkvi Sv. Petra do njegovoga akta krunisanja Karla Vel. tj. od 23—25 decembra prošla su samo dva dana, iz čega sledi, da je misao, odluka i narudžba krune morala pasti još u vreme, kada je celo pitanje pape Leona bilo otvoreno, usled čega je bilo isključeno, da on u tom stanju stvari može pomišljati na riziko takvog opterećenja svoje situacije, kao što bi to bilo sa jednim falsifikatom krune, tim pre, što za reakciju Karlovu nije bio siguran, pa je morao pomisliti, da u slučaju ovakvoga falsifikata ista može biti negativna.

Iz okolnosti da Karlo nije ništa preduzimao, da onaj položaj, koji mu je Leon III stvorio zaista i realizira tj. da nije pokušao zaposesti imperiju, srušiti Irenu, i uzeti vlast u Carigradu, može se zaključiti, da je on zaista bio iznenađen.

Iznenađenje pak još i sa falsifikatom pretvorilo bi verovatno njegovu pasivnost u otpor.

Tako je bar verovatno morao misliti sam papa Leon III osećajući, da u tom otporu može da propadne cela njegova pozicija, koju je tek trebalo sa samim krunisanjem uspešno kraju privesti.

Ono, što na prvi pogled izgleda na reliefu kao kruna, dužim posmatranjem dobiva izgled diademe, ali metalne diademe. Kolutovi na njoj pretstavljaju očito drago kamenje. To bi dakle bilo sasvim u smislu originalne krune u Carigradu, ali ne u smislu falsifikata, nego u smislu improvizacije, u smislu novine.

Jedna kruna, kojom se kruniše imperator u Carigradu, i druga kruna, kojom se kruniše imperator u Rimu.

Sve isto, samo sa jednom jedinom razlikom, koja nužno proizilazi iz mesta krunisanja.

Ono, što je naučnicima palo u oči i što je dobilo pogrešan izraz uhobrana, to je jedino, čime se ova nova rimska kruna razlikuje od carigradske.

Pregledom kruna na različitim carigradskim novcima vidi se, da tamo toga nema.

Postoje doduše s obe strane glave privesci, ali oni ne pretstavljaju kontinuirano produženje krune, kao što je to slučaj kod ove na reliefu. No u Carigradu te krune toga nisu ni trebale. Tamo akt krunisanja nije bio akt iznenađenja, pa se je diadema mogla premeditirano i komotno staviti na glavu bez straha da ona može pasti. Kad se pak sa diademom čini iznenađenje, onda ova očito mora biti tako načinjena, da kad se stavi na glavu, onda i čvrsto sedi, pa se naročito ne može ni slučajnim a ni namernim pokretom glave zbaciti. I za to je improvizirana kruna morala imati obostrano produženje, koje joj potrebni stabilitet daje.

To će biti razlog i smisao tzv. uhobrana, a to je onda i indicij, da je Karla sa krunisanjem zaista čekalo iznenađenje, a isto tako, kada se ti uhobrani nalaze na reliefu iz 800 god. indicij da relief ne samo verno pretstavlja smisao događaja od 25/XII. 800, nego i samu krunu, kojom je Karlo krunisan kakva je ona morala izgledati. U vremenu od 31/XII. 800 do 31/X. 802 mogao je umetnik, koji je relief radio, da sazna za događaj, kako ga je u reliefu pretstavio i za oblik i karakteristiku krune, kako je na reliefu iznešena.

Zagonetka tzv. uhobrana, kojoj zaista nema mogućnosti odgonetke, pokazuje se kao slučaj, kao stvar koja je nastala iz nužde.

Iz nužde obratio se je Leon III Karlu, iz nužde on je odlučio da patricija podigne za cara, iz nužde on je improvizirao krunu, a iz nužde, da ona ne bi pala sa glave, kruna je dobila uhobrane.

To najbolje potvrđuje docniji razvitak tih tzv. uhobrana na raznim krunama. Kako je momenat iznenađenja ostao jedinstven i nije se ponavljao, a vremenom poznavanje smisla i razloga tzv. uhobrana otpalo, izgubilo se, oni su se izopačili na taj način, što su se malo po malo otvorili do te mere, da više nisu mogli služiti stabilitetu.

Tako su oni razvitkom stvari shvaćeni kao ornamentika potpuno izgubili svoj prvobitni razlog i smisao, iz kojega su nastali.

Ovde je mesto, da se spomene vrlo zanimljiva rasprava Mihovila Abramića u Šišićevu Zborniku strana 1—13 pod naslovom »Jedan doprinos k pitanju oblika hrvatske krune«, kao i ono što o tome govori Ljubo Karaman u svojoj već spomenutoj raspravi »O značenju Basreliefa u splitskoj krstionici«.

U obliku krune na reliefu Mihovil Abramić ne vidi diademu od metalne stvari, kod koje je njezin dvodimenzionalni oblik prirodna stvar, nego on smatra, da treba taj dvodimenzionalni relief rekonstruisati u njegov trodimenzionalni oblik, čime se dobiva prosti kolobar sa dva pobočna čvrsta nastavka tzv. uhobrana. On kaže, da su i kolobar i uhobrani ukrašeni sa biserjem i dragim kamenjem.

Čim to čovek pročita nameće mu se pitanje čemu kraj tzv. kolobara pobočni čvrsti nastavci. Kolobari su krune i one obično sa kolobarom počinju i svršavaju, što je već i po samom pojmu krune po sebi razumljivo. Prema tome zaista pretstava o produženju kolobara u tzv. uhobran pretstavlja nerešivu zagonetku. Momenat ornamentike realizira se u samoj kruni i na kruni, dakle unutar i iznad kolobara. Za pobočno produženje kolobara nema razloga, naprotiv pojam kolobara i njegovo produženje u tzv. uhobran u stvari protivrečni su. Do takvih produženja kolobara dolazi posle god. 800 u različitim krunama franačko-nemačkih vladara. Ali ta pojava, baš za to, što se pojavljuje posle god. 800 pretstavlja ne samo po sebi, nego i načinom svoga razvitka jednu sasvim nemotiviranu stvar, te se čovek ne može oteti utisku, da to nije drugo, nego razvitak tzv. prvobitnog motiviranog uhobrana u docniji nemotivirani ornamentizam.

Naravno, mnenja, koja smatraju, da je relief iz X ili XI veka. dolaze na pomisao, da zamenjujući uzrok i posledice, gledaju u kruni na reliefu posledicu onih franačko nemačkih kruna, koje imaju uhobrane i dalje dolazeći uzimanjem X ili XI veka, kao vreme reliefa do zaključka, da se na reliefu nalazi hrvatska kruna, do toga, da je oblik te hrvtske krune u stvari preuzeće oblika germanske krune u ono vreme, kad je taj oblik kod samih Germana već napušten.

Prema tome, baš ti uhobrani su ono što je u pitanju krune najzanimljivije. Mihovil Abramić kaže: Karaman je tražio analogije i za

tzv. uhobrane i našao ih u minijaturama na krunama vladara Karolinške loze iz druge polovice IX vijeka, tako za cara Lotara (840—855) i Karla Ćelavoga (838—877) te na krunama Davida u Bibliji Karla Ćelavoga i kralja Holoferna u Bibliji Karla Debeloga (876—888). Kao što se vidi, primeri, koji se navode, ne pretstavljaju novce, nego slike, dakle samo umetnička dela.

Posle toga nastavlja Abramić: »Poslije da je krune ovog oblika nestalo. Ako ju nalazimo na splitskom reliefu iz XI veka to da znači, da su hrvatski vladari u većem konzervatizmu, nego li na zapadu sačuvali tip krune, koji su još ranije valjda već za Tomislava dobili ili preuzeli sa zapada.«

Zato Karaman: »Iz toga bi izašlo, da je Tomislav dobio ili preuzeo sa zapada tip krune, koji je tada na zapadu već bio nestao, ili bar bio u nestajanju«.

Do toga se dolazi, ako se, uzimanjem vremena, kruna na reliefu uzme kao posledica onoga, što se je na zapadu pre toga događalo. Ali kruna sa tzv. uhobranima na reliefu je logična i služi svrsi, dok sve docnije krune sa uhobranima pokazuju samo ornamentiku. Zar nije onda verovatnije, da je ono prvo original, a ovo drugo posledica.

Ne uzimati to tako, mora dovesti do primedbe Mihovila Abramića: »Ali odakle potječe kruna s onim čudnim čvrstim nastavcima sa strane sa tzv. uhobranima. U oskudici komparativnog materijala nije lako ustanoviti genezu ovog pitanja. Možda je dozvoljeno pomišljati na upliv kacige sa sličnim nastavcima za obranu zatiljka ili uha? Dok su na primer kod duždeve kape, koja je preuzeta od antikne frigijske, uhobrani dobro razumljivi, budući da odgovaraju svrsi zaštite uha, ne može se isto reći o kruni spomenutog oblika, koja je u originalu bila bezdvojbeno od dragocjene srebrene ili zlatne kovine. Uho okrunjenog vladara na splitskom reliefu ostaje slobodno«.

Za primere koje navodi Karaman, Abramić kaže, da je na njima kruna vrlo sličnog, ali nipošto identičnog oblika, dodajući, da se radi uvek o minijaturama, čiji je slikar tzv. uhobrane izradio ne kao ispravne nastavke već u elegantno izvijenoj formi, spirale.

Zar tako opisana okolnost ne govori sama za sebe, da je kod takoga umetničkoga rada razlog i smisao tzv. uhobrana već bio potpuno nestao, pa je umetnik, smatrajući tzv. uhobrane već ornamentikom dozvoljavao sebi, da ih prema napolju izvije u formi spirale.

Ali to samo kod izvesnih umetnika, jer, Abramić kaže, da likovi tih istih vladara na drugim minijaturama imaju krunu i bez tzv. uhobrana, što samo još više dokazuje starost krune na splitskom reliefu sa njezinim prvobitnim oblikom, koji imade i razlog i smisao, prema docnijim stvarima, koje su slične, a ipak u osnovi stvari tako različne. To što navodi Mihovil Abramić dakle govori za to, da je kruna na

splitskom reliefu zaista kruna iz vremena događaja god. 800, jer su tzv. uhobrani samo u vezi sa tim događajem razumljivi.

Iz toga razloga biće verovatno ta kruna na reliefu reprodukcija one krune, koju je improvizirao Leon III i koja je verovatno bila uzrok kasnijim krunama sa uhobranima.

Neprepoznavanje krune na splitskom reliefu sa tzv. pravim uhobranima u smislu krune iz 800 god. dovodi do toga, da se uhobrani, koji se otvaraju u spirale smatraju da odgovaraju tzv. uhobranima na kruni splitskog reliefa, a ipak je razlika između postulata događaja i postulata ornamentike.

I stoga bolje je reći, da takvi uhobrani pretstavljaju razvitak originalnih uhobrana u ornamentiku, nego reći, da oni odgovaraju originalu, što bi značilo, da ornamentika odgovara originalu, u kom slučaju bi i na splitskom reliefu morali biti pretstavljeni otvoreni spiralni uhobrani.

Prema Abramiću, nalaze se takvi otvoreni spiralni uhobrani i na nekim novcima Konrada II i njegova sina Henrika III, pa je vrlo dobro, što to Abramić ilustrira sa slikama. Jedan pogled na slike tih novaca dovoljan je da se vidi, da te spirale u kojima se kruna nastavlja nemaju ništa zajedničkog sa krunom na reliefu, kao što to i odgovara god. 1024—1039 i 1039—1056.

Ti čisto dekorativni momenti na tim novcima pokazuju, baš radi naglašenog dekorativnog momenta, da je isključeno pomišljati na to, da bi pod utecajem takve ornamentike mogli biti rađeni oni strogo stvarni uhobrani na splitskom reliefu.

Prema tome sa onim, što su proučenju pitanja splitskog reliefa doprineli Abramić i Karaman, u prkos dragocenog materijala, ne može se bar što se tiče tzv. uhobrana naći veza između splitskih i germanskih ili bar ne u tom smislu, da bi potonji dejstvovali na prve, nego pre obratno. Ali u raspravi Mihovila Abramića ima još jedna stvar, koja je od važnosti. On je god. 1928 po dovršenom VI internacionalnom kongresu historijskih naučnika u Oslu bio u norveškom gradu Bergenu, gde je u tamošnjem muzeumu našao mramornu glavu norveškoga kralja Eysteina iz početka XII veka. Dragoceno je da on u svojoj radnji reproducira sliku te glave. Ona ga je s pravom setila na splitski relief, jer ima ne spiralne nego prave uhobrane i tri krsta. Ostavljajući, da se na ta tri krsta docnije vratimo, treba ovde sada samo ispitati uhobrane.

I ako je mramorna glava i na splitskom reliefu i na spomeniku u Bergens muzeumu u kamenu izrađeno delo umetnika, ipak su to već na prvi pogled dve različite stvari.

Glava na splitskom reliefu je samo simboličnoga značaja i rekvizit je pretstave jednog događaja. Glava u Bergens muzeumu je naprotiv čisti skulpturalni portre, koji osim sličnosti sa modelom još

imade i ime toga modela ispisano. Iz toga, naravno, sledi, da ono na glavi norveške skulpture i nije kruna, bar ne neka konkretna kruna, nego je čista dekoracija, čista ornamentika, obruč oko glave na kojem ogromnim slovima stoji Eystein Rex.

Da je to samo skulpturalna ornamentika sledi već iz ogromnoga toga natpisa, a i iz toga, što, ako se ista stvar iz profila pogleda, a za naučnu pažljivost i objektivnost je vrlo važno za Mihovila Abramića, da se nije zadovoljio, samo sa slikom en face, nego je izneo i njen profil, što se onda tj. iz profila vidi, da na toj skulpturi stvarno uhobrana nema.

Da se u opšte o konkretnoj kruni ne radi, nego samo o skulpturalnom dekoru, vidi se iz profila gledano po ogromnoj dužini krsta, koja je sezala čak do kraja vrata te skulpture, dakle tako reći do ramena.

Iz profila vidi se, da je ta glava deo jedne skulpture očito u naravnoj veličini, spomenika kralja sa natpisom ne ispod skulture, nego na obručnoj ploči oko glave, ploči tako širokoj, da znatno prelazi glavu, sa ogromnim krstovima, sve zajedno nešto, što u opšte u životu nije postojalo, nego je bilo kameni spomenik vladara kao toliki drugi spomenici.

Kakvu je krunu nosio odnosni vladar, to se verovatno ne zna, jer bi o tome Mihovil Abramić referirao, ali da ovakvu krunu nije nosio, to je jasno.

Prema profilu dakle gledajući vidi se, da o kakvom uhobranu u smislu splitskoga reliefa ne može biti govora. Umetnik je mogao svoj do ramena skulpturi sežući krst spojiti sa širokom obručnom pločom, koja nosi ime i naslov kralja u jednom pravougaoniku, kao što bi to proizilazilo iz dugačkog krsta i na njega naslonjene ploče. Mesto toga, on je tu ploču pre pravougaonika savio tako, da se ona spušta u savijutku dole iza uha glave na skulpturi, vratom iste, dok se na posletku sasvim dole ne spoji sa onim dugačkim krstom.

To dakle, što ploča i krst nisu spojeni u pravougaoniku, nego u savijutku, samo je način izrade skulpture i ništa više.

Na zid naslonjena skulptura imala je sa obe strane dugačke krstove do ramena, u čiji svršetak svršavala je i široka obručna ploča sa imenom i naslovom kralja u njezinom zavijutku, mesto da svrši više gore u pravougaoniku.

To je dakle naprosto jedna statua, prislonjena na jedan zid, verovatno toga manastira, u području čijih ruševina je ta glava nađena. Dakle spomenik, kao toliki drugi spomenici sa likom i licem osobe, kojoj je namenjen, samo ne namešten slobodno na trgu, perivoju, nego prislonjen i vezan na građevinu. Spomenici na slobodnom prostoru obično imaju uz skulpturalno portretiranje osobe, kojoj su namenjeni, još dole ispod statue, a na postamentu i ime te osobe. Skulptor ove statue kralja Eysteina međutim verovatno u vezi sa položajem, određenim za tu skulpturu, nije postupio tako. Nemajući, verovatno, skulptura radi svoga položaja postamenta, on nije mogao ime osobe, koju ta statua reprezentira staviti na postament. Ako je ipak hteo imenom svoju skulpturu označiti, nije mu preostalo drugo, nego, kad ne može ispod nogu, da oznaku stavi iznad glave. I pošto se radi o kralju to je on taj natpis, koji sadrži kraljevo ime stavio naprosto na jednu vrlo široku ploču, koju je savio nad glavom statue. Metnuvši na ploču krst on je natpis stilizirao na taj način, što ga je vezao, ali ne sa krunom, nego sa pojmom krune. Dodatkom krsta, ploča natpisa dobila je ne oblik krune, nego simbolizaciju krune. Pošto je tu ploču onda, kao i celu statuu, trebalo vezati na građevinu, skulptor je dodao sa svake strane jedan ogromni krst, tako da svaki od njih na svojoj strani tu ploču prihvata. Verovatno je bio postulat više ili manje lepe stilizacije odlučiti se, da li će ploča, kao što je prirodno, biti vezana u pravougaoniku na te krstove ili će došavši im blizu biti zavinuta, da se njima vezuje, mesto u pravougaoniku, dole savijutkom u njihovom stvršetku.

Tako su se iz čisto skulpturalnih razloga na tom spomeniku, odnosno na toj statui, pojavila tri krsta, jedan na ploči, a dva posebno u ogromnoj svojoj veličini. Treba samo rastaviti skulpturu u njene delove, da se vidi, da ono, što izgleda kao kruna, nije kruna, nego produkt slobodnoga umetničkoga skulptorskoga rada. Delovi se sastoje iz dva krsta i jedne ploče s krstom. Neka se proba analogno tome rastaviti diademu na splitskom reliefu u njene delove, pa će se viditi da je to nemoguće, jer ona nema delove, nego je jedna celina.

To upućuje na to, da je skulptorov rad u Bergenu čisto slobodna umetnička kreacija bez modela, dok splitski relief sa svojom jedinstvenom nerazdeljivom celinom pokazuje, ako ne rad po modelu, a ono svakako rad sa poznavanjem modela.

Ono u Bergenu, dakle, slobodno iz mašte umetnikove, a ovo u Splitu, ne slobodno, iz težnje umetnika, da pretstavi konkretni realno postojeći predmet.

Gledalac spomenutih fotografija, naročito one desne sa profilom skulpture neka samo zamisli tu prividnu krunu na skulpturi u Bergenu bez glave na kojoj ona stoji. Dobiće konfiguraciju dva ogromna dugačka krsta spojena sa jednom širokom pločom sa krstom i velikim napisom imena i naslova. Tako dakle neka onda tu tobožnju krunu samu o sebi metne pred oči, i odmah doda krunu splitskog reliefa, pa će viditi, da osim krstova u stvari nikakve druge sličnosti nema.

Ali će ujedno viditi, da, dok splitski relief pretstavlja konkretnu diademu, skulptura u Bergenu pretstavlja samo slobodnu kreaciju i doći će do zaključka, da takva kruna, kao što bi imala biti ona u Bergenu nije nikada i nigde postojala, nego da je to samo jedan dekor i ništa više. A tri krsta njena, da usled toga ne pretstavljaju drugo,

nego tropredmetnu ornamentiku, koje se i inače dosta nalazi, izraženu ovde u formi krsta verovatno za to, što je osoba, kojoj se taj spomenik diže verovatno ona ista, koja je podigla tu crkvenu građevinu, na koju se taj spomenik stavlja.

Eysteina su poznata tri. Jedan je bio sin švedskoga kralja Athilsa (522 do 529) dakle iz vremena posle 529 i sam švedski kralj. U to vreme Norveška je još spadala pod Švedsku. Drugi Eystein pojavljuje se posle 775, dakle sa diferencijom od nekih 25 godina prema splitskom spomeniku. Taj Eystein već je bio norveški kralj, jer se je za njegovo vreme Norveška oslobodila Švedske. Treći Eystein je Eystein Magnusson iz 1103—1122.

Kustos muzeja u Bergenu Johannes Böe dao je Mihovilu Abramiću podatke. Prema tim podatcima obelodanio je opisanu glavu u jednom opisu B. E. Bendixen u službenom organu Bergens — Muzeuma — Aarbok 1911 br. 12 na strani 28. Iz toga obelodanjenja sledilo bi, da je ta glava nađena u iskopinama u području porušenog i razorenog manastira Mumkeliv u Bergenu, sagrađenoga između 1107 i 1110, koga je, sve po Bendixenu, utemeljio kralj Eystein Magnusson, pošto po Bendixenu slova također odaju verovatno XII vek, a po Abramiću to potvrđuju »slova n. r. iz naših natpisa XI do XII veka« Eystein Rex bio bi dakle poslednji, treći Eystein Rex i glava bi sadržavala njegovo lice i statua bi bila njegova, dakle iz XII veka.

Kao što smo videli, iz objektivnih razloga se diadema na splitskom reliefu i ovaj kao kruna stilizirani natpis umetnika u Bergenu ne mogu sravnjivati, radi svoje heterogenosti tj. pretstava konkretne diademe i slobodna umetnička kreacija.

Prema tome, zapravo, za proučavanje splitskog reliefa irelevantno je, koji se Eystein na bergenskoj skulpturi nalazi.

Kao što ne bi ništa značilo, da je to Eystein II, dakle onaj vremenski tako blizu god. 800, tako to isto ništa ne znači, ako je to Eystein III tako blizu vremenu Petra Kresimira IV 1058—1074 i Dmitra Zvonimira (1076—1089), pri čemu je vreme potonjih prema vremenu Eysteina Magnussona još uvek toliko mlađe, da ako je ko po kome imao svoju skulpturu raditi, onda svakako norveški majstor po splitskom, a ne obratno.

Prema tome tri krsta na oba mesta ne bi pretstavljala drugo, nego slučajnu koincidenciju, koja ne daje podloge za ma kakvo sravnjivanje.

To bi daleko pre mogao biti slučaj sa novcem iz Speyera iz druge pole XII veka, koji također ima krunu sa tri krsta, jer je tu osim toga detalja sa tri krsta i motiv slikan. Na tome novcu je okrunisan lik, koji na rukama drži tzv. Dom u Speyeru. Misli se, da je to Henrik IV, koji je taj Dom dovršio. Za razliku od skulpture u Bergenu ovaj crtež na novcu sastoji se iz samih crta. Ako te dve stvari sravnimo, što i vremenski odgovara, onda vidimo, da su to spomenici vladara, u vezi sa crkvenom građevinom.

Ornamentika sa pojačanim krstovima, dakle tropredmetna ornamentika u vidu krstova, motivisana je zajedničkim religiozno crkvenim momentom.

I to bi vezivalo ta dva spomenika, i davalo bi ujedno jedinu dodirnu tačku sa splitskim spomenikom, koji također ima tropredmetnu ornamentiku u vidu krstova, i kraj toga također religiozno crkveni momenat. Pa ipak ostaje otvoreno pitanje, da li je više taj odlučivao kod splitskoga spomenika, ili je odlučivala više težnja, da se diferenciranjem od carigradske krune izbegne svaka sumnja falsifikata.

A moglo se desiti i nešta mnogo jednostavnije. Od 797 vlada u Carigradu Irena sama. Njen novac (Šišić, Povijest Hrvata strana 299 slika 143) ako je izdan u vremenu od 797—800 mogao je dati poticaja Leonu III za njegovu improvizaciju diademe sa tropredmetnom ornamentikom.

Taj novac naime imade kao i ostali vizantiski novci diademu sa privescima i krstom, ali levo i desno od krsta naslonjen je po jedan trokut. Naravno, da je to onda tropredmetna ornamentika.

Viditi takav novac i pomisliti na promenu tih trokuta u krstove bilo je zaista, ili opreznije reći, bilo bi zaista prirodno.

Novac dakle carice Irene imade tropredmetnu ornamentiku. On je iz vremena Leona III, čija improvizacija, ako je ona pretstavljena na splitskom reliefu, ima također tropredmetnu ornamentiku.

Razlika je samo, što se ova na novcu Irene sastoji iz jednog krsta i dva trokuta, a ona na kruni splitskog reliefa iz tri krsta.

Obzirom na vremensku koincidenciju i verovatnu težnju pape Leona III, da diferencijacijom izbegne falsifikat, novac Irenin mogao je sa svoja dva trokuta dati poticaj za tu diferencijaciju.

Kraj crkveno religioznoga momenta, obzirom na odnos rimske crkve i Karla, koga je već Hadrijan I sravnjivao sa carem Konstantinom Velikim, i koga je i sam Leon III u Lateranu dao u mozaiku izraditi na mestu Konstantinovom (od Sv. Petra Leon III palium, a Karlo zastavu) još pre krunisanja (Carulo Regi), ornamentika na diademi sa tri krsta mogla je proizaći iz crkveno religioznog momenta, a obzirom na novac Irenin i njenu tropredmetnu ornamentiku, ornamentika sa tri krsta na diademi mogla je proizaći i iz želje za diferencijacijom, radi izbegavanja falsifikata, pri čemu je vrsta diferencijacije mogla proizaći iz Ireninog novca.

Ako je dakle splitski relief pretstava događaja iz god. 800, onda bi za sravnenje dolazila u obzir samo vizantinska diadema do toga vremena.

Sve ostale germanske krune, naravno kao kasnije, ne bi dolazile u obzir, kao ni starije vreme rimskih imperatora pre diademe sa

vencem na glavi (Šišić, Povijest Hrvata, medaljoni Septimija Severa, Galiena, Konstantina I, Konstantina II, Teodosija I). Došli bi dakle u obzir za sravnjenje novci Justina I, Justina II, Markijana, Maurikija, Foke, Heraklija, Konstantina IV, Justinijana II, Tiberija III, Leona III, Konstantina V, Konstantina VI, i na posletku Irene same.

Svugde tu dosledno samo je jedan krst.

Izuzetak bi učinio novac Konstantina IV bez krsta i Konstantine, žene cara Maurikija, sa tri krsta.

Prema tome, može se s pravom reći, da improvizacija Leona III sa diademom i jednim krstom zaista ne bi bila dovoljno diferencirana od diademe u Carigradu.

Možda je s toga najuputnije uzeti, da su tri krsta na od Leona III improviziranoj diademi produkt obadva momenta, crkveno religioznoga i momenta diferencijacije, jer zaista bez tri krsta samo sa jednim krstom ne bi bilo između carigradske i improvizirane rimske krune razlike. Uhobrani u tom pogledu ne dolaze u obzir, jer oni ne pretstavljaju produkt težnje za diferencijacijom, nego čisto tehnički produkt nužde za osiguranjem stabiliteta diademe. Prema tome ne bi se okolnost da splitski relief imade diademu sa tri krsta mogla dovoditi u vezu ni sa novcem Maurikijeve žene Konstantine ni sa onim Ireninim krunama izvan novca, o kojima govori Mihovil Abramić u svojoj raspravi, a u primedbi br. 2, kao ni sa novcem u Speyeru ili sa skulpturom u Bergenu. Od svega navedenoga splitski relief mogao bi se dovoditi tek u vezu sa novcem Ireninim, ali ne kao podloga za pomisao na imitaciju, nego kao podloga za pomisao na diferencijaciju.

Ornamentika, prema tome, na improviziranoj diademi, koju je improvizirao Leon III, ako je uzimanje splitskog reliefa za pretstavu događaja od god. 800 osnovano, pretstavljalo bi predmet sui generis, uslovljen vremenom i okolnostima.

Njegova tropredmetna ornamentika sa tri krsta bila bi uslovljena događajem od 25/XII. 800 u Rimu.

Zato bi govorili iznešeni razlozi, ali zato bi govorio i jedan značajan indicij. Iprovizirana kruna ili je pravljena samo za jedanput ili kao stalna. U tom pogledu odluka glede te alternative je laka. Ona je mogla biti improvizirana samo ad hoc tj. samo za spomenuti događaj god. 800, jer tada je doduše podignut novi imperator, ali šta će dalje biti, to je bilo neizvesno, pa tako i gde će novi imperator imati svoju prestolnicu.

Naravno, pred očima pape Leona, to je mogao biti samo Rim, ali kao što historija docnije pokazuje, to se nije desilo.

I zato je improvizacija pape Leona III, bila ad hoc, a samo je via facti moglo doći do toga, da improvizirana od strane pape Leona III diadema postane diadema krunisanja imeratora i posle Karla Vel., u koliko su oni bili krunisani u Rimu, na što se može zaključiti po tome,

što je papa Stjephan IV kad je 817 na Ludvigu, Karlovome sinu ponovio Karlovo krunisanje u Reimsu, doneo krunu sobom iz Rima.

To upućuje, da je verovatno improvizirana po papi Leonu III diadema pretstavljala diademu imperatora jedinstvene rimske imperije, a ne diademu zapadno rimskoga cara, radi čega je i bila diadema i tako slična u metalu carigradskoj, kao i da je ona improvizirana ad hoc za Karlovo krunisanje, i da je, ako je dalje služila, ona samo via facti postala kruna za krunisanje zapadno rimskih imperatora u Rimu. Da je pak tako ta improvizacija verovatno bila i shvaćena, vidi se baš iz toga, što docniji germanski imperatori imaju od te improvizacije različite krune.

Već odmah sam Karlo, koji je pre krunisanja još pre 780—781 imao novac samo sa svojim imenom, Karolus, pri čem su slova A i R monogramski spojena u jedno slovo i slovo O opet monogramski kao mala kružnica umetnuto kraj toga monogramskoga slova, posle krunisanja meće na novac svoj lik sa tekstom KAROLUS IMP—AUG.

Na tom novcu, njegov lik nosi venac, a ne Leonovu improvizaciju carigradskoj slične diademe, ako je ova na splitskom reliefu pretstavljena.

To bi značilo dvoje, ili da se Karlo ne zadovoljava samo biti imperatorom iz nužde, radi terra sine rege, nego da želi biti Imperator cele imperije u smislu staro rimskih Imperatora ili da ono prvo ne prihvata, ali ne iz potonjega razloga, nego za to što je odlučio biti zapadno rimski imperator.

U svakom slučaju taj novac bi potvrđivao, da je Leon pitanje krune improvizirao po zahtevu mesta, vremena i događaja, čime bi taj novac cara Karla onda ujedno mogao biti podatak, da je na splitskom reliefu oličena, odnosno pretstavljena improvizacija Leona III.

Slučaj se ponavlja mnogo kasnije na novcu Fridricha II od Hohenstaufen (1211—1250), koji je sav obuzet idejom rimskoga imperatora, izdao novac sa likom, koji je prvi puta posle Karlovog opet ovenčan sa vencem rimskih imperatora, ali koji naravno u natpisu pored CESAR AUG IMP tj. Cesar Augustus Imperator ima sada dodatak ROM tj. Romanorum, dakle zapadno rimski car.

Posle Karlovoga novca slede različiti novci, čija različitost sama pokazuje, da je zaista improvizacija pape Leona III bila sui generis.

Tropredmetna dekoracija na kruni također se javlja, ali u vidu ljiljana i kugle, tako na novcu cara Fridricha I i žene mu Beatrix sa tri kugle, isto tako na novcu samog toga cara Fridricha I također sa tri kugle, na novcu cara Heinricha VI također sa tri kugle, što je sve već unapred bilo naslikano u onom crtežu iz manastira Fulde, u kome je i kruna Ludvigova i kruna Karlova proviđena sa tropredmetnom dekoracijom, kod Ludviga ljiljani, a kod Karla kugle.

Prema tome, i prema docnijim posle 800 god. nastalim krunama sa tropredmetnom dekoracijom, ostaje improvizacija Leona III sui generis.

Prema tome, nema razloga na njima se dalje zadržavati. Ipak je potrebno zadržati se na kruni cara Henrika VI. Cela pojava na tom novcu je slična pojavi vladara na splitskom reliefu, ali to samo u dijagnostičnom smislu vladara na prestolu, sa razlikom da se krst nalazi na kruni a u desnoj ruci ljiljan. Ali što je mnogo značajnije, to je, da je kruna slična u toliko onoj na splitskom reliefu, što izgleda kao diadema. Ali najznačajnije je, ako ono sa leve i desne strane slepoočnice na liku vladara ne pretstavlja bujnu kosu, nego ono, što bi se po splitskom reliefu zvalo uhobranima. Onda bi tu eto ne sa tri krune, nego sa tri kugle bilo nešto slično splitskom reliefu.

Uhobrani izgleda ipak da nisu to, da nisu produženje krune, nego kosa. Ali ako jesu, onda bi oni na novcu iz istoga razloga bili napravljeni, iz kojega su napravljeni oni na improvizaciji pape Leona III. I ono, što car Heinrich VI nosi na glavi sasvim je slično diademi i to samo po sebi, ako je diadema metalna, uslovljava stabilizacione uhobrane. Prema tome tek u novcu cara Heinricha VI možemo naći sličnost sa splitskim reliefom. Sličnost, ali ne i odnos ili vezu.

A evo zašto. Car Henrik VI vladao je od 1190—1197. Petar Kresimir IV 1058—1074. Dmitar Zvonimir 1076—1089. Između njih postoji razlika dakle prema caru Henriku VI od 108—132 godine. U vreme, dakle, cara Henricha VI davno više nije bilo hrvatskih narodnih vladara. Od svršetka XI veka već su u Hrvatskoj sa Mađarima zajednički vladari. Prema tome, kako god bilo, splitski relief ukazuje se svakako bar za 100 godina dana starijim od novca cara Henricha VI, što se u ostalom vidi i po tome, što crkveni lik na reliefu, kao i svetovni nosi još bradu, što upućuje bar na vreme pre lateranskoga sinoda od 1059 odnosno pre objave Leona IX odnosno u Dalmaciji pre splitskoga sinoda 1060 o celibatu, pretpostavivši, da su u Splitu dotle još živili ženjeni sveštenici, na što upućuje afera nadbiskupa Dobralja, koji je imao ženu i decu »po običaju istočne crkve«, a ženjeni sveštenici su bili i bradati sveštenici pogotovo »po običaju istočne crkve«.

Prema tome novac cara Henricha mogao bi pre biti rađen po splitskom reliefu, nego obratno splitski relief po tom novcu.

Ali naravno, to je, pogotovo u to vreme, dosta neverovatno.

Usled toga, ta sličnost je ili slučajna koincidencija ili indicij, da je taj novac rađen u poznavanju improvizacije pape Leona III, u kom slučaju bi on radi sličnosti sa splitskim reliefom bio indicij, zato, da se na splitskom reliefu zaista nalazi oličena improvizacija Leona III. Može s dakle i ispit pojedinosti uhobrana i ornamenta sa tri krsta zaključ[illegible]s time, da oni ne uplivišu u negativnom smislu na pomisao,

da se u kruni splitskoga reliefa, koja je sui generis, gleda improvizacija diademe pape Leona III iz god. 800.

To izlazi iz same te diademe na splitskom reliefu, a i iz komparativnoga materijala, koji u stvari kao što se vidi i ne postoji u smislu razložne sličnosti, što bi samo potvrđivalo, da je diadema na splitskom reliefu sui generis, kakva je morala biti i improvizacija pape Leona III.

Naposletku treba spomenuti, da u komparativni materijal za splitski relief po Karamanu i Abramiću spada i jedan lik, koji je alfresco naslikan u crkvici Sv. Mihaila u Stonu, čiju reprodukciju Abramić u spomenutoj svojoj radnji u Šišićevom Zborniku također donosi. Prosuđujući tu crkvicu po njenom tlorisu, arhitekturi, pleternoj plastici i slikarstvu na zidovima, kao građevinu iz kasnoga XI ili početka XII veka Karaman drži da u tome liku treba gledati lik zetskoga vladara kralja Mihaila sina Stefana Vojislava, a oca Konstantina Bodina.

Obojica i Karaman i Abramić nalaze da taj lik nosi krunu sličnu onoj na splitskom reliefu, pri čemu Abramić upozorava, da se radi o kolobaru sa tri križića o čvrstim nastavcima (tzv. uhobranima). Iz te sličnosti izvodi Karaman, da je Mihailo kopirao oblik svoje krune po onoj, koju su nosili hrvatski vladari, ne nalazeći u doba Mihailovo takve krune kod nemačkih vladara, na njihovim pečatima i novcima, na minijaturama i skulpturama, nego samo u Mihailovog »najbližeg suseda kralja Hrvata«.

Kao karakteristiku sličnosti Stonske krune sa onom na splitskom reliefu iznosi Karaman po Abramiću »čvrste uhobrane sa strane«. Međutim, kada se ta rerpodukcija pomno posmatra dolazi se do zaključka, da se tu pred nama ponavlja isti slučaj, kao što smo to videli kod gore opisane glave norveškoga kralja Eysteina, samo sa tom razlikom, da je potonja izrađena u kamenu, a prva naslikana na zidu. Jedno i drugo će biti slobodna umetnička kreacija, koja ne pretstavlja u opšte neku realno postojeću krunu.

To se vidi po tome, što je ploča sa imenom Eystein u Norveškoj vezana sa krstovima na obe strane ne u pravougaoniku, nego u zavijutku odgovarajući položaju statue prislonjene na građevini, dakle po čisto arhitektonsko-skulpturalnom zahtevu, dok je kruna na fresci u Stonu iznesena u pravougaoniku odgovarajući zahtevu portreta, čiji je centralni deo prikazan u četiri crte, koje obuhvataju lik i vrat lica, čiji je lik na toj fresci iznesen. Treba samo uočiti dolnju poprečnu crtu ispod vrata i gornju poprečnu crtu na čelu i obostrane crte spojnice tih dveju crta, da se vidi, kako je u opšte ceo centralni deo te slike zamišljen u jednoj tako reći pačetvorini sa četiri pravougaonika.

Iz te zamisli i radi simpetrije donjeg dela te pačetvorine sa gornjim delom i gornji deo tj. gde se pačetvorina nastavlja u krunu morao je biti načinjen u pravougaoniku. Forma krune onda nije drugo, nego nastavak takvoga linearnoga srednjega dela.

Treba samo precrtati taj lik na papir bez samoga lica samo po crtama, pa će se viditi, da se radi o zamisli umetnika, da izradi portre u crtama, što mu je i vanredno uspelo. Ali onda se takva forma krune pokazuje kao posledica takve zamisli portreta, a ne kao posledica kopije krune na Splitskom reliefu ili u opšte ma koje druge realne krune.

O uhobranima u smislu splitskoga reliefa nema ni govora. Ono, što bi imali biti uhobrani nije drugo, no zadovoljenje zahteva, koji proizilazi iz linearnog zamišljenoga portreta. Kruna na frescu u Stonu izgleda pre kao naprosto jedna umetnička dekoracija, ne u tom smislu, kao da bi ona sama iz dekorativnih razloga bila zamišljena, nego u tom smislu, da je njezin oblik iz dekorativnih razloga zamišljen, takav, kakav se na toj fresci pojavljuje. To se vidi najbolje odatle, što desni tzv. uhobran imade sasvim u stilu linearnog portreta s jedne strane pravu crtu, a s druge strane ispred sebe ne samo uho, nego i kosu ostrag na glavi lica o kome se radi, što je protivrečno, jer takav uhobran mora biti znatno iza glave savijen i ne bi mogao postojati u toj ukočenoj formi, što potvrđuje i nejednakost obeju strana tzv. uhobrana, koja se može razumeti samo u tom smislu, da se isti ostrag povijaju po glavi i sastaju i vezuju, što je opet nespojivo sa njihovom ukočenošću i strogom linearnom izradom.

Ta linearna izrada, naravno ne dopušta ni pomisli o kolobaru. Kolobar bio bi postulat zamisli, da kruna može realno sediti na glavi.

I da Stonski alfresco sadrži portre sa reprodukcijom neke realne krune, onda bi se na njemu takva plastika i pojavila.

Međutim, pretstavljajući on samo linearno izrađeni portret dosledno ima i samo linearno izrađenu krunu.

To je dakle sasvim slobodna umetnička kreacija, kao i gore opisana skulptura u Norveškoj, kod koje je i centralni deo portreta i oblik krune izrađen linearno, tako, da sam lik toga alfresca pretstavlja tako reći pačetvorinu, a kruna na njemu linearnu dekoraciju.

To nije oblik realne krune, koja se meće na glavu, to nije oblik krune, konkretne krune.

To je samo pretstava krune onako, kako to biva sa tzv. svetiteljskim kolobarima oko glave, koji ne pretstavljaju nikakve realne kolobare, nego pretstavljaju samo znak svetiteljstva.

Možda je pak osnovni poticaj za stonski alfresco i bio svetiteljski lik sa kolobarom, jer se zaista može reći, da lik na stonskom alfrescu ima krunu oko glave, a ne krunu na glavi.

Kao kolobar oko glave svetitelja i kruna oko glave lika stonskoga alfresca nema plastike, pa je u stvari pretstava znaka, simbol.

Ako bi se pokušalo iz njezine dvodimenzionalnosti preneti u trodimenzionalnost, onda bi tzv. uhobrani nestali, jer bi morali, kao što

sam taj alfresco pokazuje biti povijeni sasvim ostrag iza glave da bi se mogla videti kosa, koja se na alfrescu bujno pokazuje.

Alfresco, dakle, u crkvici u Stonu, izgleda, kao i skulptura u Bergenu, da je slobodni umetnički rad, sa naznakom krune, a ne sa preslikavanjem realne krune. A ta naznaka krune, što se njenog oblika tiče, posledica je one umetnikove zamisli, po kojoj je on taj alfresco u njegovoj linearnoj izvedbi zamislio.

Prema tome sličnost te krune sa stonskom izradom i one sa splitskom izradom samo je prividna. Tako zvani uhobrani tj. produženje diademe proviđene sa dragim kamenjem u celosti i u produženju nalaze se samo na kruni splitskoga reliefa, koja je baš radi njih takva, da se vidi, da ona pretstavlja jednu konkretnu krunu.

Ako se kruna splitskoga reliefa iz njezine dvodimenzionalnosti pretvori u trodimenzionalno onda se samo gornji deo (plohe) krune pretvara u kolobar, ali na uhobranima se ništa ne menja.

Oni postaju samo širi, taman toliko, koliko to pretvaranje plohe na slici u kolobar u realnosti traži.

Na splitskom reliefu, se vidi, da je realna kruna, koja je na splitskom reliefu pretstavljena, morala biti iz jednoga sliva, odnosno odliva, koji se sastoji od jednoga metala u formi kolobara, koji se kolobar na obim stranama spušta toliko, koliko je nužno, da gornji kolobar dobije stabilitet. I zato tzv. uhobrani na splitskom reliefu ne proističu ni iz momenta slobodne umetničke kreacije, kao što je to slučaj na skulpturi u Norveškoj i na alfrescu u Stonu, ni iz momenta postulata ornamentike, kao što je to slučaj kod tzv. germanskih prema napolje izvijenih spirala, odnosno ne proističu ni iz momenta docnije transformacije originalnih pravih uhobrana u te spiralne, nego proističu iz potrebe stabiliteta.

Za to su oni na splitskom reliefu jedinstveni i zalud im se traži analogija. Oni su nastali iz nužde, koja se samo jedanput pojavila i za to se i oni samo jedanput pojavljuju.

Druga sličnost stonskoga alfresca sa splitskim reliefom, mnogo je jača. I kruna na alfrescu u Stonu ima tri krsta. Ali prepoznavši tu krunu kao slobodnu umetničku kreaciju ne mogu ni ta tri krsta ništa promeniti na stvari, jer su nađeni i na slobodnoj umetničkoj kreaciji, čak u dalekoj Norveškoj, gde su oni sasvim nesumnjivo postulat dekora, ornamentike.

To, što smo našli u Norveškoj na skulpturi, nalazimo na alfrescu u Stonu, dakle i ovde kod jedne slobodne umetničke kreacije stvar ornamenta u smislu tropredmetne ornamentike, kao na Ireninom novcu ili na novcu Fridricha Barbarose, odnosno Henricha VI, ornamentike, koja se tropredmetno pojavljuje u vidu krstova, ljiljana ili kugli.

Crtež, dakle, iz manastira Fulde iz god. 829—833, koji prvi od slobodnih umetničkih kreacija imade tropredmetnu ornamentiku i lji-

ljana i kugle, skulptura u Bergenu i alfresco u Stonu jesu svi zajedno slobodne umetničke kreacije, odnosnih umetnika, koji su svi upotrebili tropredmetnu ornamentiku.

Zato one i nemaju one jasne i prave linearne izražene uhobrane, koji proizilaze iz potrebe stabiliteta jedne konkretne krune.

Spram tih umetničkih kreacija splitski relief prikazuje se kao pretstava jednoga događaja, u kome je takva kruna, kakva se nalazi na splitskom reliefu, bila potrebna.

To bi značilo, da spram slobodnih umetničkih kreacija splitski relief pretstavlja doduše također umetničku kreaciju, ali ne slobodnu, nego vezanu na događaj od 25/XII. 800 u tom smislu, što mu je bio zadatak, da u svom reliefu pretstavi taj događaj po njegovom zbivanju, značenju i smislu, ali ne i reprodukcijom mesta, ljudi i stvari, dakle samo po svojoj karakterističnoj jezgri, a k tome i krunu, u tome događaju upotrebljenu po njezinoj značajnoj karakteristici. Taj događaj od 800 tražio je krunu sa obostranim produženjem tzv. uhobranima. Takvu krunu ima i splitski relief.

I pošto se je takav događaj zbio samo jedanputa, a kruna splitskoga reliefa se pokazuje također jedanputa, to je razumljivo, onda gledati, osim svega drugoga već opisanoga i u samoj toj kruni splitskoga reliefa indicij, koji upućuje na god. 800 u Rimu.

Tako bi materijal, koji do sada postoji za izučavanje splitskoga reliefa, ovim razlaganjem bio proširen u tom pravcu, što bi uz dosadanji materijal, koji je imao tendenciju, da primarno reši pitanje koga pretstavlja splitski relief bio popunjen sa materijalom, koji ima za tendenciju da reši pitanje u primarnom smislu ne više koga, nego što zapravo pretstavlja splitski relief, ne koga vladara, nego koji događaj.

I kao što su donosioci prvog materijala došli do zaključka, da splitski relief pretstavlja hrvatske kraljeve Tomislava, Držislava, Petra Kresimira IV ili Zvonimira, tako se donošenjem ovoga drugog materijala dolazi do zaključka da splitski relief sadrži pretstavu događaja od 25/XII. 800 u Rimu.

Završujući ova rasprava sa tim utvrđenjem, ona traži, da se sada nastavi pregled dosadašnjih rezultata, koji je prekinut odmah u početku, baš radi toga, da bi bio nastavljen nakon proširenoga materijala za proučavanje.

Pomisao na Tomislava i Držislava napuštena je radi pomanjkanja dovoljnog materijala za motivaciju. Ostaje samo pomisao na Petra Kresimira IV i Zvonimira. Sa te dve pomisli treba se sada pozabaviti.

Izvedeno je u ovoj radnji, kako diferencijalno diagnostični momenat za raspoznavanje događaja, koji je na reliefu prikazan leži u prividnoj pogreški, da jedna ista figura i stoji i leži.

Kao i na onom crtežu iz manastira Fulde iz 829—833 tako i ovde ta pogreška je samo prividna, a u stvari ona je namerna. Ona krije u sebi ključ za prepoznavanje, koji događaj je na reliefu pretstavljen.

Taj diferencijalno diagnostični moment, koji bi odgovarao okolnostima, da je papa Leon III god. 800. 25/XII u crkvi Sv. Petra najpre do Karla stajao, a onda pred njim metanisao, dakle podignuće imperatora sa strane crkve i podređenje njezino istome, bio bi u opštoj opreci sa pomisli, da relief prikazuje hrvatskoga kralja Zvonimira.

Odnos crkve, prema njemu, kao što je i prirodno za vreme takvog pape, kakav je bio Grgur VII bio je upravo protivan onome, što pretstavlja spomenuti diferencijalno dijagnostični momenat na reliefu.

Ostao bi samo Petar Kresimir IV, na koga su se u ostalom na koncu i misli dosadašnjih istraživača i koncentrisale. Ali, zar je mnogo drugačije kod njega u pogledu spomenutoga diferencijalno dijagnostičnoga momenta? Kraj svih odnosa njegovih sa crkvom zar se može naći opravdanje tumačenja reliefa, po kom bi crkva pred njim metanisala. I takav prikaz još da bude od njega crkvi predan kao dar.

Protivnost takve pretpostavke i historijskog zbivanja kod Petra Kresimira možda nije samo tako oštra kao kod Zvonimira, ali i kod njega, kao i kod Zvonimira, nedostaju elementi, po kojima bi crkva pred njime metanisala. Ali obzirom na to, da se splitski relief stavlja u XI vek u koje vreme se stavlja i alfresco u Stonu, a nešto novije i skulptura u Bergenu, zar nije prirodno pomisliti, ako je splitski relief imao biti oličenje izvesnog vladara, zašto onda on ne bi, pogotovo, ako vladar daruje svoj lik, nosio i verno izraženi lik toga vladara, kao što to vidimo na umetničkim kreacijama u Stonu i Bergenu.

Zar pomanjkanje toga elementa ne govori samo po sebi, da splitskom reliefu nije bila namera, koja mu se tako imputira, nego da mu je bila namera pretstaviti samo jezgru i to onu najužu i najznačajniju jednoga događaja, što donosi samo sobom, da pitanje likova u izradi u opšte ne postoji i da sve figure mogu imati isti lik, jer su one ne reprodukcija ljudi, tj. ljudskih oblika, nego samo sredstva za pretstavu događaja.

Za to, ograničujući se na taj zadatak, umetnik može da to izvede sa figurama, koje su u glavnom jednake veličine i istoga lika, pa čak i iste kose i iste brade. Sve je to sekundarno i irelevantno spram težnje da se pretstavi sam događaj. A pošto je u događaju od 25/XII. 800 i jedino u tom događaju nađeno ono, što po svojoj jezgri odgovara splitskom reliefu, to se je moralo dosadašnjem materijalu izučavanja dodati i pomisao na to, da bi splitski relief bio pretstavljanje toga zbivanja.

U ovom proučavanju odelo leve stojeće i leve ležeće figure gledano je kao kaluđersko odelo, da li s pravom ili ne na to je teško odgovoriti, jer je ono tako jednostavno, da ne sadrži nikakvih protiv-

nih karakterističnih elemenata. U ovoj raspravi rečeno je međutim, da i ako to nije slučaj, da to jedino ne smeta baš kod ove pomisli na god. 800.

I zaista, u slučaju Petra Kresimira IV ili Zvonimira, s pravom će se postaviti pitanje, kako se može pomisao na njih dovesti u vezu sa odelom franačkim bilo crkvenim, koga već davno nije bilo, bilo svetovnim, koga u opšte nije bilo, tako da eventualno franačko odelo ne koristi nego otežava pomisao na spomenuta dva hrvatska vladara.

Sasvim je drukčije kod pomisli na 25/XII. god. 800 u Rimu.

Taj događaj bez ikakvih njegovih reprodukcija, iznešen u splitskom reliefu samo po svom smislu, morao je, naravno, pogotovo sa potpunim apstrahiranjem od lica i stvari, dakle od svake reprodukcije, biti po sebi u najvećoj meri zagonetan.

Mogao je dakle u opšte da i ne bude prepoznat, kao što jasno pokazuje tolika muka oko njegovoga prepoznavanja. Kao što monogrami nemaju nameru da pretstavljaju zagonetke, nego samo jedan posebni način izražavanja, radi čega obično sadrže u sebi i uputni momenat za njihovo raspoznavanje, tako je verovatno da ni umetnik ovoga reliefa nije mislio stvarati zagonetku, pa ako je svome tako pregnantno i depersonalno izrađenome reliefu dodao ma kakav franački motiv, zar nije onda opravdano u tome motivu gledati uputu na spomenuti događaj iz godine 800 u kome je jedan od glavnih aktera franačke narodnosti.

Ako je dakle odelo stojeće i ležeće figure crkveno, onda to odgovara događaju iz godine 800, a ako je franačko, onda je to čak i uput na taj događaj.

Iz svega razloženoga dakle pokazuje se opravdanom težnja, da se dosadašnjem materijalu služećem pokušaju prepoznavanja spomenutoga splitskoga reliefa doda još i ovaj ovde razrađeni materijal, koji analogno označi slike cara Karla i njegovoga sina Ludviga može da nosi oznaku: Rim 25.XII. god. 800.

Ali, ta oznaka bi mogla i drugačije glasiti. Kada je posle smrti cara Henrika VI (1190—1197) od 29./IX. 1197 došlo do borbe o nasledstvo između Philipa od Schwaben i Ottona IV umeša se u tu borbu i papa Inokentije III (1198—1216), koji na protest Štaufovaca protiv tome mešanju izjavi, da crkva imade to pravo, jer je carstvo crkva prenela od Grka na Franke i Nemce, usled čega izbor Nemačkoga kralja pertinet ad ecclesiam tj. da je taj izbor stvar, glede koje crkva imade odluku.

To svoje stajalište potvrdio je papa Inokentije god. 1201 osnaživši izbor Ottona IV za nemačkog kralja i god. 1209 krunisanjem istoga Ottona IV za cara.

Papina izjava iz god. 1202 o tome stajalištu u njegovoj tzv. Venerabilem upotrebljava za spomenuti prenos carstva od Grka na Franke izražaj: »Translatio imerii«.

Pošto je očigledno, da se taj izražaj odnosi na događaj od 25.XII. 800 u Rimu, može se s pravom splitskom reliefu, koji taj događaj pretstavlja, dati također i oznaka »Translatio imperii«.

Kao što se iz ovoga vidi još četiri veka posle god. 800 bilo je u Rimu na papskom dvoru jasno, da je papa Leon III god. 800 krunisao Karla Vel. za cara celokupne tadanje rimske imperije, jer samo to mogu značiti reči Translation imperii tj. prenos carstva, carske vlasti od Grka na Franke, a ne za posebnoga zapadno-rimskoga cara, do čega je došlo, tek u docnijem razvitku stvari i to samo zato, što se prvobitni prenos nije mogao radi otpora u Vizantu u celosti održati. Da se je radilo 25. XII. god. 800 u Rimu ne o prenosu tada postojeće carske vlasti nad celokupnom rimskom imeprijom, nego o osnivanju zapadno-rimskoga carstva, papa Inokentije III sigurno ne bi upotrebio izražaj Translatio imperii, nego bi upotrebio takvom osnivanju odgovarajuće izražaje, kao Conditio imperii, ili Constitutio imperii.

Kroz stoleća dakle održala se je u Rimu prava slika crkvenoga akta od 25. XII. 800 u tome smislu, da je vladavina u rimskoj imperiji tada sa strane crkve u Rimu prenešena od grčkih dinastija na franačku dinastiju Arnulfinga, odnosno Karolinga, prema čemu bi docnija podela između Grka i Franaka na istočno i zapadno rimsko carstvo bila stvar docnijeg političkog zbivanja.

To znači, da pape Inokentija III Translatio imperii pretstavlja prenos pune carske vlasti na Karolinge, čije smanjenje na zapadno-rimsko carstvo više nije došlo od crkvene, nego od svetovne vlasti.

Pape Inokentije III Translatio imperii zbilo se je na taj način, da je papa Leon III Karlu Vel. metnuo carsku krunu na glavu, i odmah posle toga obavio pred njim proskinezu, očigledno kao znak, da je to ono isto, što se je inače do sada događalo u Carigradu.

Splitski relief ima to pretstavljeno u kamenu.

I za to na njemu jedna figura sedi na prestolu, a druga figura nalazi se u dva položaja stojećem i ležećem, a što je glavno figura na prestolu imade dijademu sa tzv. uhobranima, očigledno radi iznenađenja, kojim je Translatio imperii izveden. Prema tome splitski relief je u stvari prikaz onoga, što Inokentije III četiri veka kasnije naziva Translatio imperii, i zato može jednako da nosi taj naziv, kao i gore spomenuti naziv Rim 25. XII. 800.

Sa dosada ovde izloženim i razloženim, naravno, nije još u celosti rešeno pitanje Splitskoga reliefa. Pokazano je samo to, da, u koliko se istražuje događaj, koji bi istome mogao odgovarati, može biti na reliefu prikazan događaj o jednome za Vizant, stranome vladaru, a da ipak za to takav relief može biti unesen u Splitsku crkvu i onda, kada je Split po crkvenoj judisdikciji pod Carigradskim patrijarhom, dakle i onda, kada tamo postoji dvostruka smetnja, kada je Split i politički i crkveno u Vizantu. To biva moguće, kao što je pokazano,

samo u vreme od 800—802 tj. u vreme, kada na prestolu u Vizantu nema vladaoca (Irena je žena!), pa je moguće da može usled toga i patrijarh u Carigradu i papa u Rimu da kruniše vladaoca celokupne imperije, pa po tome i vladaoca Vizanta.

Strani vladar, franačko-langobardski kralj Karlo- I krunisan je 800-te za imperatora cele rimske imperije i usled toga sa tim časom nije on za tu imperiju više strani vladar, nego je on naprotiv vladar te same imperije, što znači i Vizanta, dakle i Splita.

Spomenik o toj metamorfozi moguć je po tome i u Splitskoj crkvi.

Sa dosadašnjim, dakle, izlaganjem i razlaganjem rešeno je samo to, da je moguće, da je Splitski relief u stvari relief na spomen krunisanja Karla I, što bi značilo, da bi se u tom nalazila kombinacija, koja bi — po samome sadržaju reliefa — najviše odgovarala.

Ali to bi samo značilo da bi se tom kombinacijom samo moglo uspešno nadomestiti dosadanje kombinacije, koje su išle tragom persone, a ne događaja, interpretirajući relief.

Kod takve kombinacije jedini nedostatak bio bi, što se na reliefu — pa makar i svešteničkа — nalazi franačka odeća i kraj sve mogućnosti, da se autoru reliefa imputira impresioniranost od vladaoca, koji je Franak, te kraj sve mogućnosti, da se na taj način Franačka odeća u pretpostavi autorove dispozicije protumači subjektivno, ipak u objektivnom smislu ostala bi okolnost, da se je događaj zbio u Rimu a da se akterstvo istoga pojavljuje u odeći Franačkoj, što je, gledano samo po sebi, svakako protivrečno. To znači da bi u traganju za događajem, koji je na reliefu prikazan, trebalo ići i dalje i tražiti onakav događaj, koji više ni tu poslednju smetnju ne sadrži. Takav događaj bi onda samo mogao biti još događaj sa Ursom Konfesorom, koji je bio Franački hercog, a koji je kao takav pokrstio Dalmatinskoga rexa. Tu bi onda i pitanje Franačke odeće na reliefu bilo rešeno, jer je prirodno, da autor Ursa, koji je bio Franački hercog, prikazuje franački. Ako pak ta franačka odeća imade i svešteničkі karakter, to ne bi smetalo, kad je Urso ne samo hercog nego i konfesor, pa relief, kao skulptura za crkvu određena, i opet prirodno, vodi računa o ovom potonjem momentu, dok prvi ostavlja po strani.

U takvoj kombinaciji ostalo bi na snazi sve ono, što je ovde iznešeno i razloženo u pogledu kombinacije sa krunisanjem Karla I, naravno u smislu shodnosti. U kombinaciji sa pokrštenjem rexa Dalmacije sa strane Franačkog hercoga Ursa samo bi pridošao onda još jedan moment, koji se sastoji u tome, da se u toj kombinaciji onda pojava Franačke odeće na reliefu pokazuje kao sasvim razumljiva.

Ta razlika pretegnula bi u alternativi, koja se tu pojavljuje u korist kombinacije sa aktom pokrštenja rexa Dalmacije prema kombinaciji sa krunisanjem Karla I. I tako bi traganje za smislom onoga

događaja, koji je na reliefu prikazan, vodilo do alternative: ili krunisanje Karla I u Rimu ili krštenje rexa Dalmacije u Ninu.

Kad čitatelj dođe do te alternative opaziće, da je krst na reliefu prikazan u takvoj veličini, da se mora pomisliti, da tome mora biti neki razlog.

To već ne bi odgovaralo kombinaciji sa krunisanjem Karla I, jer je težište stvari u toj kombinaciji kruna, a ne krst, pa, kako god bi bilo razloga, da se ista što više naglasi, tako bi malo razloga bilo, da se to isto čini sa krstom, jer je hrišćanstvo Karla I i staro i notorno. K tome treba uzeti u obzir, da postoji i naučnjačko mnenje, da Splitski relief u opšte i nije profanog karaktera, nego da je karaktera čisto crkvenog i da pretstavlja Hrista u glorii. Kod toga mnenja rađa se pomisao, da je može biti na stvaranje takvoga shvatanja Splitskog reliefa mogao u velikoj meri delovati baš taj ogromni krst na reliefu.

U Franačkoj odeći i u pojavi toga ogromnog krsta na reliefu mogla bi se onda naći dva momenta, koja bi govorila za to, da predmet reliefa ne će biti krunisanje, nego krštenje.

I tako bi onda Franačka odeća upućivala na samoga Ursa konfesora, dok bi krst na reliefu upućivao na njegovo delo tj. na pokrštenje rexa Dalmacije, pa bi prema tome bilo moguće relief i tako shvatiti kao da na njemu najpre Urso kraj rexa Dalmacije stoji a onda, da isti Urso pred istim rexom Dalmacije čini, kao pred novo obraćenim hrišćanskim vladarom, proskinezu.

Do ovoga potonjega, i ako je Urso Franak, moglo je doći usled toga, što je, verovatno, autoru reliefa taj vizantski običaj na dvoru bio poznat.

Šta više relief čak tako izgleda, kao da Urso gledaoca sam upućuje na njegovo delo, na pokrštenje rexa Dalmacije.

Usled toga možda bi se prema svemu do sad rečenom ipak moglo doći u traganju za događajem, koji bi reliefu odgovarao, do rezultata, a taj bi se rezultat sastojao u tome, da bi na reliefu prikazani događaj pretstavljao sa oba aktera, Ursom i rexom Dalmacije, Ursovo delo.

Prema Porfirogenitovom D. A. I. taj pokršteni rex Dalmacije bio bi Porga, pa bi Splitski relief bio jedan u kamenu urezani podatak za pokrštenje Porge.

Time bi onda bilo razumljivo i to, da je taj relief u Splitsku crkvu tek donešen, a da je de origine morao biti pre toga negde drugde smešten.

Verovatno de origine načinjen za prestolnicu rexa Dalmacije Nin a odande prenešen u Split.

Ako se čitalac pita, zašto je moglo do toga prenosa doći, naći će najbolji odgovor na to pitanje u zbivanju u Dalmaciji posle Porginog pokrštenja. To pokrštenje pretstavljalo je ujedno i papinu presbyterijalnu crkvu i franačku vrhovnu vlast.

U borbama narodnih tendencija sa ta dva faktora moglo se je onda desiti da kod prevage narodnih elemenata Porgin spomenik, kao spomenik osnivanja papske i franačke vlasti, bude na extradiciju iz Nina osuđen.

Naravno, da će se tome sa pravom prigovoriti, da bi onda takav spomenik, ako mu nema više mesta u Ninu još manje mogao naći smeštaj u Splitu, koji je pod vizantiskom vlašću.

Ali vreme, kada je relief eventualno iz Nina u Split prevežen, nije poznato, dok je posle 923 on mogao biti bez dalnjega u Split prevežen.

Prestankom edikta od 732-ge i uspostavom papinske jurisdikcije u Dalmaciji spomenik na osnivanje papinske vlasti u Ninskoj crkvi mogao je bez ikakve zapreke u Splitskoj crkvi naći mesta.

U koliko pak prenos reliefa ne bi imao to povoljno vreme za sebe, nego bi bio vršen i u međuvremenu, od svoga postanka do godine 923, može se bez sumnje uzeti i pretpostavka, da je taj relief, koji nema zapisa, nego govori samo svojom slikom, mogao biti shvaćen naprosto samo kao glorifikacija pokrštenja vladara, a to je momenat, na koga pitanje crkvene jurisdikcije ne može imati upliva, jer je samo pokrštenje momenat crkveno univerzalan.

Mogao je dakle taj relief biti i relief Porgin i naći mesta u Splitu ne samo u za takav prenos povoljno vreme, nego i u opšte u svako vreme.

A što je najvažnije baš toliko puta spomenuta neizraženost likova na reliefu, omogućava, da se on može da gleda i samo naprosto kao spomenik pokrštenja i usled toga kao jedna crkveno univerzalna stvar.

Spis D. A. I., koji o pokrštenju Slavena govori, imao bi dakle tu, u reliefu, jedan podatak za tradiciju, koju je zabeležio, ne doduše sa onim vremenom, koje je zabeležio, ali ipak u stvarnom smislu za tradiciju, koju je zabeležio tj. za pokrštenje preko vladara.

Tako bi na posletku iz svega dosad rečenog izlazilo, da bi Splitski relief mogao ipak biti iz vremena Karla Vel., ali ne relief o njegovom krunisanju, nego relief o njegovom političkom pokrštenju rexa Dalmacije Porge u Ninu sa strane njegovog specijalnog izaslanika Franačkog hercoga Ursa. To bi dakle po događaju bio relief o pokrštenju, a po osobi relief o Porgi, što bi se naravno ukratko moglo kazati Porgin spomenik. Kao takav on može i da imade imitaciju one krune, kojom je Karlo krunisan, kad i samo krštenje dolazi od Karla, što bi samo značilo da je spomenik pravljen i ako se odnosi na Porgu tek posle Karlovog krunisanja. Time bi se objašnjavala i pojava uhobrana na kruni kao Karlov unikat od pape Leona III.

ŽITIJE URSA KONFESORA

Na strani 308 Šišićeve Povijesti Hrvata, a u primedbi pod broj 21 nalazimo sledeće:

»Mutni podatak o krštenju Hrvata u doba Karla Velikoga a od Franačkih misionara, sadrže Acta S. Ursii (Farlati, accessiones et correctiones ad Ill. sacr. ed. Bulić, Split 1910, 45—53; Suppl. Bullettina 1902—1910), koja je napisao građanin sjeveroitalske Vičence Antonije Verlo, a izdao 1493 Petar de Natalibus, biskup toga grada. Docnije ih je priredio u novoj redakciji P. Franc. Barbaran ex vetustissimo Ursianae vitae codice. Po tom Žitiju »Ursus confessor ex nobili Francorum genere traxit originem«, a kad mu je bilo 18 godina, »ad palatium Caroli imperatoris accedens — armorum ductor creatus est«. U 26 godini »cum Cliente sodali Dalmatiam versus perexerunt ubi multos paganorum ab eorum rege (na ime ovih pogana, dakle Hrvata) missos, ut se christianos caperent, trucidarunt. Ad quorum vindictam rex exercitum parans per filiam admonetur, ut prius iubeat ipsos ad se impune accedere, et de eorum peregrinatione interroget. Quo facto rex cum populo ab ipsis convertitur ad dominum et filiam unicam Ursio desponsavit, cui postmodum ad regnum successit.« Ali ubivši docnije pomutnjom svoga rođena oca, ženu i sinčića, ostavi Dalmaciju i »paenitens Romam perexit cui pro peccato ab Hadriano pontifice adhibetur paenitentia«, pa tako je Ursije došao u Vičencu i okoliš, gđe je i umro još za života Karla Velikoga. Crkva u Vičenci slavila je još u XVII vijeku njegov spomendan (festiva dies) na desetoga maja. Ali imena njegova nema u Rimskom martirologiju.«

Tako Šišić.

Već na prvi pogled ove vesti vidi se, da će biti potrebno ispitati, da li se ta vest pokazuje mutnom i onda, kada se poznati napis na vratnicama crkve Sv. Križa u Ninu ne čita više u smislu Godeslava župana i t. d., nego kada se taj natpis čita u smislu GLORIA DEO SAVERIUS PRIMUS URBIS PRESBYTER PANNONENSIUMQUE SIBI ISTUD TOTUM DONATIONIBUS CONSTRUXIT.

U potonjem čitanju toga natpisa nalazi se podatak vremenski tj. podatak glede početka nove hristijanizacije u Dalmaciji. U ovoj pak vesti, koju donosi Šišić, nalazi se i vest o načinu toga početka. To bi upućivalo na to, da bi se te dve vesti mogle uzeti kao da se nadopunjuju. Jedna bi sadržavala vreme događaja, a druga sam događaj.

Pošto je starost crkve sv. Križa u Ninu procenjena na godinu 800 ili bar na godinu oko 800, to bi značilo, da se je ono, što opisuje ta vest o Ursiji moralo dogoditi pre toga vremena. Pita se sada, da li je opis toga, što se je pre 800-te godine moralo dogoditi u Dalmaciji zaista mutan ili taj opis prepoznavanjem natpisa na crkvi sv. Križa u Ninu u smislu GLORIA DEO postaje providan. Na to pitanje može se odgovoriti samo ispitom toga opisa. Pristupajući dakle tome pokušaju, treba pre svega upozoriti, da se izražaj »ad palatium Caroli imperatoris« nalazi u protivrečnosti sa uzimanjem, da se je ono, što ta vest o Ursu donosi moralo dogoditi pre 800-te godine i to za to, jer pre toga vremena Carolus nije bio još imperator, nego samo rex. No ta protivrečnost je prividna. Izražaj »Caroli imperatoris« je očevidno izražaj iz mnogo docnijeg vremena, ali njegova upotreba baš govori za to, da se njime u toj vesti nije ni mislilo precizirati, da se je događaj zbio onda, kada je Karlo Veliki već bio imperator. Naprotiv baš iz toga, što je to izražaj iz kasnoga vremena, možda čak iz 1493, kada je Žitije Ursovo obelodanjeno, sledi, da se taj izražaj upotrebljava kao jedno uobičajeno ime ili jedan naslov, svakako u smislu označenja osobe, a ne u smislu označenja vremena, kada je to ime ili jedan naslov nastao. Ne će prema tome ništa značiti, ako bi se govorilo o delima cara Karla, odnosno o delima Karla Velikoga, a tu onda umetalo na primer i ono o zauzeću Langobardije kada Karlo još nije bio car. Ili ako bi se kazalo, da je car Karlo došao u jesen godine 800 u Rim, premda je tada u Rim došao samo kralj Karlo, pošto će on tek po dolasku u Rim postati car. To dakle znači, da se u konkretnom slučaju izražaj »Caroli imperatoris« upotrebljava samo sa namerom, da se time označi osoba, ne prejudicirajući ujedno time i vreme događaja o kom se govori. Do toga zaključka mora se doći iz ovoga razloga.

Prema opisanom događaju Urso je došao na pokajanje papi Hadrijanu. To može biti samo papa Hadrijan I od 772 do 795, jer je Hadrijan II od 867 do 872 papa u vremenu, kada Karla davno više nema među živima. To znači, da je Urso morao doći na Karlov dvor i proći sve ono, što događaj donosi, svakako još za života pape Hadrijana I dakle najdalje do 795. To je vreme 5 godina pre, nego što će Karlo postati imperator. Primena dakle izražaja »Caroli imperatoris« u to vreme morala bi onda biti ili naprosto pogreška, ili ono, što je ovde gore opisano tj. upotreba docnijega naslova za pređašnje vreme radi označenja osobe.

Čim se takva alternativa javlja verovatnije je uzeti, da je izražaj »Caroli imperatoris« upotrebljen samo za označenje lica, o kojem se radi, ne dirajući time u pitanje vremena onoga, o čemu se govori. Takav izražaj bio bi dakle ono, što Francuzi tako kratko označavaju sa rečima façon de parler.

Slično je, a ipak različito i sa onim »ab eorum rege« i »rex« u vezi sa onim »Dalmatiam versus perexerunt«. Od Višeslava (Šišić, strana 309 »na početku IX vijeka«), koji je još bio knez (natpis na krstionici presbytera Joannesa) pa dalje, sve do kraljeva, knezovi odaju neverovatnost, da bi pre 800-te postojao rex Dalmatie u smislu kralja Dalmacije.

Prema tome protivrečnost se pojavljuje samo dotle, dok se reč rex, koja je u spomenutom Ursijevom Žitiju upotrebljena, uzima isključivo u smislu kralja.

Ali ta reč rex ne znači samo kralja, nego ona znači i kneza i regenta i upravnika države, dakle i vladara, vrhovne glave, da se i ne ulazi u to, zašta se je sve ta reč u staro rimsko vreme upotrebljavala.

Prema tome reč rex bila bi samo prividno neispravna, dok se ona uzima u smislu kralj, a isto tako bila bi i sasvim umesna, ako se ona uzima u smislu vladar. Slučaj sa reči »Caroli imperatoris« za vreme, kad Karlo I još nije bio imperator navešće nas, da ćemo morati uzeti, da se u toj vesti pod izražajem rexa za Dalmaciju verovatno ima podrazumevati izražaj vladar Dalmacije. I takvim čitanjem protivrečnost otpada, jer Žitije Ursovo onda ne precizira položaj gospodara Dalmacije nego ga navodi samo sa opštim označenjem u smislu vladara.

Šišićeva primedba, kako u rimskom martirologiju nema imena Ursovog ne može uplivisati na pitanje verovatnosti onoga što spomenuto Ursovo Žitije sadrži. Kao što se iz sadržaja toga Žitija, koliko ga je Šišić naveo, vidi, Urso i nije bio mučenik, on je samo bio nesretnik i kao takav, naravno, mogao je biti u rimskoj crkvi priznat ali ne i smešten u rimski martirologij, gde se nalaze mučenici. To, dakle, što ga nema u rimskom martirologiju znači, da mu tamo nije ni mesto, a ne da nije postojao. Prema tome verovatnost ili neverovatnost njegovoga Žitija mora se prosuđivati po svim drugim okolnostima, samo ne po toj okolnosti, što ga nema u rimskom martirologiju.

I sada da vidimo, šta zapravo Ursovo Žitije kaže. Pre svega izgleda, da stvar ovako, kako je u tom Žitiju prikazana, mora imati neku realnu podlogu. Ako se je čak još u XVII veku uspomena na Ursa kao festiva dies svake godine na 10 maja u Vičenci slavila, ne može biti sumnje, da je Urso morao biti i realna ličnost i imati u svojoj osobi razloge, koji to slavljenje opravdavaju. Žitije Ursovo zove Ursija confessor. U protivnosti od negator smisao te reči bio bi onaj, koji priznaje, ispoveda, dakle ispovednik hrišćanstva. To bi značilo, da je u njegovoj pojavi, i u onome što mu se je desilo, savremeni svet u Vičenci, i ako se ne radi o mučeniku, nego samo o nesretniku, našao

razlog za slavljenje, verovatno u tome, što je on ujedno bio taj, koji je hrišćanstvo preneo kao prvi među tadanje nehrišćane na drugoj obali Jadrana, zbog čega je valjda i dobio predikat confessor. To bi značilo, da se je u njemu gledalo ujedno i neke vrsti misionara.

Takav čovek, koji je takvo delo izveo i doživio takvu nesreću, svakako je došavši kao pokajnik u Vičencu bio osoba toliko značajna i znamenita, da nije čudo, da mu je crkva u Vičenci sačuvala uspomenu.

Po Žitiju taj Ursus je bio Franak visoka roda, što se vidi već i po tome što je sa 18 godina došao na dvor Karla Velikoga, gde je zadobio visoki vojnički čin, da već u 26 godini sa svojim vezalom odlazi u Dalmaciju. Tu je naišao na krajnje neprijateljski stav prema hrišćanima. Izgleda, da su se nehrišćanski stanovnici Dalmacije branili od misionarstva, ili u opšte ma kakvog drugog delovanja hrišćanskog i to najdrastičnijim sredstvima, kad je njihov vladar očevidno izašiljao odrede, koji su hrišćane, ako se pojave, hvatali.

Morala je dakle biti vrlo ozbiljna i vrlo ogorčena stvar, kada je do toga došlo, da su taj Urso i njegov klijent mnoge takve nehrišćane ubili, verovatno u obrani od njihovog napada. Svakako su Urso i njegov klijent morali imati sobom i neku vojničku silu, kada se je vladar tih nehrišćana odlučio, da i on sa svoje strane na njih podigne vojnu silu.

Ali do sukoba Ursa sa tom vojnom silom vladara Dalmacije nije došlo, jer je kći toga vladara uspela da svoga oca nagovori, da, pre nego što bi došlo do sukoba, dopusti, da došljaci bez kazne stupe pred njega, kako bi najpre mogao da ih ispita o njihovom putovanju i zadržavanju tu u inostranstvu, tj. ukratko kako bi ih mogao da ispita o razlozima njihovoga dolaska.

I na tome sastanku vladara Dalmacije i Ursa bude taj vladar Dalmacije od Ursa zajedno sa njegovim narodom preobraćen na hrišćanstvo. Šta više taj vladar dade Ursu svoju jedinicu kćer za ženu i povrh svega još Urso nasledi tasta u vladanju.

Ali toliko sreće preokrete se u veliku nesreću.

Nekom pometnjom Ursu se sluči strašna stvar, da je slučajno ubio i svoga rođenoga oca i svoju ženu i svoga sina. I skrušeni pokajnik ostavio je Dalmaciju i javio se papi Hadrijanu da mu ovaj odredi pokoru.

Kao što se vidi na prvi pogled taj deo Žitija Ursovoga izgleda vrlo romantično. Ali za to ipak on nije neverovatan.

No pre nego što pređemo na njegovo rasmatranje potrebno je, da vidimo, kada se je moglo verovatno dogoditi ono, što je u Žitiju navedeno.

Gornja granica je jasna, ne posle 795, jer posle te godine nema više pape Hadrijana I, a koji je po Žitiju u vreme, kada je Urso kao pokajnik iz Dalmacije došao tj. kad je već sve svršeno bilo, još živio.

Znači, sve, što se je dogodilo, moralo se je odigrati za njegovo vreme, a to znači pre 795.

Donja granica se također može pronaći. To će biti godina 788 tj. godina osvojenja Istre sa strane Karla Velikoga, jer tek tada on postaje sused Dalmacije na granici Liburnije.

Pre toga, dok je Istra još bila Vizantiska za ovakav pohod jednoga Franačkoga vojvode niti je bilo mogućnosti, niti razloga. Prema tome gornja i dolnja granica davali bi nam razmak od nekih 7 godina tj. od 788 do 795. To je važno imati na umu jer, kao što će se videti, ta okolnost govori za veliku verovatnost onoga, što žitije sadrži.

Ako i ostavimo na stranu to, da i samo godišnje proslavljanje Ursovo u Vičenci kroz vekove govori za to, da je događaj morao biti u svoj svojoj realnosti precizno poznat, ovo vreme od 788 do 795, dakle nekih 5 godina pre podignuća crkve sv. Križa u Ninu govori za to za veliku verovatnost, što se Ursov događaj i podignuće crkve sv. Križa u Ninu u takvom slučaju vremenski tako reći prelivaju jedno u drugo.

Sve ono, što se govori o Ursu u Žitiju moralo se je dogoditi u vremenu od 788 do 795, dakle kroz 7 godina. I njegov polazak i dolazak u Dalmaciju, njegov sukob sa vladarom Dalmacije, njegov uspeh u obraćenju toga vladara (tipična germanska hristijanizacija preko vladarske kuće) njegova ženidba sa kćeri vladara Dalmacije, dobivanje sina, smrt vladara Dalmacije, penjanje na njegov presto i prirodna poseta Ursovog oca, sve se je to moralo odigrati za tih 7 godina. I ako se prema natpisu na vratnicama crkve sv. Križa u Ninu na sve to već za pet godina pojavljuje natpis, da je ta crkva sazidana pobožnim darovima, da ju je zidao, a i iznutra »ISTUD TOTUM«, opremio istim pobožnim darovima prvi presbyter, po natpisu očevidno Franak, onda se to na Žitije Ursovo zaista nadovezuje u najprirodnijem smislu.

Natpis na crkvi sv. Križa u Ninu izgleda tako reći kao epilog Ursovom Žitiju.

Ali ne čini ta stvar utisak verovatnosti samo po prepoznavanju vremena toga događaja, nego i po sadržaju. Nije teško domisliti se, kako su vladar i Urso po sporazumu pozvali sveštenika, koji je verovatno u prvo vreme u nekoj improvizaciji morao vršiti krštenje. Kao što je to i drugde bio slučaj sa novim vernicima verovatno nije išlo jako brzo, ali vremenom se ipak skupilo njih u tolikom broju, da je taj sveštenik tj. prvi presbyter mogao pristupiti sakupljanju pobožnih darova i podizanju prve crkve, tada još samo dosta skromne kapele. Po mišljenju stručnjaka crkva sv. Križa je morala biti podignuta oko 800 godine. Na to upućuje i Žitije Ursovo, jer ako imaju stručnjaci pravo, da ne će biti, nego nešto iza 800-te, ali možda i pre, onda eto i Žitije Ursovo prilično jasno upućuje na to isto vreme. Verovatno onaj, ko bi Ursovo Žitije nadopunio, dodajući kako je nakon sporazuma vladara i Ursa doveden sveštenik i kako je taj morao neko vreme da radi improvizirano, dok nije stekao toliko vernika, da je mogao njihovim pobožnim daro-

vima oko godine 800 podići crkvu i na njenim vratima staviti svoj natpis — ne bi mnogo pogrešio, jer ne bi bio daleko od istine.

Vreme događaja od 788 do 795, kao i vreme podignuća crkve sv. Križa u Ninu oko godine 800 daju utisak, da je događaj, kako je u Ursovom Žitiju opisan, jedna realna stvar i da se je zaista sve to tako moglo i zbiti tj. sve od polaska Ursovog sa Franačkog dvora do podignuća crkve sv. Križa u Ninu.

Ali za verovatnost toga događaja ne postoje samo utisci, nego postoje i razlozi.

No pre nego što njima pređemo valja se obratiti jednoj važnoj okolnosti, koja bi mogla biti iznesena i kao prigovor.

U Žitiju Ursovom kaže se samo, da su on i njegov klijent otišli u Dalmaciju, ali pobliže kuda u Dalmaciju, o tome nema u Žitiju ni reči. Dalmacija je širok pojam, pa se sa pravom može postaviti pitanje, na kom osnovu se uzima, da su oni došli u Nin.

Pre čitanja natpisa na crkvi sv. Križa u Ninu u smislu GLORIA DEO itd. to pitanje bi bilo u stanju, da ingerira na argumentaciju, jer bez pomenutoga čitanja toga natpisa na crkvi sv. Križa u Ninu, izražaj »otišli u Dalmaciju« bio bi toliko opšti, da ne bi opravdavao nikakvu dislokaciju, tako da bi čitatelj glede potonje bio upućen na kombinaciju.

To isto pitanje postavljeno nakon čitanja natpisa GLORIA DEO ne dira u argumentaciju i ne sili na kombinaciju, jer je na to pitanje nakon čitanja natpisa GLORIA DEO odgovor moguć.

Ako je po Žitiju Ursovom Urso bio taj, koji je između 788 i 795 proizveo u tome Žitiju opisano preobraćenje vladara Dalmacije u hrišćanstvo, a oko godine 800 se po natpisu na crkvi sv. Križa u Ninu pojavljuje u Ninu prvi sveštenik toga grada, a po tome i prva crkva, onda tek ne može biti sumnje, da je Urso to preobraćenje izvršio u Ninu, dakle da ono u Žitiju njegovom o dolasku u Dalmaciju ne može značiti drugo, nego da je došao u Nin i tu naravno pred gradom imao opisani sukob i onda ušao u grad, došao pred kralja, ovoga preobratio na hrišćanstvo i tako dalje.

Natpis na crkvi sv. Križa u Ninu kaže nam, da je u Ninu crkva podignuta od prvoga sveštenika u Ninu, a stručnjaci nam kažu, da se je to moralo zbiti oko godine 800. Žitije pak Ursovo kaže nam kako je do toga došlo tj. kako se je najedanput oko 800 godine u sred nehrišćanskoga sveta u Dalmaciji pojavio hrišćanski presbyter i prva hrišćanska crkva.

Ursovo Žitije zbilo se je dakle u Ninu i tamo je bio vladar Dalmacije i za to je Urso došavši u Dalmaciju, došao u Nin. Ono dakle u Žitiju Dalmatiam versus znači Nin.

Ali potrebno je odmah predusresti eventualnom prigovoru, da je taj prvi presbyter po natpisu GLORIA DEO bio samo prvi presbyter grada Nina, što naravno ne isključuje, da je isto tako mogao postojati

i koji drugi prvi presbyter i koja druga prva crkva, pa se je prema tome onda celo Žitije Ursovo moglo odigrati i na drugom mestu, a ne samo u Ninu.

No sad se tek vidi sav značaj i doseg čitanja onoga PANQ na natpisu.

To čitanje donosi da prvi presbyter, koji sebi podiže crkvu u Ninu i koji na toj crkvi postavlja svoj natpis nije samo gradski presbyter grada Nina, nego je presbyter PANNONENSIUMQUE tj. i Panonaca.

Prema tome, pošto Žitije Ursovo prikazuje prvo krštenje u Dalmaciji a natpis opet prvoga presbytera Dalmacije u Ninu, ne može biti sumnje, da se je to prvo krštenje desilo u Ninu. Taj prvi sveštenik kao sveštenik grada Nina bio je ujedno i sveštenik Panonaca. Nema dakle u opsegu tih Panonaca mogućnosti pomišljati na još jednoga drugoga prvoga sveštenika, kad je prvi sveštenik grada Nina ujedno i prvi sveštenik svih Panonaca. Izražaj znači prvi sveštenik među Panoncima u opšte, a pošto je taj u Ninu moralo se i sve ostalo odigrati u Ninu.

Ako bi dakle čitalac pre čitanja natpisa na crkvi sv. Križa sa GLORIA DEO bio u neprilici za precizan odgovor, kuda je Urso otišao u Dalmaciju, posle toga čitanja, eto, kao što se vidi, odgovor ne može biti drugi, nego da je Urso otišao u Nin, iz čega onda naravno po sebi sledi, da se je onda i sve ono, što Ursovo Žitije sadrži, odigralo u Ninu i da je Nin tada pri dolasku Ursovom 788 kao i dalje, prestolnica vladara Dalmacije. Uklonivši tako prigovor, da nam Žitije Ursovo ne kaže, kuda je u Dalmaciju Urso otišao na taj način, što odgovaramo, da to zaista Ursovo žitije samo po sebi ne kaže, ali da nam to kažu zajedno i natpis na crkvi sv. Križa i Žitije Ursovo, možemo sada preći na pregled razloga za verovatnost toga Ursovog Žitija.

I ako je Ursovo Žitije kao očevidno jedan crkveni spis pisano sa crkvenoga gledišta, ono sadrži ipak toliko necrkvenih elemenata, da je radi njih potrebno pre svega viditi političku situaciju u vreme toga Ursovoga Žitija.

Šišić kaže na strani 31 da su nesuglasice između Karla Velikoga i Avara počele još 782 godine, a vidi se, da su morale biti značajne, kada su pred Karla došli Avarski izaslanici Velut Pacis Causa, dakle, osim konkretnih pitanja i radi toga, da se sklopi ugovor o miru. Znači, odnosi su već morali biti napeti i nesigurni, kad je bio potreban i principijelni lek.

Izgleda, da se ne zna za rezultat sastanka, ali iz onoga, što se je dogodilo posle 787, može se zaključiti, da je pitanje mira i rata ostalo otvoreno. Tek 788 god. Bavarski vojvoda Tasilo u svom ustanku protiv Karla Velikoga poziva i dobija pomoć Avara. I već iduće 789 god. Karlo se srpema na Avarski rat, ali ga usled neke sprečenosti prethodno odgađa. Da je pitanje mira i rata bilo otvoreno i da je situacija morala biti kritična vidi se iz toga, što 790 dolazi do Avarsko Franačkih

pregovora u Wormsu, koji se nastavljaju kod samih Avara de confiniis regnorum tj. o pitanju uređenja državnih granica, koji potonji pregovori ne samo što se ne svršavaju sa uspehom, nego ostavljaju iza sebe takvo stanje, da je rat između Avara i Franaka 791 zaista i buknuo.

Šta to znači za godinu 788, kada je Urso mogao krenuti u Dalmaciju, a šta, ako je krenuo tek iduće godine 789 ili kasnije, ali najkasnije 793, jer sve ono što u Žitiju stoji ipak nije mogao svršiti ispod dve godine, što posle 793 godine određuje smrt Hadrijana I godine 795. To znači da je najverovatnije kao poslednje vreme, kada je Urso krenuo na put godine 789, kada se je Karlo već počeo spremati na Avarski rat.

Po Žitiju Ursovom kao po jednom crkvenom spisu izgledalo bi kao da je Ursov put u Dalmaciju jedna ekskurzija čisto privatne naravi, koja je samo slučajno dovela do tako dalekosežnih crkvenih, a videćemc i političkih posledica. Ali kako da se to veruje. Kako da se veruje, da će nakon osvojenja Istre sa strane Karla I jedan Franački hercog krenuti sa vojnom silom, pa ma kako ova mala bila, u nehrišćansku Dalmaciju iz privatnih razloga. Kako i zašto. Na to nam pitanje Ursovo Žitije u onom opsegu i u onom načinu, kojim je ono priopšteno kod Šišića, ne daje odgovor.

Očevidno je, da je tako saopšteno Žitije sastavljeno najsuhoparnijim nabrajanjem pukih fakata bez obrazloženja, a kamoli slikanja pozadine tih fakata. No ako to sve Ursovo Žitije ne daje formalno, ipak se sve to u njemu može prepoznati faktično.

U privatnoj ekskurziji Franačkoga hercoga vladaru Dalmacije lako se prepoznaje jedan politički akt od najveće važnosti, koji sigurno nije mogao proizaći iz Ursove spontanosti nego iz glave onoga, koji je napravio veliku Franačku, osvojio Langobardiju, Furlaniju, Istru, i koji se sprema na odlučnu borbu protiv Avara, a to je sam Karlo I.

U taj čas, kad njegove misli na rat protiv Avara počinju da se privode u delo, pojavljuje se jedan Franački hercog kod vladara Dalmacije.

Kako se onda oteti, a kraj sasvim nemoguće pomisli o nekoj privatnoj ekskurziji Franačkoga hercoga u poganske krajeve, pomisli, da taj hercog Urso nije mogao biti drugo, nego izaslanik Karla Velikoga. Kao što su docnije operacije Karla Velikoga pokazale težište njegove ratne strategije moralo je biti, da pre ili posle dođe svakako do središta Avarske moći. Kao što se vidi iz docnijih ratova Franaka protiv Avara, to središte je moralo biti negde dole na Tisi ili između Dunava i Tise, jer inače ne bi Pipin svoj konačni udarac protiv Avara godine 796 vodio Dunavskom obalom da dođe do Avarskoga središta. No i pre toga 795 akcija Furlanskoga markgrafa Ericha i Panonskoga kneza Wonomira morala je također ići u glavnom istim putem, samo što nije došlo do konačnog rezultata kao kod akcije Pipinove godine 796. Iz okolnosti da je prva akcija Karlova sina Pipina godine 791 išla pravcem Akvileja, Emona, Petovio kroz Kranjsku i južnu Štajersku u zapadnu Panoniju, a u vezi spomenutih kasnijih dviju akcija od 795 i 796 dade se razabrati ratni položaj, o kome se radi, i strategiske konzekvencije, koje odatle izlaze. Između Drave i Save morali su Avari imati samo vrhovnu vlast kraj domaćega kneza, što je i prirodno kraj nesrazmera ogromnih teritorija Avarske moći i njihovoga broja. Na to upućuje i pravac akcije Franaka od godine 791 kroz Štajersku u jugozapadnu Panoniju. Da je ispod toga tj. između Drave i Save bila direktna Avarska vlast, zar ne bi bilo prirodno odmah, već te 791 godine učiniti ono, što se radilo 795 i 796. Što to nije učinjeno upućuje na to, da je tu između Drave i Save u to vreme morala biti jedna autonomna oblast, ali ne Avarska, nego Slavenska pod domaćim knezovima i samo pod Avarskim vrhovništvom. Izražaj Wonomyro Sclavo u najstarijem letopisu o tome tj. Ann. regni Franc. to jasno potvrđuje, Wonomyr je očevidno Vojnomir, a Sclavo je Slavenski vladar, dakle u vreme Franačko-Avarskoga rata morala je biti pod Avarskim vrhovništvom tu između Drave i Save jedna Slavenska oblast pod domaćim knezom, što potpuno odgovara putu Pippinovom i uopšte Franačkom, pre nego što su uspeli dobiti saradnju toga Slavenskoga domaćega kneza između Save i Drave.

Ta oblast morala je biti vrlo jaka, kao što to pokazuje sve ono, što je bio kasnije u stanju tako tvrdokorno, tako dugo i tako uspešno protiv ogromne Franačke države poduzimati Ljudevit Posavski.

Teren, dakle, koji je ležao pred Francima nije bio jednostavan, nego komplikovan time, što je u okviru Avarske moći, koja je pred Franačkom državom stajala, bila i jedna neavarska tj. Slavenska autonomna oblast sa svojim vladarom. Sa tom oblasti Franci naravno nisu ni mislili da ratuju, jer bi im to Avarski rat kompliciralo. Iz akcije iz godine 791 vidi se, da su preferirali, da ratuju samo sa Avarima, a iz akcije godine 795 i 796 opet vidi se, da su već tada, kada su svoj prvi pohod ograničili na Avare, morali računati, da će biti za njih od velike važnosti i velike koristi, da za konačnu i odlučnu akciju protiv Avara zadobiju tu Slavensku oblast između Drave i Save.

Operacioni teren, koji je ležao pred Francima, bio je u toliko kompliciran, da im se kao strategiska posledica nametalo, da po mogućnosti od Franačko Avarskoga konflikta spomenutu Slavensku oblast izoluju, šta više, ako je ikako moguće, da je dobiju na svoju stranu.

Za to nije ubedljiva pomisao gledati u Wonomiru jednoga kneza Slovenaca iz Franačkog gospodstva, koji se je 795 akciji Furlanskoga markgrafa Ericha pridružio, jer bi to otvaralo pitanje, šta su onda oni u spomenutoj Slavenskoj oblasti između Drave i Save radili, kad je Franačka vojska sa knezom Slovenaca kroz njihovu zemlju rat vodila. Naprotiv mnogo ubedljivija izgleda pomisao, da je Wonomir bio knez

spomenute Slavenske oblasti, koji je verovatno čekao ishod prve Franačke akcije protiv Avara 791 koja se je još vršila izvan njegove zemlje, da onda 795 vojuje, naravno već po svom položaju tj. po neposrednom susedstvu svom sa Avarima, u prvim redovima protiv Avara.

Kao što se, dakle, vidi, još 782, kada su počele nesuglasice između Avara i Karla Velikog, a pogotovo 788, kada su Avari dali pomoć pobunjeniku protiv Karla Velikoga Bavarskom vojvodi Tasilu, pred očima Karla Velikoga morala se je jasno ocrtavati komplikovana situacija na onom terenu, na kom treba izvojevati konačnu pobedu nad Avarima.

Pošto se je Karlo već 789 spremao na rat protiv Avara, koji je samo usled neke zapreke morao odgoditi, to je sasvim verovatno, da je Karlo, čim je osvojio Istru i postao sused Dalmacije ili bar područja od reke Cetine na sever kroz Liburniju do reke Raše u Istri, morao imati pred očima sve ovo, što je gore opisano, jer je Avarska država sa autonomnom Slavenskom oblasti u svom okviru bila činjenica, jer je ta Slavenska oblast strateški ležala prema središtu Avara na odlučnom mestu.

Kad su se kasnije Franci pojavili u Fruškoj Gori, ostavivši ovoj njeno današnje ime od Fruga, kako su Franke nazivali, onda je to bez sumnje bilo za to, što se je Fruška Gora s desne strane Dunava protezala duž središta Avarske države, koja je bila na istom potezu Dunava samo s leve strane Dunava. Ratni razvitak stvari kroz spomenutu Slavensku oblast 795 i 796 pokazuje, da je Avarska moć bila uništena za to, što su Franci pored sve svoje snage sebe još pojačali na taj način, što ne samo da nisu došli u sukob sa tom Slavenskom oblasti pod Avarskim vrhovništvom, nego što su je naprotiv još pridobili na svoju stranu kao suborca.

Za to ono u Ann. regni Franc., koje Šišić spominje na strani 304: »Sed et Heinricus dux Foroiulensis missis hominibus suis cum Wonomyro Sclavo in Pannonias hringum gentis Avarorum« nalazi svoje prirodno objašnjenje samo u tom smislu, da ono cum Wonomyro Sclavo znači spomenutu Slavensku oblast pod knezom Vojnomirom.

Ono missis hominibus suis shvaćeno kao da je Furlanski Markgraf Erich ostao kod kuće i svoju vojsku poslao u Panoniju sa jednim slovenačkim knezom imenom Wonomir, može da pretstavlja samo bukvalnu interpretaciju teksta. Naravno da Erich nije ostao kod kuće, što u ostalom najbolje potvrđuje i poznata poema Erichovog prijatelja Aquilejskoga patrijarha Paulina u kojoj on Ericha glorifikuje kao glavno lice u Avarskom ratu. A u ostalom to je i prirodno. Vidimo da ni naslednik Erichov, kada je došlo do rata sa Ljudevitom Posavskim, Balderich, nije sedeo kod kuće. A što je glavno, ona reč, missis, ne znači bukvalno samo poslati, nego i ono, što se francuski kaže faire aller tj. učiniti, da neko pođe ili ide, dakle krenuti. Ne znači ona citirana vest spomenutoga staroga letopisa, da je Erich svoje ljude tj. svoju vojsku poslao u Panoniju sa jednim slovenačkim vojvodom imenom Wonomir, nego znači, da je krenuo svoju vojsku u Panoniju tj. on sa svojom vojskom u Panoniju, a ono cum Wonomyro Sclavo onda naravno ne znači pridruženje jedne osobe Erichu, nego jedne vojske. Za toga Wonomira ne kaže se ništa pobliže, nego samo Sclavo tj. sa Wonomirom Slavenom. Ali takva skraćenica znači onda sa vladarom tj. sa vojskom toga vladara. Tu izražaj Sclavo tj. Slaven za Wonomira ne znači označenje njegove etničke pripadnosti nego znači označenje etničke pripadnosti podanika toga Wonomira, dakle ukratko kneza Slavenske oblasti. Ako pak Erichova vojska prolazi kroz Slavensku oblast ispod Avarskoga centruma onda je prirodnije uzeti, da to biva sa pridruženjem kneza te oblasti nego uzeti, da je Erich svoju vojsku uputio sa jednim Franačkim Slovenskim knezom kroz oblast Slavenskoga kneza u Avarskoj državi.

Nebukvalni smisao dakle spomenute vesti spomenutoga staroga letopisa bio bi pre svega, da je Erich krenuo svoju vojsku u Panoniju. Samo se po sebi razume, on njoj na čelu. U Panoniju pak znači u rat na Avare. To znači da je Erich krenuo svoju vojsku u rat na Avare. A u taj rat krenuo je Erich sa Wonomirom Slavenom. Pošto su pak ovde već napred više gore ocrtane strategiske prilike na terenu u tom smislu, da se je spomenuta Slavenska oblast 795 i 796 morala priključiti Francima protiv Avara, to ono cum Wonomyro Sclavo može značiti samo sa tom Slavenskom oblasti na čelu sa njenim knezom Wonomirom — Vojnomirom.

Kao što se iz svega vidi strateški interes Karla Velikoga 788, kada je usled Avarske pomoći Tasilu verovatno već stvorio odluku o ratu, za koji se iduće godine već i spremao, na toj Slavenskoj oblasti toga Slavenskoga kneza Wonomira između Drave i Save, morao je biti vrlo veliki.

Ali nije manji, nego je još veći morao biti i ako ne strateški a ono svakako politički, Karlov interes na zadobijanju Dalmatinske Hrvatske.

Godine 788 on osvaja Istru i postaje sused Dalmacije i vidi usled Bavarskoga ustanka, da će morati sa Avarima preći na odlučan razgovor, koji može dovesti do rata. Ako se je morala pred njegovim očima Slavenska oblast između Drave i Save pojaviti kao strateško pitanje, sa interesom, da on tu oblast za sebe zadobije, jer je to teren njegove buduće akcije, Dalmatinska Hrvatska, ako i ne bi bila povućena u rat, pretstavljala bi ipak desni bok Karlove ratne ekspedicije. Uređeni odnos usled toga sa Dalmatinskom Hrvatskom bio bi u stanju da po sebi već reflektira na odnos Karla Velikoga sa spomenutom Slavenskom oblasti pod Avarima.

Praktično uzevši uređenje odnosa jedne zemlje sa Karlom značilo je primanje hrišćanstva i priznanje vrhovništva njegovog, kao što to pokazuje Saski primer, a, da je to morala biti u opšte Franačka manira ili bar manira u rodu Karla Velikoga vidi se najbolje iz toga, što se je i Karlov pretšasnik Pippin, kad je uspeo zatvoriti Langobardskoga kralja u Paviji zadovoljio njegovim priznanjem njegovoga vrhovništva, ne dirajući inače ni u kom pogledu u državu, koju je oružjem pobedio. Sada 788 Karlo Veliki stoji pred ratom sa Avarima, a između njega i Avara nalaze se Slaveni u dve jedinice, od kojih je jedna već njegova neposredna suseda. Ići u rat sa Avarima sasvim prirodno onda znači osigurati pre toga desni bok, jer se je Dalmatinska Hrvatska protezala do Panonije, dakle do terena njegove akcije, ujedno pak time i zadobiti celi taj svet u obe jedinice, što je Karlu Velikom i uspelo, i to u Dalmatinskoj Hrvatskoj političkom akcijom, a odmah do toga više gore u Wonomirovoj Slavenskoj oblasti vojničkom akcijom.

I kako se sada oteti pomisli da u pohodu Ursa ne gledamo neku privatnu ekspediciju. Oljuštena od romantike crkveno religioznoga karaktera i crkvene mistike u svetlu dana vest u Ursovom Žitiju o njegovom putu u Dalmaciju prikazuje se kao diplomatsko politička akcija od najveće važnosti.

Privatni izletnik krenuo je na svoj izlet u Dalmaciju, kao što se iz Ursovoga Žitija zaključiti mora sa izvesnom vojnom silom, a taj izlet u Dalmaciju vodi ga ni manje ni više nego pravo vladaru Dalmacije.

Nije li to mnogo više nalik na Karlovog izaslanika, nego na nekog privatnog izletnika. Šta više i cela romantika Ursova Žitija može da postoji i ne mora biti izmišljena, jer je težište te vesti na tome, da je Urso krenuo na put ne u Dalmaciju nego kralju Dalmacije. To otkriva misiju: To otkriva Karlovoga izaslanika, a efekat — pokrštenje i priznanje vrhovništva — će to i potvrditi. To je tipični način beskrvnoga političkoga osvajanja, čija mogućnost naravno konkretno proizlazi iz velike nesrazmernosti dveju strana, ogromne moći silnoga osvajača i slabosti i bespomoćnosti napadnutoga. To je postigao i Urso.

Da li je on pri dolasku napadnut i da li je trebalo da dođe do sukoba, pa je to vladareva kći sprečila i on posle postao njen muž ili je i bez svega toga odmah direktno došao do vladara, to sve nije od važnosti.

Od važnosti je, da je njemu uspelo pridobiti vladara Dalmacije za hrišćanstvo kao što to kazuje njegovo Žitije, a to znači i za Karlovo vrhovništvo, što do duše ne kazuje Ursovo Žitije, ali što pokazuje brzi razvitak događaja posle Ursovog dolaska.

Od toga vremena Dalmatinska Hrvatska nalazi se pod Karlovim vrhovništvom, a da se ne može kazati usled čega i kojim načinom, ako to nije usled Ursa i njegovog načina.

Nema podataka o tome da bi Dalmatinska Hrvatska bila od Franaka oružjem osvojena, jer inače ne bi ni Šišić pisao »da nije neverovatno da je već 797 upao u njihovu zemlju (tj. Dalmatinskih Hrvata) Italski kralj Pippin s nekim Bavarskim i Langobardskim četama. no prvi zajamčeni sukob zbio se 799, kada je nedaleko od Rijeke, vjerojatno kod današnjeg Lovrana pod Učkom planinom od Hrvata iz zasjede napadnut i ubijen Furlanski markgraf Erich.

»Nasljednik njegov Kadaloh jamačno nastavi osvajanje Hrvatske, a to s tim više što je međutim opet došlo između Karla Velikoga i Vizantiskoga carstva do otvorena rata, naročito kada se Karlo dade na Božić 800 okruniti Rimskim carem. Kako se nekoč Dalmacija ubrajala među zemlje zapadnoga carstva, uze tada Karlo, zacijelo na tom osnovu, tražiti ovu zemlju za sebe. Već 803 bila je čitava Dalmatinsko-Hrvatska oblast između mora, Raše, Vrbasa i Cetine pod Franačkom vrhovnom vlasti, budući da je car tada predade na saboru u Regensburgu nadzoru Furlanskoga markgrafa Kadaloha. U to doba daklę priznaše Dalmatinski Hrvati vrhovnu Franačku vlast . . .«.

Kao što se iz reči »nije nevjerojatno« i iz reči »jamačno« vidi, za kakav oružani pohod Karlov nad Dalmatinskom Hrvatskom nema podatka, a to je i prirodno, kad je Slavenska oblast u Avariji imala da bude njegov saveznik i suborac. Jedino što u tom pogledu Šišić iznosi, bila bi pogibija markgrafa Ericha, koju on naziva »prvim zajamčenim sukobom«. Prema tome pogibija Erichova bila bi jedino, što bi imalo karakter oružanoga sukoba. Naravno, da je to i suviše malo da obrazloži Šišićeve reči »u to doba dakle priznaše Dalmatinski Hrvati vrhovnu Franačku vlast« za koje priznanje u ostalom Šišić ne navodi nikakva razloga osim pretpostavke, da je to bilo posledica oružane Franačke akcije. Ali to je samo ostalo pretpostavka bez podatka.

Ali ni taj oružani sukob, u kome je poginuo markgraf Erich nema nikakve veze sa nekim ratom. Erich je poginuo naprosto od atentata.

Životopisac Karla Velikoga (Einhard) kaže jasno: Ericus dux Foroiulanus in Liburnia iuxta Tharsaticam maritimam civitatem insidiis oppidanorum interceptus tj. Ericus knez Furlanski u Liburniji kraj (ili blizu) primorskoga grada Tharsatike, usled zasede građana pogibe.

Zaseda u vezi sa okolnošću da je izvršena od građana grada Rijeke, jer to znači ono Tharsaticam civitatem odaje, da se tu radi ne o ratu ili u opšte o kakvom vojnom sukobu, nego samo o atentatu.

Istina, u svojoj poemi Aquilejski patrijarh Paolin kaže, da je Erich pao »in proelio«, ali ta reč ne znači samo bitku ili boj, nego naprosto i sudar. Po Paolinu morao se je isti dogoditi na Učki, kuda je vodio put za Rijeku. Ne će to biti mesto Lovran pod planinom Učkom nedaleko od Opatije, kako iznosi Šišić, jer Paolin doduše kaže Laurentus tj. Lovran, ali ga naziva mons, breg, dakle Učka, koju su tada, kao brdo,

verovatno zvali Lovranom, od čega je posle ime dobio današnji Lovran, odnosno današnja Lovrana. Vest, dakle, o Erichu, prema Einhardu, značila bi, da je ovaj prelazeći preko Učke, zasedno dočekan od Rečana i ubijen. Naravno, da niti je on bio sam, niti je bio samo jedan Rečanin, nego je sasvim prirodno on imao pratnju, pa je i zasednika moralo biti u odgovarajućem broju. I u tom smislu Paolinova reč o sudaru sasvim je prirodna.

No Šišić glede Paolinove poeme ima na strani 307 u bilješci nešta, što treba malo izbliže pogledati.

Kako nema nikakvih podataka, da bi Franci Dalmatinsku Hrvatsku oružjem osvojili, tako se moraju kritički posmatrati oni momenti, koji se tome naprotiv navode, da ne bi bez osnova i protivno stanju stvari došlo do toga, da se uzme da je Karlo Veliki Dalmatinsku Hrvatsku oružjem zadobio.

Kako bi to po sebi već bilo potpuno protivrečno njegovome savezništvu i njegovom zajedničkom ratovanju protiv Avara sa Slavenskim vladarom Wonomirom iznad Dalmatinske Hrvatske treba iz bliza pogledati svaki momenat, koji se za tu i takvu protivrečnost navodi.

Glede ratovanja Pippina i Kadaloha protiv Dalmatinskih Hrvata vidili smo, da ta stvar ne ide dalje od puke ničim neobrazložene kombinacije. Glede prvog oružanog sukoba vidili smo, da je bio naprosto samo zasedni atentat protiv Ericha. A osim toga Šišić samo još navodi jedno mesto iz poeme patrijarha Paolina izvlačeći iz njega dalekosežne zaključke.

On kaže »u istoj se pjesmi slave i ratna djela Erichova, iz kojih izlazi da su, budi sam Erich, budi njemu podvrgnuti vojskovođe vojevale po Panonskoj Hrvatskoj, Srijemu, i na granicama Dalmacije, što može obzirom na Liburniju značiti i zemlju preko Krke, kaže se: Mecum — morem flumina flete — Istris Sausque, Tissa, Culpa Marua (Morava ili Maroš) — Hericum mihi dulce nomen plangite Sirmium — Barbaras gentes domuit sevissimas, cingit quas Drauva, recludit Danubius, celant quas iunco paludes Meotides (?), ponti coarctat quas unda salsiflui, Dalmatiarum quibus opstat terminus. (Kos, 362—363)«.

Kao što se vidi tu pesnik najpre poziva navedene reke zajedno sa Sirmiumom da oplakuju Ericha, koji je savladao strašne Barbarske narode i sada dolazi pesničkim načinom teritorijalni opis tih naroda od Drave, Dunavom do Azovskog mora (znak pitanja tu je suvišan, jer su se Avari zaista razlivali odatle na zapad) a onda od Azovskog mora natrag Crnim morem i na koncu sa oznakom, kojima se je isprečila Dalmatinska granica, Dalmatiarum quibus opstat terminus. To znači, da je Erich savladao Barbare, koji graniče, kao što je to opisano, a koji na jugu graniče sa Dalmacijom.

To je teritorijalni opis Avarske moći, u kome ima samo to, da je Erich te Barbare, koji su u tim granicama stanovali, savladao. Iz toga izlazi baš protivno, da na granici, a pogotovo na Krki nije bilo nikakvih bojeva, pa dedukcija Šišićeva ne bi mogla biti povučena iz Paulinovih stihova.

Naprotiv, to mesto pokazuje samo to, da je Erich savladao Avare, koji su južno graničili sa Dalmacijom.

I tako eto i to mesto kao i ono o atentatu na Eriha samo potvrđuje, da nema podataka, da bi Dalmatinska Hrvatska bila oružjem zauzeta, niti u opšte, da je ona u ma kakvom oružanom sukobu sa Francima bila.

A ipak je istoriski fakt da je ona priznavala vrhovništvo Karla Velikoga odnosno, pošto je to ostalo tako i kod njegovih naslednika vrhovništvo Franačkih vladara. Samo od sebe postavlja se onda pitanje, kada do tog priznanja Franačkoga vrhovništva sa strane Dalmatinske Hrvatske nije došlo oružanom silom, kako je onda do toga priznanja u opšte došlo.

No, kao što nema podataka za oružanu silu, tako nema podataka ni za neki drugi način. Nikakvog, osim Ursovog Žitija o pokrštenju Dalmatinskoga vladara. Ne preostaje drugo, nego pomisao koja se sama od sebe nameće, da je Urso morao biti diplomatsko-politički izaslanik cara Karla Dalmatinskome vladaru, radi čega je valjda, pošto je Urso upućen jednom vladaru za to i bio u njegovoj osobi određen jedan visokoga ranga franak, verovatno hercog, tj. hercog Urso. Tako svi ovi izvodi svršavaju tako, kako je to profesor Miloje Vasić na jednom mestu naštampao tako kratko i jednostavno kao što su reči, da je Hrvate pokrstio Franački hercog Urso.

Taj Urso, izaslanik Karla Velikoga, verovatno je vladaru Dalmacije razložio političku situaciju, koja neminovno vodi u Avarski rat, na kome mora imati neposrednoga interesa Slavenska oblast pod Avarima a posrednoga i Dalmatinska Hrvatska. I stvar bi verovatno svršila, kao što bi to bilo prirodno, sa jednim ultimatumom da nije bilo kćeri Dalmatinskoga vladara, koja je verovatno svojom lepotom omogućila ono, što iz Ursovoga Žitija izlazi kao najverovatnije, a to je pogodbu između Dalmatinskoga kralja i Franačkoga hercoga, da će Dalmatinski kralj primiti hrišćanstvo i vrhovništvo Franačkog vladara, a ovaj da će Dalmaciju ostaviti kao zemlju pod svojim domaćim vladarima u svom načinu i životu inače potpuno slobodnu.

Tako se bar prikazuje Dalmatinska Hrvatska po Šišiću za 803, pri čemu treba primetiti, da argument sa Karlovim traženjem Dalmatinske Hrvatske po pravu nekadanjih Rimskih careva ostavlja otvorenim pitanjem, zašto bi onda Karlo tražio Dalmaciju samo do Cetine.

A da je položaj Dalmatinske Hrvatske tamo, još pre 803, jer za tu godinu nema nikakve naročite indikacije, bio takav, da se može govoriti o domaćim knezovima pod Franačkim vrhovništvom, vidi se iz citata Šišićevog na strani 318 Ann. regni Francorum: interea Borna dux

Dalmatiae atque Liburniae defunctus est, et petente populo adque imperatore consentiente nepos illius, dakle sin nepoznatoga nam brata Bornina, nomine Ladasclavus successor ei constitus est.

Po toj vesti, kada je umro Borna, knez Dalmacije i Liburnije, postavljen je mesto njega njegov sinovac Vladislav. Iz te vesti se ne razabire zašto. Verovatno za to, što Borna nije imao potomstva. Ali naravno samo verovatno, jer je moglo biti i da je imao, ali da je ipak drukčije ispalo, a to može biti ili što potomstvo nije narodu odgovaralo ili što tada nasledstvo kneževsko nije postojalo, nego se je posle smrti kneza novi knez birao. Ako glede tih mogućnosti ta vest ne sadrži podatka, ona je ipak važna po tome što potvrđuje da je prvu odluku o novom knezu imao narod, a Franački car odnosno sada već imperator obnovljene zapadne Rimske imperije samo vrhovničko pravo potvrde. To bi značile reči »petente populo atque imperatore consentiente« tj. na zahtev naroda i uz pristanak cara. Zahtev naroda je naravno izbor, a pristanak cara potvrda toga izbora, jer se ono «petente populo« ne može razumeti, nego, da se je narod za nekoga odlučio, nekoga izabrao, kada ga traži. Pojam izbora leži već u pojmu traženja. A u ostalom taj natpis i odgovara verovatnoj proceduri, koja bi se sastojala u tome, da bi narod kneza izabrao i onda od cara za svoj izbor potvrdu zatražio.

Prema tome ono »petente« pretstavljalo bi nešta, čemu je nešta moralo prethoditi, a to je, kao što se samo po sebi razume, izbor kneza.

Može se dakle opravdano ova vest uzeti kao potvrda, da je u sporazumu, nagodbi, Ursa sa Dalmatinskim kraljem ugovoreno, da će u Dalmaciji sve ostati po starom, osim što će biti priznata vrhovna vlast zapadnoga vladara, da potvrđuje domaćega vladara.

Možda je ovde mesto da se uzme obzir na jedan opravdani prigovor, koji bi se mogao staviti ovim dedukcijama, na osnovu Ursovoga Žitija i na osnovu natpisa na crkvi sv. Križa u Ninu.

Taj prigovor sastojao bi se u tome, da Ursovo Žitije govori samo o efektu njegove misije sa pogledom na pokrštenje Dalmatinskoga vladara tj. sa pogledom njegove misije na crkvenom polju, a da ne govori ništa o efektu njegove misije na političkom polju tj. u pogledu političkoga sporazuma i nagode glede domaćih vladara pod Franačkim vrhovništvom. No taj prigovor je samo prividno opravdan, jer je Žitije Ursovo jedan crkveni spis, koji slavi crkveno lice Ursovo, a pošto nije ujedno i politički spis, to se od crkvene materije ne udaljuje, nego samo toliko, koliko je nužno, da se navedu gola fakta Ursovoga života.

Da li se je, kada se je Urso pojavio kao pokajnik u Vičenci, u opšte vodilo računa o tome, da li je on, osim pokrštenja Dalmatinskog vladara, još i nešta drugo, i to političko izveo, to se naravno ne može znati. Za crkvene krugove i crkvene vernike Urso je bio uspešni misionar u crkvenom smislu i kao takvoga ga je crkva uzela slaviti i slavila ga je kroz vekove. Njegova politička strana verovatno nije ni došla u obzir. A tome mogu biti dva razloga. Jedan, što u smislu crkvenoga priznanja i crkvenoga slavljenja to u opšte nije ni moglo doći u obzir, a drugi što je možda pri sastavljanju Ursovoga Žitija prevladavalo osećanje, da se je i o političkom momentu Ursove ekspedicije vodilo računa time, što je navedeno, da je on ženidbom i sam došao na presto svoga obraćenika. Bez političkog sporazuma, verovatno, ne bi moglo biti ni toga, pa ni same ženidbe. Franački hercog na prestolu Dalmatinskih vladara bila je verovatno okolnost, koja je sama sobom bila dovoljna, da uputi na politički sporazum i da ga dokazuje. A to tako i jeste, jer bez toga sporazuma došlo bi do rata a ne do ženidbe.

Ako bi ove dedukcije izazivale osećaj, da se njima ide predaleko, jer da Ursovo Žitije sadrži samo jedan običan slučaj po kome se vladareva kći zaljubljuje u nekoga, koji tako dolazi u vladarsku porodicu i na vladarski presto, onda se treba setiti, da bi to tako moglo i biti, kad bi se radilo o nekome koji je slučajno naišao ili se slučajno našao na dvoru, pa su se onda takvi događaji dalje sami od sebe razvijali.

Ali godine 788 ili 789 već pred Avarski rat jedan Franački hercog ne nalazi se ni slučajno ni u prolazu na dvoru Dalmatinskoga vladara, nego je sa dvora Karla Velikoga, na koji beše došao još sa 18 godina, prema tome sada sa 26 godina krenuo upravo Dalmatinskom vladaru. To znači, bez romantične komplikacije sa vladarevom kćeri svakako misiju. Samo se po sebi otvara pitanje zašto je krenuo, a iz gore opisane opšte političke i vojničke situacije dobiva se odgovor, da postigne ono što je i postigao. U okviru njegove misije moralo je dakle ležati pokrštenje Dalmatinskoga vladara i priznanje Karlovoga vrhovništva. Njegova ženidba i uspinjanje na presto leži u okviru slučajnosti, do koje je došlo tek na licu mesta. Da je nije bilo, efekat misije bio bi verovatno sasvim isti, jer su o tome odlučili politički razlozi, tako da se može reći, da je pokrštenje Dalmatinskog vladara i priznanje Karlovoga vrhovništva bila stvar Ursa kao diplomatsko-političke ličnosti, dok je ženidba sa vladarovom kćeri bila stvar Ursa kao privatne ličnosti. U potonjoj su igrali verovatno ulogu osećaji kako vladareve kćeri tako i osećaji hercoga Ursa, dok su u prvoj stvari igrali ulogu, kao što smo videli, komplikovana situacija na budućem ratištu Karlovom usled položaja Slavenske oblasti pod Avarima, jednorodnost žitelja obiju slavenskih jedinica, Dalmatinske i one između Drave i Save te još naročito i bočni položaj prve kod budućih Karlovih ratnih operacija. Ko dvoumi o važnosti bočnoga položaja Dalmacije za Karlove Avarske operacije, neka samo pred oči dozove sliku ustanka Ljudevita Posavskoga protiv Franaka i njegovog ratovanja sa Francima, pa će lako zapaziti, da je neuspeh Ljudevita Posavskog i njegova konačna tragedija bila izazvana baš time, što su Franci na istom terenu na kom su vodili svoje ekspedicije protiv Avara, sada protiv Ljudevita Posavskoga imali na desnom

boku Dalmatinsku Hrvatsku sa knezom Bornom na čelu, koja je bila na njihovoj strani protiv Ljudevita Posavskoga. Kao što su Dalmatinski Hrvati sa tzv. Guduscanima (Gačanima?) udarili o bok Ljudevitu Posavskom u korist Franaka, tako su pre toga u Avarskom ratu mogli također udariti o bok Francima protiv njih. Konačna pogibija Ljudevita Posavskoga u sukobu sa Dalmatinskim knezom Bornom pokazuje svu važnost bočnoga položaja Dalmatinske Hrvatske u slučaju Avarskoga rata. Karlu je, dakle, moralo biti potrebno pre polaska u taj rat osigurati svoj desni bočni položaj tj. Dalmatinsku Hrvatsku, bar u smislu pasivnosti, a Slavensku oblast kao vazalnu Avarima u smislu aktivnosti.

Postavši dakle 788 Karlo I susedom Dalmatinske Hrvatske, on je pošao sasvim prirodnim putem, da najpre osigura Dalmatinsku Hrvatsku a onda Wonomirovu Slavensku. Osiguranje pak Dalmatinske Hrvatske značilo je pokrštenje i vrhovništvo.

No ovim dedukcijama možda će se prigovoriti, da su one suviše jednostrane tj. da navode razloge tome, zašto je Karlo mogao ili morao imati interesa na sporazumu sa Dalmatinskom Hrvatskom, a da ne navode isto tako razloge na strani Dalmatinske Hrvatske, tj. na strani Dalmatinskog vladara.

Do toga dolazi iz dva razloga. Prvi je, što se dedukcije izvode iz Ursova Žitija, dakle iz materijala koji spada na Karlovu stranu. Drugi je što postoji prirodna želja pre svega ispitati verovatnu pravu pozadinu Ursove ekspedicije, a treći je, što, kada se prilazi ispitu stajališta Dalmatinske Hrvatske i njenoga vladara čovek se ne može oteti utisku, da tu stoji slabiji pred jačim, čime je ta druga strana stvari tj. pitanje Dalmatinskoga vladara po sebi već opisana. Moć Karla Velikog bila je u to vreme ogromna, a strašni i krvavi njegovi ratovi sa jednorodnim Sasima pokazivali su, kako on znade pokrštavati silom, ako ne ide milom. Postojani Sasi na svojim starim sedištima tvrdokorno su se držali svoje stare vere i svoje slobode. Decenije trajao je njihov otpor protiv hrišćanstva i protiv Franačkog gospodstva koje im je oboje Karlo tako reći od početka svoga vladanja nametao. Ali ništa nije hasnilo. U požaru i u krvi njihov otpor je naposletku skršen i 788 ili 789 kada verovatno hercog Urso putuje u Dalmaciju sa istom porukom, koju su nekada morali dobiti i hrabri Sasi, pre početka njihovoga otpora, već je 3 odnosno 4 godine prošlo, od kada je knez Westfalskih Sasa Widukind (785) u Attigny kao jedan od najhrabrijih sa drugim Saskim knezovima primio hrišćanstvo, čime je u glavnom bio Saski otpor skršen i Sasi postali hrišćani i podanici Karla Velikoga. Bez boja, bez oružanoga sukoba, videći potpunu bezizglednost i takvoga boja i takvoga sukoba vladar Dalmatinske Hrvatske, a jer Karlovi zahtevi nisu išli dalje od vrhovništva, nije dao otpora. I za to je Ursovo Žitije od najveće važnosti, jer je ono jasan podatak za sliku, koja se istoriski

pojavljuje iz odnosa Franačke i Dalmatinsko-Hrvatske države. Ta slika može se opisati sa par reči. Kad je Franačka država bila u velikoj moći i sve dok je bila u velikoj moći Dalmatinska Hrvatska joj se je priklonila, a kada je Franačke moći nestalo onda se je ona isto tako od nje otklonila. I postala opet samostalna kao što je bila pre nego što je Franačka moć došla na njenu granicu. Naravno to je sve tako moglo biti za to, što je odnos Franaka prema Dalmatinskoj Hrvatskoj bio tako tanak, da verovatno čak nije postojala ni obaveza vojevati na strani Franaka, jer treba tek prečistiti pitanje, da li je Dalmatinski knez Borna, kada je napao na Ljudevita Posavskoga i ako je to očevidno bilo u korist Franaka, postupao samo po svojoj vazalskoj dužnosti. Kasno vreme njegove intervencije mnogo više govori za to, da je on to učinio sua sponte, prozrevši prave namere Ljudevita Posavskoga u pravcu jedne velike Slavenske države, naravno pod njegovom, Ljudevitovom vladom, nego iz vazalske dužnosti. A poznato pismo Rimskoga cara Ludviga II Vizantiskom caru Vasiliju I o Sclavenia nostra upravo potvrđuje da Dalmatinska Hrvatska nije bila obavezna na Franačku vojnu dužnost. Kada je Ludvig II ratujući pod Bariem u Italiji primio u pomoć brodove Dalmatinske Hrvatske, desilo se je da je Vizantiska flota vršeći kaznenu ekspediciju protiv Neretljana poharala i obalu Dalmatinske Hrvatske.

U pismu Ludviga II, kojim ovaj tu ekspediciju prebacuje Vasiliju I, stoji, kako ti brodovi Dalmatinske Hrvatske ne bi bili došli njemu u pomoć pod Bari, da su mogli misliti i znati, šta ih od Vizanta čeka. To znači, drugim rečima, ostali bi kod kuće i branili svoju zemlju. Za vazala se takva alternativa ne postavlja. On imade da vrši saveničku dužnost, odnosno vazalsku dužnost, bezuslovno. Kasno vreme Bornine akcije protiv Ljudevita Posavskog manje upućuje na akciju po vazalskoj dužnosti, a više na akciju jednoga rivala, koji se je bojao da Ljudevit Posavski ne pobedi i ne postane vladar jedne velike Slavenske države, s kojim, verovatno, onda ne bi bilo nagode.

Prema tome politika Dalmatinske Hrvatske prema Francima, oličena u oportunizmu prema stanju Franačke moći, mogla je biti tako vođena za to, što, osim priznanja vrhovništva, položaj Dalmatinske Hrvatske glede njezinog unutrašnjeg života i uređenja kao i položaj njenih vladara jeste ostao sklopljenim sa Francima sporazumom nedirnut. Pošto je toliko jača sila ograničila svoj zahtev u efektu tako reći samo na polje spoljne politike, moglo je doći do kompromisa.

Ubedljivost onoga, što je Urso o hrišćanstvu Dalmatinskom vladaru eksponirao verovatno nije zavisila samo od rečitosti Franačkoga hercoga, nego i od sile i snage one državne formacije i onoga vladara u ime čije je on tu ekspediciju vršio.

Kod ekspedicije Ursove verski prozelitizam se očevidno toliko isprepliće sa politikom, da izgleda najbliže istini, ako se uzme da je njegov veliki uspeh bio omogućen dejstvom obadva ta elementa za-

jedno, tj. ubedljivošću njegove elokvencije i ubedljivošću snage i moći, koju on pretstavlja. Na prigovor da po argumentaciji, koja se u ovom ispitu vrši izgleda kao da se pretpostavlja, da je Karlo mogao pomišljati, da bi se Dalmatinski i Panonski Slaveni našli sa Avarima zajedno. On to nije morao pomišljati, a da ipak zaželi da bude apsolutno siguran, i u tom slučaju morao je postupati kao da je zaista i takvo šta moguće. Na to ga nije upućivao samo neposredni događaj savezništva njegovoga sunarodnjaka, a Neslavena bavarskog hercoga Tasila. Na to ga je mogao uputiti i pogled na odnose Avara i Slavena u opšte. Njihova tj. Avarska nekadanja rasprostranjena moć po tako dalekim krajevima, da su Slavenima išli u pomoć čak do Labe ne da se objasniti drukčije, nego, da su nekada odnosi između Slavena i Avara morali biti dobri.

I pored akcije Samove, kojom su Slaveni bili u većini oslobođeni od Avara, ali koja se je ubrzo okrenula protiv Franaka, sećajući se toga, lako je bilo potrebu sigurnosti terati dotle, da bude svaka mogućnost zajedničkog otpora Avara i Slavena isključena. Ovi razlozi govorili bi za to da Žitije Ursovo sadrži u glavnom jedan važan događaj. To Ursovo Žitije moglo je biti mutno bez provedenog čitanja natpisa na vratima crkve sv. Križa u Ninu. U vezi sa tim natpisom Žitije Ursovo otkriva pozadinu njegove ekspedicije, koja čini celu stvar vrlo providnom. I ako se sada pitamo, šta zapravo sledi iz ta dva podatka tj. iz Ursovog Žitija i natpisa na crkvi sv. Križa u Ninu, vidićemo, da odatle sledi slika tadanjega stanja i ključ za razumevanje docnijega razvitka toga stanja.

Pre svega treba naglasiti, da iz Ursovog Žitija sledi, da je u to vreme tj. 788 Dalmatinska Hrvatska bila samostalna, zašto se u Žitiju Ursovom i kaže da je on krenuo na put kralju Dalmacije. A da je bila samostalna vidi se iz toga, što je taj hercog Urso na taj put kralju Dalmacije zaista i krenuo, naravno ako taj put njegov shvaćamo, kako je gore izvedeno tj. u političko diplomatskoj misiji Karla Velikog. Da Dalmatinska Hrvatska nije bila samostalna, nego Vizantiska kao Istra, Karlo ne bi stao na njenoj granici kao što nije stao ni na granici Istre, nego bi u svom pohodu produžio na jug dalje, kao što je posle Istre produžio put na istok. Put hercoga Ursa shvaćen kao put u misiji Karla Velikoga u ostalom tu samostalnost po sebi potvrđuje, jer je ta misija bila upućena samo vladaru Dalmacije a ne i Carigradu, a pošto je ista imala za svrhu osiguranje desnog boka vojske Karla Velikoga u ratu sa Avarima, to osiguranje bi se moralo tražiti u Carigradu, da nije bilo dovoljno zatražiti ga u Dalmaciji.

Neproduženje osvajanja iz Istre dalje u Dalmatinsku Hrvatsku i mesto toga izašiljanje hercoga Ursa Dalmatinskom kralju pokazuju, da tada, kada je Karlo vodio rat sa Vizantom i osvojio Istru, on je morao gledati u Dalmatinskoj Hrvatskoj samostalnu državu, s kojom on nije u ratu, kao što je u ratu sa Vizantom. Usled toga mogao je sa njom pregovarati i viditi, da li može bez rata dobiti potrebne sigurnosti.

Iz okolnosti, da je Ursu uspelo zadobiti Dalmatinskog kralja za hrišćanstvo može se zaključiti i ono drugo tj. da mu je uspelo zadobiti Dalmatinskoga kralja i za Franačko vrhovništvo, što je u ostalom išlo zajedno, kao što najbolje pokazuje gore izloženi Saski primer. Jer tek se ne će moći pomisliti, da je Karlo slao svoga hercoga Dalmatinskom kralju samo za to, da izvrši jednu crkvenu misiju. Kad bi se radilo o takvoj misiji samoj po sebi Karlo je 788 ili 789 imao i drugih briga, a što je glavno u tom slučaju verovatno bi poslao misionare sveštenike. Baš to, što je mesto njih poslao jednoga svoga hercoga, pokazuje o čemu se je u prvom redu radilo tj. o osiguranju Dalmatinske Hrvatske priznanjem njegovog, Karlovog, vrhovništva. Prozelitska strana crkvena bila je u političkoj uključena, a ne obratno. Nadalje izlazi iz Ursovog Žitija ono, što docniji razvitak stvari potvrđuje, a to je, da Dalmatinska Hrvatska kompromisom sa Karlom nije bila prinuđena ni na kakve druge koncesije, osim na priznanje vrhovništva. Takvim se posle Ursovog vremena u historiji pokazuje položaj Dalmatinske Hrvatske sve do pada Franačke moći. A pošto za tu promenu tj. od samostalnosti Dalmatinske Hrvatske do njezinog priznanja Franačkog vrhovništva nema podataka ni glede njezinog nasilnog izvršenja ni glede njezinog diplomatsko-političkog izvršenja, osim Ursove ekspedicije, opravdano je reći da iz Ursovoga Žitija proizlazi, da je tada već došlo do onoga kompromisa, koji je uslovio docniji odnos Dalmatinske Hrvatske i Franaka.

Ali iz Ursovog Žitija izlazi još i to, da se je pored onoga, što je očevidno Karlo Veliki glede Dalmatinske Hrvatske bio zamislio, moglo desiti još i to, da Dalmatinska Hrvatska ne dobije samo Franačko vrhovništvo, nego i Franačku dinastiju, koju joj ne donosi Karlo Veliki, nego sutecaj okolnosti, slučaj. Kao što se iz Ursovog Žitija vidi takav razvitak stvari sprečio je samo jedan tragični slučaj, tako da je onda mesto nestale dotadanje dinastije verovatno narod izabrao sebi svoga narodnoga, a možda već i pokrštenoga kneza Višeslava.

U pogledu crkvenom pak iz Ursovog Žitija u vezi sa natpisom na vratima crkve sv. Križa u Ninu proizlazi, da je zapravo Ursus confessor bio taj, koji je stvorio osnov za pokrštavanje u Dalmaciji, a time i osnov za crkvu presbyterijansku direktno pod Rimom sve do časa, dok i ona nije postala episkopalna.

Posle propasti mitropolije u Sirmiumu i Panonske dijeceze u Sisku za vreme tzv. seobe naroda, a prema zaključcima crkvenog sabora u Saloni od godine 530 dijeceza Panonska u Sisku od metropolije u Sirmiumu priključena je bila metropoliji u Saloni. Usled edikta Vizantiskoga cara Leona III o oduzeću jurisdikcije Rimskome papi to priključenje posle 732, sada kada nastaje pokrštavanje u Dalmatinskoj Hrvatskoj, jeste bez efekta. To pokrštavanje, kao što je već rečeno biva od strane Franaka, dakle pod jurisdikcijom Rimskoga pape, a taj ne može Dalmatinsku Hrvatsku staviti pod dijecezu Panonsku priključenu 530

Saloni, jer je ta dijeceza sada pod jurisdikcijom patrijarha u Carigradu. Usled toga i Panonska crkva u Ninu i kasnije Panonska dijeceza u Ninu pod jurisdikcijom pape može se razumeti samo kao crkva Panonaca i dijeceza Panonaca odvojeno od Salone kao nešta prema Saloni samostalno i izjednačeno u tom smislu, što ta crkva usled akcije Ursove stoji pod jurisdikcijom pape u Rimu direktno, kao što bi stajala i Salona, da nije diktata cara Leona III od 732 godine.

Tako nam Ursovo Žitije može da objasni, kako je to moguće, da u vreme, kada je celo Balkansko poluostrvo po snazi Vizantiske imperije pod Carigradskim patrijarhom može u Ninu da se osniva i obrazuje jedna posebna crkva pod Rimskim papom. To je naravno bilo moguće samo u tom slučaju, ako je dotle poganska Dalmacija bila samostalna, pa je sa svojim novim hrišćanstvom mogla biti osnovana pod jednom ili drugom jurisdikcijom. Tako jednim posrednim načinom Ursovo Žitije upućuje na to, da je u vreme njegove ekspedicije postojao kralj Dalmacije tj. jedan po veri poganski vladar, a po državi samostalan faktor, koji je mogao i primiti Karlovo vrhovništvo i primiti hrišćanstvo pod papinim vrhovništvom. Za to je crkva u Ninu i morala biti presbiterijanska u svome početku i biti pod direktnom jurisdikcijom papinom sve dok nije dobila episkopa.

U Rimsko vreme Sisačka dijeceza bila je pod Sirmiumom. Metropolu iz Sirmiuma preneo je Justinijan u svoju Justinijanu Primu, a sufraganska dijezeca Sisačka došla je pod Salonu, dakle od 732 pod Carigradskoga patrijarha. Kako Sisačka dijeceza nije nikada bila pod Aquilejom, a Ninska crkva je kao presbyterijanska osnovana pod jurisdikcijom Rima, ne će biti, da se Franački znaci i pojave ili Franačke osobe na teritoriji Ninske crkve imadu dovesti u vezu sa Aquilejom. Naprotiv te pojave i te osobe sa svojim Franačkim karakteristikama su samo posledica Ursove akcije, a u koliko nisu, onda su to pojave koje ne uključuju istovremeno i Aquilejsku jurisdikciju.

Odluka Karla Velikoga o razgraničenju nadbiskupije Salcburške i Aquilejske rekom Dravom nije mogla imati relacije sa Ninskom crkvom, jer je ona bila bez efekta i na samom terenu nekadanje Sremsko Panonske metropolije u Sirmiumu i Panonske dijeceze u Sisku, jer ove nisu nikada potpadale ni pod Salcburg ni pod Aquileju.

Tako se i u crkvenom pogledu u Žitiju Ursovom nalazi također važan podatak, jer se odatle u vezi sa natpisom na vratima crkve sv. Križa u Ninu razabire, kako je došlo do toga, da se je pri prelazu na hrišćanstvo u Ninu osnovala crkva pod papinom direktnom jurisdikcijom, što će vremenom i razvitkom stvari dovesti do otpora Grgura Ninskoga Rimskome kleru u Splitu, kad ovaj odluči posle povratka svoga Rimu od Carigrada (godine 923), da poništi ono, što je ekspedicijom Ursovom stvoreno.

HRONOLOGIJA URSA KONFESORA

U prvom prikazu Ursovog Žitija iznešeni su zaključci, koji se nameću već i iz samoga ekscerpta iz Žitija Ursova, kako ga je Šišić u svoju Povijest preneo. Kada se osmotri celokupni tekst toga Žitija ti zaključci postaju još nametljiviji, samo sa tom razlikom, što se po tome celokupnome tekstu Žitija Ursova dolazak Ursov u Dalmaciju možda mora pomaknuti za jednu godinu u natrag, jer po tome celokupnome tekstu Žitija Ursova njegov put u Dalmaciju izgleda da je po Karlu Velikom bio zasnovan, ne tek po zauzeću Istre, nego obratno, neposredno pre zauzeća Istre, ili, još bolje rečeno, Ursov put po tome celokupnome tekstu njegovoga Žitija izgleda da je bio zasnovan baš u vezi neposredno pretstojećega zauzimanja Istre.

Prema priopštenju prof. Fr. Bulića, koji je taj celokupni tekst Ursova Žitija zajedno sa primedbama obelodanio u »Bulletino di archeologia e storia Dalmata« pod naslovom Accessiones et correctiones all Illyricum sacrum del p. D. Farlati di p. G. Coleti (n. 12 a. 1903) taj celokupni tekst glasio bi ovako.

Ursius confessor ex nobili Francorum genere traxit originem, quem athuc lactantem quidam peregrinus matri praedixit futurum parricidam, sa smislom: Ursius konfesor beše iz jedne Franačke plemićke porodice, i, dok još beše na sisi, neki stranac proreče njegovoj materi, da će joj sin biti oceubica.

Cum vero adolevisset puer, annorum octodecim ad palatium Caroli Imperatoris accedens sive pedes sive eques adeo se strenue gerebat, quod armorum ductor creatus est, sa smislom: A kad dečak odraste, sa 18 godina primljen na dvor cara Karla, bilo to kao pešak, bilo to pak kao konjanik, tolikom se veštinom odlikova, da je postao vojskovođa.

Qui cum parentes aliquando visitaret, matrem prognostici memorem semper flentem inveniebat quae de lacrymis semper interrogata tandem dulcibus victa precibus filio causam propalavit, sa smislom: I kada god bi isti dolazio roditeljima u posetu, vazda bi nalazio majku u plaču zbog sećanja na proročanstvo, stalno ispitivana o razlogu svo-

jih suza, ona bude na posletku nežnim molbama sinovljevim toliko savladana, da mu poveri stvar.

Qui ut horrendum scelus declinaret, annorum viginti sex cum Cliente sodali Dalmatiam versus perrexerunt, ubi multos paganorum ab eorum rege missos, ut se Christianos caperent, trucidarunt, sa smislom: Na što on da bi izbegao tako strašan zločin, navršivši 26 godina svoga života, ode sa svojim drugom vazalom u Dalmaciju, gde oni pobiju mnoge od onih pogana, koji su od njihovoga vladara izašiljani da hvataju hrišćane.

Ad quorum vindictam rex exercitum parans per filiam admonetur, ut prius jubeat ipsos impune ad se accedere, et de eorum peregrinatione interroget, sa smislom: Opremajući vojsku, kako bi poginule osvetio, taj vladar bude od svoje kćeri nagovoren, da najpre naredi, da isti pristupe k njemu bez kazne i da ih ispita o njihovom putu.

Quo facto rex cum populo ab ipsis convertitur ad Dominum, et filiam unicam Ursio desponsavit cui postmodum ad regnum successit, sa smislom: Nakon što to bude izvedeno bude taj kralj zajedno sa narodom od njih preobraćen Gospodu i svoju kćer jedinicu zaruči Ursiu, koji ga docnije na prestolu nasledi.

Hoc autem pater per literas intelligens prognosticum peregrini non flocci faciens ad aulam filii se contulit, ubi datis indiciis a nuru suscipitur, et quia Ursius extra urbem venatum ierat, in proprio lecto cum sene et parvulo filio majoris gratia honoris se collocavit, sa smislom: Kada sve to njegov otac iz pisama razabra, ne osvrćući se na proročanstvo stranca, krene sinu svome na dvor, gde, nakon što pruži dokaze o sebi, bude od svoje snahe primljen, i, kako Ursio beše pošao u lov izvan grada ona se na spavanju smesti sa svojim mališanom i radi što veće počasti sa starcem u svoju postelju.

Sed ecce humani generis hostis sub ipsius cubicularii faciem regi denunciat, virum cum uxore concumbere, qui domum festinans patrem, filium et uxorem interfecit, sa smislom: Ali eto dušmanin ljudskog roda posluživši se vladarevim sobarom izvesti kralja o vanjskoj slici stvari, kako mu je neki čovek sa njegovom ženom legao u postelju, našto on odjurivši kući ubije oca svoga i sina i ženu svoju.

Quo cognito facti paenitens Romam perrexit, cui pro peccato ab Hadriano Pontifice adhibetur paenitentia, ut habitu peregrino Ecclesiam S. Mariae in monte Summano visitet nemini petens ubi sit, sa smislom: Prepoznavši, šta je uradio, ode pokajnički u Rim, gde mu za njegov greh bude od strane pape Hadrijana kao pokora određeno, da se kao hodočasnik smesti u crkvu Sv. Marije na brdu Sumanu, tako da niko ne zna, gde se on nalazi.

Qui invexum bullis remissionis recessit, et tandem, sepulchro Domini, monte Sina, et liminibus apostolorum visitatis, annuente Domino, Vicentiam applicuit, ed inde montes versus tendens populares

audivit dicentes, eamus domum quoniam nebulae circumdant montem Summanum, sa smislom: I on obezbeđen papinskim listinama o oproštenju greha otputuje i nakon što poseti Hristov grob, brdo Sinaj i krajeve Apostolskoga delovanja, stigne na posletku Božjim dopuštenjem u Vičencu, i kada odande krete prema gorama začuje kako ljudi iz puka govore, hajdemo kući oblaci su obvili brdo Summan.

Ad quorum verba B. Ursius genibus flexis Deo gracias agens Salzenam se contulit, oppidum per impium Ezelinum postea dirutum, ubi ab ancilla Oralda bis potum petens, et non impetrans, expiravit campanis ex semet ipsis personantibus et sic inventus est, Sanctus, cum bullis, cum baculo florenti, cui statim erecta fuit ecclesia, sa smislom: Na te reči Blaženi Ursije pavši na kolena zahvali Bogu i zaputi se u Salzenu, grad, koji je kasnije razorio bezbožni Ezelin, gde, tražeći dva puta bezuspešno od monahinje Oralde otrova, izdahnu uz zvuk zvona, koja su sama od sebe zazvonila. I tako bude pronađen, svetac, sa papinskim listinama, sa rascvetanim štapom, te mu bude odmah i crkva podignuta.

Quod intelligens Imperator cum ejus affinibus venerunt, ut asportarent corpus, et cum sublevare nequivissent, cum brachio et florido baculo redierunt, Ejus festiva dies colitur 25 V. Nonas maji, sa smislom: Saznavši to, dođoše imperator sa njegovim rođacima, da prenesu njegovo telo, ali, kako nije moguće bilo podići ga, vratiše se, ponevši sobom samo njegovu ruku i njegov rascvetani štap. Njegov svečani dan obdržava se 25 maja. Eto to bi bio celokupni tekst Ursijevog Žitija po priopštenju prof. Fr. Bulića.

Kao što se iz ovoga teksta vidi, morao je Ursius biti od nekog vrlo značajnog Franačkog roda, kada je već sa 18 godina bio primljen na dvor Karlov, a osim toga od ličnog značenja, kad je već sa 26 godina postao vojvoda tj. hercog. Na takvu osobu mogao je zaista lako pasti carev izbor za misiju. Teško je ne zaključivati tako, kad takav hercog kreće u tada daleki i nepoznati svet poganske Dalmacije. Za takav poduhvat u to vreme zaista ne bi bilo drugog objašnjenja, pa legenda o proročanstvu Ursija, dok je još bio na sisi, nije morala nastati tek kasnije, na osnovu njegovog tragičnog doživljaja, nego je mogla pratiti već i njegov za ono vreme bez sumnje misteriozan put, koji je u ostalom, ako je bio u misiji naređenoj od samoga cara, takav morao i biti, jer je bez sumnje morao biti poduzet u tajnosti. Protiv shvatanja o Ursovoj misiji, ali samo naoko, govori okolnost, što se u njegovom Žitiju ne spominje, da se je on vratio da referira o rezultatu svoje misije. Ali to samo na oko, jer neočekivani lični uspeh, kakav je bio Ursov koji ga preko noći stvara vladarevim zetom, a domala i vladarom, sam je po sebi dovoljan da nadomesti svaki referat. No i okolnost, da je za Ursov uspeh Ursov otac saznao iz njegovih pisama, pokazuje, da je mogućnost pismenog referata caru Karlu postojala, pa

Urso, našavši novu domovinu, nije ni morao da se vraća kući u Franačku radi referata onome, koji ga je u Dalmaciju poslao. U ostalom crkvena legenda onako, kako je gore izložena nije ni mogla imati ma kakvu drugu vest o Ursovom povratku, osim one o njegovom pokajničkom putu u Rim, već radi toga, što je crkvena legenda ceo Ursov put zasnovala na gore opisanom proročanstvu, radi kojega se je Urso u Dalmaciju sklonio i koja njegov povratak isključuje. Žitije Ursovo pisano samo sa crkvenoga gledišta nije moglo u opšte ni pomišljati na put Ursov natrag u Franačku radi referata caru Karlu, našto može pomišljati tek politička legenda odnosno tradicija. Gore je navedeno, kako iz celokupnog Žitija Ursovog izlazi kao verovatnije, da se put Ursov u Dalmaciju mora zamišljati ne posle Karlovog zauzimanja Istre, nego neposredno pre toga. Tako uzevši dobiva se znak, da je nekim načinom svakako Karlo bio izvešten o Ursovom potpunom uspehu, a taj znak sastojao bi se u tome, što je u takvom slučaju Karlo odmah nakon Ursova puta u Dalmaciju već iduće godine zaposeo Vizantiski posed između njega i vladara Dalmacije, Istru.

Prema tome ako u Ursovom Žitiju nema napomene o izveštaju Ursovom caru Karlu o uspehu njegove, Ursove, misije, onda se to može razumeti pre svega po tome, što je Ursovo Žitije jedna crkvena legenda a onda i po tome, što je, uzevši Ursov put sa godinom 787, posle Ursovoga puta car Karlo zauzeo Istru, što znači, da je Urso morao biti uspešan u osiguranju preduslova za to zauzimanje kao i da je car Karlo morao znati, da je Urso u svojoj misiji bio uspešan. Na oko dakle razumljiv prigovor o tome, kako u Ursijevom Žitiju nema ništa o njegovom izveštaju Karlu ne bi bio održiv, kad se uzmu u obzir navedene okolnosti.

I ako glede političke strane Ursijevoga pohoda u Dalmaciju u njegovom Žitiju nema ništa, ipak je ta religiozno crkvena legenda, takva, da se iz nje politička strana Ursijevoga pohoda pogotovo kada se celokupni tekst toga Žitija uzme u obzir sama od sebe nameće. Baš to što u Žitiju za političku stranu Ursove misije nema nikakvog objašnjenja kao i to, što sam pohod Ursov u Dalmaciju ima samo objašnjenje jedne crkvene legende, čini njegov pohod neverovatnim, pa je prirodno, da on postaje verovatan, čim se pretpostavi, da Urso nije putovao u Dalmaciju radi nekog proročanstva, nego za to, što mu je njegov vladar poverio jednu tako opasnu i tako važnu misiju.

Velika je oblast Karlove države bila u to vreme, pa je Urso mogao da se sklanja gde hoće tako reći po celoj Evropi. Njegov put u Dalmaciju sa svojim drugom vazalom tj. sa vojnom silom, koju u ostalom i samo Žitije Ursovo svojim sadržajem potvrđuje, po sebi je već više nalik na jednu političku misiju, nego na neko sklanjanje. A isto tako, onaj, koji se sklanja, svoj će boravak tajiti. Urso je pak, prema Žitiju pošao vladaru Dalmacije, što po sebi isključuje trajnu tajnost, a tu je

prihvatio takav obrt sudbine, koji svaku tajnost iz temelja dokida. Prirodno je, dakle, misliti, da put Ursov nije bio motiviran njegovim sklanjanjem, nego njegovom misijom, kada onoga časa, kad on sa svojom misijom uspe, sklanjanje prestaje. Naravno crkvena legenda nije u neprilici. Da se zbude ono što je Ursu još kao detetu proročeno, nužno je da prestaje sklanjanje, da bi se onda dogodilo ono, što se je dogodilo tj. da se Urso popne na prestol, kako bi mu otac ipak mogao doći u pohode. Fatalističko determinističko tumačenje događaja ne može doći u nepriliku.

I tako se vidi, da je pred upad u Istru caru Karlu bila upravo potrebna jedna takva osoba, kako legenda opisuje Ursa, koja će sa potrebnom vojnom silom otići do Karlovog budućeg suseda, da ovoga zadobije za prelaz na Karlovu stranu tj. za primanje hrišćanstva i Karlovog vrhovništva, što bi značilo ustanovljenje najblaže forme vazalstva ne ratom, nego kompromisom. Put dakle Ursijev bio je motivisan državno političkim razlogom.

Crkvena legenda, kojoj je pred očima samo jedna strana Ursovog uspeha tj. preobraćanje Dalmatinskoga vladara na hrišćanstvo našla je svoj razlog u legendi o proročanstvu. To znači, da bi se potreba cara Karla potpuno podudarala, što je fatum odredio hercogu Ursiusu da mora otići u Dalmaciju. Ta podudarnost Karlove potrebe i fatuma govori za to, da je Karlova potreba bila realnost, a fatum legenda. No pošto se to još bolje vidi, ako se malo iz bližega pogledaju one primedbe, koje su iznešene uz Žitije Ursovo, ne će biti na odmet te primedbe iz bližega i pogledati.

U njima se uzima kao godina rođenja hercoga Ursiusa godina oko 753. Ako je Ursius došao na dvor cara Karla sa 18 godina onda bi po toj godini rođenja Ursius došao na dvor cara Karla godine 771, a ako je krenuo sa 26 godina u Dalmaciju, onda bi taj put padao u godinu 778.

Pošto je papa Hadrijan I bio papom u Rimu od 772 do 795, to bi od 779 do 795 ostalo nekih 16 godina njegovoga papstva za sve ono što se je zbilo od dolaska Ursijeva u Dalmaciju. Verovatno je ta godina 753 kao godina rođenja hercoga Ursiusa i uzeta kao dosta rana godina, da ona onda omogući razmak vremena od 16 godina za sve ono, što se je od dolaska Ursijeva u Dalmaciju dogodilo. Samo naravno sve je to moguće uzeti po crkvenoj legendi i što se tiče uloge pape Hadrijana I u Žitiju Ursovom takav račun bio bi moguć. I sa gledišta crkvene legende ne bi mu bilo prigovora, kao ni tome da bi onda po takvom računu Ursijev put u Dalmaciju bio godine 779.

Ali, ako je pohod Ursijev bio u stvari političke naravi, onda postavljanje računa Ursove hronologije nije tako slobodna stvar, kao što je to po crkvenoj legendi. U tom slučaju postoji potreba da se pohod Ursijev kao politički pohod dovede u sklad sa političkim događajima.

U tom pogledu godina 779, kada je po tom računu Urso došao u Dalmaciju jeste doduše vreme kada je Karlo nakon zauzeća Pavije godine 774 ne samo Franački kralj, nego i kralj Langobarda i patricij Rimljana i sused Vizantiske Istre, ali ujedno stoji i to, da tu Vizantisku Istru zauzima Karlo tek 788. Prema tome godina 779 ne samo što nije vreme neposredno pred zauzimanje Istre, nego je dosta daleko, jer će od 779 do 788 proći još 9 godina.

Pohod dakle Ursija, koji bi po godini njegovog rođenja (753) bio godine 779 bio bi devet godina pre zauzeća Istre.

Ta godina 779 pretstavljala bi vreme između prvog i drugog boravka Karlovog u Italiji tj. između godine 774 i 781.

Ali te godine 779 Karlo u opšte nije boravio u Italiji. Kao godina političko diplomatskoga pohoda i misije Ursove u Dalmaciju ta godina 779 bila bi bez potrebnog atributa tj. bez istovremenog Karlovog boravka u Italiji.

Tek uzevši rođenje Ursijevo sa godinom 755 dobili bi za vreme, kada je Ursije navršio 26 godina i otišao u Dalmaciju godinu 781, koja ima takav atribut, jer je Karlo Veliki te godine po drugi put boravio u Italiji. Prema tome sa korekturom godine 753 na 755 dobili bi kao godinu diplomatske misije Ursove u Dalmaciju godinu 781. Što se tiče dakle potrebnoga atributa da misija Ursova sa svojom godinom odgovara jednoj godini, kada Karlo Veliki boravi u Italiji dobili bi kao takvu godinu godinu 781.

Ali pre nego što se i ta računica primi, mora se viditi, da li onda u opštem političkom stanju toga vremena postoje okolnosti, koje govore i za verovatnost političke misije Ursove u toj godini 781.

Odgovor na to je negativan. Prvo, od zauzimanja Istre ta godina još je uvek udaljena nekih 7 godina, a od prvog sukoba Karlovog sa Avarima 10 godina. Nadalje te 781 godine Karlo boravi u Rimu radi izravnanja nastalih opreka sa papom Hadrijanom I u pitanju opsega papinske države, odnosno u pitanju vrednosti onoga darovanja, koje je otac Karlov Pipin u Quierzy na Oisi učinio još papi Stefanu II. Prigodom toga drugoga boravka Karlovoga u Rimu 781 godine ta je stvar onda između Karla i Hadrijana I uređena i papa Hadrijan je te godine u Rimu pomazao i krunisao Karlove sinove. Kao što se vidi tu se ne pojavljuju nikakve okolnosti, koje bi govorile za potrebu Ursove misije u Dalmaciju. U toj godini Vizantija je u Istri sused Karlov posle njegovoga zauzeća Langobardije. Susedski odnosi između Karla i Vizantije moraju se smatrati kao vrlo dobri, kada u to isto vreme, kad se Karlo sporazumeva sa papom tj. te 781 godine dolaze u Rim Karlu izaslanici Vizantiske carice Irene, koja želi da isprosi ruku Karlove kćeri Rotrude za svoga sina Konstantina. Papa Hadrijan potpomaže te zaruke i Karlo pristaje. Prema tome, kao što se vidi u toj 781 godini niti je odnos sa Avarima već u kritičnoj fazi, niti su odnosi sa Vizantijom takvi, da bi

se tada moglo misliti na zauzimanje Istre i rat protiv Avara, što oboje tek daje motivaciju za Ursovu političku misiju. Može se dakle reći da u godini 781 ne postoje okolnosti, koje bi činile Ursijevu misiju verovatnom. Naprotiv, po postojećim za tu godinu okolnostima, ona je neverovatna pa bi za nju mogao govoriti samo fatum, koji nije vezan na nikakvu godinu.

Ako se dakle u primedbama spomenutim i navedenim u »Accessiones et correctiones« uzima kao godina Ursovog rođenja godina 755, po kojoj bi godina Ursijevoga pohoda bila godina 781, onda bi to bilo, kao što se vidi, neverovatno.

Naravno, još je manje verovatno, ako se za godinu rođenja Ursijevog uzme godina 753 po kojoj bi pohod u Dalmaciju bio 779, jer čim dalje unatrag od godine 781 neverovatnost može postati samo još sve veća. Godine 779 tj. između prvog i drugog Karlovog boravka u Rimu, Karlo je, postavši tek pre 5 godina Langobardski kralj, boravio kod kuće, pa se u to vreme ne pokazuju nikakve okolnosti, koje bi činile razumljivom Ursijevu misiju, osim naravno fatum, koji se može i u tu godinu smestiti.

Pošto su Langobardi uništili Vizantiski Ravenski exarhat, Karlo, kao naslednik njihov usled osvojenja Langobardije, kao kralj Langobardije i rimski patricije u to vreme nema nikakvog razloga za sukob sa Vizantijom, tim manje, što njegovo osvajanje Langobardije i na jugu ne samo na severu nije još bilo svršeno.

Prema tome godina Ursove misije moraće se računati sa onom godinom, kada se pojavljuju okolnosti, koje tu misiju čine razumljivom i verovatnom. I godina rođenja Ursova moraće se onda izračunavati 26 godina od te godine unatrag, a ne da se bez ikakva osnova samo aproksimativno uzima kao godina njegovog rođenja izvesna godina pa onda odatle računajući 26 godina unapred pronalazi godinu Ursova pohoda u vreme, kada za taj pohod nema motivacije, kao što je to slučaj u godini 781 a pogotovu u godini 779.

To znači, da će se okolnosti za motivaciju Ursove misije naći tek onda, kada se na političkom obzorju Karlovom, pojavi Avarska kriza i kada se odnosi sa Vizantijom tako pokvare, da postane razumljivo, da se Karlo, imajući u vidu svoj obračun sa Avarima, ne će na njih obaziрati, nego da će provesti za obračun sa Avarima potrebno mu zaposedanje Istre.

Pošto je Istra zaposednuta godine 788, to se kao godina za Ursovu misiju pojavljuje kao najverovatnija godina 787, što bi onda značilo, ako je Urso tada bio 26 godina, da je on na dvoru morao biti primljen 779 a rodio se 18 godina pre toga tj. 761. Prema tome godine rođenja Ursova 753 odnosno 755 ne bi bile održive, nego bi se morala uzeti godina 761. Tako bi iz razloga verovatnosti Ursove misije hronološki

se pokazivala računica po kojoj bi Urso bio rođen 761 došao na dvor Karlov 779, a otišao u Dalmaciju 787.

U drugoj primedbi spominje se Barbaranus tj. redakcija Ursovog Žitija od P. Franc. Barbarana »ex vetustissimo Ursianae vitae codice«, koju Šišić navodi kao mlađu od redakcije Verlo de Natalibus od 1493. Prema tome Barbaranusu, a koji to vadi iz kodeksa Bischazianskoga Ursova mati je i sama i bez stranca znala, šta čeka njenoga sina, u čemu Barbaran samo onda nalazi još više verovatnosti za strančevo proročanstvo. To je detalj, koji spada na religioznu crkvenu legendu. Za pitanje političkoga značaja Ursova pohoda u Dalmaciju on je irelevantan.

No, ta druga primedba važna je iz drugog razloga. Ona spominje kao izvor Barbarana kodeks Bischazianski (ex codice Bischaziano) a taj kodeks, kao što će to malo niže dole pokazati primedba broj 7 imade detalj koji je za političko značenje Ursovoga Žitija od velike važnosti.

U primedbi broj 3 iznosi se mišljenje Henscheniusa (to je bolandista Henschen) o neoriginalnosti legende o Ursovom Žitiju, koja bi imala biti kovanica po Žitiju Sv. Julijana »Hospitatora«. U primedbi se sa tim mišljenjem polemiše i ističu se razlike između jednoga i drugoga Žitija, Ursovoga i Julijanovog. Pošto se i taj detalj tiče crkvene legende, a ne političkog značaja Ursovoga Žitija, nema razloga sa tom primedbom ovde se pobliže baviti.

U primedbi broj 6 spominje se kako Barbaranus Ursovom drugu daje ime Klijent. Takvo shvatanje ne će odgovarati. Cum Cliente sodali možda zavodi radi pisanja reči Cliente velikim slovom na pomisao, da je to ime, ali stvarno cliens, — clientis, dakle cum cliente, znači, a naročito u Galiji i Germaniji još od Rimskoga vremena vazala, kao što se to vidi u Cezara i Tacita (arhaični oblik cluens) dok reč sodalis znači drugarski, prijateljski, dakle cum cliente sodali sa prijateljskim ili drugarskim vazalom. Ursius je dakle pošao u Dalmaciju ne sa drugom, koji se je zvao Klient, nego sa drugom, koji je bio njegov klijent, vazal.

I sad dolazi nagoveštena primedba broj 7 sa nagoveštenim za političku stranu Ursijevoga života značajnim detaljom. Taj detalj je za to od važnosti, jer on potvrđuje i osvetljuje sve ono, što se je kao zaključak već samo na osnovu samog Šišićevog ekscerpta iz Žitija Ursovog nametnulo tj. da je put hercoga Ursiusa u Dalmaciju morao biti diplomatska misija, poverena od cara Karla, pred njegov obračun sa Avarima, a da je mistično okultni motiv sa proročanstvom ili tek docnija legenda za ekskulapciju Ursijeve odgovornosti ili istovremena legenda za prikrivanje pravoga razloga njegovoga puta. Iz okolnosti samoga događaja izlazilo bi naravno da je legenda o Ursijevom fatumu nastala tek posle toga.

Ono što je politički u toj primedbi broj 7 važno, jeste to, da kodeks Bischazianski po toj primedbi sadrži vest da je hercog Ursije pre svoga polaska u Dalmaciju bio pozvan od cara Karla u Italiju i da je tek nakon toga svoga puta u Italiju, gde se je naravno sastao sa carem Karlom, otišao u Dalmaciju.

To bi značilo da vest u kodeksu Bischazianskom upućuje na diplomatsko političku misiju Ursovu, jer po toj vesti nije hercog Urso bežao od fatuma ili eventualno radi fatuma on potražio cara Karla u Italiji, da se možda sa njim oprosti, nego je car Karlo bio taj, koji je hercoga Ursa pozvao u Italiju i tek posle toga dolazi do puta hercoga Ursa u Dalmaciju. Slika stvari, koja proizlazi na taj način iz kodeksa Bischazianskoga jeste ta kao da Ursije nije ni mislio na Dalmaciju, nego kao da je za to saznao tek onda, kada ga je car Karlo u Italiju pozvao i u Italiji mu tu važnu misiju poverio.

Ta vest kodeksa Bischazianskoga o pozivu Ursijevom u Italiju od cara Karla, a pre njegovoga puta u Dalmaciju čini, da se crkvena legenda razilazi, a zgušćava se slika političke Ursijeve misije.

Tako taj kodeks Bischazianski potvrđuje ono, što se je već na osnovu Šišićevog ekscerpta nametnulo te time usled kodeksa Bischazianskoga Žitije Ursovo sa njegovim političkim značenjem stoji pred čitaocem u dovoljnoj jasnoći.

Po kodeksu Bischazianskom mogu se događaji rekonstruisati.

Ursije iz visokog Franačkoga roda, verovatno hercoškoga, obzirom na reč o vazalu, dolazi sa 18 godina na dvor Karla I, tada još kralja, gde se kao vojnik u svakom pogledu toliko odlikuje, da postaje vojvoda, hercog u koliko to već nije po rođenju bio. Kada mu bude već kao vojvodi i hercogu 26 godina pozove ga Karlo I, koji je tada boravio u Italiji k sebi. On otputuje u Italiju na taj sastanak sa Karlom i posle toga sastanka on se nalazi sa svojim prijateljem i drugom vazalom, dakle sa izvesnom vojnom silom u Dalmaciji i onda dalje sve onako kako kaže Žitije Ursovo po Verlu de Natalibus.

Slika Ursijevog Žitija na osnovu kodeksa Bischazianskoga postaje jasna u smislu njene diplomatske misije sa tako sretnim ličnim početkom, političkim uspehom i tako nesretnim ličnim svršetkom. Ta slika nema nikakve potrebe za unosom bilo kakve fatalističke determinacije, do koje verovatno naknadno posle događaja dolazi za to, što je Ursius Caroli missus bio ujedno i regis Dalmatiae confessor. Radi lične tragedije domogla se je crkvena legenda jednog političkog historiskog događaja. Interes cara Karla pokazuje već i sam kodeks Verlo de Natalibus sa vestima o dolasku Ursijevom na dvor Karlov, o promaknuću Ursa na vojvodu i o dolasku cara Karla, tada već cara a ne više kralja, u Vičencu radi prenosa Ursova tela u domovinu. Taj interes koji se naročito ogleda u ovoj poslednjoj vesti, biva po kodeksu Bischazianskom još razumljiviji, jer se iz njega ispostavlja ogromna

usluga caru Karlu, koju mu je hercog Ursije tako uspešno učinio. Ali zaključci iz Šišićeva ekscerpta potvrđuju se kodeksom Bischazianskim, ne samo glede političkog značenja Ursijevog Žitija, nego i glede njegove hronologije.

Ne donoseći Šišićev ekscerpt ništa o sastanku hercoga Ursija sa carem Karlom u Italiji, a pre Ursovoga puta u Dalmaciju, on je nametao zaključak, da je Ursov put u Dalmaciju morao uslediti nakon zauzeća Istre od strane cara Karla tj. godine 788 radi toga što te godine a zauzećem Istre car Karlo postaje sused rexu Dalmacije. Kod obrazloženja toga zaključka razlozi su opširnije navedeni.

Sa vešću u kodeksu Bischazianskom o sastanku Ursa i Karla u Italiji, a pre puta Ursova u Dalmaciju, ti zaključci su potvrđeni, ali sa tom hronološkom izmenom, da je put Ursov u Dalmaciju mogao biti i kratko vreme pre toga, neposredno pre zaposedanja Istre tj. još u godini 787.

Zna se za četiri boravka Karlova u Rimu, a to znači i u Italiji, jer je svaki boravak Karlov u Italiji bio u Rimu, a to su godine 774, 781, 787 i 800.

Potonja godina 800 ne dolazi u obzir, jer jedno lice iz Žitija Ursovoga, papa Hadrijan I od godine 795 nije više na životu. Ostaju samo godine 774, 781 i 787.

Godine 774 osvojenjem Pavije Karlo je tek tada osvojio Langobardiju i postao sused sa Vizantiskom Istrom. Takvi odnosi sa Vizantijom traju još i godine 781, pa čak i, kao što će se odmah videti, 787.

Te godine boravi Karlo u Rimu, jer ga još ne priznaje kao Langobardskoga kralja Langobardski hercog Arichis u Beneventu, zet godine 744 pobeđenog i zarobljenog Langobardskog kralja Desideriusa. Karlo za to boravi u Rimu, da ga na to priznanje prisili oružanom akcijom i on uspe protiv Arichisa i prinudi ga na priznanje i pokornost. No tada se je ispostavilo, da je Arichisa podupirao Vizant, verovatno na intervenciju Desiderijevog sina Adalgisa, koji se je tamo sklonio. Usled toga budu odnosi sa Vizantijom toliko pokvareni, da se razvrgavaju zaruke Karlove kćeri Rotrude i Konstantina, sina Vizantiske carice Irene, sklopljene pre šest godina tj. 781.

Tako dakle za Ursovu misiju ne daje podloge godina 781, nego tek godina 787. Kako su nesuglasice sa Avarima počele još 782 tj. još pre 5 godina verovatno je bilo Karlu godinu dana pre zauzimanja Istre jasno, da ga čeka obračun sa Avarima, tim pre, što u tu 787 godinu spada i to baš za vreme boravka Karlovoga u Rimu i razračunavanje sa nepokornim Bavarskim hercogom Tassilom koji se je tu u Rimu doduše Karlu pokorio, ali verovatno samo prividno, kada još te iste godine dolazi do oružane akcije protiv toga Tassila. Isti se je pre boja opet pokorio, ali je ipak već iduće godine 788 na saboru u Ingelsheimu osuđen radi nepokornosti. Taj Tassilo služio se je u svom otporu caru

Karlu sa Avarima, što je naravno samo povećavalo Karlovo uverenje o neizbežnom sukobu sa Avarima. Tako je godine 787 car Karlo u Rimu mogao gledati pred sobom dva neprijatelja i Avare i Vizant, što znači da je morao imati u vidu pre svega zaposedanje Istre, koje je već iduće godine 788 izvršio. Sa zaposedanjem Istre pak Karlo će postati sused vladaru Dalmacije. To znači da je morao pomišljati i na to, kako će se taj njegov budući sused u tom času još sused Istre, držati, ako Karlo krene da Istru zaposedne. Za to je, pošto jedino godina 787 daje podlogu za političku misiju Ursovu u Dalmaciju, vest kodeksa Bischazianskoga o putu Ursovom caru Karlu u Italiju te 787 godine vrlo važna, jer potvrđuje, da je Karlo neposredno pre zaposedanja Istre morao poslati hercoga Ursa vladaru Dalmacije verovatno sa ultimatumom, da vladar Dalmacije imade Karlu pružiti sigurnost, ako ne će, da Karlo sebi tu sigurnost pribavi oružjem, kao što se to iz efekta Ursijevoga puta zaključiti može.

Kao što se vidi tek kodeks Bischazianski osvetljuje u dovoljnoj meri Ursovu misiju, jer kada je Karlo zvao Ursija u Rim odnosno u Italiju, što je kao što se vidi moglo biti samo 787, dakle pre zaposedanja Istre, onda je verovatnije, da je Ursije Karlov ultimatum nosio u Dalmaciju još pre zaposedanja Istre nego tek posle zaposedanja Istre.

Na osnovu Šišićevog ekscerpta, koji ne spominje kodeks Bischazianski na takav ultimatum Karlov može se zaključivati samo za godinu 788 tj. samo za vreme nakon zaposednuća Istre.

Kodeks Bischazianski donoseći vest o pozivu Ursovom u Italiju caru Karlu još pre zaposedanja Istre tj. u godini 787 menja stvar na toliko, što se na osnovu te vesti pokazuje verovatnijim put Ursov u Dalmaciju, još pre zaposedanja Istre sa ultimatumom baš radi toga zaposedanja.

Tako bi iz kodeksa Bischazianskog proizlazilo, da je Karlo doduše bio odlučio krenuti dalje na istok, ali da je to počeo tek onda, kada je dobio vest o uspehu svoga ultimatuma tj. da je na intervenciju Ursovu vladar Dalmacije primio i hrišćanstvo i Karlovo vrhovništvo.

Istina je, da je put Ursijev mogao biti i tek nakon zauzimanja Istre, radi osiguranja Karlovoga u pogledu njegovoga susedstva, ali sastanak Karla i Ursija u godini 787 čini verovatnijim put Ursija u Dalmaciju za tu 787 godinu.

Ako dakle godina 800 otpada a limine, a godine 774 i 781 ne daju ni najmanju podlogu za Ursovu diplomatsku misiju vladaru Dalmacije, onda ostaje samo ta godina 787, koja je kao što se vidi toliko puna podloge, kad su se zaista car Karlo i hercog Urso tada sastali i kada je zaista do te misije i došlo, kao što pokazuju obadva kodeksa Ursovoga Žitija.

Ali kod toga postoji još jedan važan momenat u toj godini 787. Hercog Urso ne biva odaslan od Karla iz Franačke, nego tek iz Rima,

a u Rimu je papa, a hercog Urso je i politički missus i regis confessor u Dalmaciji, a uspeh njegove misije nije samo vrhovništvo cara Karla nad Dalmacijom, nego i hristijanizacija Dalmatinskoga dvora, što dovodi do presbyterijanske crkve na drugoj obali Jadrana pod direktnom jurisdikcijom Rima.

Ima pravo kodeks Bischazianski, kad smatra da je dovoljno navesti, da je hercog Urso sa dvora u Franačkoj pozvan od cara Karla u Rim. Sporazum između Karla i pape kao pretpostavka i predradnja Ursovoj misiji sledi već sam po sebi iz same te vesti. Ostala bi samo još praznina o načinu pojave prvog sveštenika u Ninu. Izračunavanje Ursijeva žitija od godine 753 kao godine njegovora rođenja, pa onda dalje njegova godina 771 i 779 pretstavljaju aproksimativnost.

Po kodeksu Bischazianskom hronologija Ursijeva može se izračunati samo tako, da se kao vreme kada je on bio 26 godina uzme godina 787, što daje računajući unatrag primanje Ursija na dvor cara Karla 779, a njegovo rođenje godine 761. Pošto je godina 800 otpala, onda bi mogle postojati samo tri računice za račun unatrag tj. 774, 781 ili 787 koje su godine boravka Karlova u Italiji, a prema kodeksu Bischazianskom put u Dalmaciju mora padati u vreme Karlovoga boravka u Italiji.

Sa godinom 774 Urso bi se onda rodio 748, došao na dvor 766, a otišao u Dalmaciju 774. Sa godinom 755, jer se i ta godina koncedira kao godina njegovog rođenja on bi došao na dvor 773, a otišao bi u Dalmaciju 781. Naposletku u trećem slučaju računajući od godine 787 Urso bi se rodio 761, došao Karlu na dvor 779 i pošao u Dalmaciju 787.

Kao što se vidi prema kodeksu Bischazianskom, pošto za boravak Karlov u Italiju postoje samo spomenute tri godine, računica hronologije Ursove ne može biti aproksimativna, nego se čitalac mora odlučiti na jednu od tih godina. U tom pogledu odluka može pasti samo na onu godinu koja može sadržavati podlogu za Ursovu diplomatsku misiju.

Kao što se vidi to može biti samo godina 787.

U primedbi pod br. 8 postavlja se pitanje, koje bi to mesto Dalmacije moglo biti, u koje je Ursije stigao. Primedba kaže, da izražaj rex u to vreme može odgovarati samo Avarskome kaganu u Panoniji, pošto ta primedba drži, da je Dalmacija, kada je Urso došao njenom vladaru, već bila pod Karlovim vrhovništvom. Samo sa hrišćanstvom da je slabo stajalo, jer, i ako je prelaženje počelo još 608 hristijanizacija da je tu provedena tek 831. U Dalmaciji da je mogao biti samo u smislu Porphyrogenita toparch, pa je Ursu trebalo toga Dalmatinskoga toparcha zadobiti.

Ta primedba, kao u ostalom i druge primedbe i drugih historičara ne kaže, kada i kako je tu već 788 bila protegnuta vlast Karlova, tj. kako je Dalmacija od Karla bila zadobijena.

Kao što se vidi u toj primedbi se u stvari anticipira Ursov politički uspeh.

Slično je i sa hristijanizacijom, koja je imala početi u Dalmaciji još 608, a ipak u vreme Ursija Dalmacija nije još bila hrišćanska.

Kao što se iz Ursovoga Žitija vidi o tome svemu ne može biti govora, kada su hrišćani po njegovom Žitiju još u vreme njegovoga dolaska bili slobodno lovište pogana, radi čega je i sam Ursije morao doći sa vojnom silom i malo nije upao u pravi boj sa poganima. Takvo stanje isključuje već postojeće hrišćanstvo i već postojeće Karlovo vrhovništvo, jer bi u potonjem slučaju vladar Dalmacije Ursija od početka svesrdno primio a ne, da nije bilo njegove kćeri, što u malo nije celu ekspediciju pobio.

Po Ursijevom Žitiju Dalmacija je u času Ursijeva pohoda država nezavisna, u najvećoj meri poganska, sa svojim poganskim vladarom kod kojeg tada pre dolaska Ursijevog po Ursijevom Žitiju ne može biti govora ni o Karlovom vrhovništvu ni o hrišćanstvu. Naprotiv baš za to, što je to tako, za to i dolazi do Ursijeve misije. Protivni zaključci samo pokazuju, kako se je teško po samoj crkvenoj legendi snaći i glede pravog značaja Ursijevog puta i glede njegove hronologije sve dok se u njegovoj legendi ne prepozna jedan političko historiski događaj.

Za to se u primedbi broj 8 Ursijeva politička misija sa vojnim osiguranjem pretvara u nenaoružanu posetu dvojice ljudi u Franačku vazalsku državu, gde dolazi samo radi mržnje na Franke do atentata na Ursija, koga čak kodeks Barbaranus prikazuje kao optuženika na optuženičkoj klupi radi povrede poganskih idola.

Do takvih stvari dolazi za to što se Ursije gleda samo kao konfesor. Međutim stvar stoji obratno. Ursije je morao ići u Dalmaciju da dalmatinskoga vladara pridobije ne za hrišćanstvo, nego za Karla i hrišćanstvo.

Intervencija vladareve kćeri biće verovatno legenda po kasnijoj ženidbi. Ako se dakle pita, kuda je u Dalmaciju mogao doći Urso, onda je odgovor na to da je mogao doći tamo, gde se pokazuje prva posledica njegovoga delovanja. Sa čitanjem natpisa na crkvi Sv. Križa u Ninu u smislu GLORIA DEO, ta prva posledica pokazuje se u Ninu, dakle Urso je morao doći poganskom vladaru u Nin godine 787 i zadobiti ga za Karlovo vrhovništvo i preobratiti ga na hrišćanstvo.

Koliko god se Žitije Ursovo i njegov dolazak u Dalmaciju pomoću kodeksa Bischazianskoga može vremenski opredeliti, toliko je teško to isto postići u pogledu dolaska njegovoga oca, jer je taj dolazak kroz svo vreme od godine 787 pa sve do smrti pape Hadrijana I 795 dakle kroz osam godina moguć.

Dolazak Ursov njegov jedan i drugi uspeh, njegova ženidba, njegov sin, njegovo stupanje na presto, dolazak očev, njegov tragični

čin, njegov pokajnički put u Rim, sve je to moglo biti tek u vremenskom razmaku od godine 787 do godine 795.

Sama tragedija Ursova naravno nije ništa neverovatno. Neprilično za crkvenu legendu vest, da je otac ipak došao sinu, rešava kodeks Verlo de Natalibus sa rečima prognosticum peregrini non flocci faciens tj. kako se otac Ursov naprosto na proročanstvo nije osvrtao. Naravno da tu sama legenda dolazi u protivrečnost sa svojom verovatnosti. U stvari pošto proročanstva nije bilo, otac je verovatno kao i cela Franačka saznao, šta se je zbilo i pohrlio da vidi svoga tako uspešnoga sina. I to kako je snaha primila svekra može se razumeti time, da je htela da iznenadi muža koji je bio u lovu. Nije ona primila nepoznatog čoveka, jer Žitije kaže ubi datis indiciis a nuro suscipitur tj. otac se je legitimisao sa dokazima, a bio je senex, starac. Ako ga je počasti radi metnula spavati u kraljevskoj ložnici, onda je to sasvim razumljivo kad se radi o kraljevom ocu, a to je ujedno i iznenađenje za njega, kad se iz lova vrati pa nađe svoga oca u svojoj kući kao gosta.

U ostalom, da se je radilo o iznenađenju, vidi se najbolje već iz toga, što ni sam poverljivi Ursijev sluga nije znao o kome se radi, pa je svojom denuncijacijom celu nesreću skrivio. Na njegovu prijavu Urso je verovatno u najstrašnijem besu odjurio kući. Urso je bio Franak, a to vreme od 787 do 795 nije baš tako jako daleko od vremena strašnih Merovinga.

Žitije dakle takvo kakvo je nije ni malo neverovatno po svom sadržaju kao nesretni slučaj.

Prema primedbi broj 22 uzima se na podlozi kodeksa Bischazianskoga, da je Ursije kao pokajnik umro godine 800, kada je sam car Karlo došao po njegovo telo. To je godina četvrtoga dolaska Karlovog u Rim, kada ga naslednik Hadrijana I papa Leon III (795 do 816) kruniše za cara u Rimu. Nadalje se uzima, da je Ursije pre toga 12 godina bio na putu po svetim mestima. Prema tome bi onda početak Ursijeve pokore padao još u godinu 788, dakle i odlazak iz Dalmacije u to vreme. Naravno za takvu hronologiju nema podataka, ali vest kodeksa Bischazianskoga o smrti Ursija godine 800 ne bi morala ništa menjati na gore izvedenoj hronologiji Ursijevoj, jer se je u te dve godine tj. 787 i 788 moglo zbiti sve ono, što sadrži Ursijevo Žitije. On je mogao 787 biti oženjen i 788 već imati sina. Prema tome moguće je da je car Karlo došao u Vičencu po smrtne ostatke Ursove godine 800. Kao što se dakle vidi sve zajedno pokazuje i mogućnost i verovatnost Ursijevoga Žitija. A na ozbiljnost toga Žitija može se zaključiti iz toga, što se na svršetku primedaba među onima, koji su se Ursijevim Žitijem bavili navode već spomenuti Verlo i Petar de Natalibus kao i Bischaza, Barbaran, Henschenius, Ferrarius, Flaminius Cornelius, a navodi se i stari kalendar iz godine 1618 sačuvan u crkvi Vičence, iz koga proizilazi kao Ursijeva festiva dies dan 10 maja. Ta godišnja svetkovina Ursijeva prema primedbi 25 obdržavala se je do u XVII stoleće, jer je papa Urban VIII (1623 do 1644) izdao generalnu odredbu, da se ne mogu obdržavati svetkovine onih svetaca, kojih se imena ne nalaze u Rimskom Martirologiu, osim, ako ih papa odobri.

Naposletku se u spomenutim primedbama prenose natpisi, koji su se o Ursiju sačuvali. Kao što se iz Verlovog, odnosno iz de Natalibus kodeksa vidi, Urso po svršetku svoga putovanja po svetim mestima nije svršio na brdu Summanu. Došavši u Vičencu i krenuvši tamo, on je smatrao za putokaz proviđenja, kada je putem od ljudi iz naroda čuo, kako se vraćaju kući za to, što je brdo Summan obvijeno maglom, što je po primedbi broj 19 značilo vremensku nepogodu. Za to je Ursije otišao u grad Salzenu, gde je svoj život završio. U jednom natpisu taj grad, gde je spomen na Ursija ostao trajno sačuvan, spominje se imenom.

Pošto je Ursijevo telo godine 1618 iz jedne crkve preneseno u drugu, to na prvobitnom mestu stoji natpis: Sepulchrum primum ubi conditum fuerat Corpus S. Ursii natione Galli, Dalmatiae regis. Ovaj natpis značio bi, da se je uspomena na Ursija kao vladara Dalmacije sačuvala kroz 800 godina, jer natpis nastavlja: qui ad coelum migravit anno DCCC.

U onoj drugoj crkvi kuda je Ursije prenešen, a koja nosi njegovo ime nalazi se natpis: In hoc altari piorum elemosynis erecto Deoque Opt. Max. et S. Ursio dicato ejusdem corpus ex vetusto sepulchro solemni pompa, Resp .... decorandu curavit MDCXVIII, kao i stihovi, koji glase: »Gallia prima solo, solio Dalmatia regis At Salzena polo me mea sola dedit. Fr. Phillipus Aleanti Ord. Min. Concionato Anno MDCXXI«.

Kao što se vidi u ova dva stiha nalazi se zapravo najkraće Ursijevo Žitije. Prva ga je Galija dala suncu, Dalmacija kraljevskom prestolu, a njegova Salzena nebu. Zanimljivo je kod ta dva stiha, da je njihova kratkoća tolika da nije bilo mesta za Ursija konfesora, ali je ipak bilo mesta za Ursija vladara i ako tako kratkotrajnog i tako nesretnog vladara Dalmacije.

Spomenute primedbe završavaju time, da se dozvolom pape slavi svetkovina Ursijeva svake godine u maju i novembru, što znači, da je dozvolom pape Ursije izjednačen kao da se nalazi u Martirologiju.

Sve je ovo bilo potrebno navesti da se vidi, koliko je bio razumljiv utisak, koji se dobiva o Ursiju kao političkoj osobi, već na osnovi samoga Šišićevoga ekscerpta Ursijevog Žitija.

U vezi natpisa na crkvi u Ninu stajao bi ovim načinom pred čitateljem hronološki opisan tragičan život onoga, ko je prvi u Dalmaciju doneo hrišćanstvo i Franačku vlast. Usled toga može se uzeti, da se akta S. Ursii ispostavljaju kao relevantna stvar za historisku nauku. To će biti verovatno i razlog, što su se prema poslednjoj primedbi njima bavili i Pignatelli tom IV consult 42 i Mabillonius de studiis Monast.

cap. 8 kao i Lambertinus lib. 3 de Canonis cap. 9 i Bollandi u predgovoru ka tomu 1 januaria cap. 3 § 4.

Žitije Ursovo kako je sačuvano sasvim bi odgovaralo natpisu na crkvi sv. Križa u Ninu, jer objašnjava prenos hrišćanstva u Dalmaciju u godini 787 i to u onom smislu, kako su krštenja pogana u glavnom i vršena, ex aula regia. Prema tome procena stručnjaka, da je crkva sv. Križa u Ninu morala biti podignuta oko godine 800 nalazila bi u Žitiju Ursovom svoju potvrdu. Knez Višeslav pak, čije ime je sačuvala krstionica u Museo Correr u Veneciji, sada u Zagrebu, koja se krstionica ceni nekako na isto vreme, mogao bi onda biti prvi slavenski župan ili knez posle Ursija tj. u vremenu odmah posle 788. Tako bi iz Ursovog Žitija u vezi sa natpisom na crkvi u Ninu proizlazilo, kako je došlo do toga, da je Dalmacija tj. teritorij od Istre do Cetine došla bez rata i bez boja u vazalski položaj prema Franačkom kralju odnosno ubrzo posle toga Rimskom imperatoru. A ujedno bi iz Žitija Ursovoga proizlazilo, kako je došlo do toga, da je taj teritorij i pored odredbe Vizantiskoga cara Lava XIII Isauriskoga iz godine 732 primio sa hrišćanstvom direktnu papinu jurisdikciju. Jedno i drugo, Karlovo vrhovništvo i papina jurisdikcija pokazuje, da taj teritorij od Istre do Cetine godine 787 nije bio ni Vizantiski ni hrišćanski, nego da je pretstavljao jedan samostalni teritorij, na kome su tada živeli nehrišćani.

Tako bi Žitije Ursovo osvetljavalo stanje u Dalmaciji u godini 787, jer, kad je Dalmatinski vladar mogao primiti hrišćanstvo i Franačko vrhovništvo, znači da je u oba pravca bio nezavisan. Za to i vidimo da usled sklopljene nagode između Karla i vladara Dalmacije Karlo iz Istre nije išao dalje na jug. To pak potvrđuje, da je određujući Ursovu misiju morao misliti na Avare kao svoje protivnike sa kojima će morati ratovati, dok je spomenuti teritorij od Istre dalje na jug morao biti za njega važan samo kao osiguranje desnoga boka za njegovu akciju protiv Avara.

Dalmatinski gradovi, da li pod Vizantskim vrhovništvom ili autonomni, za njega nisu bili relevantni, a isto tako ni kopneni teren ispod Cetine i za to Karlo od sporazuma i nagobe sa vladarom Dalmacije tj. sa vladarom teritorija od Istre do Cetine nije išao dalje, premda je mogao, pa je zapravo na osnovu nagode, koju mu je herçog Ursije svršio, stvoren modus vivendi sa Vizantom, na kom osnovu će se docnije i formalni ugovori između Franaka i Vizanta sklapati.

Ovakav rezultat pregleda celokupnoga teksta kodeksa Verlo de Natalibus, kao i pregleda primedaba istome, na osnovu drugih kodeksa, a naročito Bischazianskoga, ne bi imao na sebi zapravo nikakve neverovatnosti u stvarnom pogledu. Neverovatnost bi postojala samo u vremenskom pogledu, jer i ako je to moguće, ipak je teško uzeti, da se je u dve godine tj. u godini 787 i 788 moglo desiti sve ono, što ti kodeksi

od sastanka Ursova sa carem Karlom u Italiji pa do puta Ursova papi Hadrijanu I u Rim na pokoru, donose. Sastanak Karla sa Ursom u Rimu, odlazak Ursov u Dalmaciju, obraćenje vladara Dalmacije u hrišćanstvo i Franačko vrhovništvo, Ursova ženidba, rađanje Ursovoga sina, smrt Ursovoga tasta, uspon Ursija na prestol Dalmacije, dolazak Ursijevog oca, pogibija cele Ursove porodice u Dalmaciji, sve to zajedno u roku od dve godine zaista je dosta neverovatno.

Ali treba uzeti u obzir, da tu neverovatnost stvara samo navod, da je Ursije umro godine 800 a pre toga 12 godina putovao po svetim mestima. Tih 12 godina od godine 800 unatrag računajući onda određuju, da se je sve to, što se je zbilo pre tih 12 godina zbilo u godini 787 i 788.

Taj navod o dvanaestogodišnjem putovanju Ursijevom jeste dakle onaj momenat koji stvara tu neverovatnost za te dve godine 787 i 788. Taj navod od 12 godina zapravo sve opisane događaje stešnjuje na vremenski prostor od dve godine.

Zar nije onda opravdano postaviti pitanje ne o neverovatnosti tih dviju godina nego verovatnosti tih 12 godina i to već za to jer, kao što se vidi, progresivnim umanjavanjem toga vremena od 12 godina raste verovatnost Ursijeva Žitija. Pošto pak to Ursijevo Žitije radi smrti pape Hadrijana I ne može ići dalje od godine 795, to se pitanje o vremenu Ursijevoga putovanja zapravo sužuje na vremenski prostor od 787 do 795 godine. To znači ako je on godine 800 došao u Vičencu, da onda ne bi bilo sumnje o tome da je bar 5 godina proveo na putu po svetim mestima tj. da je bio na putu od godine 795, što je krajnja gornja granica za početak Ursijeve pokore, pa sve do godine 800.

Prema tome ne postavlja se pitanje da li je Urso od 795 do 800 mogao biti na putovanju po svetim mestima. Pitanje se postavlja koliko bi na takvo putovanje moglo otpasti od onoga vremena koje je razgraničeno sastankom Ursija sa carem Karlom u Italiji 787 i smrću pape Hadrijana I 795 tj. pitanje se postavlja samo u tome pogledu, da li je i koliko i od toga vremena još Ursije proveo na putu. Sa računom od 12 godina značilo bi da je bio na putu preko tog vremena još 5 godina. Pitanje se dakle postavlja glede tih 5 godina jer je to zaista bilo 5 godina ili manje. Progresivno sa umanjenjem vremena od tih 5 godina raste verovatnost Ursijevog Žitija i u vremenskom pogledu. To znači, ako je Ursije išao u Rim papi Hadrijanu I na pokoru ne 788 nego 789 ili 790 ili 791 itd. da se svakom tom godinom verovatnost Ursovog Žitija toliko raste, da posle ovih navedenih godina pitanje dalje ne bi trebalo ni postavljati.

Prema tome tu se sukobljavaju u vremenskom pogledu dve verovatnosti, verovatnost Ursijevog Žitija u dve godine i verovatnost njegovoga puta po svetim mestima kroz 12 godina, pošto u stvarnom pogledu Ursijevo Žitije ne bi imalo neverovatnosti. To govori protiv

verovatnosti dužine trajanja njegovoga putovanja po svetim mestima, tim više, što ono, što se u Ursijevom Žitiju kao putovanju po svetim mestima navodi u stvari ne pretstavlja ništa drugo, nego naprosto put u Palestinu, put na grob Hristov, put na brdo Sinaj i put u mesta gde su Apostoli živeli. I u ono vreme o kome se radi, vreme za takav put i povratak sa tog puta od 12 godina jeste po sebi neverovatno, tako da takav neverovatan razlog ne može biti smatran dovoljnim, da može, kada je već on sam neverovatan stvarati vremensku neverovatnost Ursovog Žitija. Naprotiv ta neverovatnost upućuje pre na to da se tu, pošto se radi o crkvenoj legendi, zapravo nalazimo pred onakvom istom aproksimacijom, kakva je uzeta u pogledu Ursijeve hronologije. S toga ćemo moći sa osnovom pretpostaviti da je Ursijev put po svetim mestima morao trajati mnogo manje vremena nego navedenih 12 godina, tako da se u razmak od 787 do 800 godine može sa verovatnošću smestiti sve ono, što donosi Žitije Ursovo, od primanja njegove misije, pa do njegove smrti.

PORFIROGENIT

PORFIROGENIT

(O P Š T E)

U Istoriskom Časopisu Srpske Akademije Nauka Knjiga II Beograd 1951 a na strani 197 profesor Ostrogorski našao je pravu reč za delo, poznato pod naslovom De Administrando Imperio, kad je za taj Porfirogenitov spis upotrebio izražaj *o komplikovanoj problematici porekla i sastava toga spisa.* S toga gledišta možda ne će biti na odmet istoriskom istraživanju, ako se, ne samo problematici toga spisa, nego i problematici sviju spisa, koji idu pod istim imenom, pristupi bez prejudicionalnosti tj. bez obzira na ime, pod kojim odnosni spis postoji, dakle po jednom u svakom pogledu sasvim slobodnom ispitu stvari.

To pak znači osmatranje spisa kao takvih i prepuštanje, da se iz takvog potpuno slobodnog osmatranja pokaže, da li postoje protivrečnosti i da li se one iz samih spisa razrešiti mogu, bez obzira na to, da li onda eventualni rezultat odgovara onome, šta se kao unapred postavljeno, dakle prejudicionalno, držati imade.

Jedan rad, kome je svrha donositi priloge čitanju i prepoznavanju raznih starina, u ostalom, i ne može poći drugim putem, nego samo putem neprejudicionalnoga tj. slobodnog istraživanja.

Naravno i za stare spise ništa nije prirodnije, nego primiti kao autora onoga, koga sami ti stari spisi označuju, ali, naravno, samo dok su takve oznake u saglasnosti sa sadržajem takvih starih spisa. Pođe li pak stvar u raskorak pa sami spisi po svom sadržaju drugo govore, ne preostaje drugo, nego neprejudicionalan slobodan ispit, pa da se vidi, šta iz toga proizilazi.

Pristupajući pitanjima, koja izaziva pojava Konstantina VII Vizantiskoga cara kao istoričara biće najprirodnije početi tamo, gde se nalazi najveća verovatnost, da se pre svega čuje reč njega samoga tj. da se čuje šta on o samome sebi govori. Anonimni Teofanov kontinuator u samom naslovu svoga dela kaže, da je produženje Teofanove kronike preduzeo ek prostagmatos cara Konstantina Porfirogenita, sina cara Leona Filozofa, dakle po naređenju cara Konstantina VII sina Leona VI. I dodaje, kako je ton de kath hekasta tas hipotheseis ho

autos basileus Konstantinos filoponos synelexe kai eisinoptos exetheto tj. kako je predmete istraživanja taj car Konstantin marljivo sakupio i lako pregledno ispitao.

Ovakvo naređenje pretpostavlja carski naučni, a možda čak i carski specijalni istoriski institut, pa je pisac kontinuacije Teofanove kronike verovatno bio na dvoru carski naučni radnik. No Konstantin VII po tim gornjim rečima nije ostao samo kod svog naređenja, nego je materiju i sam sakupljao i sređivao.

To upućuje na kontinuatora doduše kao na autora kontinuacije ali i na samoga cara Konstantina VII kao na stvarnoga pisca, naravno samo za vreme do onoga mesta, gde je u kontinuaciji već reč o Romanu II, sinu Konstantina Porfirogenita.

Za takav nastanak Teofanove kontinuacije biće da je postojao i porodični razlog.

Teofan nije bio brat Zoe Carbonopsine matere Konstantina Porfirogenita, nego je on bio njezin ujak, dakle ne ujak Konstantina VII, kao što se neispravno uzima. Izražaj metrotheos ne će biti ujak po materi, nego materin ujak. Rođen 750 a monah sa godinom 780 on bi 901, kada je posle smrti Eudokije Bajane mati docnijega cara Konstantina VII Zoe Carbonopsina stupila na put Leona VI oca Konstantina VII bio 150 godina. Teofan je dakle Konstantinu VII bio ne ujak, nego ded ujak sa materine strane. Ipak još uvek dovoljno sveže srodstvo, da se uz naučni interes nađe i porodični za to, da se kronika ded ujaka produži.

Za to je verovatno i došlo do toga produženja ek prostagmatos Konstantina VII tj. po njegovom naređenju, ali i do toga, da je u stvari uz kontinuatora materijal za kontinuaciju prikupljao i sređivao i sam Konstantin VII.

Ono dakle, što taj kontinuator navodi o Konstantinu VII, verovatno je već po navedenom porodičnom razlogu, a naravno i po tome, što nema nikakvoga razloga uzeti, da bi kontinuator, koji ostaje anoniman, svoj rad drugome imputirao.

Kontinuacija sadrži:

Knjigu I o Lavu V Jermeninu 813—820
Knjigu II o Mihajlu II 820—829
Knjigu III o Teofilu 829—842
Knjigu IV o Mihajlu III 842—867
Knjigu V o Vasiliju I 867—886
Knjigu VI o Lavu VI 886—912
o Aleksandru 912—913
o Konstantinu sinu Leona 913—919
o Romanu Lakapenu 914—944
opet o Konstantinu VII 944—959
o Romanu II sinu Konstantina Porfirogenita (959—963)

Ali ako anonimni kontinuator upućuje na Konstantina VII kao tako reći faktičnoga kontinuatora glede celog ostaloga materijala svoje kontinuacije, u pogledu knjige V, koja govori o Vasiliju I on ima još i nešto više i tu je onda mesto, gde ćemo naći najveću verovatnost, da se čuje reč i samoga Konstantina VII tj. da se čuje, šta on o samome sebi govori.

Knjiga V ima tako reći dva predgovora, jedan je predgovor samoga kontinuatora a drugi Konstantina VII. Predgovor kontinuatora ponavlja, samo sa drugim rečima, ono, što je ispred kontinuacije već kao opšte izrečeno. I to tako kratko, da to staje u sam naslov te knjige V u smislu, da je to historiska rasprava o životu i radu »Vasilija slavnoga cara, koju po milosti božjoj car Romaja Konstantin, njegov unuk marljivo iz raznih objava sakupivši dodade piscu«. Kao što se vidi ove reči upućuju na to, da kontinuator Teofanov tu prikazuje Konstantina VII kao pisca te pete knjige kontinuacije. Po tim rečima u knjizi V dakle bila bi historiska rasprava Konstantina VII o Vasiliju I, dakle po rečima Teofanovog kontinuatora bila bi to ne samo materijalno, nego i formalno historiska rasprava Konstantina VII.

Ali od najveće važnosti jeste, da tu stojimo pred slučajem, gde Konstantin VII označuje direktno sam sebe piscem historiske rasprave. To je smisao onoga drugoga predgovora koji dolazi od Konstantina VII. To bi značilo da tu u knjizi V Teofanovoga kontinuatora možemo gledati ne samo direktnu, nego i namernu izjavu Konstantina Porfirogenita o svome autorstvu jednoga historiskoga dela tj. knjige V kontinuacije (o Vasiliju I).

To bi značilo, da se svim ostalim mestima o autorstvu Konstantina VII Porfirogenita direktnim ili indirektnim ovde priključuje i jedno takvo mesto, koje osim autorstva još sadrži i reč Konstantina Porfirogenita o njemu samome. Ako se dakle sva ostala mesta imaju smatrati neprejudicionalno, ovde bi bilo jedno mesto, koje bi baš usled te razlike, što tu Konstantin Porfirogenit govori sam o sebi po prirodi stvari svim ostalim mestima prejudiciralo u tom smislu, da se čitanje tih drugih mesta može smatrati prihvatljivim tek, ako nije to čitanje u protivrečnosti sa onim što Konstantin VII u toj knjizi V govori sam o sebi. To znači da se postignuti rezultati pre konačnog njihovog prihvata imadu overiti o ono, što Konstantin VII sam o sebi govori.

Da se to bolje razume treba navesti to, šta Konstantin VII u predgovoru knjizi V Teofanove kontinuacije kaže. I ako sasvim naravno doslovni prevod mora ostati stvar za to pozvanih jezikoslovaca, ipak se može ovde prilično verno bar po smislu izneti šta Konstantin VII govori.

Još od davna, kaže on, postojala je u nama želja i nastojanje, da iskustvo i saznanje o državnim poslovima usadimo kroz večno i be-

smrtno lice historije vrednijim umovima, a želeli smo, naravno ako bi to bili u stanju, da opišemo celokupno vreme romejske vlasti u Vizantu, autokratora kao i onih, koji su pod njima vladali, stratega i podstratega, kao i sve ono, što je pojedinačno spomena vredno.

Ali kako je za taj posao trebalo i mnogo vremena i mnogo truda i obilje knjiga kao i vremena slobodnog od državnih poslova, a mi to imali nismo, izvršili smo po nuždi jedno izglednije preduzeće, a to je, da dotle prikažemo od početka pa do njegove smrti dela kao i celokupnu upravu jednoga cara, koji se je uzvisio do visokog stepena carske vlasti, a koji je nosio i svoje ime po carstvu i bio od velike koristi vlasti i poslovima romejske države, kako ne bi bilo nerazumevanje o prvom poreklu i korenu na dugo vreme za čuvanje ostavljene te carske loze i kako bi potomcima njegovim od rođenja u tome bio njima upravljajući zakon kreposti i postojanosti kao i primer za nasledovanje. Ali ako bi našem životu bio dosuđen još dodatak i došlo do malo primirja sa bolešću i ne bi bilo vanjskih smetnji mi bi sigurno pohrlili u susret celokupnom sve do nas, njegovih potomaka, sežućem pričanju historije.

To bi eto bila reč Porfirogenita o njemu samom, potpuno podobna, kao što se vidi, da bude ključ i merilo za presuđenje svega, što od njega treba da proizlazi.

Latinski prevod Bekkerovog izdanja kontinuiranog Teofana, predgovora knjizi V, je od ovoga slobodniji, ali pošto u glavnom odgovara grčkom tekstu može se primiti, no sa jednom primedbom. Ono mesto gde originalni grčki tekst prelazi od onog, šta nije moglo biti učinjeno na ono, šta se je mesto toga moglo učiniti, sa rečima eis ton deuteron ex anankes hypobebeka plun prevedeno je u latinskom bukvalno, jer je grčka reč plus uzeta doslovno, pa je kazano secundae necessario navigationi animum adieci, dok ta reč u vezi sa reči deuteron ima tu preneseno značenje tj. deuteros plus nije druga plovidba, nego drugi sretniji pokušaj, zbog čega je gore i upotrebljen izražaj za deuteros plus izglednije preduzeće.

Kao što je napred rečeno ovo gore navedeno mesto u predgovoru Konstantina VII za Vita Basilii pretstavlja najveću verovatnost za poznavanje ličnosti Konstantina VII Porfirogenita iz prve ruke tj. iz onoga, što on sam o sebi govori.

Ako se sada obratimo onome, šta nam prema grčkom originalu Konstantin VII govori videćemo, da našu pažnju pre svega izaziva izražaj ek pollu za opredelenje vremena od kada potiče i želja i nastojanje Konstantina VII da napiše historiju romejske vlasti u Vizantu.

Taj izražaj ek pollu znači od dugoga vremena, već davno, dakle »još od davna«. Pita se, šta bi mogle te reči značiti za slučaj Konstantina VII, tj. šta bi te reči mogle značiti glede njegove želje da napiše historiju romejske vlasti u Vizantu, dakle, šta bi taj izražaj mogao

značiti u pogledu pitanja od kada postoji spomenuta želja Konstantina VII. Šta to znači »od davna« tj. od kada je Konstantin VII to pisanje te historije zaželio.

Na to pitanje može se odgovoriti tek kad se prođe čitav sadržaj spomenutoga predgovora. Ali negativno može se već sada uzeti, da taj izražaj ne bi upućivao na vreme pre 925 godine. Rođen 905, smrću oca Leona, a već godinu dana posle smrti Leonovoga brata, a svoga strica Aleksandra našao se Konstantin VII godine 913 sa 8 godina na prestolu. Misao o pisanju celokupne historije vizantskoga carstva, koja bi obuhvatala skoro šest vekova, ne će biti mnogo verovatna u glavi Konstantina VII pre njegove dvadesete godine, a to bi bila godina 925. I to ne samo radi njegove mladosti, nego naročito još i po tome, što su godine njegovoga stupanja na presto donele sobom jedno i unutra i spolja vrlo nemirno stanje romejske države.

Tako odnosno spomenutoga izražaja ek pollu možemo mirno eliminirati vreme iz pre 925 godine. U negativnom smislu dakle reč »od davna« ne bi mogla ići dalje u prošlost od godine 925.

Preostaje dakle da se vidi na koje bi vreme verovatno mogle da se odnose te reči od godine 925 dalje gore do 959 tj. do konca života Konstantina VII.

Pošto pak izražaj »još od davna« naravno pretpostavlja dugo vreme, to bi trebalo najpre videti verovatnost vremena, kada je taj predgovor bio pisan, da se onda dobije verovatna osnova za računanje unatrag, da se vidi kuda bi reči ek pollu vodile.

U tom pogledu mogle bi se iz samoga predgovora Konstantina VII u spomenutoj V knjizi Teofanove kontinuacije izvesti ove indikacije:

1) Ono na što se u predgovoru misli bila bi celokupna istorija Vizantije.
2) Za taj posao trebalo je, kao što kaže Konstantin VII i to ne u prezentu »treba«, — nego u perfektu »trebalo je«, mnogo vremena i mnogo truda i obilje knjiga »a mi to imali nismo«.
3) Ali ako bi njegovom životu bio dosuđen dodatak.
4) Ako bi došlo sa malo primirja sa bolešću.
5) I ne bi bilo vanjskih smetnja.
6) Sigurno bi pohrlio u susret itd. svom prvobitnom cilju.

Konstantin dakle VII ovo piše nakon što je skupio razredio i uredio građu za kontinuaciju Teofana i nakon što je napisao i knjigu V te kontinuacije, to s jedne strane, a s druge strane on to piše kad se već oseća tako bolestan, da bi bio zadovoljan i sa malo primirja sa bolešću. A što je glavno on to mora da piše u jednom duševnom stanju velikoga pesimizma radi svoje bolesti, kad govori o uslovu, da njegovom životu bude dosuđen još dodatak. Primirje sa bolešću i dosuđenje dodatka života u stvari je isto i ne znači drugo, nego ako bi se bolest toliko primirila da još poživi. Obzirom na to, da je Konstantin Porfi-

rogenit VII umro 959 godine dakle već sa 54 godine ovakav predgovor za Vita Basilii svakako upućuje na jedno pesimističko stanje i vreme, prema čemu pisanje toga predgovora ne će biti baš jako daleko od vremena, kada je bolesnik krenuo u manastir Olymp, odakle se je izgubljen povratio i doskora i umro. Ne bi ovde bilo razloga pristupiti pobliže neposrednom uzroku njegove smrti i osmatrati o tome sačuvane vesti pisaca, kad se Konstantin VII sam pretstavlja kao bolesnik i kad ovde može biti momentano i konkretno relevantno samo ono, što bolesnik sam o svojoj bolesti govori.

Svoju izjavu dakle u predgovoru Vita Basilii, u kojoj govori o svojoj nameri kako je »još od davna« želio napisati historiju, morao je Konstantin VII zapisati, kad je već bio vrlo bolestan. Ekeheiria mikra i eti zoes tj. bar malo popuštanje bolesti i produženje života to su zaista izražaji koji odaju kritično stanje bolesnikovo.

Prema tome vreme Konstantinovoga predgovora jedva da bi se moglo uzeti niže od 958 godine. Prema tome to vreme bilo bi ono od kojega do 925 u natrag računajući bi trebalo tražiti ono vreme, za koje bi se mogle primeniti reči »još od davna«.

To bi značilo da bi ono vreme, za koje Konstantin VII kaže, da nije imao potrebnoga »mnogo« vremena, ni »mnogo« truda ni obilja knjiga, kao ni vremena slobodnog od državnih poslova moralo biti obuhvaćeno vremenom od 925 do 958 godine.

Ako bi se sada taj izražaj »još od davna« ograničio na autokratoriju Konstantina VII, koja je trajala do njegove smrti tj. na vreme od 944 dalje onda bi taj izražaj »još od davna« imao jedan smisao, dok bi drugi smisao imao, ako bi se taj izražaj odnosio i na vreme ispod 944 godine čak do 925 godine.

Tu razliku donosi baš primedba Konstantina VII o vremenu slobodnom od državnih poslova.

Postoji mišljenje, da je Konstantin VII stvarno vladao tek od 944 godine, kad je Romana Lakapena Konstantinovoga sucara i tasta sopstveni sin toga Romana Lakapena Stefan dao nasilno odvesti sa prestola u manastir na ostrvo Prote, a sam Konstantin posle toga istoga Stefana i njegovoga brata poslao u progonstvo, dok da je pre toga tj. pre 944 godine Konstantin VII u pogledu vladanja od istog toga svoga tasta Romana Lakapena bio toliko potisnut u stranu, da se može reći, da se u opšte nije ni bavio državnim poslovima, nego samo naukom, kao što kažu jedni, ili slikarstvom, vajarstvom, kućnim zanatstvom i u opšte zanatskim i mehaničkim poslovima kao što kažu drugi.

Ako bi tome bilo tako, onda se reči o vremenu slobodnom od državnih poslova ne bi mogle odnositi više gore od godine 944, jer je to ona godina sa kojom i po tom mišljenju svakako prestaje Konstantinova pasivnost kao vladaoca i nastaje njegova aktivnost. Reči »još od davna« odnosile bi se onda na vreme od 944 pa na više, kada je

Konstantin Porfirogenit kao autokrator bio u takvom položaju, da se ne može više govoriti o tome, da se u opšte nije ni bavio državnim poslovima.

Ali ako bi se te reči »još od davna« odnosile i na vreme još od 925, kroz koje je Konstantin VII navodno bio uklonjen od državnih poslova, onda bi u tom izražaju »još od davna« ležala potvrda samoga Konstantina VII, da ne samo od 944, nego još od 925 nije bio slobodan od državnih poslova.

Onda bi Konstantinova izjava pobijala ono mišljenje po kome je Konstantin VII u vremenu pre svoje autokratorije bio naprosto uklonjen sa vlasti.

U alternativi da li se pod izražajem »još od davna« ima razumeti vreme posle 944 godine ili i vreme pre toga tj. od 925 godine teško je taj izražaj ograničiti na vreme posle 944 godine, kada sam Konstantin VII ni jednom reči takvo ograničenje ne spominje, a pošto ne spominje ni to, da je bio uklonjen sa vlasti, a Vita Basilii je očito pisana pod kraj njegovoga života, prema čemu je i njegov predgovor istoj u stvari njegova ispovest, pa je mogao i to spomenuti, ne može se drugo nego uzeti, da se taj izražaj »još od davna« imade shvatiti onako, kako je od samoga Konstantina VII postavljen tj. bez ograničenja i bez ikakve klauzule u opšte, dakle kao da se odnosi za celo vreme od godine 925 pa na više.

Tako bi Konstantinova izjava sa izražajem »još od davna« u stvari pobijala verziju o njegovom uklanjanju od državnih poslova već time, što on sam o tome ništa ne govori, a izražaj »još od davna« sam po sebi uključuje i vreme pre 944, dakle i vreme od 925 godine pa na više.

U ostalom to proizlazi i iz antiteze u njegovoj izjavi, koja nije ničim ni vremenski ni stvarno klauzulirana.

Kad Konstantin VII ne kaže samo to, da je mislio pisati historiju Vizantije, nego kad za to upotrebljuje naročiti izražaj »još od davna« i dodaje da svoju želju nije mogao ispuniti, onda ne preostaje drugo nego taj izražaj uzeti kako je postavljen tj. u opšte. Konstantin VII nosio se je mišlju da napiše Vizantišku istoriju, a nije dospeo. To je ukratko smisao njegove izjave, koja nema nikakav dodatak o nekom ograničenom vremenu, pa mora onda da vredi za celo njegovo vreme. Prema tome moralo bi se uzeti, da je Konstantin Porfirogenit, čim je počeo da se bavi naukom, naumio, da i sam napiše Vizantisku istoriju. To, da nije na taj posao dospeo, je onda indikacija za to, da bi taj izražaj »još od davna« imao da vredi od 925 godine. Dalnja indikacija je primedba samoga Konstantina VII, kad on govori o tome našta nije dospeo tj. da nije dospeo na pisanje Vizantiske istorije s jedne strane, a s druge strane kad govori o tome našta jeste dospeo tj. na pisanje Vita Basilii. I kad neko kaže hteo sam da pišem to i to, ali nisam dospeo, pa sam za to napisao to i to, onda je to po mišljenju

i shvatanju običnom izjava, da neko nije dospeo na veće, pa je za to napisao manje. Takva izjava po mišljenju i shvatanju običnom je potpuno jasna i ona znači ono, što kaže, pa nema ni razloga ni mesta interpretirati je restriktivnom interpretacijom glede vremena radi kojega odnosna osoba nije dospela, a ni ekstenzivnom interpretacijom glede onoga, našto je odnosna osoba ipak dospela.

To bi značilo, da Konstantin Porfirogenit sam naglašava, da je »još od davna«, verovatno dakle od početka svoga bavljenja istorijom, morao imati na umu, da napiše Vizantisku istoriju, ali da na to nije dospeo, pa da je dospeo samo na Vita Basilii. Tako shvaćena izjava Konstantina VII značila bi da nije bio uklonjen sa vlasti ni u vremenu između 925 i 944 godine i da baš za to, što nije bio uklonjen sa vlasti, a što je, kao što se vidi jedan od njegovih razloga, nije dospeo da napiše tu Vizantisku istoriju, nego je dospeo samo da napiše Vita Basilii.

Mora se dakle uzeti kako i sam Konstantin VII kaže

da nije imao mnogo vremena,

da nije uneo mnogo truda,

da nije imao obilje knjiga,

da nije imao vremena slobodnog od državnih poslova.

A na pitanje kada tj. u kom vremenu, po tome, što on sam u tom pogledu ne donosi nikakvo ograničenje, ne bi preostalo drugo, nego uzeti, da njegova izjava vredi za celo njegovo vreme tj. za celo vreme njegovoga vladanja bez razlike, da li se misli na vreme posle 944 ili na vreme pre 944.

Iz izjave Konstantina VII Porfirogenita dakle proizlazilo bi, da on u opšte i nije bio nikada uklonjen sa vlasti pre 944, dakle u opšte nikada. Pa kako je onda moglo nastati protivno mnenje? Verovatno iz sutecaja okolnosti.

Roman Lakapen bio je godinama mnogo stariji od Konstantina VII koji je još na prelazu od dečaka na mladića postao njegov zet. Bivši dakle od Konstantina VH mnogo stariji, a postavši Konstantinu VII tastom, sasvim je prirodno, ako je Roman Lakapen, pogotovo obzirom na taj rodbinski odnos, upravljao carstvom u glavnom on. To naročito vredi za vreme sukoba i borbe sa bugarskim vladaocem Simeonom. U ostalom u tu je svrhu Roman Lakapen bio i pozvan u carsku palaču od Konstantinovoga pedagoga Teodora i patrijarha Nikole i za tu svrhu on je od senata i omogućen, pa je prirodno, da je Konstantin Porfirogenit kraj čoveka rodbinski tako bliskog, a toliko starijeg i bez sumnje iskusnijeg po malo uz vladarske dužnosti nalazio vremena da diletantira u raznim granama umetnosti, zanatstva i umešnosti. I kako su se dvorske stvari od uvek preuveličavale to sve je verovatno u publici proizvelo sliku o potiskivanju Konstantina VII u stranu.

Međutim teško je postaviti u opšte pitanje, da li je takvo potiskivanje i bilo, jer sama priroda stvari kod tako nejednake sprege, kao što je bila ona Romana Lakapena i Konstantina VII donosi sobom, da faktični uticaj na vlast jednog i drugoga ne može biti jednak.

Prema tome takvo pitanje o potiskivanju Konstantina VII kao cara na prestolu moglo bi se postaviti samo iz višega tj. da li je toga bilo i preko one nejednakosti koja nastaje već iz same prirode stvari, njegovoga položaja kao zeta svoga tasta sucara.

To bi značilo, da bi moglo biti samo postavljeno pitanje, da li je Roman Lakapen ne samo nadjačao Konstantina VII u vršenju državne vlasti, što je u takvoj spregi prirodno, nego da li je to zauzelo toliki razmer, da iz toga onda proizađe slika, koja prelazi preko prirode stvari i završava time, da je Konstantin VII, i ako ne formalno, a ono efektivno sa vlasti uklonjen. U samoj izjavi Konstantina VII, koja sa izražajem »još od davna« obuhvata verovatno skoro celo vreme njegovoga vladanja nema indikacije, da bi se na to i pomisliti moglo. Naprotiv sadržaj i pozitivna stilizacija te izjave govore protivno tome da Konstantin VII nije dospeo da piše Vizantisku istoriju. To znači dakle da je bio sprečen, a to onda znači, da nije bio uklonjen sa vlasti, jer onda ne bi bio sprečen, nego naprotiv da je celo vreme morao biti u vlasti.

U formalnom pogledu o tome ne može biti sumnje, jer i ako su carski naslov dobili i sinovi Romana Lakapena, pa čak i njegova žena Teodora, to je bilo zadobijanje čina tj. naslova a ne i vlasti, koja iz tog naslova proizlazi.

Po redu nasledstva u državnoj vlasti naravno i pored toga ostao je car Konstantin VII, sin Leona VI i unuk Vasilija I, dok je njegov tast Roman Lakapen bio njegov sucar, koji je već po svom položaju sudelovao sa njime u vlasti, dok su svi ostali bili samo nosioci naslova vlasti.

Tek docnije kada se kći prvorođenoga sina Romana Lakapena Kristofora tj. unuka Romana Lakapena udaje za sina bugarskog cara Simeona i tom udajom ona postaje bugarskom caricom navodno dolazi do zahteva bugarskoga dvora da Kristofor kao bugarski basileopator dođe po položaju odmah do Romana Lakapena.

Kao što se vidi međutim i kad bi to tako bilo to bi još uvek mogla biti smo jedna formalnost u smislu diplomatske koncesije kurtoaznog karaktera bez ikakvih pravnih posledica.

Isto tako to što je Kristofora njegov otac Roman I Lakapen kao svoga prvorođenoga sina odredio za svoga naslednika, to je mogla biti stvar relevantna u porodici Lakapena. Na položaj Konstantina VII ni to ne bi moglo uplivisati, jer bi Kristofor kao eventualni naslednik Romana Lakapena ipak mogao biti, kao što je to bio i Roman Lakapen, samo sucarem Konstantina VII.

U ostalom sve ovo se vidi najbolje iz onoga, što se je dogodilo posle smrti Kristofora, koji je umro dok je još njegov otac Roman I Lakapen bio na prestolu. Kristoforova dezignacija za naslednika Romana Lakapena bila je takve naravi da nije dirala u položaj Konstantina VII, jer kad je smrću Kristofora stvar sama po sebi došla u prvobitno stanje i Roman I Lakapen sedio na prestolu bez svoga dezignirano naslednika ne nadomestivši u tom pogledu Kristofora ni sa Stefanom ni sa Konstantinom, što najbolje pokazuje da je i dezignacija Kristofora morala biti izazvana bugarskim bazileopaterom, u očima Stefana i Konstantina morala se pojaviti slika, kako će, ako Roman Lakapen umre u stvari biti jedini car Konstantin VII.

I oni su se rešili, da taku situaciju, koja pokazuje da Konstantin VII nije bio potisnut u stranu, nego da je u punoj vlasti i za njih najveća opasnost, nasilno izmene. Glavni akter Stefan dao je svog oca silom preneti u manastir na otoku Prote.

Naravno da to nije moglo iscrpljivati njihov plan, jer sa otstranjenjem Romana I Lakapena sa prestola samo je ubrzano stvaranje baš onoga stanja, kojega su se sinovi Romana I za smrt svoga oca tako plašili tj. da Konstantin VII postane sam carem bez faktičnoga suvladara. Pošto sinovi Romana Lakapena nisu imali ličnu kvalifikaciju svoga oca, koga je i senat potvrdio, otstranjenje Romana I Lakapena sasvim naravno svršilo bi s time, da bi Stefan i Konstantin ostali samo sa carskim naslovom, dok bi zapravo kraj njih Konstantin VII nestankom Romana Lakapena postao i ako ne formalno a ono faktično autokrator. Ne može dakle sumnje biti, da je otstranjenje Romana Lakapena moglo pretstavljati prvi deo akcije njegovih sinova, kome bi prvom delu te akcije verovatno sledovao kao drugi deo onda otstranjenje i samoga Konstantina VII.

Vidi se to i iz toga, što do toga nije došlo za to, jer je Konstantin VII taku nameru predvario i, mesto da sam bude otstranjen od sinova Romana Lakapena, on je sam oba ta Lakapenova sina otstranio, poslavši ih najpre za ocem na ostrvo Prote, a po tom svakoga u njegovo posebno progonstvo.

Iz razvitka događaja proizlazi dakle, da Roman Lakapen nije bio na strani protivnoj Konstantinu VII, nego da je bio na njegovoj strani, jer da tome nije bilo tako, on bi bio zajedno sa svojim sinovima, pa ga ne bi ovi otstranili.

Može se dakle u vezi sa izjavom samoga Konstantina VII u Vita Basilii prema ovome svemu zaključiti, da Konstantin VII nije bio uklonjen sa vlasti i da razlika u pogledu utecaja na izvršivanje te vlasti između njega i Romana Lakapena nije prelazila onaj opseg, koji je prirodan između jednoga starijeg tasta i mlađega zeta, a to onda znači da onaj izražaj »još od davna« ne bi mogao biti sužen na taj način, što bi mu vrednost od godine 925 bila prebačena na godinu 944,

nego naprotiv da bi se moralo uzeti, da taj izražaj obuhvata svo vreme od godine 925 pa do vremena, kada je Porfirogenit svoju izjavu za Vita Basilii napisao a i posle toga do konca njegovoga života.

A to onda znači, da se ne bi moglo uzeti, da je Konstantin VII u vremenu između godine 925 i 944 za razliku od vremena posle godine 944 živeo u takvoj dokolici, da je potisnut od državnih poslova mogao pisati razna dela, odnosno, da se ne može uzeti, da bi se njegova izjava imala suziti samo na vreme posle 944.

Iz toga bi sledilo, da se izjava samoga Konstantina VII, kako je on dospeo da napiše samo Vita Basilii kao i izjava Teofanovog kontinuatora, po kojoj je Konstantin VII dospeo još i na lavlji udeo kod te kontinuacije ne bi mogla uzeti da vredi samo za vreme posle 944 tj. kao da on svojom izjavom objašnjava, kako samo kao autokrator nije od državnih poslova dospeo ni na šta drugo. Mora se uzeti da njegova izjava vredi već od vremena godine 925 tj. da on u opšte nije dospeo ni na šta drugo, nego na te dve stvari, na kontinuaciju i na Vita Basilii ili tačnije po njegovoj izjavi samo na Vita Basilli, jer je samo ta Vita Basilii od njega označena kao njegovo delo, dok samu kontinuaciju u svoju izjavu ne uključuje, verovatno jer je pored svega svoga doprinosa ipak smatra delom onoga, kome je on svoj materijal predavao.

Konstantinova izjava, da nije dospeo na drugo, nego na ono, što sam kaže, bez svake sumnje se odnosi svakako na vreme posle 944, jer inače, kad ni za to vreme njegova izjava ne bi vredila, ne bi ona u opšte vredila. Usled toga vreme posle 944 nije u opšte u pitanju, pa za to vreme Konstantinova izjava sama po sebi mora da imade punu vrednost.

U pitanju je samo vreme od godine 925 pa do 944, a u tom pogledu kao što smo videli ne bi se Konstantinova izjava mogla sa ničim ograničiti u tom smislu da vredi samo za vreme posle 944, a da ne vredi i za vreme pre toga tj. od 925 do 944.

Pošto takvo ograničenje ni sam Konstantin VII ne postavlja ne može se uzeti, da je on bio između 925 i 944 slobodan od državnih poslova i da je prema tome bio u položaju da piše u to vreme različita dela, jer uzeti tako nešto pretstavljalo bi potpunu protivrečnost njegovoj izjavi.

Dok Konstantin VII kaže da nije mogao radi postojećih zapreka pisati Vizantisku istoriju i da bi pohrlio na pisanje kad ne bi bilo zapreka, a ne ograničujući te reči ničim, on stvarno kaže, da je bio stalno u takvim zaprekama, da nije mogao pisati Vizantisku istoriju, pa da je mesto toga napisao bar historiju svoga dede Vasilija I.

Uzeti dakle, da je Konstantin VII Porfirogenit, i ako nije mogao naći vremena za Vizantisku istoriju, i ako je jedva našao vremena za Vita Basilii, mogao naći vremena i našao vremena, da piše druga raznovrsna dela, znači uzeti nešta, što ne odgovara izjavi samoga Kon-

stantina VII, jer više je nego prirodna misao, da bi sva ta raznovrsna dela, ako ih je Konstantin VII pisao, morala biti spomenuta u njegovoj antitezi, našta nije dospeo, a našta jeste dospeo. To znači da bi u njegovoj izjavi pored Vita Basilii morala naći mesta i sva druga dela, koja je on pisao, jer ako Konstantin VII kaže da mu je »još od davna« bila želja da piše Vizantisku istoriju za čim i sada žudi i čega će se latiti samo ako uzmogne, pa dodaje da je, pošto to nije mogao, napisao samo Vita Basilii, onda je sasvim razumljivo uzeti, da nije dospeo ni na šta drugo osim Vita Basilii, jer bi inače pisao Vizantisku istoriju. Uzeti sada izjavu Konstantina VII, da je on i ako nije dospeo da piše Vizantisku historiju i morao da se zadovolji sa Vita Basilii, da je dospeo da napiše druga razna dela znači samo izjavu Konstantina VII sa sobom dovesti u protivrečnost, jer izjava kaže, da je Konstantin VII dospeo samo na Vita Basilii, a ovako uzimanje kaže da je dospeo i na razna druga dela.

Naravno takvo uzimanje ne bi više pretstavljalo eventualno samo ekstenzivnu interpretaciju izjave Konstantina VII, nego bi pretstavljalo stvaranje jedne druge izjave Konstantina VII, po kojoj je on dospeo i na druga dela, a ne samo na Vita Basilii, kakvu izjavu, kao što se vidi ne daje Konstantin VII, nego tek takvo uzimanje. Usled toga sama izjava Konstantina VII jasno označava u negativnom i pozitivnom pravcu ono što on kaže tj. u negativnom pravcu da iz razloga koje je naveo nije dospeo da radi ono »što je još od davna« želeo, a u pozitivnom pravcu da je usled toga izradio ono što je dospeo. Izjava dakle sa željom za historijom Vizanta i delom Vita Basilii pretstavlja priznanje i nemoći i moći Konstantina VII, koje priznanje obuhvata, pošto nema u izjavi ograničenja, svo njegovo vreme, pa kako ona uključuje Vita Basilii, tako isključuje druga dela.

Smisao dakle izjave Konstantina VII ne može ići dalje, nego do njegovoga priznanja, da nije mogao napisati Vizantisku istoriju i da je mogao napisati Vita Basilii.

Prigovor ovakvom shvatanju Konstantinove izjave mogao bi biti samo jedan, a to je, da se uzme, da, pošto se radi u pogledu njegove saradnje na kontinuaciji Teofana i njegovoga pisanja Vite Basilii o historiji, da se onda Konstantinova izjava imade shvatiti, kao da on kaže, da samo na polju historije njegova izjava vredi tj. da kad je reč o historiji, on nije mogao napisati Vizantisku historiju, a mogao je napisati Vita Basilii, što bi od prilike značilo kao da Konstantin Porfirogenit kaže, a što se tiče historije, on je hteo, a nije dospeo na Vizantisku historiju, nego je dospeo samo na Vita Basilii. Dakle, da on time nije hteo reći, da nije druge stvari pisao. Od prilike smisao takvoga shvatanja bio bi kao da Konstantin VII uzima, da se zna da je on pisao razne druge stvari, pa samo u pogledu istorije nije dospeo na ono što je hteo.

Nema sumnje da sva prejudicionalnost koja leži u različitim značima autorstva Konstantina VII po drugim delima kao i naročito naslovi raznih dela upravo sili na takvo shvatanje, jer ako se ono ne bi prihvatilo izjava Konstantina VII donosila bi alternativu ili je uzeti onako kako ona govori i onda usled postojeće prejudicionalnosti dovesti u pitanje autorstvo Konstantina Porfirogenita glede drugih dela ili prihvatiti integralno sve prejudicionalnosti gde god se one pojavljuju i time pobiti samu izjavu Konstantina Porfirogenita. Pored sve objektivnosti i pored sve pripravnosti čitaoca da takvu alternativu primi tpak onaj ekspediens, koji ju donosi, a to je ograničenje izjave Konstantina VII Porfirogenita na samo historisku materiju na prvi pogled tako razumljiv i privlačan teško će biti održiv.

Pre svega po pojmu stvari, kad se govori o vremenu, o mogućnosti i nemogućnosti stvaranja, izražava se jedan opšti pojam, i ako se kaže, za što se nije imalo vremena a zašto jeste, onda to po sebi pretstavlja zaključenu stvar, pošto postoji prirodna presumpcija, da je i u jednom i u drugom smislu, i u negativnom i u pozitivnom, kazano sve, što se želilo reći. Specijalizacija se po sebi ne razumeva, ona mora biti istaknuta i naglašena. Naravno da iz toga samo po sebi sleduje, da bi i Konstantin Porfirogenit, da je govorio ne opšte, nego specijalizirano, bez sumnje kazao, da je doduše dospeo da napiše razna druga dela, ali u pogledu historije, da to nije više bio slučaj, jer je želeo da piše Vizantisku historiju, pa nije više dospeo, nego samo na Vita Basilii. To izaziva opravdano pitanje pored sve specijalizacije, kako to, da Konstantin Porfirogenit sam nije spomenuo ono, oko čega se interpretacija tako reći vrti u krugu.

Kako to, da on nije sam spomenuo među zaprekama o kojima govori kao zapreku i to, što je od onog vremena koje mu je stajalo na raspoloženju, toliko vremena upotrebio na druga dela. Kako to da on o tim drugim delima mukom šuti, kad njegova izjava sama traži da o njima govori. I ako je reč o historiji, kako to, da on ne kaže bar to, što bi bilo najmanje, da doda svojoj izjavi o Vita Basilii dodatak, da je naravno još napisao i druga dela, ali da o tome sada nije reč.

A što je najzanimljivije, sve da se čitalac i saobrazi shvatanju Konstantinove izjave kao specijalne, na historisku materiju ograničene, pa da uzme, da Konstantin VII ne govori o drugim delima uzimajući to kao notorno, nego da govori samo o historiskim delima, kako onda da se u to primi i to, da u izjavi Konstantina VII vlada isto takva šutnja i glede njegovoga De Administrando Imperio, za koje delo se može mirne duše kazati da pretstavlja bar toliko historiske materije kao Vita Basilii i to pogotovo kad se uzme, da se i u tome delu nalazi jedan deo Vita Basilii.

Na takvu objekciju čitalac, da održi shvatanje izjave Konstantina VII kao određene samo za specijalnu materiju, morao bi tu speci-

jalizaciju još stegnuti i uzeti da Konstantin VII ograničava svoju izjavu samo baš bukvalno na istoriju Vizanta. To znači da za nju nije imao vremena, nego samo delimično.

Ali to sigurno ne vodi iz začaranoga kruga, jer to onda znači da Konstantin VII kaže, da je imao vremena za mnogo šta drugo, ali da nije imao vremena za Vizantisku istoriju osim Vite Basilii. To bi značilo, da je on svršivši sva druga dela još mislio, a misli to i sada, pisati Vizantisku historiju, što se onda ne bi moglo drukčije shvatiti, nego da mu je kad je sva ostala dela svršio, pa i D. A. I. došla želja da piše Vizantisku istoriju, što bi onda vodilo do toga, da Konstantinova izjava znači, da je on napisavši D. A. I. — De Them. — De Cerimoniis onda zaželio da piše Vizantisku istoriju i pošto na to više ne dospeva piše Vita Basilii. To bi značilo, da je Vita Basilii morala biti svakako napisana posle svih ostalih njegovih dela, što bi se u ostalom slagalo i sa samom izjavom, ali i to da je i želja za pisanjem Vizantiske istorije došla posle svih ostalih Konstantinovih dela, ali se to ne bi slagalo sa izjavom Konstantinovom.

U toj izjavi stoji naprotiv, da je Konstantin VII »još od davna« želio da piše Vizantisku istoriju i da bi i sada to činio i u buduće samo ako može. To ne znači izjavu nakon svih drugih dela, odnosno želju nakon svih drugih dela, nego to znači želju još od davna i prema tome zapreku, koja nije specijalna, nego je opšta.

Kao što se vidi nespominjanje ni D. A. I. s jedne strane, a s druge strane izražaj za želju »još od davna« upućuju na to, da Konstantin Porfirogenit sam za sebe kaže, šta je hteo učiniti, a šta je mogao učiniti. Znači ono, što ne spominje, da nije ni učinio. Obzirom na tolike prejudicionalnosti po njegovim raznim delima čitalac će s pravom postaviti pitanje, pa kako je moguće da s jedne strane postoje razna dela Konstantinova, a s druge strane da on sam takvim priznaje samo Vita Basilii.

Odgovor na to pitanje mogao bi se pronaći samo analogijom sa onim što kaže Teofanov kontinuator, koji odaje na indirektni način to, da je na Konstantinovom dvoru morala postojati kancelarija ili čak i sam institut naučnoga karaktera, gde su radili izvesni nauci skloni ljudi sa više ili manje sudelovanja samoga cara Konstantina VII, lično anonimni kao i sam Teofanov kontinuator. To znači identifikaciju naučne kancelarije sa samim carem tj. to znači, da je za članove takve kancelarije sve što se radi i izradi bilo kao da je to sve Konstantinovo. Radnici su bili anonimni, jer su radili u ime carevo. A to opet znači, da je ta naučna kancelarija morala biti organizirana kao i svako drugo carsko nadleštvo tj. u smislu rada za samoga cara i u njegovo ime. Ništa prirodnije, nego, da se onda i svi radovi u takvoj naučnoj kancelariji označavaju carevim imenom, direktno ili indirektno, u naslovima dela ili u naznakama u samom njihovom dalnjem tekstu. Iz okolnosti da anonimni

naučni radnici kao carevi nameštenici rade u carevo ime može se čak razumeti i to, da oni u pojedinim delovima i tekstovima čak i umeću samoga cara, jer za njih naposletku sve je njegovo i kancelarija i rad i rezultat i uspeh, pa je svaki po svojoj uviđavnosti i po svom shvatanju mogao pojedino delo, pojedini tekst ili pojedinu materiju da označi i ukrasi carevim označenjima, čemu je onda samo još bilo potrebno, da car to odobri, pa da bude kao i da od njega potiče. To bi sve zajedno značilo i pretstavljalo naučni rad careve kancelarije, koji se ukratko i naprosto prikazuje kao rad samoga cara. Ali ako analogija sa Teofanovim kontinuatorom može da posluži ovakvom uzimanju stvari, ne može se na tome stati, jer se analogija mora onda protegnuti i na Vita Basilii.

A ta analogija donosi korekturu ovakvoga uzimanja u tom smislu, da pored svih označivanja carevim imenom sva ta označivanja zajedno ne bi išla dalje od pojma careve kancelarije. Tek tamo gde Konstantin VII Porfirogenit izrično sam sebe označava kao pisca dela može se preći baš na samu ličnost carevu i uzeti da je on baš sam lično pisac odnosnoga dela, kao što je to slučaj sa Vita Basilii.

Prema tome imalo bi se uzeti, da sve ostale naznake, osim one u izjavi samoga Konstantina VII za Vita Basilii, koje direktno ili indirektno upućuju na autorstvo Konstantina VII ne znače drugo, nego kancelariju Konstantina VII.

Naravno pod tim pojmom uključeno je i sudelovanje i rad samoga Konstantina VII, ali nikad u tom smislu da bi to bio baš lični rad samoga Konstantina kao Vita Basilii.

Koliko gde u rezultatima takve careve kancelarije imade njegovoga, a koliko njegovih naučnih radnika, to se naravno načelno odmeriti ne da. To je stvar shvatanja i prosuđivanja svakog pojedinog mesta. Sigurni i potpuno obuhvatni teren dela Vita Basilii u drugim delima postaje nesiguran i smanjuje se, a da se ipak na koncu ne može odmeriti, šta je carevo, a šta njegovih naučnih radnika.

Sa obe analogije tj. sa onom Teofana kontinuatora i sa onom Vita Basilii postizava se pre svega to, što je ovde najvažnije, da se izjava Konstantina VII za Vita Basilii može sada mirne duše uzeti i primiti integralno, kako u celom svom sadržaju, tako i sa dejstvom za celo vreme vladanja Konstantina VII Porfirogenita.

On je zaista mogao već od prvog svoga uvoda u historisku nauku misliti na pisanje historije Vizantiske imperije i živo to želiti i mogao je naposletku već bolestan napisati onda bar Vita Basilii i mogao je u svojoj toj ispovesti i da se izjada, kako radi raznih razloga a najviše radi državnih poslova nije dospeo, da realizira svoju davnašnju želju, koja ga, kao što se vidi, strasno obuzima još i u bolesti, kad bi produženje života na to upotrebio. Mogao je dakle Konstantin Porfirogenit

napisati tu svoju ispovest a da ne izazove čitav niz protivrečnih pitanja glede ostalih dela, koja u svojoj ispovesti ne spominje.

Mogao je, jer mu se ne može staviti ono glavno pitanje, kako to da je imao vremena za sva druga dela, koja nose njegovo ime ili njegovu oznaku.

Sva ta druga dela su kao što se vidi kancelarija, a samo Vita Basilii je on. I za to njegova ispovest znači, da je na svoju isključivo ličnu stvar dospeo samo sa Vita Basilii. Tako reći celog života bila mu je želja za velikom svojom ličnom stvari tj. za celokupnom historijom Vizantije, pa kad nije dospeo na tu svoju veliku ličnu stvar, on se je predao manjoj svojoj ličnoj stvari.

Takvoj izjavi i ispovesti ne bi se imalo šta prigovoriti onog časa, kada se navedenim gore analogijama prepozna, da je i za samoga Konstantina VII jedna stvar bila naučni rad njegove kancelarije, a druga stvar njegov lični rad.

Sve imajući te analogije pred očima čitalac oseća da se u pogledu spomenute izjave Konstantina VII osim pitanja Vita Basilii ni jedno drugo pitanje ne postavlja, a pitanje Vita Basilii rešava sam Konstantin VII Porfirogenit.

Te dve analogije dakle daju nam mogućnost da naposletku pronađemo pravi karakter Konstantinove izjave. Niti je ona opšta, niti je ona specijalno historiska, niti je vremenski ograničena. Ona je lična i njen je značaj u tome, da Konstantin Porfirogenit, ostavljajući kad o sebi govori svoju naučnu kancelariju po strani, čitaocu kaže, ja sam celo vreme žudio pa i sada žudim i žudiću za tim da napišem celokupnu historiju Vizantskoga carstva, ali nisam dospeo, pa sam bar napisao Vita Basilii. To znači da je ono prvo trebalo biti njegovo lično delo i da je ovo drugo njegovo lično delo.

Naravno, ako je tako, sasvim je prirodno, da se u toj izjavi ne spominju druga dela, koja idu pod carevim imenom, kao što se ne spominje ni sama kontinuacija Teofana, jer sve to zajedno nije car, nego careva kancelarija.

Tako spomenute dve analogije upućuju čitaoca na jednu sliku stvari, koja omogućuje, da se Konstantinova izjava primi integralno u tom smislu, da je ona lična njegova i za njegovu ličnost i da se odustane od svih pitanja koja bi se morala postaviti, kad to ne bi bio slučaj, kao napr. kako to kad Konstantin nije zaokupljen državnim poslovima pre 944, da nije mogao napisati što je hteo ili kako to da je u stvari kao posle 944 i pre 944 bio zauzet državnim poslovima, pa nije dospeo na šta je hteo, a dospeo je na toliko drugih stvari ili kako to da Konstantin Porfirogenit ne dospeva na posao za kojim žudi, a dospeva na druge poslove ili kako to da ne dospeva na tako važan posao kao što je zamišljena istorija Vizantije a dospeva na druge svakako manje važne poslove ili kako to, ako se gleda kvantitativno da Porfirogenit

dospeva na de Cerimoniis, a ne dospeva na svoju historiju, koja sudeći po historiji profesora Ostrogorskoga ne bi bila ni iz daleka tako velika kao de Cerimoniis itd. i naposletku kako to, da Konstantin ističe Vitu Basilii kao svoje delo a o svim svojim drugim delima šuti.

Sva takva i slična pitanja, po sebi i te kako opravdana otpadaju usled one dve analogije, jer Konstantin, kao što se vidi, govori u svojoj ispovesti samo o svom ličnom radu i o svom ličnom delu, a šuti o kancelariji, ne samo glede drugih dela, koja idu pod njegovim imenom, nego i glede samoga Teofanovoga kontinuatora.

Kao što se dakle vidi opravdano je poći od Konstantinove ispovesti i uzeti, da se sve o nju mora omeriti. Prvi rezultat je pojava spomenute dve analogije i slika stvari sa dva faktora, sa carevom kancelarijom i njim samim.

Drugi rezultat je da se careva ispovest u Vita Basilli može uzeti bez prigovora, integralno.

Treći rezultat je, da sva ostala dela, ukoliko bi se pokazala protivrečnost između formalne naznake Konstantina VII kao autora i faktičnoga stanja stvari, po kome to ne bi bilo moguće, ne bi bila relevantna za pitanje ličnoga autorstva samoga Konstantina, jer bi se protivrečnosti objašnjavale sa kancelarijom, dok bi kao lično ostalo samo ono, što je u svojoj ispovesti sam Konstantin označio.

Četvrti i najvažniji rezultat sastojao bi se u tome, da bi se na taj način ispitivanje svega, što ide pod imenom Konstantina Porfirogenita oslobodilo prejudicionalnosti, jer bi naznaka (ili ime njegovo) direktna ili indirektna bila stvar kancelarije, koja se kao takva ispitivati sme i može.

Peti rezultat bio bi u tome, da bi se traganje za interpolacijama znatno suzilo, jer kad bi jedna stvar išla i preko vremena života Konstantina Porfirogenita ne bi se moralo već za to misliti na interpolaciju, jer je blizu pameti pomisliti, da je careva kancelarija, jedanput uvedena i osnovana, radila još i posle smrti Konstantina Porfirogenita, kao što to u ostalom najbolje pokazuje sam slučaj kontinuacije Teofanove, koji kao što smo videli obuhvata i vreme Romana II sina Konstantina Porfirogenita. U de Cerimoniis pak pojavljuju se i stvari, koje vode i u nešto kasnije vreme i koje bi po tome isključivale autorstvo Konstantina Porfirogenita.

I opet sa analogijom iz kontinuacije Teofanove vidi se, da je u kancelariji moglo biti i dela, koja su za života Konstantina VII rađena, u većoj ili manjoj meri njegovim sudelovanjem, a koja idu preko vremena njegovog života.

Pri pregledu dakle dela, koja idu pod Konstantinovim imenom, pod tim prejudicom pojavljivali bi se sukobi od neverovatnosti do protivrečnosti i potpune nemogućnosti autorstva Konstantinovoga i u su-

kobu prejudica i fakta ne bi preostalo drugo do pomisli na interpolacije i potreba konjekture.

Upotreba spomenutih analogija i rezultata donosi dakle da se pitanje u pogledu problematike autorstva Konstantina Porfirogenita i ne postavlja kako na prvi pogled izgleda tj. da li je on nešto lično pisao ili nije tj. šta ćemo sa onim, što nosi njegovo ime ili oznaku, a po pojmu stvari je sasvim isključeno da bude njegovo lično.

Ne, ispovest samoga Konstantina VII u Vita Basilii jasno kaže, šta je njegovo lično. Sve ostalo dakle jeste ne njegovo lično, nego kancelarije. A ako se i od toga šta uzima kao lično pa to ne dolazi u sukob sa njegovom ispovešću, onda to može i ostati, prema shvaćanju svakoga čitaoca i istraživaoca, tako, da sve ono, što je u nemogućnosti da bude lično, ostaje kao stvar kancelarije.

Praktično to znači, da ćemo moći kao bezprigovorno ličnu stvar uzeti samo Vita Basilii, dok ćemo sve ostalo morati uzeti po samoj ispovesti Konstantina VII kao stvar njegove kancelarije.

To praktično znači oslobađanje od prejudicionalnosti, jer primenom spomenutih analogija presumpcija sviju drugih stvari osim Vita Basilii ide u pravcu kancelarije, pa će se tek odatle polazeći viditi, da li je šta i lično Porfirogenitovo. To znači baš obratno, nego što se stvari prezentiraju tj. sa presumpcijom iz naslova i oznaka, da je sve lično Konstantinovo, pa da se onda vidi, da li je to sve tako i da se onda ne zna, šta da se radi sa onim, gde to nije tako.

I naposletku šesti rezultat spomenutih analogija bio bi onda u tome, da se pod osmatranje može podvesti i ono, što je prejudicionalno tj. i sami naslovi i oznake, da se vidi, da i u tom pogledu vredi Konstantinova izjava, jer je moguće, da i naslovi i oznake nisu njegova lična stvar, nego da je i to stvar kancelarije, kao što je u ostalom i prirodno, kad je ta kancelarija radila kao Konstantinova sa anonimnim radnicima pod njegovim imenom.

Znači dakle sve ovo zajedno, da prezumptivno stvar stoji drukčije, nego što se prikazuje tj. da svagde, gde je naslov ili oznaka Konstantina Porfirogenita treba misliti na carevu kancelariju, a kao lično uzeti samo Vita Basilii, a drugo tek ako se kao takvo ispostavi.

Protivrečnost između izjave Konstantina Porfirogenita i postojanja drugih dela pod njegovim imenom, koja on ne spominje uklanja se samo spomenutim analogijama, po kojima Konstantin spominje svoje lično, a ne kancelarisko tj. svoje faktično lično, a ne svoje formalno lično. I na posletku na taj način dolazi osmatranje svega onoga, što ide pod imenom Konstantina Porfirogenita, pod punu i potpunu slobodu, što je za čitanje takvih starina prvi uslov.

Pristupajući sa tom slobodom delima Konstantina Porfirogenita treba dodati još i to, da Teofanovoga kontinuatora navod, da on piše ek prostagmatos tj. po naređenju carevom upućuje na to, da je verovatno u carevoj naučnoj kancelariji morala postojati izvesna sloboda rada i to verovatno i u pogledu odabiranja i u pogledu obrade predmeta, jer ovo ek prostagmatos nalazi svoje objašnjenje u okolnosti, da se careva naredba odnosi na produženje Teofanovoga rada tj. rada njegovoga ded ujaka po materi. Naređenje po specijalnom familijarnom razlogu daje pravo na pomisao, da je ostalo bilo slobodno, kao što je u ostalom i prirodno kod jedne naučne kancelarije.

Vraćajući se sada sa zadobivenom slobodom natrag na pitanje, da li je Konstantin Porfirogenit bio potisnut u dokolicu od državnih poslova, čini se to za to, što ako jeste, ne bi bila tako prirodna stvar, da je zapravo morala kancelarija raditi, a car nadgledati i aprobirati, jer bi dokolica njemu omogućavala i samome intenzivni rad u kancelariji i lični svakako veći od Vite Basilii, ako ne i samu istoriju Vizanta. To znači, ako nije bio uklonjen od državnih poslova, da je onda prirodno, da je imao slobodnu naučnu kanlecariju, u kojoj je i sam radio, koliko je god mogao, ali ipak u gore rečenom smislu slobodnu.

Konstantin VII je već po dinastičnom momentu bio i ostao zapravo pravi car ili kako izvor kaže prvi car.

U knjizi II De Cerimoniis glava VI strana 533 opisuje se posveta krstova u novoj palači »bona« u ime godišnjeg spomena na cara Konstantina I tzv. Velikog. U tome se opisuje i prethodeća toj posveti ceremonija u crkvi sv. Apostola, sa rečima kai epididosin ho patriarhes thimiaton to proto basilei, kai thimia eis te to hagion bema kai ton tafon Leontos tu orthodoxu despotu kai tes hagias kai basilidos Theofanus kai Basileiu tu orthodoxu kai agathu basileos, kai eith hutos eis tu protu kai megalu Konstantinu tu hagiu kai endoxu basileos. Te reči po svom smislu značile bi, da patrijarh predaje tamjan prvome caru (to proto basilei), koji onda tamjan prinosi svetom prestolu i grobu Leona pravovernoga cara kao i grobu blažene carice Teofane (to je prva žena Leona VI, koja je po smrti smatrana sveticom), te grobu Vasilija pravovernoga i odličnoga cara (to je otac Leona VI a ded Konstantina VII) i na isti način prvoga i velikoga Konstantina svetoga i slavnoga cara, (tj. Konstantina Velikog). Obzirom na to, da je Leon otac Konstantina VII, a Vasilije njegov deda, svraćanje u crkvu svetog Apostola verovatno je imalo za glavni razlog to, da Konstantin VII tom prilikom zapali tamjan kod groba svoga oca i svoga dede, što se vidi odatle što su se prema glavi II strana 642 istoga dela u toj crkvi svetog Apostola nalazili i drugi brojni carski grobovi, a da se o njima kod gore opisanoga prinošenja tamjana u glavi VI strana 533 tog istog dela ništa ne govori, niti se oni tu spominju, osim naravno tzv. Konstantina Velikog osnivača Vizantije, koji se verovatno u opšte nikad ne mimoilazi.

Rodbinski odnos dakle morao je biti merodavan u pitanju prinošenja tamjana pokojnim članovima tzv. Makedonske dinastije sa strane živućega člana te iste dinastije. Za takoga člana na tom mestu u glavi VI

strana 533 knjizi II De Cerimoniis stoji kako patrijarh predaje tamjan to proto basilei tj. prvome caru. Pošto se je tamjan kao što tu stoji prinosio mrtvim članovima dinastije, to je po sebi razumljivo da je to činio živi član dinastije tj. Konstantin VII. On je dakle kao što se vidi tzv. prvi car u državi. Iz toga sleduje, da Roman Lakapen, pošto nije član makedonske dinastije ne može biti prvi car, pa ma kako se on ponašao i ma kako se on nazivao i ma kako se označavao. Prvi car je bio kao što se vidi, a to nije ograničeno ni vremenski ni stvarno, samo član dinastije tj. Konstantin VII. Ovo mesto pokazuje, da ga autor dela De Cerimoniis označava prvim carem, pa bi taj podatak govorio protivno onome, što se može podrazumevati pod pojmom uklanjanja sa vlasti. Tu na tom mestu Konstantin VII ne samo da je u vlasti, što najbolje pokazuje sama ceremonija, nego je i prvi car tj. ispred Romana I Lakapena, tako da pisac toga mesta u De Cerimoniis njega imenom ni ne spominje, jer je bez sumnje u opšte i za svakoga bilo notorno ko je u to vreme u Vizantiji prvi car.

Konstantin VII dakle, kako je po rođenju bio prvi car, ostao je to i onda, kad mu je po zbivanju sucarem postao Roman Lakapen.

Potvrda tome nalazi se u glavi II 48 istoga dela na strani 686, gde se navode formulari adresa i ekspedita carske korespondencije crkvenim i svetovnim glavama.

Zadržavajući za sada rezervu glede pitanja proveniencije za višo mesta u toj glavi, o čemu će još biti reč, treba navesti, da se na tom mestu spominju oba cara Konstantin VII i Roman I zajedno, ali uvek tako da je Konstantin VII na prvom mestu. On je dakle i tu kao i u gore navedenom mestu, kad se radi o prinošenju tamjana u crkvi Sv. Apostola, onaj koji je prvi car.

Da se pak tu u II 48 pod carom Romanom podrazumeva Roman I Lakapen a ne sin Konstantina VII Roman II svedoči II 48 strana 689 red 20, gde se Roman II za razliku od Romana I Lakapena označava izričito kao Porfirogenit. Pošto inače u celoj toj glavi II 48 car Roman figurira bez toga rodstvenoga dodatka samo kao car, jasno je, da u tim adresama i ekspeditima car Roman uz Konstantina VII ima biti smatran Roman Lakapen.

Prema njemu je dakle u svim tim adresama i ekspeditima Konstantin VII na prvom mestu, pa glava II 48 samo potvrđuje, da je prvi car kao i u glavi II 6 uvek samo Konstantin VII Porfirogenit.

Konstantin VII dakle prema ovim mestima ne bi bio zapostavljen nego bi, kao što je to bio po rodu, i dalje bio prvi car.

Dokument iz 927 sa signaturom Roman, Konstantin Porfirogenit Hristofor, Stefan i Konstantin (sinovi Romana I Lakapena) a isto tako okolnost da je godine 938 mir u Bagdadu sklopljen od istih lica i istim redom, koji bi pokazivali redosled potpisa i natpisa, bili bi podatak za to, da se možda nije gore navedeni redosled imena bez iznimno održa-

vao, ali takva stvar ne bi prelazila značaj izuzetka od pravila, jer je pravilo u dovoljnoj meri zasvedočeno u gornje dve vesti.

Za pitanje o kom se ovde raspravlja u ostalom ne bi ovo dvoje bilo ni relevantno, jer kad bi to dvoje i pokazivalo izuzetak u pogledu nominacije ne bi pokazivalo time ujedno, da je Konstantin bio potisnut sa vlasti i oslobođen službene dužnosti, jer i u ta dva slučaja on je i na vlasti i u službenoj dužnosti, a to je ono o čemu se ovde radi.

Po delu De Cerimoniis dakle izjava Konstantina VII u Vita Basilii o zaprekama njegovome pisanju Vizantiske historije ne bi bila demantirana, pa navedena mesta samo potvrđuju, da u koliko Konstantin VII nije imao vremena, a razna dela pod njegovim imenom i njegovim oznakama postoje, da onda za ta dela mora da vredi presumpcija, da su to dela njegove kancelarije, u kojima se tek mora viditi govor pojedinih mesta tj. da li odnosna mesta govore za autorstvo Konstantinovo ili ne, što znači onda naravno da govore za autorstvo kancelarije.

Kad je već bilo potrebno spomenuti ta dva mesta u delu De Cerimoniis, onda je najbolje odmah poći i dalje pa viditi ima li u delu De Cerimoniis u pogledu autorstva Konstantina VII podataka, kakvi su oni i šta kažu.

Tu pre svega treba uzeti u obzir II 42 gde se nalazi opis spomenute crkve, pa se kaže, kako je Konstantin VII bio kao histeron teleutesanti sahranjen u isti larnax sa svojim ocem Leonom, dakle da je bio sahranjen kao docnije umrli.

U vezi glave II 6 gde je opis prinošenja tamjana iz ova dva mesta izgledalo bi kao da je prvo mesto tj. II 6 pisano još za života Konstantina VII a drugo II 42 posle njegove smrti, što bi značilo, da je jedan deo De Cerimoniis pisan još za života Konstantina VII a drugi posle njegove smrti. Kako je nesumnjivo da glavu II 42 nije mogao pisati Konstantin VII izlazilo bi, da je on glavu II 6 mogao pisati tako da u njoj u trećoj osobi govori sam o sebi. Naravno obzirom na izjavu Konstantina VII u Vita Basilii po sebi je neverovatno, da Konstantin o sebi piše u trećoj osobi. Ali i bez toga nema mesta ovoj antitezi po kojoj bi II 6 pisao Konstantin, a II 42 neko drugi, dakle II 6 on lično a II 42 kancelarija. Pre svega ono histeron teleutesanti ne može se uzeti u relaciji II 6 kao da to znači, kako je Konstantin VII kasnije tj. nakon navedenog prinošenja tamjana umro. Ne, to mesto znači samo to, da je on umro posle svoga oca, a što je bez sumnje navedeno za to, da se objasni, zašto je položen u larnax sa svojim ocem. Nadalje oba mesta su jednako historicizmi i ništa drugo, pa je moguće, naravno, da su oba mesta pisana posle smrti Konstantina VII i to tako, da se u jednom historicizmu iznosi običaj u crkvi svetog Apostola na putu u palaču »bona«, kada je prvi car tj. Konstantin VII, naravno tada još na životu, prinosio tamjan larnaxu svoga oca, u koji će po onom drugom

historicizmu biti položen, kad i njemu dođe čas. A da se je to tako i zbilo to kaže II 42.

Prema tome samo spominjanje Konstantina VII, kao što se vidi, samo po sebi ne znači još ništa za njegovo autorstvo, jer je takvo spominjanje po prirodi stvari bez sumnje bar presumptivno historizicam, dok se protivno ne dokaže.

Ali ako ćemo sada poći započetim putem dalje da ispitujemo sva relevantna mesta prethodno u De Cerimoniis, ne možemo a da odmah na početku ne uočimo jednu vrlo važnu osobinu toga dela De Cerimoniis, a ta se sastoji u tome, što se direktni, formalni podatak za autorstvo Konstantina VII u samome tekstu toga dela ne nalazi u opšte nigde, ni u prvoj ni u drugoj knjizi toga dela. Takav podatak pojavljuje se tek u tzv. Apendixu. Glede toga Apendixa moglo bi se spomenuti, da je on pomaknut sa svog prvobitnog mesta i postavljen kao dodatak prvoj knjizi toga dela. No za istaknutu tvrdnju to bi bilo ovde irelevantno, jer je relevantan ne položaj Apendixa, nego je relevantna okolnost, da je to Apendix tj. dodatak, pa ako u Apendixu imade kakav podatak to ne menja ništa na stvari, ako se kaže, da u samome tekstu toga dela De Cerimoniis tj. ni u prvoj ni u drugoj knjizi samoga toga dela nema podatka za Konstantinovo autorstvo ili, ako se pretpostavlja rigoroznija reč, onda se može mirne duše reći, da direktnog formalnog podatka za autorstvo Konstantinovo nema ni u prvoj ni u drugoj knjizi dela De Cerimoniis, nego tek u Apendixu, što znači da još pre ispita takvih podataka u Apendixu oni zavise pre svega o samome Apendixu, čiju vrednost i značaj po prirodi stvari prate.

Naravno, da, ako se kaže da u prvoj i drugoj knjizi dela De Cerimoniis nema direktnih formalnih podataka za autorstvo Konstantinovo, da to onda ne znači da nema mesta, u kojima se ime Konstantina VII spominje. Naprotiv, ali ta mesta pretstavljaju samo historicizme, pisanje iz historiske perspektive, pa ne bi bila relevantna u pitanju Konstantinovoga autorstva. Podatak, i ako sa imenom Konstantinovim, ali ne u prezentu nego u perfektu, daje doduše podatak za historiju o Konstantinu VII ali ne i podatak za njegovo autorstvo. A samo potonje bi moglo biti ovde relevantno.

Zato osmatrajući delo De Cerimoniis treba pre svega eliminirati te historicizme, koji naravno i nisu postavljeni hronološki, nego samo prema potrebi prikazivanja, što je i razumljivo, kad delu De Cerimoniis nije ni bio zadatak pisanje istorije, nego prikazivanje ceremonije.

Sam predgovor dela De Cerimoniis na to upućuje sa rečima: dein oethemen hosa te para ton palaioteron efeurethe kai para ton heorakoton diengelthe kai par hemon auton etheathe kai en hemin energethe, a sa smislom, smatrali smo potrebnim sve ono što su stari sabrali i što su primaoci toga raspravili kao i ono što smo mi sami gledali i što smo u sebi razradili (latinski prevod reči en hemin energethe, tj. »što smo mi

u sebi razradili«, koji mesto »u sebi« ima inque aula nostra exercita, upućujući tako na cara kao pisca očito je nastao pod utecajem naslova knjige I dela De Cerimoniis).

Kako se u tome delu De Cerimoniis više radi u primerima nego o historijskoj naraciji događaji i najnoviji i srednji i najstariji pojavljuju se fragmentarno, samo ako sadrže za ceremonijal relativnih momenata.

Inače, gledajući kroz reči predgovora, to delo De Cerimoniis imalo bi biti od početka do kraja jedinstveno osim tzv. Filotejevoga Kleterologiona u II 52, gde se u stvari u samo delo De Cerimoniis unosi jedno drugo tuđe delo. No jedinstvenost dela De Cerimoniis takav unos ne kvari. Naprotiv baš taj Kleterologion upućuje na to, da su obe knjige dela De Cerimoniis u stvari jedno delo jednoga pisca, koji svoje delo završava prenoseći na kraju još i Filotejev Kleterologion. Po svome značaju taj Kleterologion u stvari delo De Cerimoniis samo upotpunjuje, tako da bi ono bez Kleterologiona bilo nepotpuno.

U nauci se pravi razlika između De Cerimoniis do I 83 i celoga teksta posle te glave, pa se iz razlike jednog i drugog dela pomišlja na dva pisca.

Izgleda da to dolazi otuda, što se ne posvećuje dovoljno obzira onoj razlici, koja leži u samoj materiji, jer različita materija omogućava ili uslovljava i različito pisanje, pa nije uvek potrebno pomišljati na dva pisca, kad se može stvar razumeti i sa dve materije.

Do glave I 83 materiju pretstavlja crkveni ceremonijal, koji je verovatno tada, kada je tu opisivan još bio na životu i notoran, pa mu je usled toga bilo lako dati jedan jedinstveni dosledno provedeni zbijeni strogo stvarni stil. Tu bi dakle sama materija uslovljavala ili pak omogućavala odgovarajući stil. Kada sada sa ostalom materijom nije tako, prirodno je pre svega pomisliti na to, da to može da dolazi od razlike u materiji u tekstu ispred I 83 i u tekstu posle I 83. Pomišljati na drugoga pisca nema razloga, kad je verovatno, da će pisac teksta ispred I 83 produžiti istim načinom i stilom i dalje. Ali to mu mora omogućiti i sama dalnja materija posle I 83. Ako je ona drugačija po prirodi stvari stvoriće i drugačiji stil.

To je i prirodno, jer kad se celokupni predgovor pročita vidi se, da pisac zadržava rezervu, da piše kako mu potreba dođe tj. iz starine, iz preuzete odnosno prerađene starine, iz sopstvenog opažanja, naravno sve prema njegovoj osnovnoj nameri i potrebi, da opisuje stvari u primerima.

Latinski prevod reči enheirema sa opus može da u shvaćanju predgovora stvori pometnju, jer opus jeste doduše poduhvat ali je i delo, pa da ne bude pometnje kao da se radi o nekom pronađenom delu, nego da bude jasno, da se u predgovoru govori o jednom preduzeću, o jednom poduhvatu autora za delo, bolje bi bilo mesto reči opus

upotrebiti reč inceptum, da se na taj način latinski prevod potpuno saglasi sa grčkom reči enheirema, koja u tom pogledu ne ostavlja nikakve nejasnoće.

U ostalom iz samog sadržaja predgovora vidi se, da se ne radi o preuzimanju nekoga dela, nego da se radi o oživljavanju materijala, koji je vremenom propao pa ga treba oživiti i na njegovom osnovu novo delo tek stvoriti.

Očito primera radi iz starine uzete su ceremonije, koje su se vršile prilikom stupanja na prestol nekih vladara kao u knjizi I poglavlje 91 Lava I godine 457, u knjizi I poglavlje 92 Anastazija I godine 491, u knjizi I poglavlje 93 Justina I godine 518, u knjizi I poglavlje 95 Justiniana I godine 527. Od tih primera iz starine jednim preskokom u istoj prvoj knjizi a u poglavlju 96 pojavljuje se godina 963 sa Nikiforom Phocasom.

Oko zapinje na tom ogromnom razmaku od preko 400 godina, pravije 436 godine (od 527 do 963) pa je u historičara taj ogromni razmak verovatno i proizveo pomisao, da je taj poslednji podatak o Nikiforu Phocasu iz 963, interpolacija, pogotovo, ako treba da je pisac Konstantin VII Porfirogenit, koji je još 959 umro.

I to je naravno na prvi pogled sasvim opravdano, ali, kad se ima na umu predgovor delu De Cerimoniis, vidi se, da tu pomisao na interpolaciju proizvodi okolnost, što je historičar naučio da stvari gleda hronološki, dok je ovde protivan slučaj tj. kazuistički, pa je baš za to, što je to poglavlje o Nikiforu Phocasu izrađeno i na široko i detaljno, jasno, da se tu nalazimo ili pred onim, što pisac u predgovoru označava sa rečima par hemon auton etheathe kai en hemin energethe tj. što je pisac sam gledao i u sebi razradio, ili svakako pred onim, što pisac u predgovoru označava sa rečima: kai para ton heorakoton diengelthe (po Reisku: ab iis qui haec viderunt relata) tj. pred onim, šta su savremenici ispričali. Jasno je, da su svi ti primeri osim poslednjega o Nikiforu Phocasu samo historicizmi i bez relacije sa pitanjem o kom se ovde radi.

Relevantno je tek ono, što se govori o Nikiforu Phocasu, jer to upućuje na vreme posle 963 godine, prema čemu bi i mesta, na kojima se spominje Roman I Lakapen i Konstantin VII ili Konstantin VII i Roman II bila također samo historicizmi. Već po tome, što je pisac u stanju, da spominjući Nikifora Phocasa a time i godinu 963 govori o stvarima, koje se događaju, kad već spomenute sve trojice nema na životu, spominjanje te trojice mora pretstavljati historicizam.

Uzgred budi rečeno, da se u poglavlju o Nikiforu Phocasu govori: teleutesantos Romanu basileos tu neu, hiu Konstantinu tu megalu kai Porfirogenetu basileos Romaion tu Makedonos tj.: kada je umro car Roman mlađi, sin Konstantina Velikog i Porfirogenita, cara Romaja Makedonca, pa je jasno, da takva primedba i može da dođe tek po smrti

Konstantina VII i od jedne treće osobe, kao što je pisac toga mesta, koji je naravno treća osoba već po tome, što govori o pokojnom Konstantinu VII. Tu je dakle izražaj o Konstantinu VII sa pridevkom Veliki potpuno razumljiv i pošto se radi o Konstantinu VII već pokojnom sasvim jasno izražaj Konstantinove kancelarije. Čak bi se moglo uzeti, da baš taj dodatak o Konstantinu VII Velikom tu kancelariju i odaje. Koliko je god dakle verovatno da takav dodatak dolazi od treće osobe, nije verovatno, da bi on dolazio još za života Konstantina VII samoga. To znači, da analogno mesto onda u D. A. I. isto tako ne će poticati od samoga Konstantina VII, nego od treće osobe tj. da će onda takvo analogno mesto biti podatak za to da i mesto u D. A. I. potiče od kancelarije a ne od samoga Konstantina VII.

U D. A. I. nalazi se takvo analogno mesto u glavi 22. Istina tamo nema izražaja tu Makedonos, ali je ta ista stvar izražena napomenom, da je Konstantin VII bio unuk Vasilija iz Makedonije.

Nije li dakle prirodno pomisliti, kad se na oba mesta upotrebljava izražaj o Konstantinu VII Velikom, da ta mesta stoje i u vezi, pa pošto je neverovatno, da će Konstantin VII sebe tako nazivati a verovatno je, da će ga posle smrti tako nazivati neko drugi, nije li analogija ta dva mesta možda znak ne samo, da ona ne potiču od Konstantina VII, nego i da su morala nastati tek posle njegove smrti. Za mesto u De Cerimoniis, gde se govori o Nikiforu Phocasu, to je jasno već po godini 963. Za glavu 22 D. A. I. to je i bez toga samo po sebi verovatno tj. da i tu izražaj potiče od treće osobe i iz vremena posle Konstantina VII. Kad ne bi u naslovu D. A. I. bilo prejudica za autorstvo Konstantina VII bez zapreke bi se s pravom postavilo pitanje nije li izražaj o Konstantinu Velikom u D. A. I. ušao iz dela De Cerimoniis. Da nema u naslovu toga prejudica o autorstvu Konstantina VII ništa ne bi smetalo, što bi taj izražaj o Konstantinu VII Velikom u D. A. I. prešao takođe iz De Cerimoniis posle smrti Konstantina VII. Ali ako ta prejudicionalnost u naslovu D. A. I. stvara zapreku u pogledu vremena nastanka toga naslova, ne stvara ta prejudicionalnost nikakvu zapreku u pogledu proveniencije toga naslova, pa se može uzeti, da u oba slučaja taj naslov ide od treće osobe i da već po tome ne može biti podatak za autorstvo Konstantina VII, nego samo za njegovu kancelariju.

Da taj naslov ide od treće osobe, to sleduje već i po tome, što se na oba mesta gramatikalno govori u trećoj osobi tj. u poglavlju o Nikiforu Phocasu kaže se »kada je umro car Roman mlađi, sin Konstantina Velikog« itd. a u D. A. I. glava 22 ujak odnosno pravije ded ujak »Velikoga pobožnoga i najkršćanskijega cara Konstantina« itd. (citirano po Tomašiću i zato ujak mesto ded ujak). Ono prvo potiče od treće osobe posle smrti Konstantina VII ovo drugo može biti i posle smrti i za života. Ako je naslov Konstantinu VII u D. A. I. uzet iz De Cerimoniis, onda je jedan i drugi slučaj iz vremena posle Konstan-

tina VII. No tako uzimanje ne da se dokazati. Sličnost između izražaja tu Makedonos u prvom slučaju i izražaja Vasilija iz Makedonije ne proizvodi više rezultata, nego što je sumnja.

Ali nema smisla i dalje se sa ovom pojavom baviti, jer je sve to ovde uzgred rečeno tek toliko, da se primerom iznesu dva mesta, u kojima se spominje Konstantin VII, a koja ne govore za njegovo autorstvo nego naprotiv, i to ono prvo mesto već po apsolutnom razlogu, što Konstantin više nije na životu, a ono drugo mesto po tome, što se Konstantin VII tu spominje u trećoj osobi, a ne u prvoj, kao što to biva kad govori o sebi, kako to pokazuje Vita Basilii. Usled toga treba proći do kraja sve historicizme u De Cerimoniis vezane na ime Konstantina VII, da se time eliminira sve ono, što bi za autorstvo njegovo moglo biti prividno relevantno, ali što to u stvari nikako nije.

Treba naglasiti da se u prvoj knjizi dela De Cerimoniis ime Konstantina VII u opšte ne pominje verovatno za to, što, bar sudeći po samom sadržaju te prve knjige, dela De Cerimoniis, nema za to nikakvog razloga.

Ime Konstantina VII počinje u glavnom da se spominje tek u drugoj knjizi De Cerimoniis i to tek kad dolaze na red opisi onih poseta Carigradu koje su za njegovo vreme učinjene. Pri opisu cerimonijala kod tih zgoda dolazi i do spomena njegovoga imena, ali naravno, kao što je sam opis tih događaja historicizam tj. samo opisivanje tih primanja, tako je historicizam i spomen njegovoga imena na tom mestu, pa je to spominjanje onda na tom mestu i bez ikakve relacije sa pitanjem o Konstantinovom autorstvu toga opisivanja.

Na strani 570 knjige II ima podnaslov u glavi 15, u kome se spominju Konstantin VII i njegov sin Roman II: peri tes genomenes dohes en to periblepto kai megalo triklino tes manauras epi Konstantinu kai Romanu ton Porfirogeneton en Hristo basileon Romaion tj. prema smislu ovoga mesta: po primanju u čuvenom i velikom trikliniju manaure za Konstantina i Romana obojih Porfirogeneta u Hristu careva Romaja. Historicizam se vidi već na prvi pogled. Reč epi sa genitivom kad se odnosi na vreme znači pod ili za tj. za Konstantina, pa je prema tome izražaj »za Konstantina i Romana careva Romeja« isto tako historicizam kao kad bi na primer stajalo epi Kiru (Perziski car).

Sasvim je neverovatno uzeti da bi Konstantin VII govorio o sebi i u trećoj osobi i u historiskoj perspektivi. Usled toga je spomenuto mesto II 15 strana 570 tj. taj podnaslov samo podatak za historiju Konstantina VII i Romana II tj. za vreme od krunisanja potonjega 6 IV 945 do godine 959 ali ne i za autorstvo Konstantinovo. Reč epi tj. »za vreme« označava historisku perspektivu i upotrebljuje se za vreme, koje je prošlo. Naravno kad se radi o historiskim radnjama ili u opšte o opisujućim spisima, a ne o izdavanju svedočanskih dokumenata. To mesto dakle u pogledu autorstva Konstantina VII ne kaže ništa, a po

svojoj stilizaciji upućuje na nekog trećeg, koji to piše posle Konstantina VII i Romana II. Taj podnaslov u II 15 bio bi dakle puki historicizam kao i napomena o hispanskim legatima, koje Reiske u svom komentaru II 651 pod broj 330 B I (571, 11) identificira sa onima, o kojima govori episkop iz Kremone Luitprant posle svog poseta Carigradu i koje Reiske meće u godinu 947 ili 948. Podnaslov dakle II 15 odnosio bi se na vreme od godine 947 ili 948, pa bi pretstavljao pričanje o događaju, koji se je zbio za vreme Konstantina VII i Romana II, dakle pričanje iz historiske perspektive i to svakako iz vremena posle njih. To isto mora vrediti i malo dalje u II 15 strana 582 red 1: isteon, hoti tauta ta tria stemata para Konstantinu tu filohristu despotu kateskeuasthesan tj. sa smislom, treba znati da je ta tri venca dao sačiniti hristoljubivi despot Konstantin. Već ta stilizacija, koja pokazuje Konstantina VII u trećoj osobi upućuje na historisku perspektivu, koju i sadržaj potvrđuje.

U spomenutoj već palači Magnauri u Carigradu došlo je i do primanja Saracena. Došavši 31. V. 946 u Tarsos, a poslani od Amermumna, oni su u Carigradu bili primljeni 6 VIII i 9 VIII te iste 946 godine.

Na tu stvar odnosi se i II 15 strana 584 red 7: alla di endeixin kai monon tote horisthesan para Konstantinu filohristu despotu tu tauta periballestai. Vest se tiče katepana basilika tj. katepana dvorjana i kometa stabula, kako su se ovi po nalogu Konstantina hristoljubivoga despota samo za tu priliku (za saracene) morali preobući (naravno u naročito svečana odela).

I to mesto je historicizam za vreme Konstantinovo ali ne i podatak za njegovo autorstvo.

Na tom mestu car se naziva samo oznakom Konstantinu tu filohristu despotu tj. samo imenom. Pošto pak ta ceremonija biva u počast onih Saracena, kao što je rečeno, koji su došli kao poslanici amermumna preko Tarsa, a na strani 570 knjige II glava 15 red 15 označen je datum, kada su izaslanici toga amermumna (Bagdadskog emira) stigli u Tars, sa meni Maio la, hemera a, indikt de tj. 31 maja 946, da bi onda bili u Carigradu svečano primljeni 6 i 9 avgusta 946, jasno je da je taj car Konstantin, Konstantin VII Porfirogenit u vremenu svoje autokratorije.

Dalnje takvo mesto, gde se spominje ime Konstantinovo, bilo bi ono u II 15 strana 587 red 4: enthen de kakeise tu autu pirgiu entesan thronoi dyo dexia men pros anatolen ho tu Arkadiu, en ho ekathesthe Romanos ho Porfirogenetos kai theostephtos basileus, euonoma de ho tu hagiu Konstantinu thronos, enthen de kakeithen, etoi dexia kai aristera tu hrisotriklinu, estesan hoi loipoi basileoi thronoi, kai ta hrisa a sa smislom: sa strane pak toga tornjića stajala su dva prestola, desno prema istoku onaj Arkadija, na kome je sedio Roman Porfirogenit bogom krunjeni car, levo pak bio je prestol svetog Konstantina. A onda odatle također desno i levo u hrisotrikliniu stajala su ostala carska prestolja.

Roman Porfirogenit je sin Konstantina VII Roman II, a sveti Konstantin je Konstantin I. Ta vest dakle nema relacije sa Konstantinom VII, jer se on tu ni ne spominje. Relacija postoji samo spram Romana II, koja bi pokazivala baš za to, što se tu ne spominje Konstantin VII, da se tu spominje ono vreme, kada je Roman II bio autokrator i kao takav sedeo na prestolu cara Arkadija. To bi dakle bila istoriska reminiscencija iz vremena 959—963, koja bi pokazivala time, ne samo da tu nema indikacije za autorstvo Konstantina VII, nego naprotiv da bi to bila indikacija protiv toga autorstva, jer se tu spominje jedan detalj iz vremena autokratorstva, ali ne Konstantina VII, nego njegovog sina Romana II. Kao na strani 570 glave 15 knjige II nalazi se i na strani 588 iste te glave 15 i iste te knjige II takođe ime oca i sina zajedno tj. Konstantina i Romana II.

Peri tu gegonotos hippodromiu epi te eleusei ton filon Sarakenon, dia ten eirenen kai to allagion, eis ind. d epi Konstantinu kai Romanu ton Porfirogenneton basileon, sa smislom: o hipodromu prigodom dolaska prijateljskih Saracena radi mira i izmene (tj. sklapanja mira i izmene zarobljenika) indikcije četvrte za vreme Konstantina i Romana, u porfiri rođenih careva.

Tu je Konstantin također Konstantin VII a Roman njegov sin Roman II, dok je vreme hipodroma također u 946 godini. Kao što se vidi i ta vest je historcizam o vremenu jednoga i drugoga cara, ali ne i podatak za njihovo autorstvo.

Jedno mesto, koje se odnosi na Konstantina VII i ako se isti tu ne pominje imenom, bilo bi ono na strani 597 glava 15 knjiga II red 20: kai ekathesthe ho basileus kai Romanos ho Porfirogennetos basileus kai ta Porfirogenneta tuton tekna kai he nimfe kai he arhontissa sa smislom: seđahu car i Roman u porfiri rođeni car i njihova u porfiri rođena deca kao i snaha i arhontissa.

Po izražaju he nimfe tj. snaha vidi se, da je ta vest koncipirana prema Konstantinu VII, jer je tu kao snaha moguća samo žena Konstantinovog jedinca sina Romana II. Njihova deca su Romanova kći Teofano i sin Vasilije, docniji car Vasilije II (drugi sin Romana II Konstantin VIII nije još bio rođen). Deca Konstantina VII su pak bila taj sin Roman II i onih petoro njegovih sestara, koje je njihov brat taj Roman II došavši na presto sve strpao u manastir. Arhontissa pak jeste ruska kneginja Olga. Vreme na koje se vest odnosi bio bi njezin poset u Carigradu 957 godine, dok bi sam događaj bio svečani obed njoj u počast 18 oktobra te iste godine.

I ako je u pogledu Konstantina VII ta vest anonimna ipak se ona odnosi na njega, ali i ona je samo podatak za njega kao cara, a ne za njega kao pisca. U protivnom slučaju, ako igde, a ono u ovoj intimnoj vesti, pisac bi sigurno sebe spominjao ili imenom ili u prvoj osobi.

I na strani 601 knjiga II glava 18 red 15 spominje se Konstantin: epi de Konstantinu tu filohristu despotu prosetethe hetera mil te, homu f sa smislom za vreme hristoljubivoga gospodara Konstantina bude dodano još tristo miliareisia, svega zajedno pet stotina miliareisia. Vest se tiče veslača carskih dromonija i toga, kako su za vreme hristoljubivoga gospodara Konstantina i oni primali apokombium. Na strani 603 ima vest o caru Konstantinu VII i njegovom sinu Romanu II, a da se ni jedno ime ne spominje. Ta vest u knjizi II 18 strana 603 red 3 kaže: kai kathesetai ho megas basileus kai ho mikros kai he augusta meta kai ton porfirogenneton tj. sa smislom, sedeli su veliki car i mali car kao i carica sa u porfiri rođenima. Veliki car i mali car po antitezi bio bi Konstantin VII i Roman II a carica bila bi žena Konstantina VII Helena, kći Romana I to znači car, carica i njihova deca. Ta vest je kao što se vidi isto tako historicizam kao i malo pred tim na strani 601 red 19 ono epi Leontos tj. za vreme cara Leona. Naravno da ovo veliki i mali car nije ništa drugo nego figura, koja znači stariji car i mlađi car. Ta vest je naravno historicizam, koji pokazuje kako treća osoba označava jednog i drugog vladara, a ne kako oni to sami čine. Konstantin VII koji je svoga sina Romana II sam krunisao za cara time postaje u očima sviju drugih stariji car prema svome sinu Romanu II, koji isto tako postaje mlađi car.

Ovo mesto je značajno po tome, jer ono pokazuje, da isti izražaj tj. »veliki« kao i u D. A. I. XXII i De Cerimoniis I 96 znači ovde u II 18 str. 603 red 3 radi antiteze »stariji«, dok na oba ova druga mesta znači bukvalno »veliki«.

Kako je prirodno uzeti, da i ovde u knjizi II 18 strana 603 red 3 De Cerimoniis izražaj veliki car i mali car potiču od treće osobe, a ne od njih samih tj. od Konstantina VII i Romana II, tako je onda još prirodnije uzeti, da i izražaj veliki u D. A. I. XXII i De Cerimoniis I 96 mogu poticati samo od treće ruke i to radi komplimenta, koji se u tom epitetu nalazi, verovatno iz naučne kancelarije, a ne od Konstantina VII.

Na strani 606 knjige II glava 19 red 15 nalazi se ime Konstantin na ovaj način: ton megan ekeinon kai aoidimon Konstantinon, u Theodosion, u Markianon, u Leonta ton Leomakellen, uk Iustinianon, ute tus allus filohristus. Već po redosledu vladara u kojem je ovde Konstantin na prvom mestu tj. kao stariji od ostalih naveden taj Konstantin bio bi Konstantin I Veliki, te se ta vest ne bi ticala Konstantina VII.

Njega bi se ticala naprotiv antiteza toj vesti na strani 606 II 19 red 20: epi de Konstantinu tu filohristu despotu kao i ona na strani 607 II 19 red 1: hutos de Konstantinos ho filohristos basileus etiposen didosthai. To proizlazi već po antitetičnosti tih mesta. Ali to proizlazi i iz samoga sadržaja tih mesta. Prastaru rimsku svetkovinu brumalia, u samom ovom ceremonijalu pripisanu još vremenu, kad su se Rimljani

zvali Ausoni, zabranjuje Roman Lakapen bez obzira na to, što se ona držala još od Konstantina I, Theodosija, Markijana, Leona, Justinijana. Ako se sada kaže, da je tu istu svetkovinu Konstantin hristoljubivi gospodar obnovio, onda to može biti samo Konstantin VII kao autokrator posle Romana Lakapena. Vest je dakle historicizam po Brumalionu, njegovoj zabrani i obnovi i podatak za vreme Romana I i Konstantina VII, ali ne i za autorstvo Konstantina VII.

Pisana ta vest iz historiske perspektive prema obojici i ako ne upućuje na autorstvo Konstantina VII ipak može da posluži kao podatak za ono pitanje, koje je napred bilo nabačeno o uklanjanju Konstantina VII sa vlasti. Za izraženo mišljenje, da do toga nije nikada došlo, nego da se radilo neprestano o većem ili manjem utecaju na vlast, ovo bi bio bez sumnje jedan slučaj, gde je ili zet bio sporazuman sa svojim tastom, dok je ovaj bio na vlasti, pa svoje stajalište promenio kao autokrator ili gde je u pitanju brumalija zet bio doduše svome tastu protivnoga mnenja ali je popustio, da kasnije kao autokrator svoje mnjenje provede. Pošto se radi o jednoj prastaroj svetkovini moguće je bilo, da su tu bila dva mnjenja dvaju careva, ali isto tako i jedno mnjenje a dve odluke radi intervencije publike. Tek, tu bi eto bio primer kako se pojavljuju razlike, na osnovu kojih se mogu izvoditi razni zaključci i kako je prema tome moguće, da su iz objektivnih znakova stvarani zaključci o sukobu tasta i zeta, koji bi tek na nesumnjivi način utvrditi trebalo.

Na strani 640 II 40 red 3 reči: ho neokataskeuastos megas staoros Konstantinu tu filohristu kai porfirogennetu basileos sa smislom: novo načinjeni veliki krst Konstantina hristoljubivoga i u porfiri rođenoga cara, koje spominju cara Konstantina, odnose se na Konstantina VII i pretstavljaju takođe samo jedan historicizam iz njegovoga vremena.

Reiskov prevod toga mesta na strani 640 II 40 red 3 sa: Magna crux, quam nuper confici curavit Christi amans et Porphyrogenitus Imperator Constantinus sa reči nuper mogao bi voditi na stranputicu kao da je vest pisana malo nakon toga, što je Konstantin VII dao taj veliki krst načiniti, kao da je vest pisana za vreme samoga Konstantina VII. Istina izražaj nuper u prenesenom smislu znači i u novije vreme, pa potom i pre dužeg vremena, ali u pravilu ona znači onomadne, pred kratko vreme, nedavno.

Ako bi se dakle ta reč u tom smislu uzela, izlazilo bi, da je ta vest pisana u ono vreme, kad je mogla da kaže, da je Konstantin VII dao načiniti veliki krst. To bi kao što je rečeno značilo onda, da je vest pisana ubrzo nakon što je Konstantin VII dao načiniti taj veliki krst.

Ali taj latinski prevod ne odgovara grčkom originalu, u kome ima samo označenje novoga krsta, tj. onoga koji nije postojao, dok ga nije Konstantin VII dao načiniti. U originalu dakle reč neokataskeuastos kao i reč neokatastatos (novonaseljen) sadrži samo označenje novine a

ne i označenje vremena. Ono, što je u latinskom prevodu kazano moralo bi sadržavati jedan od tome odgovarajućih grčkih izražaja neosti, arti, artios, enanhos, jer neon je u pravilu ipak samo »novo«. Prema tome radi se o tome, da se u toj vesti spominje kao novonačinjeni veliki krst Konstantina VII. Po smislu to ne bi značilo drugo, nego da se u toj vesti spominje novi krst, koga je dao načiniti Konstantin VII, ali kada je to bilo tj. kada je on to dao načiniti, o tome nema u tekstu ni reči. Usled čega i ta reč nije ništa drugo nego također historicizam u pogledu Konstantina VII spomenom velikog krsta, koga je on dao načiniti. Također dakle podatak za njegovo vreme, ali ne i za njegovo autorstvo, baš kao što je na strani 660 II 44 red 13 opis ekspedicije u Langobardiju za vreme Romana Lakapena indikcije e (8) tj. godine 935 historicizam i podatak za Romana Lakapena a ne i podatak za autorstvo Romana Lakapena.

Da delo nije pripisano Konstantinu VII sigurno ne bi trebalo tek naglašavati, kako je u pojmu protivrečno, da se kod potpuno jednakih historicizama Romana I i Konstantina VII može glede jednoga pojaviti misao o autorstvu, koja je kod drugoga, premda je slučaj analogan potpuno isključena. Historicizmi bi se bez takvoga prejudica u pogledu Konstantina VII sasvim naravno uzimali kao takvi bez obzira na to, koga se oni tiču i ne bi nikad mogli poslužiti za osnov podatku o autorstvu, bez obzira o čijem se autorstvu radi.

Kao što se vidi potrebno je bilo pregledati delo De Cerimoniis u originalnom tekstu sa namerom, da se istaknu sva mesta, gde se o Konstantinu VII govori, bilo imenom ili anonimno, direktno ili indirektno, da se najpre tu vidi, ima li tu kakvih podataka, koji bi upućivali na Konstantinovo autorstvo i da li bi onda na osnovu takvih podataka moglo da se pomisli, da iz njih proizlazi kao pisac dela De Cerimoniis sam taj Konstantin VII.

To je bilo potrebno pogotovo za to što, ako bi takvih podataka bilo, onda bi oni upućivali na to, da je delo pisano onda, kada se zbivalo ono, o čemu ti podaci govore.

Pošto ti podaci idu u godinu 957 pa i pre toga još u godinu 946 a čak i u godinu 935 obzirom na to, da u delu posle toga a izvan tih Konstantinovih mesta ima još podataka i za vreme iza godine 957, stvarala bi se u tom slučaju, ako ta Konstantinova mesta ne bi bila puki historicizmi, za rad i život eventualnog pisca toga dela, slika, koja bi obuhvatala vreme od 935 svakako do bar 963 godine, što bi značilo razmak od nekih 28 godina.

Prema tome mogao je to delo De Cerimoniis napisati i jedan čovek, pa nije potrebno misliti na više ljudi. Samo što je to mogao biti čovek, koji je živio i posle 959, a što opet nije mogao biti Konstantin VII, iz čega bi izlazilo, da sav sadržaj dela De Cerimoniis, koji ide preko godine 959 već tim samim govori, da je to delo moglo nastati u carevoj

kancelariji od jednoga pisca, ali ne lično od Konstantina VII. Koliko je u tom pogledu bilo njegovog sudelovanja na tome delu, a o stvarima, o kojima se govori sa vremenom pre 959, to se naravno ne može odrediti, baš kao što se ni kod Teofanove kontinuacije ne može odrediti, šta bi mogao biti doprinos baš samoga Konstantina VII. Ali ne samo to, nego obzirom na visoki vremenski doseg dela, ako se za isto kao pisac i uzme samo jedna osoba ni samo sudelovanje Konstantina VII ne bi moglo doći u obzir u vremenu posle godine 959.

To bi bio rezultat pokušaja, da se obe knjige De Cerimoniis prosuđuju sa obzirom na izjavu samoga Konstantina VII u Vita Basilii. Taj rezultat bez sumnje nije bez značaja, jer ako ništa drugo on vodi rehabilitaciji jednoga pisca, koji je dosta omalovažavan, kritiziran i kao nepouzdan osuđivan. Takav rezultat vodi rehabilitaciji u Vita Basilii samo kritičnog autora Porfirogenita kao pisca, pošto omogućuje, da se sva nedovoljna i neispravna mesta u onim delima, koja idu pod njegovim imenom bar presumptivno pripišu njegovoj kancelariji, a ne njemu samom.

Ako se sada posle navedenih mesta, u kojima se nalazi ime Konstantina VII a koja su mesta za autorstvo Konstantina VII irelevantna pređe na mesta, po kojima bi Konstantin VII kao autor dela De Cerimoniis bio naprotiv baš neverovatan, treba zastati već kod glave 24 u knjizi I.

Istina to mesto ne deluje samo po sebi nego tek u sravnenju sa odgovarajućim mestom u D. A. I. Ako bi se oba ta dela imala uzeti kao da su dela Konstantina VII, onda bi ona tamo, gde govore o jednoj istoj materiji, morala davati kongruentnu sliku.

Međutim spomenuto mesto u I 24 De Cerimoniis i poglavlje XLIII De Administrando Imperio o Taronskom knezu Krikorikiju (Grigoriju) govore doduše o istom predmetu, ali svako na svoj način, gledajući svako sa svoga gledišta isti predmet, tako da se može reći, da ako je Konstantin VII pisac jednoga mesta, da onda nije pisac drugoga mesta, i obratno.

To znači, da spomenuto mesto I 24 u De Cerimoniis ne će biti od Konstantina VII, ako je od njega ono mesto u poglavlju XLIII D. A. I.

Prema D. A. I. XLIII spomenuti Taronski knez Krikorikije u teškom položaju između pritiska Saracena i pritiska Romaja, nakon taktiziranja i diplomatske igre, ipak prilazi Vizantu i po pozivu cara dolazi u Carigrad u prijateljsku posetu, gde bude odlikovan naslovom Magistra i potvrđen za Taronskog stratega. Tom prilikom dobio je i godišnju rogu od deset litara zlata i deset litara milijarisija, a nastanjen je bio u tzv. palači barbarina.

U toj glavi XLIII D. A. I. opširno se pričaju i druge stvari u direktnoj ili indirektnoj vezi sa tom palačom barbarina, koje se ovde kao nerelevantne ne iznose, jer se ne mere o De Cerimoniis I 24.

Prema potonjem mestu relevantni su iz D. A. I. samo ta palača, ta roga, počasti kao i strategija Tarona. Car, o kom se ovde radi, jeste Leon VI, a sam događaj je onaj isti, o kome glava I 24 govori u vezi istovremenoga boravka Vizantu sprijateljenih Bugara. Od 894, kad je Simeon zaratio na Vizant za to, što mu je Leonov Basileopater Stilianos Zautzes premestio bugarsku pijacu iz Carigrada u Solun, pa sve do vizantijskoga poraza kod Bulgarophygona ne mogu se pretpostaviti prijateljski bugarski izaslanici. Tek posle Bulgarophygona godine 896, kada je mir sklopljen i Leon VI se obavezao na godišnje darove Bugarskoj, pojavljuje se mogućnost za prijateljske posete iz Bugarske.

Ta pak mogućnost prestaje 913, kada je kratkoga veka naslednik Leona VI njegov brat Aleksandar (912—913) raskinuo taj ugovor i odbio da daje darove, što je dovelo do ratnoga stanja sa Simeonom, koje je trajalo do smrti Simeona.

Glava XLIII dakle u D. A. I. sasvim pravilno označava kao cara Leona VI.

U pogledu oznake cara i vremena De Cerimoniis i D. A. I. bi se dakle podudarali.

Ali k tome dolazi to, da De Cerimoniis, i ako također govori o boravku Taronskoga kneza u Carigradu, iznosi o tome jedne stvari, dok D. A. I. iznosi druge stvari.

U De Cerimoniis I 24 strana 137 a u ceremonijalu u crkvi Sv. Vasilija 1 januara nalaze se i ove reči: sinebe de kai tuto genesthai te aute hemera indiktioni g. Njima se počinje opis promene, koja je u pogledu toga ceremonijala nastala baš za posete Taronskoga kneza u Carigradu.

Do velikoga primanja došlo je tada u palači magnaura. Tekst o tome nastavlja:

tes lites teleotheises, kathos proeiretai, meta ten tes leiturgias apolisin egeneto metastasimon kai apelthon pantes hoi arhontes en te manaora tj. sa smislom:

ali došlo je toga istoga dana indikcije g nakon svršene službe Božje, kao što je rečeno, svršetkom liturgije, do promene, pa se svi dostojanstvenici zaputiše u manauru.

Težište ove vesti je, kao što se vidi, na rečima egeneto metastasimon tj. nastala je promena.

Po tim rečima tada tj. o dolasku Taronskoga kneza otvorena je u magnauri sala za audijencije. Ta promena biće trajna, jer na to upućuju reči o novom prestolu, koji je naravno radi te promene i pravljen. Kai anelthontes ekathisan to neokataskeuasto tenzo to histameno en to toiuto tes manauras triklino sa smislom: i došavši (imperatori) sedoše na novo načinjeno prestolje postavljeno u trikliniju magnaure. Novo prestolje u magnauri naravno nije pravljeno za jednu upotrebu nego za trajnu upotrebu, dakle bi se metastasimon sastojao u tome, što od tog doba triklinium u magnauri postaje sala za svečane audijencije.

Uzgred budi rečeno, reči neokataskeuasto tenzo izazivaju sećanje na ono, što je gore više rečeno povodom II 40 strana 640 red 3 sa rečima ho neo kataskeuastos megas staoros. I veliki krst cara Konstantina VII i novi prestol njegovoga oca Leona VI jesu historicizmi jer inače bi Konstantin VII ovu vest o novom prestolu u I 24 strana 137 morao pisati još za Leona VI tj. sa 7 godina.

Posle napomena o metastasimonu i magnauri sledi opis same ceremonije primanja po redu položaja.

Prema uobičajenom ceremonijalu dostojanstvenici rađaju se u svoje grupe (vela) magistri, patriciji, sinkletici i ostali, i na dani znak se uvode kao i ton magistron kai arhonta tu taro, magistra i vladara Tarona, koji ulazi praćen pretstojnikom dvorske službe i logotetom droma, (pretstojnikom vanjske službe) koji ga dovode i smeštaju u blizini prestola. Po ceremonijalu onda u ime cara konverzaciju sa Taronskim knezom obavlja logotet droma.

Ta čisto formalistička etiketna konverzacija formulirana je u II 47 De Cerimoniis i sastoji se u kurtoaznom raspitivanju logoteta droma o knezu i njegovima na domu.

Na strani 680 navedena su takva pitanja za legate iz staroga Rima, od rimskoga princepsa. Na strani 681 za legate iz Bugarske, na strani 682 za legate iz Sirije, od Amermumna. Na strani 684 za legate Egipatskoga Emira, a na strani 685 za legate Persije i Chorasana.

Kao što se po persijskim legatima vidi formulari su stari, a poset Taronskoga kneza je nov, konverzacija je dakle verovatno bila vođena po analogiji starih formulara, vredećih za Malu Aziju.

Nakon svršene konverzacije, eis agei ho protonotarios tu dromu — zamenik prestojnika vanjske službe, pomoćnik Ministra spoljnih poslova, to tutu kaniskion, kai de meta ten simplerosin tu kaniskiu palin epi tes ges peson, proskinesas, exerhetai.

Kaniskion je korpica, dakle: knez Taronski prima od pomoćnika logoteta droma korpicu i kad korpica bude napunjenja knez Taronski izvršivši pred Imperatorom proskinezu odlazi. Jasno je da je to bilo onda, kad je korpica bila napunjena zlatom.

Tako je dakle Taronski knez primljen najodličnijom ceremonijom, vredećom za magistre i obdaren od Imperatora zlatom.

Posle Taronskoga kneza sledi onda kao drugi velon tj. druga grupa ili drugi red primanje Bugara, a kao treći red tek sledi pratnja Taronskoga kneza, koju uvodi drugi ostiarios:

Tus prokritus antropus tu magistru kai arhontes tu taro tj. odabrane muževe magistra i vladara Tarona a to su odabrani dostojanstvenici Taronskoga kneza, koji su ga pratili u Carigrad, dakle njegova pratnja. Opis svršava na strani 139 sa rečima: ho de magistros ho taronites kai hoi filoi Bulgaroi en tois idiois aperhontai aplektois, oute te hemera me sinestiomenoi tois basileusi sa smislom: magister taronić-

nin i prijateljski Bugari odoše u svoje nastanbe, toga dana nisu bili carski gosti.

Kako su naravno svi zajedno bili carski gosti i svi zajedno u carskim nastanbama svaki u svojoj, a sinestiaomai znači zajedno jesti, ovaj dodatak kaže to, da toga dana nisu bili pozvani carskoj sofri.

Kao što se vidi u ovoj vesti u De Cerimoniis opisuje se primanje Taronskog kneza u Magnauri već kao magistra, a da se ništa ne kaže, o tome, da je on, kad je on i kako je on postao magistar.

Naravno, pošto je Taronski knez tada boravio u Carigradu godinu dana, on je tu postao i magistar. Ali baš to nespominjanje u De Cerimoniis I 24, kao što se i iz ostaloga teksta te glave vidi, upućuje na to, da je to mesto pisano sa gledišta promene ceremonijala, sa gledišta primanja u Magnauri, pa su tu i Taronski knez i Bugari i pratnja Taronskoga kneza spomenuti samo u koliko njihovo primanje spada u ceremoniju u Magnauri.

Verovatno se je spomen na prvo svečano primanje u Magnauri i vezivao na prisustvo Taronskoga kneza. Na tom mestu dakle reč je o metastasimonu u pogledu Magnaure i za to nema tu ništa više o Taronskom knezu na primer: koliki je dar dobio i gde je bio nastanjen.

U D. A. I. nalazimo istu stvar ali sasvim drukčije. Tu je predmet opisa također jedna zgrada, ali ne Magnaura nego ona palača, koju je Taronski knez dobio za stanovanje. Iz D. A. I. vidimo da ta palača nije bila njemu dana za stanovanje samo za vreme te posete u Carigradu nego trajno. To je tzv. palača Barbarina.

Prema D. A. I. ta palača onda igra jednu veliku ulogu, koja indirektno dovodi do toga, da se carska zemlja poveća sa jednim delom Tarona tzv. Ulnutom.

Već to pokazuje, da se tu radi o dve sasvim različite vesti, koje imaju samo to zajedničko, da u obima igra ulogu Taronski knez.

Po D. A. I. 43 laviranje Taronskoga kneza između Romaja i Saracenske Syrije i njegova dvostruka igra praćeni su bili međusobnim darovima njega i cara Leona VI.

Naposletku prestalo je i to laviranje i glava 43 D. A. I. kaže, kako je Taronski knez Krikorikije bio prvi, koji se je priklonio caru Romajskome i njemu podložio.

To se je dogodilo onda, kada je u nekom ratu Taronski knez zarobio neke rođake armenskog kralja Smbata, koji je vladao kao arhont arhonata 890 do 913 pa se je taj Smbat obratio Leonu VI, da ovaj intervenira kod Taronskoga kneza, da isti ne bi te njegove rođake predao saracenskom Amermumnu, nego da ih slobodne predade njemu. Izaslanik cara Leona protospatar Konstantin uspeo je sa svojom misijom kod Taronskoga kneza, jer je najpre doveo u Carigrad Asotia prirodnoga sina tog Taronskoga kneza, koji bude odlikovan darovima i protospatarstvom a posle toga je doveo u Carigrad brata toga Taronskoga

kneza Apoganema sa onom dvojicom oslobođenih Smbatovih rođaka, radi kojih je misiju i primio. Taj Apoganem imao je više audjencija kod cara i bio je također odlikovan protospatarstvom.

Sve je to moralo imati dejstva na Taronskoga kneza, jer je ovaj i sam, kad je car poslao istoga toga Konstantina protospatara nakon njegovog boravka u Haldiji po njega, da ga dovede u Carigrad, on u Carigrad došao i tu bio odlikovan naslovom magistra i potvrđen za Taronskoga kneza a počašćen rogom tj. primanjem od 10 litara zlata i drugih 10 litara milijarisija a za stanovanje dobio palaču Barbarina.

Sve ovo saznajemo iz D. A. I., dok u De Cerimoniis od svega toga nema ništa, osim samo primanja u Magnauri. Kaniskion nema veze sa rogom, nego će to biti ceremonijalno darivanje, koje vidimo i kod dolaska ruske kneginje Olge.

Kao što se vidi već ova razlika upućuje na dve različite stvari, dva različita pisanja i dva različita interesa. U D. A. I. palača Barbarina je glavna stvar, dok se ona u De Cerimoniis i ne spominje nego podrazumeva sa izražajem »svaki u svoj nastan«.

Kod jednog pisca, ma koliko da je on koncentriran na opis metastasimona sa Magnaurom bi li se moglo uzeti, da on ne će ama ni najmanje zastraniti u sve drugo, što bi prema D. A. I. imao znati, kad se nije mogao odupreti tome, da spomene i taj detalj kako taj dan knez i ostali nisu bili pozvani carskoj trpezi. Kao što se vidi tu se radi o dve stvari, o metastasimonu u Magnauri i o palači Barbarina.

Smisao, svrha i cilj jednoga i drugoga pokazuju dve sasvim različite stvari. Dodirna tačka između njih bila bi samo jedna audijencija Taronskoga kneza. No tek, kad se prođe ceo sadržaj glave 43 D. A. I. vidi se, da je raskorak između te dve stvari, toliki, da se može smatrati da je dodirna tačka između njih tj. audijencija Taronskoga kneza samo slučajnost, jer se po De Cerimoniis ne vidi, da je piscu mesta u De Cerimoniis I, 24 uopšte bilo poznato, ono što stoji u 43 D. A. I.

Dovoljno je zapitati se je li verovatno, da je za tako veliku rogu znao onaj, koji je ne spominje, a spominje kaniskion. Istina, može se reći, da se on drži samo onoga, što spada na ceremonijal, ali to ujedno stvara i mogućnost, da on možda nije ni znao sve ono drugo, nego samo ovo, što je istražujući ceremonijal saznao. Ako se prema tome pokaže, da je pisanju u D. A. I. jedan sasvim drugi razlog onda je najverovatnije da dva različita razloga upućuju i na dva pisca a ne obratno.

U D. A. I. sa pričanjem o boravku Taronskoga kneza u Carigradu nije stvar svršena.

Sledi još dalnji tekst, ali u kojemu se Taronski knez Krikorikije spominje samo još u koliko dolazi u vezu sa palačom Barbarina, čija istorija sada sačinjava jedini sadržaj tog dalnjeg teksta.

Kako je Krikorikije dom Barbarina imao za stanovanje, tako je posle njegov brat došavši ponovo u Carigrad i oženivši se kćerju onoga

Konstantina, koji ga je doveo prvi puta u Carigrad, također zatražio za sebe taj dom Barbarina. Iz primedbe, da mu je palača dana bez hrisovulje vidi se, da je i on dobio samo pravo stanovanja.

Kako je pak taj Apoganem ubrzo po povratku kući umro, zatražio je sada taj isti Krikorikije pismeno od cara, da može doći u Carigrad i iz ruku carevih primiti rogu a stanovati u palači Barbarina. To mu bude odobreno ali i on dobije palaču Barbarina bez darovnice sa hrisovuljom, dakle samo za stanovanje. Mora da je međutim Krikorikije držao, da je preko njega samoga i preko brata mu Apoganema ta palača postala njegova svojina, jer kad je posle mnogo godina primio skiptar carevine Romajaca »blaženi car Roman« dostavi (anago prevodi Tomašić sa »pretstavi« Manojlović sa »podneskom zamolio«) taj Krikorikije caru, da on ne će moći držati Barbarinovu palaču već moli, da mesto nje dobije kakvu vilu u zemlji Kelčini ili Pačatu ili drugu neku, kako bi već car naredio, da bi tako imao kuda poslati svoju porodicu i svoj imetak, kad bi na njega navalili Agarani (tj. Saraceni).

Iz toga se vidi, da je zapravo ta palača Barbarina bila dana Taronskoj dinastiji na uživanje, ali prema tom traženju zamene izgleda, da je to uživanje bilo shvaćeno kao sopstvenost. Potonjega mnenja verovatno je bio i car Roman Lakapen, za kojega tekst kaže »ne imajući tačna poznavanja stvari«, kad je pristao na zatraženu zamenu.

No najbolje se takvo mnenje o toj palači sa strane Taronske dinastije prepoznaje onda, kada Tornik Apoganemov sin u svom protestu protiv te zamene piše caru »Barbarinov dom poklonio je preblaženi car Leon mome ocu«.

Naposletku je stvar svršila i sa palačom Barbarina i sa njezinom zamenom u Kelčini, tako, da je car Roman uzeo naprosto oboje natrag, jer nije glede ni jednog nikad bila ispostavljena nikakva hrisovulja. Kao što se vidi palača Barbarina imala je izvesnoga značaja u pogledu odnosa Taronske dinastije i Vizantiskoga carstva, pa je ona kao takva u D. A. I. predmet jednog čitavog istorijata, dok u I 24 De Cerimoniis uopšte nije ni spomenuta.

U De Cerimoniis predmet opisa je primanje u Manauri pravije reći nastupeli metastasimon.

U D. A. I. je reč o Taronskom knezu pa nema o Manauri ni reči.

Moglo bi se uzeti kao razlog jednom i drugom da je D. A. I. delo istorijsko a delo De Cerimoniis delo o ceremonijalu. No i ako se to uzme, ipak je teško uzeti, da će jedan isti pisac na jednom mestu tako opširno govoriti o palači Barbarina a da je na drugom mestu u opšte ne će ni spomenuti, nego da će mesto toga upotrebiti najopštiji izražaj aplektois tj. nastanbe i to jednako za Taronskoga kneza, za bugarske delegate i za pratnju Taronskoga kneza.

En tois idiois aplektois ne znači više nego svaki u svoju nastanbu. Ako se radi o jednom piscu, zar ne bi bilo najmanje, što se može oče-

kivati to da to isto mesto glasi, kako su iz Magnaure otišli svaki u svoju nastanbu a knez Taron u palaču Barbarina, kad je za tog istog pisca ta palača Barbarina tako važna, da on iznosi opširno i detaljno njen pravno posedovni istorijat za careva Leona VI i Romana I kao i interes na njoj Krikorikija, gospodara Tarona, njegovoga brata Apoganema, kao i sina Apoganemovog Tornikija. Po svemu će biti verovatnije, da se tu radi o dva pisca, koji crpu svoje informacije iz dva izvora, jedan izvor bio bi o primanju u Magnauri Taronskoga kneza i njegove pratnje te Bugara, drugi izvor bio bi o Taronskome knezu u vezi sa palačom Barbarina. Pošto se u oba slučaja radi o istoj osobi, teško je verovati, da bi u slučaju, da se radi samo o jednom piscu, stvar ostala ovako razdeljena, a da se ne bi pokazali znaci prelaženja ma i najmanjih elemenata u pojedina pripovedanja iz jednog i drugog izvora.

Na jednom mestu je sav interes u ceremoniji u Magnauri a na drugom u stanovanju u palači Barbarina. Međusobno ignoriranje tih dvaju mesta govori za dva pisca. Pisca De Cerimoniis I 24 zanima Taronski knez samo glede audijencije u Magnauri, a inače ništa. Pisca u D. A. I. pak zanima Taronski knez u vezi sa palačom Barbarina.

Ostale okolnosti u oba slučaja kao što je naslov Magistra ili kaniskion s jedne strane, a roga s druge strane spominju se samo uzgred

Zar ne bi bilo verovatnije, ako se radi o jednom piscu, da se sve slije u jednu sliku bez podele materijala na oba mesta. I baš je to najznačajnije, taj razdeljeni materijal, jer on pretstavlja i razdeljene izvore, a njegovo nesastavljanje dva pisca.

Kako je D. A. I. glava 43 zapravo u stvari referat o tome, kako je deo Tarona pod imenom Ulnut pripojen direktno carstvu a De Cerimoniis I 24 historicizam o ceremoniji pri primanju Taronskoga kneza, prirodno je, da je svaka od tih dvaju stvari pisana po svom naročitom interesu bez i najmanjeg obzira na materiju jedne i druge. Kako je pak po materiji u stvari jedna i druga stvar jedno isto, teško je takvu rigoroznu ograničenost na svoj interes u oba slučaja uzeti kod jedne iste osobe, pa bi mnogo prirodnije bilo uzeti dva pisca, od kojih svaki piše po svom interesu bez obzira na ono drugo.

Blizu je dakle pomisao, da ta razlika ne dolazi samo od raspoloženja, interesa i namere pisca, nego odatle, što jedan vadi iz akta o primanju Taronskog kneza, a drugi iz akta o tzv. Ulnutu.

Ovo mesto u De Cerimoniis I 24 dakle značilo bi jedan podatak bar relativne naravi protiv autorstva Konstantina VII, jer ono ne govori samo po sebi, nego tek u vezi sa navedenim mestom u D. A. I. u tom smislu, da ako je Konstantin VII pisac D. A. I., da onda nije verovatno i da je pisac De Cerimoniis i obratno, ako je pisac De Cerimoniis, da nije verovatno da je pisac i D. A. I.

To je sasvim razumljivo jer kad se cela ta prva knjiga glava po glavu prođe vidi se, da se mahom radi

o crkvenim ceremonijama,
o litiji u veliku crkvu,
o aklamacijama o Božiću,
o svečanosti epifanija,
o aklamacijama o Uskrsu,
o povratku Imperatora iz crkve Sv. Apostola,
o drugoj nedelji po Uskrsu,
o četvrtoj nedelji po Uskrsu,
o uzašašću,
o pentekostu (Duhovima),
da se samo neki primeri navedu itd.

Sve do glave 38, radi se o čisto crkvenim ceremonijama, na kojima sudeluje dvor. Iza toga su dvorske i mešovite svečanosti, tj. uz sudelovanje crkve, na primer krunisanje Imperatora, krunisanje carice, izbor Cezara, promocija Cezara, rođenje carevog sina.

Tek od promocije nobilissima, kuropalata, magistra, patricija, senatora i vojničkog prefekta, ceremonije su dvorske. Promocije patricija, prokonzula, Patricije Zoste, najvećeg ženskog dostojanstva, pa prepozita, prefekta, kvestora, demarha, sekundicera, asesora judicii i logotheta, magistra, skrinija, spatharokandidata na protospatara, pogreb imperatora, rođendan imperatora, doček imperatora u Carigradu, doček imperatora u hipodromu, ceremonije u hipodromu u raznim zgodama, itd. sve su to opisi ceremonija dvorskih i mešanih. Ceo sadržaj dakle prve knjige De Cerimoniis do I 83 koji se od ostalog dela te prve knjige kao i od druge knjige razlikuje svojim zbijenim konkretnim stilom nema nikakvoga mesta koje bi davalo povoda pitanju autorstva.

Već posle toga glava 84 i 85 umetci su iz magistra Petra, a u glavama 88 i 89 već su opisi primanja legata kao i u 90 boravka legata u Carigradu, dok se onda u 91 javlja postavljanje Leona I i II, u 92 Anastazija I, u 93 Justina I, u 94 Leona mlađeg, u 95 Justinijana a Nikifora II Fokasa u 96, sve u smislu onih reči predgovora, kako će biti reči i o onome, što je od starijih sačuvano kao i o onome, što je od savremenika viđeno i ispričano, pri čemu se ovo potonje verovatno odnosi na Nikifora Phocasa, glede kojega je pisac još mogao imati pred sobom očevidaca. Glede Nikifora Phocasa u glavi 96 opisuje se njegova usurpacija posle smrti Romana II sina Konstantina VII, od kojih prvi umro 963 a drugi 959.

Uzurpacija se podrobno opisuje, a naročito događaji u Carigradu, koji su prethodili uzimanju vlasti sa strane Nikifora Phocasa i njegovom krunisanju. Pošto se sve to događa godinom 963 isključen je kao pisac onaj koji je 959 godine umro. A pošto je to bio Konstantin VII isključen je on kao pisac De Cerimoniis — glede ovoga mesta.

I 96 dakle bio bi podatak protiv autorstva Konstantina VII već po sebi. Tako bi se moglo završiti sa prvom knjigom na taj način da se

uzme, kako ona pokazuje, da nema ni jedan podatak za autorstvo Konstantina VII nego naprotiv, da su sva mesta gde se direktno ili indirektno radi o Konstantinu VII podaci za njegovu historiju a ne za njegovo autorstvo, dok se u I 24 nalazi relativni podatak a I 96 i apsolutni podatak protiv autorstva Konstantina VII. Uzevši sve zajedno onda može se reći, da knjiga I nema podatka za autorstvo Konstan- VII ali da ima podatak protiv tog autorstva. U spomenutom izdanju De Cerimoniis dolazi sada posle prve knjige tvz. Appendix, ali pregled toga bolje je ostaviti za posle, kad se najpre svrši sa pregledom onoga, što je u punom smislu te reči delo De Cerimoniis tj. sa pregledom prve i druge knjige.

U drugoj knjizi glave II br. 6 strana 532 nalazi se naslov:

hosa dei parafylattein, hos tanin epileitai he tu hagiu kai megalu Konstantinu etesios mneme kai ta enkainia hidrithenton timion staoron en to neo palatio tu Bonu.

Po tom naslovu tu se radi o tome, kako se obavlja godišnja svetkovina pomena blaženoga i velikoga Konstantina i osvećenje u novoj palači Bona nalazećih se časnih krstova.

Ovde je od toga svega relevantno samo ono, što je sadržano u rečima en to neo palatio tu Bonu tj. u novoj palači Bona, jer se te reči uzimaju kao podatak za autorstvo Konstantina VII.

Argumentacija bila bi otprilike ovaka. Tu palaču zidao je Roman Lakapen a njegovo je vreme od 919 do 944. Ako je dakle ta palača za jednoga autora takva, da ju on označava novom, onda taj autor mora ili biti iz vremena toga Romana Lakapena ili iz vremena odmah posle njega, ali svakako tako skoro, da se palača još može novom nazivati. Pošto argumenat treba da opravda Konstantina VII kao autora, onda on ne znači drugo, nego da se ta palača novom može nazivati i tako naziva ili još za vreme, dok je Konstantinu VII sucarem bio Roman Lakapen tj. do 944 ili, posle, za vreme Konstantinovog autokratorstva, tj. do 959. Naravno da se je tu teško oteti pitanju, zašto ne bi ta palača bila nova još i posle Konstantina VII, na primer još za njegovoga sina Romana II, a i posle.

Kraj potpune neodređenosti takvoga izražaja kao što je »nova palača«, ako je ona zidana ma kad između 919 i 944 teško je smisao toga izražaja ograničiti na tačno izvesno vreme. To samo po sebi pokazuje slabost takvog argumenta, jer izražaj »novi« ne podudara se uvek sa faktičnim stanjem. Koliko ima primera, da je ono, što je označeno novim, već davno i davno postalo starim, a izražaj je ostao. Ne treba ništa drugo nego samo uzeti izražaj »novo mesto«, »novi grad«, »nova varoš«, pa da se vidi da ono, što se novim naziva ne mora biti novo, a to onda znači i to, da se izražaj »novi« sam po sebi u opšte ne može ograničiti, pa isto kao grad ili varoš može postojati i »novo zdanje«, koje već davno nije novo, a još uvek taj znak nosi. Iz te oznake onda

zaključivati, da je to staro zdanje novo, značilo bi iz neodređenosti argumentirati u određenost.

Bonum bio je u Carigradu trg sa česmom. Palača na tom trgu dobila je ime trga i od Romana Lakapena nazivala se »novom«, dokle — to je naravno sasvim nepoznato. Da li prema tome izražaj nova palača znači, da je palača nova ili znači, da je sačuvala oznaku nova, i ako nije nova, to se naravno ne može znati.

Svakako nije ništa neverovatno, kad bi se palača zvala još uvek »nova« i ako već nije najnovija. Ali u konkretnom slučaju postoje i druge objekcije protiv tome, da se izražaj »nova palača« tu na tom mestu uzme u bukvalnom smislu.

Tu na tom mestu naime u stvari ta palača i ako je tekst tako naziva i nije ono, što se pod tom reči podrazumeva tj. obična zgrada za stanovanje, koja nema nikakvoga značaja inače i kod koje bi bukvalno shvatanje izražaja »nova palača« bilo bez daljnjega prihvatljivo. Iz sadržaja te glave II 6 vidi se, da je palača imala dva dela tj. da je ona u jednom delu bila u stvari crkva a tek do toga u drugom delu, da je bila ta palača zgrada svetovnoga karaktera.

Imperatori bi sa dostojanstvenicima i celim senatom najpre išli u crkvu Sv. Apostola a odatle u crkvu palače Bona, gde bi čekali da patrijarh dođe sa litijom i onda bi se tu u toj palači Bona, dakle već po tome u crkvi, obavljala posveta časnih krstova i tek onda bi se išlo u drugi deo te zgrade.

To se najbolje vidi iz izražaja na strani 533 eis ten aulen ton palation u redu 22 kao i izražaja na 534 en to ekeise palatio red 21.

Ta dva mesta znače ono prvo crkvu gde se obavljala crkvena svečanost dok drugo znači svetovnu zgradu. Kao što se dakle vidi pod izražajem »nova palača« u stvari je obuhvaćen izražaj »nova crkva«.

Ta okolnost bi možda mogla najbolje objasniti, zašto je moguće, da izražaj nova palača nipošto još ne znači, da se radi zaista o novoj palači, kao i to, kako je moguće, da se ta palača naziva novom i onda, kad to više nije.

Ako izražaj nova palača u stvari znači oznaku za crkvu, onda bi taj izražaj en to neo palatio tu Bonu značio u »novoj crkvi« na trgu Bono. A da crkva može dugo nositi izražaj nova i tako se zvati kad je već stara, to tek ne treba dokazivati.

U ostalom najbolji primer za to postoji u samome D. A. I., gde se u glavi 50 govori o kliriku Ktenasu. Tamo se spominje, kako je on za cara Leona VI bio domestikom nove crkve. Eis ten nean eklesian biće identično sa en to neo palatio onog časa kad uzmemo u obzir da je ta palača ujedno bila i crkva.

Međutim ako se uzme Konstantin VII kao pisac toga mesta onda ta nova crkva već davno nije bila nova crkva jer se uzima kao najranije da je podignuta od Vasilija I dede Konstantina VII, ako ne i još

i pre. Njihove godine vladanja tj. 876 do 886 i 913 do 959 govore same po sebi za to, tako da, ako se D. A. I. postavi u 949 godinu, i onda bi razmak prema Vasiliju prvom bio najmanje od nekih 60 godina, a crkva bi još uvek nosila naslov nova crkva.

Uostalom i u samom delu De Cerimoniis biće da se ta ista crkva spominje na strani 118 I 20 sa rečima ha ta enkainia tes neas i dalje te heorte ton enkainion tes neas megales ekklesias.

U De Cerimoniis dakle i ta crkva od Vasilija I i palača crkva od Romana I naziva se jednako novom crkvom. To pak onda ne upućuje na savremenost nego pre na docnije pisanje, kada obe crkve već nisu bile nove, ali su obe taj izražaj zadržale, jedna kao crkva a druga kao palača.

Kao što se dakle po izražaju nova crkva u I 20 strana 118 De Cerimoniis ne može zaključivati, da je pisac iz vremena Vasilija I za to što njegovu crkvu naziva novom, tako isto se ne može po tom istom izražaju ni za spomenuto mesto II br. 6 strana 532 uzeti, da ono mora poticati od Konstantina VII, za to što se radi o crkvi odnosno palači iz vremena Romana I, jer bi to značilo, da bi onda imali tu dva pisca, jednoga iz vremena Vasilija prvoga, a drugoga iz vremena Romana I odnosno odmah posle njega.

Prema tome izražaj en to neo palatio tu Bono može da govori za to, da je pisac još iz vremena, kad se ta palata tako naziva, ali koje je to vreme i prema tome, koji bi to pisac mogao biti, to se naravno ne može reći.

Taj dakle podatak u glavi II br. 6 strana 532 mogao bi se oceniti kao da ne pruža dovoljno osnova ni da bude shvaćen kao podatak za autorstvo Konstantinovo ni da bude shvaćen kao podatak protiv tome autorstvu.

Znači glava II 6 strana 532 De Cerimoniis bila bi za pitanje o kome se radi irelevantna.

Slično će biti i sa glavom II 15. Odnosno mesto nalazi se u pododeljku te glave. Dohe hetera tu Delemike tj. o drugoj audijenciji izaslanika Abu Habdana (tj. Hamoanida).

Za razliku od one vesti I 24 o Taronskom knezu, gde je rečeno, kako posle audijencije tada nije bilo svečane sofre u carskoj palači ovde se u počast Emira Amide (Emet) Delemika opisuje carska sofra u velikom trikliniu Magnaure, koja se je sastojala iz dve trpeze. Na prvoj je pretsedavao sam car a na paratrpezi, koja je bila okrugla, kako bi sprečavala svaku ljubomoru po rangu sedenja, nije pretsedavao niko.

Čitano u originalu to mesto moglo bi izgledati, da ima odnosa sa pitanjem autorstva Konstantina VII ali samo relativno kao kod I 24 o Taronskom knezu tj. u relaciji sa D. A. I. a ne samo o sebi. Ono glasi ekathesthesan de en auto to paratrapezio ho magistros Kosmas kai

ho parakoimomenos kai hoi dio Tarsitai filoi kai ho tu Apohamdan apokrisiarios tj. po smislu: za paratrpezom sedili su magistar Kosmas i parakoimomen i dva prijateljska Tarsićanina i izaslanik Apohamdana.

Kao što se vidi okrugli sto nije poznavao formalnoga pretsednika. Pošto je za prvom trpezom glavna osoba bio car, a za njegovim stolom su sedili prestojnik sakela, prestojnik vestijarija i prestojnik privatnoga dvora itd. sve vizantske dvorske ličnosti to čin parakoimomena, najviše dvorske ličnosti pokazuje da bi za drugom trpezom tako reći mesto cara odavao počast gostima parakoimomen. I sad se pita da li reči ho magistros Kosmas kai ho parakoimomenos znače jednu osobu ili dve. U prvom slučaju parakoimomen zvao bi se Kosmas i bio bi magistar, u drugom slučaju bio bi magistar Kosmas a parakoimomen bio bi anoniman. Ako bi to bila jedna osoba onda bi to dolazilo u sukob sa D. A. I. glava 49 gde su nabrojeni parakoimomeni od Teofila do uključivo Konstantina VII tj. od godine 842 do 959. Parakoimomena Kosmasa tamo uopšte nema, a na mestu gde bi isti imao biti prema ovome II 15 nalazi se patricij Vasilije. Sukob bi dakle taj govorio protiv autorstva Konstantina VII.

Međutim možda baš ta anonimnost kod parakoimomena ako se shvati da te reči ne znače, da je magistar Kosmas bio parakoimomen, upućuje na to da se tu radi o dve osobe, jer se i svi dostojanstvenici careve trpeze pominju samo po činu, pa bi tu onda izlazilo, da su za paratrpezom sa gostima sedele dve dvorske osobe, od kojih je jedna bila magistar Kosmas a druga parakoimomen. Taj magistar Kosmas biće ona ista osoba koja se docnije u II 14 strana 660 spominje kao zapovednik helandija (brodova) u vezi ekspedicije naređene od Romana Lakapena u Langobardiju, samo što je onda on još bio patricij.

Ovde valja primetiti kako baš ta dva mesta, jedno iz 946 a drugo iz indikt. VIII Romana I dakle iz 935 poređana ne hronološki, nego po tom, kako se pisac seća, pokazuju, kako pisac i ne donosi hronološku istoriju, nego primere, pa je već po tome po sebi prirodno biti vrlo oprezan kod dovođenja hronoloških podataka u vezu sa autorstvom.

Jedna osoba magistra Kosmasa kao ujedno parakoimomena donosila bi, da pisac De Cerimoniis i D. A. I, ne može biti jedna osoba nego da bi to morale biti dve osobe od kojih bi jedna pisala o parakoimomenu Kosmasu a druga o parakoimomenu Vasiliju.

To bi dakle bio jedan labilan podatak, koji bi zavisio od toga, kako se čitaju one reči ho magistros Kosmas kai ho parakoimomen. Taj podatak kao labilan ne bi mogao doći u obzir ni u ovom ni u onom smislu.

Sledeće mesto, koje bi moglo biti relevantno, bilo bi ono na strani 587 glava 15, gde je reč o tome, kako je na Arkadijevom prestolu sedio Roman II. Pošto je o tome mestu već napred bilo reči, kad se je govorilo o historicizmima Konstantina VII, nema razloga to ovde po-

navljati. Dovoljno je spomenuti ga kao mesto, koje se odnosi na godine 959 do 963, dakle, kao mesto, koje upućuje protiv autorstva Konstantina VII. Na strani 643 glava II 42 red 5 nalazi se mesto, koje sa svojom jasnoćom jeste u pogledu Konstantina VII kao autora De Cerimoniis isto tako negativno odlučno kao i ono mesto u I 96 gde se opisuju događaji iz 963.

Na tome mestu reč je o carskoj grobnici u crkvi Sv. Apostola i to u svetištu Konstantina I. Opisuju se sarkofazi u glavnom po vrsti kamena, pa se posle onog cara Vasilija i mlađeg mu sina Aleksandra, dolazi na sarkofag cara Leona VI.

Heteros larnax Sagarinos egun oneumonusios, en ho apokeitai Leon ho aoidimos sin to hio Konstantino histeron teleutesanti to Porfirogenneto tj. sa smislom drugi sarkofag Sagarinski ili Oneumonusiski, u kom leži slavni Leon sa sinom Konstantinom, koji je iza njega umro. Onaj, ko zna, da je Konstantin VII umro iza Leona oca i da je kod njega sahranjen, sigurno nije sam taj Konstantin VII, pa je ovo mesto odlučno protiv Konstantina VII kao autora De Cerimoniis.

Navođenje onoga histeron teleutesanti tj. koji je posle njega umro nalazi svoje objašnjenje u docnijem spomenu o sarkofagu jednoga drugoga Konstantina tj. Konstantina sina cara Vasilija I, koji ima svoj posebni sarkofag i nije sa ocem, ali je i umro pre svoga oca. Dakle su tu označena ta dva Konstantina po svojim posmrtnim razlikama.

No ovo mesto je zanimljivo takođe i kad se dovede u vezu sa str. 533 II 6 red 4, o kojem mestu je bilo napred reči, kad se opisivala ceremonija u palači Bono i prethodni poset u crkvu Sv. Apostola sa palenjem tamjana kod sarkofaga Leona VI (kai thimia eis te to hagion bema kai ton tafon Leontos tu Orthodoxu despotu).

Tamo na strani 533 II 6 red 4 ne spominje se Konstantin VII u sarkofagu cara Leona VI, kao što je to slučaj na strani 643 glava II 42 red 5 tj. na mestu, o kome je ovde reč.

Da li bi se mogao po tome izvući zaključak, da je glava II 6 pisana dok je još Konstantin VII bio živ, a glava II 42 da je bila pisana, kad je on već bio mrtav, kao što je to na oko sasvim prirodno po razlici tih dvaju mesta, na kojem, jednom, je u sarkofagu samo Leon VI a na drugom već i Konstantin VII. Nikako ne, jer se tu radi o dve različite stvari sa dva različita aspekta.

U glavi II 6 opisan je historicizam Konstantina VII, naravno dok je on još živio, dok je u glavi II 46 opisan prezentizam tj. stanje stvari u vreme kada se piše. To bi značilo sad kada se piše u sarkofagu cara Leona već leži i njegov sin, koji je posle svoga oca umro, a taj sin dok je živio obavljao je ceremoniju posvete krstova sa prethodnom posetom crkvi Sv. Apostola i prinošenjem tamjana na grobu svoga oca, koji je tada već bio umro ili na ta dva mesta, uzevši zajedno, nalazi se opis, kako je Konstantin VII još za svoga života bio u položaju da prinosi tamjan grobu svoga oca, u koji je kasnije posle svoje smrti i sam položen.

Identificirati vreme autorstva sa vremenom istorijskoga zbivanja dovodilo bi da je II 6 pisan svakako pre 959 a II 42 svakako posle 959, dakle svako mesto od drugog autora, čemu se protivi celokupno delo De Cerimoniis koje po svojim bitnim oznakama upućuje na samo jednog autora. Naravno, ako se obadva mesta gledaju kao ono što jesu, tj. historicizam i prezentizam ili kao dva historicizma, jedan stariji i jedan mlađi, takva komplikacija se ne pojavljuje i sasvim prirodno je, da jedan te isti autor govori o tome, kako je Konstantin VII dok je bio živ prinosio tamjan na grob svoga oca i kako je kad je umro tu bio i sam sahranjen.

Relevantno je dakle ovo drugo mesto, o kom se sada ovde radi tj. na strani 643 glava II 42 red 5 i to za to, jer tu ne može biti sumnje da ono isključuje po sebi svaku pomisao na autorstvo Konstantina VII. Treba dakle ono mesto strana 533 II 6 red 4 o crkvi Sv. Apostola i o tamjanu na grobu cara Leona VI ostaviti među historicizme kuda po svom sadržaju spada, dok među mesta, koja se odlučno protive autorstvu Konstantina VII treba postaviti i ovo mesto strana 643 II 42 red 5 o grobu cara Leona VI i njegovoga sina Konstantina VII. U toj istoj glavi II 42 a na strani 649 red 1 nalaze se ove reći: kai Zoe he meter Konstantinu tu theosteptu kai Porfirogennetu tu makariu basileos tu engonu Basileiu tj. prema smislu: i mati Konstantina bogom krunisanoga i u porfiri rođenoga blaženoga cara, a unuka Vasilija ili bolje reći, pošto je makarios, blaženi, isto što i pokojni onda: i Zoe, mati pokojnog bogom krunisanog i u porfiri rođenog cara Konstantina unuka Vasilija.

Kontroversa, da li tu reč makarios znači pokojni ili samo blaženi tj. sveti u smislu živoga, ne bi mogla biti opravdana, niti bi bilo potrebno ispitivati, kad i u kojem vremenu se je taj izraz makarios u Srednjem veku upotrebljvao mortis causa a kada opet inter vivos, jer se taj izražaj u II 42 strana 649 red 1 ne pojavljuje usamljen, nego u vezi sa stranom 643 II 42 red 5 tj. u vezi sa jednim drugim mestom ali u toj istoj glavi.

Pošto oba mesta piše isti pisac nije verovatno da on još k tome u istoj glavi govori o Konstantinu VII kao živome, kad je malo čas pre opisao njegovu grobnicu. Ovo mesto II 42 strana 649 red 1 o Zoe materi Konstantina VII nastaje za to, što je pre toga pisac izneo kako je Konstantin VII sahranjen kod svog oca, pa pošto to nije bio slučaj i sa njegovom materom Zoe Carbonopsinom ili Karbunopsinom, četvrtom ženom Leona VI, koja nije sahranjena sa mužem Leonom VI i sinom Konstantinom VII, nego je sahranjena posebno, to pisac onda navodi, gde je Zoe sahranjena i naravno spominje da je to mati cara Konstantina tu makariu tj. blaženoga tj. onoga o kome je malo pre

rečeno da je sahranjen kod svoga oca, dakle je tu reč makarios upotrebljena u smislu pokojnoga.

Prema tome oba ta mesta, ovo mesto II 42 strana 649 red 1 kao i pređašnje II 42 strana 643 red 5 moraju se ostaviti kao mesta, koja su bez sumnje pisana posle smrti Konstantina VII, dakle kao mesta protivna njegovom autorstvu za De Cerimoniis.

U ostalom, da se tu u glavi II 42 izražaj makarios upotrebljuje u smislu »pokojni« kaže nam i samo to delo De Cerimoniis.

Na istoj strani 643 glave II 42 ali red 15 ima ovo mesto:

heteros larnax proikinesios, en ho apokeintai Anna kai Ana hai thigateres tu makariu Leontos kai Zoes, tj. sa smislom drugi sarkofag iz mramora prokoneškog, u kome leže Ana i Ana kćeri pokojnoga Leona i Zoe. Pošto se malo više govori o sarkofagu Leonovom znači da tu na tom mestu makariu Leontos znači pokojnoga Leona.

To mesto dakle takođe pokazuje, šta na strani 649 II 42 red 1 znači taj isti izraz, kad je reč o Konstantinu VII, koji leži u tom istom sarkofagu.

Pisac dakle tih mesta u De Cerimoniis ne može biti Konstantin VII, jer je on već pokojni.

Pisac može biti samo neko iz docnijeg vremena, ali iz koliko docnijeg vremena na to odgovara samo to delo De Cerimoniis time što pokazuje, dokle se od godine 959 pa na više dalje gore može ići.

No taj odgovor, koji samo to delo De Cerimoniis daje nije po sebi jasan i jednostavan, jer je alternativan. Tako bar formalno. Da se odmah naglasi, odgovor zavisi od toga, kako će se shvatiti jedno dalnje mesto u II 42 red 17 De Cerimoniis, na strani 643, na kome mestu je reč o Vasiliju. Alternativu donosi pitanje, da li je tu reč o caru Vasiliju II bratu cara Konstantina VIII, u kom slučaju bi se moglo sa vremenom De Cerimoniis ići čak iza godine 1025 do 1028, ili je tu reč o Vasiliju bratu cara Konstantina VII, u kome slučaju ne bi se moglo ići dalje nego do nešto posle godine 963.

U nauci pomišljalo se je i na to, da bi po svojim takvim mestima De Cerimoniis moglo doći u relaciju čak i sa samim Konstantinom VIII. Pošto se ovde kod ovoga raspravljanja i osmatranja ta mogućnost ne prihvaća i ostavlja po strani te se ostaje kod toga, da će najdocnija indikacija vremenskoga karaktera za De Cerimoniis biti ipak ona u I 96, gde se opisuje preuzimanje vlasti sa strane Nikefora Fokasa tj. indikacija sa godinom 963, to je nužno, da se odmah na ovom mestu objasni, zašto se to čini, a time ujedno pokaže, da je alternativa o kojoj je reč u De Cerimoniis ipak samo formalnoga karaktera, dok sam odgovor, koji De Cerimoniis daje u stvari može biti samo jedan i jednostavan.

Na istoj strani 643 glave II 42 red 17 nalazi se ova napomena.

heteron larnakion mikron apo lithu Sagarinu egun pneumonosiu, en ho apokeitai Basileios ho adelfos Konstantinu Porfirogennetu tj. sa smislom: drugi mali sarkofag od kamena Sagarinskog tj. pneumonosiuskog, u kome leži Vasilije brat Konstantina Porfirogenita. Odmah oko zapaža kod ove napomene, da tu ne stoji car Vasilije, nego samo Vasilije i da stoji da je taj Vasilije sahranjen u malom sarkofagu, što znači da ta napomena po sebi u stvari i ne upućuje na cara Vasilija, nego samo na Vasilija. Dodatak o bratu Konstantina Porfirogenita doveo je do toga da se tu čitalo car Vasilije II brat Konstantina VIII, jer su naposletku rođeni u Porfiri ne samo Konstantin VII i Roman II, nego i Vasilije II i Konstantin VIII, pa pošto je reč o Vasiliju bratu Konstantina Porfirogenita, a i Konstantin VIII je Porfirogenit, to se uzelo, da se ova napomena odnosi na Vasilija II brata Konstantina VIII. Time je postavljena jedna alternativa i ona je sasvim razumljiva, jer su sinovi, Romana II a unuci Konstantina VII Vasilije II i Konstantin VIII također bili Porfirogeniti. Uzelo se je, da reči brat Konstantina Porfirogenita znače brat Konstantina VIII. Ali Vasilije brat Konstantina VIII je bio car i to jedan od najjačih Vizantijskih careva, pa bi prirodno bilo, da nije u De Cerimoniis spomenut samo kao brat Vasilije, nego da mu je dodana bar još titula cara. To naročito za to, što se tu radi o jednom malom sarkofagu, što se ne može drukčije shvatiti nego kao sarkofag deteta. Koliko god sam car Vasilije II bio mali rastom ipak navod o malom sarkofagu ne bi se mogao na njega primeniti.

A to bi onda dovodilo do druge alternative tj. do pitanja nije li tu zapravo u toj napomeni reč o malom bratu Konstantina VII, jer i ako su sva navedena malo pre lica u Porfiri rođena ipak pod imenom Porfirogenit podrazumevao se je pre svega Konstantin VII.

I sad kad bi mi znali za brata Konstantina VII, koji se je zvao Vasilije i o kome nema nigde ni reči, onda bi naravno ovo mesto bilo jasno u tome smislu, da se tu govori o bratu Konstantinu VII, a ne o bratu Konstantina VIII. To već za to, što bi nas potonje od poslednje indikacije godine 963 bacalo čak iza godine 1025, u koje među vreme De Cerimoniis ne stavlja nikakvu značajnu indikaciju, koja bi to vreme i bez ove napomene o Vasiliju bratu Konstantina Porfirogenita opravdavala.

Ali kao što je rečeno nigde nema zapisa o Vasiliju bratu Konstantina VII.

Prema tome ostaje otvoreno pitanje, da li se to nigde ne spominje za to, što se to nije dogodilo ili za to, što se nije zapisalo.

Konstantin VII rođen je 905, a car Leon VI njegov otac umro je 12. V. 912. Pitanje dakle, koje ovo mesto u De Cerimoniis otvara, bilo bi, da li je Leon VI od 906 do 912 imao još koje dete. U tom pogledu

ne nalazi se odgovor nigde, osim tu u De Cerimoniis. Opšte okolnosti to ne bi isključivale.

Pre svega deca, čiji se život ugasi već pri prvom nastupu u život ili ubrzo po tome, po prirodi stvari ne ostavljaju nakakav trag u životu i u svetu, pa ako se i spominju u najužem krugu svoje porodice u javnosti i u spisima javnosti namenjenima, u koliko se ne radi izričito o genealogiji nema im razloga spomenu. Eto primer cara Teofila i Teodore, kod kojih se zna za sina Konstantina samo to, da je još 830 umro kao dete. Nije nemoguće dakle, da je u vremenu od 905 dalje Leon VI mogao imati maloga sina Vasilija, koji je takođe umro kao dete samo što mu se bez genealogije ni egzistencija ne spominje. Nadalje, sam Konstantin je bio vrlo slabog zdravlja. Izgleda, da ga je to spasilo od svoga strica Aleksandra posle smrti Leona VI na taj način, što je Aleksandar mogao biti ubeđen, da je Konstantin VII od prirode tako slabog zdravlja, da ne će dugo živeti. Istina, on je živeo do svoje 54 godine, no čime nije u većoj meri demantovano shvaćanje o njegovom slabom zdravlju. Ako je posle Konstantina VII ugledalo sveta u braku Leona VI i Zoe Carbonopsine još jedno dete, ali još bolesnije, onda nije nemoguće, da je to dete bilo kratkog veka i da je još kao dete umrlo. Tako nam bar pretstavlja stvar De Cerimoniis, ako se njegove reči na spomenutom mestu odnose na Konstantina VII Porfirogenita a ne na Konstantina VIII Porfirogenita. Sam karakter dela i njegove vremenske indikacije govore za ovo prvo a ne za ovo potonje. Prema tome u alternativi o Vasiliju II na tome mestu ne bi se moglo isključiti bukvalno shvaćanje toga mesta u tom smislu, da se tu kaže, da u jednom sanduku odnosno sarkofagu leži brat Konstantina VII unuk cara Vasilija I, pa je mogao po njemu dobiti ime.

Tako dakle po samom tom mestu u De Cerimoniis u alternativi, koja se otvara, ne bi se moglo isključiti ono što tamo stoji o tome Vasiliju, i ako bi se uzelo, da je to brat Konstantina VII, a ne Konstantina VIII.

No ako to mesto u De Cerimoniis imade takav značaj, da se može pomišljati na to, da tu nije mišljen car Vasilije II, druga dva mesta koja poznajemo izvan dela De Cerimoniis, Vasilija II u toj crkvi Sv. Apostola upravo kategorično isključuju.

U Cedrenusu 719 ima za Vasilija II ovo mesto:

tafenai parekalese ton heautu adelfon hon kai diadohon katelipe tes arhes en to kata to hebdomon nao tu Euangelistu kai Theologu, ho kai gegonen, dok Pachymeres e L II c 21 beleži, da se je za Mihajla Paleologa našlo u crkvi Sv. Joana Theologa Hebdoma nepovređeno i u celosti telo Vasilija II sa stihovima, iz kojih se vidi, o kome se radi.

Kao što se iz ta dva mesta vidi Konstantin VIII morao je poslušati određenje svoga pretšasnika Vasilija II, da ga sahrani u crkvi u kojoj je njegovo telo sa označujućim stihovima nađeno između 1259 i 1261.

A ta crkva po te dve vesti nije crkva Sv. Apostola, pa po te dve vesti onda nije ni Vasilije u crkvi Sv. Apostola Vasilije II. Po te dve vesti dakle De Cerimoniis to ni ne kaže, nego kaže da je u crkvi Sv. Apostola Vasilije brat Konstantina VII, a ne Konstantina VIII.

U Alternativi dakle između Konstantina VII i Konstantina VIII može se reći da potonja dolazi u oštru opreku sa onim što kaže Cedrenus i Pachymeres, dalje dok prva sa bratom Konstantina VII stoji u potpunoj saglasnosti sa spomenute dve vesti jer uzevši sve troje zajedno i De Cerimoniis i Cedrenusa i Pachymeresa u crkvi Sv. Apostola ležao bi mali Vasilije brat Konstantina VII, a ne bi ležao Vasilije II car brat Konstantina VIII. Kao što se vidi cela stvar bila bi bez komplikacije kad bi ma gde inače bio zabeležen takav brat cara Konstantina VII.

U tom slučaju takva beleška bila bi potvrda prve alternative De Cerimoniis i spomenuta dva mesta. Ali sa samim prepoznavanjem te alternative nije stvar još svršena. Na strani 643 De Cerimoniis glava II 42 a red 21 nalazi se jedna napomena, koja se može u istorijskoj nauci smatrati nerešenom, pa i nerešivom.

Reiske u svom komentaru Bonn 1830 strana 764, 765, 766 pokušao je da to mesto razreši. Bez sumnje pokazao je mnogo sposobnosti i mnogo truda ali ipak nije dalje došao od konjekture.

To mesto glasi:

kai Bardas ho hios Basileiu tu pappu autu. Heteron larnakion mikron apo lithu Sagarinu, en ho apokeitai. Međutim to mesto je i razrešivo i razumljivo čim se u njemu prepozna pogreška u pisanju po kojoj su rečenice izmenjene. Ovako kako piše značilo bi to mesto po smislu: i Bardas sin Vasilija njegovoga dede. Drugi mali sarkofag od kamena Sagarinskog, u kome leži.

Naravno da ovo »u kome leži« pokazuje ovako nesvršenost toga mesta. Ali ako se stvari dovedu u pravi red onda bez ikakvog dodavanja ili menjanja mesto može da postoji. Samo treba uzeti da ono u stvari glasi:

kai heteron larnakion mikron apo lithu Sagarinu, en ho apokeitai Bardas ho hios Basileiu tu pappu autu. Ili po smislu i drugi odnosno i još jedan mali sarkofag od kamena Sagarinskoga, u kome leži Bardas sin Vasilija njegovoga dede.

Kao što se vidi to mesto je samo tako moglo glasiti i unakaženo je izmenom reči tj. u pisanju moralo je biti zbrkano.

A to mesto govori o Bardasu sinu Vasilija I.

Nema sumnje da su ove dve vesti o ta dva deteta Vasiliju i Bardasu u misli zajednički koncipirane i pisane i to jedna za drugom kao što u De Cerimoniis i stoje.

To već pokazuje, što su obadva sanduka mala i od istoga kamena, a izražaj heteron nije samo drugi nego i jedan od dva, tako da se te dve

vesti mogu po stilizaciji shvatiti kao da se njima govori o dva sanduka od kojih je jedan Vasilija a drugi Bardasa.

Ali tu dolazimo pred istu situaciju kao i kod Vasilija brata cara Konstantina Porfirogenita tj. pred nama je vest o detetu cara Vasilija I Bardasu samo s tom razlikom, što smo tu prepušteni toj vesti samoj, jer nemamo ni Cedrena ni Pachymeresa da nam pomogne.

I što je glavno stojimo pred protivrečnošću, da se u vesti taj Bardas spominje kao sin Vasilija a i u isti čas Vasilije kao njegov deda, što je naravno nesmisao.

No to je samo prividno tako. Stilistički biće ta stvar u redu, jer najpre je reč o Vasiliju bratu cara Konstantina Porfirogenita a onda o Bardasu, sinu cara Vasilija, pa se ono ho hios Basileiu odnosi na cara Vasilija kao oca toga Bardasa, dok se ono tu pappu autu odnosi na Vasilija brata Konstantina VII, kome je zaista car Vasilije I bio deda. Dakle baš ta reč autu ne odnosi se na Bardasa, nego na Vasilija o kome je malo pre bila reč.

Tako bi u stvari obe vesti bile u saglasnosti. Jedna bi govorila o Vasiliju bratu cara Konstantina, a druga o Bardasu sinu cara Vasilija, dok je sam car Vasilije tu spomenut kao deda Vasilija brata Konstantina VII.

Ta saglasnost u te dve vesti u vezi Cedrenusa i Pachymeresa daje dakle sliku kao da u De Cerimoniis na tom mestu jeste upućenje na to da su se u crkvi Sv. Apostola nalazila i dva mala dečija sarkofaga, jedan sina cara Vasilija I Bardasa, a drugi brata Konstantina VII i sina Leona I Vasilija.

To bi značilo projekciju De Cerimoniis ograničiti ipak na vreme odmah posle 963.

Kao i kod Vasilija brata Konstantina Porfirogenita tako i kod Bardasa sina Vasilija mi nemamo drugih podataka osim tu u De Cerimoniis.

Ali ako pođemo malo dalje od strane 643 i dođemo do strane 648 onda ćemo ne u toj istoj glavi II 42, nego u glavi II 43 red 11 naći vest o tome, ko je bila mati i ko su bila braća cara Vasilija I. Njegova mati zvala se je Pankalo a njegova dva brata Marjanus i Simbat.

I o toj, familiji makedonskoj intimnoj stvari, mi saznajemo u De Cerimoniis i nemamo nikakvoga razloga tome ne verovati. Znači mi moramo uzeti vest o sahrani matere cara Vasilija i njegove braće kao osnovanu. Ne vidi se kakva je razlika kad se u tom istom delu De Cerimoniis u glavi pre toga govori isto tako intimno o dvoje male dece koja su očigeldno kao deca umrla, o sinu Vasilija I Bardasu i o unuku Vasilija I Vasiliju. Prvo ime lako je mogao Vasilije dati svome malom detetu u vreme, kad je još ujak Mihajla III Bardas bio svemoćan ako je to dete u to vreme rođeno, a isto tako mogao je ime Vasilija dati Leon VI svome sinu po dedi. Stvar je samo u tome, što mi

imamo vesti o drugoj deci Vasilija I kao i o drugom detetu Leona VI, a nemamo vesti o to dvoje dece osim tu u De Cerimoniis. E pa kad nas pomisao na Konstantina VIII odvodi u nesaglasnost sa vremenskim stanjem samoga dela De Cerimoniis, dok nas pomisao na Konstantina VII vodi najdalje do iza odmah posle 963 zar nije onda prirodno uzeti u obzir onu alternativu u De Cerimoniis, koja se sa tom godinom 963 slaže i pomisliti, da za ono, zašto inače nemamo podataka imademo podatak tu u De Cerimoniis, gde se nalazi napomena o sarkofazima spomenute dvoje male carske dece.

Pošto se raspravljanje o čitanju Porfirogenita u pogledu De Cerimoniis može razvijati tek sa jednom alternativom, a ne sa dve, to je prirodno, da se kraj ovako postojećega materijala ovo dalnje raspravljanje kreće u tom smislu, da se spomenuta dva mesta uzimaju kao vremenski podatak za vreme malo iza 963 a ne za vreme 1025 do 1028.

Naravno da je stvar sa Vasilijem bratom Konstantina VII mnogo lakša, nego sa Bardasom, jer od 905 do 912 za rođenje toga Vasilija bilo bi dosta mesta, dok mi takav podatak kod Vasilija I nemamo, pa potom za Bardasa ne znamo nije li mogao biti kao i Konstantin još iz braka sa makedonkom Marijom, pa kasnije tu sahranjen, dok iz braka sa Eudokijom Ingerinom nemamo za sinove Vasilija I godina rođenja, po kojima bi mogli jedno ovako dete kao što je Bardas ili umetnuti ili isključiti. Akrostihon BEKLAS eventualno Photijev bio on i za Konstantina VII izvor saznanja ili ne ipak daje samo imena i poređaj sinova cara Vasilija I, a tek tačni navodi svakog pojedinog rođenja mogli bi isključiti Bardasa, koga De Cerimoniis donosi.

Okolnost da je Vasilija I prvi sin Konstantin sahranjen posebno u carskom sarkofagu moglo bi samo da potvrđuje, da je taj sin umro postavši car, dok je Bardas umro odmah kao dete. S tom alternativom dakle moramo krenuti dalje.

Kao što za eventualnoga maloga Vasilija brata Konstantina VII imamo u godini 905 do 912 razmak od nekih 7 godina, jer je Zoe Carbonopsina nadživila svoga muža, u kome razmaku bi mogli pretpostaviti rođenje toga maloga Vasilija, koji je morao umreti kao malo dete, tako se pojavljuje potreba viditi, kako stoji stvar glede isto takvoga razmaka vremena za rođenje maloga Bardasa, sina Vasilija I.

I ako nisu kod dece Vasilija I datumi rođenja potpuno fiksirani ipak se po profesoru Ostrogorskom mora uzeti Leon VI sa 19. IX. 866, Aleksandar sa 870 a Stefan sa 871. Pošto je Eudokija Ingerina, žena Vasilija I, a mati tih sinova umrla 882, to bi takav razmak vremena mogli naći u vremenu od 871 do 882, što bi još uvek značilo nekih 11 godina. Ali kako kod eventualnoga Leonovoga sina maloga Vasilija nema alternative za razmak vremena njegovome rođenju, tako naprotiv u pogledu maloga Bardasa sina Vasilija I stojimo pred alternativom ili uzeti u obzir to navedeno sada ovde vreme od 11 godina

tj. vreme Vasilijevog braka sa Eudokijom Ingerinom ili pak vreme prvog Vasilijevog braka, jer je pre 865 tj. pre Eudokije Ingerine Vasilije I bio oženjen sa makedonkom Marijom tj. onom ženom s kojom je verovatno i došao u Carigrad. Sa tom Marijom imao je Vasilije sina Konstantina o čijem sarkofagu u crkvi Sv. Apostola je već napred bila reč. Vasilije postavši na osnovu svoje telesne snage konjušar kod cara Mihajla III malo po malo zadobio je naklonost toga cara toliko, da je ta naklonost svršila 26 maja 866 time da je Vasilije I posto sucar cara Mihajla III. Ali to se je dogodilo nakon što je Vasilije I 21. IV. 866 smaknuo svemoćnoga carevoga ujaka Bardasa, onoga Bardasa sa kojim je Mihajlo III 856 proveo državni udar skinuvši s vlasti svoju mater Teodoru i dotle svemoćnoga državnoga upravitelja Theoktista kao što će Vasilije I u noći od 23 na 24 septembra 867 prouzročiti i smaknuće samoga cara Mihajla III, da on sam Vasilije I postane carem bez ikoga drugoga.

To znači naravno obzirom na ime deteta Bardas, da odnosni razmak vremena mora biti smešten svakako dosta pre 21 aprila 866, da se može doći do vremena, kada je Vasilije I još bio na dvoru samo carev ljubimac ali pod dejstvom svemoćnoga carevoga ujaka Bardasa. Kako je Bardas carev ujak došao do vlasti 856, a poginuo 866 to još uvek ostaje od 856 do recimo nekako blizu 866 oko također bar nekih sedam osam godina. Naravno da bi se to vreme moglo fiksirati tek onda, kad bi se moglo znati kada je zapravo Vasilije I ne samo postao konjušar carev nego i inače došao na dvor. Ali o tome preciznih podataka u opšte nema, pa ne preostaje drugo nego pomiriti se s time, da je ta druga alternativa neizvesna i da se ne može fiksirati analogno slučaju maloga brata cara Konstantina VII Vasilija. Samo se može ta alternativa uzeti u obzir u tom smislu, da ime Bardas upućuje na ujaka Mihajla III, njegovoga svemoćnoga ministra i da je u razvitku odnosa između Mihajla i Vasilija moralo biti jedno vreme, kada je Vasilije I bio još na dvoru u dobrim odnosima i sa samim Bardasom, kad je svome sinu dao to ime. I ako se razmak vremena u prvoj alternativi tj. u braku sa Eudokijom Ingerinom kao što smo videli može fiksirati, a u braku sa Makedonkom Marijom ne, ipak samo ime deteta upućuje na to, da tu u vremenu između godine 856 i 866 treba tražiti razmak vremena u kom je moglo da se rodi Vasiliju I to malo dete koje je također moralo brzo umreti.

To bi značilo malog Vasilija negde u vremenu između 905 i 912 a malog Bardasa negde u vremenu između 856 i 866. Time se naravno pitanje to, koje delo De Cerimoniis nameće, ne rešava, ali se ipak pronalaskom tih vremenskih razmaka postizava bar to, da se može uzeti, da je bar što se njih tiče, vest u De Cerimoniis moguća. Kad se sada k tome dodadu sve druge gore navedene okolnosti, postaje razumljivo, da se čitanje dela De Cerimoniis u alternativi između Konstantina VIII

i Konstantina VII a u pogledu maloga brata Vasilija odlučuje za toga maloga brata Vasilija kao brata Konstantina VII, a ne Konstantina VIII.

Jedini prigovor, koji ostaje bio bi, da ni o malom Vasiliju ni o malom Bardasu nema drugde spomena nego tu u De Cerimoniis. Ali naposletku i preko takvog prigovora moraće se preći sa osećajem da je naposletku i delo De Cerimoniis samo po sebi izvor, pa nije isključeno, da donosi što drugi ne donose i to radije preći preko toga prigovora nego prihvatiti alternativu sa Konstantinom VIII, koja bacajući delo tj. sam taj izvor u godinu 1025 do 1028 dolazi u sukob sa samim delom, koje je inače po svim drugim znacima iz vremena ubrzo nakon godine 963.

Navedeno dakle mesto o malom sarkofagu u kome leži brat cara Konstantina Porfirogenita Vasilije moraće se iz navedenih razloga uzeti kroz celo dalnje čitanje toga izvora kao mesto relevantno za Konstantina VII a ne Konstantina VIII.

Nastavljajući dakle dalje, treba spomenuti kako godine 935, a to se spominje u II 44 dok se u II 15 spominju događaji iza toga vremena, znak kazuističkog, a ne hronološkog pisanja, najbolji znak historicizama, kao što je to već rečeno, vodi patricij Kosmas expediciju preko u Italiju, u Langobardiju, pa eto taj Kosmas je u De Cerimoniis na ranijem mestu magistar, a na docnijem mestu patricij, i ako je potonji naslov patricija niži od naslova magistra, te bi trebao da je obratan slučaj tj. napred na ranijem mestu patricij, a onda posle kasnije na drugom mestu magistar. To samo znači, da je starija vest pisana najpre a mlađa docnije, pa treba ponoviti da takav ne hronološki nego kazuistički način pisanja sam po sebi opominje na opreznost glede dedukcije od pojedine vesti na autorstvo.

Na stranama 686 i 692 nalazi se u glavi II 48 ceremonijal korespondencije carskoga dvora u pogledu naznake adresata i naznake ekspeditora.

Ovde je relevantno ovo poslednje.

Kao što se iz svih tih naznaka ekspeditora vidi, imali bi biti tu u glavi II 48 sakupljeni formulari za ekspediciju careve kancelarije na pojedina mesta. A u pojmu formulara naravno bitno je, da on nije ispunjen, jer ako je ispunjen tj. konkretiziran i izgubio svoju apstrakciju, onda nije više formular, nego je ispunjeni formular tj. adresa ili ekspedit. To znači, da su formulari bezimeni, pa da se u njih unosi ime tek kad nastupi slučaj. Prirodno je dakle, da se u formularu upotrebljuje izražaj taj i taj ili kako bi danas glasilo N.N.

Prema tome prirodno je da u formularu kako adresata tako i ekspeditora stoji sve, što god je potrebno, osim imena, koje ostaje da se unese tek kad dođe čas konkretizacije.

Analogija formularu za adresu i ekspedit u delu De Cerimoniis nalazi se u formularima za aklamaciju.

De Cerimoniis kad iznosi, kako aklamiraju cara hoi kraktai (glasnogovornici, izvikivači), a kako i koliko puta se tome odaziva publika u odnosnim formularima nikad ne upotrebljuje nikakvo ime, nego samo izražaj ho deina kai ho deina, što znači ono što se danas kaže taj i taj.

Primera radi na strani 36 glava I 2 red 5 i 7 imade formular: hoi kraktai: polloi himin hronoi ho deina kai ho deina autokratores Romaion tj. na mnoga im ljeta tim i tim autokratorima Romaja.

kao i:

hoi kraktai: polloi himin hronoi ho deina kai ho deina augustai ton Romaion tj. sadržaj kao gore samo sa izmenom titule.

Na strani 252 glave I 48 red 13: hoi kraktai: ho deina kai ho deina megalon basileon kai autokratoron polla ta ete tj. tim i tim velikim carevima i samodršcima na mnogaja ljeta (primer kako nastaje izražaj »megalon« tj. od treće a ne sopstvene strane).

Red 15 hoi kraktai: ho deina kai ho deina eusebestaton auguston polla ta ete tj. tim i tim najpobožnijim augustusima mnogaja ljeta.

Red 17 hoi kraktai: ton porfirogenneton polla ta ete tj. u porfiri rođenima na mnogaja ljeta, dakle, formular za aklamaciju i za carsku decu, naravno sve bez imena.

Sasvim je onda isključeno ime u formularu, jer je ime već stvar konkretnoga slučaja tj. upotrebe formulara.

Glava II 48 dakle morala bi onda isto tako izgledati tj. sadržavati stilizaciju i naslove ali bez imena, a mesto imena ho deina kai ho deina.

I ona zaista i jeste takva, ali na čemu oko zapinje to je, da je ona takva samo u pola.

Formulari za adrese zaista nemaju ništa drugo, nego uz naslove i stilizaciju, mesto imena, ho deina kai ho deina, ali nijedanput neko ime. Nema nikakvog razloga, da se pravi razlika između formulara za adresu i formulara za ekspedit, pa je sasvim prirodno uzeti, da je prvobitno i navođenje formulara za ekspedit moralo biti bezimeno, samo sa ho deina kai ho deina, a bez ikakvog imena.

A da je to tako zaista i bilo vidi se po tome, što je i kod formulara za ekspedit u pet slučajeva još ostalo ono isto stanje kao i kod formulara za adresu time, što mesto imena stoji samo ho deina kai ho deina.

Na strani 686 stoji za pisma papi u Rimu: ho deina kai ho deina pistoi en auto to Theo Basileis Romaion pros ho deina ton hagiotaton papan Romes kai pneumatikon hemon patera tj. po smislu ti i ti u Boga verni carevi Romaja tom i tom presvetom papi Rima i našem duhovnom ocu.

Kao što se vidi to bi bio formular, koji sadrži ono sve, što se pod pojmom formulara zamišlja, osim konkretnoga imena. To bi dakle bio formular u oba smisla, još ne ispunjen, u smislu adrese kao i u smislu ekspedita.

Tekst dalje daje uputu:

homoios kai eis ton papan Alexandreias, plen patera u grafei tj. po smislu isto tako i papi Aleksandrije, samo ono o duhovnom ocu ne treba pisati. To bi dakle bio u toj uputi drugi takav formular.

Treći nalazi se u sledećoj uputi:

homoios kai eis ton patrijarhen Antioheias kai ton patrijarhen hierosolimon, plen pneumatikon patera u grafei tj. po smislu isto tako i patrijarhu Antiohije i patrijarhu Jerusalima, samo ono duhovnom ocu ne treba pisati.

U stvari u toj uputi nalaze se zapravo dva formulara, patrijarhu Antiohije i patrijarhu Jerusalima.

Peti formular odnosi se na poglavara Saracena (Agarena).

Adresa je to megaloprepestato eugenestato kao periblebto tj. najveličanstvenijemu najvišeg roda i slavnome i onda naravno ho deina tj. tome i tome posle čega slede naslovi toga poglavara naravno sve bez imena.

Kod prelaza na ekspeditore isto tako: ho deina kai ho deina pistoi en hristo to Theo autokratores augustoi megaloi basileis Romaion tj. ti i ti u Hristu Bogu verni autokratori augusti veliki carevi Romaja.

Dakle kao što se vidi svih tih pet mesta, svih tih pet formulara, imaju ono, što se za formular traži tj. ho deina kai ho deina i za adresu i za ekspedit. Osim tih pet mesta koji pretstavljaju ujedno početak te glave II 42 sve ovo dalje, što sledi, tome više ne odgovara, odnosno, kao što je naglašeno, ne odgovara u pola, jer su formulari adrese i dalje formulari i dalje imaju dosledno ho deina kai ho deina, ali u pogledu formulara za ekspedit stvar se menja i ovi se sada pojavljuju sa imenom. Tako na primer formular kralju Armenije, arhontu arhonata, što se tiče ekspedita ne počinje više sa ho deina kai ho deina pistoi en Hristo itd., nego mesto toga stoje imena: Konstantinos kai Romanos pistoi en Hristo itd. basileis Romaion, što znači da je tu formular za korespondenciju, što se tiče ekspedita, ispunjen. Dok u pogledu adrese stoji pros ho deina itd. proton tes megales Armenias, dakle je taj formular glede adrese neispunjen.

Glede ekspedita ispunjen je sa Konstantinom VII i Romanom Lakapenom, pa pošto se za Romana ne upotrebljuje izražaj porfirogenit, a Konstantin i Roman zajedno su Konstantin VII i Roman Lakapen taj formular odnosi se na vreme od 914 do 944.

Tako isto mesto ho deina kai ho deina ispunjen je i formular za vladara Aspurakana (Vaspurakana) u pogledu ekspedita sa imenima Konstantina VII i Romana I. Ispunjenje formulara ne na konkretnom pismu, nego u samom formularu ne može imati motivacije, kad takav formular ima da vredi i za druge vladare, a ne samo za one na čije je ime tu ispunjen.

Posle formulara za vladara u Armeniji, kod kojega se najpre pojavljuje ispunjeni formular sa imenima Konstantina i Romana, dolaze formulari za vladare u samoj Armeniji tj. za vladara Kokovita, Tarona, Moeksa, Aokana, Sinesa, Bajtzora, Hadzieneza, kao i za vladara ton Serbotion ton Legomenoin Maura paidia tj. za vladara Serbotijana nazvanih crna momčad. Za sve njih vredi keleusis ek ton filohriston despoton i onda dolazi ime Konstantina i Romana pros ton ho deina arhonta tude tj. zapovest (ali keleusis je i odredba i nalog ali i poziv, poticaj pa će od svakog slučaja zavisiti smisao te reči, što se najbolje vidi odmah malo dalje, kada se taj isti izražaj primenjuje prema tako visokom dostojanstvu, kao što je kuropalat Iberije, što bi značilo da je keleusis u stvari isto što i reskript) dakle zapovest od hristoljubivih despota Konstantina i Romana tom i tom vladaru. Keleusis je izražaj kako za vladare u Armeniji tako i za vladare u Iberiji, Bersijasaha, Karnataeja, Kuela, Atzare uvek keleusis ek ton filohriston despoton. Ovaj plural pokazuje, da bi to doduše bio formular ali ujedno i ispunjeni formular, baš kao gore ono Konstantinos kai Romanos, dakle kao formular, jedan na vreme od 919 do 944 ograničeni formular.

Ek ton filohriston despoton znači od hristoljubivih gospodara, dakle od Konstantina i Romana, pa je očigledno da je iza onoga gore Konstantinos kai Romanos pistoi itd. upotrebljena ova stilizacija samo za to da se izbegne ponavljanje imena toliko puta, ali je ujedno možda tu i sadržano jedno mnogo uže formuliranje ali svakako u smislu stanja 919 do 944, kada su vladali Konstantin VII i Roman I.

Prema tome radilo bi se tu o formularima ispunjenima prema vremenu od 919 do 944 godine.

Keleusis ek ton filohriston despoton ne bi dakle bio ništa drugo, nego ono što i Konstantinos kai Romanos pistoi en Hristo to Theo autokratores augustoi megaloi basileis Romaion, samo usklađeno ovo potonje sa izražajem pros dok ono prvo usklađeno sa izražajem keleusis.

Odmah iz sledećeg formulara ta razlika, koju donosi izražaj keleusis s jedne strane i izražaj pros s druge strane, vidi se jasno.

Eksusiokratoru Alanije piše se ne sa keleusis, nego sa pros i za to ne ek ton filohriston despoton, nego Konstantinos kai Romanos.

A da je zaista keleusis ono, što odlučuje, vidi se iz adrese kuropalatu Iberije.

Prema tome bilo eis ili pros, ipak ako je keleusis, dolazi ek ton filohriston despoton a ne ime, a ime onda, kad nije keleusis.

Exusijastu Abasgije vladaru Albanije (Azijske) eis ton arhonta ton Krebatadon, egun ton legomenon krebatan (vladaru krebatada tj. nazvanih krebata) vladaru Kedonije, vladarima Tzanarijasa vladaru Sarbana (tu Sarban tj. zemlje Sarban) koji se nalaze između Alanije i Tzanarijasa u sredini, vladaru Azije, gde se nalaze Kaspiska vrata,

vladaru Hrisa, vladaru Brecana, vladaru Mokana (isteon, hoti apo Mokan estin he Maiotes Limne tj. po smislu treba znati da od Mokana jeste Maiotes jezero tj. Majotisko jezero, Azovsko more).

Za sve njih je napis keleusis itd.

Nadalje katolikosu Armenije, katolikosu Iberije i katolikosu Albanije (vrhovni sveštenik) isto tako keleusis itd.

Kralju Saksonije, kralju Bavarije (Baiure) (estin de aute he hora hoi legomenoi Nemitzioi tj. ta zemlja jesu tzv. Nemici) kralju Galije, kralju Germanije tj. sva četiri slučaja imaju formular sa ispisanim imenom Konstantinos kai Romanos pistoi en auto to Theo basileis Romaion.

Nadalje principu Rima Konstantinos kai Romanos kai loipa tj. i ostalo, jer je piscu valjda dosadilo ponavljanje.

Emiru Afrike Konstantinos kai Romanos pistoi en Hristo to Theo autokratores augustoi megaloi basileis Romaion. Ovo ovde megaloi ne govori protiv neverovatnosti, da Konstantin VII tako naziva sam sebe u svom naučnom radu, dakle intimno, jer ovo ovde je titula po državnoj potrebi, saobražena Orijentu, kao što to pokazuje i dodatak sa reči hipseloi tj. uzvišeni odmah dalje u ekspeditu Emiru Egipta, koji ekspedit glasi Konstantinos kai Romanos en Hristo eusebeis autokratores megaloi hipseloi augustoi basileis Romaion tj. Konstantin i Roman u Hristu pobožni autokratori veliki uzvišeni augusti, carevi Romaja. Vladaru Sardanije, duki Venecije, principu Kapue, principu Salerna, duki Napulja, poglavaru Amalfija, poglavaru Gaiete i po milosti Božjoj vladaru Bugarske Konstantin i Roman u Boga verni carevi Romaja.

Ali pošto glede Bugara postoje dve faze, jedna, pre nego što je Simeon postao car, a druga posle toga, treba navesti oba formulara u celosti. Prvi glasi: en onomati tu patros kai tu hiu kai tu hagiu pneumato, tu henos kai monu elethinu Theu hemon, Konstantinos kai Romanos, pistoi en auto to Theo basileis Romaion pros ton pepothemenon kai pneumatikon hemon teknon kai ek Theu arhonta tu Hristianikotatu etnus ton Bulgaron tj. sa smislom u ime oca i sina i Svetoga Duha, jednoga i jedinoga istinskoga Boga našega, Konstantin i Roman u toga istoga Boga carevi Romaja, ljubljenom i duhovnom našem čedu i po milosti Božjoj vladaru najhrišćanskijega naroda Bugara.

Drugi formular nosi primedbu to artios grafomenon tj. sadanje pisanje i glasi Konstantinos kai Romanos en Hristo to Theo eusebeis autokratores basileis Romaion, pros ton pepothemenon kai pneumatikon hemon teknon ton kirion ho deina basilea Bulgarias.

Primedba, koja prati ovaj drugi formular, čija reč ho deina basilea pokazuje, da je Simeon već car, donosi sa izražajem to artios tj. od skora, sobom to, da bi se moglo pomišljati, da je to mesto pisano kada se je Vizant već pomirio sa Simeonovom carskom titulom, ograničenom samo na Bugarsku tj. posle 925 nakon sastanka Simeonova sa Romanom I.

To bi značilo da je prvi formular stvar prošlosti, dok bi drugi formular bio kao to artios iz 925 do 944 prema prvome koji je bio iz 919 do 925. Ovo to artios treba naročito zadržati na umu jer je poglavlje II 48 gde ono dolazi ranije od onog II 42. To znači da u II 42 imamo vreme svakako posle 959 godine a u II 48 da se onda stvar vraća u vreme od 925 do 944 godine i da bi onda to vreme od 925 do 944 bilo to artios prema vremenu od 959, što naravno onda pretstavlja protivrečnost, koja se može razumeti samo ako se uzme, da su formulari u II 48 de origine morali biti ne ispunjeni, pa da je prikaz tih formulara kao ispunjenih morala biti docnija stvar.

Za Sardaniu dolazi opet izražaj keleusis, a za Bugarsku Konstantin i Roman po imenu.

Za Veneciju, Kapuu, Salerno, Napulj, Amalfi, Gaetu ne kaže se ništa, ali je po njihovom značaju i položaju jasno, da i oni dolaze pod keleusis, samo što to nije važno, kad je keleusis odnosno ek ton filohriston despoton isto, što i ime.

Kaganu Hazarije glasi formular opet sa imenom Konstantina i Romana a tako i vladaru Rusije, vladarima Turaka tj. Mađara i Pečenega također sa imenom (za vladare Turaka i Pečenega upotrebljen je plural, objašnjenje nalazi se u D. A. I. glava 37 i 38).

Onda vladaru Hrobatije, vladaru Serblona, vladaru Zahlumona, vladaru Kanale, vladaru Trabuna, vladaru Diokleje, vladaru Moravije, svima sa keleusis.

Zaludu je ovu Moraviju (Morabijas) tražiti na Moravi i ako se pojavljuje episkop sa takom oznakom, prvo jer i postojanje takve crkvene organizacije tj. takvog episkopata još ništa ne dokazuje u pogledu države i zemlje, nego samo u pogledu episkopije, koja može biti i u jednoj ne istoimenoj državi, a drugo jer ovde konkretno sam redosled nabrajanja država od severa na jug, koji je identičan sa Dalmacijom isključuje svaku vezu sa dalekom Moravom u sred Balkana.

Pošto se ovde u II 48 De Cerimoniis ta Moravija spominje kao u tome redosledu najjužnija zemlja posle Dioklitije to bi moglo biti najverovatnije shvatanje, pod kojim se kao Dioklitija podrazumeva posle Trabune najjužnija kopnena zemlja, prema kojoj bi onda sve ono što je između te kopnene zemlje i mora bila Moravija.

Moravija dakle ovde bila bi uglavnom onaj morski potez koji u docnijim srpskim listinama nosi izraz Pomorja ili pomorske zemlje. Moravija dakle biće pomorje.

Nadalje postoji sa imenom formular za kralja Frangije, kao i za gospodara Indije i za gospodara Arabije.

Kao što se iz ovog letimičnog pregleda vidi održan je formular u pogledu adresata skroz bez izuzetaka, u pogledu pak ekspedita samo u prvih pet slučajeva, dok su formulari u ostalim slučajevima ispunjeni, ali tako, da mogu vrediti samo za vreme od 920 do 944 godine.

Pri čitanju toga nemoguće je ukloniti se pitanju zašto je tome tako, kad je to očigledna anomalija i to anomalija, koja nije samo protivna celom ostalom tekstu dela De Cerimoniis, gde je svaki formular ispravno održan sa rezervom ho deina kai ho deina, nego i samom tome poglavlju II 48 gde se ta anomalija nalazi.

Kod pisanja te glave II 48 pisac je svaki put na strani adrese morao napisati i napisao je ho deina kai ho deina.

Kad je osim toga u prvih pet slučajeva tako postupio i kod ekspedita, ne može se misliti, da je onda sve ostalo, gde on nije tako postupio naprosto omaška. A ako se ne radi o omaški, onda se radi o svesnosti tj. onda znači, da su svi formulari, koji se pojavljuju kao ispunjeni, svesno i namerno tako napisani.

Teško se oteti pomisli onda, da je prvobitno cela glava II 48 i strana adresata i strana ekspedita bila napisana ispravno bez ikakvoga imena sa deina ho deina, kako to pojam formulara sam po sebi traži, i da je onda verovatno kod jednog prepisa moralo doći do toga, da su neki formulari kod ekspedita ispunjeni. Istina to bi značilo prepravku teksta u prepisu, ali kakvo da se drugo objašnjenje uzme, ako ne to. Baš za to, što je strana adresata ostala skroz sa neispunjenim formularima pa i sama strana ekspedita u prvih pet slučajeva, a svaka omaška je isključena, dok bi to kao originalni tekst bila neobjašnjiva anomalija ne preostaje drugo, nego pomišljati na prepravku teksta u prepisu.

Ali takva pomisao nalazi oslonca i u samome tekstu II 48.

Papin formular, ponavlja se, pojavljuje se dva put, što po sebi upućuje na brižnog originalnog pisca, koji je papin formular metnuo na prvo mesto i to ne ispunjen i na nebrižnoga prepisivača, koji ponavlja papin formular, nakon što su formularom kralju Armenije uvedena imena Konstantina i Romana, ali sada ne više ispravno sa ho deina kai ho deina nego sa imenima te dvojice careva.

Originalni pisac bez sumnje znao bi, da je još u početku izneo formular Papi bez imena careva sa ho deina kai ho deina te ne bi ponovo pisao taj opšte važeći formular ispunjavajući ga sada sa imenom Konstantina i Romana.

Ta imena daju formularu vrednost samo od 920 do 944 godine, a formular za Papu sasvim naravno ne može imati nikakve veze sa takvim ograničenjem, pa je potpuno bez motivacije, da se on pri ponavljanju sa tim vremenskim ograničenjem ispunjava.

To se je moglo dogoditi samo nebrižnom prepisivaču, koji verovatno nije ni opazio, da je pre toga već iznešen Papin formular ispravno. Formular za Bugarsku to artios tj. koji sada važi, pošto nosi imena Konstantina i Romana bio bi ograničen vremenski u smislu vremena posle 925, kad je takav formular verovatan, a na prestolu su Konstantin VII i car Roman I.

Ali formular arhontima Turaka tj. Mađara, koji po pluralu spada u vreme, kada su u Mađarskoj još vladale pojedine vojvode, vodi u godinu pre 907, kada na prestolu naravno još nije bilo dvostrukog carstva Konstantina i Romana, kada nije bio carem još ni Konstantin VII, koji se je rodio 6 januara 906 godine i koji je carsku krunu primio tek 9 juna 911 godine. To znači, da tu jasno pred nama stoji jedan formular Mađarskim vladarima iz pre 907 koji je naravno morao biti ispunjen sa deina ho deina i kojega je verovatno originalni pisac tako i preneo dok ga je tek nebrižni prepisivač ispunio onako kako on nije mogao biti ispunjen.

Ako je koje ime moglo ući u formular Mađarskim vladarima onda je to moglo biti tek ime Leona VI i starije, ali nikako koje ime posle Leona VI, kada formular Mađarskim vladarima ne može više vrediti jer mora biti zamenjen sa formularom Mađarskom vladaru.

Ova okolnost upućuje na to, da se u pogledu ispunjenih formulara moramo nalaziti pred prepravkom prepisivača, koji je bio nošen mišlju, da formulare ispunjava sa imenom Konstantina VII i Romana I ne videći da to kod Mađarskih vladara ne može biti i ne opazivši da tu ispunjava stariji formular sa novijim imenima na način, koji je istoriski nemoguć. Originalni pisac sigurno bi opazio, da ne može imena Konstantina VII i Romana I metnuti i u vreme posle godine 925 i u vreme pre godine 907. Ali u ostalom verovatno za njega to pitanje nije ni postojalo, ako je on, kao što iz svega proizilazi, preneo formulare u njihovom neispunjenom stanju.

I tu ne treba smetnuti s uma, da je onaj, koji je pisao De Cerimoniis imao u vidu ceremonijal a ne historiju, pak da je toj njegovoj tendenciji sasvim odgovaralo, da prenese formulare u neispunjenom stanju, dok bi zapravo za njega bilo protivrečno, da sam formulare ispunjava. A da su u carevoj kancelariji kao formulari ležali neispunjeni to tek sledi samo po sebi, po pojmu stvari, kao i to, da su uvek pri upotrebi, naravno u prepisu, ispunjavani tek ad hoc tj. od slučaja do slučaja. Kod prenošenja odnosno prepisa tih formulara u delo De Cerimoniis sasvim naravno moglo se je raditi samo o tome, da oni budu prenešeni neispunjeni, dok je njihovo ispunjavanje naprosto nerazumljivo.

Tj. nerazumljivo je sve dotle, dok se ne prepozna u njima kao ispunjenima prepravka u tom smislu, da oni imaju biti iz vremena carevanja Konstantina VII i Romana I, dakle tim samim tako reći podatak, da je onda i delo De Cerimoniis iz toga vremena.

I eto jedino objašnjenje, koje bi vodilo cilju bilo bi, da je neki prepisivač u nameri da tu u II 48 stvori podatak za autorstvo Konstantina VII jedan deo tih formulara, koji su prenešeni sa deina ho deina ispunio imenom Konstantina VII i Romana I, pri čemu mu se je dogodilo, kao što to često biva, kada tendencija potisne kritičnost, da je sa imenom tih careva ispunio i formular Mađarskim vladarima, koji

je radi plurala morao biti iz vremena, kada ti carevi u opšte još nisu ni bili na prestolu.

Slična stvar biće i sa rega Gallias na strani 689 i rega Frangias na strani 691, gde će se takođe raditi o starijim i novijim formularima i o neslaganju sa spomenutim imenima.

No taj zaključak, da se tu radi o jednom naknadnom ispunjavanju formulara sa namerom, da se dade slika iz vremena Konstantina VII dobiva svoju potvrdu još u toj istoj glavi II 48 sa jednim posebnim mestom. Formulari su pisani tako, da su ujedno sadržavali i opis kakvoće i vrednosti odnosne bule, koja bi se na odnosni formular stavljala, pa je tačno izraženo, koja i kakve vrednosti bula gde u obzir dolazi.

U tom pogledu dolazi u obzir ovde to, da na jednom mestu stoji: eis ton Ameran Aigiptu bulla hrise disoldia tj. Emiru Egipta bula zlatna od četiri solida.

Ali kako nije uvek tome tako bilo, pisac je tome dodao: tu apostalentos grammatos epi Konstantinu kai Romanu ton porfirogenneton estesen he bula eksagia i e tj. za pismo koje se slalo za Konstantina i Romana obojih porfirogenita bila je bula od osamnajest eksagia.

Jasno je, da u tom slučaju nije mogao vrediti formular sa Romanom I, nego je tu morao ili postojati formular sa imenom Romana II ili formular sa ho deina kai ho deina.

No najvažnije je to, što se tu i ime Romana II pojavljuje u historiskoj perspektivi, što svakako upućuje na vreme, kada njega više nema tj. na vreme iza godine 963, usled čega nije ništa neprirodno, da De Cerimoniis sadrži i glavu I 96 o Nikiforu Phocasu, koja se odnosi na to isto vreme. Epi Konstantinu kai Romanu ton porfirogenneton estesen tj. za vreme Konstantina i Romana, obaju Porfirogenita iznosila je — dakle ne »iznosi«, nego »iznosila je«, dakle u ono vreme, kad su oni vladali. Pošto Konstantin nije više vladao posle 959 a Roman posle 963, to bi bio historicizam za vreme pre 959, ali koji je naravno napisan posle 963.

Prema tome to je mesto ili moglo biti unešeno u De Cerimoniis od samoga pisca i od prepisivača zadržano u neraspoznavanju, šta to mesto za njegovo ispunjavanje formulara znači ili je moglo biti od samoga toga prepisivača i napisano. Ako je pisac dela to mesto napisao, on nije time došao u nikakvu protivrečnost, jer je on verovatno preneo samo neispunjenje formulare, a pošto se ta primedba ne tiče ni adresata ni ekspedita, nego samo pitanja bule, mogao je pisac spomenuti navađajući svagde odnosno prenoseći svagde propis o buli i to, kako je za Emira Egipta bila propisana zlatna bula od četiri solida, što je za vreme Konstantina VII i njegovoga sina Romana, dakle posle Romana I promenjeno na osamnajest eksagia. Pisac, koji je u I 96 govorio o vremenu iz godine 963 mogao je učiniti primedbu iz tog istog vremena sa istorijskom perspektivom na Romana II. Pošto su svi nje-

govi formulari ho deina ho deina ne dolazi on sa ničim u nesaglasnost. Prepisivač pak, koji je sve formulare ispunio sa Konstantinom VII i Romanom I očigledno u nameri, da tu u II 48 na taj način stvori podatak za autorstvo Konstantina VII, pokazao se je nebrižan kao i u pogledu formulara za Mađarske vladare. Tamo je vezao sa imenom Konstantina VII i Romana I jedno vreme pre njih, a ovde opet jedno vreme posle njih. Tamo vreme iz pre 907, ovde vreme iz posle 963. Može se dakle uzeti da bi objašnjenje cele stvari moglo sastojati u tome, da je original De Cerimoniis u opšte imao u svakom pogledu samo neispunjene formulare. Ako je primedba o promeni zlatne bule Egipatskome Emiru od solida na eksagije bila također u originalu, onda je to sasvim u saglasnosti sa ostalim tekstom, kad se još u I 96 pojavljuje to isto vreme. Do ispunjenih formulara došlo je tek prepravkom kod prepisivanja, pri čemu, ako i ta primedba potiče od prepisivača, u samome tome II 48 imamo podatke o naknadnom ispunjavanju tih formulara i to na taj način, da dolazi do vremenske nesuglasnosti između formulara i njihovog ispunjavanja. To se opet može razumeti samo sa nebrigom prepisivača, koji prepravku teksta u smislu ispunjavanja formulara nije vršio kritički, tako da je došlo do toga, da je II 48 mesto da postane podatak za autorstvo Konstantina VII postao podatak protiv toga autorstva, jer je prepravka ispala i suviše providna.

No biće verovatnije, da je ta primedba o Romanu II u vezi sa spomenom spomenute zlatne bule ušla još u originalni tekst od samoga pisca De Cerimoniis pa bila ostavljena od prepisivača, koji nije opazio njezin domašaj u pogledu dejstva na njegovu prepravku sa ispunjenjem formulara. A to, što onaj, ko je ispunio prazne formulare, nije opazio, da će ostavivši to mesto doći u sukob sa tim ispunjavanjem formulara, može se razumeti, ako se uzme, da isti nije toj stvari obraćao nikakvu pažnju. Za člana kancelarije bilo kakvo označavanje u kancelariji nastaloga i nastajućeg dela sa imenom Konstantina VII nije značilo verovatno ništa drugo nego signaturu kancelarije tj. dužnost kancelarije da sve što radi podvrgne tome imenu bez obzira na to kada će se delo svršiti i da li će takav svršetak vremenski odgovarati vremenu Konstantina VII. To znači da u označivanju pojedinoga dela kao dela Konstantina VII ne treba gledati signaturu carske kancelarije u smislu baš ličnoga rada Konstantina VII, nego da treba gledati signaturu carske kancelarije Konstantina VII, prema čemu sve ono što se je za Konstantina VII u kancelariji počelo i radilo bez obzira na vreme svršetka jeste delo Konstantina VII, ali ne u smislu njegove ličnosti nego u smislu njegove kancelarije. Naravno uzevši to stvarno, formalno u smislu ličnosti Konstantina VII. Prema tome za jednog člana carske kancelarije kod stavljanja signature Konstantina VII u bilo kome vidu ne će biti važno, da li se takvo stavljanje signature slaže vremenski sa životom Konstantina VII. I posle njega član carske kancelarije metnuće bez smetnje zapreke i oklevanja u vidu, koji mu bude odgovarao, signaturu Konstantina VII, i ako takva signatura nije u saglasnosti sa samim vremenskim kriterijem života Konstantina VII. Za člana carske kancelarije takva signatura je u stvari signatura carske kancelarije, pa je to merodavno i najvažnije, da je delo zaista rađeno u carskoj kancelariji, dok je nuzgredno da li se signatura slaže sa samim vremenom života cara Konstantina VII, kad se sa signaturom i onako ne misli označiti više, nego da je odnosno delo delo cara Konstantina VII tj. delo pod njegovim imenom ali radom kancelarije, gde je naravno onda samo njegovo tj. Konstantinovo sarađivanje quaestio facti. Tako se može razumeti, da je i član kancelarije mogao formulare, koji su bez sumnje morali postojati neispunjeni ispuniti sa vremenom cara Konstantina VII, a da se pri tome ne osvrće na to, da li to ispunjenje može Konstantinu VII i odgovarati. Tako se može razumeti da je ta primedba o Romanu II u vezi sa spomenutom zlatnom bulom ušla još u originalni tekst samoga pisca dela De Cerimoniis, a bila ostavljena od onoga, koji je te formulare u De Cerimoniis ispunio i nije opazio domašaj toga ostavljanja te primedbe o Romanu II u vezi spomenute zlatne bule na njegovo ispunjavanje tih praznih formulara.

Sa takvim gledanjem na stvar može se naravno onda odgovoriti i na pitanje, koje se u vezi sa ovom iznešenom stvari samo od sebe javlja, a koje glasi: kako to, ako se ispunjavanjem formulara signira spis De Cerimoniis kao spis Konstantina VII, da onda nisu iz toga dela De Cerimoniis jednovremeno izbačena ona dva mesta u I 96 i II 42, koja su sa signaturom Konstantina VII u najoštrijoj opreci. To je očito za to, što je za carsku kancelariju jedan spis spis Konstantina VII bez obzira na to, koje vreme on obuhvata. To je samo znak, da je kancelarija, kao što to u ostalom najbolje pokazuje sam Teofanov kontinuator radila bar neko vreme i posle samoga Konstantina VII, pa je za nju tj. za svakog člana carske kancelarije spis Konstantina VII to bio i ostao i posle njega i prema tome po sebi sadržavao i pravo svakoga člana carske kancelarije, da spisu dade signaturu Konstantina VII kad i kako za shodno i dobro nađe, bez obzira na kongruenciju sa samim vremenom života Konstantina VII. Tako je moguće razumeti, da je originalni De Cerimoniis morao imati, kao što je i prirodno i kao što je više gore i obrazloženo, prazne formulare kao prikaz titula kod adresata i expedita i onaj dodatak glede zlatne bule u vremenu Konstantina VII i njegovoga sina Romana II, dakle historicizam prema njihovom vremenu i ispunjavanje praznih formulara imenom Konstantina VII i Romana I za oznaku spisa De Cerimoniis kao dela Konstantina VII.

Kao što se dakle vidi u glavi II 48 pojavljuje se pred nama baš slučaj naglašene signature Konstantina VII u neodrživom smislu. Time glava II 48 govori protiv ličnog autorstva Konstantina VII a za autorstvo njegove kancelarije, koja ga naravno signira.

Naravno, da tu ostaje otvoreno pitanje, u ostalom kao i inače, o sudelovanju samoga Konstantina VII u radu njegove kancelarije, pa se može uzeti prema shvatanju, da je on na tome delu radio sa svojom kancelarijom u izvesnom opsegu, koji može naravno biti od najmanjega i do najvećega. Ali jedno se može uzeti kao sigurno, a to je da ispunjavanje formulara bez sumnje ne potiče od njega. I eto tako ta glava II 48 može da služi kao primer jednoga mesta na kome Konstantin VII nije sarađivao.

Na prigovor, da se možda ona mesta u II 48 u kojima nema imena Konstantina VII i Romana I (keleusis) nego ima samo ono ek ton filohriston despoton ne mogu uzeti kao identična sa onim mestima, gde se nalazi ime Konstantina VII i Romana I, nego kao identična sa ho deina kai ho deina, mora se odgovoriti, da bi takvo uzimanje imalo samo taj efekt, da bi se slučajevi formulara sa imenima Konstantina i Romana sveli na najmanji broj.

Ali time ne bi bilo mnogo promenjeno, jer bi još uvek ostalo nekih osamnajest ispunjenih formulara. Ostalo bi još uvek pitanje, zašto su formulari, makar samo na tih osamnajest mesta, ipak ispunjeni. Jedina pomisao o kongruenciji vremena tih formulara sa vremenom Konstantina VII i Romana I tj. 919 do 944 ne bi ništa pomogla, jer ako se sve te ispunjene formulare pregleda, vidi se, da između njih ima i takvih, gde o takvoj kongruenciji ne može biti govora.

U tom pogledu dovoljan je primer sa formularom za papu, koji nevezan na vreme pored ispravnog neispunjenog ima i ispunjeni formular.

Prema D. A. I. glava 43 o Taronu glava II 48 u De Cerimoniis ima arhonta Vasparkana kao arhonta arhonata, dok je u D. A. I. Kakikije još samo arhont Basparakaka (Vaspurakana).

Naime i u D. A. I. i u De Cerimoniis spominje se knez Vaspurakana Kakikije (Gagik) tj. u De Cerimoniis pošto se radi o formularu adrese spominje se u stvari samo arhont Vaspurakana s time, da je sada arhont Vasparakana arhont arhonata.

Poslednje vesti koje imamo o arhontu Vaspurakana bile bi one o Kakikiju tj. Gagiku. Jedna je u D. A. I. glava 43, gde se govori o nezadovoljstvu arhonta Basparakaka Kakikija sa favoriziranjem Taronskoga kneza Krikorikija sa strane Vizantijskoga cara, naročito u pogledu primanja roge. Taj protest bio je upravljen caru Romanu I, znači dakle u vremenu između 920 i 944, krajnje vreme dakle bilo bi godina 944.

Druga vest nalazi se u pismu cara Romana I Egipatskom Amiru tj. Sirsko Egipatskom namesniku Ihšidu, koja ne može biti posle godine 944, a taj je Ihšid 11 jula 946 već umro. U tom pismu Roman I nastoji zadobiti Ihšida obećanjem da će ga odlikovati zvanjem kneza knezova kao i da će zapoveditи Kakikiju, magistru Apasikiju i drugim upraviteljima istoka, da se podvrgnu Ihšidovim rečima i savetima.

Kao što se vidi vreme ovoga spomena bilo bi najkasnije 944 godine. I tako ne znajući za druge podatke možemo zaključiti, da u godini 944 još je u Vaspurakani knez Gagik, te prema tome nije nam poznato ništa ni o tome da bi knez od Vaspurakana postao arhont arhonata a niti opet da je knez od Vaspurakana dospeo pod vlast arhonta arhonata tj. Armenskoga kralja. Usled toga naravno nije moguće ni izraziti se o tome, šta bi značilo u pogledu formulara adrese arhont Vaspurakana kao i to da je sada arhont Vaspurakana arhont arhonata, pa ne preostaje drugo nego zaključak, da se tu svakako mora podrazumevati jedna promena, koja je morala nastati posle godine 944, ali kada, to se ne vidi.

Nema sumnje, da bi ovo mesto moglo biti relevantno, kad bi se na to pitanje moglo odgovoriti. Zato se je ovde to mesto u smislu naučne savesnosti i iznelo i ako glede njega nema jasnosti.

Naravno da ta relevantnost ne bi mogla ići u smislu dies postquam non, nego bi mogla ići samo do dies antequam non, jer za prvo moralo bi se imati podataka ne samo glede pitanja, glede kojega vremena se može raditi o nastanku promene, nego bi se moralo imati i podataka glede vremena, dokle je tom promenom stvoreno stanje trajalo, jer reči, da je sada arhont Vasparakana arhont arhonata, svakako označavaju jedno izvesno vreme.

Prema tome trebalo bi znati kada je arhont arhonata postao arhont Vaspurakana i kada je to biti prestao, da bi se moglo onda i proceniti šta ta reč sada tu na tom mestu znači.

Kad bi to znali mogli bi onda u tome naći podatak od relativne važnosti. Naravno ne za delo De Cerimoniis kao takvo odnosno za njegovo pisanje, nego samo za jedan njegov detalj tj. za pitanje, kada su prepravom u prepisu formulari njegove glave II 48 ispunjeni. A evo zašto. Formulari u II 48 stariji su od vremena Konstantina VII i Romana I. Iz navedena dva mesta o Gagiku knezu Vaspurakana vidi se, da se pre 948 spomenuta promena nije zbila, jer u to vreme još Vaspurakana ima svoga kneza i nije joj knez arhont arhonata tj. nije pod kraljem Armenije, bar ne u neposrednom smislu, našto upućuje primedba u II 48. Usled toga mora se uzeti, da u starom neispunjenom formularu nije bilo dodatka o tome, kako je sada arhont Vasparakana arhont arhonata, nego je bio samo formular arhontu Vasparakana. Prema tome ono arhont arhonata biće da je nastalo zajedno sa ispunjenjem formulara na Konstantina VII i Romana I baš kao što će to biti isto tako i slučaj kod formulara Bugarskome knezu tj. da su formulari ne samo ispunjeni, nego i ispravljeni prema potrebi ispunjenja tj. prema stanju nastalom za Konstantina VII i Romana I. To se vidi odatle što se je ispunjivaču sa Mađarskim knezovima desila omaška, da je tu propustio odgovarajuću ispravku provesti.

Prema tome, pošto u vremenu pre 948 primedba o arhontu arhonata kao arhontu Vasparakana ne bi odgovarala, jer bi bila protivrečna

stanju stvari ne bi se moglo uzeti, da je formular u smislu takve primedbe odgovarao tome vremenu. To bi pak značilo, da je formular morao kao što je rečeno u tom pogledu biti ne samo ispunjen, nego i ispravljen.

Ispunjenje formulara sa imenom Konstantina VII i Romana I može samo značiti tendenciju, da se II 48 prepravi kao stvar pisana za njihovoga vremena.

Zato naravno nema nikakvih formulara ispunjenih sa ma kojim carem odnosno vladarem Vizantijskim posle njih.

Ono što smo videli sa spomenom Romana II nije se ticalo ni adrese ni ekspedita formulara nego tzv. bule na pismu, dakle jednog propisa o vrsti i vrednosti bule na pismu, pa je to moglo biti spomenuto ma kada kao fakat. Naravno ne sa strane onoga, koji ispunjava formulare naime Konstantina VII i Romana I.

Onaj, koji je ispunjavao formulare, morao je dakle i provađati adaptaciju onim carevima, na čije je ime formulare ispunjavao.

Kao što smo videli on je to i izvršio kod Bugarskog i Vaspurakanskog formulara, dok je to propustio učiniti kod Mađarskog formulara. Samo što mi nismo u stanju da odredimo, na koje se vreme zapravo odnosi njegova adaptacija kod formulara Vaspurakanskog. Pri koncu još treba napomenuti da ispunjenje formulara postoji i kod formulara za gospodara Indije. Ne treba tek kazati da formular za gospodara Indije ne može biti ograničen na vreme Konstantina VII i Romana I, pa on samo, kao i formular za papu, pokazuje, da su de origine zapravo svi formulari u svakom pogledu morali biti neispunjeni, kako to već samom pojmu formulara odgovara i da je prema tome ispunjenje formulara, odnosno citiranje ispunjenih formulara, protivrečno samom pojmu stvari, pa se mora pripisati nečemu izvan same stvari i kao što smo videli jedino tome, da se ispunjenjem formulara dobije podatak za vreme njihovoga citiranja tj. za vreme pisanja glave II 48 u De Cerimoniis. Prepoznavanjem toga pak tendencija postizava protivno, i baš takvim ispunjavanjem formulara dobiva se podatak, da glava II 48 originalno nije tako izgledala, nego da je takvom tek napravljena. To pak znači da to mesto u II 48 originalno nije sadržavalo nikakav podatak ni za autorstvo Konstantina VII ni protiv njegovoga autorstva, nego da je popunjavanjem formulara i ispravljanjem pokazana namera, da se ta glava II 48 u smislu autorstva Konstantina VII prepravi, čime je već sam po sebi pružen dokaz protiv njegovoga autorstva, jer kad bi ga originalno bilo ne bi prepravke trebalo. Iz svega se dakle vidi, da se u glavi II 48 prepoznaje jedan za pitanje njezinoga autorstva irelevantan tekst zajedno sa tekstom prepravke, kojom je ta irelevantnost toga teksta imala biti pretvorena u relevantnost u smislu autorstva Konstantina VII, ali po nebrižnoj radnji to nije uspelo, a verovatno pa pojmu same stvari ne može ni uspeti, jer su formular i ispunjenje stvari kontradiktorne, dok ne nastupi casus.

Iz svega pregledanoga dakle proizilazi da, kad bi se delo De Cerimoniis sastojalo samo iz njegove prve i druge knjige pomisao na autorstvo Konstantina VII ne bi se mogla ni pojaviti, jer u te dve knjige za tu pomisao nema podataka, a naprotiv protiv te pomisli imade podataka, koji tu pomisao upravo isključuju.

Ali delo De Cerimoniis ima i jedan dodatak tim dvema knjigama, koji Reiske naziva Appendix ad librum primum. Taj dodatak u Reiskovom izdanju na strani 444 do 508 razdeljen je na dva dela, prvi na strani 444 do 454, drugi 455 do 508.

Ovaj prvi deo možemo ostaviti po strani, jer u njemu nema u opšte nikakvog podatka u pogledu autorstva, pa ni za Konstantina VII kao ni protiv Konstantina VII. Ali je za to ovaj drugi deo osim već samoga naslova popraćen još i uvodnim rečima, koje same po sebi treba da pokažu Konstantina VII kao autora, jer se on tu lično obraća svome sinu Romanu II, koga slično kao u D. A. I. lično apostrofira.

Akue, hie, logus patros su, slušaj sine reči svoga oca ei me para patros akusais ta arista jer ćes od svoga oca čuti ono, što je najbolje ten soterian aei proxenunta soi, što će ti uvek donositi sreću,

akue toinin, hie, para patros lisiteles gar soi, theostepte Romane, slušaj zato sine od svoga oca jer će to tebi Bogom krunisani Romane biti korisno ek prostaxeos Leontos tu filohristu kai sofotatu basileos Romaion, tu kai patros hemon kai su pappu, po naređenju hristoljubivoga i premudroga Leona, cara Romejskoga, moga oca, a tvoga dede (Leon IV umro je 912 kad je njegov sin Konstantin bio šest godina. Po tome bi dečak od najviše šest godina dobio nalog da napiše delo za svog sina)

sinegrapsametha soi tu kataleipein eis hipomnesin, složismo da ti ostane u pameti epi Basileiu tu andrikotatu kai ausebestatu basileos, tu kai pappu za Vasilija prehrabroga i najpobožnijega cara i našega pretka.

Kao što se vidi sva ta navedena mesta bila bi jasni podaci za Konstantina VII kao autora toga Apendixa, pa bi stajali pred jednom slikom stvari, po kojoj između obe knjige dela De Cerimoniis s jedne strane i Apendixa s druge strane postoji odlučna protivrečnost, jer dok Apendix upućuje jasno i odlučno na Konstantina VII kao autora, dotle obe knjige De Cerimoniis upućuju isto tako odlučno i jasno protiv toga autorstva.

Pre svega treba odbaciti pomisao na to, da li možda nije taj Apendix pisan od nekoga drugoga a ne od autora De Cerimoniis, jer taj Apendix nosi na sebi iste znakove kao i delo De Cerimoniis, pa se mora uzeti, da oboje potiče od jednog istog autora. U sumnju bi se mogao dovesti samo onaj prvi manji deo Apendixa od strane 444 do 454, ali pošto u njemu nema, kao što je rečeno, u opšte nikakva znaka u po-

gledu autorstva Konstantina VII ni za ni protiv, za pitanje, o kom se radi, taj prvi deo Apendixa bio bi irelevantan, pa nema razloga ovde upuštati se pobliže u pitanje autorstva toga prvog dela Apendixa. Relevantan je samo drugi deo, u kom se nalaze gore citirana mesta, koja govore za Konstantina VII kao autora Apendixa, a taj drugi deo kao što je rečeno pisao je isti pisac, koji je pisao i prvu i drugu knjigu De Cerimoniis, prema čemu bi onda jedan te isti pisac u Apendixu unosio mesta, koja govore za autorstvo Konstantina VII dok bi u De Cerimoniis I i II knjiga unosio mesta koja Konstantina VII kao autora isključuju.

Nalazili bi se dakle pred potpuno kontradiktornim mestima istoga pisca, ali čija se kontradiktornost kao što pokazuju sva dosad iznešena mesta, ne bi mogla objasniti ni nehatom ili nemarom ili uopšte ma kakvom pogreškom. Imali bi dakle mesta, koja ne mogu naporedo postojati i koja sile, da se kao prvobitni originalni tekst uzme jedno ili drugo i prema tome onda ono drugo, što se ne bi kao originalni tekst uzelo, da se onda po nuždi stvari uzme kao docnije menjanje teksta. Trebalo bi se dakle onda odlučiti ili za Apendix ili za knjige dela De Cerimoniis.

Glede samoga Apendixa Reiske kaže:

Addidi primo libro velut appendicem illa praecepta militaria, que in codice nostro manuscripto initium facientia per primas viginti membranas decurrebant, sa smislom: dodao sam prvoj knjizi također one vojne propise, koji su se u spisu našega rukopisa, čineći početak, protezale na dvadeset listi.

Kao što se vidi ništa pobliže, pa ni o tome, zašto je kraj takvoga stanja stvari onda delo moralo imati dva predgovora. Ako nije baš to i bio razlog prenosu, jer prenosom delu ostaje njegov uvod u Appendixu, jer Reiskeov razlog: Potueram eam particulam secundo libro subiungere, sed cavendum mihi erat, posterius volumen mole ultra prius excedere sa smislom: mogao sam taj komadić priključiti u drugu knjigu, ali sam morao paziti da kasniji volumen ne izađe teži od prvoga, ne dodiruje pitanje, zašto je u opšte morao ono, što je sadržaj Apendixa sa svoga mesta kretati, nego se osvrće samo na to, zašto nije mogao to u drugu knjigu umetnuti. Međutim, radi se o tome, zašto se je to uopšte moralo sa svog mesta micati. Pošto se ništa po tome pobliže ne govori, mora se uzeti, da je premeštanje izvršeno integralno pa se čini najverovatnijim, da je prvobitni tekst najpre sa uvodom imao ono što se govori kao o nalasku u manastiru Sigrijanskom, gde je živeo Leo magistar nazvani Katakilas i tek po tome da je dolazilo samo delo De Cerimoniis. Samo naravno uz uvod, koji nije imao ona ovde gore napred iznešena mesta, mego je odmah počinjao in medias res tj. od strane 456 red 13 i reči hothen. Naravno pošto ovakav početak pretstavlja konformiranje sa prediđućim tekstom verovatno je bila upotrebljena za

početak druga koja odgovarajuća reč, da se onda izrazi misao, kako je autor uzalud u palači tragao za tim, što je na posletku u tom manastiru našao.

Verovatno je dakle, a i razumljivo, da je sama početna reč morala biti druga nego hothen, kao i to, da je moralo biti označeno, za čim se je tragalo.

Takav početak naravno morao je biti onda izmenjen, da bi se tome mogao pretstaviti uvod od oca sinu. Po smislu, na tome mestu, hothen, znači »radi čega« i pretstavlja nadovezivanje na ono, što je pre toga rečeno.

Ali pre toga se već govori o tome, kako će Romanu pored drugih dobro doći ovaj spis, koji razotkriva veličanstvenost Romajsku. Kad dakle pisac tu govori kako je zalud tražio, napokon ipak našao, onda se to tu razume, da se to odnosi na taj spis. On je dakle tražio takav spis ili on je našao takav spis, koji je rađen po nalogu cara Leona.

Reč hothen tj. radi čega upotrebljena je dakle u vezi toga, da je on za to tražio takav spis, što će isti dobro doći njegovom sinu Romanu.

Lisiteles gar soi, theostepte Romane, meta ton allon kai he tuton genesetai singrafe, Romaiken delusa megaleioteta sa smislom dobro će ti doći Bogom krunisani Romane pored drugih i spis, koji razotkriva veličanstvo Romajsko.

Hothen polla peri tuton anereunesantes kai medemian hipomnesin enapokeimenen to palatio heuriskontes, opse kai moles pote peri tuton hipomnema en te mone te kalumene Sigrianes heurein edinethemen, en he Leon ho magistros itd. sa smislom radi čega smo o tome mnogo istraživali, ali nismo u palači mogli pronaći nikakav spomen sačuvan, dok nismo naposletku uspeli jedva jednom naći spomen o tome u manastiru nazvanom Sigrianski, u kome je Leon magistar itd.

Kao što se vidi nije ovde jasno, da li je to, što je nađeno i traženo, ili da je, kad je nađeno, onda rečeno, da je to traženo.

Da tu nešto nije u redu pokazuje i Reiske kad u ta dva mesta mora da dodaje nešto čega u grčkom tekstu nema, da bi omogućio prelaz od jednog mesta na drugo. Taj dodatak glasi: Scribendi nobis occasionem hoc dedit, sa smislom: razlog pisanju našem bio je u ovome.

Grčki tekst i ovaj latinski umetak u prevodu izazivaju pomisao, da nije možda u opšte takav spis slučajno nađen, pa se onda na to u smislu uvoda cela stvar transformirala. Naravno u tom slučaju ono hothen (radi čega) u opšte nije bilo potrebno. Ali nije potrebno bilo ni ponovnoga uvoda, jer u prvom glavnom uvodu dovoljno je u tu svrhu navešteno sa rečima:

meth hon kai to mega hrema kai timion, he tes basileiu taxeos ekthesis te kai hipotipozis sa smislom ono veliko i sjajno, prikaz i

primer carskoga dostojanstva. A te reči obuhvataju sve što donosi i prva i druga knjiga i Appendix.

To znači da kad čovek čita drugi predgovor u Appendixu oseća, kako njegove pompozne reči nisu nikako konformne onome što dolazi. Praecepta militaria i uvod na strani 455, 456, 457 i 458 baš nikako ne odgovaraju jedno drugom. Dovoljno je samo naslove pročitati, da se to vidi, pa da postaju nerazumljive sve patetične figure u drugom predgovoru.

Cela stvar postaje razumljiva, ako se uzme, da je celokupni sadržaj strane 444 do 508 prvobitno morao biti u tekstu II knjige, kuda i po sadržaju i po obliku i naslovima spada i da je onda kod prepravke rukopisa izvađen radi novog predgovora.

Kako je do toga moglo doći.

Odgovor tome naći ćemo, ako proučimo na strani 466 do 468 poglavlje o carskoj privatnoj garderobi ili bar stranu 467 na istom mestu.

Tu ćemo naći odgovor na pitanje, šta je bio poticaj za prepravku, kao i to po čemu se prepravka prepoznaje i naposletku tu ćemo naći objašnjenje, kako je moguće, da se u De Cerimoniis nalazi I 96 i II 42 a ipak prepravka vrši u smislu apostrofacije Konstantina VII svome sinu Romanu II.

Vršenje prepravke sa opetovanim i intenzivnim naglašavanjem Romana II i Konstantina VII i ostavljanje u De Cerimoniis I 96 i II 42 odgovara poticaju, koji se nalazi na strani 467, pa je to mesto i relevantno i od važnosti.

Zadržavajući prema tome mestu rezervu, da je ono može biti i samo već unešeno u smislu signature Konstantina VII sa strane njegove carske kancelarije ipak treba viditi, kako je bez te rezerve to mesto samo po sebi takve naravi, da je u stanju da vrši najveću sugestiju i da, ako se uzme, da je ono primarno, učini razumljivima sve ostale unose odnosno sva ostala mesta, koja signaturu Konstantina VII samo potvrđuju i utvrđuju.

To je naime jedino mesto u tekstu, gde se ime Konstantina pojavljuje u prvoj osobi, tako da se može uzeti da tu onda Konstantin govori sam o sebi. Ali koji Konstantin, o tome nema ništa pobliže, jer se ne dodaje ni reč porfirogenetos, nego se samo kaže »ja car Konstantin«.

Kod spomena knjižnice, koja s vojskom ide u rat spominje se na strani 467 i knjiga o vremenu i znacima po kojima se može pretskazivati na kopnu i na moru lepo i ružno vreme, o kiši, o munjama, o grmljavini, o vetru, o zemljotresu i sličnome, stoji dodatak: isteon de, hoti toiuton biblion efiloponethe kai ek pollon biblion eranisthe par emu Konstantinu en Hristo basilei aionio basileos Romaion sa smislom

treba znati, da je ta knjiga velikim trudom i iz mnogih knjiga sačinjena od mene Konstantina u Hristu caru večnome cara Romaja.

Dakle kao što se vidi Konstantin car Romaja to je sve što se kaže i ništa pobliže.

Treba dakle pogledati indicije.

Prva je skromnost i lojalnost.

Autor na strani 467 red 12 lojalno kaže ek pollon biblion, dakle označava svoje delo kao kompilaciju stavljajući sebi u zaslugu samo veliki trud. I u uvodu D. A. I. ima da Konstantin VII apostrofira svoga sina Romana II ali treba samo sravniti taj uvod sa ovim mestom pa da se vidi da već po tom indiciju oba mesta ne će biti od istog autora, jer jednostavnost, skromnost ovoga mesta u De Cerimoniis pre će naći analogije u delu De Themat, ali i to ništa ne hasni kad I 96 i II 42 prave smetnju i kod analogije sa delom De Themat.

Na strani 467 red 4 počinje se sa nabrajanjem knjiga, koje se sa vojskom nose prilikom vojnog pohoda. Kome neće zapeti za oko već samo taj fakat, da se osim oružja, zahire i svega drugog potrebnog u rat nosi i biblioteka. Nabrajanje počinje sa naznakom biblia, knjige. I onda sledi:

he akoluthia tes ekklesias tj. ono što odgovara crkvi (nosio se je i oltar).

Biblia strategika tj. knjige o vojnom komandovanju.

Biblia mehanika, elepoleis ehonta, kai belopoiika kai hetera harmodia te hipothesei, egun pros polemus kai kastromahias tj. knjige mehaničke sadržavajuće osvajanje gradova, izradu sprava za bacanje kao i druge stvari odgovarajuće pretpostavci tj. bitci u boju oko tvrđave.

Iza toga nabrajaju se još dalje:

knjige historijske, odabrane iz Polyaena i Syriana

sanovnik

knjiga o predznacima

knjiga o lepom vremenu, o studeni i oluji, o kiši, munji i grmljavini i nadolasku vetrova,

za sve vremenik i potsetnik i o drugom na što paze pomorci.

Reči dakle, kojima u prvoj osobi car Konstantin označava sebe autorom, odnose se na knjigu o lepom vremenu, studeni i oluji, kiši, munji i grmljavini i nadolasku vetrova, koja je knjiga za sve ujedno vremenik i potsetnik i knjiga o svemu drugom na što pomorci paze.

To bi dakle bila ta kompilacija, za koju car Konstantin kaže, kako ju je velikim trudom sastavio. Ako bi sada tu na tom mestu taj pobliže ničim ne označeni car Konstantin imao biti Konstantin VII, zar se onda ne će s pravom svako zapitati, kako to da se sa vojskom nosi od historijskih knjiga knjiga Polyaena i Syriana (Artemidor) a ne spominje se ni jedno drugo delo od onih, koja se Konstantinu VII pripisuju. Tu bi bilo historijsko geografsko delo De Themat kao i historijsko

etnografsko delo D. A. I., pa kad se nose druga naučna historijska dela, a od cara Konstantina čak i delo o prognozi vremena zar onda nije opravdano pitanje, kako to da se ne nosi ni jedno znanstveno delo Konstantina VII.

Prirodno objašnjenje bi bilo samo u tome, da ta dela nisu još bila napisana, pa se je nosilo samo delo o vremenu, koje jeste bilo napisano.

Ali prema I 96 i II 48 ta su dela bila već napisana, tako da se stvar ne može objasniti uzimanjem da ta dela još nisu bila napisana, kad se je ono mesto na strani 467 De Cerimoniis pisalo. Prema tome ostaje pitanje, kako to, kad se nosi delo o vremenu i kad car Konstantin ističe sebe kao pisca toga dela, da se ne nosi ni De Themat ni D. A. I. i kako to, da car Konstantin ne spominje sebe kao pisca i tih dela. To je jedno.

Druga je stvar tu od važnosti, a to je pitanje koje se javlja u vezi sa predgovorom Vita Basilii u V knjizi Teofanove kontinuacije. Car Konstantin nije dospeo da piše historiju Rimskog carstva, pisaće je, samo ako ozdravi i poživi, čak i bez obzira na državne poslove, pohrliće joj u susret, ali ne samo da mesto toga piše knjigu o ceremonijalu na dvoru u Carigradu, knjigu De Themat, knjigu D. A. I., nego čak i knjigu o predznacima, odnosno knjigu o lepom vremenu o studeni i oluji, o kiši munji i grmljavini i nadolasku vetrova itd. Pa kad bi se sada sve to još dalo razumeti glede ovih drugih knjiga, ali da pisac, koji tako žarko želi da piše historiju Rimskog carstva, na to ne dospeva, a dospeva, da piše tu knjigu o vremenu, i to još kao što sam naročito naglašava velikim trudom i iz mnogih knjiga, to je zaista nerazumljivo.

Ako se i uzme da je pisanje knjige o lepom vremenu o studenu i oluji, o kiši, munji i grmljavini i nadolasku vetrova, koja je ujedno za sve i vremenik i potsetnik, kao i o drugom, našto paze pomorci, također stvar od vrednosti, ipak se ne može uzeti, da bi to bila stvar od takve vrednosti, da će autor radi nje zapostaviti pisanje tako reći svoje životne knjige tj. historije romejskoga carstva.

Prema tome šta nam to mesto na strani 467 govori? Govori nam to, da je taj Konstantin car na tome mestu na strani 467 neverovatan kao Konstantin VII, jer bi u protivnom slučaju morali da uzmemo, da je on lično napisao i svoju ispovest u Vita Basilii i ovo mesto, po kome mestu se on prikazuje piscem knjige o vremenu. Ali neverovatan je Konstantin VII na tome mestu i po ovom razlogu.

Ta praecepta militaria (Reiske) u Appendixu, gde spada i vest o biblioteci za vojni pohod nastala su po nalogu Leona VI. Naravno da onda u takvoj bliblioteci nije moglo biti ni jednoga dela Konstantina VII. To pak znači da onda ni knjiga o vremenu ne može biti od Konstantina VII. Prema tome to mesto o caru Konstantinu kao piscu

knjige o vremenu ne bi se moglo odnositi na Konstantina VII. Prirodna pomisao na Konstantina sina i od 869 sucara Vasilija I ne bi se ipak mogla održati, kad je Leon VI nalog za pisanje mogao dati tek svojim nastupom na vlast 886, a taj Konstantin je još od 879 dakle već sedam godina pre toga umro.

Ne bi dakle preostalo drugo, nego u tom mestu također gledati samo jedan signum carske kancelarije za Konstantina VII.

Ali ima tu još jedna stvar, na kojoj se oko čitaoca zaustavlja.

Nema sumlje da je onaj, koji delo piše, najjače izražen sa onim Akue hie i onda dalje Leontos itd. kao i sa onim tu kai patros hemon kai su pappu. Onaj, koji Romana II apostrofira sa sine jeste naravno njegov otac Konstantin VII, a to je isto tako jasno u toj apostrofaciji, kad isti kaže za cara Leona, da mu je otac a Romanu II deda. Nema dakle sumnje, da je od toga momenta potpuno jasno, ko je pisac toga mesta, pa u dalnjem tekstu naravno u tom pogledu ne bi trebalo nikakvo pojačanje i bilo bi dovoljno uvek služiti se izražajem »ja« tj. govorom u prvoj osobi, pa da se uvek zna, da je taj koji govori otac Romana II a sin Leona VI Konstantin VII. Usled toga sasvim je prirodno očekivati tamo, gde se prokazuje pisac knjige o vremenu, a time i autor De Cerimoniis izražaj par emu tj. »od mene« i ništa više k tome, jer se tačno zna, ko je taj par emu tj. da je to onaj, koji je pre toga napisao Akue hie i Leontos itd. kao i tu kai patros hemon kai su pappu tj. da je to Konstantin VII.

Ako sada osim ovoga par emu stoji nešta, što je po ovome, što je sada spomenuto, suvišno tj. Konstantinu en Hristo Basilei itd. onda se tu pojavljuje pleonazam, koji donosi ovu alternativu.

Ili je to mesto o Konstantinu caru bilo prvobitno u tekstu i onda izazvalo i sugeriralo sve ono što se pre toga nalazi u tekstu, a što pretstavlja u stvari signaturu Konstantina VII. Shvaćeno to mesto kao da se odnosi na Konstantina VII ono je donelo govor oca sinu na više mesta.

Ili su naprotiv sva ta mesta signature Konstantina VII bila u tekstu pre ovoga mesta o Konstantinu caru, pa su proizvela, da je do toga mesta o Konstantinu caru došlo samo u smislu pojačanja tih prvobitnih mesta signature ne pazeći, da to mesto o Konstantinu caru, ako to treba da bude Konstantin VII, ne može ići u vezi sa spomenom o jednome delu, koje je bilo svršeno još za Leona VI, ako je tome delu imao biti autor Konstantin VII.

No takva alternativa u stvari ima samo shematsko značenje, stvarno ona verovatno i ne postoji, jer se, ako se prihvati misao o signaturi kancelarije za Konstantina VII i to mesto o Konstantinu caru kao i sva mesta njegove apostrofacije zajedno mogu naprosto uzeti kao forma označenja dela De Cerimoniis kao dela Konstantina VII, što u stvari znači dela kancelarije Konstantina VII.

To znači, ako se mesta koja direktno ili indirektno označuju Konstantina VII kao autora uzmu samo u smislu signature kancelarije a ne u smislu ličnom, da onda nema zapreke to primeniti jednako i ukupno i na mesto o Konstantinu caru tj. i na mesto direktno kao i na mesta njegove apostrofacije svoga sina kao na mesta indirektna.

Mesto o Konstantinu caru dakle u vezi knjige o vremenu, koja je prema popisu iz vremena Leona VI nošena na vojsku samo pokazuje neverovatnost takvoga mesta, pa prema tome i neverovatnost Konstantina VII kao pisca te knjige, a to onda naravno reflektira i na sve ostale signature, jer kako je neverovatno da Konstantin VII sebe označava piscem takve knjige tako je neverovatno i da apostrofira svoga sina.

A to onda imade u poslednjem smislu ovu posledicu. Kada Konstantin car kaže za sebe, da je on pisao spomenutu knjigu o vremenu, onda on time kaže, da je on i pisac dela De Cerimoniis, jer na posletku to o autorstvu dela o vremenu govori ona ista osoba, koja piše i delo De Cerimoniis i koja sebe prokazuje carem Konstantinom, dakle kako se uzima, carem Konstantinom VII. Ta ista osoba vrši apostrofacije svoga sina.

Može li se onda uzeti, ako ta stvar sa knjigom o vremenu nije istinita pa pisac toga mesta ne može biti Konstantin VII, a po tom ni pisac dela De Cerimoniis, da takva stvar ostaje bez refleksije na apostrofaciju toga istoga Konstantina VII svome sinu Romanu II. Na to pitanje odgovor nije tako težak. Treba samo u misli pretpostaviti, da toga mesta o caru Konstantinu i njegovoj knjizi o vremenu nema. Apostrofacije ne bi ničim bile protivrečne i pošto je njima već označen Konstantin VII, ostala bi samo mesta signature za Konstantina VII, koja se u tim apostrofacijama nalaze i to formalno ispravna, koja bi mogla biti dovedena u sumnju tek opštim razlozima iz celoga dela, kojima bi se ispostavilo, da se autorstvo Konstantina VII ne može na delo primeniti i da onda prema tome i apostrofacije ne mogu biti više nego samo signatura kancelarije.

Time što je povrh tih apostrofacija unešeno i spomenuto mesto o caru Konstantinu, koje je neodrživo, proizvedeno je to, da i bez opštih razloga, apostrofacije ne mogu doći u obzir kao dolazeće od Konstantina VII lično, kad u tom pogledu ne može doći u obzir čak ni ono mesto o knjizi o vremenu, gde Konstantin VII sam o sebi govori. Tako to mesto o Konstantinu caru kao potpuno negativno sasvim je dovoljno, da pokaže da je ličnost cara Konstantina VII na tome mestu potpuno isključena, da on dakle po tom mestu niti je pisac knjige o vremenu niti pisac dela De Cerimoniis, a po tome onda ni pisac apostrofacija Romanu II. Može se dakle zaključiti, da kraj navedenih potpuno negativnih mesta za cara Konstantina navedena pozitivna mesta nisu odriva tj. da ne pretstavljaju ništa od Konstantina VII lično, nego da su postave onoga člana njegove kancelarije, koji je delo De Cerimoniis

pisao time, da ono ima da vredi kao delo Konstantina Porfirogenita, pri čem je po sadržaju prešao vreme njegovoga života a po pozitivnim označenjima Porfirogenita VII kao autora napisao neodržive stvari. Ukratko to bi značilo, da delo De Cerimoniis jeste doduše delo iz naučne kancelarije Konstantina VII, ali ne njegovo lično. Da li kod toga dela imade i koliko imade i njegovoga ličnoga doprinosa, to je naravno posebno pitanje, kome je, kao što je rečeno, teško pristupiti bez potrebnih podataka, ali koje pitanje ujedno i prelazi okvir ovoga razmatranja, gde se samo istražuje mogućnost i verovatnost autorstva pojedinog dela u smislu Konstantina VII, da se izvidi, kakvi rezultati proizlaze iz jednoga posmatranja, koje je nevezano na prejudicionalnost, kakvu bi eto baš ovde pretstavljalo ono mesto o caru Konstantinu i apostrofacije Konstantina VII sinu Romanu.

Prejudicionalnosti dakle na strani 454 do 458 u smislu Konstantina VII kao i na strani 467 red 12 ne bi bile održive i ostale bi bez dejstva. To znači, ako spis De Cerimoniis u I 96 i II 42 ide i u vreme preko vremena života Konstantina VII, da u tome ima protivrečnosti samo dok se pod uplivom prejudicionalnih mesta delo De Cerimoniis imade smatrati ličnim delom Konstantina VII. Prepoznavanjem neodrživosti tih prejudicionalnih mesta naravno pojavljuje se ceo tekst dela De Cerimoniis pred nama bez prejudicionalnosti, ali naravno onda sa rezultatom, da Konstantin VII lično kao autor toga dela nije verovatan, nego da je verovatan jedan nama isto tako nepoznat član njegove naučne kancelarije, kao što nam je nepoznat i onaj član njegove kancelarije, koji je produžio Teofanovu kroniku. Samo ipak sa tom razlikom, da tamo od toga nepoznatoga člana kancelarije imademo bar uveravanje o znatnom doprinosu samoga Konstantina VII, dok toga ovde nemamo, što samo po sebi već upućuje na to, da toga tu nije ni bilo i da je De Cerimoniis izrađen bez Konstantina VII. Time će se verovatno opravdavati i razlika u signaturi. Tamo, gde je Konstantin saradnik to je i kazano, gde nije, pošto ne može biti isključen iz sopstvene kancelarije, celo se delo signira kao njegovo. I za to Teofanova kontinuacija i nosi signum Konstantinove saradnje, dok druga dela nose signum njegovog autorstva, što znači da su ta druga dela njegove naučne kancelarije, a ne njegova i njemu samo pripisana.

Prema tome neodrživost signature Konstantina VII u smislu ličnome donosi sobom, da se na ono pitanje, ko je pisac dela De Cerimoniis, može u smislu negativnom dati odgovor tj. da to nije lično Konstantin VII. To proizlazi iz onih mesta toga dela, koja prelaze život Konstantina VII kao i iz neodrživosti signature toga dela u smislu Konstantina VII. Može se dakle reći da nemogućnost Konstantina VII kao ličnog autora za delo De Cerimoniis proizlazi iz samoga dela.

I ako bi to bilo dovoljno, iscrpnost rada traži, da se u obzir uzme još jedna okolnost, koja bi u alternativi o autorstvu Konstantina

VII mogla i doneti prevagu. Takva okolnost vrlo je važna, jer obuhvata celokupno delo De Cerimoniis tj. njegovu i prvu i drugu knjigu. I ako se i ona osniva na pojedinim mestima, ipak ona obuhvata sva mesta jedne i druge knjige, pa se može kazati, da je ta okolnost za obe knjige obuhvatna. To je pak vrlo važno, jer materijal, koji se tom okolnošću popunjava podiže se do odlučnoga utecaja. Ta se okolnost sastoji u samome načinu pisanja, kojim je delo De Cerimoniis pisano.

Ako se i ne uzme sasvim bukvalno francuska rečenica, da stil odaje čoveka, ipak bi mogla ovde ta reč bar toliko važiti, da stil odaje razliku između čoveka i čoveka tj. između jednoga pisca i drugoga, tj. između jednoga dela i drugoga, bar u toliko, da ako je jedno delo pisano jednim stilom a drugo drugim stilom, da to onda upućuje na dva različita pisca a ne na jednoga pisca.

U tom pogledu mi smo međutim u povoljnijem položaju, nego da smo prepušteni samo stilu, jer svako od tih dela, koja idu pod imenom Konstantina VII Porfirogenita imade dosledno provedenu značajnu svoju osobinu, po kojoj se svako to delo razlikovati može i mora. Jednu osobinu ima delo De Themat, drugu osobinu ima delo De Cerimoniis (po kojoj se i poznaje da je i Appendix od iste ruke) treću osobinu imade D. A. I. To bi značilo da postoje tri osobine svaka u jednom od tih triju dela. K tome je zanimljivo i to, da samo delo D. A. I. u glavi XIV do LIII imade takvu svoju osobinu, ali da u glavi I do XIII imade još i jednu specijalizaciju te osobine tako reći njenu podvrst. Pošto osobina u delu De Cerimoniis može da igra odlučnu ulogu, potrebno jeste, da se ta osobina u celosti svojoj ovde iznese, da bi se onda moglo proceniti njezino dejstvo.

Ali biće preglednija slika stvari i lakše raspoznavanje relevantnosti te osobine u De Cerimoniis, ako se ne postupa izolirano, nego ako se uporednim pregledom iznesu sve te osobine svaka iz svoga mesta u kome se one nalaze.

Pri tome će naravno trebati videti, i odnos tih osobenosti prema Teofanovoj kontinuaciji kao i prema Vita Basilii, da bi pregled bio potpun.

Tu već na prvi pogled videćemo, da jednu osobenost ima De Themat sa Teofanovom kontinuacijom te petom knjigom iste (Vita Basilii), dok ćemo kasnije videti da drugu osobenost ima kao što smo rekli De Cerimoniis i Appendix a treću D. A. I. sa svojom podvrstom, koja se međutim može uzeti i kao četvrta osobenost.

Prva osobina, koja se nalazi u De Themat, Teofanovoj kontinuaciji i Vita Basilii bio bi jedan miran pripovedački stil, koji naročito pada u oči kod De Themat, gde se on, premda se radi o znanstvenom delu, pojavljuje kao jedan do intimnosti ležeran stil, što je i zavelo, da je to delo De Themat bilo shvaćeno i kao edukaciono delo.

Pisac piše tako na tenane, da je to izazvalo mišljenje (Manojlović) kao da je to udžbenik Konstantina VII sinu Romanu. I tu je eto mesto da se upozori da se tu kao i u opšte u svim tim spomenutim osobinama u stvari radi samo o jednom tzv. maniru, kojim se delo piše. U De Themat ona rečenica ispred opisa prve theme anatolikona, koja čini prelaz od uvoda na sam rad, odaje taj naročiti ležerni manir. Proton men un tu kalumenu Anatoliku, ei dokei, mnemoneusomen tj. sa smislom: najpre ćemo, ako ste zatim, izvestiti o tako zvanom Anatoliku.

Anatolik je thema Vizantske imperije u Maloj Aziji (Proton thema to kalumenon Anatolikon).

Eto u toj reči ei dokei, koja znači »ako ste za tim« ogleda se odmah u početku ležernost stila. To ei dokei tj. »ako ste za tim« nije ništa drugo, nego stilistička fraza, koja treba da stvori jedan intimni odnos između pisca i čitaoca.

Ei dokei, znači, ako je po volji, ako ste sporazumni, ako držite itd. dakle ukratko, ako ste zatim.

Naravno ta se fraza ne upravlja prema nekom konkretnom čitaocu, nego se obraća svakome, u čije ruke bi knjiga dospela, dakle fraza pisca čitaocu.

Ali taj ležerni stil počeo je već u uvodu: u kata ten ton pollon hipolepsin hos emoi katafainetai he ton thematon egeneto prosegoria tj. sa smislom: nije, kako se meni čini, naziv temata nastao onako, kako se to većinom uzima.

To je eto već u početku jedna ležernost stila, koja pisca ne napušta do kraja kroz obe knjige De Themat, tako da se može reći da pisac zapravo pomoću sličnih odgovarajućih fraza stvara tako reći jedan drugarski odnos sa čitaocem.

To naravno nije ništa drugo, nego jedan manir u pisanju. To potvrđuje već sledeća fraza odmah u prvoj temi Anatolikon: homos hina me makrologomen kai dokomen tisti itd. tj. sa smislom ipak da ne bi razvlačili i izgledali itd. čime se pisac obraća opravdavajući se čitaocu.

Eto već iz tih citata vidi se u čemu bi ležala osobenost stila De Themat.

Ako se sva takva mesta, gde se ona pokazuju ovde iznesu, ta osobenost biće jasnija. Dakle:

1. U uvodu hos emoi katafainetai tj. kako se to meni čini.

2. Malo dalje u uvodu pri kraju uvoda: ei dokei tj. ako ste sporazumni.

3. U prvoj themi Anatoliku: hina me makrologomen kai dokomen tj. da ne bi razvlačili i izgledali.

4. U toj istoj prvoj themi: Idu toinin to thema to Anatolikon tj. eto dakle thema Anatolik.

5. U toj istoj prvoj themi: kai tauta men ta ton Romaion tj. i to bi bilo o Romajskim stvarima.

6. U toj istoj themi: kai tauta men epi tosuton tj. i toliko o tome.

7. I svršetak te theme: Entautha toinin esto to peras tu tes anatoles thematos tj. Tu dakle neka bude kraj teme istoka.

8. Druga thema nazvana Armenijak: doko de eipein tj. mislim reći.

9. Druga thema Armenijak: kai hote men he megalle Kappadokia tj. i to bi bila velika Kapadokija.

10. Druga thema Armenijak: svršetak: kai tauta men ta tes Kappadokias hos en epitome tj. i to bi bilo o Kapadokiji kao u izvatku.

11. Treća thema Trakesiana: kai hutos men hoi Thrakesioi tj. i tako bi bilo sa Thrakesianima.

12. Treća thema Thrakesiana: kai tauta men peri tuton tj. i to o tome (ili kako se obično kaže: toliko o tome).

13. Četvrta thema Opsikion: kai huto men to Opsikion tj. i tako Opsikion.

14. Peta thema nazvana Optimata: kai tauta men peri tu kalumenu thematos ton Optimaton, tj. i to eto o tako zvanoj temi Optimata.

15. Šesta thema nazvana Bukellarion: kai hode men katalegei ho Bukellarios tj. tu svršava Bukellarion.

16. Sedma thema nazvana Paphlagonia: kai haute men he Paphlagonia tj. to je Paphlagonija.

17. Deseta thema Koloneia: kai hode men he Koloneia tj. i na taj način je Koloneja.

18. Jedanajsta thema Sebasteia: kai tauta men peri Sebasteias tj. i to o Sebastiji.

19. Dvanajsta thema nazvana Likand: kai tosauta men ta peri likandu kai tes homoru autes Tzamandu tj. i to o likandu i susednom mu Čamandu.

20. Trinajsta thema Seleukeia: kai tauta men peri Seleukeias, tj. i to o Seleukei.

21. Četrnajsta thema Kibiriota: kai hode men peri Rodu tj. i na taj način o Rodu.

22. Šesnajsta thema ostrvo Samos: kai tauta men peri tu thematos Samu tj. i to o themi Samosa.

23. Sedamnajsta thema nazvana Egejsko more: kai tauta men peri tu thematos tu Aigaiu pelagus tj. i to o themi Egejsko more.

I time bi bilo svršeno sa primerima iz tzv. thema istoka.

Kao što se vidi, osim osme theme Haldije, devete Mesopotamije, kao i petnajste, nazvane Cyparska prefektura, kod svih ostalih četrnajst od sedamnajst, pojavljuje se u ovom ili onom obliku piscu očito omiljena fraza, dakle jedan piščev manir, karakterističan za njegov način pisanja. U stvari, naravno, to je uvek jedno isto, izraženo u rečima »toliko o tome«.

A da je to manir vidi se najbolje iz toga, što po neki puta i posle takve završne reči tekst ide ipak i dalje.

U prvoj temi Anatolik toga produženoga teksta imade toliko, da je ta zaključna reč dospela time u polovicu teksta, tako da pisac mora ponovo da unosi istu frazu glede Romeia i na koncu opet istom frazom svrši sa istočnom temom.

U trećoj temi Trakesiana posle navedene fraze tekst se nastavlja, da se na koncu onda mora ta ista fraza da ponovi sa rečima »toliko o tome«.

I kod četvrte teme Opsikion nalazimo istu pojavu. I pored završne fraze tekst se nastavlja.

Slično je i kod šeste teme Bukellarion.

Isto je i sa sedmom temom Paphlagonom.

I ako nešto manje ali ipak nastavni tekst imadu i deseta thema Koloneia kao i jedanajsta thema Sebasteia.

Završavanje dakle pojedinih poglavlja sa takvim frazama izgleda, da je više manir pisca, nego proračunanost, jer u potonjem slučaju ovakvih nastavaka teksta ne bi bilo.

To bi dakle bio manir onoga, ko je pisao prvi deo De Themat.

Međutim ta ista pojava pokazuje se i u drugom delu, gde se nabrajaju i opisuju zapadni themati samo što se tu ta pojava nalazi u manjem opsegu, jer na zapadu ima i manje themata (12 na zapadu prema 17 na istoku).

Zapadne theme broj 1 Thrakia, broj 3 Strymon, broj 4 Thessalonika, broj 11 Langobardija i br. 12 Herson nemaju u opšte tih pojava.

Imaju ih:

broj 2 Makedonia:

Eos hode to thema Makedonias tj. dovde je thema Makedonije.

Broj 5 Helada:

Kai tauta men he Hellas kata ton Hieroklea tj. i to bi bila Helada po Hieroklu (Hieroklov Sinekdomos, po kome je De Themat velikim delom i rađen).

Broj 6 Peloponez:

Kai hutos men he Peloponnesos tj. i tako bi bio Peloponez.

Broj 7 Kefalenia:

Kai tauta men peri tuton tj. i to o tome.

Broj 8 Nikopolis:

Kai tauta men peri Nikopoleos tj. i to o Nikopolisu.

Broj 9 Dyrrhachion:

Kai hode men eparhias tes neas Epeiru tj. i na taj način o eparhijama novog Epira.

Broj 10 Sicilia:

Kai tauta men peri Sikelias tj. i to o Siciliji.

Kao što se vidi sve je to uvek jedna ista fraza po svom smislu u ovoj ili onoj formi tj. »toliko o tome«.

Prema tome od ukupnih 29 themata njih 20 sadrže podatak za to, da pisac De Themat ima u pisanju svoj manir, koji je oličen u upotrebi te fraze, dakle manir ležernog, više intimnog pisanja u stalnoj formalnoj vezi sa čitaocem.

Ako sad pogledamo kontinuaciju Theofana biće nam odmah jasno, da se takva pojava, ako se i tamo nađe ne može mnogo ponavljati, jer se radi o kontinuiranoj naraciji bez podele na delove.

Ipak neznatan obim takve pojave u kontinuaciji upućuje na to, da kontinuator Theofana verovatno u opšte nije bio podložan tome maniru.

Za to ona tri mesta, koja i u kontinuaciji Theofana imaju takav manir, ne mogu biti dovoljna, da se uzme, da je Theofanov kontinuator imao isti manir, nego samo, da se uzme, ili, da se je Theofanov kontinuator nalazio pod uplivom De Themat ili da je kod same redakcije kontinuacije, sudelovao pisac sa takvim manirom tj. onaj koji je pisao De Themat.

Na strani 10 Theofanove kontinuacije u knjizi o caru Leonu Armencu broj 3 red 19 stoji: kai tauta men kata ton Bardanion huto se kai toiauta, atque quidem ac eius modi Bardanii res tj. i to bi eto bilo tako sa stvarima Bardania.

Na strani 30 u istoj knjizi broj 18 red 4 kai ta men tu arhiereus hutos tj. i sa tim stvarima arhiereja je tako.

Na strani 122 u knjizi III o Theophilu broj 27 red 14 kai tauta men hode pe kata Platona tj. i to bi tako bilo po Platonu.

No takva pojava ne pokazuje se samo u De Themat i u Theofanovoj kontinuaciji, nego se pokazuje i pored toga, što je ta cela stvar kontinuirana naracija bez delova i u Vita Basilii tj. i u V knjizi Theofanove kontinuacije, kojoj je i stvarni i formalni pisac Konstantin VII.

Strana 289 broj 53:

kai eihe men huto tauta tj. i tako je bilo sa tim.

Strana 292 broj 54:

kai tauta men taute tj. i to je tako sa tim.

I tako bi se ono, što je u De Themat očigledno manir sasvim sporadično pojavilo i u Theofanovoj kontinuaciji i u Vita Basilii. Da li su ovako osamljeni slučajevi, na jednom mestu tri put a na drugom čak samo dva put, dovoljni, da opravdaju pomisao na to, da bi se u toj sličnosti tih dveju dela sa De Themat, gde je ista stvar izrasla do manira mogao izvesti zaključak, da je pisac De Themat i formalno sudelovao kod redakcije Theofanove kontinuacije i pošto je Vita Basilii od Konstantina VII, da li bi se onda smeo iz toga izvesti zaključak, da je onda po Vita Basilii i po Theofanovoj kontinuaciji pisac De Themat sam Konstantin VII.

U tom slučaju bi postava izvedena iz predgovora Vita Basilii, po kojoj bi Konstantin VII bio autor samo Vite Basilii i ne formalno

Theofanove kontinuacije, bila demantirana u tom smislu, da bi se u taj krug moralo povući i delo De Themat.

Svakako je jasno, da se za razliku od De Cerimoniis i D. A. I. u De Themat pojavljuje jedan poseban manir kao i to, da se taj isti manir, i ako na osamljenim mestima, pojavljuje i u Theofanovoj kontinuaciji i u Vita Basilii, dok je manir dela De Cerimoniis ograničen na samo to delo, a isto tako manir dela D. A. I. Zalud ćemo u obe knjige De Cerimoniis tragati za znacima manira iz De Themat, jer jedino mesto I 86 strana 392 red 19 počinje sa kai tauta men ali onda prelazi sa dodatkom he sinetheia u racionalizam sa smislom, da je to takav običaj. Početne reči dakle toga mesta pretvaraju se u tekst, a ne u frazu. Dakle ni to jedino mesto nema sličnosti sa frazama u De Themat.

Svakako je značajno, da izvedena analogija mesta u De Themat, Theofanovoj kontinuaciji i Vita Basilii upućuje na to, da bi delo De Themat zaista moglo biti delo Konstantina VII, ili ako kancelarije, onda sa znatnim sudelovanjem samog Konstantina VII. To za to, što se vidi koliko su argumenti, koji se nalaze u samome tekstu važniji, od argumenata, koji se stvaraju formalno izvan dela dodavajući delima naslove sa oznakom autorstva Konstantina VII. To se može osvetliti odmah sa samim ovim delom De Themat. To delo imade dve stvari, po kojima bi se, da nije izložene analogije, moralo doći do zaključka, da je sumnjivo, da li De Themat potiče od Konstantina VII. Te dve stvari su pojedini naslovi s jedne strane a onda naslovi knjiga sa druge strane ili pravije naslov dela kao takvog s jedne strane i naslovi njegovih poglavlja s druge strane.

Najpre o naslovu dela u opšte.

U I knjizi treba po naslovu da verujemo, da Konstantin VII sam sebe naziva tu sofotatu basileos tj. premudrim carem kako je, nazvan njegov otac Leon VI, koji naravno nije takvim samog sebe označio, nego je taj pridev zadobio. A što je još zanimljivije u naslovu II knjige treba da verujemo da tu Konstantin VII sebe više tako ne naziva, jer u naslovu II knjige nema više tu sofotatu basileos. I vrhu toga treba da verujemo, da je autor u naslovu kao što je postupao jedan put ovako drugi put onako, isto tako nejednako postupio i u pogledu oznake knjiga, stavljajući kod II knjige oznaku, da je to knjiga II, a da to isto nije učinio kod knjige I, gde nema oznake, da je to knjiga I.

Tako dakle nedosledan i usled izraza sofotatu neverovatan naslov dela De Themat dovodi u sumnju sam naslov pa time i samo autorstvo, koje je u tom naslovu iznešeno.

Naslov je kao i tvrdnja, pa ako tvrdnja nije stabilna nego podleži sumnji, reflektira to i na ono, što naslov sadrži. A što je glavno naslov treba, da je od samoga autora, a kao takav je eto po tim znacima neverovatan. To upućuje na sumnju, da naslov u opšte ne dolazi od autora, nego od treće ruke, pa kao neodrživ stvara sumnju, da je delo tek

naknadno sa naknadno dodanim naslovom označeno kao delo Konstantina VII, što naravno izaziva sumnju, da li je to onda i zaista delo Konstantina VII ili je naknadno samo takvim označeno. I sada, kad ne bi bilo iznešenih analogija u pogledu manira u spomenuta tri dela, od kojih jedno svakako jeste delo Konstantina VII na autorstvu dela De Themat ostala bi sumnja. Eto dakle baš taj primer sa De Themat pokazuje, koliko su važniji za pitanje autorstva podaci u samome delu od naslova ili kakvih drugih formalnih znakova, donešenih delu ili unešenih u delo, da bi se autorstvo prokazalo ili potvrdilo. Ovaj primer sa De Themat pokazuje jasno i ako se radi o delu Konstantina VII, kako bi slaba rabota bila sa svedočanstvom samoga naslova, da nema onih usamljenih analogija, koje su gore iznešene.

Eto tu u De Themat očigledno je neko dodao delu spomenuta dva naslova, da bi to delo prokazao kao delo Konstantina VII, ali je to učinio tako nespretno i nehatno, da mal nije postigao protivni efekat, od koga se autorstvo Konstantina VII spašava samo gore iznešenim analogijama opisanoga manira u spomenuta tri dela, pa i u nesumnjivom delu Konstantina VII Vita Basilii.

Ovi naslovi u De Themat poučni su još i sa jednog drugog gledišta. Oni odaju lakoću i nekritičnost postupka tu doduše sa delom, koje jeste Konstantina VII, ali time i upućuju, kako je lako moguće, da isto tako lako i nekritično dobije naslov Konstantina VII i delo, koje nije njegovo, pogotovo ako je iz njegove kancelarije. Takva lakoća i nekritičnost u formalnoj manifestaciji pojedinoga dela kao dela Konstantina VII, i ako to ne odgovara stanju stvari, onda donosi sobom sve one komplikacije sa protivrečnostima, nesaglasnostima i pitanjem interpolacija.

Lako i nekritično postavljanje naslova u De Themat dakle opominje na veliki oprez. Tu je to još u pogledu faktičnoga autorstva Konstantina VII. Naravno onda da je situacija mnogo gora, kad se radi o protivnom slučaju.

Kao što će biti tu u De Themat dodani naslov za te dve knjige, tako će biti dodani naslovi za pojedina poglavlja.

Svako poglavlje u ovoj ili onoj formi počinje sa imenom theme, o kojoj se u tom poglavlju radi. Time je ujedno dan i naslov poglavlju, pa, pošto je delo pisano kontinuirano, iznašanje istog imena u naslovu donosi samo jedan pleonazam, kojega de origine u delu verovatno nije ni bilo, pa ti pleonastički naslovi verovatno će biti dodaci iz onoga istoga vremena, kada je i naslov delu dodan. Tekst De Themat teče od svoga početka tj. od »u kata ten ton pollon hipolepsin« (ne će biti kako se to većinom misli) tako glatko i neprekinuto a po sadržaju podeljeno i odeljeno, da se uvek vidi, kako je naslov svakoga odeljka zapravo sadržan već u samom tekstu. Ako tekst u broju dva počinje sa rečima to thema to kalumenon Armeniakon tj. thema nazvana Armeniak,

onda je takav početak ujedno i naslov, jer je jasno, da je reč o themi nazvanoj Armenijak.

Isto je tako i u broj 3 sa rečima to de nin kalumenon Thrakesion thema tj. sada nazvana thema Tračana.

I u broj 4 to de thema to kalumenon Opsikion tj. thema nazvana Opsikion.

I u broj 5 to kalumenon uk oid hopos eipein thema Optimatos tj. nazvana, ne bih znao reći kojim načinom, thema Optimata.

I u broju 6 homoios de kai to thema ton Bukellarion tj. tako isto je i sa themom Bukellarion.

I u broj 7 to de Thema to kalumenon Paflagonon (thema nazvana Paphlagonaca). Itd. itd.

Svagde je početak sadržajno novog odeljka o novoj themi ujedno i naslov.

Rekonstrukcija dela dakle dovodi nam pred oči jedno kontinuirano delo bez naslova u opšte a i bez formalnih naslova poglavlja tj. delo, u kome su i obe knjige o themama istoka i o themama zapada kao i pojedine theme označene u samome tekstu i samim tekstom.

Jedini izuzetak, ali koji potvrđuje pravilo bio bi u broju 10 istočnih tema kod teme Koloneia ali i tu ne u tom smislu, što ne bi odmah stajalo ime onoga o čemu se radi, nego samo u tom smislu, što se to ime, koje se također i tu nalazi, ne označava odmah kao thema, nego se počinje sa rečima Koloneia kastron tj. grad Koloneia, ali odmah dalje stoji, kako je od toga grada ceo kraj dobio ime, kai ek tu de tu polismatos elaben he hora ten eponomian tu kaleisthai Koloneia tj. i od toga grada zadobi zemlja naziv, da se zove Koloneja. Dakle i tu samo drugim načinom, ali već prvom reči, ipak označena tema, o kojoj će se raditi tj. thema Koloneja.

U vezi onih fraza, koje su, kao za delo De Themat značajne, ovde iznešene, a kojima se pojedina poglavlja o themama završavaju, ovi početci tih poglavlja, kako su tu gore primera radi navedeni, pokazuju, da je manir pisanja De Themat zapravo kontinuirano pisanje bez naslova sa oznakom pojedinih poglavlja u samom tekstu i samim tekstom i to kao što smo videli početak poglavlja sa imenom theme a završetak sa gore opisanom frazom.

Takvo dakle pisanje De Themat sa onim znacima analogije u Theofanovoj kontinuaciji i Vita Basilii odvajalo bi te tri stvari kao stvari gde se autorstvo Konstantina VII pokazuje iz samoga teksta, od ostalih dela, koja doduše također idu pod imenom Konstantina VII, ali kod kojih autorstvo Konstantina VII stoji u znaku pitanja, te mora tek biti ispitano.

Svakako već sada možemo, pošto gore opisanome maniru dela De Themat u obe knjige De Cerimoniis zajedno sa Appendixom nema ni traga, jer nema ni na jednom mestu ni jedne od ovde iznešenih fraza,

zaključiti najmanje toliko, da pisac De Cerimoniis i De Themat nikako ne će biti jedna te ista osoba, nego da ćemo morati uzeti, da se tu mora raditi o dve osobe.

Ali sam podatak, koji se sastoji u tome, da u De Cerimoniis nema ni jedne od gore opisanih pojava, koje se nalaze u De Themat, ne će biti dovoljan, jer bi time bila osmotrena samo jedna strana stvari tj. time bi bilo samo odgovoreno na pitanje šta nema u De Cerimoniis od onoga što ima u De Themat.

Usled toga isto je tako potrebno i videti, šta naprotiv ima u De Cerimoniis tj. da li se u De Cerimoniis nalazi jedan posebni manir, koga nema u De Themat, kao što u De Themat ima jedan posebni manir, koga opet nema u De Cerimoniis.

Ako se sada sa toga gledišta prođe delo De Cerimoniis onda se vidi, da i to delo imade kao i De Themat svoj poseban manir, ali koga naravno u De Themat nema. Tako se može reći da delo De Themat ima svoj manir, koga nema u De Cerimoniis, a da opet de Cerimoniis ima svoj manir, koga nema u De Themat, ili ukratko, da oba dela imaju svako svoj manir.

Ali na osmatranje ovog drugog manira tj. manira dela de Cerimoniis bolje je preći tek, kada se pre toga prečisti sa onim pitanjem, koje je u nauci postavljeno povodom D. A. I. glede izražaja isteon hoti kao i izražaja hoti, koji se u D. A. I. tako obilno pojavljuju. Pomisli da ti izražaji mora da nešto znače prirodna je pomisao, da su ti izražaji u tekst postavljeni po nekoj inteligentnoj potrebi, naravno sa svrhom da vrše neko dejstvo.

Prvi izražaj isteon hoti »treba znati« bez sumnje je kompletan i stilistički. On je ono, što kaže tj. upozorenje na ono, što dolazi ili naglasak na nešto, što se od ostalog jače naglašava. Drugi izražaj »hoti«, koji znači »da«, kao što se vidi je nekompletan i nije drugo nego samo drugi deo prvog izražaja.

Pošto u samome delu nije nigde ničim protumačeno, u kome smislu bi trebalo uzeti konkretnu primenu bilo te kompletne fraze bilo tog njenog drugog dela, nauka je bila prepuštena kombiniranju, kao na primer kad primene tih fraza negde u opšte nema, da je to znak da se radi o unosu tuđe stvari u delo ili kad ima, da se onda primenom kompletne fraze označava razrađena stvarno i formalno svršena materija a kad se radi o primeni samo dela te fraze, da se onda radi o materiji koja je i manje značajna i još nerazrađena, nesvršena itd. itd.

Nema ovde svrhe taksativno i detaljno iznašati sve te kombinacije sa svim odnosnim pojedinim mestima i to za to, što postoji jedna objekcija koja obuhvata sve kombinacije. A ta se objekcija sastoji u tome, da se nije našla ni jedna solucija, po kojoj bi se odnosna kombinacija mogla, kao što je to bez sumnje bezuslovno potrebno, primeniti integralno na sve tekstove. Kako god se postupa i sa koje god postavke

se polazi, uvek se dolazi do rezultata, da kombinacija negde može odgovarati a negde ne. To čini naravno svaku kombinaciju i sve kombinacije zajedno naprosto neprimenljivima tj. u efektu to znači, da se kombinacija, koja ne nailazi nigde na otpor, nije našla i da su prema tome sve kombinacije neodržive. Uvek ostaju delovi teksta, koji se ne dadu dovesti u sklad sa pretpostavkama, koje iz tih kombinacija izlaze.

Još jedino što bi možda moglo opstojati bilo bi, pošto se mora uzeti, da su ti izražaji za delo, u kojemu su primenjeni, karakteristični, to, da materije bez tih izražaja zaista pretstavljaju prenose iz dela ili mesta, gde su ti izražaji nepoznati, pa za to nisu ni mogli biti prenešeni. Ali naravno treba biti na oprezu i ne ići dalje od ovoga pa protuargumentom zaključivati onda, da sve materije odnosno sva mesta, koja imaju takve izražaje, takve fraze, jesu onda stvari koje nisu prenesene. Takav zaključak išao bi predaleko, jer je moguće, a vidiće se, da je to i tako, da se i među stvarima proviđenim sa tim frazama nalaze prenesena mesta, naročito u D. A. I.

Prema tome dosta je navesti da su svi pokušaji, da se ti izražaji dovedu osim mehaničke još i u logičnu vezu sa samim tekstom ostali bezuspešni.

To znači nije se našlo rešenje, koje bi bilo u stanju objasniti taj izražaj isteon hoti kao i onaj hoti kao neku misaono smišljenju i planski postavljenu frazu za sam tekst.

Nije se našlo, a i ne će se naći, jer je ta fraza samo jedan manir i ništa više — naravno tamo, gde ona nije racionalno upotrebljena — i za to, kad to nije slučaj, ona se može dovesti u vezu sa tekstom samo mehanički.

Najbolje će biti stvar prikazana, ako se kaže, da ta fraza nije ništa drugo nego ono, što i poznata latinska fraza nota bene.

Isteon hoti i nota bene je po svom smislu u stvari jedno isto, a kako je hoti u grčkome druga reč grčke fraze, dakle u stvari fraza u skraćenom obliku, tako onda tome grčkome hoti odgovara latinska skraćenica izražaja nota bene oličena u slovima n. b. Isteon hoti dakle bilo bi nota bene a hoti bilo bi n. b.

Već ta identifikacija upućuje na manir.

Naravno, dok se osmatranje ograničava samo na D. A. I. pak se promatraju pojedina mesta fraze isteon i fraze hoti, taj manir nije tako providan ili bolje reći nije odmah providno, da se radi o maniru. Pošto fraza isteon hoti tj. »treba znati da« pretstavlja racionalistički sadržaj prirodno je, da se uvek traži, šta to treba znati i zašto to treba znati i da se tamo, gde stoji samo hoti, onda i meri koliko baš to treba znati.

To znači da osmatranje ograničeno samo na D. A. I. izaziva uporno makar i bezuspešno traganje za nekim naročitim smislom tih fraza. No ako osmatranje nije ograničeno na D. A. I., nego se vrši uporedno i

na D. A. I. i na De Cerimoniis onda svako kolebanje prestaje, jer uporedno takvo osmatranje pokazuje sasvim jasno, da isteon hoti nije ništa drugo, nego nota bene tj. samo po sebi doduše jedno upozorenje, ali koje po naravi stvari lako prelazi u manir. A manir se najbolje prepoznaje po obilju upotrebe te fraze, jer to obilje pokazuje, da se je smisao izgubio i da se fraza meće gde treba i ne treba, što se najbolje vidi po tome, što posle rečenice, na koju se fraza odnosi, tekst teče dalje, tako da se više i ne vidi, gde bi dejstvo fraze imalo da prestane.

Eto, naprimer, jedna tome protivna stvar.

Simeon magister ima također jedan isteon hoti, ali samo jedan i to za naznaku jedne vesti, koju on u tekst umeće o rođenju Vasilija drugog unuka Konstantina VII. Dakle jedna jedina i to racionalistička upotreba te fraze. A kako to da nema više kad se toga nalazi tako obilno u D. A. I. i De Cerimoniis. Odgovor je jednostavan, jer ta fraza ne spada u manir Simeona magistra. On piše bez-nje a upotrebljuje je kao što smo videli samo jedanput, gde je ona i potrebna tj. za jedno naglašavanje. Sličnu sliku stvari pokazuje i sam Theophan.

Na strani 361 red 17 Ad 6177/677 ima i Theophan jedan isteon hoti, ali i on samo jedan za jednu svoju belešku.

Na strani pak 362 ima čak i upotrebu samo jednoga dela te fraze tj. samo hoti (red 24) očigledno u vezi sa prediđućim već spomenutim isteon hoti na strani 361 red 17 bez sumnje zato, da ne ponavlja ono isteon. Imao bi dakle Theophan jedan put nota bene a drugi put n. b. pa se i kod Theophana može s pravom pitati, kako to da toga nema više.

Odgovor je isti, nije mu to manir.

Tako ta dva, odnosno tri mesta, u Simeona magistra i Theophana, zapravo daju argumentum a contrario, za to, da su mesta sa tim istim frazama u D. A. I. i De Cerimoniis radi svoje obimnosti sigurni znaci jednoga manira, jer kad fraza pređe u manir njeni slučajevi množe se rapidnom brzinom. Upotreba nije više racionalna, nego je mehanička. Istina kvantitativnoga kriterija izraženoga u broju slučajeva za pitanje manira ne može biti, pa će se prema tome pojavljivati i nejasni slučajevi. Ali ovde se te fraze pojavljuju u tolikom broju, da ne može biti sumnje o njinom karakteru i da tu bar ne treba voditi brige o kvantitativnom kriteriju.

Možda bi se na osnovu spisa Hronografia sintomos sa svojim Hre ginoskein hoti apo Adam moglo o tom pitanju nešto više reći, ali taj manuskript je u Vatikanu 987 (obelodanjenje nepoznato), pa bi se tek na licu mesta moglo videti, da li je taj manuskript ovoj stvari u opšte relevantan tj. da li i koliko puta se ponavlja ta ili slična fraza, jer isteon hoti i hre ginoskein je u stvari jedno isto.

Tako dakle sada, kad znamo, da isteon hoti može biti i samo manir, možemo suprostaviti maniru De Themat manir dela De Cerimoniis. Ali

za to je bezuslovno nužno pregledati obe knjige toga dela sa Appendixom zajedno, da se pre svega vidi obilje upotrebe te fraze.

Naravno koliko god bi se to pažljivo činilo i makar bi se delo u tu svrhu ponovo čitalo ne može biti sigurnosti, da se izvađenim mestima iscrpljuje sve, što u tom pogledu u tekstu postoji. I kraj najveće pomnje uvek ostaje mogućnost, da se je nešto previdelo, ali srećom, onoga, što se može izvaditi, tolika je količina, da je to sasvim dovoljno za sliku stvari, pa ne može biti relevantno, ako je nešta i izostalo.

Dakle pre svega u čemu se sastoji manir De Ceremoniis. U obilnoj, mnogobrojnoj primeni one misli, koju pretstavlja fraza isteon hoti, tj. treba znati.

Ta fraza manir je dela De Cerimoniis ali ona varira u glagolu jer nema samo isteon hoti, nego ima i eidenai tj. znati, ginoskein (jonsko kasno grčko posle 300 pre n. e. od gignosko) tj. oida i odatle isteon, dakle također eidenai, znati, hrenai i deomai trebati, bili bi glavni i pomoćni glagoli iz kojih onda fraze nastaju. I evo pre svega shematski prikaz tih fraza u De Cerimoniis.

Dei de eidenai (treba znati)	1 put
Deon eidenai (treba znati)	1 put
Hre de eidenai kai tuto (treba i to znati)	1 put
Eidenai de hre (znati treba)	1 put
Dei eidenai kai tuto (treba znati i to)	1 put
Kai tuto dei eidenai (i to treba znati)	1 put
Hre eidenai hos (treba znati kako)	2 put
Isteon eidenai (treba znati znati)	2 put
Eidenai de dei hoti (znati treba da)	3 put
Hre ginoskein hoti (treba znati da)	4 puta
Isteon de kai tuto (treba znati i to)	4 puta
Isteon de hoti (treba znati da)	7 puta
Hre de ginoskein (treba znati)	7 puta
Hre eidenai hoti (treba znati da)	11 puta
Hre de eidenai hoti (treba znati da) i na posletku	18 puta
Isteon hoti (treba znati)	145 puta

Kao što se iz ovog shematskog prikaza vidi, jedna ista fraza samo donekle varirana pojavljuje se preko 209 puta a da taj broj 209 možda i ne će biti poslednja reč.

Dakle, kao što se vidi, ono čega nema u De Themat, kontinuiranom Theofanu i Vita Basilii nalazi se u De Cerimoniis bar 209 puta, a možda i 210 puta. Tako dakle vidimo, da one fraze, koja se nalazi u De Themat, u De Cerimoniis nema, i obratno, da se ona fraza, koja se ne nalazi u De Themat, nalazi u De Cerimoniis 210 puta.

Ta razlika jasno upućuje na dva manira, dakle dva načina pisanja i sledstveno tome na dva pisca.

Naravno, da se ne može uzeti, da su svih tih dvestadeset mesta u De Cerimoniis samo puka mehanička mesta. Naprotiv bez sumnje tu imade i mesta, gde je primena tih fraza racionalna, ali nema razloga upuštati se u prikaz svakoga mesta po tom kriteriju, jer koliko god mesta bilo i racionalnih taj ogromni broj slučajeva po sebi upućuje na to, da se radi o maniru. Primer 178 red 14 isteon de, hoti en taute te hemera allaxima uk eisin tj. treba znati, da se toga dana odelo ne menja ili strana 198 red 5 hre de eidenai, hoti te aute hemera proeleusis uk eiserhetai tj. treba znati da toga dana nije bilo litije, pokazuje kao da se radi o izuzetku racionalističku primenu te fraze. Ali sama sadržina vesti i opet upućuje na manir, jer vest, da se »toga dana odelo ne menja« ili da »toga dana nije bilo litije«, po važnosti, ni najmanje ne odvaja od ostalih vesti, da bi trebala naročito upozorenje. Upozorenje je dakle i u takvim slučajevima ipak samo manir.

Takvih mesta naravno biće i više, ali to ne će moći promeniti ništa na okolnosti, da se tu radi o frazi, koja postaje manir.

Najbolje to pokazuju ona dva mesta na strani 334 red 9 i 348 red 8, gde je pisac toliko obuzet svojim manirom da i ne vidi kako pada u pleonazam, jer isteon eidenai znači isto tj. treba znati znati.

No pošto se samo deskripcijom nikada ne može stvoriti jasna slika o ogromnom broju primene tih fraza u De Cerimoniis, a to je bez sumnje potrebno, ne preostaje drugo nego predati se tako zvanoj očiglednoj nastavi tj. ne samo shematski, nego i plastički prikazati obilje upotrebe tih fraza. Čitatelju to ne može smetati, jer je za njega dovoljna slika stvari, koja se na taj način pokazuje, a može mu to biti i korisno, što će, želi li sam proći odnosna mesta, imati u ovom prikazu sve potrebne podatke, da može odmah svako pojedino mesto naći.

Strana 22 red 7 hre de eidenai hoti
hre ginoskein hoti
strana 26 red 6 kai tuto dei eidenai
strana 26 red 12 hre ginoskein hoti
strana 33 red 2 eidenai de dei, hoti
strana 33 red 11 hre de eidenai hoti
strana 40 red 24 eidenai de hre hoti
strana 50 red 6 isteon hoti
strana 52 red 5 isteon hoti
strana 53 red 2 isteon hoti
strana 53 red 12 hre eidenai hoti
strana 54 red 11 hre eidenai hoti
strana 54 red 17 isteon hoti
strana 55 red 17 isteon hoti
strana 57 red 24 hre eidenai hoti

strana 70 red 22 isteon de kai tuto hoti
strana 83 red 6 hre de eidenai hoti
strana 85 red 4 isteon de hoti
strana 89 red 17 hre de eidenai kai tuto hoti
strana 97 red 9 isteon de kai tuto hoti
strana 107 red 6 isteon de hoti
strana 108 red 4 dei eidenai kai tuto
strana 121 red 16 hre eidenai hoti
strana 121 red 18 eidenai de dei hoti
strana 122 red 24 isteon hoti
strana 123 red 4 isteon hoti
strana 123 red 7 isteon hoti
strana 123 red 22 isteon hoti
strana 128 red 5 hre de eidenai hoti
strana 140 red 10 isteon de kai tuto hoti
strana 154 red 2 isteon hoti
strana 159 red 2 hre de eidenai hoti
strana 160 red 19 isteon de hoti
strana 161 red 18 isteon hoti
strana 162 red 8 isteon de kai tuto hoti
strana 168 red 12 hre de eidenai hoti
strana 169 red 16 hre de eidenai hoti
strana 169 red 22 isteon hoti
strana 176 red 3 hre eidenai hoti
strana 176 red 23 isteon hoti
strana 178 red 14 isteon de hoti
strana 179 red 14 isteon de hoti
strana 184 red 8 hre de eidenai hoti
strana 186 red 9 isteon hoti
strana 188 red 1 isteon hoti
strana 188 red 11 isteon hoti
strana 188 red 14 isteon hoti
strana 188 red 18 isteon hoti
strana 188 red 20 isteon hoti
strana 189 red 9 isteon hoti
strana 189 red 11 isteon hoti
strana 189 red 12 isteon hoti
strana 189 red 14 isteon hoti
strana 189 red 18 isteon hoti
strana 189 red 23 isteon hoti
strana 190 red 7 isteon hoti
strana 190 red 9 isteon hoti
strana 190 red 11 isteon hoti
strana 190 red 13 isteon hoti

strana 190 red 16 isteon hoti
strana 190 red 18 isteon hoti
strana 190 red 21 isteon hoti
strana 190 red 24 isteon hoti
strana 191 red 4 isteon hoti
strana 191 red 11 isteon hoti
strana 198 red 13 hre ginoskein hoti
strana 201 red 4 eidenai de dei hoti
strana 201 red 18 hre de ginoskein hoti
strana 212 red 18 hre de eidenai hoti
strana 213 red 19 hre de ginoskein hoti
strana 214 red 12 hre de eidenai hoti
strana 214 red 13 hre de ginoskein hoti
strana 214 red 20 hre de ginoskein hoti
strana 228 red 21 hre ginoskein hoti
strana 231 red 10 hre eidenai hoti
strana 241 red 17 hre de ginoskein hoti
strana 246 red 20 isteon de hoti
strana 261 red 12 hre de ginoskein hoti
strana 263 red 4 hre de ginoskein hoti
strana 272 red 14 hre de eidenai hoti
strana 272 red 19 hre de eidenai hoti
strana 276 red 19 isteon hoti
strana 301 red 20 isteon hoti
strana 322 red 21 isteon hoti
strana 324 red 2 isteon hoti
strana 324 red 19 isteon hoti
strana 326 red 16 isteon hoti
strana 326 red 17 hre de eidenai hoti
strana 327 red 7 isteon hoti
strana 329 red 11 hre de eidenai hoti
strana 333 red 9 isteon hoti
strana 334 red 9 isteon eidenai
strana 338 red 8 isteon eidenai hoti
strana 358 red 10 isteon hoti
strana 362 red 7 hre de eidenai hoti
strana 373 red 17 deon eidenai
strana 378 red 2 isteon hoti
strana 378 red 5 hre ginoskein hoti
strana 378 red 22 isteon hoti
strana 389 red 18 hre de eidenai hoti
strana 390 red 7 dei de eidenai hoti
strana 390 red 11 hre de eidenai hoti
strana 467 red 12 (Appendix) isteon de hoti

strana 469 red 10 isteon hoti
strana 470 red 1 isteon hoti
strana 470 red 13 isteon hoti
strana 471 red 2 isteon hoti
strana 471 red 8 isteon hoti
strana 472 red 9 isteon hoti
strana 473 red 18 isteon hoti
strana 474 red 13 isteon hoti
strana 481 red 6 isteon hoti
strana 485 red 19 isteon hoti
strana 521 red 16 (knjiga II) isteon hoti
strana 521 red 20 (knjiga II) isteon hoti
strana 521 red 23 isteon hoti
strana 522 red 9 isteon hoti
strana 522 red 11 isteon hoti
strana 522 red 13 hre de eidenai hoti
strana 529 red 16 isteon hoti
strana 535 red 6 isteon hoti
strana 538 red 16 isteon hoti
strana 544 red 18 isteon hoti
strana 550 red 13 isteon hoti
strana 551 red 19 isteon hoti
strana 552 red 6 isteon hoti
strana 553 red 9 isteon hoti
strana 554 red 7 isteon hoti
strana 555 red 17 isteon hoti
strana 556 red 18 isteon hoti
strana 559 red 6 isteon hoti
strana 559 red 15 isteon hoti
strana 559 red 20 isteon hoti
strana 559 red 22 isteon hoti
strana 560 red 7 isteon hoti
strana 562 red 8 isteon hoti
strana 562 red 17 isteon hoti
strana 566 red 15 isteon hoti
strana 568 red 20 isteon hoti
strana 569 red 20 isteon hoti
strana 571 red 11 isteon hoti
strana 571 red 16 isteon hoti
strana 572 red 5 isteon hoti
strana 572 red 14 isteon hoti
strana 572 red 19 isteon hoti
strana 573 red 1 isteon hoti
strana 573 red 4 isteon hoti

strana 573 red 8 isteon hoti
strana 573 red 11 isteon hoti
strana 573 red 13 isteon hoti
strana 573 red 15 isteon hoti
strana 573 red 17 isteon hoti
strana 574 red 3 isteon hoti
strana 577 red 15 isteon hoti
strana 577 red 17 isteon hoti
strana 577 red 20 isteon hoti
strana 580 red 9 isteon hoti
strana 581 red 8 isteon hoti
strana 582 red 2 isteon hoti
strana 582 red 12 isteon hoti
strana 583 red 14 isteon hoti
strana 583 red 17 isteon hoti
strana 584 red 7 isteon hoti
strana 584 red 24 isteon hoti
strana 585 red 5 isteon hoti
strana 585 red 15 isteon hoti
strana 586 red 15 isteon hoti
strana 593 red 2 isteon hoti
strana 598 red 16 isteon hoti
strana 600 red 15 isteon hoti
strana 601 red 19 isteon hoti
strana 603 red 20 isteon hoti
strana 604 red 13 isteon hoti
strana 605 red 3 isteon hoti
strana 606 red 9 isteon hoti
strana 616 red 17 isteon hoti
strana 617 red 1 isteon hoti
strana 617 red 8 isteon hoti
strana 619 red 3 isteon hoti
strana 627 red 6 isteon hoti
strana 627 red 16 hre eidenai hoti
strana 628 red 24 hre eidenai hos
strana 629 red 16 hre eidenai hos
strana 630 red 14 hre eidenai hoti
strana 631 red 17 isteon hoti
strana 631 red 20 hre eidenai hoti
strana 632 red 6 isteon hoti
strana 632 red 23 isteon hoti
strana 633 red 15 hre eidenai hoti
strana 634 red 4 isteon hoti
strana 634 red 11 hre eidenai

strana 637 red 3 isteon hoti
strana 648 red 13 isteon hoti
strana 646 red 19 isteon hoti
strana 647 red 6 isteon hoti
strana 647 red 10 isteon hoti
strana 647 red 16 isteon hoti
strana 648 red 4 isteon hoti
strana 648 red 6 isteon hoti
strana 648 red 13 isteon hoti
strana 648 red 17 isteon hoti
strana 648 red 21 isteon hoti
strana 649 red 3 isteon hoti
strana 656 red 18 isteon hoti
strana 657 red 7 isteon hoti
strana 657 red 12 isteon hoti
strana 657 red 14 isteon hoti
strana 657 red 17 isteon hoti
strana 657 red 20 isteon hoti
strana 660 red 7 isteon hoti
strana 662 red 22 isteon hoti
strana 669 red 4 isteon hoti

Eto tako izgleda plastična slika toga manira, a zar nije manir, kad se, kao što se vidi, u samoj jednoj glavi isti pojavljuje tridesetsedam puta, a još značajnije na svega tri strane dvadesetjedan puta ili čak na samoj jednoj strani sedam puta.

Kao što se vidi de origine racionalna fraza pojavljuje se najpre u varijaciji, da se onda mehanizira i naposletku pojavi u najkraćoj i najbržoj formi, koja za to kao najpraktičnija prevladava tj. u formi isteon hoti.

Da je taj praktični momenat prevladao vidi se i po tome, što je piscu naposletku i samo ono isteon hoti bilo mnogo, pa je na strani 663 red 18 i na strani 663 red 20 dakle 2 puta počeo rečenicu samo sa hoti, mesto sa isteon hoti, ali ipak po tome, što se pre toga nalazi isteon hoti, pa se tu pojavljuje hoti samo kao skraćenica te fraze isteon hoti.

Ovo treba naročito naglasiti za to, što su to jedina dva mesta, koja imaju hoti mesto isteon hoti, u celome delu De Cerimoniis tj. u obe knjige sa Appendixom zajedno, što je važno i što je potrebno zapaziti zato što u D. A. I. nailazimo i na protivan primer tj. taj hoti sam bez veze sa isteon hoti i bez prethodnoga isteon hoti, tako da se tamo taj usamljeni hoti ne pokazuje kao izbegavanje ponavljanja nego kao samostalna fraza, dakle ekviparirano frazama isteon hoti, hre eidenai, hre ginoskein itd.

To bi značilo, ako bi taj samostalni hoti i ova dva hoti u De Cerimoniis mogli biti dovedeni u neku vezu, da bi to onda moglo biti samo u tom smislu, da bi se u ona dva mesta u De Cerimoniis tj. 663 red 18 i 663 red 20 mogao naći podatak, da je autor D. A. I. morao shvatiti ta dva mesta hoti u De Cerimoniis kao samostalna dva mesta bez veze sa prethodnim isteon hoti i onda po ugledu na ta dva mesta stvoriti svoju četvrtu maniru, koja bi se onda u D. A. I. samostalno nalazila. Na takvo shvatanje ne bi moglo imati mnogo verovatnosti u objašnjenju odakle u D. A. I. spomenuti četvrti manir toga samostalnoga hoti. Spomenuta dva mesta u De Cerimoniis protivno su od toga, da bi se oko na njima zaustavljalo. Toliki je broj mesta, gde taj hoti dolazi u vezi nesamostalan, da nije mnogo verovatno, da je stvaraoc četvrtoga manira na svoj manir došao putem izučavanja dela De Cerimoniis, što bi morao činiti, da u opšte na ta dva mesta naiđe. U trećem maniru u D. A. I. pisac toga četvrtoga manira naprotiv imao je prilike na mnogobrojnim mestima viditi samostalni hoti, pa je samo trebao prevideti, da isti tamo uvek dolaze iza bar jednog isteon hoti. Nastanak četvrtog manira dakle mnogo verovatnije se objašnjava sa pomisli, da je nastao ugledanjem na treći manir, ali ne prepoznavanjem stanja stvari tj. previđenjem, da među svim tim mnogobrojnim samostalnim hoti u D. A. I. ipak nema ni jednoga bez isteon hoti negde pre toga. Četvrti manir u D. A. I., koji se nalazi u glavi 1 do 13 objašnjava se najverovatnije ugledanjem na D. A. I. glava 14 do 53.

Kompilator, kako samoga sebe glede onoga svoga dela o vremenu i nevremenu i o zemljotresu označuje onaj car Konstantin u De Cerimoniis, bez pobliže oznake, kompilator je i u pogledu dela De Cerimoniis, kako to najbolje svedoči tako ogromno poglavlje, kao što je glava II 52, koje je ispunjeno prenosom Filotejevog Kleterologiona. Dakle pre svega sabiraoc materijala. Za to se on valjda i prezentira tek u Appendixu, a ne u samim knjigama De Cerimoniis. To znači da je taj kompilator u najvećoj meri podložan gore navedenom maniru, sastojećem se u primeni tamo spomenutih fraza u 210 slučajeva. A pošto je Konstantin VII na tom mestu označenja, sasvim razložno neverovatan, onda to znači, da se pojavljuje član njegove naučne kancelarije podložan tom navedenom maniru.

Ako smo dakle pre prepoznavanja manira, kojim je delo De Cerimoniis pisano, morali priznati, da je autorstvo Konstantina VII do te mere neizvesno, da zavisi zapravo samo od vrednosti i značaja naslova i apostrofacija u Appendixu, što, kao što smo videli radi mesta o caru Konstantinu znači u stvari negativum, šta da se kaže sada, kada se prepoznavanjem gore spomenutog manira u njegovih 210 slučajeva ispostavlja, da s jedne strane delo De Cerimoniis ne pokazuje ni traga onome maniru, koji se pojavljuje u De Themat, u Teofanovoj kontinuaciji kao i u Vita Basilii, a s druge strane opet da se u delu De Cerimoniis u 210 slučajeva pokazuje posebni manir, o kome opet u tim delima nema ni traga.

Takav rezultat pregleda dela De Cerimoniis za pitanje, ko je zapravo pisac toga dela bio bi ne samo dovoljan nego i značajan, jer takav za Konstantina VII negativan rezultat onda donosi, da se pred protivnim tvrdnjama i oznakama moramo nalaziti pred slučajem prepravljanja teksta u tom smislu, da je prvobitni tekst prepravljen, da vredi kao da potiče od Konstantina VII. Obe knjige dakle dela De Cerimoniis proste su od toga prepravljanja, pa se isto pojavljuje tek u Appendixu.

Ako se takvoj prepravci priznade najbolja namera tj. vršenje prepravke iz kancelariskog uverenja ili ako se samo prepravljanje objasni ili opravda sa pogrešnim shvatanjem onoga mesta o caru Konstantinu, onda bi se time samo opravdao motiv i namera same prepravke, dok bi sama činjenica prepravke ostala. Iz toga bi onda sledilo, da, pošto se jedno delo, koje ide pod imenom Konstantina VII, pomnim pregledom ispostavlja kao da nije njegovo, da se onda time pokazuje, da ne mora ni sve ono drugo, što ide pod tim imenom, biti Konstantina VII, dok se protivno ne ispostavi.

Takav rezultat pregleda dela De Cerimoniis bio bi onda za to značajan, jer bi se njime opravdavalo pregledanje njegovih spisa bez tzv. prejudicionalnosti tj. pokazalo bi se, da se prejudicionalnost ne sme primati aprioristički, nego tek onda, ako bi bila potvrđena pregledanjem tekstova.

Tu u De Cerimoniis eto takav način pregledanja dovodi kao što smo videli bar do toga, da se može kazati, da tekstovi ne potvrđuju prejudicionalnost.

Kritičko čitanje dakle tekstova imalo bi biti bez prejudicionalnosti a takvo čitanje kod De Cerimoniis donosi rezultat protiv prejudicionalnosti.

Takav rezultat opravdava slobodno čitanje tekstova. Prema tome pojavljuje se i razlika u izbacivanju pojedinih mesta na osnovu prejudicionalnosti i u izbacivanju pojedinih mesta bez prejudicionalnosti. U prvom slučaju to biva bez kritike tako reći automatski, kad se koje mesto protivi prejudicionalnosti, u drugom slučaju može do toga doći samo nakon kritičnog pregleda teksta i kritičnog pregleda same prejudicionalnosti. Tako u De Cerimoniis: da je Konstantin VII pisac to je prejudicionalno, da se sve tomu protivno ima smatrati interpolacijom to je posledica prejudicionalnosti. Dakle delo je Konstantina VII jer tako stoji u naslovu a to izlazi i iz njegovih apostrofacija.

Sve tome protivno je već tim samim, što je toj prejudicionalnosti protivno, interpolacija. Takvo osmatranje predmeta je onda naravno osmatranje prejudicionalno. Kritika ne može da se obazire na prejudi-

cionalnost, jer po pojmu stvari ona mora ne samo da obuhvata sam tekst, nego i samu prejudicionalnost. Usled toga izbacivanje pojedinog mesta na osnovi prejudicionalnosti i izbacivanje pojedinog mesta na osnovi kritike dve su različite stvari, kod kojih je zajednički samo efekat tj. izbacivanje pojedinog mesta, dok je osnov, po kome to biva, različit.

Prejudicionalnost u delu De Cerimoniis postaje dakle, kao što smo videli, neodrživa onog časa, kada na ona mesta u tekstu, koja su toj prejudicionalnosti protivna, pridođe još dvestodeset mesta posebnog manira, jer se to onda sve zajedno sliva u jednu ubedljivu celinu, sa kojom prejudicionalnost nije u saglasnosti. To bi značilo, da bi tih 210 mesta imali također značaj indicija kao i sva ostala iz teksta izneta mesta, koja su za Konstantina VII negativna. Prejudicionalnost onda dolazi u sukob sa svim tim navedenim mestima iz teksta i onih 210 mesta manira zajedno.

To bi značilo, u slučaju kad bi se postupalo automatski na osnovu prejudicionalnosti, da onda ne bi bilo dovoljno kao interpolaciju izbaciti sva ona mesta iznešena iz samoga teksta, nego bi se iz toga teksta morala izbaciti kao interpolacija sva mesta opisanog posebnog manira. Naravno da to dovodi do pitanja s kojim motivom je onda na 210 mesta unešena tipična fraza koje u De Themat nema. Na to pitanje zaista bi, ako je to u opšte i moguće, bilo teško odgovoriti. Obići pak to pitanje time, da se uzme da se u tih 210 mesta ogleda manir Konstantina VII ne bi bilo moguće, kad tome maniru u spomenuta tri dela, nesumnjivo bliža Konstantinu VII nego De Cerimoniis, nema ni traga.

Tako dakle ne bi preostalo drugo, nego uzeti, da su tih 210 mesta manir pisca dela De Cerimoniis i prema tome da nisu nikakva interpolacija, iz čega onda prirodno sledi, da ne će ni sva ostala, za Konstantina VII negativna mesta biti interpolacije, nego da će zapravo biti interpolacija sam naslov i apostrofacije, dakle samo prejudicionalnost.

Prema tome ne bi zapravo ni bilo potrebno zadržavati se na neobičnoj okolnosti, da delo De Cerimoniis imade zapravo dva predgovora, jedan u početku prve knjige a drugi u sred Appendixa.

Ipak već i radi iscrpnosti same ove radnje, potrebno je ta dva predgovora ili uvoda pobliže osmotriti.

Prvi i glavni predgovor ili uvod počinje sa tekstom: Allois men tisin isos edoxen an tuti to enheirema peritton, hois u tosaute ton anankaion frontis, hemin de kai lian filon kai perispudaston kai ton allon hapanton oikeioteron, hate dia tes epainetes taxeos tes basileiu arhes dieknimenes osmioteras kai pros to eushemonesteron anatrehuses kai dia tuto thaumates uses ethnesi te kai hemeterois ili u latinskom prevodu Bonskog izdanja:

Aliis forte nonnullis, qui non tantam rerum necessariarum curam agunt, hoc opus superfluum visum fuit, nobis autem carissimum diu expetitum et magis familiare omnibus aliis, quippe per laudabilem

ordinem dignitas Imperatoria splendidior ostenditur, ad maius ornamentum ac decus extollitur et propterea tum exteris tum nostris civibus admirationi est.

Ili po smislu: možda se je drugima nekima, koji nemaju na brizi one poslove, koji su nužni, ovaj poduhvat učinio suvišnim, nama je on bio vrlo drag i u najvećoj meri dobrodošao te od svih drugih najprisniji, jer se usled hvale vrednoga reda carska vlast pokazuje uređenija i radi svoje otmenosti uzdignuta i zbog toga strance kao i domaće zadivljujuća.

Odmah na prvi pogled vidi se, da je ovo mogao pisati svako, kome je bilo stalo, da se carska vlast u očima sveta uzdigne, u prvom redu dakle član carske kancelarije.

Ali da onaj umetak hois u tosaute ton annakaion frontis tj. koji nemaju na brizi one poslove koji su nužni, upućuje na samoga cara, to je, naravno, tek pitanje. Ovaj uvod sa tim mestom dobio je kasnije i takvo objašnjenje u Appendixu sa onim mestom, gde se kao pisac prokazuje car Konstantin.

Mora se dakle zaključtii iz ta dva mesta tj. iz toga uvoda i toga prokaza, da bi ono prokazno mesto bez sumnje uz ime cara Konstantina imalo i dodatak porfirogennetos.

Grčki izražaj enheirema znači poduhvat. Preveden sa opus, delo, može da dovede u zabunu, kao da se tu sa rečima ton allon hapanton tj. od svih drugih, misli na sravnjenje sa drugim delima tog istog autora, dok mi kod Konstantina u De Cerimoniis za drugo koje delo, osim ono o vremenu i nevremenu, ne znamo ništa. To znači, da, pošto je enheirema poduhvat, ne može da se radi o sravnenju nekih dela, nego samo o sravnenju poduhvata u opšte, pa je samo naravno, da se caru čini poduhvat, kojim se carska vlast uzdiže i vrlo drag i u najvećoj meri dobrodošao i od svih drugih najprisniji. Taj prvi stav dakle, u uvodu bez ikakve apostrofacije ne bi odgovarao Konstantinu VII jer bi Porfirogenit baš povodom takve glorifikacije bez sumnje uputio apostrofiranje sinu Romanu kao budućem nosiocu takve carske vlasti.

Takav zaključak se bar mora izvesti na osnovu apostrofacije u D. A. I., gde se također nalazi u uvodu glorifikacija carske vlasti i to u toj meri, da bi takav uvod svakako više odgovarao kod De Cerimoniis nego u D. A. I.

Odmah dalje u uvodu stoji onda, o kakvom se poduhvatu konkretno radi tj. šta je to, što je piscu tog uvoda vrlo drago i u najvećoj meri dobrodošlo i od svih drugih najprisnije.

To je vremenom zapušteni i napušteni cerimonijal Romajskoga carstva u Carigradu, koji treba tako reći da bude iz mrtvih podignut: to mega hrema kai timion, he tes basileiu taxeos ekthesis te kai hipotiposis u latinskom prevodu Bonskog izdanja:

magnum et venerandum opus, Imperatoriarum cerimoniarum descriptio et regula tj. po smislu veliki trebnik i cenik, carskoga reda prikaz i primer, priveden ponovnom životu, onda svakako stvar, koja traži apostrofaciju sina Romana, koji će već carevati pod sjajem tog ponovno u život privedenog prikaza i primera carskoga reda. Ali tu, gde bi se apostrofacija sigurno morala očekivati, nema joj ni traga. Ditirambe, slavopoje opet u život privedenom carskom redu ne prati ni najmanja aluzija na prvog korisnika toga carskog reda. Autor dakle tako reći obnavlja carsku veličinu a ne spominje onog, koga će kao prvog ta veličina poneti.

Uvod je dakle pisan, kao što bi bio pisan kad autor u opšte ne bi ni imao sina, jer ga ni jednom rečju ne spominje.

Zar ne bi obratno bilo, kad bi taj uvod poticao od Konstantina VII. Zar ne bi najprirodnije bilo, da tu gde se tako reći pisac nalazi u zanosu njegova misao obuhvati i njegovoga sina i da pored glorifikacije carskog ceremonijala apostrofira i svoga sina, kome je to oživljavanje carskoga ceremonijala po samoj prirodi stvari moralo biti u prvom redu namenjeno. Propašću toga uzvišenog carskog reda prema uvodu propalo je i samo carsko dostojanstvo i dvor je carski mogao izgledati kao neuredno vođen itd.

I u petom svom stavu kaže autor, šta je sve preduzeo da se to ne dogodi: dein oethemen, hosa te para ton palaioteron efeurethe kai para ton heorakoton di engelthe kai par hemon auton etheathe kai en hemin energethe, tauta filopono melete ek pollon efanissasthai ili u latinskom prevodu spomenutog izdanja: necessarium putavimus, tum apud antiquiores reperta tum an iis qui haec viderunt, relata, tum a nobis ipsis conspecta inqua aula nostra exercita, e multis assidua cura congerere. Ili po smislu: potrebnim smo držali, ono, što je od starijih prenešeno, kao i ono, što je od očevidaca predano, kao i ono, što je od nas samih zapaženo i u nama se razradilo, da marljivom brigom iz novoga sakupimo.

Kao što se vidi tu je i stara i nova tradicija i sopstveno opažanje sa sopstvenom razradom dovoljno intimno, da se to u apostrofi stavi do znanja onom, koji pre svakoga drugoga to treba da zna i poštuje tj. sinu Romanu, o čemu i tu nema govora.

Uzgred budi rečeno da prevod reči en hemin tj. u nama prevedeno sa aula nostra ide dalje od prevoda, te je to već komentar, koji je u ostalom suvišan, jer ceo uvod i bez toga odaje cara pisca.

Delo je po uvodu namenjeno svima i svákome, kad se kaže, da će sve to biti dolično promatrano, kad delo bude gotovo izloženo (axia katapteuomena).

Samo što grčki izražaj en mesois tois anaktorois ne može da bude bukvalno preveden tj. usred carskog dvora, nego to može samo da znači

u prenesenom smislu, usred carskog orbita, jer inače bi in medio atrio collocare i omnium occulis exponantur bilo protivrečno.

Ovoliko iz uvoda je već dosta, da se vidi, kako bi tu bila prirodna apostrofacija sina Romana u slučaju Konstantina VII, o kojoj apostrofaciji kao što je rečeno nema ni traga.

Kao što dakle vidimo postoji jedan predgovor, uvod za celokupno delo De Cerimoniis, koji potpuno odgovara dvema knjigama toga dela, u kojima je opisan celokupni ceremonijal Vizantijskoga dvora.

Pisac koji je uvrstio i Filotejev kleterologion imao je bez sumnje živu želju da uvrsti i specijalni deo ceremonija, odnoseći se na vojne pohode.

Znajući da je za cara Leona sastavljen trebnik za vojne pohode, a nemogući ga naći on je tragajući mnogo unaokolo i ne našavši u palači nikakvoga sačuvanoga spomena, na posletku nakon dugog vremena sa mukom pronašao o tome spomen spis u manastiru nazvanom Sigrijanski.

U tom manastiru provodio je svoj usamljenički život Leon magistár sa pridevom Katakilas, koji je taj spomen spis sastavio po odredbi cara Leona VI. Taj magistar »ne beše deonikom helenskog obrazovanja, pa mu je mnogo barbarskoga i pogrešnoga i neurednoga ušlo u raspravu«, što je sve popravio pisac Appendixa. To je dakle delo, kao što se vidi, u kome je opis reda kod carskih vojnih pohoda i vojne discipline. Autor kaže da je taj red održavan sve do Mihajla cara i njegovoga ujaka Barde Cezara. To znači do Mihajla III (842 do 867).

Prema ogromnom i svestranom De Cerimoniis ovo bi bila samo jedna specijalna grana carskog ceremonijala, pa kako nema sumnje da Appendix time potpunjuje delo De Cerimoniis, prirodno je, da je taj Appendix i dodan delu De Cerimoniis, ali nije prirodno, da se sva apostrofacija Romanu II nalazi samo ovde a u uvodu uz samo delo ništa. A ipak je ceremonijal u Appendixu samo jedna specijalnost spram opšteg ceremonijala u dve knjige De Cerimoniis.

Zar ta okolnost ne izaziva pomisao da je onda najprirodnije uzeti da kad nije bilo apostrofacije u samome uvodu u glavno delo, da će je još manje biti u uvodu u sporedno delo.

Međutim šta vidimo.

Takozvana aplekta su u Appendixu odeljena od ostalog teksta toga Appendixa i onda je između aplekta (vojna taborišta), mesta logorovanja, gde stratezi prema teritorijalnom položaju dolaze s vojskom caru i ostalog dela Appendixa umetnut uvod, koji sadrži apostrofaciju cara Romana II i što je najzanimljivije ta kasna apostrofacija na sekundarnom mestu biva u svrhu glorifikacije vojničke vrline, dakle ratna apostrofacija Romana II od oca Konstantina VII, koji osim u jednom u opšte u vojnim pohodima nije ni sudelovao. Jasno je, da je ono, što je nađeno u manastiru Sigrijanskom, bio taj ratni ceremonijal, koji se u Appendixu nalazi. Onaj dakle, ko je tu dodao apostrofaciju, sasvim

naravno, morao je tu apostrofaciju dovesti u vezu sa ratnim ceremonijalom.

Tako je onda ispalo, da tamo gde bi apostrofacija bila prirodna tj. u uvodu, te apostrofacije nema, a da se ona pojavljuje tek i samo kod vojničkog ceremonijala, gde se apostrofacija zaista ne može očekivati.

Aue, hie logos patros su, Solomon soi parakleuetai (audi, fili, sermones patris tui, ait Salomon tibi praecipiens) ili po smislu slušaj sine reči oca tvoga, dovikuje ti Solomon.

To su početne reči drugog predgovora tj. uvoda u drugi deo Appendixa, koje se ovde navode, da se vidi, kako bi bilo mnogo razumljivije, da je tako počeo uvod u samo delo De Cerimoniis.

Iza toga sledi dalje, kako je dobro slušati očeve reči, jer kroz očeve reči sve ide dublje i traje duže i istinitije.

I onda taj uvod stavlja pitanje, što u stvari nije drugo nego stilistička forma za tvrdnju: anankaioteron de ti allo genoito polemikes eutolmias kai tes ton proton palaias autaxias, hen en polemois eihon to proteron basilikois taxeidiois katastasin. (Quid autem aliud, queso magis usu veniat et sit magis necessarium, quam strenuus et acer in bellis animus et vetustus ille bonus et decorus ordo, quem nostri maiores in bellis et in regiis, si quae contingerent, expeditionibus opservabant. Ili po smislu:

A šta ima, pitam, što bi bilo potrebnije od svega drugog, nego ratnička hrabrost i stara disciplina predaka, koju su u bojevima imale postave pređašnjih carskih pohoda.

I onda se obrazlaže kako bi nepravedno i ružno bilo, kad ne bi o tome postojalo i pismeno.

I nalazi se, da će sinu Romanu biti od koristi uz druge i ova rasprava, koja mu pokazuje Romajsku veličanstvenost.

I onda, kako je u manastiru Sigrijanskom nađen taj spis itd. sa rečima: ek prostaxeos Leontos tu filohristu kai sofotatu basileos Romaion tu kai patros hemon kai su pappu, tj. po naređenju Leona hristoljubivoga i premudroga cara Romaja, moga oca, a tvoga dede, čime je naravno kazano, da je onaj koji to piše Konstantin VII.

Ako se dakle sravne spomenuta dva predgovora odnosno dva uvoda vidi se, da prvi uvod glorificira do krajnosti carstvo i carski ceremonijal a ne sadrži ni najmanji znak apostrofacije Romana II, dok tamo gde se ta apostrofacija nalazi tj. u dodatku reč je samo o ratnom ceremonijalu i njegovoj glorifikaciji. Napomena o manastiru Sigrijanskom i magistru Leonu Katakilasu biće dakle znak, da se mora misliti na apostrofacije kao delu kasnije dodane, kao što je već napred rečeno. Pobliže upuštati se u pitanje naslova ne bi imalo svrhe jer su oni kao slabija stvar ovim što je rečeno po sebi također obuhvaćeni.

Naslov kao stvar izvan samoga dela, koja se može delu u svako doba dodati na početku kao i na svršetku, ako same apostrofacije u tekstu dela dolaze u sumnju, ne može biti od te sumnje pošteđen. Naprotiv pomisao da su i same apostrofacije u delo docnije unešene donosi sama sa sobom još više to za naslov, koji također dolazi u sumnju, da je ili sa apostrofacijama ili čak i posle njih, ali svakako naknadno unešen i nije onda potrebno tek naglašavati, da i za naslov vredi ono što vredi i za apostrofaciju. Može se dakle pregled dela De Cerimoniis završiti time, da se je teško i pored naslova i pored apostrofacija oduprети utisku, koji proizilazi iz svih navedenih mesta, koja su za Konstantina VII negativna uključivši tu naravno i onih 210 mesta posebnog manira dela De Cerimoniis, dakle utisku, da je delo De Cerimoniis rađeno doduše u kancelariji naučnoga instituta na carskom dvoru u Carigradu, ali ne od Konstantina VII, nego od jednog člana te kancelarije i da je verovatno za znak te kancelarije naknadno dobilo naslov i apostrofacije, koje upućuju na Konstantina VII, i to za to, što je onaj član kancelarije koji je u Appendixu, dakle izvan obih knjiga De Cerimoniis apostrofacijama označio autora pogrešno shvatio ono mesto u samom tekstu dela De Cerimoniis, gde se govori o Konstantinu kao da se na tom mestu govori baš o Konstantinu VII.

Ako se sada vratimo ispovesti samoga Konstantina VII u Vita Basilii vidimo, da ovakav rezultat pregleda dela De Cerimoniis sasvim odgovara toj njegovoj ispovesti, a da joj ne odgovara sve ono, čime se delo prikazuje kao njegovo.

To je u ostalom i prirodno jer se u Vita Basilii radi o tome, šta je Konstantin VII baš lično pisao ili bar izrađivao ili doprinosio, dok se u svim delima, koja tome ne odgovaraju, a izašla su iz carske naučne kancelarije, njegova ličnost postavlja na čelo dela ili u delo samo u smislu vremenskom osim u De Cerimoniis, gde to također isto tako biva ali kao što je izloženo pogrešnim podleganjem sugestiji a manje usled same takve namere.

Po Vita Basilii sasvim je isključeno da je Konstantin VII mogao pisati tako ogromno delo kao što je delo De Cerimoniis. Pregled toga dela pak to samo potvrđuje. Tako probijen otvor kroz prejudicionalnost onda omogućuje i dalnji put takvom istom proučavanju i ostalih njegovih dela bez obzira na postavljenu prejudicionalnost.

To znači da se sada isto tako može preći i na slobodno ispitivanje dela D. A. I.

U tom pogledu kao prva stvar pokazuje se jedna značajnost vezana na prvih trinajest glava toga dela, koje i onako izgledaju u stvari kao predgovor samome delu, koje bi se sastojalo od glave 14 do 53. Napred je naveden manir dela De Themat, nađeno je da se tragovi toga manira nalaze i u Teofanovoj kontinuaciji i u Vita Basilii. Iza toga opisan je manir dela De Cerimoniis i tako su se ispostavila dva

manira. Delo D. A. I. pokazuje treći manir. Sasvim različan onome De Themat ali sličan onome u De Cerimoniis taj manir ipak je još uvek toliko različan, da pokazuje pre imitaciju manira De Cerimoniis, nego identifikaciju sa njim. Manir u D. A. I. sastoji se u tome, što je taj manir od onih fraza, koje se nalaze u De Cerimoniis na ukupno 210 mesta preuzeo samo jednu frazu, koja je tamo na koncu prevladala tj. isteon hoti, dok je sve druge manirske fraze ostavio pb strani i ne spominjući ih, kao da i ne zna, da one u opšte postoje. Napred je spomenuto kako u De Cerimoniis na strani 663 red 18 i 663 red 20 stoji na oba ta mesta mesto isteon hoti samo ono hoti bez isteon tj. samo ono »da« bez onoga prethodnoga »treba znati«. I naglašeno je, da su na ta dva mesta skraćenice moguće samo za to, što se u prediduću rečenici nalazi isteon hoti, dakle da je taj sam hoti postavljen samo za to, da se ono isteon ne ponavlja. Autoru De Cerimoniis, kao što se vidi, desilo se to dva put samo na jednoj istoj strani, u već jako poodmaklom tekstu (na strani 663) ali ipak tako, da iza toga ima još dosta teksta, a da se ta stvar više nije ponovila.

Od toga usamljenoga mesta na strani 663 autor dela D. A. I. izgradio je jedan novi treći manir, koji se sastoji u tome, da se upotrebljuje ne samo fraza isteon hoti nego i fraza hoti tj. ne samo ta jedna ista fraza u neskraćenom nego i u skraćenom obliku. Tako je stvorio jedan novi manir, koji zadaje mnogo glavobolje pri pokušaju, da se on racionalizira, pa da se odgonetne neko pravilo, po kome se primenjuje isteon hoti i hoti tj. kada se ta fraza primenjuje u neskraćenom obliku, a kada u skraćenom obliku.

Kao što je rečeno svi pokušaji, da se taj manir racionalizira i pronađe njegov sistem, ostali su bezuspešni. Kao jedini rezultat bio bi sistem upotrebe i neupotrebe te fraze u opšte, ali nikako i sistem za njenu skraćenost i neskraćenost. Mesta, kao što je rečeno, gde te fraze u opšte nema, u pravilu su prenosi, ali isto tako, a na to je naročito upozoreno i mesta gde te fraze ima, jesu također u izvesnom opsegu prenosi.

Šta više, kad se pregledaju sva mesta u D. A. I. onda se vidi, da je i isteon hoti i hoti daleko više puki manir, nego primena odnosnih fraza u De Cerimoniis, jer se u De Cerimoniis nalazi znatno više mesta sa racionalnom primenom.

Izgleda, da zapravo u pravom smislu racionalnih mesta u D. A. I. i nema više nego dva, tj. u glavi 27 bilješka šta znači mastromeles (magister militum, vojni zapovednik) u jeziku Romajskom kao i u glavi 48 bilješka o tom, kako je tako zvanu vlažnu vatru Romajcima doneo Kalinik iz Heliopolisa.

Primena tih fraza u D. A. I. da ne bude puki manir, mogla bi se uzeti još samo kao rastavni znak za nadolazeću novu materiju. No primenjeno to na celokupni tekst također ne ide i ne preostaje drugo.

nego kao u De Cerimoniis uzeti, da je u D. A. I. isteon hoti samo manir, pošto se ni jedna presumcija racionalnosti ne da provesti.

Preuzevši onaj isteon hoti, koji je u De Cerimoniis prevladao, D. A. I. istu frazu pretvara u novi treći manir upotrebom skraćenice i primenom te fraze u skraćenom i neskraćenom obliku tako, da se može reći da, dok je u De Cerimoniis uz ostale oblike te fraze manir u izražaju isteon hoti u D. A. I. ta ista fraza je manir u tom smislu, da je nekad isteon hoti, a nekad samo hoti.

Naravno, da taj manir samo sa hoti i ako je manir, može biti opravdan samo onda, ako mu je kao u De Cerimoniis strana 663 prethodila fraza isteon hoti, jer taj hoti sam po sebi ne može postojati bez veze, nego samo onda, ako znači skraćenicu od isteon hoti, a skraćenicom može biti samo onda, ako je pre toga, bar jedan put, primenjena neskraćena fraza isteon hoti.

Istina je, da zavodi na krivi put sravnenje sa latinskim nota bene i njegovom skraćenicom n. b. u tom smislu, da kad se može n. b. upotrebiti nezavisno od nota bene, pa i na početku teksta, da se onda može isto tako upotrebiti nezavisno od isteon sam hoti i na početku teksta. Međutim razlika je odlučna. U n. b. mesto nota bene u skraćenom obliku sadržano je zapravo tačno ono isto, što kaže nota bene, dakle fraza i ako samo naznačena a ne izvedena, ipak je tako naznačena, da je primenjena u celosti bez oštećenja. Isti postupak kod isteon hoti dovodi međutim do drugog rezultata. Skraćenicom hoti fraza se oštećuje, izražaj isteon tj. treba znati se izbacije i ostaje samo hoti tj. »da«. Najbolje se ta razlika vidi, ako se sada na osnovu rečenoga pomisli, kako izgleda, kad jedan tekst počinje sa n. b. a kako kad počinje sa hoti.

Analogon u grčkom bio bi isto tako navodom samo prvih slova tih dveju reči te fraze tj. slova »i« i slova »h«. Onda bi fraza ostala cela samo u skraćenom obliku tj. u nagoveštaju. Pošto to u grčkom ne ide, skraćenje biva ispuštanjem jednog dela fraze. E pa to sigurno može biti tek onda, ako je pre toga bila cela fraza navedena, pa je onda jasno kao u De Cerimoniis na strani 663, da se jedna reč primenjuje, da ne bi bilo ponavljanja.

Prema tome taj treći manir u D. A. I. sastojao bi se u tome, da se ono, što se na strani 663 u De Cerimoniis pojavljuje dva put u D. A. I. primenjuje u izobilju, tako da se obično upotrebljuje i cela fraza isteon hoti i samo jedan njen deo tj. hoti.

Treći manir dakle u D. A. I. bila bi pojava fraze isteon hoti i fraze hoti ali potonje uvek kao trabanta prethodne joj prve fraze isteon hoti.

Istina na jedan isteon hoti daje se po pojmu stvari nadovezati hoti koliko god puta se to hoće. Svaki hoti opravdan je, ako je ma samo jedan put pre toga stavljen isteon hoti, tako da, kad bi jedan tekst u opšte samo na početku imao frazu isteon hoti, moglo bi skroz do

kraju uvek stajati samo hoti, jer bi ovaj prvi isteon hoti odavao sve ostale hoti kao svoje skraćenice.

To bi u stvari bilo isto tako kao kad bi jedan tekst počeo sa nota bene i posle produžio stalno samo sa n. b. Razlika između grčkog i latinskog kao što se vidi, leži ipak u tome, što bi u latinskom i mogao tekst početi odmah sa n. b., dok u grčkom on mora imati bar jedan isteon hoti, da bi se mogla kao u latinskom dalnja skraćenica »hoti« razumeti i opravdati.

Uzgred budi rečeno, zar se usled toga ne postavlja pitanje, da li se u grčkom tamo, gde se zapravo pojavljuje latinski fenomen sa tim samim »hoti« ne odaje, da je onaj, ko je bio u stanju da meće samo hoti bez i jednog prethodnog isteon hoti mogao biti latinac, koji je pisao grčki ili Grk, koji je mislio latinski.

Kao što smo videli u De Cerimoniis hoti nije samo vezan na isteon nego i na hre de eidenai (strana 22), hre ginoskein (strana 22) eidenai de dei (strana 33) hre de eidenai kai tuto (strana 89) pa je dakle onda potrebno makar hoti išlo na stotine, da bar prva fraza bude jedna od ovih, ili isteon hoti, da se znade šta hoti znači, jer hoti i ako je skraćenica nije ipak isto što i n. b. kao što je to razloženo.

Fraza hoti bez ičega dalnjega nije drugo nego puka reč »da«. Početak teksta samo sa tom reči »da« ako mu ništa odgovarajuće ne prethodi sasvim je bez značenja.

U glavi 15 D. A. I. pojavljuje se prvi isteon hoti i od toga časa otvoren je put svakom docnijem hoti.

To bi značilo, da tekst dela D. A. I. počinje zapravo sa glavom 15. Ali to je samo po isteon hoti.

U stvari to delo počinje sa glavom 14 koja nema ni isteon hoti ni hoti, jer je glava 14 u stvari indirektna transkripcija Teofana preko Georgia monaha, pa zato i nema te fraze.

Ali pre glave 14 delo ima glavu 1 do 13, pa zašto se onda ovde kaže da delo zapravo počinje od glave 14. To biva za to, jer se opisana nemogućnost sa samim hoti baš pojavljuje u glavi 1 do 13 D. A. I. tj. ponavljanje fraze hoti a da pre toga nije ni jedan jedini put upotrebljena fraza isteon hoti, koja se kao što je rečeno pojavljuje prvi put u glavi 15.

To znači da sa glavom 1 do 13 stojimo čak i pred jednim četvrtim manirom, koji bi se sastojao u tome, da se kao n. b. sam hoti primenjuje, a da nije pre toga navedena ni jedna od onih fraza, koje su navedene kao one, koje prethode reči hoti, pa ni sama fraza isteon. Za onoga, koji je pisao glave 14 do 53, gde se taj hoti pojavljuje tek nakon isteon hoti, može još da se pomisli, da je do toga došlo, što je pisac tih glava na osnovu strane 663 De Cerimoniis došao na pomisao da primenjuje i isteon hoti u celosti i odvojeno samo hoti, da bi imao svoj posebni manir, kao što smo videli u opsegu dela koja idu pod imenom

Konstantina VII (treći manir). Dakle bi onda sam hoti u glavi 1 do 13 D. A. I. bio četvrti manir. Ali taj četvrti manir ne bi bio manir onoga istoga pisca, koji je pisao glave 14 do 53, gde hoti ne postoji kao sam, jer u tom slučaju ne bi hoti ni u glavi 1 do 13 bio sam, nego taj manir sa samim hoti u glavi 1 do 13 bi onda bio manir nekoga drugoga.

To pak može značiti samo, da se je de origine delo D. A. I. sastojalo od glave 14 do 53 a da je naknadno dodana glava 1 do 13 i to od nekoga, koji jeste u glavi 14 do 53 zapazio samostalni hoti a nije opazio, da je samostalnost prividna, jer već tim samim, što se naizmenice pojavljuje isteon hoti i samo hoti jasno je, da je samostalnost onoga hoti samo prividna, dok je taj hoti uvek u kauzalnoj vezi sa isteon hoti. Ne prepoznavši to pisac glave 1 do 13 nije počeo primenu te fraze sa prvim isteon hoti pa da nastavi sa hoti, nego je počeo odmah i samo sa hoti i tako je proveo do kraja tj. do uključivo glave 13 taj hoti bez prethodnoga isteon hoti.

Time je doduše stvorio četvrti manir, ali ujedno i pokazao da taj četvrti manir ne pripada piscu glave 14 do 53 nego samo piscu glave 1 do 13 tj. pokazao je, da se tu mora raditi o dva pisca, od kojih pisac glave 14 do 53 mora biti stariji, jer je manir glave 1 do 13 nastao očigledno na osnovu manira u glavi 14 do 53.

Tako dakle već sama ta činjenica, da u glavi 1 do 13 stojimo pred samim hoti bez i jednog isteon hoti tj. sama ta činjenica četvrtoga manira, upućuje na pisca onome u glavi 14 do 53 odvojenoga i kasnijega.

To bi ukratko značilo, da je originalni tekst D. A. I. u stvari počeo tek sa glavom 14 i da je ono pre toga tj. glava 1 do 13 docnija radnja nekoga drugoga. Kad to tako izlazi iz prepoznavanja spomenutog četvrtog manira iscrpnost pregleda dela D. A. I. traži pre svega, da se vidi, kako prema onome, što izlazi iz tog četvrtog manira stoji sam tekst, gde je taj četvrti manir primenjen.

To znači, da treba pregledati D. A. I. glava 1 do 13 sa gledišta, da se vidi, da li se u tekstu samome nalaze ili ne nalaze znaci, kojima bi se ono, što proizlazi iz onog četvrtog manira, tj. da je glava 1 do 13 naknadni dodatak, potvrđivalo ili obaralo. No pri tome treba najpre svršiti sa jednom zavodljivom stvari, koja prividno u svom početku izgleda, kao da opravdava ono hoti i bez fraze isteon, dok kod pobližeg pregleda taj se put pokazuje neprohodnim. Čitaoc dela D. A. I. iz do sada navedenih razloga rado će u glavi 1 do 13 tragati za ma kakvim drugim rešenjem, koje bi mu taj četvrti manir objasnilo, ako i ne izjednačilo sa trećim manirom.

I čitatelj sa najvećim zadovoljstvom nalazi već u glavi prvoj jedno takvo rešenje.

Iza uvoda: Akuson toinin, hie, ha moi dokei se me agnoein, kai noemon genu, hina ktese kibernesin ili po smislu saslušaj dakle, sine,

šta se meni čini, da bi trebao po mom mišljenju dobro da spoznaš i mudro upotrebiš, kako bi mogao upravljati s onim što je tvoje, — dodolazi nakon prelaza reč:

hipolambano gar kata poli simferein aei to basilei Romaion eirenen ethelein ehein meta tu ethnus ton Patzinakiton ili po smislu:

mislim da u mnogom pogledu koristi uvek caru Romaja hteti održavati mir sa narodom Pečenega — i onda dalje opet nakon prelaza: hoti geitniazei to toiuton ethnos ton Patzinakiton to merei tes Hersonos kai ei me filios ehusi pros hemas, dinantai kata tes Hersonos exerhesthai kai kurseuein kai leizesthai auten te ten Hersona kai ta legomena klimata ili po smislu: da je taj narod Pečenega u jednome delu Hersona susedan, i ako ne bi bio u prijateljstvu sa nama, da bi onda mogao sići na Herson i potući i opljačkati sam taj Herson i tako zvana klimata.

Važno je, da neposredno pred gornjim hoti, gde svršava prethodni tekst tj. iza reči apolaususin ne stoji tačka nego zapeta. To znači da je od hipolambano do klimata sve jedna rečenica. Prema tome taj prvi hoti ovde spadao bi samom tekstu i ne bi u opšte prestavljao manir, i nadovezivao bi se taj »da« na prethodno »mislim«.

Ali hoti nije samo da, nego je i »jer« i sa ovim potonjim smisao onoga hipolambano — hoti bio bi jasniji. Tj. pisac izražava mišljenje o onoj taktici prema Pečenezima, koju drži korisnom i onda to obrazlaže sa jer tj. jer su Pečenezi susedi Hersona te ga mogu napasti.

Od cara Teofila Herson je Vizantiska strategija tj. provincija. Kao što se vidi tu je hoti moguće uzeti kao nastavak i obrazloženje prethodnog himpolambano. Naravno, da izgleda da je time nađeno rešenje za samostalni hoti, jer bi tu taj hipolambano zamenjivao ne doduše po smislu nego po vezivanju onaj isteon tako, da sada na hipolambano mogu da se nadovezuju »hoti« kao i »jer« na reč »mislim«.

Tako se može i dalje poći izostavivši naravno naslove u glavama kao docnije stvari pa idući tako dalje može se uzeti kao u vezi sa hipolambano tekst:

hoti kai tois Ros hoi Patzinakitai geitones kai homoroi kathestekasi ili po smislu jer se Pečenezi nalaze i granično i susedno sa Rusima.

Znači autor misli između ostaloga i to, jer su Pečenezi susedi i graničari sa Rusima.

Treći »hoti« je onda tumač za taj drugi hoti tj. zbog čega je važno, što su Pečenezi i sa Rusima susedi. Tako je i sa četvrtim hoti, po kome Rusi bez mirnog odnosa sa Pečenezima ne mogu dolaziti u Carigrad.

Sva bi dakle dosadanja četiri hoti bila u vezi sa hipolambano. Tako je i sa petim hoti tj.: hoti kai to ton Turkon genos megalos ptoeitai kai dedie tus eiremenus Patzinakitas ili po smislu jer se i Turci straše Pečenega i Pečenezi ih drže na uzdi.

Tako je i sa šestim hoti u četvrtoj glavi: hoti tu basileos Romaion meta ton Patzinakiton eireneuontos ute Ros polemon nomo.

Isto je i sa sedmim hoti: hoti kai tois Bulgarois foberoteros an einai doxeien ho ton Romaion basileus tj. po smislu: jer će Vizantski car Bugarima biti strašniji, ako živi u miru s Pečenezima.

Tako i sa osmim hoti:

Hoti kai heteros laos ton toiuton Patzinakiton to merei tes Hersonos parakeintai, sa smislom: jer i drugi narod tih Pečenega nalazi se pored jednog dela Hersona.

Dovde dakle moglo bi se uzeti, da su svi ovi hoti vezani na hipolambano, dakle da su svi ovi »da« vezani na reč »mislim«, što bi onda značilo ne jedan manir, nego tekst.

Ali da bi se kod toga, što je time dovde postignuto, moglo i ostati, moralo bi se moći tako nastaviti i dalje sve do glave 14, jer šta hasni expediens sa hipolambano, ako posle toga sve do uključivo glave 13 ostaju oni drugi hoti, koji se sa hipolambano više ne mogu dovesti u vezu i koji onda ne mogu biti drugo, nego manir.

U takvom slučaju pokazuje se, da je ovo sa hipolambano samo jedan pokušaj sa jednom kombinacijom, koji se ne može uspešno dovesti do kraja, pa po tome onda ni održati.

Ne preostaje dakle drugo, nego kombinaciju sa hipolambano kao neprovedivu napustiti i pomiriti se sa mišlju, da svi ovi hoti u glavi 1 do 13 zajedno nisu ništa racionalno, nego puki manir, do koga je došlo na taj način, što je pisac glave jedan do trinajest one mnogobrojne hoti u glavi 15 do 53 shvatio kao samostalne, pa je držao, da i on to tako može sprovesti u glavi 1 do 13, previdevši, kao što se vidi, odlučnu okolnost, da u glavi 14 do 53 ne nalaze se samo hoti nego i isteon hoti i to u svom prirodnom kauzalnom savezu tj. najpre isteon hoti, pa tek onda hoti.

To znači, pošto se put od hipolambano pokazuje kao neprohodan, da ne preostaje drugo, nego sve te hoti u glavi 1 do 13 shvatiti kao manir, dakle kao četvrti manir.

Dalnji pregled tih glava 1 do 13 i tamo nalazećih se hoti to će potvrditi, jer se od sedme glave dalje ni jedan hoti ne može više dovesti u vezu sa hipolambano. I to ne samo stilistički, nego ni sadržajno, jer dok je hipolambano vezan za pogled oportunizma odnosno prijateljstva Romejskoga sa Pečenezima, u glavi sedmoj već se nalazi tehnika odnosno procedura za tu svrhu, što je dakle već jedna druga materija, materija o diplomatskoj proceduri sa onim Pečenezima, koji žive iznad i pored Hersona.

Takva ista materija nalazi se u glavi osmoj, samo što se ona odnosi na Pečenege na jugu iznad Bugarske, gde se dolazi ne dirajući Herson.

Ali u glavi devetoj već je i nešto sasvim drugo, tj. opis brodova, kojima Rusi Dnjeprom silaze na jug i opis tako zvanih poroga, pragova tj. brzica, o kojima je reč bila već u glavi drugoj.

Ne može se ta materija ni na kakav način dovesti u vezu sa hipolambano iz prve glave.

To vredi i o glavi desetoj, o Hazariji, jedanaestoj, o Hersonu i Bosporu, dvanajestoj, o crnoj Bulgariji, kao i o glavi trinajestoj tj. o narodima, koji su na domaku Turaka (Mađara).

Svih tih šesnajest hoti u glavi 1 do 13 nemaju veze sa ničim, pošto ih u izvesnom delu nije moguće dovesti u vezu ni sa hipolambano.

Je li do tih šesnajest potpuno nemotiviranih hoti onda došlo ugledanjem na D. A. I. glava 15 do 53 ili ugledanjem na De Cerimoniis strana 663 to je pitanje sekundarne važnosti, ali odgovor na to pitanje se može predvideti iz sastava glave 1 do 13, koje nisu rađene po De Cerimoniis, nego imaju takve sastojke da izgledaju kao da su rađene po D. A. I. glava 14 do 53, što bi donelo kao odgovor, da tih šesnajest ne motiviranih hoti u glavi 1 do 13 imadu svoj postanak zahvaliti glavi 14 do 53 D. A. I.

Na posletku treba spomenuti još i mogućnost, koja je doduše više samo pojmovna ali kao takva nije isključena tj. da su tih šesnajest nemotivisanih hoti nastali utecajem obe stvari u D. A. I. glava 14 do 53 i De Cerimoniis strana 663 te da je možda baš to obadvoje zajedno proizvelo u jednoga pisca pomisao na jedan četvrti manir sa potpuno samostalnim hoti. A da je to onda samo manir pokazuje baš to, što je primenjeno samo hoti bez isteon hoti, i ako ono ništa ne znači.

Taj četvrti manir sam po sebi govori za to, da je nastao kad je već postojao i manir dela De Cerimoniis i manir 15 do 53 glave dela D. A. I.

Tako onda taj četvrti manir govori sam po sebi i to, da je i ono, gde se on nalazi također moralo biti napisano posle De Cerimoniis i posle četrnajeste do pedesettreće glave D. A. I.

Ako sad pogledamo, da li i osim toga opisanoga četvrtoga manira u D. A. I. glava 1 do 13, ima još koji znak, iz kojeg bi se moralo zaključiti, da je celokupna materija glave 1 do 13 docnija tj. jedna novija stvar, nastala i posle De Cerimoniis i posle D. A. I., opazićemo kao prvu stvar nesklad između naslova u glavi osmoj i samoga teksta te iste glave.

Pre toga treba spomenuti, da eis to meros tes Bulgarias ne može značiti staru Bugarsku na Volgi, kada sam tekst glave osme to objašnjava sa rečima u krajevima Dnjepra i Dnjestra i drugih tamo reka. Te druge reke u krajevima Dnjepra i Dnjestra mogu biti samo reke južno od Dnjestra kao i reke između Dnjepra i Dnjestra ali ne i od Dnjepra tako udaljena reka kao što je Volga. Traženje dela Bugarske, o kome je reč u glavi osmoj dolazi odatle, što se meros prevodi sa deo

i onda naravno traži taj deo Bugarske, u kome bi bili također Pečenezi. Pošto su pak Pečenezi u glavi osmoj opisani kao stanujući gore iznad Hersona, onda se pomisao na Bugarsku na Volgi javlja za to, što se računa, da su se selišta Pečenega prostirala čak do granica Bugarske na Volgi. Ali meros ne znači samo deo, nego znači i kraj, strana, okolica, potez zemlje, a eis ne znači samo »u« nego i »do« (u smislu dokle) dakle eis to meros tes Bulgarias značilo bi zapravo do krajeva Bugarske, dakle kako prema tome onda kaže tekst po svom smislu »i do krajeva Bugarske nastava narod Pečenega«. U ovakvom slučaju naravno lako je shvatiti šta se time misli. Glava osma je takoreći antitetična glavi sedmoj.

Dok se u glavi sedmoj govori o severnim Pečenezima više Hersona, dotle se u glavi osmoj govori o južnim Pečenezima više tada već na Dunavu postojeće Bugarske. To se najbolje vidi iz glave devete gde Pečenezi po obali prate brodove sve do ušća Zeline reke, koja je »parakladij« reke Dunava, dakle u stvari do ušća Dunava, za koje se onda kaže »ušavši u zemlju Bulgariju«.

Glava dakle sedma i osma govore, da su Pečenezi okupirali od Dnjepra ne samo severno i istočno (potonje u vezi glave VI) nego i južno sve do Bugarske na ušću Dunava, pri čemu bi po glavi devetoj samo ušće Dunava bilo u Bugarskim rukama, kada je u Bugarskim rukama i sam parakladij Dunava tj. rukav u takozvanoj Dunavskoj delti. Pošto se od reke Zeline (Sulina) koja je parakladij samog Dunava dolazi do ušća Dunava, jasno je, da ta reka Zelina tj. taj parakladij reke Dunava nije ništa drugo nego severni rukav Dunavske detle. Prema glavi osmoj dakle Pečenezi dolaze do ušća Dunava, što znači da je samo ušće Dunava u Bugarskim rukama.

Prema tome naslov u glavi osmoj mogao je sadržavati samo reč o helandijama, koje putuju Dnjeprom i Dnjestrom u Pečenešku, a ne i o helandijama, koje putuju Dunavom, jer u samom tekstu te glave osme o Dunavu tu u tome tekstu nema ni govora, a prema glavi devetoj malo bi bilo verovatnosti da Vizantijski izaslanici ulaze u Dunav tražeći Pečenege, kada im za tu svrhu stoji na raspoloženju svo prostranstvo morske obale od Dnjepra do Dunava.

Pa gotovo je neverovatno da će carski izaslanici ulaziti u reke, koje su sa obe strane Dunava u rukama Pečenega. Izmena talaca je onoga časa bez efekta čim Vizantske lađe uđu u Pečeneške vode, jer ako i nepravno ali faktično tim samim ulaskom te Vizantijske lađe sa svim personalom i materijalom jesu taoci Pečenega.

Baš napomena dakle o izmeni talaca pokazuje, da se može raditi samo o prilaženju s morske strane. Prema tome bi naslov i tekst te glave osme bili kontradiktorni pa bi se naslov pokazivao kao docniji umetak ali i u nesaglasnosti sa samim tekstom.

U toj glavi osmoj govor je i o razlogu za takav put carskih izaslanika Pečenezima. Kao primer navodi se pravljenje ugovora protiv Rusa, Bugara ili Turaka (Mađara) koji su svi u strahu pred Pečenezima, jer su na njih (Pečenezi) često navaljivali.

Ovo »često navaljivali« nabačeno je na laku ruku, ako se pogleda pobliže, kad su Pečenezi na Mađare navalili. Bilo je to u stvari svega dva puta, prvi put u Lebediji tj. između Dona i Volge, kad su i sami Pečenezi od Hazara i Uza potisnuti, a drugi put onda u Atelkuzu, zapadno od Dona, kad su to učinili Pečenezi u sporazumu sa Bugarskim carem Simeonom. Zato se i za Mađare tu u glavi osmoj navodi dejstvo tih navala. Odnosni tekst u glavi osmoj po smislu sastojao bi se u tom, da se na isti način (tj. Helandije, taoci, pregovori, prisega, ugovor) ima načiniti, kad caru bude trebao ugovor bilo protiv Rusa bilo protiv Bugara, bilo protiv Turaka (Mađara), jer su Pečenezi u stanju sa njima svima ratovati pa kako su na njih »često navalili«, oni sada žive u strahu pred njima.

U tekstu se navodi za to primer. Kad je jednom klirik Gabriel po carskom nalogu bio poslan Turcima (Mađarima) on im je govorio kako im car poručuje, da se podignu protiv Pečenega i da ih oteraju iz njihovih nastanba i da se sami onda tamo nasele, jer su i pre toga već tamo sedeli pa da budu blizu cara, tako, da on može odmah da ih nađe, ako hoće da im pošalje poslanike. Na to knezovi Turaka (Mađara) povikaše jednoglasno, da se oni ne dižu više na Pečenege, da ih oni ne mogu savladati, jer je njihova zemlja velika, a narod mnogobrojan a i zla su momčad, pa da im taj klirik Gabriel više tako i ne govori jer im to nije po volji.

I ako su Pečenezi kaka paidia (zla momčad — očigledna aluzija na surovo ratovanje Pečenega, koji su na Mađare napali u njihovom otsustvu i sve im uništili) ipak ovo mesto ne će biti primer za strah Mađara, nego pre primer za to, da Mađari ne će da ratuju više sa Pečenezima. Ne samo za to, što ih ne mogu savladati, nego i za to što su rđavi, dakle primer za to, da Mađari odbijaju svaku pomisao, da ponovo ratuju sa Pečenezima. Kao primer tome tj. toj njihovoj odluci iznosi se onda slučaj sa klirikom Gabrielom, koji je došao, da ih pokrene na rat protiv Pečenega, ali nije uspeo, jer Mađari ne će više da ratuju s Pečenezima. Priča o kliriku Gabrielu dakle ne spada tu u glavu osmu, gde je reč o strahu Mađara, nego spada u glavu 38 gde je reč o tome, kako Mađari više nisu ratovali sa Pečenezima.

Treba samo otvoriti glavu 38, pa da se to vidi. Tamo stoji, kako su Turci, bežeći ispred Pečenega i tražeći, gde će se nastaniti, došli u Veliku Moravsku, gde i »do danas« stanuju. Iza tih reči stoji »od onda pako ne ratovaše više Turci sa Pečenezima«.

Jasno je, da je misija klirika Gabriela bila upućena u tu novu nastanbu Mađara, što se vidi iz toga, kako im car poručuje da proteraju

Pečenege i nastane se u zemlji, u kojoj su već bili. To je naravno tako zvana zemlja Atelkuzu tj. od Dona do Dunava ali i gore do Karpata. Za tu zemlju Mađari odgovaraju, da je velika i da oni Pečenege savladati ne mogu. I zato oni odgovaraju kliriku Gabrielu, da ne će da se dignu na Pečenege. To je dakle tačan primer onim rečima glave 38 »od onda pak ne ratovaše više Turci sa Pečenezima«, pa je taj deo glave osme bez sumnje u prvobitnom tekstu morao i biti u glavi 38 iza tih reči.

Vidi se, da pisac glave 1 do 13 D. A. I. ne će da ostane samo sa obrazlaganjem oportunizma prijateljstva Vizantije sa Pečenezima, nego mu je potrebno i materijala, da se vidi, da je isti pisac pisao i onih šesnajest ne motiviranih hoti kao i sve glave četrnajest do pedesettri. I za to je iz glave 38, gde je priča o kliriku Gabrielu bila argument za dokaz, kako Mađari nisu više ratovali od dolaska u Veliku Moravsku sa Pečenezima, ta priča bila prenešena u glavu osmu kao dokaz Mađarskog straha od Pečenega. Pošto je težište stvari na tome u toj priči, da Mađari odbijaju više ratovanje sa Pečenezima, to je providno, da je priča o kliriku Gabrielu sa prvobitnog svog mesta u glavi 38 prenešena u glavu 8.

Da je takav prenos verovatan vidi se iz glave 9. U glavi osmoj prenos se još motivira, u glavi devetoj on se vrši bez motivacije. U glavi drugoj nagoveštено je ono, što je u glavi devetoj izvedeno tj. kako Pečenezi lako navaljuju na Ruse na Dnjepru radi tako zvanih poroga, gde Rusi moraju da prenose neko vreme svoje lađice suhim, noseći ih na leđima. U glavi devetoj to je razrađeno.

Međutim i ono u glavi drugoj kao i cela glava deveta biće posledica onoga, što je moralo stajati prvobitno u glavi 42 D. A. I. u tom smislu, što će glava deveta biti da je naprosto prenešena iz glave 42 D. A. I. Početak glave devete sa rečima »brodice od izdubina« pokazuje da je takvome početku moralo nešta prethoditi, čega u glavi devetoj nema. To se pak nalazi u glavi četrdesetdrugoj, gde stoji, kako na gornjim delovima reke Dnjepra žive Rusi i vozeći se tom rekom dolaze k Romajcima. U tim rečima dakle izražen je fakat da Rusi, koji žive na gornjem toku reke Dnjepra Dnjeprom silaze k Romajcima, a u glavi devetoj nalazi se onda opis kako to biva tj. kako ti Rusi onda putuju Dnjeprom i taj opis ide sve do Bugarske na ušću Dunava i dalje.

Kao što se dakle vidi početak opisa toga puta sa rečima, »brodice od izdubina« potpuno se nadovezuje na reči »i tom rekom vozeći se dolaze k Romajcima.« Iza toga onda sleduje napomena kako Pečeneška siže u celu Rusiju i Bospor do Hersona, pa do Sereta, Pruta i 30 krajeva (ton 1 meron).

Ako se dakle sravni glava osma sa glavom četrdesetdrugom vidi se, da se tu nalaze dva opisa Pečeneške pri čemu valja držati na umu, da bi, ako glava 1 do 13 ne bi bila umetak, da bi onda glava 42 bila

docnije mesto, koje ne može imati Pečenešku u užem opsegu, nego što bi bio onaj, koji proizilazi iz glave osme. Prema glavi osmoj naznaka bila bi ovaka: i do krajeva Bugarske nastava narod Pečenega u krajevima Dnjepra i Dnjestra i drugim onde rekama.

Prema glavi 42 naznaka bila bi ovaka: Pečeneška pako siže u celu Rusiju i Bospor do Hersona pa do Sereta i Pruta i 30 krajeva. Zar ne izgleda kao da je glava osma u stvari nadopunjenje glave 42 time što se kaže da Pečeneški narod seže i do krajeva Bugarske. Šta više treba samo promeniti red tih dveju glava, pa da se vidi, kako je moguće, da je glava 42 u stvari imala nastavak u onome, što je u glavi osmoj, tako da izgleda kao da je oboje bilo ta glava 42, pa da je njen završetak naprosto prenesen u glavu osmu, što je bez sumnje u nekoj vezi sa nadolazećom glavom devetom, po kojoj Pečeneška prestaje tamo, gde počinje Bugarska tj. na severnom parakladiju reke Dunava. Taj parakladij kao reka nosio je ime Zeline, od čega danas ostatak Sulina ali ne za taj severni parakladij nego za srednji tok Dunavskog ušća.

U glavi 42 južna Pečeneška seže do Sereta i Pruta, dve reke, koje se ulivaju u Dunav, tako da se pitanje Dunavskog ušća i Suline u opšte i ne dodiruje i po toj glavi 42 bilo bi otvoreno pitanje, gde bi bila granica Pečeneške istočno od Sereta i Pruta.

Na to pitanje odgovara glava osma u vezi sa glavom devetom. To bi dakle bila dva teksta, jedan prvobitni i drugi popunjujući. Stvar je dakle u tome, što je taj popunjujući tekst u glavi osmoj i devetoj ispred prvobitnoga teksta u glavi četrdesetdrugoj, dakle baš obratno nego što to mora biti kod teksta prvobitnog i teksta popunjujućeg.

Takav poređaj stvari onda naravno upućuje na to, da je glava osma i deveta morala biti pravljena nakon glave 42. A to onda daje indikaciju, da su onih prvih jedan do trinajest glava sa njihovih šesnajest hoti docniji umetak tj. da je najpre postojalo delo D. A. I., koje se je sastojalo od glave 14 do 53 i da su onda tome naknadno dodani tekstovi glava 1 do 13 i to tako da su stavljeni ispred samoga dela kao prvi njegov deo. Time bi ono što proizlazi iz primene četvrtog manira sa samim hoti tu u glavi 1 do 13 nalazilo svoju potvrdu u glavi 8 i 9 kad se ove sravne sa glavom 42.

Imali bi dakle u vesti o kliriku Gabrielu i u tekstu glave 9 tj. u opisu putovanja preko poroga dva prenosa iz samog D. A. I. u dodani uvod istome tome D. A. I. koji se nalazi u glavama 1 do 13. Biće dakle onda, da je proširenje Pečeneške od Sereta i Pruta do ušća Dunava tj. do severnog parakladija Dunava u glavi 8 i 9 sa pomenom reke Dunava zavelo onoga, ko je u D. A. I. naknadno postavljao naslove po glavama, na to, da u glavi osmoj doda i Dunav kao saobraćajno sredstvo između Vizanta i Pečenega, i ako je to isključeno već po tome, što bi u takvom slučaju Romejski izaslanici imali uzimati od

Pečenega iluzorne taoce, dok bi oni sami ipso facto bili realni taoci tih istih Pečenega.

Onaj dodatak u glavi 42 od trideset krajeva naravno nije prenešen u glavu 8 i 9 za to verovatno, što onaj ko je u glavi 8 i 9 vršio nadopunjenje glave 42 naprosto nije znao, šta se sa tih trideset krajeva misli, kao što to ne znamo ni mi danas.

Da Pečeneška na jug ide do Pruta i Sereta, dakle u stvari, pošto Prut ulazi u Dunav kod mesta Reni istočno Sereta, do Sereta, koji zapadno od Galca ulazi u Dunav, to saznajemo iz glave 42. Ali kako je sa tom južnom granicom dalje prema moru, to saznajemo tek iz glave 8 i 9 koje su onda po tome docnije i ako su formalno ranije.

No šta je dalje sa granicom od 30 krajeva to ne saznajemo ni u glavi 8 ni 9. Nema sumnje da tih 30 krajeva treba tražiti na zapadu od reke Sereta, jer severno Seret ide čak u Bukovinu a Prut i u Poljsku, dokle tada Pečeneška dopirala nije.

Po tekstu onih 30 krajeva i nisu nikakva posebna granica Pečeneške nego adnex Seretu i Prutu tj. do Sereta, Pruta i 30 krajeva.

Kako dakle izgleda, u glavi 42 a posle reči, »dolaze k Romajcima« stajala je čitava glava 9 i sa njom granica na jugu sa Zelinom i granica na zapadu sa Seretom i trideset krajeva.

Pisac dakle prvih 13 glava osećajući, da ne može ostati samo kod opisa oportunizma za prijateljstvo Vizanta i Pečenega, imao je potrebu, da u tih 1 do 13 glava donese nešta slično, kao što to ima D. A. I. I preneo je za to vest o kliriku Gabrielu iz glave 38 u 8 i opis puta Dnjeprom iz glave 42 u glavu 9.

Tako je moglo doći do toga, da se u glavi 8 u vezi sa glavom 9 ponovo opisuje Pečeneška i to tu najpre opis južne granice Pečeneške, dok je u glavi 42 zapadna.

Indicija za ovakvo svaćanje i i rekonstrukciju teksta bez i trunka bilo kakvog dodatka nalaze se u tome, što je cela materija u glavi 9 kao neko tuđe telo bez veze sa ostalim tekstom u glavi 1 do 13, a isto tako i napomena o kliriku Gabrielu, kad se kod nje ne radi o pitanju zašto se Mađari boje Pečenega, nego kad se radi o faktu, da Mađari ne ratuju više sa Pečenezima.

A da naslovi prvobitno u opšte u D. A. I. nisu postojali, to osim te glave osme svedoči i glava 11, gde se u naslovu nalazi grad Bospor dok posle u samoj toj glavi 11 o gradu Bosporu nema ni jedne reči.

Svršetak glave 9 i 10 zajedno pokazuju, da to ne će biti na tome mestu, a ni u opšte, prvobitni tekst, nego da će to biti kasniji dodatak.

Prema tom tekstu Uzi bi mogli napasti na Pečenege. Iz toga sledi da im moraju biti susedi. Ali po tom tekstu Uzi bi mogli napasti i na Hazare, jer su im susedi. No po tom tekstu može na Hazare napasti i Alanija, jer 9 klimata Alanije leže uz Hazariju. Uzi bi dakle imali biti

susedi i Pečenezima i Hazarima. Ali Hazarima bi imala biti susedna i Alanija.

To sve tako zajedno po glavi 37 i 38 D. A. I. ne ide, dakle je onaj, ko je to pisao morao biti novi pisac, koji nije znao, da to po glavi 37, 38 D. A. I. ne ide. Po tim glavama prvobitno Uzi su stajali istočno od Hazara, a severno od Pečenega, koji su bili na levoj Volgi, jer su ispod Hazara i na desnoj Volgi u takozvanoj Lebediji stajali Mađari. Uzi sporazumno sa Hazari proterali su Pečenege preko Volge u Lebediju, a Pečenezi su opet sa svoje strane i usled toga u toj Lebediji razbili Mađare, tako da je jedan njihov krak otišao u Persiju, dok su ostali prešli preko reke Dona i s one strane Dona smestili se, verovatno do Dunava, nazvavši sada novu postojbinu Atelkuzu. U Lebediju između Dona i Volge tj. na Volgu došli su Pečenezi, dok su se Uzi spustili dole na levu Volgu na mesto, gde su bili Pečenezi. Tako su onda tom promenom Uzi bili na levoj Volgi, Pečenezi na desnoj, a Mađari na Donu, dok su Hazari ostali kako su pre bili severno od Mađara sada severno od Pečenega. No na tome nije stvar ostala, jer su Pečenezi Mađare proterali i sa Dona i sami se tamo naselili tj. u Atelkuzu. Odlaskom Pečenega iz Lebedije morali su se onda spustiti Hazari do Alanije ili Alani podići do Hazarije, da bi mogli graničiti jedni s drugima. Ali naravno time su onda Uzi razdeljeni od Pečenega, jer su Uzi na levoj Volgi Pečenezi na desnom Donu, a međuprostor između Dona i Volge ispunjen sa Hazari i Alani ili samo sa Hazari ili samo sa Alani, što je u efektu glede dodira Uza i Pečenega isto.

Prema tome Uzi bi mogli navaliti na Pečenege samo u tom slučaju, da su se iza odlaska Pečenega iz Lebedije tu naselili Uzi. Ali ta ista glava, koja o tome govori kaže naprotiv, da Hazari graniče sa Alani. To daje sliku kao da su Uzi ostali na levoj Volgi, Hazari se sastali dole sa Alani, i tako i Uzi graniče sa Alanima i Hazarima, ali naravno ne i Uzi sa Pečenezima. A to znači baš obratno od onoga što se u toj glavi tvrdi tj. da Uzi mogu navaliti na Pečenege, što znači da su Uzi susedi s Pečenezima, jer kao što se vidi oni nisu susedi sa Pečenezima i ne mogu na njih navaliti.

Ta protivrečnost dakle u tekstu bila bi po samim tim glavama 1 do 13 nerešiva.

Treba dakle videti da li se rešenje te protivrečnosti može naći u samom tekstu D. A. I. tj. u glavama 14 do 53, i ako bi se to pokazalo kao moguće, onda je to jasni znak, da je glava 1 do 13 D. A. I. pravljena naknadno po glavi 14 do 53 i to pogrešno.

U D. A. I. 14 do 53 dolazi u obzir glava 37, po kojoj Uzi ne samo da mogu navaliti na Pečenege, nego su to i učinili. To je bilo pedeset godina unatrag (u kasnijem tekstu 55) kad su Uzi nadjačali Pečenege i izagnali ih iz njihove zemlje. Uzi su se dakle spustili na levu Volgu, a Pečenezi su prešav u Lebediju došli na desnu Volgu. To je stanje koje

odgovara onome, kako Uzi mogu navaliti na Pečenege, jer su tu Uzi i Pečenezi još uvek susedi, kao i pre toga, samo u drugoj međusobnoj teritorijalnoj konstelaciji. Stanje dakle, kad su Uzi mogli navaliti na Pečenege, bilo je pre njihove navale prvi put a drugi put posle njihove navale, prvi put kad su Pečenezi bili na levoj Volgi a drugi put kad su Pečenezi došli na desnu Volgu. U oba slučaja Pečenezi su susedi Uza i oni mogu na njih navaliti.

Prema tome, kad u glavi 9 stoji, kako Uzi mogu navaliti na Pečenege, onda to ne znači ništa drugo, nego prenos starije vesti na osnovi glave 37 i 38 iz onoga vremena, kada Pečenezi još nisu napustili Lebediju ali su već napustili levu Volgu. Za to vreme tvrdnja je ispravna, tada je zaista takva konstelacija i bila.

I ako izgleda po glavi 37 da su protiv Pečenega Hazari bili zajedno sa Uzima, ipak su Uzi bili oni, koji su Pečenege proterali. Iz te sloge sleduje, da će onda naslednici Pečenega biti Uzi sa Hazarima i Alani i to Uzi odmah a ovi drugi tek odlaskom Pečenega iz Lebedije, kada Hazari sa Alanima beru plod svoje sloge sa Uzima.

Ali ako i jeste prema tome tvrdnja u glavi 9 ispravna za to prvo vreme, kada od te međusobne sloge vuku korist samo Uzi, nije ona ispravna i za ono drugo vreme, kada u sukobu sa Bugarskom Vizantinci zovu u pomoć Mađare, a Bugari opet protiv Mađara Pečenege, usled čega Pečenezi prestaju biti susedi Uza i to postaju Alani i Hazari. Može se dakle reći, da ono što o Uzima kao susedima Pečenega govori glava 9, može vredeti, dok je Lebedija Pečeneška, ali ne još i onda, kada je Lebedija Alanska. Jedina moguća kombinacija da je Lebedija odlaskom Pečenega postala zemlja Uza prestaje pred glavom 10 D. A. I. po kojoj su ne Uzi, nego Hazari postail i to u devet klimata susedi Alana.

To je bilo vreme, kad su se mesto Pečenega u Lebediju proširili Alani.

Prema tome ono, što kaže konac glave 9 a i sama glava 10, ispravno je. I da Uzi mogu navaliti na Pečenege i da Uzi mogu navaliti na Hazare i da na Hazare mogu navaliti Alani, ispravno je, samo ne za jedno isto vreme. Uzi na Pečenege, dok su ovi u Lebediji, Uzi na Hazare, a i Alani na Hazare, kad Pečenezi nisu više u Lebediji, nego su tamo Alani, ispravno je. Vest dakle onako, kako je ona navedena u D. A. I. glava 9 i 10 ne može postojati, jer ta vest ima sve to troje za jedno isto vreme.

Očito je dakle, da se svršetak glave 9 i glava 10 radio na osnovi D. A. I. glava 14 do 53 tj. po prvom delu glave 38 svršetak glave 9, dok je glava 10 napravljena po drugom delu glave 38 i prvom delu glave 39. Tako su u glavi 9 i 10 kompilirana dva vremena, vreme dok su Pečenezi još u Lebediji i vreme kad oni tu više nisu, nego su tu Alani.

U D. A. I. svaka stvar ima svoje vreme pa tako i dolazak Pečenega u Lebediju i odlazak Pečenega iz Lebedije i dolazak Alana u Lebediju, o kojem potonjem se doduše u glavi 37, 38 i 40 ne govori, ali se može na to zaključivati, kao što je to učinio i pisac uvoda u D. A. I. glava 1 do 13.

Svršetak glave 9 i glave 10, gde su ta odeljena vremena pomešana ujedno, pretstavlja dakle kompilaciju i to pogrešnu iz glave 37, 38 i 40, što znači kasniji naknadni rad a ne uvodni. A sama kompilacija je pogrešna u svom efektu baš za to, što su vremena, koja su u D. A. I. rastavljena u tom uvodu u jedno sastavljena.

Tako bi se eto uz onih 16 nemotiviranih hoti na tri mestà pojavljivali znaci, po kojima bi uvod u D. A. I. bio docniji rad, pa bi se svi ti znaci popunjavali. Četvrto mesto bilo bi ono u glavi 13 o narodima, koji su susedi Mađarima. No pre nego što se o tom pobliže progovori valja obratiti pažnju na glavu 40 pri kraju, gde se kaže, kako od onih tamo strana (tj. Belgrad i Sirmium) je nekrštena Velika Moravska koju također uništiše Turci (Mađari). Belgrad i Sirmium nazivaju se u toj glavi spomenicima i nazivljima na Istru (Dunav) pa se dodaje, da što je gore više od toga, gde je smeštena sva Turkija po nazivlju reka, koje onde teku: Temeš, Tutis, Maroš, Köröš i Tisa.

Ovo se dakle mesto odnosi na okupaciju levog Dunava sa strane Mađara u kasnijoj Mađarskoj, koji su došli od dole uz Dunav. Pošto su Mađari provalili i iz severnih Karpata pre nego što su Pečenezi došli do Karpata, to će ovo biti južna ekspedicija Mađara a smeštena sva Turkija bila bi sva Turkija te južne ekspedicije. Za to je tu još istočni sused Bugarska sa Dunavom. Opisavši okupaciju po rekama i prostor od Dunava do severnih Karpata glava 40 kaže da su Mađarima susedi na istočnu stranu Bugari, gde ih deil Istar—Danubij, prema severu Pečenezi, prema zapadu Franci, a prema jugu Hrvati. Iz toga se vidi, da su Mađari već uništili Moravsku i da se je to dogodilo na taj način, što je južna ekspedicija od Dunava okupirala levi Dunav do Karpata dok bi okupacija desnoga Dunava tj. zapadne Moravske bila delo Mađara severne ekspedicije tj. onih Mađara, koji su došli preko severnih Karpata. Zato je moguće da se u glavi 40 onda u stvari nalaze granice cele Mađarske tj. zauzete Moravske i da su granice Mađarske označene sa Bugarima na istoku (preko Dunava) Pečenezima na severu, Francima na Zapadu i Hrvatima na jugu, što u stvari znači kompletne granice Mađarske identične sa Velikom Moravskom.

To će biti stanje, kad je na levom Dunavu Mađarska okupacija već konsolidirana a na desnom Dunavu tek provedena i još nekonsolidirana. Ali za pojam Mađarske, koja dolazi mesto Moravske taj opis je kompletan, jer on obuhvata sve tj. i levi i desni Dunav i istočnu i zapadnu Mađarsku, što sve proizilazi iz reči »smeštena sva Turkija« i iz reči »Velika Moravija, nekrštena, koju takođe uništiše Turci«.

Prema tome opisu već bi za Mađarima u Sremu bili Bugari, koje od Mađara deli Dunav, jer inače šta bi značile one reči po kojima su Turcima (Mađarima) na istočnu stranu Bugari, gde ih deli reka Istar, koga i Danubijem zovu.

Protivno ovome shvatanju ono mesto u glavi 42 D. A. I. sa smislom »tamo preko reke Dunava stanujući Turci u zemlji Moraviji a i ovamo između Dunava i reke Save« (Tomašić) upućivalo bi na to, da je južna ekspedicija Mađara idući levim Dunavom uzvodno sa istoka na zapad kod Beograda morala preći u Srem a odatle opet preko Dunava u Veliku Moravsku ili da su neki delovi Mađara iz Velike Moravije preko Dunava prešli u Srem. U svakom slučaju moraće se tu u glavi 42 raditi o nečemu prolaznom, kada u glavi 41 stoji, kako su Mađarima na istok granični Bugari, gde ih deli reka Istar koga i Danubijem zovu, što znači svakako da su Mađarima Bugari granični u Sremu. Okolnost, da se u glavi 40 prema tome onda nalazi opis jednog prema glavi 42 docnijeg stanja može se razumeti po tome, što D. A. I. niti je hronologija niti je rađena po hronološkom redu, nego je kompilacija, rađena po fragmentima, dakle iznašanjem različite materije bez obzira na vreme. Docnije bugarsko ratovanje u sukobu sa Francima čak na Dravi, dakle iz Srema imalo bi svoje objašnjenje iz glave 40, a ne iz glave 42 koja bi prema tome imala samo jednu kratku vest o jednoj kratkoj efemernosti. Iznad ovih Mađara levog Dunava tj. južne ekspedicije bili bi Pečenezi (»prema severu su Pečenezi«) tj. iznad istočnih Karpata gore, koji su tu došli iza onih Mađara severne ekspedicije.

Na zapadu tj. granično sa desno Dunavskom okupacijom bili bi Franci, a na jugu tj. također desno Dunavskoj okupaciji bili granično Hrvati.

To bi dakle u stvari bio opis Mađarskog osvojenja Velike Moravske. Pitanje opisa Mađarske, dakle, posle odlaska sa Dnjepra bilo bi tu rešeno, istina još sa jedinstvenim pogledom, ne razlikujući pohod sa dve ekspedicije, južno i severno, koji proizlazi iz same stvari. Prema tome ne bi tu imalo posle glave 38 do 40 ništa da se kaže.

I sad se samo po sebi javlja pitanje, otkuda i čemu onda u glavi 13 ta ista stvar, ali sada drukčije.

Nuzgredno je, da je sam naslov te glave jedno kasnije pravljenje jer je u toj glavi, najmanje reč o onome, što je u naslovu, pošto je cela glava 13 u stvari samo apostrofacija sina Romana sa materijama, koje nemaju baš ništa zajedničkog sa naslovom. U toj glavi 13 u stvari ponavlja se glava 40 jer se i tu govori o granicama Mađarske: kako su Mađarima susedi prema zapadu Frangija, prema severu Pečenezi, prema jugu Velika Moravska, po svemu uništena od Mađara i od njih zauzeta, dok su Hrvati susedi Mađarima prema gorama.

»Pros ta ore«, prema gorama ne može biti drugo, nego Beskidi i Karpati, jer samo njihova veličina jeste u stanju da učini razumljivim bezimeni naziv (po gorama) u Carigradu u to vreme.

Naravno, da takav naziv po sebi odmah doziva u pamet sve ono, što je rečeno u glavi 30 i 31 D. A. I. o takozvanim severnim Hrvatima, jer ako su te gore Karpati onda naravno Hrvati, koji su prema gorama susedi Mađarima, mogu biti samo severni Hrvati. Pokušaj, da se na jugu nađu gore, prema kojima bi Hrvati bili susedi Mađarima, obzirom da su Mađari zauzeli Veliku Moravsku, morao bi se kretati uz reku Dravu, a tu se zaista ne može ni pomisliti na takve gore, koje bi u Carigradu bile tako notorne, da im ne bi trebalo ni imena. Kombinacije na Dravi, verovatno bivaju izazvane time, što se tu u glavi 13 ne spominju južne granice Mađarske, ali takav razlog ne će biti opravdan, jer je glava 13 pisana očito u poznavanju glave 40, gde je već sadržan kompletni opis Mađarske, pa bi se tu u glavi 13 onda zapravo radilo samo o nadopunjenju glave 40 u tom smislu, da se tu naglašavaju tako zvani severni Hrvati. To bi zapravo bila u glavi 13 ništa drugo nego nadopunjena glava 40 u tome smislu, da su postojali i severni Hrvati, susedni Mađarima prema gorama tj. prema Karpatima i Beskidima.

U ostalom u glavi 13 stoji, da je Mađarima sused prema jugu Velika Moravska ili država Svetoplukova, koja je posvema uništena od tih Turaka (Mađara) i od njih zauzeta. Tim samim kazano je da je južna granica Velike Moravske ujedno i granica Mađarske, dakle tu je kazano isto što u glavi 40 tj. da su na jugu Mađarske Hrvati. To je južna granica. Sa Frangijom dakle Pečenezima i Velikom Moravskom označene su granice Mađarske kao i u glavi 40 tj. na zapadu, severu i jugu, ali ne i na istoku što je vrlo značajno i što dokazuje da se sa glavom 13 i nije išlo za ponovnim opisom granica Mađarskih, nego da se išlo za tim, da se navede kako postoje i severni Hrvati.

To pak upućuje kao što je rečeno na glavu 30 i 31, D. A. I. i stvara utisak, da je taj dodatak verovatno iz istog vremena kao i ta poglavlja, odnosno tačnije rečeno iz vremena poglavlja 31. Ponavljanju glave 40 nema nikakvog razloga, ponovnom opisu granica Mađarske nema nikakvog razloga, a što je glavno taj ponovni opis se i ne vrši, jer tu u glavi 13 nema istočnih granica Mađarske.

Prema tome ostaje, da je cela ta prva rečenica glave 13 zapravo umetnuta samo radi onoga, što je u njoj novo, a novo je to da su Hrvati Mađarima susedi pros ta ore tj. prema gorama. To bi značilo tendenciju, da se tako u uvodu u glavi 13 već unapred napomene ono, što će se u glavi 31 izvesti. Naravno onda da je isto tako moguće, da se najpre u glavi 31 ta ista stvar sa severnim Hrvatima izvela a da je onda to isto ponovljeno u glavi 13, da se vidi kako je već prema glavi 13 nesumnjivo postojanje Hrvata na severu, odakle će se onda oni u glavi

31 doseliti na jug. Naravno ako bi se uzelo, da ono u glavi 13 »prema jugu Velika Moravska« znači ujedno i istočnu granicu identičnu sa granicom Velike Moravske, pa bi se onda time uzelo da glava 13 ima kompletni opis granica, onda bi stvar bila još jasnija, jer onda bi to pretstavljalo naprosto glavu 40, iz čega bi izlazilo da se to čini samo za to, da se i pored četiri granice napomenu Hrvati na severu. To bi onda samo pojačavalo vezu glave 13 sa glavom 40 i ujedno pokazivalo, da je glava 13 u stvari korektura, nadopunjenje glave 40 i tim samim jedna kasnija stvar, a to bi onda značilo, da je glava 40 original D. A. I. a glava 13 kasniji dodatak.

To bi onda bio četvrti simptom za to, da je glava 1 do 13 pravljena posle glave 14 do 53, dakle sa onih šesnajest hoti četvrti simptom, da je glava 1 do 13 naknadno napravljeni uvod za glavu 14 do 53, radi čega i sadržava sa svojih 16 hoti jedan novi manir koga nema u glavi 14 do 53.

Samo što pros ta ore čak može biti da je izazvana time, što se je Bagibareja iz glave 30 shvatila kao Babja gora, koja se faktično nalazi u Beskidima, čime bi ujedno pros ta ore u glavi 13 bilo u stvari komentar glavi 30 u tom smislu, da Bagibareja ne će biti Bavarska, koja nije pros ta ore nego će biti transformirana Babigareja u Bagibareju, a to je Babja gora, a to su Beskidi, koji zajedno sa Karpatima zaista jesu mogli u Carigradu biti pros ta ore. Odatle dalje gore na severo zapad išli bi prema toj glavi 13 tako zvani Belo Hrvati i tu izgleda, da su se negde granice jednih i drugih tj. Mađara i Hrvata dodirivale, zbog čega valjda i stoji u glavi 30, kako su ti Hrvati nekršteni i ulaze u tazbine i prijateljstva sa Mađarima.

Ispitivanje, da li se Oto I u glavi 30 naziva Velikim lično ili u smislu svoga položaja tj. kao Veliki Kralj Frangije i Saske, nema pravoga razloga, jer i jedna i druga mogućnost svakako pretstavljaju ili lični ili položajni nimbus Otona I u Carigradu ako se uzme, da je ta glava 30 u Carigradu pisana.

Usled toga pitanje, da li se ono mesto u glavi 30 o Otonu I kao Velikome imade smatrati u smislu ličnom ili u smislu položajnom jeste vezano na pitanje proveniencije te glave 30.

U Carigradu teško da je Oto I, Veliki, bilo lično, bilo položajno, pre svršetka 963 godine smatran Velikim. U to vreme, još za Nikifora II Phocasa, poslanik Otona I morao je onome, ko ga je poslao tj. Otonu I odneti poruku Carigradskoga dvora, da taj Oton I za Carigrad nije nikakav Imperator, nego obični barbarski vladar.

Po tome, što se Carigrada tiče, ta glava 30 verovatno nije mogla biti pisana inače, nego posle 963 godine, a pošto je Carigrad Otonu Imperatorski naslov priznao 972 prigodom venčanja Carigradske princeze sa Otonovim sinom Otonom II, dok je sam Oton I već 7 maja 973 umro, to bi jedva moglo, da se nađe vreme, kad bi Oton I u Carigradu

mogao biti nazivan Velikim, pošto tome stoji na putu kratkoća takvog jednog eventualnog vremena u godini 972/973.

To samo po sebi već upućuje na to, da glava 30, u kojoj se Oton I naziva Velikim u opšte ne će biti Carigradska redakcija.

A ako to nije, onda će bar po njenom sadržaju biti terenska, što znači, da bi ta rasprava u glavi 30 onda bila sa terena u Dalmaciji.

Tu pak glede titule Otona I kao Velikoga ni lično ni položajno ne mogu se pretpostaviti iste objekcije kao u Carigradu.

Tu je Oton I mogao biti i položajno smatran i nazivan Velikim kraljem Frangije i Saske, a mogao je takvim biti smatran i nazivan i lično.

I tu naravno onda ni vremenski ne bi postojale one objekcije, koje postoje eventualno u Carigradu do navedenih godina 972/973.

Tu Oto I može biti Veliki tečajem cele svoje vlade 936 do 973. Naravno da se takva mogućnost onda pretvara u verovatnost tek u vremenu, kada samo vladanje Otona I donosi situaciju, da se Oton I i izvan svoje države može smatrati Velikim, bilo položajno, bilo lično.

To znači, da takvu verovatnost pretpostaviti ne bi bilo opravdano za svo ono vreme, dok se je Oton I u teškim borbama unutarnje prirode u svojoj državi kao i u borbama sa Mađarima nalazio u položaju, gde još ne postoji takva državna konstelacija, koja bi dala razumeti, da se Oto I i izvan svoje države naziva Velikim. Tek sa unutrašnjom konsolidacijom svoje države i rešenjem Mađarskoga problema nastaje vreme, kad je razumljivo, da bi Oto I mogao, i ako ne i u Carigradu, ali i izvan svoje države biti nazvan Velikim.

Kako od pohoda Mađarskih i njihovoga pustošenja nije patila samo Nemačka nego i druge zemlje a naročito na jugu, to je najverovatnije, da se tu Oto I pojavljuje prvi puta kao Veliki posle svoje velike pobede kod Augsburga, kojom je 10 avgusta 955 Mađare tako uništavajući porazio, da im više nije palo na pamet provaljivati u Nemačku.

Prema tome pojavljuje se mogućnost Otona I sa titulom Veliki vremenski sa dva termina, u Carigradu od 972/973 a izvan Carigrada od 955.

No najverovatnije će ipak biti, ako se pretpostavi, da, bilo položajno, bilo lično, Oton I nije nazivan Velikim pre 2 februara 962, kada je u Rimu od Pape krunisan za cara. To bi dakle bilo onda ono vreme, koje bi imala u vidu glava 30 kad govori o Belo Hrvatima nekrštenima koji ulaze u tazbine i prijateljstva sa Mađarima.

Obzirom pak na ono, što je iznešeno kao specifikum Carigrada taj termin sa godinom 962 ne bi mogao doći u obzir, jer je onu poruku u Carigradu dobio Otona I poslanik godine 963 baž za to, što se tamo to krunisanje Otona I nije priznavalo.

Ne preostaje dakle drugo, nego ostati kod dva termina u smislu antequam non, kod jednoga opštega od 2 februara 962 godine i kod jednog specijalno Carigradskog od 972/973.

Spomenuta vest dakle u glavi 30 ili je iz vremena posle 962 godine ili možda čak posle 972/973.

Kao što se dakle vidi, u glavi 13 nalazio bi se onda jedan specifikum, koga nema u glavi 40, a koji ne će biti drugo, nego jedan specifikum sugeriran posle 963 ili čak posle 972, koji bi se sastojao u tome, da je tu Bagibareja iz glave 30 prenesena sa pros ta ore.

Sad se pita, zašto je to tu u glavi 13 učinjeno, kad toga nema u glavi 40 a time se pitanju ustanovljenja Mađarske granice ništa ne doprinosi.

Teško je tu kao razlog naći šta drugo osim možda to, da bi Bagibareja glave 30 dobila mesto u spisu D. A. I. i izvan specijalne materije o Hrvatima i Srbima.

Ako sad glava 40 ima da bude od Konstantina VII, dakle pre 959, onda bi to značilo, da je glava 13 pisana posle toga, što bi donosilo sobom, da je kasnija glava 40 pisana još za života Konstantina VII, dok bi glava 13 bila pisana znatno posle toga. To bi pak značilo, da bi se u uvodu dela D. A. I. nalazile novije stvari a u tekstu starije, mesto obratno. To se je pak verovatno dogodilo za to, što se je htelo u glavi 13 ponova povesti reč o Mađarskim granicama ali samo toliko, da bi se stvorilo još jedno mesto, osim Bagibareje, koje pokriva Bagibareju. A to mesto jeste ovo pros ta ore. Tako se može dakle reći, da ono mesto u glavi 30 o Bagibareji biva potvrđeno sa ovim mestom pros ta ore u glavi 13. A pošto je Bagibareja radi Otona I Velikog svakako jedna poznija stvar posle Konstantina VII, to je onda i njezina posledica pros ta ore također poznija stvar.

I tako bi u glavi 13 imali eto još jedan znak za to, da je celi taj uvod od 1 do 13 naknadno unešen u D. A. I.

A da to naknadno mesto u glavi 13 ne bude sasvim izolirano, dodana je i rečenica, kako Pečenezi mogu navaliti na Mađare i vrlo ih opljačkati i oštetiti. I onda se kaže: »kako je to rečeno u poglavlju o Pečenezima.«

I to mesto je verovatno novija stvar, jer kako prvobitni D. A. I. nije u opšte imao naslove, nije se moglo govoriti ni o poglavlju o Pečenezima. Kad se ipak o tome govori, znači da se to događa kasnije, kad su već naslovi unešeni, dakle svakako posle Konstantina VII.

A onda šta to u opšte znači poglavlje o Pečenezima.

Šta je to?

Jesu li to prvih 1 do 10 glava u uvodu ili je to glava 37.

Prva mogućnost ne će biti verovatna, jer celokupna materija o Pečenezima nalazi se u glavi 37, pa bi ta glava 37 bila onda poglavlje o Pečenezima.

Ali to poglavlje tek ima da dođe posle uvoda, a u uvodu je o njemu reč kao već o postojećem, kad ga još ni nema.

U ostalom pisac i ne kaže, kako je »on« rekao, nego »kako je rečeno«. On se dakle poziva na nešta, što je već rečeno. Očigledno, on je čitao glavu 37 i on tu glavu kao poglavlje o Pečenezima i spominje.

Primedba bi dakle bila jasna, kad se uzme da je glava 37 onda već postojala, kada je pravljena glava 13, pa bi uz ostalo i to bio znak, da je ceo uvod jedan do trinajest, naprosto kasniji dodatak na 14 do 53, što je zapravo D. A. I.

Prema tome se ispit materije imade vršiti na materiji 14 do 53 i ona ispitati u pogledu njena odnosa prema supoziciji, da joj je autor Konstantin VII.

Prethodni pregled uvoda glava 1 do 13 proveden je, da se razluči tekst, koga tek ispitivati treba od onoga, kod koga je i bez toga jasno, da je noviji i da po tome ne spada u D. A. I. To je bilo jasno već na osnovi prepoznatog manira četvrtog sa 16 hoti. Trebalo je samo videti, da li osim toga znaka ima i potvrdnih mesta u tom pogledu. Prepoznavanje dakle tog četvrtog manira sa njegovih 16 hoti i sa navedenim mestima u uvodu (glava 1 do 13) pokazuje se taj uvod sa glavama 1 do 13 kao stvar unešena naknadno u D. A. I. i što je glavno nakon Konstantina VII.

Ostaje dakle pred nama sada originalni D. A. I. sa 14 do 53 koji treba obzirom na odnos prema Konstantinu VII tek ispitati. Samo tu treba naglasiti da je nesumnjivo prva posledica onoga, što je pronađeno u uvodu 1 do 13 to, da uz taj uvod ostaju po strani ne samo apostrofacije Romana II u samom tom uvodu, nego i apostrofacije u samom tekstu 14 do 53, gde su one verovatno za pojačanje verodostojnosti uvodnih apostrofacija unešene.

Prema tome otvara se pitanje, šta je to zapravo taj D. A. I. od koga je i od kada je.

Sa gledišta manira treba naglasiti kao najvažnije da D. A. I. imade na oko onaj isti manir, koji i De Cerimoniis, jer se tu skroz provedeno nalazi na 64 mesta isteon hoti. Ali pošto se na 75 mesta nalazi samo hoti, može se reći, da se u D. A. I. nalazimo pred trećim manirom, koji se na 139 mesta nalazi ili kao isteon hoti ili kao hoti, odnosno ako se uzme, da su onih 16 mesta u glavi 1 do 13 četvrti manir onda bi D. A. I. imao 123 mesta svoga manira ili odatle 64 mesta sa isteon hoti i 59 mesta sa hoti. U svakom slučaju dovoljno mnogobrojni slučajevi, da se može prepoznati manir.

Ovde nema potrebe tih 123 mesta prikazivati prenosom, iznoseći svih tih 123 mesta, nego je dovoljno samo upozoriti na njihov veliki broj od 123, koji bez sumnje upućuje na De Cerimoniis kao uzor.

D. A. I. podeljen je na poglavlja a manirska mesta su postavljena u tekstu tako istaknuto, da se čitalac u tom pogledu vrlo lako snalazi i svako manirsko mesto vrlo lako uočiti može.

Prema do sada rečenom jedva li postoji potreba videti, da li se tih 123 mesta, koja se pokazuju kao manir, mogu uzeti i kao da prestavljaju neko značenje, što bi značilo, da li postoji potreba videti, da li postoji kakva razlika u pogledu značenja između isteon hoti i hoti.

No ako se takva potreba i pretpostavi svako traganje za tim, kao što je to već razloženo, svršava time, da razlika između isteon hoti i hoti u spisu uopšte ne postoji. Postoji samo drugo nešta, druga razlika tj. između materije, koja nema ni isteon hoti ni hoti i one koja ima jedno ili drugo.

Ali ta razlika ne prestavlja nikakvu razliku u samom maniru, pa ni razliku između isteon hoti i hoti, nego samo razliku između materije, gde ima manira i materije gde nema manira tj. gde je pisanje normalno i gde je pisano sa manirom.

Materije bez manira verovatno su prenosi iz nekog originala i tu takvog manira nema, za to, što ga ni u originalu nema.

A, što je najglavnije, biće da nema manira naročito tamo, gde je tuđa kakva stvar bila integralno prenešena, čime naravno nije kazano, da nema i integralno prenešenih materija sa dodanim manirom.

Ali ako kod integralnog prenosa manira nema, onda je to najbolji dokaz, da isteon hoti i hoti nisu ni naglasak, ni upozorenje, ni podvlačenje, ni opomene za pamćenje, ni znak za veću ili manju važnost materije itd., jer u tom slučaju bi naravno i integralni prenos morao imati iste takve znakove, pošto bi bio podložan istoj objekciji kao i ona materija, što je sam autor u spis unosi. Ničemu dakle ne vodi ni pomisao na razliku između prenosa i donosa, na razliku između tuđe i autorove materije.

Jedino dakle, što se u opšte može prepoznati, bilo bi to, da integralni prenos kod neke materije nije priveden maniru, nego je ostavljen bez toga i to bi bilo sve.

Naravno, kao što je rečeno, a što se naglasiti mora, i prenesenih materija, koje jesu privedene maniru imade, pa je zapravo jednom operacijom, po kojoj neke materije, koje su prenesene, nisu privedene maniru a neke jesu, stvorena prividnost kao da je sve, što je pod manirom autorovo, čime se zadaje muka kontroli, koja treba da u svakoj materiji sa manirom gleda i vidi delo samoga autora i da onda prema isteon hoti i hoti razbija glavu o većoj ili manjoj važnosti te materije.

Usled toga treba imati na umu, da su doduše mesta bez manira verovatno integralni prepisi, ali da to onda još ne znači, da su tim samim mesta sa manirom autorova a ne prepisi, jer i jedno i drugo mogu biti prepisi.

To dovodi do pomisli, da je autor neku materiju hteo da ostavi bez manira kao jasan prenos, dok je kod druge materije, koja je također prenos, stavio manir, kao da to nije prenos, nego sopstveno pisanje.

Međutim tu pred trećim manirom mi ne stojimo pred jednim originalnim manirom, nego pred jednom imitacijom manira tj. u pogledu manira, D. A. I. bio bi imitacija dela De Cerimoniis.

De Cerimoniis ima manir 210 puta, D. A. I. pak najmanje 123 puta tj. sve zajedno 333 puta. Sravnivši te količine sa opsegom i jednog i drugog dela vidimo, da srazmerno D. A. I ima više manirskih mesta nego De Cerimoniis. De Cerimoniis počinje sa različitim oblicima iste fraze, tako da se zapravo prvi isteon hoti pojavljuje tek na pedesetoj strani i dalje traje kao neka borba tih manirskih fraza. Vidi se, kako sve jače izlazi isteon hoti i od strane 186 sve do strane 198 ta fraza i preovladava, da od strane 198 do strane 241 bude potpuno potisnuta u korist onih drugih fraza, da onda od strane 276 opet nadjača i ponesena donekle i drugima ide do strane 469 kada na posletku definitivno toliko nadjača, da onda ide sa nekoliko izuzetaka tako reći do kraja i da onda na kraju isteon hoti ostaje pobednik.

I to toliko jak pobednik, da onda u jedno drugo delo tj. u D. A. I. prelazi sama ta i jedina fraza, dok o drugim frazama, s kojima se ista u De Cerimoniis borila, u D. A. I. nema više ni traga ni glasa i to ni jedan jedini put.

Sličnost dakle između 210 slučajeva manira De Cerimoniis i 123 slučaja manira D. A. I. je nesumnjiva. Ono što se u De Cerimoniis nalazi od 186 do 191 i 276 do 660, dakle tako reći na nekih 365 strana, nalazi se u D. A. I. na 123 mesta. Da li da se u opšte i postavi pitanje kraj ovakvoga stanja stvari, ko se je na koga ugledao.

Ako bi to imao biti De Cerimoniis u D. A. I. onda bi to značilo, da De Cerimoniis u D. A. I. nalazi sa isteon hoti govotu stvar i čemu onda operacija sa raznim drugim frazama i borba dok se naposletku ne iskristalizira kao pobednik isteon hoti, a da se i ne govori o tome, da bi takva operacija, tražila premeditaciju, koja je kod manira sasvim neverovatna i to premeditaciju i borbu sa frazama, da se naposletku odluči za isteon hoti, koga je našla u D. A. I. od početka.

Još je manje verovatno da će De Cerimoniis, ako se ugleda u D. A. I. samo na dva mesta primiti, da meće samo hoti, a inače uvek isteon hoti.

Okolnost da su i ta dva mesta u De Cerimoniis motivirana upućuje na to, da ni to nisu mesta po ugledu na D. A. I., nego da su to zaista dve skraćenice od isteon hoti. E pa kad takvih skraćenica u D. A. I. ima 59 (bez onih 1 do 13 samostalnih) zaista onda ne bi moglo biti verovatno, da bi se onda takva skraćenica u D. A. I. samome De Cerimoniis tj. u jednom daleko obimnijem delu pokazivala svega dva put i to motivirano.

Mnogo je dakle verovatnije, da stvar stoji baš obratno, da nije De Cerimoniis imitacija D. A. I., nego da je ugledom na De Cerimoniis u D. A. I. preuzet poslednji tj. konačni razvitak — imitator je razumljivo smatrao, da je poslednje i najbolje — tj. on je preuzeo isteon hoti, ali verovatno, da se to ne prepozna, on je to odelio u dve fraze u isteon hoti i samo u hoti, ali ovo poslednje u D. A. I. osim u jedan do trinajest, ne nalazi se nigde samostalno, nego tek iza isteon hoti, dakle samo kao skraćenica. Tako je imitacijom stvoren treći manir, manir D. A. I., koji naravno nije ništa drugo, nego što je onaj drugi manir tj. manir De Cerimoniis tj. isteon hoti i u celosti i u skraćenosti.

Sravnenje dakle 210 mesta u De Cerimoniis i 120 mesta u D. A. I. ili obratno, stvara utisak, da je D. A. I. zapravo morao nastati pod uplivom De Cerimoniis i da je ostao kod imitacije toga dela.

Tako izlazi stvar po formalnom kriterijumu manira. Treći manir je onda naravno imitacija drugoga i za to će se u isteon hoti badava tražiti neki značajni smisao.

Dalje od smisla manirske imitacije ne će se u pogledu tih fraza doći.

Sad treba videti, kao što se to radilo i u De Cerimoniis, u kakvom odnosu stoji sam tekst prema ovakvom rezultatu, u pogledu formalne strane stanja stvari sa manirom tj. da li se u tekstu nalaze momenti, koji nalaz, dobiven pomoću manira, potvrđuju ili ne. To će se verovatno najlakše postići, ako se pregleda celo delo D. A. I. sa toga gledišta i onda istaknu i podvuku ona mesta, koja potvrđuju onaj utisak o delu, koji se dobiva uvaženjem onih 123 mesta primenjene fraze iz dela De Cerimoniis. Samo treba već unapred naglasiti, da se u D. A. I. imitacija dela De Cerimoniis ne pokazuje samo u ta 123 mesta primenjenih fraza iz De Cerimoniis, nego da se ta imitacija pokazuje i bez obzira na te fraze u samoj kompoziciji toga dela D. A. I.

S pravom je Bury istakao krpež u jednom delu D. A. I., a Manojlović dodao, da je taj krpež svestan i nameran za celi D. A. I. Oboje je opravdano samo ne onako kako je iznešeno, jer D. A. I. i ako je krpež i ako je nameran krpež, nije pravljen i sa namerom da to bude provid̀no, nego obratno sa namerom, da se to ne vidi, pa da celo delo izađe kao jedno naučno, jedno historijsko delo, čemu u prvom redu ima i da služi onih 123 mesta isteon hoti i hoti.

Može se kazati, dakle, da u prkos nameri, da se delo piše kao znanstveno i uprkos u svrhu kamuflaže upotrebljenih fraza, delo se ipak provid̀i kao kompilacija, pa je onda po tome ne samo po upotrebljenim frazama, nego i po upotrebi sadržaja, materije, imitacija dela De Cerimoniis.

D. A. I. kad se pažljivo pročita ostavlja ukratko rečeno sliku kompilacije različitog gradiva s kojim treba da se izazove slika jednog istorijskog dela. Prema tome na pitanje, zašto je to delo krpež i zašto nije htelo da bude drugo, nego krpež, odgovara se: za to, što je to kom-

pilacija, koja kao takva nije mogla da bude više nego imitacija dela De Cerimoniis i za to, što kao imitacija toga dela nije se ni htelo drugo nego imitirati delo De Cerimoniis tj. također doneti kompiliranu građu.

No naravno time nije rečeno, da se je htelo da to delo baš tako izgleda, kao što je ispalo.

Uzeti, da se je to htelo značilo bi tome delu D. A. I. pridavati daleko više svesnosti i namere, nego što je to bio slučaj, jer pridavati delu svesnost i nameru a pretpostavljati da ono dolazi od Konstantina VII značilo bi, da bi se u D. A. I. morala pojaviti historija Vizantijskog carstva, kao što to sledi iz ispovesti Konstantina VII Vita Basilii, a ne bi se mogla pojaviti jedna kompilacija raznovrsnog materijala i to u fragmentima, koja sa jednom sistematskom historijom nema ništa zajedničkog.

Manje više cela materija u D. A. I. sastavljena je iz odlomaka i ulomaka, koji nisu složeni historijski, nego su složeni kompilatorno.

To su u stvari samo pojedina štiva iz raznih grana života, ali ne štiva za kakvu školsku obuku (kako Manojlović) jer bi i tu moralo biti sistema, nego štiva, koja su iz pojedinih grana života prenesena tako, da to doduše onda ne stvara historiju, ali da stvara utisak, kao da se radi o stvorenom istoriskom delu.

Ovde bi bilo dovoljno na to upozoriti, da je do toga krpeža, te kompilacije, došlo za to, što je neko hteo da imitira delo De Cerimoniis tj. da također napravi jednu kompilaciju. I to kompilaciju, koja bi imala da pretstavlja istorijsko delo. Da prestavlja a ne i da bude.

I za to se nije pisala istorija, nego samo raznovrsna istorijska štiva, dakle u stvari samo jedna kompilacija.

To pak znači, da D. A. I. kao imitacija De Cerimoniis ne bi to bilo samo u formalnom pogledu tj. samo po maniru, nego da bi D. A. I. bila imitacija De Cerimoniis i po sadržaju. Ne po sadržaju materije nego po sadržaju formalnom tj. po sadržaju kompiliranom. A u tom poslu izgleda, da se je pisalo bez ikakvoga naročitoga sistema, po onom, što se je asocijacijom i iz jednoga gradiva na drugo nametalo, što je dolazilo pod ruku ili što je dolazilo u pamet.

Ukoliko bi dakle u D. A. I. moglo biti govora o namernosti i svesnosti onda samo u tome, što bi to bila namerna i svesna kompilacija. Nameran i svesni krpež prema tome bio bi posledica namerne i svesne kompilacije.

Ako bi u pogledu samoga sistema dela išta ličilo na namernost i svesnost, onda bi se to sastojalo samo u tome, što izgleda da ta kompilacija u D. A. I. ipak kao da pravi neki svesni krug od Male Azije preko Afrike, Hispanije, Italije, Dalmacije na Crno More do Hersona, kao da se time želi obuhvatiti pograničnost Vizantije. Ali kad se uzme u obzir oskudnost cnoga, što je na tom putu sabrano, kao i obilje onoga što je na tom putu ostalo nedirnuto, ne može se oteti utisku, sve da se i

pretpostavi jedno svesno zaokruženje materije, da se sama građa nije birala, nego da je uzimana kako je pod ruku došla.

Ako se sad pređe na pregled teksta D. A. I. da se vidi odnos njegov prema onome, što proizlazi iz opisanog drugog i trećeg manira kao i da se vidi, da li taj tekst sadrži elemenata, koji također govore proti tome, da bi D. A. I. bilo ili u opšte ili makar i samo direktno delo Konstantina VII, onda taj pregled treba početi, i ako to na prvi pogled izgleda čudno, od poslednje tj. 53 glave toga dela. Ne za to, što je njezin opseg bar dvostruko veći, nego opseg najvećih materija D. A. I. kao npr. o Dalmaciji (gl. 29) o Slavenima Peloponeza (gl. 50) o dromonima (gl. 51) o Iberima (gl. 45) o Srbima (gl. 32) o Taronu (gl. 43), nego za to, što bi ono, što se pregledom te glave 53 ispostavlja, moglo biti ključem za razumevanje, kako su verovatno i druge materije dela D. A. I. istim načinom mogle nastati. Nameće se dakle kao metod rada pregled D. A. I. od kraja, a ne od početka.

Šta više i samu tu poslednju glavu 53 DAI treba također pregledati od njenoga kraja a ne od njenoga početka.

A to za to, što taj kraj zapravo znači početak prepoznavanja DAI. Na kraju te glave 53 naime nalazi se pretnja Hersonu sankcijama protiv eventualne njegove rezistencije.

Te sankcije sastoje se iz

1. konfiskacije Hersonske flote, kolikogod je se nađe u Carigradu, i to zajedno sa celokupnim tovarom.

2. hapšenja celokupne Hersonske vojne momčadi i celokupnog brodskog osoblja i zatvaranja u arsenalske zatvore.

3. konfiskacije celokupne Hersonske flote, koja bi se našla u tematu armenijačkom, paflagonskom i bukelarijskom, što imaju provesti tri carska basilika (izaslanika) za svaku temu po jedan, ali time da se ljudi tih flota ne zatvaraju u arsenalske nego u opšte zatvore (pošto je arsenal u Carigradu znači u zatvore tih temata, što se vidi po tome što ti basilici imaju podneti izveštaj o svemu izvršenom pa i o načinu, kako su se odnosnih brodova domogli).

4. blokade Hersona, koju imaju provesti ista ta tri basilika time, što će sprečiti lađama temata paflagonskog i bukelarijskog i u opšte obalnim crnomorskim lađama, da prevoze za Herson žito, vino ili u opšte ma kakvu drugu potrebu ili robu.

5. obustave one pripomoći Hersonu koju on dobiva iz državne kase od 10 litara (zlata) kao i obustave one dve litre, koje Herson dobiva po ugovoru, a koju obustavu ima provesti strateg, koji potom ima onda da i sam napusti Herson i pređe u drugi grad, da stoluje.

Za obrazloženje efikasnosti blokade dodane su tekstu bilješke o tome, kako Hersonci ne bi mogli živeti, kad ne bi službovali u Vizantskoj imperiji, tu prodavali kožu i vosak, koje kupuju od Pečenega i kad ne bi od Aminsa, Paflagonije, Bukelariona, kao i od armenskih

prevoznih sredstava dobivali plodine. Već na prvi pogled je jasno, da je ovo obrazloženje efektivnosti blokade moralo biti sastavni deo rešenja o sankcijama, ali je na kraju glave 53 DAI to dodano kao posebni odvojeni tekst, što po sebi upućuje na tendenciju, da se takvim odvajanjem provede kamuflaža originalnog teksta, da se isti ne bi mogao prepoznati i da se ne bi moglo doći na pomisao, odakle je verovatno taj originalni tekst izvađen. Prvo pitanje, koje se povodom tih sankcija postavlja, bilo bi, ko je taj, koji može da određuje sankcije protiv Hersona u slučaju njegove pobune ili u opšte u slučaju da Herson nešto protiv carske zapovesti učini i to još k tome sankcije, za koje se može reći da predviđaju sva moguća sredstva, osim samoga rata. Takve sankcije naravno može odrediti samo car. I on ih eto i određuje. Ali naravno ne u DAI, to zaista ne bi bilo mesto za te sankcije, nego u odnosnom administrativnom političkom spisu, odakle su te sankcije morale biti prenesene u DAI. Drugo pitanje je, kome su te sankcije radi izvršenja mogle biti propisane.

Naravno državnoj vlasti i to odnosnim administrativno političkim aktom. Instrukcije sankcijama dane su svakome, ko je u nadležnosti da ih izvršava.

To znači instrukcije o sankcijama u administrativnom smislu, koje verovatno potiču od jednoga cara, i vrede za sve dalje careve.

To znači, da su instrukcije o sankcijama jedno rešenje carske vlasti (keleusis), koje ima biti obavezno za državnu vlast sadanju i buduću i u opšte svaki put kad nastupi casus.

Prema tome u sankcijama sa njihovim obrazloženjem moramo gledati jedan carski keleusis u izvatku i prepisu iz carske arhive, prenesen u DAI i tu smešten na način, da pretstavlja samostalnu materiju i time historiski fragment.

Iz okolnosti, da je taj izvadak iz keleusisa prenesen u DAI, dakle u jedan spis, koji je javan naučni spis (vidi DAI gl. XXX) a ne tajan kao što se uzima i kao što je tako mnjenje bez sumnje nastalo radi indiskrecija, koje taj spis DAI sadržava, valja zaključiti, ni administrativno politički akt Hersona nije bio tajan, nego javan i da su i te sankcije morale biti javne, tako da ih svaki imade dobro na umu, koga se one tiču, a naročito sam Herson.

Iz sadržaja gore navedenih sankcija mora se zaključiti da je tim sankcijama moralo nešto prethoditi. To nešto naravno ne mora biti odmah pobuna jer u gl. 53 te sankcije vrede već i onda ako Herson učini nešto protiv carskih zapovesti.

To dakle što je tim sankcijama prethodilo moralo je biti to, da je Herson učinio nešto protiv carskih zapovesti.

Šta je to bilo saznajemo iz samoga toga dela DAI i to glave 42 i gl. 53.

Materije naime gl. 42 i 53 u stvari su jedna materija rastavljena na tri dela verovatno baš za to, da se ne bi prepoznalo, da su one u stvari jedna materija tj. sve zajedno izvadak i prepis iz jednog administrativno političkog spisa.

To se najbolje vidi po tome, što rastava te jedinstvene materije nije provedena samo na gl. 42 i 53 nego je još i posebno u glavi 53 provedena posebna rastava na sankcije i ostali materijal, i čak još i dalje time, što je i sama materija o sankcijama rastavljena posebno na belešku, što sve zajedno odaje tendenciju cepanja jedinstvenoga teksta sve do neprovidnosti te jedinstvenosti. To znači, da sve to biva sa namerom na kamuflažu, da se arhivski administrativno politički spis ne prepozna, nego da se njegov sadržaj čita u smislu odeljenih historiskih fragmenata.

Ali kad se rastava ukloni, jedinstvo uspostavi, a naročito još, kad se odbaci opisani treći manir, celokupna materija pokazuje se kao jedinstvena i verovatnost jednog administrativnog političkog spisa pojavljuje se pred našim očima.

Kako se je postupalo najbolje pokazuju one beleške u gl. 53 kojima se opisuju izvori u krajevima istočno od Hersona, koji izazivaju osipanje na ustima, a koje sa materijom u gl. 53 nemaju nikakve veze. Te beleške umetnute su između sankcija i njima prethodećega teksta gl. 53.

Ti takvi izvori bili bi u Zihii kod mesta Page sa devet vrela, boje crvene, žute i nacrne, nadalje u mestu Papagi blizu mesta Sapaksi. Onda dolaze mesta Hamuh, pa u tematu Derzinisu blizu Sapkijeva i Episkopije i u tematu Čilipertu kod mesta Srehiabaraks a od gradova navađa se Tatamarha u blizini kojega također imade izvora koji izazivaju osipanje.

Kao što se vidi beleške o tim vrelima nemaju nikakve veze sa materijom o Hersonu, pa, ako su ipak umetnute između historije Hersona i pretnje sa sankcijama, onda je to jasno, da je to moralo biti učinjeno baš za to, da tu jedinstvenu materiju podeli na dva dela i prikaže je, kao da se radi o dve materije, koje nemaju veze.

To je providna kamuflaža, jer bi inače te beleške svakako morale doći iza materije o Hersonu, a ne u sredinu iste.

Balneografski fragment u gl. 53 morao je dakle i ako sasvim neprirodno biti ubačen u samu materiju o Hersonu za to, da se ne bi tekst o Hersonu prepoznao kao izvadak iz jednog administrativno političkog akta, koji svršava sa gore opisanim sankcijama.

Pravilno čitanje gl. 53 dakle može biti samo tako, da se ona čita cela, nastavljajući sa sankcijama i njihovim komentarom, a izbacujući spomenute balneografske fragmente iz te gl. 53 na njezin kraj tj. iza sankcija i njihovog obrazloženja.

Time otpada kamuflaža, tekst postaje jedinstven, prirodan i po tom razumljiv.

Tako isto treba postupiti i odnosno gl. 42, gde zapravo i počinje tekst o Hersonu, koji se produžava na gl. 53.

Kao što je u gl. 53 materija rastavljena navedenim balneološkim fragmentom tako je u gl. 42 materija o Hersonu od gl. 53 odeljena velikim drugim materijalom gl. 43 do 52 tako, da se pri čitanju ni ne pomišlja na vezu sa glavom 53.

Ali kad se onda pročita gl. 53 sama se u pamet javi materija gl. 42 i prepoznaje se, da je sve ono, što se o Hersonu govori u gl. 42 i 53 u stvari jedna jedinstvena materija, koja pretstavlja fragmentarno ekscerptirani administrativno politički spis o Hersonu. Smeštajem jedne materije o Hersonu u gl. 42 i druge u gl. 53 postizava se, da veza između tih dviju materija nije formalno naglašena, ali se ne postizava, da se ta veza ne vidi iz sadržaja jedne i druge te materije.

U gl. 42 nalazi se opis tematizacije Hersona tj. opis kako je do toga došlo, da je ta stara grado država, Megarsko Heraklejska kolonija, za cara Teofila (829 do 842) izgubila svoju autonomiju i postala vizantska provincija sa strategom na čelu. Po sebi se razume, da je to za prastari Herson morao biti strašan udarac i da se on nije lako sa tim mirio, ali se je morao pomiriti, kada 975 godine Joan Tzimisk nakon svoje pobede, u ugovor mira sa ruskim velikim knezom Sjatoslavom može da stavlja klauzulu, po kojoj se Sjatoslav obvezuje više ne napadati na Herson, koje je obećanje Sjatoslav ubrzo tragično ispunio poginuvši na Dnjéprovskim porogima od Pečenega.

Bez pokušaja da se Teofilov udarac reparira bez sumnje nije moglo ostati, i više je nego verovatno, da je Herson kasnije morao podneti neki administrativno politički akt za povraćaj u pređašnje stanje, sa kojim sudeći po toj godini 975, nije uspeo.

Tako bi onda gl. 42 pretstavljala izvadak iz odnosne Hersonske remonstracije, gl. 53 sa historijom Hersona verovatno prepis onoga priloga, koji je morao biti priložen Hersonskoj remonstraciji a sankcije u gl. 53 protiv Hersona izvadak iz negativnog rešenja takve remonstracije.

To bi značilo da mi u DAI gl. 42 i 53 imademo jednu živu sliku jednog zbivanja iz vremena pre nego što je DAI napisano. Svakako posle 842 ali pre 975, ali i posle 896, kad se iz sankcija vidi, da u vreme toga zbivanja Pečenezi već uveliko trguju sa Hersonom.

Sa gledišta, pisanja historije ovako fragmentarno vađenje arhivskih akata i njihovo kamuflirano smeštanje u jedan naučni spis jasno pokazuje, da se tu ne radi u opšte o nekom naučnom istoriskom spisu, nego samo o jednoj kompilaciji, koja treba da se kamuflažom i manirom prikaže kao istoriski spis. Sa gledišta istorije sud o takvom postupku

mogao bi biti samo negativan. I to naročito vredi za vreme, kada je takav spis pravljen. No pisac koji nije uspeo sa onim što je hteo, uspeo je sa onim, što nije hteo. Pisac, koji nije uspeo sa tim, da nam dade naučnu historiju, uspeo je sa tim, da nam dade podatke za to. I sud, koji bi u njegovo vreme o njegovom radu morao biti negativan, velikim odstojanjem vremena, kroz stoleća, postaje pozitivan. I ako u fragmentima, pisac nam je ipak u glavnom sačuvao administrativni politički akt o Hersonu, dakle i nehoteći sačuvao nam je bar u izvatku jedan administrativno politički akt svoga vremena, tako da mi danas vidimo, šta se je moralo dogoditi između Hersona i Vizanta posle 842 odnosno posle 896 tj. da je Herson protiv odredbe cara Teofila remonstrirao i to na taj način, što je priložio historiju Hersona i da nije uspeo, nego naprotiv, da je dobio pretnju sankcijama, ako se ne pomiri s time, da više nije grado država, nego da je vizantska provincija, što je on svakako od onoga časa, kad nad svojim ovenčanim proteuonom mora da trpi vizantskoga stratega. Kompilator dakle DAI sa svojom očito brzom kompilacijom fragmenata iz akata carske arhive nije sigurno ni slutio, da će poznom svetu dati daleko više, nego što bi to bilo jedno historisko delo tj. da će mu dati ne historiju na osnovu dokumenata nego same dokumente, ne historiju na osnovi izvora, nego same izvore.

Remonstracija Hersona morala je biti oštra, kad je tako oštar bio odgovor sa sankcijama.

Po svemu, što se o nasledniku Teofila Mihajlu III (842 do 867) znade takva remonstracija radi njegove naprasitosti i njegova načina života za njegovoga vremena ne će biti verovatna. Još manje za vremena snažne i centralističke državne politike za Vasilija I (867 do 886). To znači da se vreme za takvu Hersonsku remonstraciju mora vezati na povoljniju konjukturu, koja takvu remonstraciju čini verovatnom. To vreme bi najverovatnije moglo biti ne onda kad je Vizant jak, nego kad je Vizant slab, pa Herson može računati pre na razumevanje i popuštanje.

Najverovatnije to bi moglo biti vreme Simeona cara bugarskoga a u Vizantu ili vreme Leona VI (886 do 912) ili Romana I i Konstantina VII (913 do 959). A lako je moguće i verovatno, da je do remonstracije došlo baš u vreme Konstantina VII, jer u gl. 45 DAI o Iberima nalazimo analogon tj. u DAI preneseno jedno također negativno rešenje samog Konstantina VII. Razlika u položaju između Kuropalata Iberije i proteuona Hersona, odnosno između jednog nezavisnog federata i jedne provincije ogleda se baš u judikatu keleusisa u oba slučaja time, što u prvom slučaju carski keleusis je samo deklarativan a bez ikakvih sankcija dok u drugom slučaju, kao što smo videli, on sadrži najoštrije sankcije.

Moguće dakle, da su sankcije zapravo delo Konstantina VII ali naravno od njega smeštene u odgovarajući administrativno politički spis a ne u DAI, kuda ih je morala smestiti treća ruka, kao što je to bez sumnje slučaj i u gl. 45 o Iberima, jer je sasvim nedopustiva pomisao, da će Konstantin VII jedan naučni spis praviti na taj način, što će iz svojih sopstvenih administrativnih akata prenašati fragmente i to u kamufliranom stanju i na taj način mesto naučnoga historiskoga rada dati kompilaciju iz svoje sopstvene arhive. Upotreba kamuflaže u takvom slučaju činila bi čak Konstantina VII nelojalnim piscem, o čemu bez apsolutno prinudnih razloga naravno ne može biti ni pomisli.

U DAI ne će se moći gledati kompilacija Konstantina VII, nego će se morati gledati u tome delu kompilacija treće osobe ali sa tendencijom, da se ta kompilacija pojavi kao naučno historisko delo — što treba da se postigne kamuflažom te kompilacije.

U glavi 42 verovatno je ekscerptiran i fragmentarno transkribiran sadržaj Hersonske remonstracije na akt cara Teofila, kad se tu u glavi 42 opisuje kako je zapravo došlo do toga, da je Herson postao provincija, što znači iznašanje činjeničnog stanja, koje je obično i glavni deo svakog protesta.

Na molbu Hazara car Teofilo prihvatio je da im sazida grad Sarkel. Ne će biti na ušću Dona, kad se govori »o onom mestu reke Dona«, gde je imao da bude sazidan Sarkel, a za reku Don se kaže da ona dolazi od grada Sarkela. Ako se s time u kombinaciju povuče ono mesto u glavi 42 D. A. I. gde stoji, kako je Sarkel od Dunava 60 dana puta. onda nikako Sarkel ne će biti na ušću Dona. Biće, da je bio na Donu ali svakako više gore. Mesto Sarkela ne će se moći utvrditi, jer spomenuta tri podatka nedostaju više nego samo tek za kombinaciju, pa će se morati kod takvoga kombiniranja uzeti u obzir i drugi ne specijalni momenti.

Car Teofilo odabrao je za graditelja Sarkela spataro kandidata Petronu zvanoga Kamatir. Njega je on poslao u Herson sa helandijama tj. carskim lađama, poslavši mu i helandije katepana Paflagonije.

Te helandije našao je Petrona u Hersonu. Tu je ukrcao momčad u teretne lađe i tako spremio svoju ekspediciju očigledno za reku Don. Kontroverza glede pitanja, šta znače reči da je Petrona našao helandije u Hersonu rešava se samo po sebi kad se uzmu u obzir i reči kako je ukrcao momčad u teretne lađe. Petrona je došao s carskim lađama, našao je u Hersonu poslane mu paflagonske lađe, što znači spremio je tu u Hersonu svoju vojnu ekspediciju našavši tu teretne lađe za momčad. Tako osiguran on je onda otplovio uzvodno Donom do onoga mesta, gde je imao da sagradi grad.

Znači, da je mesto bilo unapred određeno, a nije tek Petrona kao stručnjak birao.

Potonje se vidi i po tome, što na tome mestu, gde je trebalo grad podići, nije bilo kamenja, pa su se morale cigle peći a kreč praviti od rečnog šljunka. I tako je Petrona sazidao Sarkel, odakle onda dolazi reka Don, koja utiče u istočni deo Meotidskog (Azovskog) jezera.

Šta je bilo između Hersona i Petrone Kamatira ili šta je Petrona Kamatir prilikom boravka u Hersonu video i čuo ili šta je Petrona o Hersonu saznao, to se ne vidi.

Vidi se samo, da je morao u cara Teofila probuditi sumnju o lojalnosti Hersona sve dok Herson uživa autonomiju jedne klijentske grado države i da je kod cara Teofila na osnovu toga morao uspeti, da car iznad uprave te grado države postavi svog stratega, i da se na taj način ista pretvori u romajsku provinciju. Pri tome je Petrona postigao i lični uspeh kod cara Teofila, jer je ovaj za prvoga stratega novoga temata Hersonskoga postavio samog tog Petronu Kamatira odlikovavši ga pri tome dostojanstvom protospatara.

No i ako se o razlozima te Hersonske promene u DAI ništa ne navodi, lako je domisliti se, kako je do te promene moglo doći.

Vizantska imperija skroz tematizirana bez sumnje je u Carigradu stvarala sliku o neminovnoj potrebi jedne centralne autokratorske vlasti, koja se osniva i počiva na strategijama. To se je tada kao što se iz DAI vidi moralo smatrati kao potrebno za sigurnost imperije. I Hersonska grado država u svom klijentskom odnosu spram imperije, mogla je i to vreme dočekati, sve dok je nije neko iz Carigrada izbliza video.

Prema gl. 42 DAI to je bio Petrona Kamatir. On verovatno nije mogao pojmiti kontrast, koji se pred njegovim očima pokazao između čvrste veze raznih provincija, strategija sa prestolnicom i tako labave veze, kao što je bila Hersonska grado država sa svojom autonomijom. Na to upućuju reči u gl. 42 DAI, koje se meću Petroni Kamatiru u usta u smislu referata caru Teofilu: Ako hoćeš da gradom Hersonom i mestima u njegovoj okolici zapovedaš i ako hoćeš da ti ne ispadnu iz ruke, postavi sopstvenoga stratega i ne poklanjaj vere njihovim prvacima i onima koji tamo drže vlast«. Kao što se vidi nikakav kazus nije bio razlogom, nego status. Izgleda da Petrona Kamatir naprosto nije mogao pojmiti status Hersona u romajskoj imperiji. Kad se još k tome uzme u obzir ono mesto u Pliniusu n. h. IV 85 sa rečima za Heraclea Chersonesus »praecipui nitoris in toto eo tractu custoditis Graeciae moribus«, koje jasno odaje stari helenski konzervatizam bez sumnje uporan, kad se radi o Dorskoj koloniji, onda je prilično jasno, da za jednog Romejskog spataro kandidata iz Carigrada nije ni trebao neki casus, da ga napuni negativnim osećajem prema Hersonu, koga je našao donekle u adekvatnom položaju sa samom imperijom, dok je verovatno po njegovom shvatanju Herson mogao biti kao i toliki drugi gradovi imperije samo provincija, strategija. Takvo političko raspoloženje moralo je biti

i u Carigradu, kad je Petrona sa svojom ne tužbom nego opisom uspeo, a takvo raspoloženje moralo je opet s druge strane i posle Teofila i Petrone u Carigradu potrajati, kad iz gl. 42 vidimo da se i dalje iz Carigrada šalju stratezi u Herson i kad iz gl. 53 i tamo navedenih sankcija razabiremo da Herson nije uspeo svojom remonstracijom, da ma šta promeni na tematizaciji svojoj, uslediloj za cara Teofila.

Razlog dakle tematizacije Hersona po gl. 42 biće taj, što je zidanjem Sarkele spatarokandidat Petrona status Hersona izbliza upoznao. Naravno, da je Herson, kad ga je taj udarac snašao, sigurno sve one okolnosti, koje se nalaze u gl. 42, ukoliko nije i sam bio akter, saznao, pa se gl. 42 prepoznaje kao docnija remonstracija Hersona na osnovu onoga, što sam znade iz svog sopstvenog opažanja, kao i na osnovu onoga, što je u Carigradu saznao. Izvadak iz te remonstracije, dakle izvadak iz carskog arhiva, biti će ona materija, koja je u gl. 42 o Hersonu iznešena. Ta materija, dakle, ne će biti drugo, nego jedna sumarna ekspozicija same remonstracije.

Ono pak »sve do danas« naravno ne će biti takođe ništa drugo nego reč izvađena iz te remonstracije, koja je u DAI gl. 42 neizvesna, a koja je u samoj remonstraciji bila izvesna naprosto za to, što je remonstracija, kao što je prirodno, bila datirana. Izražaj »sve do danas« znači sve do datuma remonstracije. Naravno da je u DAI gl. 42 prenešen i datum remonstracije ta sama reč »do danas«, koja bez toga stvara istorisku zagonetku, odala bi, da se u iznešenom naučnom materijalu u stvari nalazi samo jedan sumarni ekscerpt jedne datirane remonstracije. Podatak bi bio potpun. Da je kompilator mogao slutiti, kako će njegova kompilacija posle toliko vekova biti značajna u jednoj njegovoj tendenciji protivnome smislu, on bi nam verovatno preneo i sam datum te remonstracije. No on kamuflirajući svoju kompilaciju u historisko naučno delo nije mogao ni slutiti, da bi se ono, što je on za svoje vreme, obzirom na svoje delo, smatrao porokom, posle mnogo vekova moglo pretvoriti u vrlinu.

Ovo sve postaje mnogo jasnije, kad se sada u vezi gl. 42 pređe na pregledanje one materije, koja se nalazi u gl. 53. Tu materiju jedan očigledno kasnije postavljeni naslov označava ukratko historijom grada Hersona, dok je ona u stvari ne historija grada Hersona u opšte, nego samo historija hersonsko bosporanskog odnosa od Dioklecijana do pada sauromatske vlasti u Bosporu, odnosno još i nekog vremena posle toga do iza smrti Gikije, kćeri Hersonskog proteuona Lamaha, dakle u stvari sve kad bi se upotrebio i opšti izraz historija Hersona, onda samo u okviru vremena od 284 do cca 350. U toj dakle vremenski ograničenoj historiji Hersona, bolje reći u jednom otseku hersonske historije, nema ni za taj slučaj opšte hersonske historije. Naprotiv pričanje je ograničeno na referat o zaslugama Hersona za vizantsku imperiju za vreme

cara Dioklecijana i za vreme cara Konstantina I, kao i na posledice tih zasluga, koje su se sastojale u ratovanju Hersona sa Bosporom sve do pada vlasti Sauromata u Bosporu. Među te posledice spada kao poslednji epilog i zavera Bosporanaca protiv Hersona nakon pada Sauromatske vlasti, pa je u opisu dodana i ta zavera i njen neuspeh i ogromna zasluga Gikije za Herson, kojoj se ima zahvaliti sa strane Hersona taj neuspeh i spas Hersona.

Ne može biti sumnje, da je ta delimična historija Hersona po svojoj materiji u vezi sa onom Hersonskom materijom, koja se nalazi u gl. 42, jer kao što ona materija u glavi 42 čini utisak ekscerptirane hersonske remonstracije, tako ta materija u gl. 53 DAI čini utisak, da je to zapravo morao biti prilog toj hersonskoj remonstraciji, koji treba da dokaže ogromne zasluge Hersona za imperiju i time ujedno dokaže, kako je keleusis cara Teofila o provincijalizaciji Hersona bila nepravedna. Po gl. 43 Herson je dva puta tako reći spasio carstvo, prvi puta onemogučivši navalu Sauromata, a drugi puta suzbivši pobunu Skita. Radi toga je Herson navukao na sebe takav gnjev Bosporana, da je jednom njihovom zaverom trebao da izgubi svoju samostalnost, koju je odbranila kći Lamahova svojim smelim velikim požrtvovanjem.

Opširno pričanje o svemu tome verovatno je bilo sadržaj priloga remonstracije, koji je prilog donesen u obliku jednoga dela Hersonskoga letopisa tj. u obliku izvatka iz Hersonskog letopisa one materije, koja je za obrazloženje Hersonske remonstracije relevantna.

Epilog u toj materiji sa Gikiinim patriotskim delom upućuje na to, da ta materija u gl. 53 ne će biti integralni deo remonstracije, nego samo naprosto prilog remonstraciji.

Sa onim, što je Herson učinio na želju cara Dioklecijana i cara Konstantina I, kao i sa onim što je usled toga pretrpeo obrazlaže se remonstracija.

Taj prilog remonstraciji prenešen u gl. 53 za razliku od prenosa remonstracije u gl. 42, u celosti pretstavlja jedan stari spis dosta posle Konstantina I verovatno iz vremena, kada je hrišćanstvo u Vizantiji već preovladalo i ako ne iz vremena obligatornog hrišćanstva Teodosija I.

Takvom shvatanju ne bi smetalo ono, što se u tom spisu iznosi povodom proslave godišnjice Lamahove smrti, a u čem se gledaju poganski običaji, što naravno onda ne bi bilo u skladu sa tako shvaćenim vremenom provenijencije toga spisa.

Ono što Gikia u smislu proslave provocira u opšte ne ulazi u nikakav folklor i ne pretstavlja nikakav specijalni običaj, nego pretstavlja samo opštu stvar, koja vredi kroz sva vremena tj. veselje. O prvoj godišnjici Lamahove smrti Gikia Hersonu daje i za svaku daljnu godišnjicu obećaje sredstava za veselje, a oni da taj dan ništa ne rade, nego da jedu, piju, pevaju i igraju. To je samo univerzalna primitivna formula za veselje, u kojoj nema ništa specifično pogansko.

Tek iz dalnjih reči o Gikiinom mužu da će i sam slaviti i žrtvovati kod toga obreda može da se postavi pitanje poganskog vremena radi reči »žrtvovati« i radi reči »obred«. Ali obe reči ograničene su na Gikiinog muža, Asandravog sina, koji nije Hersonac, nego Bosporanin, pa ako bi tu i bilo šta poganskoga, ostaje otvoreno pitanje, da li se ne radi o kakvom bosporskom specifikumu. Ali i to pitanje se može zatvoriti, jer tu reč žrtvovati znači doprineti a reč obred znači svetkovina, pa tim rečima nije ništa drugo izraženo, nego da je i Gikiin muž pristao da i on sa svoje strane godišnje doprinosi proslavi uspomene na Lamaha. Ali i bez svega toga, baš kad bi se u spomenutom prilogu remonstraciji nalazilo i poganskih običaja, ne bi to taj prilog bacalo natrag u veliku pogansku starinu, jer je obligatno hrišćanstvo stvar od godine 381, pa je jedno dvadeset do 30 godina pre toga Herson, koji je po Pliniju čuvar starih grčkih običaja još mogao sačuvati i koji poganski običaj.

A što je glavno jedno je vera, a drugo su običaji, kao što to najbolje pokazuje spis De Cerimoniis, po kome se stara rimska lupercalia uzdržavaju do Romana I, pa se čak i uspostavljaju za Konstantina VII. Običaj dakle, koji spada u pred kršćansko vreme postoji još i stotine godina kasnije.

Potonje je naročito bilo nužno istaći, jer i ako ne u proslavi Lamahove godišnjice a ono u sahrani same Gikije nalazi se specifikum, kod kojega se s pravom može reći, da vodi još u pred kršćansko vreme. Gikiia traži za svoju uslugu Hersonu samo to, da bude sahranjena usred grada i da je ne nose izvan zidina. Ali to samo je ujedno i najviše, jer sahrana usred grada kod grčkih kolonijalnih gradova privilegija je samo arhageta, oikista kao po Delfiskom božanskom svetištu izaslanoga vođe i arbitra kolonijalne ekspedicije. Taj privileg morao se je po gl. 53 DAI u Hersonu još u vreme Gikie jako poštovati, kad su Hersonci pokušali da ne održe reč i tek na Gikijinu probu sa njezinom prividnom smrću, a na njene prekore radi svoga držanja, osramoćeni održali zadanu reč i još za njena života joj podigli mogilu u gradu po njenom izboru sa njenim bronzanim kipom, koga su posle njene smrti pozlatili. Izgleda, da su taj običaj u stvari održale gradske zidine.

Ali i ta stvar i svaka druga stvar, koja pokazuje uščuvani stari običaj u Hersonu, ne vraća taj spis unatrag, nego samo pokazuje ono što Plinije n. h. IV 85 kaže o Hersonu kao custoditis Graeciae moribus. Sad što se tiče samoga toga priloga u gl. 53 i s tim u vezi pitanja, da li tu stojimo pred jednom ad hoc pisanom istorijom ili pred jednim ad hoc učinjenim ekscerptom iz jedne realne historije, na to je teško odgovoriti. A odgovor bi bio potreban jer se u pogledu sadržaja toga priloga remonstraciji, o njegovoj notornosti, zaista ne može govoriti.

Evo samo jedan primer. Po sačuvanim novcima vidi se da je u Bosporu bilo vladara sa imenom Sauromat, ali se ne vidi, da li to ujedno znači i vladara sarmatskoga roda. Ta neizvesnost u gl. 53 ne postoji,

jer je cela ta materija osnovana na egzaktnom razlikovanju Sauromata i Sarmata kao negrčkog sveta i to tako, da tu paralelizam između Sauromatskog i Sarmatskog naziva ne postoji, pa bi po tome zapisu u gl. 53 izgledalo da je identifikacija u starim grčkim i latinskim izvorima imena Sauromat i Sarmat bila pogreška. Po tom zapisu u gl. 53 ljudstvo na Azovskom moru bili bi Sarmati a njihova dinastija tj. njihov vladajući rod bili bi Sauromati tj. vladar Sauromat a podanik Sarmat. Dakle drukčije nego što je to slučaj sa dinastijom Ibera i dinastijom Kušan, gde vladajući rod nosi ne svoje nego narodno ime i to ne diferencirano, tako da je tamo i vladar i podanik, Iber odnosno Kušan.

Kod materije u gl. 53 od 62 mesta gde se govori o sukobu Hersona sa Bosporom na 55 mesta upotrebljen je naziv Sauromat a samo na sedam mesta naziv Sarmat. To za to, što je na 55 mesta reč o Bosporanskom vladaru Sauromatu, a samo na 7 mesta je reč o njegovoj vojsci, o Sarmatima.

I ako je jasno, da po tome spisu u gl. 53 Bospor u vreme sarmatsko ima biti grado država, kojom vlada dinastija Sauromata, ipak odnos tih Bosporanskih Sauromata prema Sarmatima na Azovskom moru nije dovoljno jasan. Izražaj »sabravši Sarmate, koji življahu kod Meotidskog jezera« ne pokazuje, da li se tu radi o podanicima bosporanskih Sauromata ili samo o njihovim federatima.

Objašnjenje ne donosi ni Konstancijeva poruka Dioklecijanu, da pobuni nekog protiv Sarmata, jer se i to može odnositi i na podanike i na federate.

Jedino mesto, koje drukčije izgleda, bilo bi ono u Dioklecijanovoj poruci »i Sarmatsku zemlju pustoše i sarmatske rodove zarobe«, ali će i tu ti rodovi biti Sauromatski na Bosporu, što sledi iz toga, što su provođenjem te poruke u zalog uzeti samo dinastički rodovi Sauromata na Bosporu, kao što pokazuju izražaji »kad će mu propasti sav rod i grad« (Sauromatu) i dalje »kako su rodove Sauromata uhvatili« i dalje »kojima će predati Bospor i njihove rodove« i dalje »da mu Hersonci ukupno predaju rodove njegove« i dalje »Bospor i sve rodove neoštećene«.

Objašnjenje ne donosi ni Farnakov apel Sauromatovoj vojsci za borbenu izolaciju hersonsko bosporanskog rata pretvaranjem u dvoboj Farnak Sauromat, jer se tu Sarmati označuju kao Sauromatova vojska. Pošto takav isti izraz postoji i za Farnaka: »Reče Farnak vlastitoj vojsci«, a Farnakova vojska je tu već onaj arithmos, sastavljen i osnovan u Hersonu inicijativom Konstantina I, može se uzeti, da izražaj Sauromatova vojska »znači isto, dakle odnos Sarmata« prema Sauromatu kao i odnos Hersonskoga arithmosa prema hersonskom proteuonu

Slika dakle, koju gl. 53 stvara, sastojala bi se u tome, da su, u Dioklecijanovo i Konstantinovo vreme i posle toga sve do pada Sauromatske vlasti na Bosporu, u Hersonu živeli potomci starih grčkih kolonista, dok se ne kaže, ko je živio na Bosporu, nego se samo kaže, da je

vladala dinastija Sauromata, dok se za stanovnike na obali Azovskog mora kaže, da su bili Sarmati. Naziv pak Sauromata za Bosporansku dinastiju biće rodovski, kada zapis najpre spominje jednog vladara sa ličnim imenom a onda dva puta potom Sauromata bez ličnog imena.

Taj rodovsko dinastički naziv za dinastiju Sauromata kao što je rečeno imaće svoj analogon u rodovsko dinastičkom nazivu Ibera i Kušana.

Ako se dakle odmah u prvoj rečenici te gl. 53 kaže, kako je za Dioklecijana u Rimu a Temista u Hersonu Sauromat Kriskonor itd. onda će prema dinastičnoj oznaci Sauromat ovo Kriskonor pretstavljati ličnu oznaku tj. lično ime. Taj dakle Sauromat, tada vladar u Bosporu, koji je preko Lazike i Ponta navalio na rimsku imperiju, zvao se je Kriskonor odnosno pravije, pošto ono or, koje je u nauci konjekturom pretvoreno u sin Ora, znači verovatno ime oca, dakle u stvari Kriskon. Prema tome zvao se je taj Sauromat u jeziku Sarmatskom Kriskon. Kriskonor biće analogno onome Temist sin Temista.

Tako se na jednom mestu pokazuje, da je vladajuća dinastija u Bosporu imala rodovsko dinastično nazivlje, ali da je svaki vladalac iz te dinastije imao i svoje lično ime. Usled toga je i moguće, da se sa izrazom Sauromat izražava pojam vladaoca Bospora, a razlika između Sauromata i Sarmata biće onda u tome, da su Sarmati verovatno sami svoju vladajuću dinastiju zvali Sauromati, pa je tako i moguća oznaka Sauromat I, Sauromat II, Sauromat III itd. u smislu I, II i III vladaoca iz kuće Sauromata. Kad se dakle hoće da označi samo pojam vladaoca Bospora iz toga vremena, može se navesti naprosto izražaj Sauromat.

U gl. 53 DAI se tako i događa, jer posle izražaja Sauromat, kojim je označen Kriskon Ora, sledi izražaj o potomku toga Sauromata Kriskona Orovoga sina, onoga, koji se je bio podigao na rimsku imperiju, pri čem se upotrebljuje izraz Sauromat bez ličnoga imena. A treći put se opet upotrebljuje taj izražaj u obliku, podiže se II Sauromat. Dakle Sauromat vladar Bospora sa navodom ličnoga imena ili bez toga, da se onda rodovsko dinastički naziv potvrdi sa izrazom »kraljevska vlast Sauromata u Bosporu«. Tako je verovatno pisao Hersonac, dok je za Sarmate već u reči Sauromat u Bosporu pojam kraljevske vlasti bio uključen. Što se pak samog ličnog Sarmatskog imena tiče možda je ono identično sa korenom tj. možda je glasilo Krisk, čemu se dodavala za razlikovanje ličnosti varijacija sa on i or pa prema tome ili Kriskon Ora ili Kriskor Ona, ali naravno u nepoznavanju Sarmatske nomenklature i jezika ovo vodi već u puku kombinaciju. Iz okolnosti, da se na novcima u Bosporu pojavljuje ime Sauromat I i Sauromat II, naravno na novcu samo sa oznakom Sauromat, izlazio bi zaključak, da su Sarmatski vladari na Bosporu prema Nesarmatima pokazivali samo svoje rodovsko dinastičko nazivlje, dok su se međusobom nazivali ličnim nazivima Kriskonora ili Kriskorona. Tako bi bar izlazilo iz onoga što

pokazuje gl. 53 DAI i što pokazuju Bosporanski novci pri čem je samo ovo potonje Kriskoron iz konbinatorike. Kriskonor za Sarmate a Sauromat za Nesarmate pak izlazilo bi iz glave 53 i Bosporanskog novca.

Iz toga bi izlazilo, ako bi gl. 53 imala realan, a ne izmaštan sadržaj, da bi trebalo u svim vladarima koji se pojavljuju na novcu od godine 284 do 350 u Bosporu gledati Sauromatske dinaste, koji su nosili na novcu označena imena, pri čemu bi se događalo da se na novcu pojavljuje i rodovsko dinastičko ime Sauromat kao i druga lična imena, koja bi prema gl. 53 morala biti Sarmatska. Kad dođe na red pitanje Bosporanskog novca ta imena će biti iznešena. Dosada ovde reč je samo o znacima, po kojima gl. 53 prestavlja Hersonski a nikako ne Carigradski spis. To znači do sada iznašanje subjektivnih momenata gl. 53, da se vidi kako već po samom sadržaju taj spis ne može biti Carigradski i naprotiv može biti samo Hersonski. No pre, nego što se sa iznašanjem takvih indicija završi, treba viditi, da li je opravdano i neka mesta u tekstu, i bez obzira na ostali sadržaj gl. 53, uzeti kao indicija.

Ako se pođe u potragu, mora se stati već na samom početku onoga zapisa, koji je u gl. 53 iznešen i koji se dade najbolje razumeti kao prilog Hersonskoj remonstraciji, iznešenoj u gl. 42.

Basileuontos Diokletianu en Rome, en de te Hersoniton stefaneforuntos kai proteuontos Themistu tu Themistu. Tako počinje gl. 53 DAI. Gradovi su u grčkom ženskog roda, pa tako i Roma i ako nije grčki grad i nema grčke oznake čim se spominje u grčkom jeziku.

Prema tome en Rome je grčki upotrebljeno. Ali nije grčki upotrebljeno ime Hersona, jer ne stoji ni en te polei a ni ton Hersoniton, nego en de te Hersoniton. Tu postoji kao što se vidi između en de te i Hersoniton jedna praznina. Pošto se ona, kao što će se viditi, ponavlja, omaška ili pogreška mora se smatrati isključenom i ostavljena praznina namernom. Znači jedan specifikum gl. 53 DAI odnosno zapisa kao priloga remonstraciji Hersona. Ta praznina pak u stvari, kao što se vidi, učinjena je samo za to, da se provede ekviparacija Rima sa Hersonom, koja se sastoji s jedne strane en Rome a s druge strane en de te Hersoniton. To je dakle jedan specifikum gl. 53 DAI, a nije neka uobičajena figura. Evo mesta, koja to pokazuju time, što pokazuju, kako se inače u samome DAI označava Herson, kad se ne radi o gl. 53 tj. kako se označava Herson inače u tekstu DAI, kad se ne radi o prenešenom prilogu Hersonskoj remonstraciji u gl. 53. Na osnovu Beckerovog izdanja može se navesti gl. 6 (Be 71) sa izražajem tes Hersonos, gl. 7 (Be 72) eis Hersona i eis to kastron Hersonos gl. 7 (Be 73) pros Hersona, gl. 8 (Be 73) eis Hersona, gl. 9 (Be 77) epi Hersona gl. 11 (Be 80) tu kastru Hersonos gl. 11 (Be 80) ten Hersona, gl. 11 (Be 80) he te Herson gl. 11 (Be 80) te Hersoni gl. 37 (Be 166) eis Hersona, gl 50 (Be 269) tu kastru Hersonos, gl. 50 (Be 270) en Hersoni, gl. 50 (270 Be) eis to kastron Hersonos.

Kao što se, dakle, vidi u samome DAI nalazi se niz mesta, gde se Herson označava svojim imenom, pa je, dakle prema glavi 6, 7, 8, 9, 11, 37 i 50 u početku gl. 53 upotrebljeni izraz en de ton Hersoniton svakako jedan specifikum tj. jedna figura mesto samoga imena. Ali najznačajnije je to, da kao i ostali deo DAI i sama gl. 53 ima na nekim mestima također takve iste normalne izražaje kao napr. Hersonitai, Hersonitika, en Hersoni, eis to kastron Hersonos, apo Hersonos i hoi Hersonitai (Be 270 br. 515, 520, 525, 527, 528, 530, 535).

Ali gde su ti izražaji u gl. 53.

Ne u onom delu gde se prikazuje kao Hersonski prilog remonstraciji, nego u onom delu gde je reč o sankcijama. To znači da ne samo DAI ima za Herson normalni izraz, nego da ga imade čak gl. 53 DAI, ali tek u sankcijama.

Pa naravno, kad je zapis u gl. 53 kao prilog remonstraciji Hersonski iz Hersona u Carigrad poslan ili donešen a sankcije kad su Carigradske, jer dolaze od basileuosa.

Baš ta razlika, što se oznaka Hersona u gl. 53 u delu o sankcijama nalazi konformno sa ostalim DAI pokazuje jasno, da tamo, gde toga nema, nego se pojavljuje gore opisana figura, možemo gledati indicij za Hersonsku provenijenciju priloga remonstraciji.

Tako bi onda gore spomenuta figura u početku gl. 53 bila indicij za Hersonsku provenijenciju te materije, a Hersonska pak provenijencija te materije bila bi indicij za to, da je ta materija iz Hersona došla u Carigrad u vidu priloga Hersonskoj remonstraciji protiv keleusisa cara Teofila. Tako dakle, ta figura u svojoj razlici prema DAI a i prema jednom delu gl. 53 DAI podobna je da potvrdi ono, što se već i iz samoga sadržaja gl. 53 pokazuje tj., da Herson svoju provincijalizaciju smatra neopravdanim udarcem u obziru svoje ekviparacije samome Rimu.

Reakcija na Hersonsku remonstraciju sa maksimalnim sankcijama, koja je tako oštra, da osim rata oštrija ne može ni biti, tek onda se pokazuje potpuno razumljivom ako se uzme, da se je na carskom dvoru u Carigradu smisao figure en Rome s jedne strane i en de te Hersoniton s druge strane, prepoznao kao smisao po kome bi Herson i Rim bili politički jednako pravni. Objekcija, koja naravno nije dinamičnoga karaktera, nego historiskoga, ali baš radi dinamične razlike između Carigrada i Hersona u Carigradu nepodnošljiva. Samo iznašanje zasluga Hersona za rimsku imperiju u dva slučaja i teških posledica toga za Herson jedva bi se moglo samo velikom nategom da se uzme kao razlog tako oštrim sankcijama. Sama remonstracija pak protiv tematizacije Hersona još manje, jer naposletku, više je nego prirodna stvar, da se jedna prastara autonomija otima svome poništenju dok god može.

U onome svemu, dakle, što je iznešeno u gl. 42 i u gl. 53 po sadržaju teško je naći razlog tako oštrim sankcijama.

Tek stilizacija gl. 53 tj. stilizacija samoga zapisa, dakle priloga remonstraciji, može doprineti razumevanju, da je na remonstraciju došlo do takih sankcija.

Praznina dakle u gl. 53 u rečenici prvoj između reči en de te i Hersoniton na oko tako bezazlena u stvari sadrži jednu političku postavu za Herson tako karakterističnu, a za Carigrad tako nepodnošljivu, koja se postava sastoji u tome, da su Herson i Carigrad po historiskom razvoju i poreklu odnosno tačnije Rim i Herson izjednačeni.

Stoga se ne može preko te praznine preći konjekturom, našto izlazi u Moravcsik i Jenkins prevod sa in the country of the Chersonites, pošto tu u gl. 53 rečenici prvoj, kao što se vidi izražaja, koji bi odgovarao pojmu countriy (kraj, zemlja) nema.

Pogreška ili omaška, kao što je već rečeno, ne dolazi u obzir, jer se stvar ponavlja, ali ne samo kod Hersona nego u svoje vreme čak i kod Bospora.

Mi doduše možemo uzeti, da je praznina nastala ispuštanjem reči polei (grada) ali kad se to ispuštanje tako ponavlja, onda to ne će biti slučajnost, a ako nije slučajnost, onda je namernost, a ako je namernost onda izražaj polei nije iskliznuo, nego je ispušten.

Ako je pak taj izražaj ispušten, onda tome mora biti razlog. Ako pak ispuštanje toga izražaja donosi ekviparaciju Rima i Hersona onda je verovatno, da je taj izražaj ispušten baš za to, da se nagovesti ekviparacija Rima i Hersona.

Ta prva rečenica hersonskog spisa u gl. 53 u stvari pretstavlja antitezu: kad je u Rimu carevao Dioklecijan, a u — Hersonićana nosio venac i bio načelnik Themist itd. Taj genitiv Hersonićana, koji izaziva pitanje šta Hersonićana, bolje se vidi u grčkom. Antiteza je dakle s jedne strane en Rome a s druge strane en de te Hersoniton, zajedničko Rome, pa se antiteza pojavljuje u smislu en Rome i en de te Rome Hersiniton, jer je u takvoj antitezi na pitanje šta en de te Hersoniton neizbežan odgovor Rome, samo što se reč Rome ne ponavlja, jer je to već izraženo sa samim antitetičnim en de te Hersoniton.

Dakle basileuontos Diokletianu en Rome, en de te Hersoniton Themistu znači po smislu zapravo kad je u Rimu Rimljana vladao Diokletijan a u Rimu Hersonićana Themist.

Na takvo shvatanje ili pomišljanje upućuje antiteza u početku gl. 53 figurativno izražena sa navedenom prazninom.

Tu se oseća jedna igra reči i njen smisao, ali joj se ne vidi tehnika. Na to daje odgovor grčki rečnik. Potpuno identična reč sa rimskom reči Roma sa jednakim pisanjem nalazi se u grčkom reč i to također ženskoga roda rome. Kao što se vidi identična sa Rome. Ta pak reč rome znači ne samo snagu i silu nego i političku moć, političku silu, dakle u prenesenom smislu odnosno bolje reći samim tim prestolnicu. Kao što se vidi u Hersonskom spisu nalazi se igra reči, koja se sastoji u tome,

da je Rome ujedno i rome tj. da je Rome i Rim i prestolnica, pa prema tome i Rim i prestolnica Dioklecijana tj. gde je on carevao i vladao a da je rome Hersoniton Rim i prestolnica Themista tj. gde je on vladao.

Otsečeni i konačni smisao, kao što je to obično kod igre reči, ne da se rečima izraziti, ali se dade osetiti i prepoznati.

Ta igra reči, u kojoj je u reči Rome izražena i reč rome, u ostavljenoj praznini nagoveštena, ne znači drugo nego, da je Herson de origine historiski jednakopravan Rimu tj. u svom početku isto tako grado država kao i Rim, pa pošto načelo ne zavisi od količine, to ni ogromno proširenje te prvobitne rimske grado države ništa ne menja na okolnosti, da su oboje, i Rim i Herson u pogledu samostalnosti i slobode jednaki. Ako jednog dana rimska grado država naraste do tog stepena da obuhvati i hersonsku grado državu, koja je ostala u svojoj prvobitnoj skromnosti, onda to znači samo promenu odnosa, a ne promenu samoga statusa. Ako nastaje klijentela iz simahije, status ostaje isti. Obe Rome ostaju isto. Verovatno se tome ima i pripisati i dosledno naglašavanje ovenčanosti načelnika Hersona, kojem gradu za ukras Konstantin I za uslugu u borbi protiv Skita šalje zlatnu krunu. Analogon tome nalazi se u De Them. II 10: martirei de kai Flegon en Olimpiadi pentekadekate hoti ebasileueto ho Bosporos Kotii to Bosporiano Basilei, ho kai diadema ekeleuse forein ho Kaisar tj. po smislu: svedoči i Flegon u 15 Olimpijadi, da se je Bosporanin Kotii zacario u Bosporanskom carstvu (tj. zavladao u Bosporanskoj državi) i da mu je Cezar odobrio da nosi venac itd.

Vest se odnosi na cara Hadriana (117—138).

Osam puta naglašava se i jedno i drugo svojstvo hersonskog prvaka, da je i načelnik i da nosi venac, po računu vremena u vremenu od 284 do oko 350. Znači, da je u to vreme Herson potpuno slobodna grado država kao i sam Rim.

I otud igra reči sa izražajima Rome i prazninom koja taj isti izražaj prenosi na Herson sa rome.

Može se dakle uzeti da prilog hersonskoj remonstraciji počinje sa naglaskom da je Hersonu načelnik ujedno i vladar, a sam Herson da je prestolnica, što opet znači da su Rim i Herson ekviparirani. To je tako moglo biti pisano u Hersonu posle 350 a i kasnije pa čak i posle Teofila, ali uvek samo u Hersonu a nikada u Carigradu, a u Carigradu opet sigurno najmanje od Konstantina VII.

Praznina dakle u prvoj rečenici gl. 53 koja je ovde iznešena verovatno je dakle od značaja bar toliko, da se preko nje ne može preći u opšte pa ni konjekturom, jer po smislu u toj praznini nalazi se doduše neispisana ali sadržana reč rome.

Vidi se da ta igra reči nije omaška i po tome što se ona ponavlja, tako da se ona dade nabrojiti kod:

1. Themista sina Themista
2. Hresta sina Papije
3. Diogena sina Diogena
4. Farnaka sina Farnaka.
5. Lamaha.
8. Stratofila sina Filomusa.

Kao što se vidi u broj 6 kod Biska sina Supoliha i 7 kod Zetha sina Zethona ne ponavlja se spomenuta igra reči.

Naprotiv tu stoji kao u svim napred navedenim slučajevima normalno i jednostavno ime Hersona tes Hersonos. Za glavu 53 postalo je pravilo opisana igra reči i iz nje izlazeća figura. Dakle u gl. 53 pravilo je ono, što se nalazi ovde gore navedeno od jedan do 5 i 8. Ali u 6 i 7 nalazi se ono, što doduše nije pravilo gl. 53 ali je pravilo opšte. Tako je tu u gl. 53 opšte pravilo iznimka od specijalnog pravila nalazećeg se od 1 do 5 i 8. Ruši li to misao o igri reči i njenoj figuri? Brojevi govore protiv takvog shvatanja. Kvantitativno, manje izgleda kao izuzetak ono, što se pojavljuje u 6 slučajeva, a više izgleda kao izuzetak ono, što se pojavljuje u 2 slučaja. To znači da je pravilo, naravno sve sa gledišta gl. 53 DAI, en de te Hersoniton, a da je izuzetak tes Hersonos. Dakle u gl. 53 ono, što je sa opšteg gledišta specifikum, jeste pravilo, a ono, što je sa opšteg gledišta pravilo, jeste izuzetak.

Kako se dakle spomenuta 2 mesta, gde nema spomenute igre reči i njene figure, mogu dovesti u sklad sa ostalim mestima, gde to ima. Razumevanje je vrlo lako. Baš za to, što navedena 2 slučaja pretstavljaju opšte pravilo, a onih ostalih 6 slučajeva arteficijelnost, prirodno je, da se je pero, koje je po prirodi stvari svakako inkliniralo na ono, što je u opštem smislu pravilno, u dva slučaja i vratilo na to. Baš arteficijelnost jednoga i uobičajenost drugoga donosi razumevanje. I taj autor se je inače služio sa izražajem tes Hersonos a samo ad hoc sa en de te Hersoniton, tes Hersoniton i tes ton Hersoniton. Igrom reči napravljena figura imala je dakle da se bori sa prirodnom inklinacijom, pa nije čudo, ako je na dva mesta došla u zaborav. To samo potvrđuje, da je gore navedena praznina jedna svesna i namerna arteficijelnost.

To potvrđuje u ostalom i okolnost, da se spomenuta praznina i figura, dakle ta arteficijelnost, pojavljuje samo kod Hersona, dok se u pogledu Bospora nalaze normalni izrazi kao tes Bosporianon kai tes Maiotidos limnes, nadalje ten Bosporianon kai Sarmaton horan gde eventualnu prazninu popunjavaju izražaji limnes i horan, a isto tako reč poli u izreki ten te tu Sauromatu poli Bosporon kai ta tes maiotidas kastellia ili reč limnen u rečenici kata ten Bosporianon kai ten maiotida limnen genomena. Naprotiv ovim mestima, kod Hersona je, osim dva spomenuta slučaja, uvek figura, koja je gore navedena.

Ali posle toga dolazi i kod Bospora nešta što samo potvrđuje iznešenu misao o figuri, koja igrom reči izlazi iz navedene praznine.

Ni kod Bospora naime ne ostaje stvar na normali. I tu se pojavljuje ona ista figura, koja se pojavljuje i kod Hersona. Ali to biva tek iza reči: Ektote un loipon he ton Sauromaton en to Bosporo basileia katelithe, kojih je smisao: od tada dakle pa u buduće prestade vlast Sauromata u Bosporu.

To znači, da pisac spomenutoga priloga u gl. 53 za vreme vlade sauromatske dinastije u Bosporu upotrebljuje samo običan izražaj o Bosporu a ne gore opisanu figuru. Tek sa padom Sauromatske dinastije pisac i za Bospor upotrebljuje onu istu figuru, koju upotrebljuje za Herson i za Rim. Iz toga izlazi, da pisac za vreme sauromatske dinastije niti je stvoreno stanje priznavao niti je prema tome Bospor smatrao prestolnicom niti ga ekviparirao sa Hersonom ili Rimom.

Tek po padu sauromatske dinastije u Bosporu i po dolasku na vladu Asandra pisac i za Bospor upotrebljuje gore spomenutu figuru, što znači da usled nastupile promene smatra i Bospor prestolnicom i glede njega proširuje ekviparaciju Hersona sa Rimom. Tek od kada u Bosporu nije više pojam vladara identičan sa pojmom Sauromata tj. tek od kada je u Bosporu opet basileus pisac upotrebljava figuru Hersona sa rečima: Asandru de tes Bosporianon basileuontos.

To dakle biva kad je s jedne strane u Hersonu:

Lamahu stefaneforuntos kai proteuontos tes ton Hersoniton a s druge strane u Bosporu Asandru de tes Bosporianon basileuontos, čime je u pogledu te figure Bospor sa Hersonom izjednačen, o čemu nema govora dok su na Bosporu Sauromati. Da se i tu ne radi o nikakvoj slučajnosti, vidi se po tome, što se ta figura i za Bospor ponavlja još jednom sa rečima: ton de presbeon apolithenton kai katalabonton ten Bosporianon (Be 256, 254).

Šta iz toga sledi? To, da je padom Sauromata Bospor isto što i Herson prema Rimu tj. samostalna grado država u odnosu klijentele i da prema tome sa strane pisca sauromatski Bospor je samo Bospor, dok je nesauromatski Bospor he Bosporianon, kao što je Herson he Hersoniton.

Ali iz toga onda izlazi, da spomenuta figura piščeva ne samo nije slučajnost, nego da je namernost i pošto takvoj namernosti nema drugog objašnjenja doli pomisao na ekviparaciju, to onda izlazi, da su de origine i Rim i Herson i Bospor historiski ekviparirane grado države. To što se jedna razvila do svetske vlasti a druge dve ostale u svojoj prvobitnosti, pa čak šta više i pale u klijentski odnošaj prema prvoj to bi bila stvar politike ali ne samoga statusa, po kome su sve te tri grado države jednake. Kad se sad uzme u obzir materija gl. 42 DAI tj. da ona prva grado država drugoj za cara Teofila oduzima njezin status, onda

je poziv na prvobitnu ekviparaciju razumljiv pa po tome i u materiji gl. 53 DAI razumljiva stilistička finesa i iz nje proizašla igra reči kao i tako nastala opisana figura. Ako sada vidimo, da se ista primenjuje ne samo šest puta kod Hersona nego i dva puta kod Bospora, onda je jasno, da ona dva mesta gde je kod Hersona nema, samo potvrđuju piščevo pravilo, po kome je on sadržaj gl. 53 u pogledu ekviparacije sumarno i pregnantno izrazio u spomenutoj figuri. I tako se onda može reći, da je prilog remonstraciji Hersona u gl. 53 pisan ne samo u duhu ekviparacije, nego i u stilu ekviparacije. Pošto pak ta ekviparacija historiski nije bez osnova, ali je kao vizantska proveniencija isključena, to je jasno, da ona može biti samo hersonske proveniencije. I tako bi glede gl. 53 mogli biti načisto.

Ona je kao prilog remonstraciji hersonska, a kao sankcija u rešenju te remonstracije vizantska.

No sa rešenjem pitanja o provenijenciji te gl. 53 naravno nije još rešeno pitanje šta bi to moglo biti, što je u gl. 53 kao historiska materija unešeno. Da li prepis jednoga dela same remonstracije, da li izvadak iz remonstracije, da li priopštenje sadržaja remonstraciji i ako je prilog, da li je to deo hersonskoga letopisa ili je to jedna rasprava, da li je to iz vremena zbivanja ili iz vremena remonstracije, da li je to realna historija, tradicija ili legenda ili ništa od svega toga, nego ad hoc sačinjeni spis iz vremena remonstracije i u korist remonstracije.

Naravno otsečno za to ne će biti odgovora, jer za to nema podataka. Preostaće samo kombiniranje. Pregledavanje spisa u pogledu gore opisane stilističke figure međutim ne će podupirati nijednu od spomenutih kombinacija osim one, da je spis rađen ad hoc.

Baš to naglašavanje ekviparacije u spisu odaje, da je on pisan, da ekviparaciju utvrdi i obrazloži, jer inače, dok nije nastupila potreba za takvim obrazloženjem tj. u samom letopisu, zapisu, tradiciji, legendi jedva bi se mogao naći razlog za ovakvu stilističku finesu, koja u tom slučaju ne bi bila ni na koga i ni našta adresovana.

Okolnost da je pisac čak tu svoju figuru u opšte zadržao kao izražaj za prestolnicu ne upućuje u staro vreme, gde u samom objektivnom pisanju takvoj figuri ne bi bilo razloga.

Kad pisac u Be 256, 241 kaže: hopos dia tutu adeos epibainontes te Hersoniton aminasthai sa smislom kako bi kroz to bez opasnosti ušavši u Herson mogli se osvetiti a isto tako i kada u Be 256, 242 kaže: kai de apostellusin presbeis kata ten Hersoniton parakaluntes sa smislom: i poslaše poslanike u Herson sa porukom, onda je jasno, da je ta figura prešla uzrok svoga postanja tj. navađanje Hersonskih proteuona i proširila se na Herson kao takav i na Bospor, čime se pokazuje proširenje u smislu objektivnog znaka za prestolnicu.

To potvrđuje Be 251, 139 gde je ista figura upotrebljena čak i za sam Rim: idu kai hemeis epikiruntes tas ede ep eleutheria kai ateleia dotheisas himin en te Romaion ek tes hemeteras baseleias dexias sa smislom: eto i mi proglašavamo iz naše carske desnice za važeće ono, što je već odobreno u Rimu u pogledu vaše nezavisnosti i vašega oslobođenja od podavanja. Tu je od en Rome dejstvom en de te Hersoniton postalo en te Romaion čime je naposletku gore spomenuta figura primenjena na sam Rim i tako ekviparacija u početku gl. 53 izražena igrom reči sprovedena i stilistički naposletku i za sam Rim, što znači proširenje figure u smislu prestolnice i upotrebu iste i za Rim i za Herson i za Bospor, dakle konačno sadržajnu, tj. misaonu i stilističku ekviparaciju za sve te tri grado države. Ove poslednje reči pisac stavlja u usta Konstantina I, koji njima potvrđuje ono, što je Herson već dobio od Dioklecijana.

Po sadržaju gl. 53 u vreme Dioklecijanovo (284—305) Herson je bio nezavisna grado država, vladan svojim senatom i načelnikom, koji je bio stefaneforuntos, dok je Bospor kao i obala Azovskog mora u to vreme bio u vlasti Sauromata u Bosporu i Sarmata na Azovu, ovih potonjih sa onima u Bosporu u odnosu podaničkom ili federatskom. Jedan Bosporanski Sauromat tj. vladar diže se navalom na Rimsku državu u Maloj Aziji idući obalom Crnog Mora preko Lazike i Ponta i dolazi do reke Halysa. Preko reke dalje ne može, jer je Dioklecijan, čuvši za to, poslao vojsku pod Konstancijem, koja mu je sprečavala prelaz preko te reke. Ali ni rimska vojska iz istog razloga tj. radi reke nije mogla doći do bitke sa tim Sauromatom.

Za to Konstancije poruči Dioklecijanu, da ovaj pošalje nekoga u Herson, da taj potakne Hersonce, da oni napadnu Sarmate s leđa, kako bi tako prisilio Sauromata da se vrati kući.

Diokletianos tauta akusas apesteilen eutheos kata ton Hersoniton protrepomenos simmahesai auto tj. sa smislom Dioklecijan začuvši to poruči odmah Hersoncima potičući ih da zajedno sa njime vojuju (Be 245) Hoi Hersonitai tois tu basileos remasin asmenos hipakusantes tj. sa smislom Hersonićani se rado odazvaše rečima carevim.

I sad sledi u gl. 53 detaljan opis vojne akcije Hersona, kojom su okupirali sarmatske gradove i dočepali se Bospora, u kojem su zarobili čitav rod toga Sauromata na Halysu, koji se je zvao Kriskonor.

U tom opisu u gl. 53 za ovde relevantan je govor Hersonaca u Bosporu ženama Sauromatskim, u kojemu oni kažu, da su svoj napadaj izvršili potaknuti od cara Romajaca kao njegovi podanici, jer bi se tu Hersonci sami označavali protivno onome, što inače proizlazi iz gl. 53 a naročito iz gore opisane stilističke figure. Ali hipekoos ne znači samo podanički nego i poslušan. Istina kao supstantiv ta se reč obično upotrebljava u smislu podanik, ali hipekoos tu na tom mestu može biti i supstantiv i adjektiv.

Prema tome ovo mesto kad bi značilo podanik bilo bi izuzetak, a kad pisac takve figure upotrebljava izraz hipekoos onda je verovatnije kao adjektiv i prema tome u smislu poslušan tj. Hersonci nisu navalu proveli sua sponte nego potaknuti od cara Romajaca kao njegovi poslušnici, što bi potpuno odgovaralo onome hoi Hersonitai tois tu basileos remasin asmenos hipakusantes tj. sa smislom Hersonićani se rado odazvaše rečima carevim.

Ali sve, kad bi se i uzelo reč hipekoos u smislu podanik, tu na tom mestu, to ne bi moglo biti prejudicionalno, jer Hersonci govore Sauromatskim ženama sasvim prirodno sa najprimitivnijim i najrazumljivijim jezikom. A i okolnost, da se tu Hersonićani pravdaju pred Bosporanskim ženama deluje na to, da se njihova poslušnost od voljnosti potencira do obaveznosti, dužnosti i pokornosti. Kad pak Dioklecijan posle uspele Hersonske akcije vraća Hersonske pretstavnike kući, pisac gl. 53 to opisuje sa rečima: aposteilas autus meta kai doron pleiston kata ten Hersoniton (i tu mesto imena Hersona figura za Herson) hos gnesius ontas autus hipekous tes Romaion basileias sa smislom poslavši ih sa velikim darovima u Herson kao punopravne građane Romajske države. Gnesios je u prvom redu punopravan, pa tek onda pravi, a hipekoos tu u vezi sa gnesios onda ne će biti podanik nego građanin.

Posle onoga, što su Hersonci učinili za Rim i u Dioklecijanovom priznanju i zahvalnosti isticanje hos gnesius hipekous sigurno ne će biti samo isticanje običnog podanstva, tim manje što se radi o odgovoru na traženje Hersonaca, da im se ujemči njihova nezavisnost i njihovo oslobođenje od ma kakvog tributa u Rimu. Gnesius hipekous, dakle, tu može biti samo Dioklecijanova parafraza nezavisnosti, oslobođenja od tributa, koju on ujemčuje tj. izražaj za punopravnog građanina, u stvari ravnopravnoga građanina, ali ne u smislu podanika, nego u smislu državljanina tj. u smislu ravnopravnoga državljanina.

Hemeis, despota, uden heteron thelomen, ei me ti ge tuto monon aitumen ef ho te deksias eleutherias kai ateleias parashesthai hemin hipo tu kratus himon tj. po smislu: Mi gospodaru ne želimo ništa drugo, nego tražimo samo jedno, da nam od vaše vlasti bude ujemčena nezavisnost i netributarnost.

Istina parashesthai od pareho znači dopustiti, ali kako sve ostale okolnosti u gl. 53 ne govore tu za neki konstitucioni akt, nego pre za legitimisanje postojećeg stanja, izražaj ujemčiti bio bi bolji, i ako on bez sumnje pretstavlja slobodniji prevod prema reči dopustiti.

Naravno takav slobodan prevod je samo za to moguć, što u efektu i dopustiti i ujemčiti izlazi na isto.

Tako dakle historiski u gl. 53 bilo bi relevantno, da je onda, kad se je Sauromatski Bospor podigao na Rim, Herson sa simahijom pomogao Rimu i za to od cara zadobio jemstvo za svoju nezavisnost i netributarnost.

Čim Dioklecijan potstiče, a ne zapoveda, a Herson se rado odaziva, što znači, da se je mogao i ne odazvati, izlazi da je Herson morao biti nezavisan a time onda i ne tributaran. Odaziv želji Rima u takvom slučaju naravno dovodi do potvrde takvoga stanja sa strane Dioklecijana. Samo sa gledišta spomenute figure bilo bi relevantno, je li Herson kao što po toj figuri izgleda, već bio nezavisan i netributaran ili ne, nego tek od Dioklecijana. Sa gledišta same remonstracije to je naravno sasvim svejedno.

Provincijaliziranje Hersona udara već u sam fakt nezavisnosti i netributarnosti, bez obzira na njihovu provenijenciju.

Ali moguće je i najverovatnije, da spis obrazlaže remonstraciju iz jednog faktičnog stanja pre Dioklecijana, legitimisanog od Dioklecijana.

Nezavisna grado država u orbitu rimskoga carstva, ali ne i u njegovim granicama, priznata i zaštićena rimskim carstvom, ali u simahiji sa njim, odnos ali ne i podložništvo, bila bi suština klijentele sa kojim pogledom na stvar morao je biti pisan zapis, koji kaže ne provincija, nego klijentela i koji treba da pokaže, kako je velika povreda pretvaranje jedne klijentele u provinciju, pogotovo kad je ta klijentela ujemčena od dva cara.

Analogiju u historiji naći ćemo u onome zbivanju, koje je svršilo time, da je godine 66 u Rimu armenski kralj Tiridates od samoga cara Nerona dobio na glavu postavljenu mesto tiare pravu dijademu. Tada se je samo sa obratnim rezultatom desilo ono isto, što se je vekovima kasnije desilo pod carem Teofilom, sada u Hersonu a nekad u Armeniji.

Kada je Tigranes postao klijentski vladar Armenije vlada u Rimu šalje Caesenniusa Paetusa da Armeniju pretvori u provinciju. Ali Paetus bude pobeđen. Parthski kralj ipak predlaže kompromis sa sekundo geniturom svoje dinastije u vidu klijentele. Kad Rim to odbije i nastavlja nasilje sa vojskom i vojskovođa Korbulo bude potučen, dolazi ipak do kompromisa u smislu spomenutog predloga parthskog kralja. Kao kasnije Kotys I u Bosporu od Hadrijana tako armenski kralj dobija dijademu od Nerona samo sa tom razlikom, da Armenija mora da primi i rimske garnizone. Tek ovaj primer doprinosi razumevanju, kako je za Herson morao biti teški udarac analogon ovoga pod Teofilom, gde se stvar svršava bez kompromisa sa jednostavnim provincijaliziranjem Hersona. Da to osvetli, sigurno je bio pisan onaj spis u gl. 53 DAI i priložen hersonskoj remonstraciji. Naglašavanje klijentele u njemu sve do ekviparacije sa Rimom i to ne samo sadržajno nego i stilistički, figurativno, vršeno je dakle sa svrhom, da se dejstvo takvog udarca u pravo svetlo postavi.

Pošto je Sauromat Kriskonor uspelom akcijom Hersona bio prisiljen, da se sa Halysa vrati kući, došlo je za Herson do legitimacije postojećega stanja, koju je posle toga Konstantin I samo ponovio. Za Konstantina I dolazi do druge usluge Hersona rimskoj imperiji.

Kad su kako kaže gl. 53 neki u Skitiji podigli ustanak car Konstantin pošalje Hersoncima poslanike, sećajući se, šta mu je o prvoj usluzi Hersona pričao njegov otac Konstancije.

Hersonci se i sada rado odazovu carskom pozivu, pređu Dunav — mesto ustanka je dakle bila tzv. Mala Skitija — uguše Skitski ustanak, našto im car naredi, da se vrate kući, a njihove pročelnike pozove u Carigrad, gde im potvrdi nezavisnost i netributarnost, koju im je već Dioklecijan potvrdio.

Ali uz to car daruje Hersonu zlatan kip sa carskom hlamidom i zlatnom krunom, a o nezavisnosti i netributarnosti Hersona i njegovih lađa car izdade hrisovulju. I naposletku Herson dobiva od cara Konstantina I zlatno prstenje sa graviranim svojim likom za legitimaciju hersonskih poslanika da bi isti tj. takav prsten služio kao pečat za slučaj kakve molbe ili podneska.

Ova legitimacija poslanika Hersonskih vrlo je blizu pojmu jedne internacionalne relacije i akreditivu poslanika. Naposletku car pruža Hersonu i pomoć u materijalu i anonama tako da Herson uzmogne sastaviti arithmos tj. stajaću vojsku ili bar organizirati vojne jedinice.

Kao što se vidi u gl. 53 DAI nalazila bi se slika o potpunoj i vojnoj i flotnoj nezavisnosti kao i netributarnosti Hersona, ali u simahiji sa Rimom, od koga u tu svrhu dobiva pomoć, a sve to potvrđeno i ujemčeno od dva velika cara rimska, jednog još poganskog, a drugog već hrišćanskog. Bez obzira na historisku istinitost, bar literarno, može se smatrati, da je ta slika izvedena bez prigovora, pri čem ne smeta ona mala naivnost po kojoj Gikia znade tačan broj Bosporskih zaverenika. i ako su svi, koji su to mogli znati, izgoreli, pa ne preostaje drugo nego uzeti, da ih je Gikià u brzini kroz rupu sa gornjega boja u svome dvoru brzo izbrojala.

No taj spis o jednom delu Hersonske historije u gl. 53 DAI ne ograničava se samo na spomenuta dva pohoda Hersona, protiv Sarmata i protiv Skita. Spis nastavlja sa historijom Hersonsko Bosporanskog odnosa čak još nešto i iza pada vlasti Sauromata u Bosporu. Po računu Proteuona posle Themista, Hresta i Diogena vodi se još i historija Biska, Farnaka, Lamaha, Zeta i Stratofila.

Po računu godina, prva trojica konzumirala bi vreme od 284 do 305 tj. neku 21 godinu. Po tom računu moralo bi se onda uzeti za ostalih sedam 49 godina, naravno sve uzevši prosečno.

Prema tome onda pošto bi 49 i 305 dalo 354 godinu imali bi za vreme, kada spis prestaje, godinu 354. Usled toga se može kazati, da je vreme onoga zbivanja, koje se nalazi u spisu vreme od 284 do 354 godine aproksimativno tj. svega nekih 70 godina. To bi onda bilo vreme ne samo svih proteuona nego i Gikije, posle koje spis svršava. Znači, da ono što se u gl. 53 označava sa izrazom historija grada Hersona može

da vredi samo u tom smislu da je to historija grada Hersona od aproksimativno 284 do 354 godine tj. da je to historija grada Hersona kroz 70 godina aproksimativno.

O historijskoj vrednosti samoga spisa mnjenja su različita. Od potpune negacije svake vrednosti do priznanja verovatnosti opisa uređenja Hersona. Za neku historisku verovatnost onih dvaju vojnih pohoda Hersona protiv Sarmata i protiv Skita za Dioklecijana i za Konstantina I nema mnenja, pa će rezerva u tom pogledu verovatno morati ostati.

Što se pak tiče samog načina sastavljanja toga spisa, može se reći, da je isti tako sastavljen, kao da sadrži istinu. Položaj grčke kolonije, koja postaje grado država u klijenteli rimskog carstva dobro je opisan i postavljen. Odnos prema carskoj vlasti je opisan verovatno a da je između Hersona i Bospora bilo sukoba i bojeva, to je čak i u historiji poznato. Što se pak imena, koja su upotrebljena, tiče, među njima ima i historiskih. Usled toga celokupni utisak spisa do te je mere verovatan, da se s pravom može pitati, da li možda historija ne zna ništa o hersonskoj intervenciji u vezi sa rekom Halisom i ustankom u Maloj Skitiji za to, što toga u opšte nije ni bilo ili za to, što su to bile malo značajne epizode za historičare letopisce, pa im se je mogao lako trag izgubiti. U epizodi sa Sauromatom Kriskonorom, nema, kao što smo videli, ni najmanje bitke, a rimski zarobljenici u rukama Sauromata mogli su se naći ili iz čarkanja na reci ili još pre toga iz samoga pohoda Sauromata do Halisa. Za ustanak u Skitiji sam pisac, čuvajući se preciziranja, kaže samo, da su ga podigli neki i da su za to Hersonci prešavši Istar udarili na zemlju Skita, dok ih nakon pobede car Konstantin naprosto vraća kući. Kad je samo takva intervencija caru Konstantinu bila dovoljna, ne će ni to biti, da je bila tako velika stvar, da bi ju historija baš morala zabeležiti. A sve ono, što se posle ta dva pohoda Hersonska odnosi na bojeve Hersona i bosporanskih Sauromata do pada potonjih kao daleko i tuđe niti je moralo biti poznato niti značajno za letopisce, pogotovo kad se uzme, kako je i inače historija Bospora a još više Hersona oskudna. Prema tome i ako je rezerva u pogledu tih stvari prema gl. 53 DAI bez sumnje potpuno opravdana, ceo spis je ipak tako pisan da je teško pomiriti se sa mišlju, da bi to bilo sve zajedno naprosto izmišljeno.

Mnogo je verovatnije, da se tu možda radi pre o jednoj lokalnoj tradiciji, koja, kao što često biva, za volju svoje tendencije brka i vremena i događaje i ljude, pa nam mesto jasnog vida daje maglu čije prepoznavanje ne zavisi samo o našim svojstvima, nego daleko više o onome historiskom materijalu, koji nam stoji na raspoloženju.

Sudeći po materijalu Bosporanskom a pogotovo Hersonskom teško će biti u tu maglu, koju historiski stvara gl. 53 prodreti, kad ne možemo onaj materijal, koji se u toj gl. 53 nalazi i koji bi bio podoban, da takvu

maglu sasvim razbistri, uzeti u pomoć, jer nemamo osnova ni podataka, da taj materijal smemo uzeti kao istinit. No za pitanje o kome se ovde radi srećom sve to zajedno nije odlučno, jer se ovde ne radi u opšte o tome, da se utvrdi historiska istina, nego pošto se ispituje provenijencija DAI i relacija DAI prema Konstantinu VII, tu se onda radi samo o tome, da se utvrdi, da li je ta gl. 53 DAI u opšte vizantska ili je hersonska i u potonjem slučaju, da li je ona u koneksitetu sa gl. 42 i da li obe mogu biti od Konstantina VII ili to može u krajnjem slučaju vredeti samo za onu njihovu partiju, gde je reč o sankcijama, kojima se preti Hersonu. Čim se više vidi hersonska provenijencija gl. 42 i gl. 53 tim verovatnija postaje provenijencija istih iz Hersona preko carskoga arhiva u spis DAI.

Ali time biva i jasnija sama metoda sastavljača kompilacije DAI, koja bi se sastojala u kamufliranju jednoga arhivskoga spisa pisanjem historije.

I ako, kao što smo videli, već sam taj spis po sebi u gl. 53 isključuje Vizant, a upućuje na Herson, već potpunosti pregleda radi a i po potrebi sravnjenja biće dobro pogledati i ono što se o Hersonu i Bosporu historiski sačuvalo, naravno u koliko to relativira na gl. 53 DAI.

Samo tu treba odmah spomenuti, da je zaista ne samo dvoboj Farnak—Sauromat, nego i način osvajanja grada Bospora staro zavetni analogon.

Isto tako treba upozoriti da se onih šest mesta u gl. 53, gde se pojavljuje reč fesi ne mogu bukvalno prevađati sa »veli«, a još manje da se smeju pretvarati u plural sa bukvalnim »vele«, pa čak ni uzimati kako se to čini u Moravcsik — Jenkins sa izražajem as at appears tj. sa smislom »kao što se čini«, »kao što izgleda«, jer se na tih 6 mesta radi o opštoj frazi najšire upotrebe u smislu našega »dakle«. Umetnuta u tuđe govore ta fraza nije onoga, koji govori, nego pisca koji piše.

Ho de en polle stenosei genomenos, hos dethen, fesi, bulomenos tj. sam onaj Sauromat Kriskonor kad su došli u njegov logor izaslanici njegovih zarobljenih rodova u Bosporu sa pretstavnicima pobedničkih Hersonaca - - - došao je »kao što je prirodno dakle« u veliku stisku, hos dethen fesi znači »kao što je prirodno dakle«, prema čemu je to samo jedan obični manir i ništa više. Što se sad same historije Hersona tiče, ne preostaje drugo, nego pogledati onaj materijal, koji nam se je kroz stare pisce sačuvao i sve po Leksikonu Pauly-Wissowa, viditi, šta iz toga izlazi.

Heraklea i Chersonesos dve su dorske kolonije Megare na Pontu, prva direktna, a druga indirektna.

To potvrđuje dorski napis Hersonassos ha poti ta Taurika (Latyschew Berl Akad 1895 do 505) i Chersonasos ha ek tu pontu (Dittenberger syll 207—307). Herodot (historija oko 484 do 425) pisac i putnik

ne spominje gornje ime nijednom reči i ako se uzima da je bio u Olbiji i znao za planinske stanovnike Krima Taure. To bi značilo da u njegovo vreme Hersona nije bilo. Obzirom na to, da je u to vreme Bospor već postojao, uzeti da Herson možda samo kao polis nije postojao a da je postojao kao faktorija, ne bi bilo moguće. Pa ni uz upozorenje, da onih cirka 90 jonsko-miletskih kolonija na Pontu sigurno ne mogu biti sve sami polisi nego da moraju biti mnoge faktorije, jer u dislokaciji Bospora i Hersona i u njihovoj vremenskoj relaciji leži pojam konkurencije, koji početak sa primitivnom faktorijom prilično isključuje. U ostalom proti tome govori i to, što je teško verovati, sve kad bi se i radilo o jednoj faktoriji, da će Herodot zabilježiti divlje Taure u planinama a Grke dole na moru — ne.

K tome dolazi još i to što ima vesti o pohodu Herakleje na Krim i o njenim borbama sa Bosporom za IV vek, dakle posle Herodota, što može značiti i heraklejsku obranu već postojeće kolonije kao i heraklejsko tek osnivanje svoje kolonije i to verovatnije ovo potonje, nego ono prvo.

Skylax (69) već poznaje Herronesos, ali ga ne naziva polis nego emporion.

Nije ovde mesto da se kontrolira, da li kod Skylaxa izražaj emporion isključuje pojam polisa, što bi moglo zavisiti od smisla, koji taj izražaj imade u Skylaxovom Periplusu na onom mestu, gde je reč o Kadmu i Harmoniji, njihovim spomenicima kao i o nejasnoj reci Arionu.

Strabonova (58 pre — 25 posle) palaia Herronesos kateskammene tj. stari porušeni Herson, u čije vreme je već moralo postojati znanje o dva Hersona, kao da upućuje na faktoriju kao stariju i grad kao noviji, ali će biti mnogo verovatnije, da je Strabonov porušeni Herson, tj. stari porušeni Herson samo prva faza kolonizacije prema drugoj fazi novijega Hersona istočnije od staroga, smeštenoga prema lukama, našto upućuju zidovi jednoga i drugoga Hersona istureni prema istoku, dakle prema Bosporu.

Iz drugih vesti odnosno iz pobližih vesti o akciji Herakleje na Krimu vidiće se, da sve te vesti zajedno izgledaju tako, kao da je u njima i sa njima opisana sama kolonizacija Herakleje na Krimu protiv volji Bospora, koja se je održala i razvila u sukobu sa Bosporom, kao što to, po Beckerovom istraživanju, istočni zidovi oba Hersona staroga i novoga, pokazuju. Becker drži doduše, da su stari Herson srušili Barbari ali kad se uzme u obzir, da je Bospor morao biti osnovan i još nekih 200 godina pre Hersona a da su Skiti bili na severu, a Becker nije došao do zaključka o zidovima na sever, nego na istok, onda se dobiva osećaj, kao da je stari prvobitni Herson odoleo Bosporu i od položaja po nuždi smestio se dalje na istok po razlogu. Bilo bi to pomicanje kolonije u smislu postepenosti kolonizacije, gde se koloniste najpre smeštaju, gde mogu a tek potom, gde hoće.

Verovatniji je dakle napušteni stari Herson, koji je bio smešten po nuždi, nakon što je svoju misiju izvršio i smešten nov Herson, a kao rezultat toga dalje na istok prema lukama, što bi naravno pretstavljalo razvitak prema Bosporu.

Za samostalan politički položaj Hersona bila bi relativna vest u Polybia XXV — 2 i XXVI — 6 po kojoj se na jednom ugovoru Pharmakesa od Ponta, Eumenesa od Pergama, Prusiusa od Beithynie od autonomnih gradova osim Herakleje i Messembrie nalazi i Herson.

To znači da je godine 178 pre n.e. onaj Herson koji je prema Skylaxu morao nastati oko godine 350 pre n.e. u to vreme bio ostalim saugovornicima ekvipariran.

Glede vesti u Pliniusa n.h. IV 85 o Heraclea Chersonesus libertate a Romanis donatum obzirom na vesti o Antoninu Piu (138—161), za koje ne dolazi u obzir Plinius koji je 79 pri provali Vezuva onako tragično poginuo, a ne bi mogao doći u obzir ni Plinije mlađi sa godinom 62—120), pošto joj fali konkretizacija ne će preostati drugo, nego da se ono a Romanis libertate donatum shvati načelno tj. da je Herson bio grad, koga je Rim ostavio slobodnim, što izgleda da će odgovarati pravom stanju stvari sve do Teofila, jer gubitak slobode Hersona od Mitradata dalje pa do Antonina Pia, ne pretstavlja gubitak slobode od Rima, nego od Ponta i Bospora, dok se aktom Antonina Pia naprotiv uspostavlja ono stanje, koje je izraženo rečima Plinija »libertate a Romanis donatum.«

Za takvo držanje Rima govori i ona vest Polyaena VIII 56 po kojoj se Herson pritešnjen od Skita obraća za pomoć kraljici Sarmata Amagi, koja mu se je odazvala time, što je na Skite, kada ovi ne poslušaše njen zahtev, da ostave Herson na miru, navalila i potukla skitski dvor sa skitskim kraljem i Hersonu vratila otetu zemlju, skitsku kraljevsku vlast sinu poginulog skitskog kralja, time, da se u buduće okane napadaja na Herson. Ta pomoć Hersonu morala je doći s ove strane reke Dona, gde se u II veku kada se ovo dogodilo, Sarmati nalaze.

No taj Hersonski sukob sa Skitima samo je introdukcija u daljni razvitak stvari, koji će na koncu dovesti do toga da Herson gubi samostalnost, ali ne od Rima, nego od gospodara Ponta na Crnom Moru Mithradata VI tz. eupatora ili Mithradata Velikog.

Na poziv Hersona Mithradat VI se odaziva i šalje pomoć, ali drugačije nego Sarmatska Amaga, jer Mithradatov general Diaphantes doduše također pobedi i protera Skite, ali tom prilikom zadrži Herson, koji tako postade Pontski izgubivši svoju nezavisnost ali ne od Rima, nego od Ponta (Latyschew Inscript. or. sept. 185, Dittenberger Syll. 252 i Strabo VII 308).

Kada posle Mithradata VI Farnakes sin njegov, pošto je ceo Pont izgubljen, ostane ograničen na samu severnu obalu Crnog Mora, Herson deli sudbinu Bospora pod Farnakesovim naslednicima, jer je

još početkom vlade Tiberia (14—37) Herson Bosporanski: ex ekeinu de hronu tois tu Bosporu dinastais he ton Hersoniton polis hipekoos mehri nin estin (VII 308), što upućuje na to, da je Herson Bosporanski još od Diaphanta i Farnakesa. (Strabon naravno nema kao gl. 53 DAI he ton Hersoniton, nego ima he ton Hersoniton polis. Ali Strabon i ne piše jedan tendeciozni politički spis, nego piše historiju, pa i ne pomišlja na pravljenje kakve figure).

Sa Plinijem nh. IV 85 vest Strabona VII 308 je nesaglasna, jer je po Strabonu Herson Bosporanski, dok je po Pliniju Rim Hersonu dao slobodu. Obe vesti se mogu dovesti u sklad, ako se uzme, da nije Rim onaj, koji Hersonu oduzima slobodu, nego da je to Bospor, kao i to, da Plinijeva vest može samo imati načelni opšti značaj, da Rim nije Hersonu slobodu oduzeo.

Ako je dakle Herson još 14 do 27 Bosporanski, onda to upućuje na stanje stvoreno za Mithradata VI eupatora, pa će i vest Phlegona od Trallesa o podvrgnuću Hersona Bosporu značiti samo to, da je car Hadrijan Bosporu to stanje stvoreno još od Mithradata VI eupatora potvrdio. Sa gledišta Rimskog očigledno nedosledno neispravno i pogrešno, zbog čega ga Antoninus Pius (138 do 161) vraća u stanje, koje je bilo pre Mithradata, tako da se može reći, da je Antoninus Pius glede Hersona stanje stvoreno Mithradatom VI u prkos njegove potvrde sa strane Hadrijana (117—138) naprosto ukinuo i Herson opet učinio slobodnim, kao što je on to bio pre intervencije Mithradatove.

Taj kontinuitet ne prekida sveobuhvatna Justinijanova politika i ako je on držao, da su rimske klijentele pripadnost rimske države, jer nema vesti ni za njega, da bi on autonomni položaj njihov dokidao. Justinijan će dakle verovatno pretstavljati samo najjače naglašenu klijentelu, a ne šta drugo.

Tako dakle Antoninus Pius samo potvrđuje kontinuitet klijentele Hersona prema Rimu. Na odnos Hersona prema Rimu nije prema tome mogla uticati ni intervencija Mithradatova ni dominacija Bospora, pa je sasvim u duhu toga odnosa Antoninus Pius oboje uklonio.

Onaj Ariston (Latyschew Inscrip. or. sept. 199), koji je kao poslanik išao ka theos Sebastos u stvari hiper tes eleutherias, išao je bez sumnje Antoninu Piu, kad je Antonina Pia predšasnik još podržavao Bosporansku dominaciju i on je od cara Antonina Pia doneo Hersonu slobodu, kad je kao poslanik Hersona išao kralju Bospora Rhoimetalkosu hiper simmahias. I godine toga Rhoimetalkosa 131—154 potvrđuju, da je konačno Hersonu morala sloboda opet doći od Antoninusa Piusa, čije su godine 138—161. I tako bi se u historiji Hersona našla saglasnost sa gl. 53 DAI, jer ta historija pokazuje kontinuitet rimskog održavanja Hersona kao klijentske nezavisne grado države, kao i to, da je ono, što je kroz celo vreme Hersona tj. od 350 g. pre n.e. postojalo kao fakat, za Antonina Pia pretvoreno u pravo (138—161).

Prema tome moglo bi se reći, da historija Hersona objašnjava gl. 53 DAI u tom smislu, da na osnovu učinjene usluge Herson od Diokleciјana u stvari traži ujemčenje onoga prava, što ga je već dobio za Antonina Pia. Za to hersonski izaslanici i bez posebnog zaključka svoga grada spontano odgovaraju Dioklecijanu, da ne traže ništa drugo nego ujemčenje svoje nezavsnosti. A kao što se vidi to isto ponavljaju prema Konstantinu I. A i šta bi drugo i tražili kad imaju nezavisnost, nego da im se ona i od tih careva prizna, kao što je priznata od Antonina Piusa. I značajno je, da se tako i svršava stvar, jer im Dioklecijan to potvrđuje, a Konstantin I čak još i posebnom hrisovuljom, kao i svim drugim detaljima sa njegove strane, sa kojima se Hersonska nezavisnost potvrđuje. Analogon armenskoga kralja Tiridatesa i Nerona samo potvrđuje nezavisnost Hersona, koja je bila još veća, jer Herson nije dobio Rimsku posadu kao Armenija. Ni eventualna vojna posada docnije u vreme Justinijana I ne bi tome protivrečila, jer je to bila samo pomoć i obrana protiv Barbara.

I tako je Heraklea osnovavši oko godine 350 pre n. e. svoju koloniju Herson, ne samo ovu Bosporu naturila, prisilila ga da je trpi, nego mu je istu opet istrgla iz ruku u koje je dospela neizdrživim Skitskim pritiskom. Kad se iz Latyschew S. Berl. Akad. Berlin 1895-505-1 vidi da su Herakleoti obavestili Herson tas te theias apokriseis kai tas eumenatheisas euergesias onda iz toga proizilazi, da je Herakleja kroz jedno svoje poslanstvo morala za Herson intervenirati, jer se je carski odgovor, koji sadrži radosnu pravednost za Herson morao odnositi na ispravku Hadrijanovoga akta. Pošto pak posle tih vesti glede Antonina Piusa nema više vesti o Hersonu sve do vizantskog vremena, nema ni razloga uzeti, da se je na odluci Antonina Pia išta promenilo.

Tako se može reči da historija Hersona materiju gl. 53 DAI, što se tiče odnosa Hersona i Rima potvrđuje, tako da možemo uzeti, da je zapravo stanje u gl. 42 DAI ono stanje koje je potvrđeno od Antonina Pia. I pošto je takvo stanje trajalo sve do cara Teofila, to možemo uzeti zapravo, da je od Rima poštovani status Hersona trajao od oko 350 pre n.e. pa do Antonina Pia 138—161 kada je taj status potvrđen i da je onda tako potvrđen trajao do cara Teofila, koji je onda, to se na osnovu Hersonske istorije može reći, radi provincijalizacije ukinuo ne samo ono, što je za Antonina Pia 117—138 potvrđeno, nego i ono, što je oko 350 pre n. e. stvoreno.

Tako historija Hersona daje pravo Hersonu a krivo caru Teofilu i glava 53 DAI, držeći se tako tendencije, može se reći, samo se potvrđuje Hersonskom historijom.

Naposletku treba spomenuti, da svemu ovome ne protivreči Latyschew S. Berl. Akad. Berl. 1895—520 — br. 11 i 521 br. 13 Inscript. orae. sept. 222 — C I L III 782, po kojem bi se u Hersonu našlo grobova rimskih vojnika, jer se je to našlo i u Bosporu.

Sve kad bi u Herosnu i postojala lokalna vexillatio sa hiliarhom i policajnom nadležnošću ovoga, ne bi to govorilo protiv samostalnosti Hersona, jer je efemerna ingerencija Rima radi odnosa klijentele moguća.

Ustanički Herson protiv Justinijana II godine 711, koji je povukao za sobom i flotu i kopnenu vojsku Vizantijske imperije, a uz pomoć Hazara i kome je posledica bila ulazak izvikanoga cara Bardanesa u Carigrad i pogibija Justinijana II može to samo da potvrdi i da u istom svetlu prikaže progonstvo Justinijana II još pre toga 695 na Herson kao i još pre toga progonstvo pape Martina koji je 26. IX. 655 umro kao prognanik na Hersonu.

Odnos klijentele ne može da dade drugo nego mešanu sliku, u kojoj su razne efemernosti moguće.

Glede samoga početka Hersona tj. glede pitanja, kada je on mogao biti osnovan treba navesti također historiski materijal.

Skymnos u Anonimnom Periplusu Ponti Euxini p. 179 Hoffm. imade vest, da se je to dogodilo tek nakon objavljenog proročanstva, pa da su grad osnovali Herakleoti i Delii.

U prvom svom delu ta vest će odgovarati stanju stvari, jer je proročanstvo i arhaget kod grčke kolonizacije obična stvar. U drugom delu ta vest Skymna je sasvim osamljena, jer sve druge vesti poznaju Herakleote, a Delie ne. Ali na osnovi te vesti Skymna Thirion u De Civitatibus quae a Graecis in Chersoneso Taurica conditae fuerunt 30 drži, da je Herson osnovan oko 500 tj. eo tempore quo Delii ceterarumque maris Aegaei insularum cives in Persarum ditionem antea redacti sese in libertatem vindicavere. Istina na Delosu je bilo veliko svetište Apolona, koji se kao i Dijana po mitologiji na tom otoku i rodio, pa bi vest Skymnosa o proročanstvu kao i sudelovanje Delia pri izvršenju toga proročanstva bila razumljiva. Ali Thirionove konzekvencije sa godinama oko 500 nikako ne bi mogle odgovarati Hersonu sa godinom 350.

Osim toga Delos, taj najmanji otok Kiklada je jonski, a ne dorski, pa bi dorsko jonska sprega kod kolonizacije tu bila nešto usamljena a dalje bio bi valjda kod te kolonizacije ma kakav jonski znak koga nema. Vest dakle pre bi upućivala na konjekturu od Delii na Delphi, pošto se je na podnožju Parnassa u tom mestu nalazio također hram Apolonov sa proroštvom Pithije, ali Delphi nisu samo odobravali kolonizacije i davali arhagete i oikiste nego su kolonizacije i sami naređivali i kod njih i sami materijalno sudelovali.

Athenaios IV 173 e spominje Magnete na Maeandru iz Thessalije kao hieroi tu theu, apoikoi Delfon, pod božjom zaštitom stojeće koloniste Delfa. To bez sumnje znači direktne koloniste Delfa. Prema tome sa konjekturom od Delia na Delfe ono što kaže Athenaios i Skymnos bilo bi, da je do osnivanja kolonije došlo sudelovanjem Delfa, što bi u ostalom bila obična stvar.

Ali možda konjektura nije ni potrebna, jer reči entos Kianeon hama Deliois Herroneson oikisai se može biti u opšte i ne odnose na tako zvani Herson Tauriski ili Kimeriski.

Entos sa genitivom znači unutar, s ove strane, a Kianeon je genitiv plurala, dakle entos Kianeon značilo bi unutar, s ove strane Kianeona, a Kianeai (petrai) bile su tamne pećine tj. dva mala otoka u Bosporu koja su se nekad po mitologiji sudarala i sve prolazeće uništavala, dok se nisu pri prolazu Arga ustalila. Ali ta dva mala otoka u Bosporu nisu bila u Bosporu Tauriskom nego u Bosporu Helespontskom, dakle nisu bila kod Krima nego kod Carigrada. Prema tome ni vest Skymna u Periplusu ni zaključci Thiriona u De Civitatibus ne bi se u opšte mogle dovoditi u vezu sa Hersonesom na Krimu, nego samo u vezu Hersonesa na Helespontu, usled čega bi otpala i potreba konjekture.

Glede osnovanja Hersona ne bi dakle preostalo drugo nego osloniti se na Herodota i uzeti da Herson pre 350 godine nije ni postojao.

Prve grčke kolonije idu u godine oko 750 pre n. e. Mnogobrojne jonske kolonije na Pontu počinju tek sa uzurpacijom Sardesa od Gygesa godine 680, kad se Lydia u Maloj Aziji širi tako, da se može kazati, da usled širenja Mermnada u Lydiji jonske kolonije oko 650 do 550 preplavljuju Pontos tj. Crno More.

U to vreme verovatno pada i osnivanje Bospora. Osnivanje, kao što se po Herodotu vidi, Hersona mnogo je kasnija stvar i Bospor je već morao biti tako star i tako jak, da je mogao smatrati zapravo ceo Krim svojom domenom, tako da sukobi između Herakleje i Bospora radi kolonizacije izgledaju sasvim verovatni.

Stari i mladi Herson, prvi porušen drugi stojeći, pa onda ruševine svega, koje pokazuju i kod staroga i kod mladoga tj. i kod maloga i kod velikoga Hersona zidove na istok, upućuju na to, da je dolaskom Herakleje Krim pretvoren u dve sasvim prirodno rivalizirajuće kolonije.

Za osnivanje Hersona moralo je biti oko 350 pre n.e. borbi sa Bosporom. Jedanput osnovan bio je Herson slobodan do intervencije Mithradata VI eupatora 110—108 pre n. e. tj. nekih 240 godina a potom je Herson bio Pontsko Bosporanski 117—138 tj. nekih 227—248 godina i onda opet slobodan od 138—161 i dalje, kakvoga onda nalazimo i u prilogu Hersonskoj remonstraciji u gl. 53 DAI.

Sukob dakle između Skymnosa i Thiriona s jedne strane i Herodota u smislu negativnom s druge strane tj. sukob između oko godine 500 i oko godine 350 rešava reč entos Kianeon u korist Herodota tako, da možemo, kada Herodot Herson ne spominje, uzeti kao da ga u Herodotovo vreme 484—425 još nije bilo. Naprotiv vremenski se vesti o ekspedicijama Herakleje na Krim i borbama sa vladaocima Bospora u IV veku slažu sa godinom 350 pre n. e.

U vezi sa Herodotom ekspedicije Herakleje i borbe iste sa Bosporom najpre za faktoriju tj. mali Herson, pa onda za polis tj. za veliki Herson upućuju na dugotrajnost samoga procesa kolonizacije, iz koje se mogu razumeti i jedan stariji Herson sa zidovima na istok i jedan noviji Herson takođe sa zidovima na istok. Ti pak zidovi upućuju na Bospor na istoku a ne na Skite na severu. Izgleda dakle, da je Hersonska kolonija morala sa strane Herakleje tek biti izvojevana od Bospora. Istina grobovi vojnika, koji su se našli u Hersonu su rimski, ali to ne znači borbe sa Rimom nego naprotiv to pre znači zaštitu Rima protiv Skita i borbe rimskih vojnika za Herson, analogno intervenciji namesnika Moesie Ti Plautusa Silvanusa Aelianusa u I veku u korist Hersona protiv Skita.

Kao što se iz Hersonske istorije vidi, ono, što se u gl. 53 DAI gledé samoga statusa Hersona nalazi, biva Hersonskom historijom potvrđeno, pa bi se taj historiski pregled mogao zaključiti time, da je zaista Hersonu za vreme cara Teofila 829—842 zadan tako strašan udarac, kakav on nije doživeo kao klijent od svoje zaštitne vlasti od svoga početka pa do toga vremena. Remonstracija protiv tome, spis koji to pokazuje, prirodna je stvar, a DAI nam pokazuje i neuspeh te prirodne stvari i pretnju Hersonu za budućnost, ako se sa tim udarcem ne pomiri. Jedan car je dakle morao ono, što je Teofilo učinio, još i pooštriti. Ako bi taj car prema DAI imao biti Konstantin VII, onda bi morali uzeti, da on u gl. 53 DAI najpre sa maksimalnom snagom brani ono, što će posle sa maksimalnom snagom osuditi i pod pretnju staviti.

Do takvog zaključka mora voditi prejudiconalno čitanje DAI kao dela Konstantina VII. Naravno da onda, pošto se takav rezultat ne može primiti, ne preostaje drugo, nego neprijudicionalno čitanje DAI, ali koje onda vodi do zaključka, koji se naprotiv može primiti, a taj je, da se cela stvar može objasniti samo sa jednim u arhivi nađenim aktom, u kome bi moglo biti Konstantina VII samo rešenje toga akta, a ne zahtev i obrazloženje, koje mu prethodi i da je onda, ne Konstantin VII, nego neki drugi, bacivši se na kompilaciju, za DAI izvadio i u DAI preneo, naravno u izvadcima ceo taj administrativni akt, tako da se iz toga prenosa prepoznaje ono, što je zahtev, kao i ono, što je obrazloženje, kao i ono, što je carsko rešenje. Tako neprejudicionalnim čitanjem gl. 42 i 53 postaje potpuno razumljiva i ne samo to, nego se jedna protivrečna zagonetka pretvara u jedan značajan historiski podatak i na tome mestu DAI i ako nije historija nego kompilacija, postaje ipak historijski upotrebljiv, da se vidi, šta se je od cara Teofila dalje dogodilo sa do cara Teofila slobodnim rimskim klijentskim Hersonom. Sa podatkom, dakle, iz carske arhive, popunjava se historija Hersona. Sa podatkom, dakle, iz carske arhive tek, historija Hersona u DAI ide do u vreme spomenutih već protiv Hersonskih sankcija.

Ali pošto se tu govori i o Bosporu treba pregledati i historiske podatke, koji govore o Bosporu, da se vidi, kako i u tom pogledu stoji sa onim, što je iznešeno u DAI.

Bosporos u starini Pantikapaion (ili negrčko ime ili grčka kovanica složenica od Ponti tj. Crno More i kape, jasle sa hranom, pošto je to bila žitnica Atene koja je po Demostenesu XX 32 odatle izvozila godišnje hiljada medimna, a po istome XX 33 jedne godine čak na tom izvozu imala od drugih država preprodajom zaradu), grad na Krimu, jonsko miletska kolonija, osnovan je verovatno u ono vreme, kada su i tolike druge istovrsne kolonije na Crnom Moru osnovane, verovatno posle polovice VII veka pre n. e. kada je posle Perinthosa i Lampsakosa na Propontidi dalje počela kolonizacija i Crnoga Mora, tako, da se svih devedeset kolonija Mileta na obalama Crnoga Mora imaju smatrati osnovanima najkasnije 650—550, a među njima i Bospor.

Usled toga može se uzeti kao sigurno bar to, da je Bospor morao već biti ne samo konsolidirana kolonija, nego učvršćena grado država, čija je dominacija obuhvatala verovatno bar u svom potencijalu ceo Krim u ono vreme kada Hersonu još nije bilo ni traga, nego su se budući osnivači Hersona još nalazili u svojoj Herakleji.

To se vidi iz toga što Diodor, historik Avgustova veka u pisanju najstarije historije do godine 60 pre n.e. poznaje pre Hersona u Bosporu već vladare i to 438 pre n.e. Spartakosa, 433 Seleukosa 393 Leukona.

Glede toga redosleda postoje do duše u nauci objekcije ali one ovde ne bi bile relevantne prvo jer Leukon, koji je ovde relevantan, ostaje ipak sa 393/92—354/53 a alteracija Psehismosa Atenjana iz godine 346 tangira pitanje redosleda ili paralelne vlade Leukonovih sinova, dakle također ovde nerelevantno, pošto se radi vesti, koje se mogu dovesti u vezu sa osnivanjem Hersona, pokazuje relevantnom samo osoba Leukona I Bosporanskoga kralja, pri kraju čije vlade je morao biti osnovan Herson.

Sa gledišta gl. 53 DAI važno je, što to predhersonsko bosporansko doba odmah pokazuje onu razliku između Hersona i Bospora, koja se u gl. 53 nalazi.

Dok Bospor imade arhonte i kasnije basileuse, dakle vladare, a u gl. 53 Sauromate i basileusa, što je isto, Herson kad bude osnovan i dalje, skroz, tečajem cele svoje sudbine, ne će imati svoje ni arhonte ni basileuse i ne će u opšte imati dinastije, nego će imati upravu sastojeću od biranih senatora i proteuona. No kada se uvaži da Diodorov redosled vladara počinje tek od 438 godine pre n.e. onda se prema godini 650—550 mora pitati šta je bilo pre toga kroz vreme od 212 do 112 godina.

Upućeni i u tom pogledu na Diodora možemo tu prazninu popuniti tako, da ju svedemo prema godini 650—550 na prazninu od oko 170 ili 70 godina.

To biva na taj način što se uzima u obzir Diodorova vest da su pre Spartokida dakle pre 438 pre n.e. od 480 vladali Arhaianaktidi. To znači od osnivanja Bospora 650 do 550 najpre jedno vreme nepoznanice, a onda od 480 do 438 dinastija Arhaianaktida, a od 438 dalje Spartokosi.

Ali i u pogledu tih Arhaianaktida nepoznanica nije mnogo manja, jer im znamo samo za taj naziv, pošto Diodor, koji ga jedini poznaje, nema ništa pobliže i konkretizaciju počinje tek sa Spartokidima.

Ali i što se tiče samoga toga naziva stvar nije jasnija. Istina Boeckh u introduct. ka inscript. Sarmatiae u C I G II p 90 ff zna za tradiciju, da je kod osnivanja Hermonassae na aziskoj strani Bospora (Taman) sudelovala Mytilena (Eustath ad Dionys Perieg 549) kao i to, da je po toj tradiciji osnivač grada Sigeona jedan Arhaianax iz Mytilene.

Ali ni sa tom vesti nije mnogo pomoženo, jer etimološki taj naziv izgleda kao složenica od arhai i anax, pa pošto je anax vladar, to bi značilo stari vladar, što naravno gornjoj vesti ne bi moglo odgovarati.

Ali pošto anax ne znači samo vladara nego i vođu, to bi gornjoj vesti više odgovaralo, ako bi se uzelo da arhaianax ne će biti drugo, nego po svom smislu ono, što znači reč arhagetas, dakle oikist, što i odgovara osnivaču jednoga grada, naravno u kolonijalnom smislu. Primenjeno to na dinastiju arhaianaktida na Bosporu značilo bi one, koji potiču od osnivaoca. U tom slučaju naziv arhaianaktidi upućivao bi na naziv sa smislom prve dinastije tj. dinastije, koja svoju lozu vuče još od samoga osnivaoca Bospora.

Ali kako dovesti takvo shvaćanje toga naziva u sklad sa okolnošću, da Diodor sam opredeljuje te arhaianaktide od 480 pre n.e. do 438 pre n. e. a Bospor je morao biti osnovan najkasnije 650 do 550. Jasno je da ti arhaianaktidi od 480 pre n.e. do 438 pre n.e. nisu oni, koji vuku lozu od osnivaoca Bospora, te bi tako ime, ako bi to značilo, pre išlo na predšasnike ovih arhaianaktida od 480 pre n.e., koji su pre njih vladali, od osnivanja Bospora do njih.

Znači ime arhaianaktidi se ne bi moglo etimološki uzeti, kao što je gore uzeto, bar ne za arhaianaktide iz godine 480 pre n.e. Bez sumnje, pošto je od reči anax genitiv anaktos, što bi odgovaralo izražaju anaktidi, druga etimologija mogla bi doći u obzir samo ako bi se služila sa reči, koja također ima koren anakt, a koja bi svojim značenjem više odgovarala. Prema tome to bi mogla biti samo reč anaktaomai, koja znači nanovo steći, ponovo sebi pribaviti. U tom slučaju arhaianaktidi bila bi složenica ne od arhai i anax, nego od arhai i anaktaomai. A pošto arhaios znači prvobitan, star, bivši, pređašnji a arhe ne samo početak nego i vladavinu, vladarsko pravo, to postoji

mogućnost da složenica arhaianaktidi može da dolazi i od arhaios i od arhe, jer u slaganju će se sigurno radi težine izgovora arheanaktidi uvek pretvoriti u arhaianaktidi.

Ako je pak izražaj arhaianaktidi složenica od arhe i anaktaomai, onda taj izražaj ne bi značio drugo, nego one, koji su nanovo zadobili vlast, odnosno vladanje. Po smislu to ne znači ništa drugo, nego oslobodioci. Takav naziv imao bi i svoj razlog, jer je lako moguće, da je Bospor izgubio svoju slobodu ili 514 usled navale Skita povodom rata persiskoga kralja Dareiosa sa Skitima ili oko godine 500 usled tzv. jonskog ustanka tj. ustanka grčkih gradova protiv Persijanaca, u kojem ustanku je i sam Milet propao. Tako bi onda arhaianaktidi bili oni, koji su Bospor ponova oslobodili ili od Skita ili od Persijanaca. U tom pogledu treba naglasiti, da Diodor početak vladanja tih arhaianaktida meće u godini 480 tj. u onu godinu, kada je u Grčkoj propala i pomorska i kopnena persiska moć. To je moglo biti vreme, koje je donelo slobodu i Bosporu i za to, što se takvo shvatanje arhaianaktida podudara sa godinom njihovoga nastupa tj. godinom 480 najverovatnije je uzeti to ime u smislu oslobodilaca.

Ovo se spominje samo za to, da se vidi u koju historijsku daljinu ide osnivanje Bospora spram osnivanja Hersona. Prema tome dok su Bosporom vladali najpre prvobitni nepoznati pa arhaianaktidi pa i prvi Spartokidi Hersonu nema još ni traga. On je još u Herakleji. Diodor dakle u XII 31 sa arhaianaktidima a i posle sa Spartokidima daje materijal za Bosporsko vreme pre Hersona i tako nas dovodi do Spartokida Leukona.

Kako pak znamo da Herodot takođe još ne poznaje Hersona, to i po tome idući naniže ubrzo dolazimo isto tako do Leukona tj. do njegovoga vremena.

Kako o Hersonu inače nema vesti detalja, nego samo da je to kolonija Herakleje, ne preostaje drugo nego iz vesti, koje bi bile slične kolonizaciji, zaključiti na samo osnivanje Hersona.

Ako te vesti imaju Herakleju i Bospor, onda smo na dobrom putu.

Za to i Aristoteles (oecon II 2,8), spominje jednu ekspediciju Herakleota epi tus en Bosporo tiranos.

Polyaen VI 9. 4. ima vest o pokušaju iskrcavanja Herakleota, koje su sprečili Hopliti Leukona I.

Polyaen (V 44. 2) ima vest o neuspehu Leukona protiv Memnona Rhodosa usled Memnonove ratne varke.

Iz Polyaena VI 9. 3. ne vidi se ishod ali Leukon svakako nije izgubio ni presto ni zemlju.

Naravno svaka od tih vesti uzeta pojedinačno ne kaže sve, ali uzevši ih sve zajedno zar one ne pokazuju sliku, po kojoj bi Herakleoti ratovali sa Bosporom, pokušavali iskrcavanje, bili odbijeni, naposletku ratnom varkom uspeli tako, da zaista Leukon ne gubi ni prestol ni zemlju, ali dobiva na vrat Herakleotsku koloniju Herson.

U vezi dakle Herodota ove vesti bile bi sasvim dovoljne, da vremenski opredele osnivanje Hersona u vreme Bosporanskoga Spartokida Leukona I, dakle oko godine 350.

Naravno da u vreme pre toga o kakvim relacijama između Bospora i Hersona ne može biti reči, jer Hersona nije bilo.

Ona vest u Polyaena V 23: Tinnihos Theodosias tes en to ponto poliorkumenes hipo ton plesion tirannon kai kindineuuses halonai ten poliorkian elisen tj. sa smislom Tinihos Theodosiu u Pontu od obližnjih tirana i sa opasnošću da i sam padne u ropstvo od opsade oslobodi, i ako se tu radi o delu jednog herakleotskog Nauarha, ipak ne će ići u red navedenih vesti, koje se mogu dovesti u vezu sa osnivanjem Hersona, jer nije jasno, da se ta vest na Bospor i odnosi, jer se Bospor i ne spominje a tirani se spominju u pluralu, pa bi ti obližnji tirani verovatniji bili kao obližnji skitski glavari.

Prema tome može se uzeti, da je osnivanje Hersona od Herakleje tj. osnivanje kolonije na severnoj obali Crnoga Mora od matere žemlje sa južne obale Crnoga Mora, Herakleje, izvojevano vojničkim načinom protiv Leukona I Bosporanskoga vladaoca oko godine 350 pre n.e.

Ako je opravdano uzeti Memnonovu akciju u vezi sa ratovanjem Herakleota protiv Leukona I, onda ona Polyaenova vest u VI 9. 4. o tome kako su se krajem vlade Leukona a u ratu protiv Memnona čak i Skiti borili uz Bospor jasno upućuje na vreme oko godine 350, koje pada zajedno sa krajem vlade Leukona I.

Tako bi dakle iz svih tih vesti zajedno imali sliku, po kojoj je Bospor kao već davno osnovana miletska kolonija bio konsolidiran i snažan kao grado država pod svojim vladarima, kada su Herakleoti krenuli, da osnuju svoju koloniju Herson na zapadnoj obali Krima prema Bosporu, koji je bio na istočnoj obali.

Kako je Bospor po takvom stanju stvari morao imati monopolni položaj za trgovinu sa svake vrste produkcije iz južne Rusije, a naročito morao biti žitnica, čiji su građani bez sumnje mogli uspešno prosperirati kao posrednici trgovine, pojava Herakleota na Krimu nije mogla biti shvaćena drukčije, nego kao pojava konkurenta. Drugo je pitanje, kako se je stvar razvila ali taj utisak je sigurno morao biti neizbeživ. I za to se je osnivanje Hersona od Bospora moralo izvojevati, pa pomanjkanje nekih drugovrsnih specifičnih vesti onda znači da takve nisu bile ni moguće. Vesti o mirnoj kolonizaciji nisu bile moguće. Moguće su bile samo vesti o ratnoj kolonizaciji, a te vesti kao što smo videli zaista i postoje i uzevši ih sve zajedno daju nam sliku osnivanja Hersona i u pogledu vremena i u pogledu načina.

No kad posle tih vesti nema više vesti o ratovanju Hersona sa Bosporom prirodno je uzeti, da koliko god je samo osnivanje Hersona moralo biti vršeno silom i ratom, toliko posle toga samo postojanje Hersona pretstavlja sasvim drugu sliku, ne nasilnu, nego mirnu i dok

se u Bosporu ustaljuje i razvija monarhija, dotle se u Hersonu osniva i razvija republika. Na Krimu dakle dve grado države, jedna monarhičnoga, druga republikanskoga tipa. Herson verovatno nije opravdao strahovanje Bospora, da će biti konkurent.

Naprama Bosporskom trgovačkom životu Herson pokazuje više politički život. Za to će i biti u gl. 53 DAI i u gl. 42 DAI tako osetljiv na svoj status. I tako od svoga osnivanja tj. od godine 350 pre n. e. Herson živi svojim samostalnim, slobodnim političkim životom.

Odnos sa Bosporom pojavljuje se tek za Mithradata VI Eupatora u vreme skitskoga kralja Skilurosa, gospodara nekad hersonskih Karkinitisa i Kalos Limen (naselje). Taj Skiluros vrši tako nepodnosiv pritisak na Herson, da ovaj u opasnosti za svoju egzistenciju i ako plaća Skilurosu tribut, mora da se obrati na gospodara Ponta Mithradata (Strab. VII 309 i napisi Diaphantosa Latyschew I 185, Dittenberger Syll 252) sa molbom za pomoć.

Po Justinu XXXVII 2. 7. 3. 1. XXXVIII 7. 4. to se je imalo zbiti ubrzo nakon što je Mithradates nastupio na vlast tj. 114 ili 113 pre n. e. Strabon VII 310 govori kako je tadanji Bosporanski vladar Pairisades predao vlast Mithradatu.

Na molbu Hersona Mithradat šalje u pomoć Hersonu svoju vojsku sa svojim generalom Diaphantesom.

Uspevši odbiti Skite od Hersona, prema gornjem zapisu, Diaphantes ide u Bospor i »tamo stvara velika dela«.

Gore spomenuti zapis o Diaphantesu, koji zapis potiče od Hersona, ne kaže o tome ništa pobliže. Strabonova vest ne će se odnositi na taj prvi pohod Diaphantesa, jer se Pairisades kad Diaphant nakon pobede nad Skitima i Roxolanima dolazi po drugi put u Bospor, nalazi još na vlasti, dakle nije Strabonova vest o predaji vlasti nad Bosporom Mithradatu još sa tom okolnošću u saglasnosti.

Strabonova vest mora da se odnosi na ovaj drugi dolazak Diaphanta u Bospor.

Kai katastasamenos kai ta enthina kalos kai simferontos basilei Mithradatei Eupatori tj. kako od sada uprava predana vladanju Mithradata Eupatora.

Ali iza toga u zapisu stoji ton peri Saumakon Skithan neoterixanton kai ton men ektrepsanta auton basilea Bosporu Pairisadan anelonton, autoi d epibuleusanton. Ako jeste Saumakos odgojen od poslednjega Bosporanskoga kralja, zato on ne mora biti kraljevske kuće rod, niti mora pobuna toga Saumakosa protiv Pairisadesa i Diaphanta biti izražaj onoga otpora protiv Mithradata, koga je Pairisades trebao dati, a nije dao, u kom potonjem slučaju samo bi pobuna protiv Pairisadesa i bila razumljiva.

Potpora, koju je u svome otporu Saumakos po Niesovom shvatanju morao imati od Skitskoga kralja Skilurosa i njegovoga sina Palakosa, dakle od onih istih, koji su pritiskivali Herson i Bospor, i sa

kojima se je Diaphant kod svog prvoga pohoda borio i koje je Diaphant i pobedio, govori protiv tome, da bi mogli u akciji Saumakosa gledati Bosporansku akciju. Skiti kao uzročnici pohoda Diaphantovog radi njihovog pritiska na Herson i Bospor pobeđeni od Diaphanta, kao zaštitnici Bospora protiv Diaphanta, to bi bila neprihvatljiva slika stvari. Bosporanski kralj Pairisades srušen radi toga, što Bospor predaje oslobodiocu od Skita Diaphantu isto je tako neprihvatljiva stvar, jer bi bez intervencije Skita rušenje Pairisadesa bilo neverovatno. Ime Saumakos u sravnjenju sa imenom Sauromatos po svom korenu i po svom obliku više izgleda kao skitsko nego kao grčko. Verovatnija bi dakle radi sudelovanja Skita bila ona druga slika, koja izlazi iz svih vesti zajedno. Po toj slici stvari, kako je pritisak baš toga Skitskoga kralja Skilurosa i sina mu Palakosa bio neizdržljiv, jasno je, da bi i Bospor i Herson, ostavljeni bez pomoći, postali skitski. Ali tu sad treba uzeti u obzir jednu značajnu okolnost, i ako je Bospor bar kopnenim putem Pontu bliži, ne zove on Mithradata VI Eupatora u pomoć, nego to čini Herson. Da to Bospor ne bi hteo činiti, ~~ne~~ može se pretpostaviti. Dakle mora se uzeti, da to nije mogao učiniti. A ako to nije mogao učiniti, to je moglo biti zato, što je morao u to vreme već biti skitski infiltriran. Otuda verovatno i slabiji pritisak na Bospor. Herson ne pokazuje skitske infiltracije i na njega je pritisak mnogo jači. Iz toga bi sledilo, da se efekat razlike između trgovačke i političke kolonije pokazuje u stepenu okolišne tj. skitske infiltracije. Na to upućuje baš spomenuta vest Strabonova o Saumakosu. Taj Saumakos naime u sklopu događaja pre izgleda da je bio skitski poverenik na Bosporanskom dvoru, nego rod kraljevske kuće. To bi sledilo iz pomoći, koju je dobio od Skilurosa i Palakosa, bez koje pomoći verovatno ne bi mogao na kakvu akciju pomišljati. Na takvo stanje stvari upućuje i gore navedena vest o tome, da bi Diaphant kod prvog svog pohoda, pozvan od Hersona i svršivši njegovu obranu, otišao u Bospor i tu »stvarao velika dela«.

Kakva velika dela mogu biti od jednoga generala koji ima za misiju da Herson i Bospor obrani od Skita? U Hersonu, gde je stanje bilo do krajnosti kritično njegova velika dela su bila pobeda nad Skitima. U Bosporu gde stanje nije bilo tako kritično onda verovatno samo proterivanje Skita.

Kod svog drugog pohoda Diaphant nije više samo vojni izaslanik nego i politički, jer očito za sigurnost od Skita ima on uputu da preuzme Herson i Bospor u direktnu upravu. To je naravno samo tako počelo a svršilo se time, da, kad je Mithradat izgubio svoj Pontos, da je onda u stvari Herson i Bospor bilo jedino, što je imao, a da se i ne govori o ogromnoj tributnoj koristi Mithradatovoj iz te dve države.

Da se vidi razlika između Hersona i Bospora tj. grada bez skitske infiltracije i grada sa skitskom infiltracijom, treba navesti, da nema vesti o kakvom otporu Hersona protiv Diaphanta. Pa i u Bosporu takav otpor, kad ne bi bio skitski, dolazio bi od Pairisadesa. A međutim na-

protiv u Bosporu se odigrava isto što i u Hersonu. Ako su ta dva grada i bila postavljena pred alternativu, da li će postati skitski ili pontski, oni su preferirali svakako da budu pontski. U to vreme, kada se sve ovo događa, Mithradat se prikazuje kao grecizirani barbar, naslednik vremena Aleksandra Velikoga, jer će se njegova prava azisko-satrapska narav pokazati tek one godine (88 pre n.e.) kad je iz Ephesa izdao onu strašnu naredbu una die, na osnovu koje je trideset dana kasnije izgubilo život osamdeset hiljada ljudi.

Ne sluteći naravno tako štogod, što se je u ostalom ograničilo na Malu Aziju, a ne na njih, Herson i Bospor su morali u Mithradatu gledati jednog kulturno civilizovanog vladara prema drugim barbarskim vladarima.

I zato, kad se je on pojavio kao oslobodilac od tih Barbara, njemu se je predao i Herson i Bospor.

Tumačenje događaja, koji se zbivaju, sa dve stranke u Bosporu, ograničene samo na Grke, bilo bi s toga nemoguće. Takvo tumačenje je moguće samo onda, ako se pretpostavi jedna grčka stranka i jedna skitska stranka, naime stranke tzv. Skita georgoi tj. zemljoradnika i poljoprivrednika, jer su Grci u Bosporu verovatno bili trgovci. Ali naravno takva stranka prema Diaphantu, koji je potukao Skilurosa i Palakosa ne bi se mogla, upućena sama na sebe, ni pojaviti. To znači da bi svaki otpor, bilo samih Grka, bilo samih Skita, u Bosporu, protiv Diaphantu bio preslab. A to dalje znači, da bi i sami Grci i sami bosporanski Skiti bili upućeni na Skilurosa i Palakosa.

Pošto iz Strabona vidimo da Pairisades predaje Bospor Diaphantu, to je jasno, da u tom pogledu postoji analogija između Hersona i Bospora na osnovi identiteta grčkoga pučanstva.

Kad sad saznajemo, da je taj Saumakos digao pobunu, srušio Pairisadesa i smaknuo, sam se proglasio gospodarem Bospora i proterao Diaphanta, onda ne preostaje drugo, nego u Saumakosu gledati tako veliki stepen skitske infiltracije, da će to pre biti na dvoru živući kakav skitski princ, nego kakav rođak Pairisadesa.

Kao što se vidi, sve je to moralo biti brzo svršeno, pa se samo pita, da li je u opšte i moguće bez skitske intervencije. Izgleda da nije, kao što pokazuje treći pohod Diaphantesa, za koji nema vesti o skitskoj intervenciji i u kojem je Saumakos pobeđen i kao zarobljenik odveden na Pontos.

Novac sa napisom basi. Saum svedoči kako je taj Saumakos morao se osećati sigurnim.

I eto od tada i Pontos i Bospor sa Hersonom nalaze se pod jednim vladarem (Stab. VII 309 ff).

Po svemu izgleda, da se je situacija za Bospor i Herson u vreme Mithradata VI morala zaoštriti do alternative, da će ta dva grada, nemogući se opreti Skitima, morati odlučiti na jednu ili drugu stranu

tj. za Skite ili za Pont. Pošto je naravno ono prvo samo shematska mogućnost a ovo drugo realna, to o izboru nije moglo biti sumnje.

Ali to su morali znati i Skiti, pa kad su videli, da se provađa ta druga realna alternativa, oni su to oružanom intervencijom pokušali sprečiti i naravno onu prvu alternativu sopstvenom silom Bosporu i Hersonu nametnuti. Saumakos dakle kao skitski eksponent u teško infiltriranom Bosporu lako je razumljiv, dok bi teško bio razumljiv kao rođak kraljevske kuće, jer bi se onda moralo uzeti, da on Bospor vraća u prvu alternativu. Ako je pritisak Skita na Herson i Bospor bio tako neizdržljiv, da je Herson morao zvati gospodara Ponta u pomoć, onda Basileus Saumakos, koji proteruje oslobodioca može postojati samo po milosti Skita. A takvu milost naravno nije mogao imati grčki eksponent, nego samo skitski eksponent.

Usled toga se može ukratko reći, da je Mithradat postao gospodarem Bospora i Hersona usled pritiska Skita tek nakon uništenja njihove intervencije, kojom su Skiti pokušali da spreče, da Mithradat postane gospodar Bospora i Hersona i, da to postanu oni sami.

Ovu epizodu bosporanske i hersonske istorije trebalo je navesti za to, da se vidi, kad i kako je Herson došao u vlast Bospora i da se onda razume akt cara Hadrijana, kojim je bosporanskoga kralja Kotysa ne samo priznao vladarom Bospora nego i vladarom Hersona, što znači i vladarom između njih ležećih gradova, dakle vladarom Krima, jer je Hadrijan zapravo time potvrdio stanje, koje je bilo stvoreno Mithradatovom akcijom.

Ali da je taj Saumakos bio zaista Skit možda se može viditi i iz samoga teksta Strabonove vesti.

Peri Saumakon Skithan treba pokušati razumeti. Oblik Skithan izgleda kao nepravilan, pa se pita, da li je on mesto akuzativa singulara Skithen ili mesto genitiva plurala Skithon, ali svakako je verovatniji akuzativ. U tom slučaju ne stoji Skithen verovatno za to što nominativ nije uzet Skithes, nego je uzet kao Skitha. U tom slučaju akuzativ bi bio Skithan. Ostao bi samo naglasak na a koji ne bi odgovarao. Sa tom neznatnom rezervom Strabonova vest bi i sama Saumakosa označavala kao Skita.

Prema tome možemo uzeti, da je Herson zajedno sa Bosporom postao pontski oko 114 pre n.e. ili kao što će se videti iz zbivanja sa Diaphantosom najkasnije 110—108 pre n. e.

Međutim, ako bi ono Skithan u zapisu Strabonovom i bio nepravilni genitiv, a ne akuzativ, onda bi to gore opisanu Strabonovu vest u uzetom smislu samo još potvrđivalo. U slučaju, da se ne bi moglo uzeti, da se tu kod Strabona Saumakos označavao kao Skit, pa bi se moralo uzeti, da su tu označeni Skiti oko Saumakosa, onda bi očigledno ti Skiti bili Saumakosova stranka i onda bi tim samim izlazilo da su Pairisadesa srušili i ubili i Saumakosa za vladara Bospora izvikali Skiti.

U takvom slučaju, prema vesti Strabona, Grci sa Pairisadesom predaju Bospor Diaphantu, dok Skiti to sprečavaju rušenjem i ubistvom Pairisadesa, izvikivanjem Saumakosa za vladara i proterivanjem Diaphanta. Uzeti sada, da je i grčkoj stranci bio na čelu Grk Pairisades i skitskoj stranci također Grk Saumakos značilo bi uzeti, da se tu jedan Grk stavlja u sukob sa ostalima i oslanja na Skite. To je prilično nalik jednoj stvarnoj izolaciji, po kojoj bi taj Saumakos zavisio isključivo od Skita. Prema tome pošto postoje vesti, da je Saumakosova pobuna podupirana od Skita a ne vidi se, zašto ne bi u takvom slučaju Skiluros i Palakos učinili isto, što i Mithradat, ne preostaje drugo, nego pomisliti na to, da oni to nisu učinili naprosto za to, što je taj Saumakos bio Skit. On je mnogo razumljiviji i verovatniji kao skitski princ na Bosporaskom dvoru, ujedno pouzdanik Skita, nego kao Grk, rođak dinastije, a vođa Skita. Isto tako je mnogo razumljivije i mnogo verovatnije, da je do skitske pobune u Bosporu došlo, ne radi toga, što se Bospor predaje Pontu, nego za to, što se ne predaje Skitima. Vest dakle Strabona postaje razumljiva i verovatna tek ako se uzme, da je Saumakos i sam bio Skit i da je onda radi pobune Skitima se poslužio. Dakle bilo ono Skithan akuzativ i odnosilo se na Saumakosa ili bilo ono genitiv i odnosilo se na Skithe Saumakos je najrazumljiviji kao simptom skitske infiltracije na Bosporu, kao skitski princ na Bosporskom dvoru, gost, a ne rođak, skitski a ne grčki pouzdanik, čija maska pada u času kada Bospor ima da postane Pontski i naravno potpuno prekine sa skitskom infiltracijom. Skinuvši masku Saumakos postaje intervenijent, dželat i pretendent.

Analogija dakle sa Hersonom imala se je provesti i u Bosporu. I Bospor se imao predati Diaphantu, ali se to nije moglo sprovesti radi skitske pobune sa Saumakosom na čelu, to je kratki smisao Strabonove vesti, koji pokazuje, kako je veliki stepen skitska infiltracija na Bosporu morala postići i koji ujedno pokazuje u tom pogledu razliku između jednog trgovačkog grada i jednog političkog grada, između Bospora i Hersona. Sa tom infiltracijom objašnjava se i okolnost, da Mithradata ne zove, kao što bi prirodno bilo, prvi u pomoć bliži Bospor, nego dalji Herson i da, kada onda Bospor polazi tragom Hersona, dolazi udarac sile sa strane tih Skita, koji su Bospor infiltrirali, tako da tek treći dolazak Diaphantov i njegovo uništenje te skitske sile stvara konačno stanje.

Verovatno za to, što su se Saumakos i njegovi Skiti oslonili na svoju pobedu i morali biti iznenađeni novom jačom vojskom Diaphanta pa valjda sada nije bilo ni vremena da im opet pritekne u pomoć Skiluros i Palakos.

Nakon tri pohoda Diaphantosa Mithradat VI Eupator gospodar Ponta ipak je gospodar Bospora i Hersona.

Taj deo historije Bospora i Hersona, kada su oboje pontski, relevantan je za neke pojedinosti za gl. 53 DAI, a tako isto i ono, što posle toga dolazi, pa s toga treba te pojedinosti uzeti da se vidi, kako je hersonska tradicija morala vremenom mešanjem vremena i ljudi iz tih događaja stvoriti onu legendu, koja je za vreme cara Teofila morala već davno postojati, kad je posle toga mogla poslužiti kao Hersonski argument protiv njegove odluke.

Kao takvu pojedinost treba spomenuti da se u Bosporu zaista pojavljuju tri vladara sa imenom Sauromat, dakle kao i u gl. 53 DAI samo u drugom vremenu. Ne u vremenu Dioklecijana i Konstantina I ali ni u nekom od njih mnogo daljem vremenu. Naprotiv, može se kazati, da se oni pojavljuju u svojim razmacima u vremenu tako reći pre Dioklecijanskom.

Tako godine 92—124 Sauromat I, godine 174/75—210/11 Sauromat II a 229/30—232/33 Sauromat III. Sva tri su kako je to bio običaj tadanjih bosporanskih vladara nosioci uspomene na cara Tiberija jer se sva tri prezivaju sa Tiberius Julius.

Ovde se ispušta Sauromat IV koji se pojavljuje 275/76, za to, što iz vremena godine 278/79 postoje novci sa imenom Tiberius Julius Teiranes, pa nije jasno jesu li to u opšte dve osobe ili je to samo Teiranes. Dakle u Bosporu su i ako ne u vreme, za koje se to uzima u gl. 53 DAI postojala tri vladaoca sa imenom Sauromat i to i ako ne u vreme, koje je to uzima gl. 53 DAI a ono u ne jako daleko vreme od toga vremena. Naravno da je diferencija između legende u gl. 53 DAI i historije tolika da o identičnosti obeju stvari ne može biti govora nego tek u krajnjoj mogućnosti samo o eventualnoj vezi u okviru same tradicije.

Jedna takva pojedinost bila bi okolnost što posle godine 334/35 nema više novaca bosporanskog kralja. U nauci se uzima da je bosporansko kraljevstvo moralo svršiti u četvrtom veku, što bi ta okolnost i potvrđivala. U gl. pak 53 DAI u to vreme smešten je pad bosporanskih vladara Sauromata.

Tako bi se i ako ne u pogledu dinastije i imena vladara tu historija i gl. 53 DAI podudarale u pogledu vremena. Daljna pojedinost bila bi, što za ono vreme za koje gl. 53 DAI imade tri bosporanska vladara Sauromata i historija bi imala za to isto vreme tri bosporanska kralja čiji novci još postoje, a koji bi bili Thothorses 278/79 — 307/8, Rhadamsadius 308/9 — 322/23, dok istovremeno sa potonjim postoje novci sa imenom Rheskuporis V iz 311/12 — 334/5.

Dakle, kao što se vidi, u vremenu, o kome radi gl. 53 DAI pojavljuju se zaista u historiji tri vladara na Bosporu, dok se nešto pre toga vremena pojavljuju kao vladari na Bosporu tri Sauromata a od vremena kada gl. 53 DAI uzima prestanak vlasti tih Sauromata na Bosporu nema više ni novaca Bosporskih kraljeva. Kao što je rečeno o konfor-

mitetu istorije i gl. 53 DAI ne može biti govora ali može biti govora o materijalu iz kojega se stvara legenda, koja se pretvara u narodnu tradiciju.

Obzirom pak da Zosimos (II 21) znade za Sarmate na Maeotisu pod Konstantinom I mora se i ta okolnost spomenuti za to, jer ona potvrđuje gl. 53 DAI, koja također za to isto vreme znade za Sarmate na Maeotisu time, što ih za vreme Dioklecijana tu izričito dislocira a za Konstantina I ne dementira nego ih indirektno potvrđuje navodeći kao njihove vladare Sauromate.

U pogledu samoga vremena Mithradatova treba kao relevantnu okolnost spomenuti da, kad L. Licinius Murena počinje drugi rimsko mitradatski rat, da onda za leđima Mithradata dolazi do pobune u Bosporu, kao što bi to izlazilo iz zapisa na novcu arhontos Higiainontos (Bull bell VI 211) sa Higiainontom Usurpatorom. Pobedom nad Murenom godine 82 Mithradat dolazi u položaj, da likvidira tu pobunu u Bosporu, do koje je verovatno došlo na vesti o rimskim pobedama nad Mithradatom kod Chaironeie i Orchomenosa, dakle da je likvidira i Bospor ponova pokori.

Relevantna okolnost je ovde reka Halis, jer se i ona i ako u drugom smislu nalazi u gl. 53 ali ipak toliko slično, što i tamo sa te reke mora vladaoc natrag na Bospor, tamo radi napadaja na Bospor a ovde radi pobune. Naravno ni o identičnosti tih stvari ne može biti govora, ali može biti govora o njihovoj velikoj sličnosti. Pa i to je jedna sličnost, da se Mithradat proteran od Pompeja iz Ponta vraća u Bospor onim istim putem preko Cholkide, kojim je išao natrag kući onaj prvi Sauromat za vreme Dioklecijana. U to vreme tj. oko 65 pre n. e. nakon pobede Pompejeve nad Mithradatom u blizini Euphrata nedaleko od kasnijeg Nikopolisa otpao je od svoga oca Mithradata VI njegov sin Machares, koga je Mithradat kao svoga zamenika bio postavio za kralja u Bosporu.

Na dolazak očev Machares se sam ubije, ali Mithradatu to ništa ne pomaže.

Kad se on ponova sprema na rat sa Rimom ispostavlja se, da je njegova u Bosporu zavrbovana vojska skroz protivna njegovoj nameri, pa to upotrebi drugi njegov sin Pharnakes, da sa vojskom odpadne od Mithradata i dade sebe od vojske proglasiti kraljem, čime se ponavlja slučaj Saumakos Pairisades samo drukčije, sa drugim okolnostima i sa drugim rezultatom.

Relevantna je ovde okolnost imena Pharnakes. Samo ime je identično sa onim u gl. 53 DAI ali sa obratnom upotrebom jer u 53 DAI Pharnakes nije vladar Bospora, nego je Proteuon Hersona.

Tu je i kraj Mithradata, koji se u potpunoj nemoći dade smaknuti od jednog telohranitelja.

Posle toga taj Pharnakes vladar je Bospora i Hersona od 63 do 47 od Rima priznat kao prijatelj i saveznik, ali samo na Bosporu dok mu prvobitnu očevu državu Pontos Rim ne vraća. Tako onda kad u Rimu dođe do građanskog rata između Cezara i Pompeja (Pharsallus) Pharnakes drži da je došao i za njega čas, da natrag zadobije Pont.

I slično kao onaj prvi Sauromat za vreme Dioklecijana i Pharnakes ide kroz Colchidu u Malu Aziju, gde pobedi Domitiusa Calvinusa, koga mu Rim u susret šalje i gde se već nalazi na pohodu u Bithyniu, kad mu stiže glas o pobuni njegovog namesnika na Bosporu.

Kao njegov otac Mithradat u slučaju Higiainonta i kao onaj prvi Sauromat iz gl. 53 DAI i Pharnakes mora natrag u Bospor preko Colchide.

2. 8. 47 pre n. e. nije bio u stanju da izbegne bitku sa Cezarom kod Zele, u kojoj bude potpuno potučen. Došavši pak u Bospor, Pharnakes stiže sa slabom silom i bude od svoga pobunjenog namesnika pobeđen i ubijen (Dio Cass. XL. 2 45 f) Cezar šalje Bosporu mesto Pharnakesa za kralja Mithradata II ali pobunjeni namesnik ubije i (Dio Cass. 48 Strab. 13 625) Mithradata II.

Posle toga vlada taj namesnik u Bosporu i u Hersonu sam kao kralj kroz nekih 29 godina.

Okolnost relevantna kao pojedinost u vezi gl. 53 nalazi se ovde u tome, što je ime toga namesnika Asander. A tačno to isto ime ima gl. 53 kao ime bosporanskoga kralja koji je zavladao na Bosporu nakon što je ubijen u dvoboju sa Pharnakesom poslednji bosporanski Sauromat. I opet daleko pomisao o kakvoj konformnosti materije ali blizu pomisao o identičnosti imena i sličnosti okolnosti, jer u oba slučaja Asander postaje kralj, nakon što je u boju prešnji kralj poginuo.

Zanimljivo je i to, da taj historiski Asandar, koji je prema svome novcu već nakon 4 god. basileus, pa prema tome još od 48 arhon, dakle još pre Zele, nema na novcu nikakvog drugog lika nego samo svoj lik, pa se, pošto nije slušao Rim, nego čak rimskog kandidata ubio, mora smatrati, potpuno nezavisnim, čemu odgovara gl. 53 DAI, koja spominjući, da se je zakraljio Asandar ništa pobliže ne navodi ni o tome, ko je on, ni u opšte, šta je on, u pogledu svog položaja, a niti u opšte pobliže o njemu, što bi odgovaralo onoj istoj neizvesnosti koja se pokazuje i u historiji glede onoga Asandra. Izgleda dakle da se i tu meša historija i legenda, odakle nastaje tradicija.

Od Bosporanskih vladara treba zabilježiti Tiberiusa Juliusa Rhoimetalkesa sa 131/132—153/154, jer je on bio taj, koga je Antoninus Pius pozvao u Rim verovatno, da dobije njegov pristanak na slobodu Hersona, našto se mora zaključiti iz toga, što je taj Rhoimetalkes vrativši se kući već primio hersonskoga poslanika radi simahije.

Bospor je bio zavisan od Rima, jer su njegovi kraljevi uživali od Rima novčane supsidije, što se za Herson nigde ne kaže. To će biti posledica razlike između trgovačkog i političkog grada.

Za to je ingerencija Rima na Bospor velika.

Car August šalje u Bospor za vladaoca Polemona I, Gaius Caligula Polemona II, car Claudius Mithradata II, koga i skida, Hadrian Kotysa I daruje sa diademom a Antoninus Pius, kao što smo spomenuli, zove Rhoimetalkesa u Rim. Za to se na zapisima bosporanskih kraljeva i nalaze oznake filoromaios i filokaisar, a sa kultom careva bosporanski kraljevi uzimaju i titule sveštene sa arhiereis ton Sebaston.

Kod Hersona takvih pojava nema. Tamo su pojave eventualno zaštitne, odgovarajuće nezavisnosti i klijenteli Hersona kao npr. kada 54—68 namesnik dolnje Moesije Plautus Silvanos oslobođava Herson od Skita tj. ostataka onih Skita koji su nekad držali celu južnu Rusiju, a sa kojima je vojevao Diaphant 110—108 pre n. e. Ti Skiti su za Nerona 54—68 i Antonina Pia 138—161 od Rima pobeđeni, da li sudelovanjem Bosporskih kraljeva ili ne, to se ne zna.

Ali neka sličnost nalazi se u gl. 53 sa vesti o bojevima sa Skitima za Konstantina I.

Može se dakle reći, da historiski pregled odnosno statusa Hersonske grado države u smislu nezavisnosti i klijentele, što se sličnosti tiče, ne protivreči onome, što se nalazi u gl. 53 DAI. Vesti, da je Justinijan podvrgao i Bospor i Herson i delove Krima mogu se smatrati samo vestima o zaštiti Justinijanovoj, jer je Justinijan to učinio samo tamo, gde su bili Gothi, što bi značilo njegovu zaštitu klijenteli od Gotha, a speira Thrakon i speira Kipria tj. kohorte ili manipuli (kod Latyschew 290, 293) ne će značiti drugo nego rimsku vojnu pomoć a ne rimsku okupaciju. Tako nam dakle i Hersonska i Bosporanska historija donose elemente, koji imaju ili sličnosti ili veze sa gl. 53 DAI i koje status Hersona potvrđuju u tom smislu, da je on zaista prema Rimu bio uvek nezavisan i klijentelan. Tamo, gde Herson povremeno gubi samostalnost, tamo to ne biva od Rima, nego od treće strane, pri čemu je položaj Bospora i Hersona identičan. Diferenciran je samo za ono kratko vreme Kotysa i Hadriana 117—138 dakle samo kroz nekih 20 godina, da posle toga opet bude nezavisan prema svakome a klijentski prema Rimu. Pregled se dakle može zaključiti time da sravnjenje teksta DAI sa obe historije dovodi do toga, da i ako se ne može reći da se, u gl. 53 DAI nalazi historija, da se ipak može reći, da se u njoj nalaze znaci, po kojima se prepoznaje da bi gl. 53 DAI zapravo mogla biti historija, kako to već kod tradicije biva, koja sadržaje i realne elemente, ali što se tiče osobe vremena i stvari tako konfundirane, da se u gl. 53 do duše ne prepoznaje historija, ali se prepoznaje tradicija, koja je prešla upotrebom historiskih elemenata u legendu. No kao što rezultat celokupnog ovoga pregleda pokazuje i ako sve može biti u gl. 53 DAI legenda sam status Hersona i njegov odnos prema Rimu tj. njegova nezavisnost prema svakome kao nezavisnost jedne političke grado države i njegov klijentelni odnos prema Rimu kao njegovom zaštitniku ne će biti legenda, nego historiska istina.

A težište za razumevanje gl. 53 baš se u tome i nalazi. Iz te historiske istine dade se onda razumeti sva težina udarca kad je Herson provincijaliziran i sva oštrina reakcije vizantskoga cara na nepomirljivost Hersona sa takvim udarcem. I prema tome što god bi se uzelo i kako god bi se materija u gl. 42 i 53 DAI shvatila, jedno se ne može uzeti, a to je, da je ta materija carigradske a ne hersonske provenijencije i da je mogao jedan i to carigradski pisac braniti status Hersona i postavljati sankcije protiv takve obrane. Kako god se stvari gledaju ipak sve izlazi najviše na to, da je jedan deo materije (gl. 42 i 53) hersonski a drugi (sankcije u gl. 53) carigradski. Nadalje, da je prva materija iz pera jednoga lica, a druga iz pera drugoga lica. Uzimanje dakle, da je jedna materija remonstracija Hersona sa prilogom a druga sankcije Carigrada, samo je posledica toga. A odatle pomisao, da je sve to izvađeno iz hersonskoga spisa u carskoj arhivi zaista nije daleko. Prema tome ne će sadržavati suviše smelosti pomisao da se eto tu pred gl. 42 i 53 nalazimo kao pred ključem za razumevanje, šta je zapravo DAI, kako je pravljen i od koga je pravljen, ovo potonje naravno samo u negativnom smislu.

Opisana dakle materija u gl. 42 i gl. 53 izgleda da je izvadak iz jednoga administrativno političkog akta carske arhive. Taj je pak izvršen fragmentarno i prenešen u spis DAI kamuflirano očigledno sa tendencijom, da se u pravom svom svojstvu ne prepozna. To bi značilo na laku ruku praviti historiju. U negativnom smislu na to se zaista može mirne duše kazati, da tako što sigurno nije pravio car Konstantin VII i da mu verovatno nije nikada na um palo, da prikriveno i prerušeno, u fragmentima, prenosi jedan administrativni spis i svoje sopstveno rešenje. To se već mora ostaviti, ako je delo njegove naučne kancelarije, nekom drugom ali ne njemu.

I tako bi mogli zaključiti osmatranje glave 53 D.A.I. sa ovim rezultatom.

Mišljenje, da onih oko 210 mesta u De Cerimoniis sa opisanim manirom latinskoga nota bene u različitim grčkim frazama a najviše isteon hoti odaju jedno pero različito od De Thematibus i od pera Theofanove kontinuacije, koja nalaze svoju imitaciju u smislu opisanog trećeg manira u glavi 53 D.A.I. i time podatak protiv autorstva Konstantina VII potvrđuje se.

Onaj veliki spis u glavi 53 pod naslovom historija grada Hersona jeste bez i jednoga dodatka budi kojega manira u opšte, i može se reći bez manira, osim onih šest mesta u samom spisu sa fesi-inquit.

Manir se opet pojavljuje tek kod umetka sa vrelima, koja čine osipanje i sa sankcijama protiv Hersona. Da je spomenuti spis bez manira ukazuje na opravdanost pomisli, da će to biti prepis priloga Hersonske remonstracije. Znači to nije stvar operacije autora D. A. I., nego je stvar njegovoga integralnog prenosa iz Hersonskoga akta u carskoj Carigradskoj arhivi. Naravno kao što je rečeno i materija o sankcijama

protiv Hersona je iz istoga akta, ali dok je rečeni spis Hersonski prilog Hersonskoj remonstraciji, materija o sankcijama je iz carskog rešenja na tu remonstraciju. To carsko rešenje nije integralno prenešeno, nego samo fragmentarno i pošto opisani manir treba da imitira De Cerimoniis to je on tu u tome fragmentu primenjen. Fragment o vrelima, koja čine osipanje, je verovatno uzet iz jedne deskripcione knjige ili iz nekoga obaveštajnoga akta carske kancelarije, što je još verovatnije. Ta materija u tome obaveštajnom aktu morala se je — ili u geografskom spisu — nalaziti zajedno sa onom materijom u glavi 42, koja počinje sa rečima kako prema Bosporu naprotiv stoji grad imenom Tamatarha, što se u 53 nadovezuje kako izvan grada Tamatarhe ima mnogo vrela, koja proizvode osipanje na usnama itd. Te dve materije upotrebljene za rastavu materije o Hersonu i za rastavu materije o sankcijama protiv Hersona kao sasvim verovatno jedna materija, pojavljujući se u dva fragmenta naravno već imaju manir. Ispitujući dakle, da li u DAI osim znaka, koji leži u spomenutom trećem maniru imade i u samome tekstu znakova protiv autorstva Konstantinovog uzeto je ovde, da glava 53 Konstantina VII kao autora D. A. I. upravo isključuje. Tako zvana historija grada Hersona pisana je u Hersonu, a Garigradska proveniencija u ostalom delu glave 53 govori protiv autorstva Konstantina VII, za to, što je sasvim neverovatno, da bi on uz pomoć kamuflaže sa vrelima, koja čine osipanje na usnama, prenosio iz carskoga rešenja sankcije protiv Hersona, što je naravno mnogo više nalik jednome članu njegove naučne kancelarije, koji tako prenoseći prilog Hersonskoj remonstraciji i fragmentarno i samo carsko rešenje uz kamuflažu sa spomenutim vrelima formalno piše historiju, a stvarno prepisuje samo jedan akt carske kancelarije i to verovatno iz aktuelnog vremena, pošto se vreme za Hersonsku remonstraciju otvara tek posle Bulgarophygona 896, ali naravno ne još za Leona VI, a još manje za Aleksandra ili malodobnog Konstantina, nego tek za Romana I Lakapena, kome će oštrina sankcija protiv Hersona i odgovarati. Spis pod naslovom istorija grada Hersona u glavi 53 D. A. I., kao što je rečeno primljen je u istoriskoj nauci sasvim negativno. Na toj slici stvari mnogo ne menjaju neke koncesije u detaljima, kojima se tim detaljima koncedira verovatnost. U pogledu samoga historiskoga zbivanja koje se u tome spisu opisuje sud je ipak negativan. Malo pomnijim pregledanjem slika se ipak u toliko menja, što se, ako ne historiska istina, ipak pojavljuje legenda na osnovu historiskih stvari, pa se sam taj spis onda pokazuje u dve mogućnosti, ili kao jedan stari zapis o jednoj staroj legendi ili kao ad hoc sačinjeni propagandni spis Hersonske nezavisnosti. Koliko je god lako doći do zaključka, da to nije nikakav Carigradski spis, nego da je to Hersonski spis, toliko je teško doći do zaključka, ako je taj spis Hersonski, šta je on u stvari. To samo znači da je negativan zaključak lak, a pozitivan težak. Koliko god se stvar proučava i obrće ne izlazi se iz mogućnosti i ne dolazi se do mišljenja.

Naravno kad se uzme u obzir, da je spis taj tako lepo jasno i tako uverljivo pisan teško se je oteti utisku, koji on vrši i koji dovodi čitaoca u iskušenje, da ipak razmišlja i o verovatnosti onoga, što se u spisu nalazi. Ne nalazeći u tome pogledu protivljenja u samom spisu čitaoc se protiv pomisli o verovatnosti brani okolnošću, da ono što se u tome spisu navodi nema nigde drugde zapisano. I stvar ostaje u sumnji jer s jedne strane to zaista tako stoji, ali s druge strane opet histcrija Bosfora i Hersona ne obiluje ni izdaleka podacima, da bi ta okolnost bila i od presudne važnosti.

Ali, da li se sme baš tako otsečno reći, da o onome što taj spis govori nema nigde nikakvog pomena. Nije li možda jedna indirektna napomena dovoljna, da na taj spis baci i drugu svetlost.

U samoga Theophana (Carolus de Boor Volumen I) strana 28 pod A. M. 5820 (AD 320) nalazi se jedna vest, u kojoj doduše nema spomena ni o Hersonu ni o Bosporu, ali indiretkno ona je takva, da se iz nje nameće njena veza sa onim što govori spis o historiji grada Hersona.

Ta vest glasi:

Tuto to etei Konstantinos ho eusebes ton Danubin perasas gefiran en auto lithinen pepoieke kai tus Skythas hipetaxen.

Sa rečima o tome, kako je godine 320 Konstantin Veliki prešavši Dunav tu sazidao kameni most i pokorio Skite zaista ne dodiruje se po samim rečima Herson, ali je tako po rečima, po smislu će biti drukčije.

Treba samo sravniti obe vesti tj. ovu iz Teofana i onu iz D. A. I., koje imaju to zajedničko, da obadvoje spominju i Konstantina i Dunav i Skite i njihovo pokorenje. Po D. A. I., kada je zavladao Konstancijev sin Konstantin u Rimu i došao u Vizant digoše neki ustanak u Skitiji i Konstantin se seti, šta mu je pričao njegov otac o simahiji Hersonaca i pošlje Hersoncima poslanike, da navale na zemlju Skita i zarate na buntovnike. U D. A. I. pogrešno se navodi, da je to bilo kad je Konstantin došao u Vizant, kao što se pogrešno navodi ime Konstans za Konstancija, i Nikomedija za Dioklecijana — što u ostalom samo potvrđuje Hersonsku provenienciju — jer se ta Teofanova vest za godinu 320 odnosi ne na boravak Konstantina u Vizantu nego na boravak njegov u Serdiki (Sofiji), gde je on posle Sirmiuma od 316 došao 319.

Kao što se iz Teofana vidi tad je Konstantin sazidao kameni most na Dunavu i prešavši s vojskom pokorio Skite. Teofanova vest i vest D. A. I. izgleda da se popunjuju. Zidanje kamenoga mosta preko Dunava u Skitiju frontalno na Skite nije mnogo verovatno. Ratnom veštinom to je mnogo verovatnije. A u tom pogledu D. A. I. nadopunjuje vest Teofanovu u tom smislu, da su Hersonci prihvativši Konstantinov poziv na simahiju izveli potreban taktički manevar, da omoguće Konstantinov poduhvat. U rečima vesti D. A. I., kako se je Konstantin setio, šta mu je njegov otac pričao o simahiji Hersonaca za Dioklecijana nalazi se znak, da se time govori, kako se je ista stvar ponovila pod Konstantinom. I zaista ako se vest Teofana i vest D. A. I. uzmu zajedno onda se vidi, da su Hersonci kao za Dioklecijana Sauromate morali za Konstantina također s leđa napasti Skite.

To potvrđuje i ona reč u vesti D. A. I., gde stoji kako je car Konstantin, kad je saznao za poraz Skita od Hersonaca zapovedio Hersoncima da se vrate kući. Bez poznavanja Teofanove vesti ova vest u D. A. I. zaista izgleda čudna jer ostavlja pitanje otvoreno o tome šta je dalje bilo, jer ako su Hersonci pobedili buntovnike, a car im zapoveda da idu kući ništa prirodnije nego da će se buntovnici nanovo pobuniti. Tako u tom pogledu ta vest D. A. I. izgleda sasvim neverovatna. Car poziva Herson na simahiju protiv buntovnika. Hersonci se odazovu, pobede buntovnike i car im onda zapovedi da idu kući. To je jasno, da je to ovako jedna nepotpuna vest i može se razumeti samo tako, da je pisac o toj simahiji Hersona pisao samo sa Hersonskoga gledišta tj. o tome šta je Herson bio pozvan da učini i šta je učinio. Što tu ostaje praznina sa pitanjem šta je onda bilo na to se Hersonski pisac ne osvrće. Taktička usluga Hersona u simahiji sa Konstantinom je jasna. Herson nije vodio rat, nego kao i za Dioklecijana jednu ratnu diverziju verovatno da privuče i zadrži Skite dok Konstantin ne napravi most preko Dunava i naravno pređe s vojskom Dunav i pokori Skite. Ali iz te dve vesti vidi se da Skiti tada nisu bili samo u tzv. maloj Skitiji tj. u Dobrudži, nego da su bili i s one strane Dunava, jer Dunav prelazi i Konstantin i Herson. To bi značilo, da su Hersonci kako im je to i najbliže prešli Dunav na kraju Dobrudže na njegovoj okuki do njegove delte, a Konstantin negde mnogo više.

Kao što se vidi isto što čini Hersonski pisac, čini i Teofan. On opet ne spominje Herson i zna samo za Konstantinov prelaz preko Dunava. Tu se otvara pitanje kako je taj kameni most Konstantin sazidao, kao što se kod Hersona otvara pitanje šta je dalje bilo. Tek kad se obadve vesti uzmu zajedno onda se dobiva jedinstvena slika, koja se sastoji u tome da je Herson navalio na Skite privukao ih na sebe i porazio, dok je za to vreme Konstantin Veliki prešao na sazidanom kamenom mostu Dunav i pokorio Skite. Te dve vesti dobro razlikuju stvar, da je Herson pobedio Skite a Konstantin pokorio. Ono prvo je taktički uspeh a ovo drugo definitivni. Prvi je uslov drugoga i otud Konstantinova inicijativa za Hersonsku simahiju.

Da li je sad to što D. A. I. kaže i historiska istina, o tome osim D. A. I. nemamo podataka. Možda baš takva jednostrana i nepotpuna vest u D. A. I., koja se tek sa Teofanovom vesti popunjuje daje znak mogućnosti, da je zaista tako bilo jer da je sve to u D. A. I. izmišljeno na osnovu vesti, koju beleži Teofan zar ne bi bilo mnogo verovatnije, da je vest u D. A. I. sačinjena manje autonomno, a više sa naslonom na ono, što donosi Teofan. Zar ne bi onda opis merituma Hersona Konstantinu bio potpun ističući, da je zapravo Herson pomogao Konstan-

tinu za most i pokorenje Skita. Vest u D. A. I. izmišljena, ali tako, da ne iskorišćuje meritum Hersona, nego samo do njegove taktičke usluge, bez obzira na efekat iste, nije sasvim uverljiva. Pogotovo ako se uzme u obzir upravo grandiozna rekopenzacija Konstantina, koju je doživio Herson i koja se sasvim razumeti može tek ako se uzme u obzir Teofanova vest i vidi, šta je zapravo Herson svojom taktičkom uslugom Konstantinu učinio. Tako će se u čitanju D. A. I. glava 53 sa tim mestom o simahiji sa Konstantinom morati pred očima držati i ono što kaže Teofan i na taj način opaziti, da bi, kad bi obe vesti poticale iz jedne ruke davale jednu potpuno jasnu i zaključenu sliku bez praznine i bez potrebe dodatka, a naravno i bez nejasnosti. Koliko je god čitalac sklon gledati u spisu o historiji grada Hersona jednu legendu na osnovu pobrkanih historiskih momenata, to ovde, pred tim mestom o Hersonskoj simahiji, ipak malo zastaje i teško može da ne vidi, kako se te dve vesti, Teofanova i toga spisa, popunjuju i kako su obe nedostatne za to, što je svaka pisana jednostrano. I pitaće se sa pravom čitalac, ne znači li ta jednakost u jednostranosti dvaju pisaca ujedno i jednakost u njihovoj verovatnosti, što je sve trebalo ovde izneti, da se vidi, kako i sama nedostatna i jednostrana vest u D. A. I. o simahiji Hersona i Konstantina upućuje na Hersonsku a ne Carigradsku provenienciju spisa o historiji grada Hersona, što samo potvrđuje negativni sud o autorstvu Konstantina VII za taj spis.

Ali pre nego što se konačno zaključi taj sud radi potpunosti posmatranja pitanja Konstantinovog autorstva u pogledu glave 53 D. A. I. ne može se preći preko još jedne relevantne stvari, koja se opet pokazuje, ako se sravni ono što o Hersonu govori De Thematibus, sa onim što o Hersonu govori D. A. I.

Već kvantitativna razlika je takva, da se protivi pomisli, da bi i ono u De Thematibus i ono u D. A. I. bilo iz istoga pera. Dok je D. A. I. u glavi 42 i 53 tako reći prepun materije o Hersonu u De Thematibus II 12 uprkos samome naslovu o Hersonu, u samome tekstu Herson je tako reći jedva i spomenut, tako da bi bio i sam naslov opravdaniji sa Bosporom.

Ali ta kvantitativna razlika olakšava, da se radi sravnenja sa D. A. I. ovde prenese sve što se u De Thematibus II 12 kaže o Hersonu.

He de Herson to palaion uk en eis onoma thematos ude en metropoleos shemati, all hoi tu Bosporu kratuntes ekratun kai Hersonos autes kai ton loipon klimaton, hoste kai basileuein tus en to Bosporo katoikuntas legetai.

To je jedno.

Kao što se vidi po tome Herson u staro vreme niti je bio thema ni metropola, nego su njime kao i ostalim klimatima — tj. ostalim mestima između Hersona i Bospora — vladali Bosporani tj. oni koji su vladali Bosporom, a kaže se, da su ti Bosporani imali i carstvo. Druga

stvar u tome De Thematibus II 12 o Hersonu jeste citat iz petnajeste Olimpiade Flegonove uveden sa rečima martirei de kai Flegon en Olimpiadi pentekaidekate tj. svedočanstvo Flegona o Bosporu.

Hoti ebasileueto ho Bosporos Kotyi to Bosporiano basilei, ho kai diadema ekeleuse forein ho kaisar, kai tas poleis auto kathipetaxen, en hais sinarithmei kai auten Hersona.

Kao što se vidi ova druga stvar tu u De Thematibus II 12 nije drugo nego vest o onoj epizodi Hersona, kada je isti kao posledica Mithradatove okupacije ostao pod Bosporom. To je ono vreme cara Hadrijana i cara Antonina Pia ukupno od 117 do 161, u kojem vremenu je Herson i bio pod Bosporom i opet samostalan postao.

Eto to je sve. De Thematibus dakle znade o Hersonu samo toliko, da u staro vreme nije bio ni thema ni metropola, nego da je bio pod Bosporom kao i po Flegonu to, da je u tom pogledu postojala i naredba cara Hadrijana. Te dve stvari zapravo su samo jedna stvar tj. ono što se nalazi u Flegonu, jer ona prva stvar nije drugo nego parafraza Flegonove vesti, koja će se posle toga također u to mesto De Thematibus II 12 preneti.

Tako se zapravo može reći da glede Hersona u De Thematibus II 12 i nema ništa drugo nego taj citat iz Flegona. Sve ostalo tiče se Bospora, ali ne samo Kimeriskog nego i Helespontskog, gde se čak prenosi i tekst jednoga kamenoga napisa tj. jednog epigrama iz susednog Hrisopolisa.

Može se dakle reći, da u De Thematibus II 12 o Hersonu nema ništa drugo, nego da je za cara Hadrijana bio pod Bosporom. I to je sve.

Nije nužno opisivati, nego je dovoljno upozoriti na glavu 42 i 53 D. A. I. spram ove vesti tamo se nalazeći ogromni materijal. Istina taj materijal ni u 42 ni u 53 D. A. I. ne odnosi se na vreme cara Hadrijana (117 do 138), nego na kasnije vreme od Dioklecijana (284 do 305) i dalje, ali to ni malo ne ublažuje oskudnu sliku stvari, koju sadrži De Thematibus II 12, jer, da se i ostavi naslov dela De Thematibus I po strani (peri ton thematon — pothen eshon tas onomasias — kai hoti ta men auton arhaizusi, ta de nean ektesanto ten prosegorian, o tematima, — odakle im ime — i kako su neka od starine, a neka novo prozvana) sami opisi pojedinih temata pokazuju težnju autora, da ih historiski iznese i o njima kaže što zna i što može.

Ne preostaje dakle drugo, nego zaključak, da je autor isto tako postupio i glede Hersona, ali sa rezultatom, da je pokazao da znade da je Herson tema, ali da u starini to nije bio, jer je bio pod Bosporom. Sam od sebe nameće se zaključak, da autor o Hersonu osim to što zna, da je Herson onda, kada on piše, tema, historiski ne zna ništa drugo, nego da je za Hadrijana Herson bio pod Bosporom. Šta je bilo pre toga, šta je bilo posle toga o tome ni reči. Ali ni o tome, kad i kako je Herson, ako je za cara Hadrijana bio pod Bosporom, postao tema Vizantiske imperije.

Na to odgovara D. A. I. u 42 i 53 direktno ili indirektno, da je Herson u vreme Dioklecijana već bio samostalan, a ne pod Bosporom, naprotiv da je od Dioklecijana u simahiju pozvan protiv Bospora, Bospor pobedio, da je od Dioklecijana dobio potvrdu svoje samostalnosti, da je isto tako simahijsku uslugu učinio i Konstantinu Velikom, da je i od ovoga dobio i to Hrisovuljom svečanu potvrdu samostalnosti, da je bio samostalan sve do cara Teofila (829 do 842), kada je intervencijom spatarokandidata Petrone Kamatira izgubio samostalnost i postao tema Vizantijske imperije, ostavljanjem formalno doduše prastare autonomije ali postavljanjem nad njom stratega Vizantijske imperije kao i to, da se je protiv tome žalio, ali da je Herson sa žalbom odbijen uz pretnju najjače moguće sankcije, osim ratne, u slučaju neposlušnosti.

Sravnenje oskudne vesti De Thematibus II 12 i obilne vesti u 42 i 53 D. A. I. donosi prirodnu pomisao, da je na obadva mesta u De Thematibusiu D. A. I. rečeno koliko se je znalo, jer po tendenciji obadva dela mora se uzeti, da se je zaista i htelo izneti sve, što se zna. Iz toga onda sledi zaključak, da je autor dela De Thematibus znao samo da je Herson tema, a da to pod Hadrijanom nije bio, nego da je bio pod Bosporom, dok je autor D. A. I. znao sve ono drugo, što je u D. A. I. navedeno i malo čas ovde najsumarnije spomenuto. A to onda znači bez sumnje dva autora, što se vidi već i iz toga, što svaki od njih znade drugo nešto. Autor De Thematibus znade za Bosporansku epizodu Hersona, za koju ne zna autor D. A. I. Autor D. A. I. znade ne više epizodu, nego veliki deo historije Hersona od Dioklecijana dalje pa tako reći do cara Teofila, o kojoj historiji autor De Thematibus ne zna ništa.

Takvo stanje stvari izaziva u objektivnoga čitaoca pitanje da li je šutnja u De Thematibus II 12 o svemu onome što imade 42 i 53 D. A. I. voljna ili ne tj. dolazi li ona zaista od neznanja ili od namere. Objektivni čitalac koncediraće naravno ovo potonje, jer videći inače u De Thematibus obilje historiskog materijala i obzirom na historiski način pisanja na osnovu izvora, ne će se zadovoljiti sa mišlju o neznanju autora De Thematibus, nego će morati koncedirati, da i ako je sve ono, što donosi D. A. I. autoru dela De Thematibus bilo poznato, da on šutnjom prelazi preko toga, jer naprosto sve to ne smatra istinitim. Ali sa time ne će biti objektivnost zadovoljena, jer se koncesija namerne šutnje u De Thematibus II 12 može tolerirati samo u pogledu glave 53 i to samo do materije o sankcijama protiv Hersona tj. samo o onome, što se nalazi u tzv. spisu o Hersonskoj istoriji, dakle, jer se ta koncesija može tolerirati samo u pogledu historije, a ne i u pogledu tematizacije Hersona. Ono, što se nalazi u glavi 42 D. A. I. i na poslednjem mestu u glavi 53 D. A. I. tj. vest o tematizaciji Hersona i o sankcijama protiv njegove eventualne renitencije nije više stvar, gde bi se mogla koncedirati namerna šutnja, jer ako autor D. A. I. ne prima istoriju Hersona ne može on da ne primi vest o tematizaciji Hersona i vest o sankcijama

koje utvrđuju tu tematizaciju. Ako je ono prvo kao Hersonska stvar za autora De Thematibus bila jedna čisto negativna stvar, koju on naprosto ne prima i za to o njoj šuti, vest o tematizaciji Hersona u ostalom sa sankcijama ili bez sankcija, tj. pa makar i sama vest o tematizaciji Hersona, kao Carigradska stvar, za pisca De Thematibus ne može više biti negativna nego samo pozitivna.

Pošto za njega Herson jeste Vizantijska tema to je za njega od pozitivne važnosti, kad i kako je Herson postao to što jeste. Ostavivši dakle sve drugo na stranu moramo ipak uzeti, ako uzmemo samo te dve stvari tj. da je u De Thematibus Herson u starini pod Bosporom a u D. A. I. da je u IX veku Vizantijska provincija, da onda ta dva autora tih dveju vesti nisu znali nego svaki svoj materijal ili ako se uzme, da autor D. A. I. nije hteo iznositi Bosporansku vlast nad Hersonom a autor De Thematibus nije hteo iznositi historiju Hersonske samostalnosti ipak ostaje, da su i jedan i drugi mogli i morali izneti kad i kako je Herson postao Vizantska provincija, jer je to relevantno i za onoga koji piše historiju Vizantske teme (De Thematibus) i za onoga koji piše historiju Hersonske samostalnosti D. A. I. Ako bi se pak i koncediralo, da mimo takvog momenta može biti prolaza kod pisanja istorije, onda to nikako ne može biti tamo, gde se baš specijalno piše istorija Hersonske teme.

I tako se može reći, da je teško ili nemoguće opreti se zaključku, da autor De Thematibus II 12 govoreći o Hersonu u vreme Hadrijana i to citatom iz Flegona to čini za to, što ne zna, da je Herson pod carem Teofilom postao Vizantijska tema, jer se može naprosto smatrati isključenim, da on takvu za svoje delo u pogledu Hersona najvažniju stvar ne bi doneo. Svrha njegovog dela i jeste zapravo prikazati historiski, kako je pojedina Vizantijska tema nastala tj. kad i kako je to postala i to ime dobila, je li tako od starine ili je to novija stvar. Na to pitanje imade odgovor D. A. I., a nema De Thematibus. A ipak je De Thematibus specijalno delo za takvo pitanje.

Letimičan pogled makar i samo na prvu knjigu De Thematibus to je u stanju pokazati.

Već u uvodu kaže autor, kako je njegovo lično mnenje da oznaka tema apo tes theseos (tj. od thesis, postavka, položaj — a možda i od themis određenje) nije stara i da nije postojala, dok su carevi i vršili vlast i išli u rat, nego kako je od Heraklija dalje, a naročito kad je imperija počela slabiti došlo do delenja imperije u male delove tj. u teme. Već iz toga se vidi, da će iz toga generalnoga pogleda za pisca morati biti kod svake teme relevantno, kako je baš do te teme došlo. I sada pisac to opširno razlaže kod prve teme tzv. anatolikon. Isto to čini i kod druge teme armeniakon. Tu je naročito zanimljivo, kako autor historiski opisuje postanak te teme, jer tu isto tako postupa sa citatom kao i u De Thematibus II 12. Poziva se na Strabona, Menippa, Skylaxa iz Karyande, Pausania Damascena, Prokopija, Agathija, Me-

nandra, Hezyhia u dokaz da nisu poznavali taj izražaj tema, da je dakle tema Armeniak tek kasniji razvitak od provincije Kapadokije. Isto je tako i kod treće teme, gde autor govori o tome, kako je nastao temat Trakesion i t. d. kod svake teme izneo je autor sve što je znao i mogao, ali pošto se to sve u delu De Thematibus lako čita, nema razloga to ovde prenositi i to tim manje, što u De Thematibus I 15 tj. u prikazu teme prefekture ostrva Kipra naposletku nalazimo bukvalno baš ono, što se analogno nalazi u 42 D. A. I. i što je samo po sebi već dovoljno, da dokaže da De Thematibus u II 12 ne postupa po šutnji namerno, nego po šutnji iz neznanja, jer eto tu se glede Kipra sa strane autora navodi sledeće:

Ho de makarios kai perionimos kai aoidimos en basileusi Basileios eis thematos taxin tauten katestese, kai dieperasen en aute strategon Alexion ekeinon ton periboeton, to genos armenion.

Pregled dakle De Thematibus u relaciji sa D. A. I. svršava sa pitanjem, kako se može razumeti, da će autor u De Thematibus I 15 izneti, kako je Kipar postao tema odredbom cara Vasilija I i kako je car Vasilije I toj temi postavio za stratega toga Aleksija, a ne će izneti u II 12 kako je Herson postao tema odredbom cara Teofila i kako je car Teofilo toj temi postavio za stratega Petronu Kamatira. Na to pitanje ne će se moći odgovoriti uzimanjem u obzir namernu šutnju, jer bi to dovelo ta dva mesta u nesavladivu protivrečnost i ostalo bi stalno otvoreno pitanje, zašto onaj eminentni interes pisca biva u De Thematibus u I 15 zadovoljen a u II 12 ne.

Ne preostaje drugo nego konačni zaključak, da pisac De Thematibus nije znao ono, što je znao pisac D. A. I. A kako se to može razumeti drukčije, nego da se tu radi o dva pisca i to o jednome, koji je historičar i o drugome, koji je kompilator fragmenata. Cela stvar se da razumeti, ako se providi, kako je autor De Thematibus svoje znanje tražio u piscima, a autor D. A. I. u spisima. Prvi je među piscima našao Flegona, a drugi je u carskoj kancelariji morao pronaći spis Hersonske remonstracije sa njenim prilogom i carskim rešenjem. I prvi je onda doneo ono, što Flegon ima o Hersonu a ovaj drugi ono, što imade o Hersonu administrativni politički spis carske kancelarije. Prvi je preneo vest Flegona, a drugi je fragmentirao Hersonsku remonstraciju, integralno preneo njezin historiski prilog i opet fragmentarno carske sankcije protiv Hersona.

Time je ispostavljen još jedan znak, da De Thematibus i D. A. I. ne potiču iz jednoga pera i da ako se uzme De Thematibus II 12 kao od Konstantina VII, da onda D. A. I. 42 i 53 potiče od jednoga člana carske naučne kancelarije, ali ne od Konstantina VII.

To bi dakle onda bio materijal, koji bi se naslanjao na argument o trećem maniru pisanja u D. A. I. i dejstvo toga trećeg manira pojačavao.

Ali potrebno je i ovde naglasiti da takav rezultat nipošto ne umanjuje značaj onoga materijala koji se u glavi 42 i 53 iznosi, jer kao što je već rečeno kompilator fragmenata ne čini uslugu historičara, ali čini uslugu sačuvaoca originalnih podataka.

Šta više baš na ovom sravnjenju De Thematibus i D. A. I. može da se prepozna, koliko više vredi dobiti u ruke same podatke nego pisce.

Ako su ovi zaključci o verovatnosti Hersonskoga spisa u carskoj kancelariji, odakle je D. A. I. u glavi 42 i 53 fragmentiran i prepisivan održivi, onda oni vode do toga, da bi D. A. I. u stvari moglo biti jedno malo skladište u ovoj ili onoj formi sačuvanih spisa carske kancelarije i time osim onoga, što nam govore, ujedno primer postupka te kancelarije. Sa ovim obrazloženjem pravda se i to, što se je na glavi 53 D. A. I. osmatranje toliko zadržalo i što se je odmah u početku naglasilo, da se to za to čini, što bi ta glava 53 mogla biti ključ za prepoznavanje celoga dela D. A. I. Prema tome uz dalnji ispit autorstva cara Konstantina VII kod svake materije neizbežan će biti i ispit o tome, da li i ta materija ne potiče iz arhiva carske kancelarije, jer ako da, ona će ne samo svedočiti protiv ličnog autorstva cara Konstantina VII, a za nepoznatog člana carske kancelarije, analogno Teofanovom kontinuatoru, nego će pred čitaoca iznositi tako reći živi dokument iz vremena iz koga potiče.

Idući od glave 53 D. A. I. natrag i dolazeći do glave 52 čitalac će se bez sumnje iznenaditi kvantitativnoj razlici tih dveju glava D. A. I. Materija glave 53 prema materiji glave 52 je upravo ogromna, dok je materija glave 52 prema glavi 53 upravo neznatna, tako da glava 52 prema glavi 53 izgleda kao da se sastoji tek u nekoliko redi. Naravno onoga, ko je od marginalnih primedaba naknadno stvarao posebne glave, to ne smeta, kad ga to nije smetalo u jednom još manjem slučaju, kao što je glava 24 ili glava 15, 19 i 20 ili čak glava 18, koja se sastoji iz dve rečenice kao ni glave 1, 2, 3, 4, 5, 6, 10, 11 čija kulminacija kratkoće se nalazi u glavi 12, koja naposletku u opšte ima samo jednu jedinu rečenicu. U stvari, kako se D. A. I. deli, razlikuje i prepoznaje po materijama, tako i tu u glavi 52 leži samo drugi deo materije, od koje prvi deo leži u glavi 51, sa kojom nema apsolutno nikakve veze. Tako se može reći da gledajući unatrag od glave 53 iduća materija počinje u glavi 51, gde ova svršava sa svojom materijom o carskim dromonima i obuhvata kao svršetak glavu 52. A cela ta materija nije ništa drugo nego fragmentarni izvadak iz evidencije u carskoj kancelariji o pravu otkupa od vojne službe. To su akti iz vremena Leona VI i Romana I tj. iz vremena 886 do 912 i 920 do 944. Iz njih se vidi, kako je carstvo moralo odobriti u zapadnim tematima tj. u evropskim tematima, dakle na nesigurnom zapadnom Balkanu u okviru Vizantskoga poseda, da protospatar Leo i strateg Čikani odrede najpre porezu mesto vojne službe a onda magistar Joan Elada, tadanji patricij direktno vojnu otkupninu.

Kad je za cara Romana trebalo, da se sa Peloponeza šalje vojska preko u Italiju, a pod strategom protospatarom Joanom načelnikom, Peloponežani se otkupiše sa hiljadu osedlanih i zauzdanih konja i u novcu sa jednim kentenarionom (sto litara zlata). Glava 52 posle ovih vesti nije drugo nego detaljiranje Peloponeske otkupnine tj. koliko je dao mitropolit Korinta, mitropolit Patra, episkopi, protospatari, spatarokandidati, spatari, stratori, manastiri, za koje je navedeno koliko ko konja za vojsku imade doprineti. Sama pak Peloponeska vojska otkupljivala se je u novcu. Nema nikakve sumnje, da se tu radi o administrativnim aktima, čiji originali su morali ležati u carskoj kancelariji i koji su pogledom na Leona VI bili novi, dok su pogledom na Romana I morali biti naravno još noviji. Takva materija nalazi se tu u glavi 51 i 52 bez ikakve veze sa ostalim sadržajem glave 51 i sa sadržajem glave 53. Njen sadržaj je u stvari fiskalne naravi jer pretstavlja evidenciju prihoda od vojne otkupnine. Takva vojno fiskalna materija unešena je tu dakle i kazuistički i fragmentarno i samo je potvrda načina, kojim autor D. A. I. postupa, tj. da bez sistema i veze vadi iz carskih arhiva slučajeve, koji su in actis, te ih prenosi ili integralno ili fragmentarno, ali dosledno ispuštajući njihove formalne oznake, osećajući bez sumnje, da kad bi i to prenosio da bi njegovo delo bilo samo prepis akata, a ne historija. Međutim, da je taj autor D. A. I. bio manje u svome vremenu, a više u historiji, on bi sve akte, koje prenosi samo po materiji ili fragmentarno, preneo sa svim njihovim formalnostima i u tom slučaju učinio historiji daleko veću uslugu, nego prenoseći samo materiju i prouzrokujući, da se tek prepoznavanjem dobije ono, što je istorija od njega mogla imati direktno i u potpunom smislu. Uvođenje vojnog poreza i otvorene otkupnine kao i primena potonje na Peloponezu jesu stvari, o kojima je, kao što je prirodno, morao postojati akt sa predlogom i rešenjem i autor D. A. I. mogao je svoje fragmente iz tih akata ekscerptirati i tako u stvari administrativne akte u svoj spis preneti. To se najbolje vidi baš u toj glavi 52 gde je detaljno i taksativno navedeno, ko šta daje u naravi i u novcu. To, što u glavi 52 stoji, pretstavlja egzaktnost i to naravno ne dolazi, ni od usmene vesti, ni od neke legende, nego od autentičnosti, što najbolje pokazuje ono u toj glavi 52 navedeno o tom ko nema da doprinosi vojni otkup u naravi, kao što su to posednici carskih zvanja, brodari, konhilijariji i hartiotvorci. Sa samog istoriskog gledišta vojni otkup u Vizantijskoj imperiji može biti samo jedan od mnogobrojnih predmeta, koji bi po nekom sistemu naravno mogao naći svoje mesto u historiji Vizantijske imperije, ovde gde se taka istorija u stvari ne piše, ali gradi, ovaj predmet je jedan detalj unešen bez sistema i bez motivacije onako isto, kao što će se to videti i za druge predmete, po nahođenju i izboru autora D. A. I. pregledajući spise carske kancelarije.

Kad smo u glavi 53 videli da lično Konstantin VII ne dolazi u obzir ni kao picas historije grada Hersona niti kao onaj, koji prenosi carsko rešenje o sankcijama protiv Hersona, niti onaj koji unosi kamuflažu u glavu 53 sa vrelima, koja proizvode osipanje, kako sada da pomislimo, da će car Konstantin iz akata vaditi koliko konja za vojni otkup dadoše na Peloponezu sve napred navedene osobe i institucije. Kazuističko fragmentarna ruka, koja je jednom istom geografskom materijom u obliku dvaju fragmenata rastavila glavu 42 i 53 kao i samu glavu 53, prepoznaje se u glavi 51 sasvim lako, jer ta glava nije ništa drugo, nego jedan isto takav kazuistički fragmenat, kao što je i materija o vrelima sa osipanjem, naravno što vredi i za prvi deo te glave 52 koji se nalazi na svršetku glave 51. Taj kazuistički fragmenat unešen između glave 51 i 53 ne će biti drugo nego ekscerpt administrativnoga akta sa svrhom da dade sliku historiskoga dela.

Ispred navedene materije o vojnoj otkupnini na kraju glave 51 i u glavi 52 nalazi se bez ikakve veze sa tom materijom materija o carskoj ličnoj floti cara i carice. Tako bar prema naslovu te glave 51. U stvari pak to je materija o ličnim promenama u direkciji te flote, koje su završile sa centralizacijom uprave celokupnog ličnog carskog brodovlja i carevog i caričinog u jednoj ruci, u ruci protospatara fiale. Po celom svom sadržaju ta materija daje utisak kao da je prenesena također iz jednoga akta u carskoj arhivi. Ta materija ne sadrži ni deskripciju te flote, pa čak ni podatke o njezinom kvantitetu, ni u opšte ništa pobliže o samoj floti, nego u glavnom samo opis ličnih promena u toj floti, koje su dovele naposletku na upravu flote Konstantina Lorikata, pod kojim je spomenuta centralizacija izvršena. Kao što je to prirodno kod jednoga administrativnoga akta ni o ličnostima ne govori se ništa pobliže, tako, da ta materija čini utisak, da se kod njezinoga pisanja mora raditi ili o notornim ličnostima ili o takvom radu, gde ličnosti dolaze u obzir ne toliko individualno, koliko samo da pokažu zbivanje promena. Utisak da će spis biti neki zvanični izveštaj, referat, dobiva se celokupnim izlaganjem stvari a naročito zaključkom na kraju te materije, gde se kaže kako od onda, a videćemo, da to znači od 919 vredi, da prvak carskoga dromonija upravlja i zapoveda svim veslačima carskih dromonija i Augustinih (caričinih) agrarija, i da je protospatar fiale. To je tako stilizirano, da se to može smatrati u stvari odgovorom na postavljeno pitanje. To odaje kasus i pensum. Kao da je referent dobio za zadatak, da izvidi kad i kako je došlo do centralizacije u upravi sa carevom i caričinom flotom i kako je došlo do toga, da prvak na carskom dromoniju postaje ujedno protospatar fiale.

Za vreme, kada je takav referat mogao biti pisan, imali bi antequam non u vremenu posle 948, jer se pri koncu te materije car Roman I Lakapen spominje kao pokojni. Za vreme pak, koje se odnosi na samo zbivanje poslednje faze u toj materiji, imali bi u vremenu go-

dine 919 postquam non, jer se pri koncu te materije uz samoga cara Konstantina VII spominje još i njegova mati Zoe Carbonopsina, koja se posle udaje Helene kćeri cara Romana I (maj 919) više ne nalazi u carskoj palači. A palača je od toga vremena u ruci Romana I do 24. IX. 920 kao Basileopatora (ni dia logu, ni dia brabeion — dakle naslov čisto konvencionalan kao i kod Stilianosa Zautzesa za Leona VI), a od to doba kao Cezara i naposletku od 17. XII. 920 kao sucara Konstantina VII. Podatak za pobliže vreme za pisanje toga referata ne nalazi se u toj materiji, jer nema navoda o vremenu smrti protospatora fiale Teodota, za kojega se doduše kaže, kako ga je car Roman prognao u večno zatočenje, u kojemu je isti ostao do kraja života, ali se ne kaže kada je on umro. Za historičara takav navod bio bi naravno dragoceni podatak o projekciji vremena, kada je ta materija mogla biti napisana, za referenta bila je naravno od interesa samo izmena toga Teodota i njegovo zatočenje, ali ne i trajanje toga zatočenja, odnosno trajanje Teodotovoga života. Inače cela ta materija, gde se spominje car bez navoda imena, odnosi se na Konstantina VII, sve dok nije reč o caru Romanu, koji se također spominje sa imenom i bez imena. To znači, da je vreme relevantnoga zbivanja u toj materiji vreme Konstantina VII i Romana I, dok same antecedencije idu i u vreme Leona VI, pa i u vreme Vasilija I. Tu u toj materiji agrarion je carska jahta obične izletničke forme, dromoni isto ali u formi ratnoga broda. Ako je fiala bila okrugla sala sa vodoskokom u sredini kao deo triconche (Ebersolt NR 32 B. Tomašić II 50 broj 302), onda se takvo objašnjenje može primiti samo u prenesenom smislu kao prostorija za direkciju carske flote ili pravije u smislu takve direkcije. Iz te materije u glavi 51 vidi se, da je pisac u nameri, da objasni konačni rezultat zbivanja u toj direkciji, posegnuo i u prošlost, da u celosti prikaže, kako je od prvih početaka careve i caričine navigacije, verovatno od prvoga broda, došlo konačno do obostrane carske flote i njezine centralizacije. Pošto se ne radi o historiji nego o administrativnoj tezi ta ekspozicija nije hronološka, nego također kazuistička sa iznošenjem i starijih vesti posle novijih.

Tako odmah u početku napomena je u prvoj rečenici o vremenu cara Leona, a već u drugoj o vremenu cara Vasilija, da se malo zatim tekst opet vrati Leonu VI. Hronološki to bi značilo, da je još car Vasilije imao samo takozvani crveni agrarion, kojim bi se izvozio u Pege Hebdom i Hieriu. To znači da je car Vasilije verovatno zatekao samo tako zvani crveni agrarion. Velike puteve kao na primer u Prusu ili Region naravno nije car Vasilije mogao preduzimati na tom crvenom agrarionu (rusion radi crvenih jedara), nego je morao uzimati iz ratne flote tzv. dva dromonia, jedan za sebe i svoje prvake, a drugi za ostale. Veslače za te dromonije uzimao bi od onih 10 carskih helandija, koje su se stalno nalazile kod Stena. Iz ove tri oznake izilazilo bi, da su dromoni državne ratne lađe, helandije ostale lađe državne, a agrarioni

lične careve i caričine jahte. Takvo stanje stvari postojalo je još i za Leona VI, ali agrarion nije više zadovoljavao, jer je protokolarno pored cara mogao samo primiti još najvažnije državne funkcionare kao drungara bigle (verovatno ostatak lat. vigilia, vigil), drungara flote, logoteta droma, heteriarha, mistika, magistra za molbenice i domestika shola, komornika, garderobera i koga bi od posteljnika car odredio. A naravno na vožnju sa carem hteli su da idu i magistri, senatori i patriciji. I za to car Leon VI dade sagraditi jedno za drugim dva dromonia za veće puteve na primer u Nikomediju, Olimp i Pitiu. To znači, da je car Leon ostvario u pogledu ličnih brodova ideju svoga oca Vasilija. Iz primedbe, kako se »vazda« ti dromoni zovu prvi i drugi, izgleda, kao da je tako ostalo još i u vreme, kada je ta materija u glavi 51 pisana. Znači da bi postojala dva dromona, dok se glede broja agrarija ništa ne kaže drugo, nego to što se o carskim agrarijima govori u više broju tj. o crvenim i crnima i to kako za cara tako i za caricu. Sa dodatkom, da je caričinim agrarijima upravljao caričin stolnik, naravno stojeći u finansijalnom pogledu pod samim carem, završava se eto to malo, što je rečeno o samoj carskoj i caričinoj ličnoj floti tj. o njihovim jahtama. Sve dalje odnosi se na lične promene u upravi tih jahta. Naglasiti treba, da do provedene centralizacije caričine jahte ostaju putem njenoga stolnika pod njenom upravom, dok se je nastankom dromonija za Leona VI carski oficij odelio od protospatara fiale, koji je upravljao carevim jahtama. Tako je posle nastanka dromonija došlo do toga, da su carevi dromoniji i carevi agrarioni došli pod upravu protospatara fiale, a caričini agrarioni ostali pod upravom njezinoga stolnika, koji se u vreme dolaska cara Romana u tekstu označava kao protospatar Teofilakt. Prikazavši tako u stvari samo postojanje careve lične flote prelazi tekst na lična pitanja u pogledu protospatara fiale i spominje za Leona VI Ivana Talasona, posle njega Podarona, a posle Podarona Leona Armenca, sva tri sa titulom protospatara. Onda se tekst opet vraća u vreme Vasilija I navodeći kako su taj Podaron i taj Leon Armenac bili protelate (prvi veslači) u floti Nazara, odakle ih je car Vasilije premestio za prvoveslače carskog agraria. Onda se tekst vraća opet vremenu Leona VI, kada su Podaron i taj Leon Armenac postali prvaci na Leonovim dromonijima. Sa admiralom Eustatijem pošli su oba u rat, za koje vreme je carski dromonij vodio najveštiji veslač starac Mihajlo, dok su veslali mornari iz Stena. Po povratku iz rata Podaron postaje i ako nepismen protospatar fiale, kome pomaže sudac iz hipodroma. Iza toga postadoše sve još pod carem Leonom Podaron i Leon Armenac topotereti carske flote (valjda namesnici drungara), a starac Mihajlo postade od prvog veslača na dromoniju prvak. Dosledno nehronološkom izlaganju tu se opet tekst vraća u vreme cara Vasilija spominjući kako je taj Mihajlo tada bio drugoveslač. Uz Mihajla starca postade prvak i drugi Mihajlo od drugoveslača carskoga dromonija tzv. Barkala, koji je to postao za zasluge u ratu sa Simeonom. Kada su Podaron i Leo topoteriti starac

Mihajlo i Mihajlo Barkala su prvaci dromonija. Topoterit Leo Armenac umre na položaju, a Podaron postade posle nekoliko godina strateg temata kibiriotskog.

I sada se tekst naglo približava svojoj kulminaciji sa izmenom Teodota. Kad je Podaron od protospatara fiale postao topoterit na njegovo mesto došao je bratić onoga Ivana Talasona, koji je napred spomenut kao prvi protospatar fiale, Teofilakt Bimbilid, koji je bio u službi nekoliko godina za prve autokratorije Konstantina Porfirogenita. Posle njegove smrti starac Mihajlo, a posle starca Mihajla njegov zet Teodot, od prvog veslača do prvaka, primivši u različita vremena časti kandidata, stratora, spatara, spatarokandidata i protospatara.

Tako je Teodot očigledno morao biti osoba velike protekcije, što se u ostalom vidi i u samome tekstu, gde se parakoimomenu Konstantinu prigovara nerasudnost radi imenovanja toga Teodota. Samoga cara tek spominje samo u smislu njegove nejake dobe, ali iz teksta se oseća, da se zapravo parakoimomenu Konstantinu prigovara, što je proizveo, da se za protospatara fiale postavi jedan mornarski prvak careve lađe. Šta više tekst se poziva na staro pravilo, po kome takav nije mogao biti više od spatara, jer je i najveći izuzetak pre toga za cara Leona jedino onaj starac Mihajlo postao spatar i spatarokandidat. Tako tekst u glavi 51 pored osude Romana I, o kojoj će ubrzo ovde biti reč, donosi i osudu parakoimomena Konstantina i to malo paradoksalno, parakoimomena Konstantina radi postavljanja Teodota, a cara Romana I radi svrgavanja Teodota. Naravno, da svaka osuda ide iz svoga aspekta. Ona protiv parakoimomenu Konstantinu radi povrede staroga pravila tj. iz objektivnog čisto administrativnog razloga, a druga radi nepravednosti cara Romana iz njegove partaičnosti. Takve dve osude prilično jasno prokazuju autora glave 51 kao jednoga činovnika sa objektivnim tendencijama u svome referatu i daju utisak, da pisac zaista i veruje ono što govori. To samo glede tendencije pisca, jer samo pisanje sa svojim rezultatom ne ispada objektivno, pošto pokazuje, da je pisac u najvećoj meri animozan prema caru Romanu I te stoji pod sugestijom ili vladajućega tada nekoga mnenja ili pod svojom sopstvenom, nastalom ispitivanjem samoga predmeta. To se vidi najbolje po tome, što pisac najozbiljnije tvrdi, da je car Roman protospatara Teodota došavši u palaču ne samo svrgnuo, nego ga stavio pod kaznu šibanja, postriga kose i u večno progonstvo, za to, što je Teodot bio odan caru Konstantinu VII. Nesrazmer takve krivnje i takve retorzije upućuje na sve pre nego na objektivnost. Pisac eventualnoga referata, koji je tu u glavi 51 prenešen, izgleda u opšte da stoji pod utiskom nekoga shvaćanja o antagonizmu Romana I prema Konstantinu VII još pri prvoj pojavi Romana I u carskoj palači. Pod tim utiskom taj pisac onda izmenu Teodota sa kandidatom Romana I Lakapena objašnjava u smislu toga antagonizma praveći od Teodota i Lorikata dva eksponenta toga antagonizma. Teodot odan Konstantinu VII a Lorikat odan Romanu I ili pobliže, kao što pisac navodi, Lorikat, koji je od straha pokazao se odanim Romanu I i koji je vlastoručnom prisegom zatajio svaku odanost i ljubav prema caru Konstantinu. I onda naravno Teodot pod svrgnuće, šibe, postrig i progonstvo a Lorikat spatarokandidat, pa prvi kormilar (to je smisao ovde više gore upotrebljavane kraćenice prvak), pa protospatar i postavljeni protospatar fiale. Možda je tu pisac i nehotice pomešao stvari, jer kao što se vidi protektor Teodota je zaista bio jedan Konstantin, ali ne Konstantin VII, nego Konstantina VII parakoimomen Konstantin, a glede ovoga i Romana I sugestija u smislu antagonizma na pisca bila bi potpuno opravdana, jer je Roman Lakapen došavši sa flotom u carsku luku tj. pred palaču mogao u opšte ući u palaču tek nakon što je zaveo parakoimomena Konstantina da stupi na njegov brod i tu ga zarobio. Antagonizam dakle između Romana I i parakoimomena Konstantina više je nego verovatan, pa je i verovatan postupak protiv ljudi toga parakoimomena, samo što oštrina postupka u slučaju Teodota pokazuje, da ona ne će biti izazvana samo Teodotovim stajalištem uz parakoimomena Konstantina, svoga velikoga protektora, nego će biti verovatno posledica i nekoga aktivnoga Teodota, o čemu doduše nema podrobnih vesti, ali se na to može zaključivati, jer je pobuna protiv Romana I bilo više i stanje se za njega smirilo tek pogibijom najopasnijeg takmaca i protivnika Leona Phocasa.

No dolazak Romana I Lakapena sa flotom nije bio protiv Konstantina VII nego protiv Konstantina parakoimomena. Šta više Roman I se je neko vreme i nećkao da preuzme ponuđenu mu ulogu i da sa flotom dođe u luku, kako bi ušao u palaču. Možda je to nećkanje i bilo samo taktičke naravi, ali važno je to, da je poziv Romanu Lakapenu došao sa najintimnije strane tj. od ličnog pedagoga cara Konstantina VII Teodora. Kad se sad uzme u obzir, da su se u stvari oko carske krune borila dva takmaca Roman Lakapen i Leon Phocas, a da je spomenuti parakoimomen Konstantin bio šurak Leona Phocasa, dakle na njegovoj strani, postaje jasno, prvo, da je verovatno zaista pisac možda pomešao ta dva Konstantina, kao što postaje neverovatno, da je Teodotova teška retorzija od Romana I došla tako reći bez razloga. U parakoimomenu Konstantinu s jedne strane, i ličnom pedagogu mladoga cara Konstantina VII Teodoru, s druge strane, reprezentirana je u stvari, kao što izgleda, borba dve stranke za upliv na mladoga, maloletnoga cara Konstantina VII, stranke parakoimomena Konstantina i stranke, koja se njemu opire i koja u vidu pedagoga Teodora nalazi svoga aktera, da mesto Leona Phocasa dovede u palaču Romana I. Verovatno je glavni akter bio član regenstva carice Zoe Gongylas, onaj isti koji je Romana Lakapena posle njegovoga napuštanja severne fronte na Dunavu u sukobu sa Simeonom spasio od suda i koji je verovatno Teodora za Romana I i zadobio.

Ovo je bilo nužno spomenuti, da se vidi, da o autoru Konstantinu VII za ovu glavu 51 ne bi moglo biti verovatnosti već za to, što je ona pisana u pogledu zbivanja godine 919 suprotno faktičnome stanju stvari, za koje se može reći, da je naprotiv Konstantin VII naravno upućen od svoga pedagoga Teodora bio taj koji je morao pristati na dolazak Romana Lakapena, što se vidi već i po tome što ubrzo lepa i pametna kći Romana I Lakapena postaje žena mladoga cara a Roman Lakapen tast, basileopator, cezar i car i tako drug prvoga cara Konstantina VII.

Da pisac glave 51 nastoji biti objektivan vidi se po tome, što on, kao što je rečeno osuđuje i samoga parakoimomena Konstantina, a time implicite i Konstantina VII, koga samo izvinjava sa nejakom dobom, pa to onda i govori za to, da je pisac i dalje mislio, da je objektivan, kad je pisao o Teodotu i Lorikatu u smislu antagonizma Romana I i Konstantina VII ne proziruci ili ne znajući, da se taj antagonizam tiče ne Konstantina VII nego parakoimomena Konstantina. Sasvim je neverovatno, da bi tako pisao Konstantin VII, koji, ako bi već i uzeo Lorikata kao eksponenta Romana I ne bi mogao u godini 919 Romana I Lakapena svoga tasta uzeti za svoga protivnika, jer ga je on u to vreme tako reći u palaču i doveo. Ne bi mogao uzeti Teodota kao svoga eksponenta, kad je bio taj Teodot eksponent parakoimomena Konstantina, koga je tako reći također Konstantin VII srušio, naravno kao malodobnik sve putem pedagoga Teodora i ako bez lične akcije a ono svakako sa ličnim znanjem o tome, šta se zbiva. U glavi 51 dakle pojavljuje se nesaglasnost sa pravim stanjem stvari, pa pošto je to pravo stanje stvari Konstantinu VII bilo poznato sasvim je neverovatno, da onda takva nesaglasnost dolazi od njega. Naprotiv sasvim je verovatno, da ona dolazi sa treće strane tj. verovatno od nekoga referenta, koji se je očigledno oslonio na informacije, koje nisu odgovarale stanju stvari.

Mesto protospatara fiale tj. u stvari direktora lične carske flote moralo je bez sumnje biti jedno od najpoverljivijih mesta. Za to je na to mesto pre Romana I a za Konstantina parakoimomena i došao Teodot, očigledno osoba njegovog poverenja, što se vidi iz njegovih titula i našto upućuje i sam pisac, koji za to krivi nerasudnost toga parakoimomena Konstantina.

Da je Roman I uzevši vlast u palači, a uskoro i u carstvu, poverljivu osobu parakoimomena Konstantina izmenio to je razumljivo. Kazne koje pisac navodi, a koje bez sumnje spadaju među najteže toj promeni sigurno nisu bile potrebne, pa je mnogo verovatnije, da je sa strane Teodota moralo biti otpora. Neznajući ili neproziruci pravo stanje stvari pisac je sve to naivno objasnio sa odanostima jednome ili drugome caru, što je naravno kao objašnjenje onoga, što on iznosi sasvim nedostatno. Objašnjenje sa odanošću Teodota i Lorikata jednom odnosno drugome caru u tako oštrom neskladu sa izrečenim kaznama Teodotu, a sve to na osnovu pogrešno shvaćenog antagonizma dvaju careva poka-

zuje neverovatnost autorstva Konstantina VII za tu glavu 51, što onda samo po sebi dovodi na pomisao na nekoga trećega kao pisca te glave. Kao što je rečeno najverovatnije je, da je ta glava 51 u stvari morala biti jedan administrativni referat, u kome referent, misleći da je sretno prebrodio antecedencije samoga događaja, o kojemu referira, posle istih, a u kulminaciji svoga referata pada u pogrešku, koja je letimično ovde opisana i u kojoj zamenjuje parakoimomena Konstantina sa carem Konstantinom VII.

Prikazavši dakle izmenu, koju je Roman Lakapen izvršio u smislu antagonizma između dva cara odnosno između malodobnoga cara i njegovog budućeg tasta i sucara a u osobama Teodota i Lorikata i opisavši Lorikata, koji se je također zvao Konstantin, kao eksponenta Romana Lakapena, pisac onda sam događaj prikazuje kao intrigu toga Konstantina Lorikata. Ovaj je po piscu posredstvom Joana Klirika rektora bio u stanju, da u »blaženoga cara gospodina Romana« probudi nepoverenje prema caričinom stolniku protospataru Teofilaktu, da bi isti mogao nužno prianjajući uz svoje gospodare i dobrotvore imajući brigu i staranje oko careve matere i samoga cara zavarati savladan naklonošću spram cara i carice caričine veslače a i veslače dromonija, da zasnuju neki ustanak protiv cara Romana. Govoreći tako preko spomenutoga rektora caru uspeo je Lorikat prema navodu pisca, da je dobio vlast i nad caričinim lađama i »od onda vredi, da prvokormilar carskoga dromonija upravlja i zapoveda svim veslačima carskih dromonija i Augustinih agragirija i da je isti protospatar fiale«. Time je pisac došavši na kulminaciju svoje ekspozicije odgovorio očigledno na zadatak koji je dobio.

Kao što je rečeno, pošto taj Konstantin Lorikat preko toga rektora govori caru Romanu o staranju protospatara Teofilakta oko careve matere i cara, izlazi, da se radi o događaju iz onoga vremena, kada je carica Zoe još bila u palači i kada Roman I još nije bio car, kojim se on tu u glavi 51 odnosno u referatu tako naziva prema vremenu kada je to pisano. Kao što je rečeno to bi bila godina 919, pa pošto ta glava 51 odnosno taj referat radi »blaženog cara gospodina Romana« nije mogao biti pisan pre 948 ostaje nekih oko 30 godina najmanje glede kojih posle ta glava 51 odnosno taj referat nema više ništa pobliže osim to, da ono, što je Roman I odredio vredi i dalje. A pošto to ne može da se odnosi ni na kakvo zbivanje ni na kakvu ličnost ni na kakve događaje, nego samo na to da i kroz to vreme od tih oko 30 godina prvokormilar carskog dromonija postaje ujedno protospatar fiale, to sledi, da pisca, nakon što je izneo opširno i u detaljima antecedencije odredbe cara Romana I i same okolnosti te odredbe kao i samu tu odredbu, ne zanima ništa više. Iz toga se samo po sebi nameće zaključak, da to tako biva za to, što je pisac preduzeo, da samo odgovori na to pitanje, otkad i otkud ono stanje, za koje on donosi odgovor, da je od vremena Romana Laka-

pena i od odredbe Romana Lakapena. Pomisao, da bi Konstantin VII mogao biti pisac glave 51 morala bi sadržavati i to da je Konstantin VII sebi tako ograničio zadatak svoga pisanja, što bi naravno bilo mnogo teže uzeti, nego onu drugu prirodniju pomisao, da će Konstantin VII u svojoj historiji ići do svoga vremena, dakle i osvrnuti se na spomenuti interval od skoro 30 godina, jer za ovaku cezuru kod njega teško je naći prihvatljivi razlog, a da i nije onoga drugoga momenta, koji je malo više gore ovde naveden, a koji Konstantina VII čini neverovatnim.

Da će neko sua sponte ili dobivši takav zadatak izneti jedan kazus direktno ili indirektno pred Konstantina VII ili ako je činovnik pred svoga pretpostavljenog to je razumljivo, ali da će Konstantin VII ograničiti sebe na takav kazus to je teško verovati.

Cela je stvar međutim i verovatna i razumljiva onoga časa, kada se prepozna, da je morao posle smrti cara Romana I neki dobroželjatelj Konstantina VII na njegov poticaj ili na poticaj njegove kancelarije ili sua sponte krenuti, da pokaže i dokaže, kako je centralna uprava carske i caričine lične flote delo antagonizma cara Romana I odnosno još Romana Lakapena protiv Konstantina VII iz godine 919. Po tendenciji objektivni a po rezultatu neobjektivni izveštaj o tome antagonizmu može biti plod raspoloženja jednog zvaničnog ili nezvaničnog faktora, ali da će se Konstantin VII na ovaj način tužiti posle 948 javnosti i sebe prikazivati nemoćnikom u tome antagonizmu, to je zaista teško verovati.

Čitalac glave 51 naići će na to, da to što je neverovatno na prvi pogled čini verovatnijim jedno mesto u glavi 51, koje sadrži izvesnu maliciju prema Romanu I, koja bi mogla izgledati kao diskretna pritužba Konstantina VII protiv Romana I. To mesto nema nikakve veze ni sa Teodotom ni sa Lorikatom ni sa njihovim antecedencijama niti u opšte sa carskim flotama. To mesto je čista onako usput izvršena digresija pisca glave 51, koja se uzima kao da Konstantin VII Porfirogenit kaže, kako ne bi mogao reći, kako se je zapravo Roman I domogao vlasti carstva. No to može tako biti samo na prvi pogled. U daljem osmatranju toga mesta stvar se potpuno okreće i svršava ne kao argument za autorstvo Konstantina VII tj. ne kao njegova diskretna malicija protiv Romana I, nego sasvim jednostavno kao priznanje pisca odnosno referenta, da on ne bi mogao reći, kako se je Roman I domogao carstva. I čitalac posle ovoga, što je dovde rečeno, a naročito, što je rečeno o piščevoj zabuni sa parakoimomenom Konstantinom i carem Konstantinom VII, kao što je video da pisac nije znao reći, kako su se razvijali događaji 919 oko izmene Teodota, tako će mu bez sumnje morati poverovati, da ne zna reći, ni kako je car Roman I popevši se u palaču uspeo, da se domogne carske vlasti, jer, da je to znao, znao bi i to, da se kod Teodota nije radilo o Konstantinu VII, nego o Konstantinu parakoimomenu.

Pa kako je onda moguće, da se takvo mesto shvati kao malicija Konstantina VII, a ne kao priznanje referenta ili ako već malicija kao malicija referenta. Razlog tome ne će biti drugo, nego čitanje odnosnoga mesta koje je, da se to odmah naglasi, čitano u smislu »ne bih znao kako reći« mesto u smislu »ne bih znao reći kako«. Kao što se vidi po reči tako neznatna razlika, a po posledici dalekosežna.

Reči:

tu de basileos tu kiru Romanu anelthontos en to palatio kai tes Basileias uk oid hopos eipein enkratus genomenu

su na prvi pogled zaista enigmatične. Znače li one: Kada je car gospodin Roman ušao u palaču i carstva ne znam reći kako postao gospodarem,

ili one znače:

kada je car gospodin Roman ušao u palaču i carstva *ne znam kako reći* postao gospodarem,

tj. izražava li se tim rečima misao nedostatka izražaja ili nedostatka znanja, govori li pisac kako ne može da nađe izražaj za onaj način, kojim je Roman I došao na vlast ili govori pisac, da ne zna kako je Roman I došao na vlast.

Istina i u slučaju, ako bi se radilo o nedostatku izražaja, mogla bi biti upotrebljena reč eipein, ali bez sumnje bi više odgovarala reč orthologein ili logois hresthai, koje se u pravilu upotrebljuju kod opisa izražavanja. Prema tome reč eipein ovde pre bi upućivala na nedostatak znanja, a ne na nedostatak izražaja. Ne treba se dati zbuniti grčkim tekstom, koji deli i ubacuje, jer je i u tes Basileias enkratus genomenu razdeljeno i ubačeno ono uk oid hopos eipein, pa isto je to učinjeno onda i u tome ubačaju, jer je ono uk oid eipein opet razdeljeno i ubačena ta reč hopos, oko koje se zapravo čitanje i okreće. To znači da bi smisao grčkoga teksta bio:

tu de basileos tu kiru Romanu anelthontos en to palatio kai tes Basileias enkratus genomenu uk oid eipein hopos tj.

kad je car gospodin Roman ušao u palaču i postao gospodar carstva ne znam reći kako.

Ali naravno ovakva stilizacija bila bi doduše jasnija ali ne bi bila grčka i za to se grčki tekst izražava sa delenjima i umetcima i to ovde konkretno dva puta. To bi značilo da pisac znade hopos eipein, ali da ne zna hopos enkratus genomenu i za to kaže uk oid. U ostalom enkratēs gignesthai ne znači samo domoći se, nego i biti gospodar, dakle ovde postati car.

Pravi smisao dakle ovoga mesta bio bi

kad je pako car gospodin Roman ušao u palaču i ne znam da kažem kako postao car, a ne i ne znam kako da kažem postao car, jer kao što se vidi pisac zna da kaže, da je Roman postao car, ali ne zna da kaže kako se je to dogodilo. Uzimanje dakle, da se ovo mesto imade

čitati u smislu nedostatka izražaja ne bi se moglo održati već za to, što, kao što se vidi, pisac ne oskudeva na izražaju i izražava se kai tes Basileias enkratus genomenu tj. on zna reći, da je Roman I postao car, ali ne zna reći kako, i za to kaže uk oid hopos eipein tj. pisac ne bi znao reći kako tj. kako je Roman I postao car. Protivno uzimanje, da se tu reči uk oid hopos eipein imadu čitati u smislu ne bih znao kako reći tj. u smislu da pisac ne zna kakvu bi reč upotrebio ne bi moglo odgovarati, kad je pisac upotrebio reč domogao se carstva i time pokazao da zna koju bi reč upotrebio, dakle, da zna kako bi rekao. Uzimanje, da piscu ne fali izražaj za Romana I, nego da mu fali znanje o Romanu I izgleda mnogo verovatnije, jer izražaj enkratus genomenu pokazuje, da je pisac takav izražaj našao. Iz toga bi onda sledilo, da pisac oid eipein enkratus genomenu ali uk oid eipein hopos tj. da pisac znade reći, da je Roman postao gospodarom carstva, ali da ne zna reći, kako je to bilo.

Ovakvo čitanje toga mesta, po kome pisac govori o tome kada je Roman postao gospodarem carstva i uzgred napominje, da ne bi mogao ili znao reći, na koji način se je to dogodilo, odgovara i celokupnome karakteru te glave 51, jer protivno tome čitanje, po kome pisac ne može da nađe izražaj za Romanovo preuzimanje vlasti moralo bi se onda uzeti kao maliciozna primedba pisca. A vidili smo da takva primedba Konstantinu VII kao piscu ne bi odgovarala već za to što u vremenu, na koje se ona odnosi tj. 919 godinu ona ne bi imala osnova. Kao maliciozna pak primedba ne Konstantina VII, nego nepoznatoga pisca ne bi bila razumljiva jer bi pretstavljala veliku rezervu, o kojoj u glavi 51 nema traga. Pisac naprotiv govoreći o caru Romanu ne postupa sa nikakvom rezervom i nikakvom diskrecijom i ne ograničava se ni na kakvu maliciju, nego naprotiv osuđuje Romana I otvorenim rečima najoštrije kao antagonistu Konstantina VII, koji Teodota izlaže najvećim kaznama samo radi njegove privrženosti caru Konstantinu VII i koji očigledno sili osobu svoje protekcije Lorikata na pismenu zakletvu protiv cara Konstantina VII te onda na puku insinuaciju toga Lorikata istome predaje celokupno brodovlje cara i carice na upravu. Pisac koji tako grubim bojama slika Romana I treba da se u mnogo važnijoj stvari kao što je dolazak cara Romana na vlast služi tek samo diskretnom malicijom ne idući dalje od jednog sasvim neodređenoga nagoveštaja. To je zaista malo verovatno, pa je mnogo verovatnije da to pisac glave 51 nije ni učinio i da je on, kad je hteo da osudi Romana I to otvoreno i učinio i da bi to učinio i u pogledu dolaska Romana I na vlast, da je bio u stvar upućen. Pošto nije bio upućen nije to učinio i za to je isto tako otvoreno izjavio, da ne bi mogao reći kako je Roman došao na vlast. Prema tome biće mnogo verovatnije navedeno mesto čitati u skladu sa celokupnim karakterom glave 51 tj. čitati ga kao također jedno otvoreno mesto, a ne kao jedno zatvoreno mesto neke neodređene maliciozne aluzije.

Bilo je potrebno viditi pravi smisao navedenoga mesta jer to mesto, ako se čita u saglasnosti sa celokupnim karakterom glave 51 u stanju je da bude još jedan podatak više u pogledu prečišćavanja pitanja autorstva te glave 51.

Da se odmah jasno naglasi ono, što vredi za pisca glave 51, da nije znao i da ne zna reći kako je Roman Lakapen postao gospodar carstva, nikako ne vredi za Konstantina VII, koji je naprotiv dobro znao, kako je Roman Lakapen postao car. A to onda znači, da navedeno mesto ne potiče od Konstantina VII, koji je to znao, nego potiče od pisca glave 51 koji to nije znao. I samo letimični pogled na vreme, o kome se tu radi pokazuje, da se reči uk oid hopos eipein enkratus genomenu ne bi mogle odnositi na Konstantina VII, koji oid hopos eipein enkratus genomenu tj. da se reči o tome kako pisac ne bi znao reći kako je Roman postao car ne bi mogle odnositi na Konstantina VII, koji je to znao.

Kada je stric Konstantina VII naslednik kao i njegov brat Leon VI Vasilija I, autokrator pistos eusebes basileus Romaion 6. VI. 913 umro postao je carem Konstantin VII sa sedam godina. Novi car imao je da vlada sa regentstvom, koje mu je još za života strica Aleksandra postavljeno. U tom regentstvu nije bilo njegove matere, koja se je radi antagonizma Aleksandra prema bratu Leonu kao Leonova udovica nastupom Aleksandra iz palače povukla. U regentstvu su bili patrijarh Nikola, komandanti, vojnici iz Teme Opsikion Basilisces i Gabrielopulos te generali magister Joan Elada i rektor Joan kao i magister Stephanos. Za kratko vreme od godine dana Aleksandar negirajući sve što je učinio Leon otkazavši danak Bugarima iz vremena Bulgarophygona 896 uspeo je da na Vizantsku carevinu navuče veliku opasnost izazvavši otkazom toga danka konflikt sa Bugarskom. I Simeon se pojavljuje pod Carigradom, ali primer Basiliopatera Stiliana Zautzesa izgleda da deluje na Simeona, kad njegov dolazak pred Carigrad svršava sa pregovorima Simeona i patrijarha Nikole u samom Carigradu, dakle u stvari Simeona sa regentstvom, kod koje prilike patrijarh Nikola dogovori sa Simeonom, da će jedna Simeonova kći postati žena Konstantina VII i time Vizantska carica, a Simeon dobiva carsku krunu.

Tome ugovoru prisustvuje i sam mladi car Konstantin VII, pa pošto je taj ugovor zapravo sugestija Romana Lakapena može se uzeti, da je za tu antecedenciju Romana Lakapena Konstantin VII znao.

Ali posle toga vraća se carica udova Zoe u palaču prevratom Joana Elade i magistra Stephanosa sa njezinim sporazumom. Njezin povratak donosi sobom odbacivanje i nepriznavanje Simeonove krune i patrijarhova obećanja ženidbe. I rat počinje iznova i dovodi 20. VIII. 917 do Vizantske katastrofe kod Acheloosa blizu Anchialosa. Kad je Konstantin VII iz ličnog opažanja morao znati i za Simeonovu carsku krunu i za svoj položaj kao budućega zeta a prevrat dolazi od njegove matere i rađa tako teškom posledicom nije verovatno, da Konstantin VII živeći

u palači ne bi znao ono što je njegova mati učinila. I ta dakle antecedencija dolaska Romana Lakapena morala je biti Konstantinu VII poznata.

A do katastrofe kod Acheloosa došlo je za to, što je zapovednik Vizantiske kopnene vojske domestik shola Leon Phocas bio pobeđen tu na južnoj granici Bugarske za to, što je na severnoj granici Bugarske izostao napad Pečenega Bugarima u leđa, kojim je Zoe Carbonopsina smerala da ponovi diplomatiku svoga muža Leona VI u ratu od 894 također protiv Simeona, kada je ovaj tj. Leon VI pozvao Mađare u pomoć. Napad Pečenega, koji je uspešno spremio patricij Joan Bogas, koji je Pečenege već doveo ih na Dunav, izostao je za to, što je iz nepoznatih razloga došlo do nesuglasice i sukoba između toga Joana Bogasa i zapovednika Vizantiske flote Romana Lakapena, koji je imao intervenirati kod prelaza Pečenega preko Dunava u Bugarsku. Usled toga sukoba desilo se je, da su Pečenezi napustili rat i otišli, posle čega je i Roman Lakapen sa flotom krenuo natrag u Vizant. Tako je omogućena puna Bugarska koncentracija na jugu i Leon Phocas sin slavnoga ratnika Nikifora Phocasa morade doživeti potpuni slom Vizantiske vojske kod Acheloosa a posle toga još i poraz pred samim Carigradom kod mesta Katasyrtai.

U to vreme Konstantinu VII je 12 godina, pa ove antecedencije ne samo da su mu također bile poznate, nego sada već i u njegovoj svesti razvijene.

Katastrofa traži krivca. Mnenja su u Carigradu podeljena za i protiv Leona Phocasa i Romana Lakapena. Ali podela mnenja prodire i u samu carsku palaču, gde je šurak Leona Phocasa parakoimomen Konstantin protiv Romana Lakapena a za Leona Phocasa, dok je Konstantih Gongylas, član regentstva Zoe Carbonopsine oštro za Romana Lakapena, a protiv Leona Phocasa. I Gongylas uspe, da Roman Lakapen bez odgovornosti ostane na svome mestu. Kao što se vidi nedostatak regentstva ubrzo traži jaku ruku, a to dovodi do borbe Leona Phocasa i Romana Lakapena, isprva prikrivene, a naposletku i potpuno otvorene. U toj borbi stupa u akciju i vrši odlučnu ulogu lični pedagog Konstantina VII Theodor. Osoba najveće blizine mladoga cara i svakodnevnoga kontakta sa njime po sebi već kaže, da je teško pomisliti, da Konstantin VII nije znao šta se događa. Sasvim je pak nemoguće to pomisliti, kada akcija Theodorova dovodi naposletku Konstantina VII u sličan položaj, u koji ga je doveo patrijarh Nikola tj. i u lično sudelovanje u događajima.

Odluka Theodora za Romana Lakapena može se smatrati i odlukom samoga Konstantina VII. Zarobljenjem parakoimomena Konstantina od strane Romana Lakapena zadan je odlučan udarac stranci Leona Phocasa i pedagog Theodor postaje u palači uz caricu Zoe, koju je, što je za poznavanje Konstantina VII značajno morao na zahtev Konstantina VII u palači zadržati, gospodar u palači, čime je dvojstvo u

palači prestalo. I ove antecedencije dolaska Romana Lakapena mogu se po prirodi stvari uzeti svakako kao da je za njih Konstantin VII znao.

Ovom je prethodila najpre sporazumna fronta Leona Phocasa i samoga Romana Lakapena, koji su se obećanjem ženidbe svoje dece zaverili jedan drugome, da ne će raditi jedan protiv drugoga, pa je najverovatnije, da je taj sporazum, a koji je možda za Romana Lakapena bio samo taktika i naveo pedagoga Theodora, da odlučivši se za Romana Lakapena razbije tu koaliciju, pri čemu je Konstantinu VII potpuno i verno odani pedagog Theodor bez sumnje samo na to mislio, da mu u jednom jakom pomoćniku osigura presto. Verovatno se je bojao Vizantiske aristokracije i jedne tako moćne familije, kao što je bila familija Leona Phocasa.

Verovatno je dakle da je Konstantin VII znao za poziv svoga pedagoga Theodora Romanu Lakapenu, da se pojavi u posebnoj carskoj luci, što je uz zarobljenje parakoimomena Konstantina bilo dovoljno, da se iz palače razbeži sve, što je moglo biti Romanu Lakapenu protivno.

A vrhu svega Konstantin VII morao je znati za svečanu zakletvu u crkvi u ruke patrijarha sa strane Romana Lakapena na zahtev pedagoda Theodora, da ne će nikad ništa uraditi na štetu svoga štićenika Konstantina VII. Šta više takvu istu zakletvu morade položiti i bivši parakoimomen Konstantin i obe te zakletve budu u kopiji poslane Leonu Phocasu, koji je već bio na putu pripreme za oružanu intervenciju. I tako je došlo, da je Roman Lakapen ušao akcijom pedagoga Theodora u palaču kao zastupnik interesa Konstantina VII. Sasvim bi neverovatno bilo pomisliti, da Konstantin VII nije o tom ništa znao. Mati Konstantina VII Zoe bila je u palači. Bez njezinoga i njezinoga sina znanja pedagog Theodor bio bi sigurno nemoćan. Po vestima Luitpranda biskupa Kremone, pokupljenim u Carigradu skoro 30 godina posle ovih događaja izgleda da je Roman Lakapen čak nosio se i mišlju, da pokuša dobiti ruku carice udove Leona VI, kome je Roman Lakapen bio odan jer ga je ovaj i podigao na čin drungarija flote. U očima Konstantina VII dakle Roman Lakapen verovatno je i izgledao kao ono, što je njegov pedagog zamislio tj. kao zaštitnik prestola i to zakleti zaštitnik prestola. U takvoj slici stvari ne vidi se razlog zašto bi ona u opšte bila Konstantinu VII zatajena.

Druga je stvar sve ono, što se je kasnije desilo. Dolazak Romana Lakapena u palaču, uključivši tu i napredovanje Romana Lakapena do samoga carstva, morao je naravno Konstantin VII znati, kada je kao što se vidi i sam bio u toj stvari akter. On posle ulaska Romana Lakapena u palaču postaje njegov zet, a Roman Lakapen njegov sucar, čime se otvara i identičnost rodbinskih interesa. Odlučna stvar je naravno bila ženidba Konstantina VII sa lepom Helenom maja 919. Već 24. IX. 920 Roman Lakapen je cezar a 17. XII. 920 on je car.

Sve što dalje sledi posle toga, za pitanje o tome, da li je Konstantin VII znao, kako je Roman Lakapen došao na vlast i postao car, nije više relevantno. Primivši naposletku i krunu iz ruku Konstantina VII izvršen je i poslednji formalni uslov dolasku Romana Lakapena na vlast. Sve je to Konstantin VII naravno morao znati. Na završetku ovog letimičnog pregleda, koji dovodi do pomisli, da je Konstantin VII znao sve ono, što pisac glave 51 po sopstvenom priznanju nije znao, ne može se propustiti, a da se ne spomene ono pismo, što je car Konstantin VII u vremenu, o kome je ovde reč, pisao svojoj vojsci na istoku, kada je Leon Phocas sakupljao vojsku po istočnim themama, u nameri da silom ipak iznudi onu igru, koju je diplomacijom izgubio.

To pismo je za to od velike važnosti, što je vojska Leona Phocasa posle toga pisma napustila, tako, da je njegov pokušaj naposletku tragično za njega svršio.

Neodlučno je ovde pitanje, u kolikoj meri je sadržaj toga pisma u opšte delo samoga Konstantina VII tj. da li sve ili samo nešta, a možda i ništa, ili da li je i u koliko sadržaj toga pisma delo Romana Lakapena. Ovde je relevantno to, da je pismo Konstantinovo, što samo potvrđuje, da je Konstantin VII i ako malodoban morao znati, šta se radi. U ostalom Roman I kao zaštitnik prestola i osobe Konstantina VII, njegov tast i budući sucar ogleda se u toplini i odlučnosti samoga toga pisma prema Romanu I Lakapenu, pa je to pismo tako reći poslednja posledica intimne akcije pedagoga Theodora, preduzete u sporazumu sa Konstantinom VII.

Između svih mojih podanika, piše car Konstantin VII svojoj vojsci na istoku, ja nisam našao budnijeg, odanijeg, vernijeg branioca moje imperije i moga veličanstva od Romana. I ja sam mu pred Bogom poverio svoju obranu i izabrao sam ga na mesto moga oca, njega, koji ima za mene i srce i dušu jednoga oca. Odnosno Leona Phocasa on mi je vazda bio sumnjiv, da sprema zavere protiv moga veličanstva, a sada sama njegova dela pokazuju ga kao pobunjenika: on se kao tiranin diže protiv moga autoriteta. Radi toga ja ga svrgavam sa položaja domestika shola. Ja izjavljujem da se on nije mašio oružja po mom nalogu, nego je on to učinio iz svoje sopstvene pobude. To je on učinio da se domogne moje krune.

Ma ko sastavio to pismo, Konstantin VII, koji ga je pročitao i potpisao, mogao je u njemu viditi ono, što je glede Romana Lakapena sam proživio, pa se sa ovim pismom može da završi spomenuti letimični pregled sa tim rezultatom, da gore navedeno mesto u glavi 51 o tome, kako pisac te glave 51 ne bi znao reći, kako je Roman I postao gospodar carstva, ne bi moglo odgovarati Konstantinu VII, koji je, kao što se sad vidi, to znao. Uz sve drugo, dakle, to mesto također govori za to, da pisac glave 51 ne će biti Konstantin VII, nego neka treća osoba, koja je verovatno po dobivenom zadatku odgovorila na postavljeno pitanje.

Ako se to postavljeno pitanje imade suziti samo na pitanje, kada je caričina flota također došla pod vlast protospatara fiale (Tomašić II 53 broj 320 sa uputom na M. H. K. p. 135), onda je još jasnije da se radi o postavljenom zadatku, kao što je onda još razumljivije također i to, što se u referatu o carskoj floti, koji je svakako iz vremena posle 948 od toga vremena tj. od 919 ne govori dalje ništa. Verzija iste materije bez poslednje rečenice glave 51 pokazivala bi, da to ab ovo u opšte nije ni dolazilo u obzir, jer je trebalo samo odgovoriti na pitanje, kad i kako je carica izgubila vlast nad svojom flotom i naravno posle toga ništa dalje. Takva druga verzija bez poslednje rečenice u glavi 51 samo bi još više opravdavala ovde izraženu pomisao, da se čitalac nalazi, ne pred pisanjem historije, nego pred kazusom i pensumom tj. pred jednim administrativnim aktom.

Preduzeti a ne provedeni duplicitet sa karijerom Podarona i Leona Armenca to samo potvrđuje.

U vreme admirala Nazara (tj. za Vasilija I 867—886) u godini 880, pobednika Arapskog Afričkog Emira, patricija i drungara flote Nazara Podaron i Leon su veslači prvoga reda. Odatle budu još za vreme cara Vasilija premešteni od ratne flote na carske agrarije u istom činu kao prvoveslači tj. obadva. Kada car Leon VI sagradi spomenute dromonije oni postaju na istima kormilari prvog reda tj. opet obadva.

Kada pak admiral Eustatije ide sa carskom mornaricom protiv neprijatelja (zatvaranje Dunavskoga ušća u ratu Leona VI i Simeona radi omogućenja Mađarske intervencije za Vizantiju a protiv Bugara godine 894) i Podaron i Leon Armenac budu premešteni ratnoj floti tj. i tu obadva.

Po povratku vraćaju se i Podaron i Leon Armenac natrag carskoj privatnoj floti u svom predašnjem činu tj. kao kormilari prvoga reda tj. i tu obadva. Ali posle toga duplicitet se prekida i naravno, pošto postoji samo jedna fiala za carevu flotu, protospatar fiale postaje Podaron, preporukom samoga admirala Eustatija, radi hrabrosti i odanosti caru tj. Leonu VI. Leon Armenac prema tome ostaje kormilar prvog reda na carskom privatnom brodu. Osim tog jedinog prekida duplicitet njihov se nastavlja. Posle toga imenovanja postaju i Podaron i Leon Armenac topoteriti carske flote. Konačni kraj dupliciteta njihovoga međutim nastaje kasnije, kada Leon Armenac umre kao topoterit flote, a Podaron pređe od flote u kopnenu službu za obalnog stratega teme Kibireota na južnoj strani Male Azije. Prema ovakvom sadržaju glave 51 jasno je, da Leon Armenac nije bio protospatar fiale. A ipak u glavi 51 najpre na jednom mestu stoji, da je posle Podarona bio protospatar fiale Leon Armenac, dok na drugom mestu stoji, da je to bio Teofilakt Bimbilid bratić onoga protospatarija Ivana Talasona, koji se u glavi 51 kao prvi protospatar fiale, nakon osnivanja carskih privatnih dromonija, navodi. Naravno, da se tu nalazimo pred jednom protivrečnosti, jer kad je du-

plicitet karijere Podarona i Leona Armenca imenovanjem Podarona za protospatara fiale prekinut, Leon Armenac nije mogao biti protospatar fiale. A kad je duplicitet opet uspostavljen i Podaron postavši topoterit u carskoj floti prestao biti protospatar fiale nije njegov zamenik bio Leon Armenac, kada je sa njim zajedno i on postao topoterit carske flote.

Prema tome red protospatara fiale, po kome su to bili Ivan Talason, Podaron, Teofil Bimbilid, starac Mihajlo i njegov zet Teodot moraće ostati bez prigovora, a ono mesto, gde je posle Podarona protospatar fiale Leon Armenac, autorova pogreška. U ostalom baš isto tako, kao i na jednom drugom mestu, gde se hoće da kaže kako je protospatar postao Mihajlov zet pa se pogrešno mesto toga upotrebljuje ime samoga Mihajla tj. ime Mihajla mesto imena Teodota.

Naposletku treba se osvrnuti i na jednu izvesnu sklonost u posmatranju historije Konstantina VII i Romana Lakapena, koja se sastoji u tome, da se navodi o Romanu I i njegova epiteta u D. A. I. gledaju po jednom naročitom kriteriju, po kome Konstantin VII o svome tastu Romanu I govori, dok je ovaj živ, suzdržljivo tj. lepo, a posle njegove smrti slobodno tj. ružno. Naravno, da sve to ide iz sugestije, koju vrši glava 13 D. A. I. i sve ono nepovoljno, što se tamo o Romanu I govori. Po takvom kriteriju naravno sa strane onoga čitaoca, koji bi u glavi 51 na gore iznešenom mestu ipak gledao maliciju Konstantina VII na račun Romana I, moglo bi se uzeti, da ta malicija imade svoje objašnjenje u okolnosti, da je u vreme, kad se to mesto piše, Roman I već umro i Konstantin VII u svom izražavanju o njemu slobodan.

Ali kako onda s time dovesti u saglasnost glavu 43 D. A. I., gde se također piše posle smrti cara Romana a ipak se ističe njegova dobrota, koja mu je po prirodi urođena. Naravno ako bi imao i glavu 51 i glavu 43 pisati Konstantin VII onda bi on bio tu u pitanju slobode svoga izražavanja naprosto protivrečan. No kao što smo videli pisac glave 51 ne će biti Konstantin VII, a po toj protivrečnosti ni pisac glave 43. Obe će biti pisanja trećih osoba, koja su samo kao što se vidi integralno u D. A. I. prenesena, zbog čega se u protivrečnoj slici i pojavljuju.

Izlazio bi dakle iz svega glede glave 51 zaključak, da se tu mora raditi o jednome kazusu i jednome pensumu u okviru administrativne carske kancelarije sa postavljenim pitanjem odnosno sa postavljenim zadatkom i sa referatom, koji na postavljeno pitanje odgovara i dani zadatak rešava.

Glava 51 pridružuje se dakle glavi 53 i glavi 52 u tome smislu, da i ona donosi podatak, da se osim naglašenoga trećega manira u pogledu autorstva Konstantina VII u D. A. I. nalazi još i negativnih podataka u samome tekstu.

Ostalo bi samo još pitanje, kad je jasno, da glava 51 nije mogla biti pisana pre 948, da se odgovori na to, kada je ta glava 51 mogla biti iz eventualnog administrativnog spisa sa strane kompilatora tih

fragmenata u carskoj naučnoj kancelariji u spis D. A. I. prenesena. Po samoj toj glavi 51 na to pitanje ne možemo odgovoriti, jer za to u njoj nemą podatka. Bilo bi ga bar donekle, kao što je rečeno, da je referent u svom referatu naveo i to, kada je prognani Teodot u svom večitom zatočenju umro.

Poslednji deo glave 50 D. A. I. potvrđuje fragmentarnu kompilaciju toga dela i neverovatnost naslova de origine u toj kontinuiranoj materiji ili bar takvih naslova, pred kojima stoji čitalac toga dela.

Tu u poslednjem delu glave 50 nalazimo se, naprosto kazavši, pred denuncijacijom cara Leona VI i to isto tako naprosto radi korupcije. Radi se o prodaji titule protospatara. Onaj koji je tu titulu od Leona VI na taj način dobio opisuje se naravno kao vrlo bogati starac klirik Ktenas, umetnik crkveni pojac i tutor nove crkve. Posrednik između cara Leona i Ktenasa je parakoimomen Leona VI patricij Samona. Od njega traži taj Ktenas da ga napravi za protospatara sa rogom od jedne litre za koju će on dati caru 40 litara. Car to odbija i čak drži da bi tako šta bilo neslavno za njegovo carstvo. Ali izvešten od Samone Ktenas dodaje još i par minđuša, vredan deset litara i jedan stolić izrađen u nekovanom srebru sa pozlaćenim relijefima također u vrednosti od deset litara. I car namoljen nagovaranjem parakiomomena Samone primi, kako tekst kaže, četrdeset litara zlata i par naušnica i pozlaćeni srebrni stolčić sa relijefima, tako da je ceo dar toga Ktenasa iznosio šezdeset litara. I tada car Leon VI načini toga Ktenasa protospatarom i odredi u ono vreme rogu od jedne litre. Ali taj Ktenas živio je samo dve godine i primio samo kroz te dve godine po jednu litru honorara.

I sad treba uzeti, da je Konstantin VII sin Leona VI našao za nužno da tu stvar u toj njenoj otvorenosti iznese u delu D. A. I. To je zaista teško primiti i teško verovati. I to bi bilo teško i da nije čitalac pregledom glave 53, 52 i 51 tako reći prinuđen na rezervu prema takvom uzimanju, dok se protivno ne ispostavi. Za to možda brže vodi cilju, ako se preko pitanja Konstantina VII postavi pitanje, šta bi takva denunciacija značila i od koga bi ona mogla dolaziti.

Za slučaj korupcije iznešene u tom poslednjem delu glave 50 tekst čini odgovornim cara Leona i njegovoga parakoimomena. Istina nema nikakvog navoda o tome, da li je i parakoimomen Samona šta dobio, pa se ne može isključiti mogućnost, da je intervencija parakoimomena Samone kod cara Leona VI bila samo prijateljske naravi tj. kao što tekst kaže po molbama Ktenasovim. No i ako je tako, Samona je također jedan akter u toj stvari.

Koliko je god već na prvi pogled jasno, da takva stvar ne će ići od sina cara Leona VI, koji je i sam car, toliko je nejasno, od koga bi ta stvar mogla ići. I tu možda može pomoći jedino obzir na sam sadržaj te materije u glavi 50 i na vreme, o kome se radi. Sadržaj je kao što se vidi optužba cara Leona, a vreme je posle cara Leona.

To oboje upućuje kao najverovatnije na jednu denuncijaciju caru Aleksandru bratu Leona VI, čije animozno i retorziono raspoloženje protiv svemu, što se odnosi na Leona VI donosi, da se može uzeti, da je posle smrti Leona VI a nastupom cara Aleksandra u Carigradu verovatno bilo ubrzo poznato, kako će sve što bi se iznosilo protiv Leona VI, naići u cara Aleksandra na otvoreno uho i na spremnost primanja. Odatle pa do pomisli na nekog, koji je iz bilo kojih razloga spadao u nezadovoljnike za vreme cara Leona ili možda čak i bio protivnik njegovoga parakoimomena Samone, zaista nije daleko. Najviše dakle ovakva denucijacija izgleda verovatna kao dopis upućen parakoimomenu cara Aleksandra patriciju Barbatu protiv Samone i Leona.

Kako sastavljač D. A. I. radi u fragmentima nipošto ne mora stajati, da se je ta denuncijacija sastojala samo iz ovoga tu u glavi 50 prenešenoga fragmenta. I pred tim fragmentom i posle njega moglo je biti i drugih stvari, ali je verovatno izvađena ova kao najkurioznija koja je bez sumnje bila u stanju, da velikim zadovoljstvom ispuni cara Aleksandra, koji može tako na jednom značajnom momentu pokazivati vladanje cara Leona VI, što bi se u takvoj prilici reklo, u pravoj boji. Jedno, izgleda, da bi se moglo uzeti kao verovatno, a to je, da Konstantin VII nije pisao taj deo glave 50, nego, da je to pisao neko caru Aleksandru protiv cara Leona VI ili sua sponte ili može biti čak i potaknut od parakoimomena Barbata protiv pretšasnika parakoimomena Konstantina (glava 51 D. A. I.) parakoimomena Samone. U ostalom, ako bi pisac D. A. I. i De Cerimoniis imao biti Konstantin VII, onda je dosta sravniti ovo mesto u glavi 50 D. A. I. sa glorifikacijom čistoće i uzvišenosti Vizantiskog prestola u De Cerimoniis, pa da i to bude znak za autorstvo Konstantina VII negativan.

Da ta denuncijacija u pogledu svoga poticaja možda ne će daleko biti od tih parakoimomena, na to kao da upućuje onaj fragment glave 50 pred ovim fragmentom, u kome su prenesena imena parakoimomena od druge vlade Konstantina VII unatrag do Mihajla III. Taj prenos stoji bez ikakve motivacije, usamljen je, i pretstavlja jedan sasvim ne motivirani fragment. Ali pomisao na to, da je njegov prenos asocijacijom sa cnim što se, tu u glavi 50, govori o parakoimomenu Samoni, usledio za to, da se na suprot Samoni pretstavi parakoimomen Barbat možda bi mogla dati tu motivaciju. To bi značilo, da je sastavljač D. A. I., kad je naišao na denuncijaciju o Ktenasu, verovatno među carskim aktima iznenada dana 6 juna godine 913 preminuloga cara Aleksandra, asocijacijom došao na to, da bi tom prilikom mogao izneti i imena parakoimomena, verovatno također iz carske kancelarije, gde su se bez sumnje nalazili odnosni akti, a možda i vodio popis. Sastavljač D. A. I. znao je ono, što mi ne znamo i šta nam on ne kaže tj. čiji je bio odnosni sastav ili ako je bio anoniman, na koga je bio upravljen, ako na Barbata, parakoimomena cara Aleksandra, jedan razlog više, da tom prilikom

iznese kao historisku materiju popis tih parakoimomena. I za to se verovatno i nalaze te dve materije tj. prijava o Ktenasu i popis parakoimomena zajedno. A da je interes bio na parakoimomenu Samoni i Barbatu vidi se po tome, što je popis ograničen baš samo na parakoimomene, jer počinje kod Teofila, kada je to bio ostiarij Sholastik.

Daleko će od čitaoca biti i pomisao, da se u ovakvome gledanju na stvar ovde misli ići dalje od kombinacije. Iznosi se pak ta kombinacija, jer izgleda, da je prilično teško do druge doći i da je ova ovakva, kakva jeste, još najverovatnija. Za sam predmet, o kome se radi, naravno, pitanje takve kombinacije nije odlučno, jer u pogledu Ktenasa, izgleda, da je dosta pročitati taj fragment, da se isključi Konstantin VII. Kombinacija pak iznosi se ne samo radi pokušaja, da se fragment o Ktenasu objasni, nego i za to, da se iznese mišljenje, da je sa fragmentom o parakoimomenima ista stvar tj. da ako ono o Ktenasu nije pisao Konstantin VII, da on nije pisao ni o parakoimomenima, nego, da je sastavljač D. A. I. našavši prijavu radi Ktenasa, tom prenosu dodao i fragment o parakoimomenima. To znači prijava iz vremena cara Aleksandra, a fragment o parakoimomenima iz vremena posle Konstantina VII, kao što to najbolje potvrđuje poslednja reč u fragmentu o parakoimomenima o drugoj vladi Konstantina VII. Ko govori u prošlosti o prvoj i drugoj vladi Konstantina VII taj govori posle Konstantina VII. Za to je relevantno viditi, da tome ne protivreči ni prijava o Ktenasu ni fragment o parakoimomenu, kao što to ovo osmatranje pokazuje. Prijava o Ktenasu iz 912, nalaz prijave posle 959 i prenos iste tada zajedno sa fragmentom o parakoimomenima u D. A. I. izgleda da daje sliku stvari, na osnovu koje bi se oba dva ta fragmenta u glavi 50 D. A. I. tj. o Ktenasu i parakoimomenima dala razumeti, naravno daleko od Konstantina VII kao autora, glede čega bi se ta dva fragmenta imala samo pridružiti onim podacima, koji pokazuju, da se mimo tako zvani treći manir i u samom tekstu D. A. I. nalaze negativni znaci za autorstvo Konstantina VII. Da onaj deo glave 50, koji prethodi ovim fragmentima o Ktenasu i parakoimomenima, a u kome je reč o nadležnosti za postavljanje katepana Mardaita Atalije (temat Kibiriotski) nije pisao Konstantin VII, to se može viditi već iz napomene, u kojoj se u tom fragmentu govori o caru Aleksandru, bratu Leona VI i stricu Konstantina VII kao o autokratoru. Ako i jeste Aleksandar krunisan još 879 ipak je Konstantin VII krunisan od svoga oca Leona još 9. VI. 911, dakle pre smrti cara Leona VI, koji je umro 12. V. 912. Posle toga dana carevi su, a ne autokrator, Aleksandar i Konstantin VII, od kojih Aleksandar u opšte nikada nije postao autokrator, dok je to Konstantin VII postao tek posle godine 944, odnosno pravije posle 27. I. 945 kada je u progonstvo otpravio sinove cara Romana I Stefana i Konstantina, nakon što su ovi pre toga to isto učinili sa svojim ocem Romanom I Lakapenom.

D. A. I. je spis, koji, ako se u celosti uzme, ne može biti pisan pre 948. Sasvim je isključeno onda, da će Konstantin VII u dobi od svoje 43 godine nazivati autokratorom svoga strica Aleksandra, sa kojim je zajedno on sam još bio car.

Primanje takvoga označenja cara Aleksandra može doći samo od sugestije, koju vrši sam car Aleksandar, toliko vremena posle sebe, verovatno po natpisu na svom novcu, autokrator pistos eusebes basileus Romaion. A takva sugestija je, čim bliže vremenu samoga Aleksandra, tim i verovatnija. I za to će taj fragment, koji ne može biti od Konstantina VII, biti mnogo verovatniji, ako nije ni iz njegovoga vremena, nego ako je iz vremena bliže vremenu cara Aleksandra. I taj fragment kao i glava 51 o carskim dromonima pretstavlja kazus i pensum. Sličnost je tako velika, da nameće pomisao, da i tu stojimo pred jednim referatom u carskoj kancelariji, kojim je trebalo odgovoriti na izvesno pitanje, dakle pred jednim zadatkom u okviru administracije. Kao što je u glavi 51 trebalo odgovoriti, odkad i odkud caričine jahte dolaze pod protospatara fiale, tako je ovde u ovom fragmentu izgleda trebalo odgovoriti, kako i od kad katepana Mardaita postavlja car ili ko je nadležan za postavljanje toga katepana.

Mardaiti (Ostrogorski) jedno hrišćansko bojovno pleme na usluzi Vizantijskoj imperiji, kad pokazuje znake kolebanja između Vizantije i Arapa bude iz planine Amanosa od strane Vizantije voljno naseljeno kod Ataleje u Pamphyliji, u Peloponezu, u Epirskom Nikopolisu i na otoku Kefaleniji. U 10 veku oni u Ataleji tj. u Kibiriotskom tematu imadu i svoga katepana. Na to se odnosi taj fragment u glavi 50.

Što se tiče pensuma, između ovoga fragmenta i glave 51 razlika je u tome, što glava 51 imade samo odgovor, iz koga se onda za pensum izvodi zaključak, dok ovaj fragment, iznoseći dva puta svoju tezu, imade u stvari i pensum i odgovor. Odmah na svome početku postavljen je otsečni odgovor, (delonoti) da katepana Mardaita Atalije postavlja car. Tako se vidi, šta je morao biti zadatak onome izveštaju, iz koga je ovaj fragment izvađen. Na kraju se to ponavlja i završuje s time, da car postavlja katepana Mardaita i dodaje se, kako je to već u početku, tj. u početku fragmenta, rečeno. Šta više na oba dva mesta ponavlja se izražaj tipos palaios za znak, da je to staro pravilo ili stari propis. Šta više baš te reči na kraju fragmenta, sa kojima se završava, da je to isto već u početku rečeno, mogle bi biti znak, da čak ovaj fragmenat možda i nije fragmenat, nego integralni prepis jednog administrativnog izveštaja sa izostavljanjem uvodnih i zaključnih formalnosti, čime naravno treba da se proizvede slika o pisanju istorije a ne o vađenju prepisa u celini ili u fragmentima iz administrativne carske kancelarije.

U tom fragmentu imade jedno mesto, na koje treba upozoriti u vezi sa onim što je rečeno o fragmentu klirika Ktenasa. To je ono mesto, gde se u ovome fragmentu daje caru Aleksandru ona karakteristika,

koja čini fragmenat o Ktenasu u smislu ogovaranja cara Leona verovatnim. Tu u tom fragmentu o postavljanju katepana Mardaita kaže se za »autokratora« Aleksandra, kako je sve one, koje je »blaženi car i brat njegov« postavio u ma kakvu vlast, izmenio, slušajući ljude rade zlu i ljude zle svesti, što ne bi značilo drugo, nego da je car Aleksandar u najvećoj meri bio pristupačan svemu, što bi bilo za njegovog brata Leona VI negativno. Kako je takav i sadržaj glave 50 u delu o Ktenasu najverovatnije je, da je ona bila namenjena caru Aleksandru.

Sam fragment glave 50 o katepanu Mardaita pokazuje se sa svojom objektivnošću kao činovnički izveštaj na postavljenu temu. Kao i onaj u glavi 51, tako i ovaj izveštaj imade najpre historijat i onda tezu, što oboje upućuje na to, da je verovatno Vizantijska forma administrativnih akata morala imati najpre obrazloženje pa onda odluku. Taj tako reći hronografski način nalazi se i tu u ovome fragmentu. Car Leon proizveo je katepanom Mardaita Staurakija Platisa. Iz docnijeg navoda o pritužbi, kako Kibiriotski temat ne može imati dva stratega, Eustatija i Staurakija, katepana Mardaita, vidi se, da je taj Staurakije bio ujedno i strateg temata, gde su se Mardaiti Atalije nalazili. Pisac izveštaja toliko je zaokupljen sa svojom tezom, odnosno sa svojim pensumom, da u početku to ni ne spominje, nego spominje Staurakija Platisa samo kao katepana Mardaita, ne dodavajući, da je isti također i strateg Kibiriotskog temata. Isto tako ne spominje pisac ni to, zašto je, kad su Mardaiti Atalije za vreme cara Leona imali svoga katepana a Kibiriotski temat u istoj osobi svoga stratega, bilo nužno, da se izašalje ek prosopu tj. kao poverenik u taj isti temat Eustatije, što je onda sasvim prirodno dovelo do njihovog revnovanja i sukoba, koji se je svršio time, da se je poverenik Eustatije naposletku potužio, kako Kibiriotski temat ne može imati dva stratega, njega i Staurakija. Naravno da je takva tužba morala biti takva, da dođe i do cara, zašto i stoji u ovom fragmentu, da je car dobio Eustatijevu pretstavku. Svršila se stvar tako, da je car Leon postavio Staur. Platisa strategom Kibiriotskoga temata, dok je Eustatija postavio katepanom Mardaita.

U stvari ta podela prema sadržaju toga fragmenta, na dve vlasti za dva čoveka, izgleda da je bila delo protekcije patricija Hemerija kod cara Leona, u koga su se pouzdavala oba protivnika Staurakije i Eustatije, a koji se je naposletku zauzeo za protospatara Eustatija. Tako dakle u pogledu historijata nadležnosti za postavljanje katepana Mardaita precedensi za cara Leona pokazuju, da je to morala biti nadležnost samoga cara, jer eto Leon VI dva puta postavlja katepana Mardaita. Posle Leona VI njegov brat Aleksandar kao car izmeni Eustatija. I tu se vidi, da je piscu pred očima samo njegov pensum, jer ništa ne govori o Staurakiju, osim ako isti ne potpada u tom fragmentu pod generalnu primedbu pisca o tome, kako je car Aleksandar izmenio sve one, koje je car Leon postavio u kakvu vlast, pa po tome onda i Staurakija. Glede

izmene Eustatija za vreme cara Aleksandra ona se svodi na protekciju Saracena protospatarija Haze kod cara Aleksandra, odnosno i na protekciju njegovoga brata protospatarija Nikete, jer pod Aleksandrom taj Niketa postaje Kibiriotski strateg, iz čega se vidi, da pisac obuzet svojim pensumom čak donosi i novog Kibiriotskog stratega, ne govoreći o sudbini Staurakija. Sin pak toga Nikete a sinovac tako uplivnoga Saracena Haze, dakle i sam Saracen, spatarokandidat Averkije bude postavljen od cara Aleksandra katepanom Mardaita Atalije. Pisac dodaje, baš kao što je car Leon postavio Staurakija, verovatno kako bi što jače utvrdio svoj odgovor na dobiveni pensum, da je za postavljanje katepana Mardaita nadležan samo car. Dakle za Leona strateg Staurakije a katepan Eustatije, za Aleksandra strateg Niketa a katepan Averkije. Sve u smislu tipos palaios i bez sumnje (delonoti).

Takav sadržaj ovoga fragmenta i slika, koju takav sadržaj stvara, upućuje na to, da i to mora biti iz administrativne kancelarije, prepisan jedan izveštaj o konkretnoj temi.

Mi nemamo podataka, po kojima bi mogli pomišljati, zašto je odgovor na tu temu tražen, ali obzirom, da je poslednje stanje te stvari izneseno sa vremenom Aleksandra, protivnika Leona VI, posle koga dolazi na prestol sin Leona VI nameće se pomisao, da je verovatno nastalo pitanje, kako to da su u Kibiriotskom tematu ta dva Saracena, otac i sin, ujedno strateg i katepan Mardaita, i kako, verovatno, upliv toga Saracena Haze posle Aleksandra nije više postojao, zar se ne bi moglo to promeniti i ko je onda nadležan tj. jesu li ti Saraceni postavljeni od cara i je li car može to promeniti. Naravno glede stratega to nije bilo u pitanju i za to se u tom pogledu taj fragment ograničava samo na katepana Mardaita. Ali ima još jedan znak, po kome Konstantin VII kao autor ovakvoga fragmenta ne bi bio verovatan.

U tom istom D. A. I. ali mnogo napred pred ovim fragmentom a u glavi 21 govori se o Mardaitima i o strahu Arapskoga vođe Muavije od njih, radi čega je došlo do mira između toga Muavije i Vizantiske imperije. To se odnosi na godinu 678 i na Konstantina IV Pogonata (668—685), a vreme tamo označeno sa rečima pred smrt Muavije bilo bi vreme između opsade Carigrada sa strane Muavije (674—678), čiji neuspeh je faktični razlog mira Muavije sa Vizantskom Imperijom, pa sve do naslednika Muavije Abdalmalika 685. Tiče se stvar onoga znamenitoga događaja pred Carigradom od 678, koga najbolje ocenjuje Ostrogorski sravnjujući ga sa godinom 718 (Leon III) i 732 (Karl Martell).

Kad bi spis D. A. I. pretstavljao pisanje istorije zar ne bi bilo više nego razumljivo, da docniji fragment, koji govori o Mardaitima nadovezuje na ono, što je napred rečeno tj. fragment u glavi 50 na glavu 21. Ali to što tako ne biva, naprotiv, upućuje na to, da spis D. A. I. može pre pretstavljati skupljanje fragmenata ili integralnih prepisa iz arhiva i to bez obzira na odnos jednoga prema drugome, unašanjem u spis onako, kako se oni nađu. A to sigurno ne će biti posao cara Konstantina VII i za to se ovaj fragment u glavi 50 na glavu 21 i ne vezuje. Taj fragment dakle biće prepis jednog administrativnog akta kao i glava 51 i tim samim podatak više, da se u D. A. I. i u samome tekstu nalaze momenti, koji kažu ono isto, što kaže spomenuti treći manir, da De Cerimoniis i D. A. I. ne dolaze iz istoga pera, nego, kao što se sve više vidi u D. A. I., tako reći svaka stvar iz drugoga pera, pri čem bi jedna osoba verovatno bio samo sakupljač odnosnih fragmenata.

U toj istoj glavi 50 D. A. I. nalazi se neposredno, izuzev rečenicu o turmi Abari, materija o Meliji. No, da se ne bi morali vraćati na tu rečenicu, a i radi njenoga položaja ovde između materije o katepanu Mardaita Atalije i toj materiji prediduće materije o Meliji, bolje je odmah sada učiniti potrebno upozorenje glede te rečenice.

U glavi 50 ispred materije o Meliji, o kojoj će sada biti reč nalazi se u D. A. I. jedna materija, koja govori o političko administrativnom uređivanju i preuređivanju strategija, turma, dukata, banda, topotirizia. Nema sumnje, da tamo spada i rečenica, da je turma Abara bila pod tematom Sebastije, a da je pod despotom Romanom bila klisura. Odeljivanje te rečenice od njene materije i njeno smeštanje između druge dve materije, sa kojima ona nema nikakve veze, ne može se razumeti, nego ako se uzme, da je to također činjeno iz opšte tendencije piščeve, da prikrije vađenje fragmenata i prepisa iz carskog arhiva i prezentira to, što prikriva, kao jedan spis o pisanju historije. Inače i ta rečenica, kao i završetak spomenute partije o političko administrativnom uređenju i preuređenju političkih teritorija, načinom, kojim se spominje car Roman I, pokazuje, da je oboje pisano posle cara Romana I.

Sam fragmenat o Meliji, koji prethodi fragmentu o katepanu Mardaita, najbolje će se razumeti, ako se to mesto u D. A. I. glava 50 čita uporedo sa De Them. I 12 gde se govori o tematu Likandu. I ako obe stvari ne će biti ni od jednoga pisca ni iz istoga vremena između njih ipak postoji sličnost u tome, što se u obe materije na oba ta mesta govori o tematu Likandu. Ono, što se nalazi u De Them. I 12, prema onom što se nalazi u D. A. I. glava 50, izgleda kao sintomos tj. glava 12 De Them. I kao skraćena glava 50 D. A. I. u njenoj partiji o Meliji. Ali to samo tako izgleda radi sličnosti. Različnosti dovode do drugog zaključka. I ako i De Them. imade, kako je Likand postao tema po Meliji i Melija prvi strateg Likanda ipak De Them. glede samoga Melije donosi samo jednu epizodu, dok D. A. I. donosi Melijinu karijeru. Razlika počinje u tome, što De Them. u toj epizodi o Meliji imade jedan deo njegove karijere, koji deo nema D. A. I. i obratno, što D. A. I. ima veliki deo Melijine karijere, koji nema De Them. To je naravno osnovno, jer to pokazuje, da tu doduše o jednom istom predmetu stojimo pred dve različite materije, koje već tim samim upućuju na dva pisca, jer kad se te razlike odnose na samu karijeru Melije, onda je sasvim neverovatno, da će jedan isti pisac referat o toj karijeri dati podeljeno, pa jedan deo kari-

jere Melijine smestiti u De Them., a drugi u D. A. I. Mnogo je verovatnije i razumljivije uzeti, da se tu radi o dve materije za to, jer iste potiču od dva pisca. Kraj tako primarne razlike između ta dva spisa u pogledu jednog istog predmeta od sekundarne važnosti su druge razlike, kao na primer, da je po De Them. Likand postao strategijom još za Leona VI, dok je to postao po D. A. I. tek u vremenu cara Konstantina VII i njegove matere Zoe, dakle po De Them. u vremenu od 886 do 912, a po D. A. I. u vremenu od 912 do 920, odnosno pošto je po De Them. Melijā osnovao Likand posle svoga spasenja iz Bugarskog rata onda po De Them. u vremenu od 896 do 912, a po D. A. I. u vremenu od 912 do 920.

Isto tako je sekundarne važnosti i to, što je materija o Meliji u De Them. pisana posle smrti Melije ton hthes kai pro mikru teleutesanta tj. nedavno i pre kratkog vremena preminuloga. Pošto se Melija posle Leona VI pojavljuje u ratovima protiv Arapa, 915 Germanikeja (Maraš), godine 926 u malatijiskom kraju, 928 pred Malatijom, 930 u samosatskom kraju i na posletku godine 934 kod osvojenja Malatije Melija nije umro pre 934, pa ono hthes kai pro mikru u De Them. I 12 također ne može značiti pre 934. To mesto u De Them. pisano je dakle svakako posle 934 tj. oko 22 godine posle smrti Leona. U D. A. I. naprotiv nema ni reči o Melijinoj smrti, pa je jasno po tome, da je materija u D. A. I. pisana pre smrti Melije.

Ta razlika između ta dva spisa postoji, dok prividna protivrečnost u De Them. između ante quam non 934 smrti Melije i vremena Leona VI 886 do 912 ne postoji, jer se na onom mestu u De Them. gde se govori o smrti Melije ničim ne označuje vreme Leona VI, pa se na tom mestu samo govoreći o Leonu VI napominje Melija, kao onaj koji je nedavno : pre kratkog vremena preminuo, što samo znači da De Them. I 12 govori o Leonu VI sa vremenom od 886 do 912 odnosno od 896 do 912, ali da je to mesto pisano tek posle 934.

Ta razlika između oba spisa u pogledu Melijine smrti pokazuje, da će De Them. I 12 biti mlađi, nego D. A. I. 50, u materiji o Meliji. Dok De Them. donoseći vest o smrti Melije ide u vreme preko 934, D. A. I. u svojim vestima staje kod vremena, kada je Melija postao naposletku i magistar. Ako stoji vest u Cedrenu 311, po kojoj bi u godini 926 već to bilo, onda bi prema De Them. iz posle godine 934, D. A. I. u materiji o Meliji bilo iz pre 926, jer, ako je Melija postao strateg Likanda za Konstantina VII i njegove matere Zoe, dakle pre 920, onda reč o tome u D. A. I., kako je Melija kasnije postao magistar može biti i pre 926 u vremenu između 920 i 926.

Ako se sada pitamo čime se objašnjavaju spomenute razlike, onda baš iz ove razlike u pogledu navoda smrti Melije, naravno uvek imajući pred očima i primarnu sadržajnu razliku tih dviju materija u De Them. i D. A. I., moramo doći do zaključka, da se u pogledu materije

o Meliji u glavi 50 D. A. I. nalazimo pred obrazloženjem predloga, na osnovu koga je Melija postao magistar, dok se u pogledu materije o Meliji u De Them. nalazimo ili pred sasvim kratkim letimičnim izvatkom iz toga predloga ili pred jednom drugom materijom o istom predmetu, ali koja ne će biti izvađena iz toga predloga. To bi značilo da u D. A. I. stojimo pred prepisom jednog administrativnog akta, dok u De Them. stojimo pred jednom historiskom radnjom.

U D. A. I. prikazuje nam se materija o Meliji kao prepis predloga za odlikovanje Melije, naravno kao obično u D. A. I. bez uvodnih i završnih formalnosti takvoga akta. Cela ta materija nije ništa drugo, nego historijat Melije i motivacija za njegovo odlikovanje. Samo rešenje se na koncu doduše ne donosi, ali se dodaje sam taj fakat toga rešenja sa rečima, da isti taj Melija radi svoje postojane vernosti prema Romajskom caru i svojih mnogih i beskrajnih junaštava protiv Saracena odlikovan počašću magistra, kako je verovatno i glasilo samo rešenje koje je usledilo na eventualni predlog o odlikovanju. Sasvim odgovarajući savesnosti Vizantijskih akata, bar prema onom što smo dosad videli ovde u D. A. I., naveden je u takvom predlogu politički historijat Melije sve do njegove strategije.

Sasvim prirodno, ovakvo uzimanje i shvaćanje te materije izazvaće pitanje, kako to, da se onda u takvom predlogu za Melijino odlikovanje ne nalazi i ono, što je o Meliji kao Vizantijskom ratniku navedeno u De Them. I 12, nego da se nalazi samo njegov historijat u pogledu njegovog odnosa prema Saracenima.

Baš ta savesnost Vizantskih akata izaziva to pitanje. Odgovor na to verovatno će ležati u okolnosti, da je Melija odlikovan radi usluga koje je učinio Vizantskoj Imperiji u ratovima sa Saracenima, koje su kulminirale u godini 934, kada je Melija uz znamenitoga domestika Kurkuasa sa svojim Jermenima sudelovao u opsadi i zauzimanju Malatije, a ne radi svoga ličnoga sudelovanja u bitci kod Bulgarophygona uz svoga druga Azota koji je poginuo i iz koje se je Melija spasio. Katastrofa Vizantijske vojske od Simeona verovatno nije bila tako oportuna osnova odlikovanju kao uspesi protiv Saracena. I tu onda leži znak, da se nalazimo u D. A. I. pred predlogom za Melijino odlikovanje koji se baš u tome sastoji što tu u D. A. I. nema ni spomena o Meliji kao ratniku na evropskom kopnu, nego ima spomena samo o Meliji kao ratniku u Maloj Aziji. I to onda objašnjava razliku između D. A. I. i De Them., jer predlagača odlikovanja Melijinog interesira uspešno maloazijsko bojište, dok pisca De Them. kao historičara interesira evropsko bojište makar i sa nesretnim Bulgarophygonom.

Samo stilizacija rešenja na predlog za odlikovanje sa navodom o mnogim i beskrajnim junaštvima protiv Saracena, koja time vodi u 934 godinu, traži jednu korekturu ovoga, što je ovde malo pre rečeno, u tom smislu, da se time dovodi u pitanje Cedrenus sa godinom 926, jer je po

tome moguće i da Melija nije bio magistar već 926, nego možda i kasnije tečajem svojih zasluga protiv Saracena, koje, kao što smo videli idu i do 934.

Za sam značaj materije o Meliji u D. A. I. to pitanje nije važno. Ono je eventualno važno sa historijskog gledišta. Sa gledišta značaja materije o Meliji u D. A. I. nije važno, kada je Melija postao magistar, nego je važno, da se u D. A. I. iznosi njegov historijat samo do odlikovanja magistrom, dok se u De Them. spominje i njegova smrt. To je važno jer to pokazuje kod D. A. I. predlog za odlikovanje magistrom a u De Them. historiju. Naposletku za značaj materije o Meliji u D. A. I. važno je, da je prema tome ona pisana verovatno za života Melije, ako je opravdano gledati u njoj predlog za odlikovanje Melije, dok je materija o Meliji u De Them. pisana posle materije u D. A. I., kad je pisana već posle smrti Melijine.

Tome uzimanju, na koje nas dovodi značenje jedne i druge materije tj. da je jedno administrativni akt, a drugo pisana historija odgovara u potpunosti sadržaj jedne i druge materije, pa i ako bi dovoljno bilo uputiti čitaoca na odnosne spise ipak potpunost slike predmeta i pravdanje te slike traži, da se ovde na najkraći mogući način te dve materije, naravno samo u relevantnim delovima, prikažu, pa i za to, da se vidi, da ta slika predmeta o administrativnom aktu i o historiji proizlazi iz samih tekstova tih spisa.

U De Them. I 12 nalazi se pre svega odmah na početku opis stanja Likanda i Čamanda kao i krajeva uz Armeniju, dakle onoga, što će postati temat. Taj opis odnosi se na vreme pre toga tj. pre nego što je taj kraj postao temat i naglašava se odmah, da je taj kraj postao temat za cara Leona (VI). Na to se odnose gore već navedene reči hthes kai pro mikru eis taxin thematos kai poleos ehrematisei tj. kako je Likand nedavno i pre kratkog vremena uvršten u red temata i gradova. U vremenu epi ton hronon Leontos tu aoidimu basileos slavnoga cara Leona.

Reč je o gradu Likandu radi čega i stoji u tekstu također kai poleos pored reči thematos.

U iduće dve rečenice tekst se od grada Likanda proširuje na Čamand i na krajeve susedne Armenije.

eremos gar en to proteron kai aoiketos kakeine kai he kalumene Tzamandos kai ta simparakeimena mere ton Armenion

kai uk en onoma auton, ute en logo ute en arithmo

Likand je dakle pre toga bio pust i nenastavan kao i tako zvani Čamand i krajevi uz Armeniju i nije im bilo spomena ni u civilnoj ni u vojnoj upravi.

Ovo mesto, uzgred budi rečeno, dalo je povoda pomisli, da reči eremos i aoiketos ne treba shvatiti u smislu fizičkom, nego u smislu političkom, iz čega bi izlazilo, da ti krajevi nisu bili opusteli, nego da su samo bili bez državne vlasti. Ovde na ovom mestu ta misao ne bi mogla

biti u saglasnosti sa samim tekstom, jer uk en onoma auton, ute en logo ute en erithmo samo je dodatak osnovnome eremos kai aoiketos, što znači da tim krajevima nije bilo političkog spomena jer su bili fizički pusti. To se najbolje vidi odatle, što je sam Likand ruševina, pa ga je Melija morao tako reći nanovo podići i po tome, što se je taj kraj napunio Jermenima (pasa he hora meste gegone ton Armenion) kao što tekst malo dalje kaže.

Posle takvoga opisa Likanda prelazi De Them. I 12 i na Meliju i to na taj način, što kaže kako je onaj ogromni divu slični Jermenin, zet Angurine Lekastrije, onaj dugoruki i na obe ruke jaki, koga su zvali u jermenskom jeziku Azotom, došao do slavnoga cara Leona, da li kao izbeglica ili kao prijatelj, pisac naprosto kaže uk oid, ne znam, kako je isti, i sad dolazi već više gore iznešeni navod o Meliji eihe theraponta ton hthes kai pro mikru teleutesanta, Melian lego ton peribοeton, imao druga ú oružju, slavnoga Meliju, koji je nedavno i pre kratkoga vremena umro. Izražaj therapon se ovde ne može preneti bukvalno sa pojmom sluge kako ta reč znači, nego u smislu druga u oružju, našto upućuje već i sama ta reč peribοeton tj. slavnoga, za Meliju.

Taj Jermenin Azot i njegov drug Melija pošli su onda sa carem Leonom u nesretni rat sa Bugarskim carem Simeonom, u kome je taj Azot sudelovao u visokom činu en gar exarhon tu basiliku tagmatos ton kalumenon exkubiton — kao zapovednik jednog dela careve lične garde.

Kod Bulgarophygona, dakle, taj Azot, kaže se u De Them. I 12 je poginuo, dok se je protovestiariju carevom izgubio trag i on se više nije mogao pronaći, ali Melija se je spasio i došao u Armeniju, gde je, kako je bio sposoban i vešt barbarskoj službi, sakupio — tekst upotrebljuje izražaj simmoria, još iz 378 pre n. e., iz Atenske poreske administracije, gde su poreske simmorie, njih 20 po 60 građana bile pod upravom svojih hegemona — i za to ovde to ne znači drugo, nego skupinu na Melijinom poduhvatu interesiranih Jermena, budućih poreskih obveznika. Sa njima je on utvrdio gradske bedeme i postepeno popravio gradske ruševine, tako, da je taj ceo kraj bio povraćen u staro stanje i u ruke Jermena, koji su ga svega napunili, jer je bio plodan i dobar za pašu konjima i blagu. Taj opis završava se kako je na taj način zaslugom Melije taj kraj postao temat.

Odatle do pred svršetak Melija se više ne spominje, ali se na svršetku i opet ponavlja kako je taj grad tj. Likand sposobnošću Melije dobio od cara Leona ime tj. značenje theme.

Ostali deo teksta ispunjen je jednom drugom epizodom u historiji Likanda, koja ide čak još u vreme 518 do 527, kada je ujak cara Justinijana car Justin I zavladao. Tada za njegovo vreme Justinijan obilazeći Malu Aziju došao je i u Likand, gde ga je upravitelj grada Likanda obdario sa deset hiljada ovaca, složenih u stada po bojama, tako

da su sve moguće boje bile zastupane sve do one boje, po kojoj je i nastao »poznati helenski izražaj o zlatnom runu«. Budući car Justinijan bio je tada time toliko ushićen, da je dao u peristilu grada urezati u kamenu uspomenu na taj događaj.

Kao što se vidi u De Them. I 12 postoji i interes za historiju Likanda, ali ne i za historiju Melije, koja se naprosto preskače, jer tekst prelazi od Bulgarophygona odmah na restauraciju Likanda.

Moglo bi se pomisliti da to tako biva za to, što De Them. I 12 ima pred očima samo izlaganje historijata tematizacije pojedinih krajeva. Sa iznošenjem kad i kako je koji kraj postao tema, bio bi preduzeti zadatak u spisu De Them. izvršen. Ali takvoj pomisli protivi se to, da u samom tom spisu takva namera nije dosledno provedena.

Kad bi bila, bila bi to pomisao, da je u De Them. I 12 i o Meliji kazano samo toliko, koliko takva svrha traži, pa bi onda mogla nastati pomisao, da se možda u De Them. I 12 i u glavi 50 D. A. I. nalazimo pred dve materije o jednom predmetu, koje su samo za to različite, što je svaka od njih pisana u drugoj nameri i po drugom interesu. To bi moglo dovesti do pomisli, da se ta dva mesta u stvari nadopunjuju i do pomisli da su oba mesta posledica jednog istog izvora i da u stvari pretstavljaju podelu tog izvora, što bi u konačnoj konzekvenciji vodilo do pomisli, da i pored svih razlika ta dva mesta u De Them. i D. A. I. potiču od jednoga pisca tj. kao što se obično uzima od Konstantina VII.

Ali kako ostati kod te pomisli, kad u De Them. ono što je za taj spis najvažnije u dva puta stoji jasno navedeno, kako je Likand postao temat za vreme cara Leona VI, dok u D. A. I. stoji isto tako jasno, da je Likand postao strategija dakle themat za vreme cara Konstantina (VII) i njegove matere Zoe. A da to ne bude manje odlučno nego ono, što stoji u De Them. I 12 još se naročito naglašava, da je tada Likand prvi put postao strategija. U De Them. I 12 dva put naglašeno vreme Leona VI, a u D. A. I. vreme Konstantina VII i njegove matere Zoe naglašeno kao vreme, kad je Likand prvi put postao strategijom ne dopušta nikakvu kombinaciju sa pogreškom, jer u prvom slučaju stvar se ponavlja, a u drugom slučaju se naglaskom baš isključuje ta stvar koja se u prvom slučaju ponavlja.

Ako je, kao što D. A. I. pravi taj utisak, materija u D. A. I. jedan fragment iz predloga o odlikovanju Melije, De Them. nije mogao biti crpen iz toga izvora, jer bi i on imao to, da je Likand prvi put postao thema ne pod Leonom VI nego pod Konstantinom VII i njegovom materom Zoe, dakle ne u vremenu 886 do 912 nego u vremenu 912 do 920.

To bi značilo dve materije i dva pisca i ako o jednom predmetu.

Ako sada pređemo na sadržaj glave 50 D. A. I. u delu o Meliji dobivamo utisak da je i toj materiji moralo nešta prethoditi, ako nisu možda prve reči o tome, da je za Leona VI Larisa bila turma Sebastije, a Kimbalej turma harzijanska, reči koje spadaju napred, gde je govor o političko-administrativnim promenama.

U tom slučaju naravno tekst bi počinjao sa onim što se govori o Simposionu ležećem prema stranama Likanda. Ali je verovatnije da je pre iznešene materije o Meliji možda ipak bilo još drugoga teksta, jer se i Larisa i Simposion odmah dalje spominju u tekstu pa samo nespominjanje Kimbaleja ne bi bio dovoljan razlog, da se isključi prethodni tekst i da se uzme da su ove uvodne reči prenesene iz materije o političko-administrativnim promenama. To se vidi po tome što se isto tako nemotivirano govori i o harsijanskom strategu Eustatiju Argirovom, postavljenom od cara Leona, kada mu je opozvano progonstvo, jer malo zatim stoji, kako je Melija pisao ne samo caru Leonu nego i tome Eustatiju Argirovom.

I onda počinje tekst sa Melijom govoreći najpre kako je on sa nekim Vaasakijem i nekim Ismailom Armencem koji su naravno piscu bili dobro poznati, bio prosfigos, dakle emigrant, u Melitini. Osim samog tog Vaasakija bila su sa njima i Vaasakijeva dva brata Krikorik i Pazuni. Iz te emigracije u Melitini pisali su oni caru i harsijanskom strategu Eustatiju Argirovom tražeći logos sa hrisovuljom, što ne znači drugo nego pismenu carsku reč, da im je povratak obezbeđen. Ali oni su ujedno tražili da Vaasaki postane klisurarh Larise, Ismail to isto u Simposiju, a Melija turmarh u pustinji Tripiji u zemlji Eufratskoj. Sve je to primljeno, ali onda je došlo do provale Saracena iz Melitine, kojom prilikom je Ismail poginuo a Simposijon ostao pust. Vaasaki međutim bio je optužen za izdajstvo i izagnan, tako da je turma Larisa, gde je on bio klisurarh opet vraćen pod temu Sebastiju i u toj temi imenovan strategom kasniji magistar i domestik shola Eustatijev sin Leon. Meliji samome se verovatno nije ništa dogodilo, jer po tekstu on iz Eufratije poseda stari grad Likand, kad je duksom u Harsijanu postao Konstantin, izgradi ga i utvrdi i onde zasedne.

I sada dolazi jedna vrlo važna vest, koja potvrđuje sve ono što je rečeno o nemogućnosti da je De Them. I 12 i D. A. I. 50 od jednoga pisca. U ovome tekstu u D. A. I. izričito stoji, da je car Leon VI, kad je Melija poseo Likand prozvao taj grad Klisurom. Ovo dakle znači da tekst D. A. I. za to tvrdi, da je Likand prvi put strategija tek od Konstantina VII i njegove matere Zoe, jer je pod Leonom VI bio samo klisura. Melija posedne i Simposij koga učini turmarhijom. Likand dakle klisura a Simposij turmarhija, oboje za Leona VI. To se vidi iz odmah na to sledeće antiteze, kako je Likand prvi put postao strategija za Konstantina (VII) i njegove matere Zoe. Da o tome ne može biti sumnje stoji dalje u tekstu, da je prvim strategom Likanda, naravno također za Konstantina VII, imenovan patricij Melija, baš u vreme, kad je bio klisurarhom u Likandu. To znači, da je Likand za Leona bio klisura, Melija klisurarh i da su oboje u tom stanju dočekali smrt Leona VI. U tome stanju zatečeni od Konstantina VII i matere njegove Zoe oboje tek sada stupaju u red temata, Likand kao strategija a Melija kao strateg.

Time ujedno svršava materija o Meliji u glavi 50. Dodatak o tome, kako je Melija kasnije odlikovan za magistra prema tome izgleda kao rezultat ovoga opisa. Istina, da tu fali materijal o mnogim i beskrajnim junaštvima protiv Saracena radi kojih je Melija odlikovan, ali ništa prirodnije, nego da se to iz predloga o odlikovanju ne prenosi iz prostoga razloga jer bi se onda mnogo lakše prepoznala materija o Meliji kao prepis administrativnoga akta, nego ovako.

Eto dakle te dve slike stvari, kao što je rečeno, daju utisak, da se u De Them. radi o geografsko historiskom pisanju a u D. A. I. ovde u glavi 50 u materiji o Meliji o prenosu administrativnoga akta, verovatno o predlogu za odlikovanje Melije, naravno također kao i u dosad iznešenim slučajevima, bez svih formalnosti, kojima se akt prepoznaje, a u vidu fragmenta.

Sravnenje dakle De Them. i D. A. I. u pogledu njihovih materija I 12 i glava 50 upućuje na to, da se tu radi o dva pisca i to u D. A. I. o piscu, koji prenosi fragmentarno materiju iz administrativnoga arhiva, što također može da opravda ono, što je rečeno o trećem maniru u spisu D. A. I.

Ovoj materiji o Meliji prethodi još uvek u toj istoj glavi 50 D. A. I. materija o Manuilu, u kojoj se opisuje, kako je nastao temat Mesopotamija.

Već na prvi pogled vidi se, da i ta materija o Manuilu, odnosno o postanku temata Mesopotamije, pretstavlja fragment iz nekoga spisa i to iz vremena cara Romana I, kada na njezinom završetku stoji, kako je sve ono, što je došlo pod vlast Romaja za despota Romana, priklopljeno Mesopotamskom tematu. I Romanopolis i Hanzit, dodaje se na kraju, jer su, kao što napred iz te materije proizilazi, i Hanzit i Romanapolis bili u vlasti Melitinjana, dakle bili su od Saracena osvojeni. Prema dosadanjem iskustvu sa iscrpnošću Vizantijskih akata, prenesenih ovde u D. A. I., može se misliti na to, da je i ovde ovaj fragment izvađen iz iscrpnoga akta o konačnom uređenju temata Mesopotamije pod Romanom I, u kome je kao i u predašnjim slučajevima verovatno postojao opširan i iscrpan historijat o postanku, razvitku i konačnom uređenju temata Mesopotamije. Na to upućuju baš reči ove materije o Manuilu na njenom završetku, koje smo pomenuli, a koje glase: a sada je sve ono, što je došlo pod vlast Romaja priklopljeno Mesopotamskom tematu za despota Romana i Romanopol i Hanzit. U rečima »sve ono« nagovešten je još i drugi sadržaj takvoga spisa, osim onoga, koji se odnosi na Romanopolis i Hanzit. Reči »sve ono«, dakle, sadržavaju još i druge stvari, koje nisu prenesene, a koje su naravno u spisu morale biti, jer inače ne bi bile u D. A. I. pre Romanopolisa i Hanzita istaknute.

Čitanjem spomenute materije o Manuilu dobiva se utisak kao da se tu radi o jednom fragmentu iz ekspozicije o tematu Mesopotamije, podnešene caru Romanu I sa svrhom, da mu ista bude ili motivacija ili

bar podloga poznavanja stanja stvari pri odluci, da sva osvojenja posle odluke cara Leona (VI) o stvaranju temata Mesopotamije zajedno sa Romanopolisom i Hanzitom pripoji tome tematu. Pomisli, da reči »sve ono« upućuju na ostali nepoznati materijal takvoga eventualnoga spisa moglo bi se prigovoriti, da te reči ne upućuju na nešta nepoznato, nego na ono, što je tu u materiji o Manuilu odmah u početku rečeno tj. da se pod rečima, »sve ono« imade podrazumevati samo temat Hozana i temat Asmosata, za koje se kaže, da su bili pod Saracenima, našto bi upućivalo, da se Romanopolis i Hanzit naročito spominju, jer su bili pod Melitinjanima, dakle indirektno pod Saracenima. Ali taj prigovor se ne bi mogao održati za to, što na početku nije reč samo o te četiri stvari tj. o Hozanu, Asmosati, Hanzitu i Romanopolisu, nego stoji naročito, kako je i dalje od gore Fatilanske sve tamo bilo pod Saracenima, pa bi se tek iz takvoga eventualnoga spisa onda vidilo, šta je od toga došlo u temat Mesopotamski, jer se to ovde u toj materiji ne kaže, kao što se naprotiv za turmu Kamahu i Kelčinsku turmu ističe, da je jedna i druga još za cara Leona priklopljena tematu Mesopotamije, verovatno za to, što se glede te dve turme ne radi o osvojenju, nego o administrativnoj reorganizaciji.

O Manuilu, ta materija, o kojoj je ovde reč, počinje sa rečima, kako je Tekes bio međutim Manuilov. Ovo »međutim« ima antitetično značenje i znači, da je u vreme kada su navedenim krajevima vladali Saraceni Tekes bio Manuilov, dakle takav, da taj Manuil može sa tim predelom raspolagati, radi čega i dolazi do toga, da tekst kaže, kako je car Leon toga Manuila meta logu tj. na reč iz Tekesa doveo u grad tj. Carigrad.

No pred očima treba držati i jednu drugu važniju antitetičnost, koja se u tekstu pokazuje.

U tekstu se ističe kako Mesopotamija u to vreme, tj. kada je Tekes bio još Manuilov, nije bila tema, ali se odmah dalje nastavlja sa antitezom: no hristoljubivi i slavni car Leon izvede onoga Manuila na reč iz Tekesa, koja antiteza malo dalje svršava sa rečima: i stvori temat Mesopotamiju. Baš za to, što je ispuštena reč »car« vidi se, da se tu zapravo u dve rečenice nalazi stilistički doduše ne provedena ali misaono sasvim jasna antiteza, čiji je smisao, da u vreme kad je Manuil još bio u Tekesu, Mesopotamija nije bila temat, ali je postala, kada je car Manuila iz Tekesa izveo. Ovo je za to nužno držati pred očima, da se vidi, da je zapravo osnivanje Mesopotamije kao teme odlučeno tek onda, kada je taj Manuil na carevu reč došao u Carigrad i Tekes stavio na raspoloženje caru, što će se viditi iz carevih protu usluga, i tako omogućio, da se postavi osnov teme Mesopotamije ili drugim rečima, nužno je to za to držati pred očima, što iz toga proizilazi, da je osnov temi Mesopotamiji Manuilov Tekes. Glede samoga Manuila pak u spo-

menutoj materiji stoji, kako isti ima četiri sina, što naravno znači, da je odnosni spis pisan kad su još svi petoro na životu i Manuil i njegova četiri sina, čija se imena navode.

Manuil je postao došavši u Carigrad protospatar. Najstariji njegov sin Pankratuk postao je hikanat (u carevoj gardi) a posle toga strateg u, posle teme Optimata, Carigradu najbližoj temi Bukellarionu (Ankyra). Drugi sin Jahnuk postao je strateg teme Nikopolis, dok su treći i četvrti sin Mudafar i Joan postali carskom donacijom posednici carske zemlje u Trapezuntu.

Osim toga spominju se opštim rečima časti i dobročinstva njima od cara Leona.

To, što je navedeno o Manuilu i njegova četiri sina, nije drugo nego napomena o onome, šta je car učinio Manuilu za ono, što je Manuil njemu učinio tj. za predaju Tekesa. To se vidi iz toga, što ni jedan od njih ne postaje strateg u novom tematu Mesopotamija, koji oni omogućuju, nego postaje strateg Orest Harzijanit. Tekes je predan, Manuil je nagrađen i temat Mesopotamija se osniva po redovnoj administraciji dodatkom odmah turme Kamahe i turme Haldije a kasnije osvojenjima od Saracena, uključivši tu i Ramonopolis i Hanzit.

Taj i takav sadržaj materije o Manuilu, dakle, ne može se uzeti drukčije, nego da je do osnivanja teme Mesopotamije došlo na taj način, što je na carsku reč Manuil sa četiri sina došao u Carigrad i predao caru svoj Tekes. Sve je to verovatno bilo iznešeno u odnosnom administrativnom aktu, gde se određuje, za cara Romana, šta se sve konačno ima prisajediniti tematu Mesopotamija, koga je osnovao car Leon VI. U tom aktu biće naravno ekspozicije stanja stvari i sa historiskog i sa prezentnog gledišta, gde će biti mnogo više rečeno, nego što je u ovom fragmentu prenešeno.

Ali za osmatranje, za kojim se ovde ide, to sve nije toliko od važnosti, koliko je od važnosti sama jezgra te materije o Manuilu, iz koje proizlazi, da je po D. A. I. do osnivanja teme Mesopotamije došlo usled diplomatsko političkog sporazuma sa Manuilom.

U De Them. I 9 također je reč o postanku teme Mesopotamije. Ne može se zamisliti nešto kraće, nego što je ta glava spisa De Them. Njen sadržaj je zapravo ograničen samo na to, da iznese, usled čega je došlo do osnivanja teme Mesopotamije. Može se reći da De Them. u stvari imade samo svoju verziju naprama onoj u D. A. I. o Manuilu i Tekesu. I tamo dolazi do osnivanja teme Mesopotamije na taj način, što se Vizantiji izvršuje dobrovoljna predaja. Samo što tamo nema diplomatsko političke akcije, koja bi predaji prethodila, niti zadane careve reči, jer se onaj, koji svoj posed caru predaje, naprosto u zaštitu carevu sklanja. Za to valjda u De Them. nema ništa o carevim protuuslugama.

Sa tim razlikama događaj je naravno vrlo sličan. U oba slučaja radi se o predaji poseda Imperiji i u oba slučaja to je povod za osnivanje teme Mesopotamije. Samo pored tih različnosti i te sličnosti odlučno je, da se kod D. A. I. i kod De Them. ne radi o istim licima, nego o sasvim drugima.

U De Them. kaže se, da je taj begunac bio Jermenin Pankratuk, koji je dobegao caru Leonu sa svoja dva brata Pukrikom i Tautukom, a predmet predaje označava se kao ta ekeise kastellia tj. tvrđave tamošnje.

Kako je pre toga ono, što će biti Mesopotamija, bilo samo klisura, dakle granična ekspozitura, prirodno je, da se u tekstu nadovezuje kai eplatinthe ho topos tj. proširi se taj kraj.

Kao što se vidi u De Them. od klisure Mesopotamije, koja kao takva nije još imala ovo docnije ime, nego je bila anonimos kai akatonomatos tj. bez imena, postaje tema Mesopotamija kai egeneto eis onoma strategidos onda, kada taj Pankratuk dobeže caru i preda svoje tvrđave, verovatno u Jermenskom strahu od Arapa.

Kao što se vidi ono, što o osnivanju temata Mesopotamije govori D. A. I. i ono, što o tome govori De Them. izgleda kao jedan isti događaj u dve verzije.

U tom pogledu podobno je za stvaranje takve pomisli to, što prvi sin Manuilov u D. A. I. i protagonista u De Them. imaju isto ime tj. Pankratuk.

Ali tekst traži opiranje toj pomisli, jer izričito donosi razlike. Tako D. A. I. jasno kaže, da Manuil ima četiri sina, kojima navodi imena i njihove pojedinosti, dok De Them. navodi tri brata također sa njihovim imenima. Kombinacija da bi u tim imenima mogla biti druga imena za Manuilove sinove ostaje sa hiatusom glede četvrtog Manuilovog sina i vodi do konjekture, za koju ne samo nema potrebe, nego koja nije ni dopustiva kraj jasnoga izražavanja oba teksta i kraj razlike u pogledu jednog i drugog događaja, kako glede samoga načina provedenja tako i glede samoga predmeta tj. Tekes diplomatsko-politički a tzv. kastellia tradicijom za sklonište.

Ako se dakle sravne oba spisa koja govore o osnivanju temata Mesopotamije tj. De Them. i D. A. I. vidi se, da se oba slažu u tome, da je do toga došlo za vreme cara Leona i to na osnovu jednoga događaja, samo se razlikuju u tome, što svaki spis sadrži drugi događaj i po osobama, o kojima se radi i po njegovom načinu i po njegovom predmetu. To znači da ta dva spisa o osnivanju teme Mesopotamije imaju dve različite verzije.

Ne vredi spominjati, da je najverovatnije, da je do osnivanja teme Mesopotamije došlo na osnovu oba događaja. To je prirodno zaključiti. I o tom bi trebalo razmišljati, kad bi se tražila historiska istina o tome. Ali kad se samo ispituje tekst, da se vidi, da li u njemu nema potvrde

za ono, našto upućuje treći manir u D. A. I., onda je relevantno ne to, da li je do teme Mesopotamije došlo po jednom ili drugom događaju ili po oba događaja zajedno, nego samo to, da jedan tekst ima jednu verziju, a drugi drugu verziju, što naravno isključuje jednoga pisca i upućuje na dva pisca, jer bi svaki od njih da je imao pred očima obe verzije iste i izneo i sigurno ne bi došlo do toga, da isti pisac u jednom spisu iznosi jednu verziju, a u drugom drugu verziju. Kako pak prema prejudicionalnim mestima treba da je u oba spisa i u D. A. I. i u De Them. jedan isti pisac tj. Konstantin VII, može se reći da sravnenje D. A. I. 50 i De Them. I 9 to isključuje.

Materija koja prethodi ovoj sada ovde opisanoj materiji o Manuilu i tematu Mesopotamiji jeste već spomenuta materija o nekim administrativnim reorganizacijama za vreme Leona VI.

Već to vreme od 886 do 912 prema vremenu od 948 do 964 sa razmakom od svega 36 a najviše 78 godina pokazuje, da se tu u toj materiji iznose skorašnje stvari, o kojima su spisi u carskoj arhivi tada verovatno još u celosti postojali.

Svaka promena bila je sasvim naravno predmet ili jednog kumulativnog administrativnog akta ili više individualnih.

Nije prema tome teško domisliti se, odakle je ta materija vađena kao i prepoznati u pojedinim njenim navodima esencijalni izvod iz akata.

U Kapadokijski temat prenešene bande i to iz Bukellariona topotirizije Bareta, Balbadona, Aspona i Akarka, a iz Anatolikona topotirizije eudokijadska, sv. Agapeta i afrazijska i ujedinjene u turmu, koja se sada zove Komata (ovo »sada« može da je iz vremena pisanja ove materije a i iz vremena samih akata) pretstavljaju navod, da su sve te topotirizije, odnosno bande, premeštene za vreme Leona VI, dakle pretstavljaju navod, koji ide ex actis, tj. pisanje po spisima, tako reći još iz sasvim novog vremena.

Isto se to može reći i za analogan navod o temi harsijanskoj, u koju su iz Bukellariona prenešene bande: topotirizija miriokefalska, časnoga krsta, Berinupola pretvaranjem u turmu Sanijansku, a iz Armenijaka bande topotirizija komodromska, tabijska i na posletku iz Kapadokije turma kazijska i topotirizija niska sa Kaisaireijom.

Sve te političko administrativne promene u tematima Kapadokija, Bukellarion, Anatolikon, Armeniakon, Harsian naravno ne pretstavljaju drugo nego preuređenje temata Kapadokije i Harsiana.

Na te promene odnosi se karakteristična primedba Tomašića II 43 broj 259, koja obuhvata i materiju o četiri strategije, koja prethodi tim ovde iznešenim promenama u Kapadokiji i Harsianu.

Za celokupnu tu materiju kaže Tomašić, kako nije u nikakvom savezu sa tom glavom 50 D. A. I., gde se nalazi, te kako je mogla tu u tu glavu 50 D. A. I. doći tek pometnjom. Primedba je za to karakteristična, jer odaje, da se spis D. A. I. u tom slučaju ne gleda kao pisan

kontinuirano od materije do materije bez sistema i namere, nego kao pisan po naslovima. Na to bi se moglo primetiti, da u glavu 50 spada zapravo samo materija o Milingima i Ezeritima, dok je sve ostalo tome isto tako tuđe kao i ova administrativno-politička materija, koju ta primedba difikultira.

Međutim baš to pokazuje, kao i drugi slični slučajevi, da se ne radi o nikakvoj pometnji, nego da se kontinuirano iz akata ubacuju nesuvisle materije ispuštanjem njihovih aktovnih formalnosti u smislu pravljenja historiskoga spisa.

One četiri teme, na koje se ta primedba odnosi i koje prethode ovome, što je sada tu isnešeno o političko-administrativnim promenama bile bi strategija Kapadokija, Kefalenija, Kalabrija i strategija harsijska. O svakoj od tih tema navedena je samo jedna rečenica tj. za svaku njena neposredna prošlost.

I tu nije teško domisliti se, da je samo trebalo otvoriti u arhivi akta strategije Anatolikona, Logubardije, Sicilije i Armenijaka, pa da se vidi, kad su i kako napred navedene strategije kao nekadanje odnosno dotadanje njihove turme ili dukat izlučene, odnosno otvoriti akta o osnivanju strategije Kapadokija, Kefalenija, Kalabrija ili strategija harsijska, pa da se vidi kada i od čega su te strategije nastale.

Sva ta četiri navoda dakle su također najesencijalniji sadržaj odnosnih administrativnih akata, pa su ovde zajedno sa maločas navedenim administrativnim promenama unešene kao posebna materija između materije o Milingima i Ezertima i materije o Manuilu i tematu Mesopotamije za to, da pretstave ono, što se nalazi za ono vreme u tako reći sadašnjim aktima, kao historiski materijal. Ako već to upućuje na posebnoga od Konstantina VII različitoga pisca, ono što se pokazuje pobližim osmatranjem te četiri rečenice samo to još pojačava.

Pre svega razlika između D.A.I. i De Them. u pogledu prve rečenice tj. strategije Kapadokija. U toj rečenici stoji, da je Kapadokijska strategija bila nekada turma Anatoličke strategije. U De Them, I 2 govori se o Kapadokiji najopširnije i to ne samo geografski i istoriski nego i literarno navodom njenih velikih muževa. Tu se nalazi i poznato mesto o Grigoriju, episkopu Nazijanza, koje je složeno kao poznato Delfisko proročanstvo tj. sa nejasnim smislom, kai ho theologos Gregorios ho Nazianzu ten episkopen klerosamenos, nini de en to ton apostolon nao katatetheis meta ton patrijarhon tautes tes poleos hipo tu eusebus kai filohristu basileos Konstantinu tj. i teolog Grigorije episkop Nazianza, sada u crkvi apostola položen među patrijarsima ovoga grada od pobožnoga i hristoljubivoga cara Konstantina.

Tzv. Grigorije od Nazianza, pretsedavajući drugog Ekumenskog koncila 381 u Carigradu bio je u svojoj sveštenoj karijeri naposletku i Carigradski episkop. Od njegovoga vremena (330 do 390) do pisanja De Them. I 2 bilo je na Vizantiskom prestolu do Konstantina VII neko-

liko Konstantina, što bi došlo u obzir, kad De Them. I 2 iznosi samo to ime bez navoda o Porfirogenitu, a njegova delfijska reč ne da raspoznati, da li se ono nini tj. »sada« imade čitati u smislu, da sada leži ili u smislu da je sada položen. Srećom opšte okolnosti svih tih Konstantina su takve, da preostaje jedino Konstantin VII pa bio smisao toga mesta, da Grigorije od Nazianza sada tu leži položen od itd. ili da je sada tu položen od itd. Latinski prevod izgleda da se je priklonio prvom shvaćanju, kad dodaje reč iacet, koju reč katatetheis ne sadržava.

Može li se uzeti sada kao jedan isti pisac i toga opširnoga opisa o Kapadokiji u De Them., koji tvrdi, da je Kapadokija bila u strategiji Armeniakon i one kratke rečenice u D.A.I., u kojoj se tvrdi, da je Kapadokija bila u Anatolikonu. Ni opširnost u De Them. ni kratkoća u D. A. I. to ne dopuštaju, jer bi se inače moralo uzeti, da je pisac u svojoj opširnosti pisao jedno, a u svojoj skraćenosti tj. u samo jednoj rečenici napisao drugo. I to obadvoje u pogledu istoga pitanja.

Prva dakle od tih četiri rečenica upućuje na to, da se u De Them. I 2 i tu u glavi 50 D.A.I. pojavljuju dva pisca.

Kad je već reč o strategiji Armeniakon može se odmah spomenuti četvrta rečenica o tome, kako je harsijska strategija nekada bila turma strategije Armenijaka. Istina u De Them. I 2 zaista se govori o Harsianonu, koji je tim imenom postao znamenit po nekome hrabrome vojvodi Harsiu u ratu protiv Persa, ali tu se ujedno i navodi, kako je radi toga Harsianon uvršten među temate i strategide sve do danas, koja starina ne bi bila identična sa tom četvrtom rečenicom.

U trećoj rečenici stoji, kako je Kalabrija bila nekada dukat Sicilije.

U De Them. II 10 tj. u glavi, koja govori o tematu Sicilije spomenuta je Kalabrija u rečima kai alla tina (tj. gradovi) honper ho strategos kalabrias kirieuei, iz čega bi izlazilo, da je pod strategom Sicilije postojao strateg Kalabrije. Iz reči malo dalje eisi de hai hipo sikelian kai ton tautes strategon poleis (22 grada) vidi se ekviparacija jednoga istoga izraza i kod Kalabrije i kod Sicilije, a ipak hipo Sikelian pokazuje, da je Kalabrija bila pod Sicilijom.

Ovaj primer pokazuje da izražaj strateg ne sme uvek biti uzet u njegovom najužem smislu kao strateg temata, nego da može biti uzet i u širem smislu kao vojni zapovednik ili zapovednik u opšte. U ostalom izražaj taj nije ni nastao tek sa Heraklijevom tematizacijom Vizantijske imperije, jer je poznat još iz Atene, gde su tzv. 10 stratega sačinjavali ratno ministarstvo. Izražaj pak kirieuei (latinski prevedeno sa dominatur tj. present) upućuje na stanje, kada je u Siciliji istovremeno i strateg Sicilije i strateg Kalabrije. U D.A.I. to je izraženo latinskim izražajem, po kome je u Siciliji bio strateg a u Kalabriji dux, što je velika razlika.

Poslednja od četiri rečenice tiče se strategije Kefalenije, za koju se kaže da je to postala za Leona (VI). U De Them. II 7 iznosi se protivrečnost, koja se sastoji u tome, da se u naslovu Kefalenija označava themom, dok se u tekstu samome izričito tvrdi, da Kefalenija nikada nije bila tema, udepote gar eis taxin ehrematize thematos. Naravno prepoznavanjem, da ni De Them. de origine nije pisan po glavama nego kontinuirano po materiji, kao što je to ovde napred već razloženo, ta protivrečnost sa naslovom zajedno nestaje i ostaje samo to, da Kefalenija nije nikada bila themat. D. A. I. naprotiv kaže, da je to postala za Leona VI. To su dve tako oštre protivnosti, da isključuju jednoga pisca.

Tomašićeva primedba II 43 broj 256 ne menja na tome ništa. Tamo iznešeni podaci o stratilatu Kefalenije iz vremena Vasilija I o strategu Kefalenije iz pre 856, o Paulusu, Cephaliniae praefectusu koji treba da dokažu, da je temat Kefalenije ne samo postojao, nego i da je postojao pre Leona, ne pokazuju ničim specijalnim, da se ne bi smeli shvatiti u smislu zapovednika otoka Kefalenije, nego da se imaju shvatiti u smislu zapovedništva otoka Kefalenije, Zakynthosa, Leucasa i Korkire (Krfa) tj. da se moraju shvatiti u širem smislu, a ne u užem smislu.

Tako se ne može uzeti, da su oni tj. ti podaci u stanju pobiti drugu tačku odnosno drugu rečenicu o Kefaleniji, o kojoj je ovde reč, jer je moguće, da se svi ti podaci odnose na zapovednika same Kefalenije, dok se D.A.I. odnosi na zapovednika themata Kefalenije. Iz samih izražaja strateg, stratilates i prefectus, od kojih je samo prvi u konkurenciji sa tom trećom rečenicom, ne može se stvarati zaključak protiv iste, kao što smo to videli u trećoj rečenici, govoreći o Kalabriji, gde se upozorava, da je sam izražaj strategos mnogo stariji nego njegova upotreba pri osnivanju thema.

Prema tome ti podaci ne bi bili relevantni za sukob između De Them. i D.A.I. u tom smislu, da je po D.A.I. Kefalenijska tema to od vremena Leona VI a po De Them. da Kefalenijske teme nije nikada ni bilo, što je dovoljno da pokaže, da i tu stojimo pred neverovatnošću, da bi oba ta mesta poticala od jednog pisca, a pošto nas prejudicionalnost sili, da uzmemo protivno i da u tom jednom piscu vidimo Konstantina VII, to možemo pregled te materije o političko-administrativnim promenama u glavi 50 D.A.I. zaključiti time, da se ta materija toj prejudicionalnosti protivi.

No, pre nego što se to učini, potrebno je malo pobliže osvrnuti se na tu razliku između D. A. I. i De Them, u pogledu Kefalenije, još sa drugog jednog gledišta.

Navedena mesta u De Them. II 6 i II 7 tj. mesta o Peloponezu i o Kefaleniji podobna su, da bace svetlost na ono, što je ovde prilikom opisivanja raznih manira, koje ta dela, koja idu pod imenom Konstantina VII Porfirogenita, pokazuju, rečeno, a to je, da su u De Them. pojedine materije u početku njihovoga teksta već označene

tako, da zapravo pretstavljaju naslov, pa se naslovi prema tome pojavljuju u pleonastičnoj formi. Oznake temata u početku teksta sa tamo iznešenim frazama završetka takve su naravi, da je njihovo čitanje teško provesti bez utiska, da tih naslova de origine u tom spisu De Them. verovatno nije ni bilo.

Pregledajući radi ispitivanja već spomenutog trećega manira D.A.I., glavu 50, rečenicu o Kefaleniji spomenuli smo protivrečnost između naslova te glave i njezinoga sadržaja, po kojima Kefalenija i jeste tema i nije to nikad ni bila.

To je uzeto kao znak, da naslov, samome tekstu protivrečan, mora biti jedna docnija stvar. Takav zaključak je prirodan, jer tekst mora da ima pred naslovom prioritet, već za to, što je moguće, da je tekst pisan kontinuirano tj. bez naslova.

Pobližim čitanjem II 6 i II 7 De Them. tj. materije o Peloponezu i one o Kefaleniji prozire se kao jasna slika odnosa tih dviju glava u tome smislu, da je de origine to morala biti jedna materija, šta više, u to pobliže posmatranje mora se povući i II 5 tj. materija o Heladi Završetak II 5 kao tosauta men he Hellas kata ton Hieroklea i početak II 6 Korinthos he pote Efira, metropolis pases Hellados, na to upućuje, pa izgleda usled nastavka kai autes Peloponnesu, tutestin Ahaias tu u II 6 i početka u II 7 He de Kefallenia simperieileptai te Peloponneso, da se u II 5, II 6 i II 7 nalazimo pred jednom materijom, čija kontinuiranost upućuje na to, da je de origine ceo spis morao biti kontinuirano pisan. Znak o tome nalazio bi se u ovome.

U II 7 stoji, kako se pod Peloponesom podrazumeva i Kefalenija, čemu je posledica, da se odmah dodaje udepote gar eis taxin ehrematize thematos, nikada nije bila postavljena u red temata. Te reči potpuno odbacuju naslov sa protivnim smislom pa, kako je Kefalenija otok nadovezuju na reči u II 66 peri de ton topon auton eisi nesoi tj. u tome kraju nalaze se otoci, (njihov broj je 7) sa dodatkom Peloponnesioi legomenoi tj. otoci, koji se nazivaju Peloponeskima.

Iz toga se vidi, da, ako je Peloponez posebna tema, da su onda u tu temu uključeni i tih sedam Peloponeskih otoka. Kako je jedan između njih i Kefalenija, a vidili smo iz gore navedene primedbe Tomašićeve, da je on morao biti vojnički od najveće važnosti, jer je imao vojno zapovedništvo, to pisac verovatno baš iz ovoga potonjega razloga u II 7 ono, što je u II 6 kumulativno za svih 7 otoka kazao, naglašava specijalno i naročito za Kefaleniju ponovo sa rečima, kako se pod Peloponezom podrazumeva i Kefalenija.

Tu se dakle sasvim jasno i nesumnjivo pokazuje kontinuirano pisanje u II 6 i II 7, koje se sastoji u tome, da se opisuje Peloponez sa njegovih sedam otoka i onda dodaje, kako u taj opis spada i Kefalenija, koja nije nikada bila samostalna tema.

Materija dakle II 6 i II 7 potpuno je jasna i razumljiva kao jedna i kontinuirana i naslov u II 7 kao da i ne postoji.

Ne može se ni pomisliti, da će onda naknadni unos takvoga naslova biti potpuno protivrečan toj materiji, ako to ima biti svesno i namerno učinjeno. Usled toga se naknadni unos u II 7 može razumeti samo kao posledica naknadnog unašanja naslova u taj spis u opšte. Onaj ko je to činio, činio je to po indikaciji, koju je našao u originalu u početku svake materije, gde se većinom sa malo iznimke odmah i upotrebljuje reč tema. Praveći po tome naslove, onaj koji ih je naknadno unašao, pravio ih je tamo, gde je tu reč našao, po toj reči, a gde nije, po nekom značajnom početku materije. Po potonjem znaku on je i Kefaleniju označio kao temat i ako odmah u tekstu stoji, da ova to nije nikada bila, jer je bila uključena u temat Peloponeski. Tako ova nezgoda, koja se je desila naknadnom unašanju naslova u De Them. odaje znak, da je De Them. morao biti de origine kontinuirano pisani spis, koji u opšte nije bio slagan po glavama, nego po materiji, a i to ne dosledno, nego u tehničkom smislu sa najvećom slobodom, tako da ceo spis zapravo izgleda kao jedan veliki članak neformalnoga karaktera, u kome pisac u velikoj intimnosti sa čitaocem piše najležernije, tako reći, kako mu se svidi, tj. piše i svršava ili piše i svršava, pa ipak nastavlja, većinom govoreći unapred, o kojoj materiji misli pisac pisati, a i bez toga. Pojava jednoga nesumnjivo kontinuiranoga teksta u broj II 6 i II 7 De Them. baš radi potpuno protivrečnog naslova u II 7 ne može se razumeti, nego kao posledica kontinuiranosti, kojom je ceo spis pisan.

To će potvrditi i I 5 tzv. tema Optimata.

To kalumenon uk oid hopos eipein — ista fraza kao i u D.A.I. 51 koja potvrđuje tamo rečeno, jer i ovde ona znači da se ne zna reći kako tj. kako je nazvana, a ne da se ne zna kako reći — thema Optimatos udemian ehei koinonian pros themata. dyo ude eis thematos taxin lelogistai, ude strategos ho tutu arhon katonomazetai, alla domestikos ho hipo heira on strategu kai ten axin katadeisteros. Ovo u I 5 je analogan slučaj onome u II 7. Kao što se vidi, pisac zna, da postoji izražaj tema optimata, ali tvrdi, da to nema ništa zajedničko sa pojmom teme, odnosno sa temama.

U ovde priopštenom originalnom tekstu dva izvadka su kontinuirano iznešena, jer sadržajno slede jedan iz drugoga. U originalnom tekstu između tog jednog i drugoga izvadka imade tekst, ali ne relevantan za te izvadke. Nadalje pisac nastavlja, kako se taj Optimaton nije ni računao u teme, niti se je njegov upravitelj nazivao strategom, nego samo domestikom i to potčinjenim strategu sa od ovoga nižim dostojanstvom.

I tu eto postoji kao i u II 7 protivrečnost između naslova i sadržaja, jer i tu u naslovu jeste tema, a u tekstu samome nije to nikada ni bila. Obe tvrdnje i u I 5 i u II 7 jednako su određene i jasne.

Protivrečnost u I 5 kao i ona u II 7 ne da se drukčije razumeti, nego, da je do nje došlo na taj način što se je u kontinuirani tekst uneo naslov jedne glave.

A kako je do toga došlo specijalno tu, na tome mestu, vidi se iz razlike toga mesta i onoga u II 7. U II 7 naime završava se reč o Kefaleniji sa izražajem: kai tauta men peri tuton. To je i razumljivo, jer pisac tu u II 7 govori o Kefaleniji, koja u opšte nije bila tema.

U I 5 Optimaton imade naprotiv ne samo naslov nego i završetak. I pošto se tu radi također o nečemu, što nije tema, ali se naziva tema, to pisac tu ponavlja svoju uvodnu reč, pa kaže kai tauta men peri tu kalumenu thematos ton optimaton tj., da za njega i posle svega, što je napisao, ostaje ta tema samo nazvana Optimaton.

Istina taj izražaj tako zvana tema ponavlja se u spisu u naslovima i inače, ali je razlika u tome što se inače u tekstu onda i potvrđuje, da se radi o temi, dok se ovde potvrđuje protivno, pa za to tema i na kraju ostaje samo tako zvana. Tako je tu u De Them. I 5 i II 7 jasan znak kontinuiranoga pisanja, koji proizilazi iz potpune protivrečnosti naslova i teksta.

Bez takve protivrečnosti imade također znak i to u II 1 kod teme Thrakon:

Heos hode to tes Thrakes thema kata ton Hiorekleus Sinekdemon kai meta tauta to tes Makedonias thema, ho hipo to Illirikon kai te ekeise topotherian tetaktai arhetati un hutos. Ove reči, kojima je smisao kako eto ovako dovde o Tračkoj temi po Heirokleovom Sinekdemu (ne vodić, nego saputnik) i po tome onda o temi Makedoniji, koja je pod Ilirikom i o njezinom opisu, »koji ovako počinje«, pretstavljaju sasvim jasno kontinuiranost pisanja, jer je iduća thema jasno najavljena i jer ta iduća tema dosledno i počinje onda tako, kako je najavljena: Makedonia he hora onomasthe apo Makedonos tj. Makedonija zemlja nazvana je po Makedonu itd. Kao što se vidi, tu je u tekstu samome već sve svršeno. Svršetak II 1 prelazi u početak II 2 bez prekida, dakle i bez naslova, koji tu zaista nije potreban.

I tako se iz ta tri mesta II 7, II 6, I 5 i II 1 i II 2 pokazuju, sa i bez protivrečnosti, u naslovu jasni znaci, da je prvobitni tekst De Them. morao biti kontinuirano pisan bez naslova Prepoznavanjem te stvari postaje razumljiviji manir toga spisa De Them., koji je gore napred iznešen i koji, kao što smo videli, i bez ovih mesta i pre ovih mesta, sam po sebi, upućuje na to, da je taj spis De Them. de origine morao biti pisan kontinuirano. Onaj utisak, koji taj manir stvara, kao što se vidi, ovim iznešenim mestima potvrđuje se.

Tako se onda sa tim mestima ispostavlja da je i De Them. pisan kontinuirano, kao što je morao biti pisan kontinuirano i D.A.I. Manir onda jednoga i drugoga spisa samo još više iskače pred oči čitatelja, jer dok se u De Them. pojavljuje ležerni intimni manir, koji čitaocu

sve daje što može, a ništa ne nameće, dotle se u D.A.I. sa trećim manirom čitalac postojano iritira sa prividnim naglašavanjem a u stvari sa fraziranjem, tako da se može reći da De Them. pravi utisak jednog ozbiljnoga mirnoga spisa, dok se D.A.I. čitaocu tako reći impostira. Izgleda, da ta razlika dolazi odatle, što De Them. jeste pisanje historije (geografske), dok D.A.I. nije pisanje historije, nego prenašanje akata, što čitaoc treba da oseća, vidi i uzima kao historiju. Docnije unašanje naslova u De Them. razlikuje se od onoga u D.A.I. po tome, što naslovi u D.A.I. sa svim svojim neskladnostima mogu da se objasne time, da su to zapravo u naslove pretvorena marginalija. De Them. pak pisan je tako, da u samom tekstu već sadrži odmah na početku svake materije ili u njenom sadržaju naslov i oznaku onoga, o čemu se radi, pa je tu naravno svaka marginalija bila bezrazložna i suvišna i mora se uzeti, da naslovi nisu ni pravljeni po marginalijama, kojih nije bilo, nego baš po samome tekstu.

I sada dolazimo na onu materiju u glavi 50 D. A. I., koja je valjda iz marginalija prenešena u naslov same te glave 50 D.A.I., po kojem se naslovu tu u glavi 50 govori o Slovenima Peloponeskoga temata Milengima i Ezeritima i o nametu, koji plaćaju, a isto tako i o stanovnicima grada Maine i nametu, koji oni plaćaju.

U vremenu cara Teofila i njegovoga sina Mihajla, dakle ukupno od 829 do 867 odmetnuli su se od Vizantijske vlasti i postali idiorithmoi, samostalni, kaže ta glava 50 za Slavene Peloponeskoga temata, vršeći pustošenja, zarobljivanja, pljačkanja, paleže i krađe. Prema 50 D.A.I. tome je učinio kraj strateg Peloponeskog temata Teoktist Brijenije, protospatar, izaslan sa vojskom Tračana i Macedonaca i ostalih zapadnih temata za vreme Mihajla III. On je podvrgao sve nepokorne Slovene, osim Milenga i Ezerita koji su bili administrativno pod Lakedemonom i Helosom, a to za to, jer su ovi bili s obe strane Tajgeta planine tzv. Pentadaktilos, koja kao najjužnija ulazi kao vrat u more a vrlo je nepristupna. No Teoktist svlada i njih i nametne im plaćanje Milengima 60, a Ezeritima 300 nomismata, što su ovi i plaćali sve dogod je Peloponeskim strategom bio taj Teoktist. Treba zapamtiti, da ovo prati u tekstu primedba, kako se je o tome sačuvao glas do danas para ton entopion tj. kod onih koji tamo stanuju, dakle kao što je i prirodno, kod tih istih Milenga i Ezerita.

Ali vremenom dođe do ponovne bune tih Milenga i Ezerita i to sada već u vreme cara Romana Lakapena, jer tekst kaže, da je tome caru tadašnji strateg Joan kao glava Peloponeskoga temata javio, da Milengi i Ezeriti ne će da se podvrgavaju carskoj zapovedi, nego se vladaju kao samostalni i samovlasni, pa ne slušaju stratega, ne primaju od njega određenog arhonta, ne će da idu s njime na vojsku i ne će da vrše bilo kakvu drugu javnu službu. Izgleda da se ova druga buna Milenga i Ezerita, kao što se po razlici opisa vidi, razlikuje od opšte

bune Slavena na Peloponesu u vreme Teofila i Mihajla III, jer se tu ništa ne spominje o devastacijama itd. kao napred, pa po opisu izgleda, da se je tu radilo o čisto političkoj akciji Milenga i Ezerita, po kojoj bi se oni odvojili od Imperije i postali samostalni.

Strateg Joan verovatno nije znao još, da je već imenovan mesto njega u Peloponezu drugi strateg u osobi protospatarija Krinita Arotrasa. Njegovo obaveštenje pročitano je u prisustvu cara Romana, pa je taj Krinit Arotras dobio nalog, da Milenge i Ezerite napadne podvrgne i uništi. I na tom mestu tekst upućuje na političku akciju istih jer govori samo, kako su se isti odmetnuli i kako su neposlušni. Od marta do novembra morali su Milengi i Ezeriti izdržati paljevinu useva i pljačkanje njihove zemlje, kada su, time prinuđeni, a videći svoju pogibiju, zatražili logon, reč, za podvrgnuće tj. uslove i da im se onda oprosti njihova greška. Strateg Krinit Arotras povisi namet Milengima od 60 za još 540 tj. 600 a Ezeritima na 300 još 300, što su oni i platili lično tome strategu Krinitu, koji je to predao carskoj kasi.

Posle toga, kad je Krinit Arotras premešten sa Peloponesa u Heladu i zamenjen protospatarom Bardom Platipodom kao strategom Peloponesa, došlo je na Peloponesu do ustanka, ali sada, ne dosadanjih ustanika, nego do ustanka baš toga Barde Platipoda, i ako ne formalno, a ono stvarno, kad tekst kaže, da je nered i ustanak nastao kroz toga protospatara Bardu Platipoda i kroz sporazumne s njime protospatare i arhonte, tako da je čak iz temata bio izagnan Leon Agelast, a Sklabesianoi na isti temat navalili. Tada su Milengi i Ezeriti poslali poslanstvo caru Romanu, da im se snizi namet od Krinitovog na ovaj prvobitni Teoktistov. Pošto su pak Sklabesianoi ušli u Peloponeški temat i car se pobojao, da se ne bi i oni pridružili Slovenima i do kraja uništili taj temat, dade car Roman Milengima i Ezeritima hrisovulju za predašnji namet tj. Milengi 60, a Ezeriti 300 nomismata. Sa rečima: evo to je razlog povišenju i umanjenju nameta Milenga i Ezerita, svršava ta materija glave 50, koja je ovde iznešena po smislu, ali po mogućnosti verno, da bude čitaocu lako pregledna slika stvari o kojoj se radi. Ovakav završetak te materije u glavi 50 D.A.I. pokazuje, da tu i ne treba upozorenje na kazus i pensum. Odgovor na kraju te materije sasvim jasno odaje pitanje na početku iste, ne napisano doduše ovde, ali bez sumnje postavljeno, kad mu se eto odgovor iznosi. Milengi i Ezeriti su plaćali namet jedanput Milengi 60, a Ezeriti 300 nomismata, drugi put svaki po 600 nomismata i onda opet kao i prvi put Milengi 60 a Ezeriti 300 nomismata, što bi značilo obadvoje zajedno uzevši, da bi u državnu kasu jedanput ušlo oko 5 litara zlata a drugi put oko 16 litara zlata i treći put onda opet kao prvi puta 5 litara zlata. Razlika, koja bi se pojavljivala, bila bi prema tome 11 litara zlata. Kako se je namet plaćao godišnje, značilo bi to godišnje razliku od 11 litara zlata. Kao što se iz teksta vidi, povratak od 16 litara zlata na prvobitnih 5 litara zlata, ide

na račun cara Romana I Lakapena, koji je taj povratak odredio. Materija dakle, o kojoj se ovde radi morala je svakako biti pisana posle cara Romana I i kao da pretstavlja rezultat ispita te odredbe cara Romana I, na koju se verovatno odnose zaključne reči te materije o razlogu povišenju i umanjenju nameta Milenga i Ezerita. Povišenje došlo je od protospatarija i stratega Krinita Arotrasa, a umanjenje od cara Romana I. Pošto je za carsku kasu osetljivo umanjenje to je verovatno posle cara Romana I i određeno, da se to ispita. Ni tu nije to moralo doći od samoga cara Konstantina VII, nego je moglo biti i kancelarijska stvar. Tek završetak materije kaže o čemu se je radilo, šta je trebalo ispitati i našta odgovoriti. Takvo značenje te materije pokazuje i ceo sadržaj teksta, iz koga se vidi, da je stvar, o kojoj se radi, samo pitanje kako to, da su Milengi i Ezeriti jedno vreme plaćali zajedno uzevši 5 litara zlata godišnje nameta, jedno vreme 16 litara zlata godišnje i onda opet kao pre 5 litara zlata godišnje. Materija u glavi 50 D.A.I. daje odgovor na to pitanje. Od zbivanja donosi samo toliko, koliko traži objašnjenje te stvari. U sve drugo, što bi se nametalo, materija se ne upušta. To se naročito vidi na onome mestu, gde je materija ostala za čitaoca potpuno nejasna, a to je na onome mestu, gde se govori o tome, kako je u Peloponezu nastao nered i ustanak u toj meri, da su iz Peloponeskoga temata izagnali Leona Agelasta, govoreći pri tome nejasno, da je do toga nereda i ustanka došlo kroz stratega u Peloponezu Bardu Platipoda i kroz s njime sporazumne protospatare i arhonte. Ko je pravio nerede i ustanak, ko je Leon Agelast i šta znače one reči »kroz«, o tome nema ništa pobliže. Je li to ustanak samoga Barde Platipoda i sa njim sporazumnih protospatara i arhonata ili je to ustanak nekoga drugoga u pučanstvu, na primer Slavena i ako, da li ona reč o sporazumu znači namerno potsticanje nemira i ustanka ili sporazum u pogledu takvih mera u administraciji, koje dovode do ustanka. Mesto je sasvim nejasno i ta nejasnoća može se razumeti odatle, što piscu te materije lebdi pred očima pitanje finansisko a ne političko administrativno. Da bi Leon Agelast mogao biti strateg, što se ne kaže, o tom se može zaključivati po tome što se pretpostavlja, da je nered i ustanak verovatno izazvao protumere, a kao da tu pomisao, da bi Leon Agelas mogao biti novi strateg podupire jedan sitni znak, koji to možda jeste, a možda i nije, a koji se sastoji u tome, da se u tekstu ne kaže, da su iz Peloponeza izagnali Leona Agelasta, nego da su ga izagnali iz temata, što bi se moglo uzeti da su ga proterali sa njegovog tematskog mesta.

Ni o tome, šta je dalje bilo i kako je taj nered i ustanak prestao, ne kaže se ništa, kao ni o tome, kako je on počeo, u čemu se je sastojao i ko ga je proizveo. Piscu se radi samo o tome, da pokaže, kako je došlo do onoga, o čemu on govori na završetku svoje materije. Sve ovo, što je naveo o neredu i ustanku za vreme stratega Barde Platipoda u Peloponezu za njega ima samo vremensku relaciju, jer on, do-

davajući tome opisu dodatak a Sklabesianoi na isti temat navalili, označava vreme, kad je to bilo, da su Sloveni Milengi i Ezeriti poslali poslanstvo caru Romanu radi povratka nameta od povišenoga natrag na prvobitni manji. Ali onaj dodatak, kako su u vreme toga nereda i ustanka Sklabesianoi navalili na Peloponeski temat osim svoje vremenske relacije ima i kauzalnu sa poslanstvom Milenga i Ezerita caru Romanu i njegovom, toga poslanstva, uspehom kod cara Romana, kad se u toj materiji kao razlog tome uspehu navodi, da se je car pobojao, da se ne bi ti Sklabesianoi, koji su ušli u Peloponeski temat, pridružili Slovenima i do kraja uništili taj temat. Iz ovih reči može se pomisliti, da je nered i ustanak za vreme Barde Platipoda u Peloponezu bio slavenski, jer kao što se vidi Milengi i Ezeriti stupaju na put kompromisa i šalju caru poslanstvo, nisu dakle među Slovenima u neredu i ustanku, a i uništenje Peloponeskog temata je svakako jedan toliko obuhvatni pojam, da prelazi relaciju sa samim Milengima i Ezeritima i pretpostavlja nered i ustanak Slavena na Peloponezu u opšte. Reč »do kraja uništili taj temat« pokazuje uništavanje, koje je već u toku, a koje bi se moglo do kraja provesti. U ostalom ulazak u Peloponez i najjužniji položaj Milenga i Ezerita pretstavlja jedno od drugoga takvo rastojanje, da se već po prirodi stvari mora pretpostaviti nered i ustanak Slavena u svom tom međuprostoru.

Pisca materije zanima samo to, da je u takvom stanju stvari došlo do poslanstva Milenga i Ezerita u državnom finansiskom pitanju i da je takvo stanje stvari nered i ustanak Slavena u Peloponezu s jedne strane i ulazak Sklabesianoi s druge strane bio razlog finansiskog popusta nameta od 16 litara zlata na 5 litara. On čak ni o tome nema ni reči, kako je taj nered i taj ustanak svršio, šta je bilo sa Bardom Platipodom, protospatarima, arhontima i Leonom Agelastom i šta sa samim pobunjenim Slavenima. On samo ima to, šta je bilo sa Milengima i Ezeritima, ali i to samo u pogledu nameta. Ukratko on kaže, da su Milengi i Ezeriti vraćeni na stari namet od 5 litara zlata za to, što su takav zahtev stavili onda, kad je u Peloponezu došlo i do unutrašnjeg meteža i bune i do provale u Peloponez, tj. da je car Roman popustio radi teške situacije u Peloponezu. Pisca te materije interesira samo taj kazus, jer je bez sumnje samo to njegov pensum, a navođenje opštih okolnosti samo koliko je tome potrebno.

Isto bi se to moglo reći i za uvodne reči te materije, gde se idiorithmia i devastacija Slavena vremenski stavljaju u razmak od 829 do 867 god., dakle u razmaku od nekih 38 godina, koji je dovoljno velik, da se makar šta pobliže o tome kaže. No piscu te materije dovoljno je navesti sam taj fakt, da može obrazložiti retorziju Peloponeskog stratega Teoktista Brijenija, koji će odrediti namet Milengima od 60 nomismata a Ezeritima od 300 nomismata, dakle od 5 litara zlata. Čak je čitatelju prepušteno, da baš iz ovoga preponderantnoga interesa pisca

za finansisku dužnost Milenga i Ezerita izvede zaključak, da ovi, što je u ostalom po njihovom terenskom položaju i prirodno, nisu u opšte bili još podvrgnuti Vizantijskoj administraciji, bar u finansiskom pogledu, jer bi pisac bez sumnje naveo, kakav su oni namet pre plaćali, da su ga u opšte plaćali. Ne govoreći o tome ništa, prepušta pisac čitaocu, da smatra Teoktistov namet Milengima i Ezeritima njihovim prvim nametom, što bi značilo, da se oni imaju podrazumevati pod onim ostalim Slavenima (Sklabus), o kojima tekst u početku govori, a koji još nisu biil podvrgnuti Peloponeskom tematu. Na tom mestu, uzgred spomenuvši, čitatelj će osetiti, da ne može proći bez konjekture u tome smislu, da je Teoktist podvrgao i savladao sve Slovene pobunjene i ostale, koji još nisu bili podvrgnuti Peloponeskome tematu. Misliti na druge stanovnike Peloponeskoga temata ne bi moglo imati osnova kad su isti pod državnom administracijom još od vremena jedinstvene Rimske države. De Them. II 6 izričito kaže pasa he Hellas te kai he Peloponnesos hipo ten ton Romaion sagenen egeneto, dakle i Peloponez. Da nije bilo provale Slavena u Peloponez, pitanje o podvrgnutim i nepodvrgnutim njegovim stanovnicima ne bi se ni postavljalo.

Da su piscu pred očima samo Milengi i Ezeriti kao finansiski obveznici vidi se po tome, što samo glede njih donosi jedan detalj. Oni su njemu očigledno bili tako zvani ne podvrgnuti još Slaveni tj. od onih pod Lakedemonom i Helosom Slavena. To znači i u Lakedemonu i Helosu su bili podvrgnuti Slaveni, za Teofila i Mihajla III verovatno također u pobuni osim nepodvrgnutih Milenga i Ezerita. Pisac objašnjava razlog tome planinom Pentadaktilosom, Tajgetom, nepristupnom, koja duboko ulazi u more, na čijem podbrežju su se isti nastanili. Usled takvoga položaja oni su bili nepodvrgnuti do te akcije Teoktista, pa je Teoktist savladavši sve Slavene prvi puta podvrgao državnoj vlasti i te Milenge i Ezerite i nametnuo im ukupni namet od 5 litara zlata. Glas o tome sačuvao se para ton entopion tj. među njima samima do danas tj. do vremena, kad se ta materija piše, a to znači do vremena posle Romana I Lakapena. Tako od celokupne historije Slavenskoga, može se reći, posedovanja Peloponeza u smislu idioritmije i devastacije pisca zanima specijalno to, da su u retorziji podvrgnuti pod državnu vlast i Milengi i Ezeriti. Ali samo za to, što će trebati objasniti, kako to, da oni naposletku plaćaju samo 5 litara zlata nameta na godinu. U tom celom zbivanju od 38 godina za pisca je relevantan samo fakat, da je Teoktist podvrgao državnoj vlasti sada sve Slavene i one podvrgnute pa pobunjene i one dotle u opšte ne podvrgnute, da bi mogao para ton entopion navesti, kako su kod te prilike podvrgnuti i Milengi i Ezeriti sa njihovim ukupnim nametom od 5 litara zlata.

S jedne strane opšte reči o pobuni i njenom svladanju u vremenu od nekih 38 godina, a s druge strane detalj, da dva Slavenska plemena od tada plaćaju 5 litara zlata pokazuje sasvim jasno, da se piscu radi

isključivo o kazusu Milenga i Ezerita. Šta je bilo sa ostalim Slavenima i njihovim nametima, to se pisca ne tiče. Verovatno glede njih finansiski registar nije pokazivao fluktuacije, pa nije ni bilo pitanja. Tek promene kod Milenga i Ezerita dovele su do potrebe, da se njihov kazus ispita. I pisac materije u glavi 50 D.A.I. toga se tako reći strogo pridržava kao jedine stvari, koja mu je stavljena u nadležnost. Da su pak Milengi i Ezeriti u toj materiji uključeni pod pojmom ostalih Slavena, koji još nisu bili podvrgnuti Peloponeskom tematu, vidi se iz dalnjeg toka stvari.

Milengi i Ezeriti plaćali su svoj namet od ukupnih 5 litara zlata sve do vremena kada je zavladao car Roman Lakapen. Biće to verovatno jedna čisto politička pobuna, jer se sada u tekstu ne ponavljaju sve one reči za devastaciju, koje su na početku te materije za pobunu Slavena pod Teofilom i Mihajlom III upotrebljene, nego se tekst ograničava samo na to, kako je tadanji strateg Joan obavestio cara Romana, da Milengi i Ezeriti ne slušaju carsku zapovest ni njega, da ne primaju od njega arhonta, da ne idu s njime na vojsku i da ne će da vrše nikakvu drugu javnu službu, već se drže kao samostalni i samovlasni. U tome opisu može se prepoznati, da su to isto bili ti Milengi i Ezeriti i pre nego što je Teoktist podvrgao Slavene Peloponeza carskoj vlasti, pa sa njima i njih. To znači da pre Teoktista oni nisu plaćali nikakav namet i živili su samostalno i samovlasno. Za vreme cara Romana oni su to stanje povratili. To je nužno imati pred očima kod pobližeg pitanja, kada je to za vreme cara Romana moglo biti. Jasno je da su Milengi e Ezeriti, koji su do Mihajla III bili nepodvrgnuti, plaćali taj godišnji namet samo dok su držali, da to moraju činiti. Znači, da su dolaskom cara Romana u Imperiji nastupili takvi momenti, da su Milengi i Ezeriti smatrali, da je nastupilo vreme, da mogu opet svoju pređašnju slobodu povratiti. Da li je njihovo držanje praćeno kakvim drugim analognim pojavama među Slavenima u Peloponezu, to se ne kaže. Ne vidi se, da li samo radi koncentracije interesa na Milengima i Ezeritima ili radi toga, što bi njihova čisto politička renitencija bila individualna. Potonje bi se moglo uzeti za to, što se retorzija prikazuje kao samo na njih ograničena. Izveštaj stratega Joana caru Romanu I ukrstio se je tako reći sa imenovanjem novoga stratega u Peloponezu mesto toga Joana. Izveštaj stratega Joana pročitan je u prisustvu cara Romana pa je nalog za retorziju dobio taj novi strateg protospatar Krinit Arotras. Sve, što se u tom pogledu govori, ograničeno je na Milenge i Ezerite. Govori se o njihovom odmetnuću, o njihovoj neposlušnosti, o Krinitovom nalogu, da na njih pođe ratom, da njih podvrgne i da njih uništi, tako da se materija u pogledu pobune Milenga i Ezerita potpuno od svega drugoga izolira na njih same. Njima se kroz nekih oko osam meseci pale usevi i njihova se zemlja kroz to vreme pljačka. I kako se taj deo materije glave 50 iznosi izolirano na Milenge i Ezerite svršava se isti time, da su oni morali naposletku usled devastacije državne vlasti kapitulirati i tako je strateg Krinit Arotras mogao da im nametne ukupni namet od 16 litara zlata, koji je on odmah lično od njih podigao i u carsku kasu predao.

I opet se onda ništa dalje ne govori, ne samo o opštim drugim stvarima, nego ni o Milengima i Ezeritima tj. da li su oni i dalje taj novi namet plaćali, pa se to tek zaključuje iz toga, što im je isti morao biti na njihovu želju snižen. Koliko vreme iza stratega Krinita Arotrasa, to se ne vidi, jer opis prelazi onda na vreme novog stratega Bardu Platipoda, čije vreme, kao što smo videli, u vezi sa provalom Sklabesianoi donosi kompromis sa Milengima i Ezeritima, koji se sastoji u tome, da oni dobiju od cara Romana I hrisovulju (epoiese hrisobullion), da plaćaju pređašnji namet od Teoktista Brienija.

Ta hrisovulja u vezi sa motivacijom, iz koje se vidi fluktuacija nameta Milenga i Ezerita verovatno je i bila povod ovoj materiji.

Kao što se vidi iz svega navedenoga teško se je oteti utisku, da se tu radi o jednom izveštaju o jednom administrativnom pitanju. U aktima se verovatno nije našlo drugo do li može biti u ma kakvoj formi evidencija o različitom plaćanju nameta sa strane Milenga i Ezerita. Hrisovulja carska sadržavala je verovatno samo poslednju koncesiju, pa je ostalo otvoreno pitanje zašto tj. zašto se jedanputa povišeni namet Milengima i Ezeritima opet snizio.

Ako se uzme, da je povodom uvida u tu evidenciju to pitanje iskrslo i ako se uzme, da je neki činovnik morao biti zadužen ili u Carigradu ili na terenu u Peloponezu za izveštaj o tom finansiskom pitanju, značaj ove materije u glavi 50 D.A.I. postaje potpuno razumljiv, i koncentracija pisca na to finansisko pitanje, na taj specijalni kazus i njegovo negliženje svega drugoga, ukoliko to nije neophodno potrebno, u toj meri, da je takvo negliženje za pisca historije sasvim neverovatno pa i neponjatno. Druga bi stvar bila, kad bi se radilo o hronološkim podacima, ali ovde se, kao što se vidi, nalazimo pred deskripcijom, pa tu negliženje i historiskih momenata ne može se drukčije razumeti, nego njihovom nerelevantnošću za pisca te materije. Sve u svemu kao historija taj način sasvim je nerazumljiv, dok je kao administrativni akt i to finansiske carske uprave potpuno razumljiv. I, kako nam završetak kaže, zadatak toga akta, a sadržaj materije potvrđuje rešenje toga zadatka, cela ta materija u glavi 50 D.A.I. o nametu Milenga i Ezerita u Peloponezu ne će biti ništa drugo, nego izveštaj finansiskog činovnika o tome nametu.

Izveštaj biće naravno pisan u Carigradu, gde je pisac imao prilike verovatno da vidi evidenciju toga nameta, hrisovulju carevu, pa da onda ili sam na licu mesta ili sa lica mesta dobije potrebne podatke.

Da je izveštaj pisan u Carigradu može se zaključiti iz izražaja o Sklabesianoi, koji se tu u toj materiji na dva mesta upotrebljava, a isto tako i iz napomene u toj materiji o tome, kako je, kad je stiglo

izvešće protospatara i Peloponeskoga stratega Joana, naravno u Carigrad, to izvešće u prisustvu cara gospodina Romana pročitano, koje reči upućuju na tome odgovarajuću zabelešku na samome aktu tj. na samome tome izvešću toga Joana Peloponeskoga stratega.

Intimni detalj carske administracije o tome, da je izvešće stratega Joana pročitano u prisustvu carevom upućuje sam po sebi na Carigrad i na zabelešku na odnosnom aktu tj. na tome izvešću.

Izražaj Sklabesianoi ili Sthlabesianoi biće izražaj Vizantijskih pisaca. Nalazi se u kontinuaciji Teofana strana 474 i 481, pa u De Ceremoniis II 45 strana 666 red 15 i 669 red 10 kao i u Teofil. Chron. 364, 13 i naposletku kod Ane Komnene II 1 i VII 3, dok iz samoga naroda nema podatka, da bi ikad igde sami Slaveni (Prokopije, Jordanes) svoje ime pretvarali u Slavesijani, pa je izlišan svaki pokušaj ma kakve rekonstrukcije takvoga Slavenskoga imena iz toga izražaja Vizantijskih pisaca. Najverovatnije je, da je taj izražaj ili artificielan ili nastao iz pogreške. U oba slučaja mogla je podlogom biti okolnost, da se u Vizantijskih pisaca Slavenske autonomije iznad Soluna nazivaju Slavinije, ili Sklabenije, pa bi izražaj Sklabenianoi bio prirodan i razumljiv. Sklabesianoi moglo bi se onda razumeti kao greškom nastalo od Sklabenianoi tj. zamenom slova n sa slovom s, što u grčkom može lako biti, jer u brzini pisanja ta dva slova, i ako su različita, nisu jako daleko. To bi naravno vodilo objašnjenju tek sa konjekturom, makar i samo glede jednoga slova, ipak sa konjekturom. Posledica toga bila bi, da bi se moralo uzeti, da se je takva pogreška potkrala tamo, gde se prvi put pojavljuje ta zamena slova i da se je onda prihvatanjem proširila. Ali to je lako reći, a teško učiniti, kad spisi nisu po svom nastajanju datirani, pa se ne bi moglo pronaći, gde se cele stvari nalazi izvor.

Druga je mogućnost, da je izražaj Sklabesianoi i ako je došao i u tom slučaju od Sklabenia namerno pretvoren od Sklabenianoi u Sklabesianoi, da dade specijalnu oznaku Slavenima u Slavinijama iznad Soluna i onim Slavenima koji su iz tih krajeva preseljeni (Konstans II i Justinijan II) u Maloazijski temat Opsikion. Kao što se vidi, bilo da se radi o pogreški ili svesnoj namernosti, izražaj ipak ostaje artificielan, a ne terenski tj. historiski. Poslednju reč o tome kao da daje profesor Ostrogorski, koji u svome delu o historiji Vizantske države (u originalu na strani 85 pod broj 3) objavljuje po Pančenku tekst one bule, koja je pripadala onom Vizantijskom carskom činovniku, pod kojim su bili u Bithiniji naseljeni Slavenski vojnici (stratioti) i čiji je naslov bio apo hipaton. Na toj buli po rektifikaciji Schlumbergera nalazi se tekst, u kome se Slaveni Opsikiona nazivaju njihovim pravim imenom a ne Sklabesianoi, kao što bi moralo biti, ako je ovo potonje ime postojalo u narodu, jer bi ga ti Slaveni onda takvoga sobom i u Malu Aziju doneli. Ton andrapodon ton Sklaboon tes bithynon eparhias je napis na toj buli, na kome o Sklabesianoi, kao što se vidi, nema

ni traga. Može se dakle sa pravom uzeti, da nemamo podataka, da se to artificielno ime Slavensko nalazi ma gde u samom narodu, ali isto tako, da imamo protivni podatak, da se tamo, gde bi se u narodu takvo ime moralo nalaziti, ono ne nalazi, nego se nalazi neartificielno narodno ime Slavensko.

To pak znači, da se u D.A.I. glava 50 za razliku od svih drugih mesta u D.A.I., gde se Slaveni nazivaju svojim prirodnim imenom, Slaveni nazivaju Sklabesianoi po literarnom razlogu tj. da se tu u D.A.I. 50 na dva mesta izražaj Sklabesianoi pojavljuje analogno Teofanu cont. i De Cerimoniis, dakle kao izražaj, koji je uglavnom osobenost carske naučne kancelarije Konstantina VII.

Ako je dakle materija glave 50 D. A. I. u stvari finansiski izveštaj o fluktuaciji nameta kod Milenga i Ezerita, onda iz pojave toga izražaja Sklabesianoi u glavi 50 D. A. I. može da sleduje, da je do toga izražaja u eventualnom izveštaju došlo ili po tome, što ga je upotrebio ili sam izveštač u originalu svoga izveštaja ili kao pogrešku uneo onaj član carske kancelarije, koji je taj izveštaj iz arhive preneo u D.A.I. ispravivši Sklabenianoi u Sklabesianoi. Jer da je izražaj na terenu Sklabesianoi sasvim neverovatan, a da je naprotiv izražaj Sklabenianoi sasvim verovatan, o tome ne će biti sumnje, pa je više samo teoretska mogućnost, da je izražaj Sklabesianoi u izveštaj uneo već sam izveštač, dok će praktična mogućnost i verovatnost biti, da je u izveštaj ušao izražaj Sklabenianoi i da je isti izražajem Sklabesianoi postao tek prenosom izveštaja iz arhive u spis D.A.I.

I za to izražaj Sklabesianoi daje indikaciju za postanak izveštaja u Carigradu samo sa pretpostavkom, da je taj izražaj u izveštaj uneo sam izveštač, pri čemu se naravno ujedno onda mora i pretpostaviti, da je isti bio već upoznat sa time, da takav izražaj u carskoj naučnoj kancelariji postoji i da se njime u stvari izražaj Sklabenianoi precizira na Slavene iznad Soluna. Od veće ili manje verovatnosti toga, da je odnosni izveštač za taj izražaj znao zavisiće i verovatnost toga izražaja kao podatka za to, da je izveštaj pisan u Carigradu. Ne treba tek naglasiti, da u sravnenju jedne i druge od gore opisanih dviju mogućnosti izgleda verovatnija ona, po kojoj bi u izveštaju stajao izražaj Sklabenianoi, pa se taj pretvorio u Sklabesianoi tek prenosom izveštaja u D.A.I. Baš ta okolnost, što se u celome D.A.I. taj izražaj nalazi samo tu u 50 na dva mesta, a inače ne, u stanju je da uputi misao na to, da se tu čitalac nalazi pred jednom osobenošću koja se najverovatnije može objasniti kao nastala usled toga, sto se u D.A.I. 50 iz arhive prenosi jedan u pogledu toga izražaja korigirani izveštaj.

Kontinuirani tekst D.A.I. ne bi mogao toga izražaja imati, kada još u glavi 29 nalazimo izražaj kathos kai hai loipai Sklabeniai tj. i ostale Slavenije, a iz same te glave 29 se vidi, da su tu uključene i Sklabenije odnosno Slavenije iznad Soluna, kada se o Sklabenijama odnosno

Slavenijama govori u opšte, iznoseći kako njima upravljaju župani, a ne arhonti, što bi značilo ne državni upravitelji, nego njihovi narodni, što se pre svega može odnositi na autonomne Slavenske države iznad Soluna.

Ali ako taj izražaj Sklabesianoi nije sam dovoljan, da pokaže kako je izveštaj pisan u Carigradu, ona druga okolnost, koja se sastoji u tome da D.A.I. 50 spominje, kako je izveštaj stratega Joana pročitan u prisustvu carevom sasvim je dovoljna, jer se taj detalj toliko posle vremena u izveštaju može razumeti samo kao posledica zabeleške na izveštaju stratega Joana o tome događaju.

Sve ostale okolnosti mogu biti terenskoga porekla, pa čak i sama hrisovulja, koja, ako se ne bi nalazila u arhivi, nalazila bi se kod interesenata tj. kod Milenga i Ezerita.

Ta okolnost, da su sve druge stvari, osim spomenute zabeleške takve, da su mogle biti prikupljene na terenu a u vezi sa tom beleškom, koja upućuje na Carigrad, donosi pomisao, da se tu najverovatnije radi o izaslaniku kome je bila dužnost, da na terenu izvidi od kuda gore opisana fluktuacija u pogledu nameta Milenga i Ezerita i koji je sve što je naveo, mogao saznati na terenu, osim spomenute zabeleške.

To bi značilo, da je isti pre svoga polaska u samome Carigradu mogao poslužiti se samo evidencijom nameta tih dviju Slavenskih plemena. Ni sama hrisovulja nije morala biti in actis, ali je mogla biti kao i izveštaj stratega Joana.

Ako se sada postavi pitanje, kako se može pretpostaviti, da se iz evidencije ne vidi tečaj nameta Milenga i Ezerita, kad se s druge strane pretpostavlja, da se je in actis moralo nalaziti izvešće stratega Joana, onda se na to pitanje može odgovoriti u ovom smislu.

Pre svega strategi tako zvanih zapadnih temata nisu bili plaćeni iz carske kase, nego iz nameta svojih strategija. To znači, da je namet verovatno išao preko stratega. U slučaju Krinita Arotrasa to je tako i prikazano u D.A.I. 50 sa rečima, kako je od njega nametnuti namet on sam ubrao i priveo carskoj kasi. Moguće je dakle, da u evidenciji u finansiskom odelenju carske kancelarije fungiraju samo doprinosi stratega, koji naravno u slučaju sporazuma sa carskom upravom ostaju bez obrazloženja i opisivanja tj. samo kao gola novčana fakta. A što se pak samih Milenga i Ezerita tiče to treba uzeti u obzir, da se po onome što kaže glava 50 D.A.I. u izveštaju stratega Joana govori o čisto političkoj pobuni Milenga i Ezerita tj. o njihovom pokušaju, da svoju idiorithmiu iz predteoktistovskih vremena povrate. Do stratega Joana vredio je namet iz tih vremena. Naravno, da idiorithmija uključuje u sebi i neplaćanje nameta, ali kao što se vidi izveštaj stratega Joana bio je politički, a ne finansiski, pa je i Krinit Arotras dobio nalog da nasilnim načinima tu idiorithmiu, koju su Milengi i Ezeriti sami sebi uzeli, uništi. Krinit Arotras je naravno opet sa svoje strane, čineći to, uključio

novi povišeni namet Milengima i Ezeritima. Nered i ustanak pod naslednikom u Heladu premeštenoga Krinita Arotrasa Bardom Platipodom dao je podlogu, da se sada odnos Milenga i Ezerita prema Imperiji ne razvija više u radikalnom pravcu kao dva puta pre toga tj. za Teoktista i Krinita Arotrasa, nego da se sada taj odnos kreće u pravcu kompromisa, kome je posledica hrisovuljom carskom na svoj prvi opseg sniženi njihov tj. Milenga i Ezerita namet.

Za sve ove događaje, koji su u glavi 50 navedeni, do uključivši i samu carsku hrisovulju, vreme postquam non biće možda već mir sa Simeonom od 924 ali svakako sa krajem Simeona godine 927.

Pošto se sve odigrava još za cara Romana, to se može reći da od 927 do 944 ne bi bilo situacije, koja bi odgovarala onoj teskobi Imperije, koja je u glavi 50 opisana. Ako pak pitamo za vreme antequamnon za samu Slavensku pobunu po glavi 50 moraćemo ići od godine 829. Ako pak u tome pogledu postavimo pitanje ne pobune, nego savladavanja pobune tj. Teoktistove akcije onda bi morali to vreme pomaknuti na 842. Upozorenje Manojlovića na ujaka Mihajla III Bardasa kao onoga, od koga bi imala doći retorzija Imperije pomaklo bi to vreme na godinu 856, tako da bi ukupni razmak između antequam non i postquam non bio od nekih 69 godina. U tom vremenu događale su se stvari sa Teoktistom, Joanom, Krinitom Arotrasom i Bardom Platipodom. Kao što se vidi dosta dugo vreme da se u carskoj kancelariji pojavljuje dugačka finansiska evidencija o nametu, njegovom prekidu i njegovom menjanju. Ta evidencija naravno nije obuhvatala samo Milenge i Ezerite, nego ceo Peloponez. Kad se dakle u glavi 50 govori samo o njima, onda to izgleda da će biti za to, što se tu ne pojavljuju anomalije samo sa prekidima, koje su bile opšte, pa se tu konkretno i ne uzimaju u obzir, nego se tu pojavljuje anomalija sa različitim nametima u različitom vremenu, koja kulminira u onome, što je naposletku određeno u hrisovulji. Trebalo je dakle videti, kako je do toga svega, pa i do te poslednje anomalije, došlo.

I, što bi se reklo, uviđajem na licu mesta sve je objašnjeno. Ono, što verovatno nije postojalo u spisima, objašnjeno je na taj način, što se je o tome sačuvao glas para ton entopion tj. među tamošnjim žiteljstvom. Taj glas omogućio je izveštaču, da iznese vreme Teoktista Brijenija sa njegovim antecedencijama. A tako isto na licu mesta mogao je izveštač dobiti sliku stanja stvari za vreme Barde Platipoda. Sklabesiani, koji su ušli u Peloponeski temat biće naravno Slaveni iz tako zvanih gornjih Sklabenia. Sasvim ispravno se u izveštaju odnosno u glavi 50 navodi, da je postojala opasnost, da se ti Slaveni iz gornjih Sklabenija prisajedine Slavenima na Peloponezu i tako po Vizantijskom shvaćanju unište taj temat. Što se to nije dogodilo i što se posle vesti o tom ulasku u glavi 50 ništa dalje ne govori, mogao bi ležati podatak, da je ta provala iz Sklabenija morala biti tako reći neposredno pred sklopljenim mirom između Imperije i Simeona, kojim je ona u tom

dalnjem toku zaustavljena i ti Slaveni iz Sklabenija, dakle literarno Sklabesiani vraćeni natrag. U to vreme između provale i povratka moralo je doći do kompromisa između Milenga i Ezerita s jedne strane i cara Romana I s druge strane.

Videći naknadno po opisu na licu mesta takvo stanje izveštač ga je relativirao prema caru Romanu sa kratkom primedbom, da se je car Roman pobojao stvaranja nereda i ustanka u Peloponezu sa ulaskom tih Sklabesijana u Peloponez. Kao što se dakle iz svega vidi kazus i pensum u poslednjoj reči te materije u glavi 50, po kojoj evo to je razlog povišenju i umanjenju nameta Milenga i Ezerita, stavljen u zadatak jednom carskom organu bio je verovatno rešen na taj način, što je isti sa malo znanja iz evidencije pokupio mnogo znanja na licu mesta i po povratku napisao izveštaj, koji kao i onaj u glavi 51 pokazuje iscrpnost i temeljitost pa i nastojanje za objektivnošću u administraciji.

To dakle znači, da ta glava 50 čini utisak jednoga uskoga finansiskoga akta o jednom finansiskom pitanju i prema tome, da i ona ne će biti ništa drugo nego prenos jednoga akta iz carske arhive u spis D. A. I. i to ispustivši naravno sve formalnosti, tako reći integralno.

To najbolje potvrđuje dalnji tekst te materije u glavi 50 o stanovnicima grada Majne, koji ne će biti drugo nego post scriptum (P. S.) u tome izveštaju, a time i najrečitiji znak, da se zaista o izveštaju radi.

Taj tekst s jedne strane pokazuje, gde imamo tražiti tako zvano lice mesta, gde je izveštaj nastao, a s druge strane taj tekst samo utvrđuje, da se u izveštaju radi samo o pitanju nameta Milenga i Ezerita, dakle da je izveštaj finansiski.

Stanovnici grada Majne ističu se u svakom pogledu antitetično Milengima i Ezeritima. To ne dolazi od njihovoga položaja, po kome su između Milenga i Ezerita i mora samo stanovnici grada Majne, pa da se uzme da se i o njima usput razgovara.

Ne, onaj, koji bi pisao dosada opisanu materiju o Milengima i Ezeritima u D. A. I. ne bi imao razloga tako reći ni pomisliti na grad Majnu i njegove stanovnike. To što su oni susedi Milenga i Ezerita ne bi davalo nikakav razlog. Tek kad se pročita tekst, onda se vidi, da takav razlog ipak postoji, ali tek za onog, koji izveštava o kazusu Milenga i Ezerita tj. o kazusu njihovoga nameta, dakle o njihovom finansiskom kazusu a to za to, jer su stanovnici grada Majne u svakom pogledu prava antiteza Milenga i Ezerita.

Oni su po tom tekstu potpuno podloženi, što znači, da kod njih o bilo kakvoj idiorithmiji nema traga, oni primaju arhonta od stratega, znači potpuno su uključeni u administraciju Imperije, oni slušaju i podvrgavaju se nalozima strategovim, a sad dolazi najvažnije: te plaćaju od najstarijega vremena namet od 400 nomismata. Ne može se dovoljno upozoriti na ovu reč od najstarijega vremena, jer ako je namet od 400 nomismata od najstarijeg vremena, onda je to naprosto porez

od najstarijeg vremena, ali onda znači da i od najstarijeg vremena nema govora o njihovoj tih stanovnika grada Majne idiorithmiji, nego su oni od najstarijega vremena naprosto podanici Imperije.

Vidi se dakle, da je ovaj dodatak o stanovnicima grada Majne za to tu donešen, jer ti susedi Milenga i Ezerita pokazuju prema njima antitetičnu sliku. Finansiski interes, kojim je glava 50 pisana, nalazi u toj antitezi sa gradom Majnom svoju potvrdu. A ako sad pitamo, šta bi to moglo značiti konkretno »od najstarijih vremena«, onda bi na to odgovor mogli dobiti opet na licu mesta (ton entopion), gde se ističe kako ti stanovnici grada Majne nisu od roda prerečenih Slavena tj. od roda Milenga i Ezerita, ni u opšte od slavenskoga roda, nego su od starijih Romaja, koji se do danas od meštana zovu Helenima. To znači ukratko kazavši, da se u gradu Majni nalaze ne Slaveni, nego oni stari Grci, koji su se u Peloponezu nalazili verovatno još pre prvih pojava Slavena na Balkanu u opšte, tako da bi u Milengima i Ezeritima imali najjužnije spuštanje slavensko, koje je stalo pred gradom Majnom i naselilo se na Pentadaktilosu. I tako, kad nastaje glava 50, odnosno, kad se piše izveštaj, koji prenosom iz arhive postaje glava 50 D. A. I., u Pentadaktilosu nalazimo najstarije Slavene, a u gradu Majni najstarije Grke, što oboje odgovara najjužnijem položaju na Peloponezu.

Kombinacije u tome smislu, da bi i stanovnici grada Majne bili Slaveni, i pored Philipsonovih kriterija, kao i pored mišljenja Šafarikovog i Manojlovićevog ekstrema sa crnogorskim Majnima više Budve, i bez obzira na suprotna mišljenja Fallmerayera i Curtiusa, ne bi se moglo postavljati u vezi sa onim što D. A. I. u 50 govori o stanovnicima grada Majne. Tu na tom mestu oni u opšte nisu Slaveni, nego su od starijih Romaja, koji su do vremena, kad se taj izveštaj piše, od meštana nazivani Helenima radi toga, što su u prastara vremena bili idolopoklonici i obožavatelji idola na način starih Grka. I izražaj negativni glede Slavena i izražaj pozitivni glede starijih Romaja, dovoljni su, da jasno pokažu, da je, po ovome mestu u D. A. I. o stanovnicima Majne, Slavenstvo istih izvan kombinacije. Tako piše u D. A. I., a nema razloga da se tako i ne čita. I bez obzira na to, da ono ton entopion u stvari znači same Majne tj. da Helenima stanovnici grada Majne sami sebe nazivaju, što je više nego neverovatno ako bi bili Slaveni, sam izražaj o prastarim vremenima ne bi se mogao odnositi na Slavene, jer njih u prastara vremena nije bilo ni na Balkanu, ni u Heladi pa ni u Peloponezu, a najmanje u gradu Majni. Osim toga Slaveni nisu nikad bili, ukoliko su u opšte to bili, obožavatelji idola na način starih Grka. U stvari na tom mestu kazano je to, da stanovnici grada Majne nisu Slaveni nego Heleni tj. Grci, a prastara vremena upućuju na to, da je tu u gradu Majni do cara Vasilija I bila preostala jedna oaza stare Grčke religije, koju je car Vasilije I preobratio u hrišćanstvo. Što se pak same nacionalnosti tiče tu oazu sačinjavali su ostatci starih Grka, koje je još izveštač tu na licu mesta upoznao.

To se najbolje vidi baš iz nejasnosti same te prve rečenice u tome dodatku. Pisac valjda, videći, da se sa njima može sporazumevati u svom sopstvenom jeziku, smatra te stanovnike, da su i oni Romaji, ali verovatno od njih dobiva izveštaj, da su oni ostaci starijih Romaja, što bi značilo, da su oni iz predromajskoga vremena, kada o romajstvu niko sanjao nije, nego su postojali samo Romani i Heleni, odnosno Grci. Verovatno od njih samih saznaje, da oni sami sebe nazivaju Helenima, a kako se on nalazi među njima, kad su oni već pokršteni, to naravno od njih saznaje takođe, da su bili u prastara vremena idolopoklonici i obožavatelji idola onako, kako su to bili stari Grci, što je uostalom po sebi razumljivo, kad se zovu Heleni. Smisao dakle toga mesta bio bi, da stanovnici grada Majne nisu Slaveni, nego da su od starijih Romaja tj. od starijih Grka, da se zovu Heleni i da su imali u prastara vremena grčku religiju. Ukratko pravi smisao toga mesta bio bi da stanovnici grada Majne nisu potomci Slavena, nego su potomci Helena, odnosno, da stanovnici grada Majne nisu Slaveni, nego su Heleni.

I baš to, što ta misao nije piscu izveštaja bila jasna pokazuje, da se je on morao nalaziti na licu mesta tj. u samoj Majni, gde je različitim vestima o tim stanovnicima Majne bio toliko konfundiran, da je i u svoj izveštaj tu konfuziju uneo. Taj nedostatak u dodatku onda upućuje na to, da se tu radi o jednom stručnom finansiskom licu, koje je moglo imati svoju specijalnu inteligenciju i koje je moglo biti i obrazovano, a da ipak ne bude načisto sa historijskim pojmovima. Kao što se vidi, ukratko, radi se tu o licu, koje nije znalo da su stariji Romaji, Heleni i Grci ista stvar, pa se je u nejasnoći glede tih pojmova do te mere izgubilo, da je onda to lice napisalo nešta, što je u stvari nesmisao. Prejudicionalnost traži naravno da čitatelj uzme, da je i to napisao Konstantin VII. Ako je Konstantin VII bio taj, koji se je tako reći najradije nalazio sa delima najraznijih pisaca historije, našto bi se moglo po De Them. zaključivati, onda bi primitivna znanstvena nedoraslost, koja se pokazuje tu u dodatku u D. A. I. 50 bila sa takim stanjem stvari u protivnosti i to do te mere, da je teško govoriti suzdržljivo i ne reći otsečno, da je isključeno, da je Konstantin VII taj dodatak napisao. Naposletku za tako štogod moralo bi se uzeti, da on ne zna, ni šta su, ni ko su bili Heleni.

Ukoliko se takva pomisao sama po sebi isključuje ne treba ni govoriti. Ko bi ipak smatrao, da tome treba i dokaza, neka samo počne sa uvodom u De Them. I gde će odmah naći dve rečenice koje to potvrđuju.

kai hellenizontes kai ten patrion kai Romaiken glottan apobalontes tj. heleniziraju i odbacuju Romajski jezik svojih otaca (odbacuju latinski i primaju grčki jezik)

auto gar to onoma tu thematos Hellenikon esti kai u Romaikon apo tes theseos onomazomenen tj. i samo nazivlje thema jeste helensko, a ne Romajsko (grčko a ne latinsko), a ako nije to dosta naći će u De

Them. I 8 o Haldii i njenoj metropoli da su kolonije Helena po Ksenofonovoj Anabazi (Hellenon eisin apoikiai, kathos kai Xenofon en te anabasei kiru legei)

a u De Them. I 10 u reči o Koloneji objašnjenje pojma kolonos (kolonus de tus hipselus kai epermenus topus ekalun Hellenes tj. kako su Heleni nazivali kolone visoka i strma mesta), koje se izvodi od grčke reči kolonos, brdo, a u De Them. II 2 u govoru o Makedoniji primedbu o tome kako Herkula grčki pisci pogrešno nazivaju sinom Amfitriona i Alkmene (hos en Alkmenes kai Amfitrionos hios, hos Hellenes pseudologusi tois grammasi, tj. on je bio — Herkul sin Alkmene i Amfitriona, kako Heleni pogrešno pišu u svojim delima).

A ipak po prejudicionalnosti trebalo bi da uzmemo, da su ta mesta u De Them. i ono o Majni u D. A. I. od jednog pisca, od Konstantina VII.

Naravno da je to nemoguće i ako je u De Them. pisac Konstantin VII, da onda u D. A. I. u ovome dodatku o Majni mora biti pisac neko drugi.

Kako tome dodatku o Majni prediduća materija o Milengima i Ezeritima upućuje na finansiskog izveštača, to bi trebalo zaključiti, da to vredi i za ovaj dodatak o Majni. Ali to ne bi bilo dosta.

Naprotiv taj dodatak o Majni tek u punoj meri potvrđuje ono, što je uzeto i rečeno glede materije o Milengima i Ezeritima, već za to, što taj dodatak u opšte postoji, jer mu osim finansiske antiteze nikakvog razloga nema, nadalje, što taj dodatak sadrži antitezu prema Milengima i Ezeritima, i političku i finansisku, i to ovu prvu radi ove druge, nadalje, što taj dodatak odaje pisca u pogledu historiskog znanja sasvim neiskusnog i već tim samim upućuje na finansiskog stručnjaka i naposletku, što taj dodatak može da odgovori na pitanje i ako ne, gde je izveštaj formalno napisan, a ono na pitanje gde je izveštaj nastao tj. u gradu Majni, koja sigurno ne bi bila spomenuta, da izveštač nije došao tamo na lice mesta, da ispita razloge fluktuacije nameta kod Milenga i Ezerita. Dosta bi teško bio razumljiv kopneni put, ali put morem iz Carigrada na najjužniji rt Peloponeza sasvim je razumljiv.

I otud onda ono, što je izveštač čuo para ton entopion od Milenga i Ezerita kao i od stanovnika Majne. A sam dodatak kao da govoreći o stanovnicima Majne nadovezuje verovatno i kako izgleda na uvod svog izveštaja koji naravno nije prenesen u D. A. I., a u kome je verovatno izveštač naveo kako je došao na lice mesta u Majnu. I kad je ispričao sve, što je saznao od Melinga i Ezerita, vratio se na samu Majnu tim radije, što je u njoj imao potpunu protivnost od Milenga i Ezerita i koja bi bila u celosti u tome dodatku izveštaja jasno iznešena, da je izaslanik na licu mesta znao još i to, da su Heleni i Grci jedno isto.

Tako se prihvatajući onu sliku stvari, koja se čitaocu iz glave 50 D. A. I. nameće, čitaoc snalazi u svim onim stvarima u tom delu 50 D. A. I., koje su po sebi nerazumljive i može se na koncu kazati, bez ovoga izlaska sa kombinacijom o izveštaju, neshvatljive.

U svakom slučaju iz ovako pobližeg posmatranja tog dela D. A. I. 50 proizlazi, da De Them. i D. A. I. bar što se tiče te materije u glavi 50 i gore citiranih mesta u De Them. nikako ne dolaze od jednoga pisca, što obzirom na visinu pisanja u De Them. i nizinu pisanja u D. A. I. može samo da znači da tu materiju u 50 D. A. I. o Milengima i Ezeritima i stanovnicima grada Majne nije pisao Konstantin VII.

I nehotice setiće se čitalac glave 53 kad pročita glavu 49 D. A. I. o tome, kako su pobunjeni Slaveni na Peloponezu a u okolici njegove druge metropole tako zvane Patre (Patras) postali podložnici hramu apostola Andrije u mestu Patre (u Herodota i Strabona Patrai ili Patreis). Razlog tome sećanju leži u tome, što ta glava 49 pravi utisak također jednoga priloga in actis kao i onaj spis o historiji Hersona u glavi 53. To znači da pravi utisak, kao da je bila ta materija u glavi 49 kao jedan posebni spis priložena pretstavci ili molbi Patarske mitropolije na cara Leona VI za obnovu carske pismene odluke o obavezi Patarskih Slavena, koju je ovima nametnuo još car Nikifor I (802 do 811) tj. za obnovu one keleuzis, koju je car Nikifor I pod pečatom dao crkvi Sv. Andrije apostola u gradu Patre, a možda i izvan samoga grada, kad su se po samome tekstu glave 49 pobeđeni Slaveni u taj hram apostola Andrije spašavali.

Ta povelja Nikifora I verovatno je i postojala, kada je spominje sinodalno pismo patrijarha Nikolaja iz vremena Aleksija I Komnena (1081 do 1118), a kada je ona izdana, pošto tekst o tome ništa ne kaže, to zavisi od vremena samoga događaja tj. od vremena, kada su Slaveni u svojoj navali na Patras bili odbijeni i pobeđeni. U tom pogledu donosilo bi podatak to isto pismo patrijarha Nikolaja, koje ima ukratko događaj i datum, na taj način, što patrijarh Nikolaj računa, da se je događaj zbio 218 godina posle okupacije Peloponeza invazijom od 589, što bi značilo da po tom pismu patrijarha Nikolaja događaj bi se zbio 807. Manojlović računa pod kraj godine 806, jer ne računa po kriteriju invazije od 589 nego po dolasku Vizantske flote pod patrikijem Nikitom u Jadransko more pod kraj godine 806 izražavajući se, da je događaj bio ili pre te godine, a možda baš i iste te godine. Držeći se toga kriterija sa Vizantskom flotom Manojlović isključuje godinu 807, jer je Vizantska flota te godine nakon mira sa kraljem Pipinom već iz Venecije otišla natrag u Carigrad (Ann. regni Franc. a 807). Tako se kreće Manojlović između godine 805 i 806. Za ovo ispitivanje ovde naravno sama tačnost događaja odnosno njegovoga vremena nije relevantna, jer je dosta kratko vreme od Nikifora do Staurikija od jedva 9 godina dosta ograničeno, da se znade, kad se je sam događaj zbio tj. za cara Nikifora I, a to kaže i sam tekst.

Razlika između eventualnoga priloga in actis u glavi 49 i onoga u glavi 53 leži u tome, što onaj prilog u glavi 53 izgleda da je prepis bez izostavljanja, dok ovaj prilog u glavi 49 izgleda da je prepis, kome je moralo nešto prethoditi.

Tekst počinje sa rečima Nikifor drži žezlo Romajskoga carstva (i ako zaista neobična za D. A. I. stilizacija sama fraza nalazi se već napred u glavi 22 pri pomenu cara Vasilija I). A ovi, što se nalaze u tematu Peloponeškom, nameravajući otpasti, nastavlja tekst, najpre razarahu domove susednih Grka, pa pustiše, da se isti plene, a zatim navalivši i na građane Patra, uništavaše polja pred zidinama i opsedahu grad, imajući sa sobom i Afričane i Saracene.

Ko ovi? Kao što se vidi cela rečenica je izvedena, a da to nije kazano.

Ne upućuje dakle samo ona prva rečenica hronološke naravi o Nikiforu na to, da se tu radi o prepisu ne inetgralnom, nego fragmentarnom, nego još više na to upućuje, da se govori o nekome, koga se ne navodi i čije se ime ne spominje. Primedba, imajući sa sobom i Afričane i Saracene, taj nedostatak samo pojačava i samo još jače pokazuje, da je tome tekstu u glavi 49 nešta moralo prethoditi, kad se čak i to kaže, da su bili sa tim nekima i Afričani i Saraceni, a čitalac još uvek ne zna ko je to.

Ali i još jedna rečenica sledi, a da se o tome ništa ne kaže. Kako se je u ovoj rečenici, koja je tu prenesena govorilo o navali, tako se sada govori o obrani, pa se kaže, kad je već dovoljno vremena prošlo i nastala za one unutar bedema oskudica na potrebnim stvarima i na vodi i na hrani, učine veće, ne bi li došli u pregovore i uzeli obećanje, da im ne će ništa na zlo učiniti, pa da im onda grad podvrgnu.

S kim u pregovore, od koga obećanje i kome da grad podvrgnu, to se također ne kaže, kao što se napred nije kazalo ko su to »ovi«. Jedno i drugo dakle siguran znak, da je ovde ovome tekstu morao prethoditi jedan tekst, koga ovde nema. Tek u trećoj rečenici i to, kao što se vidi, sa jednom reči, koja pretpostavlja to kao poznato, saznajemo, da se radi o Slavenima, o njihovom napadaju i obrani od njih. No kako se je onda desio strateg u tematskoj tvrđavi, kaže ta treća rečenica, u gradu Korintu, pa se je očekivalo, da će doći i zaratiti se sa slavenskim narodom i tako dalje, kaže na posletku tekst, odavajući nam da se radi o Slavenima. Naravno za onoga, koji je imao pred očima ceo tekst ove historije Slavenske navale na grad Patras, to sve nije bilo u pitanju i pošto je nemoguće, da bi se ovakav fragmenat mogao ma gde in actis upotrebiti a ni njegovo pisanje u D. A. I. nije sa takvim defektom verovatno, ne preostaje drugo, nego doći do zaključka, da je to ne samo prenos ex actis, nego da je takav fragmentarni prenos sa takvim defektom delo onoga, koji je ex actis pravio D. A. I. i stvari uvek bez njihovih formalnosti integralno ili fragmentarno prenosio u D. A. I., kao što ovaj primer najbolje pokazuje, ne brinući se ništa za formu i red stvari pri pravljenju takvoga spisa, nego gomilajući materijal iz akata po nahođenju, bolje je reći po proizvoljnosti, tako, da se je teško oteti utisku, da se je zapravo ceo taj prenos ex actis vršio na brzu ruku.

A u čemu se je zapravo sastojao taj događaj, o kome se radi i koji je morao biti opisan u jedne vrste lokalnoj historiji, dakle u jednome spisu, koji je morao biti priložen inicijativi Patarske mitropolije za Leona VI i na koji prilog in actis je morao naići onaj, koji je ex actis prenosio stvari u D. A. I., a koji je to ovde, kao što se vidi, učinio na taj način, da se njegovo fragmentarno prenašanje lako prepoznaje.

Kao što je već rečeno, radi se tu u glavi 49 o navali Slavena na drugu metropolu Peloponeza Patras, i sa tim znanjem pročitana ona reč »ovi« prikazuje tu navalu Slavena ovako.

Pre svega izražaj »ovi« tj. Slaveni, što se nalaze u tematu Peloponeškom, nije indikacija mesta, nego indikacija naroda tj. Peloponeški Slaveni, a ne, bilo koji drugi, su ti, koji, nameravajući otpasti, najpre razarahu domove susednih Grka, pa pustiše ih da se plene, a zatim navalivši na građane grada Patrasa, ništiše polja pred bedemima i opsedahu grad, imajući sa sobom i Afričane i Saracene.

To znači, namera je upravljena na idiorithmiju, a taktika joj je, najpre fizička akcija. Navod o domovima susednih Grka, znači, da ta fizička akcija još nije uperena na sam Patras, nego su Slaveni napadali na domove svojih suseda, što će biti još u polju a ne u gradu.

To se vidi iz toga, što posle toga dolazi ista stvar i glede samoga Patrasa kome se pred bedemima ništе polja (ista taktika u glavi 50, nakon 100 godina, od Krinita Arotrasa prema Milengima u Ezeritima).

U toj glavi 49 se za te susedne domove Slavenima upotrebljuje izražaj Graikoi, u čemu se pojavljuje znak, da glava 49 i glava 50 u dodatku o Majni ne će biti od istoga pisca, jer prema nejasnosti u glavi 50 ovde otskače potpuna jasnost. Ovde u glavi 49 vidi se, da pisac u Peloponezu poznaje Grke i Slavene. Da je pisac glave 50 imao u sebi istu jasnoću, mesto svega, što je tamo napisano, napisao bi, da su stanovnici grada Majne Grci, koji su sačuvali ime Helena, a ne bi se tako izgubio u izražaju Romaja Helena i Grka, da ne vidi ono, što je od njega stariji pisac tako jednostavno izrazio sa izražajem Graikoi. Ali, naravno, jedno je pisac historije o Patraskoj navali Slavena, a drugo je pisac o nametu Milenga i Ezerita, jedno je historičar, a drugo finansiski stručnjak.

Ti Slaveni dakle, što se nalaze u tematu Peloponeškom, posle domova susednih Grka, pređoše na sam Patras.

Koji Slaveni? Iz okolnosti, što se dalje u tekstu kaže, kako su arhonti (plural) javili Peloponeskom strategu u glavnoj metropoli Korintu (Leon Skleros) moglo bi se misliti prema sadržaju toga njihovoga javljanja o Slavenskoj navali, da navala nije usledila od onih Slavena, koji su bili i samome Patrasu susedi, nego da je navala na Patras bila deo opšte pobune na Peloponezu, o kojoj su ti arhonti javili.

To i može tako biti u širem smislu, ali u užem smislu na Patras su morali navaliti Patrasu susedni Slaveni, kad dalje u tekstu posle vesti o porazu tih Slavena i o odredbi cara Nikifora I stoji, da se hramu apostola Andrije, koji je Patrasu doneo pobedu imadu kao podložnici zapisati ne samo oni Slaveni, koji su se borili, nego da to ima biti sa celom porodicom njihovom, rodom i svima njihovim pripadnicima, a šta više i sa svim imetkom. Porodica ratnika, njihov rod i njihov imetak znači neposrednu blizinu gradu Patrasu i to tim verovatnije, što i reč o domovima susednih Grka Slavenima upućuje na nepokretnu imovinu.

Kad je došao sam grad Patras usled opsade u veliku teskobu, nastalo je u gradu tako teško stanje, da su građani već raspravljali i o tome, da li da uđu sa Slavenima u pregovore i da li, u slučaju slavenskoga obećanja Patraske nepovređenosti, da predadu grad.

Ovde treba upozoriti, da je sva ta materija u glavi 49 pisana tako, da se o građanima Patrasa govori u trećoj osobi, kao da je pisac jedno a građani Patrasa drugo. Jedan jedini izuzetak, gde tekst govori, kako se apostol »za nas stara i nama pomaže« ne menja ništa na toj okolnosti, jer ovde taj izražaj »za nas« i »nama« stoji u širem smislu tj. nama Grcima za razliku od Slavena. I ako ta okolnost, da pisac o građanima Patrasa govori u trećoj osobi nipošto ne isključuje, da je i on sam Patrašanin, ipak ona pokazuje, da ta treća osoba, koja je u pisanju kao oblik upotrebljena i ako ne upućuje na lokalnu distanciju svakako upućuje na vremensku distanciju tj. da pisac nije savremenik događaja, čime se taj znak onda slaže u tom pogledu sa onim znakom pri kraju same materije, gde pisac ispričavši šta je znao, napominje, da on sve to zapravo nema iz pisma, nego iz tradicije (anengeilan paradontes agrafos). U ostalom, da pisac ne će biti savremenik ili pravije reći, da njegov spis nije pisan odmah posle navale Slavena, jer je on naravno po svojoj fizičkoj dobi mogao biti i savremenik događaja, vidi se i iz toga, što pisac donosi i samu formu, u kojoj je Nikiforova naredba konkretno na licu mesta izvršena, kad kaže da od onda metropoli zapisani Slaveni daju hranu stratezima, basilicima i svim ex ethnon poslanicima (stranima) imajući svoje sopstvene i stolnike i kuvare i sve one koji pripremaju hranu za sto, a da metropola u to ništa ne utiče, već sami Slaveni po rasporedbi i pribiranju svojega homados (mnoštva) snose potrebne stvari.

Episkopija Patraska postala je prilikom te navale mitropolija i zapisani Slaveni su podložnici mitropolije. Ovaj opis njihovih dužnosti, koji u ostalom samo potvrđuje, da su ti Slaveni morali biti svojom nepokretnom imovinom u blizini Patrasa, upućuje na to, da je organizacija podložništva Slavena morala biti izvršena u državnom smislu, kad su oni opterećeni prehranom u Patras dolazećih stratega basilika i stranih poslanika. Takva organizacija upućuje na razvitak stvari i samo potpomaže utisak iz navoda o tradiciji, da je spis pisan izvesno vreme iza samoga događaja. Šta više razmak može biti i dosta velik, kad se u po-

gledu tradicije u tekstu govori o starijim i prijašnjim ljudima kao i o tome, kako Slaveni tu hranu daju od onda tj. od samoga događaja. Građani Patrasa međutim, pre nego što će grad predati, pošlju konjanika na istočna brda, da vidi dolazi li strateg, i na povratku svome, ako vidi da dolazi, da sagne zastavu, a ako ne, da zastavu ostavi uspravno kao znak da nemaju šta očekivati. Izviđač videvši, da strateg ne dolazi držao je doduše na povratku zastavu uspravno, ali »voljom Božijom i posredovanjem svetog apostola Andrije« njegov konj se spotakne i on padne s njega i tako se desi, da i zastava bude sagnuta. Građani Patrasa, držeći po tome, da dolazi strateg, otvore gradska vrata i navale na Slavene i »jasno vide prvozvanoga apostola na konju, kako juri protiv barbara, razgoni ih i, goneći ih dalje od grada, natera ih u bekstvo«. Barbari pak videći tu silnu neodoljivu »navalu nepobedivoga apostola Andrije« prepadoše se i pobegoše u hram toga istoga apostola Andrije. Iz reči »goneći ih dalje od grada« i »pobegoše u svepočitajemi hram njegov« u vezi sa tim, da su gradska vrata za navalu na Slavene tek morala biti otvorena i da se je boj bio izvan grada, izlazi, da je hram apostola Andrije morao također biti izvan grada. Posle pobede apostola Andrije sačinjen je uobičajeni tropaion tj. spomenik pobede na mestu neprijateljevog bekstva, a treći dan posle toga došao je i strateg i onda sve to javio caru Nikiforu, našto je car sa motivacijom, da i tropaion i velika pobeda dolazi od apostola, našao, da se ispostavlja dužnost, da se apostolu preda neprijatelj tj. kako je gore rečeno ratnici, porodica, rod, pripadnici i imetak. Praktično uzevši, apostolu, znači njegovom hramu, a to znači episkopiji, koja je ujedno postala mitropolija. O tome je car Nikifor dao, kaže tekst, istoj toj crkvi i pismenu povelju pod pečatom. Kao što se vidi u stvari tu u materiji glave 49 D. A. I. imali bi pred sobom jednu legendu, ali nema nigde nikakva znaka, da je ta legenda, kao što obično biva, tek nastala i razvila se tokom vremena. Ona je mogla i odmah nastati, a verovatno je za to i nastala, što je pobeda za same građane Patrasa bila čudo, pogotovo kad se ispostavilo, da je njihova hrabrost i elan bila posledica njihovoga čvrstoga osvedočenja, da dolazi strateg. Kad su videli, da ne dolazi i prepoznali pogrešku sa zastavom, pali su u mistiku i kako je bitka morala biti negde blizu hrama apostola Andrije, kad su se tu napadači sklonili, mogla je odmah i bez proticanja vremena nastati legenda, da je sam apostol Andrija odlučio bitku. Kad se jedanput raširi mistika za očevidce ne treba se brinuti. U ostalom i vest o motivaciji odredbe cara Nikifora to potvrđuje.

Na pitanje ko su zapravo bili ti Peloponeski Slaveni, koji su navalili na Patras, može se odgovoriti da su to bili oni iz 589 koji su se na Peloponezu naselili, a koje Euagrije i patrijarh Nikola nazivaju Avarima, glede čega je dovoljno pozvati se prema njima na savremenika tih Slavena Joana Efeškoga, koji ih naziva Slavenima ili oni iz vremena Konstantina V Kopronima, o kojima govori De Them. I 6, ukoliko se izražaj tamo upotrebljen esthlabothe u tom smislu uzme.

Svi znaci dakle ove materije u glavi 49 govore za to, da je tu fragmentarno prenešen prilog molbi Patraske mitropolije caru Leonu VI za novu povelju, također pod pečatom, koju je ovaj izdao, našto zaključujemo po dodatku u toj glavi 49, u kome se to kaže. Izgleda po rečima, da ta povelja sadržaje potanko navedena dužna podavanja onih, koji su metropolitu zapisani, iz čega bi moglo biti, da nova povelja od Leona VI, možda i nije bila zatražena radi toga, što bi se Nikiforova izgubila, nego radi toga, što je, kao što te reči kažu, od organizacije za strategе basilike i tuđe poslanike, verovatno po želji mitropolije, trebalo preći na organizaciju za samu mitropoliju. To potvrđuju i reči, da se po toj povelji Slaveni doduše ne mogu otkupiti, ali i da se njima ne sme nikakva nepravda činiti. To bi značilo da je nova povelja zatražena, da bi Slaveni došli u direktni odnos sa mitropolijom, koji ne bi bio samo pravni, nego i efektivan.

Tako nam se eto glava 49 pokazuje u tom smislu, da pre svega odaje, da nije isti pisac onaj glave 50 i glave 49, nadalje da ni tu u glavi 49 u opšte ne dolazi nikakav pisac, nego prepisivač i prenosnik jednoga fragmenta, koga je morao naći u arhivi uz povelju Leona VI kao prilog molbe Patraske mitropolije, koja je kao i Herson postupila taktikom lokalnog historiskog spisa, što će valjda biti u Vizantiji u onim vremenima verovatno i običaj, kad se ne radi o privatnim licima, tj. da se molbe i želje podupiru sa tako zvanim autentičnim historijama. Kako takve u navedena dva slučaja u 49 i 50 D. A. I. dolaze do nas bez ikakvih daljih formalnosti, ostaje naravno otvoreno pitanje o njihovoj autentičnosti, o čemu se naravno može sud stvarati samo iz okolnosti. Prenos i fragment u novoj glavi D. A. I. koja se nalazi pod broj 47 tj. slična stvar kao i ona u glavi 49 raspoznaje se istim znakom, kao što to biva u glavi 49. I u glavi 47 početak materije u svojoj prvoj rečenici pokazuje, da joj je nešta moralo prethoditi i da je ovo, što u glavi 47 sledуje samo nastavak toga.

Reči »kad su Saraceni osvojili otok«, a da se ne kaže koji otok, pokazuju, da je o tom otoku već pre bilo reči, zbog čega se on uzima kao poznat, tj. te reči pokazuju, da su pisane kao da se zna, o kom otoku se radi.

Istina na svršetku te prve rečenice to se popravlja, jer se govori o pravima Kipra i tako pokazuje, koji je to otok, ali to ne menja ništa na stvari. I u glavi 49 se posle pokazuje, ko su to »ovi« tj. da su to Slaveni, ali na oba mesta i u 49 i u 47 D. A. I. baš to, što se to ne pokazuje odmah, nego tek posle, upućuje na to, da je tome morao prethoditi tekst, gde je to već pokazano, jer samo u takvom slučaju može biti razumljivo, da se isprva govori o nečem nepoznatom kao da je poznato, pa da se tek posle to spominje, što znači da ga pre nije ni trebalo spomenuti, jer je poznato. Na oba mesta, dakle, i u 49 i u 47 D. A. I. način pisanja, koji se sastoji u tome, da se o nepoznatom piše, kao da je po-

znato, odaje, da se tako piše, jer jeste poznato, a to znači, da je postojao prethodni tekst, po kome je to nepoznato zaista poznato bilo.

To znači, da čitalac čita u oba mesta 47 i 49 D. A. I. početak materije, a da ne zna, o kome ili o čemu se radi, što tek kasnije, onako usput, saznaje. Prema tome čitalac ne zna ono, što znade pisac, a ovaj to znade, jer je ono, što čitalac ne zna, napisao. To znači, da čitalac ne zna ono, što je napisano, jer to nije i preneseno. Jasan znak, dakle, da se radi o prenosu i, po tome defektu, o fragmentu.

Razlika između 47 i 49 biće samo u tome što 47 D. A. I. ne će biti historija kao prilog jednom administrativnom aktu, nego će biti historija kao promemorija, tako reći pro domo.

Kratak sadržaj glave 47 D. A. I. sastojao bi se u ovome. Kad su Saraceni osvojili otok Kipar (pod Muavijom lično godine 649) i prošlo oko 40 god., emigrirao je arhiepiskop Joan sa svojim narodom (stilizacija o Joanu sa svojim narodom a ne o narodu sa svojim Joanom odaje pisca iz crkvenih redova) u Carigrad, usled čega je Kipar ostao sedam godina nenastanjen (tih sedam godina dakle bilo bi celokupno vreme emigracije i reimigracije). Tada nastade odredba cara Justinijana u svetom saboru (posle 649 Justinijan je Justinijan II 685 do 694 i 705 do 711 a sveti sabor je ekumenski koncil u Carigradu od 691/2 tzv. Quinisextum) da on sa svojim episkopima (celo pričanje se opšte kreće oko Kiparskog arhiepiskopa Joana) i narodom otoka (još uvek bez navoda imena) primi Kizik, pa da čini i heirotonias kad ne bude episkopa, da ne propadne samostalnost i pravo Kipra (tek tu se naposletku pojavljuje ime toga otoka).

Te reči znače, da se narod ima smestiti u Kizik i da se tu prenese integralno arhiepiskopija Kipra sa svom svojom nadležnošću, pa i onom za rukopolaganje novih episkopa — ceo događaj dakle gledan kroz crkvene oči. Da ne bi bilo sumnje da se to rukopolaganje odnosi sada na Kizik, u tekstu stoji, kako je u svetoj šestoj sinodi određeno, da arhiepiskop (Joan) imade rukopoložiti proedra (episkopa) Kizika, kako je to zapisano u 38 glavi istoga svetoga sinoda. Ta glava 38, jedan od mnogobrojnih kanona (102) Quinisexte prenešena je također u D. A. I. kao glava 48 toga spisa.

U ovoj glavi 47 nema sada ništa više o tome, šta je dalje bilo, nego se, posle ovakoga opisa emigracije, odmah prelazi na reimigraciju.

Posle 7 godina, kaže se tu u toj glavi 47, nađe se car voljom Božijom pobuđenim, da opet nastani Kipar i pošlje Bagdadskom amermumnu (od 649 do 965, kad je Nikifor Phocas vratio Imperiji Kipar, sa prolaznom epizodom za Vasilija I, Kipar je stalno u Saracenskim rukama, pa i za ovo vreme Kiparske emigracije i reimigracije) trojicu odličnih Kiprana, koji su bili starosedeoci otoka, tako zvana Fangume sa nekim bazilikom (carevim izaslanikom) »mudrim i uglednim« sa pismom amermumnu, da narod otoka Kipra, koji je u Siriji (dakle Saracenski) otpu-

sti u njihovu zemlju. I amermumnes poslušavši to carevo pismo, izašalje po celoj Siriji ugledne Saracene i okupi sve Kiprane, pa ih preveze u njihovu zemlju. A pošalje car i bazilika, da preveze i one, koji su bili u Romaniji tj. u Kiziku i Kioireotiji i Trakeziji, i otok bude naseljen.

Fragment sadrži, kao što se vidi, emigraciju i reimigraciju Kiprana u vreme crkvenoga koncila tzv. Quinisexte.

Ali, može se reći, ne samo u vreme, nego i u vezi toga koncila, jer, uzevši Buryev račun o povratku Kiprana sa godinom 698, onih sedam godina, koje se kao celokupno vreme spominju, vodile bi u godinu 691 tj. ako je 698 povratak, a sedam godina boravak, onda izlazak 691. Pošto je pak koncil Quinisextum bio 691/2 onda se može govoriti o vezi između emigracije Kiprana i toga koncila. Kako je ta emigracija, crkvenoga karaktera, vođena, a po tome i inicirana od visokoga sveštenstva, a bila je, kao što smo videli 691, dok je otok Kipar Saracenski još od 649, izlazilo bi, da se je teško stanje na Kipru moralo podnositi kroz oko nekih 40 godina. Ta koincidencija između vremena. Quinisexte i emigracije stvara pomisao u vezi sa crkvenim karakterom te emigracije, da je verovatno pravi poticaj za tu emigraciju i došao tek saznanjem o sazivu Quinisextuma.

Ekumenski koncil crkve u ono vreme znači na okupu najvažnije faktore iz cele Imperije. Za emigraciju, koju inicira i predvodi sam arhiepiskop, takav koncil je po prirodi stvari maksimalna verovatnost za uspeh, ne samo glede smeštaja naroda, nego i glede smeštaja crkve, njenog položaja i njene kompetencije. Arhiepiskop Joan bez sumnje je imao pred očima ono, što je i postigao tj., da se osim teritorijalne, i to prolazne, promene, na samome crkvenome status quo ništa ne menja. Kanon 38 Quinisextuma daje takvu sliku stvari. Sama se prema tome od sebe nameće pomisao o vezi Kiparske emigracije sa koncilom Quinisextuma i to ne samo vremenski nego i stvarno. Ta misao onda objašnjava, zašto je do toga celoga događaja došlo tek posle nekih 40 godina trpljenja.

Ali postaviće se pitanje, ako je misao za emigraciju na Kipru nastala u vezi sa dolazećim Quinisextumom tj. jednim crkvenim koncilom, kako to, da se to nije još pre dogodilo. Pitanje je opravdano, ali, pošto je V koncil bio 553, dakle znatno pre 649, od kada su Saraceni na Kipru, to pitanje se sužava na VI ekumenski koncil, koji je održan u Carigradu od 7. XI. 680 do 6. IX. 681.

Sasvim je neverovatno, da koraku Kiparskoga arhiepiskopa Joana nisu prethodili razgovori sa carem Justinijanom II o emigraciji, pa je neverovatno i da bi bez toga bilo 680/1, da se je tada o tom istom događaju sa Kiprom radilo.

Pošto dakle za spomenuto pitanje dolazi u obzir samo jedan koncil tj. taj VI iz 680/1, to se mora postaviti pitanje, da li bi tada takvi pregovori o emigraciji bili mogući. Istina Konstantin IV nakon svojih pobeda učvrstivši stanje Imperije na istoku (naročito 678, Carigrad,

grčka vatra), prešao je bio sa istom energijom i na crkveni teren. Pretsedavajući lično u preko deset sednica toga VI koncila a naročito u zaključnoj on je pokazao sigurno veliki interes za crkvu. Ali taj interes je bio prema onom vremenu jednostran. U borbama, koje verovanje ima, biti pravo, on je sam bio u najvećoj meri na jednu stranu određen i zauzet. Protivnik monotheletisma s jedne strane, a s druge strane verujući u dve energije i dve volje, a sve zajedno glede prave naravi Hrista. Konstantin IV bio je oštar protivnik monotheleta, pa je tu borbu na tom kongresu i doveo do kulminacije, time, što je proizveo osudu monotheletisma kao hereze sa strane koncila i proglašenje »prave vere«, vere u dve energije i dve volje, postupajući i u pogledu konzekvencija te odluke oštro, jer je ne samo u crkvi Sv. Sofije objavljena kaznena sankcija protiv neposlušnosti, nego su kao heretici osuđeni, ne samo živi patrijarh Antiohije Makarije sa svojim učenikom, nego i pređašnji monothelete Heresiarh Theodor od Pharana te patrijarsi Sergije, Kyros, Pyrrhos, Paulos, Petros, pa i sam papa Honorije. Po sebi je razumljivo, da kraj takve temperature toga VI koncila ni sami izgledi na njega nisu mogli biti ohrabrujući, da arhiepiskop Kipra zakuca na vrata Konstantina IV moćnoga, ali i zauzetoga sa svojom mukom tj. sa pitanjem crkvene borbe.

No pravi odgovor na pitanje, zašto nije već 680/1 došlo do emigracije Kiprana, daje profesor Ostrogorski sa upozorenjem, da je uspeh Konstantina IV na VI koncilu ujedno doveo do pojačanja u razmimoilaženju između Imperije i nekadanjih Vizantskih provincija Orijenta, čije pučanstvo od toga vremena još se jače okreće od Vizanta i tim lakše snalazi sa Arapskim gospodstvom. Kao što se vidi nije sigurno palo ni na pamet arhiepiskopu Kipra, da emigraciju dovede u vezu sa tim VI koncilom.

Druga je stvar sa Justinijanom II, koji je i sam bio odan crkvi, jer je prvi Vizantijski car, koji je na novcu istavio Hristovu sliku. Sam Quinisextum pak nije bila arena kulminacije crkveno dogmatske borbe, a osim toga Justinijan II koji je preselio jedan deo Slavena iz Makedonije u Opsikion, a Mardaite u Pamphyliu kod Attaleie, u Peloponez, na Kefaloniju i Nikopolis morao je imati i smisla i razumevanja za seobu Kiprana. Posledice potonje seobe za odnos Justinijana II i Arapskoga Kalifata od 691/92 prelaze samu temu ove glave 47. Svakako, kao što smo videli, po sadržaju iz glave 47, proizlazilo bi u vreme emigracije jedno mirno stanje između Imperije i Kalifata. Abdalmalik, Kalif od istog vremena, od kada Justinijan car, nastoji na tome i dovodi do ugovora o miru sa Vizantom, po kome se Arapski danak od Konstantina IV još i povisuje, a glede Kipra Armenije i Iberije stvara neke vrste finansiskoga kondominijuma, jer se prihodi tih zemalja dele između Vizanta i Kalifata. Takvo stanje stvari samo još pojačava tu misao, da je zapravo Kiparska emigracija potstaknuta Quinisextumom,

a po prirodi stvari, da je kao crkveno zamišljena i s tehničke strane crkveno potpomognuta.

Stanje mira, dakle, između Vizantije i Arapa i koncil 691/92 u Carigradu donose razumevanje za to, zašto je do exodusa Kiprana došlo baš u vreme toga koncila, kao i objašnjenje, zašto se javlja misao o vezi toga exodusa sa koncilom. Za to je i račun Sathas — Bury za povratak Kiprana sa godinom 698 verovatan.

Da taj povratak Kiprana nije verovatan za Justinijana II izlazilo bi iz toga, što je taj exodus praćen sa prekidom mira između Justinijana i Arapa (poraz Vizantijske vojske kod Sebastopolisa u provinciji Armenija secunda i prelaz Armenije kalifatu). Justinijan II od 694 do 705 nije na prestolu, a za te tri godine, tj. do 694, što on još jeste na prestolu, popravak odnosa sa Arapima nije verovatan a nemamo ni znaka, kad se Armenija još za Tiberija III Apsimara (697—705) nalazi u rukama Arapa. Kako je s jedne strane obzirom na trajanje emigracije od 7 godina, najverovatniji povratak 698 godine, tako je neverovatan povratak za Justinijana, koji, prema njegovim drugim proizvedenim seobama sudeći, verovatno nije ni mislio na povratak Kiprana.

Tako je najverovatnije zaista, da je povratak bio 698 za Tiberija III Apsimara, a to podupire i sam tekst glave 47 koji pri vesti o povratku Kiprana Justinijanovo ime ne spominje, nego samo kaže, kako se je car voljom Božijom našao pobuđenim (glava 47 je i po tome od crkvenog pisca) da opet nastani Kipar.

Tiberije III Apsimar bio bi taj car i taj povratak Kiprana bio bi verovatan, kad se je taj car pomirio sa sudbinom Armenije. Sporazumnom akcijom carevom i kalifata Kiprani su opet 698 kod svoje kuće i to kako oni, koji su emigrirali u skupnoj crkvenoj emigraciji, tako i oni, koji su po Maloj Aziji individualno emigrirali.

Za čitaoca javlja se sada pitanje, šta bi mogla pretstavljati ta glava 47 D. A. I. i iz kojega vremena bi ona mogla biti.

Naravno po prejudicionalnom momentu toga spisa ona bi bila Konstantina VII iz 948.

Ali, kao što smo videli, već početak njezinoga teksta to isključuje, jer pokazuje fragment izostankom prethodećega teksta, što upućuje na prenos. Ne će, dakle, ta glava 47 biti od Konstantina VII, našto je u ostalom već napred upozoreno, ali ne će biti ni iz godine 948, jer bi to pretpostavljalo, da se tako piše na Kipru oko 250 godina posle samoga događaja.

Kad bi to bio slučaj ne bi pred čitateljem bio jedan tako kratki tekst, koji ne prelazi, po veličini, jedan zapis (notica), a po sadržaju tako reći jednu promemoriju.

Tekstu se naravno, da bude potpun, mora u misli dodati bar ona jedna rečenica, koja mu je morala prethoditi, a koja je morala sadržavati navod o postojanju arhiepiskopije Kiparske sa arhiepiskopom

Joanom na čelu, da se razumu reči »kada su Saraceni osvojili otok i on ostao kroz sedam godina nenastanjen, a i arhiepiskop Joan sa svojim narodom prešao« i tako dalje. Sa izoštavljenom rečenicom (nije konjektura, nego samo kombinacija) zapis ne bi imao više nego sedam rečenica, što znači da ih ima šest.

Ta kratkoća teksta, u vezi sa njegovim sadržajem, koji se ograničava samo na registraciju crkvenoga prenosa i na povratak Kiprana, govori daleko više za to, da se tu mora raditi o jednom zapisu (promemorija) iz vremena i to sastavljenom na licu mesta, nego o jednom spisu sastavljenom na Kipru oko 250 godina posle vremena.

Ali takav zapis u Carigradu i u vreme događaja verovatniji je nego toliko kasniji na Kipru i po tome, što se razlog njegovome nastanku u Carigradu i u vremenu može lako prepoznati, dok pomisao na zapis oko 250 godina posle događaja na Kipru ne bi davao ni podlogu za kombinaciju o razlogu svoga nastanka. Prema glavi 48 D. A. I. u kojoj je prenešen tekst 38 člana Quinisextuma jasno je, da je na tome koncilu od 691/2 ustanovljena jurisdikcija Kiparskog arhiepiskopa na Helespontu. Ali godine 698 ta je stvar postala bespredmetna povratkom Kiprana kući. Zar nije onda prirodno, kad je donešen kanon o toj jurisdikciji, da se evidentira i prestanak iste.

Pošto to kao negativum nije ni moglo biti predmetom kanonske odredbe i pošto bezpredmetnost 38 zaključka Quinisextuma ide ex facto, to je naravno dovoljna evidencija. Kratak historijat dolaska i odlaska Kiprana u stvari i nije drugo nego takva evidencija, pa je najverovatnije, da je tekst glave 47 D. A. I., naravno sa izostalom rečenicom, mogao biti priložen tome 38 zaključku Quinisextuma, koji je posle 698 postao bespredmetan, a kao potsetnik i evidencija te bespredmetnosti. Na to upućuje već sama vrsta toga teksta, koji, po svemu, pokazuje kao pisca crkvenu osobu, a kao sadržaj najtešnju vezu sa Quinisextumom. A upućivalo bi bez sumnje na to i to, što se u D. A. I. nalaze jedno do drugog i zapis o Kipranima i tekst člana 38, pa izgleda, da je ono lice iz careve kancelarije, koje je D. A. I. sastavljalo prenašanjima iz raznih arhiva, u patrijaršiskom arhivu u Carigradu moralo naći, također jedno do drugog, taj član 38 i njemu potrebni zapis, koji sačinjava glavu 47 D. A. I.

Na to upućuje i ispravni naziv grada Konstancije na Kipru sa izražajem Konstantineon poleos, po kome se može zaključiti, da je prepis sačinjen sa samoga originala, što onda objašnjava i pojavu glave 47 D. A. I., čija materija se je verovatno nalazila kao promemorija pored toga originala.

Istina među sačuvanim rukopisima ima također jedan sa tim ispravnim izražajem, dok drugi imaju izražaj Konstantinu poleos, kao da se radi o Carigradu, a ne o Konstanciji na Kipru, ali baš radi karaktera glave 47 verovatnije je, da je prenos izvršen sa originala nego sa takvog jednog rukopisa.

Iz toga karaktera glave 47 i njezine tesne veze sa glavom 48 izgleda dakle kao najverovatnije, da se i tu radi o prenosu ex actis i to također sa izostavljanjem teksta makar i samo jedne rečenice i tako prikazivanjem fragmenta, koji bi trebao, da učini promemoriju iz posle 698 jednim 250 godina kasnijim spisom sa Kipra. Tome mora da je trebala da posluži i ona očigledna između dve rečenice o Quinisextumu umetnuta napomena o tome, kako je u starih Kiprana »sve do danas« sačuvana tradicija, da je i sam car Justinijan bio Kipranin.

Da je ta napomena umetnuta vidi se već po tome, što je ona u samome tekstu nasilna, jer njegovo prirodno jedinstvo razdvaja a i po tome, što ona konciznosti teksta o emigraciji i reimigraciji Kiprana u uopšte ne odgovara, a što je glavno, jer nije ni istinita, pošto nema nikakvog razloga pomišljati na to, da bi naslednik Konstantina IV Pogonata, koji je već sa 16 godina na prestolju, bio rođen igde drugde nego u Carigradu, kao i svi njemu prethodeći članovi Heraklijeve dinastije, osim možda samoga njenoga osnovaoca.

Tako, bez toga nasilja u tekstu, sam tekst glave 47 u vezi glave 48 daje verovatnost, da se tu radi o prenosu dviju stvari, koje su morale biti prenešene onako kako su nađene tj. jedna do druge, zaključak Quinisextuma i promemorija o prestanku njegove vrednosti. Nasilnim unosom napomene o caru Justinijanu, naravno, ta slika treba da se menja i glava 47 dobije svoj antequam non u godini 948 i izazove kombinacija o spisu sa Kipra, kome je onda kao prepis dodana glava 48 sa 38 zaključkom Quinisextuma.

Ali pažljivim čitanjem te glave 47 dobiće čitalac utisak, da je ne piše Kipranin, niti da je ona nikla na Kipru, jer Kiprani u tome opisu nisu subjekt, nego objekt, pa je ona sasvim pisana tako, kao što bi bila pisana, da je pisana u Carigradu.

»Arhiepiskop Joan sa svojim narodom«, »on sa svojim episkopima i narodom otoka«, »neka bi narod otoka Kipra, koji je u Siriji«, »okupi sve Kiprane, pa ih preveze u njihovu zemlju« (u njihovu, a ne u našu), »pa preveze i one, koji su obitavali u Romaniji«, jesu izražaji, koji pokazuju, da glavu 47 ne pišu Kiprani o sebi, nego neko drugi o njima. To potvrđuje i završetak sa rečima »i otok bude naseljen«.

Kratkoća dakle toga zapisa, njegova koncentracija na Quinisextumu i način, kojim se govori o Kipranima u trećoj osobi u vezi odmah dodanoga 38 zaključka Quinisextuma upućuje ipak na Carigradsku, a ne Kiparsku provenienciju, a u tom slučaju najverovatniji bi bio zapis taj kao crkveni zapis u vezi samoga toga zaključka.

Označenje amermumna kao Bagdadskoga moglo bi ovo mišljenje tangirati samo vremenski ali ne i stvarno, pa pošto nema nikakvoga osnova uzeti, da je takav zapis sačinjen odmah 698 može on biti i iz nešto kasnijeg vremena. Ali to je ovde od sekundarne važnosti, jer bi dovoljno bilo prepoznati glavu 47 i 48 kao prenos zapisa iz patrijaršije

i bez obzira na to, ako nije moguće tačno vreme toga zapisa postaviti, jer prepoznavanjem materije u dosada opisanom smislu prepoznaje se i ta partija u D. A. I. kao prenos iz arhive i to, kao što se po značaju i kratkoći zapisa vidi, i ako fragmentarno, a ono ipak, sa izuzetkom napomene o rođenju Justinijana II, integralno.

Pri tome se opet jedanput mora spomenuti, kako se zapravo sa svakim novim prenosom ex actis vrednost samoga spisa D. A. I. u objektivnom smislu, bez obzira na njegovog autora kao konzervatora starih Vizantskih akata, diže i pojačava, stavljajući čitaoca, mesto historije po izvorima, pred same izvore.

Kako je to lepo i važno, može se viditi baš na osnovu jednoga sravnenja sa spomenutom glavom 47, koju nije bilo ni potrebno dovoditi u vezu sa onim, što se o Kipru nalazi kod Teofana (A. M. 6183) jer se tom vešću u Teofana niti povećava niti pojačava materijal u D. A. I.

Na njoj tj. na toj vesti u Teofana može se samo osnivati vest o prekidu mira između Justinijana II i Abimeleha, kako Teofan naziva Abdalmalika, inače reči u Teofana kai gar ten Kiprion neson alogos metoikisai espudase o tome, kako je Justinijan nerazumno i ubrzano preselio otok Kipar mogu imati smisla samo po posledici događaja tj. po prekidu mirnih odnosa sa Arapima. Sam exodus Kiprana biće njihova odluka a i sama ubrzanost obzirom na Quinisextum, a reči plethos de Kiprion peronton kadepontisthe o mnogo davljenika tom prilikom sa rečima hoi loipoi estrafesan eis Kipron, kako su se ostali, tj. preživeli, vratili, pokazuju svu oskudnost Theofanove vesti i svu udaljenost njegovu od prave slike događaja, tako da sravnenje Theofana sa D. A. I. ovde konkretno pokazuje svu vrednost donašanja izvora u D. A. I. prema bledoj i sasvim nedostatnoj slici historičara, za kog je pitanje, da li je ovaj izvor u glavi 47 u opšte i poznavao.

Naposletku nalazi čitalac između glave 48 i 49 jednu zabelešku, kod koje je zaista ono isteon hoti isto tako umesno, kao što bi bilo, da je latinski tekst, ono nota bene. U zabeleški se kaže kako je za Konstantina Pogonata (668—685) iz Heliopolisa prebegao Romajima neki Kalinik i spremio vlažnu vatru, koja se sifonima izbacuje, a kojom su Romaji, spalivši Saracensku flotu u Kiziku, pobedu odneli.

Kao što se vidi to je zaista jedan isteon hoti, kome ne treba tražiti provenienciju, jer je sva verovatnost, da potiče iz notornosti, koja je o toj vlažnoj vatri u vreme spisa D. A. I. u Carigradu postojala. To bi dakle bio doprinos spisu D. A. I. od njegovoga sastavljača lično i bez upotrebe arhivskih akata.

Samo, ako je ono, što se o toj vlažnoj vatri govori u glavi 13 D. A. I. pisano pre ove zabeleške, onda je dosta čudno, ako je ono u glavi 13 pisano Romanu II sinu cara Konstantina VII od njegovog oca, kako to, da u glavi 13 otac sinu ne spominje ništa pobliže o toj vlažnoj vatri, ni da je ona iz vremena Konstantina Pogonata, ni da je donešena od Kalinika

iz Heliopola ni da su Romaji spalivši Saracensku flotu u Kiziku pobedu odneli, kad se pod tom pobedom podrazumeva ona znamenita pobeda u Carigradskim vodama nad Muavijom 678, koja je svršila sa mirom na 30 godina uz vrlo povoljne uslove za Vizantiju, a navodi se sa ovom beleškom identični detalj kako se ta vlažna vatra izbacuje sifonima. Sravnenje onoga mesta u glavi 13, gde se govori o vlažnoj vatri sa ovim mestom u glavi 48, gde se nalazi ta zabeleška stvara sliku, kao da se u glavi 13 uzima kao poznato sve ono, što se u toj zabeleški nalazi. Da nije glava 13 adresirana na Romana II, nego da pretstavlja samo opšti spis ta razlika između ta dva mesta ne bi se toliko osećala. Ovako, kad bi bilo prirodno, da se zabeleška nalazi već u glavi 13, to što je nema, nego tek u glavi 48 čini utisak dviju materija, koje spadaju zajedno, a koje to nisu, nego je svaka posebno iznešena i to tako, da kasnija tj. zabeleška u glavi 48 izgleda kao da je postojala pre glave 13 i da je ona toj glavi 13 bila, ako ne poticaj, a ono podloga, što ne bi bilo ni malo čudno obzirom na druge momente, koji glavu 1 do 13 D. A. I. prema glavi 14 do 53 prikazuju novijom, iako je glava 1 do 13 postavljena ispred glave 14 do 53.

S tim u vezi, ako bi tome bilo tako, ne treba tek naglašavati, da onda i sve apostrofacije Romana II tečajem teksta mogu biti samo kasnije stvari, naknadno u prvobitni tekst unešene.

I eto tu baš u vezi sa ovom beleškom o Kaliniku kao da se tome može naći potvrda u one dve apostrofacije ispred i iza glave 47 i 48 tj. u jednoj koja glavi 47 prethodi i drugoj koja glavi 48 sleduje. Prva apostrofira cara Romana ne navodeći njegovo ime dosledno verovatno samome uvodu u D. A. I., gde je kao adresat samoga dela označen Roman II sa rečima »znaj dakle i o stvarima, koje su se u nekim zgodama slučile između Romajaca i različitih naroda. Jer uputno je, predragi sine, da ti se ne izgubi sećanje na iste, da ti tako bude u sličnim zgodama, kad se takve stvari dogode, lako da se snađeš, jer već imaš predznanje. Druga apostrofacija glasi, — ta i bez imena i bez spomena sina, — pošto smo ti o narodima tako tačno razložili i ispostavili, treba da stekneš jasno poznavanje ne samo onoga šta se je novo uredilo u izvesno vreme u našoj upravi, već i, u celokupnoj Romajskoj državi, pa da te bolje upamćeno znanje bližih i domaćih stvari učini milijim pred podanicima.

Te dve apostrofacije nikako ne idu zajedno, što znači da nisu u saglasnosti sa mestima, na kojima se nalaze. Između jedne i druge nalazi se samo glava 47 i 48 tj. gore opisani član 38 Quinisextuma i promemorija o njegovom prestanku. To znači da se između te dve apostrofacije nalazi u stvari samo jedan događaj, a prva apostrofacija govori o stvarima koje su se u nekim zgodama slučile, pa time upućuje na plural, te već s toga razloga ne može ta prva apostrofacija biti kao što jeste u vezi sa glavom 47. Nadalje ta prva apostrofacija govoreći u pluralu o nekim zgodama označava te zgode kao zgode između Romajaca i različitih naroda, što u glavi 47 nije slučaj, jer Kiprani nisu nikakav različiti narod.

Druga apostrofacija iza glave 48 tj. iza člana 38 Quinisextuma može se odnositi na glavu 47, ali ta apostrofacija govori o tome kako je o narodima tako tačno razloženo, a Kiprani kako nisu različiti narod, nisu ni narodi.

Moralo bi se dakle onda uzeti, da se ova druga apostrofacija odnosi sa preskokom glave 47 i 48 na glave 43 do 46, a možda čak i na sve prediuće glave, našto bi se moglo zaključivati u rečima nagoveštaja, da će sada biti reč o stvarima u samoj državi tj. u rečima antiteze između onoga, što se je govorilo i onoga, što će se govoriti. Samo što bi onda takvo apostrofiranje prirodno moralo biti pomaknuto ispred glave 47 i 48, gde se već radi o događajima u samoj državi.

Prema tome dalo bi se preko nesaglasnosti tih dviju apostrofacija u pogledu njihovoga mesta preći tek konjekturom i to tako, da se prva apostrofacija shvati kao sadržajno usmerena pro praeterito a ne pro futuro, a druga apostrofacija, da se na nju nadoveže.

Tako bi onda prva apostrofacija pro praeterito obuhvatala glave 43 do 46 a druga podeljeno pro praeterito na glave 14 do 46 a pro futuro na glave 47 do 53. Konjektura bi se dakle sastojala u tome, što bi se te dve apostrofacije spojile u tom smislu, da se u njima govori najpre specijalno o glavi 43 do 46 a onda opšte o glavi 14 do 53.

To bi pak značilo da su onda glave 43 do 46 iznešene kao neka zajednička grupa, jer nemaju onda samo svoj epilog u navedenoj prvoj apostrofaciji, nego imaju i svoj prolog u glavi 43 u trećoj apostrofaciji koji glasi: Nego o severnim Skitima dosta ti je rečeno voljeno dete, pa će ti poznavanje o njima biti do prilike sasvim korisno i povoljno. Ali potrebno je, da ti ne budu nepoznate ni one zemlje, koje su prema ishodu sunca, na koji su način postale Romajima opet podložne nakon što su im pre toga izmakle iz vlasti.

Kao što se vidi te dve apostrofacije pretvaraju glave 43 do 46 u jednu grupu. Sa pravom, jer, kao što se iz njihovog sadržaja vidi, celokupna njihova materija ograničena je na specijalni Maloazijski teren Armenije i Iberije kao i na još specijalniji teren grada Adranuci.

Ali i sa gledišta samoga karaktera tih materija u glavi 43 do 46, takva, sa te dve apostrofacije istaknuta, grupnost tih glava 43 do 46 sasvim je opravdana, jer one prema ostalom tekstu upravo otskaču, što se tiče lakoće prepoznavanja njihovih materija kao prenešenih ex actis, pa kako je njihov vrhunac, u glavi 45, gde se čitalac nalazi pred pravim carskim keleusisom, biće uputno pregled glave 43 do 46 vršiti na taj način, da se preko ostalih glava naposletku dođe do glave 45, oslanjajući se pri tome kao i uopšte u stvarima Male Azije na bogati materijal Gavre Manojlovića.

Glava 43 po svom bitnom sadržaju ne će biti nepoznata čitaocu, jer je o njoj bilo govora pri pregledu De Cerimoniis kod vesti o dolasku Taronskoga kneza u Carigrad.

To je ona glava D. A. I. koja se prividno kreće oko palače Barbarina u Carigradu i oko vile Grigorina u Kelčini a koja u stvari pokazuje, kako je došlo do toga, da je pitanje tih palača svršilo sa direktnim posedom Romajske carevine grada Ulnuta sa njegovim okolišem.

I ako mi ne znamo, gde je bio Ulnut sa njegovim okolišem — verovatno na granici kad je mogao biti predmet zamene sa pola Taronske kneževine — ipak možemo uzeti, da po veličini i vrednosti nije odgovarao poli Taronske kneževine, jer da jeste verovatno ne bi u D. A. I. bilo glave 43. Pošto se u toj glavi govori o preblaženom caru Romanu, znači, da je ona pisana posle 948, a pošto je pisana posle cara Romana, a Ulnut je delo cara Romana, to se iz pretposlednjih reči glave 43 o dobroti cara Romana kod privole na Ulnut može zaključiti, da Ulnut nije dostizao vrednosti polovice Taronske kneževine, i da je zbog toga naređen izviđaj.

I sadržajno i stilistički jedinstveni tekst glave 43, koji od prvog odnosa Vizantije sa Taronom ide dosledno do Ulnuta, može se zaključiti, u vezi te razlike u vrednosti između Ulnuta i polovice Taronske kneževine, čini, da čitalac odnosno glave 43 D. A. I. stoji također pred jednim prenosom ex actis, koji također pretstavlja kazus i pensum u tom smislu, da je nadležni organ posle smrti Romana I Lakapena morao biti zadužen da podnese referat o tome, kako je nastalo, da je Imperija dobila ne vazalno, nego direktno posed i pravo polovice Taronske kneževine, a da se u tome posedu i pravu ne nalazi, jer je ta polovica Taronske kneževine ostala kod Taronske kneževine, dok je Imperija samo u posedu grada Ulnuta sa okolišem. Naravno da je šteta, što ne postoje podaci za sravnenje, jer bi svaka augmentacija diferencije potrebu izviđaja i izveštaja samo učinile razumljivijom. Kraj takvog stanja stvari o kakvom pisanju historije Tarona ne može biti ni govora. Cela materija glave 43 ograničena je na kazus i u koliko se u njoj iznose događaji, to samo sa tim u vezi. Sliku istorije donosi i tu, izgleda, uobičajena iscrpnost, temeljitost i objektivnost Vizantijskih referata, bar ukoliko nam o tome uvida daje spis D. A. I.

Tako je i tu u glavi 43 referent pošao od prvoga dodira Tarona sa Imperijom, da se ubrzo koncentrira na događaje, koji vode do Ulnuta. Izražaj par himin u tekstu, po kome bi moglo izgledati, da izveštaj nije Carigradski, nego da dolazi sa terena, očigledno je pogrešan, kad se malo dalje govori o »tamošnjim« barbarima, čemu tu konkretno odgovara izražaj par hemin tj. ne »šta se je kod Vas događalo« nego »šta se je kod nas događalo«. Prvi deo svoga izveštaja imade referent bez akata već iz notornosti, jer to, kako je Taronski knez Krikorikij (Grigorije) balansirao između dve velike sile, Saracenske i Vizantijske, bilo je bez sumnje u političkim krugovima Carigrada a naročito na samom dvoru, notorno. Za to reči glave 43 o tome, kako se je »taj Krikorikije ispočetka prikazivao dvosmisleno«, rečima kao da poštuje prijateljstvo carevo, a delima po volji vladara Saracenskog«, kako je čak i ponavljao

»da bude na čelu vojnih pohoda iz Sirije protiv onih temata, koji su podložni Romajskome caru«, nadalje kako je »sve što su Romaji tajno spremali protiv Saracena javljao u Siriju«, kako je »i pismima potajno uvek prokazivao amermumnu o svemu, što se »u nas« (ne u vas) događalo« i u opšte kako je »hteo, da izgleda, da pristaje uz Romaje, a pronašlo se, da pretpostavlja i vole interese Saracena«, verovatno su odražaj mišljenja o tom Taronskom knezu iz onoga vremena, koje je pretohodilo njegovom prilazu Romajskoj Imperiji. To mišljenje je bilo notorno, a ako se pita, kako se je stvaralo, odgovor ne će biti, samo, da se je to mišljenje stvaralo iz samih događaja, nego i to, da je tome mišljenju morala pomoći mnogo obaveštajna služba Vizantijske Imperije, što proizlazi iz reči »a pronašlo se«. I posle toga opšteg uvoda iz notornosti, tekst, odnosno izveštaj, odmah prelazi na konkretne stvari, koje je eventualni referent već mogao po zapisima ili evidenciji kontrolisati, kao na primer to, da je taj Taronski knez i kraj te svoje dvosmislene igre, a možda je bolje reći baš radi nje, šiljao darove caru Leonu — početak odnosa je dakle za Leona VI — koji se tamošnjim barbarima (potom pisano u Carigradu) čine počasna, a više darova i bolje darove na uzvrat primao od toga cara.

Sa rečima »koji ga je u pismima često pobuđivao« pisac odnosno referent već se nalazi na terenu izvora, jer su bez sumnje pisma Leona IV Taronskom knezu sa pozivima da dođe u Carigrad i od njega primi prijateljstva i časti već morala biti in actis. Isto to vredi i za izgovore Taronskoga kneza i njegova izvinjavanja da ne može ostaviti zemlju, da je ne bi Saraceni popljačkali. Pod tim se misle odgovori Taronskoga kneza na pozive cara Leona, dakle na stvari in actis. Samo komentar, da je Taronski knez tako pisao, da se ne bi zamerio amermumnu, nije ex actis, nego je od pisca odnosno referenta kao prirodni odraz onoga, što je uvodno rečeno o dvosmislenosti Taronskoga kneza. Nadalje nije li in actis pismo Simbatija (Smbat I 890 do 913, arhont arhonata tj. kralj Armenije) kojim se obraća Leonu VI za intervenciju u Taronu, kako bi se sprečilo, da sinovi Arkaika, koji su zapali u vlast Taronskoga kneza, budu poslani odnosno predani amermumnu, dakle Saracenima, iz čega proviruje to, da je Taronski knez u nekom sukobu Saracena i Jermena morao biti na strani Saracena.

Na to upućuje još jedna okolnost.

Da je taj Simbatij sin onoga Ašota I, koji je 885 blagovolenjem kalifa Al Mutamida postao kraljem Armenije i na to dobio od Vasilija I krunu, a on sam tj. taj Simbat I također od kalifa kraljevski venac, to se vidi iz napomene, da je on tada, kada se pismom obraća caru Leonu VI arhont ahonata tj. kralj Armenije, ali, da je tome Smbatu, kralju Armenije rođak Taronski knez Krikorije, kome treba Leon VI da piše, to se ne raspoznaje tako lako. Istina Grigorije i Krikorije isto je ime samo jedno Grčko a drugo Armensko, pa bi se po tome

napomena o srodstvu Grigorija i Smbata mogla odnositi na Krikorija Taronskoga kneza. Ali taj Grigorije se tu u tekstu naziva patricijem i to za jedno vreme, za koje vredi još sva gore opisana Vizantijska rezerva prema tome Taronskom knezu, po kojoj pored svih približavanja između njega i Leona VI još postoji bar toliko rastojanje, da se ne može pretpostaviti, da je on u to vreme bio patricijem, kad se to nigde ne kaže. Naprotiv u toj istoj glavi 43, a tamo gde bi mogla biti reč o patriciju, tj. kod prvog dolaska toga Taronskoga kneza u Carigrad, on ne postaje patricij, nego magister i strateg Tarona. Po izrazu patricij dakle tu na tom mestu taj Grigorije ne bi bio Taronski knez Krikorikije. No da se to uzme smeta to, što bi takva napomena o srodstvu kralja Smbata sa patricijem Grigorijem u tome pismu toga kralja Smbata bila bez ikakve veze sa ostalim sadržajem, što još više vredi reći, ako bi se takva napomena uzela kao unos samoga stvaraoca glave 43 D. A. I.

Naprotiv prelazeći preko reči o patriciju Grigoriju na tome mestu i uzimajući je samo kao reč o Grigoriju napomena o srodstvu toga Grigorija sa Smbatom mogla bi se uzeti kao napomena o srodstvu Taronskoga kneza Krikorikija sa kraljem Smbatom. Pošto su sinovi Arkaika, za koje se zauzima taj Smbat njegovi sinovci (anepsios) a stričevići (exadelfos) Asotija oca Krikorika morao je otac toga Asotija odnosno deda toga Krikorika biti treći brat Smbatu i Arkaiki. To znači, da bi od tri brata tj. Smbat, Arkaika i treći nepoznatog imena Krikorikije bio unuk toga trećeg brata.

Prema tome napomena o srodstvu između Krikorikija i Smbata bila bi u samome tekstu razložena, pa ne bi bilo zapreke, da se u tom patriciju Grigoriju čita Taronski knez Krikorikije.

Kraj takvog rodbinskog odnosa okolnost, da se kralj Armenije ne obraća sa svojom intervencijom svome rođaku direktno, nego da to čini indirektno preko Leona VI upućuje na to, da on to verovatno ne čini radi toga, što je njegov rođak Krikorikije u nekom tamošnjem sukobu sa Saracenima na strani Saracena, pa bi u tome ležala ta druga okolnost, koja pored zarobljenja Arkaikinih sinova i kao što se vidi Krikorikijevih rođaka od strane toga Krikorikija upućuje na to, da je on u tom sukobu morao biti na strani Saracena, pa je sada Armenskome kralju potreban jači upliv cara Vizantijske Imperije da dođe do cilja.

Moguće je dakle da sastavljač glave 43 D. A. I. sve ovo ima iz pisma samoga toga Smbata kralja Armenije, pa je čak verovatno i napomena o srodstvu Smbata sa Krikorikijem u pismu bila potrebna, da se caru motivira, zašto pored sveg srodstva Smbat ne može da piše direktno svom rođaku Krikorikiju, nego mora da to čini preko Leona VI. Istina u tekstu stoji, kako je car Leon čuo za tu Smbatovu molbu, ali taj izraz znači i saznao, a ne samo čuo, što će ovde biti slučaj, kada u

tekstu izričito stoji, da je Smbat pismom zamolio cara Leona itd., radi čega i sam usmeni referat caru o tome pismu traži izražaj saznao, a ne, čuo.

Sastavljač dakle glave 43 D. A. I., kao što je rečeno, sve ovo mogao je naći u pismu Smbata Leonu VI.

Onda sledi putni nalog Leonu Sinutu hartularios oxeos dromu (hartulariju brzog toka tj. hitne državne ekspedicije) u smislu želje kralja Smbata za Taron, a ujedno i u Iberiju kuropalatu Adranasiru (Atrnerseh kralj 889 do 923, pre toga od 890 knez Iberije), iz nekog drugog razloga zajedno sa darovima za svakoga od njih dvoje, što će biti verovatno navedeno u tom istom putnom nalogu, koji se je morao nalaziti u spisu odmah posle pisma kralja Smbata.

No Jermenski tumač ocrni Sinuta kod cara tako, da car promeni putni nalog i zameni ga sa dva naloga. Sinutov nalog ostade, ali ograničen samo na put u Iberiju, dok je za Taron morao biti istavljen drugi putni nalog za tadanjeg domestika hipurgije Konstantina sina Liba, koji je »sada« (tj. u vreme kada se izveštaj odnosno glava 43 piše) već veliki heterijarh, nakon što je u međuvremenu postao anthipat i patricij. Taj Konstantin, sin Liba, ne će biti samo neki šef manipulacije sa spisima nego će on biti pre šef careve kancelarije tj. tako zvani šef kabineta, kada mu se kao što glava 43 pokazuje poveravaju poverljive misije. Razdelenje naloga imalo je za posledicu i razdeljenje darova.

Da je taj Konstantin svoj nalog izvršio, moglo se je viditi u spisima, gde je morao stajati izveštaj toga Konstantina, koji je u Carigrad doveo sina Taronskoga kneza Asotija, a i po tome, što je taj Asotije odlikovan naslovom protospatara (i sam Konstantin je bio protospatar).

Nadalje je u spisima morao ležati putni nalog za toga Konstantina, da vrati toga Asotija natrag svome ocu u Taron, što se vidi iz onog dela teksta, gde se taj fakt navodi sa dodatkom, da je Konstantin na povratku doveo sobom i brata Krikorikijevog Apoganema zajedno sa dvojicom Arkaikinih sinova, čime je uspešno rešena intervencija cara Leona na želju Smbata I. Sve se to moralo viditi iz putnoga naloga i Konstantinovoga izveštaja, što se vidi iz napomene kako je car toga Apoganema često primao u audijenciju, o čemu je verovatno u spisu bio zapis.

I opet verovatno putni nalog Konstantina da i Apoganema vrati u njegovu zemlju k njegovome bratu.

Ovu pretpostavku o putnim nalozima potkrepljuje napomena u tekstu kako je taj Konstantin nalazeći se dosta dugo u Haldiji (bez navoda razloga) opet primio i tamo nalog, da ode u Taron i da dovede Taronskoga arhonta Krikorikija u Carigrad. Iz reči »što ovaj i učini« može se zaključiti na njegov izveštaj u spisu o izvršenoj misiji.

U spisu nalaziće se i odlikovanje Krikorikija u Carigradu sa naslovom magistra i stratega Tarona. U spisu nalaziće se tada i zapis o

tome, da je Krikorikiju za stanovanje dana palača tu barbaru tj. barbarinov dom ili dom barbarina (ime verovatno po smeštaju stranih vladara).

»Sada« (tj. kada se glava 43 piše) ta palača ne služi više toj svrsi, jer je ona palača Basilia parakoimomena, što znači, da je od palače za strane vladare postala palača za stanovanje prvog ministra.

Ta primedba o toj promeni naravno nije iz spisa, nego je primedba onoga, koji iz spisa prenosi, jer je to vest već iz njegovog vremena.

Dalnji navod u tekstu, da je Krikorikije tom prilikom dobio godišnju rogu od svega zajedno 20 litara zlata naravno opet je iz spisa.

Iz putnoga naloga istom Konstantinu biće i napomena, da je isti Konstantin posle nekog vremena otpratio Taronskoga kneza kući. Iz spisa biće i napomena, da je posle toga došao u Carigrad Apoganem ponovo, kad u tekstu stoji, da je tada postao patricij, o čemu bez sumnje postoji spis.

Isto tako iz spisa biće i to, da je Apoganem dobio od cara dozvolu, da može uzeti za ženu kćer toga istoga Konstantina, a isto tako biće iz spisa i to, da je i on dobio dom barbarina. Prvo će biti u spisima u vidu careve dozvole, a drugo u vidu carevog određenja. Da je pak dom barbarina također morao biti određen pismeno vidi se iz primedbe, da je i Apoganem dobio dom barbarina bez hrisovulje, što znači, da hrisovulju nije dobio ni Krikorikije, kao što je u ostalom prirodno, jer u oba slučaja palača je bila dana za uživanje a ne u sopstvenost tj. za stanovanje, kao što u tekstu stoji na onom mestu, gde se govori o prvom dolasku Krikorikija u Carigrad.

Iz pisma Krikorikija caru Leonu, da bi došao u Carigrad po svoju rogu, neko vreme u Carigradu proboravio i da bi dobio za stanovanje za njegovoga brata određenu palaču, vidi se, da je Apoganem međutim umro, pa je valjda onda iz pisma Krikorikijevog i to, da je Apoganem zamalo posle svoga povratka iz Carigrada umro. Iz spisa biće to, da je car Leon želju odnosno molbu Taronskoga kneza primio.

Ali dodatak tome, da je car Leon VI to učinio za to, što se je Krikorikije nedavno podvrgao a i za to, da bi ostale arhonte istoka potaknuo na slično nastojanje da se Romajcima podvrgnu nije ni iz kakvih spisa, nego je dodatak onoga, koji iz spisa prenosi, jer je to isto sa tom palačom barbarinovom bilo već pri prvom posetu Krikorikija i jer je stanovanje u toj palači i suviše nedostatno za propagiranje prilaženju vazalstvu Romajske Imperije, a što je glavno jer takvu naivnu indiskreciju ne bi ni jedan državni akt mogao sadržavati a najmanje Konstantin VII napisati. Kao što se dakle vidi, to je stvar onoga koji iz akata prenosi i na tom mestu svoju naivnu primedbu u taj prenos unosi. Iz spisa će biti ona primedba, da Leon VI ni sada nije dao Krikorikiju darovnicu na tu kuću sa hrisovuljom, što znači darovnica bez vlasništva, dakle samo uživanje je ono što je dano.

Napomena o tome, kako car palaču ne daje u vlasnost, nego samo za stanovanje, a kako to treba da bude mamac za druge samostalne istočne knezove podobna je da pokaže razliku teksta iz spisa i iz glave prenosnika. Iz spisa biće i vest, kako je posle mnogo godina, kada je blaženi car Roman došao na vlast, taj Krikorikije pretstavio caru Romanu, da ne može više da drži palaču barbarina, nego moli mesto toga neku vilu u Kelčini ili Pačatu ili gde bi car zapovedio, kako bi imao u slučaju navale Saracena gde da skloni svoju porodicu i svoj imetak.

Kako se na tom mestu ništa ne govori o boravku Krikorikija u Carigradu, jasno je, da je pretstavka morala uslediti pismeno.

Iz teksta, koji sada sledi, vidi se razlika između donacije hrisovuljom i bez nje tj. između vlasnosti i uživanja, jer tekst kaže, kako car Roman nije bio informiran, pa je držao, da Krikorikije drži palaču barbarina sa hrisovuljom i za to je uzeo palaču a dao mu vilu Grigorinu u Kelčini, a i on bez hrisovulje.

Izgleda, da je mišljenje o neinformiranosti cara Romana stvar pisca toga izveštaja u glavi 43, jer baš iz toga, što ni Roman nije dao hrisovulju, sledi, da je on znao, kakve je vrsti donacija palače barbarina i da je on samo istu u Kelčini ponovio. To znači, da je pisac izveštaja, koji je prenesen u glavi 43, morao iz spisa stvoriti krivi zaključak, jer verovatno nije znao tačno dejstvo donacije sa hrisovuljom i bez nje.

Iza toga sledi pismo caru Romanu sina Apoganemovog, a sinovca Krikorikijevog, Tornika, iz kojega je pisma čak i jedan deo teksta doslovno u izveštaj prenesen. U tom pismu Tornik traži palaču barbarina i naravno ne priznaje izvršenu promenu u Kelčini.

Pismeni je bio protest, dakle u spisima, trojice istočnih knezova i to Kakikija, arhonta Basparakaka, već spomenutog Kuropalata Iberije i Asotikija kralja Armenije protiv roge Taronskoga kneza, pa izveštaj iz toga pisma prenosi jedan deo teksta doslovno. Iz spisa biće onda po tome i vest o odgovoru cara Romana, koji je također odgovorio pismeno, što se vidi u ostalom i iz toga što se navodi kako je car pisao isto tako i Taronskom knezu, koga je obavestio o tome protestu. Sve troje dakle i taj protest i taj odgovor i ta obavest izvađeno je iz akata.

To vredi i za odgovor Taronskoga kneza caru Romanu na tu obavest, u kome on kaže da ne može više ništa davati ni u zlatu ni u srebru (tj. s njegove strane za rogu), ali da će preko običajnih darova davati odela i dr. Primedba, da je to davao kroz tri ili četiri godine svojom nepreciznošću i dodatkom, kako nakon toga Taronski knez opet podastre, da ni to više ne može činiti, nego moli ili rogu badava ili da se ona obustavi, pokazuje, da onaj, koji je za izveštaj iz spisa materijal vadio, nije smatrao relevantnim tačno precizirati taj razmak vremena, i ako je on u spisima po pojedinim davanjima evidentiran, jer ga je tek trebalo na osnovu toga utvrditi.

I obustava roge sa strane cara Romana mora da je bila izvršena u pismenom aktu koji se je nalazio u spisima. Odlikovanje Krikorikijevoga sina Asotija na patricija, koga je po tom istom izveštaju car Leon VI odlikovao za protospatara, moralo je također biti u spisima.

O smrti Krikorikija saznaje izveštaj iz pismene molbe Tornikija sina Apoganemovog da dođe u Carigrad. Iz putnoga naloga vidi se, da je car Roman tome udovoljio, kad je poslao protospatarija i tumača Krinita, a iz navoda da je Tornikije sada postao patricije, vidi se i boravak Tornikija u Carigradu.

Taj Tornikije i opet traži svoja prava na palaču barbarina i tu tekst upotrebljava izraz »reče« tj. šta je o tome rekao taj Tornik i po tome to ne bi bilo iz spisa, jer bi to bio navod o nečemu, što se usmeno događalo. Ali i ako tu nema doslovno prenesenoga teksta, ipak se tu mora raditi o nekoj zabeleški u spisu, ako ne i o pismenom podnesku Tornikovom, kad se tu kaže »čuvši, da je stric njegov« itd. tj. kao da je Tornik sada tek saznao za promenu palače barbarina sa vilom u Kelčini, dok je pre toga već navedeno, napred u pismu Tornikovom doslovno ono sve, iz čega se vidi, da je on tada već znao za tu promenu, i tada već za to tražio dom barbarina.

Prema tome ovo će biti dodatak pisca izveštaja, koji nije ni opazio, da time, što misli, da iznosi novu stvar, u stvari samo staru ponavlja. Biće da je ipak i Tornikova izjava bila pismena, kad se u tekstu kaže, da Tornik, ako ne može da dobije ili palaču ili vilu, da onda oboje prepušta caru, samo da ih nemaju njegovi stričevići. Potonje je pravna izjava i po tom verovatno na neki način pismeno dana i odatle i o njoj saznanje.

Da je pak car Roman uzeo natrag vilu biće da je također negde bilo pismeno zabeleženo, kad se dodaje ponavljajući, da nije bila ni za jedan slučaj istavljena hrisovulja.

Dolazak u Carigrad prvog Krikorikijevog sina Pankratija jeste također iz spisa, kada je isti tom prilikom proizveden na axioma (dostojanstvo) patricija i kada je prilikom tog istog boravka postao i Taronski strateg. Ženidba toga Pankratija »iz careva roda« sa sestrom magistra Teofilakta prilikom toga boravka također je iz spisa, jer je ista morala biti uslovljena njegovim testamentom, kojim su deca iz tog braka unapred proglašena za univerzalne naslednike. Doslovni izvadak iz testamenta upućuje na spise: »ako budem imao dece od ove žene neka im bude cela moja zemlja eis kleron progonikon« (od predaka nasleđeno imanje). Ime žene nalazilo se je naravno u oporuci i iz toga se je vidilo, da je to sestra magistra Teofilakta, pa je verovatno carevoj dozvoli u spisima priključena i ta oporuka. Odatle, iz toga dela spisa o Taronu, koji se odnosi na taj boravak Pankratija u Carigradu biće također i vest o molbi toga Pankratija caru za doživotno uživanje vile

Grigorina njegovoj ženi, toj sestri magistra Teofilakta, kao i careva privola na to.

Sve ovo, što je navedeno u vezi sa Pankratijem, zbilo se je za njegovog boravka u Carigradu, što se vidi iz toga, što tek iza svega navedenoga dolazi vest o povratku Pankratija, koja i ne mora biti iz spisa, jer se po svemu rečenome sama po sebi razumeva.

Iz spisa je bez sumnje vest o pismu Apoganemovoga sina Tornikija caru sa ponudom, da car preuzme njegovu zemlju, a njega sa porodicom da dovede u Carigrad. Motivacija takve ponude sa vređanjem i nasiljima od strane Tornikijevih stričevića tj. od dvojice sinova Krikorikija Pankratija i Asotija također je bez sumnje iz Tornikijevoga pisma caru.

Udovoljenje njegovoj molbi odašiljanjem protospatara Krinita po Tornikija i porodicu, proizlazi iz putnog naloga tome Krinitu.

Da je pak Tornikije pre dolaska Krinita umro sa testamentom, po kome svu svoju zemlju ostavlja caru, a njegova žena i dete, da odu caru mora da je također iz spisa tj. iz izveštaja toga izaslanika Krinita.

Da je u Carigradu Tornikijeva žena dobila nastanbu u domu nekadanjeg komerkijarija Haldije i Psomatije protospatarija Mihajla biće također iz donacije u spisima.

Samo preuzimanje Apoganemove zemlje tj. dela Patrikija Tornikija moralo je biti predmetom carskoga putnoga naloga Krinitu, kakav se putni nalog vodi u aktima.

Ali do toga, izgleda, nije ni došlo, jer uz vest o tome izaslanstvu Krinita u tekstu glave 43 stoji, a »odanle opet pošalju sinovi Taronca, pokojnikovi stričevići, moleći, da bi dali Ulnut, a zadržali zemlju svoga stričevića, jer oni naprosto ne mogu živiti, ako zemlju njihovog stričevića car preuzme kao svoju.

Naravno, kad su Pankratije i Asotije saznali za testament Tornikija verovatno su odmah poslali caru molbu za zamenu Tornikijeve zemlje sa Ulnutom. I njihova molba je verovatno bila u spisima, kao i rešenje carevo, o kome tekst glave 43 kaže, kako je car, a to je Roman I, svojom prirođenom mu dobrotom potaknut, udovoljio njihovoj molbi, dao im zemlju Apoganemovu, a sam uzeo Ulnut sa celim njegovim okružjem.

Time ujedno svršava ta glava 43 o Taronu. Dodatak, da je Taronska zemlja bila na dvoje razdeljena i da su polovinu imali sinovi magistra Krikorikija, a polovinu sinovi patrikija Apoganema, stričevići njihovi, ne treba spisa, jer je to jasno već pri prvoj pojavi dvoje braće, Krikorikija i Apoganema, a vidi se to konzekventno i kroz celi tekst te glave 43. Prema tome to ne će biti ni da je bilo u izveštaju o Ulnutu, jer piscu toga izveštaja to nije potrebno, kad se to u njegovom izveštaju stalno vidi. A vidi se to također iz toga, što se u tome dodatku govori u pluralu o sinovima patrikija Apoganema, dok se iz samoga tome

dodatku celokupnoga prediđućega teksta vidi samo Tornikije sin Apoganemov i nikakvo drugo Apoganemovo dete. Da li je Apoganem bio dvaput oženjen, pa imao sinove iz prvog braka, to je ovde irelevantno, jer pisac izveštaja to, kao što se vidi, nije znao. Prema tome dodatak nije njegov, nego onoga, koji njegov izveštaj prenosi, pa ako je taj znao nešta, što izveštač nije znao i to onda tu dodao, onda to samo može biti jedan znak više, da je ovde u ovom slučaju također jedno izveštaj i njegov pisac tj. ono što se nalazi in actis, a drugo onaj, koji takav izveštaj iz spisa prenosi.

Treba ponoviti, da zamena polovice Tarona (Muš zapadno od jezera Van) sa nepoznatim položajem Ulnuta verovatno nije pretstavljala posao ekvivalentnosti, kad se samo »prirođenoj dobroti« cara Romana I ima zahvaliti, da je do nje u opšte došlo. Razlika dakle ma u kom pogledu morala je postojati, a da je ta razlika morala biti i dosta velika, vidi se iz toga, što glava 43 D. A. I. po svim navedenim znacima biva razumljiva tek kao izveštaj o Ulnutu, a potreba takvog izveštaja sama po sebi pretpostavlja takvu razliku.

Ali ne samo po vrednosti, nego i po raznim drugim okolnostima, koje se naravno ne vide, morala je ta razlika biti velika i za to će ova glava 43 D.A.I. biti jedan znak više, da su posle cara Romana I, verovatno usled upozoravanja, pregledani prijavljeni slučajevi i to, bilo da prijava dolazi izvan same administracije, bilo pak da se ona pojavljuje po službenoj dužnosti.

Car Roman I Lakapen kad nije više na prestolu biva po takvim prijavama na osnovu spisa pregledan. To kao najverovatnije proizlazi iz onih mesta u D.A.I., kod kojih se vidi, da su pisana posle cara Romana. U tome ne će biti verovatno čak ni malicije, a najmanje od samog Konstantina VII, nego će tu biti najviše postupka po službenoj dužnosti tj. da se svako upozorenje ispita.

U konkretnom slučaju upozorenje je moralo glasiti, da je Imperija dobila u direktni posed u sopstvenost pola Taronske kneževine, a da se je privolom cara zadovoljila mesto toga samo Ulnutom i njegovim okružjem, ostavljajući samu kneževinu nedirnutu u rukama Krikorikijevih sinova Pankratija i Asotija.

Iz same te glave 43 dakle jasno je vidljiv onda nalog, da se takva prijava ima ispitati.

Objektivni čak i Romanu I povoljni izveštaj, koji pretstavlja glava 43 pokazuje, da pensum nije bio u oceni te zamene zemljišta, koju je car Roman I odobrio, nego, da je onaj, ko je bio sa izveštajem zadužen, morao imati kao dani mu zadatak samo to, da izvidi i utvrdi, kako je došlo do te zamene Ulnuta i polovice Tarona. To se vidi najbolje iz toga, što izveštaj, a po tome i glava 43 D.A.I. ili obratno, svršava sa odgovorom na to pitanje, opisavši najpre ceo tok stvari, da je samu zamenu odobrio sam car Roman I.

Pred čitaocem dakle ne nalazi se nikakva rasprava o Taronu sa nikojeg gledišta, nego se nalazi opis zbivanja, koje je dovelo do te zamene polovice Tarona sa Ulnutom. Što se lica tiče u glavnom sve se kreće oko obadvojice Taronskih knezova i njihovih naslednika, a što se predmeta tiče sve se kreće oko palače Barbarina u Carigradu i vile Grigorine u Kelčini, a što se samog zbivanja tiče iznešeno je sve, što je potrebno, ali i ne mnogo više, da se razume, kako je naposletku došlo do toga, da je car dobio pola Tarona, a ostao sa Ulnutom. Cela dakle materija glave 43 razumljiva je, kad se prepozna kao poverljivi izveštaj u stvari cara Romana I, a glede njegove transakcije sa Ulnutom.

Kao što je spomenuto, a na koncu treba naglasiti, to se vidi iz one insinuacije istočnim knezovima u tekstu, da bi se za stanovanje u palači u Carigradu ili u ekvivalentu na terenu podvrgavali Romajskom carstvu. Taj utisak, da je za Konstantina VII takva pretpostavka isključena, sam po sebi otvara verovatnost, da se tako štogod moglo naći samo u poverljivom aktu u arhivi, a ne u jednom od cara javnosti namenjenom spisu. Kada pak pregled celoga ostalog teksta u celosti i po mestima taj utisak potvrđuje, onda je prirodno zaključiti sa pomisli, da se tu u glavi 43 također radi o prenosu ex actis, a ako se pita šta je preneseno iz spisa tj. iz arhive, onda se misao obraća kao prirodnoj stvari jednome zvaničnome poverljivome izveštaju o Ulnutu tj. u stvari o caru Romanu I nakon njegove smrti. Da takav posao nije radio sam car Konstantin VII sledi već iz toga, što bi onda morali uzeti, da je on sam sebi pravio izveštaj, a ako ne, da ga je pravio za D.A.I., a tome se kao što smo videli protivi ono indiskretno mesto.

A i navod o priroñenoj dobroti cara Romana I potvrđuje to, jer ako to ne bi bio navod jednoga referenta, nego samoga cara, onda bi taj navod, pošto je također iz vremena posle smrti Romana I obzirom na druga tome protivna mesta u D.A.I., morao prikazati Konstantina VII kao potpuno protivrečnoga pisca, što se ne može primiti. Sam dakle celokupni tekst u glavi 43 D.A.I. upućuje na to, da će to zaista biti prenos onoga izveštaja, koji je u stvari Ulnuta, odnosno u stvari Romana I, morao biti ili od samoga cara ili od pretpostavljenih nekome državnom organu naređen. I taj se je iscrpno, opširno i objektivno svojoj dužnosti odužio idući stvari u temelje i izveštavajući de origine. I taj njegov izveštaj može čitalac pratiti do spomenutoga dodatka, jer usled nepotrebnosti i nesaglasnosti toga dodatka izveštaj svršava sa rečima: privoli car njihovoj molbi i dade im zemlju Apoganemovu, a sam uzme Ulnut sa celim okružjem njegovim, Time je odgovoreno na ono, što je verovatno bilo postavljeno kao pitanje, pa je tu i prirodni svršetak izveštaja.

Ako je u glavi 43, dakle, kao što smo videli izveštaj civilni tj. diplomatsko-politički već po predmetu svome, ni ono što sadrži glava 44 D.A.I. ne će biti drugo, nego također izveštaj samo, što će taj biti

vojnički. Ta raznolikost ne treba da čudi, kada, kao što smo videli, D. A. I. sadrži i izveštaje dvorske i finansiske i crkvene.

Da je pak i glava 44 izveštaj sa kazusom i pensumom, makar isti i ne bio naređen, nego samoinicijativan, spontan, vidi se onim časom, ako se baci pogled na početak i na svršetak glave 44.

Tri grada, Hlijat, Arzes i Perkri stoje na početku i na svršetku te glave 44 odajući tako pitanje i odgovor kao osnov toj glavi 44, a koje bi pitanje glasilo, da li se ti gradovi imadu ostaviti onome, ko ih je ugrabio ili se imaju od njega oduzeti i Imperiji pripojiti. Na to pitanje odgovara svršetak glave 44 sa rečima: ako sa ova tri grada, Hlijatom, Arzesom i Perkrijem vlada car, ne može Perzijska vojska navaliti na Romaniju, jer su ti gradovi u sredini između Romanije i Armenije, pa su zagrada i zaštita za vojsku.

To je očigledno odgovor sa vojne strane.

Malo više gore u tekstu stoji napomena za dva od ta tri grada tj. za Hlijat i Arzes, a k tome i za grad Alcike kako treba car da ih natrag uzme kao svoje sopstvene, pa bi to moglo dovesti do pomisli, pošto se tu radi o pravnoj objekciji, da bi izveštaj mogao biti i iz civilne administracije.

Ali gore navedeni zaključak po vojnoj objekciji upućuje na vojnu provenienciju izveštaja, kojoj je ona pravna objekcija samo antecedencija.

To pokazuje i celokupna ta glava 44 po svojoj stilistici, ukoliko se ne radi o nekom stilistički dobrom a namerno sadržajno razbucano preuređenom izveštaju. Stilistički naime ta glava svoju naraciju ne donosi u hronološkom redosledu, nego isprekidano i sa ponavljanjima uzimajući iste stvari sad s jednog sad s drugog gledišta, tako, da je rekonstrukcija sadržaja te glave u vidu jedne hronološke dosledno provedene naracije moguća samo u vidu jednoga od teksta nevezanoga sadržaja a nikako u vidu teksta samoga.

To što je ta cela glava 44 takva, da prestavlja jednu tako reći nasitno izrezuckanu materiju u vezi sa svojih 17 puta postavljenih hoti, dovodi na pomisao, da li se tu ne radi o jednom vojnom izveštaju, koji je bio u hronološkom redosledu pisan, pa koji je tako izrezuckan, da omogući tih 17 puta postavljenih hoti. A to za to, da se, kao što je na to već upozoreno pri pregledu De Cerimoniis, provede imitacija čak tako daleko, da se i tu u D.A.I. pojavi jedno isto tako mnogobrojno mesto sa hoti, kao što je ono u De Cerimoniis sa isteon hoti, koje je pri pregledu De Cerimoniis istaknuto. Jer, zaista, teško je šta drugo reći, kad se tu u glavi 44 taj hoti pojavljuje tako reći za svaki navod, pa čak i ponavljanje nekoga navoda ponovo donosi hoti, kao da je taj navod nužno dvaput zapamtiti.

Tako tih 17 puta hoti sa toliko pojedinih tvrdnja stvaraju na koncu sliku, da se njima kaže to, da treba opšte sve zapamtiti, što stoji u

glavi 44, jer je sve vezano na svoj hoti. To pak znači, ako treba sve što je u glavi 44 navedeno zapamtiti, da bi prema običaju, koji inače u D.A.I. vlada, bilo dovoljno na početku te glave 44 staviti isteon hoti, pa da to vredi tim samim za celu tu glavu. Ako se mesto toga, i za D.A.I. jedinstvenim načinom, svaki navod u toj glavi 44 meće pod hoti, onda se stvara time samo slika jedne nepotrebnosti, koja je razumljiva samo kao imitacija analognog mesta u De Cerimoniis.

To što je rečeno o načinu, kojim je ta glava 44 pisana, ne može se čitaocu drukčije razumljivo pokazati, nego, ako se on uputi na tekst glave 41 s jedne strane pa ga po pročitanju ima pred očima, a s druge strane se čitaocu pokuša prikazati sadržaj glave 44 u hronološkom redu i po mogućnosti sadržajno onako, kako je, verovatno, taj vojni izveštaj morao glasiti.

Sravnjenjem jednoga i drugoga onda otvara se alternativa, ili uzeti, da je jedno vojno lice svoj izveštaj pisalo po informacijama, koje je dobivalo i da ga je tj. taj svoj izveštaj onda ostavilo u tome stanju, tj. da on pretstavlja samo niz informacija zapisanih onako kako su dobivene, čemu se međutim protivi okolnost ponavljanja u tekstu, ili alternativa, a koja biva izazvana baš sličnošću toga mesta u D.A.I. sa odgovarajućim mestom u De Cerimoniis, a bila bi, da, sve da je neko vojno lice i dobilo informacije na parčad, da je ipak onaj, ko je sa vojne strane izveštaj pisao te informacije sredio i u hronološki red doveo i tako i on dao, kao i drugi izveštaji, koje smo videli, jednu iscrpnu opširnu i objektivnu radnju tj. izveštaj, koji bi se sasvim odgovarajući priključio onima, koje smo do sada videli, pa da ceo nered u glavi 44 onda dolazi od onoga, ko je iz spisa takav izveštaj u D.A.I. preneo.

Imajući dakle pred očima glavu 44 D.A.I. čitatelj će moći da vrši sravnjenje, ako mu se ovde pokuša u hronološkom redu ispričati ono što ta glava 44 sadrži. Ali, pre nego što se na to pređe i da se to bez smetnje može učiniti, potrebno je, prečistiti sa jednom protivrečnosti u glavi 44 D.A.I., koja se sastoji iz ovoga.

U početku odmah u prvoj rečenici stoji, kako »ova tri grada« Perkri, Halijat i Arzes jesu bili pod vlašću Persije.

U pretposlednjoj pak alineji, a rečenici prvoj, naprotiv, stoji, kako svi ti spomenuti gradovi i spomenute zemlje nisu nikad bili pod vlašću Persije ili pod vlašću amermumna, nego su bili, »kako je rečeno«, u dane gospodina cara Leona pod vlašću Simbatija, arhonta nad arhontima«. Ta protivrečnost međutim postoji samo prividno, jer ovaj drugi navod verovatno imade smisao, da svi ti spomenuti gradovi i sve spomenute zemlje nisu u dane gospodina cara Leona nikada bile pod vlašću Persije ili pod vlašću amermumna, nego su bile, »kako je rečeno«, pod vlašću Simbatija, arhonta nad arhontima. U početku, gde se govori, kako su spomenuta tri grada bila pod Persijom, označeno je tome vreme još

pre Ašota I, koji je umro 890. Kako je Leon VI došao na vlast 4 godine pre toga, a Ašot I postao Armenski kralj 885, to je jasno, da se tvrdnja, kako su ta tri grada bila pod Persijom odnosi na vreme pre Leona VI. Spominjanje dakle u navedenoj rečenici pri kraju glave 44 vremena cara Leona i Smbata I (890 do 913) pokazuje, da prva reč o Persijskom posedu tih gradova ima odnos na vreme pre Leona, dok druga reč, koja govori, kako ta tri grada nisu bila pod Persijom, imade odnos na vreme cara Leona. Za to se on tj. car Leon VI i spominje pored Smbata I, čije se vreme pokriva sa jednim delom vremena cara Leona. Oba mesta zajedno, dakle, ne bi značila drugo, nego, da su ta tri grada pre cara Leona VI, odnosno, još pre Armenskoga kralja Ašota I, bila pod Persijom, a da su za vreme cara Leona bila pod vlašću sina Ašota I, Smbata I, također kralja Armenije. Toliko kao napomena a pokušaj hronološke naracije to će naravno još bolje objasniti.

Ako sad pređemo na taj pokušaj možemo početi tamo, gde i tekst glave 44 počinje, i gde je naravno i sam taj eventualni vojni izveštaj počeo.

Gradovi Perkri (u Vaspurakanu), Halijat (u Turuperanu) i Arzes (u Vaspurakanu) bili su pre Asotija arhonta arhonata (Ašot I, kralj Armenije), oca arhonta arhonata Simbatija (Smbat I), kome je odrubio glavu Amir Perside Aposata, i koji je rodio dva sina Asotija i Apasakija, koji je bio kasnije odlikovan čašću magistra — pod vlasti Perside (tj. kalifa).

Tim uvodom rečeno je i naglašeno, da je predmet te glave 44 Perkri, Halijat i Arzes.

To je jasno, ali nije jasno, šta se misli sa rečima »pre Asotija arhonta arhonata« tj. da li vreme pre nego što je Ašot I bio arhont arhonata u Armeniji, dakle vreme pre godine 862, kada ga je kalif Almustain arhontom arhonata (knezom knezova) proizveo ili se misli samo na vreme pre 885, kada je toga Ašota I kalif Almutamid ovlastio, da Armenija bude opet kao za Arsakida kraljevina, a Ašot I kralj. I ako je pored svega toga kalifovim ostikanom (namesnikom) u Armeniji i dalje funkcionirao ostikan Aderbajdžana ipak bi ta napomena o gradovima Prekri, Halijat i Arzes načisto vredila pre za vreme ispred godine 862, nego za vreme ispred 855, jer posle godine 862 ti su gradovi u vlasti kneza knezova Armenije, a ne u vlasti Perside, a od godine 885 u vlasti Armenskoga kralja. Za to ta napomena ne će značiti drugo, nego, kao što kaže, da su ti gradovi pre Ašota I bili u vlasti Perside, a Ašot I pojavljuje se onda kad je arhont arhonata tj. 862. Po toj napomeni dakle ti gradovi su bili pre 862 u vlasti kalifa, a od 862 u vlasti Ašota I.

Taj Ašot I, koji je umro 890 imao je sina Smbata I, koji je vladao od 890 od 913. Taj Smbat kao saveznik Vizantije napadnut je radi toga od kalifovog ostikana Afšina, koji ga je čak osvojenjem njegove pre-

stolnice Karsa prinudio na nepovoljan mirovni ugovor. Naslednik pak toga Afšina, koji je godine 901 umro, Jusuf-ibn-abu-Sadž (Aposata glava 44 D.A.I.) opustošio je 908 do 910 Armeniju i taj Smbat I postao je žrtvom sutecaja okolnosti, što nije mogao dobiti pomoć iz Vizantije, jer je 912 car Leon VI njegov saveznik umro a 913 već i naslednik cara Leona VI car Aleksandar i na prestolu ostao malodobni Konstantin VII, a te iste godine 913, dakle znatno pre jakoga Romana I i nedočekavši ga Smbat I kao zarobljenik izgubio glavu odlukom toga Jusufa-ibn-abu-Sadža ili kako ga D.A.I. zove Aposate.

Taj Smbat I imao je dva sina, Asotija (Ašot II 913—928) i Apasakija, »koji je bio kasnije odlikovan čašću magistra« (Apasa, koji je vladao mirno od 928 do 952, kad ga je nasledio sin Ašot III).

Sve to o Ašotu I, Smbatu I, Ašotu II i Apasi navedeno je u glavi 44 D.A.I. samo za oznaku vremena, kada su gradovi Perkri, Halijat i Arzes bili pod vlašću kalifa. Vreme je, kao što smo videli, označeno sa rečima pre Asotija, tj. pre Ašota I, a Smbat I naveden je, da označi Ašota I, kao njegov sin, dok su opet Ašot II i Apasa navedeni da označe Smbata I kao njegovi sinovi.

Smisao dakle prve alineje glave 44 D.A.I. sastojao bi se u tome, da su gradovi Perkri, Halijat i Arzes bili pod vlasti kalifa pre Ašota, arhonta arhonata tj. pre nego što je isti postao arhont arhonata. Taj Ašot I, kao i u opšte arhont arhonata u velikoj Armeniji ima prestonicu u gradu Karsu, dodaje tekst glave 44 sa rečima arhont arhonata sedio je u velikoj Armeniji, u gradu Karsu.

Kao antiteza pre rečenome o kalifovom posedu spomenutih gradova sada se navodi, da gradove Perkri, Halijat i Arzes drži arhont arhonata, čime je u te dve alineje antitetično izraženo, kako su ta tri grada bili kalifovi do 862, kad su osnivanjem dostojanstva arhonta arhonata postali Armenski. Naravno da to vredi za celu Armeniju, koja je do 862 bila kalifova, a od 862 arhonta arhonata, da od 885 postane Armenskoga kralja, pa je pored te opšte stvari isticanje ta tri grada Perkri, Halijat i Arzes, samo znak, da je težište cele te glave 44 D.A.I. na njima.

Osim toga spominju se na tom jednom jedinom mestu i gradovi Tibi, Hert i Salamasa kao također u vlasti arhonta arhonata, ali pošto se o njihovoj pređašnjoj sudbini ne govori, znači, da je to njihovo spominjanje samo usputna evidencija valjda zapisom informacije, kako je dobivena. Tek ta tri grada Tibi, Hert i Salamas ne spominju se više i to za to, što su oni ostali kod arhonta arhonata, a nisu kao Perkri, Halijat i Arzes bili nekome drugome predani.

Pod vlašću toga Ašota I nalazio se je Apelbart koji je vladao Manzikertom (Melaskert u Turuperanu). Tu tekst ne imenuje Ašota I, nego ga označava time što govori o ocu Smbata I, arhonta nad arhontima. Ali odmah u sledećoj rečenici iznosi opet Ašota I po imenu sa navo-

dom, kako je tome Apelbartu sam Asotij (Ašot I) arhont nad arhontima dao gradove Hlijat, Arzes i Perkri. To znači, da su Tibi, Hert i Salamasa ostali u velikoj Armeniji, dok su Hlijat, Arzes i Perkri došli u vlast gospodara grada Manzikerta. Od kalifa, dakle, arhontu arhonata, a od ovoga gospodaru Manzikerta. Čitalac će opaziti, da se je pre ove napomene u dva maha odnosni grad nazivao Halijat, dok se ovde naziva Hlijat. I pored svih nejasnosti, koje tako različito pisanje može da stvara, nema razloga u tu razliku ulaziti, kad poslednja alineja glave 44, radi koje je verovatno izveštaj i pisan, naziva taj grad Hlijat, pa ta saglasnost, da je gospodar Manzikerta Apelbart dobio Hlijat, Arzes i Perkri i da to pisanje ponavlja poslednja alineja te iste glave 44, opravdava zaključak, da se radi o Hlijatu, Arzesu i Perkri. Nešto dalje tekst glave 44 pokazuje, da se pod Manzikertom imadu podrazumevati i zemlje Apahuna, Hark i Kori, jer se tu grad Manzikert navodi, kako je bio u vlasti arhonta nad arhontima zajedno sa tim zemljama, a i inače se tečajem te glave 44 govori o Manzikertu i njegovim zemljama.

To bi značilo, da se je porodični posed dinastije u Manzikertu morao sastojati od Manzikerta i tih zemalja. Tako se je onda predajom spomenutih gradova sa strane Ašota I Apelbartu gospodaru Manzikerta posed Manzikerta morao sastojati od porodičnog poseda od Manzikerta i zemalja Apahuna, Hark i Kori i od dobivenih triju gradova Hlijata, Arzesa i Perkrija.

Primedba kako je arhont nad arhontima Ašot I, ponavlja se, otac Smbata, arhonta nad arhontima, držao sve zemlje istoka, ne znači drugo, nego da je taj Ašot bio arhont nad arhontima u Armeniji.

Kad je umro taj Apelbart, gospodar Manzikerta, koga je tim gradovima obdario Ašot I, nasledio ga je njegov sin Abelhamit, a kad je umro Abelhamit, nasledio je njega opet njegov sin Aposebat.

Tako redom nasledstvo od Apelbarta, gospodara Manzikerta. A zašto se hronologija odnosno pravije reći rodoslov tih dinasta od Manzikerta počinje sa Apelbartom a ne pre. Za to, što je on, a ne koji pre njega, dobio Hlijat, Arzes i Perkri, što samo potvrđuje, da je ceo izveštaj pisan, da razloži ne sudbinu obdarenika i njegove dinastije, njegovih predaka, nego da objasni sudbinu gradova Hlijat, Arzes i Perkri, a o dinastima Manzikerta naravno onda može biti reči samo, koliko to ta namera i zadaća traži.

Za to se nadalje i kaže, kako je tada, kada je Smbata I ubio Aposata amir Perside, naslednik Abelhamita, njegov prvi sin Aposebat zavladao Manzikertom i ostalim gradovima i zemljama samostalno i samovlasno, kao autokefalos, što znači Manzikertom, Hlijatom, Arzesom i Perkri i Apahunom, Harkom i Korijem tj. osim Manzikerta sa tri grada i tri zemlje. Taj Aposebat imao je dva brata, Apolesfueta i Aposelma, i sva trojica su se podložili u toj krizi Armenije Vizantiji. Tekst

kaže za to, što je na njihove gradove i zemlje ponovno vojevao, pljačkao i pustošio domestik Shola. To će se odnositi na Joana Kurkuasa i njegovoga brata Teofila, patrikija i stratega Haldijskog. Hlijat je opsedao Kurkuas, stanovnici Arzesa su bežali i 929 već pomišljali da se predadu caru, a posle toga budu razrušeni tvrđava Perkri i Hlijat.

Tek, autokefalija Manzikerta svršava radi domestika shola podvrgnućem pod Vizantiju. Sad se ista stvar ponavlja, ali u drugoj varijaciji, da su Hlijat, Arzes i Perkri bili pod arhontom arhonata ne samo, dok je živio Smbat I, nego i dok je živio Asotij II. Obzirom na vreme različitih akcija Joana Kurkuasa moglo bi ovo drugo i odgovarati, pa se navod o Smbatu I onda može uzeti samo kao navod, da je do autokefalije i podvrgnuća pod Vizantiju, došlo posle Smbata I ali tačno kad, da to kaže ovo drugo mesto, u tom smislu, da je to bilo kad je umro i sin Smbata I Ašot II, dakle ne 913 nego 928 ili 929.

Kako je to podvrgnuće pod Vizantiju u tekstu dovedeno u vezu sa akcijom domestika shola (Joan Kurkuas) verovatno ta dva mesta o Smbatu I i Ašotu II imaju taj smisao, da je do autokefalije i podvrgnuća pod Vizantiju došlo tek nakon što je poginuo Smbat I i nakon što je Joan Kurkuas potrebnu prisilu izvršio, što znači nakon pogibije Smbata I a posle Ašota II.

Ipak i pored sveg nastojanja, da se te dve vesti dovedu u saglasnost, one su tekstirane u nesaglasnost, pa izgleda, da je celo to ponavljanje jedan umetak, koji je sasvim nepotreban i koji donosi tu nesaglasnost, a našto upućuje i to što u tom umetku stoji generalna klauzula o suverenitetu Vizantiskoga cara nad kraljem Armenije, koja je potpuno suvišna u slučaju Manzikerta, kad se iznosi njegovo specijalno podvrgnuće na osnovu autokefalije. U tom umetku kaže se, kako je arhont arhonata podložen caru Romajskome, jer je od njega postavljen i od njega primio zvanje, što ne će biti drugo, nego aluzija na Vasilija I, koji je također priznao Ašota I kraljem Armenije. Naravno, da ne može biti mnogo više nego fikcija, ako se iz toga priznanja izvodi suverenitet cara Vizantije nad Armenijom, a to se čini sa rečima, kako je jasno, da su i gradovi i opštine i zemlje, kojima arhont arhonata vlada, cara Romajskoga. Ta fikcija u umetku kao što se vidi sasvim je suvišna ne samo za to, što je fikcija, nego i za to, što je irrelevantna, kad postoji specijalno podvrgnuće Manzikerta.

Ovo potonje ide u prirodnom toku naracije, dok ono prvo izgleda tu umetnuto i nije ni verovatno kod jednog običnog izveštaja o Manzikertu, jer sigurno je, da onaj, ko treba da izvesti o gradovima Hlijat, Perkri i Arzes, nije pozvan, da stavlja objekcije o međunarodnom položaju Vizantije i Armenije, pa će ceo taj suvišni umetak ponavljanja moći biti ocenjen kao sumnjiv za izveštaj i prepoznat, da je verovatno imao samo dalnji dodatak o Manzikertu, po kome se saznaju i zemlje

Apahuna, Hark i Kori kao pripadnost Manzikerta. Sve drugo je ponavljanje, nesaglasna vest i nenadležna izjava.

Preuzimajući dakle u prikazu sadržaja glave 44, to, što je rečeno o zemljama Apahuna, Hark i Kori može se nastaviti sa Aposebatom, kao naslednikom Abelhamita, naslednika Apelbarta, prvog posednika gradova Hlijat, Arzes i Perkri.

U suprot pomenutoj vesti o Ašotu II kao onom, po kome bi po umetku nastupila promena u Manzikertu u daljem tekstu opet se ponavlja versija te promene sa Smbatom I.

Ali sada sledi pojedinost glede same dinastije posednika Manzikerta.

Aposebat posle autokefalije nalazi se u posedu Manzikerta, zemalja Apahuna, Hark i Kori, dakle u posedu porodične kneževine kao i u posedu dobivenih gradova Halijat (Hlijat), Perkri i općine Arzes. Drugi brat Aposebata Apolesfuet i njegov sinovac i pastorak Ahmet vladaju gradom Hlijatom, gradom Arzesom i gradom Alcike, dok treći brat Aposebata i Apolesfueta, Aposelm vlada gradom Zermacu i njegovim područjem. Ponavlja se, da su se sva trojica podvrgla caru Romajskom.

Čitaoc će opaziti ovde, da se tu slika familijarna podela poseda posle autokefalije, kojoj sledi podvrgnuće pod Vizantiju, kao i ponavljanje toga podvrgnuća. Ta podela ne bi sadržavala nesaglasnosti, jer Zermacu trećega brata Aposelma nije u opšte u pitanju, jer je Arzes podeljen na općinu i grad i jer se naprotiv Aposebatovoga Perkri kod Apolesfueta pojavljuje novi dotle ne spomenuti grad Alcike, što će verovatno biti koncesija Aposebata iz porodičnoga poseda. Nesaglasnost se samo pojavljuje, što bi kod deobe Aposebat i Apolesfuet svaki dobio isti grad Hlijat, to naravno kad se uzima da je Hlijat i Halijat isto, a mora se uzeti, kad Aposebat dobija Halijat, a taj se pre toga u tekstu kod prvog obdarenika Apelbarta, što je najmerodavnije, naziva Hlijat. Kod deobe ostaje Aposebatu Halijat, a Hlijat dobiva Apolesfuet. Kako je to isti grad to je tu u tekstu nesaglasnost, pa takva nesaglasnost u vezi toga, što i kod prvoga pomena tih gradova u alineji prvoj i drugoj stoji Halijat ne može izbeći zaključku, da pisac nije bio načisto sa tim gradom Hlijatom, pa je dvostruko nazivanje, kao što podela poseda pokazuje, morao shvatiti kao dva grada, ali i to ne dosledno, nego kao da čas ima pred očima jedan grad, a čas kao da ima pred očima dva grada, da naposletku svrši sa jednim gradom, koga pri koncu te glave 44 na tri važna mesta sve do zaključne alineje naziva Hlijatom. Da li je ta nesaglasnost originalne naravi tj. u samom eventualnom izveštaju ili je nastala kod prenosa izveštaja, to se naravno ne može znati, ali je ta nesaglasnost podobna, da samo pojača onaj utisak, koji se dobiva od 17 hoti tj. da je jednostavni originalni tekst izveštaja kod prenosa morao biti baš radi tih 17 puta hoti razbacan u male pojedinosti, pri čem se

je mogla sasvim naravno dogoditi konfuzija ne samo sa ponavljanjima i umetcima, nego i sa nesaglasnim nazivima.

Tako u času smrti Aposebate on ostavlja svome sinu Abdirahimu Manzikert i njegovu zemlju i celu državu tj. Manzikert, Apahuna, Hark i Kori te gradove Hlijat, Perkri i općinu Arzes. Naravno sve to prema toj podeli, koja se evidencije radi i spominje, premda je ta podela in fine irrelevantna, kada se jednim kriminalnim činom naposletku sve to, što se diferencira, nađe u jednoj ruci i, za Vizantiju, celo pitanje, koje nju interesira, tako pojednostavi.

Za to treba dodati ovde nesaglasnost, da je s jedne strane Aposebat Abdirahimu ostavio grad Hlijat, a s druge strane da se isti nalazi u posedu Aposebatovog brata Apolesfueta. Aposebat imao je sina Abdirahima i Apelmuza ali preko ovoga kao malodobnoga događaji prelaze sa njegovim doslednim isključenjem iz nasledstva.

Za to je po smrti Abdirahima zavladao ne taj drugi Aposebatov sin Apelmuz, nego Aposebatov brat Apolesfuet stric Abdirahimov. On na svoj grad Hlijat, Arzes i Alcike preuzima Manzikert, Hark i Kori kao što je potonje imao i Aposebat i Abdirahim. Tu već, pošto se ceo posed nalazi u ruci Apolesfueta, razlika između Halijata i Hlijata više nije relevantna, jer Apolesfuet, osim navedenoga, vlada i Hlijatom, Perkri i gradom i općinom Arzes. Dodavši tome Zermacu Aposelm treći brat zavlada posle smrti Apolesfueta sa celim porodičnim posedom i darovanjima tj. Manzikertom i gradovima Hlijat, Perkri, Arzes, Alcike kao i zemljama Apahuna, Hark i Kori.

Aposelma nasledi njegov sin Apelbart (to bi bio onda Apelbart II), koji »sada« tj. kad se izveštaj piše vlada Manzikertom.

I sada slede tri alineje teksta, i to u glavnom ponavljanja, nasledstva troje braće (Aposebat, Apolesfuet, Aposelm) i to sa protivrečnostima kao na primer najpre kako je Ahamet sinovac i pastorak Apolesfueta zavladao Hlijatom, Arzesom i Perkri, a onda, kako je Apolesfuet toga svog sinovca i pastorka postavio baštinikom cele države svoje, svojih gradova i zemalja.

Uklonjena protivrečnost uzimanjem da je prvo inter vivos, a ovo drugo mortis causa pojavljuje se ponovo sa tvrdnjom, kako je posle Aposelma zavladao Ahamet opet samo sa tri grada, ali sada uz Hlijat i Arzes ne sa gradom Perkri, nego sa gradom Alcike, što potonje pretstavlja bez sumnje povratak u tekstu, ali ne na ono, što je Apolesfuet imao kao naslednik Aposebata, nego na ono, što je imao po deobi sa Aposebatom, pri čemu se naravno ne vidi razlog, zašto bi za života tog istog Apolesfueta svoga strica Ahamet imao Hlijat, Arzes i Perkri, a po smrti Aposelma Hlijat, Arzes i Alcike. Ali ni to ne ostaje u rukama Ahameta, jer toga Ahameta ubije taj poslednji naslednik Apelbart II, koji sebi uzme »njegova tri grada«, grad Hlijat, grad Arzes i grad Alcike.

Sa završnom reči, kako ta tri grada treba car da uzme natrag kao svoje sopstvene gradove, označava se nepriznavanje kriminala Apelbarta II i podložništvo Ahameta caru Romajskom, zbog čega su ti gradovi, kada Ahameta više nema, carevi.

Na koncu generalna objekcija, kako »svi ti spomenuti gradovi i spomenute zemlje« nisu nikada bili za Leona VI pod vlašću Perside ili pod vlašću amermumna, nego su bili »kako je rečeno« pod vlašću Simbatija, arhonta nad arhontima. I onda opet ponavljanje generalne objekcije, kako su došle (gradovi i zemlje) pod vlast spomenute troje braće, podložile se i podvrgle nametu i došle pod vlast careva Romajskih.

I naposletku ono, zašto je to sve pisano, kako, kad sa sva ta tri grada Hlijat, Arzes i Perkri, vlada car, ne može Persijska vojska navaliti na Romaniju, jer su u sredini između Romanije i Armenije pa su zagrada i zaštita vojske.

Kao što se vidi sve se svodi na to, da Hlijat, Perkri i Arzes još od Ašota I pripadaju dinastiji u Manzikertu, gde su putem sukcesije Apelbart, Abelhamit, Aposebat, Apolesfuet, Aposelm, Ahamet i Apelbart II došli naposletku u ruke jednog lica, koje radi svoje kriminalne odgovornosti te gradove držati ne može i ne sme, već ih mora zajedno sa Alcike vratiti caru, ne samo iz razloga pravnih, nego, što je mnogo važnije, iz razloga strateških.

Kao što se vidi cela ta glava 44 D.A.I. u stvari je samo jedna kratka i jednostavna historija gradova Hlijat, Perkri i Arzes sa gledišta interesa Vizantiskoga carstva, pa je sa strane izveštača verovatno tako i napisana i u aktima sadržana.

Samo sa potrebom za 17 puta hoti sa strane onoga, koji tu kratku historiju ex actis prenosi, dadu se razumeti ponavljanja i protivrečnosti, kojima se tekst takvog izveštaja 17 puta pretvara u beleške.

Možda bi se stvar svršila i sa manje ponavljanja i protivrečnosti, da nije postojala ta potreba radi 17 hoti praviti 17 samostalnih beležaka. Ta potreba odredila je ovakav tekst kakav je tu u glavi 44, a ne originalni pisac.

I razlika u tom pogledu između te 44-te glave i glave 43, 45 i 46, koje su sve u istom apostrofacijama ograđenom kompleksu, sastoji se u tome, da se glava 44 od ostalih odvaja, ali odvaja se za to, što tu ima 17 puta hoti, što kod drugih glava nema.

Ta razlika stvara i razliku teksta za to, što se je kod tih drugih glava mogao ex actis preneti originalni tekst, dok se je ovde u glavi 44 takav prenos morao provesti rasparčavanjem i razbucanjem, kao i konfundiranjem originalnog teksta, samo za to, da se aplicira imitacija De Cerimoniis sa 17 puta hoti.

Drugo objašnjenje za tu razliku između glave 44 i glave 43, 45 i 46 teško bi bilo naći, i za to u pogledu iznesenih dvaju alternativa sva ve-

rovatnost ide na stranu one, po kojoj bi doduše glava 44 D. A. I. pretstavljala preneseni vojni izveštaj, ali u prepravljenom izdanju.

Ako sada zaključimo pregled te glave 44 D.A.I. time, da je sva verovatnost, da ona sadrži jedan iz arhive preneseni ali i prepravljeni izveštaj sa vojne strane, onda bi takav zaključak doneo i objašnjenje za razliku između glave 44 D.A.I. i glave 43, 45 i 46 D.A.I., pa bi samo još preostalo pitanje, kada je mogao biti takav izveštaj napisan.

Na to pitanje, naravno, uzalud ćemo tražiti odgovor u glavi 44-toj D.A.I., kad se u tome spisu dosledno ne prenose i formalnosti akata, iz kojih bi se videlo, kada su pisani, od koga su pisani i kome su pisani odnosni akti.

Zaključivati bi se moglo samo po tome, što u vezi spomena Ašota II samo podvrgnuće tih Manzikertskih dinasta pod Vizant obzirom na napomenu o akciji domestika shola može biti kombinirano sa godinama 928 do 931 (akcija protiv Hlijata i Perkri), pa odatle onda treba računati red nasledstva spomenute trojice braće i poslednjeg naslednika Apelbarta II. Ali ni za taj red nasledstva nema podataka, a račun po eventualnom trajanju njihovog života baš radi toga ne može biti ni aproksimativan ni kombinatoran, a krajnji razmak, ako se računa sa Konstantinom VII od nekih 22 do 24 godine pretstavlja samo vreme, u koje bi se morala celokupna ta sukcesija staviti.

Ne preostaje dakle drugo, nego pomišljati na vreme Vizantijske snage, kada izveštaj sugerira oduzimanje gradova od te dinastije. To pak može biti samo, kada je 942 domeštik Joan Kurkuas zauzeo na severnoj obali Vanskoga jezera tvrđavu Arzes a u 943 godini i Edesu, koja se predala tj. kad je u borbi Vizantije sa Amirom Mosula i Alepa Saif-ad-Dualah za Vizant nastupila jedna tako povoljna situacija, da se može pretpostaviti onakva sugestija, kakva se nalazi u glavi 44 D.A.I., jer bi nas pretpostavka sa potpunim savladanjem toga Amira vodila do zauzeća same njegove prestolnice Aleppo (glavni grad) tj. već do Nikifora Phocasa i godine 962. Istina spomenuti razmak vremena u tom slučaju smanjuje se na oko 15 godina, ali to samo, ako se podvrgnuće Manzikerta računa posle Ašota II (928).

No, ako se vreme podvrgnuća računa po prvom navodu u glavi 44 D.A.I. tj. po vremenu pogubljenja Smbata I, onda se taj razmak proširuje za još 15 godina tj. za oko 30 godina. U tom razmaku dakle od 913 do 942 imala bi se smestiti celokupna sukcesija od Aposebata do Apelbarta II, kao i pogibija Ahameta od toga Apelbarta II. Izveštaj je dakle mogao biti pisan oko godine 942, dok samo vreme prenosa takvog eventualnog izveštaja u D.A.I. može da ide u isto vreme, kada su se i drugi prenosi u D.A.I. vršili, a to će biti svakako posle Romana I Lakapena, što bi značilo, da bi izveštaj bio iz oko 942, a prenos iz posle 948.

Ako se sad vratimo pitanju autorstva Konstantina VII, onda vidimo, da se tu u glavi 44, baš radi onih 17 puta hoti i od njih uslovljene pre-

rade eventualnog vojnog izveštaja, Konstantin VII pokazuje neverovatan, dok se verovatnim pokazuje ono nepoznato lice u carskoj kancelariji, koje je vršilo prenose iz arhiva u D.A.I. i koje se je tu u glavi 44 sa svojih 17 puta hoti prikazalo kao imitator spisa De Cerimoniis. Sličnost, koja postoji glede same vrste stvari između glave 43 i 46, omogućuje, da se pregled glave 46 izvrši brže i kraće. Šta više i sam predmet obaju tih stvari tj. glave 43 i 46 D.A.I. je sličan. Tamo u glavi 43 grad Ulnut, a ovde u glavi 46 grad Adranuci.

U oba slučaja ispituje se zbivanje u vezi sa jednim gradom, a i u oba slučaja je to ispitivanje upereno na cara Romana I Lakapena. U glavi 43 ispituje se kako je i zašto došlo do toga, da Vizantiska Imperija mesto pola Taronske kneževine imade grad Ulnut sa okružjem, dok se u glavi 46 ispituje, kako to da je Romajska Imperija dobrovoljnim podvrgnućem dobila Adranuci, a da ga u stvari nema.

Neće biti, da je carska administracija posle Romana I Lakapena ispitivanja po njegovim delima, bilo po nalogu carevom (Konstantin VII) bilo po svojoj sopstvenoj inicijativi, vršila samo u onom opsegu, koji nam se prezentira u D.A.I., odnosno samo u onim slučajevima, koji su obuhvaćeni u glavi 43, 46 i 51 D.A.I. Onaj, ko je rezultate tih ispitivanja prenosio u D.A.I. morao je po prirodi stvari biti sa tim prenošenjem vrlo škrt i ograničiti se samo na par slučajeva, jer bi se inače mnogo lakše nego ovako, kad se radi samo o par slučajeva, posao prenašanja ex actis prepoznao. Ali sama okolnost, da se u tih par slučajeva u stvari revidira držanje cara Romana, tj. da se tako štogod posle njega događa, podobna je, da izazove, kao prirodnu, pomisao, da se tu ne će raditi samo o onim slučajevima, koji su iznešeni u glavi 43, 46 i 51 D.A.I., nego da se je najverovatnije moralo raditi o generalnoj reviziji držanja cara Romana, pa da su onda ovi u D.A.I. preneseni slučajevi samo znak, da je do takve generalne revizije moralo doći.

Sasvim je razumljivo, da onaj, koji pojedine slučajeve iz te revizije prenosi u D.A.I. kraj sve škrtosti, ipak oseća potrebu, da i to, možda samo delimično, prenašanje toliko zamagli, da se prenos ne prepozna i ne dođe na pomisao, da se tu u stvari vrše prenosi iz akata generalne revizije usmerene na vreme cara Romana I.

Izveštaj u glavi 51 D.A.I. treba, uglavnom, da prikaže Romana I kao partaičnog i nasilnog čoveka, znači, da ga je pisao izveštač, koji mu pored sve svoje objektivnosti nije sklon, ili nije objektivno informiran. Glava 43 pak imade izveštaj, po kome se naprotiv Roman I treba da pokaže kao blag i dobroćudan čovek, znači da izveštaj dolazi od nekoga, koji je, pored sve svoje objektivnosti, caru Romanu I vrlo sklon.

Izveštaj u glavi 46 pak treba da pokaže cara Romana I kao slaboga čoveka, znači, da izveštaj dolazi od nekoga, koji se striktno drži događaja i motivaciju svoga suda izvodi iz tih događaja.

Time je već unapred rečeno, da se i glava 46 prikazuje u slici prenosa jednoga izveštaja o držanju cara Romana u pitanju grada Adranuci.

Da će to biti tako, vidi se već iz toga, što se ceo materijal te glave 46, u koliko se on odnosi na sam grad Adranuci, može sastaviti iz pismenih podataka, koji se u toj glavi 46 navode. Izveštač o pitanju grada Adranuci nije morao ni da se makne iz Carigrada, jer je tu u Carigradu u spisima mogao naći sve, što mu treba, da objasni, kako je došlo do toga, da je Rimska Imperija grad Adranuci i dobila i izgubila. Osim toga, baš one mere, koje su preduzete, da se ne prepozna, da se tu radi o prenosu izveštaja, samo potvrđuju to, što sleduje iz postojanja pismenog materijala tj. verovatnost izveštaja, jer kad ne bi tako bilo, ne bi ni tih mera bilo.

Tako se pre svega glava 46 prikazuje, kao da se radi o nekoj posebnoj samostalnoj historiji grada Adranuci bez ikakve veze sa onim delom glave 46, koji se odnosi na cara Romana.

Čitalac čak videći, da se u vezi cara Romana događaj sa gradom Adranuci ispostavlja kao samo jedna epizoda u zbivanju sa tim gradom, oseća, kako u toj prvoj alineji tj. u samoj historiji grada Adranuci, ta epizoda fali i izgledaće mu, kao da je ona trebala ući u tu alineju prvu i to tako, da cela četvrta alineja do svršetka događaja sa gradom Adranuci dođe u sastav te alineje prve. Čak se i mesto vidi. Posle navoda, kako je patricije Asotije, koji je i Kiskasi, uzeo za muža svoje kćeri Kurkenija, »onoga magistra«, mogla bi stajati cela četvrta alineja glede događaja sa Adranuci, pa da se onda tekst nastavlja time, kako je taj Kurkenije, postavši dinastom tj. došavši na vladu uzeo od svoga tasta Asotija silom Adranuci. Iz te četvrte alineje vidi se, da je potonje moralo uslediti u međuvremenu između ta dva vremena, koja su sa ovim mestima naznačena. Šta više, jasno je, da je nasilni akt, sada već dinaste Kurkenija, prema svome tastu posledica tastovog pokušaja, da grad Adranuci preda Romajskoj Imperiji. Za to je Asotije za oduzimanje Adranucija dobio Turokastron i porečje Ačara tj. Kurkenije njegov zet zamenio je svoj posed sa tastovim. I kako ta alineja četvrta, koja i sačinjava znatno veći deo te glave 44, osim jednog početnog, nema više ni jedan hoti, čitalac stoji pred utiskom, da je tu integralno prepisan izveštaj o Adranuciju i dolazi u iskušenje, da ga smesti tu između ta dva mesta. Ali, ne samo što neprekinuti kontinuirani tekst izveštaja o Adranuciju donosi simptom, da se tu radi o prenosu izveštaja, nego se to nastoji zamagliti baš odeljenim iznašanjem te alineje prve.

Ali lako će čitalac prepoznati, da je to prepravljanje izveštaja sa strane onoga, koji taj izveštaj D.A.I. prenosi.

U četvrtoj alineji zet toga Asotija tek postaje magistar, a u alineji prvoj on se spominje kao magistar. Vidi se, da je četvrta alineja u izveštaju morala prethoditi prvoj. To je u ostalom i prirodno, jer je u alineji prvoj sadržana opšta historija grada Adranuci i bez pomena o

epizodi sa pokušajem, odnosno pravije reći sa izvršenom predajom. Prirodno je da takva opšta historija sledi u izveštaju posle izloženoga stanja stvari sa onim predmetom, o kome se radi. I baš to, što takav opšti pogled na historiju grada Adranuci ne sadrži ni pomena o onome, šta se je za vreme cara Romana I sa gradom Adranuci zbilo, pokazuje, da je opšta historija morala u izveštaju stajati iza specijalne, jer bi inače u pripovedanju historije grada Adranuci i ta epizoda, koja čini veći deo glave 46, morala biti navedena. Ona nije navedena za to, što je prethodila toj opštoj historiji, pa, pošto je poznata, nije bilo razloga, da se išta ponavlja, tim manje, što se u toj opštoj historiji iznose sve stvari samo sa efektom, a u epizodi Asotijeve predaje efekat je izostao. Može se dakle uzeti, da je već u nameri, da se zamagli postojanje izveštaja, odnosno prenos izveštaja u D.A.I., red stvari promenjen na taj način, što je opšti deo historije grada Adranuci isturen ispred njegove epizode. Da je pak ta alineja prva tj. opšta historija grada Adranuci morala sledovati referatu o Asotijevoj epizodi, vidi se ne samo iz toga, što je navedeno o Kurkeniju magistru, nego i iz toga, što bi bez toga opštega dela pričanje u toj epizodi ostalo bez svoga svršetka. To da je patricije Konstant onima koji su ga grdili radi njegovog držanja u toj epizodi sa gradom Adranuci, odgovorio što je dolikovalo čak ne će biti ni reč izveštaja, nego više reč onoga, koji taj izveštaj prenosi i koji je osećao, da se prebacivanjem opšte historije grada Adranuci u prvu alineju ispred historije o epizodi u potonjoj stvara praznina, jer se zna iz potonje, šta je dalje bilo sa gradom Adranuci, nakon što je njegova predaja sprečena. To, da je Konstant odveo u Carigrad sina Kuropalata Adranasija Asotija, da ovaj u tom dostojanstvu nasledi svoga oca, naravno, ne daje odgovor na to pitanje i spada u završetak izveštaja. Prebacivanjem opšte historije grada Adranuci u alineju prvu, u specijalnoj historiji epizode sa gradom Adranuci nema završetka, a naročito nema ništa o tome, šta se je posle predaje, odnosno posle neuspele predaje, sa gradom Adranuci desilo. Nema za to, što je to sadržavala opšta historija, koja je sledovala specijalnoj, a ta je prebačena kod prenosa na početak. Istina, ovom izvađanju može se staviti prigovor, da je naposletku za sam izveštaj bilo svejedno, hoće li se taj odgovor glede toga, šta je bilo posle predaje sa gradom Adranuci, naći ispred historije o epizodi grada Adranuci ili iza toga, pa da je i u izveštaju taj opšti prikaz historije grada Adranuci bio na njegovom početku. U tom slučaju naravno to bi bio i prigovor pomisli, da je postojanje opšte historije grada Adranuci na početku glave 46 znak prepravljanja originalnog izveštaja u smislu izmene teksta.

Ali i na taj prigovor i na njegovu konzekvenciju treba upozoriti, da i sam tekst alineje prve pokazuje, da je ona u izveštaju morala biti iza specijalne historije grada Adranuci, a ne ispred te historije. U toj alineji prvoj, kad se govori o tome kako je patricij Asotij uzeo za svoga zeta

Kurkenija ne stoji magistra Kurkenija, nego stoji Kurkenija »onoga magistra.«

Te reči upućuju na to, da se alineja prva nalazi iza alineje četvrte, u kojoj je opisano kako je taj Kurkenije postao magistar i reč »onoga magistra« onda znači onoga Kurkenija, o kome je više gore pre toga teksta, u kome te reči stoje, bilo opisano, kako je on postao magistar.

Istina u D.A.I. se i inače nalazi takav izražaj, ali je istina i to, da on uvek znači nešta specijalno tj. nekoga, koji je ili notorno ili konkretno naglašen. Kako ovde u toj alineji prvoj imade niz lica, koja bi, bilo radi notornosti bilo konkretno, mogla imati taj dodatak, a nemaju ga, nego samo taj Kurkenije, u vezi s time da je magistar, ovde taj izražaj »onoga magistra« jeste znak, da se sa tim misli Kurkenije magistar, o kome je već bila reč tj. on je kao takav poznat po tome, što je pre te opšte historije grada Ardanuci opisano, kako je on postao magistar. Te reči, dakle, samo potvrđuju ono, što je inače prirodno, a to je, da posle historije sa epizodom grada Adranuci sledi opšta historija toga grada, koja ujedno donosi odgovor na pitanje, šta je bilo sa tim gradom Adranuci posle njegove predaje Romajskom caru. I alineja treća, koja je također isturena ispred alineje četvrte, a u kojoj se opisuju prednošti grada Adranuci i njegove vrednosti za Romajsku Imperiju svojim položajem samo nastavlja da potrvrđuje ono, što je već proizašlo iz premeštaja opšte historije grada Adranuci na početak glave 46. U prirodnom toku stvari posle ispričane epizode sa gradom Adranuci sleduje opšta historija toga grada, a posle toga sama procena toga grada. To znači najpre opis neuspele predaje, onda opis historije grada, da se vidi šta je bilo posle predaje tj. da je Adranuci za Romajsku Imperiju izgubljen onda, ocena onoga, šta je izgubljeno tj. ocena vrednosti grada Adranuci.

Taj prirodni tok stvari, koji se vidi iz sadržaja te alineje prve, treće i četvrte, i koji je potvrđen sa onim, što je rečeno o magistru Kurkeniju i koji prirodni tok stvari upućuje na to, da je izveštaj morao tako biti i sastavljen, donosi sobom, da rekonstrukcija glave 46 D.A.I. u tome smislu, da se poređaju alineja 4, pa alineja 1, pa alineja 3 onda daje verovatnu sliku toga izveštaja tj. verovatniji tekst, nego što je onaj u glavi 46, koji je morao nastati prepravljanjem izveštaja premeštanjem tih alineja.

No ako je pokušaj zamaglenja okolnosti, da se u glavi 46 radi o jednom prenesenom izveštaju, dovoljno rasvetljen već prepoznavanjem tih premeštenih alineja, on se još bolje rasvetljuje, kad se uzme u obzir, da je u alineji drugoj ubačena jedna materija koja sa ostale tri alineje te glave 46 D.A.I. nema nikakve veze, niti je ona na tom mestu potrebna, te tim samim potseća na isto tako ubacivanje jedne strane materije u glavi 53 tj. tamo, gde je, između historije Hersona i sankcije sa blokadom Hersona, umetnuta materija o nekim vrelima na Kavkazu, koja stvaraju osipanje na usnicama. I kao što je tamo, verovatno, to ubacivanje izve-

deno, da se ne prepozna odnos historije Hersona i sankcija tj. da se ne prepozna prenos iz spisa, tako isto i ovde ova alineja 2 izgleda ubačena, da pomogne onome efektu, koji je već potražen sa premeštanjem alineja tj. da doprinese, da se ne prepozna, da se u glavi 46 radi o jednom analognom izveštaju o caru Romanu I onima u 51 i 43, nego da se stvori izgled, ne prenosa izvora, nego pisanja historije po izvorima.

Jer i ako se u početku alineje prve kaže, kako su Pankratij i David Mampalis bili sinovi velikoga Simbata Iberanina, navedeno je to samo za to, da se pokaže, kako je grad Adranuci od toga Simbata pripao Pankratiju i onda Pankratijevom sinu Kurkeniju, od koga ga je nasledio njegov brat Asotije Kiskasi. Pošto je taj Asotije Kiskasi glavni akter epizode sa predajom grada Adranuci, to je time osvetljena predhistorija grada Adranuci pre njegove predaje i rodoslov toga Simbatija nema dalje veze sa stvari. Da su mati Davida s jedne strane (tj. Davida Mampalija) i mati Kuropalata Adarnarse (IV) oca sadašnjega Asotija (II) Kuropalata bile jedna drugoj bratučede i da je prema tome Bagarat II imao za ženu bratučedu svoje maćehe, koju je Bagaratov otac Simbat uzeo u svom drugom braku, znači ukratko to, da su putem toga drugoga braka otac i sin došli u položaj, da su im žene po francuskom, kuzine. Naravno, da bi bilo mnogo jednostavnije, da je naprosto kazano u toj trećoj alineji, da su Smbat Mampali od Adranuci (umro 889) (ho megas) u svom drugom braku a njegov sin Bagarat II od Adranuci (umro 909) u svom prvom braku imali za žene dve kuzine. Kad se sada tako jednostavna stvar opisuje tako komplikovano, da se mesto druge žene Smbatove spominje mati Davida Mampalija sina toga Smbata tj. mati magistra Davida (umro 943) (ho kai mampalis) (ho megas), a mesto žene Bagarata II mati Adarnarse (IV) Kuropalata (umro 944—945) sa dodatkom da je to otac Ašota II Kuropalata pre 944, pa i 951/2 (umro 954), onda se je teško oteti utisku, da se tekst namerno komplicira unosom komplicirane materije, kako bi se ispostavila slika pisanja historije a ne prenosa izveštaja. A ako se u toj alineji trećoj kaže, kako se time opisuje srodstvo tih Ibera, onda se zaista u stvari navedenim ne opisuje nikakvo srodstvo Ibera, nego samo srodstvo dviju Iberskih žena tj., da su druga žena Smbatova tj. maćeha Bagarata II i prva žena toga Bagarata II sina toga Smbata dve kuzine. Pa ni komplicirani put, da se ta jednostavna stvar kaže, koji vodi preko Davida Mampalisa i Adarnase IV, pa dodajmo i Ašota II, ne menja na tome ništa na stvari, jer se time za srodstvo tih Ibera mnogo manje kaže, nego što bi se kazalo, ako se već želi govoriti o magistru Davidu, da je on sin Smbata Mampali ho megas, a da je Bagarat, ako se i o njemu želi govoriti tj. Bagarat II također sin toga Smbata Mampalija.

A što je glavno, to je i rečeno već odmah u prvoj rečenici alineje prve glave 46, gde se kaže, da su Pankratij (Bagarat II) i David Mampalis sinovi velikoga Simbata Iberanina (Smbat ho megas). Kao što se dakle

vidi alineja druga u tom njenom prvom delu u opšte nije bila potrebna, jer ponavlja ono, što je već u prvoj alineji rečeno, ali svojom kompliciranom stilizacijom stvara utisak, kao da je to nešta novo tj. nova historiska materija. Tako u prvom delu te alineje druge.

U drugom delu ne ponavlja se doduše nešta iz prve alineje, ali se iznosi jedna stvar, koja isto tako nije u vezi sa stvari, o kojoj se radi, a isto tako i ne opisuje srodstvo Ibera, kao što se to u toj alineji drugoj objavljuje. Kompliciranj put i način i tu je zadržan. Smisao te druge partije te alineje druge u tome je, da je Simbat, sin Davidov, imao za ženu sestru magistra Adranasija, dakle da su Simbat i Adranasije bili šurjaci po sestri Adranasija. Kad je ta umrla onda je Adranasij uzeo za ženu sestru svog zeta Smbata i tako su ostali šuraci, ali sada po sestri Smbatovoj. Dakle kao što se vidi u toj alineji drugoj u opšte nije reč o Iberima, nego o njihovim ženama i stvari su sasvim jednostavne jer se najpre kaže, kako su Smbat Mampali u drugom braku i njegov sin Bagarat II u prvom braku imali za žene rođake a posle, kako su Smbat sin Davidov (poslednji gospodar grada Adranuci) i magistar Adranasij bili šuraci duplo, jedared po sestri jednoga, a drugi put po sestri drugoga. Dakle kao što se vidi reč je o srodstvu ne Ibera nego samo žena nekih Ibera. Naravno u širem smislu i to je srodstvo, koje nastaje ženidbom, ali nije krvno srodstvo, pa je sigurno ispravnije reći, da se radi o srodstvu Iberskih žena, nego o srodstvu Ibera, pod čime se mora misliti na krvno srodstvo Ibera. Ovi šuraci su, spomenuti Smbat, poslednji gospodar grada Adranuci tj. u opštoj historiji toga grada u glavi 46 i Adranasij magistar (umro 961), a taj Adranasij magistar i njegova sestra, žena spomenutoga Smbata, bili su deca magistra Bagarata III (umro 945), o kome govori ta alineja druga spominjući ženu toga Smbata.

Naravno, da se ta jednostavna stvar o ta dva šuraka, stilizira također komplicirano, kako je Simbat, sin Davidov, imao za ženu kćer magistra Pankratija, oca Adranasija, sadašnjeg magistra, a kad je ona umrla da je onda Adranasij uzeo opet sestru Simbata, sina Davidova, što ne znači drugo nego da su dve sestre te dvojice toga Smbata i toga Adranasija bile jednom odnosno drugom žene. Tako dosledna kompliciranost jednoga nepotrebnoga umetka pokazuje, kako onome, koji je izveštaj o predaji grada Adranuci prenosio nije bilo dovoljno zamagliti tu okolnost sa premeštanjem teksta, nego kako mu je bilo potrebno i ubaciti umetak i to sa tako kompliciranom stilizacijom.

Ali osim navedenog premeštanja i ubacivanja teksta, sam početak izveštaja, odnosno sam početak materije o epizodi sa Adranuci pokazuje istu sliku tj. sliku neverovatnosti, da će tako jedan tekst početi, pa bio on tekst izveštaja ili tekst glave 46 D.A.I.

Kada posle dve premeštene alineje i jedne ubačene počinje u glavi 46 D. A. I. sam tekst epizode sa predajom Adranucija, to biva tako, da je već na prvi pogled jasno, da u izveštaju tako nije moglo biti, jer

je tome početku moralo nešto prethoditi, pa okolnost, da to fali, i jeste ona, koja time upućuje na prenos izveštaja izvršenoga izostavljanjem ne samo formalnosti, nego i uvodnih reči. Epizoda sa predajom grada Adranuci počinje s time, kako je blaženi car gospodin Roman poslao patricija i drungara flote Konstanta, koji je u ono vreme bio protospatar i manklavit, davši mu i odelo magistra, da proizvede magistrom Kurkenija Iberanina. To nije, taj Kurkenije, onaj Kurkenije, koji se u glavi 46 D. A. I., alineja prva, spominje kao srednji brat od trojice sinova Bagarata II, sina Smbata Mampalia tzv. velikog, dakle, to nije Gurgen, išhan Ibera u godini 890 gospodar grada Adranuci, od koga je taj grad Adranuci posle njegove smrti nasledio njegov brat patricije Ašot I Kiskasi, prema toj alineji muž (tj. taj Ašot I Kiskasi) sestre Georgija od Aphazije, nego je to Gurgen II magistar, gospodar Turokastrona i Ačara muž kćeri Ašota I Kiskasija.

Dakle toga Gurgena II, u tekstu Kurkenija, treba Konstant tek da učini magistrom.

Ali slabo je verovatno da to car čini spontano, pa se kasnije u tekstu i ispostavlja, da to ne biva spontano, nego da to biva na molbu toga Gurgena II odnosno Kurkenija.

Kasnije, u tekstu, stoji, kako je Kurkenije poslao svoga prvog čoveka s velikim darom caru, tražeći kuropalatstvo ili magistrat.

Tu se dakle pojavljuje ono, što kao uvod u sam tekst o epizodi sa gradom Adranuci fali.

To što je tu rečeno moralo je sigurno biti rečeno i u izveštaju pre nego što se pređe na opis onoga, šta je car Roman I učinio glede toga Kurkenija. U početku izveštaja bilo je sigurno navedeno ovo isto, što se ovde u glavi 46 D. A. I. tek kasnije u tekstu pojavljuje, a to je, da je Kurkenij poslao svoga prvog čoveka s velikim darom caru, tražeći kuropalatstvo ili magistrat. Tek sa tom pretpostavkom postaje prirodan sam početak izveštaja, koji je verovatno onda morao počinjati sa rečima: i blaženi car gospodin Roman pošlje itd. tj. moralo se u izveštaju viditi odmah na početku, kad se to vidi dalje u tekstu, kako dolazi opšte do toga, da car izašilje svoga izaslanika radi Kurkenijevog magistratstva. Bez toga takav početak ili počinje sa otvorenim pitanjem ili zavodi na pomisao, da je car spontano podelio titulu magistra tome Kurkeniju. Ni jedno ni drugo ne može biti kod iole urednog pisanja, a što to ipak biva, znak je neurednog pisanja, ali koje ne dolazi od neurednosti pisca, nego od neurednosti onoga, koji izveštaj prenosi. Izveštaj, a ova neurednost sama po sebi govori za to da se radi o izveštaju, bez sumnje imao je takav uvod, koji takvome početku odgovara. Pri prenosu izveštaja onda izostavljaju se formalnosti, pa lako i ovakav uvod, vrše premeštaji u tekstu, sprovodi ubacivanje u tekst. Tako je izostavljanje toga uvoda, bez kojega se uredni početak zamisliti ne

može, samo jedan znak više, da se radi o izveštaju, koji je pri prenosu prepravljen.

I kao i u drugim navedenim slučajevima i tu se pokazuje iscrpnost, svestranost i težnja za objektivnošću jednog Vizantskog referata.

Da je spomenuti Kurkenije posle smrti kuropalata Adranasija (Adarnase IV), najstarijeg od tri sina Bagarata II poslao svoga prvog čoveka s velikim darom caru, tražeći kuropalatstvo ili magistrat, o tome se je verovatno mogao pisac izveštaja obavestiti u aktima, gde je verovatno moralo i ležati pismo toga Kurkenija caru, jer takva molba je morala imati bilateralnu kombinaciju u sebi, kao što to pokazuje već i njezino propraćanje sa velikim darom. Okolnost, da je išao caru Kurkenijev pouzdanik ne menja ništa na stvari, jer je to moralo biti tako radi velikoga dara, koji Kurkenije caru šalje, pa je, baš za to, što se radi o jednom velikom daru i o jednoj bilateralno stiliziranoj molbi, sasvim prirodno, da onaj, koji nosi darove nosi i pismo caru. Kada je to moglo biti, nije moguće tačno reći. Samo, pošto se radi o caru Romanu, jer po tekstu od njega dolazi odgovor na Kurkenijevu molbu, može se reći, da je taj Adarnase IV kuropalat umro još dok je car Roman I bio na prestolu, svakako je dakle Kurkenijeva molba caru Romanu I morala biti upućena pre 944 godine. Pošto je pak pretšasnik toga kuropalata Adarnasa IV u kuropalatstvu tj. David II umro 937, može se uzeti kao razmak vremena kuropalatstva Adarnase IV od 937 do 944, a pošto je Gurgen II tj. Kurkenije glave 46 D. A. I., koji je tražio kuropalatstvo posle toga kuropalata Adarnase, i sam umro 941, može se onda razmak vremena suziti u tom smislu, da je Adarnase morao umreti ne samo pre 944, nego i pre 941, kad je taj Gurgen II (Kurkenije) mogao tražiti kuropalatstvo posle njegove smrti.

A da je taj Kurkenije, šurak Ašota I Kiskasa tražio kuropalatstvo posle toga Adarnase IV vidi se dalje iz teksta, u kome se kaže, kako su se deca kuropalata Adranasija, imajući posle smrti svoga oca među sobom neku svađu pobojala, da car ne postavi kuropalatom Kurkenija, posle smrti kuropalata Adranasija, a vidi se to iz toga, što je jedan od sinova toga Adranasija, David, brat sadašnjega kuropalata Asotija, zaustavio Konstanta, koji je došao iz Haldije sa 300 vojnika, bojeći se, da ne će car postaviti kuropalatom toga Kurkenija. U tekstu stoji, da je to učinio pokojni David. Naravno to znači prema vremenu izveštaja, pa pošto je David magistar brat Ašota II kuropalata umro pre 951/2 to se vidi, da je izveštaj morao biti pisan posle smrti toga Davida magistra, ali kada, to se ne da utvrditi, kad se i kod Davida znade samo da je umro pre 951/2. Svakako reč pokojni David tu na tome mestu znači pokojni u vreme izveštaja. Isto tako napred ono mesto o Konstantu patriciju i drungaru flote a u ono vreme protospataru i manklavitu znači, da je taj Konstant u vreme zbivanja, dakle pre 941 svakako

još bio protospatar i manklavit. Patricij i drungar flote on je tek u vremenu pisanja izveštaja, što će biti nekih 10 godina kasnije.

Kad je taj Konstant, tada protospatar i manklavit, a u vreme izveštaja patricij i drungar flote, došao do Nikomedije, naišao je monah Agapije, sin Kiminin, na svom putu u Jerusalim, euhes heneka, radi zaveta (hadžija) u grad Adranuci gde mu je patricij Asotij (Ašot I Kiskasi) opisao neprijateljstvo sa svojim zetom Kurkenijem (Gurgen II) i molio ga preklinjući ga, da ode u Carigrad i da kaže caru, da car nekoga pošalje, koji će primiti za cara Kiskasijev grad i da ga car drži pod svojom vlašću. Kako je iz sravnenja Davida II i Adarnase IV u vezi Gurgena II proizašlo kao relevantno vreme za događaje ono od 937 do 941, to se sada to vreme sužava obzirom na smrt Ašota I Kiskasija, u godini 939, na vreme od 937 do 939, u kome razmaku vremena bi se imalo tražiti vreme predaje grada Adranuci. To znači da bi i svi spisi, koji su služili podlogom izveštaju morali biti iz toga vremena. Radilo bi se dakle za izveštaj, o spisima, tako reći iz najnovijeg vremena. Kako pak, kao što je rečeno, izveštaj naziva brata Ašota II kuropalata Davida pokojni, a taj je umro pre 951/2, to će ti spisi biti tim noviji, čim više bude moguće smrt toga Davida približiti vremenu razmaka 937 do 939 godine. No i sa ovim razmakom od oko nekih 10 godina spisi su bez sumnje još toliko novi, da mogu u tehničkom smislu potpuno služiti kao podloga eventualnom izveštaju. Uzgred budi rečeno, ako se pita, kako to, da se ti događaji od 937 do 939, koji se ispituju posle cara Romana nalaze tek u jednom kasnijem izveštaju, onda se na to može odgovoriti, da je pre svega moguće, da je takav izveštaj vršen ili posle cara Romana tj. 944 ili posle smrti cara Romana tj. 948. U potonjem slučaju radilo bi se tek o razmaku od dve tri godine, koji se naravno možda i smanjuje, prema tome, kada je nalog za takav izveštaj dat. No i bez toga, ako je radi alineje prve i treće, pa i druge, trebalo čekati obaveštenje sa lica mesta i na taj račun se može samo vreme za stvaranje izveštaja skratiti, jer su u to vreme sukobi sa Saif-ad-Daulah bili još u toku. 949 Vizantska vojska zauzima prolazno Germanikeiu (Saif-ad-Daulah zauzima opet 952/953), pa je verovatno trebalo naći prikladno vreme za takvo obaveštenje između 948 i 951/2 (952 Vizantska vojska preko Eufrata). Tako je lako moguće, da su spisi iz 937 do 939 pregledani posle 948 i izveštaj pravljen računajući i vreme čekanja između 948 i 951. Tačnije vreme, zavisilo bi od vremena smrti brata Ašota II kuropalata Davida u tom vremenu pre 951/2, koje se tačno ne zna.

Prema tome, kad se kaže, da je Adarnase IV, kuropalat, umro pre 944, da je posle njega postao kuropalat Ašot II pre 944 onda, ako je Ašot I Kiskasi umro pre 939 to znači, da je taj Adarnase IV također umro pre 939 jer ga je Ašot I Kiskasi nadživio i po tome Ašot II također

postao kuropalat pre 939, jer je u to vreme Ašot I Kiskasi još bio u gradu Adranuci, a ne kod svoga šuraka Georgija I exusiasta Aphazije.

I dalnja stvar tj. šta je car Roman I uradio na molbu toga Kurkenija, mora da se je također vidila u aktima. Pisac izveštaja znao je, da je u njegovo vreme taj Konstant patricij i drungar flote. Iz putnoga naloga Konstantu, kojim mu se daje odelo magistra na put, da time proizvede Kurkenija magistrom, mogao je pisac videti, da je tada Konstant bio protospatar i manklavit (scuticae deuratae, skitos, zlatne šibe, glasnik). Molbu Ašotija I Kiskasi putem monaha Agapija i put Agapija u Carigrad mogao je pisac izveštaja saznati, kao i sve druge pojedinosti Konstantovoga puta i zbivanja iz izveštaja samoga toga Konstanta, koji je ovaj bez sumnje morao podneti caru posle svršene svoje misije. To, šta se je zbilo između Kiskasija i monaha Agapija mogao je čuti Konstant od samoga Kiskasija došavši u Adranuci, a šta je car na to odlučio, to je mogao već zaključiti iz svoga drugoga naloga, koji je morao dobiti još u Nikomediji od cara, carevoga asekretisa, sekretara. Pisac izveštaja mogao je naravno taj drugi nalog Konstantu naći također u spisima. U tom drugom nalogu car nalaže Konstantu, da ode patriciju Asotu Kiskasi i da preuzme grad njegov Adranuci, pošto je isti po monahu Agapiju obavestio cara, da pošalje pouzdanog svog čoveka, da preuzme njegov grad Adranuci, pa da Konstant, kad ode u Haldiju, uzme po svom nahođenju valjane junačne i pouzdane oficire pa da uđu i zauzmu taj grad.

Dalje, da je Konstant to učinio i da je došao iz Haldije sa valjanim turmarhima i oficirima sa 300 vojnika i ušao u Iberiju, ima pisac izveštaja sigurno iz Konstantovog izveštaja. Odatle imade sigurno i tu pojedinost, kako je Konstanta zaustavio David, brat sadašnjega kuropalata Asotija sa pitanjem, kuda ga šalje car i zašto, kad tolike ljude sobom vodi, kao i to, da su se bojali tj. sinovi Adranasija IV, da Konstant ide, da učini Kurkenija kuropalatom, jer je njima bilo poznato, da je Kurkenij svoga prvog čoveka bio poslao s velikim darom caru, tražeći kuropalatstvo ili magistrat.

Označenje Davida, brata sadašnjega kuropalata Asotija, pokojnim znači, da je David u to vreme tj. između 937 i 939 bio živ, a da je posle kuropalatstva svoga brata Ašota II, dakle u vreme kada je Konstant svoj izveštaj morao caru pisati već bio umro. To znači, da je u vreme predaje Adranucija caru taj David još bio živ, a da je bio umro verovatno onda, kada je Konstant, dovodeći sobom Ašota II radi kuropalatstva, morao caru napisati izveštaj o svemu što se je zbilo. Pisac izveštaja, koji je prenešen u D. A. I. mogao je i to sve, što je pomenuto, naći u izveštaju Konstanta.

To isto vredi i za odgovor Konstanta tome Davidu.

Ali sada dolazi nešto, o čemu nije dosada bilo reči, a to je, da je Konstant imao sa sobom i dva careva pisma, jedno za magistra Davida, a drugo za toga Kiskasija u gradu Adranuci.

Pošto se ta dva pisma u tome izveštaju dosada ne spominju, biće, da ih pisac izveštaja u D. A. I. nema iz Konstantovog izveštaja, nego iz akata. Ta dva pisma, nije jasno, odkuda se najedanput nalaze kod Konstanta, kada je pre toga bilo samo spomenuto, kako je Konstant dobio nalog od cara. Pošto je jedno pismo upućeno Kiskasiju i stoji da je sadržavalo druge stvari, a ništa o predaji, što je Konstant Kiskasiju objasnio samo kao sredstvo da dođe u Adranuci, a da je faktično došao da preuzme grad, izgleda, da je Konstant u Nikomediji dobio od cara osim svoga naloga još i ta dva pisma sa odgovarajućom uputom. Sve ostalo mogao je pisac izveštaja imati iz izveštaja Konstantovog, pa tako i samu proceduru predaje grada, koja je usledila tj. sa barjakom i usklicima caru, čime je po običaju predaja obavljena.

Primedba u 46 D. A. I., kako David veliki (magistar David Mampalis sin Smbata I Mampalija od Adranuci tzv. velikog) nije svoju zemlju predao caru, ma da sasvim blizu graniči turmi Akampsi i Murguli, bez sumnje je iz izveštaja Konstanta, jer taj detalj je sigurno detalj sa lica mesta i to baš od samoga Davida Velikoga, jer osim te napomene u tekstu 46 D. A. I. stoji, kako je Konstant iz grada Adranuci otišao Davidu Velikome, za koga je imao ono drugo carevo pismo. Taj detalj dakle saznao je bez sumnje Konstant kod samoga toga Davida, gde je i upoznao položaj Davidove zemlje. To znači, da taj detalj dolazi od samoga Konstanta, dakle da ga je pisac izveštaja mogao naći u Konstantovom izveštaju. Ali sada se pokazuje nešta u samome tekstu, što ove misli potvrđuje. Posle toga detalja stoji u tekstu, kako je Konstant poslao caru posle izvršene predaje grada Adranuci dva izveštaja, jedan koji je sadržavao njegovu misiju kod Kurkenija glede Kurkenijevog magistrata, i drugi, koji izveštava o svršenoj predaji grada Adranuci i to ovaj potonji sa naglaskom, da car pošalje garnizon za grad i ako je moguće da dođe i sam domestik Shola i to radi neprijateljstva i razmirice između toga Asotija i njegovoga zeta Kurkenija zbog čega je Kiskasi grad caru i predao. Kao što se dakle vidi, mišljenje, da je pisac izveštaja iz akata svoj izveštaj pravio, nalazi u vesti o tim izveštajima samo svoju potvrdu. Iz toga pak sledi, da je i posle toga Asotij podneo caru izveštaj i o onome šta je dalje bilo posle predaje grada, to znači, da je sve ovo od ovoga izveštaja pa do kraja teksta, u koliko se tiče Konstanta, mogao imati iz akata, iz dalnjega Konstantovoga izveštaja. Ali i osim toga i iz drugih spisa. Tako na primer u tekstu stoji doslovni ultimatum toga magistra Kurkenija i magistra Davida, brata kuropalata Asotija radi predaje Adranuci sa pretnjom, da će se oni pridružiti Saracenima, ako car na toj predaji insistira. Verovatno se iz njihovoga ultimatuma vidi, da su ga doneli njihovi izaslanici, kad pisac izveštaja dodaje, da je isti ultimatum car čuo i od njihovih izaslanika. Pismo carevo protospataru Konstantu manklavitu mora da se također nalazilo u spisima, jer je i ono u izveštaju doslovno preneseno, kad u tome

pismu car još naziva Konstanta protospatarom i manklavitom a ne i patricijem i drungarom flote, kao što ga pisac izveštaja prema svome vremenu naziva. Isto tako moralo je u spisu biti i drugo pismo samome Konstantu, koje također doslovno imade glava 46 D. A. I., dok je interpretacija obaju tih pisama stvar samoga pisca izveštaja, koja proizlazi iz samih pisama. Osudu te dvojice, Kurkenija i Davida, opet u doslovnom tekstu, mora da ima pisac izveštaja također iz izveštaja Konstantovog, koji je sigurno svršavao sa prijavom o dolasku Asotija radi kuropalatstva, čime se završava glava 46 D. A. I., a po prirodi stvari i sam taj eventualni treći izveštaj Konstantov.

Tako se dakle iz teksta samoga pokazuje, kako je zaista sve to, što se tu u glavi 46 nalazi, ex actis i to je onda, po svoj verovatnosti, na osnovu akata načinjeni izveštaj referenta u kontinuiranom toku naracije.

To se najbolje vidi na jednom primeru, koji čak korigira i ono, što je ovde rečeno, o onom drugom Konstantovom izveštaju, neposredno posle predaje grada.

Odakle bi se, ako ne iz samoga izveštaja toga Konstanta, moglo znati za njegov razgovor sa bratom Kuropalata Ašota II Davidom, prilikom dolaska Konstanta iz Haldije u Iberiju, a na putu Kiskasiju u Adranuci, kada je to bio razgovor samo između njih dvoje. Pa još i to, da je taj David za to pitao Konstanta, kuda ga šalje car i kakvu službu ima da obavi, kad toliko ljudi sobom vodi, jer su se sinovi kuropalata Adarnase (IV) posle smrti svoga oca pobojali, da Konstant dolazi u Iberiju, da proizvede Kurkenija (Gurgena II) kuropalatom.

I onda odgovor Konstantov tome Davidu, kako za to vodi toliki narod, da oda počast Kurkeniju za magistra i, kako će, nakon te posete posetiti i magistra Davida, a obe te stvari, i Davidovo pitanje i Konstantov odgovor, navedene doslovno.

Pošto su u tom razgovoru bili samo njih dvojica, može vest o tome doći ili od Davida ili od Konstanta. Taj razgovor, dakle, upućuje na to, da se je on morao nalaziti reproduciran u izveštaju Konstanta. Samo ne u onom prvom izveštaju, odmah nakon primitka grada Adranuci, kao što izgleda, nego tek u drugom izveštaju, koji je morao biti učinjen sa strane Konstanta, nakon svega tj. po potpuno izvršenoj misiji, što znači, nakon što je doveo, po povratku, sobom u Carigrad najstarijeg sina Adranasea (IV) i brata spomenutog Davida tj. Ašota II, da ga car proizvede za kuropalata.

Baš taj razgovor između toga Davida i Konstanta pretstavlja detalj, koji, ne samo što može da se nalazi samo u izveštaju Konstanta, nego je podoban za podlogu, da se njegovom, toga detalja, upotrebom, uspe dobiti i konačna slika o izveštaju Konstanta, kako onom opštem, posle celokupne svršene misije, tako i onom specijalnom, neposredno nakon primitka Adranuci.

U tom detalju nazivanje Davida pokojnim a u isto vreme i bratom sadašnjega kuropalata Asotija, pokazuje, da taj detalj nije mogao biti napisan pre, nego što je Asotije (Ašot II) postao kuropalat, dakle ne pre, nego što se je Konstant povratio u Carigrad kao i to, da nije bio napisan od Davida, kada je isti tu u tom detalju već pokojni.

Iz toga proizlazi, da taj detalj nije mogao biti napisan u onom izveštaju Konstanta neposredno nakon primitka grada, u kom Konstant javlja, kako Kiskasi traži carski garnizon, a ako je moguće i dolazak samoga domestika shola, jer tada je David bio samo brat Asotija (Ašota) ali još ne i brat Asotija (Ašota II) kuropalata, nego je morao biti napisan u onom generalnom izveštaju, koga je Konstant verovatno podneo po svršenoj svojoj misiji, nakon što je Asotije (Ašot II) postao kuropalat. David je dakle mogao umreti u vremenu između toga razgovora i Konstantovoga izveštaja, ali to samo po spomenutom detalju razgovora između Davida i Konstanta ali ne i po celom ostalom tekstu glave 46 D. A. I. i to za to, jer taj razgovor Davida, brata kuropalata Asotija, sa Konstantom, nije jedina njegova funkcija tu u glavi 46 D. A. I.

David brat sadašnjeg kuropalata Asotija pojavljuje se naprotiv u glavi 46 D. A. I. na više mesta.

U razgovoru sa Konstantom kao pokojni David, brat sadašnjega kuropalata Asotija, u pismenom protestu caru radi predaje grada Adranuci kao magistar David, brat kuropalata Asotija, a isto tako i kod grdnje Konstanta, nakon što je car Konstanta dezavuisao, kao magistar David, brat kuropalata Asotija.

Iz navedenoga detalja, dakle, u vezi sa ova druga dva mesta, sledovalo bi, da se o spomenutom Davidu govori tek u konačnom generalnom izveštaju Konstantovom, kad se on na sva ta tri mesta naziva bratom sadašnjega kuropalata Asotija, odnosno bratom kuropalata Asotija, što je moglo biti tek nakon usledilog tog fakta tj. tek, nakon što je Davidov brat Asotij (Ašot II) zaista postao kuropalat.

U držanju Davida, brata kuropalata Asotija (Ašota II) kao i u držanju Kurkenija (Gurgena II) u vezi sa pitanjem grada Adranuci, imali bismo zanimljivu pojavu, da se sinovi kuropalata Adranase (IV) i sin eristava eristava Adranasea Gurgen II tj. Kurkenij otimaju za kuropalatsku čast posle Adranasea (IV), da taj Kurkenij postaje magistar, a najstariji sin kuropalata Adranase (IV) Asotije (Ašot II) kuropalat, a da ipak šalju caru ultimatum radi predaje grada Adranuci, i taj Kurkenije kao i brat toga kuropalata David, koji u tekstu od pokojnoga postaje magistar.

To sve zajedno pokazuje, da je konačni izveštaj Konstanta morao biti pisan iza svih događaja.

Ali, kako da se dovede u vezu spomenuti detalj, po kome je David pokojni, sa ona druga dva detalja, koja dolaze vremenski iza toga prvoga, a prema kojima je David još na životu.

Nema sumnje, da je i u onom konačnom generalnom izveštaju Konstanta David još morao biti na životu.

Kako se u tekstu nigde ne vidi, kada je David postao magistar, a u tekstu se tako naziva, može se kao verovatno uzeti, da je on to postao tek nakon, što mu je brat Asotije (Ašot II) postao kuropalat.

Izgleda dakle verovatno to, da konačni izveštaj Konstanta o tome Davidu, nije imao drugo do to, da je taj David brat sadašnjega kuropalata Asotija (Ašot II).

Dakle ni to, da je pokojni, ni to, da je magistar.

Znači, da je David brat kuropalata Asotija tek posle Konstantovoga izveštaja morao postati magistar i tek posle toga onda kao magistar umreti.

Ako je tako, pita se, otkud onda obe te stvari, i pokojni i magistar u glavi 46 D. A. I.

Protivrečnost, da je David u toj glavi 46 D. A. I. najpre pokojni, pa onda živ, kao i okolnost, da je odjednom magistar, a da se ne vidi kako i od kad, jer je Konstant magistrom proizveo samo Kurkenija, jesu dve stvari, koje opravdavaju to pitanje.

Odgovor na to pitanje bio bi u ovome.

Ono, što bi bilo protivrečno i nerazumljivo u konačnom izveštaju Konstanta, nije ni protivrečno ni nerazumljivo u izveštaju onoga, ko je posle Romana I, posle 944 ili posle 948, dakle posle tog Konstantovog izveštaja, a na osnovi tog Konstantovog konačnog izveštaja i na osnovi drugih akata pisao svoj izveštaj o jednom slučaju iz vremena cara Romara I (Adranuci).

U to vreme tj. od toga Konstantovoga izveštaja do izveštaja referenta o slučaju Adranuci moglo je proći dosta vremena, u kojem je međuvremenu brat kuropalata Asotija David mogao postati magistar pa i umreti.

Za Konstanta David je bio samo brat kuropalata Asotija, dok je za pisca izveštaja o slučaju Adranuci David bio još i magistar i pokojni.

I za to izveštač o slučaju Adranuci u svom izveštaju ostavlja onaj izražaj, koga nalazi u izveštaju Konstanta nazivajući Davida bratom sadašnjega kuropalata Asotija odnosno bratom kuropalata Asotija i tome onda dodaje, ono, čega u izveštaju Konstantovom nema, a što on sam, taj izveštač slučaja Adranuci, može da doda iz svoga sopstvenoga znanja.

Za njega, toga izveštača, naravno, sasvim je svejedno, koji on izražaj upotrebljava, da li samo izražaj o bratu kuropalata Asotija ili i izražaj o istome kao magistru ili i izražaj o istome kao pokojnom, jer u njegovo vreme već je sve to troje realnost. Izražaj dakle u glavi 46 brat kuropalata Asotija u svim varijacijama nalazio se je već u izveštaju Konstanta. Izražaj pak magistar i pokojni za tog brata kuropalata Asotija nalazio se je tek u izveštaju o slučaju Adranuci, dakle tek u

jednom docnijem izveštaju iza vremena Romana I, koji je naravno na osnovi Konstantovog izveštaja rađen.

Prema tome onda spomenuti detalj o razgovoru Konstanta sa tim Davidom, u vezi sa ostalim tekstom glave 46 D. A. I. upućuje na to, da će biti, da su oba izveštaja Konstantova posle predaje grada Adranuci sadržavala samo striktno izveštavanje o izvršenoj misiji sa magistratom odnosno predajom grada, dok su pobliže okolnosti, pojedinosti, kao i sve što se iza toga desilo, našle mesto tek u konačnom izveštaju Konstantovom.

Iz toga izveštaja je onda načinjen taj kasniji izveštaj o slučaju Adranuci sa spomenutim dodacima, kojih u Konstantovom izveštaju nije bilo.

A taj docniji izveštaj o slučaju Adranuci prenesen je onda u D. A. I.

Tako eto taj detalj razgovora Konstanta sa Davidom, bratom Asotija (Ašota II) u vezi sa ostalim tekstom glave 46 D. A. I. vodi preko Konstantovog izveštaja do onog kasnijeg izveštaja o slučaju Adranuci, pa je taj detalj i razlog, što pregled glave 46 D. A. I. nije ipak moguće dati tako brzo i kratko, kao što se to može očekivati po tome, što je sastav glave 46 D. A. I. takav, da se već na prvi pogled prepoznaje, da se mora raditi o prenosu izveštaja. Ali time se ništa ne gubi, jer se eto baš tim detaljem dobiva naročiti znak, da je cela glava 46 D. A. I. osim ubačene druge alineje, u stvari jedan iz akata preneseni izveštaj iz vremena posle Romana I, a o jednom slučaju Romana I.

To se eto naročito vidi iz toga, što su prenesena i takva mesta, koja su na svom mestu razumljiva, a koja prenosom postaju nerazumljiva, pa i protivrečna.

Onaj, koji je ex actis izveštaj o slučaju Adranuci, odnosno o slučaju Romana I, u D. A. I. preneo, učinio je to integralno, izostavivši samo formalnosti i uvod toga izveštaja i premestivši dve alineje i ubacivši jednu. Dakle u ostalom smislu integralno, jer je preneo i dve stvari, koje u izveštaju o slučaju Romana I nisu ni protivrečnost ni nerazumljivost, ali koje prenesene u glavi 46 D. A. I. to jesu.

I baš to, što njihovu protivrečnost i nerazumljivost za slučaj prenosa, onaj, koji je izveštaj preneo, nije opazio, znak je, da je morao raditi na brzinu i nekritički tj. naprosto samo preneti. Njegova briga kod prenosa nije bila kritika materije, nego njeno prikrivanje u drugi vid, pretvaranje jednoga izvora u sliku historiske radnje na osnovu izvora.

Jer, kako bi se inače moglo razumeti, da jedan pisac u jednoj istoj historiskoj radnji imade Davida najpre mrtvog, a posle dvaput živog i onda najednom magistra, nakon što je već pre toga mrtav. Onaj ko bi pisao historisku radnju, morao bi ovo opaziti i onda ili izbeći ili objasniti.

Nije, dakle, moguće, da je glava 46 D. A. I. historiski rad, ali je moguće, da je nekritički prenos, jer što je bez zapreke i prigovora u izveštaju o slučaju cara Romana, koji je pisan, kad su pomenute okol-

nosti već bile realne, to nije moguće u glavi 46 D. A. I., koja svršava sa vremenom, kad te okolnosti još nisu bile realne.

Postojanje tih okolnosti u D. A. I. je onda znak, koji upućuje na to, da se tu u D. A. I. radi o prenosu jednoga spisa, jednoga akta, iz vremena kasnijeg od glave 46 D. A. I., kada je ona kao izveštaj dobila spomenute okolnosti kao dodatke, ali ne u svrhu historiske radnje, nego u svrhu izveštavanja administrativnoj vlasti.

Bez toga objašnjenja glava 46 D. A. I., sa spomenutom protivrečnosti i nerazumljivosti, bila bi naprosto nepojmljiva.

Na pitanje, koje se samo od sebe javlja, nije li — bez prenosa izveštaja — pisac glave 46 D. A. I. kao jedne istoriske radnje mogao i sam staviti naknadno te nemoguće dodatke, odgovor: u fizičkom smislu mogao je, ali da li i u misaonom smislu, to pokazuje razlika između historiske radnje i jednog administrativnog akta. To znači, da je pisac historiske radnje mogao tako pisati, ako je hteo napisati protivrečnost i nerazumljivost.

Relevantno pitanje dakle bilo bi postavljeno, tek ako se pita, ne, da li je pisac historiske radnje mogao te dodatke Konstantovom izveštaju dodati, nego da li je mogao hteti dodati ono, što je za njegovu radnju nemoguće i nerazumljivo. Za administrativni izveštaj kraj verovatne notornosti, onoga, šta se je sa Davidom bratom kuropalata Asotija posle Konstantovog izveštaja zbilo, sasvim je svejedno, kako se David u izveštaju naziva, kad je on u to međuvreme ne samo brat kuropalata, nego i magistar i pokojni. Kraj realnosti za sva ta tri momenta svejedno je, koji se u administrativnom izveštaju upotrebljava — jedanput ovaj, drugiput onaj, uvek je isto rečeno, jer oni, za koje je izveštaj pisan i u ono vreme kad je pisan, za te realnosti su znali. Ali historiska radnja ima projekciju budućnosti. Ona ne može imati takvih protivrečnih i nerazumljivih mesta, jer oni, koji će ju čitati, imaće pred sobom samo te protivrečnosti i nerazumljivosti, bez znanja o pravom stanju stvari. Takva mesta su onda u historiskoj radnji nemoguća, ili ako — onda samo sa potrebnim objašnjenjem.

Protivrečna i nerazumljiva mesta bez objašnjenja nisu znak historiske radnje, ali su znak jednoga iz akata prenesenoga teksta. Konkretno, ova ovde navedena mesta, koja su u D. A. I. glava 46 ostala bez objašnjenja, u svojoj protivrečnosti i nerazumljivosti znak su prenosa jednoga izveštaja ex actis. Tamo su moguća a ovde ne.

Ta mesta međutim odaju, da nisu mogla nastati ni u Konstantovom izveštaju, jer bi tamo bila isto tako nemoguća kao i u historiskoj radnji glava 46, pošto tada spomenuti David nije bio ni magistar ni pokojni, nego da su morala nastati u jednom kasnijem izveštaju, o slučaju Adranuci tj. u izveštaju o slučaju cara Romana I.

Tako bi se onda u glavi 46 D. A. I. raspoznavala dva specijalna izveštaja Konstanta još sa terena i njegov jedan generalni, konačni

izveštaj, a onda cela glava 46 D. A. I. osim alineje dva kao izveštaj o slučaju cara Romana I, sačinjen na osnovu prva tri izveštaja sa svojim dodacima, koji su naravno kao i sam taj izveštaj docniji od spomenuta tri izveštaja.

Prema tome svemu, u glavi 46 D. A. I. imali bi jedan značajan izvor tj. izveštaj referenta Carigradske administracije o jednom slučaju cara Romana I (Adranuci) onako, kako je on morao biti nadležnoj vlasti podnešen i kako ga je sastavljač D. A. I. u spisima našao i preneo. Bez prepoznavanja toga izveštaja ta glava 46 D. A. I. bila bi protivrečna i nerazumljiva, pa kada, kao što smo videli, već i druge okolnosti same po sebi upućuju na misao o takvom izveštaju, onda ove ovde iznešene okolnosti, koje proizlaze iz samoga teksta, to samo još utvrđuju. A ako se na koncu pita, zašto bi takav izveštaj o slučaju cara Romana I bio pisan, onda na to najbolji odgovor daje sam taj izveštaj, koji se nalazi u D. A. I. u glavi 46 i koji u detaljima pokazuje, kako je taj važan i značajan grad Adranuci, koji je bio staro sedište Bagratidskih knezova, Romajskoj Imperiji i predan i od nje izgubljen — uzmakom cara Romana I pred pretnjom dvaju Bagratidskih knezova sa Saracenima. Pojedinosti toga uzmaka nalaze se u spomenutom administrativnom izveštaju, koji je prenešen u D. A. I. glava 46, a koji sam po sebi odaje i da je morao biti pisan posle cara Romana i da je morao biti pisan radi cara Romana tj. radi pregleda jednog od njegovih slučajeva.

Ali čitalac toga izveštaja u D. A. I. naćiće u njemu, osim navedenih znakova, da se zaista mora raditi o takvom izveštaju, još jedan važan znak.

U izveštaju ne ispostavlja se samo slabost cara Romana, koja je u ostalom, kad se radi o Saracenima uvek pitanje vremena i situacije, nego se ispostavlja i način te slabosti. Car Roman najpre naređuje, da se Adranuci preuzme, tu misiju poverava Konstantu, a kad je ovaj svrši, on to sve poriče, usled pretnje Bagratidskih knezova, tera Konstanta u laž, kao da je radio na svoju ruku, pa čak ga i pismeno kori i tako za umirenje Bagratidskih knezova ne samo napušta grad Adranuci, nego i dopušta da ti Bagratidski knezovi onda i to ne prividno kao car Roman I, nego istinski grde toga Konstanta ni kriva ni dužna, kao da je on sve skrivio, po svojoj glavi i brzopletosti.

Bezobzirnost u takvom izveštaju prema caru Romanu I možda se i može objasniti time, što je izveštaj odnosno izveštač morao biti zadužen da iznese objektivno stanje stvari, ali bezobzirnost prema načinu Vizantske Imperije u postupku sa Bagratidskim knezovima nije više stvar interna, pa se ona i ako se tiče samo konkretno Romana I može razumeti u jednom administrativnom aktu, koji je čak mogao imati i poverljivi položaj, ali se ne bi mogla razumeti kad je sam car Konstantin VII, ponoviti treba, pa i da se radi o Romanu I, unosi u jedan historiski spis. To znači, treba samo pomno pročitati tu glavu 46 D. A. I.,

pa da se vidi, da je ona kao izveštaj o caru Romanu I u jednom administrativnom aktu moguća, a kao historiska radnja Konstantina VII, makar i o tom caru Romanu I, nemoguća. Tako se može reći, da će čitalac, pročitavši tu glavu 46 D. A. I. i sam osetiti njenu nemogućnost i sam pomisliti, da se tu mora raditi o nekom drugom poslu. Iznešeni momenti treba da su u stanju da pokažu, šta bi to najverovatnije moglo biti i da onda time, što upućuju na administrativni izveštaj o jednom slučaju cara Romana I ujedno omoguće čitanje te glave 46 D. A. I. bez zapreke.

Tako stvar stoji glede same epizode sa gradom Adranuci.

No kao što je rečeno, osim te epizode ima glava 46 i to, kao što je rečeno, već u svojoj prvoj alineji, opštu historiju grada Adranuci. Ta historija, koja je morala, kao što je također rečeno, u izveštaju ex actis biti smeštena iza epizode sa gradom Adranuci, podobna je da također bude znakom, da se u glavi 46 nalazimo pred jednim u spis D. A. I. prenešenim administrativnim izveštajem.

Izveštaj Konstanta, kao što se to u ostalom u glavi 46 D. A. I. po sebi prepoznaje, sadržavao je, naravno, sa pojedinostima i opisima i sa svim zbivanjima, dve stvari, magistratstvo Kurkenija i neuspelu predaju grada Adranuci. U tekstu se tako reći vidi, kako sa ispuštenim uvodom a u, prema potrebi administrativnoga izveštaja, nadopunjenom smislu, izveštaj Konstanta tako reći počinje sa trećom alinejom i svršava sa citatom psovke i pogrde patricija Konstanta, naravno sve to zajedno ne u rečima Konstantovim nego u rečima administrativnoga izveštaja, pa će verovatno onda i poslednja rečenica posle toga pretstavljati dodatak pisca administrativnog izveštaja. U tom izveštaju transkribirani izveštaj Konstanta sasvim je naravno bio ograničen na spomenute dve stvari. Tada, kada je Konstantov izveštaj pisan, stvar je bila aktuelna, njegov izveštaj proizašao je neposredno iz događaja. Interes je tada bio na tome, šta je zapravo bilo sa gradom Adranuci i kako je stvar svršila. To je dakle izveštaj neposredno iz vremena događaja i usled toga tada pitanje, šta je posle bilo sa gradom Adranuci nije se moglo ni postavljati. Tada je stvar svršila s time, da je predaja grada protestom Kurkenija i Davida, brata Asotija (Ašota II) budućeg kuropalata sprečena i Adranuci ostao u rukama Asotija (Ašot I Kiskasi), patricija i sopstvenika toga grada. Šta je posle bilo, to pitanje se još nije moglo postaviti, jer je tada to »posle« bilo tek stvar budućnosti. To, šta je posle bilo, otvara se kao pitanje i postavja se kao interes, tek kad je došlo vreme, da se piše administrativni izveštaj. U takvom izveštaju, ne samo da se je moglo pisati o tome šta je posle bilo, nego se je i moralo. Ono, što je bio svršetak u vreme Konstantovog izveštaja, nije više mogao biti svršetak u vreme administrativnog izveštaja. U međuvremenu, tj. između jednog i drugog izveštaja, desile su se sa Adranucijem i dalje stvari. Sa Konstantovim izveštajem nije se moglo pitati šta je

dalje bilo, jer bi to pitanje u stvari značilo, šta će dalje »biti«. Sa administrativnim izveštajem, to se je moralo pitati, jer to tu već nije više pitanje, šta će sa gradom Adranuci biti, nego je pitanje, šta je sa gradom Adranuci međutim bilo. Svršetak Konstantovog izveštaja nije mogao biti i svršetak administrativnog izveštaja i zato je administrativni izveštaj u stvari morao nastaviti Konstantov izveštaj pa navesti ono, šta se je zbilo posle Konstantovog izveštaja, jer bez toga, administrativni izveštaj svršavao bi sa pitanjem, šta je sa gradom Adranuci posle sprečene predaje bilo, ili drugim rečima, šta je sada sa gradom Adranuci i u čijim rukama se on sada nalazi.

I za to je administrativni izveštaj nakon izveštaja o neuspeloj predaji grada Adranuci morao imati takav dodatak. Iz alineje prve glave 46 vidi se, da je odnosno pitanje moralo biti upućeno na lice mesta, odnosno da je moralo biti upućeno nadležnom strategu, da on kaže, šta zna o gradu Adranuci. Tako se mora zaključiti iz okolnosti, da alineja prva nije ograničena samo na prikaz sudbine grada Adranuci posle neuspele predaje, nego i da imade ukratko i historiju poseda toga grada kao neke vrste opšte historije njegove. Iz okolnosti, da se u toj opštoj historiji historija neuspele predaje grada Adranuci u opšte ni ne spominje proizlazi utisak, kao, da onaj, koji je tu pisao opštu historiju grada Adranuci, nije za neuspelu predaju toga grada ni znao, pa to upućuje, da verovatno od jedne ruke potiče opis te neuspele predaje, a od druge ruke opšta historija grada Adranuci, pa i sam opis važnosti toga grada. To znači, da je pisac administrativnog izveštaja u aktima našao potrebni materijal glede predaje grada, uglavnom opis samoga Konstanta, pa da je onda, pošto njegova zadaća revizionoga karaktera nije bila tako uska kao Konstantova, morao nabaviti obaveštenje o historiji grada Adranuci i o značaju i vrednosti toga grada. Čak se prepoznaje, da verovatno pisac administrativnog izveštaja nije ni tražio, da mu se javi, šta je posle predaje grada Adranuci bilo, nego je verovatno tražio historiju grada Adranuci i opis vrednosti toga grada i to već za to, što nije imao razloga, da publicira ono, što je verovatno i za samoga Romana, odnosno i u vreme samoga Romana trebalo da ostane kao jedna velika imperijalna neprijatnost, u diskreciji. Tako se može razumeti, da je transkripciji Konstantovog izveštaja dodana prva i treća alineja glave 46 D. A. I., pa se ta procedura može u najprirodnijem smislu zamisliti tako, da je pisac administrativnog izveštaja ono, što se tiče predaje grada Adranuci, uzeo iz Konstantovog izveštaja, dok je ono, što se tiče opšte historije grada Adranuci i vrednosti toga grada, taj pisac administrativnog izveštaja morao nabaviti sa terena. A tako se onda i kao sasvim prirodno pokazuje, da se u toj opštoj historiji grada Adranuci o njegovoj pokušanoj predaji ni ne govori.

Baš to dakle, što se u glavi 46 opšta historija grada Adranuci i opis njegove vrednosti pokazuju kao jedna stvar, a opis neuspele pre-

daje toga grada kao druga stvar, daje jedan znak više tome, da se u glavi 46 D. A. I. u stvari nalazi po svom sadržaju izveštaj Konstanta, ali prema potrebi i mogućnosti administrativnog izveštaja transkribovan kao i onaj obaveštaj, koji je pisac administrativnog izveštaja morao sa terena dobiti glede opšte historije i vrednosti grada Adranuci. To znači da se pisac administrativnog izveštaja obaveštava s jedne strane iz akata, a s druge strane sa terena. Ono sa terena u aktima nije mogao naći, jer je to od akata kasnije zbivanje, tako, dakle, da akti nemaju ono, što se je na terenu zbilo posle neuspele predaje grada. Može se dakle reći, da se u administrativnom izveštaju nalaze dve stvari, koje jedna za drugu ne znaju, akti i teren. Za to se u izveštaju administrativnom, a u alineji prvoj glave 46 i može naći stav, po kome patricije Asotije, koji je i Kiskasi uze za muža svoje kćeri Kurkenija, »onoga magistra«, koji postavši dinastom, uze od svoga tasta Asotija silom Adranuci, a da je pre toga došlo do pokušane predaje toga grada Romajskoj Imperiji i da je verovatno tome pokušaju i posledica ono, što u tome stavu stoji tj., da je onaj isti Kurkenije, koji je caru poslao ultimatum radi te predaje Adranucija taj grad tom Asotiju i oduzeo, o tome ni reči. Čisto se vidi, kako je pisac administrativnog izveštaja morao diskretno i oprezno nabaviti obaveštenje o historiji i vrednosti grada Adranuci, a da samo pitanje predaje u opšte i ne dodirne. Naravno, da se onda mora uzeti, da su te dve stvari historija predaje i historija grada u izveštaju morale biti postavljene u obratnom redu nego u glavi 46 D. A. I. Tako i odeljenost tih dviju historija opšte i specijalne govori za administrativni izveštaj, jer bi u jednoj historiskoj radnji već po potrebi jednoga smišljenoga i hronološkoga opisivanja te dve stvari morale biti spojene tako, da bi specijalna historija o predaji grada našla svoje mesto u opštoj historiji grada, a opšta historija grada opet time dala potrebni završetak specijalnoj historiji grada. Konkretno naravno to nije moglo biti, jer, kad je specijalna historija grada pisana, dobar deo opšte historije grada nije još ni postojao, pa već sama ta okolnost, da te dve historije nisu spojene, upućuje na administrativni izveštaj, a ne na historisku radnju, gde bi one bez sumnje bile spojene.

Glava 46 D. A. I. nije dakle drugo nego prenos administrativnog izveštaja o jednom slučaju cara Romana I. Kao što smo dosada eto videli prenosi u D. A. I. morali su biti vršeni iz različitih arhiva, kad vidimo, da su neki izveštaji administrativni (glava 43 i 46) vojni (glava 44) neki crkveni (glava 47, 48 i 49), neki finansiski (glava 50), neki dvorski, po predmetu, a kao i 43 i 46 administrativni po razlogu (glava 51), neki politički (glava 53).

Tu raznolikost nadopuniće sada glava 45 D. A. I. u jednom novom smislu tj. u smislu diplomatskom.

Kao što je u svim navedenim mestima uvek jasno postojanje jednoga predmeta, o kome se radi, tako i ovde. Samo što ovde predmet

više nije pitanje unutarnje politike Imperije, niti je pitanje podvrgavanja toj unutarnoj politici Imperije, nego je ovde predmet čisto spoljne politike Imperije. Radi se o uređenju granice i čitalac će, čitajući glavu 45 D. A. I., stajati pred jednom verbalnom notom, kojom se priopštava rešenje samoga cara. Imperija se nalazi u sukobu sa kuropalatom Iberije, koji traži za sebe celu zemlju Fasianu. U stvari, po materijalnom sadržaju, to je tzv. keleusis carev, to je presuda careva, u fomalnom pogledu to je obrazloženje sa judikatom. No suzdržljivi način obrazloženja navađanjem fakata bez jačih objekcija kao i blaga formulacija judikata pokazuju jasno, da se čitalac kod glave 45 nalazi na diplomatskom terenu Romajske Vizantije i da pred sobom imade jedno suaviter in modo, fortiter in re priopštenje i pravnoga i oportunoga karaktera, koje pokazuje tendenciju, da se petentu doduše objasni, kako je bez ikakve pravne podloge, ali da mu se ujedno iz državničkih razloga izađe na susret, koliko se može. Po pravnom razlogu on se odbija, a po oportunom razlogu on delimično uspeva. Naravno to za to, da se isti održi u dotle formalno postojećem odnošaju sa carstvom. Ništa nije karakterističnije, nego forma judikata, gde se neopoziva i izvršna presuda priopštava na tako delikatan način, da se samo kaže, kako treba, da se tim posedom zadovolje (Iberi) i da ništa više ne traže. I ako je može biti ceo tekst te verbalne note upućen strategu nisu te poslednje reči nikakva uputa strategu, nego, pošto je jasno, da je cela stvar pisana, i obrazloženje i judikat, za kuropalata i da će naravno strateg to, što je primio, kuropalatu i pročitati, te reči su samo delikatna forma, kojom se kuropalatu do znanja stavlja konačno carevo rešenje.

Kao i u glavi 46 i ovde u glavi 45 alineja prva imade svoj posebni značaj, samo je razlika ta, da se glava 45 u stvari sastoji iz dva dela, iz alineje prve, koja govori o genealogiji Ibera i alineje druge, treće do pete, koje sve zajedno pretstavljaju tu verbalnu notu. Razlika je samo ta, što ovde te dve stvari, genealogija Ibera i verbalna nota, nemaju nikakve veze, osim, ako se to može nazvati vezom, tu vezu, da se u alineji prvoj govori o genealogiji Ibera, a u ostalim alinejama, da se iznosi verbalna nota, koja se upućuje Iberima. To znači, onda bi veza bila čisto osobna, a ne stvarna, jer predmet alineje prve i predmet ostalih alineja, kao što će se videti, nemaju ništa zajedničko. Ali, pre nego što se pregledom glave 45 pređe i na taj prikaz, potrebno je ovde nešta naglasiti sa gledišta D. A. I. u opšte. U celome D. A. I., gde god bi bila reč o Konstantinu VII, svagde se on spominje u trećem licu. Jedino tu u glavi 45 on se pojavljuje u prvom licu.

Objašnjenje toga fenomena, da je Konstantin VII mogao sam o sebi pisati u trećem licu došlo bi usled toga u nepremostivu protivrečnost. Zašto bi onda samo tu na jednom jedinom mestu, u glavi 45, ipak pisao o sebi u prvom licu, jer, istina, može pisac o sebi pisati ili u prvom licu ili u trećem licu, ali ne jedno i drugo, a da se ne pojavi pitanje,

zašto se onda jedan izuzetak od pravila pojavljuje. Tako i ovde, pojavljuje se pitanje, kad je ceo spis pisan glede Konstantina VII u trećem licu, kako to, da je onda tu, na tom jednom jedinom mestu, Konstantin VII u prvom licu. Kad se prepozna glava 45 kao prenos njegove diplomatske keleusis, onda se brzo dobiva odgovor na to. Za to, jer, kao što su u prošlim slučajevima, koje smo videli, preneseni akti administracije, tako je ovde prenesen akt samoga cara. Prirodno je onda, da je on u aktima administracije u trećem licu, a u svome aktu u prvom licu. Izuzetak dakle u glavi 45 nalazi se za to, što je to jedno jedino mesto, gde car Konstantin VII govori ili piše lično. U glavi 45 prenosi se integralno jedno carsko rešenje i zato je tu, naravno, car naveden u prvom licu, a ne u trećem licu tj. on je naveden onako, kako to traži tekst verbalne note. Ili, bolje rečeno, kad drugi govore o Konstantinu VII, on se navodi u trećem licu, kad on govori sam o sebi, on se navodi u prvom licu. I s toga razloga je u najvećoj meri opravdana objekcija profesora Gavre Manojlovića, da već navod cara Konstantina VII u trećem licu upućuje, da ono o čemu se radi, ne piše on, nego neko drugi. Izuzetak dakle u glavi 45 D. A. I., gde se Konstantin VII pojavljuje u prvom licu, ne može služiti kao argument njegovoga autorstva spisa D. A. I., nego naprotiv, taj izuzetak potvrđuje pravilo, da svagde, gde se Konstantin VII pojavljuje u trećem licu, on nije pisac. Konkretna iznimka u D. A. I. prema pravilu, da se o Konstantinu VII govori u trećem licu u celome D. A. I., a samo tu u glavi 45 u prvom licu, dolazi otuda, što je i glava 45 D. A. I. ne historiska radnja nego i opet samo prenos jednoga akta, ali ovog puta carevog akta. Prema tome, da spis D. A. I. nije pisao lično car Konstantin pokazuje već samo to, da je on svagde naveden, osim na jednom mestu, u trećem licu. A da je taj spis D. A. I. u stvari samo kompilacija različitih akata, različitih potpunih ili fragmentarnih prenosa akata, potvrđuje eto i glava 45, gde se prenosi i sam carev akt.

Na pitanje, zar nije mogao takav prenos svoga akta izvršiti i car sam, treba odgovoriti da je mogao, ali treba se onda i zapitati, kako će stajati sa verovatnošću, da car prenosi svoj akt, gde se on spominje u prvom licu, a da sva druga mesta ostavi u trećem licu. Kako se može razumeti onda, da car nije ceo D. A. I. pisao u prvom licu.

Zašto onda, da se samo jedan primer navede nije u glavi 50, gde je reč o parakoimomenima mesto za druge vlade Konstantina napisao za moje druge vlade, a da se i ne spominje pitanje glede te iste glave 50, žašto tamo stoji za Konstantina pako hristoljubivoga despota i njegove majke Zoe, a ne za vladanja moga i moje majke Zoe. Kao što ćemo videti u glavi 45, a u svojoj verbalnoj noti, car ponavlja izražaj »naš tast«, pa se s pravom mora postaviti pitanje zašto onda ne i »naše majke Zoe«, nego »njegove majke Zoe«.

Iznimna dakle pojava Konstantina VII u prvom licu nije signatura njegovog autorstva, nego je signatura onome, što je tome protivno. Ona je samo znak, da se tu u glavi 45 iznimno, na jednom jedinom mestu, prenosi njegov spis. Izuzetak, dakle, navoda Konstantina VII u prvom licu, posledica je izuzetka, što se navodi njegov akt. To znači, kad je reč o njemu, on se spominje u trećem licu, a kad on govori sam, on se spominje u prvom licu. Znači sam govori samo tamo, gde se spominje u prvom licu. Znači sam govori samo u glavi 45, a pošto nema nikakvoga smisla uzeti, da on u celom spisu D. A. I. govori lično samo u glavi 45, to je jasno, da ni glava 45 nije historiska radnja Konstantina VII, nego da je prenos onoga njegovog akta, gde je on, naravno, po potrebi akta, lično prezentiran.

Naravno, ako je glava 45 u svojoj alineji drugoj, trećoj pa do pete, lični keleusis cara Konstantina VII, da se onda mora uzeti, da je, makar i samo kao verbalna nota, taj keleusis cara Konstantina VII morao imati svoju formu. I ako se može uzeti, da je verbalna nota zaista svršavala sa rečima: nego carstvo naše kako je rečeno, iz ljubavi prema kuropalatu, htede, da bude reka Eraks ili Fasis granica za obojicu, pa treba da se tim posedom zadovolje (Iberi) i da ništa više ne traže, ipak se ne može uzeti, da je počinjala, kako je hristoljubivi u porfiri rođeni i slavni car Leon, čuvši, da su u tzv. mesto Fasianu došli Saraceni itd., a da se ne pretpostavi, da je tome nešto prethodilo.

Da verbalnoj noti nije prethodilo ono, što u glavi 45 stoji kao prva alineja, to tek ne treba spominjati, jer je to, što je u toj glavi 45 iznešeno, učinjeno za to, da se tim dodatkom od verbalne note napravi historiska radnja. To je bila potreba kompilatora iz akata u spis D. A. I., a ne potreba keleusisa. Potreba potonjega sastojala se je naprotiv u tome, da keleusis dobije svoje uvodne reči. On ih je bez sumnje i imao, samo su te reči ispuštene i nadomeštene alinejom prvom. A iz reči, kako je u porfiri rođeni i slavni car Leon, čuvši itd. vidi se, da su se te uvodne reči morale sastojati bar u nekoj aluziji, da će biti reč o Fasiani. Ali iz reči pri kraju obrazloženja a pri prelazu na judikat, kojima se kaže, šta car određuje »na njegovu molbu« (tj. na molbu kuropalata) vidi se, da je zapravo verbalna nota odgovor na iniciranje postupka diplomatskoga sa strane samoga Iberskoga kuropalata, pa je prirodno uzeti, da je uvod u sam keleusis i počeo sa aluzijom na tu molbu. Ispuštanje te formalnosti jeste, kao i u svim drugim slučajevima, prirodna propratna pojava prenašanja spisa, u nameri, da se to prenašanje ne prepozna. Ali eto, baš izostavljanje formalnosti ovde naročito izlazi pred oči, jer čim je po svom sadržaju ta glava 45 jasnija kao keleusis, time se više oseća, da formalnost keleusisa fali, a taj osećaj opet upućuje na namerno prenašanje keleusisa bez formalnosti, da se ne prepozna keleusis, nego da se isti prikaže kao istoriska radnja. Nekritičnost i žurbu odaje onda baš ta okolnost, da se mesto formalnosti stavlja alineja prva, koja

treba da keleusis pretvori u historisku radnju a u isto vreme ostavlja tekst keleusisa u originalu sa carem u prvom licu, mesto da je isti transformiran u treće lice, a sam keleusis u historisku naraciju. U celom spisu D. A. I. nema za misao o prenosu akata, o kompilaciji fragmenata iz akata, ništa tako jasno i tako jako, kao što je ovaj prenos jednoga carskoga keleusisa u njegovom originalnom tekstu i sa originalnom carevom pojavom uz jednovremeni pokušaj pretvaranja istoga u historisku radnju. Zaista je velika usluga historiji učinjena na taj način, i ako ne u smislu namere kompilatora, jer uz druge akte čitatelj imade sada pred očima i jedan pravi carski keleusis i to još sa polja diplomatskoga. Čitatelj će sa interesom čitati to, kako je car govorio u jednom slučaju spoljnjeg sukoba svoje Imperije, kad je trebalo dirimirati s jedne strane između stajališta pravnoga, a s druge strane stajališta interesa Imperije, da ne izgubi saveznika. Šta više ekspozicija pravne strane u keleusisu i kratko ponavljanje iste u judikatu, daje utisak, da je car morao dati najpre izraditi pravnu stranu, koja traži odlučno negativan rezultat i onda tome dodati svoj politički oportuni judikat i to onda ostaviti tako, da putem verbalne note adresat ubedljivo vidi jedno i drugo.

Ta prethodna izrada pravne strane, u tome sukobu radi Fasiane, raspoznaje se, ne samo sadržajno nego i tehnički. Sadržajno vidi se, da je obrazloženje carskoga keleusisa postavljeno u sistem po pojedinim momentima i pitanjima kao na primer alineja dva, kojom se vrši pregled odnosa Imperije sa Iberima kroz nekih 40 godina tj. od 909 do 949, od Lalakona do Teofila, od prvog upada Saracena u Fasianu do Vizantskog zauzeća Theodosiopola, gde obrazloženje ima da pokaže kako Iberi u Fasiani nisu nikada sticali zemljišta, pa alineja treća, gde se opisuje pasivna rezistencija Ibera u pogledu grada Keceona, koga je Vizantija tražila radi blokade Theodosiopola, pa alineja četvrta, koja je već primer sadržajni i tehnički, pa se tu može prikazati to, kako se prethodna izrada pravne strane keleusisa raspoznaje i tehnički.

Kao što prva alineja imade da pokaže, kako Iberi u Fasiani nikada nisu sticali zemljišta, a druga alineja, kako su Iberi u pogledu Keceona vršili pasivnu rezistenciju, tako četvrta alineja pokazuje pasivnu rezistenciju Ibera i u pogledu taktike Imperije, kojom je trebalo štetnim aktima siliti Theodosiopol na predaju.

Ali, kao što se vidi, ta četvrta alineja nije u keleusis prenešena, nego samo sa jednom jedinom rečenicom, i to, koja je, sudeći po prethodne dve alineje morala biti zaključna, ne početna rečenica, te alineje četvrte. Sa drugom i trećom alinejom analogno navađanje primera i dokaza, fali, i u keleusisu se nalazi samo konačna tvrdnja, kao zaključak iz takvih primera i dokaza.

Ta jedna jedina rečenica te alineje četvrte glasi, kako Iberi ne htedoše nikada u okolici grada Theodosiopola ili njegovim krajevima, ni u

gradu Manzikertu ni u opsegu njegove vladavine, vršiti pljačke ili zarobljavanje. Analogno gradu Keceonu oni su morali biti u tom smislu pozivani, ali o tome nema ni reči.

Tako se tu prepoznaje treći argument po sadržaju a ujedno prvi po tehnici, jer je tu u toj četvrtoj alineji morala biti argumentacija za zaključak, u kom se treći argument raspoznaje, ali je nema, jer je iz keleusisa u njegovoj konačnoj redakciji morala ispasti. Sad da li inicijativom same carske kancelarije ili samoga cara ili tek intervencijom onoga, koji keleusis u D. A. I. prenosi, to se naravno ne može kazati. Ali se može reći, da se četvrta alineja kao treći argument za keleusis raspoznaje, kao i to, da ono što se raspoznaje, u tekstu ne postoji.

Na prigovor, da takvo uzimanje stvari ne mora biti opravdano, jer se radi o jednoj negativnoj tvrdnji, pa je mogla i jedna jedina rečenica bez primera i argumentacije biti dosta, može se odgovoriti prvo, da je i u alineji drugoj u pitanju negativna tvrdnja, pa je ipak ista i argumentisana i primerom osvetljena, a drugo, da iduća, peta alineja u svojoj prvoj rečenici jasno pokazuje, da se četvrta alineja nije mogla sastojati samo iz te jedne jedine rečenice, koja je više gore navedena, jer reči, »tako je kuropalat uporno držao Fasianske zemlje, tražeći za sebe svu Fasianu i grad Avnik« jasno upućuju na to, da je u četvrtoj alineji moralo biti iznešeno i opisano kako je kuropalat došao u fizički posed Fasijanske zemlje, kada o tome inače nema nigde ništa. Tako se iz alineje 4-te, koja je jedna jedina rečenica i prve rečenice alineje 5 raspoznaje onaj sadržaj alineje četvrte, koji je izostao, kao okolnost, da je izostao.

Ako ta okolnost, da keleusis na tom mestu nije potpun, nego da mu fali obrazloženje trećeg argumenta, ne dolazi od onoga, ko je keleusis u D. A. I. prenašao, nego se keleusis sa tim defektom pred čitaocem pojavljuje u originalu, onda se može zaključiti, da je od koncepta, do pisanja načisto, ta četvrta alineja namerno izbrisana i ostavljena samo u svojoj jednoj rečenici, baš za to, što se kod pregleda koncepta moglo ispostaviti, kad se tim konceptom formuliše čisto pravno obrazloženje, da nije ni najmanje oportuno mešati u to čisto fizičke momente. To znači, da je pisac keleusisa u konceptu, morao imati kao zadatak čisto pravnu stranu toga pitanja tj. da pokaže, kako Iberi nemaju ni jedan pravni moment za sebe. Pisac koncepta, kao što pokazuju, kako je opisano, alineja 4 i 5, morao je od pravne strane zastraniti u fizičku i to mu je moralo biti sigurno precrtano.

Istina, u prvoj rečenici alineja 5, kao da se to precrtano oživljava, ali to biva tako prolazno, da je lako moguće, da je, u konceptu izbrisano, ispušteno, a ovo ostalo usled nedovoljne rigoroznosti, radi koje se nije ni opazilo, da ipak nije sve precrtano. U alineji 5 još u toj prvoj rečenici prelazi se odmah na četvrti argument obrazloženja keleusisa,

sa hrisovuljama tj. kako Iberi ni u tom pogledu nemaju pravo, što se pozivaju na hrisovulju cara Romana i cara Konstantina VII.

Kad je reč o hrisovuljama treba ukloniti jedan eventualni prigovor ovome izvađanju, koji bi se mogao staviti u tome smislu, da sve, što se ovde izvodi iz okolnosti, da se u glavi 45 pojavljuje car Konstantin VII naveden u prvoj osobi, može biti argumentirano samo indirektno na tom osnovu, što se u toj glavi 45 car Roman I označava izražajem »naš tast«, a ne direktno, jer izražaji kai aute he basilissa hemon i ten hemeteras basilisses znače »naša carica«, po čemu onda tu ne bi bila reč o caru Konstantinu VII nego o njegovoj materi Zoe. Taj se prigovor uklanja ovim.

Istina basilissa znači caricu, ali znači i carstvo i to za to, jer taj izražaj basilissa u stvari je samo epsko poetski izražaj za originalnu reč basileia, a ta reč basileia znači i caricu i carstvo. Koji od ta dva smisla to zavisi od akcenta, jer ako je akcenat na prvom »i«, onda to znači carica, dok ako je naglasak na drugom »i«, onda to znači carstvo. Kada pak nije upotrebljena ta reč basileia, koja sa diferenciranim naglaskom donosi diferencirani smisao, nego je upotrebljena reč basilissa, koja reč basileia sa oba njena naglaska uključuje, onda se može kazati, da se samo po smislu onoga teksta, gde je reč basilissa postavljena, može zaključiti, da li ona tu konkretno pretstavlja izražaj basileia sa naglaskom na prvom »i« ili izražaj basileia sa naglaskom na drugom »i« tj. da se samo po smislu odnosnoga mesta, o kome se radi, može zaključiti, da li je reč basilissa upotrebljena u smislu carice ili carstva. To znači, da ta reč basilissa u konkretnom slučaju može značiti, u vezi sa reči hemon ili sa reči hemeteras, isto tako »naše carstvo« kao i »naša carica«. A izražaj »naše carstvo« je naravno sinonim Konstantina VII, kad se po svemu inače vidi, da se o njemu radi. Izražaj basilissa, dakle, u konkretnom slučaju može biti i izražaj za Konstantina VII u prvoj osobi i direktnom govoru.

Poređaj imena careva u početku alineje treće pokazuje jasno, da, po smislu, tu basilissa ne može značiti »naša carica«, nego da može značiti »naše carstvo« i to za to, što, kad je reč o gradu Keceonu tekst kaže, kako su Vizantiski garnizon za taj Iberski grad tražili car Leon i gospodin Roman i onda dolazi kai aute he basilissa hemon, a posle cara Romana ne dolazi carica Zoe, nego Konstantin VII. Da je obratan slučaj i da tu basilissa ima značiti »naša carica«, onda bi taj izražaj kai aute he basilissa hemon stajao između imena cara Leona VI i Romana I, a ne posle Romana I, kada dolazi Konstantin VII.

Isto vredi i za malo kasniji izražaj ten hemeteras basilisses, što također znači »našega carstva« a ne »naše carice«, jer i u tom slučaju taj izražaj dolazi posle cara Romana, a ne pre cara Romana, što se vidi već i iz toga, da se kritici u keleusisu podvrgava najpre hrisovulja cara Romana, pa je jasno, da ona, koja se posle toga podvrgava kritici, jeste

cara Konstantina VII, a ne njegove matere carice Zoe. Kao što se vidi, ako bukvalna interpretacija otvara dilemu između pojma »naše carice« i pojma »našeg carstva«, logična interpretacija teksta tu dilemu zatvara i ostavlja samo ovaj drugi smisao sa izražajem »naše carstvo«. Znači u glavi 45 se ne samo indirektno po izražaju »naš tast« nego i direktno po izražaju »naše carstvo« pojavljuje Konstantin VII lično, u celome spisu D. A. I. tu u glavi 45 kao na jedinom mestu, pa su time i sve konzekvencije, koje odatle proizlaze razumljive i neizbežne.

Obrazloženje, dakle, keleusisa kaže u alineji 1, kako su još za cara Leona VI Saraceni provalili u Fasijanu i iz tamošnjih hramova načinili svoje tvrđave. Usled toga je car Leon VI uputio na lice mesta patricija i stratega Armenijaka sa strategom Mesopotamije i Haldije (909), koji su te Saracenske tvrđave razorili i crkve oslobodili, a pošto je Fasijana tada bila u rukama Saracena, to su je i oplenili. U to vreme, ali posle Lalakona poslao je car Leon VI magistra Katakalona, koji je bio i domestik shola, taj je došavši u grad Theodosiopol opustošio okolicu toga grada i zemlju Fasijanu i razorio i uništio okružne tvrđave. Toliko za vreme cara Leona VI. Za vreme carstva cara Romana, pošto su Fasijanu još uvek držali Saraceni, magistar Joan Kurkuas, idući na grad Duin, uništi u svom prolazu svu zemlju Fasijansku. To je već bilo posle 927, kada je grad Duin (Tovin, Tibi) bio branjen od Arapske vojske pod Nasr Sebukom (Nasr as Subkom). Tada je Vizantska vojska već bila prodrla u grad, ali je uz pomoć građana izbačena.

Zemlja Fasijanska bila je pod Saracenima još kad je patricij Teofil brat magistra Joana Kurkuasa bio prvi put strateg u Haldiji, pa je ta zemlja Fasijanska i od njega opljačkana. Time je obrazloženje Keleusisa htelo da pokaže, kako u Fasijani nikada nisu Iberi sticali zemljišta, jer su u Fasijani vlast držali Saraceni. Za to nije, kako u zemlji Fasijanskoj, pa ni do u grad Avnik moglo opstati ni jedno mesto sve dok nije došlo do toga, da se je Theodosiopolis predao Vizantu na reč. To je bilo godine 949, kad je Vizantska vojska sa domestikom shola Leonom Bardasom Phocasom provalila u Siriju i potukla u Antiohiskoj oblasti alepskoga namesnika Amira Saif-ad-Daula. Tada te iste godine 949 došlo je i do zauzimanja Theodosiopola (Kalikala, Erzerum) sa strane Vizantske vojske na reč u tom smislu, što su Vizantinci poštedeli grad i razrušili samo gradske bedeme. Za to celo vreme od 909 do 949 Iberi su bili u prijateljstvu sa Theodosiopolisom i Saracenima, ali u Fasijani nikada nisu sticali zemljišta. To znači ni od strane Saracena. Prema tome taj prvi argument sastojao bi se u tome, da kroz svo Saracensko vreme tj. dok je Theodosiopolis bio u Saracenskim rukama u Fasijani nisu Iberi sticali zemljišta tj. nisu imali pravnoga poseda.

Treća alineja počinje sa reči »često«, koju upotrebljava, da pokaže, koliko je bilo insistiranje cara Leona VI, Romana I i Konstantina VII, da im Iberi predadu grad Keceon za garnizon, kako bi sprečili gradu

Theodosiopolisu, da se žitom snabdeva. Naravno samo taktički u svrhu presije na Theodosiopol sa povratkom Keceona Iberima, kad Theodosiopol bude zauzet. Iberi taj zahtev otklanjaju sa jednim umetnim izgovorom, kako će eksusijast Abazgije, vladar Vaspurakane i hiperexarhontas Armenije, dakle arhont arhonata, predaju Keceona smatrati kao zalog cara protiv Iberima, kojima on ne veruje, ali će oni radije mesto toga pustiti u grad Keceon carskog turmarha ili basilika kao osmatrača. Naravno da taj odgovor nije drugo nego izgovor, jer se spomenutim carevima nije radilo o osmatranju, nego o efektu osmatranja.

I zato keleusis navodi, kako bi takva od Ibera predložena mera bila bez efekta, pošto ima mnogo putova za grad Theodosiopol, a može se naravno u grad ulaziti i noću, pa da osmatrač iz Keceona ništa ne vidi. Taj odgovor Iberima tekst naziva keleusisom, što samo upućuje na to, da je ovaj tekst u glavi 45, o konačnom odgovoru Iberima, morao biti verbalna nota, a carskim keleusisom naziva se odgovor na predlog glede Keceona, tako kumulativno, verovatno za to, jer je to bilo stajalište i Leona i Romana i Konstantina. Alineja treća, gde je argument sa Keceonom, završava time, kako Iberi ne dadoše grad Keceon, mada su primili obećanje pod prisegom, zato, što nisu hteli pritisak na Theodosiopolis, nego su hteli, radije, da se taj grad hranom snabdeva. To bi bio drugi argument, pravnog obrazloženja keleusisa. Treći argument kao što je rečeno, bio bi onaj u alineji 4, po kome Iberi nisu hteli da sudeluju u prisili i prinudnim merama ni protiv Theodosiopola ni protiv Manzikerta. Tu u toj alineji četvrtoj moralo je biti navedeno, kako su ti Iberi ipak zaposeli tu Fasijansku zemlju, kad alineja peta počinje sa njihovim upornim držanjem te zemlje. To je verovatno bilo onda, kada je, kao što glava 45 dalje u alineji petoj kaže, protospatarij Joan i strateg Arabonites i patricij Teofil a posle njih i strateg Theodosiopola i ostali stratezi plenom, robljem i paljevinom, svaki u svoje vreme i svaki sa svojom akcijom doprineo, da su ondašnja mesta mogla biti razorena i mogli doći Iberi, mogli domoći se tih mesta, pa i pokušati odande i sam grad (Avnik) zauzeti.

Ovo mesto u dalnjem tekstu alineje pete, ovako uopšteno, izgleda samo kao ponavljanje onoga, što je u alineji četvrtoj moralo biti, da bi alineja peta mogla početi sa rečima, kako je kuropalat uporno držao Fasijanske zemlje. Dakle, u alineji četvrtoj, verovatno, kako Iberi nisu ništa radili, ali kada su Romaji sve svršili, kako su onda oni došli, sve zaposeli, i kako to zaposednuto (Fasijana) traže zajedno sa gradom Avnikom.

A alineja peta glave 45 D. A. I. odnosno keleusisa prikazuje onda Iberima, kako iz one dve hrisovulje, na koje se oni pozivaju, njima nikako pravo ne sleduje, a prethodne alineje 2, 3 i 4 objašnjavaju, zašto. Ukratko za to, što nisu ništa učinili. Tu se vidi, kako za keleusis, kad je reč o Fasijani, u sukobu sa Iberima dolazi u obzir samo ova strana reke Fraksa (Araks, Fasis), gde su gradovi Theodosiopolis, Avnik

i Mastat. Ibersko presizanje, dakle, znači njihov prelaz preko reke Araksa. Sam grad Avnik predao se je na koncu Romajima (Theofilu) a ne Iberima. Ni grad Mastat nisu zauzeli Iberi, nego magistar Joan. Magistar Pankratij tj. brat kuropalata Ašota II, koji je 934 sa Joanom Kurkuasom vojevao oko Theodosiopolisa tj. magistar Bagrat dobio je od toga Joana Kurkuasa, uz pismenu prisegu, da će grad držati i da ga ne će predati Saracenima, grad Mastat, tj. kao hrišćanin i podložnik Romajskoga carstva, pa ga je ipak dao Theodosiopolićanima. A kada Romaji zauzeše Theodosiopolis dođoše Iberi i uzeše Mastat u vlast.

Konac obrazloženja, dakle, jeste, da Iberi nemaju pravo tražiti vlast, niti nad gradom Mastatom, niti nad gradom Avnikom. To znači, da Iberi u opšte nemaju nikakvoga prava u Fasijani. Ali sada posle ovakvoga obrazloženja keleusisa govori car, koji kaže, pošto je kuropalat verni i pravi podanik i prijatelj (saveznik), određeno je, na njegovu molbu, da bude granica Fasijane reka Eraks tj. Fasis, pa da leve krajeve, prema Iberiji, imadu Iberi, a desne, koji su prema Theodosiopolisu, bilo gradovi, bilo sela, bilo zemljišta, da su pod Romajskim carstvom, jer, kako je o tome upitan Joan Kurkuas još za života rekao, da je dobro da bude granicom sama reka.

Kao što se vidi car prelazi preko svega onoga, što je u pređašnjim alinejama keleusisa navedeno i postupa prema kuropalatu Ibera kao ispravnom savezniku.

Kao što se, dakle, iz svega rečenoga vidi, u tekstu glave 45 D. A. I. nalazi se prenesena carska presuda sa obrazloženjem.

Njen početak nije prenesen, ali je prenesen sav tekst do svršetka tj. do one rečenice u judikatu koja svršava sa rečima »da reka bude granica«.

Prema tome zaista sve to ne pretstavlja neku uputu strategu, nego pretstavlja presudu, koju će strateg kuropalatu usmeno priopštiti. To izlazi iz stilizacije te presude. Naravno ne kao formalnu presudu, nego kao carev odgovor na kuropalatovu molbu, kojom je kuropalat tražio celu Fasijanu. Pošto se radi o diplomatskoj stvari onda kao verbalnu notu.

Da je pak za priopštenje moralo biti određeno sve ono u alineji 2, 3, 4 i 5 do reči »da reka bude granica« vidi se iz toga, što se u te četiri alineje nalazi rešenje na kuropalatovu molbu upotrebom stvarnih razloga bez lične invektive. Mogao je dakle tekst kod tih reči i stati.

Ono, što dalje sledi, je ponavljanje negativnog rešenja sa sumarnim razlozima, koje bi bilo i suvišno i nerazumljivo, kad se ne bi u tom što dalje sledi nalazila i lična invektiva, sadržana u rečima »pa su na jezik hteli uništavati Theodosiopol, ali od srca nikada ne htedoše da bude zauzet«.

Onaj dakle dodatak u toj verbalnoj noti iza reči »da reka bude granica« jeste doduše ponavljanje onoga, što je rečeno, u najkraćem

obliku, ali je i takva osuda Ibera, koja nikako ne ide sa onim rečima pre toga u judikatu, po kojima je kuropalat carev verni i pravi podanik i saveznik, što naravno ne može biti, ako je u svom držanju i postupanju dvosmislen.

Taj dodatak, dakle, posle carevog judikata može biti razumljiv samo kao dodatak za stratega, pa se njemu utvrđuje, kako kuropalat nema nikakvo pravo u Fasijani u opšte, bilo glede krajeva sa ove strane reke, bilo glede krajeva sa one strane reke u njemu se onda kaže, kako su Iberi na jeziku jedno, a od srca drugo, pa je i ponavljanje judikata sa rečima »pa treba da se tim posedom zadovolje i da ništa više ne traže« također moralo biti upućeno strategu, jer je neverovatno, da bi posle objektivnoga keleusisa tj. judikata sa obrazloženjem sa strane cara bila dodana invektiva na adresu kuropalata.

Može se dakle zaključiti sa mišljenjem, da glava 45 u alineji 2 do 5 pretstavlja carevu verbalnu notu, u kojoj je ceo tekst sa objektivnim razlozima tj. do reči »da reka bude granica« upravljen doduše strategu, ali za kuropalata, dok je dodatak tome u verbalnoj noti upravljen samo strategu. Reči »pa treba da se tim posedom zadovolje i da ništa više ne traže« (Iberi) kao da imaju smisao poverljivoga carevoga saopštenja strategu, da je carevo rešenje konačno i da, naravno, on to onda kuropalatu i stavlja do znanja. Dodatak dakle sa invektivom čini utisak kao da je obrazloženje te okolnosti, da je carevo rešenje konačno. Najpre judikat za kuropalata, onda dodatak za stratega. Izgleda kao najverovatnije, da je car suzdržljiv u samome rešenju i razlozima rešenja, ali, ako se ne bi kuropalat hteo s time pomiriti, da mu onda strateg treba da objasni, da je carevo rešenje konačno, a ako se ni onda ne zadovolji car daje u diplomatskom smislu strategu instrument, koji će kuropalatu objasniti, zašto treba, da carev judikat primi i to kao konačan, a taj instrument se nalazi u rečima, kako je kuropalat na jeziku bio jedno, a od srca drugo, što ne znači drugo nego aluziju na dvostruku igru kuropalatovu za celo vreme Romajskog nastojanja, da Imperija dođe u posed tako važnoga mesta, kao što je bio Theodosiopolis.

I baš taj dodatak iza samoga judikata u carskom keleusisu odaje verbalnu notu za ceo tekst glave 45, alineja 2 do 5, jer se sasvim lako raspoznaje objektivno i stvarno argumentiranje u judikatu i obrazloženju od dodatka iza toga, kojim verbalna nota strategu daje za njegovo priopštenje te note dovoljnu rezervu u navedenim rečima.

Kompilator D. A. I. prenosom toga teksta u glavi 45 alineja 3 do 5 sačuvao nam je, kao što vidimo u originalnom tekstu jedan diplomatski akt samoga Vizantijskoga cara iz vremena Konstantina VII i time nam omogućio, da vidimo, na koji način i u kojoj formi je Vizantijski car nastupao, kad je došao u procep svoga prava i svoga interesa u spoljnoj politici carstva, dakle na diplomatskom polju.

Između glave 44, koja kao što smo videli najverovatnije pretstavlja jedan vojni izveštaj i ove verbalne note u glavi 45 (alineja 2 do 5) nalazi se postavljena jedna materija, koja je već ovde napred napomenuta a koja je verovatno dala povod, da je ne samo ta materija nego i verbalna nota dospela pod naslov »O Iberima«.

Ta materija, kao što je rečeno, nema nikakve veze sa ovom verbalnom notom, koja je ovde prikazana. Njeno osmatranje moglo bi i izostati, a da se time ni najmanje ne umanji značaj glave 45 D. A. I. kao znaka za raspoznavanje prenašanja spisa u D. A. I.

No, pošto i ta prva alineja glave 45 D. A. I. odaje tendenciju, da se prava slika alineje 2 do 5 te iste glave zamagli i sve zajedno sa tom alinejom prvom glave 45 D. A. I. prikaže tako, kao da je to sve zajedno u glavi 45 D. A. I. jedna historiska radnja na osnovu izvora, javlja se potreba, da se i ta alineja prve glave 45 D. A. I. osmotri.

U toj alineji prvoj glave 45 D. A. I. opisuje se proveniencija Ibera iz Jerusalima pod dva brata, Davidom i Spandijatom, koji su te Ibere doveli u Persiju, gde su ih, pobedivši Persijance, nastanili u teško pristupna mesta, odakle su se raširili i razmnožili i postali veliki narod, tako da su za cara Heraklija već bili sa njim u simahiji protiv Persijanaca. David imao je sina Pankratija, a Pankratij Asotija, a Asotije Adranasija, koga je car Leon (VI) digao na čast kuropalata, dok sam Spandijat nije imao dece. Kao što se vidi radilo bi se tu zapravo o jednoj legendi glede Iberskoga porekla. Kao i svaka legenda ni ova ne izaziva želju, da se njezina istinitost ispituje, nego kao i svaka legenda i ova izaziva želju, da se ispituje to, kako je ona mogla nastati, jer ovako, kako se ona pojavljuje tu u alineji prvoj glave 45 D. A. I. ona ne može biti istinita već za to, što se u toj alineji prvoj glave 45 D. A. I. dolazak Ibera iz Jerusalima u mesta »koja sada drže« označava sa četiri sto ili pet sto godina »do danas«. To do danas označeno je u dalnjem tekstu sa vremenom AM. 6460 za carstva Konstantina i Romana (tj. Konstantina VII i Romana II). Ako se sada pođe u natrag od toga vremena ne može se sa tim rokom nikako doći do onoga vremena, kada se Iberi prvi put pojavljuju, jer je to bilo još za vreme Pompeja u Maloj Aziji. Još manje je moguće sa genealogijom, koja se nalazi u toj istoj alineji prvoj te glave 45 D. A. I. doći do prve pojave Ibera u Maloj Aziji, jer geneologija ta idući unatrag od Adranasija (Atrnerseh) preko Davida I, Bagarata I do Ašota I, sve trojice kuropalata, i bez obzira na pomešana mesta njihova, ne može da vodi dalje nego do toga Ašota I kuropalata koji je umro 826. Ako mu se doda i sto godina života, ne dolazi se dalje od godine 726. Diferencija u vremenu, koja se pokazuje, kao što smo videli već sa godinom AM. 6460 biva ovde znatno veća, koliko, to je sekundarno pitanje u oba slučaja, kad je diferencija u svakom slučaju tolika, da ni onaj navod o AM. 6460 ni ovaj navod sa genealogijom ne

može opstati. Može se dakle reći, da je ono, što se nalazi u alineji prvoj glave 45 sa hronološkog kao i sa genealoškog gledišta nemoguće.

Cela ta prva alineja glave 45 D.A.I. prema tome ne će biti ništa drugo nego pokušaj, da se cela ta glava 45 D.A.I. prikaže kao historiska radnja. Ali kraj tih historiskih nemogućnosti s pravom će se pitati, za koga. Svakako za onoga koji historiju znade, ne. Prema tome ne preostaje drugo, nego uzeti, da je bar ta glava 45 pisana za nekoga koji historiju ne poznaje i koji bi mogao onda verovati, da je od dolaska Ibera u Malu Aziju do vremena Konstantina VII i Romana II prošlo tek petsto ili čak četiristo godina, odnosno, da od dolaska Ibera u Malu Aziju do toga istog vremena, nije prošlo historiskom pozornicom više od četiri kuropalata. Namera, da se tekst te alineje prve glave 45 D.A.I. čita tako, kao da je samo kuropalata bilo četiri, ali da sama genelogija ima još i drugih neimenovanih lica naići će na nemogućnost, da se održi, za to, što ta genealogija prema toj alineji prvoj, sa ta četiri kuropalata, ide do onoga Davida, koji je Ibere doveo, pa ne ostavlja ni najmanje mesto za još kakvo drugo lice.

Sa gledišta dakle verovatnosti ta glava 45 D.A.I. u toj svojoj prvoj alineji, može se reći, da je tako tekstirana, da nije samo neverovatna, nego i nemoguća. A ipak ona sadržava legendu o dolasku Ibera. Radi spomenutih nemogućnosti ta legenda bi bila tako neistinita, da ne bi bilo razloga u opšte njezino nastajanje ni ispitivati. Ali kako u legendama obično imade makar i samo neko zrno istinitosti, ali često i mnogo više samo u promenjenom obliku, postavlja se pitanje, kako to da se ovde pojavljuje, u ovoj alineji prvoj, legenda o dolasku Ibera u takvom obliku, da se u njoj ne naslućuje ni trag istinitosti, tako da se po njoj ne zna ništa više, nego što i sama historija kaže, a to je da su se Iberi našli u Maloj Aziji i to kao što je spomenuto već za Pompejevih vremena, dok o tome, odakle su tu došli, kao ni historija, ni legenda ne zna ništa da kaže. To verovatno dolazi odatle, što se tu, u alineji prvoj, glava 45 D.A.I. nalazi jedan artefakt, koji se sastoji u tome, da se je jedna realna stvar pomešala sa jednom izmišljenom stvari tj. postojeća tradicija o poreklu Ibera sa onim, što je u tu tradiciju upleo i spojio onaj, koji je keleusis Konstantina VII tu u glavu 45 D.A.I. preneo. To znači unos tradicije i to u tekstu do reči »pomenuti pak David, brat Spandijata, rodio je sina Pankratija«, a posle toga toj tradiciji dodavanje genealogije spomenutih četiri kuropalata, da se tako pokaže i kako tradicija ide do poslednjega tu spomenutoga kuropalata i kako genealogija ide opet unatrag od poslednjeg tu spomenutoga kuropalata do onoga početka, kojim počinje tradicija.

A da se o tradiciji radi, pokazao je taj isti pisac, koji je tu alineju prvu sastavio, time, što ponovljeno upotrebljava one izražaje, koji na tradiciju upućuju. »Iberi se hvališu«, nadalje »veleći« nadalje »i vele« nadalje »kako oni pričaju« nadalje »kako sami vele« — sve su to izražaji koji jasno označavaju tradiciju tj. koji jasno izražavaju, da pisac sve ono, što iznosi o Iberima u smislu njihovog porekla imade iz njihovog pričanja. Na pitanje, otkud takva tradicija u Carigradu, lako je odgovoriti, jer je dovoljno bilo, da jedan Iber sa takvom tradicijom dođe u Carigrad, pa da se takva tradicija u Carigradu do notornosti raširi. Trebalo je da to bude samo pre nego što je ta alineja prva glave 45 D.A.I. napisana. Godine 921 došao je u Carigrad sam tadanji kuropalat i to kao posledica izmene pisama između tadanjega patrijarha Nikolaja Mistika i Jermenskoga katolikosa Joana, a u kronici toga istoga Joana nalazi se jedna od varijanata te tradicije o poreklu Ibera. Pisac dakle alineje prve glave 45 D.A.I. mogao je svoje znanje o toj tradiciji Iberskoj crpiti iz njene notornosti na Carigradskom dvoru i u Carigradskim učenim krugovima. Bitni elemenat takve tradicije bio je, kao što se vidi, izlazak iz Jerusalima s jedne strane, a s druge strane pod voćstvom dvaju braće, Davidom i Spandijatom.

Ako se dakle prepozna alineja prva glave 45 kao skalupljena tradicija Ibera i genealogija četiri Bagratidska kuropalata, u sasvim nemogućem obliku, da se time prikaže poreklo Ibera, onda se time prepoznaje i to, da ta stvar, prvo sa keleusisom cara Konstantina VII nema nikakve veze, a drugo, da ona pretstavlja jedan artefakt, što je dovoljno za prepoznavanje, da se tu zapravo mora raditi o zamagljivanju prenosa toga keleusisa Konstantina VII.

Prema tome pitanje, kako je mogla nastati ta tradicija o poreklu Ibera, koja se tu u toj alineji prvoj glave 45 pojavljuje bez toga obrazloženja, a u nemogućem društvu, ne bi bilo neophodno potrebno ovde ni dodirivati, ali pošto bi možda pregled varijacije o poreklu Ibera mogao doprineti, da se vidi, kako pisac glave 45 D.A.I. nije svoje skalupljivanje te tradicije provađao obzirom na te varijacije, nego je postupao u toj meri bez obzira na njih, da se ne vidi ni to, da li ih je u opšte poznavao, što znači, da je postupao sasvim proizvoljno, biće ipak korisno, makar i samo letimično, te varijacije pogledati.

Prelazeći sada na pregled te alineje prve, u glavi 45 D.A.I., treba pre svega napomenuti, da tekst naglašava, da se radi o onim Iberima, koji su pod kuropalatom, što ne će značiti aluziju na konkretnu ličnost kuropalata, pa da se onda odatle izvodi podatak za pokušaj utvrđenja vremena, kada je ta alineja prva glave 45 pisana, nego će taj navod o Iberima pod kuropalatom više pretstavljati jednu opštu vest tj. one Ibere, koji se nalaze pod vladom kuropalata. To dakle onda ne bi bio podatak za konkretnoga kuropalata, nego podatak, da se radi o onim Iberima, koji se nalaze pod vladom descendenata Ašota I kuropalata i to njegove mlađe loze, dakle da se radi o Iberima, kojima su vladali Ašot I, Bagarat I, David I, Atrnerseh II (III) i David II, odnosno bez ovoga potonjega, ako se uzme u obzir, da se isti u toj alineji prvoj glave 45 D.A.I. u docnijem tekstu, gde se spominju Ašot I, Bagarat I,

David I i Atrnerseh II (III) ne spominje. Ti Iberi, koji su pod kuropalatom, hvališu se, da potiču od žene Urijine, s kojom je preljub imao prorok i kralj David i vele, da potiču od dece, koju je ona Davidu rodila, pa da su rođaci proroka i kralja Davida itd. Ti Iberi pod kuropalatom vele, da je geneza njihova iz Jerusalima i da su odande po objavi sna došli i nastanili se u krajevima Persije tj. u zemlji, u kojoj sada stanuju. Ti Iberi, koji su pod kuropalatom pričaju tj. oni Iberi, koji su po objavi sna izašli iz Jerusalima, David i njegov brat Spandijates, kako je taj Spandijates imao čarobnu moć nepovredivosti od mača osim srca, koje je nekom opremom u ratu zaštićavao, radi čega su ga se bojali Persijanci, pa ih je on pobedio i zavladao njima, te nastanio svoje suplemenike Iberce u teško pristupna mesta, koja sada drže (po Marquartu »Dariel«, Kavkaski klanac na cesti za Tiflis) otkuda se zamalo raširе i razmnože i postanu veliki narod. Ne može biti sumnje, po rečima »pa nastani svoje suplemenike Iberce u teško pristupna mesta«, da su oni, koji su po objavi sna izišli iz Jerusalima suplemenici Iberci toga Spandijatesa, dakle i njegovog brata Davida. To znači, da se u toj tradiciji radi ne o jednoj ili dve porodice, nego o jednom plemenskom exodusu iz Jerusalima. To je za to nužno spomenuti, jer pre toga mesta u alineji prvoj glave 45 D.A.I. ima ovaj navod »Oni pak, koji su po objavi sna izišli iz Jerusalima, jesu David onaj i njegov brat Spandijates«, što proizvodi krivu sliku, kao da se radi o exodusu jedne porodice tj. porodice Davida i Spandijatesa ili može biti još tačnije kao da se radi o exodusu ta dva brata, Davida i Spandijatesa. Kao što se vidi David i Spadiates ne će tu više biti nego samo arhageti iz stare u novu postojbinu, a oni, koje oni izvode iz Jerusalima biće Iberi, dakle ako i ne jedan narod, a ono svakako jedno pleme. Da je pak to pleme identično sa docnijim »velikim« narodom Ibera vidi se odatle, što se za te iste Ibere Jerusalimskoga exodusa kaže, kako su se u novoj postojbini uskoro raširili i razmnožili, te postali veliki narod, koji navod pokazuje, da se ne radi o jednom malobrojnom plemenu. U simahiji sa Romajskim carem Heraklijem, nemajući radi njegove snage težak položaj, ti suplemenici Davida i Spandijatesa zauzeli su dosta gradova i zemalja Persijskih.

Po tekstu, dakle, nije moguća nikakva kombinacija sa smislom, da se ipak možda tu u alineji prvoj glave 45 D.A.I. radi o jednom, tako reći, individualnom exodusu, koji ne bi imao veze sa samim poreklom Ibera i koji individualni exodus bi se mogao spojiti sa navedenom u toj alineji 1 glave 45 D.A.I. Bagratidskom genealogijom, pa čak možda i približiti onom navodu o 400 godina između toga Davida i kuropalata Adernerseha, jednovremenika cara Leona VI, koji ga je na čast kuropalata i podigao. Tekst, kao što se vidi, suviše jasno govori o prvom poreklu Ibera iz Jerusalima, a da bi se isti mogao pretvoriti u tekst o poreklu Davida, pretka u toj alineji prvoj glave 45 D.A.I. navedenih

kuropalata. Prema tekstu živili su u Jerusalimu suplemenici spomenutoga Davida i Spandijatesa, Iberi i već razvijeni do jednoga plemena, oni su pod vođstvom toga Davida i Spandijata napustili Jerusalim i preselili se na Kavkaz, gde su se razmnožili i raširili do jednog čitavog naroda, tako da su već 622 do 628 pod Heraklijem mogli da budu saveznici Romajske Imperije protiv Persijanaca. Iz potonje okolnosti i iz okolnosti, što po tradiciji Spandijates odmah po izlasku vodi Ibere protiv Persijanaca, vidi se, da Iberi nemaju ništa zajedničkog sa Persijancima, a kako su u exodusu iz Jerusalima, tradicija uzima, da su Jevrejskog porekla. Iz dodatka, kako ti Iberci imaju veliku veru u to da potiču iz Jerusalima i u grob »Gospoda našega Isusa Hrista«, te »od vremena do vremena šalju obilno novaca patrijarhu svetoga grada i tamošnjim hrišćanima« može se zaključiti, da su ti Iberci po tradiciji u stvari hrišćanski potomci cara Davida, dakle hrišćanski Jevreji iz Jerusalima. Naravno tradiciji nije teško bilo, čim se postavi poreklo Ibera u Jerusalim, da im nađe i jevrejsko poreklo i srodstvo sa carem Davidom. To bi značilo da tradicija ukratko iznosi, kako su Gruzijanci sa svojim vladarima, Iberima, poreklom zapravo hrišćanski Jevreji iz Jerusalima. Nema sumnje usled toga, da David i Spandijates kao lica prvobitnoga exodusa tih hrišćanskih Jevreja iz Jerusalima ne mogu nikako i ni na koji način biti spojeni sa toliko docnijom genealogijom Gruzinskih kuropalata Bagratida. Tako nešto se spojiti ne da, nego se samo dade skalupiti i to na taj način, da se u drugom delu alineje prve pređe preko svega onoga, što je rečeno u prvom delu te iste prve alineje glave 45 D.A.I., gde je reč o genealogiji Iberskih kuropalata, naprosto o davnom poreklu Ibera, pa da se David i Spandijat, bez obzira na sve to, naprosto rečima vežu na genealogiju Iberskih Bagratida, što bi značilo logiku nadomestiti sa verbalistikom, jer bi reči govorile jedno a smisao drugo. Iz okolnosti hrišćanske privrženosti Jerusalimu mora se zaključiti, da je exodus i ako davno, naravno sve po tradiciji govoreći, morao usleđiti tek kad se je pojavilo hrišćanstvo. Šta više, kad ne bi postojali podaci za Ibere još za vreme Pompeja, bila bi moguća kombinacija sa exodusom hrišćanskih Jevreja iz Jerusalima u Gruziju nakon što je u samoj Palestini stari zavet ipak odoleo navali novoga zaveta. Tradicija mogla bi se shvatiti u smislu exodusa Hristovih vernika posle njegove pogibije, da nije podataka o tome, da se Iberi u Gruziji nalaze već i pre toga. Nema dakle mogućnosti između tradicije i realnosti naći put za transakciju.

Ne preostaje dakle drugo, kad sam fakat takve tradicije postoji, nego doći na pomisao, da ta tradicija nije odražaj realnoga zbivanja, onako, kako to ona ima, ali s druge strane opet, samo postojanje tradicije ne dopušta pomisao, da je ona baš bez ikakva osnova, što bi značilo, da je neko tu tradiciju izmislio. U tom slučaju ona se ne bi održala. Mora, dakle, da su postojali elementi jedne legende, koja se je postojanošću razvila u tradiciju.

To znači, i ako se ne radi o exodusu Ibera iz Jerusalima, da je ipak iz nekih, iz najveće daljine sličnih stvari, morala proizaći legenda. Varijacije tih sličnih stvari, koje su podobne da stvaraju razne verzije možda su u svom skupu i zajedničkom dejstvu bile one, koje su stvorile legendu, a time i tradiciju.

Za to je najbolje uzeti u obzir o istoku u opšte ceo onaj materijal koji se nalazi u poznatoj velikoj izvrsnoj raspravi Gavre Manojlovića o Konstatinu Porfirogenitu, jer je moguće, da su tek svi momenti zajedno pravi uzročnik legende. Pri tome nije važno, iz koga su vremena podaci o tim raznim stvarima, nego su važni događaji i zbivanja, koje oni donose. Tako na primer tzv. Gruzinska kronika, sastavljena od Jermenskih naučenjaka i ako je iz XII veka ne će moći biti ostavljena po strani kao irelevantna ni po svom kasnom vremenu ni po kombinaciji, da je ona posledica spisa D.A.I., što nije već za to jer D.A.I. ima samo tradiciju, a od konkretnoga materijala samo Davida i Spandijatesa, dok Gruzinska hronika imade konkretne navode i to u dve verzije.

Prema tome najbolje je videti sve momente, koji se dadu sa ovom tradicijom, o kojoj se radi, dovesti u ma kakvu vezu.

Tako je na primer i sama sličnost sa imenom Spandijat vredna, da se uzme u obzir. Usled toga moraće se uzeti u obzir, da izvor Ali-Ibn-Rusta iz prve polovine devetoga veka imade kao kralja starih Persa u davnini »I Spandijata«, kao i to da u Gruzinskoj hronici orijaš Spandijat jeste kralj Persijski. Po Patkanovu pak Spandijat je kao lik uzet iz poeme Šahname, pa je on dakle junak Iranskih Skazaka, sin Kaia Kištaspa, koji je sagradio Alanski grad na Kavkazu. Po tome bi Spandijat bio od Gruza nacionaliziran i za to pretstavljen kao protivnik i pobednik Persijanaca. To bi značilo preuzimanje na Kavkaz jednoga tuđega heroja, a intenzivnost takvoga presađenja vidi se po Marquartu po kome se je Orijaš »Aspandijat« na istočnom Kavkazu poštivao kao božanstvo, a još bolje iz toga, što su ga tamošnji Huni identificirali sa svojim Tangri-kanom.

No to bi još bili samo momenti transplantacije Persijskoga heroja u Gruziju. U njima nema momenata za transformaciju toga u Gruziju transplantiranoga heroja u potomka Davidova. Mojsije iz Horena tako zvani Pseudo Mojsije Chorenski pisac Jermenske historije ili poslednjih godina VII veka ili početkom VIII veka donosi momente, koji mogu izgledati kao podobni za poticaj judeiziranja nacionaliziranog tuđeg heroja. Njegov tj. toga Pseudo Mojsija Chorenskoga navod, da su Bagratidi u prvo vreme upotrebljavali judejska imena kao na primer Bagadia, Sapatia, Vazaria i njegova vest o tome, kako je kralj Aršam prisilio dva Bagratida s Jevrejskim imenom Sapatia i Azaria, sinove Enanosove, da se judejstva odreknu već spada u red za tradiciju, odnosno za njeno nastajanje, relevantnih momenata. Po onome, što iz

samoga pseudo Mojsija Chorenskoga izlazi, Bagadia bio bi judejski oblik imena Bagarat, Vazaria judejski oblik imena Baraz, Sambat judejski oblik imena Smbat. A pošto je u Bagratidskome domu nasledna titula Aspet, to može i ta titula da je pojudejeno Sapatija ili grčki Safatijas, a onda identičnost imena Safatias, (Aspet) sa imenom Davidova sina od Abitale, lako može da stvori pomisao, da su Aspeti zapravo od Safatiasa, dakle, i ako ne od Urije, kao što kaže alineja prva glava 45 D.A.I., a ono ipak od Davida kralja i proroka kao rođaci njegovi.

Tako bi kompozicija od nacionalizovanoga Spandijata i podataka Pseudo Mojsija Chorenskoga mogla, da pokaže, kako je u tradiciji nastao Spandijat potomak cara Davida.

To bi naravno bila samo jedna verzija, dakle jedna od varijacija, u kojima se postanak tradicije može da pojavljuje.

Drugu verziju, pa i varijaciju donosi Gruzinska hronika. Po toj verziji predak Gruzinskih Bagratida bio bi Judej Solomon u direktnoj lozi od Kleope brata Hristovoga hranitelja Josifa. Svih sedam sinova toga Solomuna pokrstila je kraljica Rakaela. Četvorica od njih, a među njima i Gvaram došli su u Gruziju. Eto dakle u toj verziji Gruzinske hronike i ako nema momenata glede prvobitnog porekla Ibera ipak imade jedan za nastajanje tradicije o judejstvu Gruzinskih Bagratida relevantan moment, koji se sastoji u tome, da su ipak ta četiri Judeja po svojoj lozi u rodu sa Hristovim hraniteljem Josifom došla u Gruziju. Po toj istoj Gruziskoj hronici bio je upravitelj u Partavu sin Perzijskoga kralja Urmizda (Ormizd IV 578 do 590) Kasre Ambarvez (Chosro II Parvez godine 590—628 kralj). Tome Ambarvezu bili su se podvrgli odmetnici od Gruzijskih kraljeva tj. Gruzijski Eristavi. Po Gruziskoj hronici, kada su Heftaliti (Turci) i Rimljani (Romaji odnosno Grci) provalili u Persiju, sin Ambarvez pohrlio je u pomoć ocu Urmizdu, ostavivši Gruziju, usled čega dade Gruziji grčki car za kralja Gvarama, gospodara Klardžeta i Džavaheta i đade mu titulu kuropalata. Taj Gvaram postao je kasnije nezavisan pod Rimskim vrhovništvom, jer je spomenuti Kosre Ambarvez, kad je pomoću cara Mavrikija slomio ustanak Bahrama Čubina priznao Gruziju nezavisnom. No posle Gvarama (575 do 600) njegov sin Stefanos I (600 do 619) prišao je Persijancima i pod Persiskim vrhovništvom vladao Gruzijom iz Tiflisa, gde je i poginuo pri opsadi toga grada od strane cara Heraklija, koji je Tiflis zauzeo i predao ga Adarnaseu, sinu nekadašnjega kralja Bakura III, usled čega su Stefanosovi sinovi, doduše ostali gospodari u Klardžetu, ali pod vrhovništvom toga Adarnaseja, koji je vladao Gruzijom. Tako bi izgledalo, da je sin onoga Judeja Solomona potomka Kleope, brata Isusovog hranitelja Josifa, dakle Judejac Gvaram, postao nezavisni vladar Gruzije, pa bi u toj vesti Gruzinske hronike mogla ležati druga verzija odnosno varijacija za objašnjenje, otkud tradicija o judejstvu Gruzinskih Bagratida. Ali Gruzinska hronika

spominjući, kako je grčki car Gruziji dao za vladara Gvarama naziva ovoga nećakom Mirdata (a sina Vachtangovog) od stare Gruzinske kraljevske loze, što je naravno u nesaglasnosti sa dolaskom jednoga od sinova Judeja Solomuna također imenom Gvarama. Grčki kralj dao je Gruziji Gvarama iz starog Gruzinskog kraljevskoga roda. Taj Gvaram nećak Mirdata sin Vachtangov je dakle jedno a Gvaram sin Judeja Solomuna sasvim drugo. Zajedničko im je samo, da se po Gruzinskoj hronici obadvoje nalaze u Gruziji. Prema tome Gruzinska hronika donoseći jedno i drugo, Gvarama sina Judeja Solomuna i Gvarama nećaka Mirdata, donosi u stvari samo momenat, da je sin toga Judeja Solomuna došao u Gruziju, ali ne i da se on nalazi među Gruzinskim Bagratidima. Ne bi to dakle bila jasna vest za objašnjenje tradicije o judejstvu Gruzinskih Bagratida, jer samo donosi jedan individualni slučaj dolaska Judeja Gvarama u Gruziju, ako ne treba uzeti, da je možda identičnost imena jednoga i drugoga Gvarama zamenom u tradiciji mogla ipak proizvesti efekat o judejstvu Gruziskih Bagratida.

Ali u samoj toj Gruzinskoj hronici druga verzija o Bagratidima u Gruziji nadovezuje na vreme cara Heraklija, koji je prilikom opsade Tiflisa taj grad predao Adarnaseu, sinu nekadašnjega kralja Bakura III, koji je, doduše bez kraljevske titule, zavladao celom Gruzijom (Klardžetom, gde su vladali Stefanosovi sinovi samo u smislu suvereniteta). Taj Adarnase iz vremena cara Heraklija tj. posle 619 imao je sina Stefanosa II (639—663), koji je ispred Arapa iz Tiflisa pobegao u Egris sa svojim sinovima Mirom i Arčilom. Kako je tu umro i taj Stefanos II i sin mu Mira, ostao je vladarem Arčil, koji je vladao 668 do 718. Taj Arčil udao je svoju sinovicu za sina ili unuka strica Gvarama Kuropalata, gospodara od Klardžeta i Džavaheta tj. sina ili unuka strica onoga Gvarama kuropalata, koji je bio nećak Mirdata sina Vachtangovog od stare Gruzinske kraljevske loze i od grčkoga cara postavljen kraljem u Gruziji sa titulom kuropalata. Taj Gvaram bio je gospodar Klardžeta i Džavaheta, a vladao je 575 do 600. U ovome dosada nema još ništa, što bi bilo relevantno za tradiciju o judejstvu Gruzinskih Bagratida. Tek nastavljajući dalje Gruzinska hronika dolazi do takvog momenta. Kod potomaka Gvarama kuropalata u Klardžetu zaklonio se je bio i tamo ostao otac tzv. Adarnasea Slepoga (u srodstvu s Bagratidima) koji je od Grka bio dobio jedan kraj u Armeniji, koji je morao usled pustošenja Qruovih napustiti. Potonje je skupno ime odnosno oznaka i za halifa Marvana II (744 do 750) i njegovog oca Muhameda brata Halifa Abdalmalika. Obojica su ratovali u Armeniji i na Kavkazu. Taj otac Adarnasea Slepoga, dakle, rođak Bagratida, sklonjen kod potomaka Gvarama kuropalata u Klardžetu, u svom potomstvu imao je potomka Adarnase, koji je bio sinovac toga Adarnasea Slepoga. Toga Adarnasea naziva Gruzinska hronika potomkom proroka Davida i kaže,

kako je kralj Arčil dolazeći od Egrisa u nekadašnjoj tvrđavi Chidaru primio toga Adarnase i dao mu u feud Šolaver i Artan, nakon čega se je sam taj Arčil oženio sa kćerju Gvarama kuropalata, koji je potekao od sinova Vachtanga. Ta kći toga Gvarama kuropalata bila bi kćerka onoga istoga Gvarama kuroplata, o kome je ovde već dvaput bila reč tj. onoga Gvarama nećaka Mirdata gospodara Klardžeta i Džavaheta kome je grčki car dao titulu kuropalata. Kao što se dakle vidi u Gruzinskoj hronici pojavljuje se pomenuti Adarnase kao potomak proroka Davida, pa bi to tek bila jasna verzija odnosno varijacija relevantna za tradiciju o judejstvu Gruzinskih Bagratida. Naravno, sve ovo treba gledati samo sa gledišta postanka tradicije o judejstvu Gruzinskih Bagratida, a ne sa gledišta faktičnosti judejstva Gruzinskih Bagratida.

No najviše potpore, izgleda, da je legenda, odnosno tradicija o judejstvu Gruzinskih Bagratida, dobila u hronici Jermenskoga katolikosa Joana, po kojoj (rađena po starom zavetu) kada Nabukodonosor zauze Judeju od njega Jermenski kralj Hrače (još pre Tigrana, kralja, vel.) izmoli jednoga njegovoga znamenitoga zarobljenika sa imenom Šampada (Sempada) i kralj Hračea dade onda tome zarobljeniku nastanjenje u svome kraljevstvu postupajući sa njim odlično. Hronika, odnosno historija, katolikosa Joana dodaje, kako od toga Šampade (Sempade) vuče lozu porodica Pagratida. To je naravno loza Bagratida, a ime Sempad (Šampad) i Spandijat su oblici, koji su lako mogli jedan drugoga zamenjivati, pa bi se ovo mesto moglo uzeti u smislu navoda, kako je taj Sempad odnosno Spandijat onaj Spandijat iz prve alineje glave 45 D.A.I., od koga svoju lozu vuku Gruzinski Bagratidi. Ali kod katolikosa Joana pojavljuje se još jedno ime, koje se nalazi u toj alineji prvoj glave 45 D.A.I.

To ime jeste Pagrad, koga historija katolikosa Joana naziva potomkom Sempada (Šampada) i kaže, kako je tome Pagradu Jermenski kralj Valarsak (oko pole II n. e.) dodelio zvanje izvršioca kraljevskog krunisanja. Zaista je prema tome i po poreklu ta loza judejska od Sempada pa do Pagrada morala biti u velikom položaju u Armeniji. Historija katolikosa Joana kod te prilike dodaje, kako se za toga Pagrada (a po tome i za Sempada) kaže, da je bio krvi Davidove. U toj verziji, dakle, odnosno varijaciji, koju imade katolikos Joan, mogli bi se naći elementi alineje prve glave 45 D.A.I. Tu bi i Spandijat bio od krvi Davidove i imao potomka Bagrata, a pošto su Gruzinski kuropalati također Bagratidi, onda bi taj Bagrat, potomak Spandijata, mogao biti začetnik loze Bagratida i za Armeniju i za Gruziju. Naravno, da to još nije nikakav realni podatak, jer se i sam katolikos Joan glede krvi Davidove poziva na tradiciju, pa je isto tako moguće kao i sve dosada navedeno, da je u opšte to pripisivanje porekla još od Davida samo posledica težnje za što većom starinom vladajuće loze.

To osvetljuje jedno i drugo mesto, koje se po svojoj sličnosti sa ovim ovde navedenim, nalazi u toj istoj historiji katolikosa Joana. Po prvom mestu, kada se Parti oslobodiše jarma Makedonskog (Seleukida) Arsak (Aršak) potomak Avramov po Keturi, s kojom se je Avram venčao posle Sarine smrti, zavlada Persijancima, Medima i Babiloncima, koje prozove »Bartiev«. Kao što se vidi tu težnja za starinom vodi do samoga Avrama. Po drugom mestu za vladanja Baroira dođoše i u Armeniji se nastaniše Ardzrunikh (Ardzrunijevci), sinovi Senaherimovi tj. sinovi Asirskog kralja Sanheriba (Sin-akhe-irba 705 do 681 pre n.e.). Također znak težnje za velikom starinom.

Kao što se vidi iz svega navedenoga, ni jedna od verzija ili varijacija nije podobna, da dade potpuno razjašnjenje alineji prvoj glave 45 D.A.I., i ako svaka ima sa ovom bliži ili dalji dodirujući elemenat. Tek sve te vesti zajedno uzevši mogu doći u obzir, naravno ne kao konstruktori onoga, što alineja prva glava 45 sadrži, ali ipak kao na tu konstrukciju uplivišući elementi. Sam prvi osnov za tradiciju ležaće verovatno, kao što to obično biva u jednom realnom faktu, koji se postepeno pretvaranjem u legendu transformira do svoje poslednje konstrukcije, kada se već razlika između realnosti i legende gubi i sama legenda postane stvarnost, da na taj način prvobitni realni fakt pretvori u nešta drugo, što nije bilo, a što sada kad je legenda stvorena, jeste.

S toga gledišta možda je od svega navedenoga još najvažnije to, što je još u drugoj poli IV veka n.e., kada se u Armeniji već širi hrišćanstvo postoje Armenski gradovi sa jevrejskom većinom, kao na primer grad Artašat, Valaršapat, Ervandašat, Zarehavan, Zarišat, Van, Nahčevan. Istina Šapur II odveo je stanovnike tih gradova, pa sa njima i Jevreje u Persiju, ali makar i nekad postojeće takvo stanje stvari moglo je možda još i najjače uplivati na legendu o jevrejskom poreklu Ibera. A ako stoji vest Mojsija Horenskog tj. tzv. Pseudo Mojsija Horenskog o tome, da su Jevreji grada Artašata i Valaršapata već bili primili hrišćanstvo, onda uz pojavu Judeja u Armeniji ide i pojava hrišćanskih Judeja u Armeniji, pa je ta starina docnije i u Armeniji i u Gruziji mogla izazvati legendu o poreklu hrišćanskih Judeja iz Jerusalima. Kao što se vidi i tu, dakle, kao obično kod legende, ona nije drugo nego veliki plod narastao iz sitnog i raznolikog semenja. To, što ona kaže, nije do duše realnost, ali ona sama jeste realnost. I kao takva mogla je doći i u Carigrad i to, kao što je rečeno, najverovatnije još 921, prilikom posete Ašota II Carigradu. Tada je još živio i bio aktivan Jermenski katolikos Joan, i sam neke vrsti faktor kod stvaranja legende.

Iz okolnosti, da genealogija u alineji prvoj glave 45 staje kod Adranasija, koga je car Leon VI podigao na čast kuropalata (Atrnerseh II/III godine 899 kralj Iberije po Gruzinskoj hronici umro 923) i ne dopire do Davida II, sina toga Adarnase, koji je umro 937 može se

zaključiti, da je tradicija o judejskom poreklu Gruzinskih Bagratida morala doći u Carigrad pre 923, dakle verovatno još 921. Samo, naravno, iz toga se ne može zaključivati da je sa tom tradicijom u Carigrad dospela i ova tradicija, koja se nalazi u alineji prvoj glave 45 D.A.I., po kojoj bi postojala i Bagratidska genealogija od toga Adarnase direktno čak dole do prvih Jerusalimskih arhageta Davida i Spandijata sa svojom nemogućom formom, po kojoj prvobitni Iberi sa preskokom od mnogo vekova nadovezuju odmah na ona tri kuropalata, koji se u alineji prvoj glave 45 navode.

Tradicija donešena 921 u Carigrad imala je verovatno samo svoje opšte elemente tj. da je i sam taj Adarnase potomak Davida brata Spandijata, kao što su Iberi, u opšte poreklom iz Jerusalima, odatle izvedeni od toga Davida i Spandijata.

Legenda a po tome i sama tradicija nije imala nikakvu genealogiju, što je već pitanje kritičnosti, nego je imala samo opšte elemente tj. kako su Iberi i taj Adarnase poreklom od onih Judeja, koje su David i Spandijat izveli iz Jerusalima.

Genealogija dakle u alineji prvoj, glave 45 D.A.I., pretstavlja naivan i naravno već unapred bezizlazan pokušaj, da se od legende napravi realnost i od tradicije o poreklu konkretna genealogija. To već ne će biti donešena tradicija, nego operacija onoga, ko je prenosio iz akta keleusis cara Konstantina VII u D.A.I. sa tom namerom, da davši toj keleusis Iberskú tradiciju stvori u jednoj glavi D.A.I. jednu historisku radnju. U tu svrhu, naravno, nije uz keleusis bilo dosta spomenuti, kako postoji Iberska tradicija o poreklu Ibera iz Jerusalima pod Davidom i Spandijatom i kako je i sam Adarnase kao potomak njihov u tu tradiciju uključen. Pisac je osećao, da tradicija i legenda nisu istorija pa je posegnuo za genealogijom jer to jeste historija, u ostalom ako i ničega drugoga, a ono bar hronološkoga reda. Pošto pak te genealogije nema, nije preostalo drugo, nego proizvoljnost i artefakt. Vidili smo, kako je egzaktni materijal te tradicije nekritičan, nesiguran i minimalan i kako taj materijal tek kao faktor u stvaranju legende postaje relevantan. Kao legenda može postojati čak i to, da Iberi potiču od spomenutih arhageta, ali ne i kao genealogija, koje nema i koja se stvoriti ne može. Već za to, što se radi o dva brata, pa se ne zna od koga početi. Onaj koji je prenosio keleusis u D.A.I. (Konstantina VII) i to skalupio sa tradicijom Iberskom na taj način, da je stvorio nerealnu genealogiju, izgleda nije bio mnogo u neprilici glede toga, gde da počne. Kako je Spandijat ratnik, koji u exodusu stvara i zbrinjava naselja Iberima, tako je onda David onaj, koji stvara i vodi brigu o nasledstvu. I za to posle naivne genealogije u toj alineji prvoj glave 45 D.A.I još naivnija primedba, kako je Spandijat bio bez dece. U ostalom još uvek i brže i kraće i pametnije, nego da je pisac stvorio još jednu fantastičnu genealogiju. Ako se sada ovo osmatranje glave 45 zaključi, što se ali-

neje prve tiče, sa pitanjem, kako je mogla nastati legenda i tradicija o judejstvu Gruzinskih Bagratida, onda se na to može odgovoriti, da je do toga verovatno došlo iz realnoga fakta znatnog dela stanovništva koje je bilo judejsko i koje je i samo moralo imati interes na projekciji Jerusalimskoga porekla čak do u vrhove države, dok se pojava Davida i Spandijata u toj tradiciji može razumeti iz dejstva svih onih događaja i zbivanja zajedno, koji su više gore navedeni kao materijal, koji je također delovao na nastajanje tradicije.

Naravno, kako u samoj Iberskoj tradiciji o poreklu iz Jerusalima nije moglo biti genealogije, tako nije moglo biti ni hronologije i najmanje odmere vremena, koje je moralo proteći od izlaska iz Jerusalima do vremena, kada je tradicija nastala. Kako tradicija nema vreme svoga nastanka, tako nema ni vreme svoje projekcije u prošlost. Egzaktna genealogija i to kroz vekove i egzaktna hronologija kroz vekove nisu elementi tradicije. I za to, kako god je genealogija u alineji prvoj glave 45 D.A.I. neegzaktna, tako isto i hronologija, a za tradiciju pojam »od danas« unatrag je pojam nemoguć, kad se kod tradicije ne može fiksirati, šta znači ta reč »do danas«. Za to je i navod u alineji prvoj, glava 45, o razmaku od 400 do 500 godina od izlaska iz Jerusalima sasvim neegzaktan. Naravno da se takav račun može postaviti samo u smislu tome, da to »do danas« znači do časa kad je tradicija u Carigrad došla tj. do dolaska kuropalata Ašota godine 921 u Carigrad. Taj navod dakle od 400 do 500 godina, računajući unatrag vodi do godine 521 ili čak 421 tj. do udaljenosti, koja je nemoguća i za iznešenu, u toj alineji prvoj, genealogiju i za to, u toj alineji prvoj iznešeno, poreklo Ibera. Skalupljivanje dakle legende o Davidu i Spandijatu sa genealogijom Iberskih Bagratida, kao što se vidi, ostalo je bez podloge, čista verbalistika, i stvara uverenje, da je onaj, koji je preneo keleusis Konstantina VII i to spojio sa alinejom prvom, takvom kakva je, morao raditi ne samo nekritički, nego žurno, ali po svoj prilici, bar po toj alineji prvoj zaključujući, imajući pred očima nekoga, ko historiju u opšte ne poznaje.

Dodatak toj operaciji, kojim ono »do danas« prestaje biti vreme Carigradskog poseta kuropalata Ašota godine 921 i postaje vreme, kada je vladao zajedno car Konstantin VII i njegov sin Roman II, odnosno kad je i potonji već bio carem, i ako se ne radi o nekoj relevantnoj diferenciji, ipak ne će biti od strane samoga pisca glave 45 D.A.I., kome ta diferencija nije bila ni potrebna, nego će to biti jedan od ona tri dodatka u D.A.I., kojima se fiksira datum kod inače u tom spisu uobičajenog izražaja »do danas« (to su glave 27, 29 i ova 45). Na preko 50 mesta (oko 51) u tom spisu D.A.I. mesto datuma upotrebljuju se neprecizni izražaji »do danas«, »sada«, »do današnjeg dana«, što je i prirodno, kad se kao što smo videli u tome spisu D.A.I. u glavnom radi o prenosu iz akata, koji su imali precizne svoje datume,

ali naravno ti nisu prenašani, jer bi akti bili prepoznati. Tako se takvi izražaji nalaze u glavi 19, 20, 21, 22, 25, 26 (2 puta), 27 (4 puta), 28 (4 puta), 29 (8 puta), 31 (4 puta), 33, 35, 37 (2 puta), 38 (5 puta), 39, 40 (2 puta), 41, 42, 43 (2 puta), 44, 45, 47, 50, 53 (2 puta). Kao što se vidi ceo spis morao je prvobitno tako izgledati, pa se preciziranje takvoga izraza, samo na tri mesta u celom spisu, može shvatiti samo kao naknadni dodatak u taj spis, i to u sva tri slučaja od jedne ruke, što najbolje potvrđuje okolnost, da su postavljeni datumi neegzaktni i neodrživi, kao što je u ostalom pokazao već i ovaj slučaj takvoga datuma u alineji prvoj glave 45 D.A.I. Ali pošto je potrebno taj fenomen osvetliti uzevši u obzir sva tri slučaja, to se pokazuje uputnijim pozabaviti se sa tim pitanjem, kad tome dođe vreme, što će verovatno biti najcelishodnije nakon svršetka pregleda samoga spisa, kad dođe vreme, da se postavi pitanje njegove prvobitne forme i docnijih unosa u taj spis.

Pregled glave 45, kao što se vidi, može se zaključiti sa rezultatom, da i ona nosi sve znake, da je ex actis, a u koliko to nije, da imade sigurne znake, da ne može biti delo lično Konstantina VII, koji sigurno nikad ne bi napisao alineju prvu te glave 45 D.A.I.

O velikom delu glave 42 D.A.I. bilo je govora pri pregledu glave 53 D.A.I., pa nema razloga ono što je tamo rečeno ovde ponavljati. Samo pitanje pak Hazarskoga grada Sarkela i njegovoga zidanja lakše i bolje će biti osvetljeno, ako se ono uključi u pregled onoga, što se u D.A.I. govori o Pečenezima i Turcima (Mađarima) tj. ako se to pitanje postavi da dođe na red pri pregledu glave 37, 38, 39, 40 i 41. Ostali delovi, u koliko nisu aktuelni, pretstavljaju geografske podatke, pa su najverovatniji kao prenosi iz onoga izveštaja o Pečenezima u glavi 37, što bi značilo, da je ta materija podeljena, a našto upućuje to, da se već u glavi 37 nalazi računanje pojedinih udaljenosti tamo po danima hoda kao i računanje u ovoj glavi 42 koja se od te glave 37 razlikuje time, što se udaljenosti računaju u miljama, radi čega treba tu dodati jednu rezervu, koja se sastoji u tome, da ako taj deo glave 42, gde je reč o udaljenostima, ne bi bio verovatan kao deo onoga izveštaja u glavi 37, da onda ta razlika u označavanju udaljenosti po danima i miljama može da upućuje na to, da je glava 37 doduše izveštaj sa lica mesta, ali da taj deo glave 42 to nije, nego da je to prenos iz neke geografije.

Prema tome može se pregled te glave 42 ograničiti samo na pregled uvodnih reči prve alineje i na veći deo treće alineje. U uvodu čitatelj će se svakako zadržati na pitanju, šta znače reči: kai katoikusin men hoi turkoi perathen tu Danubeos kai tu Saba potamu. To za to, što prema ovom kritično prečišćenom tekstu Moravčikovom postoji i drugi tekst, koji u Tomašićevom prevodu pretstavljaju ove reči: »Tamo pako preko rijeke Dunava stanuju Turci u zemlji Moraviji, a

simo između Dunava i rijeke Save«. Kako je Tomašić radio još po izdanju Bekkerovom od 1838, to se ta razlika tekstova može razumeti iz okolnosti, da se ti tekstovi nalaze u dva izdanja.

Ako se oni sravne, verovatniji se čini ovaj gore citirani tekst iz Moravčikovog izdanja, već za to, što u vezi odmah iduće rečenice, koja je antitetična citiranoj rečenici u Moravčikovom izdanju u opisu novog nastanjenja Mađara i Pečenega kod Moravčika ne dolazi do nikakve praznine, dok se takva u Tomašićevom prevodu raspoznaje. Pošto je razlika od važnosti potrebno je, da se ona i prikaže. Glava 42 počinje sa rečima kako je od Soluna do reke Dunava, na kojoj se nalazi grad, Belegrada nazvani, put od osam dana i to bez žurbe sa odmaranjem. To znači u stvari put od Soluna do Beograda. Kad sada, ne iduća rečenica (spomenuti citat), nego druga sledeća rečenica počinje antitetično sa rečima: Apo de katothen ton meron Danubenos potamu tes Distras antipera he Patzinakia parerhetai, kai katakratei he katoikia auton mehri tu Sarkel tu ton Hazaron kastru, kojima opisuje donje krajeve Dunava od grada Distre na istok pa sve do Hazarskog grada Sarkela, jasno je da se mora pretpostaviti, da je u rečenici pre toga tj. u onoj rečenici, koja je ovde citirana po Moravčiku i Tomašiću, mora nalaziti toj antitezi sa donjim Dunavom odgovarajući smisao u opisu gornjega Dunava. To znači, ako su po toj trećoj rečenici glave 42 na donjem Dunavu Pečenezi, da se onda otvara pitanje, ko se nalazi na gornjem Dunavu. Po Tomašićevom prevodu odgovora na to nema i tu se pojavljuje praznina, jer po Tomašićevom prevodu u drugoj rečenici ne govori se o gornjem Dunavu, nego o krajevima preko reke Dunava i o krajevima ovamo između Dunava i Save, što naravno nije ništa drugo nego reč o Bačkoj i Sremu. Tako bi po Tomašićevom prevodu tu u uvodu glave 42 D.A.I. ležala vest o tome koliko se dugo putuje od Soluna do Beograda, koja bi se nastavljala vešću, da Turci (Mađari) stanuju u Bačkoj i u Sremu, a na donjem Dunavu da su Pečenezi. Takva vest, naravno, otvara pitanje o tome, ko je u to vreme stanovao na gornjem Dunavu tj. između Bačke i Srema s jedne strane (odnosno i Banata) i Pečenega na donjem Dunavu s druge strane. I kako god takav Tomašićev prevod takvo pitanje otvara, on ga ne zatvara, jer odgovora na to pitanje nema. Taj odgovor nalazi se u tekstu Moravčikovog izdanja, koji takvo pitanje ni ne otvara.

Iz citirane antiteze, koja je u oba izdanja ista, proizlazi, da je pogled pisca, došavši u svome pisanju do Beograda, a znajući Pečenegde na donjem Dunavu, morao biti upućen gornjem Dunavu tj. onome delu Dunava od Distre na zapad pa do njegovoga zaokreta prema severu od ušća Save na istok.

To je i razumljivo, kad pisac odmah posle toga dolazi do Pečenega na donji Dunav, svakako mnogo razumljivije, nego da pisac došavši svojim pogledom do Beograda, obuhvata Srem, Banat i Bačku, a onda

se preskokom međuprostora tj. preskokom gornjeg Dunava, obraća Pečeneškoj.

Ali ono, što izgleda razumljivo, može se potkrepiti i interpretacijom i to potpunom i bukvalnom i logičnom. Samo treba pravilno shvatati adverb perathen i njegov smisao. Taj adverb, po smislu, znači »od one druge strane ovamo« kao i »od preko ovamo«. Ako dakle u tekstu stoji perathen tu Danubeos kai tu Saba potamu onda to znači od preko Dunava i reke Save ovamo tj. ne s one strane tih reka, nego s one strane ovamo, dakle naprosto s ove strane. Kako pisac ima pred očima istočnu stranu, što se vidi iz toga, što onda dolazi do Pečeneške, jasno je, da pisac tu govori u pravcu od Dunava i Save na istok, jer bi inače u protivnom slučaju upotrebio izražaj peran tj. preko ili s one strane Dunava i Save. Tako po bukvalnoj interpretaciji ovo perathen u vezi Dunava i Save znači baš protivno, nego što ima Tomašićev prevod tj. ne s one strane ili preko Dunava i Save, nego od one strane ili od preko Dunava i Save ovamo, dakle jednostavno od Save i Dunava ovamo, a pošto opis mora doći do Pečeneške, to ovamo na istok. Prema tome u glavi 42 kaže se, koliki je put od Soluna do Beograda i onda se kaže, ko stanuje od Beograda do Drstera, a ko od Drstera dalje, sve prema istoku. Smisao dakle uvoda u glavu 42 je vrlo jednostavan. On se sastoji u tome da se kaže koliki je put od Soluna do Beograda a onda kako od Beograda do Drstera (Distra) stanuju Mađari, a od Drstera dalje Pečenezi.

U tom jednostavnom opisu prikazana je situacija na Dunavu u godini 896 tj. ona, koja je nastala provalom Pečenega iz Lebedije u Atelkuzu tj. iz krajeva istočno od Dona u krajeve zapadno od Dona. Od Simeona pozvani i zadobiveni Pečenezi potisnuli su kao što se vidi Mađare sve do Drstera i za to tu u glavi 42 Pečenezi do Drstera, a od Drstera do Beograda Mađari.

Kao što se vidi, to bi bila prava statička faza u inače pokretnom zbivanju, nastalom provalom Pečenega u Atelkuzu. Drugu fazu naćićemo u glavi 40 D.A.I., gde se onda Mađari nalaze tamo, gde ih Tomašićev prevod meće već sada, u glavi 42 tj. na rekama Temeš, Tutis, Maroš, Köröš i Tisa. Iz glave 42 i 40, dakle, proizilazile bi dve faze Mađarskoga dolaska u Mađarsku tj. u tadanje sa strane Mađara zuzete krajeve preko Dunava. Prva faza bila bi ona od Drstera do Beograda, druga faza bila bi ona na spomenutim rekama tj. u Bačkoj i Banatu. Tako bi onda Moravčikov tekst potvrdio dve migracije Mađara u zemlju po D.A.I. Svjatopolkovu, Moravsku, jednu, s južne strane, koja je eto u spomenute dve faze u glavi 42 i 40 opisana i drugu sa severne strane preko Karpata (Užhorod). Ali to ujedno i potvrđuje ono, što je najprirodnije, da je ta južna migracija Mađara morala ići od istoka na zapad Dunavom uzvodno tj. njegovom levom obalom i da je tako tim prirodnim tokom došla u Banat, Bačku i dalje na sever prema nave-

denim u glavi 40 rekama, što znači da Srem kod te migracije u opšte ne dolazi u obzir, jer je s neruke, pa bi trebalo dvaputa prelaziti Dunav, da se dođe do navedenih reka. Naravno, da je prirodniji put, da se Dunav u opšte ne prelazi ni jedanput.

Svršetak te južne migracije Mađara po glavi 40 počinje već kod reka Tamiša i Tise, što samo potvrđuje put te migracije neprestano levom obalom Dunava na zapad.

Kao što se vidi, dakle, razlika u tekstu u svojim posledicama je značajna. Po onome, koji se nalazi u Tomašićevom prevodu, put Mađarske migracije bio bi takav, da između Pečenega gonitelja i Mađara gonjenih nastaje praznina od Drstera do Beograda i onda Pečenezi kod Drstera staju, a Mađari prešavši taj put od Drstera do Beograda, prelaze preko Dunava u Srem, a iz Srema opet preko Dunava u Bačku i obzirom na reku Tamiš u Banat. Po onome pak tekstu, koji se nalazi u Moravčikovom izdanju put južne migracije Mađarske tekao bi neprestano uzvodno levom obalom Dunava do onih reka koje su u glavi 40 navedene. U navedenoj rečenici dakle Moravčikovog izdanja glede gornjeg Dunava sa njenom antitezom glede donjeg Dunava imali bi onu fazu južne migracije Mađara, kada su još Mađari bili od Drstera do Beograda i još nisu došli na gore spomenute reke.

Izražaj perathen omogućuje bukvalnu interpretaciju, koja dovodi do takve slike stvari. Logična interpretacija iz spomenute dve antitetične rečenice u glavi 42 samo potvrđuje tu bukvalnu interpretaciju, jer je put Mađarske južne migracije uzvodno levom obalom Dunava neprestano do navedenih reka bez sumnje nesravnjeno prirodniji, nego put sa dva prelaza preko Dunava, da se dođe do tih reka.

Kao što se vidi, po toj Moravčikovoj tekstaciji, Srem kod te južne migracije Mađara, po toj glavi 42 D.A.I., ostaje po strani i ne dolazi u obzir. To u ostalom potvrđuje i glava 40 D.A.I., gde je reč o navedenim rekama, jer bi inače među tim navedenim rekama morala biti navedena i reka Sava, a naprotiv u toj glavi 40 navedene su samo reke više gore od reke Istra (Dunava), dakle južna je migracija išla Dunavom i zaustavila se »više gore od toga, gde je nastanjena sva Turkija«. To znači da je sva južna migracija nastanjena gore više od Dunava. Znači, da bi išla dvaput preko Dunava, da bi ostavila Srem.

Prema tome bi glava 42, u svome uvodu, a po Tomašićevom prevodu sa glavom 40 u istom prevodu, bila u potpunoj protivrečnosti, ko sa Moravčikovim tekstom nema, jer se prema tome tekstu glava 40 i 42 slažu, pošto se u glavi 42 navodi prva faza južne migracije od Drstera do Beograda, a u glavi 40 druga faza te migracije na spomenutim rekama.

Samo treba uzeti u obzir da u glavi 40 onaj Sermion ekeinon legomenon nije zemlja Srem, nego Sirmium, jedan od tri spomenika, koje glava 40 navodi (most cara Trajana, Belagrada — u Moravčika

Belegrada i taj Sermion) i da je u toj glavi 40 he megale Morabia, he abaptistos tj. Velika Moravska, nekrštena od onih spomenika tamo (kai apo ton ekeise), što naravno ne znači nikakav opis granica te Velike Moravske, nego samo njenu udaljenost i pravac, jer bi inače ta Velika Moravska morala počinjati ne samo kod Beograda, nego i čak kod Trajanovoga mosta na Dunavu, a pošto je u glavi 40 he tu basileos Trajanu gefira kata ten tes Turkias arhen tj. most cara Trajana prema početku Turske, znači da bi ta Velika Moravska morala početi već kod Drstera. Jasno je, dakle, da indikacija za položaj Velike Moravske u glavi 40 i ne će da bude drugo, nego što jeste tj. indikacija, da Veliku Moravsku treba tražiti dalje od tih navedenih spomenika, a ne navod o granicama te Velike Moravske, a pošto su po D.A.I. tu Veliku Moravsku zauzeli Mađari, onda je jasno gde se ona ima tražiti tj. od ta tri spomenika dalje tamo, gde se u drugoj fazi nalazi ta južna migracija Mađara. Po D.A.I. Velika Moravska, dakle, bila bi dalje od ta tri spomenika, a na levoj obali Dunava. Tako bi onda kritični Moravčikov tekst rešio i ta dva pitanja tj. kojim su putem Mađari s juga došli u svoju novu postojbinu Veliku Moravsku i dokle se je na jug prostirala ta Velika Moravska. Po Moravčikovom tekstu, kao što se vidi, niti se je ona prostirala u zemlju Srem, niti su Mađari tada u svojoj južnoj migraciji u novu postojbinu ma samo i prošli Sremom.

Prema tome uvod u glavu 42 sa navedene tri rečenice značajan je toliko, da se postavlja pitanje samoga teksta i kao što se vidi i bukvalna i logična interpretacija vodi do toga, da se kao verovatan ispostavlja onaj tekst, koji donosi kritično Moravčikovo izdanje, što će se bez sumnje morati upisati u naučnu zaslugu izdavača, i to tim više, što je Moravčikov tekst, a ne onaj drugi u saglasnosti sa historiskim znanjem o tadanjem stanju stvari u Sremu.

Srem nekad Rimski, pa Gotski i Gepidski, pa opet Rimski, pa Avarski, postaje od 796 Franački, a 827 Bugarski, kakav je još i 896, pa je isključeno, da bi Mađari, progonjeni od Pečenega na intervenciju Bugarskoga Simeona, na svom uzmaku, a u tragu za novom postojbinom, prelazili Dunav, da padnu u ruke Bugarima. Moravčikov tekst, dakle, koji to isključuje odgovara stanju stvari toga vremena na terenu.

Ali taj Moravčikov tekst značajan je po još jednom razlogu.

Po njemu postojala je (896) prolazna naseoba Mađara pre nego što će stići u Moraviju »na reke« na tzv. gornjem Dunavu od Distre (valjda Dorostol, Svištov) do Beograda. Kao što je već prikazano u onom drugom tekstu o tome nema govora, Naprotiv tamo se Mađari nalaze i na levoj i na desnoj obali Dunava tj. i u Sremu.

U glavi 40 ne nalazi se samo opis Mađarske »na rekama«, nego se nalazi i opis one iste Mađarske od Distre do Beograda, koju imade Moravčikov tekst. Kada bi takav opis tu u glavi 40 ležao bez ikakve

dalnje primedbe značilo bi to samo historisku naraciju, koja odgovara Moravčikovom tekstu, jer pre Mađarske »na rekama« poznaje Mađarsku od Distre do Beograda.

Ali taj opis svršava sa rečima »nastaniše se u zemlji, u kojoj sada stanuju«.

Kako se glava 40 po znaku, »Termacu-Bulču« i rečima »koji je sada došao« po svom vremenu postanka pripisuje vremenu autokratorije Konstantina VII (948) jasno je, da gore spomenute reči »nastaniše se u zemlji, u kojoj sada stanuju«, ako označuju stanje u godini 896 ne mogu biti u saglasnosti sa sličnim rečima, koje označuju stanje iz 948. Razlika od 50 godina govori sama po sebi dovoljno jasno.

Usled toga pojavljuje se tu alternativa, pošto se tekst glave 40 i tekst glave 42 (po Moravčiku) za stanje iz 896 slažu, po kojoj alternativi ili su oba teksta u glavi 42 i 40 starija i prema tome iz 948 samo ona genealogija Arpadovih potomaka u glavi 40 iz 948 ili i onaj tekst u glavi 42 spada u glavu 40 u smislu naracije o godini 896.

Naravno, da dodatak u glavi 40 »nastaniše se u zemlji, u kojoj sada stanuju« upućuje svakako pre na ono prvo, nego na ovo drugo, tako da bi zapravo glava 40 uključivši tu i onaj tekst iz glave 42 pretstavljala jednu historisku raspravu odmah iz prvog vremena, kad su se Mađari posle 896 pojavili u Svatoplukovoj Moravskoj dok bi genealogija Arpadove loze bila tome dodatak iz 948. A to bi bilo i prirodno, jer i ako je karhas Bulču, sin karhasa Kalija, sin sudija, od oca sudije i po položaju kod Mađara na trećem mestu, ipak ne izgleda verovatno svo ono znanje mađarske historije, koje se nalazi u D.A.I. u glavi 38, 39 i 40, a koje bi se moralo njemu pripisati, ako se uzme, da je sve to nastalo u Carigradu 948 prilikom njegove prijateljske posete, jer praunuk Arpada Termacu već radi svoje verovatne mladosti, koja se nazire iz reči glave 40, kako je taj Termacu u Carigrad došao zajedno sa tim karhasom Bulčuom, ne bi mogao doći u obzir.

U pogledu spomenute alternative s toga ipak je verovatnije, da se glede glave 38 do 40 D.A.I., osim spomenute genealogije nalazimo pred jednom istoriskom raspravom, donešenom sa terena ili od obaveštajnog organa u administrativnu arhivu ili možda čak i u arhivu same carske naučne kancelarije.

I karhas Bulču, a možda još više i sam praunuk Arpadov Termacu, lako su mogli ispričati genealogiju Arpadove loze, jer su takve stvari u porodici u pravilu notorne. Lako je za to mogao možda i sam onaj, koji je u D.A.I. akta prenosio od njih tu genealogiju zabeležiti i na spomenutu historisku raspravu, koju je iz arhive izvadio, da je prenese u D.A.I., dodati.

Na to čak upućuje i neperfektnost te genealogije tj. pisanje, po čuvenju, jer to u opšte i nije u stvari genealogija u smislu kompletnosti. nego samo genealogija po sinovima, verovatno po ključu prava na

presto. Najpre se navode četiri Arpadova sina, a onda opet četiri Arpadova unuka tj. od svakoga njegovoga sina po jedan sin.

No dok je takva makar i nepotpuna genealogija, ograničena samo na najstarije sinove u pogledu sinova i unuka još jasna, kad prelazi na pitanje, ko je još živ, ona postaje pomućena i to baš tu, gde bi se to najmanje moglo očekivati.

Arpad je rodio četiri sina: Tarkacu, Jeleh, Jutos, Zalta. Tarkacu je rodio Tebelia, Jeleh Ezeleha, Jutos Falicia, Zalta Taxia. Kad se sada dodaje, kako su svi sinovi Arpadovi pomrli, a od njegovih unuka su na životu još Falis i Taxis i njihov bratić Taxi, onda se red naracije te genealogije po ključu najstarijega sina probija, jer su Falis i Taxi dva brata, pošto je Taxi njihov bratić i uvodi se u pričanje Taxis, o kome dotle nije bila reč, a i sada nije, nego samo o njegovom imenu i o kome se prema tome ništa ne zna, a da je brat Falisa, to se tek zaključuje. Manja stvar bila bi razlika između Falicia i Falisa, koja upućuje na dva imena, jer će to ipak biti samo dva oblika za isto ime. U originalu Falitzin i Fales daju još veću razliku. Takva nepotpuna genealogija sa nejasnostima upućuje na bilježenje po čuvenju, a da će to biti beleženo 948 po izjavi spomenutoga karhasa Bulču vidi se iz toga, što se praunuk Arpadov, unuk njegovog prvog sina Tarkacu Termacu u opšte i ne stavlja u genealogiju, nego se posle iste spominje kao saputnik Bulčuov. Kako se u genealogiji spomenuti Falitzi, (Fales) naznačava kao sadanji arhont, a gore više se govori o prvoj glavi od loze Arpadove po redu tj. arhonata, što znači, da je i dalje, i pored Hazarske intervencije u Mađara ostao sistem ekvipariranih arhonata sa primus inter pares, jasno je, da je genealogija izvedena samo do toga Falitzia, Falesa za to jer je on bio tada 948, kada je Bulču bio u Carigradu u Mađara arhont primus inter pares tj. prva glava. Za to je izvedena genealogija po ključu sukcesije i kad dolazi do konkretne sukcesije ona prestaje jer je iscrpljena. Ono dalje tj. spominjanje praunuka Arpadovoga Termacu već nije više po interesu genealogije, te isti ne bi također bio u toj genealogiji spomenut kao što nije spomenut ni jedan drugi praunuk Arpadov, da nije 948, kad se je to zabilježilo, došao sa karhasom Bulčuom u Carigrad. Sam taj praunuk Arpadov Termacu, kao što se vidi, morao je biti još vrlo mlad, jer se navodi bez ikakvoga čina ili zvanja samo kao praunuk Arpadov i posetilac Carigrada. Sve ovo upućuje na to, da je ta genealogija morala biti uzeta od karhasa Bulčua te 948 godine, kad je isti bio u Carigradu, i kod prenosa spomenute rasprave u D.A.I. toj raspravi dodana. Ona dakle izgleda sasvim kao zabeleška toga, koji spomenutu historiju Mađara prenosi u D.A.I. Za to je i takva kakva je i sa gledišta genealogije nedostatna. Onoga, koji je beleži, zanimao je red nasleđa ili drugim rečima, kako je onaj, koji je u to vreme kod Mađara prva glava, u rodu sa

samim Arpadom i kako je došao do tog položaja što se njegovih rodbinskih odnosa tiče.

Usled toga izgleda, da je sama ta historija Mađara u spomenutim glavama (38 do 40) svršavala sa opisom položaja Mađara u novoj postojbini, kao što bi to i odgovaralo godini 896.

Ono što posle toga dolazi, a to je u glavnom ta genealogija bio bi dodatak iz 948.

To znači, da bi taj dodatak počinjao sa rečima: Hai de okto geneal ton Turkon hautai pros tus oikeius arhontas uh hipeikusin.

Za tih osam plemena Mađarskih (uključivši Kabare) pisac toga dodatka znao je iz te historije Mađara, koja se nalazi u glavi 38 do 40, dok sve ovo dalje već može da ima od spomenutoga karhasa Bulčua, A to je, kako tih osam plemena Mađara nisu podvrgnuti svojim arhontima tj. svojim prvim glavama, jer tu plural tus oikeius arhontas znači po redu, a ne naporedo, jer bi inače i imali arhonte i ne bi ih imali, nego imaju sporazum da će se zajedno boriti na onim rekama, u kojoj strani bude rat. Time je naznačeno, kako su Mađari i dalje kao i nekad u Lebediji pod svojim knezovima i kako je Arpadov naslednik uvek samo primus inter pares, što u stvari znači samo federaciju plemena sa prvom glavom kao što taj dodatak odmah dalje i kaže, a samu federaciju konkretno ne tesnije od svakovremene simahije tj. priteći u pomoć i učestvovati u ratu na odnosnoj reci koja bude napadnuta. Pisac, koji je tu svoju belešku u dodatku u glavi 40 pisao po razgovoru sa Bulčuom, što je glavno, nije mogao pravo da se snađe. Živeći u autokratoriji Carigrada, a tada baš i konkretnoj nije mogao da se snađe taj pisac u pojmovima, da svako pleme ima arhonta, da nisu podvrgnuti svojim arhontima, a da imaju sporazum o simahiji i kad je čuo za prvu glavu arhonta od loze Arpadove po redu, on verovatno nije obuhvatao pravo značenje toga izražaja pa je valjda za to i zabeležio genealogiju po sukcesiji, da tako dođe do sadanjeg arhonta, da tako dođe do onoga, što je njemu po tadanjim Carigradskim pojmovima bilo razumljivo. A samo potpuno nedostatno opisivanje uređenja te federacije Mađara pokazuje, da se je radilo o belešci na brzinu, jer je samo zabeleženo, kako su gyla i karhas časti odnosno zvanja sa službom suca i kako je gyla viši čin od karhasa. Prilikom posete karhasa Bulču mogla se je bez sumnje dobiti bar onako jaka slika Mađarskoga unutarnjega uređenja u vreme posete toga Bulčua u Carigradu, kakvu je sliku o Pečenezima doneo onaj izveštač, koji je doneo onaj izveštaj koji se u DAI nalazi u glavi 37.

Sva je dakle verovatnost, da je sve ono u glavi 40, što je kao zabeleška navedeno sa rečima: hai de okto geneai ton Turkon itd. zaista zabeleška onoga, što se je na brzinu od toga karhasa Bulčua dobilo, i što je pisac te zabeleške onda dodao onom izveštaju, koji se nalazi u glavi 38 do 40 kao historija Mađarskog naroda.

Reči dakle glave 42 kai katoikusin men hoi Turkoi perathen tu danubeos kai tu saba potamu izgleda sasvim kao da nadovezuju na reči u glavi 40: hoi de Turkoi para ton Patzinakiton diohthentes elthon kai kateskenosan eis ten gen, eis hen nin oikusin, što bi onda glasilo poređanc jedno do drugog: Turci pak pritešnjeni od Pečenega dođoše i nastaniše se u zemlji, u kojoj sada stanuju. A stanuju Turci od preko Dunava i Save ovamo.

Na to se u glavi 40 nadovezuje dalje ono što je već navedeno o nekim starim spomenicima u tom kraju (Trajana most, Belagrada, Sermion), po kojem se raspoznaje, da se tu radi o gornjem Dunavu od Distre do Beograda, kada tu u tekstu glave 40 stoji, da je Trajanu gefira kata ten tes Turkias arheon tj. da je Trajanov most na početku Mađarske.

Uzimanje, da spomenuta rečenica Moravčikova teksta zapravo iz glave 42 spada u glavu 40 ne dira ništa u sam tekst glave 42, jer se isti nastavlja dalje kako od donjih krajeva reke Dunava preko puta Distre leži Pečeneška i tako dalje.

Kao što se vidi spomenuta rečenica iz glave 42 po Moravčikovom tekstu prenesena u glavu 40 samo potvrđuje ono, što je tamo rečeno, pa se dobiva ta slika kao da su tu u glavi 40 kumulirane dve stvari, i ono stanje na gornjem Dunavu od Distre do Beograda i ono stanje »na rekama«. To izlazi iz izražaja »u kojoj sada stanuju« kao i iz izražaja »nazivaju danas po nazivlju reka«.

To bi značilo, da ta historija Mađara u glavi 38 do 40 imade u jednako prezentnoj formi i stanje na Dunavu (gornjem) i stanje »na rekama«, dakle i jedno predašnje i jedno sadašnje stanje.

Kako se to može razumeti?

Kako ta historija beleži uništenje Velike Moravije, ne može biti sumnje, da je ta historija pisana, tek nakon što su se Mađari smestili u toj Velikoj Moraviji. Prezentna dakle forma i jednoga i drugoga nastanjenja Mađarskoga mora tražiti svoje razumevanje uzevši to u obzir.

Obzirom pak na opširnost i iscrpnost te historije Mađara u glavi 38 do 40 najverovatnije izgleda, da je tu celu historiju na licu mesta pisao neko iz Carigrada, koji ju je verovatno onda u Carigradski arhiv i doneo. Tome se je verovatno pričala i jedna i druga faza Mađarske južne migracije u prezentnoj formi.

Sasvim je razumljivo, da Mađari na gornjem Dunavu nisu ni mogli ostati pored Pečenega i sasvim je razumljivo da cela ta prva faza, koja se u D. A. I. opisuje od Distre do Beograda nije ništa drugo, nego navod o jednom delu pokreta, koji je morao ići kontinuiran dok nije došao tamo, gde D. A. I. kaže »na rekama« tj. u zapadni deo Moravske. To znači naprosto uzmicanje pred Pečenezima do nove postojbine, a o toj ne može biti govora, dok se Mađari ne odele od Pečenega svojih progonitelja.

Tako dakle Moravčikov tekst upućuje na to, da odnosna rečenica spada u glavu 40, a glava 40, da nije, osim spomenute genealogije, iz 948, nego da je neposredno iz vremena, kada su Mađari u svojoj južnoj migraciji prošli krajeve od Distre do Beograda i onda dalje od Beograda na reke u glavi 40 navedene tj. do svoje nove postojbine. Cela ta glava 38 do 40 biće dakle jedan jedinstveni spis, jedna historija načinjena na licu mesta ili bar pobilježena na licu mesta još odmah, čim su Mađari došli sa svojom južnom migracijom u istočnu Moravu, ali imajući u vidu kontinuirani put od Distre do te istočne Morave, a izražavajući to u prezentnoj formi, i ako se radi o stvarima koje su išle jedna za drugom, za to, što su išle jedna za drugom bez stanke, bez stajanja, u kontinuiranom putu po čemu je jedna neegzaktna jednovremenost zaista i moguća.

Za tu istočnu Moravu stoji u glavi 40 izražaj, kako ju Mađari prozvaše, kako je gore rečeno, po rekama. Kako su pre toga navedena imena reka u tzv. Atel-Kuzu, ovo »kako je gore rečeno« ne odnosi se na ta imena, nego na naziv po rekama, i za to tu i stoji »kako je gore rečeno, po rekama« dakle, kao što je gore iznešen fakt naziva zemlje po rekama, tako i sada ovde. Naravno sa drugim imenima, koja tu odgovaraju.

Inače ostali deo glave 42 posle one materije o Sarkelu pretstavlja prenose iz geografskih spisa i to ne sasvim savesne, kad se Dnjepar opisuje kao reka, koja utiče u severni deo Meotidskog jezera tzv. Azovskoga mora, što se i kraj najvećega truda po nikojoj kombinaciji ne može primiti.

Najvažniji podatak za pitanje grada Sarkela nalazi se tu u tom geografskom delu glave 42 u rečima ho te Tanais potamos, ho apo to kastron Sarkel erhomenos tj. reka Don, dolazeća od grada Sarkela, jer u vezi predašnjih reči u toj istoj glavi 42 apelthen en to topo tu Tanaidos potamu, en ho kai to kastron emelen htisai tj. otputuje na mesto reke Dona, na kojemu beše naumio podići grad, vidi se, da Sarkel nije podignut na ušću Dona, nego, doduše na toj istoj reci Donu, ali svakako više gore od ušća, što je i prirodno, jer bi inače Hazarija zatvarajući prelaz preko Dona zatvorila prolaz svakom prolazniku i naterala ga na sebe pa time protivno postigla, nego što bi sa takvom gradnjom želela.

O glavi 41 nema se šta reći. Ona svakako ima pred sobom sve ono vreme do uništenja Moravske sa strane Mađara. Priča o većoj jačini snopa šiba, nego što je ona svake šibe posebno, sigurno je starija od toga vremena. U toj glavi nema inače osim te priče ništa naročito, osim navoda o građanskom ratu Svatoplkovih sinova posle smrti oca, koji je Mađarima olakšao posao, pa sasvim izgleda, kao da je ta glava 41 u opšte i u smome D. A. I., a ne samo tamo, odakle je uzeta, svršavala sa rečima, kai ekratesan ten heaton horan, eis hen kai artios oikusin

tj. i zavladaše tom zemljom, u kojoj i sada stanuju. To je prirodan svršetak te male pričice o neslogi Svatoplkovih sinova.

Dodatak kai hoi hipoleifthentes tu lau dieskorpisthesan, prosfigontes eis ta parakeimena ethne, eis te tus Bulgarus kai Turkus kai Hrobatus kai eis ta loipa ethne tj. oni koji od naroda preostaše razbežaše se u susedne narode, u Bugare i Turke i Hrvate i ostale narode potvrđuje sve što je gore rečeno o onom Moravčikovom tekstu jer eto i po ovome bi u Sremu bili Bugari.

Ne treba se čuditi, ako se prema razloženom u glavi 42 nalazi rečenica, koja u isto vreme izgleda, da bi isto tako mogla da se nalazi i u glavi 40. To dolazi odatle, što se navedena rečenica u glavi 42 odnosi na ono isto, o čemu se govori u glavi 40, naravno sve prema Moravčikovom tekstu. Šta više odnosne dve rečenice, ona u glavi 40 i ona u glavi 42 i stilski izgledaju kao vezane jedna na drugu:

Hoi de Turkoi para ton Patzinakiton diohthentes elthon kai kateskenosan eis ten gen, eis hen nin oikusin. Kai katoikusin men hoi Turkoi perathen tu Danubeos kai tu saba potamu. Turci progonjeni od Pečenega dođoše i smestiše se u zemlji, u kojoj sada stanuju. I smestiše se Turci od preko Dunava i Save reke ovamo. Kao što se vidi, te se dve rečenice popunjuju, naravno, ukoliko se u prvoj ne čita kao zemlja ono, što se kasnije, u toj glavi 40, naziva »po rekama«. A da tako čitati ne treba vidi se po tome, što se ta rečenica, nadovezujući na onu o reci Etel i Kuzu, odnosi na zemlju odmah posle Etel i Kuzu, jer, kad se radi o dalnjoj drugoj fazi Mađarskoga uzmaka pred Pečenezima, a u pogledu njihove južne migracije, onda u tekstu ne stoji samo reč o zemlji, koju i danas nastavaju, nego stoji još i toj reči dodatak »i koju prozvaše, kako je gore rečeno, po rekama«, ten eponomazomenen kata ten anotero, hos eiretai, ton potamon eponomian.

A u ostalom, po onome, što smo dosada videli, menjanja i premeštanja pojedinih delova onih tekstova, koji se u D. A. I. prenose, ne bi bila ništa novo, pa ni to, da se od spomenute dve rečenice jedna nalazi u glavi 40, a druga u glavi 42.

Ako sada čitalac pređe na osmatranje glave 41 i 40 već kod prvoga čitanja osetiće, da je jedno i drugo u tesnoj vezi sa glavom 39 i glavom 38, koje sve zajedno odaju, kao što je spomenuto, raspravu odnosno prikaz o historiji Mađara.

Kao što je rečeno čitanje tih glava 38 do 41 stvara utisak, da se tu nalazimo pred dve stvari, pred jednim izveštajem o historiji Mađara i pred genealogijom tzv. prve glave među Mađarskim arhontima, dakle pred genealogijom Arpadove loze. Potonja biće iz vremena, kao što se obično uzima, Konstantina VII, dakle oko 948 godine, dok će prva biti iz vremena, kad su Mađari potpuno ovladali Moravskom državom dakle posle 896. Ta razlika dovodi na pomisao na dva pisca, svakoga iz svoga vremena. No to je tako samo, dok se stvar osmatra po prejudi-

cionalnosti, koja proizlazi iz naslova spisa D. A. I. i prema kojoj bi pisac svih tih glava imao biti Konstantin VII, dakle sve iz njegovog vremena. Onda naravno i dolazak karhasa Bulču u Carigrad mora da pada u 948 godinu i prema tome i sve ostalo u 948 godinu.

No baš navedene dve rečenice tome se opiru, i čitanje nevezano na prejudicionalnost iz naslova, donosi sobom, da se apstrahira od vremena Konstantina VII i tekst navedenih glava čita prema njegovom smislu i njegovoj verovatnosti. U tom slučaju, naravno, poseta karhasa Bulčua u Carigrad »sada« ne mora biti iz 948, nego može biti i pre toga, ne pre nego što je arhontom Mađara postao Falici sin Jutoca, trećeg Arpadovog sina, dakle Arpadov unuk. Kad je to bilo, mi to ne znamo i prema tome ne znamo ni to, kada je praunuk Arpadov Termacu sa karhasom Bulčuom bio u Carigradu. Mi samo znamo, da su Mađari u Moravu morali doći 896 ili najduže 897. Ali ako time imamo dolnju granicu za određenje vremena, nemamo još i gornju. Prema tome može se reći, da prejudicionalno čitanje glave 38 do 41 vodi do pomisli na dva pisca, kao što je to već rečeno, jednoga iz 896 i drugoga iz 948, dok neprejudicionalno čitanje tih glava dopušta i jednoga pisca celokupne materije u tim glavama sadržane i to iz vremena posle 896, ali kada, to ne možemo znati. Ali možemo kombinirati, i to tako, da ponovimo pitanje je li verovatnost, da je karhas Bulču znao Mađarsku istoriju sadržanu u glavi 38 do 41, a ako nije ko bi još osim njega došao u obzir kao izvor te glave 38 do 41. U tom pogledu pak nema izbora i ostaje samo onaj, na koga je već i Bury pomislio, a to je tzv. klirik Gabriel, o kome govori glava 8 D. A. I., u tom delu verovatno prenešena iz glave 38 D. A. I., u kojoj se, naravno, usled toga prenosa više ne nalazi. Pošto pak taj klirik Gabriel dolazi Mađarima kao carev izaslanik, da ih zadobije za ponovni rat na Pečenege i za zauzimanje njihovog pređašnjeg mesta (Atel—Kuzu), a takva pojava je verovatna samo u vezi neposrednog celokupnoga Mađarsko-Pečeneškog zbivanja, to se misija klirika Gabriela kod Mađara ne bi mogla protegnuti preko vremena Leona VI. Ako bi dakle historija Mađara u stvari bila izveštaj klirika Gabriela, koji naravno, nemajući posla samo sa karhasom Bulčuom, nego boraveći među Mađarima sa njihovim prvacima, može sve to da sazna na licu mesta, onda se misija toga klirika Gabriela, a po tome i njegov izveštaj vremenski mora ograničiti na godinu 912. To znači, da bi u tom slučaju za tu misiju i taj izveštaj mogli imati pred očima vreme od 896 do 912. Ako bi sada i poset karhasa Bulču sa Arpadovim praunukom Termacu u Carigradu bio vremenski takav, da ni on ne prelazi vreme od 912, onda bi ceo izveštaj zajedno sa genealogijom mogao biti iz jedne ruke, od jednoga pisca, dakle samoga klirika Gabriela, koji je u tu svrhu morao biti sigurno dovoljno pismen, kada ga je car poslao u tako delikatnu misiju. U ostalom onaj deo glave 8, D. A. I. u kojem se govori o toj misiji klirika Gabriela, verovatno, i ne potiče od drugoga,

nego od njega samoga. Izvađena iz glave 38 ona se odmah kao takva ne prepoznaje, ali treba samo iza reči u glavi 38 kai ektote polemon hoi Turkoi para ton Patzinakiton uk edexanto, (i od tada Turci više nisu imali rata sa Pečenezima), dodati iz glave 8 kai tuto delon kai enteuthen estin (to neka bude jasno iz ovoga), posle čega sledi vest o kliriku Gabrielu, da se vidi, kako on samoga sebe navodi svedokom za ono što govori. A ono, što govori, ne može biti da se odnosi odmah na godinu 896, jer reči kai ektote u odnosu na zauzimanje Velike Moravske tj. »od toga vremena« pretstavljaju svakako neki vremenski razmak, iz čega se može zaključiti, da je ta misija klirika Gabriela kod Mađara morala biti posle 896 ali svakako do 912.

Čitanje dakle spomenutih glava D. A. I. bez prejudicionalnosti iz naslova toga spisa, kao što se vidi, izgleda, da vodi, kao do najverovatnijega pisca, do toga klirika Gabriela i to u vremenu od 896 do 912.

I tako bi se moglo sada preći na osmatranje te historije Mađara u tim glavama 38 do 41. Ali to ne bi bilo dovoljno. Historija Mađara toliko je isprepletena sa historijom Pečenega, da će svakako uspešnije biti osmatrati obe te istorije zajedno i prema tome posmatrati uz spomenute glave još i glavu 37, da se tako onda dobije celokupna slika onoga zbivanja, koje se nalazi opisano u glavi 37 do 41.

Samo tu treba odmah naglasiti, da i ako se može pokušati doći do jedinstvene slike tih događaja, da se ne može ni pokušati pronaći za obe te historije i Pečenešku i Mađarsku jedan izvor.

Naprotiv kao što možemo sa verovatnošću pomišljati za glavu 38 do 41 na klirika Gabriela, tako moramo za glavu 37 pomišljati na nekog drugog nepoznatog izveštača. Najverovatnije jednog Vizantiskog obaveštajnog organa, ali sa lica mesta, našto se može zaključiti po jednoj sitnici u glavi 37, koja osvetljuje stvar. Da je pisac glave 37 Vizantinac, vidi se po tome, što za Pečeneške ordije upotrebljuje izražaj thema. Takva mu je tema Gila (tu tritu Gila) (eis de to Gila), koju na jednom mestu naziva tu kato Gila tj. Dolnja Gila, da je na drugom mestu nazove Habuxingila. Pisac nije u reči Habuxin (u Marquarta Chabukčin) prepoznao ime arhonta ordije Gyla, pa je tu reč uzeo u smislu kato, dolnja, što odaje Vizantskog obaveštajnog organa na terenu. Inače razlika između glave 37 s jedne strane i glave 38 do 41 je tolika, da se čak može reći, pošto se u glavi 37 pomno opisuje položaj svake ordije, da je u glavi 37 težište stvari više geografsko, dok je u glavi 38 do 41 težište stvari historisko.

Prava je sreća, da su u D. A. I. oba izvora sačuvana, jer se tek sa njima zajedno može doći do jedinstvene slike Mađarsko-Pečeneškoga zbivanja. Kako je nemoguće da obadve stvari i glava 37 i glava 38 do 41 potiču iz jednoga pera, to se mora uzeti, da se u svim tim glavama zajedno nalazimo pred prenosom dvaju izveštaja sa terena tj. izveštaja klirika Gabriela i jednog drugog nepoznatog Vizantiskog obaveštajnog

organa. Time posrednim načinom dolazimo do onoga, što se je u odnosnom vremenu na terenu držalo i shvaćalo i na taj način dolazimo posredno do prave narodne tradicije, kod koje samo onda treba viditi, da li i u koliko ona može odgovarati istini. Ta dva izveštaja omogućuju pogled u zbivanje Mađarsko-Pečeneško u toj meri, da se iz toga čak i razvija jedna šira slika. Onaj ko je iz akata prenosio dosada u D. A. I., kao što smo videli konkretne stvari, preneo je sada tu iz akata, kao što ćemo viditi, tradiciju sa terena. I uvek ponovo se mora naglasiti, da značenje D. A. I. ako se taj spis promatra slobodno i bez prejudicionalnosti, uz to što gubi problematiku, dobiva znatno na vrednosti, jer bez prejudicionalnosti spis D. A. I. ispostavlja se ne kao spis o izvorima, nego kao zbirka, kao skup izvora.

Ali prava slika Pečeneško-Mađarskog zbivanja ne bi se mogla dobiti ni sa jednovremenim osmatranjem svih tih spomenutih glava, ako se tu u to posmatranje ne uključi i onaj deo glave 42, koji govori o zidanju grada Sarkela, jer Pečeneško-Mađarsko zbivanje dolazi u pravu sliku tek ako se u to uključi i zbivanje Hazarsko, radi čega je kod pregleda glave 42 i ostavljeno, da se o zidanju grada Sarkela govori kad dođu na red ove glave D. A. I., koje su sada došle na red.

Da se nađemo odmah u sredini stvari spomenućemo, kako je već Manojlović osetio, da se iza zidanja grada Sarkela skriva jedna velika akcija, samo što je on, ne iznoseći je pobliže, mislio, da se iza toga zidanja skriva jedna velika akcija Romajskoga carstva, pa je šta više iz tadanjih dobrih odnosa između Hazarije i Romajskoga carstva došao na pomisao, da je pomoć cara Teofila (829 do 842) izazvana interesom samoga toga cara.

U stvari ta akcija, koja se iza zidanja grada Sarkela skriva, a koja se može prepoznati tek iz celokupnoga teksta glave 37 do 42, nije akcija Romajskoga carstva, nego je akcija Hazarskoga kagana.

Da se ona razume, treba joj prići postepeno i metodski. Pre svega treba pred očima imati prvi topografski položaj, koji se iz spomenutih glava D. A. I. dobiti može.

U tu svrhu treba prečistiti pre svega, šta znači u glavi 37 ono, što se o nastanjenju Pečenega navodi sa rečima, kako Pečenezi: ap arhes eis ton potamon Atel ten auton ehon katoikesin, homoios de kai eis ton potamon Geeh. Istina ap arhes znači od početka, prvobitno, od starine, od uvek, ali znači isto tako i najpre ili pređe, dakle i jednu tako reći neposrednost. Primer: edeipnesan ex arhes tj. tek sad počeše se hraniti. Atel je reka Don, a Geeh biće verovatno ona rečica, koja se ispod Dona kao i Don uliva u tzv. Azovsko More u zaliv Jeisk i koja i danas nosi najsličnije ime tom starom imenu Geeh, jer se zove Jeje (danas Kugal Jeje).

Iz nastavka spomenute rečenice o toj reci i reci Atel: ehontes tus te Hazarus (u codex Paris pogrešno Mazarus) sinoruntas kai tus epo-

nomazomenus Uzus vidi se, da su Pečenezi, kada su se nalazili na reci Atel i Geeh tj. na Donu i reci Jeje imali za susede Hazare i te tzv. Uze.

Ne može se izražaj ap arhes za to proicirati u neku veliku starinu ili veliku daljinu (na primer reku Jaik), jer ratna akcija Uza u kasnijem tekstu prisiljava Pečenege na prelaz preko Volge na zapad i to na reku Don i reku Jeje. Kad bi se radilo u glavi 37 u tim početnim rečima o nekoj projekciji Pečeneške topografije u prošlost ili daljinu ta prinuda Uza bila bi nemoguća, jer bi Pečenezi imali na raspoloženje celu prostranu Aziju, da traže sklonište. A glava 38 kaže: hoi de Patzinakitai figontes perierhonto, anapselafontes topon eis ten auton kataskenosin tj. kako su Pečenezi na uzmaku pipali za mestom svoga nastanjenja. To znači, da su pokušavali na razne strane, a to znači u stvari da su bili opkoljeni, a kako su bili susedi Hazara i Uza još na Volgi pre Dona i reke Jeje, da su onda morali tu na Volgi biti tako smešteni, da su iznad njih morali biti Uzi, koji su im zatvorivši prelaz preko Urala reke i pritisnuvši ih tako između Urala i Volge zatvorili put na istok i kako su onda Uzi bili Pečenezima severno i istočno, a Kaspisko more južno, nije Pečenezima preostalo drugo, nego, da pređu Volgu i navale na Mađare. Treba se samo pitati, ako postoji za jednu vojsku ili za jedan narod sloboda uzmaka, da li će on onda uzmicati tamo, gde ga čeka novi rat. Jasno je da će to učiniti samo ako mora, ako je tako pritešnjen da drukčije ne može.

Ta okolnost, da su Pečenezi napadnuti i potučeni od Uza bili prinuđeni da uzmaknu na zapad preko Volge u novi rat sa Mađarima pokazuje, da su se Pečenezi pre napadaja Uza morali nalaziti u takvom položaju, da su im Uzi mogli zatvoriti put na istok, jer put na jug, ako su bili na Volgi, zatvaralo im je Kaspisko more. Navala, dakle, Pečenega na Mađare usled napadaja Uza odaje jasnu sliku položaja Pečenega pre toga napadaja tj. da nisu imali kuda, nego preko Volge na Mađare. Ta njihova situacija, po kojoj oni nisu bili slobodni glede svoga povlačenja, nego su morali ići tamo, gde ih teraju, odaje situaciju Hazara, Uza i Pečenega. Reči glave 37: pro eton de pentekonta hoi legomenoi Uzoi meta ton Hazaron homonoesantes kai polemon simbalontes pros tu Patzinakitas pokazuju, da su celu akciju protiv Pečenega proveli Uzi nakon dogovora, dakle u sporazumu, sa Hazarima. To znači da su na levoj Volgi od Kaspiskoga mora gore bili Pečenezi, iznad njih Uzi, a do Uza na zapad, već na desnoj Volgi, Hazari. Tako su Uzi zapravo morali biti severno od Pečenega.

Izgledaće kao jedna protivrečnost ili bar nejasnost, da se ovde ono ap arhes Pečenega sa susedstvom Hazara i Uza fiksira na Donu i reci Jeje s jedne strane, dok se s druge strane govori o Pečenezima s leve strane reke Volge. No to je samo prividno tako, jer se ono ap arhes odnosi na položaj Pečenega pre njihovoga prelaska preko Dona u Atel-Kuzu, kada su oni i bili još na Donu i na reci Jeje i imali za susede

Hazare i Uze tj. Hazare za to, jer su naterani od Uza došli na mesto Mađara tj. južno ispod Hazara, dok su Uze imali za susede za to, što su Uzi tim ratom došli na njihovo mesto, na mesto Pečenega. To znači da ap arhes pretstavlja situaciju pre prelaza Pečenega u Atel-Kuzu ali posle napada Uza. Da su u prvom slučaju tj. pre prelaza Pečenega preko Dona njihovi susedi Hazari i Uzi to nam kaže glava 37 D. A. I., a da su morali biti isto tako susedi Hazara i Uza samo u drugoj poziciji još pre prelaza Volge tj. pre dolaska na Don i reku Jeje, to moramo da zaključimo iz same činjenice, da su Pečenezi navalom Uza naterani da pređu Volgu i da dođu tu, gde su onda ap arhes tj. do prelaza u Atel-Kuzu.

Ali to sleduje i iz samoga teksta glave 37, koji je malo više gore citiran, o tome, kako su 50 godina pre toga ap arhes tj. pre prelaza Pečenega u Atel-Kuzu ti isti Pečenezi od Uza u sporazumu sa Hazarima bili ratom prisiljeni, da dođu tu, gde se nalaze ap arhes. To znači da ap arhes zapravo pretstavlja razmak vremena od pedeset godina ili kao što malo dalje u tekstu stoji 55 godina. Prema tome situacija u vreme prelaza Pečenega u Atel-Kuzu opisana je u glavi 37 direktnim rečima. Situacija Pečenega pre toga tj. pre dolaska u tu situaciju ap arhes. opisana je, kao što smo videli, indirektnim rečima na taj način, što je iznešeno, kako i zašto su Pečenezi pre 50 godina upravo bili prinuđeni na tu novu situaciju ap arhes. To su dakle dve situacije, rastavljene jedna od druge razmakom od 50 do 55 godina, koje se čitaocu pojavljuju pred očima, jedna novija po direktnim rečima teksta, a druga, koja se tek iz reči teksta izvesti mora. Ali i jedna i druga je dovoljno jasna, da se vide dve stvari.

Prva, starija, kada su Pečenezi na levoj obali Volge i kao takvi susedi Hazara i Uza tj. Hazarima na istok a Uzima na jug i druga, novija, kada su Pečenezi, poterani preko Volge, Mađare proterali preko Dona i tako se na Donu i reci Jeje našli Pečenezi, a na levoj Volgi Uzi. Ta situacija nastala je napadom Uza na Pečenege i trajala je 50 ili 55 godina, kada Pečenezi napadom na Mađare u Atel-Kuzu napuštaju tu situaciju, da bi prešli Don, kao i pre 50 do 55 godina Volgu i ponovo proterali Mađare iz Atel-Kuzu, da se sami tu mesto njih nastane. Između Pečenega i Mađara, kao što se vidi, posle 50 do 55 godina ponavlja se ista stvar, samo sa tom razlikom, da sada Pečenezi postupaju svojevoljno, dok su pre na napad na Mađare bili prisiljeni.

No izgleda da čitalac, nastojeći da dođe do prave slike o jednoj i drugoj stvari u pogledu položaja Pečenega pre 50 do 55 godina na levoj obali Volge, i nije upućen samo na indirektni put tj. samo na zaključak. Kao što izgleda, da se je u imenu Jeje sačuvalo ono ime, koje imade glava 37 D. A. I., tako izgleda, da su se sačuvala neka imena, koja bi mogla potvrditi zaključke o prvom položaju Pečenega na levoj obali Volge ispod Uza pre napada od Uza. Iznad toga položaja Pečeneškog, do koga čitalac dolazi zaključkom, naćiće danas imena za dve paralelne

reke, koje su po svom položaju takve, da onaj narod, koji na tim rekama živi, može lako da se spusti do reke Ural i zatvori svaki prolaz na istok.

To su reke Mali Uzen i Veliki Uzen, dok se iznad njih nalaze ali još na tim rekama na Malom Uzenu mesto Mali Uzen, a na Velikom Uzenu mesto Novouzensk, a više njega mesto Uzen. I sličnost imena i položaj tih reka i mesta upućuje na to, da bi tu možda mogla postojati veza između starine i sadašnjosti. Ako je, dakle, trebalo najpre pokušati dobiti sliku topografske situacije onoga vremena sa kojim pisanje D. A. I. u glavi 37 počinje, onda to znači sliku topografskog položaja Pečenega, ne samo neposredno pre prelaza u Atel-Kuzu tj. pre prelaza preko reke Don, nego i takvu sliku 50 do 55 godina pre toga.

Kao što dakle vidimo, rezultat pokušaja i nastojanja, da se do takve slike dođe, sastojao bi se u tome, da su se Pečenezi nalazili na levoj obali Volge u susedstvu Hazara i Uza i da su napadom Uza preterani na desnu obalu Volge do Dona i reke Jeje imajući i dalje za susede Hazare i Uze, ali sada tako, da su doduše Hazari ostali na svome mestu, ali Uzi zauzeli dotadanje mesto Pečenega.

Tako čitatelj dolazi do slike prvobitnoga položaja ta tri naroda, koja se napadom Uza menja iz te prve slike i pretvara u onu drugu, opisanu sa rekom Don i rekom Jeje, koja onda traje 50 do 55 godina, kada se pojavljuje treća slika, kada Pečenezi prelaze Don i ostaju samo još susedi Hazara, a ne više Uza, jer ih Uzi sada više ne slede, pa se na mesto Pečenega prema glavi 10 i 11 D. A. I. smeštaju Kavkaski Alani.

To je jedno.

Drugo je sada pitanje hronologije tj. kada se je to sve zbilo, jer glede toga u D. A. I., koji je spis bez hronologije nema o tom podataka. Spis bez hronologije naravno znači skup prenesenih akata sa izostavljenom hronologijom.

I ovde u glavi 37, kad se govori o tome, šta se je pre 50 ili 55 godina zbilo, bez sumnje stojimo pred izveštajem Vizantijskog obaveštajnog organa, koji je datirajući svoj izveštaj time ujedno i datirao taj razmak od 50 do 55 godina. Pošto onaj, koji prenosi akta u D. A. I. i koji je i taj izveštaj preneo, to datiranje ispušta, čitatelj je prinuđen, da tek zaključivanjem dođe do toga datiranja.

Ali pre, nego što se na to pitanje pređe, može se sada čitatelj vratiti na nagoveštenu akciju Hazara.

Prema glavi 38 D. A. I. između Hazara i Mađara pre ovoga vremena, koje je naznačeno sa tim razmakom od 50 do 55 godina, morao je postojati jedan mnogo tešnji odnos, nego što je samo simahija, o kojoj je reč u glavi 38. Osim toga izražaja simmahuntes tois Hazarois za Mađare tamo stoji i: sinokesan de meta ton Hazaron eniatus treis. Zajedničko stanovanje tu ne može biti drugo nego zajednička država, samo

ne u formi vazalstva jednoga vladara, što će doći tek kasnije, kad Mađari budu od Pečenega prebačeni u Atel-Kuzu, nego, pošto tada Mađari u opšte nisu imali vladara, nego samo ravnopravne vojvode sa jednim najviše primus inter pares, to verovatno u formi jednog političkog sporazuma, koji je naravno praktično svršavao time, da je Hazarski kagan bio vrhovni gospodar kao i docnije u slučaju vazalstva Mađarskog vladara. Ali taj odnos došao je svome kraju i Mađari i Hazari su se razišli, i ako je primus inter pares vojvoda Lebedija, po kome su Mađari svoje nastanjenje između Dona i Volge zvali Lebedijom, još u vreme političke zajednice sa Hazarima, čak i dobio jednu Hazarku visokoga roda za ženu. Taj politički odnos između Mađara i Hazara trajao je prema glavi 38 D. A. I. neke 3 godine. Svakako u ono vreme, kada Pečenezi navaljuju na Mađare, taj odnos nije više postojao, jer se o njemu govori kao o prošloj stvari.

Nema nikakvoga razloga sumnjati u taj razmak vremena od 3 godine i kombinirati ga sa nekih 20 godina i to za to, što je navala Pečenega morala uslediti kao posledica razlaza Hazara i Mađara, kao i za to, što je moguće tu projekciju od 20 godina primeniti na docnije vazalstvo Mađarskoga vladara, kad su oni već u Atel-Kuzu i kad je za takvu kombinaciju bilo dosta vremena.

Iz navale Pečenega na Mađare, prvi puta preko Volge, i drugi puta preko Dona, da i nije naročitoga naglaska u referatu klirika Gabriela o Mađarskom mišljenju o Pečenezima, može se zaključiti, da su Pečenezi morali biti neželjeni susedi Hazarima. To s jedne strane, a s druge strane novi položaj Mađara, koji su razrešili političku zajednicu, morale su biti dve stvari, koje su Hazarskoga kagana ispunjavale nemirom. I on se je toga nemira rešio, upotrebivši za to Uze, na taj način, što je odgurnuo od sebe i Pečenege i Mađare i to Pečenege na taj način, da ih je naterao na Mađare, a Mađare na taj način da su izbačeni od Pečenega. To znači, on se je rešio susedstva Pečenega, koje je imao u nepovoljnoj konstelaciji time, što je novo susedstvo opskrbio sa Uzima na Volgi, tako, da je Pečenege naravno oslabio i stavio pod stalnu neposrednu opasnost od Uza koji su se pokazali od Pečenega jačima. Isto je tako Mađare oslabio sa Pečenezima i stavio ih pod opasnost Pečenega koji su se pokazali jači od Mađara. Ali prava slika te Hazarske akcije javlja se tek onda, kad se k tome doda, kako je Hazarski kagan posle toga uspostavio stari odnošaj sa Mađarima ali sada u novoj formi izazvavši kod njih postavljanje vladara kao svoga vazala. Tako su zapravo Mađari u svojem pokušaju samostalnosti od Hazara izigrani i vraćeni još u veću ovisnost, nego što je bila ona prva, dok Pečenezi nisu više susedi slobodnih, dakle Hazarima nesigurnih Mađara, niti su više sami u pogledu mogućnosti svoga kretanja slobodni, kao što su bili pre toga tj. štetiti Hazare i uzmicati na istok, nego su zatvoreni između Hazarskoga vazala, a Mađarskoga vladara i Uza. Kao što se vidi, dakle, ne

radi se u tim glavama 37 do 42 o tome, kao da bi one odavale neku veliku akciju Vizantije i interes cara Teofila na zidanju grada Sarkela sa takvom akcijom u vezi. Naprotiv iz tih glava D. A. I. proizilazi Hazarska velika akcija, kao što se vidi, rafinirano smišljena, koja je, može se reći, bila tako rafinirano zamišljena, da se je Avarski hagan tom akcijom rešio nemira i od Mađara i od Pečenega, a i od samih Uza, jer i ako je sporazum sa Uzima morao biti osnova te Hazarske velike akcije, ipak Uzi silaze na jug na mesto Pečenega i nisu više u tom smislu susedi sa Hazarima kao pre.

Ako se sada pita, kada se je to sve moglo zbiti, nemajući odgovora u samome D. A. I., čitatelj, upućen na zaključivanje, moraće malo više pažnje posvetiti jednome podatku u Ann. Bertiniani a. 839, jer je taj podatak dovoljan da pokaže, kako se je rat Uza na Pečenege i Pečenega na Mađare, koji je doveo Mađare u Atel-Kuzu, a Pečenege u Lebediju morao zbiti godine 839. A evo zašto. Po toj vesti Ruski poslanici (jednog Ruskog vladara pre Askolda i Dira u Kijevu, Samvatasu) došavši u Carigrad nisu se usudili više natrag poći istim putevima kojima su u Carigrad došli, jer su se bojali vraćati se »između barbarskih i radi silnoga divljaštva stranih naroda«, nego su se priključili Vizantijskom poslanstvu, koje je išlo Ludvigu Pobožnom (814 do 840) pa su se tako onda vratili preko zemalja zapadnoga cara. To je onaj sastanak Vizantiskih izaslanika sa Francima u Ingelheimu 18. V. 839.

Naravno, da saznanje o »barbarskim i radi silnoga divljaštva stranim narodima« nisu ti ruski poslanici stekli sopstvenim iskustvom, nego je o tome morao dopreti glas u Carigrad, kad su oni već tamo bili. Ann. Bertiniani ne će biti drugo, nego vest iz Ineglheima tj. iz ruskog izvora, pa kad se u toj vesti govori o narodima, onda je to verovatno odraz toga događaja tj. rata Uza na Pečenege, Pečenega na Mađare i dolaska Mađara u južnu Rusiju, kojom su verovatno po ovim rečima morali Rusi u Carigrad doći, a kojom se više nisu usudili natrag poći. To ukratko znači da možemo pojavu Mađara u Atel-Kuzu datirati sa godinom 839, a to opet znači, da nas razmak od 55 godina upućuje na godinu 894. Verovatno time nije ni označen razmak vremena od 55 godina u tom smislu da bi to bilo od vremena kada se odnosna materija u glavi 37 piše prema godini 839, što bi onda moralo značiti, da je ta materija pisana 894. Taj navod tiče se razmaka vremena od provale Pečenega u Atel-Kuzu pa natrag na godinu 839, odnosno kad se po Ann. Bertiniani pokazuje ta provala 55 godina posle 839, da se onda taj navod od tih 55 godina tiče od provale Pečenega u Atel-Kuzu u natrag. Tako dakle onda po Ann. Bertiniani znamo da onih 55 godina D. A. I. znači 55 godina na godinu 839, dakle, da je prva provala Pečenega u Lebediju i prvi dolazak Mađara u Atel-Kuzu bio 839, a druga provala Pečenega u Atel-Kuzu i odlazak Mađara iz Atel-Kuzu u godini 894. Pošto po računu drugih historiskih zbivanja a u prvom

redu po računu ratovanja Simeona sa Vizantijom ova druga stvar tj. druga provala Pečenega i drugi odlazak Mađara biva 896 godine nije Pečeneska tradicija pogrešila više nego najviše 3 godine. Kao što se dakle vidi izveštač Pečeneški Vizantijskom obaveštajnom organu daje razmak od 55 godina od prelaza Pečenega u Atel-Kuzu u natrag računajući do prelaza Pečenega u Lebediju. To znače one prve uvodne reči tj. da je taj izveštač tome Vizantijskom obaveštajnom organu naveo kao razmak vremena od časa prelaza u Atel-Kuzu do časa prelaza u natrag u Lebediju 55 godina. Taj fakat je on tome obaveštajnom organu ispripovedao i za njega je naravno tj. za toga Pečeneškog izveštača važno, kada se jedno i drugo desilo. Drugo je pitanje naravno kada je taj izveštač tom Vizantinskom obaveštajnom organu pričao i kada je ovaj to zabeležio, tako, da taj navod toga obaveštajnog organa ni malo ne prejudicira pitanje, kada je glava 37 mogla nastati.

No kod ovoga čitanja glave 37, koja nam u vezi ostalih glava 38 do 42 omogućuje hronologiju opisanoga gore zbivanja između Hazara, Uza, Pečenega i Mađara, može da se postavi pitanje, zašto se uzima, da je glede navale na Pečenege između Hazara i Uza postojao samo sporazum a ne i saradnja tj. zašto se uzima, da su sami Uzi na Pečenege navalili bez Hazara, to tim pre, što glava 38 tj. Mađarski izvor imade tekst, u kome u opšte o Uzima nema spomena, nego samo o ratu Pečenega sa Hazarima i to u jednoj verziji, koja je protivna onoj u glavi 37, jer tu u glavi 38 bili bi Pečenezi oni, koji preuzimaju inicijativu i koji navaljuju na Hazare.

Na takvo pitanje odgovor bi bio u tome, što se naravno pre svega Pečeneškom izvoru, kad se radi o Pečenezima mora dati prednost pred Mađarskim izvorom i uzeti, da su Mađari verovatno u tolikoj meri smatrali Hazare za glavni faktor, da su valjda to ime upotrebljavali u smislu kumulativnome za Hazarsko-Uzku akciju, stavljajući u drugi red pitanje konkretnog provađača te akcije. U ostalom, slaba informiranost Mađara u Pečeneškim stvarima vidi se i po tome, što oni za akciju Hazara pomoću Uza i ne znaju, kad pretpostavljaju navalu Pečenega na Hazare. A da li je to čudno, da o toj akciji Hazara ne zna ništa onaj, kome je ona u poslednjem svome efektu namenjena bila. Nadalje, na takvo pitanje bio bi odgovor u samome tekstu glave 37, gde, posle vesti o pobedi Uza nad Pečenezima, stoje reči kai kateshon auten mehri tes semeron hoi legomenoi Uzoi, što pretstavlja upravo naglasak, da su pobedili Uzi i da zauzetu zemlju Pečenega drže i danas tzv. Uzi. Iz tog naglaska se vidi, da se ono pre toga meta ton Hazaron tj. sa Hazarima odnosi na reč homonoesantes tj. samo na sporazum Uza sa Hazarima, a ne i na zajedničku akciju, a isto tako da se ono kai polemon simbalontes pros tus Patzinakitas tj. u ratni sukob sa Pečenezima došavši takođe odnosi samo na Uze, a ne i na Hazare, što je u ostalom i po sebi razumljivo, kad kod efekta cele akcije i pobede, o Hazarima, tu u

glavi 37, nema ni reči, nego samo o Uzima. Mađarski izvor čak može tome da dade potvrdu, kada samo donosi vest o porazu Pečenega, koji moradoše ostaviti domaću zemlju i behu prinuđeni da se nastane u zemlji Turaka, a nema u opšte ništa o tome, ko se je nastanio u ispražnjenoj zemlji Pečenega, dakle je i po Mađarskom izvoru jasno, da to nisu Hazari. Pošto su pak po Pečeneškom izvoru u toj zemlji se nastanili Uzi, to je jasno po glavi 37, da su Uzi samo proveli od Hazara zamišljenu akciju.

A, kao što je rečeno, ta akcija je morala biti zamišljena brzo nakon što su se Hazari i Mađari razišli. Kako su prema glavi 38 Mađari i Hazari bili 3 godine zajedno to treba, pošto je 839 zamisao Hazara već efektuirana, od toga vremena odbiti pre svega te 3 godine zajedničkog života, kada naravno još nije bilo povoda za Hazarsku akciju. To bi nas odvelo u godinu 836.

Ali to nije dosta jer između te 3 godine zajedničkoga života Hazara i Mađara i godine 839, kada je akcija Hazara odnosno akcija njihove zamisli realizirana, treba umetnuti vreme potrebno za zidanje grada Sarkela. Napred opisana smišljena Hazarska akcija naravno tražila je osiguranje Hazarskih granica za svaki slučaj kada akcija stupi u svoju realizaciju, jer i ako su na koncu svoga životnoga puta ti Pečenezi 29 aprila 1091 od strane Vizantinaca i Kumana (Aleksije Komnen 1081 do 1118) potpuno uništeni, ipak su oni u vreme 839 tj. u početku svoga puta još tako jaki, da Hazari bez osiguranja sopstvenih granica ne mogu misliti na neku akciju protiv Pečenega makar i samo kao sredstvo protiv Mađara. Sporazum sa Uzima morao je, dakle, biti praćen osiguranjem Hazarske granice. Trebalo je, dakle, zidati grad Sarkel, koji, kao što se vidi, nije nikakav ni zahtev ni interes Vizanta, a najmanje jedan Vizantiski grad na Hazarskoj granici, jer tome ne bi odgovarali tadanji prijateljski odnosi između Vizantije i Hazarije, niti bi takvo eksponiranje Vizantiske vojne moći u jednoj tako dalekoj usamljenoj Vizantiskoj tvrđavi u sred barbara moglo biti razumljivo. Ako je Vizant imao kakvog interesa da podupre i omogući zidanje grada Sarkela onda to može biti samo po onom interesu, koji je car Teofilo tom prilikom i realizirao tj. da klijentelni Herson, koji je tada bio pod uplivom Hazara pretvori u temat Vizantijskoga carstva, postavivši mu Vizantijskoga stratega. Čak iz okolnosti, da je akcija Hazarskog kagana 839 u svome efektu imala pred očima vazalnu državu Mađara u južnoj Rusiji, može se zaključiti, da je između Teofila i Hazarskoga kagana moralo doći do sporazuma, po kome će ovakvom akcijom Vizant doći do Hersona, jer Hazarija tom svojom akcijom napušta svoju poziciju u južnoj Rusiji. Za to je valjda car Teofilo i prezueo, da podigne grad Sarkel, da pomogne Hazarima da osiguraju svoje granice, da bi tako došlo do Hazarske akcije, kojom Vizant dobiva Herson u direktnu vlast.

To znači, da je Sarkel morao biti zidan u onom vremenu, koje je za to bilo potrebno od rastanka Hazara i Mađara posle trogodišnjeg zajedničkog života pa do provođenja Hazarske akcije godine 839.

To znači, da se postavlja pitanje, kada je Sarkel mogao biti podignut. Kako je car Teofilo vladao od 829 do 842, a njegovo vreme dolazi u obzir, uvaživši, da je Hazarska akcija 839 već počela i da je Sarkel morao u to vreme već biti gotov sužava se vreme za zidanje Sarkela od 829 do 839 tj. na razmak od nekih 10 godina. Ako se sada pita kada u tom razmaku od 829 do 839, onda kao što smo mogli početak Hazarske akcije u godini 839 fiksirati pomoću vesti Ann. Bertiniani za 839, možemo sada i pronaći, kada je Sarkel morao biti zidan pomoću vesti u Ibn Uste, po kojoj Muslim b. Abu Muslim al Garmi zarobljen od Vizantinaca kod razorenja grada Sozopetre a godine 845/6 iskupljen napominje, kako su Hazari sebe jarkom ogradili, bojeći se Mađara i drugih susednih naroda. U toj vesti samo treba onu reč »bojeći se« pretvoriti u reč »radi osiguranja od Mađara i drugih susednih naroda« pa da se vidi, da su taj jarak podigli Hazari, također kao i Sarkel, u smislu prevencije za svoju akciju protiv »Mađara i drugih susednih naroda«.

Vest toga Muslima al Garmi je sasvim prirodna, jer ona samo popunjuje vest o zidanju Sarkela. I ako nema tačne naznake o tome, gde je taj grad Sarkel zidan ipak po podacima, koji su ovde napred iznešeni on je zidan na reci. To je dakle osiguranje na vodi a jarak je prema tome osiguranje na kopnu.

A ako se pogleda položaj Hazarije, naravno ne detaljno, jer je to nemoguće, nego samo u najopštijem smislu, vidi se da je zapravo Hazarija osigurana granično sa dve reke, sa rekom Don i sa rekom Volgom. Kako se diže grad Sarkel na Donu još pre Hazarske akcije, može se u tome viditi znak te buduće akcije, jer bi se inače zidao još jedan Sarkel na Volgi, kad bi Volga donosila istu opasnost, kao što Don, dok su Pečenezi još na njenoj levoj strani. Pošto će po planu Hazarske akcije mesto Pečenega na levu stranu Volge sići Uzi, saveznici Hazara i izvršitelji njihove akcije, to naravno za jedan Sarkel na Volgi nema potrebe, Ali ima druga opasnost a to je kopnena. Jedini put sa juga u Hazariju je onaj, u koliko se ne ide rečnim putem Dona i Volge, nego kopnenim, između Dona i Volge i kako Don i Volga pre nego što Don zaokreće, gledano sa juga na sever, na zapad, na jednom mestu jedna se drugoj toliko približuje, da je tu jednovremeno i najuži prolaz za Hazariju kopnenim putem i naravno mesto, koje treba zatvoriti, pa da se jedini kopneni put u Hazariju s juga na sever preseče i zatvori. I za to tu treba tražiti taj jarak, o kome govori Muslim al Garmi. Kao što ima tako zvana moreuzina tako se tu između Dona i Volge nalazi kopnena uzina. Ona svršava između mesta Kačalino kod Dona i Dubovke na Volgi, i zanimljivo je, da se u velikom Andreevom atlasu od 1930

na tom mestu nalazi naznačena jedna kosa crta u pravcu Kačalina i Gumraka na kojoj piše Alter Wall (stari zid).

Tu treba tražiti onaj jarak Muslima al Garmi, jer osiguranjem te kopnene uzine onemogućen je sa juga ulaz u Hazariju, te ne preostaje nego put vodeni Donom i Volgom, tako da se može reći da bi sa takvim jarkom na tome mestu Hazarija od Lebedije bila potpuno zatvorena.

Pošto će na Volgi mesto Pečenega biti Uzi pitanje Volge je time za Hazarskog kagana tada bilo rešeno. Od Volge na Don pitanje kopnenog prolaza rešava jarak. Ostaje samo Don i za to se Don zatvara sa Sarkelom, a pošto Sarkel treba da osigura reku Don, ali ne da zatvori samo ušće Dona, jer time zatvara prelaz samoj akciji Hazarskoj, koja u poslednjem efektu prebacuje Mađare preko Dona, to Sarkel ne na ušću Dona, nego više ušća Dona tako, da ne sprečava sam prelaz preko Dona, ali ga kontrolira, tako da ga može uvek i sprečiti, što se najbolje vidi iz toga, što je 913/914 godine Sarkel sa tvrđavom Tamatarhom kod Ruske provale za Kaspisko more prinudio Ruse, da se za prolaz pogode sa Hazarima. Prema tome akcija Hazara u početku vladanja cara Teofila, koja se iz samih događaja prepoznaje, morala je biti preventivno već unapred osigurana na vodi Sarkelom a na kopnu spomenutim jarkom.

Pošto je pak spomenuti Abu Muslim al Garmi zarobljen godine 837 a iskupljen 845-6 jasno je, da je on već pre zarobljenja morao znati za taj Hazarski jarak o kome prema vesti u Ibn Ruste govori.

Kako nam dakle Ann. Bertiniani sa godinom 839 daju vreme, kada je Hazarska akcija privedena u pokret tako nam ova vest Muslim al Garmia sa godinom 837 daje vreme, kada je Hazarska granica radi te akcije preventivno već morala biti osigurana i na vodi i na kopnu, jer je sasvim prirodno uzeti, da je celokupno osiguranje provađano jednovremeno, pa jednovremeno i Sarkel i jarak.

To znači da prema vesti Muslim al Garmia možemo uzeti, da je 837 već postojao i Sarkel i jarak.

Kad sada od godine 837 odbijemo one tri godine zajedničkog života Hazara i Mađara dolazimo do godine 834.

Pošto je pak Hazarska država imala bez sumnje dovoljno ljudstva za brzu gradnju, to bi moglo dosta biti, ako se u tu svrhu pretpostavi razmak od godinu dana, što nas onda dovodi do godine 833. Dodajmo tome jedan razmak vremena, koji je naravno sasvim neizvesan, a koji se može uzeti samo kombinatorno tj. ono vreme Mađara u Lebediji posle razlaza sa Hazarima sa godinom dana to nas onda dovodi na godinu 832, što bi onda značilo, da su Hazari i Mađari zajedno živeli od 832 do 835, rastavljeno od 835 do 836 zidanje Sarkela i jarka onda od 836 do 837, tako, da je oboje već bilo gotovo 837, kada je to verovatno već morao znati Muslim al Garmi koji je zarobljen 837. Naravno to se vreme može kombinatorno možda i pomicati, ali samo u malim razmacima, jer već 829 prestaje vreme cara Teofila, dakle sa najviše

tri godine (od 832 na 829). Kao što se vidi moguće je zaista, da su Hazari i Mađari bili zajedno od 832 Sarkel zidan 836/37, a već 839 Hazarska akcija u pokretu. Tako bi dakle sa ove dve vesti mogli bar približno pokušati, da rešimo i hronološko pitanje toga zbivanja.

Vesti, po kojima se već 839 ili 840 nalaze Mađarske čete na donjem Dunavu, ništa tome ne protivreče, jer su tada Mađari već prešli Don i stvar je njihovih brzih konjanika bila, da prouzrokuju takve pojave. Vest o tome, kako su podunavskim Bugarima uz Rimljane i Slavene susedi i Turci, tiče se Mađara, pa za tu vest vredi isto što je rečeno za predašnju. Samo treba dodati, da ta vest spominje kao susede i Hazare, što upućuje na vreme, kada su u Atel — Kuzu Mađari opet vazali Hasara. Da li je Al Bekrija te vesti uzeo iz Muslima al Garme nije jasno, kad su se po ovome Hazari od Mađara jarkom ogradili.

Ni vest o putu Konstantina filozofa Hazarima između 815 do 863 rečenome ne protivreči, jer se to događa znatno posle 839 a vest u Vita Constantini o napadaju Mađara na Konstantina naprotiv samo godinu 839 kao prelaz Mađara u Atel — Kuzu potvrđuje. Da li je taj napadaj zaista bio ili nije, to mi ne znamo, ali ako je bio, on se je sretno svršio verovatno onoga časa, kad se ispostavilo, da Konstantin ide Hazarima, iz čega bi se samo moglo uzeti, da je 851 do 863 vazalski odnos Mađara u Atel — Kuzu prema Hazarima već postojao ili još trajao.

Tako je bilo potrebno pokušati dobiti opštu sliku topografije, hronologije i samoga zbivanja u pogledu glava 37 do 42 D.A.I., da se onda može lakše i uspešnije preći na čitanje tih glava.

Za to, doduše uvek sa rezervom eventualne već spomenute diferencije od 3 godine, kod čitanja tih glava 37 do 42 biće korisno držati pred očima tu hronologiju, koja se ispostavlja na osnovu Ann. Bertiniani, Muslima al Garmi u vezi glave 37 D.A.I., a koja bi pregledno uzevši imala ove relevantne naznake: Teofilo 829, Hazari i Mađari zajedno 832, 833, 834, Hazari i Mađari odvojeno i za to vreme spremanje i zidanje Sarkela i jarka 835 i 836, oboje gotovo 837, napad Uza na Pečenege, Pečenega na Mađare, prelaz Mađara u Atel — Kuzu 839, boravak Mađara u Atel — Kuzu i Pečenega u Lebediij od 839 do 896, proterivanje Mađara sa strane Pečenega iz Atel — Kuzu i nastanjenje Mađara u Moraviji 896/897.

I ako se taj račun obzirom na cara Teofila može pomicati za 3 godine ipak to naravno ne vredi za ceo račun, jer godina 839 i godina 837 su stalne, pa se one ne mogu pomicati, kad je ceo račun osnovan, utvrđen na osnovu pomenuta tri podatka, sa kojima doći u protivrečnost značilo bi izgubiti u opšte svaku podlogu za račun i biti od eventualne aproksimacije upućen na puku kombinaciju. Za to ta pomičnost računa u razmaku od tri godine može da vredi samo od godine 837 niže dole do godine 829. No kako ni to ne će biti baš jako verovatno, da je Hazarski kagan od Teofila tražio takvu uslugu odmah pri nastupu,

tim više što su tome morali prethoditi diplomatski pregovori, može da se pristupi čitanju pomenutih glava D.A.I. po istavljenom računu kao najverovatnijem, tim pre, što obzirom na pasivnost vladavine i pasivnost karaktera Mihajla II (820 do 829), predšasnika Teofilovog hagan pre Teofila, a za Mihajla II verovatno nije mogao imati razloga takvu svoju akciju vezanu za zidanje Sarkela zamišljati.

Prelazeći sada na čitanje spomenutih glava D.A.I. može čitalac tome lakše pristupiti kad ima pred očima i topografsku i političku i hronološku sliku stanja stvari.

Samo pre toga ne će biti na odmet pokušati, koliko se može, sam tekst dovesti u red.

Napred je već bilo iznešeno, kako se u glavi 40 nalazi jedan deo teksta, koji se pokazuje kao u vezi sa jednim delom teksta u glavi 42. To je prikazano u vezi one rečenice, koja je iznešena po Moravčikovom izdanju i koja tu vezu otkriva i rekonstrukciju teksta omogućuje.

Kako je D.A.I. van svake sumnje pisan kontinuirano, i naslovi pojedinih glava naknadni umetak, nema svrhe baviti se pitanjem, da li oni delovi teksta glave 40 i 42 koji su u vezi, treba da stoje u glavi 40 ili 42, pa će biti dosta pokušati prvobitni tekst kontinuirano rekonstruirati:

Hoi de Turkoi hipostrepsantes kai ten horan auton hutos heurontes eremon kai katefanismenen, kateskenosan eis ten gen, eis hen kai semeron katoikusin, ten eponomatzomenen kata ten anotero, hos eiretai, ton potamon eponimian.

Hoi de potamoi eisin hutoi potamos protos he Timeses, potamos deuteros Tutes, potamos tritos ho Moreses, tetartos ho Krisos, kai palin heteros potamos he Titza.

Plesiazusi de tois Turkois pros men to anatolikon meros hoi Bulgaroi, en ho kai diahorizei, autus ho Istros, ho kai Danubios legomenos potamos, pros de ton boreion hoi Patzinakitai, pros de to ditikoteron hoi Frangoi pros de to mesenbrinon hoi Hrobatoi.

Ho de topos, en ho proteron hoi Turkoi hiperhon, onomazetai kata ten eponimian tu ekeise dierhomenu potamu Etel kai Kuzu, en ho artios hoi Patzinakitai katoikusin.

Hoi de Turkoi para ton Patzinakiton diohtentes elthon kai kateskenosan eis ten gen, eis hen nin oikusin. Kai katoikusin men hoi Turkoi perathen tu Danubeos kai tu Saba potamu.

En auto de to topo palaia tina estin gnorismata kai proton men estin he tu basileos Traianu gefira kata ten tes Turkias arhen, epeita kai he Belegrada apo trion hemeron tes autos gefiras, en he kai ho pirgos estin tu hagiu kai megalu Konstantinu tu basileos kai palin kata ten to potamu anadromen estin to Sermion ekeinon legomenon, apo tes Belegradas hodon ehon hemeron dyo, kai apo ton ekeise he megale Mo-

rabia, he abaptistos, hen kai exeleipsan hoi Turkoi hes erhe to proteron ho Sfendoplokos.

Tauta men ta kata ton Istron potamon gnomismata te kai eponimiai, ta de anotera tuton, en ho estin he pasa tes Turkias kataskenosis, artios eponomazusin kata tas ekeise reonton potamon eponimias.

Apo Thesalonikes mehri tu potamu Danubeos en ho to kastron estin to Belegrada eponomazomenon estin hodos hemeron okto, ei kai me dia tahus tis, alla meta anapauseos poreuetai.

Nema sumnje, da po svome smislu ta pojedina mesta spadaju zajedno, kao što se vidi iz ovoga prenosa:

Turci pak vrativši se našavši svoju zemlju pustu i ogolelu, ulogoriše se u zemlji, u kojoj i sada stanuju, onoj prozvanoj kao gore kako je rečeno, po imenu reka. Te reke su ove: reka prva Timeses (Tamiš), reka druga Tutes, reka treća Moreses (Maroš), četvrta Krisos (Köröš) i još jedna druga reka Titza (Tisa). A približuju se Turcima prema istočnom kraju Bugari, u kojem ih deli Istros, nazvan i Dunavom rekom, prema severu Pečenezi, prema zapadu Franci, a prema jugu Hrvati.

Onaj kraj pak, u kojem su Turci pre bili naziva se po imenu reke, koja tamo protiče Etel i Kuzu gde sada stanuju Pečenezi. Turci pak proterani od Pečenega dođoše i smestiše se u zemlji u kojoj sada stanuju a stanuju Turci od preko Dunava i Save reke ovamo. U tom kraju ima nekih starinskih znamenitosti prva je most cara Trajana u početku Turkije, onda Belegrada tri dana od toga mosta u kojoj je kula svetog i velikog cara Konstantina a opet je uzvodno reci onaj poznati Sermion od Beograda 2 dana puta i od tih tamo Velika Moravska nekrštena, koju također istisnuše Turci, a kojom pređe vladaše Sfendoplokos. To su znamenitosti na reci Istru i njihova nazivlja a više gore od njih, gde je čitava nastamba Turkije sada se naziva po imenima reka, koje tamo teku. Od Soluna do reke Dunava, na kojem je grad Belagrada nazvani, ima 8 dana puta, i to ako se i ne putuje brzo, nego sa odmaranjem.

Kao što se vidi u spoju ovoga teksta iz glave 40 i onoga iz glave 42 izostavljeno je sve ono u glavi 40, što se odnosi na genealogiju Arpadove loze kao i glava 41 o zemlji Moraviji i to za to, što spajanje gore opisanoga teksta koji ide zajedno, donosi sobom, da se čitatelj u pogledu glava 37 do 42 nalazi u stvari prema različitim izveštajima, jednim sa Pečeneškog terena (37), drugi, sa Mađarskog terena (38 do 40) i trećim sa terena gornjega Dunava od Beograda istočno sve to naravno, ako potonja dva izveštaja ne pretstavljaju kao što je napred rečeno možda ipak jedan izveštaj, koji imade sadržaj tih dvaju izveštaja pred očima samo kao izveštaj o dve faze kretanja Mađarske južne migracije. Genealogija Arpadove loze i glava 41 o zemlji Moraviji ne bi spadala ni u jedan izveštaj, jer je najverovatnije, da oboje pretstavlja pripovedanje karhasa Bulču u Carigradu.

O autorima tih triju izveštaja ne može čitatelj naravno iz D.A.I. ništa pozitivno saznati, a nema ni inače podataka za to.

Samo kombiniranje na osnovu D.A.I., u kome postoje dve poznate stvari, a to je vest o kliriku Gabrielu i karhasu Bulču nije moguće stabilizirati, pa je tu čitatelj prepušten samo kombinaciji po verovatnosti. U tu svrhu može se pomišljati, da izveštaj u glavi 37 do 40 i 41 dolazi do posete karhasa Bulču u Carigrad a izveštaj u glavi 42 od klirika Gabriela naravno prema ovde rektificiranom tekstu prema kome se jasno vidi, šta spada na izveštaj iz Moravije, a šta spada na izveštaj sa gornjeg Dunava od Beograda istočno. Ali takva kombinacija ne može se održati, jer je misija klirika Gabriela moguća tek nakon Mađarske konsolidacije u novoj postojbini, a ne kod Mađara u pokretu, dok se još nisu od Pečenega ni potrebnim razmakom odvojili. Prema tome ni misija klirika Gabriela ne bi mogla biti upućena drugde, nego tek u osvojenu Moravsku, a što je glavno, prema onome, što o toj misiji donosi D.A.I., Vizantiski car bi želeo, da se Mađari vrate u Atel — Kuzu, gde su pre bili, da su mu pri ruci. Kako bi Mađari na gornjem Dunavu između Beograda i Distre bili caru još više pri ruci, izlazi iz tih reči, kako misija klirika Gabriela jeste morala biti upućena Mađarima negde, gde nisu pri ruci caru. To je naravno onda Moravija, a što car ne zove Mađare na gornji Dunav između Beograda i Distre, gde bi mu još više bili pri ruci, to nije samo za to, što računa, da će na Mađare više delovati poziv na povratak tamo, gde su bar 55 godina bili, nego i za to, što tim povratkom carska diplomacija spaja misao na proterivanje Pečenega, dakle, najmanje na restituciju stanja od godine 839 do 896.

Ako sad čitatelj čita glavu 37 lako će prepoznati istu kao izveštaj sa terena, jer se u toj glavi 37 nalaze stvari, koje se mogu saznati samo od Pečenega. Treba samo imati pred očima sliku jedne nomadske političke organizacije, u kojoj nema ni gradova ni sela, pa ni kriterija za raspoznavanje unutrašnjeg stanja te organizacije, osim onih samih, koji je vrše, a to su Pečenezi.

Treba samo pre svega uzeti u obzir to, da se u tome izveštaju Pečeneška organizacija u Atel — Kuzu prikazuje kao organizacija od osam nomadskih ordija, koje se dele na 40 podordija, dakle u svakoj pet. U glavi 37 ta razlika označena je sa rečima za ordije ehusa kai megalus arhontas tj. koje imaju velike arhonte, dok je ta razlika za podordije označena sa rečima kai ehusi arhontas. To znači verovatno nešto kao velike knezove i knezove. Kako su ih sami Pečenezi nazivali, to se ne vidi, jer Grčki isvestilac upotrebljava samo Grčki izražaj.

Šteta je, što se taj izveštaj kreće sa svojim poslom samo na površini, pa o odnosu tih ordija i podordija ne govori ništa. Ne preostaje dakle drugo, nego zaključiti, da se u glavi 37 pokazuje samo sporazumno uređenje, bez ikakvog vrhovnog arhonta. Ali za to je izvestilac zabeležio dve važne stvari, imena ordija po sebi i u stanju u Atel —

Kuzu. Razlika u imenima ordija po sebi i u onima u Atel — Kuzu stvarno i ne postoji, jer ona dolazi samo od toga, što se u Atel — Kuzu imena ordija spominju u spoju njihovom sa glavama tih ordija, dok se za prošlost u tom izveštaju u glavi 37 imena ordija pominju posebno a posebno imena glava tih ordija pre Atel — Kuzu odnosno pre Lebedije, što bi značilo, da za prošlost taj izveštaj beleži imena glava pojedinih ordija iz pre godine 839, a za sadašnjost imena glava pojedinih ordija u godini 896. Za one prve kaže izveštaj, da su pomrli i da su na vladu došli sinovi njihove braće: meta de thanaton auton diedexanto tas arhas hoi tuton exadelfoi, posle njihove smrti vladu primiše sinovi njihove braće.

Iz reči: kata de ton kairon, hon apo tes idias horas hoi Patzinakitai exediohthesan, eihon arhontas izgledalo bi, da Pečenezi pre 839 nisu imali podordija, pa da je tih 40 podordija posledica ogromnog prostranstva nove postojbine od 896, spram one od pre 839.

Pošto izveštaj u glavi 37 a za stanje u godini 896 donosi nazive pojedinih ordija na taj način, što prvobitno ime ordije veže sa imenom njene glave, to će biti pregledno ovde tako isto postupiti i za vreme pre 839 godine, te viditi, kako su se verovatno zvale te ordije pre napada Uza na Pečenege, a Pečenega na Mađare, ali tako, da se iznesu ta verovatna imena ordija iz 839 i ona iz 896, pa da se sravne.

Razlike kod takvoga sravnenja pokazuju prošlo ime i sadašnje ime, dok ono što se ne menja pokazuje prvobitno ime.

Pre 839	Posle 896
Baitz — Ertem	Jabdi — ertim
Kuel — Tzur	Kuarzi — Tzur
Kurkutai — Gile B	Siru — Kalpee
Ipaos — Kulpee	Kato — Gile
Kaidum — Haraboe	Haraboe
Kost — Talmat	
Giaze — Hopon	Giazi — Hopon
Bat — Tzopon	Bula — Tzopon

Prazna mesta ovde dolaze odatle, što te praznine postoje u tekstu Moravčika, dok to u tekstu Bekerovom nije slučaj.

Sama imena tih 8 ordija jasno se vide i tu nema razlike, a ertem i ertim, gile i gila, kulpee i kalpee su tako neznatne pisarske diferencije, da isto tako mogu biti i realne, kao što mogu biti i stvar pisanja Vizantiskog obaveštajnog organa.

To se vidi iz onog mesta, gde se izdvajaju tri najvrednije — Kangar-ordije i posebno spominju, a gde se za prvu ordiju nalazi treći oblik imena sa erti, kao i iz toga, da se u D.A.I. za 896 god. spominje kato gila kao sadanje ime treće ordije, dok se za tu istu treću ordiju

na ovom drugom mestu navodi habuxin gila. Što se samog položaja tih osam ordija tiče one su naravno zauzele godine 896 svo prostranstvo južne Rusije, kome je centralna žila reka Dnjepar.

Za to u glavi 37 i stoji da tessares ton Patzinakiton geneai — keintai peran tu Danapreos potamu, dok allai tessares geneai keintai enthen tu Danapreos potamu i to prvi pros ta anatolikotera kai boreiotera mere a drugi pros ta ditikotera kai arktikotera mere.

To znači da četiri Pečeneška roda leže sa one strane reke Dnjepra, dok druga četiri roda leže sa ove strane reke Dnjepra. Naravno, pošto je izveštaj Vizantiski i gledanje iz Vizanta na sever to ovakav opis ne bi bio dovoljan i za to je u tekstu i dodano u prvom slučaju pros ta anatolikotera mere, prema istočnijim krajevima, a u drugom slučaju prosta ditikotera mere tj. prema zapadu, što bi u stvari značilo u kratko, da su se Pečenezi smestili s obe strane reke Dnjepra. Dodatak u jednom slučaju kai boreiotera mere a u drugom kai arktikotera mere upućuje na sever, pa je posledica gledanja od juga na sever pri pisanju izveštaja.

Time bi bio opisan centralni položaj Pečeneške organizacije na Dnjepru, dakle, s obe strane Dnjepra. Ono što dalje sleduje naravno može samo biti naznačenje granica, na istoku Uzija i Hazarija i Alanija i Herson i ostala klimata. Kako se naporedo spominje Uzija i Hazarija i to na prvom mestu Uzija ne znači to drugo, nego političko ime Hazarije i Uzije, koje su posle događaja od 839 verovatno u takvom odnosu, da se kao jedno spominju, jer fizički Hazarija i Uzija su samo jedna do druge, a nisu jedno isto. Iz toga što se posle njih odmah navodi Alanija, a što znači da se Alanija navodi posle Hazarije valja zaključiti, da pisac mora imati pred očima posle događaja od 896 ili Hazariju na jugu do Alana ili Alane na sever do Hazarije tj. ispunjenje bivšeg Pečeneškog prostora sa strane jedne ili druge. Iz okolnosti, da se Alanija navodi kao granica Pečeneške mora se zaključiti na ovo drugo tj. da je Alanija zauzela ispražnjeni Pečeneški prostor. Ostala klimata ovde nisu neki sa opštim izrazom spomenuti neodređeni krajevi, jer takvih na istočnoj granici Pečenega i nema, nego su to ona specijalna klimata, koja se spominju između Hersona i Bospora.

Spominjanje Hazarije i Uzije zajedno, što se vidi iz toga, da se na prvo mesto meće Uzija, koja je istočnija od Hazarije izaziva pomisao, da je verovatno Hazarski kagan pre 839 sa Uzima načinio ono isto, što je pre toga imao sa Mađarima i to u Lebediji politički, a u Atel — Kuzu vazalski tj. da je morao dobiti Uze za vazale, jer se onda time dade razumeti ovako spominjanje Uzije i Hazarije kao jedne organizacije. U vezi pretvaranja Mađara u vazale kao verovatno se pokazuje, da je Hazarski kagan u svojoj akciji navalom Uza na Pečenege, Pečenege stvarno zatvorio u Lebediji između dva svoja vazala, između Uza i Mađara. To bi značilo, da je Hazarski kagan, osećajući se pre 839 ne-

sigurnim od Pečenega tu opasnost rešio na taj način, da je Pečenege izolirao između dva svoja vazala. Graničenje Pečenega, dakle, sa Alanima bila bi onda već stvar iz godine 896. Tako bi, dakle, granice Pečeneške u to vreme od leve obale Dnjepra na istok bile Hazarija, Alanija i Herson. Gledajući sa desne obale Dunava na zapad bile bi granice, kao što tekst kaže Bugarska, Turkia, Rosia kao i Rusima tributarni Slaveni, Ultini, Derblenini i Lenzenini kao i ostali Slaveni (Ljutini, Drevljani, Lučani).

Kod toga navađanja granica zanimljiv je spomen Turkije između Bugarske i Rusije. Taj položaj pokazuje, da se tu ne može raditi o severnoj migraciji Mađara u Moravsku. Usled toga idući od Bugarske na sever prema Rusiji ne može biti mišljeno tu na tom mestu drugo, nego, da se tu pod Turkiom razumeva ona Mađarska na levoj obali Dunava od Distre do Beograda, o kojoj je već gore bilo reči. To bi značilo, da opis Pečeneške ima pred očima ono, što smo više gore nazvali prvom fazom u pokretu južne migracije Mađara, uzvodno Dunavom u Mađarsku.

To pak znači, da se je 896 Pečeneška prelazom preko Dona raširila do Distre na Dunavu, pa se ta granica tu i daje i Mađari na toj granici pretpostavljaju, bez obzira na to, da li se oni još uvek tu nalaze ili ne. Navod o Slavenima tributarnima Rusima samo potvrđuje, da je Vizantiski izvestilac na licu mesta morao dobiti vest o neposredno prvom smeštaju Pečeneške posle prelaza preko Dona. Drugo je pitanje, kada je on svoj izveštaj podneo, no svakako je to moralo biti pre 948, kad se isti u D.A.I. nalazi.

Ovakvim razumevanjem Pečeneške granice na zapadu iznad Bugarske dobiva se razumevanje i za to, zašto je pisac izveštaja upotrebio izražaj kato gila. Kao što tekst kaže: to de thema tu kato Gila plesiazei te Turkia tj. tema dolnja Gila jeste pored Turkie, pisac je upotrebio izražaj donja Gila, da označi onu ordiju, koja se graničila sa Mađarima kod Distra na Dunavu. Ne prepoznajući u izražaju habuxin kao ime glave te ordije, on je vidio, da se ta ordija proteže još dalje od ordije Giazihopon, koja je bila bliže Bulgariji, pa je reč habuxin uzeo u smislu donja Gila. Takav opis Pečeneške na zapadu sasvim odgovara položaju Mađara na Dunavu od Distre do Beograda, kako isti proizlazi iz više puta već gore navedene rečenice Moravčikovoga teksta, koja taj položaj opisuje. Tako onda ovaj opis Pečeneške u glavi 37 D.A.I. potvrđuje glavu 42, ali u onoj redakciji, koju donosi Moravčik.

U glavi 37 osim opisa položaja Pečeneške iznešene su i udaljenosti Pečeneške.

Kako o udaljenostima Pečeneške od spomenutih zemalja ne može biti govora, jer su sve te zemlje susedi zemlje Pečeneške, jasno je, da se udaljenosti onda mogu samo odrediti ne od granica zemlje Pečeneške, jer su to ujedno granice i tih drugih organizacija, nego od neke

druge tačke. Vizantiski izveštaj tu tačku nije ni fiksirao ni opisao, on je upotrebio izražaj Patzinakia, misleći pri tome na središte Pečeneške, odakle će te udaljenosti onda odrediti. Ali iz glave 37 ni za sadašnjost (896) ni za prošlost (839) nema ni traga ni središtu ni središnjoj vlasti, niti kakvom vladaru. U glavi 37 slika se Pečeneška kao skup 8 ordija bez i najmanje razlike između njih, osim one glede imena Kangar. Istina, jedno od ta tri, imenom Kangar, istaknuta plemena, nalazi se na desnoj strani Dnjepra (habuxin — Gila) dok se drugo od ta tri plemena kuarzi — tzur nalazi na levoj strani Dnjepra, pa bi se po tome moglo misliti, da pisac te dve ordije uzima u Pečeneškoj u centralnom položaju, pa da od njih onda meri udaljenost. Ali među tim Kangarima ne nalaze se samo te dve ordije, nego i treća Iabdiertim, koja graniči sa tributarnim pokrajinama zemlje Rusije (Ljutinima, Drevljanima, Lučanima i ostalim Slovenima), te tako doseže i do perifernog položaja, usled čega se ne može pretpostaviti, da je Vizantiski izveštač mogao po ta tri plemena Kangara svoje udaljenosti odrediti.

Nema dakle u toj glavi 37 podloge za određivanje udaljenosti, osim samoga pojma Pečeneške, što naravno nije nikakva podloga. To pokazuje, da, pošto kod Pečenega nema ni centruma ni centralizacije, Vizantiski izveštač nije mogao obaveštenja o udaljenostima dobiti od Pečenega, nego samo po jednom izvesnom mestu, koje je on sam fiksirao. Ne samo, da je prirodno, da će to mesto biti samo ušće Dnjepra, nego na to upućuju i same udaljenosti. To pak znači, pošto izveštač nije mogao sa Pečenezima neko naročito mesto fiksirati već radi njihovog nomadsko-ordiskog sistema, da je mogao tražiti obaveštenje o udaljenostima samo od onoga položaja u kome se je on sam nalazio. Pošto pak te udaljenosti upućuju na ušće Dnjepra, a i prirodno je, da je Vizantiski izveštač tu došao i onda odatle za udaljenosti raspitivao, može se zaključiti, da ona reč u glavi 37, koja služi fiksiranju udaljenosti tj. Patzinakia, Pečeneška nije ništa drugo nego ušće Dnjepra. Odatle je vizantiski obaveštajni organ posmatrao Pečenešku, odatle je dobio njen opis i odatle njene udaljenosti. To potvrđuju same te udaljenosti, jer, kako je Bugarska počinjala već od severnog rukava Dunavske delte (Severni Parakladij) udaljenost od po dana puta sasvim će odgovarati, samo se naravno hodos mora uzeti u smislu puta, a ne hoda. Ponovo izveštaj spominje zajedno Uziju i Hazariju sa pet dana puta, Alaniju šest dana, Mordiju 10 dana, Rusiju jedan dan. Tome će odgovarati i Turkia sa četiri dana tj. ona na levom Dunavu od Distre do Beograda. Tako se iz samoga izveštaja u glavi 37 ne samo prepoznaje izveštaj sa terena, nego se prepoznaje obaveštavanje Vizantiskoga obaveštajnog organa od Pečenega, jer se, kao što se vidi, mogu da razlikuju obaveštenja, koja je takav organ dobio od samih Pečenega po sebi, od onih, koja je dobio po svojoj osobi.

Naravno, da su obzirom na historiju kao Rimski spomenici ona mesta, koja glava 37 navodi mnogo verovatnija na Dnjestru, kao što to Moravčikov tekst i navodi.

Imena tih mesta, po njihovom obliku sudeći, biće verovatno također Pečeneška, a ne starorimska, jer ako svako od tih mesta imade u svome imenu reč kate, onda je verovatno, da je to Pečeneški izraz za mesto. Ali onda sama imena tih mesta Tung, Krakna, Salma, Saka, Giaiu po svom obliku već nisu Rimska, a pošto je izveštaj od Pečenega, to će ta imena biti Pečeneška, što samo potvrđuje to, da je glava 37 Vizantiski izveštaj sa Pečeneškoga terena.

Kako u glavi 38 ime Kangar biva upotrebljeno za sve Pečenege, dok u glavi 37 samo za tri najodličnije ordije, može se ta nesaglasnost razrešiti verovatno najbolje na taj način, da se uzme da je Pečeneško obaveštenje najverovatnije, a da su Mađari taj izražaj primenili na Pečenege u opšte, što bi moglo voditi u prošlost prema godini 839, kada je dosta, ako su Mađarima s druge strane Volge bili neposredni susedi Pečenezi, doduše, ali pretstavljeni u spomenute tri ordije, kao što je u ostalom i prirodno, da su te tri ordije bile na prvom mestu kao najodličnije i najhrabrije. Tako su Mađari možda mogli u opšte i samo to ime da slušaju. I eventualni stariji podaci, koji zamenjuju ta dva izražaja, Kangar i Pečenege, mogli su da proizađu iz sličnog razloga tj. iz isticanja Kangara prema ostalim Pečenezima.

Tako se eto glava 37 upravo nameće kao izveštaj Vizantiskog izveštača sa Pečeneškog terena. Po celom svom sadržaju taj izveštaj je takav, da se može uzeti dvoje, ili da je on bio veći i iscrpniji, našto čak upućuju ti fragmenti u toj glavi 37 ili da je bio zaista takav, kakav se tu nalazi. Pošto je to pitanje sekundarne važnosti nema razloga njime se baviti, pogotovo kad nema podatka za znanje, nego samo za kombinaciju. Ipak historiski deo toga izveštaja je takav, da više izgleda kao da je pisac izveštaja bar u tom delu samo to, što se nalazi tu u glavi 37 i naveo, jer prema tendenciji pisca D.A.I. ne bi izgledalo verovatnim, da on baš historiski deo ovako maksimalno skraćuje. Šta više kumulativno spominjanje događaja iz 839 i 896 upućuje na Pečeneško tradiciju, u kojoj su se sačuvale samo najglavnije stvari.

Glava 38 pokazuje, da je Vizantiski izveštač od Pečenega dobio onoliko materijala, koliko je dobio Vizantiski izveštač od Mađara, da bi on to isto tako i napisao, kao što je to učinio Vizantiski izveštač od Mađara, a onaj, koji sve to prenosi u D.A.I., da bi to od Pečenega preneo, kao što je preneo od Mađara. Znači, baš ta razlika između ta dva izveštaja, koja upućuje na dva izveštača, ujedno potvrđuje, da je onaj, koji prenosi akta iz arhiva u D.A.I. verovatno u glavnom i ovde preneo ono, što je našao, samo, naravno, sa onim pravom, koje je sebi pridržao, da uvek ispuštanjem datuma i ispremeštanjem tekstova, svoj prenos pokuša prikazati u drugoj slici, nego što on jeste, ni ne sanjajući, koliko

bi historiji više koristio, da je postupao sa datumima i bez premeštanja tekstova. Kao što je rečeno glava 37 i ostale glave od 38 do 41 tako reći se popunjuju.

U vezi glave 37 D.A.I. treba još spomenuti sledeće.

U glavi 42 nalazi se također opis Pečeneške i taj opis kao i onaj u glavi 37, što se Mađara tiče, ima u vidu samo one granice, koje stvara južna Mađarska imigracija u Moraviju. He de Patzinakia pasan ten gen tes te Rosias kai Bosporu katakratei kai mehri Hersonos kai heos to Sarat, Butar kai ton loipon meron.

Konjektura sa reči mehri ispred tes te Rosias izgleda neizbežna, jer bi inače izgledalo, kao da je Rusija tu gde su Pečenezi, a Pečenezi zauzimaju Rusku zemlju, što je naravno u vreme Pečeneške od 896 nemoguće, a ni pre toga, jer je od 839 do 896 tu Mađarska, a pre 839 Hazarija. Vest ima smisla sa reči mehri tj. da Pečeneška zauzima celu zemlju do Rusije i Bospora kao i do Hersona, a onda do Sereta, Pruta i ostalih krajeva. Dakle ne celu zemlju Rusiju i Bospora, nego celu zemlju do Rusije i Bospora, a onda dalje do Hersona i Sereta, Pruta i ostalih krajeva. »Do Rusije« znači u glavnom ono, što stoji i u glavi 37 i što nije baš tako daleko, kad je do Rusije put od jednoga dana, a do Bulgarije po dana, dakle još jedanput toliko, koliko od ušća Dnjepra do Bulgarije. Tu zemlju, do Rusije na sever gledajući, zauzima Pečeneška. Na istok do Bospora i Hersona. Na jug i zapad do Sereta, Pruta i ostalih krajeva. Posle Sereta i Pruta ostali krajevi su naravno oni dalje do one Mađarske na levom gornjem Dunavu. Kao što se vidi i ovaj opis ima u vidu samo južnu Mađarsku imigraciju u Moraviju, a ne severnu, kad na severu poznaje samo Rusiju. To bi dakle bio također kao i ono u glavi 37 opis onoga stanja, koje je nastalo 896 provalom Pečenega u Atel — Kuzu i kad su Mađari Dunavom otišli tako daleko, da je Pečeneška mogla da se protegne za njima heos to Sarat, Butar kai ton loipon meron. Ti ostali krajevi, koji se ne imenuju, su onda oni krajevi na gornjem Dunavu tj. krajevi južne Mađarske migracije u Moravsku. Glava 42 potvrđuje glavu 37 i u tom pogledu, da su Pečenezi 896 provalom u Atel — Kuzu zauzeli sav prostor između Rusije i Crnoga mora, dakle i obadve strane Dnjepra, te da se ne može pomišljati na Pečeneško širenje u dve faze tj. najpre od Dona do Dnjepra, a onda tek nakon nekog vremena preko Dnjepra i dalje. Za to se i ona rečenica u glavi 8 o tome, kako Pečenezi idu na letovanje preko reke Dnjepra ne može shvatiti u tom smislu, kao da su Pečenezi samo s jedne strane reke Dnjepra. Takva indikacija u toj rečenici ne postoji, jer ako Pečenezi iz istočnih stepa prelaze Dnjepar sa istoka na zapad, leti, radi letovanja, onda to znači verovatno prelazak iz stepa u krajeve sa drvetom. Takav prelazak, dakle, onda naprotiv znači, da se Pečenezi nalaze s obe strane reke Dnjepra, kad mogu s jedne strane na drugu prelaziti, a u ostalom pitanje je, da li se vest odnosi na sve Pečenege

ili samo na vladajući sloj. Svakako, pošto se stvar godišnje ponavlja, to je indikacija za način života Pečenega, a nije indikacija za pitanje njihovoga položaja i rasprostranjenja.

Isto tako i ona vest o trčanju Pečenega uz Ruske brodove do Zeline u glavi 9 samo je indikacija za način Pečenega, a ne za njihove granice. I ona se odnosi na godinu 896 jer su pre te godine 896 tu Mađari.

Glede prve rečenice glave 8 kai eis to meros tes Bulgarias kathezetai laos imaće pravo Meursius sa prevodom Bulgariam versus tj. da Pečenezi stanuju i do krajeva Bugarske, u krajevima Dnjepra i Dnjestra i drugih onde reka, što znači od ušća Dunava na svim rekama do uključivši i sam Dnjepar, kao što to odgovara u glavi 37 onoj rečenici, kako je do Bulgarije put od po dana. Do Bugarske bilo je Pečenega, ali ne i u Bugarskoj. Konkretna razlika tj. na tom mestu između upotrebljene reči eis i reči pros biće u tome, što bi pros značilo prema, kao što to pokazuje sama ta glava 37 sa rečima pros ta anatolikotera kai boreiotera mere i dalje pros te Uzian kai Hazarian i tako dalje, dok eis tu znači do, pa je i upotrebljena prava reč sa smislom »do«, jer ima smisla reći, da se narod Pečenega nalazi i do Bugarske, a nema smisla reći, da se narod Pečenega nalazi u Bugarskoj, zašto nema nikakve podloge i što bi bilo u nesaglasnosti sa glavom 37, gde stoji kako ordija Giazihopon plesiazei te Bulgaria tj. ta ordija graniči sa Bugarskom, ali se ne nalazi u Bugarskoj. U ostalom samo nomadsko ordijsko uređenje Pečenega pokazuje uvek samostalnost i kretanje po tendenciji održanja takve samostalnosti, tako, da je isključeno, da će koja ordija potpadati pod tuđu vlast. Izuzetak, koji se po D.A.I. od toga pokazuje baš kod samih Pečenega potvrđuje to pravilo, jer su oni Pečenezi, koji su 839 ostali pod Uzima s leve strane Volge to učinili svojevoljno, kao što pokazuje u glavi 37 upotrebljena reč thelesei od thelo ili othelo, što znači hteti, odlučiti.

Glava 38, kako dolazi iz Mađarskog izvora, u stanju je da nadopuni glavu 37 koja dolazi iz Pečeneških izvora i to tako, da objašnjava pobliže šta je ono, šta je po glavi 37 bilo pre 55 godina, kada su Uzi u sporazumu sa Hazarima ratom Pečenege proterali preko Volge, a ovi onda tako prinuđeni preterali Mađare preko Dona.

Držeći se prejudicionalnosti, koja izlazi iz naslova spisa D.A.I. i po kojoj bi taj spis pisao Konstantin Porfirogenit posle smrti Romana I dakle posle 948 čitalac bi mogao doći u bezizlaznu situaciju, da, kao što bi trebao da radi po toj prejudicionalnosti, računa onih 55 godina u natrag od godine 948. To bi ga dovelo do toga, da navalu Uza na Pečenege, provalu Pečenega u Lebediju i provalu Mađara u Atel — Kuzu računa sa godinom 893 odnosno ako bi računao sa 50 godina po alternativi u glavi 37 onda sa godinom 898.

I ako ratovanje Leona VI sa Simeonom, koje uključuje najpre navalu Mađara na Bugare a onda Pečenega na Mađare može da dade mesta gornjem zbivanju, ipak to nije moguće za to, što u glavi 38 leži opis jednog čitavog razmaka vremena, a i za to što su po glavi 37 Uzi ostali posle proterivanja Pečenega na levoj obali Volge, pa ne bi mogli doći u obzir, ako bi ta na njih vezana akcija usledila tek između 893 i 898. Razmak vremena od 55 godina računan od 948 prema prejudicionalnosti spisa vodio bi, kao što se vidi, u najboljem slučaju do one druge faze zbivanja, koja je uslovljena ratom Leona VI i Simeona tj. do intervencije Mađarske za Leona VI i intervencije Pečeneške za Simeona, tj. do one faze, u kojoj Mađari Atel — Kuzu napuštaju a Pečenezi zauzimaju.

Kako se pak razmak vremena od 55 godina, koji je naveden u glavi 37 D.A.I. odnosi na prvu fazu zbivanja tj. na navalu Uza na Pečenege a ovih na Mađare, pošto su u toj fazi zbivanja Mađari izbačeni iz Lebedije u Atel — Kuzu, to se taj razmak vremena od 55 godina ne će moći računati od 948 unatrag, nego od prve pojave Mađara u Atel — Kuzu u napred. Navedeno mesto Ann. Bertiniani spominje provalu jednog novog naroda u Atel — Kuzu. Atel — Kuzu bila je dotle u vlasti Hazara, dok su Mađari po glavi 38 dotle bili s leve strane Dona, a Pečenezi s leve strane Volge. Taj novi narod dakle, koga spominje Ann. Bertiniani bili su Mađari. A pošto Ann. Bertiniani ima za taj događaj godinu 839, to je jasno, da se tih 55 godina moraju računati od 839 godine u napred, što bi nas sa eventualnom pogreškom u glavi 37 od dve godine dovelo do 896 godine. Prejudicionalno čitanje dakle spisa D.A.I. dovelo bi čitatelja dotle, da mu se ta godina 839 pretvori u 893, a god. 896 u 948, a pošto se zbivanje u glavi 37 i 38 završava 896, čitalac bi morao u stvari praktično uzevši izbaciti iz glave 37 najdragoceniji podatak, koji omogućuje, da čitatelj prepoznaje dve faze zbivanja, onu od 839 i onu od 896 tj. podatak o razmaku vremena od 55 godina. Time bi čitatelj došao u položaj da ne zna, šta da radi sa glavom 38 i 39, koje govore o tome, šta se je sve zbilo u tom razmaku vremena.

Usled toga ne može se uspešno čitati glava 38, ako se nema u vidu, da onih 55 godina u glavi 37 počinju godine 839.

Odmah u početku glave 38 vidi se razlika između 37 glave i 38 glave upotrebom reči ap arhes u glavi 37 i to palaion u glavi 38. Potonje po celom daljem smislu znači godine 839, dakle nekada, a, pošto ap arhes ne može značiti prapočetak Pečenega, to ta reč u glavi 37 može, kao što je rečeno, samo značiti pređe, dakle nekada su Mađari stanovali u Lebediji, dok su Pečenezi pređe bili u Lebediji, naravno kad se ono »nekada« odnosi na 839 godinu a ovo »pređe« na 896 godinu.

Gde je bila ta Lebedija, to se u toj glavi 38 ne kaže inače, nego samo navodom reke Hidmas i Hingilus, što čitatelju ne će mnogo pomoći, kad je proveniencija tih naziva nepoznata, a njihovo objašnjenje

jezikom mađarskim, što bi prirodno bilo, također ne donosi potrebno svetlo, jer kad bi Hidmas i značilo drugu ćupriju, što ipak ima veze sa pojmom reke, oznaka Hingilus bila bi sasvim nerazumljiva, usled čega pokušaj čitanja tih dvaju imena jezikom mađarskim ne bi vodio cilju. Ali gde je morala biti ta Lebedija, i ako to glava 38 ne kaže izrekom, ona u vezi glave 39 i 40 omogućuje, da se o tome iz događaja stvori zaključak. Ako su se Mađari 839 pojavili u Atel — Kuzu tj. već na desnoj obali Dona, koja je pre toga bila Hazarska, onda se mora uzeti da su pre toga bili na levoj obali Dona, a pošto su tu na levoj obali Dona na njih navalili Pečenezi proganjani od Uza, Lebedija je morala biti zemlja između Dona i Volge, naravno ispod Hazarije, čemu bi odgovarao i navod u glavi 11 D.A.I., kako Alani, a to je naravno posle odlaska iz Lebedije i Mađara i Pečenega, mogu napadati Hazare, kad prolaze u Sarkel, u svoje pokrajine i Herson, što znači svakako proširenje Alana do Sarkela. Može se dakle reći, da je Lebedija 839, kada su još Mađari u njoj boravili, bila zemlja omeđena sa zapada rekom Don, sa istoka rekom Volgom, sa severa Hazarijom a sa juga Alanijom. Da je pak Lebedija bila ta zemlja vidi se iz toga, što je prema glavi 38 posle provale Pečenega potučena Mađarska vojska odnosno potučeni Mađari prešla u Atel — Kuzu verovatno u svom većem delu, dok je sve prema glavi 38 jedan deo Mađara otišao pros anatolen eis to tes Persidos meros tj. prema istoku do kraja (zemlje) Persije, što bi zaista mogla biti Armenija. Uzmak dakle toga dela Mađara, koji nije pošao na zapad, nego na istok, potvrđuje zemlju između Dona i Volge, jer je odavde južno put uz Crno more pored Kavkaza za Armeniju. Taj kraj prema glavi 38 zvao se je Lebedija. To nije bilo ime zemlje ni novo ni staro, nego, kako su i Mađari tada bili organizirani u ordije, koje su imale svoje vojvode (u originalu tu protu boebodu, hostis boebodos, boebodos ekaleito, autois boebodoi tines), tako im je po ugledu tada tj. pre 839 bio prvi vojvoda Lebedias. U glavi 38 stoji hos kai hoi loipoi met auton, boebodos ekaleito, da su se i posle njega ostali tako nazivali, što naravno ne pretstavlja red njegovih naslednika, nego samo izražaj, da je morala vojvodska čast biti nasledna kod Mađara, jer kako glava 38 kaže, da su Turci naravno u to vreme toga Lebedije tj. u Lebediji tj. pre 839 imali sedam plemena, to su imali i sedam vojvoda, kojih su svih sedam časti bile nasledne. To jasno označava tekst sa rečima arhonta de eis autus eite idion, eite allotrion pote uk ektesanto, al hiperhon en autois boebodoi tines, hon protos boebodos en ho prorretheis Lebedias, što znači da Mađari nisu dotle do 839 imali ni svoga ni tuđega vladaoca, nego samo vojvode, od kojih je prvi bio spomenuti Lebedias. Tako je onda pre 839 Mađarska postojbina ležala između Dona i Volge, Hazarije i Alanije, oni sami organizirani u sedam plemena, pod sedam vojvoda, sa prvim vojvodom Lebediom, po kome su onda tu svoju postojbinu i zvali.

I tako preostaje piscu izveštaja kad je to sve naveo, da navede i ime tih Mađara. Istina spis D.A.I. kao i drugi izvori nazivaju Mađare Turcima, ali da li i oni sami sebe tako nazivaju to je pitanje, na koje nam odgovara glava 38 D.A.I. time, što kaže, sve za to vreme pre 839: uk elegonto de to tote hrono Turkoi alla Sabartoi asfaloi ek tinos aitias eponomazonto, što znači, da se u to vreme (dakle pre 839) nisu nazivali Turcima, nego po nekom uzroku (ili razlogu) zvali su se Sabartoi asfaloi, što bi dakle bilo ono ime, kojim su pre 839 Mađari sami sebe prikazivali.

Ali ovde treba primetiti nešta, što bi moglo imati načelni značaj. Postoje dva načina, kad se radi o tekstu, kome je potrebna konjektura. Jedan je, da se donese originalni tekst, a u belešci doda konjektura. Drugi je da se donese konjektura, a u belešci originalni tekst. Naravno da potonje znači kao originalni tekst doneti konjekturu. Koji je od ta dva načina opravdaniji nije teško reći. Onaj koji donosi originalni tekst. O tome ne može biti sumnje, jer naposletku sve konjekture pa i najopravdanije prema originalnom tekstu su samo mišljenja i predlozi, a nisu nikada sam originalni tekst, pa kad bi i postojala alternativa sigurno bi prednost morao imati originalni tekst. Vidi se to najbolje baš na ovome primeru u glavi 38.

U originalnom tekstu stoji Sabartoi asfaloi, dakle pre svega dve reči, drugo svaka od njih sa naglaskom na svojem prvom slovu »a«. dok se u belešci onda objašnjava, da su u stvari te dve reči u Moravčikovom izdanju D.A.I. konjektura samoga Moravčika, dok codex Paris. et Vat. ima jednu reč Sabartoiasfaloi sa naglaskom na slovu »i«. Na ostale konjekture nema razloga osvrtati se, jer je merodavan već po samome Moravčiku codex Paris., a pogotovu kad se sa tim slaže i spis D.A.I. koji se nalazi u Vatikanu.

Tako dakle moramo, čitajući tu glavu 38, uspostaviti originalni tekst time, da ga iz bilješke prenesemo u tekst, a konjekturu iz teksta u bilješku. Onda čitamo, kako se pre 839 Mađari nisu zvali Turci nego Sabartoiasfaloi. Dok se ne vide posledice ovih razlika sama razlika od dve na jednu reč i od dva naglaska na slovu »a« na jedan naglasak na slovu »i« izgledaće može biti neznatna. Pri bližem pogledu može postati možda i znatna, i to za to, što se u glavi 38 tome imenu Sabartoiasfaloi dodaje jedan, kad se radi o imenu, sasvim neobičan dodatak, po kome se tu u opšte i ne radi o nekom etnografskom imenu, nego o jednom nazivu po nekom uzroku ili razlogu, dakle po nečem naročitom, ek tinos aitias. Iz Mađarske historije pre 839 iznosi se tu u glavi 38, kako su kroz tri godine Mađari stanovali zajedno sa Hazarima u simahiji svih Hazarskih bojeva. Koji su to bojevi, ne kaže se, i nema podataka za to, ali, pošto polemos ne znači samo rat i bitku, nego i sukob, sudar, ti bojevi su mogli biti i pojedinačni sukobi za obranu granica od Alana jer po napred iznešenoj političkoj konstelaciji toga vremena u godini 839 ne

vidi se neki narod, s kojim bi oni ratovali za Hazare ili sa Hazarima. Zajedničko stanovanje pak naravno ne znači baš u vezi toga dodatka o simahiji samo fizički pojam, nego i politički, pa su Mađari kroz tri godine i ako ne u formi vazalstva, ipak morali biti pod dominacijom Hazara. Sve da ista nije imala nikakav jači efekat od simahije tj. od zajedničke obrane granica, ipak je ta dominacija morala postojati, kad je posle tri godine prestala. Ili bolje reći simahija, koja traje tri godine, a koja minimalno znači obranu granica, kad prestaje, pretstavlja u stvari i politički razlaz, nakon koga će naravno svaki svoje granice braniti. Tako se može onda razumeti, kao što je rečeno, i zidanje Sarkela i kopanje jarka, jer su posle razlaza i Hazari upućeni bili da sami svoju granicu čuvaju. Kao što se, dakle, vidi, ne samo položaj Pečenega, nego i promenjeni politički položaj Mađara, morali su biti poticaj i Hazarima za akciju i za osiguranje granice pre akcije. Za vreme te simahije morali su odnosi između Hazara i Mađara biti intimni, kada je sam hagan Hazarije dao Mađarskom prvom vojvodi Lebediju za ženu Hazarku, no s kojom taj Lebedija nije imao dece (pre toga Justinijan II oženjen sestrom Hazarskog kagana, a kasnije Leon IV i kćerju jednog Hazarskog kagana). Taj dakle tes kleseos onoma Lebedia to de tes axias vojvoda nije opravdao nade Hazara, da će Hazarsko-Mađarskim brakom vezati Mađare trajno uz njih. Takva primedba u tekstu upućuje na starinu Lebedijinog braka, jer po prvom pojmu stvari, kada se kaže, da Lebedija nije imao dece, onda se pod tim podrazumeva za svoga života, dakle Lebedija je, kada se taj mađarski izveštaj piše, već umro. Tako ovo mesto potvrđuje shvatanje o opisanom razmaku od 55 godina posle godine 839, pošto je pojam Lebedijinoga Hazarskog braka, po samoj stvari, vezan ne samo na boravak Mađara u Lebediji, nego i na ono vreme u Lebediji, kada je još postojala Mađarsko-Hazarska zajednica. To znači da je Lebedija još godine 832 do 835 morao biti u dobi, kada se je već toliko istakao, da su zemlju po njemu Mađari prozvali i da mu je hagan brak sa Hazarkom omogućio. Pretpostavivši, da je Lebedija prema tome u vremenu 832 do 835 godine bio minimalno 20 godina, može se uzeti, kada se izveštaj piše, a to je svakako posle 896 njegove minimalne godine bi bile 71 godina, ali naravno verovatnost i nije na toj minimali, pa se može uzeti onda zaista, da spomenuto mesto u glavi 38 o tome, kako Lebedija sa Hazarskom ženom nije imao dece, daje podatak, da taj Lebedija u vreme, kada se izveštaj iz Mađarskog izvora piše, nije više na životu.

Posle te digresije tekst glave 38 obraća se Pečenezima. Pečenezi, koji su pređe nazivani Kangar (»to ime Kangar davalo se kod njih po visokom rodu i hrabrosti«), pokrenuvši rat protiv Hazara i bivši pobeđeni, budu prinuđeni da napuste svoju zemlju i da se nastane u zemlji Turaka (tj. 839 u Lebediji).

Za vreme rata između Turaka i Pečenega, onih koji se tada Kangar zvahu, bude Turska vojska pobeđena, te se raspade na dva dela.

Ovde treba primetiti, da gornja parenteza korespondira sa alinejom četvrtom glave 37 o tri plemena, koja nose ime Kangar i pokazuje, da je Kangar moralo biti ne individualno nego ordijsko odlikovanje (za to i tri plemena, a ne individualno).

U toj okolnosti, da je ime Kangar moralo biti ordijsko odlikovanje, možda leži rešenje one nesuglasnosti između glave 37 i 38, koja se sastoji u tome da su u glavi 37 Kangari samo tri Pečeneške ordije, a u glavi 38 svi Pečenezi, jer to odlikovanje po ordijama dopušta pomisao, da su zaista prvi susedi Mađara na Volgi mogla biti baš spomenuta tri Pečeneška plemena sa imenom Kangar. Tako su zaista Mađari možda mogli na Volgi da čuju samo ime Kangar i da zaključe, da je to ime svih Pečenega. Gore spomenuta parenteza međutim saglasno sa glavom 37 izvodi ime Kangar iz posebnoga odličja, što naravno ne može onda vrediti za sve Pečenege, pa je moguće, da su Mađari držeći, da se u imenu Kangar ne radi o odlikovanju pojedine ordije, nego da se radi o odlikovanju, kojim su Pečenezi sami sebe odlikovali, mogli sve Pečenege zvati Kangar. To znači reč o Pečenezima, onima »koji se tada Kangar zvahu«.

Kao što se vidi u tom Mađarskom izveštaju nema o Uzima ni reči. Istina od Uza nisu Mađari proterani, nego Pečenezi, pa Mađari i rat ratuju a i valjda znadu samo za Pečenege, ali je moguće i to, da je tada već 839 između Uza i Hazara postojala onakva zajednica kao što između Hazara i Mađara postoji od 832 do 835, pa je moguće, da su radi takve zajednice Mađari i Uze naprosto svrstavali u Hazare. Reč homonoesantes tj. sporazumevši se za Uze sa Hazarima ne mora, da se odnosi samo na budući rat Uza protiv Pečenega, nego i može da obuhvata širi pojam tj. sporazum o zajednici između Uza i Hazara, kojoj je onda rat Uza na Mađare samo efekat. To bi objašnjavalo napred spomenuto navođenje Uza i Hazara zajedno u glavi 37 tj. tako spominjanje objašnjavalo bi se sa zajednicom Uza i Hazara. Isto tako takva zajednica može, da kod Mađara proizvede izražaj o Hazariji ili o Hazarima za jedne i druge i za Uze i za Hazare. Razlika dakle u tekstu između glave 37 i 38 bila bi onda u tome, što su Pečenezi, kao neposredni susedi takve zajednice, sačuvali i jedno i drugo ime, pa čak i samo zbivanje, po kome verovatno u ime te zajednice nastupaju samo Uzi, dok su Mađari, dolazeći u drugi red susedstva prema Uzima, i imajući između njih i sebe Pečenege, sačuvali samo uspomenu na Pečenege i na Hazare tj. na Pečenege i na Hazarsku zajednicu. To je slično kao uspomena na stvar bez detalja.

Nakon vesti, da je Mađarska vojska od Pečenega pobeđena i da se je raspala na dva dela, dolazi vest, kako se je jedan od ta dva dela naselio na istoku u kraju Perside, a ti se i do danas nazivaju po ne-

kadašnjem turskom nazivlju Sabartoiasfali. Drugi deo naseli se na zapadu, zajedno sa svojim vojvodom i vrhovnim vođom Lebedijom, u krajevima nazvanim Atelkuzu. Tu se Lebedija zove arhegos, dakle vojvoda i arhegos. Potonje pretstavlja novu funkciju Lebedije i za to i novi naziv. Posle poraza od Pečenega, ono, što nije otišlo na istok, ide na zapad pod zapovedništvom Lebedije.

Kako je Atelkuzu rđavo zapisana Mađarska reč Atelközöl tj. blizu Atela, a Atel u stvari Atil tj. Don, jasno je, da je godine 839 Lebedija, tada, verovatno, još u punoj snazi, preveo Mađare, koji nisu otišli na istok, na zapad, preko Dona, u krajeve na Donu, a što praktično znači u bivše Hazarske krajeve, koji se na zapad šire čak do Dunava i dalje, naravno, što se njihovog potencijala tiče. Sam Atelközöl biće naravno ono, što je u glavi 37 opisano kao zemlja Pečeneška za godinu 896, kada je ona to i postala.

Kako su pak poslanici onog Ruskog vladara, da li sa Ladoge ili možda i samoga Rurika neposredno pre toga tom istom Hazarskom zemljom, koju sada 839 zaposedaju Mađari mirno i bez smetnje prošli za Carigrad, dok se usled provale varvarskih naroda moraju da vraćaju preko Franačke, jasno je u vezi sa vesti Ann. Bertiniani za 839, da se ta vest u glavi 38 o odlasku Mađara u Atelkuzu mora odnositi na godinu 839, a da su Mađari u toj vesti nazvani varvarskim narodima, to samo pokazuje, da je vest Ann. Bertiniani iz te godine i iz Ingelheima, jer su Francima do tada nepoznati Mađari a i Rusima, koji se kući vraćaju preko Franačke, bili naprosto barbari.

Ostavljajući pitanje ovoga imena, odnosno naziva, Sabartoiasfali za docnije, treba sada navesti, šta se dalje događa sa Mađarima, preko Dona, u krajevima tzv. Atelközöl ili Atelkuzu. Oligu de hronu diadramontos ho haganos ekeinos arhon Hazarias tois Turkois emenisen tu pros auton apostalenai helandia ton proton auton boebodon.

Iz dva razloga prenosi se ovde originalni tekst, prvo, da se vidi, da se je ono, što sada dolazi odigralo u Atelkuzu kratko vreme nakon prelaza Mađara u Atelkuzu, a to za to jer ta brzina Hazarskoga hagana upućuje na njegovu premeditiranu akciju, po kojoj će Pečenege dobiti između dva svoja vazala. Značajno je, da se tu u D.A.I. u pogledu odnosa Pečenega i Hazara ne iznosi ništa drugo, doli sporazumni napadaj Uza na Pečenege. Takav intimni odnos Hazara i Uza s jedne strane i pravljenje, brzo pravljenje odnosa vazalskoga između Mađara i Hazara pokazuje, kako se je zapravo moralo raditi o Pečenezima, koje sami Mađari po D.A.I. u glavi 8 kliriku Gabrielu nazivaju brojnim tj. velikim narodom i rđavom momčadi i kako je i Hazarsko osiguranje granice i kaganova akcija moralo biti potaknuto strahom od Pečenega. Drugi razlog, što se ovde prenosi originalni tekst leži u tome, što se i tu kao što napred kod reči Sabartoiasfali kao originalni tekst prikazuje konjektura, dok se sam originalni tekst meće u belešku. Po

samom Moravčiku, iza reči apostalenai, u codex. Paris. stoji reč helandia. Za tu reč Manojlović predlaže konjekturu Lebedian i ta konjektura nalazi se u Moravčikovom originalnom tekstu, dok se helandia kao sastojak codex. Paris. nalazi u bilješci.

Do konjekture dolazi iz jednog jako suptilnog razloga. U codex. Paris. prema Moravčiku reč helandia napisana je sa obadva jednaka »a« u toj istoj reči, dok je u stvari poslednje »a« moralo imati ispod sebe crtu kao znak dativa, koji može biti upotrebljen i kao ablativ. Taj tako sitni izostanak, da već sitniji ne može biti, naravno po fizičkom smislu, izazvao je čak i različita mnenja o tome, šta bi tu ta helandia mogla da znači, pa je kombinacija doterala i do pomisli na neki grad, koji bi se tako zvao. Naravno, ako se ta mala izostala crtica stavi ispod onoga drugog »a« u reči helandia, onda tekst odmah postaje sasvim jasan i nema sukoba između te reči i pojave Lebedije pred Hazarskim haganom i pitanja Lebedijinog haganu za razlog, zašto je po njega poslao. U Tomašićevom prevodu stoji, kako je Hazarski hagan javio Turcima da mu prvi njihov vojvoda pošalje helandiju, a onda kako je Lebedija dakle došao Hazarskom haganu i upitao ga za taj razlog. Naravno da se tu pokazuje nejasnost, jer ako Lebedija treba da pošalje helandiu otkud onda on sam pred haganom. Naravno kad se pročita, da tu u codex. Paris. stoji helandia kao dativ odnosno ablativ, što znači sa lađom, dakle na lađi, da onda nejasnost nestaje.

Citirani dakle originalni tekst ima ovaj smisao. Nakon što je proteklo vreme onaj hagan vladar Hazarije poruči Turcima da mu pošalju svoga prvoga vojvodu lađom. Kako je Lebedija bio prvi vojvoda još i pre 839, a kako je to i sada posle 839, to je jasno koga Hazarski hagan zove, da mu dođe lađom — naravno Lebediju. I zaista Lebedija se onda i pojavljuje, znak da je zaista i došao lađom. A zašto lađom to je sasvim razumljivo. Još od godine 837 podignut je Sarkel, Sarkel je na Donu, a sastanak Lebedije i hagana će prema tome biti u Sarkelu, jedan znak, da Sarkel zaista ne će biti daleko od ušća Dona. Hagan dakle za to poručuje Turcima, da mu pošalju svog prvog vojvodu lađom, jer će se sastanak održati u Sarkelu.

Ali ovako uspostavljen originalni tekst nije samo značajan za to, što pokazuje, da nema nejasnoće i što pokazuje sastanak u Sarkelu, nego i za to, što se vidi zanimljiva verovatnost mađarskoga izveštaja u tome i baš u tome, što hagan ne poručuje Turcima, da mu pošalju Lebediju, jer on posle mađarske katastrofe od Pečenega i prelaza Mađara u Atelkuzu ne može znati, ko je tada prvi vojvoda Mađara. Iz toga se vidi kako brzo je morala posle toga poraza doći haganova poruka, kad u toj poruci nema pomena o Lebediji kao prvom vojvodi, nego samo o prvom vojvodi. To daje sliku stvari, da hagan zna samo, da su Mađari prebačeni u Atelkuzu, ali ne zna ništa pobliže, pa verovatno ni ko je ostao živ, a ko nije, a potome ni, da li je Lebedija živ ili nije, a po

tome opet, ko je prvi vojvoda sada posle te katastrofe. Za to u originalnom tekstu stoji jasno, kako je hagan poručio Turcima da mu pošalju svoga prvoga vojvodu lađom.

Konjektura dakle u smislu koruptele, po kojoj se iz teksta izbacuje helandia a umeće Lebedija ne samo da nije potrebna, nego ona bitno menja tekst, koji glasi, da hagan poručuje, da mu se lađom pošalje prvi vojvoda, dok konjektura pretvara taj tekst u smislu poruke, da se haganu pošalje prvi vojvoda Lebedia. Potonji tekst ostavlja otvoreno pitanje o Hazarsko-Mađarskom odnosu pre te poruke kao i pitanje o mestu sastanka i što je najglavnije ostavlja otvoreno pitanje o tome, šta mogu da znače reči oligu de hronu diadramontos, nakon što je kratko vreme proteklo, čime se naravno otvara put za kombinacije. Uspostavljeni tekst bez konjekture, osim ako se i ona mala crtica takvom nazvati može, ne samo da pokazuje modalitete sastanka (lađom), mesto sastanka (Sarkel), nego i vreme sastanka tako reći neposredno posle Mađarske katastrofe od Pečenega, kada, hagan još nije znao, da li je Lebedia ostao na životu i za to oprezno poručuje po prvoga vojvodu.

Kad je Lebedija došao haganu odgovorio mu je ovaj na njegovo pitanje, zašto ga je zvao, sa rečima, koje se u tekstu navode u prvoj osobi tj. kao lične haganove reči. Kraj verovatnosti, da Lebedija nije bio sam i kraj sve mogućnosti pamćenja i prenašanja takvih reči, ipak od vremena toga događaja, najkasnije 840, ako ne još i 839 do toga mađarskoga izveštaja, proteklo je tako mnogo vremena, da bi sačuvanje haganovoga govora moglo biti verovatno, samo kad bi bilo zapisano. U tom slučaju morali bi uzeti, da je takav zapis onda nošen od nekoga celo vreme i donešen u Moraviju i tu pokazan Vizantiskom izveštaču, eventualno kliriku Gabrielu, koji ga je doslovno prepisao. Alternativa druga bila bi, da je odnosno mesto u glavi 38, po svom sadržaju naravno, potpuno istinito, a po svojoj stilizaciji literatura ili mađarskog izveštača ili Vizantijskog izveštača. Hagan odgovara Lebediji, da ga je za to zvao, da ga postavi za vladara njegovoga naroda, jer je i mudar i hrabar i visokoga roda i prvi između Turaka. Ali naravno, kao što odgovara pojmu »postaviti« ne znači za samostalnoga vladara nego za vladara, koji će se pokoravati reči i zapovedi hagana, kai hina hipeikes to logo kai te prostaxei hemon. Sasvim jasno, predlog za vazalni odnos. Providi se nekadanji sličan odnos bez vladara u vremenu od 832 do 835 u Lebediji u Hazarsko-Mađarskoj zajednici. Sada posle mađarskoga poraza od Pečenega Mađari, nakon što su posle 835 tadanju zajednicu razrešili, biće naravno mnogo mekši, pa se može poći i dalje. Kako je nekada, verovatno za vreme vojvoda u Lebediji, takvo vojvodsko uređenje i dovelo do razlaza, tako sada hagan, poučen prošlošću, na to ni ne misli, nego traži sigurniji način. Ne više ekviparirani vojvode sa primus inter pares, kojima niko ne zapoveda, nego sada vladar, koji će im svima zapovedati, a njemu opet hagan Hazarije. Time bi Mađari

došli pod još veću moć Hazarije, nego nekada i za to je vazalstvo Mađara prva pomisao haganova nakon poraza Mađara od Pečenega, ako nije ta pomisao još daleko starija tj. iz onoga vremena, kada su Mađari još u Lebediji razvezali Hazarsko-Mađarsku zajednicu i naravno prestali sa simahijom, u kojoj su se pre toga nalazili. Lebedijin odgovor na Haganov predlog, naravno, usled tadanje konstelacije, nije mogao biti drugi, nego da propoziciju prihvati. Ali, kad sada tekst donosi i Lebedijin odgovor, ne samo po sadržaju, nego i stilistički, kao da je Lebedija tako od reči do reči govorio, onda ne bi bilo dovoljno tu samo ponoviti gore opisanu alternativu, jer se postavlja pitanje, nije li možda o samom tom znamenitom događaju tj. o sastanku hagana i Lebedije, koji imade za posledicu pretvaranje organizacije Mađara sa vojvodama u organizaciju Mađara sa kraljem, ipak sačinjen i zvaničan spis, kao neka vrsta promemorije, koji se je, što zaista ne bi čudno bilo, prema njegovoj važnosti, možda ipak čuvao i sačuvao i u Moraviju doneo, što bi samo naravno onda znatno pojačavalo utisak verovatnosti toga Vizantijskoga izveštaja sa Mađarskog terena. Po smislu svome Lebedija je odgovorio haganu sledeće.

Samo pre toga citata treba napomenuti da tada i ako nepismeni Mađari i Hazari tim samim ne isključuju neki zapis, jer su u tu svrhu mogli fungirati na Hazarskom dvoru i grčki prevodioci i grčki beležnici (kao nekad kod Atile po Prisku latinski), pa je i sam zapis mogao biti na grčkom jeziku, baš kao i nekih 230 do 240 godina kasnije potpis na Mađarskoj kruni iz 1071 do 1078 Geobitz Despotes pistos krales Turkias.

Prve reči Lebedijine Hazarskom haganu su naravno bile reči priznanja i zahvalnosti za takvo odlikovanje, ali izvinjenje ličnog odbijanja Hazarskoga predloga epeide adinatos eho pros ten toiauten arhen, tj. da se Lebedija ne oseća sposobnim za takvu vlast, ne znači fizičku nemoć, nego skromnost, ili možda, kao što ćemo odmah viditi, politiku, pa to odbijanje onda naravno nije indikacija za tadanju starost Lebedijinu.

Lebedija haganu odgovara: ten peri eme su shesin te kai proairesin megalos enapodehómai, kai ten euharistian homologo soi prosekusan ti. to što si se na meni zadržao i tvoj izbor u najvećoj meri cenim, pa ti izražavam odgovarajuću tome zahvalnost.

Epei de adinatos eho pros ten toiauten arhen, hipakusai u dinamai, tj. ali pošto sam za takvu vlast nesposoban ne mogu to poslušati,

alla mallom estin heteros ap emu boebodos, legomenos Almutzes kai hion kektemenos onomati Arpaden, tj. nego bolje neka to bude jedan drugi od mene vojvoda, imenom Almuces, koji imade sina sa imenom Arpades, ek tuton mallon eite ekeinos ho Almutzes eite ho hios autu Arpades hina genetai arhon, kai estin hipo ton logon himon, tj. od njih bolje ili taj Almuces ili njegov sin Arpades da postane vladar i da bude pod vašom reči.

Ono gore ap emu heteros boebodos, izgleda, da se ne će smeti uzeti kao drugi po redu, jer vojvodski sistem sa prvim vojvodom tj. primus inter pares hierarhiju isključuje, nego će se te reči morati uzeti u smislu teritorijalnom tj. po prebivanju drugi jedan vojvoda koji je odmah do Lebedije.

Što će više čitalac čitati taj haganov predlog i taj odgovor Lebedije, tim će se više verovatno pitati, da li se tu možda ipak ne radi o nekom autentičnom zapisu, kad predlog i odgovor imaju tako diferenciranu stilizaciju, da i hagan i Lebedija govore jedan drugom u prvom licu tj. u singularu o sebi i opet u drugom licu također u singularu o onom drugom, dok kad se radi o vladarskoj reči oboje govore u pluralu.

Hagan kad dolazi do vazalske formule upotrebljava njen solemnitet to logo kai te prostaxei hemon tj. »reči i zapovesti našoj«, a ne »mojoj« dakle u pluralu. Lebedija govoreći u singularu kad na tu istu stvar dođe ima također plural kai estin hipo ton logon himon tj. »da bude pod vašom reči« a ne »pod tvojom reči«.

Ali još jedna suptilnost pokazuje proračunanost takvoga pitanja i takvoga odgovora.

Lebedija ne ponavlja haganovu jasnu formulu to logo kai te prostaxei tj. »pod reči i zapovesti«, u kojoj formuli tek poslednja reč te prostaxei tj. »i zapovesti« odaje zatraženi vazalni odnos, nego Lebedija tu poslednju reč ispušta i samo kaže hipo ton logon tj. »pod reči«.

Pitanje i odgovor, predlog i prihvat nisu, dakle, kongruentni.

Odgovor je dan sa rezervom.

Kontrakt nije svršen, nego napola.

Šta to znači?

Ne će biti drugo, nego da hagan misli da postavi Mađarima vladara kao svog vazala, a Lebedija misli da to postavljanje mađarskoga vladara ne sme da pređe nekadanji Hazarsko-Mađarski odnos u Hazarsko-Mađarskoj zajednici, dok su Mađari još bili u Lebediji, dakle Hazarsko-Mađarski odnos, kada su Mađari (pre 839) već usled simahije bili pod reči hagana, ali ne i pod njegovom zapovesti. Konstitucija dakle mađarskoga vladarskoga položaja odigrava se očigledno sa mentalnom rezervacijom Lebedije u tom smislu, da on prema Hazariji dopušta samo obnavljanje tog nekadanjeg odnosa iz vremena 832—835 god. tj. iz vremena kad je primus inter pares bio vođa Mađara u simahiji i političkoj zajednici sa Hazarima. Sada od 839 odnosno od 840 po Lebediji bio bi to isto Mađarski vladar, ali samo to i ne više.

Po Lebediji, dakle, u stvari, promena, koju on sa svojim odgovorom prima, bila bi samo interna, ali ne i eksterna, tj. bila bi to samo promena Mađara prema primus inter pares, ali ne i promena prema Hazarima, prema kojima vladar ima da ostane ono, što je bio, primus inter pares, prema Hazarima, u Lebediji.

Ličnom odbijanju Lebedije, da on kao dotadanji primus inter pares sada postane vladar potpuno odgovara njegov načelni prihvat predloga sa njegovom rezervom.

I ako ne koncedira predloženo pravo haganovog zapovedanja, a ne koncedira ga, jer ga ne ponavlja, ipak Lebedija, po njegovom odgovoru, kao da oseća, da i sama institucija vladara dovodi Mađare u veću ovisnost od Hazara, nego što je ona iz vremena vojvoda, pre ovog budućeg vladarskog vremena. I verovatno, on, prvi vojvoda, i ako ne može da odbije i samu promenu sistema, ne će da toj promeni bude nosilac izvršilac.

Hazarski hagan, ili je bio u žurbi, pa nije opazio Lebedijinu rezervu, ili je opazio, pa prima bar ono, što u tom času postići može, a obzirom na svršenu svoju akciju i na Pečenege, sebi na jugu, nije mu drugo ni preostalo, tek on je zadovoljan po rečima i šalje svoje ljude met autu, sa njim tj. sa Lebedijom Turcima. Ti haganovi ljudi se onda o tome izrazgovaraju sa Turcima i Turci dadoše radije prednost da vladarem postane Arpades, nego Almuces njegov otac. Razlozi, u kratko: bolja kvalifikacija.

I tako Arpad postade intervencijom Hazarskoga hagana mađarski vladar, hon kai arhonta kata ton Hazaron ethos kai zakanon pepoiekasi sikosantes auton eis skutarion. Kao što se vidi ono, što je jače od ethos, običaj, u Vizantiskoga izveštača jeste označeno sa reči zakon. Od 839 do 896 u tzv. Atelkuzi imali su Mađari dosta vremena, da prime od Slavena severno od svoje postojbine tu reč. Mnogo je zanimljivije, da oni Slavensku reč vojvode poznaju još u Lebediji. Da li su obe te reči primili preko Hazara ili direktno to se naravno iz teksta ne vidi. Tekst o samoj ceremoniji proglašenja vladarom (Arpada) kaže kako su Mađari sebi vladara postavili po običaju i zakonu Hazara podigavši ga na štit.

Iz toga se vidi, da je predlog haganov bio, a da se pod arhes i arhonta to i podrazumeva, da Mađari mesto prvog vojvode dobiju mađarskog hagana, koji će po shvaćanju Hazarskoga hagana biti pod njegovom reči i zapovesti. Izgleda da je Lebedija svoju ulogu odigrao do kraja, jer je njemu Hazarski hagan ponudio, da ga postavi za arhonta tj. za hagana Mađara, dok je Arpad od samih Mađara izabran, istina, sporazumom sa Hazarskim haganom, ali ipak ne postavljen, jer je baš kao i sam Hazarski hagan podignut na štit.

Lebedija je, dakle, otklanjajući od sebe tu stvar postigao, da je mogao pristati samo na reč haganovu, a ne i na njegovu zapovest i da je Mađarskoga hagana proizveo izborom, a ne postavljenjem sa strane Hazarskog hagana. To, naravno, ne znači izborno kraljestvo nemačkih Kurfürsta, nego je samo tu taj prvi akt izboran, dok je samo nasledstvo mađarskoga hagana ne izborno, nego nasledno, što se vidi iz primedbe u toj istoj glavi 38, kako od Arpada pa do danas jeste vladar Turkie

od loze Arpadove. Verovatno ta primedba i nema naglasak na reči »do danas«, nego na reči »od loze Arpadove« (ek tes tutu geneas).

Posle izvesnog broja godina, kaže dalje tekst (tinas hronus je reč neodređenosti) meta de tinas hronus tj. ne zna se kad, dakle isto kao što je i posle nekog vremena, kao što je i prirodno kad sada tekst prelazi od godine 840 na godinu 896 tj. na Veliku Moraviju, navale Pečenezi na Turke i oteraju ih zajedno sa njihovim arhontom Arpadom. To je opis godine 896, kada su Pečenezi Mađare proterali i iz njihove druge postojbine tj. iz Atelkuzu. Sa navodom, kako su Mađari onda došli u Veliku Moraviju svršava u stvari sa vremenskoga gledišta ta historija Mađara, koja se nalazi u glavi 38, iz čega se može zaključiti, da je ista pisana posle dolaska Mađara u Veliku Moraviju. Time je u glavi 38, naravno u najopštijim crtama, opisana historija Mađara od 832 do 896 godine, u koju spadaju onih 55 godina, o kojima govori glava 37. Dosledno se, kao što se vidi, ovde primenjuje onaj drugi navod od 55 godina, a ne 50 godina, jer je daleko bliži faktičnom zbivanju i jer sam tekst kod toga navoda hos eiretai pokazuje, da je pisac mislio, da je i na predašnjem mestu napisao 55 godina, a ne 50 godina.

Čitatelj će se bez sumnje zadržati na ovoj reči meta tu arhontos auton Arpade tj. Arpadom, jer će videvši još za godinu 840 Arpadovo podizanje na štit morati po iznesenim njegovim kvalifikacijama u glavi 38 računati, da je isti morao 840 biti bar 25 godina. Dodavši tome onih 56 godina od godine 840 do godine 896 čitatelj će morati uzeti, da je Arpad kao mađarski hagan do 896 vladao 56 godina i da je u toj 896 godini već bio najmanje 81 godinu, te da je onda u toj dobi još i išao sa mađarskom migracijom do Velike Morave. Naravno to još nije ništa nemoguće i čitatelj bi mogao i takvu retkost primiti, kad ne bi malo dalje u D. A. I., gde očigledno još traje taj izveštaj sa mađarskog terena, o kome je ovde reč a u glavi 40 stajalo: To de tote kairo ton Liuntika, ton hion tu Arpade eihon arhonta tj. a u to vreme imali su oni za vladara Liuntika, sina Arpada. To vreme pak jeste ono vreme, kada su Mađari na poziv Leona VI navalili na Bugare, što glava 40 D. A. I. reminiscira sa rečima kai mehri tes Presthlabu i eis to kastron to legomenon Mundraga tj., da su Mađari pobedivši Simeona došli do Preslave i zatvorili Simeona u gradu nazvanom Mundraga. Na to se odnose reči to de tote kairo ton Liuntika, ton hion tu Arpade eihon arhonta. Prema tome u vremenu između 894 i 896 godine Mađari su imali svakako već za vladara ne više Arpada, nego jednoga Arpadovoga sina.

Kako se ta dva mesta o proterivanju Mađara sa strane Pečenega iz Atelkuzu 896 zajedno sa Arpadom i o ekspediciji Mađara protiv Simeona pod Arpadovim sinom Liuntikom, a koja je ekspedicija bila pre toga Mađarskoga proterivanja sa strane Pečenega, nalaze u protivrečnosti, jer je 894 do 896 vladar Mađara Arpadov sin Liuntik a 896 vladar Mađara Arpad, došlo je naravno do pokušaja, da se te protivrečnosti razreše. U tu svrhu uzelo se je, da taj Luintik u opšte nije bio opšti Mađarski vladar tj. da on nije bio sukcesor Mađarskoga hagana, nego da je to bio samo jedan arhont Mađarske ekspedicije protiv Simeona, šta više i da i sama ta ekspedicija nije bila opšta Mađarska ekspedicija, nego samo jednoga plemena Mađara i to ne jednoga od onih, koji potiču još iz Lebedije, nego od onoga plemena Mađara, koje se je formiralo tu u Atelkuzu od pridošlih iz Hazarije triju Kabarskih plemena, a taj Liuntik da je bio samo zapovednik toga novo formiranoga Mađarskoga plemena.

No po samom tekstu te glave 40 u vezi glave 39 takav pokušaj razrešenja spomenute protivrečnosti ne bi mogao imati podloge.

Po glavi 39 Kabari su iz Hazarije kao doduše po imenu Kabari, ali po lozi Hazari, nakon građanskoga rata u Hazariji prebegli Mađarima. Da to nije bilo još u Lebediji, kao što misli Mađarski pisac Kuun vidi se po tome, što u glavi 39 stoji izričito, da su se te Kabarske izbeglice iz Hazarije naselile među Turcima u zemlji Pečenega, meta ton Turkon eis ten ton Patzinakiton gen. Istina Pečenezi su u Lebediji od 839 do 896, pa bi po tome ta zemlja mogla biti i Lebedija, ali izveštaj u glavama 38, 39, 40 kad govori o zemlji Pečenega pod tim misli sadašnje vreme a ne predašnje tj. onu zemlju, koja je u glavi 37 pobliže opisana iz Pečeneškog izvora. A i što se samoga zbivanja tiče sama verovatnost govori za Atelkuzu i to nakon što je Arpad postao Mađarski vladar. I baš u tome, da su Hazarski izbeglice Kabari mogli naći sklonište kod Mađara leži znak, u kojoj je meri morao Lebedija uspeti, kada je Mađarima i dao vladara i izvukao ga ispod zapovesti Hazarskoga hagana. Simahija od pre 839 i politički savez, kao što se vidi, nije ojačao, nego je olabavio Hazarsku moč prema Mađarima, dok je naprotiv, kao što izgleda uvođenje Mađarskoga hagana ojačalo položaj Mađarima prema Hazarima. I za to, dakle, ta Pečeneška zemlja u glavi 39 biti će Atelkuzu, pa su se tu sklonili Kabarski begunci iz Hazarije i tu se sa Mađarima u toliko asimilirali, da su jedni i drugi postali dvojezični, a neki od Mađara čak i primali Kabarsko ime.

Od ta tri Kabarska plemena formirano je jedno mađarsko pleme i kako je to pleme bilo junačno ono je tom asimilacijom postalo osmo mađarsko pleme. Spomenuvši to glava 39 na taj način, što tu govori o osam mađarskih plemena prema sedam mađarskih plemena u glavi 38 sasvim prirodno odmah dalje na početku glave 40 tekst nabraja i imena svih tih osam mađarskih plemena, mećući na prvo mesto kao prvo pleme te Hazarske asimilirane izbeglice. Tako onda prema glavi 40 postoji u vreme 894 do 896 Mađarski narod u osam plemena naprema Mađarskom narodu u sedam plemena od 832 do vremena Kabarske asimilacije, koje vreme nije označeno i ne može se pronaći, nego samo sa širokim vremenom, da se je ta asimilacija morala dogoditi između 839 i 896. Samo

da se posle te asimilacije radi ne više o Kabarskim izbeglicama nego o osmom Mađarskom plemenu i kad je reč o Mađarima posle te asimilacije o osam Mađarskih plemena, koja čine sada jedan narod, sledi iz reči glave 40 kai hutos allelois sinafthentes meta ton Turkon hoi Kabaroi eis ten ton Patzinakiton katokesan gen tj. i tako, međusobno povezani sa Turcima, Kabari nastaniše se u zemlji Pečenega.

Kada sada, posle toga, stoji u tekstu, kako su od Leona VI pozvani navalili na Simeona i tako dalje, onda se to naravno ne može više odnositi samo na Kabare, kao što bi to moglo biti pre asimilacije, nego se to može odnositi samo na Mađarski narod kao takav tj. na vojsku svih tih osam plemena. Ako dakle onda u tekstu stoji, da je u to doba bio vladar Liuntik sin Arpadov (eihon arhonta), onda to može samo značiti, da je taj Liuntik sin Arpadov bio vladar svih Mađara, baš kao i pre njegov otac Arpad. To se najbolje vidi iz dalnje vesti, kako je Simeon međutim pozvao Pečenege na Mađare i ovi navalili i kako su Mađari vraćajući se sa ekspedicije protiv Simeona našli svoju zemlju pustu, rodove satrvene, za čuvanje postavljene stražare oterane. Kad bi se moglo pomisliti, da su samo Kabari tj. samo osmo pleme Mađara u toj ekspediciji sudelovali, oni bi onda našli verovatno sasvim drugu sliku svoje zemlje, odnosno Mađarske zemlje, pri povratku, jer ako su samo ta tri plemena Kabara uvažujući potpuno njihovu hrabrost kao jedno Mađarsko pleme bila dovoljna, da pomognu Leonu VI protiv Simeona, onda bi svih ostalih sedam plemena a to je u stvari ceo prvobitni Mađarski narod morali biti dovoljni, da se ili Pečenezi predomisle ili da Kabari došavši u Atelkuzu natrag ne nađu tako katastrofalnu sliku, kakvu D. A. I. opisuje. A što je glavno, kad bi tako bilo ko je onda došao u Veliku Moravsku. Sami Kabari? Jer tako bi bilo, ako onih sedam plemena nisu bili u ekspediciji, nego su ostali kod kuće, a zemlja je ostala tako pusta, da su i Mađarski rodovi uništeni i Mađarske stražc najurene. Ostali bi samo Kabari i onda bi se obe migracije u Veliku Moraviju morale objašnjavati i južna i severna samo sa Kabarima.

Kao što se vidi pomisao o samo Kabarskoj ekspediciji i samo Kabarskom zapovedniku Liuntiku nema podloge u D. A. I. i ne može se održati. Mora se tekst čitati onako kako piše tj., da su u ekspediciji sudelovali svi Mađari zajedno sa asimiliranim Kabarima, a što je glavno, kad se ne bi radilo o Liuntiku kao vladaru svih Mađara, nego kad bi se radilo o Liuntiku kao zapovedniku Kabara, onda bi to u tekstu i stajalo, a ne bi stajalo to de tote kairo tj. u to vreme, što je formula za hronologiju vladara. Prema tome godine 896 Arpad nije više živio i nije on Mađare doveo u njihovu treću po D. A. I. postojbinu u Veliku Moravsku, nego je to bio Arpadov sin Liuntik. Činjeni su razni pokušaji, da se to ime Liuntik objasni. Među Arpadovim sinovima u popisu u glavi 40 toga imena nema. Pokušaj sa Mađarskim imenom Leventa samo je malo sličan, pa se za to prirodno postavlja pitanje, kad Mađari po-

znaju izražaj vojvode i izražaj zakon, zar je nemoguće, da su poznali I primili izražaj Ljutić ili analogno upotrebi slova »k« mesto »ć«, kao što se to i danas nalazi u slavenskim dijalektima Ljutić bi onda bio Ljutik. Razlika u slovu »n« mnogo je manje važna, nego mogućnost za to ime. Mađarski izveštaj spominje to ime u vezi sa ekspedicijom Mađara protiv Bugara, u kojoj su oni bili tako uspešni. Vladar mađarski, koji je tada vladao i bez sumnje bio na čelu te ekspedicije, mogao je lako dobiti taj nadimak, a možda baš i u samoj Bugarskoj, za vreme Mađarsko-Bugarskoga rata. Kako je prirodno po tekstu D. A. I. o Mađarskoj sukcesiji posle godine 840, taj sin Arpadov iz godine 896, koji je vodio Mađare u ratu protiv Bugara i koji je u Bugarskoj mogao taj nadimak dobiti bio je najstariji sin Arpadov Tarkacu, pa će dakle spomenuti Liuntik biti taj najstariji sin Arpadov Tarkacu.

Prema tome navod o tome kako su Pečenezi Mađare oterali iz Atelkuzu zajedno sa njihovim vladarom Arpadom ne će stajati, nego će ta vest stajati u pogledu Arpadovog sina Tarkacu.

Ne preostaje dakle drugo nego tu protivrečnost, o kojoj se radi, razrešiti u skladu sa svim ostalim tekstom glave 40 i 39 i to na taj način, da se vest o Arpadu u godini 896 svede na to, da Mađarski izveštaj u opšte ne vodi nikakvu brigu o hronologiji, nego je nadomešta samo sa opštim izražajima. Naravno, kod takvoga načina, može samo imati štete preciznost pisanja. Da je Mađarski izveštač imao bar toliko hronologije, koliko Pečeneški u glavi 37 ne bi to o Arpadu napisao, a napisao bi sve drugo, što je napisao, tako da se kao tekst koji odgovara ostalom pisanju u glavi 38 može uzeti sve ono što tamo stoji, bez toga navoda o Arpadu iz godine 896. Prema tome navedena protivrečnost ne bi bila nerazrešiva.

Ako se sada vratimo glavi 42 i to onome mestu gde se govori o zidanju grada Sarkela setićemo se, kako se je još u početku ovoga razmatranja taj deo glave 42 pokazao, da je u vezi glave 53 u tom smislu, da je u glavi 42 prenos iz pretstavke Hersona radi njegove utematizacije a u glavi 53 prilog koji je bio dodan toj pretstavci. Kako se u D. A. I. iz akata prenose u glavnom stvari iz novijeg vremena tj. iz vremena Konstantina VII i njegovog oca Leona VI, a samo iznimno nešto starije, ova u glavi 42 iznešena materija o zidanju grada Sarkela spada u takve izuzetne stvari, jer prelazi to vreme, pa čak i vreme Vasilija I i Mihajla II i ide u vreme cara Teofila.

To je verovatno za to tako, jer je sama pretstavka Hersona morala biti novija stvar, i ako se je događaj, radi kojega se pretstavka podnosi, dogodio mnogo pre tj. za vreme cara Teofila. To znači, da je sama pretstavka novija stvar, ali da je njezin predmet starija stvar.

Kao što smo videli, okolnosti za Mihajla III, a kod Vasilija i sama njegova osoba, nisu uslovi pogodni za povoljan izgled za uspeh Hersonske prestavke. Niti neozbiljna vladavina Mihajla III niti konsolidi-

rana jaka vladavina Vasilija I nisu bili takvi uslovi. Tek kad uredno carstvo u svojoj normalnoj funkciji biva ugroženo, može se pomišljati na eventualno popuštanje prema Hersonu. I za to takva pretstavka Hersona za restitutio in integrum može povoljne uslove viditi tek u teskobi imperije za vreme Simeona Bugarskog, kada u carstvu imade, ko bi takvu pretstavku kompetentno rešio. To bi bio car Roman I, pa su najverovatnije one zaprečene sankcije Hersonu u glavi 53 D. A. I. i došle od njega, nakon što je pretstavku odbio.

Ako je tako mnenje opravdano, onda bi ono ujedno pokazivalo, da ni u toj 42 glavi ne postoji izuzetak od pravila, da se u D. A. I. u glavnom prenosu nove i najnovije stvari, jer bi se u tom slučaju stvarno prenosila nova pretstavka, koja samo u svome obrazloženju eksponira starije stvari.

Može se dakle onda uzeti, da saznanje D. A. I. o zidanju Sarkela i o utematizaciji Hersona potiče iz Hersonske pretstavke iz vremena Romana I i prema tome bi sve ono što u glavi 42 stoji o Sarkelu i Hersonu bila stvar, koju iznose sami Hersonci. A to je i prirodno, jer verovatno niko bolje od njih ne će znati sve okolnosti podizanja toga grada Sarkela, kad je sama Vizantska ekspedicija tome zidanju prišla preko Hersona i kad je, kao što je najverovatnije i sama predsprema u tu svrhu između Hazarskoga hagana i cara Teofila također vršena preko Hersona.

Hersonci znadu sve, što je potrebno ili iz Hazarskog izvora ili od samoga graditelja Sarkela ili iz sopstvenog doživljavanja. Ako možda Hersonci i nisu znali najintimnije stvari kao na primer pobude za zidanje toga grada, sve spoljne okolnosti toga zidanja oni su najpre mogli znati.

Kao što je rečeno u početku ovoga osmatranja, onaj, koji prenosi akta ili iz akata u D. A. I., u nameri da to kašira, osim izostavljanja datuma i formalnosti, još i razmešta tekst, pa tako i ovde ovu materiju o gradu Sarkelu i o Hersonskoj utematizaciji, koju prenosi iz Hersonske pretstavke, rastavlja od njenoga priloga, pa istu meće u glavu 42 a prilog čak na kraj u glavu 53, rastavljajući tako ujedno i samu pretstavku od njenoga rešenja, koje se kao negativno ogleda u sankcijama iznešenim tek u glavi 53.

Taj deo glave 42, dakle, treba u duhu uspostaviti na njegovo prirodno mesto, tj. u glavu 53 i tamo staviti taj deo glave 42, k tome dodati onu partiju o sankcijama i onda sam prilog, da se takvom uspostavom dobije u duhu slika Hersonske pretstavke sa prilogom, njenoga negativnog rešenja sa sankcijama, dok ono sve, što je u glavi 53 navedeno o vrelima koja proizvode osipanje po usnicama treba staviti na mesto na taj način iz glave 42 izvađene materije o Sarkelu i Hersonu, ali ne na istom mestu, nego tamo, gde se nalazi topografija od Meotidskog jezera dalje na istok i jug prema Kavkaskim gorama.

Uzgred će se čitatelju pri takvom gledanju stvari u duhu došavši do Meotidskog jezera ponovo pojaviti pred očima ono mesto u glavi 42, gde se govori, kako Dnjepar utiče u Meotidsko more, pa će čitatelj možda ipak moći i to mesto primiti, ali naravno ne u bukvalnom smislu, nego u tzv. širem smislu.

U glavi 42 najpre stoji, kako je kod ušća reke Dnjepra zaliv Nekropile, a onda, kako je tome zalivu Nekropile po položaju suprotan Meotidski zaliv i kako je taj zaliv Nekropile na četiri milje blizu reke Dnjepra, sa kojom rekom se i meša. Onda stoji u toj glavi 42, kako je u starini između Nekropila i Meotide načinjen prokop, u koji je odvedeno more tj. voda toga Meotidskoga mora. Tim prokopom otsečena je Taurida, Herson, Bospor, kao i kraj između Hersona i Bospora (Klimati). Vremenom taj se prokop zapustio, zasuo i postao takav gustiš, da su ostala samo dva puta prema Hersonu, Bosporu i njihovim Klimatima.

Izgleda najverovatnije, da se ono mesto o uticanju Dnjepra u Meotidu može shvatiti tako, da pisac u prezentnoj formi govori o onom stanju stvari, pre nego što je prokop zasut. Tada je verovatno usled toga prokopa komunicirajući jedna s drugom voda Nekropila i Meotide gledana kao jedna stvar i naravno onda Dnjepar utičući u zaliv Nekropile utiče tim samim i u Meotidu. To znači da je trebalo kazati kako Dnjepar u Meotidu utiče indirektno, a rečeno je kao da utiče direktno. Time bi doduše odnosni izražaj u glavi 42 bio neprecizan ali ne i neosnovan, usled čega odnosni izražaj u glavi 42 ne bi doduše bio prihvatljiv, ali bi bio razumljiv, a to je važno, da se vidi, da je i sav taj opis geografskoga karaktera u glavi 42 morao biti uzet ili iz jednoga spisa ili iz jednoga izveštaja, jer sam onaj, koji oko polovice X veka u spis D. A. I. prenosi razne stvari, ne bi mogao napisati kako Dnjepar utiče u Meotidu, jer kao što se vidi, to je mogla biti reč jednoga starijeg pisca, kome su sve okolnosti, koje se tu u glavi 42 nalaze, morale biti poznate, pa tako i stanje pre nego što je zasut prokop, na osnovu koga je on verovatno i došao do zaključka o indirektnom uticanju Dnjepra u Meotidu, što je verovatno propustio napisati i precizirati za to, jer je bio bliže vremenu, kad se je usled postojećeg prokopa još moglo smatrati, da Meotida ima relaciju sa obe velike reke južne Rusije, jednu direktnu i drugu indirektnu.

Kao što je već iznešeno Sarkel je u zamisli Hazarskoga hagana morao naći mesta najverovatnije ubrzo posle razlaza Hazarsko-Mađarske zajednice i posle prestanka Mađarske simahije, kao što smo videli verovatno ubrzo posle 835 godine.

Da li je za zidanje Sarkela baš bila potrebna Vizantiska pomoć, to nije jasno, kad se ne vidi, kakve bi to specijalnosti bile za tu tvrđavu, koje se ne bi mogle rešiti bez Vizantiskog inženjera i Vazantiske carske pomoći, pa kada i danas još imade mnjena, da je Sarkel zapravo zidala Vizantija i zidala ga za sebe, nikakvo čudo ne bi bilo, da je to zidanje

i tada već sa strane Mađara tako gledano, čime bi naravno tj. sa Vizantiskom intervencijom Hazarski hagan postigao, da Mađari tada još pre 839 možda i ne misle, da se on Hazarski hagan nalazi iza tog zidanja. Vremenom tj. od 839 na 840 oni će povodom sastanka hagana i Lebedije i to saznati, ali to će biti onda, kad su oni već iz Lebedije izbačeni i nalaze se u Atelkuzu.

Pomisao, da Sarkel nije zidan za cara Teofila i da ime Theofilos tu na tom mestu ne znači cara sa tim imenom, nego samo cara sa tim označenjem, ne može se održati, jer ne samo, da tekst govori o caru Teofilu, nego, kao što smo videli, hronologija celokupnoga kompleksa zbivanja između Uza i Hazara s jedne strane te Pečenega i Mađara s druge strane zidanje Sarkela postavlja najkasnije u godinu 837, a to je vreme cara Teofila. Isto tako ne može se Petrona Kamatir graditelj Sarkela identificirati sa onim Petronom, koga Leon VI šalje kao stručnog inženjera u pomoć Solunu za slučaj navale Arapske flote, jer bi razmak vremena između jednoga i drugoga Petrone bio takav, da bi ovaj u Solunu 904 bio za takvu ulogu znatno prestar. Iz Hersona preko spomenute pretstavke saznaje čitatelj glave 42, da Hazari Sarkel zovu aspron hospition. Ta reč nije grčka, nego je latinska, u grčkom verovatno kao i druge latinske reči primljena, i to konkretno verovatno u Hersonu kao rimskoj klijenteli. Po smislu ta reč bi značila ono, što se u našim krajevima nalazi kao oznaka mesta u vezi sa izrazom gošće na primer Radogošće, Velogošće. Zašto je to ovde primenjeno na tvrđavu nije jasno, ali kao što se vidi Hersonci tvrde, da se Sarkel u Hazara zvao Belogošće.

Da nije onoga izraza aposteilantes konjektura od ho gar haganos ekeinos ho peh Hazarias na ho gar haganos ekeinos kai ho peh Hazarias ne bi bila potrebna, ali ona samo stvar saobražava tome pluralu aposteilantes, ali ne i smislu stvari, po kome u originalnom tekstu hagan bi bio ujedno i peh Hazarije. Ako je to peh u stvari tursko beg onda to i ne moraju biti dve osobe, jer hagan i beg mogu da budu jedna ista stvar, jedna u jeziku Turskom a druga u jeziku Hazarskom. Po smislu dakle a pogotovo kad ne bi bilo onoga aposteilantes ne bi na tekstu trebalo ništa menjati, jer bi oboje bila jedna osoba. Pošto je pak nesravnjeno verovatnije, da se je na cara Teofila obratio sam vladar Hazarije a ne i neki njegov beg, o čemu mi naravno nemamo pobliže nikakvoga pojma, to bi, može biti, mnogo probitačnije bilo ostaviti originalni tekst, kao što jeste, a plural pripisati pogreški sastavljača Hersonske pretstavke, koji je verovatno zaveden sa dva naziva stavio plural mesto singulara. Svakako bi ali probitačnije bilo u originalnom tekstu ostaviti ho haganos, ho kai peh, a konjekturu ho haganos kai ho peh metnuti u belešku, jer izražaj hagan, koji je i beg ne pretstavlja nikakvu protivrečnost, kad se to može razumeti, ako se pretpostavi, da je tu upotrebljen i Hazarski i Turski izraz i da to mesto znači hagan,

koji se zove i beg. Prema tome bilo bi bolje ostaviti originalni tekst a u belešku staviti konjekturu; koja ta dva naziva ne dira nego koja izražaj enaposteilantes pretvara iz plurala u singular. Isto tako nema se šta menjati na tekstu samoga dolaska Petrone u Herson i odlaska na ono mesto reke Dona, gde će podići grad. Samo treba ono mesto ton de laon eisagagon eis kamatera karabia pročitati pravilno u tom smislu, da je tu izražaj laos upotrebljen u smislu vojne momčadi, što znači da je Petrona, kao što je prirodno na preuzetu dužnost krenuo sa vojničkom pratnjom osiguranja. Reč laos nije samo narod niti samo ljudstvo nego je i naročito skup ratnika, vojska, naročito kopnena vojska.

Petrona je dakle morao za sebe dobiti lađe iz carske flote, dok ga je pratio katepan Paflagonije, koji je naravno poveo svoju momčad Paflagonije za to, što je posle Bithinije Carigradu najbliža. Tako je verovatno Petronina ekspedicija sastavljena na taj način, da ju je osiguravala vojna sila katepana Paflagonije, u koliko nije i sam taj katepan sudelovao, jer je on bio glava te vojne sile iz Paflagonije. No to sve dotle dok se, kao što se to obično čini, uzima, da su lađe katepana Paflagonije osiguravale Petronin prelaz preko mora. Kad se međutim vidi, da je ta ista Paflagonska momčad u Hersonu premeštena na teretne brodove za Don, onda se ujedno vidi, da je to bila vojska za osiguranje podizanja tvrđave. I za to je slika stvari sasvim prirodna i razumljiva. Petrona putovao je na carskim lađama u pratnji Paflagonske vojne sile, a pošto će ta sila ostati u Hazariji to bez katepana Paflagonije, do Hersona. U Hersonu naravno napustio je i carske lađe i Paflagonske lađe i našao je teretne lađe, na koje je premestio dovezenu Paflagonsku momčad i sa tim lađama i sa tom momčadi otišao je onda na ono mesto Dona gde će zidati grad Sarkel. Vidili smo, da će to biti mesto, koje i ako ne na samom ušću ipak kontrolira to ušće Dona. Carske i Paflagonske lađe naravno vratile su se natrag, jer je gradnja tvrđave po sebi bila stvar dužeg vremena. Sa nekoliko reči spominje se onda materijal upotrebljen za samu gradnju i to za to, jer, u nestašici kamena u tom kraju, grad je podignut od cigalja načinjenih iz zemlje i ispečenih, dok je kreč pravljen iz rečnoga šljunka.

Rečenica: All haute men he tu Sarkel tu kastru ktisis kathesteken verovatno je u Hersonskoj pretstavci morala stajati iza toga navoda o materijalu građevine, kad kaže, kako je tako gradnja Sarkela omogućena, jer sada dolazi u originalu zapravo ono, što se Hersonske pretstavke najviše tiče i čemu je zidanje grada Sarkela bio samo uvod. A to je okolnost kako je taj spatarokandidat Petrona Kamatir, kada je svršio sa Sarkelom nagovorio cara Teofila, da autonomnoj upravi Herson a stavi na čelo svoga strategosa, tako da Hersonski proteuon nije više ravnopravni klijent imperije, nego samo funkcionar pod zapovesti strategа. Hersonska pretstavka iznoseći intervenciju Petroninu kod cara Teofila ističe, kako je ta intervencija tako uspela, da je čak prvim stra-

tegom postao sam taj Petrona, koji je tom prilikom zadobio i protospatarsku čast. Po Hersonskoj pretstavci Petrona je sa svojom intervencijom uspeo očigledno za to, što je prikazao Herson za imperiju nesigurnim, dok je autonoman. Verovatno je Petrona došao u Herson sa Carigradskim pogledima na državu, kojima se je iz Carigrada gledala još od Heraklija državna administracija osiguranom samo kroz strategе, dakle kroz potpunu centralizaciju. Herson, koji nije nikada bio strategija, nego uvek autonoman grad, ostajući i kod najtešnje veze sa imperijom ipak samo klijentela, verovatno nije mogao da se odupre silnom uplivu Hazarije, pa je Petrona verovatno sa iznenađenjem u Hersonu prepoznao grad, koji ako nije u opšte sasvim autonoman, ali je onda ipak manje Vizantski nego Hazarski. Naravno, da to ne dira sam sastav pučanstva, nego samo politički utecaj, a naročito za vreme ikonoklastičkih borba u Vizantiji, Carigrad je bio daleko, a Hazarija blizu, Caragrad preko mora, a Hazarija na kopnu prvi sused.

Nije čudo, što je Petrona došao do zaključka, da će Herson biti čvršće vezan uz carstvo, ako postane strategija, a pogotovo ako prvim strategom postane on sam. I završna reč toga prenesenoga fragmenta ili sadržaja Hersonske pretstavke: ex hu kai mehri ten semeron epekratesen apo ton enteuthen eis Hersona proballesthai strategus, kako je do danas bilo potrebno slati strategе odavde u Herson ne će biti ništa drugo, nego Hersonska perspektiva pretvorena u Carigradsku. U Hersonskoj pretstavci je verovatno stajalo kao završetak, kako su i do danas stratezi u Herson iz Carigrada postavljani. Prenosom u spis D. A. I. to je verovatno pretvoreno u Carigradsku perspektivu, kako je do danas bilo potrebno da se odavde u Herson tj. iz Carigrada šalju stratezi.

Tako dakle, kao što se vidi, celo ovo mesto o Sarkelu, i Hersonu nije ništa drugo nego reč o tome, kako je za cara Teofila Herson izgubio autonomiju i postao strategija intervencijom Petrone Kamatira, dakle baš ono, što jedino i može biti kao činjenično stanje predmet Hersonske pretstavke, pa kada u glavi 53 nalazimo sankcije za takvo stanje, stvoreno, kao što se vidi, odmah nakon godine 837, kao i onaj veliki spis o Hersonu, prirodno je da dođemo na pomisao, da je ovo u glavi 42 fragment Hersonske pretstavke, spis u glavi 53 prilog te pretstavke, a sankcije u glavi 53 fragment negativnog rešenja Hersonske pretstavke.

To će možda moći potvrditi ona razlika, koja se baš u pogledu Sarkela nalazi između D. A. I. i Theofana Cont, a koja je razlika izazvala pitanje, da li je Theofana Cont. tekst rađen po D. A. I. ili ne.

Tekst D. A. I. glasi:

kai de ho autos Petronas ten Hersona katalabon ta men helandia elipen en Hersoni, ton de laon eisagagon eis kamatera karabia, apelthen en to topo tu Tanaidos potamu, en ho kai to kastron emellen ktisai

tekst Theoph. cont. glasi:

hos hama to ten Hersona katalabein tas men makras neas ekeise pu prosomisas epi tes Hersu katelipen, ton de laon en strongilais eisagagon nausi mehri tu Tanaidos diebibasthe, entha kai ten polin edei tutos oikodomein dakle po D. A. I. taj Petrona stigavši u Herson napusti lađe u Hersonu i ukrcavši vojsku na teretne brodove, zaputi se na ono mesto reke Dona, gde beše naumio podići grad, a po Theoph. Cont. koji (tj. Petrona) ujedno sa pridolaskom u Herson velike brodove ostavi tamo u Hersonu, vojsku pak ukrcavši u teretne lađe, preveze se do Dona, gde je trebao da im sagradi grad.

Kao što se vidi, između ta dva teksta, po smislu, razlike u opšte nema, jer dve stilizacije istog smisla ne pretstavljaju razliku po smislu, kad to ne čine ni različiti izražaji kao na primer helandia i makras neas. To dvoje i ako u različitim rečima pretstavlja isti pojam. Samo ne treba misliti, kao što se to čini, da je helandija samo po sebi izražaj za ratni brod. Helandija od hele, što znači kej u luci i od reči anadeo što znači vezati ne znači ništa drugo, nego lađu, koja se u luci na kej vezuje. Makras neas tj. veliki brodovi su takve lađe. Prema tome helandija i makras neas u D.A.I. i u Theoph. cont. su dva izražaja za isti pojam tj. za brodove, koji se u luci vezuju. Nema dakle razlike između izražaja helandia i makras neas, nego razlika tek postoji između tog dvoga s jedne strane i kamatera karabia odnosno strongilais nausi s druge strane. Ali to onda nije više razlika između D.A.I. i Theoph. cont., jer su kamatera karabia i strongilais nausi također u pojmu isto tj. teretne lađe.

Kao što se vidi, dakle, između D.A.I. i Theophana cont. u pojmu stvari, razlike i nema. Prema tome, kraj dva samo u stilizaciji nejednaka teksta, koji su u smislu jednaki, pitanje, ko je od koga materijal preuzeo, niti se može kontrolirati niti postavljati. Operacija sa razlikom vremena samoga D.A.I. i Theoph. cont., po kome bi Theoph. cont. bio mlađi i on taj, koji od D.A.I. materijal uzima, ne da se provesti, jer se ne može odgovoriti na pitanje, kada je Theoph. cont. svoju partiju o Theofilu pisao. Istina, njegovo pisanje obuhvata čak i vreme Romana II, prema D.A.I., koji nastaje u glavnom još i pre vremena Romana II, ali, ako je time nađen podatak za to, da je Theophan cont. pisao i posle D.A.I. nije nađen podatak da je posle D.A.I. pisao i partiju o Teofilu.

Ipak, pošto je Theophan cont. noviji, a po smislu između njih razlike nema, izgleda još najverovatnije, da je D.A.I., kao što to u pravilu biva prenos jednoga akta u vernom izvodu, dok je pisanje Theoph. cont. prenos sa neznatnim stilskim izmenama ne dirajući u sam smisao, što bi značilo, da su možda obadvojica i pisac D.A.I. i Theoph. cont. preneli jedno isto mesto iz Hersonske pretstavke. Ako razlika u Theoph. cont. ima biti relevantna, onda bi to moglo biti samo u tom smislu, da on znade, da je pisac D.A.I. to mesto već prema ori-

ginalu preneo i da on to ne će da ponavlja i zato i sam to mesto prenosi, po smislu doduše u originalu, ali po rečima u drugoj stilizaciji.

Kad vidimo, da helandija po sebi ne znači ratnu lađu, onda nema razloga, da mislimo, da su te lađe, te helandije s kojima je Petrona Kamatir došao u Herson, bile ratne lađe. Ne, to su lađe koje prevoze onaj laos, tj. vojsku, koju će Petrona Kamatir u Hersonu preneti u teretne lađe, a ne jedna lađa, nego više lađa, za to, što u Herson ne putuje sam Petrona Kamatir, nego on vodi vojsku. Prema tome nemamo se šta čuditi, ako se ne govori o jednoj lađi, nego o više lađa, paflagoniske lađe naravno za to, što je i iz Paflagonije uzeta vojna momčad. Helandije za to što idu preko Crnog mora, a korabije i strongile tj. teretne lađe posle od Hersona dalje za to, što su helandije imale da izvrše prevoz vojske do Hersona, a dalje će ih naravno povesti Hersonske teretne lađe, koje je Petrona Kamatir za tu svrhu u Hersonu našao, u koliko potonji izraz ne znači, da su iste već bile naručene i njega čekale.

Ne može se, dakle, postaviti pitanje, zašto su potrebne bile ratne lađe do Hersona a zašto nisu bile potrebne te ratne lađe od Hersona do Dona, a ne može se to pitanje postaviti naprosto za to, jer ratnih lađa nije ni bilo, a, kao što reč laos pokazuje, nisu one bile ni potrebne, jer vojska, koja ide da omogući zidanje tvrđave na Donu, sigurno je toliko brojna — a to pokazuju lađe u pluralu — da može i sama sebe braniti. Cela stvar sa pitanjem helandija je u stvari vrlo jednostavna. Petrona Kamatir zajedno sa potrebnom vojskom došao je na Vizantiskim lađama do Hersona i tu je zajedno sa vojskom onda te lađe napustio i ukrcao se u Hersonske teretne lađe sa tom istom vojskom i tako otišao na Don, da zida Sarkel.

Kao što se, dakle, vidi razlika između D.A.I. i Theoph. cont. ne može dati povoda, da se revidira pomisao, da je sve ono, što se u glavi 42 D.A.I. govori o Sarkelu i o utematizaciji Hersona preneseno iz eventualne pretstavke Hersona. To naravno znači i da se na tekstu D.A.I. ni u duhu nema šta menjati.

Isto će vrediti i za ono drugo mesto u D.A.I. (glava 42), gde je reč o smenjivanju Sarkelskog garnizona en ho taxeotai kathezontai kata hronon enallassomenoi, gde se umeće reč triakosioi, prema čemu bi garnizon Sarkela brojio 300 ljudi. Ni u tom pogledu Theoph. cont. ne može biti više od prestilizatora, jer navod, da se je garnizon Sarkela godišnje menjao to je već jedan detalj, ali može se pretpostaviti, da je to moglo biti poznato, pa i zabeležno u eventualnoj Hersonskoj naraciji, ali navod, da se je taj garnizon sastojao od 300 ljudi već pretstavlja ne samo Hazarsku vojničku tajnu, nego za takav detalj nema u tom eventualnom zajedničkom izvoru D. A. I. i Theoph. cont. tj. u Hersonskoj pretstavci nikakva povoda ni razloga, a što je glavno, kako je Sarkel još i 913/14 za Ruskog pohoda na Kaspisko more i tvrđava Hazarskog imena i Hazarskog garnizona imao bi taj broj od 300 onda vrediti i za celo vreme od 837 do 913, dakle bar kroz 76 godina stalno i nepromenjeno.

Prema tome ni u ovom drugom slučaju nema razloga sumnjati, da je ono, što prenosi D.A.I., svakako više odgovarajuće zajedničkom izvoru tj. spomenutoj eventualnoj hersonskoj pretstavci, nego stilizacione promene, a pogotovu ova stvarna promena sa tim detaljnim navodom o 300 vojnika u Theoph. cont.

Time bi pregled Mađarskoga izveštaja u glavi 38, 39 i 40 naravno samo u glavnim crtama mogao biti svršen.

Preostaje samo još, da se osmotri navod u glavi 38 o imenu mađarskom Sabartoiasfaloi i to naravno prema redakciji codex Paris. bez obzira na konjekture, koje kao što će se videti, ne će biti ni potrebne.

Pre svega šta kaže sam tekst.

Prvo mesto glasi:

Uk elegonto de to tote hrono Turkoi, alla Sabartoiasfaloi ek tinos aitias eponomazonto. Nisu se u to vreme zvali Turci, nego Sabartoiasfaloi se iz nekog razloga prozvaše.

Drugo mesto glasi:

Kai to meń hen meros pros anatolen eis to tes Persidos meros katokesen, hoi kai mehri tu nin kata ten ton Turkon arhaian eponomian kaluntai Sabartoiasfaloi.

To su u tekstu dva mesta sa tim imenom, koja pokazuju, da izveštaj o Mađarima govori dosledno pod imenom Turaka, ali da ističe, da tada, kada vreme izveštaja počinje Mađari nisu sebe nazivali Turcima, nego da su sebe nazivali Sabartoiasfaloi. Kao što smo videli izveštaj iz Mađarskog izvora počinje sa one tri godine, kada su Mađari u Lebediji bili još u simahiji i u političkoj zajednici sa Hazarima. Prema tome to znači, da su se još pre 839, dakle i pre 832 Mađari nazivali Sabartoiasfaloi. Koliko pre, to se naravno već više ne vidi, ali obzirom na ovo drugo mesto, gde se Sabartoiasfaloi označava starim Turskim imenom izgleda da tekst u glavi 38 D.A.I. valja čitati tako, kao da on kaže, kako se Mađari u opšte nisu zvali Turci, nego od starine Sabartoaiasfaloi. To bi značilo, da izveštaj iz mađarskoga izvora dosledno upotrebljava za Mađare oznaku Vizantiskih istoričara Turkoi ne identificirajući se do kraja sa njima, jer iznosi pravo mađarsko ime iz godine 832 i davno pre toga, koje ali ne će biti genetičko, kad su Mađari to staro mađarsko ime uzeli po nekom razlogu. Te dve vesti, dakle, u D.A.I. značile bi, da izveštaj iz mađarskoga izvora donosi to staro mađarsko ime Sabartoiasfaloi, ne znajući mu razloga, verovatno za to, što taj razlog više u vreme izveštaja nisu znali ni sami Mađari. Tradicija je sačuvala staro ime, ali ne i njegovo objašnjenje. To je i razumljivo, jer je objašnjenje moglo još u velikoj davnini nestati, dok samo ime nije nestalo, jer eto još postoji u godini 832. Ali pošto u tom izveštaju nema ništa dalje

o tome, kada je to ime prestalo, a ima da je još 839 postojalo, kad je sa jednim delom Mađara odnešeno preko Kavkaza na istok, to se postavlja pitanje, kada je to ime zamenjeno sa imenom mađarskim. Mađare D.A.I. naziva Turcima, ali naglašava, da se oni nisu tako zvali, nego da su se zvali Sabartoiasfaloi. To znači da se nisu zvali ni Mađari. Turci dakle biće literarno ime, dok Mađari biće jedno docnije ime, naravno sve to, ako se zaključci stvaraju samo po D.A.I., kao što je to prirodno, u prvom redu, kad se radi o čitanju samoga teksta. Pošto se za one Mađare, koji su otišli na istok, kaže, da su zadržali staro Tursko ime Sabartoiasfaloi, a pošto se nigde u D.A.I. ne kaže, da su se Mađari nazvali Turcima, to se mora uzeti, da se u stvari ime Mađar pojavljuje tek u Atelkuzu tj. posle 839, kad su još svi Mađari bili Sabartoiasfaloi. To bi značilo, da je ime Mađar moralo nastati tek posle 839 posle prelaza preko Dona. Sam taj prelaz preko Dona bez sumnje je izvršen još pod starim imenom Sabartoiasfaloi. Ako se sada pomišlja, kako i zašto je došlo do toga, naravno sve prema D.A.I., da su, nazovimo ih Mađari na istoku, zadržali staro mađarsko ime Sabartoiasfaloi, dok su drugi Mađari, nazovimo ih na zapadu, to ime napustili, te se u Atelkuzu posle 839 godine ne nazivaju više Sabartoiasfaloi, nego, pošto se kasnije oni sami nazivaju Mađari, to verovatno već od toga vremena Mađari, onda s pravom moramo pokušati potražiti i razlog toj promeni. To znači, ako su Mađari nekada u davnini po nekom razlogu sebe nazvali Sabartoiasfaloi, da je opravdano pitanje ne samo to, po kom su to razlogu Mađari sebe nazvali Sabartoiasfaloi, nego i pitanje, po kom su razlogu onda sebe kod napuštanja toga starinskoga imena nazvali Mađari. Ni jedno ni drugo pitanje ne će čitalac glave 38 moći mimoići.

Iz ta dva mesta u glavi 38 izlazilo bi u stvari, pošto starinsko mađarsko ime Sabartoiasfaloi oni poprimaju po nekom razlogu, a Tursko ime im se samo daje, a nemaju ga sami, da se po glavi 38 D.A.I, o tome ko su Mađari genetički ne može ništa znati, jer D.A.I. niti o tome šta kaže, niti njihovo genetičko ime donosi.

Ostavljajući dakle to pitanje, ko su Mađari po genetičkom kriteriju u smislu D.A.I. otvorenim, a ostavljajući samo pitanje razloga imenu Sabartoiasfaloi za docnije, ovde sada treba izneti kao najveću verovatnost, da je staro Mađarsko ime Sabartoiasfaloi nestalo u tzv. katastrofi od Pečenega. Nema razloga pomišljati na to, da bi između održanja na istoku i nestanku imena Sabartoiasfaloi na zapadu mogla biti ma kakva uzročna veza, ma kakav kauzalni nexus u tom smislu, da bi do napuštanja imena Sabartoiasfaloi na zapadu došlo za to, što je to ime odneseno na istok i tamo uščuvano. Na tako štogod se već ni za to ne može pomisliti, što indentifikacija genetičkog imena sa teritorijalnim u pravilu i ne postoji, a najmanje ovde, kad se o genetičkom

imenu i ne radi, pa je baš radi imena po nekom razlogu razumljivo, da se i bez obzira na razlog to ime drži, dok njegov razlog postoji.

Kao što ćemo videti taj razlog postoji i posle katastrofe od Pečenega, nije dakle do promene imena imalo doći ni po odlasku imena na istok ni po nestanku njegovoga razloga, što znači, da se iz ta dva momenta ne bi mogla promena imena objasniti. Ne preostaje drugo, nego pokušati objašnjenje sa značenjem novoga imena, ali to ne će voditi cilju, jer izražaji mađaran ili mađarant, što znači otsečno, otvoreno ili mađaraz razlagati, tumačiti, biće pre posledica imena Mađar, nego uzrok. Prema tome moraće se razlog toj promeni imena od Sabartoiasfaloi u ime Mađar potražiti inače. Naravno daleko od svake pomisli, da se ovim osmatranjem zadre u lingvistiku ili u opšte u naučna pitanja izvan samoga D.A.I., ovo osmatranje krećući se u okviru D.A.I. može pokušati možda nešto u tom smislu samo sa upotrebom glave 40 D.A.I., gde se među Mađarskim plemenima na trećem mestu nalazi pleme Megere. Naravno između imena Mađara i Megere nema govora o identičnosti, nego samo o sličnosti, pa kad ne bi ništa drugo k tome dolazilo, ne bi se odatle mogao nikakav zaključak izvesti.

Ali pleme Megere u stvari nije na trećem mestu, nego je na drugom mestu jer je na prvom mestu onaj konglomerat od tri Kabarska plemena, koja su pretvorila u jedno osmo pleme Mađara. Ali to se je desilo tek u Atelkuzu i to tek dolaskom Kabara. Pre toga i u Atelkuzu drugo pleme je bilo Megere, od starih sedam plemena, dok je prvo pleme bilo Neke. Sme li se iz toga izvesti zaključak, da je prvi vojvoda Lebedija još u Atelkuzu bio iz plemena Neke, a da je novi vladar Mađara u Atelkuzu bio iz plemena Megere i to sećajući se onih reči Lebedije Hazarskom haganu alla mallon estin heteros ap emu beobodos, legomenos Almutzes tj. nego bolje da to bude drugi od mene vojvoda imenom Almuces. Kako je taj Almuces otac Arpadov sličnost između izražaja Mađar i Megere dobiva jedno novo značenje, jer je onda moguće, da politička centralizacija donosi i imensku centralizaciju, te da onda tzv. Sabartoiasfaloi, koji dotle nisu imali genetičkog imena poprimaju genetički ime onoga plemena iz koga su na štit podigli svoga novog vladara. To bi značilo, da Mađari, koji su dotle ne genetički nego po nekom razlogu sebe nazivali Sabartoiasfaloi sada u Atelkuzu pretvaraju plemensko ime svoga vladara u opšte narodno ime. Tako bi se dalo razumeti onda, da se Mađari pojavljujući se u Velikoj Moravi ne pojavljuju ni kao Turci ni kao Sabartoiasfaloi. Naravno da se tu otvara jedna praznina koja svršava sa pitanjem, zašto onda o tome nema ništa u tom izveštaju sa Mađarskog terena i to pitanje bilo bi u najvećoj meri opravdano čak i u tom smislu, da bi otvaralo alternativu ili taj pokušaj ovakvoga tumačenja imena Mađar napustiti ili pak napustiti pomisao, da je izveštaj iz Mađarskog izvora tj. sa terena. Ali je i treće moguće, a to je da kao što u literaturi Mađari jesu samo

Turci za izvesne pisce, da tako je to bio slučaj i kod pisca toga izveštaja, koji očigledno niti je sumnjao niti pomišljao, da ne dolazi Turcima, pa je na licu mesta onda istraživao samo historiju Mađara nemajući povoda za sadašnjost, kad su to za njega bili Turci. Pomisao, da se je to ime razvilo tek posle pisanja toga izveštaja i da su Mađari još u Moravi Sabartoiasfaloi protivi se glavi 38 D.A.I. i kombinaciji sa Arpadom i njegovim plemenom Megere, jer je isključeno pomišljati, da bi taj fakt novog Mađarskog sistema sa centralizacijom dejstvovao tek dugo posle toga vremena, kad su Mađari već u svojoj trećoj postojbini.

No kako ovom osmatranju ne može biti svrha, da pokuša pročitati ime Mađar, nego samo da pokuša pročitati ime Sabartoiasfaloi, treba se vratiti tome imenu i tome pokušaju.

No, pre nego što se to učini, treba izneti, kako se u nauci pokušava to ime Sabartoiasfaloi pročitati i onda viditi, da li je potrebno tome još jedno novo čitanje dodati ili ne.

Treba odmah naglasiti, da objašnjenje toga imena Sabartoiasfaloi pomoću sličnih imena ima svoj početak i temelj u jednoj premisi ili supoziciji. To biva tako, da se pre svega to ime Sabartoiasfaloi, koje je u D.A.I. jedno i jedinstveno, deli na dva dela, na Savarti i asfali. Nakon toga se prva polovica imena Sabartoiasfaloi tj. Sabartoi identifikuje sa »Severdikima« u Jermenskim kronikama i »as Savardiama« ili »as Siavardiama« u Arapa. No za tu identifikaciju, osim sličnosti reči, nema nikakve podloge. Još veća sličnost nalazi se u De Cerimoniis II 48 tj. u drugoj knjizi glava 48, gde se iznose adrese stranim vladarima i gde se govori o narodu, kojim vladaju tri arhonta pod imenom Sebortioi. Kao što se dakle vidi, tu se radi o dve redakcije imena nekog Jermenskog naroda, Jermenska Sebortioi i Arapska Siavardi. Obe redakcije međutim daju samo sličnost sa prvim delom imena Sabartoiasfaloi i ništa više, tako da identifikacija imena Sabartoiasfaloi sa imenima te dve redakcije biva bez podloge i pretstavlja premisu, supoziciju. Zašto i po čemu bi Sabartoiasfaloi i Jermenski Sebortioi i Arapski Siavardi bili slični po imenu, to ne treba dokazivati, i ako je to stvar shvaćanja, ali po čemu bi oni bili identični, to bi moralo podležati dokazu, da bi vredilo kao fakat. Ovako ne može biti više nego mišljenje, a uzeto kao fakt onda naravno ne više nego premisa, supozicija.

Prema tome, sve što se dalje glede tih Jermenskih Sebortioi i Arapskih Siavardi u nauci iznosi, čini se u uverenju, da se na taj način zapravo govori o Sebartoiasfaloi glave 38 D.A.I., što je posledica opisanih identifikacija.

Tako se iznosi po Masudiju II 75 da su ti Sijavardije živili istočno od Tiflisa i zapadno od Bardae na Kuru. Opis njihovih dela donosi njihovu sliku kao hrabrih i silnih ljudi, ali oni su tu ujedno species Jermena, a ne Turci. Po njima je nastao naziv Siavardiski nadžaci za one

nadžake koje nose Persijski vojnici Sisagani a i drugi Persijski vojnici. Ovo mesto treba podvući, jer ono pretstavlja jedinu sličnost sa Mađarima, tj., ako su Siavardiski nadžaci odgovarali onome, što Vuk Karadžić ima pod imenom clavee genus, a po čemu je nadžak s jedne strane kao mala sekirica,, a s druge strane ima dugačke uši. Mađarski fokos (fokoš), nadžak imade s jedne strane malu sekiricu, a s druge strane kao čekić ili bat, pa to onda na dužem štapu, da služi ujedno i kao poštapalo. Ako su Sijavardiski nadžaci bili takvi, onda bi to bila sličnost sa Mađarskim fokošima, što naravno ne bi još ništa značilo, jer ta pojava ne će biti izolirana, ali se ovde iznosi i podvlači, jer bi to bila stvarna sličnost bar nekoga predmeta između Mađara i Sijavardija.

Istachri međutim odvaja u mišljenju o tim Sijavardijama od Masudija, kad ih naziva ljudima uništavanja, nasilja i razbojničkog zanata. I za njega je to jedan rod Jermena. Kao što se vidi ta dva opisa Masudija i Istachrija su vrlo oprečni, pa ukoliko bi onaj prvi opis mogao da se uskladi sa D.A.I., kod ovog drugoga opisa to ne bi bilo moguće.

Ovome drugome opisu pre bi odgovarao opis u Thomasu Arcruni III 33, koji Sijavardije označava kao razbojničke nomade imenom »Sevordiki Hagarini« tj. nazivajući ih Hagarinim sinovima.

Kako su Sevordi hrišćani već oko godine 853/4, i ako ne uvek najpouzdaniji (kao 910 za kralja Smbata), u stanju je Ioan Katolikos da navede dva brata, koji su bili pogubljeni od Jusuf ben Abu s-Sadža prilikom provale potonjega u Iberiju, jer su se toj provali oduprli. Jedan od njih bio je neki Sevordički starešina, a stvar se zbila u početku vlade onoga Smbata, koji je i sam bio pogubljen (890 do 913). Glede samoga imena Sevordik uzima se, da je to neka transformacija nekog varvarskog narodnog imena, te bi »Sev-ordik«, kao Jermensko ime, zapravo bilo »Sev-orgik« tj. crni Orgi, pa pošto Alani, odnosno Oseti, premeštaju konzonante bili bi to »crni Ogri«, što znači »crni Ugri«. Prema tome Sevordiki ili Sabartoi bili bi istočna grana onih Ugara, koje Ruska hronika naziva »Ugri Černiji« za razliku od Hazara »belih Ugara«, usled čega bi Qara Chazar u Arapskoga pisca Istahrija značilo isto što i Mađari. Sam dodatak reči Sabartoi asfaloi ima, verovatno, da potiče iz Arapskoga jezika, pa bi ti Jermenski ili Zakavkaski Mađari bili »donji crni Ugri«. Kako bi to bili oni Mađari, koji su otišli na istok, prirodno je uzeti, da bi onda oni Mađari, koji su otišli na zapad, bili gornji crni Ugri. No kao što se vidi u D.A.I. nema o toj razlici ni traga, kao što nema ni traga svemu onome, što se navodi o Sevordicima i Sijavardijama i to već za to, što je u D.A.I. Mađarsko ime Sabartoiasfaloi jedinstvena reč, koja ne podnosi objašnjavanje po deobi na dve pole. Kao što se vidi, sve ovo, što se u nauci navodi odnosi se na Jermenski narod, na Jermenske Sebortioi, koji se Arapski nazivaju Sijavardi. To sve zajedno nema veze sa imenom Sabartoiasfaloi, jer operacija od podele reči pa do premise o transformaciji nekog nepoznatog

imena u ime Sevordik, do pravoga izgovora potonjega imena Sevorgik i upotrebe Alansko Osetskog premeštanja konzonanata, da se naposletku dođe od Ordik do Orgik, odnosno Orgi, dakle do crni Ugri dalek je put i kao što se vidi vodi do imena Ugra, a ne do imena Sabartoiasfaloi. Kao što se vidi tim naučnim materijalom koji je ovde iznešen, u stvari objašnjava se Ugarsko ime Mađara ali ne njihovo nazivlje Sabartoiasfaloi. Prema tome ovaj daleki put vodio bi samo do naziva »donji crni Ugri«, pa, ako bi mogao biti primljen, taj put bi vodio do imena Mađara, a ne do imena Sabartoiasfaloi.

Ali ni to ne bi bilo moguće, naprosto za to, jer bi se to ticalo tih tako protumačenih donjih crnih Ugra, u stvari Sevordika ili Sijavardija, koji su se već između godine 750 i 760 pojavili u Armeniji. I, tako rečeno, u nauci se pokušava na osnovu pojave Sijavardija ili Sevordika još u godini 750 do 760 u Armeniji, stvoriti mišljenje, da su ti Sevordici ili Sijavardi ili Sebortioi po De Cerimoniis, u stvari oni Mađari, koji su se kao Sabartoiasfaloi povodom katastrofe od Pečenega spasli na istok u Armeniju. Ako se sad vratimo izrazu Sabartoiasfaloi onda vidimo da je to jedno jedinstveno ime, koje nema osim sličnosti ništa zajedničko sa Sevordicima, Sijavardijama ili Sebortoima, a što je glavno čiji prenos na istok po D.A.I. imao je da usledi tek godine 839 a ne 750 do 760, što čini razliku od nekih 79 ili 89 godina.

Prema tome jasno je, da ceo pokušaj u nauci da se ime Sabartoiasfaloi na gore opisani način objasni ne bi se mogao održati i bez obzira na sve drugo, što bi mu se moglo prigovoriti, već za to, što u to vreme kada Mađari treba da su kao Sijavardi ili Sevordici ili Sebortioi u Armeniji, oni se moraju nalaziti u svojoj predpostojbini pre Lebedije. Kao što se vidi, i došav u Lebediju i prisiljeni da se dele, Mađari za godine 750 i 760 ne bi mogli doći u obzir, kad se je to dogodilo tek 839.

Ali ovakav pokušaj u nauci ipak donosi nešta pozitivno. I ako ne u pogledu imena Sabartoiasfaloi, a ono u pogledu pitanja, je li bolje čitati D.A.I. prejudicionalno tj. kao delo Konstantina VII, ili ga čitati slobodno.

Evo kuda to prejudicionalno čitanje vodi.

Ako D.A.I. mora biti delo Konstantina VII, pa kao takvo pisano 948 ili 952, dakle između 949 i 952 onda se naravno onih 55 godina u glavi 37 računa od tog doba u natrag. To znači da bi po prejudicionalnom čitanju proterivanje Mađara iz Lebedije 55 godina u natrag bilo ili 894 ili 897. Ako se pak računa prema glavi 37 sa 50 godina onda između 899 i 902.

To dakle znači onda, da bi po prejudicionalnom čitanju D.A.I. Mađari u to vreme bili još u Lebediji i da ne bi bili prebačeni preko Dona tj. ispravno rečeno do toga vremena, jer bi po tom istom čitanju tek u to vreme bili prebačeni preko Dona.

Ako sada uzmemo te godine 894 i 897, 899 i 902 onda vidimo, da ne bi smele vrediti sve tome protivrečne vesti, kao na primer, da je Konstantin filozof putujući za Hazariju našao Mađare na Donu još 851 i 863, da Hinkmar već za godinu 862 opisuje Mađare kao provalnike u carstva Ludviga Nemačkog, dakle zapadno od Labe i Sale. Naravno to je dovoljno, da pokaže kako je račun po prejudicionalnosti neodrživ. Protiv tome ispomaže se nauka na taj način da onih 50 ili 55 godina računa od godine 862 (Hinkmar) pa na više, što bi onda značilo da je D.A.I. pisan 912 ili 917. Pošto je u to vreme Konstantin Porfirogenit tek 7 ili najviše 12 godina, naravno, izlazi, da spis nije mogao biti od njega pisan ni 949 do 952 ni 912 do 917, dakle da u opšte nije od njega mogao biti pisan.

To znači, da se prejudicionalnost u ovakvoj jednoj važnoj stvari, kao što je odnosni navod u glavi 37, koji kao što smo videli omogućuje hronologiju i Hazara i Uza i Pečenega i Mađara, ne može održati. Tu ne hasni nikakav pokušaj izoliranja toga mesta, jer je izveštaj iz Pečeneškog izvora jedinstven. Prema tome ako to mesto ne može biti od Konstantina VII, onda ne može biti ni cela ta glava 37, a pošto je i glava 38, 39, 40 pa i 42 u delu o Sarkelu i Hersonu razumljiva samo u vezi glave 37, izlazi jasno, da i samo prejudicionalno čitanje D.A.I. u tim glavama u celosti uzevši u opšte nije moguće. Nije dakle Konstantin VII celu tu materiju pisao nego je to sve zajedno delo dvojice ili trojice izveštača i samo u taj spis D.A.I. prenesено. To se vidi najbolje iz toga, što ako se D.A.I. čita slobodno, a ne prejudicionalno, da se onda sa godinom 839 mesto godinom 862 dobiva ključ za razumevanje, ne samo oba izveštaja, nego i svih okolnosti, koje se sa prejudicionalnošću ne slažu, a koje se slobodnim čitanjem nalaze u potpunoj saglasnosti sa tim glavama D.A.I. Kod slobodnoga čitanja nema više ništa na tome, ako se Mađari već 839 ili 840 pojavljuju čak i na donjem Dunavu, kad po slobodnom čitanju D.A.I. vidimo, da su oni u to vreme iz Lebedije već prešli Don. I vest o Konstantinu filozofu iz 851 do 863 i vest po Hinkmaru za godinu 862 po slobodnom čitanju sasvim se slažu sa Ann. Bertiniani za godinu 839. Tako se može reći, da se ovde u tim glavama 37, 38, 39, 40 pa i 41 i 42 nalazi podatak, da prejudicionalno čitanje D.A.I., kad dođe u opreku sa faktima, dolazi do istoga rezultata kao i slobodno čitanje tj. da fakta isključuju prejudicionalnost.

Pa čemu onda prejudicionalnost, kad je neodrživa. Zar nije onda uputnije slobodno čitanje. Dosadanji rezultati slobodnoga čitanja upućuju na to, pa je samo trebalo još i da i sama prejudicionalnost to potvrdi. A kad za ovako važnu partiju prejudicionalnost u opšte ne može da opstane, zar nije onda razumljivo, da tim samim prejudicionalnost postaje quaestio facti te da može vrediti samo u koliko je održiva. Znači ona je sekundarnoga značenja, pa može doći u obzir samo onda, kad je pre toga potvrđena slobodnim čitanjem.

Prejudicionalno čitanje dovodi do još većeg razmaka od onih 750 do 760 godina, kada se Sijavardi pojavljuju u Armeniji do Mađarske katastrofe od Pečenega tj. do razmaka od nekih 100 godina. Okolnost dakle da bi Sabartoiasfaloi iz 839 imali biti Sijavardi iz 750 do 760 tj. da bi se oni još 750 do 760 kao istočna grana odelili od zapadne grane tj. razliku od nekih 79 do 89 godina nauka objašnjava tako, da uzima, da je u D.A.I. taj stariji događaj pomešan sa onim od 839 i da se je onda to u tradiciji Mađarskoj ustalilo kao da je oboje bilo u isto vreme To znači, da 839 deobe nije ni bilo, nego da je toj godini sama Mađarska tradicija, tu staru deobu dodala. Argument da se Mađari, kao u Lebediji, i u Atelkuzu nalaze sa sedam plemena, kad im pristupaju Kabari. Ali, kao što je rečeno, niti su Mađari 839 razdeljeni po pola, niti po plemenima, pa bi moralo onda bar jedno pleme biti potpuno uništeno, da se ne može broj od sedam plemena i dalje održati. U takvom porazu od Pečenega međutim Mađari su verovatno ginuli i nestajali individualno, pa su mogli ostaci tih plemena skupiti se i u Atelkuzu i na istoku, i na jednom i na drugom mestu ostaci tih sedam plemena. Kao što se dakle vidi objašnjenje godine 839 sa tradicijom mesto sa faktom ne će biti drugo, nego na jednu premisu ili supoziciju dodati drugu.

Najpre Sabartoiasfaloi Sijavardi, a kada to ne ide radi godine 750 do 760 onda tekst nema više fakt nego tradiciju. To znači u kratko, da prejudicionalnost spomenutih glava u D.A.I. u opšte nije održiva, a ni opisani pokušaj, da se objasni ime Sabartoiasfaloi.

No izgleda, da se u nauci previđa najvažnija stvar. D.A.I. izričito kaže, da je Sabartoiasfaloi staro Tursko ime, dakle ni Jermensko ni Arapsko ni Alansko ni Osetsko nego mađarsko.

Što je onda za slobodno čitanje prirodnije nego zapitati se, da li u jeziku mađarskom imade nešto više sličnosti od onih koje su gore navedene.

I tu vidimo onda, da je to zaista tako.

U jeziku mađarskom safar znači upravljač gazda, tojas znači jaje, falu znači selo ili polje.

Sada samo treba uzeti, da su, analogno avarskim hringovima, koji su bili okrugli, hringovi Mađarskih vojvoda mogli biti ovalnoga, dakle jajastoga oblika, pa da se dođe na pomisao, da reč Sabartoiasfaloi nije drugo ništa, nego jedna složenica tj. jedna jedinstvena reč, koja znači ljude, upravljane iz hringova jajastog oblika. To bi onda značilo da zaista Sabartoiasfaloi nije genetičko ime, nego da je ime po nekom povodu, razlogu, uzroku. Tri reči safar, tojas, falu kao složenica ujedno mogu da to znače, jer imaju sva tri elementa za to, tj. upravljanje, polje i jajasti oblik tj. ovalni oblik. Godine 839 dakle Mađari bi još bili hringovci, baš kao što su to bili Avari pre njih, a verovatno i Huni pre Avara i opšte nomadski narodi i kao što bi to verovatno bili i Isperihovi Utiguri, da nisu usled svog političkog spoja sa Goti Tetraksiti još u staroj postojbini s one strane Dona postali Bugari, na taj način, što bi se zvali po Oglu Ogluski.

Kao što se vidi, mađarski jezik može da dade objašnjenje imenu Sabartoiasfaloi tako, da ono odgovara onome, što piše D.A.I. tj., da po tom objašnjenju naziv Sabartoiasfaloi zaista dolazi po jednom uzroku tj. po onom uzroku, koji je i sam prouzročen Nomadskim stanjem mađarskog naroda u to vreme.

Mađarskome objašnjenju imena Sabartoiasfaloi prigovoriće se samo to, što se ono vrši sa reči safar, a ne sabar, ali tako pisano mađarski izgovara se šafar pa po tome i šafar i tojaš, jer se obadva »s« u mađarskom čitaju kao »š«, dakle Šafartojašfali. To mađarski znači ono, što u grčkome stoji Sabartoiasfaloi. Razlika sa slovom »f« i »b« tj. šafar i šabar u stvari ne postoji, kao što najbolje pokazuje ili bolje dokazuju i danas: prezime, koje je jedanput Šabarić, a drugi put Šafarić, pa je i moguće, da je stara forma bila Šabarić a novija Šafarić. Šabartojašfali i Šafartojašfali ista je stvar, pa u D.A.I. prema tome stoji i Šabartoiašfaloi i Šafartoiašfaloi.

Daleko od pomisli, da je pitanje toga izraza u D.A.I. Sabartoiasfaloi time rešeno, ovde samo nije moguće bilo propustiti, da se ovo ne navede, kad D.A.I. naročito naglašava, da čitanje te reči Sabartoiasfaloi treba vršiti jezikom mađarskim i sa premisom, da ta reč dolazi od nekoga razloga. Pošto Šabartojašfali odnosno Šafartojašfali odgovara u pogledu oba ta zahteva, samo sa spomenutom varijacijom slova »f« i »b«, nije moguće bilo ovako čitanje samo radi te varijacije izostaviti, kada je takvo čitanje toga imena, ako ne i rešenje samoga potrebnog čitanja, a ono bar potrebni prilog čitanju.

Ali nije se smeo ovde taj pokušaj čitanja Sabartoiasfaloi jezikom mađarskim izostaviti ni iz drugih razloga, sve kad bi za to i bila dovoljna okolnost, da sam D.A.I. traži čitanje toga izražaja jezikom mađarskim a iznalaženje njegovoga rezultata — po nekom razlogu ili uzroku. Pre svega već radi toga ne, da se vidi, koliko je relevantno ono, što je gore rečeno o samom tekstu D.A.I. u pogledu toga izražaja Sabartoiasfaloi, kada je naglašeno, da sam taj tekst poznaje taj izražaj kao jednu jedinstvenu reč i to sa naglaskom na njenom srednjem delu tj. na tojaš, kao što bi to mađarskoj složenici i odgovaralo.

Tek pokušajem sa jezikom mađarskim dobiva se, i ako jedna složenica, ipak jedna jedinstvena reč, kao što je to slučaj u samom tekstu, i tek pokušajem sa jezikom mađarskim dobiva se mađarski smisao te reči Sabartoiasfaloi kao Šabartojašfali, i tek takvim pokušajem dobiva se mađarska reč, mađarski naziv za Mađare u vremenu još pre 839 tj. dobiva se starinsko mađarsko ime. Ali nije se smeo taj pokušaj čitanja Sabartoiasfali i jezikom mađarskim ovde izostaviti, ni radi toga, što takvo čitanje doprinosi u velikoj meri verovatnosti, da je sve ono, što

se nalazi u glavi 38, 39, 40 izveštaj sa mađarskog terena, jer kad se u glavi 38 D.A.I. dva puta naglašava staro Tursko ime Sabartoiasfaloi a ne zna mu se razlog onda je jasno, da to pamćenje imena a zaboravljanje njegovog razloga ne može biti Carigradska pojava. Naprotiv baš naglašavanje o »nekom« dakle nepoznatom razlogu za to ime pokazuje, da ga Vizantiski izveštač ne samo ni sam ne zna, nego i da ga nije mogao saznati ni na terenu, gde je dobio vest o tom starinskom mađarskom imenu, ali ne i vest o njegovom značenju.

Pokušaj, dakle, čitanja Sabartoiasfaloi sa Šabartojiašfali time, što pokazuje, da su sami Mađari doduše znali za staro mađarsko ime, ali da mu ni oni nisu znali značenje, upućuje na to, da iznošenje tog starog mađarskog imena bez objašnjenja njegovog značenja potiče iz mađarskog pripovedanja. Vizantiski izveštač, čuvši za to staro mađarsko ime, bez sumnje je pitao za njegovo značenje. Nemogući ga dobiti, on je to u svom izveštaju i objavio, kratko i jednostavno, kako za ime zna, ali za značenje ne zna: uk elegonto de to tote hrono Turkoi, alla Sabartoiasfaloi ek tinos aitias epononomazonto.

U to vreme nisu se zvali Turci, nego su se nazivali Šabartojašfali po nekom razlogu. Ovaj dodatak pokazuje i Mađarsku tradiciju i savesnost Vizantiskog izveštača. Toj savesnosti imamo danas zahvaliti, što sa Šabartojašfali možemo da nađemo čitanje, koje tom zahtevu »sa nekim razlogom« odgovara.

Nema sumnje, da se u toj reči Šabartojašfali može prepoznati staro mađarsko uređenje po ravnopravnim plemenima i ravnopravnim plemenskim starešinama, koji su tim plemenima, svaki svome, upravljali iz Šabartojašfalu.

Vojvoda biće novi naziv tek u Lebediji na domaku Slavenskoga sveta. Pre toga će biti isti pojam označen ne po licu, nego po mestu, tj. po vojvodskom mestu.

Takvo vojvodsko mesto zvalo se je onda prema odnosnom imenu u D.A.I. Šabartojašfalu, pa se odnosni tekst u glavi 38 ima razumeti u tom smislu, da su pre, nego što su dobili naziv vojvode, plemenski starešine bili bez naziva, jer su naziv imala samo vojvodska mesta tj. sedam plemena bez jednog jedinstvenog arhonta, sa 7 vladajućih mesta tj. sa 7 Šabartojašfalu.

Vojvode su se, dakle u staro mađarsko vreme, pre Lebedije, morali zvati Šabartojašfali, a onda po tom i sama plemena pored genetičkog imena političkim imenom Šabartojašfali i za to se u D.A.I. ne nalazi staro mađarsko genetičko ime, jer jedinstvenog nije ni bilo, nego se nalazi staro mađarsko nazivlje Šabartojašfali verovatno u tom smislu, da se je svako pleme nazivalo svojim genetičkim imenom, a da se je Mađarska celokupnost nazivala političkim imenom Šabartojašfali.

Glava 38 D.A.I., dakle, sa tim imenom otvara pogled u veliku mađarsku starinu, jer upućuje na to, da je u starini moralo doći do ocepljenja od nekoga genetičkoga stabla i do nomadskog uređenja po hringovima i po tom onda dolazi i do takvog nazivlja, što bi značilo, da staro genetičko ime nije očuvano, a novo nije stvoreno, i to verovatno radi ravnopravnosti plemena, i za to su se u starini, posle takvog jednog eventualnog ocepljenja, Mađari nazivali, ne po rodu, nego po uređenju tj. ni Turci, ni Fini, ni Ugri (Voguli, Ostjaci), nego Šabartojašfali tj. Hringovci.

Ovo je potrebno uočiti, jer se onda može lakše razumeti i eventualno novo ime posle toga, kad se ti Šabartojašfali već nalaze u Atelközölu, posle Arpada tj. ime Mađari kao nastalo od Megere u tom smislu, da bi posle ocepljenja od nepoznatog genetičkog stabla verovatno još tada došlo do novog genetičkog imena o jednom plemenu, da nisu tada još sva plemena bila ravnopravna.

Tako onda intervencija Hazarskog hagana donosi mogućnost, da se sada dogodi ono, što se tada nije dogodilo tj. da se napuštanjem imena po razlogu tj. imena Šabartojašfali uspostavi jedno genetičko ime, jer je intervencijom Hazarskog hagana, a odlukom i izborom samih Mađara jedno od sedam mađarskih plemena moralo postati kraljevsko pleme. Sasvim je verovatna tome posledica, da je politička centralizacija zaista mogla doneti i imensku centralizaciju, tako, da su nastankom kraljevstva plemena doduše ostala plemena, i svako pod svojim starešinom, ali, da su, kao opšte narodno ime, sva plemena primila ime kraljevskog plemena.

Staro Mađarsko ime po D.A.I. odnešeno je na istok i tamo se usčuvalo do vremena izveštaja tj. od 839 do u najmanju ruku 896, da li i posle toga to naravno ostaje otvoreno pitanje i to za to, jer D.A.I. tamo na istoku od istočnih Šabartojašfali ne javlja o nikakvoj političkoj promeni.

Izgleda za to, da se je verovatno na istoku to ime Šabartojašfali vremenom izgubilo bez nadomeštaja drugim imenom, dok se je na zapadu doduše također izgubilo i kao što D.A.I. pokazuje samo ostalo u uspomeni, ali je tu politička promena morala doneti i novo ime i za to po D.A.I. je staro mađarsko ime Šabartojašfali, a iz razvitka događaja proizlazi novo opšte mađarsko ime na taj način, što su svi Mađari, pored svog plemenskog imena, kao opšte mađarsko ime uzeli ime kraljevskoga plemena, naravno ako se Megere može uzeti kao pretvoreno u Mađare. To znači, što je najglavnije, da su se oba mađarska imena, kako ono, što ga pokazuje D.A.I. tako i ono što ga pokazuje život, tj. Šabartojašfali i Mađari mogla razviti po nekom uzroku, baš kako to u D.A.I. i piše i to oba puta po političkom uzroku i to oba puta po uzroku svoga političkog uređenja, prvi puta po vojvodskim mestima, dakle po vojvodama, odnosno, pošto je to noviji naziv, po Hringovima, a drugi puta po kraljevstvu. Tako bi u svom najboljem smislu staro Mađarsko ime Šabartojašfali značilo Hringovci a novo u isto takvom smislu kra-

ljevci, ili obizrom na Hazarski način podizanja na štit haganovci, samo u ovom drugom slučaju to ne izraženo direktno nego indirektno sa imenom mađarskog kraljevskog plemena.

Kada se je ova druga transformacija mađarskoga imena od Sabartojašfali na Mađari razvila, da li još u Atelkuzu ili tek u Moravi, to naravno nije jasno, pa nije jasno ni to, da li izostanak antiteze starome imenu Šabartojašfali novim imenom Mađari, u izveštaju u glavi 38, ima da znači, da se to u vreme izveštaja još nije ni zbilo, ili da jeste, ali ga izveštač, sugeriran imenom Turskim, nije ni opazio, pa se na to sve ne bi moglo ni odgovoriti.

A indirektno, time, što odaje mađarsku provenienciju, glava 38 ispostavlja se kao dalnji znak, da to mora biti prenos jednog Vizantskog izveštaja sa terena. Naravno, da i to spada u tzv. akta, samo to ne će biti akta administracije, nego akta obaveštavanja administracije. Glava 37 i glava 38 do 40 pretstavljaće, dakle, izveštaje Vizantiskih izveštača, jednog sa Pečeneškog terena, a drugog sa Mađarskog terena. Ali je lako moguće, da sve to zajedno tj. glava 37, pa glava 38—40 i glava 41, kao i glava 42 i nisu delo dvojice odnosno trojice izveštača, nego jednoga istoga, koji je posle 896, tj. kad je nastalo ono tada novo stanje koje se sa strane izvestioca stalno označava sa »danas« u prostoru od Dona do Velike Moravske, bio verovatno izaslan, da vidi, šta se je to dogodilo.

Pojava Pečenega u južnoj Rusiji, na Crnom Moru, pa čak i na Dunavu i onda pojava Mađara na Dunavu dalje sve do u Panoniju sa zaposedanjem Panonije, dakle pojava Pečenega u južnoj Rusiji i na Dunavu i Mađara na Dunavu i u Panoniji, morali su biti bez sumnje dovoljna novina za imperiju, da se ode na lice mesta i vidi, šta se je zbilo.

Možda onda glava 37 do 42 odaju u smislu poslednjega čitanja u stvari samo fragmentiranje jednog jedinog izveštaja, pa je onda i to moguće, da je i itinerarij i periegeza kao i svi podaci stvar sakupljena na licu mesta, čime bi se objašnjavalo i dvostruko označivanje puta hodom i miljama naravno samo do opsega sadanje i prošle postojbine Mađara i Pečenega. Sve preko toga naravno moralo bi onda biti iz neke geografije.

Tako bi se dao razumeti usamljeni opis puta Solun — Beograd, a odavde desno opis mađarskoga zaposedanja od Beograda do Distre, Pečenega od Distre do Sarkela kao i opis Mađara na zapad od Beograda u Panoniju, što znači da je izveštač mogao ići putem Solun — Dunav tu od Beograda se izvestiti o Mađarima i Pečenezima na istoku i onda poći na zapad u Panoniju u središte nove Mađarske. Tako je moguće bilo, da Vizantiski izaslanik i pregleda i izvesti se o Mađarskoj i Pečeneškoj situaciji na istoku Beograda i o mađarskoj situaciji na zapadu Beograda i da sa tim izveštavanjem spoji i misiju kod Mađara, o kojoj

govori D.A.I., pa je zaista moguće, da je sve to izvršio klirik Gabriel i da je sve to u glavi 37 do 42 njegov izveštaj, iznešen u fragmentima sa ispremeštanim tekstovima. Pošto misija klirika Gabriela ne bi mogla preći vreme Leona VI, to bi se vreme izveštaja u slučaju klirika Gabriela kretalo u razmaku od 896 do 912. Obzirom na izveštaj koji su dali Pečenezi sa navodom od 55 godina to bi pre bilo ono prvo nego ovo drugo.

Svakako bi genealogija, koju donosi u Carigrad Karhas Bulču bila dodatak tome izveštaju, koji pretstavlja poslednji politički razvitak kod Mađara u tom pravcu, da su plemena ravnopravna u simahiji i da je starešina prvog plemena samo prva glava tj. primus inter pares, što bi značilo, da su Mađari komponovali svoje prastaro, nekadanje hringovsko uređenje sa uređenjem kraljevskim, u tom smislu, da je sada primus inter pares kralj, a da je to i po sukcesiji to sledi još iz vojvodskog uređenja. Kompozicija dakle u Velikoj Moravskoj sastojala bi se u tome, da su Mađari doduše primili genetičko ime kraljevskog plemena kao svoje opšte ime, da su primili instituciju kralja kao opštu svoju instituciju, ali da nisu odustali od hringovske svoje nekadanje autonomije. Može se uzeti, da je celokupno iztveštavanje od glave 37 do 42 sa mađarskog terena već i po tome, što ono donosi toliko materijala za mađarsku historiju, odnosno pravije reći toliko materijala za proučavanje mađarske historije, jer je na posletku sav taj materijal u stvari samo prilog takvom proučavanju.

Svakako se u tome vidi to, koliko usluga čini onaj, koji u D.A.I. prenosi autentična akta, izučavanju historije.

Ta pojava obaveštajnog izveštavanja važna je međutim i radi toga, što ona već samim svojim postojanjem otvara mogućnost, da ne će biti usamljena, pa će se i druga nejasna mesta moći analogno tako objasniti i razumeti. To vredi naročito za glave 29 do 36 D.A.I.

Idući naime redom od glave 53 pa na niže, kao što je to bio slučaj kod ovoga osmatranja, sada posle glave 37 do 42 trebalo bi se zadržati na osmatranju glave 29 do 36, naročito i za to, što se tu također nalazi pojava obaveštajnog izveštaja, ali, pošto se taj materijal u glavi 29 do 36 ne može ceniti bez njegovih popratnih podataka izvan D.A.I., to će biti uputnije ostaviti te glave 29 do 36 za jedno posebno osmatranje u vezi tih popratnih podataka i preći na glavu 28 i dalje, da se onda ovo osmatranje ubrzano završi.

To se može tim lakše učiniti, jer celokupnom ovom osmatranju i nije druga svrha, nego da se vidi, kao što je to već u početku rečeno, ima li i u samome tekstu D.A.I. negativnih znakova glede autorstva toga spisa u pogledu Konstantina VII, kao što to ima već u samom maniru pisanja, kako je to također već gore više iznešeno.

Glave 27 i 28, osim što donose novi dokaz, da prvobitni tekst D.A.I. nije bio podeljen po glavama, nego da je sadržavao doduše raznu frag-

mentarnu materiju, ali dosledno kontinuirano pisanu, mogu i da posluže kao znak prenošenja izveštaja ili obaveštaja. Na kontinuirano pisanje upućuje okolnost, da alineja 2, 3, 4, 5, 6, 7, spada u glavu 28, te da su te alineje sa svojom materijom tu u gllavi 27 pred glavu 28 napred isturene. Na izveštavanje pak upućuje sam sadržaj te glave 28 i tih 7 alineja iz glave 27.

Glede topografskih podataka u vezi sa Venecijom u glavi 27, gde se govori o gradovima i otocima, to je po sebi jasno, no pošto se ovde u glavu 28 uključuje i alineja 2 iz glave 27, koja na prvi pogled nema nikakve veze ni sa ostalim alinejama glave 27 ni sa glavom 28, potrebno je reći, zašto se to čini.

Kada se u alineji 2 glave 27 govori kako mastromiles ermeneuetai te Romaion dialekto katepano tu stratu tj., da mastromiles u jeziku Romaja znači katepana vojske onda to zaista izgleda, da nema veze sa ostalim sadržajem tih alineja i te glave 28 D.A.I.

Ali, kada se uzme u obzir, da se u tom ostalom sadržaju iznosi, kako je došlo do Venecijanskog Dukata i Venecijanskog Dužda, onda već stvar stoji drugčije. Izabrani dužd Mletački odmenio je 742 odnosno posle 742 tzv. magistra militum. Te godine napušten je sistem imenovanja magistra militum, pa je posle toga došlo do biranja dužda. Mastromiles nije ništa drugo nego grčka redakcija latinskoga izražaja magister militum. U prvoj knjizi De Cerimoniis nalazi se nekoliko analognih latinskih reči sačuvanih u grčkoj transformaciji. U izveštaju o tako zvanom Pipinovom nametu u Veneciji, koji izgleda da je bio glavni predmet toga izveštaja, a u historijatu, kako je došlo do Venecije, do Dukata i do toga nameta, verovatno je moralo biti spomena i o tome, šta je bilo pre toga Dukata. Tu je verovatno bilo reči o prethodniku dužda mastromilesu.

Kod te prilike pisac izveštaja objašnjava grčkom čitaocu — dakle se radi o izveštaju sa terena za Carigrad, — šta znači mastromiles u grčkom jeziku tj. da znači vojnog zapovednika. Grčka transformacija latinskoga magistra militum u mastromiles za pisca izveštaja je bez sumnje lokalna Venecijanska stvar i za to je on i objašnjava Carigradu. Da li on, osim značenja te reči mastromiles, znade šta i o njenoj etimologiji i da li u opšte i sluti, da je to transformacija latinske reči, da se na to pitanje odgovori, nema u toj kratkoj rečenici nikakve podloge. Ta rečenica dakle onda po tome svemu upućuje na to, da je izvađena iz jednoga izveštaja sa terena, gde je moralo biti reči o mastromilesu i gde je onda kao sasvim prirodno i to objašnjenje dodano. Alineja 2 glave 27 dakle tj. rečenica o mastromilesu u D.A.I. kao preneseni fragment stoji bez veze. Ali baš kao takva ona upućuje na svoje originalno mesto, gde je stajala u vezi tj. na terenski izveštaj, iz koga su ti fragmenti u D.A.I. preneseni. Tako ta alineja 2 glave 27 govori sama po sebi tj. po svome samom postojanju za to, da i u tim alinejama glave 27 i u glavi 28 treba gledati fragmentarno prenesen jedan izveštaj sa terena. Samu pak alineju 2 glave 27 i objašnjenje o mastromilesu treba čitati kao fragment iz onoga mesta u izveštaju, gde je moralo biti reči o predšasniku Mletačkoga dužda, mastromilesu. To znači, do objašnjenja mastromilesa u izveštaju došlo je povodom reči o mastromilesu. Analogon tome nalazi se na kraju glave 48 D.A.I., gde se govori o onom Kaliniku, koji je Romajima doneo tzv. vlažnu vatru. Ni ta alineja glave 48 nema nikakve stvarne veze ni sa prethodnim sadržajem te glave 48 ni sa idućim sadržajem glave 49, pa izgleda isto tako umetnuta kao i alineja druga u glavu 27. Ali razumevanje te alineje druge glave 27 donosi sobom i razumevanje te glave 48, alineja poslednja, o Kaliniku i vlažnoj vatri. I u jednom i u drugom slučaju dolazi do tih na oko tako usamljenih rečenica u D.A.I. po zakonu asocijacije. Kad se u izveštaju govori o mastromilesu asocijacijom dolazi do objašnjenja značenja toga naziva. Kad se pak u glavi 48 govori o prenosu arhiepiskopije grada odnosno otoka Kipra u grad Kizik, onda spominjanje toga grada Kizika tu u glavi 48 asocijacijom donosi dodatak u jednoj novoj, drugoj alineji, u kom se reminiscira Kalinik, kao onaj koji je doneo vlažnu vatru, jer je u Kiziku došlo do za Romaje tako sretne realizacije Kalinikovoga pronalaska, da su Romaji nad Saracenima pobedu odneli. U prvom slučaju asocijacija je direktna i nalazi se kod istoga pisca. U drugom ona je različita i nalazi se kod dva pisca tj. jedan pisac je pisac 38 glave tzv. koncila Quinisexte, gde je reč o Kiziku u vezi sa prenosom Kiparske arhiepiskopije, drugi pisac koji podleže asocijaciji, jeste pisac D.A.I., koji sa tim spomenom Kizika spaja ovaj drugi spomen Kizika i tim povodom govori o njegovom uzročniku Kaliniku. Tek, direktno ili indirektno, obadve te, na oko sasvim izolirane stvari, i bez veze sa ičim, u stvari, niti su izolirane, niti su bez veze, nego su na protiv u vezi sa D.A.I. i to prva indirektno putem prenesenog izveštaja a druga direktno putem originalnog dodatka tome tekstu 38 glave Quinisexte.

Kad tako već prva rečenica spomenutih alineja glave 27 upućuje na jedan izveštaj sa terena, dovoljan je već jedan pogled na ostale alineje glave 27, pa da se tome odmah nađe potvrda. Treba samo uzeti poslednju alineju, prema kojoj, nakon nabrajanja Venecijanskih gradova i otoka, stoji, kako u Veneciji imade stovarišta i gradića. Takav dodatak sam po sebi sasvim je nerazumljiv, baš za to, što se sam po sebi razume, pa je verovatno u originalnom izveštaju, kao što je to učinjeno malo pred tim, u pogledu gradova i otoka, tako isto moralo biti navedeno i imena tih gradića i oznake tih stovarišta. Ako ne, pa bi se, naprotiv, ta poslednja alineja imala smatrati zaključnom reči izveštaja, onda bi to kod izveštaja još bilo razumljivo, pa to i govori za izveštaj. Po trećoj alineji glave 27 begunci iz Akvileje bežali su najpre u gradove Concorda, Justinijana, Nuna i mnoge druge, što ne bi značilo

drugo nego od Akvileje obalom Jadaranskog mora na jug. U alineji 4 glave 27 govori se o otocima Venecije i već o onim gradovima, koje su sami Venecijani sazidali, kao na primer Grado, Ribalenses, Juliana, Apsanon, Romantina, Licentia, Pinete (Strobilo), Viniola, Boes, Ilitualba, Bronion, Madaukon, Ivola, Pristina, Clugia, Brundum, Fosaon, Lauritum. Iz antiteze, koja se nalazi u alineji 6 glava 27 sledi da bi ovo sve bili gradovi na otocima, što potvrđuje i alineja 5 glave 27 sa rečima, kako ima i drugih otoka u toj istoj zemlji Venecije. Antiteza alineje 6 glave 27 sastoji se u tom, što ta alineja kaže, da i na kopnenom kraju Italije ima Mletačkih gradova, a to su: Kapre, Neokastron, Fines, Aikilum, Aimanas stovarište, Torcelon, Murana, Ribantun, Kavercences. Kao što se vidi tu se radi o topografiji zemlje Venecije. Alineja dakle 2 do 7 glave 27 govori najpre o mastromilesu, onda o gradovima neposredno pre prelaza na otoke, onda o gradovima, koje su već Venecijani podigli na otocima i naposletku o Venecijanskim gradovima na kopnu Italije tj. izvan otoka. To sve zajedno znači u stvari topografiju Venecije po gradovima i otocima sa prethodnim pogledom na polažaje pre toga.

Kada se sada sa ovim sravni glava 28 onda se vidi kako zapravo ta glava 28 sadrži historijat te napred u glavi 27 opisane topografije i kako konformno tome glava 27 u alineji 2 do 7 donosi topografiju tome historijatu u glavi 28. Znači ono što fali u glavi 27 nalazi se u glavi 28, a ono što fali u glavi 28 nalazi se u glavi 27. To opet znači, ako se oboje sastavi, da onda ne fali ništa.

Celokupna dakle materija o Veneciji nalazi se po svome prirodnom redu iznešena u glavi 28 i onda u alineji 2 do 7 glave 27. Tako se prirodni tekst te materije uspostavlja na taj način, da iza glave 28 slede tih sedam alineja glave 27. To se vidi najbolje iz same glave 28, gde posle navoda o svršetku rata između Franaka i Venecijana dolazi antitetična rečenica: Kad je pak počeo narod pribegavati u Veneciju i skupljati se tako, da ga je već bila množina izabraše dužda itd., čime se otvara historijat dukata i njegova topografija. Historijat Venecije i njezina topografija ne bi još morali upućivati na izveštaj sa terena, jer to sve može isto tako biti i kao jedna rasprava o Veneciji pisana po podacima i ne mora biti prenos izveštaja.

Ali okolnost, da se u glavi 28 sa historijatom Venecije prestaje nakon navoda o tzv. Pipinovom nametu, posle čega sleduje još samo topografija upućuje na to, da se tu verovatno radi o izveštaju glede toga nameta, dakle, da će zaista glava 28 i onih sedam alineja glave 27 pretstavljati fragmentarni prenos takvoga izveštaja. Veliku sličnost u tom pogledu imade ta glava 28 sa tih sedam alineja glave 27, sa onim delom glave 50 D. A. I. Kako je tamo prvi deo te glave 50 u stvari izveštaj o promenljivom nametu Milingima i Ezeritima sa dodatkom o gradu Majni izveštaj sa terena o jednom finansiskom pitanju, gde spomenuti dodatak dolazi baš od izveštaja sa terena, tako izgleda i ovde

u glavi 28 da se radi o izveštaju o jednom finansiskom pitanju tj. o tzv. Pipinovom nametu sa dodatkom sa terena u vidu opisa terena. U glavi 50 izvestilac govori samo o gradu Majni, jer je po položaju toga grada ispod Tajgeta bio izoliran i nije imao šta drugo da piše, ali je spomenuo, što ga je tu interesiralo. Tako u glavi 28 i u pomenutih sedam alineja glave 27 izveštač piše o finansiskom pitanju toga nameta i pošto se nalazi na terenu tako širokom, kao što je cela zemlja Venecija on, kao i onaj izveštač u gradu Majni, iznosi glede te zemlje Venecije sve što ga zanima i što drži da treba da spomene. Oba izveštaja i onaj u glavi 50 i ovaj u glavi 28 imaju zajedničko to, da svaki svoju temu uvađa sa historijatom, u glavi 50 historijatom Slavena, a u glavi 28 historijatom Venecijana. Sličnost obe te stvari tj. prvog dela glave 50 te glave 28 i glave 27 alineja 2 do 7 je tolika, da već to govori, da se u oba slučaja radi o izveštaju sa terena.

Kako inače objasniti u glavi 27 navod kako ima u toj istoj zemlji Veneciji i drugih otoka, osim navedenih i kako ima i stovarišta i gradića. Takva opšta reč je naravno reč izveštaja i izveštača, koji ima na slobodnu volju šta će spomenuti, a šta ne, a nije reč historičara, koji bi posle ovakve opšte reči morao navesti imena i tih drugih otoka, te imena stovarišta i gradića, baš tako, kao što je pre toga naveo imena otoka i gradova, koje nije naprosto izostavio upotrebom jedne opšte reči. Verovatno je i lokalan izražaj za finansiski sadržaj tako zvanoga Pipinovoga nameta: dibaria semin litras ls (36), kada ga ne zna ni Du Cange, a ni u Sophoklesovom rečniku nema više od opšte reči a kind of weight. Izgleda da će to biti Venecijanski izražaj za čisto srebro, kao što pokazuje reč asemos, kod metala sa značenjem nekovan. Dybaria pak od baros, vrednost ili baris, vredan verovatno će značiti dvostruku vrednost. Izgleda dakle, da je sa tim rečima dybaria alemin litra ls (36) označen kurs čistog srebra tj. 36 litara nekovanoga srebra sa dvostrukom vrednosti tj. sa 2 : 1. Kako je verovatno plaćanje bilo u novcu, to bi ovaj navod značio u stvari 36 litara čistoga srebra sa vrednošću 2 litre kovanoga srebra za 1 litru nekovanoga srebra. Drugim rečima ovo mesto značilo bi u stvari 36 litara nekovanoga srebra a 72 litre kovanog srebra. Ukratko Pipinov namet sastojao bi se u nametu od 72 litre kovanoga srebra godišnje. Ali to nije bio namet sa neodređenim trajanjem. On je bio degresivan, jer je svakom godinom postajao manji, kao što se može zaključiti iz reči: ektote de kath hekaston hronon elattuto to pakton, hoper kai mehri tes semeron diasozetai tj. iz godišnje promene i postcjanja do danas izlazilo bi, da i pored godišnje promene još postoji, što upućuje na degresivne godišnje promene. Ili izveštaj to nije imao, ili to nije u D. A. I. preneseno, tek, o tom važnom dodatku, tj. o količini toga nameta, onda, kada se izveštaj piše, nema u D. A. I. ništa. A da ima, ne samo, da bi bilo jasno, da li je namet bio godišnje samo promenljiv ili i degresivan, nego bi se moglo po poslednjem stanju

njegovom, bar približno, zaključivati na vreme, kad je izveštaj morao biti pisan.

I one dve okolnosti, koje se nepravedno uzimaju kao znak nepouzdanosti Konstantina VII kao historičara (naravno na osnovu prejudicionalnosti) ne će biti ništa drugo nego samo podatak više, da se u ovoj materiji o Veneciji radi ne o pisanju Konstantina VII, nego o prenosu jednoga izveštaja sa terena od strane njegove naučne kancelarije.

Atilin prvi pohod na zapad, koji se za njega 451 tako katastrofalno svršio na tako zvanim Katalaunskim poljanama (tačnije Mauriacenses) ostao je po mestu događaja u tradiciji Germanskoj. Odlazak Atilinih Kutrigura iz Potisja na zapad i povratak posle spomenute Atiline katastrofe u Galiji natrag u Potisje nije išao na račun Italije. Tek iduće 452 godine, kada Atila provaljuje u Italiju, dolazi do događaja, koji prelazi u Venecijansku tradiciju. Atila opseda i naposletku zauzima i sa zemljom sravnjuje Akvileju, čiji stanovnici beže na Venecijansko zemljište, na obalu Adrije i na otoke od ušća Piave do ušća reke Po, što je predmet glave 28 D. A. I.

Na taj pohod za italijansko gledanje Atila dolazeći iz Potisja, dolazi iz istog predela, iz koga kasnije dolaze na zapad Avari tj. iz Panonije. Za to se u glavi 28 Atila naziva avarskim vladarom. To je refleks na događaj, koji ide iz identičnoga početka pohoda na zapad, sa gledišta Italije, i starijih Kutrigura i novijih Avara, pa se samo lokalno može objasniti označivanje Atile docnijim avarskim imenom. U lokalnoj Venecijanskoj tradiciji ostali su Atilini Kutriguri baš kao i Avari kao oni iz Panonije i za to je ostalo ono poslednje tj. avarsko i Atila avarski vladar. Baš ta zamena, koja je u lokalnoj tradiciji potpuno razumljiva. u Carigradu naravno ne bi bila razumljiva, ali onda posledica ne može biti tome Carigradska pogreška, nego pogreška lokalne tradicije.

Isto to vredi i glede onoga navoda u glavi 28, kako je taj avarski vladar Atila oplenivši celo kopno došao do Rima i Kalabrije. Kako to ne odgovara stanju stvari jer Atila nije došao ni do Rima ni do Kalabrije, uzima se i to kao greška istoričara. Kraj notornosti tako važne stvari, kao što je bio sastanak pape Leona I sa Atilom, posle kojega je Atila napustio Italiju, sasvim je nemoguće pomisliti, da bi neko od nauke, u Carigradu, mogao napisati: autu un tu basileos Attila leisamenu pasan ten horan tes xeras kai mehri Romes kai Kalabrias elthontos.

Naprotiv za izveštaj sa terena, koji beleži tradiciju, to je sasvim razumljivo. U toj tradiciji ostao je naravno taj sastanak između pape Leona I i Atile u pameti, a pojava Leona I u tom sastanku sa Atilom dovoljna je bila za tradiciju, da celu stvar veže za Rim i za to u tekstu i stoji mehri Romes tj. do Rima, jer je tradicija sasvim prirodno zadržala, kad je reč o papi, pred očima Rim, a sa Rimom i Kalabriju. To, što je faktično Leon I te 452 godine bio vođa izaslanstva Rimskoga senata

sa konsularom Albienusom i bivšim Praefectom praetorio Trigetiusom, ovlašten na ponudu tributa Atili i što sastanak nije bio pred Rimom (mehri Romes) nego nedaleko Mantue, to su već bile pojedinosti, koje tradicija nije zadržala, ona je zadržala verovatno samo nešta u vezi Atile sa Rimom i za to mehri Romes tj. Atila do Rima.

Ne će se tu dakle raditi o nikakvom historičnom zamenjivanju Atile i Alariha, kao što se to uzima, tim manje, jer Alarih nije bio mehri Romes, nego je zauzeo Rim. Radiće se tu dakle o tradiciji, koja je sačuvala samo to, da je Atila došao samo do Rima. To je dakle slika onoga, što je ostalo u Venecijanskoj tradiciji od drugoga pohoda Atile na zapad. Možda to čak potvrđuju i daljne reči u glavi 28 D. A. I. kod toga mesta o Atili kod Rima, koje kažu kai ten Benetian makrothen katalipontos, prema kojima je kod toga drugoga pohoda Atila uništivši Akvileju i prisilivši begunce, da traže spas u Veneciji, samu Veneciju na daleko obišao, što odaje pravac Mantue. Po Venecijanskoj tradiciji begunci iz Akvileje su dobežali na otoke, gde su živeli u kolibama. Znači da ih tu Atila dalje nije progonio, pa je ostajanje na mestu toga bekstva i konačno nastanjenje onda posledica uništenja Akvileje, radi čega glava 28 i govori, kako je do nastanjenja definitivno u tom provizorijumu došlo zaključkom begunaca, kad su se rešili straha tj. nakon uspele intervencije Leona I. Tako je lokalna tradicija onda intervenciju Leona I zadržala u pameti po primitivnom pojmu vezujući je radi papine osobe na Rim. Koliko je na Atilu delovala elokvencija tadanjega Rimskog biskupa, koliko opomena sa Alarihovim primerom, koji je posle osvojenja Rima ubrzo našao grob u koritu reke Cozence, koliko pojave epidemije u vojsci, koliko ovlaštenje izaslanstvu za ponudu tributa, o tome, kao što se u glavi 28 vidi, ne zna tradicija ništa, jer ona događaje zadržava u glavnom samo u opštim karakterističnim i odlučnim crtama. Tako i tu u glavi 28, da je Atila došao iz Panonije, da je uništio Akvileju, naterao begunce u Veneciju, obišao Veneciju i vratio se natrag — sve kao da je bio došao do Rima. Da u tekstu stoji, da je osvojio Rim, moglo bi to zaista izgledati kao pogreška historičara, jer bi to značilo zamenu Atile sa Alarihom. Kad to nije slučaj, onda ono mehri Romes doduše nije istorički tačno, ali je u tome historički tačno, da Atila nije zauzeo Rim. U tome dakle ne greši tradicija, pa kad se bolje pogleda, njena greška izgleda kao da se sastoji samo u tome, što uzima, da je sastanak Leona I i Atile morao biti pred Rimom, kao da je već Atilina vojska do Kalabrije. To znači da tradicija ne greši u tome navodu mehri Romes u samome faktu, nego samo u jednom njegovom detalju.

Tako te dve pogreške Konstantina VII nisu nikakve njegove pogreške, nego su nedostaci tradicije, kao što je to obično dakle znak ne za Konstantina VII, nego za prenos izveštaja sa terena i time znak, da se ne radi o izveštaju na bazi nauke, koji bi bio pogrešan, nego na bazi tradicije.

Tome ne može smetati to, što se u glavi 28 na tri mesta upotrebljuje izražaj ekeise (tamo), kad se govori o nastanjenju Venecije, jer taj izražaj ekeise ne znači samo »tamo«, nego znači i »na nečem« ili »na nešto«, dakle konkretno, na otocima i na otoke, a i za to ne, jer je izveštaj pisan doduše na terenu ili sa terena, ali svakako bez identifikacije pisca sa terenom, što odaje Vizantskog izveštača sa terena. I za to, sve da piše baš na licu mesta, za njega, sve što se tamo događa, je ekeise.

Po svom sadržaju glava 28 i alineja 2 do 7 glave 27 obuhvataju stvari samo dva zbivanja, jer napomena o Ilirskim Heneticima, koja vodi u veliku starinu u glavi 27 alineja 3 i 4 nije drugo nego napomena, kako su u starini u zemlji Veneciji živili Ilirski Henetici. Od te napomene tekst prelazi na Atilino vreme godine 452 i na Pipinovo vreme 810. Sa razmakom od 358 godina u dva događaja ne piše se historija, nego izveštaj o tzv. Pipinovom nametu, pa se vidi, da je i događaj sa Atilom u stvari samo objašnjenje historijata Pipinovog nameta. Sadržajno se sve ono u glavi 27 alineja 2 do 7 bez zapreke nadovezuje u glavi 28, ali stilistički teško je to sve složiti u jednu besprekornu celinu radi nejasnosti, što upućuje na to, da su u izveštaj morale ući stvari, kako su beležene i da pisac izveštaja nije ni pokušavao, da ih stilistički složi i tako jednu stilističku celinu omogući. I to upućuje na izveštaj sa terena, jer bi se inače moralo primiti objašnjenje, kako Konstantin VII unosi u svoj spis sasvim nekritički takav materijal bez i pokušaja da ga sredi, a to se nikako ne bi moglo uzeti, kad se takav nedostatak nalazi u glavi 27, pa je takav autor spisa do glave 53 imao dosta vremena i mogućnosti, da takav nedostatak ukloni.

Prepoznaje se da izveštaj namerava objasniti, kako je još u staroj Heraklijani, gde je do 742 bilo sedište mastromilesa (kasnije ime Civita nova, a položaj na Piavi — posle zauzimanja Odezža od strane Lombarda 640) posle ovoga bio postavljan dux. Prepoznaje se duždovo biranje posle toga kao i dukat na otoku Metamanco još za Pipina. Prepoznaje se posle Pipina prelaz na otok sa 6 km. mora unaokolo bez navođenja imena toga otoka, ali je sve to dano u sasvim nejasnim fragmentima, koji se ako se doslovno uzmu nalaze i u sukobima među sobom. To je stilistički nedostatak izveštaja, što počinje već na početku glave 28 prema kome su »danas« zvani Venecijani bili Franci iz Akvileje i drugih mesta Frangije, dok u vezi sa nastanjenjem na otocima Venecije reč je samo o Francima iz Akvileje i njihovom seljenju na otoke Venecije, gde prave kolibe i njihovom zaključku, da se tamo nastane, u kom pogledu se više ne spominju Franci iz drugih mesta Frangije, nego samo oni iz Akvileje. A ipak i ako se samo za Akvileju kaže kako su pred Atilom bežali mora to vrediti i za druga mesta Frangije, kada tekst kaže kako je Atila celu Frangiju opustošio i uništio. Tekst Moravčikovog izdanja to najbolje pokazuje, jer on imade i tu rečenicu: kai apo ton heteron tes Frangias kastron tj. i iz drugih gradova Frangije.

Usled stilističkih nedostataka ne može se besprigovorno u opšte rekonstruisati historijat dukata po mestu njegovoga položaja, jer kad sve uspe, onda poslednje mesto grad Ribantum, ako je opravdano Bandurijevo čitanje Ripalta ili Rius altus, grad na otoku, u alineji 6 glave 27 označava se kao Mletački grad na kopnenom kraju Italije.

A više svega cela priča o dolasku Pipina na obalu, o pokušaju prelaska na otok, o podizanju ograde od kolja, kao i o razgovoru između Pipina i Venecijana, koji svršava sa nametom (tributom) sasvim je lokalne naravi i to još sa komplimentom Vizantijskoj imperiji od strane Venecijana, koji hoće da budu podanici caru Romajskome.

Ako je opravdan navod Einharda Ann reg. Franc. a. 809, 810, da je do rata Venecije sa Pipinom došlo radi toga, što su Mlečani sprečili eventualni mir između Vizantiskog admirala Paulusa i Pipina, onda tradicija u glavi 28 o tome, kako su Venecijani Pipinu izjavili, da hoće da budu podanici caru Romajskome, ne bi bila u nesaglasnosti sa onim, što Einhard beleži, nego baš protivno tome, pa bi ceo opis događaja sa Pipinom u stvari bio najverovatniji kao odraz faktičnoga zbivanja ali u tradiciji.

Historičar će se s pravom zadržati na okolnosti, kako zapravo historija Venecije u glavi 28 prestaje navodom o Pipinovoj pobedi, kad je opet prema Einhardi Ann. a. 810: Nam Niciforo Venetiam reddidit Venecija Vizantu vraćena i to prema istom izvoru za godinu 812 potvrđeno ugovorom Mihajla Rangabe i Karla Velikoga.

Ali historijat Venecije ne prestaje sa Pipinovom pobedom, nego sa opisom Pipinovoga nameta. Onih 36 litara nekovanoga srebra sa kursom 2.: 1 tj. onih 72 litara kovanoga srebra su ono čime završuje historijat u 28 glavi o Veneciji a faktično o tome nametu. I za to nema dalje ništa više o tome i ako se historiski sa pravom dalnje zbivanje glede Venecije očekivati mora. To znači, da je analogijom sa glavom 50 upravo frapantna, jer se i tu u glavi 28 radi o jednom pitanju glede kojega se traži izveštaj sa lica mesta, pa se onda takav izveštaj šalje sa odgovarajućim historijatom, ali samo toliko, koliko je potrebno za sam zadatak izveštaja. Čak i u tom pogledu postoji analogija sa glavom 50, što glava 28 kao historijat sa terena imade u alineji 2 do 7 glave 27 i opis samoga terena. Glava 28, dakle, i spomenuti deo glave 27 biće također samo izveštaj o Pipinovom nametu sa potrebnim historijatom o tome, sve prema lokalnoj tradiciji, sa dodatkom opisa samoga terena. Glava, dakle, 28 i taj deo glave 27, išli bi u red akata, koji se u D. A. I. prenose. No ako je taj drugi deo glave 27 usled njegove veze sa glavom 28 izveštaj administrativnoga organa, prvi deo glave 27 biće obaveštaj obaveštajnog organa sa lica mesta.

To mesto biti će baš sam grad Benevent, kad se tako opširno iznosi dolazak Langobarda u Benevent, da se naglašava, kako još i danas postoji onaj maleni grad, koji su Langobardi sebi sazidali prilikom svoga

dolaska pred grad Benevent, jer ih građani grada Beneventa nisu pustili u sam grad Benevent. Taj mali grad bio je sazidan uz reku, u blizini bedema samoga grada Beneventa. Kako su ipak Langobardi zauzeli sam grad Benevent to se vidi iz navoda, koji ne može biti drugo nego lokalna tradicija. I ako su Langobardi bili Arianci po toj lokalnoj tradiciji oni su se ipak našli u crkvi u samom Beneventu. To se ne može drukčije razumeti, nego da su građani Beneventa morali nasesti onoj varci, koja je tu u glavi 27 opisana u tom smislu, da su Langobardi došli u crkvu noseći štapove, u kojima su bili smešteni mačevi, što znači mačeve kamuflirane u štapove. U crkvi ti Langobardi onda su upotrebili mačeve i pogubili Beneventance i tako zauzeli grad. Ali to će biti samo jedan deo varke, drugi deo je morao biti baš u tome, što su Langobardi za svoju varku izabrali crkvu. To znači da su smislili, kako u grad Benevent ne mogu ući, nego, ako kao Arijanci osete potrebu pobožnosti, jer i ako su podigli sebi mali grad bilo je to za nuždu, i po toj glavi 27, bez crkve. Langobardi su dakle računali sa religioznom osetljivošću građana Beneventa za koje su mislili, a nisu se prevarili da će im laskati, kad Arijanci zažele doći u njihovu crkvu. Da li je sve to istina ili samo legenda to se ne može znati, ali da je takva tradicija postojala, to je verovatno, samo što to, verovatno, ne će biti tradicija iz krugova Langobarda, nego iz krugova onih drugih građana Beneventa, koji su Vizantskom obaveštajnom organu, to, što je ostalo u tradiciji, morali ispripovedati, osim ako se uzme, da se Langobardi nisu stideli svoga dela. Inače, sama po sebi, glede drugih svojih okolnosti, ta legenda nije ni malo neverovatna, jer Langobardi došavši u Italiju, osim pojedinih mesta otpora, nisu stajali pred nikakvom vojskom, pa je njihov dolazak pred Benevent historiski faktičan, kao i otpor Beneventa, koji grad bi se također ubrajao među one gradove, koji su se Langobardima oprli, da nije bilo toga prepada u crkvi grada Beneventa. Verovatno je, dakle, da je tradicija i taj drugi deo dolaska Langobarda u Benevent sačuvala. Legenda o Narsesu, Vizantskom ehzarhu u Raveni, koji je Langobarde pozvao, sigurno se je bila proširila po celoj Italiji i dospela i u Benevent. Ako je bila istinita, širili su je sigurno i sami Langobardi. Svakako se u glavi 27 nalaze dve legende, jedna o Narsesu kao uzročniku dolaska Langobarda i druga o prevari Langobarda kao o uzročniku pada grada Beneventa u njihove ruke. Obe legende odaju u svom »vernom« tekstu — poruka Narsesa carici u doslovnom tekstu — zapise sa terena. Otuda i zamena carice Irene i carice Sofije te pape Zaharija i pape Joannesa III, što, kad se radi o tradiciji, a ne o historiskoj radnji, nije ništa čudno.

Tako bi dakle te dve legende već same po sebi upućivale na tradiciju, a pošto je to i najveći deo sadržaja glave 27, postavlja se pitanje, ako se tu radi o izveštaju obaveštajnog organa, šta bi zapravo bila svrha tome izveštaju.

Izgleda da na to daje odgovor poslednja rečenica tog prvog dela glave 27: he de Neapolis kai he Amalfe kai he Sirentos hiperhon aei hipo ton basilea Romaion tj. Napulj, Amalfi i Sorent potpadali su uvek pod cara Romajskoga. U vezi sa time, šta se napred govori o gradovima Napulju, Kapui, Beneventu, Salernu, Amalfiu, Gaeti, Hidruntu, Kalipolisu i Rusijani te Sorentu izgleda, da je zadatak obaveštajnoga organa morao biti izveštaj o Vizantskom stanju u južnoj Italiji u pogledu gradova i njihovog držanja.

Slično, kao i u glavi 44, svršava ovaj izveštaj u prvom delu glave 27 sa tri grada. Samo tamo u glavi 44 imperija treba tek da natrag uzme Hlijat, Arzes i Perkri dok ovde u glavi 27 Napulj, Amalfi i Sorent nisu nikada ni prestali potpadati pod cara Romajskoga. To znači, da Vizantija imade pravo na Kapuu, Benevent, Salerno, Gaetu kao i celu Langobardiju po starom Rimskom pravu, dok pravo na Napulj, Amalfi i Sorent imade pravo i po faktičnom držanju. Osim toga pravo Vizantije na Hidrunt, Kalipolis, Rusijanu, Napulj, Gaetu, Sorent i Amalfi ima po glavi 27 Vizantija pravo i za to, što Langobardi, kada su posle zauzeća Beneventa podvrgli celu Langobardiju i Kalabriju, nisu podvrgli te gradove. Ali tome naprotiv Benevent i Kapua bili su u rukama Langobarda, kako taj izveštaj kaže, jer je Beneventom vladao kao i pokrajinom Barija i Sipenda Sikon, dok je Salernom, Kapuom i pokrajinom Kalabrije vladao Sikardo. Napulj je bio patricijski pretorij, pod koga je potpadala i Sicilija. Kad bi patricij došao u Napulj, dux bi otišao na Siciliju.

Kao što se vidi, izveštaj se neprestano bavi gradovima i nastoji da u stvari pokaže pravo Vizanta na nekadanji deo Magne Graeciae, radi čeg i klasificira gradove po važnosti, redom, naravno kao Vizantiske gradove, Kapuu, Napulj, Benevent, Gaetu, Amalfi.

Sve će to biti posledica sukoba između Vizanta i Franaka glede dolnje Italije, pa ako se pita zašto je eventualno takav izveštaj sa terena zatražen. onda se na to možda najbolje može odgovoriti, ako se uzme, da su nadaleko u napred svoju senku bacili sukobi Otona I sa Vizantom baš radi donje Italije.

Kad je Langobardija 774 izgubila samostalnost i Karlo Veliki postao rex Langobardije, Franačka, kao sukcesor poslednjega Langobardskoga kralja Dezideriusa ima pred očima i nastoji, da u svoje ruke dobije čitav Langobardski posed. To je bio razlog sukoba sa Vizantom, koji je stajao prema tome na negativnom stanovištu, držeći se svojih prava još iz vremena pre dolaska Langobarda, kao što pokazuje uvod u glavu 27 D. A. I. tj. početak toga izveštaja. Pomoć, koju je Vizant pružao sinu Desideriusa i zetu Desideriusa samo je posledica toga, pa ovaj izveštaj u glavi 27 izgleda kao intimno obaveštavanje za slučaj poravnanja sa Francima, do koga je kasnije i došlo. Ispitivanje terena u smislu preventivnom za budućnost ne bi bilo tu ništa neverovatno, i ako

se između izveštaja i kasnijega sporazuma između Vizantije i Franaka nalazi veći razmak vremena, nego što to po glavi 27 izgleda. Po glavi 27 bio bi to razmak vremena od 20 do 24 godina, a u stvari bio bi to razmak od oko 43 godine, dakle skoro dvostruko veći. Ali to ne bi moralo menjati ništa na slici stvari, po kojoj bi glava 27 pretstavljala poverljivi izveštaj sa terena.

Otkuda ta razlika? Odgovor na to donosi ujedno i znak, da je glava 27 morala zaista biti takav izveštaj.

Između reči: to de Salerinon okisthe epi tu Sikardu, hote diemerisan hoi Lagubardoi ta prinkipata tj. kada Lagubardi razdeliše prinkipate, Salerinon (Salerno) uze Sikardo — i reči hiperhon de adelfoi dyo, ho Sikon kai ho Sikardos tj. bila su dva brata, Sikon i Sikardos, (Bury ova imena smatra pogreškom) nalaze se reči o tome, kako ima 200 godina do danas od kako je podeljena Langobardija tj. 7 indikcija od nastanka sveta godine 6457. Pošto se ista godina 6457 nalazi i u glavi 29 D. A. I. ne treba ni sumnjati da će to biti godina 949 tj. godina Konstantina VII. U D. A. I., kao što je već spomenuto izričiti datum nalazi se samo na tri mesta, na ova dva mesta ta godina 6457 a u glavi 45, kao što se vidi godina 6460 tj. godina 952 kao godina cara Konstantina, ali već sa sucarem sinom Romanom II. Sva tri datuma dakle su iz vremena Konstantina VII, pa su ta tri datuma onda i podloga i glavni razlog, da se pisanje dela D. A. I. uzima kao nastalo u vremenu od godine 949 do 952.

Međutim sva ta tri datuma moraju biti kasniji umetci, jer inače nije moguće shvatiti, kako to, da ni jedan od njih nije ispravan i da ni jedan od njih ne odgovara u faktu onome što kaže. Glede onoga datuma u glavi 45 sa 400 do 500 godina »do danas« već je kod pregleda glave 45 izašlo, da nikako ne može odgovarati. Bury to isto kaže i za ovih 200 godina »do danas« u glavi 27, a vidi se to isto već na prvi pogled u glavi 29 glede 500 godina »do danas« »od kako se preseliše žitelji Salone u Raguzu«, jer bi to bilo oko 449 godine. Kao što je rečeno o tim datumima biće još pobliže reči, ovde je dovoljno spomenuti, da moraju biti naknadno umetnuti u tekst kad baš sva tri ne valjaju.

Ali ovde se čak i stilistički vidi, da je odnosna rečenica sa tim datumom umetnuta u tekst, jer posle spomena Sikarda, sasvim prirodno, tekst odmah nastavlja, da su bila dva brata, Sikon i Sikardo. Rečenica sa datumom, dakle, tu je morala biti naknadno umetnuta, pa je tako prirodni tekst razdelila na dva dela, tako da se posle te umetnute rečenice vraća prvobitnom tekstu. Ako se pita sada, pa gde je taj pogrešno sastavljeni tekst o datumu morao biti smešten, ako ne na onom mestu, na kom se nalazi, onda mora odgovor na to glasiti: na nikojem mestu. U prvobitnom D. A. I. tu u glavi 27 tj. u tom izveštaju ovako mesto o datumu nije moglo biti već za to, što se u toj istoj glavi 27 nalazi drugi datum, koji ne će biti pogrešan. To naravno nije datum Konstantina VII,

ali je datum izveštaja. To je ono mesto, gde se govori o Kapui. Sikon je vladao Beneventom itd., Sikardo Kapuom itd. O Beneventu je već bila napred reč i sad se govori o Kapui. He de Kapia en polis hipermegethes, kai healo hipo ton Uandelon, etoi ton Afrikon, kai katelisan auten tj. Kapua je bila ogroman grad, ali bude zauzeta od Uandela (Vandala) tj. Afrikana, i oni je porušiše. Eremokastru de uses, okun en aute hoi Lagubardoi. Opustelu naseliše je Lagubardi. Vandali su svojim gusarskim pohodima od 440 godine (19. X 439 zauzeli Karthagu) kroz decenije napadali i istočno i zapadno Rimsko carstvo, (po Prosperovoj kroniki još i pre 437).

Godine 455 čak su i doplovili u Tibar i poharali i sam Rim. Od takvog gusarskog pohoda Vandala prema glavi 27 stradala je i Kapua. Ona je bila razrušena i opustela, ali ne tako, da ne bi mogla biti nastanjena, što se vidi iz navedenih reči glave 27 D. A. I. po kojima su se tu (posle 568) nastanili Langobardi, a to potvrđuje i navedena vest, kako je Kapuom vladao Sikardo. Navedena dva mesta, dakle, teksta, kažu, kako su doduše Vandali Kapuu razrušili, ali kako su je Langobardi opet podigli. To je nužno uočiti, da se vidi, da se ovo, što sada dalje u tekstu dolazi, ne može odnositi na tu staru Kapuu, jer ako bi datum podizanja Kapue bio godine 856, onda bi sve ovo, što se govori o Kapui u vezi sa Langobardima bilo neodrživo, kada su Langobardi ne 856, nego još 568 morali početi podizati Kapuu. Iza navedenih reči slede reči: kai palin ton Afrikon eperhomenon kat auton, okodomesen ho episkopos Landulfos kastron eis ten gefiran tu potamu, kai eponomasen auto Kapian nean, ten kai nin usan tj. kada Afrikani ponovo navale na njih (sada već na Lagubarde) podiže episkop Landulfos tvrđavu (grad) na mostu reke, i prozva ga Kapia nova, koja i danas postoji.

Kako historija Vandala ne daje podlogu za ponovni napad na Kapuu, a takav dolaskom Langobarda nije ni verovatan, odnosiće se ova vest o novoj Kapui verovatno već na tzv. Saracensko vreme. Možda u tom smislu treba i razumeti sam tekst ovoga mesta, koji prvi puta Vandale uzima sinonimno sa Afrikanima, dok drugi put govori već samo o Afrikanima. Naravno ako se uzme godina 856 onda na Vandale ne treba ni pomišljati, jer dolaskom Belizara u Afriku 533 godine i njegovom pobedom nad Gelimerom kod Decimuma i Tricamaruma dolazi i kraj Vandalske moći i Vandalske države, dok se je sama Vandalska flota već i pre toga raspala. Kao što se vidi, dakle, morale su Saracenske pojave biti te, koje su izazvale zidanje grada na Volturnu. Most na reci, na kome je grad, naravno ne znači ništa drugo nego mostobran, pa eis ten gefiran ne znači na mostu, nego na početku mosta.

I sada tekst, kad je tako opisao, kako su Kapuu preuzeli Langobardi i kako je Landolfus sazidao na mostu tu novu Kapuu kaže: af hu de ektisthe he aute Kapia eisin ete og tj. od kada se pojavi Kapia ima tome 73 godine. To je dakle taj drugi datum u glavi 27, koji je u konkuren-

ciji sa prvim datumom verovatniji, jer ako je Landolfova nova Kapia, a na staru se kod te vesti ne može misliti, sazidana godine 856 onda to sa tih 73 godina daje godinu 929. To bi dakle bio i ako ne izričiti, ali i ne jedan sa pogreškom proviđeni datum, koji ne samo odgovara, nego i pokazuje drugo vreme Konstantina VII, nego što je ono, kod prvoga pogrešnoga datuma tj. koji pokazuje, da je ta glava 27 u tom svom prvom delu morala biti pisana godine 929. Umetanje izričitih datuma, o kojima je bila reč, najbolje se vidi iz toga, što onaj, ko je ovde onaj prvi datum umetnuo, sigurno nije to kritički činio, kao što već sama njegova pogreška pokazuje, jer nije ni opazio u kakvu protivrečnost dolazi sa ovim mestom o Landolfu i novoj Kapui. Bury kaže, da se taj prvi datum sa navodom od 200 godina od kada je podeljena Langobardija pogrešan za nekih 100 godina. Ali da se to i ispravi još uvek ostaje ovaj drugi datum po vesti o Landolfu i novoj Kapui. Još uvek ostaje to, da se u glavi 27 nalazi kao jedan datum godina 949, a kao drugi 929. Od važnosti je, dakle, položaj vesti o tom prvom datumu, od važnosti je dakle to, da se prepozna, kako je ta vest u tekst umetnuta tj. kako je ona docnija i kako nije bila u prvobitnom tekstu. Naravno, da je onda i od važnosti, da se vidi, kako u ovom drugom datumu po Landolfovoj novoj Kapui nalazimo vest, koju nema razloga izbacivati iz prvobitnoga teksta i koja naprotiv baš po toj Landolfovoj novoj Kapui sasvim prirodno odgovara svemu onome, što je u tom prvobitnom tekstu rečeno o Kapui, jednoj i drugoj. To znači, da bi pred nama stajao prvobitni tekst sa godinom 929, koji naknadno verovatno u neprepoznavanju njegovom biva docnijim umetkom u taj tekst ispravljen na godinu 949. Znači namera je bila uneti datum sa 949, a nije se prepoznalo, da to tu na tom mestu ne ide, jer ta glava 27 već ima datum sa 929. Blizina glave 27 i glave 29 daje naslutiti, da je kod toga docnijeg umetanja morao biti relevantan interes takav datum metnuti tako reći neposredno pred glavu 29, da pojava takvog datuma u glavi 29 već ima svoj precedens u glavi 27.

Kao što se dakle vidi, kako često slučaj igra ulogu, ovde se u glavi 27 nalazi retka pojava jednog naknadnog nerealnog datuma i mogućnost izračunavanja jednog prvobitnog realnog datuma. Kao što je spomenuto, sva ta mnoga mesta u D. A. I. koja nose oznaku »danas«, »do danas«, »do sada« itd. su u stvari realno označena, ali nam fale datumi prenesenih akata i izveštaja, da bi mogli svaki put taj »danas« pronaći, jer to je verovatno svaki put drugi datum, prema izveštaju ili obaveštaju, ili u opšte već prema aktu. Ovde sa godinom 856 Kapue i sa navedenih 73 godine mi možemo, da uzmemo, da je ta glava 27 pisana 929, dakle, da je to izveštaj iz godine 929. Iz toga se vidi, da je taj prvi deo glave 27 u pogledu svoga postanka lišen protivrečnosti onoga časa, čim se iz njega eliminiše opisani datum od godine 949, jer se već u samome tekstu nalazi ključ za izračunavanje vremena, kada je ta materija morala biti napisana. Usled toga nije tome tekstu bilo potrebno ništa ni dodavati. Ali isto tako može se kazati, da usled toga dodatak u tekst jednoga drugog datuma prepravlja prvobitni tekst, što opet upućuje na pomisao, da se pri takvoj operaciji ne opaža, da je svoj datum sam tekst već odredio, ako i ne direktno, a ono svakako indirektno.

Nalazimo se dakle pred prvobitnim tekstom, koji sam sebe označava tekstom iz 929, pa ga onda moramo za to tako i čitati, a tekst koji to menja, uzeti kao jedan docniji ne kritički umetak.

To pak znači da se u pogledu glave 27 D. A. I., njenoga prvoga dela, nalazimo pred jednim izveštajem sa terena iz godine 929, a ne pred pisanjem Konstantina VII iz 949.

Sa pravom će se postaviti pitanje, ako glava 27 ima biti pisana 929 zašto ne bi ona i u tom slučaju mogla biti pisana od Konstantina VII, kada je on u to vreme već bio 24 godine.

Da, ali onda bi valjalo napustiti i sva spomenuta tri izričita datuma u D. A. I. već za to, jer bi u takvom slučaju od glave 27 D. A. I. do glave 45 D. A. I. imalo proteći 23 godine, koliko čini razmak između godine 929 glave 27 D. A. I. i godine 952 glave 45 D. A. I., a to je ipak prevelika diferencija, prema onih 3 do 4 godine, koje se prema izričitim datumima u D. A. I. smatraju kao razmak vremena za nastajanje spisa D. A. I.

No kad se uzme u obzir, da i ispred glave 27 imade dosta materijala, a da ga imade i posle glave 45 isto tako dosta i još više, onda bi razmak za nastajanje spisa, ako bi taj počinjao u glavi 27 D. A. I. sa godinom 929, a svršavao u glavi 45 sa godinom 952 bio daleko veći, nego što je razmak od 23 godine između te dve glave. Razmak bi se dakle širio na 30 godina. Da i nije tako prozirno prenošenje akata taj ogromni razmak za spis D. A. I. bio bi sasvim neverovatan. Usled toga može se glava 27 D. A. I. sa datumom od godine 929 primiti samo kao izveštaj. Kao pisanje Konstantina VII ona bi vodila do razmaka od 30 godina ili do potpunoga napuštanja ona tri izričita datuma u D. A. I.

Sve je to reč u okviru prejudicionalnog čitanja spisa D. A. I.

Bez toga, datum za glavu 27 D. A. I., prvi deo, je bez ikakve zapreke i tako reći prinudno godina 929, dok datum svakoga fragmenta jeste kao prirodno u ovakvoj jednoj zbirci fragmenata, posebna stvar, koja se može il ne može ispitati, ali koja se mora svaki puta ispitivati, tako reći ad hoc, analogno jednom quaestio facti. Ali ne bi se izveštaj u glavi 27 sa godinom 929 mogao čitati kao pisanje Konstantina VII ni za to, jer i ako nema podatka za vreme rođenja cara Romana II (čak ni u Ostrogorskog), ima podatak o vremenu, kada je Roman II postao sucar Konstantina VII. To je bilo 6. IV. 945. Kako su u Vizantu muška carska deca postajala sucarevi još u nejakoj dobi, može se odatle zaključiti i na dobu Romana II. U ostalom i sinovi Karla Velikoga Pippin i Ludvig krunisani su prvi sa 4 drugi sa 3 godine. Od 945 do 929 bio bi

razmak od nekih 16 godina. To znači, da, kad bi Roman II bio krunisan sa 16 godina, da bi se rodio 929. Međutim tih 16 godina ne mogu davati podlogu računu, jer to znatno prelazi nejaku dobu carevu. Ako se taj broj uzme napola, još uvek ostaje krunisanje sa 7 godina. To bi značilo, da se Roman II morao roditi ne 929 nego tek 937 godine. Naravno račun je samo aproksimativan ili još bolje reći kombinatoran. Ne vidi se po kom osnovu Muralt na strani 532 uzima, da je Roman II došao na prestol sa 21 godinom tj. odmah posle smrti svoga oca Konstantina VII. To je bilo godine 959, pa ako je Roman II 959 bio 21 godinu, onda se je morao roditi 938 godine. To bi se slagalo sa gornjom kombinacijom sa razlikom od godinu dana. No u svakom slučaju Roman II 929 godine još ne postoji. Prema Muraltu on će postojati tek od godine 938. Taj drugi razlog zašto se onda glava 27 sa godinom 929 ne bi mogla uzeti kao pisanje Konstantina VII, sastojao bi se u tome, što bi onda izlazilo, da je Konstantin VII onih 1 do 13 glava uvoda u svoj spis pisao mnogo pre 929 godine, dakle u vreme, kad nije mogao znati, ni da li će imati sina ni da li će u opšte imati dece. A da svoju posvetu svome sinu piše tako reći na sreću, da li će ga u opšte biti, to je jedna stvar, koja je doduše moguća u beletristici, ali u realnom životu sasvim neverovatna.

Kao što se dakle vidi originalni tekst glave 27 sa godinom 929 upravo isključuje pisanje Konstantina VII i naravno ne preostaje onda drugo, nego, obzirom na kvalitet toga pisanja i na druge istaknute momente, pretpostaviti, da je to ili izveštaj sa terena ili deo izveštaja ili da su fragmenti iz izveštaja, ali svakako da će to biti izveštaj nekog obaveštajnog organa.

Prema tome ova glava 27 D. A. I. od velikog značenja je, kada se spis D. A. I. osmatra bez prejudicionalnosti, jer nam ona daje podatak, da ni ta glava 27 nije pisana od Konstantina VII i da prema tome nasilno u njezin tekst umetnuti datum od godine 949 treba na umetni način da proizvede utisak, kao da se tu radi o pisanju Konstantina VII. To znači da glava 27 samim svojim tekstom naglašavajući svoju 929 godinu izbacuje naknadno unešeni umetni dodatak sa godinom 949 i time u dovoljnoj meri upozorava na opreznost i glede ostala dva izričita datuma, pa time u opšte daje ključ za razumevanje, od kuda na toliko mesta u D. A. I. spomenuti izražaji datiranja bez datuma, tako da je to pravilo, a samo na tri mesta datiranje sa izričitim datumom i to na sva tri mesta pogrešno. Takvo stanje stvari sasvim odgovara slici ovoga spisa, koja se njegovim čitanjem ispostavlja u tom smislu, da su to sve prenosi raznih akata, u kojima je, naravno, uvek mogao stajati izražaj »danas«, »do danas«, »do sada«, jer je datum akta tačno označavao šta znači takav izražaj kod svakog pojedinog akta. Pošto je ceo spis u stvari dosledno prenašanje akata ima i dosledno te izražaje, a isto tako dosledno nema datume tih akata. Izuzetak od ova tri naročita datuma nije nikakav izuzetak, jer kao što se vidi nisu to datumi nikakvih

akata, nego konkretna objašnjenja na tri mesta onih izražaja »danas«, »do danas«, »do sada« sa historiskim podacima, koji su, što je također značajno, u sva tri slučaja pogrešni. Spis D. A. I. usled toga ne može se čitati prejudicionalno, nego samo slobodno, u napred znajući, da je svaki takav izražaj »sada«, »danas«, »do danas«, »do sada« itd. individualan i mora biti individualno osmatran i cenjen. To najbolje pokazuje ova glava 27, kod koje je takav postupak lako moguć, a po svojim posledicama dalekosežan.

Kao što smo videli postoji u toj glavi 27 tekst, koji već po datumu isključuje Konstantina VII, a govori za obaveštajni organ sa terena.

Ali osim toga i sam način pisanja to potvrđuje. Naivnost pisanja prirodno kod takvog organa bila bi neshvatljiva kod Konstantina VII.

U tu naivnost spada ne samo ono pisanje o Narsesu, nego i drugo. Čak, navod, kako je Narses vladao Beneventom i Papiom, pri čemu je naglasak na Beneventu, kao da je Narses odatle i poslao carici Sofiji svoju pretnju, a i odatle tu pretnju ispunio, može se pravdati i sa Pavlom Diaconom i sa Anastasijem Bibliothecarom, koji također dislociraju Narsesa iz Ravene i to prvi u Napulju, a drugi u Kampaniju.

Prvi: in Neapolitanam civitatem secedens, drugi: de Roma venit Campaniam.

Oba pak, i jedan i drugi imaju također vest, kako su Langobardi u Italiju došli na poziv Narsesa.

U tu naivnost spada i ona vest glave 27 o tome, kako su »u starim vremenima« Rimljani vladali celom Italijom.

Nešta tako po sebi razumljivo da dolazi Konstantinu VII smešno je, a da dolazi od njega još smešnije.

Samo onaj, ko se na licu mesta obaveštava i tu beleži ono što čuje, može smatrati, naravno historiski neškolovan, da je sve važno što čuje.

Kad se uzmu samo godine pre n. e. vlast »Romaja« širi se već daleko preko Italije, 229 i u Galiju i na Balkan (Albaniju), 200 Španiju, 168 Epir, 160 obalu Dalmacije, 146 Makedoniju Achaiu, a i Afriku, 126 u Malu Aziju, 57 na Kypros, 30 Egipat, 29 Moesiu, 15 Raetiu, 9 Illyrik.

Sve da se i uzme da početne reči glave 27 znače samo ograničenje predmeta na Italiju, pa čak i samo sa gledišta Napulja i Beneventa, ipak tvrdnja, da su Romaji, kada su vladali Rimom, vladali i celom Italijom, ne može, a da ne izazove utisak, da je to za pisca te glave 29 nešta novo, što upućuje na obaveštajni organ.

Cela pak legenda o Narsesu, carici Sofiji i Langobardima, o preslici i vretenu i zemlji, kojom teče med i mleko, onako, kako je pisana, čini utisak jedne lokalne priče i po svom načinu i po svom sadržaju.

I ako je priča o ulasku Langobarda u Benevent po sadržaju ozbiljnija, ona po načinu također odaje naivnost lokalnog pričanja, kad ne nalazi za vredno odgovoriti ni na najvažnije pitanje, koje sama postavlja, a to je, kako su Langobardi ipak uspeli, da uđu u grad Benevent i u

crkvu, nego to prepušta zaključivanju iz reči: eiserhonto de kai endothen tu kastru kai en te ekklesia tj. iz reči: dođoše u grad i u crkvu, dakle zaključivanju iz samoga gologa fakta bez ikakvog komentara.

Isto vredi i za prikaz Langobardske vlasti u Beneventu i Kapui, ograničen samo na jedno izvesno određeno vreme, jer je to jedan usamljeni fragment, pa kao takav potvrđuje obaveštavanje na terenu.

U opšte naivnost pisanja i ograničenje istoga na par fragmenata stvaraju utisak pisanja po izveštavanju tj. po predmetu, kako se sazna i čuje. Izgleda kao da se piscu žuri, da dođe do zaključne reči o Napulju, Amalfi, i Sorentu time, da utvrdi, da u pogledu ta tri grada faktična vlast Romajske Imperije tj. Carigrada nije nikada prestala i za to, kao što izgleda, pisac pre toga zaključka napominje samo ono, što je najnužnije s tim u vezi.

To pak upućuje na izveštaj sa postavljenim zadatkom, a ne na pisanje historije. Ako taj izveštaj i nije bio veći nego što je tu u glavi 27, on je svakako iz godine 929.

Naposletku, da se vratimo na razlog postanku takvog izveštaja, i ako u tom pogledu možemo samo kombinirati, ipak je jasno da on mora biti u organskoj vezi sa Franačko-Vizantskim sukobom glede donje Italije, proističući u stvari još iz godine 800, jer taj sukob ipak nije drugo nego sukob ideje o jedinstvu Romajske imperije i ideje o uspostavljenom zapadnom Rimskom carstvu. Nosioci tih dveju ideja Vizantinci i Germani sukobljavaju se naposletku i u najmanjem delu dolnje Italije.

Ključ za razumevanje ima Ostrogorski ističući kako je Oto I (936 do 973) kao dalnji naslednik Langobardskoga kralja cara Karla I osvajanje Italije tako daleko doterao, da je naposletku imao u vlasti tako reći celu Italiju.

Kao što su bili i pre Otona I, od kad su propašću Langobardije 774 knezovi Beneventa, Kapue i Salerna kao naslednici Langobardske Hercegovine Beneventa, morali priznati Franačku vrhovnu vlast, Vizantsko-Germanski posedi u donjoj Italiji u pitanju, tako to stanje traje i za vreme Otona I. Oton I misli tome učiniti kraj sporazumom sa Vizantom, naravno jednim kompromisom. Onog istog Luitpranda episkopa Kremone, koga je još 949 poslao u Carigrad Berengar II šalje sada i Oton I u Carigrad radi sporazuma u Italiji. Ono što je još preostalo od Italije u rukama Vizanta — a o tome govori glava 27 D. A. I. — treba da dobije u miraz jedna sestra Vasilija II i Konstantina VIII, dakle jedna kći Romana II, a ta onda da se sa tim mirazom uda za Otonova sina Otona (kasnije Otona II).

Kako je Oton već bio u vezi i s knezovima Beneventa i Kapue — o njima govori glava 27 u vidu Sikona i Sikarda, pa čak, i ako bezuspešno, napao i Vizantski Bari, nije u Italiji Vizantu mnogo ni preostalo, pa je Oton držao, da je samo još potrebno pronaći formulu, pa da i to

dođe u njegovu vlast. Ta formula je bila ženidba njegovoga sina i miraz Carigradske princeze.

S time nije uspeo, kao ni sa ženidbom jedne u Porfiri rođene Carigradske princeze.

No 972 ipak dolazi do sporazuma, ali kao što izgleda na bazi uspostave statusa kvo na osnovu ženidbe Otona II, koji je od 967 sucar svoga oca, sa Grkinjom Theophano, sinovicom Jovana Tzimiska.

Istina je, obaveštenje u glavi 27 je iz godine 929, a vladanje Otona I iz godine 936 do 973 tj. to obaveštenje u glavi 27 je nekih 7 godina starije, ali treba samo sravniti zbivanje sa sadržajem te glave 27, da se veza između jednoga i drugoga prepozna. I za to i prevladava utisak da je glava 27 u svom prvom delu prenos jednoga akta iz toga zbivanja iz godine 929. Ta veza se naročito oseća, ako se uzme u obzir da su po spomenutom status quo između Vizanta i Franačke Vizantu ostali i dalje Apulija, Kalabrija, Napulj i Salerno. Svršetak glave 27 kaže, kako su Napulj, Amalfi i Sorent uvek bili pod carem Romajskim. Napulj je to i kod ovoga sporazuma ostao, dok su mu pridošli još i Apulija i Kalabrija i Salerno. Kapua i Benevent ostali su pod suverenitetom Franačkim kao što su to bili i pod Langobardima po glavi 27 D. A. I. (Sikon i Sikardo).

Ako se pređe pregledom Langobardska vlast u Italiji dolazi se do onoga što je naposletku Vizantu u Italiji ostalo, pa Franačko nastojanje, da Vizant po mogućstvu istisne iz Italije ne će biti ništa drugo nego težnja, da se oživotvori nekadanje maksimalno gospodstvo Langobarda u Italiji u vidu njihovih naslednika Franaka. Ide to tako reći u vremena Langobardskoga kralja Authari (574 do 590). Došavši posle Klefa II na prestol kao malodoban morao je Authari primiti, da se je Langobardija razišla na pojedine Hercegovine do njegovog punoletstva. Ali onda uspostavom jedinstva Langobardije Authari uspeva da proširi Langobardsku vlast do južnog rta Italije. Verovatno taj opseg Langobardske vlasti stoji pred očima Franačkim vladarima kao naslednicima Langobardske vlasti.

Kraj takvoga stanja stvari morao je Vizant za vreme Langobardskoga kralja Ariwalda (626—636) da nanovo osvoji zemlje Napulja i Kalabrije.

Pošto je pre toga Agilulf, prvi »Flavius« bio od Vizanta osvojio i Paduu i Mantuu i Kremonu, a posle Ariwalda Liutprant (712—744) zauzeo i sve gradove Eksarhata na severu ostaje Vizantu samo Ravena, dok je na jugu kao za Autharija opet ograničen samo na južni vrh Italije. Kada pak Aistulf (749—757) osvaja godine 750 Ravenu, a 751 i dotle samostalni Benevent i Spoleto može se reći, da je od Langobarda zauzeta sva Italija Vizantiska osim Napulja i Kalabrije. To će biti stanje i 774, kada Karlo I zauzima Langobardiju, a to će biti i stanje onoga vremena, kada je izveštaj u glavi 27 D. A. I. pisan tj. 929. Kad se ovo

ima u vidu onda taj izveštaj čini utisak kao da je bilo zatraženo izveštavanje o pravnom stanju na terenu, kako se bar zaključak nameće po završnoj reči glave 27 D. A. I., kako su Napulj, Amalfi i Sorent uvek potpadali pod cara Romajskog. Cela glava 27 dakle izgleda tako, kao da je već u uvodu naznačen kao zadatak izveštaj o Napulju, Kapui, Beneventu, Salernu, Amalfiu, Gaeti u vezi sa Langobardijom, o čemu se onda i izveštava, a izveštaj svršava time, da se kao konačno može samo reći, da he de Neapolis kai he Amalfe kai he Sirentos hiperhon aei hipo ton basilea Romaion.

Kao što smo videli ni to nije tačno, kad je za Langorbadskoga kralja Ariwalda Vizant morao ponovo uzimati Napulj i Kalabriju, što znači, da prema Langobardima ni sam Napulj nije bio uvek Vizantski.

Tek, kad je godina 929 u glavi 27 D. A. I., koja se ispostavlja iz indirektnog datiranja sa novom Kapuom, učinila neverovatnim Konstantina VII kao autora i pokazala svu verovatnost za jedan izveštaj sa terena, i ako se naravno ne može utvrditi njegov smisao i zadatak, ipak se s time može zaključiti, da se taj kreće u okviru referata o stanju stvari Vizantskoga juga u Italiji sa historiske, pravne i faktične strane. Istina sve to izgleda skučeno, ograničeno i nagovešteno, pa to ide na račun slaboga izveštača. A u stvari možda je to bio jedan izrađeni potpuni i do kraja sprovedeni izveštaj, koji ovakav ispada samo radi eventualno fragmentarnoga prenosa, pa u tom slučaju to ne bi išlo na račun izveštača, nego na račun onoga koji je izvršio takav prenos. U glavi 26 D. A. I. nalaziće se također jedan sličan referat. Na to upućuje već završetak te glave 26, gde stoji, kako je kći kralja Hugona u Carigradu venčana za Romana, u porfiri rođenoga sina hristoljubivoga gospodara Konstantina, kako se je ona zvala Berta, po imenu svoje babe Velike Berte, koja je posle smrti svoga muža Adalberta vladala (tu je tekst oštećen, jer godine nisu navedene), ona promeni ime na Eudokiju, po imenu babe i sestre hristoljubivoga gospodara Konstantina.

Spis D. A. I. po njegovom uvodu treba da je namenjen Romanu II. Ovo je mesto u glavi 26 prema svome sadržaju svakako pisano nakon što se je Roman II tom Bertom oženio i ona postala Eudokija. Da sad onda Konstantin VII beleži svome sinu Romanu II, da je promena imena od Berte na Eudokiju usledila po imenu babe i sestre njegovog oca, već je dosta čudno, kad se mora pretpostaviti, da je sigurno to moralo biti objašnjeno baš tako, kao što je tu napisano, još u vreme, kad se je to ime menjalo. Kako tek mora biti čudno, da otac sinu javlja, s kim se je sin oženio. To već po sebi upućuje na jednu treću osobu, izvan Konstantina VII i Romana II, a pošto se u toj glavi 26 kralj Hugon, otac te Berte naziva uglednim kraljem i najplemenitijim kraljem, dok se Konstantin VII Vizantski car naziva samo hristoljubivim despotom, biće, da ta treća osoba piše ne u Carigradu, nego u Italiji i da se nalazi ne u blizini cara Konstantina VII, nego u blizini toga kralja Hugona. Izveštaj

će to biti zatražen verovatno od Carigrađana, koji su u vezi pregovora političkih između Romana I i toga kralja Hugona od Italije i u vezi ženidbe njegove sa sinom Konstantinom VII dolazili u Italiju i na dvor kralja Hugona. Izveštaj je, kao što se vidi, svršen posle udaje Berte kćeri toga kralja Hugona, a pre njene smrti, koja je 5 godina posle njene udaje usledila. Najverovatnije je, da je takav izveštaj čak možda i donešen u vreme, kad je Berta u Carigrad dovedena, jer je sva verovatnost, da je pre toga i to moralo biti u pregovorima svršeno, da će se Berta prozvati Eudokija po imenu babe i sestre hristoljubivoga despota Konstantina.

Tako već sam završetak te glave 26 i tamo navedena vest o udaji te Berte za Romana II, koja je ako ikom, bar Konstantinu VII i Romanu II morala biti poznata, isključuje autorstvo Konstantina VII i upućuje na izveštaj sa terena.

Ali još više potvrđuje takvo gledanje i sam sadržaj te glave 26 : to radi svojih pogrešaka, koje su takve naravi, da isključuju kao njihovoga pisca, ne samo Konstantina VII, nego i samoga Liutpranda, episkopa iz Kremone, jer ako bi Konstantin VII imao biti pisac, onda je i razumljivo uzeti, da on imade materijal od toga episkopa Liutpranda, ali se onda mora i uzeti, da je velike pogreške učinio Luitprand i da ih je primio i preneo u D. A. I. Konstantin VII, što bi značilo nekritičnost kod obojice. Sam Bury Treatise strana 125 uzima da glava 26 D. A. I. potiče od beležaka, koje je Liutprand dao caru Konstantinu VII prigodom svog službenoga poseta u Carigradu. To znači, autor glave 26 Konstantin VII, a izvor Liutprand, episkop iz Kremone. Kada u prvoj rečenici glave 26 stoji, kako je veliki Lotar otac uglednoga kralja Hugona, a malo dalje, kako je taj Lotar imao sina Adalberta, a taj Adalbert pomenutoga kralja Hugona, onda je jasno, da se u toj glavi 26 tako reći neposredno jedna za drugom nalazi vest o tome, kako je taj Veliki Lotar i otac i deda kralja Hugona. To može biti pogreška pisca, ali ne Konstantina VII ili i toga Liutpranda, episkopa iz Kremone, jer ako se stvar i letimično beleži, čita ili piše, ipak se odmah na prvi pogled mora viditi, da tamo, gde stoji, da je Veliki Lotar bio otac kralja Hugona treba da stoji, da je on bio deda kralja Hugona, a naravno onda tamo, gde stoji kako je Veliki Lotar rodio sina Adalberta, treba da stoji i ime jednoga sina toga Velikoga Lotara.

Pošto pak taj Veliki Lotar ne može biti niko drugi, nego Lotar I, sin Ludviga Pobožnoga, sina Karla Velikoga, dakle unuk Karla Velikoga, kao što se u ostalom vidi i iz same te glave 26, gde se za toga Velikoga Lotara kaže, kako on potiče iz roda Karla Velikoga, a taj Lotar I nije imao sina Adalberta, to je jasno da je tu u glavi 26, ne samo Lotar I pogrešno označen kao otac Hugona nego da je tu u toj istoj glavi 26 D. A. I. taj Lotar I pogrešno označen i kao otac Adalberta.

Lotar I imao je sinove Ludviga II i Lotara II i Karla III od Burgundije i Provence, a nije imao sina Adalberta.

Prema tome kralj Hugon bio bi sin toga Lotara II sina Lotara I, dakle unuk Lotara I, a praunuk Ludviga Pobožnog i po tom onda čukun unuk Karla Velikoga. Kako je kralj Hugon također imao sina Lotara, to bi to bio onda Lotar III, također iz kolena Karla Velikoga, jer bi od Karla Velikoga direktno vodila loza preko Ludviga I, Lotara I, Lotara II, Hugona, do Lotara III.

O toj genealogiji u glavi 26 D, A. I., kao što se vidi pogrešnoj, imade Rački ispravak, prema kome bi Lotar mlađi (umro 8. VII. 869) iz kolena Karla Velikoga imao dva sina i dve kćeri, Huga i Hermingarda te Gislu i Bertu, a nije imao u opšte sina Adalberta. Kako se je ova druga kći Lotarova, Berta, udavala dva puta, jedanput za grofa Theobalda od Provence (umro pre 898), a drugi put za Markgrofa od Toskane Adalberta (umro 917), uzima Rački, da je pisac glave 26 D. A. I. pogrešno toga Adalberta od Toskane, koji je bio zet Lotara mlađega, uzeo za Lotarevoga sina.

K tome dodaje Rački još i to, kako Hugo nije bio sin Berte, kao što stoji u glavi 26 D. A. I., nego njen pastorak. A pošto u glavi 26 D. A. I. ima i to, kako je kralj Hugo otišao u Burgundiju posle smrti tamošnjega kralja Rudolfa i uzeo za ženu udovicu toga Rudolfa, koja se je zvala Berta, to Rački ističe da je Hugo doduše imao tri žene, Villu, Hildu i Marozziu, pa i priležnicu Wandelmodu, ali da među tim ženama toga kralja Hugona, ne nalazi spomenute Berte, udovice kralja Rudolfa od Burgundije. Ispravka Račkoga kao što se vidi otkriva i druge pogreške u glavi 26 D. A. I. Što se same Berte, žene Romana II tiče, Rački navodi, kako je Hugo imao sina Lotara, kralja Italije, koji je umro 22. XI. 950 i kćer Aldu, a osim njih, izvan braka, sinove Huberta i Bosa, kao i kćer Bertu. Berta dakle žena Romana II, u Carigradu, Eudokija, bila je vanbračno dete toga kralja Hugona. Uzima se, da je taj brak Romana II i te Berte u stvari delo Romana I, a ne Konstantina VII, što bi još više umanjivalo verovatnost, da bi Konstantin VII osećao pobudu, da u svoj spis unese glorifikaciju toga kralja Hugona, njegovu genealogiju i fragmente iz njegove historije i da svome sinu objavljuje, kako je on tj. taj njegov sin Roman II uzeo za ženu vanbračnu kćer toga kralja Hugona.

Takvo pisanje manje je nalik na Carigrad, a mnogo više na Italiju, a tu je najviše nalik na pisanje po čuvenju i saznanju doduše za Carigrad, ali iz Italije. Čak ne treba da bude isključeno ni to, da je to možda bio i poverljivi zvanični spis samome caru Romanu I u pregovorima oko te ženidbe, da mu pokaže iz kako visokog roda se iz Italije šalje nevesta u Carigrad, pa je možda zaista takav spis onda našao mesta u carskoj arhivi i odatle ga u spis D. A. I. preneo onaj, koji je i

sva druga akta u taj spis preneo. Bio bi to, tako reći, onda popratni spis nevestin sa izveštajem o njenom rodu.

To bi značilo u stvari jedan spis sa dvora u Italiji na dvor u Carigrad. Njegove pogreške ne bi išle na račun Carigrada, nego na račun dvora u Italiji.

I ako se ne zna tačan datum, kada je Roman I uputio protospatara i zapovednika u Langobardiji Hugonu, kralju Italije, da traži njegovu kćer za Romana II, nego se samo zna da je to bilo 944, ali se zna, da je Paskal kćer kralja Italije Hugona doveo u Carigrad tako, da se je ona venčala tek u septembru te godine najverovatnije je, da izveštaj o tome kralju Hugonu potiče iz toga vremena u godini 944 kada je bilo vremena i da se vode pregovori i da se tom prilikom i donese takav izveštaj. Okolnost, da se u izveštaju govori već i o venčanju i o promeni imena Hugonove kćeri ne mora da tu ništa menja na stvari, jer kod jedanput svršene stvari o samome venčanju to se je moglo u izveštaju i anticipirati. Međutim mogao je takav izveštaj doneti i sam taj protospatar Paskal i on dodati napomenu o dolasku Bertinom u Carigrad i njenom venčanju pod imenom Eudokija. Podaci, koji se u pogledu vremena nastanka takvoga izveštaja nalaze u samoj toj glavi 26 takve su naravi, da na prvi pogled isključuju ovu kombinaciju sa izveštajem iz vremena Paskala, i ako je to vreme po prirodi stvari najverovatnije. A to isključenje biva za to, što se u glavi 26 na jednom mestu za Berengara kaže otac Sadanjega Berengara, dok se na drugom mestu kaže za Lotara sina kralja Hugona »sadanjega kralja Italije«.

Taj Berengar otac sadanjega Berengara je Berengar I (887 do 924). Berengar II od Ivreje vazal Otona I, »sadanji« Berengar je Berengar od 950 do 963. Sadanji kralj Italije Lotar jeste Lotar III sin kralja Hugona od 944 do 950. Prema tome pošto Lotar III godine 950 svršava a Berengar II počinje izlazilo bi, da je taj izveštaj u glavi 26 pisan u godini 950, što bi naravno bilo u protivrečnosti sa vremenom Paskala u godini 944. Ali ta kombinacija sa godinom 950 ne može se održati za to, jer ne mogu biti u isto vreme u Italiji i kralj Berengar II i kralj Lotar III. U stvari oni to nisu ni bili, jer je Berengar II lišio života Lotara III i stupio na njegovo mesto. Ne može dakle onda stajati u tekstu i sadanji kralj Italije Berengar II i sadanji kralj Italije Lotar III.

Pa to tako u tekstu zaista i ne stoji. Tamo stoji doduše, da je Lotar sadanji kralj Italije, ali ne stoji da je taj Berengar II, koga taj izveštaj naziva sinom Berengara I također kralj Italije. Za njega je samo upotrebljena reč »sadanji« Berengar, a to je velika razlika »sadanji« i »sadanji kralj Italije«. Ovo drugo znači, da je Lotar III sin Hugona, kad se izveštaj piše kralj Italije, a pošto je taj Lotar III kralj Italije od 944 do 950 to po tome znaku izveštaj može biti i iz 944. Tek po onom drugom znaku tj. po Berengaru II on to ne bi mogao biti, nego bi mogao biti tek iz 950. Da, ali samo u tom slučaju, kad bi u tekstu sta-

jalo i za Berengara II kao i za Lotara III, da je »sadanji kralj Italije«. Kao što smo videli, u onoj godini, u kojoj Berengar II počinje, Lotar III svršava, njihova jednovremenost je dakle isključena, pa već po tome ne bi moglo stajati u tekstu glave 26 za obojicu, da su kraljevi Italije, što znači, da već kronologija i jednog i drugog i Lotara III i Berengara II isključuje fiksiranje izveštaja na godinu 950. Prema tome reči u tekstu o sadanjem Berengaru prema Berengaru I ne znače godinu 950 nego znače vreme pre toga i pošto nema ništa pobliže to u neograničenom smislu. Reč »sadanji Berengar« u vezi Berengara I nije ništa drugo, nego izražaj o ocu i sinu, kako ih takvima uzima glava 26, koji imaju isto ime, pa ta reč ne znači drugo, nego sve u smislu glave 26, Berengar, otac Berengara, a pošto je takav izražaj potpuno neodređen, to je tekst morao staviti otac »sadanjega Berengara«, što samo znači Berengara, koji postoji, ali koji još nije kralj Italije, jer bi inače stajalo mesto »sadanjega« Berengara, Berengara II. Ali to nije moglo tako ući u tekst i taj Berengar II je u taj tekst mogao ući samo kao »sadanji« Berengar, jer kad se je izveštaj pisao, on još nije bio kralj Italije.

Iz reči »sadanji kralj Italije« za Lotara vidi se, da je izveštaj pisan kad je Lotar još bio na životu, a to je najdalje 950. Tada je Lotar II bio kralj Italije ali Berengar I još ne, nego je on bio samo »sadanji« Berengar tj. gospodar od Ivreje.

Kao što se vidi, ta dva podatka nipošto ne isključuju kombinaciju glede nastanka izveštaja sa godinom 944, i ako to tako na prvi pogled izgleda. A to za to ne, jer reč »sadanji Berengar« znači neodređenost od godine 950 u natrag, dakle i kroz svih tih 6 godina razlike, i u samu godinu 944.

Pošto je Lotar III kralj Italije od 944, a »sadanji« Berengar može također da je iz 944, to navedena dva podatka isključuju 950 godinu, a dopuštaju godinu 944. Pošto je pak oznaka Berengara II sa reči »sadanji« Berengar sasvim neodređena a može vrediti i za 944, to u stvari glede pisanja izveštaja u glavi 26 D. A. I. u tekstu, i ako je prividno drugčije, u stvari ne postoje dva podatka, nego samo jedan tj. onaj » »sadanjem« kralju Lotaru III. Ako se dakle kombinira vreme izveštaja na osnovu reči u tekstu, onda se može uzeti vreme toga Lotara III od 944 do 950, pa prema tome i vreme protospatara Paskala u godini 944.

Izveštaj je dakle mogao biti u to vreme pisan i u to vreme i u Carigrad donešen. A da je taj izveštaj pisan na terenu, dakle u okolici samoga kralja Hugona, za to govori čitav sadržaj te glave 26 sa njegovim navodima i podacima, koji bez sumnje tada u Carigradu nisu bili poznati.

Ali ima u glavi 26 i jedan naročiti znak, po kome se može zaključiti da ta glava 26 pretstavlja izveštaj sa terena, a ne jednu radnju,

koja je nastala u Carigradu i to verovatno izveštaj sastavljen na dvoru kralja Hugona odnosno njegovoga sina Lotara.

Takav znak nalazio bi se u imenu Papia, koje ime se pojavljuje i u glavi 26 i u glavi 27 i u glavi 28, ali sa nejednakim značenjima.

Dok je Papia u glavi 26 dosledno uvek samo grad Pavija, dakle nekadanja Langobardska prestonica, dotle je u glavi 27 i 28 Papia također dosledno zemlja a ne grad tj. ili papinska država ili Italija, a ne grad Pavija.

Ta razlika upućuje na to, da glava 26 potiče iz jednog pera a glava 27 i 28 iz drugog pera.

Prema tome je glava 26 onda nešta različito od glave 27 i glave 28 i može onda da je nastala na dvoru kralja Hugona odnosno kralja Lotara Hugonovoga sina.

Ta razlika dakle u primeni izražaja Papia odeljuje glavu 26 od glave 27 i glave 28 i pošto sve te tri glave po svom sadržaju i značenju pretstavljaju izveštaj sa terena, to je prirodno uzeti, kad glava 26 ne ide zajedno sa glavom 27 i 28, da je glava 26 nastala na onom terenu, na koji se i njen sadržaj odnosi.

Pošto pak glava 26 sadrži u stvari političku historiju vlasti u Italiji od Lotara I do Lotara III ili tačnije rečeno specijalno historiju te vlasti u onom delu, koji se odnosi na Paviju i Veronu sasvim je prirodno uzeti, da je sa toga terena morao poteći i taj izveštaj koji pretstavlja glava 26, kao što je to u ostalom već napred i navedeno.

U glavi 26 red 13 (sve po Moravsciku) spominje se Papia sa rečima eis ten heautu exusian, egun eis Papian. Kako ugovor između cara Lotara i Mletačkoga dužda Petra Trandenika od 22 februara 840 počinje sa tekstom Lotharius diuina ordinante prouidentia imperator augustus, anno imperii eius vigesimo sexto, octauo Kal. Marcii. Papiae ciuitatis palatio, po kojem je rezidencija Lotareva bila u Papii jasno je, da se tu kao i u navedenom mestu u glavi 26 pod Papiom ima razumevati Pavija.

Isto onda mora vrediti i za dalnje mesto u glavi 26 red 14 sa tekstom eis to kastron Plazenta, to on apo triakonta milion tes Papias, gde se govori o tome kako je tzv. Piacenca udaljena od Papie dakle Pavije 300 milja.

Isto to mora onda vrediti i za red 18 u glavi 26 sa tekstom ekratesen ten Papian, gde se govori o tome, kako je Ludvig (Lodoikos) rođak Ludviga iz velike Frangije zavladao Papiom tj. Pavijom.

Nadalje i za red 20 u toj istoj glavi 26 sa tekstom eis Beronan, eis to kastron, to on apo rk milion tes Papias, po kome je Verona grad od Papie daleko 120 milja tj. od Pavije.

Nadalje red 26 iste glave 26 sa tekstom pros ta mere tes Papias, po kome je posle krunjenja Berengara »oca sadanjega Berengara« u Rimu na poziv naroda došao iz Bergonije tj. Burgundije takmac Be-

rengarov Rudolf u kraj Papie tj. u okolicu Pavije. Nadalje red 42 iste glave 26 sa tekstom apo Bergonian treis markesioi pros Papian, gde se opisuje dolazak Huga, sina Taliaferna, Boza i Bozinoga brata Hugona »najplemenitijeg kralja« tj. koji će to tek posle postati, jer kod tog dolaska sva trojica su po glavi 26 još samo tri markeza, koji budu od Berengara potučeni i kući vraćeni, ne bitkom nego opsadom gladi i terorom.

Kako je Berengar bio u Paviji ta tri markeza dolazeći u Papiu došla su u Paviju.

Kao što se vidi iz svih tih mesta u glavi 26 Papia je uvek i dosledno izražaj za grad Paviju.

Naprotiv u glavi 27 red 11 tekst ho de heteros patrikios ekathezeto eis Benebendon, kai ekratei ten Papian kai ten Kapian kai ta loipa panta kaže, kako je drugi patricij sedio u Beneventu i vladao Papiom Kapuom i svim ostalim krajevima. Kako se tu spominju zemlje, Papia tu ne će biti grad Pavija, nego zemlja Papia, jer je prvi patricij vladao Sicilijom, Kalabrijom, Napuljem i Amalfiem, dok je drugi sedio u Beneventu i vladao Papiom, Kapuom i svim ostalim.

U glavi 27 opisuje se u opšte opseg dvaju patricijata i time se tu mora uzeti i Papia u smislu zemlje a ne grada. To se još bolje vidi u toj istoj glavi 27 red 15 u tekstu ho patrikios Narses ekratei ten Benebendon kai Papian tj. kako je patricije Narses vladao Beneventom i Papiom, što može značiti zemlju Beneventa i papinske naravno docnije teritorije. Antiteza kai Zaharias ho papas Athenaios ekratei ten Romen pokazuje sa svojim smislom kako je papa Zaharije Atenjanin vladao Rimom razliku između naznačenja grada i zemlje, pa je tu onda grad Rim a zemlja Papia. Još bolje se to vidi iz reda 17 u glavi 27 sa tekstom Sinebe de polemus genesthai eis ta tes Papias mere tj. kako se je slučilo da je došlo do ratovanja u kraju Papie. Isto tako se to vidi i u redu 47 te glave 27 u tekstu Lagubardias kai Kalabrias kai heos Papias. Sve to troje su kao što se vidi zemlje, pa je takva tu na tome mestu i Papia. Kao docnija prestolnica Langobarda ne bi se mogla tu uzeti već za to, što bi onda bila uključena u samom pojmu Langobardije. Kao što se dakle vidi u toj glavi 27 na svim mestima također dosledno izražaj Papia upotrebljuje se u smislu zemlje a ne grada.

U glavi 28 red 18 u tom pogledu ne može biti sumnje jer Pipinos ho rex, hos erhe tote tes te Papias kai heteron regaton. Da tu Papia nije grad Pavija vidi se iz toga što se tu govori o kraljevstvima.

No potpunu jasnoću razlike između glave 26 i glave 27 i 28 donosi red 41 u glavi 28 sa rečima to regaton Italias etoi Papias tj. tu je Papia isto što i Italija, dakle ne grad nego teritorij.

Ovi primeri pokazuju, da je glavu 26 pisao neko kome je Papia izražaj za grad Paviju dok je glavu 27 i 28 pisao neko kome je Papia izražaj za zemlju.

To je dovoljno, za to, da je glava 26 nešto posebno.

A da ona nije nastala u Carigradu nego na terenu, vidi se najbolje iz onoga navoda o udaljenosti Piačence i Verone od grada Pavije, koja je udaljenost označena u miljama. Pretpostaviti, da je to pisao Konstantin VII ili makar i samo jedan član njegove kancelarije u Carigradu znači pretpostaviti poznavanje tako lokalnog detalja, koji je toliko specijalan i za spis D. A. I. irelevantan, da se on ne može shvatiti kao Carigradski, ni kao original ni kao stvar koju je doneo Liutprand, jer zaista ni u tom slučaju ne bi se čitaoc mogao dovinuti tome, zašto bi se takav detalj pisao i isticao, kad je za samo pisanje sasvim irelevantan.

Naprotiv u jednom izveštaju sa terena, pisanome eventualno iz mesta, koje se u vezi sa tim distancijama spominje, zapis i takvog detalja i ako nije potreban, jeste razumljiv.

Tako se onda iz ovih navedenih razloga stvara utisak ne samo da je glava 26 izveštaj sa terena, nego i da je ona po tome detalju kao Carigradski produkt sasvim neverovatna.

U glavi 26 D. A. I. prvi dolazak Lotara I u Rim opisuje se kao neki veliki ratnički pohod, pošto se po tome opisu Lotar podigao na Rim na taj način, da je sabrao svoju vojsku i, pošto je Lotar Rim ratom savladao pre nego što je u Rimu od pape bio krunisan. Kad se je vraćao u svoju vlast, na ime u Paviju, došao je u grad Placenciju, koji je 300 milja od Pavije daleko i tu je umro.

Nema sumnje, da se tu nalazimo pred jednim najsumarnijim navodom što je moguće, ali i sasvim nejasnim, jer se ne vidi, šta se misli pod navodom o krunisanju i povratku, da li jedan događaj ili dva sa razmakom vremena. Pošto je Lotar I krunisan u Rimu godine 823, a umro 855 bio bi to svakako još i velik razmak vremena. Već po ovome ne će biti sumnje, da se tu radi o jednom pisanju iz tradicije bez ikakve egzaktne podloge.

Krunisanje Lotara I u Rimu od pape Paschalisa I samo je pendent krunisanju Ludviga I, oca njegovoga 816 u Reimsu od pape Stephana IV. Oba cara i otac i sin su prema tome dva puta krunisani. Najpre Ludvig I od svoga oca Karla Velikoga 813 u Aachenu onda Lotar I 817 također u Aachenu također od svoga oca, od Ludviga I.

Pošto se je Stephan IV potrudio čak u Reims, a Paschalis I u Rimu isto tako postupio jasno je, da su u oba slučaja oba pape krunisanje izvršili sa velikim interesom, koji potiče iz godine 800, kada je papa Leon III, kao prvi papa, metnuo na glavu Franačkoga kralja Karla I krunu.

Taj događaj shvaćen je od njegovih naslednika kao pravo pape, da kruniše zapadnog Rimskoga cara. Već po tome ne vidi se razlog, zašto bi Lotar I išao u Rim sa vojskom i osvajao ga ratom da tamo bude krunisan za Rimskoga cara, kada je papa Paschalis I bez sumnje to jedva dočekao.

Od godine 754 formalno a od godine 774 i faktično Langobardija je pod Franačkim suverenitetom. To znači cela Italija osim papinske crkvene države, koju je 754 Pipin III pravno osnovao posle opsedanja Langobardskoga kralja Aistulfa u Paviji time, što ga je obvezao na ono, što ima prepustiti u Italiji papi.

Pobedom nad Desideriusom, poslednjim Langobardskim kraljem 774 Italija se sastoji od papinske države i Langobardske države, koja je Franačka. Karlo Veliki kao Rex Francorum et Langobardorum i kao od 754 Patritius Romanorum u stvari je od 774 gospodar Italije. Po pojmu kao Patritius Romanorum on bi bio ono, što je bio Vizantski egzarh u Ravenni, samo bez zaleđa i autoriteta Rimske imperije, dakle u stvari zaštitnik ili vladar Rima kao quaestio facti, dok vladar Langobardije tj. nepapske Italije, potpuno.

Antagonizam između Rima i Langobardije osvojenjem Pavije 774 sa strane Karla I prestaje, jer od to doba prestonica Langobardije je Rim, što u stvari znači pod imenom Langobardije i papinske države kraljevinu Italiju sa Rimom kao prestonicom. To je efekat činjenice, da je Franački kralj i Langobardski kralj i Rimski patricij. Ako se dakle može misliti na veliki vojni pohod u Italiju sa Franačke strane, onda tu dolazi u obzir jedan i drugi pohod Pippina III i pohod Karla Velikoga protiv Langobarda. Oni su zaista skupivši svoje vojske digli se i ratom navalili. U glavi 26 dakle tradicija o takvom pohodu možda se osniva na takvim uspomenama, jer za vreme Lotara I ne bi joj bilo više razloga.

Pošto je pak taj ratni pohod na Rim u glavi 26 doveden u vezu sa krunisanjem to je najverovatnije, da je tradicija verovatno sačuvala spomen na pohod Karla I Velikoga od 773 na Langobarde, dakle u Italiju dovodeći ga u vezu sa docnijim krunisanjem Karla I. Tu zaista postoje elementi za tu vest u glavi 26, i vojske i pohod i rat i Rim i krunisanje i za sve to jedna ista osoba tj. Karlo I koji je posle delenja Franačke 768 a nakon smrti jedinoga brata Karlmana 771 ostao kao jedini sin Pipina III kralj ujedinjene Franačke. Samo nešta nedostaje, a to je neposrednost vremena ratnog pohoda i krunisanja, jer su te dve stvari razdeljene razmakom vremena od 26 godina tj. od 773 do 800. Osim toga nedostaje ni zauzimanje Rima, jer je Karlo I ostavivši svoju vojsku kod Pavije u opsedanju Aistulfa došao u Rim bez zauzimanja, dočekan najvećim mogućim počastima još i ispred samoga grada Rima, počastima, koje su nadilazile one, kojima je dočekivan Vizantiski egzrah.

To nije ni čudo. Rim dočekuje kralja moćne Franačke države, a sina onoga Pipina III, koji je još 754 sastankom pape Stefana II u Ponthionu kod Bar-le-Duca i u St. Denys postao zaštitnik Rima od Langobarda i koji je u Quierzy na Oisi poveljom proicirao papinsku državu i koji je čak i dva puta 754 i 756 radi Rima zaratio na Langobarde. Tako Rim u strahu od Langobarda, papa u strahu od Langobarda i kao gospodar Patrimoniuma Petri i Pentapolisa očekuju sina Pipina III bez rata. Izgleda dakle da se u glavi 26 nalazi zapis po tradiciji, koja pamti i ratni pohod Franački od 754 i 756 i 773 sve doduše protiv Langobarda ali u Italiji i krunisanje od 800 zaista u Rimu, što je sve tradicija pomešala spojivši to ujedno i pripisujući to Lotaru, krunisanom u Rimu godine 823.

Tako bi dakle bila od 774 Italija stvarno u rukama Karla I zajedno sa Rimom bez ratnoga pohoda i bez osvajanja, šta više kod drugoga dolaska Karla I u Rim godine 781 isti papa Hadrijan I (772 do 795), koji je Karla 773 tako svečano u Rimu dočekao sada 781 kruniše 4-godišnjega sina Karla I Pipina za kralja Italije, čime je taj Karlov sin Pipin već tada određen za kralja Italije, što će kasnije kad odraste i biti sve do svoje smrti godine 810, kada je Karlo I u to vreme već car u poslednjim godinama svoga života između 810 i 814 predao Italiju Pipinovom sinu Bernhardu.

Tako kontinuitet Franačkoga suvereniteta u Italiji formalno još od 756 a faktično od 774 traje dalje celo vreme Karlovoga vladanja sa nosiocem toga suvereniteta posle njega samoga njegovim sinom Pipinom, naravno uvek i sve u smislu, da je vrhovna glava celokupne Franačke države imperator i pod njim kralj Italije.

Kad Karlo I umre njegov sin Ludvig I ostavlja Pipinovom sinu Bernhardu njegovu očevinu tj. Italiju.

Ali unutarnje deobe Franačke države za vreme Ludviga I donose promene.

Ni kod prve deobe Ludviga I 814 na svoje sinove Lotara I i Pipina ni kod druge deobe 817 na iste i trećeg sina Ludviga II Nemačkoga Bernhard sin brata Ludviga I Pipina dakle unuk Karla Velikoga ne dobiva ništa, osim što zadržava očevinu kao kralj Italije. Pošto su mu Lotar I Pipin i Ludvig II Nemački bratučeda Bernhard kao najstariji od njih pobuni se protiv tome, što kod te prve i druge deobe nije nikako i on uzet u obzir.

Kontinuitet vlasti u Italiji pod Karlom I, Pipinom, Bernhardom do te druge deobe pod Ludvigom I godine 817 je jasan.

Pobuna Bernharda slomije se čim se Ludvig I pojavi sa vojskom. Bernhard bude zasužnjen i osuđen. Tragična komplikacija donosi njegovu smrt a Ludvigu I kajanje i poniženje u Attigny 822.

Odmah posle toga 823 po nalogu Ludviga I Italiju preuzima Lotar I. Taj Lotar I najstariji sin Ludviga I još je 817 krunisan za cara.

On dakle i ako još ne krunisan od pape dolazi u Italiju kao imperator i tu kao što je rečeno u Rimu doživljava da bude krunisan od pape Paschalisa I.

Tu dakle nema osnova za ono, što kaže glava 26, kako je Lotar I zaratio na Rim zauzeo ga i onda tu bio krunisan. Naprotiv kao nekad Karlo I od Hadrijana I tu je i Lotar I od Paschalisa I dočekan tako, da sigurno nije trebalo, da u tu svrhu zauzima Rim.

Dolazak Lotara I kao sucara svoga oca Ludviga I imperatora i naslednika Karla I biva u okviru onoga kontinuiteta Franačke vlasti u Italiji, koji počinje još od 774. Ne vidi se dakle razloga pomisli da Lotar I 823 ide u Italiju sa vojnim pohodom. Naprotiv 833 Lotar I dolazi iz Italije sa vojskom, ali u pratnji samoga pape. To biva onda, kada se Lotar I u Colmaru udruži sa Pipinom i Ludvigom II Nemačkim protiv cara Ludviga I. Dakle dotle nema oružanog pohoda na Rim sa strane Lotara I iz Franačke, ali ima oružani pohod Lotara I iz Rima u Franačku.

Kako je prvi puta godine 823 Lotar I bio u Rimu radi krunisanja imperatorom bez rata, tako i iduće godine 824 Lotar opet dolazi bez rata u Rim, oba puta poslan od samog imperatora Ludviga I.

Ovoga puta godine 824, a to je godina tzv. Constitutio Lotharis, dolazi Lotar I izaslan od svoga oca Ludviga I u Rim, da uredi jednu stvar, koju je propustio papa Paschalis urediti, jer nije u prkos traženju Ludviga I proveo istragu radi smaknuća dvaju papskih činovnika, koji su pripadali tzv. Franačkoj partiji. Papa Eugen izašao je Lotaru I na susret, pa je u Lotarovoj konstituciji ustanovljen izbor pape po Kanonskim propisima tj. po Rimskom kleru uz naknadni pristanak vojske plemića i naroda sa potpisima, ali posveta tako izabranog pape, tek, nakon što su on i Rimljani u prisutnosti carskih izaslanika položili zakletvu vernosti caru. Osim toga jedan carski izaslanik sa stalnim boravkom u Rimu kao nadzornik uprave u carskoj državi.

Ni godine 924 dakle nema razloga onome, što stoji u glavi 26 D. A. I.

Dolazak Lotara I 833 sa vojskom iz Italije u Nemačku potvrđuje prema tome kontinuitet Franačke vlasti u Italiji do toga vremena. Grgur IV, koji prati Lotara I 833 u Nemačku izabran za papu 827 drži se konstitucije Lotareve i prima posvetu tek po dolasku carskoga izaslanika u Rim i njegovoj kontroli o kanonskom izboru.

Deobom od 833 Lotar I zadržava i dalje sebi Italiju.

Naravno da onda, kada se njegova braća udružiše protiv njega i oslobodiše svoga oca Ludviga I Lotar bude prognan u Italiju.

No to ne bi bio treći put Lotarev u Italiju prema godini 823 i 824, nego bi to bio u stvari njegov povratak u Italiju godine 833.

Kod pete deobe Ludviga I godine 838 Ludvig I, daje Lotaru I istočnu polu države te on tako postaje po drugi put Nemački kralj

zadržavši naravno Italiju. Kad umre Ludvig I i dolazi do šeste deobe u Verdunu godine 843 Lotar I zadržava srednji deo države, ali 844 već predaje Italiju svom najstarijem sinu Ludvigu II, koji je njegov sucar.

Tako je onda od 844 do 875 u Italiji vladar Ludvig II. Pošto pak Lotar I umre 855 ne vidi se za celo to vreme od 774 do 855 nikakav osnov za ono, što stoji u glavi 26 D. A. I. pa ne preostaje drugo, nego vratiti se na pomisao, na koju sili kontinuitet Franačke vlasti u Italiji kroz to vreme tj. na pomisao, da to što stoji u glavi 26 ne će biti drugo nego pomešanost u tradiciji, koja meša i vezuje pohod Karla I u Italiju, oružan i ratnički, i dolazak Karla I u Rim 773 kao i krunisanje Karla I u Rimu godine 800 sa dolaskom i krunisanjem Lotara I u Rim godine 823, pri čemu može biti da igra ulogu i oružani pohod Lotara I iz Rima godine 833. Ono, dakle, što u glavi 26 stoji o Lotaru I kao reminiscencija na njega, tako je od svega Lotarevog zbivanja malo, a s druge strane opet, i to malo, tako je pomešano, da to što stoji u glavi 26 može biti samo indikacija za beleženje tradicije na terenu.

Kako se vreme toga beleženja pokazuje u razmaku od 944 do 950 godine to bi tradicija iz toga vremena imala pred sobom taj veliki razmak vremena, čiji je najmanji raspon od 855 do toga vremena, a najveći od 773 do toga vremena, dakle zaista dovoljno vremena, da događaji u tradiciji toliko izblede i pomešaju se, da se pretstavljaju u jednoj krivoj slici, kao što je to slučaj u glavi 26 D. A. I. Ta slika, dakle, sama po sebi, kao što se vidi, jeste indikacija za tradiciju sa terena.

Ali i sam taj način u glavi 26 D. A. I., kojim je taj eventualni izveštaj pisan, odaje zapise po tradiciji i na terenu. To pokazuju reči o Karlu Velikome, kako o njemu ima mnogo hvale, slavospeva i pričanja i veličanja njegovih ratova, kako je bio samodržac svih kraljevstva. Ovo potonje odnosi se u prvom redu na zemlje Karlovoga brata Karlmana Alamaniju, Elzas, Burgundiju sa Provencom, istočnu Aquitaniju i Septimaniju, kojih je Karlo I posle smrti svoga brata Karlmana 771 postao samodržac, ali se tu naravno podrazumeva i docnije osvojenje, a ujedno je to i izražaj, koji uzima u obzir u retrospektivnom smislu i sve zemlje nastale docnije varijacijama raznih deoba unutarnje naravi. Takav je bez sumnje i izražaj kako se niko od ostalih kraljeva za vreme Karla I nije usudio kraljem se nazivati, već svi bijahu njemu podložni. Takve opšte reči pokazuju se kao reči tradicije na terenu, jer je još pri drugom dolasku u Rim 781 papa Hadrijan I krunisao za kraljeve Pipina za Italiju a Ludviga za Aquitaniju. Istina to su bili sinovi Karla Velikoga ali su ujedno bili po njegovom odobrenju kraljevi. I taj izražaj dakle jeste retrospektivne naravi, jer se tu očito misle docniji kraljevi tj. oni posle Karla Velikoga za Ludviga I i posle njega. Izražaj je dakle opšti i jednostavan za pojam o tome, kako je nekada za vreme Karla I on sam vladao svim onim što je docnije nastalo tj. kako je Karlo I dok

je živio bio jedini vladar u Franačkoj. Kao što se vidi tu se stanje iz godine 771 i 774 opisuje u dve, tako reći, narodne varijacije.

Karlo I dobio je još pre 800 godine po jednom izaslanstvu iz Jerusalima poziv, da bude zaštitnik grada, u koju svrhu mu je predan i ključ grada i zastava grada. O tome tradicija prema glavi 26 ima spomen najopštije naravi, kako je Karlo Veliki u Palestinu poslao silu novaca i obilatoga blaga i sagradio mnoge manastire.

Takav način, opšti i narodni, sam po sebi već upućuje na zapisivanje tradicije na terenu. A isto to može se reći i za onu napomenu o Lotaru, koja pokazuje bilježenje onoga, što je tradicija zadržala, ne ulazeći u sve ono, što bi se o Lotaru I još moglo kazati i to za to, jer se je to u tradiciji izgubilo.

Pa i način, kojim se u glavi 26 govori o sukobu Ludviga od Burgundije, sina Bosona od Burgundije sa Berengarom, odaje zapisivanje tradicije na terenu, jer kad se kaže za toga Ludviga samo to, da je on Ludvig, rođak Ludviga iz Velike Frangije, onda se zaista o njemu ne može manje kazati. Prema glavi 26 D. A. I. taj Ludvig, rođak Ludviga iz velike Frangije, dođe i zauze Papiju tj. Italiju. Odakle dođe i ko je on, o tome ni reči, a i vreme njegovo je isto tako neodređeno, posle smrti Lotara I tj. posle godine 855. Da je to pisano u Carigradu moralo bi se uzeti, da onaj, koji to piše zna i ko je taj Ludvig i kad je došao u Italiju i odakle je došao u Italiju, a ne bi o njemu stajalo samo to, da je rođak Ludviga iz velike Frangije. Kad bi to bila informacija Liutpranda u Carigradu sigurno bi sadržavala nešto više, nego što je navod o rođaku Ludvigu iz velike Frangije već za to, što postoje i druga lica istoga toga imena a koja su takođe rođaci Ludviga I iz velike Frangije. Upotreba izražaja velika Frangija kod Karla I tu u glavi 26 D. A. I. i upotreba toga istoga izražaja kod Ludviga iz velike Frangije upućuje na to, da se tu misli Karlo I i njegov sin Ludvig I, a pod velikom Frangijom onda da se misli celokupnost Franačke države iz godine 774 i 814 tj. da Ludvig iz velike Frangije nije ni jedan od docnijih Franačkih potentata na delove, nego da je to onaj potentat koji još drži državnu celokupnost. Ludvig iz velike Frangije je dakle Ludvig I sin Karla I. Dolazeći Liutprand sa terena kao episkop i učen čovek sigurno ne bi odgovorio na pitanje kojega Ludviga ima u vidu, da ima u vidu Ludviga, rođaka Ludviga I, jer takav odgovor zaista ne bi bio dovoljan.

Posle napomene o vremenu Lotara I, zapis u glavi 26 D. A. I. preskače sve, što se je posle toga desilo i prelazi na vreme svoga interesa tj. na vreme relevantno za kralja Hugona. To znači na vreme posle godine 888, kada posle slabosti Karla III Debelog sina Ludviga II Nemačkoga, dakle posle smrti unuka Ludviga I, dolazi do raspadanja jedinstvene Franačke imperije na zapadnu imperiju pod Odonom (Eudes) i na istočnu imperiju pod Arnulfom tj. na Francusku i Nemačku kao i na Burgundiju, koja se također raspada u dva dela, na donju i gornju Burgundiju, jednu pod Bosom, a drugu pod Rudolfom. To vreme znači za Italiju vraćanje u samoopredelenje, u kome će ona biti ispunjena borbom o vlast raznih lica, koja za tu borbu uzimaju kao osnov svoje bliže ili dalje srodstvo sa kućom Karolinga, muškom ili ženskom lozom, što će sve trajati do Otona I, odnosno do njegove intervencije u Italiji protiv Berengara II 951 i konačno do njegovoga krunisanja Rimskim imperatorom 962.

Još godine 877, dakle još za života Karla III Debeloga, počela je stvar u Burgundiji i to priznanjem samoga Karla III Debeloga. Te godine osamostalio se je u Burgundiji Boso na tom osnovu, što je imao za ženu Irmingardu kćer imperatora Ludviga II. Njegov naslov u jednom njegovom pismenom (po baronu de Gingins la Sarraz), koji glasi: Ego Boso Dei gratia id quod sum, et coniux mea Irmingardis proles imperialis pokazuje verovatno njegovo vreme pre priznanja sa strane Karla III Debeloga, kada je on verovatno postao kraljem odnosno uzeo naslov kralja, što je verovatno navelo Rudolfa I iz kuće Welfa po ženskoj lozi također potomka Ludviga I, da i on, kada 888 iznudi jedan deo Burgundije, to učini u vidu novoga kraljevstva.

Taj Boso imao je sina Ludviga i taj je naravno po materi Irmingardi preko imperatora Ludviga II bio rod Ludvigu I. I za to sada u glavi 26 D. A. I. mesto svega ovoga naprosto oznaka toga Ludviga, sina Bosa i Irmingarde kao rođaka Ludviga I. Naravno tradicija je ovo sve izgubila i zadržala samo ono najglavnije, da je taj Ludvig bio rođak samom glavnom Ludvigu iz velike Frangije tj. Ludvigu I. U glavi 26 događaji posle Karla III Debeloga prikazuju se tako, kao da je taj Ludvig najpre došao u Italiju i zauzeo Italiju i ako je bio nekrunisan. Kasnije, kaže se, da je došao u Veronu i da ga je tamo građanstvo svladalo i oslepilo, a tek posle toga da je zavladao Berengar. U stvari ni drugi rođaci Karolinške dinastije nisu u Italiji čekali na akciju toga Ludviga sina Bosova, nego je smrt Karla III Debeloga, posle koga je samo ostalo jedno nejako dete, Ludvig IV, nazvani Dete, godine 887 bila znak, da je Italija slobodna i samostalna i da borba može započeti, pa su odmah uhvatili vlast u Italiji Berengar I od Friaula, koji se oslanja na Lombardiske gradove i Wido od Spoleta i njegov sin Lambert, koji se oslanjaju na papu.

Pomenuti Ludvig sin Bosa u stvari stupa u akciju u Italiji opirući se Berengaru I i ne priznavajući ga. I borba njihova traje do Ludvigove katastrofe. Čak nije bio ni nekrunisan, nego je nosio praznu titulu imperatora sve do godine 928 tj. i posle Berengara I koji je umro 924. I tu se prepoznaje tradicija u tome, što se vremenski mešaju događaji.

Inače je tradicija tu ispravno odelila dve borbe Berengara I, jednu sa Ludvigom sinom Bosa, a drugu sa Rudolfom I Welfom, kraljem od

Burgundije, samo, kao što je rečeno, prikazujući onu prvu u krivom svetlu.

Berengar I, unuk Ludviga I, u stvari vlada Italijom, naravno onim delom koji ga sluša, od 887 do 924. Od te iste godine vlada drugim delom Wido od Spoleta do godine 891, da onda od 892 do 898 zavlada njegov sin Lambert. U to međuvreme pojavljuje se i Arnulf, ali ne bude dorastao učiniti kraj borbi rečenih pretendenata na Italiju i na carstvo.

U stvari, međutim, u samom Rimu sasvim samostalno kao prokonzul i gospodar Rima vlada senator Alberich, a svi ovi pretendenti na carstvo nisu bili u stanju doći do nikakvog izražaja izvan same Italije.

Tako se može govoriti o borbi Berengara I, Wida, Lamberta, Arnulfa, Ludviga III Provanskoga tj. sina Bosa od Vienne u Italiji bez efekta izvan Italije.

Rudolf I Welf tu se ne spominje, jer ne dolazi u red imperatora posle Karla III Debeloga u Italiji, koji su tamo vladali, pošto nije uspeo.

Boso od Vienne godine 877, id quod sum godine 877, kralj je u Provenci godine 879. Godine 888 Welf Rudolf kralj je u Burgundiji između Jura, Aare i visokih Alpa. U Italiji iznudio je markgraf Wido od Spoleta godine 891 krunisanje Rimskim carem. Tek kad on umre 894 uzmogao je Arnulf 896 zauzimanjem Rima, da sebe napravi carem, ali ga je bolest savladala. Posle smrti Widovoga sina Lamberta 898, u borbi Berengara od Friaula i spomenutog Ludviga od Provence, pobedi Berengar i bude 915 krunisan za cara, nakon što je Arnulf 899 umro. Posle smrti Ludviga IV Dete, Nemački je kralj Konrad I (911 do 918), čime je rastava Nemačke od državne celokupnosti postala činjenica. Ali Lotharingija po imenu Lothara II, sina Lotara I (855 do 869) ide uz zapadnu Franačku tj. Francusku.

Sa tim Lotarom II izumire najstarija grana Karolinga, a sin toga Lotara II je ugledni i najplemeniti kralj glave 26 D. A. I.

Taj sin Lotara II Hugo od Provence u Burgundiji je tako jak da se Konrad drži tamo samo Nemačkom pomoću.

Za Otona I stupa protiv Huga od Provence sa Nemačkim trupama u boj kao Otonov vazal Berengar od Ivreje, a isto tako i protiv njegovoga sina Lotara godine 945. U toj borbi na koncu ostao je jači Berengar II za to što je već 947 umro Hugo a 950 njegov sin Lotar III »sadanji kralj Italije« glave 26 D. A. I.

Po redu krunisanja za imperatore u Italiji u to vreme posle Karla III Debeloga išli bi Wido sa godinom 891, Lambert sa godinom 894, Arnulf sa godinom 896, Ludvig Dete sa godinom 899, Ludvig III iz Provence 901, Konrad I 911, Berengar 915. Od njih bi četvorica imali doseg samo u Italiji tj. Wido, Lambert, Ludvig III iz Provence i Berengar I.

Tek kad godine 924 umre Berengar dolaze u Italiju ne kao imperatori nego samo kao kraljevi Italije Hugo Burgundski i njegov sin Lotar III.

U glavi 26 D. A. I. možemo onda videti šta je ostalo od svega toga u tradiciji.

Pre svega akcija Ludviga III iz Provence i to kao sasvim samostalna stvar i sukob između njega i građanstva. Iluzornost njegove krune pretvorila se u tradiciji u nekrunisanost. Po tradiciji nema sukoba između toga Ludviga III od Provence i Berengara, nego ima samo sukob između Berengara I i Rudolfa I Welfa od Burgundije. I naravno, kao što to po tradiciji biva, od celoga sukoba sačuvani su samo najznamenitiji detalji. Kako je najpre pobedio Berengar, a onda u ponovnom ratu Rudolf. Do toga je došlo, što je od početka naravno bilo pola naroda u Papiji uz Berengara a druga pola uz Rudolfa. No najvažnije je za tradiciju bilo, da sačuva, kako je posle poraza, kad je Berengarova vojska pobegla i Berengar ostavljen sam, on se pričinio mrtvim i pao po sredi mrtvih pokrit svojom jelenjom kožom. Šta više tradicija zna i da mu je noga ostala napolju. Tako je po tradiciji Berengar prevario jednog od Rudolfovih vojnika, koji ga je udario kopljem i ostavio ga, kad se ovaj na to makao nije. Vojska Rudolfova, tumači tradicija, nije znala da je to Berengar. I kad je bitka prošla, dođe, sve po tradiciji, Berengar sam u svoju palaču, domogne se vlasti, navali na Rudolfa i pobedi ga, ali prema tradiciji sasvim odgovarajući tome, da je od početka pola naroda bila za Berengara a pola za Rudolfa, dolazi sada na tom osnovu do kompromisa između Rudolfa i Berengara i to tako, da je jedan deo zemlje dobio jedan a drugi deo zemlje da je dobio drugi. Ipak Berengar verovatno kao krunisani, bio je vrhovni suveren, kad glava 26 D. A. I. kaže, kako je Rudolf bio pod voljom i vlašću Berengara.

Tu je sačuvano toliko detalja da se zaista mora pitati, da li je tradicija i u onome drugome, što nije taj detalj, verna zbivanju. Po toj tradiciji onda naravno, kada je kasnije Berengar u Veroni ubijen, zavlada celim kraljevstvom Rudolf I Welf. U svakom slučaju to tako mora biti, jer neformalni narodni plebiscit po glavi 26 D. A. I. otera Rudolfa u Burgundiju natrag i preda vlast Hugonu ocu Berte Eudokije tastu Romana II cara u Carigradu. Jasno je, da je Hugon u glavi 26 D. A. I. na taj način legitimni plebiscitarni vladar i kralj celokupne Italije, jer je po glavi 26 D. A. I. posle Berengara celokupnu Italiju držao Rudolf a narod onda tu promenu izvršio. Quod erat demonstrandum za izveštaj u glavi 26 D. A. I. tj. da Berta ide u Carigrad iz legitimne kraljevske kuće nad celom Italijom.

Ali, da se ne bi mislilo, da je Hugo kralj Italije samo po volji naroda imade glava 26 D. A. I. i jednu epizodu pre toga plebiscita za Huga sina Lotara II, iz koje se vidi, da je Hugo pre toga došao da i bez toga, očigledno po svom rodbinskom pravu, uzme Italiju u posed. To

se vidi iz reči, da je došao dovoljnom vojskom. I tu je tradicija egzaktnija nego inače u glavi 26.

Još za života Berengara nakon što je on sa Rudolfom podelio Papiju tj. nakon što je postao imperatorom, što znači nakon 915, došla su iz Burgundije u Papiju tri markiza da oteraju i Rudolfa i Berengara i da se sami vlasti domognu. Tradicija ne pravi razliku između Burgundije i Provence, koju potonju u glavi 26 D. A. I. ni ne spominje, nego govori i u pogledu Huga i u pogledu Rudolfa o Burgundiji jer su po tradiciji tu u glavi 26 i Hugo i Rudolf u Burgundiji tj. dok je Rudolf u Italiji Hugo je u Burgundiji, a kad Hugo dolazi u Italiju Rudolf ide natrag u Burgundiju. To će biti u saglasnosti sa onim mestom o Ludvigu rođaku Ludviga iz velike Frangije, koji je došao iz Provence ali za koga u glavi 26 D. A. I. ima samo izražaj »dođe«.

Ta tri markiza, koji su došli sa dovoljnom vojskom bili su Hugo sin Taliaferna, nadalje Hugo »pomenuti najplemenitiji kralj« i njegov brat Boso. To bi bio po Račkom u stvari ne brat nego vanbračni sin Huga sina Lotara II, dakle brat također vanbračne Hugonove kćeri Berte udate za Romana II. Kao i gore u glavi 26 D. A. I. gde se govori o sinu Lotara I Adalbertu tako i tu tradicija je pomešala srodstvo. Naravno nije tada Hugo došao sa sinom Bosom, nego verovatno zaista sa bratom, ali da li se i taj zvao Boso kao što kaže glava 26 D. A. I. to je naravno pitanje. Samo sa gladi i sa besprimernom svireposti mogao je Berengar da pobedi ta tri markiza, tako da su ovi pokajnički morali moliti za život uz prisegu da ne će nikada doći više u Italiju, dok je Berengar živ.

To je također jedna epizoda, jedan detalj, koji pokazuje u kolikoj meri tradicija čuva ono, što na nju čini velik upečatak.

I kako su ta tri markiza zaprisegnula, tako je i bilo. Sve dogod je Berengar živio, oni nisu dolazili. To znači, da dolazak »najplemenitijega kralja Hugona« pada iza godine 924, kada je Berengar u Veroni poginuo od Falamberta njegovoga kuma, što je tradicija također dobro zapamtila. Posle toga ostao je naravno samo Rudolf I i tako ono, što Hugo nije mogao sprovesti oružanom snagom radi gladi i strašne okrutnosti Berengara, provađa sam narod, koji iz Burgundije zove Hugona u Italiju, a iz Italije tera natrag u Burgundiju Rudolfa.

I tako voljom naroda zavlada Hugo u celoj Italiji. Kada pak umre Rudolf ode Hugo u Burgundiju i oženi se Rudolfovom udovicom Bertom. Po Račkom, tradicija je i tu pogrešno ime sačuvala. Kćer pak te Rudolfove udovice Adelesu dao je Hugo svome sinu tj. za svoga sina Lotara »sadanjega kralja Italije«.

Iz celoga pripovedanja tradicije u glavi 26 D. A. I. vidi se, kako se skupljaju okolnosti, da bi se pokazao razvoj zbivanja, koji ide do kulminacije tj. do plebiscita Hugona u Italiji. Taj dosledni put pričanja svršava navedenim rečima. Izveštaj dakle iz Italije, po tradiciji zabilježen, bilježen je doduše sa svim pogreškama tradicije ali ipak dosledno prema cilju, koji treba Carigradu pokazati tj. da ženidbom Berte carski sin dobiva kćer iz kraljevske kuće Italije, koja ima u izraženoj volji naroda najjaču legitimaciju. Tako princ u novome Rimu dobiva za ženu princezu iz staroga Rima. To je očigledno tendencija izveštaja i ona je dosledno provedena. Greške, koje se u izveštaju pojavljuju, prema tome, biće samo za to, što je ta tendencija izveštaja provađana ne po nekoj naučnoj osnovi, nego po tradiciji.

Onaj dodatak o tome, kako je Berta, došavši u Carigrad venčana za Romana I sina Konstantina VII i kako je dobila novo ime Eudokije po imenu babe i sestre Konstantina VII, ako nije anticipacija samoga izveštača iz Italije, onda je verovatno Carigradski dodatak, ali nikako ne Konstantina VII nego neke treće osobe, koja govori o Romanu II i Konstantinu VII. Izgleda najviše nalik kao dodatak samoga protospatara Paschalisa pri sastavljanju izveštaja u carski arhiv. Po svemu dakle i ta glava 26 izgleda da je prenos jednoga akta iz carskog arhiva, koji sadrži referat sa lica mesta, za razliku od glave 37 do 42 referat ne o zbivanju narodnom, nego o zbivanju jedne vladalačke kuće, pa kao što su tamo bili razlog referatu obaveštaji usled nastupilih događaja tako je i tu razlog referatu jedan događaj, koji je nastupio, a to je projektirana ženidba Romana II.

Spomenuta Adelaisa kći Rudolfa I Welfa je u stvari Adelaida, s kojom se je venčao Hugonov sin Lotar III 12 decembra 937. To se vidi odatle, što kasnije ona 951 oslobodivši se sužanstva od Berengara II postaje ženom Otona I nakon što je Lotar III godine 950 umro, i to pod imenom Adelaida, pod kojim imenom je i 2 februara 962 u Rimu zajedno sa carem Otonom postala caricom.

Na završetku osmatranja ove 26 glave D. A. I. jedna napomena. Upotrebljavanje izražaja po tradiciji i tamo, gde bi više odgovarao izražaj o usmenom izvoru, vršeno je jednostavnosti radi, pošto u toj glavi 26 imade elemenata jedne i druge vrste, već prema razmaku vremena zbivanja u odnosu na ono vreme, koje se kombinira kao vreme, kada je ta glava 26 D. A. I. napisana, odnosno kada je napisan onaj izveštaj, koji tu 26 glavu D. A. I. sačinjava.

Kako se to vreme ovde kod čitanja kombinira u godinu 944, sve ono, što u toj glavi 26 stoji o Karlu I tzv. Velikom, Franačkom kralju, i o sinu njegovom Lotaru I, sve do smrti potonjega, 855, pretstavlja beleženje tradicije.

To se može reći i za uzimanje Burgundije kao samostalne države, čiji nastanak ide u godinu 888 (Transjuranska Burgundija pod Rudolfom I Welfom, kraljevina) a i u 879 (Cisjuranska Burgundija pod Bosom, kraljevina) i u 877 (tada još ne podeljena Burgundija pod Bosom »id quod sum«).

Sve je to od godine 944 preko pola veka daleko. Ono prvo (Karlo i Lotar I) 89, 121 pa i 130 godina, a ovo drugo (Boso i Welf Rudolf u Burgundiji) 56, 65, pa i 67 godina.

Tu se u prvom slučaju mora, a u drugom može govoriti o tradiciji.

U prvi slučaj spadaće i spomen na Lotara II sina Lotara I sa pogrešnim imenom Adalberta, čije vreme obuhvata razmak od 855 do 869 godine tj. od smrti Lotara I kada Lotar II dobiva regnum Lotharii pa sve do smrti Lotara II 869 godine.

Novije stvari bile bi onda Berengar I doduše od godine 887 ali krunisan 24. III. 916, potučen od Rudolfa 29. VII. 923 i pogubljen od Flamberta u Veroni 924, već pola iz tradicije, a pola iz usmenog izvora kao i njegov protivnik Ludvig III sin Bosa iz 877 godine krunisan (po Banduriu) godine 901, lišen vida od Berengara I 906 godine, nosilac praznog carskog naslova do 928, po glavi 26 D. A. I. »rođak Ludviga iz Velike Frangije«, a isto tako i Rudolf I Welf sa Burgundijom od 888 a sa Italijom od 924 do 926.

Prezentni i tako reći sasvim prezentni su onda Hugo iz Burgundije krunisan 9. VII. 926 od pape Ioanna X, koji je umro 947, a vladao je od 926 do 944 uz sina Lotara III suvladara od godine 932, dakle i taj sin Huga iz Burgundije Lotar III sa godinom 932 i 944 do 950.

Međutim za Hugona to vredi samo za vreme njegovog kraljevanja u Italiji, jer po svojoj dobi on bi pre spadao u vreme Berengara I, pošto je još 869 nasledio deo očevine svoga oca Lotara II.

Kao što se vidi pisanje u glavi 26 D. A. I. obuhvata takav razmak vremena, da je razumljivo, da se sve, što nije prezentno, označava jednostavnosti radi pisanjem, beleženjem po tradiciji, mesto da se pokušava tačno razlučiti, šta bi od toga moglo biti već usmeni izvor i ako još ne tradicija, tim pre, što se i u tom pogledu može samo kombinirati, pa bi egzaktna klasifikacija bila neprovediva.

Ispred glave 26 o kralju Hugonu nalazi se glava 25 iz istorije svetoga Teofana Sigrijanskoga (rođen 759 u Carigradu, posle 780 monah na gori Sigrijani, umro 12. III. 818).

Materija u toj glavi nije jedinstvena, nego je dvovrsna, iz historije Rimske i iz historije Arapske (poslednja dva stava). To dolazi samo od toga, što se je kontinuirani tekst naknadno providio sa naslovima, usled čega se je desilo, da je posle materije kojoj naslov odgovara došlo do nastavka sa materijalom kojoj naslov ne odgovara. Potonja je naime ostala iz kontinuiranoga teksta.

Usled toga treba najpre pogledati tu materiju koja je ostala iz kontinuiranog teksta i na koju se spomenuti naslov ne odnosi. To je materija, koja se odnosi na Arapsku istoriju i koja u stvari spada u materiju glave 14 do 22, gde se govori o Arapima. U stvari je materija o Arapima samo prekinuta sa glavom 23 i 24 o Španjolskoj i sa ovom glavom 25 iz istorije Svetog Teofana Sigrijanskog.

Ali to se samo može reći, u koliko se time misli na samu vrstu materije tj. na pisanje o Arapima, ali ne i na način pisanja. Po načinu pisanja ta dva stava u glavi 26 o Arapima pretstavljaju za to nešta posebno, jer se ne mogu niti staviti pred glavu 14 tj. pred početak pisanja o Arapima niti dodati glavi 22, gde se svršava pisanje o Arapima. Ovo prvo za to ne, što je sasvim jasno da pisanje o Arapima počinje sa reči Muhumet tj. Muhamedom Arapskim prorokom u glavi 14, dakle daleko pre, nego što je vreme Amerumna u Bagdadu, Africi i Hispaniji. Ovo drugo ne za to, što glava 22 poslednjim svojim rečima završava »letopis Arapa«, pa bi ovu materiju od tri Amerumna trebalo smestiti negde ispred toga.

To a još više sam sadržaj poslednja dva stava glave 25 D. A. I. upućuje na to, da, i ako se ova materija odnosi na Arape, kao i ona od 14 do 22, ipak ova materija u glavi 25 prema onoj glavi 14 do 22, pretstavlja jednu posebnost, koju je sastavljač spisa D. A. I. umetnuo u svoje prenose u glavi 25 i 26. Za razliku od svih drugih materija, koje su se pokazale u dosadašnjem osmatranju kao prenosi, ovaj umetak tu u glavi 25 u stavu 2 i 3 biti će original samoga sastavljača glave D. A. I.

Da ne će biti nekoga trećega, može se zaključiti po tome, što se i tu Muhamed naziva Muameth ili Muhumet kao u Teofana i Georgija Monaha tj. baš tako kao što to biva u pređašnjim glavama o Arapima, koje sadrže prenose iz Teofana i Georgija Monaha. Stav treći i četvrti, dakle, glave 25, biti će delo onoga, koji je napred pred tim u pređašnjim glavama vršio prenose iz Teofana i Georgija Monaha i odatle zapamtio navedene izražaje za Muhameda. A da u ovome slučaju to ne će biti prenos iz nekog tuđeg spisa, nego da će ovde u ta dva stava glave 25 biti pisanje po usmenom izvoru na to valja zaključiti po tome, što se tu govori o stanju verovatno iza 935 god. kada je za kalifa Er-Radia moć Bagdadskoga kalifata tako reći sasvim oslabila.

Prema tome vremenu, tri Amerumna, u Bagdadu, u Africi i u Hispaniji, su tako reći prezentne stvari. Isto tako i Amiradije, koje su ostale posle ocepljenja Perziske Afričke i Egipatske Amiradije. Historiski pogled pak je najgeneralniji što može biti i govori samo o osamostalenju Perzije, Afrike i Egipta. Značajno je, da pisac upotrebljavajući izražaj Sirije sam napominje »tj. u državi Arapa« čime pokazuje prezentnost materije svoga pisanja. To pretstavlja predohranu, da ne bi izgledalo kao da je stvar pisana još u ono vreme, kada je Arabija bila još u Siriji.

Iz sadržaja te materije u glavi 25 D. A. I. vidi se, da je ona morala biti pisana nakon osamostalenja Persije, Afrike i Egipta i nakon Amerumna u Hispaniji.

Kao što je rečeno, po Er-Radiu, vreme pisanja bilo bi svakako posle 935, ali po kriteriju Egipta to bi moglo biti i još u mnogo mlađe vreme. Istina Obajdallah u Rakkadu u Africi naziva se El-Makhdi još

910, pa je on već i Amerumnes, samostalan kalif, ali samo osvojenje Egipta i prema tome nastanak Egipatskoga kalifata ide čak u godinu 969. I ako se sada ne uzme Egipatski samostalni kalifat tek sa 6. VII. 969 (osvojenje Fostata i osnivanje El-Kahire) ipak se ne će moći ići u godinu 910, kada je stvar tek samo u naslovu, nego će se morati ići u kasnije vreme, kada se je kalifat u Egiptu već tako osnažio i raširio, da se može smatrati notornom činjenicom, što bi onda vodilo u vreme El Mansura, koji je vladao do 18. III. 953.

To znači, da se pisanje ovih dveju beležaka o Arapskim Amerumnima i Amiradijama može smestiti negde između 935 do 953 godine, dakle i u vreme, kada je po svemu sudeći taj spis D. A. I. sastavljan.

Mogao je dakle te beleške napisati i sastavljač spisa D. A. I., a mogao je to učiniti po nekom usmenom izvoru, jer se cela materija tih dviju stavova u glavi 25 drži samo najopštijih i tako reći prezentnih stvari, dakle onoga, što je verovatno lako moguće bilo čuti od svakoga Arapina.

Najbolje to pokazuje primedba o tzv. Sretnoj Arabiji, za koju se kaže kako je uvek bila pod vlašću Emira Egipatskoga i kako je i njen emir postao samostalan te i on sebe prozvao Amirumnom, govoreći i on da je od Alimove loze.

Jedini detalj o tome, kako je emir Persije tj. Horasana prozvavši sebe Amirumnom nosio koran na pločicama oko vrata kao lanac, toliko je poseban, da je mogao biti poznat svakom Arapu u vreme kad se D. A. I. piše. Kao što se vidi potrebno je naročito istaknuti ovu materiju o Arapima u glavi 25 za to, jer ona izgleda kao originalni rad samoga sastavljača spisa D. A. I., što je velika retkost.

Još tu u glavi 25 a ispred te materije o Arapima već se opet nalazimo suočeni sa doslednim metodom sastavljača D. A. I., da svoj spis sastavlja prenosima.

Dosada, kao što smo videli, prenosima iz akata najraznijih vrsta.

Zanimljivo je, da Manojlović, koji je pod impresijom, da je D. A. I. spis pisan za pouku Romanu II, sam ističe, da je nearapski deo glave 25 u stvari prenos iz Teofanove hronografije, što bi onda značilo, da su i sve pogreške tu u glavi 25 D. A. I. prenešene za pouku Romanu II. Ta protivrečnost sama po sebi pokazuje, da se razlog nastanku spisa D. A. I. ne može tražiti u težnji, da isti bude za pouku i nauku Romanu II. U tom slučaju pogreške bi morale biti ispravljene a ne prenešene.

Prenos pogrešaka naprotiv upućuje na sasvim drugu tendenciju tj. načiniti na brzu ruku jedan historiski naučni spis. U takvom slučaju razumljivo je i dosledno prenašanje akata i prenašanje svega što se prenosi, kako se nađe bez kritike i bez ispravke. Drugo je pitanje razlog i svrha, zašto je tako rađeno. Ovde, gde se prethodno samo ispituje, kako je rađeno, dovoljno je navesti to, da sastavljač spisa D. A. I.

nije bio sebi neveran ni od početka svoga rada, jer je prvi deo svoga spisa, koji prvi deo treba svakako da pretstavlja naučni historiski rad, također rešio na taj način, što je naprosto preneo tuđe stvari.

U ovom slučaju iz kronike Teofana.

Kad prema tome to nije rad Konstantina VII, nego prenos sastavljača D. A. I., ne bi bilo razloga upuštati se u pitanje pogrešaka, koje se nalaze tu u prvom delu glave 25 D. A. I., u delu iz Rimske historije, jer je sasvim dosta za svrhu, radi koje se ovo osmatranje vrši, to da ta glava 25 u tom delu u opšte nije Konstantina VII, nego da je prenos iz Teofana.

A baš to se Konstantinu VII najvećma i zamera, što i onda kad prenosi Teofana imade pogreške. Kao da nije naprotiv baš to već po sebi znak, da Teofana ne prenosi Konstantin VII, nego neko drugi.

I tu se ide tako daleko, da se Konstantin VII opterećuje i sa takvim pogreškama Teofanovim, koje u opšte nisu pogreške.

Tako na primer ističe se, kako se u glavi 25 D. A. I. iznosi, kako je Alarih, a ne njegov zet i kasniji muž Galle Placidije Ataulf odveo zapadne Gote u Galiju. Kako je Alarih još 412 posle zauzimanja Rima na jugu Italije kod Kozence na putu da se prebaci u Afriku umro, naravno da nije mogao posle toga voditi zapadne Gote u Galiju. Ali to se tako u glavi 25 ni ne kaže. Tamo stoji, kako Isigoti tj. Visigoti opustošivši sa Alarihom Rim, uđoše u Galiju. Dakle Visigoti uđoše u Galiju, a opustošivši sa Alarihom Rim. Znači sa Alarihom su opustošili Rim, ali ne i da su sa Alarihom ušli u Galiju. Kritika bi bila opravdana kad bi tu stajalo kako su Isigoti opustošivši Rim sa Alarihom ušli u Galiju.

U vidu nastajuće time neverovatne protivrečnosti, ovo mesto, koje nije tako napisano, ne može se čitati kao da jeste tako napisano, i kad takvo čitanje vodi u protivrečnost mora se čitati ovo mesto sa smislom, da su Visigoti ušli u Galiju i zavladali tamošnjim krajem nakon što su pre toga sa Alarihom opustošili Rim.

Isto tako ne će se moći čitati ono mesto o Gepidima, od kojih su se kasnije odelili Langobardi i Avari u tome smislu, kao da su od Gepida potekli Langobardi i Avari. I ako su Langobardi kao i Gepidi Germanskoga plemena, Avari kao narod Turanski to nisu. Već po tome ne može se ono ex o histeron dierethesan Longibardoi kai Abarei tj. kako su se kasnije Langobardi i Avari odelili, uzeti u ethničkom smislu.

Langobardi, Gepidi i Avari nalazili su se jedno vreme zajedno i to kao što glava 25 kaže Gepidi u zemlji oko Singiduna i Sermia. Njima na sever i zapad bili su Langobardi a na istok Avari. Zaista su se od Gepida odelili Langobardi i Avari tj. onda, kada je došlo do saveza Langobarda i Avara protiv Gepida. Tada su se zaista odelili od Gepida Langobardi i Avari, pa eto odmah i to nije nikakva pogreška u glavi 25, ako se ono mesto čita u tom smislu, kao da se tamo govori o političkom a ne o etničkom odelenju. Druga je stvar, što je to odelenje od

Gepida značilo ujedno njihovo uništenje, odlaz Langobarda u Italiju i proširenje Avara na zemljištu po Langobardima napuštenome tj. osnivanje docnije jake i silne Avarije. Kako pisac ne piše Rimsku istoriju, nego samo objašnjava, kako je Rim izgubio i zapadnu Libiju tj. Afriku, to on čini svoje napomene u tom smislu, pa eto tu i samo o odelenju Langobarda i Avara od Gepida ne upuštajući se dalje u to, šta je posle toga bilo.

U ostalom već sama upotreba reči dierethesan pokazuje, da je pisac imao pred očima ono što je i rekao tj. razlaz Gepida s jedne strane i Langobarda i Avara s druge strane. Da je mislio na to, što bi zaista bila velika pogreška, da se je iz naroda Gepida kasnije razvio narod Langobarda i narod Avara pisac bi potražio odgovarjuću reč iz kompleksa onih reči, koje to znače kao na primer anablastanein ili ekblastanein ili anatellein ili exerhestai ili proerhestai.

Napomena o naseobini Gota, Gepida i Vandala, istoga jezika, a različnoga imena, svih po veri Arijanaca, tiče se verovatno onoga vremena, kada su se različita plemena oslobodila Hunskog gospodstva u Panoniji i kada su onda Goti dozvolom Vizantskoga cara prešli preko Dunava u Vizantisku imperiju. To se vidi iz reči: ovi (tj. gore spomenuti) prešavši za Arkadija i Honorija Dunav, smeste se u zemlji Romaja, Gepidi pako, od kojih se kasnije odeliše Longibardi i Avari, nastaniše zemlju oko Singiduna i Sermia. Iz potonjega se vidi, da se tu radi o vremenu posle propasti Hunske države u Panoniji tj. o vremenu posle bitke na Netadu. To je dakle svakako kasnije vreme prema vremenu Arkadija i Honorija. Ostavimo po strani da je vreme Arkadija i Honorija (395 do 408 odnosno 424) i za prelaz zapadnih Gota u Moesiju pod Fridigernom i Alavivom prekasno i uzmimo, da se pod tim pogrešnim izražajem misli na vreme Valensa (375) vidićemo, da su tu zapravo spojene dve stvari prelaz zapadnih Gota odmah posle bitke na Donu i provale Huna preko Dona i kasniji prelaz istočnih Gota preko Dunava u Romejsku imperiju posle propasti Hunske države. Tu je to obadvoje pomešano, što se vidi najbolje po tome, što se vest o prelazu Gota preko Dunava svršava sa Gepidima oko Singiduna i Sirmiuma sa odelenjem Langobarda i Avara, što je naravno treće još kasnije vreme.

U stvari tu se meša prvi prelaz preko Dunava zapadnih Gota i drugi prelaz preko Dunava istočnih Gota i ta mešavina dovodi se onda u vreme Arkadija i Honorija.

Posle toga odeljeno se opet govori onda o Isigotima i Gotima tj. istočnim Gotima.

Kao da nije pre toga o potonjima ništa rečeno sad se spominje, kako su oni bili najpre u Panoniji, što znači sasvim jasno vreme posle Atile, zatim, kako su 19-te godine carstva Teodosija mlađega (to znači 427) njegovom dozvolom naselili krajeve Trakije i kako su boraveći 58

godina u Trakiji (to znači 485) zauzeli dozvolom Zenona pod voćstvom Teodoriha, njihovoga patricija i Hipata državu zapadne Libije.

Sve kad bi tih 58 godina uzeli u račun za vreme od Valensa 375 dobili bi tek 433 godinu. To bi u stvari bio tek početak Atile (433 do 453) a prelaz istočnih Gota preko Dunava u Romajsku imperiju nije mogao biti pre svršetka Atile. To znači nikako pre Katalauna (Mauriacenses) 451, Italije 452, Netada 454.

Pošto su istočni Goti tek 483 dobili od Zenona za naselenje Moesiju (ne Trakiju), a već 489 ih Theodorih vodi u Italiju protiv Odoakra račun glave 25 D. A. I. sa naselenjem 427 i odlaskom 485 naravno ne će biti egzaktan i ako se godina 485 već nalazi između godine 483 i 489. Ne može se čitalac oteti onda utisku, da su tu neegzaktno pomešana dva vremena, ono zapadno gotsko iz područja Crnog mora (Ermanrich), kada je Han Balomber porazio Gote na Donu i kada nije mogao više Hunima odoleti posle toga ni Ermanrichov sin Withimer (375) i kad su 376 zapadni Goti prešli Dunav, i ono istočno-gotsko vreme to jest prelaz istočnih Gota u Rimsku imperiju preko Dunava iz Panonije godine 483 do 489 tj. do godine odlaska Theoderiha u Italiju.

Ni reč »država zapadne Libije« nije pogreška, niti je tu rečeno kako su istočni Goti pod Theoderichom otišli u zapadnu Libiju tj. u Afriku. Država zapadne Libije jeste država koja drži zapadnu Libiju a to je zapadni deo Rimske imperije, tj. zapadno Rimsko carstvo, koje je dozvolom Zenona Theoderich protiv Odovakra i zauzeo. Država zapadne Libije je dakle tu ona država koja drži zapadnu Libiju i za to i stoji reč »zauzme«.

Nema razloga, kao što se vidi, pobliže se upuštati ovde u analizu glave 25 jer je dovoljno znati, da ona pretstavlja prenos iz Teofana i da prema tome njene pogreške nemaju nikakve veze sa Konstantinom VII, jer pogreške, koje ostaju i posle ovog razjašnjenja pokazuju, da onaj, koji ovo iz Teofana prenosi u spis D.A.I. nije Konstantin VII, nego da je to ona ista osoba, koja je na prenosu zapravo ceo spis D.A.I. i zasnovala.

U glavi 23 naposletku stoji čitalac pred jednim naučnim mestom, koje se kao takvo poznaje već po citatima iz različitih autora, koji su tu mnogobrojni. Ko da se tu ne seti dela De Thematibus, gde se također pojavljuju u priličnoj meri citati različitih autora. Kao da je pisac glave 23 upravo težio da i sam iznese nešta u načinu i duhu dela De Thematibus.

Naravno delo De Thematibus je znatno veće od glave 23 pa je za to broj od 12 citiranih autora u glavi 23 prema broju 22 u De Thematibus (14+8) vrlo velik.

Dok u De Thematibus čitamo imena Meniposa, Skilaksa iz Kariande, Pauzanija, Prokopija, Agathiasa, Menandra, Hezihiosa, Polibiosa, Herodota, Nikolaja Damascena, Homera, Dionisiosa, Strabona i Arte-

midorosa, Aishilosa, Flegona, Faborina, Hierokla, Aleksandra, Gramatika Stefanosa, Meniposa i Aleksija (ho komikos) dotle u glavi 23 i u onih par redaka, koje čine glavu 24, (također o Hispaniji) čitamo imena Apolodora, Herodora, Artemidora, Parteniasa Dionizija, Aristofanesa, Menandra, Martiana, Apolonija, Abrona, Kratina, Atenea, i Haraksa.

I čovek bi mislio, da je sastavljač D.A.I. sebi dao truda, da u naučnom stilu dela De Them. napise o Hispaniji ono, što izlazi iz zbira autora o tom predmetu.

Šta više u gramatikalnim primerima, iznešenim po Menandru i Dionisiju, a naročito Apoloniju i Kvadratu, našao je Manojlović naposletku siguran dokaz, da se ceo spis D.A.I. piše Romanu II, još dečaku, za pouku.

Tako bi dakle glava 23 bila zapravo jedino mesto, koje bi spasilo naučnu visinu spisa D.A.I.

Međutim naučnu visinu više odaje diskretan način Tomašićev, koji na dva mesta opominje, kako je cela ta glava 23 uzeta iz Stefana Bizantskoga i koji se u drugoj svojoj primedbi ograničava samo na to, da kaže kako valja znati, da je sva glava 23 uzeta iz Stefana Bizantiskoga, a taj nije imao pred očima poduku za gramatiku.

Ostanimo i mi u toj diskreciji i konstatujmo samo to, da je i kulminacija naučnoga rada u spisu D.A.I. također samo prenos, ne prenos iz akata, nego prenos iz tuđega spisa.

Tu zaista nema nikakvog razloga ulaziti u analiziranje te glave 23 odnosno 24, jer predmet ovoga osmatranja nije spis Stefana Bizantskoga, nego je predmet ovog osmatranja spis D.A.I., a tu je dovoljno reći da taj spis u pogledu onoga što kažu glave 23 i 24 nema ničega, a ono što ima da je tuđe.

To je samo najjači znak, da je spis D.A.I. rađen ne u smislu nekog originalnog naučnog rada, nego da je rađen u smislu proizvoljne zbirke fragmenata iz različitih akata i autora.

Čitalac, koji bi čitao spis D.A.I. od početka a ne ovako kao što je ovde činjeno po imperativu ključa u glavi 53 D.A.I. pa bi došao do glave 23 sa najvećim zanimanjem pratio bi u toj glavi 23 sakupljeni naučni materijal, ali prepoznavši, da je to prenos iz Stefana Bizantskoga morao bi biti u najjačoj meri opomenut, da u buduće pazi, jer kad se ovakav prenos iz tuđega dela vrši, onda se zaista može u dalnjem tekstu toga spisa očekivati i dalnji prenos.

I tako naposletku dolazimo na početak toga spisa D.A.I. tj. na glave 14 do 22, s kojima faktično kao sa historijom Arapa spis počinje. Prethodne glave 1 do 13 su u stvari uvod, koji treba da bude odvojeno osmotren kao kasniji dodatak samome spisu, kao što to pokazuje poslednja rečenica glave 9 u vezi sa glavom 10 kao i prva rečenica glave 13 i druga rečenica drugoga stava te iste glave 13.

Glede glave 14 do 22, što se analize njihovoga teksta tiče nije nužno ovde ponavljati sve ono, što je o tome rečeno sa strane Bury, Manojlović i Tomašić, nego je dovoljno upozoriti na to da je njihovim izvrsnim radovima konačni rezultat, da je zapravo cela historija Arapa u glavi 14 do 22 također prenos i to u glavnom iz Teofana i Georgija Monaha. Time je za ovo osmatranje rečeno ono što je najvažnije da je i ta materija prenos. Delimično to potvrđuju i same marginalne beleške, koje su, u glavi 17, 21 i 22 postavši naslovi, označile sve te tri materije kao prenos iz Teofanove kronike. Ovde je od važnosti dodati samo to, da se po načinu prenosa raspoznaje i tu u tim glavama 14 do 22 ono isto, što se vidi kroz ceo spis tj., da prenašanje iz akata, iz obaveštaja, iz pisaca, ne biva kritički ni naučno, nego da biva slobodno i proizvoljno, samo sa namerom, da se od prenosa, čitavih ili fragmentarnih, sačini jedan spis. Osim poslednja dva stava u glavi 25 koja također spadaju po svome sadržaju ovoj Arapskoj historiji, ingerencija onoga, koji stvari u spis prenosi, nije upravljena na kritičnost prenašanja, nego je upravljena na to, da se eventualnim izmenama i premeštanjima u samome tekstu prikrije ta slabost takve radnje tj. da se prikrije, da se je radilo o sačinjenju jednoga spisa i da se prikaže, kako se je radilo o sačinjenju naučnoga spisa.

Za to se i prenosi iz Teofana i Georgija Monaha vrše sa nekim izmenama, koje su tek onda potpuno razumljive, kad se uzme u obzir ta tendencija tj. da se iz pisaca tekstovi prenose, ali tako, da izgleda, kao da se ne prenose, nego kao da su originalna radnja.

U tom pogledu analiza spomenutih autora je izvrsna podloga da se to prepozna.

Ovde će biti dovoljno to rasvetliti samo sa nekoliko primera.

Tek da bude drukčije nalazimo u Theofana A.M. 6139 kako te godine navale Saraceni na Afriku — i odredivši tribute Afričanima vrate se natrag, a u D.A.I. kako taj zauze Afriku ratom i odredivši tribute Afrikancima vrati se natrag.

U oba slučaja vest se odnosi na četvrtoga Arapskoga poglavicu Uthmana tj. na Saracene njegovoga vremena. U Teofana ista stvar izražena je sa Saracenima, a to je u D.A.I. promenjeno na Uthmana. Pošto je sadržajno jedno i drugo isto, to je promena u stvari, samo da bude drukčije, što potvrđuje i druga razlika u Theophana epestrateusan a u D.A.I. lambanei polemo, što oboje znači jedno isto tj. zaratiti, pa je ovaj drugi izražaj za to, da bude drukčije.

Teofan AM. 6140: tuto te etei epestrateuse Mayias, Teofan AM. 6145: katheile ton kolosson Rodu, Teofan AM. 6140: estrateuse dia thalasses ten Kypron — kai parelabe Konstantian sin te neso pase kai tauten elimenato tj. »dakle« navali Mavija — sruši kolos Roda, zarati s mora na Kipar — zauze Konstantiu sa celim otokom, kojega uništi. Ovo imade D.A.I. ovako: tutu strategos hrematizei Mabias ho paralisas ton

kolosson Rodu kai porthesas Kypron ten neson kai pasas tas poleis autes tj. strateg Mavija, okoristi se srušivši kolos Roda i opljačkavši otok Kipar i sve njegove gradove.

Tu je Teofan izmenjen, da bude izmenjen, što se vidi iz ove razlike. Po Teofanu Mavija zarativši s mora na Kipar zauze Konstanciju sa celim otokom. Tu je izražavanje u redu, jer se najpre spominje jedan grad i dodaje, da je tako bilo sa celim otokom. U D.A.I. naprotiv najpre se spominje celina sa rečima opljačkavši otok Kipar i onda se dodaje i sve njegove gradove, što nije drugo nego pleonazam, jer je potonje već pre toga sa izražajem otok Kipar kazano.

Unos momenta koristi kod Mavije u D.A.I. je aluzija na prodaju materijala srušenoga kolosa, dakle dodatak, koji se razume iz drugog mesta, gde se nalaze detalji te prodaje.

Teofan AM. 6141: epestrateuse Mayias kata tes Aradu — ten de polin eneprese kai apeteihisen, kai ten neson aoiketon katestesen heos tu nin tj. navali Mavija na Arad — grad razori i bedemom zazida i ostavi otok nenastavan do danas. To mesto ima D.A.I. ovako: hutos paralambanei kai neson ten Aradon, kai ten polin autes enepresen kai ten neson aoiketon katestesen heos tu nin tj. on zauze otok Arad i njegov grad razori i ostavi otok nenastavan do danas.

Kao što se vidi razlika je u tome, što je ispušteno Teofanovo kai apeteihisen tj. zaziđivanje grada. Ispuštanje ovoga detalja pokazuje želju za promenom, jer tome drugog motiva nema.

U D.A.I. tekst: hutos ten neson Rodon katalabon katheile ton autes kolosson meta hilia tx ete tes autu hidriseos, hon Iudaios tis empros onesamenos Edesenos enakosias kamelus efortosen autu ton halkon, tj. on zauzevši otok Rodos sruši njegov kolos posle hiljadu i 360 godina njegova postavljenja, koga neki Judej trgovac iz Edese kupi opteretivši 900 kamila sa njegovom bronzom. To je od reči do reči preneseno iz Teofana AM. 6145 samo sa tom razlikom, što u Teofana mesto »njegov« kolos stoji kolos Roda, što u Teofana naznaka godina je u celosti u brojevima tj. 1360 godina, a ne hiljada i 360 godina. Osim toga postoji samo još ta razlika, što su reči emporos i onesamenos na jednom mestu tako a na drugom najpre onesamenos a onda emporos, tj. na jednom mestu najpre reč »kupi« pa onda »trgovac«, a na drugom najpre reč »trgovac«, a onda »kupi«. Kao što se vidi potpuno beznačajne izmene teksta bez ikakvog efekta samo da bude drukčije.

Teofan p. 334 1.20: edidaxe de tus heautu hipekous, hoti ho opoktennon ehthron, e hipo ehtru apoktennomenos eis paradeison eiserhetai tj. pouči svoje podanike, da će onaj, koji pogubi neprijatelja ili koji bude od neprijatelja pogubljen, doći u nebo. To ima D.A.I. ovako: kai edidaxen hutos ho parafron kai pefenakismenos tus auto peithomenus hoti ho foneuon ehthron e hipo ehthru foneuomenos eis ton paradeison eiserhetai, kai alla hosa fliarei tj. i učaše taj luđak i objavljivač, svoje pristalice, da će, ko ubije neprijatelja ili sam bude od neprijatelja ubijen, doći u nebo, i druge takve brbljarije. Razlika je, kao što se vidi, samo u tome, što Teofan donosi kao i D.A.I. istu stvar, bez komentara, dok D.A.I. dodaje oštar komentar. Bez sumnje je Teofan držao, da je dovoljno doneti i samu vest i da joj komentar nije potreban. I zaista je tako, pa se tu vidi, da D.A.I. ipak ono čini, što Teofan ne čini, očigledno za to, da bude drukčije.

Georgije Monah p. 697 1.12—15 ima ovo:

kai ho ton Sarakenon arhegos kai pseudoprofetes Muhumed ek mias files genikotates Ismael hiu Abraam katagomenos anefie tj. vođa Saracena i lažni prorok Muhumed od jednog naroda sa mnogo plemena Ismaila sina Avramova potičući podiže se.

U D.A.I. glava 14 stoji: Genealogetai ho dissebes kai akathartos Muhumet, hon legusi Sarakenoi profeten auton einai, ek files genikotates Ismael hiu Abraam katagomenon tj. bezbožni i nečisti Muhumet, o kome govore Saraceni, da je njihov prorok, vuče lozu od naroda sa mnogo plemena od Ismaila sina Avramova potičući. Može se zaista reći opet to ali malo drukčije.

Teofan p. 334 1. 17 proton — 1. 27 adikumenois:

Kai ekerixen allais ginaixin homofilois autes profeten autu einai. Kai hutos ek ginaikon elthen eis andras, proton Abubaharon, hon kai diadohon katelipen tj. i održa kod drugih svojih saplemenica to, da je on prorok. I na taj način od žena dođe do muževa, najpre do Abubahara, koga ostavi za naslednika.

D.A.I.: protos un Abubahar ekoluthesen auton kai profeten ekerixen, dio kai diadohon auton katelipen tj. prvi dakle priključi mu se Abubahar i održa ga prorokom, zbog čega ga ostavi naslednikom.

Konjektura ubacivanjem u Theophanov tekst reči he feme nije potrebna i ne radi se tu o nikakvoj pogreški, jer reč hutos kaže, kako je Muhamed najpre govorio ženama, a onda od njih na isti način tj. govoreći isto došao i do muževa i to najpre do Abubahara, koga je ostavio svojim naslednikom.

Nisu dakle muškarci saznali od žena da je Muhamed prorok, nego od njega samoga ili direktno ili preko Abubahara, nakon što je to najpre održao kod žena svoga roda.

Kako se je raširio glas da je Muhamed prorok o tome tu u toj Teofanovoj vesti nema ništa, jer ekerixen dolazi od eriko uzdržati, podržati, pa nije to delun, apofainein ili delon ili faneron poiein ili angellein ili ekfainein, ekferein, diangellein, diadidonai, diafemizein što sve znači objaviti.

Nije dakle tu po toj Teofanoj vesti Muhamed objavio ni ženskinju ni muškinju, nego je samo održao drugom saplemenom ženskinju, da je prorok. I tako tj. i dalje to održavajući došao je od ženskinja do muškinja, najpre do Abubahara, koga ostavi za naslednika (ek nije

samo »iz«, nego i »od«, naročito. sa genitivom, u prenesenom smislu je u opšte »od«, a eis nije samo »unutra«, nego i naročito sa akuzativom »ka« »k«, »do«, što znači da ek i eis može biti naročito prostorno »od«, »do«.)

Prepoznaje se bespotrebna izmena teksta u D.A.I., jer sadrži prazninu, ekoluthesen tj. priključio se je Abubahar Muhamedu prvi, i održa ga prorokom. A kome je Muhamed propovedao, da se je Abubahar mogao priključiti o tome nema ništa, da li samome Abubaharu i to se ne kaže, a kako ekerixen profeten tj. održa ga prorokom ako nije bar njemu propovedao. Tekst D.A.I. je dakle tekst sa prazninom, koje u Teofana nema. Tamo doduše nema, kako je nastao glas o Muhamedu kao proroku, ali ima kako je Muhamed taj glas kod svojih saplemenica održao i kako je na taj način od njih došao do muževa, dakle ako ništa drugo ima baš ono što u D.A.I. fali tj. aktivnost samoga Muhameda kod održanja takvoga glasa. Praznina dakle u D.A.I. posledica je izmene Teofanovog teksta, do koje je došlo prema tome bez ikakve potrebe.

Zanimljiv je prenos u D.A.I. iz Georgija Monaha p. 705 l. 22 do p. 706 l. 12 U Georgija Monaha kaže se, kako su u starini služili idolima i onoj od Helena nazvanoj Afroditi, što znači »naslada««, obožavajući i njenu zvezdu i mitologišući o njoj, da donosi zoru i nazivaju je »nazivljem njihovoga ružnoga jezika kubar« jer je velika i ustraju do sada u tome, da je nazivaju boginjom Afrodite. Ali da ne bi izgledalo, kaže Georgije Monah, da iznosimo nešto, što nije istinito, objasnićemo njenu veliku tajnu: »imade način njihove nečiste i bezbožne molitve ovaj: Alla, Alla, Ua, Kubar, Alla.« A to Alla, Alla znači Bože, Bože, a Ua veća, a Kubar velika, naime mesec i Afrodita. A to znači ovo: o božice, o božice, veća i velika, kako mesec tako Afrodita, božica. To znači onaj povik na kraju Alla.

Kao što se vidi po vesti Georgija Monaha u staro vreme idolopoklonici od Helena pozvane Afrodite tj. naslade obožavali su i zvezdu, verujući, da je ona zoronosna, a nazivali su je »u njihovom ružnom jeziku Kubar« jer je velika, a ustrajali su dosada u tome da Afroditu nazivaju boginjom. Velika tajna koju Georgije Monah iznosi je tekst Arapske molitve Alla, Alla, Ua, Kubar, Alla. Kad Georgije Monah kaže da Alla Alla znači Bože Bože, Ua veći, a Kubar veliki, i kaže, kako se pod ta dva izraza misli, i to pod veći, mesec, a pod veliki, Afrodita, onda je jasno da taj tekst molitve arapske, koga objavljuje Georgije Monah znači teifikaciju meseca i zvezde Danice ili večernjače, dakle molitva iz politeističke religije. Završavajući Georgije Monah kako onaj povik na kraju Alla znači to tj. da su mesec i zvezda Danica božanstva, on samo utvrđuje, političku molitvu Arapa. Na nesumnjiv način on izražava, da ono Ua nije nikakva reč vezivanja, nego da ona u Arapskom znači »veći« kao što Kubar znači »veliki«. Tu ne može biti nikakve

sumnje i prema Georgiju Monahu ovaj »Ua« je isto tako u toj molitvi Arapski izražaj za mesec, kao što je u toj istoj molitvi »Kubar« Arapski izražaj za zvezdu Danicu.

D.A.I. prenosi to u jednom kratkom tekstu, ali kojim se smisao teksta Georgija Monaha menja. D.A.I. kaže, kako su se molili i zvezdi Afroditi, koju nazivaju Kubar i uzvikuju u svojoj molitvi ovako: Alla Ua Kubar, koje je boginja i Afrodita, Boga naizvaju Alla a ono Ua meću pred tim i postavljaju u vezi, a Kubar nazivaju zvezdu i kliču ovako: alla ua kubar.

Kao što se vidi tu je vest Georgija Monaha sužena samo na Afroditu i naravno onda je Arapska oznaka Ua za mesec (tj. veći) morala postati reč vezivanja, što bi značilo da Arapska molitva kaže alla i velika tj. Afrodita.

Prepravljanje vesti Georgija Monaha u D.A.I. je očigledno, jer dovodi do spoja monoteističke i politeističke religije tj. Arapski povik bio bi »Bog i Afrodita«.

Pokušaj, da se iz ovoga nađe izlaz na taj način, što će se uzeti da onaj povik u D.A.I. ala ua kubar nije drugo nego: Allahu Akbar tj. Bog je veliki, čime se mešovito religiozno mesto u D.A.I. tumači u smislu monoteističkom, ne može uspeti, iz jednostavnoga razloga, jer u D.A.I. ne stoji reč Akbar nego stoji reč Kubar i ne stoji reč Allahu nego stoje reči Alla i Ua.

Jedno bi dakle bilo Allahu Akbar, Bog je veliki, drugo bi bilo u D.A.I. ala ua kubar, a treće bi bilo u Georgiju Monahu Alla Alla Ua, Kubar, Alla tj. prvo bi bilo monoteističko, drugo mešovito, a treće politeističko. Ovde gde se radi o čitanju toga mesta mora se ono prvo isključiti ne samo jer je docnija stvar, nego i jer je drukčija stvar, nego što su ove dve stvari u D.A.I. i u Georgija Monaha i ne preostaje drugo nego videti, kako se u težnji promene teksta kod prenosa u D.A.I. događa, da je pisac D.A.I. odnosno onaj, koji prenosi tekst iz Georgija Monaha, dospeo u pogrešku, da mu njegovo skraćenje stvara molitvu, koja je i monoteistička i politeistička.

Ovaj primer uz ostale pokazuje jasno, kako prenošenju u D.A.I. iz pisaca biva nekritično. A da je ovaj rezultat pogleda na ova dva mesta i njihovoga sravnjenja opravdan, najbolje pokazuje to, što u D.A.I. izričito stoji hoi to Kubar kalusi to astron tj. Kubar nazivaju zvezdu. Znači Kubar nije Allahu Akbar, veliki, nego je to Afrodita.

Usled toga mora se čitanje onih dvaju mesta tj. onoga u Georgija Monaha i onoga u D.A.I. vršiti odvojeno, bez veze sa poklikom Allahu Akbar, a kad se to čini, prepoznaje se, da se u D.A.I. nalazi skraćeni i izmenjeni prenos iz Georgija Monaha, koji svršava sa tim nekritičkim rezultatom, da Arapski povik onda ne glasi, kao što to stoji u Georgija Monaha: Bog, Bog, mesec, zvezda Danica, Bog, nego da glasi: Bog i zvezda Danica. Vidi se da sastavljač spisa D.A.I. vršeći pre-

nos iz Georgija Monaha skraćeno, sa Bog, zvezda tj. Alla, Kubar nije znao, šta će sa onim Ua, pa je tu reč uzeo u stvari, kao da je to Arapska reč, koja znači »i«, čime je sastavio drugi povik, koji glasi: Bog i zvezda Danica.

Ovaj prenos je prema tome primer kako sastavljač kod svoga prenosa postupa proizvoljno.

To potvrđuje i sledeći primer.

Reč je o vremenu drugoga Arapskoga kalifa Omara I, naslednika Abu Bekra, (tasta Muhameda, sina Abdallaha i Arapskoga proroka) tj. o vremenu 634 do 644 godine odnosno o vremenu cara Heraklija (610—641) ili tačnije o vremenu kada je Heraklije svojom potpunom pobedom nad Perzijancima 21. III. 630 u Jerusalim vratio Isusov krst, i malo zatim posle Arapske pobede na Jarmuku 634 u sledećim godinama doživio da Arapi unište sve njegove pobede nad Persijancima i naposletku i sam Jerusalim bude opet izgubljen. Ni njegov najveći otpor tj. otpor toga grada Jerusalima nije pomogao, jer je godine 638 i sam Jerusalim morao otvoriti vrata gradska neprijatelju. To je dakle vreme hrabre obrane Jerusalima sa strane patrijarha Sofronija.

O tome imade Teofan p. 339 l. 15—24 izveštaj, koji ovako glaii:

Tuto to etei epestrateusen Umaros kata Palaistines, kai parakathisas ten hagian polin diete hronon parelaben auten logo. Sofronios gar, ho Hierosolimon arhiereus, logon elabe pases Palaistines asfaleias, tj. Te godine navali Umar na Palestinu i opsedajući kroz dve godine sveti grad zadobije ga na reč. Sofronije, Heirosolima arhijerej, dobi reč o sigurnosti cele Palestine.

Eiselthon de Umaros eis ten hagian polin trihinois ek kamelon endimasin emfiesmenos erripomonois hipokrisin te sataniken endeiknimenos ton naon ezetese ton Iudaion, hon okodomese Solomon, proskineterion auton poiesai tes autu blasfemias tj. ali Umar uđe u sveti grad prerušen u odelu od prljave kamilje dlake, dokazujući time đavolsku prevaru, nastojeći da hram Judeja, koga je podigao Solomon učini svetištem za svoja svetogrđa tuton idon Sofronios efe »ep aletheias tuto esti to bdeligma tes eremoseos to rethen dia Daniel tu profetu estos en topo hagio tj. saznavši to Sofronije reče od iskrenosti dolazi ta odvratnost razaranja po reči proroka Danila u svetom mestu.

Kao što se vidi po ovome Teofanovom tekstu provalom kalifa Omara u Palestinu došlo je do opsade Jerusalima od strane Saracena, koja je trajala dve godine, a svršila se time što je Omar dao patrijarhu Sofroniju reč, da će u slučaju predaje pošteđiti celu Palestinu. To je naravno značilo u prvom redu poštedu Jerusalima od ulaska Saracena. Međutim došlo je do prevare na taj način, što Omar nije održao reč, nego se je u prerušenom stanju uvukao u Jerusalim i od Solomonovog hrama nastojao da načini svetište za svoju veru. Tako reći samopre-

korno Sofronije kad to sazna vajka se pozivom na proroka Danila, kako je to, što je ipak došlo do odvratnog razaranja, posledica njegove poverljivosti.

Ne ulazeći u pitanje historiske istine, jer se ovde Teofan ne ispituje, nego samo sravnjuje, može se kazati, da je cela njegova vest razumljiva i po svom sadržaju i načinu pisanja bez prigovora. Ona je doduše i suviše opšta i bez potrebnih detalja, ali je po smislu nešto, na čemu se čitalac nema razloga zadržavati, jer ona ne sadrži nikakve komplikacije. Reč logo i logon elabe po tome sadržaju ne može se odnositi na drugo, nego na zadanu reč kalifa Omara patrijarhu Sofroniju. A reč opet kalifa Omara po tom sadržaju odnosila bi se na sigurnost cele Palestine tj. na poštedu cele Palestine, dakle i svih njenih gradova i svih njenih hramova u tim gradovima. To je naravno u prvom redu značilo da Saraceni ne ulaze u Jerusalim i da tako bude pošteđen Salomonov hram. Na prigovor, da u ovom izveštaju Teofanovom ima ipak jedna pukotina, koja se sastoji u tome, što ne bi zajedno išli i data sigurnost i predaja grada, odnosno gradova, odgovor bi bio, da je takav ugovor mogao sadržavati zadovoljenje Omara sa priznanjem suvereniteta i kao protivuslugu njegovu reč o poštedi Palestine za taj slučaj. Tako se onda može razumeti, da vest Teofanova donosi i mogućnost ulaska u Jerusalim i jemstvo ne ulaska u Jerusalim, što je oboje kao što je rečeno spojivo u slučaju, da sporazum Sofronija sa Omarom ne ide dalje od priznanja suvereniteta. I tako po Teofanu Omar baš za to što ujemčava sigurnost cele Palestine ne može prodreti u Jerusalim. I za to po toj vesti on to čini prevarom.

Prenos u D.A.I. te Teofanove vesti vrši se ovako:

Ho autos un Umar apestrateuse kata tes Paleistines, kai parakathisas en aute epoliorkese ten Hierusalen diete hronon, kai parelaben auten dolo. Sofronios gar ho Hierosolimon episkopos theio kinumenos zelo kai anhinoia diaprepon logon elabe par autu hiper ton ekklesion tes pases Palaistines asfalestaton, hoste akathairetus meinai tas eklesias kai aporthetus tj. Taj Umar navali na Palestinu i nalazeći se u njoj opsede Hierusalin kroz dve godine i zauze ga lukavstvom. Sofronije, Hierosolimski episkop, potstaknut božanskim marom i odlikujući se prisebnošću duha, zadobi od njega reč o najvećoj sigurnosti za crkve cele Palestine, da će crkve ostati ne srušene i ne opljačkane.

Tuton idon ho Sofronios efe »ep aletheias tuto esti to bdeligma tes eremoseos to rethen dia daniel tu profetu estos en topo hagio«, tj. saznavši to Sofronije reče od iskrenosti dolazi ta odvratnost razaranja po reči proroka Danila u svetom mestu.

Hutos ton naon ezetese ton Iudaion, hon okodomese Solomon, pros to poiesai auton proskineterion tes autu blasfemias tj. taj uznastoji da od hrama Judeja, koga je podigao Solomon, načini svetište za svoje svetogrđe. Već na prvi pogled prepoznaje se u D.A.I. prenos iz Teo-

fana ali ujedno i prepravka Teofanovog teksta i da čitatelj ništa drugo nema pred sobom nego ova dva mesta Teofana i D.A.I. za sravnjenje, morao bi već po tome doći do zaključka, da je spis D.A.I. zaista rađen na taj način, što je to skup različitih prenosa bez potrebne kritike i ono, što je u tom pogledu vrlina, kad se radi o prenosu akata i obaveštaja, to je kad se radi o prenosu iz pisaca porok. Nakaznost pak ovoga prenosa ovde, o kome je sada reč potpuno potvrđuje težnju onoga, koji stvari u D.A.I. prenosi, da to bude tako, da se prenos ne prepoznaje, nego da prenos izgleda kao original.

Već prva razlika između Teofana i D.A.I. to pokazuje. Dok Teofan kaže kai parakathisas ten hagian polin tj. i opsedajući sveti grad, D.A.I., kaže kai parakathisas en aute epoliorkese ten Hierusalen. Taj pleonazam, da je Omar morao biti u Palestini da opsedne Jerusalim dolazi samo od želje, da se odmah na početku teksta menja, pa za to Teofanove reči opsedajući sveti grad moraju biti promenjene u nalazeći se u njoj tj. u Palestini opsede Hierosolin.

Iz istoga razloga mesto sveti grad kod Teofana stoji kod D.A.I. Hierusalen, pri čemu pisac, odnosno onaj, koji tekst Teofanov u prenosu prepravlja, odmah dalje zaboravlja, da je za Jerusalim upotrebio izražaj Hierusalen i prema Teofanu odmah dalje kaže kao i Teofan Hierosolimon. Može se dakle prepravka prenosa tako reći u stopu pratiti.

Videći iz Teofana kako je Omar dao reč, ali je nije održao, onaj, koji iz Teofana prenosi, konzumira celu Teofanovu vest o tome, kako je Omar prerušen ušao u Jerusalim i nastojao Solomonov hram pretvoriti u džamiju na taj način što mesto reči logo kod Teofana meće kod sebe reč dolo. Da bude drukčije patrijarh Sofronije iz Teofana arhiereus postaje u D.A.I. episkopos. Onda dolazi čisto pleonastički umetak više nego suvišan, kako je patrijarh Sofronije bio potstaknut božanskim marom i odlikovao se prisebnosti duha i za to dobio Omarovu reč, što se po sebi razume već iz same činjenice u Teofana, da je tu reč zadobio. U Teofana, sasvim razumljivo, reč se odnosi na sigurnost cele Palestine. U D.A.I. to se menja u najveću sigurnost, što je i opet samo jedan stilistički preudešaj, da bude drukčije. Ali onome koji tu prepravlja Teofanov tekst događa se slično kao i u prepravci teksta Georgija Monaha o Saracenskoj molitvi, a to je, da se kao rezultat prepravke pokazuje nešto, što je neodrživo. Po Teofanu Omar jemči sigurnost cele Palestine, po D.A.I. Omar jemči najveću sigurnost ali ne cele Palestine nego hramova cele Palestine. To je naravno neodrživo već za to, što bi se po tome božanskim marom i odlikujući se prisebnosti Sofronije pobrinuo samo za crkve cele Palestine, što znači da bi celu Palestinu i sve njene gradove prepustio Saracenima. Patrijarh Sofronije dakle brinuo bi se samo za crkve, a sve ostalo ne mora biti akathairetus kai aporthetus tj. ne srušeno i ne opljačkano. Premda

D.A.I. u reči asfalestaton predviđa maksimalnu sigurnost ipak pleonastički to tumači, da crkve ne će biti srušene ni opljačkane, što se bar to po najvećoj sigurnosti samo po sebi razumeva.

Kao što se vidi onaj, koji prenosi iz Teofana njegovu vest, čini to prepravljanje sa stilističkim pleonazmima, sa promenama i na taj način što menja reč logo u dolo. Pri tome mu se dešava, pošto ne kaže, u čemu se sastoji to dolo tj. to lukavstvo, da govori kako je Omar zadobio Jerusalim lukavstvom, a u objašnjenju toga lukavstva dalje kaže, kako je Omar Sofroniju dao reč o sigurnosti hramova u celoj Palestini i dalje ništa, tako da se ne vidi u čemu se sastoji to lukavstvo, jer se ne kaže ni to da Omar zadanu reč nije održao. Naravno onaj, koji je vršio prenos iz Teofana, imao je po Teofanu u svesti jasnu sliku, zašto govori o Omarovom lukavstvu, pa nije ni osetio, da tu sliku nije preneo i na papir.

Tako se eto ta vest u D.A.I. pokazuje bez smisla, jer je po njoj Omar zadobio Jerusalim lukavstvom za to, što je Sofroniju dao reč o sigurnosti hramova cele Palestine. Po razlogu prepravke ispuštajući ono, što u Teofana stoji o Omarovom lukavstvu u D.A.I., propušteno je mesto toga metnuti drugo nešto o Omarovom lukavstvu. Tako je jasan Teofanov tekst u prenosu postao nejasan i smišljeni Teofanov tekst ostao bez smisla.

Šta više i ako ni jednom jedinom reči ne govori o tome šta je Omar protiv zadane reči učinio, u nastavku prenosa u D.A.I. prenosi se ali ovog puta verno i od reči do reči, ono, što Teofan ima o uskliku patrijarha Sofronija, kad je čuo šta je Omar uradio tj. da je prerušen ušao u Jerusalim i nastojao od Solomonovog hrama načiniti džamiju. U D.A.I. po dosadanjem njegovom tekstu ne vidi se, našto se opšte može taj usklik patrijarha Sofronija odnositi, kad se pre toga ne kaže, šta je Omar učinio i ni jedna reč se ne meće, da se vidi, šta je bdeligma tes eremoseos odvratnost razaranja.

To znači, da je kod prenosa poređaj stvari iz Teofana pored skraćivanja i izmene još izvršen i tako, da je prenešeno ono, što se na nešto odnosi, a ispušteno je ono na što se to odnosi.

Tek posle prenosa vesti o uskliku Sofronija kaže D.A.I., kako je Omar nastojao da od Solomonovog hrama napravi džamiju, ali i to tako skraćeno, da ostaje otvoreno pitanje kako, kada i čime je to Omar hteo i nastojao da izvrši, odnosno pravije reći, kad i kako je Omar u opšte došao u položaj, da za takvim nečim nastoji.

Nema sumnje, da je sam pisac odnosno onaj, koji Teofana prenosi, morao tu još u svome radu osetiti, kud je zašao i prepoznati, da mu je prenos ostao bez smisla, pa je, da to popravi, preneo, ali i opet nedovoljno, samo onaj deo vesti iz Teofana, koji se odnosi na posledicu Omarovoga prevarnoga prodiranja u Jerusalim. Tako ni popravka nije uspela i on je i pored toga ostao bez smisla, što se vidi najbolje iz

toga, ako se pokuša čitati samo D.A.I. tako kao da Teofan ne postoji. U tom slučaju čitatelj kraj najbolje volje ne će moći stvoriti potpunu sliku zbivanja, koja se međutim nalazi lepo i jasno izvedena u Teofana. Kako se onda oteti utisku, da ovakvo mesto ne pokazuje samo tendenciju prepravke prenosa i težnju, da se prikrije prenos, nego i da odaje sam način, kojim je prenos vršen, a to je brzina i nekritičnost. Nekritičnost pokazuje sam rezultat prenosa a brzinu pokazuje frapantna i inače nepojmljiva činjenica, da je ovakav prenos ostao i da ga onaj, koji prenosi, nije ispravio, jer je nemoguće, da nije vidio svu njegovu nemogućnost i jer naposletku sam njegov pokušaj ispravke potvrđuje, da je tu nemogućnost uvideo. Čitalac će s pravom zapitati zašto kraj takvog stanja stvari nije taj, koji je taj prenos iz Teofana vršio, takav svoj rad naprosto napustio i mesto toga uneo u spis D.A.I. jedan bar približno smišljen i ispravan rad. Na to pitanje zaista ne može se naći drugi odgovor nego da nije imao vremena, jer da je imao vremena sigurno bi to učinio.

Pregled, dakle, koji je ovde vršen u pogledu spisa D.A.I. u nameri, da se ispita i izvidi, da li u samom tekstu toga spisa nema možda također momenata, koji upućuju na to, da taj spis nije Konstantina VII i koji potvrđuju ono mnenje, koje proizilazi iz posebnog manira toga spisa u pogledu izražaja isteon hoti, svršava eto sa time da u stvari ceo taj spis D.A.I. to mnenje potvrđuje i čitatelj će onda nalazeći se pred posebnosti spisa D.A.I. razumeti i to, da on nosi i posebni manir, čime se obe posebnosti i materijalna i formalna spajaju u jedno, donoseći kao rezultat utisak, da spis D.A.I. i pored sve prejudicionalnosti kojom je proviđen i iskićen u pravcu Romana II, ipak nema ništa zajedničkoga sa Konstantinom VII, nego može samo da pretstavlja jedan brzi i nekritički rad treće osobe, u najbolju ruku jednog člana naučne kancelarije Konstantina VII. Pri tome, kao što se vidi, prenosi iz drugih pisaca pretstavljaju negativum takvoga rada, ali za to prenosi akata, dokumenata i obaveštaja iz zvaničnih arhiva pretstavljaju jedan pozitivum, koji se ne može dovoljno ceniti, jer nam donosi same izvore. Time otpadaju i svi prigovori Konstantinu VII kao nepouzdanom historičaru a dižu se sve pohvale onome, koji nam je iz pobuda i namera, koje se ne mogu odobriti, sačuvao i ostavio ono, što najviše vredi tj. same pisane izvore za historiju, pa kao što nam De Cerimoniis daje slike iz života na carskom dvoru u Vizantiji toga vremena, tako nam ovaj spis D.A.I. daje na osnovu izvora slike iz života carske administracije i uprave državom toga vremena.

Prepoznavanje posebnoga manira u spisu D.A.I. vodi do potrebe pregleda teksta u potražnji za eventualnom kongruencijom sa tim posebnim manirom, a to opet kao što smo ovim pregledom videli vodi do prepoznavanja pravoga bića ali i prave vrednosti spisa D.A.I.

PORFIROGENIT

(SLAVENI)

Dosadanji pregled celokupnoga spisa D.A.I. osim glave 29 do 36, što nije pregledano, a što sada treba pregledati, pokazao je, da je to zapravo skup prenosa akata ili u celosti ili po fragmentima sa tekstom originalnog smeštaja ili sa tekstom promenjenog smeštaja, već prema nahođenju onoga, koji je te prenose vršio.

Kad tu karakteristiku odaje ceo ostali spis, ne treba očekivati, da će i glede onoga, što dosad nije pregledano, a što sada treba pregledati, biti drukčije. I zaista već na prvi pogled u glavi 29 nalazimo sve ovo, što je ovde u pogledu karakteristike spisa D.A.I. navedeno.

Tu se najpre nalazimo pred jednim starim originalnim izveštajem, koji je prenesen u spis D.A.I., a onda se nalazimo pred okolnosti odnosno smeštaja, da je taj originalni izveštaj doduše prenesen, sad da li u celosti ili samo u jednom delu, to se naravno danas ne može ni kontrolisati ni znati, ali da je prenesen tako, da je rastavljen u dva dela i između ta dva dela da je umetnuto nešta mnogo novije tj. nešta iz vremena, kada je prenos toga spisa izvršen. Tako možemo kazati da u glavi 29 nalazimo već poznatu nam operaciju onoga, koji je spis D.A.I. pravio, a koja se sastoji i u prenosu i u razmeštaju teksta. Ali to je sve još operacija onoga, koji spis D.A.I. pravi.

Osim toga pokazuje ta glava 29 još i neke promene, koje nisu više stvar onoga, koji je spis D.A.I, pravio, nego koje pretstavljaju već docnije unose, koji su morali nastati, kad se je već originalni spis prepisivao.

Poznate protivrečnosti u materiji D.A.I. u glavama 29 do 36 upućuju unapred već, da ta celokupna materija ne može biti od jednoga pisca, jer se neispravljanje očevidnih protivrečnosti u tom slučaju naprosto razumeti ne bi moglo. Pobliže osmatranje te materije potvrđuje ono, našto protivrečnosti upućuju i, naravno, kad se ispostavi, da se radi o prenosu različitih stvari, a ne o pisanju jednoga pisca, protivrečnosti nisu onda protivrečnosti jednoga historiskog dela, nego su te protivrečnosti onih raznih stvari, koje su u to delo prenesene.

Tako ćemo moći prepoznati, da je glava 29 još stvar onoga, koji originalni spis D.A.I. pravi, dok su glava 30 i glave 31 do 36 već docniji unosi. O njima u svoje vreme.

Ovde sada najpre o onome, što je originalno u D.A.I. i što potiče iz onog vremena, kad se D.A.I. pravi, a ne o onome, što je u D.A.I. ušlo naknadno kod prepisivanja originala.

Drugim rečima, najpre treba pregledati originalni D.A.I. u glavi 29. Kao što je rečeno, i u samoj toj glavi 29 imade stvari, koje su morale biti dodane docnije u prepisu, pa prethodno ne će ni o njima biti reč, u nastojanju, da se pregled vrši po ključu vremenskog reda tj. da se pregledaju stvari, kako su verovatno u vremenu nastajale.

Da se to postigne mora se ovde istaknuti i ono, što je moralo biti i u tu glavu 29 docnije kod prepisa unešeno, da se tako dođe do slike originalnoga D.A.I. u glavi 29.

Da se pak to može izvršiti treba naglasiti, da se gl. 29 D.A.I., kao što je rečeno, sastoji iz dva dela, iz jednoga starijega, mnogo pre vremena postanka D.A.I. i drugoga, novijega tj. iz vremena postanka D.A.I. Prvi počinje sa početkom glave 29: Hoti Diakletianos ho basileus pani tes horas Delmatias erasthe: tj. Car Dioklecijan je vrlo voleo Dalmaciju, i ide do kraja druge alineje sa svršetkom: hontinon kai oiketores mehri tu nin Romanoi kaluntai. tj. čiji stanovnici se do danas zovu Romani.

Drugi deo onda počinje sa svršetkom 13 alineje te glave 29 sa rečima: Ta de loipa kastra, ta onta eis ten xeran tu thematos kai kratethenta para ton eiremenon Sklabon, aoiketa kai erema histantai medenos kataoikuntos en autois. tj. Ostali gradovi, koji se nalaze na kopnu temata i koji su u vlasti spomenutih Slavena, stoje nenastanjeni i pusti, pošto niko u njima ne stanuje, i svršava sa alinejom 12, koja počinje sa rečima Hoti eisin nesia tj. imade otoka, a svršava sa onomata u nuntai tj. imena ne znaju.

Ta dva dela pretstavljaju jednu celinu i, kao što se već na prvi pogled vidi, jedan jedinstveni izveštaj. Između njih umetnuto je ono, što je u taj izveštaj umetnuo onaj, koji ga u D.A.I. prenosi, na taj način, što je između ta dva dela uneo jedan drugi tekst. Ali iz toga treba izlučiti ono, što je i na taj tekst dodano kasnije u prepisu. A to je odmah iza druge alineje umetak na početku treće alineje, koji glasi: Hoti apo tes basileias Herakleiu, tu basileos Romaion, kath hon mellei tropon rethesestai en te peri ton Hrobaton kai Serblon singrafe, pasa he Delmatia kai ta peri auten ethne hoion Hrobatoi, Serbloi, Zahlumoi, Terbuniotai, Kanalitai, Diokletianoi kai Arentanoi, hoi kai Paganoi prosagoreuomenoi... (završetak rečenice fali) tj. Od vladanja Heraklija, cara Romaja, o kome će također biti reči u spisu o Hrvatima i Srbima, cela Dalmacija i svi njeni narodi kao Hrvati, Srbi, Zahumljani, Tribunjani, Kanalićani, Dioklecijani i Arentani koji su nazvani i Pagan...

Taj umetak je iz docnijeg vremena tj. iz vremena spomenutih docnijih unosa posle originalnoga D.A.I. To isto vredi ali i za jedan umetak, koji je umetnut još u prvi originalni izveštaj, onaj, koji je ovde opisan sa svoja dva dela.

Taj umetak glasi: Hoti to kastron tu Rausiu tj. grad Rausij, pa sve do eis hon kai anerhontai dia kohlui tj. u koju se ulazi puževim stepeništem.

Tako dobivamo pravu sliku glave 29 na taj način, što prepoznajemo u spomenuta dva dela jedan stari izveštaj, nadalje u onome, što je između ta dva dela umetnuto ono, što je u taj izveštaj između ta njegova dva dela umetnuo onaj, koji je taj izveštaj u spis D.A.I. preneo i naposletku onda ona dva mesta, koja su docnije prilikom prepisa umetnuta i to jedno mesto u ono, što je u stari izveštaj uneo sastavljač D.A.I. a drugo mesto ono, koje sleduje svemu onome, što je sastavljač D.A.I. u stari izveštaj između njegova dva dela uneo tj. ono, što u glavi 29 D.A.I. stoji između onoga, što je u stari izveštaj uneo sam sastavljač D.A.I. i drugoga dela izveštaja. To je također kasnije u prepisu unešeno. Idući sada redom dalje u osmatranju te glave 29 treba imati pred očima pomenuta dva dela staroga izveštaja, ali ne rastavljena, nego sastavljena, da se tako dođe do rekonstrukcije toga staroga izveštaja.

Taj izveštaj već na prvi pogled izveštava o dolasku Slavena u Dalmaciju. Opisujući gradove, koji su posle toga ostali u vlasti Vizantije na moru, pa opisujući Dalmatinsko kopno, izveštaj donosi sliku Dalmacije posle dolaska Slavena.

To znači, da će taj prvi deo glave 29 pretstavljati originalni izveštaj, sad da li iz Dalmacije ili iz Ravene odmah po dolasku Slavena, dakle da tu stojimo pred jednim vanredno važnim izvorom za historiju Slavena na Balkanu.

Drugo je pitanje historiske istine i time će se baviti za to pozvani, ovde se čitanjem takve starine samo daje jedan prilog osnovnoj stvari, a to je čitanju podataka. Ima jedan momenat, koji ovaj izveštaj vremenski stavlja odmah u prvo vreme posle dolaska Slavena u Dalmaciju. Taj momenat sastojao bi se u ovome.

Kao što smo maločas videli izveštaj završava sa jasnim, da ne može biti jasnijim rečima, kako u to vreme, kada se taj izveštaj piše stoje svi gradovi Dalmatinskoga kopna nenastavani i pusti, jer niko u njima ne stanuje, a u vlasti su Slavena. Izveštaj je dosledan. On kaže kako su Slaveni zauzeli Salonu i posle kako su iz Salone zauzimali Dalmatinsko kopno zarobljavajući Romane, naravno one, koji se nisu pre toga sa Romanima iz Salone spasili u utvrđene primorske gradove. To znači, da su dolaskom Slavena svi Dalmatinski gradovi opusteli osim Salone, koju su nastanili nadošli Slaveni. Po izveštaju dakle svi su kopneni gradovi tj. svi gradovi u Dalmaciji osim primorskih utvrđenih

gradova, dolaskom Slavena opusteli. Međutim pojavljuje se kao nastanjen grad, grad Nin, koji će biti i stolni grad vladara Dalmacije i mesto prvoga hrišćanstva u Dalmaciji, početak presbyterijanske Rimske crkve u Dalmaciji i posle još stolica Ninske episkopije. Šta znači to jedno i drugo. Znači, da je izveštaj iz pre toga vremena, kada o tome ništa ne govori i kada ni grad Nin ne izuzima iz reda pustih gradova na Dalmatinskom kopnu, u kojima nema nikoga. Znači da je izveštaj iz vremena, kada su se Slaveni pojavili u Dalmaciji i naselili u Saloni, tako da su odmah po dolasku Slaveni naselili Salonu i zarobili seosko pučanstvo, dok su gradovi ostali prazni. To je očevidno slika stanja stvari u Dalmaciji odmah po dolasku Slavena, pa okolnost, da se Dalmatinski gradovi slikaju kao prazni u vezi tome naprotiv stojećega nastanjenoga Nina, jeste samo po sebi podatak, da je izveštaj pisan još u prvo vreme, kada je od svih gradova u Dalmaciji, kopnenoj, bila nastanjena samo Salona i to Slavenima tj. da je izveštaj svakako pisan pre nego što je Nin nastanjen.

Dok je pak postojala Salona naravno nije bilo razloga nastanjenju Nina, pa nastanjenje Nina pada u vreme razorenja Salone, jer razorenje Salone i nastanjenje Nina stoji jedno prema drugom kao uzrok i posledica. To znači da Slaveni nisu razorili Salonu, a najmanje je njihovo delo razbijanje i otvaranje Rimskih sarkofaga, čemu je uzrok jedna mnogo jednostavnija stvar, a to je naredba istočnogotskoga kralja Teodoriha u Italiji, pod koju je tada Dalmacija spadala, u potrazi za zlatom radi kovanja novca. Nekada se u Dalmaciji vadilo zlato iz zemlje. Kad su se zalihe iscrpile, dobro je bilo i zlato iz sarkofaga. Ali to ne ide na račun Slavena, nego Gotske administacije u Italiji, koja se je ostavši bez zlatnih zaliha i takvog sredstva lećala.

Kao što se vidi odnosno mesto na kraju glave 29 u D.A.I., koje iz pustih gradova ne izuzima ni Nin, znak je, da je taj izveštaj u glavi 29 morao biti pisan još pre razorenja Salone tj. u vreme kada je Salona bila još napučena od nadošlih Slavena, dok su svi gradovi kopnene Dalmacije stajali pusti. To proizilazi iz toga izveštaja u glavi 29. Čitalac bi dakle, kad ne bi bilo u toj glavi 29 onoga docnijega umetka, koga je tu umetnuo onaj, koji je taj izveštaj u glavi 29 preneo, stajao pred jednim izveštajem, koji je pisan posle dolaska Slavena u Dalmaciju, kad je u Dalmaciji stanje bilo ovakvo.

Dolaskom Slavena u Salonu Romani Salone proterani su, pa su se nastanili u utvrđenim primorskim gradovima Dalmacije. Naravno da ti primorski gradovi Dalmacije nisu bili prazni, pa su Romani nadošli na autohtono stanovništvo. U te gradove sklonili su se i žitelji gradova kopnene Dalmacije, pa i sela, u koliko potonji nisu bili zarobljeni. Salonu su nastanili nadošli Slaveni. Dolaskom dakle Slavena u Dalmaciju ostaje nastanjena Salona, ali promenom žiteljstva, od Romana na Slavene. Isto tako i kopno Dalmacije, osim gradova na kopnu,

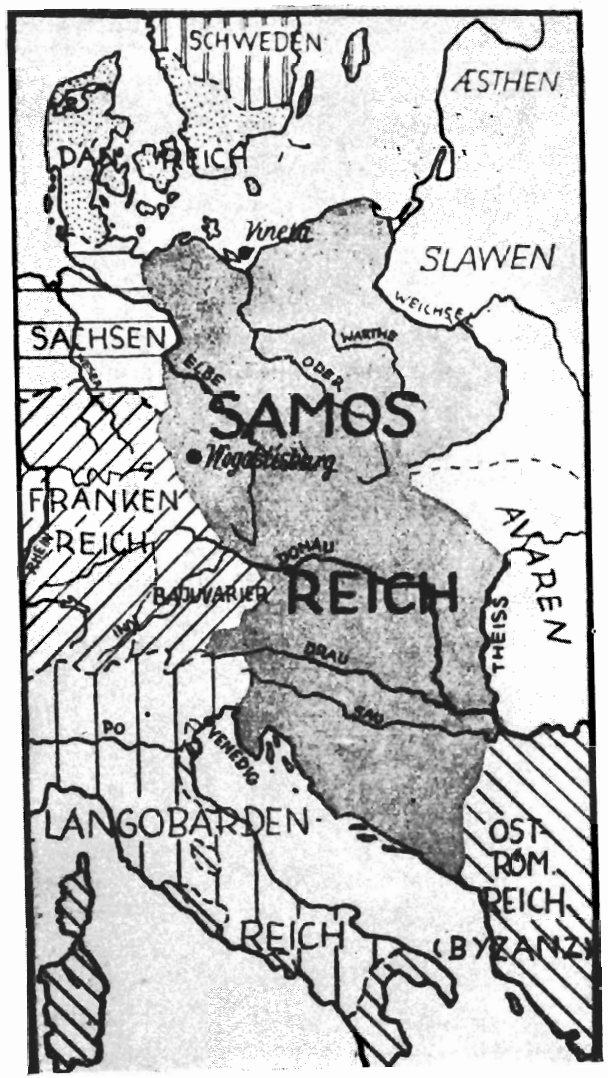

Slika 45

prenesena iz knjige: Heinar Schilling, Geschichte für Alle — Zweite Auflage, strana 255

koji su pusti. Tako dakle dolaskom Slavena prema glavi 29 D.A.I. tj. prema opisanom izveštaju, koji je u toj glavi 29 rastavljen u dva dela, dolaskom Slavena u Salonu Dalmacija je cela Slavenska osim nekih gradova sa bedemima, koji imaju autohtono i dobeglo žiteljstvo tj. dobegle Romane. Dolazak dakle Slavena kao što se vidi pretstavlja u glavi 29 tj. po tome izveštaju zauzimanje Dalmacije od strane Slavena, pri čemu pod Vizantijom ostaju samo neki primorski utvrđeni gradovi sa mešovitim stanovništvom, grčkim i romanskim. O kakvom sporazumu sa Vizantijom i kakvom podložništvu Slavena Vizantiji nema u glavi 29 ni traga. Po toj glavi 29 tj. po tom izveštaju Dalmacija je naprosto od strane Slavena zauzeta i to tako, da je najpre zauzeta Salona, a onda i Dalmacija, osim nekih primorskih gradova. U vreme, kada se izveštaj, koji se nalazi u glavi 29, piše, svi ostali gradovi na kopnu Dalmacije, osim tih primorskih gradova, stoje pusti. To je dakle odmah prvo vreme posle dolaska Slavena, kada se taj izveštaj piše tj. kada je nastanjena samo Salona, dok su još svi gradovi kopnene Dalmacije, osim onih primorskih gradova tj. svi gradovi, koji su u vlasti Slavena, pusti.

Opravdano će se postaviti pitanje, kako to, da se ovde prigodom čitanja te glave 29 stalno i dosledno govori samo o Slavenima a ne i o Avarima, kada ta glava 29 D.A.I. odnosno taj izveštaj u toj glavi 29 govori i o Avarima.

Odgovor na to sastojao bi se u ovome. Glava 29 odnosno taj izveštaj sasvim jasno i određeno odgovara na pitanje, ko je došao u Dalmaciju. Ako je čitatelj glede pitanja, kada se je to zbilo, upućen na svoje sopstveno zaključivanje, jer u tom pogledu nema jasnoga podatka u glavi 29 D.A.I., glede pitanja, ko je došao u Dalmaciju, čitalac nije upućen na svoje sopstveno zaključivanje, jer glava 29 sasvim jasno kaže, da su u Salonu provalili Slaveni, da su Salonu nastanili Slaveni, da su pučanstvo izvan gradova po selima zarobili Slaveni, da su iz Salone i ostalih gradova te sa sela, ukoliko nisu bili zarobljeni, Romani se u gradove sklonili od Slavena. To znači, da glava 29 odnosno spomenuti stari izveštaj poznaje samo Slavensku verziju u pitanju ko je zauzeo Dalmaciju.

Avarsko ime iznosi se kao uzgredno, ali ne za Avare, nego za te iste Slavene, koji su zauzeli Dalmaciju, u tom smislu, što se u toj glavi 29, odnosno u tom izveštaju, navodi kako Slavene i Avarima nazivaju. To ne znači, da su to bili Avari, nego to znači, da su to bili Slaveni, ali da te iste Slavene nazivaju i Avarima. Jasno je da je primarno ime i etničko ime onih, koji su zauzeli Dalmaciju ime Slavensko, a da je ime Avarsko za te Slavene uzgredno ime i političko ime tj. ime, koje je nastalo iz okolnosti, da su ti Slaveni, koji su došli u Dalmaciju, morali biti pod vrhovništvom Avara i tako po Avarima dobiti političko ime.

To dokazuje i svih šest mesta u glavi 29 D.A.I. gde se spominje naziv Avara.

No da to bude još jasnije treba se osvrnuti i na ono, šta govori glava 29 pre tih mesta, to za to, što će se iz toga videti, da se tu također radi o izveštaju sa terena, a ne o nekoj naučnoj raspravi. To onda čini razumljivim i to, da se uz Slavensko tj. uz pravo ime tih došljaka, spominje i Avarsko ime. Kako to u izveštaj dolazi, vidi se najbolje iz toga, što izveštaj za samo osvojenje Dalmacije donosi jednu legendu, koja, bila istinita ili ne jeste takve naravi, da treba da služi kao isprika, izvinjenje, zašto je moglo doći do toga, da se Salona izgubi iz ruku a po tome i cela Dalmacija.

Po glavi 29 odnosno po tome izveštaju nije u opšte Salona, pa ni Dalmacija zauzeta ratom. Nije moguće ne osetiti, kako izveštaj sam fakat potpuno priznaje. To da je Salona od Slavena zauzeta kao i cela Dalmacija, to da su se Romani morali skloniti u gradove, a koji nisu, da su zarobljeni, kao i to, da je Dalmacija u rukama Slavena i da su za to gradovi pusti, sve se to u izveštaju potpuno priznaje. Prema tome glede samoga fakta ne bi bilo razloga dovoditi u sumnju sam izveštaj, tim manje, jer, kao što smo videli, imade čak i znak, da je taj izveštaj što se fakta tiče, morao biti pisan odmah posle dolaska Slavena u Dalmaciju.

Kad dakle posle toga dolazi, da je do svega toga došlo jednim lukavstvom Slavena, kojim su Romani u svojoj sigurnosti zatečeni i savladani, onda se zaista postavlja pitanje, ako inače glede samoga fakta izveštaju nema prigovora, zašto da se sumnja u ono, što taj izveštaj donosi po načinu, kojim je do toga fakta došlo tj. da su se Slaveni dočepali Rimskih znakova i tako prerušeni prošli stražu na brdu kod Salone, koja i danas nosi ime Klis i tako postigli, da, prošavši stražu, dođu pred vrata Salone, koja su im se otvorila, jer se je mislilo, da se pod tim znacima vraćaju Romani.

Ako se traži, neverujući ovoj legendi, razlog takvom pisanju, onda to može biti samo u tome, da odgovorno lice ističući Slavensko lukavstvo sebe opravdava. Ako dakle ta legenda ne bi bila istinita, samo njeno navođenje pokazuje onda još više, da je to jedan stari izveštaj u glavi 29 sastavljen odmah po dolasku Slavena, kad sadrži izvinjavanje sa Slavenskim lukavstvom, koje po prirodi stvari može poticati samo od odgovornoga za Salonu odnosno za Dalmaciju faktora. Jer ko bi inače imao interesa, ako je Salona izgubljena uobičajenim načinom tj. ratom ili borbom, da taj fakat ma gde, a pogotovu u jednom izveštaju pretvara u lukavstvo bez borbe. Iz takvoga prikaza zauzimanja Salone, kao što ga ima glava 29, sleduje jedino to, da za borbu, za rat i tako dalje, može neko biti odgovoran, ali za prevaru ne. To može biti naivno. Pa čak i naivno u pogledu uspeha radi otklanjanja odgovornosti, ali samo navađanje takvoga lukavstva upućuje na eventualni akt

nekog odgovornog faktora, pa možda još i najviše na sam egzarhat u Raveni, pod kojim se je Dalmacija nalazila.

Po glavi 29, odnosno po tome izveštaju, izgleda, da se u pogledu Dalmacije nalazimo pred jednom sasvim odvojenom akcijom od glavne akcije Avara i Slavena, koja je išla od krajnjeg zapada Bačke kao polazne tačke preko Dunava u Slavoniju pa dalje neprestano na zapad, tako da su krajnji izdanci Slavenski doprli ne samo do tzv. Puste Doline, nego i u ceo Salzburški kraj. Tim putem od istoka na zapad išli su sa Avarima Slaveni. Kako je za put na zapad iz Bačke bio prirodan prelaz preko Dunava kod Dravskog ušća pita se nije li pojava kajkavštine još pre hiljadu godina do linije Osijek — Sava (Tomašić) u stvari pojava od te linije i ne rezultat Franački na istok, nego Avarski na zapad, kuda se je vremenom gubila.

U Dalmaciju i na Salonu dolaze naprotiv Slaveni ne tim pravcem zapad istok, nego pravcem od severoistoka na jugozapad tj. iz Avarije preko Srema Rimskom cestom u Salonu.

I opet se ponavlja, drugo je pitanje historiska istina. Čitanje glave 29 teško je moguće, ako se ovakvo stanje stvari ne pretpostavi već za to, što lukavstvo sa zauzimanjem Salone po prirodi stvari mora tražiti, da dolazi sa strane, sa koje mu se niko u Saloni ne nada.

To znači, da glava 29 i izveštaj u glavi 29 ne uzima u obzir Avaro-Slavensko prodiranje na zapad kao jednu opštu pojavu, nego vidi i uzima u obzir samo ono, što se Salone tiče. Jedan znak više, da glava 29 nije pisanje istorije, nego da je pisanje izveštaja najužega pojma konkretno ograničenoga samo na zauzimanje Salone, dakle znak, da izveštaj dolazi od onoga, ko je za Salonu odgovoran. I pošto izveštaj po prirodi znade samo ono, što se toga odgovornoga fakta tiče tj. znade samo za lukavstvo Slavena sa Salonom, to je prirodno, da se izveštaj ograničava na navod o Slavenima u primarnom smislu, kome u sekundarnom smislu dodaje naziv i Avara. I baš to, što se u glavi 29 jasno i određeno označavaju oni, koji su Salonu zauzeli Slavenima, ali se dodaje i jedno drugo njihovo tako reći konvencionalno ime, upućuje na to, da se tu radi o izveštaju sa terena, u kome se stvari označuju, kako su se na terenu prikazale. I ako dakle glava 29 napominje ime avarsko nije to razlog, da se ta glava 29 čita onda po bukvalnoj mesto po logičnoj interpretaciji.

Ako po bukvalnoj interpretaciji može da bude dvoumljenja, da li pisac izveštaja ima pred očima samo Slavene ili i Avare, po logičnoj interpretaciji, kad se njegov izveštaj čita, vidi se, da o Avarima ne može biti ni govora.

Vrlo je zanimljivo, kako je u tom pogledu izveštač dosledan svojoj postavki o zauzimanju Salone sa strane Slavena lukavstvom. Kako prikazujući to lukavstvo u pogledu Salone izveštač isključuje nasilje, tako i docnije dosledno isključuje nasilje, ne samo kod samoga zauzi-

manja Salone, nego i kasnije kod zauzimanja Dalmacije. Slaveni žiteljstvo Salone proteruju, ali ga ne ubijaju, a žiteljstvo u Dalmaciji u koliko samo ne pobegne zarobljuju, ali ga ne ubiju, što će se podudarati sa onim docnijim događajem, kada je Rimski papa otkupljivao Romanske zarobljenike u Dalmaciji i Istri 640—641. Pohod dakle Slavena u Dalmaciju prikazuje taj izveštaj u glavi 29 kao pohod za naselenje, u kome došljaci imaju samo interes da starosedeoci odu ili vlast izgube i ništa više. Znači naposletku uspeli pokušaj nakon neuspelih pokušaja godine 545 i onoga malo zatim, kada se je imalo desiti u Solunu ono, što se je kasnije desilo u Saloni, a do čega nije došlo samo od straha pred Justinijanovim sinovcem Germanom, tada komandantom velike vojske za Italiju.

Pisac izveštaja dosledan je, kada u pogledu zauzimanja Salone i Dalmacije, obzirom na iznešeno po njemu lukavstvo, isključuje svako nasilje sa strane Slavena, pokazujući, da je ovima bilo samo do naselenja, što sve odgovara naravno daleko više Slavenskim zemljoradnicima nego Avarskim konjanicima.

Tako dakle ceo taj izveštaj u glavi 29 D. A. I. po svome značaju upućuje pre na Slavene nego na Avare, i da nema napomene u tom izveštaju o konvencionalnom Avarskom nazivu, čitajući taj izveštaj niko ne bi mogao pomisliti na Avare. Iz toga onda sledi, da iz svih tih šest mesta, na kojima se govori o zauzimanju Salone, mora izlaziti, da se tu misle Slaveni i da je tek uzgred napomenuto, kako se ti Slaveni i Avarima nazivaju tj. ne oni sami, nego kako bivaju od drugih nazivani. Ako sada pređemo na pregled tih mesta, onda ćemo već na prvom mestu osetiti, da pisac govori o Slavenima, i ako se već tu na tom prvom mestu spominje također i rečeno konvencionalno Avarsko ime za Slavene. To mesto glasi: diaperasantes heuron ethne Sklabenika aopla onta, hatina kai Abaroi ekalunto tj. prešavši (tj. preko Dunava) nađu Slavenska mnoštva nenaoružana, koja su i Avarima nazivana. Ovde treba učiniti jednu napomenu. Ethne Sklabenika prenosi se ovde sa izražajem Slavenska mnoštva. Kako se to mesto uzima u smislu Slavenskih naroda (Tomašić: Slovenski narod) potrebno je reći, zašto se od takvoga prenosa ovde odustaje i mesto toga izražaj Slavenska mnoštva primenjuje. Prvo, ethnos istina znači naročito i narod, pleme rod, ali znači i pre svega mnoštvo, gomilu. Drugo tu u glavi 29 u tom izveštaju reč je o tome, kako su Rimski vojnici, prešavši Dunav, s one strane Dunava našli kao stanovnike nenaoružane ethne Sklabenika, pa je prirodnije uzeti, da se pod takvim izražajem podrazumevaju Slavenska mnoštva, nego diferencirani Slavenski narodi, za koje je još pitanje, da li je tada kakva diferencijacija u opšte i postojala ili su tada Slaveni još bili samo Slaveni. Treće, ona diferencirana imena tih ethne Sklabenika, ako taj izražaj ne bi značio samo Slavenska mnoštva, nego i diferencirane Slavenske narode, bila bi prema toj istoj glavi 29 još

od Heraklija (610 do 641) sledeća Hrobatoi, Serbloi, Zahlumoi, Terbuniotai, Kanalitai, Diokletianoi, Arentanoi (Paganoi). Kao što se vidi osim imena Hrvata i Srba svih ostalih pet ili šest imena su teritorijalna imena u Dalmaciji, dakle nastala tek po dolasku u Dalmaciju i nisu mogla postojati u vreme, kad su Slaveni još bili preko Dunava, pa ih naravno nisu mogli onda ni Rimski vojnici tamo naći.

Više će dakle odgovarati stanju stvari, ako se ethne Sklabenika uzme kao Slavenska mnoštva, jer, u kratko, smisao te vesti i ne može biti drugo, nego da su Rimski vojnici prešavši preko Dunava s one strane Dunava našli Slavene, koji su tada bili pod Avarskim vrhovništvom. Za to su ih i našli aopla onta tj. nenaoružane.

Kao što se vidi, dakle, odmah na tom prvom mestu u glavi 29 D. A. I., reč je o Slavenima. Rimski vojnici našli su ethne Sklabenika, Slavenska mnoštva. Pošto će ti isti, koje su Rimski vojnici našli zauzeti Salonu, jasno je, da se tu na tom prvom mestu odmah utvrđuje, da su oni, koje su Rimski vojnici preko Dunava našli tj. oni, koji će odatle poći na Salonu, bili Slaveni. O tome ne može biti sumnje i to je izveštačeva tvrdnja. To on kaže. On u izveštaju kaže, dakle, da su Salonu zauzeli Slaveni. I to već odmah na tom prvom mestu svoga teksta.

Kada tome dodaje hatina kai Abaroi ekalunto tj. koji su i Avarima nazivani, onda naravno taj isti izveštač sebi glede svoje prve i osnovne tvrdnje ne protivreči, nego samo dodaje nešto, što nije njegovo tj. kako su ti isti Slaveni nazivani i Avarima. Dakle nazivani, a ne i bili, nazivani Avarima, a ne i bili Avari. Jasno se vidi etničko opšte Slavensko ime i političko ime, primarno ime, kojim Slaveni sami sebe nazivaju, i sekundarno ime, kojim ih drugi nazivaju. Njihovo pravo ime i njihov naziv, njihovo ime i njihovo nazivanje. Samo je bukvalna dakle interpretacija, ako se uzima ethne Sklabenika hatina kai Abaroi ekalunto tj. Slavenska mnoštva, koja su i Avarima nazivana sa smislom, da se time izražava misao Slaveni ili Avari tj. da su oba imena sinonimi. Naprotiv, po logičnoj interpretaciji, to nisu sinonimi, jer jedno je ime, a drugo je nazivlje, a nisu to dva imena. Jedno je ime, kojim Slaveni sami sebe nazivaju po svome rodu, a drugo je nazivlje, kojim su Slavene nazivali drugi, po Slavenskom položaju tj. po odnosu prema Avarima.

Može se dakle s pravom uzeti, jer se logično drukčije i ne može uzeti, da odmah na tom svom prvom mestu izveštaj imenuje zauzimatelje Salone i Dalmacije Slavenima. Dodatak o tome, da te Slavene neki i Avarima nazivaju, je samo napomena o jednom uzgrednom faktu, koja u opšte za pitanje, ko je zaposeo Salonu i Dalmaciju, nije relevantna, pa u koliko se o tome pitanju radi, kao da i ne postoji.

Znači, na pitanje, ko je zaposeo Salonu i Dalmaciju, izveštaj već na svom prvom mestu odgovara: Slaveni. Avari, to je već odgovor na drugo pitanje tj. kako se još od nekih ti Slaveni nazivaju. Pa da je sada

ne to jedno nazivlje Avarsko, nego još deset takvih, ostalo bi još uvek, da se doduše i na deset drugih načina ti Slaveni nazivaju, ali bi za to ipak oni ostali Slaveni. Ne stoji dakle, da glede toga prvoga mesta postoji bilo kakva nejasnost, pa naravno ne stoji ni to, da se u izveštaju Slaveni nazivaju Slavenima i Avarima. To naprosto nije tačno. U izveštaju se Slaveni nazivaju Slavenima, a samo se dodaje, da su nazivani i Avarima. Izveštaj dakle ne kaže, da su Rimski vojnici našli Slavene ili Avare, nego samo kaže, da su našli Slavene, a što izveštač dodaje da su ti Slaveni nazivani i Avari, to ni u najmanjoj meri ne dodiruje njegovu tvrdnju, da su Rimski vojnici prešavši Dunav našli s one strane Dunava Slavenska mnoštva, ukratko Slavene. Šta više baš iz plurala ethne Sklabenika može se s pravom zaključiti, da su preko Dunava Rimski vojnici našli u opšte samo Slavene. To znači, i ako pod Avarskim vrhovništvom, tu preko Dunava, u današnjoj Bačkoj, pre osvojenja Salone i Dalmacije, a sve prema glavi 29 D. A. I. bili su u opšte samo Slaveni.

To je prvo mesto u D. A. I., gde se govori o budućim stanovnicima Dalmacije.

Treba dakle imati na umu, da su po izveštaju u glavi 29 D. A. I. Rimski vojnici preko Dunava našli Slavene kao i to, da su ti Slaveni bili nenaoružani.

To je za to nužno, što pisac izveštaja, nemajući verovatno sam iz sopstvenoga opažanja nikakvoga suda o isključivosti Slavenskoga imena, čini kasnije koncesije Avarskom imenu u tom smislu, da ga on upotrebljuje ne samo pored Slavenskog imena nego i na mesto Slavenskog imena verovatno sa mentalnom rezervacijom, da stojeći pred dva naziva i nemajući odluke o imenu jeste najbolje, da se posluži jednim i drugim. Istina on to čini u načinu i meri tako, da ipak nema sumnje, da se radi o Slavenima, čime on svoj prikaz i zadržava, ali ipak potrebno je svako mesto koje u izveštaju dalje dolazi posebno proučiti, a u tu svrhu nužno je uvek držati na umu, da je izveštačeva prva reč o Slavenima i to nenaoružanima.

Odmah dalje iza ovog prvog mesta, a na drugom mestu upotrebljuje izveštaj samo naziv Avari: Dia un to aoplus heurein autus tus Abarus hoi Romanoi tj.: našavši Romani te Avare nenaoružane i tako dalje. Eto za to je nužno držati na umu ono prvo mesto sa imenom Slavena i sa označenjem nenaoružanih, jer je tu eto reč sada o nenaoružanim Avarima, što po sebi već i jasno dokazuje, da se tu misle ti isti nenaoružani Slaveni, za koje je samo alternativno upotrebljen izražaj Avari, ali ne u smislu demantiranja izražaja ethne Sklabenika, nego u smislu hatina kai Abaroi ekalunto tj. autor za te iste Slavene također sada upotrebljuje izražaj, nazivlje, koje im drugi daju, pa i on, mesto ethne Sklabenika, kaže tus Abarus. To je dakle u stvari samo koncesija nečemu, što i drugi rade, ali nije demanti onoga, što je već

rečeno. Takva alternacija izražaja odaje jasno izveštaj sa terena, jer bi bez sumnje pisac istorije stvorio odluku o jednom ili drugom nazivlju. Znači dakle, da izveštaj one, koje je označio Slavenima, sada naziva Avarima, ali ne u smislu, da bi to bili Avari, nego u tom smislu, da tako Slavene nazivaju, pa ih eto tako naziva i on. A da su to oni isti Slaveni, koje je već spomenuo, sledi jasno iz reči to aoplus heurein tj. našavši ih nenaoružane. Na prvome mestu izveštač kaže, da su Rimski vojnici našli Slavene nenaoružane. Na drugom mestu kaže jer su ih našli nenaoružane. Ako sada tu na tom drugom mestu izveštaj mesto reči »ih« kaže Abaroi, onda to nisu neki drugi, nego isti tj. Slaveni, samo što ih on sada naziva Avari, dakle jasna koncesija sekundarnom nazivlju Slavena a ne demanti njihovom primarnom imenu. Inače bi se po bukvalnoj interpretaciji moralo uzeti, da su bili nenaoružani i Slaveni i Avari, što je, naravno, nesmisao.

Pod Avarima dakle na tom drugom mestu podrazumevaju se oni isti Slaveni, koji su kao takvi utvrđeni odmah na prvom mestu, pa ta koncesija konvencionalnom nazivanju Slavena Avarskim imenom ne može biti relevantna glede utvrđenja imena Slavenskoga.

Reč je dakle i na tom drugom mestu o tim istim Slavenima, koji su na prvom mestu kao takvi utvrđeni. Nazivlje Avara upotrebljuje se u izveštaju samo u smislu onoga dodatka na prvom mestu hatina kai Abaroi ekalunto i ništa više.

Naravno da se ovakav izuzetak od svih tih šest mesta nalazi samo na jednom mestu, jer je to maksimalna koncesija tzv. Avarskom konvencionalnom imenu Slavena. Već na trećem mestu izveštač se opet vraća svojoj prvoj frazi samo sa razlikom, da sada više ne upotrebljuje izražaj ethne Sklabenika, nego naprosto izražaj Sklaboi pa kaže: Sklaboi, hoi kai Abaroi kalumenoi tj. Slaveni, koji su i Avarima nazivani. Time je naravno poništeno ono drugo mesto i stvar vraćena u stanje prvobitnog mesta tj. prvog mesta, jer su sada Slaveni opet samo Slaveni, a Avarima samo nazivani.

Ovo treće mesto u stanju je da potvrdi opravdanost prenosa izražaja ethne Sklabenika sa izražajem Slavenska mnoštva, a ne Slavenski narodi, jer kao što se vidi tu na trećem mestu Slaveni su samo Sklaboi tj. Slaveni, dok o ethne nema ni govora, što znači, da su i u prvom slučaju tj. na prvom mestu Slaveni spomenuti samo kao Slaveni, a ne kao diferencirani narodi, kad se sada naprosto nazivaju Slaveni.

Kao da je izveštač hteo iscrpiti sve forme koncesije Avarskom nazivlju za Slavene tj. sve koncesije Slavenskom konvencionalnom imenu Avara, pa da naposletku jasno potvrdi, da to sve zajedno ne menja ništa na stvari tj. da su to ipak i uvek i neprestano i dosledno samo Slaveni, izveštač sada na četvrtom mestu imade jedan novi izražaj: hutos un hoi Sklaboi, hoi Abaroi tj. ako dakle Slaveni, Avari i tako dalje.

Valja učiniti napomenu. Konjektura između reči hoi i Abaroi sa umetanjem reči kai nije potrebna. U grčkom hoi Sklaboi, hoi Abaroi znači naprosto dva nazivlja za istu stvar. To bi značilo ovde konkretno Slaveni ili Avari, što nije ništa drugo, nego ono, hatina kai Abaroi ekalunto, u skraćenom izdanju.

Ali konjektura sa kai ne samo da nije potrebna, nego ne bi ni odgovarala, jer bi uvađala dvojstvo tamo, gde postoji jedinstvo. Od Slavena, koje i Avarima nazivaju pravila bi Slavene i Avare. To bi značilo iz temelja preokrenuti ceo tekst glave 29 i njegov smisao, jer bi po tome pored Slavena stupili u akciju i Avari, zašto u glavi 29 nema nikakve podloge. Ako bi se htelo uzeti, da su Slavenima kod savladavanja Rimskih vojnika, kada su opet prešli Dunav bili na pomoć Avari, pa se za to umeće konjektura sa reči kai, onda bi to mesto sa konjekturom zajedno moralo glasiti hoi Sklaboi kai hoi Abaroi, a ne hoi Sklaboi, hoi Abaroi. Kao što se vidi potonje mesto odgovara alternaciji sa hatina kai Abaroi ekalunto, pa za to i stoji, hoi Sklaboi, hoi Abaroi bez reči kai, dok konjektura kai stvara jedan novi tekst koji je potpuno protivan glavi 29, po kojoj su Slaveni sve sami svršili, i bili nađeni od Rimskih vojnika i spremili se da dočekaju Rimske vojnike i savladali Rimske vojnike. To se najbolje vidi iz petoga mesta, koje ujedno objašnjava sva četiri prethodna mesta i potpuno potvrđuje, da se i na sva ta četiri mesta radi o Slavenima.

Savladavši Rimske vojnike i oduzevši im oružje i zastave i sve bojne znake i prešavši Dunav vrše Slaveni pohod na Salonu, ali za razliku od sva četiri pređašnja mesta tu sada stoji hoi proeiremenoi Sklaboi tj. napred spomenuti Slaveni.

Izveštač, dakle, kao što se vidi, tu ne samo pokazuje, da su ovi hoi Sklaboi, hoi Abaroi u stvari Slaveni, nego da su Slaveni i Sklaboi hoi kai Abaroi kalumenoi kao i tus Abarus, a naravno i ethne Sklabenika hatina kai Abaroi ekalunto.

Proeiremenoi Sklaboi tj. napred spomenuti Slaveni su, kao što se vidi, uvek oni isti Slaveni, makar se na četiri prethodna mesta tako različito opisivali.

Time što je, izveštač najpre istakao Slavensko ime i konvencionalno nazivanje Slavena Avarima i potonjemu učinio sve moguće pa i maksimalne koncesije i onda na petom mestu zaključio time, da su to sve zajedno ipak samo proeiremenoi Sklaboi, potvrdio je on konačno, da su Salonu i Dalmaciju zaposeli Slaveni, a Avarsko nazivlje, da je samo jedna konvencionalnost, koja ne dira u pitanje bitnosti onih, koji su Salonu i Dalmaciju zaposeli. I ako njih prati konvencionalno ime Avara, ipak su to Slaveni. To je prirodan efekat izražaja proeiremenoi Sklaboi tj. napred spomenuti Slaveni, kad se taj, posle svih koncesija sekundarnom konvencionalnom nazivlju Slavena, nalazi u izveštaju na petom mestu tj. na koncu posle svih varijacija.

Kad bi i moglo biti sumnje, da li se prethodna četiri mesta smeju bukvalno interpretirati, postojao bi tu odgovor samoga autora tih mesta u protivnom smislu tj., da se i ta četiri mesta mogu samo logično interpretirati, u tom smislu, da se i na ta četiri mesta radi samo o Slavenima, a sve drugo, da je samo variranje koncesije jednom konvencionalnom nazivlju Slavena, koje ne menja stvar.

Ali da ne bude nikakve sumnje o tome, što je ovde izvedeno, treba naglasiti, da na koncu opisa Slavenskoga pohoda na Salonu, kad Slaveni već prođu neprepoznati utvrdu Klis iznad Salone (eis ten kleisuran) i kad treba kazati, ko dolazi do Salone i kome se vrata Salone otvaraju i ko u Salonu ulazi, izveštač upotrebljuje ponovo sada ovde na šestom mestu izražaj iz petoga mesta: hoi Sklaboi hoi prorrethentes tj. spomenuti Slaveni.

Dakle spomenuti Slaveni, ne više ni Avari ni Avarima nazvani, što znači na svih pet mesta Slaveni. To je bilo od početka tečajem čitanja te glave 29 D. A. I. jasno, a sada eto to je i od samoga izveštača potvrđeno.

Najpre su iz Rimske države Dunav prešli Romani i tu našli Slavene, a onda su Slaveni prešli Dunav, ušli u Rimsku državu i zauzeli Salonu, a po tome i Dalmaciju. A Avari? Sada se vidi da je to u tom izveštaju bio samo navod o sekundarnom konvencionalnom nazivlju za Slavene i ništa više. O Avarima nema više ni govora, pa su tu Slaveni čisto i samo ethne Sklabenika ili bolje reći hoi Sklaboi, Slavenska mnoštva ili bolje reći Slaveni.

U glavi 29, kao što se vidi, od početka do kraja tj. do Salone, reč je o istom ljudstvu, pa kad se na koncu kaže henika katelabon hoi Sklaboi hoi prorrethentes eis ten kleisuran tj. kada stigoše Slaveni, oni napred spomenuti, na ključno mesto (Kleisuran, Klis) onda je jasno, da to ljudstvo sačinjavaju Slaveni, a ne Avari. Da nije bilo Avarskoga vrhovništva naravno ne bi svega ovoga sa Avarskim nazivljem u opšte ni bilo, pa bi već od početka pa do kraja bila reč samo o Slavenima. Avarsko vrhovništvo moglo je prouzročiti, da dođe do sekundarnog političkog konvencionalnog nazivlja Avarskoga za Slavene, ali nije moglo prouzročiti, da Slaveni ne budu Slaveni, nego da budu Avari. To najbolje i baš za to, što se osvrće na konvencionalno Slavensko nazivlje Avarima, potvrđuje glava 29. Pošto je ona pak po svom sadržaju takva, da upućuje na to, da je to preneseni izveštaj o gubitku Salone i Dalmacije iz vremena tj. iz vremena, kad se je to dogodilo, to je onda taj izveštaj podatak za to, da su Slaveni bili ti, koji su zauzeli Salonu i Dalmaciju, a ne Avari, kao i to da je nisu zauzeli po bilo kakvom moljakanju, dogovaranju ili sporazumevanju sa Vizantiskom vlasti, jer sve to isključuje izveštaj u glavi 29, prema kome se naprotiv, radi gubitka Salone i Dalmacije odgovorni faktor mora da opravdava

i to čini na taj način, što ispred svoje odgovornosti istavlja lukavstvo Slavena.

Ali svih ovih šest mesta pretstavljaju samo navod iz prvoga dela izveštaja tj. iz prve i druge alineje glave 29.

Da se vidi, da je sve to tako, kako je ovde u glavi 29 pročitano, treba navesti i ono, što o tome kaže drugi deo toga izveštaja.

Ponoviti treba tekst toga izveštaja, da se vidi da ne može biti sumnje o tome, da prvi izveštaj o dolasku Slavena u Dalmaciju znade tačno, ko je zauzeo Salonu i Dalmaciju i da su to bili Slaveni:

Ta de loipa kastra, ta onta eis ten xeran tu thematos kai kratethenta para ton eiremenon Sklabon, aoiketa kai erema histantai medenos katoikuntos en autois tj. ostali gradovi, koji su na kopnu temata i u vlasti spomenutih Slavena stoje nenastanjeni i pusti, jer niko u njima ne stanuje.

Kao što se vidi, prvi deo toga izveštaja opisuje, kako su Slaveni zauzeli Salonu i Dalmaciju, a tekst drugoga dela izveštaja kaže, kako su usled toga nenastanjeni i pusti gradovi Dalmacije na kopnu, koji su u vlasti spomenutih Slavena.

Tako bi u drugom delu izveštaja bilo sedmo mesto u kome je reč o Slavenima, a koje na koncu potvrđuje jasno, ne samo zauzimanje Dalmacije, kao što to čini prvi deo izveštaja, nego i sam efekat toga zauzimanja, čime ujedno pokazuje, da oba ta dva dela izveštaja nisu drugo, nego jedan jedinstveni izveštaj iz vremena, kada je Salona i Dalmacija zauzeta i koji pokazuje kao odgovor na pitanje, od koga zauzeta, da je Salona i Dalmacija zauzeta od Slavena i to ne, bilo kakvom konvencijom sa Vizantiskom vlašću, nego samostalno tj. bez toga, kako, na to pitanje odgovara izveštaj sa izražajem: lukavstvom, pa sigurno samo pojačava verovatnost sopstvenog opravdanja, kada iznosi i detalje toga lukavstva. Verovatnost opravdavanja, koje očevidno leži u ovakvom izveštaju, koji je tu u glavi 29 prenešen, ili neverovatnost njegova, stvar je analize i suda, koji bi odatle proizašao.

Izveštač sigurno nije sumnjao o uspehu takvoga opravdanja, kad ga je u svoj izveštaj uneo. Da li čitanje te 29 glave treba da ide tako daleko, da se i ta analiza pokuša, to je stvar, o kojoj se ne bi moglo odlučiti odmah sada, već na početku čitanja te glave 29, kojemu je bilo pre svega svrha, da se na nesumnjiv način utvrdi, da odmah posle zauzimanja Salone i Dalmacije mora da je došao u Carigrad ovaj opravdavajući izveštaj, unesen u D. A. I. u glavu 29 verovatno iz carskoga arhiva u Carigradu, po kome izveštaju je Salona i Dalmacija zauzeta bez saglasnosti sa tadanjom Rimskom imperijom od strane Slavena.

Pregled dakle glave 29 D. A. I., može se reći, dovodi, a to van svake sumnje, do zaključka, da su Salonu i Dalmaciju zaposeli Slaveni,

koje, kako se to uzgred u toj glavi 29 kaže i Avarima nazivaju, dakle konkretno i jasno, da su Salonu i Dalmaciju zaposeli Slaveni.

To je odgovor materije u glavi 29 na pitanje, ko je zaposeo Salonu i Dalmaciju. Odgovor, dakle, na to pitanje u glavi 29, može se reći, ne leži samo u smislu, nego i u reči teksta.

Drugačije stvar stoji sa odgovorom na pitanje, kada se je to dogodilo, da su Salonu i Dalmaciju zauzeli Slaveni. U tom pogledu u glavi 29 nema odgovora u reči, pa se on mora tražiti u smislu.

No, pre nego što se tome pristupi, potrebno je osmotriti jednu stvar, koja bi, nerešena, mogla činiti smetnje pokušaju, da se po smislu glave 29 nađe odgovor i na to pitanje, kada su Slaveni zaposeli Salonu i Dalmaciju. Ta stvar bila bi ona protivrečnost, koja se pojavljuje kod čitanja glave 29 u rečima:

hontinon kai oiketores mehri tu nin Romanoi kaluntai tj. čiji se stanovnici sve do sada nazivaju Romani. Taj navod nalazi se na kraju druge alineje glave 29 i odnosi se na primorske gradove, u koje su se Romani iz Salone i Dalmacije smestili tj. na gradove Dekatera, Rausin, Aspalathon, Tetrangurin, Diadora, Arbe, Bekla, Opsara. Kao što se vidi od tih osam gradova poslednja tri su na otocima, dok su drugih pet gradovi u Primorju Dalmacije.

Nadalje u rečima:

Hoi de loipoi Romanoi eis ta tes paralias kastra diesotthesan, kai mehri tu nin kratusin auta tj. ostali Romani skloniše se u primorske gradove, kojima i dosada vladaju. Ovaj navod odnosi se na ove iste tu sada spomenute gradove.

Nadalje u rečima:

Ta de loipa kastra, ta onta eis ten xeran tu thematos kai kratethenta para ton eiremonon Sklabon, aoiketa kai erema histantai medenos katoikuntos en autois tj. ostali gradovi, koji se nalaze na kopnu temata i u vlasti su spomenutih Slavena, stoje nenastanjeni i pusti, jer niko u njima ne stanuje.

Nema sumnje, da prva dva citata izazivaju pretstavu o nekom dužem vremenu posle događaja, o kom se radi tj. o nekom dužem vremenu posle zaposedanja Salone i Dalmacije sa strane Slavena. Na to upućuje već sam navod o tome, kako u svim tim gradovima, u koje su se sklonili ti Romani drže vlast, što po sebi pretpostavlja izvestan razvitak stvari, za koji treba vremena. Još više na to upućuje onaj navod, kako se ti isti Romani još uvek nazivaju imenom Romana. Treći citat naprotiv govoreći o tome kako su gradovi na kopnu Dalmacije još uvek nenastanjeni i pusti kao da upućuju naprotiv na jedno kratko vreme tj. na prvo vreme posle zaposedanja Salone i Dalmacije od strane Slavena.

Ako bi se uzelo ono, našto upućuju prva dva citata, ne bi bilo verovatno, da se u glavi 29 radi o jednom izveštaju sa terena, vremen-

ski potičućem odmah iza događaja tj. iza zaposedanja Salone i Dalmacije od strane Slavena. Ako bi se pak uzelo ono što kaže treći citat o nenastanjenim i pustim gradovima u Dalmaciji moralo bi se uzeti naprotiv, da je izveštaj iz vremena posle spomenutoga događaja i onda prva dva citata u navedenom smislu ne bi mogla naporedo sa trećim citatom postojati. To bi dakle bila protivrečnost, koja se sastoji u tome, da izveštaj s jedne strane iznosi, kako su gradovi kopnene Dalmacije još uvek nenastanjeni i pusti, a s druge strane kako primorskim gradovima vladaju Romanske izbeglice i kako iste još uvek nose svoje romansko ime.

No ta protivrečnost u stvari postoji samo onda, ako se uzme, da se navod o nenastanjenim i pustim gradovima kopnene Dalmacije odnosi na vreme neposredno nakon zaposedanja Salone i Dalmacije sa strane Slavena. Čim se više ta neposrednost smanjuje, što znači, čim se duže vreme može uzeti za tu nenastanjenost gradova kopnene Dalmacije, tim protivrečnost, koja se na prvi pogled pojavljuje, postaje sve manja. Nema sumnje, da širenjem toga vremena mora doći do slučaja, kada protivrečnost ta prestaje i kada se sva tri navoda mogu da slože. Pitanje je dakle samo, dokle se sme ići u širenju toga vremena tj. koje se vreme sme uzeti kao poslednje, kada su ti gradovi kopnene Dalmacije još bili nenastanjeni. Nema sumnje, da se u tom pogledu može ići vremenski sve do razorenja Salone. Stanje stvoreno zaposedanjem Salone i Dalmacije po Slavenima moglo je u svome efektu trajati sve do razorenja Salone. Tek razorenjem Salone nastaje situacija, kada spomenuti treći citat ne bi više odgovarao i kada se ne bi moglo više govoriti o tome, da su gradovi kopnene Dalmacije nenastanjeni i pusti, jer razorenjem Salone na njezino mesto stupa grad Nin, što je već dosta, da spomenuti treći citat više ne odgovara. Prema tome, koliko je vremena prošlo od zauzimanja Salone sa strane Slavena do razorenja Salone, toliko bi vremena bilo, da se postavi kao vreme, kada je spomenuti treći citat još moguć. Naravno da će u tom pogledu biti potrebno utvrditi, kada su Slaveni Salonu zaposeli, kao i to, kada je Salona razorena. Ta dva događaja donose onda razmak vremena, u kojemu je spomenuti treći citat po svom sadržaju moguć.

Što se dakle toga trećega citata tiče, može se reći, da on već time pokazuje, da se tu radi o izveštaju sa terena, što tu u glavi 29 D. A. I. nema ni spomena o razorenju Salone, nego samo o nastanjenju Salone tj. o proterivanjem nastaloj promeni stanovništva Salone, pa je taj izveštaj sa terena prema tome mogao biti pisan u tom istom vremenu, kada su gradovi kopnene Dalmacije stajali pusti i nenastanjeni tj. u vremenu između zaposedanja Salone i razaranja Salone.

Ako dakle za sada samo primera radi uzevši to vreme nenastanjenosti gradova kopnene Dalmacije i mogućnosti pisanja toga izveštaja sa terena ima biti recimo 30 godina, onda se time ujedno postavlja pi-

tanje, da li je za taj razmak vremena verovatna upotreba onih izražaja, koji su sadržani u navedena prva dva citata tj. da li se kod takvoga razmaka vremena može uzeti prirodnim i verovatnim navod odnosno izražaj, kako i do sada spomenuti Romani vladaju spomenutim gradovima tj. još i sada posle 30 godina kao i izražaj, kako se isti sve do sada tj. i kroz tih 30 godina nazivaju Romani. Glede prvog citata izgleda da ne može biti nikakvoga nesklada sa trećim citatom, ako se isti uzme sa 30 godina.

To je bez sumnje dosta vremena za nastanak stanja, koje se opisuje tj. da su Romani došli na vlast u spomenutim gradovima. Kako je Salona bila ekspozitura Rima i u njoj verovatno najjači Rimski eksponenti, to verovatno nije trebalo ni iz daleka toliko vremena za njihove pozicije po gradovima, kada su ti gradovi ostali u Rimskoj imperiji. Protivrečnost dakle između prvog i trećeg citata u slučaju ovako uzetog razmaka vremena nestaje, kao što se vidi, još i pre tj. kad bi se radilo i o mnogo manjem razmaku vremena.

Što se tiče drugoga citata, prema samome tekstu, a prema ovim izvodima citata prvoga, koji se odnosi na to, kako se Romani i do sada nazivaju Romanima, mora se uzeti u obzir, da u tekstu zapravo nema tu ponavljanja reči hoi de loipoi Romanoi, nego mesto toga stoji hontinon kai oiketores tj. ne ponavlja se za Romanske izbeglice, da se oni i do sada nazivaju Romani, nego se to naprotiv u najširem smislu kaže za stanovnike spomenutih gradova. To je naravno nešta sasvim drugo i taj navod nije vezan na spomenuti razmak vremena od recimo 30 godina, nego ide daleko unatrag tj. još u prvu rečenicu glave 29, koja govori o ljubavi cara Dioklecijana za Dalmaciju i o tome, kako je on iz Rima doveo stanovnike Dalmacije, koji su se zvali Romanima, jer su dovedeni od Dioklecijana iz Rima. Velika bi razlika dakle bila, ako tu u tom spomenutom citatu teksta ne bi imao oiketores, nego loipoi Romanoi. U tom slučaju smisao navoda bio bi, da se izbeglice iz Salone još sada nazivaju Romani, što bi značilo od gubitka Salone, pa bi se postavljalo pitanje, da li je takav izražaj verovatan kroz recimo vreme od 30 godina. Sasvim je druga stvar, kada tekst imade mesto loipoi Romanoi oiketores tj. stanovnike gradova, jer to je onda navod, da se stanovnici rečenih gradova i sada tj. prema glavi 29 još od Dioklecijana nazivaju Romani. Tu naravno ne može biti ni govora onda o protivrečnosti sa trećim ovde navedenim citatom i to ne samo po vremenskom kriteriju, nego i po stvarnom, jer navod o Romanskom naživlju primorskih gradova u Dalmaciji je jedan opšti navod, koji ne može doći u položaj u opšte da se meri sa onim što navedeni treći citat govori.

Naprotiv taj navod podoban je, da samo potvrdi, da se radi o izveštaju posle gubitka Salone i to takvom izveštaju, kojim se u stvari slika stanje stvari u Dalmaciji posle dolaska Slavena, pa je prilično providno, da se tu u glavi 29, zapravo slikaju dve Dalmacije, jedna,

koju su zaposeli Slaveni i druga, koja je ostala Rimskoj imperiji tj. administrativno uzevši egzarhatu u Raveni, što samo izaziva pomisao, da će glava 29 zaista pretstavljati prenos izveštaja, najverovatnije Ravenskoga egzarhata, posle gubitka Salone i Dalmacije, u kom izveštaju se opisuje, šta se je dogodilo tj. kako je Slavenskim lukavstvom Rimskoj imperiji Salona i Dalmacija uzeta iz ruke i kakvo je usled toga onda stanje Dalmacije posle toga događaja.

Uklanjajući tako navedene protivrečnosti, koje, kao što se vidi i ne postoje, nego se takvima samo na prvi pogled prikazuju, čitalac će moći pristupiti pitanju, kada se je to zaposedanje Salone i Dalmacije dogodilo, nemajući tome pokušaju prepreke u samoj glavi 29 i moći će naravno sa postavljenim pitanjem o vremenu događaja i postaviti pitanje o vremenu samoga izveštaja.

Pošto su to dve stvari, to se glede samoga eventualnoga izveštaja mora uzeti u obzir nešta, što se odnosi samo na izveštaj i što nema veze sa pitanjem, kada se je događaj dogodio.

Kako se je verovatno sam događaj dogodio u burnim i za Vizantiju teškim vremenima uzurpatora Foke, verovatnost izveštaja Ravenskog egzarhata počinje sa dolaskom Heraklija i konsolidacijom prilika u državi, što bi značilo da verovatnost izveštaja počinje od godine 610. Ali projekcija vremena do kraja Heraklijeve vlade tj. do 641 bila bi prevelika već za to, što verovatnost izveštaja po vremenskom kriteriju ne ide posle razorenja Salone, jer o tome u izveštaju nema ni reči.

Teško je u rasmatranju, koje se ograničava samo na glavu 29 D. A. I. odupreti se tome, da se u raspravljanje ne potegne i ono što govori iduća glava 30, iz koje se tek dolazi do materijala za pitanje razorenja Salone, pa je za to neizbežno ovde već unapred napomenuti, da je do razorenja Salone moralo još doći za vreme cara Heraklija, što vreme izveštaja smanjuje od godine 641 unatrag. Možda će za sada biti najbolje kao verovatno vreme uzeti ono vreme, koje je doduše pre razorenja Salone, ali koje sa tom stvari nema veze, a to je vreme pre odlaska Heraklija u Persijski rat.

Kako je Heraklije krenuo u taj rat 5 aprila 622, to bi zapravo kao najverovatnije vreme izveštaja bilo vreme između 610 do 622. To znači da bi stanje u Dalmaciji nastalo dolaskom Slavena u to vreme tj. između 610 i 622 još trajalo.

Na pitanje dakle o verovatnosti vremena toga izveštaja, koji je u glavi 29 D. A. I. prenešen, bio bi odgovor, da se kao najverovatnije vreme pokazuje vreme između 610 i 622 godine, odnosno vreme od dolaska Heraklija pa do njegovoga odlaska u Persijski rat.

Verovatnost toga izveštaja u vremenu još pre Heraklija tj. još za vreme Phocasa (Fokasa) je vrlo mala, ako se sa njom sravni ono što Ostrogorski iznosi u opisu Fokasovog vremena. Pobuna vojske i njen pohod na Carigrad. Ustanak u prestolnici. Obe deme protiv Maurikija.

Fokas odobrenjem senata izvikan za cara. Strahovlada novoga cara. Smaknuća u masi. Okrutni teror nad protivnicima novoga cara. Stranka zelenih (dema) već 603 ostavlja Fokasa i ostaje samo stranka plavih. Vizant u krvavom haosu, navala Persijanaca i njihov prodor do Kaisareije, Balkan prepušten Avarima i Slavenima i uskoro njihov plen.

Potpun slom spolja i iznutra. Ovakvo stanje u državi upućuje pre na to, da je do izveštaja moglo doći eventualno tek po nastupiloj konsolidaciji države pod Heraklijem, nego da je to bilo još za vladanja cara Fokasa.

Za to kao verovatni početak vremena za izveštaj dolazi pre u obzir godina 610 tj. godina dolaska Heraklija pa do godine 622 tj. do odlaska Heraklijeva u Persijski rat, nego vreme pre toga. A što je glavno tome vremenu od godine 610 do 622 mogu već odgovarati sva tri navedena citata, pa i onaj o pustim gradovima kopnene Dalmacije.

Istina po samom pojmu stvari izveštaj o zauzimanju Salone mogao je biti poslan u Carigrad i pre Heraklija, ali kad se uzmu u obzir gornje okolnosti to ne bi bilo verovatno, jer niti se je za vreme Fokasa od silnog unutarnjeg zbivanja mogao pogled okrenuti dalekoj Dalmaciji, niti je vreme Fokasovo moglo sokoliti onoga ko je bio za Salonu odgovoran, da svoju odgovornost preuzme.

Oboje postaje verovatnije tek nastupom Heraklija. Time bi se u verovatnom smislu mogao naći odgovor na pitanje, kada je izveštaj mogao biti pisan, ako se uzme, da je to moglo biti vreme između 610 i 622.

Napomenuti treba, da nisu uzeti u obzir izražaji još u prvoj alineji mehri tes semeron tj. sve do danas, kao i izražaj u drugoj alineji glave 29 mehri tu nin, jer prvi izražaj govori, kako se je do danas održala lepota Dioklecijanove palače, a drugi izražaj govori, kako se do danas Klis zove Kleisa jer zatvara put prolaznicima na tom mestu, što oboje nema relacije sa pitanjem vremena, bilo samoga događaja, bilo izveštaja. To je oboje za pitanje vremena, o kom se radi, isto tako irelevantno kao i, kad tekst u alineji glave 29 govori o Romanima iz Diokecijanovog vremena, koji se i u vreme izveštaja nazivaju Romanima.

Imajući dakle iz teksta čitatelj odgovor na pitanje ko je Salonu i Dalmaciju zaposeo, imajući po smislu glave 29 D. A. I. naravno samo u aproksimativnoj vrednosti odgovor na pitanje kada je verovatno izveštaj o tome, koji se nalazi u glavi 29 D. A. I. nastao, čitatelj će moći, da pređe i na treće pitanje, kada se je verovatno i sam taj događaj, o kome taj izveštaj govori dogodio.

Još maja 599 pisao je papa Grgur I Callinicus-u (Kaliniku) egzarhu Italije između ostaloga i to, što se odnosi na vest toga Kalinika o njegovoj pobedi nad Slavenima: Inter hoc, quod mihi de Sclavis victorias nuntiastis tj. Glede onoga što ste mi o pobedama nad Slavenima javili. Stvar se verovatno odnosi na gornji istočno-zapadni pohod Slavena, a

mesto događaja biće valjda negde u Istri. Pa ipak bi se to pismo moglo uzeti kao podatak, da te 599 godine Salona još nije bila od Slavena zauzeta, jer bi taj isti egzarh Italije, koji je imao svoje sedište u Raveni verovatno i to u svom pismu spomenuo. Šišić uzima, da je carski prokonzul u Saloni bio po svoj prilici podvrgnut Ilirskom prefektu a svakako neovisan od egzarha Italije u Raveni. To nije tako sigurno, obzirom na navod u De Them. II broj 9 gde je opisu teme Dirrahion (Drač) postavljena antiteza, koja objašnjava zašto Dalmacija nije također tema i to sa rečima: he de Dalmatia tes Italias esti hora tj. Dalmacija je zemlja Italije, što naravno u administrativnom efektu znači, da je Dalmacija pod egzarhom u Raveni, koji upravlja Italijom. Ako u to doba u Saloni postoji carski prokonzul ne znači to, da on po sebi nije neposredno pod egzarhom Ravene i samo posredno pod Carigradom, kada u Istri postoji kao upravitelj Istre čak i magister militum, koji je ipak neposredno podređen egzarhu u Raveni. Može se uzeti, ako papa Grgur I te iste godine 599 adresira svoje pismo Marcellino proconsuli Dalmatiae, da bi taj prokonzul obavestio egzarha Italije o Saloni, da se je sa istom u to vreme šta dogodilo i da bi to onda egzarh Kalinik u svom pismu također dalje priopštio papi Grguru I. Pošto to nije slučaj može se uzeti, da pismo pape Grgura I od 599 egzarhu Kaliniku o pobedama nad Slavenima bez napomene Salone služi kao podatak, da se sa Salonom 599 još nije ništa dogodilo.

Ali i pismo Grgura I od jula iduće godine (600) arhiepiskopu Maksimu u Salonu može također da služi kao takav podatak: Et quidem de Sclavorum gente, quae vobis valde imminet, jer pokazuje tek strah od toga, što Saloni od Slavena preti, pa se može uzeti, da pismo arhiepiskopa Salone Maksima papi Grguru I dokazuje, da se u Saloni doduše oseća strah od Slavena, ali da se ipak još ništa dogodilo nije. Papa Grgur I obaveštava ujedno arhiepiskopa Maksima kako je radi njegovih vesti uzbuđen, a i zbunjen, što Slaveni počinju preko Istre da čak i u Italiju prodiru, (quia per Histriae aditum iam ad Italiam intrare coeperunt). Sve to zajedno može biti podatak za to, da se u vreme, kada su spomenuta pisma pisana, u Saloni još nije ništa dogodilo.

Na prvi pogled izgleda, da su ova pisma u protivnosti sa onim što glava 29 o zauzimanju Salone donosi i to za to, jer strah od preteće Slavenske opasnosti, koji pokazuje arhiepiskop Maksim u Saloni upućuje na to, da su se u to vreme u Saloni bojali Slavenskoga napadaja, što bi isključivalo neopreznost, koja će omogućiti Slavensku varku. Ali kad se malo bolje promisli, može se isto tako uzeti, da su u pogledu Slavenskoga lukavstva stanovnici Salone bili toliko više neoprezni, koliko su više bili oprezni prema eventualnoj Slavenskoj navali, pa čak možda je takva opreznost i bila razlog Slavenima, da na Salonu ne navaljuju frontalno, nego da se posluže lukavstvom. Po sebi, dakle, pismo arhiepiskopa Maksima iz Salone papi Grguru I o Slavonskoj opasnosti

ne mora biti u protivnosti sa onim što glava 29 navodi, šta više može da se sa time i slaže, ako je Salona očekivala direktni napadaj, a o zaobilaznom načinu sa lukavstvom nije ni sanjala. Tek toliko se može reći, da pismo arhiepiskopa Maksima papi Grguru I može da služi kao podatak, da se tada sa Salonom još ništa dogodilo nije.

Pa i samo pismo pape Grgura I kojim odgovara na pismo arhiepiskopa Maksima u Saloni od godine 600 može da služi kao podatak, da papa Grgur I u to vreme još ništa nije znao o zauzimanju Salone.

Šta više i pismo pape Grgura I iz marta 602 godine arhiepiskopu Justinianae Primae moglo bi također služiti kao podatak, da papa Grgur I ni te godine 602 (marta meseca) nije još ništa znao o zauzimanju Salone. Te 602 godine on piše arhiepiskopu Justinianae Primae neke stvari glede Dukljanske episkopske stolice, a ništa ne govori o Saloni. Istina, po teritorijalnom položaju svoje namene, to pismo Grgura I jeste bez relacije sa pitanjem Salone, ali to je čisto formalna stvar kompetencije. Stvarno teško je verovati, da papa Grgur I, koji je još 600 godine na vest o opasnosti Slavena bio zaprepašćen i zbunjen (affligor vehementer et conturbor) ne bi ništa u tom pismu arhiepiskopu Justinianae Primae spomenuo o Saloni, da je znao, da je Salona zauzeta.

I pored sve udaljenosti Justinianae Primae od Salone mora se uzeti da bi pad Salone bio za celu Rimsku državu verovatno toliko od važnosti, da je neverovatno da tu stvar papa u svom pismu ne bi spomenuo.

Ta dva pisma Grgura I, ono u Salonu i ono u Justinijanu Primu bivaju najrazumljivija, ako se uzme, da ono prvo od godine 600 predviđa opasnost, a ono drugo od 602 ne spominjanjem Salone, da pokazuje, da se ono što se predviđa kao opasnost još nije dogodilo.

Pošto je pismo pape Grgura I iz marta 602 (episkopu Justinijane Prime), to se može uzeti da bi ono moglo biti podatak, da se još marta 602 sa Salonom nije ništa dogodilo.

To će sve biti razumljivo, kad se uzme, da je tada na vlasti u Vizantu bio car Maurikije, koji je ustao oštro protiv Slavenskih provala na Balkan i čija je vojska već bila baš te godine 602 prešla Dunav u nameri, da ratuje sa Slavenima na Slavenskoj teritoriji.

Ali nalog Maurikija, da se vojska ne vraća na zimovanje kući, nego da prezimi s one strane Dunava doveo je do pobune u vojsci, kojoj se je na čelo stavio jedan oficir, Fokas i koji je sa pobunjenom vojskom došao u Carigrad, gde je također izbila buna i gde je taj Fokas čak sa pristankom senata izvikan za cara. To je početak strahovlade, kojoj pada žrtvom i dotadanji car Maurikije i njegovih pet sinova kao i toliki drugi ljudi, što dovodi do velikog nereda u državi i do provale Persijanaca u imperiju. Otpor Avarima i Slavenima tada kao da i ne postoji.

I eto kada iz pisama, o kojima je gore bila reč, vidimo, da Salona nije pre toga vremena zauzeta, onda možemo uzeti, da je Salona, sve

prema smislu glave 29 D. A. I., po koncepciji Slavenskoga lukavstva morala biti zauzeta onda, kada je bila prepuštena sama sebi i bez ikakve zaštite sa strane imperije. Ono dakle, o čemu se govori u glavi 29 D. A. I. kao o lukavstvu Slavena tj. o provali Slavena u Salonu u prerušenom liku rimskih vojnika, moralo se je dogoditi onda, kada je došlo do pobune Vizantiske vojske pod Fokasom. Usled toga može se uzeti, da je do zauzimanja Salone došlo još te 602 godine odnosno još tačnije prema samome tekstu, pošto su se Rimske straže menjale o Uskrsu onda s proleća 603 godine; hoste to megalo kai hagio sabbato allelois sinantan tj. tako da su se na veliku i svetu subotu međusobno sretale.

Pismo pape Grgura I arhiepiskopu Justinijane Prime iz marta 602 bilo bi dakle pisano skoro godinu dana pre događaja, pa je razumljivo, da o zauzimanju Salone u tom pismu nema nikakve napomene. Tek posle toga s proleća 603 godine se je dakle moglo dogoditi ono, što je u glavi 29 opisano, pa se usled toga može uzeti, da je, sve prema glavi 29 D. A. I., Salona od Slavena zauzeta s proleća godine 603, a te godine onda naravno odmah i Dalmacija. Od te godine do Heraklija tih nekih 7 godina to 603 godine stvoreno stanje i dalje traje, pa ako je izveštaj u glavi 29 D. A. I. bez navoda toga vremena tj. bez navoda vremena zauzimanja Salone i Dalmacije sa strane Slavena, onda bi iz toga sledilo, da taj izveštaj ne će biti jako dugo iza nastupa cara Heraklija, jer nespominjanje toga vremena govori za to, da je izveštaj u glavi 29 D. A. I. morao biti pisan još u vreme, kada je zauzimanje Salone i Dalmacije moralo još biti svima u živoj uspomeni, dakle još u svakom pogledu notorno.

Za to govori i tekst glave 29, gde se govori o Dalmatinskim otocima, pa se kao nastanjeni spominju otoci sa gradovima Bekla, Arbe, Opsara, Lumbrikaton, a kao nenastanjeni i koji imaju opustele gradove otoci Katautrebeno, Pizuh, Selbo, Skerda, Aloep, Skerdakissa, Pirotima, Meleta, Esiunez, kao i drugi otoci za koje se kaže, da im se ime ne zna.

Ta imena uzimaju se kao da označuju Krk, Rab, Osor, Lumbrikaton po Banduriju Vergada, Katautrebeno po Račkom Kerknata, Pizih po Račkom pravilnije Tizih Již kod Zadra, Selbo Željva, Skerda Skarda, Aloep Olib kod Zadra, Skirdakissa Skardica, Pirotima Premuda, Meleta Mulat kod Zadra, Esiunez po Banduriju Sestrun. Kao što se vidi odnos između Grčkih reči i ovako istumačenih imena ne protivreči tome, da su se ti otoci u vreme zauzimanja Salone i Dalmacije zvali Grčkim imenima onako, kako se to u glavi 29 D. A. I. navodi. To bi značilo da glava 29 D. A. I. imade još sva ta Grčka imena. Treba sada sa tim u vezu dovesti vreme, po kome bi ta glava 29 D. A. I. imala biti pisana, ako bi se prihvatila ona prejudicionalnost, koja stoji pred čitateljem u naslovu i u uvodu spisa D. A. I. tj. da je taj spis napisan u polovici X veka, pa da se samo od sebe postavi pitanje, da li je u

opšte verovatno i da li se može uzeti, da će u polovici X veka jedan spis u Carigradu donositi imena nekih nenastanjenih otoka Dalmacije u Grčkom izdanju, a tako isto, da li je to verovatno, da će tada ti otoci biti nenastanjeni i imati opustele gradove. Ili je verovatnije da baš ta imena u Grčkom izdanju govore za to, da se tu nalazimo pred jednim izveštajem sa terena, koji imade grčka imena tih otoka, jer tada verovatno drugih imena za njih još nije ni bilo.

U tom slučaju, ako je ovo potonje pitanje opravdanije može se uzeti, da izveštaj u glavi 29 D. A. I. zaista pretstavlja izveštaj nakon što su Slaveni zauzeli Salonu i Dalmaciju i to iz prvoga vremena, kada upliv Slavenski na takva imena još nije bio ni počeo.

Naravno da nenastanjenost i pusti gradovi na tim otocima nisu isto, što i pusti gradovi na Dalmatinskom kopnu. Do potonjega dolazi usled dolaska Slavena, a do onoga prvoga usled pretslavenske istorije u Dalmaciji pa možda i usled gotske historije u Italiji.

Napomenuti treba, da i tu na koncu glave 29 D. A. I. imade izražaj za nastanjene otoke Dalmacije i to ovih četvoro koji su tu navedeni, koji glasi: hatina katoikuntai mehri tu nin tj. koji su i do sada nastanjeni, ali da ne treba to dovoditi u vezu sa zauzimanjem Salone i Dalmacije po Slavenima, jer prema glavi 29 D. A. I. to zauzimanje tada u to prvo vreme ne prelazi na otoke. Izražaj dakle kako su ti otoci sve do sada nastanjeni nije drugo nego antitetični izražaj prema drugim otocima, koji tada već nisu više nastanjeni i čak imaju opustele gradove. To je objekcija izveštača, koja dolazi iz nastojanja, da se opiše Dalmacija toga vremena, a ne iz nastojanja, da se opiše utecaj Slavena na te otoke, koga utecaja tad u prvo vreme nije ni bilo.

Ali potrebno je ovde nešto reći i glede izražaja o političkoj nenastanjenosti, i ako se takav izražaj ne može primeniti na otoke nego samo na gradove ili u opšte na uređena ili neuređena mesta.

To je potrebno za to, jer Manojlović zastupa mišljenje, da izražaji o nenastanjenosti i opustelosti ne moraju uvek značiti i fizičku nenastanjenost i opustelost, nego da ti izražaji mogu i označivati samo jedno političko stanje tj. u tom smislu da bi ti izražaji značili i samo to, da u smislu fizičkom žiteljstvo postoji, ali da nema Rimske administracije. Primenjeno to ovde značilo bi da otoci i gradovi Bekla, Arbe, Opsara i Lumbrikaton imaju još i u vreme, kada je glava 29 D.A.I. pisana rimsko političko uređenje, drugim rečima da su to uređene gradske opštine, dok bi oni drugi otoci, koji su navedeni kao nenastanjeni, imali doduše fizičko žiteljstvo, ali ne i rimsko uređenje. No to se ne bi moglo primeniti na ovaj slučaj glave 29 D.A.I., jer za te nenastanjene otoke ne stoji samo da su nenastanjeni, nego stoji i da imaju opustele gradove, što bi se teško moglo razumeti drukčije nego u fizičkom smislu. Ali već i samo pitanje, da li se Manojlovićeva misao, ako bi se naravno prethodno najpre načelno primila, može ovde na glavu 29 D.A.I. pri-

meniti, pokazuje jednu relevantnu stvar u tom smislu, što se to isto pitanje ne može postaviti kod kopnenih Dalmatinskih gradova, gde doduše kao i kod nenastanjenih otoka i njihovih gradova stoji aoiketa odnosno izražaj, kako i do sada spomenuti Romani vladaju spomenutim kai erema histantai, ali osim toga stoji još i izričito medenos katoikuntos en autois tj. jer niko u njima ne stanuje.

Ako bi se dakle i uzelo, da oni izražaji ispred ovih potonjih, koji se sastoje u rečima katoikuntai, aoiketa, ehonta eremokastra, imaju pred očima postojanje ili nepostojanje Rimskoga uređenja, u pogledu poslednjeg navoda glave 29 D.A.I. tj. u pogledu navoda o gradovima Dalmatinskoga kopna, kod takve jasnoće glave 29 D.A.I. na tome mestu, to se ne bi moglo uzeti, pa je glede tih Dalmatinskih gradova jasno, da izveštaj kaže, kako oni fizički stoje pusti, što znači da je izveštaj pisan još u vreme, dok su ti gradovi Dalmatinskoga kopna još fizički stajali pusti.

Za pojam političkoga nastanjenja možda bi se kao primer moglo navesti ono, što se u D.A.I. na drugim mestima govori o nenastanjenju i iz čega bi se moglo izvesti, da se na tim mestima nenastanjenje doduše podrazumeva u političkom smislu ali ne i u fizičkom smislu.

U glavi 51 na sličan način, kao što smo to ovde videli, govori se o Simplosionu:

Isteon, hoti epi Leontos, tu filohristu despotu he Larissa turma tes Sebasteias en, to de kimbalaios en turma tu Harsianu, to de Simposion en eremia pros ta mere tes Likandu parakeimenon tj. treba znati, da je za Leona hristoljubivoga despota Larissa bila turma Sebasteje, a Kimbalaios da je bio turma Harsiana, dok je Simposion bio pustinja, ležeći prema predelu Likanda. Antiteza je ovde turma i pustinja, koja antiteza već sama po sebi upućuje na to onda, da se pustinja ima shvatiti u političkom smislu tj. da je Simposion bez uređenja. Nabrajaju se najpre dva uređenja, Larissa kao turma Sebasteje, prema De Them. I 11 strategije i kimbalaios turma Harsiana, potonje prema D.A.I. glava 51 također strategije (kai apo tu thematos ton Armeniakon eis to tu harsianu thema), (apo de tu kappadokon eis to tu harsianu thema), (Eustathios ho tu Argiru apo tes exorias anakletheis eis to Harsianon strategos proeheiristhe). Kad je pak za Leona VI u Harsijanski temat postavljen za stratega sin Argira, usled opozvanoga izgnanstva, molili su neki begunci toga Argira i cara Leona VI za povratak i nameštenje, pa je tako i Ismail Armenac postao klisurarh u Simposionu (ho Ismael ho Armenios ekeinos — ton de Ismael kleisurarhon eis Simposion, ho kai gegonen). Dakle i ako je Simposion bio eremija, ipak je u toj eremiji, pustinji, Ismail Armenac postavljen od cara za kleisurarhia. Ili bolje reći, obratno, za to što je Simposion bio eremija tj. za to što nije imao nikakve Rimske vlasti. Kad je pak postao kleisurarhia dobio je tu vlast. Dakle nije Simposion bio pustinja u fizičkom smislu.

Ali Exelthonton de ton Meliteniaton kai ton Ismael ekeinon anelonton, emenen to Simposion eremon, tj. kad su provalili Melitenijani i onog Ismaila kamenovali, ostade Simposion pustinja.

Dakle, kao što se vidi, najpre pustinja, pa kleisurarhia, pa opet pustinja, što upućuje na političke promene, a ne na fizičke odnosno samoga žiteljstva.

Kad je pak Melija zaposeo stari grad Likand, nanovo ga podigao i utvrdio za svoju stolicu, a car Leon taj grad imenovao kleisurom (katelthen hutos ho prorretheis Melias, kai to palaion kastron ten Likandon ekratesen — kai onomasthe para Leontos, tu filohristu basileos kleisura), on je zaposeo i Simposion i učinio ga turmarhijom (ekratesen de kai to Simposion, poiesas auto turmarhaton).

I tako naposletku Simposion čak napreduje za turmarhiju. Pustinja, pa kleisurarhia, pa opet pustinja, pa turmarhija, to verovatno nije značilo ispražnjivanje i punjenje pučanstvom, nego je to značilo promene glede Rimske vlasti, pa bi se iz navedenoga moglo uzeti, da eremija i eremon ne znače uvek krajeve bez pučanstva tj. pustinja u fizičkom smislu, nego da ti izražaji mogu značiti i samo krajeve bez Rimske vlasti.

Ovom primeru može se dodati još jedan iz D.A.I.

Kad je Melija bio begunac u Meliteni zamolio je on Leona VI, da ga postavi za turmarha u Eufratiji, u Tripiji, u pustinji (ton de Melian eis Eufrateian eis ta tripia eis ton eremian genesthai turmarhen), što se i zbude (hoper kai egeneto).

To, što gornja dva naziva i reč pustinja nisu vezani rečju kai, pokazuje, da su Eufrateian i Tripia kumulativne a ne naporedne teritorijalne oznake, dakle Tripia u Eufratiji, a reč pustinja opisna reč za Tripiu. Melija je dakle bio imenovan turmarhom u pustinji Tripiji, u Eufratiji. Analogno Simposionu može se uzeti, da ni u toj Tripiji nije bilo Rimske vlasti, dok nije Melija postao turmarhom. Onda je od pustinje postala turmarhija, dakle i tu je eis ten eremian, pustinja, pre izražaj političkoga, nego fizičkoga smisla.

Ovi primeri mogli bi služiti mišljenju, da se spomenuti izražaji mogu upotrebiti ne samo u fizičkom, nego i u političkom smislu, sve dotle, naravno, dok tome nije dodano medenos katoikuntos en autois, kao što je to učinjeno tu u glavi 29, jer to onda čini, da svaki bilo kakav izražaj o nenastanjenju ili o opustelosti ili tako dalje može biti uzet samo u fizičkom smislu, tako da mu je politički smisao onda samo posledica.

U ostalom odnosna primedba koja se odnosi na Dalmatinsko kopno sa sadržajem, kako u gradovima kopnene Dalmacije niko ne stanuje, ne bi se mogla uzeti kao primedba samo glede političkog nastanjenja već i za to, što bi to u tom slučaju bio pleonazam. Kratethenta para ton eiremenon Sklabon tj. da su ti kopneni gradovi u vlasti spo-

menutih Slavena, po sebi onda kaže, da nisu u vlasti Romana, pa naravno onda nemaju ni uređenu Rimsku vlast. Aoiketa kai erema histantai u smislu političkom, ne bi bio drugo nego pleonazam, kad to po sebi sledi već iz pojma zauzimanja Salone i Dalmacije. Ti dakle izražaji glede kopnenih gradova Dalmacije mogu imati samo fizički smisao, što znači, da bi ti izražaji i bez dodatka medenos katoikuntos en autois značili ono isto, što znače sa tim dodatkom tj. da u njima niko ne stanuje. Dodatak medenos katoikuntos en autois samo to potvrđuje.

Prema tome moramo uzeti da pri koncu glave 29 stoji, kako u gradovima Dalmatinskoga kopna niko ne stanuje, a kao razlog za to moramo uzeti, da je to za to, što su ti gradovi Dalmatinskoga kopna kratethenta para ton eiremenon Sklabon. Pri koncu glave 29 dakle kaže se jasno, da u gradovima kopnene Dalmacije niko ne stanuje, jer su ti gradovi u vlasti spomenutih Slavena. A pošto su spomenuti Slaveni oni, koji su zauzeli Salonu, moramo uzeti, da su gradovi Dalmatinskoga kopna nenastavani usled provale Slavena u Dalmaciju, kada su došli u vlast Slavena. To pak pretstavlja jedno stanje, koje ne može biti jako daleko od vremena same te provale.

Ako se dakle glava 29 čita sa nastojanjem, da se pojedine materije i vremenski prepoznaju, onda ćemo pre svega viditi, da sve ono, što je u glavi 29 navedeno u alineji prvoj (Hoti Diokletianos ho basileus pani tes horas Delmatias erasthe itd.) nadalje u alineji drugoj (Kai gar plesion tes thalasses hipo to auto kastron kastron estin, to epilegomenon Salona itd). nadalje alineja 13 (Hoti eisin nesia hipo ten epikrateian tes Dalmatias mehri Benebendu itd. (pa sve do kraja te alineje) medenos kotoikuntos en autois, mora da potiče iz vremena, kada se još može govoriti o tome, kako su gradovi Dalmatinskoga kopna, kojima vladaju Slaveni nenastanjeni i pusti, jer u njima niko ne stanuje. To znači, da bi te navedene materije mogle biti pisane u ono vreme, kada su gradovi kopnene Dalmacije još uvek u takvom stanju tj. još uvek nenastanjeni i pusti. To bi bilo svakako jedno stanje, koje nije nastalo pre 603 godine, a rečeno je, da ono traje sve dok nije nastanjen grad Nin, a pošto je grad Nin odmenio razorenu Salonu onda sve do razorenja Salone. — Vreme antequam non bilo bi godina 603, dok vreme postquam non tek treba utvrditi, što će zavisiti od toga vremena, koje se pronađe kao vreme, kada je razorena Salona. To znači, da bi sada, već po glavi 29 izlazilo vreme, kada su gradovi kopnene Dalmacije još pusti kao vreme između zauzimanja Salone po Slavenima i razorenja Salone. Potonji momenat ne nalazi se u glavi 29 ni kao vreme ni kao fakat, jer glava 29 razorenje Salone još ne poznaje. Znači, da ne samo opisano stanje glede Dalmatinskih gradova traje do razorenja Salone, nego i da ni izveštaj o tome u glavi 29 ne može biti docniji od razorenja Salone, kada taj izveštaj u glavi 29 D.A.I. razorenje Salone u opšte ne poznaje i o tome nema ni reči.

Može se dakle pregled glave 29 u pogledu navedene materije zaključiti time, da u toj glavi 29 D.A.I. pre svega postoji jedan stari izveštaj o zauzimanju Salone i o opustelim gradovima kopnene Dalmacije iz vremena verovatno 610 do 622. Po tom izveštaju zauzeli bi još 603 Salonu Slaveni i odmah dalje po tom Dalmaciju, tako da su kopneni gradovi Dalmacije opusteli. Time bi glava 29 D.A.I. davala odgovor na pitanje ko je zauzeo Salonu i Dalmaciju i kada je to bilo.

Naravno, da se onda tu javlja i treće pitanje tj. kako je to bilo, kako se je to dogodilo, kako je zauzeta Salona i kako je zauzeta Dalmacija.

Ako već u prvom pitanju postoje različita mnenja, ako je isto tako i sa drugim pitanjem, glede trećega pitanja postoji prema onome, što glava 29 iznosi o načinu zauzimanja Salone i Dalmacije velika skepsa, tako da se može reći, da se sve ono, što o tome navodi glava 29 uzima kao sasvim nerealno. Da čitatelj uzmogne pokušati također o tome svoj sud stvoriti, moraće pre svega viditi, šta sam tekst te glave 29 o tome kaže. Tek pomno čitanje toga teksta pokazaće mu, da je tu u glavi 29 odgovoreno i na treće pitanje i da je opisan način, kako je zauzeta od strane Slavena Salona i Dalmacija, i onda će moći o tome misliti, da li je verovatno, da je sve to tako bilo, kao što kaže glava 29 ili ne, i ako ne, da li je onda to, što govori glava 29 naprosto jedna izmišljena bajka, tek da se priča, ili, i ako to nije realno, da li nije bar pravljeno sa takvom ozbiljnošću, koja odaje, da je to pravljeno, da vredi kao realno tj. čitatelj će na koncu onda imati da odluči, da li mu se sve to u glavi 29 D.A.I. navedeno čini verovatnim ili ne, a ako ne, da li mu se bar onda čini ozbiljnim. Time će moći pokušati da stvori mnenje o verovatnosti iznešenoga ili o iznešenome kao sredstvu za izvesni cilj ili o iznešenome kao pukom pričanju, sa kojim se nema razloga baviti. Ako se sada prolazi tekstom glave 29 D.A.I. pre svega oko će zapeti na rečima kako je Diokletianos ho basileus pani tes hora Delmatias erasthe tj. kako je car Dioklecijan vrlo voleo Dalmaciju i čitatelj će se začuditi čemu taj navod o jednoj notornosti, o kojoj svedoči već i sama tzv. Dioklecijanova palača u Spljetu.

Taj navod služi, da pokaže, zašto je car Dioklecijan doveo Rimljane i naselio ih u toj zemlji Dalmaciji. Tekst kaže: dio kai apo tes Romes laon agagon meta tas familis auton, en te aute tes Delmatias hora tutus kateskenosen. Pre prenosa toga teksta treba rešiti značenje reči laon konkretno tu na tom mestu. Prenos u smislu kako je Dioklecijan doveo iz Rima narod sa familijama ne bi se mogao održati, jer je izražaj narod sa familijama pleonazam, pošto su familije već po sebi uključene u narod. Napomena o familijama meta tas familias auton naprotiv upućuje da ovde na tome mestu reč laon agagon ne znači da je Dioklecijan doveo narod sa familijama, nego napomena meta tas familias auton upućuje da je doveo osobe sa njihovim familijama i da

je onda te osobe naselio u zemlji Dalmaciji. To znači da laos ovde na tome mestu ne može značiti narod, nego može značiti ljudstvo ili eventualno ratnike. Tome pojmu odgovaralo bi meta tas familias auton. Gotovo izgleda da je verovatnije uzeti ovde na tom mestu reč laos u smislu ratnika sa njihovim familijama, kada preselenje vrši car Dioklecijan, koji je u Spljetu sagradio nešta ogromnoga, što se naziva palačom, a što je bio u stvari grad u smislu tvrđave, pa kad je reč o preselenju sa strane Dioklecijana ne može se, da se ne pomisli, da je u prvom redu njemu trebalo veliko ljudstvo vojnog karaktera, da dođe do posade za svoju tvrđavu. U tu tvrđavu ući će posle 305 godine posle n.e. Dioklecijan ne više car, nego kraj svega ugleda i upliva ipak kao privatna osoba pa je prirodno, da će za svoju tvrđavu trebati i posadu.

Znači laon agagon meta tas familias auton bili bi vojnici sa svojim familijama.

Ali opseg toga preselenja iz Rima prevazilazi potrebe Diokleci-janove tvrđave, kada tekst kaže en te aute tes Delmatias hora tutus kateskenosen, tj. da je Dioklecijan to ljudstvo iz Rima naselio u toj istoj zemlji Dalmacije.

Kao posledicu toga tekst iznosi, kako su se preseljenici iz Rima radi toga preselenja nazvali Romani, hoi kai Romanoi prosegoreut-hesan dia to apo Romes metoikisthenai i kako su onda ti Romani sve do danas tj. do časa kada se taj izveštaj piše zadržali to nazivlje.

Izgleda dakle po tekstu, kao da je Dioklecijan stvorio Romane u Dalmaciji.

Naravno tako ispričana historija dolaska Romana u Dalmaciju izgleda u najvećoj meri naivna, ali kad se uzme u obzir, da izveštaj očevidno piše jedan Romaj a ne Roman onda se iz ovakvoga prikaza javlja slika jedne tendencije, po kojoj za ono, što će se dogoditi sa Salonom i Dalmacijom ne će biti odgovorni Romaji, nego Romani tj. oni isti, koje je stvar pogodila i koji su pogođeni morali da se spasu u gradove, dakle u Romejsku vlast. Razlikovanje Romeja i Romana ovde u ovome prikazu upućuje na to, da se izveštaj piše sa tendencijom, kako su za sve, što se dogodilo odgovorni Romani, a ne Romaji, kako su za sve što se je dogodilo odgovorni potomci onih, koje je Dioklecijan iz Rima doveo. Naravno da se isti nisu tek usled toga tj. usled preselenja nazvali Romani, jer su se tako zvali i oni koji su ostali u Rimu, pa i ovi koji su se preselili također još i pre preselenja, jer je Rimsko ime prešavši od grada i na državu zauzelo tako široke razmere da civis Romanus na koncu nije bio samo prvobitni stanovnik grada Rima, nego Rimski državljanin u opšte. Možda bi čitatelj mogao biti pravedniji prema piscu izveštaja, ako bi uzeo, da objašnjenje u glavi 29 D.A.I. ne znači neki specificum, nego samo to, da se Romanima nazivahu svi, koji bi iz Rima poticali. U tome smislu izveštaj bi govorio naprosto, da je Dioklecijan iz Rima doveo Romane i u Dalmaciji ih naselio, što je

svakako manje naivno, nego prvi izgled teksta. Ako bi na taj način otpala naivnost u tekstu glede imena Romana ostala bi onda samo ona druga stvar, da je Romane u Dalmaciju naselio Dioklecijan. Pa i to se može razumeti, jer tekst sa takvim izražajem nema u vidu Rimsku administraciju i njene reprezentante niti pojedinačne migracije iz Italije u Dalmaciju, nego ima u vidu jedno preselenje u masi za vreme cara Dioklecijana i na njegovu inicijativu, tako verovatno za to, da se sprovede diferencijacija Romanskog žiteljstva u Dalmaciji prema ostalom žiteljstvu i da se tako diferenciraju ti od Dioklecijana iz Rima dovedeni Romani kao oni, koji će biti odgovorni za gubitak Salone i Dalmacije.

Prema tome, kao što će se iz dalnjega tekstą viditi, gubitak Salone i Dalmacije za Romejsku imperiju skrivili bi potomci onih Romana, koje je Dioklecijan iz Rima u Dalmaciju naselio. Pored navedenih odgovora glave 29 o tome ko je zauzeo Dalmaciju i kad je to bilo, ovde je odmah u početku glave 29, a u pričanju o tome, kako je to bilo, na pomolu već i odgovor na pitanje, ko je svemu tome kriv. Napomena o Dioklecijanu i njegovim Romanima, dakle, ne će tu biti ni malo naivno postavljena, nego će naprotiv biti postavljena namerno i tendenciozno, da posluži pomisli, kako za ono, što će se dogoditi ne će moći biti krivnje na Romajima, nego na Romanima tj. potomcima onih Romana, koje je Dioklecijan iz Rima doveo.

Čuđenje, koje čitatelja obuzima pri prvom čitanju glave 29 D.A.I. videći, kako se vrši naglasak na Romanima, a time i na razlici između Romaja i Romana, verovatno prestaje, kad se prepozna, da to ima svoga razloga. Ti od Dioklecijana u Dalmaciju dovedeni Romani za razliku od Romaja, u svome potomstvu, bili bi oni, koji su skrivili gubitak Salone i Dalmacije i za to je nužno napomenuti, otkud oni u Dalmaciji.

Istina, od vremena Dioklecijana računajući sa godinom 305 do godine 603, kada se je događaj zbio, prošlo je skoro tristo godina, ali to ne menja ništa na stvari, kad se radi o potomstvu tih iz Rima dovedenih Romana. Kao što se vidi, težište teksta glave 29 D.A.I. o Dioklecijanu leži na tome navodu o njegovoj inicijativi za preselenje Romana u Dalmaciju. Napomena o tome, kako je Dioklecijan sazidao svoj grad Spljet (Aspalathu kastron) i u njemu neopisivo lepe palače, čija se lepota i pored sve istrošenosti od duga vremena još prepoznaje, kao i kako je podigao grad Duklju, koja je u vlasti Dukljana, koji su po tome uzeli svoj naziv, nema veze sa svrhom, radi koje je napisana prethodna materija o preselenju Romana u Dalmaciju i biće da je u D.A.I. unešena manje po zakonu asocijacije a više po težnji, da tendencija izveštaja ne bude i suviše prozirna, kao što bi bila, ako bi vest o preselenju Romana sa strane Dioklecijana tu u glavi 29 bila izolirana.

Izgleda u opšte, kao da izveštaj ide putem razlikovanja nekadanje Romanske imperije i sada imperije Romajske, jer nakon rečenoga ti od Dioklecijana iz Rima u Dalmaciju preseljeni Romani pretvaraju se u tekstu naprosto u Rimske državljane, kada tekst kaže: He de kai ton auton Romanon diakratesis en mehri tu Danubeos potamu, tj. da je vlast tih Romana dopirala do reke Dunav. To je naravno granica nekadanje Rimske države, a ne tih Romana, osim ako se ne uzme, da je baš time, što je do Dunava dopirala vlast Rimske imperije, do Dunava onda dopirala i vlast rečenih po Dioklecijanu preseljenih Romana, odnosno vlast njihovoga potomstva. Sve više izgleda kao da je pravi smisao svega, što se je do sada u tekstu pročitalo taj, da u opšte za ono, što se je dogodilo, nije kriva vlast države, nego izvesni njeni državljani, dakle ne Romajska država, a onda isto tako ne i reprezentanti te Romajske države, nego konkretno do duše državljani te Romejske države ali specijalno Romani i to potomci onih, koje je još Dioklecijan u Dalmaciji naselio.

Imperija se je prostirala od Dunava, ali tu na liniji Salona—Dunav državnu obranu su imali u ruci potomci onih Romana, koje je još Dioklecijan u Dalmaciju naselio i koji su se posle onoga, šta su uradili, spasli u Romejske primorske gradove.

Ništa prirodnije ne bi bilo, nego u vidu svega, što se je dogodilo, naprosto priznati, da se je to dogodilo Romajskoj imperiji i njezinim reprezentantima. Izveštaj u glavi 29 naprotiv kaže ne, nego Romanima tj. ne državi, nego žiteljstvu tj. ne državnim pretstavnicima, nego izvesnom konkretnom žiteljstvu. Ne bi dakle krivo bilo ni odgovorno državno pretstavništvo, nego bi odgovorno bilo konkretno žiteljstvo, u čijim rukama je obrana toga dela Romajske imperije bila. I tako svejedno, da li je sve ono što se je dogodilo u pogledu načina zauzimanja Salone realnost ili ne, izveštaj sa onim, što je do sada pročitano, upućuje na to, da se tu u glavi 29 D.A.I. ceo taj način prikazuje kao realnost, naravno kao što je rečeno radi odgovornosti samih tih Romana, koji su događajem pogođeni.

I sada dolazi u tekstu do onih mesta, koja su već dodirnuta napred pri ispitivanju pitanja, ko je po glavi 29 D.A.I. Salonu i Dalmaciju zauzeo, da li su to bili Slaveni ili Avari.

Da ne bude nikakve sumnje na kome će ostati krivnja za sve ono, što se je dogodilo, tekst u glavi 29 D.A.I. odmah za prvi korak na tom putu krivi te Romane. Tek iz docnije napomene o dve smene straže na Dunavu razabire se, da se radi o vojsci, jer se inače govori o Romanima. Sa tim prvim korakom u događaje nalazimo se već posle 568 godine, jer se tu spominju Slaveni koji se i Avarima nazivaju a dislokacija istih sa leve strane Dunava upućuje na dolazak Avara na mesto Langobarda na levom Dunavu nakon uništenja Gepida, kada su se Avari na levom Dunavu smestili, što bi značilo preko 260 godina od Diokle-

cijana, pa ipak tekst i za to vreme upotrebljuje izražaj Romani, što znači da već taj prvi korak u događaje nisu učinili Romaji nego Romani, za to i stoji hoi kai pote thelesantes ton potamon diaperasai tj. ovo hoi odnosi se na malo pre rečeno ton auton Romanon dakle na Romane i za njih se tu u glavi 29 D.A.I. kaže kako su oni jednom, želeći preći preko reke i viditi ko tamo s one strane reke stanuje, našli Slavenska mnoštva, koja su bila nenaoružana a koja su i Avarima nazivana. Dakle Romani su zaželeli da pređu Dunav i da vide ko je s one strane Dunava i Romani su onda i prešli Dunav i Romani su tamo našli Slavene nenaoružane, koji su i Avarima nazivani, a Romane je iz Rima doveo Dioklecijan, dakle su ovo njihovi potomci, dakle to je posledica Rima a ne Carigrada.

Izražaj kai ute hutoi elpizon ekeithen tu potamu katoikein tinas, ute ekeinoi enthen tu potamu tj. jer ni ovi s ove strane reke nisu očekivali da ima koga s one strane reke, a ni oni s one strane, mogao bi da služi za objašnjenje, zašto su Slaveni bili nenaoružani, kad ne bi istovremeno Romani, koji također nisu nekog očekivali preko reke, bili oružani. Usled toga se taj izražaj verovatnije čita u smislu objašnjenja znatiželjnosti Romana i motivacije za njihov prelaz preko reke. U dalnjem tekstu ne stoji, kako su *radi toga* našli Romani Avare nenaoružane i nespremne za boj, navalili na njih, nego stoji, da su Romani navalili na njih radi toga, što su ih našli nenaoružane i za boj nespremne, što je velika razlika: dia un to aoplus heurein autus tus Abarus hoi Romanoi kai pros polemon aparaskeuastus katapolemesantes itd.

Dakle prvu stvar, koja je onda razvitkom događaja dovela do zauzimanja Salone i Dalmacije sa strane Slavena učinili su Romani time, što su, želeći viditi, ko je preko Dunava, prešli Dunav i našavšvi Slavene bez oružja i nespremne za boj na njih navalili. U pogledu odgovornosti za događaje sigurno nije irelevantno, kako su oni počeli. I izveštaj, ako je imao tendencije, da pokaže odgovornost Romana, sigurno nije imao razloga da prećuti događaj, kojim je stvar počela.

Dalje kaže tekst, kako su Romani uzeli plen i roblje i onda se vratili, što znači po tekstu glave 29 D.A.I., da su Romani navalili na ljudstvo bez oružja, oplenili ga i zarobili. Tako je po glavi 29 D.A.I. počeo tok događaja, koji će na koncu dovesti do zauzimanja Salone i Dalmacije sa strane Slavena. Nije moguće ne osetiti, kako tu izveštaj ukratko odmah na početku kaže, da je stvar počela sa jednom strašnom Romanskom nepravdom. Bilo to istinito ili ne, za isveštaj je sigurno bilo od važnosti, da se utvrdi, da ta nepravda nije potekla od Romaja, nego od Romana.

Na strani Romana, izgleda, da je taj događaj sa navalom na Slavene imao za posledicu ustanovljenje straže Romana na Dunavu. To svedoče reči: kai ektote poiesantes allagia dyo hoi Romanoi apo pasha

heos pasha ton laon auton enellassan, hoste to megalo kai hagio sabbato allelois sinantan itd. tj.: i od tada zavedoše Romani dve izmene od pashe do pashe izmenjujući svoju momčad, tako da su se jedni s drugima sretali »na veliku i svetu subotu« itd.

Te na oko beznačajne reči, koje govore samo o uvedenju straže, koja se menja, u stvari su od velike važnosti za sam tekst glave 29 D.A.I., jer tek sa uvedenjem straže, koja se izmenjuje, biti će omogućeno ono, što će se docnije u Saloni dogoditi.

Do prelaza Romana preko Dunava po tekstu glave 29 D.A.I. izgleda, da Romani nisu imali stražu, koja se iz Salone šalje i jedanput godišnje izmenjuje (allagia dyo ne znači tu dve straže godišnje, nego jednu, koja se sa svake strane menja) tj. stražu, koja se izmenjuje svakog Uskrsa i kojoj je moralo vreme biti izračunano tako, da su u jedno isto vreme pre Uskršnje subote krenuli i oni sa Dunava i oni iz Salone, da bi se na po puta sreli.

Pre nego što su Romani prešli prvi put preko Dunava i našli s leve strane Dunava Slavene, po tekstu glave 29 D.A.I. izgleda, da pokretne straže, koja se izmenjuje nije ni bilo, što bi imalo značiti, da su Romani te krajeve, kada su ih zauzeli, naprosto zaposeli i njihovi su onda vojnici, jednoga dana prešli Dunav. Vest o uvođenju pokretne straže sa godišnjom izmenom, koja naravno onda po prirodi stvari ide iz Salone, kao što je prirodno, da su oni Romani, koji su bili prešli Dunav bili Rimski vojnici, izaziva pomisao na to, da se je u Saloni moralo saznati, šta se je gore na Dunavu dogodilo i uvesti stražu verovatno za to, da se to više ne događa. Motivacije u tekstu glave 29 nema, kao što je prirodno kod jednog izveštaja, koji se ograničava samo na navađanje fakata, pa se čitalac toj motivaciji tek domisliti mora.

Da je pak pokretna straža posle događaja na Dunavu uvedena, verovatno, da se spreči ponavljanje takvoga događaja, može se zaključiti iz toga, što tekst malo dalje govori o tome, kako je drugi slučaj nastupio tek nakon što je ta pokretna straža kroz mnogo godina funkcionisala. Čitalac može viditi i to, šta se pod tim misli, jer pre godine 568 prvoga prelaza Romana preko Dunava nije moglo biti a drugi prelaz, kao što je gore napred izračunano verovatno je bio godine 603. Ostalo bi dakle za oba prelaza vreme od samo 35 godina. Kada je pak taj prvi prelaz preko Dunava bio posle te 568 godine, to se naravno iz teksta ne vidi, jer o tome nema nikakvoga znaka, pa je on mogao biti i mnogo kasnije posle godine 568. Svakako baš kad bi se i radilo o svih tih 35 godina, još uvek bi izražaj mnogo godina bio na tome mestu razumljiv i ne bi ništa sadržavao protiv ma kojega razmaka ta dva prelaza u okviru tih 35 godina.

Za to reči teksta: to un toiuton allagion epi pollus hronus ginomenon tj. nakon što se je ta izmena za vreme mnogo godina vršila, u stvari znače to, da je od uvođenja pokretne straže na Dunavu do drugoga

prelaza Romana preko Dunava prošlo mnogo godina, a to znači, da je prvi prelaz preko Dunava bio mnogo godina pre drugog prelaza, ali ipak obzirom na godinu 568 ne više od 35 godina.

Tu uvedenu pokretnu stražu na Dunavu tekst glave 29 D.A.I. sada i pobliže onda opisuje.

U blizini mora (plesion tes thalasses) tj. kraj mora postoji grad (kastron estin) ispod grada toga tj. ispod Spljeta nazvan Salona, kaže dalje tekst. Glava 29 D.A.I. dakle i po tome pisana je nekako već u prerečeno vreme, jer, kao što se vidi, kad se izveštaj piše, Salona još postoji. Izveštaj je dakle pisan još pre razorenja Salone. To potvrđuje i veličina tadanje Salone: megethos ehon to hemisi Konstantinupoleos tj. veličine pola Carigrada, što može izgledati neverovatno i naivno za godinu 949, ali ne i za godinu 603, jer razlika u vremenu od tri i po stoleća je mogla Carigrad učiniti većim i više nego još jedanput kao što je bila Salona, dok je pojam Salone ostao isti, jer je ova posle 603 godine bila razorena.

Tako reči: kastron estin i megethos ehon to hemisi Konstantinupoleos, kao što se vidi, mogu da budu znak, da je izveštaj svakako pisan još u vreme, kada je Salona postojala i kada Carigrad od nje nije bio veći nego samo još jedanput.

Daljne reči za Salonu en ho pantes hoi Romanoi sinegonto kai kathoplizonto tj. u kojem (gradu) se svi Romani skupljahu i oružahu, mogu se naravno shvatiti samo u smislu tome, da reč svi Romani znači svi Romani, koji idu na stražu na Dunav. To se vidi iz dalnjih reči prosapekinun ek ton ekeise tj. i odoše od njih tamo kai pros ten kleisuran aperhonto tj. i dođoše u klanac, što oboje opisuje odlazak Romana na stražu. Kao što se vidi po tom tekstu glave 29 D.A.I. Romani su i na Dunavu, a Romani su i u Saloni tj. oni koje je Dioklecijan doveo u Dalmaciju jesu i u Dalmaciji i na Dunavu, jer im se je vlast širila do Dunava.

Tu u glavi 29 dakle sada nalazi se čitatelj pred opisom Rimske vlasti neposredno pred zauzimanjem Salone i Dalmacije. Ono jeste, da je država Romejska, ali narod, o kome se ovde radi jeste Romanski tj. to su potomci onih Romana, koje je Dioklecijan u Dalmaciju naselio. Oni su u Dalmaciji, oni su u Saloni, vlast im je do Dunava. Tamo oni straže i oni su ti, koji posle prvog prelaza svojih ljudi preko Dunava uvode pokretnu stražu sa godišnjom izmenom. I eto nakon mnogo godina takve pokretne straže, pred čitatelja iznosi se odlazak poslednje straže na Dunav, posle koje ti isti Romani onda gube i Salonu i Dalmaciju.

Topografija je realna, jer i danas vodi put iz Splita u Dalmatinsko kopno (eis hipselotera mere, u visinske krajeve) pored Klisa, za koji glava 29 D.A.I. kaže kako je od grada (Salone) daleko 4000 koraka (apo tu kastru hiparhusan milia tessara).

Navod hetis kai mehri tu nin kaleitai kleisa tj. koji (klanac) se i do sada zove kleisa također ne spada među ona mesta, gde bi ono mehri tu nin tj. do sada bilo vremenski relevantno, jer to mehri tu nin dobiva odmah objašnjenje sa rečima: dia to sinkleien tus dierhomenus ekeithen tj. radi toga što (zatvara) stešnjuje prolaze odande. Kao što se vidi Klis se za to još i sada zove tako, jer je kao zavoranj za prolaze, pa će se tako zvati, sve dok je takav, kad se je grčka reč kleisa čak i do sada tj. do nas sačuvala. Za zavoranj dakle moći će se uvek kazati, da se još i sada tako zove, jer je zavoranj, pa tako i Klis, usled čega kod njega mehri tu nin kaleitai kleisa ne znači nikakvu vremensku indikaciju, nego indikaciju stvarnu, ne kvantitativnu nego kvalitativnu.

Od onih tamo kaže glava 29 D.A.I., a to je sada Klis oni (Romani) odoše na reku.

Već je rečeno da se to zbiva nakon što je pokretna straža već mnogo godina u funkciji.

A šta se za to vreme dešava s one strane Dunava, gde su Slaveni i to nam kaže tekst glave 29 D.A.I. Slaveni, koji se i Avari nazivaju, domišljali su se između sebe govoreći kako Romani, pošto su jedared prešli i došli do plena, ne će od sada moći biti mirni pri pomisli na njih i ne će prestati sa prelaženjem, radi čega će trebati, da ih dočekaju lukavstvom.

I tako dakle Slaveni, Avari, dogovorivši se i postavivši zasede Romanima pri njihovom prelazu i navalivši na njih, pobede ih.

Kao što se vidi, drugi prelaz Romana je sasvim protivan prvome prelazu, jer tada još nenaoružani Slaveni nisu znali, da su sa druge strane Dunava Romani, pa su im lako mogli postati plenom. Sada, kod drugoga prelaza Romana, Slaveni, koji ih mnogo godina očekuju postave im zasede i savladaju ih. Vest o prvom prelazu sa napomenom, kako tada još nisu ni Romani ni Slaveni znali jedni za druge i kako ni jedni ni drugi nisu znali, šta je s jedne ili s druge strane reke, kao da upućuje na to, da bi tih mnogo godina, koliko je pokretna straža na Dunavu od strane Romana izvršivana, moglo biti uzeto i u maksimalnom smislu tj. od oko 30 godina, jer takav opis stanja na Dunavu glede Romana i Slavena upućuje na prvo vreme po dolasku Avara na Langobardska mesta, dok još dodir između jednih i drugih tj. Romana i Slavena srednjeg Dunava ne postoji.

I sada dolazi ono, što se bez uvođenja pokretne straže ne bi moglo dogoditi tj. i da se je dogodilo sve kao što je u glavi 29 D.A.I. opisano, ne bi to moglo dopreti do Salone. Tek straža iz Salone i povratak straže sa Dunava u Salonu omogućuje ono lukavstvo, kojim će Slaveni prodreti u Salonu, a koje je u stvari samo nastavak onoga lukavstvu, kojim su Slaveni kod drugoga prelaza Romana ove dobili u vlast.

Slaveni dakle, dobivši u vlast Romane, oduzmu im i oružje i zastave i druge ratne značke. I sada hoi proeiremenoi Sklaboi tj. napred spomenuti Slaveni pređu preko reke i oni dođu u klanac.

Čitatelju će zapeti za oko, da ovo sve, što je navedeno kao sredstvo lukavstva kod Slavena tj. oružje Romana, zastave Romana, druge ratne značke Romana, ne će biti dovoljno uverljivo, da se time već može zamišljeno lukavstvo, koje se sastoji u tome, da Slaveni dođu u Salonu kao Romani, ostvariti, pa će pomišljati na to, da je trebalo kao najprirodnije najpre spomenuti odelo vojnika tih Romana. Ali to je samo na prvi pogled tako. Verovatno je baš ono, što se podrazumeva pod exoplisin tj. oboružanost, ono glavno, što čini, da pitanje odela kod vojnika u punom oružju, oklopu i tako dalje iščezava. Šlem, kaciga, oklop itd. verovatno su bili u stanju da ukinu svaku razliku između onih, koji se time služe, pa je verovatno, da je za stražu u Klisu bilo dovoljno, da vide kod dolazećih vojnika potpunu Rimsku opremu, tim pre, što je udaljenost između Salone i Dunava takva, da zaista straža u Klisu, videći sliku Rimske vojske, nije mogla ni slutiti, da ta Rimska vojska nije identična sa Rimskim fizičkim osobama, dakle ni slutiti, da se iza slike Rimske vojske skrivaju Slavenski ratnici.

To se u glavi 29 D.A.I. opisuje sa rečima hus kai idontes hoi ekeise ontes Romanoi, theasamenoi de ta flammula kai ten exoplisin ton homofilon auton, tus auton homorilus einai nomisantes, henika katelabon hoi Sklaboi hoi prorrethentes eis ten kleisuran, parehoresan autois dielthein, tj. koje spazivši tamo se nalazeći Romani, videći zastavice i potpunu opremu svojih istorodnika držeći ih za svoje jednorodnike, kada napred spomenuti Slaveni dođu u tesnac, pustiše ih da prođu.

Flamula nije grčka reč, nego latinska, deminutiv od flamma, plamen, flammula plamičak, ali u prenesenom smislu flammula je naziv za zastavicu, koju su nosili Rimski konjanici, dakle morali su Romani ići na stražu na konjima, kao što je i prirodno kod udaljenosti Salone od Dunava, ali to ujedno znači, da su iz Salone kao straža na Dunav došli Romanski konjanici i Romanski konjanici prešli Dunav. U tom istom obliku na konjima tih Romana morali su se onda i Slaveni prerušeni kao Romani pojaviti pred Salonom. Konjanicima je bio potreban splav preko Dunava, kojim su se onda naravno poslužili i Slaveni, koji su se verovatno pre svega toga splava i dočepali, kada su Romane u zasedama dočekali. Reč exoplisis znači potpunu opremu, dakle potpuno naoružanje, što potvrđuje, da je pojava Slavena na konjima sa Rimskim zastavicama i u potpunoj opremi Romanskih konjanika mogla proizvesti, da se u Romanskim konjanicima, koji se sa straže u Salonu vraćaju, u tesnacu Klisa ne prepoznaju Slaveni i da se ti konjanici uzmu kao Romani.

Romani dakle u Klisu prema glavi 29 D.A.I. gledali su u nadošlim Slavenima radi njihove potpune prerušenosti Romanske konjanike, pa su ih pustili da prođu.

Prošavši ovi (Slaveni) odmah proteraju Romane i ovladaju napred spomenutim gradom Salona.

Exelasan od exelauno odnosno exelao znači proterati, prema čemu Slaveni provalivši na taj način ratnom varkom odnosno lukavstvom u Salonu nisu stanovnike toga grada uništavali, nego su ih samo proterali. Ovo treba naročito imati u vidu jer to pokazuje da po glavi 29 D.A.I. Salona od Slavena nije bila razorena. To je u ostalom i prirodno kad je očevidno po celoj toj glavi D.A.I. Slavenski pohod na Salonu morao biti potaknut željom za naselenje, a ne devastaciju.

To se vidi odmah dalje iz reči kai katoikesantes ekeise tj. i nastanivši se tamo. Ono dakle, što govori glava 29 D.A.I. ne protivreči ni najmanje pomisli, da je kod Slavena, dolazećih sa Crnoga mora, morala postojati težnja, da opet dođu na more, koja se je manifestirala još 545 dolaskom Slavena u okolicu Drača, gde verovatno nisu ostali radi malarije i dolaskom velike ekspedicije u Niš na putu za Solun, gde su morali da se vrate radi velike vojske okupljene kod Serdike (Sofije) na putu u Gotski rat u Italiju. Tek treći put prema glavi 29 D.A.I. uspeli su Slaveni, ali sada ne frontalno ni ratom, nego lukavstvom i ratnom varkom, da se domognu (Jadranskoga) mora. I za to, što će taj treći pokušaj također biti pokušaj novoga nastanjenja, prirodno je, da glava 29 D.A.I. prikazuje provalu Slavena u Salonu kao nasilno zauzimanje novoga nastanjenja proterivanjem dotadanjeg stanovništva iz Salone tj. kao nasilnu izmenu stanovništva Salone od Romanskoga na Slavensko. Ali takvo značenje Slavenskoga pohoda i takav tekst glave 29. D.A.I. pokazuje sasvim jasno, da Salona nije razorena dolaskom Slavena, nego samo osvojena i zaposednuta. Ruševine Salone to je naravno eklatantan fakt, koji svako vidi ko u Dalmaciju, u Solin, dođe, ali taj fakt nema nikakve veze sa Slavenima. Gledana kao izveštaj glava 29 D.A.I. prema tome potvrđuje ne samo, da Salona nije razorena od Slavena, nego i to, da je izveštaj taj, koji pretstavlja glava 29 D.A.I. morao biti pisan pre razorenja Salone.

Nakon što su se tako Slaveni smestili u Saloni počeše postepeno da plene Romane, one po poljima i po višim krajevima stanujuće, zarobljujući ih i uzimajući njihova mesta u posed.

I ako Bekkerovo izdanje od 1840 efanisan imade prevedeno sa deleverunt, a tako i izdanje Moravčik-Jenkins od 1949 prevedeno također destroyed (Tomašić: poubiše), ipak će ovde pre odgovarati pojam zarobljavanja. Afanizo ne znači samo uništiti, nego i u opšte ukloniti, ne samo učiniti da nestane, nego i sakriti, a naročito odvesti u ropstvo.

Kad prema glavi 29 D.A.I. Slaveni, provalivši u Salonu, žiteljstvo samo proteraju, onda je bliže tome, ako se uzme, da su Slaveni

slično postupili i izvan Salone, zauzimajući Romanska imanja i Romanske posede, pa da su vlasnike zarobljavali.

Ovo razlikovanje u pogledu izražaja afanizo tj. izražaja efanisan ima značenje, jer ako se taj izražaj, a jezično ta mogućnost postoji, uzme u smislu zarobljavanja, onda se time ne menja slika Slavenskoga zauzimanja Salone i Dalmacije, koja proizlazi već iz opisa zauzimanja Salone, a takva slika onda po kojoj je Slavensko zauzimanje Salone i Dalmacije bilo do duše nasilno, ali i beskrvno, odgovara sasvim onoj nameri glede nove postojbine na moru, koju odaju gore navedeni Slavenski pohodi iz godine 545 i 555. A što je glavno, takvo shvatanje izražaja efanisan slagalo bi se sa vesti o koraku pape Joannesa IV (640 do 642), kojim je iza nekih 37 do 39 godina iz Rima preduzeto otkupljivanje zarobljenih Romana. I ako do takvoga koraka dolazi u to vreme verovatno za to, što je taj papa, kako se uzima, bio i sam poreklom Dalmatinac, ipak jedno stoji, da je takav korak verovatniji, ako su Romani izvan Salone posle 603 zarobljavani, nego ako su ubijeni. Po tome koraku iz Rima može se uzeti, da je u Rimu bilo poznato ono što glava 29 D.A.I. kaže sa izražajem efanisan, a to opet govori za to, da je u tom pogledu glava 29 D.A.I. u saglasnosti sa realnosti, što samo upućuje na to, da je njena materija u stvari izveštaj iz vremena Slavenskog zauzimanja Salone i Dalmacije.

Za to ta dva izražaja, exelasan u pogledu Salone i efanisan u pogledu Dalmatinskoga kopna mogu služiti kao podatak, da se sa izveštajem iz vremena događaja tj. 610 do 622 izveštava o tome, kako je zauzeta od Slavena Salona i Dalmacija u tom smislu, da se je dogodilo jednim lukavstvom i nasilno ali beskrvno. To znači, da Slaveni nisu ništa uništavali, ali sve uzeli u posed, tj. Salonu i Dalmatinske posede, koliko ih je bilo. Žiteljstvo su oterali ili zarobili. Tako su se u Dalmaciji promenili stanovnici i posednici. Prazni su ostali samo gradovi kopnene Dalmacije, jer je, kao što je i prirodno, njihovo ispunjavanje žiteljstvom stvar procesa.

Prema tome zaključna reč u opisu zauzimanja Salone i Dalmacije odnosiće se na sve Romane, ne samo na one iz Salone, koji su proterani, nego i na one sa kopna Dalmacije, koji su uspeli da se spase Slavenskoga zarobljenja. Hoi de loipoi Romanoi, koji su se uspeli domoći primorskih gradova (eis ta tes paralia kasta diesothesan) tj. ostali Romani prema ovakvom čitanju glave 29 D.A.I. bili bi naprosto svi Romani, kojima je uspelo izbeći Slavenima.

Ti primorski gradovi po glavi 29 D.A.I., su Dekatera, Rausin, Aspalathon, Tetrangurin, Diadora, Arbe, Bekla i Opsara. Opis zauzimanja Salone i Dalmacije sa strane Slavena u glavi 29 D.A.I. u svom prvom delu završava time, da su te romanske izbeglice u tim gradovima došle do vlasti zadržavši i dalje ime Romani. Takvo je stanje mehri tu nin tj. do sada tj. kada se taj izveštaj odnosno glava 29 D.A.I. piše.

Drugi deo izveštaja, a izveštaj je kao što je rečeno morao biti kod prenosa na dva dela razdeljen, tako, da on u glavi 29 D.A.I. čini zapravo početak i svršetak te glave, ima onda onaj već više puta spominjani navod o opustelim gradovima u kopnenoj Dalmaciji, što po tekstu prirodno sledi, da se to spomene tj. da se spomenu gradovi kopnene Dalmacije, kad su spomenuti gradovi primorske Dalmacije.

Kod prenosa u glavu 29 D.A.I. izveštaj time svršava, ali to biva za to, što je ispred toga postavljen navod o Dalmatinskim otocima, čime je opet jedanput vršeno premeštanje teksta, jer je prirodno, da je taj navod o otocima u izveštaju morao stajati na kraju tj. ako se ceo izveštaj uzme onda po prirodnom redu stvari iza navoda o gradovima primorske Dalmacije sledi navod o gradovima kopnene Dalmacije, a iza navoda o gradovima sledi navod o otocima. Slika Dalmacije u prirodnom redu stvari razvija se na taj način, što se najpre govori o Saloni, onda o Dalmatiskom kopnu izvan Salone, onda o primorskim gradovima, gde su se sklonili Romani, onda o gradovima Dalmatinskoga kopna i naposletku o Dalmatinskim otocima. Izmena toga prirodnoga reda stvari pri koncu glave 29 upućuje na to, da je tu tekst protiv toga prirodnoga reda stvari premeštan, izmešan.

Tako bi eto izgledala glava 29 D.A.I. sa čitanjem, koje vodi računa o tome, šta kojem vremenu u toj glavi 29 odgovara, i prva stvar, koja se kod takvoga čitanja pokazuje, jeste onda to, da se navedene materije, koje daju sliku zauzimanja Salone i Dalmacije od Slavena, ne mogu uzeti kao da potiču iz godine 949 nego da se moraju uzeti kao da potiču iz samoga vremena toga događaja, pa pošto onda te materije ne mogu biti ni delo bilo kojeg pisca iz 949 ne preostaje drugo nego pomisao, da te materije čine izveštaj iz vremena događaja, koji je u Carigradskom arhivu morao biti pronađen i u D.A.I. prenesen, ali sa premeštanjem teksta delenjem u dva dela i unašanjem jedne mnogo kasnije materije. Istina ovakva pomisao donosi sobom, da se mora uzeti da je takav izveštaj oko 300 godina počivao u Carigradskom carskom arhivu. To je mnogo, a i nije mnogo, jer tolika dokumenta sa dalekom većom starosti pokazuju, da takvo uzimanje ne bi bilo ništa neverovatno. Mnogo je važnije, da onda takav izveštaj dolazi čak i do nas, ali to je nenamerna zasluga onoga, koji je izveštaj taj u spis D.A.I. preneo, i koji je omogućio, nameravajući nam dati sliku jednog istoriskog spisa, da mesto toga dobijemo u izvadku ili prepisu sam dokument.

Takva misao, koja se sama od sebe nameće, izgleda i suviše smela, ali onoga časa, kada je jasno da glava 29 D.A.I. nije mogla biti pisana od jednoga pisca, jer sadrži materije toliko različne po vremenu, da one od jednoga čoveka poticati ne mogu, čitalac će sasvim prirodno morati postaviti pitanje o provenienciji tih različitih materija, a u tom pogledu ne će moći drugo preostati, nego svakom čitaocu svoje

mišljenje. Obrazložena mišljenja služiće nastojanju, da se dođe do najveće verovatnosti, a to je, dok je čitalac upućen na tekst D.A.I., i najviše što se postići može.

U rekonstrukciji prvobitnoga teksta glave 29 D.A.I. kao prva stvar pojavljuje se dakle potreba, da se na svoje mesto pre svega vrati sve ono, što se kao verovatno ispostavlja, da potiče iz vremena samoga događaja tj. prema izraženom ovde mišljenju i zauzetom stanovištu u smislu izveštaja iz vremena 610 do 622. To znači, da onda usled ovakvoga pregleda, pre prenosa izveštaja u spis D.A.I. i pre nastanka glave 29 D.A.I. jeste morao postojati dokument u carskoj arhivi iz godine 610 do 622, kojim se izveštava o zauzimanju Salone i Dalmacije sa strane Slavena na način, kako je gore opisan. Taj izveštaj možda je bio i veći, a možda nije ni počinjao tek sa onim, sa čime počinje glava 29 D.A.I., ali ono, što je iz toga izveštaja u D.A.I. preneseno, počinje sa rečima Diokletianos ho basileus pani tes horas Delmatias erasthe i obuhvata i u Bekkerovom i u Moravičikovom izdanju alineju prvu glave 29 D.A.I., što je u Tomašićevom prevodu razdeljeno u dve alineje, i tako ide do reči mehri tu nin hoi Romanoi kaluntai, nastavlja se sa poslednjom rečenicom glave 29 D.A.I. ta de loipa kastra ta onta eis ten xeran tu thematos i svršava sa tri rečenice pre toga tj. hoti eisi nesia hipo ten epihrateian tes Delmatias, pa onda ex auton ton nesion esti to kastron he Bekla i naposletku ta de loipa eisin aoiketa, eremokastra itd. To znači, da rekonstruirani tekst prve i najstarije materije glave 29 D.A.I. tj. tekst izveštaja iz 610 do 622 zapravo leži u glavi 29 D.A.I. podeljen tako, da njegov prvi deo čini prva alineja na početku i poslednja alineja na svršetku time, da u prvoj alineji nema premeštanja teksta, dok bi se premeštanje teksta u poslednjoj alineji, prema rečenicama, moglo opisati tako, da je od četiri tamo se nalazeće rečenice prva premeštena na poslednje mesto, a druga, treća i četvrta iznešene ispred te prve rečenice, koja tako u toj poslednjoj alineji glave 29 D.A.I. mesto da figurira kao prva rečenica, figurira kao poslednja rečenica. Stavljajući dakle pred čitaoca alineju prvu glave 29 D.A.I. i na nju nadovezanu poslednju rečenicu glave 29 D.A.I., a na ovu tri njoj prethodeće rečenice poslednje alineje glave 29 D.A.I. stavlja se pred čitaoca najstarija materija glave 29 D.A.I. tj. opisani verovatni izveštaj iz godine 610 do 622, tako da se čitalac sam može uveriti, da već i stilistički a pogotovo po smislu stvari i po prirodnom redu stvari sve ovo, što je navedeno, čini jednu jedinstvenu materiju, koja je samo silom razdeljena.

To se vidi iz toga, što prema toj materiji tu dolazi do opisa Slavenskog zauzimanja Salone i Dalmacije, koji opis je potpun i u rečima samoga teksta, ukoliko se radi po pitanju, ko je zauzeo Salonu i Dalmaciju, kako je zauzeta Salona i Dalmacija, dok se mišljenje o vre-

menu, kada se je to zbilo, tek stvoriti mora, a isto tako i do opisa stanja stvari u Dalmaciji i Saloni posle toga događaja.

Može se dakle reći, da je tu u glavi 29 o slavenskom zauzimanju Salone i Dalmacije rečeno sve ono, što je najpotrebnije.

Okolnost, da u izveštaju nema govora o razorenju Salone, okolnost da su prema izveštaju gradovi kopnene Dalmacije još nenastanjeni i pusti, a donekle i opis veličine Salone kao pola Carigrada, upućuje na to, da je ta materija u glavi 29 D.A.I. pa prema tome i eventualni taj izveštaj iz vremena, kad Salona još nije razorena i kada gradovi kopnene Dalmacije u vlasti Slavena još stoje nenastanjeni i pusti, a da niko u njima ne stanuje.

Tako bi čitatelj onda, imajući tu najstariju materiju iz godine 610 do 622, imao ujedno i polaznu tačku za nastavak pregleda glave 29 D.A.I. sa svrhom, da se vidi, kako u vremenskom pogledu stoji stvar sa ostalom materijom u glavi 29 D.A.I.

Jedno je već na prvi pogled jasno i to radi starosti te prve materije, da se ona kao najstarija i kao izveštaj sa terena iz vremena samoga zbivanja razlikuje od svega ostaloga, što je rečeno u glavi 29 D.A.I., u vremenskom pogledu, tako, da na jednoj strani stoji taj stari izveštaj, a na drugoj strani sve ostalo, koje je novije i koje je nastalo mnogo kasnije.

To je već dovoljno, da se glava 29 D.A.I. prepozna analogno celome spisu D.A.I. kao prenošenje, a ne pisanje, koje pretpostavlja jednoga pisca, jer bi taj kraj takvog stanja stvari morao pisati i još 610 do 622 i posle 820 do 829, pa čak i posle 876 do 886, što se uzeti mora, kada se u daljnjem toku stvari u toj glavi 29 D.A.I. pojavljuju stvari iz toga mnogo kasnijeg vremena. Ali time ne bi bila stvar svršena, time bi se samo označila disproporcija vremena u pogledu samoga nastajanja D.A.I. odnosno njegove glave 29 što se tiče samoga materijala te glave 29 D.A.I. To znači da bi time bilo samo opaženo, kako već i ono, što je eventualno nastalo kod sastava toga spisa jeste prenašanje stvari iz različitoga vremena, iz 610 do 622 i iz vremena posle 886. Bila bi to dakle razlika u vremenu još kod samoga sastavljača D.A.I.

Da nije time još stvar svršena rečeno je za to, što u glavi 39 D.A.I. imade stvari, koje unutra nisu mogle ući ni za vreme sastavljanja toga spisa D.A.I., nego koje su morale u taj spis D.A.I. ući tek posle, tečajem prepisivanja toga spisa.

Da se najpre svrši sa onim, što je u glavu 29 D.A.I. ušlo još prenosom sa strane sastavljača toga spisa, a ne tek sa prepisom, potrebno je pre svega pregledati ono mesto, koje se pojavljuje odmah posle prve alineje glave 29 D.A.I. tj. koje se pojavljuje odmah posle one materije, koja govori, kako su Slaveni zauzeli Salonu i Dalmaciju i kako su se Romani povukli u primorske gradove, dakle onu materiju, koja dolazi posle reči hontinon kai oiketores mehri tu nin Romanoi ka-

luntai. To je ono mesto, koje sadrži onu rečenicu, kojoj fali svršetak, a koja glasi hoti apo tes basileias Herakleiu tu basileos Romaion, kath hon mellei tropon rethesesthai en te peri ton Hrobaton kai Serblon singrafe, pasa he Delmatia kai ta peri auten ethne, hoion Hrobatoi, Serbloi, Zahlumoi, Terbuniotai, Kanalitai, Diokletianoi kai Arentanoi, hoi kai pagonoi prosagoreuomenoi... Nije teško domisliti se, šta je to, što tu fali. Treba samo dobro uočiti alineju prvu glave 29 D.A.I., po kojoj Slaveni nadmudrivši i savladavši Romane dolaze do svoga novoga nastana u Saloni i Dalmaciji svojom sposobnošću i svojom snagom bez pitanja i pristanka Romajske imperije, što naravno onda znači sve prema glavi 29 D.A.I. nasilno. Efekat toga događaja je onda sasvim prirodno taj, da se Slaveni tu u Saloni i u Dalmaciji od godine 603 pa dalje imadu smatrati slobodni i samosvojni, drugim rečima da se Slaveni imadu smatrati u novoj postojbini kao nezavisna politička organizacija. Ukratko rečeno alineja prva glave 29 D.A.I. sadrži opis događaja i stanja stvari sa Salonom i Dalmacijom u tom smislu, da nadošli Slaveni nisu podanici Romajske imperije.

Ako se to drži na umu onda već prva reč onoga teksta, koji posle toga dolazi tj. apo tes basileias Heraklieiu najavljuje, da je od Heraklija bilo drukčije. I za to ono, što tu fali, u toj citiranoj rečenici, biće da je bio izražaj koji odgovara smislu tih reči apo tes basileias Herakleiu tj. smislu da je bilo drukčije. A pošto prema alineji prvoj Slaveni nisu bili podanici Romajske imperije, onda to drukčije ne može biti drugo, nego da sada tj. od cara Heraklija Slaveni jesu podanici Romajske imperije. Izražaj, koji fali tu, u toj rečenici, biće dakle da je bio izražaj, koji izražava, kako su od cara Heraklija Slaveni bili podanici Romajske imperije. Za to je svaki dosadanji takav predlog kao i budući, kojim se ono, što fali, nadomešta izražajem o podanstvu Slavena Romajskoj imperiji, u saglasnosti sa citiranom rečenicom. Ona je postavljena tu za to, da odmah naglasi, kako su ti Slaveni, koji su nezavisno i slobodno došli i nezavisno i slobodno se nastanili, dakle, koji su lukavstvom i silom Salonu i Dalmaciju zauzeli, od cara Heraklija podanici Rimske imperije. To je nužno naglasiti, jer to pokazuje, da takva tvrdnja jeste vremenski vezana na cara Heraklija tj. na vreme od 610 dalje, pa po tome ne dira u ono, što se je zbilo pre Heraklija i onda, ako stoji zaključak, da se je zauzimanje Salone i Dalmacije zbilo još 603 ili bar svakako pre 610, da onda sa ovom rečenicom nije ni u koliko dodirnut sam tekst alineje prve glave 29 D.A.I.

Relacija te rečenice i ako je stvarno protivrečna glavi 29 D.A.I. ipak je vremenske naravi tj. da takva protivrečnost nastaje tek od cara Heraklija.

Izveštaj dakle glave 29 D. A. I. o Slavenskom zauzimanju Salone i Dalmacije, u koliko se je taj događaj zbio pre Heraklija, nije ni u kom pogledu dodirnut.

I pored te citirane rečenice ostaje sve, kako je u glavi 29 izvedeno, i u pogledu pitanja ko je zauzeo Salonu i Dalmaciju, i u pogledu kako se je to zbilo, jer po toj rečenici sve to ostaje nedirnuto, pa se samo dodaje, kako je bilo kasnije tj. kako je bilo od Heraklija. Drugo je pitanje, da li se ono, što ta rečenica sadrži, može i održati. To je stvar ispita ne samo te rečenice, nego i one materije, na koju se ona poziva. Prethodno gledajući tu rečenicu čitatelj će samo osetiti njenu antitezu, koja se sastoji u tome, da nadošli Slaveni po alineji prvoj glave 29 D. A. I. nisu bili podanici Romajske imperije, dok bi oni po toj rečenici od vremena cara Heraklija imali takvima biti.

Izveštaj u glavi 29 D. A. I., alineja prva, svakako ne zna ništa o tome, jer bi inače već tamo stajalo to, što stoji u toj rečenici, pa bi već tamo stajala jedna i druga stvar tj. kako je bilo pre Heraklija i kako je bilo posle Heraklija. A da to tamo ne stoji, vidi se najbolje iz toga, što se tamo u opšte o podanstvu Slavena Romajskoj imperiji ništa ne govori, dakle kad bi i stajalo ono, što citirana rečenica sadrži bilo bi jasno, da je izveštaj u alineji prvoj glave 29 D. A. I. svakako iz vremena pre, nego što je to nastalo tj. pre, nego što su Slaveni od samostalnih i slobodnih ljudi postali podanici Romajske imperije.

Ako bi se čitanjem te rečenice došlo na pomisao, da nije možda i ona još deo izveštaja i da prema tome sve ovo, što je sada rečeno ne može vrediti, jer eto u tom slučaju sam izveštaj ima jedno i drugo tj. kako je bilo pre Heraklija i kako je posle Heraklija, onda treba odmah upozoriti, da je takvo razmišljanje krenulo neprohodnim putem, jer u toj rečenici se naročito naglašava, kako se ta tvrdnja o Romajskom podanstvu Slavena od vremena Heraklija, jer citirana rečenica je ipak samo tvrdnja, obrazlaže en te peri ton Hrobaton kai Serblon singrafe tj. u spisu, zapisu ili napisu ili u opšte pismenom sastavku o Hrvatima i Srbima, a taj napis nije ništa drugo nego glava 31 i 32 do 36 D. A. I., gde se nalaze znaci o tome, da je singrafe o Hrvatima i Srbima bar tri veka kasnije posle onoga vremena, koje se ovde uzima kao vreme dolaska Slavena u Dalmaciju, kada gradovi kopnene Dalmacije sigurno nisu više bili pusti, pa je prema tome neodrživa pomisao, da bi se spomenuta rečenica mogla uzeti kao deo najstarije materije glave 29 D. A. I. tj. eventualnoga opisanoga izveštaja.

Osim toga ne može se ne opaziti, da alineja prva glave 29 D. A. I. poznaje samo Slavene i ne navodi ni jedno od onih nazivlja, koja se u toj citiranoj rečenici nalaze, a koja nazivlja već pokazuju diferencijaciju imensku, čak i takvu, koja je mogla nastati tek u Dalmaciji.

Prema tome ispostavlja se opravdano pitanje, zašto je tu u glavi 29 D. A. I. u opšte došlo do te citirane rečenice.

Pošto će se odmah dalje posle te rečenice govoriti, kako su Slaveni jednovremeno sa Dalmatinskim gradovima usled nesposobnosti Romajskih vladalaca postali slobodni i od nikoga nezavisni, što ne bi

imalo smisla, ako su Slaveni to isto bili još od početka tj. još od svoga dolaska u Dalmaciju, blizu je pomisao, da je trebalo između ove druge tvrdnje i one prve u alineji prvoj glave 29 D. A. I. umetnuti nešta po čemu će ova druga tvrdnja imati smisao. Ako se onda kaže da su Slaveni doduše došli kao slobodni, za Heraklija postali neslobodni, a kasnije, a naročito za Mihajla II (820 do 829) postali opet slobodni, onda ova potonja tvrdnja može stajati, samo u smislu bili slobodni.

Ali, kao što je rečeno, znaci u glavi 31 i 32 do 36 upućuju na jedno, oko tri veka kasnije, vreme, usled čega se u opšte ne može uzeti, da ta rečenica, koja se na tu glavu 31 i 32 do 36 poziva, može biti od sastavljača D. A. I., nego se mora uzeti, da je ta rečenica ušla u glavu 29 D. A. I. zajedno i istovremeno sa spomenutom glavom 31 i 32 do 36 tj. prilikom jednog prepisa.

Pomenuta rečenica dakle izgleda po svemu, ne će biti u opšte u odnosu sa onom materijom, koju je u spis D. A. I. uneo još onaj, koji je taj spis sastavljao. Na pitanje, dakle, zašto ta rečenica tu na tom mestu u D. A. I. može se odgovoriti najbolje, ako se rekonstruira ono, što u citiranoj rečenici fali i onda tako rekonstruirani tekst uzme u obzir tj. sa smislom: od vlade Heraklija, cara Romaja, o kome će se također govoriti u spisu, koji govori o Hrvatima i Srbima, cela Dalmacija i njeni narodi, Hrvati, Srbi, Zahumljani, Travunjani, Konavljani, Dukljani i Neretljani, potonji nazvani i Paganima, jesu pod imperijom Romajskom. Tačno to isto tvrde i spomenute glave 31 i 32 do 36. One govore isto to tj. kako su svi ti narodi bili od cara Heraklija pod vladom Romajske imperije. Kako je ta tvrdnja po onim znacima, koji se u glavi 31 i 32 do 36 nalaze iz vremena posle onoga vremena, kada se uzima, da je spis D. A. I., pisan, dakle, pošto takva tvrdnja pretstavlja, jednu stvar koja je tek u prepisu u D. A. I. unešena, ova ovde citirana rečenica izgleda onda, da imade svrhu i da je za to i napisana i tu umetnuta, da stvori sliku stvari, kao da spomenute docnije glave 31, 32 do 36 nisu u spis unešene tek u prepisu, nego da su bile već u spisu onda, kada je originalni spis sastavljen. Prema tome ta rečenica bila bi znak, da su i spomenute glave D. A. I. tj. 31 i 32 do 36 bile unešene u spis još onda, kad je originalni spis pravljen tj. znak, da je celokupna glava 29 D. A. I. kao i glave 31 do 36 iz istoga vremena, a pošto se kao to vreme uzima godina između 948 do 952 to bi ta rečenica bila znak, da i singrafe o Srbima i Hrvatima potiče iz toga vremena. Pokušaj taj međutim ne uspeva, jer se u singrafe nalaze znaci kasnijeg vremena.

Prema tome ta rečenica, koja je ovde gore citirana moraće se uzeti u kompleks onih stvari, koje izgleda da su u spis D. A. I. ušle tek posle sastava spisa D. A. I., dakle tečajem prepisa. U koliko se pokaže potreba o toj rečenici još šta reći, prema tome, bolje je to učiniti kad

dođe na red pregled onih stvari, koje su verovatno u spis D. A. I. unešene tečajem prepisa.

Ovde treba samo napomenuti još jednu okolnost, a ta je, da su glave 31 i 32 do 36 morale u spis D. A. I. ući tek posle glave 30, što znači da je posle glave 30 morala u glavu 29 D. A. I. ući i ta rečenica.

To je važno za to, što glava 30 D. A. I. sa svojim izražajem hipokeintai de Oto, to megalo regi frangias tes kai saxias, bilo da to znači Oto Veliki, bilo pak da to znači veliki kralj Frangije i Saxije (Franačke i Saske) tj. podložni su Otonu Velikom kralju Frangije i Saxije pokazuje, da je pisana verovatno tek posle drugoga februara 962 kada je Oto I krunisan u Rimu od pape sa carskom krunom, jer tek onda može biti verovatno, da Oto I može u Carigradu biti, bilo veliki lično, bilo veliki kao kralj Franačke i Saske, u koliko i to vreme nije još prerano, kada Ostrogorski za 968 godinu navodi odgovor Otonovom poslaniku Liutprandu od Kremone, da za Carigrad Oto I nije ni car, ni Rimljanin, nego samo jedan varvarski vladar.

Naglasiti treba, da se ovde ne govori o tome, kada je materija glave 31 i 32 u opšte nastala, nego da se govori o tome, kada je ona u spis D.A.I. unešena. Ona je mogla biti i starijeg datuma i kako se u spis D.A.I. stvari prenose, tako je sigurno i ta materija u spis D.A.I. i ako starijeg datuma prenešena posle glave 30. U tom pogledu može Bogo Grafenauer imati pravo, ali ipak toliko da to vredi za nastanak materije, a ne zna unos u spis D.A.I Baš citirana rečenica pokazuje, da je u spis D.A.I. ta materija glave 31 i 32 ušla posle glave 30, tako da može stajati jedno i drugo i da je ta materija po svom nastanku starija od glave 30 i da je po svom unosu u D.A.I. mlađa od glave 30 tj. da je nastala pre glave 30, kako je Grafenauer pokazao a da je unešena u spis D.A.I. posle glave 30.

Citirana rečenica to pokazuje u tom citiranom smislu.

Da nije onda, kad je u spis D.A.I. unašana materija glave 31 i 32 u tom spisu već bila unešena materija glave 30 ne bi gore citirane rečenice, koja upućuje na pomenuti singrafe, ni bilo, jer naprosto za to ne bi bilo potrebe. Bez te glave 30 u spisu, sledila bi logično glava 31 i 32, dakle materija za materijom, pa ne bi bilo nikakve potrebe upozoravati na dolazeću materiju. Kontinuirano išlo bi pričanje dalje od 29 glave na 31 i 32 itd. Za to i u celom spisu D.A.I., osim onoga mesta u glavi 13 gde se upućuje, slično kao tu, na poglavlje o Pečenezima, nema takvoga upozorenja, kao što se nalazi ovde u citiranoj rečenici.

Tek unosom glave 30, posle glave 29, nastaje stanje, da se kasniji unos glave 31 i 32, ako se hoće, da pokaže, da je već postojao u vreme glave 29, mora onda u glavi 29 vezati sa citiranom rečenicom, iz koje onda treba da proizađe, kad se na to u glavi 29 već upozorava, da je glava 31 i 32 u isto vreme kad i glava 29 postojala. To znači, da je glava 31 i 32, bez obzira na vreme njihovoga postanka, u spis D.A.I. unešena

tek posle glave 30, ali sa namerom, da se to izvrši tako, kao da je naprotiv još pre glave 30 glava 31 i 32 postojala zajedno sa glavom 29. Citirana rečenica kao i glava 31 i 32 biće dakle unos nekoga prilikom jednoga prepisa, jer i Moravčik uzima osim poslednjega prepisa tzv. Codex Parisinus još jedan prepis, tako, da je moguće, da je glava 30 ušla u D.A.I. kod prvog prepisa a glava 31 i 32 do 36 zajedno sa citiranom rečenicom kod nastanka tzv. Codex Parisinus.

Tako, po svemu sudeći, citirana rečenica napomenom o singrafe o Hrvatima i Srbima izgleda da je nastala, kad se na singrafe poziva, u vreme spisa, i ako sadržajno ona može biti shvaćena i u onoj alternativi, koja je napred iznešena tj. u relaciji sa oslobođenjem Slavena od vlasti Romajske imperije. Samo, pošto se citirana rečenica i sadržajno slaže sa glavom 31 i 32, više izgleda ta rečenica kao unos u prepis spisa D.A.I., nego kao u unos u original spisa D.A.I.

Istina je, bez te rečenice, odmah dalje, sledeći tekst u glavi 29 D.A.I. o oslobođenju Slavena od Romajske imperije, ne bi imao podloge, jer se na alineju prvu glave 29 D.A.I. nadovezati ne može. Bez te rečenice ostala bi odmah dalje dolazeća vest o oslobođenju Slavena od Romajske imperije bez svoje antiteze, dakle bez motivacije, ali iz toga ne može slediti poništaj svega onoga, što iz citirane rečenice proizlazi u vezi sa glavom 31 i 32 D.A.I., niti shvatanje, kao da to sve ne postoji, ili bar da nije relevantno, nego naprotiv, da postoji samo teza i antiteza u pogledu podanstva Slavena Romajskoj vlasti tj. teza o tome u citiranoj rečenici i antiteza u dolazećoj vesti o oslobođenju Slavena od Romajske vlasti.

I ako bi se moglo spojiti u tom smislu, da spomenuta rečenica pretstavlja tezu navedenoj antitezi po svome sadržaju, a da ujedno pretstavlja i relaciju sa glavom 31 i 32 usled svoga poziva na singrafe o Hrvatima i Srbima, ipak bi bilo verovatnije da je spomenuta rečenica stvarno opisana relacija sa glavom 31 i 32 i dokaz njihovoga kasnijega unosa u D.A.I. posle glave 30, nego da je ona samo u relaciji sa onim, što se malo dalje govori o oslobođenju Slavena.

U pomenutoj rečenici iznosi se samo tvrdnja bez motivacije, dokumentacije ili pojedinosti i u opšte bez ičega tj. samo u tom smislu, da se tvrdi, da su Slaveni od Heraklija podanici Romajskoga cara. U koliko pak treba singrafe o Srbima i Hrvatima da to pokaže, singrafe o tome također nema ništa. Ono, što se tamo navodi, je u potpunoj protivnosti sa glavom 29, jer u onome što se tamo navodi Slaveni se tek za Heraklija pojavljuju u Dalmaciji i to ne kao osvajači nego kao begunci i to ne silom, nego dozvolom i određenjem cara Heraklija, koji im određuje i dolazak i nastanjenje. Prema tome u pogledu glave 29 i slobodnoga dolaska slobodnih Slavena u Dalmaciju ne samo u spomenutoj rečenici, nego ni u singrafe o Hrvatima i Srbima nema ništa. Prema tome kad se kasnije navodi, kako su se Slaveni u IX veku oslobodili

Romajske imperije, onda čitatelj stoji pred okolnošću da mu D.A.I. doduše kaže, kako su Slaveni došli do svog samostalnog položaja u Dalmaciji, ali da mu taj isti D.A.I. ne kaže kako su taj položaj izgubili. Usled toga spomenuta rečenica jeste razumljivija u relaciji sa singrafe o Hrvatima i Srbima, dok je manje razumljiva u relaciji sa mestom o oslobođenju Slavena u IX veku od Romajske vlasti.

Ali pre nego što se završi pregled spomenute rečenice u glavi 29 D.A.I., koja je u vezi sa glavom 31 i 32 D.A.I. tj. sa singrafe o Hrvatima i Srbima, treba izneti još i jedan stilistički momenat, koji je možda u stanju, da pokaže, kako ta rečenica u glavi 29 D.A.I. stvarno pripada vremenu glave 31 i 32, sa kojima je i spis D.A.I u glavu 29 unešena i kako ta rečenica nije posledica onoga, što je u glavu 29 D.A.I. još posle njene prve alineje unešeno.

Taj stilistički moment sastojao bi se u ovome.

U toj rečenici singrafe o Hrvatima i Srbima spominje se u toj vezi, što se tamo govori o caru Herakliju i što se o tom istom caru Herakliju govori i u toj rečenici.

Kath hon mellei tropon rethesesthai en te peri ton Hrobaton kai Serblon singrafe tj. o kome se na odgovarajući način govori u singrafe o Hrvatima i Srbima, jeste u stvari jedan uzgredan dodatak u toj rečenici, u kojoj se iznosi, kako su od Heraklija cela Dalmacija i svi njeni narodi bili pod Romajskom imperijom. Za tu tvrdnju taj dodatak nije bio potreban. Naprotiv bilo bi prirodno ako se radi samo o tezi i antitezi, iz vremena pre Heraklija i posle Heraklija, da tu u toj rečenici singrafe ne bude ni spomenuto. To pokazuje tekst ako se to mesto iz te rečenice izostavi: Hoti apo tes basileias Herakleiu, tu basileos Romaion pasa he Delmatia kai ta peri auten ethne itd. to jest Od vlade Heraklija, cara Romaja cela Dalmacija i njeni narodi itd. Kao što se vidi u tom slučaju dodatak kath hon mellei tropon rethesesthai en te peri ton Hrobaton kai Serblon singrafe, o kome će na odgovarajući način biti govora u singrafe o Hrvatima i Srbima, ni najmanje ne fali u toj rečenici, ako bude izostavljen. To znači, da je ta rečenica tu unešena samo kao antiteza prethodnoj alineji prvoj glave 29 D.A.I., da toga dadatka ne bi bilo, sve da je glava 31 i 32 tada već u spisu tome i postojala, jer se, kao što se vidi, eventualna antiteza alineji prvoj glave 29 D.A.I. tu u toj rečenici može postaviti bez ikakve veze sa glavom 31 i 32. Istina antiteza ostala bi samo u tvrdnji, ali to je slučaj i kod glave 31 i 32. Kad dakle rečenica, osim antiteze, imade i taj dodatak sa uputom na singrafe u 31 i 32 glavi D.A.I., a taj je dodatak za samu antitezu irelevantan, pa ona može biti i bez njega postavljena, a s druge strane, kod glave 31 i 32 isto tako mogu postojati i ako na njih ne postoji kao na singrafe uputa u spomenutoj rečenici, onda ne preostaje drugo, nego, pošto je glava 31 i 32 u spis unešena posle glave 30, dakle vremenski mnogo kasnije posle glave 30, uzeti, da se taj dodatak u toj rečenici nalazi za to, što se time proizvodi slika stvari kao da je glava 31 i 32 u spis D.A.I. unešena jednovremeno sa glavom 29.

Kako pak glava 29 imade biti iz vremena Konstantina VII, dok su glava 31 i 32 verovatno unosi u spis tek kasnije čak prilikom drugoga prepisa originalnoga D.A.I. to taj dodatak o njima u spomenutoj rečenici u glavi 29 D.A.I. treba da proizvede utisak, da glava 31 i 32 nisu kasniji unosi u D.A.I., nego jednovremeni unosi sa glavom 29 D.A.I., a to znači, da glava 31 i 32 jesu deo originalnoga spisa D.A.I. kao i glava 29, dakle original D.A.I. ili u poslednjem efektu, da su i te glave 31 i 32 D.A.I. također iz vremena Konstantina VII.

Kao što se vidi, bez toga dodatka o uputi na singrafe, mogli su postojati i teza prve alineje glave 29 D.A.I. i antiteza u dodanoj toj alineji spomenutoj rečenici, a isto tako mogle su postojati i glava 31 i 32. To znači, da bi se u tom slučaju u prvoj alineji glave 29 D.A.I. nalazila teza o slobodi Slavena, koji su došli u Dalmaciju, u dalnjoj rečenici antiteza o pripadnosti tih Slavena Romajskoj imperiji od Heraklijevog vremena, i naposletku ta ista antiteza onda u singrafe tj. u glavi 31 i 32 D.A.I. Samo, pošto je glava 30 bez sumnje u D.A.I. unešena posle originala, a glava 31 i 32 dolazi posle glave 30 sledilo bi, da je glava 31 do 32 unešena u D.A.I. posle originala, dakle posle Konstantina VII. Onaj dakle ko je glavu 31 i 32 u D.A.I. uneo sigurno nije hteo da na tome ostane, nego je hteo, da i taj unos bude uzet kao original tj. da i taj unos bude iz vremena Konstantina VII. I za to je unoseći glavu 31 i 32 u spis u glavu 29 uneo onaj dodatak, koji treba da proizvede, da se uzme, da je glava 31 i 32 u spis unešena kada i glava 29. Prema tome spomenuti stilistički moment vezuje taj dodatak, kao što u ostalom već i same njegove reči kažu, na vreme unosa glave 31 i 32 u D.A.I. Ali pošto pre glave 31 i 32 o pripadnosti u Dalmaciji naseljenih Slavena Romajskoj imperiji u D.A.I. nema ništa, ni u glavi 29 ni u glavi 30, a tu vest imade i spomenuta rečenica, to se ona može i sa gledišta ovog stilističkog momenta također najbolje razumeti, ako se uzme, da ona treba da proizvede kao da su i glava 31 i 32 D.A.I. unesene u D.A.I. još za vreme cara Konstantina VII.

Istina, ako se tako stvar shvati i na taj način glava 29 D.A.I. kao original ostane bez pomenute rečenice ostaje u glavi 29 D.A.I. jedna praznina, koja bi se sastojala u tome, što bi onda u alineji prvoj te glave 29 D.A.I. bila reč o Slavenima u Dalmaciji kao slobodnima i nezavisnima, glede kojih tu u toj alineji prvoj glave 29 D.A.I. u smislu kakve njihove pripadnosti Romajskoj imperiji nema ni govora, dok bi odmah dalje u toj glavi 29 D.A.I., u idućoj alineji, stajalo, kako su se usled slabosti Romajskih vladalaca, a naročito za Mihajla II (820 do 829), Slaveni oslobodili Romajske vlasti. To bi čak pretstavljalo i protivrečnost koja bi se sastojala u tome, da se Slaveni oslobađavaju Romajske vlasti pod kojom nisu ni bili, tako da bi čak bila potreba spo-

menute rečenice sa protivnim tvrđenjem za vreme od cara Heraklija, da bi ovaj navod o oslobođenju Slavena od Romajske vlasti mogao ostati.

I zaista čitanje te glave 29 D.A.I. ne bi se moglo sa takvim rezultatom zadovoljiti, kad bi se tu radilo zaista o spisu jednoga istoga pisca (Konstantina VII), jer bi u tom slučaju taj pisac na jednom mestu govorio jedno a odmah zatim drugo i to tome sasvim protivno.

To bi donosilo problematiku u jednom detalju doduše, ali u jednom detalju od velike važnosti, koja bi k tome još bila i nerešiva.

Međutim, ako se spomenuta rečenica oceni, kao što je to ovde učinjeno i kao kasnija eliminira iz originala, takva protivrečnost tu u glavi 29 D.A.I. ipak ne će postojati.

Razlog tome jeste baš to, što spis D.A.I. kao što smo dosadanjim pregledom videli, ne pretstavlja spis jedne iste osobe, nego pretstavlja skup različitih stvari, koje potiču i od različitih osoba, a koje su kao prenosi vršeni fragmentarno ili u celosti, no uvek, kako su nađeni, ne vodeći nikakvu brigu o tome, da li se onda u pojedinim slučajevima ti prenosi slažu ili ne i da li se čak i pobijaju, baš kao što to biva, kada se ne stvara jedan predmet, nego kada se stvara zbirka raznih predmeta. I problematika D.A.I. verovatno i ne će biti drugo, nego potreba da se to prepozna i time vidi, da po sebi kraj takve vrste toga spisa D.A.I. problematika ne postoji, sve dok se taj spis posmatra kao jedan skup raznolikih stvari sastavljenih bez obzira na njihovu vezu, i da problematika toga spisa ustvari nastaje tek onda, ako se on tj. taj spis ne gleda kao takav, nego ako se gleda kao spis jedne osobe, što onda naravno sve raznolikosti može da pretvara u protivrečnost. Ukratko problematika ne postoji, ako je spis D.A.I. skup raznih fragmenata bez obzira na to, da li se oni slažu ili ne, i nastaje tek onda, ako se taj spis ne gleda kao takav, nego ako se uzme kao delo jedne iste osobe.

Nesaglasnosti i protivrečnosti, dakle problematike pojedinih slučajeva, pokazuju ne nedostatak jednoga autora, nego nebrigu jednoga kompilatora, kompilatora, koji u jedan spis slaže po svom nahođenju što mu pod ruku dođe bez obzira na to, hoće li se to, što on zajedno meće, slagati ili ne slagati ili čak pobijati. O tome on brigu ne vodi i nije kompilator spisa D.A.I. taj, koji stvara problematike, nego to čini pripisivanje cele stvari jednome piscu i prejudicionalno čitanje spisa D.A.I., koje je tome posledica. To znači da nepoznati kompilator slaže u spis raznovrsne stvari ne čineći time, dok se to prepoznaje nikakvu problematiku, nego da problematika onim časom i generalno i u svim pojedinostima nastaje, kada se postavi zahtev, da se nepoznati kompilator uzme kao Konstantin VII. Taj zahtev je dakle onaj, koji stvara problematiku. Njegovim neprihvaćanjem nestaje problematike i ostaje kompilator, koji je sebi uzeo slobodu, da skuplja u jedan spis raznovrsnu materiju bez obzira na njenu vezu. Kao što je rečeno na taj

način nam je kompilator i ako ne formalno ali stvarno sačuvao razne podatke od važnosti.

I za to, ako eliminiramo spomenutu rečenicu o singrafe o Hrvatima i Srbima iz glave 29 D.A.I. i ostanemo samo sa alinejom prvom glave 29 D.A.I. i sa odmah dalje sledećim tekstom, dakle sa potpunom protivrečnosti ne treba ni da se trudimo da tu problematiku rešimo. Ona je nerešiva, jer se za nju nije brinuo ni sastavljač D.A.I. jer da jeste, ne bi je ni stvarao.

To znači, da je kompilator spisa D.A.I. ovde u glavi 29 D.A.I. preneo u alineji prvoj prvi deo opisanoga već izveštaja o dolasku Slavena u Dalmaciju i onda dodao tome jedan tekst, koji se s time nikako ne slaže.

I što je ovde najzanimljivije, ovoga puta nije on problematiku jednoga slučaja stvorio na taj način, što bi preneo dva protivrečna dokumenta. Ne, ovoga puta kompilator krenuo je i dalje, pa je sve ovo što posle te rečenice dolazi preneo originalno ili izmenjeno iz dela samoga Konstantina VII.

Vita Basilii dala je prilike kompilatoru da odatle izvrši prenos i stavi ga odmah iza alineje prve glave 29. To što taj prenos iz Vite Basilii i ono što kaže alineja prva glave 29 nije u saglasnosti, nego u protivrečnosti, to se njega ništa ne tiče, jer on prenosi razne materije i ništa više.

Problematika nastaje tek sa prejudicionalnošću sa osobom Konstantina VII kao pisca, a odakle ta prejudicionalnost dolazi i da li može kompilator i za to biti odgovoran, o tome se može pokušati stvoriti sud, ali tek posle svršenoga celokupnoga pregleda njegove kompilacije tj. spisa D.A.I.

Za sada ovde dosta je naglasiti, da bez obzira na međusobnu vezu ili protivrečnost, kompilator tu u glavi 29 D.A.I., posle već spomenute rečenice o singrafe o Hrvatima i Srbima, za koju on ne nosi odgovornost, jer je kasnije u njegovu kompilaciju umetnuta, prenosi iz Vita Basilii jednu veliku partiju, koja u glavi 29 D.A.I. dolazi odmah iza onoga praznoga mesta u spomenutoj rečenici i počinje sa rečima: Tes de ton Romaion basileias dia ten ton tote kratunton nothroteta kai afeleian itd. to jest kako je vlast Romaja radi indolencije i nesposobnosti tada vladajućih itd. i ide sve do poslednje rečenice u priči o Soldanu: Kai ektote kai mehri tu nin kai hoi tes Kapies kai hoi tes Benebendu eisin hipo ten exusian ton Romaion eis teleian dulosin kai hipotagen dia ten eis autus genomenen megalen tauten euergesian tj. I od tada i do sada oni u Kapui i oni u Benebendu jesu pod vladom Romaja u potpunom podaništvu i poslušnosti radi toga velikoga njima učinjenoga dobročinstva.

Prepoznavanje Vite Basilii u glavi 29 D.A.I. nije od važnosti samo u pogledu pravog prepoznavanja cele te glave 29 D.A.I., nego je od

važnosti i za to, što prenos iz Vite Basilii u glavi 29 D.A.I., dakle još tako reći u prvom delu samoga toga spisa D.A.I., pokazuje, da je taj spis D.A.I. onda svakako morao nastati tek posle Vite Basilii. Vreme Vite Basilii, dakle, vremenski je onda prejudicionalno i za spis D.A.I., pa pošto, kao što smo videli Vita Basilii, radi ispovesti samoga Konstantina VII, vremenski, mora da ide već pod kraj života Konstantina VII, to D.A.I. naravno onda mora da ide u vreme posle toga, što bi po sebi isključivalo Konstantina VII kao pisca D.A.I. i da nije drugih momenata, već za to što nije ni malo verovatno, već obzirom na stanje Konstantina VII, da bi on posle Vite Basilii pisao ovakav spis, a još manje je to verovatno, kad se uvaži, da sam Konstantin VII u spomenutoj svojoj ispovesti u Vita Basilii naglašava, da bi pisao historiju Romajskoga carstva, ako bi ga još snaga ponela. Uzeti, dakle, da je posle Vite Basilii Konstantin VII, mesto takve istorije, pisao spis D.A.I., sasvim je nemoguće kad Konstantin već kod Vite Basilii kaže, da je bar istu napisao, kad već nije mogao historiju Romajskoga carstva pisati. A uzeti, da je spis D.A.I. to isto, što i historija Romajskoga carstva, mimo sve drugo, bilo bi nemoguće, već po tome, što se sa malim iznimkama sve ono, što je skupljeno u D.A.I., vremenski odnosi u glavnom na vreme prvih pretstavnika Makedonske dinastije i koliko tu imade opširnosti i detalja radi materijala, koji se iz tako reći savremenih arhiva vadi, toliko tu ima jako malo neke starije historiske sistematske građe.

Kad se tako iz glave 29 D.A.I. kao kasnije u prepisu unešena eliminiše opisana nesvršena rečenica, koja upućujući na singrafe o Hrvatima i Srbima upućuje na glavu 31 i 32 u isto vreme u prepisu nastalu, onda kao originalni tekst spisa D.A.I. u toj glavi 29 u pogledu njene prve i druge alineje ostaje dvoje: ono o zauzimanju Salone i Dalmacije sa strane Slavena iz godine 603 što se nalazi u prvoj alineji te glave 29 D.A.I. i ono o docnijem zbivanju u pogledu tih Slavena za Mihajla II (820 do 829) i za Vasilija I (867 do 886), pa i još kasnije, sudeći po izražaju kai ektote mehri tu nin ek ton auton geneon ginontai arhontes eis autus, kai uk ex heteras tj. od tada sve do sada postaju njihovim vladarima iz njihovih rodova, a ne iz drugih, što znači od vremena pokrštenja Slavena za Vasilija I, dakle još i posle njega, što se nalazi u alineji drugoj te glave 2 D.A.I.

Naravno da je isključeno, da može od istoga pisca poticati i referat o događajima još godine 603 i referat o događajima za Vasilija I, ako to nije jedan skupni referat iz poslednjega vremena o jednome i drugome, nego ako su to dva referata svaki iz svojega vremena. I za to se može smatrati diferencijalno dijagnostičnim kriterijem ono već više puta navedeno i naglašeno mesto o gradovima kopnene Dalmacije, koji su još uvek ne nastanjeni i pusti, jer niko u njima ne stanuje. Pošto se ne može pretpostaviti postojanje takvoga stanja još u vreme Vasilija I, a zašto zaista nije potrebno razloge navađati, mora se zaključiti, da su to dva referata a ne jedan skupni iz kasnijeg vremena, nego dva referata svaki iz svoga vremena, pa se vidi onda, da je prilikom sastavljanja spisa D.A.I. ovaj drugi kasniji referat umetnut u onaj prvi, nakon razdelenja toga prvoga referata kako je gore već opisano.

I tako se može uzeti, da je početak i osnov glavi 29 bio kod sastavljanja spisa D.A.I. onaj prvi referat iz vremena samoga događaja, za koji je ovde već izraženo mišljenje, da će to biti referat nekog odgovornog faktora iz vremena nastupa cara Heraklija tj. iz vremena 610 do 622 o Slavenskom zauzimanju Salone i Dalmacije iz 603.

Pitanje je, šta će onda biti taj drugi referat, koji je u taj prvi umetnut. Pošto je izražaj referat tu upotrebljen samo u smislu reči opisivanje, a nije upotrebljen u formalno tehničkom smislu, to se može reći da taj referat i nije kao onaj prvi i formalno referat, nego da je to opis zbivanja među Slavenima za vreme Mihajla II i Vasilija I.

No to nije opis sastavljača spisa D.A.I., nego je to i opet kao što je rečeno, prenos tuđega opisa u D.A.I. Kao što je rečeno sastavljač D.A.I. dosledan svojoj nameri i svome načinu, da spis D.A.I. sastavlja prenošenjem raznih stvari, tu prenosi i umeće jednu čitavu partiju iz Vita Basilii.

To se najbolje vidi po prenosu priče o Saracenima i Soldanu, koja je potpuno razumljiva i na svom mestu u Vita Basilii, gde se opisuje život i događaji cara Vasilija I, a koja prenesena u D.A.I. glava 29, gde je reč o Dalmaciji nema nikakve relacije sa stvari o kojoj se radi. Dolazak Saracena u Dalmaciju sa opsadom i oslobođenjem Dubrovnika i prelaskom Saracena u Italiju, pa čak i sa oslobođenjem grada Bari-a, u koliko su kod toga sudelovali i Slaveni iz Dalmacije, jeste i poslednje, što je u relaciji sa opisom Dalmacije. Dalnja sudbina poraženih Saracena, zarobljenje i oslobođenje Soldana, njegov povratak u Afriku i ponovni dolazak u Italiju itd. su već stvari koje nemaju nikakve veze sa Dalmacijom.

Pošto se pak te stvari nalaze opisane u Vita Basilii, jasno je, da su odande prenešene radi toga, što sastavljač spisa D.A.I. prenoseći iz Vite Basilii sve ono, što se Dalmatinskih Slavena tiče, nije kod toga stao, nego je preneo k tome još i sve ovo drugo, o Saracenima i Soldanu, što je razumljivo u Vita Basilii, a nerazumljivo u D.A.I.

Čitalac, koji stoji pod sugestijom prejudicionalnosti, proizlazećom iz naslova i uvoda u D.A.I. i iz četiri apostrofacije Romana II u D.A.I. bez sumnje će se rado zadržati baš na ovome prenosu opisa događaja u Italiji posle zauzimanja Bari-a, za to, što će moći idući od mesta do mesta u tom opisu pratiti, kako je prenos te materije iz Vita Basilii u D.A.I. vršen tj. kako je stalno jedna ista stvar iz Vite Basilii vađena i u D.A.I. prenašana ali svaki put ne u originalnoj stilizaciji, nego prestilizirana. Ali tom prilikom moći će čitalac opaziti još nešto što je

značajno. On će pre svega opaziti koliko se jezik i stil Vite Basilii razlikuje od D.A.I., u tom smislu, što je spram D.A.I. čitati Vitu Basilii toliko teže, da se može već po tome zaključiti, da Vita Basilii i D.A.I. ne će biti istoga pisca, a onda će čitalac moći viditi naprotiv, da je prema Viti Basilii celi spis D.A.I. pisan takvom lakoćom, da čitalac ima osećaj prilično isti, kao kad čita Vulgatu u sravnjenju sa ostalim latinskim jezikom. A to je vrlo zanimljivo za to, što to služi razumevanju one apostrofacije Romana II u glavi prvoj D.A.I., koja se odnosi na jezik i način, koji se nalazi u spisu D.A.I.

Naravno da su sve stvari administrativnoga ili budi kakvog poslovnog karaktera, koje su se nalazile po arhivama i koje je sastavljač D.A.I. skupljao, morale biti pisane običnim svakodnevnim jezikom. Takvim jezikom su zaista i pisane sve stvari u D.A.I., pa već i po tome one odaju svoju provenienciju. Da bude tim stvarima i odatle proizlazećem karakteru toga spisa D.A.I. dosledan sastavljač spisa D.A.I. kad prenosi iz Vite Basilii, kao što je to slučaj tu o Saracenima i Soldanu, on jezično i u načinu vulgarizira Vitu Basilii time, što literarni, pa i poetski jezik Vite Basilii nadomešta običnim svakodnevnim govorom i što opise pretvara u razgovor. Time proizvodi, da se zaista slično kao Vulgata prema književnom latinskom jeziku D.A.I. odnosi prema Vita Basilii.

Naravno, da je sastavljač D.A.I, kad je vršio prenos iz Vite Basilii, morao imati taj spis u ruci i viditi razliku u jeziku i načinu između Vite Basilii i onoga materijala, koji je on spremio za D.A.I., pa je morao onda po tome i viditi, koliko je u tom pogledu a po samoj prirodi stvari njegov materijal prosto pisan.

I kao da je taj sastavljač D.A.I. osećao, da će svako ko pročita Vita Basilii osetiti tu razliku između visine spisa Konstantina VII i jednostavnosti u spisu D.A.I. i da će svako doći na pomisao, da Konstantin VII nije pisao i Vitu Basilii i spis D.A.I., već za to, jer je stil u pisanju jedna osobenost čovekova, koja se ne može po volji menjati i okretati.

A baš u tom smislu se po glavi prvoj D.A.I. Konstantin VII pretstavlja čitaocu, kao čovek, koji može da piše i visokim i niskim stilom, pa se tako onda i svome sinu Romanu II izvinjava, što D.A.I. ne piše visokim, nego niskim stilom. Za čitaoca, koji prihvata sugestiju iz naslova i uvoda D.A.I. i koji prihvata da je spis D.A.I. Konstantina VII ovakvo objašnjenje Konstantina VII svome sinu Romanu II jeste i pisano. Čitaocu, koji tu sugestiju ne prihvaća, otklanja njenu prejudicionalnost i čita potpuno slobodno to objašnjenje u glavi I D.A.I. biće pre objašnjenje sastavljača D.A.I., koji je skupio sve same akte i dokumente pisane svakodnevnim jezikom, a u Vita Basilii našao, da taj jezik nikako ne odgovara jeziku Konstantina VII. I onda, da ta okolnost ne pođe na štetu prikazivanja spisa D.A.I. kao spisa Konstantina

VII sastavljač D.A.I. drži da je prešao preko stvari, kada ne on, koji u stvari tako govori, nego Konstantin VII sam objašnjava kako je upotrebio onaj svakodnevni jezik, koji se u D.A.I. nalazi. Taj svakodnevni jezik dakle onda nije posledica sakupljanja akata i dokumenata tj. stvari iz svakodnevnog života sa strane sastavljača D.A.I., nego je taj jezik posledica odluke Konstantina VII, koji je za svoga sina Romana II baš hteo takvim jezikom da piše, a ne visokim stilom kojim je mogao. Zaista se glava prva D.A.I. može pravo razumeti, tek kad se vidi, kako je sakupljač D.A.I imajući materiju svu sastavljenu u običnom svakodnevnom jeziku, našavši se pred prenosom iz Vite Basilii, ujedno se našao pred drugim jednim jezikom ne svakodnevnim tj. pred jezikom Konstantina VII. On je doduše i taj svoj prenos saobrazio svom ostalom materijalu i Vitu Basilii transformirao i transkribirao u jezik toga svog materijala. Ali time je u najboljem slučaju mogao misliti, da je postigao, da se prenos iz Vite Basilii ne prepozna, nego da isti kao i sav ostali materijal sačinjava spis D.A.I., po svom običnom jeziku jedinstven. Ali ostalo je onda u njegovoj svesti, da tome jeziku, dakle ni spisu D.A.I. Vita Basilii ne odgovara i trebalo je onda preduzeti nešta, da se ne prepozna da je Vita Basilii spis Konstantina VII, a spis D.A.I. da je skup raznih dokumenata i akata, dakle da čitatelj jednoga i drugoga ne zastane pred njihovom velikom razlikom.

Sa istom lakoćom, sa kojom je sastavljač spisa D.A.I. vadio svoj materijal po arhivama, on se i u toj stvari snašao.

Ne spominjući Vitu Basilii u stvari je sastavljač D.A.I. u gl. I kazao, da razlika stilska i jezična između Vite Basilii i spisa D.A.I. postoji za to, jer je Konstantin VII Vitu Basilii hteo da piše onako, kako je ona pisana, a spis D.A.I. onako kako je isti pisan. Ne dolazi dakle razlika između te dve stvari odatle, što je Vitu Basilii pisao Konstantin VII, a spis D.A.I. sastavljao njegov sastavljač po arhivama, nego odatle što je Konstantin VII doduše pisao i jedno i drugo, ali jedno ovako, a drugo onako. Već ta lakoća, s kojom se je sastavljač D.A.I. snašao, kad je dobio u ruke Vitu Basilii i vidio razliku između nje i svoga materijala, odaje, da će i ono u glavi prvoj D.A.I. biti stvar sastavljača D.A.I., metnuta u reč Konstantina VII.

U gar epideixin kalligrafias e fraseos attikasmenes kai to diermenon diogkuses kai hipselon poiesai espudasa, alla mallon dia koines kai kathomilemenes apangelias didaxai soi espeusa... tj. Nisam nastojao da stvaram primere ukrašenoga atičkoga jezika ili izražaja i visokog, zablještavajućeg razlaganja, nego sam radije išao za tim, da te prikazivanjem po načinu svakidanjem i zadobijajućem poučim... Tako Konstantin VII objašnjava svom sinu Romanu II, što spis D.A.I. nije attikismenes nego koines tj. što nije pisan u biranom atičkom govoru, nego je pisan u običnom, svakidanjem govoru. To je naravno govor akata i dokumenata iz svakidanjega života, odakle je materijal za spis D.A.I. vađen.

Treba samo otvoriti stranu 291 broj 54 u Vita Basilii, da se vidi jezik i stil Vite Basilii na onom mestu na kome se govori o povratku Slavena pod Vizantsko vrhovništvo, pa da se vidi već na tom samo jednom jedinom primeru ta razlika između Vite Basilii i spisa D.A.I. To mesto iz Vite Basilii je u glavi 29 D.A.I. čak tako vulgarizirano, da čak nije iz Vite Basilii u D.A.I. prenešena ni tako važna stvar, kao što je motivacija povratka Slavena u Romajsko podaništvo. Već na tom jednom mestu Vita Basilii pisana je baš onako, kako u glavi D.A.I. stoji, da D.A.I. ne će biti pisan, dok to isto mesto u glavi D.A.I. je naprotiv kao što se vidi još više »koine«, nego što to glava prva D.A.I. obećava. Naravno, kad odnosni deo glave 29 D.A.I. nije drugo nego prenos iz Vite Basilii u prerađenom obliku. Da se taj deo Vite Basilii može preneti u D.A.I, ta je preradą bez sumnje bila potrebna, jer bi inače čitalac razliku opazio, original potražio i našao ga u Vita Basilii. Da se to ne zbude prenos se vrši u vulgariziranom izdanju, a pošto onda na taj način ne samo to mesto, nego i celi spis D.A.I., pokazuje razliku od Vite Basilii, a pisac treba da je jedan, nije preostalo drugo, nego da tu razliku objasni ne sastavljač D.A.I. nego pisac Vite Basilii. Tako se dve divergentne stvari na umetni način asimiliraju. Ali i na providan način. Nego naglašavajući, da je onaj tekst glave 29 D.A.I. koji počinje posle spomenute nesvršene rečenice i svršava sa svršetkom priče o Soldanu, parafraziran i prepravljen prenos iz Vite Basilii, pre nego što se o njemu pobliže govori, nužno je bar najsumarnijim načinom izneti pre toga, šta i kako o tome govori sama Vita Basilii. Na strani 288 broj 52 sa rečima: nego tako je bilo sa stvarima istoka za vreme vladanja pobožnoga Vasilija, a o onima na zapadu ću sada izvestiti, autor Vite Basilii prelazi i na one Slavene, koji su u alineji prvoj glave 29 D.A.I. označeni, a koji su naravno za vreme Konstantina VII, kada se Vita Basilii piše, već nacionalno i teritorijalno diferencirani.

Prema Vita Basilii sledovatelno ostalim stvarima na zapadu, koje su većinom zapuštene za vladavine Mihajla (II) skoro cela Italija, ona, koja je novom Rimu pripadala, kao i veći deo Sicilije, savladane od susedne sile Karhedonaca, (to su Afrički Saraceni) dospeše pod barbare, a osim toga oni u Panoniji i Dalmaciji i dalje (epekeina) prebivajući Skiti, Hrvati naime i Srbi i Zahumljani i Travunjani i Kanalićani (Konavljani), i Dioklecijani (Dukljani) i Rentani (Neretvani) odbacivši prvobitnu (anekathen), vlast Romaja postadoše autonomni i autodespotski, vladani samo od svojih sopstvenih vladara. Većina njih k tome još pokaza apostaziu i odreče se svoga svetoga krštenja, kako ne bi bilo nikakve zaloge prijateljstvu i podaništvu Romajima.

Kao što se vidi već odmah na prvi pogled Vita Basilii tj. car Konstantin VII, ne upuštajući se pobliže ni u kom pogledu u tu svoju tvrdnju uzima verovatno kao notorno, da su odmah od početka oni u glavi 29 D.A.I. alineja prva navedeni Slaveni bili pod vlašću Romaja,

što ne može drugo značiti, nego, da su spomenuti Slaveni iz 603 godine samim dolaskom u Romajsku imperiju postali i njeni podanici, misao koju će kasnije do kulminacije dovesti Aleksije I Komnen sa svojim formalističkim shvatanjem opsega i moći Rimske imeprije. Po Vita Basilii strana 288 broj 52 takvo prvobitno Romajsko podaništvo rečenih Slavena trajalo je sve do nekako pred vreme Mihajla II, kada Vita Basilii govori, da su stvari na zapadu zapuštene za vladavine Mihajla većim delom, dakle zapuštene su i pre, tako da za ovo odbacivanje prvobitne Romajske vlasti sa strane Slavena ne valja uzeti tek tačno početak vladavine Mihajla II, jer je to po smislu Vite Basilii moglo biti još i pre. Apostazija većine tih Slavena od hrišćanstva odnosno od svoga krštenja, »kako ne bi bilo nikakve zaloge prijateljstvu i podaništvu Romajima«, događa se u isto vreme, tako da ispred vremena Mihajla II po Vita Basilii Slaveni prvobitno Romajski podanici, a valjda i po jednovremenosti vesti o apostaziji i prvobitno pokršteni odbacuju i Romajsku vlast i krštenje. Vita Basilii kaže ne svi, nego većina.

Nažalost Vita Basilii glede apostazije izveštava samo o negativnoj strani iste tj. o otpadništvu od krštenja, ali kuda, da li u prvu veru pre dolaska i pre hrišćanstva to ne kaže.

No najvažnije je obzirom na glavu 29 D.A.I. tu ta okolnost, da se tu može odmah govoriti u Vita Basilli o otpadništvu od Romajske vlasti i od hrišćanstva, jer se tu uzima kao pretpostavljeno, da je i jedno i drugo prvobitno (anekathen).

Prema tome Vita Basilii nalazi se tu u najoštrijoj opreci se glavom 29 D.A.I. alineja prva, gde o toj prvobitnosti Romajske vlasti u opšte ne može biti govora i gde su se, kao što se to iz alineje prve glave 29 vidi, Slaveni u Salonu i Dalmaciji naselili bez ikakve veze sa Romajskom vlašću.

Može li se uzeti i čas samo onda, da bi jedno isto lice pisalo taj broj 52 strana 288 Vita Basilii i alineju prvu glave 29 D.A.I. Naravno ne.

Ali isto tako može se pitati, da li se može uzeti kao verovatno, da će isto lice u glavi 29 D.A.I. posle alineje prve uneti ono, što se nalazi na strani 288 broj 52 Vita Basilii. Naravno ne.

A ipak to je morao učiniti sastavljač D.A.I., kad se u glavi 29 D.A.I. nalazi u alineji prvoj vest o dolasku autonomnih i autodespotskih Slavena bez ikakve veze sa Romajskom vlašću, dok se odmah dalje u alineji drugoj glave 29 D.A.I. nalazi vest, kako su Slaveni Romajsku vlast u glavnom za Mihajla II odbacili, što znači, da su dotle pod tom vlašću bili, a to opet znači da druga alineja glave 29 D.A.I. u pogledu dolaska Slavena i pitanja Romajske vlasti zauzima isto stajalište kao i Vita Basilii tj. da je svoju vest alineja druga glave 29 D.A.I. prenela iz Vita Basilii strane 288 broj 52. Ali, da slika onoga što Vita Basilii

kaže bude potpuna treba izneti i dalje, šta sledi na strani 289 broj 53. Na strani 289 broj 53, produžujući na ono, što je iznešeno na strani 288 broj 52, Vita Basilii iznosi dalje, kako su se, upotrebivši zgodnu priliku, bezvlašću i neredima na zapadu pridružili i Agareni od Karhedona (Afrički Saraceni) i, postavivši poglavicama Soldana, Sambana i Kalfusa, za koje su znali, da se kao iskusni u zlu i u ratu mnogo razlikuju od svojih saplemenika, uputili flotu od 36 ratnih brodova prema Dalmaciji, sa kojom su zauzeli različite gradove »Dalmatinaca«, među kojima Butomu (Budvu) i Rosu (po Sindiku Ljuštica na prevlaki Bokokotorskoj) i dolnja Dekatera (dolnji deo Kotora) i kako su, »pošto su do tada stvari neprijatelju polazile za rukom«, došli i do »metropole celoga naroda, koja se zove Rausion« (Dubrovnik), koju opsedaše kroz dugo vreme, ali je u istinu zauzeti ne behu u stanju radi hrabrosti bojovnika, onih unutri, o čijem se duhu širio glas.

Ali kako su vremenom oni u Rauziju bili izloženi iskušenjima i bili stešnjeni u najveće poteškoće, odaslaše poslanike, da se carstvu izjadaju o njihovoj nuždi, i ovi, tako reći, ne znajući na koji bi se drugi način vladar mogao ganuti, zatražiše pomoć milosrđa i obranu, jer se nalaze u najvećoj opasnosti da postanu podložnici onih, koji odriču Hrista. I dok još poslanici ti ne pristigoše u prestonicu, nego odocneše u putu, nestade između ljudi »onaj hrđavi vladar« i poslovi, koji pripadaju vlasti autokratora, pređu na Vasilija, budnoga i mudroga za opštu brigu, koji, trudeći se nadasve o njihovom teretu sasluša poslanike brižljivo i, kao da za sopstvene rane drži patnje jednovernika, dodeli im za spas preklinjućim ga i, imajućima na umu ratničke sile, opremi jednu flotu od stotinu brodova sa svime, što je potrebno, priključivši tome hrabrošću i iskustvom između mnogih različitoga i izabranoga čoveka, naime patrikija Niketu, drungara flote, koji se je prezivao Oorifas, da kao bljesak munje navali na neprijatelja.

Saraceni iz Afrike, koji su sa svojom opsadom stajali pred gradom, saznavši od prebeglica, da su caru izaslani poslanici Rausija, da traže u pomoć silu i vojsku od njega, videći da u brzo vreme ne će moći pobediti i bojeći se dolaska pomoći, koja se očekuje od cara digoše opsadu i napustiše ono mesto i prevezavši se u Italiju, koja se sada zove Lagobardija, zauzeše grad Bari i nastanivši se tamo, one tamo pritesniše silno, navaljujući postepeno i osmeljujući se na daleko i uvek otimajući zauzeše tako reći celu Lagobardiju sve do nekad tako Slavnoga Rima.

I sada dolazi u Vita Basilii ono, što je u D.A.I. ispušteno, tj. motivacija povratka Slavena pod Romajsku vlast.

Vita Basilii kaže, kako su »napred navedeni narodi« Hrvati i Srbi i ostali uvidili Romajsku pomoć onima u Dalmaciji kao i dobrostivost i nadasve pravednost i sposobnost tadanjeg vladara Romaja, pa su se, pretpostavljajući da, budu dobro vladani, tome, da budu nesigurni radi

svoje smelosti, ubrzo odlučili, da se opet vrate pod predašnju vlast i da se podvrgnu Romajskom podaništvu. Time je, kao što se vidi, u Vita Basilii postavljen kauzalni nexus između careve odluke o pomoći Dubrovniku i povratka spomenutih Slavena pod Romajsku vlast.

I Vita Basilii kaže nadalje, kako su »napred navedeni narodi« tj. Slaveni izaslali svoje poslanike caru i to, kako oni, koji behu od svoje vere otpali, tako i oni, koji će svojevoljno preći na sveto krštenje, a svi zajedno sećajući se pravovremeno svog prvobitnog podanstva i kako su tada bili Romajima korisni kao i uvažavajući čovekoljubivost uzda Romajske vlasti i to u nameri, da se postave pod njihovo voćstvo.

Car sasluša mudro njihovu molbu i ogorčen radi svega, što im se dogodilo, i ne trpeći ni najmanje pukotine ili gaženja u svojem vladanju dobronameran, kao što to čini čovekoljubivi otac prema bezumnome svome uzde odbacivše mu sinu, koji se tome odgovarajući pokajao i obratio, on prikloni njima svoju pažnju i primi ih i odmah sa njima izašalje carskoga čoveka sa sveštenicima, kako bi pre svega drugoga od njih uklonio duhovnu opasnost i uspostavio predašnju veru kao i oslobođenje od greha bilo to iz neznanja ili iz nerazumevanja. I tako car po Vita Basilii izvrši to »bogoljubivo delo i krštenje, u kome su svi imali udela kao i njihovo podvrgnuće pod Romaje«.

Tako po Vita Basilii »car izdiže nepovređenu carsku vlast, dok su oni prihvatili određenje čovekoljubivog vladara o svojim poglavicama iz redova svojih saplemenika za nadzor nad njima. Car naime nije imao za njihov nadzor potkupljivce itd., nego su njihovi nadzornici od njih samih odabrani i tako reći izglasani kao vladaoci po izboru i prema njima na očinsku dobrostivost obavezani, da ih čuvaju učvrstivši mudro vladanje nad njima.«

Tako Vita Basilii o odmetništvu Slavena od carstva i hrišćanstva kao i o onim Slavenima, koji još nisu bili kršteni u opšte, kao i o povratku prvih i krštenju drugih Slavena i u hrišćastvo i u Romajsko podaništvo. Sravnivši to sa glavom 29 D.A.I. vidi se, da glava 29 imade isto to i da je ona prenos iz Vite Basilii.

Vita Basilii nazivajući Dubrovnik metropolom cele Dalmacije dosledno uzima, da je ono što je car Vasilije I učinio za Dubrovnik, učinjeno i za sve narode Dalmacije, kada na strani 292 broj 55 između ostaloga kaže kai tas men ede harin ton Rausaion kai holu tu etnus ton Dalmaton tj. još pre onoga dobročinstva, koje je učinjeno Dubrovčanima i celome narodu Dalmata.

Sa tim a naravno i sa povratkom pod Romajsku vlast motivirana je onda i ona naredba cara Vasilija, o kojoj Vita Basilii govori na tome istome mestu sa rečima keleusas tas oligo prosthen mnemoneutheisas horas ton Sklabenon sinepilabesthai tu ergu, dia ton oiketoron Rausiu kai ton par autois enhorion ploion peraiothentas to pelagos Dalmaton. hon homu panton gigenemonen kai megales athroistheises tj. zapove-

divši malo pre spomenutim zemljama Slavena, da se njegovome delu pridruže time, što će brodovljem stanovnika Rausija i onim svoga sopstvenoga područja preći preko mora Dalmata. Tako se svi skupe i bi velika vojska.

Reč je o pomoći Dalmatinskih Slavena za akciju protiv Saracena pod gradom Bari-em u Italiji. Kao što se vidi prema Vita Basilii do te pomoći dolazi carevom zapovesti, a ta je indirektno također motivisana pomoći, koju je car Vasilije I ukazao Dubrovniku protiv Saracena, jer se radi te pomoći svi Dalmatinski Slaveni vraćaju u Rimsko podanstvo i naravno tako dolaze u položaj, da im car zapovedi, da dođu i oni njemu u pomoć pod Bari. Samo što keleuo nije samo zapovediti nego je i potaknuti, pozvati, pa ovo keleusas u Vita Basilii pre treba shvatiti u potonjem smislu, jer je, po prirodi same stvari, naravno sve po onom, što govori Vita Basilii, odlazak Slavena pod Bari više nalik na uzvrat dobročinstvom caru za njegovo dobročinstvo, nego na neku krutu administrativnu naredbu.

Ovo je potrebno uzgred spomenuti obzirom na pismo Ludviga II caru Vasiliju posle zauzimanja Bari-a, dakle posle 871 (Rački, doc. 361—362) u kojem iz reči quae si praenoscerent, nequamquam prorsus incurrerent tj. da su oni to unapred znali, sigurno ne bi nikako ni došli, kao da stoji, da su Slaveni pod Bari voljno došli, kad su mogli da i ne dođu. Ostavljajući po strani protivrečnost između Vita Basilii sa Romajskim podaništvom i toga pisma Ludviga II sa njegovim izražajima Sclavenia nostra i Sclaveni nostri, moglo bi se uzeti, da je dolazak Slavena pod Bari 871 godine mogao biti dobrovoljan u toliko, što je za to bio dovoljan i poticaj ili poziv, bez naređenja u strogom smislu te reči.

Vraćajući se čitalac Vita Basilii, dobiće kao što se vidi takvu sliku stvari, po kojoj za Vitu Bisilii je pre svega Romajsko podanstvo Slavena i njihovo hrišćanstvo stvar jednovremena sa njihovim dolaskom u Romajsku imperiju. Vita Basilii ne upušta se u preciziranje ni u pogledu vremena ni u pogledu načina, nego kao da polazi od te okolnosti kao od jedne pretpostavke, za to valjda što je to notorno.

Dosledno tome onda Vita Basilii, uzimajući, da što se tiče hrišćanstva većina Slavena ipak nije bila pokrštena, iznosi u vremenu ispred Mihajla II i otpadništvo Slavena od Romajske imperije i apostaziju onih Slavena, koji su bili pokršteni, time, da se usled dobročinstva Vasilija I Dubrovniku protiv Saracena Slaveni vraćaju u romajsko podanstvo, apostate natrag u veru, dok dotle nepokršteni prelaze na hrišćanstvo, tako da onda svi zajedno na poziv Vasilija I dolaze godine 871 pod Bari. Znači, sve to, što ima Vita Basilii, a što je u njenom pripovedanju i motivisano, jeste u širem smislu izveštavanje u pogledu Slavena o događajima od 603 do 871, a u ušem smislu tj. tek od otpadništva Slavena od Romajske vlasti u vremenu od nešto ispred vremena Mihajla II do 871.

Tako je Vita Basilii u svome pripovedanju potpuno zaokružena i završena.

Naravno, da se ona u D.A.I. glava 29 ne bi mogla preneti, baš kad bi se i u celosti prenosila, jer bi bila protivrečna sa alinejom prvom glave 29 D.A.I. odnosno sa onim tekstom, koji je ovde više gore opisan kao izveštaj o godini 603 i 610 do 622. Pošto u pogledu dolaska Slavena postoji između tih navoda u glavi 29 D.A.I. i između Vite Basilli potpuna protivrečnost, umetanje prenosa iz Vite Basilii u glavu 29 D.A.I. nije moguće.

Kao što se vidi, to ipak pokuša omogućiti sastavljač spisa D.A.I. na tako jednostavan, njemu svojstven način, koji se sastoji u tome, da se on na protivrečnost naprosto ne obazire. I za to se u glavi 29 D.A.I. onda posle alineje prve pojavljuje protivrečni prenos iz Vita Basilii, tako, da u pogledu originalne glave 29 D.A.I. čitatelj stoji pred dve materije, koje su protivrečne, jedna sadržana u glavi 29 alineja prva D.A.I., koja se može uzeti kao izveštaj iz 610 do 622 i druga u idućoj alineji glave 29 D.A.I., koja se može uzeti kao prenos iz Vite Basilii. Tek drugim prepisom spisa D.A.I. u tzv. Codex Parisinus dolazi onda do pokušaja, da se ta protivrečnost u originalnome spisu D.A.I. ukloni, što biva na taj način, da se alineja prva glave 29 D.A.I. (za godinu 603) ne dira, ali se u već napred spomenutoj nesvršenoj rečenici trajanje onoga u alineji prvoj glave 29 D.A.I. opisanoga stanja vremenski označava samo do cara Heraklija, tako da ona premisa, koju imade Vita Basilii za Slavene od početka prema toj ispravci nastaje tek sa dolaskom cara Heraklija na presto.

Time se samostalnost i nezavisnost Slavena kao i njihovo ostajanje u njihovoj staroj veri iz godine 603 vremenski ograničava do vremena cara Heraklija. Naravno, pošto se vreme ne precizira, to znači da koncesija alineji prvoj glava 29 D. A. I. ide od 603 do 641. Prema spomenutoj ispravci u glavi 29 D. A. I. onda je preduslov za ono, što govori alineja druga glave 29 D. A. I. stvoren u vremenu između 610 i 641 godine.

Ako je glava 31 također nastala pod uticajem Vite Basilii i njene premise o podanstvu Slavena pod Romajskom vlasti »od početka«, onda se može uzeti, da se sastavljač D. A. I. na svoju protivrečnost u opšte nije ni osvrnuo, a da se je u drugom prepisu spisa D. A. I. tzv. Codex Parisinus htelo to ispraviti u smislu Vite Basilii tj. sa Romajskim podaništvom Slavena »od početka«, ali se to nije moglo učiniti radi alineje prve glave 29, pa se je za to našao izlazak za popravku onoga, što je sastavljač D. A. I. propustio, u već spomenutoj nesvršenoj rečenici, koja Slavene pod Romajsku vlast ne meće, doduše, već u godini 603, ali već u godini od 610 do 641 tj. u vremenu cara Heraklija.

Videći dakle čitatelj sliku stvari u Vita Basilli, kako je to malo više gore opisano vidiće onda prenos toga u alineji drugoj glave 29 D. A. I. tj. vidiće, na koji način je taj prenos izvršen.

Pre svega vidiće kako je sastavljač D. A. I. svoj prekid izveštaja iz 610 do 622 tj. alineju prvu glave 29 D. A. I. ispravno nastavio, kad je posle nabrajanja gradova, u koje su se gradove sklonili Romani 603, nastavio sa tim gradovima:

Tes de ton Romaion basileias dia ten ton tote kratunton nothroteta kai afeleian eis to meden parapan mikru dein enaponeusases, kai malista de epi Mihael tu ex Amoriu, tu Traulu, hoi ta tes Delmatias kastra oikuntes gegonasin autokefaloi, mete to basilei Romaion, mete hetero,tini hipokeimenoi tj. kada je radi indolencije i nesposobnosti tada vladajućih, a najviše u vreme Mihaela iz Amorija, Mucavca, vlast Romaja bila sklona potrebi da se umanji sasvim do ničega, stanovnici gradova Dalmacije postadoše samostalni ne potpadajući ni pod vlast Romaja niti pod vlast drugoga koga.

Taj nastavak na alineju prvu glave 29 izazvan je očevidno tom alinejom prvom glave 29 D. A. I., koja govori o zbegu Romana u Dalmatinske gradove, jer po Vita Basilii u prenosu dovoljno je bilo držati se onoga, što se tamo govori o Slavenima.

Da je to tako vidi se po tome, što se ovaj stav o samostalnosti Dalmatinskih gradova iz vremena Mihajla II posle alineje prve ponovo javlja i ponavlja se isto to što je tu malo više gore rečeno. Tako onda dolazi do toga, da glava 29 D. A. I. imade dvaputa vest o tome, kako su Dalmatinski gradovi odbacili Romajsko podaništvo, a nema nigde ni jedne reči o tome, da li su se i kada su se vratili u Romajsko podaništvo, tako, da po spisu D. A. I. glava 29 ispred Slavena 603 pobegli Romanski begunci našavši sklonište u Dalmatinskim gradovima u vremenu ispred Mihajla II tj. ispred 820 godine usled indolencije i nesposobnosti vlasti postaju samostalni i ostaju samostalni, jer nema ni reči o tome, da je to prestalo. Naravno da to historiski ne stoji, ali se ovde to naglašava za to, jer to upućuje na prenos iz Vite Basilii. Sastavljač spisa D. A. I. prenosi ono, što u tom pogledu govori Vita Basilii o otpadništvu Slavena od Romanske imperije, ali tako, da to onda proširuje na Romanske gradove u Dalmaciji, pa kada posle toga govori o povratku Slavena pod Romajsko podaništvo sasvim u duhu Vita Basilii osim naravno izostanka motivacije, sastavljač D. A. I. zaboravlja u taj povratak pod Romajsku vlast povući i gradove primorske Dalmacije. Tako onda dolazi u svom tekstu do toga, da iznosi odpadništvo Slavena od Romajske vlasti i povratak njihov pod Romajsku vlast, dok glede Dalmatinskih gradova dva puta iznosi njihovo otpadništvo od Romajske vlasti a nijedanput njihov povratak pod Romajsku vlast. Sasvim providno sastavljač D. A. I. prenosi iz Vita Basilii jednu vest, koju od Slavena proširuje na Dalmatinske gradove, postupajući tu po analogiji, a zaboravlja tu analogiju onda primeniti i kod povratka Slavena pod Romajsku vlast. Po glavi 29 D. A. I. dakle Slaveni su u isto vreme kada i Dalmatinski gradovi ili bolje reći Dalmatinski gradovi su u isto vreme kada i Slaveni postali od Romajske i od svačije druge vlasti nezavisni, samo što su se Slaveni pod Romajsku vlast vratili, a Dalmatinski gradovi nisu. To je naravno nesmisao, koji se sastavljaču D. A. I. verovatno dešava za to, što izbegava prenašanje integralnoga teksta iz Vite Basilii, nego ga transformira, da bude isti, ali opet drukčiji, tako da se njegov prenos ne prepozna, ali kao što to slučaj hoće, ovakav, očevidno na brzu ruku izvršeni prenos, radi opisane svoje pogreške, naprotiv baš upućuje na to, da se u glavi 29 D. A. I. radi o prenosu iz Vite Basilii.

Sastavljač D. A. I. posle ovoga navoda o gradovima naravno onda donosi potpuno identičnu tvrdnju o Slavenima. Ne upotrebljuje izraz alineje prve glave 29 D. A. I. tj. Slaveni, nego upotrebljuje izražaj Vite Basilii nabrajanjem narodnih i teritorijalnih imena tih Slavena. Tako je tu u jednoj istoj rečenici sastavljač D. A. I. i glede gradova i glede Slavena doneo istu stvar, koju prenosi iz Vita Basilii. No, da se to ne prepozna sastavljač D. A. I. u toj rečenici ne meće kao što bi bilo prirodno na prvo mesto ono, šta prenosi iz Vite Basilii tj. vest o Slavenima, nego na prvo mesto meće svoju transformaciju Vite Basilii, a ono što prenosi iz Vite Basilii meće na drugo mesto. To je očevidno način prenosa, da se prenos ne prepozna. I možda se i ne bi prepoznao, da nije sastavljač D. A. I. svoju analogiju Slavena i gradova u pogledu Romajskoga pripadništva propustio provesti do kraja. Posle toga sledi prenos dalje iz Vite Basilii o pokrštavanju Slavena za vreme Vasilija I i o povratku Slavena pod Romajsko carstvo. Treba samo sravniti Vitu Basilii i glavu 29 D. A. I., pa da se prenos vidi. Ali sastavljaču D. A. I. desio se i kod ovoga prenosa isti slučaj kao i ovaj gore opisani sa nepotpunom analogijom u pogledu Slavena i Dalmatinskih gradova.

Vita Basilii ne pravi razliku između pojedinih Slavenskih plemena prilikom vesti o njihovom pokrštenju. Glava 29 D. A. I. međutim i opet, valjda, da se ne prepozna prenos, dodaje jedan dodatak, gde isto tako propušta provesti stvar do kraja.

U vesti u glavi 29 D. A. I. o tome, kako su Slaveni postali samostalni, kako većina nije bila krštena i kako ih je Vasilije I sve pokrstio spominju se i Neretljani pod imenom Pagani za koje se kaže, da se u Romajskom jeziku nazivaju Arentani. To znači, da su se po toj vesti D. A. I. od Romaja ocepili, a potom opet pod Romaje povratili i pokrstili kao i svi drugi, tako i Pagani. Glede svih njih zajedno čak kaže se i to, kako od toga vremena svi imaju iz svog roda vladaoce, dakle i Pagani tj. Neretljani. Međutim odmah malo dalje na drugom mestu iza toga govori se o Paganima odvojeno. Kaže se za njih, kako su oni ostali nekršteni, što naravno znači posle krštenja svih ostalih, što je već protivrečno onome, što je napred rečeno. Ali sada tu na tom drugom mestu iznosi se, kako su se Pagani ipak pokrstili, ali se ne iznosi ništa o tome, da su se vratili pod Romajsku vlast. Pošto su Pagani spomenuti na oba mesta i zajedno sa drugima i samostalno, sa drugima u smislu odlaska

i povratka u Romajsku vlast i u smislu krštenja, a posebno opet u smislu krštenja, ali ne i povratka pod Romajsku vlast, ostalo bi, da su po jednom mestu Pagani postupili kao i svi drugi, a po drugom, da su se doduše pokrstili, ali se nisu povratili pod Romajsku vlast. To je opet jedna protivrečnost, koja se sastavljaču D. A. I. događa onda, kada iz Vita Basilii prenosi vest o svim Slavenima zajedno a onda to menja dodajući jedan dodatak o Paganima posebno, tako onda upada u tu grešku, da ima Pagane i kao podanike Romajskoga carstva i kao samostalne od Romajskoga carstva.

Kao što se vidi već te dve protivrečnosti koje su tu navedene u vezi inače jasnoga prenosa iz Vita Basilii pokazuju, kako je taj prenos vršen. Očevidno, u nameri, da se kao takav ne prepozna, i onda se radi očevidne brzine posla dešavaju kod prenosa baš takve pogreške, koje čitaoca sile da glavu 29 D. A. I. u alineji drugoj prepozna kao prenos iz Vite Basilii.

Ali iz takvih izmena teksta, kakve se tu u prenosu iz Vita Basilii vrše samo za to, da se tekst izmeni i prenos ne prepozna, treba izlučiti jedno mesto, koje je verovatno doprinos samoga sastavljača D. A. I., pa se tu izmena teksta ne vrši iz navedenog razloga, nego za to, što se želi nešto nova reći, čega nema u Vita Basilii. To je ono mesto u glavi 29 D. A. I. alineja druga, gde se govori o pojavi županstva kod Slavena: Arhontas de, hos fasi, tauta ta ethne me ehein, plen zupanus gerontas, kathos kai hai loipai Sklabeniai ehusi tipon tj. Vladare, kako kažu, ti narodi nisu imali, nego samo starešine župane, kakvo uređenje imaju i ostale Slavenije. U Vita Basilii na oba mesta, kako tamo, gde se govori o slobodnim Slavenima, tako i tamo, gde se govori o Slavenima kad su se vratili u Romajsko podanstvo, upotrebljuje se naprotiv baš izražaj arhont u tom smislu, da su Slaveni u prvom slučaju bili kao slobodni hipo idion arhonton monon arhomenoi tj. vladani samo od svojih sopstvenih vladara, a u drugom slučaju, da su odobrenjem cara Vasilija I imali ek ton oikeion kai homofilon dexamenon arhontas eis epistasian auton tj. iz svojih sopstvenih i saplemeničkih kolevaka vladare za njihov nadzor, dakle vladare od svoga roda. U oba slučaja u Vita Basilii to su arhonti, vladari iz roda Slavenskoga, samo i ako u oba slučaja postavljeni od samoga naroda, u potonjem slučaju odobrenjem cara Vasilija za takvo postavljanje.

Vest u Vita Basilii dakle znači ukratko, da su Slaveni birali sebi svoje poglavice i kad su bili slobodni i kad su opet došli pod Romajsku vlast. U efektu to bi značilo po Vita Basilii, da Romajska vlast nije došla dalje od suvereniteta. Po Vita Basilii Slaveni su živili svojim sopstvenim autonomnim životom, na čemu se nije ništa promenilo primanjem Romajskoga suvereniteta. Drugim rečima državna vlast bi tu bila više simbolična nego praktična, kao što to u ostalom najbolje osvetljuje glava 30 D. A. I. na onom mestu, gde govori o tome, kako je car Vasi-

lije I primorskim gradovima naredio da strategov porez plaćaju Slavenima, zadržavajući za stratega samo toliko, da ne bi iz toga prenosa strategovog poreza na Slavene mogla nastati pomisao o napuštanju Romajskog suvereniteta nad tim gradovima hina monon deiknitai he pros tus basileis ton Romaion kai pros ton strategon auton hipotage kai dulosis tj. samo toliko, da se vidi podložnost i pokornost prema carevima Romaja i prema njihovom strategu.

Kao što se vidi, prema toj glavi 30 D. A. I. bili bi Slaveni nezavisni, kada se nešto poreza mora ostaviti strategu, samo toliko, da se vidi suverenost Romaja nad Dalmatinskim gradovima. Ako za to isto vreme tj. za vreme Vasilija I Vita Basilii ima Slavenske vladare pod istom tom suverenosti Romaja onda ta u glavi 30 D. A. I. navedena vest pokazuje, koliko je Romajska suverenost nad Slavenima samo simbolična, kada prenosom strategovoga poreza od Dalmatinskih gradova na Slavene nastaje potreba ograde protiv prejudicionalnosti, koja bi iz takvoga prenosa poreza mogla za Dalmatinske gradove nastati tj. da izgleda, kao da su oni, ti Dalmatinski gradovi, prenosom poreza prestali biti pod Romajskim suverenitetom. Sve uzevši u obzir Vitu Basilii a ne glavu 30 u pogledu postojanja ili ne postojanja Romajskoga suvereniteta nad Slavenima, ipak ono, što glava 30 o prenosu strategovoga poreza na Slavene kaže, jeste bar to, da Vasilije I određuje, da samo nešto poreza ostane strategu, da se ne bi odatle moglo izvesti, da su tim prenosom poreza Dalmatinski gradovi, i ako oboje pod Romajskim suverenitetom, i gradovi i Slaveni, dospeli pod Slavensku vlast ili drugim rečima da ne bi Dalmatinski gradovi dospeli pod Slavenske vladare. Takva opasnost od prenosa poreza od stratega na Slavenske vladare i potreba, da se ona simboličnim načinom ukloni, upućuje na to, da po Vita Basilii Slaveni vrativši se u Romajsko podaništvo nisu dobili nad sobom efektivnu Romajsku vlast nego samo suverenitet. Naprosto rečeno po Vita Basilii Slaveni su u unutrašnjem pogledu bili svoja država, a u vanjskom pogledu Romajska država. I pre, kad to još nije slučaj i sada Slaveni prema Vita Basilii imaju arhonte.

U glavi 29 D. A. I. alineja druga, kao što se vidi, oni tj. Slaveni za vreme svoje samostalnosti pre povratka pod Romajski suverenitet imaju starešine župane. No to ne mora biti nikakva nesaglasnost, jer je Vita Basilii upotrebljujući izražaj arhonta mogla podrazumevati to isto, što stoji u alineji drugoj glave 29 D. A. I. tj. starešine župana. Reč u glavi 29 D. A. I. alineja druga hos fasi tj. kako kažu jeste doprinos sastavljača D. A. I., koji tu dolazi po čuvenju, a dodatak kathos kai hai loipai Sklabenia ehusi tipon tj. kako takvo uređenje sa županima imaju i druge Slavenije pokazuje, da je u vreme, kada je spis D. A. I. sastavljan moralo biti normalno, da Slaveni nemaju vladaoce u pravom smislu te reči, nego samo starešine, koje zovu županima. Te ostale Slavenije, o kojima govori glava 29 D. A. I. ne će biti samo one, koje pod tim ime-

nom u historiji dolaze u predelu izvan Soluna i koje su nam poznate po Vizantiskom caru Konstancu i Justinijanu II i po Opsikionu, nego, će ta reč značiti naprosto isto, što bi značila, kada bi se reklo kako Slaveni u opšte imaju starešine župane. Reč arhontas dakle u Vita Basilii nije protivnost tome izražaju, pa se prvi može i pod potonjim podrazumevati. Tek sastavljač spisa D. A. I. postavlja ta dva izražaja u protivnost kad kaže arhontas de hos fasi, tauta ta ethne me ehein tj. vladare kako kaže ti narodi nisu imali. No to nije ovde učinjeno, da se menja tekst Vite Basilii, nego da se nešta po čuvenju zabilježi, što je trebalo spomenuti, da se vidi razlika između promene teksta Vite Basilii iz stvarnog razloga prema promenama, koje bivaju samo radi izmene teksta. U tom pogledu je zanimljivo ono mesto u Vita Basilii, o kome je više gore bila reč, kad se je govorilo o tome kako su po naređenju, odnosno po pozivu, cara Vasilija Slaveni se priključili njegovom pothvatu protiv Saracena u Italiji na taj način, što su se prevezli preko Jadranskog mora brodovima Dubrovnika i svojim sopstvenim. A to je mesto za to zanimljivo, što se sravnjenjem onda vidi, kakav oblik to mesto zadobiva u glavi 29 D. A. I. U Vita Basilii car poziva zemlje Slavena, da mu se pridruže time, što će preći Jadran Dubrovačkim i svojim sopstvenim brodovima. Takav opšti izražaj na tom mestu je i najprirodniji.

Glava 29 D. A. I. to mesto pretvara ovako. Mesto tas oligo prosthen mnemoneutheisas horas tj. malo pre spomenutih zemalja kaže navodeći imena kako su pred Bari-em Ludvig II i papa pridružili vojsci od cara poslanoj hama to Hrobato kai Serblo kai Zahlumo kai Terbuniotais kai Kanalitais kai Rausaios tj. zajedno sa Hrvatom i Srbinom i Zahumcem i Travunjanima i Konavljanima i Dubrovčanima, ali tu opet sastavljač spisa D. A. I. menja tekst Vite Basilii dodajući i tu Dalmatinske gradove meta panton ton apo tes Delmatias kastron sa svima od Dalmatinskih gradova tj. sa vojskom svih Dalmatinskih gradova. Uzgred budi rečeno, tu se sastavljač D. A. I. sam pobija, jer prihvaća za tu stvar keleusis Vasilija I dok malo napred u toj istoj alineji drugoj glave 29 D. A. I. ostavlja Dalmatinske gradove samostalne, dakle ne pod keleusis, osim ako se i tu ne uzme keleusis u smislu poziva. Sam keleusis prenosi sastavljač D. A. I. iz Vite Basilii na taj način, što u zagradi dodaje (hutoi gar pantes basilike keleusei paresan) tj. ti svi su bili prisutni carskoj zapovesti, i onda dodaje isti sastavljač D. A. I. sasvim kratko kai perasanton en Lagubardia.

Izgleda kao da je najpre trebao biti izvršen prenos u najkraćem smislu i onda se sastavljač D. A. I. predomislio i najpre dodao ono, što počinje sa reči hama tj. zajedno, a k tome onda još dodao ono u zagradi o carskoj zapovesti. Izražaj Vite Basilii o prelazu preko Jadranskoga mora promenjen je u izražaj o prelazu u Langobardiju. U Vita Basilii car Vasilije poziva Slavenske zemlje, da mu pošalju vojsku na Dubrovačkim i svojim sopstvenim lađama. To je također jedan prirodan opšti

izražaj. Sastavljač D. A. I. to međutim prenosi u diferenciranom smislu. Nakon što je naveo one, koji su prešli preko, u Langobardiju, on dodaje, kako su vladaoce Hrvata i ostalih Slavena na svojim lađama prevezli Dubrovčani. Pošto ne kaže glede ostalih lađa tj. glede ostaloga prevoza ništa, ostaje, da su onda svi ostali preveženi svojim sopstvenim lađama. I pored diferenciranja kod nabrajanja onih, koji su prešli u Italiju, gde se o Hrvatu, Srbinu i Zahumcu govori u jednini, što znači, da bi samo tu postojali vladaoci, dok se kod svih drugih govori u množini tj. o narodu, što znači da se tu ne govori o vladaocu, ipak se izražaj tus loipus Sklabarhontas ne može uzeti drukčije, nego da se pod tim misle vladaoci sviju Slavena, koji su došli pod Bari. Takva diferencijacija pokazuje u isto vreme i da su samo troje od Slavena imali vladare i u isto vreme da su svi Slaveni imali vladare, što se kao i druga do sada slična mesta sa svojim protivrečnostima može razumeti samo kao zbivanje koje prati nastojanje, da se tekst koji se prenosi bez stvarnoga razloga menja.

Kao što se iz svega vidi prenos iz Vite Basilii u alineji drugoj, glave 29 D. A. I. vršen je, osim onog jedinog izuzetka, bez stvarnog razloga, ali kod toga prenosa nije bilo samo menjanja i dodavanja, nego i ispuštanja i to tako značajnih mesta, kao što je u Vita Basilii strana 288 broj 52 ono mesto, gde se sve navađajući poznata već imena Slavena, kako narodna tako i teritorijalna, ti Slaveni dislociraju, ne samo u Dalmaciji, nego i u Panoniji. Isto tako ispušteno je na tom istom mestu i to, da tu na strani 288 broj 52 Vita Basilii, i ako će ih kasnije zvati Slavenima, sve te Slavenske jedinice naziva Skitima.

Kao što se vidi, na različite načine menja se tekst Vite Basilii, što donosi kao rezultat najvažniju stvar, da se u alineji drugoj glave 29, kao što je rečeno opisuje napuštanje samostalnosti sa strane Slavena i prelaz u Romajsko podaništvo, a da se ni jednom jedinom reči ne objašnjava razlog tome, nego se naprosto kaže samo to, da su Slaveni poslali poslanike caru Vasiliju, da ih primi u podanstvo. Sravnivši to sa onim, što govori Vita Basilii, vidi se, kako je na tome mestu kao i u opšte u celosti Vita Basilii dosledno izrađena i motivirana, dok je glava 29 D. A. I. ostala bez toga.

No sve je ovo suvišno, da čitatelj uzima kao razlog za prepoznavanje prenosa iz Vite Basilii. Dosta je uzeti u obzir onu veliku partiju o Soldanu.

Ako je, kad se govori o Dalmaciji bilo potrebno govoriti o Saracenima u Italiji za to, što će i Slaveni iz Dalmacije doći pod Bari, ono dalje što sačinjava priču o Soldanu zaista nije bilo potrebno preneti. To je priča, koja može imati relacije, kad se opisuje život i dela cara Vasilija I, dakle u Vita Basilii, ali ne kad se opisuje Dalmacija, dakle u alineji drugoj glave 29 D. A. I. Tako se može pregled glave 29 D. A. I. zavr-

šiti sa konačnim rezultatom, da se ona mora sastojati iz opisanoga izveštaja iz godine 610 do 622 i iz prenosa iz Vita Basilii.

Pošto se je dosadanjim pregledom ispostavilo, da je samo to moglo biti sadržaj originalnoga sastavka spisa D. A. I. u glavi 29 i da je sve ostalo, što se osim toga dvoga nalazi u glavi 29 D. A. I., stvar docnijeg unosa u originalni spis, prilikom prepisa toga originalnoga spisa, o svemu tome drugome, što se nalazi u glavi 29 D. A. I. shodnije je govoriti u vezi pregleda onih unosa u D. A. I., koji su vršeni tečajem njegovih prepisa.

Prelazeći sada na one stvari, koje mora da su bile u spis D. A. I. unešene posle svršenog originala toga spisa, dakle prilikom prepisivanja toga originala, potrebno je ovde odlučiti se, hoće li se pregled tog spisa nastaviti na taj način, što će se te kasnije pridošle stvari pregledavati redom njihovog verovatnog nastajanja ili redom njihovog verovatnog unašanja u originalni spis. Ako je, kasnija po svome unosu, glava 31, po svome nastanku ranija od glave 30, onda se otvaraju dve mogućnosti, ili najpre promatrati po redu unosa glavu 30 a onda tek glavu 31 ili po redu nastajanja najpre glavu 31, pa onda glavu 30.

Kako se prelazom na pregled tih kasnijih unešenih stvari ujedno napušta polje dokumenata i dolazi na red polje tradicije to izgleda, da je najbolje postupiti po verovatnom redu nastajanja odnosnih stvari tj. najpre sa pregledom glave 31 za to, što je u toj glavi 31 ujedno tradicija već na prvi pogled očevidna.

U prvoj alineji glave 29 D. A. I. sve kad bi piscu te materije njen sadržaj i došao do znanja na usmeni način, ipak ta glava 29 u svojoj prvoj alineji imade očevidno pismeni izveštaj o tome, koji mora da je bio izvađen iz arhiva. Za to govori njegova preciznost, zbijenost, kratkoća, završenost i nadasve strogo održana stvarnost. Pošto napomena o gradovima Dalmatinskoga kopna, koji stoje pusti i nenastanjeni, govori za to, da je izveštaj iz vremena samoga događaja, i ako osnovan možda na osnovu usmenih vesti, taj izveštaj se baš radi te neposrednosti u vremenu ne može još smatrati tradicijom. Usled toga, prema docnijim stvarima, koje nisu drugo, nego notiranje tradicije, izveštaj u alineji prvoj glave 29 D. A. I. može se smatrati egzaktnom stvari. Ne ulazeći ovde u analizu njegove istinitosti ili verovatnosti, prema docnijim stvarima taj izveštaj može pretstavljati egzaktnost naročito i onda, ako i nije osnovan na pismenim vestima, nego na usmenim, jer je tako reći jednovremen sa samim događajem o kojem govori. Prema docnijim stvarima dakle izveštaj alineje prve glave 29 D. A. I. mogao bi se smatrati jednom egzaktnom stvari. Da je to isto i Vita Basilii, također bez analize istinitosti i verovatnosti sledi već po tome, što je to jedan sačuvani stari spis, iza kojega stoji kao njegov autor car Konstantin VII.

Kasniji dodaci u glavi 29 D. A. I. su već notiranja onoga, šta je tradicija od događaja sačuvala i eventualno kako ih je transformirala. I u tom smislu dakle, ne samo u vremenskom, deli se materija u glavi 29

D. A. I. na dva dela, na prvi, koji se sastoji iz dokumenata i na drugi, koji se sastoji iz tradicije.

Kako su sledeće dve glave i 30 i 31 obe iz tradicije, i ako je glava 31 u sam spis ušla tek nakon glave 30 pokazuje se uputnijim najpre pristupiti pregledu glave 31, ne samo za to, što bi ona po svome sadržaju mogla biti starija od glave 30, nego i za to, što je, kako je rečeno, kod nje njen nastanak iz zapisivanja tradicije već na prvi pogled očevidan.

Glava 31 razlikuje po teritorijalnom položaju dve vrste Hrvata, one na severu i ove na jugu. Potonji su u Dalmaciji. Uključeni su dakle po pojmu stvari u Slavene alineja prva glave 29 D. A. I., ali naravno samo po pretpostavci identičnosti njihove sa Slavenima, jer inače to uključenje ne bi bilo moguće za to, jer se prema alineji prvoj glave 29 D. A. I. oni Slaveni, koji se tamo nalaze naznačuju, kao oni koje i Avarima nazivaju, što naravno za severne Hrvate ne može doći u opšte u obzir.

Te Hrvate na jugu, u Dalmaciji glava 31 zove hoi baptismenoi Hrobatoi tj. pokršteni Hrvati za razliku od Hrvata na severu, za koje glava 31 kaže apo ton abaptiston Hrobaton tj. od nekrštenih Hrvata.

Glede tih krštenih Hrvata na jugu u Dalmaciji glava 31 kaže: hoti hutoi hoi baptismenoi Hrobatoi exothen tes idias auton horas polemein allotrias u bulontai tj. da ti kršteni Hrvati nisu voljni ići u rat na druge zemlje izvan svoje sopstvene zemlje.

Kao razlog tome navodi glava 31 to, da su se Hrvati tako obvezali Rimskome papi, kad ih je pokrstio: hresmon gar tina kai horismon elabon para tu papa Romes, tu epi Herakleiu, tu basileos Romaion, aposteilantos hiereis kai tutus baptisantos tj. dobili su kao neko proročanstvo i kao neki ugovor od pape Rima, onoga iz vremena Heraklija, cara Romaja, kada im je poslao sveštenike i kada ih je pokrstio.

Za vreme Heraklija u Rimu na papinskoj stolici izmenjuju se Bonifacije III od 607 do 615, Deus dedit od 615 do 618, pa opet Bonifacije od 618 do 625, onda Honorije I 625 do 638, pa Severinus od 638 do 640 i Joannes IV od 640 do 642, dakle kao što se vidi šest raznih papa, u što se naravno tradicija ne upušta, zadovoljavajući se sa okvirnom oznakom »za vreme cara Heraklija«, što znači pokrštenje Hrvata između 610 i 641 godine. I sada sledi ugovor između pape i Hrvata, koji je ujedno i proročanstvo, jer ako je za obavezu Hrvata potrebna neka formalnost, ispunjenje onoga, što papa u tom ugovoru obećaje, tek ne može doći u sumnju.

Kai gar hutoi hoi Hrobatoi meta to autus baptisthenai sinthekas kai idioheira epoiesantes kai pros ton hagion Petron, ton apostolon horkus bebaius kai asfaleis, hina medepote eis allotrian horan apelthosin kai polemesosin, alla mallon eireneuein meta panton ton bulomenon, lahontes kai para tu autu papa Romes euhen toiande, hos ei tines alloi ethnikoi kata tes ton auton Hrobaton horas epelthosin kai polemon epe-

nenkosin, hina ho ton Hrobaton Theos propolemei kai proistatai, kai nikas autois Petros ho tu Hristu mathetes proxenei. tj. ti Hrvati prilikom svoga krštenja sačiniše svetome Petru, apostolu, ugovor sa svojeručnim potpisom, sa čvrstom zakletvom i osiguranjem, da ne će nikada krenuti na tuđu zemlju i zaratiti, nego da će radije živiti u miru sa svakim, ko to želi, dobivši od pape Rima zavet, ako bi koji drugi narodi krenuli na zemlju Hrvata i doneli rat, da Bog Hrvata vodi u ratu i prednjači i da im Petar Hristov učenik donese pobedu.

Ovo je očevidno notiranje nečega, što je moralo postojati u tradiciji. To se vidi već po tome, što se bar što se crkve tiče stvar nije mogla tako dogoditi, jer je sasvim isključeno, da će u ma kakvom crkvenom zavetu obećanju, pa čak i samoj molitvi na prvom mestu biti papa pa tek onda Bog, kako ovde po originalnom tekstu izlazi. Bog će prednjačiti i biti na čelu ratovanja, a pobedu će doneti Sveti Petar. U praksi je naravno obratno tj. papa treba da se brine, a Bog samo da usliši. Već po ovom smeštaju pojmova to mesto ne može biti drugo, nego tradicija, koja o redu kod profane intervencije crkve ne vodi računa.

Ali ne će biti samo to, što papa obećava božje bojovništvo i svoje osiguranje pobede, znak transformacije jedne stvari u tradiciji, koja je verovatno morala drugačije izgledati, nego tu imade još jedan drugi momenat.

Nije dosta, da se na čelu Hrvata u ratu nalazi Bog a kod osiguranja pobede Sveti Petar, nego taj Bog dobiva i specijalno obeležje.

Tomašić je u svom prevodu to dobro osetio pa je ho ton Hrobaton Theos preveo ne sa Bog Hrvata, nego Bog Hrvatom tj. da pomogne. U belešci II strana 81 broj 342 on dosledno tome prevodu iznosi neke vrste konjekturu držeći da je ono ho ispred ton Hrobaton na krivom mestu. Naravno, da to ne bi bilo dosta, jer bi njegov prevod bio opravdan sa tois Hrobatois a ne ton Hrobaton, što bi također trebalo izmeniti i konjekturu proširiti. Samo u narodnoj tradiciji, a nikako u ma kakvoj crkvenoj enuncijaciji može se zamisliti specijalizacija pojma božanstva tj. Boga eventualno u nacionalnom smislu, kao što je tu reč.

Znači, dakle, da se sa pojmom hrišćanske religije i crkve ne može dovesti u saglasnost ni jedno ni drugo, ni to, što je prema Svetom Petru Bog na drugom mestu, čim on, a ne Bog, osigurava pobedu, ni to, što taj Bog nije metafizički univerzalni Bog, nego je specijalni nacionalni Bog.

Usled toga stvar kako je tu u glavi 31 iznešena, što se crkve tiče, ne izgleda verovatna.

Tek kao nehrišćanska bila bi ta stvar moguća. Obzirom, da se radi o prelazu na hrišćanstvo, što znači sa jedne, kao što se to obično kaže, poganske vere, ovako mesto bi moguće bilo samo onda, ako bi se uzelo, da se tu ne podrazumeva hrišćanski Bog, nego poganski Bog. To znači onda zavet papin, da će Hrvati, ako budu napadnuti ići u rat kao i pre

hrišćanstva predvođeni svojim poganskim bogom, a Sveti Petar će im osigurati pobedu. To praktično znači Hrvati će i ako su prešli na hrišćanstvo, ako bi bili napadnuti, ići u rat pod svojim starim Bogovima ili pod svojim starim Bogom, jednom reči u staroj svojoj religiji, a Sveti Petar će im doneti pobedu tj. ratovanje po staroj poganskoj religiji, a pobeđivanje po novoj hrišćanskoj religiji. Tu dakle više onda nije u konkurenciji hrišćanski Bog i Sveti Petar, nego poganski Bog i Sveti Petar, i tu onda naravno može biti, da poganski Bog dolazi na drugo mesto a hrišćanski Sveti Petar na prvo mesto. I ako Sveti Petar u osobi pape prisustvuje svetu tek od proglašenja papine bezgrešnosti, ipak, pošto je to bilo samo formaliziranje jedne davne prakse, može se uzeti da Sveti Petar, koji osigurava pobedu nije niko drugi nego sam papa Rima kako ga zove glava 31 D. A. I. Celokupno ovo mesto dakle značilo bi papin zavet novim hrišćanima, da će ih u ratu voditi njihov stari Bog a pobedu im doneti njihov novi papa.

Samo tako u smislu kompromisa prilikom kršćanstva odnosno pokrštenja Hrvata može se razumeti i primiti ono mesto, koje govori o Bogu Hrvata kao ratnom bojovniku i Svetom Petru kao donosiocu pobede.

I zaista možda je tu tradicija sačuvala nešta i sasvim realno tj. možda je ta kompromisna formula bila u opšte potrebna, da se olakša Hrvatima prelaz na hrišćanstvo. I ako su sad hrišćani i nisu više pogani, u eventualnom ratu, naravno odbranbenom ratu, vodiće ih tj. Hrvate njihov stari poganski Bog i on će na njihovom čelu ratovati, a papa će osigurati pobedu. Na takvu kompromisnu formulu upućuje okolnost, da tekst ne može dovoljno da naglasi obavezu, koju preuzimaju novi hrišćani (i sopstveni potpis i zakletva), dok papa Rima daje samo, kao što to drukčije nije ni moguće, samo obećanje, koje se opipati ne može. Za to u tekstu i stoji kao prva reč sasvim tome odgovarajući hresmon tj. proročanstvo, pa prema tome bi i druga reč horismon bila odgovarajući prevedena sa reči objavljenje, tako, da bi tekst u stvari značio na profanoj strani svojeručni potpis i zakletvu dok bi na crkvenoj strani značio samo proročanstvo i objavu proročanstva. Ukratko konkretnu realnost i platonizam.

Prema tome ili bi se moralo sve ono, što se nalazi u glavi 31 D. A. I. uzeti kao neosnovano ili bi se moralo to uzeti kao tradiciju, a pošto tradicija ipak obično ima svoju jezgru u realnosti, to bi se moralo primiti bar to, da je pokrštavanje Hrvata izvršeno na neki kompromisni način i da je izražaj ho ton Hrobaton Theos tj. Bog Hrvata znak toga kompromisa. To bi onda vodilo pomisli, da je pokrštenje izvršeno jednim kompromisom, kome je autoritet dao sam papa, odnosno, da su pogani pristali na pokrštenje tek onda, kad im je papa svojim autoritetom obećao sigurnost time, što će se ti pogani u slučaju napada braniti pod svojim bogom i pobediti pod papinim bogom. Naravno nije taj kompromis bio uslov formalne naravi za prelaz u hrišćanstvo, nego je po tekstu to

bio samo uslov, kako će novi hrišćani moći primiti obavezu da izvan svoje zemlje ne ratuju, što po dotadanjem iskustvu znači, da se ne će kretati na Italiju i na Rim, ali kako je takva obaveza morala biti preduslov za hrišćanstvo, može se uzeti, da je ta kompromisna formula u stvari bila potrebna za to i takvo konkretno prelaženje na hrišćanstvo.

Ako se je dakle kod prelaza Hrvata u hrišćanstvo imalo raditi o tome, da se Hrvati odreknu bilo kakve agresije, onda je verovatno, da je u tom pogledu s njihove strane dato papi obećanje a od pape primljena objava duhovne crkvene zaštite u slučaju da Hrvati budu sami žrtve agresora.

Sve što je od toga ovde načinjeno u glavi 31 D. A. I. najverovatnije je dakle kao ono, što je tradicija od toga načinila, i detalji i sam oblik cele stvari. I za to će to biti, verovatno, na terenu zapisana vest o tradiciji, o tome što je ostalo u svesti.

Samo ako se i može uzeti, da u toj vesti iz tradicije imade jedno realno jezgro, to onda može biti samo u stvarnom pogledu tj. da se je nešta slično zaista i moglo dogoditi, ali kada to je drugo pitanje.

Taj zapis kaže, da se je eventualna ta stvar dogodila između 610 i 641 tj. za vreme cara Heraklija.

U tom pogledu ne može se isto tako uzeti, da bi moglo postojati neko realno jezgro u toj vesti, jer bi to u stvari značilo korekturu alineje prve glave 29 D. A. I., koja, naravno, po shvatanju čitalaca znači dolazak Slavena dakle i Hrvata pre Heraklija, u vreme Fokinoga prevrata, a da o prelazu na hrišćanstvo nema ni reči.

Sasvim je jasno, dakle, pre svega, usled toga, da glavu 29 D. A. I. i 31 D. A. I. ne može čitalac uzeti kao da potiče od jedne osobe, jer bi ta osoba sama sebi protivrečila. Pošto su Hrvati, po pojmu Slavenstva, uključeni u alineju prvu glave 29 D. A. I., ne mogu oni biti jednovremeno uključeni i u glavu 31 D. A. I. Prema tome tu nastaje jedna protivrečnost, koja već sama po sebi pokazuje, da je ta glava 31 morala biti u originalni spis D. A. I. tek kasnije, kod prenosa, unešena kao jedan zapis iz tradicije.

Izgleda, da se na taj stav glave 31 o kompromisnom pokrštavanju nadovezuje ono, što posle toga stava sledi kao treća rečenica i počinje sa rečima Plen dia ton toiuton ploion tj. Osim što sa svojim brodovima itd. odnosno tačnije još pre toga kao druga rečenica, koja počinje Dia tuto ute hoi sagenai tj. radi čega ni sagene itd. — jer bi inače izašlo, da ugovor sa papom iz vremena cara Heraklija tj. iz godine 610 do 641 dolazi do svoje primene u praksu tek posle dolaska pobožnoga čoveka Martina iz Franačke, a koji dolazak se tu u glavi 31 stavlja u vreme Trpimira oca Krešimira, što će biti Trpimir II i Krešimir I, dakle u vreme Trpimira II 928 do 935.

Te dve rečenice mnogo prirodnije se nadovezuju na ono što je rečeno o kompromisnom krštenju tj. na ugovor i zakletvu Hrvata papi

glede održavanja mira i uzdržavanja od svake agresije, jer je taj miran život, koji se tu opisuje u uzročnoj vezi sa obavezom, koju su Hrvati prema papi preuzeli, a koja bi praktično značila ne napadati Italiju ni Jadransko more.

Odmah dalje iza navedenog stava o kompromisnom krštenju Hrvata sledi očigledno jedan zapis sa terena, ali koji ne izgleda kao tradicija, nego više kao vest iz sadašnjosti, jer ako je glava 31 morala nastati još pre, nego što su Hrvati na severu došli pod Otona Velikoga (njegovo zauzimanje Češke 947/950) odnosno izvesno vreme posle pogibije Miroslava sina Krešimira I (dakle posle 949), onda od vremena Trpimira II ne će biti više od 20 do 25 godina.

Pobožni čovek Martin dakle bio bi među Hrvatima kao posetilac u vreme od 928 do 935 godine, a o njemu glava 35 govori u vreme oko 950 godine.

Vrlo je zanimljiv taj stav o tom pobožnom čoveku Martinu, jer on pokazuje, kako je glava 31 isto tako izveštaj sa terena tj. od samih Hrvata, kao što je to slučaj sa glavom 37 i 38 D. A. I. koje su kao što smo videli najverovatnije izveštaji sa terena i to 37 Pečenega i 38 Madara (Turaka), jer, kad se u toj glavi 31 za tog pobožnog čoveka Martina kaže hon kai legusin hoi autoi Hrobatoi thaumata hikana poiesai tj. o kome govore ti Hrvati da je stvarao mnoga čuda, onda je to najverovatnije vest dobivena na samom terenu, kao što je najverovatnije i cela ta vest o tom pobožnom čoveku Martinu vest sa terena. No najznačajnije mesto u toj vesti biti će ono, gde se govori o tome odakle se pojavljuje taj pobožni čovek Martin, koji je ujedno kao što se vidi čudotvorac. On se pojavljuje iz Franačke, tj. iz Nemačke, gde u to vreme vlada Henrih I (919 do 936), koji je izabrani kralj Franaka i Saksa, ali ne i kandidat nemačkih episkopa i koji nije nikada primio ni crkveno pomazanje ni crkveno krunisanje. Iz te i takve Franačke dolazi pobožan čovek, čudotvorac, koji Hrvatima doziva u pamet ugovor sa papom, o kome je ovde bila reč prilikom govora o kompromisnom pokrštavanju Hrvata.

Meta de hronus polus en tais hemerais Terpemere tu arhontos, tu patros tu arhontos Krasemere, elthon apo Frangias, tes metaxi Hrobatias kai Benetias, aner tis ton pani men eulabon, Martinos onomati, shema de kosmikon peribeblemenos tj. Posle mnogo godina, u dane vladara Trpimira, oca vladara Krešimira, dođe od Frangije, one između Hrvatske i Venecije, neki čovek od onih veoma pobožnih, imenom Martin obučen u svetovno odelo. Nije to dakle po spoljašnjem vidu bio nikakav crkveni emisar ni papin izaslanik, nego je to bio neki vrlo pobožni čudotvorac u svetovnom odelu, dakle ni sveštenik. A ipak on dobro poznaje ugovor Hrvata sa papom i poziva Hrvate, da se toga ugovora drže, asthenes de on ho toiutos eulabes aner kai tus podas ekroteriasmenos, hoste hipo tessaron bastazesthai kai periferethai, hopu d an kai buletai tj. nemoćan beše taj pobožni čovek i sposobnost hoda je bio

izgubio, tako, da su ga morala po četvorica dizati i nositi, ako bi hteo kuda poći. Kao što se vidi dolazak iz Franačke ovakvoga čoveka bila je tako reći prava ekspedicija. Takav nemoćnik u pravilu ne traži tako daleke puteve ni troškove, pa je sigurno već to bilo čudo, da se on u opšte u Hrvatskoj pojavljuje.

Ten toiauten tu hagiotatu papa entolen tois autois Hrobatois diaterein mehri telus zoes auton epethespisen, epeuxamenos de kai autos autois ten homoian tu papa euhen tj. i on objavljivaše Hrvatima kako treba da se celog svoga veka drže naloga presvetloga pape postavljajući im i on sam isti zavet, kakav je papin.

I ako izražaj »mnogo godina« sadrži pojam dugog vremena, ipak ovde treba da uzmemo, pošto se radi o vremenu od cara Heraklija do Trpimira II, da tu taj izražaj meta de hronus polus tj. »posle mnogo godina« može da znači čak i oko 300 godina, dakle tako reći oko puna tri veka, što ipak za taj izražaj izgleda malo i previše. A kad se uzme, da neki čudotvorac u Franačkoj, nemoćan, koga četiri čoveka moraju stalno da nose, znade za papin ugovor sa Hrvatima od pre tristo godina i čak oseća potrebu, da na licu mesta tj. među Hrvatima taj ugovor osvežava, onda zaista prema ovakvoj vesti teško će čitalac ostati ravnodušan, a da ne pomisli, u koliko je ona istinita, da će se tu pre raditi o nekom emisaru, kome je vest o tom ugovoru sa papom dostavljena i kome je povereno, da taj ugovor svojim čudotvorstvom i svojom egzotičnošću učvrsti. Pojava dakle toga nemoćnoga čudotvorca Martina, koji dolazi da i lično sa svoje strane učvršćuje Hrvate u pogledu ugovora s papom od pre tristo godina, a iz Franačke, liči mnogo više na Franačko pokrštenje Hrvata, nego na pokrštenje za vreme Heraklija, tim pre, što se taj razmak od tristo godina u tom slučaju znatno smanjuje, pa cela pojava toga čudotvorca Martina, koja je ovako, kako je u glavi 31 dovedena u vezu sa vremenom Heraklija sasvim nepojmljiva i neverovatna, u tom slučaju postaje moguća i razumljiva. Pokrštenje ne od Heraklija nego od Franaka, naravno, ne bi moglo doći u obzir pre, nego što je Karlo Veliki zauzećem Lombardije odnosno Langobardije, postavši kralj Langobardije, stupio na tle Italije. Ako se takvome pokrštenju uzme kao najverovatnije vreme, koje stoji u vezi sa Karlovim osvajanjem Istre, čime će on postati i sused sa Hrvatskom tj. vreme oko 788 godine, vreme između pokrštenja Hrvata i pojave čudotvorca Martina u Hrvatskoj smanjilo bi se na polovicu. Razmak od 150 godina donosi sobom svakako, da je, ako je pokrštenje Hrvata bilo sa strane Franaka i oni papini sudeonici u tome činu, verovatnije, da tradicija o tome u Franačkoj još postoji posle 150 godina, nego posle tristo godina. I za to pojava čudotvorca Martina govori za Franačko pokrštenje Hrvata, a ne za pokrštenje Heraklijevo, za pokrštenje od pre 150 godina a ne od pre 300 godina, jer kako god je malo verovatno, da će čudotvorac iz Franačke nositi tradiciju Heraklijevog pokrštenja od pre tristo godina, tako je ipak verovatnije, da će čudotvorac iz Franačke nositi tradiciju Franačkog pokrštenja pre 150 godina. To znači da pojava čudotvorca Martina upućuje na to, da je onaj kompromis oko krštenja Hrvata, koji se u glavi 31 meće u vreme cara Heraklija bio ne kompromis pape i cara Heraklija iz 610 do 641, nego kompromis pape i kralja Karla Velikog sa Hrvatima iz vremena pred godinu 788. Sa razmakom od 150 godina mesto tristo godina i sa Karlom Velikim mesto Heraklija dolazak čudotvorca iz Franačke u Hrvatsku radi učvršćenja toga kompromisa je svakako mnogo razumljiviji nego onako, kako je opisan u glavi 31 s jedne strane Franački, a s druge strane u vezi sa carem Heraklijem.

Prema tome, ono, što u glavi 31 stoji o pokrštenju Hrvata za vreme cara Heraklija biće samo posledica vesti o dolasku Hrvata za vreme cara Heraklija, prema tome više tradicija nego stvarnost, kao što će i svršetak ovoga stava u glavi 31, u koliko mirotvorstvo Hrvata na Jadranskom moru od Neretve do Venecije nije zasluga tek čudotvorca Martina, nego posledica kompromisa sa papom i Karlom Velikim, također biti više tradicija nego stvarnost. Kao što se vidi, ova dva dosad pregledana mesta u glavi 31 upućuju na to, da na licu mesta u lokalnoj tradiciji u vreme, kada se izveštaj u glavi 31 piše, postoji tradicija o jednom drugom dolasku u Dalmaciju posle godine 603 tj. za vreme cara Heraklija 610 do 641, kao i pogrešno na to vreme vezana tradicija o kompromisnom pokrštenju onoga naroda, koji je taj drugi dolazak izvršio, sa tradicijom o ugovoru sa papom, koja se dolaskom čudotvorca Martina potvrđuje, ali ne u smislu Heraklija, nego u smislu Karla Velikoga. Vest o čudotvorcu Martinu najverovatnija je kao vest o tajnom papskom izaslaniku kao reakcija na ono što se je oko 880 godine moralo dogoditi, što znači dolazak toga Martina nekih 48 do 55 godina posle toga. Po Račkome Porfirogenitov Trpimir bio bi Trpimir II, što bi bilo vreme pape Stefana VII odnosno Ioannesa XI i odgovaralo bi tome vremenu.

Stav o ugovoru sa papom, kompromisu kod krštenja i nacionalnom Bogu u glavi 31 stvara utisak da se cela ta glava ne će ticati Slavena iz 603, nego da bi se mnogo pre mogla ticati nekog neslavenskog naroda sa nacionalnim Bogom.

Na to bi upućivao i stav o vojničkom potencijalu za vreme Krešimira. Odnos konjanika i pešaka tu je takav da izgleda da se je sačuvao iz vremena prevlasti konjaničkog naroda. Kraj sto hiljada pešaka 60 hiljada konjanika broj je takav, da on više liči na jedan narod konjanički, čiji su svi muškarci u stvari konjanici i koji je osvajački, a 100 hiljada pešaka onda, pošto je taj razmer od 60 prema 100 sasvim neverovatan, liče više na jedan nekonjanički pobeđeni i upokoreni narod. Takvu sliku bi eventualno mogao davati odnos Avara i Slavena, pre nego što su se Slaveni oslobodili Avarskog vrhovništva.

Sa tom vesti o vojnom potencijalu u razmeri od 60 hiljada konjanika i 100 hiljada pešaka možda smo također na tragu jedne vesti, koja pripada više tradiciji nego sadašnjici onoga vremena kada je glava 31 mogla nastati. Tomašić citira I strana 82 u beleški broj 350 Pavićevu primedbu na taj broj odnosno na taj razmer, prema kojoj tolika vojska ište narod od 1,600.000 do 2,000.000 ljudi, »a kako je populacija u X veku bila retka, toliki narod lako zapremaše svu onu Dalmaciju od Bara do Istarskih gora i do Dunava tj. svu današnju Bosnu, Hercegovinu, Dalmaciju i Hrvatsku od Zrmanje do Kupe, jer još i danas sve ove zemlje ne zaprema naroda mnogo više«. U stvari ovo izračunavanje naroda po vojsci je, kako i sam Pavić kaže, prenos Rambaudova mišljenja primenjenoga na Dalmaciju. Prepoznaje se izračunavanje po ključu od 10% do 12% i naravno onda tu ispada narod do 2,000.000 ljudi. Naravno da se Pavić i kraj sve pripravnosti da Krešimirovoj Hrvatskoj prizna maksimalni opseg ipak zadržava na tome broju stanovništva Hrvatske države. Istina takva Krešimirova maksimala imala bi se odnositi uključivši i četiri godine vladanja Miroslava na ono isto vreme, kada je u poslednje dane Simeona Bugarskog Srbija bila u minimali, pa verovatno i neposredno pred Časlavovu restauraciju Srbije sa Bosnom i Hercegovinom. Ali biće da je krivo postavljeno pitanje izračunavanja stanovništva po broju vojske. I bez obzira na to, da se ni u tom pogledu ne može račun praviti po današnjem modernom procentualnom ključu, nije to ono, o čem se radi, veća ili manja verovatnost toga u glavi 31 navedenoga broja. Težište stvari leži naprotiv na razmeri konjanika i pešaka. Ta pak razmera jeste prema modernom ključu sasvim neverovatna, ali je naprotiv kod nomadskih naroda vrlo verovatna. I za to glava 31 ne bi bila relevantna u pogledu broja stanovnika, nego bi bila relevantna u pogledu razmera između konjanika i pešaka. Taj razmer upućuje na jedan nomadski potencijal, gde se cela vojska sastoji od konjanika, a gde su svi odrasli muškarci konjanici i gde pešačke vojske u opšte i nema, u koliko je ne sačinjavaju upokoreni nekonjanički pešački narodi, što bi ovde značilo vojsku od 60 hiljada konjanika i 100 hiljada pokorenog pešačkog naroda. Ako bi se već i htelo po tome izračunavati broj stanovništva, onda se naravno to ne bi moglo činiti po modernom ključu, nego po ključu nomadskog vremena, što znači, ako se porodica uzima sa četiri člana, da bi onda ovome razmeru konjaništva i pešaštva i njegovom broju odgovarao nekako tek treći deo onoga broja, koji izračunava Rambaud.

Taj pak broj pučanstva od 600 hiljada već može pre odgovarati Dalmaciji, odnosno krštenoj Hrvatskoj, kako to kaže glava 31, kojim izražajem razlikuje Dalmatinske Hrvate od severnih tzv. Belohrvata. Prema tome ili ova vest u glavi 31 pokazuje, da se je održala nomadska razmera između konjaništva i pešaka još u vreme Krešimira I ili ona pokazuje, da se je održala tradicija o nomadskoj razmeri između konjaništva i pešaštva, u kome slučaju bi tu u glavi 31 imali jednu

tradiciju zabeleženu kao sadašnjicu tog vremena, kad je glava 31 pisana. To pak također stvara pomisao o jednom nomadskom narodu, konjaničkom, koji se je u Dalmaciji nastanio za vreme cara Heraklija.

A da je takav narod mogao biti neslovenski, moglo bi se uzeti po tome, što se takvi znaci u tradiciji i ako ne prepoznati pojavljuju.

Uvodno mesto glave 31, po kojoj Hrvati i ako potiču od severnih Hrvata ne bi bili Slaveni, uzeto je od strane zastupnika Gotske verzije porekla Hrvata Jože Rusa kao podatak za njegovo i Gumplovićevo shvatanje, po kome je slavizacija Gota izvršila još na severu tj. to mesto uzeto je kao podatak, da su ti Hrvati na severu u stvari Goti, kad ih to uvodno mesto u glavi 31 ne označava kao Slavene.

Ako se to uvodno mesto i ne uzme kao stilistički fenomen, nego se uzme kao stvarni fenomen, ono ipak ne bi moglo biti uzeto kao podatak, nego u krajnjem slučaju samo refleks zbivanja u tradiciji tj. refleks dolaska jednog neslavenskoga naroda za vreme cara Heraklija, koji je docnije kroatiziran, ali se u tradiciji još javljaju iskrice prvobitnoga stanja. To bi značilo, da se u početku glave 31 Hrvati opisuju sa namerom verovatno, da se govori o severnim Slavenskim Hrvatima za razliku od južnih Slavenskih Hrvata, pa se potkrada iskrica iz vremena pre slavizacije, odnosno kroatizacije, onoga neslavenskoga naroda, koji je došao u Dalmaciju pod carem Heraklijem.

To mesto u uvodu glave 31 glasi: Hoti hoi Hrobatoi, hoi eis ta tes Delmatias nin katoikuntes mere, apo ton abaptiston Hrobaton, ton kai aspron eponomazomenon, katagontai, hoitines Turkias men ekeithen, Frangias de plesion katoikusi, kai sinorusi Sklabois, tois abaptistois Serblois. tj. oni Hrvati koji sada stanuju u kraju Dalmacije potiču od nepokrštenih Hrvata, nazvanih belima, koji stanuju iza Turaka a blizu Frangije i graniče sa Slavenima, nepokrštenim Srbima.

Ako graniče sa Slavenima, onda oni sami nisu Slaveni, to je utisak, koji ta rečenica proizvodi i kraj aprioristićkog čitanja toga mesta u smislu Hrvata kao Slavena. Treba samo izostaviti pobližu oznaku tih Slavena, sa kojima ti Hrvati graniče tj. oznaku sa »Srbima«, pa da se vidi, kako je takav utisak u stvari opravdan. U stvari, kada Hrvati ne bi bili Slaveni, zaista, ta rečenica ne bi morala ni malo drugačije glasiti. Pretpostavivši dakle, da se tu u glavi 31 nije htelo govoriti o Hrvatima kao Neslavenima ovakva rečenica onda dobivena iz tradicije pokazuje otseve onoga naroda, koji zaista nije bio Slavenski, ali je slaviziran odnosno kroatiziran. Tu je na tome mestu u glavi 31 reč Sklabois tj. Slavenima morala izostati, ako se nije mislilo govoriti o Hrvatima kao Neslavenima ili se je i za Hrvate moralo reći sličnim izrazom, da su Slaveni, kao što je rečeno za Srbe, nazivajući ih Slavenima. To tim pre, što u glavi 31, gde se govori o Hrvatima, ni jednom reči nije spomenuto

slavenstvo Hrvata, a jeste spomenuto slavenstvo Srba, i ako se o njima u toj glavi 31 osim na dva mesta tako reći i ne govori.

Rečenica odmah dalje To de Hrobatoi te ton Sklabon dialekto ermeneuetai tutestin hoi polen horan katehontes tj. Hrvati to znači u jeziku Slavena kao »oni koji imaju veliku zemlju«, kojom se tumači ime Hrvata, pre svega uzeta je iz Prokopija, koji tim istim načinom tumači ime Slavena, ali se uzeti ipak ne bi moglo, da ta rečenica nadomeštava ono, što fali u prvoj rečenici, i da ona govori o Slavenstvu Hrvata, jer time je dano objašnjenje značenja toga imena u jeziku Slavenskom, a da za to ipak to ime i taj narod ne mora biti Slavenski, jer se događa, da tuđa reč u svom jeziku ima drugo značenje, nego u tuđem jeziku. A što je glavno etimologija imena Hrvati tu kod pisca toga izveštaja u glavi 31 biće ne neka realnost, nego tek njegov zaključak. Ali se iz toga vidi, da je tada, u to vreme, kad je izveštaj glave 31 nastao, izveštač na terenu morao čuti ne izražaj Hrobatoi, nego izražaj Horbatoi tj. ne izražaj Hrovati nego izražaj Horvati, jer je tek ovaj drugi izražaj mogao njemu dati povoda za njegovu etimologiju. Čujući on izražaj Horvati a znajući, da je u njegovom, grčkom, jeziku reč hora zemlja, došao je na pomisao, da je u tome izražaju Horvati sadržan grčki izražaj hora tj. zemlja i onda je lako došao na pomisao, da Horvati znači one, koji imaju veliku zemlju. Tako to mesto onda ili je izveštačeva etimologija ili je etimologija Prokopijeva, njegova prenešena sa Slavena na Hrvate. Tek u poslednjem slučaju moglo bi se govoriti, da to mesto takvim prenosom upućuje na to, da izveštač u glavi 31 u Hrvatima na severu gleda Slavene. Bez toga, pa ni po etimologiji izveštačevoj ne bi mogla, kao što je rečeno ta rečenica nadomestiti ono, što u početku glave 31 fali i s čime bi se lako svršilo kao sa stilističkim fenomenom, kad ne bi bilo utiska o jednom narodu u Dalmaciji iz vremena Heraklijeva, koji je slaviziran i kroatiziran, a nije bio slavenski. Prema tome i ovo mesto u početku glave 31 takve je naravi, da se priključuje dosada navedenim simptomima, po kojima se kao varnice pokazuju u tradiciji mesta, koja izazivaju pomisao na dolazak jednog neslavenskog naroda pod carem Heraklijem. Ovo je pak za to potrebno spomenuti, što su to onda ujedno i simptomi, koji upućuju na pomisao, da je glava 31 zaista prenos jednoga izveštaja sa terena, koji bilježi lokalnu tradiciju. U slučaju opravdanosti pomisli na dolazak jednog neslavenskog naroda za vreme Heraklija u Dalmaciju, bila bi ovakva mesta, u glavi 31, zapravo znaci, kako ta pojava takvoga naroda i pored sve njegove slavizacije i kroatizacije, makar u malim iskrama, odseva još i u vreme, kad se piše glava 31.

U Engleskom prevodu Moravčika (Jenkins) kao da se je također osetila nejasnost ovoga mesta u početku glave 31, pa se je u prevodu ta nejasnost pokušala ukloniti, što znači, da se je u toj nejasnosti gledao samo stilistički fenomen.

kai senorusi Sklabois, tois abaptistois Serblois tj. i graniče se Slavenima, nepokrštenim Srbima prevedeno je sa and have for Slav neighbours the unbaptized Serbs, što znači da imaju za Slavenske susede nekrštene Srbe. Kraj sve sličnosti i na oko doslovnoga prevoda ipak ono, što govori navedena rečenica jeste u stvari ipak tačnije izraženo sa and have for neighbours the Slavs, the unbaptized Serbs. To se vidi već iz toga, što se u grčkom može izostaviti onaj deo tois abaptistois Serblois, tj. nepokrštenim Srbima a da pri tome ne ostane bez smisla prvi deo kai sinorusi Sklabois tj. i graniče sa Slavenima, što ne bi bio slučaj, ako bi se u engleskom prevodu izostavilo the unbaptized Serbs jer bi drugi deo and have for Slav neighbours tj. i graniče sa Slavenskim susedima, ostao nejasan. U glavi 31 izraženo je kao primarno, da Hrvati graniče sa Slavenima, a tek sekundarno je za oznaku s kojim Slavenima, dodano »sa Srbima«. Ta primarna stvar, a ne sekundarna, je ona, koja tim samim, što Hrvati graniče sa Slavenima, izaziva pomisao, da Hrvati tu u glavi 31 nisu označeni kao Slaveni, nego na protiv samo kao oni, koji sa Slavenima graniče. Da nema drugih simptoma, koji upućuju na jedan neslavenski a kroatizirani narod, pored sveg tog utiska, koje to mesto pravi, ne bi preostalo drugo, nego rešiti ga se na račun stilističkog nedostatka. Kada pak ima i drugih simptoma u pogledu takvog jednog neslavenskog naroda, a kroatiziranog, ovo mesto u početku glave 31 može se onda uzeti i kao jedan od simptoma o tome, da se u tradiciji spomen na taj događaj sa neslavenskim narodom iz vremena 610 do 641 nije sasvim izgubio.

Istina da bi to značilo, da makar i u najmanjim odsevima i varnicama događaja u tradiciji ipak nije izgubio svaki trag ni posle tristo godina, ali se tradicija vremenski i ne meri.

Ova rečenica što posle toga dolazi tu u glavi 31 tj. posle one rečenice o etimologiji imena Hrvati može se isto tako pribrojiti simptomima, koji pokazuju postojanje tradicije o jednom neslavenskom narodu iz vremena Heraklija.

Hoi de autoi Hrobatoi eis ton basilea ton Romaion, Herakleion prosfiges paregenonto pro tu tus Serblus profigein eis ton auton basilea... tj. Ti Hrvati dođoše kao begunci Herakliju caru Romaja pre bekstva Srba ka tome caru...

Slavenski Hrvati po glavi 29 D.A.I., a to bi bila i ogromna protivrečnost, kad ne bi bilo vremenskoga razmaka od 603 do 610 i jednoga dolaska 603 a drugoga za vreme Heraklija 610 do 641, došli su u Dalmaciju kao Slaveni zauzevši najpre Salonu a onda Dalmaciju bez ikakve relacije sa Romajskom imperijom. Reč prosfiges tj. begunci i reč eis ton basilea tj. begunci k caru, sigurno je u najvećoj protivnosti sa glavom 29 D.A.I. i sasvim je isključeno, da bi jedna ista osoba mogla za Slavene, a tu su naravno i Hrvati, pisati, kako su osvojili Dalmaciju, i u isto vreme, kako su se kao begunci sklonili kod cara Heraklija. Da i nije drugih znakova o tome, da glava 31 D.A.I. ne potiče od istoga pisca od koga potiče glava 29 D.A.I. već ova

razlika bila bi dovoljna da pokaže, da je alineja prva glave 29 originalni spis D.A.I., a ova glava 31 docniji unos u taj spis, verovatno prilikom jednoga prepisa. Kao što se vidi, tu u glavi 31 i Srbi se prikazuju isto tako begunci kao i Hrvati, samo sa tom razlikom, da su caru Herakliju dobegli najpre Hrvati a onda Srbi. Izveštač koji ovo piše u glavi 31 D.A.I. verovatno ni ne sluti, kako jasno time pokazuje dejstvo tradicije.

Niti su Hrvati, niti Srbi dobegli caru Herakliju, nego su tada još Slaveni skoro sedam godina pre cara Heraklija po glavi 29 D.A.I. zauzeli Salonu i Dalmaciju. Kasniji dolazak jednog neslavenskog naroda pod Heraklijem, koji je slaviziran, Hrvatska tradicija drži kao dolazak samih slavenskih Hrvata. Nisu dakle Herakliju dobežali najpre Hrvati, pa onda Srbi, nego je tradicija najpre, od onih Neslavena, koji su eventualno dobežali caru Herakliju najpre napravila Hrvate, a onda tu istu stvar prenela i na Srbe. Naravno onda pre na Hrvate a tek posle na Srbe. Najbolji dokaz, da kroatiziranje odnosno slaviziranje događaja iz vremena Heraklija biva najpre u Hrvatskoj tradiciji i tek kad je to slaviziranje radi Hrvata na severu svršeno u Hrvatskoj tradiciji, onda ono analogno prelazi i na srpsku tradiciju, iz jednostavnoga razloga, jer kao što glava 31 pokazuje, gore na severu su također jedno do drugoga Srbi i Hrvati, pa se širina prvobitne Hrvatske tradicije, koja obuhvata i Srbe i Hrvate, može najbolje razumeti baš iz reči glave 31 kai sinorusi Sklabois, tois abaptistois Serblois. Reči dakle prosfiges tj. begunci i prosfigein tj. bekstvo za Srbe i Hrvate isključena je po glavi 29 D.A.I. i prema tome ne može se u opšte odnositi na Srbe i Hrvate jer je nesmisao, da će oni kao Slaveni 603 zauzeti od Romajske imperije Salonu i Dalmaciju, a da će kasnije tj. 7 do 38 godina doći kao begunci Romajskom caru Herakliju u tu istu Dalmaciju, koju su pre tog vremena još pre cara Heraklija osvojili. Jedan i drugi događaj i onaj iz vremena godine 603 i onaj iz vremena 610 do 641 tj. i onaj iz vremena cara Foke i onaj iz vremena cara Heraklija, ne može biti stvar jednog istog sveta, jednog istog naroda, nego može samo biti to, da su 603 Slaveni zauzeli Dalmaciju, a za Heraklija da je neki drugi narod došao kao begunac caru Herakliju. Tradicija je taj narod vremenom pretvorila u Slavenski narod i od njega načinila hrvatske i srpske begunce, što je po glavi 29 D.A.I. sasvim nemoguće. Pri tome je tradicija očevidno sačuvala Hrvatima i Srbima karakter begunaca, koji traže utočište kod cara Heraklija. I tu se čitalac eto nalazi pred mestom, gde će biti u iskušenju da tako reći prekine sa tradicijom, jer slavizacija jednoga neslavenskoga naroda može biti stvar tradicije, ali prenašanje takvoga svojstva onda na Slavene ne može biti više slavenska tradicija, jer je tradicija vrlo osetljiva, kad se o njoj radi i čuva obično samo ono, čim se pohvaliti može, dok drugo osuđuje. I za to će čitalac biti sklon da ovde traži drugo rešenje za objašnjenje Hrvata i Srba kao begunaca caru Herakliju, nego što je

to tradicija, odnosno ako bi se i radilo o tradiciji, da svakako potraži tradiciju, koja nije ni hrvatska ni srpska i koja prema tome može da Hrvate i Srbe napravi izbeglicama sa severa caru Herakliju, što sigurno ne može ni hrvatska ni srpska tradicija.

Ali rečenica, koja čitaocu daje povod, da se zadržava na tako važnom fenomenu u tekstu D.A.I. u glavi 31, kao što je reč prosfiges i reč prosfigein tj. begunci i bekstvo, nije gore navedenim citatom svršena.

Ona se nastavlja navodom o tome kada se je to dogodilo tj. kada su za vreme cara Heraklija ti Srbi i Hrvati došli kao begunci, jedan za drugim, najpre Hrvati, pa Srbi, caru Herakliju.

Meta ton kairon, hon hoi Abareis polemesantes, ap ekeise tus Romanus enapedioxan. Rečenica se i dalje nastavlja, ali čitaoc će tu zastati, jer će se naći pred nečim, što ne može razumeti: u vreme kada Avari ratujući odande Romane izagnaše. Tu čitaoc najedanput stoji pred nečim sasvim novim. Po glavi 29 Romane su izagnali Slaveni, po glavi 31 Avari.

Pomisao, da glava 31 u stvari nije ništa drugo nego ponavljena glava 29 ali samo sa jednom verzijom imena osvajača ne bi se moglo održati već za to, što, kao što smo napred videli, kao samo jedno ime ne bi moglo biti avarsko, nego bi moglo biti Slavensko, Avari ovde u glavi 31 na tome mestu, prema tome, ne će biti u nikakvoj relaciji sa glavom 29 u navedenom smislu. U glavi 29 kao osvajači opisani su i to utvrđenim načinom Slaveni. Za njih tamo navedeno drugo nazivlje Avara, kao što smo videli, nije navedeno kao njihovo ime, kojim oni sami sebe nazivaju, nego je navedeno kao jedno uzgredno nazivlje, kojim Slavene drugi nazivaju. Ako se sada u glavi 31 uzgredno ime iz glave 29 pojavljuje kao primarno, i to bez alternacije sa Slavenskim imenom, onda to ne biva, očevidno, za to, što se je u glavi 31 ono, što je navedeno u glavi 29, shvatilo u smislu Avara. Prema tome razlog toj različitoj pojavi između glave 29 i 31 mora biti jedan drugi, posebni, pri čemu glava 29 samo služi kao mogućnost, da se Avarsko ime upotrebi, čega verovatno ne bi bilo, da to ime nije u glavi 29 spomenuto.

Ali da do navedene promene Slavenskoga imena u Avarsko u opšte dolazi, razlog ne će biti literarne naravi, nego će se razlog morati tražiti u tradiciji i objašnjenje ove pojave naći u dejstvu tradicije.

Za to govori već sam prvi primitivni ispit toga mesta, koji se sastoji u tome, da se postavi pitanje, kako bi ta stvar u glavi 31 izgledala, da je u glavi 31 naprosto prenešeno ono, što se nalazi u glavi 29 D.A.I. To znači pitanje, kako bi izgledala glava 31, da kao osvajači tu u glavi 31 nisu na promenjeni način navedeni Avari, nego da su ostali, kao u glavi 29, Slaveni.

Ali da se na to sasvim jasno odgovori, potrebno je poći sa tekstom malo dalje.

Rečenica se nastavlja s time što se izagnani Romani opisuju i tu kao i u glavi 29 kao oni, koje je car Dioklecijan doveo iz Rima, tamo nastanio i koji se prozvaše Romani po tome, što su iz Rima došli u one zemlje, koje se sada nazivaju Hrvatska i Srbija, ali iza toga sledi nakon rečenice, kako su te zemlje nakon izgnanstva Romana od strane Avara u vreme cara Heraklija bile opustele ono, što pokazuje pravi razlog zašto tradicija tu u glavi 31 dosledno svagde mesto imena Slavenskoga meće ime Avarsko i što će nam pokazati, kako bi izgledala glava 31, da to nije učinjeno.

Prostaxei un tu basileos Herakleiu hoi autoi Hrobatoi katapolemesantes kai apo ton ekeise tus Abarus ekdioxantes, Herakleiu tu basileos keleusei en te aute ton Abaron hora eis hen nin oikusin, kataskenosan tj. Naređenjem cara Heraklija ti Hrvati pobedivši i odande Avare proteravši, određenjem cara Heraklija nastaniše se u toj zemlji Avara, u kojoj sada stanuju.

Kao što je rečeno opis pada moći Hrvatske države posle pogibije Miroslava od ruke Boeana Pribunie (Bana Pribunje) upućuje na to, da je glava 31 morala biti pisana iza nekog vremena posle toga događaja, dakle svakako već u drugoj polovini X veka. Kumulativni navod zemlje Hrvatske i zemlje Srbije na tom mestu ne će biti geografski, nego će taj navod značiti u opšte zemlje, gde stanuju Srbi i Hrvati, danas, tj. u drugoj polovini X veka. Iz tih zemalja nekada su Avari isterali Romane, a sada su eto po naređenju cara Heraklija Avare isterali Hrvati i po određenju istog tog cara Heraklija sami se naselili u tim nekad Avarskim zemljama.

To znači, da su na Avarske osvajače, koji su došli bez relacije sa Romajskom vlašću navalili određenjem Romajske vlasti Hrvati, koji su te Avare pobedili i proterali. U kratko Hrvati su ratovali sa Avarima i to po naređenju cara Heraklija.

I sad samo treba vratiti se na glavu 29 D.A.I., po kojoj to nije tako bilo, nego sve to, što je tu navedeno za Avare vredi za Slavene pa pretpostaviti onda ne promenjen tekst, po kome bi u glavi 31 stajalo, kako su na one Slavene, koji su došli u Dalmaciju kao slobodni, navalili po naređenju cara Heraklija Hrvatski begunci. To znači da bi u tom slučaju u glavi 31 stajalo, kako su Slaveni pobedili i izagnali iz Dalmacije Romane, a kako su ondá opet te Slavene pobedili i iz Dalmacije izagnali Hrvati. To bi značilo, pošto su u glavi 29 svakako i Hrvati Slaveni, da su jedni Hrvati godine 603 došavši sa Dunava pobedili i izagnali iz Dalmacije Romane, a da su uskoro zatim za cara Heraklija tj. između 610 i 641 drugi Hrvati tj. oni sa severa došli i po naređenju cara Heraklija zaratili na ove prve Hrvate i oni opet njih sa svoje strane proterali iz Dalmacije. Pri tome se naravno ne kaže kuda se onda dedoše ti prvi Hrvati, koji su došli sa Dunava. Tek, da je glava 29 prenešena u glavu 31, pa da je mesto Avarskoga ostalo Slavensko ime, nalazila bi se

u glavi 31 tvrdnja, da su severni Hrvati po naređenju cara Heraklija zaratili na južne Hrvate i proterali ih. Bio bi to dakle rat jednih na druge tj. rat u jednom istom narodu, a da se u glavi 31 ne nalazi tome nikakav razlog, osim pukog naređenja cara Heraklija. To znači da bi onda glava 31 govorila, kako je po naređenju cara Heraklija došlo do toga, da su Hrvati među sobom zaratili, jedni druge pobedili i proterali.

Naravno da je takva stvar i te kako daleko od svake verovatnosti.

Ali, pošto smo videli, da se glava 31 ne može razumeti inače, nego samo kao bilježenje tradicije sa terena, ne može se postaviti tvrdnja, da je tu neverovatnost, tako reći nemogućnost, osetio pisac glave 31 i da je za to morao Slavene nadomestiti sa Avarima, da ne bi ostalo kako su se Slaveni međusobno istrebljavali po nalogu cara Heraklija. Naprotiv takva tvrdnja se mora postaviti za tradiciju, koja je tu u glavi 31 zabilježena.

Pošto je isključeno, da su tu Slaveni ratovali sa Slavenima i da su i osvajači Dalmacije iz 603 i oni iz 610 do 641 Slaveni, tradicija, koja je od osvajača iz 610 do 641 tj. onih pod carem Heraklijem napravila Hrvate, nije mogla ostaviti Slavenima osvajače Dalmacije iz godine 603, jer tradicija istovremeno, kada je preobrazila osvajače iz 610 do 641 u Hrvate osećajući, da bi ostavljajući u 603 Slavene došla do protivrečnosti, da Slaveni navaljuju na Slavene, morala je te Slavene iz godine 603 pretvoriti u Avare.

Ta promena upućuje na to, da u 610—641 nije tako bilo, nego da se u pogledu onih osvajača, koji su u Dalmaciju došli 610 do 641 mora raditi o jednom neslavenskom plemenu ili rodu, čijom pojavom onda naravno ne dolazi do nemotiviranog rata između Slavena samih i glava 29 D.A.I. može ostati nepromenjena. To znači, ako se radi u vremenu Heraklijevom o Neslavenima, da je onda došlo do dva pohoda u Dalmaciju, do jednog Slavenskog 603 i do jednog neslavenskog u vremenu između 610 i 641. Ti Neslaveni iz toga drugoga pohoda onda bili bi ti, koji su i begunci i koji su po naređenju cara Heraklija navalili na Slavene iz prvoga pohoda, koji su u Dalmaciju provalili bez ikakvog naređenja.

Pretpostavka dakle, da se u pogledu Hrvata u alineji prvoj glave 31 mora raditi o jednom neslavenskom elementu, sama po sebi, onoga časa, kada se u misli pojavi, uklanja protivrečnosti između glave 31 i glave 29 D.A.I. i omogućuje, da oboje ostanu, jer sa takvom pretpostavkom glava 29 govori o jednom elementu a glava 31 o drugom elementu.

Takvom pretpostavkom Slaveni su ti, koji su 603 osvojili Salonu i Dalmaciju, dok su oni, koji su u vremenu od 610 do 641 po naređenju cara Heraklija na njih navalili Neslaveni. Napuštanje Slavenskog identiteta, koji je za obe stvari unašanjem Hrvatskoga imena u glavi 31 stvoren, donosi sobom, da se umetno spojene i vezane stvari razluče i da se jedna materija vrati u svoje prvobitne dve materije. Napuštanjem toga

identiteta glave 29 ostaje glava 31 nedirnuta a isto tako i glava 31 od glave 29 nezavisna.

I historiski proces se prema tome u takvoj premisi pokazuje u tom smislu, da su najpre Slaveni došli u Dalmaciju, a onda da su po naređenju cara Heraklija od Neslavena u Dalmaciji pokoreni. A pošto je tradicija od tih Neslavena napravila Slavene (Hrvate), morala je onda od onih Slavena napraviti Avare.

Komplikacija dakle sa protivrečnostima između glave 29 i glave 31 u realnosti ne postoji, nego je ona posledica dejstva tradicije tj. posledica izmenjene slike stvari u tradiciji, kada se je tradicija toliko razvila, da je neslovenstvo drugoga pohoda u Dalmaciju nestalo i u Hrvatstvo se pretvorilo, dakle kada se je tradicijom drugi pohod u Dalmaciju pretvorio u slavenski. Ne glava 31 D.A.I., nego sama tradicija, koju ona bilježi, došla je u fatalnu situaciju, da se je našla pred bratoubilačkim bojem samih Slavena po naređenju Heraklija, usled čega je morala Slavene iz prvog pohoda u Dalmaciju pretvoriti u Avare.

Pošto je teško razaznati rezultat jedne tradicije, još je teže razaznati njen put, pa se isto tako može i uzeti, da je tradicija sačuvavši pogrešno Avare mesto Slavena iz prvog pohoda Dalmacije, onda, na tom osnovu Neslavene iz drugoga pohoda u Dalmaciju pretvorila u Slavene. No put kojim tradicija ide je sekundarne važnosti, primarne važnosti je njen efekat, a to je ovde to, što je one iz drugog pohoda u Dalmaciju načinila Slavenima a one iz prvog pohoda Avarima.

To je dovoljno, da se pokuša pronaći realnost, koja leži takvoj tradiciji u osnovi.

Pošto se pak tu vremenski radi o dve stvari, ne će to biti jako teško, ako se dobro pred očima drži glava 29 i glava 31 i to ne samo u celosti, nego u svim pojedinostima.

Razlike, koje se između jedne i druge glave pojavljuju, upućuju na pravo stanje stvari. Po glavi 29 D.A.I. lukavstvom, ratnom varkom, prepadom, Slaveni iz preko Dunava, koji se nazivaju i Avarima, dakle Slaveni iz krajeva zajedničkog boravišta sa Avarima na Dunavu, zauzimaju Dalmaciju, Romane iz Salone proteraju, samu Salonu ne diraju, nego ju preuzimaju za svoj nastan, Romane na kopnu Dalmacije proteruju i zarobljuju i nikoga ne ubijaju. I tako se nasele u novoj postojbini sami bez Avara, kao što su i došli, dok se Romani sklanjaju u utvrđene primorske gradove, ostavljajući gradove kopnene Dalmacije puste i nenastanjene. Tako stvoreno stanje traje do vremena cara Heraklija. Za vreme cara Heraklija pojavljuju se neki begunci, koji onda po glavi 31 po naređenju cara Heraklija učine tome kraj na taj način, što sada oni sa Slavenima učine ono, što su Slaveni učinili sa Romanima. Kao što su Slaveni izagnali Romane i nastanili se u Dalmaciji, sada, po naređenju cara Heraklija, budu Slaveni od tih begunaca izagnani iz Dalmacije, i u Dalmaciji se nastane po određenju cara Heraklija ti begunci.

Jedno i drugo tj. glava 29 i glava 31 prema tome može odgovarati realnosti, samo, naravno, ne ono u glavi 31 kai apo ton ekeise tus Abarus ekdioxantes tj. odande proteraše Avare, jer, pošto su ti Avari, koji su u glavi 31 Avari, još pre toga u glavi 29 Slaveni, kad bi ovo sa Avarima u glavi 31 bilo istina, ne bi do navedene slavizacije trebalo ni doći.

Ali jezgra stvari i u glavi 29 i u glavi 31 može postojati, samo, naravno, ne u obliku, kako je to tradicija stvorila, nego u obliku, kako je to u realnosti bilo.

Prema tome može stajati, da su, kao što kaže glava 29 najpre Slaveni zauzeli Dalmaciju, ali da su onda pod Heraklijem od Neslavena pobeđeni.

I eto tu se pojavljuje mogućnost odgovora na više puta postavljeno pitanje, kako to, da je zauzimanje Dalmacije sa strane Slavena ostalo bez reakcije sa strane Romajske imperije.

Slabost imperije radi Fokine anarhije, Heraklijeve zauzetosti u ratu sa Persima, teškoga i kritičnoga stanja imperije u borbi sa Arapima i razno drugo navodi se, da bi se objasnilo, zašto je imperija otrpila Slovenski upad bez reakcije.

No sve je to suvišno i pitanje je pogrešno postavljeno. Ne postavlja se pitanje, zašto je Slavenski upad u Dalmaciju ostao bez reakcije, nego se postavlja pitanje, da li je bilo reakcije i u čemu je ta reakcija bila sadržana. Na to pak pitanje može se baš na osnovu glave 29 i 31 tj. na osnovu jednoga izveštaja i jednog bilježenja tradicije odgovoriti time, da je bilo reakcije sa strane Romajske imperije, a reakcija je opisana u glavi 31. I ona je dosledno provedena po uobičajenoj praksi Romajske imperije, da po mogućstvu jedne barbare pobija s drugima.

Reči prosfiges, begunci, prostaxei naređenjem i keleusei određenjem, same po sebi donose, da se u glavi 31 prepoznaje sporazum i ugovor cara Heraklija sa nekim beguncima, ali i ako beguncima, ipak dovoljno jakim protiv Dalmatinskih Slavena, nekim svakako neslavenskim barbarima, kad treba udariti na Slavene, ugovor ukratko sa smislom eto beguncima sklonište u Dalmaciji, neka zarate i pobede Slavene. Naravno da takvi ugovorni barbari onda ne će biti slobodni kao Slaveni, nego će biti Romajski podanici. I usled toga najveća verovatnost postoji za to, da se tu u glavi 31 čitalac nalazi pred jednom historiskom realnošću, čija je slika samo zamagljena i u protivrečnost sa realnošću dovedena za to, što se je te realnosti domogla tradicija i onda je ona vremenom transformirala do te mere, da je od dve razlučene i svake po sebi moguće stvari u glavi 29 i 31 napravila jednu novu izmešanu stvar koja vodi u protivrečnost i stvara toliko spominjanu problematiku glave 29 i 31, koja kao što se vidi realno i ne postoji, nego je samo rezultat dejstva tradicije. Neka čitalac samo u presumpciji postavi u glavi 31 alineja prva, gde se govori o drugom pohodu na Dalmaciju mesto Hrvatskoga tj. mesto Slavenskoga imena ma koje drugo barbarsko neslavensko ime,

pa će osetiti kako se u čas protivrečnosti odmah razrešavaju i kako odjednom nestaje teške problematike, koja je nerešiva, dok se u glavi 29 i 31 u opšte gleda pisanje Konstantina VII, i dok se u glavi 31 mesto nekih barbara, koji navaljuju na Slavene pojavljuju Slaveni, koji navaljuju na Slavene.

Prema tome u istraživanju prave materije glave 31 i u pokušaju da dođe do razrešenja problematike protivrečnosti između glave 29 i 31 čitalac će u stvari imati mnogo lakši posao, nego što misli, ako iznad svih pitanja, koja mu se kod čitanja tih dveju glava javljaju, i pre svih tih pitanja, postavi pitanje, ko su zapravo bili ti begunci, koji su stupili u sporazum sa carem Heraklijem, da im on dade utočište i kojima se car Heraklije odazvao pod uslovom da ratom, dakle oružanom rukom, osvoje onu zemlju, koju im on kao utočište daje tj. pod uslovom da će im dati utočište u svojoj imperiji tamo, gde treba da sami otmu to svoje utočište kao barbari od drugih barbara, koji su se tu već pre njih naselili. Ko su ti begunci, koji su stupili u vezu sa carem Heraklijem, odakle su oni i zašto su begunci, koja su vrsta barbara i odakle im je poreklo ili drugim rečima, ko su ti begunci, čiju je tešku situaciju morao car Heraklije iskoristiti, da ih upotrebi kao barbare protiv onih barbara, koji su pre njega za vreme anarhije cara Foke u Romajsku imperiju provalili i bez dozvole imperije u Dalmaciju se smestili. Reč prostaxei tj. naređenjem tu u glavi 31 ne treba shvatiti bukvalno tj. u smislu interne administracije, jer reč prosfiges tj. begunci tu internost za tu reč isključuje i traži njen eksterni smisao, a taj može biti samo u tome, da je to naređenje u stvari uslov. Kad begunci traže utočište i dobivaju ga, ako ga osvoje, onda to osvajanje nije u bukvalnom smislu naređenje, nego je naređenje u logičnom smislu tj. uslov.

Kao što se dakle vidi, mora se tu raditi o jednom barbarskom oružanom narodu dovoljno jake snage, da pobedi Slavenske zauzimače Dalmacije. Do toga zaključka mora se doći, kad se zna, da su po glavi 29 u Dalmaciju ušli Slaveni a po glavi 31 da treba da te Slavene iz Dalmacije na zahtev cara Heraklija isteraju također Slaveni.

Prema tome prvobitni tekst glave 29 kao što smo videli imade što bi se reklo Slavensku verziju, a glava 31 Avarsku verziju, za prvi upad u Dalmaciju. Ali to je tako za to, ne što se tako želi pisati, nego za to, što do takve dve verzije dolazi za to, što se u glavi 29 piše historija a u glavi 31 tradicija. Tradicija pak, koja donosi rezultat, da neslavenski barbari postaju Slavenima, ne će biti ništa drugo, nego odraz realnoga zbivanja, po kome su se neslavenski barbari među Slavenima izgubili. Kod Slavena ništa neobično, da ih zavojevač napadne i pobedi ali naposletku sam u njima nestane. Rečiti primer je svakako Bugarska, čija istorija daje mogućnosti, da se prati njen neslavenski početak još iz vremena 642 tj. posle smrti Heraklijevoga prijatelja Krobatosa, kada se razlazom velike tj. stare Bugarske i Asparuhovim dolaskom na Balkan

pojavljuje niz Utigurskih odnosno Onogundurskih Hunskih lica kao vladara na Balkanu zatečenih Slavena, da naposletku od svega toga bar u formalnom pogledu ne ostane ništa osim imena.

Ako tradicija u Dalmaciji barbare iz vremena cara Heraklija, koji su bili njegovo oružje protiv Slavena u Dalmaciji, prikazuje Slavenima, odnosno Hrvatima, i to glava 31 tako bilježi, onda to samo znači, da se je tu morao dogoditi proces slavizacije odnosno kroatizacije tih saugovorača sa carem Heraklijem, po kome su također pobednici među Slavenima izgubili se i nestali tj. u Slavene se pretvorili.

Ali pošto bi takav rezultat tradicije došao u sukob sa onim, što je u glavi 29 opisano tj. pošto bi posticipativno sa strane tradicije napravljeni Slaveni ratovali sa Slavenima, to je tradicija slaviziranje neslavenskoga naroda mogla dovesti u sklad sa historiskim zbivanjem samo tako, da ujedno u Slavenima iz 603 ne gleda Slavene nego Avare. Ako se odgovori na pitanje, ko su bili ti begunci, koje je car Heraklije protiv Slavena iz 603 upotrebio, dobiće se historiska slika stvari i slika stvari tradicije i moći će se jedna i druga sravniti i viditi onda, da glava 29 i glava 31 mogu naporedo stajati, jedna kao historija, a druga kao tradicija.

A da će ti Hrvati u glavi 31 u stvari biti ne Hrvati niti Slaveni nego da će biti neki neslavenski narod na to upućuje već samo ime njihovoga arhonta, koji se u glavi 31 zove Porga, ali, ne treba smetnuti s uma, sa naglaskom na poslednjem slogu, ne na prvome, što je jasna razlika od Slavenskoga naglaska. Naročito se tu treba čuvati iskušenja, da se i to ime slavizira i time učini još više, nego što čini glava 31, odnosno što je učinila tradicija. Za to se ne treba zaneti sa sličnošću imena Borko i drugom kakvom sličnom eventualnošću. Sam naglasak pokazuje, da je to očevidno jedno neslavensko ime a to ime opet, kao ime arhonta toga naroda, upućuje, da je verovatno i taj narod bio neslavenski. Prema tome čitaocu će se ceo zadatak, pred kojim stoji, gledajući tekst glave 29 i glave 31 znatno suziti, kad bude uvideo, da je najvažnije pitanje, a koje ujedno verovatno i sve razjašnjava, to, ko su bili ti begunci, koji su morali od cara Heraklija da traže utočište i sklonište i kojima je on to i dao u Dalmaciji, pod uslovom da zarate i pobede Slavene, u kojem ratu je onda morala biti i razrušena Salona, kad se posle nje pojavljuje kao glava Dalmacije, naravno ne Primorske i Vizantiske, grad Nin. U kratko, čitalac će stajati pred zadatkom, da pokuša odgovoriti na pitanje, ko su bili ti izbeglice za vreme cara Heraklija, koje glava 31 naziva Hrvatima.

Čitajući glavu 29 i glavu 31, čitalac, kao što smo videli, dolazi pred jednu nerešivu problematiku, koja se sastoji u tome, da su po glavi 29 Dalmaciju zauzeli Slaveni i sasvim kratko vreme posle toga došli u Dalmaciju drugi Slaveni, koji su na one prve zaratili, pobedili ih, delom pobili a delom pokorili i to sve po naređenju cara Heraklija kao begunci, kako to proizlazi iz glave 31. A pošto je glava 31 zapis o tradiciji i tu Slaveni pretvoreni u Avare, čitaoc, ako bi glavu 29 i 31 uzeo bukvalno ostaje i pored sveg pokušaja razrešiti postojeću problematiku, pred onim,

što je nerazrešivo, a što se sastoji u tome, da su Dalmaciju u prvom pohodu prema glavi 29 zauzeli Slaveni, a prema glavi 31 Avari. To je naravno u slučaju, da je pisac glave 29 i glave 31 jedna ista osoba, jedna potpuna protivrečnost i potpuna problematika. Pošto su u glavi 31 u drugom pohodu Slaveni, ostaje, da, ako se to ima primiti, onda nisu u prvom pohodu bili Slaveni, nego Avari. Ako se pak ostaje kod toga, da su u prvom pohodu bili Slaveni, a ne Avari, ne može se primiti, da su i u drugom pohodu bili Slaveni. To znači, da se ne može primiti, da su oba pohoda vršena od Slavena, ne može se dakle premostiti jaz između glave 29 i glave 31.

To je moguće samo, ako oba pohoda ne vrše Slaveni, nego jedan pohod vrše Slaveni, a drugi Neslaveni. To znači, da ako drugi pohod ne vrše Slaveni, da onda ostaje prvi pohod sa Slavenima i da onda protivrečnosti nema. Nema, dakle, protivrečnosti, ako drugi pohod ne vrše Slaveni, pa je onda tome protivna slika stvari ne realnost, nego transformacija, nastala tradicijom.

Da li su dakle ljudi drugoga pohoda bili Slaveni ili nisu, to je pitanje, koje može da razreši problematiku između glave 29 i 31, a do koje dolazi samo za to, što tradicija ljude drugoga pohoda pretvara u Slavene i ako to oni već po svome arhontu Porgi nisu bili.

Pregled glave 29, 30 i 31 ne će se moći završiti pre, nego što se pokuša odgovoriti na pitanje, da li su ljudi drugoga pohoda na Dalmaciju bili također Slaveni kao ljudi prvoga pohoda i ako nisu, ko su oni bili.

Pokušaj razrešenja problematike, koja postoji između glave 29 i glave 31, a koji bi se sastojao u tome, da se prihvati glava 29 i glava 31 svaka sa svojom slavenskom verzijom napuštajući iz glave 31 transformaciju Slavena iz glave 29 u Avare, pa da se onda uzme, da su prvi pohod izvršili Slaveni, a drugi pohod, da je onda izvršilo jedno pleme bojovnih Hrvata, kako se to interpretira radi prihvaćanja glave 31, koje je onda zaratilo, pobedilo i pokorilo te Slavene, ne bi pretstavljao ništa drugo nego pokušaj prihvaćanja onoga, što je tradicija stvorila na račun istoriske istine, jer je takav pokušaj moguć samo onda, ako se iz Slavena prvoga pohoda izluče Hrvati i oni onda pretstavljaju neslavenski narod drugoga pohoda. Pokušaj dakle da se bez jednoga neslavenskoga naroda, premosti jaz između glave 29 i glave 31, tj. pokušaj, da se to izvrši uzimanjem, da oba pohoda u Dalmaciju dolaze od Slavena može svršiti samo time, da su u ta dva pohoda Slaveni ratovali jedni s drugima po naređenju cara Heraklija ili da to nije bio slučaj, nego je bio slučaj da Hrvati nisu bili Slaveni. U tom potonjem slučaju Hrvati bi bili begunci sa severa, koji po naređenju cara Heraklija ratuju na Slavene u Dalmaciji, dakle oni sami ne bi bili Slaveni. Pošto je historiska istina, da su Hrvati Slaveni, to se pomisao na Hrvate, koji nisu Slaveni ne može održati, usled čega i gore spomenuto mesto u početku glave 31

kai sinorusi Sklabois nije ni moglo biti shvaćeno kao odsev svesti u tradiciji o Hrvatima, koji nisu Slaveni, nego je moralo biti shvaćeno kao odsev okolnosti, da ljudi drugoga pohoda nisu bili Slaveni, nego ih je takvima stvorila tek tradicija. To dakle mesto na oko beznačajno, ima značenje kao znak mešanja stvari u tradiciji, koje je dovelo do toga, da su ljudi iz drugoga pohoda i ako nisu Slaveni u tradiciji postali Slaveni. U spomenutom mestu dakle na početku glave 31 može se osetiti, šta je bilo i šta je tradicija načinila, jer su na tome mestu Hrvati spomenuti i tako kao da nisu Slaveni i tako kao da jesu Slaveni. To znači, da se tu prepoznaje slavizacija, koja je u tradiciji provedena na taj način, što su ljudi drugoga pohoda pretvoreni u Hrvate tj. u Slavene. Problematiku je, kao što se vidi, stvorila tradicija i svaki pokušaj, da se ona prihvatanjem te tradicije razreši, mora već unapred biti osuđen na neuspeh, jer tradicija je u pogledu glave 29 i 31 izvršila transformaciju historije, u čemu se naposletku i sastoji problematika tih dviju glava D.A.I. Pokušaj dakle, koji bi išao za razrešenjem te problematike, koju je stvorila tradicija, ne može voditi do cilja, ako se ostaje u okviru tradicije. Pošto je tradicija transformirala historisku istinu, onda pokušaj razrešenja problematike, koja je time nastala, može imati uspeha samo onda, ako ide putem nastojanja, da se pored slike stvari, koju je stvorila tradicija i koja donosi problematiku, pokuša pronaći slika historiske istine, koja će onda naravno donešenu problematiku odneti.

Šta je dakle od realnoga zbivanja napravila tradicija to vidimo u glavi 31, koja bi bila bez problematike, kad bi se tamo mesto Hrvata radilo o ma kom narodu, koji nije slavenski. Pokušaj dakle, koji treba da vodi razrešenju problematike, koja postoji između glave 29 i glave 31 mora se sastojati u tome, da se dođe do realnog zbivanja, koje je tradicija transformirala, a da to realno zbivanje mora doneti sobom, da se pronađe onaj narod, koji je po naređenju cara Heraklija kao begunac zaratio na Slavene u Dalmaciji, a koji narod nisu mogli biti Hrvati, kao što je to od toga naroda načinila tradicija, što se vidi već po tome, što je tradicija, da bi to mogla izvršiti morala ujedno i transformirati Slavene prvoga pohoda u Avare, dakle Neslavene. Tako se problem pojednostavnjuje. U zbivanju su u prvom pohodu bili Slaveni, dok u drugom pohodu nisu bili Slaveni. Tradicija, koja je u drugom pohodu uvela Slavene, stvorila je u prvom pohodu Neslavene.

U zbivanju dakle dva slavenska pohoda na Dalmaciju nisu mogla postojati i bili su jedan Slavenski i jedan neslavenski pohod.

Nemogućnost dvaju slavenskih pohoda osetila je i tradicija i za to i ona ima jedan slavenski i jedan neslavenski pohod. I tako je u stvari u tradiciji red zbivanja, dakle historiska istina, izmenjen sa redom tradicije, dakle ne historiske istine.

Historiska istina kaže najpre Slaveni a onda Neslaveni, a tradicija kaže obratno najpre Neslaveni a onda Slaveni. Ta izmena može doći samo

odatle, što je tradicija Neslavene drugoga pohoda pretvorila u Slavene. Pretvaranje Slavena u Neslavene u prvom pohodu tome je samo posledica.

Nema sumnje, da je do toga raskoraka historije sa tradicijom došlo na bazi realnog zbivanja tj. da su se Neslaveni drugoga pohoda među Slavenima izgubili, to znači vremenom se slavizirali. Taj efekat vremenskog razvitka u tradiciji se gubi i pretvara u početni efekat tj. kao da su oni, koji su vremenom slavizirani, već od početka bili Slaveni. Ta dakle okolnost, što se kraj efekta vremenske slavizacije u tradiciji gubi slika početka stvari i zamenjuje se slikom svršetka stvari tj. što se slavizacija pretvara u Slavenstvo de origine, jeste razlog nastanku problematike o kojoj se radi.

Pokušaj, dakle, da se ta problematika razreši, mora ići za tim, da pronađe pravu sliku početka stvari tj. da pronađe, koji je to narod bio, koji je imao na čelu Porgu prilikom svoga pokrštenja i koji je vremenom slaviziran.

Problematika, dakle, glave 29, 30 i 31 D. A. I. kao specijalna problematika toga spisa traži, da se odgovori na pitanje, koji je to narod bio, koji se u glavi 31 opisuje pod imenom Hrvata, a čime se stvara problematika.

Da to nije bio narod Slavenskih Hrvata sledi već iz okolnosti, da je narod slavenskih Hrvata uključen u pojmu Slavena u glavi 29, da je dakle bio sastavni deo Slavena, koji su slobodno i samostalno zauzeli Dalmaciju i prema tome, koji su se kao slobodan i samostalan narod naselili također odmah i na obalama Jadranskoga mora, osim nekoliko gradova. Nije to dakle bio narod nekih begunaca niti narod, koji je zavisio od Heraklijevog naređenja i koji je na slobodne Slavene zaratio po naređenju cara Heraklija i koji se je dozvolom cara Heraklija u Dalmaciji nastanio. Ovo potonje je u protivrečnosti sa prvim i ne može to imati nikakve veze sa tim prvim, što je tu rečeno, tako, da već iz glave 29 i 31 proizlazi zaključak, da su ono prvo morali biti Slaveni, a da ovo drugo nisu mogli biti Slaveni. Da je to i formalno jasno, kao što je jasno stvarno, ne bi problema ni bilo, pa, pošto to u glavi 29 i 31 nije formalno jasno, odnosno pošto to po glavi 29 jeste jasno a po glavi 31 nije jasno, to pokušaj kod čitanja glave 29 i 31 mora uvek i uvek nanovo doći do toga da pokuša pronaći način, kako će to postati i formalno jasno. To znači i po glavi 29 i 31 stvarno je jasno, da onaj narod, koji se u glavi 31 naziva Hrvatima nije mogao biti narod Slavenskih Hrvata. Da to onda bude i formalno jasno, nema boljeg puta i načina, nego pokušaj pronaći, ko je taj narod bio, na koji se odnosi glava 31, a koji je usled svoje slavizacije u tradiciji, pa po tome i u glavi 31 izjednačen sa Slavenskim narodom Hrvata.

Čitalac čitajući glavu 29 i 31 dolazi do toga, da oseća kako odgovor na to pitanje rešava celu problematiku spisa D. A. I., ukoliko se

ona odnosi na Srbe i Hrvate, što će u stvari reći, da ujedno rešava i najtežu problematiku celoga toga spisa D. A. I.

No pristupanje takvome pokušaju može biti uspešno tek onda, ako se pre svega dobro pregleda i sve ono, što dalje govori glava 31 i onda k tome naravno i to šta govori glava 30.

Potrebno je dakle svršiti sa glavom 31 i proći glavu 30, pre, nego što se tome poslu pristupi i to za to, da se najpre stvori jasna slika o tome, šta u spisu D. A. I. imade od stvarnoga zbivanja i šta od tradicije, da se onda pokuša dobiti i slika svega ostaloga zbivanja, koje je u tradiciji transformirano.

U vezi sa onim što je dosada rečeno o jedva primetnim spomenima u tradiciji na to, da drugi pohod u Dalmaciju nije došao od Slavena, nego od nekoga neslavenskoga naroda i da se samo na takav narod može odnositi ono, što je u glavi 31 obuhvaćeno sa rečima, odnosno izražajima, prosfiges begunci, prostaxei naređenjem, keleusei određenjem, može se ovde sada dodati iz glave 31 jedno mesto, čiji smisao nije prečišćen, ali koje može također izgledati kao mešanje u tradiciji neslavenskog i slavenskog naroda tj. jednog istog i u jednom i u drugom vidu slično, kao što se je to pokazalo sa onim izražajem u početku glave 31 sinorusi Sklabois tj. graniče sa Slavenima kod severnih Hrvata.

Ali pošto je težište za razumevanje toga mesta na smislu pojedinih reči potrebno je to mesto ovde najpre navesti. Hoti ho arhon Hrobatias ex arhes, egun apo tes basileias Herakleiu tu basileos, dulikos estin hipotetagmenos to basilei Romaion kai udepote to arhonti Bulgarias kathipetage, tj.

Vladalac Hrvatske od početka, naime od vladavine cara Heraklija podvrgnut je podanički caru Romaja i nije nikada bio podložan vladaocu Bugarske.

All ude Bulgaros apelthen pros polemon kata ton Hrobaton, ei me Mihael, ho arhon Bulgarias, ho Borises, apelthon kai polemesas autois kai meden anisai dinetheis eireneuse met auton, xeniasas tus Hrobatus kai xeniastheis para ton Hrobaton. tj.

Šta više nikada nije Bugarin (znači arhon, vladalac) krenuo u rat na Hrvate, osim što je Mihajlo, vladalac Bugarske, Boris, krenuo i zaratio na njih i, ne bivši u stanju da išta postigne, sklopio mir sa njima, darivajući Hrvate i bivši i sam obdaren od Hrvata.

All ude popote hoi Hrobatoi hutoi tois Bulgarois pakton dedokasin, ei me pollakis amfoteroi xenia tina pros allelus pareshon filofroneseos heneka tj. i nikada ti Hrvati nisu bili obavezani Bugarima na tribut, osim što su često jedni drugima oboje činili darove iz prijateljstva.

U historiji je nepoznat bilo kakav rat između Bugara i Hrvata, što je i razumljivo, kada Bugari nisu sa Hrvatskom državom nigde graničili. Prema tome izgleda ovo mesto nejasno. Bez motivacije Šišić

uzima, da se to mesto odnosi na Dalmatinske Hrvate, pa pošto se ne zna, da su isti sa Bugarima graničili, to Šišić uzima, da bi ovo mesto u glavi 31 moglo motivirati pomisao na rat Bugara sa Dalmatinskom Hrvatskom. Ali to bi značilo samu tvrdnju motivirati tom istom tvrdnjom. Za sukob sa Dalmatinskom Hrvatskom nema u navedenom mestu podloge. Šišić još uzima i vreme za rat Bugara sa Dalmatinskom Hrvatskom između 854 i 860 što također ne će imati drugu motivaciju, nego da je spominjanjem Mihajla Borisa takav sukob vezan na njegovo vreme tj. od 852 do 889. Za samu vest u glavi 31 D. A. I., premda je očevidno glava 31 pisana svakako posle Miroslava (949/950) Šišić uzima, da je ovo mesto u glavi 31 od nekuda uzeto i tu u glavu 31 unešeno, a da je to mesto moralo biti pisano svakako pre 926 tj. pre provale Simeona u Hrvatsku, kad se o toj provali tu na tom mestu u glavi 31 ništa ne zna i o njoj ništa ne govori. Izuzetak dakle od pravila, da Bugari nisu nikad navalili na Hrvatsku, osim pod Mihajlom, ne prima Šišić u vidu Bugarske provale iz 926, jer se o tome u glavi 31 ništa ne govori.

Tu se može dodati, da i kad bi se o tome govorilo u toj glavi 31, ne bi onda moglo biti onakvoga teksta, jer Simeonova provala niti je svršila sklapanjem mira, niti međusobnim darivanjem i prijateljskim odnosima. Naprotiv ekspedicija Alogobotura Borisovog vojvode svršila je za Bugare u Hrvatskoj katastrofalno bez svega toga.

Prema tome Šišićev navod ne bi mogao pretstavljati drugo nego jednu pomisao, koju nije moguće obrazložiti i ne znači drugo, nego uzimanje, kada se u historiji ne zna za sukob između Bugara i Hrvata, da onda isti sledi iz ovoga mesta u glavi 31. Dedukcija je opravdana, ali ne za Dalmatinsku Hrvatsku, glede koje nema u historiji podatka o ma kakvom dodiru sa Bugarskom. A ovde u glavi 31 taj dodir ne sastoji se samo u jednom sukobu, koji je svršio pomirenjem, nego i međusobnom prijateljskom darivanju, što svakako ne bi pretstavljalo časoviti, nego neki povremeni odnos.

Sve kombinacije na osnovi Ann. Fuldenses 42 (za 852) i Ann. Bertiniani 43 (za 853) vodiće pre cilju, jer se, što je glavno odnose već na vreme Borisa Mihaela:

Bulgari, sociatis sibi Sclavis, et ut fertur, a nostris muneribus invitati, adversus Lodowicum Germaniae regem acriter permoventur, sed domino pugnante vincuntur, tj. Bugari, pridruživši sebi Slavene i, kako kažu, od naših darovima potstaknuti, krenuše oštro protiv Ludviga kralja Germanije, ali Božjom pomoću behu pobeđeni.

Reči sociatis sibi Sclavis tj. pridruživši sebi Slavene jesu reči, koje mogu doneti razjašnjenje u tome smislu, da ne bi trebalo tražiti graničenje Bugara sa Hrvatima u Dalmaciji, kada postoji graničenje Bugara sa Hrvatima u Panoniji. Razlika je samo u tome, što su Hrvati u Panoniji u vreme Borisa Mihajla, o kome se radi, Franački vazali, ali

to je politička objekcija, a ne geografska. I ako sa Franački vazalnim Hrvatima u Panoniji ipak Boris Mihajlo tu graniči sa Hrvatima, pa kako spomenuta dva izvora imaju samo izražaj sociatis sibi Sclavis tj. pridruživ sebi Slavene, a nemaju nikakvog izražaja o državnoj zavisnosti ili nezavisnosti, ne bi u pogledu geografskom tj. u pogledu graničenja Bugara bilo nikakve zapreke, da se taj izražaj sociatis sibi Sclavis protegne na Franačke vazale Hrvate.

Verovatno je posle Omortagovog vremena sukob Bugara i Franaka svršio tako, da je pod Bugarskom vlašću ostao Srem i deo Slavonije neposredno, a ostala Savska Panonija posredno pod Bugarskim vazalom knezom Ratimirom. To je Ratimir iz 829 do 838, koji je prihvatio Njitranskoga kneza ili bar gospodara Slovačke Njitre, koga je Moravski knez Mojmir oko 836 proterao, Pribinu. Godine 838 kralj Ludvig Nemački ustaje protiv toga Bugarskog vazalstva Ratimirovog. Upravitelj istočne Marke u Nemačkoj Ratbod dobiva zadatak, da zarati na kneza Ratimira.

Kad je Pribina iz Njitre proteran, on se je bio sklonio kod tog istog grofa Ratboda, gde je na želju Ludviga Nemačkoga pokršten i gde je ostao dok se nije sa Ratbodom zavadio i razišao. Usled toga pobegao je sa sinom Koceljem Bugarima. Šišić opravdano misli na Srem. Verovatno će Privina glava u Sremu i mesta Koceljevo i Kociljevo u Srbiji možda biti spomen na toga Slavenskoga kneza, odnosno gospodara Slovačke Njitre Privu i njegovoga sina Kocelja. Od Bugara dakle došao je taj Pribina Bugarskom vazalu Ratimiru. Kad je Ratbod Ratimira pobedio i proterao došlo je do izmirenja Pribine sa Ratbodom. Kao što se vidi time je zemlja Bugarskoga vazala Ratimira došla opet pod Franke tj. pod Nemačku. Može se dakle uzeti, da je od Srema dalje ili još pre toga od dela Slavonije sve drugo ostalo u Bugarskim rukama. Bugarsko graničenje dakle sa Hrvatima u Panoniji datira, kao što se vidi, još i pre Borisa Mihajla. Prema tome 853, kada Boris ulazi u rat sa Francima, on graniči sa Hrvatima u Panoniji. Ako se dakle za vest u glavi 31 traži odgovarajuća granica, onda zaista nema razloga tražiti je tamo, gde se ona ne može naći tj. sa Hrvatima u Dalmaciji, kada eto takva granica postoji sa Hrvatima u Panoniji.

Pošto je pak Boris graničeći sa Hrvatima u Panoniji, koji su tada bili Franački vazali, krenuo u rat protiv Franaka, šta je prirodnije, nego da taj počne sa navalom na one, sa kojima Boris graniči tj. na Hrvate kao Franačke vazale u Panoniji. Ali u tome ratu nalaze se ti Hrvati u Panoniji na jednom na strani Bugara protiv Franaka, sa kojima su onda od strane Ludviga Nemačkoga pobeđeni, te je ostalo stanje, kakvo je bilo pre toga rata tj. da su Hrvati u Panoniji opet ostali Franački vazali.

Zar nije moguće i verovatno, da je zaista Mihajlo Boris navalio na Hrvate u Panoniji kao Franačke vazale. Navala, koja se svršava sa

mirom i međusobnim darivanjem, kao i prijateljstvom nalik je na napadaj, koji svršava sa savezom. Do borbe nije moralo ni doći, a reči kai meden anisai sinetheis ne znače još po sebi borbu, nego samo nemogućnost doći do cilja, što znači, da je isto tako Boris mogao i uvideti, da ne će doći do cilja, ako imade već i same Hrvate u Panoniji za neprijatelje. Tako je zaista moguće da ovo mesto u glavi 31, koje govori o izuzetku nema taj smisao, da je Boris Mihajlo ratovao sa Hrvatima, nego da se izuzetak sastoji samo u tome, da je krenuo u rat na Hrvate. Krenuo, a ne ratovao. To znači, da je onda nemogući postići cilj, ako bi Hrvati u Panoniji bili uz Franke, radije s njima sklopio mir. Šišić kaže, da je Boris Mihajlo Hrvate u Panoniji pobunio na početku rata 853, ali da tečaj rata nije poznat, pa da se znade samo to, da su Bugari i Hrvati u Panoniji bili pobeđeni i tako Hrvati tada pod Francima ostali. To znači, da bi se može biti razrešenje ovoga pitanja u glavi 31 u pogledu odnosa Bugara i Hrvata moglo naći u tome, da se to mesto u glavi 31, ukoliko govori o izuzetku pod Borisom Mihajlom shvati kao da se odnosi ne na Dalmatinske Hrvate nego na Hrvate koji su bili u Panoniji.

Ako se sa tom pomisli pređe na čitanje navedenoga mesta u glavi 31 osetiće se odmah, da se u glavi 31 zaista može naći taj isti smisao tj. da između Bugara i Hrvata nije nikada bilo rata, osim što je Mihajlo Boris krenuo ratom na Hrvate u Panoniji, ali videći, da nije u stanju doći do cilja izmirio se i sprijateljio s njima.

Da li je to slučajno, da se na ovom mestu, gde se radi o odnosu Bugara i Hrvata, u prvoj rečenici upotrebljuje izražaj ho arhon Hrobatias tj. vladalac Hrvatske, dok dalje u dalnje druge dve rečenice nema spomena o arhontu Hrobatias, nego se govori samo o Hrvatima, to se mora pitati, kad se zna, da arhonta tj. vladaoca imaju Hrvati u Dalmaciji, dok su Hrvati u Panoniji pod Franačkim vazalstvom, pa imaju poglavicu (kneza) ali ne vladaoca, arhonta. Ta razlika kao da upućuje, da se u prvom slučaju tj. u prvoj rečenici govori o Hrvatima u Dalmaciji, a u drugom slučaju tj. u druge dve rečenice o Hrvatima u Panoniji.

Ono, što ta prva rečenica toga mesta kaže tj. kako je arhon Hrobatias od početka tj. od vladanja cara Heraklija podanički podložan caru Romaja, nije drugo, nego zaključak iz onoga, što je napred u glavi 31 kazano o Hrobatoi kao prosfiges, koji su dobežali caru Heraklju i koji su prostaxei tj. naređenjem cara Heraklija na Avare zaratili i koji su se keleusei tj. određenjem cara Heraklija nastanili u zemlji Avara, gde sada stanuju. Ali taj zaključak imade dodatak, kako taj arhon Hrobatias nije nikada bio podložan arhontu Bulgarias. Kao što se vidi tu je reč o dva arhonta i o jednom basileusu. Po tome a i po sadržaju te prve rečenice toga mesta, ta rečenica i njezina tvrdnja, odnosi se na vladaoca Dalmacije, koja se tu podrazumeva pod izražajem

arhon Hrobatias, jer arhon Hrobatias može biti samo vladalac Dalmacije. Kao što se vidi, dakle, kad se radi o Dalmaciji, na tome mestu upotrebljava se izražaj arhon Hrobatias.

Kad bi sada i druge dve rečenice imale odnos na Hrvate u Dalmaciji, onda bi i tu dalje bio upotrebljen isti izražaj ho arhon Hrobatias, tim pre, što se u formi Bulgaros izražava isto, što i malo dalje sa reči ho arhon Bulgarias.

Da se i dalje u dve dalnje rečenice radi o Hrvatima u Dalmaciji, stajalo bi dalje, kako Bugarin tj. arhon Bulgarias nije nikada krenuo ratom na arhonta Hrobatias, a ne bi stajalo kata ton Hrobaton. Ova promena u drugoj rečenici odaje, da se sada radi o Hrvatima direktno, a ne o njihovom arhontu, što može biti slučaj samo kod Hrvata u Panoniji.

Za razliku od arhonta u prvoj rečenici, sada se govori, ne više o arhontu, nego samo o Hrvatima i smisao te tri rečenice onda bi bio, kako je arhont Hrobatias od uvek bio pod Vizantom, a nikad pod vladaocem Bugarske, nadalje kako Bugarski vladalac nije nikada krenuo ratom na Hrvate, — ne na arhonta Hrobatias, nego na Hrvate — osim što je vladalac Bugarske Mihajlo Boris krenuo i zaratio na Hrvate, ali je nemogući postići cilja sklopio sa njima mir uz međusobno obdarivanje, ali ti Hrvati nisu Bugarima bili obvezani na tribut, nego su se međusobno sa Bugarima darivali radi prijateljstva. Dakle arhont Hrobatias nije nikada bio podložan arhontu Bulgarias i potonji nije nikada zaratio na Hrvate, osim što je to učinio Boris Mihajlo, koji je nemogući doći do cilja onda sa Hrvatima uz međusobno darivanje sklopio prijateljstvo.

Kao što se vidi, tekst se na tom mestu vidno razlikuje, kad govori najpre o arhontu Hrobatias, a onda samo o Hrvatima, ne spominjući arhonta.

To bi značilo, da su tu, na tome mestu, u te tri rečenice sadržane dve stvari, jedna o Hrvatima u Dalmaciji, čiji arhont nije nikad bio podložnik arhonta Bugarske i jedna o Hrvatima u Panoniji, na koje je Boris krenuo ratom ali je videći, da ne može doći do cilja uz međusobno darivanje sklopio sa Hrvatima u Panoniji prijateljstvo. Prva rečenica odnosi se na Dalmatinske vladaoce u opšte. Druga i treća rečenica odnosi se na Hrvate u Panoniji.

Ono, što se o tim Hrvatima u Panoniji, tu na tom mestu kaže, sasvim se slaže sa onim, što govore Ann. Fuldenses i Ann. Bertiniani tj. sa rečima sociatis sibi Sclavis, samo što jedni i drugi, ti anali, donose samo fakat, kako je došlo do savezništva između Mihajla Borisa i Slavena, a ne govore o tome šta je tome savezništvu prethodilo. To govori, kao što smo videli glava 31 D. A. I. i tako onda dobivamo celokupnu sliku toga događaja, o kome govori glava 31 D. A. I., ako uzmemo zajedno te anale i glavu 31 D. A. I. Slika stvari se onda sastoji u tome,

da ovo mesto u 31 glavi D. A. I. ne može imati relacije sa Hrvatima u Panoniji, gde je Mihajlo Boris zaista sa Hrvatima graničio. To se vidi već i po tome, što glava 31 D.A.I. Omortagovo vreme ne izjednačuje sa vremenom Mihajla Borisa, a do čega dolazi za to, što Omortagovo ratovanje pretstavlja rat sa Francima, dok iz same glave 31 D. A. I. sledi, da Mihajlo Boris kreće na Hrvate. Ono sociatis sibi Sclavis je to, što čini razliku između vremena Omortagovog i vremena Mihajla Borisa.

Kao što je rečeno Alogoboturova provala u Hrvatsku za Simeona ne može pretstavljati slučaj, da je arhon Bulgarias krenuo ratom na Hrvate, jer je Simeon kao arhon Bulgarias krenuo ratom na Srbe, a ne na Hrvate, pa relacija Bugara i Hrvata u to vreme tj. Bugara i Dalmatinskih Hrvata u to vreme sastojala se samo u tome, što je Alogobotur proganjajući Srbe u toj svojoj akciji prešao za Srbima i u Hrvatsku i tu bio uništen i izbačen. To dakle nije bio rat Simeona na Hrvate, nego je to bio rat Simeona na Srbe, pa to, što je jedan deo Bugarske vojske za Srbima prešao i u Hrvatsku, odakle je bio nakon teškog poraza izbačen, nije događaj iz rata Simeonova na Hrvate, nego je događaj iz rata Simeonovoga na Srbe. Ta razlika je relevantna, kada tekst glave 31 kaže All ude Bulgaros apelthen pros polemon kata ton Hrobaton, jer, kao što vidimo, Simeon nije apelthen pros polemon kata ton Hrobaton, nego je krenuo u rat na Srbe. Prelaz granice Bugarske vojske u tom ratu i izbacivanje njeno iz Hrvatske je dakle sastavni deo Simeonovoga rata na Srbe. U tom pogledu može se onda kazati, da je Simeonova vojska pod Alogoboturom proganjajući Srbe prešla granicu Dalmatinske Hrvatske, ali ne da je Simeon krenuo ratom na Hrvate. Pošto je pak u glavi 31 težište opisa na tome, to naravno onda nije mogla biti kao izuzetak u glavi 31 navedena ta epizoda u ratu između Bugara i Srba. I ako je došlo do oružanog sukoba između Dalmatinskih Hrvata i Bugara, jer se to događa u ratu Srba i Bugara, ne može taj oružani sukob značiti ono, što kažu reči apelthen pros polemon kata ton Hrobaton.

I tako i pored katastrofe Bugarske vojske od arhonta Hrobatias ili od Hrvata u Dalmaciji može se reći, da zaista arhon Bulgarias nije nikada krenuo ratom na Hrvate. Od toga nije izuzetak ni Omortagovo ratovanje sa Francima u Panoniji ni Alogoboturova katastrofa u Dalmatinskoj Hrvatskoj. Od toga je izuzetak samo Mihajlo Boris u Panoniji, koji je zaista krenuo ratom na Hrvate ali nemogući postići cilja udružio se sa njima itd. Mihajlo Boris je kao što se iz glave 31 i navedenih anala vidi krenuo ratom na Hrvate. To je odlučno, a sve što je posle dalje bilo je sekundarne važnosti.

Vest, dakle, u glavi 31 o Bugarinu, koji kreće ratom na Hrvate, a koja se tiče Mihajla Borisa, odnosi se na Hrvate u Panoniji. Time bi mogla opisana vest u glavi 31 sa sve svoje tri rečenice, da se primi kao vest iz tradicije, gde je ostalo, da Bugarski arhon nije nikada krenuo

ratom na Hrvate, osim Mihajla Borisa, a i taj se je odmah s njima protiv Franaka udružio. Ako bi se postavilo pitanje dakle verovatnosti te vesti, ne bi se ona mogla odbiti kao neverovatna, nego bi se mogla primiti kao verovatna, ali ne sa odnosom na Hrvate u Dalmaciji, nego sa odnosom na Hrvate u Panoniji.

Ali time bi bilo svršeno samo sa pitanjem verovatnosti te vesti, ali ne i sa pitanjem zašto se u opšte tu u glavi 31 ta tradicija notira tj. sa pitanjem, zašto se u opšte tu u glavi 31 Hrvati brane od toga, da su ikad bili pod Bugarima. Kao što se vidi ni slučaj Hrvata u Panoniji ne govori za to, a on je tek samo jedan izuzetak od pravila, da Bugari nisu nikad kretali ratom na Hrvate.

Čudan osećaj imaće čitalac čitajući, kako se tu na tom mestu u glavi 31 Hrvatska tradicija tako reći brani od nečega, čime Hrvate niko ne optužuje.

Ni za tvrdnju, kako je arhon Hrvatske od početka bio podložan vladavini Romaja tj. od cara Heraklija nije bilo potrebno dodavati, kako isti nije nikada bio podložan arhontu Bugarske, jer potonje sledi već iz prvoga. I zaista teško se je kod čitanja ovoga mesta u glavi 31 oteti utisku, da se tu Hrvatska tradicija brani od nečega, što ne postoji i prema tome od nečega, glede čega obrana nije ni potrebna.

Dalmatinska Hrvatska u opšte nije ni graničila sa Bugarskom. Bugari se tek u Panoniji graničili sa Hrvatima. Iz navedenih razloga ni Omortagovo vreme ni Alogoboturova katastrofa ne pokazuju, da je Bugarska krenula ratom na Hrvate. Jedini izuzetak Mihajla Borisa pretvara se odmah u prijateljstvo i savez. Prema tome zaista niti je arhon Hrvatske bio pod Bugarima, niti su oni kretali ratom na Hrvatsku, osim tako prolazne epizode Mihajla Borisa. Arhont Hrvatske dakle zaista nikad nije bio podložan arhontu Bugarske. To tako reći niko ni ne tvrdi, a ipak se Hrvatska tradicija od toga brani. Ako se i uzme, da je prva rečenica, rečenica Vizantiskog izveštača, koji beleži na licu mesta tradiciju, pa se ono o podložništvu arhonta Hrvatske Romajskoj imperiji pripiše Vizantiskom izveštaču, ostaje još uvek iz Hrvatske tradicije tvrdnja kako arhont Hrvatske nije nikad bio podložan arhontu Bugarske. Zašto se to u opšte tu naglašava, kad o tome nema ni govora, nego je kao što pokazuju druge dve rečenice pitanje samo u tome, da li je arhont Bugarske kretao ratom na Hrvate. Treba u mislima samo izostaviti na tom mestu glave 31 reči kai udepote to arhonti Bulgarias kathipetage tj. nije nikada bio podložan arhontu Bugarske, da se vidi, kako se takvim izostavljanjem na tom ovde citiranom mestu glave 31 D.A.I. ništa ne menja. Ostaje dakle otvoreno pitanje zašto taj dodatak tu u glavi 31, a što znači, zašto se Hrvatska tradicija tu brani od nečega, čime se ona, što se tiče samoga historiskog zbivanja, u opšte i ne optužuje. Pošto po historiskom zbivanju na to pitanje nema odgovora, prirodno, postavlja se pitanje, da li nema može biti drugi koji razlog

izvan samoga historiskog zbivanja tj. izvan samih odnosa Bugara i Hrvata, koji bi mogao doneti razumevanje, zašto je tu u glavi 31 iz Hrvatske tradicije zapisano, kako vladalac Hrvatske nije nikada bio podložan vladaocu Bugarske. Pošto se dakle za taj dodatak mora tražiti neki drugi razlog, a ne sama činjenica, da arhont Hrvatske nije nikada bio podložan arhontu Bugarske, to je jasno, da će se tome pitanju moći pristupiti tek, kad se pre toga pokuša rešiti pitanje, ko je bio onaj narod iz vremena Heraklijevoga koji glava 31 D. A. I. opisuje kao begunca i drugog zavojevača Dalmacije.

Možda će onda odgovor na to pitanje biti mnogo jednostavniji, jer kad se kod čitanja teksta pronađe ono što je odlučno, obično je sve drugo vrlo jednostavno. Kad je već napred spomenut Pribina i njegov sin Kocelj, neka njegov slučaj posluži za ilustraciju rečenoga.

U ispravi od 3 septembra 846 izdanoj u Regensburgu (Šišić, Povijest 342) kralj Ludvig Nemački concedit pleno iure Brivino centum mansus iuxta flutium Valchau (Kos, gradivo II 109). Tom ispravom dobio je Pribina sto kmetskih selišta na reci Valchau. Glede ove reke iznešene su mnoge kombinacije sa dislokacijom iste u okolici Osjeka, Vučica, Vuka pa sve do ad Weligam i ad Velih blizu Blatnoga jezera pa sve do Lješnice, Sloboštine radi izraza Lysniche, quod alio nomine Wolko vocatur. Međutim odlučno je, da u imenu Valchau leži Nemačka reč au tj. Aue, koja se kao au dodaje osnovnim imenima, kao na primer Mainau ili Brigittenau, značenje je te reči plodno ravno područje livada na rekama ili potocima. Prema tome ovde izostavivši taj dodatak osnovno ime reke je Valch, a pošto se reka Vag izgovara i Vah, to je najverovatnije, da je Valchau u stvari reka Vah ili Vag pri čemu Valch može i da je stariji oblik. No glavno je to da ta reka teče pored Njitre, gde je nekada Pribina bio gospodar i odande proteran. Pošto je odmah posle toga postao hrišćanin i nemački vazal, to je verovatno radi takve sklonosti i proteran. Kada kasnije Ludvig Nemački postaje gospodar toga kraja, onda je najprirodnije, da je on Pribinu obdario velikim imanjem baš tu kod Njitre, gde je Pribina bio nekada gospodar. Tih sto kmetskih selišta na reci Valchau biće dakle sto kmetskih selišta na reci Valch, jer je najprirodnije da je Pribina kao nemački vazal obdaren tu kod Njitre. Izostavivši dodatak au ta reka je Valch danas Vah ili Vag. Tako i velika sličnost imena i položaja te reke u relaciji sa Pribinom govore, da će reka Valch biti reka Vah i Pribina obdaren u kraju svog nekadanjega poseda. Iz istoga razloga, radi kojega su nekad Moravski Slaveni Pribinu proterali iz Njitre, posle su ga verovatno na toj reci Valch i ubili. Prvo od samoga kneza Mojmira, a drugo verovatno od onih sto kmetskih selišta. Tako će bar biti razumljiva vest u Conversio Car. et Bag. (I c. 14) o sinu Pribine Kocelju quod illi Cheziloni successit moriente patre suo Priwina, quem Maravi occiderunt. Kombinacija Karlmanovim ustankom nije ni potrebna, ako

se u Valchau prepozna Valch, Vah, Vag, jer je onda verovatno Pribina od Moravljana ubijen za to, što je Nemačkim nasiljem pokušao restituirati svoju vlast tamo, gde je već jednom bio izbačen. Valchau bi dakle bila reka Valch, Vah, Vag kod Njitre, a Maravi verovatno Moravski Slaveni, koji su na toj reci stanovali i koji su se feudalnom nasilju oduprli. Kao što se vidi kod čitanja teksta najviše pomaže, ako se pre svega uoči ono što je odlučno.

U glavi 31 imade još jedno zanimljivo mesto koje glasi hoti te baptismene Hrobatia eisin kastra oikumena he Nona, to Belegradon, to Belitzin, to Skordona, to Hlebena, to Stolpon, to Tenen, to Kori, to Klaboka. Konjektura sa reči en iza hoti nije potrebna jer dativ također služi za oznaku locusa tj. pokrštenoj Hrvatskoj jesu nastanjeni gradovi.

Tu je također odlučna reč oikumena, koja kaže, da nije pokrštena Hrvatska imala samo tih devet gradova, nego da je tih devet gradova bilo nastanjeno. Ovu vest treba dovesti u vezu sa glavom 29 D. A. I., po kojoj posle dolaska Slavena u Dalmaciju ni jedan grad kopnene Dalmacije nije bio nastanjen. Ovo je dakle prema tome razlika i progres od glave 29 D. A. I., što bi značilo da su se od 603 do oko 950 tih devet gradova oporavili i nanovo napunili. Glava 31 završava s time, da je he megale Krobatia, he kai aspre eponomazomene, abaptistos tinhanei mehri tes semeron tj. da je velika i belom nazvana Hrvatska nepokrštena još do časa, kada se glava 31 piše. A pošto se ta glava 31, kao što smo inače videli, piše pre, nego što je Oto Veliki podložio Češku, ta vest je sasvim prirodna. No njen nastavak kathos kai hoi plesiazontes auten Serbloi tj. kao i njoj susedni Srbi, i ako ponavlja ono, što je u početku glave 31 rečeno, sada ovde, ne čini to sa figurom kai sinorusi Sklabois, tois abaptistois Serblois, nego direktno kathos kai hoi plesiazontes auten Serbloi, iz čega se može naći opravdanje za pomisao, da je ono u uvodu glave 31 u stvari znak održanja u tradiciji osećaja, da je možda ipak bio neki drugi narod onaj, koga tradicija naziva Hrvatima, a koji je došao u Dalmaciju u drugom pohodu za cara Heraklija.

Naposletku treba spomenuti, da je ta megale Hrobatia na severu sinehesteron praideuomenoi para te ton Frangon kai Turkon kai Patzinakiton, što bi značilo vreme pre nego što je Oto Veliki zauzeo Češku, što bi značilo, da se tu u glavi 31 podaci glede vremena, kada je ta glava 31 mogla nastati kreću nekako oko vremena zauzimanja Češke na severu i pogibije Miroslava na jugu.

thalassa he legomene skoteine je tamno more, dakle Crno more. pa odnosne distancije pretstavljaju udaljenosti severne Hrvatske od Crnoga Mora.

Ako sada čitalac na koncu pregleda glave 31 pokuša stvoriti konačni zaključak glede vremena, u kojemu je mogao biti napisan taj izveštaj, koji se nalazi u glavi 31 D.A.I. — ne glede vremena, kada je taj

izveštaj mogao biti u spis D. A. I. uvršten, nego samo glede vremena kada je mogao nastati — naći će, da su u tom pogledu relevantne tri indikacije, koje se u samoj toj glavi 31 D. A. I. nalaze.

Jedna indikacija nalazi se u prvoj rečenici te glave 31, a sastojala bi se u tome, što se za severne Hrvate kaže kako stanuju u susedstvu Franačke, Frangias de plesion katoikusi. Na prvi pogled ovo Frangias de plesion tj. susedstvo Franačke upućuje na vreme pre nego što je Oto I zauzeo Češku 949—950. naravno pod pretpostavkom, da se ne može jednovremeno govoriti o susedstvu Franačke države sa Hrvatima i o suverenitetu Franačke države nad Hrvatima. Prema tome ova indikacija upućivala bi svakako na vreme pre godine 949/950. Ali to je stvar koja zavisi od veće ili manje vlasti one države, koja izvršuje suverenitet, pa tako nije isključena mogućnost, da se kraj svega suvereniteta u slučaju inače potpune interne autonomije može govoriti u geografskom smislu i o susedstvu takvih dviju država, jedne koja je nosioc suvereniteta i druge koja je nosioc autonomije, jer političko jedinstvo ne stvara i geografsko jedinstvo. Usled toga ne bi bilo nemoguće ni to, da se pomisli, da je ovde u prvoj rečenici glave 31 D. A. I. istaknut samo geografski odnos severne Hrvatske i Franačke. U takvom slučaju ovo mesto, koje na prvi pogled upućuje na vreme pre nego što je Oton I podvrgao Češku tj. na vreme pre 949 do 950, može i da upućuje i na vreme posle toga, ako se može i onda upotrebiti izražaj, da Hrvati graniče sa Franačkom, jer u geografskom smislu oni to zaista i čine. Prema tome ova prva indikacija upućuje na vreme pre 949/950, ali ne isključuje ni kasnije vreme. Radi toga ne bi se ona mogla uzeti kao jasna i nesumnjiva i potpuno sigurna indikacija za vreme pre 949/950.

Druga indikacija nalazi se na kraju glave 31 u poslednjoj alineji, a u drugoj rečenici te poslednje alineje u navodu, kako severna Hrvatska biva danomice pljačkana od Franaka, Turaka (Mađara) i Pečenega.

Ova druga indikacija slagala bi se sa prvom indikacijom u pogledu vremena pre nego što je Oto I zauzeo Češku, jer izjednačenje Franaka sa Mađarima i Pečenezima u pogledu pljačkanja upućuje na to, da severna Hrvatska stoji prema svima navedenim jednako tj. ona na jednoj strani a svi ostali na drugoj strani. To mesto, dakle, bila bi indikacija za vreme, kada je još severna Hrvatska bila samostalna i ne pod Franačkim suverenitetom, što bi po prirodi stvari isključivalo pljačkanje sa strane nosioca suvereniteta i izjednačenje istoga sa Mađarima i Pečenezima u pogledu pljačkanja. Sam spomen Pečenega u relaciji pljačkanja, međutim, ne mora upućivati baš na vreme pre 949/950 godine, kad su Pečenezi notirani još i 950 čak u Erdelju. Ali svakako, u koliko ona prva indikacija može da se proteže i na vreme posle 949 do 950, ova druga indikacija bar što se Franaka tiče, ne pokazuje tu elastičnost i morala bi se uzeti, da samo upućuje na vreme, dok

još Franačka i severna Hrvatska nisu bile zajedno dakle na vreme pre 949/950.

Treća indikacija u glavi 31 D. A. I. nalazila bi se tamo gde je reč o tome, kako je Krešimira I nasledio Miroslav, ubijen od boeana (bana) kao i o tome, kako su posle toga u Hrvatskoj izbile smutnje i nemiri i kako je usled toga znatno opala moć Hrvatske u vojnom pogledu i to kako na kopnu tako i na moru.

Ova indikacija izgleda najvažnija, jer ona upućuje od sve tri indikacije na najmlađe vreme tj. na vreme svakako posle pogibije Miroslava. Sve ako se i uzme, da je pad vojničke moći nastao samim smutnjama i nemirima, još uvek se tu mora raditi o nekom vremenu posle godine 949. Usled toga po toj trećoj indikaciji moralo bi se uzeti, da je glava 31 D. A. I. nastala svakako tek onda, kada je u Hrvatskoj usled Miroslavljevog ubistva i tako nastalih smutnja i nemira moć Hrvatske u vojničkom pogledu znatno opala, što naravno može biti da se je dogodilo već i godinu dana iza smrti Miroslava.

Ako sad uzmemo u obzir sve tri indikacije doći ćemo do zaključka, da se tačno vreme nastanka glave 31 po njenom sopstvenom sadržaju ne će dati opredeliti, ali da će se moći uzeti, da se ono kreće svakako oko godine 950. To je vreme, koje bi svakako izlazilo iz treće indikacije, a pošto ono pretstavlja najmlađe vreme, nema razloga ne prihvatiti ga. Protivnost, u koju se u takvom slučaju dolazi radi toga što prva indikacija upućuje na vreme pre godine 950, može se pokušati ukloniti samo na taj način, da se susedstvo severne Hrvatske sa Frangijom, spomenuto u prvoj rečenici glave 31, shvati samo u smislu geografskom.

Pre prelaza sada na pregled glave 30 može se primetiti kako se legenda o Dioklecijanu i njegovom premeštanju ljudi iz Rima nalazi u glavi 29 u potpunosti, a u glavi 30 i 31 u delovima. U glavi 29 nalazi se ta legenda u vezi gubitka Salone, kojemu gubitku su po smislu te glave 29 D.A.I. krivi potomci tih Dioklecijanovih Romana. U glavi 30 od toga nalazi se samo gubitak Salone, a ništa o Dioklecijanovim Romanima, dok se u glavi 31 nalazi napomena o Dioklecijanovim Romanima bez krivnje za gubitak Salone. U glavi 29 postojao je očevidno interes za celo tj. i za Dioklecijanovo delo i za njegove posledice, u glavi 30 samo za posledice, a u glavi 31 za delo bez obzira na posledice. To što se ista stvar pojavljuje sad u celosti, sad u jednom delu, sad u drugom delu, može upućivati samo na to, da je zaista na terenu morala postojati legenda o Dioklecijanu i njegovom dovođenju Romana u Dalmaciju u vezi sa docnijom katastrofalnom posledicom toga za Salonu. I za to dodirivanje te legende u sve te tri glave D.A.I., gde se govori o Srbima i Hrvatima, može da daje dvostruku indikaciju, i da je na terenu takva legenda morala postojati i da sve te tri glave D.A.I. koje govore o Srbima i Hrvatima dolaze sa terena i nisu ništa drugo, nego bilježenje tradicije, radi čega i nemaju nikakvu sistematičnost ni zaokruženost.

Samo, dok je u glavi 29 izveštaj vremenski neposredan, on je u glavi 31 već docniji.

Prema njima glava 30 pokazuje se kao namera, da se o Dalmaciji napiše znanstvena rasprava, dok u stvari i ta rasprava nije drugo nego pisanje tradicije.

Ako je za sve naslove u D.A.I. opravdano uzeti, da nisu ništa drugo, nego marginalije, preformirane u naslove, za glavu 30 to ne bi bilo opravdano. Glava 30 ima očevidnu tendenciju, da bude diegesis tj. rasprava, i za to ona sa pravom kaže diegesis peri tu thematos Delmatias tj. rasprava o tematu Dalmacije. Kad se pak uzme u obzir, da je ta materija u glavi 30 morala biti kasnije unešena u spis D.A.I. i da nije pisana kontinuirano još u originalnom spisu, to što se ona pojavljuje sa svojim odgovarajućim joj naslovom, sasvim je razumljivo.

Odmah na početku te rasprave zapeće oko čitaoca na tome, što ona ne samo imade uvodne reči, nego što su te uvodne reči protivne mišljenju, koje se je iznosilo, kao da je prema uvodnim rečima spisa D.A.I. isti pisan za sina Konstantina VII Romana II i kao, da je to spis poverljive naravi, čime se je i objašnjavalo to, što se taj spis D.A.I. u kasnijih Vizantiskih autora ne spominje.

To prejudicionalno mesto bilo bi odmah u prvoj alineji u njenoj drugoj rečenici: Hothen kai pasi faneran poiumen ton meth hemas pe men tuton ten delosin, pe de heteron axiologon tinon, hina kai diplun epakoluthe to kalon tj. Za to ćemo, da bi svima posle nas to bilo očevidno, izneti, kako sva potrebna objašnjenja, tako i druge znamenitosti, da bi odatle nastala dvostruka korist. Pasi faneran znači javnu stvar, a meth hemas znači stvar za potomstvo. Prirodno je dakle, da se ovo mesto smatra protivrečnim pomisii, da je spis D.A.I spis tajne naravi Konstantina VII svome sinu Romanu II i ništa više.

Apstrahirajući od toga, da ni po celom svom sadržaju taj spis nije takav, što sledi već odatle, što u opšte i nije spis, nego je skup izvadaka i prenosa arhivskoga materijala i što prema tome, i kad ne bi ovoga mesta bilo, taj spis ne bi mogao biti ni tajan, ni određen samo za Romana II, a ni pisan od Konstantina VII, naglasiti treba odmah da glava 30 ne može za D.A.I. biti prejudicionalna ni u kojem pogledu već za to, što je morala biti kao i glava 31 unešena u spis D.A.I., kad je ovaj već bio gotov.

Glava 30 pretstavlja po svome obliku i sadržaju jednu raspravu, nezavisnu od spisa D.A.I., koja je napisana bila verovatno na terenu i tek kasnije u spis D.A.I. unešena. Za tu glavu 30 može se kazati, da tako zvanu Avarsku verziju donosi u mnogo oštrijem obliku, nego glava 31. Ali, kao što će se viditi, to je i razumljivo, jer ta glava donosi i verziju o drugom upadu u Dalmaciju, koji bi izvršili Hrvati, u mnogo oštrijem obliku, donoseći i vanredno važne pojedinosti kojih u glavi 31 nema.

Kao prava rasprava, govoreći o Dalmaciji, ta glava 30 želi pre svega da dade geografski opis Dalmacije. U tom pogledu ona daje opis Rimske Dalmacije od Dračkih međa do Istarskih Gora i u širinu do reke Dunava. Kasnije u tekstu zemlja Hrvatska, koja počinje od Cetine proteže se severno primorjem do međa Istarskih tj. do grada Labina, čime je označena gornja granica, navedena u početku glave 30 sa rečima do Istarskih Gora. Ali to se onda dalje u tekstu rektificira u tom smislu, da u gorama Istarskim Hrvatska se proteže i nešto preko temata Istarskog, što znači rektifikaciju i preko granica Istre, i preko Labina, iz čega se vidi, da je po piscu glave 30 D.A.I. granica Istre počinjala tek kod Labina, dok je do Labina dopirala granica Rimske Dalmacije. Posle toga geografskoga opisa Dalmacije pisac te rasprave u glavi 30 prelazi na ono, što je u drugoj alineji svoje rasprave a u rečenici prvoj, označio sa rečima hopos elefthe para ton Sklabikon ethnon tj. da prikaže kako su Dalmaciju zauzeli Slavenski narodi.

Uzgred budi rečeno već u upotrebi imena Slavenskog u grčkom tu u glavi 29, 30 i 31 može da leži znak, da glavu 29 i glavu 30 nije pisalo isto lice, jer dok glava 29 imade izražaj ethne Sklabenika, dotle glava 30 ima izražaj ethnon Sklabikon, što je pogotovo za to zanimljivo, što izražaj Sklaboi imadu sve tri glave D.A.I. a suviše još glava 30 u izražaju loipai Sklabeniai pokazuje, da joj je izražaj ethne Sklabenika vrlo blizak, a ipak ima izražaj Sklabikon ethnon.

Kad sada glava 30 prelazi, na zauzimanje Salone, vidiće se razlika spram glave 29 i u tome, što je opis pada Salone iznešen i mnogo opširnije i mnogo detaljnije, nego u glavi 29, tako da bi se zaista moralo pitati zašto nije tako učinjeno već u glavi 29, ako obadve glave piše jedan pisac, jer ta razlika u opširnosti i detaljnosti donosi i razliku u samome sadržaju.

Ono, što je najzanimljivije i što upućuje na to, kako se u tradiciji stvari transformiraju, jeste to, da glava 29, donoseći Slavensku verziju o padu Salone, prema Avarskoj verziji glave 30, donosi beskrvno proterivanje iz Dalmacije, dok glava 30 donosi kako su Avari Romane stavili pod mač. To ne može biti drukčije shvatljivo, nego da u glavi pisaca već tada mora da postoji slika o Slavenima i Avarima, prvima kao beskrvnim zauzimateljima zemlje a o drugima kao okrutnim osvajačima, što se vidi već iz toga, što u glavi 29 Slaveni Romane iz Salone proteraše dok ih po glavi 30 Avari sve u tom gradu poklaše.

Od detalja potrebno je istaknuti, da je u glavi 30 označen broj od hiljadu Rimskih vojnika koji idu iz Salone na stražu na Dunav, dok u glavi 29 to nije označeno. U glavi 29 spominje se prolaz kroz klanac tvrđave Klisa, pa tu prolaze samo oni Slaveni, koji su se uspeli prerušiti u Romane, dok u glavi 30 Klis se u opšte ne spominje a uz prerušene Romane dolazi još i Avarska vojska. U glavi 29 prerušeni Romani već kod Klisa budu propušteni kao Romani i tim propuštanjem

otvaraju im se vrata Salone. U glavi 30 oni su tek na vratima Salone primljeni kao Romani. Tu u glavi 30 ostala Avarska vojska je sakrivena i sada nakon tog primitka i otvorene kapije prerušeni Avari daju svojoj vojsci znak pa i ona siđe i tako pomore sve Romane u Saloni. U glavi 29 doduše stoji, kako su se straže iz Salone i od Dunava godišnje sretale u putu na veliku subotu, ali kod dolaska prerušenih Slavena taj momenat nema spomena u glavi 29, dok su u glavi 30 prerušeni Avari došli u Salonu baš taj dan.

U glavi 29 Slaveni se preruše uzimajući od Romana njihove znakove, u glavi 30 time da pre svega uzmu odelo potučenih i zarobljenih Romana.

U glavi 29 našli su Romani Slavene nenaoružane. U glavi 30 našli su Romani samo Avarske žene i decu, dok su muževi i omladina bili na vojsci, što čini navalu Romana još okrutnijom. U glavi 29 Slaveni čekaju Romane strpljivo, da im postave zasedu, ako bi ikad ponovo došli. U glavi 30 kad Romani po drugi put prelaze Dunav nađu slučajno Avare na okupu sabrane. Naposletku glava 29 samo kaže, kako su se Romani spasli u Primorske gradove, dok glava 30 kaže kako se Primorski gradovi nisu Avarima predali jer imađahu mogućnosti, da se iz mora opskrbljuju živežom, što verovatno ne će značiti, ono, što bi se bukvalno moglo uzeti, nego i to, da mogu biti opskrbljeni lađama iz Italije.

Kako u glavi 30 se od Avara ne spašava ni jedan Roman u Saloni, tako onda naravno u glavi 30 nema ni vesti o zbegu Romana u Primorske gradove Dalmacije, niti o tome, kako su oni u tim gradovima zavladali.

Kao što se vidi, ne samo osnovna razlika u verziji Slavenskoj i Avarskoj isključuje jednoga pisca za glavu 29 i 30, nego u tom pogledu dejstvuju i iznešena opširnost i iznešeni detalji, tako da se može kazati, da je jedno pisac glave 29, a drugo pisac glave 30.

Ali i pre toga još, važna je i odlučna glavna razlika, koja razlikuje ne samo glavu 30 od glave 29 nego i glavu 31 od glave 29, a ta se sastoji u tome, što glava 29 imade tzv. Slavensku verziju, a ove druge dve glave 30 i 31 imaju Avarsku verziju.

To dolazi odatle, što glava 29 govori samo o Slavenskom pohodu u Dalmaciju, a ne i o onom drugom pohodu u Dalmaciju, koga imaju glava 30 i 31 pod imenom Hrvatskim. Očevidno se tu čitalac nalazi pred uzrokom i posledicom. U glavi 29 sa jednim jedinim Slavenskim pohodom nema posledice protivrečnosti u pogledu Slavena, koja bi se sastojala u tome, da Slaveni ratuju sa Slavenima. U glavi 30 i 31, koje donose drugi pohod u Dalmaciju i to pod imenom Hrvatskim, tim samim mora doći do posledice, da Slaveni ratuju jedni s drugima. To dovodi do promene osnovnoga teksta tj. izmene Slavena sa Avarima. I baš taj slobodni opis Avara u glavi 30 koji je tako reći shematičan

prema zbijenom i sumarnom opisu Slavena u glavi 29, kao da pokazuje, da se verzija Avarska može iznositi slobodno i po volji jer nije realnost, nego premisa tj. jer nije događaj, nego transformacija tradicije.

I za to Slaveni u glavi 29 očevidno dolaze do zauzimanja Salone verovatno na osnovu svoje želje i težnje, kojoj su Romani samo dali priliku, dok u glavi 30 Avari ni ne misle na Salonu, nego se za nju zagreju tek na osnovu ispitivanja preživelih i zarobljenih Romana, po čijem pričanju im se je Dalmacija dopala, a kad osvoje Salonu oni se u Dalmaciji nastanjuju, jer je zemlja vrlo lepa. Tako iz sravnjenja glave 29 i 30 proizlazi, da će se moći glava 29 smatrati kao pisana u vreme događaja odnosno ubrzo posle događaja tj. ubrzo posle zauzimanja Dalmacije sa strane Slavena. Glava 30 i 31 prema glavi 29, koja nema ni reči o drugom pohodu u Dalmaciju, imajući taj drugi pohod u Dalmaciju, pisane su naravno posle glave 29, ali obzirom na to, da se drugi pohod u Dalmaciju prikazuje također Slavenskim, što je po sebi neverovatno i protivrečno, pisane su ne po zbivanju, nego, po onome, što se je od toga zbivanja u tradiciji stvorilo.

I za to Slavenska verzija u glavi 29 pretstavljaće zbivanje a Avarska verzija u glavi 30 i 31 pretstavljaće tradiciju.

To se još oštrije vidi u glavi 30 nego u glavi 31 i to za to, jer se tu u glavi 30 sa istim nastojanjem opširnosti i detalja iznosi i opisuje ne samo Avarska verzija nego i Hrvatska verzija, tako da zapravo prema Slavenskoj verziji u glavi 29 ovde u glavi 30 upravo otskače verzija Avarsko Hrvatska.

I za to je potrebno viditi sada, šta u pogledu Hrvatske verzije donosi glava 30.

Pošto o toj verziji glava 29 nema ni reči, to će se u tom pogledu sravnjivanje i razlikovanje glave 30 moći vršiti ne sa glavom 29, nego samo sa glavom 31.

Od glave 31 razlikuju se obe glave 29 i 30 po tome, što u njima nema napomene o vremenu cara Heraklija, u glavi 29 očevidno za to ne, što ona govori samo o događaju pre cara Heraklija, u glavi 30 za to ne, što, i ako se u toj glavi govori o događaju za vreme cara Heraklija tj. o događaju, koga glava 31 meće u vreme cara Heraklija, u glavi 30 propušta se u opšte navesti vreme za taj događaj.

Ali to propuštanje ne pretstavlja nikakvu slučajnost, nego pretstavlja namernost, jer u obe glave 29 i 30 vidi se, da se opisuju događaji nezavisno od same Romajske imperije tj. da se opisuju događaji na zemljištu Romajske imperije, ali bez pitanja ili privolenja iste. U glavi 29 provaljuju Slaveni u Romajsku imperiju i tu se naseljuju bez ikakve veze i bez ikakvog obzira na Romajsku imperiju. U glavi 30 to isto čine Avari, a posle njih Hrvati, tako, da se može reći, da se po prvoj glavi tj. po glavi 29 u Dalmaciji odigrava provala i naselenje Slavena, u glavi drugoj tj. u glavi 30 provala i naselenja Avara a potom

provala i naselenje Hrvata. Uzevši obadve glave zjedno, na tlu Romajske imperije, po jednoj, provaljuju Slaveni, a po drugoj Avari i Hrvati, tako da po drugoj čak Avari i Hrvati na tlu Romajske imperije vode rat sve bez pitanja i privolenja Romajske imperije.

Prema ovako nezavisnim događajima od Romajske imperije glava 31 D.A.I. prihvatajući Avarsko Hrvatsku verziju, ali sa dodatkom Heraklijevog vremena, izgleda u stvari kao ispravak obe prve glave, u tome smislu, kao da se prvi događaji odigravaju bez dozvole Romajske imperije, ali da se je konačni događaj odigrao sa izričitom dozvolom odnosno određenjem i naređenjem Romajske vlasti, tako da se onda, uzevši konačni rezultat kao početak, iznosi tvrdnja, kako su sve zemlje konačnog rezultata od početka tj. ne samo još iz Rimskog vremena, nego i kasnije od vremena Heraklijevog bile u vlasti Romajske carevine.

Glava 30, svršivši sa opisom Avarske provale u Dalmaciju i opisom naselenja Avara u Dalmaciji, kaže tako reći antitetično, kako su Hrvati u to vreme, tj. dok se je sve to sa Avarima zbivalo, stanovali ekeithen Bagibareias tj. iza Bagibareie. Sasvim suvišno su se činile kombinacije, šta bi mogla značiti reč Bagibareias, koje su vodile od Babje Gore u Hrvatskoj do Babje Gore u Beskidima, jer šta ta reč Bagibareias znači, to kaže već i sama ta glava 30.

Uz reč Bagibareias stoji i dodatak entha eisin artios hoi Belohrobatoi tj. gde su sada Belohrobati. A gde su sada Belohrobati to se kaže malo dalje u toj istoj glavi 30 sa rečima hoi de loipoi Hrobatoi emeinan pros Frangian, kai legontai artios Belohrobatoi, egun asproi Hrobatoi, ehontes idion arhonta, hipokeintai de Oto, to megalo regi Frangias tes kai Saxias tj. a ostali Hrobati ostadoše kod Frangije i sada se nazivaju Belohrobati, naime beli Hrobati, imajući sopstvenoga vladaoca, a podložni su Otonu, velikome kralju Frangije i Saxije. Ovo potonje znači, ukratko, da su ostali Hrvati ostali u Franačkoj. Pošto se pak za ove, koji su stanovali iza Bagibareie kaže, da se je od njih jedan deo odelio, dok su drugi ostali pod Franačkom, može se Bagibarea misliti samo u vezi sa Franačkom.

Pošto pak reč ekeithen Bagibareias tj. iza Bagibareie, bilo da se piše iz Carigrada kao mesta D.A.I., bilo da se piše iz Balkana u opšte kao iz mesta tradicije može razumeti samo severno od Bagibareie, pa se uzme da su, dakle, jedni otišli iz Franačke a drugi ostali kod Franačke, a za oboje se kaže, da su bili iza Bagibareie, onda znači da su svi bili severno od Bagibareie. A pošto je po tom opisu severno od Bagibareie Franačka, onda je Bagibareia južno od Franačke, a to je bila Bavarska.

Izražaj ekeithen Bagibareias dakle ne bi mogao značiti drugo nego iza Bavarske tj. severno od Bavarske, čime je kazano u Franačkoj, odakle su se potom jedni onda odelili a drugi ostali.

Celokupni izražaj, dakle, hoi de Hrobatoi katokun tenikauta ekeithen Bagibareias, entha eisin artios hoi Belohrobatoi znači, da su Hrvati u vreme, kada su Avari provalili u Dalmaciju stanovali severno od Bavarske, gde su sada Belohrvati. Iz napomene o tome, kako su ostali Belohrvati ostali u Franačkoj, vidi se, dakle, da taj izražaj znači, kako su u vreme Avarske provale u Dalmaciju Belohrvati stanovali severno od Bavarske u Franačkoj. To je očevidna dislokacija severnih Hrvata, koja čitaoca u vezi napomene o podložništvu Otonu Velikom upućuje na Češku posle 949/950, kada Češka i ima svoga vladaoca i jeste podložna Otonu I, što znači da to mesto upućuje čitaoca naprosto na severne Hrvate, koji su u vreme nastanka glave 30 bili nastanjeni u Češkoj i tako i bili pod svojim vladaocem i bili pod Otonom Velikim.

Prema tome može se to mesto, koje je tu citirano čitati sa smislom , da su Hrvati u vreme Avarske provale u Dalmaciju stanovali u Češkoj pod svojim vladaocem kao podložnici Otona I.

I sada dolazi jedna rečenica od najveće važnosti, koja se mora u celosti držati pred očima: mia de genea diahoristheisa ex auton, egun adelfoi pente, ho te Klukas kai ho Lobelos kai ho Kosentzes kai ho Muhlo kai ho Hrobatos kai adelfai dyo, he Tuga kai he Buga, meta tu lau auton elthon eis Delmatian kai heuron tus Abareis katehontas ten toiauten gen. tj. jedna od njihovih porodica razišavši se sa njima, naime petoro braće, Klukas i Lobelos i Kosentzes i Muhlo i Hrobatos i dve sestre, Tuga i Buga sa svojim ljudstvom dođoše u Dalmaciju i nađoše Avare u posedu te zemlje. Izražaj mia genea preveden sa una generatio (Bekker) ili rod (Tomašić) ne bi davao jasnu sliku stvari, jer se tu, pošto se radi o petoro braće i dve sestre dakle o braći i sestrama, može govoriti samo o porodici, kao što ima odgovarajući tome i Moravčik—Jenkins u izrazu a family. Ta prodica dakle razišla se je sa ostalim Hrvatima u Češkoj odnosno u Franačkoj ili se je odvojila, što je možda još bolje reći, jer izražaj razišavši se, može da sadrži više, nego samo vest o faktu odlaska. Usled toga možda će najbolje biti izražaj diashoristheisa ex auton uzeti u smislu, da je jedna porodica od tih Hrvata u Češkoj otišla, dakle onda otišavši mesto razišavši se tj. otišavši od njih, mesto razišavši se sa njima. Ali ta porodica od petoro braće i dve sestre ne odlazi sama iz Češke, nego meta tu lau auton. Pošto je laos i vojska i narod i ljudstvo, ne nalazeći ovde ništa pobliže u tome pogledu, čitalac će oprezno uzeti, da se tu kaže, kako ta porodica iz Češke dolazi sa svojim ljudstvom, ostavljajući otvorenim pitanje, da li to može biti ne znači i sa svojim narodom ili sa svojom vojskom, na koje pitanje odgovor bi mogao doći tek na koncu pregleda glave 30. No u svakom slučaju jasno je, da se tu ne radi o dolasku jedne porodice u privatnom smislu, nego se radi o dolasku jedne porodice u političkom smislu tj. koja stoji na čelu sad ili jednoga naroda ili jedne vojske, ali svakako ljudstva u opšte, kad ta porodica može

da oružanom rukom navali na Avare u Dalmaciji ove pobedi i protera i sama Dalmaciju naseli. To upućuje na jedno nedemokratsko ljudstvo tj. ne na onako ljudstvo kakvim ljudstvom Prokopije slika Slavene tvrdeći, da oni nisu pod vlasti jednoga čoveka, što u ovom slučaju naravno znači ni u vlasti jedne porodice, nego da žive u demokratiji. Ovaj izražaj dakle meta tu lau auton u vezi izražaja mia genea znači naprotiv jedno ljudstvo, koje jeste podvlašćeno jednoj porodici i koje ne živi u demokratiji. Takvo ljudstvo ne bi prema Prokopiju bilo verovatno za Slavene u opšte, jer se njegova tvrdnja odnosi na Slavene u opšte, pa ni ovde za Hrvate u Češkoj, a da se ovde i ne čini upotreba onoga, što se o Slavenima kaže u glavi 29 D.A.I., gde se također kaže, kako Slaveni ne postoje pod vlašću vladaoca, nego kako imaju samo župane starešine, što sasvim odgovara onoj slici kojom Prokopije slika Slavene.

Tome naprotiv moralo bi se po ovome, što stoji tu, u glavi 30, uzeti, da Hrvati u Češkoj ne samo da su imali jednoga svoga vladaoca pod Otonom Velikim, nego da su tamo vladale pojedine vladalačke porodice, što bi upućivalo na originalni Slavenski aristokratski ili feudalni sistem pre primanja takvih stvari od Nemaca, što bi bilo sasvim neverovatno. Izražaj dakle o mia genea meta tu lau auton može se uzeti samo kao izražaj koji upućuje na jedan sistem, koji nije slavenski. I tako se i tu nalazi jedan znak, koji govori protiv pomisli, da su oni, koji se u glavi 31 a eto i u glavi 30 nazivaju Hrvatima, bili Hrvati, a koji govori naprotiv za to, da se tu mora raditi o nekome neslavenskome ljudstvu, koje se u tradiciji verovatno radi svoje slavizacije naziva Hrvatima.

Ovaj znak podupire u najvećoj meri i nabrajanje imena toga ljudstva, te porodice, koja prema glavi 30 dolazi iz Češke sa svojim ljudstvom. Uzevši ta imena bez njihovoga grčkoga dodatka, ta porodica sastojala bi se iz petoro braće, čija su imena Kluk, Lobel, Kosentz, Muhlo i Hrobat i dve sestre, čija su imena Tuga i Buga. Pre nego što se napomene pokušavanje, da se ta imena shvate kao slavenska, treba naglasiti dvoje. Prvo da sličnost postoji samo sa imenom Tuga, dok ostalih pet imena braće i jedno ime sestre nisu slavenskim imenima slična. Druga, da je onaj, koji je raspravu u glavi 30 pisao po tradiciji vrlo savesno omogućio sačuvanje originalnih imena time, što je zabilježio i naglasak, kojim su morala njemu ta imena biti izgovorena, jer se naglasak na tim imenima ne može tumačiti iz bezuslovne potrebe grčkog jezika, da svaka reč ima svoj naglasak, pošto bi po grčkom razlogu sve reči bile jednako naglašene jer za diferencijaciju naglaska ne bi bilo u grčkom jeziku podloge. Tu podlogu našao je pisac rasprave o Dalmaciji u onom izgovoru, kojim su se pred njim ta u tradiciji sačuvana imena izgovarala. Pisac rasprave ih je bez sumnje, kako je čuo, i napisao i ona se danas, tj. ta imena, u originalnom izgovoru nalaze

pred čitaocem, bilo, da je rasprava u glavi 30 de origine odmah bila pisana grčkim jezikom, bilo da nije, nego da je tek kasnije u grčki jezik prevedena. U svakom slučaju, različito akcentiranje tih neslavenskih imena upućuje na njihov originalni akcenat, koji je u imenu Kluk već radi jednosloženosti na toj jednoj slovki, u imenu Lobel sa dve slovke na prvoj slovki, u imenu Kosentz od dve slovke na poslednjoj slovki, u imenu Muhlo od dve slovke na poslednjoj slovki, u imenu Hrobat od dve slovke na poslednjoj slovki, u imenu Tuga od dve slovke na poslednjoj slovki, u imenu Buga od dve slovke na poslednoj slovki. Kao što se vidi pet imena od sedam imaju naglasak na poslednjoj slovki, svakako jasan znak, da se tu ne će raditi o imenima jedne hrvatske porodice. Ta dakle porodica sa tim neslavenskim imenima iz Češke, koja vlada izvesnim ljudstvom, napušta svoje sunarodnike u Češkoj i dolazi u Dalmaciju. Zašto napušta svoje sunarodnike ta porodica, zašto napušta Češku, odnosno Franačku i zašto dolazi u Dalmaciju, o tome se u raspravi u glavi 30 ne kaže ništa. Osim samoga toga gologa fakta ništa. A došavši u Dalmaciju i našavši Avare, ta porodica hrvatska iz Češke s podložnim joj ljudstvom navali na Avare ratom, pobedi ih, tako da jedni Avari budu pobijeni, a drugi u podložništvo podvrgnuti. Kao što se vidi, dakle, do kraja samo fakt dolaska iz Češke, pobeda nad Avarima, i naselenje u Dalmaciji. Ektote un katekratethe he toi aute hora para ton Hrobaton, kai eisin akmen en Hrobatia ek ton Abaron kai ginoskontai Abareis ontes tj. od tada ostade ta zemlja u vlasti Hrvata te ima i sada u Hrvatskoj od Avara (što može samo značiti — Avarskih potomaka), kojima se vidi da su Avari. Potonje naravno ne bi značilo drugo, nego da se i sada tj. u vreme kad se rasprava piše tj. svakako posle 950 nalazi među Hrvatima slučajeva sa Avarskom fiziognomijom. Kako glava 30 nema vremenske indikacije za dolazak Hrvata u Dalmaciju, ne bi se ovde moglo ni kazati, za koje vreme ova primedba važi tj. posle koliko vremena se još u pojedinim slučajevima Avarski tip među Hrvatima prepoznaje. To je naravno opservacija pisca te rasprave u glavi 30, koja se izmiče svakoj kontroli. Značajno je samo to, da pisac izgleda ubeđen u Avarsku Hrvatsku verziju, koju u svojoj raspravi iznosi, kad prelazi čak i na polje antropologije.

Već je gore spomenuta veza između pisanja te rasprave i vremena Otona Velikoga u tom smislu, da je ta rasprava morala biti pisana posle godine 949/950 a možda i godine 950, jer u tom pogledu se i glava 30 i 31 slažu, da se njihov nastanak može tražiti od godine 949/950 dalje, ali koliko dalje da se to ne može kazati. To bi proizlazilo iz navoda o pogibiji Miroslava u glavi 31 i navoda o podložništvu pod Otona I.

Istina osim tih indikacija, koje su u glavi 30 i 31 slične, ima u tim glavama indikacija, koje su različite, ali čitatelj u potrebi, da se odluči,

teško će se odupreti tome, da ne prihvati kao osnovno merilo za vreme nastanka tih dvaju glava tj. 30 i 31 vreme posle godine 949/950. Dok u glavi 31 Mađari svakodnevno pljačkaju Hrvate (sinehesteron praideuomenoi para te- kai Turkon) dotle u glavi 30 ti isti Hrvati tj. Hrvati na severu simpentherias meta tus Turkus kai agapas ehontes, ukratko reći sa Mađarima dele i zlo i dobro. Na tu razliku upozoruje izvrsno Bogo Grafenauer izvodeći nastanku glave 31 vreme, kad su Hrvati morali još biti samostalni i Mađari još nesmireni a nastanku glave 30 vreme, kad su osvojenjem Češke sa strane Otona I Hrvati po zaštitom Franačkom a i Mađari već toliko smireni, da je sada taj novi odnos moguć. Potonji momenat vodi bez sumnje u vreme posle 10 avgusta 955 tj. posle odlučne i konačne pobede nad Mađarima, na reci Lech, s kojom pobedom je Oto I onemogućio dalnje napadaje Mađara. Takvo stanje između Hrvata i Mađara prema tome tu u glavi 30 svakako bi pretstavljalo jedno novije stanje prema onome u glavi 31, gde, niti su Mađari još smireni, niti su Hrvati u Franačkoj, što bi vodilo u vreme još pre godine 949/950. I tako bi nastanak glave 30 bio docniji od nastanka glave 31, čiji nastanak bi bio stariji, pa bi se moglo reći, da je glava 31 morala biti pisana još pre godine 949/950 a glava 30 posle godine 949/950 a verovatno i posle godine 955. Tako po indikaciji koja bi proizlazila iz različitog odnosa severnih Hrvata i Mađara. Ali kako završiti time i primiti takvu indikaciju, kad spomen pogibije Miroslava u glavi 31 i sviju posledica te pogibije vodi svakako u vreme posle 949/950, kao što napomena u glavi 30 o podložništvu Hrvata pod Otona I vodi također u vreme posle 949/950.

Kao što se vidi teško će biti otseći samo to vreme nastanka glave 30 i 31 za razliku od toga, što će lako biti naznačiti vreme, kada su te glave u sam spis D.A.I. unešene odnosno pravije reći, kojim su redom te glave u spis D.A.I. unešene.

Kao što je to već napred razloženo ona nesvršena rečenica u glavi 29 D.A.I. upućuje na to, da je unos morao uslediti onim redom kojim se te glave u spisu nalaze tj. glava 29 najpre, koja je morala biti unešena još u originalni spis, onda glava 30, koja je morala doći, kao i glava 31 posle nje, sa prepisom. Na to kao da upućuje i sama sadržina tih spisa i njihova tendencija. U glavi 29 slavenska verzija bez pristanka Romajske vlasti, u glavi 30 Avaro-Hrvatska verzija bez pristanka Romajske vlasti, u glavi 31 Avaro-Hrvatska verzija sa dozvolom, naređenjem i određenjem Romajske vlasti.

Kad se ne bi radilo o zapisu iz vremena u glavi 29 i o zapisu iz tradicije u glavi 30 i 31, pa bi se smelo pomišljati na tendenciju, te tri glave izgledale bi kao korekture jedna drugoj. Najpre u glavi 29 Slavenska verzija, a onda u glavi 30 korigirana u Avaro-Hrvatsku verziju, ali obe bez Romajske vlasti, i onda glava 31 korektura glave 30 sa Avaro-Hrvatskom verzijom u smislu dozvole Romajske vlasti, tako da

bi izgledalo, kao da je najpre neko originalni tekst korigirao sa Avaro-Hrvatskom verzijom i na koncu onda neko i taj tekst korigirao sa verzijom o dozvoli cara Heraklija.

Naravno, da kod izveštaja iz vremena i izveštaja po tradiciji, ovo sve zajedno može biti samo efekat a ne uzrok, pa ni korektura u glavi 31, ako za nju postoji i objektivna podloga.

Ali posle ovoga opisa dolaska Hrvata u Dalmaciju sledi još jedno vrlo značajno mesto, koje nije do kraja objašnjeno:

Apo de ton Hrobaton, ton elthonton en Delmatia diehoristhe meros to, kai ekratesen to Illirikon kai ten Pannonian, eihon de kai autoi arhonta autexusion, diapempomenon kai monon pros ton arhonta Hrobatias kata filian, tj.

Od onih Hrvata, koji dođoše u Dalmaciju, odvoji se jedan deo i zavlada Ilirikom i Panonijom. I oni su imali arhonta samovlasnoga, koji je arhontu Hrvatske slao pošiljke samo iz prijateljstva.

Ovo je mesto značajno u vezi dolaska Hrvata sa severa tj. u vezi glave 30 i glave 31.

Kad se radi o Hrvatima u Dalmaciji i odlasku jednog njihovog dela iz Dalmacije u Panoniju, onda ta Panonija ne će biti drugo, nego nekadanja Rimska Pannonia Savia.

Krajem prvog veka n.e. Panonija je zahvatala čak i Štajersku u istočnom delu i gotovo čitavu Kranjsku, a stari pisci su pod Ilirikom podrazumevali nekiput čak Retiu i Norik. Ovde na ovom mestu spominjanje Ilirika i Panonije biće najverovatnije potes od Dravskog ušća do Alpa. U jul. Capitolini Vita M. Anton. c. 14. (od Peter vol I 60) reči composueruntque omnia, quae ad munimen Italiae adque Illyrici pertinebat pokazuju, da se izražaj Illyrici upotrebljuje za područje, koje neposredno graniči sa Italijom.

Citirane reči odnose se na Mark Aurelia, kad su Markomani, Kvadi i Sarmatski Jazigi počeli napadati Limes na srednjem Dunavu. Tada je došlo do provale kroz Panoniju, preko Karniskih Alpa do same Akvileje. Kao što se vidi tu u toj vesti je Ilirik u glavnom ono isto, što sleduje iz zajedničkoga spomena u glavi 30 Ilirika i Panonije.

Vest dakle u glavi 30 o tome, kako se je jedan deo Hrvata u Dalmaciji odelio i ovladao Ilirikom i Panonijom, može samo značiti potes od Dravskog ušća na zapad do Alpa. Od Dravskoga ušća za to, što je tu, i kad je najmanja bila, počinjala već Avarija, a ova vest u glavi 30 najverovatnije se može odnositi na takvu konstelaciju usled velikoga Samovoga ustanka protiv Avara, velikog oslobođenja Slavena od Avara i velike Slavenske Samove države, kad je taj potes od Dravskoga ušća do Alpa mogao biti prolazno oslobođen od Avara i na tom potesu pojava samih Slavena bez Avarske moći. To je verovatno bila konstelacija, koja je, dajući za to priliku i izazvala delenje jednog dela

Hrvata u Dalmaciji i njihovo zagospodarenje tim potesom od Dravskog ušća do Alpa.

Ako se dakle u glavi 30 sadržani taj izražaj o Iliriku i Panoniji tako shvati, onda se mora uzeti, da je jedan deo Hrvata u Dalmaciji proveo exodus na sever tj. na potes od Dravskoga ušća do Alpa.

Time onda samo po sebi iskrsava pitanje, kako to, bilo da se radi o Hrvatima iz Otonove Franačke, bilo da se radi o Hrvatima iz severne slobodne Hrvatske, dakle bilo da se radi o Hrvatima severno od Bavarske, bilo da se radi o Hrvatima severno od Mađarske, kako to, da ti Hrvati, dolazeći sa severa, ne zaposedaju najpre taj potes od Dravskoga ušća do Alpa na zapad, koji bez sumnje leži na njihovom putu, nego idu najpre u Dalmaciju, da tek onda zaposednu taj potes. Pitanje je razumljivo, ako se pod Dalmacijom i razumeva na sever samo područje do Zrmanje, a još razumljivije ako se pod Dalmacijom razumeva i Liburnija, pa bi Hrvati sa severa najpre prešli taj pojas smestili se, tako da sa njim graniče, i tek posle ga zaposedali.

Ostavljajući po strani, da, osim kombinacija bez podloge, u pogledu samoga puta Hrvata sa severa, nema u opšte nikakve indikacije, pa, uzevši taj put Hrvata sa severa i pored svega toga kao fakat, ipak će ostati pitanje, koje traži odgovora, kako se može razumeti, u kratko, da bi Hrvati, dolazeći sa severa, najpre otišli u Dalmaciju, a onda se, u jednom delu, vratili u Panoniju i Ilirik tj. kako se može razumeti, da bi dolazeći sa severa, Hrvati najpre otišli napred, a onda natrag.

Biće baš to, što se to ne može razumeti, i što je to protivrečno, da u tome leži naprotiv indikacija, da ne samo Hrvati nisu došli sa severa, nego i u opšte, da ono ljudstvo, koje se u glavi 30 i 31 naziva Hrvatima, nije došlo sa severa i da i drugi pohod u Dalmaciju jeste morao ići istim putem kao i prvi pohod tj. sa istoka Rimskom cestom, tako, da Dalmaciju hvata sa strane.

U tom slučaju vest o jednom delu Hrvata, koji onda odlazi na sever i ovlada Ilirikom i Panonijom, ne bi bila više protivrečna i bila bi razumljiva, jer se ništa u pojmu stvari ne bi protivilo tome, da se osvojenje Dalmacije sa istoka proširuje, makar samo sa jednim delom Hrvata, na sever.

Ovo mesto, dakle, u glavi 30 D.A.I. može biti za to značajno, što ono može biti znak protiv pomisli o dolasku Hrvata sa severa, što znači da takav dolazak ne bi postojao u realnosti, nego da bi bio tvorevina same tradicije na terenu. Naravno, da će to imati uzrok i razlog u jednom realnom zbivanju, konkretno u tome, što se je u tradiciji drugi pohod na Dalmaciju razvio u pohod sa severa. Citirano mesto dakle biće razumljivo ne kao realnost, nego kao zabeležba tradicije.

Biće naravno, da je drugi pohod u Dalmaciju, i ako proveden istim putem kao prvi pohod, bio proveden od nekoga ljudstva severno od

Dalmacije. Nacionalizacijom toga ljudstva onda tradicija uzimajući to ljudstvo kao Hrvate i vodeći računa o tome, da je to ljudstvo došlo iz krajeva severno od Dalmacije, okolnost, da se na severu među severnim Slavenima nalazi Hrvatsko ime kao i Srpsko ime, uzima kao razlog i podlogu, da to ljudstvo veže sa Hrvatima na severu. Dolazak Hrvata onda sa severa, a po tome i dolazak Srba sa severa, samo je tome posledica.

Postojanje srpskoga i hrvatskoga imena na severu, onoga časa, kad je to ljudstvo asimilacijom i tradicijom pretvoreno u Hrvate, dovoljno je, obzirom da ljudstvo drugoga pohoda u Dalmaciju dolazi sa severa Dalmacije, da onda stvori dolazak Hrvata i Srba sa severa u Dalmaciju, što bi u stvari značilo seobu severnih Slavena u Dalmaciju. Još na Crnom moru i u južnoj Rusiji podelili su se Slaveni, na one, koji idu na sever i na one, koji idu na jug. Ovo u glavi 30 i 31 bio bi jedini slučaj ponovne seobe i to sada onih Slavena koji su otišli na sever — na jug. To je po sebi neverovatno i za to je ovo ovde citirano mesto značajno, što tu neverovatnost potvrđuje, jer po tome mestu onda ne samo, što bi jedni Slaveni otišli na sever a drugi na jug, ne samo što bi onda jedan deo onih sa severa otišao na jug, nego bi i od toga dela jedan deo opet otišao natrag na sever, ne doduše tamo odakle su došli, ali ipak na sever.

Ako dakle može da se pokaže, da ova vest u glavi 30 o jednom delu Hrvata, koji je otišao na sever od Dalmacije i zagospodario Ilirikom i Panonijom, odgovara stvarnome zbivanju, onda bi takva vest bila ozbiljna smetnja svakoj pomisli o dolasku Hrvata sa severa, pa bi ona onda činila neverovatnim ono, što se u tom pogledu iznosi u glavi 30 i 31.

Treba objasniti, zašto je onde u govoru o Hrvatima sa severa učinjena alternacija koja se sastoji u tome, da su moguća dva puta dolasku Hrvata sa severa jedan preko Bavarske a drugi preko Mađarske, naravno sve prema glavi 30 i 31, dok se ne uzme u obzir gore citirano mesto o odlasku Hrvata iz Dalmacije u Ilirik i Panoniju.

To je učinjeno iz jednoga razloga, radi kojega bi se uvek nanovo moralo revidirati sve ono, što se glede nastanka glave 30 i 31 može izvesti iz njihovoga sadržaja. Sve naime, što se izvesti može, naići će uvek na onu protivrečnost u glavi 31, da s jedne strane ta glava 31 govori bez sumnje o jednoj Hrvatskoj na severu iz vremena pre zauzimanja Češke, usled čega bi se moralo uzeti, da je ta glava 31 nastala znatno pre godine 950, a s druge strane da govori o pogibiji Miroslava i padu vojničke moći Dalmatinske Hrvatske, po čemu bi ta glava nastala svakako znatno posle 950.

Indikacija vremena nastanka glave 31 ne bi se dakle mogla iz sadržaja te iste glave dobiti bez protivrečnosti.

To znači onda ujedno, da se ne bi mogla dobiti ni indikacija vremenske relacije između glave 30 i 31, ni otsečan odgovor, koja je zapravo glava starija, a koja mlađa, jer po jednom kriteriju tj. po samostalnosti Hrvatske, glava 31 od 30 je svakako starija, dok je po drugom kriteriju tj. po kriteriju pogibije Miroslava, svakako od glave 30 mlađa ili bar sa njom aproksimativno jednovremena. Tako će onda čitatelj ostati ipak pred nerešenim pitanjem vremenskoga redosleda glave 30 i 31 što se tiče njihovog nastanka.

Izlazak iz ove problematike bio bi možda u tome, da se glava 30 i 31 razlikuju po stvari a ne po vremenu, što znači, da eventualno mogu biti čak i jednovremene.

To se ima shvatiti tako, da se u glavi 30 prepoznaje pisac tradicije sa pogledom fiksiranim na Franačku i na Hrvate i na Hrvatsku u toj Franačkoj, dok se u glavi 31 ima gledati također pisac tradicije, ali sa fiksiranim pogledom na Hrvatsku, koja nije u Franačkoj, koja je samostalna i koja naprotiv trpi napadaje i štete i od Franaka i od Mađara i Pečenega. Da se to može tako uzeti omogućuje Hauptmanova rasprava, kojom je temeljito prečišćeno pitanje tzv. severne Hrvatske.

Ako je ista išla na istok čak do pod Krakov i graničila na istoku sa Pečenezima, na jugu sa Mađarima, na zapadu sa Francima a na severu sa Srbima, pa je Oton I 950 uspeo osvojiti samo onaj deo njezin, koji se je nalazio na terenu Češke, onda je tim samim Hrvatska na severu podeljena u dva dela, jedan deo u Češkoj pod jednim domaćim vladaocem iz kuće Pršemisla i pod Otonom I tj. Hrvatska u Franačkoj i drugi deo, koji je ostao slobodan izvrgnut opasnostima od Franaka, Mađara i Pečenega, Taj prvi deo bila bi ona Hrvatska na severu, o kojoj govori glava 30, dok bi drugi deo bila ona Hrvatska, o kojoj govori glava 31. Sve razlike koje se nalaze između glave 30 i 31 mogle bi onda postojati, jer se ne radi više o jednom predmetu nego o dva predmeta. Tako dakle ne bi se u glavi 30 i 31 radilo o dva vremena nastanka, nego bi se radilo o dva pogleda tih dviju glava D.A.I. Jedna glava tj. 30 bila bi pisana sa pogledom na Hrvatsku pod Otonom I, a druga glava tj. 31 bila bi pisana sa pogledom na onu drugu Hrvatsku, koja nije pod Otonom I. Pošto su mogle obadve postojati jednovremeno i naporedo, ne bi razlike u njima bile vremenskoga značaja, nego bi bile stvarnoga značaja. Usled toga, pošto ne bi bilo isključeno, da su obe glave mogle biti pisane i ako od različitih pisaca aproksimativno u isto vreme, ne bi one mogle služiti podlogom za vremensku indikaciju svoga nastajanja. Razlika između njih bila bi prema tome stvarna, a ne vremenska.

U tom slučaju dakle ne bi preostalo drugo, nego primiti onaj njihov red, koji se nalazi u D.A.I. i uzeti, da je svakako glava 30 nastala pre a glava 31 posle. Njihov poređaj u D.A.I. bio bi ujedno i poređaj njihovog vremenskog nastajanja, a to bi potpuno odgovaralo i njihovom sadržaju, po kome se glava 31 prikazuje kao korektura glave 30.

Dalnje mesto u glavi 30 o tome, kako su Hrvati u Dalmaciji opet potpali pod Franke, verovatno je tradicija na vreme Karla Velikoga. Dalnja vest o okrutnom postupanju prema Hrvatima sa strane Franaka biće tradicija, koja se tiče Hrvata u Panoniji i ima odnos na vreme Ljudevita Posavskoga. Tako isto i vest o pobuni Hrvata protiv Franaka radi toga, dok vest o tome kako su Hrvati pobili sve Franačke arhonte možda će biti tradicija na vreme, kada su to ili slično izveli Bugari u sukobu Omortaga sa Francima. Vest o ratu između Franačke i Hrvata kroz sedam godina biće također tradicija na vreme Ljudevita Posavskoga i naposletku mogao bi Šišić imati zaista pravo da je Kocilin glave 30 kao arhont Franaka u stvari sin Pribinin Franački vazal Kocelj, koji je poginuo u boju protiv Hrvata. No to, kao i vest o pokrštenju Hrvata posle toga, može se ticati također samo Hrvata u Panoniji, jer su Hrvati u Dalmaciji svakako još pre pogibije Kocelja bili krsteni. Hrvatski arhon Porin ne će biti drugo, nego tradicija o Hrvatskom arhontu Porgi, pa kao što Porga ne će biti Borko, tako ni Porin, pored sve sličnosti ne će biti Borin, naprosto za to jer ono ljudstvo koje se u glavi 30 i 31 u tradiciji prikazuje kao Hrvatsko u realnosti u opšte nije bilo Slavensko, pa nema ni potrebe pokušaju Slavenske etimologije kod imena toga ljudstva.

Sledi dalje u tekstu glave 30 nabrajanje od 11 županija zemlje Hrvata. Sve su one severno od Cetine, u kolíko se raspoznati mogu, osim Lijevna (Hlebiana) i Imotskoga (Emota).

Zanimljivo je mesto kai ho boanos auton kratei ten kribasan, ten Litzan kai ten Gutzeska, iz koga se vidi, da zapravo reč ban ne će biti drugo nego transformirana reč boan, a što će značiti Avarskoga poglavicu. Prema ovome mestu boan dakle ban Hrvata vlada Krbavom, Likom i Gackim, što bi značilo neki posebni položaj Liburnije. Nije li taj posebni položaj posledica onoga odlaska jednoga dela Hrvata u Panoniju i Ilirik. Taj je odlazak restitucijom Avarske moći sigurno morao izgubiti svoj efekat, ali, kako su Avari svaki puta i uvek nanovo išli transverzalom istok—zapad, to je moguće, da je od toga na jug u Liburniji odnosno u ove tri spomenute zemlje ostao residuum toga odlaska, koji se je, nemogući održati samostalnost morao vratiti natrag svojoj matici i tu zadržati ipak neki posebni položaj.

Naposletku pisac glave 30 nabrojivši županije, prelazi na to, da opiše položaj ne samo Hrvatske, nego i ostalih Slavenija.

Čitatelj će se ovde bez sumnje zaustaviti, jer će mu se pojaviti pitanje, otkud sad najednom Slaveni u Dalmaciji osim Hrvata, jer u Avarsko Hrvatskoj verziji, kojom je pisana glava 30, kao što smo do sada videli, reč je bila samo o Avarima i Hrvatima. O Slavenima ni reči.

I za to će čitalac sa najvećim zanimanjem zadržati se na jednoj na oko sasvim običnoj a ipak tako važnoj rečenici: kai he men eiremene Hrobatia, alla kai hai loipai Sklabeniai diakeintai hutos tj. spomenuta Hrvatska kao i ostale Slavenije leže ovako. To znači do sada u glavi 30 samo Hrvatska, a sada na jednom ostale Slavenije, do sada u glavi 30 osim Avara samo Hrvati, a sada na jednom Slaveni. U glavi 30 opisano je, kako su došli Avari u Dalmaciju i kako su došli Hrvati, ali kako su došli Slaveni, o tome nema ni reči i sa pravom se postavlja pitanje otkuda u glavi 30 kraj tako oštre i isključive čak i naglašene Avarsko Hrvatske verzije Slaveni, koji se u Dalmaciji nalaze po glavi 29. Kako je moguće, kada je u glavi 30 glava 29 tako korigirana, da je naprosto izbrisana, jer tu nema čak ni dvoimenosti mesta, kad se čak u Hrvatskoj u vreme nastanka glave 30 prepoznaju potomci Avara i fizički, da se onda najedanput u glavi 30 kao nekim vaskrsavanjem pojavljuje sadržaj glave 29 o Slavenima, tako da ostaje u celosti i nepovređen osim onoga terena, koji po glavi 30 pripada Hrvatima. Na pitanje dakle, otkuda najednom u glavi 30 Slaveni odgovoriće se iz glave 29, gde u opšte i nema ništa drugo, do li vest o dolasku Slavena u Dalmaciju. To bi značilo, da je u glavi 29 sadržana realnost a u glavi 30 nešta, što je sazidala tradicija, tako da glava 29 vredi u celosti, u koliko joj nije prejudicirano u glavi 30.

Kad dakle glava 30 prelazi sa historiskoga na geografsko polje u nameri da opiše položaj Hrvata odnosno Hrvatske i položaj ostalih Slavenija, onda napušta Hrvatsku verziju i vraća se Slavenskoj verziji u glavi 29, jer izražaj Hrvatska i ostale Slavenije znači, da je i Hrvatska, i to u prvom redu, prema ostalima također Slavenija. Znači dakle, da glava 30, prelazeći na opis položaja Slavenija u Dalmaciji, ima pred očima samo Slavene u Dalmaciji. Pošto se pak pre toga u glavi 30 govori samo o Hrvatima i Avarima, to se sada kod opisa položaja Hrvatske, glava 30 potpuno predaje glavi 29 i iznosi onakav opis Slavenija, kakav bi bio kao posledica glave 29 da glava 30 nije ni napisana.

Avari su, kao što kaže glava 30, proterani. Hrvati su pobedili i naselili se u Dalmaciju. Posle toga nalaze se na jednom u Dalmaciji ne samo Hrvati nego i ostali Slaveni. Otkuda, na to pitanje odgovora nema. Ne preostaje drugo, nego glava 29, ali onda baš u tome, što toga odgovora nema, a Slaveni se ipak u Dalmaciji nalaze, mora ležati znak za to, da se ono ljudstvo, koje se u glavi 30 naziva Hrvatima ne će moći tako uzeti, pa bi onda moguća bila u glavi 30 ponova glave 29 sa Slavenskom verzijom, jer joj ljudstvo, koje nije Slavensko ne protivreči. Treba dakle pregledati, da se vidi, kako zapravo u glavi 30 leži u stvari dalnji razvitak glave 29.

U glavi 30 pojavljuju se Slaveni bez ikakve diferencije. Ako ipak u izražaju ton Sklabikon ethnon tj. Slavenski narodi treba gledati diferencijaciju, onda je ona tu u uvodu glave 30 još anonimna. Može

se dakle reći, da se uvod glave 30 slaže sa onim što glava 29 također nediferencirano ili bar anonimno kaže sa izražajem ethne Sklabenika Slavenski narodi.

To znači, da glava 30 obećaje, da će razložiti, kako su Dalmaciju zauzeli Slavenski narodi. Početak glave 30 dakle govori istim jezikom kao i glava 29.

Međutim posle u tekstu glava 30 donosi diferencijaciju tih u Dalmaciju naseljenih Slavena i to po imenu. I to se još može uzeti, da je u duhu glave 29, jer se može uzeti, da su se Slaveni iz glave 29 izdiferencirali onako, kako to glava 30 opisuje. Dok je u glavi 29 Rimska Dalmacija globalno u rukama Slavena, u glavi 30 Rimska Dalmacija podeljena je na pojedine Slavenske individualnosti. To bi bio najjači izraz, koji se za tu podelu može upotrebiti, jer se podela ne pojavljuje po jedinstvenom kriteriju, etničkom ili teritorijalnom, nego po jednom i drugom.

Polazeći od juga na sever glava 30 prikazuje najpre Duklju, pa Travuniju, pa Zahumlje, pa Neretvu, kao što se vidi sve samo teritorijalne diferencijacije i prema tome teritorijalne individualnosti. Tek od Cetine dalje, gde počinje zemlja Hrvatska kriterij diferencijacije se iz teritorijalnoga menja u etnički. Isto tako je po etničkom kriteriju položena sučelice svim navedenim teritorijalnim jedinicama pa i zemlji Hrvatskoj zemlja Srbija, koja se proteže duž tih navedenih individualnosti, tako, da je Srbija položena od Hrvatske do Bugarske graničeći sa navedenim jedinicama duž cele Dalmacije. Sa izuzetkom Lijevna i Imotskog bilo bi pod Srbijom označeno svo zaleđe Primorja, koje je u tim jedinicama navedeno. To znači da se u glavi 30 kao diferencijacija pojavljuju u etničkom pogledu Srbija i Hrvatska, dok se u teritorijalnom pogledu pojavljuju Duklja, Travunija, Zahumlje i Neretva. Razlika dvaju pisaca tj. onog iz glave 29 i onog iz glave 30 pokazuje se u tome, što u glavi 30 nema Konavljana, koji se u glavi 29 navode kao Kanalitai.

U glavi 30, kao što se vidi, dakle, iznosi se stanje stvari iz vremena kada je ista pisana tj. posle 950 godine. Prema glavi 29 to bi dakle bio razvitak stvari.

Ali ovde je zanimljivo to, na koji način se tu u glavi 30 taj razvitak stvari prikazuje. Obuhvatajući i svo vreme pre toga, dakle i glavu 29 samo pod imenom Avarskim tu u glavi 29 i 30 imali bi dakle sliku razvitka stvari od dolaska Slavena do godine 950. Da u glavi 30 nema ništa drugo nego ova citirana diferenciranost Slavena, a u glavi 29 dolazak Slavena imali bi jednostavnu sliku o dolasku Slavena i o njihovom docnijem diferenciranju.

Međutim u glavi 30 to nije tako. Između glave 29 i ove partije o diferenciranju Slavena u glavi 30 nalazi se vest o dolasku Hrvata, tako da se slika stvari iz temelja menja.

Mesto Slavena pojavljuju se Avari, a pre diferenciranosti Hrvati i kad je time Dalmacija prikazana najpre kao Avarska onda kao Hrvatska pojavljuje se u glavi 30 najedanput, kao da te promene nije bilo, sva Rimska Dalmacija Slavenska sa Slavenima, koji su se u pojedine etničke ili teritorijalne diferencije izdiferencirali.

To jedno i drugo ne ide zajedno i ne može se stvar drukčije čitati, nego, da se glava 30 nakon udaljenja od glave 29 isto opet toj glavi 29 vraća natrag. To znači po glavi 29 Slaveni u celoj Rimskoj Dalmaciji, po glavi 30 Avari i Hrvati tj. Avari po celoj Rimskoj Dalmaciji, a pošto Hrvati zauzimaju Avarski posed, to onda i Hrvati u celoj Rimskoj Dalmaciji. Prema tome glava 29 bila bi potpuna u smislu Slavena, glava 30 u smislu Avara i Hrvata.

Međutim u toj istoj glavi 30 stvar se opet iz temelja menja, jer se na koncu kao i u glavi 29 opet pojavljuje slika Slavena u celoj Rimskoj Dalmaciji.

Ta promenljivost i protivrečnost u prikazu u glavi 30, kao što se vidi, dolazi otuda, što su se u glavi 30 najedanput posle Slavena pojavili Hrvati, radi čega se Slaveni pretvaraju u Avare, da bi se na koncu u glavi 30 opet pojavila slika Slavena iz glave 29.

Sve to se može razumeti samo, ako se uzme, da se realnost mora sastojati u tome, da su u Dalmaciju zaista najpre došli Slaveni, a onda da je došao jedan neslavenski narod čime se slika stvari iz glave 29 menja, ali da je onda taj neslavenski narod asimiliran i slaviziran, čime se slika stvari iz glave 29 uspostavlja. Naravno kad bi se znalo, koji je to narod ne bi bilo ni potrebe tek analizom teksta na taj put doći. I za to se ovo celokupno rasmatranje u glavi 29, 30 i 31 može zaključiti tek nakon što se pokuša izviditi i prepoznati, koji je to neslavenski narod mogao biti, koji je prouzrokovao tradiciju, koja kao što smo videli, menja realnost.

Glede samoga vremena nastanka glave 30 treba još napomenuti, da nije veća pažnja obraćena eventualnoj indikaciji, koja bi ležala u tituli Otona Velikog i to pre svega za to, jer kad bi i bilo opravdano u toj tituli takvu indikaciju nalaziti, ne bi to ipak vodilo ispod godine 955, jer i ako oko godine 953 Oton I može važiti kao restitutor opsega države Karla Velikoga ipak zavera koja ga ruši s prestola u korist sina i pobuna u Saskoj od dve godine do uspostave njegovoga prestola ne bi mogla činiti verovatnim njegovu ličnu titulu Otona Velikog. To bi u stvari bilo verovatno tek posle 10 avgusta 955 tj. posle pobede nad Mađarima na Lechfeldu ili čak posle 2 februara 962 posle imperatorskog krunisanja u Rimu. U samom Carigradu lična titula Otona I kao velikoga pre njegovoga priznanja carem tj. pre 972 bila bi sasvim neverovatna. Ali sam tekst glave 30 sa Oto, to megalo regi Frangias tes kai Saxias pokazuje, da se tu u opšte ne radi o ličnoj tituli, nego o jednom epitetonu ornans na račun Države, a ne velike

ličnosti, pa je verovatnije po tom tekstu, da se tu misli izraziti izražaj o Otonu I, kralju velike države Frangije i Saske, pa se to čini mesto sa izražajem kralj te velike države, radi toga što se radi o dva imena tj. o Frangiji i Saskoj, sa izražajem veliki kralj Frangije i Saske. To znači da se tu radi o izražaju, koji može da upućuje na celo vreme Otona I od 936 do 973, koje vreme pak radi svojeg velikog raspona ne bi moglo služiti kao indikacija u pitanju vremena nastanka glave 30. Prema tome ostaje kao vremenska indikacija ono, našto je upozorio Bury, a to je vreme, kada je Oto I postao gospodar Češke tj. 950 godina. To bi se tu u glavi 30 slagalo sa navodom Miroslava u glavi 31, pa bi ostalo, da se pitanjem nastanka glave 30 i 31 ne dira u pitanje njihovoga poređaja u spisu D. A. I., koji ostaje, kako je tamo unešen.

To bi značilo, da glava 30 i 31 pretstavljaju unose iz kasnijeg vremena, nego što je vreme nastanka originalnoga spisa tj. iz vremena posle 950, i to naravno onda, po prirodi stvari, unose prilikom prepisa.

Time dakle se potvrđuje onaj osećaj, koji čitalac dobiva čitanjem glave 29, 30 i 31, a to je da one sadrže takve protivrečnosti, da je isključeno, da dolaze od jedne ruke i da tu mora biti slučaj i druge i treće ruke. Pošto je pak iz istoga razloga isključeno da i u samoj glavi 29 može biti isti pisac alineje prve glave 29 i materije o gradovima, te je najverovatnije, da je potonja materija unešena sa glavom 31, to je potrebno sa nekoliko reči i to obrazložiti.

U glavi 29 alineja prva završava se sa nabrajanjem gradova Primorske Dalmacije. Po tome sledi gore već opisani kasniji umetak sa onom nesvršenom rečenicom o vremenu Heraklijevom kao i također kasniji umetak o vremenu cara Vasilija i o Saracenima.

Iza toga kao da se tekst vraća alineji prvoj i kao da ju nastavlja, jer sada sledi opis gradova Primorske Dalmacije. Najpre imena gradova Primorske Dalmacije onda njihov opis, to dvoje tako prirodno sledi jedno za drugim, da na prvi pogled izgleda, da je to u stvari nastavak alineje prve u toj glavi 29, koja je samo sa spomenute dve materije bila prekinuta.

Ali čitalac će odmah opaziti i to, da se između nabrajanja gradova Primorske Dalmacije i opisa gradova Primorske Dalmacije pojavljuje jedna razlika, koja se sastoji u tome, da se među gradove Primorske Dalmacije, koji se opisuju najedanput smešta jedan grad, o kojemu nije bilo reči kod nabranjanja tih gradova. To je grad Kotor.

Prema tome nabrajanje gradova i opis gradova različiti su i to već pokazuje da alineja prva u glavi 29 D. A. I. i opis gradova Primorske Dalmacije u toj istoj glavi 29 D. A. I. ne potiče od jedne iste ruke, jer ako je opis gradova Primorske Dalmacije ograničen na gradove, koji su u alineji prvoj glava 29 navedeni, onda se sa pravom čitalac mora pitati, otkud sad najedanput u opisu gradova jedan grad, koji nije nabrojen. A da se uzme, da je opis gradova u vezi sa njihovim

nabrajanjem, to je tako prirodno, da bi se, ako to tako ne bi imalo biti, čitaoc morao pitati, čemu i u kakvoj vezi onda tu u glavi 29 opis nekih gradova Primorske Dalmacije. Jasno je, ako se to nalazi tako u glavi 29, da onda opis gradova pretstavlja opis onoga, što je napred nabrojeno. A pošto napred Kotor nije nabrojen, onda taj opis gradova nije osvetljavanje nabrajanja gradova, niti se tu u glavi 29 u toj vezi nalazi, nego je to jedna druga nezavisna stvar, pa su prema tome jedno oni u glavi 29 alineja prva nabrojeni gradovi, a drugo oni u toj istoj glavi 29 ali malo dalje opisani gradovi.

Iz toga bi onda sledilo, da je nabrajanje gradova poteklo iz jednoga pera, a opisivanje gradova iz drugoga pera. A tako, kako to iz te razlike sa dodavanjem grada Kotora sledi, u stvari će i biti.

U tom pogledu dovoljno je navesti onu razliku, koja postoji u opisu Dioklecijanove palače.

U alineji prvoj glave 29 D. A. I. tj. kod nabrajanja gradova taj je opis hiperemfatičan, dok je opis iste palače malo dalje u opisu gradova više nego rezerviran, tako reći hladan, što se ne može oboje zajedno tj. jedno i drugo podrazumevati kao da izlazi ispod jednog istoga pera, nego se može razumeti samo kao razlika koja dolazi od dva pisca.

Ali nema razloga tim putem ići dalje, tim manje, što između nabrajanja gradova i opisa gradova fali tertium comparationis, kao što se to nalazi u pogledu Dioklecijanove palače. Dosta je spomenuti, da se kod opisa grada Zadra (Diadora) navodi, kako u tom gradu leži telo Svete Anastazije.

Kako su mošti te Sremske mučenice kao dar cara Nikifora (802—811) prema Šišićevom navodu (Povijest 444) donešene lađom iz Carigrada u Zadar godine 807, čitatelj će se sa tom godinom 807 naći pred naznakom vremena, pre kojega opis gradova u glavi 29 D. A. I. nije mogao biti pisan.

Taj antequam non tu u opisu gradova u glavi 29 D. A. I. i sam je dovoljan, da potvrdi, da navađanje gradova i opis gradova, ne dolazi od istoga pisca, jer je prema ovome antequam non razlika u vremenu između jednoga i drugoga skoro dva veka. To znači dakle, da je opis gradova mnogo kasniji unos.

Samo treba spomenuti, da ne bi bilo zabune, da se ovo sve ovako izvodi prema rukopisu D. A. I. Codex Parisinus bez ikakve konjekture tj. onako kako taj Codex donose Banduri i Bekker, kod kojih u glavi 29 alineja prva među nabrojenim gradovima grada Kotora nema. Prema tome u pogledu tih izdanja vredi sve ovo, što je ovde odnosno razlike između nabrajanja i opisa gradova navedeno. Tek Moravčikova konjektura, koja reči tade kastra pretvara u ta Dekatera menja celu stvar, ali naravno ne u tom pogledu, da bi provađala vremensko izjednačenje pisanja jednoga i drugoga tj. i nabrajanja gradova i opisivanja gradova, jer to kraj navedenoga argumenta s antequam non nije

ni moguće, nego samo u tom pogledu, što bi onda taj argument ostao bez argumenta koji leži u razlici između nabrajanja gradova i opisa gradova, jer ta razlika, koja kod Bandurija i Bekkera postoji usled Morvčikove konjekture nestaje. Prema tome na osnovu originalnoga Codex Parisinus taj argument sa tom razlikom u stvari postoji. A što je glavno Moravčikovoj konjekturi ne vidi se u opšte ni razlog, jer reči u Codex Parisinus tade kastra ne moraju se u opšte ni menjati, jer ako se kaže kako su Romani spasili se eis ta tes paralias kastra, a za toga se nadovezuje hatina eisin tade kastra, onda se samo u stvari reč kastra ponavlja, što je stilistički sasvim u redu, jer kad se kaže kako su se Romani spasili u gradove i onda da su ti gradovi ovi i tako dalje, onda tu nema pleonazma, niti ičega što treba menjati. Mesto »a to su« kaže se »a ti gradovi su«. To je sve.

Pošto je tekst u redu i bez konjekture, prirodno je onda držati se originalnoga Codex Parisinus i u spomenutoj razlici između nabrajanja i opisa gradova viditi jedan argument, koji dokazuje drugoga pisca, a gore navedeni argumenat sa antequam non dokazuje, da je taj drugi pisac kasniji pisac.

Prema tome može se zaključiti, da po Codex Parisinus, i ako slika stvari na prvi pogled izgleda drukčija nabrajanje gradova u glavi 29 alineja prva i opis gradova u toj istoj glavi 29 nisu u nikakvoj vezi, nego je opis gradova jedna mnogo kasnija stvar. Ostalo bi pitanje, otkuda i zašto onda tu u glavi 29 taj dodatak sa opisom gradova Primorske Dalmacije, kad on, sve kad i ne bi bilo navedenih razloga, ne bi odgovarao alineji prvoj glave 29 ni po svome značenju, jer je sasvim neverovatno, da će onaj faktor koji izveštava, šta se je dogodilo sa Salonom upotrebiti takvu prekarnu situaciju, da dodaje opis gradova Primorske Dalmacije.

Da i nije iznešenih razloga takvo opisivanje gradova Primorske Dalmacije ne bi odgovaralo jednoj tako konkretnoj i tako nedeskriptivnoj stvari kao što je alineja prva glave 29 D. A. I.

Odakle je taj opis gradova u glavi 29 D. A. I. uzet, to se naravno ne može znati, ali po kratkoći ceo opis izgleda, da je fragmentarni izvadak iz neke geografije, u kojoj naravno već i Kotor ima mesta. Potonje valja tako reći, jer nije verovatno, da je Kotor u vreme provale Slavena u Dalmaciju već bio tako izgrađen i utvrđen, da bi bio zaklonište Romanskim beguncima.

Da je u D. A. I. taj opis mogao biti unešen tek posle godine 807, to smo videli.

Ali zašto je unešen i kada je unešen to su dva pitanja koja ostaju otvorena. Najverovatnije je, da je taj opis Primorskih gradova Dalmacije unešen u glavu 29 D. A. I. posle originala, tek u jednom prepisu.

To se može izvesti iz opisa grada Dubrovnika, odakle bi se moglo izvesti i zašto je taj opis tu u glavi 29 unešen. Izgleda da u ori-

ginalu nije bilo naznake vremena, kada je D. A. I. u opšte pisan i to nigde u tom spisu, pa ni tu u glavi 29 i da je onda opis Dubrovnika imao tome da posluži, da se naknadno vreme nastanka spisa D. A. I. naznači, pa, pošto su kao što je već rečeno sva tri datuma u D. A. I. naknadno i artificielno umetnuta, ta okolnost i taj način donosi sobom želju, da se to ne prepozna. Kad bi bio glavi 29 dodan opis samo Dubrovnika, to bi se odmah prepoznalo. Za to se opisuju i još neki gradovi i za to se opisuje i Kotor, o kome u glavi 29 nema ni reči. Da se može reći kada je spis D. A. I. pisan, upotrebljuje se opis Dubrovnika, da se onda dođe u tome opisu do najvažnije stvari tj. do zauzimanja grada Epidavra od strane Slavena, da se odatle onda može računati proteklo vreme kao podatak za vreme nastajanja spisa tj. toliko i toliko vremena od zauzeća Epidaura. Samo što se je onome, ko je taj opis gradova zajedno sa opisom Dubrovnika u glavu 29 uneo, dogodila jedna protivrečna stvar, a to je, da je ustvrdio, kako je od zauzimanja Epidaura prošlo 500 godina, a onda to pretvorio u godinu 949.

Epidavar je mogao biti zauzet, jer je bio po izričitom tekstu D. A. I. zauzet od Slavena samo prigodom onog velikoga Slavenskoga pohoda do Drača 545 godine. Odatle pak 500 godina znači ne 949 godinu nego godinu 1045, što je već vreme od prilike, kada sekretar Cezara Joana Duke piše Codex Parisinus. Njegovom vremenu odgovara dakle navod u opisu gradova glede Dubrovnika i Epidavra, a ne godini 949. I za to verovatno, što je trebalo tu u glavi 29 D.A.I. uneti taj artefakt sa datumom, da ne bude sam opis Dubrovnika, unešen je u glavi 29 D. A. I. opis više gradova Primorske Dalmacije. To, što se je sekretaru Jovana Duke moralo dogoditi, da je sam demantirao svoj datum od 949 sa svojom primedbom o 500 godina od zauzeća Epidaura, i što je mesto godinu 949 faktično odao svoju godinu 1045, to je jedan slučaj.

Kad je reč o datumima potrebno je ovde napomenuti nešta izvan pitanja datuma samoga pisanja D. A. I., što se odnosi na datum osvojenja Salone sa strane Slavena.

Tu treba reći, da je odluka pala za godinu 603 pre svega za to, što je najprirodnije, da se takva stvar događa onda kad je Romajska imperija u najvećoj krizi. Za to ovde nisu uzete u obzir sve druge razne kombinacije sa kasnijim vremenom tj. vremenom samoga cara Heraklija, naprosto za to, jer je neverovatno, da će Slaveni čekati Heraklijevu restauraciju imperije, propustiti upotrebiti priliku kad je imperija slaba i čekati eventualno na Heraklijevu tematizaciju.

Tako je iz toga razloga i iz razloga gore više ovde iznešenoga uzeta godina 603, a kod toga se je i ostalo, pošto i sam Jireček naglašava, da posle godine 603 nema više nalaza spomenika iz Salone.

Ono, što treba ovde sada istaći jeste međutim to, da naprotiv toj Jirečekovoj tvrdnji kod Buliča se nalazi vest o nadgrobnom napisu

kaluđerice Ivanice begunice iz Srema od 612 godine, a isto tako da Bulić za godinu 610—614 spominje kao poslednjeg episkopa Salone Teodora.

Nema sumnje, da je ta vest protivna uzimanju godine 603 i nema sumnje, da se tu takvo uzimanje usled onoga što ima Bulić mora uzeti nemogućim.

Ali to je samo dotle, dok se uzima da su Slaveni Salonu razrušili i da prema tome od Romana niko živ nije ostao. Međutim u glavi 29 alineja prva tako ne stoji, nego tamo samo stoji, da su Slaveni Romane oterali i Salonu zauzeli. To je jako širok pojam, koji ne isključuje izuzetke, pa šta više pod oteranim Romanima može da se u prvom redu zamišlja vlast Romana i sve ono žiteljstvo koje je sa time u vezi. Svakako po glavi 29 D. A. I. nije isključeno, da su od pravila postojali i izuzetci, pa ono što iznosi Bulić ne mora da bude protivno godini 603, nego može naprotiv uz održanje te godine 603, da bude baš jedan konkretni argument za ono, što izlazi iz glave 29 D. A. I. tj. da su Slaveni beskrvno zauzeli Salonu i da je prema tome moguće bilo i to, da u zauzetoj Saloni ostaju i neki zaostatci, kao što su ta dva slučaja koje Bulić iznosi. I tako ne bi bilo razloga otstupati od godine 603 i to tim manje, što bi onda takvo otstupanje vodilo u godinu 612 ili 614 tj. već u vreme Heraklija, a glava 31 nam jasno kaže, da se u to vreme već dolazi samo sa dozvolom cara Heraklija. Pošto je pak u glavi 29 Slavenski dolazak bez dozvole, to on ne može biti iz toga kasnijeg vremena, nego naprotiv iz što ranijeg vremena, da bi se po svojoj vremenskoj dislokaciji što više približio najkritičnijem času Rimske imperije. Trebalo bi sada izvršiti ovde pregled i glave 32 do glave 36, ali kako je pregled glave 29, 30 i 31 doneo sobom kao najvažniju stvar potrebu pokušaja, da se odgovori na pitanje, ko je bio taj narod, koga glava 30 i 31 naziva Hrvatima, pokazuje se shodnijim, pokušati dobiti odgovor na to pitanje, da se onda može pregled onoga, što se u spisu D. A. I. govori o Srbima izvršiti u punom opsegu celokupnoga potrebnog materijala iz D. A. I.

Taj pokušaj treba da počne sa jednim podatkom u Fredegara, koji glasi:

Eo anno Abarorum cuinomento Chunorum regnum in Pannia surrexit viaemens intentio, eo quod de regno certarint, cui deberetur ad succedendum: unus ex Abares et alius ex Bulgaris, collicta multitudinem, uterque in invicem impungnarint. Tandem Abaris Burgarus superant. Burgaris superatis, nove milia verorum cum uxoris et liberis de Pannonias expulsi, ad Dagoberto expetint, petentes, ut eos in terra Francorum manendum receperit. Dagobertus iobit eos iemandum Badowarius recipere, dummodo pertractabat cum Francis, quid exinde fierit.

Cumque dispersi per domus Baioariorum ad hyemandum fuissent, consilium Francorum Dagobertus Baioariis iobet, ut Bulgarus illus cum uxoris et liberis unusquisque in domum suam una nocte Baiuariae interficerint. Quod protinus a Baiovaries est impletum, nec quisquam ex illis remansit Bulgaris, nisi tantum Alciocus cum septinientis viris et uxoris cum liberis, qui in marca Vinedorum salvatus est. Post haec cum Wallucum ducem Winedorum annis plurimis vixit cum suis. (F. Kos I 208 broj 164 ad 631 Fredegarii Chronicon IV c 72. MGSS. rer. Meroving. 1. 157). Smisao toga podatka, koji se odnosi na godinu 631, jer anno nono regni Dagoberti tj. devete godine kralja Dagoberta znači tu godinu, bio bi ovaj:

Te godine nastade žestok sukob u državi Avara nazivom Huna u Paniji (to je Panonija), jer je došlo do borbe o vlast, kome bi ona imala pripasti: jedan od Avara i drugi od Bugara, sakupivši mnoštvo oba međusobno stupiše u borbu. Naposletku Avari nadvladaše Bugarima. Pošto budu Bugari nadvladani, devet hiljada ljudi sa ženama i decom proterani iz Panonije obrate se na Dagoberta, moleći ga, da ih primi na boravak u zemlji Franaka. Dagobert zapovedi Bavarcu, da ih primi na prezimu, dok se on ne posavetuje sa Francima, šta će posle toga biti.

Kada budu porazmeštani na zimovanje po kućama Bavaraca, po savetu Franaka, Dagobert zapovedi Bavarcima, da Bavarci svaki u svom domu jedne noći one Bugare sa ženama i decom pobiju. I to bude sa strane Bavaraca odmah izvršeno i nitko od tih Bugara ne preostade osim samo Alciocus sa sedam stotina ljudi i žena sa decom, koji se je spasio u Marki Vineda. Posle toga požive zajedno sa svojima mnogo godina sa Wallukom knezom Wineda.

Vest u Fredegara odnosi se na Bugare, i ako na dva mesta imade izražaj Burgarus i Burgaris, pa bi se po crkvenoj historiji Zaharija Retora (Sholastika) iz godine 555, koji ima izražaj Burgare moglo uzeti, da se to tiče onog poganskog naroda toga imena na Kavkazu, koji tamo »ima gradove«, ali ti Burgare nisu se nikada pojavljivali u Panoniji, pa pošto u Fredegara imade na druga tri mesta izražaj Bulgaris, Bulgarus i onda ponovo Bulgaris, izražaj Burgarus i Burgaris biti će manje iz Zaharija Retora, a više iz pogreške.

Vest se dakle odnosi na one Bugare, koji su sa Avarima bili u Panoniji do godine 631, a pošto su Avari nadošli na Hune na Crnom moru godine 558 i još godine 568 tu sa tim Hunima vladali (kagan Bajan), kada su bili poterani na zapad od Turaka, to bi ti Bugari bili oni Bugari, koji su tada 568 sa Avarima otišli u Panoniju, dakle koji su obzirom na godinu 631 živili sa Avarima u Panoniji nekih 63 godina. U glavnom to su morali biti Huni Kutriguri, koji su, bivši na zapadu od reke Dona, lakše mogli da se sa Avarima sklone na zapad ispred Turaka, jer Teofilakt Simokata od istočnih Huna Utigura, koji bi bežali

ispred Turaka pominje samo dve hunske horde Tarniah i Kocagiri, dok je pleme Zabender, koje se je tim plemenima Tarniah i Kocagiri u odlasku na zapad priključilo, krenulo zapadno od Dona. (Zlatarskog bogati materijal o Hunima). Istina Teofilakt Simokata ima za odlazak tih triju plemena godinu 598, koja je za bekstvo ispred Turaka koji dolaze na Hune znatno previsoka, pa bi tu onda više odgovarala godina dolaska Turaka tj. 568. Ali, da li tekst Teofilakta Simokate govori o bežanju ispred Turaka tj. o bežanju u godini 568 ili on govori o bežanju od Turaka, to se iz njegovog teksta jasno ne razabire, jer apo ton Turkon apodidraskusi može da znači i bežanje od Turaka, koji su već nadošli i bežanje ispred Turaka, koji tek dolaze. Naravno, da je verovatnije ovo drugo tj. ispred Turaka koji tek dolaze i to iz jednog vrlo jednostavnoga razloga, pošto bi bekstvo od Turaka, koji su već nadošli, bilo isuviše teško a verovatno i neprovedivo, pogotovo, kada se ne radi o bekstvu jedne osobe ili o bekstvu jedne grupe osoba, nego o bekstvu jednog plemena, dakle u stvari o emigraciji.

Prema tome, mnogo je verovatnije uzeti, da su plemena Tarniah i Kocagiri pobegli ispred Turaka, koji tek nadolaze. Time se onda naravno za to bekstvo dobiva jedno znatno niže vreme, nego što je ono u Teofilakta Simokate.

Spomenuti treba, da u toj vesti, gde je reč o hunskim plemenima Tarniah i Kocageroi Teofilakt Simokata spominje kao Hune i pleme Zabender.

Međutim kada se pažljivo pročita vest Teofilakta Simokate, kojoj je smisao, kako su plemena Tarniah i Kocageroi od Turaka pobegli i došavši u Evropu sjedinili se sa onima oko hagana Avara, dobiva se slika stvari, po kojoj nije jasno da je i pleme Zabender došlo u Panoniju. Ta vest Teofilakta Simokate glasi: »kažu da i oni Zabender potiču od roda Uar i Huni. Taj dolazak pak poveća dodanu silu Avara za deset hiljada«.

Vest Teofilakta Simokate po samom tekstu odnosi se zapravo samo na plemena Tarniah i Kocageroi. Za njih se kaže, da su također iz roda Uar i Huni i za njih se kaže da su od Turaka pobegli, da su došli u Evropu (ta je počinjala od desne strane reke Dona na zapad), i za njih se kaže da su se sjedinili sa onima oko hagana Avara.

Od svega toga se za pleme Zabender ne kaže ništa, osim samo to, da je i to pleme od roda Uar i Huni, a i to samo po čuvenju (legetai). To znači samo napomenu o istom poreklu, ali ne i napomenu o istom zbivanju. To znači, da se vest Teofilakta Simokate tiče plemena Tarniah i Kocagiri, njihovoga bekstva Avarima u Panoniju, bolje reći njihovoga sjedinjenja sa onima oko hagana Avara. I zaključna rečenica onda o tome, kako se je tim sjedinjenjem dodana sila Avara povisila za deset hiljada, odnosi se također na pleme Tarniah i Kocageroi.

Da se ta zaključna rečenica odnosi i na pleme Zabender, to je stvar, koja se ne nalazi u samome tekstu Teofilakta Simokate, pa bi usled toga takva tvrdnja mogla pretstavljati samo zaključak a ne tekst. Takav zaključak pak stvara se očevidno po tome što bi pominjanje plemena Zabender samo u vezi njegove krvne pripadnosti bilo bez veze sa ostalim tekstom, tako reći, jedno puko domišljanje kao i po tome, što se dodatak o povišenju Avarske snage usled prinove nalazi iza napomene o plemenu Zabender, a ne ispred te napomene.

Zaključak je dakle jasan. Iz ta dva razloga i taj dodatak o povišenju Avarske snage obuhvatao bi i pleme Zabender. Iz toga onda sledilo bi dalje, da i sve ono, što je rečeno o plemenu Tarniah i Kocagiri tj. i ono što je rečeno o bekstvu od Turaka i o dolasku u Panoniju obuhvata također i pleme Zabender.

Ali baš o tome tj. o bekstvu od Turaka nema kad se radi o plemenu Zabender u tekstu ni reči, pa je takva okolnost već sama dovoljna, da bude smetnja uzimanju, po kom bi se vest Teofilakta Simokate u celini ticala i plemena Zabender.

I zaista, pogotovo kad je i pleme Zabender po poreklu Uar i Huni, ne vidi se razlog, zašto ne bi bilo i ono spomenuto na onom mestu, gde se govori o bekstvu od Turaka. Tako se može mirne duše uzeti, da bi u slučaju da je pisac hteo i o plemenu Zabender govoriti onako, kao što je govorio o plemenu Tarniah i Kocageroi, da bi onda u tekstu trebala jedna vrlo mala izmena, pa da pisac to ustvari i kaže. Bilo bi dovoljno premeštanje napomene o plemenu Zabender ka onome o plemenu Tarniah i Kocageroi: na primer kat auton ton hronon hoi Tarniah kai hoi Kotzageroi kai hoi Zabender (kai hutoi de ek Uar kai Hunni) apo ton Turkon apodidraskusi kai pros Europen genomenoi tois peri ton haganon ton Abaron sinaptontai. He de gegoniia epithetos dinamis tois Abarois eis deka hiliada ekriboto. To bi bio prirodan red reči, ako bi se trebalo uzeti, da su i Zabender kao i Tarniah i Kocageroi pobegli od Turaka haganu Avara.

Ali tekst Teofilakta Simokate ne glasi tako i za pleme Zabender. Tekst glasi sasvim tako, kao što je u ovom primeru navedeno, ali samo za pleme Tarniah i Kocagiri. Za pleme Zabender ima samo jedan umetak u vest o Tarniah i Kocagiri, ali ograničen samo na to, kako su i oni od plemena Zabender od istog roda kao i Tarniah i Kocagiri a i to samo po čuvenju (legetai). Usled toga ostalo bi, da se to mesto u Teofilakta Simokate u celosti može čitati samo u odnosu na pleme Tarniah i Kocagiri, dok se u odnosu na pleme Zabender od toga mesta može čitati samo toliko koliko se o tom plemenu Zabender kaže tj. samo toliko da su i pleme Zabender istoga roda. Znači onaj broj od deset hiljada, kojim je brojem moć kagana Avara uveličana, odnosio bi se na Tarniah i Kocagiri, ali ne i na Zabender. Vest Teofilakta Simokate, dakle, imala bi onda smisao, da su Avarima ispred Turaka u Panoniju pobegla samo ona dva plemena hunska Tarniah i Kocagiri.

No vest u Teofilakta Simokate može biti podatak i još za nešto drugo.

Po njezinom tekstu nije se za taj broj, koji čini pleme Tarniah i Kocagiri povisila dinamis (sila) Avara, nego se je za taj broj povisila epithetos dinamis, (dodana sila Avarima), znači za taj broj povisio se je broj onih Bugara, koji su već pre toga bili pod haganom Avara. U toj vezi se i kaže tois peri ton haganon ton abaron sinaptontai tj. sjedine sa onima oko hagana Avara.

To znači da je u Panoniji oko hagana Avara bilo i pre Tarniah i Kocagiri Bugara, dakle onih Bugara iz vremena 559/562 do 567 tj. onih, koji su tada sa Avarima otišli na zapad.

To su bili oni peri ton haganon Abaron tj. oni oko hagana Avara.

A to su onda morali biti Huni Kutriguri, jer pri svom kratko trajućem pohodu od pet godina na zapad Avari su u stvari morali Utigure više prolaziti nego zaposedati, dok su posle Utigura od Dona dalje na zapad morali prolaziti kroz sred srede Kutrigurske zemlje i ovu zaposedati. Prirodno je onda, da su Avari sobom vodili iz toga kraja zapadno od Dona Kutrigure, koji su tu stanovali, dok su Huni Utiguri Tarniah i Kocageroi tek naknadno došli Avarima u Panoniju, bežeći od Turaka koji su opet po prirodi stvari, ne polazeći dalje na zapad, zaposeli zemlju Utigura, našto upućuje ime najzapadnijega turskoga komandanta Anageia, koga Menander imade kao turskog upravnika plemena Utiguri za godinu 576 (hipo Anagaiou, hos ekratei tu filou ton Outigouron).

Dakle tois peri ton haganon ton Abaron bili bi onda oni Kutriguri, koji su sa Avarima došli u Panoniju u vremenu od 559/562 do 576, dok bi Tarniah i Kocagiri bili Utiguri, koji su u Panoniju došli tek od te 576 godine dalje. Teofilakta Simokate godina 598 je sigurno za najmanje 16 godina previsoka, jer od 582 već nema više turske vlasti u zemlji Utigura, pošto tada tamo vlada, tada već, pa sve do 584 za malodobnoga Krobatosa iz roda Dulo njegov ujak, majkin brat Organa iz roda Ermi. Po Etiopskoj kronici Jovana episkopa od Nikiu za malodobnog Quetrada njegov ujak Kuernaka — u toj hronici se naime reč anepsios mora uzeti u svom prvom smislu kao nećak, dok se Ermitzes u Chronicon Pascale, Avarski egzarh pred Carigradom 626 po imenu Ermic može dovesti u vezu sa rodom Ermi i po svom položaju i po tom što su 626 pod Carigrádom bili i Bugari, potomci i Kutrigura i Utigura i iz vremena 559/569 do 567 i iz vremena od 567 do 582. Teofilakta Simokate godina 598 za Tarniah i Kocagiri mora se svakako spustiti ispod 582 u razmak od 582 natrag do 567. Koliko, to se ustanoviti ne da.

Po tekstu Teofilakta Simokate, ako ono apo ton Turkon apodidraskusi znači bekstvo ispred Turaka bilo bi to najverovatnije čak dole do 567 godine. Kutriguri, naravno ne svi, otišli bi onda sa Avarima u vremenu 559/562 do 567, a Utiguri naravno ne svi — zna se za ime tih dvaju njihovih plemena — Tarniah i Kocagiri onda 567. Jedno bi dakle

bio odlazak Kutrigura zapadno od Dona sa Avarima, a drugo bi bilo bekstvo Utigura istočno od Dona ispred Turaka.

Razlikovanje Huna na Hune Kutrigure i na Hune Utigure po reci Donu novija je stvar, koja počinje tek od prelaza njihovoga preko Dona, pa to razlikovanje znači samo teritorijalnu a ne plemensku razliku, jer je plemenska razlika Huna na Kutrigure i Utigure postojala i pre ove teritorijalne razlike tj. još pre 375 godine, u staroj velikoj Bugarskoj, istočno od Dona, kada su oba plemena Huna na istoku od Dona zajedno živila (Teofan: he palaia Bulgaria estin he megale, Nicephorus: he palai kalumene megale Bulgaria). Nadalje, ako je to docnije teritorijalno razlikovanje na Hune Kutrigure i na Hune Utigure bilo samo formalno onda je to tako moglo biti samo do godine 558, kada su Utiguri pod svojim kanom Sandilhom u sukobu Justinijana I sa Kutrigurskim hanom Zaberganom izintrigirani Justinijanom I izvršili teški krvavi napad na Kutrigure. Od to doba razlika između Utigura i Kutrigura nije više formalnost, jer Agathias u historiji svoga vremena, koju piše posle Justinijana I (565) kaže, kako su ta dva plemena posle toga epi pleiston tj. vrlo dugo vremena, živela u neprijateljstvu.

Istina Menander ima čak i tekst odgovora Justinijanu I od Sandilha sa smislom kako bi bilo neprirodno i sasvim protivno prirodnom zakonu, da se istrebljuju njihovi jednoplemenici (tj. Kutriguri), koji ne samo da govore jedan te isti jezik sa njima (tj. Utigurima), te su i njihovi sažitelji i upotrebljuju jednaku hranu i odeću, nego su i njihovi srodnici, ma da stoje pod drugim vođama, pa bi takav odgovor Sandilha bio sasvim protivan onome, što Agatias iznosi, dodajući čak i opis posledica Utigurskog napada na Kutrigure tj. kako su i jedni i drugi i Kutriguri i Utiguri došli u takvu nesreću, da i ako preostade jedan deo njih, oni raspršeni služe drugima, menjajući svoje ime, jer su se međusobno napadali i plenili i ulazili u otvorene sukobe, sve dok uništene sile jednih i drugih ne postadoše sasvim rastrojene, tako da su napuštali i samo očinsko ime, pa dok su se oni svakako mučili kod kuće, predavajući se užasima, nisu mogli ni pomišljati da napadaju na Romaje.

Ta suprotnost u Menandra, po kojemu Sandilh motivirano odbija zahtev Justinijana, sa onom suprotnosti u Agatiasa koji u najcrnjim bojama opisuje ispunjenje tog Justinijanovog zahteva, može se razumeti samo na taj način, ako se pretpostavi, da se je Sandilh doduše opirao, da napadne na Kutrigure i da se je opirao Justinijanovom zahtevu, dok na posletku nije tom Justinijavom zahtevu ipak popustio, valjda najviše za to, što mu je Justinijan priopštio, da je morao Kutrigurima Zabergana dati one velike svote, koje bi imale pripasti Sandilhu, a koje će Sandilhu i pripasti, ako ih Sandilh od Kutrigura oduzme. Za takvo shvaćanje govori u ostalom i sam Menander, koji kaže, kako Justinijan nije dao mira Sandilhu potstrekavajući ga sa

čestim poslanstvima i drugim načinom, obećavajući Sandilhu godišnji tribut, predan Zaberganu ako nadvlada Zabergana, koji se s novcem i plenom vraća iz Trakije.

Da je pak napadaj Utigura pod Sandilhom na Kutrigure morao biti maksimalan, vidi se po tome, što su sa Utigurima u tome napadaju sudelovali i Goti u velikom broju od dve hiljade. Ti Goti su bez sumnje potomci onih Gota tetraxita iz godine 375, koji su po Prokopiju tada prešli morski tesnac kod Kerča i saživeli se u novostvorenoj zajednici sa Utigurima.

Pitanje raspada he palaia, he megale Bulgaria na dve organizacije, Utigursku i Kutrigursku, sa alternativama, da je to moglo biti 357 (Prokopije) ili da je to moglo biti posle 429 a pre 454 u stvari 437 (Zlatarski) ne dodiruje pitanje prelaza Gota Tetraxita Utigurima.

Brzi pad pod Avare 559/562, pa kasnije pod Turke 567 i jednih i drugih kao i okolnost, da oslobođenje od Turaka 582 dolazi od Kavkasko-hunskog plemena Unogundura kao da daje za pravo Agathiasu, što bi obzirom na Menandra onda zaista značilo da Justinijanu nije doduše odmah uspelo, ali da mu ipak jeste uspelo, da tako pokrvi ta dva plemena Kutrigure i Utigure, da su izgubili svaku samostalnu snagu. Unogundurska snaga unogundurskoga poglavara Krobatusa (Nicephorus: Kroubatos ho anepsios Organa ho ton Onogoundouron kirios) drži ih posle Turaka još 574 do 624, ali samo dotle, jer se već 643, nakon što je Krobatus 642 umro, za njegovih sinova ta sila raspala.

Tako se zaista može reći, da, ukoliko je pre toga razlika između jednih i drugih kraj sve razlike u zbivanju mogla biti samo formalna, to od 558 godine ta razlika postaje stvarnost, i Utiguri i Kutriguri postaju neprijatelji. Fredegarova vest dakle za godinu 631/632 tiče se Bugara u Panoniji pod avarskim haganom iz 552/562—567 (Kutriguri) i iz 567 do 582 (Utiguri) tj. potomaka dviju neprijateljskih hunskih, dakle bugarskih plemena. Potomci su to u godini 632 u Panoniji i Kutrigura nepoznate pobliže oznake i Utigura Tarniah i Kocagiri. Potomci su to dakle onih Bugara koji su se 558 krvavom borbom razišli kao neprijatelji.

Istina Teofilakt Simokata kaže, kako su se Tarniah i Kocagiri priključili onima oko hagana Avara. To bi značilo Kutrigurima, ali ta primedba, prema gore izloženom, mogla bi imati smisla samo u objektivnom smislu glede Panonije tj. da su pored već postojećih Bugara u Panoniji, došli novi Bugari. Dakle »pored« a ne »sa« tj. u Panoniju došlo je još novih Bugara, pored u Panoniji već postojećih Bugara. Relaciju tih starih i novih Bugara ta vest Teofilakta Simokate ne dodiruje, a isto je tako samo u objektivnom smislu moguća vest o povišenju Bugara za deset hiljada u Panoniji tj. u tom smislu, da je dolaskom Tarniah i Kocagiri broj Bugara u Panoniji za deset hiljada povišen. Došli su, dakle, kao što se vidi u Panoniju i delovi Kutrigura i

delovi Utigura, došli su doduše svi ti Huni kao Bugari, ali posle ljutih međusobnih rana. Da vest Teofilakta Simokate o prisajedinjenju novih Bugara starima u Panoniju treba shvatiti u objektivnom smislu, može se zaključiti iz toga, što bi onih deset hiljada Bugara, što ih je Avarski hagan 569 poslao preko Save na razaranje u Dalmaciju mogli biti onih deset hiljada Tarniah i Kocagiri iz 567, koji su, kao novo pridošli, morali haganu biti pri ruci, da ih tek posle toga smesti u njihovo stalno nastanjenje, verovatno u zapadni deo Avarske države odakle su kao Bugari Fredegara morali biti prikladni za prelaz u Bavarsku, to već za to, što su vrlo verovatno stari Huni, koji su bili Kutriguri i zajedno došli sa Avarima, već usled te okolnosti morali biti dislocirani u centralnom položaju Avarske države. Koliko je godine 632 usled razlaza sukoba i rata između Kutrigura i Utigura iz 559/562 do 567 i 567 do 582 kod njihovih potomaka još bilo negativnoga to se naravno ne vidi, ali se može zaključiti, da stanje nije moglo biti mnogo promenjeno kada exodus Bugara iz Panonije po Fredegaru broji tek devet hiljada, što bi značilo, da bi u tom exodusu sudelovali samo Huni-Utiguri, jer o takvom i verovatno još većem broju onih drugih Bugara dakle Kutrigura Fredegar ništa ne spominje. Čim se pak pojavljuje slika samo delimičnoga exodusa kraj tako principijelnoga razloga, koji obuhvata sve Hune u Panoniji, kakav navodi Fredegar, onda već sama takva slika govori, da iz Panonije ne emigriraju Kutriguri i Utiguri zajedno, što onda mora značiti, da i pored zajedničkog skloništa u Panoniji oni se ipak međusobno nisu pomirili. Razlaz dakle između Utigura i Kutrigura iz vremena Sandilha morao je biti definitivan.

Ako se sada, imajući sve ovo u vidu, obratimo opet Fredegarovom tekstu, biće nam on jasniji.

Pre svega ne će se tu raditi o nekom individualnom sukobu nekog poglavice Avara i nekog poglavice Bugara. Sukob nije nastao u rodu nego u državi i nije sukob o nasledstvu u rodu, nego je sukob o vlasti u državi. To nije nikakav individualni sukob, nego je to opšti Avaro-Bugarski sukob. To znače Fredegarove reči.

Razlog pak za takvo shvaćanje Fredegarova teksta nalazi se u prilikama onoga vremena, kada se taj sukob događa.

Godine 626 opsedali su Carigrad Avari sa Bugarima i Slavenima. To je bilo maksimalno razvijanje avarske snage i maksimalni njihov neuspeh. Posledice su se brzo pokazale. Dok su pre 626 Slaveni u prodiranju na zapad pod Avarima do Tirola a na jugozapad u Dalmaciju 603 Slaveni sami bez Avara, kad je tj. pre 626 Vizantska carevina u najtežem unutrašnjem stanju tj. u godini 603, to se od 610 (Heraklije) menja, tako da je posle 626 situacija obratna tj. Avari u najtežem unutrašnjem a domalo u najtežem vanjskom stanju.

Na tri godine pre te 626 godine tj. 623 u Franačkoj Lothar (Chlotachar) drugi, koji ujedinjuje celu Franačku, mora posle godine 623

da popusti plemstvu i da Nemačke krajeve (Austraziju) prenese na svoga sina Dagoberta II. To je Dagobert ovog Fredegarovog zapisa, koji Dagobert vlada 623 do 638 pod upravom Arnulfinga Pippina fon Landen kao Majordomusa i Arnulfa od Metza na bazi Edikta Chlotachariii tj ustava o razgraničenju nadležnosti kralja, plemstva, crkve i slobodnjaka, dakle to je Dagobert II Nemački kralj. Taj se Dagobert II opisuje kao strog ali pravedan, tvrd, ali prav vladar. Ali to ne će odgovarati stanju stvari, jer kada Majordomus Pippin hoće da podigne Dagobertovoga sina Sigiberta IV za Austrasiskog kralja Dagobert drži svog rođenog sina zatvorenoga, da bi to sprečio, dok naposletku morade popustiti. Kada pak umre godine 630 Dagoberta II brat Charibert II, koga je sam Dagobert II 628 podigao za kralja Akvitanije taj Dagobert II daje njegovoga sina, dakle svog sinovca, malodobnog Chilpericha II usmrtiti, kako bi 630 Franačka, ostala u njegovim rukama, opet bila ujedinjena.

Kao što se vidi, ako se postavi pitanje verovatnosti onoga, što Fredegar iznosi, onda je pre svega potrebno imati bar približnu sliku toga Dagoberta II iz vremena Fredegarovog događaja tada već kralja Franačke.

Posledice 626 godine za Avariju, dakle i unutarnje i vanjske pokazuju se pre svega u tome, što se već druge godine posle toga izborom jednog trgovca iz Franačke, Sama, za kralja Češke, počinje Slavensko oslobađanje od Avara, koji su preko Slavenskoga tla u dva kraka doprli dole skoro u Tirol a gore skoro do Elbe, dok se četiri godine kasnije posle te 626 godine tj. 630 Samovo slavensko kraljevstvo već pojavljuje u svoj svojoj moći, pošto je kralj Samo do svoga izbora došao već sporazumom Čeha i Moravaca. Jedno 50 godina pre toga oko 580 Slaveni su na severu naselili sve one prostore, koji su ispražnjivani usled seobe naroda, ali su širenjem Avarske sile došli pod Avarsku snagu, verovatno ne baš kao punopravni avarski saveznici, kao što se to s neke strane uzima, i kao što to baš pokazuje sama ta okolnost, da su odmah posle 626 oslabelu avarsku moć ti isti Slaveni upotrebili, da se izborom Sama za svoga kralja oslobode od Avara i da su kao što to pokazuje dalnja okolnost ti isti Slaveni ne samo uspeli sa oslobođenjem, nego i da su uspeli čak i sa velikom Slavenskom državom od mora do mora tj. od Severnog mora do Adrije, obuhvatajući tu na jugu ne samo Korušku nego verovatno i Dalmaciju tj. onu Dalmaciju od 603, koja je u to vreme tj. 628 i 630 još naseljena sa onim Slavenima, koji su je zauzeli još 603.

Ali ta snaga te velike slavenske države nije dugo trajala, jer je kao što izgleda bila i suviše vezana na sudbinu i ličnost toga kralja Sama.

Ta nova velika Slavenska država ide gore na severu čak do mora (Julin-Wollin-Vineta), gde Slaveni vrlo uspešno razvijaju svoju trgovinu, ali Dagobert II »strogi a pravedni« sprema napad na tu Samovu

Slavensku državu, na državu, koja mu ništa skrivila nije, i zaista kreće na nju sa tri armije, koje upadaju u Češku. No nakon bezuspešne opsade tvrđave Wogastisburga na Egeru budu sve tri armije od Sama potučene godine 630, a iduće godine 631 čak Samo prodire i u Thüringiju. Odatle ga međutim protera Dagobert sa Sasima, dok godine 632 bude Samo na Bavarskoj granici čak i pobeđen. Taj kratki deo dakle vladavine kralja Sama od 4 godine (628 do 632), svršava se takvim neuspehom, da će to posle uzdrmati Samovu državu toliko, te će ona vremenom oslabiti i naposletku prestati postojati.

Dakle onih devet godina Dagoberta II, o kojima govori Fredegar (623 + 9 = 632) kao što se vidi daju sliku skršene avarske moći, kako pred Carigradom 626 tako i od Sama još pre 630, i 632 onda postoje jaka Franačka, zatim velika i ako oslabljena Slavenska država, dok je u Vizantu u to vreme pobednik Persa i Avara Heraklije u punoj slavi, jer 21. III. 630 uspostavlja u Jerusalimu Hristov krst.

Pošto će nova opasnost Vizantu, Arapi, zakucati na vrata Vizanta tek 634, može se reći, da se 632 Avarija nalazi između silnog Vizanta, velike Slavije i jake Franačke na najslabijem četvrtom mestu.

Slom dakle avarske moći 626 pred Carigradom doneo je svoje plodove 632, kada se odigrava ono, što Fredegar opisuje.

Između Avara i Bugara dolazi do pitanja, ko posle svega toga, tj. posle 626 i 628, treba da vlada u Avariji tj. u Panoniji, da li Avari i dalje ili Bugari.

Bez sumnje, već u tako postavljenom pitanju, mogu se prepoznati oni Bugari, koji su sa Avarima 559/562 do 567 morali doći u Panoniju tj. Kutriguri, jer tako postavljeno pitanje odgovara onim Bugarima, koji su od godine 375 još pre Avara takav pohod na zapad preduzeli tj. Kutrigurima, a prepoznaje se u tome pitanju i to, da je Kutrigursko-Avarski odnos morao biti bliži nekome saveznom odnosu, nego podjarmljenju Kutrigura od Avara. Potomci Atilinih Kutrigura i posle Kutrigurske — jer cela Atilina historija je historija Kutrigura — katastrofe, posle smrti Atile i posle propasti njegovih sinova u bitci na reci Netadu godine 453, i posle njihovog povratka u Kutriguriju još su toliko nasilni, da otkazuju Avarima poslušnost ili savezništvo i traže, da oni vladaju Avarskom državom.

Fredegar taj sukob u borbi za vlast opisuje kao borbu sa oružjem. Koliko god je politička borba verovatna, borba sa oružjem biće manje verovatna, jer usled opisane konstelacije nema za njen rizik ni za jednu stranu preduslova, a drugo exodus Bugara, i prema samom Fredegaru, biva sa ženama i decom, a ne u vidu jedne pobeđene vojske, dakle taj exodus Bugara biva u vidu emigracije. Za to je i moglo biti vremena, da se od Dagoberta II traži dozvola za emigriranje u Franačku.

Ako je tada, tj. godine 632, između Franačke, odnosno između Bavarske i Avarije još postojala Samova država i u tome prostoru,

onda je emigracija, o kojoj govori Fredegar, morala ići preko toga dela Samove države, što znači, morala biti provedena sa njegovim sporazumom, što u ostalom ne bi bilo ni malo neverovatno, ako se uzme, da Samo i Slaveni nisu tada imali sa Bugarima nikakva spora i nikakve protivnosti, šta više, pošto su sada i Bugari protiv Avara, imali su i zajedničkih interesa.

Takvo raspoloženje kod Slavena prema Bugarima posvedočava i sam Fredegar, kad kaže, kako su se ostaci Bugara posle njihove katastrofe u Bavarskoj spasili u Marca Winedorum tj. u Slavenskoj Koruškoj.

Ako pak tada Samova država nije već više dopirala do prostora između Bavarske i Avarije, što bi za to vreme bilo znatno preuranjeno, graničila bi Avarija sa Franačkom, pa bi prelaz Bugara iz Avarije u Franačku bio neposredan.

Više je verovatno ono prvo, tj. da je u vreme emigracije Bugara iz Panonije između Franačke i Panonije morala još ležati Samova Slavenska država i onda tu preko nje morala postojati dozvola Bugarima za prelaz.

To bi se moglo viditi i po tome, što je Dagobert došao u priliku, da zemlju Bugarskoj emigraciji on sam odredi tj. da naloži Bavarskom hercogu, da Bugare primi preko zime. To pretpostavlja neke pregovore između Dagoberta i Bugara, koji su morali biti vođeni, da se dobije dozvola za uselenje i određenje za nastanbu. Prema tome jedno i drugo, i pregovori i emigracija, morali su se vršiti preko Slavenskog teritorija, dakle sa odobrenjem kralja Sama.

Tek eto Fredegar ima za godinu 732 Bugarsku emigraciju, koju Dagobert II prima i kojoj on daje privremenu prezimu u Bavarskoj, dok on sam ne reši sa svojim Franačkim ljudima, šta ima dalje sa tim Bugarima biti. I smestivši tako devet hiljada Bugara sa ženama i decom na prezimu u Bavarsku po kućama Bavaraca, dok Bugari ni ne sanjaju, šta ih čeka, »strogi ali pravedni kralj« Dagobert II daje Bavarskom hercogu potajni nalog, po kojem Bavarci imaju jedne te iste noći pobiti sve Bugare sa ženama i decom, svaki Bavarac u svom domu.

To je valjda bio za Dagoberta II rezultat onoga dummodo pertractabat cum Francis, quid exinde fierit tj. valjda su mu tako Franački velikaši savetovali, što naravno ni najmanje ne umanjuje strašnu krivnju »strogog a pravednog kralja« Dagoberta II.

Fredegar ne donosi ništa pobliže za razjašnjenje ove stvari, s kojom se ne može sravnjivati ni tek mnogo docnija Bartolomejska noć ili tzv. Sicilijanska večernja, s kojom se može sravnjivati samo sličan nalog Mithridata VI Eupatora, kralja države Ponta na Crnom moru, u njegovom ratu sa Rimom, koji je nalog opsegom bio još strašniji, jer je u jednom danu pobijeno oko osamdeset hiljada Rimskog i prorimskog ljudstva u Maloj Aziji.

Međutim između Dagobertovog i Mithridatovog naloga, koji su po sadržaju i po opsegu slični, postoji razlika po motivaciji, jer je Mithridatov nalog pretstavljao političko umorstvo, dok je nalog Dagoberta II pretstavljao versko umorstvo. Ako bi radi lapidarnosti stila i svoje kratkoće Fredegarova vest izgledala neverovatna, ne treba smetnuti sa uma, da se ona naprotiv pretstavom vremena, u kome se stvari zbivaju, pokazuje vrlo verovatna.

Pre svega Dagobert II, kao što se iz njegove lične antecedencije vidi, nosilac je Merovinške okrutnosti, koja se iza njegove strogosti i pravednosti skriva. Ali Dagobert II je i nosilac verskog fanatizma, u koji se je odmah pretvorilo pokrštenje Franaka za vreme Chlodwiga I. Do tog pokrštenja došlo je za to, što se je Chlodwig I u ratu sa Alemanima, došavši u lični dvoboj sa Alemanskim kraljem, zavetovao, da će u slučaju svoje pobede preći na hrišćanstvo. I pošto Chlodwig I uspe i ostade pobednik dolazi hrišćanstvo među Franke i to, dok su ostali Germanski knezovi bili Arijanci, među Franke dolazi hrišćanstvo katoličko i rimsko i ono se u duši Franaka reflektira primitivno i fanatično. Prema tome kompozicija, koja se sastoji od Merovinške okrutnosti i fanatizma u veri, može da objasni Dagobertov nalog. To se vidi po tome, što je još pre Bugara u Franačkoj, u pogledu vere, postojala jedna slična situacija. U Franačkoj bilo je Jevreja i Dagobert II, taj »strogi a pravedni kralj«, pozvao je jednog dana sve Jevreje u svojoj državi, da se pokrste, jer će inače biti smatrani neprijateljima države, što znači biti pogubljeni. Iz toga se vidi, da je Dagobert još pre masovnog umorstva Bugara bio pripravan da izvrši masovno umorstvo Jevreja, sve naravno usled netolerancije iz verskog fanatizma. Pošto nema vesti o pogubljenu tih Jevreja mora se uzeti, da se je sa Jevrejima u Franačkoj moralo desiti ono, što se u Jevrejskoj historiji toliko puta ponavljalo tj. Jevreji, postavljeni pred takav jedan ultimatum, verovatno su iz Franačke emigrirali. To je bilo moguće za to, što Jevreji nisu imali oružje, pa je moguće bilo s njima postupati ultimativno. Sasvim drukčije je bilo sa Bugarima. Oni su, osim žena i dece, naravno, imali i odrasle ljude pod oružjem (nove milia verorum cum navis et liberis) tj. ti »veri« su bili oružani, što je i prirodno kad su još 626 sudelovali kod opsade Carigrada. U ostalom to proizilazi i iz samoga Fredegara, koji bugarski exodus, odnosno njihovu emigraciju uzima kao posledicu bojeva (collicta multitudinem uterque in invicem inpugnarint). Kako onda tu pokrenuti postupak sa ultimatumom, kad takav ultimatum može doneti i oružanu borbu, pa čak i Dagoberta II opteretiti pitanjem, zašto ih je u opšte u svoju zemlju primio.

S druge pak strane Franački verski fanatizam očevidno ne trpi postojanje pogana u Franačkoj, dok Merovniška okrutnost jednovremeno podnosi njihovo uništenje.

Ako je Dagobert II možda i mislio na ultimatum kao sa Jevrejima, on je brzo mogao doći na pomisao, da iz razlike objekta proizlazi i razlika postupka, pa je pravom Merovinškom okrutnošću ili sam odluku stvorio ili takvu po savetu svojih Franačkih velikaša doneo u nemogućnosti održanja poganstva i opasnosti od ultimatuma, da naprosto dade pobiti sve te ljude, koji su mu došli na veru i kojima je on dao zaklon i utočište. Takva monstruoznost, koja je po zakonima prirode potpuno neshvatljiva, može da se ne shvati ili ne razume ili ne pojmi, nego samo objasni, sa vremenom i mestom, kada se je i gde se je dogodila. Ono, što je po prirodnom zakonu nemoguće i zamisliti, po nasleđenoj okrutnosti, po okrutnim zbivanjima, i po verskom fanatizmu, može biti objašnjeno odnosno rastumačeno.

I Fredegar notira, da je nalog izvršen i da niko ne ostade od Bugara, osim samo Alciocus sa sedam sto muževa (viris) i žena sa decom, koji se spasi u Marku Vineda tj. u Slavensku Korušku, gde je sa svojima mnogo godina živio sa knezom Vineda (Slavena) Wallucom.

Ovo annis plurimis vixit cum suis nije ništa drugo, nego obični svršetak pripovedača, koji ne zna, šta je dalje bilo. Wallucus je najviše nalik na Wilcus — Vlk — Vuk. Tako bi dakle u stvari Fredegarova vest donosila sliku stvari, koja bi posle 626 godine bila razumljiva tj. kada je do temelja uzdrmana Avarska moć i posle toga nastala konstelacija moćne Franačke, velike Slavenske i silne Vizantske države prema slaboj Avarskoj državi i usled toga svega došlo do nepomirljive borbe između Avara i Bugara o vlast u dotadanjoj zajedničkoj državi, koja je borba svršila sa emigracijom Bugara u Franačku, odnosno Bavarsku, gde ih stiže katastrofa od Merovniške okrutnosti i verskoga fanatizma, koja ostatke Bugara prisili na bekstvo u susednu Slavensku Korušku Slavenskom knezu Vlku, gde su se Bugari sa Slavenima saživeli.

To bi bio smisao Fredegarove vesti, koja u stvari sve to sadrži, ali bez objašnjenja, da li za to, što je takvo objašnjenje u vreme, kada je Fredegar pisan, bilo notorno, ili za to, što objašnjenje pisac prepušta čitaocu, da mu se sam dovine, to se naravno ne zna.

Fredegar je međutim zapravo samo skupno ime za bar četiri anonimna pisca, koji su na tom delu radili, a od kojih je svaki u tom delu zastupan sa određenom materijom, tako, da ta Fredegarova vest o exodusu i katastrofi Bugara imade biti smatrana kao napisana u godini 642, kada je neki anonimni Burgundac sastavio četvrtu knjigu, gde se pod 72 nalazi Fredegarova vest. (Milko Kos u Šišićevom Zborniku). Razmak vremena od samoga događaja do samoga pisanja o tom događaju tj. nekih deset godina možda može da objasni onu napomenu na koncu Fredegarove beleške annis plurimis vixit cum suis u tom smislu da pisac o sudbini Bugara in marca Vinedorum dalje ništa ne zna za to, jer zna da su oni još uvek na istom mestu, u koliko ta napomena ne znači figuru pisca kojom hoće da kaže da, znade za bekstvo Bugara

u Korušku, da znade da su se Bugari tamo u Koruškoj nastanili i da znade da su Bugari tamo još dugo živeli, ali da ne zna šta je dalje bilo.

No taj razmak vremena od deset godina može i da objasni napomenu pisca u tom smislu, da ono annis plurimis vixit cum suis znači naprosto tih deset godina.

Prema tome moralo bi se uzeti, da su godine 642 Bugari još u Koruškoj tj. da su tamo još u vreme, kada se onaj deo Fredegara, koji se na njih odnosi, piše.

U ostalom bilo bi najprirodnije to tako i uzeti, kad Fredegar posle vesti o Koruškoj ništa dalje ne spominje a mora se uzeti, da bi Fredegar svakako spomenuo, da je ma šta posle o tim Bugarima u razmaku vremena od 632 do 642 saznao, kao što je spomenuo sve ono, što je glede vremena same te 632 godine saznao.

Kao i exodus iz Avarije, katastrofu u Bavarskoj, exodus iz Bavarske i spas u Koruškoj, tako bi Fredegar spomenuo i ma šta dalje, da je išta saznao. Usled toga se može uzeti da Fredegar zna samo to, da su bugarski emigranti u Koruškoj mnogo godina živili, ali ništa drugo. Sad, kad se uzme, da je Fredegar pisan 642 onda za pojam o mnogo godina bila bi najmanja mera deset godina, pa Fredegar onda znači, da dok se ta knjiga IV 642 piše on ništa drugo ne zna o tim Bugarima nego da su mnogo godina živeli u Koruškoj, a šta je dalje bilo on to ne zna.

Naravno da sve ovo, što se tiče godine 642, ne bi moglo imati sa pretstavljenim zbivanjem druge relacije, nego da pokaže, kako su Bugari u Koruškoj među Slavenima mirno živeli najmanje tih deset godina tj. od 632 do 642, sve po Fredegaru, iz čega naravno sledi, da su mogli po samom pojmu stvari biti u Koruškoj i posle 642 a možda tamo i stalno ostati.

Fredegarova vest, dakle, i pored svoje kratkoće i pored svoje lapidarnosti, po svemu uzevši pokazuje se kao vrlo značajna za zbivanje od 632, a naročito za postojanje jedne tada još od Franačke nezavisne Slavenske države tj. Slovenačke Koruške, koja je naravno tada morala biti nezavisna i od Avara, jer inače ne bi mogla biti utočište Bugarima tj. Hunima Kutrigurima.

Značajnost Fredegarove vesti u vezi sa vesti Pavla Đakona može samo još porasti.

Oko godine 790 piše u Monte Cassinu Langobardski historik Pavle Đakon svoju historiju Langobarda, koju doduše nije dovršio, ali je ipak za godinu 663 tj. među događaje od te godine uvrstio jednu za sravnjenje sa Fredegarom značajnu vest (MGSS rer. Langobardicarum 154):

Per haec tempora (tj. 663) Vulgarum dux Alzeco nomine, incertum quam ob causam a sua gente digressus, Italiam pacifice introiens, cum omni suo ducatus exercitu, ad regem Grimuald venit, ei se serviturum adque in eius patria habiturum promittens.

Quem ille ad Romualdum filium Beneventum dirigens, ut ei cum suo populo loca ad habitandum concedere deberet, praecipit. Quos Romualdus dux gratanter excipiens, eisdem spatiosa ad habitandum loca, quae usque ad illud tempus deserta erant, contribuit, scilicet Sepianum Bovianum et Iserniam et alias cum suis territoriis civitates, ipsumque Alzeconem, mutato dignitatis nomine de duce gastaldium vocitari praecepit. Qui usque hodie in his ut diximus locis habitantes quamquam et Latina loquantur, linguae tamen propriae usum minime amiserunt.

Smisao ove vesti Pavla Đakona bio bi ovaj.

U to vreme (663) knez Bugara, imenom Alzeco, a da se tome ne zna razlog, odelivši se od svoga roda, ulazeći miroljubivo sa svom vojskom svoje kneževine u Italiju, dođe kralju Grimualdu nudeći mu se u službu i stanovanje u njegovoj otadžbini. Ovaj ga uputi svome sinu Romualdu u Benevent, kome naloži da njemu i njegovom narodu dade mesta za stanovanje. Knez Romuald ih primi prijazno i dade prostranih mesta za stanovanje, koja su dotle bila napuštena tj. Sepijanum, Bovijanum i Iserniju kao i druge gradove zajedno sa njihovim područjem, a odnosno samoga kneza Alzeca, izmenivši naziv njegovog dostojanstva, naredi, da se mesto kneza naziva gastaldom. I ovi stanujući sve do danas u tim, kako rekosmo, mestima i ako govore latinski ipak nisu ni malo napustili upotrebu svoga sopstvenog jezika.

Dakle, kao što se vidi, i u Pavla Đakona kao i u Fredegara, reč je o Bugarima. Samo glede samoga zbivanja sa razlikom u vremenu od nekih 30 godina, jer je u Fredegara zbivanje 632 a u Pavla Đakona 31 godinu kasnije tj. 663.

Bugarski historičar Zlatarski izrazio je svoje neverovanje u vest Fredegara i dao tome svome neverovanju i razloge, dok je vest Pavla Đakona primio kao verovatnu sa pomisli, da bi taj knez Alzeco o kome govori Pavle Đakon, mogao biti identičan sa petim sinom već spomenutoga Krobatosa, kneza Urungundura, vladara Utigurske države posle njenog oslobođenja od Turaka (582) koji je vladao od 584 do 642, a koji se je peti sin Krobatosa posle očeve smrti (642) kad se je ta država raspala na petoro braće, godine 643, otselio u Romejsku imperiju i to u Italiju, u kraj, poznat pod imenom Pentapolis (na istočnoj obali Italije, na Jadranu, niže Ravene a više Ankone) i koji onda 663 od straha radi restitucije Avarske moći odatle prelazi u Langobardiju tj. iz Pentapolisa u Benevent. Pre nego što se pređe na sravnjivanje obeju tih vesti, Fredegarove i one Pavla Đakona, potrebno je naglasiti, da u tu svrhu mnogo korisne pomoći daju kako profesora V. N. Zlatarskoga osobita Istorija prvoga Bugarskoga carstva deo I, tako i učena rasprava profesora Milka Kosa u Šišićevom Zborniku strana 251 do 258 ne samo radi svestranoga materijala, nego i radi svojih sopstvenih zaključaka koji, ako se i ne prime, ostaju uvek preteče onoga, što se može primiti,

tako, da obe stvari znatno pomažu, da se uzmogne celokupni pregled obeju tih vesti izvršiti. No odmah treba reći, da se ni zaključak profesora Zlatarskog, kako je eto tu sad malo čas iznešen, ni zaključak profesora Milka Kosa, ne će moći primiti. A zaključak profesora Milka Kosa u protivnosti sa zaključkom profesora Zlatarskog sastojao bi se u tome, da su Alciocus i Alzeco dve forme istog imena za istu osobu, pa da su onda po tome Bugari u Beneventu od 663 cni isti, koji su u Koruško iz Bavarske došli 632, dakle da su se oni tj. ti Bugari iz 632 kasnije iselili iz Koruške 663 i pred Grimualdom se pojavili radi svoga naselenja u Langobardiju. Ako Zlatarski poriče verovatnost Fredegara u onom delu, u kome Fredegar govori o spasenju nekih Bugara pod Alciocusom i usled toga odvaja vest Pavla Đakona od ma kakve veze sa vesti Fredegara, onda on ima pravo, ali samo u ovom poslednjem delu tj. u koliko se njegova poreka odnosi na odvajanje tih dveju vesti. Ne će pak imati pravo u pogledu onoga, što on glede verovatnosti Fredegarove vesti kaže.

Profesora Kosa shvaćanje o vesti Pavla Đakona kao o vesti o selenju jednoga sina Krobatosa iz 643 godine a u godini 663 ne će biti verovatno. Ako je pak profesor Kos ostao kod verovatnosti Fredegarove vesti i to u celosti, imao je pravo, ali ne i u tome, da bi bilo verovatno, da se je Alciocus iz Koruške 663 pojavio u Langobardiji kao Alzeco.

Kad tako znamo šta nije verovatno, treba reći, šta bi moglo biti verovatno. A da se do toga dođe, treba najpre proći ono, što spomenute dve rasprave kažu i izneti razloge, zašto njihovi zaključci ne bi mogli ostati.

Tu se pre svega treba odupreti iskušenju, koje dolazi od sličnosti imena tj. iskušenju da se dva imena radi svoje sličnosti uzmu za jedno ime u dve forme.

Alciocus i Alzeco, ispustivši kod prvog imena njegov latinski, a kod drugog imena njegov langobardski nastavak, ostaju kao imena Alcioc i Alzec.

Pa ipak i ako je u oba imena koren isti, ipak ne će to biti jedno ime. Često je baš različiti nastavak na jednom istom korenu taj, koji stvara različita imena. Treba samo pomisliti na naš koren Drag ili Rad, koji daje imena Dragoslav, Dragomir, Dragoljub, Radoslav, Radomir, pa da se to razume. Tako se onda može razumeti i Alc-ioc i Alz-ec. Možda to još bolje može objasniti protivan primer, gde su koreni u imenu razni a nastavci isti. Kao što kod Alcioc i Alzec različiti nastavci kraj istoga korena stvaraju razliku, tako ima imena, gde isti nastavci stvaraju jedinstvo. Naravno ne jedinstvo samoga imena, kad su koreni različiti, nego jedinstvo kvalifikacije, tako da razni koreni doduše pretstavljaju razne subjekte ali ih jedan isti nastavak u pogledu kvalifikacije izjednačuje.

Tako na primer nastavak uri u imenima

Kutrig — uri
Utig — uri
Amilc — uri
Tonos — uri
Ultic — uri
Hunug — uri
Onog — uri
Unug — uri
Sarag — uri
Unugund — uri
Ug — uri

ili nastavak iri u imenima

Akac — iri
Alciag — iri
Sav — iri
Kuciag — iri
Kaz — iri
Kocag — iri

ili nastavak ari u imenima

Itim — ari
Vidiv — ari
Burg — ari

U korenima tih imena ležaće verovatno etničke, plemenske ili ine razlike, dok će im isti nastavak svima davati jednu kvalifikacionu oznaku, našto upućuje već sama ta okolnost, da jednu istu oznaku ur u svojim inače različitim imenima imaju i dva Atilina sina, Emnec-ur i Vilcind-ur. Isti nastavak u imenima pojedinih horda i u imenima ličnim, upućuje na to, da će ur biti kvalifikaciona oznaka kako pojedinog lica tako i čitavog skupa lica u pojedinoj hordi. A razlika opet između uri i iri pretstavljaće verovatno kvalifikacionu razliku između dve vrste ljudi. Kao što se vidi onda tome obratan slučaj sa različitim nastavcima kao što je Alc-ioc i Alz-ec donosi i različita imena.

Alciok dakle i Alcek biće dva imena za dve osobe.

Time otpada potreba da se Alciok iz 632 i Alzek iz 663 već radi imena smatraju jednom osobom.

Naprotiv baš radi dva imena tu moraju u premisi da ostanu dve osobe a ne da postanu jedna. Za pomisao na jednu osobu bilo bi dakle potrebno doprineti druge argumente, nego što je sama sličnost imena.

Zlatarski uzimajući u rad Fredegarovu vest, izgleda, da prihvata njen prikaz sukoba Avaro-Bugarskog kao sukoba protagonista tj. načelni doduše sukob o sukcesiji, da li Avari ili Bugari, ali ipak izražen u dvostrukoj ličnoj kandidaturi. To dolazi verovatno odatle, što se kao

razlog za sukob postavlja i jedna konkretizacija a to je smrt Avarskog hagana Bajana i potreba za njegovim nasledstvom. Ali ako bi to bio odlučan moment ili čak ako bi u opšte to tek i bio moment koji stvara sukob, onda bi se sa smrću hagana Bajana morao javiti tome odgovarajući sukob u okviru samoga Avarskoga nasledstva, jer je posle smrti Avarskoga hagana u Avarskoj državi Avarska sukcesija prirodna. U okviru takve prirodne Avarske sukcesije onda može biti nasledstva i bez sukoba, kao što može biti i nasledstva sa sukobom, tj. sukoba radi nasledstva.

Ali čim se pojavi pitanje ne koji Avari, nego da li Avarin ili Bugarin, tim samim stvar je prešla sa polja sukcesije i došla na polje politike. Za to i Fredegarovo unus ex Abares et alius ex Bulgaris ne upućuje na jedno prosto pitanje o nasleđu, na neki lični sukob na ličnu borbu o vlast, jer bi takva morala onda postojati i između samih Avara nego te Fredegarove reči upućuju na jedno principijelno pitanje: dosad Avari a otsad Bugari?

Ali Fredegarova vest ima još i dalnje značenje. Po toj vesti a po nameri Bugara Avarska država je posle 626 bar što se vlasti tiče, imala postati Bugarska država, jer su Bugari posle 626 a u godini 632 hteli, da u toj Avarskoj državi preuzmu vlast u svoje, Bugarske, ruke.

To proizlazi iz Fredegarove vesti a to je i razumljivo, kad se radi o onima iz kojih je nekada bila proizašla ogromna Atilina moć.

Sama smrt hagana Bajana mogla je samo doneti jednu čisto tehničku stvar tj. omogućenje otvaranja pitanja o vlasti u državi. Latentno je takav sukob morao još od 626 i to što dalje sve jače postojati, kad je 632 doveo do eksplozije. Izgleda dakle, mnogo verovatnije, da Fredegarova vest donosi simplificirano podatak glede opšteg Avarsko-Bugarskog sukoba po pitanju vlasti i Avarsko-Bugarske borbe o vlast.

Zlatarski odlučno smatra, da se dve vesti Fredegarova i ona Pavla Đakona tiču dvaju događaja a ne jednoga, dok glede samoga imena Alciocusa drži, da bi ono u Fredegara moglo biti preuzeto iz Pavla Đakona. Uzimajući u obzir vreme obaju autora Fredegara sa sredinom VII veka, a Pavla Đakona kasnije, Zlatarski se oslanja na to, da je kronika Fredegarova radom njegovoga kontinuatora Austroazijca bila izmenjena, pa je tako Alzeco Pavla Đakona mogao dospeti kao Alciocus u kroniku Fredegara.

A za tu pomisao nalazi osnov u tome, što Gesta Dagoberti imaju Fredegarovu vest skoro bukvalno, ali bez onoga dodatka o Alciocusu, o spasenju sedam sto duša i o njihovom bekstvu u Vindijsku Marku. Pošto su Gesta Dagobert pisana tek u IX veku očevidno je vest iz Fredegara tamo prenesena, pa bi taj prenos bio kompletan, da je u Fredegara ono o spasenju Alciocusa također bilo, dok u stvari u Gesta Dagoberti Fredegarova kronika svršava sa reči remansit, posle čega,

svega onoga, što se u Fredegarovoj vesti nalazi dalje, u Gesta Dagoberti nema. Zlatarski ne verujući da se iko od Bugara mogao spasiti, drži da je cela vest o tome zajedno sa imenom Alciocusa izmišljena. Međutim na taj Zlatarskov zaključak treba ovde ubaciti jednu stilističku primedbu.

Kad bi Fredegar prvobitno imao samo vest o pogibiji Bugara bez ičeg dalnjeg o njihovom spasenju, kad bi dakle vest o spasenju Alciocusa i ostatka Bugara bila docnija izmišljotina, onda u Gesta Dagoberti, rađeno po prvobitnom Fredegaru, ne bi bilo onoga dodatka nec quisquam ex illis remansit, jer su te reči verovatnije kao početak nove misli, nego kao dodatak predašnjoj misli. Pleonazam, koji prema predašnjim rečima u tim rečima leži je verovatniji kao postavka za docniju negaciju, nego kao potvrda za predašnju afirmaciju, kojoj potvrdi nikakvog razloga nema. Quod protinus a baiovaries est impletum jeste i dovoljno jasno i dovoljno. Te reči su njihovim smislom, »što su Bavarci odmah i izvršili,« pretstavljaju potpuno završenu misao, koja kaže, da je nalog odmah i izvršen. Tu zaista ne treba ništa više, i stilistički stvar je svršena. Usled toga dalnje reči nec quisquam ex illis remansit bilo bi pleonastično ponavljanje iste stvari ničim ne izazvano i sasvim nepotrebno. Za to je takvo ponavljanje, kako jeste, samo bez ikakvog daljeg nastavka neverovatno. Ali kada bi i bilo to postavljeno posle reči impletum tj. i kada bi bio dodan taj pleonazam, ne bi on imao još i jedan posebni pleonazam tj. bilo bi samo nec quisquam remansit a ne bi bilo nec quisquam remansit ex illis.

Prema tome za Fredegarovu vest, ograničenu samo na sam pokolj bez vesti o spasenju ostatka reči quod protinus a baiovaries est impletum bile bi sasvim dovoljne. Posle toga reči nec quisquam ex illis remansit bilo bi samo ponavljanje, čisti pleonazam i to sa još jednim posebnim pleonazmom u rečima ex illis. Sasvim drugačije izgleda kad taj dodatak nec quisquam ex illis remansit Bulgaris stoji pre nisi tantum Alciocus cum septinientis viris et uxoris cum liberis, qui in marca Vinedorum salvatus est. U takvoj stilizaciji nalazi se antitetična figura, po kojoj niko od tih Bugara ne osta, osim Aiciocus itd.

Ta antitetična negativna figura u stvari je samo zamena za pozitivnu figuru tj. da se ipak neko spasio. A takva negativna antitetična figura za pozitivnu izazvana je sa rečima qoud protinus a baiovaries est impletum. Na te reči naravno ne može se nadovezati nisi Alciocus itd., nego, da bi se moglo na impletum nadovezati nisi Alciocus mora se umetnuti ono nec quisquam ex illis remansit Bulgaris. Za to je nemoguće taj stav deliti, kao što se to događa u Gesta Dagoberti, a da se ne upadne u jedan nemotivirani pleonazam. Naprotiv baš te reči nec quisquam ex illis remansit odaju početak antitetične figure, koja nastavlja sa: Bulgaris, nisi tantum Alciocus itd. Prema

tome jasno se vidi, da je Fredegarova vest prvobitno mogla ili svršavati sa reči impletum ili nastaviti sa reči nec quisquam ex illis remansit Bulgaris, nisi tantum Alciocus itd., ali onda naravno i imati čitav pasus o spasavanju Alciocovih Bugara u Slovenačkoj Koruškoj do kraja onako, kako taj pasus zaista Fredegar i ima. Ono treće, što se nalazi u Gesta Dagoberti nije moguće, pa ne može biti drugo, nego prenos originalne Fredegarove vesti, ali samo delomično tj. do uključivši reč remansit. To onda znači, da to treće, što se nalazi u Gesta Dagoberti, može da pretstavlja pre jednu skraćenicu Fredegarove vesti, nego podatak, da ni u Fredegara nije prvobitno bilo svega onoga, što se ne nalazi ni u Gesta Dagoberti. Prema tome verovatniji bi bio zaključak, da je autor Gesta Dagoberti Fredegarovu vest naprosto preneo u skraćenom opsegu. Ako ni on kao Zlatarski nije verovao Fredegaru u pogledu drugoga dela Fredegarove vesti, pa je i on držao, da reči Quod protinus a Baiovaries est impletum stilistički potpuno završavaju vest a historiski donose ono, posle čega ništa više nije bilo, onda je moguće, da autor Gesta Dagoberti nije ono dalje preneo, jer to nije verovao tj. da je onda autor Gesta Dagoberti izostavio ono, u što ni Zlatarski ne veruje. Kao i Zlatarski možda je već i autor Gesta Dagoberti držao, da je vest o Alciocusu kasniji dodatak u Fredegara bez realnoga osnova. Ali kad bi to bilo, zar ne bi onda autor Gesta Dagoberti preneo celoga Fredegara sve do uključivši reč impletum i onda izostavio celu vest o Alciocusu tj. od nec quisquam ex illis remansit a zaustavivši se pred reči Bulgaris autor Gesta Dagoberti odaje da je držao da ono nec quisquam ex illis remansit još spada u originalnom Fredegaru i da docniji dodatak počinje tek sa reči Bulgaris. Takav dakle prenos početka vesti o Alciocusu upućuje na to, da je celokupni dodatak o Alciocusu morao biti u originalnom Fredegaru i da ga je autor Gesta Dagoberti izostavio ne po prirodnoj stilizaciji nego po onoj svoga shvaćanja. Baš dakle ono, što Gesta Dagoberti sadrže, pokazuje, da je celo mesto o Alciocusu moralo biti u prvobitnom Fredegaru a u Gesta Dagoberti da je onda izostavljeno ono, što je autor smatrao kasnijim dodatkom. Međutim to izostavljanje, primivši ipak reči nec quisquam ex illis romansit u Gesta Dagoberti, kao što se vidi, nije izvršeno tako, da se to izostavljanje ne bi moglo prepoznati, kao što bi to bio slučaj, da je u Gesta Dagoberti izostavljeno sve, što dolazi posle reči impletum. Prema tome, ako Gesta Dagoberti nemaju celu Fredegarovu vest, onda to ne znači, da ona prvobitno u originalu nije postojala zajedno sa vesti o Alciocusu, nego to znači, da je autor Gesta Dagoberti vest o Alciocusu izostavio.

Takav rezultat stilskoga pregleda originalnoga Fredegara i onoga Fredegara iz Gesta Dagoberti, gde se donosi skraćeni Fredegar, postavlja pitanje, ko ima više prava na verodostojnost. Da li prvobitni spis takoreći iz samoga vremena ili spis skoro dva veka kasnije, da li

spis koji sadrži celu vest ili spis, koji tu istu vest ima sa izostavljanjem. Na to pitanje odgovor ne će biti težak, kad se uzme, da je Fredegarov original potpuniji nego njegov prenos u Gesta Dagoberti. Prema tome već po svom sopstvenom načinu prenosa Fredegara Gesta Dagoberti ispadaju iz mogućnosti da budu upotrebljena u smislu rekonstrukcije originala u skraćenom obliku, naprotiv ona baš po tom načinu svoga prenosa originala upućuju na to, da original Fredegara nije svoju vest imao u skraćenom obliku, nego da je to tek delo autora Gesta Dagoberti posle skoro dva veka.

Naravno kad bi original Fredegara postojao u onom skraćenom obliku, koji mu daju Gesta Dagoberti, ne bi se postavljalo pitanje o vezi sa vesti Pavla Đakona, naprosto već za to, što bi po toj skraćenoj vesti svi Bugari, koji su se 632 sklonili kod kralja Dagoberta II bili pobijeni, pa tu ne bi bilo šta, da se u opšte dalje razgovara, pa i kombiniranje o sličnosti imena Alcioc i Alzec ne bi naravno bilo moguće jer u tom slučaju Alcioc ne bi ni postojao, čak za njega ne bi ni znali. A za godinu 663 ne bi od svih tih Bugara iz 632 u opšte niko došao u obzir, jer bi svi još 632 poginuli.

Zlatarski uzima da se Fredegarova vest o godini 632 odnosi na one Bugare, koji su se još u drugoj polovini VI veka u Panoniji naselili i tamo priznali Avarsku vlast (znači posle 568).

Kako Zlatarski računa sa napadom Avara na Utigure sa godinom 560 a napadom Turaka 567, to bi gornje reči o drugoj poli VI veka značile vreme od 560 do 567, a kako on uzima te Bugare iz 632, kao Bugare od zapadnog dela Huna, to bi Bugari iz 632 bili Kutriguri. Znači Alcioc bi bio Kutrigur i njegovih sedam sto Bugara onda naravno također Kutriguri.

Ali približnost broja 10 hiljada kod Teofilakta Simokate za pleme Tarniah i Kocagiri sa brojem od 9 hiljada kod Fredegara za Bugare izaziva pomisao na to, da bi Bugari iz 632 mogli biti Tarniah i Kocagiri, jer bi to verovatno mogli biti onih 10 hiljada (u tom slučaju broj se slaže) Hunobulgara, koje je Bajan 569 poslao preko Save pa su ti Hunobulgari tj. Tarniah i Kocagiri verovatno onda posle toga smešteni u Panoniji na zapadu, jer oni Bugari glede kojih postoje vesti, da se nalaze na srednjem Dunavu po prirodi stvari moraju biti oni stariji Bugari pre Tarniah i Kocarigi, koji su sa Avarima na srednji Dunav došli i naravno na srednjem Dunavu se smestili.

To znači da bi Bugarski emigranti 632 iz Panonije na zapad morali biti Utiguri, dok se u središtu Avarske države tj. na srednjem Dunavu nalaze Kutriguri.

Prema tome verovatnije je, da su iz Panonije 632 emigrirali Utiguri tj. Tarniah i Kocagiri.

Što se pak tiče vesti Pavla Đakona za godinu 663 tj. Alzeka i njegovih Bugara, to bi onda bila posebna stvar bez ikakve veze sa onom

u Fredegara i imale bi po Zlatarskom taj smisao, da se tu u godini 663 naprotiv radi o Utigurima, koji su iz Crnomorske postojbine krenuli mnogo kasnije tj. i posle Avarske i posle Turske okupacije i posle vremena Krobatosa tj. posle 642 godine.

Tada naime posle 642 godine tj. 643 godine pet sinova Krobatosa razdeliše državu, koja je i posle Turaka od 582 do 643 postojala. Peti od tih sinova Krobatosa tada emigrira u Romejsku Italiju u Ravenski Egzarhat u tzv. Pentapolis. Taj peti sin Krobatosa po Zlatarskom dakle bio bi onaj Alzeko Pavla Đakona koji 663 iz Pentapolisa onda prelazi kralju Langobardskom Grimualdu i po odredbi ovoga njegovome sinu Langobardskome knezu Romualdu u Benevent. Takvo shvaćanje Zlatarski osniva na vesti Theophana i patrijarha Nikifora.

Po njima bi prvi sin Krobatosa Bajan ili Batbajan održao zavet, koji su oni dali ocu i ostao na otačaskoj zemlji. Drugi brat, nazvani Kotrag prešavši Don naselio bi se srpam prvoga brata (to su docniji tzv. Volški Bugari na Volgi), treći brat Asparuh, Isperih prešavši Dnjepar i Dnjestar zaposednuo je Ogl tj. severni krak Dunavskog ušća. Četvrti brat prešavši Dnjepar i Dnjestar ostao je meta dinameus autu, sa svojom silom, kod Avara. Peti brat zauzevši Pentapolis kod Ravene podvrgao se hrišćanima. Po Zlatarskom bi onda taj peti brat odatle prešao u Benevent.

Naravno, da sve te migracije ne mogu imati nikaktve veze sa emigracijom Bugara iz Panonije godine 632 jer su se one dogodile tek deset godina kasnije, kada od Bugarske emigracije po Fredegaru ostade samo onaj ostatak u Slavenskoj Koruškoj. Zlatarski, naravno, sa Bugarskom emigracijom iz Panonije 632 taj događaj u vezu i ne dovodi.

Ali sa pojavom Alzeka te emigracije već mogu imati veze, jer se one događaju 643 dakle nekih dvadeset godina pre pojave Alzeka i pomisao onda, da bi Alzeko iz 663 godine bio peti sin Krobatosa, mora voditi do toga da se on pomišlja kao onaj, koji traži od Langobarskoga kralja Grimualda, da ga primi u svoju službu i da mu odobri, da se on preseli u Langobardiju. Tako prema Teofanu, Nikiforu i Pavlu Đakonu a sve to po shvaćanju Zlatarskoga.

Na to odgovara profesor Milko Kos u jednoj koliko kratkoj toliko bogatoj raspravi.

On pre svega napominje, da su se iz Panonije sa mrvicama drugih naroda u Italiju zajedno sa Langobardima naselili i Vulgares još godine 568.

Obzirom na račun Zlatarskoga, po kome bi se pojava Avara kod Utigura i Kutrigura imala računati već sa 560-tom godinom, dok bi se pojava Turaka imala računati sa 567-mom godinom, ova godina 568 tj. Langobardskoga prelaza u Italiju mogla je već poznavati Bugare kod Langobarda. To bi bili oni Kutriguri, koji su u pomicanju sa

Avarima u vremenu od 560 do 567 te 567 godine već graničari sa Gepidima, te gde Avari 568 uništivši Gepide i odmenivši emigrirajuće Langobarde zauzimaju položaj Langobarda tj. Panoniju. Gornja dakle vest o Bulgares u godini 568 bila bi samo potvrda, da su od Crnoga mora zajedno sa Avarima išli i Bugari Kutriguri, koji su 568 već daleko u Panoniji, da se, naravno u sasvim malom broju, mogu već priključiti Langobardima.

Znači, da su od prvog stizanja Avara u Panoniju sa Avarima stizali i Bugari Kutriguri.

Profesor Milko Kos napominje, da se 60-tih godina VI stoleća Kutriguri nalaze u službi Avarskoga hagana na srednjem Dunavu, što obzirom na odlazak sa Langobardima vodi do toga, da bi to mogli biti također Kutriguri iz 568. Profesor Kos onda ima mišljenje, da su se Kutrigurima pridružila plemena Tarniah, Kocagiri i Zabender.

Kao što se vidi sve to zajedno značilo bi onda samo potvrdu toga, da su sa Avarima u njihovoj postepenoj emigraciji sa Crnog mora do Panonije preko Gepida tj. od 560 do 568 morali ići i Bugarski Kutriguri. Ta postepena migracija, prema vestima, ne pokazuje na putu zapreke sve do godine 567, kada su Avari naišli na Gepide. Iza njih tj. iza Gepida nalazili su se Langobardi. Takva situacija pretstavljala je zapreku daljem putu Avara pa time i dalje objašnjenje potpunom uništenju Gepida sa strane Avara kao i seobi Langobarda u Italiju. Te godine 567 kad su već Avari susedi Gepida dolazi do odlučnog sukoba Langobarda sa Gepidima za Langobardskoga kralja Alboina (565 do 573). U tome sukobu Langobardi ispred moćnih Gepida zovu u pomoć Avare. Avari se odazivaju i uništavaju Gepide skoro do istrebljenja zauzimajući njihove prostore i postajući tako susedi tih istih Langobarda, kojima su pomogli protiv Gepida. Zaprepašćeni Langobardi uklanjaju se takvome susedstvu i pošto ih od Justina II (565 do 578) a po D. A. I. još više od Justinove žene uvređeni Narzes zove u Italiju, to Langobardi, sklapajući sa Avarima ugovor o pravu povratka eventualno iz Italije posle 200 godina, kreću u Italiju. Vest dakle o prelazu nekih Bugara u Italiju već 568 posle ovih događaja od 568 sasvim je verovatna, jer znači, da su neki od Bugara, koji su dotle migrirali sa Avarima, pošli sada dalje sa Langobardima.

Isto tako biće verovatna i ona druga vest o Kutrigurima na Dunavu srednjem, 60-tih godina VI veka, u službi Avarskog Kagana, jer vremenski ta vest znači vreme posle odlaska Langobarda, kad su oni srednji Dunav napustili, a Avari ga zaposeli. Prema tome najzapadnija migracija Bugara bila bi ona sa Langobardima u Italiju. Ona bi bila i najdalja u to vreme. Iza nje bi dolazila onda ona u zapadnu Panoniju sa emigracijom posle šezdeset četiri godine u Bavarsku. Iza toga bi dolazila ona na srednjem Dunavu. Ali sve to još izvan plemena Tarniah i Kocagiri. Iza poslednjih Kutrigura na Dunavu dolazili bi onda

Utiguri plemena Tarniah i Kocagiri, koji su sami brojili deset hiljada. Kao što se iz toga vidi, po vesti Fredegara sa devet hiljada Bugara, i Simokate sa deset hiljada Bugara, moralo je pre 632 u Panoniji biti svakako više Bugara, nego što iznosi broj od 10 hiljada. To dovodi nužno do pitanja obzirom na godinu 632, ako je emigriralo devet hiljada Bugara, šta je bilo sa onih mnogo više od takvoga broja Bugara, koji nisu u Bavarsku emigrirali. Tim samim Fredegarova vest, koja se očigledno odnosi samo na Bugare u zapadnoj Panoniji, koji su morali biti bliže Bavarskoj, postavlja pitanje, šta je onda bilo sa onim drugim mnogobrojnim Bugarima, koji su bili dalje više istočno a naročito na srednjem Dunavu. Panonija dakle u vreme onoga zbivanja od 632 o kojem govori Fredegar imade svakako bar dvostruko više Bugara od onih za kojih se devet hiljada zna kao za emigraciju u Bavarsku. Prema tome Avarija od godine 632 doživila je, da joj je jedan deo Bugara emigrirao. Iz toga prirodno sledi obzirom na broj od devet hiljada, da je druga veća polovica Bugara ostala u Panoniji.

Da li je pak to zaista tako i bilo i da li su 632 oni Kutriguri, koji nisu na zapad emigrirali ostali u Panoniji ili ne to tek treba viditi.

No svakako od 632 do 643 nema vesti o takvim daljim emigracijama Bugara u Panoniju sve do 643, ali tada se ne radi više o Kutrigurima nego o Utigurima. Ta dakle vremenska praznina od 632 do 643 tj. od nekih 11 godina ne govori za verovatnost, da su posle 632 oni Kutriguri, koji nisu emigrirali u Bavarsku ostali u Panoniji.

Kroz to vreme dolazak Kutrigura Avarima u Panoniju bi se nastavio ili bar i najmanje pojavio, ali pošto tome nema nikakvoga znaka, izgleda verovatnim, da do toga nije dolazilo za to, što posle 632 godine nije u Panoniji od Kutrigura niko ostao, što bi opet značilo, da je Avarsko Kutrigurski sukob od 632 bio opšteg značenja pa tek 643 dolazi do nove imigracije Bugarske u Panoniji za to, što su to sad Utiguri a ne više Kutriguri, tj. takvi Bugari, kojih se Avarsko Kutrigurski sukob od 632 ništa ne tiče, a koji su Utiguri u Avarskoj Panoniji morali biti primljeni, jer dolaze pod svojim knezom u formiranim ordijama pod oružjem a pristaju na vlast Avarskoga hagana i ne prave nikakvo pitanje iz toga.

Zlatarski prima vest Fredregara sa jednim objašnjenjem obzirom na događaje pod Carigradom 626 godine.

Ali pomisao Zlatarskoga, po kojoj bi kao autor onoga poglavlja Fredegara, gde je reč o Alciokusu bio kasniji Austrazijski kontinuator. a ime Alciokusa uzeto iz Pavla Đakona po Alceku profesor Kos ne prima.

Oslanjajući se na dokaze B. Kruscha, po kojima su Fredegara sastavili neki Burgundac, eventualno iz Aventicuma 624, drugi Burgundac oko 642, a Austrazijac 658, profesor Kos uzima da je poglavlje IV 40—80 napisao taj drugi Burgundac 642, a pošto se u tom poglavlju

IV a pod 72 nalazi vest o Alciocusu onda taj deo Fredegara nije pisao Austrazijac iz 658 nego spomenuti Burgundac iz 642, koji naravno onda nije mogao imati ne samo ime Alzeco, nego ništa od Pavla Đakona, koji je svoju historiju pisao mnogo kasnije, a od koga nije mogao primiti ništa čak ni Austrazijski kontinuator Fredegara iz 658, jer je i taj pisao svoj deo Fredegara još uvek nekih skoro 150 godina pre Pavla Đakona. Profesor Milko Kos kaže, da i bez obzira na to, već po stilu i konceptu, poglavlje o Alciocusu tako jasno odaje navedenog anonimnog Burgunca iz 642, da o kakvom drugom autoru ne može biti govora. Znači Fredegar je iz 642, dakle nije mogao preuzimati ni iz 663 a kamoli 790, dakle je originalan.

Kao daljni argumenat protiv Fredegara iz 642 iznosi profesor Zlatarski okolnost da Gesta Dagoberti, koja su iz kasnijeg vremena, nemaju one vesti Fredegarove o Alciocusu. I na to se osvrće profesor Milko Kos, pa kaže, da je za Gesta Dagoberti najbolji Codex Parisinus Lat. Nr. 10910 iz VII ili VIII veka, možda i pre 715, dakle još možda i pre 835, koje vreme je B. Krusch dokazao kao vreme za Gesta Dagoberti. A taj najbolji Codex Gesta Dagoberti Parisinus imade i ono mesto o Alciocusu i o spasenju Bugara u Marku Slovenaca, koje se nalazi u Fredegara, a imaju to mesto i mlađi Codexi iz VII najkasnije IX stoleća. Od ove protuargumentacije profesora Kosa svakako je najvažnija ona sa Codex Parisinus iz VII ili VIII veka a možda i pre 715 tj. svakako iz vremena pre Gesta Dagoberti iz 800 do 835, jer kad se taj Codex podudara sa Fredegarom a to isto čine i neki drugi mlađi Codexi iz VIII veka, a svakako pre Gesta Dagobertii iz 800 do 835, iz IX veka, onda je jasno, da je to mesto već u Fredegara iz 642 i da onda ne može tome biti nikakav protudokaz u tome, što to mesto nema Codex čak iz IX veka, kad ga imaju Codexi pre njega.

To sve dakle upućuje tj. cela rasprava profesora Zlatarskoga i profesora Kosa na to, da je ono mesto o Alciocusu morao imati Fredegar, bio on iz 642 ili 658 godine i da ga je preneo Codex Parisinus iz vremena svakako pre Gesta Dagoberti IX veka. To pak upućuje na to, da Gesta Dagoberti ne bi mogla pretstavljati spis, čiji autor u Fredegara nije našao ono mesto o Alciocusu.

Kad su drugi pre njega našli, onda to upućuje pre na to, da je to mesto i on našao, ali da ga je naprosto izostavio, kako to u ostalom može da odaje i sam taj prenos u Gesta Dagoberti ako se taj prenos promatra sa gledišta stilistike.

Pomisao profesora Zlatarskog, da bi Alceko mogao biti peti sin Krobatosa profesor Milko Kos ne prima. Da je to bila seoba iz Pentapolisa to bi Pavle Đakon i znao i napisao. Međutim Pavle Đakon kaže Italiam pacifice introiens tj. da je Alzeko došao u Italiju, koja reč Pavla Đakona ne bi imala smisla, ako bi Bugari Alzeka bili u Italiji već par decenija.

Kao svoju misao profesor Kos razvija misao, da bi Alciocus i Alzeco mogao biti ipak ista osoba, te da, ako obe vesti, ona Fredegara i ona Pavla Đakona i ne govore o istom vremenu i događaju, da govore o istoj osobi, što bi u efektu značilo i o istom zbivanju od 632 dalje do 663 u kontinuiranom smislu.

Posle smrti kralja Sama 658 raspala se je njegova severno — južna Slavenska državna veza, a kneževina Karantanija beše oslabila i imala se je bojati novoga Avarskoga pritiska sa istoka. Za Bugare, koji su pre nekih 30 godina (stvarno 26) ispred Avara, Franaka i Bavaraca spasili se na Karantansko Slovensko zemljište tu više nije bilo opstanka i oni su se pred Avarima sklonili u Italiju verovatno 663/664. Da je pak to zaista moralo biti u to vreme navodi profesor Kos, kako Pavle Đakon ima i to, da je Langobardski kralj Grimuald pre svoga odlaska u Benevent predao vladu Furlanskom vojvodi Lupusu. Profesor Kos ne spominje, gde se je to imalo dogoditi, ali pošto još 568 od tri grada koji jedino pružaju otpor Langobardima tj. Rima, Ravene i Pavije bude samo Pavija zauzeta i naravno pretvorena u Langobardsku prestolnicu, nema sumnje, da se sve, što se za 663/664 govori o kralju Langobarda Grimualdu izvan Beneventa mora dislocirati u Paviju, gde je prema tome onda i morala biti sa strane Grimualda predana vlast Furlanskom vojvodi Lupusu, odakle su također onda posle toga sa strane istoga Grimualda poslani Avari odnosno pozvani Avari protiv Lupusu i odakle je, prema svemu tome, onda također Grimuald morao poslati Bugare u Benevent. Ovo se spominje za to, što je pitanje, odakle su Bugari poslani u Benevent također od značaja.

Vojvoda Lupus, pošto mu je kralj Grimuald privremeno predao svoju vlast, dakle već i po tome u Paviji, dok je sam Grimuald otišao u Benevent, držeći, da se Grimuald ne će više vratiti, počeo se je sa kraljevskim ovlaštenjima, koja je dobio, služiti tako samovoljno, kao da ta ovlaštenja njemu samome i pripadaju.

Šta više, kad se je Grimuald vratio, vojvoda Lupus je u takvom svom stanovištu i u svom otporu i dalje ustrajao i takav se je povratio u svoju Furlaniju. Grimuald mora da nije sam imao dovoljno snage protiv Lupusa, kad je u pomoć pozvao Avare, koji su Lupusa savladali i ubili.

Ova okolnost je vrlo značajna za pomisao, da bi Alzeko od Avara bežao Grimualdu iz Pentapolisa, kad sam Grimuald protiv jednoga svoga pobunjenoga hercoga mora da zove te Avare u pomoć. Mnogo je verovatnije dakle da će Alzeko biti neko, ko dolazi Grimualdu za to, što nema kud, nego da će to biti Alzeko, koji je u Pentapolisu.

To pokazuje i okolnost, što se je Grimuald nakon primljene usluge od tih Avara njih samo teškom mukom jedva opet rešio.

Kronologija profesora Kosa bila bi dakle ova.

Grimuald na putu u južnu Italiju početkom 663. Povratak Grimualda prepustivši južni deo države svom sinu Romualdu bio bi druge pole 663. Tada dakle tj. po povratku svome, druge pole 663 mogao je Grimuald uputiti Bugare svom sinu Romualdu. Još 663 dakle ili početkom 664 svakako odmah po povratku Grimualda u gornju Italiju došao bi pohod Avara u Furlaniju. Bugari su se dakle mogli skloniti u Italiju u to isto vreme tj. 663/664. Za pohod Bugara u Italiju mogao je Pavle Đakon saznati također iz Furlanske tradicije jer put iz Karantanije u Italiju vodi preko Furlanije, ali još više iz lokalne tradicije oko Monte Cassina, jer Sepianum, Bovianum i Isernia leže u provinciji Molise koja je susedna Monte Cassinu, gde je Pavle Đakon pisao 790 svoju historiju Langobarda.

Iz ovoga materijala i razlaganja obadva autora kao nešto, što mora ostati, mora se naglasiti, da je profesor Zlatarski uspešno prikazao događaj iz 632 i događaj iz 663 kao dve odeljene stvari, koje nemaju jedna sa drugom nikakve veze, a isto tako, da je profesor Kos uspešno pokazao, kako Alzeco iz 663 ne će biti da je bio peti sin Krobatosa.

Ali, naravno, time nije sve svršeno, jer i posle te dve tako uspešne negacije, koje pokazuju, da Alzeko nije ni Alciocus iz 632 ni peti sin Krobatosa iz 642 ostaje otvoreno pitanje, ko je onda Alzeco iz 663.

Ako se sada nakon materijala i rezultata obaju tih naučnika pređe na ponovni ispit stvari, onda treba pre svega isti podeliti na dva dela i pokušati izviditi šta u njihovim shvaćanjima ne bi moglo izgledati kao verovatno i šta bi naprotiv kao verovatno izgledati moglo.

Ono, što je više gore izneseno kao Fredegarovo, ostaje kao njegovo i nema razloga sumnjati u to, da originalni Fredegar donosi exodus i emigraciju Bugara iz Avarske Panonije godine 632, njihov dolazak u Bavarsku dopuštenjem i naređenjem Franačkoga kralja Dagoberta II, njihovu pogibiju u Bavarskoj, bekstvo jednog malog njihovog ostatka pod Alciocusom u Slavensku Korušku Slovenskom knezu Wallucusu, sa kojim su ti Bugari onda mnogo godina živeli. Ovo potonje neodređeno označenje dalnje sudbine toga ostatka Bugara verovatno pretstavlja uobičajenu frazu iz neprilike, pošto pisac verovatno nema vesti o budi kakvim promenama u pogledu boravišta tih Bugara u Koruškoj, pa piše samo ono, što odgovara njegovom vremenu tj. godini 642 prema godini 632, dakle razmaku od nekih deset godina. Nemajući nikakve druge vesti Fredegar svoje mišljenje, da su Bugari, kad on piše, još tamo, gde su se sklonili, to izražava sa rečima post haec cum Wallucum ducem Winedorum annis plurimis vixit cum suis tj. da je Alciocus posle toga, nakon što se je spasao u Korušku Slovenskome knezu Vlku, tamo živio mnogo godina. Taj završetak vesti slagao bi se sa vremenom pisanja, jer to mnogo godina već može pretstavljati i razmak od deset godina.

Tako možemo uzeti kao verovatno, da su ti Bugari svakako još 642 morali biti nastanjeni u svom skloništu u Koruškoj. O njihovoj dalnjoj sudbini nema vesti, a nema vesti ni Fredegar. To znači da onda nema vesti ni o njihovom ma kakvom odlasku. A to onda znači, da bi se moralo uzeti, da su u Koruškoj i ostali i vremenom se slavizirali i u narodu slovenskome nestali.

To bi dakle bio primer za pojavu koja se obično naziva nestankom ili prestankom jednog naroda. Za razliku od nestanka odnosno prestanka jednog naroda nasilnim putem, kao što je to bio slučaj sa Gepidima od Avara i kasnije prema rečima Ane Komnene sa Pečenezima od Vizantinaca i Kumana, ovde bi imali nestanak odnosno prestanak jednoga naroda mirnim putem tj. putem asimilacije, kao i u slučaju slaviziranih Isperihovih hunskih Utigura na Balkanu u Bugarskoj.

Tako dakle mogla bi se Fredegarova vest uzeti u tom smislu, da se po njoj može znati, šta je bilo sa onim Bugarima iz 632 do vremena Fredegarovoga zapisa tj. do 642, ali se ne bi mogla uzeti zašta dalje, pa naravno onda mi ne možemo po njoj znati, šta je dalje posle 642 sa tim Bugarima bilo. Ali ako ne možemo znati možemo misliti, kao što je to gore i navedeno.

Tek mnogo kasnije oko godine 790, sa zapisom Pavla Đakona, otvara se mogućnost kombinacije, da bi Alciocus, koga Pavle Đakon u tom slučaju naziva Alzeco, iz te Slavenske Koruške, 30 godina nakon svoga spasa kod slovenskoga kneza Vlka, ispred nove avarske opasnosti sa svojim Bugarima došao da se spase tu u Italiju godine 663, kao što je godine 632 došao da se spase u Korušku.

Pomisao, da bi taj Alzeko sa njegovim Bugarima mogao biti Alciocus sa Bugarima iz 632, mogla bi imati osnova, ako se uzme u obzir, da je zaista između Karantanaca i Avara došlo do sukoba, te su Karantanci morali pozvati u pomoć Bavarce, od kojih su zahtevanu pomoć i dobili, ali su tom prilikom prošli kao nekada Bospor sa pomoću Mithridata VI Eupatora tj. i oni su dobili od Bavaraca pomoć, i oni su sa tom pomoću izgubili svoju nezavisnost. Iz toga bi se obzirom na antecedencije za Bugare mogao izvesti dvostruki zaključak tj. u smislu straha od Avara ali i u smislu straha od Bavaraca. Onaj prvi strah delili bi sa Koruškom dok bi ovaj drugi strah od Bavaraca bio specijalan strah Bugara na osnovu one strahote, koju su preživeli.

Ali i ako je od Bavarske katastrofe tih Bugara tj. od 632 prošlo do 663 već nekih 30 godina, pa bi se obzirom na vreme moglo pomišljati, da slika grozote u novim generacijama već bledi, ipak to ne bi bilo ni iz daleka dovoljno, da se strah Bugara izjednači sa strahom Slovena u Koruškoj pa da se uzme, da su se oni svi zajedno mogli bojati Avara i da strah od Bavaraca za Bugare više nije postojao.

Do takvog zaključka moglo bi se doći tek onda, kad se osmotri, šta se je kroz to vreme dogodilo na onoj drugoj strani, odakle su Bugari pobegli tj. u Franačkoj državi. Pre svega treba uzeti u obzir samu vest Fredegara i viditi kako ona ne donosi ni reči o nekoj animoznosti samih Bavaraca prema Bugarima ili čak o kakvom sukobu Bavaraca sa njima, kao što to donosi o sukobu između Bugara i Avara. Naprotiv Fredegarova vest ograničena je u pogledu one strašne odluke na Franačkoga kralja Dagoberta II i na njegovo savetovanje sa Francima (dummodo pertractabat cum Francis), dok što se samih Bavaraca tiče nema ništa. Ima samo o Bavarskom hercogu, dok se radi o prezimi Bugara, koji bavarski hercog dobija nalog, da ih na prezimu primi (Dagobertus iobit eos iaemandum Badowarius recipere).

Tek kod naloga za pokolj menja se izraz Badowarius u Baioariis (Dagobertus Baioariis iobet), ali ne samo po takvoj stilizaciji, nego i po samom pojmu stvari, jasno je, da je Dagobertov i drugi nalog, bolje reći druga uputa, nakon što su se Bugari smestili, u stvari morao biti opet predan Bavarskom hercogu, jer je direktna veza kralja Dagoberta II sa svakom Bavarskom kućom, koja je Bugare primila, po pojmu stvari isključena. S toga razloga u Fredegara ono Baioariis iobet ne će biti ništa drugo, nego i opet, kao i kod prvoga navoda iobit Badowarius. Razlika dakle, koja dolazi u Fredegarovom tekstu, po kojoj bi jedan nalog bio upućen Bavarskom hercogu a drugi samim Bavarcima, bila bi samo stilistička ali ne i realna, jer glede samog izvršenja naloga teško da je i sam bavarski hercog bio u diretknoj vezi sa pojedinim kućama. Usled toga najverovatnije je ono, što je najprirodnije, a to je, da takva stilistička fraza u realnosti znači samo to, da Dagobert II nalaže bavarskom hercogu da Bugare smesti po bavarskim kućama, a onda mu nakon savetovanja sa svojim Francima nalaže, da jedne noći budu svi ti Bugari svaki u svom nastanu pobijeni. To znači, da je to nalog više vlasti nižoj vlasti, koja ima da ga izvrši. Takav nalog predan naprotiv individualno pojedinim Bavarcima, nosio bi sobom i rizik indiskrecije i rizik ne izvršenja, što je oboje već po pojmu naloga bilo isključeno. Za to se Fredegarova vest ne može čitati u smislu nekog niza terorističkih akcija u okviru Bavarskog civilnog pučanstva, nego se samo može čitati kao jedinstvena teroristička akcija vlasti u kućama individualnih Bavaraca, već za to, da se ona u jednoj noći može i da izvrši. Zlatarski, koji ne veruje, da bi se i jedan Bugarin spasio, time u stvari interpretira Fredegara u smislu jedne od vlasti naređene i od vlasti sprovedene akcije protiv Bugara.

Toliko je trebalo reći, da se vidi, da za kakav strah od samih individualnih Bavaraca, za Bugare nije moglo biti razloga. Okrutne antecedencije sa Bugarima u Bavarskoj mogle su se u reminiscenciji Bugara sačuvati samo kao okrutna intervencija vlasti u Bavarskoj a ne kao intervencija samoga naroda u Bavarskoj. To znači, ako bi se za kombinaciju Alzeka sa Alciocusom uzeo u obzir kod Bugara strah od Bavaraca, da bi se pod tim onda mogao podrazumevati samo strah od

Bavarske, odnosno strah od Franačke vlasti, jer na posletku samo vlast je mogla biti ta, koja je i odredila Bugarima nastanbu i sprovela njihov pomor.

Dakle Bugari bi morali misliti na Franačku vlast i nje se bojati, pa da se uzme pored zajedničkoga sa Slovencima straha od Avara, u obzir još i specijalni strah od Bavaraca.

Ali Dagobert II 638 tj. šest godina posle svoga famoznoga naloga više nije živ. Od 638 pa sve do 656 već je Franački kralj njegov mlađi sin Ludvig (Franački Chlodowech II) istina u Neustriji i Burgundu, dok je u Austraziji, dakle na mestu za Fredegara relevantnom gospodar Majordomus Pippin I fon Landen. No to traje samo do 639, tako da još mnogo pre dolaska Avara od 663 tog Pippina I nasledi u vlasti njegov sin Grimwald I, jer taj Pippin I nije Dagoberta II preživeo nego samo za godinu dana, u koje vreme se sa tim Pippinom I javlja i početak svemoći Majordomusa u Franačkoj, koja je naposletku dovela i do zauzimanja Franačkoga prestola za vreme i tako reći presudnom reči pape Zaharija. U smislu te tendencije Majordomusa novi Majordomus Austrazije Grimwald I pokušava 657 da malodobnom Dagobertu III sinu Sigiberta IV koji mu je poveren oduzme prava i moć u korist svog sopstvenog sina Childeberta III. Ali od velikaša bude ubijen i taj Childebert III i njegov otac Grimwald I i na čitavoj njihovoj familiji vrši se retorzija, tako da se ista oporavlja tek dolaskom tzv. Pippina srednjeg, unuka Arnulfa od Metza. Majordomus za Nemačku postaje Erchinwald 656 do 657 za Ludviga II od Neustrije, a kad ovaj umre 657 do 670 i za njegovog sina Lothara II za koga vrši regenstvo njegova mati Bathildis.

Ali godine 657, dakle još uvek sve pre dolaska Avara, Franački velikaši postavljaju u sva tri državna područja Franačke Ebroina, koji vlada od 657 do 683 tj. i posle Avara. Nemci pak međutim u tom razdoblju tj. 660 iznude za Austrazijskog kralja Childericha III, mlađega brata Lothara III, čime 660 uspostavljaju Nemačku državu tako, da Francija i Burgundija ostaju pod Ebroinom, dok u Nemačkoj postáje Majordomus hercog Wulfwald, koji je sa Nemcima tu uspostavu Nemačke i proveo.

Eto sve se je to dogodilo još pre dolaska Avara, dakle za ono vreme, za koje bi Bugari bili u Koruškoj tj. pre 663, kad bi oni po identifikaciji Alcioka i Alzeca u Italiju prebegli. Tako dakle prema ovome svemu može se onda reći, da je u vreme dolaska Avara ili bolje reći u vreme opasnosti od dolaska Avara u Nemačkoj gospodar Majordomus hercog Wulfwald za Nemačkoga kralja Childericha III, dok je Dagobert, onaj Franački kralj, koji je odredio pokolj Bugara još od 638 tj. već nekih 25 godina mrtav.

Ako se dakle Fredegarova vest može shvatiti tako kao da je Dagobertovo naređenje sprovedeno sa strane aparata vlasti, a ne sa strane

pučanstva, onda je usled ovih promena a za vreme Childericha III i njegovoga Majordomusa Wulfwalda teško bez nekog naročitog podatka samim uzimanjem držati, da su Bugari tj. njihova mala oaza imali takav strah od Bavaraca, da nisu mogli deliti sudbinu Koruških Slovenaca, nego da su morali preći u Langobardiju. U prvobitno nesumnjivo teško krivom i teško odgovornom državnom aparatu u Franačkoj nastupile su međutim tolike promene, da također nema bez posebnog podatka osnove za pomisao, da bi se verski fanatizam pokazao u onom strašnom obliku, kao što je to bilo za Dagoberta II. A što je glavno, baš ta razlika, što se je onda tj. 632 radilo o velikom broju Bugara sa njihovom vojskom, dok bi se posle toga radilo o jednoj oazi Bugara bez vojske, upućuje na pomisao, da je 632 do one strašne odluke došlo radi Bugarske vojske, pa pošto takvoga koeficienta zbivanja 663 nije bilo, nije verovatno ni ponavljanje u 663 godini onoga, što se je zbilo godine 632.

Ali, naravno, sve ovo, što je time rečeno, stoji tako eventualno samo u objektivnom smislu. Subjektivno naravno za strah Bugara, to ne bi bila nikakva abnegacija, nego najviše samo umanjenje verovatnosti, tako da se sa drugim navedenim okolnostima može ipak da uzme, da Bugari 663 ni u subjektivnom smislu ne bi imali razloga da se u pogledu svoje sudbine odvajaju od Slovenaca u Koruškoj. Zaključak, koji iz toga sledi, bio bi taj, da se kao razlog novom exodusu Bugara, odnosno sada novom exodusu Bugarske oaze, iz Slovenačke Koruške u Langobardsku Italiju, ne bi mogao uzeti strah od Bavaraca.

Po tome bi onda ostalo, da, što se samih Avara tiče, Bugari ne bi išli u Italiju, kao što to nisu učinili ni Slovenci, osim, ako se tu opet uzme kao posebni koeficijent kod Bugara strah od Avara povodom svojedobne emigracije iz Panonije godine 632. Ali to se ne bi moglo uzeti jer su oboje pogani i Bugari i Avari, pa verskog fanatizma nema, a sukob između Bugara i Avara 632 kao sukob radi vlasti rešen je bio Bugarskom emigracijom još pre 30 godina, pa zaista nema razloga pomišljati na bilo kakav specijalni strah Bugara od Avara, koga oni ne bi delili sa Slovencima. Prema tome, dakle, u samome odnosu Bugara, bilo prema Bavarcima, bilo prema Avarima, nema ništa specijalno. Po tome dakle onda preostaje samo kao verovatno, da su Bugari delili sudbinu Slovenaca u Koruškoj i pri pojavi Avara 663, dakle da nisu te godine išli u Langobardiju i da onda po njihovom odnošaju prema Bavarcima i Avarima ne bi bilo nikakvog razloga pomišljati, da je Alciocus ista osoba kao i Alzeco.

Što se sada same kronologije tiče, bez sumnje je pojava Alzeca u Italiji, pred Langobardskim kraljem Grimualdom, morala uslediti pre, nego što je Grimuald pozvao Avare protiv Lupusa tj. odmah po povratku Grimualda iz južne Italije. To znači odmah nakon što se je Grimuald vratio u Paviju i opet preuzeo kraljevsku vlast. To bi zna-

čilo za vreme otpora Lupusa u Furlaniji tj. pre poziva Grimualda upućenoga Avarima protiv njega i pre njegove pogibije. Ali to onda znači, da su obe stvari tj. dolazak Bugara pod Alzecom i dolazak Avara na granicu Italije morale slediti brzo jedna za drugom. A to onda govori protiv pomisli na Alciocusa. Bugarska oaza, ako se je bojala Avara nije mogla čekati, da joj isti budu tako reći za petama, jer bi inače sigurno zakasnila.

Kronologija profesora Kosa govori naprotiv za to, da je ispred Avara taj Alzeco morao bežati tako reći neposredno, jer bi inače bilo neverovatno, da su te dve stvari tako na blizo tj. da se Alzeco pojavljuje i odmah s time i Avari budu pozvani i upućeni na Furlaniju. Tako i po toj hronologiji ne bi bio Alciocus verovatan kao Alzeco, jer bi se on po prirodi stvari svakako morao pojaviti pred Grimualdom mnogo pre Avara, a ne u poslednji čas, što pak nije moglo biti, kad je Grimuald u to vreme boravio kod sina u Beneventu.

Pitanje petoga sina Krobatosa može se ovde posmatrati sasvim odvojeno, jer bi on iz Pentapolisa morao imati za put u Italiju jedan drugi put tj. put preko srednje Italije. Ako bi tako trebalo biti, onda to izaziva pitanje, kako to, da se peti sin Krobatosov u strahu od Avara iz Pentapolisa pojavljuje kod Grimualda neposredno pre Avara, ali svakako dolazeći izvan Italije, kad Fredegarova vest kaže, kako je Alzeko ušao u Italiju dolazeći Grimualdu.

Prema tome ni kronologija profesora Kosa ne čini verovatnim da se Pavla Đakona vest za 663 odnosi na Alciocusa tim manje što taj Alciocus, ako je ipak uspeo da se spasi sa spomenutim ostatkom Bugara, ako je tada bio samo 30 godina, već je 63 godine morao biti star čovek, a ako je bio čak i preko 30 godina tj. znatno preko 30 godina, veliko je pitanje, da li je taj Alciocus 663 godine u opšte još bio na životu.

Prema tome ne bi se mogla vest Pavla Đakona shvatiti tako da bi Alzeco bio budi Alciocus budi peti sin Krobatosa. Ali pre nego što bi oko čitaoca na vesti Pavla Đakona zapelo za ma šta drugo, ono mora da zastane pre svega na izrazu dux i na izražaju suo ducatus.

Ti izražaji pretstavljaju bez sumnje kneza, koji je do toga časa, kad stiže u Italiju, imao svoju kneževinu, dakle ti izražaji označavaju svakako jednoga vladara. Može li se i pomisliti, da bi vođa iz 632 za kojega je 663 u opšte i pitanje, da li je još na životu, mogao doći pred Grimualda kao dux u smislu jednoga svoga ducatusa, jer bi to značilo, da je on u Koruškoj bio samostalni knez svoje nezavisne kneževine. Tamo, gde je on našao utočište, postojao je doduše knez tj. u Koruškoj, ali to nije bio Alciocus, nego je to bio Slovenački knez Wallucus (Valuk, Valk, Vlk, ili Volk) a postoji tamo, gde je on našao utočište i kneževina, dakle država ali ne njegova, njegovog Bugarskog naroda, nego država Slovenačkog naroda, u kojoj su Bugari sa Alciocusom samo

neznatna emigrantska oaza, ljudi, koji su tu našli zaklon i utočiste. Od takvoga utočišta pa do kneza sa njegovom kneževinom dalek bi bio put unatrag za Bugare, jer oni to ni u Panoniji nisu imali, pa bi se moralo poći u natrag i vremenski i teritorijalno čak do vremena Zabergana 558 na Crnom moru zapadno od Dona a svakako pre pohoda Sandilhovih Utigura da bi mogli doći do Bugarske kneževine i Bugarskoga kneza, a pogotovo još ako se uzme da se Alzeco 663 u Italiji pojavljuje cum omni suo ducatus exercitu tj. sa svom vojskom svoje kneževine. Da bi se na tako šta moglo pomisliti moralo bi se ići čak još i dalje od Zabergana, jer je taj svoju vojsku u borbi sa Sandilhom izgubio. U koliko su pak Bugari, koji su išli sa Avarima na zapad i bili naoružani, to su bile verovatno samo oružane horde a ne vojska jedne kneževine.

Prema tome dux cum omni suo ducatus exercitu već po tom samom izražaju ne bi mogao biti Alciocus. Ali ne bi to mogao biti ni peti sin Krobatosa, jer ako je on i bio knežev sin, dakle posle smrti svoga oca i sam knez, ipak on nije imao svoju kneževinu, nego je ta kneževina 642 do 643 bila zajednička sve braće, a 643 izvršen je teritorijalni razlaz, pa je u toj zajedničkoj kneževini ostao kao knez tj. vladar samo najstariji od te braće, dok su ostali tu kneževinu napustili i svaki sa svojom hordom emigrirali.

Nije dakle 643 Krobatosova kneževina podeljena na pet novih kneževina, nego je ista ostala, ali samo sa jednim knezom, dok su ostala četiri emigrirala. Prema tome morao bi se radi petoga sina Krobatosa pod izražaj cum omni suo ducatus exercitu podvesti pojam jedne naoružane horde, sa kakvom su verovatno i došli četvrti brat u Panoniju, a peti brat u Pentapolis, što se ne bi dalo održati ni sa najvećom nategom, jer dux cum omni suo ducatus pretstavlja već u samom pojmu kneza jedne nezavisne postojeće kneževine, države, koja ima i svoju vojsku, dakle jedan i teritorijalno fiksirani pojam.

Usled toga bi za petoga sina Krobatosa mogao od cele vesti Pavla Đakona doći u obzir samo onaj izražaj a sua gente digressus tj. rastavivši se od svojega roda, jer to vredi za sva četiri Krobatosova sina emigranta, koii se dele od svoje zajedničke domovine i od onoga dela svoga roda koji je pod Bajanom ostao na domu.

Naravno za Alciocusove Bugare ne bi ni taj izražaj a sua gente digressus mogao vrediti, jer kod takve jedne male oaze, ako se jedan deo odeljuje, zaista bi se s pravom pitalo šta onda ostaje, a isto tako bi se s pravom pitalo, ako se jedan deo deli od straha od Avara, zar se onda samo jedni boje, pa se dele od svoga roda, koga onda ostavljaju i prepuštaju Avarima. A sua gente digressus bio bi dakle izražaj, koji može eventualno doći u obzir za onu četvoricu sinova Krobatosa tj. za onu četvoricu Utigurskih emigranata, ali ne bi mogao doći u obzir za Alciocusa i njegove Bugare.

Ali taj izražaj a sua gente digressus i za onu četvoricu sinova Krobatosovih mogao bi doći u obzir, samo, ako se to mesto čita bez onoga specijalnog dodatka, koji kod Pavla Đakona u tome mestu, kao umetnut, postoji. Kad se pročita incertum quam ob cuasam tj. kad se pročita, da se ne zna razlog, zašto se Alzec od svoga roda odelio, vidi se, da se taj izražaj a sua gente digressus zapravo ne može primeniti ni na jednog od te četvorice Krobatosovih sinova, jer se razlog njihovog odelenja znade i taj je kod svakoga isti. Nije dakle to slučaj incertum quam ob causam, nego su se oni hteli ne samo međusobno razdeliti, nego i jedan od drugoga odeliti. Otuda onda slika stare postojbine i četiri emigracije, s jedne strane Krobatosove Bugarske a s druge strane Volge, Ogla na Dunavu, Panonije i Pentapolisa. Izražaj dakle incertum quam ob causam ne bi odgovarao, jer razlog nije nepoznat, pošto on leži u želji svakoga od četvorice braće za novom odvojenom sudbinom.

Izražaj incertum quam ob causam odnosi se na odvajanje a ne na želju za odvajanjem, dakle zašto odvajanje, a ne, zašto želja za odvajanjem. Prema tome, već i puka želja za odvajanjem nije incertum quam ob causam, jer je dovoljan razlog i sama želja za odvojenim životom. Izražaj incertum quam ob causam ne može se, dakle, upotrebiti već ni onda, čim se zna, da je želja za odvajanjem postojala. Izražaj taj ne bi se usled toga mogao primeniti na Krobatosove sinove, jer se zna, da su se oni odvajali iz želje za odvojenom sudbinom. Izražaj taj može se odnositi samo na nekoga, kod koga se ni to ne zna, nego kod koga je poznat samo goli fakt, dok kombinacija razloga nije ničim ograničena.

To vredi onda za Alzeca ali ne i za Alciocusa i za petog sina Krobatosovog. Incertum quam ob causam odgovaralo bi samo Alzecu, za kog se zna samo taj goli fakt, da se je od svoga naroda odelio i ništa više, pa čak ni to, da li je to u opšte i bilo njegovom voljom ili je na to bio nagnan.

Prema tome ispostavlja se, da se reči dux incertum quam ob causam, a sua gente digressus cum omni suo ducatus exercitu ne bi mogle u opšte primeniti na Alciocusa u Slovenačkoj Koruškoj, pa ni na kojeg od Krobatosovih sinova već radi toga dela u toj rečenici incertum quam ob causam, sve kad bi se te reči ovde i mogle subsumirati pod ducatus.

Ako bi možda ovo ovde rečeno izgledalo beznačajno, ne će biti bez značaja to, što u Pavla Đakona stoji a sua gente digressus, a ne a sua patria digressus. Uzgred budi rečeno, da je isključeno, da se pod rečima a sua gente digressus može podrazumevati odelenje vojske od naroda tj. kao da je Alzeco sa vojskom svoje kneževine odelio se od svoga naroda, koga je ostavio. Ta kombinacija ne bi mogla doći u obzir već za to, što se tu nikako ne bi mogle primeniti reči incertum quam ob causam, jer je naprotiv bekstvo ispred Avara i te kako jasna causa.

Ovo delenje od svoga naroda u vesti Pavla Đakona mora se odnositi na neki drugi slučaj, kome je razlog nepoznat. Pošto pak slučaj napuštanja naroda sa strane vojske ovde je u vezi dolaskom pred Grimualda, dakle jedna neposredna stvar, onda ono našto se odnose reči a sua gente digressus — incertum quam ob causam, mora da se odnose na neki stariji slučaj, koji se pre toga zbio.

Kod delenja Krobatosovih sinova jednoga od drugoga, svaki ostaje cum sua gente i tako se i rastaju, pa se tu zapravo onda već ni izražaj a sua gente digressus ne može na ni jednoga od njih primeniti, jer nijedan nije a sua gente digressus, nego je obratno svaki cum sua gente digressus. To što je Bajan ostao kod kuće ne menja ništa na stvari, jer je i on ostao cum sua gente, samo što kod njega otpada izražaj digressus. Usled toga, pošto se kod Fredegara očevidno radi o onome, što izražaj a sua gente digressus znači, taj izražaj ne može se primeniti ni na jednog od te četvorice emigranata, jer je svaki od njih cum sua gente digressus, a ne a sua gente digressus. Pošto je pak Alzeco a sua gente digressus a peti sin Krobatosa također cum sua gente digressus, ne može Alzeco i taj peti sin Krobatosa biti jedna te ista osoba. Taj peti sin Krobatosa je također iz one postojbine, koju Teofan naziva he palaia Bulgaria he megale, a Nikifor he palai kalumene megale Bulgaria digressus cum sua gente, a ne a sua gente tj. on je iz stare velike Bugarske odnosno iz te u starini zvane velike Bugarske sa svojim narodom emigrirao.

Iz okolnosti, da je isti zaposeo Pentapolis, kao što kažu Teofan i Nikifor već po sebi sledi, da to mora biti cum sua gente.

Izražaj taj a sua gente digressus odnosiće se verovatno na nekoga drugoga, koji se je od svoga roda odelio, a ne na ta četiri brata, od kojih se je svaki zajedno sa svojim rodom od svoje domovine, dakle ne od svoga, roda, odelio. Taj izražaj dakle moći će vrediti za nekoga, koji ima svoj ducatus i koji je dux, a za koga se ipak može reći, da je a sua gente digressus.

Peti sin Krobatosa, kao i ostala njegova tri brata emigranta, emigrirao je iz te stare Bugarske 643 godine. On je po Teofanu i Nikiforu emigrirao u Pentapolis. Njihov navod je verovatan, jer ako taj peti sin Krobatosa ne bi bio primljen u Pentapolisu, a emigrirao je iz stare Bugarske 643 ostalo bi pitanje bez odgovara, gde je onda taj peti sin Krobatosa mogao biti od godine 643 do 663 godine, kada se kao Alzeco pred Grimualdom pojavljuje tj. pitanje, gde je taj peti sin Krobatosa nakon svoje emigracije od 643 boravio kroz nekih dvadeset godina. Bez Nikifora i Teofana ne bi za to zaista ni bilo odgovora. Oni odgovaraju sa Pentapolisom, pa se onda mora uzeti, da je taj peti sin Krobatosa zaista od 643 godine u Pentapolisu, jer ako ne bi bio tamo, ne bi se znalo gde je. A u Pentapolisu opet otvara se pitanje, da li je verovatno, da on kao emigrant u Romejsku imperiju tu u Pentapolisu

ispod Ravene postoji kao dux, da tu u Romajskoj imperiji ima samostalnu kneževinu i svoju vojsku, jer to bi on sve u Pentapolisu morao imati, da bi se mogao kao Alzeco pojaviti pred Grimualdom tako, da opravda sadržaj vesti Pavla Đakona.

Naravno da je takva pomisao na petoga sina Krobatosova kao samostalnoga suverena u Romajskoj imperiji više nego neverovatna i da je naprotiv mnogo verovatniji njegov ulazak u Italiju naprosto kao emigranta.

To znači, dakle, da se kod petoga sina Krobatosova, koji je emigrirao u Pentapolis u Romajsku imperiju, ne bi mogao naći ni jedan od ona tri kriterija, koji se nalaze u vesti Pavla Đakona i koji su malo više gore spomenuti. Najbolje to pokazuje onaj deo vesti Pavla Đakona za Alzeca, po kojem je Romualdu u Beneventu prva stvar bila da od duxa napravi gastaldusa tj. neke vrsti potčinjenog oblasnog upravitelja, koji tek u ratu može da dobije neku samostalnu komandu, ali i tu samo kao podanik onoga, ko mu je naselenje dozvolio. Moralo bi se dakle u kombinaciji sa petim sinom Krobatosa uzeti, da ovaj od duxa u Pentapolisu postaje gastaldus u Beneventu.

Kao što se vidi nema razloga pomišljati na to, da bi ulazak petoga Krobatosovog sina u Romajsku imperiju sa naselenjem u Pentapolisu mogao imati ma kakvu drugu, osim emigrantske forme. To potvrđuju i Teofan i Nikifor, koji kažu i to Teofan, da se je taj peti sin Krobatosov podvrgao hrišćanima, a Nikifor, da je taj peti sin Krobatosov postao podanik Romeja. Dakle obična emigrantska sudbina.

Pentapolis je prostor Rimini Ankona, dakle ispod Ravene. Ma kakvo nasilno zauzimanje toga prostora na granici srednje i gornje Italije pretpostavljalo bi osvojenje Ravene, što bi onda značilo, da bi Ravena bila još 642 godine zauzeta od Utigurskoga kneza, a zna se, da Ravenu nije osvojio ni najznamenitiji Langobardski kralj Liutprand (712—744), nego da je to pošlo za rukom tek 750 godine dakle preko sto godina kasnije poslednjem Langobardskom kralju Aistulfu (749—757) osvajaču samostalnima postalih kneževina Beneventa i Spoleta. Da je dakle peti sin Krobatosa osvojio Ravenu još pre više od sto godina pre Langobarda ne bi bilo od toga vremena više exarhata ni Romejske imperije u gornjoj odnosno srednjoj Italiji, pa bi onda 663 taj peti sin Krobatosa došao Grimualdu kao saveznik, a ne ei se serviturum, da mu se nudi u službu. A da bi tako štogod sigurno znao Pavle Đakon o tome tek ne treba govoriti. Za to Teofana zaposedanje Pentapolisa i povrgnuće Hristijanima odnosno Nikiforovo, kako je peti sin Krobatosa postao podanik Romeja ne znače drugo, nego da je taj peti sin Krobatosa kao emigrant primljen u Romejsku carevinu kao podanik i naseljen u Pentapolisu kao podanik, što je naravno i kroz svo to vreme od 643 do 663 i ostao. Usled toga taj podanik Romejske imperije kroz poslednjih dvadeset godina ispred godine 663 nije se

mogao pred Grimualdom pojaviti 663 kao dux cum omni suo ducatus exercitu. Biće dakle, da su i Bugari u Pentapolisu kao i Bugari u Slovenačkoj Koruškoj, dobili nastan, u svom nastanu ostali i tu se sa ostalim pučanstvom asimilirali.

Pogotovo je neverovatan taj peti sin Krobatosa kao dux cum omni suo ducatus exercitu, kad Pavle Đakon još naglašava pacifice introiens tj. miroljubivo ušavši, što znači, da je moglo i drugčije biti, a to onda ujedno i znači vojsku u ratnoj spremi. Može li se to primeniti na nekoga, ko je već dvadeset godina u srcu Italije u Pentapolisu Romejski podanik. Utigurski knez od 643 podanik Romejske imperije morao bi 663 imati svoju kneževinu sa svojom vojskom u ratnoj opremi, da iz svoje kneževine sa takvom vojskom dođe pred Grimualda za to, da mu se stavi u službu. Taj dvadesetogodišnji Romejski podanik morao bi dakle biti jedan nezavisan vladar sa svojom nezavisnom državom i sa svojom vojskom u ratnoj opremi. Zar nije onda prirodno, da se takav nezavisan vladar traži drugde a ne kao podanik Romejske imperije ili u opšte među Krobatosovim sinovima na zapadu, od kojih je, kao što se vidi, jedan ušao kao podanik u Romejsku imperiju, drugi kao podanik u Avarsku državu. A da se i ne govori o slučaju Alciocusa u Slovenačkoj Koruškoj, koji je također morao postati podanik i to slovenačkoga kneza Valuka.

I glede četvrtog brata kaže Teofan, da je isti meta tes dinameos autu tj. sa svojom vojnom silom, u Avarskoj Panoniji priznao vlast Avarskoga hagana, dok za toga istoga Nikifor kaže, da se je nastanio u Panoniji, koja se sada nalazi pod valsti Avara, i da je stupio u savez sa narodom toga mesta. To je, kao što se vidi, maksimalna slika ulaska jedne emigrantske horde sa svojim poglavicom u tuđu državu. To je ujedno i maksimum za petog brata pri ulazu u Italiju za Pentapolis, a taj maksimum nikako ne ide dalje od vazaliteta.

A Alzeko kod Pavla Đakona međutim pojavljuje se kao nezavisni vladar. U oba slučaja, i u Panoniji, i u Pentapolisu, jasna je tuđa vlast, Avarska odnosno Romajska, pa Alzeco tu ne dolazi u obzir.

Krobatosovi sinovi, dakle, ne bi u opšte dolazili u obzir u pogledu vesti Pavla Đakona.

Napokon treba i to uzeti u obzir, da Pavle Đakon kaže Italiam pacifice introiens tj. ušao je miroljubivo u Italiju, dakle ne iz Italije u Langobardiju, dakle ne peti sin Krobatosa nego Alzeco.

Iz svega dakle sledi da Alzeco Pavla Đakona nije ni Alcioc ni peti sin Krobatosa, niti u opšte neki emigrant podanik, nego da je to neko drugo lice tj. neki nezavisni knez, koji se do 663 nalazi sa svojom vojskom u svojoj kneževini i koji napustivši je 663 zajedno sa tom svojom vojskom odmah se pojavljuje u Italiji, gde se stavlja u službu Langobardskom kralju Grimualdu, da mu ovaj dade nastan u Langobardiji. Iz kronološke koincidencije, po kojoj se skoro u isto vreme

pojavljuju na granici Italije i Alzeco i Avari i po kojoj Grimuald poziva Avare protiv hercega Lupusa, može se s pravom zaključiti, da Pavla Đakona vest može imati primenu samo na bekstvo jednog nezavisnog kneza iz njegove kneževine sa čitavom njegovom vojskom ispred Avara, koji ga slede za petama. To nije ništa drugo nego naprosto agresija Avara protiv jedne nezavisne države, iz koje odlazi sa čitavom svojom vojskom u opasnost dovedeni knez te države, dakle to je naprosto traženje utočišta ispred Avara.

To ne će biti da ima ikakve veze sa događajima iz 632 ili onima iz 643, tj. ni sa Bugarima Alciocusa ni sa Utigurima jednog Krobatosovog sina. To će biti, kako po svemu izgleda, jedna posebna stvar, koja će tražiti razjašnjenje, jer Fredegar i Pavle Đakon u vezi sa Teofanom i Nikiforom pokazuju, ko ne bi mogao biti taj Alzeco. Treba dakle te podatke osmotriti i sa gledišta pitanja, ko bi mogao biti taj Alzeco. Glede toga kneza Alzeca kao što se vidi Pavle Đakon daje sasvim dovoljno negativnih podataka za raspoznavanje, ko nije taj Alzeco, tj. da to nije ni Alciocus ni peti sin Krobatosov. Ali za raspoznavanje ko bi onda taj Alzeco mogao biti tj. pozitivnih podataka osim samoga imena ne daje nam Pavle Đakon ništa direktno, a i podatak o samome imenu vredio bi tek kad bi mi za nekog drugoga kneza toga imena znali.

Prema tome, gde je bio taj ducatus Alzeca, kada je on tamo došao i od koga je roda bio taj Alzeco o tome nema podataka.

Ne preostaje dakle drugo nego stvarati zaključak po indicijama. Ne preostaje dakle drugo nego mesto podatka zaključak.

Alzeco, sudeći po imenu Alciocus, verovatno je bio Bugarin, pa to i Pavle Đakon kaže sa rečima Vulgarum dux Alzeco nomine.

Pošto su pak verovatno iz Avarske Panonije 632 emigrirali periferiski Utiguri Tarniah i Kocageroi, a pošto iz Teofana i Nikifora sledi, da Krobatosovi Utiguri dolaze u Panoniju tek nekih 30 godina kasnije tj. godine 643 jasno je, da se u slučaju Alzeca ne bi moglo raditi o nekoj Bugarskoi državi u Avarskoj Panoniji, jer od 632 do 643 u Avarskoj Panoniji Bugara nije ni bilo, pošto su se morali 632 svi Bugari iz Avarske Panonije iseliti. Posle te emigracije od 632 pojavljuju se opet u Avarskoj Panoniji Bugari tek 643 u vidu Utigurske emigracije sa Crnoga mora. Da je pak obratan slučaj tj. da su Bugari i posle 632 godine ili bolje reći jedan deo njih ostali u Avarskoj Panoniji kroz daljnih 30 godina tj. do godine 663 ne bi se onda desilo, da Bugari beže ispred Avara, kao što to ima vest Pavla Đakona, pogotovo još, što bi od 643 bili u Avarskoj Panoniji u društvu sa novo pridošlim Utigurima. Ime dakle Alzeco u vezi sa podatkom o imigraciji toga Alzeca 663 u Italiju upućuje na to, da se tu mora raditi o jednoj od Avara nezavisnoj Bugarskoj državi izvan Avarske Panonije, ali položenoj tako, da joj 663 preti Avarska okupacija. To pak upućuje na to, da će se tu morati raditi o centralnim Bugarima u Avariji tj. o Kutrigurima, koji su još

632 došli u neprijateljstvo sa Avarima, pa se vest Pavla Đakona može smatrati podatkom, da je sukob o vlast u državi Avara 632 bio ne neki individualni sukob nekih bugarskih vođa, nego da je to morao biti opšti sukob tj. sukob Avara i Bugara, odnosno, pravije, uzevši u obzir centralni položaj nekih Bugara, to verovatno sukob Avara i Bugarskih Kutrigura o tome ko će od 632 vladati u Avarskoj Panoniji, da li kao do sada Avari ili od sada Kutriguri. Alzeco je dakle morao biti Kutrigurski knez, koji je imao razloga, da ispred Avara beži, kao što to Pavle Đakon donosi, čak u Langobardiju, što odaje, da se tu 663 mora raditi o jednom starom neprijateljstvu. A to sve zajedno opet znači da je ta Kutrigurska država toga Bugarskoga kneza Alzeca morala nastati posle 632, ali kada posle 632 to naravno nije jasno, i ako je jasno da je morala postojati sve do 663.

Ako se uzme, da onih devet hiljada Bugara iz 632, koji iz Avarske Panonije emigriraju u Bavarsku može da brojno odgovara onima deset hiljada Bugara Utigura plemena Tarniah i Kocagiri, a ne pusti se sa vida da Menander računa Avara na oko dvadeset hiljada, slika Avarske Panonije 632 ispostavljala bi se kao takva, da bi se moglo računati na oko pola Bugara a pola Avara, što onda naravno već samo po sebi čini razumljivim Bugarski zahtev posle 626 i 628 za upravu u državi.

Posle smrti Atile i pogibije njegovog najstarijeg sina Ellaka na reci Netad u Panoniji nije jasno, ali nije ni verovatno, da je u Panoniji u opšte ostalo Bugara, kad su oslobođeni Goti i Gepidi, koji su bitku na Netadu i odlučili, osnovali svoje države. Povratak pak Atilinih sinova Ermencura, Vlcindura, Dengiziha i Hernaka na Crno more poveo je sobom verovatno i poslednjeg Bugarina, tim pre, što se Bugari u opšte nisu kretali individualno, pa da bi se moglo pomišljati na njihove oaze, nego su se kretali u hordijama, pa su takve izgubivši bitku sa Gotima i Gepidima morale natrag na Crno more. U raznim borbama ti Bugari povratnici delimično su nestali a delimično su se još poslednji put 558 pod Zaberganom podigli, da ih naposletku, Utigurski knez Sandilh, kao što je rečeno, te 558 godine tako potuče, da je verovatno tu nestala i poslednja Bugarska organizacija zapadno od Dona.

Tek dve godine posle toga tj. 560 kreću opet prvi Bugari na zapad, kad se pojavljuju Avari i u njihovom društvu. U intervalu od Netada oko 456 do te 560 godine kad opet sa Avarima Kutriguri kreću na zapad, dakle u intervalu od preko sto godina nisu Bugari verovatni u Panoniji u opšte. Sa Avarima dakle dolaze opet Kutriguri natrag u Panoniju i vremenom, a naročito od dolaska Utigura Tarniah i Kocageroi broj Bugara u Avarskoj Panoniji se postepeno diže do skoro polovice stanovništva, dok posle nekih šezdeset godina godine 632 Bugari iz Avarske Panonije emigriraju i Avarska Panonija ostaje prazna od Bugara.

Tek deset godina nakon toga tj. godine 643 dolaze opet u Panoniju Bugari, ali ne više Kutriguri, nego sada Utiguri iz Krobatosove države.

Usled toga svega prirodna je pomisao, da je Alzeco sa svojim Bugarima morao biti potomak onih Bugara iz 632 koji su iz Avarske Panonije emigrirali. Neprijateljstvo dakle između Bugara iz 632 i Avara mora da je i dalje postojalo iako Bugari posle 632 nisu bili više u Avarskoj državi, iz čega bi onda izlazilo, da je Alzeco morao biti knez Kutrigura iz 632, koji je izvan Avarije imao svoju Kutrigursku državu i svoju vojsku i koji je onda 663 ispred Avara tražio utočište kod Grimualda. Avari su 633 išli na zapad, Alzeco je 663 došao na zapad čak Grimualdu, dakle, Alzecova Kutrigurska država je morala ležati na liniji od ušća Drave u Dunav pa dalje na zapad. Osnivanjem Samove velike Slavenske države Avari su morali biti ograničeni na svoj prvobitni nastan između Tise i Dunava, pa su odatle na zapad i krenuli 663. Iz toga, što je pred njima bežao Alzeco sa svojom vojskom, vidi se, da je ta kneževina Kutrigura pod Alzecom morala biti ili u gornjoj Panoniji ili u donjoj Panoniji. U gornjoj Panoniji nije mogla biti jer tu je još 630 velika Samova Slavenska država, pa bi Kutriguri iz 632 bili preslabi za sukob sa Avarima a ujedno i za sukob sa Samovom Slavenskom državom. S druge strane opet to, što Avari onda prema tome nisu išli na zapad gornjom Panonijom nego donjom Panonijom upućuje na to, da je ta Alzecova Kutrigurska država morala biti u donjoj Panoniji. Prema tome Avari su iz najveće blizine morali preći na okupaciju te države i u svom daljem pohodu na zapadu biti za petama knezu te države Alzecu, koji je sa svojom vojskom morao ispred njih također da beži dalje na zapad.

Tako dakle Avari bi iz svoga a i nekadanjega Atilinog centra napali na Kutrigursku državu Alzeca, koja je prema tome morala počinjati negde u Slavoniji.

Tu se samo može pitati, kako to da Avari 643 uspostavljaju odnos svoj iz pre 632, ali naravno sa drugim novim Bugarima, dok 663 kao što se vidi progone one Bugare iz 632. Na to pitanje nalazio bi se odgovor u okolnosti, da su Bugari iz 632 oni s kojima su Avari u neprijateljstvu tj. Kutriguri, dok su Bugari iz 634 Bugari s kojima Avari nemaju nikakva neprijateljstva tj. Utiguri.

Ta razlika između Kutrigura i Utigura koju donosi zbivanje iz 632 i 643 međutim nije tada postala. Naprotiv Kutriguri i Utiguri morali su, i ako su bili u stalnoj zajednici od starine, biti različiti, ako ne etnički a ono politički tj. jedni i drugi doduše Huni ali svaki sa svojom kvalifikacijom. Nije jasno da li je ime Bulgari, kao što to ima Tomašek kovanica po turskoj reči bulgha, mešati tj. mešanci, koja bi nastala tek u tzv. Elisiji na Donu, pri prelazu Dona i pobedi nad Gotima godine 375 kad se Kutriguri nastanjuju zapadno od Dona, dok se Utiguri

vraćaju istočno od Dona u Eulisiju, jer pri tome povratku vode Utiguri sa sobom Gote Tetraxite od Pantikapaiona (Kerča), koji izgleda da nisu sudelovali u tom boju, pa bi izgledalo verovatnim, da ime Bulgari imade svoj postanak zahvaliti tome, što su posle 375 Utiguri morali napraviti saveznu državu sa Gotima Tetraxitima, koja pokazuje takvu trajnost, da 588 sa Sandilhom protiv Kutrigura sudeluje i dve hiljade Gota Tetraxita. To će biti oni Goti, čije je potomke, nekoliko njih, čak još u XVI veku u svojoj kancelariji u Kerču primio jedan Španjolski diplomata i čiji potomci su još tada govorili među sobom Gotski. Nastankom nove Utigurske Goto-Tetraxitske države istočno od Dona u Eulisiji moglo je zaista doći do toga, da se na tu novu saveznu državu ne primenjuje ni Utigursko ni Goto-Tetraxitsko ime, nego skupni naziv mešanci, dakle Bulgari. Ali je isto tako moguće iz istoga razloga tj. radi zajednice Kutrigura i Utigura, da je taj naziv Bulgari nastao još davno pre i da je na Don već donešen. Istina oboje i Kutriguri i Utiguri, kao Huni, etnički se ne bi razlikovali, pa po tome ne bi taj izraz, Bulgari, za njih bio potreban. Ali profesor Tomašek sve po Turskom objašnjava ta imena i to Kutrigura sa značenjem odlični, a Utigura sa značenjem savezni ili poslušni, pa bi po toj razlici u kvalifikaciji, slično kao nekad kod Skita sa Skitima različite kvalifikacije moglo da se uzme, da je ime Bulgari moglo nastati i iz kvalifikcione razlike kao skupno ime.

Ti Kutriguri i Utiguri dolaze zajedno i žive u Eulisiji, koja nije ništa drugo, nego deo stare velike Bugarske, zajedno sve do godine 375, kada se dele prelazom preko Dona. Ne razabire se, da li je Atilina vlast, koja se tu kod Kutrigura razvila odnosno njegova velika država, da li je obuhvatala i Utigure, ali izgleda da nije, nego izgleda da je Atilina država i u opšte Kutrigurska država od nastanka svoga tj. od 375 sezala samo do Dona. Preko Dona izgleda, da je bila Utigurska Goto-Tetraxitska država. Tako onda posle propasti te Kutrigurske države, kad se Avari 560 pojavljuju, sa njima idu Kutriguri, koji onda ostaju sa Avarima u Panoniji do 632. Utiguri međutim ostaju u Eulisiji i tako dolaze onda pod tursku vlast, od koje budu 582 pomoću Onogundura oslobođeni i od 584 do 643 vladani pretstavnikom Onogundurske dinastije Krobatosom sve do njegove smrti, da se onda posle njegove smrti 643 nađe jedan deo tih Utigura također u Panoniji kod Avara. Događaji iz 632 i 643 daju se razumeti, ako se uzme u obzir, da su doseljenici sa Avarima još te 632 Kutriguri, a da su doseljenici sa Avarima iz 643 Utiguri, još od 558 krvni neprijatelji Kutrigura.

Da ne bude nejasnoće kod ovoga razlaganja, ne treba da stvara zabunu to, što su i ona dva plemena Tarniah i Kocageroi, koja su se Avarima pridružila uz Kutrigure još prilikom Avarskoga dolaska u Panoniju i koja su 632 također emigrirala, bila dva Utigurska plemena.

Osnovna razlika sastoji se u tome, što je posle 375 moralo doći do toga, da se dva glavna Hunska plemena, Kutriguri i Utiguri, usled navale na Gote razdele i da onda ostanu rekom Donom razdeljeni, svako pleme sa svojom sudbinom. Dolaskom Avara sa Avarima idu Kutriguri zapadno od Dona i oni sa Avarima dolaze u Panoniju i oni žive zajedno sa Avarima u Panoniji sve do 632. To bi se moglo nazvati Avarsko Kutrigurskim vremenom. Za svo to vreme Utiguri ostaju istočno od Dona u tzv. Eulisiji i tek posle smrti Krobatosa, raspadom njegove države, jedan deo Utigura dolazi u Panoniju i to bi se sad onda moglo nazvati Avarsko Utigurskim vremenom. Slika bi bila potpuno jasna da nije komplikacije sa ona dva plemena Tarniah i Kocageroi. Ta dva plemena su Utigurska plemena a ne spadaju u one Utigure, koji će Avarima prići tek godine 643, jer su se ta dva plemena od straha ispred Turaka sklonila iz Eulisije još pri prolazu Avara kroz Kutrigurske krajeve u njihovom putu na zapad, tako, da su se ta dva Utigurska plemena nalazila 632 također već sa Avarima u Panoniji. To dakle pretstavlja izuzetak od osnovne razlike na Avarsko Kutrigursko i Avarsko Utigursko vreme. Ta dva plemena Tarniah i Kocagiri nalaze se već u prvom Avarsko Kutrigurskom vremenu u Panoniji, a ne tek u drugom Avarsko Utigurskom vremenu, kad se u Panoniji pojavljuju zemljaci tih dvaju plemena. Kad se dakle ovde opisuje jedno i drugo vreme, onda treba uzeti u obzir da kod prvoga toga vremena postoji izuzetak sa ta dva plemena, ali to naravno ne može delovati na samu tu osnovnu razliku u vremenu i događanju. Ta dva plemena našavši se zajedno sa Kutrigurima u Panoniji 632 dele opštu Bugarsku sudbinu u Panoniji toga vremena, pa je kao što smo videli najverovatnije baš za to, što su se oni Avaro Kutrigurskom pohodu na zapad priključili naposletku, da su oni tj. ta dva plemena Tarniah i Kocagiri bili oni Bugari, koji su 632 prešli u Bavarsku.

Mimo ta dva Utigurska plemena može se uzeti, da se kod događaja iz godine 632 radi o Kutrigurima, dok se kod događaja iz 643 radi o Utigurima.

Utigursko-Kutrigursko neprijateljstvo iz vremena Sandilha moralo je kod ta dva plemena Tarniah i Kocageroi biti prebrođeno, kad su se ta dva Utigurska plemena mogla naći kod Avara u Panoniji, gde su se već nalazili Kutriguri. Objašnjenje time, da je, naposletku, odnos tih dvaju plemena bio odnos prema Avarima, ne bi moglo biti dovoljno, ako se uzme da 632 niko od Bugara nije mogao u Avariji ostati. Utiguri dakle, ako je podela Bugarske u Eulisiji pod Krobatosovim sinovima 643 bila ravnomerna, u svojoj jednoj petini a po svojoj odluci i po svom sporazumu jesu od te 643 godine vazali Avara.

Oni dakle Bugari, koji 663 ispred ponovo ojačalih moćnih Avara traže zaklon kod Langobarda u Italiji ne bi mogli biti Utiguri, jer su

oni još od godine 643 Avarski saveznici, koji žive u Avariji i naravno nemaju nikakvog razloga, da ispred Avara beže Langobardima.

U koliko bi se pak prigovorilo, da je između Utigurskih Bugara i Avara u Panoniji kasnije došlo do sukoba, to ta stvar sa zbivanjem u godini 663 ne bi imala ništa zajedničko, jer tzv. Kuberova pobuna emigracijom iz Panonije ide na jug a ne na zapad i svršava čak dole u Keramisiskom polju kod Bitolja pokraj Slavenskih Sagudita. Dolazak dakle četvrtoga sina Krobatosovoga u Avarsku Panoniju pretstavlja jedno vreme mirni savez sa Avarima odnosno vazalstvo Avarima, a drugo vreme emigraciju prema Bitolju, nikako pak neku emigraciju prema Langobardima.

Kod događaja iz 663 radi se o bekstvu Bugara na zapad i progonstvu Avara nad tim Bugarima, dakle o sasvim drugoj stvari.

Prema tome Alzeco i njegovi Bugari mogli su onda biti samo Kutriguri, dakle potomci onih Bugara, koji su još 568 došli sa Avarima u Panoniju.

To znači da se je za vreme velike Samove Slavenske države morala u donjoj Panoniji osnovati Kutrigurska država na pređašnjem terenu Avara. Sada 663 godine ponovo ojačana Avarija ide opet na taj teren i Alzeco beži. To se događa godine 663 po Pavlu Đakonu, dok bi po Zlatarskom buna četvrtoga sina Krobatosova Utigurskoga kneza u Avarskoj Panoniji bila tek nekih sedam godina kasnije tj. 670, dakle onda, kada se Alzeco i njegovi Bugari već nalaze u Beneventu u raznim gradovima i njihovim gradskim područjima, glede kojih Pavle Đakon imenom spominje samo Samianum, Bovianum i Isernium. Za četvrtoga sina Krobatosova dakle kao kandidata za Alzeca ne samo da ne bi bilo stvarnih uslova, nego to ne dopuštaju ni hronološki uslovi, jer se taj četvrti sin Krobatosa nalazi u Avarskoj Panoniji još godine 683, po Zlatarskom, dakle on ne sudeluje u pohodu Avara na zapad, bar ne kao begunac. Prema tome, ako je zaista, kao što Zlatarski misli, onaj Bulgarin Kuber, plemenski feudalni knez u Avariji, vazal Avarskoga hagana, onda on sigurno nije Alzeco iz 663 godine.

Po svemu se vidi, da od 632 tj. od razlaza Bugara sa Avarima do 643 tj. do dolaska Bugarskih Utigura u Avariji nema Bugara. Tek od 643 mogao bi doći u obzir po Zlatarskom četvrti sin Krobatosa Kuber. Ali taj Kuber je po samom Zlatarskom do 670 godine u Avarskoj Panoniji miran. Tek posle 670 godine upotrebljuje on revolt potomaka Romejskih zarobljenika u Avariji, da im se stavi na čelo i sa njima emigrira, ali ne na zapad, nego na jug u Bitoljsko polje, odakle će nastojati osvojiti Solun, što će in fine svršiti sa pohodom Justinijana II Rinotmeta (685—694 i 705—711) protiv Slavinije i Bulgarije u godini 688, kad je Justinijan II dao prebaciti mnoštvo Slavena u Malo Aziski temat Opsikion.

Zlatarski reči u De Them. Europa Thema III Strymon: kai Skithai auto anti Makedonon dianemontai uzima kao podatak da se tu pri govoru o pohodu Justinijana Rinotmeta misli na Bugare a ne na Slavenske krajeve u Macedoniji, koji se nazivaju njihovim imenom. Ali u Konstantina VII De Them. Thema I Thrakia ima i protivno mesto: dia tas epidroma ton Skithon kai auton ton Bulgaron tj. radi prepada Skitha i Bugara, za koje potonje kaže proteron gar Onogundurus autus ekalun tj. prvobitno se zvahu Onogunduri, gde naprotiv razlikuje od Skitha Bugare. Usled toga prirodno je uzeti, da se na gornjem prvom mestu pod Skithi podrazumevaju Slaveni, tim pre, što u Vita Basilii strana 288 broj 52 reči: eti ge men kai ton en Pannonia kai Dalmatia kai ton epekeina tuton diakeimenon Skithon tj. u Panoniji i Dalmaciji i dalje nastanjeni Skithi, kao što se vidi također dolazi izražaj sa reči Skithi, ali pod kojim izražajem se podrazumevaju Slaveni, jer se na to ređaju Slaveni Dalmacije, za koje Vita Basilii dalje u 292 broj 55 kaže keleusas (tj. Vasilije I za pohod protiv Saracena u Italiji na Bari) tas oligo prosthem mnemoneutheisas horas ton Sklabenon sinepilabesthai tu ergu tj. odredivši da se malo pre spomenute zemlje Slavena njemu priključe. A te malo pre spomenute zemlje Slavena su kai ta promnemonethenta gene theasamenoi, hoi te Hrobatoi kai Serbloi kai hoi loipoi (289/53) odnosno kai to en Pannonia kai Dalmatia kai ton epekeina tuton diakeimenon Skithon Krobatoi femi kai Serbloi kai Zahlumoi, Terbuniotai te kai Kanalitai kai Dioklétianoi kai Rentanoi (288/52).

Kuber dakle zaista može biti onaj četvrti sin Krobatosa tj. onaj varvarin Bugarin Kuber feudalni plemenski knez u Avariji i vazal Avarskoga hagana, pa je onda i vest Solunske legende verovatna i onda također verovatna i njegova pojava u Bitoljskom polju godine 688, a naravno onda sasvim neverovatna njegova pojava u Italiji 633. To znači, da tek nekih sedam godina posle Alzeca Kuber staje na čelo pobunjenika u Avariji i nalazi se 688 tj. 25 godina, nakon što je Alzeco već gastaldus u južnoj Italiji u Beneventu, sam taj Kuber sa pobunjenicima u Bitoljskom polju. Tako dakle Kuber je još sedam godina posle odlaska Alzeca u Italiju u Avarskoj Panoniji a 688 tj. 25 godina posle toga on je u Bitoljskom polju onda, kad je Alzeco u Beneventu gastaldus tj. ako je te 688 godine još u opšte i bio na životu taj Alzeco.

Tako bi se eto krug oko Alzeca sve više stezao time, što bi se svaki faktor, koji bi bio povučen u kombinaciju morao opet iz kombinacije izlučiti i naposletku bi uvek ostao sam Alzeco kao onaj Bugarski Kutrigurski knez, koji je 663 iz svoje države ispred Avara morao pobeći Grimualdu I u Italiju i čija je država prema tome morala onda tako ležati, da se je on, što je za Kutrigura u ostalom moralo biti sasvim prirodno, morao bojati Avarskoga pohoda na zapad, jer je taj pohod vodio preko njegove države.

I eto tako Fredegarova vest i vest Pavla Đakona zaista mogu da posluže, da se prepozna šta će zapravo biti realnost u onom materijalu tradicije, koji sadrže glava 30 i 31 D. A. I.

Realnost će dakle biti dolazak Bugara Kutrigura 632 iz Avarske Panonije i to obzirom na stanje u Avarskoj Panoniji u to vreme verovatno iz centralne Avarske sa srednjega Dunava preko Bosne starim Rimskim putem u Dalmaciju. Tradicija je sačuvala čak i imena petoro braće i dveju sestara, koji su bili na čelu tih Kutrigurskih hordija, koja imena već na prvi pogled nisu slavenska, nego su naročito po naglasku na poslednjoj slovci bugarska. Taj pohod Bugarskih Kutrigura iz Avarije tradicija je naprosto slavizirala, pa je upravo čudo, da je imena ostavila nedirnuta u njihovom originalu. Tako spis D. A. I. u svojoj glavi 30 i 31 imade tradiciju a Fredegar i Pavle Đakon realnost. Jedno bez drugog se ne razume, ali oboje zajedno i spis D. A. I. i Fredegar i Pavle Đakon daju potpunu sliku realnosti.

Do toga, da tek njihova skupnost omogućava sliku realnosti, dolazi radi toga, što su i Fredegar i Pavle Đakon pisali u glavnom svaki historiju svoga područja. Obojica već zbijenošću stila i kratkoćom i bez obzira na taj interes, ograničeni na svoje područje, nisu ni razbirali niti se bavili pitanjem, šta je u ono vreme, o kome oni govore, bilo na drugom mestu, u ovom slučaju na Balkanu.

I za to bi zaista samo sa njihovim vestima ostali bez mogućnosti prepoznavanja stvari toga vremena i na drugome kraju, da nije u D. A. I. sačuvana tradicija, iz koje se vidi, kako je isto tako carska kancelarija u Vizantu imala opet interes da zabilježi događaje toga vremena na svome terenu tj. da nisu izvestioci carske kancelarije zapisali ono, što su na terenu slušali. Isto tako se može reći, da nema Fredegarovog i zapisa Pavla Đakona izveštaji carskoj kancelariji u Carigradu sami po sebi ne bi mogli omogućiti, da se prepozna, šta je u njima tradicija, a šta realnost.

Tek, ako se svi ti izvori podvrgnu uporednom pregledu, izvija se iz njih slika realnosti i prepoznaje se naprosto slavizacija u Dalmaciji onih događaja, koji se iz Fredegara i Pavla Đakona pokazuju kao Kutrigurski. Slavizacija je stvorila kroatizaciju, a ova onda doseljenike prebacila na sever i onda sasvim prirodno pod isti kalup metnula i Srbe.

Fredegar dakle i Pavle Đakon nemaju ništa o Balkanu, a isto tako ni Carigradski izveštaj nema ništa o Italiji, Koruškoj i Bavarskoj, ali kad se oni uzmu svi zajedno slika se menja i onda se vidi, da jedni i drugi u stvari imaju jedno i drugo, samo nejasno, ako se gleda pojedinačno, a jasno ako se gleda u celosti. Fredegar govori o Bugarima, koji su izbegli u Franačku, Carigradski izveštaji govore o Hrobatima koji su izbegli u Vizantiju, prvi odobrenjem Dagoberta II, drugi odobrenjem Heraklija. Iz broja Fredegarovih Bugara otvara se

pitanje, šta je bilo sa bar još toliko Bugara, koji su osim ovih Fredegarovih Bugara, još bili u Avarskoj Panoniji. Zaključak, da su i oni morali potražiti utočište i nastan usled Avarsko Bugarske konflagracije sledi sam po sebi, a spis D. A. I. nam kaže, da su to utočište našli kod Heraklija, a zaključak, da ih je Heraklije vrlo rado poslao na Slavene od 603 sledi sam po sebi.

Da sukob u Panoniji nije bio ličan sledi iz Fredegarovih reči collicta multitudinem i iz reči eo quod regno certarint, cui deberetur ad succedendum, prema čemu onda Fredegarove reči unus ex abares et alius ex Bulgaris, collicta multitudinem uterque in invicem inpungnarint znače, ako bi borba bila čak i fizička, da su se u sukobu morali naći Avari vođeni haganom tj. strana koja ne će da menja postojeće stanje i Bugari kao strana, koja hoće da menja postojeće stanje. Ta potonja bugarska strana, ako je čak bilo i fizičkog boja, svakako je morala biti slabija, kada je emigrirala. Prema tome Fredegar ima emigraciju na zapad D. A. I. onda mora sadržavati emigraciju na jug. I onda bi postojali podaci dosledni celokupnom zbivanju u Avarskoj Panoniji, prema kojima bi se znalo ne samo za sudbinu jedne polovice Bugara tj. one polovice koja je emigrirala na zapad, nego i one druge polovice Bugara, koja je emigrirala na jug.

Prema tome ona reč u D. A. I. o naređenju i određenju cara Heraklija isto je što i reč kod Fredegara u pogledu isto takve stvari kod Dagoberta II. Nisu naravno Slaveni od 603 došli dozvolom Romejskoga imperatora u Dalmaciju, jer takvu dozvolu 603 nisu ni trebali, ali od 610 Romejski imperator je Heraklije i za to Kutriguri od 632 već dolaze sa njegovim naređenjem i određenjem tj. sa njegovom dozvolom. Mi naravno danas ne možemo znati odnos onih petoro braće i dveju sestara, čija je imena hrvatska tradicija sačuvala, pa ne možemo znati ni to, da li su to bili ujedno i poglavice Kutrigurskih hordija ili samo reprezentanti pred Romajskom imperijom, ali to znamo i vidimo, da su ta imena živi dokaz za Kutrigursku realnost, kad ih je tradicija sačuvala. U D. A. I. prema tome u glavi 30 ima iz tradicije samo goli fakat dolaska Kutrigura. Glava 31 donosi k tome dozvolu Heraklija, bez koje sad, kad znamo, da se je radilo o Kutrigurima iz 632, nije moglo drukčije ni biti. U ostalom Dagobert i Heraklije bili su u dobrim odnosima, pa nije isključen ni njihov dogovor glede Kutrigura, ako bi se smelo u opšte pomisliti, da je za to bilo vremena. Odgovor na to pitanje može dati samo shvaćanje Fredegarove vesti, jer ako fizička borba za to nije dala vremena, politička jeste.

Naravno pravo promatranje ova četiri izvora moguće je samo onda, ako se ne padne u pogrešku, da se Hrvati zamenjuju sa Kutrigurima, Bugarima.

Sasvim je pogrešno postavljeno pitanje u vezi tih Kutrigura, ko su bili Hrvati, kao i stvaranje zaključaka, da su bili Bugari. To pitanje se nikada nije moglo tako postaviti, jer mu nikada nije bilo ni razloga. Hrvati su bez sumnje, kao što to pokazuje i Vita Basilii i D. A. I. oni Slaveni koji su sa ostalim Slavenima 603 došli u Dalmaciju, pa je sasvim suvišno pitanje, ko su ti Hrvati kao što je suvišan odgovor, da su to Slaveni iz 603.

Pitanje se može samo postaviti, ko su oni begunci koji dolaze dozvolom cara Heraklija, da zarate na Slavene u Dalmaciji i koji pod tim uslovima dobivaju od cara Heraklija nastan u Dalmaciji, a koji se u glavi 31 D. A. I. nazivaju Hrvatima.

Pitanje, ko su bili Hrvati ne može se u glavi 31 ni postavljati, kad je to pitanje već u glavi 29 rešeno time, što je tamo utvrđeno, da su Dalmaciju 603 godine zauzeli Slaveni, dakle i Hrvati. Ko su bili Hrvati, to pitanje ne može se postavljati već za to, što su to bili oni Slaveni, koji su 603 ne kao begunci i ne dozvolom Vizantiskoga cara zauzeli Dalmaciju, nego se može pitati ko su bili oni, koji su posle toga dozvolom cara Heraklija njegovim naređenjem i određenjem, navalili na Slavene iz 603 u Dalmaciji, dakle i na Hrvate.

Od 603 Dalmacija je u rukama Slavena, dakle i Hrvata i ona je kao samostalna i slobodna docnije u velikom Samovom Slavenskom carstvu sve do 632 godine, kada na nju dolaze Hunski Kutriguri. Što se je pak ta Hunsko Kutrigurska invazija iz 632 tj. pod carem Heraklijem u tradiciji transformirala u smislu slavizacije to ne menja ništa na vremenu od 603 do 632 godine, jer Dalmacija od 632 nije više u velikoj Slavenskoj Samovoj državi, nego je u rukama Kutrigura. Hrvati dakle kao i svi ostali Slaveni Dalmacije, što se njihovoga dolaska tiče, ne spadaju ni u glavu 30 ni u glavu 31, nego spadaju u glavu 29 tj. među ostale Slavene, koji su 603 u Dalmaciji osnovali Slavensku državu, kasnije člana velikog Slavenskog saveza državnoga za vreme kralja Sama i za koju se ne zna dokle bi trajala, da je nisu 632 srušili Kutriguri iz Avarije. Tada je tj. godine 632 morala biti i Salona razrušena tj. razrušena od Kutrigura 632 a ne od Slavena 603. Za to su i morali ti Kutriguri osnovati svoju prestolnicu severnije gore u Ninu, jer su ostali obalski gradovi još od 603 od Romanskih izbeglica zauzeti, dok Nin kao neutvrđeni grad niti je bio od Romana zuzet, niti je, pošto nije bio glavni grad Dalmacije od Kutrigura razrušen.

Tako nam se godina 603 prema glavi 29 D. A. I. pokazuje kao doduše nasilno ali beskrvno zauzimanje Dalmacije kao nove domovine Slavena na moru. Tradicija naravno koja je od Kutrigura stvorila Hrvate morala je onda te Slavene iz godine 603 transformirati u Avare. Posledica tome je, da onda glava 30 za razliku od glave 29 ima sasvim drugu ne samo nasilnu nego i krvavu sliku, kojom se pokazuje razlika između Slavena i Kutrigura. Po svemu izgleda, kao što je to već bilo spomenuto, da su Slaveni još pri svojim pohodima

na jug Balkana 545 i 550 išli za tim, da nađu novu postojbinu na moru. Takav cilj zaista onda po prirodi stvari traži radi novoga nastanka po mogućnosti održavanje a ne uništavanje. Za to glava 29 kod Slavenskoga pohoda u Dalmaciji govori o proterivanju, zarobljavanju i zaposedanju, a ne o ubijanju i uništavanju.

Naravno, da je to tako moglo biti za to, što Romani ili nisu mogli ili nisu hteli davati otpora. Kutriguri, dolazeći 30 godina kasnije, nalaze tu u Dalmaciji već Slavene, koji bez sumnje daju otpora, ali glede kojih se i bez toga može pomišljati na Kutrigurske okrutnosti već radi retorzije nad Slavenima u Kutrigurskom sporazumu sa Heraklijem radi Slavenskoga upada u Dalmaciju od 603 godine.

Kutriguri, došavši u Avarskoj Panoniji u sukob radi pitanja vlasti, emigriraju iz Panonije, ali da, po sporazumu sa Heraklijem, izvrše retorziju nad Slavenima u Dalmaciji. U glavi 30 dakle nije samo sačuvana tradicija glede dolaska tih Kutrigura nego je sačuvana i tradicija glede njihovoga postupka kod toga dolaska. Treba samo u glavi 30 ispustiti reč Avari i iz glave 29 uspostaviti reč Slaveni, pa da se vidi Kutrigurski postupak sa Slavenima. Tradicija, koja je te Kutrigure uzela i sačuvala kao Hrvate nije mogla baš radi toga postupka sačuvati u godini 603 Slavene, nego je morala te Slavene pretvoriti u Avare. Ali ako se sada, pregledom svih tih spomenutih izvora, delovanje tradicije prepoznaje, onda se može reći i to, da baš glava 30 pokazuje razliku u postupku kod Slavena i kod Kutrigura u Dalmaciji. Kutriguri su prema glavi 30 jedne od Slavena poklali, a ostale prisilili, da im se pokore. Tako u glavi 30 stoji kao postupak Hrvata prema Avarima. Prevedeno to iz tradicije u realnost znači onda postupak Kutrigura prema Slavenima. A dodatak u glavi 30, kako u Hrvatskoj još uvek ima potomaka Avara, kojima se poznaje da su Avari, ako može da ima kakvu realnu podlogu, onda može samo da znači, da se još i u vreme pisanja glave 30 prepoznaju Kutrigurske fizionomije ili bar znaci istih. U ostalom razlika u postupku Slavenskom 603 i Kutrigurskom 632 vidi se već i po tome, što u prvom slučaju Salona nije porušena, a u drugom jeste.

U držanju Avara godine 663 vidi se, da se iza slavizacije Kutrigura nalazi Kutrigurska realnost, jer, kad bi se uzelo, da su 603 u Dalmaciju došli Avari, a ne Slaveni i oni bili 632 od Hrvata tj. Kutrigura pobeđeni, zar ne bi onda Avari te 663 godine u svome pohodu na zapad, koji ih je kao što smo videli, vodio do Furlanije, odvojili jedan deo za Dalmaciju već za osvetu a i za uspostavu stanja od 603 godine, ako je to stanje bilo Avarsko. Međutim godine 663 Avari idu na zapad i ne skreću na jug baš kao i kod svoga prvoga pohoda na zapad.

Iz toga se vidi, da bežanje Alzeca u stvari mora biti reminiscencija na Avarsko Kutrigurske događaje iz 632 godine, a ne neki specificum protiv samoga Alzeca, jer ni po tom drugom razlogu, što su

Kutriguri od 632 ostali južno od njihove linije, Avari idući na zapad tom linijom ne idu na jug, što bi svakako morao biti slučaj, kad bi se radilo o kakvom specificumu. To objašnjava činjenicu, da, dok Alzeco sa svojom vojskom mora da beži ispred Avara na zapad, da dotle Kutriguri južno od toga Avarskoga pohoda tj. u Dalmaciji, ostaju na svom mestu. Znači Avarski pohod od 663 je morao biti pohod na zapad i Alzeco je morao da ispred toga pohoda beži također na zapad, naprosto za to, što je taj pohod morao ići preko njegove države ili bolje reći preko jednog dela njegove države, jer sve, što je stajalo južno od toga Avarskoga pohoda na zapad ostalo je na svom mestu. Avari kao eminentno konjanički narod bili su bez sumnje skroz kontinentalni. Za njihovu ekspanziju more je moglo biti samo brana. Za to oni ni 603 ni 663 ne idu na more, baš kao što nije išao na more ni Atila oko polovice V veka, nego je išao sve kopnom dok nije na Katalaunskim poljanama naišao na kopnenu branu. Za to se je moglo 663 i dogoditi, da su jedni Kutriguri, nalazeći se na potezu Avarskoga pohoda na zapad, morali ispred Avara bežati, dok su iste te 663 godine Kutriguri na jugu tj. u Dalmaciji, kao Avarskim pohodom na zapad nedirnuti, mogli na svom mestu ostati.

Ne nalazi li se u takvom držanju Avara 663 potvrda glave 29 D. A. I., da su 603 morali biti Slaveni oni, koji su Dalmaciju zauzeli a ne Avari, a isto tako i potvrda glave 31 D. A. I., naravno stavljajući na mesto tradicije realnost, po kojoj su za Heraklija 632 morali doći na te Slavene Kutriguri, emigranti iz Avarije. Kutriguri su bili isto tako konjanički narod kao i Avari, pa u tome, što oni ne emigriraju 632 iz Avarije na zapad, nego na jug u Dalmaciju, treba gledati potvrdu glave 31 D. A. I. po kojoj su Kutriguri kao begunci od Heraklija dobili uputu protiv Slavena na moru. Da nisu bili emigranti begunci, oni bi se bez sumnje kretali kopnom.

A muk historije kroz dvesto godina o Slavenstvu u Dalmaciji, koji Šišić naziva historiskom prazninom, ne objašnjava li se, kad se navedeni izvori ovako uporedno pregledaju time, što je Dalmacija doduše od 603 ali samo do 632 Slavenska, a onda od 632, do onoga doba, koje bi se moglo nazvati tako reći reslavizacijom, Kutrigurska. I ne proizlazi li iz ovako uporedno pregledanih izvora i objašnjenje fakta, da posle dvesta godina od dolaska Kutrigura, najedanput slavenski život u Dalmaciji tako buja, da se ubrzo pretvara u Hrvatsku državu, koja će posle toga nositi oznake Slavenstva, kao da Kutrigura nije ni bilo, što bi značilo, da je posle dvesto godina Kutrigursko gospodstvo moralo nestati, jer njihov aproksimativno dosta niski broj, na koji se može zaključiti iz Fredegara pokazuje, da njihovo gospodstvo u Dalmaciji, ne će biti toliko gospodstvo njihovoga broja, koliko će to biti gospodstvo njihove bezobzirnosti, nasilnosti i okrutnosti, sa kojima su morali Slavene da drže pod svojom vlašću sve do propasti njihovog gospodstva.

Naravno za to, što je iza njih tj. iza Kutrigura stajao njihov karakter i Romajska imperija, a iza Slavena niko. I za to se može mirne duše uzeti, da posle 200 godina, kad prestaje Kutrigursko gospodstvo, oživljavaju Slavenske tendencije iz 603 za samostalnošću i na putu za Hrvatsku državu, pošto se je stvar komplicirala od Karla I Franačkoga sa dve državne vlasti a ne sa jednom, tendencije za samostalnošću iz 603 moraju da se probijaju kroz te dve vlasti, da bi se uspostavila narodna država iz 603 godine.

I tako stanje od 663, kada je Avarija uspostavljena, traje sve, dok sin Karla I Pipin ne pođe na Avare, prvi put bez Panonskih Slavena, a drugi put cum Wonomyro Sclavo i uništivši Avarski hring postigne, da Avarije tako reći nestane, tada, kada opet nastaje Slavenska Dalmacija.

U Romajskoj imperiji nije bilo jednog Dagoberta II, pa su Kutriguri ne samo ostali, nego i svih tih dvesto godina ostali u svojoj veri, dok se nisu za Karla I pokrstili. Pokrštenje još godine 603 sa etabliranjem kompletne hijerarhije u to vreme odmah i smesta, samo se po sebi pokazuje kao legenda stvorena u tradiciji. Kao u Bugarskoj Mihajlo Boris što je hristijanizaciju nad Utigurima morao provesti nasilnim putem, tako je verovatno morao i kod Kutrigura u Dalmaciji Karlo I provesti hristijanizaciju prisilom, koja je proizlazila iz njegovoga tadanjega tako reći svemoćnoga položaja.

Tako eto Fredegar i Pavle Đakon sa svoje dve vesti u stanju su da nam rasvetle onaj deo D. A. I., koji je aviziran u glavi 29 sa rečima hoti apo tes basileias Herakleiu. Šta više i ono tako nerazumljivo mesto u glavi 30, koje glasi Apo de ton Hrobaton ton elthonton en Delmatia, dichoristhe meros ti, kai ekratesen to Illirikon kai ten Pannonian tj. Od onih Hrvata, koji su došli u Dalmaciju, odvoji se jedan deo i ovlada Ilirikom i Panonijom, pokazuje, da je i tu tradicija sačuvala realnost.

Naravno, ako bi se ovde tradicija uzela doslovno tj. kao da se to mesto zaista odnosi na Hrvate, da bi onda ovako mesto u tekstu D. A. I. bilo nerazumljivo, jer prema tome tekstu ovo mesto upućivalo bi na osnivanje jedne druge države Slavenske pored one koja je već postojala tu u Dalmaciji.

Ako bi u potonjoj bili Hrvati onda bi prirodno bilo da se oni naprosto dalje šire, a ne da se dele u dve države i da onda u Iliriku i Panoniji nastaje posebna Hrvatska država sa posebnim vladarom, koji sa vladarom u Dalmaciji osim prijateljskih nema nikakvih drugih veza.

Kod jednoga jedinstvenoga Slavenskoga naroda tako nešto bilo bi neverovatno, već za to što bi bilo nemotivirano. Naprotiv kod Kutrigurskih horda to je vrlo lako shvatljivo i razumljivo. I bez motivacije razdelili su se 375 godine Kutriguri i Utiguri, a isto tako bez motivacije razdelili su se 643 godine Utiguri na pet delova. Ništa dakle čudnoga ne bi bilo na tome, da su se onda i u Dalmaciji Kutriguri

razdelili i kao što te navedene deobe nisu imale motivacije tako i tu nije trebalo nikakve motivacije. Život i organizacija po hordama verovatno donose sami po sebi lakoću razdeljenja. A želja da se ovlada Ilirikom i Panonijom kod Kutrigura bez sumnje bila je dovoljna, da se jedan deo Kutrigura iz Dalmacije u tu svrhu odvoji. Ta posebna država ili bolje reći posebno Kutrigursko gospodstvo u Iliriku i Panoniji bila je forma u kojoj su se Kutriguri kao nomadi raširili iz Dalmacije na sever.

Ilirik se tu podrazumeva u onom najširem smislu u kome je Ilirik počinjao od Italije pa to mesto o Iliriku i Panoniji znači, da je jedan deo Kutrigura otišavši iz Dalmacije na sever ovladao Panonijom i dalje Ilirikom sve do Italije. A to opet znači, da je jedan deo Kutrigura iz Dalmacije naprosto zaposeo Liburniju, Panoniju i od Panonije na zapad do Italije. To je u ostalom prirodno, jer su se tu morali na tome istočno-zapadnom potesu od Avarije nastaniti oni Slaveni, koji su sa Avarima u pohodu na zapad sudelovali i na tom se potesu naseljavali. To zaposedanje moralo se dogoditi svakako posle 632 godine a pre 663 godine, dakle u onom intervalu, kada je Avarska moć usled delovanja Slavenske Samove države morala biti najslabija i prema tome ti recimo Avarski Slaveni najsamostalniji i najslobodniji. Bez zaštite i obrane Avara oni su morali biti podvrgnuti Kutrigurima iz Dalmacije. To bi bio smisao pomenute vesti u glavi 30, iz koje onda ujedno proizlazi, da su Kutriguri u Dalmaciju morali doći istim putem kao i Slaveni 603 tj. sa istoka. To je bilo 632 i sada u intervalu do 663 oni idu u jednom delu na sever znajući da tu ne može biti velikoga otpora.

Tako se je Kutrigurska država u Dalmaciji u stvari razdelila na dve države, na jednu koja je ostala u Dalmaciji i na drugu koja se je formirala u Liburniji, Panoniji i Iliriku. Sve se je to pak dogodilo u vremenu od 632 do 663.

Vest dakle u glavi 30, koja pokazuje, da se je to razdelenje i to stvaranje dviju Kutrigurskih država na terenu u tradiciji sačuvalo sasvim je realna. Razlika između realnosti i tradicije je samo u tome, što je tradicija Kutrigure sačuvala pod imenom Hrvatskim.

Prema tome na ovom terenu, kojim će Avari 663 ponovo krenuti na zapad, formirala se je posle 632 ona druga Kutrigurska država, o kojoj govori glava 30 D. A. I.

Eto dakle duxa, eto ducatusa, eto cum omni suo ducatus exercitus, eto druge Kutrigurske države, eto države na putu ponovo oživele Avarije i eto njenoga kneza koji se je onda 663 morao sklanjati ispred ponovo oživelih Avara, eto Alzeca Pavla Đakona iz 663 i eto kako se Fredegar, Pavle Đakon i D. A. I. uspešno dopunjuju, tako da nam svaki daje jedan deo slike stvari, a svi zajedno celu sliku stvari. Čak eto iz njih proizilazi i to, da je Alzeco bio dux onih odeljenih Kutrigura, čijem

se deljenju kod Pavla Đakona inače ne zna razlog. Alzeco je dakle bio taj, koji se je incertum quam ob causam od ostalih Kutrigura, koji su ostali u Dalmaciji, tj. a sua gente, odelio. Naravno pusta volja za zaposedanjem tuđe zemlje kod Pavla Đakona je incertum quam ob causam već za to, što bi malo duža pripovetka bila objasniti odeljenje Kutrigura u Dalmaciji i jednih i drugih u želji za vlašću. A što je glavno Alzeco, bežeći sam od agresora, nije verovatno imao ni vremena da Grimualdu objašnjava, kako je u stvari i on agresor.

Sa dolaskom Langobarda 568 godine, kada su se Avari smestili u području Tise i Dunava nakon nekoga vremena kada su Avari krenuli odatle na zapad išli su sa njima i oni Slaveni, koji 603 nisu otišli na Salonu. Tako je od 603 moralo postojati jedno Slavenstvo u Dalmaciji i drugo na liniji od Avarije na zapad tj. u Slavoniji, Hrvatskoj i dalje na zapad do Italije. Ono prvo Slavenstvo u Dalmaciji došavši tu 603 bez Avara verovatno Rimskim putem preko Bosne i ono drugo Slavenstvo odatle na sever u Slavoniji, Hrvatskoj i dalje do Italije došavši tu sa Avarima. O odnosu jednih i drugih nije ništa poznato.

Nastankom Samove države Avari se povlače natrag svome centrumu i od 628 dalje Slaveni Panonije i Slaveni Dalmacije morali su se nalaziti u velikoj Samovoj državi koja se je sterala od mora do mora. Romajska imperija, koja je to od 603 radi svoje slabosti morala otrpiti prelazi na retorziju 632 godine, kada su Avari već u svom centrumu te jedni i drugi Slaveni i oni u Dalmaciji i oni gore u Slavoniji i Hrvatskoj itd. sami. I zato onda odobrenjem Heraklija godine 632 dolazi jedan deo Kutrigura iz Panonije i to iz centruma Avarije također Rimskom cestom preko Bosne u Dalmaciju sa istoka. Po glavi 29 D. A. I. Slaveni nisu razorili Salonu, nego su samo odande oterali Romane. U glavi 30 pak stoji katesfaxan un pantas tus tes poleos, što Moravčik Jenkins dobro prevodi sa and so they put to the sword all in the city, dakle u glavi 30 stoji kako su Avari poklali sve u gradu. Ne treba mnogo domišljanja da se vidi, kako je time tradicija pod imenom Avara sačuvala vest o tome, kako su Kutriguri postupali sa Salonom. I tako se može reći, da su Huni Kutriguri kao carsko Romajski agresori razorili Salonu, savladali i pokorili Slavene i osnovali Kutrigursku državu u Dalmaciji.

Kako se pak od 632 Slaveni u Hrvatskoj i Slavoniji nalaze sami bez Avara, koji su se povukli u svoj centrum, jedan deo tih carsko romajskih agresora odeljuje se onda, da i na njih izvrši agresiju i da podjarmi te nezaštićene Slavene u Slavoniji. Veliki Slavenski savez pod Samom verovatno nije ni došao dalje od saveza pod zajedničkim pogiavicom tj. pod Samom, pa radi toga onda, što centralna vlast još nije ni bila jaka kao i radi toga, što je taj savez bio na tako ogromnon prostranstvu, Slaveni u Slavoniji i Hrvatskoj bili su 632 kako bez zaštite Avara tako i bez zaštite Samove Slavenske države.

I za to se je odelio jedan deo godine 632 u Dalmaciju nadošlih Kutrigura, da tim Slavenima gore u Hrvatskoj i Slavoniji zagospodari.

I sada postaje jasno da je u glavi 30 D. A. I. sačuvana tradicija, koja je samo pod imenom Hrvata sačuvala ovo drugo zaposedanje Slavenske zemlje po Kutrigurima. Jedan deo Kutrigura dakle ovladao je Ilirikom i Panonijom. Iz Pavla Đakona sledi da je 663 knez Bugara, što će prema D. A. I. značiti knez Hrvata a u stvari knez Kutrigura zatražio sklonište u Langobardiji Grimualdovoj.

Taj knez Bugara ne može biti niko drugi nego knez onih Kutrigura, koji su se odelili od svojih suplemenika u Dalmaciji, a koju deobu D. A. I. naročito naglašava. Kad su se Avari povukli u svoj centrum na Tisu i Dunav i Slaveni gore u Slavoniji i Hrvatskoj itd. ostali sami, došao je jedan deo Kutrigura iz Dalmacije i ovladao njima. 663 kada Avari opet kreću na zapad taj deo Kutrigura verovatno u reminiscenciji na godinu 632 tj. na svoj sukob sa Avarima, beži ispred Avara Langobardima u Italiju. Alzeco, dakle ne će biti niko drugi, nego knez onih Kutrigura, koji su napustili Dalmaciju. Za njega vredi a sua gente digressus za njega vredi incertum quam ob causam, za njega vredi cum omni suo ducatus exercitu. I taj Alzeco Kutrigurski knez iz Slavonije i Hrvatske je onda taj koji Italiam pacifice itroiens ad regem Grimuald venit.

Naseljenje njegovo u Slavoniji i Hrvatskoj i stvaranje druge Kutrigurske države posledica je godine 632 tj. dolaska Kutrigura kao begunaca iz Avarije u Dalmaciju, a bekstvo njegovo posledica je ponovnoga pokreta Avara godine 663.

Prema tome, sve ono, što se u D. A. I. nalazi u izveštajima sa terena sačuvano o naseljenju Dalmacije, biće u glavnom istinito, i zauzimanje Dalmacije sa strane Slavena i osnivanje Slavenske države u Dalmaciji i nadolazak Kutrigura i njihovo zaposedanje Dalmacije i uništenje Slavenske države u Dalmaciji, sve sporazumno sa carem Heraklijem, kao i odelenje Kutrigura iz Dalmacije i Kutrigursko zaposedanje Ilirika i Panonije. Ako se zajedno čitaju Fredegar, Pavle Đakon i D. A. I., onda izgleda da oni rešavaju celu problematiku oko pitanja naselenja Dalmacije, jer se po tim izvorima prepoznaje i ono, što je moralo biti realnost i ono, što je tradicija iz realnosti stvorila.

Pomoć, koja se dobiva, ako se Fredegar, Pavle Đakon i D. A. I. zajedno čitaju, tako je efikasna, da se iz toga materijala u vezi Teofana i Nikifora može čak pronaći i razmak vremena, koliko je taj Alzeco mogao u Slavoniji i Hrvatskoj boraviti.

Iz vesti Teofana i Nikifora sledi, da je peti sin Krobatosa mirno i bez zapreke otišao u Italiju u Pentapolis i to iz tzv. Eulisije odnosno iz tzv. Megale Bulgaria, istočno od Dona. Iz toga bi sledilo, da tada, kada je taj peti sin Krobatosa kao Utigur sa svojim Utigurima prola-

zio Slavonijom i Hrvatskom, nije još u Slavoniji i Hrvatskoj bilo Kutrigura, dušmana Utigurskih iz vremena Kutrigurskog Zabergana i Utigurskog Sandilha. To znači, da onda, kad je taj peti sin Krobatosa prolazio Slavonijom i Hrvatskom itd. tamo još nije bilo one druge Kutrigurske države, pa ni u opšte Kutrigura ni Alzeca. Tamo su bili tada, kada je peti sin Krobatosa mirno i bez zapreke išao u Italiju, samo Slaveni bez Avara i bez Kutrigura, a ti Slaveni nisu imali nikakvoga razloga uskratiti slobodan prolaz za Italiju tim Bugarima, koje je predvodio peti sin Krobatosa i to tim manje, što je on mirno, išao u Italiju. Pogotovo pak kada ti Bugari nisu bili Kutriguri nego Utiguri. U zajedničkom životu u Panoniji između Avara, Slavena i Bugara kao i u Bugarsko Avarskom sukobu sudelovali su Kutriguri, a ne Utigurí, pa ako su Slaveni u borbi o vlast ostali uz Avare, onda je moglo doći eventualno do neprijateljstva između Slavena i Kutrigura, ali ne do neprijateljstva između Slavena i Utigura, koji su u vreme te borbe još bili daleko na istoku, na Donu. To znači, ako u takvom slučaju Slaveni možda ne bi propustili Bugarske Kutrigure, da su ovi dolazili sa istoka pa bi, takvi Bugarski Kutriguri dolazeći sa istoka pali u Avarsko Slavensku klopku, nije bilo za Slavene nikakvoga razloga da ne propuštaju Utigure i da im brane prelaz u Italiju, kad Slaveni sa Utigurima do toga vremena u opšte nisu imali bilo kakvoga dodira ili veze. I za to je peti sin Krobatosov mogao mirno otići u Italiju, kroz krajeve, koje su tada držali Slaveni. To znači, da su 643 Avari morali biti u svome hringu u prostoru Tisa—Dunav, dok su Slaveni ispod njih u Panoniji i Iliriku otvarali prolaz Utigurima. Ali kad to i ne bi bio slučaj, te Avari ne bi bili koncentrisani samo na svoj hring, nego kad bi bili i s ove strane Dunava u Panoniji, Utiguri bi svejedno imali slobodan prolaz i od Avara, jer ni Avari nisu sa njima imali nikada ništa, što se najbolje vidi iz toga, što je tada te 643 godine u stvari morala biti zajednička emigracija četvrtog i petog Krobatosovog sina na zapad, pa dok peti sin ide u Italiju, četvrti svraća s puta i prilazi Avarima, s kojima stupa u podanički savez. Prema tome mora se uzeti, da do zaključno 643 godine nije došlo do exodusa Kutrigura iz Dalmacije u Slavoniju i Hrvatsku, jer bi inače put petoga sina Krobatosovog u Italiju kroz njihovo područje bio sasvim neverovatan, jer bi tu Utiguri naišli na Kutrigure. Tako bi za exodus iz Dalmacije donja granica bila godina 643, dok bi gornja granica bila naravno godina 663, kada Avari ponovo idu na zapad i kada Kutriguri ispred njih sa Alzecom beže Grimualdu u Langobardiju. Može se dakle kazati, da exodus iz Dalmacije nije mogao biti pre 643 i da nije mogao trajati duže nego do 663. Tako nam je njegova maksimala od dvadeset godina poznata, dok minimalna nije, jer se iz ničega ne može razabrati koliko posle godine 643 se je exodus Kutrigura iz Dalmacije zaista dogodio.

Isto tako ne može se znati, da li je taj exodus Kutrigura iz Dalmacije sproveo baš isti taj knez Alzeco, koji se 663 nudi u službu Grimualdu, ili je to bio koji drugi Kutrigurski knez ili čovek, čiji bi Alzeco bio naslednik ili namesnik. Jedino se može kazati to, da u koliko bi spomenuti razmak vremena od 643 do 663 bio manji, da u toliko postaje veća verovatnost, da je baš sam Alzeco bio taj, koji se je sa jednim delom Kutrigura iz Dalmacije otselio. Pavla Đakona izražaj digressus upućuje na njega, na Alzeca samoga, u koliko to nije samo stilistički način kao kod Fredegara, gde se također govori o jednoj osobi tamo, gde je po stanju stvari mnogo verovatnije, da se time misli skupnost a ne jedno lice. Sad bilo to Alzeco ili koji drugi knez, jedno je vidljivo, da je to svakako morao biti knez, koji je sudelovao u agresiji u Dalmaciji, jer kao razlog odelenju Kutrigura odnosno, jednog dela istih iz Dalmacije iz cele slike stvari pokazuje se kao najveća verovatnost, da je exodus iz Dalmacije izveo jedan Kutrigurski knez, koji je vidio uspeh agresije na nezaštićene Slavene u Dalmaciji i koji je onda saznavši za isto tako nezaštićene Slavene u Slavoniji i Hrvatskoj, odlučio se na ponovnu agresiju. Znači videći, kako jedna agresija na jedan deo velikog Slavenskog Samovog saveza uspeva, on se odlučio na agresiju protiv drugog dela toga saveza. Tako je već prva agresija Kutrigurska u Dalmaciji 632 znak, kako je posle 630 Samov Slavenski savez morao brzo slabiti. Agresija Alzeca posle 643 još je jači dokaz tome. Možemo dakle onda uzeti, da je 663 tj. kad se Avari ponovo dižu na zapad snaga Samove države tako reći već nestala. I za to i Alzeco i ne beži u Slavensku Korušku, nego Grimualdu u Langobardsku Italiju.

Ime Alzeca ne nalazi se među imenima ono petoro braće Kutrigura iz 632. Od 632 do 643 već je prošlo 11 godina, a ako je exodus bio posle toga biće to i više godina.

U tom razmaku moguće su dakle i promene u vrhovima horda, ali je moguće i to, da su tih petoro braće i dve sestre bili samo reprezentativni vrhovi tih Kutrigura iz 632, dok su faktični zapovednici i držaoci vlasti mogli biti i drugi. Pa takav onda i Alzeco. Književnik Hrnčić iz Samobora pita u »Starinama«, da li je uspomena na sajam o Klukovu ujedno uspomena na Klukasa u D. A. I. Po materijalu Fredegara, Pavla Đakona, D. A. I., Teofana i Nikifora izgleda, da bi književnik Hrnčić iz Samobora mogao imati pravo, pa je možda time književnik Hrnčić i dao indikaciju za ime onoga kneza, koji je posle 643 exodus iz Dalmacije sproveo, što bi onda značilo da je exodus sproveo knez Klukas, a da je knez Alzeco onda mogao biti njegov naslednik. Pitanje književnika Hrnčića dakle bilo bi dragoceni doprinos materijalu spomenutih autora i upotpunilo iz njih proizlazeću sliku stvari, čime bi i opet jedanput bilo pokazano, kako prividne sitnice narodnoga folklora mogu biti u stvari važne krupnice.

Kao što se dakle vidi problematika D. A. I. u glavi 30 i 31 tražila bi samo, da se u tradiciji prepozna realnost i onda od te realnosti oljušti naslaga tradicije.

Od onoga časa, kada se pomoću ostala četiri autora glava 30 i 31 prepoznaje kao slavizacija Huna i kao stvarni objekt tih glava D.A.I. Kutriguri, taj se proces razvija, ljušti se tradicija i ispoljava se realnost, čime se zadatak čitanja starina u glavnom ispunjava.

Nagoveštenu vezu između prvog rekognosciranja Slavena 545 dole do Drača u težnji za naselenjem na more, pokušaja takvog naselenja u godini 550 za Solun, dakle nagoveštenu vezu između ta dva pokušaja i ovoga naselenja na Jadranskom moru u godini 603 verovatno će istoričari moći lakše ispitati, na osnovu ovakve slike stvari događaja iz 603, 632, 643 i 663.

Ako bi se postavilo pitanje, kako to da Alzeco bežeći ispred Avara nije odmah ušao u Italiju, nego tek kroz Langobardiju Grimualda, onda bi odgovor na to glasio, da je to moglo biti iz dva razloga, što nije 663 više Romajsku imperiju smatrao dovoljno snažnom protiv eventualnog Avarskog napada, a kao Kutrigur iz Dalmacije, dakle kao koncesionirani agresor nije se imao razloga Romaja u opšte bojati i jer, a to je sasvim moguće, je možda doznao, da su tu u Italiji, u Pentapolisu već smešteni njegovi neprijatelji Utiguri, koji su posle 643 tu došli. Ostaje samo pitanje po kojem osnovu je narodna tradicija izvršila svoju zamenu, kad se Kutrigursko ime ne pojavljuje ni u D. A. I. i ni u jednom drugom izvoru. Blizu je pameti pomisao, da bi to moglo biti na osnovu onoga imena, koje nosi i Utigurski poglavica u Eulisiji između 584 i 642 i koje ime nosi također i jedan od petoro Kutrigurske braće tj. na osnovu imena Krobatosa. Istina o pravom etničkom imenu Kutrigura i Utigura tj. Huna u opšte nema jasnih i sigurnih podataka. Huni u njihovo Azijsko vreme prema najstarijim Kineskim podacima nose skupno ime Hunyüh, po docnijim, također Kineskim, podacima Hiungnu, ali mnogo više od toga, nego da je to bilo skupno ime, ne vidi se, a iz same okolnosti da je to bilo skupno ime, ne može se još zaključiti da je ono bilo i etničko ime, jer i Hunsko ime Bulgari je skupno, a nije etničko.

Prema tome ne zna se, da li su u opšte Huni imali jedno etničko zajedničko ime, jer ime Onogundura i Kutrigura u međusobnoj zameni govori protiv tome, pa je lako moguće, da su svi poznati nazivi ipak samo kvalifikacionoga značenja. Kao što je napred spomenuto i kao što pokazuje niz imena na uri, ari, iri, sve će to biti kvalifikacije, jer eto nastavak na uri imaju i Kutriguri i Utiguri a ipak ni to nisu etnička imena, jer su i Kutrig i Utig ipak samo kvalifikacije. Prema tome lako je moguće da su imali i plemenska imena i kvalifikaciona imena.

Ako i danas postojeće u Poljicama ime Tugarani može da ima vezu sa jednom od tih dveju sestara koje su sa petoro braće došle na čelu Kutrigura u Dalmaciju, onda je lako moguće, da je glavni deo tih istih Kutrigura, koji su 632 došli u Dalmaciju nosio ime jednoga od petoro braće, Krobatosa.

Ali moguće je i drugo nešto. Moguće je, da je zaista opravdano ono mnenje, koje drži da je ime mističnoga praoca Huna bilo Krobatos, pa da je to onda u stvari možda moglo biti etničko ime pri čemu pojedina lična takva imena samo pretstavljaju prenašanje plemenskog imena na lica. U takvom slučaju bi se popunjavala jedina praznina, koja ostaje za objašnjenje dejstva tradicije i za objašnjenje zašto je Hrvatska tradicija provela transformaciju Kutrigura, do te mere, da je čak Slavene iz 603 pretvorila u Avare.

Uz etnička imena razvijaju se i kvalifikaciona i ta često potpuno potisnu iz upotrebe etničko ime da se onda ona tj. kvalifikaciona imena transformraju u etnička.

Najbolji primer za to nalazi se možda baš kod Srba i Hrvata. Dok se prastaro ime Sloven od sloviti ili Slaven od slaviti verovatno održava u pradavnini, dolaskom Arijevaca u Iran na putu prema Indusu ti Slaveni primaju iz Iranskog jezika kvalifikacije. Teritorijalno po reci Hara koja se pojavljuje u izražaju Harauvati, vremenom skraćeno Harvati ili sa konačnim ostankom Arvati, koji se oblik, što je vrlo važno nalazi na Balkanu u svim starim pojavama Hrvatskoga imena, jer je do sada svako nalazište odavalo vokalizaciju. Ostaci u Peloponezu svi imaju vokalizaciju, što bi značilo, da se tu mora raditi o Iranskoj teritorijalnoj kvalifikaciji po reci Hara, pa bi s toga gledišta mogao imati Klaić pravo, kad drži, da je ta kvalifikacija morala biti nekada poznata svim Slavenima, što bi u ostalom bila i prirodna posledica nekadanjega njihova boravka na reci Hara. Na to u ostalom upućuje ne samo Nestorov Letopis, gde se prvobitna vokalizacija od Harvati pretvara u Horvati baš kao u Hrvatskom Zagorju, nego i okolnost, da je gore na severu jedan Slavenski svet također nosio kao svoje narodno ime to kvalifikaciono ime. Srbi pak ne će u svom imenu imati teritorijalnu kvalifikaciju nego će imati baš protivno od D. A. I. kvalifikaciju slobodnjačke uspravnosti, koja kvalifikacija također potiče iz vremena Slavenskog boravka na reci Hari u Iranu, pa bi i Šafarik mogao imati pravo, da je i ta srpska kvalifikacija morala biti poznata svima Slavenima, našta u ostalom upućuje već i sama pojava srpskoga imena i kod Srba na jugu i kod Srba na severu. U Iranskom naime serv znači slobodnjak, uspravan čovek. Ilija Novaković bivši šef protokola pribavio je Iranske stihove, koji glase:

Mirevy Eltefat minakoni Serv hargnez tehenin narevt Azad sa značenjem: toliko ste slobodni, da ni Serv nije slobodniji (praviji), koji stihovi odaju smisao izražaja Serv kao smisao kvalifikacije slobodnoga čoveka. Značilo bi da su Slaveni u Iranu primili teritorijalne i karakterne nazive, koji su po prirodi stvari mogli biti primljeni od svih Slavena u opšte. Kao što se vidi pridolaskom drugih momenata prvobitno etničko ime Slavensko potisnuto je kod Slavena kvalifikacionim imenima i osim malog Slavenskog naroda Slovaka prvobitno etničko

ime Slavena nalazi se samo još u Jugoslaviji kod Slovenaca. Tako, ako je kod Huna prvobitno etničko ime bilo Krobatos onda se može reći, da je i ono moralo biti od raznih kvalifikacionih imena potisnuto.

No ipak izgleda, da je kod Kutrigura to etničko ime Krobat moralo postojati, kada se u raznim listinama iz Karantanije nalazi konzekventno ta forma Krobat ili Krovat bez Slavenske vokalizacije Harvat ili Arvat. Zasluga je F. Kosa što je te listine obelodanio i tako pokazao da ostatci toga imena u pravilu nemaju Slavensku vokalizaciju.

F. Kos II 311 pod br. 401 iz 954
F. Kos II 361 br. 466 od 979
F. Kos 397 br. 513 iz 993
F. Kos III 142 br. 231
F. Kos III 212 br. 262 oko 1084
imade izraze in pago Crouuati
„ „ Crauuati
Cherouuat (izuzetak, ali varijacija)
„ „ Croudi
„ „ Chrowate
loco Chruvat
in loco Milistat et Chrvat (Kraut selo)
„ „ Chrovat (Kraut)
in vila Chrowat

Kao što se dakle vidi nigde ne počinje to ime sa vokalizacijom, a to pomanjkanje vokalizacije i ta i takva imena najbolje ilustrira ime svojevremenoga Austrijskoga ministra, koji se je zvao tačno Hunski, Krobatin.

Slavensko kvalifikaciono ime po reci Hari sa vokalizacijom od Harauvat, Harvat i Hunsko ime Krobat, jer Krobatos ima samo grčki nastavak, sličnošću svojom rasvetljuju ne samo mogućnost zamene i transformacije tih dvaju oblika, nego i u efektu toga dejstva tradicije, koja je lako mogla Kutrigurskoga Krobata ili kao što neki izvori imaju identično sa D. A. I. Hrobata identificirati od Hrovata na Harvata i obratno, tako da tu nije bilo ni potrebno primanje Hunskoga kvalifikacionoga imena, kao u slučaju Slavena u Bugarskoj sa imenom Bugara, jer je već postojalo Slavensko kvalifikaciono ime, pa je bio dovoljan već i sam drugi izgovor, da u narodnoj tradiciji sprovede identifikaciju Kutrigura sa Slavenskim Harvatima i tako sa terena u Carigrad u D. A. I. preko carske kancelarije pošalje jednu sliku transformirane realnosti, po kojoj se Hunski Kutriguri pretvaraju u Slavenske Hrvate i naravno onda Slavenski Hrvati i u opšte Slaveni u Avare. Uzevši u obzir ono, što se nalazi u Fredegara, Pavla Đakona, u D. A. I., Teofana i Nikifora kao realnost, u pogledu glave 29, 30 i 31 izlazila bi ovakva slika stanja stvari. U 603 godini Slaveni su zaposeli Dalmaciju.

U to isto vreme i još i pre toga sa Avarima su također jedni Slaveni išli kopnenim putem pravcem istok—zapad negde od ušća Drave do Alpa vršeći na tom potesu zadržavanja i naseljavanja.

Slaveni u Dalmaciji bili su od početka tj. odmah od 603 slobodni i nezavisni. To isto su morali postati i ovi drugi Slaveni, koji su išli sa Avarima ali tek oko godine 630, kada je Avarska sila usled neuspeha pred Carigradom od 628 tako oslabila, da je te 630 godine već bila pred Samovom Slavenskom državom na uzmaku.

Usled toga došlo je do sukoba radi vlasti između Avara i Huna u Panoniji, tako da je 632 došlo i do razlaza, pa su jedni Huni dozvolom Franačkoga kralja Dagoberta II dobili katastrofalno utočište u Bavarskoj, dok su drugi dozvolom Heraklija dobili utočište u Dalmaciji, naravno, pod uslovom, da zarate na Slavene u Dalmaciji. To su begunci glave 31 D. A. I. I jedno i drugo, i dozvola Dagoberta i dozvola Heraklija, može se označiti Hunsko Kutrigurskim zbivanjem.

Tako su Kutriguri 632 iz Avarske Panonije emigrirali u dva pravca, u pravcu Bavarske i u pravcu Dalmacije.

Od 632 Avari su u Panoniji sami i verovatno usled svoje slabosti skoncentrisani u svome centrumu na području između Tise i Dunava.

Tek posle 643 pojavljuju se opet Huni u Avarskoj Panoniji, ali sada više ne Kutriguri, jer ovi su konzumirani u Bavarskoj katastrofom, a u Dalmaciji nastanjenjem i kasnijom asimilacijom.

Godine 642, smrću Krobatosa, dolazi do raspada njegove Utigurske države i od njegovih pet sinova jedan ostaje na licu mesta i bude sa svojim narodom konzumiran od Hazara, drugi uzvodno rekom Volgom osniva tzv. Volško Bugarsko carstvo, koje bude u XIII veku uništeno od Tatara, treći Isperih ili Asparhuk sa svojim narodom ispred navale Hazara na otadžbinu dolazi na ušće Dunava, odakle u Dobrudžu, da za vreme Konstantina Pogonata (668—685) nakon rata od 677 i mira sa Vizantom od 679 osnuje na Balkanu Bugarsku državu, u kojoj budu njegovi Utiguri kasnije slavizirani. Četvrti sin odlazi dalje i zaustavlja se kao Romajski podanik u Pentapolisu u Italiji.

Peti sin, Kuber, međutim, imigrira u Avarsku Panoniju kao saveznik Avara i podanik Avarskoga hagana, čime se posle 632 te 643 godine u Avarskoj Panoniji opet prvi puta pojavljuju Huni, ali sada ne više Kutriguri, sa kojima su se Avari 632 razišli, nego Krobatosovi Utiguri.

Posle ovih Utigurskih odlazaka iz postojbine tj. posle 643 jedan deo Kutrigura iz Dalmacije odeli se od svoga roda, pođe na sever, i ovlada onim Slavenima, koji su se tu još od pre 603, Avarskim prolazom na zapad, naseljavali. I tako posle 643 nalaze se na Balkanu tri Hunske vlasti, i to dve Kutrigurske i jedna Utigurska. Kutrigurske u Dalmaciji i gore u Panoniji i Iliriku, Utigurska na Crnom moru, Dobrudži i posle u današnjoj Bugarskoj.

Godine 663 Avari razlazom Slavenske Samove države ponovo ojačali kreću ponovo na zapad i uništavaju Kutrigursku vlast u Iliriku i Panoniji, čiji nosilac traži i nalazi utočište kod Langobardskoga kralja Grimualda pod imenom Alzeco.

Ta realnost vidljiva je kod Fredegara, Pavla Đakona, Teofana i Nikifora, a providljiva je u spisu D. A. I. u glavi 30 i 31 u onom vidu, koji je vid od te realnosti tradicija stvorila, na taj način, što je kasniji razvitak stvari, koji je sobom doneo kroatizaciju tih Kutrigura u Dalmaciji iz 632, retroaktivno transponirala još u to prvo početno vreme od 632, izmenivši radi sukoba u koji sa takvim postupkom sama sa sobom dolazi, Slavene iz 603 u Avare.

Tako se može sada odgovoriti na pitanje, ko su bili oni, koje glave 30 i 31 u D. A. I. imaju pod imenom Hrvata. To su bili Hunski Kutriguri, koji su se doduše vremenom izgubili među Hrvatima, ali, koji su 632 kao begunci iz Avarske Panonije i Heraklijevi agresori u Dalmaciji, bili Huni, Kutriguri.

Prepoznavanjem realnosti i prepoznavanjem onoga, što je tradicija iz realnosti stvorila, otpada problematika glave 30 i 31 D. A. I. i ispostavlja se, da se u tome spisu D. A. I. nalaze i vesti koje se mogu uzeti kao realnosti odgovarajuće.

Samo treba u vidu tih glava 30 i 31 prepoznati, da su njihova realnost Hunski Kutriguri, a ne Slavenski Hrvati, za koje ostaje, kao i za Srbe kao jedino relevantna glava u spisu D. A. I. dvadeset i deveta.

Naprotiv toj glavi 29 ono, što donosi glava 30 i 31 je tradicija, a ne realnost.

U glavi 31 glede Srba stoji sledeće:

Hoi de autoi Hrobatoi eis ton basilea ton Romaion, Herakleion prosfiges paregenonto pro tu tus Serblus prosfigein eis ton auton basilea Herakleion tid. tj. Ti Hrvati dođoše kao begunci caru Romaja Herakliju pre bekstva Srbalja tome istom caru Herakliju.

Kako, naravno, nema ni govora o kakvom bekstvu ni Hrvata ni Srba caru Herakliju i kako je verovatno ceo dolazak Hrvata i Srba sa severa samo jedna kompozicija od dolaska Hunskih Kutrigura u Dalmaciju sa severa i okolnosti postojanja Hrvata i Srba na severu, dakle samo jedan efekat tradicije, može se s pravom ova vest u glavi 31 glede Srba preneti u njezinu pravu i opravdanu formu. To znači, da nisu Hrvati begunci došli Herakliju pre Srba begunaca, nego da su Herakliju došli samo Huni Kutriguri begunci i da prema tome se u opšte ne radi o tome, ko je od to dvoje, tj. od Hrvata i Srba pre došao caru Herakliju, nego da se radi o tome, gde je pre tradicija dejstvovala i stvorila onu drugu sliku stvari, po kojoj su i Hrvati i Srbi došli iz onih gornjih severnih krajeva, gde su se nalazili istoimeni Slaveni. Nisu dakle caru Herakliju dobežali najpre Hrvati, pa onda Srbi, nego se je najpre kod Hrvata stvorila transformirajuća tradicija, a onda kod Srba.

U navedenim dakle rečima glave 31 može se čitati ne ono, što tamo piše, nego to, da se je tradicija napravila najpre kod Hrvata i da je onda obuhvatila i Srbe.

To je sasvim prirodno, jer kad su Slaveni tj. Srbi i Hrvati fakat, pa tradicija transponira dolazak Hrvata sa severa, mora da se samo od sebe postavlja pitanje glede dolaska Srba. I odgovor je sasvim prirodan. Kad se gore na severu nalaze Hrvati i Srbi i kad se dole na jugu nalaze Hrvati i Srbi a tradicija uzima da su Hrvati na jugu deo Hrvata na severu onda su naravno i Srbi na jugu deo Srba na severu. Tu se dakle onda prirodnom analogijom tradicija izazvana Huno Kutrigurskom invazijom u Dalmaciju od 632 proširuje i na Srbe, pa u tradiciji, sasvim naravno, kako su Hrvati došli sa severa, došli su i Srbi.

Samo je razlika ta, što je u prvom slučaju sačuvan Huno Kutrigurski trag u Hunskim imenima, pa time i trag doselenja Hunskih hordija i na taj način onda u prvobitnoj tradiciji označen jedan konkretni rod sa severa. U analognom proširenju tradicije na Srbe nema analogno posebnog događaja čiji bi tragovi mogli biti sačuvani. Tu tradicija nije ni primarna ni originalna, nego je sekundarna i imitirajuća. I za to tu nema nikakve konkretizacije, pa nema ni imena.

I što je najznačajnije nema ni konkretnoga roda, nego je tradicija naprosto, najbolji znak neprilike, podelila Srbe na severu na dva dela, od kojih je jedan ostao gore na severu, dok je drugi došao dole na Balkan.

Dyo de adelfon ten arhen tes Serblias ek tu patros diadexamenon, ho eis auton to tu lau analabomenos hemisi eis Herakleion, ton basilea Romaion prosefigen tj. od dva brata, koji su vlast nad Srbijom od oca primili, jedan, povedavši sobom polovicu naroda, dobeže Herakliju, caru Romaia.

Kao što se vidi, nemajući srpska tradicija nikakvoga originalnoga oslonca, kao posledica tradicije nastale Kutrigurskom provalom od 632, dakle bez ikakve konkretizacije, ona naprosto pretpostavlja podelu naroda po pola i, naravno, tome odgovarajuća dva brata. Zašto bi jedan od te braće čak gore iz krajeva iznad Franačke bežao Herakliju i zašto bi sa njime bežala polovica toga severnoga srpskoga naroda, za to se naravno tradicija ne brine. A to je razumljivo, kada to bekstvo nema realnosti i nije drugo, nego odraz Kutrigurskoga bekstva ispred Avara 632, koji je iz originalne tradicije prešao u analognu tradiciju, a kada se u srpskoj tradiciji od tradicije prelazi na historiju, onda se vide sasvim jasno svi znaci, jedne sekundarne tradicije, u kojoj ni u kojem pogledu nema ni traga kakve konkretizacije, jer se vreme od pre 679 godine pa do prvoga srpskoga vladaoca, koji se navodi imenom, Vojislava opisuje ovako:

autu un tu arhontos tu Serblu, tu eis ton basilea prosfigontos, teleutesantos, kata diadohen erxen ho hios autu, kai palin ho engon,

kai hutos ek tes geneas autu hoi katexes arhontes. Meta de hronus tinas egenethe ex auton ho Boisesthlabos tj. kada je umro onaj vladalac, Srbin, koji je caru dobegao, po nasledstvu vladaše njegov sin i onda opet njegov unuk i tako od njegovog roda dalje vladaoci. Posle nekoga vremena pak rodi se od njih Vojislav itd. Kao što se vidi Srpska tradicija naprosto počinje sa Vojislavom, dok se je sve pre toga moralo izgubiti. I zato, za ono pre toga, ima ona samo opšte reči, koje ništa ne kažu, a koje se po sebi razumu, a u koliko šta kažu, to bi jedino bilo to, da govore o neprekinutom nizu vladara iz istoga roda s kojim je severni Srpski exodus i započeo.

Jedino konkretno mesto bilo bi hronološke naravi, ono, gde se u glavi 32 za prvoga vladara Srpskoga još sa severa, dakle jednoga od ona dva brata na severu kaže da je umro epei de he Bulgaria hipo ten exusiam en ton Romaion tj. kada je Bugarska bila pod vlašću Romaja.

To bi značilo svakako još pre mira između Konstantina Pogonata i Isperiha tj. svakako pre 679.

Pošto smo pak videli, da ono apo Herakleiu konkretno znači godinu 632, mogli bi uzeti, da je onaj brat, koji je Srbe sa severa doveo caru Herakliju morao živiti još od pre 679. Samo što mi naravno ne možemo znati otkad pre 679. Stvar naravno nije neverovatna, kad ceo razmak vremena od 632 do 679 obuhvata 47 godina, što znači da je taj Srpski arhon, koji je pola Srba sa severa poveo, mogao biti za vreme Heraklija već zreo čovek, pa da ne dolazi ni najmanje u sukob sa tim razmakom vremena od 47 godina. Kao što se vidi Srpska tradicija zadržala je u svesti Vojislava, pa se može kazati, da je onda ono pre toga tj. dolazak Srba sa severa naprosto analogija dolasku Hrvata sa severa ili bolje reći također primanje tradicije, koja je nastala iz dolaska Kutrigura u Dalmaciju od godine 632. Bekstvo Kutrigura iz Avarske Panonije, kao što se vidi, pretvara se u tradiciji u bekstvo Hrvata sa severa i bekstvo Srba sa severa, a red zbivanja, po kome beže najpre Hrvati, pa onda Srbi u stvari naravno nije red zbivanja, nego je red tradicije tj. najpre kod Hrvata neposredna tradicija na Kutrigure, a onda ta ista tradicija posredno i kod Srba. Ali, pošto se dalje u glavi 33 do 36 na osnovnu glavu 32 dislociraju svi Srbi, nastaje potreba tu dislokaciju i obrazložiti, jer se to samom legendom o dolasku sa severa još ne događa. I tu se očevidno ta sekundarna Srpska tradicija u glavi 32 D. A. I. meša sa jednom još mnogo starijom tradicijom, koja je morala sačuvati u uspomeni dolazak Herula na Balkan i povratak njihov na sever u njihovu nekadanju postojbinu. Tačno isto to događa se po glavi 32 sa Srbima, kad se ovi predomisle i ostavljaju od Heraklija dodeljena im malarična zemljišta u kraju temata Solunskoga, koji se je kraj po njima nazvao Srbija, za to, da se vrate natrag na sever u svoju postojbinu. I oni to čine preko Singidunuma kao i

Heruli, samo je razlika između Srba i Herula ta, što Heruli zaista odu na sever u svoju postojbinu, dok Srbi se predomisle i ostanu na Balkanu. Obrazloženje tome u glavi 32 bilo bi to, što im je car Heraklije prvu malaričnu zemlju u tematu Solunskom zamenio sa zemljama, koje su bile opustile od Avara, a koje su navedene u D. A. I. u glavi 32 do 36.

Da je onaj deo Srpske tradicije pre Vojislava samo analogon tradicije nastale na osnovu Kutrigurske invazije u Dalmaciju 632 vidi se i po tome, što i glava 32 imade kao i glava 31 Avarsku verziju mesto Slavenske, koja se nalazi u glavi 29, što je naravno posledica toga, što je posle Slavenske invazije u Dalmaciju od 603 došlo do Kutrigurske invazije u Dalmaciju od 632. Samo treba spomenuti još i to, da je kod te analogije Srpske tradicije sa onom nastalom usled Kutrigura od 632 u navađanju zemalja, koje su usled Avara opustele izostavljena Dioklitija, što bi značilo da pustošenje Avara nije do te zemlje išlo. Isto tako se u glavi 35 za razliku od 32 do 36 opaža naprotiv, da je i Dioklitija bila usled Avara opustila i da je i ona od cara Heraklija naseljena.

Ta protivrečnost između glave 32 i 35 ne može dakle biti drugo nego čisto stilistički nedostatak. Takav isti nedostatak biti će i okolnost, da se u glavi 35, za razliku od glave 33 do 36, ne ponavlja klauzula o Srbima, što biva za to jer je tu tekst unešen sa drugog gledišta tj. samo sa gledišta naselenja pod Heraklijem. Tako reći opširno ispravljanje onoga propusta u glavi 32 sada ovde u glavi 35 sa ponavljanjem u glavi 35 već navedenih zemalja, donelo je sobom, da se je tu ta klauzula o Srbima propustila ponoviti. To se vidi najbolje po tome što tu u glavi 35 nalazi se opet ispuštena Paganija, kao što je u glavi 32 ispuštena Dioklitija. Biće dakle sva ta ispuštanja u glavi 32 i 35 samo jedan stilistički nedostatak. To tim pre, što, kao što po svemu izgleda, celokupni tekst glave 32 do 36 ne će biti drugo nego izveštaj sačinjen sa terena na osnovu Srpske tradicije.

Na to kao da najviše upućuje ono jedino mesto, koje obzirom na verziju dolaska Srba sa severa izgleda konkretno, a nije. U glavi 32 opisuju se severni Srbi kao oni, koji stanuju s one strane Turkie tj. s one strane Mađarske tj. severno od Mađarske, a graniče sa Francima i sa nekrštenom velikom Hrvatskom nazvanom i Belom. To je očevidno položaj severno od Češke. I sada za taj položaj u glavi 32 stoje vrlo značajne reči eis ton par autois Boiki topon eponomazomenon. Boiki pre svega ne će biti sama Češka, ne samo za to što su severni Srbi bili severno od Češke, nego i za to, što, i ako izraz Bohemium, Bohemia, može da liči na Boiki, ipak je težište ove vesti, da izražajem Boiki Srbi zovu svoju zemlju, dok je izražaj Bohemium, Bohemia izražaj jednoga daleko širega opsega, nego što je jedan specifični samo Srpski opseg. Ne će Boiki biti ni Bojka u Galiciji i ako tamo tada postoji ili kasnije ili sada, što je svejedno, neko pleme baš toga imena, jer tome ne bi odgovarao opis položaja te zemlje u glavi 32, pogotovo, kad se ne spo-

minju Pečenezi, sa kojima bi Bojka u Galiciji morala graničiti. Ovo ime Boiki daće se pravilno razumeti, ako se uzme odmah zatim posle vesti o Boiki dolazeći plural tj. en hois plesiazei itd. tj. u kojima ili sa kojima graniči itd.

Naprotiv, singularu eis ton par autois Boiki topon eponomazomenon tj. u kraju od njih nazvanome Boiki itd. stoji plural en hois plesiazei tj. u kojima graniči. To znači da Srbi sami svoju zemlju nazivaju ne jednim singularnim imenom, kao što je malo dalje u glavi 32 ponovo spomenuta Serblia, nego jednim pluralnim imenom i to ne svojim imenom, kao što je to slučaj dole na jugu kod Serblie, nego nekim drugim imenom. To znači, oni se sami nazivaju po glavi 32 Serblpi, dok svoju zemlju ne nazivaju Serblia nego Boiki. Tu se sama po sebi nameće pomisao na ime iz kvalifikacije. I zaista kad uzmemo verovatno pravi izgovor a ne grčki, koji naše slovo ć u opšte ne pozna vidićemo, pogotovo kada se u sredini reči slovo »i« naročito naglašava, da Boiki ne će ništa drugo biti nego srpsko Bojići, prema onoj narodnoj, bojiću, bojiš li se koga, gde bojić nije ništa drugo, nego Nebojša ili kod Vuka bojac, bojadžija, bojnik tj. ratnik. Samo, naravno, što to ne će biti nikakvo ime severnih Srba odnosno njihove zemlje, niti je potrebno radi toga izražaja tragati po krajevima severnih Srba. Bojić tj. onaj koji se ne boji, a od koga se boji, označavaće verovatno samo naprosto smeloga čoveka. To je izražaj iz kvalifikacije, koji naravno nije etnički nego je sekundaran, alternativan i konvencionalan i za to to mesto u glavi 32 imalo bi da znači, da su severni Srbi svoju zemlju nazivali po toj kvalifikaciji kao zemlja bojića tj. zemlja smelih ljudi, zemlja ratnika. To će biti izražaj bez lokalizacije, koji se nalazi u svesti ljudstva, pa bi sasvim prirodno bilo, da takav izražaj sami Srbi smatraju kao svoju starinu i onda nemajući u svojoj tradiciji ime zemlje svoga porekla naprosto u tu svrhu primenjuju taj izražaj. Divno je pevao Đura Jakšić zemlji Bojki, ali ta zemlja, verovatno, sa tim imenom, nije nikad ni postojala, nego su postojali Srbi, koji su se verovatno ma gde bili i u ma kojoj se zemlji nalazili nazivali osim svojim narodnim imenom još i imenom bojića. To može indirektno i da reflektira na jedan teren, ali tu ostaje uvek teren označen po žiteljstvu, a ne obratno. I vest u glavi 32 može se onda razumeti samo tako, da je u tradiciji srpskoj ostalo nazivanje Srba ne samo svojim srpskim imenom, nego i imenom Bojića. Kako je pak srpska tradicija morala primiti i avarsku verziju u Dalmaciji i verziju dolaska sa severa, na pitanje kako se je srpska severna postojbina zvala, nemajući na to odgovora, tradicija je mesto toga prihvatila se jednoga naziva iz kvalifikacije, koji u opšte nije nigde lokaliziran, nego je morao biti nošen sa Srbima, gde su oni išli.

I u glavi 32 vidimo jednu konjekturu kojoj nema razloga. Po Codex Parisinus ono mesto o pokrštenju Srba, još za vreme cara Heraklija, glasilo bi hus ho basileus presbitas apo Romes agagon ebaptisen, kai didaxas autus ta tes eusebeias telein kalos, autois ten ton hronon pistin exetheto, tj. koje car dovedavši sveštenike iz Rima pokrsti i poučivši ih o savršenoj lepoti pobožnosti uputi u veru onoga vremena. Izražaj ten ton hristianon pistin, kao konjektura, mesto ten ton hronon pistin tj. izražaj »u veru hrišćana« mesto »u veru onoga vremena« je konjektura suvišna već za to, što se pre toga kaže ebaptisen tj. pokrsti, pa je prirodno, da tome sledujuća pouka o lepoti pobožnosti, može samo da se odnosi na to pokrštenje, pa ako i stoji u tekstu izražaj o veri onoga vremena, onda je to vera u odnosu na pokrštenje. Konjekturu bi možda moglo izazvati shvaćanje o veri onoga vremena u smislu izražaja o veri različitoj od onoga vremena, kada se glava 32 piše. Ako bi se to moglo primiti onda bi značilo, da ta glava 32 a po tom i glava 31 nije pisana oko 950 nego čak iza vremena patrijarha Kerularija (1043—1058), kad se je hrišćanska crkva razdelila na dve crkve, istočnu i zapadnu. U tom slučaju ovo mesto u glavi 32 značilo bi, da je Heraklije Srbe pokrstio još u vreme jedinstvene hrišćanske crkve. Međutim za takvo čitanje tih reči ten ton hronon pistin ne bi bilo razloga za to, što se te reči prirodno nadovezuju na reč o pokrštenju tj. Heraklije je Srbe pokrstio i poučivši ih o lepoti pobožnosti objasnio im je tadanju veru. To bi u stvari bio pleonazam, ali koji ne bi tražio konjekturu jer je jasno, da reči ebaptisen i ten ton hronon pistin u stvari znače jedno isto tj. pokrštenje i veru hrišćansku.

I etimologisanje sa imenom Serbloi u glavi 32 biće verovatno također sa terena, samo što to etimologisanje ne će biti srpsko, nego će biti pre etimologisanje samoga izveštača. Verovatno je na terenu mogao čuti za izražaj crevlja ili črevlja za cipelu i crevljar ili črevljar za cipelara, sutora, čemu je dodao latinsku reč servus (starolatinski servos, čuvar pastir rob odnosno u deminutivu servulus ili servolus), pa je onda uzeo da ovo poslednje pretstavlja Romajsko podanstvo Srbalja, dok je ono prvo sasvim prirodno doveo u vezu sa obućom, čime je dobio kombinaciju reči serbula i tzerbulianus. Kao što se vidi realno će biti samo to, da je izveštač na terenu saznao za izražaj črevlja za cipele i da se je setio, da servus u Latinskom, dakle Romanskom a ne Romajskom jeziku znači rob. Sve ostalo je izveštačeva kombinacija, koji je verovatno pronašao, da izražaj serbloi imade elemente obeju stvari i tako je u svoj spis uneo svoju kombinaciju, koja nikakve podloge nema, jer ne latinska nego iranska reč serv znači baš protivno od onoga, što izveštač po latinskom izvodi tj. znači slobodnoga čoveka, dok se po črevljama sigurno Srbi nisu nikada nazivali, pa ni po opancima, jer te imade izveštač verovatno pred očima sa rečima tus ta eutele kai penihra hipodemata foruntas tj. oni koji nose jeftinu i siromašnu obuću. Tako se može uzeti da izveštačeva eksurzija na polje etimologije doduše ne objašnjava postanak i značenje imena Serbloi, ali da

nam može biti podatak za to, da su srpski seljaci u polovici X veka također nosili opanke.

Kao i glava 31 tako i glava 32 usvajajući Avarsku verziju govori o zemljama, koje su od Avara opustele. Novo je samo to, da od Avara izbegli Romani onda, kada se glava 32 piše, ne nalaze se samo u Dalmaciji, nego i u Draču (Dyrrhachion). No, pošto se radi o vremenu posle godine 950, to taj navod o Romanima u Draču ne će biti menjanje onoga, što o Romanima ima glava 29 za godinu 603, nego će to biti stvar kasnijeg razvitka.

Isto tako će biti slučaj i sa okolnošću, da glava 32 nema više Beograd sa imenom starih Kelta Singidunum nego kao i docnije u glavi 42 sa imenom Belegrada. A da li je strateg u Beogradu u to vreme tj. za vreme cara Heraklija označen u smislu Heraklijeve tematizacije carstva ili samo u smislu vojnog zapovednika u opšte, to se iz reči:

dia tu strategu tu tote to Belegradon kratuntos tj. putem stratega, koji je tada Beogradom zapovedao itd., ne vidi. Ali obzirom na to, da su Kutriguri došli u Dalmaciju 632, a srpska tradicija onda nastala posle toga, moglo bi značiti, da se vest o strategu Beograda odnosi već na kraj vlade cara Heraklija, pa je onda i strateg u Beogradu u smislu Heraklijeve tematizacije carstva moguć. Ta vest o strategu u Beogradu mogla bi dakle onda da bude također jedan znak, koji upućuje, da je srpska tradicija pre Vojislava također u relaciji sa dolaskom Kutrigura u Dalmaciju 632.

Inače kraj sve sličnosti glave 32 sa glavom 31 ipak će čitalac opaziti veliku razliku u pogledu materije, koja u obe te glave sleduje referatu o dolasku i pokrštenju Srba i Hrvata. Dok su sve vesti u glavi 31 posle toga referata očevidno fragmenti, to se u glavi 32 historija Srbije pojavljuje u kontinuiranoj naraciji, pa se može uzeti, da će sve ono, što se u glavi 32 iznosi od Vojislava do Časlava dalje, biti srpska tradicija sa srpskog terena.

Nego ima u glavi 31 i 32 jedno mesto, koje je od reči do reči zapravo doslovno potpuno isto u obe te glave.

U glavi 32 to mesto glasi:

Hoti ho arhon Serblias ex arhes, egun apo tes basileias Herakleiu tu basileos, dulikos estin hipotetagmenos to Romaion basilei, kai udepote to arhonti Bulgarias kathipetage tj. Vladalac Srbije, od početka, naime od vladavine cara Heraklija, podložan je podanički vladavini Romaja i nije nikada bio podvrgnut vladaocu Bulgarije. Isti taj tekst samo promenjeno mesto arhon Serblias arhon Hrobatias nalazi se i u glavi 31, kako je o tome već napred bilo reči.

Samo koliko je prirodno i razumljivo, kada se to govori o Srbima, koji su po toj istoj glavi 32 imali sa Bugarima ponovljene ratove i čiji su vladaoci bivali internirani u Bugarskoj, toliko je i neprirodno i nerazumljivo, kad se to isto govori o Hrvatima u Dalmaciji, koji sa Bugarima u opšte nisu imali nikakva dodira, pa i o Hrvatima u Panoniji, čiji dodir sa Bugarima se je odmah od neprijateljstva pretvorio u savezništvo. Tako se onda može uzeti ta ista vest u glavi 32 kao motivirana, a u glavi 31 kao nemotivirana, pa se sama od sebe pojavljuje pomisao, nema li ta ista vest u glavi 31 onda možda relaciju na događaj od 632 i na pojavu Kutrigura u Dalmaciji i nije li možda onda ta vest u glavi 31 naprosto refleks toga događaja, što bi odavalo, da izveštač vreme Kutrigura u Dalmaciji u opšte ne smatra u pitanju suvereniteta nad Hrvatima u Dalmaciju relevantnim, naprosto za to, jer ni sami Kutriguri kao Heraklijevi koncesionari nisu bili nosioci suvereniteta, pa ga nisu mogli izvršivati ni nad drugima. Tako bi ovo mesto u glavi 31 moglo upućivati na to, da se shvati kao znak, da koliko god su Slaveni 603 došli u Dalmaciju kao slobodni i samostalni, da su Kutriguri 632 došli u Dalmaciju kao podanici cara Heraklija, što bi značilo, da su Kutriguri u opšte u Dalmaciji bili Romajski podanici, što bi onda znatno doprinelo razumevanju njihovoga sporazuma sa Karlom Velikim, koji ne bi značio drugo, nego promenu suverena, tj. germanskoga mesto romajskoga.

Ali to naravno samo u tom slučaju, ako se na vreme Karla I ne bi odnosilo ono, što sadrži glava 29 D. A. I. u alineji II o padu Romajskoga suvereniteta.

Pošto se kao vreme toga pada Romajskog suvereniteta u toj glavi 29 D. A. I. alineja II označava vreme Mihajla II Tepavoga tj. vreme od 820 do 829 sa rečima kai malista, što znači »a naročito«, ne bi se kao vreme pada Romajskoga suvereniteta moglo uzeti vreme Karla I, koje ide samo do 813, ako se ne bi u obzir uzele i prethodne reči istoga toga teksta tj. dia ten ton tote kratunton nothroteta kai afeleian tj. reči o onima koji su tada još pre Mihajla II vladali. Te reči ton tote kratunton u vezi sa rečima kai malista daju sliku vremena Mihajlu II prethodećih vladara, koja od Lava V Jermenina 813 do 820 i Mihajla I Rangabe 811 do 813 preko Stavrikija (813) i Nikifora 802 do 811 vodi do vremena Irene i sina joj Konstantina VI tj. do vremena od 780 do 797, koje bi vreme onda moglo biti najverovatnije za pad Romajskog suvereniteta, naravno ovo sve računajući u natrag.

A pošto bi to bilo ujedno i vreme Karla I, to je verovatno, da su se Kutriguri još u vreme Karla I rešili Romajskoga suvereniteta i tako onda sa Karlom I sklopili sporazum.

Za izveštača u glavi 31 D. A. I. morao je dakle postojati samo Romajski suverenitet, kako nad Kutrigurima, tako i nad Hrvatima. Jedna ista tvrdnja u glavi 31 i u glavi 32 glede Bugarskog suvereniteta, značila bi onda, da Srbi nisu nikad bili pod Bugarskim suverenitetom uprkos ratova, a ni Hrvati uprkos Kutrigura, jer ni sami Kutriguri nisu bili nosioci suvereniteta.

Glave dakle 29, 30, 31 i 32 do 36 govore u stvari za pomisao da bi glava 29 mogla biti još od originalnoga kompilatora spisa D. A. I., dok bi glava 30 i 31 mogle biti unosi iz vremena prepisivanja toga spisa D. A. I.

Tako dakle i glava 30 i 31 te 32 do 36 kao i glava 29 govore za to da spis D. A. I. i ako je postao u naučnoj kancelariji Konstantina VII ipak nije njegovo neposredno delo, nego je delo jednoga kompilatora, koji je maniru sa isteon hoti preneo iz De Cerimoniis u tom smislu, da se je služio osnovno sa manirom isteon hoti ali i da se je služio sa svojom sopstvenom manirom, koje u De Cerimoniis a ni u De Them. kao ni u Vita Basilii nema, a koja se sastoji u tome da bi jako često mesto isteon hoti pisao samo hoti.

Tako bi dakle pregled dela D. A. I. uključivši tu i glave 29, 30, 31 i 32 do 36 doneo sobom potvrdu toga, da spis D. A. I. nije spis Konstantina VII, nego je spis jednoga kompilatora u njegovoj naučnoj kancelariji i da manira u tome spisu D. A. I. sa isteon hoti i hoti to potvrđuje. Kasnije je originalnome spisu D. A. I., koji se je sastojao od glave 14 do 53 a bez glave 30 i 31 i 32 do 36 također morao biti dodan i onaj uvod, koji se sastoji od glave 1 do 13.

Izražaj pros ta ore u glavi 13 u suprotnosti sa izražajem pros de to mesenbrinon u glavi 40 upućuje svakako na vreme glave 30 i 31 tj. na vreme, kad je u spis D. A. I. unešena verzija o seobi Hrvata i Srba sa severa.

Dok u glavi 40 stoji pros de to mesenbrinon hoi Hrobatoi, dotle u glavi 13 stoji hoi de Hrobatoi pros ta ore tois Turkois parakeintai, što znači da glava 40 znade za Hrvate samo na jugu sasvim dosledno, kako to odgovara glavi 29, što znači, da kad je pisana glava 40 spis D. A. I. nije poznavao Hrvate na severu, a nije imao razloga poznavati ih, jer nije imao verziju o dolasku Hrvata sa severa. Tek glava 30 i 31 i 32 do 36 sa verzijom o dolasku Srba i Hrvata sa severa otvaraju mogućnost i potrebu, da se govori o Hrvatima, koji se nalaze na severu pros ta ore tj. iza Beskidskih planina. Tako je taj navod u glavi 13 u protivnosti sa glavom 40, koja bi imala prema tome biti kasnija a bila je kao što se vidi ranija, znak, da je uvodni dodatak spisu D. A. I. tj. glavi 14 do 53 morao biti unešen u spis D. A. I. naknadno slično i sa glavom 30 i glavom 31 i 32 do 36.

Za to govori i ono drugo mesto u glavi 13, gde se kaže govoreći o Pečenezima, kako je o tome već bilo reči u poglavlju o Pečenezima, kathos kai en to peri Patzinakiton kefalaio proeiretai tj. kako je o tome bilo reči u poglavlju o Pečenezima. To mesto je kao što se vidi napisano onda, kada je prepisivač marginalne primedbe transformirao u naslove, podelivši jedinstveno tekuću kontinuiranu materiju spisa D. A. I. na odlomke. Za to se tu u glavi 1 do 13 pojavljuje napred već spomenuti četvrti manir, koji se sastoji u tome, da se dosledno upotrebljava izražaj hoti bez obzira na isteon i bez veze sa isteon kao samostalni izražaj, što je stilistički sasvim nemoguće i samo može da izazove pomisao da onaj ko je taj četvrti manir tu u glavi 1 do 13 primenio čak možda nije ni raspoznavao smisao manira isteon hoti, kao i da to nije bio kompilator originalnoga spisa D.A.I., nego neka druga docnija osoba.

Ali prepoznavajući tako već po tim iznesenim ovde manirima, da pisac ni glave 14 do 53 ne će biti Konstantin VII a kamoli glave 30 i 31 i još čak i glave 1 do 13, ipak ostaje još pomisao, da je bar taj originalni spis D. A. I. koji se sastoji iz glave 14 do 53 bez glave 30 i 31 napisan još za vremena života samoga Konstantina VII.

I ako vreme nastanka spisa D. A. I. nije više tako relevantno kad se prepozna, da to nije njegov spis, nego da je to delo jednog kompilatora, ipak ne treba preći preko sasvim maloga i sitnoga znaka, iz kojega bi moglo izlaziti, da ni taj kompilator nije svoj posao izvršio za vreme Konstantina VII, nego da ga je izvršio posle njega.

Takav jedan znak nalazio bi se u glavi 50 D. A. I., u kojoj je smeštena materija o parakoimomenima tj. u kojoj se iznosi popis takvih osoba od vremena Teofila (829 do 842), pa do vremena Konstantina VII (913 do 959), uključivši u to i čitavo njegovo vreme. Na tome mestu spisa D. A. I. ne spominje se vladanje cara Konstantina VII kontinuirano od 913 do 959, nego se to vladanje spominje odeljeno na dva dela, na prvi deo od 913 do 944 i na drugi deo od 944 do 959.

A to biva za to što se na tome mestu vladanje sucara Konstantina VII Romana I Lakapena iznosi kao samostalno vladanje toga cara Romana I Lakapena, tako, da se usled toga vreme Konstantina VII od 913 do 959 prikazuje u tri faze tj. najpre kao prvo vladanje Konstantina VII (od 913 do 920), posle kojeg vladanja Konstantina VII sleduje vladanje Romana I Lakapena (od 920 do 944), da se onda dođe do drugog vladanja Konstantina VII (od 944 do 959). Tu treba odmah spomenuti, da već sama ta podela vladanja Konstantina VII na tri dela, od kojih on u jednom tj. srednjem delu treba da u opšte i nije vladao, izaziva pitanje, može li se uzeti verovatnim, da će nešto takvo napisati Konstantin VII sam o sebi i to u vremenu, kada je ne samo ostao sam na prestolu bez sucara Romana I Lakapena, nego i kada se je već rešio i dvojice njegovih živih sinova, od kojih je bar jedan, Stefan, bez sumnje bio faktički pretendent na njegov presto. Nadalje nije li sasvim neverovatno, da će Konstantin VII, koji je još od 9 juna 911 dakle još za života svoga oca Leona VI (umro 12 maja 912) sa svojih jedva šest godina proglašen carem, koji je posle smrti svoga strica Aleksandra (umro 6 juna 913) kao dečak od osam godina već sam na prestolu, jedno svoje vreme, ono od 17 decembra 920 do 16 decembra 944 tj. ono vreme, kada je sa njim i uz njega na prestolu njegov tast Roman Lakapen, označiti kao vladanje Romana Lakapena, dakle kao vreme, kada on sam Konstantin VII nije vladao.

Takvo označavanje jednoga dela vladavine Konstantina VII može da potekne od svakoga drugoga, ali ne od njega samoga, koji je i bio car od 9 juna 911 do 9 novembra 959 i vladao od 6 juna 913 do 9 novembra 959, pa bi već po tome označavanju jednoga dela vladavine Konstantina VII ta materija u glavi 50 D. A. I. o parakoimomenima bila svakako iz pera nekoga drugoga, nego iz pera Konstantina VII.

No k tome dolazi još i to, da i to drugo pero o toj materiji piše posle Konstantina VII, a ne za njegovo vreme, usled čega onda ta materija ne bi poticala od Konstantina VII iz dva razloga, a ne samo iz ovoga jednoga, koji je tu gore naveden.

Na osnovu spomenute podele vladavine Konstantina VII na tri dela, od kojih jedan deo pretstavlja vladavinu Romana Lakapena, a ne vladavinu Konstantina VII, iznosi se u glavi 50 D. A. I., kako je za Konstantina hristoljubivoga despota bio parakoimomen patricije Konstantin, onaj Konstantin, koji je već pre spomenut za Leona despota i kako je taj patricije Konstantin onda opet za Konstantina VII, kada on po drugi put vlada, bio odmenjen sa patricijem Vasilijem kao parakoimomenonom: epi de Konstantinu tu filohristu despotu, gegonen palin Konstantinos patrikios, ho prorretheis epi Leontos despotu tj. za Konstantina filohrista despota postade opet Konstantin patricije, onaj napred spomenuti iz vremena Leona despota, epi de Konstantinu palin to deuteron gegonen Basileios patrikios tj. za Konstantina ponovo, po drugi put, postade Vasilije patricije, što znači da je onda, kada je Konstantin VII ponovo, po drugi put, zavladao, parakoimomenom postao patricije Vasilije.

Kao što se vidi, sa te dve rečenice obuhvaćena su dva vremena Konstantina VII, ono od 6 juna 913 do 17 decembra 920 i ono od 6 decembra 944 do 9 novembra 959.

Ovo potonje vreme je ono vreme, koje se u ovoj drugoj rečenici označava sa izražajem to deuteron tj. kao vreme druge vladavine Konstantina VII, dok je onda naravno ono vreme, koje je pre toga spomenuto, vreme prve vladavine Konstantina VII, i ako se takvim tu u toj materiji o parakoimomenima direktnim izražajem ne označuje.

Pisac te materije o parakoimomenima očevidno pretvara jedinstvenu vladu cara Konstantina VII u dve vlade, jednu od druge odeljenu vladavinom Romana I Lakapena, čija se vladavina nalazi između njih.

Pisac tu postupa tako, kao da se radi o slučaju, koji bi bio analogan slučaju Justinijana II, koji je zaista vladao u dve faze, pa je u prvoj svojoj vladavini vladao od 685 do 694, a u drugoj od 705 do 711, a kod kojega su između te dve vladavine tj. u vremenu od 694 do 705 postojale druge vladavine i to najpre cara Leontija (694 do 697), a onda cara Tiberija III (Apsimara) koji je vladao 697 do 705.

Samo kod te analogije razlika je u tome, što je Justinijan II bio svrgnut s prestola godine 694 i ponovo došao na presto godine 705, dok je Konstantin VII celo vreme na prestolu, a samo jedno izvesno vreme imade sucara, što je naravno nešta sasvim drugo.

Ali u jednom smislu analogija ipak postoji. Ako se već Konstantinovo vladanje deli na dva dela, na njegovo prvo i na njegovo drugo vladanje, onda se isto kao i u slučaju prve i druge vladavine Justinijana II i kod Konstantina VII može govoriti o njegovoj prvoj i drugoj vladavini, tek kad su obe te vladavine završene tj. o prvoj vladavini tek kad nastane druga vladavina, a o drugoj vladavini tek kad nastane treća vladavina njegova ili nekoga drugog, ali svakako tek po završetku njegove druge vladavine. To sledi već iz samoga označavanja o prvoj i drugoj vladavini.

Kao što spominjanje druge vladavine tim samim pokazuje, da je prva vladavina svršena, tako spominjanje druge vladavine pokazuje ujedno da je i ta druga vladavina morala biti svršena.

Onaj dakle, koji govori o tome, šta je bilo za prve vladavine Konstantina VII i šta za njegove druge vladavine, govori, to se samo po sebi razume, svakako posle jedne i druge te vladavine.

To se u ostalom najbolje vidi iz teksta te materije o parakoimomenima u glavi 50 D. A. I., gde se jednakim načinom spominju kao prošle sve one vladavine, koje su poznavale parakoimomene.

Celokupna ta materija u glavi 50 D. A. I. i nije drugo nego popis parakoimomena sa naznakom vremena onoga vladara, za vreme kojega je svaki od njih svoj čin obnašao. Sve je to dakle u toj materiji glave 50 D. A. I. prošlost, pa je naravno prošlost i prva i druga vladavina Konstantina VII, koja je sa ostalima u tome smislu i stilistički izjednačena, tako da se vidi, da je to popis parakoimomena od vlade Teofila pa do kraja vladavine Konstantina VII.

Priznati treba, da izražaj gegonen kod druge vladavine Konstantina VII može da proizvede jedno bukvalno čitanje, kao da se tim izražajem samo označava to, da je patricije Vasilije za druge vladavine Konstantina VII postao parakoimomen, a da ostaje otvoreno pitanje, šta je dalje bilo i prema tome onda, da napomena o tome, kako je za druge vladavine Konstantina VII postao parakoimomenom patricije Vasilije ne bi imala da znači napomenu, koja se čini posle svršene te druge vladavine Konstantina VII, nego da može da znači samo to, da je Vasilije za te druge vladavine Konstantina VII postavljen, ali ne i to, da je isti bio parakoimomenom Konstantina VII do kraja te njegove druge vladavine, u kojem potonjem slučaju bi se onda naravno o toj drugoj vladavini Konstantina VII govorilo kao o prošloj vladavini.

No takvo bukvalno čitanje toga mesta ne bi bilo održivo. Pre svega za to ne, jer da je za druge vladavine Konstantina VII postojao još jedan parakoimomen posle Vasilija a ne samo taj Vasilije, morao

bi u popisu parakoimomena biti spomenut i taj drugi parakoimomen. Kad dakle nije spomenut nije ga ni bilo.

U tom pogledu služi razjašnjenju stvari napomena u toj istoj glavi 50 D. A. I. a u materiji o parakoimomenima, gde se iznosi, kako je za Leona VI bio postavljen parakoimomenom Samonas, a posle njega i Konstantin, tj. onaj isti, koji će kasnije biti parakoimomenom za prvog vladanja Leonovoga sina Konstantina VII: Epi de Leontos, tu filohristu despotu, parakoimomenos gegonen Samonas ho patrikios, kai meta tuton epi tu autu basileos gegonen Konstantinos patrikios tj. A za Leona hristoljubivoga despota postade parakoimomenom patricije Samonas, a tako isto za istoga cara to postade i patricije Konstantin. Po ovoj napomeni, koja se odnosi na Leona VI može se zaključiti, da je za druge vladavine Konstantina VII posle parakoimomena Vasilija postao još neko parakoimomenom Konstantina VII, da bi takav bio također napomenut, kao što je to učinjeno u slučaju Leona VI.

Kada nije napomenut znači, da nije niko drugi postao, a ako nije niko drugi postao, onda to znači, da je parakoimomenom Konstantina VII za njegove druge vladavine ostao patricije Vasilije, a to opet znači da je patricije Vasilije bio parakoimomenom Konstantina VII do svršetka njegove druge vladavine. A to onda opet znači, da je materija o tome mogla biti napisana tek posle svršetka te druge vladavine Konstantina VII.

Na eventualni prigovor, da može biti i drukčije tj. da napomena o parakoimomenu Vasiliju može i da znači ne prošlo vreme, nego i vreme sadašnje, mora biti odgovor, da kad bi to tako bilo, da bi onda to tako u toj napomeni i stajalo tj. ne gegonen, postade, nego »a sada je za druge vladavine Konstantina VII parakoimomenom patricije Vasilije« ili »za druge vladavine Konstantina VII postade parakoimomenom patricije Vasilije koji je to još i sada.« U tome slučaju, naravno, ne bi napomena o Vasiliju stilistički potpuno odgovarala ostalim napomenama, kao što je to slučaj u glavi 50 D. A. I. tj. onim ostalim napomenama, kod kojih ne može biti sumnje da se radi o prošlosti.

To znači, čim se o drugoj vladavini Konstantina VII govori jednako kao i o prvoj, koja je prošla i jednako kao i o ostalim vladavinama pre Konstantina VII koje su također prošle, da se onda i o toj drugoj vladavini Konstantina VII govori kao o jednoj vladavini baš tako kao što se govori i o drugim prošlim vladavinama.

Pošto ovo, što je ovde sada rečeno, najbolje pokazuje sama materija u glavi 50 D. A. I. o parakoimomenima najbolje je preneti je ovde, da se vidi, kako se u glavi 50 D. A. I. u materiji o parakoimomenima govori potpuno jednako o svim vladavinama, koje se tamo spominju, kao prošlim vladavinama.

Pri tome valja imati na umu, da se za označavanje vremena svakoga vladara jednako primenjuje reč epi, a za postajanje parakoimomenom isto tako kod svakog parakoimomena jednako reč gegonen.

Ta doslednost obzirom na to, da se radi o prošlim vladarima i o prošlim parakoimomenima može značiti samo to, da izražaj epi znači svagde »za vreme odnosnog vladara,« a izražaj gegonen »za vreme svakoga parakoimomena« u smislu reči »bio je.«

Reč dakle »postade« u vezi sa reči »za« tj. postade za vreme odnosnoga vladara je isto, što i bio je za vreme odnosnog vladara.

Stilistički, dakle, kaže se u toj materiji isto, što i sadržajno tj. govori se o tome, koji su parakoimomeni bili za vreme izvesnih vladara ili izvesnih vladanja, dakle i za vreme drugog vladanja Konstantina VII to, da je bio parakoimomen patricije Vasilije.

Isteon, hoti epi basileos tu Theofilu parakoimomenos gegonen Sholastikios ostiarios tj. treba znati, da je za cara Theofila postao parakoimomen ostiarije Sholastik.

A reč »postao«, pošto osim njega i posle njega nije niko drugi postao znači i ostao, dakle ta reč »postao« tu na tom mestu znači isto što i »bio je«. Smisao te rečenice o caru Theofilu dakle bio bi taj, da je za cara Theofila bio parakoimomen ostiarije Sholastik.

Epi de Mihael hiu Theofilu, parakoimomenos Damianos patrikios tj. A za Mihajla, sina Theofilovog parakoimomen Damianos. Razume se »postade« jer važi predašnja neponovljena reč gegonen, dakle za Mihajla sina Theofilovog bio je parakoimomen patricije Damianos.

Ali tu nije slučaj kao kod Theofila, da je za toga jednog cara bio i samo jedan parakoimomen. Tu je slučaj kao kasnije kod Leona VI, da su za jednoga cara bila dva parakoimomena i za to se tu ta rečenica nastavlja: kai meta tuton epi tu autu gegonen parakoimomenos Basileios ho filohristos basileus tj. a isto tako za njegovo vreme postade parakoimomenom Vasilije hristoljubivi car.

To znači da je za cara Mihaila III sina Teofilovog postao parakoimomenom patricije Damianos a isto tako i hristoljubivi car Vasilije tj. onaj Vasilije Makedonac, poznat u historiji pod imenom Vasilija I, koji je od parakoimomena postao carem.

Ta rečenica dakle kaže, da su za Mihajla sina Teofilovog bili parakoimomeni patricije Damianos i Vasilije docniji car.

I tako se već iz te dve prve napomene u materiji o parakoimomenima u glavi 50 D. A. I. vidi, da reč epi znači za vreme, a reč gegonen da znači bio je.

To pokazuje na nesumnjivi način već sledeća negativna rečenica u toj istoj materiji. Epi de Basileiu, tu filohristu despotu, parakoimomenos u gegonen di holes tes autu basileias tj. A za Vasilija hristoljubivoga despota kroz celu njegovu vladavinu ne postade parakoimomen.

To znači, da za cara Vasilija za celo vreme njegove vladavine nije bilo parakoimomena. Kad bi izražaj gegonen značio samo postade, a

ne i »bio je« dodatka di holes tes autu basileias tj. dodakta o vremenu cele njegove vladavine ne bi bilo.

Dodatak taj utvrđuje, da za Vasilija cara u opšte nije bilo parakoimomena.

Uzgred budi rečeno, da i ova rečenica sama o sebi govori protiv autorstva Konstantina VII u pogledu ove materije o parakoimomenima.

Znak poverenja i odlikovanja parakoimomena, faktičkoga načelnika vlade, bio je između ostalog i to, da je parakoimomen imao spaváću sobu odmah do careve.

Kad od Teofila do Konstantina VII svaki vladar ima jednog ili dva parakoimomena a jedini Vasilije nema parakoimomena, premda je pre toga i sam to bio, onda se ta okolnost vezuje u misli sa onom, da je car Mihajlo III, kome je Vasilije bio parakoimomen, tragično završio, što čini razumljivim da sam Vasilije onda za vreme cele svoje vladavine nije imao parakoimomena.

Ali je ujedno neverovatno da bi toj razumljivosti ma šta doprinosio, kao što se čini sa gornjom napomenom, unuk Vasilija I i pisac Vita Basilii, Konstantin VII.

Istina je, da se objektivni prikaz o parakoimomenima od Teofila do Konstantina VII ne može dati, ako se ne spomene i vreme cara Vasilija I kada nije bilo parakoimomena i sasvim je razumljivo, da je onaj, koji je pisao ili iz arhiva izvadio materiju o parakoimomenima napisao sve ili preneo sve u D. A. I. ne izostavivši ni vreme Vasilija I. Ali isto tako će biti istina i to, da onda takav pisac ili takav kompilator ne će biti Konstantin VII i to tim manje, što je, kao što se iz celoga spisa DAI vidi u opšte bilo potpuno na volji kompilatoru, koju će i kakvu materiju u D. A. I. uneti, pa je verovatnije, kad bi to bio Konstantin VII, da te materije u spisu D. A. I. ne bi ni bilo. Pogotovo, kada ona nije u nikakvoj uzročnoj vezi sa drugim materijama, pa bi za spis D. A. I. njeno postojanje ili nepostojanje bilo irelevantno.

Usled napomene o caru Vasiliju može se dakle uzeti, da materija o parakoimomenima unešena u 50 glavi D. A. I. samim svojim postojanjem govori protiv autorstva Konstantina VII. Čak se i to dodati može, da je materija o parakoimomenima mogla biti koncipirana samo u pozitivnom smislu tj. sa namerom da se istaknu i navedu pojedini parakoimomeni, u kojem slučaju bi naravno težište takve materije ležalo na nabrajanju parakoimomena, a ne na nabrajanju careva. Kada dakle nije postupljeno ni takvom restrinkcijom zadatka, nego je baš namerno iznešeno vreme pojedinih careva i njihovih parakoimomena i naglašeno vreme onog jednog cara koji nije imao parakoimomena, onda zaista nije verovatno, da je tako postupio Konstantin VII naprosto za to, što je onaj car, koji nije imao parakoimomena,

bio njegov deda. Posle ove uzgredne napomene može se ponoviti da ono epi znači za vreme a ono gegonen bio je.

To onda znači, da je za Teofila bio parakoimomen, da su za vreme Mihajla III bila parakoimomena dva, da su za Leona VI bila parakoimomena dva, da je za Aleksandra bio parakoimomen, da je za Konstantina VII njegove prve vladavine bio parakoimomen, da je za Romana I Lakapena bio parakoimomen, da je za Konstantina VII njegove druge vladavine bio parakoimomen, dok da za vreme celokupne vladavine Vasilija I nije bilo parakoimomena.

Dalnja rečenica posle ove o Vasiliju I odnosi se na njegovoga sina Leona VI, kao što je to već više gore citirano, ali se radi prenosa celokupne materije može ponoviti. Epi de Leontos tu filohristu despotu, parakoimomenos gegonen Samonas ho patrikios, kai meta tuton epi tu autu basileos gegonen Konstantinos patrikios tj. Za vreme Leona hristoljubivoga despota postade parakoimomenom patricije Samonas, a isto tako za vreme toga istog cara postade to patricije Konstantinos.

Sledeća napomena o caru Aleksandru ima također istu stilizaciju kao i sve dosadašnje:

Epi de Alexandru basileos gegonen parakoimomenos patrikios Barbatos tj. A za cara Aleksandra postade parakoimomen patricije Barbatos.

I tako materija o parakoimomenima sve neprestano ponavljajući istu stilizaciju i iste reči dolazi do Konstantina VII, da i kod njega ponovi istu stilizaciju i iste reči, epi de Konstantinu, tu filohristu despotu, gegonen palin Konstantinos patrikios, ho prorretheis epi Leontos despotu tj. za Konstantina hristoljubivoga despota postade opet patricije Konstantin, onaj koji je bio napred spomenut za Leona despota.

Kao što se vidi ista stilizacija i iste reči kao i kod svih prošlih vladara i kod svih prošlih parakoimomena, jer je i to vreme ponovnog parakoimomenstva Konstantina tj. za Leona i Konstantina VII ili za oca i sina također prošlo vreme.

I sada dolazi napomena o Romanu I Lakapenu gde je isti potpuno izjednačen pređašnjim vladavinama careva, koji su sami vladali, pa i vladavini Konstantina VII pre sucarstva Romana I Lakapena sa Konstantinom VII:

epi de Romanu despotu Theofanes patrikios tj. za Romana despota patricije Theofanes.

Kao i sve pređašnje napomene i ova se odnosi na jedno prošlo vreme tj. na vreme sucarstva Romana I, koji se tu izjednačava ostalim carevima, koji nisu bili sucarevi. Slučaj Leona i Aleksandra ne protivreči, jer su to bili sucarevi po krvnom srodstvu i nasledstvu, a navođenje obojice svakog posebno je opravdano i ako ne formalno, a ono

faktično, jer zaista, dok je vladao Leon VI nije vladao Aleksandar, koji je vladao tek kad je Leon VI umro. Ako bi se ova koncepcija analogijom htela protegnuti i na Konstantina VII i Romana I, pa navađanje njih obojice u materiji o parakoimomenima pravdati faktičnim a ne formalnim stanjem, onda ako bi se to i moglo, poslednji koji bi za tako štogod mogao doći u obzir kao pisac, bio bi Konstantin VII.

Roman I Lakapen nije sucar ni po srodstvu ni po nasledstvu, nego po zbivanju. Isticanje njegove vladavine kao sasvim samostalne vladavine stilizacijom i sadržajem sasvim onako kako se tu u glavi 50 D. A. I. čini sa ostalim vladarima, koji nisu imali suvladare, pretstavljalo bi dakle pretvaranje vladavine dvojice sucareva u vladavinu dvojice careva, koji ne vladaju naporedo nego jedan za drugim. I posle toga svršava ta materija o parakoimomenima posle napomene o Romanu Lakapenu sa napomenom o drugoj vladavini Konstantina VII sasvim u istoj stilizaciji i sa istim rečima kao i sve ove ovde iznešene napomene pre toga:

epi de Konstantinu palin to deuteron gegonen Basileios patrikios tj. za Konstantina ponovo po drugi put vladajućega postade Vasilije patricije.

Znači za ponovne druge vlade Konstantina VII postade parakoimomen patricije Vasilije.

Kao i u svim drugim pre ovoga navedenim slučajevima gde navod o parakoimomenu označava tim samim celokupnu vladavinu odnosnoga vladara, tako je to isto i ovde izraženo istom stilizacijom i istim rečima. To znači za celokupne vladavine, jer kao kod pređašnjih careva odnosni parakoimomeni, tako i ovde kod druge vladavine cara Konstantina VII označeni parakoimomen patricije Vasilije, označava celokupnu drugu vladavinu Konstantina VII.

Kad to ne bi tako bilo ne bi bilo ni potpuno iste stilizacije ni potpuno istih reči, nego bi naprotiv bila navedena razlika, kao što je to učinjeno kod Vasilija I, gde je navedeno, da nije bilo parakoimomena.

To znači, da bi pored gegonen svakako bila primenjena ma kakva fraza ili bar ma kakva druga stilizacija, koja bi upućivala na tu razliku, da su svi navedeni parakoimomeni bivši, a samo patricije Vasilije i sadašnji, a ne bi bilo navedeno samo gegonen baš kao i u svim pređašnjim slučajevima, koji uvek imaju smisao »bio je«.

Pošto je u poslednjoj napomeni to deuteron o Konstantinu VII i parakoimomenu Vasiliju i ista stilizacija i iste reči, kao i u svim drugim pređašnjim napomenama, a ne kaže se kao kod Mihajla III i Leona VI da je bio još koji parakoimomen za druge vladavine Konstantina VII, ne može biti sumnje da je u navedenoj napomeni o drugoj vladavini Konstantina VII izraženo, kao i u pređašnjim napomenama, da je patricije Vasilije bio parakoimomen za vreme cele druge vladavine Konstantina VII.

Gegonen dakle samo za jednoga parakoimomena bez dodatka drugoga, po sebi se razume znači parakoimomena za vreme cele vladavine odnosnoga cara. Gegonen dakle znači ono isto, što je kod Vasilija I izraženo rečima di holes tes autu basileias tj. za vreme cele njegove vladavine.

To se dakle u svim slučajevima kod svih navedenih careva po sebi razume, a to je tim rečima naglašeno samo kod Vasilija I za to, jer je to negativan slučaj, kada u opšte nije bilo parakoimomena, što traži naglasak na reč za celo njegovo vreme.

Prema tome kako god su sve napomene, koje se glede parakoimomena tu u glavi 50 D. A. I. nalaze, očevidno mogle biti pisane tek po završetku vremena svakoga od tamo navedenih careva, tako je i napomena o parakoimomenu Vasiliju mogla biti napisana tek po svršetku onoga vremena koje se tu u glavi 50 D. A. I. označava za Konstantina VII sa rečima to deuteron tj. posle svršetka vladavine Konstantina VII u opšte. A pošto je svršetak vladavine Konstantina VII identičan sa njegovim fizičkim svršetkom, to napomena o Konstantinu VII to deuteron, a po tome i cela materija o parakoimomenima izgleda kao da je najverovatnije napisana ili u spis unesena tek posle smrti Konstantina VII.

To znači da materija o parakoimomenima nije mogla biti unesena u spis D. A. I. pre 9 novembra 959.

I tako bi nam materija o parakoimomenima u glavi 50 D. A. I. donosila vreme antequam non za unos iste u spis D. A. I. Ali na tome osnovu može se dobiti i vreme postquam non. Kada je toj materiji o parakoimomenima tako očevidna namera bila, da se u spis D. A. I. unese popis parakoimomena od cara Teofila dalje, a svršetak toga popisa nije uslovljen vremenom cara Konstantina VII, nego naprotiv prolazom toga vremena, sa pravom se moglo očekivati, kada se stvar već događa posle Konstantina VII, da se onda u spis D. A. I. unese i sledeći parakoimomen, a to je bio Josef Bringas, parakoimomen za vreme Romana II sina cara Konstantina VII (959 do 963) koji je na svom mestu ustrajao dajući čak i otpor Nikiforu II Fokasu posle Romana II, dok nije bio od ovoga pobeđen.

I on bi verovatno i ušao u ovaj popis parakoimomena, da je postao parakoimomenom odmah sa nastupom Romana II posle Konstantina VII.

Ali anonimni kontinuator Theofana u svojoj knjizi o Romanu II govori za istoga:

exelexato de kai proeklinen paradinasteuontas kai protus tus tes sinkletu Josef patrikion praipositon kai drungarion ton ploimon, hontina kai meta brahi parakoimomenon proanebibasen, kai pasan exusian kai frontida tu hipekou anatetheiken.

Kao što se iz te vesti vidi Josef Bringas nije postao odmah parakoimomen, nego je to postao, vest kontinuatora doduše kaže meta brahi, što znači ne za dugo vreme tj. uskoro, ali ipak svakako tek posle nekog

vremena. Kad nije dakle ušao u ovaj popis parakoimomena u glavi 50 D.A.I. znači, da je taj popis morao biti pravljen ili bar u D.A.I. unešen u vremenu posle smrti Konstantina VII a pre postavljanja, gegonen Josefa Bringasa tj. taj popis mora da je bio unešen u D. A. I. u prvo vreme Romana II, kada još nije bilo parakoimomena. Postavljanje dakle Josefa Bringasa bilo bi vreme postquam non, jer da je popis sačinjen nakon što je Bringas već postavljen, onda bi u popisu i Bringas bio unešen kao gegonen.

Postavljanje dakle Josefa Bringasa sa strane Romana II za parakoimomena bilo bi vreme postquam non za unašanje materije o parakoimomenima u 50 glavu D. A. I.

To najmanje, ali je isto tako moguće i da se može kao vreme unašanja te materije o parakoimomenima u spis D. A. I. a time i kao nastanak samoga D. A. I. uzeti i čitavo vreme Romana II i čitavo vreme parakoimomenstva Josefa Bringasa, jer smo videli iz stilizacije i reči materije o parakoimomenima, da se o parakoimomenima u toj materiji govori samo u tom smislu, da se unose bivši carevi i bivši parakoimomeni. Uz onaj uski postquam non dakle, koji bi se sastojao u postavljanju Josefa Bringasa imali bi jedan mnogo širi postquam non, koji bi obuhvatao sve vreme Romana II i svo vreme Josefa Bringasa.

Tako se može uzeti da naslednik Konstantina VII Roman II i naslednik parakoimomena Vasilija Josef Bringas nisu ušli u spis D. A. I. za to, jer je spis morao biti završen pre njihovog svršetka.

Tako dakle po materiji o parakoimomenima spis D. A. I. mogao bi biti svršen u vremenu između smrti cara Konstantina VII i postavljanja Josefa Bringasa ili u vremenu između smrti cara Konstantina VII pa za vreme Romana II, svakako pre svršetka njegovog i svršetka njegovog parakoimomena Josefa Bringasa.

To bi dakle bio jedan znak, po kome bi se moglo zaključiti ne samo to, da spis D. A. I. nije pisao lično car Konstantin VII, nego čak i to, da taj spis nije ni svršen za njegovog vremena.

Drugi znak nalazio bi se u glavi 51, gde je reč o carskim dromonima. To mesto glasi:

Hoti tu Podaronos gegonotos topoteretu proeblethe protospatharios tes fiales ho protospatharios Theofilaktos ho Bimbilides anepsios tinhanon tu protospathariu Ioannu, hu to epiklen Thalasson kai dierkesen en etesi tisin tes protes autokratorias Konstantinu tu Porfirogennetu kai filohristu despotu tj. kada je Podaron postao topoteritom, budé unapređen za protospatara fijale protospatar Theofilakt Bimbilid nećak protospatara Ioana, nazvanoga Thalassona, koji je proveo nekoliko godina u službi za prve samovlade Konstantina Porfirogenita i hristoljubivoga despota.

U ovoj vesti opaža se kao prva stvar sličnost sa onom u glavi 50 D. A. I. o parakoimomenima, a u pogledu pojedinih faza vladanja Konstantina VII. Kao i tamo i tu se govori o prvoj vladavini Konstantina VII samo sa razlikom, što se ovde to ne čini samo sa prvim spominjanjem vladavine Konstantina VII nego izričito sa naznačenjem te okolnosti u reči tes protes tj. za prve autokratorije.

Ali kraj te sličnosti kakva različnost.

Kako god se jedinstvena vladavina Konstantina Porfirogenita ne može deliti na tri vladavine tj. na prvu i drugu vladavinu Konstantina VII, čemu bi posledica bila srednja vladavina tj. vladavina Romana I Lakapena, jer bi takvo delenje jedinstvene vladavine Konstantina Porfirogenita značilo govoriti o dva posebna cara, namesto samo o dva sucara, tako se naprotiv jedinstvena vladavina Konstantina Porfirogenita može deliti na tri dela onda, kad takvi delovi nemaju da znače tri vladavine, nego imaju samo da znače tri faze jedne vladavine.

I baš u tome je razlika između delenja, koje se provodi u glavi 50 D.A.I. i onoga, koje se provodi u glavi 51 D.A.I. U glavi 50 D.A.I. reč je o tri vladavine tj. o prvoj vladavini Konstantina VII, pa o vladavini Romana I Lakapena i onda ponovo o vladavini Konstantina VII, što je naravno neispravno, već po tome, što je kroz celo to vreme Konstantin VII car, dok je Roman I Lakapen samo u jednom delu carevanja Konstantina VII njegov sucar tj. sucar od 920 do 944 jedinstvene i neprekinute vladavine Konstantina VII. U glavi 51 naprotiv jeste reč o prvoj, ali ne o prvoj vladavini, nego o prvoj autokratoriji tj. o prvoj samovladavini Konstantina VII tj. o prvoj fazi njegove vladavine, kada je samo on bio carem bez Romana I Lakapena.

Takva deoba ne po vladavini nego po autokratoriji tj. po kriteriju, kada je Konstantin VII bio sam, a kada nije, je ispravna, jer odgovara stanju stvari.

Konstantin VII vlada sam od 913 do 920, od 920 do 944 vlada sa Romanom I Lakapenom, a od 944 do 959 vlada opet sam. I zaista je onda vreme od 913 do 920 vreme prve autokratorije Konstantina VII, dok je vreme od 944 do 959 vreme druge njegove autokratorije.

Srednje vreme, ono od 920 do 944 nije autokratorija Konstantina VII, jer u tom vremenu on ne vlada sam, nego vlada sa Romanom I Lakapenom.

Izražaj dakle u glavi 51 tes protes autokratorias tj. za prve autokratorije je ispravan i može biti upotrebljen. Istina ni u glavi 50 D. A. I. ne upotrebljuje se direktni izražaj o posebnoj vladavini Konstantina VII prvi put i posle Romana I Lakapena drugi put, ali spominjanje obojice tj. Konstantina VII i Romana I Lakapena jednoga za drugim umesto naporedo kaže isto to što bi bilo rečeno, da je bio upotrebljen direktni izražaj o posebnoj vladavini jednoga i drugoga.

Pošto je Konstantin VII bio carem, a Roman I Lakapen samo njegov sucar i to samo u jednoj fazi vladavine Konstantina VII, ako se mesto takvoga navoda upotrebljuje izražaj, kojim se govori o Konstan-

tinu VII, pa o Romanu I Lakapenu pa opet o Konstantinu VII, onda se zaista od sucarstva u jednoj fazi stvaraju tri vladavine.

Glava 50 čini ovo potonje a glava 51 ono pre toga spomenuto i za to glava 50 D. A. I. ima neispravne nazive za pojedine faze vladavine Konstantina VII, dok glava 51 ima za te faze ispravno nazivlje.

Kao što se dakle vidi ,pored sve sličnosti spomenutih mesta u glavi 50 i 51 postoji velika različnost.

Jedna vladavina sa tri faze ili tri vladavine jesu pojmovi, koji su među sobom u protivnosti i već po tome se može uzeti neverovatnim, da bi ti pojmovi bili u spisu D. A. I. primenjeni od jednoga pera, pa je mnogo verovatnije, da ta razlika odaje ujedno i dva pisca.

No gore citirano mesto, koje se nalazi u glavi 51 o dromonima jeste onaj drugi znak, koji po svom vremenskom kriteriju isključuje Konstantina VII kao autora.

Sve ono, što je kod prvoga mesta rečeno o tome, da se o Konstantinu VII govori kao o prošlosti vredi i ovde za ovo mesto u glavi 51 D. A. I.

Ako se u glavi 51 govori o tome, kako je protospatarem fiale postao Theofilakt Bimbilid, koji je bio nekoliko godina u službi za vreme prve autokratorije Konstantina VII, onda je po tome jasno, da to piše neko, koji poznaje i znade, ne samo za prvu nego i za drugu autokratoriju Konstantina VII. Poznavati pak prvu i drugu autokratoriju znači govoriti onda, kada već postoje obe autokratorije tj. prva i druga i kada je jasno, da ne može biti treće, jer su postojale samo dve. O prvoj i drugoj autokratoriji dakle govoriti znači govoriti o vremenu Konstantina VII kao o vremenu već prošlom, a koje prošlo vreme Konstantina VII se deli na prvu i drugu autokratoriju. Istina jeste, zabeležbe na spomenicima, zgradama, zdanjima, podignućima i postignućima o vremenu kada su ista nastala, mogu sadržavati i označenje sadašnjega vremena tj. da su takve, da se iz njih vidi, da nisu postavljene, onda, kada je podizanje opisanih stvari već stvar, koja pripada prošlosti, ali u takvim slučajevima se u takvim zabeleškama i govori onda o sadašnjosti, a ne o prošlosti.

Ako se dakle kaže kao u konkretnom slučaju u glavi 51 D.A.I., da je Theofilakt Bimbilid bio u službi za prve autokratorije Konstantina VII, onda se to govori posle prve i druge autokratorije Konstantina VII tj. posle vremena Konstantina VII u opšte, pošto nije bilo više nego dve autokratorije. Time bi se u glavi 51 nalazilo ono drugo mesto, koje već samo po sebi tj. po vremenskom kriteriju svome isključuje Konstantina VII kao autora, jer je moralo biti pisano posle njega. I tako bi u glavi 51 i u glavi 50 imali direktne znakove u pogledu autorstva Konstantina VII, koji upućuju na to, da i ako je spis D. A. I. potekao iz naučne kancelarije Konstantina VII, da on ipak za to nije njegovo lično delo.

Ako se tome doda ono, što se nalazi na kraju glave 22 D.A.I., može se reći da se onda u spisu D. A. I. nalaze i direktni znaci u pogledu ličnog autorstva Konstantina VII, u tom smislu da su autori onih dela, koja idu pod imenom Konstantina VII osim same Vita Basilii anonimni članovi careve naučne kancelarije, koji naravno kao takvi svugde meću carevo ime i radove njegove kancelarije pretstavljaju kao njegove. Verovatno je to i bila svrha careve naučne kancelarije, da iz nje izlaze pod njegovim imenom dela, za koja on sam po svojoj ispovesti u Vita Basilii nije imao ni vremena ni mogućnosti. Iz reči Teofanovog kontinuatora može se zaključiti, da je car u krajnjem slučaju mogao biti intelektualni upravljač takve kancelarije, ali ne i pisac svakoga pojedinog dela i svake pojedine materije, koja se nalazi u onim delima, koja su očevidno pod njegovim imenom izlazila iz njegove naučne kancelarije.

Ova dva ovde iznešena znaka sa onim mestom na kraju glave 22, gde je Teofan metrotheios tinhanon tu megalu kai eusebus kai Hristianikotatu basileos Konstantinu, hiu Leontos, tu sofotatu kai agathu basileos itd. tj. gde se o Teofanu govori kao ded ujaku matere Konstantina VII, a o njemu samome kao o velikome, pobožnome i najhrišćanskijem caru, dakle kao o trećoj osobi, dovoljna su, da pokažu, da se D. A. I. i direktnim načinom odaje kao spis, koji čini Konstantina VII kao ličnoga pisca toga spisa sasvim neverovatnim. Naprotiv takvi direktni znaci samo potvrđuju ono, što, kao što smo videli iz celoga spisa, upućuje pre na jednu kompilaciju, sačinjenu u carevoj kancelariji, ali ne od njega.

Time se pak samo potvrđuje sve ono, što je ovde pronađeno u D. A. I. kao potvrda one razlike u spisima, koji idu pod imenom Konstantina VII, a koja proizlazi već iz samoga različitoga manira tih spisa.

Naposletku je potrebno vratiti se natrag na ono pitanje o datumima u spisu D. A. I., koje je već napred bilo nabačeno i glede kojega je već napred bilo nagoveštено, da će kasnije o tome pitanju biti reči.

Spis D. A. I. nema datuma. On imade dosta vremenskih oznaka prema događaju i u opšte prema stvari, o kojoj je reč, ali datuma nema. Postoje samo naznake sa rečima »sada«, »još i sada«, »još i danas«, »do danas«, »sve do današnjega dana« itd. itd., ali kada je to »danas«, kada je to »sve do današnjeg dana« i koji je to dan o kome se govori, o tome nema nikakvoga pobližega označenja. Kao što je to već napred spomenuto ta pojava potpuno je razumljiva, kad se uzme u obzir, da se spis D. A. I. sastoji iz prenesenih mesta. To znači da su materije fragmentarno ili integralno, verno ili prepravljeno prenašane delom iz postojećih već pisaca a delom iz arhivskih akata, pa su prenosi vršeni tako da su materije prenešene, dok su datumi ostali u originalima, odakle su materije prenašane.

Izuzetak od toga pravila, koje se inače pokazuje u spisu D. A. I. dosledno, nalazi se na tri mesta tj. u glavi 27, u glavi 29 i u glavi 45 D. A. I., na čemu se oko čitaoca odmah zadržava. Sva ta tri datuma, koja čine izuzetak od pravila u spisu D. A. I., pretstavljaju datume iz vremena, kada je posle Romana I Lakapena Konstantin VII sam na vlasti kao i iz vremena, kada je uz njega već njegov sin Roman II kao njegov sucar. Očevidno taj izuzetak sa takva tri datuma ima da zasvedočava, da je spis D. A. I. iz toga vremena. Kao što smo videli takvo zasvedočavanje ne bi se slagalo sa samim tekstom, čija dva ovde napred iznešena mesta pokazuju, da je spis D. A. I., u koliko bi i bio pisan još za vreme Konstantina VII odnosno Konstantina VII i Romana II obuhvatio i vreme, kada je već na vlasti bio sin Konstantina VII Roman II sam. Okolnost, dakle, da je spis D. A. I. sav bez datuma, a da taj izuzetak sa pomenuta tri datuma nije u saglasnosti sa samim tekstom, koji govori za jedno drugo vreme, nego što je ono, na koje upućuju ti datumi, dovoljna je, da opravda to, što se ti datumi osmatraju ovde posebno i naročito i što se ovde pokušava objasniti ta nesaglasnost, koja leži u razlici označenja vremena po datumima u tome izuzetku i onoga vremena, koje po smislu proizlazi iz samoga teksta toga istoga spisa D. A. I., u koji su ti datumi unešeni.

Bez toga izuzetka sa tim datumima, po samome smislu, kao što smo videli, spis D. A. I. bio bi iz vremena posle Konstantina VII. Tek unosom tih datuma stvar se menja, ali naravno ne dalje nego samo do protivrečnosti, što tim unosom spis D. A. I. pokazuje u pogledu svoga nastanka dva vremena, jedno vreme formalnim datiranjem, a drugo vreme samim svojim tekstom po njegovom smislu. Tu je blizu pomisao, da oboje ne bi moglo poticati od jedne ruke ni iz jednog vremena i, kako je ceo spis D. A. I. bez datuma i kako se prema tome njegovo vreme mora tražiti iz samoga njegovoga teksta po smislu istoga, prirodna je pomisao, da je prvobitno ceo spis D. A. I. bio bez ikakvog datuma, pa i na ta tri mesta, kao što je to slučaj i sa svim drugim mestima i prema tome onda, da spomenuta tri datuma moraju pretstavljati jedan docniji unos u taj spis i to unos od jedne ruke, koja ne videći u spisu nigde formalnoga datuma i ne nalazeći ga ni u smislu samoga teksta oseća potrebu, da vreme Konstantina VII u tome spisu formalno naglasi. Kao što smo videli potpuno protivno celokupnom označivanju vremena u D. A. I. biva to sa izričitim navodom godine, kada je imao biti po tome D. A. I. pisan, dakle tako reći neke vrste letopisnim načinom.

Ako je, dakle, prema tome svemu prvobitno spis D. A. I. bio bez ikakva datuma i ako je naknadnim unosom dobio na tri mesta datum, pa ta tri mesta sa datumom onda pretstavljaju interpolaciju, samo po sebi se nameće pitanje, iz kojega vremena bi mogla ta interpolacija poticati, ako nije iz vremena kojim ona samu sebe označuje.

No, pre nego što se tome pitanju pristupi, radi jasnoće stvari potrebno je naglasiti, da i ako izuzetak postoji na tri mesta u D. A. I., da on ne pretstavlja tri različita datuma nego samo dva. To upućuje na potrebu i namernost, da se unese datum iz vremena Konstantina VII odnosno datum iz vremena kada je Konstantin VII već na prestolu sa svojim sinom Romanom II. Može se dakle reći, da je spis D. A. I. u stvari bez datuma, osim što imade datum Konstantina VII. To znači, da je izuzetak od nedatiranja u spisu D. A. I. učinjen samo u najužem smislu, ograničen samo na vreme Konstantina VII. Prema nedatiranom spisu D. A. I. usled toga ovakav izuzetak sa datumom Konstantina VII očevidno pretstavlja označenje spisa D. A. I. sa vremenom Konstantina VII.

I prema samoj neizvesnosti glede vremena iz teksta samoga, a i prema samoj izvesnosti, koja upućuje na vreme posle Konstantina VII, ali koja izvesnost je samo mentalna ali ne i formalna, unos datuma Konstantina VII očevidno ima da preseče sve sumnje i sve interpretacije sa jednom jasnom formalnošću.

Da su pak sva ta tri mesta u stvari samo formalni datum za vreme Konstantina VII vidi se već njihovim čitanjem.

U glavi 27: indiktion z, ete apo ktiseos kosmu synz (u originalu ta slova pretstavljaju brojeve, pa imaju i odgovarajuća grčka slova).

Tačno to isto stoji samo drugim rečima i u glavi 29: indiktion z etus synz.

Kao što se vidi u oba mesta i u glavi 27 i u glavi 29 jedan je isti datum, koji upućuje na vreme vladavine Konstantina VII.

U glavi 45 nalazi se kao datum: indiktion i, etos apo ktiseos kosmu syx.

Prva dva datuma, odnosno, bolje reći, prvi datum na dva mesta, dakle, imade godinu 6457 od postanka sveta, dok drugi datum imade godinu 6460. To znači, da prvi datum imade godinu 949 a drugi godinu 952. I ako je Roman II sucar svoga oca Konstantina VII od 6 aprila 945, dakle obadva datuma iz vremena toga, ta okolnost navedena je samo kod ovoga drugog datuma u glavi 45 D. A. I.

Nema sumnje, da se ta dva datuma u spisu D. A. I. tj. godina 949 i godina 952 uzimaju prejudicionalno kao vreme nastanka toga spisa D. A. I., kad i sam Bury meće nastanak spisa D. A. I. u vreme od 948 do 952 odnosno kad pri opisu postanka D. A. I. pod glavama uzima za glavu 27 i 29 tj. za ona dva mesta sa prvim datumom vreme od 1. IX. 948 do 31. VIII. 949, a za postanak glave 45 tj. za ono mesto sa drugim datumom vreme od 1. IX. 951 do 31 VIII. 952.

Ta prejudicionalnost ta dva datuma tj. godine 949 i 952 verovatno i omogućuje vremenski račun Burya glede svih dela, koja idu pod imenom Konstantina VII.

No zanimljivo je kod ta tri mesta sa datumima u spisu D. A. I. to, da na ta tri mesta ti datumi bivaju navedeni u vezi sa izvesnim događajem i u vezi sa naznakom vremena rastojanja od tih događaja. Ako se u mislima sami datumi eliminiraju onda ostali tekst na sva ta tri mesta pokazuje se takvim, da bi bez tih datuma mogao potpuno odgovarati spisu D. A. I. i njegovome nedatiranju, jer na sva ta tri mesta nalazimo slično kao i u celom spisu označenje vremena sa rečima »do danas« samo sa tom razlikom, što je na ta tri mesta onda i naznačeno, šta taj navod u reči »do danas« na tom mestu znači. Usled toga čak i sva ta tri mesta, ako se eliminiraju formalni datumi, mogu da pretstavljaju spis D. A. I. kakav je bio bez datuma. To znači da bi se čak moglo uzeti, da su i sva ta tri mesta u spisu D. A. I. postojala bez formalnoga datuma, pa da je samo formalni datum ono, što je naknadno unešeno, dakle interpolirano.

Za to bi naročito govorila i okolnost, koja je ovde bila već napred naglašena, a to je, da formalni datumi na tim mestima ne odgovaraju onome, što tekst tih mesta kaže.

U glavi 27 stoji: Eisi de mehri tes semeron, af hu emeristhe he Lagubardia ete s tj. imade do danas otkada bi razdeljena Langobardija godina dve sto. Kao što se vidi po stilizaciji i sadržaju to bi bilo jedno takvo mesto, kakvih ima dosta u D. A. I. Ali na tome stvar ne ostaje, nego posle reči semeron tj. posle reči »danas« stoji hetis estin indiktion z, ete apo ktiseos kosmu synz. Na uobičajeni način spisa D. A. I. sa izražajem »do danas«, kao što se vidi, tu na tom mestu, u glavi 27, dodano je objašnjenje, šta znači to »do danas« na taj način, što je naglašeno, da je to godina od postanja sveta 6457 tj. da je to godina 949 n. e. Usled toga, jer bez toga objašnjenja to mesto imade jednak izgled kao i sva druga slična mesta u D. A. I., javlja se prirodna pomisao, da je u originalu spisa takvo mesto moglo stajati, a da je ono objašnjenje sa godinom 949 naknadno dodano. Kad k tome to objašnjenje tekstu toga mesta ne odgovara, onda čak izgleda, kao da se onaj, koji je objašnjenje dodao, nije mnogo brinuo, ili nije bio u stanju brinuti se o saglasnosti toga mesta sa objašnjenjem, koje se formalnim datumom od 949 godine tu dodaje. Prema tome ovo mesto može sasvim da izgleda kao mesto, u kojemu je interpoliran samo datum od 949 godine. Interpolacija pak toga datuma prema Buryjevom računu nikako ne bi odgovarala samome tekstu na tome mestu, a da se i ne govori o tome, kako ona ne bi mogla odgovarati ni ostalom tekstu te glave 27, kao što je to već napred izloženo, kad je pokazano, da mesto, koje govori o 73 godini od nove Kapue znači godinu 929 a ne godinu 949.

Tako dakle dvesto godina od razdeljenja Langobardije »do danas« bez objašnjenja potonjega izražaja sa godinom 949 ne bi se moglo kontrolisati, jer se ne zna, šta tu taj izražaj »do danas« znači i ne bi preostalo drugo, nego uzeti 200 godina od razdeljenja Langobardije i prihvatiti da taj izražaj znači to, što znači 200 godina od razdeljenja Langobardije u napred. To je naravno postupak protivan onome, kojega imade spis D. A. I., jer se po spisu D. A. I. obratno vreme računa »od danas« pa u natrag do razdeljenja Langobardije. Izgleda dakle sasvim prirodna pomisao, da je prvobitno u spisu, tu na tom mestu, u glavi 27, morao biti jedan od mnogih navoda o vremenu bez datuma i da je datum onda naknandno unešen. No da li se kod te pomisli može i ostati, o tome će se verovatno moći stvoriti sud tek u sravnenju sva ta tri mesta u D. A. I., koja su slična po tome, jer po sebi izgledaju kao da su bez datuma, a ipak imaju dodani formalni datum.

Pošto se u idućem mestu, koje se nalazi ubrzo iza glave 27 u glavi 29 nalazi isti formalni datum od godine 949, treba najpre pogledati onaj datum od 952 u glavi 45, da se onda može čitalac vrativši se datumu od 949 a osmatrajući glavu 29 predati čitavom kompleksu tih triju datuma tj. njihovom osmatranju.

U glavi 45 nalazi se ista slika stvari kao i u glavi 27. Apo de tes ex Hierusalem metoikeseos auton eis ten nin oikumenen par auton horan eisin ete y e kai f mehri tes semeron tj. Od njihovoga odlaska iz Jerusalima u zemlju, u kojoj sada stanuju, imade godina četiri sto ili pet sto do danas. Kao što se vidi to je kao i u glavi 27 i kao na tolikim mestima u spisu D. A. I. navod vremena bez datuma samo sa izražajem »do danas«. Razlika u pogledu glave 27 je irelevantna: epi tes basileias Konstantinu kai Romanu, ton filohriston kai Porfirogenneton basileon Romaion tj. za vreme vladanja Konstantina i Romana, hristoljubivih i u porfiri rođenih careva Romajskih. Naravno, da se ovaj dodatak ne odnosi na reč »do danas«, nego na formalni datum hetis estin indiktion y, etos apo ktiseos kosmu syx tj. od stvorenja sveta godina 6460 dakle godina 952 n. e. Taj dodatak, kao što je rečeno, mogao je biti isto tako dodan i kod godine 949 n. e. u glavi 27. Kao što se vidi i tu je dakle najpre označeno vreme sa izražajem »do danas« i onda je objašnjeno »šta to znači tj.« da to znači godinu 952.

Tu u glavi 45 prema tome izgleda kao da je također sve ovo, što je navedeno posle reči semeron tj. posle reči »danas« naknadno dodano, jer i to mesto, ako se iz njega formalni datum eliminira, jeste u potpunoj saglasnosti sa svim sličnim mestima D. A. I., gde se vreme označava bez datuma, samo sa izražajem »do danas«. Napred, kad je bilo reči o toj glavi 45, već je razloženo, kako ni taj razmak vremena, od 400 do 500 godina, tu na tom mestu, nikako ne odgovara formalnome datumu od godine 952.

Tako bi dakle u glavi 27 i u glavi 45 imali dva datuma tj. godinu 949 i 952, koji ostalome tekstu tih mesta nikako ne odgovaraju, pa usled toga proizvode pomisao, da su na oba mesta morala biti vremenska

označenja bez datuma kao i u celome spisu D. A. I. i da su onda datumi naknadno umetnuti.

U glavi 29, da se sada toj glavi vratimo nalazi se isto tako mesto, kao što su ova dva navedena mesta tj. nalazi se također označenje vremena sa izražajem »do danas« i sa objašnjenjem, da to »do danas« znači godinu 949 n. e.

Af hu de apo Salona metokesan eis to Rausion, eisin ete f mehri tes semeron, tj. od kada iz Salone pređoše u Rausij imade godina pet sto do danas. Kao što se vidi navod bez datuma sa izražajem »do danas« kao i toliki drugi slični navodi D. A. I. Posle toga sledi hetis indiktion z etus synz tj. to je indikcija sedma godine 6457. Biće svakako isti pisac ovoga mesta kao i onoga u glavi 27, kada ovde u glavi 29 izostavlja reči apo ktiseos kosmu, jer je to već navedeno u glavi 27. Verovatno taj isti pisac u udaljenoj glavi 45 to opet dodaje.

Kao ni na spomenuta dva mesta u glavi 27 i glavi 45 ni ovde u glavi 29 ne odgovara navod o pet sto godina »od danas« i godina 949, od koje bi se tih pet sto godina imalo računati, pošto je i u glavi 29 izražaj »do danas« preciziran sa godinom 949 n. e.

Već je napred spomenuto, kako se pet sto godina u natrag ne može računati od godine 949, jer bi to vodilo u godinu 449, kada Slavena još nije bilo na Balkanu, a prema glavi 29 je Rausion, u koji su prešli žitelji Salone, u opšte tek osnovan nakon što su Slaveni zauzeli Pitauru. Prema tome ne bi ni tu preostalo drugo, nego uzeti, da je, originalno, tu u glavi 29, morao samo stajati onaj tekst, koji govori, kako su se žitelji iz Salone preselili u Rausion pre 500 godina računajući »do danas«.

Za sva tri dakle mesta jednako tj. za obadva datuma jednako, za 949 i 952, javlja se pomisao, da su odnosna mesta bez datuma morala već u spisu postojati, a da su datumi naknadno dodani, zašto već govori i sama nesaglasnost tih datuma i tih mesta.

Mogao bi se dakle ovaj pogled na izuzetak u D. A. I., koji se sastoji u unošenju godine 949 i 952 u glavi 27, 29 i 45 spisa D. A. I. završiti time, da je najverovatnije, da su sva odnosna tri mesta po svome tekstu u spisu D. A. I. postojala i to bez datuma, kao što je to slučaj u celome tome spisu, i da su onda ti datumi naknadno unešeni.

Ali da li kod takvog zaključka treba i ostati, na to pitanje može odgovoriti tek pobliži ispit tih mesta proveden sa svrhom, da se pokuša pronaći vreme, kada su ti datumi morali biti u spis D.A.I. unešeni, jer će se onda morati pokazati ujedno i to, da li je verovatno, kao što do sada izgleda, da su odnosna tri mesta u spisu D. A. I. postojala, pa da su samo formalni datumi naknandno uneseni ili je verovatnije da su u spis naknadno unešena sva tri mesta u celosti tj. ne samo formalni datumi na njihov tekst, nego i tekstovi i datumi zajedno, tako da onda

interpolaciju ne bi pretstavljali samo datumi, nego sva ta tri mesta o datumima u celosti.

Pobliži ispit tih mesta sa svrhom, da se pronađe verovatno vreme, kada su ta mesta u spis D. A. I. unešena, može se sada provesti zahvaljujući najnovijem izdanju teksta spisa D. A. I. Moravcsik—Jenkins, u kome se nalazi i podatak o postanku Codex Parisinus tj. o jednom primerku spisa D. A. I. iz Vizantinskog vremena, koji se je sačuvao. Tek sa tim podatkom moguće je naći verovatno vreme Codex Parisinusa a time i verovatno vreme spomenutih dodataka spisu D. A. I., iz čega bi onda mogao i proizaći odgovor na pitanje, da li su u spis D. A. I. naknadno unešeni samo formalni datumi ili i sve ono, šta se tim povodom na spomenutim mestima govori.

Kad glava 29 kaže, da imade »do danas« pet stotina godina od kada su žitelji Salone prešli u Rausion, a godina 949 za tih pet sto godina jeste nemoguća, onda treba pre svega viditi u koju godinu vodi tih pet sto godina od preselenja žitelja iz Salone u Rausion. To znači, da treba odnosni tekst u glavi 29 pokušati najpre čitati bez datuma kao da isti na tom mestu i ne postoji. Ne postupiti tako, nego se držati prejudicionalnosti sa datumom od 949 godine naše ere može voditi samo do kombinacije sa pogreškom u tekstu tj. da se uzme, da je trebalo stajati ne pet sto nego tri sto godina. Takva konjektura teksta naravno jeste posledica težnje, da se ta prejudicionalna godina od 949 n. e. dovede u saglasnost sa vremenom, kada su žitelji Salone prešli u Rausion. Pet sto godina od 949 godine unatrag računajući znači godinu 449. To bi bio jedan način, kojim se čini pokušaj, da se datum od 949 godine uzme kao originalan, a ne naknadno u spis unešen.

Ako se dakle naprotiv tome čita glava 29 sa odnosnim mestom kao da na tom mestu formalnoga datuma ni nema, onda se pokušava nešto, što se mora pokušati pre, nego što se dođe na pomisao o pogrešnom tekstu tj. onda se pokušava uzeti kao da sam tekst nije pogrešan, a da je naprotiv pogrešno samo ono, što je tekstu dodano. Pokušava se dakle uzeti da nije pogreška, što u glavi 29 D. A. I. stoji kako ima pet sto godina od kada su se žitelji Salone preselili u Rausion nego, da je samo pogrešan naknadni unos, koji tih pet sto godina precizira sa godinom 949.

Ako se sada čita glava 29 bez datuma onda to znači, da se čita kako je od preseljenja žitelja iz Salone u Rausion prošlo pet sto godina i tih pet sto godina onda nije godina 949 n. e., nego je ona godina, koja proizlazi, ako se vremenu preseljenja žitelja iz Salone u Rausion doda pet sto godina. Prema tome treba najpre uzeti godinu preselenja žitelja iz Salone u Rausion i toj godini onda dodati pet sto godina, pa da se dobije onda onaj datum, koji u D. A. I. u glavi 29 stoji sve dok se tome ne doda formalni datum od 949, čime se kao što smo videli ne postizava ništa drugo osim nejasnosti teksta. Pošto godina 949 ne može

biti dovedena u saglasnost sa godinom iselenja žitelja iz Salone u Rausion, ako između te 949 godine i toga iselenja treba da stoji i postoji razmak od pet sto godina, pokazuje se godina, koja označava pet sto godina posle toga iseljenja kao godina jednoga teksta glave 29 D. A. I., dok se godina 949 pokazuje kao godina drugoga teksta glave 29 D. A. I. Na prirodnu godinu pet stotu posle toga iselenja, a koja je naravno drugo nešto nego godina 949, ta godina 949 pokazuje se onda tako reći kao jedna nasilnost, izvršena naknadnim dodatkom na prvobitnom tekstu D. A. I.

Prema tome postavlja se pitanje, kada su se žitelji iz Salone iselili u Rausion, da bi se od te godine moglo računati 500 godina i viditi kuda to vodi, dakle onda i pitanje, šta znači ta reč »do danas« u glavi 29, ako se uzme da ona znači 500 godina od spomenutoga iselenja.

Ali pre nego što se postavi to pitanje o verovatnoj godini iselenja žitelja iz Salone u Rausion, potrebno je pogledati, da li nije moguće uzeti, da se pogreška u glavi 29 zaista nalazi, ali ne u navodu o vremenu od 500 godina, nego u navodu od čega se tih 500 godina imaju računati tj. u rečima apo Salona, iz Salone. Pretpostavka takve pogreške sadrži u sebi korekturu prema kojoj bi mesto apo Salona tj. mesto Salone morala stajati Pitaura tj. Epidavar time, da se 500 godina ne odnose na izlazak žitelja iz Salone nego da se odnose na izlazak žitelja iz Epidaura. Za takvo shvaćanje govorilo bi to, što se u glavi 29 u opšte govori o osvojenju Epidaura sa strane Slavena i o bekstvu žitelja iz Epidaura na mesto, gde su ti žitelji podigli Rausion, pa se čak neki žitelji iz Epidaura, koji su prešli u Rausion navode u tekstu glave 29 D. A. I. i imenom.

No, i ako u tekstu stoji, kako je Epidavar zauzet i kako su žitelji Epidaura izbegli i osnovali Rausion i kako su med njima bili Gregorios, Arsafios, Biktorinos, Bitalios, Balentinos ho arhidiakon, Balentinos ho pater tu protospathariu Stefanu tj. Gregorije, Arsafije, Viktorin, Vitalios, Valentinos arhiđakon, Valentinos otac protospatara Stefana, ipak o vremenu toga zbivanja nema navoda. Ima o Saloni ali ne o Epidauru. Čak nema ni izričitom reči da su se, spomenuti imenom, preselili iz Epidaura, nego samo ima da su se preselili u Rausion, pa to mesto može značiti i iz Epidaura kao i od druguda, kao što može značiti i da je to bilo u vreme zauzimanja Epidaura sa strane Slavena a i inače u koje drugo vreme.

Samo osvajanje Epidaura, sa strane Slavena, kao što je to napred razloženo zbivalo se za vreme one provale Slavena koja je išla do Drača. Od njene godine tj. od 545 do 500 godina kasnije, daje godinu 1045, čime naravno u pogledu godine 949 ne bi bilo ništa dobiveno.

Jedino se time kao i godinom iselenja iz Salone dobiva vreme, za koje je neverovatno, da je zabilježen ili da se pamti takav podatak, kao što je onaj o gore spomenutim licima, koja su se u Rausion preselila, pri čemu navod o protospatariju Stefanu izaziva pitanje, šta je od onoga što sadrži Phileotheov Kleterologion u pogledu titula bilo već na snazi u vreme Justinijanovo (527—565).

No tih 500 godina ne će se moći računati od zauzimanja Epidaura i moraće se primiti tekst u glavi 29 onako kako stoji tj. sa Salonom, a ne sa Epidaurom i to iz dva razloga, prvo, jer bi ono iz Epidaura bili begunci pa bi i tome odgovarajući izražaj tu u glavi 29 stajao, drugo, u tekstu stoji reč o preselenju u Rausion tj. u već podignuti Rausion, što znači vreme mnogo kasnije od zauzimanja Epidaura. Ne bi se dakle moglo ispravljati navod u glavi 29 D. A. I. o Saloni nadomeštanjem sa Epidaurom.

Izražaj dakle apo Salona ne će biti nikakva pogreška nego pravi tekst.

Ceo onaj odlomak u glavi 29, u kojemu se govori o tome kako je Rausion postao usled zauzimanja Pitaure može se najbolje razumeti, ako se uzme, da se tamo opisuje zauzimanje Epidaura bekstvo iz Epidaura, zidanje Rausiona, podizanje i širenje sve dok nije postao grad. Nadalje ako se uzme da tamo stoji navod o nekim licima koja su se preselila u Rausion a bez navoda odakle. I u jednom i u drugom slučaju, ako bi to bilo od drugud ili ako bi bilo i iz same Pitaure, koja je bila zauzeta, a ne razrušena, antitetični nastavak af hu de apo Salona tj. a otkada iz Salone pokazuje jasno, da se tu misli baš Salona i da to nije nikakva pogreška. Sa takvim čitanjem glave 29 nestaje svaka protivrečnost, tekst postaje razumljiv i čitalac stoji pred činjenicom, da se tu u glavi 29 kaže, kako je tada, kad se ona piše, odnosno tada, kada se odnosno mesto u glavi 29 piše od preselenja žitelja iz Salone u Rausion prošlo 500 godina.

Kao što smo videli, u ovome pregledu stvari i u ovome pokušaju što vernijeg čitanja teksta, preselenje iz Salone u Rausion odnosilo bi se na prvu alineju glave 29, gde je reč o dolasku Slavena u Salonu, što znači da bi prema ovim izvodima bila godina 603 ona godina od koje bi se unapred moralo računati tih 500 godina, o kojima se u glavi 29 govori.

To bi značilo godinu 1103. Godina 1103 bila bi onda ona godina, kada je ovo mesto u glavi 29, dakle i ona druga dva analogna mesta u glavi 27 i 45 unešeno u D. A. I.

To znači da bi godina 1103 bila ta, u kojoj je nastao Codex Parisinus i u kojoj je na istome (prema Moravsciku) stavljen zapis: Biblos kais(ar)os Ioannu tu Duka grafe(sa) hersin oikogenus oiketu Miha(e)l onomati tu Roizaitu.

Za verovatnost te godine 1103 dovoljno je navesti, što Moravscik naglašavajući, kako ta zabeleška nalažost nema datuma, navodi kako ime Cezara Ioanna Dukasa dolazi u Vizantijskim izvorima između go-

dine 1059 do 1081, što dokazuje, da ta zabeleška odnosno Codex Parisinus potiče iz kraja XI stoleća.

Iz reči Moravscika: This is confirmed by a dated note in a later hand on the same page, whish contains a reference to the year 1098/9 moglo bi se zaključiti, da bi to bila, ta godina 1098/9, poslednja godina za nastanak Codex Parisinusa, ali pošto se taj zapis jedne kasnije ruke na toj istoj strani, gde se nalazi gornja zabeleška, odnosi na godinu 1098/9 to je taj zapis od kasnije ruke mogao i docnije nastati.

Međutim sasvim je dovoljno, da zabeleška Mihaila Roizaita ličnoga sekretara Cesara Joanna Duke spominje to ime, koje se pojavljuje u izvorima od 1059 do 1081, jer ta zabeleška je već i sama dovoljna, da pokaže neodrživost godine 949 u glavi 29 D. A. I. i održivost onoga, što tamo stoji, tj. 500 godina od preselenja iz Salone u Rausion.

Kako je Codex Parisinus pisan od toga ličnoga sekretara Cezara Ioanna Duke i kako gornja zabeleška potiče od njega, najverovatnije je, da i taj zapis u D. A. I. o pet sto godina od preselenja iz Salone potiče od njega. To bi značilo, da se napred navedena tri mesta, kako su ona navedena, bez datuma, mogu smatrati kao mesta, koja su u D. A. I. ušla tek kod nastanka Codexa Parisinusa, nastalog po Moravsciku koncem XI veka.

Ali, kao što se iz Codexa Parisinusa i te zabeleške Mihaila Roizaita, vidi, to isto vredi i mora vrediti i za unešene datume.

Razlog tome je vrlo jednostavan. U Codex Parisinusu ne nalaze se samo ona tri teksta bez datuma, pa da se pomisli da su datumi kasnije posle ta tri teksta u D. A. I. unešeni. Naprotiv sva tri datuma zajedno sa ta tri mesta nalaze se već u Codexu Parisinusu, pa se odnosna zabeleška Mihaila Roizaita odnosi na oboje i na tekst tih mesta i na datume tih mesta.

Izuzetak dakle u D. A. I. od nedatiranja na ta tri mesta tj. u glavi 27, 29 i 45 kao i ta dva datuma 949 i 952 godina jesu stvari, koje u originalnom spisu D. A. I. nisu bile, nego su u taj spis ušle tek onda, kad je načinjen Codex Parisinus. Onda ih je morao uneti u spis D. A. I. lični sekretar Cezara Ioanna Duke Mihael Roizaites.

To čitaocu kaže sam spis D. A. I. sama ta glava 29 i sama ta beleška, kako je od preselenja iz Salone u Rausion prošlo pet sto godina.

Taj navod je očevidno unos samoga toga Mihaila Roizaita, jer kod njega taj razmak godina potpuno odgovara.

Moravscik uzima za Codex Parisinus i tu belešku Mihaila Roizaita konac XI stoleća. Iz njegove napomene o godini 1098/9 to znači najmanje baš kraj XI stoleća. Sa 1103 godinom razlika bi bila 4 godine, koja nije nikakva, kad se uzme, da beleška od kasnije ruke na Codex Parisinus nije iz 1098/9 nego ima samo odnos na tu godinu.

Prema tome ako se uzme, kao što se to kod ovoga čitanja moralo dogoditi godina preselenja iz Salone sa godinom 603, onda bi to značilo, da u glavi 29 D. A. I. na onom mestu o datumu, kraj formalnoga datuma sa godinom 949, stoji jedan drugi datum, po računu od 500 godina od toga preselenja, koji prokazuje godinu 1103. Taj rezultat čitanja podudarao bi se sa onim, što zaključuje Moravscik, sa eventualnom a možda i nikakvom razlikom od 3 do 4 godine. Tako bi onda iz Codexa Parisinusa i te zabeleške Mihaila Roizaita sledovalo ono isto, što u glavi 29 D. A. I. na odnosnom mestu u pogledu tih 500 godina stoji ili pravije beleška Mihaila Roizaita potvrđivala bi ono, što kaže Codex Parisinus, a kako je vreme Mihaila Roizaita i Codexa Parisinusa daleko od originala, datumi od 949 i 952 pokazuju se sasvim nemogući i ne preostaje drugo nego držati se celokupnoga teksta D. A. I. onako, kako je on pisan bez datuma i uzeti, da su ta tri mesta sa datumom morala nastati tek nastajanjem Codexa Parisinusa i unosom Mihaila Roizaita. Njemu i njegovom vremenu potpuno odgovara razmak vremena u glavi 29 D. A. I. od preselenja iz Salone do njegovog vremena tj. od 603 do 1103.

Pošto dakle 500 godina od 603 znači godinu 1103 treba sad samo još videti kako stoji sa verovatnošću za tu godinu, pa da se onda čitanje ovih triju mesta sa datumima može zaključiti sa jednim pozitivnim rezultatom. To znači sa rezultatom, da se u glavi 29 na tim mestima ništa ne mora da menja, jer se ta mesta čitanjem ne ispostavljaju kao mesta prvobitnoga teksta D. A. I. sa datumima 949 i 952, što vodi u protivrečnosti, nego se ta mesta ispostavljaju kao naknadni unos u D. A. I. izvršen tek od nastanka Codex Parisinus.

Prema tome u slici uspostavlja se prvobitni tekst D. A. I. u glavi 27, 29 i 45, ako se odnosna tri mesta prepoznaju kao unos iz godine 1103. Prvobitni dakle tekst D. A. I. na tim mestima verovatno nije imao ništa, pa kad se sa tim rezultatom čita spis D. A. I., onda otpadaju sve te protivrečnosti, koje nastaju unašanjem tih triju mesta.

U glavi 27 onda ostaje kao vremenska oznaka samo onaj navod od 73 godine od nove Kapue, koji upućuje na godinu 929, u glavi 29 ostaje referat o Pitauri i Rausiju bez vremenske oznake, a isto tako i u glavi 45. To eto znači, da u prvobitnom tekstu spisa D. A. I. tih triju mesta, koja donose protivrečnosti nije ni bilo, a to opet znači, da u spisu D. A. I. za njegovo nastajanje, za njegov postanak u originalu nije bilo nikakvih datuma, pa u koliko se nastoji iz samoga spisa to vreme pronaći nije to moguće inače, nego na osnovu onih mesta bez datuma, iz kojih se to onda tek izvoditi mora. Prema tome u prvobitnom tekstu D. A. I. nije bilo prejudicionalne godine 949 i 952 niti u opšte kakvog formalnog datuma, pa je pitanje o postanku i nastanku spisa D. A. I. odnosno o vremenu toga otvoreno svakome čitaocu, da iz samoga teksta nastoji to vreme pronaći. Ostaje samo, kao što je rečeno, da se vidi i objektivna verovatnost vremena godine 1103 za postanak, ne originalnog naravno spisa D. A. I., nego Codex Parisinusa, zabeleške

Mihaila Roizaita i unosa navedenih triju mesta sa datumima u spis D. A. I. posredstvom Codex Parisinusa.

Drugim rečima pitanje, o kome se radi, sastojalo bi se u ovome.

Iz reči u glavi 29 D. A. I. o tome, kako od preselenja žitelja iz Salone u Rausion imade 500 godina, ako je to preselenje izvršeno 603, sleduje, da to mesto u glavi 29 od tih pet stotina godina od preselenja piše onaj, koji prepisuje spis D. A. I. u godini 1103. Pošto ta godina 1103 stoji u protivrečnosti sa godinom 949 i 952, koji se ove godine u spisu D. A. I. nalaze, a isto tako i sa drugim vremenskim znacima toga spisa D. A. I., koji su daleko od toga da bi dopuštali tako kasno vreme nastanka toga spisa D. A. I., kao što bi to bio slučaj sa nastankom u godini 1103, ta se problematika razrešava, zahvaljujući Moravsciku, time, što se i po njemu, tako reći skoro isto to vreme pokazuje kao vreme nastanka spisa D. A. I., ali ne originala, nego poslednjeg nama poznatoga prepisa iz Vizantijskoga vremena tzv. Codexa Parisinusa.

Za vreme Cezara Ioanna Duke i njegovoga ličnoga sekretara, od ruke potonjega, nastao je dakle taj poslednji prepis iz Vizantijskog vremena tzv. Codex Parisinus po Moravsciku krajem XI veka a po ovim izvodima ovde, uzevši za osnov ono što sadrži glava 29 D. A. I., u godini 1103.

Da li je dakle prema tome verovatno, i bez obzira na glavu 29 D. A. I., da su u godini 1103 bili na životu i u radnoj sposobnosti Cezar Ioann Duka i njegov lični sekretar Mihael Roizaites. Kako se profesoru Moravsciku ima zahvaliti, što se može uzeti, da je poslednji prepis iz Vizantijskoga vremena spisa D. A. I. nastao godine 1103, tako se profesoru Ostrogorskom ima zahvaliti, što se može na to dodati, da je to sasvim moguće, jer su 1103 mogli biti i na životu i u radnoj sposobnosti kako Cezar Ioann Duka tako i njegov lični sekretar Mihael Roizaites.

Bez onih podataka, koji se nalaze u profesora Ostrogorskoga čitaoc bi se nalazio pred činjenicom, da može uzeti konformno glavi 29 D. A. I. kao vreme unosa u spis D. A. I. spomenutih mesta sa datumima godinu 1103, a da ne bi ujedno mogao i kontrolisati da li je to moguće. Do potonjega dolazi čitalac tek pomoću knjige profesora Ostrogorskog. Cezar Ioann Dukas bio je brat Konstantina X Dukasa, koji je bio na vlasti od godine 1059 do godine 1067. Kad je te potonje godine Konstantin X Dukas umro, formalno regenstvo za njegova tri sina Mihajla, Andronika i Konstantina, nalazi se u ruci njihove matere a udovice Konstantina X Dukasa Eudokije Makrembolitisse, nećake patrijarha Mihaila Kerullariosa. Faktična vlast u stvari nalazi se u smislu vođenja iste u rukama Psellosa dotadanjega savetnika cara Konstantina X Dukasa i vaspitača njegovoga sina, naslednika prestola Mihaila, a uz Psellosa i u rukama Cezara Ioanna Dukasa brata Konstantina X Dukasa. To znači da je Cezar Ioann Dukas 1067 već morao biti odrastao čovek. To bi iz Ostrogorskoga bio jedan podatak. Drugi podatak sastojao bi se u tome, što je godine 1071 u bitci kod Manzikerta u Armeniji

vojničko izdajstvo počinio sin Cezara Ioanna Dukasa Andronik. To znači da je godine 1071 bio odrastao čovek već i sin Cezara Ioanna Dukasa. Treći podatak sastojao bi se u tome, što je Aleksije I Komnen, koji će iza Konstantina X Dukasa posle uzurpacije Nikephorosa Botaneiatesa, koji je godine 1078 svrgnuo sa prestola sina Konstantina X Dukasa Mihajla VII Dukasa, postati car godine 1081, tada već imao za ženu kćer spomenutoga Andronika a unuku Cezara Ioanna Dukasa Irenu Dukas.

Kako su rane ženidbe u Vizantu poznate mogla je i unuka Cezara Ioanna Dukasa u godini 1081 biti još tako mlada, da to omogućuje, da tada ni njezin ded Cezar Ioann Dukas ne bude jako star. To znači, da je, ako bi Ireni bila 17 godina godine 1081 te godine njezin otac Andronik mogao biti 37 godina star i sledstveno tome njezin deda Cezar Ioann Dukas 57 godina. Po tome računu onda godine 1071 u bitci kod Manzikerta mogao je Irenin otac Andronik biti 27 godina. Prema ovakvom računu, onda, godine 1103 Cezar Ioann Dukas bio bi nekih 79 godina star. Naravno da se ta doba mogu donekle i da smanjuju u slučaju još ranijih ženidaba, nego što je to ovde uzeto.

Međutim ovde je dosta i to, da onih u glavi 29 D. A. I. spomenutih pet sto godina vode u jedno vreme, kada su i sam Cezar Ioann Dukas i njegov lični sekretar Mihael Roizaites mogli biti na životu a sekretar kao bez sumnje mlađi svakako još i u radnoj sposobnosti.

K tome bi se moglo dodati još i to, da je Cezar Ioann Dukas verovatno morao biti dobre konstrukcije i zdravlja, kada je mogao godine 1077, dakle po ovom računu sa 53 godine biti u jednoj pobuni protiv Mihajla VII izvikan za cara. Komandant Normanskih najamnih vojnika u Carigradu Ursel od Bailleula dižući pobunu sa namerom da postavi novoga cara ne bi se sigurno založio za Cezara Ioanna Dukasa, da je isti bio bolestan ili slab.

Tako se eto iz navedenih podataka može stvoriti zaključak, po kojem je sasvim moguće, da je godine 1103 Mihael Roizaites u Codex Parisinus uneo ona tri mesta sa datumima. Ono mesto dakle u glavi 29, u kome je reč o pet sto godina od preselenja žitelja iz Salone u Rausion, pokazuje se kao mesto, u kome se Mihael Roizaites kao pisac istoga sam odaje. Po sebi se razume da to onda vredi i za ona druga dva mesta, kad su okolnosti u negativnom smislu kod sva tri mesta jednake. Jednako vredi za sva tri mesta, da su u sebi protivrečna i prema tome sa navedenim datumom sasvim néverovatna. U ostalom i po formi tj. stilistički, uprkos varijacije, sva ta tri mesta su jednaka i sva su ta tri mesta takva, da bi njihovo nepostojanje omogućilo spis D. A. I. onakvim, kakav je on prvobitno i bio tj. bez datuma.

Pošto se pak na sva tri mesta nalaze formalni datumi, koji su protivrečni, a ti se datumi nalaze već u Codex Parisinus, moramo doći do zaključka, da od Mihaela Roizaitesa potiču sva ta tri mesta

u celosti zajedno sa datumima, što bi značilo, da je Mihael Roizaites u svom prepisu morao u originalni spis D. A. I. interpolirati ta tri mesta sa datumima.

Ko do takvog zaključka dođe, ne će se moći zaustaviti pred pitanjem, koje takvom zaključku po sebi sleduje, pa će se morati zapitati, šta bi mogao biti razlog da je tako nešto urađeno tj. da kod nastanka Codex Parisinus nije originalni spis D. A. I. samo prepisan, nego da je proviđen dodacima, dakle umecima.

Moravscik uzimajući za Codex Parisinus tako širok razmak vremena kao što je aproksimativa od 1059 do 1081 tj. od Konstantina X Dukasa do Aleksija I uzima ujedno, da je između originala i Codexa Parisinusa moralo doći do još jednoga prepisa, čiju aproksimativu on označava također dosta široko sa vremenom posle godine 979. To uzimanje biće bez sumnje opravdano već pojavom glave 30 u spisu D. A. I., koja kao što je to sam Bury najbolje pokazao prelazi vreme po Buryu samome uzeto za nastavak originalnoga D. A. I.

Ipak se na postavljeno pitanje ne bi moglo naprosto odgovoriti, da je prirodno, što je Mihael Roizaites D. A. I. interpolirao, kad je to već neko pre njega učinio. Naprotiv potrebno je pokušati odgovoriti na to pitanje i bez toga precedensa, koji leži u unosu glave 30 u spis D. A. I. Naravno, da je čitalac u tom pogledu upućen na domišljanja i razmišljanja, ali to ga ne će moći zadržati od toga pokušaja.

I u pogledu spomenuta tri mesta u glavi 27, 29 i 45 sa datumima 949 i 952 razmišljanje i domišljanje vodilo je godini 1103 kao nastanku tih mesta i sasvim prirodno takvo razmišljanje i domišljanje odbacivano je sa pojednostavljenjem problema, po kome protivrečnost u glavi 29 na odnosnom mestu pretstavlja naprosto jednu pogrešku u pisanju, pa eto ipak zapis Mihajla Roizaitesa na Codex Parisinus pokazuje, da je takvo razmišljanje i domišljanje bilo razložno.

S tim ohrabrenjem moći će čitalac pristupiti tom težem pitanju o tome, na koji način bi se moglo razumeti unašanje tih triju mesta sa datumima u spis D. A. I. od strane Mihajla Roizaitesa, pri čemu čitalac ne će moći izbeći i jednom nuzgrednom pitanju, koje se sastoji u tome, da se čitalac ne zapita samo to, zašto je Mihael Roizaites dodavao svoje dodatke u spis D. A. I., vršeći prepis toga spisa, nego i kako je moglo doći do toga, da pored toga ti dodaci i ne odgovaraju. Naravno iz onoga što je do sada izvedeno u pogledu glave 29 potonje nuzgredno pitanje sužava se na glavu 27 i glavu 45, jer u glavi 29 pokazuje se sam tekst sa pet sto godina od preselenja žitelja iz Salone u Rausion kao bez prigovora, pa tu onda ostaje samo još pitanje formalnog datuma.

No pre nego što se pređe na pokušaj naći odgovor na ovo malo više gore postavljeno pitanje o eventualnom razlogu interpolacije

Mihajla Roizaitesa treba spomenuti i jednu zanimljivost, koja se pokazuje pri ovakom čitanju spomenutoga mesta u glavi 29 D. A. I.

Onih pet sto godina u ovim izvodima, što se spominju u glavi 29 D. A. I. računato je od godine 603, što je dovelo do godine 1103, kao godine, u kojoj je Mihael Roizaites morao pisati Codex Parisinus i u njemu spomenutu interpolaciju sa tih pet sto godina. Kao što se ispostavilo sa tim računom od godine 603 ta godina 1103 pokazuje se ujedno kao poslednje vreme, koje dolazi u obzir, jer i ako nema podataka za izračunavanje dobe Mihajla Roizaitesa, doba Cezara Ioanna Dukasa mogla se je izračunati, ali sa tom visinom, da se može kazati da tih pet sto godina sa godinom 1103 još idu, ali da bi to što dalje sve teže išlo. U zapisu dakle Mihajla Roizaitesa i u znanju prema njegovom zapisu da je bio sekretar Ioanna Dukasa leži podatak, koji odlučuje i o računu tih pet sto godina.

To znači ako se od godine 1103 računa unatrag, da se preselenje iz Salone u Rausion onda pokazuje kao da se zbilo u godini 603.

Sa tom godinom 603 i razmakom od pet sto godina dolazi se do godine 1103 tj. do verovatnoga vremena, koje još može da se slaže sa beleškom Mihajla Roizaitesa i sa pojavom Ioanna Dukasa.

To znači da godina 603, na koju upućuju svi događaji i stanje Vizantijske imperije u toj godini biva potvrđena sa glavom 29 D. A. I. u vezi beleške Mihajla Roizaitesa na Codex Parisinus, pa se onda ne samo po opštem prosuđenju nego i po samome Codex Parisinusu može ostati kod toga, da treba provalu Slavena u Dalmaciju računati sa godinom 603. Tako bi onda računanje sa tom provalom u godini 603 vodilo u godinu 1103 ali i obratno godina 1103 vodila bi u godinu 603.

Da to što je time rečeno ne izgleda kao igra reči ili bolje igra brojeva i da se tome ne prigovori, kako je to po sebi razumljivo, treba pokušati načiniti i protivni pokušaj tj. viditi, kako stoji stvar, ako se ne uzme godina 603 u račun, nego ako se mesto toga uzmu u račun godine vladanja cara Heraklija od 610 do 641 pa i one druge sve do godine 647, u kojem razmaku variraju mišljenja o vremenu provale Slavena u Dalmaciju. Već prva godina cara Heraklija 610 sa diferencijom od sedam godina pretstavlja onda Cezara Ioanna Dukasa sa 86 godina i tako to onda ide dalje, a dalje se mora ići i to mnogo dalje, jer pojava cara Heraklija i njegovi ratni uspesi sve većma umanjuju verovatnost provale Slavena za vreme jačanja cara Heraklija a pogotovo do vremena napona njegove snage, tako, da se za Heraklijevo vreme račun verovatnosti, ako se apstrahira od vremena Phokasa može početi tek sa bitkom na Jarmuku sa Arapima (20. VIII. 636) ili sa kalifom Omarom u Jerusalimu (638), kada počinje slabljenje Heraklijeve moći usled arapskih pobeda, koje postepeno poništavaju ogromne uspehe Heraklijeve protiv Perzijanaca.

Ako dakle čitalac sa računom pođe dalje od godine 610, on obzirom na pojavu Cezara Ioanna Dukasa i obzirom na zapis njegovoga sekretara Mihaila Roizaitesa tj. obzirom na Codex Parisinus, dolazi u sve težu situaciju, tako da ga jednovremeno prate i ratni uspeh Heraklija i sve veća starost Cezara Ioanna Dukasa. Sa Heraklijevom petom godinom vladanja Cezar Ioann Dukas već bi bio 90 godina, sa desetom 95 godina, a sa godinom 625 bio bi Cezar Ioann Dukas 100 godina. Sa godinom 627 počinje zapravo triumfalni pohod Heraklija protiv Perzije, koji svršava povratkom Hristovoga krsta natrag u Jerusalim godine 630. Sa tom godinom 627 Cezar Ioann Dukas bio bi 102 godine, a sa 630 105 godina, a tek posle 630 godine dolazi opet vreme, gde se usled Arapskoga pritiska i Arapskih uspeha može govoriti o takvoj slabosti Heraklija, da bi provala Slavena u Dalmaciju bez odgovarajuće retorzije bila moguća. Sa vremenom bitke na Jarmuku (636) Cezar Ioann Dukas bio bi 111 godina. A sasvim neodređene reči spisa D. A. I. u glavi 31 o vremenu cara Heraklija kod računanja vremena za provalu Slavena u Dalmaciju s pravom se uzimaju tek za drugu polu vremena Heraklijevog vladanja.

Sa poslednjom godinom Heraklijevoga vladanja tj. godinom 641 bio bi Cezar Ioann Dukas 116 godina, dok bi sa godinom 647 Cezar Ioann Dukas bio 122 godine.

Kao što se dakle vidi godina 603 kao godina provale Slavena u Dalmaciju bila bi potvrđena time, što pet sto godina od te godine dalje računajući dovodi do verovatno prilično poslednjeg vremena, kada se još može računati na životnu i radnu sposobnost Cezara Ioanna Dukasa i njegovoga sekretara. Pokušaj dakle, da se mesto te godine 603 prihvate razne godine, koje se mesto toga za vreme dolaska Slavena u Dalmaciju uzimaju, čim se te godine više od 603 godine udaljuju, tim manja postaje verovatnost njihova za vreme dolaska Slavena u Dalmaciju.

Pokušaj probe u obratnom smislu sa godinom nižom od godine 603 jeste suvišan, ne samo za to, što se takvo mišljenje u opšte ne zastupa, nego i za to, što bi se takav pokušaj protivio i historiskim podacima, jer kao što je u ovim izvodima izloženo na osnovu tih podataka može se sa najvećom verovatnošću uzeti vreme, kada Slaveni još nisu došli do Salone.

Ispod 603 usled toga, a naročito usled stanja u Vizantijskoj carevini te godine svaka kombinacija je suvišna. Pošto pak, kao što smo videli, svaka kombinacija sa vremenom posle 603 dakle i sa vremenom posle 1103, što dalje postaje sve neverovatnija, možemo zaključiti da sve docnije kombinacije sa kasnijim vremenom, a naročito onim od 630 do 641 (Heraklije) pa i do godine 647 mogu imati svoje objašnjenje samo u tome, što nisu činjene u vezi sa zabeleškom Mihajla Roizaitesa o Cezaru Ioannu Dukasu. To znači, da kombinacija sa godinom 603 a u vezi sa te dve okolnosti nalazi svoju potvrdu ne samo u opštim razlozima, koji su za nju ovde navedeni, nego i u Codex Parisinus i zabeleški Mihajla Roizaitesa tj. u samome spisu D. A. I., kako je on do nas došao.

Zanimljivost, dakle, koja je ovde napred nagoveštena glede računa sa godinom 603 sastojala bi se u tome, da ta godina vodi u godinu 1103 a ta godina 1103 opet da vodi natrag u godinu 603, ne mehanički po razmaku od pet sto godina, nego stvarno po beleški Mihajla Roizaitesa i pojavi Cezara Ioanna Dukasa.

A ta zanimljivost opet pokazuje onda, da je dolazak Slavena za Heraklija u Dalmaciju u opšte sasvim neverovatan i da se taj dolazak morao zbiti ne za Heraklija nego za cara Phokasa i to još sedam godina pre dolaska cara Heraklija. A to bi onda značilo, da begunci caru Herakliju iz glave 31 D. A. I. ne bi bili Slaveni, jer oni nisu bili begunci, a došli su u Dalmaciju pre Heraklija.

Tako bi zabeleška Mihajla Roizaitesa na Codex Parisinus u svome dejstvu upućivala, da se glava 31 u opšte ne odnosi na Slavene, nego na nekoga drugoga, na neki drugi narod, koji je zaista došao u Dalmaciju za vreme cara Heraklija i koji je zaista bio begunac i koji se je zaista pristankom cara Heraklija u Dalmaciji ne samo pojavio nego i smestio. Tako eto beleška Mihajla Roizaitesa i pojava Cezara Ioanna Dukasa na Codex Parisinus potvrđuje sve ono, što je glede toga drugoga naroda u ovim izvodima pronađeno na osnovu Fredegara, Pavla Đakona, Teofana i patrijarha Nikifora. Sve to ima se zahvaliti okolnosti, koja se sastoji u tome, da je Mihael Roizaites pravilno označio vreme od pet sto godina od svoga pisanja (od preselenja žitelja Salone u Rausion tj. od provale Slavena u Dalmaciju), čime je omogućio, da se ta provala zaista računa sa godinom 603, a njegov zapis sa godinom 1103.

Na eventualne sumnje o gore izloženom računu sa vremenom pojave Cezara Ioanna Dukasa, koji račun svršavajući u godini 1103 sa Cezarovih 79 godina tim samim kazuje da takav račun glede rođenja Cezara Ioanna Dukasa vodi u godinu 1024, treba imati u vidu sledeće.

Pošto se godina rođenja pisca savremene Kronografije Mihajla Psellosa računa sa godinom 1018 pokazivao bi spomenuti račun glede vremena Cezara Ioanna Dukasa između njega i Psellosa razliku od svega nekih 6 godina tj. Psellos bi bio 6 godina stariji od Cezara Ioanna Dukasa. To je i verovatno, kad je Psellos došao na dvor kao carski sekretar godine 1041/2 sa 23 ili 24 godine za vreme Mihajla V i kad je sa 39 godina već sa kasnijim patrijarhom Lichudesom izaslanik Mihajla VI u pregovorima sa Isaakom Komnenom i kad za vreme toga cara (1057—1059) Psellos postaje pretsednik senata a potom pretsednik ministarstva odnosno vlade u kojem svojstvu sa svojom 41 godinom on godine 1059 dočekuje promenu na prestolu, gde biva Isaak

Komnen izmenjen sa Psellosovim prijateljem Konstantinom X Dukasom i kad je Psellos za vreme Konstantina Dukasa najmoćnija osoba na dvoru i kad i posle smrti Konstantina Dukasa godine 1067 za vreme regenstva Konstantinove udovice Eudokije Makrembolitisse Psellos zadržava svoj upliv na dvoru sve do udadbe Eudokijine za Romana IV Diogenesa, koji biva carem od 1068 do 1071.

Te godine, dakle, kada umre Konstantin X Dukas u maju 1067 ostala je na dvoru formalno carica Eudokija sa svoja tri sina i Psellos a faktično vlast dobivaju u ruke Psellos i carev brat Ioannes Dukas. Napred su već iznešeni zamišljeni i aproksimativni datumi u njegovom životu, pa kad se to sravni sa Psellosom, sa kojim je Cezar Ioann Dukas glede vlasti u carevini od 1067 povezan, onda se dobiva osećaj, da se celi račun vremena Cezara Ioanna Duke ne bi mogao smatrati samo jednom pukom kombinacijom, nego da bi se morao smatrati čak i verovatnim, naravno, ne u smislu tačnosti ali u smislu aproksimativnosti. Za to govore podaci, koji postoje glede jednoga i drugoga, pa se može reći da tako reći jednovremena pojava Psellosa može da potvrđuje kombinaciju o vremenu Cezara Ioanna Duke i tako doprinosi tome, da se više nego samo sa pomisli tj. donekle čak i sa razlogom može primiti račun o vremenu Cezara Ioanna Dukasa i time sa oba ta vremena njegovim i Psellosovim dobiti podatak za razumevanje, da se onih pet sto godina u glavi 29 imaju računati od godine 603 do godine 1103 i da se onda može uzeti da je Mihael Roizaites u Codex Parisinus unosom odnosnoga mesta u glavi 29 sam sebe označio kao pisca Codexa Parisinusa u godini 1103. I sad se čitalac može vratiti na napred postavljeno pitanje, ako je tako pa je od preselenja žitelja Salone u Rausion tj. od 603 godine godina 1103 ona, kada Mihael Roizaites svoju belešku na Codex Parisinus piše, zašto onda on tome dodaje godinu 949, tako da iz njegovih reči sleduje godina 1103, a da se u njegovoj brojci nalazi godina 949.

Zašto i čemu takva protivrečnost.

Da je to dodavanje godine 949 jedna docnija pojava tj. posle Mihaela Roizaitesa i posle 1103 stvar bi bila jednostavna, jer bi to bila jedna prema Mihaelu Roizaitesu docnija interpolacija, pa bi ostalo, da Mihajlo Roizaites ima godinu 1103, a docniji interpolator godinu 949.

Ali kada se ta godina 949 nalazi u glavi 29 D. A. I. pre beleške Mihaila Roizaitesa, te se u glavi 29 nalazi i godina 949 i onaj navod o pet stotina godina od preselenja iz Salone, koji znači godinu 1103, onda se mora uzeti, da je oboje jednovremena interpolacija Mihaela Roizaitesa i prema tome sasvim opravdano postaviti pitanje, kako i zašto je moglo do toga doći.

Da se može pokušati naći odgovor na to pitanje potrebno je imati pred očima ono vreme u koje Mihael Roizaites svoju belešku na Codex Parisinus piše tj. potrebno je imati pred očima vreme cara Aleksija I

Komnena (1081—1118), a u tom vremenu godinu 1103, tako da se čitalac nalazi 22 godine nakon početka vlasti Aleksija I Komnena a 15 godina pre svršetka njegove vlasti.

Prema Ostrogorskom, kada je Vasilije II 15. XII. 1025 godine umro, ostavio je on moćnu Vizantijsku imperiju od Armenije do Adrije i od Eufrata do Dunava. Ta moćna slika Vizantijske imperije pretvara se za naslednika Vasilija II za srazmerno kratko vreme od nekih 56 godina u njenu protivnost. Ako se i ne uzmu reči Ane Komnene o Vizantiji, kako je dočekala Aleksija I Komnena, njezinoga oca, doslovno, pa se i ne primi, da je Vizantija geografski postojala samo u prostoru između Bospora i Adrianopola, sama moć imperije, kao što to naglašava Ostrogorski bila je u glavnom skučena na taj prostor. To znači, da su naslednici Vasilija II tako slabo upravljali sa imperijom, da ona u vreme kad dolazi za cara Aleksije I Komnen pokazuje sliku velikog opadanja.

To nije ni čudo kad se uzme u obzir, da posle Vasilija II dolazi njegov brat Konstantin VIII kao star čovek sa svojim kratkim životom još od svega tri godine, pretstavljajući vladaoca, koji se nije za vreme Vasilija II u opšte mešao u državne poslove, a koji je to i za svoje sopstveno vreme činio što je manje bilo moguće. Posle njega njegove dve kćeri Zoe i Theodora donele bi na presto žensku vladu, da nije Konstantin VIII kad mu je već došao kraj udao svoju sestru Zoe, koja je već bila dobro u godinama, za eparha Carigrada Romanosa Argyrosa. Za njegovo vreme nizbrdicu Vizantijskog carstva zadržava zapovednik vojske Georgios Maniakes zauzećem Edesse (1032). Ali carica Zoe i ako se je udala, kad joj je bilo 50 godina, zagleda se u brata uplivnoga Eunuha Johannesa Orphanotrophosa Mihaela iz Paphlagonie, koji kada Romanos III 11. IV. 1043 umre u kupatilu postaje muž Zoe i car Mihael IV (1034—1041). Za njegovo vreme u stvari vlada njegov brat spomenuti Eunuh Johannes Orphanotrophos. Mihajlo IV savlada doduše pobunu Petra Deljana unuka Samuilovog i njegovoga sucara Alusijanosa sina Jovana Vladislava, ali iz toga rata 1041 dolazi Mihajlo IV kući bolestan i još te godine 10 decembra povučen u manastir umre. Nasledi ga njegov nećak Mihajlo Kalaphates, koga je carica Zoe još za života Mihajla IV posinila. On pošalje svoga ujaka Johannesa Orphanotrophosa u progonstvo, ali kad u svojoj bahatosti zatvori caricu Zoe u manastir sruši ga Carigradsko žiteljstvo godine 1042. Tako bi ostalo carstvo opet na kćerima Konstantina VIII Zoe i Theodore, da nije usled njihove slabosti bio potreban muškarac na prestolu, koji se je pojavio u osobi senatora Konstantina Monomaha na taj način, što ga je carica Zoe sa svoje 64 godine uzela za muža.

No Konstantin IX Monomahos (1042 do 1055) bio je vladalac lake ruke, čemu nije pomoglo ni društvo učenih ljudi oko dvora na čelu sa Konstantinom Lichudesom kasnijim patrijarhom i filozofom Mihae-

lom Psellosom, docnijim pretsednikom vlade, koji će u punoj moći dočekati da na presto dođe njegov prijatelj Konstantin X Dukas i koga će u stranu potisnuti tek Logothet Nikephoritzes.

Za vreme Konstantina IX Monomaha dolazi do pokušaja uzurpacije prestola sa strane Georgiosa Maniakesa u Siciliji, ali u boju radi toga Maniakes strelom pogođen umre godine 1043. Ni drugi pokušaj uzurpacije Leona Tornikesa, koji je već opsedao i sam Carigrad ne uspe, pa je tako Konstantin IX Monomahos 11. I. 1055 mogao na prestolu umreti.

Sa Theodorom sestrom Zoe i kćerkom Konstantina VIII, dolazi opet na presto žena, ali se sa njezinom smrću 1056 ujedno gasi Makedonska dinastija.

Po njenom određenju nasledi je na prestolu kao car Mihael Stratiotikos, ali ga ruši vojska, koja 8 juna 1057 izvuče Isaaka Komnena za cara. Kako pokušaj kompromisa koji vode spomenuti Konstantin Lichudes i Mihael Psellos ne uspe Isaak Komnen je od 1. IX. 1057 car. Tada za vreme Isaaka Komnena postaje spomenuti Lichudes patrijarh a Psellos prvi ministar.

Mihael Kerullarios znameniti patrijarh, za vreme kojega je došlo do razdelenja hrišćanske crkve, usled sukoba sa carem Isaakom Komnenom radi pitanja moći u crkvi bude od toga cara poslan u progonstvo i predložen da bude svrgnut, na jednom za to sazvanom sinodu. Kako je Mihailo Kerullarios za vreme sinoda umro izabran je za patrijarha Konstantin Lichudes.

No ugled i upliv patrijarha Mihaila Kerullariosa bio je takav u Carigradu, da Isaak Komnen nije imao snage, da se ogorčenju pučanstva opre, nego je godine 1059 demisionirao kao car i povukao se u manastir, a mesto njega došao je Konstantin X Dukas (1049—1067). I demisija Isaaka Komnena i ovaj izbor bilo je delo Psellosa.

Za vreme Konstantina X Dukasa pojačava se pritisak na carstvo spolja. Godine 1064 Mađari zauzimaju Beograd a te iste godine 1064 pustoše Uzi pod pritiskom sledećih ih Kumana u velikom broju po bugarskim krajevima, Makedoniji, Trakiji na najteži način i samo jedna epidemija spasla je Vizantiju od toga sveta, tako da je njihov pohod svršio pomorom, povlačenjem i naselenjem u carskoj službi. I Seldžučki Turci vrše u Maloj Aziji pritisak kroz Mesopotamiju, zauzimanjem Bagdada, tako da osvajaju svu prednju Aziju i Egipat, da se na posletku pod sultanom Alp Arslanom stvore čak pred Kaisaireiom, koju također zauzmu. Taj pritisak je tako jak, da i pored ogorčenoga otpora Psellosa i Cezara Ioannesa Dukasa, koji posle smrti Konstantina X Dukasa (1067) i pored regenstva udovice Konstantina X Dukasa Eudokije Makrenbolitisse imaju svu moć u državi, dolazi do preudaje te udovice za Romanosa Diogenesa, koji 1068 postaje car. Ali godine 1071 kod Manzikerta u Armeniji u boju sa Turcima sin Cezara Ioannesa Dukasa

počini izdaju i Romanos IV Diogenes bude od Turaka zarobljen. Od njih oslobođen vraća se Carigradu, ali je u Carigradu Psellos već uspeo da ga s prestola skine, tako, da posle interniranja carice Eudokije u manastir bude izvikan 24. X. 1071 za samovladnog cara Mihailo VII sin Konstantina X Dukasa, dok car Roman u građanskom ratu strada poverovavši pismu Mihajla VII o jemstvu za njegovu sigurnost potpisanom od tri metropolita. Još pre ulaza u Carigrad on je onemogućen i na prestolu je ostao Mihajlo VII.

No godine 1071 Normani pod Robertom Guiskardom zauzmu Bari u Italiji, a godine 1072 dolazi na Balkanu do ustanka protiv Vizantije uz pomoć nezavisne srpske Zete, u kojemu sin Mihajla od Zete Konstantin Bodin bude izvikan za cara, što Vizantijska moć teškom mukom uguši. Sada su Pečenezi opet na putu svoga pljačkanja i Mađari na putu svojih navala a sada dolazi i do pobune zapovednika Normanskih plaćenika Ursela od Bailleula u korist Cezara Ioannesa Dukasa, koga je on za cara izvikao i Mihajlo VII obraća se za pomoć na Turke, koji tek zarobe i predadu toga pobunjenika Ursela od Bailleula.

Godine 1077 pojavljuju se dva pretendenta na presto, Nikephoros Bryennios i Nikephoros Botaneiates te ovaj uz pomoć Sulejmana rođaka sultana Alp Arslana uspe da svojim dolaskom 1078 sa svojom vojskom u Nikaiu izazove u Carigradu revoluciju, koja sruši Mihajla VII i dovede za cara 3 aprila 1078 Nikephorosa Botaneiatesa tj. njega samoga, našto se on oženi caricom Marijom ženom Mihajlovom, koji se je povukao u manastir Studita.

Ali Botaneiates je za vladara toga vremena i slab i nemoćan i borba generala o presto svrši u korist Aleksija I Komnena, koji je u ostalom dobio i odobrenje obadva roda, Komnena i Dukasa, na njihovom sastanku u Tzurullonu u Trakiji, a glavna zasluga za to bila je Cezara Ioannesa Dukasa, čiju je unuku Irenu Aleksije I Komnen imao za ženu.

Nasledstvo dakle koje Aleksije I Komnen prima godine 1081 4 aprila, kada dolazi na presto, u pogledu inostrane politike Ostrogorski označava kao posledicu vremena od Vasilija II do Aleksija I Komnena sa rečima o potpunom slomu Vizantijske moći u Aziji, konačnom gubitku italijanskoga poseda i o jakom nazadovanju Vizantijskog autoriteta na Balkanskom poluostrvu. Sa sviju strana navaljuju Normani Pečenezi i Seldžučki Turci.

Sasvim je dakle prirodno, kad se ima pred očima stanje Vizantijske imperije u vreme smrti Vasilija II i stanje Vizantijske imperije u vreme dolaska na presto Aleksija I Komnena, pa se prepoznaje tako veliki njen pad za kratko vreme od 56 godina, pretpostaviti, da će Aleksije Komnen ne samo pokušati taj pad zaustaviti, nego kako je njegova pobeda u stvari pobeda vojske i nastojati imperiji vratiti njenu moć.

Iz držanja njegovoga prema Turcima Seldžucima može se razabrati kako on u tom pogledu postupa i formalno i stvarno. Izgleda, kao da je Aleksije I Komnen odlučio da formalno uspostavi imperiju, a da onda postepeno vojničkim uspesima pokuša dovesti do toga, da ta uspostava onda bude i faktična.

Bez toga ne bi se moglo razumeti, da Aleksije I Komnen Sulejmanu koncedira od njega zauzeto područje, a za koje isti već po toj činjenici koncesije ne treba. Usled te koncesije Turci su faktično osvajači Maloazijskog područja a formalno samo korisnici toga područja za naselenje uz potpuno održanje suvereniteta Vizantijske imperije. Usled razlike formalnoga i faktičnoga momenta tu se naravno ne može raditi o drugome nego o fingiranju, po kome bi Turci imali biti u istom položaju, kao oni federati Vizantijskoga carstva, koji su kao na primer Pečenezi na Balkanu dobivali zemlju carskom dozvolom i na taj način bili pod suverenitetom Vizantijskoga carstva.

Kad se pak na takvu fikciju nailazi kod tako oštre razlike između faktičnoga stanja i formalnoga postupka, kao što je to slučaj kod turskih osvajača, prirodno je uzeti, da to može biti samo jedna primena na jednom mestu generalne fikcije, po kojoj Vizantijska imperija obuhvata celo područje koje je ostalo iza Vasilija II u pravnom smislu, time da onda vojni uspesi imadu tome doneti i faktično saobraženje.

Drugim rečima postupak Aleksija I sa Seldžučkim Turcima u Maloj Aziji upućuje na to, da je Aleksije I, a to je verovatno pored sveg zauzimanja Cezara Ioanna Duke i na sastanku u Tzurullonu moralo biti odlučujuće, za slučaj vlasti i pri nastupu stao na stajalište, da se suverenitet Vizantijske imperije proteže na svo područje, što je ostavio Vasilije II i da su sve pogreške nemarnosti, slabosti, neznanja, greha i nedaća, samo stvar, koju treba ispraviti, a koja nije dosegla sam suverenitet imperije.

Bez takvoga generalnoga stajališta o potpunom suverenitetu Vizantijske imperije nad spomenutim područjima ne bi se moglo razumeti stajalište prema Seldžučkim Turcima u Maloj Aziji, jer bi to onda pretstavljalo samo delimičnu primenu jednoga načela, koje po prirodi stvari, ako se delimično primenjuje, mora imati opštu vrednost.

Fikcija suvereniteta nad izgubljenim područjima u Maloj Aziji donosi sama sobom, da možemo očekivati analognu pojavu, gde god se za to potreba pokaže.

Iz opisane dakle fikcije prema Seldžučkim Turcima u Maloj Aziji može se stvoriti zaključak o tome, da je Aleksije I Komnen tu fikciju protezao na celokupno carstvo, a iz njegove bliske saradnje sa Cezarom Ioannom Dukasom i njegovoga bliskoga rodbinskoga odnoša sa njim može se uzeti, da je Cezar Ioann Dukas još od spomenutoga međufamilijarnoga sastanka u Tračkom Tzurullonu morao biti potpuno upoznat sa tim stajalištima Aleksija Komnena. A da je onda to isto

moralo biti preko Cezara Ioanna Dukasa poznato i njegovom sekretaru Mihaelu Roizaitesu, to se može uzeti već po samom tom položaju toga sekretara. A to onda znači, da je Mihael Roizaites 1103 kad je stvarao Codex Parisinus morao dobro znati, kakvo shvaćanje u pogledu suvereniteta Vizantijske imperije vlada kod cara Aleksija I Komnena i kod njegovoga saradnika Cezara Ioanna Dukasa, morao znati i morao se toga shvaćanja u svom radu držati. To pak samo po sebi znači, da je morao osećati za potrebu i dužnost, da ako naiđe na protivnosti tome shvaćanju, da ih onda i nastoji ukloniti.

Ali možda će se postaviti pitanje, zar, ako tako shvaćanje uvodi vlast Aleksija I Komnena na prestolu, zar se može uzeti, da takva tendencija može postojati još i posle 22 godine vladanja Aleksija I i zar teškoće, neprilike i nedaće samoga Aleksija I Komnena nisu bile u stanju, da ga od te fikcije odvrate. Na to se može odgovoriti, da suverenitet imperije nije bio efemerni pojam, pa nije to mogla biti ni fikcija, pa prema tome sve ono što je Aleksije I Komnen na prestolu doživljavao nije bilo drugo, nego nastojanje, da fikcija postane stvarnost. Prema tome ona je morala, ako je jedanput bila postavljena i trajno postojati i pratiti ne samo prvih 22 godina vlade Aleksija I Komnena nego i celo vreme njegove vladavine i onaj, ko jedanput takvu fikciju postavi, sasvim prirodno ne može je napustiti, osim ako ona postane stvarnost i nije više fikcija.

I za to i Cezar Ioann Dukas i njegov sekretar Mihaelo Roizaites uvek i u svako vreme za Aleksija I Komnena idući njegovim putem ne bi mogli ostaviti bez ispravke povredu takve fikcije gde god bi na nju naišli.

Borba sa Normanima, savez sa Venecijom protiv istih, koja je dovela opet Aleksija I u Tesaliju a Veneciju u Drač vođena je u obranu suvereniteta imperije, koji je bio uspostavljen, kad je 1085 Robert Guiskard umro, a trgovačke privilegije Venecije bile su cena za uspostavu toga suvereniteta.

No najteža situacija Aleksiju I Konmenu iznikla je godina 1090, kad su se Pečenezi pojavili čak i pred Carigradom, što je u stvari bila samo posledica uništenja Bugarskog suvereniteta sa strane Vasilija II. U isto vreme, kada su Pečenezi pred Carigradom Emir Smyrne Tzachas kao saveznik Pečenega pokazuje se također pred Carigradom sa svojom flotom, pa je tako godine 1090/91 Carigrad bio opsednut s kopna i mora.

U tom teškom položaju car Aleksije I Komnen obrati se Kumanima, koji su sledovali stopama Pečenega i Uza i 29 aprila 1091 na reci Leburnionu budu Pečenezi potpuno uništeni. Tzachas bude poražen i onemogućen kao napadač savezom Aleksija I Komnena sa emirom od Nikaie Abul Kasimom i njegovim naslednikom Kilidž Arslanom sinom Sulejmanovim.

Održanje fikcije o suverenitetu vidi se i iz slučaja srpskoga. Stvarno nepobeđeni Raški župan Vukan samo prividno se 1094 pokori, jer je Aleksije I Komnen došao u teškoću s druge strane. Pobednici Pečenega Kumani sada su pljačkaši sve do Adrianopola pod vođstvom pretendenta Leona Diogenesa i tek kad je Aleksiju I uspelo, da se toga pretendenta nekom lukavštinom dočepa, mogao je savladati Kumane. Ali povoljna situacija Aleksija I dolazi u tešku krizu krstaškim ratovima i pojavom krstaša.

Veran svom načelu o suverenitetu Vizantijske imperije Aleksije i tu nalazi izlazak u tome, što mu vođe krstaškog rata 1097 potpisuju vazalske ugovore za područja koja će osvojiti, samo što tu manifestacija Vizantijskoga suvereniteta naprema vazalstvu krstaša imade i ručne zaloge kao na primer 1097 predaja od krstaša zauzete Nikaie caru Aleksiju I Komnenu. Međutim kod zauzimanja Antiochije 3 juna 1098 analogija je izostala i Bohemund sin Roberta Guiskarda proglašava se samostalnim, a tako je i sa zauzimanjem Jerusalima 15 jula 1099 kada Gottfried od Bouillona izigra Raymunda od Toulouse kao zaštitnik svetoga groba a faktično kao poglavica Jerusalimskog kraljestva. Na posletku godine 1108 mora da vazalski ugovor napravi sa Aleksijem I i sam Bohemund sin Roberta Guiskarda potučen pri iskrcavanju iz Italije na Balkan, nakon što je godine 1104 pobedom Turaka nad Latinima morao uvideti svoju nemoć za borbu na dve strane. Sama Antiochija međutim ostala je posle smrti Bohemunda u rukama Tankreda.

Naravno da događaji od turske pobede kod Harana u godini 1104 već prelaze vreme beleške Mihaela Roizaitesa pa su oni samo ovde spomenuti radi zaokruženja slike stvari o kojoj se radi. Tako vazalstvo Bohemunda kao simptom tendencije za održanjem suvereniteta imperije već spada u docnije vreme, jer je odnosni ugovor načinjen godine 1108. Kao što se vidi Aleksije I Komnen kao što je počeo svoju vladavinu na osnovu jednog formalnog stanovišta o nedirnutom suverenitetu Vizantijske imperije na čitavom području stečenom od Vasilija II, tako je celo vreme nastojao svom snagom, da to formalno stanovište i u život privede.

Nema dakle razloga pomisli, da bi se ono shvaćanje Aleksija I Komnena, koje se je odmah u početku njegove vladavine pokazalo u njegovom postupku prema Seldžučkim Turcima u Maloj Aziji, ma u čemu promenilo, pa je i Mihael Roizaites 1103 godine pri svome radu morao o tom stajalištu Aleksija I voditi računa i također još i te 1103 godine nastojati ispraviti, gde se suverenitet vizantijske imperije prikazuje kao povređen i nepostojeći.

Iz svega onoga, dakle, što se čita u Ostrogorskoga, može se zaključiti da držanje Aleksija I Komnena pri njegovom nastupu na vladavinu, a prema turskim osvajačima u Maloj Aziji, ne će biti jedna izolirana, slučajna, stvar, nego će biti pre jedna na tom terenu izvršena pri-

mena njegovoga opšteg stajališta, da opseg Romajske imperije, kako ga je stvorio i ostavio Vasilije II, formalno i dalje postoji i da faktične nesaglasnosti samo treba ispraviti, pa da Romajska imperija bude i faktično ono, što je bila na koncu vladavine Vasilija II.

Držanje dakle Aleksija I prema Turcima u Maloj Aziji odavalo bi u stvari fikciju, koja je ujedno i program. A to isto moralo je biti i stajalište protektora Aleksija I Komnena i deda njegove žene Marije tj. Cezara Ioanna Dukasa, kod kojega se na osnovi Ostrogorskovih izvoda prepoznaje potajni pretendent na presto posle smrti njegovoga brata Konstantina X Dukasa kako u izdaji, koju je izvršio njegov sin Andronik godine 1071 kod Manzikerta, omogućivši tako uklanjanje uspeloga konkurenta Romana III Diogenesa sa prestola, a tako isto i u neuspelom puču Ursela od Bailleula u korist Cezara Ioanna Dukasa.

Verovatno je dakle, da je onaj isti program, koji kasnije pokazuje car Aleksije I morao biti pred očima već i samom Cezaru Ioannu Dukasu i da je prema tome jedna vladavina na osnovu formalnog stanja stvari od pre 56 godina sa strane Aleksija I u samoj zamisli morala postojati još kod Cezara Ioanna Dukasa i pre dolaska Aleksija I na vlast.

To bi značilo onda, da je spis D. A. I. došavši u ruke Cezaru Ioannu Dukasu sa glavom 29 alineja prva i glavom 30, koje obe stvari nisu u saglasnosti sa takvim stajalištem Aleksija I Komnena i Cezara Ioanna Dukasa, morao biti jedna stvar, koja ne može ostati bez korekture.

Sekretar Mihael Roizaites je onda morao sa svoje strane također poći i ako je imao biti samo prepisivač spisa D. A. I. putem, kojim je išao sastavljač toga spisa i pogledati u carskom arhivu, da li tamo nema materijala, koji bi bio podoban da koriguje glavu 29 i glavu 30 spisa D. A. I. u pogledu njihove nesaglasnosti sa postulatom suvereniteta za Romajsku imperiju.

I tako se može razumeti, da je prvi prepisivač spisa D. A. I. našavši u carskom arhivu diegezis o Dalmaciji kao vremenski poslednju stvar u tom arhivu o tom predmetu, a nalazeći u tome diegezisu ujedno i celokupno pitanje Dalmacije razrađeno i prikazano, preneo tu raspravu u spis D. A. I. i da je onda Mihael Roizaites radi toga, što u toj raspravi o suverenitetu Romajske imperije nema ni reči, te što radi toga po toj raspravi dolazak Slavena u Dalmaciju pretstavlja jedan autonomni akt bez carskoga keleusisa, u carskoj arhivi i tražio i našao materijal, koji, i ako vremenski stariji od diegezisa, omogućuje, da se ista stvar, koja se u glavi 30 D. A. I. opisuje u nesaglasnosti sa Vizantijskim suverenitetom prikaže naprotiv kao stvar, koja je poštivanjem Vizantijskoga suvereniteta tek i omogućena.

Prvi prepisivač spisa D. A. I. našavši u carskom arhivu na gotovu raspravu o Dalmaciji, sadržajno najširu a vremenski najnoviju u pogledu toga predmeta, preneo je u spis D. A. I. tu istu raspravu i ako ona nije ništa sadržavala o suverenitetu Romajske imperije, pa je šta

više radi toga mogla biti čak čitana u smislu tome suverenitetu potpuno protivnom.

To je prvi prepisivač spisa D. A. I. mogao lako učiniti, kad je u samome spisu D. A. I. imao pred sobom glavu 29, u kojoj također nema reči o suverenitetu Romajske imperije pogotovo, ako je bio vođen samo tendencijom prema čistoj historiji bez ikakve rezerve.

No već drugi prepisivač spisa D. A. I. pisac Codex Parisinusa, sekretar Cezara Ioanna Dukasa, protektora cara Aleksija I, dobro upoznat sa njihovom rezervom u korist suvereniteta Romajske imperije, morao je zastati pred okolnošću, da spis D. A. I., kako je do njega došao imade u glavi 29 i u glavi 30 podatke o dvostrukoj provali barbarskih naroda u Dalmaciju u tom smislu, da je oba puta prilikom te provale došlo do uništenja suverenosti Romajske imperije na osvojenom terenu.

Tako se tek posle fikcije Aleksija I prema Turcima u Maloj Aziji u osobi sekretara Ioanna Dukasa Mihaila Roizaitesa javlja, naravno kao izvršilac naloga Cezara Ioanna Dukasa, onaj faktor, koji će u carskoj arhivi tražiti i naći materijal za korekturu glave 29 i 30 spisa D. A. I. odnosno pitanja suvereniteta Romajske imperije.

I tako 1103 godine dolazi do korekture spisa D. A. I. sa strane Mihaela Roizaitesa, a ne samo do pukog prepisa toga spisa i to pre svega unašanjem u spis D. A. I. glave 31 do 36 tj. unašanjem onoga izveštaja, koga je Mihael Roizaites verovatno našao u carskoj arhivi, a koji govori o doselenju Srba i Hrvata na Balkan, a koji izveštaj Mihaelo Roizaites u svojoj interpolaciji posle alineje prve glave 29 D. A. I. naziva spisom o Hrvatima i Srbima.

Kod unašanja toga spisa o Hrvatima i Srbima tj. kod unašanja glave 31 do 36 u D. A. I. moralo je nastati pitanje kako da se to unese u spis D. A. I. da dobije organsku vezu sa samim tim spisom.

Rešenje toga pitanja pretstavlja ona nesvršena rečenica posle alineje prve u glavi 29, koja objavljuje, kako će se u spisu o Hrvatima i Srbima pokazati, kako su narodi Dalmacije još od cara Heraklija bili pod Romajskim carstvom. Uputa tu u glavi 29 na glavu 31 do 36 pretstavlja dakle tu organsku vezu između samoga spisa i docnije interpolacije.

Mihael Roizaites preneo je dakle u spis D. A. I. iz carske arhive izveštaj koji obuhvata glavu 31 do 36, a da taj prenos sa tim spisom onda i organski poveže, napisao je u glavi 29 posle alineje prve onu nesvršenu rečenicu o tome, kako je bilo od cara Heraklija.

Sa te dve stvari tj. sa spisom u glavi 31 do 36 i sa tom nesvršenom rečenicom u glavi 29 u spisu D. A. I. bilo bi zadovoljeno postulatu, koji proizlazi iz stajališta Aleksija I Komnena u pogledu suvereniteta Romajske imperije, pa je po tom postulatu moglo biti dovoljno da Codex Parisinus donese samo tu korekturu, koja bi se sastojala u tome, što

se za Romajsku imperiju i njen suverenitet negativan podatak u glavi 29 i 30 pretvara u glavi 31 u pozitivan.

Potreba, da se sa interpoliranjem pođe i dalje javlja se onda tek pri pomisli na datiranje spisa D. A. I.

Takva pomisao mogla se je javiti i povodom unašanja u spis D. A. I. glave 31 do 36 i one rečenice u glavi 29, sa kojom se te glave 31 do 36 sa spisom D. A. I. organski vezuju.

Kod toga unašanja nije moglo ostati neopaženo da spis D. A. I. u stvari nema ni jednoga datuma i da je čitatelj u pogledu vremena, iz koga taj spis potiče, upućen samo na ono što kažu o tome indirektno posveta Konstantina VII sinu Romanu II pre samoga teksta toga spisa D. A. I. i četiri apostrofacije u samome tekstu toga spisa D. A. I.

Kako ni ta posveta ni te apostrofacije ne donose nikakvoga datuma ostalo je, da je u stvari sam taj tekst spisa D. A. I. ostao bez datuma.

Spis bez datuma morao je izazvati pomisao na unašanje datuma, a unašanje datuma opet potrebu, da se i tu takvo unašanje provede tako, da ono bude sa samim tekstom spisa D. A. I. organski vezano.

Po posveti pre samoga teksta spisa D. A. I., po apostrofacijama spis ima biti, ne samo iz vremena Konstantina VII, nego ima biti i delo Konstantina VII. Datumi dakle moraju odgovarati vremenu Konstantina VII. To je i izvršeno primenom datuma od godine 949 i 952. Ostalo je dakle samo, da se ti datumi organski sa tekstom spisa D. A. I. povežu slično, kao što je to bio slučaj sa glavom 31 do 36 spisa D. A. I. Za organsku vezu glave 31 do glave 36 sa spisom D. A. I. nađeno je rešenje unosom spomenute nesvršene rečenice iza alineje prve glave 29 spisa D. A. I. Za spomenute datume u pogledu njihove organske veze sa tekstom spisa D. A. I. nađeno je rešenje na taj način, što će se ti datumi uključiti u sam tekst, što naravno ne znači drugo, nego pridavanje novoga teksta tekstu spisa D. A. I. koji će novi tekst sadržavati onda i te datume.

Iz spisa D. A. I. kako je do nas došao tj. iz Codex Parisinusa može se na osnovu tih unosa o datumima zaključiti, da Cezar Ioann Dukas i njegov sekretar Mihailo Roizaites a pogotovo sam car Aleksije I Komnen nisu smatrali dovoljnom onu autentifikaciju u pogledu vremena Konstantina VII a za spis D. A. I., koja proizlazi iz posvete i apostrofacija, kada sam tekst spisa nema ni jednoga navoda o datumu, pa naravno onda ni navoda o takvom datumu, koji bi spomenutoj nedovoljnoj autentifikaciji doprineo dovoljnost.

To se može zaključiti već iz toga, što su pomenuta dva datuma u spis D. A. I. u opšte i unesena, čega sudeći po celom ostalom sadržaju i tekstu toga spisa ne bi bilo, da je materija sastojeća iz posvete i apostrofacija bila smatrana dovoljnom.

Baš prema liku i obliku spisa D. A. I., kao što je rečeno, može se zaključiti, da su i odnosna tri mesta prvobitno bila bez datuma.

U glavi 27 podatak za datum već je postojao u rečima: Af hu de ekstisthe he aute Kapia eisin ete og. (tj. a od kada se je pojavila ta Kapua tome ima 73 godine).

No taj podatak vodi u godinu 929, kada je Konstantinu VII bilo tek 24 godine, dakle u vreme za njegovo autorstvo glede spisa D. A. I. sasvim neverovatno.

Mora se dakle uzeti, da pored rečenoga datuma, koji se izvodi iz te beleške o novoj Kapui, nije mogao u glavi 27 postojati tome protivrečni datum sa godinom 949. To onda znači, da nije bilo tu u glavi 27 onoga mesta koje donosi takav protivrečni datum.

Tekst je dakle morao glasiti To de Salerinon okisthe epi tu Sikardu, hote diemerisan hoi Lagubardoi ta prinkipata. Hiperhon de adelfoi dyo, ho Sikon kai ho Sikardos tj. Salerinon bi nastanjen za vreme Sikarda, kada su Langobardi razdelili principate. A bila su dva brata Sikon i Sikardo. Kao što se vidi prvobitni tekst, pre unašanja datuma, imajući već naveden svoj nastanak na indirektni način u godini 929, nije tu na tome mestu mogao osećati potrebu za drugim jednim datumom, protivrečnim već navedenome. Usled toga sav onaj tekst eisi de mehri tes semeron hetis estin indiktion z ete apo ktiseos kosmu synz, af hu emeristhe he Lagubardia ete s tj. imade do danas, a to je indikcija 7-ma, godina od postanka sveta 6457 od kada bi razdeljena Langobardija godina 200, ne može biti drugo nego kasnija interpolacija, koja treba da donese autentičnost spisa D. A. I. po njegovom nastanku za godinu 949.

Pokušaj, da se uzme naprotiv to mesto kao prvobitni tekst, a ono drugo mesto sa novom Kapuom i 73 godine koje vode u godinu 929 kao kasniji umetak, ne bi mogao uspeti za to, što je navedena rečenica sa datumom od 949, na mestu, na kom se nalazi, u nesaglasnosti sa samim tekstom za to, što pravi utisak da je tu nasilno umetnuta, razdvojivši prirodnu naraciju o Salernu, Sikardu i Sikonu. Pogreška pak sa diferencijom od 100 godina koju je Bury tu našao ne pogađa sam tekst D. A. I., nego tek kasniji unos u Codex Parisinus, dakle ne Konstantina VII nego Mihaela Roizaitesa, koji je takav podatak nekritički uneo sa datumom od 949 godine, postigavši tako verovatno neželjeni efekat, da za njegovu pogrešku pred istoričarima odgovara Konstantin VII, koji, kao što se vidi, ne bi bio kriv ni da je odnosno mesto o Salernu Sikonu i Sikardu baš i sam napisao, jer tada ne bi bilo na tom mestu toga dodatka sa godinom 949 i sa 200 godina od razdeljenja Langobardije, koji podatak dolazi tek 1103 od Mihaila Roizaitesa.

U glavi 45 također nije bilo one rečenice o razmaku vremena od izlaska Ibera iz Jerusalima do godine 952 sa procenom toga razmaka na 400 do 500 godina i to već za to ne, što je to potpuno protivno stanju stvari prema samome sadržaju te glave 45, koja govori o Iberima, a po kojoj su Iberi u vreme cara Heraklija već moćan i jak narod, kad Iberi

već ratuju na strani cara Heraklija, dok bi po računu toga razmaka od 400 do 500 godina računajući od godine 952 Iberi izašli iz Jerusalima tek ili 158 ili 58 god. pre Heraklija, pa se i tu, u tekstu, prepoznaje, da je prva alineja te glave 45 o Iberima u spisu D. A. I. svršavala sa rečima: Ho de Spandiates, ho adelfos tu prorrethentos Dauid, eteleutesen ateknos tj. a Spandiates brat spomenutoga Davida umre bez dece.

Umetnuto je ono, što posle toga sledi, tj.: A od izlaska njihovoga iz Jerusalima u zemlju, koju sada nastavaju, imade 400 ili 500 godina do danas, a to je indikcija 10, godina od osnovanja sveta 6460 za vladanja Konstantina i Romana hristoljubivih i u porfiri rođenih Romajskih careva.

Kao što se vidi, da unese datume 949 i 952 u spis D. A. I. i da to sa tekstom organski poveže, Mihael Roizaites je na oba ova navedena mesta pogrešio, na jednom za 100 godina, a na drugom mestu za mnogo više, što je verovatno došlo odatle, što je njemu glavno bilo da u spis D. A. I. unese na ta dva mesta datum od 949 odnosno od 952 pa kod teksta, kojima je vezivao te datume sa tekstom D. A. I. nije postupao kritički, jer je verovatno držao, da je dovoljno uneti datume u spis, da onda oni u svom dejstvu ovladaju pitanjem vremena nastanka spisa, u čemu je i uspeo.

Isto se to može reći i za unos u glavi 29, gde bi onih 500 godina od prelaska žitelja iz Salone u Rausion računajući i tu od postavljenog i unešenog datuma od 949 vodilo u godinu 449, o kojoj posle onoga, što je ovde već rečeno, ne treba više trošiti reči. Dakle je i tu jedan nekritički, nemotivirani i nemogući navod u tekstu.

Može se dakle reći, da ne stoji da je od 949 računajući od razdeljenja Langobardije prošlo 200 godina da je od 952 računajući od izlaska Ibera iz Jerusalima prošlo 400 ili 500 godina i opet računajući od 949 da je od preselenja žitelja iz Salone u Rausion prošlo 500 godina.

Ali stoji, da je od iselenja žitelja iz Salone u Rausion zaista prošlo 500 godina ali ne, računajući sa interpoliranom godinom 949, nego računajući sa godinom onoga, koji to piše tj. sa godinom samoga sekretara Mihaela Roizaitesa, dakle sa godinom 1103.

Kao što se vidi u svom nekritičnom postupku sekretar je u spis uneo tri naznake vremena, koje ne odgovaraju onim datumima, koje im je on dao, pa mu se kod tog nekritičnog postupka desilo, da jedna od tih oznaka vremena doduše također ne odgovara onome datumu, koji joj je dao Mihael Roizaites, ali da odgovara njegovome datumu tj., ne pisanju u godini 949, nego pisanju u godini 1103, ne pisanju Konstantina VII, nego pisanju Mihaela Roizaitesa.

Unoseći spomenute datume u Codex Pirisinus Mihaelu Roizaitesu se je desilo, da je kod jednoga od njih naznaku razmaka vremena označio po samome sebi tj. po svom sopstvenom otstojanju od vremena događaja, o kome govori.

Kao što je sakupljač i prenosnik fragmenata iz carskih arhiva u spis D. A. I. učinio historijskoj nauci veliku uslugu sačuvavši makar u fragmentima taj historijski materijal, tako je ovde onaj, koji ispravlja i nadopunjuje taj posao sa svojim pogrešnim interpolacijama, učinio historijskoj nauci veliku uslugu, što je omaškom koja mu se desila, omogućio, da se može uzeti za dolazak Slavena u Dalmaciju godina 603 i time samo potvrdio ono, što se izvodi iz alineje prve glave 29 D. A. I. o tome dolasku Slavena, gde također nema govora o vremenu cara Heraklija.

Time je ujedno omogućio, da se raspoznaju dve provale u Dalmaciju, prva autonomna i nezavisna od nikoga, Slavenska, godine 603, o kojoj govori glava 29 D. A. I. i onda 29 godina kasnije provala Kutrigurska, o kojoj govori tradicija, prenesena iz carskog arhiva u spis D. A. I. u glavi 30 i 31 pod imenom Hrvata, koji spadaju u glavu 29 alineja prva glede svoga dolaska, jer nisu bili ni begunci sa severa iznad Franačke, niti su tražili utočište kod cara Heraklija, niti su kao begunci po njegovoj dozvoli došli u Dalmaciju, niti su po određenju cara Heraklija u Dalmaciji se nastanili. Sve to vredi za Kutrigure, pa je Mihael Roizaites svojim pogrešnim interpolacijama sa nasilnim datumima i neispravnim vremenskim razmacima a sa ispravnim svojim razmakom vremena omogućio historiji, da se to i prepoznati može.

Interpolacija dakle Mihaela Roizaitesa zajedno sa njegovom zabeleškom na Codexu Parisinusu omogućuje i da se pronađe, kada je Codex Parisinus sastavljen i kada su Slaveni u Dalmaciju došli, a njegov prenos glave 31 tj. izveštaja iz carskog arhiva omogućuje naravno u vezi već napred spomenutih drugih pisaca prepoznavanje pojave Kutrigura u Dalmaciji godine 632 i tako onda interpolacije Mihaela Roizaitesa u stvari voljno ili slučajno pretstavljaju ne samo puki prepis spisa D. A. I. nego njegovo nadopunjenje u tom smislu, da tek sa radom Mihaila Roizaitesa spis D. A. I. može da pretstavlja podlogu za pokušaj rešenja pitanja o naseljenju Slavena u Dalmaciji i rešenja pitanja tzv. historijskoj praznini ili historijskoj tami kroz nekih 200 godina tj. do časa kada se Slaveni, koji su se 603 prvi put historijski pojavili u Dalmaciji, ponovo pojavljuju u vidu hrvatskih vladara.

Tek intervencijom Cezara Ioanna Dukasa odnosno intervencijom njegovoga sekretara Mihaila Roizaitesa a možda u stvari samom intervencijom cara Aleksija I Komnena u tekst spisa D. A. I. omogućuje se, da se popuni ona praznina, koja u spisu vlada bez te intervencije između alineje prve glave 29, koja govori o dolasku Slavena i sledeće alineje te glave 29, koja govori o pokrštenju Slavena za vreme cara Vasilija I. Tu prazninu osetila je i intervencija u spis D. A. I. radi čega je između te dve alineje glave 29 i umetnula onu nesvršenu rečenicu, koja upućuje na glavu 31 do 36 o Srbima i Hrvatima od vremena cara Heraklija dalje, gde je u stvari u vidu onoga, što je od toga načinila tradicija,

zabilježen Kutrigurski dolazak u Dalmaciju sa njihovom slavizacijom i sa time proizvedenom analogijom glede dolaska Srba na Balkan.

Na pitanje, dakle, zašto je u spis D. A. I. u glavi 31 do 36 prenešen jedan stariji izveštaj nego što je diegezis u glavi pre toga tj. u glavi 30 i zašto je došlo do one nesvršene rečenice u glavi 29 sada se kao odgovor može uzeti, da se je to moralo dogoditi za to što su se u glavi 29 i 30 spisa D. A. I. našle pojave protivne suverenitetu Romajske imperije, a spis je morao doći u ruke prema zabeležbi Mihaela Roizaitesa Cezara Ioanna Dukasa a tim samim i u ruke samoga cara Aleksija Komnena, gde je u pogledu suvereniteta Romajske imperije vladala najveća osetljivost. Sa izveštajem iz carske kancelarije, koji se u spisu D. A. I. nalazi u glavi 31 do 36 trebalo je ispraviti glavu 29 i glavu 30 u pogledu pitanja suvereniteta Romajske imperije. A na pitanje zašto su kraj inače dosledno nedatiranog spisa D. A. I. u isti unešena ona dva datuma odgovor je naravno, da je to moralo biti za to, da se do najveće mere pojača autentičnost autorstva cara Konstantina VII i glede korekture unešene u spis u glavi 31 do 36.

Time bi bilo odgovoreno na dva glavna pitanja u vezi sa prepravkom spisa D. A. I. u Codex Parisinusu tj. time bi bilo izvršeno čitanje spomenutih mesta o datumima.

Posle toga preostaje još samo da se slični pokušaj čitanja izvrši i glede interpolacije u pogledu gradova navedenih i opisanih u glavi 29 od završetka priče o Soldanu do poslednje odnosno do početka poslednje alineje u glavi 29 koja govori o Dalmatinskim otocima.

No pre toga potrebno je još svršiti i sa onom drugom alternativom, koja se nalazi u samome pojmu stvari, da se možda ono mesto o 500 godina od prelaska žitelja Salone u Rausion ne odnosi na Salonu i da je to pogreška, jer da se odnosi na Pitauru.

Pošto pak takav pokušaj vodi do teksta o gradovima u glavi 29 to je prikladnije tu alternativu raspraviti zajedno sa pokušajem objašnjenja o unosu materije o gradovima u glavi 29 D. A. I.

Kao što smo videli sa alinejom prvom glave 29 spisa D. A. I. prikazuje se prva provala u Dalmaciju u tom smislu, da se njome prekida suverenitet Romajske imperije na tom terenu. U istom smislu prikazuje se onda u glavi 30 i druga provala u Dalmaciju sa prekidom suvereniteta Romajske imperije za cara Heraklija. U glavi 31 naprotiv to se korigira u smislu neprekinutog suvereniteta Romajske imperije od Heraklija.

Nema sumnje, dakle, da je težište interesa kod nastanka Codex Parisinus moralo biti usretsređeno na glavu 29 D. A. I. tj. na pitanje Dalmacije i da je tu trebalo uneti korekturu a naravno onda i tekst za datum a i sam datum, jer je korektura glede suvereniteta Romajske imperije u Dalmaciji morala dobiti i autentifikaciju u smislu cara Konstantina VII kao pisca te korekture. Ali izolirano jedno jedino mesto

sa formalnim datumom u celom spisu D. A. I., a pogotovo kraj u spis unešene interpolacije sa spomenutom korekturom moglo je da izazove podozrenje, koje bi obuhvatilo i korekturu i datum. Spomenuta dakle druga dva mesta sa interpoliranim datumom u tekstu i u broju biće onda da su samo popratna pojava glavnoga zadatka. Njihova neispravnost i protivrečnost time se dade razumeti. Mihaelu Roizaitesu trebala je korektura glave 29 i 30, ali tako kao da ista ne dolazi od njega nego od Konstantina VII i on je stvar rešio tako, da je u spis uneo glavu 31 do 36, taj unos vezao sa tekstom spisa D. A. I. u glavi 29 sa navedenom rečenicom i onda tome dao autentičnost Konstantina VII na taj način, što je na tri mesta u spis uneo datum iz Konstantinovog života. To znači, da je u stvari datum bio potreban samo u glavi 29, a da su datumi u glavi 27 i 45 deo te operacije, kako bi datiranje obuhvatilo ceo spis D. A. I.

Usled toga nastala je potreba da se i u glavi 29 kao u glavi 27 i 45 nađe odgovarajuće mesto za unos teksta i broja o datumu.

Na prvi pogled to se je mesto moralo nalaziti odmah posle svršetka priče o Soldanu, a u materiji, u kojoj se opisuje postanak Rausiona.

I zaista ona beleška o 500 godina od kako su se žitelji Salone preselili u Rausion, pokazuje se vezanom sa samim tekstom te materije o postanku Rausiona, pa na prvi pogled može izgledati, kao da je materija o gradovima u glavi 29 prvobitno u stvari bila deo prve alineje glave 29 i da je od te alineje rastavljena unosom alineje druge u glavi 29 i unosom svega dalnjega teksta do konca priče o Soldanu.

No kao što je već naglašeno tome se protivi pojava partije o Diadori (Zadru), jer ona u vezi prenosa moštiju Anastazije upućuje na vreme cara Nikifora tj. na godinu 807, iz čega se vidi da ta materija o gradovima nije mogla biti sadržana u onom izveštaju koji pretstavlja alineja prva glave 29, a koji je izveštaj morao biti sastavljen svakako pre 632 godine, kad drugu provalu u Dalmaciju ne poznaje. To potvrđuje i razlika u tekstu između glave 29 alineja prva i materije o gradovima, koja se sastoji u tome, da se Dioklecijanova palača opisuje sasvim različito i da se u materiji o gradovima pojavljuje i grad Kotor koga u glavi 29 D. A. I. prema tekstu Codexa Parisinusa nije bilo. Kad se dakle prepoznaje, da je cela materija o gradovima u glavi 29 D. A. I. kasnije u spis unešena tj. da je glava 29 D. A. I. odnosno njena prva alineja sa tom materijom o gradovima razdeljena tako, da je deo prve alineje glave 29, koji govori o otocima Dalmacije prebačen iza te materije o gradovima, onda se kao najverovatnije pokazuje to, da je materije o gradovima morala biti unešena od Mihaela Roizaitesa, da se tako stvori mogućnost organske veze između one beleške o Saloni i ostaloga teksta D. A. I.

Odakle je ta materija o gradovima uzeta, to se ne vidi ni iz najnovijeg Moravčikovog izdanja, koje iscrpljuje sve dosad poznato o prenosu raznih materija u spis D. A. I. sa svojim savesnim i instruktivnim upozorenjima. U toj materiji o gradovima ističe se partija o Rausionu za to, što se tu ne radi samo o nabacanim beleškama, nego se radi o historiji postanka Dubrovnika, koja je tu i ako najsumarnijim načinom ipak obuhvatila celu stvar.

I ta historija Rausiona je onda mesto, gde se organski mogla najbolje uneti i povezati sa tekstom D. A. I. ona beleška o 500 godina od preselenja žitelja iz Salone u Rausion. Izgleda, dakle, da je radi te partije o historiji Dubrovnika i prenešena ta materija o gradovima u glavi 29 D. A. I., a po smeštaju beleške onda o preselenju žitelja iz Salone u Rausion izgleda, da je cela materija o gradovima zapravo u glavu 29 unešena radi organskog smeštaja te beleške. U partiji o historiji Rausiona i o opisivanju kako je Pitaura osvojena od strane Slavena i kako je Dubrovnik osnovan od begunaca iz Pitaure spominju se među onima, koji su se preselili u Rausion kao što smo to videli neka imena.

Verovatno je ta partija o historiji Rausiona sa navodom tih imena i svršavala.

To znači da je ta partija o historiji Rausiona imala u svom sadržaju belešku o prelesenju žitelja Pitaure u Rausion. Takva beleška je onda morala biti najprikladnije mesto za antitetičnu belešku o preselenju žitelja iz Salone u Rausion. Tako je došlo onda unosom takve beleške u tu partiju o historiji Rausiona do toga, da se u samoj antitezi može da prepozna prvobitni tekst prenesene materije o gradovima i tome dodana spomenuta antitetična beleška i to za to, jer u beleški o preselenju žitelja iz Pitaure u Rausion nema nikakve naznake vremena, a ne samo da nema datumske beleške, dok u dodanoj beleški o preselenju žitelja iz Salone ima ne samo vremenska beleška nego i uput na datum.

Glede Pitaure stoji bez naznake vremena i datuma kako su se među preseljenima u Rausion nalazila lica, koja se u toj beleški imenom navode. A onda se dodaje kako je od preselenja iz Salone prošlo 500 godina.

To je u stvari antitetičnost glede raznog predmeta, jer se u jednom predmetu govori ko se je iselio, dok se u drugom predmetu govori za sasvim drugo preselenje, kad se je ono zbilo.

Ta antitetičnost glede raznih predmeta upućuje na to, da je materija o gradovima upotrebljena za to, što je sadržavala historiju Rausiona a historija Rausiona opet za to što je sadržavala preselenje iz Pitaure u Rausion, pa se je organski mogla dodati beleška o preselenju iz Salone u Rausion.

Ali ta antitetična beleška o dva razna predmeta donosi sobom, da se ona može smatrati pogreškom, jer je mesto reči o preselenju iz Salone trebala stajati reč o preselenju iz Pitaure.

Nema sumnje da bi u tom slučaju partija o historiji Rausiona dobila svoj potrebni zaključak, a antiteza sa dva razna predmeta bi otpala.

To bi značilo, da bi se onda partija o Rausionu u glavi 29 čitala u tom smislu, da se u njoj nalazi najpre beleška o tome, da je do preselenja iz Pitaure u Rausion došlo onda, kada su bili osvojeni i ostali gradovi od Slavena, koji su bili u tom tematu, a da je onda toj beleški dodana beleška vremenskog značaja tj. da je od toga osvojenja Pitaure prošlo 500 godina.

Tako čitana partija o historiji Rausiona bila bi potpuna, jer bi imala i događaj, koji je uslovio preselenje žitelja iz Pitaure u Rausion a i naznaku vremena, kada se je to preselenje žitelja iz Pitaure u Rausion zbilo.

Pošto pak u dodanoj beleški nije reč o preselenju iz Pitaure nego o preselenju iz Salone, pa ta dodana beleška sadrži vremenski podatak o Saloni, a ne o Pitauri, treba viditi je li ovo potonje pogreška ili namernost.

Vidili smo kuda vode spomenutih 500 godina od godine 603 tj. da tih 500 godina od godine 603 vode do Mihaela Roizaitesa u godini 1103, pa sad treba da vidimo kuda vode spomenutih 500 godina od onoga vremena kada su Slaveni zauzeli Pitauru.

Kao što smo videli u tom pogledu dolazi u obzir onaj pohod Slavena koji je išao do Drača, a koji je bio izvršen u godini 545. Prema tome 500 godina od toga vremena tj. od 545 godine vodilo bi do Mihaila Roizaitesa u godini 1045. To bi značilo, ako bi se reč o Saloni uzela kao pogreška mesto reči o Pitauri odnosno godina 603 kao pogreška mesto godine 545, da bi onda sve što je rečeno o Mihaelu Roizaitesu u godini 1103 moglo imati isto tako vrednost za Mihaela Roizaitesa u godini 1045, ali isto tako i to, da ako to ne bi bilo moguće, da onda iz toga sledi da reč o Saloni nije pogreška i da nije pogreška godina 603 i da se tih 500 godina prema tome imaju računati od 603 kao i to, da je onda ta beleška o Saloni namerno unešena i da ona nije pogreška mesto beleške o Pitauri.

Prema tome pogled na godinu 1045 može dati odgovor na pitanje, da li se beleška o Saloni u glavi 29 imade smatrati pogreškom ili namernošću.

Godine 1045 nalazi se na prestolu Konstantin IX Monomahos (1042 do 1055) koga Ostrogorski označava doduše dobronamernim ali beznačajnim vladaocem slabe volje, koji je vladalačke dužnosti uzimao olako i puštao uzde prema nesretnom razvitku stvari. Kako Ostrogorski ima pravo vidi se već iz toga, što je Konstantin IX Monomahos opozvao sa Sicilije vojskovođu, koji je tamo uspešno vojevao za povratak Sicilije iz ruku Arapa i već zauzeo istočnu Siciliju sa Messinom i Syrakusom. Car izazva tim otpor toga vojskovođe i njegovu proklamaciju za cara na čelu vojske preko Drača za Tesaliju, koji put toga

vojskovođe bi presečen samo time, što je isti strelom pogođen u bitci poginuo.

To znači da se u Konstantina Monomaha ne pojavljuju znaci, po kojima bi se moglo uzeti, da bi se sve ono, što je rečeno o Aleksiju I Komnenu i o njegovom stajalištu u pogledu nepovređenoga suvereniteta Romajske imperije, moglo i na njega primeniti. Sam Psellos je te godine 1045 tek 27 godina, pa i ako on u toj godini 1045 dolazi na čelo filozofskoj visokoj školi, te godine u Carigradu osnovanoj, ipak njegova kasnija saradnja sa Ioannom Dukasom tada još nije mogla biti toliko razvijena, da bi u toj godini Ioann Dukas, verovatno svakako mlađi od Psellosa, imao već sekretara, koji ne samo prepisuje nego prepravlja spis D. A. I. sa korekturom o suverenitetu Romajske imperije, a veliko je pitanje, da li se može uzeti, da je i sam još tako mlad Ioann Dukas u opšte imao sekretara.

No kako je ta korektura spisa D. A. I., provedena od sekretara Cezara Ioanna Dukasa, nema veze sa Psellosom, nego sa Cezarom Ioannom Dukasom, dovoljno je uzeti u obzir, da 1045 ako je imao funkciju na dvoru Psellos nije imao Ioann Dukas, koji na dvor dolazi a bez sumnje Cezar postaje tek 14 godina kasnije, kada carem postaje, godine 1059, njegov brat Konstantin X Dukas.

I sam Psellos postaje prvi ministar tek godinu najviše dve pre dolaska na prestol Konstantina X Dukasa tj. za vreme Isaaka Komnenosa.

U godini 1045, dakle pitanje je da li je Mihael Roizaites u opšte već i bio sekretar Ioanna Dukasa, a nije pitanje, da na dvoru, ako je već bio Psellos nije i Ioann Dukas, a što je glavno, on tada nije bio ni cezar. Može se, dakle, uzeti da spis D. A. I. tada godine 1045 nije dobio korekturu već po tome što tada Ioann Dukas nije bio na dvoru, pa ne postoji razlog pomisli, zašto bi on takvu korekturu na tom spisu vršio, a što je glavno beleška Mihajla Roizaitesa na samom tom spisu u Codex Parisinus govori protiv godine 1045 već za to što Ioanna Dukasa spominje kao cezara, čemu odgovara tek godina 1059 a ne godina 1045. Služeći se Philotheosa Kleterologionom Ostrogorski ističe kao najvišu titulu titulu cezara, jer ju spominje na prvom mestu od tri najviše titule, za koje kaže, da su se davale relativno retko i većinom samo pripadnicima carske familije. Sasvim je razumljivo dakle onda uzeti, da je Ioann Dukas titulu cezara dobio tek od svoga brata Konstantina, kad je ovaj godine 1059 postao car, a zaista se ne bi bez naročitoga podatka i dokaza moglo ni pomisliti, da bi najvišu titulu cezara dobio jedan mladić bez srodstva sa carskom familijom i bez vidljivoga razloga, kako je stvar stajala sa Ioannom Dukasom godine 1045.

Ioann Dukas mogao je dakle takvu titulu cezara dobiti tek od godine 1059 kao carev brat.

Pošto pak razmak od 500 godina, računan od osvojenja Pitaure tj. od godine 545 ne vodi u tu godinu 1059, kada je Ioann Dukas cezar, nego vodi u vreme 14 godina ranije tj. u godinu 1045, kada Ioann Dukas još nije bio cezar, a Mihael Roizaites sekretar Cezara Ioanna Dukasa govori u svojoj belešci o Biblos kaisaros Ioannu tu Duka onda, kada sa Codex Pirisinus vrši korekturu spisa D. A. I., mora se ostati kod toga, da ona beleška u glavi 29 o rastojanju od 500 godina, od kad su se žitelji Salone preselili u Rausion, ne će biti nikakva greška, nego namernost, pa se ne bi mogla zameniti sa beleškom o Pitauri, jer bi to bilo u protivnosti sa samom zabeleškom Mihaela Roizaitesa na Codex Parisinus. Moraće se dakle ostati kod onoga, šta je rečeno o toj belešci o razmaku od 500 godina od preselenja iz Salone, i prema tome uzeti, da je partija o gradovima u glavi 29 unešena za to, što sadrži historiju Rausia, odnosno, što sadrži preselenje iz Pitaure u Rausion i time daje mogućnost antitetičnom unosu u tu partiju o Rausionu sa tom spomenutom beleškom o preselenju iz Salone.

Može se dakle ovo posebno promatranje datuma u spis D. A. I. zaključiti time, da oni ne potiču iz prvobitnoga spisa D. A. I. koji je morao biti sav nedatiran, ali da ne potiču ni iz prvoga prepisa toga spisa D. A. I., jer u glavi 30 datuma nema, nego da potiču tek iz Codex Parisinusa tj. od ruke Mihaila Roizaitesa, zašto govori i samo to mesto ó datumu u glavi 29 D. A. I. u vezi sa zabeleškom Mihaela Roizaitesa, kao i političko stanje vremena te zabeleške. Konačni zaključak dakle iz svega ovoga nameće se u tom smislu, da je spis D. A. I. bio spis bez ikakvoga datuma, dok ga nije Mihailo Roizaites prepravio unosom datuma vremena Konstantina VII, koji ni u kom pogledu ne odgovaraju. Ali s pravom bi se moglo primetiti da je materijal unešen od Mihaela Roizaitesa preobilan, a da se može dovesti u potpunu saglasnost sa onim pojmom, koji se obično reči interpolacija pridaje. No na to bi se moglo odgovoriti ne samo to, da diegezis u glavi 30 pretstavlja svakako također jednu obimnu interpolaciju, nego i to, da je pitanje, nije li sam Mihaelo Roizaites svoje unašanje tako obimnoga i tako važnoga materijala smatrao prepravkom spisa D. A. I., a ne pukom interpolacijom. Glavu 31 do 36 i spomenutu materiju o gradovima a naročito još i unašanje datuma možda je sam Mihael Roizaites smatrao ne interpolacijom nego doprinosom spisu D. A. I., pa po tome dakle i onda spis D. A. I. na osnovu svoga doprinosa svojom preradevinom. O tome bi čak moglo biti reči i po samoj belešci Mihaela Roizaitesa, gde se ne upotrebljava ni jedan izražaj grčkog jezika, koji odgovara pojmu prepisa ili kopije nego se upotrebljava izražaj koji se upotrebljava u grčkom jeziku u smislu značenja spisa. Grafe nije prepis ni kopija nego je spis, a tako stoji u belešci Roizaitesa, jer od supstantiva postaje glagol u toj belešci tek konjekturom ako se tome izrazu grafe doda dodatak »sa« da bude onda ne grafe nego grafesa. Ali Mihael

Roizaites imade grafe heršin tj. spis od ruku itd. Jedino je naglasak na toj reči grafe, koji ne odgovara takvom supstantivu i jedino bi naglasak onda bio, koji bi opravdao konjekturu, jer bez toga mogao je lako Mihael Roizaites upotrebiti izraz grafe tj. izražaj spis, pogotovo kad nije ništa promenio na znacima koji upućuju na Konstantina VII kao autora ostavivši i posvetu i sve četiri apostrofacije, pa čak i dodavši sa svoje strane datume koji odgovaraju vremenu Konstantina VII. Tako je mogao Mihailo Roizaites čak i učvršćivati autorstvo Konstantina VII za koje je sigurno imao najveći interes, a ipak upotrebiti izraz grafe, što bi u ovom konkretnom slučaju značilo spis napisan od Konstantina VII a prerađen od Mihaela Roizaitesa a u tom pogledu, ako njegova beleška na Codex Parisinus ima to da znači onda on ima pravo, jer se tek unosom glave 31 do 36 taj spis u pogledu glave 29 i glave 30 privodi jasnoći, tako da onda može da bude za historiju Srba i Hrvata relevantan.

Ako se sada vratimo pitanju manira, kojim su pojedina dela, koja idu pod imenom Konstantina VII pisana, možemo ponoviti, da manir, kojim je spis D. A. I. pisan a u kom se isteon hoti za razliku od spisa De Cerimoniis pojavljuje u dve varijante tj. kao isteon hoti ali i kao samo hoti, upućuje na to, da će spis D. A. I. biti doduše radnja nekoga člana naučne kancelarije Konstantina VII, ali da ne će biti radnja njega samoga tj. Konstantina VII lično.

Ta misao izazvala je kao što smo videli potrebu, da se pregledom samoga toga spisa D. A. I. vidi, ne upućuje li na to isto možda i sam tekst spisa D. A. I. i bez obzira na ono, šta proizlazi iz pomenute razlike u maniru, pa se sada može ponoviti i to, šta je rečeno glede samoga sadržaja spisa D. A. I. tj. da ono našto upućuje razlika u maniru, proizlazi iz samoga sadržaja i iz samoga teksta spisa D. A. I. tj. da, kako razlika u maniru, tako i sam tekst i sadržaj D. A. I., svako posebno i oboje zajedno, upućuju na to, da se u pogledu spisa D. A. I. može uzeti, da se tu radi o jednoj radnji kancelarije Konstantina VII ali ne i njega lično. Ponavljajući to oboje, sada ovde, možemo u pogledu manira završiti time, da se na posletku obratimo i onom posebnom maniru, koji se u spisu D. A. I. pokazuje u glavi 1 do 13, a koji se sastoji u tome, da se tu u glavi 1 do 13 isteon više u opšte ne pojavljuje, nego da se samo pojavljuje, njegov drugi deo, tj. samo hoti.

Već po tome javlja se pomisao da će glava 1 do 13 biti novija tj. da je nastala tek posle glave 14 do 53.

Kao što smo videli, najpre se je u De Cerimoniis između raznih drugih oblika manira iskristalizovao i ustalio manir sa isteon hoti. Taj je onda u spisu D. A. I. prenešen ali u varijanti isteon hoti ili samo hoti. Prirodno je stoga onaj posebni manir u glavi 1 do 13, koji se sastoji

samo od hoti, uzeti kao dalnji razvitak prvobitnoga manira isteon hoti iz De Cerimoniis. Obratna pomisao, da je manir počeo sa samim hoti, kako se to nalazi u glavi 1 do 13 spisa D. A. I., jeste već za to neprirodna jer je sam hoti bez makar jednog prethodnog isteon hoti jezični nesmisao, pogotovo kada, kao što smo videli nije moglo, da se taj nesmisao popravi sa pokušajem, da se ti hoti nadovežu i objasne sa onim hipolambano, kojim počinje alineja druga glava prva spisa D. A. I. tj. sa pokušajem, da se svaki početak, koji počinje sa reči »da« veže na reč »držim». Kao što smo videli taj pokušaj uspeva samo neko vreme, ali ne za sve slučajeve u glavi 1 do 13, što znači, da se isti primeniti ne može i da ostaje u stvari u glavi 1 do 13 taj nesmisao da od početka do kraja reč hoti, dakle reč »da« ostaje bez onoga, što takvoj reči po jezičnom pravilu svakako prethoditi mora.

Manir, dakle, sa samim hoti, s kojim počinje spis D. A. I., a koji se takav pojavljuje samo u glavi 1 do 13, upućuje na to, da je taj manir poslednja faza u razvitku prvobitnoga manira, koji se nalazi u De Cerimoniis, jer samo time, što je prvobitni isteon hoti postao varirajući isteon hoti i samo hoti može se razumeti, da je naposletku otpao isteon i ostao samo hoti.

Ta okolnost upućuje na to, da će čitalac dobro uraditi, ako spis D. A. I. u pogledu manira podeli na dva dela, i nađe, da se prvi deo sastoji iz glave 14 do 53 i da je označen variranjem manira od isteon hoti na samo hoti, a da se drugi deo sastoji od glave 1 do 13 i da je označen manirom samo sa hoti, jer će iz te razlike već po toj razlici u maniru lako prepoznati, da se u pogledu prvoga dela tj. onoga od glave 14 do 53 nalazi pred prvobitnim spisom D. A. I., dok se u drugom delu tj. glede glave 1 do 13 nalazi pred onim, što je tom prvobitnom spisu moralo biti naknadno dodano. Kada, kako, kojim povodom i zašto, to tek treba istražiti. Pre toga dovoljno je tu razliku viditi i osetiti, kako ona upućuje na to, da se spis D. A. I. zapravo sastoji od dva dela, od prvobitnoga D. A. I. glava 14 do 53 i onoga, što je tom prvobitnom spisu u glavi 1 do 13 dodano.

Tako će čitalac moći prepoznati, da su dva dela spisa D. A. I. označena sa dva manira. Pošto je pak prvi manir tj. samo hoti po prirodi stvari noviji, prepoznaće čitalac, da je najpre morao biti napisan prvobitni spis D. A. I. u glavi 14 do 53, a tek posle da je tome spisu dodan onaj deo, koji se sastoji iz glavi 1 do 13, a koji je u spis unešen pre glave 14 do 53, da se sa prvobitnim spisom u glavi 14 do 53 organski veže tako, kao da bi taj drugi deo spisa D. A. I. od 1 do 13 u stvari bio početak celokupnoga spisa D. A. I., koji se iz ta dva dela sastoji.

Prva stvar koja se prepoznavanjem razlika u maniru i konzekvencija, koje odatle proizlaze, pokazuje, jeste pitanje, od koga bi mogla doći ta naknadna operacija na prvobitni spis D. A. I. glava 14 do 53.

Istina, po prirodi stvari, tu bi se moglo pomišljati i na treće osobe, pa je naročito, kako je to ovde u ovoj radnji već i izvedeno, baš ta okolnost, da se u glavi 1 do 13 reč hoti pojavljuje sama bez ikakvog prethodnoga isteona, takva činjenica, koja dovodi na pomisao, da je primena samo te reči hoti i sledstveno onda glava 1 do 13 delo neke treće osobe, koja videći u prvobitnom spisu D. A. I. od glave 14 do 53 taj samostalni hoti, a u nepoznavanju same fraze isteon hoti i njenoga zakona, uzima, da se ta reč hoti može u tekstu upotrebiti odmah od početka i onda dalje skroz bez i jednog jedinog isteon hoti.

No kako god ta razlika u maniru upućuje na dva dela u pogledu spisa D. A. I. i kako god ta razlika u maniru između glave 14 i 53 i glave 1 do 13 upućuje na to, da je glava 14 do 53 prvobitni, a glava 1 do 13 tek dodani tekst, tako isto se može zaključiti, da je pojava samoga hoti u glavi 1 do 13 posebni manir prema onom u glavi 14 do 53, a da se time ujedno ne isključi i mogućnost, da oba manira potiču od iste osobe tj. da glavu 1 do 13 nije morala pisati jedna druga tom poslu nevešta osoba, nego da je glavu 1 do 13 mogao pisati i sam onaj član naučne kancelarije cara Konstantina VII, koji je sastavio spis D. A. I. od glave 14 do 53.

To znači, da pojava samostalnoga i samoga hoti u glavi 1 do 13, doduše u smislu najbliže pomisli, upućuje na neko drugo lice, koje tako postupa iz neznanja, ali da ta prirodna pomisao ne bi morala isključiti i samoga sastavljača glave 14 do 53 iz verovatnosti za takvu operaciju, kao što je ona u glavi 1 do 13.

Naravno u takvom slučaju radilo bi se o osobi, koja dobro zna, šta je isteon hoti, kao i to, da je hoti moguć samo u vezi i kao posledica isteon hoti, i ako se samostalno upotrebljava, i da nikad nije moguć bez bar jednog prethodnog isteon.

Pa kad se o takvoj osobi radi, onda se prirodno rađa pitanje, kako to, da takva osoba ipak tako postupa i da u glavi 1 do 13 od početka ima samo hoti bez i jednoga isteon. Kao što bi kod druge osobe pojavu takve okolnosti objašnjavalo njeno neznanje, tako kod samoga pisca prvobitnoga spisa D. A. I. glava 14 do 53, pošto je neznanje isključeno, mora, obratno, da takvu stvar objašnjava baš njegovo znanje. Pa kako se to može razumeti?

Samo tako, ako se pretpostavi, da je sastavljač spisa D. A. I., glave 14 do 53, najpre sastavio taj spis, a tek naknadno tome prvobitnom spisu dodao glavu 1 do 13. Za njega je u glavi 14 do 53 toliko puta nastala volja, da napiše isteon hoti i samo hoti, da je on u glavi 14 do 53 sa pravom mogao i pisati samo hoti, jer je i sam onaj prvi isteon hoti u glavi 14 do 53 bio dovoljan da opravda, ako bi docnije ceo taj prvobitni spis imao u opše samo hoti.

Imajući on dakle pred sobom svoj sastavak u glavi 14 do 53 sa isteon hoti i hoti nije za njega moralo biti pitanje, da kasnije doda-

vajući glavu 1 do 13 produži onu varijantu manira isteon hoti, koju je već tako obilno primenio u prvobitnom spisu u glavi 14 do 53.

Ali to onda znači, da je glava 1 do 13 jedan spis, koji je morao nastati posle prvobitnoga spisa, 14 do 53 glave. Ako se, dakle, ne bi radilo o nekoj drugoj osobi, nego ako bi i glava 1 do 13 imala poticati od iste osobe, koja je pisala glavu 14 do 53, onda bi se to moglo objasniti samo time, što je ta ista osoba u glavi 1 do 13 produžila tamošnji manir primenjujući u glavi 1 do 13 samo varijantu sa samostalnim hoti. To znači da je glava 14 do 53 sa manirom u dve varijante pisana najpre, a onda da je pisana glava 1 do 13 sa jednom varijantom, koja bi bila nesmisao, ako se ne bi opravdavala sa onim, što je napisano u glavi 14 do 53.

Tako eto sama okolnost, da se u glavi 1 do 13 kao posebni manir nalazi varijanta iz glave 14 do 53, tj. sam taj dosledno provedeni hoti bez isteon, upućuje na to, da treba gledati u glavi 14 do 53 prvobitni spis, a u glavi 1 do 13 naknadni dodatak tome spisu i to sa alternativom, da isti dolazi od druge osobe ili od iste osobe, koja je pisala prvobitni spis od 14 do 53.

Koliko je god sa formalne tačke gledišta prirodno misliti na drugu osobu, koja u glavi 1 do 13 postupa iz neznanja, toliko po neformalnoj tački gledišta tj. po samom sadržaju glave 1 do 13, postaje prirodno gledati u sastavljaču glave 1 do 13 istu osobu, koja je sastavila i glavu 14 do 53.

Ako se sada još uzmogne za tu osobu pronaći i motiv tj. razlog zašto je ona posle prvobitnog spisa, od 14 do 53 glave, dodala tome, i to kao stariji deo, glavu 1 do 13, onda je sasvim razumljivo, da će ocena prevagnuti na tu stranu, jer se za kombinaciju sa jednom drugom osobom razlog takvom naknadnom dodatku u spis D. A. I. kao što je glava 1 do 13 ne će moći pronaći. Takva kombinacija ostaće onda samo oslonjena na puku formalnost okolnosti sa razlikom u maniru. Znači, imaće za sebe samo stvar, ali ne i motiv. Kombinacija sa istom osobom, koja je pisala prvobitni spis glava 14 do 53, ako joj se nađe motiv, imaće onda za sebe obrazloženu upotrebu različnoga manira time, što će se znati zašto je do toga došlo, a čime će se ujedno pokazati, da je u tom slučaju formalizam sa samostalnim hoti ne neznanje nego posledica prvobitnoga spisa D. A. I. glava 14 do 53, u kome se taj samostalni hoti kao varijanta već nalazi. Da, sa pravom će primetiti čitatelj, ali u prvobitnom spisu taj samostalni hoti nije samostalan, jer imade pre toga isteon hoti. E pa baš za to, što to tako imade u prvobitnom spisu u glavi 14 do 53 sastavljač toga spisa produžuje s time i u naknadnoj glavi od 1 do 13.

Pojava dakle samostalnoga hoti u glavi 1 do 13 može se razumeti za istoga pisca sa glavom 14 do 53 samo tako, ako se uzme da je glava 1 do 13 pisana naknadno kasnije tj. posle glave 14 do 53. Samostalni

hoti u glavi 1 do 13 sam po sebi upućuje na to, da je glava 1 do 13 u spisu D. A. I. morala naći svoje mesto ne pre glave 14 do 53, nego obratno, posle te glave.

Naravno tendencija, koja je dovela do stvaranja glave 1 do 13 tražila je, da se ono, što je urađeno naknadno pretstavi kao da je urađeno prvobitno.

Kao što se vidi može se sa pravom onda reći, da se u De Cerimoniis pojavljuje jedan manir, u spisu D. A. I. taj isti u dve varijante u glavi 14 do 53, a u tom istom spisu onda jedna od te dve varijante u glavi 1 do 13. Već taj prirodni redosled tih manira upućuje na onaj u glavi 1 do 13 kao poslednji.

Možemo dakle zaključiti, ako bi se kombinacija sa drugom osobom napustila, da onda imamo pred sobom dve osobe, jednu, koja piše spis De Cerimoniis i drugu, koja piše odnosno sastavlja spis D. A. I., ali tako da glede istoga najpre sastavlja glavu 14 do 53, a onda posle toga glavu 1 do 13 sastavljajući to oboje u spis D. A. I, u obratnom smislu tj. glavu 1 do 13 napred a glavu 14 do 53 iza toga, mesto — po razlogu vremena — obratno.

Time bi se pitanje odnosa glave 1 do 13 i glave 14 do 53 moglo zaključiti tako, da se uzme, kako sam manir 1 do 13, tj. pojava samo hoti bez ičega drugoga, upućuje na to, da je glava 1 do 13 morala nastati posle glave 14 do 53.

Naravno da treba viditi, onda, da li se ovo, što proizlazi iz posebnog manira u glavi 1 do 13 može kojim znacima naći potvrđeno i sa samim sadržajem te glave 1 do 13. Pristupajući i tome ispitu treba najpre pokušati viditi, iz kojega vremena bi mogla biti ta glava 1 do 13.

Za glavu 14 do 53 vidili smo već, da ona bez obzira na njen početak pokazuje znakove, da je morala biti svršena tek posle Konstantina VII ili u onom vremenu, koje je proteklo između smrti Konstantina VII i dolaska Jozefa Bringasa na položaj parakoimomena ili i bez obzira na taj momenat u vremenu vladanja Romana II u opšte i to verovatno u prvo vreme toga vladanja.

Glava 1 do 13 morala je biti kao što smo to videli sastavljena iza toga, ali to nipošto ne treba da znači neko veće vremensko otstojanje a pogotovo ne ono posle početka vladavine Romana II, jer bi inače od toga vremena u spisu D. A. I. bilo također nešto zabeleženo.

Ne, kada iz navedenih razloga proizlazi, da je glava 1 do 13 pisana posle glave 14 do 53 onda to ne mora pretstavljati nikakav veći vremenski razmak, te je dovoljno bilo i da kraj postojanja glave 14 do 53 kod istoga sastavljača nastane potreba da tome doda glavu 1 do 13.

Treba dakle viditi da li se iz te glave 1 do 13 može prepoznati vreme, kada je ona mogla nastati, što će biti relevantno i za glavu 14 do 53, koja je pre toga nastala.

Za to pitanje mogla bi doći u obzir u prvom redu glava 10 u kojoj se govori, kako su susedi Hazara Uzi s jedne strane, a s druge strane kako su susedi Hazara Alani, jer devet pokrajina Hazarije leže uz Alaniju. Iza te glave 10 došla bi u obzir glava 11 po kojoj Alani mogu napadati Hazare, kad ovi prolaze u Sarkel, u svoje pokrajine i u Herson.

Te dve glave upućuju na vreme kada su već Pečenezi istisli Mađare iz Atelközel i sami se tamo smestili, što znači kada su već Pečenezi iz Lebedije prešli Don. Iz navoda kako Alani mogu napadati Hazare, kada ovi idu za Sarkel, može se zaključiti, da su posle odlaska Pečenega Lebediju zaposeli Alani. Time se onda dobiva slika stvari, koja odgovara glavi 10 i 11, jer zaposedanjem Lebedije postaju Alani južni susedi Hazara, dok Hazarski istočni susedi ostaju Uzi.

Te dve glave upućuju onda na ono vreme, kada su Mađari zaposeli Moraviju i kada se već nalaze na prostoru između Tise i Dunava i dalje, te kada se Pečenezi rasprostiru od Sarkela do Distre na Dunavu i naposletku kada iza Pečenega na levoj strani Dona bivšu Pečenešku nastanbu zaposedaju Alani. To je svakako vreme posle godine 896, ali kada i koje teško je odrediti, kad se ta situacija menja tek 1048 kada nestankom samostalne Bugarske države i graničeći na Dunavu sa Vizantijom Pečenezi prelaze Dunav. Tada iza njih i pored njih 1064 provaljuju u Romajsku imperiju i Uzi, koje kao pogibelj odstrani od Vizantije samo jedna strašna epidemija, koja je harala u njihovim redovima. To kasnije vreme provale Pečenega i Uza preko Dunava u Vizantijsku imperiju ne može se uzeti kao da je predviđeno u glavi 1 do 13, jer prema glavi 10 i 11 tamo opisana situacija ima još pred očima stanje, kada su u Lebediji bili Alani, a ne Uzi, koji su tada morali boraviti u onim krajevima s leve strane Volge, koje su svojedobno od Pečenega oduzeli.

Prema tome u glavi 10 i 11 nalaze se podatci za vreme kada je pisana glava 1 do 13 D. A. I. u tom smislu, da je ona mogla biti pisana sve do časa, kada su Uzi morali provaliti u Lebediju i postati susedi Pečenega tj. sve do onoga časa kada više nisu na jugu Hazarije Hazarski susedi Alani nego kada su to Uzi.

To se je pak moglo dogoditi u vremenu od 896 do 1048, kada su Uzi već među Pečenezima. Vreme dakle o kom se radi bilo bi od godine 896 do časa, kada su Uzi provalivši naposletku i sami u Lebediju morali postati susedi Pečenega. To bi dakle bilo vreme kada u Lebediji nisu više susedi Pečenega Alani, kao što je to slučaj od godine 896, nego kada su susedi Pečenega postali Uzi. Odgovor dakle na postavljeno pitanje mogao bi se dati samo sa zbivanjem a ne i sa datumom, u nepoznavanju podataka za datum, kada su Uzi provalivši u Lebediju mogli postati susedi Pečenega.

Glava 1 do 13 prema tome mogla je biti pisana od godine 896 dalje sve do godine 1048, pa je potom naravno onda mogla biti i pisana posle prvobitnoga spisa D. A. I. u glavi 14 do 53.

Ako se već ne može znati datum prelaska Uza preko Volge može se po glavi 10 i 11 D. A. I. imati pred očima situacija pre toga i uzeti, da je glava 1 do 13 mogla biti pisana za celo vreme, dok odnosna situacija traje tj. za celo vreme, dok se na Donu s jedne strane nalaze Hazari a s druge Alani i dok su s leve strane Volge obojima na istoku susedi Uzi. Ako je takva situacija trajala do prelaza Pečenega preko Dunava godine 1048 — pretpostavljajući da taj prelaz već pretstavlja pritisak nadolazećih Uza — onda se za nastanak glave 1 do 13 otvara mogućnost kao što je rečeno u širokom razmaku vremena od 896 do 1048, koji bi se razmak vremena naravno mogao korigirati, kad bi bio poznat u vremenskom smislu onaj momenat, kada nisu više susedi Pečenega Alani nego Uzi. Sve dok to nije slučaj, dovoljno je znati, da se na osnovu glave 10 i 11 D. A. I. ispostavlja tako velik razmak vremena za nastanak glave 1 do 13, da je po tome razmaku vremena sasvim moguće da je glava 1 do 13 nastala posle glave 14 do 53.

To je potrebno znati obzirom na iznešenu okolnost, po kojoj već sam manir glave 1 do 13 na taj kasniji nastanak upućuje.

Ako dakle već po svom maniru glava 1 do 13 pretstavlja jednu stvar nastalu iza glave 14 do 53 onda je u pogledu vremena toga nastanka dovoljno znati, da iz glave 10 do 11 D. A. I. proizlazi da je po razlogu vremena takav kasniji nastanak glave 1 do 13 također moguć.

Sa pravom će čitatelj međutim zadržati se pred okolnošću, da između glave 9 i glave 10 u tekstu D. A. I. stoji jedna usamljena rečenica, koja ovome ovde upotrebljenom i iznešenom materijalu u pogledu vremena protivreči i po kojoj bi glava 1 do 13 mogla biti pisana ne od 896 do 1048, nego naprotiv tek od 1048, jer ako u toj rečenici biva pretstavljen neposredni dodir Uza i Pečenega, onda naravno to može samo značiti Uze, koji su već prešli Lebediju i ušli u Atelközel, gde već potiskuju Pečenege preko Dunava u Romajsku imperiju.

Ta usamljena rečenica hoti hoi Uzoi dinantai tois Patzinakitais polemein tj. Uzi su u stanju da ratuju sa Pečenezima, naravno, ne može da pretstavlja situaciju, kada su Pečenezi u Atelközel, Uzi s leve strane Volge, a između njih u Lebediji Alani, nego ta usamljena rečenica može samo da pretstavlja situaciju, kad tome više nije tako, nego su Uzi već postali susedi Pečenega, dakle bar to, da su se već smestili u Lebediji, ako ne možda čak i ono vreme, kada su Uzi iz Lebedije već toliko zašli u Pečenege, da ih potiskuju preko Dunava tj. godina 1048.

Ta rečenica je prema tome u protivrečnosti sa glavom 10 i 11 D. A. I.

Ne može se pretpostaviti da jedno i drugo i ta rečenica i glava 10 i 11 potiču od istoga pisca. Ne može se pretpostaviti za to, što bi to pretpostavljalo protivrečno pisanje, a protivrečno pisanje pretstavljalo bi neznanje.

Mora se dakle pomisliti na razrešenje te protivrečnosti, što je moguće samo, ako se pretpostavi, da ta rečenica ne potiče od one iste ruke, koja je pisala glavu 10 i 11 D. A. I., nego da potiče od druge ruke i to od jedne kasnije ruke, kada se tom rečenicom naznačava jedno vreme, koje je kasnije od vremena glave 10 i 11 D. A. I.

I to će zaista i biti tako, a okolnost, iz koje se na to zaključivati može, leži u činjenici, da ta usamljena rečenica nije svrstana u spis kao posebna glava i nema svoga naslova, a da je mogla biti tako svrstana pokazuje odmah malo dalje glava 12, koja je potpuno analogna, i ako ne po predmetu, ovoj rečenici, a u kojoj se nalazi isto tako kratka rečenica ali svrstana u spis kao jedna glava sa posebnim naslovom.

Ta rečenica u glavi 12 glasi hoti kai he maure legomene Bulgaria dinatai tois Hazarois polemein tj. tako zvana crna Bulgarija u stanju je da ratuje sa Hazarima. Kao što se vidi, ne doduše po predmetu, ali inače čak i po rečima spomenuta usamljena rečenica o Uzima i Pečenezima potpuno je analogna ovoj rečenici u glavi 12, pa ipak ta rečenica u glavi 12 imade naslov peri tes maures Bulgarias kai tes Hazarias, tj. o crnoj Bulgariji i Hazariji.

Kraj potpune analogije i jednakoga teksta i jednake kratkoće i kraj okolnosti da i jedno i drugo ne pretstavlja ništa osim jednu rečenicu, ta razlika u pogledu smeštaja jedne i druge rečenice u D. A. I. može se razumeti samo, ako se uzme da je ta usamljena rečenica o Uzima i Pečenezima unešena u spis D. A. I. tek nakon, što je taj spis doživeo, da su njegove margine pretvorene u naslove, radi čega se onda ta rečenica i pojavljuje bez naslova.

To bi značilo da bi ta protivrečna rečenica mogla biti jedan docniji unos u glavu 1 do 13 tj. kad je već napisana glava 10 i 11.

Po svom sadržaju ta usamljena rečenica upućuje već na vreme oko godine 1048, ali s time da se ona može odnositi i na vreme oko godine 1064, kada se Uzi usled epidemije povlače natrag preko Dunava, a možda još i na znatno kasnije vreme, ako su Uzi na Dunavu ostali, koje bi onda išlo i dalje sve do uništenja Pečenega na Leburnionu godine 1091 sa strane Aleksija I Komnena i Kumana.

Ne izgleda li prema tome ta usamljena rečenica po svojoj protivrečnosti sa glavom 10 i 11 D. A. I. i po svom smeštaju, bez određenja po glavi i naslovu, ne samo kao jedan mnogo kasniji unos u D. A. I., nego kao stvar, koja po toj širokoj vremenskoj mogućnosti ukazuje možda također na Mihaela Roizaitesa, koji je, kao što smo videli spis D. A. I. u Codex Parisinus prepravljao baš kao i ona nemotivirana i po svom položaju sasvim neobrazložena rečenica između glave 8 i 9 o tome kako hoi Patzinakitai ekeithen tu Danapreos potamu meta to ear dierhontai, kai aei ekeise kalokairizusin tj. s proleća Pečenezi prelaze reku Dnjepar i uvek tamo provode leto.

Obe te stvari su bez veze sa tekstom, u kome se nalaze, pa je verovatno, da su i one sa strane Mihaila Roizaitesa unešene u spis D. A. I. kao znak, da je taj spis iz vremena Konstantina VII.

Spomenuta rečenica o prelazu Pečenega preko Dnjepra radi letovanja, naravno, može se ticati samo glavnoga Pečeneškoga nastana i značiti samo to, da se Pečeneški glavni nastan leti prenosi iz vrućega stepskog kraja sa levoga Dnjepra u hladnije šumovite krajeve desnoga Dnjepra, ali to ujedno znači vreme, kada su Pečenezi još u Atelközelu, dakle vreme Leona VI. Ona druga rečenica o Uzima i Pečenezima kao što smo videli ne znači to isto, ali se može razumeti, ako se pretpostavi da se je i tu Mihaelu Roizaitesu dogodilo ono isto, što mu se je dogodilo kod beleške o pet sto godina od Salone u glavi 29 tj. da je svoje vreme u pometnji stavio mesto vremena, koje je nameravao.

A da te obe stvari po sebi u spisu D. A. I. nemotivirane upućuju na Mihaela Roizaitesa može se zaključiti i po tome, što u glavi 13 posle glave 12 o crnoj Bulgariji i Hazariji a pre apostrofacije Romana II isto tako nemotivirano stoji ona vest o Mađarskim granicama, koja je kao što smo videli u nesaglasnosti sa glavom 40, gde su granice Mađara već određene.

Primedba u toj vesti o tome, kako su Hrvati prema gorama susedi Mađarima (pros ta ore tois Turkois parakeintai) odnosi se sasvim naravno, na one Hrvate, o kojima je reč u glavi 31, pa je po tome onda i verovatno, da je ne samo ta primedba, nego i sve to što se tu u glavi 13 govori o granicama Mađara na tom mestu u D. A. I. uvršteno sa strane Mihaela Roizaitesa, kad je isti Codex Parisinus sastavljao. To vredi isto tako i za dalnju rečenicu o tome kako Pečenezi mogu zaratiti na Turke itd., jer je ta rečenica popraćena primedbom kathos kai en to peri Patzinakiton kefalaio proeiretai tj. kako se o tome govori u glavi o Pečenezima.

Glava o Pečenezima je glava 37 D. A. I. i u njoj je zaista pokazano, kako su Pečenezi u stanju napasti Turke (Mađare), veliku im štetu naneti i uništiti ih.

Ali pozivanje u glavi 13 na glavu 37 onda sasvim naravno odaje, da je glava 13 docnija stvar prema glavi 37, dakle ne stvar prvobitnoga teksta D. A. I. A kad to stoji onda celokupan taj unos u glavi 13 o granicama Mađara i o Pečenezima u vezi sa Mađarima može da također dolazi od Mihaela Roizaitesa, na koga upućuje prema glavi 31 D. A. I. napomena o Hrvatima kao Mađarskim susedima pros ta ore.

Ta napomena tiče se Hrvata na severu, pa bi mogla biti po tome i iz vremena glave 30, ali kako glava 30 pretstavlja diegezis tj. raspravu, koja nije popraćena znacima prepravljanja spisa D. A. I., kao što je to slučaj kod Mihaela Roizaitesa, okolnost da se u glavi 13 pojavljuje prepravka u vezi sa Hrvatima na severu svakako pre upućuje na Mihaela Roizaitesa, koji također u glavi 31 unaša u spis D. A. I vesti

o severnim Hrvatima, ali kod koga se nalaze ujedno i znaci prepravke spisa D. A. I. s tim u vezi.

Sasvim je dakle verovatno onda uzeti, da i napred pomenute dve usamljene rečenice kao i spomenuta mesta u glavi 13 o Mađarima, Pečenezima i Hrvatima pretstavljaju unos Mihaela Roizaitesa u spis D. A. I.

Kad tako čitatelj uzmogne dobiti sliku o tome, kako vreme za nastanak glave 1 do 13 D. A. I. svakako može da ide i posle godine 959 tj. posle Konstantina VII, moći će primiti i sve ono, što se je do sada pokazalo kao znak, da je glava 1 do 13 sastavljena posle prvobitnoga spisa D. A. I., koji se je morao sastojati od glave 14 do 53.

I sad treba tome dodati sve ono, što se kao takav znak pojavljuje i u samom sadržaju tih glava 1 do 13.

Tu u prvom redu dolazi glava 9 koja bez ičega prethodnoga govori o ta apo tes exo Rosias monoxila katerhomena en Konstantinupolei tj. o lađama iz jednog drveta, koje iz vanjske Rusije silaze u Carigrad. Ako čitalac otvori glavu 42 naći će tamo ono prethodno, što se u glavi 9 ne nalazi, u rečima Eis de ta hipselotera tu Danapreos potamu mere katoikusin hoi Ros, di hu potamu apopleontes pros Romaius poiuntai ten afixin tj. u višim krajevima reke Dnjepra stanuju Rusi, koji otisnuvši se tom rekom za Romaje, dolaze do svog cilja. Glava 9 nije ništa drugo, nego opis toga, što je tu u glavi 42 navedeno tj. u glavi 42 stoji, da Rusi Dnjeprom putuju Romajima, a u glavi 29 je onda opis toga puta i glava 42 bez glave 9 je nepotpuna kao što je nepotpuna glava 9 bez glave 42. Samo se od sebe nameće onda, da je glava 9 samo prenos iz glave 42 u docnije nastali deo spisa D. A. I. u glavi 1 do 13.

Posle navoda o tome, da Rusi Dnjeprom silaze Romajima prirodno sleduju reči o lađama iz jednoga drveta koje stižu iz vanjske Rusije u Carigrad, sa dalnjim detaljnim opisom svega što je potrebno.

Isto tako u glavi 38 posle reči kai ektote polemon hoi Turkoi para ton Patzinakiton uk edexanto tj. od to doba Turci nisu više prihvatili boj sa Pečenezima prirodno sleduje ono, što stoji u glavi 8 sa rečima kai tuto delon kai enteuthen estin tj. »a to se vidi iz ovoga«, nastavljajući poznatu već priču o kliriku Gabrielu i Mađarima, koji se ne odazivaju caru da idu u rat na Pečenege.

I tu se vidi, da ono, što donosi glava 8 prirodno leži u glavi 38, pa je verovatno, da je to iz glave 38 u glavu 8 prenešeno, čime bi u glavi 8 i 9 zapravo imali prenose iz glave 38 i 42.

Ako bi se sada ti prenosi vratili na svoja mesta, u glavi 1 do 13 ne bi ostalo drugo, nego opis važnosti Pečenega za spoljnu politiku Vizanta. Ono, šta su Pečenezi učinili Vizantijskim saveznicima Mađarima na poziv Bugarskoga cara Simeona oteravši Mađare iz Atelközel i smestivši se na njihovo mesto prekoputa Vizantu na Crnom Moru bilo bi dovoljno. Ostala bi još ona tri upozorenja caru Romanu II glede carske krune, grčke vatre i ženidbe sa drugim narodima.

Važnost Pečenega i ophođenje sa njima kao i važnost spomenutih triju stvari trebalo je popuniti, da se taj tako reći predgovor spisu D. A. I., koji je naknadno nastao veže sa prvobitnim spisom D. A. I. u glavi 14 do 53. Zato je verovatno izvršen prenos iz glave 38 i glave 42 u glavu 8 i glavu 9, čime je taj predgovor zaista dobio sliku, kao da nije predgovor, nego da je sam spis D. A. I.

Upozorenje u glavi prvoj, da spis D. A. I. ne će biti pisan nekim biranim jezikom i zanosnim govorom pretstavlja nešto, što je samo prividno programatsko, jer prenošenje fragmenata iz hronografija, pisaca istorije i prenošenje akata ili njihovih fragmenata iz arhiva ne može drukčije ni biti, pa pisanje običnim jezikom ne će biti posledica takve namere, koja bi imala mesta, kad bi i drukčije moglo biti, nego će obratno to najavljivanje pisanja sa običnim jezikom biti posledica toga, što su svi u spis D. A. I. izvršeni prenosi bili pisani u običnom jeziku. Najavljivanje dakle, kako će spis D. A. I. biti pisan običnim jezikom, ne će biti drugo nego posledica okolnosti da spis D. A. I. tj. glava 14 do 53 jeste pisan običnim jezikom.

Ta nesaglasnost takvoga najavljivanja u glavi prvoj sa celokupnim materijalom, koji nije mogao biti drukčiji, upućuje na to, da je najpre morao biti sačinjen prvobitni spis od glave 14 do 53, naravno u običnom jeziku, kad je kao što je rečeno sastavljen iz prenosa, koji su i mogli biti pisani samo običnim jezikom, a tek posle toga, da je onda došlo do sastavljanja glave 1 do 13.

I prenosi, dakle, iz samoga spisa D. A. I. tj. iz glave 14 do 53 u glavu 1 do 13, kao ovo najavljivanje u glavi prvoj, pretstavljaju znakove o tome, da je glava 1 do 13 morala nastati posle glave 14 do 53.

To znači, da se ono, što proizlazi iz gore opisanog posebnoga manira, potvrđuje i samim sadržajem glave 1 do 13.

A ima osim svega ovoga još i jedan posebni znak, koji upućuje na to, da se je prvobitni spis D. A. I. morao sastojati iz glave 14 do 53 i tek posle, da je tome prvobitnome spisu dodana glava 1 do 13. Taj znak sastojao bi se u ovome.

I kraj najjače težnje, da se spis D. A. I. od glave 14 do 53 uzme kao jedno programatski napisano delo taj pokušaj ne uspeva. Tome se protivi sama vrsta toga spisa i način, kojim je taj spis sačinjen. Spis je kazuistički a ne programatski. Nesadržavajući on nikakvoga kriterija u potonjem pogledu ne pruža on ni bilo kakvu osnovu za pokušaj, da se on uzme kao sastavljen po bilo kakvom programu. Možda je sastavljač spisa D. A. I. kod prenošenja fragmenata iz autora i arhiva imao pojedine predilekcije, po kojima je neke fragmente prenašao a neke nije, ali to će onda biti čisto subjektivna čitaocu nepristupačna stvar, glede koje u samome spisu nema nikakvih podataka ni znakova za raspoznavanje. Usled toga jedva će se čitaoc moći oteti utisku, da u pogledu spisa D. A. I. stoji pred jednom složenicom, sastavljenom po

ukusu a ne po programu. Sasvim je neverovatno, da će neko unapred odlučiti, da će izvesne fragmente preneti a izvesne ne, pa je onda naravno mnogo verovatnije, da se je to događalo kod samoga prenošenja tj. da se je onda po ukusu i nahođenju nešta vadilo i prenosilo, a nešta ne. Svaki govor o tome unapred isključen je, jer je sve, što će se zbiti, tek posledica nastajanja a ne već posledica proračunavanja.

Čitajući glave 14 do 53 razdeljeno po njihovim materijama sav taj materijal u glavi 14 do 53 izgleda kao skup odlomaka za čitanje, nešto nalik na ono, što se nalazi u školskim čitankama, što je i navelo Gavru Manojlovića u njegovoj velikoj i temeljnoj raspravi o spisu D. A. I., da se sasvim prikloni shvaćanju toga spisa kao jednog udžbenika, koga je pisao car Konstantin VII svome sinu Romanu II, još dečaku, za pouku.

Ako se materijal, sadržan u spisu D. A. I., ne prepozna kao prenos iz autora i arhiva, ta je misao najbliža, jer obe stvari, takav jedan udžbenik i takva jedna kompilacija iz autora i arhiva, imaju to zajedničko, da nisu i ne mogu biti programatsko delo, ni u opšte delo, nego samo skup ili zbir materijala.

Kad se onda u uvodu spisu D. A. I. pokušava tome dati programatsko obeležje, onda čitatelj oseća, da nije spis pravljen po programu, nego da je program naknadno napravljen po već gotovom spisu, tj. ono, što je po ukusu i izboru ušlo u spis, prikazano je u uvodu kao da to nije tako samo nastalo, nego kao da je baš tako bilo zamišljeno.

A baš to je sasvim isključeno svakome ko pročita spis i vidi, da se tu nalaze pojedine materije za deskripciju, a ne programatska sistematska deskripcija.

Već po tome jednom znaku glava 1 do 13 morala je nastati posle glave 14 do 53, jer se njome prvobitni spis, sastojeći od glave 14 do 53, kao spis materijala za deskripciju, pokušava pretvoriti u deskripciju i jedna proizvoljna kompilacija u programatsko sistematsko delo. Bez sumnje taj utisak pojačava okolnost, što nema nikakve prihvatljive relacije između jednostavnosti materijala u prvobitnom spisu D. A. I. i izvlačenja maksimalnih konzekvencija za ugled veličinu grandioznost udivljenja vrednog Romana II u slučaju ako bude dobro upoznat sa sadržajem spisa D. A. I. Suviše daleko bi odvelo kad bi se ovde primerima pokazalo ogromno rastojanje između pojedinih partija D. A. I. i grandioznih hiperbola u glavi 1 do 13.

Ništa ne menja na stvari, što se je sastavljač glave 1 do 13 poslužio uveliko sa izvadcima iz starog i novog zaveta, punim hiperbola, kada primenu tih izvadaka treba da opravda onaj skup kazusa, koji sačinjava D. A. I.

Naprotiv, baš upotreba tih postojećih hiperbola i njihova primena na te kazuse i nesaglasnost, koja se s time pojavljuje, jesu stvari, koje također upućuju, da je prvobitni spis glava 14 do 53 morao samo sadržavati kazuse, a da je primena tih hiperbola kasnija stvar ili bar stvar, koja je morala nastati posle tog prvobitnog spisa, koji se sastoji od glave 14 do 53.

Čitalac treba samo da pročita glavu 14 do 53 i onda otvori glavu 1 do 13 i naročito uvod, pa da onda odatle vidi sav grandiozni sjaj Romana II, ako se ovaj upozna sa glavom 14 do 53 spisa D. A. I.

Je li to u ma kakvom makar i samo približnom razmeru jedno s drugim, na to će odgovoriti sam čitatelj, kad sebi postavi pitanje odnosa o onome što glava 14 do 53 sadrži i o onome što ona treba u pogledu transfiguracije Romana II da proizvede.

Ostavljajući taj tako reći literarni zadatak samome čitatelju ovde je relevantno obratiti se onoj drugoj nesaglasnosti, koja se sastoji u tome, da glava 14 do 53 očevidno nije mogla biti rađena programatski kao historisko delo u opšte, a pogotovo ne kao hronografija, i prikazati u čemu se ona sastoji.

U uvodu treba da su reči samoga Konstantina VII: Sada me, dakle, slušaj sine i bićeš, primivši tu pouku, držan mudrim sa strane razboritih i ubrajan među razborite sa strane mudrih, ljudi će te hvaliti i blagosiljati će te brojni narodi. Nauči, šta treba pre svega da znaš i prihvati mudro kormilo carstva. Nastoj oko stvari koje su sada i spremaj se za buduće, kako bi mogao razumevanju pridružiti iskustvo i biti u najvećoj meri dorastao poslovima. Evo razlažem ti pouku kako ne bi sa iskustvom i znanjem, koje iz nje proizlazi, pogrešio u pogledu najbolje odluke i opšte koristi.

Osim pouke, da je sa Pečenezima najbolje živiti u miru i prijateljstvu za Vizantiju, jer su oni najjači narod i mogu da služe i direktno i indirektno tj. samo taktički, sve ostalo u spisu D. A. I. je u stvari naracija pojedinih slučajeva, pa se i po ovome delu uvoda vidi, da je to moralo biti pisano posle te naracije slučajeva sa namerom, da se kompilacija, koja je time načinjena, pretvori u jedan historiski spis samoga cara Konstantina VII lično.

Iza toga tj. posle te napomene o pouci sledi napomena o programu: Ponajpre o tome, koji bi narod i u čemu mogao biti Romajima od koristi a u čemu opet od štete kao i o tome, koji bi pojedini od tih naroda i kako mogao biti napadnut od drugog pojedinog naroda i podvrgnut, a onda o njihovoj neumerenoj i nezasitnoj naravi i o tome kako ne razborito znadu zatražiti da budu obdareni, a iza toga sledi ono o razlici između raznih naroda, o njihovom poreklu, njihovim običajima, i njihovom načinu života i o položaju i klimi zemlje, koju oni nastavaju i o opisu i prostranstvu iste, i o onome što se je u izvesno vreme zbivalo između Romaja i raznih naroda, a posle toga o onome šta se je u našem gradu i u celoj oblasti Romaja vremenom izmenilo.

Argumentacija bi se ovde sastojala u tome, da se uzme svaka materija u glavi D. A. I. i stavi u odnos prema ovom programu pa da se vidi,

koliko tu relacije ima, i da li se to, što je programatski rečeno, toliko podudara sa onim, što se na tom pojedinom mestu u spisu D. A. I. nalazi. Pošto bi to u stvari značilo prepisati ovde čitav spis D. A. I. dovoljno je čitatelju upraviti upozorenje neka samo pokuša dovesti u saglasnost ono što kaže D. A. I. sa ovim što je tu rečeno, pa da oseti kako je najpre morala nastati kompilacija u glavi 14 do 53, koja je onda služila za pokušaj, da se uvodnim rečima pretvarajući kompilaciju u program pokuša od te kompilacije načiniti historiski spis.

U uvodu se nastavlja u smislu Konstantina VII Romanu II sa rečima, koje bi zaista odgovarale jednom istoriskom spisu. To su stvari, do kojih sam ja došao sam, pa sam naumio, da ono, što sam spoznao, predam tebi, mome ljubljenome sinu, kako bi bio u stanju znati za razliku između njih pojedinih kao i to, kako ćeš, ili sa njima postupati i učiniti ih sebi sklonima ili ratovati sa njima i protiviti im se.

Kad se posle ovoga pročita glava 14 do 53 onda se pita, šta je to, što je Konstantin VII spoznao i šta on to predaje svome ljubljenome sinu, a što bi odgovaralo tome, da bi onda Roman II bio u stanju znati, kako će sa narodima postupati i kako će ih učiniti sebi sklonima, da li će sa njima ratovati i protiviti im se.

Prelazeći posle uvoda u glavi prvoj na sam spis D. A. I. još uvek car Konstantin VII govori o pouci, koju najavljuje svome sinu Romanu II, a da se ne vidi osim pouke o Pečenezima u čemu se ona sastoji.

Glava prva. A sada čuj sine šta je tebi, od rođenja razumnom, dobro da znaš, da bi mogao uzeti vlast u ruke. Jer ja mislim, kada je za druge sve podanike dobro, da budu poučeni, kako onda ne za tebe, koji se odlikuješ time, što si obavezan, da se brineš o dobru svih njih i o veslu i krmi zemaljskog teretnjaka. A nemoj se čuditi sine, što sam se pri tom služio za ovo moje objašnjenje jasnom i raspravnom reči, tekućom kao bez plana, jednostavno i skromno. Ja nisam nastojao da izvedem pokus pisanja ukrašenim jezikom ili izražavanjem u načinu Atenjana punim lepote i visine, nego sam moju pažnju obratio samo na to, da tebe poučim običnim i prijatnim izveštavanjem o tome, šta mislim, da treba da znaš i šta je to, što bi ti moglo na lak način pribaviti rasudnost i mudrost, koje dolaze velikim iskustvom.

Kao što se vidi, sve to što se u uvodu i u glavi prvoj pojavljuje kao reč Konstantina VII svome sinu, treba da je pouka jednoga vladara svome nasledniku.

Šta bi prirodnije bilo, nego da se tu onda nalazi pouka oca sinu o samoj imperiji pre svega i iznad svega, da se tu nalazi opis imperije sa svih raznih tačaka gledišta a bar sa gledišta geografskoga i historiskoga. Tome bi naravno onda trebalo da sleduje i opis imperije sa gledišta etnografskoga, administrativnoga i političkoga, ukratko trebalo bi da se tu onda nalazi kakav bilo ali svakako neki sistematski opis onoga, što će otac predati sinu u ruke.

Kao što se vidi o tome međutim u spisu D. A. I. nema ništa i baš to što nema ništa kao i to, što se kasnije u glavi 1 do 13 sve to čega nema nadomeštava samo sa jednom jedinom objekcijom o Pečenezima upućuje na to, da je spis glava 14 do 53 sastavljen prenosima iz autora i arhiva bez i najmanje pomisli na Romana II.

One apostrofacije, koje se u glavi 14 do 53 nalaze kao apostrofacije Konstantina VII Romanu II ništa ne menjaju na stvari, jer one u tom pogledu ništa ne donose i pored njih ostaje spis D. A. I. u pogledu same imperije bez ikakve pouke, pa se te apostrofacije lako prepoznaju kao namerni unosi na pojedinim mestima, koji nemaju drugu svrhu, nego samo da povežu glavu 1 do 13 sa glavom 14 do 53 i tako pomognu onoj autentifikaciji, koju pokušava glava 1 do 13. Eto u samoj glavi 13 u tekstu ovih reči: Obrati sine pogled tvoga razuma na moje reči i spoznaj, čime te obvezujem, pa ćeš biti u stanju u svoje vreme, da kao iz očinskih zaliha izneseš obilje mudrosti i pokažeš tok uviđavnosti. A na koncu glave 13 sledeće: Potrebno je preljubljeni sine, da uz ostalo znadeš i ovo, jer će ti znanje o tome uveliko pribaviti moć i pretstaviti tebe kao najdostojnijega da ti se dive.

I onda ponavljanje onoga što je već rečeno u uvodu: A ovo je sada opet o razlici između raznih naroda, o njihovom poreklu, njihovim običajima, njihovom načinu života i o položaju i o klimi zemlje, koju nastavaju i opisu i prostranstvu iste, kako će to biti redomice i opširnije objašnjeno.

To je kao što se vidi skup u glavi 14 do 53 navedenih pojedinih slučajeva, opisan po njihovim najznačajnijim oznakama kao program.

U glavi 43: Nego, ljubljeno dete, dovoljno ti je priopšteno o severnim Skitima glede kojih znanje biće ti svakako od pomoći i koristi u svoje vreme.

Potrebno je da saznaš i o onima prema ishodu sunca, kako su ponovo postali podanici Romaja nakon što su pre toga ispali ispod njihove vlasti. Time je u stvari kao što se vidi obuhvaćena glava 37 do 42 u smislu prošlom i glava 43 do 46 u smislu budućem. To znači da su time obuhvaćeni izveštaji o Pečenezima i Mađarima, kao i izveštaji o Taronskom knezu i njegovoj dinastiji i o operaciji glede Ulnuta zatim izveštaj o Manzikertu i tamošnjoj dinastiji o sporu glede Fasijane i rešenju cara Konstantina VII kao i izveštaj o događaju sa gradom Adranuci. Kao što se vidi ove opšte reči jedva dosežu značaj margina pa su daleko od programa.

Na kraju glave 46 nalazi se opomena Romanu II da zapamti sve ove slučajeve od glave 43 do 46 radi eventualne buduće analogije. Odmah malo dalje u glavi 48 na kraju nalazi se apostrofacija Romanu II koja se odnosi sada na sve glave od 37 do 46, a verovatno još generalnije, ako bi se tu mogli ubrojiti i prenosi iz autora. U toj apostrofaciji onda obuhvataju se posle toga glava 49 do 53 sa rečima: Nakon što

smo tako savesno o narodima izvestili i tebi priopštili, pravo je da sebi jasno poznavanje pribaviš ne samo o tome, šta se je u našem gradu, nego i u celoj državi Romaja u izvesna vremena novoga desilo, kako bi znanje o bližim i domaćim stvarima, u tebi ustaljeno, privlačnijim te prikazalo za podanike.

Kao što se vidi, same te apostrofacije, sa svojim fraziranjem, upućuju na to, da ih u prvobitnoj glavi 14 do 53 nije ni bilo, jer, kako je očevidno sve to što se nalazi u glavi 14 do 53 prenos iz autora i arhiva, apostrofacije, koje naprotiv tome pretstavljaju cara Konstantina VII kao pisca, nisu ni mogle biti drugo nego reči, koje na te pojedine slučajeve u spisu D. A. I. upućuju, ali ne sa tendencijom da takve budu nego sa tendencijom, da prikažu te prenose pojedinih slučajeva u glavi 14 do 53 kao historisko delo Konstantina VII lično.

Tako se dakle na sve ono, što već po sebi upućuje na glavu 1 do 13 kao kasniju stvar nadovezuje i sam tekst uvoda i apostrofacija Romana II, jer radi njihove nesaglasnosti sa glavom 14 do 53 i iz toga proizlazi da je glava 1 do 13 morala biti jedna kasnija stvar.

Roman II sin Konstantina VII bio je sucar svoga oca i vladao sa njim, pa se je za života očeva i po drugi put oženio. Otac je dakle imao dovoljno prilike da dade svome sinu svu onu pouku o vladanju, o kojoj osim opomene glede Pečenega, u spisu D. A. I. nema ništa. Nasledniku prestola i sinu ne daje Konstantin VII nikakve naročite pouke o vladanju, nego mu predaje prenose iz autora, iz arhiva, koji sadrže samo različite slučajeve. O samoj imperiji i o njegovoj budućoj dužnosti konkretno u spisu D. A. I. nema ništa. Već to upućuje na to, da spis D. A. I. u opšte nije lična radnja Konstantina VII i da je glava 14 do 53 morala nastati pre glave 1 do 13.

Pa kako se onda može razumeti takva nekongruencija između onoga, što spis D. A. I. u glavi 14 do 53 jeste, i onoga što bi taj isti spis po glavi 1 do 13 imao da pretstavlja.

To se može razumeti samo, ako se uzme, da je jedan član naučne kancelarije cara Konstantina VII potaknut radom drugoga člana te iste kancelarije, koji je izrađivao spis De Cerimoniis sastavio, prenosom iz autora i arhiva, glavu 14 do 53, a onda posle toga sastavio uvod i glavu 1 do 13, da tako spis, koji je rađen bez veze sa Romanom II, pretstavi kao namenjen Romanu II, i to ne od careve naučne kancelarije, nego od cara Konstantina VII lično.

I tu je sada mesto, da se može odgovoriti na pitanje, zašto kada, kako i radi kojega motiva se je to moglo dogoditi. Kao što smo napred videli, spis D. A. I. nije, ukoliko je bio i pisan za života Konstantina VII, bio i svršen za toga vremena. Naprotiv, videli smo znakove, koji vode i preko toga vremena. Kod De Cerimoniis videli smo da spis ide

i do vremena naslednika Romana II Nikifora Phocasa. Spis D. A. I., videli smo, išao je svakako do Romana II.

I šta se onda na osnovu svega rečenoga samo od sebe nameće kao najverovatnije, jeste to, da je smrću Konstantina VII i autokratorstvom Romana II za sastavljača glave 14 do 53 morala nastati jedna okolnost, koja tome sastavljaču daje priliku, da se pred novim carem pojavi u povoljnom svetlu. I posveta caru Romanu II glava 1 do 13 i sve apostrofacije u glavi 14 do 53 pretstavljaju zaista spis D. A. I. kao namenjen Romanu II, ali ne od Konstantina VII, nego od sastavljača toga spisa, člana naučne kancelarije Konstantina VII, koji je verovatno Romanu II taj spis predao kao amanet njegovog oca, radi čega je taj spis u historiografiji Vizantijskoj odgovarajućoj tome vremenu a i kasnije ostao nepoznat. Moravčik ga smatra tajnim spisom radi toga što ga ni jedan docniji historičar ne spominje. Taj spis je to verovatno i bio, ali je to od njega načinio ne Konstantin VII, nego njegov sastavljač.

I tako se jedna mana razmakom vremena pretvara u vrlinu. Očevidna ambicija sastavljača spisa D. A. I., koja se vidi u brzom i olakom prenašanju fragmenata iz autora i arhiva i u transformaciji tih prenosa u spis Konstantina VII Romanu II, osiguravajući spisu tajnost, proizvela je za vreme, u kome je isti svoju kompilaciju pravio jedno delo, koje nije bilo na visini jedne kritičke historiske radnje i nije nam sastavljač toga dela ostavio historisko delo, ali je mesto toga ostavio nešta, o čem je već rečeno, a što se ne može dovoljno naglasiti, a to je historiski materijal u svom originalu. Ne doduše u svojoj formalnosti ni u svojoj potpunosti, ali u svojoj originalnosti.

Tako se prava velika vrednost toga spisa pokazuje tek sa neprejudicionalnim njegovim čitanjem.

A posebna zasluga toga sastavljača spisa D. A. I. jeste to, što je na taj način omogućena njegova tako značajna nadopuna, kao što je ona Mihaela Roizaitesa odnosno pravije Cezara Ioanna Dukasa, kojom se tek taj spis D. A. I. potpuno rešava one problematike, koju stvara čitanje toga spisa na prejudicionalni način, uzimajući za istinito ono, što je morala biti samo taktika sastavljača toga spisa prema novome caru Romanu II.

Kao što se iz svega rečenoga vidi, slobodno, neprejudicionalno čitanje spisa, koji idu pod imenom Konstantina Porfirogenita donosilo bi sobom sigurno istoga kao ličnoga autora Vite Basillii, i inspiratora Teofanovoga kontinuatora, dok bi ostala dela bila radnje u njegovoj kancelariji, pa tako i D. A. I. koje je posle smrti Konstantina Porfirogenita kompilator sa dodatkom glave 1 do 13, uvodom i 4 apostrofacije prepravio da služi kao amanet Konstantina Porfirogenita njegovom sinu Romanu II.

Na završetku jedna napomena. Prepoznavanje Porfirogenitove vesti o drugoj seobi u Dalmaciju (DAI glava 30 i 31) kao vesti o seobi Huna Kutrigura osnovano je na indirektnim podacima iz Fredegara, Teofana, Nikifora i Pavla Djakona, koji tu vest vraćaju iz tradicije u realnost dajući joj tako vrednost podatka direktnoga. Ipak bi se autor ove knjige dvoumio da to obelodani, da nije u Zborniku Matice Hrvatske 1925 str. 290 i 306 a u raspravi Vjekoslava Klajića o Hrvatskim saborima naišao i na jedan podatak koji potvrđuje gore spomenuto prepoznavanje. Taj podatak nalazi se u zaključku Sabora u Zagrebu od 21 februara 1629 o pozivu Srbima (Vlaski Szinowe) da dobrovoljno priđu k Orssaghu tj. Hrvatskoj i Slavoniji (Državni Arhiv Zagreb Saborski zapisnici II 263). Za taj slučaj osiguravaju se Srbima povlastice, pre svega da ne će biti kmetovi, da ne će biti obavezni da idu na tlaku, čime već od početka osigurava Srbima položaj slobodnih pripadnika »Orssagha«, što još i naročito potvrđuje četvrta povlastica da Srbi budu zemaljskoj gospodi pokorni »polak slobode njihove«. Po šestoj povlastici imali bi Srbi da budu »zevsema orsaški kotrigi, ter da s orsaškemi pravdami živu«, što znači da Srbi imaju da budu u svakom pogledu zemaljski kotrigi. Po smislu tu bi reči zemaljski kotrigi imale da znače zemaljski članovi, dakle tu je reč kotrig unesena sa onim istim smislom sa kojim ta reč postoji u narodu prema rečniku hrvatskoga ili srpskoga jezika Jugoslovenske Akademije u Zagrebu »u kajkavaca i u sjevernijeh čakavaca«, dakle baš na području o kome govori Porfirogenitova vest. Orsag je reč mađarska. Kotrig nije. Analogno Teofanu i Nikiforu, koji mesto kutrigur imaju kotrag, kotrig neće biti drugo nego kutrig tj. deo reči kutrigur. Hunski Kutriguri i Utiguri su očevidno bili Uri tj. sebe tako klasificirali. Baš kao i Onogunduri. Verovatno su prema drugima bili Uri. Između sebe pak jedni su bili Kutrigi a drugi Utigi. Kutrigi su prema sačuvanom smislu reči kotrig morali biti za razliku od Utiga vladajući članovi Hunske organizacije tj. slobodni sloj. U tom smislu tj. u smislu slobodnoga člana upotrebljava i spomenuti zaključak izražaj kotrig nudeći ga Srbima. Postojanje toga izražaja u narodu i to na području Porfirogenitove vesti upućuje na veliku starinu toga izražaja, koji se prepoznavanjem Porfirogenitove vesti u stvari pokazuje kao ostatak Hunskog nazivlja iz vremena cara Heraklija. Postojanje toga izražaja kotrigi potvrđuje dakle prepoznavanje Porfirogenitove vesti a ujedno i to da su Heraklijevi naseljenici morali biti Kutriguri prema čemu bi onda zaista i Fredegarovi Huni bili Utiguri. Fredegaru, Teofanu, Nikiforu, Pavlu Djakonu i Porfirogenitu pridružuje se dakle u narodu i to baš na području Porfirogenitove vesti sačuvana Hunska reč kotrig tj. kutrig tj. kutrigur. Tek ovaj potonji podatak sa postojanjem reči kotrig u narodu prinudio je autora da rezultat svoga istraživanja u pogledu Porfirogenita obelodani i bez direktnog podatka a na osnovi svih gore navedenih indirektnih podataka.

SADRŽAJ

Predgovor — — — — — — — — — — — — — — — 7

Putinački spomenik — — — — — — — — — — — — — 11
Tiberijeva cesta — — — — — — — — — — — — — 42
Ilirski Desi — — — — — — — — — — — — — — 50
Prokopijevi Spori — — — — — — — — — — — — — 56
Zlatan prsten — — — — — — — — — — — — — — 65
Derzelos — — — — — — — — — — — — — — — 94
Risari — — — — — — — — — — — — — — — — 111
Aachen 813 — — — — — — — — — — — — — — 132
Jedan stari dubrovački pesnik — — — — — — — — — — — 141
Kninske ploče — — — — — — — — — — — — — — 183
Kninski fragmenti — — — — — — — — — — — — — 209
Zapis o banovima — — — — — — — — — — — — — 228
Zapis o imenima banova — — — — — — — — — — — — 239
Napis Geco — — — — — — — — — — — — — — 251
Ime reke Bosna — — — — — — — — — — — — — 287
Lontodokla — — — — — — — — — — — — — — 310
Esthlabote, Garasdoeides — — — — — — — — — — — — 318
Godeslav — — — — — — — — — — — — — — — 341
Pismo pape Ivana VIII knezu Mutimiru — — — — — — — — 353
Splitski relief — — — — — — — — — — — — — — 441
Žitije Ursa Confessora — — — — — — — — — — — — 495
Hronologija Ursa Confessora — — — — — — — — — — — 517
Porfirogenit (Opšte) — — — — — — — — — — — — — 535
Porfirogenit (Slaveni) — — — — — — — — — — — — — 973